

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

- + *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.
- + *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.
- + *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.
- + *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via <http://books.google.com>

Neth
3105
15 (11)

Harvard College Library

*From the Fund
Given in Honor of*

Charles B. and Lily C. Amory

AARDRIJKSKUNDIG

WOORDENBOEK

DER

NEDERLANDEN.

Wij hebben ook nog de oogsten hier
Zoo wel van Java als Molukken;
De heele wereld ziet go schier
Haar vruchten voor ons Nêrland plukken.
Wij voeren deze schat langs cagemeten zee.
En deelen heel Euroep van onzen rijkdom mee.

J. MACQUET.

AARDRIJKSKUNDIG
WOORDENBOEK

DER
NEDERLANDEN,
BIJEENGEBRAGT

DOOR
A. J. van der Aa,

ONDER MEDEWERKING VAN EENIGE VADERLANDSCHE
GELEERDEN.

ELFDE DEEL.

Eerste Aflevering.

TE GORINCHEM, BIJ
J. NOORDUYN EN ZON.

—
1848.

Nett 3105.15 (11)
✓

AARDRIJKSKUNDIG

WOORDENBOEK

DER

NEDERLANDEN.

T.

TAA, klip in *Oost-Indië*, in den *Archipel-van-St.-Lazarus*, aan de Noordwestkust van het *Moluksche eil. Amboina*, aan den Zuidhoek van de baai de *Lay*.

Deze klip heeft eene langwerpige piramidale gedaante, en wordt daarom ook wel het *SUIKERSNOODJE* genoemd. De zee is in den omtrek vol klippen, tusschen welke zij vervaarlijk inbruischt; ook vindt men er veel rood koraal.

TAAIKE-SIEDJES, ook wel **TAIKE-SISTJES** gespeld, voorm. hofstede, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, arr. en $4\frac{1}{2}$ u. W. Z. W. van *Sneek*, kant., gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Hindeloopen*, aan den zeedijk, van welke men de juiste plaats, waar zij gestaan heeft, niet meer weet aan te wijzen.

TAAI-KOESKOES, gebergte in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, in het *Soemedangsche distr. Singaperna*, een weinig Z. W. van den *Galoengoeng*.

TAAI-STAAT, b. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede distr.*, arr., kant. en ruim $\frac{1}{2}$ u. Z. ten W. van *'s Hertogenbosch*, gem. en Z. van *Vught*, zijde eene buurt of wijk van dat dorp; met 32 h., die ter wederzijden van den straatweg van *'s Hertogenbosch* op *Eindhoven* staan, en waaronder men telt het landg. van ouds *Karthuizer-klooster*, nu *Vlijt-en-Zegen*, genoemd.

TAANSCHUUR-POLDER (DE), pold. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Vlaardingen*, gem. *Maasland*; palende N. aan de stad *Maassluis*, O. aan de *Boonervliet*, die hem van den *Spui-polder* scheidt, Z. aan het *Scheur*, W. aan de haven van *Maassluis*, die hem van den *Kapel-polder* scheidt.

Deze pold. wordt door eene sluis, op het *Scheur*, van het overvloedige water ontlast.

XI. DEEL.

TAARD (OP-DE-) of **OP-DE-TJAARD**, ook enkel **TSEED** en **TEAD** gespeld, geh., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Oost-Dongeradeel*, arr. en 6½ u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 2½ u. N. O. ten O. van *Dockum*, ½ u. Z. van *Anjum*, waartoe het behoort.

TAARLO, in vroegeren tijd in het Latijn *Annulo* geheeten, geh. in het dingspil *Noordenveld*, prov. *Drenthe*, arr., adm. en judic. kant. en 1½ u. N. O. van *Assen*, gem. en 1½ u. Z. O. van *Vries*; met 10 h. en ruim 70 inw. — Er is eene bij-school, waarin 12 kinderen onderwezen worden.

Het is een belangrijk en aloud oord. In de zoogenaamde *Charta Werdensis*, van het jaar 1166, wordt er reeds gewag van gemaakt.

TAARLOSCHIE-DIEP (HET), dat gedeelte van de *Drenthasche-Aa*, in *Rolder-dingspil*, prov. *Drenthe*, dat langs Taarlo schiet, om lager, onder den naam van het Punter- en het Hoornsche-diep, naar Groningen te vloeijen. Zie voorts **DUUSSEN-DIEP**.

TABA, eilanden in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Celebes*, aan de Oostkust van het eil. *Borneo* 2° 6' N. B.

Het zijn vier kleine eilandjes, welke in eene strekking van het Noordwesten naar het Zuidoosten nevens elkander liggen.

TABALI, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, resid. *Menado*, in het midden der bogt van de *Baai-van-Catsjeli*.

Het is de verblijfplaats van den Radja, die over drie en twintig Prinzen en Opperhoofden heerscht, welke over de volgende dorpen regeren: *Catsjeli*, *Lero*, *Laboang*, *Wani*, *Baja*, *Roedana*, *Badi*, *Kaymolore*, *Rano*, *Taipa*, *Batotela*, *Mambora*, *Bizemaroe*, *Walawantoe*, *Dolo*, *Sidondo*, *Prigi*, *Sigi*, *Pelolo*, *Tonde-Biroe*, *Bolo-Auw*, *Pakkoeli* en *Lindoe*. Deze dorpen kunnen drie duizend man onder de wapenen doen komen, en bieden schoone en vruchtbare vlakten aan, zoo dat het volk alhier een weelderig leven leidt.

TABALLAR, kaap in *Oost-Indië*, in de *Straat-van-Makassar*, aan de Oostkust van het *Sundasche* eil. *Borneo*; 2° 12' N. B., 190° 30' O. L.

TABALONG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*, resid. *Banjermasing*.

Dit d. is vermaard, wegens de fraaije matten, manden, hoeden en andere voorwerpen voor huishoudelijk gebruik, welke aldaar van palmbleden of sijn gespleten rottingriet vervaardigd en naar elders ter markt gebracht worden. De bewoners zoeken buitendien in de rotsbolen der bergen naar eetbare vogelnestjes en in het zand der bergwateren naar stofgoud; zij verzamelen voorts bindrotting en bamboesriet, en kappen in de naastbijzijnde bosschen timmerhout voor huizen en vaartuigen; wordende de boomstammen door hen gedeeltelijk naar Amoen-tai en Nagara vervoerd en verkocht.

TABANAN of **TOESAN**, kon. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Bali*, aan de Westkust, aan de zuidelijke helling van het *Tenggergebergte*, westwaarts van *Mangoewi*.

Het is het magtigste rijk van Bali, en kan zeventig duizend man onder de wapens brengen. De grond levert hier genoeg voor de behoefte der bevolking op, zoo dat er nimmer hongersnood heerscht. De uitvoer bestaat er in katoen, rijst, kleedjes en slaven, welke laatste ter sluik verkocht worden, en de invoer in opium en Chinese waren.

TABANAN, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Bali*, welke op eene hoogte van ruim 2500 ell. geschat wordt.

TABANJOE, TABANJÁÁ, TABESTO of TABENJOE, voorm. fortje, in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*, kon. *Banjernasing*, ter plaatse, waar de *Klayan* in de *Banjernasing* valt. Het was eenen vijfhoek, met palissaden voorzien, aan den rivierkant door drie en aan de landzijde door twee bolwerken verdedigd.

TABANJOE (DE), DE TABERJOU of DE TABERJOU, riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundusche* eil. *Borneo*, aan de Zuidkust, in het rijk *Banjermaſing*, zij ontspringt in het gebergte *Sakoempang* en ontlast zich met eenen zuidelijken loop in de *Zee-van-Java*.

TABAULE, d. in *Oost-Indië*, resid. *Ambon*. Zio **TEBALAT**.

TABBETJE (HET EERSTE-), eilandje in de *Cottica*, in *Nederlands-Griana*, kol. *Suriname*; tusschen de verl. plant. *Marienburg* bovenwaarts en de suikerpl. *Lunenburg* benedenwaarts.

TABBETJE (HET TWEEDE-), eilandje in de *Cottica*, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*; tusschen de suikerpl. Groot-Marseille bovenwaarts en het verlaten Land van Mon-Desir benedenwaarts.

TABBETJE (HET DERDE-), eilandje in de *Cottica*, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*; tusschen de verl. plant. Genoodzaakt bovenwaarts en het verlaten Land-van-la-Paix benedenwaarts. Op dit eilandje ligt de koffijplant. Mon-Byou.

TABENIO of **TABENJOR**, voorm. fortje en riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundachsche eil. Borneo*. Zie **TABANJOR**.

TABENO, vorst. in *Oost-Indië*, op het eil. *Timor*, een der *Kleine-Sunda-eilanden*; met 4000 inw., aan wier hoofd een Radjah staat, die door het Nederlandsch gouvernement erkend is.

TABEN-TINGIE, aanzienlijk vlek in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*. Zie **TABIKANTINGIK**.

TABE-PATTA, d. in Oost-Indië, op het Sundasche eil. Sumatra, resid. Ayer-Bangies, afd. Rau.

TABIALI, d. in Oost-Indië, op het Ambonsche eil. Ceram, aan de Zuidkust, deel Selan, onder den Koning van Soehoelin staande.

TABIE (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Borneo*. Zij ontspringt in het Groote-meer en stroomt naar het Noorden.

TABIÉANTINGIE, **TABIEZ-TINGIE** of **TABEZ-TENGIE**, aanzienlijk d. in Oost-Indië, op het Sundasche eil. *Sumatra*, in de *Menangkabausche-Bovenlanden*, distr. *Alaban*.

In dit dorp staat tegenwoordig nog een van de grootste tempels, welke de zoogenaamde Padries of aanhangers van de Wahabitische leer, op dit eiland gesticht hebben. Hij overtreft in grootte alle moskeën, welke men in Bonjol vindt, gelijk ook den eertijds vermaarden tempel van Lintouw, die in 1852, bij de overwinning van gemeld distrikt door de onzen, is afgebrand geworden, doch waarvan men thans nog de grondslagen en den omvang duidelijk zien kan.

De tempel te TABIKANTINGIE staat nagenoeg in het middelste gedeelte van dit dorp. Hij staat, even als bijna alle moskeën hier, in eene kleine komachtige uitholling en is rondom ingesloten door groote bakvormige vijvers, die voornamelijk bestemd zijn tot het wasschen der voeten van de boetvaardigen, vóór dat zij de kerk betreden. De tempel zelf is regelmatig vierkant en heeft ruim 40 ell. middellijn. Zijn kunstmatig hoog en zeer spits toeloozend dak, dat uit vijf over elkander rustende verdiepingen of afdeelingen bestaat, wordt van binnen, door 64 pilaren, behalve de wandstijlen, geschraagd, waarvan de middelste ruim 47 ell. hoogte heeft. De vijf, door kleine opene tusschenruimten van elkander afgezonderde deelen van het dak inspelen

emblematisch op het ontstaan van den tempel, dewijl zij door de bewoners van de Vijftig-Kotta's is gebouwd, die zich daartoe in vijf troepen verdeeld hadden, iedere troep uit tien dorpen bestaande. De wanden van den tempel zijn van hout, dat doorgaans netjes bewerkt is, de meeste deur- en vensterstijlen, vooral langs het front, benevens bijna alle luiken of blinden zijn met velerlei snijwerk versierd. Het dak van den tempel, dat met de vezelen van den areng-palm is gedekt, hangt intusschen thans sterk naar de eene zijde over en het zal misschien niet lang meer duren, of het geheele gebouw zal instorten en vernietigd worden, even als het Wahabismus, dat in deze streek, zijnen invloed verloren heeft en te niet is geraakt, waar het eertijds zoo magtig en zoo despotiek geregeerd heeft. Behalve de bovengemelde oude moskeën, heeft men te TABIRANTINGIR nog meer nieuwe tempels, welke echter alle aanmerkelijk kleiner zijn.

TABIER (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, gouv. *Sumatra's-Westkust*, welke zich met de *Tamboesi*, de *Marangie*, de *Simantjie*, de *Nior* en de *Kampan* vereenigt, om de *Djambi* te vormen.

TABILOLO, voorn. fort in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eil. *Makjan*, op de Zuidkust des eilands.

Het bestond reeds toen dit eiland door de Nederlanders veroverd werd, die er eene bezetting van drie en dertig man in lagen, doch deze werd reeds in 1660 ingetrokken en de sterkte is geheel vervallen.

TABINONEL, d. in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eil. *Ceram*, op de Oostkust van *Hoewamohel*.

TABLAE of TABLAS, plaats, vermeld ten tijde van Keizer HADRIANUS, als liggende in het *Eiland der Batavieren*, aan de Fossa Corbulonis, en welke, op de reiskaart van PRUTINGER, als in de laagste oorden van Batavia gelegen, voorkomt. Volgens het algemeene gevoelen der geleerden, wordt daarvoor het tegenwoordige d. OUD-ALBLAS in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, gehouden. Zie ALBLAS (OUD-).

TABOE (KAAP-) of PATANIE, kaap in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, aan het zuidooster schiereiland van het *Moluksche* eil. *Gilolo*, waarvan het den zuidoostelijken uithoek nitmaakt.

TABOE-BRAYER of TABOE-BREYER, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, gouv. *Sumatra's-Westkust*, resid. *Padangsche-Borenlanden*.

Men heeft van daar een uitgestrekt gezigt op de zee, op de eilanden voor Priaman en op het groote meer van Semawang, welk gezigt zoo fraai is als men er zelfs op Java geen vinden zal.

Men heeft bij dit dorp eenen militairen post, van den zelfden naam, ten einde de Zes-Kotta's en den TOEWAN-DIMANSIAN gade te slaan, zijnde dit laatste een hoofd der Padries, met welken wij in oorlog zijn geweest, doch die zich in 1823, na de bemagtiging van Pandésiké en Kotta-Lawé, aan het Nederlandsche Gouvernement heeft onderworpen.

Voor TABOE-BRAYER is eene diepe loopgraaf gegraven, welke van den voet van den vuurberg, die ten Noord-noordoosten ligt, tot den berg Seroengang loopt, en het distrikt der Zes-Kota's van dat van Goenong afscheidt. Ten West-noord-westen van TABOE-BRAYER ziet men den hoogen berg Singalo, en even buiten de redoute, de ellendige hutjes der ongelukkige inlanders, die uit de Padries-landen, met achterlating van alle hunne goederen, gevlugt, hier een klein bestaan vinden in het verkoopen van hout en andere noodwendigheden aan onze militairen, of door hen als koelies (dragers) te dienen.

TABOEJONG of **TOEBOETONG**, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, gouv. *Sumatra's-Westkust*, resid. *Ayer-Bangies*, aan den mond van de *Taboejong*.

TABOEJONG (DE) of **DE TOEBOETONG**, riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche* eil. *Sumatra*, gouv. *Sumatra's-Westkust*, resid. *Ayer-Bangies*, met eene westelijke rigting in de *Indische-zee* uitloopende.

TABOEKAN, rijk in *Oost-Indië*, op het eil. *Groot-Sangir*, een der *Sangir-eilanden*, aan de Oostkust. — De Radja behoort tot de voor-naamste Vorsten dezer eilanden.

TABOEKAN, st. in *Oost-Indië*, op het eil. *Groot-Sangir*, een der *Sangir-eilanden*, rijk *Taboekan*, waarvan het de hoofdstad is, aan eene baai.

Bij deze stad hadden de Nederlanders voormaals eene sterkte met eene bezetting en eenen Posthouder. Men ziet er nog de overblijfselen van een blokhuys, waarin voormaals de Posthouder woonde.

In 1709 maakte het Christendom er eenige vorderingen, en destijds bestonden er eene kerk en eene school; later zijn de pogingen tot zedelijke verbetering der ingezetenen door de toenemende kwijning der Oostindische compagnie, gestaakt, zoodat de aanvankelijke beschaving weder door de vroegere ruwheid vervangen is.

TABOEKAN (DE BAAL-VAN-), baai in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Celebes*, aan de Oostkust van het eil. *Groot-Sangir*, een der *Sangir-eilanden*. — Deze baai is door onderscheidene grootere en kleinere eilanden gedeekt.

TABOETI, kaap in *Oost-Indië*, in de *Straat-der-Molukkos*, aan de Oostkust van het *Sundasche* eil. *Celebes*.

TABONA, het ondst d. van het *Moluksche* eil. *Ternate*, dat, volgens de Ternataansche overleveringen, aan den top des vuurbergs heeft gelegen.

TABONG (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*. Zie **SIACH**.

TABUDA, een der oudste stroomen van ons Vaderland, welke reeds bij **PROLEMAEUS** bekend was. Zie **BUDA**.

TACCORARY, **TACORARY** of **TAKORARI**, d. in *Oppe-Guinea*, aan de *Gondkust*, kust distr. *Ahanta*. Het is zeer klein en ruim en luchtig gebouwd. — De logie of het fort, dat de Nederlanders er vroeger bezaten, heette *Witsen*.

Van deze plaats zijn van tijd tot tijd onderscheidene natiën meesters geweest. De Brandenburgers, de Engelschen, de Franschen, de Denen, de Zweden en de Nederlanders hebben haar in bezit gehad. De Admiraal **DE RUYTER** nam ze den Engelschen, in het jaar 1663 af; en sedert dien tijd zijn wij daarvan bezitters gebleven. Toen het fort dat er heeft gestaan, ten eenemale vervallen was, heeft men er een tamelijk ruim gebouw opgericht, dat echter geene vestingwerken van eenige beteekenis had. Op de westzijde van dezen aanleg zoude men een nieuw regelmatig fort met vier bolwerken kunnen bouwen, zijnde er reeds door den Heer **FÆRKS** de grondslag tot het noord bolwerk gelegd; terwijl de kuil tot den geheelen grondslag en den regenbak nog eenigzins zichtbaar zijn, ofschoon allerwege met struiken en soesie of strooi bewassen. Het ligt op eenen hoogen, aan de zeezijde zeer stijlen, doch boven tamelijk platten berg, zoo dat het van dien kant niets zoude hebben te vreezen, daar het strand, naar het Oosten en Westen kan worden zuiver gehouden. Slavenhandel was er niet en goud ziet men er weinig.

TACHEM-IDIENNE of **Rao**, vuurspuwende berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, in het oostelijke gedeelte. — Hij is ongeveer 1900 ell. hoog en heeft het laatst in 1796 gebrand.

TACHTIG-MORGEN (DE), pold. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie **WINKELSCHÉ-POLDER (DE KLEINE-)**.

TACKMAN of **TAKMAN**, voorm. havez. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 12 u. N. O. van *Deventer*, kant. en 4 u. O. van *Ommen*, gem. *Ambt-Hardenbergh*, $1\frac{1}{2}$ u. O. van *Heemse*, in de buurs. *Radewijk*.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans een boerenwoning. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 8 bund., worden in eigendom bezeten door den Landbouwer **HENDRIK LEYTENBORG**, woonachtig te *Radewijk*. Vroeger was dit erve in het bezit van de Heeren **MAZIEN** te *Zwolle*.

TACOMI, **TAKOMI** of **TAKOMY**, ook wel **WILLENSTAD** geheeten, voorm. fort in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eil. *Ternate*, op de Noordoostkust.

Het werd in 1609 door den Zeevoogd **HAAN** gebouwd, en bestreed een groot gedeelte der kust. — In 1681 werd het, onder den Landvoogd van den **BOOSAARDE**, verlaten en is later een puinhoop geworden.

TACORARY, d. in *Oppe-Guinea*, aan de *Goudkust*. Zie **TACORARY**.

TACOZIJL (DE), zeesluis, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Gaasterland*. Zie **TAKOZIJL**.

TADEMA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Kollumerland-en-Nieuw-Kruisland*, arr. en $6\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Lecuwarden*, kant. en 5 u. Z. O. van *Dockum*, $\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Kollum*, waartoe zij behoorde.

TADIE, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Djoejokarta*, lands. *Mataram*, aan eene schoone snelvlietende rivier. — Men telde er in het begin der vorige eeuw wel 2400 huisgez.

TADLER of **TATTELER**, d. in de heerl. *Esch*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 4 u. W. N. W. van *Dickirch*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Wiltz*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. ten O. van *Heiderscheid*, aan de *Sure*. Men telt er ruim 40 h. en 270 inw.

De inw., die allen R. K. zijn, maken eene par. uit, die tot het apost. vic. van *Luxemburg*, dek. van *Wiltz*, behoort.

TADOAL, eil. in *Oost-Indië*, een der *Zuidooster-eilanden-van-Banda*; 60° Z. B., 180° 48' O. L. Het is onbewoond, heeft eene mijl lengte, en is even zoo breed.

TAEKEZIJL, zeesluis, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Gaasterland*. Zie **TAKOZIJL**.

TAFASOHO, oude naam van het fort de *PROVINCIEËN*, in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eil. *Makjan*. Zie *PROVINCIEËN (DE)*.

TAFEL (DE), voorm. gors in de heerl. *Prinseland*, prov. *Noord-Brabant*, gelegen hebbende aan de Zuidwesthoek van den Oude-*Prinselandsche-polder*, thans in den *Maria-polder* ingedijkt.

TAFELBERG (DE), bergje in *Gooiland*, prov. *Noord-Holland*. Zie **KOOLTJESBERG**.

TAFELBERG (DE), berg in *Australië*, op *Nieuw-Guinea*, aan de kaap de *Goede-Hoop*.

TAFELBERG (DE), berg in *Oost-Indië*, op het eil. *Sumbawa*, een der *Kleine-Sunda-eilanden*, aan den Noordoosthoek.

TAFELBERG (DE), berg in *West-Indië*, op het eil. *Curaçao*, in de *Oost-Divisie*, O. van het *Spaansche-water*.

Dese berg ontleent zijnen naam van de gedaante zijner kruin, die vrij plat en vlak is, ongeveer 1000 ellen in diameter heeft, en

bijna 300 ellen hoog is. De berg kan op 8 geographische mijlen afstand in zee gezien worden en zelfs nu en dan van den vasten wal.

TAFELBERG-ST.-HIERONYMO, berg in *West-Indië*, op het eil. *Curaçao*, in de *West-Divisie*.

TAFELBORDSHOEK (DE), d. in *Oost-Indië*, op een eilandje in de *Staat-van-Madura*. Zie **TANDJONG-PIRING**.

TAFELHOEK (DE), kaap in *Oost-Indië*. Zie **TANAN (DE HOEK-VAN)**.

TAFFERI of **TOFFERY**, st. in *Afrika*, in *Oppeer-Guinea*, aan de *Goudkust*, lands. *Amina*, aan de *Volta*, 15 u. N. O. van *Drabby*.

TAFFOERI, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, W. van *Ternate*, waaronder het behoort.

Vroeger werd het jaarlijks, door uitdrukkelijk daartoe afgezondene gevolmagtigden, bezocht, om alle nagel- en nootenboomen uit te roeijen. Dit eiland heeft aan zijne Noordkust een rif, dat van den eenen boek tot den anderen doorgaat. Aan de Noordkust is eene baai, daar men vijf en twintig of dertig vademen waters goeden grond heeft; doch aan de noordzijde is het maar twee en een half vadem diep. Hier plagt op eenen berg eene Spaansche vesting te wezen, die al vrij sterk en welks opgang zeer steil was, maar die de Vaandrig **DAVID HAAK**, den 30 April 1698, is beginnen te sloopen.

TAFOA, st. in *Afrika*, in *Oppeer-Guinea*, aan de *Goudkust*, rijk *Assantië*, 4 u. N. van *Coumassie*.

TAGAL of **TAGAL**, resid. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, tusschen 6° 52' en 7° 52' N. B. en 126° 19' en 127° 13' O. L.; palende N. aan de *Zee-van-Java*, O. aan *Pekalongan*, waarvan zij eerst door de *Seragie* en verder door de *Layangan* gescheiden wordt, Z. aan de resid. *Banjoemas*, W. aan *Banjoemas* en *Cheribon*.

Deze resid. ontleent haren naam van de groote vlakke, welke zich hier uitspreidt, daar het woord *Tagal* vlakke beteekent.

De gedaante is een langwerpig vierkant, waarvan de gemiddelde breedte, Noord en Zuid, op 36 palen en de lengte langs de kust, Oost en West, op 38 palen geschat wordt; zijnde de geheele uitgestrektheid 531 vierkante Geographische mijlen of 1284 vierkante palen; terwijl de, bij de nieuwe grensscheiding, toegevoegde landstreek op 20 palen lengte en 2 palen breedte berekend wordt.

De residentie, welke eene stad, 1525 dessa's of dorpen, 52 kampegs of buurten en 287 padoekoeën of gebuchten telt, is verdeeld in drie regentschappen, welke wederom in verschillende distrikten gesplitst zijn. De regentschappen zijn *Tagal*, *Brebes* en *Pamalang*.

Men heeft in deze residentie 43 rivieren van verschillende grootte, waaronder de *Tjomel*, de *Waloeg*, de *Rambout*, de *Tjatjaban-Wettan*, de *Tjatjaban-Koelon*, de *Goeng*, de *Heran*, de *Goenong-Kaboei-Oetan*, de *Lossarie*, de *Kalie-Baros* en de *Serangie* de voornaamste zijn.

Daar de rivieren in den regentijd dikwijls eensklaps opzwellen en alles medeslepen, wat hare vaart helemmeren, is het leggen van bruggen met onoverkomelijke bezwaren verbonden; terwijl de moeilijkheid van het reizen in deze streken, door de hoogte en steilte der bergpassen, welke men alom aantrest, niet weinig vermeerderd wordt. Behalve deze vele rivieren heeft de residentie *Tagal* nog een gegraven kanaal, *Padek* genoemd, hetwelk ter bevordering der binnenlandsehe gemeenschap zeer dienstig is. Aan de zeekust vindt men te *Krakasan* eenen inham, welke voor de scheepvaart van uitgestrekt nut is, doch slechts eene haven, zijnde die van *Tagal*.

Van de bergen zijn de voornaamste: de Slamats of Gedé, de Mandalan, de Gadja, de Koembang, de Kending en de Bankong.

De luchtgesteldheid is in TAGAL nagenoeg aan die van alle andere, langs de zeekust liggende, streken op Java, gelijk. In de benedenlanden is de hitte grooter dan in het gebergte, en de lucht met de uitwasemingen der moerassen bezwangerd en bij gevolg zwaarder en minder gezond. Daarbij komen de zuidweste- en noordoostewinden, welke bij afwisseling met zulk eene hevigheid waaijen, dat de ademhaling er dikwijls door belemmerd wordt. De eerste komt over het gebergte Koembang, van waar hij den naam Angin-Koembang ontleent, en de moerassen van de afdeeling Brebes, en wordt zeer schadelijk voor de gezondheid gehouden; de andere, welke zeer droog en koud is, schroeit de huid dicht en veroorzaakt niet zelden koortsen van eenen ontstekingsachtigen aard. Te TAGAL is de gemiddelde stand van den thermometer op den middag, in de maanden Augustus, September en October, 90° tot 92°, en daalt ook in de andere maanden zelden onder 86°. In de bovenlanden der residentie, voornamelijk op Boemi-Jawa, Leggok, Goenoeng, Batoe, Boengas en Gantoengan, heeft men over het geheel eene zeer zuivere lucht, en de hitte is aldaar nimmer ondragelijk. De berg Slamats brengt hier, door zijne hoogte, niet weinig tot verkoeling van het luchtgestel toe, daar de wolken, welke zijn kruin steeds naar zich trekt, niet zelden eenen verkwikkenden regen over de omliggende heuvelen uitgieten, wanneer men in de benedenlanden van hitte en dorst bijna versnacht.

Wat de gesteldheid van den grond betreft, kan men deze residentie in twee nagenoeg gelijke deelen scheiden. Het eerste is vlak en laag, en strekt zich van het strand tot aan den voet van het gebergte, onafgebroken ter lengte van 18 tot 20 palen uit; het tweede bestaat uit menigvuldige heuvelen en bergen, die den voet van den berg Slamats uitmaken en zich al hooger en hooger opeenstapelen tot den Slamats, die met zijnen kegelvormigen kruin ernstig en statig oprijst en zich als een Koning verheft boven zijne rondom hem in het stof gebogene slaven. De benedenlanden zijn over het algemeen zeer vruchtbaar en naar evenredigheid der bevolking goed bebouwd; maar de bovenlanden minder, alhoewel de grond daar doorgaans zeer geschikt voor menigvuldigen aanbouw is.

De naam TAGAL, die vlak land beteekent, is dus te regt aan deze residentie gegeven, gelijk ook de namen der beide overige regentschappen van de vroegere of nog waargenomen eigenschappen van den grond schijnen afgeleid, daar Brebes: waterachtig, modderig of moerassig, en Pe-malang: hinderpaal, beletsel of belemmering beteekent, zijnde deze laatste streek in vroegere eeuwen door een woest en roofzuchtig volk bewoond, hetwelk den doortogt voor anderen onveilig en gevaarlijk maakte.

De voornaamste bosschen in de resid. TAGAL zijn: Sikalan, Tjian-tjoe, Krianong, Karang-Mangoe, Bindee, Doekoe-Djerok, Mandie-Laijoe, Langkaban, Babakan, Sipat, Djatie, Lawan-Sadap, Passaroean, Karang-Assam, Serengsing, Kebon-Dalam, Kalie-Loemping, Tjiloeloet, Tiembang, Galoe-Timoer, Bantar-Waroe, Kalie-Wadas, Kedoeng-Woengoe, Paboearang, Sinkanjaja, Moentjang, Langkap, Betjie, Kalie-Banting, Doekoe-Randoe, Djatie-Rokkeh, Mangies, Salarang, Samiedo, Serauw, Sloboek,

Djoomblang, Goenong-Kemoening, Soera-Djaya, Radja-Kiong, Sie-Bloeboek, Baboe-Warang, Djatie-Lawan, Pamie-Pieran, Menandal, Lenkong-Kawan, Limpoer-Noondjoet, Tapping, Banjier, Sarie-Bodjon-Keloh, Bronkal, Kalie-Wedjin, Padjan-Koengan, Pesalakken-Seering, Klempoean, Pagieriengan, Nontjok-Topping, Menandoel, Lenkong-Kawan-Simpoer, Klappa, Sawiet, Lenka, Passier, Djatie-Narang, Sokkawatie, Kedong-Som, Kandang-Wessie, Pannanriwan en Sipotten. Onder deze leveren die van Kalie-Wedjin, Semingkier, Karang-Assam, Ledoek, Soengoem en Babakan de meeste en beste houtsoorten op en zijn voordeelig gelegen in de nabijheid van rivieren, zeer geschikt om het gevelde hout af te voeren. De overige bosschen zijn voor een groot gedeelte uitgeput, zoodat men voor eenige jaren den houtkap vooreerst heeft moeten staken, alhoewel de ingezetenen daarin nog altijd eene menigte houtsoorten vinden, waarvan zij een nuttig gebruik weten te maken. Zoo rekent men, bij voorbeeld, dat jaarlijks 40,000 pikols houtskolen worden gebrand, welke binnen de residentie verbruikt en tegen 16 cents de pikol verkocht worden.

De groote weg, welke door de geheele residentie van het Oosten naar het Westen loopt, houdt van Pemalang tot Tagal het zeestrand, waarvan hij zich echter van Brebes tot Losarie verwijderd, zijne rigting van Oeloedjamie westelijk, daarna noordwestelijk en eindelijk weder westelijk nemende tot Tagal, van waar hij eerst in eene zuidelijke, vervolgens in eene westelijke strekking naar Losarie, zijnde de grensscheiding, doorloopt. De verdere wegen in dit gewest zijn: van het fort naar de hoofdplaats van het distrikt Lebaksioe, zijnde 14 palen zuidwaarts gelegen; een ander van het d. Kamoerang, aan den postweg van de hoofdplaats Brebes, zuidwaarts voortlopende langs en door het landgoed van den Regent tot aan de rivier Baroos, over eene uitgestrektheid van 10 tot 12 palen; en eindelijk een weg van den, op den weg naar Lebaksioe gelegen, tuin Kedjanbon, naar het d. Samoer-Pangan, welke eerst twee palen westwaarts en daarna noordwaarts op tot aan den grooten weg loopt. Voorts heeft men nog twee wegen op het gebergte Kendal, waarvan de een langs het d. Boelakkan, afdeeling Pemalang, naar Poerboliengo, de ander langs het d. Windoehadje, afdeeling Brebes, naar Banjoemaas leidt; alsmede een over het gebergte Koembang, welke naar het bianaste der residentie voert en door de vele steilten en afhellingen uiterst bezwaarlijk is. Met uitzondering van den berg Gadja en het hoogste gedeelte van den Slamet, zijn deze bergen met bosschen bezet en overdekt met eene laag zwarte, vruchtbare aarde, welke bij uitoemendheid geschikt is voor de koffijteelt.

Volgens de laatste opgaven vindt men in deze residentie 7866 jonken (ruim 22,328 bund.) sawa- en 347 jonken (948 bund.) tegalvelden. Het getal landbouwers wordt op nagenoeg 107,200 geschat. Voorts telt men er onderscheidene indigo- en twee suikerfabrieken, welke in eenen bloeienden staat verkeerden en aan eene menigte handen werk verschaffen. Het getal buffels zal in deze residentie 30,000 en dat der paarden 2800 bedragen. In de hoogere streken worden tijgers, doch geene rhinocerossen aangetroffen; zee- en riviervisch is er in overvloed; er zijn uitmuntende boom- en veldvruchten; rijst en turksche tarwe, tabak en katjang worden er zeer veel verbouwd; de koffijcultuur is er insgelijks belangrijk en door de uitbreiding van den landbouw worden

de inkomsten van het Gouvernement aanzienlijk vermeerderd. Deze residentie wordt voor de korenschuur der Nederlandsche bezittingen op Java gehouden.

In het jaar 1852 bedroeg de bevolking 187,462 zielen, onder welke, wat den landaard betreft, 130 Europeanen, 184,573 Javanen, 1693 Chinezen, 1264 Arabieren en 130 slaven, en ten aanzien van geslacht en leeftijd 52,619 mannen, 58,866 vrouwen, 66,698 kinderen en 537 Priesters.

De Javaan is hier zacht, stil, zeer aan den landbouw gehecht en afkeerig van oproer. Zoowel door de vruchtbaarheid van den grond als door den rustigen aard der inlanders is deze residentie van veel belang voor het Gouvernement.

Ondheden worden in TAGAL niet aangetroffen, en het levert geene andere merkwaardigheden dan het graf van den Sultan TAGAL-ARON, Soesoehoenan van Soernakarta, onder den naam van ANAROKORAT SENOPATIE INGLAGA, die in het jaar 1677, na eenen ongelukkigen oorlog, door TROENO DJAYA uit zijn rijk verjaagd, op zijne vlugt in het gebergte overleed en te TAGAL werd begraven. Dit graf ligt op den weg naar Lebaksioe en is door de groote boomen, die het omgeven en de zindelijkheid van het terrein eene eerbiedwekkende en plegtige plaats. Het eigenlijke graf is door ettelijke muren omgeven; de toegang is er niet van ontzegd, zoo dat de Priester, die het bewaakt, den bezoeker tot in het planken huisje brengt, waarin het graf geplaatst is en waar vele overblijfselen van aldaar tot huldiging gediend hebbende gebrande wierook gevonden worden.

Ten gevolge van zware regenbuijen in deze residentie, van den 6 tot en met den 8 Februarij 1847, gevallen, zijn onderscheidene groote bruggen tusschen de regentschappen Pamalang en Tagal zwaar beschadigd, en eene steenen brug in het distrikt Maribaya geheel weggeslagen; terwijl de Tjomal, de Seragie en de Layangan buiten hare oevers getreden zijn en eenige voor de tweede maal met bibiet beplante sawavelden en eenige suikerrietvelden, behoorende tot de fabriek Tjomal, overstroomd zijn.

Er liggen geene eilanden op de kust dezer residentie; doch vier mijlen van het residentiehuis verheft zich een voor zeevarenden hoogst gevaarlijke klip, Karang-Djerok geheeten.

TAGAL of TAGAL, reg. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. Java, resid. *Tagal*.

Dit reg. beslaat eene uitgestrektheid van 460 vierkante palen, en bevat de distr.: Tagal, Kranden, Maribaya, Kalie-Sokko, Balamoa en Gantoengan.

TAGAL, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. Java, resid. en reg. *Tagal*, 261 palen W. van Batavia, 106 palen O. van Samarang, aan de Tagal, in een oord, dat zeer vruchtbaar in rijst is; op 6° 42' Z. B., 126° 29' O. L.

Het is eene kleine stad, doch van grootschen aanleg, met een onbeduidend fort, dat 212 ell. in het vierkant heeft en met eene gracht omgeven is. Onder de gebouwen munt het Stadhuis uit, een vrij oud gebouw, doch hecht en ruim; voorts Het Residentiehuis, dat voor eenige jaren met veel smaak is aangelegd, toen het weder door den Resident betrokken werd, die gedurende eene epidemische ziekte, welke hier destijds geheerscht heeft, zijn verblijf te Banjarang gevestigd had. Ook zijn er een aantal fraaije steenen huizen voor Europeanen, welke blijken dragen van de vroegere welvaart dezer

plaats, doch thans grootendeels in verval zijn. Onder de rustige en nijvere bevolking, ongeveer 7000 zielen sterk, telt men smeden, timmerlieden, steenbouwers en visschers. De roodverwerij van kleedjes verstaat men hier beter dan op vele andere plaatsen. Onder de Chinezen zijn de meeste kooplieden en zij drijven een belangrijken kusthandel. Eene breedelaan voert midden door eene vruchtbare landstreek naar Banjarang, alwaar de Resident eene aangename woning heeft, met een fraai uitzigt op den steeds rookende vulkaan Tagal; voor het huis is eene ruime markt-plaats, die druk bezocht wordt. Er is te Tagal eene gouvernement-school met 40 leerlingen.

De haven van Tagal is zeer ondiep en van weinig beteekenis; op anderhalve mijl noordwaarts daarvan ligt eene droogte, Kalajérok genoemd. Deze haven wordt door twee in zee uitstekende hoofden van paalwerk gevormd en heeft eene breedte van $44\frac{1}{2}$, tegen eene lengte van 517 tot 520 ell., zoodat alle Tagalsche kustvaarders er doorgaans eene veilige schuilplaats vinden om er hunne lading gemakkelijk te kunnen lossen; slechts in den kwaden of westmonsoon is de reede van Tagal dikwijls onveilig, en zijn de schepen, welke er in dat jaargetijde moeten ankeren, verplicht geheel buiten de palen te blijven, ten einde bij het opsteken van storm niet aan lager wal te geraten. Men heeft er onderscheidene scheeptimmerwerven, waar zelfs landsschepen gebouwd worden, en niet verre van de stad, aan de zuidzijde, is een groot suiker etablissement.

TAGAL (DE), berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*. Zie *Geogr.* TAGALISSA, oud d., in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, op het *Moluksche eil. Boero*, aan de Noordwestkust.

TAGALMANG, oud d., in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-regentschappen*, reg. *Soemadang*.

TAGAL-SARI, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*. Zie *Tesal Sari*.

TAGAL-WAROE, land in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, ads. resid. *Buitenzorg*, distr. *Tjibaroesa*.

TAGAL-WAROE, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, ads. res. *Krawong*.

Den 20 October 1842 heeft aldaar een buitengewoon zware storm gevoed, waardoor 57 huizen, 34 loembongs en 11 karbonwkrallen zijn omgestort.

TAGIA, eil. in *Oost-Indië*, in de *Straat-der-Molukkos*, aan de Oostkust van het *Sundasche eil. Celebes*, tot de *Schildpad-eilanden* behorende.

TAGIA of BELETTE, kaap in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Celebes*, aan de Oostkust van het *Sundasche eil. Celebes*.

TAGOLANDA of TAGOELANDA, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*. Zie *Pangasarr*.

TAGOLANDA of TAGOELANDA, d. in *Oost-Indië*, op het *Moluksche eil. Pangasare*; $2^{\circ} 10' N. B.$, $144^{\circ} 48' O. L.$ — Het is de hoofdpl. van het eil. waar de Radja zijn verblijf houdt.

TAGOYA, d. in *Oost-Indië*, op het *Moluksche eil. Tidore*, in het Zuidelijke gedeelte des eilands.

TAGYPEEL, eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Celebes*, N. O. van het *Sundasche eil. Borneo*; $6^{\circ} 29' N. B.$, $135^{\circ} 43' O. L.$

TAHAN (KARANG-), droogte in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*. Zie *Rijnlandsche-droogte*.

TANGHARAK, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Semarang*.

TAHOE (DE), **WAI-TAHOR**, riv. in *Oost-Indië*, lands. *Amboina*, op eil. *Boewang-Besi*.

TAHOELA, voorm. sterkte in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eil. *Tidore*, waarvan nog uitgebreide overblijfselen aanwezig zijn.

Dit kasteel werd in de zestiende eeuw door de Spanjaarden gebouwd, en van vijf bolwerken voorzien. Het bleef behouden, toen, in 1664 de andere sterkten, ingevolge overeenkomst, werden gesloopt, en Sultan **TSAFI OEDDEN** of **SAIF-ED-DIEN** verkreeg het kasteel tot woning.

TAHOENAM, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Rembang*.

TAJOE of **TAJOUW**, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Djapara*, reg. en 1 mijl W. van *Djawana*.

TAJOE (DE) of **DE TAJOUW**, riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Djipara*. Zij kan alleen kleine en boomvaartuigen (djoekoong) dragen.

TAJOM of **HET KASUARIS-EILAND**, eil. in *Oost-Indië*, in de *Baai-van-Tomini*, aan de Oostkust van het *Sundasche* eil. *Celebes*.

TAIPA, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, op den Noordelijken landtong, resid. *Menado*, aan de *Bogt-van-Catsjeli*.

TAKAKAKKAN, eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee van-Celebes*, aan de Oostkust van het eil. *Borneo*; 3° 18' N. B., 134° 37' O. L.

TAKALA, bogt in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, aan de Noordkust van het *Ambonsche* eil. *Ceram*, op *Groot-Ceram*.

TAKALA, strand in *Oost-Indië*, in den *Moluksche Archipel*, resid. *Amboina*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, aan de Noordkust van *Groot-Ceram*, langs de bogt *Takala*.

Dit was de plaats, daar die van *Lissabatta*, in oude tijden, eerst plagten te wonen. Achter dit strand heeft men vlak land, en een binnen meer, aan welks Westzijde men het landje en gebergte *Oewen* heeft, staande onder twee Koningen. Landwaarts in liggen ook twee sterke dorpen *Roemach-Ela* en *Hatoenoeoe*, op steile bergen, vol rotsen, die voor onwinbaar gehouden worden.

TAKAM, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. en reg. *Cheribon*, distr. *Gebong*.

TAKARAN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerakarta*, distr. *Kadawang*.

TAKEZIJJL, sluis, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Gaasterland*. Zie **TAKOZIJJL**.

TAKIMA of **TAKIMBA**, kon. in *Afrika*, in *Oppe-Guinea*, aan de *Goudkust*, cijnsbaar aan *Assiantie* en tusschen *Assiantie* ten Z., *Gaman* ten N. W., *Soko* ten N. en *Caranza* ten Z. O. bepaald, de hoofdstad is van den zelden naam.

TAKIMA of **TAKIMBA**, st. in *Afrika*, in *Oppe-Guinea*, aan de *Goudkust*, kon. *Takima*, waarvan zij de hoofdstad is; 84 u. N. van *Commassie*.

TAKKEBOS, voorn. heerenhuis in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 4½ u. W. van *Appingedam*, kant. en ½ u. W. ten N. van *Onderdendam*, gem. en ¼ u. N. N. O. van *Winsum*, tusschen *Tinallinge* en *Obergum*, nabij den rijweg.

Thans is het eene kleine boerderij, welke, met de daartoe behoorende gronden eene oppervlakte beslaande van 9 bund. 18 v. r. 30 v. ell., in eigendom bezeten wordt door den Heer A. **TAKKEBOS en cons.**, woonachtig te *Ranum*, gemeente *Wirdum*.

TAKKENBORGH of **TAKKENBURG**, voorn. burg in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 3½ u. Z. W. van *Appingedam*, gem. en ½ u.

Z. W. van *Ter Boer*, nabij *Garmerwolde*, waartoe hij behoorde. — Deze burg is in het jaar 1738 gesloopt.

TAKKENBORGH (OLD-) of **OUd-TAKKENBURG**, voorm. burg in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en $3\frac{1}{2}$ u. W. ten Z. van *Appingedam*, gem. en $\frac{1}{4}$ u. W. van *Ten-Boer*, 5 min. O. van *Thesinge*.

TAKMAN, voorm. havez. in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie **TACKMAN**.

TAKOMMY of **TAKORI**, voorm. fort in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eil. *Ternate*. Zie **TACOMI**.

TAKORARI, d. in *Afrika*, in *Opper-Guinea*, op de *Goudkust*. Zie **TACCORARI**.

TAKOZIJL, ook wel **TAKEZIJL**, **TAEKEIJSJL** of **TACOEIJSJL** gespeld, sluis in den zeedijk, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Gaasterland*, $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Slooten*, aan eenen inham der *Zuiderzee*, die het water uit het *Slootermeer*, door de *Ee*, in de *Zuiderzee* brengt.

In vroegere tijden, en nog omstreeks het jaar 1595, was deze zijk, benevens die van *Workum*, de eenige bekwame haven voor *Westergoo*. Doch sedert dien tijd is de stand van zaken grootelijks veranderd en ook deze zijk nu van minder belang dan wel voorheen. Ondertusschen dient zij nog tot eene vrije uitvaart naar zee en tot uitwatering van onderscheidene meren en stroomen, zijnde zij thans nog van veel belang, omdat men bij hoog binnenwater, wanneer de gelegenheid daartoe gunstig is, daardoor veel water loozen kan. De vaart derwaarts is bekend bij den naam van *Ee* of *Ea*, en wordt op sommige kaarten wel de *Rijn* genoemd. Uit het *Slootermeer* voortkomende, loopt zij door de stad *Slooten* en geeft eene zeer bekwame uitvaart naar buiten. Het peilmerk is 3.694 boven A. P.

Deze zijk was, naar het schijnt, weleer een grietenij-zijk: men vindt althans aangeteekend, dat aan den Heer S. van *OSINGA*, op zijn verzoek, in het jaar 1644, vrijheid verleend werd tot het heffen van eenen matigen tol op de uit- en invarende schepen, om daarnit de kosten goed te maken, die vereischt werden, om de zijk behoorlijk te verdiepen en te onderhouden; doch thans komt zij ten laste en voordeele der provincie.

Bij **TAKOZIJSJL**, op den dijk, staat een zeer goed gebouw, bewoond door den sluiswachter, die, door het ophalen van seinvlaggen, de uit- en van binnenlands komende schippers te kennen geeft, of er bij **TAKOZIJSJL** genoegzame diepte van water staat, om zich van deze haven-sluis te bedienen, dat niet altijd het geval is.

Bij deze zijk werd, in het jaar 1435, een blokhuis opgeworpen door de *Vetkoopers*, tegen de bezetting van *Fox* te *Slooten*, die zich van deze haven zocht meester te maken; doch in het volgende jaar werd de *Groninger* bezetting, die zich daarop bevond, na reeds vergeefs door de *Sneekers*, die het huis *Harinxma* te *Slooten* ingenomen hadden, belegerd te zijn geweest, door eenen zwaren storm genoodzaakt het ondermijnde gebouw te verlaten.

TALABO, kaap in *Oost-Indië*, in de *Straat-der-Molukkos*. Zie **VALSCHK-KAAP**.

TALAGA, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie **TELAGA**.

TALAGA, d. in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eil. *Xoela-Besie*, dat tot de *Xoela-eilanden* behoort.

TALAGA-KALOWA, meer in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*, resid. *Banjermasing*.

TALAKI, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Pangesane*, in het binnenland.

TALAMBA, hooge streek lands in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*, resid. *Banjermasing*.

TALANADING, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*. Zie **TELENADING**.

TALANG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. en 20 palen O. van *Rembang*, 118 W. van *Soerabaya*.

TALANG of **TANDJONG-BANGON**, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, gouv. *Sumatra's-Westkust*, resid. *Padangsche-Bovenlanden*.

Dit dorp, dat door de *Padries* aanmerkelijk versterkt was, werd, den 28 Junij 1837, door de onzen stormenderhand ingenomen.

TALAPAM, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*, in het *Solosche gebied*, distr. *Mangidara*, tusschen de *Sandakan-baai* en het eil. *Tambisan*, aan de baai *Gikeng* genaamd. — Het is de beste haven aan de Noordoostkust van het eiland.

TALAUTSCHE EILANDEN (DE), eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*. Zie **SALIBABO**.

TALBOT, verl. plant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Suriname*, ter linkerhand in het afvaren; palende bovenwaarts aan de verl. plant. *Wilkins*, benedenwaarts aan de verl. plant. *Karelswood*.

TALEBOITSEYDE, oude naam van het voorm. **WESTEN-SCHOUWEN**, op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*. Zie **WESTEN-SCHOUWEN**.

TALEKATA of **TALLALALE**, landstreek in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, resid. *Amboina*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, aan de Zuidkust van *Groot-Ceram*, dat zich van *Elipapoetek* tot *Kaybobo* uitstrekt.

TALENADENG, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*. Zie **TELENADING**.

TALIABO, kaap in *Oost-Indië*, in de *Straat-der-Molukkos*. Zie **VALSCHE-KAAP**.

TALJABO, d. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, op het eil. *Xoela-Taljabo*, een der *Xoela-eilanden*, aan de Noordkust, alwaar eene veilige baai is.

TALJABO (**XOELA-**) of **SOELA-TALJABO**, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, een der *Xoela-eilanden*.

Binnen in het land is een meer en aldaar zijn de dorpen: *Woijo*, *Singa*, *Kakibo*, *Lede*, *Samade*, *Made* en eenige gehuchten. Aan den noordkant zijn klippen in zee; aan de westzijde zijn eenige riffen en krekken, die veel beleid vorderen, om er met sloepen door te komen. De zuidzijde van dit eiland heeft geene klippen, dan die dicht aan wal liggen; aan de noordzijde is het vaarwater, zoo wel door klippen als door eenen zwaren stroom, zeer gevaarlijk. Op dit eiland groeit veel sago, die het hoofdvoedsel van den eilander is; ook is er overvloed van visch.

De bevolking staat ongunstig bekend en wordt als listig, trouweloos, lafhartig en moorddadig, schaamteloos, lui en wispelturig, beschreven. De mannen beschouwen en behandelen de vrouwen als slavinnen, die hen bedienen en al het akker- en huiswerk verrigten moeten.

TALISSE, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, in de *Zee-van-Celebes*, aan de Noordoostkust van het eil. *Celebes*, tot de *Banka-eilanden* behorende, waarvan het een der voornaamste is; 14° 41' N. B., 142° 36' O. L.

TALLA (DE) of **DE AJER-TALLA**, riv. in *Oost-Indië*, in het *Ambonsche* eil. *Ceram*, aan de Zuidkust van *Groot-Ceram*, met eene zuidoostelijke strekking, $\frac{1}{2}$ mijl O. van den hoek *Hatoe-Sili*, in den *Archipel-van-St.-Lazarus* uitlopende.

Deze riv. maakt aan zijnen mond een klein eiland, dat anderhalve mijl lang en een halve mijl breed is, en na het noordwesten, hoe langer hoe spitsier uitloopt. Doch vlak voor die oostelijke tak, vertoont zich een groot rif, dat reeds bij den hoek van Hoewaloy loopt en tot Kama-riatoe, met eenen smallen zoom voortgaat. Dit is de vermaarde stroom, aan welke vroeger de groote Saniri of vergadering der Alfoeresen, aan de zuidzijde gehouden werd. Daaraan ligt, eene mijl landwaarts in, het Alfoeresche dorp Tomilehoe, onder een geringen Koning en anderhalve dag reizens van het strand, heeft men landwaarts in de landerijen der Alfoeresen, die onder Radja Somier staan.

Deze stroom heeft boven drie takken. De oostelijke heet de Nø y, die van Sissenaroe en Wattoewie afkomt, doch boven is nog een andere tak, die van Somiet afzakt, welks twee dorpen er aan leggen. Hooger op zijn Maloeke, Moeroetetto en dan komt men bij de middelste tak, de Waloe, die van Hoekoe komt en onder de groote Waringinboom en de 'daardoor gevormde zonderlinge brug doorloopt, welke boom, Noenoesakko genaamd, naar het voorgeven der Alfoeren den oorsprong aan alle de Radja's, Oelilima's en Oelisiva's zou gegeven hebben. De derde tak, is de Ajer-Talla zelf, die achter Paunoessa, voorbij Kayratoe stroomt.

TALLA (OEKA-), klein eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, resid. *Ambaina*, tot de *Ambonsche-eilanden* behoorende, aan de *Westkust van Hoewamohel*, een weinig benoorden *Assahoeidi*.

TALLA-BORO, plaats in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, op het noordelijke zhiereiland van het eil. *Gilolo*.

TALLALALÉ, landstreek, in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*. Zie *TALBEKATA*.

TALLANG-AYER-LING, geh. op *Sumatra*, gouv. *Sumatra's-Westkust*, resid. *Palembang*, bij den vuurspuwenden berg *Boekit-Kaba*.

Het werd door eene overstroming, die den 25 November 1833, ten gevolge eener uitbarsting van den *Boekit-Kaba*, plaats had, 6.50 ell. onder water gezet, terwijl er van de overstroming ruim 2 ell. modder overbleef. Zes en dertig inwoners verloren bij de verwoesting van dit gehucht het leven.

TALLIOU, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Celebes*, op de zuidelijke landtong, gouv. en 7 u. van *Makassar*.

Men heeft er vele katoenfabrieken, van welke de produkten naar de *Molukkes* vervoerd worden.

TALO (GOENONG-), rijk, riv. en st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Celebes*. Zie *GOENONG-TALO*.

TALOEDOEJOENO, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Celebes*, op de Noordoostelijke landtong, aan de rivier van den zelfden naam.

Men vindt er goud, hetwelk men door het zand in eenen bak te spoelen bekomen kan, zijnde sommige stukjes zoo groot als een rijstkorrel. Ieder man zoude per dag twee sojaas, dat is een twaalfde reaal, goed kunnen uitspoelen, en het goud tegen vijf rijksdaalders berekend geeft dit een dagloon van twintig stuivers.

TALOEDOEJOENO (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Celebes*, op de Noordoostelijke landtong, welke uit het Noordwesten van het gebergte ontspringt en in de *Baai-van-Tomini* uitloopt.

TALOEKKO, voorm. fort in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*. Zie *TALOEKKO*.

TALOLO, hoek in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, in den *Archipel-van-St.-Lazarus*, aan de Oostkust van het *Ambonsche eil. Kelang*.

TALYABO, kaap in *Oost-Indië*, in de *Straat-der-Molukkos*. Zie **VALSCHEN-KAAP**.

TAMAHOE, eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Carimata*, aan de Westkust van het *Sundasche* eil. *Borneo*; 0° 7' N. B., 127° 7' O. L.

TAMAHOE, bergen en baai in *Oost Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, op het *Ambonsche* eil. *Boero*. Zie **TOMAHOE**.

TAMAKKO, d. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, op het eil. *Sangir*.

Dit dorp werd in het jaar 1680 door de Spanjaarden met geweld onder den Koning van Sjauw gebragt, doch later is het weder een dorp op zich zelf geworden, dat in het begin der achttiende eeuw honderd en tachtig weerbare mannen en vijfhonderd acht en twintig ingezetenen telde. Ook had men er toen eenen schoolmeester.

TAMAN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerakarta*.

TAMAN-BANGKI, **TAMAN-BALI** of **TAMAN-BANGLI**, rijk in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Bali*, in de binnenlanden, op den berg *Karang-Asam*.

Het is een klein rijk en weinig bekend. De Vorst regeert over 80,000 onderdanen, waarvan 8000 ten strijde kunnen trekken. De voortbrengselen zijn aan die der overige rijken op *Bali* gelijk. De bevolking heeft zich door vrijheidszucht en onverschrokkenheid aan de overheersching der magtige naburen weten te onttrekken. De Vorsten van *Kaloongkong* en *Gianjar* hebben in vroegeren tijd, door de vereeniging hunner strijdkrachten, beproefd **TAMAN-BANGLI** te veroveren; doch nadat hunne benden over de bruggen getrokken waren, die over de rotskloven liggen, welke dit rijk van de overige staten afsluiten, en reeds in een grensdorp gemoord en geplunderd hadden, moesten zij voor de woede der bevolking, die als een eenig man te wapen snelde en eene vreeselijke slagting onder hen aanrigtte, overhaast de vlugt nemen, zoo dat zij elkander op de bruggen verdrongen, en door het instorten daarvan in de diepte op de rotsen verpletterd werden.

TAMANGONG, reg. en d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie **TEMANGONG**.

TAMBA (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Bantam*.

Deze riv., welke uit het spruitje *Tjikadoe*, bij *Njawana*, ontstaat, bevochtigt de rijstvelden van *Serdany*.

TAMBAAN (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Passaroewang*, met eene noordelijke rigting in de *Zee-van-Java* uitlopende.

TAMBAK (KARANG-), kaap in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie **KARANG-TAMBAK**.

TAMBAKBAJA, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie **TJAMBAKBAJA**.

TAMBANG, kaap in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*. Zie **TAMELANG**.

TAMBANGA (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*; op de Westkust, resid. *Pontianak*.

TAMBANGANG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, gouv. *Sumatra's-Westkust*, resid. *Padangsche-Bovenlanden*, 4 u. van *Taboe-Brayer*.

Van **TAMBANGANG** leidt een goede weg, die vrij breed is, langs de bergen slingerende en kronkelende, over *Goenong* naar het d. *Taboebraijer* en naar den militairen post van dien zelfden naam. Van **Tambangang** tot *Taboebraijer* loopt de weg langzamerhand onmerkbaar op.

Toen in Mei 1855 het Agamsche tegen de Nederlanders in opstand was gekomen, bragt de Kapitein TETTE BAUKUS VELTMAN, die zich destijds te TAMBRANGANG bevond, ten einde den gemeenschapsweg over den berg Ambatjang te verzekeren, deze post zooveel mogelijk in staat van tegenweer, en bezette met dat oogmerk eene, op de hoogte daarvóór gelegen, kleine verlatene redoute, van waar men een ruim gezigt op den vijand in den omtrek had. Het in staat van verdediging stellen van deze kleine sterkte, was van te meer gewigt, daar de post TAMBRANGANG zelf meer geschikt was tot huisvesting van de aldaar gedurig doortrekkende troepen, dan in eene ter verdediging voordeelige stelling was gelegen. De vijand, die het belang kende, hetwelk er voor hem in lag, om zich van den Ambatjang meester te maken, stelde alle pogingen ter bereiking van dat doel in het werk. Op den 25 Mei werd de voor TAMBRANGANG gelegene redoute werkelijk zeer ernstig bestookt, doch het gelukte aan VELTMAN, den vijand met achterlating van een tweetal dooden, terug te drijven. Den daarop volgenden dag kreeg hij eene versterking van 27 man, benevens een veldstuk van 1½ pond, welke den volgende morgen nog van 1 sergeant en 25 man gevolgd werden. Dit laatste detachement deed VELTMAN op eenigen afstand, in het gezigt van TAMBRANGANG, te Ladang-Lawas, post vatten, om voor te komen dat de vijand zijnen regtervleugel voorbij trok. Een op den 26 herhaalde aanval op de meergemelde redoute werd zeer ernstig afgewezen, waartoe het vuur van het kleine veldstuk veel bijdroeg. De bezetting dezer sterkte werd niettemin door het hevige vuur der aanvallers gedurig bezig gehouden. Een klein gedeelte van de brave bevolking van Batipo, te zwak om aanvallender wijze te handelen, verleende echter goede diensten bij de observatie van onzen regtervleugel. Middelerwijl nu een gedeelte van den vijand nog steeds de voor TAMBRANGANG gelegene redoute bleef beschieten, was het aan een ander, op onzen linker vleugel gelukt, zich eenen doortogt te banen door de wildernis, welke men voor ondoordringbaar gehouden had; iets hetwelk men te minder had kunnen vermoeden, naardien de bevolking van TAMBRANGANG zelve, wier belangen aan de onzen naauw verbonden waren, stellig verklaard had, dat dit ondoenlijk was. Door deze onverwachte beweging, kon de vijand in onzen rug handelen, hetgeen ook dadelijk gevolgd werd door de bestorming van den niet sterk bezetten post van TAMBRANGANG.

VELTMAN, die in de redoute was en insgelijks zeer hevig in het front werd aangevallen, kon nu den haggelijken toestand der aan hem toevertrouwde posten overzien. Viel TAMBRANGANG, dan was ook de gemeenschap van de Padangsche-Bovenlanden met de beneden landen afgesneden, waardoor men gevaar liep, de eerstgemelde gewesten te verliezen. VELTMAN gaf echter, met de meeste juistheid en bedaardheid, aan de beide Officieren, die zich niet hem in de redoute bevonden, bevelen ter harer verdediging en trok zelf, aan het hoofd van slechts 20 zijner flankeurs, den vijand, die zich in zijnen rug ophield, met den stormpas te ontmoet. Dit alles geschiedde met zoo veel spoed en orde tevens, dat de vijand, die op zulk eene ontvangst niet gerekend had en na den moeilijken togt, om onzen linker vleugel, nog den tijd niet had gehad, zich te verzamelen, over hoop geworpen werd. Onze moedige flankeurs noodzaakten hem terug te trekken, door de zelfde opening, welke hij zich op marsch, in de wildernis, had weten te banen, zoodat hij alleen de tijd gehad had, om eenige huizen te TAMBRANGANG te plunderen, vóór dat hij door de onzen was ontdekt geworden. Grootelijks

in zijne verwachting te leur gesteld, slaakte de vijand zijne aanvallen en begon terug te trekken, bij welke beweging hij, door de in de rijstvelden geschaarde bevolking van Batipo, hevig aangevallen, tot eene verwarde vlugt overging. De Regent van Batipo, van Boa terugkeerende, waar hij onze troepen, bij eene overwinning ondersteund had, den staat van zaken ontwarende, trok dadelijk naar Goenong, om den vlugtenden vijand te vervolgen, en zich aan de zijnen, welke zich daarmede reeds bezig hielden, aan te sluiten. Hij werd daarin ondersteund door een detachement van een Officier en 25 man, dat juist op marsch was, om de bezetting van TAMBANGANG te versterken. Ten gevolge van deze beweging viel dien dag het dorp weder in onze magt, terwijl VELTMAN tot den volgende morgen in zijne stelling te TAMBANGANG verbleef. Door de achtereenvolgens aangekomene versterkingen, waren de troepen bij laatstgemelde plaats, behalve VELTMAN's kompagnie, tot 100 man aangegroeid, waardoor deze dappere aanvoerder zich in staat zag, om de voordeelen, welke op den vijand behaald waren, te vervolgen.

TAMBAYAT, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerakarta*.

TAMBELAN, klein eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Karimata*, W. van het *Sundasche* eil. *Borneo*, tot de *Tambelan-eilandjes* behoorende.

Dit eiland en *Boenoa* vormen, met eenige kleine eilandjes, eene baai, welke tegen het Noorden eenen ingang heeft.

TAMBELAN, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, aan de Westkust van dat eil., in het *Land-der-Batakhs*, land *Baroes*.

TAMBELAN-EILANDJES, TAMBOLANG-EILANDJES of TAMBLANG-EILANDJES, groep eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Karimata*, W. van het *Sundasche* eil. *Borneo*.

TAMBIEBAJA, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Djocjokarta*, lands. *Djagaraga*.

Deze plaats, die vroeger zeer aanzienlijk moet geweest zijn, is later zeer vervallen, hoewel er in het begin der vorige eeuw nog wel vijftien honderd huisgezinnen waren.

TAMBIESAN of TAMBISAN, eil. in *Oost-Indië*, in de *Solozee*, aan den noordoostelijken nitboek van het *Sundasche* eil. *Borneo*, tot het *Solosche* gebied van dat eiland behoorende, met eene goede haven.

TAMBLANG, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Bangka*, welks inwoners veel overeenkomst hebben, met die van Palembang.

TAMBLANG, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, ads. res. en distr. *Krawang*.

TAMBLANG-EILANDJES, groep eil. in *Oost-Indië*. Zie TAMBELAN-EILANDJES.

TAMBOEKOE, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, op de zuidoostelijke landtong, aan de *Baai-van-Boni*; 5° 50' Z. B.

TAMBOEKOE (BAAI-VAN-), golf in *Oost-Indië*, in de *Straat-der-Molukkos*. Zie TOLO (BAAI-VAN-).

TAMROEKOE (KUST-VAN-), kust in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, op het Zuidoostelijke schiereiland, tusschen de *Baai-van-Boni* en de *Baai-van-Tolo*.

Deze kust is door eenige bergen, welke met bosschen bezet zijn, doorsneden. In deze bergen treft men goede ijzermijnen aan.

Op het strand van TAMROEKOE is een rond bergje, als een vlugtberg, en is een gehucht van de Orang-Badjos of van visschers, die met hunne vrouwen en kinderen hier, eveneens als alle andere inwoners, leven, zich nergens mede generende dan met de visscherij.

Het d. Tamboekoe zelf ligt achter de klove, die dit bergje ter rechterzijde maakt, terwijl het ter linkerzijde mede eene dergelijke klove heeft.

De Tamboekers zijn zeer trotsche en sterke menschen. Zij zijn echter lafbartig, hetgeen men zag, toen zij, in het jaar 1638, wel zesmaal sterker dan de onzen, onder de *VLAMING VAN OUTSHOORN*, op de strenge taal van dien Veldheer tegen hen, in het bijwezen van Koning *MANARJAN* gevoerd, zich dadelijk overgaven. Zij zijn bekend door de zwaarden, welke van daar komen, waarvan de Raad van Neerlands-Indië, in het jaar 1694 en 1695, den invoer in Amboina verboden heeft. Zij gaan veel met vreemde handelaars en de Boegische smokkelaars om, die zich dikwijls in de Laban, wat benoorden Tamboekoe, onthouden, om kareet en andere waren van daar te voeren.

Tusschen die van *TAMBOEKOE* en *Boeton* was vroeger een overoude wrok, wegens het doodslaan van twee honderd Boetonners door Tamboekers.

TAMBOESIE (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, gouv. *Sumatra's-Westkust*, welke zich met de *Maringie*, de *Simantjie*, de *Nior*, de *Kampan*, de *Tabier* enz. verenigt, om de *Djambi* te vormen.

TAMBOKAGOR, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerabaya*, aan de *Golf-van-Madura*, op een eiland, dat door twee takken van de *Toroesan* gevormd wordt.

TAMBOLANG-EILANDJES, groep eil. in *Oost-Indië*. Zie *TAMBELAN-EILANDJES*.

TAMBORA of *Tomboro*, rijk in *Oost-Indië*, op het eil. *Sumbawa*, een der *Kleine-Sunda-eilanden*, westwaarts van *Dampo*.

Dit rijk heeft, in April 1815, bij de uitbarsting van den vuurberg *Tambora*, veel geleden, zoodat het land eene gedaanteverandering heeft ondergaan en tot eene staat van ellende is geraakt, waaruit het zich niet dan zeer langzaam heeft kunnen opheffen. Van de 12,500 inw. ontkwamen slechts 2000 den dood.

Het stond vroeger als een steenachtig landschap bekend, hetwelk zijne bewoners nauwelijks kon voeden. Zij verruilden het was, dat in menigte in de wonden gevonden werd en zeer zuiver was, mitsgaders de aangefokte paarden, aan vreemde handelaars tegen levensmiddelen. De *Tamborezen* stonden als dapper bekend.

TAMBORA of *Tomboro*, berg in *Oost-Indië*, op het eil. *Sumbawa*, een der *Kleine-Sunda-eilanden*.

In de eerste dagen van April 1815 had er eene verschrikkelijke uitbarsting van dezen berg plaats, omtrent welks men nader het art. *Sumbawa* kan nalezen.

TAMBORA (DE *BAAI-VAN-*) of DE *BAAI-VAN-TOMBORO*, baai in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Flores*, aan de Noordwestkust van het eiland *Sumbawa*, een der *Kleine-Sunda-eilanden*.

Zij springt van het Noordwesten naar het Zuidoosten diep het eiland in, en deelt het in twee schiereilanden.

TAMBORANG, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*, op de Westkust van dat eil., resid. *Pontianak*.

Deze berg heeft veelvuldige wellen en bronnen, die het meer *Maleyos* van water voorzien.

TAMBO-ROMBO, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerakarta*, distr. *Pakker*.

TAMEA, *POELO-TAMEA*, eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Flores*, zuidoost van *Batoe*, tot de *Toekangbesie-eilanden* behoorende, 3 m. Z. O. van *Cayloepa* en 1 m. N. van het *Visschers-eiland*.

Het heeft 2 of 3 mijlen in het rond en aan den Zuidoostkant is een rif, dat zich aan die zijde wel eene mijl buiten den wal en ook nog wel eenigzins naar het Noordwesten ter wederzijden uitstrekt.

TAMEJANG (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, ads. res. *Krawang*.

TAMELANG of TAMBAK, kaap in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*; aan de Zuidwestkust van het *Sundasche eil. Billiton*.

TAMEROORD, buit. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr., kant. en 1 u. N. O. van *Utrecht*, gem. en 10 min. O. van de *Bilt*.

Dit buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 58 bund. 76 v. r. 4 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door Jonkheer JONAS FREDERIK STEENGRACHT.

TAMIANG (DE), riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche eil. Sumatra*, aan de Oostkust met eene oostelijke rigting in de *Straat-van-Malakka* uitlopende.

TAMIEN, eil. in *Oost-Indië*, in de *Indische-zee*, aan de Westkust van het *Sundasche eil. Sumatra*, gouv. *Sumatra's-Westkust*, resid. *Ayer-Bangies*.

TAMILAU, d. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, op het *Ambonsche eil. Ceram*, op de Zuidkust van *Groot-Ceram*, aan de *Bogt-van-Haja*.

TAMMINGA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Schoterland*. Zie PAAUWENBURG.

TAMMINGA, voorm. burg in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 8 u. W. van *Appingedam*, kant. en 1 u. W. ten Z. van *Onderdendam*, gem. en 10 min. Z. van *Winsum*, 3 min. Z. O. van *Bellingeweer*, waartoe hij behoorde.

Deze burg werd in 1819 gesloopt en de ondergronden aan partikulieren verkocht. Binnen de nog aanwezige grachten vindt men eene geringe woning, met ruimen tuin en hof, beslaande eene oppervlakte van 4 bund. 3 v. r. 30 v. ell., en thans in eigendom bezeten wordende door den Heer WILLEM DERKS HUIJDER, woonachtig te Bellingeweer.

TAMMINGA, naam, onder welken de burg LUDMA, in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, wel eens voorkomt, sedert zij door een lid der familie TAMMINGA bezeten is. Zie LUDMA.

TAMMINGABORG of TAMMINGABORCH, oudtijds ook TAMMYNGEN gespeld, voorm. burg in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 8 u. W. ten N. van *Appingedam*, kant. en 4 u. W. ten N. van *Onderdendam*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. W. van *Kloosterburen*, 3 min. Z. van *Hornhuizen*.

Wanneer deze burg gesticht is, vinden wij niet vermeld, doch hij bestond reeds in 1344. Hij was uit het water opgetrokken, stond met het front naar het Oosten en was van breede grachten en singels en van ruime hoven en tuinen, met bosschen en lanen, omgeven. In een vonnis van de Regters van de Marne, van 2 Junij 1375, wordt LUIDO TAMMINGHA van Horahusen genoemd. De TAMMINGHA's waren in de veertiende eeuw door huwelijk verwant aan de ONSTA's van Sauwert, behoorende tot de toenmalige Vetkoopers. Later huwde HIDDO TAMMINGHA met MENNEKE VAN EWSUM, eenige dochter van EWO VAN EWSUM, Heer van *Middelstum*. Hidde sneuvelde in 1428 door het zwaard van FOCKE UKENA. In 1535 vinden wij GREET LEWE als Hovelinck in TAMMYNGEN, welke bij eenen giftbrief van de abdij van Aduard de drie eilanden Korenzand, Hefezand en Bosch ten geschenke ontving. In 1659 kochten SCHORTO TAMMINGA c. s. het eil. Rottum. Vervolgens vinden wij eenen SICKINGHE, eenen MECKANA en anderen op TAMMINGABORG, en in

1780 Jonkheer HANS WILLEM VAN AYLVA, Generaal-Majoor in Nederlandsche dienst. Hij overleed in 1778 en ligt te Hornhuizen begraven. Toen vererfde deze burg, met het regt van collatie en andere heerenregten, op JARCHES, en werd, bij verzegelden koopbrief van den 26 November 1798, overgedragen aan J. C. F. VON INN- UND KNIPHAUSEN, diens laatste eigenaar en bewoner, en vervolgens Heer van *Azinga*, te Ulram, die TAMMINGABONG, in het jaar 1803, op afbraak verkocht. De burg werd daarop geslôopt en de heerenregten werden aan partikulieren verkocht.

Ter plaatse, waar de burg gestaan heeft, ziet men thans eene boomkweekerij, en op de singels een viertal daglooners woningen. De daartoe behoord hebbende gronden, eene oppervlakte bestaande van ongeveer 20½ bund., worden in eigendom bezeten door onderscheidene eigenaars, in en buiten Hornhuizen woonachtig.

TAMMINGAHUIZE, voorm. burg in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 3 u. W. ten Z. van *Appingedam*, gem. en ½ u. N. van *Ten Boer*, ½ u. O. van *Lellens*, waartoe hij behoorde.

Ter plaatse, waar hij gestaan heeft, ziet men thans land. De daartoe behoord hebben gronden worden in eigendom bezeten door verschillende personen.

TAMMON, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerakarta*.

TAMOELOLO, naam, welken de Inlanders geven aan het d. LIËN, in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eil. *Amboina*. Zie LIËN.

TAMPA (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, op *Groot-Ceram*, aan de Noordkust. Zij stort zich met eenen noordelijken loop in de *Straat-van-Gilolo* uit.

TAMPALIS, POELOR-TAMPALIS, eil. in *Oost-Indië*, in den *Sundasche-Archipel*, aan de Oostkust van *Sumatra*, in de *Straat-van-Malakka*, tot het rijk *Delhi* behoorende.

TAMPANG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, gouv. *Sumatra's-Westkust*, resid. *Padangsche-Bovenlanden*.

Dit d. werd den 27 Maart 1820, door den Luitenant-Kolonel HEEN, met al wat den vijand van eenige dienst kon zijn, verbrand en vernield.

TAMPARANA, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, op de noordoostelijke landtong, resid. *Menado*. — In de nabijheid is eene goedmijn.

TAMPARANGLABA, meer in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, op de zuidelijke landtong, ten N. van het rijk *Sopeng*.

TAMPASAKH (DE) of DE TAMPASOKH, riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*, aan de Noordoostkust, in het distr. *Pappai*. Zij ontspringt uit het meer *Keni-Baloe*, en is voor prauwen bevaarbaar.

TAMPASO, POELOE-TAMPASO, eil. in *Oost-Indië*, in den *Sundasche-Archipel*, aan de Westkust van het eil. *Java*, in de *Peperbuai*, even benoorden Poeloe-Merakh. Het is onbewoond.

TAMPEIM, st. in *Afrika*, in *Oppeer-Guinea*, aan de Goudkust, kon. *Inta*, 10 u. W. van *Yahiedi*.

TAMPIA, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie TAMPIA.

TAMPIRA of TAMPIRAN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. en reg. *Rembang*, aan de Noordkust, W. van de Troepen.

TAMPOERA, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. en reg. *Rembang*, aan de Noordkust.

TAMPOERA, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Besoki*, aan de *Straat-van-Madura*.

TAMPOERA (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Passaroewan*.

TAMPOERAN (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*. Zie *SOENGJ-TAMPOERA*.

TAMPOERONG, eil. in *Oost-Indië*, in den *Sundasche-Archipel*. Zie *TOPPERMOEDJE*.

TAMPOMAS, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, op de scheiding tusschen de Sumadangsche distrikten *Malandang*, *Depok*, *Baloebroer* en *Tjongeijong*, 9 palen noordwaarts van de hoofdnegort *Sumadang*, 6½ paal oostelijk van *Depok*, 4 palen zuidelijk van *Malandang* en 7 palen westelijk van *Tjongeijong*.

TAMPALIS (POELOE), eil. in *Oost-Indië*, in de *Straat-van-Malakka*. Zie *TAMPALIS*.

TAMSOEROK, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Rembang*, distr. *Kragan*, aan den grooten weg.

TAMTERP, b., prov. *Friesland*, kw. *Westergoa*, griet. *Franekeradeel*, arr. en 2½ u. W. van *Leeuwarden*, kant. en 2½ u. O. van *Harlingen*, N. van *Peins*; met 17 h. en 100 iaw.

Deze b. had in de veertiende eeuw de gerechtigheid van drie toerbeurten tot het grietmansambt in *Franekeradeel*, op drie staten daar gelegen, met name *Doekema-state* ten Noorden, *Offinga-state* ten westen van de stins *Tamterp* en die stins zelf; de overige staten hadden hier geen deel aan, behalve *Kampama* ten Zuiden van het stins gelegen, in lateren tijd, toen de vier genoemde staten aan vier broeders, door erfenis gekomen waren.

TANABANG, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Batavia*, in de *Bataviasche-Ommelanden*, kw. *Belesi*, ½ u. O. van *Bantengembang*.

TANAE, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Celebes*, op de *Zuidelijke landtong*, gouv. *Makassar*, eene mijl N. van den *Zuidwesthoek* van *Tanakeke*, 2 m. Z. van het kast. *Panakoke*.

TANAFASSOE, d. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, resid. *Amboina*, op het *Ambonsche eil. Ceram*, op *Groot-Ceram*, aan de *Westkust*.

TANAH, eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Celebes*, aan de *Oostkust* van het eil. *Borneo*.

TANAH (OEDJONG-), (HET EILAND-DES-LANDS), kaap in *Oost-Indië*, aan de *Noordkust*, resid. *Cheribon*, ads. resid. *Indramajo*.

TANAH-ABANG (ROODE AARDE), heuvel in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Batavia*, in de *Bataviasche-Ommelanden*, niet ver van *Batavia*.

Hier staat een groot oud Indisch gebouw van eene zonderlings bouworde, door den Gouverneur-Generaal van *Imhoff* gesticht, alwaar de Gouverneur-Generaal *Riebeeck* ook menig genoegelijk uurtje doorgebracht heeft.

TANAH-ABANG, wijk in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*. Het is een der vier en twintig wijken der stad *Batavia*.

Er wordt hier eene bazaar of marktplaats gevonden, waarop, sedert den 9 April 1743, drie malen in de week wordt markt gehouden, en alle Zaturdagen zeer veel handel in mondbehoeften wordt gedreven.

Den 17 Julij 1830, in den namiddag, barstte er een brand in deze bazaar uit, welke groote verwoesting aanrigtte en drie vierde

gedeelte van dat plein in asch legde, zonder dat er evenwel menschen bij omkwamen.

TANAHALA of **TANAHARA**, distr., onderdistr. en d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*. Zie **TANARA**.

TANAH-BALLOE, eil. in *Oost-Indië*, aan de *Zee-van-Celebes*, aan de Oostkust van het *Sundasche eil. Borneo*; 4° 52' N. B.

TANAH-BAROE, lands. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Buitenzorg*, distr. *Parang*.

TANAH-DATAR, lands. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Sumatra*, gouv. *Sumatra's-Westkust*, resid. *Padangsche-Bovenlanden*.

Het is verdeeld in een en dertig distr., als: *Paggerroejong*, *Soengej-tarap*, *Soeroasso*, *Padang-Goenting*, *Soengie-Djamboe*, *Panjang-Atas*, *Panjang-Bauwa*, *Goerong*, *Tandjong*, *Sangaijan*, *Rauw-Rauw*, *Batipoeth*, *Goenong*, *Kotta-Lawas*, *Samawang*, *Sinkara*, *Soengej-Bakkau*, *Soempoe*, *Silimpauwang*, *Tandjong-Beroeha*, *Telawe*, *Soemmiek*, *Soelie-Ayer*, *Tandjong*, *Belly*, *Kotta-Toedjo*, *Kotta-Sabilang*, *Padang-Siboersoek*, *Auw*, *Terran-Terran*, *Boko-Pannoan* en *Lintau*.

Sedert het begin van 1822 en reeds vroeger, zijn meest alle de distrikten aan het Nederlandsch gezag onderworpen geweest, na dat de inwoners, het juk der Padries moede geworden, dit hadden afgeworpen, daarin veelal ondersteund door den sterken arm van het Nederlandsche Gouvernement. Deze distrikten zijn, in uitgestrektheid, lang niet, wat onze distrikten op Java zijn. Een onzer Javasche zal wel zoo uitgebreid zijn als tien van Sumatra. De bevolking der distrikten, welke in onze magt zijn, distriktswijze opgenomen, maakt een geheel van 232,850; en de geweren, in het bezit van deze bevolking, bedragen een getal van 10,414. Er is in dit landschap een Nederlandsch Ambtenaar met den titel van Adsisistent.

TANAH-DJAWA, naam, welken de inlanders aan het *Sundasche eil. Java* geven. Zie *Java*.

TANAH-KEKE, eil. en kaap in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Flores*. Zie **TANAKKEK**.

TANAH-KOESIER, landg. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Batavia*, in de *Bataviasche-Ommelanden*, aan den Westeweg.

TANAH-LABOE, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*. Zie **KARKALANG**.

TANAH-LAUT (DE ZEELANDEN), landstreek in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Borneo*, aan de Zuidoostkust, resid. *Banjermasing*.

Men vindt er beter goud dan ergens op Borneo. Ook is er eene magnetische ijzererts, welke onlangs (in 1846) onderzocht is, welk onderzoek, zoo omtrent de hoedanigheid als de hoeveelheid van het daarvan te verwachten ijzer, zeer gunstig is uitgevallen.

TANAH-MERA, eil. in *Oost-Indië*, aan de *Zee-van-Celebes*, aan de Oostkust van het *Sundasche eil. Borneo*; 5° 54' N. B.

TANAH-PILEH (UITGEROZEN LAND), st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Sumatra*, aan de Westkust, kon. *Djambie*, eene dag-reize boven Djambie; met 4000 inw., onder welke 50 Arabische huisgezinnen zijn. De omstreken leveren drakenbloed, benzoin en rottingen op.

TANAH-PREANGAN (HET VERLATEN LAND), eigenlijke naam van de *PRANGEN-REGENTSCHAPPEN*, resid. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*. Zie *PREANGER-REGENTSCHAPPEN*.

TANAH-SERANIE, land in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Batavia*.

TANAH-TINGGI (HOOGLAND), of ook *GOEROG* (BERG), plaats op het *Sundasche* eil. *Borneo*, resid. *Banjermsing*, waar zich uit den vlakken moerasgrond een heuvel verheft, in welke nabijheid een groot vierkant gat gevonden wordt, van ongeveer dertig ellen middellijn en eene aanzienlijke diepte in het midden, waarin vijf dikke, ijzerhouten palen, van ongelijke lengte, overeind staan, doch, wier toppen naauwelijks tot aan den rand uitsteken. De inlanders willen doen gelooven, dat op deze plaats voorheen een dorp van de Orangkling (inboorlingen van Coromandel) zoude gestaan hebben; doch dit is niet waarschijnlijk, daar men er volstrekt geen spoor van metselwerk aantreft.

TANAH-TINGIE, landg. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Batavia*, in de *Bataviasche-Ommelanden*.

TANAK, kaap in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*, aan de Noordkust van het *Sundasche* eil. *Java*; $6^{\circ} 24' \text{ Z. B.}$, $126^{\circ} 22' \text{ O. L.}$

TANAKEKE of **TANAH-KEKE**, eil. in *Oost-Indië*, in het Zuiden van de *Straat-van-Makassar*, aan den Zuidwestelijken uithoek van het *Sundasche* eil. *Celebes*; $8^{\circ} 30' \text{ Z. B.}$, $136^{\circ} 44' \text{ O. L.}$

Het is een klein laag eiland, omringd door eene menigte nog kleinere eilandjes; heeft ongeveer $2\frac{1}{2}$ mijl in den omtrek, en is grootendeels onbewoond. **TANAKEKE** en sommige der kleinere naburige eilandjes worden bewoond door een aantal Maleijers en Boeginezen. Men zegt dat het eerstgenoemde voorheen door de Nederlanders aan de Maleijers, tot belooning voor bewezene diensten is afgestaan. Van dit eiland steekt een rond rif, boven water, een goed eind uit.

TANAKEKE (HOEK-VAN-), kaap in *Oost-Indië*, in de *Straat-van-Makassar*, aan de Zuidwestkust van het *Sundasche* eil. *Celebes*.

TANALOON, bosch in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Pekalongan*, distr. *Wonosobo*.

Dit bosch levert soeren-, poeloe-, sempoe- en waroehout op, dat van een uitgestrekt nut is, doordien het aldaar gewilde waroehout voor het binnenwerk van praauwen, en het sempoe- en soerenhout voor alle werken, welke niet aan weer en wind zijn blootgesteld, gebruikt kunnen worden.

TANAMASSA, oud d. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, resid. *Banda*, op het *Bandasche* eil. *Rosinggyn*.

TANANGARAN (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sempou*, dat tot de resid. *Passaroewan* behoort.

TANARA of **TANAHARA**, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Bantam*, reg. *Serang*, afd. *Tjikandi*.

Het heet eigenlijk **TANAHALA**, dat is slecht land, welke naam het ten volle verdient, en is verdeeld in twee onderdistrikten, *Tanara* en *Ponthang*.

In dit distr. hebben, in het laatst van December 1846, dijkbreuken plaats gehad, waardoor de groote weg van *Serang* naar *Anjer* belangrijke schade leed.

TANARA, **TANAHARA** of **TANAHALA**, onderdistr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Bantam*, reg. *Serang*, afd. *Tjikandi*, distr. *Tanara*.

TANARA, **TANAHARA** of **TANAHALA**, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Bantam*, reg. *Serang*, afd. *Tjikandi*, distr. en onderdistr. *Tanara*, nabij het Noorderstrand, aan den westelijken oever en monding der *Tjidoerian*.

Hier is het hoofdepôt van zout van Bantam, met een inlandsch d. en eene moskee. Deze plaats is open, zonder schaduw, vol muskieten, ongezonde dampen en brandend heet. Er is hier niets bijzonders, dan eene menigte tomben van alhier overledene Nederlandsche ambtenaren, belast met de administratie van het hoofdepôt.

Van hier af loopt een weg langs Passilian en Passer-mauk, altijd bijeen het zeestrand, op Katapang.

TANARA (DE), riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche eil. Java*, resid. *Bantam*. — Het is dat gedeelte van de *Ponthang*, hetwelk in zee uitloopt.

TANARA (DE HOEK-VAN-), kaap in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*, aan de Noordkust van het *Sundasche eil. Java*, resid. *Bantam*.

TANAWA, oud d. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, resid. *Ambosina*, op het *Ambonsche eil. Ceram*, aan de Zuidkust van *Groot-Ceram*.

TANBANJOE (DE), riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche eil. Borneo*, aan de Zuidkust, met eene zuidelijke rigting in de *Zee-van-Java* uitlopende.

TANDARINGIN, geh. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Borneo*, resid. *Banjermaing*.

TANDEL, d. in het balj. van *Diekirch*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr., kant. en 1 u. N. van *Diekirch*, gem. en 20 min. N. O. van *Bastendorf*. Het d. bestaat uit 7 h. en 90 inw. Er is hier eene kapel, die door eenen eigen Kapellaan wordt bediend.

TANDHOF of TANTHOF, voorm. landscheiding tusschen de *Oost-Ambachten* en de *West-Ambachten* van *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*.

Deze landscheiding strekte zich van *Vlaardingen* af tot aan het dorp de *Kethel* en ging van daar voort tot op *Dijkshoorn*, ter welker plaatse, door middel van eenen dam, een waterschap gestopt werd, door hetwelk voorheen honderden schuiten plagten te varen. Van *Dijkshoorn* vervolgde de landscheiding tot aan de *Kastanje* en van hier benoorden de stad *Delft*, waar *Heeniraden* twee verlaten keurden bij de *Genzenbrug*; voorts strekte zij zich van den *Delfschen weg*, met eene kade, tusschen de stad *Delft* en de *Ziekelluiden*, thans genoemd de *Brassers- of Nootdorpsche-kade*, en liep oostwaarts tot *Vrouw-Jeffen-kade* en van daar tot aan de *Zijdwinde*, tusschen *Delfland* en *Rijnland*. In plaats van bovengemelden dam hebben de *Hoogheemraden*, in het jaar 1601, een verlaat gelegd even buiten de voormalige *Waterslootsche-poort* der stad *Delft*, in de *Maassluische-vaart*, en voor de twee verlaten heeft men er eene gemaakt in de *Kastanje*.

TANDJONG, fort in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Sumatra*, gouv. *Sumatra's-Westkust*, resid. *Padangsche-Bovenlanden*.

TANDJONG, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Bangka*.

TANDJONG, distr. in *Australië*, op het eil. *Boni*, tot de *Papoesche-eilanden* behoorende.

TANDJONG, d. in *Australië*, op het *Papoesche eil. Boni*, distr. *Tandjong*.

TANDJONG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Sumatra*, gouv. *Sumatra's-Westkust*, resid. *Padangsche-Bovenlanden*.

Dit dorp is bewoond door zeer krijgshaftige en brave *Maleijers*, die eene goede en fiere houding hebben en bijzonder bedreven zijn in het schieten naar den schijf.

TANDJONG, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Buitenzorg*, reg. *Tjibaroesa*.

TANDJONG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Djoekakarta*.

TANDJONG, oud 2. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Buitenzorg*, aan den *Tjilowang*.

TANDJONG-ALAM of **TANDJONG-ALLAM**, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, gouv. *Sumatra's-Westkust*, resid. *Padangsche-Bovenlanden*. — Er is een Luitenant, die tevens civiel Kommandant is.

TANDJONG-ALAM of **TANDJONG-ALLAM**, fort in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, gouv. *Sumatra's-Westkust*, resid. *Padangsche-Bovenlanden*.

Het is eene groote, vierkante redoute, waarvan het zuidelijke front en de hooge, boven alles uitstekende, ligging zich zeer fraai voordoen. Van het noordelijke front dezer redoute, hétwelk, uithoofde van het terrein, niet zoo uitgestrekt is als het zuidelijke, ziet men in eene zeer diepe vallei het dorp Tandjong-Alam voor zich liggen; ten West-Noordwesten het Agamsche rijk; ten Noord-Noordwesten het land der Lima-Poeloes, ten Noordoosten onzen voorpost Broelar, een uur van Tandjong-Allam, en ten Noord-Noordoosten Toenkar, mede een voorpost, anderhalf uur gaans van Tandjong-Alam gelegen. Beide observeren de Lima-Poeloes. Het gezigt uit de redoute **TANDJONG-ALAM** naar Agam en de Lima-Poeloes, welke landen men met het oog bijna kan afzien, behoort ongetwijfeld tot de verrukkelijkste en schoonste van het Menangkabausche.

De stelling van den post te **TANDJONG-ALAM** is, uit een militair oogpunt beschouwd, zoo oordeelkundig gekozen, als maar immer een post zijn kan. Op de grenzen van de Tanah-Datar gelegen, houdt zij in toom en in het oog alle de bewegingen, welke van de Lima-Poeloes en het Agamsche op de Tanah-Datar zouden kunnen ondernomen worden.

Het was te dezer plaats, dat de Overste **RAAFF**, in de grootste moeilijkheden verkeerende, zich daaruit gered heeft, door eene welberadene en niet minder welvolbragte onderneming. Daar de onzen zich van alle kanten door eene groote overmagt der Padris omsingeld zagen, en alle ammunitie verschoten hadden, was goede raad duur. Bij het zwijgen van onze stukken of liever van het enkele stuk dat men had, was men verzekerd dat de Padris in groote massa's op onze kleine magt zouden uitvallen en haar den aftogt afsnijden. In deze omstandigheid op eenen aftogt te denken was niet mogelijk. Hiervan was de Overste **RAAFF** ook zoo wel overtuigd, dat hij tot den aanval besloot en dien rigtte tot de sterkste stelling van den vijand, waar de Hoofden der Padris zich het veiligst achtten. Deze was op de hoogte, waar nu onze redoute staat. Men trok eenige schreden met het stuk geschut vooruit, en onderhield daarmede een gestadig geswind vuur, zonder scherp, en onder den rook daarvan bestorinde de dappere Kolonel **RAAFF**, aan het hoofd van eenige weinige braven, de hoogte, met dat gevolg, dat de Padris, geheel verbijsterd en overhoop geworpen, de vlugt namen en de onzen in het bezit van eene plaats lieten, waar men zich tegen eene groote magt in veiligheid bevond.

Toen men in de maand October 1831 tot de overmeestering van de Vijftig-Kotta's besloot, moest ter bereiking van dat doel in de eerste plaats, eene sterke linie, niet verre van en benedenwaarts, in het gezigt van ons fort te **TANDJONG-ALAM**, genomen worden; daartoe werd eene kolonne bestemd, om in den nacht, den regter vleugel van de vijandelijke linie om te trekken, en deze daarna, des morgens, in den rug aan te vallen, wanneer gelijktijdig door eene andere kolonne een aanval in het

front zoude worden bewerkstelligd. Hoe moeilijk de marsch ook ware, welke de eerst bedoelde kolonne had af te leggen, en welke den 9 October, met het vallen van den avond, werd aangevangen, bevond de kolonne zich nogtans den 10 October, des morgens ten drie ure, reeds in het bezit van eene goede stelling, achter de vijandelijke linie gelegen. Nu werd de Kapitein VELTMAN, bij het aanbreken van den dag, met een gedeelte van de kolonne gedetacheerd, om den vijand van achteren in zijne versterkingen aan te vallen, terwijl het andere gedeelte de reeds vermelde stelling bleef handhaven en de tweede kolonne tegen het fort der vijandelijke linie oprukte. Geen oogenblik verzuimende, viel de onverschrokken VELTMAN den rug der vijandelijke positie aan, die, na eene korte verdediging verlaten werd. Enkele malen poogde de vijand stand te houden, van verschillende kleine versterkingen gebruik makende; maar telkens werd hij op nieuw verdreven. Met de verdere vervolging werden de Maleische hulptroepen belast, die daardoor de overwinning van dien dag volkomen maakte.

TANDJONG-ALANG of **DE TWEEDE-HOEK**, kaap in *Oost-Indië*, in de *Straat-Sunda*, aan de Westkust van het *Sundasche eil. Java*, resid. *Bantam*.

TANDJONG-ALANG, kaap in *Oost-Indië*, op het eil. *Amboina*. Zie **ALANG (HOEK-VAN-)** (1).

TANDJONG-AMPALO, fort in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Sumatra*, gouv. *Sumatra's-Westkust*, resid. *Padangsche-Bovenlanden*, distr. *Koemanie*.

TANDJONG-APIE, kaap in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Borneo*, aan de Westkust.

TANDJONG-BANGOE, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Sumatra*. Zie **TALANG**.

TANDJONG-BASOH, kaap in *Oost-Indië*, in de *Lingga-zee*, aan de Oostkust van het *Sundasche eil. Sumatra*, rijk *Kampar*.

TANDJONG-BATOE, kaap in *Oost-Indië*, in de *Straat-van-Karimata*, aan de Oostkust van het *Sundasche eil. Sumatra*, resid. *Palembang*.

TANDJONG-BATOEANG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Sumatra*, gouv. *Sumatra's-Westkust*, resid. *Padangsche-Bovenlanden*, in de zoogenaamde *Tien-Kotta's*, aan den Oostelijken oever van het meer *Danau*.

TANDJONG-DJAWA (d. i. *JAVAANSCH-HOEK*), kronkeling der riv. *de Doeson*, in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Borneo*, kon. *Banjermasing*.

Volgens de overlevering zou deze plaats haren naam ontleend hebben van eene slagting, [welke] daar vóór vele jaren door de *Dajahks* op een vaartuig met *Javanen* zou zijn aangerigt.

TANDJONG-DJAWA, geh. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Borneo*, kon. *Banjermasing*, aan den linker oever der *Doeson*; op bijna 1° Z. B.

Dit geh. is van jonge dagteekening en ontleent zijnen naam van de hier bovenvermelde kronkeling, welke men een weinig lager in de rivier aantreft. Het bevat slechts 3 huizen, welke aan onderscheidene *Dajahksche* families, ten getale van omtrent 40 zielen, ter woning verstrekken. Men ziet er schier niet anders dan jonge kokospalmen van drie-, vijf- of ten hoogste achtjarigen ouderdom. Menigvuldiger echter, zoowel als hooger van stam en ouder van jaren, vertoont zich hier

(1) Eveneens zoekt men de overige namen, beginnende met **TANDJONG**, hetwelk hoek betekent, en hier hier gevonden worden, op de woorden van onderscheiding.

de pinangpalm, welks wrangbittere noot, een der vier hoofdbestanddeelen van den betel, door de inwoners met zorg wordt ingeooft.

Aan de over- of westzijde der Doeson, op de hoogte, tusschen dit geh. en Mampon, wordt somwijlen de orang-oetang aangetroffen, meestal in het begin der Oost-moeson, d. i. in de maanden April en Mei, als wanneer de vruchten rijpen, welke van dit dier zeer geliefd zijn. In andere tijden van het jaar, merkt men het niet op. Het eet vooral gaarne onderscheidene soorten van vijgen, welke de bosschen daar in menigte opleveren.

TANDJONG-GOENONG, plaats in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Biliton*.

Sedert 1823 is hier een fort gebouwd, op eenen uitspringenden heuvel, aan den mond der breede Tjoeroetsjoep, ter plaatse, waar het riviertje Saboerie zich daarmede vereenigt. Destijds was hier een Ad-sistent-Resident.

TANDJONG-KAIK-TRASIA of **HET NOORDWESTER-KWARTIER**, kw. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Batavia*. — Er is alhier een Demang, en er loopt van daar een goede weg naar Katapang.

TANDJONG-KLIANG, kaap in *Oost-Indië*. Zie *KALIEJAN*.

TANDJONG-MATER, kaap in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Karimata*. Zie *SAMPANGANIE*.

TANDJONG-MEDAM, klein d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Sumatra*, gouv. *Sumatra's-Westkust*, resid. *Padangsche-Bovenlanden*.

Dit dorp is van alle kanten door de natuur zoo versterkt, dat de Maleijers, ofschoon onder den rook der Padris wonende, voor geen aanval van hen beducht schijnen.

TANDJONG-OOST, landg. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche eil. Java*, resid. *Batavia*, in de *Bovenlanden*, aan den weg naar Buitenzorg, 14 palen O. van Batavia, 353 palen W. van Samarang. — Er is aldaar eene bazar of marktplaats.

Dit landgoed is merkwaardig, wegens de schilderachtige bekoorlijke ligging van het landhuis, dat zich, aan den uitersten kant van de rivier, lijnrecht met haren steilen oever op het heuvelachtig land verheft, gelijk een der oude burgten, die in de riddertijden tot zoo vele wonderbare verhalen stof hebben gegeven.

TANDJONG-PAGAT, kaap in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*. Zie *SIDAYON (HOEK-VAN-)*.

TANDJONG-PAMANOEKAN, kaap in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*, aan de Noordkust van het *Sundasche eil. Java*, resid. *Krawang*.

TANDJONG-PERLAKH, kaap in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Sumatra*. Zie *DIAMANT-PORT*.

TANDJONG-PESERLOT, eil. in *Oost-Indië*, in den *Sundasche-Archipel*. Zie *PISIRAHAT*.

TANDJONG-PETONG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Borneo*, kon. *Banjermasing*, aan de *Doeson*.

TANDJONG-PIRING of **DE TAFELBORDSHOEK**, d. in *Oost-Indië*, op een eilandje in de *Straat-van-Madura*, aan de Westkust van het eil., aan den zuidkant van een rif, dat zich wel drie of vier mijlen uitstrekt.

TANDJONG-POERA, voorm. fort in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Praeanger-Regentschappen*.

TANDJONG-RODI, kaap in *Oost-Indië*. Zie *KIJSERSHOEK*.

TANDJONG-WEST, landg. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche eil. Java*, resid. *Batavia*, in de *Bovenlanden*, aan den weg naar Buitenzorg, tegen over Tandjong-Oost.

In 1816 werd dit uitgestrekte landg. met de daarbij gelegen landen Dregterland, Seringsing, Tanna-Renda, Rana-Gatal enz. voor 55,000 Ind. guldens gekocht door den Heer JACOBUS MARINUS BALJÉ, Raad van Neerlands-Indië (1).

TANDO (DE), riv. in *Afrika*, in *Oppe-Guinea*, aan de *Goudkust*, waarschijnlijk het bovenste gedeelte van de *Ancobra*.

TANDOENANG (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*. Zie SOENGEL-TANDOENANG.

TANDOERANG, voorm. vesting in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Madura*, lands. *Kadoewang*, welke in het jaar 1707 door den Kapitein BEILWITS geslecht is.

TANDUM-QUERRI, negerdorp in *Afrika*, in *Oppe-Guinea*, aan de *Goudkust*, rijk *Fantiyn*, 10 u. O. van *Cormantijn*.

In dit dorp bouwden de Engelschen, in het laatste der zestiende eeuw, een klein en nog bestaand fortje, hetwelk echter alleen tegen de *Negers* bestand was. Het geheele dorp TANDUM-QUERRI is, door den Engelschen Kommandant NORRIS, tot op den grond toe verbrand geworden. Aan het strand, tusschen dit dorpen *Cormantijn*, wonen vele roofzieke *Negers*.

TANETTI of TANETTA, kon. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Celebes*, aan de *Westkust*, N. O. van *Makassar*. Van de hoofdplaats Tanetti tot aan kaap Mand-bar vormt de kust eenen inham, waarin eene groote vloot kan ankeren, doch daar binnen vertoont zich eene klip, de *Olifant* genaamd. Deze inham is bekend onder den naam van de bogt van *Badjoekeke*.

De Vorsten van TANETTI staan niet als de bestgezinde bondgenooten te boek. LAPATOUW, Koning van TANETTI, in het jaar 1840, tegen het Nederlandsche gouvernement in opstand zijnde gekomen, heeft zich in het begin van 1841 weder aan het Gouvernement onderworpen, met beluiging van zijn leedwezen over het gebeurde, en vol vertrouwen de beslissing van zijn lot van dat gouvernement afwachtende. Het verleen der verlangde vergiffenis was door den Gouverneur van *Makassar* afhankelijk gemaakt van de afgifte door LAPATOUW, van de onder hem verbleven rijkssieraden (*regalia*), die hij dan ook onmiddellijk van Tjita, alwaar zij bij zijne vrouw berustende waren, heeft doen afhalen.

TANETTI of TANETTA, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Celebes*, 6 m. N. van *Maros*, aan de *Straat-van-Makassar*.

TANETTI (DE BOGT-VAN-) of de BOGT-VAN-TANETTA, baai in *Oost-Indië*, in de *Straat-van-Makassar*. Zie *BADJOEKEKE* (BOGT-VAN-).

TANGALA, eil. in *Oost-Indië*, in de *Indische-Zee*, Z. van *Java*; 8° 20' N. B., 129° 31' O. L.

TANGALA (BAAI-VAN-), baai in *Oost-Indië*, in de *Indische-Zee*, aan de *Zuidkust* van het *Sundasche eil. Java*, resid. *Madion*, lands. *Panaraga*.

TANGALA (HOEK-VAN-), kaap in *Oost-Indië*, in de *Indische-Zee*, aan de *Zuidkust* van het *Sundasche eil. Java*, resid. *Madion*, lands. *Panaraga*. Het is de westhoek van de *Baai-van-Tangala*.

TANGALAGAN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Samarang*, 497 palen O. van *Batavia*, 30 palen O. van *Samarang*, 180 palen W. van *Soerabaya*, aan den grooten postweg.

TANGALAWIE, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Praanger-Regentschappen*.

(1) Zie W. EKKOW, *Leven van J. M. BALJÉ*, Leeuw. 1835, bl. 76, waarin danwege uitvoerige berigten voorkomen.

TANGAN-TIGA, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*. Zie *Bawin* (beter *Bawien*).

TANGAR, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, landstr. *Marabaya*.

TANGELANGOES, oud geh. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Batavia*, 1½ mijl van kaap *Ontong-Djawa*.

TANGER, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Passaroewang*.

TANGERANG of **HET WESTERKWARTIER**, kw. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Batavia*, in de *Bataviasche-Ommelanden*.

Het wordt ten Oosten door de *Angka* en ten Westen door de *Tjidoerian* of *Tjikandi* bepaald en staat onder het bestuur van den *Europeschen Hoofdschout* te *Tangerang* en den *Onderschout* te *Tandjong-Kaik* (*Toasia*).

In dit kwartier heeft men wegen van *Tangerang* naar *Buitenzorg*, in eene zuidoostelijke rigting over *Bergzigt*, *Djilitrang*, *Djampang-Ilier* en *Parong*; van *Tjilidoek* naar *Bergzigt*; van *Rijswijk* naar het *Koningsplein* en van daar naar het paleis te *Weltevreden*, welke laatste over de *Willemsbrug* loopt en den naam draagt van *La-Belle-Alliance*.

In het **WESTERKWARTIER** zijn van *Tangerang* nog twee wegen, een naar *Djassienga* tot *Lenkoog*, de andere tot *Buitenzorg*. Ook van *Tangerang* naar *Katapang* en verder tot *Toäsie* of *Tandjong-Kaik* is een goede weg; en een tweede van *Batavia* derwaarts, loopt langs het zeestrand van *Angkee* over de landen *Kapok*, *Kamal*, *Pahajangan*, *Kramat* en *Karang-Serang* en snijdt eenen arm der *Tjidani*, waar deze *Tandjong-Boerong* genaamd wordt. Bij de rivier *Angkee* is eene *sassak* of overvaart. Op *Katapang* komt een weg uit van *Tanara*, langs *Pas-selian* en *Passer-mauk*, altijd bezijden het zeestrand; en van *Tanabang* loopt nog een weg, achter het *Koningsplein*, over *Mangamonjet*, naar den weg van *Parapattan*, zijnde bij *Tanabang* in 1852 eene nieuwe brug gelegd. De binnenweg, van *Tanabang* over *Karet*, *Koeningan* en *Tjondet* naar den binnenweg van den kruisweg te *Parapattan*, achter *Matraman*, *Kampung-Maleijer* en *Tandjong-West*, naar *Buitenzorg* loopende, is voor aanmerkelijke verbetering vatbaar.

TANGERANG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Batavia*, in de *Bataviasche-Ommelanden*, kw. *Tangerang*, op den weg van *Batavia* naar *Bantam*, aan de *Tjidani*, 3 u. W. van *Batavia*, waarmede de plaats door eene vaart *gemenschap* heeft.

Er is hier, waarschijnlijk sedert 8 December 1801, eene bazaar geopend, waar vele voortbrengselen van het land ter markt gebragt worden en die dan ook druk bezocht is.

Er lag hier vroeger eene kleine sterkte. Deze werd den 7 April 1682 door Kapitein *HARTZING* ingenomen, en de oude Koning van *Bantam*, ofschoon wel 80,000 manschappen bij zich hebbende, daarenboven door eenige Engelschen, Franschen en *Denen* ondersteund wordende, werd, met achterlating van al hun geschut, naar *Tirtajassa* op de vlugt gedreven.

Den 7 October 1740 werd een detachement van 27 man, onder het bevel van den Vaandrig *EDSART LAMORAAL RENGERS*, ter versterking van dit fort afgezonden, door eene sterke overmagt van Chinezen aangevallen, waardoor het meerendeel der onzen in handen van den moordzuchtigen vijand vielen, ontkomende de Vaandrig *RENGERS* en eenige anderen den gewissen marteldood alleen door de vlugt.

TANGERANG (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*. Zie *TJIDANI*.

TANGERANG (HOEK-VAN-), kaap in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*, aan de Noordkust van het eil. *Java*.

TANGGOEL, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, res. *Kedirie*, reg. *Ngrowo*.

In dit distr. ontspringt de *Kedirie*, uit een rawa of moeras, dat 10 palen in omtrek heeft.

TANGKIL, berg en d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*. Zie *TANKIEL*.

TANGKOEBAAN-PRAHOE of **GOENONG-PRAHOR**, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, gedeeltelijk resid. *Preanger-Regentschappen*, gedeeltelijk resid. *Krawang*, op de scheiding van het land *Oedjong-Broeng*, in de *Preanger-Regentschappen*, met het *Krawangsche distr. Wanayassa*, ongeveer 13 palen noordwaarts van de hoofdnegerij *Bandong*.

Deze berg ontleent zijnen naam van zijne gedaante, welke naar eene omgekeerde prauw of schuit gelijkt, en vormt eenen uitgestrekten afgeknotten kegel. Zijn voet strekt zich zeer ver uit. Het is een der hoogste bergen van *Java*, ongeveer 1900 ell. boven de oppervlakte der zee verheven, en een der belangrijkste vulkanen. Zijn krater is een der breedste, zoo niet de wijdeste van het eiland, en heeft de gedaante van eenen trechter, hoewel de wanden zeer onregelmatig zijn. Deze trechter heeft eene aanzienlijke diepte. Op den bodem, ruim 300 ell. dieper dan de hoogste bergwand, treft men twee kraters aan. De westelijke krater, *Opas*, waarin het vuur niet meer werkzaam is, wordt door eenen rotsmuur, ruim 30 ell. dik, van den grooten en werkzamen krater gescheiden. Deze kolk, *Ratoe*, van ongeveer 180 ell. middellijn, is gevuld met blaauwachtig zwavelwater, dat rookt, kookt en bruischt, en den bezoeker met angst vervult.

De **TANGKOEBAAN-PRAHOR** is, na reeds eenige dagen een dof geluid te hebben doen hooren, den 1 April 1829 begonnen te branden en gloeiende asch en lava uit te werpen, zoo dat de bewoners van dien omtrek verschrikt de vlugt namen, en later eerst, op sterken aandrang van den Adsistent-Resident, besluiten konden naar hunne dorpen terug te keeren. Deze losbarsting was vrij hevig. Nadat zij had opgehouden, was het inlandsche Distriktshef van *Batoe-Sierap* een der eersten, om den brandenden berg te beklimmen, en ontdekte, dat het de kraters *Ratoe* en *Domas* waren, die gebrand en, doordien zij geen water bevatteden, enkel vuur en zwavel uitgeworpen hadden.

TANGLI (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Kadoe*.

Ten gevolge van de zware regens, zijn in December 1843, eenige bruggen, welke over deze rivier lagen, weggespoeld.

TANGOLANDA, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*. Zie *PANGASARE*.

TANGOLANGANG (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Samarang* en *Djapara*.

TANIA (GROOT-), voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Ferwerderadeel*, arr. en 4 u. N. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Holwerd*, 20 min. N. O. van *Blija*, waartoe zij behoorde.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene boerenhuizing, beslaande eene oppervlakte van 67 v. r. 30 v. ell., in eigendom bezeten wordende door den Heer **ONRO REINT VAN ANDRINGA DE KENPENAER**, *nomine uxoris*, woonachtig te *Leeuwarden*.

TANIA (KLEIN-), voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Ferwerderadeel*, arr. en 4 u. N. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en $\frac{1}{4}$ u. Z. W. van *Holwerd*, 20 min. N. O. van *Blija*, waartoe zij behoort.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans een stuk bouwland, bestaande eene oppervlakte van 1 bund. 13 v. r. 20 v. ell., wordende in eigendom bezeten door den Heer JAN ALBARDA, woonachtig te Marrum.

TANIABUREN, oude naam van de b. *Bilgaart*, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*. Zie *BILGAART*.

TANIABURG, voorm. stins, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, gem. en $\frac{1}{4}$ u. N. van *Leeuwarden*, onder de b. *Bilgaart*, nabij de *Taniameer*.

Van dezen stins is de terp, waarop zij gestaan heeft, nog kenbaar. Zij werd in de zestiende eeuw bewoond door het adellijke geslacht *CAMSTRA*, dat van tijd tot tijd eenige erven ter behouwing aan de noordzijde der stad langs de Ee, op *Camstraburen*, tegen zekere grondpacht afstond, welke ook in opvolgende tijden aan zijne nakomelingen is betaald.

TANIAMEER (DE), waterlozing, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuwarderadeel*, in eene oostelijke strekking van de terp, waarop de voorm. stins *Taniaburg* gestaan heeft, naar de *Ee* loopende.

TANJANG, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Cheribon*, ads. res. *Indramayoe*, O. van een gebergte.

TANJANG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Sumadang*.

TANJOLIE of *TJANJOLIE*, eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Flores*, aan den Zuidwesthoek van het *Sundasche* eil. *Celebes*.

TANJOLIE of *TJANJOLIE*, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, op den Zuidelijke landtong, kon. *Boni*, $2\frac{1}{2}$ mijl N. van *Boni*.

TANJONG, distr. en d. in *Australië*. Zie *TANDJONG*.

TANKARONGEN, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Djavana*, aan den westelijken oever van de *Djavana*.

TANKENA, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, in het binnenland, onder *Boeton* behoorende.

TANKENA, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Pangasare*, in het binnenland.

TANKENBERG, berg in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, niet ver van *Oldenzaal*, welke men vermoedt dat eene steengroef bevat.

TANKIEL of *TANGKIL*, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Bantam*, afd. *Tjilangkakan*.

Deze berg heeft eenen onderaardschen gang, langs welchen een tak der *Sawarna*, in eene zuidelijke rigting, ter lengte van een kwartier uurs, onder den berg doorstroomt, waarna zij zich in de *Zuidzee* stort. Men wil, dat een inlander, eenige jaren geleden, onder dien berg is doorgevaren.

TANKIEL of *TANGKIL*, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Cheribon*.

Men heeft er eene kazerne van de *Djayang-Secars*, zijnde een korps inlandsche ruiters, dat bijna alleen tot het waarnemen van de dienst van *Marchaussée* bestemd en doorgaans alhier gelegerd is.

TANKIEL of *TANGKIL*, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Sumadang*.

TANKILAN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, ads. res. *Magelang*.

TANKISSAN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*; resid. *Djoejakarta*, 1 paal W. van *Koeloor*.

Nabij dit dorp had, den 25 Julij 1829, een gevecht plaats tusschen de eerste kolonne van het Nederlandsche mobiele leger, onder den Luitenant-Kolonel SOLLEWIJN, en de muitelingen; bij welke gelegenheid de hoofdmiteling, *Diepo NEGORO*, ter naauwernood ontsnapte; terwijl zijne magt door voorschreven mobiele kolonne verstrooid en verjaagd werd, en voorts door haar gevangen genomen werden, de *Pangarang ADIPATTI AXEN*, oudste zoon van *Diepo NEGORO*, met zijne vrouw, dochter van den Rijksbestierder der muitelingen, *DANOE REDJO*, benevens de *Raden SOROGA*, hernaamd *KASSAN MAHMAD*, zoon van den gewezen Regent van *Samarang*, met een gevolg van 39 personen.

TANKOEBAN-PRAHOE, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie **TANGKOEBAH-PRAHOE**.

TANNAH-ABANG, heuvel in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie **TANAH-ABANG** (1).

TANNAH-DJAWA (HET LAND JAVA), naam, welken de inlanders geven aan het *Sundasche* eil. *JAVA*. Zie *JAVA*.

TANNAH-PREANGAN (HET VERLATEN LAND), eigenlijke naam van de *PREANGER-REGENTSCHAPPEN*, resid. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie *PREANGER-REGENTSCHAPPEN*.

TANNENBERG, heuvelrei op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie **TOSSENBERG**.

TANNERIE, in het Hoogduitsch *GÄRBEREI*, alleenstaand h. in de heerl. *Bourscheid*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr., kant. en 2½ u. N.W. van *Diekirch*, gem. *Bourscheid*.

TANNEWANG (DE), riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche* eil. *Celebes*, op de *Zuidelijke landtong*, die 2 mijlen van *Bonthain* in zee valt.

TANOENO of **TANOENOR**, landengte in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, waardoor *Hoewamohel* met *Groot-Ceram* verbonden is.

TANOENO of **TANOENOR**, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eil. *Ceram*, op de *Oostkust* van *Hoewamohel*.

TANOENO (DE BOGT-VAN-), baai in *Oost-Indië*, in den *Archipel-van-St.-Lazarus*, tusschen *Groot-Ceram* en *Hoewamohel*.

TANTHOF, voorn. landscheiding tusschen de *Oost-Ambachten* en de *West-Ambachten* van *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie **TANDHOF**.

TAPANOELI, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, gouv. *Sumatra's-Westkust*, resid. *Ayer-Bangies*, met tin- en steenkolenmijnen.

TAPANOELI, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, gouv. *Sumatra's-Westkust*, resid. *Ayer-Bangies*, distr. *Tapanoeli*; met een fort op het kleine eiland *Poedjan* (zie dat woord).

TAPANOELI (DE BAAI-VAN-), baai in *Oost-Indië*, in de *Indische Zee*, aan de *Westkust* van het *Sundasche* eil. *Sumatra*, gouv. *Sumatra's-Westkust*, resid. *Ayer-Bangies*. — Deze baai kan meer dan honderd schepen bevatten.

TAPARANG of **TERPE**, meer in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, op de *zuidelijke landtong*, tusschen het rijk *Boni* en *Wadjoë*.

Dit meer wordt in *Taparang-Labadja* of *Groot-Taparang* en *Taparang-Poereit* of *Klein-Taparang* verdeeld en daaruit komt de *Tjierana* voort.

(1) Eveneens zocht men alle art., welke elders **TANNAH** gespeld en hier niet gevonden worden, op **TANAH**.

TAPBANDOERIAN-BAAI of **DINPUBAAI**, baai in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Celebes*, aan de Oostkust van het *Sundasche eil. Borneo*.

TAPE-DJARA (DE), riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche eil. Celebes*, die in de *Straat-van-Makassar* uitloopt.

TAPEJ, **TANDJONG-TAPEJ** of **AUGUSTINUSHOEK**, kaap in *Oost-Indië*, in de *Zee van-Celebes*, aan de Oostkust van het *Sundasche eil. Borneo*.

TAPI, berg in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche eil. Ceram*, schiereil. *Hoewamohel*, op het strand *Arigoena*.

TAPI, baai in *Oost-Indië*, in den *Archipel-van-St.-Lazarus*, aan de Westkust van *Hitoe*, het grootste schiereil. van het *Moluksche eil. Amboina*.

TAPITAI, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, ads. resid. *Krawang*, distr. *Pamanoekan*.

TAPOERIPA (DE), kreek in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, in de div. *Beneden-Cottica*, met eene noordelijke rigting in den *Atlantische-Oceaan* uitlopende.

Van deze kreek loopt in eene westelijke rigting naar de *Mattapica* een water, dat insgelijks **TAPOERIPA** heet, doch dit schijnt eene gegraven vaart te zijn.

TAPOES, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Sumatra*, op de Westkust, lands. *Batak*.

TAPOES (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Sumatra*, aan de Westkust, rijk *Atjeh*. — Zij ontspringt hoog in het land der *Batak* en is zeer belangrijk.

TAPOES (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*.

Zij ontspringt aan de helling van den berg *Salak*; baant zich, hier en daar door de rotsen heen slingerende, eenen weg en heeft vele watervallen.

TAPOPO, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, aan de Westkust van *Wageo*.

TAPPA, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, 6' N. B., met eene kleine haven van genoegzame diepte aan de zuidoostzijde.

TAPPANOELI, distr., d. en baai in *Oost-Indië*. Zie **TAPANBELI (1)**.

TAPPING, bosch in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Tagal*.

TAPPISELLO, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Sumatra*, gouv. *Sumatra's-Westkust*, resid. *Padangsche-Bovenlanden*, lands. *Lintouw*, waarvan het vroeger de hoofdplaats was.

Den 23 Julij 1850 had hier eene ontmoeting tusschen eene Nederlandsche expeditie en de munitelingen plaats. Zie voorts op *Lintouw*.

TAQUA, st. in *Afrika*, in *Oppe-Guinea*, aan de *Gondkust*, rijk *Aowio*, 28 u. Z. W. van *Coumassie*.

TARABAUGIE, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Sumatra*, in de *Lampongsche-distrikten*. — Het is het digst bij *Java* gelegen punt.

TARAM (DE HOEK-VAN-) of **TAFELHOEK**, kaap in *Oost-Indië*, in de *Indische-zee*. — Het is het zuidoostelijke punt van het *Sundasche eil. Bali*.

TARATINA, landhoeve, welke **BALDERICH**, in het jaar 880, heeft geschonken aan de kerk van *Utrecht*, zonder dat men nader aangewezen vindt, waar zij gelegen heeft.

Aangezien echter alle plaatsen, welke, door den giftbrief van dezen *Edelman*, het eigendom van de voornoemde kerk geworden zijn, gelegen waren tusschen den *Rijn* met zijne twee killen en de *Maas*, kan

(1) Eveneens roeke men de woorden, welke elders **TAPP** gespeld en hier niet gevonden worden, op **TAP**.

men uit de groote overeenkomst van den uitgang des woords gissen, dat hier bedoeld wordt IJNEN; want er zijn twee dorpen op den rechter oever van de Waal, boven de stad Bommel, Op- en Neer-IJnen. Mogelijk is er in oude tijden ook een in het midden geweest en bij gevolg TRIATNA, dat is drie IJnen, verbasterd in TARATNA. Misschien ook zou men TARATNA liever willen verklaren als hoeve of woning van Trate, waarvan bij verzachting gemaakt is TARATNA.

TARBO, stad in *Afrika*, in *Op- en Neder-Guinea*, aan de *Goudkust*, rijk *Gura*, aan de *Ancobra*, 3 u. van haren mond.

TARBOTTOE, naam, welken de *Negers* geven aan den houtgr. *Overbrug*, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie *Overbrug*.

TARCHAMPS, in het *Duitsch Heispelt*, d. in het balj. van *Bastogne* (*Bastogne*), meijerij van *Donko*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 7 u. W. ten N. van *Diekirch*, kant. en 2 u. W. ten Z. van *Wiltz*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. ten O. van *Harlingen*. Er zijn hier 80 h. en 310 inw.

De inw., die hier allen R. K. zijn, maken met die van *Walter* een par. uit, welke tot het vic. gen. van *Luxemburg*, dek. van *Wiltz*, behoort, 420 zielen telt en door eenen *Pastoor* bediend wordt.

TARMA, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Rembang*.

TAROEAN (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Djapara*.

Deze riv. is alleen voor kleine en boomvaartuigen (*Djoekoes*) bevaarbaar.

TAROEEMEN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Sumatra*, op de *Westkust*, rijk *Atjeh*.

Men heeft er een steenen fort nabij den zeeoever, waarin het verblijf is van den *Radja*. Hier omstreeks groeit veel peper, en er is handel op *Batavia*, de *Straat Malakka* en de *Golf van Bengalen*. De *Radja*, van moeders zijde van *Europesche* afkomst, is onafhankelijk van *Atjeh*; ook houdt men hem voor den magtigsten na den *Sultan van Atjeh*.

TAROEEMEN (DE), riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche eil. Sumatra*, aan de *Westkust*, rijk *Atjeh*.

Deze rivier heeft geen groote uitgestrektheid, daar zij in den naburigen bergrug ontstaat. Zij is slechts nabij den mond bevaarbaar.

TAROENA, kon. in *Oost-Indië*, op het eil. *Sangir*, een der *Molukische-eilanden*, in de *Zee van Celebes*, benoorden den noordoostelijken uithoek van *Celebes*, met eene goede haven.

TARTANAGARA, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Batavia*, afd. *Bataviasche-Ommelanden*.

TARTHORST, voorm. slot op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en $3\frac{1}{2}$ u. O. van *Arnhem*, kant., gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Wageningen*.

GOROFRIDUS VAN RHEZEN, de acht en twintigste Bisschop van *Utrecht*, had, omtrent het jaar 1178, tegen de aanvallen der *Gelderschen* gebouwd het zeer prachtig en sterk kasteel Horst of Ter-Horst, op den *Stichtsche grond* (zie *Horst*); schuins daartegen over bouwde de *Graaf van Gelder* en *Zutphen* een ander kasteel, hoewel niet van zulk eene sterkte en omvang, dat hij, tot spijt van den Bisschop, TARTHORST noemde. Ter plaatse, waar dit slot gestaan heeft, ziet men thans eene boerenwoning, welke, met de daartoe behoorende gronden, beslaande eene oppervlakte van 11 bund. 41 v. r. 60 v. ell., in eigendom bezeten wordt door den Heer C. BREUNISSEN, woonachtig te *Wageningen*.

TASJEM, **TASJEM** of **TASSENI**, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Bezoeki*, reg. *Banjoewangi*, tot het Idjongsche gebergte behoorende.

Het is eene vuurberg met drie toppen; de hoogste wordt op ongeveer 1900 ell. geschat en heeft eenen trechter van ruim 125 ell. diepte, waar, uit onderscheidene openingen, steeds rook- en zwaveldampen opstijgen; ook is in die diepte een heet zwavelmeer. De zwavel van den **Tasjem** wordt voor zeer zuiver gehouden.

TASOEN, naam, welken de Negerz geven aan de koffijplant. **CORNELIS-VRIENDSCHAP**, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie **CORNELIS-VRIENDSCHAP**.

TASSELSCH-BOSCH (HET), bosch op den *Veluwezoo*m, prov. *Gelderland*, gem. *Rheden*.

Dit bosch levert eene der verrukkelijkste wandelingen op, nu door een digt belommerd dal, dan over den top eens heuvels, die het bekoorlijkste uitzigt biedt; nu langs zware, hoog opgaande boomen, dan door een onafzienbaar bosch van eikenhout, tot aan den voet van den boven allen uitstekenden *Rouwenberg*.

TASSEM of **TASSENI**, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie **TASJEM**.

TASSIEK-MALAYA, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, res. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Sumadang*.

Bij de uitbarsting van den *Galoengoeng*, den 8—12 October 1822, zijn in dit distrikt 14 dorpen, 9 waterleidingen en 563,490 koffijboomen vernield, 4 waterleidingen en 763,553 koffijboomen beschadigd en 151 menschen 21 paarden, 12 koeijen en 126 buffels omgekomen.

TASTE-ISLE (HET BEPROEFD EILAND), eil. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, in de *Marowijne*.

Dit eil. heeft vroeger tot wijkplaats van de Boschnegers gediend. Te voren hadden zij aan eene andere wijkplaats, in eene moerassige streek, den zelfden naam gegeven; doch toen zij, door de soldaten der kolonie, van daar verdreven waren, kozen zij dit eiland, hetwelk zij tegen elken aanval veilig rekenden, doch ook hier trof hun hetzelfde lot.

TATANG (DE) of **DE RIVIER-VAN-PALEMBANG**, riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*. — Het is dat gedeelte van de *Moesi*, hetwelk voorbij *Palembang* vliet.

TATAS, fort in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*. Zie **BANJERWASING**.

TATJEHORN, geb. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*. Zie **TETJEHORN**.

TATIRI, **WAY-TATIRI** (d. i. **DE DRUPPEL-RIVIER**), riv. in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eil. *Amboina*, op het oostelijk gedeelte van de *Kust-van-Hitoe*, welke met eene zuidelijke rigting in den *Archipel-van-St.-Lazarus* uitloopt.

TATTELER, d. in de heerl. *Esch*, grooth. *Luxemburg*. Zie **TADLER**.

TAURELBACH (DE), beek in de heerl. *Esch*, grooth. *Luxemburg*, welke in de gem. *Grosbous* ontspringt, in eene zuidoostelijke strekking voortloopt en zich met de *Bousserbach* vereenigt om de *Warck* te vormen.

TAUTENBURG of **TOUTENBURGH**, voorn. stins, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Tietjerksteradeel*, arr. en 1½ u. O. van *Leeuwarden*, kant. en 1½ u. N. W. van *Bergum*, 10 min. Z. W. van *Ryperkerk*, waartoe zij behoorde.

Deze stins was merkwaardig, vooral om zijne oudheid, als zijnde gesticht door **GEORG SCHENCK VAN TAUTENBURG**, overleden in 1540, die

Vrijheer van Tautenburg en Stadhouder van Friesland, Groningen en Ommelanden, Twenthe en Drenthe was, en moet aldus genoemd zijn, naar zijne vaderlijke goederen in Thuringen.

TAUTENBURG, voorm. buit in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en $1\frac{1}{2}$ u. N. van *Utrecht*, kant. en 2 u. O. N. O. van *Haarssen*, gem. en in het dorp *Maartensdijk*.

Het was vroeger een jagt- of lusthuis van den laatsten Bisschop van Utrecht **FREDRIK SCHENCK VAN TAUTENBURG**. De gebouwen zijn, in het laatst der achttiende eeuw, afgebroken en thans geheel verdwenen. Ter plaatse, waar zij gestaan hebben, ziet men thans weiland, wordende in eigendom bezeten door den landbouwer P. SPELT, woonachtig te *Maartensdijk*.

TAUTENBURG, voorm. kast. in *Vollenhove*, prov. *Overijssel*, arr. en $5\frac{1}{2}$ u. N. van *Zwolle*, kant. *Vollenhove*, gem. *Ambt-Vollenhove*.

Dit kasteel werd in het jaar 1572 door **WILLEM LEEUWESZON**, derwaarts door **SONOY** afgezonden, belegerd. Doch **WILLEM**, Graaf van den *Berg*, oordeelende, dat hem alleen het bewind van den krijg in dezen oord was aanvertrouwd, noodzaakte hem te vertrekken en kreeg het slot, sedert, bij verdrag in.

Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans nog eenen fraaijen bouwval van dit slot in den tuin van *Oldruitenborgh*, toebehoorende aan den Heer Baron **ANTHONY SLOET VAN OLDROUTENBORGH**, woonachtig te *Vollenhove*.

TAUTENBURG, alleen staand huis, zijnde eene tapperij, in het dingspil *Noordenveld*, prov. *Drenthe*, adm. en jud. kant. en $4\frac{1}{2}$ u. N. N. W. van *Assen*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. ten W. van *Roden*, aan den weg van *Roden* naar de *Nietap*, en de *Leek*, nevens het landg. ter *Beil*, wiens vroegere eigenaren gezegd worden, dat huis daar te hebben laten bouwen van afbraak van het kasteel *Tautenburg*, bij *Vollenhove*.

TAVALI, **TAWALI** of **GROOT-TAVALI**, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, resid. *Ternate*, W. van *Batsjan*, waarvan het door eene straat gescheiden is, op $21'$ Z. B., 145° O. L. — Het is 6 m. lang en $1\frac{1}{2}$ m. breed en goed bevolkt.

TAVALI (KLEIN-) of **KLEIN-TAWALI**, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, resid. *Ternate*.

TAVEN, geh. in het *Overambt-van-het-Land-van-Cuyk*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *Tove*.

TAVION, geh. in het balj. van *Luxemburg*, arr., kant. en $\frac{1}{2}$ u. N. van *Luxemburg*, gem. *Eich*. Het bestaat uit 3 h. met 20 inw., die kerkelijk tot de par. van *Bons-Malades* behooren.

TAVO, kaap in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*, aan de Noordkust van het *Sundasche* eil. *Java*; $6^{\circ} 27'$ Z. B., $128^{\circ} 50'$ O. L.

TAWA, eil. in *Oost-Indië*, een der *Zuidwester-eilanden-van-Banda*, tot de *Key-eilanden* behoorende.

TAWA (DE), **WAT-TAWA**, riv. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Beero*, aan de Oostkust, welke zich met eenen oostelijken loop in zee uitstort.

TAWALI (GROOT-EN-KLEIN-), twee eilanden in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*. Zie **TAVALI (GROOT-)** en **TAVALI (KLEIN-)**.

TAWANA, oud d. in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, nabij het strand gelegen.

TAWANG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Samarang*, distr. *Tjankeran*.

In dit dorp zijn, den 28 November 1846, door eenen hevigen wind 53 woningen, 5 padieschuren en 10 koekralen door den wind omgerukt en een groot aantal vruchtbomen en bamboesstruiken ontworteld.

TAWANG (KARANG-), d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*. Zie *KARANG-TAWANG*.

TAWAR, meer in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Sumatra*, in de *Batta-landen*, op eene bergvlakte, waarop het eene groote ruimte beslaat.

TAWARAN, baai in *Oost-Indië*, in de *Solo-Zee*, aan de Noordoostkust van het *Sundasche eil. Borneo*, distr. *Maloedoe*, lands. *Kini-Baloe*.

TAWARAN (DE) of *DE TAWARRAN*, riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, aan de Noordoostkust.

Zij komt uit het meer *Kinie-Baloe* en loopt met eene noordoostelijke rigting in de baai *Tawaran* uit.

TAWAS, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Celebes*, gouv. *Menado*, distr. *Tonsea*.

TAWENG, *GOENONG-TAWENG*, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. en reg. *Pekalongan*, distr. *Banda*.

Aan den voet van dezen berg had den 10 Januarij 1827 een gevecht tusschen de Nederlandsche troepen, onder den Kolonel *CLERKS*, en de muitelingen plaats, waarin laatstgemelden werden teruggeslagen, even als in een gevecht, dat later op den top van dien berg plaats had.

TAWIRI, d. in *Oost-Indië*, op het *Moluksche eil. Amboina*, op de kust van *Leytimor*, aan de Noordelijke kust.

TAWIRI, nu een deel van *Hative*, stond weleer op zich zelve, liggende destijds aan de overzijde van de riv. de *Olifant*, doch eenigzins nader aan de *Laba*; maar nu bij die van *Hative* bewesten die rivier, omtrent het kasteel.

TAXANDRIË of *TOXANDRIË*, ook *TESSANDERLAND* genaamd, in het Lat. *TAXANDRIA*, landstreek, welke zijnen naam ontleende van de *Taxandriërs* of *Tessanders*, eene volkstam, die al het grondgebied innam, hetwelk zich van den regioever der *Demer* tot aan de grenzen der *Batten* en *Kanincfatén* uitstreckte.

Deze streek werd ten N. en O. door de *Maas*, ten Z. door de *Demer* en de *Dijle* bespoeld en, volgens *PLINIUS*, die het eerst van deze volkstam melding maakt (1), ten W. aan de *Schelde*, zoodat zij een gedeelte van *België* en een gedeelte van ons *Vaderland* beschoeg.

De *Taxandriërs* volgden de *Menapiërs* (zie dat woord) in het bezit van dat land op. De naam *TAXANDRIË* stamt af van het oude woord *tas* (hoop) en zand, uitthoofde van den zandigen grond dezer landstreek (2).

TAXANDRIË schijnt echter die uitgestrektheid van grondgebied, welke *PLINIUS* het toekend, niet lang behouden te hebben. In de volgende eeuwen werd het ten W. door de niet meer in wezen zijnde rivier de *Striene* bespoeld; ten Z. was het begrensd door de stad *Lier*, die van den eenen kant tegen *TAXANDRIË* en van den anderen tegen het *Land-van-Rijen* aanlag, zoodat de twee *Nethen*, welke zich te *Lier* vereenigen, de grensscheiding tusschen deze beide landen uitmaakten. Ten W. werd het door de *Maas* bepaald; want een oud schrijver van het leven van den H. *LAMBERTUS* zegt, dat *TAXANDRIË* niet ver van *Maastricht* gelegen was (3), en dit komt over een met een ander schrijver van

(1) Lib IV, c. 17.

(2) *HEINEKEN*, in *Art. SS Belg.*, Tom. I, p. 290.

(3) *REHER*, *S. Lambert*, c. 14, bij *CHAPRAVILLE*, *Gest. pont. L'od.*, T. m. I, p. 421.

het leven van den H. LAMBERTUS, die zegt, dat TAXANDRIË ten hoogste drie uren van Maastricht verwijderd was (1); terwijl, volgens deze laatste schrijver, de kleine stad Bilsen, toen Bilesia genoemd, welke ongeveer twee uren van Maastricht en even zoo ver van Tongeren gelegen is, aan den ingang van TAXANDRIË lag (2).

TAXANDRIË bevatte in ons vaderland de stad en melkerij van 's Hertogenbosch, een goed gedeelte van het graafs. Loon, de landen van Cuyk, Kessel en Ravestein, het graafs. Orten en eenige andere landen. Hoewel sommige daarvan, zoo als een gedeelte van het graafs. Loon, waarvan het Land-van-Horne een leen was, het grafs. Kessel, het Land-van-Ravestein en andere, wederom uit de magt der Heeren van Brabant geraakt zijn, hebben deze echter de opperbeerschappij over eenige daarvan behouden. TAXANDRIË viel, in de verdeling van het rijk van LOTHARIUS, KAROL den Kale ten deel. Het is echter allerwaarschijnlijkst, dat dit enkel van het oppergebied te verstaan zij, omdat men met reden gelooft, dat de voorouderen der Hertogen van Brabant daarvan een gedeelte bezaten, en dat een ander deel daarvan den Bisschoppen van Luik en Utrecht toekwam, hetwelk naderhand door de Hertogen, bij koop, ruiling, als anderszins verkregen is.

TAXANDRIË was voorheen een zeer woest en onbebouwd land, vooral in het midden, als verre van de rivieren gelegen. Door den arbeid en gestadigen ijver der inwoners, zijn er van tijd tot tijd vele heiden tot land gemaakt, zoo dat deze hunne naburen van koren voorzien konden. Vóór het stichten van 's Hertogenbosch waren er geene steden in.

Niet lang zoo het schijnt vóór de komst van den H. WILLIBROED hier te lande, was het geloof in TAXANDRIË gepredikt door den H. LAMBERTUS, Bisschop van Maastricht, die hier een groot getal beelden en tempels vernield had en daarom door al zijne levensbeschrijvers de Apostel van TAXANDRIË genoemd is. De voortgang van de Christelijke godsdienst in deze landstreek schijnt gelegenheid te hebben gegeven, dat WILLIBROED bevestigd is geweest met vele hoeven en gehuchten, hier gelegen. De Heeren en inwoners der plaatsen zullen in grooten getale het Evangelie omhelsd hebben.

TAYA, POELOZ-TAYA, eil. in *Oost-Indië*, in de *Indische-Zee*, aan de Oostkust van het *Sundasche eil. Sumatra*; 48° N. B., 122° 45' O. L.

TAYABO, st. in *Oost-Indië*, op de oostelijke landtong van het *Sundasche eil. Celebes*, aan de *Golf-van-Goenong-Talo*; 1° 10' Z. Br., 139° 16' O. L.

TAYANG, rijk in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Borneo*, op de Westkust.

TAYANG, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Borneo*, rijk *Tayang*. — Er is een Nederlandsch Gezaghebber, die tot de resid. Pontianak behoort.

TAYNAMA, d. in *Oost-Indië*, op het eil. *Moa*, een der *Zuidwester-eilanden-van-Landa*.

Het ligt op eenen koraalgrond, niet ver van het strand, en is door hoog opgeworpen muren van klipsteen, van de dorpen Roxali en Patti gescheiden.

TCHOETALE, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Ceram*; onder den Radja van Soehoni-it staande.

(1) NICOL., S. Lambert. c. 10, bij CHAPEAUVILLE, *Geogr. pont. Leod.*, Tom. 1, p. 338.

(2) Id., c. 18, in het zelfde werk, Tom. 1, p. 392.

TCHONIDAM, volk in *Afrika*, in *Oppen-Guinea*, aan de *Goudkust*, een der twaalf stammen, in welken sommigen de inwoners van *Assianthee*, *Wasta*, *Fanti*, *Akim*, *Aquambra* en een deel van *Ahanta* verdeelen.

TEAD, geh., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Oost-Dongera-deel*. Zie **TAARD** (OP DE).

TEAN, oud d. in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, op het *Ambonsche eil. Boero*, strand *Manam*.

TEBALAT of **TABAULE**, d. in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, op het *Ambonsche eil. Manipa*, aan de *Zuidwestkust*.

TEBING-TINGIE, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Sumatra*, resid. *Palembang*, de tweede hoofdplaats van de resid. *Palembang*.

TEBOESOE-TOENOE-POETEH (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche eil. Ceram-Laut*.

TECCOP, b. in het grootwaters. van *Woerden*, prov. *Utrecht*. Zie **TECKOP**.

TECHÉ, naam, welken de *Negers* geven aan de koffijplant. **DRIESVELD**, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie **DRIESVELD**.

TECHUM, b., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuwarderadeel*, arr., kant. en $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Leeuwarden*, $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Goutum*, waartoe zij behoort.

TECKENBURG, geh. op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*. Zie **TECKENBURG**.

TECKOP, gem. in het grootwaters. van *Woerden*, prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Maarssen*, (2 k. d., 3 m. k., 2 s. d.); palende N. en O. aan de gem. *Kockengen*, Z. aan *Gerverskop*, *Harmelen* en *Kamerik-en-de-Houtdijken*, W. aan *Kamerik-en-de-Houtdijken*. Zij behoorde vreeger tot de prov. *Noord-Holland*, niettegenstaande zij bijna van alle zijden door het *Stichtsche* gebied omgeven was.

Deze gem. bevat den *Polder-van-Teckop* en daarin de b. *Teckop*. Zij beslaat eene oppervlakte van 438 bund. 96 v. r. 89 v. ell., waaronder 438 bund. 71 v. r. 19 v. ell. belastbaar land; telt 27 b., bewoond door 29 huisgez., nitmakende eene bevolking van 170 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

De R. K., die er 120 in getal zijn, maken met die uit de gem. *Kamerik-en-de-Houtdijken*, *Kamerik-Mijstijde* en *Kockengen*, eene stat. uit, welke tot het aartspr. van *Utrecht* behoort, door eenen *Pastoor* en eenen *Kapellaan* bediend wordt, en 800 zielen, onder welke ruim 600 *Communikanten*, telt. — De *Herv.*, die men er 50 telt, worden tot de gem. van *Kamerik* gerekend.

Men heeft in deze gem. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Kamerik* en te *Kockengen*.

Deze gem. is eene heerl., welke in het midden der achttiende eeuw bezeten werd door den Heer **HENDRIK BARON VAN WASSENAR**; thans is zij een eigendom van den Heer **C. LEDEBOER**, woonachtig te *Haastrecht*.

De b. **TECKOP**, **TECCOP** of **TEKKOP**, ligt 3 u. W. N. W. van *Utrecht*, $1\frac{1}{2}$ u. Z. van *Woerden*, 2 u. W. van *Maarssen* en is in de lengte gebouwd.

Deze b. is voor den oudheidkundige belangrijk, aangezien men daarbij onderscheidene wegen aantrest, die doen vermoeden, dat **TECKOP** voor eenwen *HOLLAND* heette. De namen van *Hollandsche-kade*, *Hollandsche-dijk*, *Hollandsche-meent* (gemeene weide) zijn nog bewaard gebleven. Sommigen meenen, dat de naam *Holland* uit deze streek afkomstig is.

De R. K. kerk, aan den H. Hippolytus toegewijd, aan de westzijde van de b., is eene houten met riet gedekte schuur, met eenen houten toren en van een orgel voorzien. Ook hebben de R. K. er eene eigen begraafplaats.

De kermis valt in den laatsten Zondag in September.

TECKOP (POLDER-VAN-), pold. in het grootwaters. van *Woerden*, voorheen prov. *Noord-Holland*, thans prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Naarsen*; palende N. aan den pold. Spengen, O. aan den Polder-van-Loekengen, Z. aan den pold. Gerverskop, Indijken en Klein-Houtdijk, W. aan Kamerik.

Deze polder beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 438 bund. 96 v. r. 89 v. ell., waaronder 455 bund. 70 v. r. 19 v. ell. schotbaar land; telt 27 h., waaronder 16 boerderijen, en wordt door eenen molen, op den Rijn, van het overtollige water ontlast. Het peil is 1.50 ell. onder A. P. Het polderbestuur bestaat uit eenen Schout, twee Heemraden, eenen Secretaris en eenen Gaardermeeester.

TECKOPSCHÉ-DIJK (DE), dijk in het grootwaters. van *Woerden*, prov. *Utrecht*, gem. *Teckop*, loopende van den Meentweg of Zwartendijk noordoostwaarts naar de Hollandsche kade. Ter wederzijden van dezen dijk staan de huizen van de b. *Teckop*.

TECKOPSCHÉ-WETERING (DE), van ouds genaamd de *ZWANEVELDER-WETERING*, wetering in het grootwaters. van *Woerden*, prov. *Utrecht*, gem. *Teckop*, ten Noorden langs den Teckopschen dijk loopende.

TEDEMA of *TEMA*, heerenh. in het dingspil van *Noordenveld*, prov. *Drenthe*, arr., judic. en adm. kant. en 5 u. N. W. van *Assen*, gem. en 1 u. N. ten W. van *Roden*, op de *Nietap*.

Dit huis, reeds van ouderen tijd, is voor eenige jaren hersteld en vertimmerd, en wordt in eigendom bezeten door den Houtkooper J. *ZUIDENBROEK*, woonachtig op de *Leek*, die het verhuurt.

TEDEMA of *TEMA*, voorm. burg in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 5½ u. W. van *Appingedam*, kant. en 1½ u. Z. van *Onderdendam*, gem. en ¼ u. Z. van *Bedum*, ½ u. N. van *Noordwolde*, waartoe hij behoorde.

Ter plaatse, waar hij gestaan heeft, ziet men thans eene boerenplaats, die met de daartoe behorende gronden, beslaande eene oppervlakte van 19 bund. 62 v. r. 10 v. ell., thans in eigendom bezeten en bewoond wordt door den Landbouwer *JAN HENDRIK VAN HEMMEN*.

TEDING, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*.

Ten gevolge van de regen is deze berg, den 11 December 1843, ingestort, waardoor eene menigte koffijboomen zijn vernield en de rivieren, opgestopt door de nedergestorte aarde, zoodanig zijn gezwollen, dat eenige bruggen over de *Tanglie* en een paar woningen weggespoeld zijn; aan eene nieuwe waterleiding uit de *Sumagoen* naar het d. *Toeban* is daardoor eene beduidende schade toegebracht; terwijl men bij deze gelegenheid het leven heeft te betreuren van eenen *Javan* uit het geh. *Kalipa*.

TEDINGERBROEK, heerl. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *'s Gravenhage*, kant. *Voorburg*, gem. *Stompwijk-Wiltsveen-Leydschendam-Zuidzijde-en-Tedingerbroek*; palende N. aan de heerl. *Veur* en *Stompwijk*, N. O. aan *Wiltsveen*, O. aan *Nieuweveen* en *Nootdorp*, Z. O. aan *Vrijen-Ban*, Z. W. aan *Rijswijk*, W. aan de *Vliet*, die haar van *Voorburg* scheidt.

Deze heerl. komt ook wel voor onder den naam van *TEYLSGERBROEK*, *TELSINGERBROEK* en *DINGERBROEK*, alsmede onder die van *HELINGERBROEK*.

Ofschoon zij onder den ban van *Stompwijk* behoorde, werd zij evenwel afzonderlijk met den naam van ambachtsheerl. vereerd, als zijnde niet in alles, wat de burgerlijke regering betreft, met *Stompwijk* vereenigd; want, behalve dat zij omtrent het waterregt geheel van *Stompwijk* is afgescheiden, en ten dien opzichte behoort onder het hooge heemraadschap van Delfland, zoo waren er ook over *Tedingenbroek* twee afzonderlijke Ambachtsbewaarders, aan welken, benevens den Schout, de Regering dezer plaats was toebetrouwd, en die alreede jaarlijks, uit een aan de Burgemeesteren en Regeerders der stad Leyden, als Ambachtsheeren, over te leveren dubbeltal, door dezen werden gekozen en aangesteld; doch zoo verre de dingpligtige zaken aanging, had *Tedingenbroek* eene gemeene regtbank met de andere gedeelten van den ban van *Stompwijk*. Gelijk nu deze ambachtsheerlijkheid zich strekt langs de Vliet, zoo is zij, even als meerdere aldaar ook gelegene dorpen en heerlijkheden, zoo als: Voorburg, Rijswijk en anderen, van ouds verplicht geweest de vaart, genaamd de Vliet, die van Delft naar den Leydschendam loopt, te doen diepen, en te zorgen, dat zij behoorlijk niet vaartuigen kon worden gebruikt. Als over dit diepen, tusschen die van Delft ter eenre en die van Voorburg en *Tedingenbroek* ter andere zijde, in den aanvang der zestiende eeuw, eenige geschillen waren ontstaan en ter beslissing gebragt voor den Hove van Holland, zoo zijn bij uitspraak van den zelfden Hove die van Voorburg en *Tedingenbroek* daartoe verwezen geworden. Aangezien echter aan deze uitspraak, in het jaar 1536, nog niet voldaan was, zoo heeft Keizer KAREL V, als Graaf van Holland, bij opene brieven, gegeven te Brussel, op den 15 Julij van het gemelde jaar, den Stadhouder, President en andere zijner Raden in Holland, wel stiptelijk bevolen, dat opgemelde te voren gedane uitspraak van den Hove moest nagekomen en tevens anderen, ten dezen mede nalatigen, ook daartoe gedwongen worden, om deze vaart te helpen diepen. Doch nadat de stad Delft, in het jaar 1580, bij wettigen koop, in eigendom had verkregen het regt van den Leydschendam, met al zijn toebehooren, en, in het jaar 1591, de hooge heerlijkheid van Rijswijk van de Staten van Holland en de Rekenkamer van de graaflijkheids domeinen had beleend en daardoor bekomen het hooge regtsgebied en de halsheerlijkheid van het dorp van Rijswijk en den ambachte van dien; als ook, den 26 September 1615, doof aankoop was eigenaar geworden van de ambachtsheerlijkheid van Voorburg, mede met den aankleve van dien, heeft zij het onderhoud van deze gezegde vaart aan zich getrokken. In het jaar 1618 deed zij zeer groote kosten, zoo in het schieten en diepen van gezegde vaart, van de stad af tot aan den Leydschendam toe, als in het opzetten van het plank-, zoden- en paalwerk aan den Vlietdijk, van de nieuwe Tolbrug af mede tot aan den Leydschendam toe. Ook ontlastte en bevrijdde zij die van *Tedingenbroek* van allen verderen onderhoud en kosten, aan deze vaart of den Vlietdijk in het vervolg te doen, bij eene plegtige acte door Burgemeesters en Regeerders van die stad, onder het gewone stadszegel op den 6 Februarij 1620 uitgegeven. Bij het sluiten van een minnelijk verdrag met de Burgemeesters en Regeerders van Leyden, over het maken van eene nieuwe trekweg tusschen deze twee steden, gesloten den 30 Junij 1656, namen Burgemeesteren van Delft geheel en al op zich, om in het vervolg altijd zorg te dragen, dat de meergemelde vaart, gezegd de Vliet, van den Leydschendam af tot Delft toe, ter behoorlijke diepte, en ook de trekweg langs de voorzeide vaart, tusschen

den Leydschendam en de Tolbrug liggende, met het noodige plank-, paal- en zodenwerk wel en behoorlijk hezet en buiten eenige kosten van de stad Leyden, ten eeuwigcn dage, onderhouden zou worden, alles in dier voege, als zij reeds in den jare 1618 de voornoemde vaart van de Vliet en den gezegden Vlietdijk, hadden doen diepen en opzetten, en nog jaarlijks zeer groote kosten tot onderhoud van de meergemelde verken verstrekten, zoo nogthans, dat Burgemeesters en Regeerders der stad Leyden, noch over de meergemelde vaart van de Vliet, noch over het aldaar opgezette plank-, paal- en zodenwerk, noch over hetgeen tusschen den Leydschendam en de Tolbrug is gelegen, nimmer eenig regt van schouwing zouden mogen vorderen of oefenen, noch zich aldaar eenig ander en meerder bewind aanmatigen dan zij aldaar voor dezen gehad en ook ten dien dage nog hadden, zoo als dit alles in het bovengenoemde verdrag kan worden nagegaan.

De ambachtsheerl. TEDINGERBROEK is, in het jaar 1610, met Soeterwoude, Stompwijk, Wilsveen en Leydschendam zuidzijde, door IJSBRAND VAN MEERDE aan de stad Leyden verkocht, en ten behoeve van die stad, door den Stadhoudcr en Leenmannen van Holland, ter leen gegeven aan den Burgemeester CLAAS ADRIAANZON. Doch, niettegenstaande de ambachtsheerl. TEDINGERBROEK een vrij eigen goed van de stad Leyden was, had echter de stad Delft aldaar het regt van korentienden te heffen, zonder eenige bemoeienis of tegenzeggen van de stad Leyden, als Ambachtsheer. Deze korentienden waren, reeds van zeer oude tijden, het eigendom van het aloude en aanzienlijke huis VAN WASSENAER, hetwelk in Holland zoo vele goederen heeft bezeten, dat het in magt en aanzien aldaar de meeste andere adellijke geslachten verre overtrof. Zelfs reeds toen het ambacht van Soeterwoude, hetwelk van ouds met de banne van Stompwijk, waaronder nu ook de ambachtsheerlijkheid van TEDINGERBROEK behoorde, schijnt vereenigd te zijn geweest, was nog het oude huis VAN RAAPHORST, en zelfs al eerder het huis VAN WASSENAER, bezitter van deze korentienden in TEDINGERBROEK; immers men vindt dat reeds in het begin der dertiende eeuw Heer FILIPS VAN WASSENAER, Burggraaf van Leyden, Heer JACOB broeder, is geweest Heer van Voorburg, met welke ambachtsheerl. reeds vroeg de korentienden in TEDINGERBROEK zijn verkocht geworden. Vervolgens heeft Heer JAN, Baanderheer van WASSENAER, Burggraaf van Leyden, Ridder van de Orde van het Gulden Vlies, Raad en Kammerling van Keizer KAREL V, onder meer andere groote goederen en heerlijkheden, ook deze korentienden in TEDINGERBROEK van de grafelijkheid van Holland, als een sterfelijk en regt of kwaad leen, te leen gehouden; waarna ook, uit kracht van de opene brieven van octrooi van gemelden Keizer, gegeven te Gent, den 27 December 1521, alsmede uit kracht van den uitersten wil van genoemden Heer JAN VAN WASSENAER, op den 3 Junij 1522 gemaakt en door meergemelden Keizer, den 24 September des zelfden jaars bevestigd, toen gezegde Heer JAN VAN WASSENAER, zonder zoon of zonen achter te laten, in dienst van den Keizer, aan eene bij hem in den beginne ligt geachte wonde in den arm, bekomen door een schot bij het beleg van Slooten, te Leeuwarden op den 4 December 1523 was overleden, zijn de voorsz. korentienden in TEDINGERBROEK, zoo wel als alle zijne andere heerlijkheden en leenen, het zij goede en onversterfelijke, het zij regte en versterfelijke leenen, gekomen op zijne voorgemelde erfdochter MARIA VAN WASSENAER; zoo als zij dan wijders met de voornoemde korentienden in TEDINGERBROEK, en tevens met al de andere Hollandsche

leenen, door wijlen den gemelden Heer van WASSENAER met den dood ontruimd, den 12 December 1525, en dus omtrent twee jaren na het overlijden van haren vader, door en van wege gemelden Keizer is verleid geworden. Vervolgens zijn door het huwelijk van Vrouwe MARIA van WASSENAER, met Heer JACOB, Graaf van LIGNE, in Henegouwen, alle die groote en aanzienlijke Hollandsche heerlijkheden en leenen, en dus ook de korentienden van TEDINGERBROEK, in het Henegouwsche huis van LIGNE overgegaan, door welk huis dan ook naderhand, van tijd tot tijd, alle die Hollandsche leenen en heerlijkheden aan verscheidene steden en andere magtige Heeren zijn verkocht geworden. Zoo heeft dan ook de stad Delft, bij wettigen koop, in eigendom bekomen de ambachtsheerl. van Voorburg, met de korentienden, de smaaltienden en den wind aldaar, met de korentienden in TEDINGERBROEK, voor eene som van 19,400 gulden, alles zoo als de opgamelde ambachtsheerlijkheid en tienden, met den aankleve van dien, van de Grafelijkheid van Holland tot een regt leen gehouden werden, doch echter onder uitdrukkelijke voorwaarde, dat die koop geen stand zou grijpen, ten zij men van de Staten van Holland en Westfriesland de gunst mogt verkrijgen, dat het opgamelde leengoed werd veranderd in een goed en onversterfelijk erfleer, en dat dienvolgens, indien deze door de stad Delft te verzoeken gunst mogt worden afgeslagen, alsdan gezegde stad van den koop zou kunnen afzien."

De heerl. TEDINGERBROEK beslaat afzonderlijk, volgens het kadaster, eene oppervlakte van ongeveer 853 bund., waaronder nagenoeg 500 bund. wei-, bouw- en teelland, zijnde het overige uitgeveende plassen en water, tot welker droogmaking men voorbereidende maatregelen in het werk stelt. Zij bevat den Polder-van-Tedingerbroek en daarin, behalve het geb. Tedingerbroek het westelijke gedeelte, de zuidzijde van den Leydschen-dam-Zuidzijde. Zij telt 262 woningen, met omtrent 1400 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

De Herv., die er wonen, behooren tot de gem. *Leydschendam*. — De R. K., welke men er aantreft, worden gedeeltelijk tot de stat. van *Stompwijk*, gedeeltelijk tot die van *Voorburg* gerekend. — Men heeft in deze heerl. ééne school, te Leydschen-dam.

TEDINGERBROEK (DE POLDER-VAN-), pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. 's *Gravenhage*, kant. *Voorburg*, gem. *Stompwijk-Wilsveen-Leydschendam-zuidzijde-en-Tedingerbroek*; palende N. aan den *Starrevaartsche-polder*, N. O. aan den *Groote-Droogemaakte polder van Stompwijk*, O. aan de *Oost-Negentig-morgen* en den *Polder-van-Nieuweveen*, Z. O. aan den *Klein-Vrijebansche-polder*, Z. W. aan den *Nieuwe-Broek-polder*, W. aan de *Delftsche-vliet*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1070 bund., waaronder ongeveer 500 bund. schotbaar land; en wordt door twee molens en eene sluis, op de *Vliet*, van het overtollige water ontlast.

TEDOENAN (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Samarang*.

Deze riv. ontspringt uit die reeks van bergen, welke het oostelijk gedeelte van den berg *Maraboe* uitmaakt. Zij stroomt in eene noord-oostelijke en vervolgens noordelijke rigting door de distrikten *Salatiga*, de *Vorstenlanden*, *Poerwodadie*, *Mangar*, *Samboong* en *Wedoong*, en is 43 palen ver landwaarts in bevaarbaar.

TEDONG of TIRON, lands. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Borneo*, aan de *Oostkust*.

TEERBAKAN, eil. in *Oost-Indië*, in de *Solo-zee*, bij de Noordkust van het *Sundasche* eil. *Borneo*; 7° 52' N. B., 135° 25' O. L.

TEEFFELEN of **TEFFELLEN**, d. in het graafs. *Megen*, prov. *Noord-Brabant*, *Eerste* distr., arr. en 4½ u. N. O. van 's *Hertogenbosch*, kant. en ½ u. N. W. van *Oss*, gem. *Oijen en-Teeffelen*, ¼ u. Z. Z. W. van *Oijen*, nabij den linker *Maasoeyer*. Men telt er 17 h. en ruim 70 inw., die meest in den landbouw en veeteelt hun bestaan vinden.

De inv., die er allen R. K. zijn, onder welke 60 Communikan-ten, maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. van 's *Hertogenbosch*, dek. van *Ravenstein-en-Megen*, behoort en door eenen Pastoor bediend wordt. De kerk, welke aan den H. *Benedictus* was toegewijd, is een oud gebouw, met eenen ouden toren en van een orgel voorzien. Tot herstel van deze kerk, even als van den toren, is in het jaar 1835 uit 's rijkskas eene som van 1000 guld. verleend.

Men heeft te **TEEFFELEN** eene school, welke gemiddeld door 12 leer-zen bezocht wordt.

In dit dorp werden, door den watervloed van 1 Januarij 1834, vijf huizen, geheel vernield; terwijl alle de huizen van het dorp door het inslaan der muren en het invallen der daken zwaar beschadigd werden en er tevens veel vee verdronk.

De kermis valt in Zondags na 9 October.

TEEFFELEN (POLDER-VAN-), pold. in het *Land-van-Megen*, prov. *Noord-Brabant*, *Eerste* distr. en arr. 's *Hertogenbosch*, kant. *Oss*, gem. *Oijen-en-Teeffelen*; palende N. aan de *Teeffelsche*-wetering of kade, het *Verloren-sstraatje* en de *Hooigraaf*, O. en Z. aan de *Hooigraaf*, W. aan de *Luttersteeg* en den *Schuttlakenschen-dam*.

Deze pold., beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 315 bund. 79 v. r. 17 v. ell., telt 8 h., waaronder 7 boerderijen; en werd vroeger door een houten sluisje, wijd 0.78 en hoog 1.10, met een drijdeurtje, door de *Teeffelsche*-sluis op de *Maas*, van het overtollige water ontlast; doch dit sluisje is in Mei 1844 gedempt geworden, zoodat deze polder sedert zonder bepaalde uitwatering is. Het zomerpeil is 3.90 ell. boven A. P. De hoogte der *Maasdijk* is op de *Teeffelsche*-sluis 9 ell., de *Teeffelsche*-kade 5.45 ell. boven A. P. Hij staat onder het dijk- en polderbestuur 's *Lands-van-Megen*. Deze pold. is, door tusschenligging van de heerlijkheid *Oijen*, van het bovenste gedeelte van het *Land-van-Megen* afgescheiden; de uitwatering is echter door de *Teeffelsche*-sluis gemeenschappelijk. Tegen de *Beersche*-*Maas* is *Teeffelen* bekaad.

Met dezen pold. watert gemeen uit, het zoogenaamde *Lutterveld*, groot 44 bund. 3 v. r. 68 v. ell., onder de gemeente *Lithoijen* behoorende, doch draagt niet in de kosten van dezen polder. Naar het schijnt, is zijn zomerpeil 3.75 ell. boven A. P. en dus 0.15 ell. lager dan van den *Polder-van-Teeffelen*.

TEEFFELSCHE-KADE (DE), kade in het graafs. *Megen*, prov. *Noord-Brabant*, in eene noordwestelijke en westelijke rigting langs de *Teeffelsche*-wetering loopende.

TEEFFELSCHE-SLUIS (DE), sluis in het graafs. *Megen*, prov. *Noord-Brabant*, ½ u. N. W. van *Teeffelen* en den *Maasdijk*, en dienende, om het overtollige water uit den *Polder-van-Teeffelen*, het bovenste gedeelte van het *Land-van-Megen* en het *Lutterveld*, op de *Maas* te ontlasten.

TEEFFELSCHE-WETERING (DE), water in het graafs. *Megen*, prov. *Noord-Brabant*, dat in eene noordwestelijke en westelijke rigting uit

het Ossemeer en Wetering komt; langs de Teeffelsche-kade loopt en zich door de Teeffelsche-sluis in de Maas ontlast.

TEEGA, kaap in *Oost-Indië*, in de *Chinesche-zee*. Zie KIENAMIES.

TEEHEERNGAN, eil. in *Oost-Indië*, in de *Solo-zee*, aan de Noord-oostkust van het *Sundasche eil. Borneo*; 7° 52' N. B., 135° 23' O. L.

TEEKENBURG, TEKELEBURG of TECKENBURG, geh., op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr., kant. en 1½ u. O. Z. O. van *Goes*, gem. *Kapelle-Biezelingen-en-Eversdijk*, 20 min. O. ten N. van *Kapelle*; met 3 h. en 25 inw.

TEEN, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, tot de *Timimber-eilanden* behoorende, kort onder de Noordkust van *Timor-Laut*.

TEENSTRA-PASSIE, negerbenaming van eenen weg en eene brug in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, bij *Paramaribo*, loopende van de *Saramacca-sstraat*, langs den linkeroever der *Drambranders-gracht* naar de *Timmermans-sstraat*.

TEERD, geh., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Oost-Dongeradeel*. Zie TEAD.

TEERNS, oudtijds *THEERENSE*, *THEERSE*, *TYERSE* of *TIENS*, voorm. d., thans een geh., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuwarderadeel*, arr., kant. en ½ u. Z. ten O. van *Leeuwarden*. Het was vroeger een geh. dat tot *Huicem* behoorde, maar nadat er door de eigenaars der state *Ublema* of *Ublinga* eene kerk gebouwd was, werd het tot een dorp verheven. Deze kerk is echter later afgebroken. Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eenen kleinen heuvel, dienende tot begraafplaats, en op welken men eenen klokkenstoel en eenige grafsteenen aantreft.

Men telt er 6 h. en 40 inw., die meest hun bestaan vinden in de veeleelt.

De inw., die er, op 3 na, allen Herv. zijn, behooren tot de gem. *Hempens-en-Teerns*. — De 3 Doopsgez., welke men er aantreft, behooren tot de gem. van *Leeuwarden*. — Men heeft te *TEERNS* geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Hempens*.

De geleerde *JOHANNES GERHARDUS TERENTIUS*, die in het jaar 1681, in het twee en twintigste jaar zijns ouderdoms, tot Hooggeleeraar in de Hebreuwsche taal te *Franker* werd beroepen; was er in 1629 geboren, en ontleende van dit dorp zijnen naam. Ook werd aldaar, den 30 December 1742, geboren de verlichte landbouwer *MARTEN AEDSSES TERENSTRA*, die veel tot verbetering van den praktischen landbouw heeft toegebracht. Hij overleed te *Zuurdijk*, prov. *Groningen*, den 2 April 1806.

TEERS (DE), gemeenlijk DEN *TERS* genoemd, geh. in het *Rijk-van-Nijmegen*, prov. *Gelderland*, arr. en 1½ u. Z. W. van *Nijmegen*, kant., gem. en ½ u. N. O. van *Wijchem*; met 5 h. en 50 inw.

TEERSDIJK (DE), dijk in het *Rijk-van-Nijmegen*, prov. *Gelderland*.

Deze dijk begint ter plaatse, waar de binnen-rijweg over *Hees* en *Neerbosch* op den groote weg tusschen *Nijmegen* en *Grave* komt en volgt van daar dien laatsten weg in eene zuidwestelijke strekking, tot bij den rijweg op *Wijchem*. Hij loopt alzoo alleen door het lage, zelfs moerassige land, waarvoor zij tot waterkeering dient; terwijl de einden van dezen dijk tegen de hooge landen ten Z. van *Nijmegen* en ten Z. van *Wijchem* stooten. In dezen dijk is eene sluis op de *Nieuwe-Wetering*.

Over dezen dijk, welke begrind is, loopt de groote weg tusschen *Nijmegen* en *Grave*. Daarin sloegen bij den watervloed van 1 Januarij 1820 eenige gaten.

TEESINGE, d. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*. Zie *THEESINGE*.

TEETLUM, b., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Franekeerdeel*, arr. en $3\frac{1}{2}$ u. W. Z. W. van *Leeuwarden*, kant. en $3\frac{1}{2}$ u. O. Z. O. van *Harlingen*, $\frac{1}{4}$ u. Z. Z. O. van *Tjûm*, waartoe zij behoort; met 2 h. en 30 inw.

TEEWE (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*, aan de *Zuidkust*. — Zij heeft eenen westelijken loop en ontlast zich in de *Banjermasing*.

TEFFELEN, d. in het graafs. *Megen*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *TEFFELS*.

TEGADOE, eil. in *Oost-Indië*, in den *Sundasche-Archipel*, Z. aan de straat-van-Malakka, O. van het eil. *Sumatra*.

TEGAL, resid., reg. en st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie *TAGAL*.

TEGAL, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Soekapoera*, heerl. *Gadja*, aan de *Kalisondo*.

TEGAL (DE), berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie *GROË*.

TEGALDON, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Rembang*.

TEGALLISSEM, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Bandong*.

In de nabijheid van dit dorp viel in Mei 1829 een gevecht voor tusschen de Nederlandsche troepen en de muitelingen, welke laatste geheel werden niteen gedreven.

TEGAL-PATJAR, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Pekalongan*, distr. *Karang-Kobar*.

TEGAL-PRIENG-APOOS, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, reg. *Minoreh*, distr. *Lempoejang*.

In het jaar 1828 werd, onder den Kapitein der schutterij *CLIGNET*, aldaar eene versterking aangelegd, om aan de bende van *Mas Loekrah*, zoo veel mogelijk, den toegang naar de benedenlanden en den toevoer van levensmiddelen af te snijden.

TEGAL-RANDOE, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid., reg. en distr. *Poerbolingo*.

Den 13 Januarij 1827 rukte de Majoor van *DEA Wijk* met zijne colonne tegen een bende muitelingen, die zich bij dit dorp ophield, aan, dreef hen, met een verlies van vijf en twintig gesneuvelden en eenige gekwetsten, uiteen.

TEGAL-SARI, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Madion*, afd. en reg. *Ponorogo*.

In deze stad is eene kweekschool voor inlandsche Geestelijken, waar soms tot bijna 3000 jongelingen onderwijs ontvaangen, niet enkel in de leer van den Islam, maar ook in de Boedhaleer, voor zoo verre die zich nevens de leer van den Arabischen Profeet heeft kunnen staande houden, en zich daarmede heeft vermengd. Men treft hier enkele geleerde Javanen aan, welke met de oude en in onbruik geraakte Javaansche taal of het Kawi, ook wel de heilige taal genoemd, min of meer bekend zijn (1).

TEGAL-WAROE, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie *TAGAL-WAROE*.

TEGARANG of *TESAROK*, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, gedeeltelijk resid. *Samarang*, gedeeltelijk resid. *Soerakarta*.

(1) Hierdoor vervalt het dienaangaande gezegde op *PONOROGO*, alwaar dit abusief was overgegeven.

TEGARKASSA, landg. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Batavia*, in het *Westerkwartier*.

TEGAROE, landg. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Batavia*, in het *Westerkwartier*.

TEGELEN, gem., voorheen in het hert. *Gulick*, thans prov. *Limburg*, arr. *Roermond*, kant. *Venlo* (10 k. d., 12 m. k., 3 s. d.); palende N. aan de gem. *Venlo*, O. aan de Pruisische prov. *Rijnland*, Z. aan *Belfeld*, W. aan de *Maas*.

Deze gem. bevat het d. *Tegelen*, de geh. *Steyl*, *Kruis*, *Over-Tegelen* en *Leemhorst*, alsmede de b. *Berg*, *Gerand*, *Geenend*, *Hoogstraat* en *Mun*. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1040 bund. 82 v. r. 20 v. ell., waaronder 947 bund. 10 v. r. 10 v. ell. belastbaar land. Men telt er 248 h., bewoond door 324 huisgez., uitmakende eene bevolking van 1370 inw., die meest hun bestaan vinden in akkerbouw en handel in graan, zaden, steenkolen, kalk, koloniale waren, tabak en wijnen. Ook heeft men er 1 zeepziedertj, 1 cichoreifabriek, 4 brandertjen, 6 brouwerijen, 3 azijnfabrieken, 1 stijfselfabriek, 3 tabaksfabrieken, 1 zeemfabriek, 1 pettenfabriek, 1 blaauwverwerij, 1 graan-, olie-, pel- en moutmolen, 15 pottenbakkerijen, welke laatste jaarlijks wel 120 menschen werk verschaffen, en 7 pannenbakkerijen, waar ongeveer 70 menschen werk vinden. De eerste besteden ieder jaar 50,000 gulden aan hout, de laatste hebben voor 10,000 guld. brandstof noodig.

De inw., die er op 7 na, allen R. K. zijn, onder welke ruim 1000 Communicanten, maken eene stat. uit, welke tot het apost. vic. van *Limburg*, dek. van *Venlo*, behoort. Men heeft er eene kerk te *Tegelen*, welke door eenen Pastoor en eenen Kapellaan, en eene kapel te *Steyl*, welke door eenen eigen Kapellaan bediend worden.

De 7 Herv., die er zijn, behooren tot de gem. van *Venlo*. — Men heeft in deze gem. twee scholen, eene te *Tegelen* en eene te *Steyl*, welke gemiddeld door 110 leerlingen bezocht worden.

Het d. *TEGELEN* ligt 4 u. N. N. O. van *Roermond*, $\frac{1}{2}$ u. Z. Z. W. van *Venlo*, aan den straatweg tusschen die beide steden en nabij de *Maas*, waarover hier een schuitenvoer is. Het is overoud en komt reeds zeer vroeg onder den naam van *TEGLA* voor. Men telt er in de kom van het d. 86 h. en 340 inw.

De kerk, aan den H. *MARTINUS* toegewijd, is een schoon gebouw, met een orgel en eenen dikken hoogen toren, die eene korte spits heeft. — De dorpschool wordt gemiddeld door 75 leerlingen bezocht.

De kermis valt in veertien dagen na Pinksteren.

TEGELEN (OVER-), geh., voorheen in het hert. *Gulick*, thans prov. *Limburg*, arr. en 4 u. N. van *Roermond*, kant. en 1 u. Z. van *Venlo*, gem. en 20 min. Z. van *Tegelen*; met 15 huizen en ruim 90 inwoners. Men heeft er eene pottenfabriek en een graan-, olie-, pel- en moutmolen.

TEGGAKLAPPA, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Sumadang*.

TEGLA, oude naam van het d. *TEGELEN*, in het voorm. hert. *Gulick*, prov. *Limburg*. Zie *TEGELEN*.

TEHO, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Celebes*, kon. *Boni*.

TEHOENIA, meer in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche eil. Ceram*, nabij de landengte *Tanoenoe*.

TEHONG, eil. in *Oost-Indië*, tot de *Kleine-Sunda-eilanden* behoorende. Zie *TEON*.

TEIGA, *Pörlon-Tiea*, eil. in *Oost-Indië*, in de *Indische-zee*, bij de Westkust van het *Sundasche eil. Sumatra*, 82' Z. B., 117° 26' O. L.

TEIGNMOUTH, eil. in *Oost-Indië*, in de *Straat-van-Makassar*, aan de Westkust van het *Sundasche eil. Celebes*.

TEIJENS, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Opsterland*, arr. en 3½ u. N. O. van *Heerenveen*, kant. en in het d. *Beetsterwaag*.

TEILINGEN of TEYLINGEN, in eenen brief van *MARIA*, weduwe van *WILLEM I*, Graaf van *Holland*, van het jaar 1213 TEILINGEN en, ter onderscheiding van *Lokhorst* of *Oud-TEILINGEN*, ook wel *Nieuw-TEILINGEN* geheten, voorm. adell. slot in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en ½ u. N. ten O. van *Leyden*, kant. en 1½ u. O. van *Noordwijk*, gem. en ½ u. N. ten W. van *Sassenheym*, niet ver van den straatweg van 's Gravenhage op *Haarlem*.

De tijd wanneer dit huis gesticht is, vindt men niet vermeld, alleen vindt men opgeteekend, dat het zijnen naam ontleende van, en lang vóór de dertiende eeuw moet gebouwd zijn, door het aanzienlijk geslacht van *TEILINGEN*, hetwelk tot een der oude, beroemde en magtige geslachten van deze landen behoorde. Het kasteel bleef in het bezit van dit geslacht tot in het jaar 1296, als wanneer het, ten gevolge van het aandeel, hetwelk *WILLEM VAN TEILINGEN* genomen had aan den aanslag tegen Graaf *FLOUIS V*, verbeurd verklaard en als domein der grafelijkheid van *Holland* ten verblijfe bestemd werd, voor 's Graven Houtvester; welke bestemming het behouden schijnt te hebben, tot het begin der zeventiende eeuw, toen de Houtvester een ander huis in de nabijheid betrok en het slot tot eene gevangenis voor de zulken diende, die de jagtwetten hadden overtreden.

In het jaar 1802 is *TEILINGEN* door verkoop in het bezit van onderscheidene eigenaren gekomen en genoegzaam geheel gesloopt; later was de Heer *JACOBUS BROOKHUYZEN*, te *Leyden*, er eigenaar van, die het echter, na kort bezit, verkocht aan nu wijlen *Vrouw AGATHA WILLEMIJA TWENT*, echtgenoot van *Jonkheer OTTO ANNE GRAVE VAN BELANDT*, die het nog in vruchtgebruik bezit. Door deze tegenwoordige bezitters zijn de bouwvallen van het huis in verband gebragt met aangename wandelpaden, zoodat dit eerwaardige overblijfsel van vroegere dagen het bezoek van allen waardig is, die zich in dit oord ophouden.

Die bouwvallen beslaan, met de daartoe behoorende gronden, eene aanzienlijke oppervlakte lands.

De schilderachtige en wel onderhouden bouwvallen, liggen in eene zandachtige landstreek, te midden van, met wandelingen doorsneden, plantsoen. Zij bestaan uit overblijfsels van het hoofgebouw van het voormalige jacht huis. Men kan zelfs den ronden ringmuur van den voorburg nog onderscheiden, waaruit aan den oostkant de toren, welke den vorm van den ringmuur heeft, oprijst.

Het is bekend dat de rampspoedige *JACOBA VAN BEIJEREN*, in hoedanigheid van Houtvesterinne van *Holland*, op dit slot gewoond en hier, in den jare 1436, hare lotgevallen door den dood geëindigd heeft. Men vond hier, vóór de slooping, ook nog haar afbeeldsel en dat van haren geliefden *FRANK VAN BOESSELE*, in twee schilderijen, benevens eenen stoel van eikenhout, die men zeide van de tijden van *Vrouw JACOBA* te zijn (1). De kannetjes, die naar haren naam genoemd worden, zijn hier menigmaal uit de vijvers opgevischt, gelijk er in het jaar 1748 nog een,

(1) Dit stoeltje wordt thans in het koninklijk Museum te 's Gravenhage bewaard.

bijna in zijn geheel, gevonden is. Ook later bij het sloopen van het kasteel, dat naast den gezegden toren gestaan heeft, in het jaar 1803, is een geheel onbeschadigd kannetje gevonden, hetwelk in het bezit is van den Heer Mr. W. B. HUYGENS, Burgemeester van Sassenheim.

Het wapen van het aloude geslacht van TEILINGEN is een veld van goud met eenen leeuw van keel, getongd en genageld van azuur, zijnde het wapen van Holland, doch hebbende tot breekteeken eene lambel van zilver over de borst geplaatst.

TEILINGEN (OUD-), voorm. adell. h. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie *LOKHORST*.

TEILINGERBOSCH, voorm. adell. h. in het balj. van *Brederode*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en 1 u. Z. van *Haarlem*, gem. *Bloemendaal-Aalbertsberg-Tetterode-en-den-Vogelenzang*, $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Bloemendaal*, in de *Vogelenzang*.

TEILINGERLAAN (DE), rijweg in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, loopende van den grooten weg van 's Gravenhage op *Haarlem*, bij *Sassenheym*, in eene noordwestelijke rigting langs den bouwval van het slot *Teilingen* tot aan den *Voorhousterweg*.

TEILINGERBROEK, naam, onder welken de heerl. *TEIDINGERBROEK*, in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, wel eens voorkomt. Zie *TEIDINGERBROEK*.

TEISTERBANT gouw of pagus, dat een gedeelte van het *Eilandder-Batavieren* uitmaakte.

Het lag ten W. van de *Betuwe*, en het is buiten twijfel, dat de grenzen, die tegenwoordig den *Tielerwaard* van de *Neder-Betuwe* scheiden, bijkans de zelfde zijn, als weleer die tusschen *TEISTERBANT* en de *Betuwe* waren; hoewel *Tiel*, *Zandwijk*, *Zoelen* en *Avesaat*, die nu tot de *Neder-Betuwe* behooren, van ouds onder *TEISTERBANT* lagen, dus ook een gedeelte van de *Neder-Betuwe* benoorden de *Linge*; hiervan is echter niets met zekerheid te zeggen. Ten Noorden lag de gouw *Lake-en-Isla*, en de *Lek* en *IJssel* stroomden tusschen beide de gouwen. De *Maas* scheidde *TEISTERBANT* ten Zuiden van *Taxandrië*, en het is niet wel te bepalen, hoe ver die gouw zich ten Westen uitstreckte, doch waarschijnlijk tot *Vlaardingen* en *Maasland*. Dus bevatte zij den *Tielerwaard*, den *Bommelerwaard*, welke toen nog niet door de *Waal* gescheiden waren, het amt van *Beest-en-Rhenoy*, de graafs. *Buren* en *Culenhorg*, het *Land-van-Vianen*, het *Land-van-Arkel*, het *Land-van-Altena* en een gedeelte van het *Land-van-Heusden*. Wij durven niets omtrent den *Alblasserwaard* en andere landen bepalen, doordien de bescheiden ontbreken. Sommigen hebben, wel is waar, ook *Dordrecht* daar onder gerekend, en wanneer men het verhaal van *ALPERTUS* (1) in zijn verband beschouwt, heeft men wel eenigen grond te denken, dat de omtrek van *TEISTERBANT* zich ook meer zuidwaarts zal hebben uitgestrekt.

De oude palen kan men alleen aanjoonen door de plaatsen, welke, als in die gouw gelegen, voorkomen; de meeste daarvan zijn: *Arcko* (*Arkel*), *Bommele* (*Zalt-Bommel*), *Brakel*, *Driel*, *Malsen*, *Tiel*, *Thule* (*Tuil*), *Helue* (*Hellouw*), *Haften* (*Haasten*), *Gameren*, *Hunseeth* (*Heusden*), *Buria* (*Buren*), *Hoereraar* (*Hoornaar*), *Zandwijk*, *Schoenerword* (*Schoonrewoerd*), *Oudheusden*, *Aalborch* (*Aalburg*), *Woudrichem*, *Giessen*, *Rijswijk*, *Almkerk*, *Erkum* (*Ellikum*), *Avesact*, *Empel*,

(1) ALP de div. Temp., LII, c. 20.

Martias (Meerwijk), Hortina (Orthen), Rosmella (Rosmalen), Herpina (Herpt), Angrise, Hamaritda (Hemert), Hedilla (Hedel), Halosta (Aalst), Podarwic (Poederloijen), Analo (Andel), Birn of Bern, in 709. Nog worden in 850 verscheidene plaatsen vermeld, die aldaar gelegen waren, zonder dat de gouw genoemd werd: Wadake (Wadenloijen), Uheram, Malsna (Malsen), Trinite (Tricht), Tvesate, Ermkina, Erichem, Sissinum (Senneloo), Helluua (Hellouw), Herriquinna (Herwijnen), Teratina, Medua, Hesola (Heesselt), Hamarithe (Hemert), Uma (Wia, volgens een beter afschrift, misschien IJnen, Op- of Neerloijen).

Hierbij moet nog opgemerkt worden, dat volgens eene lijst van giften, aan de abdij van Lorsch in de eerste helft der negende eeuw gedaan, men zou kunnen denken, dat *Taxandria* en *Teisterbant*, een en de zelfde gouw geweest waren, dewijl aldaar staat: *Anno vero II regis Ludovici tradidit Alfger in pago Taxandria sive Teisterbanto etc.*; daarin zou men zich echter zeer vergissen, gelijk vele gedaan hebben; want *Taxandria* bevatte een gedeelte van Brabant, en lag geheel aan den linker Maasoever; echter worden, wel is waar, eenige plaatsen in deze lijst gesteld, als te gelijk in beide de gouwen gelegen, te weten: Hortina, Empel, Herpen, Rosmalla, Angrise en Hunsate, die alle nog bekend zijn; weshalve de Maas toen loopen moest tusschen landen onder deze genoemde villa's behoorende; welk woord villa, men dorp of mark vertalen kan, immers een zeker gebied uitdrukt; zoodat die villa's gedeeltelijk tot *Taxandrië*, en gedeeltelijk tot *Teisterbant* gerekend werden. Dit schijnt te bewijzen, dat de Maas weleer nog hooger dan Bockhoven, zuidelijker door de lage landen van Maasland geloopt heeft; maar van die veranderingen der rivieren valt weinig te zeggen. Wij kunnen dus geenszins aannemen het gevoelen van BODDAN, dat het zeker is, dat de pagus *TEISTERBANT*, zich niet alleen ter rechter- maar ook ter linkerzijde van de Maas heeft uitgestrekt, bij welk zeggen, hij den ouden loop van de Maas, heeft uit het oog verloren. Nog veel vroeger, en wel in 709, ziet men, in eenen brief, pagus *Taxandria* en pagus *TEISTERBANT* duidelijker onderscheiden; hetwelk nog nader blijkt uit de rijksverdeeling van 870, waardoor het graafschap *TEISTERBANT* aan LODEWIJK, en het graafschap *Taxandrië* aan KARL kwam.

Sommigen meenen, dat de naam *TEISTERBANT* komt van *Taxandria*, als zijnde confinia *Taxandriae*, grenzen van *Taxandrië*; en van het woord *bant* dat een kring, een omheining beduidt; maar wat gemeenschap is er tusschen *Teister* en *Taxandria*? Anderen zijn van gedachten, dat *Teister* bedorven is van *Wester*, en daar *bant* zeker het zelfde is als *ban*, komende van *bandum*, *bannum*, een land *districtus*, *territorium*, dat het zoo veel is als *Westerland*; zulks schijnt zeer gezocht, wij zouden ons eer aankleven het gevoelen dat *Teister* is een verkorting van *theister*, *theister*, hetwelk het zelfde is met *struiken*, dikwijls in het Latijn der middeleeuwen, *fructus* genoemd, in het Fransch *arbustes*, *buissons*, en de afvoeging van het woord *bant*, beduidt een land vol struiken en doornen, in het Fransch *ronceraye*, *spinaye*.

Geen vroegere melding van *TEISTERBANT* wordt gevonden, dan ter gelegenheid der komst van WILLIBRODUS, in het jaar 697 te Emmerik, alwaar hij vernam, dat de Christelijke Godsdienst, ook door velen in dat graafschap, aangenomen was. Het wordt in de jaren 709, 772,

814 en vervolgens een gouw genoemd; en in de rijkverdeeling van 839, heet het ook een graafschap. Echter moet men zich niet verbeelden, dat TEISTERBANT een graafschap was, in den zin, dien wij thans aan dat woord hechten; het was een gouw, *pagus*, alwaar de Keizers en Koningen, het zij een, het zij meer Graven te gelijk, als ambtenaren, aanstelden, dus men wel den titel Graven in TEISTERBANT, maar niet Graven van TEISTERBANT gebruiken mag. Door dit niet in te zien, zijn onderscheiden tegenstrijdigheden en onwaarheden ontstaan.

Dit uitgebreid land was allengs door verdeeling en vernoeming der deelen versmald. WALGER, de broeder van DIJK, die men gemeenlijk voor den eersten Graaf van Holland houdt, wordt gezegd het bezeten te hebben en hetgeen hij er van had, werd na zijne dood, onder zijne zonen RABGOD en POPPE verdeeld; en na dezen had ook een nabestaande van hen, HUNNERICH genoemd, daar gezag of bezit. Ook aan ANSWARD, die Graaf van Leuven en Hui was, eer hij tot den Geestelijken staat overging en vervolgens, in 994, den stoel van Utrecht beklom, moet een deel behoord hebben. Hij heeft de goederen, welke hij in TEISTERBANT bezat, gedeeltelijk aan de kerk van Utrecht geschonken, gedeeltelijk onder zijne maagschap en vrienden verdeeld. Het schijnt ingevolge van dien te zijn, dat zijn opvolger ANELBOLD zich het regt op het eiland Merwede (dat is tusschen de Oude-Maas, den Merwestroom en de Werke ingesloten) en dat tusschen de Lek en de Merwede, ja niet onwaarschijnlijk ook het land tusschen Lek en IJssel gelegen, toeschreef. In het overige had hij vermoedelijk UNROCK als Graaf tot Opvolger, deze was althans Graaf over een gedeelte van TEISTERBANT en wel over dat gedeelte, waarin Tiel lag, want in het jaar 1000 wordt Tiel, gezegd gelegen te zijn, in TEISTERBANT, in het graafschap van UNROCK, ook wordt Tiel gehouden voor de hoofdstad van TEISTERBANT.

Het wapen van dit graafs. was een leeuw van keel op een veld van goud met twee balken van azuur.

TEISTERBANT, adell. h., in de *Neder-Betuwe*, prov. *Gelderland*, distr. en 8 u. N. W. van *Nijmegen*, arr., kant. en $\frac{1}{2}$ u. W. ten N. van *Tiel*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Zoelen*, gelegen in het dorp *Kerk-Arezaath*.

Dit huis, dat op zich zelf een sierlijk aanzien heeft, maakt met het daarom gelegene plantsoen, welige bouwlanden en boomgaarden, een schoon geheel uit en prijkt met een torentje van een slaand uurwerk voorzien. Het is niet zeer oud, doch men wil, dat de grondslagen eenen zeer hoogen ouderdom bereiken en dat een vroeger daar gestaan hebbend gehouw het stamhuis der Graven in Teisterbant geweest zij. In Januarij 1838 werd het achterste gedeelte van dit gebouw, door eenen hevigen brand in den asch gelegd, doch is sedert door den tegenwoordigen eigenaar weder opgebouwd en in beteren toestand gebragt. Het beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 150 bund. 48 v. r. 85 v. ell. en wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door den Heer MATTHIAS JOHANNES VERSTEEGH, Lid van de provinciale Staten van Gelderland Heemraad in den Dijkstoel van Neder-Betuwe en Burgemeester en Secretaris van Zoelen.

TEKKOP, d. in het grootwaters. van *Woerden*, prov. *Utrecht*. Zie TEKKOP.

TEKOES, TANDJONG-TEKOES, kaap in *Oost-Indië*, in de *Indische-zee*, aan de Zuidkust van het *Sundasche eil. Sumatra*.

TELAGA of TALAGA, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Cheribon*.

In dit distr. is den 4 Maart 1817, een gedeelte van eenen berg ingestort, waardoor eenige huizen en padie-lombongs in den kampong Tjetrojjo vernield, benevens een jonk rijstveld en een halve jonk beplant hoogland onder de aarde weggezonden zijn.

Den 5 Februarij 1858 had er weder eene dergelijke inzakking plaats, waardoor onderscheidene huizen met de bewoners, alsmede een jonk rijstveld, geheel bedolven en een halve jonk beplant hoogland weggezaakt zijn.

TELAGA (KLEIN-), meer in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, gouv. *Sumatra's-Westkust*, resid. *Palembang*.

Door de uitbarsting van den Boekit-kama, welke den 24 November 1853 plaats had, vereenigde dit meer zijne wateren met die der Ajer-Dingien en veroorzaakte daardoor eenen stortvloed; aarde, steenen, boomen zelfs werden medegevoerd en op sommige plaatsen bleef een laag modder en zand achter, ter hoogte van 1.90 tot 2.20 ell.

TELAGA-BODAS (HET ZWAVELMEER), berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Liembongan* en *Sumedang*, op de scheiding van de *Liembangunsche* distrikten *Loedang-lara* en *Warna-radja*, en de *Sumadangsche* distrikten *Radja-polla*, *Indiekieung* en *Tjidjoelang*, ongeveer 12½ paal O. van Garoet.

Deze berg ontleent zijnen naam van een meer, dat op zijnen top gevonden wordt. Daarenboven is hij merkwaardig wegens de geweldige werking, welke nog altoos in zijn binnenste plaats heeft. De weg naar den top van dien zeer hoogen berg loopt eerst door een dicht en duister bosch, vervolgens door kreupelhout en geleidt naar een zeer zonderling en waarlijk eenig oord. Want, nadat men eerst door een donker bosch van oude en hooge boomen gegaan is, komt men eensklaps op eene opene plaats, zijnde eene ruime vlakte, waar het schitterendste licht de oogen verblindt en die van alle zijden door meer hooge bergen en rotsen omgeven is. Hier vindt men het meer, aan welks overzijde en op eenige afstand van de plaats, waar men uit het bosch komt, eene dikke kolom van zwavel en waterstroom voortschieten en met een gedruisch als dat der golven der zee opwaarts stijgt. De steenen muren, waardoor het meer omgeven is, zijn zeer verscheiden; hier met planten begroeid, ginds met het vuil, dat uit de aarde voortgekomen en in de lucht verdikt is, of met stukken van verbrijzelde, omgestorte rotsen, bedekt; verschroeide en zwarte boomstammen liggen rond het meer verstrooid en aan den rand groeijen slechts weinige planten, onder welke de nepenthes en de phyllamphora.

De Javanen zeggen, dat zij reeds van hunne voorouders vernomen hebben, dat deze plaats altijd zoo geweest is; doch de uitgerukte en verzengde boomen en de geheele toestand der plaats duiden aan, dat deze berg eens hevig gebrand heeft en dat dit zoo lang niet geleden is, als de Javanen beweren. De grond van den berg is te dier plaatse aan den oever en zelfs op den bodem van het meer wit, los en met zwavel en witte steenen bedekt. Naar het Westen vloeit eene rivier, die van den berg Tjaner of Tjanner afkomt in het meer. Nabij den oever aan die rivier is de grond ingevallen en door het zwavelzuur en den zwavel doorweekt. Hier vindt men verschillende basaltsteenen van alle mogelijke vormen, onbeschadigd en onbedorven, een weinig ontbonden, wit en overgegaan in de helderheid van de witste aarde, en brozer geworden, rood en geel van kleur, alles echter met goudgele zwavel bedekt. Hier en daar ontspringen, uit de spleten en kloven der klippen en rotsen, bronnen van kokend water en uit het midden van het

koude water van het meer, dringt kokend water naar boven. Tusschen de verstrooid liggende steenen, treft men boomen aan, van welke sommige bijna ongeschonden, anderen zeer uitgemergeld en los zijn, op eenigen afstand groeijen nog zeer fraaije boomen. De grond rondom het meer is taai en kleiachtig. Doch eene der grootste dezer bronnen komt uit sploten en rotsen voort, wier oppervlakte wit en los, doch inwendig hard en vast zijn. De mond van deze bron is 2½ ell. boven het meer verheven, en daar hij naauw is, neemt de kracht van den damp bij het naderen van de opening toe, scheurt met een hevige gebons door de opening naar buiten, en werpt alles op eenen ruimen afstand van den mond neder. De vloeibare en gloeiende zwavel, stort kokend en schuimend over de omliggende steenen heen en omschorst die, weder koud wordende, met eene zwarte en glasachtige korst; of de dunne uitwasemingen vormen zich in de lucht tot geelachtige vlokken van zuiveren zwavel.

De korst, door de dampen gesmolten, valt weder allengs in de opening, waar zij weldra op nieuw wordt uitgeworpen. De hitte en verstikkende uitwasemingen sluiten echter alle toegangen tot de bron af. Beneden de bron is de grond wit van klei en zwavel, in welk mengsel vele weeke figuren van tufsteen gevonden worden; terwijl de boomen, planten en steenen daarmede omkorst zijn. Aan de oostelijke en zuidelijke oevers van het meer zijn openingen, uit welke kokend water en zwavel, hoewel niet met zoo veel geweld, voortkomen, waarom de zwavel zuiverder is en volmaaktere kristallen vormt; want tusschen de steenen worden waarlijk bloem van zwavel, aardzwam en goudgelo kristallen gevonden. Op eenigen afstand van deze openingen is aan den noordelijken oever eene groote spleet, door welke het water van het meer afkomt en daarna de Kali Telaga Bodas vormt, welke langs de noordelijke en westelijke helling vloeit en zich in het district Galoenggoeng met de Tjitando vereenigt. Geene soort van dieren genaakt het meer, dan de woeste rhinoceros; de leeuw, welke de Javanen anawadoeh noemen, zwemt er in.

De TELAGA-BODAS is ook nog in een ander opzigt merkwaardig. Aan de oostelijke zijde is deze berg gedeeltelijk ingestort. Hier ontwikkelt zich een zeer zuur water, gepaard met zwaveldampen, die hier, veel meer dan elders, van zeer schadelijken aard schijnen te zijn. Deze noemen de Javanen Passir halang en de plaats zelve Pedjah-halang, dat is doodelijke plaats of slagterij. De berg is hier schuin en er worden aldaar zwavelachtige dampen ontwikkeld; overal vindt men losgemaakte en met zwavel bedekte rotsbrokken en zwarte, aschkleurige, gele en witte steenen; een zwavelreuk verspreidt zich in het rond, en het met waterstofzuur en zwavelzuur vermengde water geeft, even als de steenen, eene zwavellucht van zich. Zonderling is het, dat men er, hetgeen, voor zoo ver bekend is, nergens elders plaats heeft, vele overblijfselen van dieren aantreft, van welke de beenen uitgemergeld, verteerd en bijna geheel weg zijn; terwijl de zachtere deelen, als het haar, de nagelen, de huid en de spieren ongeschonden en in vrij goeden staat gevonden worden. Zoo trof de Hoogleraar RUIJWAARD er, in het jaar 1818, overblijfselen van tijgers en andere wilde dieren, van onderscheidene vogelen en eene groote menigte doode insecten aan, onder anderen eene rat, die pas gestorven was, in welke hij echter, toen hij haar onderzocht, geen spoor van beenderen vond. Deze geheele vernietiging van het beengestel laat zich niet gemakkelijk verklaren,

tenzij de knagende en invretende kracht van het bittere en zure water zoo groot zij, dat de dieren het slechts drinken als zij van dorst vermachten; wellicht echter doet het inademen van de zwavelachtige uitwasemingen, die er zich gestadig verspreiden, hen terstond stikken.

Niettegenstaande op dit gebergte zoo vele sporen van door het vuur veroorzaakte ontbinding en verwoesting te vinden zijn, zijn er echter tevens nog eene oneindige verscheidenheid van voorwerpen, zoo uit het dieren- als plantenrijk.

Aan de helling van dezen berg, in de vlakke ten Noorden van Bandjarang en elders, zijn ruw gehouwen steenen, menschelijke gedaanten voorstellende, alles van Sundaschen oorsprong, en zeer ver achter staande bij de meer oostwaarts gevondene beelden. Aan die ruwe beelden hechten zich intusschen overleveringen, en er worden derviaarts bedevaarten gedaan.

TELAGA-BODAS (HET ZWAVELMEER), meer in *Oost-Indië*, op het Sundasche eil. Java, resid. *Preanger-Regentschappen*, op den berg *Telaga-Bodas*.

Het is een uitgebrande krater, welke later met water is aangevuld. Het ligt ruim 1300 ell. boven de oppervlakte der zee verheven, is langverpigt rond van gedaante, en heeft van 380 tot 460 ellen in middellijn. Den naam van **ZWAVELMEER**, waaronder het algemeen bekend is, ontleent het aan een aantal zwavelpoelen, die er rondom verspreid liggen, uit sommige waarvan de zwavel borrelend en sissend opbruischt en sterke zwaveldampen opstijgen, welke den geheelen dampkring bezwangeren. Ten gevolge dezer uitwasemingen is de geheele omtrek dan ook tot op eenigen afstand onbewoond, en zelfs de zulken, die alleen uit nieuwsgierigheid de plaats bezoeken, gevoelen er spoedig eene benauwende belemmering in de adembaling, welke hun het te lang vertoeven nadrukkelijk verbiedt.

TELAGA-KALI-PAWON, bron in *Oost-Indië*, op het Sundasche eil. Java, resid. en reg. *Samarang*, bezniden den berg *Oenarang*.

Haar water, dat met geweld omhoog geworpen wordt, stort in eene kom neder, die, tusschen lommerrijk geboomte gelegen, eene heerlijke badplaats aanbiedt. Aan dit water schrijven de Javanen eene bijzondere kracht toe, zij gebruiken het tot versterking en gelooven, dat, wanneer zij rijst eeten, die er in gekookt is, alle ziekten van hen wijken; vooral wordt het tegen huidziekten gebruikt.

TELAGA-WARNA, berg in *Oost-Indië*, op het Sundasche eil. Java, resid. *Buitenzorg*, aan den voet van de *Gedé*. Uit dezen berg ontspringt de *Tjiliwong*.

TELAGA-WARNA (HET VERKLEURIG-MEER), meer in *Oost-Indië*, in het Sundasche eil. Java, resid. *Pekalongan*, in het gebergte *Djing*.

Het is geheel door steile rotswanden omgeven en uit dien hoofde niet van nabij onderzocht.

TELAGA-WARNA (HET VERKLEURIG-MEER), meer in *Oost-Indië*, in het Sundasche eil. Java, resid. *Preanger-Regentschappen*, op de kruin van den *Megamendoeng*.

Dit meer is niet groot van omvang, doch door de ligging op den top van zulk eenen hoogen berg een niet gewoon verschijnsel. Opmerkelijk is het, dat daarin zoogenaamde gouden karpers gevonden worden, die zoo tam zijn, dat zij het hun toegeworpen aas bijna uit de hand aannemen.

TELAGA-WAROENG, berg in *Oost-Indië*, op het Sundasche eil. Java, resid. *Bezoeki*.

Dese berg is eene basaltrots in de uiterste schakel van het Idjonggebe gebergte welke kaap Sedano en tevens den Oosthoek der Noordkust van Java vormt. Hij is meer dan 1800 ell. hoog.

TELANADING-EILANDJES, groep eilandjes in *Oost-Indië*, in den *Molukse-Archipel*. Zie *TELENADING*.

TELAS, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Rembang*.

TELAWAS, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Sumatra*, gouv. *Sumatra's-Westkust*, resid. *Padangsche-Bovenlanden*.

TELEBOEIJJE of TELLEBOIJE, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Celebes*, op de Noordoostelijke landtong, rijk *Goenong-Talo*, aan de Bogt-van-Goenong-Talo.

Voorheen hadden de Nederlanders hier een kleine post of sterke Goed-Begin geheeten.

TELENADING, TELANADING of SALANGARY, eilandjes in *Oost-Indië*, in den *Molukse-Archipel*, aan de Noordwestkust van het eil. *Gilolo*; 2° 18' N. B., 145° 10' O. L. — Zij zijn drie in getal.

TELESEY, ook wel TONISSI genaamd, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Ceram*, aan de Zuidkust, aan een aangenaam strand, tegen het gebergte gelegen. Het was in het begin der achttiende eeuw, 925 man sterk, kon 209 weerbare mannen en 44 Datis leveren.

TELGT, geh. op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw., arr. en 7½ u. N. W. van *Arnhem*, kant. en 1½ u. Z. van *Harderwijk*, gem. en ½ u. O. van *Ermelo*; met 36 h. en 260 inw.

Dit geh. wordt gehouden voor het oude *TELEVO*, vermeld in 805 en 807 als in *Felua* liggende.

TELJABO, d. in *Oost-Indië*, op het eil. *Xoela-Taljabo*. Zie *TALJABO*.

TELIBA (DE), WAI-TELIBA, riv. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsehe eil. Boero*, aan de Noordwestkust. — Zij valt met eenen Noordelijken loop in zee.

TELINGER-BROEK, naam, onder welken de heerl. *TEPINGERBROEK* in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, wel eens voorkomt. Zie *TEPINGER-BROEK*.

TELISAMOI, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Sumatra*, aan de Oostkust, vorst. *Pedir*; met een fort, aan eene rivier.

TELLA-BOEN, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Sumatra*, gouv. *Sumatra's-Westkust*, ads. resid. *Padang*.

TELLEBO, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Soerabaya*, op een groot eil., dat door twee armen der *Teroesan* gevormd wordt.

TELLEBOIJE, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Celebes*. Zie *TELLEBOIJE*.

TELLENS, h., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hennaarderadeel*, arr. en 2 u. N. W. van *Sneek*, kant. en 1½ u. N. O. ten O. van *Bolsward*, ½ u. Z. Z. W. van *Wommels*, waartoe het behoort.

TELLICHTE, buurs. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*. Zie *TILLIERS*.

TELLING, voorm. landg., in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en 4 u. Z. van *Zutphen*, kant. en 1 u. O. van *Doesborg*, gem. *Drempt*.

Het huis is afgebroken en de daarbij behoord hebbende landertjen zijn ingedeeld bij de havesathe den *Ulepas*, waarvan den Heer L. van *SCHUYTENBURGH* door aankoop eigenaar is geworden.

TELLINGKAMP, geh. in *Westerwolde*, prov. *Groningen*, arr. en 7 u. Z. van *Winschoten*, gem. en 3½ u. Z. van *Vlagtwedde*, niet ver van *Ter-Apel*, waartoe het behoort.

TELLO, kon. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Celebes*, op de Zuidelijke landtong, Z. van Maros, N. van Goa.

Dit koninkrijkje is een klein maar vruchtbaar en uiterst schilderachtige gelegen landschap. Het wordt door den Koning van Goa bestuurd.

TELLO, voorm. st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Celebes*, op de Zuidelijke landtong, kon. *Tello*; 8° 5' Z. B., 137° 16' O. L.

De overblijfselen van eene poort of muur, aan den ingang van het bosch, duiden deze plaats aan, terwijl men verder binnenwaarts eene groote bank of badkom ontwaart, die thans in eenen vischvijver her-schapen is. In de nabijheid zijn de aloude grafsteden der Vorsten van **Tello**. Op den oever van de rivier, ter zijde van den weg, en op eenen heuvel schijnt eene sterkte gestaan te hebben. Alle deze overblijfselen zijn van gebakken steenen gebouwd geweest, doch in stede van kalk schijnt men tot de zaamenvoeging eene soort van klei gebezigd te hebben. Overigens staan op de plaats dezer voorheen vermaarde stad nu slechts eenige hutten van bamboes. De tegenover liggende boorden van de rivier zijn moerassig. Op den weg van Maros naar **Tello** zijn twee of drie uitgestrekte moerassen, welke met veel nijverheid tot zoutpannen gebezigd zijn geworden. De zee is niet ver van deze plaats verwijderd, en het zeewater wordt door middel van kanalen naar de pannen geleid.

TELLO, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Celebes*, resid. *Menado*.

TELLO, st. in *Oost-Indië*, op het eil. *Lombok*, een der *Kleine-Sunda-eilanden*, aan de Westkust, 8° 24' Z. B., 133° 31' O. L.

TELLO, kaap in *Oost-Indië*, in de *Indische-zee*, aan de Westkust van het *Sundasche eil. Sumatra*, 1° 50' Z. B.

TELLO, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Soekapoera*, heerl. *Gadja*, aan de *Kalitonde*.

TELLO (DE), riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche eil. Celebes*, op de zuidelijke landtong, met eene westelijke rigting in de *Straat-van-Makassar* uitloopende.

Deze rivier is zeer breed, maar heeft weinig diepte. Men vaart er nabij de plaats, waar vroeger de stad **Tello** stond, met eene pont over.

TELLO (GOENONG-), rijk, riv. en st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Celebes*. Zie *GOENONG-TALO*.

TELLO (NOESA-), groep eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*. Zie *TELO (NOESA-)*.

TELLO-BAAI (GOENONG-), baai in *Oost-Indië*, in de *Straat-van-Makassar*. Zie *GOENONG-TALO (BAAI-VAN-)*.

TELLOER, eil. in *Oost-Indië*, in de *Indische-zee*, aan de Westkust van het *Sundasche eil. Sumatra*, resid. *Ayer-Bangies*.

TELLOESJONG, haven in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Celebes*, aan de Noordoostpunt van het *Sundasche eil. Celebes*, in de *Telloesjong-baai*, alhoewel deze plaats onbewoond is kan men er versch water en rundvee vinden.

TELLOESJONG-BAAI, baai in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Celebes*, aan de Noordoostkust van het *Sundasche eil. Celebes*.

TELLO-LANGUE, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Sumatra*, gouv. *Sumatra's-Westkust*, resid. *Ayer-Bangies*; 0° 51' N. B., 118° 7' O. L.

TELLO-LEMPU, voorm. rijk in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Celebes*, aan de Westkust, dat later bij *Makassar* is ingedeeld.

TELLONIUM, Lat. naam van de st. *Tholen*, op het eil. *Tholen*, prov. *Zeeland*. Zie *Tholen*.

TELLORO, *Porlo-Telloro*, eil. in *Oost-Indië*, in de *Indische-zee*, aan de Westkust van het *Sundasche* eil. *Sumatra*; 1° 42' Z. B., 118° 1' O. L.

TELLUM, naam, onder welken de stad *Tiel* in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*, bij oude schrijvers wel eens voorkomt. Zie *Tiel*.

TELOBO, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, aan de Westkust van het eil. *Gilolo*; 1° 6' Z. B. — Het is bewoond door 363 huisgezinnen.

TELOE, *Nossa-Telon*, ook wel de *Drie-Gebroeders* genoemd, drie eilandjes in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, gouv. *Amboina*, westwaarts van *Assaloelo*; 8° 28' Z. B., 149° 59' O. L.

Op deze eilandjes, welke slechts $\frac{1}{2}$ u. lang en $\frac{1}{2}$ u. breed zijn, wordt geen versch water gevonden. De twee, het naast aan de krib gelegene, zijn onbewoond; op het verst verwijderde, een uur van de kust van *Hitoe*, ligt eene steenen versterking, *Vlissingen* genoemd, welke aangelegd is, om de visschers tegen de *Papoea's* te beveiligen, tegen de smokkelaars te waken, en van de opzeilende schepen, aan het bestuur te *Larike*, kennis te geven.

TELOE-SAMAVE, haven in *Oost-Indië*, in de *Indische-zee*, aan de Noordwestkust van het *Sundasche* eil. *Sumatra*, 80 u. O. Z. O. van *Atjeh*. Het wordt door eenen *Radja* bestuurd, die weinig te vertrouwen is. Er is veel handel.

TELOGASOEROE, bosch in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Samarang*, reg. *Kendal*, distr. *Selokan*.

Den 22 Augustus stootte de *Demang* van *Selokan*, in dit bosch, op eenen troep muiltelingen. Onverhoeds aangevallen in zijne beide flanken, werden hij en zijn broeder zwaar gewond en vielen in de handen der muiltelingen, terwijl de geheele barissan verslagen en uiteen gedreven werd. De *Adaistent-Demang*, die insgelijks, doch licht, gewond was, retireerde met ongeveer 20 man naar *Kalie-Poepoe*.

TELOGOINDRO, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Pekalongan*, distr. *Wonosobo*. — Uit dezen berg ontspringt een der takken van de *Kalie-Oeloe-Djamie*.

TELOGO-KALI-PAWAN, beroemde bron in *Oost-Indië*, in het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Samarang*, ads. res. *Salatiga*, bij *Banjoekoening*.

TELOGONIPA, bron in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Samarang*, op den berg *Kroenroenga*, waarvan het water eenen zwavelachtigen smaak heeft en geacht wordt eene heilzame geneeskracht te bezitten.

TELOGO-PIENIAN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerakarta*, lands. *Padjang*.

TELOGO-PIENIAN, meer in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerakarta*, lands. *Padjang*.

TELOGOTELLI, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kedoe*, in de vallei van *Selok*.

Dit d. was door de uitbarsting van den berg *Merapie*, welke den 1 Januarij 1823 plaats had, ongenaakbaar geworden, doordien de vallei *Grimmerig*, welke bij de 300 vadem diep was, in eene rots-hoogte werd herschapen, die door de hitte der opgeworpen steenen en de daartusschen brandende zwavel in den beginne langen tijd ontoegankelijk bleef.

TELOK-BARANG (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Pekalongan*, met eene noordelijke rigting in de *Zee-van-Java* uitlopende.

TELOK-BETONG, vl. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*. Zie *BOHUT-Acong*.

TELOK-POETJANG, landg. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, ads. res. *Buitenzorg*.

In den namiddag van den 22 September 1822 is op dit landg. brand ontstaan. De kongsie en gebouwen, het rijst- en oliepakhuys, drie haffelkralen, zes en veertig bamboezen woningen, benevens groote smikertainen, zijn door het vuur vernield. Men begrootte de schade op 18.000 gulden.

TELO-MOJO, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kedoe*, distr. *Ngasman*, op de grenzen van *Ambarawa*. — Hij is den 2 Februarij 1834, onder eene hevige regenbui, gedoeltelijk ingestort.

TELOSANKAOUAY, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, op de Noordoostkust, het gewoon verblijf van den Sultan.

TEMA, adell. h. in het dingspil *Noordenveld*, prov. *Drenthe*. Zie *TEDEMA*.

TEMAARANG, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Rembang*, afd. *Toeban*.

TEMANGONG of *TAMANGONG*, reg. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, res. *Kedoe*. — Dit reg. bestaat uit de distr. *Djetties*, *Lempoevang*, *Prapak* en *Soemowono*.

TEMANGONG of *TAMANGONG*, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, res. *Kedoe*, reg. *Temangong*, waarvan het de hoofdplaats is, 15 palen N. N. W. van *Magelang* en 342 eil. boven de oppervlakte der zee verheven.

In December 1834 heeft eene windhoos te dier plaatse 70 Javaansche huizen, zoo mede een groot aantal boomen, omver geworpen en hier en daar de te veld staande padi vernield.

TEMBAL, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Socrakarta*, land *Padjang*.

Hier viel, den 24 Mei 1827, een gevecht voor tusschen den Kapitein van den *Worm* en de muitelingen, waarvan men omstandiger berigt kan vinden op het art. *Mengoeng*.

TEMBARE, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, op de Westkust; 1° 27' Z. B., 137° 6' O. L.

TEMEHAIRE, verl. houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Maarschalkskreek*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den verl. houtgr. la *Tranquillité*, benedenwaarts aan den houtgr. *Nimmer-Rust*; 1500 akk. groot.

TEMI, voorm. d. in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, aan de Westkust van het schiereil. *Hoewamohel*, gespan. *Henneochoe*, Z. van *Erang*, waaronder het in het begin der vorige eeuw getrokken is.

TEMMINC, erve, vermeld op het jaar 1188 als onder *Diepenheim*, in *Zolland*, prov. *Overijssel* gelegen.

TEMO, vorst. in *Oost-Indië*, op het eil. *Savo*, een der *Kleine-Sanda-eilanden*.

TEMOEL, kaap. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, op de Westkust, aan de *Straat-van-Makassar*, onder de linie.

TEMON, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kedoe*, ads. res. *Magelang*.

In de nabijheid van dit dorp is, den 26 Julij 1829, een gevecht geleverd tusschen de vierde en tweede mobiele kolonne van het Oost-Indisch leger, onder de Majoors BADER en TEN HAVE, waarbij onder anderen de Jagers der vierde kolonne een vaandel veroverden, waarop DIEPO NEGORO veel prijs schoen te stellen.

TEMPATY-KREEK (DE), kreek in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, welke in het Zuiden der kol. uit de bergen voortkomt, en zich, met eene noordelijke rigting, in de *Commewijne* ontlust, van welke men de TEMPATY-KREEK als den oorsprong kan aanmerken.

TEMPE, meer in *Oost-Indië*, in het *Sundasche* eil. *Celebes*. Zie TAPARANG.

TEMPEL, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, ads. res. *Magelang*.

In het begin van het jaar 1828 hield den Tommongang Joro PERNOTTO zich, met eenige honderd muitelingen, in de dorpen Klampo, Hounpo en Pisangang op, en verontrustte van daar het Djamoesche en den omtrek van Tempel. De Majoor BATER, die zich met de vierde mobiele colonne in die streken bevond, was naauwelijks hiervan op derrigt of hij besloot hen bij nacht te gaan overvallen, en stelde zich tot dat einde den 5 Maart, des morgens ten 3 ure, in beweging, met dat gevolg, dat de vijand na een verlies van 21 dooden, eenige paarden en koebesten, benevens verscheidene wapens, die in handen der onzen vielen, is teruggetrokken; terwijl de dessa's vernield werden wam er een aanzienlijke magt Bulkios, onder aanvoering van den Tommongang ROWAN en meer andere Hoofden, van Kassoeran opzeten, die de onzen gedurende de terugkomst verscheidene malen zeer hardnekkig tot onder het bereik van het geschut der benting te TEMPEL vervolgden en aanvielen, doch telkens met verlies werden teruggedreven; bij die gelegenheid bekwamen de Nederlanders twee zwaar en drie ligt gewonden.

Den 7 Augustus 1829 had er weder een hardnekkig gevecht tusschen een gedeelte onzer troepen en DIEPO NEGORO, die zich in de nabijheid van dit dorp gelegd had, plaats. De Luitenant-Kolonel LE BRON DE VEXELA, Kommandant der derde mobiele colonne, gelastte in den ochtend van dien dag den Tweeden Luitenant ARTHURS, om met zijne Amboinesche tirailleurs den vijand te gaan aanvallen; daar echter die Hoofd-officier voor eene hinderlaag vreesde, gelastte hij den Luitenant het dorp TEMPEL niet voorbij te trekken, maar daar in positie te blijven en den vijand niet te vervolgen; ten einde eerst zijne overige troepen in te wachten. De brave Luitenant der Artillerie ARNOOLD, die mede de dienst als Adjudant deed, wyl de Luitenant-Kolonel geen stukken mede had genomen, verzocht met de Amboinezen mede te marcheren, hetgeen bij hem te liever toestond, wyl bij deze maar een Officier, de Luitenant ARTHURS, aanwezig was. Deze troepen vielen den vijand ook met hevigheid aan, en toen deze ontwaarde, dat onze magt gering was in geregelde troepen, kwam hij ook met woede in eens uit het dorp TEMPEL met gevelde pieken op hen inloopen. De Luitenant-Kolonel dit ziende, voerde hem dadelijk de Makassaarsche hulpbende te gemoet, maar daar het de eerste maal was, dat deze den vijand zag en waarschijnlijk zulk een hevigen aanval niet verwacht had, ontstond er een oogenblik schrik bij hen en zij trokken terug. Toen bleven de Amboinezen, hoogstens 40 man in getal, geheel aan de vijandelijke woede blootgesteld, maar deze, het wijken niet gewoon en aangevoerd door de beide hier loyengemelde Luitenants, hielden kloekmoedig stand. De

Luitenant-Kolonel trachtte de vlugtenden te verzamelen, maar dit was niet meer mogelijk, daar zij reeds geheel met de vijandelijke Infanterie gemengd waren. Hij snelde toen weder naar de Makassaren, welke, alhoewel terug getrokken zijnde, niet ver waren gegaan; sprak hun op nieuw moed in, en vloog weder met hen op den vijand in. Intusschen had de Kapitein van GIESSEN het Europeesch peloton Infanterie bijeengetrokken, en kwam met dezen in den stormpas aanzetten. De Makassaren deinsden voor de tweede keer terug. In dat zelfde oogenblik viel de vijandelijke kavallerie dien Kapitein aan, deboucheerde uit de rechterzijde van het dorp Tempel en nam hem in de flank. Dit schenen alle voorname Hoofden te zijn. Gelukkig kwam toen de kavallerie in vollen ren opzetten, aangevoerd door den Luitenant F. LA HUNE, onder zijne bevelen hebbende de Luitenants PADTBERGEN, A. LA HUNE en KALOR, terwijl de Kapitein ROEFS zich mede aan het hoofd van dien dapperen troep bevond en allen zoo onverschrokken op de vijandelijke ruitery aanvielen, dat deze spoedig uiteengedreven werd. Inmiddels was de Luitenant-Kolonel nog steeds met de vijandelijke infanterie bezig. De Luitenant ARNOULD sneuvelde overdekt met wonden, vier Amboinezen, welke hem zochten te redden, sneuvelden insgelijks aan zijne zijde, evenwel schoot de Amboineesche flanker BALTHAZAR den vijand ter neder, die dien braven Officier had nedergeveeld.

De verwarring was groot en het gevaar dreigend. Eenige Makassaren hielden zich dapper en braaf, en alhoewel het gros hunner troep terug trok, ontweken zij niettemin den vijand niet. De Kraing KATANKA, Hoofd van de Makassersche hulptroepen, ging geen voetstap terug, bleef, onringd van eenige der zijnen, staan en wachtte het gevaar af. Toen de kavallerie aanviel, kwamen een tiental flankers, Europezen en Amboinezen, zich om hem scharen, om hem te verdedigen. Met dit gedeelte, dat spoedig versterkt werd door het peloton Europeanen, aangevoerd door den Eersten Luitenant VAN LETTOW en den Tweeden Luitenant PETIT, ging het nu met een nieuwen hoerach en gevelde bajonet weder op den vijand in, zoodat deze van alle zijden de vlugt nam. Alle de soldaten vochten met moed; eervol waren eenigen van hen gesneuvelde. De kavallerie, door hare brave Officiëren aangevoerd, overdekte zich met roem. Groot was het verlies van onze zijde, berekend naar de kleine magt, want er waren een Officier, zes Amboinezen, een huzaar en drie Makassaren op het slagveld gebleven en van de vijf gewonden, overleden er reeds den volgende dag vier. Maar de vijand had een veel aanmerkelijker verlies geleden. Dit zoude toch drie en veertig man beloopt hebben, onder welke de Tomongongs PRAWIRO RINO, PRAWIRO DE PORRO, PRAWIRO ASTRO, PRAWIRO SINGESTRO, SOENO DE PORRO en SOEROMADIE; terwijl vele wapens en veel van waarde in handen der onzen vielen.

TEMPEL, d. in Oost-Indië, op het Sundasche eil. Java, resid. Samarang, distr. Grogol.

TEMPEL (DE), gem. in Delfland, prov. Zuid-Holland, arr. 's Graevenhage, kant. Delft; palende N. W. en N. O. aan de gem. Berkel-en-Rodenrijs, Z. O. aan Schiedbroek, Z. W. aan Overschie-en-Hoogeban, en geheel in den Zuidpolder-van-Berkel gelegen.

Deze gem. wordt de Tempel genoemd, naar de Riddermatige hofstad van dien naam, welke aldaar gestaan heeft, zijnde zij door het veeveenen der gronden zoo geheel verdwenen, dat er thans geen spoor meer van is aan te treffen; ook vindt men nergens enig bericht van den tijd harer stichting, waarom dienaangaande niets omtrent

deze heerlijkheid kan gezegd worden. De TEMPEL is niet grooter dan 10 bund. 88 v. r. 30 v. ell., alles belastbaar land, die allen verveend geweest, doch daarna weder drooggeniaakt zijn. Er zijn in het geheel geene gebouwen voorhanden.

Deze gem. is eene heerl., die vroeger hoog, middelbaar en laag reglagebied, met onderscheidene hoogheerlijke voorregten bezat. Zij werd in oude tijden door het adellijke geslacht van KRALINGEN bezeten. Bij overgifte van DANIEL VAN KRALINGEN, Schildknaap, kwam zij aan Mr. JAN JACOBZON VAN UTRECHT, op St. Gallusdag, of den 16 October 1812. In dit geslacht van van UTRECHT bleef de heerlijkheid tot den 21 Augustus 1892, wanneer JAN ROO VAN UTRECHT daarvan overgifte deed aan Jonkheer REINIER VAN OLDENBARNEVELD, minderjarigen zoon van zijns broeders dochter MARIA VAN UTRECHT, huisvrouw van Mr. JOHAN VAN OLDENBARNEVELD, die wel den titel van Heer van den TEMPEL gevoerd heeft, doch geen ander regt daartoe had dan in hoedanigheid van voogd over gemelden zoon, in wiens naam de vader hier mede verleid werd. Den 23 December 1608 werd door REINIER VAN OLDENBARNEVELD, nu meerderjarig geworden, de eed vernieuwd. De heerlijkheden van den TEMPEL, Berkel en Rodenrijs zijn gezamenlijk niet eer door het nageslacht van van OLDENBARNEVELD bezeten geweest, dan toen FRANÇOISE VAN OLDENBARNEVELD, dochter van REINIER, in 1633 met de heerlijkheid van den TEMPEL verleid werd, welke FRANÇOISE VAN OLDENBARNEVELD, door haar huwelijk met ADRIAAN VAN NAALDWIJK, het in het geslacht van NAALDWIJK overbragt. Van dien tijd af is de opvolging der bezitting geweest, zoo als wij die van Berkel en Rodenrijs hebben opgegeven, met dit onderscheid, dat de Burgemeester JOHAN VAN DER HORVEN, gehuwd met eene afstammeling van genoemden ADRIAAN VAN NAALDWIJK en FRANÇOISE VAN OLDENBARNEVELD, eerst in 1718, met den TEMPEL is verleid. Na zijn overlijden, is deze heerlijkheid, even gelijk wij van Berkel en Rodenrijs gemeld hebben, met de tegenwoordige hofstede den TEMPEL en al haar toebehooren, volgens uitersten wil van gemelden van DER HORVEN, gekomen aan Jonkh. Mr. HENDRIK VAN HRES, President van den Hoogen Raad der Nederlanden en aan diens echtgenoot, Vrouwe JOHANNA VAN DER HORVEN, die beide gezamenlijk daarmede zijn verleid. In hun geslacht is deze heerl. tot nu toe verbleven, zijnde thans Heer van den TEMPEL Jonkh. Mr. J. J. VAN HRES VAN BERKEL, Ridder van de Militaire Willems Order, Dijkgraaf van Rijnland, woonachtig te 's Gravenhage.

Het wapen dezer heerl. bestaat uit een veld van sinopel met eenen tempel van zilver.

TEMPEL (DE), hofstede in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 1½ u. N. W. van *Rotterdam*, kant. en ruim ½ u. N. ten O. van *Schie-dam*, gem. *Overschie-en-Hoogeban*, 20 min. N. W. van *Overschie*, in den *Schieveensche-polder*, aan den straatweg van Rotterdam op Delft.

Toen de Heer JOHAN VAN DER HORVEN, Heer van den Tempel, Berkel en Rodenrijs, van de Staten van Holland en West-Friesland verlof bewam, ter verveening van zijnen grond in de heerl. den Tempel en het afbreken van de oude riddermatige hofstad van dien naam, heeft hij zijne hofstede en landen, gelegen in den *Schieveensche-polder*, nabij *Overschie*, aan den *Rotterdamsche-rijweg*, langs de *Schie* eerst leenroerig gemaakt, waardoor die hofstede den naam van den TEMPEL bewam, en alzoo de regte heerl. de Tempel tot een onleen werd.

TEMPEL (DE). voorm. kloost. te *Maastricht*, prov. *Limburg*. — Volgens zeer oude aantekeningen zouden de Tempeliers, in de twaalfde

eenw ook te Maastricht een kloostergebouw bezeten hebben, zoo uitgebreid, dat het voor een gedeelte de *Nieuwstraat*, de *Huntstraat* en de *Grootestraat* besloeg; in de Grootestraat zijn werkelijk nog zeer oude overblijfselen van zwaar muurwerk aanwezig; terwijl in de Nieuwstraat, nu veertig jaren geleden, eene oude kapel werd afgebroken, in welker vensters Tempelridders in brandverw waren afgebeeld. Ook meent men, dat de, nabij Maastricht gelegene, pachthoeve Jeruzalem, Bethlehem en Nazareth, eigendommen dier orde zijn geweest, en de Nieuwstraat aldus werd genaamd, toen, na het afbreken van het klooster, deze nieuwe straat werd aangelegd.

TEMPEL (DE), voorm. heerl. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Gouda*, gem. *Reeuwijk*; palende N. W. aan *Voshol*, N. aan *Wonne*, N. O. aan de *Broekvelden-van-Zwammerdam*, Z. O. aan *Oud-Reeuwijk*, Z. aan het *Nieuwdorp*, W. aan *Midelburg* en *Foreest*.

Deze heerl. bevat het geh. den Tempel. Zij beslaat eene oppervlakte, volgens het kadaaster, van 113 bund. 29 v. r. 8 v. ell., alles belastbaar land; telt 11 h., bewoond door 14 huisgez., te samen nitmakende eene bevolking van 62 inw., die meest in den landbouw en veenderij hun bestaan vinden.

De Herv., die er 14 in getal zijn, behooren tot de gem. *Reeuwijk*. — De R. K., van welke men er 48 aantreft, worden tot de stat. van *Randenburg* gerekend. — Men heeft in deze gem. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Reeuwijk*.

In deze heerl. had de Heer tot op de omwenteling van het jaar 1793, nog het *jus primae noctis* of *regt van den eersten Nacht*, uit welken hoofde geene bruiden, buiten den Tempel gehaald, zonder zijne toestemming mogten beslapen worden. Dit regt werd met geld afgekocht. De Heer genoot hier ook den tienden penning van alle de landen, die verkocht werden. Dit is, in den jare 1489, ingevoerd door Heer *Renout van Braderode*, die hier voor aan zijne goede luiden van den *Vrijen-Tempel* al de dienst kwijtschold, die zij hem te doen pligten of schuldig waren te doen. Uit dezen vrijdom zou men kunnen afleiden, dat de ingezetenen hier vroeger in den staat van lijfseigenen geweest waren.

Sedert onheugelijke tijden heeft deze heerl. tot *Voshol* behoord, doch is later, bij verkoop, met *Reeuwijk* vereenigd en wordt dan ook thans in eigendom bezeten door den Heer Mr. *Petrus Gerardus Johannes Hoos van Ten Aar*, woonachtig te *Rotterdam*.

Het geh. den Tempel ligt ruim 3 u. N. O. van *Rotterdam*, en 1½ u. N. W. van *Gouda*, ½ u. N. N. O. van *Reeuwijk*.

De kermis valt in den eersten Zondag in October.

Het wapen dezer heerl. was dat van *Voshol*.

TEMPEL (DE), voorm. *Leprozenhuis*, op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, in de groote vrijheid van *Elburg*, ¼ u. N. O. van die stad.

Ter plaatse, waar dit gebouw gestaan heeft, ziet men thans eene arbeiderswoning op eene terp, welke, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte beslaat van 60 v. r.

TEMPEL (DE GROOTE-EN-KLEINE-), streek lands, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, distr. *Hulst*, kant. *Axel*, gem. *Zaamslag*, in den *Polder-van-Zaamslag*.

Het wordt aldus genoemd, omdat er voorheen een kasteel stond, dat eerst aan de Tempelbeeren, later aan de Malthesers-Ridders behoorde. De landerijen, ter opbouw van den Heiligen Tempel, zijn

in het jaar 1282 gegeven aan Heer GERARD VAN MARLSTEDE, Ridder (1). Prins MAURITS maakte er zich op het einde der zestiende eeuw meester van. Naderhand werd het onder den vloed bedolven. Bij de berdlijking in 1648 waren er nog een hooge toren en eenige andere gedeelten van overig, die echter in het vervolg gesloopt zijn.

TEMPEL (DE OUDE), buitengoed in het *Rijk-van-Nijmegen*, prov. *Gelderland*. Zie OUDEN-TEMPEL.

TEMPEL (DE WEELDERIGE), boerderij en tapperij in het baljuwschap van *Noordwijkerhout*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en $\frac{1}{4}$ u. N. van *Leyden*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. O. N. O. van *Noordwijk*, gem. en $\frac{1}{4}$ u. N. van *Hillegom*, aan den straatweg van *Haarlem* op *Leyden*.

Men wil dat het vroeger eene soort van jagthuis geweest zij en dat het zijnen naam ontleend hebbe van eenen heuvel, die voorheen den naam van *Weelderigen-Berg* of *Weligen-Berg* zouden gedragen hebben. Zie *Berg (Weelderige)*.

TEMPELIEREN-KLOOSTER, voorm. kloost. in het balj. van *Blois*, prov. *Noord-Holland*, te *Beverwijk*.

Dit klooster heeft zeer waarschijnlijk gestaan omstreeks de tegenwoordige Hervormde kerk. Althans in de Kerkstraat vindt men nog eene oude poort, welke alle kenteekenen draagt van tot een zoodanig gebouw of gesticht te hebben behoord.

TEMPELIEREN-KLOOSTER, voorm. kloost. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*, te *Aarle*.

Dit kloost., het eenigste van die orde dat ooit in de *Meijerij van 's Hertogenbosch* gestaan heeft, is bij de vernietiging der orde in 1313 uitgeroeid. Ter plaatse waar het gestaan heeft ziet men thans niets dan bouwland.

TEMPELIEREN-KLOOSTER, voorm. kloost. op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, in de *Poststraat*, tegenover de *St. Janstraat*, binnen de stad *Zierikzee*.

Het moet een fraai gebouw zijn geweest, dat, na de vernietiging van de orde der Tempeliers, aan de *St. Jansheeren* is afgestaan, die in de daar tegenover gelegene straat paardenstallen hadden, van waar die straat dan ook de naam van *St. Jansstraat* kreeg en sedert behouden heeft. Toen, omtrent het jaar 1255, de Predikheeren, uit een klooster hunner orde te *Antwerpen*, te *Zierikzee* aankwamen, schonk de burgerij aan die Geestelijken groote en ruime gebouwen en erven tot inrigting van hun klooster. Dit gesticht, in den brand van 1458, die een groot deel der stad *Zierikzee* vernielde, in kolen gelegd zijnde, werd hun, in plaats daarvan, het huis der Tempelheeren, hetwelk de *St. Jansridders* bezeten hadden, ingeruimd.

Toen op het jaar 1312 de orde der Tempeliers in groot aanzien en zelf voor Vorsten en Pausen geducht was geworden, ontving de Regering der gemelde stad eenen brief, welligt nog voorhanden, met een adres van den volgende inhoud: » dat op zekeren daarbij be- » paalden middernacht de Raad moest vergaderen, den brief openen » en den inhoud daar van terstond op lijfstraffe uitvoeren, met ver- » gunning daartoe, ingeval van nood, hulp te nemen." De brief geopend zijnde, vond men daarin het bloedig bevel om al de Tempeliers om te brengen. Men ontbood de stadsarbeiders en wapende die. Nu werden de deuren van het huis opengeloopen en al de Tempelheeren afgemaakt; slechts twee, die zich elders bevonden, ontkwamen aan dien algemeenen moord.

(1) Zie SANDERUS, *Flunder. Illustr.*, Tom. II, pag. 145.

TEMPELIEREN-KLOOSTER, voorm. kloost. op het eil. *Terel*, prov. *Noord-Holland*, in *Gerritsland*, tusschen Koog en de Burg.

Ter plaalse, waar het gestaan heeft, zijn thans geen overblijfselen daarvan meer aanwezig.

TEMPORA, houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Corroupina-kreek*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den verl. houtgr. la *Liberté*; benedenwaarts aan den verl. houtgr. la *Diligence*; 3000 akk. groot.

TENTIL, brug in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, onder het *Winsumer-* en *Schaaphalster-sijlvest* behoorende.

TEN-AARTH, geh. in het dingspil *Noordenveld*, prov. *Drenthe*. Zie *AMT (TEN-)*.

TENALLA (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*.

TENANG (PASSANG-), kanaal in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie *PASSANG-TENANG*.

TEN-BOER, d. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*. Zie *BOER (TEN-)* (1).

TENCTEREN, oude bewoners dezer landen, die, even als de *Usipeten*, eerst in *Duitschland* in de nabuurschap der *Katten* en *Sueven* woonden. Beide deze volken werden echter door de *Sueven* genoodzaakt hun *Vaderland* te verlaten. Hierop namen zij, na lang de kwellingen der *Sueven* verdragen en vervolgens drie jaren in *Duitschland* te hebben omgezworven, in het vier en vijftigste jaar vóór de geboorte van *Christus* hunne toevlucht tot den *Rijn*. Zoodra de *Menapiërs*, die ter wederzijde van den *Rijn*, niet zeer ver van de plaats, waar deze rivier zich in zee stort, woonden, hunne aankomst vernamen, trokken zij met al hunne tilbare have over den *Rijn*, waar zij goede wacht hielden en de *Tencteren* noch de *Usipeten*, die geen schepen hadden, hen niet volgen konden. Hierop gelieten dezen zich, als of zij weder naar hun land wilden trekken, maar kwamen, na eene marsch van drie dagen, met zulk eenen spoed terug, dat zij de *Menapiërs*, die, in het denkbeeld, dat de vijand zich voor altoos verwijderd had, weder naar hunne woningen gekeerd waren, onverhoeds overvielen. Na hen meerendeels vermoord en uitgeplunderd te hebben, trokken zij met hunne schepen over den *Rijn*, waar de andere *Menapiërs*, die evenmin op hunne hoede waren, op de zelfde wijze werden behandeld.

Zoodra *Cesar* dit hoorde vond hij het noodzakelijk hen op het lijf te vallen en met de *Usipeten* te beginnen. Toen hij nu nog eenige dagreizen van hen verwijderd was kwamen de afgezonden dezer volken bij hem. Hun aanspraak was inderdaad mannelijk. » Zij waren niet voorne- » mens den *Romeinen* het eerst den oorlog aan te doen, noch zich daar- » aan te onttrekken, wanneer zij getergd werden, want de gewoonte der » *Duitschers*, hun van ouds eigen, bragt mede, om elk, die hen aanviel, » tegenstand te bieden en geenszins den strijd af te bidden. Dit echter » wilden zij niet ontveinzen, dat zij uit hun *Vaderland* verdreven en » geenszins vrijwillig hier gekomen waren. Indien de *Romeinen* hunne » vriendschap en genegenheid zochten, zouden zij hun van groote dienst » kunnen zijn, zij moesten hun dan of landen geven, of toelaten, dat » zij die behielden, welke zij door de wapenen veroverd hadden. De » *Sueven*, waar tegen de onsterfelijke *Goden* zelven niets vermogten, » waren de eenigste voor welke zij moesten onderdoen, maar anders was » er niemand in de wereld, tegen wien zij niet opkonden”.

(1) Eveneens zoeke men alle de met *TEN* beginnende art., welke hier niet gevonden worden, op de woorden van onderzochting.

CESAR gaf hun onder vele andere redenen tot antwoord, » dat er geen » vriendschap tusschen hen kon plaats grijpen , indien zij in het land » der Galliërs bleven. Dat het vreemd was , dat zij , die hun eigen land » niet konden beschermen , dat van anderen zouden in bezit nemen. Dat » er geen land in Gallië ledig was , hetwelk met eenige billijkheid , vooral » aan zulk eene talrijke menigte zou kunnen ingeruimd worden. Zij » mogten echter , indien ze wilden , zich op de grenzen der Ubiërs ne- » derzetten , wier Gezanten bij hem waren , om over de Sueven te kla- » gen en hulp te verzoeken". Deze zouden het hun niet weigeren. De Gezanten namen aan , dit berigt aan de hunnen te brengen en na ge- houden overleg op den vierden dag te zullen wederkeeren. Slechts begeerden zij dat hij met zijn leger intusschen niet naderen zou. Dit weigerde CESAR , want hij had vernomen , dat een groot deel van hunne ruiters , eenige dagen te voren naar het land der Ambivariten , over de Maas , was gezonden , om te fourageren en te plunderen. De Afgezondenen kwamen dan volgens afspraak terug , toen CESAR twaalf duizend schreden van hen af was. Zij verzochten dringend , dat hij niet verder zoude voorttrekken , en als zij dit niet verkrijgen konden , begeerden zij , dat CESAR ten minste eenen bode aan zijne ruiters zond , met bevel , zich van alle vijandelijkheden te onthouden , opdat zij gelegenheid mogten hebben , om naar de Ubiërs (of Keulenaars) te zenden. Want zij gelieten zich , als of zij gebruik wilden maken van die gelegenheid en voorwaarde , welke CESAR hun voorgesteld had , indien de Vorsten en de Raad der Ubiërs hun verzekering wilden ge- ven. Dan-biertoe hadden zij drie dagen noodig. CESAR vermoedde , dat dit uitstel nergens toe diende dan om intusschen hunne uitgezon- dene ruiters terug te krijgen ; hij nam echter aan , dien dag niet verder dan vier duizend schreden te zullen voorttrekken , om zijn leger van het noodige water te kunnen voorzien. Den volgenden dag zou- den zij in genoegzaam aantal bijeenkomen , opdat hij weten mogt wat zij verlangden. Intusschen zond hij bevel aan de Oversten , die met alle de ruiters waren vooruit getrokken , dat zij de vijanden niet zouden bevechten , en zoo men hen tot den strijd tergele , dat zij het moesten uithouden , tot dat hij met zijne geheele magt hun bijkwam. De Romeinsche ruiters kon vijf duizend koppen halen , die der TWEN- TIGEN en Usipeten niet boven de acht honderd , aangezien de overigen nog niet terug gekeerd waren. Niettegenstaande dezen ongelijken kans ontdekten zij naauwelijks de Romeinen , wier oogmerk zij niet wisten , of vielen hen onverhoeds op het lijf. De Romeinen ziende , dat het hun gelden zoude , vereenigden zich en boden wederstand ; maar de Duitsche ruiters zaten daarop af , vielen te voet op de Ro- meinen aan , doorstaken vele hunner paarden en maakten het hun , niettegenstaande hunne overmagt , zoo benaauwd , dat zij de wijk moesten nemen en niet tot staan te brengen waren , dan voor en al eer zij bij het leger van CESAR waren aangekomen.

Dit ongeluk zou hun niet getroffen hebben indien de Romeinen zich achterlijk gehouden , en de Duitschers geen aanleiding gehad hadden , om den stilstand te schenden. Het schijnt niet , dat zij alleen uit verraad hunnen slag hebben waargenomen. De gelegenheid , die zich aanbood , was niet gunstig genoeg , om hen daartoe uit te lokken. Misschien hebben zij van de afspraak hunner Gezanten nog niet gewe- ten ; misschien was het enkel aan gebrek aan orde , aan misverstand of aan argwaan tegen de Romeinen toe te schrijven. CESAR nam deze daad en dit geleden verlies echter zoo cuvel op , dat hij naar geene

voorstellingen meer wilde hooren , en besloot hen , zonder eenig uitstel , op zijne beurt , met de wapenen te overvallen , eer hunne ruiters waren teruggekeerd. Zoodra had hij de noodige schikkingen hier toe niet gemaakt , of de Oversten en Oudsten des volks kwamen des anderen daags in den vroegen morgen , zoo als de Romeinen gereed waren uit te trekken , in het leger aan , om zich te verontschuldigen over het geen tegen hun woord en tegen hun verzoek was voorgevallen , en tevens , om den stilstand van wapenen te herstellen en te verlengen. Dit was hun ondergang en die van alle de hunnen. Want , nadat CESAR de Hoofden der TENCEREN en *Usipeten* in goede verzekering had laten nemen , trekt hij op , plaatst de verschrikte en verslagen ruiterbenden achter aan , en verschijnt , naar zijne gewoonte , met den uitersten spoed , in het land dezer volken , die op de terugkomst en het bericht van hunne Oversten en Oudsten wachtten. De TENCEREN en *Usipeten* geene Voorgangers en geene Aanvoerders hebbende , wisten nu niet , of zij vechten dan of zij vlugten moesten. Velen namen de wapens op , die zij steeds aan de hand hadden , maar vonden geen oogenblik , om zich te beraden of in orde te vereenigen. Te vergeefs zochten sommigen achter eenen wagenburg den vijand op te houden , maar niets kon nu zijne verbitterde woede en moed , door den goeden uitslag opgewakkerd , tegenstaan. Hunne vrouwen en kinderen , die met hen over den Rijn getrokken waren , zochten een goed heenkomen ; dan CESAR zond zijne ruiterbenden derwaarts vooruit , die hen achterhaalden , hetwelk de schrik verdubbelde , en overal een jammerkreet deed opgaan , waarom zij , de wapenen weggeworpen hebbende , hunne veldteekenen moedeloos verlieten. Ten laatste kwamen de vlugtenden en de vervolgers ter plaatse waar de Maas en de Rijn door den Waal vereenigd worden. Hier werd de slagting verdubbeld. Velen sprongen in de rivier , maar konden zich afgemat en gewond niet redden , waardoor zij , die het zwaard ontkwamen , meest allen in het water smoorden. Van zes maal honderd en dertig duizend menschen bragten zeer weinigen er het leven af , terwijl de Romeinen slechts eenige gekwetsten hadden.

De afwezige ruitertij der TENCEREN en *Usipeten* was nu het eenige overblijfsel dier volken. Deze zoodra zij hoorden , dat hune landgenooten eene onberstelbare nederlaag hadden geleden , begaven zich over den Rijn naar de Sicambren en vereenigden zich met dat strijdbare volk. Hoewel deze ruiters althans aan het overvallen van zijne benden onschuldig waren , eischte CESAR hen allen tot een toe op , onder voorgeven , dat zij hem en de Galliërs den oorlog hadden aangedaan , maar hij kreeg tot antwoord : » De Rijn was de grensscheid- » ding van het Romeinsche gebied. Indien hij het niet billijk oordeelde , » dat de Duitschers , tegen zijnen wil en dank , in Gallië kwamen , » waarom zou hij dan eenig gebied of gezag over den Rijn voor zich » vorderen ? » Zulk een hartig antwoord kon de trotsche CESAR niet verduwen. Hij besloot zijne vijanden te vervolgen , te meer , aangezien de Ubiërs , de eenige die het bestendig met de Romeinen hielden , omtrent dezen tijd hem verzochten , dat hij hen als zijne bondgenooten wilde bijspringen ; ten minste met zijn leger over den Rijn in Duitschland trekken , om , door zijnen naam , hunne naburen schrik aan te jagen en hen vooral van de kwellingen der Sneven te bevrijden. De Ubiërs woonden toen aan de overzijde van den Rijn , maar zijn naderhand aan dezen kant hooger op verplaatst , waar zij hunne bouwstad aangelegd en eenen Romeinschen naam (*Colonia Agrippina*) gegeven hebben , welke stad het tegenwoordige Keulen is.

Nadat CESAR eene brug over den Rijn geslagen en zijnen terugtocht wel verzekerd had, ging hij aanstonds op de Sicambren los. Onderweg kwamen, van tijd tot tijd, Afgevaardigden van onderscheidene volken, om vrede en vriendschap bij CESAR te verzoeken, welke hij gunstig ontving; terwijl hij hen alleen gijzelaars afvorderde. De Sicambren hadden, zoodra zij hoorden dat men begon de brug over den Rijn te slaan, op raad van de TENCTREN en Usipeten, alles bijeen gepakt en in wouden en bosschen de wijk genomen. CESAR liet alle hunne dorpen en huizen in brand steken en hun kooru vernielen, waarna hij de Ubiërs ging ontzetten. Dan, zoodra de verspieters den Sueven van de toerusting van CESAR verwittigd hadden, besloten deze, in eene algemeene volksvergadering, hunne vrouwen en kinderen, met alles wat tilbaar was, in de bosschen in veiligheid te brengen, en met al de weerbare manschap, die bij hen een aanzienlijke magt uitmaakte, in het midden van hun land CESAR af te wachten. Deze Veldheer vond echter niet raadzaam hen aan te tasten: hij had zijn oogmerk genoegzaam bereikt, en besloot, na een verblijf van achttien dagen, weder over den Rijn in Gallië terug te trekken, en de kunstig gewerkte brug af te breken.

Later vindt men weinig meer van deze volken vermeld. Er zijn echter, die meenen, dat de TENCTREN zich destijds in Drenthe hebben nedergezet en dat de *Usipeten* zich in Overijssel gevestigd hebben.

TENDIKEJ, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Sumatra*, gouv. *Sumatra's Westkust*, resid. *Padangsche-Bovelanden*.

TENDJOLAOET, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, op de grenzen van het distr. *Tjikoemboelan*, met het distr. *Liembungan*, ongeveer 6 palen N. van de hoofdplaats Lelles.

TENEMBER, eil. in *Oost-Indië*, tot de *Zuidooster-eilanden-van-Banda* behorende, O. van Mose en N. van Larat, op 6° 50' Z. B., 150° 31' O. L.

Het ligt rondom op een rif, dat wel twee mijlen breed is. Het eiland zelf heeft eene lengte van zes en eene breedte van drie mijlen, is bewoond en heeft aan de Noordoostzijde goeden ankergrond.

TENG of IRENE, eil. in *Oost-Indië*, tot de *Zuidooster-eilanden-van-Banda* behorende, 1 mijl N. O. van het eil. Namegang; 7° 5' Z. B., 149° 55' O. L.

Het ligt op een rifje, dat omtrent 1 mijl in de rondte loopt, is onbewoond, een achtste mijl lang en een achtste mijl breed.

TENGAIH-TENGAIH, d. in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, op het *Moluksche eil. Ambon*, op de kust van *Hitoe*, gesp. *Oeli-Soelematta*.

TENGARANG, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Samarang*. Zie TJANKERAN.

TENGER of TENGGER, bergketen in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*. Zie TINGAR.

TENGNAGELL, adell. h. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*. Zie KAMP (De).

TENHOORE, geh., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Oostende*. Zie HORR (TEN-).

TENIMBAR, eil. in *Oost-Indië*, tot de *Zuidooster-eilanden-van-Banda* behorende, 1 m. O. ten Z. van *Ceram-Laut*, 4 m. Z. W. van *Goram*, 3° 40' Z. B., 149° 20' O. L. — Het is onbewoond, 5 mijlen lang en 1 mijl breed.

TENIMBER-ARCHIPEL (DE) of **DE TIMOR-LAUT-ARCHIPEL**, eilanden-groep in *Oost Indië*, tot de *Zuidooster-eilanden-van-Banda* behoorende, zij zijn: *Timor-Laut*, *Moelo*, *Maro*, de *Limia-eilandjes*, *Roetang*, *Panjang*, *Meije*, *Teen*, *Maling*, *Labober*, het *Zoetwater-eiland*, de *Wauw-eilandjes*, de *Serra-eilandjes*, *Vordate*, *Larrat* en het *Schilpads-eiland*.

Deze eilanden bestaan veelal uit koraalklippen en zijn meest door klippen en rissen omgeven of onderling verbonden. Vooral in het Westen van *Maro*, tot en met de *Wauw-eilandjes*, is het vaarwater daarvoor zeer gevaarlijk. Op de grootere eilanden vindt men heuvels en laag gebergte en sommige hebben velden met welig groeiende aardvruchten of bosschen met onderscheidene palmsoorten en ander nuttig geboomte. Op de kleinere eilanden zijn varkens, geiten en hoenders, op de grootere ook hoornvee, hoewel klein van soort.

Deze eilanden worden van tijd tot tijd door Engelsche vaartuigen van *Sineapore* en door *Whalers* (walvischvangers) bezocht: Op die wijze geraken de inwoners in het bezit van schietgeweer en buskruid, waarvan zij zich nu en dan tegen de Europeërs bedienen. Vooral zijn het de Engelsche vaartuigen, die zij verraderlijk overvallen, en waarvan zij de bemanning vermoorden en de goederen plunderen. Nog slechts weinig jaren geleden, heeft dit meer dan eens op *Timor-Laut* en volgens sommigen ook op *Vordate* en *Larrat* plaats gehad.

De *Tenimbresen* onderscheiden zich door hunne taal en nog meer door hunne gestalte, van de bewoners der andere eilanden in deze streken. Zij zijn groot, welgemaakt, blanker van kleur en hebben regelmatige gelaatstrekken, welke meer met die der Europeërs overeenkomen. Met de vrouwen is het even zoo gelegen, alhoewel deze laatste hier, even als op de andere Ooster-eilanden, met het zware werk en den landbouw belast zijn. De mannen der mindere klasse gaan veelal geheel naakt, en de vrouwen hebben slechts een klein stuk lijnwaad om de heupen geslagen. Het inwendige der woningen is verschillend. In hunne gebouwen wiken zij, bovenal bij het begraven hunner dooden, van de bewoners der naburige eilanden af. In de nabijheid hunner prauwdaken, niet ver van het strand, wordt namelijk het lijk in eene kist, op paalwerk 1.25 of 1.50 ell. boven den grond geplaatst, en omringd met een hekwerk van kortere paaltjes, waaraan mandjes met vruchten, hoenders en andere eetwaren, overeenkomstig het vermogen der nabijblijvenden, worden gehangen. Van tijd tot tijd vernieuwt men de mandjes met eetwaren; later stellen de aanzienlijken den schedel in de woning openlijk ten toon. Is de kist vergaan, zoo werpt men de beenderen bij elkander in eene rotskloof.

Het Christendom is er sedert lang in eenen staat van kwijning. Evenwel treft men nog overblijfsels aan van kerken, en zelfs zijn hier en daar bijbels of leerboeken bewaard gebleven. De bewoners der kleine noordelijke eilanden, waar voorheen het Evangelie gepredikt werd, zijn wel grootendeels tot het vroegere heidendom teruggekeerd, maar niet tot de leer van den *Islam* overgegaan, daar deze er geen invloed uitoefent.

TENKAMP, geh. in *Westerwolde*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 3 u. Z. van *Winschoten*, gem. en O. van *Onstwedde*.

TENRATE, naam, welken men ook wel eens geeft aan het dorp *Tienray*, in *Oppe-Gelder*, prov. *Limburg*. Zie *Tienray*.

TENTEN (DE), geh. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 4 u. W. van *Groningen*, gem. *Grootegast*, in de ontgonnen veengronden.

TENTING, meer in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerakarta*, lands. *Padjang*.

TENTOLI, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, aan de Westkust; 1° N. B.

TEON of **TEMONE**, eil. in *Oost-Indië*, tot de *Zuidooster-eilanden-van-Banda* behorende, O. van *Dainma*.

Dit eil. is min of meer bergachtig en van middelmatige hoogte. Het is geheel onbewoond, en aan de oostzijde, tot aan het eiland *Nila*, gansch niet veilig. Men zegt dat dit vaarwater vol riffen ligt, en bij het doorzeilen de grootste voorzigtigheid vordert.

In de stille seizoenen worden hier eene menigte schildpadden gevangen, inzonderheid de zoogenaamde karetschildpad, waarvan de schaal het kostbaarste gedeelte is. Deze karetschildpad verdedigt zich wanneer zij aangevallen wordt, met den bek, en haar vleesch is niet zoo lekker als dat van de zoogenaamde zeeschilpad. Men ziet de karetschildpad niet zelden sluimerende op zee drijven.

TEPA, d. in *Oost-Indië*, aan de Westkust van het eil. *Babber*. Tegenover dit d. is in de oostmoeson de beste ankerplaats voor dit eiland.

TEPAKI, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, gouv. *Sumatra's-Westkust*, ads. res. *Padang*.

TEPPEMA of **TJEPPEMA**, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, arr., kant. en 1 u. N. N. O. van *Sneek*, 5 min. O. N. O. van *Scharnegoutum*, waartoe zij behoorde.

TEPWIA, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, aan de Westkust, op 1° 4' Z. B., 136° 56' O. L.

TERAGA, plaats in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, lands. *Batak*.

TER-AA, geh. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie **AA** (**TER**-) (1).

TERALTA, eil. in *Oost-Indië*, een der *Zuidwester-eilanden-van-Banda*. Zie **ROMA**.

TERALTA-GROEP (DE), eil. in *Oost-Indië*, tot de *Zuidwester-eilanden-van-Banda* behorende.

Deze groep bestaat uit *Groot-Roma* en eenige omringende klein-eilandjes.

TERANG, d. in *Oost-Indië*, aan de Noordwestkust van het eil. *Floris*, een der *Kleine-Sunda-eilanden*.

Dit d. was vroeger bewoond door lieden van *Roma*, die zich aldaar gevestigd hadden, doch later door zeeroovers van daar verdreven zijn; sedert welken tijd die plaats den zeeroovers tot schuilplaats gediend heeft.

TERBA, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, ads. res. *Magelang*.

TERBAND of **CATHARINA-BAND**, d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Aengwirden*, arr., kant. en ½ u. N. ten O. van *Heerenveen*, aan den rijweg, welke deze griet doorsnijdt. Men telt er, in de kom van het d., 20 h. en ruim 110 inw. en met de kerkelijk daartoe behorende b. *Terbandsterschans* en *Terbandstermolen*, benevens een gedeelte van het geh. en sluis *Nieuwebrug*, 70 h. en 410 inw., die meest in veenderij en boerderij hun bestaan vinden.

Ook het noordelijkste gedeelte van het vlek *Heerenveen*, en wel bepaaldelijk dat, waarin *Crack-state*, het tegenwoordige gebouw

(1) Eveneens zoekt men de art. beginnende met **TER**, welke hier niet gevonden worden op de woorden van onderscheiding.

van de Arrondissements-Regtbank en het kantongereg, staat, behoort tot dit dorp.

Van dit dorp loopt noordwaarts door de lage landen eene waterlozing naar het Oude-Deel.

De Herv., die er ruim 280 in getal zijn, behooren tot de gem. *Tjalleberd-Lunjeberd-Gersloot-en-Terband*, welke hier eene kerk heeft. De oude kerk, welke vóór de Reformatie, aan de H. CATARINA was toegewijd, werd voor de fraaiste van de geheele grietenij gehouden. Deze, bouwvallig geworden zijnde, is echter, in het jaar 1845, door eene nieuwe vervangen, welke, naar het vernuftig ontwerp van den Heer T. ROMKIN, Architect der stad Leeuwarden, gebouwd, den 21 Augustus van dat jaar is ingewijd. Het is een zeer net, eenvoudig, langverpig rond gebouw, met eenen kleinen, spitsen toren op het voorportaal, en van een orgel voorzien. — De Doopsgez., die er 90 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Tjalleberd*.

TERBANDSTER-MOLEN, b., prov. Friesland, kw. Zevenwouden, griet. *Aengwirden*. Zie BANDSTERMOLEN.

TERBANDSTER-SCHANS, b., prov. Friesland, kw. Zevenwouden, griet. *Aengwirden*, arr., kant. en 7 min. N. W. van *Heerenveen*, 7 min. Z. W. van *Terband*, waartoe zij behoort, aan den straatweg van Heerenveen naar Leeuwarden; met 7 h. en ruim 30 inw.

Deze b., die haren naam ontleent van eene schans, welke aan den gezegden weg gelegen heeft, is de geboorteplaats van den Schilder van landschappen en zeestukken DIRK PIETES SJOLLEMA, geb. 6 Julij 1760, † 23 December 1840.

TERBORCH, voorm. havez. in *Zalland*, prov. Overijssel. Zie VERBORCH.

TERBORG, ook wel onder den naam van GAIGATERBORG of GAINGOATERBORG voorkomende, en thans het Oude-Bosch geheeten, voorm. burg in *Huisingo*, prov. Groningen, arr. en 7 u. W. ten N. van *Appingedam*, kant. en 3 u. W. N. W. van *Onderdendam*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Leens*, 5 min. Z. O. van *Warfhuizen*, waaronder de burg behoorde.

Ter plaatse, waar hij gestaan heeft, zijn kogels en andere merkwaardigheden opgedolven; thans ziet men er eene schoone boerderij, met bouw- en weilanden, die, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte beslaat van 32 bund. 89 v. r. 40 v. ell., en bewoond wordt door LOUWE JUNIENS BORN. Zij maakt op zich zelve eene schepperij van het Schouwerzijvest uit, waarvan de eigenaar Schepper is.

TERBORG, voorm. kast. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, *Tweede* distr., arr. en 3 u. Z. Z. W. van 's Hertogenbosch, kant. en $1\frac{1}{4}$ u. N. O. van *Tilburg*, gem. en 10 min. O. van *Oisterwijk*.

Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans weiland. De daartoe behorende gronden, beslaande eene oppervlakte van 21 bund. 17 v. r. 10 v. ell., worden thans in eigendom bezeten, door den Heer JAN DU PONT, woonachtig te 's Hertogenbosch.

TERDINO, eil. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Praanger-Regentschappen*, reg. *Bandong*.

TERDORP, voorm. st., prov. Friesland, die door eenen watersloot is te gronde gegaan en waarvan nimmer eenig spoor is gevonden.

TERGOES, naam, welken men in de wandeling geeft aan de st. Gons, op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. Zeeland. Zie GONS.

TERGOUW, naam, welken men in de wandeling meestal geeft aan de st. Gouda, in het balj. van *Gouda*, prov. *Zuid-Holland*. Zie GOUDA.

TERGRACHT, b., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Ferwerderadeel*, arr. en 2½ u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 2 u. Z. W. van *Holwerd*, ½ u. Z. van *Wanswerd*, waartoe zij behoort, aan de trekvaart van *Leeuwarden* op *Dockum*.

TERHEYDEN, gem. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. en kant. *Breda* (1 k. d., 14 m. k., 9 s. d.); palende N. aan de gem. *Hooge-en-Lage-Zwaluwe*, N. O. met een hoek aan *Made-en-Drimmelen*, O. aan *Oosterhout*, Z. aan *Teteringen*, W. aan de *Mark*, die haar van 's *Princenhage* en de gem. *Eiten-en-Leur* scheidt en aan de gem. *Zevenbergen*.

Deze gem. bestaat uit den gecombineerden pold. *Kraauwelsgors-Hazeldonk-en-Hokkenberg*, den *Molen-polder*, de *Hartel-Zipten-en-Banken*, alsmede gedeelten van den *Groote-Zonzeelsche-polder*, van den *Binnen-polder* en van de *Hooge-en-Lage-Vugt*. Zij bevat de d. *Terheyden* en *Wagenberg*, de geb. *Munnikhof* en *Noord* en een gedeelte van het geb. het *Slikgat*; beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2512 bund. 25 v. r. 21 v. ell., waaronder 1711 bund. 16 v. r. 37 v. ell. belastbaar land; telt 390 h., bewoond wordende door 562 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 2800 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

Men heeft er vruchtbare zaai- en weilanden, als ook moeras, daar goede turf uitgehaald wordt. De *Mark* en de waterpoelen, de *Zeggen* genaamd, leveren zeer goeden visch op. Voorts heeft men er eene eendekooi, waar vele eendvogels gevangen worden, twee bierbrouwerijen, vier loofjerijen, twee wind-korenmolens en eenen ros-oliemolen.

Men telt er ruim 2560 R. K., onder welke 1800 Communikanten, die de parochiën van *Terheyden* en *Wagenberg* uitmaken.

De *Herv.*, die er ongeveer 220 in getal zijn, onder welke 120 Ledenmaten, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Breda*, ring van *Geertruidenberg*, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest *CORNELIS GOETZSIUS*, die er in 1639 beroepen werd, en er in 1661 overleed. Het beroep is eene koninklijke collatie.

De 6 *Ist.*, die men er aantreft, behooren tot de ringsynagoge van *Breda*.

Men heeft in deze gem. drie scholen, als: eene te *Terheyden*, eene te *Wagenberg* en eene te *Slikgat*, welke laatste voor de helft onder de gem. *Zevenbergen* behoort; wordende deze scholen gezamenlijk gemiddeld door 200 leerlingen bezocht.

Het dorp **TERHEYDEN** ligt ruim 1½ u. N. ten W. van *Breda*, 2 u. O. van *Zevenbergen*, aan den straatweg van *Breda* naar de *Moerdijk* en digt aan de *Mark* en heeft drie uitbuurten: de *Schans* ten N. W., de *Markkant* ten W. en het *Zand* ten Z.

Naar het gevoelen van sommigen zouden dit dorp aldus genaamd zijn, omdat juist daar de kleigrond begint, en dit dorp alzoo aan het einde der heide ligt. — Het is een ruim, luchtig gebouwd dorp, bestaande uit eene zeer breede straat, langs de huizen met lindeboomen beplant.

Vóór het jaar 1400 behoorde het tot de parochie van *Breda*, en de inwoners moesten dus hunne godsdienstoefening binnen die stad komen verrigten; doch op den 11 December van dat jaar werd hun toegestaan eene kapel te bouwen, hetgeen eene wezenlijke weldaad voor hen

was, daar de wegen naar Breda des winters meestal onder water stonden. De kerk, welke diensvolgens, in het jaar 1400, met toestemming van den Bisschop van Luik, gesticht werd, en ook wel onder de benaming van Zonzeel voorkomt, was aan de *H. Maagd* en den *H. Antonius* toegewijd, Vóór de Hervorming telde men er onderscheidene altaren; thans heeft men er nog drie, waaronder een van de *H. Maagd* en een van den *H. Antonius*. Deze kerk is een vrij zwaar kruisgebouw, met een fraai orgel, eenen sierlijken predikstoel en eenen dikken stompen toren, waarop gedurende de Belgische onlusten eene telegraaf geplaatst was. Nadat de kerk, sedert de Reformatie, door de Hervormden bezeten was, is zij in het jaar 1798 aan de R. K. teruggegeven. De parochie van TERHEYDEN, waartoe ook Munnikhof en Noord en een gedeelte van Slikgat behooren, telt 1300 zielen, onder welke 930 Communikanten; wordt door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend, en heeft eene eigene begraafplaats.

De Hervormde kerk is een klein, doch net gebouw, van een orgel en eenen kleinen houten toren voorzien. In het jaar 1846 werd aan deze kerk, door Mevrouw de wed. HERMANUS WESSELS, geb. VAN DER MEER, wier echtgenoot gedurende veertig jaren, van 1805—1845, het leeraarambt in de gem. TERHEYDEN had waargenomen, eene met smaak bewerkte zilveren schenkan, benevens vier fraaije servetten, ten gebuike bij het H. Avondmaal, ten geschenke gegeven.

Het dorps huis is een, in het jaar 1839, nieuw opgetrokken gebouw, met torentje en ter wederzijden opgaande hooge stoep.

De dorpschool, die in het jaar 1843 geheel nieuw gebouwd is, wordt gemiddeld voor een getal van 80 leerlingen bezocht.

Onder dit d. treft men mede eenige fraaije buitenplaatsen aan, als: het Slotje-van-Terheyden, de Laak, Doctershof Munnikhof enz.

Men heeft te TERHEYDEN den derden Dingsdag in April eene paarden- en magere beestenmarkt, en alle Donderdagen in November vette beestenmarkt. — De kermis valt in Zondag na 8 September.

Tot in het jaar 1400 hadden die van TERHEYDEN het regt van de kraan te Breda, dat zij in dat jaar bij verdrag aan de stad overgaven.

In April van het jaar 1590 deed KARL, Graaf van MANSVELDT, Spaansch Bevelhebber, te TERHEYDEN aan de Mark, eene schans opwerpen met eene brug over die rivier, maar Prins MAURITS, in October, met zijne krijgsvenden daarvoor gerukt zijnde, drong den Heer van GROBBENDONK, die daarin gebied voerde, de schans, na een beleg van vijf dagen, aan hem over te geven, waarna hij die door de huislieden deed slechten. Later is echter deze schans weder opgericht en thans onder den naam van Groote-Schans bekend. Ook heeft men op $\frac{1}{4}$ uur afstands van het d. TERHEYDEN, nevens den weg naar Breda, het fort Spinola of ook wel de Kleine-Schans genaamd, welke mede destijds door den Spaanschen Bevelhebber is aangelegd.

In 1624 werd dit dorp wederom door de Spanjaarden bezet en met vele werken versterkt. Deze verschansingen werden door de Staatschen, onder het beleid van den Overste FRANCOIS VERE, met veel dapperheid, den 15 Mei 1624, aangevallen, zij maakten zich aanstonds meester van onderscheidene werken en verschansingen, uit welke zij den vijand met veel verlies terug dreven. Maar CARLOS ROMA, die aldaar het gebied voerde, hen te gemoet getrokken zijnde, dwong hen, na een scherp gevecht, waarin van wederzijden veel volk sneuvelde, te wijken, en alle de veroverde werken weder te verlaten.

Het wapen der gem. TERHEYDEN bestaat in een schild van silver, met het beeld van den H. ANTONIUS, vergezeld van een varken, alles in natuurlijke kleur.

TERHEYDEN (HET SLOTJE-TE-), buit. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, arr., kant. en $1\frac{1}{2}$ u. N. ten W. van *Breda*, gem. en ten N. W. tegen het d. *Terheyden*, in den Binnen-polder, aan den weg van *Breda* naar de Moerdijk.

Eigenlijk wordt het met *BLOKHUIS* en in de oude kobieren het *ONWAARD-BLOKHUIS* genoemd. Men wil dat het dien naam draagt, omdat het tot een blokhuis, ter beveiliging van de vaart zoude aangelegd zijn. Ook wordt het wel het *Huis DRIUWEG* genoemd, naar zijne ligging aan drie wegen, zijnde die van *Terheyden* op *Zevenbergen*, die van *Terheyden* op den Moerdijk en die van *Terheyden* naar de *Zwaluwe*. Men vindt opgeteekend, dat daarop een vuurbaken zoude gestaan hebben, vermoedelijk omdat voor het jaar 1400 in de nabijheid te *Hartel* de kraan was. Het wordt tegenwoordig in eigendom bezeten en bewoond door den Heer GERARD ANSE KUYSTEN VAN HOESSEN, Houtvester in het eerste district der provincie *Noord-Brabant*. Het beslaat eene oppervlakte van 2 bund. 13 v. r. 20 v. ell.

TERHEYDEN-EN-DE-HOOG-EN-LAGE-ZWALUWE (BINNENPOLDER-VAN-), pold. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, gedeeltelijk kant. *Breda*, gem. *Terheyden*, gedeeltelijk kant. *Zevenbergen*, gem. *Hooge-en-Lage-Zwaluwe*; palende W. en N. aan den groote *Zonzeelsche-polder*, den *Emilia-polder* en de *Houtsche-Akkers*, O. aan de *Zipten-en-Banken*, Z. aan het dorp *Terheyden*.

Deze polder beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1085 bund. 93 v. r. 87 v. ell., waaronder 675 bund. 70 v. r. 79 v. ell. schotbaar land, als: onder *Terheyden*, volgens het kadaster, 1011 bund. 14 v. r. 38 v. ell. en daaronder 610 bund. 40 v. r. 60 v. ell. schotbaar land, en onder *Hooge-en-Lage-Zwaluwe*, volgens het kadaster, 74 bund. 46 v. r. 41 v. ell., waaronder 65 bund. 30 v. r. 19 v. ell. schotbaar land. Men telt er 238 h., waaronder 83 boerderijen, allen onder *Terheyden*. Hij wordt door eene steenen sluis nabij de *Hooge-Zwaluwe*, wijd 3.03 ell., voorzien van een paar deuren en eene schuif, op het vloedspui en verder op den *Amer*, van het overtollige water ontlast. Het kanaal tusschen deze sluis en de oude aan den *Helkant* gelegen buitensluis, werd in het jaar 1740, langs de westzijde door den *Emilia-polder*, ter verbetering van de uitwatering gegraven of aanmerkelijk veranderd; de gronden, daartoe benoodigd, zijn destijds van het domein aangekocht. De *Helkantsche* sluis, welke 3.11 ell. wijd en met een paar puntdeuren voorzien is, werd in het jaar 1794 of 1795, door het overstromen van den *Emilia-polder*, dermate beschadigd, dat zij, in het jaar 1796, van wege het Departement van Oorlog, aanzienlijke reparatiën of bijna eene geheele vernieuwing heeft moeten ondergaan, sedert dien tijd is het onderhoud daarvan, even als dat van de buitensluis, ten laste van den polder gebleven. Hoewel deze polder een middelbaar zomerpeil heeft, zijnde 0.87 ell. beneden A. P., is zijne uitloozing, zoo wel door de aanzienlijke lengte der kapitale, zoo binnen als buiten, watergangen, en vooral door de successive vernauwing van het buitengedeelte, genaamd het *Vloedspui*, niet altijd voldoende, en wordt deze staat van zaken veeltijds nog verergerd door het instroomen van water, hetwelk uit de *Houtsche akkers*, onder *Oosterhout*, door in den *Witweg* of dijk gemaakte sleuven of duikers (zoo men meent wederregtelijk), in dezen

polder wordt overgebracht. In vroegere jaren loosde deze polder op de Mark, en wel ten Oosten en Westen van het dorp Terheyden, alwaar de buitensluisgaten, hoezeer verland, echter nog zichtbaar zijn. Het gedeelte van gemield dorp bezuiden den straatweg gelegen, loost zijn water mede in dezen polder. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, vier Gezwoorenen en eenen Penningmeester.

Het lage gedeelte des polders wordt ook wel eens bestempeld met den naam van de Zegge.

TERHEYDSCHÉ-HOEK (DE), geh. in de bar. van *Breda*, *Vierde distr.*, arr., kant. en $\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Breda*, $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Teteringen*; met 4 h. en 25 inw.

TERHEYDSCHEN-WEG, geh. in de bar. van *Breda*, *Vierde distr.*, arr., kant. en 5 min. N. van *Breda*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Teteringen*, aan den weg van *Breda* naar den Moerdijk; met 18 h. en 70 inw.

In dit geh. ligt een buiten, met kweekerij van ooft en groenten, toebehoorende aan den Heer FRANÇOIS STUYCK te *Breda*, groot 6 bund. 55 v. r. 83 v. ell. Volgens de overlevering zou dit goed van geld, met den theehandel gewonnen, gebouwd zijn; terwijl de stichter tot aandenken een trekpoot tot windwijzer op het torentje van het heerenhuis heeft geplaatst. Daar tegen over staan twee herbergen de Roskam en het Druifje genaamd, van welke de laatste op zon- en feestdagen nog al veel door burgerlieden uit *Breda* bezocht wordt.

TERHORNE, d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Utingeradeel*, arr., kant. en 3 u. N. W. van *Heerenveen*, Z. Z. W. van de Oude-Schouw, W. van *Akkrum*, ten Z. van de vaart, op een eiland, door het Sneeker-meer, de Terhornster-, de Terkapelster- en de Soute-poelen gevormd, en op den hoek van *Utingeradeel*, waarvan het zijnen naam ontleent.

Men telt er 132 h. en 470 inw., die meest in landbouw, veeteelt, scheepvaart en het halen van zand uit het Sneeker-meer hun bestaan vinden; ook bestaan eenige lieden van de visscherij in de naburige vischrijke wateren. Vroeger werd er mede eene kalkbranderij gevonden. De buurt, hoewel tamelijk groot, is geheel zonder orde aangelegd. De landen onder dit dorp en de naburige behoorende, zijn over het algemeen laag, en voorzien met vele poelen, om welke deze landen ook wel de lage wouden worden genoemd.

De Herv., die er 230 in getal zijn, onder welke 90 Ledematen, behoorden tot in 1844 tot de gem. *Akkrum-en-Terhorne*, doch zijn in dat jaar daarvan afgescheiden, en maken thans eene afzonderlijke gem. uit, welke tot de klass. van *Heerenveen*, ring van de *Lemmer*, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest H. NISSEIJEN, die in het jaar 1845 herwaarts kwam, en er nog staat. De kerk, die eenen niet hoogen, maar stompen toren heeft, werd vóór de Reformatie aan den H. LAURENTIUS toegewijd; in een der glazen stond, ten blijk daarvan, het volgende kreupelrjm :

St. Laurens is de Patroon van onze kärke;

Daarom staat hij schoon in 't middelste parke.

Ook vond men er vroeger de beeldtenis van dien Heilige met eenen rooster. De kerk is van geen orgel voorzien.

De Doopsgez., van welke men er 240 telt, maken met die van *Terkaple* eene gem. uit, die 270 zielen, onder welke 140 Ledematen, telt, en vermoedelijk reeds ten tijde van MENNO SIMONZ. bestaan heeft,

wiens schoonbroeder RYTH EDELL tot deze gem. moet behoord hebben. De eerste gestudeerde Predikant, die aldaar het leeraarsambt heeft waargenomen, is geweest J. H. AKKINGA, die in het jaar 1837 herwaarts kwam, en in het jaar 1839 naar Workum vertrok. De kerk is een vierkant gebouw zonder toren of orgel.

De dorpschool wordt gemiddeld door 90 leerlingen bezocht.

De kermis valt in den laatsten Donderdag in Augustus.

TERHORNE, geh., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*, arr. en $\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Sneek*, kant. en $\frac{1}{4}$ u. N. O. van *Bolsward*, 8 min. Z. van *Burgweerd*, waartoe het behoort.

TERHORNE, veeltijds genaamd DE HOEK, geh. prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Doniawarstal*, arr. en $\frac{1}{2}$ u. Z. Z. O. van *Sneek*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. N. van *de Lemmer*, $\frac{1}{4}$ u. W. van *Langweer*, waartoe het behoort, digt aan het Koeverdmeer; met 6 h. en 50 inw.

TERHORNE (GROOT-), oude naam van de state MARTENA, te *Beetgum*, griet. *Menaldumadeel*, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*. Zie MARTENA.

TERHORNE (KLEIN-), voorm. hofstede, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *het Bildt*, arr. en $1\frac{1}{4}$ u. N. W. van *Leeuwarden*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. O. ten Z. van *Berlikum*, 1 u. Z. van *Lieve-Vrouwe-parochie*, waartoe zij behoort. — Ter plaatse, waar zij gestaan geeft, ziet men thans bouwland.

TERHORNSTER-POEL, ook TERHORNSTER-DIEP, bij verkorting wel HORNSTER-POELEN of HORNE-POEL genaamd, water, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Utingeradeel*, onmiddellijk Z. O. van Terhorne, dat door de Zandsloot en de Holleried met de *Geeuw* en daardoor met de *Terkapelster-poelen* in verbinding staat, terwijl het Droog-gat en het Diep-gat het met het *Sneeker-meer* verbinden.

TERHORNSTER-ZIJL (DE), voorm. sluis, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Utingeradeel*, nabij het d. Terhorne. Zij diende, om het water langs het Deel en de Zandsloot, van de hooge veenen afkomende, uit de Terhornster-poel in het *Sneeker-meer* te ontlasten.

Door deze sluis plagt men veleer van *Leeuwarden* naar het *Heerenveen* te varen, vóór dat men de vaart van *Akkrum* derwaarts had aangelegd.

TER-IDSSERT, d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stelwerf-Westeinde*, arr. en $2\frac{1}{4}$ u. Z. O. van *Heerenveen*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Oldeberkoop*, in een schoon boschrijk oord en tusschen goede bouwlanden.

De huizen staan allen langs eenen binnenweg, in het geboomte aan den zuidkant. De kerk evenwel staat daarvan ten Noorden, gelijk ook eenige huizen van de b. de *Bult*, welke ten Westen van de kerk gevonden wordt. Men telt er in het d. 70 h. en 390 inw., en met de b. de *Bult* 90 h. en 500 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en de veenderij. Door de verveening van de klijnlanden alhier, is dit dorp in de laatste jaren, en wel sedert 1834 en 1835, veel in bevolking toegenomen. De zuidelijke landen van dit dorp zijn bouwlanden, en stuiten tegen *Olde-Holtpade*, terwijl de noordelijke laag en veenlanden zijn, die tot aan de *Kuinder* en dus bijna geheel tot *Mildam* in *Schooterland* loopen.

Dit dorp heeft ongetwijfeld zijnen naam gegeven aan het geslacht van *Idzerna*, hetwelk hier, ten tijde der onlusten, eene sterke stins heeft gehad, in het Noordoosten van het dorp, nabij de scheiding

van Nijë-Holtpade, welke, na tweemaal afgebrand te zijn geweest, wederom werd opgebouwd door den Heer Mr. BAERTH VAN IJZERDA, eerst Gedeputeerde Staat en naderhand Raadsheer in den Hove van Friesland, na welken hier nog twee Grietmannen uit dat geslacht hebben gewoond. Zie voorts IJZERDA.

De Herv., die hier 380 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Oldeholtpade-Nijeholtpade-Ter-Idsert-en-Oldeholtwolde*, welke hier eene kerk heeft, zijnde een hecht gebouw, zonder orgel of toren, hangende de klok in een houten klokhuis.

De R. K., van welke men er 120 aantreft, behooren tot de stat. van *Oldeholtpade*. — De dorpschool bestaat niet meer, sedert 1840, maar er is te *Oldeholtpade* eene nieuwe school gebouwd voor deze beide dorpen.

TER-KAPELSTER-POELEN (DE), DE KAPPELSTER-POELEN OF DE KAPPELSTER-POELEN, meer, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Utingeradeel*, N. O. van en bij Terkaple.

Dit meer staat ten W. door de Heerenzijlsloot met de *Sou-tepoelen*, ten N. door het Drooggat met de *Terhornsterpoelen*, ten N. O. door de Gaatsesloot en O. door het Akkrumerrak met het *Deel* en O. mede met de *Wijde-Geenw* in verbinding.

TERKAPLE, TERKAPPEL of TERKAPPEL, d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Utingeradeel*, arr., kant. en 2 u. N. W. van *Heerenveen*.

Het ligt niet onaangenaam, wegens de zeer nabij gelegen vischrijke Terkapelster-poelen. Men telt er 18 h. en 100 inw., die meest in de veeteelt hun bestaan vinden.

De Herv., die er ongeveer 70 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Terkaple-en-Akmarijp*, welke hier eene kerk heeft, zijnde een eenvoudig gebouw zonder toren of orgel, met eenen klokkestoel op de begraafplaats.

De Doopsgezinden, van welke men er 30 telt, worden tot de gem. van *Terhorne* gerekend. — De 3 R. K., die er wonen, behooren tot de stat. van *Joure*.

Weleer lag hier in den Slagtedijk de *Veenheerenzijl*. (Zie Heerenzijl), en ten N. W. van de kerk stond de state *Oenema*. Zie dat woord.

KLEINER TJSKES van Terkaple was mede onder degenen, die in den slag tegen Fox, bij Slooten, sneuvelde.

TERKAPLE-EN-AKMARIJP, kerk. gem., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Utingeradeel*. Men telt er ruim 200 zielen, onder welke 60 Ledematen, en heeft er eene kerk zonder toren te Terkaple en een toren zonder kerk te Akmarijp.

TERKOOIJEN, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Brabant*, *Derde* distr., arr. en 4 u. Z. W. van *Eindhoven*, kant. en 3½ u. Z. Z. W. van *Oirschot*, gem. *Bladel-en-Netersel*, ½ u. Z. ten O. van *Bladel*, aan de Bredasche-baan; met 3 h., 9 woningen en 50 inw.

Dit geh. bestaat uit twee buurten, onderscheiden in Groot-Terkooijen en Klein-Terkooijen.

TER-KOOIJEN (GROOT-), b. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Brabant*, *Derde* distr., arr. en 4 u. Z. W. van *Eindhoven*, kant. en 3½ u. Z. Z. W. van *Oirschot*, gem. *Bladel-en-Netersel*, ½ u. Z. ten O. van *Bladel*, het zuidelijkste

gedeelte van het geh. *Ter-Kooijen* uitmakende; met 3 h., 7 woningen en 30 inw.

TER-KOOIJEN (KLEIN-), b. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Brabant*, *Derde* distr., arr. en 4 u. Z. W. van *Eindhoven*, kant. en $3\frac{1}{4}$ u. Z. Z. W. van *Oirschot*, gem. *Bladel-en-Netersel*, $\frac{1}{4}$ u. Z. ten O. van *Bladel*, het noordelijkste gedeelte van het geh. *Ter-Kooijen* uitmakende; met 2 h. en 20 inw.

TER-LAAK, hofs, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*, *Eerste* distr., arr. en 4 u. Z. Z. O. van 's *Hertogenbosch*, kant. en $1\frac{1}{4}$ u. W. Z. W. van *Veghel*, gem. *St. Oedenrode*.

TER-LEDE of TERLER, naam, welken men wel eens gaf aan de voorm. abdij *Leeuwenhorst* in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie *LEEUEWENHORST*.

TER-LEDE (HET REGT-VAN-), voorm. graafs. prov. *Zuid-Holland*. Zie *LEERDAM*.

TERLET, geh. op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr., kant. en 1 u. N. van *Arnhem*, gem. *Rozendaal*, aan den klinkerweg van *Arnhem* op *Apeldoorn*; met 30 inw.

TERLOEKO, TERLOKKO, TALOEKKO, TALOKKO of HOLLANDIA, voorm. fort in *Oost-Indië*, in den *Moluksche Archipel*, resid. *Ternate*, op eenigen afstand van *Ternate*, $\frac{1}{4}$ u. gaans van het fort *Oranje*, op eene kleine stevige rotsige in zee uitstekende landtong.

Het werd door de Portugezen gebouwd en in het jaar 1600 door *Jacob van Neck* verbeterd en was de eerste vastigheid, welke de Nederlanders in *Oost-Indië* bezeten hebben. De Portugezen noemden het *TERLOKKO*, welke naam door onze landgenooten in *HOLLANDIA* werd veranderd. Het heeft eene zeer gunstige ligging, maar is klein en vervallen. Indien het hersteld werd zou het een belangrijk punt van verdediging uitmaken.

TERLUGT (HET HUIS-), bekende berberg in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 3 u. W. van *Rotterdam*, kant. en 1 u. W. N. W. van *Vlaardingen*, gem. en 10 min. Z. van *Maasland*, aan den rijweg van *Maassluis* naar *Delft*.

TERMAAR of TERMAER, geh. in het land van 's *Hertogenrade*, prov. *Limburg*, arr. en 2 u. O. van *Maastricht*, kant. en 1 u. O. van *Gulpen*, gem. en $\frac{1}{4}$ u. Z. van *Margraten*, met 83 h. en 310 inw.

TERMANO, vl. in *Oost-Indië*, op het eil. *Rotti*, een der *Kleine-Sunda-eilanden*. Er wordt aldaar handel gedreven. Ook hebben wij er eenen tolk.

TERMET of TERMEIDE, dien de landlieden geven aan het d. *AREIDE*, in den *Ablasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*. Zie *AREIDE*.

TER-MIED, geh. in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en $\frac{1}{2}$ u. Z. Z. W. van *Hoorn*, kant. en 2 u. Z. W. van *Edam*, gem. *Schellingwoude-Nieuwendam-en-Zunderdorp*, 25 min. N. W. van *Zunderdorp*, aan het *Noordhollandsche-kanaal*.

TERMONTEN, gem. in het *Oldambt*, prov. *Groningen*, arr. *Win-schoten*, kant. *Zuidbroek*, (k. d. 8 m. k. 4 s. d.); palende N. aan den mond van de *Eems*, O. aan den *Dollart*, Z. aan de gem. *Nieuw-wolda*, W. aan de gem. *Delfzijl*.

Deze gem. bevat ded. *Termunten*, *Woldendorp*, *Borgsweer* en *Wagenborgen*; benevens de daartoe behoovende geh. en buurten *Binnen-Ae*, *Baamsom*, *Dallingeweer*, *Fiemel*, *Grijze-Monniken*, *Heemen*, *Huiningameer*, *Lalleweer*, *Lesterhuis*, *Reide*, *Schans*, *Termunterzijl*, de *Vennen*, en de *Zomerdijk*. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van

3494 bund. 37 v. r. 46 v. ell., waaronder 3327 bund. 13 v. r. 21 v. ell., belastbaar land, bestaande het onbelastbare gedeelte bijna geheel uit slijk, gelegen in den Dollart. Men telt er 398 h., bewoond door 419 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 2400 inw., die meest in den landbouw en veeteelt hun bestaan vinden. Ook is er te Termunterzijl nog al eenige scheepvaart, doch er wordt weinig handel gedreven. Men heeft er twee kalkbrandertjen en 4 korenmolens, waarvan er een tevens houtzaagmolen is; terwijl alle tevens pelmolens zijn.

De inw., die er op 47 na allen Herv. zijn, onder welke 180 Ledematen, maken de drie gem. van Termunten-en-Borgsweer, Wagenborgen en Woldendorp uit. — De 12 Doopgez., die men er aantreft, worden tot de gem. van *Midwolda* gerekend. — De 6 Evang. Luth., die er wonen, behooren tot de gem. van *Winschoten*. — De 9 R. K., die men er telt, parochieren te *Delfzijl*. — De 10 Isr., die men er aantreft, behooren tot de ringsynagoge van *Delfzijl*.

Men heeft in deze gem. vier scholen, als: eene te Termunten, eene te Woldendorp, eene te Borgsweer, en eene te Wagenborgen, welke gezamenlijk, gemiddeld, door een getal van 360 leerlingen bezocht worden.

Het d. **TERMUNTEN** ligt 4 u. N. van Winschoten, 4 u. N. O. van Zuidbroek, 2 u. van Delfzijl, in den noordoostelijken hoek der provincie Groningen, aande Eemas, welke hier den dijk geweldig schuurt, zodat dit oord tot een der gevaarlijkste punten der provincie behoort, maar tevens tot afwatering ongemeen wel geschikt is.

In vorige tijden heette deze plaats **MENTERNE**, vanwaar de inwoners van dit, en eenige andere nu in den Dollart verdrinkene dorpen bij **Menno** voorkomen onder den naam van **MENTERNENSES** (1).

TERMUNTEN is onderscheiden in Groot-Termunten en in Klein-Termunten of Oud-Termunten, voormaals Groot-Menterne en Klein-Menterne genoemd, en wordt gescheiden door het Termunter-diep. Zie dat woord.

Het werd later **MUNTEN** of **TERMUNTEN** genoemd. Zeker kasteel **Munte**, dat ongeveer moet gestaan hebben op de plaats van het huis des voormaligen Ambtmans, niet verre van de kerk, en dat in 1401 door de inlandsche onlusten moet zijn ingenomen en geslecht, schijnt zijnen naam te hebben ontleend van de streek **Menterne**. Het behoorde destijds toe aan zekeren **Menno Houwerda**, strijdmakker van zijnen zwager **Eppe Gockinga** te Noordbroek en **Onsteda** van Sauwert, alle tegenstanders der Schieringers, die veeltijds bij de historieschrijvers worden aangehaald.

Dit dorp bezat, in oude tijden, aanzienlijke regten en privilegiën, waaraan vele voordeelen verbonden waren. In het jaar 1276 maakten twee Groningsche familiën, **Folkkinga** en **Gaddinga**, beide aanspraak op gemelde voorregten. Deze twist liep zoo hoog, dat beide partijen zich, door geweld van wapenen, van dit regt zochten te verzekeren en men zelfs dermate handgemeen raakte, dat daarbij vijf en negentig mannen sneuvelden.

(1) *Menternensis* of *Menternwalds*, welke **Enno** en **Menno** ook in hunne kronijken vermelden, schijnt een beschrijfte streek te zijn geweest, die in de nabijheid van Menterne lag en in den Dollart is verloren gegaan. De *nobiles homines* van *Menternwalds* komen reeds in eenen brief van 1267 voor. Ook werd het door verkeerde etymologisten wel eens ten onregte **TER-MUNTE** (Driebergen) geheeten.

Men telt er in de kóm van het d. 76 h. en 440 inw., en met de daartoe behoorende geb. Termunterzijl, Fimel, Reide, Dallingeweer, de Vennen, Baamsom en Grijze-Monniken, 155 h. en ongeveer 1000 inw.

De inw., die er op 18 na alle Herv. zijn, behooren tot de gem. Termunten-en-Borgsweer, die hier eene kerk heeft. Die kerk, welke er vóór de Reformatie gestaan heeft, is aanmerkelijk ingekort, zoodat het tegenwoordige bedehuis vermoedelijk niet meer dan het oude koor is. Het is een oud gothisch gebouw, met eenen achtkanten spitsen toren en is van een goed orgel voorzien.

De dorpsschool wordt gemiddeld door een getal van 90 leerlingen bezocht.

Er ligt te TERMUNTEN oudtijds een klooster van de Cisterci-orde, dat den naam van St. Benedictusklooster voerde, zijnde eene abdij, welke in eenen brief van 1338 als zoodanig voorkomt. Het klooster was gesticht in 1258, door Eppo, den zesden Abt van Aduard, maar werd in de Spaansche oorlogsberoerten, ten tijde van den twee en dertigsten Abt van Aduard, Arnoldus Lant, door den stouten Watergeus Barteld Entes, geplunderd, afgebrand en genoegzaam verlaten, terwijl de Monniken tot de moeder-abdij terugkeerden. Zie voorts GRIJZEN-MONNIKEN-KLOOSTER.

Buiten het kasteel Munte, had het adellijk geslacht van Houwerda, te TERMUNTEN, nog eenen burg of slot, hetwelk tegelijk eene sterkte was, die bijzonder bekend is geworden in 1436, door den strijd, over het stapelregt of regt van opslag (entrepôt), tusschen die van Hamburg en Groningen. In den Spaanschen tijd moet hier nog eene sterkte gelegen hebben, want wij lezen, dat Norrits haar den 16 Julij 1581 veroverde (1).

TERMUNTEN is de geboorteplaats van den Oosterschen Taalkenner en Godgeleerde Herman Muntinghe, geb. uit een Groningsch geslacht den 27 Augustus 1752, terwijl zijn vader aldaar Ambtman was, † den 24 April 1824, als Hooggeleeraar aan de Hoogeschool te Groningen.

Dit dorp heeft veel van de watervloeden te lijden gehad.

In den Allerheiligen-vloed van 1570 zijn hier vele menschen omgekomen en huizen verwoest.

Bij den St. Maartensvloed van 1686 verdrongen aldaar 223 menschen; 80 huizen spoelden weg; 28 werden beschadigd, en 65 paarden en 577 koeijen verdrongen. Men leest, dat te Termunterzijl bijna geen huis op zijne grondslagen staan bleef; dat ook de Predikant met zijn geheele huisgezin, op twee leden na, in de wateren hun einde vonden.

Door den Kersvloed van 1717 werd aan den Termunter zeedijk aanzienlijke schade toegebracht. TERMUNTEN verloor, ten gevolge van dien, 10 huizen, 83 hoornbeesten, 16 paarden, 49 zwijnen en 350 schapen. Alleen bij TERMUNTEN boorde de zee 23 gaten in den dijk, terwijl de voet des dijks met het maaiveld gelijk gespoeld werd. Bij Grijze-Monniken ontstond eene kolk van 30 ell. lang, 22 ell. breed, en 5 ell. diep.

TERMUNTEN (GROOT-), het oostelijk gedeelte van het d. Termunten, in het Oldambt, prov. Groningen, arr. en 4 u. N. van Winschoten, kant. en 4 u. N. O. van Zuidbroek; met. 66 h. en 400 inw. In dit gedeelte van het d. staat de kerk.

(1) Tegenwoordige Staat van Stad en Lande, D. I. bl. 501.

zekere voorwaarden plaats had, en met dit beding, dat het ieder jaar op de voornaamste hoogtijden, te weten Paasschen, Pinksteren, Maria Hemelvaart en 's Heeren Geboorte een Rijnsche gulden (1 guld. 40 cents) betalen, en daarenboven, om het gestoelte in het koor te timmeren, eens in gereed geld 18 Rijnsche guldens (25 guld. 20 cents) opbrengen zou.

Als de derde regel hier op het bevel van den Bisschop ROVENIUS vernietigd was, heeft er VONDENUS, in het jaar 1620, den eersten regel ingevoerd en de Nonnen, die toen Clarissen waren, aan den regel der Minderbroeders, die men Observanten noemt, onderworpen. Maar later hebben zij haar klooster aan de Staten verkocht en zijn naar Westphalen vertrokken; hebbende te Vrede en Hazelune nieuwe woonplaatsen gekregen. Doch het klooster van Oldenzaal, hetwelk welcer, volgens de aantekeningen van ROVENIUS, door 60 en meer kloostermaagden bewoond werd, is toen vernietigd.

TERTIARISSEN-KLOOSTER, voorm. klooster, te *Waalwijk*, prov. *Noord-Brabant*. Zie **AUGUSTIJNEN-KLOOSTER**.

TERVOORT, geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. en $\frac{1}{2}$ u. O. Z. O. van *Breda*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. O. N. O. van *Ginneken*, gem. *Ginneken-en-Bavel*, aan den weg van *Ginneken* naar *Dorst*; met 19 h. en ruim 100 inw.

TERWISGA of **TERWISSCHA**, doorgaans *KOLDEWISKE* genoemd, geh., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hemelumer-Oldephaert-en-Noordwolde*, arr. en 4 u. W. Z. W. van *Sneek*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. O. van *Hindeloopen*, $\frac{1}{2}$ u. N. ten W. van *Koudum*, waartoe zij behoort; ter plaatse, waar de *Kolderdam* (*Kondumerdam*), zich met den ouden zeedijk van het *Workumer-Nieuwland* vereenigt; met 2 h. en 18 inw.

TERWISGA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Oosteinde*, arr. en 6 u. O. ten Z. van *Heerenveen*, kant. en 3 u. O. van *Oldeberkoop*, $\frac{1}{2}$ u. W. van *Appelscha*, waartoe zij behoorde.

TER-WISPEL of **WISPEL**, d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Opsterland*, arr. en $2\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Heerenveen*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Beetsterzwaag*, nabij de *Groote-vaart* uit de *Boorn* naar *Gorredijk*.

Het is een zeer vruchtbaar dorp. Men telt er, met de buurtjes *Westerend*, *Trimbeets* en de *Klieze*, 840 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en veeteelt. Noordwaarts heeft dit d. schoone weilanden, naar het Westen zeer uitgebreide hooilanden en ten Zuiden van de kerk, hoog vruchtbaar bouwland.

De Herv., die er zijn, behooren tot de gem. *Lippenhuizen-Terwis-pel-en-Hemrik*, welke hier ook eene kerk heeft, die in eenen polder van vergraven land, tusschen de wegen gebouwd is. Het is een vierkant gebouw, met eenen steenen toren, doch zonder orgel.

De Doopsgez., die men er aantreft, behooren tot de gem. van *Dragten*. — De R. K., welke er gevonden worden, parochiëren te *Heerenveen*.

TERWISPELER-VENNEN (DE), schoone weilanden, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Opsterland*, arr. *Heerenveen*, kant. *Beetsterzwaag*, N. van *Terwispele*.

TERWISSCHA, geh., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hemelumer-Oldephaert-en-Noordwolde*. Zie **TERWISGA**.

TERWOLDE, d. op de *Middel-Valuwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Valuwe*, arr. en $8\frac{1}{2}$ u. N. ten O. van *Arnhem*, kant. en 3 u. N. N. O. van *Apeldoorn*, gem. en $3\frac{1}{2}$ u. N. ten W. van *Voorst*. Men telt er ruim 1350 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

De Herv., die er 950 in getal zijn, onder welke 290 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Arnhem*, ring van *Apeldoorn*, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest *JOHANNES RHOODINGHUIS*, die in het jaar 1599 herwaarts kwam en in het zelfde jaar nog naar Harderwijk tot Rector der Latijnsche school beroepen werd. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

De kerk, welke vóór de Reformatie aan de H. H. *COSMUS* en *DAMIANUS* was toegewijd, stond destijds ter benoeming van St. Lebuinuskapittel te Deventer. Daar waren ook twee vikarijen, als: eene van St. *ANTONIUS*, welke, in het jaar 1571, ter vergeving stond van *JOHAN TROEST* en die van St. *CATHARINA*, over welke *RUDOLFUS VAN TWIKKELO* het regt van benoeming had. Er was slechts eene kerkedienst, te weten van St. *CATHARINA*, welke den 7 Julij 1479 gesticht was door *JOHAN STORMAN*, die er bij bedong, dat de bezitter van St. Catharina-vikarij de gemelde kerkedienst altijd bekleeden zou, en gehouden zijn alle Vrijdagen eene zielmis te doen. De stichting is in het zelfde jaar, den 9 Julij, goedgekeurd door *DAVID VAN BOURGONDIE*, den vijf en vijftigsten Bisschop van Utrecht. Deze kerk is een klein gebouw, met eenen toren, en pronkt, sedert het jaar 1827, met een fraai en kostbaar orgel, zijnde een geschenk van den Heer *GERRIT NOORDINK*, die bij zijn overlijden, in 1840, aan deze kerk eene som van drie duizend guldens naliet, om uit de intresten de traktementen van den Organist en orgeltrapper, benevens de kosten van het stemmen van het orgel, te bestrijden. In het jaar 1836 werden twee sierlijke Avondmaalsbekers aan deze kerk ten geschenke gegeven, door *KVERDINA SCHONKENKAMP*, wed. *AART BREDENOOST*. De pastorijs werd in het jaar 1859 vernieuwd, waartoe de gemeente, bij vrijwillige inschrijving, 900 guldens bijeenbragt, terwijl eene gelijke som uit het fonds voor noodlijdende kerken verstrekt werd.

De R. K., die er 400 in getal zijn, behooren tot de stat. van *Vaassen*.

TERWOLDSCH-WEATERING (DE), beek op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*, welke in het *Elsbosch* ontstaat, met eene noordelijke strekking, op eenigen afstand, langs *Twello*, *Terwolde*, *Wilsum*, *Vaassen* en *Vorgten*, schiet, waarna zij in het *Grifkanaal* uitloopt.

TERZIJT of **REZIJT**, geh. in het *Land-van-Valkenburg*, prov. *Limburg*, arr. en 3 u. O. van *Maastricht*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. O. Z. O. van *Gulpen*, gem. en 1 u. Z. van *Wittem*; met 44 h. en 190 inw.

TERZOOL, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Rauwerderhem*, arr. en $3\frac{1}{2}$ u. Z. ten W. van *Leeuwarden*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Rauwerd*, door lage landen omgeven. Men telt er, in de kom van het d., 33 h. en 180 inw., en met het geh. *Terzoolster-weeren*, 57 h. en 290 inw., die meest in landbouw en veeteelt hun bestaan vinden.

De Herv., die er ongeveer 270 in getal zijn, behooren tot de gem. *Sybrandaburen-en-Terzool*. De kerk, welke hier vroeger stond, was vóór de Reformatie aan den H. *Virus* toegewijd, doch in het jaar 1838 is deze door een geheel nieuw bedehuis vervangen, waartoe de Herv. floreenpligtigen der plaats aanzienlijke bijdragen hebben geleverd.

De 5 Afscheidenen, die er wonen, worden tot de gem. te *Scharnegoutum* gerekend. — De 20 Doopsgez., die men er aantreft, behooren tot de gem. van *Irnsom-en-Poppingawier*.

Vroeger stonden hier de staten: Broersma, Sixma, Hagsta, Albada en Wigarahuis.

Van dit dorp loopt eene vaart oostwaarts naar Poppingawier, westwaarts naar de oude Sneeker-vaart en zuidoostwaarts naar de Terzoolster-Brekken.

Bij den watervloed van 1825 zette het water zich in den avond van 6 Februarij zoodanig op tegen den Groendijk, dat het spoedig de kruin bereikte, weldra daarover stortte, en, voortstroomende, reeds te zeven ure het dorp Terzool naderde, alwaar het tot zulk eene hoogte wies, dat eenige huisgezinnen hunne woningen moesten verlaten en zich naar Rauverd en Poppingawier begeven. Anderen gelukte het, door overleg en arbeid, hunne schuren en woningen af te dammen en alzoo zich voor den hoogen vloed te beveiligen.

TERZOOOLSTER-BREKKEN (DE), water, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Rauwerderhem*. Zie *Kruis-Brekken* (DE).

TERZOOOLSTER-VAART (DE), vaart, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Rauwerderhem*, loopende in eene zuidoostelijke rigting van het d. Terzool uit de Sneekervaart naar de Kruisbrekken.

TERZOOOLSTER-WEEREN, geh., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Rauwerderhem*, arr. en $3\frac{1}{2}$ u. Z. ten W. van *Leeuwarden*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Rauverd*, $\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Terzool*, waartoe het behoort; met 21 h. en 110 inw.

TERZOOOLSTER-ZIJL (DE), sluis, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Rauwerderhem*, 53 min. Z. O. van *Terzool*, in den Hem- of Groendijk, waardoor de Kruisbrekken in het Sneekmeer uitwateren.

TESSANDERLAND, landstreek, welke zijnen naam ontleende van de Taxandriërs of Tessanders. Zie *TAXANDRIË*.

TESSEL, eil. ten N. van de *Zuiderzee*, prov. *Noord-Holland*. Zie *TEXEL*.

TESSERO, naam, onder welken het eil. *TEXEL*, prov. *Noord-Holland*, omtrent het jaar 866, voorkomt op de goederen en voorregten der St. Maartenskerk te Utrecht. Zie *TEXEL*.

TESSIER, naam, welken de Negers geven aan de koffijplant. *DRIESVELD*, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie *DRIESVELD*.

TÉTANGE, Fransche naam van het d. *TETIGEN*, in de heerl. *Zolwer* (*Soleuvre*), grooth. *Luxemburg*. Zie *TETIGEN*.

TETERI, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Madura*, kon. *Madura*, afd. *Sampang* aan de Zuidkust van het eiland.

TETERINGEN, gem. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. en kant. *Breda*; palende N. aan de gem. *Terheyden* en *Oosterhout*, O. aan *Oosterhout*, Z. aan *Ginneken-en-Bavel*, W. aan *Princenhage*, waarvan zij door de *Mark* gescheiden is, en aan *Breda*.

Deze gem., welke tot in het jaar 1796, onder den naam van *Buitenpoorters*, tot de stad *Breda* behoord heeft, doch van dien tijd af eene afzonderlijke gem. heeft uitgemaakt, bestaat uit de geh. *Kerk-eind* en *Hoolstraat*, te samen eigenlijk het dorp *TETERINGEN* uitmakende, *Heistraat*, *Hoeveneind*, *Meerberg*, *Terheydsche-veg*, *Molengracht*, *Lovensdijk* en gedeelten van *Tetering-sche-dijk* en *Zandberg*; beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2336 bund., waaronder 2252 bund. 38 v. r. 39 v. ell. belastbaar land; telt 154 h., bewoond door 198 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 1000 inw., die geheel door den landbouw en veeteelt bestaan. Men heeft er ook eenen koren-windmolen, die er in het jaar 1800 gesticht is en eene bierbrouwerij.

In de nabijheid van het Kadettenkamp, onder deze gom., ligt een zeer aangenaam buitenje, genaamd Rustenburg, groot 1 bund. 29 v. r., hetwelk in eigendom bezeten wordt door Mevrouw de weduwe BERNARDUS ADRIANUS KERSTENS, geb. VAN BRUGEN. Nabij dit geh. stond vroeger de gerechtsplaats der stad Breda, alwaar de doodstraffen plachten te geschieden, doch na het begin der vorige eeuw heeft zulks aldaar niet meer plaats gehad. Daarbij ligt ook de Galgenhoeve, gewoonlijk de Galgenhoer genoemd, welke echter onder *Ginneken-en-Bavel* behoort.

De R. K., die er omstreeks 1000 in getal zijn, onder welke ruim 700 Communikanten, maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. en dek. van Breda behoort, en door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt.

De 16 Herv., die er wonen, behooren tot de gem. van Breda. — Men heeft in deze gem. eene school, welke gemiddeld door 70 leerlingen bezocht wordt.

Het d. TETTERINGEN ligt $\frac{1}{2}$ u. N. O. van Breda, 1 u. Z. W. van Oosterhout en $1\frac{1}{2}$ u. Z. O. van Terheyden.

Men wil dat dit dorp zijnen oorsprong te danken heeft aan eene gift, in het jaar 1280 gedaan, door ARKOUT VAN LEUVEN en zijne huisvrouw ELIZABETH VAN BREDA, Heer en Vrouwe van Breda, welke gift bestond in alle de weiden en wilderden, gelegen tusschen Eimelenburg en den Ijpelaar tot aan de gracht, strekkende tot aan den molen en tot aan het bosch, hetgeen Verdenbosch genoemd werd. Men telt in de kom van het dorp of de daartoe gerekend wordende gebuchten Kerkeinde en Hoolstraat 53 h. en ruim 200 inw.

Die van TETTERINGEN hebben altijd hunne parochie binnen Breda gehad, doch tot gerief der ingezetenen was aldaar eene kapel gesticht, zijnde een kruisgebouw, aan den H. WILLIBRODUS toegewijd, welke door eenen Kapellaan, die ter benoeming van den Pastoor of Cureet van Breda stond, bediend werd. De eerste Pastoor, die TETTERINGEN alleen bediend heeft, is er in het jaar 1636 gekomen. Deze kapel, waarin drie altaren gevonden worden, is echter vroeger veel grooter geweest, zoo als blijkt uit de fondamenten ten Westen op het kerkhof. Zij werd door de Spanjaarden, in het beleg van 1624 en 1625, afgebrand. Toen zij weder opgebouwd was, heeft de toenmalige Kerkmeester, ANTHONIE JANSZ VAN DIJSEN, eene klok in het torentje gegeven, waarop staat het jaar 1632. VAN DIJSEN is regt voor het koor, onder het torentje begraven. Op zijn graf lag vroeger eene blaauwe zerk, waarop gebeeldhouwd stond eene klok, met gemeld jaar daarop en er onder:

Weet mij verborgen in dit graff

hier dank

den klanck

Van dese klok die ik eens gaff.

Nadat Breda, in het jaar 1637, door de zegevierende wapenen van FREDERIK HENDRIK, Prins van Oranje, in der Staten handen gevallen was, is in deze kapel, welke met een fraai torentje en een uurwerk voorzien was, des zomers de godsdienst verrigt door de Predikanten van Breda, doordien dit echter, uit hoofde van het gering getal der onder TETTERINGEN wonende Hervormden, ten laatste niet meer plaats had en de kapel dus ledig stond, geraakte deze deerlijk in verval en werd, in het jaar 1820, aan de Roomsche-Katholijken afgestaan, die, in plaats daarvan, eene geheel nieuwe kerk bouwden, welke van eenen toren en een orgel voorzien is. Op het kerkhof zag men

vroeger de grafzerk van den Nederduitschen Dichter en Rector der Latijnsche school te Breda, ADAMUS CHRISTIANUS SCHONK, met het volgende opschrift :

A. C. SCHONK.
Vir. Integerrimus
Hic Sepultus est
Quia Sic Voluit
 MDCCLXXV.

(d. i. A. C. SCHONK, een regtschapen man, ligt, volgens zijn begerste, alhier begraven.)

Van deze zerk is echter thans niets meer te vinden.

TETERINGEN moet vroeger nog eene kapel gehad hebben, niet ver van de vorige gelegen, want oude vestbrieven van landerijen maken melding van land, gelegen bij den Vuitenbras, omtrent de kapel bij het gehucht.

De kernis valt in den laatsten Zondag in September.

In de maand Mei van het jaar 1673, viel eene bende Fransche ruiters, komende van het fort Crevecoeur, in de baronnie van Breda, om eenige dorpen te brandschatten. Zij waren reeds tot TETERINGEN doorgedrongen, doch werden daarin verhinderd door eenen hoop paardenvolk, onder bevel van den jongen Graaf van STIJRUM en van FREDERIK VAN NASSAU, die, uit Breda hun tegengezonden, hen zoo wel op het lijf vielen, dat zij zich allen als krijgsgevangenen moesten overgeven; de onzen hadden echter het sneuvelen van den jongen Graaf van STIJRUM en het kwetsen van FREDERIK VAN NASSAU te betreuren.

De gem. TETERINGEN is den 16 Julij 1817 door den Hoogen Raad van Adel in haar oude wapen bevestigd, zijnde van azuur, met eenen Bisschop, hondende in zijne rechterhand eenen staf, alles van goud.

TETERINGSCHE-DIJK (DE), geh. in de bar. van Breda, prov. Noord-Brabant, Vierde distr., arr. en $\frac{1}{2}$ u. O. N. O. van Breda, gedeeltelijk kant. Breda, gem. en $\frac{1}{4}$ u. Z. Z. W. van Teteringen, gedeeltelijk kant. en $\frac{1}{2}$ u. N. N. O. van Ginneken, gem. Ginneken-en-Bavel, aan den straatweg van Breda op Utrecht en op 's Hertogenbosch, welke even boven dit gehucht elkander regts en links verlaten, terwijl de oude Bossche-baan, tusschen beide door, op Dongen loopt.

Dit geh. bestaat uit 31 h. en 180 inw. en daarvan onder Teteringen 21 h., ten noordzijde van den grootenweg gebouwd, waaronder drie wel bezochte herbergen, van welke die genaamd het Groenewoud en de Doelen, op zon- en feestdagen druk bezocht worden door de fatsoenlijke lieden uit Breda. Men telt aldaar 150 inwoners.

Even boven dit gehucht heeft men eene plaats, de Vuilenbras genoemd, waarschijnlijk omdat de weg op Dongen, daar zeer breed zijnde, er eenen waterpoel vormt.

Vroeger stond, aan de noordzijde van den TETERINGSCHE-DIJK, de Lazarij of het Leprozenhuis der stad Breda, welke op bevel van den Spaanschen Gouverneur de St. REMY, in het jaar 1674, is afgebroken, zoodat er thans niets meer van te vinden is. In het zuidende van dit geh., hetwelk tot Ginneken-en-Bavel behoort, telt men 10 h. en 80 inw.

TETESAMOWAY, zeehaven in Oost-Indië, op het Sundasche eil. Sumatra, aan de Noordkust, kon. Atjeh.

TETJEHORN of TATJEHORN, geh. in Fivelgo, prov. Groningen, arr. en 3 u. O. van Groningen, kant. en $\frac{1}{2}$ u. N. ten O. van het Hoogezand, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. van Slochteren, N. W. van het Schildmeer.

TETINGEN of TETTINGEN, d. in de heerl. Zolwer (Soleuvre), grooth. Luxemburg, kw., arr. en 4 u. Z. ten W. van Luxemburg, kant. en $\frac{1}{2}$ u. Z. O. van Esch-aan-de-Alzette, gem. en 25 min. Z. van Kayl.

Men telt er 65 h. en 380 inw., welke meest hun bestaan vinden in landbouw en veeteelt.

Dit d., hetwelk deels op eene rots, deels in eene vallei gelegen is, wordt deswege in de b. Ober-Tetingen en Nieder-Tetingen verdeeld (zie de beide volgende art.) Men heeft er eene kapel welke tot de par. van *Kayl* behoort, en door eenen eigen Kapellaan bediend wordt.

TETINGEN (NIEDER-), in de heerl. *Zolwer (Soleuvre)*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 4 u. Z. ten W. van *Luxemburg*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Esch-aan-de-Alzette*, gem. en 25 min. Z. van *Kayl*. — Het is het gedeelte van het d. *Tetingen*, hetwelk in de vallei ligt.

TETINGEN (OBER-), in de heerl. *Zolwer (Soleuvre)*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 8 u. Z. ten W. van *Luxemburg*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Esch-aan-de-Alzette*, gem. en 25 min. Z. van *Kayl*. — Het is het gedeelte van het d. *Tetingen*; hetwelk op de rots ligt. In dit gedeelte staat de kapel.

TETOEWANE, kaap in *Oost-Indië*, in den *Archipel van St. Lazarus*, aan de kust van het eil. *Honimoa*, waarvan deze kaap de zuidoostelijke punt uitmaakt. — Het land is er hoog en door den snel daar voorbij loopenden stroom, moeilijk te genaken.

TETIMOYO, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundassche* eil. *Java*, resid. *Soerakarta*.

TETRODE, b. in het balj. van *Brederode*, prov. *Noord-Holland*. Zie *OVERVEEN*.

TETTANGE, Fransche naam van het d. *TETINGEN*, in de heerl. *Solwerd (Soleuvre)*, grooth. *Luxemburg*. Zie *TETINGEN*.

TETTER, eil. in *Oost-Indië*, tot de *Zuidwester-eilanden-van-Banda* behoorende. Zie *KISSER*.

TETTERODE, eigenlijke naam van de b. *OVERVEEN*, in het balj. van *Brederode*, prov. *Noord-Holland*. Zie *OVERVEEN*.

TETTINGBUREN, voorn. b., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, nabij *Workum*, later aan die stad getrokken.

TETTINGEN, d. in de heerl. *Zolwer (Soleuvre)*, grooth. *Luxemburg*. Zie *TETINGEN*.

TEUGE of **TEUGEN**, geb. op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 8 u. N. ten O. van *Arnhem*, kant. en 2 u. N. O. van *Apeldoorn*, gem. en 2 u. N. N. W. van *Voorst*, $\frac{1}{2}$ u. O. van *Twello*, waartoe zij behoort.

TEUGE (DE), **TEUGEN** of **TOEGEN**, van ouds **BI TOEGEN**, gemeene weide der stad *Deventer*, in *Zalland*, prov. *Overijssel*, ten Zuiden van die stad, tusschen de stadsvesten, de *Schipbeek*, de *Koerhuisbeek* en den *IJssel*.

Op deze weide mogen de groote- of grasburgers der stad, gedurende den zomer, een paard, eenen stier en drie koeijen laten grazen. Oudtijds stond daarop eene kapel, aan de *H. Anna* toegewijd, waarin gebeden voor de zieke beesten gedaan werden. Nog beden ziet men daar de in eene boerenwoning veranderde overblijfselen van het *Koerhuis*. Zie dat woord.

TEUNIS (ST.), naam, welken de landlieden gemeenlijk geven aan het d. *St. Antonius*, in de heerl. *Bosmeer*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *ANTONIS*.

TEUNIS (ST.), afzonderlijk liggende herberg en tevens boerderij, in den *Bommelerwaard*, prov. *Gelderland*, arr. en $8\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Tiel*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. Z. ten O. van *Zalt-Bommel*, gem. en 40 min. N. O. van *Kerkwijk*, 10 min. O. N. O. van *Bruchem*, aan den ouden rijweg van *Zalt-Bommel* naar 's *Hertogenbosch*. Daarbij heeft vroeger eene kapel gestaan, aan den *H. Antonius* toegewijd.

TEUTOBURGUM, Lat. naam van de stad *Dorsbongen*, in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*. Zie *Dorsbongen*.

TEUTONY-HEM, volgens sommigen de oorspronkelijke naam van de stad *Doetinchem*, in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*. Zie *Doetinchem*.

TEUW of *Toun*, eil. in *Oost-Indië*, tot de *Zuidooster-eilanden-van-Banda* behorende, op 6° 51' Z. B., 147° 4' O. L.

Dit eil. is 2 m. lang en 1 m. breed, onbewoond en rondom met rissen omgeven, het heeft een baaitje aan de Westkust.

TEVEKOP, pold. in het balj. van *Gouda*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Gouda*, gem. *Stein*; palende N. aan *Nieuwbroek*, O. aan *Lang Roggebroek*, Z. aan het land van *Stein*, W. aan *Kalverenbroek*.

TEVENTER, naam, onder welken de st. *DEVENTER*, in *Zalland*, prov. *Overijssel*, wel eens bij oude schrijvers voorkomt. Zie *DEVENTER*.

TEVESAR, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, op de Westkust, 2° 2' Z. B. 157° 7" O. L.

TEWA-PEJANGAN (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*, kon. *Banjermasing*, distr. *Dasakh-Besar*.

TEWER, eil. in *Oost-Indië*, tot de *Zuidooster-eilanden-van-Banda* behorende; op 4° 35' Z. B. 150° 22' O. L.

Dit eilandje is $\frac{1}{2}$ mijl lang en $\frac{1}{2}$ mijl breed, zeer bergachtig en men vindt er vele kokosboomen. Ook is er een hooge brandende berg, die, in het jaar 1659, met groot geweld van een barstte.

TE-WIJK, voorm. d. op het eil. *Borssele-Bewesten-Vijfzode*, prov. *Zeeland*, in het N. van dat eiland. Thans is daarvan niets meer te vinden.

TEWOEDIE, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, ads. resid. *Magelang*.

TEXEL, gemeenlijk gemakshalve *Tassel* geheeten, eil. ten N. N. W. van de *Zuiderzee*, thans eene gem. uitmakende en tot de prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. *den Helder* behorende.

Het ligt $\frac{1}{2}$ u. N. van den vasten wal van *Noord-Holland*, $\frac{1}{4}$ u. Z. W. van *Vlieland*. Ten N. wordt dit eil. door het *West-Vlielandschediep*, ook *Eijerlandsche-gat* genaamd, O. door de beroemde *Texelsche-reede*, de *Pan* en de *Zuiderzee*, Z. door de *Helsdeur* en het *Noordergat* en W. door de *Noordzee* bespoeld, ten N. W. vindt men de *Eijerlandsche* gronden en ten Z. W. de droogte en zandbanken, de *Zuider-Haaks* en de *Noorder-Haaks*. Het wordt aan de West- en de Noordwestzijde door duinen, aan de Noordzijde door eenen zanddijk, in 1629 en 1630 langs het *Eijerland* aangelegd, aan de Zuidzijde gedeeltelijk door duinen en gedeeltelijk door eenen stuidijk van 3800 ellen lengte, in 1846 aangelegd, en aan de Oostzijde geheel door zeedijken, tegen de zee besehermd. Ook heeft men van tijd tot tijd onderscheiden poelen en uiterwaarden, in en aan het eiland bedijkt. Negen en twintig bijzondere polders zijn er op *TEXEL*, behalve de aangedijkte polders, die in de gemeene dijklasten niet dragen. Alle deze polders staan onder het *Heemraadschap* van *TEXEL*, uit eenen *Dijkgraaf*; vijf *Heemraden*, vier *Hoofd-Ingelanden* en eenen *Secretaris* bestaande. Men vindt hier bronnen met uitmuntend goed water en, wat merkwaardig is, geene mollen. Noordoostwaarts van *TEXEL* ligt *Eijerland*, welcer een klein eilandje op zich zelve, doch dat in de jaren 1629 en 1630 door eenen zanddijk aan *TEXEL* gehecht en in 1835 ingedijkt is. Zie voorts ons art. *EIJERLAND*.

TEXEL heeft thans eene lengte van bijna vijf uren op eene breedte van bijna twee uren gaans, en beslaat eene oppervlakte van 18,765 bund. 72 v. r. 88 v. ell., waaronder 14,491 bund. 76 v. r. 21 v. ell. belastbaar land. Men heeft er behalve de hoofdplaats den Burg, zijnde een net bebouwd vlek, de zes volgende dorpen: den Hoorn, Koog, Oostereind, Oude-Schild, de Waal en de Cocksdorp, benevens de gebuchten Zevenhuizen en Oost, en telt er 980 h., bewoond door 1080 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 3600 inw.

Landbouw, veeteelt, vooral van schapen, visscherij en scheepvaart maken grootendeels het bestaan uit der bewoners, die zich over het algemeen kenmerken door eenen aanmerkelijken trap van beschaving, en veelal welgestelde lieden zijn, waaronder niet weinigen, die door eene spaarzame levenswijze, nog altoos een vrij algemeene eigenschap dezer eilanders, zich een meer of min aanzienlijk vermogen versaaft hebben. Men rekent over het geheele eiland eene veestapel van 30,000 schapen, 2000 stuks hoornvee en 7 à 800 paarden. Hiervan worden jaarlijks 12,000 lammeren, 4000 stuks zoogenaamde aftands of oude schapen en menigte van hoornvee naar Zuid- en Noord-Holland uitgevoerd (1). Van de melk der schapen wordt eene soort van groene kaas gemaakt, vroeger zeer vermaard en algemeen verzonden onder den naam van Texelsche kaas (2). De schapen komen des winters zoo min als des zomers op stal, maar in de weide staan schuren, die *boeten* genoemd worden, en waarin des winters hooi gebragt wordt; in die schuren kunnen de schapen schuilen, wanneer het sneeuwt of slecht weder is, maar zij houden zoo veel van de lucht, dat het weder al heel slecht moet zijn, eer zij zich in de schuren begeven zullen.

De schapenmarkten worden gehouden den 6, 13 en 20 Maart, den 18 Julij, 1 Augustus, 9 October en 18 November.

Het land is er doorgaans vrij goed en vruchtbaar, en bestaat zoo uit bouw-, wei- als hooiland. In het Zuid-oosten heeft het eiland hooge heuvels, die tot achter den Burg doorgaan; deze grond is vermaard, gelijk aan dien van de Veluwe. Eerst ontmoet men, ter diepte van drie, vierdehalf of zes palmen, een land, hetwelk bebouwd is geweest of met hei begroeid, dan vindt men een leemachtigen grond, die doorzaaid is met steenen van onderscheiden aard en grootte, als keijlen, marmer, klipsteen, agaat, gisp en zelfs kristal, ook veel vuursteen, op de wijze als groote droppen, met eene witachtige korst omgeven, porfier en zoogenoemde graniet. In dien grond vindt men ook vele ijzernoten en steenen, die met ijzer vermengd zijn. Aan het hellen van die hoogte, welke de Hoogheberg genoemd wordt, tegen het Zuiden, alwaar nu een plantadje is, bestemd tot openbare wandelplaats, ligt eene ronde, gladde en bruinroodachtige, langwerpige kei, welke door het volk de Engelsche-steen genoemd wordt, zij stak met haren top een weinig uit den grond en het domme gemeen waande, dat de voet van die kei, tot in Engeland doorging; doch toen hij ondergraven en blootgemaakt werd, zag men, dat het eene losse kei was, welke naar gissing omtrent vijf en twintig duizend ponden woog. Deze leemachtige en met steenen doorzaaide grond heeft op de eene

(1) Vroeger negen tienden naar Leyden en een tiende naar Noord-Holland; thans nog slechts drie tienden naar Leyden en een tiende naar Noord-Holland.

(2) In het jaar 1846 zijn 89,570 Nederl. ponden Texelsche kaas verkocht; in 1845 afgevoerd 14,360 lammeren en 3400 oude schapen; in 1843 afgeleverd 66,390 pond zuivere schapevool.

plaats min, op de andere meer, omtrent 12 palmen diepte, en de meeste van die onderscheiden soorten van ketjen en steenen zijn rondachtig, waarnit blijkt, dat het water er lang overheen heeft geloopt, hetzij daar zij thans liggen, of eer zij aldaar gestort zijn. Onder dezen grond vindt men allerhande soorten van zand, grof, met ijzerachtig vocht als aan een gebakken; en onder zeer wit en fijn zand zelfs mergel, dat in Engeland, België en elders als mest gebruikt wordt. Deze hooge heuvels, daar de Burg mede voor het grootste gedeelte opgebouwd is, gaan langzaam af tegen het noord-vesten en eindigen achter die plaats tegen de Mient. De oost- en noordoostzijden van het eiland bestaan meest uit kleilanden, die met slooten van brak water doorschoten zijn. Het hooge land is met opgeworpen dijkjes, tuinen genaamd, van elkander gescheiden. De weiden aan die zijden zijn zeer nuttig voor het vee, en de schapen, die op het zoete land ongans zijn geworden, hernemen hier hunne gezondheid. De Noordwestkust, die van het vaste land volgende, is met zandduinen bedekt.

Het zuider gedeelte van het eiland is besloten met eenen hoogen dijk, die tot aan den kruin door eene steenglooijing bezet is; men kan hier ook nog de overblijfselen van een zomerdijkje bespeuren, hetwelk thans zeer verlaagd is, en waarschijnlijk in over oude tijden genoegzaam was, om het water, hetwelk toen in de Zuiderzee mogt geweest zijn, te keeren; dit zomerdijkje sloot tegen de hooge landen en lag op de meeste plaatsen een paar snaphaanschoten van den tegenwoordigen dijk; het is tot nog toe met den naam van Dijkstal bestempeld.

De landen, in het hangen van de duinen, waren voorheen, volgens overlevering, veel meer bewoond, en moeten toen welvarend en goed geweest zijn; want de Tempeliers hadden er een gesticht tusschen den Burg en de Koog, aan de linkerzijde op eene plaats, welke thans genoemd wordt Gerritsland, waarvan nu niets meer te zien is dan eene hooge weide.

Daar liggen ook nog landen, de Monnikkenlanden geheeten, en een weg draagt nog tegenwoordig den naam van Monnikkenlaan, heigene bewijst, dat er in dien tijd ook plantaadje en hout gestaan heeft. Men heeft op Texel 2 scheepstimmerwerven, 1 pel-, 2 koorn- en pel- en 2 korenmolens. De loodsen, welke vroeger aan den Hoorn woonden, zijn voor het meerendeel naar het Nieuwe-diep vertrokken; doch er wonen nog vele visscherlieden, die, behalve de gewone zeevisch, ook panharing en oesters vangen. Voor de scheepvaart bestaan er twee havens; als: de Oude-Haven, bij het Oude-Schild en de Nieuwe-Haven, in 1845 aangelegd, bij het Nieuwe-Schild.

De Herv., die er 3300 in getal zijn, onder welke 2100 Ledematen, maken de volgende zes gem. uit: den Burg, de Cocksdorp, den Hoorn, Oostereind, Oude-Schild en Waal-en-Koog, welke zeven kerken hebben en door zes Predikanten bediend worden.

De enkele Evang. Luth., die men er telt, wordt tot de gem. van den Helder gerekend.

De Doopsgez., die er 1080 in getal zijn, maken de gem. van den Burg-Waal-en-Oostereind en den Hoorn uit, welke vier kerken hebben en door twee Predikanten bediend worden.

De R. K., van welke men er 1200 aantreft, onder welke 800 Communikanten, maken de stat. van Burg, Cocksdorp en Oude-Schild uit, welke ieder eene kerk hebben en door drie Pastoors

bediend worden, terwijl de stat. van Burg en van Oude-Schild ieder eene eigen begraafplaats hebben.

De 13 Iar., die er wonen, behooren tot de ringsynagoge van den *Helder*.

Men heeft op het eiland acht scholen, als: eene te Burg, eene te Cocksdorp, eene aan den Hoorn, eene te Koog, eene te Oostereind, eene te Oost, eene te Oude-Schild, eene te Waal, benevens eene Fransche school te Burg, welke gezamenlijk gemiddeld door een getal van 800 leerlingen bezocht worden. Ook is er, op het Oude-Schild, een distributiekantoor voor de brievenposterijen, aan den Burg, een Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, hetwelk den 3 September 1822 is opgericht en ruim 30 Leden telt.

Het eerste gewag van *TEXEL* of *TESSHO*, vindt men omtrent 866, op de lijst der goederen en voorregten der St. Maartenskerk te Utrecht, in het jaar 900 opgesteld. Daaruit blijkt, dat een derde deel van *TEXEL*, zoo als het daar genoemd wordt, of ten minste een derde deel van hetgeen in *TEXEL* tot de kerkelijke schatkist behoorde, der Utrechtsche kerk toekwam, welke te dien einde door zekeren Priester *SYBRAND*, die twee broeders had, *OSTRAVEN* en *LINTRAVEN* genaamd, uit naam van *ORBALD* of *ODIBALD*, den twaalfden Bisschop van Utrecht, bestuurd werden. Keizer *OTTO III*, beschonk *DIRK II*, Graaf van *Holland*, in het jaar 985, met den eigendom van het landschap of graafschap van *TEXEL*, hetwelk *DIRK* te voren ter leen bezeten had en nu hadden de *Texelaren* hunne lotgevallen met de *Kenemers* gemeen. Sommigen willen, dat *TEXEL* toen eene uitgestrekte landstreek was en drie bijzondere graafschappen bevatte, van welke ook een *TEXEL* genoemd werd. Doch de woorden van den giftbrief, op welke men die gissing bouwt, zeggen zulks niet duidelijk. *TEXEL* was, naar het gemeen gevoelen der laatste schrijvers, toen en lang daarna nog aan het vaste land gehecht, dat beschermd werd tegen de Noordzee, door eene reeks duinen, welke nog langs de kusten van Holland en den geheelen rei eilanden zichtbaar zijn. Alleen ten Noorden was het door een water, waardoor het meer *Flevo*, in de Noordzee uitliep, en thans nog het *Vlie* genoemd wordt, van het land afgescheiden. Het zou eerst door den geweldigen watervloed van het jaar 1170, van het vasteland afgerukt en tot een afzonderlijk eiland geworden zijn. Hare oppervlakte, welke meer en meer, door de zeevloed werd verminderd, bedroeg naauwelijks de helft van de tegenwoordige, en bestond, behalve uit duinen, schorren, krekens, poelen en onbeduidende droogten, uit negen en twintig te samen vereenigde polderlanden, waarin den Burg, den Hoorn, de Koog, de Westen, het Oude-Schild, de Waal en Oostereind aangetroffen werden; de verschillende bedijkingen van 1488 tot 1846, hebben hare oppervlakte meer dan verdubbeld, zoo dat dit eiland, thans bovendien nog de volgende polders bevat, als: het Burger-Nieuwland, Waal-en-Burg, het Grie, de Kuil, het Hoornder-Nieuwland, het Weezenspijk, het Eijerland, de Eendragt en de thans drooggemaakt wordende Prins-Hendrik-polder. Vroeger had men er nog den in 1792 ingevloeden polder Hoorn-en-Burg. Doch zoo *TEXEL* vast land geweest is, moet het reeds drie eeuwen vroeger van gedaante veranderd zijn, alzoo het in de bovengemelde lijst der Utrechtsche kerkgoederen, reeds den naam van eiland draagt. In het jaar 1182 of 1183, bedwong Graaf *Floris de Friezen* op *TEXEL* en *Wieringen*,

ben noodzakende, hem vier duizend markzilvers (eens thans moeilijk te bepalen som, maar welke voor dien tijd zeer aanzienlijk was), op te brengen. Graaf WILLEM I, bielde in het jaar 1204, zijne nicht de Gravin ADA, in eenen kelder van den Burg, op het eil. TEXEL gevangen. Die van TEXEL hadden met de Dregter Friezen zich in het jaar 1288 gekant tegen de ondernemingen van Graaf FLORIS V, tegen West-Friesland en onderwierpen zich in het jaar 1289.

Wij vinden dat TEXEL, als een graaflijk leen weleer is bezeten geweest bij JAN VAN HESSEGOUWEN, Heer van Beaumont, die den bewoners, bij handvest van het jaar 1317, alle regten toestond, die zijn broeder, Graaf WILLEM III of de Goede, aan die van Hoogwouder-Ambacht en Dregterland vergoond had. Naderhand hebben zijne opvolgers uit den huize van CHATILLON, Graven van Blois, mede onderscheidene voorregten aan die van TEXEL gegeven. Na het afsterven van GUY VAN BLOIS, verviel dit leen aan Hertog ALBRECHT VAN BRUSEN, in of omtrent het jaar 1398. Hij schijnt er zijne tweede gemalin, MARGARETHA VAN CLEVE, mede begiftigd te hebben, dewijl men een handvest van haar vindt van 9 Junij 1401, dat door Hertog ALBRECHT in het zelfde jaar bekrachtigd werd. Ook bezat zij het na zijnen dood, zoo als blijkt uit eenen brief, gegeven in TEXEL den 1 September 1405. Hertog WILLEM VI, Graaf van Holland, schonk den 26 Maart 1414 naar stijl van den Hove, aldus in het jaar 1415, aan die van TEXEL het poortregt en gelijkje vrijheden als die van Alkmaar bezaten, in welk regt zij ook door Schout, Schepenen en Raden der stad Alkmaar, in het jaar 1434 zijn erkend. Na het overlijden van dezen Graaf heeft zijne weduwe de voorregten van die van TEXEL hersteld. MARGARETHA VAN BOURGONDIE, Moeder van Vrouw JACONA, heeft de heerlijkheid TEXEL in lijfstogt bezeten, hetwelk blijkt uit een octrooi door haar, in het jaar 1436, gegeven, om den polder van Wal-en-Burg en eenige andere nabij gelegene polders te bedijken. Uit krachte der bezitting, die Vrouwe MARGARETHA VAN BOURGONDIE gehad heeft, vindt men waarschijnlijk onder de privilegiën van TEXEL het handvest van Hertog FILIPS VAN BOURGONDIE, wegens den eed, welken hij gedaan heeft aan alle de ingezetenen der landen, die hem na den dood van Vrouw MARGARET weder waren aanbestorven. Gemelde Hertog beloofde, in het jaar 1442, voor hem en zijne nakomelingen de heerlijkheid en het land van TEXEL in hooge nog in lage gerechten nooit te zullen verkoopen of vervreemden. Die van TEXEL verloren echter, onder de regering van dezen Vorst, alle hunne regten en handvesten, omdat zij zich, in of omtrent het jaar 1426, met de Kennemers oproerig en wederhoorig tegen hunnen Landheer gedragen en getracht hadden, hem de stad Haarlem te ontveldigen. Dit vonnis werd hun, in het jaar 1456, gelijk mede het opbrengen van zeker ongewoon haardstede-geld, kwijt gescholden en zij in hunne voorregten hersteld.

JAN VAN NAALEDWIJK, in het jaar 1491, kennis van de opschuddingen in het noordergedeelte van Holland gekregen hebbende, vond geraden zich derwaarts te begeven, en er, ware het mogelijk, eenig voordeel, tot ondersteuning zijner verzwakte partij uit te trekken. Hij vertrok dan met zijne vloot, in Julij van Sluis en bemagtigde de eilanden TEXEL en Wieringen, doende de eilanders begripen, dat hij gekomen was, om hen van de zware schattingen te ontheffen en de rust in het land te herstellen, waardoor hij veel aanhang kreeg. Het grootste gedeelte van den zomer sleeft hij op en omtrent deze eilanden, houdende de Zuiderzee en zeegeten, met zijne vloot, onveilig.

Die van **TEXEL** mengden zich toen ter tijd, nevens de Kennemers, in het zoogenaamde Kaas- en Broodspel, waarover zij naderhand door den Hertog van Saxon gevoelig gestraft werden. » Vijf en twintig personen van **TEXEL** moesten in het zwart, blootshoofds, ongegard en » knielende vergiffenis komen verzoeken. De handvesten des eilands » moesten den Hertog in handen gesteld worden. De Hertog behield » de straffen der eilanders, die tot den vijand overgeloopen waren, aan » zich. Zij moesten zijn huis sterk maken, naar inhoud der brieven, » hun door den Raad van Holland toegezonden. Voorts moesten zij » 1000 Andriësguldens ongeveer 8000 guld. aan boete en twee maanden » lang vijf en twintig knechten betalen, die onder den Schout van » **TEXEL** staan, en dienen zouden om het eiland in rust te houden.” De verloren voorregten zullen hun, naar alle waarschijnlijkheid, of te gelijk met de andere Kennemers en Kennemervolgers, of in het jaar 1494, wedergegeven zijn. Het regt, ten minsten van den wind en lammertienden, die zij in erfpacht bezaten, en welke aan den Baljuw van Medemblik waren overgegeven, werden hun in het laatstgemelde jaar wederom opgedragen. Nog heden zegt men op **TEXEL**, wanneer een jongeling eene eeuwige liefde aan zijn meisje zweet, » als het maar geen Saksische eeuwigheid van drie jaren is,” omdat de Hertog van Saksen, in 1491, alle privilegiën en handvesten der Texelaren voor eeuwig verbeurd verklaard had, en zij die na drie jaren reeds weder terug hadden.

In het jaar 1522 werd **TEXEL** door de Geldersche Friezen tweemaal gebrandschat. In den zomer van dat jaar kwamen zij met twintig schepen aldaar aan, en vorderden de eerste maal eene brandschatting van 8000 Filipsgulden (omtrent 40,000 guld.) en de tweede reis 10,000 Filipsgulden (nagenoeg 50,000 guld.).

De Watergeuzen deden in het begin van Maart 1571 eene landing op **TEXEL**, waar zij het huis van den Schout en eene kerk verbrandden en een geheele vloot van wel 31 schepen wegnamen.

In Julij 1672 poogde de Engelsche vloot hier eene landing te doen, doch op den dag, welke bepaald was om met den vloed in kleine vaartuigen naar land te zeilen, hield de ebbe, tegen gewoonte, wel twaalf uren aan, waardoor hun het landen belet werd. Op de ebbe volgde een hevige storm uit het Noordwesten, die twee vijandelijke schepen deed vergaan, vele andere zwaar beschadigde en de geheele vloot van onze kust dreef.

In het jaar 1786 gebeurde bij **TEXEL** een voorval, hetwelk aanmerkelijk opziens baarde. Een Duinkerksche kaper, in de gedaante van een poon of Goereesche visschersehuit, naderde een Engelsch scheepje, van New-York naar Amsterdam bestemd, hetwelk niet ver van het Nieuwe-Diep voor anker lag. Daar men geen vermoeden van kaperij in eene onzijdige haven had, viel de bemagtiging gemakkelijk, en zeilden de Franschen voorts met den prijs naar zee, den zoogenaamden praischipper toeroepende: » Ik weet wel dat Holland en » Frankrijk het eens zijn.” Welbaast viel de Engelsche Gezant hierover klagtig bij de Algemeene Staten; eischende, dat de prijs, in den zelfden staat als hij genomen was, zou worden teruggegeven. Zoo gelukkig slaagde hierin de Staatsche Gezant aan het Fransche Hof, **LESTEVENON VAN BENKENRODE**, hoewel met zeer veel moeite, dat, in de teruggave van schip en lading, eerlang aan den eisch van den Engelschman voldaan werd.

Mr. GERHIT BUTSKENS, door Gecommitteerde Raden van het Noorderkwartier, in September 1786, tot Schout en Dijkgraaf van **TEXEL** en

Baljuw van het Eijerland aangesteld, had dien post met lof bekleed; was, ondanks zijne patriottische denkwijze, in die bedieningen gebleven, en in het laatst van December 1787, op last van Gecommitteerde Raden, weder derwaarts vertrokken. Burgemeesteren der dorpen Oostereind en de Waal weigerden hem als zoodanig te erkennen. Het gemeen van Oostereind, ten getale van omtrent vier honderd gewapenden, begeleid door zekeren **LAURENT DIJKE**, en van het Oude-Schild, onder aanvoering des schippers van 's Lands schuit, met eenige roeijers, kwamen in den Burg, van welk dorp **BUYSKENS** de Regenten op het raadhuis deed zamenroepen, om naar tijdsomstandigheden een besluit te nemen. Zoodra de zamengeschoolde en niets dan oproerig geweld in den zin hebbende volksmenigte zulks vernam, bezette zij het dorp den Burg en het huis van den Schout in dier voege, dat er niet dan met gevaar uit te komen was. Het razen, schelden, vloeken en dreigen, werd gevolgd van houwen met den zabel, geld afpersen, en besloten met het openloopen van de huisdeur, waarop **BUYSKENS** besloot de bijeengeroepen vergadering van Regenten weder te laten afzeggen. Dit geweld duurde tot 's avonds ten zes ure, wanneer vier personen, zich Gecommitteerden noemende van gemelden volkshoop, ten zijnen huize kwamen, en er op aandrongen, dat hij zich met hen naar hunne principalen zou begeven, betuigende, in geval van weigering, niet voor het behoud van hem, zijne vrouw en zijn huis te willen instaan. Niets was er op dan gehoorzamen. In de herberg *De Vergulde Kikkert* gekomen, werd hij gebragt voor eene menigte van omtrent vijf en twintig man. Gemelde **DIJKE** voerde het woord, en vroeg op wiens bevel hij heden op **TEXEL** kwam. Het antwoord, dat hij begreep desaangaande aan geen mensch, dan aan **Hun Ed. Mog. verantwoording** verschuldigd te zijn, deed niets af. Weldra zag hij zich genoodzaakt het besluit van Gecommitteerde Raden te voorschijn te brengen, doch dit hielp mede niet, want het volk wilde niet tot bedaren komen, vóór hij beloofd had, binnen driemaal vier en twintig uren, het eiland te verlaten en zijn ontslag als Schout te verzoeken. Hij vertrok diensvolgens naar Amsterdam, van waar hij Gecommitteerde Raden van het Noorderkwartier verslag van het gebeurde zond. Deze schikten wel eene bezending naar **TEXEL**, die het gedrag der eilanders afkeurden, maar, » uit overweging van de volstrekte onmogelijkheid, om hem in zijnen post te doen voortgaan, » zonder het eiland, zoo wel als zijn persoon, aan verregaande gevolgen bloot te stellen, en omdat hij uit overtuiging daarvan zijn ambt » geresigneerd had », **BUYSKENS** van zijn ambt ontsloeg, waarmede de bewegingen opbielden.

Het eil. **TEXEL**, in het begin van 1793, door het menigvuldige ijs ter rede, van het vaste land afgescheiden, vernam niet vóór den 23 Januarij, de komst der Franschen aan den Helder. Ofschoon die eilanders, wat het meerendeel betrof, bekend stonden voor aan het Huis van Oranje zeer verknocht, ontbrak het echter ook niet aan andersgezinden. Groote vreugde rees er bij dezen; op alle dorpen des eilands werden vrijheidsboomen geplant, de burgerij verkozen hunne eigene vertegenwoordigers. De oude Regeringspersonen deden afstand van hunne posten. De burgerij verzocht den Schout **CORNELIS THEODORUS ELOUT** aan te blijven, en de, in 1787, van zijnen post verlatene Secretaris **CORNELIS MARONIER** verkreeg die weder door de meerderheid van burgerstemmen. Op dit eiland bevonden zich sinds November eenige Fransche krijsgévangenen. Niet alleen kregen zij, door dien lotwissel, hunne

vrijheid en deelden zij in de vreugde der Patriottische Texelaren, maar bragten ook veel toe tot behoud der goede orde, rust en eensgezindheid der burgerij, terwijl de Chef der Brigade CANTARELLE, inzonderheid door zijne raadgevingen, de nieuw verkozene volksvertegenwoordigers bijstand bood.

Nadat in het jaar 1799, tijdens de landing van de Engelschen en Russen in Noord-Holland, de geringe magt welke zich destijds op Texel bevond en slechts uit 80 of 60 man bestond, den 28 Augustus dit eiland verlaten had, werd het den volgenden dag door de Engelschen, in naam van den Koning van Engeland en den Prins van Oranje, in bezit genomen, als wanneer aldaar alle openbare gebouwen werden in beslag genomen, om tot huisvesting te dienen van een korps, hetwelk zamengesteld werd uit vrijwillige zeelieden en overloopers, terwijl ook de burgerij met inkwartiering bezwaard werd. Door dit een en ander werd de toestand der inwoners meer en meer hachelijk, daar het eiland van allen toevoer ontbloot en de behoefte grooter dan gewoonlijk was; waarbij nog kwam, dat de Engelschen alles opkochten en naar de vloot vervoerden. Hierdoor ontstond er zulk eene schaarste van levensmiddelen, dat er den 15 September nog slechts voor zes dagen rogge en noch gort, noch erwten, noch boter meer voorhanden was. Op de klagen daarover werden er wel eenige maatregelen tot wering van gevreesd gebrek genomen, maar daarentegen zagen de inwoners zich genoodzaakt, in de volgende maand, den Engelschen 840,000 pond hooi te leveren. Gelukkig dus voor de Texelaars dat de vijand reeds in November ons Vaderland en dus ook Texel ontruimde.

Het eiland Texel had onder het Fransche bestuur, boven vele andere plaatsen, zwaar geleden door de geheele stremming van den handel. Bij de willekeurige opschrijving tot de krijgsdienst, was het genoodzaakt tot de levering van nog 120 kustbewaarders, onder Fransche Bevelhebbers, wier ongehoorde dwang een aantal huisgezinnen tot den bedelstaf voerde. Schrikkelijk waren de kwellingen en afpersingen der Douaniers, en het meerdertal der van tijd tot tijd afwisselende plaatselijke kommandanten onderscheidde zich door verdrukking en mishandeling. De brave bewoners van dit eiland, het juk dier ondragelijke overheersching sedert lang met ongeduld torschende, hadden naauwelijks den aftogt der Franschen uit Amsterdam en de aldaar ontstane bewegingen vernomen, of zij deden, den 18 November, de Hollandsche vlag van den kerktoeren van het Oostereind wapperen en namen de Fransche arenden van de huizen der beambten weg, zonder hun uitbundig gejuich door eenige wandaad te onteeren. Doch de gestrenge maatregelen, door den Admiraal VANBURG, die op den Helder het bevel voerde, hiertegen genomen, noodzaakten hen weldra de vlag weder in te halen en de herstelling der weggenomene arenden te gedoogen. Hierop ontstond eene gedwongene rust, welke tot den 4 December voortduurde. Toen, namelijk, scheen het vertrek van eenige gewapende vaartuigen, op last van den straks genoemden Admiraal, voor het Oude- en het Nieuwe-Schild geplaatst, eene te gunstige gelegenheid tot hervatting van het verlossingswerk aan te bieden, om daarvan geen gebruik te maken. Op het Oostereind en het Nieuwe-Schild had zich eene kompagnie van tachtig schutters gevormd, en zich op de best mogelijke wijze gewapend. Deze heesch op beide plaatsen de Hollandsche vlag en trok naar het Oude-Schild, waar men, bij hunne komst, mede reeds de vlag op den toren geplaatst had. Met eenige dapperen van hier versterkt, hadden zij moeds genoeg de schans, welke

door een aanmerkelijk aantal manschappen, onder bevel van eenen Franschen Officier, bezet en van het noodige geschut voorzien was, op te eischen. Hierop kwam een Sergeant der kustkanonniers, WILLEM LAU-
 AARS geheeten, met zeven en twintig man aan den buitenpost en gaf, door het afschieten der geweren in de lucht, het teeken van verbroeder-
 ing, hetwelk door het geroep van *Oranje boven* bevestigd werd. Men
 waagde echter thans geen verderen aanval, maar trok naar den Burg,
 om ook aldaar de vlag der onafhankelijkheid van den toren te doen
 vliegen. Den volgende dag kwamen, op den Hoogen berg, omtrent
 acht honderd man, met allerlei wapentuig, bijeen, gezind om op dezen
 dag de verlossing van TAxX te voltoojen; doch dit vorderde de ver-
 overing eener sterkte, die tot verdediging zeer wel was toegerust, en, we-
 gens gebrek aan kanon, alleen door bestorming was in te nemen. Men
 was ook besloten tot dit uiterste te komen, doch vond raadzaam, daar-
 van vooraf aan de Regering kennis te geven. Deze, die zich reeds met
 het beramen van maatregelen ter ondersteuning van het heldhaftig op-
 zet had bezig gehouden, deed het voorstel om eerst den weg van on-
 derhandeling te beproeven, hetwelk goedgekeurd werd. Hierop traden
 eenige gemagtigden, binnen het fort toegelaten, met den Franschen
 Bevelhebber in gesprek, met dat gewenscht gevolg, dat des namid-
 dags te vijf uren een verdrag getroffen werd, volgens hetwelk een deel
 schutters de kleine poort inhouden, en de bezetting, den volgende
 morgen, met krijgseer zou uittrekken, om terstond op de noodige vaar-
 tuigen vervoerd te worden. Dit verdrag werd door de burgers met
 een luid vreugdegejuich goedgekeurd, waarop elk, gerust en vreedzaam
 naar zijne woning terug keerde. Doch de ontdekking dat de Plaats-
 majoor toebereidselen maakte, om het fort te laten springen, deed
 den kapitein van BAZANEN het moedig besluit nemen, om zich van
 dien trouweloozen te verzekeren, en bragt, zoodra het voornemen
 van den Plaats-Majoor ruchtbaar werd, alles in den nacht op de
 been. Bij eene nieuwe raadpleging der overheid met de hoofden van
 den opstand, werd algemeen geoordeeld, dat het verdrag geschonden
 was. De vorige bezending begaf zich derhalve op nieuw naar den Fran-
 schen Bevelhebber, en eischte nu de overgave op genade of ongenade, on-
 der bedreiging van eenen oogenblikkelijken storm. De bevelhebber,
 de wettigheid der vordering erkennende, en zijn leedwezen over het
 gebeurde verklarende, gaf zich met de bezetting, als krijgsgevangen,
 over, onder betuiging van zijn vertrouwen op eene edelmoedige be-
 handeling; aan welk vertrouwen ook beantwoord werd, door hem,
 op zijn woord van eer, te ontslaan. De bezetting van het fort door
 de schutters, en de ontwapening en inscheping van alle de Franschen
 en vreemde krijgsbenden nam dadelijk eenen aanvang; de Plaats-Ma-
 joor, die in zijne dolsinnige woede nog steeds volhardde, werd ge-
 boeid aan boord gebragt. Gewapende manschappen werden op elk
 vaartuig geplaatst, en de koers regt op Amsterdam gezet, waar deze
 krijgsgevangenen aan den Admiraal VAN DOORNEN werden overgeleverd.
 Na de bevrijding van geheel TAxX, nam de kapitein van BREENINGEN,
 op dringend verzoek, het opperbevel aan. De nog aanwezige krijgs-
 knechten, aan wier keuze een onverbinderd vertrek, of trouw aan
 Oranje gesteld was, schaarden zich gaarne onder zijne vanen. Men
 voorzag terstond, met de meeste zorgvuldigheid, in de bezetting van
 alle posten, en zwoer elkanderen trouw tot in den dood, in geval men
 van den *Helder* met nieuwen dwang bedreigd werd. Eerlang werden
 ook van Amsterdam de noodige wapenen toegevoerd, en binnen

weinig dagen waren vijf kompagnien, te samen omtrent acht honderd man, ten volle geordend en gewapend. De post van Luitenant Kolonel over dit bataillon werd aan den Heer Amk opgedragen, die zich, bij het geheele verlossingswerk, door beleid en moed loffelijk onderscheiden had; en gaarne liet zich deze gewapende burgermagt het bezwaar welgevallen, verbonden aan de bewaking van het eiland tegen over eenen vijand, die, eerst vijf maanden later, zijnen geduchten post verliet.

Dikwijls heeft Texel door hooge vloed en zware stormen geleden en men had hier zware dijkbreuken, zoo als in het jaar 1403, toen, naar men wil, de zeegaten verwijd zijn. In 1583 sloegen de Noorderzeeweringen geheel weg en de polder Waal-en-Burg bleef tachtig jaren ondergevloeid, zoodat, volgens de *kronyk van Medemblik*, de Ruigendijk eerst in 1663 aanmerkelijk verbeterd en verzwaaard werd. In 1625, liepen er vele plaatsen onder. In 1628 en 1629 braken de zeedijken ten N. en Z. door en het water stond zoo hoog, dat het aan den Burg, tusschen de huizen door in de gracht van den Burg liep.

Op St. Nicolaasavond van het jaar 1665 brak de Zuiderdijk, bij het Schild, door, en, voorloopig hersteld zijnde, viel hij in het volgende jaar weder in. Bij dezen laatsten storm sloeg er mede een gat in den dijk op Oostereind, waarvan nog eene diepe wiel te zien is.

Den 1 October 1697 brak de Waalderdijk in, en den 8 December viel, door eenen zwaren storm, weder een groot gat in de gezegde dijken; terwijl de schade aan de schepen, die op de reede lagen, mede zeer groot was.

Ook bij den watervloed van Februarij 1825, zijn in den Zuiderdijk onderscheiden gaten gevallen, zoodat de pold. het Grie overstrooomde, waarom ook de binnendijk bezweek, en al het veld deed onderloopen; Ondertusschen konden de meeste inwoners in hunne huizen blijven: omdat deze op hoogten zijn gebouwd, waardoor ook het meeste veen behouden werd. Bovendien voer de reddingsboot gedurig af en aan, niet zonder levensgevaar der moedige zeelieden. Eenmaal althans, in den nacht, te na aan de dijkbreuk gekomen zijnde, werd zij door den stroom naar buiten, door de eb veroorzaakt, bijna mede gesleept. Men redde zich met inspanning van alle kracht nog slechts tegen den binnenkant des dijks. Een andere keer werden zij door eene donderbui en hoos overvallen, die de boot onderst boven keerde en vijf der manschappen overstelpde, zonder dat het echter iemand het leven kostte. Ook de andere dijk, digt bij het Oude-Schild, werd met moeite behouden.

Op de kusten van dit eil. zijn een aanzienlijk getal schepen vergaan. Den 3 November 1658 strandden 35 zeeschepen, met eenen zuidwestelijken storm. Den 18 December 1660 bleven, van 155 schepen, 38 voor anker liggen; de overige strandden of kapten bij tijds hunne ankers. Op het laatst van 1683 kwamen eenige oorlogschepen uit Zweden hier voor gaats en werden door eenen zwaren storm overvallen; daarbij strandden: de *Hollandia*, van 84 stukken en 450 koppen, het volk gered; de *Woerden*, van 72 stukken en 350 koppen, waarvan 58 gered; de *Tijdverdrif*, van 84 stukken en 230 koppen, waarvan 15 gered; de *Prins te paard*, van 54 stukken en 230 koppen, allen verdronken; de *Leeuwin*, van 54 stukken en 230 koppen, allen gered; de *Gouda*, van 42 stukken en 175 koppen, grootendeels gered, alsmede nog twee oorlogschepen van Enkhuizen en Hoorn en verscheidene koopvaarders.

TERMUNTEN (KLEIN-) of **ODD-TERMUNTEN**, het westelijk gedeelte van het d. *Termuntten*, in het *Oldambt*, prov. *Groningen*, arr. en 4 u. N. van *Winschoten*, kant. en 4 u. N. O. van *Zuidbroek*; met 7 h. en 50 inw., doch met inbegrip van *Termunterzijl*, dat mede onder **KLEIN-TERMUNTEN** behoort, 60 h. en 140 inw. tellende

TERMUNTEN-EN-BORGSWEEER, kerk. gem., prov. *Groningen*, klass. van *Winschoten*, ring van *Mildwolde*.

Men heeft er twee kerken, als ééne ter *Termuntten* en ééne te *Borgsweer*, en telt er 1100 zielen, onder welke 220 Ledematen. Vroeger maakte *Termuntten* en *Borgsweer* ieder eene afzonderlijke gem., hebbende *Termuntten* tot eersten Predikant gehad *Johannes Herwicus*, die er in 1603 stond en tot opvolger had *Gerardus Everhardi*, die in 1621 naar *Bellingwolde* vertrok. Gedurende de dienst van dezen laatste, worden de beide gem. vereenigd, en dit bleef zoo tot in het jaar 1654, toen er *Henricus Toxoparus* stond, wiens zoon, *Wilhelmus Toxoparus*, in het gemelde jaar te *Borgsweer* beroepen werd, terwijl de vader te *Termuntten* in dienst bleef. Toen echter in het jaar 1687, na het overlijden van den Predikant van *Termuntten*, *Hermanus van Gelderen*, *Nicolaas Gilloy* van *Borgsweer* naar *Termuntten* beroepen werd, zijn de beide plaatsen weder vereenigd, zoo als zij dit nog zijn; hoewel ieder dorp zijn eigen kerkeraad, en ook afzonderlijke kerkelijke administratie en inrigtingen heeft. Het beroep geschiedt door stemgerechtigden en den kerkeraad.

TERMUNTER-DIEP (HET) of **HET KLEINEDIEP**, watertje in het *Oldambt*, prov. *Groningen*, dat van den *Be-dam* komt, al kronkelende voortloopt en nabij de huizen te *Termunterzijl* in het *Zijldiep* uitwaart. Zeer zeker is dit *Termunterdiep* een gedeelte van de *Be*, die door *Termuntten* heen liep, blijkens de benaming van *Be-dam*.

TERMUNTER-ZIJL, geh. in het *Oldambt*, prov. *Groningen*, arr. en 3½ u. N. van *Winschoten*, kant. en 4 u. N. O. van *Zuidbroek*, gem. en 10 min. N. W. van *Termuntten*; met 55 h. en 590 inw.

Het ontleent zijnen naam van eene aldaar liggende sluis, door welke eene drukke scheepvaart is, zijnde er in het jaar 1843 ingeklaard 242 zeeschepen. Zij dient ook, om het hooge binnenwater van het *Oldambt* in zee te lozen en is daartoe reeds lang gebruikt, gelijk dit uit eenen brief van 1591, zijnde een verdrag tusschen *Reiderland* en het *Oldambt*, over den afloop der wateren, blijkt. Van de tegenwoordige zijl is, den 28 Julij 1725, de eerste steen gelegd door *Gerard Schaffer*, Drost der beide *Oldambten*, en zij werd toen de *Groot-Nieuwe-Termunter-zijl* genoemd. Vroeger stond zij onder het opzicht van den Drost der *Oldambten*, als Overste Schepper, en van tien *Zijlvesten*. Deze laatsten werden door de *Hoofdingelanden* in de dorpen gekozen en bleven daarin gewoonlijk levenslang, hoewel die post wederzijds opzegbaar was. Een *Ontvanger*, die tevens *Secretaris* en *Fisikaal* was, beurde de zijlschotten, en betaalde de gemaakte werken op ordoonantie van den Drost en de gemagtigde *zijlvesten*. Openlijk werd daarvan jaarlijks een rekendag gehouden ten overstaan der dorpsvolmagten; hoewel buitendien de *Ontvanger* daarvan ook nog ter nadere inzage rekening deed aan gemagtigden des Raads in *Groningen*. Het *Klei-Oldambt* had in dit *zijlvest* drie *zijlvesten*, als: *Groot-Termuntten* een, *Klein-Termuntten* een, en *Wolden-dorp* een; — het *Wold-Oldambt* zeven, als: *Oostwolde*, *Midwolde* en *Midwolderhamrik*, te samen een; *Scheemda* en *Scheemder-Hamrik* een; *Noordbroek* een; *Zuidbroek*

en Muntendam een; de Meeden een; Westerlee en Heiligerlee een, en Eeksta een. De andere dorpen van het Oldambt, als Winschoten, de Beerte, Beertster-Hamrik, en Finsterwold, wateren uit door de Beertster- en Bellingwolder-zijlen en hebben een afgezonderd beheer, terwijl de Wildervank en Veenendam grootendeels afloopen door het Sappenmeer. Tegenwoordig bestaat dit zijlvest uit eenen Oversten-Schepper, zes Zijlvesten en negen Schepers, met eenen Secretaris en Ontvanger, zijnde de Overste Schepers en zes Zijlvesten met het dagelijksch bestuur belast.

Te TERMUNTERSIL lag vroeger een merkwaardige grafheuvel, op een stuk lands aan den weg naar Termunten, dat evenwel thans geheel geslecht is. Dit kleine bergje had, bij eene langwerpig ronde gedaante, eene breedte van 30 ell. zuid- en noordwaarts, en strekte zich van het Oosten naar het Westen 12 ell. uit. Te rekenen naar de van tijd tot tijd gedane afgravingen, moet de oorspronkelijke hoogte 3 ell. boven het maaiveld bedragen hebben. Nevens dezen grafheuvel waren voorheen twee laagten van het Zuiden naar het Noorden, waaruit misschien de aarde, tot dezen tumulus benodigd, genomen was. Nadat men eerst 9 palm. en naderhand nog 12 palm. van den heuvel afgenomen had, ten einde met deze aarde de genoemde lage streken aan te vullen, ontdekte men toevallig, door het vinden van menschenbeenderen en lijkbussen, dat deze lang betwijfelde hoogte eene oude begraafplaats was. Toen men nu hierop een opzettelijk onderzoek in het werk stelde, vond men eerst eenige geraamten van menschen, liggende met het hoofd naar het Oosten en de voeten naar het Westen. Deze beenderen schenen van groote en sterk gespierde lieden te zijn geweest, wier gebit nog geheel gaaf bevonden werd. Onder deze geraamten vond men zoogenaamde urnen of lijkbussen, van welke er elf, in vorm en grootte verschillende, vrij ongeschonden uitgegraven werden. Bij of in deze groote lijkbussen worden ook somwijlen kleinere gevonden, waarvan de betekenis echter onzeker is. Behalve de urnen, vond men in deze begraafplaats ook nog beenderen van een paard, twee koperen sporen, een gedeelte van een oud zwaard en eenige voorwerpen van minder aangezien (1).

TERMUNTER-ZIJLDIEP, water in het *Oldambt*, prov. *Groningen*, dat bij de *Eexta*, nit het *Winschoter-diep*, noordwaarts naar Termunterzijl loopt, en zich door eene sluis aldaar in den mond der *Eems* ontlaat.

Het is grootendeels eene verdieping der *Oude-Be*, welke in de *Muntendammer-veenen* haren oorsprong had.

TERNAARD of TERNAAD, in het oud Friesch *Tornawerd*, *Tornawerth* of *Tunawerth*, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*; griet. *West-Dongeradeel*, arr. en 6 u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. O. ten N. van *Holwerd*, $\frac{1}{2}$ u. van de *Wadden*.

Men telt er, in de kom van het d., 70 h. en 480 inw., en met de daartoe behoorende geh. *Teiburen*, het *Schoor* en de *Vischbuurt* 170 h. en 1100 inw., die meest in den landbouw, voornamelijk in de vlas- en aardappelteelt, hun bestaan vinden. Men heeft er voortreffelijke en vruchtbare bouwlanden, alsmede eene eendenkooi en eenen korenmolen. Vroeger had men hier ook eene bierbrouwerij.

(1) Over dezen grafheuvel heeft *WESTENDORP* eene afzonderlijke Verhandeling geschreven, die ook in het eerste stuk van zijne *Antiquiteiten* staat. Zie tevens de staats verhandeling van *Dr. R. WESTENDORP* in het 1e d. der *Natuurlijke Historie der provincie Groningen*, bl. 296.

De Herv., die er 1030 in getal zijn, onder welke 180 Ledematen, maken eene gem. uit, die tot de klass. van *Dackum*, ring van *Holwerd*, behoort. De eerste die in deze gem. het leeraarsambt heeft waargenomen, is geweest JOHANNES PERAI, die in het jaar 1601 herwaarts kwam en in het jaar 1606 naar Bolwarder-Drijland vertrok. De vrij groote en schoone kerk, heeft een fraai orgel. Zij stond vooreen aan de tegenwoordige Vischbuurt nabij dit dorp, doch digter aan zee. Men heeft haar van daar verplaatst, om de toenmalige afspeling der zee aan dien kant. Deze kerk heeft eenen spitsen toren, een fraai orgel, benevens oude grafsteenen.

De Doopsgez., die er 70 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Holwerd-Blija-en-Vischbuurt*, welke onder dit d. eene kerk heeft in de Vischbuurt.

In het jaar 1837 is te TERNNAARD eene nieuwe school en onderwijzerswoning gebouwd, wordende de school gemiddeld door een getal van 140 leerlingen bezocht.

In of nabij dit dorp waren oudtijds vele aanzienlijke staten of stins. Enige hoogten, wieren genoemd, wijzen nog hare oude standplaatsen aan. Thans vindt men er nog de vernieuwde staten Herwey en Aylva. Ook staat hier het Grietenijhuis, in de Kerkbuurt.

Dit d. is de geboorteplaats van den Geschiedkundige en Latijnsche Dichter JOHANNES SCHRADE, geb. in December 1721, † in 1783, als Hoogleeraar in de Welsprekendheid en Geschiedenis te Franeker.

De kermis valt in den 24 Augustus.

TERNATAANSCH EILANDEN (DE), eilandengroep in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*.

Zij worden bespoeld ten N. door de Salibabo-zee, ten O. door de Straat-van-Gilolo, ten Z. door de Ceramsche-zee en de Zee-van-Boeton, ten W. door de Straat-der-Molukkos.

Deze groep bevat het groote eil. Gilolo of Batoe-Tjina. Rondom dit groote eiland vindt men in het Noordoosten Mortaai, met het kleine Row; langs de westkust naar het Zuiden Ternate, Tidore, Marheo of Pottebakker, Motier, Makjan, Kaijo en de Batjan-groep; in het Zuiden de Obie-eilanden, en vandaar westwaarts de vier Xoella-eilanden. Alle te samen hebben, naar men meent, eene oppervlakte van 800 vierkante mijlen, en eene bevolking van 400,000 zielen.

De Vorst van Ternate was vroeger de magtigste der Moluksche Vorsten. Behalve eene groote menigte eilanden, strekte zijn gezag zich ook over een groot gedeelte van Celebes uit; te weten van Menado tot aan de Bogt van Catsjeli en Tomini. Onderscheidene Koningen en Koningjes van het eiland Celebes, waren hem onderworpen, en moesten hem met hulptroepen bijstaan, waardoor de Koning van Ternate, van Celebes alleen, over bijna twintig duizend gewapenden kon beschikken; terwijl de troepen, welke hij van de talrijke, hem onderworpen eilanden bekomen kon, hem werkelijk onder de naburige Vorsten een gedocht aanzien gaven, en hem in staat stelden niet alleen Gilolo, maar ook Tidore, Batjan en later het eiland Sjaouw te veroveren. De grondlegger dezer magt van de Ternataansche Vorsten was de Koning BAB ULLAN, die omstreeks het begin der zestiende eeuw regeerde, en dapperheid met beleid wist te paren. De oude Ternataansche pantsers of volksliederen gewagen met grooten lof van zijne heldendaden.

Het oppergezag over deze eilanden berust tegenwoordig bij het Nederlandersche bewind; de bevolking moet, in geval van oorlog, met

vaartuigen, manschappen, krijgsbehoefden enz. worden bijgestaan. De Vorsten mogen geen verkeer met vreemden naar buiten houden, zonder toestemming van den Resident; terwijl alle vreemdelingen, die zich op de eilanden verlangen te vestigen, een bepaald verlof van het Nederlandsche Gouvernement behoeven, en steeds onder Nederlandsch gezag leven. Ook is het den Vorsten verboden, over hunne eigene onderdanen willekeurige straffen, verbeurdverklaringen of verminkingen uit te spreken, en zelfs de inlandsche ambtenaren worden niet dan onder goedkeuring van het Gouvernement aangesteld. Na den Rijksbestuurder Djoegoegor of Joegoegoe en de Djoeroe Toulies of Secretarissen, heeft men Singadjies of Districtshoofden, en onder deze Bohatoes, Kimelalia's en Pomeniela's, met het toezigt over de dorpen belast. De Vorst ontvangt slechts een gedeelte van het jaargeld of subsidie; het ander gedeelte is voor zijne Rijksgrooten; de overige inkomsten der Vorsten en Grooten spruiten voort uit de hun toebedeelde distrikten of dorpen, uit een of ander monopolie aldaar, of uit de vischvangst, jagt en heeren diensten. De Singadjies en mindere ambtenaren trekken ook eenige inkomsten uit de dorpen, over welke zij het toezigt houden. Op enkele eilanden is het bewind alleen in handen van Singadjies, of Orang-Kajjas.

De voornaamste kapeu aan de kusten dezer eilanden zijn; de Rot-sige-punt, in het zuidwesten van *Groot-Obie*; Punt-Laboe in het zuidwesten, en Hennekes-hoek in het zuidoosten van Batjan. Op Gilolo de Zuidhoek of Kokos-punt of Kaap-Lebiha, Punt-Samolín, de Noordhoek-van-Straat-Patientie, Punt-Salila of Noordpunt, Kaap-Salaway, de Kaap van het Noordooster-Schiereiland, verder Punt-Monat, Sjan-pee-punt en Kaap-Taboe of Patanie de Uithoek van het Zuidooster-Schiereiland.

De eilanden Ternate, Tidór en Makjan zijn eigenlijk niets anders dan vuurbergen, die zich stont uit zee verheffen; ook op de meeste andere eilanden worden nog rookende vulkanen aangetroffen, zoo als de Tobo, op Mortaai, en de Gamma-knor (meer juist Goenong-Kanore), op Gilolo. Bovendien heeft men op het laatstgenoemde eiland, in de rigting der Schiereilanden, eigenlijke bergketens, van welke eene in het Noordoosten, in het steile voorbergte van kaap Salaway eindigt. Op Batjan, op Obie en op de Xoella-eilanden zijn onderscheidene bergen, die daar, zoo wel als op Gilolo, ten deele uit graniet, siniet en dergelijke steensoorten en ten deele uit vulkanen bestaan. In het algemeen wil men ten aanzien van de vuurbergen dezer eilanden hebben opgemerkt, dat zij bij uitbarstingen zelden lava of stoffen in gesmolten en vloeijenden toestand uitwerpen, maar meestal asch of gloeiende steenen, waarvan vele in eenen staat van verglazing zijn, of zich als de slakken in ijzersmelterijen voordoen. Het schijnt boven allen twijfel verheven te wezen, dat de vulkanen van onderscheidene eilanden onderling en met de zee gemeenschap hebben.

Daar het meestal kleine eilanden zijn met rijzenden grond of bergachtig, zoo heeft men er slechts aan het vlakke strand nu en dan eene groote hitte; doch aan de helling der bergen vermindert deze weldra, en tot zekere hoogte gekomen, voelt men, dat het des morgens en des avonds, vooral des nachts, vrij koel is. In het algemeen zijn deze eilanden zeer gezond, zoowel voor Europeanen als Aziaten.

Van de voortbrengselen van het plantenrijk heeft men er alle soorten van boomen, als: mangga, madgoestan, doerian enz.; verschillende

soorten van djmaboe, doch meer bijzonder de kanarie, een fraaije en reusachtige boom, die eenen hoogen ouderdom bereikt, met eene vrucht als amandelen, waaruit voortreffelijke olie geperst wordt; onder deze soort treft men boomen aan, die rijk zijn aan hars, waaronder zeer welriekende; de sagopalm die van 9 tot 14 jaren oud moet zijn, eer hij de noodige rijpheid heeft; de goemoetie, de kajapoet of leitum, die tot het geslacht van den laurierboom behoort, en van wiens bladen en bloesems de kajapoetolie getrokken wordt; de nagelboom, die gewoonlijk met het negende, soms eerst met het twaalfde jaar, of zelfs later vrucht draagt; de muskaatboom, welke met het tiende jaar begint vruchten te dragen, doch gemeenlijk eerst tusschen twaalf- en zestienjarigen ouderdom voortreffelijke nooten geeft en vervolgens gedurende een aantal jaren draagt; voorts groeijen er de dammer- of harsboom, de drakenbloedboom en de broodboom, ijzerhout en andere dunrzame, harde of taaije houtsoorten voor scheepsbouw, alsmede verschillende fraai gevlamde soorten voor kastenmakerij.

Van dieren heeft men er: runderen, herten, zwijnen, geiten, babi-roussa's, groote slangen, kleine giftige slangen, de bisa-biroe, de bisa-nipis, de idjoe, de vliegende hagedis, de groote vleermuis, ook wel vliegende kat en vliegende hond of vampier genoemd, die, met uitgespreide vliegvliezen, zes voet vlugt heeft; voorts de kasuaris, de paauw, de waterpaauw, de jaarvogel, met eenen zwaren, grooten krommen bek, waarop even zoo veel kerven of kringen komen, als de vogel jaren oud is. De paradijsvogel, in de Molukken ook godenvogel genoemd, is hier zeldzaam, doch wordt in groot aantal van de Papoese eilanden aangebragt. De walvisch, de zwaardvisch, de dolfin, haaijen, soms ter lengte van 18 voeten, de polypen of veelvoeten en in het algemeen eene onbegrijpelijk groote verscheidenheid en overvloed van eetbare vischsoorten.

De bevolking van de TERNATAANSCH EILANDEN is eene vermenging van verschillende stammen. Een gedeelte zou in het begin der dertiende eeuw, tijdens de vreeselijke invallen van DZSINGESKAN in het Chinese en andere rijken van het vaste land van Indië, alhier zijn aangekomen, waarbij zich later familiën van verschillende volken van den Archipel en zelfs Japanezen gevoegd hebben. Door de komst der Portugezen en later door die der Nederlanders zijn er Mistiesen van allerlei soort ontstaan, zoodat er vele rasverbasteringen gevonden worden.

De inwoners zijn goedaardig, gehecht aan hunne Vorsten, en evenmin verraderlijk als oproerig. De Tidoerezen zijn, zegt men, meer wispelturig en min onderworpen aan hunne Opperhoofden dan de overige eilanders. Ook bij de Vorsten en Grooten heerschen minder ondeugden dan wel elders in den Archipel. De bewoners van sommige eilanden of enkel van de binnenlanden, inzonderheid de bevolking van Gilolo en de daaronder behoorende kleinere eilanden ten Noorden en ten Oosten, worden Alfoeren genoemd. Zij gaan bijna naakt, zijn zeer eenvoudig van zeden en worden geprezen als goedhartig, eerlijk, opregt en gastvrij. De traagheid schijnt bij hen minder eene tweede natuur te zijn dan bij de andere inlanders.

De Vorsten en Grooten zijn wellevend en sierlijk in hunne taal en uitdrukkingen; ook zijn letteren en wetenschappen hun niet vreemd. Kunstvaardigheid, vooral in de weverij en den scheepsbouw, valt den landzaat niet te ontzeggen; men meent echter, dat de uitroeiing der specerijboomen op den geest des volks ongunstig heeft gewerkt, en dat traagheid en lusteloosheid daarvan de gevolgen zijn.

Verminkingen, inzonderheid het afkappen eener hand, schijnen voormaals onder de gewone straffen te hebben behoord; thans zijn alle wreede straffen verboden. — Wanneer het Nederlandsche Gouvernement hulptroepen van den Sultan van Ternate of Tidor noodig heeft, worden daartoe veelal Alfoeren geleverd, niet enkel als roeijers op de korrakorras, maar ook als strijders, die van pijl en boog of werppijlen, een tamboeksch zwaard en een groot houten schild voorzien zijn. — Zij gebruiken bij de betel gewoonlijk de vrucht van de sirie, terwijl daarentegen het blad op Java gebruikt wordt. Het doen groeijen van een nagel, schijnt hier vrij algemeen te zijn, doch zich tot den pink der linkerhand te bepalen.

De mannen, dragen een langen, wijden, katoenen sitsen of zijden kabaai of badjoe, die van voren open is en tot aan de kniën reikt. Om het hoofd hebben de gemeenen een boelan-boelan, dat is een doek van rood, wit of geruit linnen; wijders wordt hunne kleeding door eene katoenen broek voltooid. De aanzienlijken en vooral de Vorsten dragen kostbare tulbanden (dastars), kleederen van prachtige stoffen en veelal kousen en schoenen of houten voetsoelen (tjarpoe), die voorop van een rood klosje voorzien zijn, dat zij tusschen de voorste teenen klemmen.

De vrouwen zijn van middelmatige gestalte, aanvallig en berucht door hare kunstenaarijen in den minnehandel; zij vervaardigen minnedranken en zijn dermate jaloersch, dat zij enkel op vermoeden van ontrouw haren geliefden door vergif ombrengen. Onder de mindere klassen zijn de vrouwen zeer eenvoudig gekleed en slaan om de lendenen een gemeen katoenen kleedje; met de dekking van het bovenlijf bemoeijen zij zich weinig: even als alle vrouwen van den Archipel gaan zij blootshoofds, daar het dekken daarvan alleen den mannen geoorloofd is. De vrouwen der aanzienlijken gaan zediger gekleed, beminnen den dans, waarbij zij kostbaar zijn uitgedoscht met geborduurde zakdoeken, kostbare sitsen, kleedjes van gouden stoffen, prachtige doeken of salindangs, die zij toevouwen en over den linker schouder laten hangen. In eene zittende houding spreiden zij die over haren schoot uit, en laten niet na telkens hare behaagzucht in het oog te doen loopen. Van haar toilet maken zij veel werks en zijn zeer zindelijk op hare tanden, die of schitterend wit of opzettelijk glimmend zwart gemaakt zijn; zij baden zich dikwerf en wasschen haar ligchaam en haren met kokosmelk en limoensap, waarna zij zich met fijn gewreven sandelhout, met geurige olie gemengd, inwrijven. De Vorstinnen alleen dragen diamanten, parelen oor- en halssieraden. Enkele aanzienlijke vrouwen versieren zich met fraaije ringen en prachtige haarstekers, die als eene roos van diamanten of robijnen vervaardigd zijn. Sommigen dragen fraaije gouden bloemen in het haar, dat bij allen achter op het hoofd is opgestoken. In het algemeen gaan de vrouwen blootvoets, doch de aanzienlijke dragen mullen, hetzij aan den blooten voet of over zijden kousen, die gewoonlijk rood zijn. Zij worden door eenen stoet van slaven en slavinnen met oostersche pracht gevolgd.

De godsdienst is op de eilanden, ten westen van Gilolo gelegen, hoofdzakelijk de Mohammedaansche. Op Mortaai, Gilolo, Obie enz. bestaat de meerderheid der bevolking uit Heidenen.

Reeds in de eerste jaren der zeventiende eeuw, trachtten de Nederlanders op deze eilanden het Christendom in te voeren, en omstreeks 1612 hadden zij er twee Predikanten. Ten einde die Leeraars aan te moedigen, verleende de Oost-Indische Maatschappij hun eene

buitengewone toelage, onder den naam van Discipel-geld, bij het bekeeren en doopen van Mohammedanen of Heidenen. Het getal Christenen nam spoedig toe op Motier, Makjan, Batjan en op Obie, doch minder op Ternate en Tidor. Sedert het midden der achttiende eeuw schijnt evenwel dat getal aanmerkelijk te zijn afgenomen, bij gebrek aan behoorlijk godsdienstig en schoolonderwijs. De onvermoeide en verdienstelijke Predikant Kam, voor weinige jaren overleden, heeft, gedurende zijne bijna twintigjarige dienstbetrekking in het Gouvernement der Molukken, zijnen ijver ook tot de **TERNATAANSCH-EILANDEN** uitgestrekt. Thans telt men er ruim 200 Hervormden.

De taal is met het Hoewamobelsch verwant. Op Ternate, Tidor en de nabij gelegene kleine eilanden heerscht een tarleigen, dat zeer vloeiend en smeltend is, en, in beide opzichten, dat van onderscheidene andere Oostersche talen moet overtreffen. Op Gilolo en de daaromtrent gelegene eilanden wijkt de taal van het Ternataansch af. Men heeft echter ten aanzien van het eene, evenmin als van het andere, berigten, op welker naauwkeurigheid men staat kan maken.

Voorheen kwam de nagelteelt in aanmerking, als de voornaamste tak van landbouw, en hij was dit reeds, toen de Nederlanders met deze eilanden bekend werden. Het voornaamste produkt van Ternate, Tidor, Motier, Makjan en Batjan bestond in nageelen. Volgens sommigen was destijds de gewone jaarlijksche opbrengst 2000, doch volgens anderen slechts 400 bhaar; terwijl men alle seven jaren een grooten pluk had, die op het dubbel en meer van eenen gewonen oogst gerekend werd. Ternate bijvoorbeeld, leverde in een gewoon jaar 400, doch elke zeven jaar 1000 bhaar, in een gewoon jaar evenwel niet meer dan 500 of 600 bhaar. Aanvankelijk verkreeg men die tot lagen prijs, omdat men glaswerk, destijds zeer gewild bij de Ternatanen, in betaling gaf; weldra werd de prijs verhoogd, en de Nederlanders kwamen in het bezit van den uitsluitenden handel. De Sultan van Tidor nogthans hield zich niet getrouw aan het verdrag, toen, in 1613, de Engelschen hier kwamen, om slakhandel te drijven, hoogere prijzen boden, en die in geweren en buskruid betaalden. De prijs werd daarop hooger gesteld en nogmaals verhoogd in 1627, doch toen voor de laatste reis. Op den 31 Januarij 1652 kwam, met den Maharadja van Ternate, het traktaat ter uitroeijing der specerijboomen, onder zijn gehied, tot stand, en werd hem daarvoor 1000 Rijksdaalders, à 48 stuivers, elke maand toegelegd. De uitroeijing betrof ook het eiland Saleijer, en eenige jaren later werd zij tot het eiland Boeton, dat, zoo wel als Saleijer, onder Ternate behoorde, mede uitgestrekt. Met den Sultan van Tidor werd, in Julij 1657, een gelijk verdrag gesloten, en voor of na insgelijks met de Vorsten of Oudsten der andere **TERNATAANSCH-EILANDEN**. Heimelijk ontdook of openlijk versette men zich meermalen tegen de uitroeijing, tot dat, in het begin der achttiende eeuw, alles in rust geraakte. Voorts werden in 1713, bij een nieuwe beschikking, aan de Vorsten en Grooten van Ternate, Tidor, Batjan, Motier en Makjan jaargelden toegelegd, welke sedert steeds door Nederland zijn betaald geworden.

Nadat, ten gevolge der vermeerstering van de Molukken door de Engelschen, in 1796, door dezen duizenden van jonge specerijboomen naar Bengkoelen, Mauritius, Bourbon enz. werden overgebracht, waren Amboina en Banda niet langer in het uitsluitend bezit der

nagel- en muskaatteelt. Het Hoofdbestuur op Java kwam daardoor zelfs op het denkbeeld, om de **TERNATAANSCH-EILANDEN** geheel te verlaten. Dit gebeurde echter niet; doch deze verspreiding der specerijteelt strekte tot voorbereiding van een nieuw tijdvak. In 1824 brak dat tijdvak aan. De Gouverneur-Generaal van de **CAPELLEN** gaf, den 27 Mei 1824, te Ternate bevel, dat de uitroeiing der specerijboomen voortaan niet meer zou plaats hebben; dat het aankweken een ieder zou vrijstaan; doch aan het Gouvernement moesten geleverd worden de nagelen tot 80 cents, de foelie tot 60 cents en de noten tot 40 cents het oude pond, welke prijs aan de eigenaren zou worden betaald; terwijl de Sultans van Ternate en Tidor, met hunne Rijksgrooten, 10 ten honderd, van de in dier voege bepaalde prijzen, zouden trekken, ten einde ook hen in de uitbreiding der kultuur te doen belang stellen. In weerwil van die verordening duurt nogtans de uitkeering der jaargelden of subsidiën op den ouden voet voort. De specerijteelt heeft alleen nog eenig leven op Gilolo, doch nergens elders.

De landbouw is almede achterlijk, en de benoodigde rijst wordt van Menado getrokken, want de eilanden zelf brengen niet boven de 100 koyangs op. Op Tidor heerscht wel de meeste bedrijvigheid in landbouw en weverij. Behalve aldaar, is er weinig weverij. Katoen, in het garen geverwd, ten deele van Java aangebragt, wordt tot kleedjes verwerkt. Tabak wordt aangekweekt, tot kleine rolletjes gesponnen en uitgevoerd, evenwel minder dan in de achttiende eeuw, toen daarvan meer naar Java ging. Op Marheo vervaardigt men gemeen aardewerk. Van herten en buffelvleesch maakt men, ook tot uitvoer, dinding. De visscherij is zeer overvloedig en er wordt ook visch gezouten en gedroogd.

De Nederlanders verschenen voor het eerst op Ternate in het jaar 1599; en het gelukte hun weldra, de Spanjaarden en Portugezen uit de **TERNATAANSCH-EILANDEN** te verdrijven. Hunne gematigdheid vergenoegde zich echter niet met die overwinning, zonder, in navolging van hen, welke zij bestreden hadden, zich op die specerij-eilanden als meesters te vestigen. Met versche troepen kwamen thans de Spanjaarden uit de Philippijnen, en het viel hun te gemakkelijker, bij afwezigheid der Nederlanders, zich op nieuws alhier te nestelen, daar de Sultan van Tidor met hen, tegen dien van Ternate, gemeene zaak maakte. Bloedig en langdurig werd nu de strijd, doch de uitslag was eindelijk allezins gunstig voor Nederland.

Naar mate die Vorsten met der daad leenmannen werden van de Nederlandsche Maatschappij moesten ook de onderhoorige staten zich onderwerpen, terwijl bovendien daar, waar, zooals op de Noord- of Oostkust van Celebes, of de daaromtrent gelegene eilanden, de Leenmannen van Ternate, Tidor of Batjan oproerig werden, en door hunne Leenheeren niet konden bedwongen worden, deze regstreeks van het oppergebied der Nederlandsche Oostindische Maatschappij afhankelijk werden.

Eindelijk bleef het bezit van Gilolo nog een twistappel voor de Hoven van Ternate en Tidor, en welligt liet men hun dien, omdat men hunne eensgezindheid vreesde. Eerst in deze eeuw is aan dien twist een einde gemaakt; en hoezeer aan den Koning van Ternate steeds de hoogste rang wordt toegekend, leven echter beide Vorsten, als goede naburen, in vrede en eensgezindheid, ten minste zoo lang het den Nederlandschen Hoofdarbtenaar op Ternate zal gelukken, de goede verstandhouding tusschen hen te doen voortduren.

TERNATE, resid. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, tusschen $2^{\circ} 32' \text{ N. B.}$ en $1^{\circ} 52' \text{ Z. B.}$

Behalve de eigenlijke Ternataansche eilanden brengt men tot deze residentie in het Westen een gedeelte van Celebes, dat tot **TERNATE** behoord heeft, namelijk op de Oostkust van Celebes de distrikten Balante en Mondono, het radjaschap van Bangaai, de eilanden Peling, Bangaai, en dat van Tomboekoe, hetwelk zich tot in de Bogt van Tolo uitstrekt; in het Oosten behooren daartoe de eilanden oostelijk van Gilolo, tot en met de Papoesche-eilanden, waaronder vooral Waigeeuw of Waigee, Batante, Salawatty en Mysol of Miksoal, met het gedeelte der Noordkust van Nieuw-Guinea, dat leenpligtig of onderworpen is aan Tidor en tot aan of in de eigenlijk gezegde Groote- of Geelvinks-baai voortloopt, moeten genoemd worden.

TERNATE, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, resid. *Ternate*, tot de *Ternataansche-eilanden* behoorende, bewesten Gilolo; $0^{\circ} 30' \text{ N. B.}$, $144^{\circ} 54' \text{ O. L.}$

Dit eil., slechts zes mijlen in omtrek hebbende, en onder de kleinste der eigenlijke Molukken of zoogenaamde Ternataansche eilanden behoorende, wordt nogthans als het voornaamste dier groep beschouwd.

De gedaante van **TERNATE** is bijna rond. De grond is van vulkanischen aard; de uit den krater des bergs geworpene lava is reeds zeer oud, bijzonder vruchtbaar en door de verschillende klimaten bijna voor alle voortbrengselen geschikt. Het eiland is zijne vorming alleen aan de uitwerping dier stoffen verschuldigd.

Het geheele eiland is niet veel meer dan een enkele groote kegelvormige vulkaan, welke, met uitzondering van eene streek gronds aan den zeekant, met eene zachte glooiing rijst, en, volgens **FOSTER**, 1695 ell. hoog is. Aan de oostzijde is, langs het kanaal van Gilolo, het strand door aanslibbing verbreed, inzonderheid sedert het begin der achttiende eeuw.

De berg levert een treffend schouwspel op, wanneer men het eiland nadert, vooral in den vroegen morgen, daar de kruin alsdan geheel van wolken en dampen ontbloot is, en de duizenderlei voorwerpen in de eerste zonnestralen zich met verdubbelde bekoorlijkheid vertoonen. Tot bijna op den top is de berg dicht begroeid, en daar de grond van het geheele eiland van zee af snel in hoogte toeneemt, is de overgang tot eene koudere temperatuur na een paar uren tijds reeds duidelijk merkbaar. De top wordt in vier of vijf uren tijds bereikt. Het beklimmen, dat zeer moeilijk is en menigeen het leven gekost heeft, geschiedt aan de zuidwestzijde, doch boven moet men eenen omweg maken, omdat de krater in het Noordwesten gelegen is. Men kan zich bij het beklimmen van dezen berg tot op een uur gaans van een rijpaard bedienen, en niets overtreft de uitstekende vruchtbaarheid van dit lagere gedeelte, waar men overal fraaije tuinen, vruchtbare velden, welig dragende vruchtboomen of ook digte, reusachtige wouden aantreft. De weg wordt op deze hoogte voor paarden onbruikbaar en neemt niet alleen snel in steilte toe, maar loopt ook door zeer dicht geboomte, waaronder men vele wilde citroen-, kanarie- en mangabaomen, sago-palmen en andere vruchtboomen aantreft. Ravijnen van 160 tot 200 ellen diepte zijn op sommige plaatsen zeer nabij het smalle opwaarts gekronkelde voetpad. Met verwondering ziet men eenige bergbewoners, van hooger liggende hutten, met

eenen ligten gemakkelijken tred, zeer vlug den berg afstrippelen, of schoon zij met eenen grooten korf vruchten en groenten beladen zijn. Dagelijksche gewoonte maakt, dat zij den berg even gemakkelijk zoo wel op- als afgaan, als een Europeaan op den vlakken grond. De ravijnen en vreesselijke hollen, naar spelonken gelijkende, dragen duidelijke teekenen van door vroegere en zeer hevige vulkanische uitbarstingen en aardbevingen ontstaan te zijn. Op een vierde van den afstand houdt men een weinig rust, bij een klein gehucht, waar een vlaggestok is opgericht en een telegraaf, die aan den Resident beneden in het fort kennis geeft van de aan- of voorbijkomende schepen, welke van hier op eenen grooten afstand gezien kunnen worden. Niet verre van dit gehucht is een plein, met hooge kanarieboomen omringd, onder welker lommer drie grafplaatsen, namelijk van eenen Ternataanschen heilige en zijne beide zonen, gevonden worden. De grafsteden bestaan, op de gewone Mohammedaansche wijze, uit eenvoudige zerken met twee overeind staande steenen aan de beide einden. Eene verbaasende menigte kakatoes doet hier de lucht van hun schel geluid weergalmen. De kanarieboomen zijn met deze fraaije vogels in den letterlijken zin bedekt.

De weg begint nu allengs steiler te worden; doch dit ongemak vermeerderd eensklaps tot bijna loodregt, wanneer men ruim halverwege den top gekomen is. Hier moet men zich een goed eind wegs, op de zamengevouwen handen van twee sterke Alfoeren, naar boven laten helpen, wier buitengemeene behendigheid, vlugheid en kracht een ieder moet bewonderen. Op den top gekomen, ademt men de versehe levenslucht, met een in Indië zeldzaam gesmaakt genoeg, in, en geniet tevens een onuitsprekelijk schoon gezigt. Aan de eene zijde ziet men, over het hooge Gilolo heen, de kust van Nieuw-Guinea, en aan de andere zijde ontdekt men de Schildpad- en andere eilanden, over het eiland Batjan. In de verte ziet men de hooge piek van Tidore, het gebergte van Halamahera, en somtijds dat van Menado en eene ontelbare menigte eilanden, die zich op den blaauwen waterspiegel van den oceaan met een heerlijk groen vertoonen. Aan den voet des bergs ligt het fort Oranje en de stad Ternate. De opengespleten berg heeft eene vervaarlijke diepte. In de kloof ziet men bazalt, zwavel en kalk; terwijl geurige kruiden, planten en hoog riet in de nabijheid welig tieren. Velen zijn van gevoelen en het is niet onwaarschijnlijk, dat de berg van TERNATE, met die van Tidore, Makian en andere eilanden door onderaardsche kanalen verbonden is en dat een en de zelfde onderaardsche vuurkolk zich beurtelings door eenen van deze verschillende kraters ontlast. Althans de overeenstemming der aardbevingen op de onderscheidene eilanden, waarvan die van 1855 en 1856 een nieuw voorbeeld hebben opgeleverd, schijnt krachtig voor dit gevoelen te pleiten.

De vuurberg van TERNATE heeft dikwerf hevig gewoed, vooral in de jaren 1608, 1633, 1653 en 1673, bij welke laatste uitbarsting de lucht, door de daaruit geworpene dampen, dermate besmet werd, dat er vele menschen door sterven, en er te Batavia schier niemand gevonden werd, om als Landvoogd naar TERNATE te gaan. In 1836 heeft aldaar nog eene zware aardbeving plaats gehad. Er waren, vóór de laatste groote uitbarsting, zeven diepe kraters, in wier omtrek lava, puimsteen en asch van vreesselijke uitbarstingen getuigen. Deze kraters schijnen zich na elkander gevormd te hebben, zoo dat de eerste werkeloos bleef, nadat de tweede ontstaan was en zoo vervolgens. De zevende — na de laatste uitbarsting is de top nog

niet beklommen — alleen werkzaam, heeft in 1811 en 1814 meer dan gewoon gewoed, en destijds is, door de afstroomende lava, de Verbrande Hoek ontstaan. De vulkaan had sedert een aantal jaren niets dan rookzuilen doen opstijgen, doch heeft in de laatste jaren zich op nieuw door aardbevingen doen kennen. In 1836 en 1836 werden die zelfs op de naburige eilanden gevoeld. Daarop had, in Februarij 1838, eene uitbarsting plaats, waarbij vier Inlanders omkwamen; die, weinige oogenblikken te voren, in den krater waren afgedaald, om zwavel te rapen. Deze uitbarsting werd aan hunne nederdaling toegeschreven, daar men, volgens een op Ternate aangenomen gevoelen, meende, dat, bij het afklimmen, eenige steenen waren losgeraakt, welke door hunnen val in de diepte des kraters, de sluimerende krachten der ontzettende werkplaats opgewekt en de uitbarsting zouden hebben voortgebracht.

In Maart 1839 had eene nieuwe, doch meer hevige uitbarsting, welk door de zelfde oorzaak, plaats; althans kort nadat de Resident van Oram den krater had bezocht, werd de lucht door dikke asch verduisterd, en er vloeide gloeiende lava uit langs de zijden van den berg naar de vruchtbare streken. Dit alles echter was een flauw voorspel van hetgeen in de maand Februarij 1840 voorviel; toen waren de uitbarstingen en aardschuddingen allernoodlottigst voor het eiland. Op den 2 Februarij begonnen die uitbarstingen en trillingen; zij duurden acht en veertig uren voort en veroorzaakten aanmerkelijke schade. Nu evenwel blies de berg, gedurende eenige dagen, slechts rookzuilen uit zijne van onbeilen zwangere ingewanden, en de bevolking begon dus weder tot verademing te komen; maar in den nacht, die op den 14 volgde, werden zij op nieuw verschrikt. Na middernacht werden de trillingen steeds heviger en heviger en namen met den dag toe. Ook het gedruisch vermeerderde op eene schrikbarende wijze. Omstreeks elf ure des voormiddags van den 14 was het, als zoude het eiland opensplijten en zijne bewoners verzwelgen, of wel, met alles wat er op was, in den onpeilbaren afgrond verzinken. De radelooze eilanders zochten zich aan boord der vaartuigen te redden, en vele werden liefderijk op Tidor geherbergd. Doch de ijsselijkheden der verwoesting hadden thans het toppunt bereikt, en de vreeselijke werkingen der woedende natuur begonnen te verminderen, hoewel tuinen en woonhuizen vernield waren en geen enkel steenen huis was staande gebleven; zelfs het zoo stevig gebouwde kasteel, dat gedurende twee eeuwen menige aardbeving had wederstaan, was nu bezweken. De aarde had zich geopend, en, na water te hebben uitgeworpen, weder gesloten; terwijl de ontstane verzakkingen vele kloven gevormd hadden. Geen mensch nogtans had het leven hierbij verloren, hetgeen aan de waarschuwendende trillingen van den grond, die langzamerhand in hevigheid toenamen, te danken was. Nog maanden daarna hebben die trillingen, doch telkens aanmerkelijk minder hevig, op Ternate voortgeduurd. De kalmte keerde vervolgens in de ontstelde gemoederen der rampzalige bewoners terug, en men zocht uit de puinhoopen te redden, wat te redden was. De Sultan onderscheidde zich gedurende de ramp op eene zeer loffelijke wijze.

Den 23 December 1846 werden er op Ternate weder schokken van aardbeving gevoeld, van welke de twee eerste vrij hevig waren en door een donderend geluid werden voorafgegaan. Op den 7 Februarij daaraanvolgende werden de bewoners van het eiland op nieuw verontrust door eene uitbarsting van den berg, welke ongeveer een half

uur duurde. De bewolkte lucht belette van deze uitbarsting meer waar te nemen dan het donderend geluid, waarmede zij vergezeld ging en eene aschkolom, welke zich boven de wolken verhieft. De lavaastroom is benoorden den berg gevloeid, zonder schade aan te rigten. Sedert zijn te TERNATE nog twee schokken van aardbeving gevoeld; terwijl eindelijk op den 8 April, omstreeks half vier ure, aldaar eene zware aardbeving plaats had, welke zich in de rigting van het Noorden naar het Zuiden deed gevoelen en eenige seconden aanhield, zonder eenige schade aan de gebouwen te veroorzaken.

Er is op TERNATE een meer of lagoen, slechts door eenen rotswand van de zee gescheiden. Dewijl dit meer, bij aanmerkelijke diepte, tevens ruimte heeft voor een aantal schepen, zou het, bij het doorgraven of doen springen van den rotswand, tot eene veilige haven kunnen dienen. Men zegt, dat de Spanjaarden daarmede eenmaal eenem aanvang gemaakt hebben, doch, van wege de moeilijkheid, dien arbeid hebben gestaakt. Ongeveer ter halverwege van de kruin des bergs zijn enkele heete bronnen, echter van weinig beteekenis. Van de vuurberg stroomen de helderste beken naar zee en bieden een voortreffelijk drinkwater aan, waardoor men er overvloed van water heeft waarvan echter ten behoeve van den landbouw geen genoegzaam gebruik gemaakt wordt.

De luchtgesteldheid van TERNATE is bij uitmuntendheid zuiver en gezond. Wanneer men dit eiland uit zee nadert, ziet men noch des morgens, noch des avonds, die schicht van dampen en nevelen, welke de lage gronden van schier alle eilanden in den Oost-Indische-Archipel bedekken, en waarvan ook Amboina en Banda niet vrij zijn. Zelfs het zeer nabij gelegene eiland Tidor kan in dit opzigt niet vergeleken worden met TERNATE, waar nimmer eenige mist of moerasdamp opgemerkt wordt. Het majestueuse kegelvormige eiland verheft zich kristal helder uit den donkerblauwen oceaan, en de zuiverheid van den dampkring, die dit schoone land omgeeft, doet het frissche groen, waarmede het van den voet tot den kruin bedekt is, nog weliger en fraaijer uitkomen. Na Januarij waaijen hier oostelijke en na Junij westelijke en noordelijke winden, die echter niet zoo vast en bestendig zijn als op de Sunda-eilanden.

Behalve kokosboomen, sago en andere zuidvruchten, worden er ook Europesche groenten en aardappelen aangekweekt. Men bouwt een weinig tabak en ook katoen, om gekleurde of bonte kleedjes te weven; met de naburige eilanden wordt eenige handel gedreven. Er zijn geene andere eetbare wilde dieren dan herten en wilde zwijnen. Veel visch en zeer smakelijke groote schildpadden, gelijk mede de vliegende hond en de vliegende kak worden op TERNATE aangetroffen. De huisdieren bestaan in geiten en hoenders; terwijl er slechts enkele paarden worden aangetroffen. Onder de menigvuldige wilde vogelen vindt men zeer vele witte kakatoe's, die zeer schadelijk voor de vruchtboomen zijn.

Buiten zwavel, salpeter, bazalt, puimsteen en kalk, levert het delfstoffenrijk geene voorwerpen van belang op. Men wil evenwel ook, dat de grond eenig goud bevat.

Ofschoon de inboorlingen van TERNATE in het algemeen, en ook die van de overige eilanden dezer gewesten sterk en kloek van ligchaam zijn, ontwaart men toch een aanmerkelijk verschil tusschen de strandbewoners en de bergvolkeren. Deze laatsten zijn fersich gespierde mannen, die tegen alle vermoeijenissen en ontberingen gehard zijn, en eene groote ligchaamskracht met eene ongeloofelijke vlugheid paren.

De bergbewoners weten zeer wel hun voordeel met de koudere luchtstreek te doen, en kweken in regelmatige, zeer net aangelegde, tuintjes velerlei Europese groenten, peulvruchten, ajuin, kool, aardappelen en salade. De vangst van herten en wilde zwijnen, die hier zeer talrijk zijn, verschaft hun mede geen geringe winst naar evenredigheid van hunne weinige behoeften. Zij vangen de herten door middel van eenen val of knip van bamboes, die derwijze zamengesteld is, dat wanneer het dier den grond nabij den knip betreedt, dese los springt en hem een scherpen pen van bamboes door het lijf slaat. De wilde zwijnen worden door de snelbeenige Alfoeren op hunne wagt gemakkelijk ingehaald en doorgaans met pijlen doorschoten. Wanneer men hun voor een fraai hert of wild zwijn drie ropijen geeft, zijn zij uitmuntend te vreden. Groote zeeschildpadden, van 1.60 ell. lengte, die een zeer smakelijk vleesch hebben, worden voor den zelfden geringen prijs door de strandbewoners geleverd; zoodat de duurste en meest gezochte Europese gerechten hier de eenvoudigste spijsen van de dagelijksche tafel uitmaken. De kleeding der Ternatanen, zoo mannen als vrouwen, verschilt weinig van die der andere Moluksche eilanden. De mannen, die een meer krijgshaftig voorkomen dan de Ambonnezen en onderscheiden andere naburige eilanders hebben, weten met hunne klewangs of zwaarden vlug om te gaan; zij verpen die hoog in de lucht en vangen ze behendig weder op. Liefhebbers van den wapenhandel, van schermutselingen en spiegelgevechten zijnde, kunnen zij hunne nationale wapenen, en in het bijzonder pijl en boog en werpspiezen, met veel meer bekwaamheid behandelen dan het Europese schietgeweer. Ook van hunne schilden, die zeer lang zijn, weten zij zeer goed gebruik te maken. Krissen worden hier minder algemeen gedragen, dan op Java en Sumatra, doch geoeede Ternatanen hebben dit wapen altijd in den gordel, en wel aan de regter zijde. Rijksgrooten en andere aanzienlijke inhoorlingen dragen hier, gelijk overal in den Archipel, eenen fraaijen pedang of sabel, waarvan de scheede met goud of soewassa beslagen en het gevest met edele gesteenten versierd is.

De inwoners drijven eenen kleinen handel met de bewoners der Soloo-eilanden, die rijst, tripang, schildpadden, paarden, enz. en ook in stilte specerijen verruilen; terwijl die van de andere eilanden er jaarlijks klapperolie en eenige andere kleinigheden brengen, en het thans aan de Chinezen, die op Java, Amboina enz. wonen, geoorloofd is op TERNATE handel te drijven.

In het midden van Maart 1837, kwam Zijne Koninklijke Hoogheid Prins HENDRIK op TERNATE, bleef er eenige dagen, ontving de bezoeken der Sultans van TERNATE en Tidore, bezocht wederkeerig beide Vorsten en zag dus ook het eiland Tidore.

Sedert April 1822, heeft de voormalige Sultan van Palembang, MAHMOED-BADAR-ODEIN, die in 1821 overwonnen werd, TERNATE tot zijn verblijf gekregen.

TERNATE, st. in Oost-Indië, in den Moluksche-Archipel, resid. Ternate, op het eil. Ternate, waarvan het de hoofdstad is.

Dese stad bestaat in twee deelen, waarvan het eene ten N. van het fort Oranje, dat aan de Oostkust ligt, Ternate, en het andere, ten Z. daarvan, Malajoe, Maleyoe of Maleya genoemd wordt. Dit laatste gedeelte ligt langs het strand en wordt door Christenen, deels van Portugesche, deels van Nederlandsche afkomst, bewoond. Deze Christenen dragen ook den naam van

Orang-mardhika, vrijen, of Mardijkers en verrigten geene hoerendiensten; zij hebben schoone tuinen en fraaije wandelwegen. Het andere gedeelte der stad, Ternate, geheeten en mede langs het strand gelegen, is het verblijf der Mohammedanen of Ternatanen en bestaat hoofdzakelijk uit eenen regten wegg, die een klein kwartier uurs lang, zeer breed en effen met hooge vruchtboomen beplant is. De stad Ternate is met ongemeene netheid gebouwd en ingerigt. De straten zijn regt en breed, ongeplaveid, zoo als in Indië overal gebruikelijk is (welligt om dat de inlanders altijd bloot voets gaan), doch van harden sandgrond, en zoo effen als waren zij met eenen tuinroller vlak gemaakt. Men verbeeldt zich, bij het doorwandelen van dit oord, in eene der fraaiste dorpen van Java te zijn. De groote straat, die eene lengte van omtrent duizend schreden heeft, is ongemeen schoon. Eene fraai aangelegde en wel voorziene passar of markt verbreedt hier veel vertier en levendigheid.

Aan het einde van de plaats treft men de Mohammedaansche mis-sidjiet of moskee aan, die weleer veel hooger en fraaijer gebouwd is geweest, doch in 1703 afgebrand en weder op eene veel kleinere schaal opgetrokken is geworden. Deze tempel is door welig geboomte omlommerd, doch maakt in het midden der vrolijke lagchende natuur onbevallige en eene sombere, men zoude schier zeggen, treurige, vertooning.

De Protestantische kerk, een steenen gebouw, van weinig beteekenis, staat ten N. van het fort Oranje, en is de eenige ohristenkapel op het eil. Ternate; er wordt gemeenlijk door eenen Zending in gepredikt die het bestuur over de gem. heeft en te Ternate woont.

Niet verre van hier geniet men een gezigt, dat bij het evengemelde zeer afsteekt. De kraton of het paleis van den Sultan, ter linkerzijde, op een klein half uur van het kasteel Oranje, is een sierlijk en bevallig gebouw, hetwelk vrolijk gelegen is, en in geenen deele naar de akelige, in tienvoudige muren beslotene, kratons der meeste andere inlandsche Vorsten, zoo wel op Java als op Sumatra, gelijkt. Het staat op eenen heuvelachtigen grond, door vruchtboomen omgeven. Een fraaije weg, die derwaarts geleidt, heeft ter wederzijden een zeer net grasveld, ieder ruim 31 ell. in het vierkant, en geheel door eene schutting omheind. Men nadert door eene poort en treedt langs dertig trappen in de pendoppo en vervolgens in het paleis, welks steenen voetstuk een gedeelte van den berg uitmaakt, waarop het gebouwd is. Het is van steen en wit gepleisterd, zoodat het zich van verre zeer schoon voordoet, en is met veel smaak gebouwd, prachtig en eenvoudig; twee hoedanigheden, die anders, en vooral bij Oostersche Vorsten, zelden gepaard gaan.

TERNEUZE, kaap in Oost-Indië, in de Indische-Zee, aan de Zuidkust van het eil. Flores, een der Kleine-Sunda-eilanden.

TERNEUZEN, naam, welken bijna altijd in de wandeling aan de vesting Neuzen, in Staats-Vlaanderen, prov. Zeeland, gegeven wordt en zelfs in staatsstukken en andere van regeringswege uitgegeven documenten, hoewel ten onregte, voorkomt. Zie Neuzen.

TERNON, d. in Oost-Indië, op het Sundasche eil. Java, resid. Magelang.

TEROELE, ondijds Orlis, d., prov. Friesland, kw. Zevenwonden, griet. Doniawarstal, arr. en 2½ u. Z. ten O. van Sneek, kant. en 2½ u. N. van de Lemmer, aan het Koevordermeer. Men telt er 40 h. en ongeveer 80 inw.

De Herv., die er 50 in getal zijn, behooren tot de gem. *Langweer-Boornswaag-Indijken-en-Teroels*. Sedert het begin der voorgaande eeuw, heeft men hier geene kerk meer, zijnde die, welke er vroeger gestaan heeft, wegens bouwvalligheid afgebroken.

De 8 Doopsgez., die er wonen, behooren tot de gem. van *Woudsend*. — De R. K., die er 20 in getal zijn, worden tot de stat. van *St. Nicolaasge* gerekend. — Men heeft in dit dorp geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te Langweer of te Idskenhuisen.

Weleer was hier zeer vermaard het aanzienlijk geslacht van HETTINGA, en eene state van dien naam. TIETZ WALTES HETTINGA, die in 1580, door het Hof van Friesland, tot Substituut Grietman was aangesteld, werd hier met zijnen broeder GERAIT, in oorlogstijd, door de soldaten van den Hopman SNATER, in bezetting liggende in de Slooperschans, doodgeschoten. BENEDICTUS VAN HETTINGA, Kapitein van Ter-Oele, was de zoon van ERO, en de broeder van de vermaarde mannen HOMMA en TIETZ VAN HETTINGA. In de laatste helft der vorige eeuw waren er nog drie mannelijke afstammelingen van dit geslacht in wezen, te weten SYTSE VAN HETTINGA, Ontvanger der Floreen-schattingen van het dorp Doniaga, met zijne twee zoons TIETZ en HANS, alle drie te Langweer woonachtig, doch gering van middelen en aanzien; zij daalden in eene rechte lijn af van voornoemden BENEDICTUS. TIETZ overleed te Langweer, den 26 September 1846, in den ouderdom van een en negenig jaren, en liet eenen zoon na, PIETER VAN HETTINGA, die nog leeft en te Langweer woonachtig is.

TEROESAN (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Passaroewang*. Zij valt met eenen noordelijken loop in de *Straat-van-Madura*.

TERP, geh., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Evancera-deel*. Zie GELTERP.

TERP, bij het kadaster DEUR genaamd, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*, *Derde distr.*, arr. en 4 u. O. ten N. van *Eindhoven*, kant. en 1½ u. N. O. van *Asten*, gem. *Deurne-en-Liessel*, ½ u. Z. van *Deurne*, waartoe het behoort; met 21 h. en 120 inw.

TERPEN (DE DRIE-), geh., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Dantumadeel*, arr. en 4 u. N. O. van *Leenwarden*, kant. en ½ u. Z. W. van *Dockum*, ½ u. N. van *Akkerwoude*, waartoe het behoort, aan het Doekumer-meer.

TEBRANG-TEBRANG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Celebes*, gouv. geb. *Boelckomba-en-Bonthain*, lands. *Boelckomba*.

Dit dorp werd door eene waterberoering, welke den 20 December 1820 plaats had, geheel verwoest.

TEBRAS, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Soerakarta*.

Den 26 Augustus 1826 vertoonden zich ongeveer 5 à 600 munitelingen, onder welke velen te paard ten Z. van den weg, in de nabijheid van dit dorp, waar de Opziener F. DARLANG, met een detachement, bestaande uit 60 man infanterie, 15 kavalleristen, 7 kanonniërs en eenig gewapend dessa-volk, alsmede 2 stukjes geschut, had post gevat. Zoodra de Luitenant-Kolonel DE BAST van de aannadering des vijands onderricht was, zond hij den Opziener nog 50 huzaren toe. Met een woest geschreeuw rukten de oproerlingen op deze plaats aan, waarop de Heer DARLANG hun met zijne zestig infanteristen te gemoet ging, de stukjes geschut onder bescherming der kavallerie achter latende. Nadat, van

onze zijde, een vijftigtal schoten waren gedaan, die slechts flauw beantwoord werden, namen de muitelingen zuidwaarts de vlugt en lieten 8 dooden op het slagveld liggen. De kavallerie, die alstoen aanrukke om den vijand te vervolgen, werd echter door een diep ravijn hierin verhinderd.

TERRIJKEN, bij het kadaster **REYKEN** genaamd, geh. in de souvereine heerl. *Gemert*, prov. *Noord-Brabant*, *Derde* distr., arr. en 4 u. N. O. van *Eindhoven*, kant. en 1½ u. N. N. O. van *Helmond*, gem. en ½ u. Z. van *Gemert*.

TERS (DEN), naam, welke men gemeenlijk geeft aan het geh. **DE TEERS**, in het *Rijk-van-Nijmegen*, prov. *Gelderland*. Zie **TEERS** (DE).

TERSABA, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, ads. res. *Magelang*.

TER-SCHERR, voorm. havez. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 13 u. N. O. van *Deventer*, kant. en 4½ u. N. O. van *Ommen*, gem. en ½ u. N. van *Gramsbergen*.

TERSOOL, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Rauwerderkem*. Zie **TERZOOL**.

TERTAJASSA, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie **TINTAJASSA**.

TERTIARISSEN (KLOOSTER-VAN-), voorm. kloost. te *Asten*, te *Boxtel*, te *Dommelen* en op *Eikendonk*. Zie **MARIENSCHOOT**, **ELIZABETH** (ST.), **AGNETENDAAL** en **EIKENDONK**.

TERTIARISSEN (KLOOSTER-VAN), voorm. kloost. te *Hasselt*, op de *Baan*.

Het werd van het begin der veertiende eeuw af bewoond door Nonnen, die, omdat zij naar den derden regel van **ST. FRANCISCUS** leefden, **TERTIARISSEN** genoemd werden, en onder het kapittel van *Utrecht* stonden. Deze Nonnen worden van **THOMAS A KEMPIS** over hare herbergzaamheid geprezen, die nog verder schrijft dat haar bestuurder **WILLEM ZEGERSZON**, omdat ze nog geene kerk hadden, in het jaar 1422, binnen het konvent van *St. Agnesberg* begraven is, en zoeken **GERRIT GRECHT** tot opvolger gekregen heeft. Dit klooster was der **Maagd MARIA**, toegewijd, maar ten tijde van de Hervorming werden de inkomsten, even als die der andere gestichten, in de stadskas gebracht. De gemelde Nonnen hebben eenige uit haar midden gezonden naar *Neustadt*, een stadje onder het bisdom *Lubeck*, die wederom twee nieuwe vergaderingen voortgebracht hebben, de eene bij *Rostock*, onder het bisdom van *Schwerin*, de andere in de koopstad *Lubeck*.

Dit klooster, dat in zijnen bloei een *Proveniershuis* bezat, is in het jaar 1892 opgeheven.

TERTIARISSEN-KLOOSTER, voorm. kloost. te 's *Hertogenbosch*, te *Heusden* en te *Hoorn*. Zie **MARIËNEURGT**, **CATHARINA-KLOOSTER** (ST.) en **PIETERSDAL** (ST.)

TERTIARISSEN-KLOOSTER, voorm. kloost. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, te *Oldenzaal*.

Dit klooster was aan de bescherming van de **H. AGNES** aanbevolen, en werd bewoond door *Franciskaner Nonnen*, die onder de vergadering van *Utrecht* stonden en *Tertiariassen* of *zusters van den derden regel* genoemd werden. De eerste brief, dien men van dit *Maagdenhuis* vindt, was ondertekend den 12 Mei 1465, in welken brief door de gemelde vergadering aan dit klooster het houden van eene klok, het wijden van de kerk en daarbij een kerkhof, en eenen *Pater of Overste*, om de dienst te doen, toegestaan werden. Het welk nogthans onder

Men heeft op **TEXEL**, in eenen heuvel, ook een aantal metalen huisgeraden gevonden, waaronder eenen ketel, in welks binnenholte een merk en met kleine letters de naam **MURVIOF**, alsmede twee metalen lepels, sluitende in elkander, met den naam **ADRIANUS F.**

Het wapen van **TEXEL** is van goud, met een ten onderste boven staand anker van zabel, waarop twee leeuwen van keel zijn geplaatst, welke het vast houden. — De vlag is groen en rood onder elkander.

TEXEL (DEPARTEMENT-VAN)-, volgens de staatsregeling van 23 April 1798, het vijfde Departement der Bataafsche republiek.

Het paalde **W.** en **N.** aan de Noordzee, **O.** aan de Zuiderzee, welke het van het Departement van de Eems en dat van den Ouden-IJssel scheidde, en het Departement van den Rijn, door welke het van het Departement van den Delf gescheiden was; terwijl het Departement van den Amstel bijna geheel in dit departement besloten lag.

Tot dit departement behoorde alzoo mede de eilanden **Texel**, **Vlieland**, **Wieringen**, **Urk** en **Marken**, en voorts dat gedeelte der **Zuiderzee**, hetwelk ten Westen van de raailinie van **Oost-Vlieland** op **Stavoren**, en vandaar, over **Urk**, op **Nijkerk** op de **Veluwe** gelegen is.

Het had tot hoofdplaats **Alkmaar**; was verdeeld in zeven ringen, welke tot hoofdplaatsen hadden; de eerste ring **Medemblik**, de tweede **Hoorn**, de derde **Alkmaar**, de vierde **West-Zaandam**, de vijfde **Haarlem**, de zesde **Leyden**, de zevende **Naarden**; telde ongeveer 240,000 zielen en was samengesteld uit de geheele tegenwoordige provincie **Noord-Holland**, behalve de stad **Amsterdam** en omstreken en het eiland **Terschelling**, terwijl ook een gedeelte van **Zuid-Holland**, mitagaders het zuidwestelijke gedeelte der prov. **Utrecht**, tot dit departement behoorde.

TEXEL (HET GAT-VAN)-, vaarwater, van de **Zuiderzee** naar de **Noordzee** loopende, tusschen den vasten wal en de **Zuidkust** van **Texel**.

Het is verdeeld in de **Breewijd**, de **Helsdeur** en het **Marsdiep**. Zie die art.

TEXEL (DE REEDE-VAN)-, oudtijds **HET WAAIGAT** genoemd, ankerplaats voor groote zeeschepen aan den **Zuidoostwal** van **Texel**, op den **Texelstroom**. — De beste ligplaats is over den **Rug**, en heeft aldaar 146 tot 265 palmen diepte.

TEXELSTROOM (DE), breed en diep vaarwater, **N.** van **Noord-Holland**, zijnde eene verlenging van het **Marsdiep** en hooger op de **Vlieter** genoemd.

Het loopt tusschen den **Zuidoostwal** van **Texel**, de **Haard**, de **Onstwal** en de **Riepel** aan de eene en de **Bollen** van den **Iutjeswaard**, de **Bosch**, het **Burgzand** en het **Vogelsand** aan de andere zijde. De stroommen loopen geregeld op en af naar en van de **Vlieter**. De diepte is 141 tot 403 palmen.

TEXLA, Lat. naam van het eil. **TEXEL**, prov. **Noord-Holland**. Zie **TEXEL**.

TEXLE, naam, onder welken het eil. **TEXEL**, prov. **Noord-Holland**, reeds in het jaar 866 voorkomt. Zie **TEXEL**.

TEYLINGEN, voorm. adell. h. in **Rijnland**, prov. **Zuid-Holland**. Zie **TEYLINGEN (1)**.

TEYLINGERBROEK, naam, onder welken de heerl. **TEDIGERBROEK**, in **Rijnland**, prov. **Zuid-Holland**, wel eens voorkomt. Zie **TEDIGERBROEK**.

(1) Eveneens noeka men alle woorden elders **TAY** gespeld, welke hier niet gevonden worden op **TX**.
XI. DEEL.

TEYSELINGSKERKE, voorm. kerk in *Holland*. Zie **TIEZELINGSKERKE**.

TEYSERMUHL, geh. in het grooth. *Luxemburg*, arr.) en $3\frac{1}{2}$ u. van *Luxemburg*, kw., kant. en 2 u. Z. van *Grevenmacher*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. ten O. van *Wormeldingen*, aan den Moezel.

THABOR, voorm. kloost., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, $\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Sneek*, 25 min. N. O. van *Ysbrechtum*, $\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Tirns*, waartoe het behoorde, nabij den ringdijk.

Het werd bewoond door Monniken van de orde der Reguliere-Kanunniken en was gesticht door **RIENE BOCKEMA**, een Friesch Edelman, die vroeger Heerschap van *Sneek* geweest was. Met den Koning van Engeland de Turken beoorloogd hebbende, werd hij, wegens betooude dapperheid, door dezen, tot Ridder geslagen. Na den dood zijner echtgenoot **Bor SICKINGA**, dochter van **FERKA SICKINGA** van *Dongjum*, reisde hij in bedevaart naar *Jerusalem*. Van daar terug gekeerd, hielp hij, in het jaar 1390, Hertog **WILLEM VAN GELRE**, den wederspannigen Vorst van *Litthanwen* betengelen, ten behoeve der Duitsche Ridders in *Pruissen*. Bij de verovering van zeker slot, Gaarde genoemd, vond **BOCKEMA** een Mariabeeld; dit nam hij mede en liet het daarna in de *St. Anthony- of Kruisbroederskerk* te *Sneek* plaatsen. In 1398 verbief hem **ALBRECHT**, Hertog van *Saksen*, tot *Baljuw* van *Wymbritseradeel*, *Gaasterland* en *Doniawarstal*. Daar hij echter, in deze waardigheid, de zijde der landsaten, die men *Hollandsgezinden* noemde, scheen toegedaan, verloor hij, door bewerking der anders gezinde partij, deze bediening, en moest, zelfs in 1399, het land ruimen. Men ging zoo ver, dat men zijn huis *Rodenburg*, dat te *Sneek* in de *Burgtstraat* stond, vernielde. Wat later trof Hertog **ALBRECHT** een bestand met de *Friezen*, en nu kwamen de gevlugte Edelen, en ook **BOCKEMA**, terug in hun vaderland. Hij onthield zich gedurende een jaar te *Stavoren* en keerde, in 1402, op de uitnodiging der *Sneekers*, in die stad terug, waar hij met veel vreugde ontvangen werd. Ten zelfden jare huwde zijne dochter met **ACZ HARINXMA**, die door dit huwelijk, in zijn schoonvaders plaats, Heerschap van *Sneek* werd. **BOCKEMA** ging nu naar het klooster te *Windesheim*, om aldaar zijne dagen te eindigen. Hier kreeg hij in den zin, om in *Friesland*, zijn vaderland, een dergelijk gesticht te doen bouwen. Om dit doel te bereiken, droeg hij zijne, omtrent *Sneek* gelegene landerijen, benevens nog eenige andere op aan het kapittel van gemelde plaats, ten einde daaruit een klooster te bouwen. Zijn aanbod werd gereedelijk aangenomen en daartoe als eene bekwame plaats uitgekozen het slot van **RIENE BOCKEMA**, met nog eenige andere huizen, bekend bij den naam van *Abort*, waarvan de Bisschop bij de wijding van het klooster, door lettervervettinge, **THABOR** maakte. Ook werd er zorg gedragen, dat het aan geene genoegzame inkomsten, zoo tot het bouwen der woningen, als tot het onderhoud der kloosterlingen noodig, ontbrak. Nadat alles voltrokken was werd **BOCKEMA**, op zijn sterk aanhouden, door den Prior van *Windesheim* in de orde aangenomen, met het ordekleed omhangen en zoo naar **THABOR** gezonden, alwaar hij van het jaar 1410 tot 1437 heeft geleefd. Priester kon hij echter niet worden, omdat hij veel bloeds in den oorlog vergoten had, maar het gewaad daarvan werd door hem tot zijnen dood toe gedragen.

Dit geestelijk gesticht werd in 1572, met anderen verwoest, en de gebouwen tot wereldlijke einden aangewend.

In dit klooster heeft geleefd de Geschiedschrijver **VORPERUS THABORITA**, eigenlijk **Worp**, Kanunnik van **THABOR**, schrijver van eene

kronijk van Friesland, in de Latijnsche taal, beginnende met de opkomst der Friezen en eindigende met het jaar 1387, terwijl hij zelf of zekere HENRICUS THABORTA of HENDRIK, Kanunnik van THABOR, de schrijver is van een vervolg dier historie, welke met het jaar 1400 begint en met 1467, 1497, 1510 of zelfs later eindigt, want de afschriften verschillen zeer (1).

THABORTILLE, brug, prov. Friesland, kw. Westergoo, griet. Wymbritseradeel, $\frac{1}{2}$ u. N. W. van Sneek, bij de plaats waar het voormalige klooster Thabor, gestaan heeft. Vermoedelijk is aldaar eene zijl of uitwatering geweest.

THAIN, staat in Oost-Indië, op het Sundasche eil. Celebes, op de Zuidelijke landtong.

THAMEN, voorm. amb., voorheen tot het Nederkwartier der prov. Utrecht en nog vroeger aan de Proestdij van St. Jan te Utrecht behoord hebbende, thans prov. Noord-Holland, arr. Amsterdam, kant. Nieuwer-Amstel, gem. Uithoorn; palende N. aan Nieuwer-Amstel, O. aan den Amstel, die het van Mijdrecht scheidt, Z. aan het Zydel-meer, dat haar van het voorm. amb. Uithoorn scheidt, W. aan uitgeveende plassen.

De Thamerdijk scheidde vroeger dit amb. in twee deelen, wordende het eene deel genoemd de Binnendijsche-polder en het andere de Buitendijsche-polder.

Dit amb. bevatte het voorm. d. Thamen, thans de buurs. Oud-Thamen, en de Vinkebuurt. De inw. vinden meest in de veenderij en scheepvaart hun bestaan. Men had er in het begin dezer eeuw twee hontzaagmolens die afgebroken en naar Leyden en Lochem verplaatst zijn.

De Herv., die er wonen, maken met de overigen van de geheele burgerl. gem. Uithoorn eene gem. uit, welke tot de klass. van Amsterdam, ring van Weesp, behoort en 860 zielen, onder welke 510 Ledematen telt. In vorige tijden was deze gem. met die van Mijdrecht vereenigd, doch in het jaar 1624 verkreeg THAMEN eenen afzonderlijken Predikant in JOHANNES DE GYS, die weleer Monnik te Mechelen was geweest, en in 1635 overleed. Het beroep geschiedt door den kerkeraad. Onder de in deze gem. gestaan hebbende l'predikanten, verdienen melding de door zijne schriften beroemde EWALDUS KIST, van 1786—1790 en de Nederduitsche Dichter ADAM SIMONS, van 1799—1816. De kerk van THAMEN, plagt oudtijds te staan in Oud-Thamen, dicht aan de landscheiding tusschen Utrecht en Holland, en was daar in het jaar 1559 ter vervanging van een vroeger aldaar gestaan hebbend gebouw, doch is in het jaar 1662 verplaatst in de Vinkebuurt, aan den Amstel, omtrent $\frac{1}{2}$ u. van de Uithoornsche-brug. Deze kerk, welke met een sierlijk koepeltorentje pronkte, is in het jaar 1832, bijna ter zelfder plaatse, vervangen door eene geheel nieuwe kerk, zijnde een langwerpig vierkant gebouw, met eenen koepeltoren, waarin het orgel uit de vorige kerk is overgeplaatst, hetwelk, in 1836, op kosten van de gemeente vernieuwd en verbeterd is.

(1) Zie een belangrijk verslag over eenige handschriften der Chronijk van WOPF van THABOR, in de *Vrije Pries*, III, 103-109, en V, 71-83. De drie boeken in het Latijn worden algemeen voor de Chronijk van WOPF gehouden, terwijl het vierde en vijfde boek wel als vervolg daarbij behooren, maar niet met volkomen zekerheid aan den zelfden Schrijver worden toegekend. Het Friesch Genootschap: van Geschied-, Oudheid- en Taalkunde zal de drie eerste boeken uitgeven, en misschien ook het vierde of vijfde Boek, als voor de geschiedenis van 1400 tot 1522 van veel belang.

De R. K., welke men er aantreft, behooren tot de stat. van *Uithoorn*.

Men heeft in dit amb. twee scholen, zijnde eene dorps- eene kost- en dagschool, welke gezamenlijk gemiddeld door een getal van 180 leerlingen bezocht worden.

Van onbeugelijke tijden af, tot in het jaar 1788, was ook het Schoutsambt van deze plaats en van Mijdrecht, door den zelfden persoon bekleed geweest, die aan het hoofd van eene regtbank gesteld was, welke uit zeven Schepenen bestond, van welken er vijf te Mijdrecht en twee te *Thamen* woonden, zoo dat de inwoners van *Thamen* altoos genoodzaakt waren, te Mijdrecht te regt te staan. Doch in het gemelde jaar werden deze twee Schouts-ambten gescheiden, en in ieder geregts een afzonderlijke Schout aangesteld. De ingezetenen van *Thamen* verzochten vervolgens, na bekome ne goedkeuring van den Proost van St. Jan, bij de Staten deser provincie, ook eene afzonderlijke regtbank te mogen hebben, voor welke hunne geschillen beslecht konden worden, zonder dat zij zich daarom naar Mijdrecht behoefden te begeven. Daar het geregts van Mijdrecht zich geen partij tegens dit verzoek stelde, werd het, door de Staten, in Julij des jaars 1790, ingewilligd, en, uit eene overgeleverde nominatie, een derde Schepen van *Thamen*, door den Proost verkozen; zoodat de regtbank van *Thamen* later bestond uit eenen Schout en drie Schepenen, die hunne vergaderingen hielden in het regthuis, hetwelk tusschen de kerk en de brug van den *Uithoorn* stond en thans dient tot een particulier huis.

De kermis valt in op Dingsdag vóór St. *Laurentius*.

Het wapen van *Thamen* bestond uit een veld van silver, met een schip zonder roer, in natuurlijke kleur.

THAMEN (OUD-), buurs. prov. *Noord-Holland*, arr. en 2½ u. Z. van *Amsterdam*, kant. *Nieuwer-Amstel*, 1½ u. Z. van *Amstelveen*, gem. en ¼ u. N. W. van *Uithoorn*, in den *Thamer-Buiten-polder*.

Deze buurs. is vroeger een d. geweest, maar door dien de daarom liggende landen geheel weggeveend zijn, is deze plaats verminderd tot eene geringe buurs. De kerk werd in 1662 afgebroken en naar de Vinkebuurt verplaatst. Thans telt men er nog 2 h., met ruim 20 inw.

THAMER-BINNENPOLDER (DE) of de **BINNENDIJKSCHE-THAMER-POLDER**, voorm. pold. in de heerl. *Thamen*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Amsterdam*, kant. *Nieuwer-Amstel*, gem. *Uithoorn*.

Deze pold., welke bijna geheel uitgeveend is, ligt bijna vierkant in dijkjes besloten en paalt N. aan den Bovenkerker-polder, O. aan den *Amstel*, Z. aan het Zijdelmeer en W. aan den *Thamerdijk*, die hem van den *Thamer-Buiten-polder* scheidt. Hij beslaat eene oppervlakte van 212 bund. 48 v. r. 24 v. ell., en moet in het jaar 1851 drooggemalen zijn. Het bestuur bestaat uit twee Poldermeesters.

THAMER-BUITEN-POLDER (DE) of de **BUITENDIJKSCHE-THAMER-POLDER**, voorm. pold. in de heerl. *Thamen*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Amsterdam*, kant. *Nieuwer-Amstel*, gem. *Uithoorn*.

Deze pold. is bijna geheel weggeveend, waarom het plan bestaat dien, in vereeniging met de *Legmeer-plassen*, droog te maken. Hij paalt W. en N. aan het *Legmeer*, O. aan den *Thamerdijk*, die hem van den *Thamer-Binnen-polder* scheidt, Z. aan het *Zijdelmeer*. Hij beslaat eene oppervlakte van 56 bund. 13 v. r. 30 v. ell., en staat onder het bestuur van den *Thamer-Binnen-polder*.

THAMERDIJK (DE), dijk prov. *Noord-Holland*, in eene zuidelijke rigting loopende van de *Thamerlaan* of *Nieuwedijk* naar de *Zijde*.

THAMERLAAN (DE) of **DE NIEUWEDIJK**, dijk, prov. *Noord-Holland*, langs de grenzen van Thamen en Nieuwer-Amstel van den Thamerdijk zuidoostwaarts naar den Amsteldijk loopende.

THAU, Maleische naam van het eil. *AMBOINA*, in den *Moluksehe-Archipel*. Zie *AMBOINA*.

THAUPERSBACH (DE), beek in het grooth. *Luxemburg*. — Zij is van korten loop.

THEADEN, voorm. d. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*. Zie *THEODEN*.

THEALAA of *THEMALAÄ*, d. in *Oost-Indië*, resid. *Ambon*, op het eil. *Amboina*, kust van *Hitoe*, gesp. *Oeli-Hatoe-noeko*, bezuiden de vesting *Amsterdam*, $\frac{1}{2}$ mijl landwaarts in.

Het was in het begin der vorige eeuw 190 zielen sterk, staande onder eenen *Orang-Kaja*, die over 33 weerbare mannen en 24 dati's het gezag had.

THEDEMA, voorm. burg in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en $3\frac{1}{2}$ u. W. van *Appingedam*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. van *Onderdendam*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Bedum*, $\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Noordwolde*, waartoe hij behoorde, O. van den rijweg.

Ter plaatse, waar de burg gestaan heeft, ziet men thans eene boerderij. De daartoe behoord hebbende gronden worden thans in eigendom bezeten en bewoond door den landbouwer *J. H. van HEMMEN*.

THEDINGWEERD, landgoed in de *Neder-Betuwe*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt*, arr., kant., gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Tiel*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Zoelen*, 20 min. O. van *Kapel-Avezaath*, waartoe het behoort, aan de *Linge*.

Op dit landgoed stond vroeger een deftig kasteel, met torens aan de vier hoeken, dat, in het laatst van 1794, toen aldaar de Hessische troepen ingekwartierd waren, afgebrand is. Het had eene leenkamer en was een achterleen van de abdij van *Thorn*.

THEDINGWEERDSCH-ERUG (DE), brug in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*, over de *Linge*, in den weg van *Tiel* naar *Kapel-Avezaath*, 20 min. O. van *Kapel-Avezaath*.

THEERAETS-KERKE, oude naam van het d. 's *HEERARENDS-KERKE*, in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*. Zie *HEERARENDS-KERKE* ('s).

THELDEN, naam, welken voorkomt onder de goederen, vermeld in eenen brief van het jaar 997, waarbij zekeren *Wichman*, Graaf in *Homeland*, zijne bezittingen aan de abdij van *Elten* schenkt. Vermoedelijk wordt door dit *THELDEN*, het tegenwoordige d. *ELDEN*, in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, bedoeld. Hoewel anderen willen dat men er het plattelandstadje *DELLEN*, in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, door te verstaan hebbe.

THELINGEN, naam, onder welken het voorm. adell. slot *TEILINGEN*, in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, voorkomt, in eenen brief van *MARIA*, weduwe van *WILLEM I*, Graaf van *Holland*, van het jaar 1213. Zie *TEILINGEN*.

THEMAAT, voorm. heerl. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Maarsen*, gem. *Haarzuilens*; palende N. aan de heerl. *Bruekelen-Nijenrodes*, O. aan *Maarsenbroek*, Z. aan *Vleuten*, W. aan *Haar-Zuilens*.

Deze heerl. bevat noch d., noch geh., maar slechts eenige verstrooid liggende huizen, beslaat eene oppervlakte van 484 bund. 54 v. r. 94 v. ell., waaronder 455 bund. 61 v. r. 90 v. ell. belastbaar land. Men telt er 15 h., bewoond door 16 huisgez., uitmakende eene

bevolking van 160 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De inw., die op 6 na allen R. K. zijn, worden tot de stat. van *Vleuten* gerekend. — De 6 Herv., die er wonen, behooren tot de gem. *Kockengen-en-de-Haar* of *Vleuten*. — Men heeft in deze heerl. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Vleuten*.

Deze heerl. is later in drieën gesplitst, en bevat thans drie afzonderlijke heerl., als: *Themaat-Westrenens*, *Themaat-Uten-Eng* en de *Hegge-op-Themaat*.

THEMAAT, pold. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Maarssen*, gem. *Haarszuilens*, in de heerl. *Themaat*; palende N. aan Gieltjensdorp, O. aan Maarssenbroek, Z. aan Vleuten, W. aan de Haar.

Deze polder beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 455 bund. 61 v. r. 90 v. ell., alles schotbaar land; telt 15 h., waaronder 11 boerderijen, en wordt door eenen molen, op de Vecht, van het overtollige water ontlast. Het peil van dezen pold. is 1.53 ell. boven A. P. Het polderbestuur bestaat uit eenen Schout en twee Poldermeester.

THEMAAT (DE HEGGE-OP-), heerl. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Maarssen*, gem. *Haarszuilens*; palende W. en N. aan de heerl. de Haar, O. aan Themaat-Westrenens, Z. aan Vleuten.

Deze heerl. bevat geene huizen; beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 4 bund. 25 v. r. 79 v. ell., en was vroeger leenroerig aan den huize van *VIANEN*, en in het jaar 1767 werd daarmede verleid *JAN MAARTEN DE MONCHY*. Thans wordt zij in eigendom bezeten door den Heer Mr. J. DE DONDE VAN TROOSTWIJK, woonachtig te Nieuwersluis.

THEMAAT-UTEN-ENG, heerl. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Maarssen*, gem. *Haarszuilens*; palende N. aan Maarssenbroek, O. aan de Lageweide, Z. aan Vleuten, W. aan Themaat-Westrenens.

Deze heerl. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 27 bund. 25 v. r. 7 v. ell., alles schotbaar land; telt 1 h., bewoond door 1 huisgez., uitmakende eene bevolking van 7 inw. Zij behoorde in het midden der vorige eeuw aan Mr. *JOMANNES CYPRIANUS VAN EWIJK*, thans Heer van den *Eng*, Schepen van Amsterdam, en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer Mr. H. B. NIEUWERUIS, woonachtig te Schonauwen.

THEMAAT-WESTRENENS, heerl. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Maarssen*, gem. *Haarszuilens*; palende N. aan Gieltjensdorp, O. aan Maarssenbroek, Z. aan Vleuten, W. aan de Haar.

Deze heerl. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 455 bund. 4 v. r. 76 v. ell., alles belastbaar land. Men telt er 14 h., bewoond door 15 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 150 inw., en werd in het midden der vorige eeuw bezeten door Mr. *FREDERIK JAN VAN WESTRENEN*. Thans is zij het eigendom van den Heer Mr. *PIETRA VERLOREN*, Raadsheer in het Provinciaal Gerechtshof te Utrecht.

THEMA-BEERD, thans eene voornamen boerderij in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 6 u. W. N. W. van *Appingedam*, kant. en 2½ u. N. W. van *Onderdendam*, gem. en ½ u. N. ten W. van *Eenrum*, 10 min. N. O. van *Pieterburen*, waaronder zij behoort.

Zij was voorheen eene heerl., welke reeds vroeg in de Zijlvesterbrieven van Schouwerzijl voorkomt. Deze boerderij beslaat thans eene oppervlakte van 77 bund. 30 v. r. 60 v. ell., en wordt bewoond door PIETER JANNES TORRINGA.

THEODEN of THEUDA, naam van een dorp in het graafsch. *Zutphen*, tusschen Doetinchem en Zevenaar, hetwelk in het jaar 824, door zekeren GERWARD HESSE, aan de kerk van Utrecht geschonken werd. Het lijdt geen twijfel, of daarmede wordt bedoeld het tegenwoordige d. DIDAM.

THEODORA-POLDER (DE), pold. op het eil. *Goedereede-en-Overflakke*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Brielle*, kant. *Sommelsdijk*, gem. *Oolgensplaat*; palende N. O. en Z. O. aan de gorzen tegen het Volkerak, Z. W. aan de haven van de Galathesche-sluis, welke haar van den Adriana-polder scheidt, en N. W. aan den Maria-polder.

THEODORA-SUSANNA, katoenplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Motkreek*, ter linkerhand in het opvaren; palende bovenwaarts aan de plant. Zeewijk, benedenwaarts aan de katoenplant. den Briel; 470 akk. groot. Thans is zij getrokken aan Nieuw-Va-Comme-je-te-Pousse.

THEODORUS-POLDER, pold. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Bergen-op-Zoom*, gem. *Halsteren*; palende N. aan den Nieuwe-Bijmoerpolder, N. O. en O. aan het Hoog-van-Halsteren, Z. O. aan de vestingwerken van Bergen-op-Zoom, Z. en Z. W. aan de schorren en slikken tegen de Ooster-Schelde, N. W. aan den Auvergne-polder, zuidelijk gedeelte.

Deze pold., welke in het jaar 1786 bedijkt is, en zijnen naam ontleent van KARL THEODOOR, Markgraaf van *Bergen-op-Zoom*, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 145 bund. 72 v. r. 20 v. ell., waaronder 122 bund. 5 v. r. 54 v. ell. schotbaar land; bevat één h., zijnde een boerderij, de Vossenbergh genoemd. Hij wordt door eene steenen sluis, nabij Bergen-op-Zoom, wijd 1.87 ell., voorzien van twee paar puntdeuren en eene schuif, op de haven van die vesting van het overvloedige water ontlast. In de kosten tot aanleg van die sluis is door den polder in eens af voor vijf duizend gulden bijgedragen, op voorwaarde, dat het onderhoud daarvan steeds ten laste van het Rijk zal verblijven, waarom zij dan ook door de militaire genie onderhouden wordt. Het buitenbeloop des dijks is over ongeveer 1500 ell. leegte, op eene breedte van 10 tot 15 ell., van den berm opwaarts met stroo bekramd. Het zomerpeil is 0.35 ell.; de slikken zijn buitendijks 0.80 ell. boven A. P. De hoogte der dijken is 5 ell. tot 5.40 ell. boven A. P. Het bestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, twee Gezworenen en eenen Secretaris-Penningmeester.

Den 15 Januarij 1808 werd in den dijk van dezen polder, even ten Noorden van de uitwateringsluis, door overstroming een gat veroorzaakt, waardoor de polder gedeeltelijk onder water geraakte.

In den namiddag van 4 Februarij 1825 werd de dijk gedeeltelijk overstroomd en brak gedeeltelijk door, zoodat het grootste gedeelte van dezen polder onderliep. Door eene goede uitwatering werd hij echter weder spoedig van het water ontlast.

THEOLE of TAZOLV, naam eener pachthoeve, welke men op het jaar 899 vermeld vindt en, naar men wil, zoude gestaan hebben, ter plaatse, waar tegenwoordig de stad DALT, prov. *Zuid-Holland*, gevonden wordt. Zie DALT.

THEOR, eil. in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*. Zie THEUWER.

THERENSE, oude naam van het d. THERNS, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuwarderadeel*. Zie TERNNS.

THERESIANEN-KLOOSTER, voorm. klooster te *Bozmeer*, te *Haarlem*, te *'s Hertogenbosch* en te *Oirschot*. Zie KAMELITESSEN-KLOOSTER.

THERNSE, oude naam van het d. TERNNS, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuwarderadeel*. Zie TERNNS.

THESANDRIE (PAGUS-), naam, welke voorkomt in een charter van het jaar 976, waarbij Keizer Otto de abdij van St. Baafs te Gent in zekere haar ontnomene goederen bevestigt. Vermoedelijk zal men met dat pagus het tegenwoordige LAND-VAN-KADZAND, in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeeland*, bedoeld hebben. Zie KADZAND (LAND-VAN-).

THESINGE, of TRESINGE, in den Groninger tongval TEISING, d. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 3½ u. W. ten Z. van *Appingedam*, gem. en ¼ u. W. van *Ten-Boer*.

Dit dorp moet zeer oud zijn, daar men wil, dat het in de *Charta Werdensis* bedoeld wordt onder den naam van TICZ, waarvan TICE-INGE, TIGNOR, THISSINGS. Naderhand is dit dorp bekender geworden door een aanzienlijk nonnenklooster van de Benedictijner orde. Dit klooster, hetwelk GERMANIA (1) heette, maar dat men ook THIASINGA-KLOOSTER genoemd vindt, zou in 1215 door den Maltheserridder THETSE gesticht zijn. Van deze THETSE en inghe, groene weide, zoude de naam van het dorp ontleend zijn. Het klooster, zegt men, had 400 schreden in de lengte en 200 in de breedte, was omringd van gracht en wal, en in het Oosten met eene verhevene poort voorzien. Het was eene volstrekte onmogelijkheid, om des nachts uit deze sterkte te ontvlugten. Duidelijk zijn de kenteekenen van verdediging, door verschansingen als andersins, aan de noord- en zuidzijde, binnen het vierkant, nog zichtbaar; zoowel de onderaardsche waterleidingen als geheime uitgangen of loopgraven doen veronderstellen, dat het oude klooster bestand is geweest, om eenen hevigen aanval te kunnen wederstaan. Ook zegt de geschiedenis, dat het niet zelden bezet was met eene gewapende magt, om de aanvallende partij af te slaan. Aan dit klooster werd, ten jare 1500, door Paus BONIFACIUS VIII, de kerk van Bedum geschonken. Thans staan in het vierkant, waarin vroeger ook het klooster stond, 36 h. met hoven en tuintjes, bewoond door 240 inw. Het geheele d. bestaat, met het daartoe behoorende geh. *Stierwolde*, uit 62 h. en ruim 400 inw. De boerderijen leveren hier, niettegenstaande den lageren bodem, zeer veel voordeel op. Men heeft er eerst 1 tot 2 palmen zwarte vruchtbare bouwaarde, en daaronder, op de meeste plaatsen, knik of andere klei of roodoorn. In oude tijden moeten in deze streken vele wouden of bosschen bestaan hebben, zoo als de overgebleven namen van *Garmerwolde*, *Stierwolde*, *Lutkewolde*, *Hemerwolde* en andere nog aanduiden, hoezeer er thans alles kaal en zonder houtgewas is, uitgezonderd een weinig bij de dorpen en gehuchten, en op enkele boerderijen. De omtrek van THESINGE bestaat uit laag doch goed weiland, dat door vier watermolens droog gehouden wordt.

De Herv., die er ruim 200 in getal zijn, onder welke 50 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Appingedam*, ring van *Slochteren*, behoort. Na de reductie is deze gem. eerst bediend geworden door de Predikanten van *Ten-Boer*, maar sedert 1641 is zij,

(1) Zie DRIESSEN, *Monum. Gron.*, bl. 87 en 905

volgens besluit van Heeren Staten der provincie Groningen, met eigen Leeraars voorzien. De eerste, die sedert in deze gem. het leeraarambt bediend heeft, is geweest EMANUEL GEMMINGA, die in het jaar 1642 herwaarts kwam en in 1646 naar Holwierda vertrok. Het beroep is eene staande collatie van de erven BLIJSE STUURWOLD; doch de regtstoel was vroeger omloopende met Garmerwolde. In het stuk der waterleiding behoort het onder de schepperij van het Viereudeel in het Winsumerzijlvest in Hunsingo.

De voormalige kloosterkerk, welke van het Oosten naar het Westen 40.80 ell. lang was, terwijl het dwarskruis eene lengte had van 23.54 ell., is in het jaar 1786, op het koor na, geheel weggebroken. Nadat men van de muren van het koor ruim 4 ell. in de hoogte had afgenomen, bleef het gebouw zelf nog eene aanzienlijke hoogte behouden, blijkens de tegenwoordige kerk van TESSINGE, wier oude muren zich nog in den besten staat voordoen, zamengehecht, met de, voor ons, onnavolgbare kalkspecie. Het oostelijk gedeelte van de tegenwoordige kerk, zijnde het koor der voorm. kerk, waar het altaar geweest is, is waarlijk grootsch; terwijl de ledige nissen nog de stomme tolken van vorige grootheid zijn. Boven de kerk, midden op den rug van het voormalig kruis, staat een koepeltorentje met eene klok er in. Deze kerk is van geen orgel voorzien. De oude pastorie van TESSINGE, welke in 1823 is weggebroken, was nog een gedeelte van het oude kloostergebouw, dat onmiddellijk aan de zoo verbevene kloosterkerk stond, zoodat men, door slechts eene binnendeur te openen, in de kerk konde komen.

In het jaar 1840 hebben ook de Christelijk Afgescheidenen, die er ongeveer 200 in getal zijn, hier eene vrij groote kerk gebouwd.

De dorpschool, waarvoor in 1830 een ruim lokaal gebouwd is, wordt gemiddeld door een getal van ruim 60 leerlingen bezocht.

THETINGA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Bearderadeel*, arr. en 2½ u. Z. W. van *Leeuwarden*, kant. en 1½ u. N. W. ten W. van *Rauwerd*, 10 min. N. ten O. van *Weinêrd*; waartoe zij behoorde.

Deze state is vele jaren bewoond geweest door het adellijk geslacht WALTA. In later tijd werd deze state gekocht door de gezindheid der Labadisten, en hier hun klooster opgericht; in hetwelk zich, onder anderen, ook begaf de beroemde en geleerde ANNA MARIA SCHURMAN, welke na haren dood, in 1678, op het kerkhof aldaar begraven werd. Gemelde state is later bezeten door HANS WILLEM BARON VAN AYLVA, Grietman van *Bearderadeel*, die haar gekocht had van den Veld-Maarschalk, Graaf MAURITS van *Nassau*. Deze begon alles te herbouwen en te verbeteren, doch in 1733, eer dit nog voleindigd was, overlijdende, werden de gebouwen door zijne erfgenamen afgebroken, en dus ook deze aanzienlijke state in eene gewone boerenplaats veranderd.

THEUWER of THEON, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, resid. *Ambonia*, Z. van de *Matebello-groep*.

Op dit eiland is eene vuurberg, die meermaalen geweldig uitgebarsten is.

THIAMERSWERVE, oude naam van het d. *TJANSWERE*, in *Fivelgo*, prov. *Groningen*. Zie *TJANSWERE*.

THIARINGA-KLOOSTER, voorm. klooster in *Fivelgo*, prov. *Groningen*. Zie *THESINGE*.

THIBAUT-POLDER (DE), pold. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije van-Sluis*, prov. *Zeeland*, arr. *Middelburg*, distr. *Sluis*, kant.

Oostburg, gem. *IJsendijke*; palende N. W., N. en O. aan den Nieuwe-Passegeule-polder, Z. O. aan den Clara-polder, Z. W. aan den Grootten-Jonkvrouw-polder-bezuiden.

Deze pold., welke in het jaar 1648 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 33 bund. 76 v. r. 30 v. ell., en 1 bund. 79 v. r. 30 v. ell. daartoe behoorenden dijk. Hij bevat 31 bund. 15 v. r. 20 v. ell. schotbaar land; telt 1 h., zijnde eene boerderij, wordt door 1 sluis, op de linie en verder door den Kapitalen dam in den Braakman van het overvullige water ontlast en wordt beheerd door de eigenaren, zijnde de erven PIETER FEARONT.

THIBESSART of THIBESNOFF, groote afzonderlijk gelegen hoeve in het balj. van *Diekirch*, grootb. *Luxemburg*, kw., arr., kant. en ruim 1½ u. Z. ten W. van *Diekirch*, gem. en Z. van *Ettelbruck*, bij *Nieder-Schieren*, waartoe zij kerkelijk behoort.

THIE, vl. in *Oost-Indië*, op het eil. *Rotti*, een der *Kleine-Sunda-eilanden*.

In dit vlek heeft het voornaamste Pamalie-huis (Heidensche tempel) van het eiland gestaan. Thans is er eene kerk, een Zending en eene school, welke, in 1839, door drie honderd kinderen bezocht werd. De huizen staan digt bij elkander, op eene hoogte aan het strand, en er is eene goede haven voor kleine vaartuigen. Van *Makassar* komen hier dikwijls tripangvisschers, dewijl in de nabijheid goede tripangbanken zijn.

THIEDERADESKERKE, eene kerk, welke BURCHARD, de drie en twintigste Bisschop van Utrecht, in het jaar 1101 aan de Kannunnikken van Sr. JAK schonk, als het zekerste hulpmiddel voor zijne noodlijdende ziel. Omdat nu deze kerk het naast lag aan Duble of Dubla, digt bij Dordrecht, heeft zij waarschijnlijk gestaan op eene der plaatsen, welke in den Biesbosch verzwolgen zijn.

THIEL, st. in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*. Zie TIEL.

THIEL, d. in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, op het *Moluksche* eil. *Ambon*, op de kust van *Hitoe*, gespan. *Oeli-Soelematta*.

THIELA, lat. naam van de st. TIEL, in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*. Zie TIEL.

THIESELINGSWAARD, voorn. waard of eiland, prov. *Zuid-Holland*, welke aan het benedeneinde van den Grootten-Zuid-Hollandschenwaard paalde.

THIESSINGE, oude naam van het d. THESINGE, in *Fivelgo*, prov. *Groningen*. Zie THESINGE.

THIJE (HET), geh. in *Vollenhove*, arr. en 7½ u. N. ten W. van *Zwolle*, kant. en 1 u. W. van *Steenwijk*, gem. en 5 min. O. van *Steenwijkerwolde*; met 18 h. en 70 inw.

Men wil, dat het hier nog aanwezige Hooghuis een overblijfsel zij van de sterkte, die GUIDO VAN AVERNEA, de twee en veertigste Bisschop van Utrecht, in de twaalfde eeuw bij Steenwijkerwold deed aanleggen.

THIJJUM, geh. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*. Zie THIJUM.

THIJMANS-BOSCH, voorn. eilandje in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, dat of in het *Berger-* of in het *Egmonder-meer* moet gelegen hebben, voor dat die bedijkt waren, en als zoodanig vermeld wordt in een accoord tusschen FILIPS II, Koning van Spanje, ter eenre en LANORAAL, Graaf van *Egmond*, benevens HENRIK, Heer van *Brederode*, ter andere zijde, rakende de jurisdictie van de *Egmonder-* en *Bergermeren*.

THIJONE, oude naam van de buurs. **TJOENE**, in de amtmannij *Colmschate*, prov. *Overijssel*. Zie **TJOENE**.

THIJMEN-AALTENS-GOED, hofstede op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 7 u. N. W. van *Arnhem*, kant. en 2 u. N. van *Harderwijk*, gem. en 2½ min. N. W. van *Putten*.

Deze hofstede beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 30 bund. 23 v. r. 62 v. ell., en wordt in eigendom bezeten door Jonkvrouw M. A. J. van *Lijnden*, woonachtig te *Putten*.

THIJUM, **THIJUM** of **TIJUM**, geh. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 5 u. W. van *Appingedam*, kant. en 1¼ u. Z. W. van *Onderdendam*, gem. en ½ u. Z. van *Winsum*, 5 min. Z. van *Bellingeweer*; met 2 h. en 20 inw.

Men heeft hier eene wierde, die gedeeltelijk is afgegraven, bij welke gelegenheid aldaar vele lijkbussen (urnen) eenige menschengeraamten zonder hoofden of althans zonder de hoofden en eenige glad gepolijste steenen van eene witachtige kleur gevonden zijn.

THILIAN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerakarta*.

Den 16 Mei 1828 werd eene bende, van tusschen de 800 à 1000 man sterk, door den Luitenant-Kolonel *Le Baon de Vexela* aangetroffen en weldra, met aanmerkelijk verlies, op de vlugt gedreven tot dicht bij *Kembang-Arom*; terwijl twee paarden en onderscheiden wapens op den vijand veroverd werden.

THILLE, pold. in het eil. *Goedereede-en-Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland*. Zie **TILLE-FOLDER**.

THIRD-POINT of **DREDE-HOEK**, kaap in *Oost-Indië*, in den *Sundasche-Archipel* in *Straat-Bangka*, aan de Noordoostkust van het eil. *Srnmatra*; 2° 24' Z. B., 123° 15' O. L.

THISENSID, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Soekapoera*.

THOCEIJNC, erve vermeld in 1188, als liggende onder *Haaksbergen*, in *Overijssel*.

THOERDRECHT, oude naam van de stad *Dordrecht*, prov. *Zuid-Holland*. Zie *Dordrecht*.

THOLA, Lat. naam van de stad *Tholen*, op het eil. *Tholen*, prov. *Zeeland*. Zie *Tholen*.

THOLEN, kant., prov. *Zeeland*, arr. *Zierikzee*; palende N. aan het *Krammer*, die het van het *Zuidhollandsche* kant. *Sommelsdijk*, O. aan de *Slikken van Maarlo* en de *Eendragt*, die het van het *Noordbrabandsche* kant. *Bergen-op-Zoom*, Z. aan de *Ooster-Schelde*, die het van het kant. *Goes* en W. aan de *Ooster-Schelde*, het *Keeten* en het *Zijpe*, die het van de kant. *Kortgene* en *Zierikzee* scheiden.

Dit kant. bevat de acht volgende gem. *Tholen*, *Oud-Vossemeer*, *en-Vrijbergen*, *Poortvliet-en-Nieuw-Strijen*, *Scherpenisse-en-Westkerke*, *St.-Annaland*, *St.-Maartensdijk*, *Stavenisse* en *St.-Philipsland*. Het beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 14,868 bund. Men telt er 1648 h., bewoond door 2317 huisgez., uitmakende eene bevolking van 12,300 inw., die zich meest op den landbouw en meereeding, alsmede op de vischvangst, inzonderheid van ansjovis, bot, paling en mosselen, toelleggen.

THOLEN, kerk. ring, prov. *Zeeland*, klass. van *Zierikzee*, bestaande uit de acht volgende gem.: *Tholen*, *St.-Annaland*, *St.-Maartensdijk*, *Poortvliet*, *St.-Philipsland*, *Scherpenisse*, *en-Westkerke*, *Stavenisse* en *Oud-Vossemeer*. Men heeft

er 8 kerken, waarin dienst gedaan wordt door 9 Predikanten en telt er 11,000 zielen onder welke 4,300 Ledematen.

THOLEN, eil., prov. Zeeland, het oostelijkste der Zeenwsche eilanden en het naast aan de prov. Noord-Brabant, waarvan het door de Eendragt gescheiden is. Het heeft ten W. en Z. W. van zich de eilanden Noord- en Zuid-Beveland, ten Z. het verdronken Land-van-Zuid-Beveland, ten O. de prov. Noord-Brabant, ten N. het eiland St. Philipsland en ten N. W. Dniveland. De Ooster-Schelde vloeit langs de zuid- en zuidwestzijde van dit eiland heen. Aan de noordwestzijde wordt het bespoeld door het Keeten, hetwelk door het Zijpe en eenige kleine krekten gemeenschap heeft met het Krammer. Eene dier krekten genaamd de Mosvelkreek, loopt aan de noordzijde, langs Tholen heen, tot in de Eendragt. Aan dezen kant van het eiland Tholen, tusschen dit en St. Philipsland, ter breedte van een klein half uur gaans, is het vol gorzen en zandige slikken, waarvan er aan dit eiland aangedijkt worden.

De lengte van het eiland, van de stad Tholen, noordwest aan gemeten, is ruim drie uren, de breedte over dwars anderhalf uur gaans en de geheele omtrek ruim acht uren.

Dit eiland, hetwelk oudtijds genoemd werd het Land-van-der Tholen, heeft buiten twijfel zijnen naam van de stad Tholen of van het oude dorp van Tsa Tholen. De landen, waaruit dit eiland is zamengesteld, droegen in het eerst den naam van het dorp of de stad, die daarop gelegen was; als het Land-van-Stavenisse, het Land-van-St.-Maartensdijk, het Land-van-Poortvliet en het eigenlijke Land-van-Tholen, welke door wateren en krekken van elkander gescheiden waren. Nadat alle die deelen tot een eiland samen gevoegd zijn, worden zij thans alle, met de aangedijkte landen, onder den naam van het eiland Tholen, als de eenige stad daarin zijnde begrepen.

De landen en polders, die, door hunne zamenvoeging, het tegenwoordige eiland Tholen uitmaken, verschillen zeer in den tijd hunner eerste bedijking. Het eigenlijk Land-van-Tholen, is een der oudste eilanden van Zeeland en wordt mede gerekend onder die, welke sedert het jaar 850 zijn bedijkt. Wanneer de eerste bedijking daarvan geschied zij, blijkt echter niet, maar het is waarschijnlijk, dat dat gedeelte ten zuidwesten van de stad Tholen, hetwelk genaamd wordt het Oude-land, eerst bedijkt en door aanwas van de schorren en slijken, ten Zuiden, Westen en ten Noorden, vergroot zij. Van den tijd der bedijking van de andere landen heeft men meer zekerheid.

Gedurende den tachtigjarigen oorlog zijn, zoowel op dit eiland, aan deze zijde der Eendragt, als op den Brabandschen wal aan de andere zijde dier rivier, eene menigte fortten, schansen en batterijen aangelegd. Zoo lagen ten Noorden van de voormalige vesting Tholen, welke het hoofdpunt uitmaakte, aan den westelijken oever, de schansen Kalkenskiint, Karnemelkspot, het Botshoofd, de Papemuts, de schans aan het Nieuwe-veer en het Spaansch-bolwerk, en daar tegenover op den oostelijken oever de fortten Zeeland, Maurits en Oranje; ten Zuiden der vesting lagen twee redoute, aan deze en daar tegenover aan gene zijde der rivier, het fort Nassau. Van sommige dezer versterkingen zijn nog sporen zichtbaar. Zie verder die art.

In het eil. Tholen liggen, behalve de st. Tholen, de volgende heerl.: St. Annaland, St. Maartensdijk, Poortvliet,

Schakerloo, Scherpenisse, Stavenisse, Nieuw-Strijen, Oud-Vossemeer, Vrijbergen en Westkerke, uitmakende de navolgende gem.: Tholen, St. Annaland, St. Maartensdijk, Poortvliet-en-Nieuw-Strijen, Scherpenisse-en-Westkerke, Stavenisse en Oud-Vossemeer-en-Vrijbergen. Het gehele eil. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 13,240 bund. Men telt er 1537 h., bewoond door 2207 huisgez., uitmakende eene bevolking van 11,600 zielen. Op dit eiland bestaan de navolgende fabrieken en trafijken: 3 leerloofterijen, 10 meestoven, 1 touwslagerij, 1 zoutkeet, 2 grutterijen en 10 windkorenmolens.

Men heeft er nog slechts twee buitenplaatsen, als: Groot-Farré en Groot-Watervliet.

De Herv., die er 10,400 in getal zijn, onder welke 4100 Ledematen, maken de 7 volgende gem. uit: St. Annaland, St. Maartensdijk, Poortvliet, Scherpenisse-en-Westkerke, Stavenisse, Tholen en Oud-Vossemeer. Men heeft er 7 kerken, welke bediend worden door 8 Predikanten.

De R. K., van welke men er 750 telt, onder welke 500 Communikanten, maken de stat. van Tholen en Oud-Vossemeer uit, welke 2 kerken hebben en door 2 Pastoors bediend worden.

De Isr., die er 4 in getal zijn, behooren tot de rings. van *Zierikzee*.

Men heeft er 9 scholen, als: eene te St. Annaland, eene te St. Maartensdijk, eene te Poortvliet, eene te Schakerloo, eene te Scherpenisse, eene te Stavenisse, twee te Tholen, eene te Oud-Vossemeer en eene te Westkerke.

THOLEN, gem. op het eil. *Tholen*, prov. *Zeeiland*, arr. en distr. *Zierikzee*, kant. *Tholen* (2 k. d., 6 m. k., 2 s. d.); palende N. aan de gem. Oud-Vossemeer-en-Vrijbergen, O. aan de Eendragt, die haar van de Noordbrabandsche gem. Halsteren scheidt, Z. aan de Oosterschelde en W. aan Poortvliet-en-Nieuw-Strijen.

Zij bevat de st. Tholen, de geb. Schakerloo, Molenvliet en Steenenkruis. Daartoe behooren de volgende pold.: de Broekpolder, de Rooland-polder, de Polder-van-Vijftienhonderd-Gemeten, de Penke-polder, de Puit-polder, de Nieuwland-polder, de Dalemische-polder, de Oud-Strijerpolder, de pold. het Oudeland of Schakerloo, de Vrouw-Belia-polder, de Deurloo-polder en de Rasernij-polder. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2134 bund. waaronder 2057 bund. 85 v. r. 27 v. ell. belastbaar land. Men telt er 395 h., bewoond door 518 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 2500 inw. De geringe klasse der inw. in de stad zijn meest allen visschers, onder welke nog huisgezinnen, afstammende van de inwoners der verdronken stad Reimerswaal. Zij visschen meestal bot, paling, mosselen enz., die zij in de stad en elders ter markt brengen; ook hebben zij eenige oesterbanken en ansjovisvischerijen in de Oosterschelde, aan de zuidzijde van het eiland. Buiten de stad generen zij zich met den landbouw, vooral de meekrapteelt en den koornbouw. Ook heeft men er, binnen de stad: 1 leerloofterij, 1 lijnbaan, 1 meestof, 1 steenen wind-korenmolen en 1 grutterij, en buiten de stad: 1 zoutkeet en 1 meestof. Vroeger bestond er nog eenen waterkorenmolen, en er was om deze in werking te brengen en tevens de haven diep te houden, binnen de stad een waterkom, het Molenvliet genaamd, doch de watermolen is in het jaar 1833 afgebroken en het Molenvliet gedempt en in weiland herschapen.

De Hervormden, die er 2100 in getal zijn, onder welke 800 Ledematen, maken eene gem uit, welke tot de klass. van *Zierikzee*, ring van *Tholen*, behoort en door twee Predikanten bediend wordt. De eerste, die hier als vast Predikant het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest THEODORUS VERHAAR, die in het jaar 1579 herwaarts kwam en in het jaar 1582 vertrok of stierf; deze kreeg in het jaar 1580 ten ambtgenoot JOHANNES DORPIUS, die in 1585 overleed. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

Toen in het jaar 1688, ten gevolge van het herroepen van het edict van Nantes, vele Hervormden uit Frankrijk naar Nederland vlugten, werd ook binnen THOLEN eene gemeente opgericht, welke in het begin der achttiende eeuw genoegzaam was uitgestorven, toen zij, in 1715, weder aanmerkelijk vermeerderd werd, door de Hervormden, die uit Fransch-Vlaanderen derwaarts overkwamen. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest PIETRE LAURENT, vroeger Predikant te Gercy in Picardië, die in het jaar 1688 de dienst aanvaardde, en in het jaar 1692 overleed. Na het emeritus worden van den Predikant JEAN LEONARD GUILLAUME WINTER DE VOORBURG, hetwelk in het jaar 1815 plaats had, is deze gem. met de Nederduitsehe Hervormde vereenigd.

Men treft er ook 20 Christelijke Afscheidenen, aan. — De enkele Doopsgezinde, die er woont, behoort tot de gem. van *Middelburg*.

De Roomsche-Katholijken, die er 350 in getal zijn, maken met de overige uit het eil. THOLEN, behalve die tot *Oud-Vossemeer* behooren, eene stat. uit, welke tot het aartspr. van *Holland en Zeeland* behoort; door eenen Pastoor bediend wordt, en 750 zielen, onder welken 290 Communikanten, telt. Vroeger waren de R. K., zoo uit de stad als uit het geheele eil. THOLEN, verplicht te Halsteren te kerk te gaan, doch sedert het jaar 1795, toen de stat. van THOLEN is opgericht, heeft dit opgehouden. De eerste, die deze stat. als Pastoor bediend heeft, is geweest JOHANNES FRANCISCUS VAN DER LIJDE, die in het jaar 1795 herwaarts kwam, en in het jaar 1800 naar Noordwijk vertrokken is.

Men heeft in deze gem. twee scholen, als: ééne binnen de stad en ééne op het geh. Schakerloo, welke gezamenlijk gemiddeld door een getal van 300 leerlingen bezocht worden.

De stad THOLEN, ook TER-THOLEN, bij sommigen TOLEN gespeld, in het Lat. THOLA, TOLA, THOLINA, TOLNA, THOLONUM of TOLONUM, ligt 11½ u. O. ten N. van Middelburg, 6½ u. Z. O. van Zierikzee, op den westelijken oever van de Eendragt, 51° 51' 56" N. B., 21° 53' 1" O. L. In den grooten klinkerweg van Bergen-op-Zoom naar Middelburg, welke door deze stad loopt, is hier een ponteveer tot gemeenschap tussehen Zeeland en Noord-Brabant. Vroeger was er nog een veer, waar men van den Mosseldijk overvoer op Broodelooze, hetwelk nu onder water ligt. Vóór het overstroomen van Reimerswaal op Zuid-Beveland was ook een veer van den Polder-van-Schakerloo, ten Zuidwesten van THOLEN, op dat eiland. Dit was van veel gebruik, om dat men er zeer gemakkelijk kon overvaren, en dus van en naar de stad Goes komen. Alle deze veren, en die er namaals zoude mogen opkomen, zijn in erfpacht aan de stad gegeven, op den 29 September 1462, door FILIPS, Hertog van *Bourgondië*. Men wil, dat bij deze veren de grafelijkheids tol zoude betaald zijn, en dat deze tol of thol den naam THOLEN aan het eilandje zou hebben gegeven, dat tussehen de Heene (Heendrecht,

nu Bendragt) de Striene en de Schelde was opgekomen. Dat eilandje, hetwelk verzezen was op het punt, waar de Schelde en de Striene samen kwamen, behoorde oorspronkelijk tot Braband en in het kerkelijke aan Luik. Daar werd ook de tol op gemelde stroomen, in naam van den Hertog, geheven. Toen in 1212 zij, die dezen tol in leen hadden, zich uithoofde van hunne aspersingen enz. een veroordeelend vonnis op den hals hadden gehaald, werd deze voor de helft opgedragen aan GODFRANS VAN BREDA. De andere helft was vermoedelijk een deel van het huwelijksgoed van MARIA, oudste dochter van HANDRIK I, Hertog van Brabant, door haar, na den dood van haren eersten gemaal, Keizer ORTO, in 1220 aangebragt aan WILLEM I, Graaf van Holland-en-Zeeland. Sedert deze Graaf er eigendommen verkreeg verrees, op den noordoostelijken hoek van den polder-der-Vijftienhonderd-gemeten, een grafelijk steenhuis of kasteel, dat door den tolgaarder bewoond werd, en in 1500 nog als 's Gravenhofstede bekend stond. Met de kapel besloeg het het geheele blok huizen in de oude stad, dat tusschen de Markt en de Hoogstraat ligt. Het stadhuis is er een overblijfsel van. Daar was het gevierde beeld der *Lieve Vrouw op het Kasteel*, waarvan elders gesproken wordt. Rond dit 's Gravenhof en tolhuis is THOLEN verzezen, en heeft dus zoowel zijnen naam als zijnen oorsprong aan dezen tol te danken (1).

Schakerloo was ouder dan THOLEN, maar de dochter groeide de moeder boven het hoofd. Deze laatste werd in 1431 het Oude Dorp genaamd. THOLEN was toen reeds stad, en bezat tolvrijheid sedert 1291. — In het besit van leden der grafelijke familie moest zij even als Goes van lieverlede vooruitgaan.

De stad THOLEN heeft van oude tijden aanzienlijke voorregten genoten. Zij bezat, in het jaar 1291, de vrijheid van tollén op de Honte en de Ooster-Schelde, waarschijnlijk haar, even als aan andere Zeeuwsche steden, door Graaf FLORIS V gegeven. In het jaar 1335 verkreeg zij van Graaf WILLEM VAN HENNEGOUWEN het regt, om stapelvrij door Holland te varen met haver en met koorn. Vrouw MARGARETHA gaf haar den 5 Junij 1346, het voorregt om eenwig tolvrij te varen voorbij alle hare tollén. JAN VAN BLOIS, Heer van Schoonhoven en van der Goude, gaf van THOLEN, op den 7 December 1366, eene keur, voor de stad en Lande van Tholen en Schakerloo; Hertog WILLEM VAN BEIJEREN een andere te 's GRAVENHAGE, den 4 Mei 1409, en een derde gaf Hertog FILIPS VAN BOURGONDIE den 6 November 1440. Doch Hertog ALBRECHT VAN BEIJEREN gaf de stad, inzonderheid in het jaar 1399, vele aanmerkelijke vrijdommen, vervat in eenen bijzonderen brief, behoudens dat zijn Reatmeester ontvangen zou alle renten, heden, schatten, heersvaart en andere profijten van zijne goederen Beooster-Schelde; en dat zijn Baljuw in Tholen, beregten zou alle *forfasten, broken ende saken van schade en schulde*, die vallen zouden binnen zijne stad en ambacht. Hij vergunde, dat indien iemand daaruit ontvoerde eenige Jonkvrouw of maagd, beneden de vijftien jaren oud, buiten oorlof, en buiten wille van hare ouders, voogden of vrienden, die zoude verbeuren zijn lijf en goed; en voortvlugtig zijnde, zoude hij balling blijven op zijn lijf en op zijn goed; ten zij hij zich met der Jonkvrouwe ouders, voogden of vrienden versoemde. Volgens privilegie hadden Burgemeesters en Schepenen het regt, om de dijken, wegen en watergangen om te rijden en de schouwing te doen, en wanneer iemand, binnen den Lande van Tholen

(1) J. AN UTRECHT DRESSSELHUIS, de provincie Zeeland in hare aloude gesteldheid enz. bl. 109.

nalatig ware enig gekeurd werk, het zij op dijken, watergangen of straten te maken, op zulke tijden als Schepenen dat gekeurd hadden, zoo zouden Schepenen dat verzuimde werk besteden te maken, en de arbeiders, dat aannemende, zouden daarvoor niet meer mogen hebben nog eischen dan *twee schatte geld*, tot Schepenen voorschreven schatting. Hertog ALBACHT gaf die van THOLEN en Schakerloo, bij privilegie van den 3 September 1400, vrijheid van heervvaart, mits zij, wanneer een volle heervvaart in Zeeland gegeven werd, hem zoude dienen met eene kogge van een en dertig mannen, gelijk zij ten tijde des Graven van Blois, plagten te doen. Door de Hertogen WILLEM VAN BRUNEN en FILIPS VAN BOURGONDIE zijn aan de stad ook onderscheidene voorregten vergund. Ook door KAREL den stouten en Vrouwe MARIA in de jaren 1469 en 1476, welke voorregten door de volgende Graven en Gravinnen, en inzonderheid door Keizer KAREL V, in het jaar 1522, plegtiglijk bevestigd en als op nieuw gegeven zijn. Men vindt daarin, onder anderen, wanneer de rekening van de stad jaarlijks moet worden gedaan en een reglement ten opzigt van de vernieuwing der Regering.

THOLEN werd eertijds verdeeld in de Oude-Stad, de Nieuwe-Stad en de Buiten-Stad. De Oude stad was het westelijk deel, alwaar de kerk staat, en bepaald werd ten Oosten, door het Kortendijkje, de Hoogstraat en de Verbrandestraat; aan het einde der laatste was de Verbrande-poort, in een bolwerk, dat voortijds gehecht was aan den dijk naar het Molenvliet loopende. De Nieuwe stad is het overige oostelijke gedeelte, omtrent de Haven, en de Buitenstad, de huizen aan het veer, buiten den Hoofdwal, ten getalle van 4, bevattende 6 woningen, en daarbij de zoutkeet voornoemd; vroeger was aldaar eene scheepstimmerwerf.

Voortijds was de stad THOLEN, gelijk vele andere steden van Zeeland, onder bijzondere Heeren, die wegens haar Leenmannen van Zeeland waren. JAN VAN AVESNES, Graaf van *Henegouwen*, is de oudste daarvan bekend. Van hem daalde hare besitting erfelijk af op JAN, broeder van WILLEM den Goeden, die in het jaar 1356 overleed. Deze heeft THOLEN zeer versterkt en verbeterd. Zijne dochter JOHANNA VAN BRUNEN, Gravin van *Soissons*, was na haar vaders dood Vrouw van TEN THOLEN. Uit haar zijn drie zonen geboren, die Heeren van THOLEN zijn geweest. De eerste LOEWIS stierf ongehuwd, in 1372, de tweede JAN, getrouwd met ISABELLA, dochter van REINOUT, Graaf van *Gelder*, stierf zonder nazaat, in het jaar 1381. De derde GUY van Blois was de laatste Heer van TEN THOLEN, deze had een zoon LOEWIS, doch alzoo die vóór zijnen vader stierf, kwam, bij het overlijden van GUY van Blois, de stad THOLEN, in het jaar 1397, weder aan de graafelijkheid. Dit meent men is geschied op eene resolutie, door eenige steden en dorpen van Zeeland bij de heugelijke inkomst van Hertog WILLEM VAN BRUNEN genomen, om als hunne wettige Heeren en hunne nazaten zouden uitgestorven zijn, aan geenen anderen Heer, maar onmiddellijk aan de graafelijkheid zelve te worden overgedaan.

De vroegere gedaante der stad was, volgens een oud plan van het jaar 1695, onregelmatig en meer vierhoekig; doch aan de rivierzijde boogswijze loopende, met eenen steenen muur, met vier bolwerken en twee ronde torens tot hoofdwal, en daar om eene natte gracht. Later is zij meer regelmatig versterkt en heeft thans eene vrij ronde gedaante, omgeven door eenen aarden hoofdwal, met zeven kleine bolwerken en vrije breede, natte gracht, doch geene buitenwerken, zijnde de kleine

daarvoor gelegen hebbende ravelijntjes geslecht. Door deze gracht liggen ten N. en Z., twee steenen beeren, tusschen den hoofdwal en den zeedijk. In de jaren 1846 en 1847 is men begonnen den hoofdwal, ter weerszijden van de Oudlandsche-barrière, te slechten, doch dit zal zich alleen tot dit front bepalen, hetwelk nu in wandelpaden en perken herschapen is. Aan de overzijde van de Eendragt werd de stad vroeger versterkt door het kroonwerk Slikkenburg (zie dat art.) Inwendig is zij eng bebouwd, zindelijk en van een ouderwetsch voorkomen, ofschoon zij enkele fraaije huizen bevat. Alleen de Grootemarkt is een langwerpig vierkant plein van omtrent 2800 vierkante ellen; doch de Vlasmarkt en de Vischmarkt zijn niet noemenswaardig. Op de laatstgemelde ziet men, tegen den muur van een huis, de afbeelding van eenen bruinvisch, ter lengte van omstreeks 4 ell. Overigens zijn er 18 straten en stegen, behalve eenige achterwegen, zijnde een groot gedeelte nog onbebouwd en tot moes- en bloementuinen ingerigt; terwijl aan de zuidzijde daarvan eene fraai aangelegde plantaadje gemaakt is.

Er is eene jaarmarkt, welke Zaterdag na 8 September begint. Ook zijn er twee veemarkten de eerste den tweeden Donderdag in April en de tweede den tweeden Dondendag in November.

Tuolux had vroeger vier poorten, als: de St. Andriespoort, later de Oudlandsche-poort, ten W.; de Verbrande-poort, ten N.; de Vossemeersche-poort, ten N. O.; en de Waterpoort of Veerpoort, ten O. De St. Andriespoort of Oudlandsche-poort was slechts eene doorgraving van den hoofdwal, zoo als ook de overige zijn en thans door een ijzeren hek vervangen, door deze barrière komt men op den grooten weg naar Goes. De Verbrande-poort, die aan het einde der Verbrandestraat stond, ging men door om op den Penksche-dijk te komen. Deze poort is geheel weg en de wal aldaar doorgetrokken. De Vossemeersche-poort is mede niet meer aanwezig en door de tegenwoordige Oud-Vossemeersche-poort, zijnde eene doorsnijding van den hoofdwal, met pantdeuren vervangen. Zij ontleent haren naam van het d. Oud-Vossemeer, waarheen zij leidt. De Water- of Veer-poort, welke naar het veer en de haven geleidt, was vroeger met een torentje en slaand uurwerk voorzien, doch dit is in het jaar 1816 afgebroken. Behalve deze drie uitgangen, heeft men nog het Slikpoortje aan de rivierzijde, enkel een honten hek geplaatst op eene kade, waarover men van den hoofdwal, langs het buitenboord der gracht kan gaan. Voor de beide landpoorten liggen aardendammen, in plaats van de vorige bruggen, door de gracht.

De Haven, die vroeger onmiddellijk uit de Eendragt in de stad viel, is in het jaar 1826 gedempt, en de daar naast gelegen Zoutvest tot eene haven geschikt gemaakt, welke door eene vrij hooge kade, opgeworpen ter plaatse, waar vroeger de oude haven was, van de stad is afgescheiden, waardoor deze tegen het vroeger zoo veelvuldig binnenstroomen van water beveiligd is.

Het Stadhuis is een smal, oud en niet onaanzienlijk hoog gebouw, van witten arduinsteen. Het staat op de Hoogstraat, alwaar daar voor een klein vierkant plein is, eertijds de Beurs genaamd. Men plagt er weleer achter uit te gaan door eenen gang, naar een plaats op de groote markt, alwaar toen de misdadigers wegens den geregte openlijk gestraft werden. Op de trappen van de pui, welke naar dat plein uitsteekt, staan vier leeuwen, houdende de een het wapen der

Staten van Zeeland, de ander dat van Oranje, een derde dat van de stad en de vierde het wapen van het ambacht van Schakerloo. Boven op den voorgevel, welke eenvoudig opgetrokken is, staan mede vier leeuwen. De trans is even als met schietgaten voorzien. Op het dak staat een doorluchtig torentje met hooge leije spits en speelnurwerk. Inwendig bezit het gebouw niets fraais. Alleen eene schilderij, *Salomons Eerste Regt* voorstellende, is bezienswaardig.

De Waag, welke hier vroeger aan de *Groote-markt* stond, is in het jaar 1819 aan de Roomsche-Katholieke kerk getrokken.

Het voorm. Lands-Magazijn of Ammunitie-huis, aan de *Kaai* of *Binnen-haven*, dat gebruikt werd tot bewaring van de gereedschappen en voorraad tot verwerking van het eiland, is in het jaar 1835 gesloopt en de grond maakt een gedeelte der plantaadje uit.

Het voormalig Kruidmagazijn of de Kruidtoren, aan het einde van de *Dalemache-sstraat*, in het Noordooster bolwerk, is in het jaar 1816 afgebroken.

De Hervormde kerk is een groot, aanzienlijk gebouw, even als het Stadhuis, gedeeltelijk van witte arduinsteen gebouwd; op het laatst der veertiende of in het begin der vijftiende eeuw (1). Zij staat in de Oudestad, op eene ruime plaats, met vele boomen beplant. Het is eene kruiskerk, met een kunstig steenen gewelf, door pilaren ondersteund, hetwelk van bouwkunstenaars met verwondering beschouwd wordt. Aan het kruis, van het Zuiden ingaande, komt men eerst in een vak, waardoor het koor van de preekkerk gescheiden wordt. Dan heeft men het koor ter rechterhand, hetwelk van eene redelijke ruimte is. Men ziet er de tombe van den Heer Gui van Blois, de laatste Heer van Tholen, † in 1421, en van zijne vrouw, Clara van Boteland, † in 1433; ook die van Gui van Blois Antoonisz, Heer van Poortvliet en van zijne gemalinne, Vrouwe van het Roodeland en den Broeke. De preekkerk is ook groot en ruim. De kerk is versierd met eenen vierkanten hoogen toren, van eene schoone bouw-orde, met eene lage spits gedekt en voorzien van een slagwerk. De kerk van Tholen stond voorheen, even als die van Schakerloo, onder het bisdom van Luik, en, na de oprigting der nieuwe bisdommen in Nederland werd zij aan dat van Middelburg toegevoegd. Zij was aan *Onze Lieve Vrouw* toegewijd en stond, gelijk ook die van Schakerloo, eerst ter begeving van den Graaf van Zeeland, doch naderhand van de Heeren van Tholen. In den beginne van weinig aanzien, werd zij de vierde kapel van het Land ter Tholen genoemd. Na hare volbouwing evenwel, werd zij, den 4 October 1404, ten verzoeken van Heer Pieter van Zande, als in het bezit gesteld van de vierde kapel van Schakerloo, tot eene kollegiale kerk verheven door Jan van Beijeren, Bisschop van Luik, en Hertog Albrecht van Beijeren, Graaf van Zeeland, volgens den brief van oprigting. Daarin werden negen kanunniksdijen en daarbij negen prebenden gesticht, met magt, om er nog vier kanunniken bij te benoemen, maar niet meer. Ook vermogten de kanunniken uit hun getal eenen Deken te verkiezen, ter bevestiging van den Bisschop van Luik, en dit kapittel had de zelfde privilegiën, als de Deken en het kapittel van St. Lieven te Zierikzee. Ook was het ontheven van het rechtsgebied des Bisschops van Luik. Toen Tholen in 1577

(1) Dit blijkt deels uit de fondatie van het kapittel in 1404, deels uit een brief van Graaf Willem, van 12 Januarij 1404, waarbij hij Jost Willens, met zijne hofstede binnen Tholen en ruim één gemet lands »gelogen bij omer stede van de Tholen, ende geheeten die Tichelroy» moest dair men den steen van, dair die kerk ter Tholen mede gemaect was."

aan de zijde van den Prins van Oranje overging, hebben alle de Kannoniken, op een na, die stad verlaten, en de zijde des Konings van Spanje blijvende aankleven, niettegenstaande het hun anders, volgens het gemaakte verdrag, vrij stond, onder de bescherming van den Prins, daar te blijven. In de Thoolsche kerk waren onderscheidene altaren en vikartjen, ook was daarin, in het jaar 1489, eene *Gulde Mis* gesticht en rijkelijk begiftigd. Deze kerk heeft geen orgel.

De voormalige Waalsche-kerk, aan de *Grootte-Markt*, welke vroeger de Vleeschhal was, is met de daar nevens staande *Waag*, in het jaar 1819, tot eene Roomsche-Katholieke kerk verbouwd. Deze kerk is een klein langwerpig vierkant gebouw, met een klein houten kloktorentje op den gevel en heeft een orgeltje.

Men had hier vroeger een Weeshuis. Het gebouw, hetwelk eerst daartoe diende, stond in het midden van de stad. In het jaar 1635 werd daartoe echter een geheel nieuw gebouw gesticht, op *het Plein*, achter de Hervormde kerk, doch dit is in het jaar 1817 afgebroken; ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans eenen boomgaard. Na dien tijd diende tot Weeshuis een gebouw, dat aan de *Hoogstraat*, naast het Stadhuis, staat, doch als zoodanig buiten gebruik is, maar gedeeltelijk aan het stadhuis getrokken en voor de zittingen van het kantongeregts is ingerigt, en gedeeltelijk tot woning van den Hoofdonderwijzer der stadsschool dient.

Men heeft er ook eene Bank-van-Leening, in de *Kerkstraat* en een Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, hetwelk den 9 Januarij 1834 is opgericht en ruim 70 Leden telt; eene Werkschool, met 30 leerlingen; eene Commissie van Spijsuitdeeling, bestaande uit 14 leden, opgericht den 22 November 1829, welke gedurende de wintermaanden aan de behoeftigen voedzame spijsen uitdeelen, en eene Commissie tot leeniging van armoede en wering der bedelarij, bestaande uit 8 besturende leden, opgericht den 7 Februarij 1847, welke, mede gedurende de wintermaanden, onderstand in levensmiddelen, brand, kleding en deksel, aan de armen nitrekt; wordende die beide Commissien tot dat weldadig doel, geheel door vrijwillige bijdragen in staat gesteld.

Voorts heeft men er een Muziekgezelschap: *Concordia*, opgericht den 25 April 1844, bestaande uit 25 werkende en 65 honoraire leden, alsmede een Genootschap, onder de zinspreuk: *Van hierdoor tot hooger*, ten doel hebbende, om door het doen van voordrachten en bijdragen, meerdere bekwaamheid in het openbaar spreken te verkrijgen.

De Stadsschool wordt doorgaans door 290 kinderen bezocht, die er gratis onderwijs genieten, wordende de kosten geheel door de stedelijke kas gedragen. Ook wordt daarin eene Herhalingschool gebonden voor de behoeftigen, die boven de jaren zijn, om op de Stadsschool onderwijs te ontvangen, welke door ruim 30 leerlingen bezocht wordt.

Vroeger was hier ook een Schutters-doelen, aan den *Doelenweg*, bij de Oud-Vossemeersche-poort, doch de gebouwen zijn afgebroken en de grond in moestuinen herschapen.

TNOLEN is de geboorteplaats van den Godgeleerde JOHAN VERHUYDEN, uit het midden der zeventiende eeuw, en MICHAEL VAN MIDDELHOVEN, die in het laatst der zeventiende eeuw zich door zijne werken heeft doen kennen, † in 1706.

Van den Wiskundige HUBERTUS HUIJGENS, uit het begin der achttiende eeuw.

Van den Aardrijkskundige PETRUS VAN RESEN, uit de zestiende eeuw, die mede de Latijnsche lier handteerde.

Van den Nederduitschen dichter PIETER VAN GELER, geb. in 1622, † 23 Februarij 1668, en

Van den Grieksche en Latijnsche Taalkundige PETRUS AMICUS, geb. in 1630, † in 1656, als Hooggeleeraar in de regten te Leuven.

Van de geschiedenis der stad THOLEN, in de vijftiende eeuw, is zeer weinig bekend. Men weet alleen, dat daar in vele landen en polders aan den lande van TEN THOLEN getrokken zijn. In 1431 hebben eenige Brabandsche kooplieden vele aanwassingen en schorren van land, aan het Oude-dorp van het land van TEN-THOLEN, doen bepalen en bepalen. Dit zal waarschijnlijk de stad, in nering en welvaart aanmerkelijk hebben doen toenemen. Althans in het jaar 1438 was zij reeds zoodanig in bloei dat zij, zoowel als Reimerswaal, Kortgene, Goes, Vlissingen enz., een oorlogschip moest uitrusten voor de vloot tegen de Oosterlingen; maar in het jaar 1482 ontstond er een zware brand, waardoor het meereindeel der huizen, poorten, alsmede het gasthuis, tot den grond toe verteerd werden, blijvende het zesde deel der stad niet behouden. Om in dezen ramp de noodlijdende stad eenigzins te ontmoet te komen, gaf FILIPS VAN BOURGONDE den 12 September van dat zelfde jaar, binnen Rijsael, eene privilegie, waarbij Burgemeester, Schepenen en gemeene inwoneren van THOLEN vergund werd, (voor zoo verre het meestendeel en eene partij van de wijste en notabelste personen van hen daartoe consent droegen) te mogen doen maken een zegel, om te mogen verkoopen, lijfrenten op de voorschreve stad, ter somme van vijftig ponden grooten (300 guld.) 's jaars, voor eens en dan niet meer, om verdeeld en gebruikt te worden, daar de meeste en noodzakelijkste reparatiën behoeven zouden in en aan de stad en mits dat na het verkoopen dier lijfrenten, dat zegel openbaarlijk en in presentie van en voor alle de gemeente der stad, zoude gebroken worden.

Men heeft hier dikmaals, om de nabijheid van THOLEN aan Brabant, de Vergadering der Staten van Zeeland gehouden. Onder anderen nog in het jaar 1500, wanneer, van wege den Aartshertog van Oostenrijk, een verzoek gedaan werd aan de leden en drie Staten des lands van Zeeland, om hem de aanhouding te willen gunnen van de loopende bede van veertien duizend gouden 's jaars, voor den tijd van vijf achtereenvolgende jaren. Want in de acte daarvan gemaakt, wordt uitdrukkelijk gezegd, dat de edele Staten hem die aanhouding voor den tijd van drie jaren hebben toegestaan, *in zijnen huise van ter Tholen, van Ierskenoort, grondt ende op de erve van Zeeland.*

Toen KARL, Koning van Castilië, in het jaar 1518, tot Graaf van Zeeland ingehuldigd, zijn Hertogdom Luxemburg, hetwelk voor vijf en twintig duizend goudgulden (57,500) verpand was aan den Hertog van Lotharingen, wilde lossen, heeft hij daarvoor het schot van THOLEN met Schakerloo en Vossemeer belast. Dit geschiedde wegens eene somme gelds, door Heer JAN VAN BERGEN, ten dien einde aan KARL opgeschoten. In het jaar 1603 waren op deze goederen reeds penningen opgenomen door KARLS vader, en zij werden daarna nog meer door hem zelve bezwaard. Dit werd de Heer VAN BERGEN, Pandheer van TEN THOLEN, en door dit middel, Leenman van Zeeland, wegens THOLEN. In het jaar

1520 werd de stad om deze reden, in de consenten over beden, onder de steden van Zeeland niet gedacht. Die van THOLEN verscheenen toen ook ter Vergadering van de Staten der provincie niet, maar de Heer van BRACEN had wegens dit pandschap zitting onder de Edelen van Zeeland. Na de lossing van de stad, door het afdoen van die schuld, in het jaar 1524, zijn die van THOLEN wel wederom ter Vergadering van de Staten verscheenen, doch de stad heeft haren rang van voorsitting, voor de stad Goes, nooit wederom gekregen. Men heeft echter toen, ten opzichte van THOLEN, eene wet gemaakt, dat zij in het vervolg niet zou mogen verpand, noch afgescheiden worden van de Souvereine vergadering.

Indien WILLEM I, Prins van Oranje, zijn doelwit had kunnen bereiken, zou THOLEN, onmiddellijk na het overgaan van Zierikzee, in 1572, reeds in der Staten handen gevallen zijn: want, bij zond derwaarts den Gouverneur van Zierikzee, AREND VAN DORP, met eenig krijgsvolk, om de stad bij verrassing in te nemen. Deze landde met vijftien honderd man tusschen Bergen-op-Zoom en THOLEN. Doch MONSEAECUS was hem hier te kloek, en sloeg hem eerlang op de vlugt. In het wijken, maakten zij eene opening in den dijk, sedert het Geuzengat genoemd. In eenen tweeden aanval, met versterking van versch volk ondernomen, werden zij geheel overwonnen. SCHOONEWAL, ROLLÉ, KLOOR, STRELAND en COUTERVILLE, bleven op de plaats, met omtrent twee derden van het volk. De Rijk werd gevat: hij was de eerste in dit oord, die in het leven gespaard werd, hopende den vijand, vele geheimen uit hem te zullen trekken.

Hoe jammerlijk het er intusschen in de stad en het eiland van THOLEN uitzag, kan men opmaken uit het seneekschrift, hetgeen zij, in September 1573, den Hertog van ALVA aanboden, en waarbij zij verzochten, dat hunne tilbare goederen in het openbaar mogten verkocht worden, en de penningen, daarvan komende, onder de soldaten uitgedeeld, mits de ingezetenen, daarmede, van verdere lasten van het krijgsvolk ontheven zouden zijn.

Nadat de Regering van THOLEN, den 17 April 1577, door eene beëndiging aan den Prins gedaan, onder zekere voorwaarden zich onderworpen had, werd de stad door den Graaf van HORNLO in bezit genomen en is sedert bestendig aan der Staten zijde gebleven.

Vergeefs deed de Hertog van PARMA, den 17 September 1588, eene poging, om het eiland, nevens de stad THOLEN, aan de Spaansche zijde te brengen. Zeven of acht honderd man werden te dien einde, onder bevel van den Markgraaf de MORTIGNY en KAREL VAN MANSVELD, derwaarts gezonden. Deze manschap werd ondersteund door twee duizend muskettiers, die van boven den dijk, over de Eendragt heen, een sterk vuur op de stad maakten. Dus meenden zij den toegang te openen voor de gemelde troepen, doch het gelukte niet. Want Graaf EVERHARD VAN SOLMS, Kolonel van een Zeeuwsch regiment, alleen met twee honderd en vijftig man toeschietende, stelde zich op den dijk bij de stad, achter de opgeworpen borstweringen. Van hier deed hij, niet alleen de eerste manschappen, die zich te water begeven hadden, terug deinzen, maar ontving hen ook, toen zij eenen tweeden aanval waagden, zoo dapper, dat zij weder moesten afstrekken. Hierdoor kostte de aanslag den aanvalleren een verlies van vier honderd man, zonder dat zij hun doel bereikten. Bij dit gevecht, werd de nog jeugdige Zeeuw MARINUS HOLLARE, naderhand door deugd en dapperheid tot Vice-Admiraal van Zeeland verheven, een oog uitgeschoten.

Even min slaagde de onderneming in het jaar 1594, die door een, dien men in den aanslag had zoeken in te wikkelen, en uit onderschepte brieven ontdekt werden.

Eene latere poging, in 1597, om de stad door verraad in 's vijands handen te brengen, liep mede vruchteloos af, en kostte aan de beide verraders PIETER HARINKMAN en DIJK VAN SUIJFSTEIN het leven.

Gelijk elders, dus ontstonden ook te THOLEN, van tijd tot tijd, onderscheidene aanmerkelijke bewegingen. De eerste beweging viel voor na het overlijden van Prins WILLEM III, in het jaar 1702. Het gemeen was zeer misnoegd op PIETER KAREL DE BILS, Heer van *Koppensdamme*, omdat hij, zoo als men zeide, bij 's Prinsen leven en in zijnen naam, een willekeurig gezag had uitgeoefend in het stuk der regering. De konst van eenig krijgsvolk, van wege de Staten van het gewest, derwaarts gezonden, deed het oproer spoedig bedaren; doch de rust was van geen langen duur. Men zocht er verandering in de regering, en kon gemakkelijk een voorwendsel vinden, om, van nieuws, de gemoederen gaande te maken. Nu klaagde men over het bezwaar en den overlast, welke de stad van de onlangs daar binnen gezondene soldaten leed. Daarenboven had JAKOB WOUTERS, Heer van *St. Jansteen*, Rekenmeester en Permanent-Raad der stad, te weeg gebragt, dat door eenige burgers een verzoekschrift werd ingeleverd bij de Staten der provincie, waarbij zij begeerden, dat er, op de aanstaande bestelling der wet, orde mogt gesteld worden, om reden, dat het regeringsreglement, in 1675 gemaakt, sedert de afsijvigheid des Stadhouders, van geen kracht was en alzoo niet meer kon gelden. Hoewel bij de Staten het besluit was genomen, dat de tegenwoordige regering, die in de maand Mei veranderd moest worden, bij voorraad nog zes weken in het bewind zouden blijven, vernieuwden echter de Wethouders zelve, op den gewonen dag, de regering. WOUTERS, bij die gelegenheid van zijne raadplaats ontzet, vervoegde zich hierop bij 's Lands Staten, met klagt over het onrecht hem aangedaan. Tot nog toe was het krijgsvolk binnen THOLEN gebleven; doch naauwelijks was het vertrokken of er ontstond eene geweldige beweging in de stad en vervolgens over het geheele eiland, tusschen den Baljuw NIKOLAAS DOUBKANT, met zijnen aanhang, en de zulken, die het met WOUTERS hielden. Het bleef niet bij schelden en dreigen; men viel op elkander aan met geladen geweer, zoodat eenige burgers zwaar gewond werden of het leven verloren. WOUTERS zegespraalde in dezen strijd, waarna hij, den 21 van genoemde maand, door lieden van zijnen aanhang naar het raadhuis geleid of liever gedragen werd. Met bewilliging der saamgevloede menigte ging men nu over tot het verkiezen van eene nieuwe wethouderschap en werd WOUTERS in zijne waardigheid hersteld. Intusschen hadden 's Lands Staten, te Middelburg, de tijding van het voorgevallene te THOLEN ontvangen en namen dit zoo envel op, dat WOUTERS te rade werd elders eene schuilplaats te zoeken. De Staten deden hem sedert openlijk indagen, en gaven verlof aan het Hof van Holland, om eenige uitgewekene Tholenaars, die zich in dat gewest onthielden en voor hoofden der oproermakers gehouden werden, gevankelijk naar 's Gravenhage te voeren. Terstond daarop deden zij door gemagtigden de wet op nieuw veranderen. Het gerugt liep sedert en het vond geloof bij velen, dat WOUTERS een ontwerp gesmeed had, om den Koning van Pruissen aan het markgraafschap van Veere en Vlissingen te helpen, en zelf aan het stadhouderschap der voornaamste gewesten. Hoe dit zij, de stad kwam binnen kort weder in rust.

Zwaarder, dan uit deze beweging ontstaan, was de ramp, welke de stad in het jaar 1712 trof. Een troep Franschen kwam den 24 Augustus, des morgens met het aanbreken van den dag, onder het geleide van den Brigadier Jacques PASTEUR, bij het Botschoofd aan de pont, waarmede zij de rivier overvoeren en verder naar en in de stad trokken. Zij plunderden de stad meest leeg, namen eenige Regenten en burgers mede, en vertrokken weder, na een kort verblijf van weinige uren, met hunnen roof, die wel op driemaal honderd duizend gulden begroot werd, nadat zij alvorens den Baljuw DUNOIR hadden genoodzaakt te teekenen voor tien duizend rijksdaalders, om de stad, en den Baljuw van Nieuw-Vossemeer om die plaats voor afbranding te bevrijden. Hunne gevangenen werden naar Namen gevoerd. Tot vergoeding van die brandschatting, gelijk mede wegens de kosten van het onderhoud der te Namen zijnde gevangenen, werd in het vervolg bij de Staten ook een heesluit ter betaling genomen. Men wil dat deze overrompeling tot weerwrake over eenen strooptogt in Frankrijk, door eene bende der bondgenooten, onder bevel van den Generaal-Majoor GOUVERNEUR, in Junij van dat zelfde jaar gedaan, geschied zou zijn. Zoo haast de tijding van dit ongeval op dien zelfden dag binnen Middelburg kwam, vergaderden de Staten nog in den zelfden nacht, om, zoo veel mogelijk, tegen verdere onheilen zorg te dragen; te dien einde zonden zij eenige manschap uit de bezetting der steden Vlissingen en Veere voor Bergen-op-Zoom, om den vijand in zijnen vliegt te stuiten, en voornamelijk om de overige eilanden der provincie, in geval van nood, tegen verdere inval te beschermen. Doch het bleef bij dien ramp, welke tot aanmerkelijk nadeel van de stad en verarming van hare ingezetenen strekte, waarom men voorhen, op verzoek van die van Tholen ter staatsvergadering gedaan, binnen Middelburg en andere Zeeuwsche steden, eene collecte deed, ter ondersteuning van de meest noodlijdende huisgezinnen.

Toen de stad Bergen-op-Zoom, in het jaar 1747, door de Franschen belegerd werd, was men in Tholen in geen kleine verlegenheid. Men nam echter dadelijk alle mogelijke voorzorg, want beducht zijnde, dat de Franschen, alvorens met die belegering voort te gaan, zich eerst meester van Steenberg en zouden maken, om, langs dien kant, achter of binnen de linien te komen, en Bergen aan de westkant geheel in te sluiten; zoo werd noodig geoordeeld Steenberg af te snijden, en, zoo veel mogelijk was, den toegang naar Bergen en tot de Eendragt en het eil. Tholen te beletten, door de polders van het Westland, Aanwas, Rubbeere en nog eenige naast aangelegene landen te doen ondervloeiën. Te Tholen werd eene schipbrug gelegd over de Eendragt, en het kroonwerk tot een bruggehoofd gemaakt, doch de vijand liet Steenberg onaangetroffen. Sedert werd de schipbrug verlegd naar het Botschoofd, een half uur van Tholen, alzoo de Auvergne-polder mede onder water gezet was, door eene doorsnijding aan ieder einde van het Lange water, en eene aan de Eendragt tusschen Tholen en de Schelde. Bij het fort Zeeland, werd de Binnen- of zoogenaamde Groene-dijk doorgestoken, waardoor de Glymes-polder onder water geraakte, en ook eene doorsnijding aan den Kladschen-dijk, bij het fort Suikerbrood, gemaakt, zoodat van de Schelde tot aan Steenberg eene doorgaande inundatie kwam. De toegangen tot het eiland en de punten, waar men de Eendragt overgaat, werden door geschut verdedigd. De verschanzingen en batterijen met geschut bezet, waren van den Zeedijk van den Ilikepolder tot Tholen twaalf, en van Tholen tot de Schelde lange den

Zeeldijk vijf in getal. Bij het onvoorziene innemen van Bergen-op-Zoom, op den 16 September van dat jaar was het alarm in TROLEN, en het vlugten uit Bergen derwaarts, voorbeeldeloos. Zes regimenten uit de liniën van achter Bergen, kwamen binnen TROLEN. De stad zelf werd toen, benevens het geheele eiland, van alles tot ververing voorzien, zoo dat zij ook behouden bleef, en met haar geheel Zeeland, dat anders in groot gevaar zoude geweest zijn van overmeesterd, of ten minsten van Holland afgesneden te worden.

In het zelfde jaar was TROLEN de laatste der Zeeuwsche steden, welke in de bevordering van WILLIAM IV stemde; dit geschiedde aldaar op den 27 Mei. Het gemeen had daarvan naauwelijks kennis gekregen, of de boeren van St. Annaland en anderen, ter stad ingerukt, vorderden verandering der Regering. Men riep » dat de Regenten het land verraden » hadden, en dat men, te Zierikzee, het verraad klaarlijk ontdekt hadt.” Doch deze ontdekking bestond alleen hier in, dat men, in eene oude kist, die het volk meende met buskruid gevuld te zijn, niet dan zand gevonden had, behalve dat het geschut van binnen vol steentjes zat. Men begeerde dan, ook te TROLEN, het geschut en den voorraad van buskruid te onderzoeken. Het geschiedde. Doch het geschut werd, behoorlijk geladen bevonden. De tonnetjes buskruid, opgeslagen, ter keure van de boeren, die er den arm, tot op den bodem, instaken, waren ook behoorlijk gevuld. Toen wilden de boeren de proef nemen van het geschut. Zij staken een stuk af, zonder te godogen, dat er de kogel afgenomen werd. De kogel snorde eenen renbode van den Hertog van CUMBERLAND, toen juist den dijk langs rijdende, voorbij, zonder hem te raken; doch hij klaagde naderhand zeer, over het gevaar, dat men hem had doen loopen. De boeren, hier op naar huis gekeerd, zonden, eenige dagen later, eene besending, met den Predikant en Secretaris van St. Annaland aan het hoofd, naar TROLEN, om eenigen uit de Regenten te ontzetten van het bewind, of ten minste te vorderen, dat hun eenige bijzitters uit het platte land werden toegevoegd. De stad geraakte hierop in roer. De Regenten verlieten het stadhuis, daar de boeren en het graauw, drie dagen lang, huis hielden, alles doorsnuffelende, en alles wat in de Fransche taal geschreven was, voor blijken van landverraderij opnemende. Daar waren er zelfs, die, op het zien van een afschrift der verklaring des Konings van Frankrijk van den zeventienden April, uitriepen: *al weer een brief van den Koning van Frankrijk!* Doch de Predikant KARL THIBAUT bragt de woeste menigte eindelijk tot bedaren en bewoog ze naar huis te gaan. De Regenten namen toen hunne plaatsen wederom in, ofschoon zij in gedurigen angst waren voor de boeren, waarom de poorten gesloten bleven. Zelfs liet de Wethouderschap zeker geschut, hetwelk een eind wegs van de stad stond, vernagelen, op een gerucht, dat die van St. Annaland voor hadden, zich daarvan meester te maken, om het tegen de stad te gebruiken. Die van Vossemeer, kennis gekregen hebbende van dit vernagelen, kreten het uit, als een tastbaar bewijs, dat men in TROLEN verstand hield met den vijand. De Drossaard van St. Maartensdijk scheen zelfs niet te weten, wat hij van dit vernagelen denken zou, en was niet voldaan, over de reden, die er hem de Wethouderschap van gaf. Te St. Annaland bleven de boeren oproerig, tot dat er, op verzoek van die van TROLEN, vijftig Dragonders uit de bezetting van Bergen-op-Zoom in het dorp gelegd werden, die er eenigen tijd bleven. De Predikant ABOLT VAN LOON, die zich in den aanvang der beweging aan het hoofd

der bezending bevonden had, werd toen gevat en naar Tholen gebragt, daar hij een tijd lang in hechtenis zat. Doch eindelijk, bewezen hebbende, dat men hem tot het aannemen van den last gedwongen had, werd hij op vrije voeten gesteld. De stad en het eiland geraakten dus allengskens in rust.

Te Tholen ontbrak het in het jaar 1787 noch aan Regenten, noch aan burgers, die de zaak der Patriotten waren toegedaan, doch onder de eerstgemelden hadden zij de minderheid, en dit bragt te weeg, dat, toen in het voorjaar een aantal burgers verzocht, zich tot een genootschap te mogen vereenigen en zich in den wapenhandel te oefenen; dit verzoek als nutteloos word van de hand gewezen. Dan hoewel in Tholen de Vaderlandsche sociëteit sterk in leden aangroeide, voegde zich deze stad, met minder tegenstribbeling dan Zierikzee en Vlissingen, naar de heerschende denkwijze der Zeenwsche Staatsleden. Zij scheen bovendien van de woede der plundering bevrijd te zullen blijven. Burgerplundering ontkwam zij dan ook; maar echter niet alle leed van dezen aard hun door krijgslieden, even na de oerst bekomen tijdingen der omwenteling in Holland, aangedaan. Een bataillon van Houston, zeer Oranje gezind, meende nu de handen ruim te hebben, en dat alle burgerplagerijen geoorloofd waren. Het rigtte eene geweldige plundering aan, welke, niettegenstaande de welberaamde beschikkingen en bevelen der Regering en de pogingen van sommige Officieren, niet te stuiten was. Alles dreigde verdere verwoesting; te vergeefs verzocht de Regering Gecommitteerde Raden, om deze onrust wekkende en burger beroovende bende te doen uittrekken, en baar drie weken soldij vooruit te betalen, ten einde, zoo als de Regering zich uitdrukte, *de burgerij niet verder te ruïneren*. Van elders niet in tijds geholpen, tot afwering van dit burgerleed, hetgeen, hoe hoog geklommen, nog dreigde aan te groeijen, besloot de Regering, het marren moede, de krijgsbezetting, met behulp der brave burgers, ter stad uit te drijven; ten einde, gelijk zij zich bij de Staten van Zeeland uitdrukten, de stad niet tot haren ondergang gebragt, en in eenen puinhoop veranderd te zien. Zeven achttste van de stad droeg aan de huizen teekenen van deze schreeuwende baldadigheid. De regering vond in de kwartieren van de verdreven plunderzieke krijgsbende vele gestolene goederen; doch meest deerlijk vernield en in stukken gehakt. Men gaf het zoo veel mogelijk den eigenaren terug.

Ook door watervloeden heeft Tholen niet weinig te lijden gehad, zoo lezen wij, onder anderen, dat in het jaar 1682 het water zoo hoog stond, dat niet meer dan de spits van den toren te zien was (1).

Bij den watervloed van Januarij 1808, welke geheel Zeeland zoo deerlijk teisterde, klom hier het water, met eene voorbeeldelooze snelheid tot zulk eene hoogte, dat deze die van den vloed van het jaar 1801, de hoogste, welke aldaar bekend was, nog zes duinen te boven ging. Vrij groot waren ook hier de nadeelen, die de stad en burgerij leden. 's Lands contrescarp, voor de stad aan den zoogenoemden Zuidboer gelegen, werd zeer geteisterd; de Vossemeersche-poort kon door geene rijtuigen gebruikt worden; op onderscheidene plaatsen spoelden er aanmerkelijke gaten in de straten; meest alle regenbakken werden door het zoute water bedorven, en bijna alle kelders stroomden vol, zoo dat de voorraad daarin verloren ging.

(1) GABRIËL, *Nederlandse Waterloeden*, bl. 247

Ook waren de, binnen de stad THOLEN, aangerigte verwoestingen door de beide vlooden van 4 Februarij 1823 groot, door de laatste werd de Benedenstad vier uren lang onder water gezet. Onderscheidene straten waren geheel opgespoeld, de bruggen en een groot gedeelte der dammen van de Oud-Vossemeersche en Oudelandsche poorten, waren vernield. De wal bij de molenkom en de daarover staande huizen, waren aanmerkelijk beschadigd. De contrescarp, naar den steenen Zuid-beer, was tot éene aanzienlijke lengte doorgebroken. Geene menschen maar alleen 9 stoks vee kwamen hier om.

Het wapen van THOLEN is een veld van goud, waarop een hulk of scheepskiel van sabel, met eenen opstaanden mast tot digt aan het bovenste van het schild. Nevens de mast zijn wederzijds twee klimmende leeuwen, twee van keel en twee van sabel overhoeks geplaatst, door de Graven van Zeeland uit den huize van Henegouwen aan de stad, in haar wapen gegeven, gedekt door eene hertogelijke kroon. Den oorsprong van de kiel en mast acht men ouder. Men wil die afleiden, of van den tol alhier geheven, of van eenen uitlegger, op stroom gelegende.

THOLINA, Lat. naam van de st. THOLEN, op het eil. Tholen, prov. Zeeland. Zie THOLEN.

THOLSEINDE, TOLSEINDE of HET OLTSENDE, voorm. amb. op het eil. Zuid-Beveland, prov. Zeeland, ter plaatse waar tegenwoordig het *Verdronken-Zuid-Beveland* ligt.

Dit amb. schijnt in Tholseinde-Binnen en Tholseinde-Buiten te zijn onderscheiden geweest. Het eerste gedeelte hetwelk de grootte had van 1102 gem. 39 roed. (506 bund. 6 v. r. 7 v. ell.), was gelegen Bewesten-Yerseke; het andere, dat 452 gem. 93 roed. (207 bund. 40 v. r. 93 v. ell.) besloeg, lag Beoosten-Yerseke. De groote vloed van 5 November 1530, overdekte het. Een deel daarvan schijnt in het jaar 1636 herdijkt te wezen, hetwelk, ten jare 1641, groot bevonden werd 534 gem. 126 roed. (150 bund. 21 v. r. 89 v. ell.). Onderscheidene malen heeft dat herdijkte deel nog door overstrooming moeten lijden; ten jare 1639 beklaagden de Ambachtsheeren zich bij 's Lands Staten, dat hun reeds ten derden male een dergelijk ongeluk getroffen had, tevens te kennen gevende, dat zij, tot herdijking gezind waren, mits hun de vrijheden werden toegestaan, die bij éene vorige bedijking vergund waren, en den 27 Maart 1664, verzochten zij vernieuwing van het octrooi hun den 30 April 1638, tot herdijking vergund geweest; hetwelk hun den 8 Junij 1665 werd toegestaan. Toen zij tot deze beversching, den 6 Maart 1666, voor den tijd van zeven jaren onderscheidene vrijdommen verzochten, werd hierop het berigt van 's Lands Rekenkamer ingewonnen, en vervolgens den 5 Junij van dat zelfde jaar dit verzoek toegestaan; dat ook op 5 Februarij 1669, op nieuw vergund werd. Dit geschied zijnde, schijnt het gene hier aangewonnen was, den 22 September 1671, op nieuw overvloed te wezen, en sedert al weder in het drooge gelegd.

Er bestond een dorp van dien naam, aan de Yerseke, Z. W. van Duvenée, N. W. van Nieuwlande, welks kerk onder het bisdom van *Utrecht*, en tot het dekenschap van *Zuid-Beveland* behoorde. Ook heeft een edel geslacht zich hiernaar genoemd, zoo als in het jaar 1400 daarvan nog leefde Heer Wouter van OLTSENDE, getrouwd met CLARA van MAELSTEDÉ, die gewonnen hebben ADRIAEN van OLTSENDE. Deze had tot echtgenoot ISABEAU DE VILAIN en eenen zoon, DIGNUS van OLTSENDE, die ten huwelijk nam ELISABETH van BAERSDORP, en weder een zoon achterliet,

CORNELIS VAN OLTSENDE, getrouwd met **SARIE VAN DALEN**, van welke eene dochter overgebleven is. Ook vindt men dat in het jaar 1470 deze heerlijkheid verkocht is door de weduwe van **HENDRIK VAN WISSEKERCKE**, aan haar mans broeder, **ANTHONIE VAN WISSEKERCKE**; vervolgens moet dit ambacht gesmaldeeld zijn geworden, want ten jare 1789 waren hier Ambachtsheeren de erven van **PIETER ANTHONIS DE HUYBERT**, Mr. **JOMAN PIETER VAN DEN BRANDEN**, Ridder, Baronnet; de erven **ADRIAEN PAARDEKOOPER**, Mr. **BASTIAAN NEUBERS**, **QUIRINUS DOMINICUS** en **FRANÇOIS BERNARDUS HENRICUS REGERIUS VAN DER GRACHT**. Hetgeen thans van dit ambt nog over is, maakt nog eene heerl. uit, gelegen in het arr. en kant. *Goes*, gedeeltelijk gem. *Kruiningen*, gedeeltelijk gem. *Yerseke*; palende N. aan Yerseke, O. aan het verdrinken land van Zuid-Beveland, Z. en W. aan de heerl. *Kruiningen*.

Deze heerl. bestaat uit het zuidelijke deel van den pold. *Tholseinde* en een strook lands ter Noordoosten van den pold. *Kruiningen*. Zij bevat noch dorp noch gehucht, maar eenige verstrooid liggende huizen. Zij beslaat onder *Kruiningen*, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 32 bund. 81 v. r. 26 v. ell., waaronder 23 bund. 77 v. r. 26 v. ell. schotbaar land; telt 7 h., bewoond door 7 huisgez., uitmakende eene bevolking van 48 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De inw., die allen Herv. zijn, behooren tot de gem. van *Kruiningen*. — Men heeft in deze heerl. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Kruiningen*.

Het wapen dezer heerl. bestaat uit een schild van keel, met eene keper vergezeld van drie meerlen, alles van zilver (1).

THOLSEINDE, pold. in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr. en kant. *Goes*, gem. *Yerseke*; palende N. aan den Molen-polder, O. aan het verdrinken land van Zuid-Beveland, Z. en Z. W. aan den Polder-van-Kruiningen, W. aan de Moeren van Yerseke.

Deze pold. is in het jaar 1636 bedijkt, en in 1669, na verlies, herwonnen. Men heeft er 1 h., zijnde eene boerderij. Hij wordt door eene sluis, op den Molen-polder, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf en eenen Gezwoorene.

Het schijnt dat deze pold. in de zeventiende eeuw in twee deelen gesplitst is, welke ieder eenen afzonderlijken polder uitmaakten, onderscheiden in Oud-Tholseinde en Nieuw-Tholseinde; althans wij vinden op eene lijst van pold., welke den 26 Januarij 1682 zijn ondergevoeld, Oud-Tholseinde en Nieuw-Tholseinde vermeld.

THOMAES-POLDER, pold. in *Staats-Flaanderen*, prov. *Zeeland*, arr. *Middelburg*, kant. *Oostburg*, distr. *Sluis*, gem. *Bieroliet* en voor een klein gedeelte gem. *Hoofdplaat*; palende N. aan de Hon- of Westerschelde, O. aan den Pauline-polder, Z. aan den Beukels-polder, W. aan den Hoofdplaat-polder.

Deze pold., die in 1844 bedijkt werd, is nog niet kadastraal of schotbaar bekend; doch beslaat nagnoeg 7½ bund., daarin staan 2 h., onder welke 1 hofstede. De uitwatering is door den Hoofdplaat-polder in de Schelde. Hij wordt beheerd door de eigenaars en bedijkers.

THOMAS-SMITS-GAT (HET), zeegat, ten N. van de Zuiderzee, tusschen Vlieland en Terschelling.

In dit zeegat, hetwelk in 1836 door de *Noordergronden* gescheurd is, zijn drie zeetonnen gelegd, als: een roode ton tot buitenton op

(1) Hierdoor vervalt het onvolledig art. **OLTSENDE (HET)** D. VIII, bl. 486.

100 palmen diepte, en waarvan de merken zijn: de kapen op de Noordvaarder twee windbooms lengten uit elkander en op Vlieland, de kapen een handspaaks lengte beoosten door elkanderen; eene witte ton op de merken: de Noordelijkste kaap een handspaaks lengte beoosten den Brandaris op Terschelling; eene zwarte ton op de merken: de kaap en toren even bewesten door op Terschelling en de kapen op de Noordvaarder één handspaaks lengte beoosten door elkanderen.

Op het droogste is in dit zeegat 42 palmen diepte, de koers van de buitenton tot de zoogenaamde Heertjes ton is Z. O. en verder naar de reede van het Vlie Z. ten W. De voorschrevene diepten zijn met laag water gewoon getij en de koersen met een miswijzend kompas genomen.

THOMAS-WAARD (DE) of DE ROMBOUTS-WAARD, pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede distr.*, arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Werkendam*; palende N. aan het Houwenings-water, O. aan het Kraaijenest, Z. aan de West-kil, W. aan den Oostelijke-Opslag.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, met de kade, eene oppervlakte van 43 bund. 7 v. r. 40 v. ell., en wordt door drie houten duikers, als: eene op de oost-, eene op de west- en eene op de zuidzijde, wijd respectievelijk 0.78 ell., 0.75 ell. en 0.64 ell., voorzien van eene drijfsdeur en de laatste met kleppen, op de Westkil, van het overtollige water ontlast. Het zomerpeil is 0.75 ell. boven A. P.; de hoogte der dijken 2.15 à 2.25 ell. boven A. P. Het bestuur bestaat uit den eigenaar.

THOOR (ABDIJ-VAN-), naam, onder welken de abdij van THOOS, in het *Land-van-Thorn*, prov. *Limburg*, gemeenlijk voorkomt. Zie THORN (ABDIJ-VAN-).

THOORDERLINDEN, kapel in het *Land-van-Thorn*, prov. *Limburg*. Zie THORN (DE-KAPEL-VAN-).

THOORNENBURG, voorm. kast. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie TOORNENBURG.

THOORN-POLDER (DE), pold. in het eil. *Noord-Beveland*, prov. *Zeeland*. Zie TOORN-POLDER.

THORARICA, div. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*; palende N. aan de div. Para en de Beneden-Commewijne, O. aan Boven-Commewijne, Z. aan Boven-Suriname, W. aan Saramacca.

Deze divisie begint met het fort Nieuw-Amsterdam, strekt zich zoo langs den regter oever der Suriname uit, bevat de plantaadjem aan de Surnaus- en Pauluskreken en eindigt met de plantaadje de Goede-Vrede. Verder worden hieronder begrepen de aan gene zijde der rivier gelegene plantaadjem, beginnende met de verlatene plantaadje Tulpenburg en eindigende met het chirurgijns-etablissement la Ressource; ook zijn onder dese div. begrepen de geheel op zichzelf liggende gronden aan het Pad van Wanica.

Zij bevat alzoo de suikerplant.: Accaribo, St. Barbara, Belwaarde, Bleijendaal, Boxel, Groot-Chatillon, Domburg, Dordrecht, Drie Gebroeders, Het Eiland, St. Rustatius, Goede-Vrede, Guinesche-Vriendschap, de Hoop, La Liberté, Maagdenburg, Meerzorg, Merveille, Rac à Rac, la Rencontre, Rorac-en-Klaverblad, Nieuwe-Star, Suzanna'sdal, Voorburg, Vreeland en Waterland-en-Adrichem; de koffijplant.: Jagtlust, Peperpot, Rust-en-lust en Nieuw-Wedergevonden; de indigo-plant.

A bigaëlschoop; de houtgronden: Anna'slust, Bergers-hoop, Blij- en-hoop, Ephraïms-zegen, Nieuw-Grond-Leyser, Laarwijk, Mijn-zorg-en-Discordia, Welliedacht en Zorgen-Vrij en de kostgronden Klein-Curaçao, Goozen, Pietersburg en Vredenslust.

THORDRECHT, oude naam van de stad Dordrecht, prov. Zuid-Holland. Zie Dordrecht.

THORENE, naam, onder welken men het d. Doorn, in het Overkwartier der prov. Utrecht, reeds in 838 vermeld vindt, als hebbende ALFRICUS, de negende Bisschop van Utrecht, daarvan het vruchtgebruik vergund aan Graaf ROTGARIUS of ROTSA, ten einde hem eenige vergelding te doen voor zijne weldaden aan de kerk van Utrecht bewezen.

THORN, gem. in het Land-van-Thorn, prov. Limburg, arr. Roermond, kant. Weert (8 k. d., 9 m. k., 4 s. d.); palende N. aan de gem. Heel-en-Panheel, O. aan Wessem, Z. aan de Belgische gem. Kessenich, W. aan Ittervoort.

Deze gem. bevat het vl. Thorn, benevens de geh. Baarstraat en Santfort, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 775 bund. 20 v. r. 33 v. ell., waaronder 752 bund. 87 v. r. 15 v. ell. belastbaar land, en telt 230 h., bewoond door 267 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 1270 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden. Men heeft er 4 pannenbakkerijen, 1 lijnwaadbleekerij, 2 brouwerijen, 1 branderij en 2 korenmolens.

De inw., die allen R. K. zijn, onder welke 900 Communikanten, maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. van Limburg, deh. van Weert, behoort, en door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt.

Men heeft in deze gem. eene school, welke gemiddeld door 120 leerlingen bezocht wordt.

Het vl. THOON ligt 2½ u. Z. Z. W. van Roermonde, 3 n. N. W. van Weert, aan de Itteren. Men telt er in de kom van het vlek 215 h. en ruim 1160 inw.

Dit vlek staat reeds sedert eeuwen in de geschiedenis aangeteekend. In het jaar 968 vindt men er melding van gemaakt in eenen brief van Keizer Otto I aan ANSVANO, Graaf van Brabant, Hooi en Teisterband. Onder andere voorregten, welke hem door den Keizer geschenken werden, kreeg hij ook het regt, om munt te slaan. Van dien oogenblik af werd Thoon hoe langer hoe meer bekend en vermaard. De naamsreden dezer plaats, welke in de vroegste tijden onzer jaartelling moet gezocht worden, is niet eenen ondoordringbaren sluijer omgeven. Zonder verschillende gissingen, welke daaromtrent gemaakt worden, te vermelden, zullen wij hier alleen denken aan die groote volksverhuizingen, toen de natiën van het Noorden en Oosten zich, uit hunne ontoegankelijke bosschen en uit het hart van Azië, naar de schoone Romeinsche wingewesten, waarvan ook deze streek een gedeelte uitmaakte, kwamen afzakken. Misschien hebben zij hier den afgod Thoon vereerd, en is daarin de oorsprong van den naam der plaats te zoeken.

De kerk aan den H. MICHAËL toegewijd, welke voorheen de kerk der voormalige abdij is geweest, werd, in het jaar 1816, door de gem. tegen de voormalige parochiekerk ingewisseld, waarop deze laatste, welke met eenen zeer fraajen toren prijkte, werd afgebroken; ter plaatse, waar zij gestaan heeft, is nu het kerkhof der gemeente. De tegenwoordige kerk is eene der fraaiste der prov. Limburg. Zij

De kermis valt in de maand October, Zondags vóór het feest van den H. Dionycius.

Meer dan eens heeft het huis VAN NASSAU THORN en zijne inwoners in zijne bescherming genomen en verdedigd, zoo als onder anderen MAURITS, Prins van Oranje in 1584.

Toen de Franschen zich in het begin der achttiende eeuw van deze streeken meester maakten, vernielden zij alle gedenkstukken, die de gem. bezat en die ons eenige inlichting omtrent hare lotgevallen konden geven. Doch noch grooter en betreuenswaardiger was het lot, dat deze plaats, zoo wel als vele anderen, moest treffen, toen de Fransche omwenteling in het laatst der vorige eeuw uitbrak. Men was juist bezig met het stift en de kerk te versieren, toen DOMONIZEN den 8 December 1792 THORN in bezit nam. In 1794 kwam het Fransche leger ten tweede male in deze plaats; in 1796 werden alle kerkelijke goederen aangeslagen, en in het volgende jaar het kapittel en het stift vernietigd en dit laatste, even als het hof, verkocht.

Het wapen dezer gem. is het zelfde als dat van het Land-van-Thorn.

THORN (DE ABDIJ-VAN-), in de wandeling gemeenlijk de ABDIJ-VAN-THORN of de ABDIJ-VAN-THORN genaamd, voorv. adell. stift in het Land-van-Thorn, prov. Limburg, arr. en 2½ u. Z. Z. W. van Roermond, 3 u. N. W. van Weert, gem. en in het midden van het vlek Thorn.

Deze abdij was, zooals wij reeds op het art. STRIJEN (1) breder vermeld hebben, in het jaar 992 gesticht, door HILSONDIS, Gravin van Strijen, die er het geestelijke gewaad in aannam, terwijl hare dochter BENEDICTA er de eerste Abdis van was. Het was een groot en aanzienlijk gebouw, bewoond door adellijke Jonkvrouwen, die volgens de orde van den H. BENEDICTUS leefden. Zij maakten samen een kapittel uit van veertien Kanonnikessen, die alle van den eersten adel, of wel Rijk-gravinnen moesten zijn; tot dit zelfde kapittel behoorden ook zeven Kanunniken. De Overste of Abdis van dit stift had den titel en rang van Prinses van het Duitsche rijk en van Vorstin. Zij had, als een der geestelijke rijkstanden, zitting in de Westphaalsche kreitsvergaderingen, en moest in de belastingen van het rijk deelen. De Keizers KARL V, RUDOLF II, MATTHIAS enz. verzochten van haar hulp en bijstand tegen de Turken. De Abdis alleen deed belofte van zuiverheid of van den ongehuwden staat; de andere Kanunnikessen mochten, zoo zij wilden, zich in den echten staat begeven, in welk geval zij van bare prebenden verstoken waren. Onderscheidene Keizers, als OTTO III, HENDRIK II en VII, ADOLF, MAXIMILIAAN, KARL V enz., die den titel van Regter en Beschermier van dit gesticht voerden, hebben het met een aantal voorregten en goederen verrijkt. Deze abdij had onder zich, behalve een groot en volkrijk vlek van dien naam, ook eenige dorpen, in welke de Abdis een wereldlijk gezag oefende, als: Ittervoort, Hunsel, Grathem, Baexem, Stamproy enz. Men zal zich een denkbeeld kunnen vormen van den rijkdom van dit stift, wanneer men weet, dat het behalve die, welke het kapittel te Thorn, Ubach, Neeroeteren, Heppener, Grathem, Haelen, Baexem, Beersel, Stamproy, Neer, Eysden, Bergeyk, Meerle enz. bezat, er ook nog aanzienlijke landgoederen en tienden in de baronnie van Broda, zooals onder Gilsen, Ginneken, Sprundel, Baarle, Etten en Princenhage, aan toebehoorden. Ook had de Abdis het regt om munt te slaan,

(1) Zie D. X. M. 775 en 776.

waartan, blijkens nog voorhandene, doch zeldzame stukken, gebruik is gemaakt. Deze stukken droegen aan de eene zijde het beeld en den naam van den Roomsche Keizer, aan de andere zijde den naam van de Abdis of dien van THORN. Men vindt er eenige van in het penningkabinet der Leydsche hoogeschool.

Dit schoone stift werd, na ruim 800 jaren gestaan te hebben, in het jaar 1797 vernietigd en de gebouwen verkocht, waarna die in het jaar 1817 werden afgebroken, behalve de kerk, welke, zooals wij in het vorige art. gezien hebben, thans tot parochiekerk dient; terwijl de plaats, waar de overige gebouwen gestaan hebben, tot eenen tuin is aangelegd, welken in eigendom bezeten wordt door M. CONVEY, woonachtig te Thorn.

THORN (HET HOF-TE-), voorm. kast. in het *Land-van-Thorn*, prov. *Limburg*, arr. en $2\frac{1}{2}$ u. Z. Z. W. van *Roermond*, arr. en 3 u. N. W. van *Weert*, gem. en in het midden van het vlek *Thorn*, nabij het stift.

Het was een zeer groot en schoon gebouw, bewoond door de Vorstin, die jaarlijks gewoonlijk niet langer dan vijf of zes weken vertoefde. De geschiedenis, die van de stichting van het stift en de kerk spreekt, maakt geen de minste melding van het hof. Het is echter zeer waarschijnlijk, dat men den aanleg van dit gebouw mede aan HILSONNIS te danken heeft. In latere tijden zijn er nogthans ongetwijfeld groote veranderingen aan gemaakt, want het schijnt bijna zeker te zijn, dat het gedeelte, hetwelk aan de straat gebouwd en drie verdiepingen hoog was, op verre na niet zoo oud was als het overige. Groot was de invloed, die het Hof op Thorn en de omliggende plaatsen had. Thorn was toen in vollen bloei en de inwoners achenen in voorspoed en geluk te leven. De betrekkingen, welke er tusschen het hof, het stift en de onderhoorige gemeenten bestonden, waren niet altijd even vriendschappelijk, waarvan wij een duidelijk bewijs vinden in een verdrag, door de laatste Abdis MARIA CONSOONDA VAN SAKSEN, in het jaar 1777, met de omliggende plaatsen aangegaan omtrent de keus der Burgemeesters en Schepenen; het aanstellen van den Meijer, de grenspalen, de schattingen enz., hetwelk echter de gewenschte vruchten niet voortbragt, want twist en tweedragt bleven bestaan, totdat eindelijk het noodlottig tijdstip der Fransche omwenteling uitbrak, en het hof mede als geestelijk eigendom, aangeslagen en verkocht werd, waarop men het in 1817 begon te sloopen.

Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans eenen tuin, eene schuur en eenige vervallen muren. Terwijl men aan het sloopen bezig was heeft M. CONVEY van Thorn, het overige van het hof, alwaar de keuken, stallen enz. waren, aangekocht, en door deze wordt dat gedeelte thans nog in eigendom bezeten en bewoond. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 7 bund. 30 v. r. 10 v. ell., zijn thans in handen van onderscheidene personen.

THORN (DE KAPEL-VAN-), door de wandeling gemeenlijk de *THOORDER-LINDEN* of de *KAPEL-VAN-THOON* genaamd, kapel in het *Land-van-Thorn*, prov. *Limburg*, arr. en $2\frac{1}{2}$ u. Z. Z. W. van *Roermond*, kant. en $3\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Weert*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Thorn*, in het *Thoorder-veld*.

Zij is gesticht in het jaar 1673 door CLARA ELIZABETH, Gravin van MANDERSCHIEDT BLANKENHEIM, toegewijd aan *Onze Lieve Vrouw*, en gebouwd naar die van Lorette. De dankbare nakomelingschap heeft in

het jaar 1688, in de kerk des stifts eenen grafsteen opgericht, die ons het beeld der stichteres van deze kapel, haren rang, haar leven en dood voor oogen stelt:

Illustrissimae ac Reverendissimae D. D. Clarae Elisabethae, Decanae in Elten, canonicae in Thorn, natae comitissae de Manderscheidt Blankenheim, liberae dominae Junckeraedt, Daun et Erp.

*Hic recubat meritis operum cumalata bonorum
 Lecto fixa diu corpore mente Deo
 Aegrotis medicam quae numinis arsit amore
 Quam si non potuit, praestitit aegra manum
 Aegra quater denos stratis affixa per annos
 Septima uti Aprillis fulsit, in astra volat.
 Clara tot eximiiis meritis cumalata patrona
 Claruit empyriis Elisabetha choris. Renov. 1838.*

(d. i. Aan de doorluchtige en vereerenswaardige Vrouwe CLARA ELISABETH Dekanesse van Elten, Kanunnikessse van Thorn, geboren Gravin van MANDERSCHIEDT BLANKENHEIM, Vrijvrouwe van Junckeraedt, Daun en Erp.

Hier rust eene vrouw rijk aan goede werken, lang verbonden naar het ligchaam aan haar leger, naar den geest aan baren God; die ontvlamd in liefde tot het Opperwezen, zelve krank aan sieken eene hulp betoonde, welke zij voor zich moest missen. Gedurende viermaal tien jaren aan het ziekbed geboeid, is zij, toen de zevende April aanbrak, ten hemel gestegen, en de hier op aarde door allerlei verdiensten uitmuntende schutvrouw, CLARA ELISABETH, verkreeg geen minderen roem in de rijen der bemelingen. Hernieuwd 1838). In 1811 is deze kapel door den Heer S. M. BROCKNEULZ, Oud-Kanunnik van het stift, vergroot geworden. Tegenwoordig geeft men zich ook alle moeite, om haar te herstellen en te versieren; men is thans bezig met het dak te vernieuwen. Digt bij deze kapel ontdekt men, eenige voeten onder den grond, de overblijfsels van eenen steenweg, die, volgens het algemeen gevoelen, door de Romeinen is aangelegd. Het schijnt dat die weg, van het Zuiden naar het Noorden, van Ittervoort over Panheel, naar het aloud beroemd kasteel van Kessel gelooopen heeft. Vroeger liep hier ook de Riet, die thans niet meer bestaat.

THORN (HET LAND-VAN-), voorm. vorstendom in den *Westphaalsche kreits*; thans prov. Limburg; palende W., N. en O. aan het graafs. Horn, Z. aan de bar. Kessenich.

Dit voorm. vorstendom bevatte het vl. Thorn, de d. Ittervoort, Hunsel, Grathem, Stamproy en Baexem, en besloeg alzoo het grondgebied der tegenwoordige Nederlandsche gemeenten Thorn, Baexem, Grathem, Hunsel, Ittervoort en Stamproy, benevens het Belgisch Beersel, beslaande, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 8210 bund. 36 v. r. 80 v. ell. Thans telt men er 868 h., bewoond wordende door 910 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 4910 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

De inw., die er allen R. K. zijn, onder welke 3850 Communikanten, maken de par. van Thorn. Baexem, Grathem, Hunsel, Ittervoort, Stamproy en Beersel uit, welke ieder eene kerk hebben en door 7 Pastoors en 8 Kapellaans bediend worden.

Reeds vroeger moet in vergelijking van de naburige landen een groot gedeelte der inwoners tot het Christendom bekeerd zijn en door hun

voorbeeld, hunne naburen tot het omhelzen van de Christelijke godsdienst hebben aangespoord, waardoor in het vervolg deze landstreek zichtbaar gezegend was en de Christelijke leer hier de schoonste vruchten voortbragt, waaraan men onder anderen het ontstaan van het later te vermelden adellijk stift heeft toe te schrijven.

Men telt er zeven scholen, als: een te Thorn, een te Baexem, een te Grathem, een te Hunsel, een te Ittervoort, een te Stamproy en een te Beersel, welke gezamenlijk gemiddeld door een getal van 430 leerlingen bezocht worden.

Het wapen van het **LAND-VAN-THORN** bestaat uit een schild van keel, beladen met een kasteel met drie torens van azuur, prijkende elke toren met eenen gouden weerhaan.

THORNHEM, oude naam van het d. **DOORN**, in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie **DOORN**.

THORNSPYC, oude naam van het d. **DOORNSPIJK**, op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie **DOORNSPIJK**.

THORT, oude verkorte naam van de st. **DORDRECHT**, prov. *Zuid-Holland*. Zie **DORDRECHT**.

THORUM, voorm. st., prov. *Groningen*, ter plaatse waar nu de *Dollard* is; zij lag ten O. van de *Ee* en werd in 1277 door het water verzwolgen.

THOSA, plaats, voorkomende in eenen giftbrief van het jaar 1033, waarin **DIEK V**, Graaf van *Holland*, zeer vele landerijen gelegen in de dorpen nabij den zeekant, tusschen *Egmond* en den *Rijn* opgeeft als door **ARKOUD**, Graaf van *Holland* aan de kerk van *Egmond* geschonken. Zij moet gelegen hebben dicht bij *Egmond*, naar de zijde van *Castricum*; men weet echter niet meer op te geven, welke plaats daarmede bedoeld zij, of waar zij juist lag.

THOUSAND-ISLANDS, Engelsche naam van de **DUIZEND-EILANDEN**, in *Oost-Indië*, in den *Sundasche-Archipel*. Zie **DUIZEND-EILANDEN**.

THREE-BROTHERS, Engelsche naam van de eilanden de **DRIE-BROEDERS**, in *Oost-Indië*. Zie **DRIE-BROEDERS**.

THREE-ISLANDS, kleine eilanden in *Oost-Indië*, in den *Sundasche-Archipel*, aan de Oostkust van *Bintang* 1° 10' Z. B. 122° 48' O. L.

THRENTA-WALDA, oude naam van het **GOOREET**, lands. in de prov. *Groningen*. Zie **GOOREET**.

THRENTÉ, oude naam van de prov. **DRENTHE**. Zie dat woord.

THRI, plaats, vermeld op het jaar 833, als gelegen in het graafs. *Felua*, doch waarvan men de ligging thans niet meer weet aan te wijzen. Misschien was het wel de buurs. **DRIE**, onder *Ermelo*, op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie **DRIE**.

THRIENDE, plaats vermeld in de giftbrieven van Keizer **Otto III**, van het jaar 996, en **Lotharius II**, van het jaar 1134, en welke, naar men vermoedt, in *Gelderland* of *Overijssel* moet gelegen hebben. Misschien was het wel de buurs. **DRIENE** in *Twenthe*, prov. *Overijssel*.

THRILE, oude naam van het d. **DRIEL**, in den *Bommelerwaard*, prov. *Gelderland*. Zie **DRIEL**.

THUIL of **THUYL**, ook het **LAND-VAN-THUIL** genoemd, pold. in *Schie-land*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Gouda*, gem. *Broek c. a.*; palende N. O. aan de *Gouwe*, Z. O. aan den *Brock-polder* van *Gouda*, Z. W. aan den pold. den *Broek*, N. W. aan den *Groote-Esse-polder*.

Deze pold. maakt, met den pold. *den Broek*, eene gemeene be-
dijking nit, welke met twee molens, op de Gouw, uitwatert. Men
telt daarin 8 huizen.

THUIL, d. in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*. Zie *TUIL*.

THUINA, ook veelal THUINS en TWINS genoemd, plaats door HEDA,
in het leven van ALFRIDOS, den negenden Bisschop van Utrecht, vol-
gens eenen brief van het jaar 838 beschreven als eene adell. hofstede,
in de landstreek (in pago) *Leomerike*, dat is *Lijmers*, waaronder be-
hoort het dorp Alathinghe.

Het schijnt dat Keizer Otto de Groote, in zijnen giftbrief van het
jaar 970, haar noemt de woning of hofstede (curtis) THUINA. Uit de
overeenkomst van de ligging, als gelegen eene halve gemeene Duitsche
mijl van den regteroever van den Rijn, zou men mogen gissen, dat
zij bedendaags, met verandering van eenen letter, *Duiven* genoemd
wordt. Zie *DUIVEN*.

THUINGELO, oude naam van het d. DWINGELO, in *Dieverder-ding-
spil*, prov. *Drenthe*. Zie *DWINGELO*.

THUL, geh. in het *Land-van-Falkenburg*, prov. *Limburg*. Zie
TSULLE.

THULE, oude plaats, vermeld in de jaren 484 en 480 als eene
haven en waarvoor men de stad *TIEL*, prov. *Gelderland*, houdt. Zie
TIEL.

THULE, d., welker behoort hebbende tot het geregt van *Brenke-
len* (*Bracolae pratorium*), dat, in het jaar 838, door Graaf *ROTHARICUS*
aan de kerk van Utrecht geschonken werd; thans wordt het, de *TH*
in *Z* veranderd zijnde, *Zuilen* genoemd. Zie dat woord.

THULE, oude naam, waaronder het dorp *TUIL*, in den *Tielerwaard*,
prov. *Gelderland*, reeds voorkomt in eenen brief van het jaar 997,
waarbij *WICHMAN*, Graaf van *Hameland*, eenige goederen aan de abdij
van *Elten* schenkt.

THULLE of *TUIL*, geh. in het *Land-van-Falkenburg*, prov. *Limburg*,
arr. en $4\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Maastricht*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Sittard*,
gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Schinnen*; met 34 h. en 170 inw.

THUMMERS, oude naam van het d. *HOMMERTS*, prov. *Friesland*,
kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*. Zie *HOMMERTS*.

THURDRECHT en THURENDRECHT, oude namen van de stad
DORDRECHT, prov. *Zuid-Holland*. Zie *DORDRECHT*.

THURN (WEILER-ZUM-), d., gedeeltelijk in het halj. van *Luxem-
burg*, gedeeltelijk in de heerl. *Mersch*, grooth. *Luxemburg*. Zie
WEILER-ZUM-THURN.

THUSI en THUSENLAND, oude landstreek in het Noorden der prov.
Noord-Holland, omtrent den *Helder*.

THUINE, volgens HEDA eene adell. hofstede in de landstreek *Le-
omerike* (thans de *Lijmers*, prov. *Gelderland*). Zie *THUINA*.

THUYL, d. in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*. Zie *TUIL*.

THUYL, pold. in het halj. van *Gouda*, prov. *Zuid-Holland*. Zie *THUIL*.

THYONE, oude naam van de buurs. *ТЮНЕН*, in de ambtmannij
Colmschate, prov. *Overijssel*. Zie *ТЮНЕН*.

THYRONNE, verl. koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suri-
name*, aan de *Beneden-Commewijne*, ter linkerzijde in het afvaren;
palende bovenwaarts aan den mond van de *Orleana-kreek*, beneden-
waarts aan de koffijplant. *Spieringshoek*; 850 akk. groot.

THYRONNE (LAND-VAN-), verl. houtgr. in *Nederlands-Guiana*,
kol. *Suriname*, aan den *Orleana-kreek*, ter linkerzijde in het afvaren

palende bovenwaarts aan de verl. plant. Stolkerts-Vlijt-en-Buyslust, benedenwaarts aan de Bénéden-Commewijne.

THWART-IN-THE-WAY, Engelsche naam van het eil. DWARS-IN-DEN-WEG, in Oost-Indië, in den Sundasche-Archipel. Zie DWARS-IN-DEN-WEG.

TJA (DE), water tusschen *Hunsingo* en *Fivelgo*, prov. Groningen. Zie TJA-RYT.

TJAANSI, d. in Oost-Indië, op het Sundasche eil. Java, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Sumadang*, lands. *Selagodon*.

TJAARD, geb., prov. Friesland, kw. Oostergoo, griet. *Leeuwarderadeel*, arr., kant. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. van *Leeuwarden*, $\frac{1}{4}$ u. Z. ten O. van *Wirdum*, waartoe het behoort; met 4 h. en 20 inw.

TJAARD (OP-DE-), geb., prov. Friesland, kw. Oostergoo, griet. *Oost-Dongeradeel*. Zie TAARD (OP-DE-).

TJAARDA, TIARDA, TJAERDA of TJJAARDA, ook wel THIARDA, THYARDA en TYARDA gespeld, voorm. state, prov. Friesland, kw. Oostergoo, griet. *Dantumadeel*, arr. en $5\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en ruim 1 u. Z. W. van *Dockum*, tusschen de kerk en de b. van *Rinsumageest*, waartoe zij behoorde.

Deze state was het stambuis van het Friesche geslacht TJAARDA, uit hetwelk vele voorname staatkundigen en krijgslieden bij de Friesche geschiedschrijvers met lof vermeld worden en waaruit ook de Teekenaar van het Verbond der Edelen SCHULTE TJAARDA gesproken was (1). Zij is in het jaar 1836 afgebroken. Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans bouwland.

TJAARD-DIJK (DE), hooge binnendijk, prov. Friesland, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel* en *Wymbritseradeel*, als oude grens en waterkeering der voormalige Middelsee, eerst in eene zuidelijke, dan in eene zuidoostelijke en eindelijk in eene oostelijke strekking van *Bolsward*, voorbij *Nieuwland*, *Folsgara* en *Ysbrechtum*, naar *Sneek* loopende.

TJAARDER-BRUG (DE), brug, prov. Friesland, kw. Oostergoo, griet. *Leeuwarderadeel*, 3 min. Z. van Tjaard, over de *Jukse*, waar die nog niet droog is.

TJAARDER-DIJK, weg, prov. Friesland, kw. Oostergoo, griet. *Leeuwarderadeel*, loopende in eene zuidelijke rigting van de *Wyde-Horne* naar de Tjaarder-brug.

TJAARDER-VAART (DE), water, prov. Friesland, kw. Oostergoo, griet. *Leeuwarderadeel*, loopende van de *Wyde-Horne*, zuidwaarts aan langs de Tjaarder-dijk, naar de Tjaarder-brug.

TJAARDS-MEER, meertje, prov. Friesland, kw. Oostergoo, griet. *Idaarderadeel*, dat N. door de *Uylkemasloot* met het *Auk-Hinnes-meer*, N. O. door *Meyuertsbuurster-rak* met de *Graft*, O. door de *Bergsloot* met de *Lange-Lits*, Z. door de *Gauwelsloot* met het *Pikmeer* en W. door de *Meer* met de *Galle* in verbinding staat.

TJAARD-ZIJL (DE), sluis, prov. Friesland, kw. Westergoo, griet. *Wymbritseradeel*, in den Tjaarddijk, bij de Zijsterburen, $\frac{1}{4}$ u. N. W. van *Nieuwland*.

TJAARSDORP, geb. in de *Schagerkogge*, prov. Noord-Holland, arr. en 4 u. N. van *Alkmaar*, kant., gem. en 3 min. Z. W. van *Schagen*; met 3 h. en 20 inw.

(1) Zie J. W. TE WATER, *Historie van het Verbond en Smekschriften der Nederlandse Edelen*, St. III, bl. 332 en 333.

TJAARLING-MEER, verkeerde spelling van het **JAARLINGER-MEER**, in *Geestmer-ambacht*, prov. *Noord-Holland*. Zie **JAARLINGER-MEER**.

TJABANG, land in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Batavia*, in de *Bataviasche-Ommelanden*, in het *Oosterkwartier*. — Het wordt door Chinezen bewoond.

TJABANG-BOENGI of **HET NOORDOOSTER-KWARTIER**, kw. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Batavia*, in de *Bataviasche-Ommelanden*.

TJABANG-BOENGIN, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, ads. res. *Krawang*.

TJABI, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. en reg. *Sumadang*, distr. *Grogol*.

Dit dorp, hetwelk een der voornaamste schuilplaatsen van de muitelingen was, werd uit dien hoofde den 27 December 1828, op bevel van den Luitenant-Kolonel **SOLLEWIJN**, ten groonde toe vernield.

TJADDYXRIJT of **TJADDICXRIJT**, pold. in de *Niederper-Kogge*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. *Schagen*, gem. *Oude-Niedorp-Zijdevind*; palende N. en O. aan den *Ooster-Kamper-polder*, Z. aan de *Lagen*, W. aan de *Wester-Kamper-polder*.

Deze polder beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 29 bund. wei- en hooiland; telt 2 h., zijnde boerderijen, en wordt door een molentje in de uitwatering van *Westerkampen*, van het overtollige water ontlast. Hij staat onder het zelfde bestuur als de *Westerkampen*, zijnde een Dijkgraaf en twee Molenmeesters.

TJADJOELANG, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Sumadang*.

TJADONG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Soerabaya*.

TJADTJANG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Bezoeki*.

TJAERDA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Dantumadeel*. Zie **TJAARDA**.

TIAFI-EILANDEN, groep eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*. Zie **SJANPER-EILANDEN**.

TJAFORA, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, ads. res. *Krawang*.

TJAJANTIE, baai in *Oost-Indië*, in de *Indische-zee*, aan de kust van *Tjanjor*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, $3\frac{1}{2}$ palen O. van den mond der *Tjida-boen*.

Deze baai is slechts een kleine inham van 86.80 ell. breedte en 31 ell. lengte, en kan alleen bij stil weder eenige vaartuigjes opnemen. De diepte is bij hoog water tien en bij laag water zes vademmen.

TJAJIRITALI, voorm. geh. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, regents. *Limbangan*, distr. *Palembang*, dat, den 22 December 1833, door het plotseling inzakken van den grond, met 23 menschen en 9 buffels, met woningen en al, verzonken en door eene zware aardmassa overdekt is.

TJAKONG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Bantam*, aan de *Tjidoerian*.

TJAKOONG, land in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Batavia*, in de *Bataviasche-Ommelanden*.

TJALAP, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Kodee*, ads. resid. *Magelang*.

TJALAVE, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Sockapoera*.

TJALBERT, d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Aengwirden*. Zie **TJALLEBERD**.

TJALHUIZEN, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*. Zie **TJALLEHUIZUM**.

TJALLEBERD, **TJALLEBERD** of **TJALBERT**, d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Aengwirden*, arr., kant. en 1 u. N. N. O. van *Heerenveen*, vroeger zeer aangenaam, aan den Heerenweg, in het geboomte en tusschen bouwlanden gelegen, hetwelk thans echter door de veengraverijen voor een gedeelte in water veranderd is. Men telt er 200 h. en ongeveer 1120 inw., die meest in de veendertj hun bestaan vinden.

De Herv., die er 850 in getal zijn, behooren tot de gem. *Tjalleberd-Lunjeberd-Gersloot-Terband-en-een-gedeelte-van-Heerenveen* en hebben hier eene kerk, welke in 1844 vergroot is. Het is thans een kruisgebouw, met eenen kleinen toren en van een orgel voorzien. Ook is hier de pastorij der gemeente.

De Doopsgez., die er 160 in getal zijn, maken, met de overigen uit de griet. *Aengwirden*, eene gem. uit, welke 400 zielen en onder deze ruim 100 Leden telt. Deze gem. werd in het jaar 1817 gesticht, en telde toen 23 Leden. De Leden zelve, als ook onderscheidene anderen gem., benevens de Algemeene en de Friesche Societeit, hadden met veel ijver hunne loffelijke pogingen tot dit werk vereenigd, en mochten die eindelijk bekroond zien. Den 15 November 1818 werd door den Predikant **TEUNIS WOLTERS SCHREURS** voor het eerst in de tegenwoordige kerk dienst gedaan, terwijl men tot dien tijd in een ruim wagenhuis de godsdienstige zamenkomsten had gehouden. De kerk is een ovaal gebouw, zonder toren of orgel.

Er is hier mede eene gem. der Christelijk Afgescheidenen, die in 1841 erkend is, en 200 zielen, onder welke ruim 80 Leden, telt. De kerk, in het jaar 1843 gesticht, is een langwerpig, vierkant gebouw, met spitsen toren, doch zonder orgel.

De 10 R. K., die men er telt, worden tot de stat. van *Heerenveen* gerekend. — De dorpschool is in het jaar 1845 herbouwd, en wordt gemiddeld door een getal van 40 leerlingen bezocht.

TJALLEBERD-LUNJEBERD-GERSLOOT-TERBAND-EN-EEN-GEDEELTE-VAN-HET-HEERENVEEN, kerk. gem., prov. *Friesland*, klass. en ring van *Heerenveen*.

Deze gem. telt 2200 zielen, onder welke 340 Ledematen. Men heeft er twee kerken, als: eene te *Tjalleberd* en eene te *Terband*. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest **LEERKE BONNES**, die denkelijk in het jaar 1608 herwaarts kwam, en in het jaar 1628 emeritus werd.

TJALLEHUIZUM, **TJALLEHUIZEN**, **TJALHUIZEN**, **TJALLAHUIZEN** of **TYLAHUIZUM**, vroeger d., thans geh., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, arr., kant. en $\frac{1}{2}$ u. N. W. ten W. van *Sneek*, niet ver buiten den Nieuwlander-ringdijk. Men telt er 40 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

Men meent, dat dit dorp voorheen grooter geweest, doch, ten jare 1816, met meer andere dorpen, door de Saksische troepen vernield en verbrand is.

De Herv., die er zijn, behooren tot de gem. *Ysbrechtum-Tjallehuzum-en-Tirns*. De kerk, welke hier vroeger stond, is, om hare bouwvalligheid, in het begin dezer eeuw afgebroken, doch de toren en het kerkhof zijn nog aanwezig. De pastorie bragt vóór de Reformatie

120 goudg. (180 guld.) op en het vikartsschap 80 goudg. (120 guld.). De Proost van St. Janskerk te Utrecht trok van de pastorijs 6 schilden (8 guld. 40 cents).

Hier woonde eenmaal een vermogend huisman, WYBE KLAASSEN, die levens Dorpsregter en Ontvanger was. Deze man werd, in het begin van Maart 1627, bij nacht op weg zijnde, door eenen reisgenoot aangevallen en omgebragt, welligt verlost door eenig geld, dat de ongelukkige bij zich had. Op eenen grafsteen, welke vroeger in de kerk lag, doch nu op het kerkhof gevonden wordt, is dit geval der vergetelheid onttrokken, door de volgende dichtregelen:

*Siste pedem quisquis sacras intraveris aedes,
 • Et lege quam misera morte peremptus homo,
 Quem tenet hic tumulus: noctu comitando necatur
 • Nescius à Socio vulnere: grande nefas!
 • Spiritus inde brevi petit alta palatia coeli,
 • Corpus ubi, Christo mite vocante, manet."*

(d. i. wie gij ook zijt, die dit heiligdom binnentreedt, blijf staan en lees, welk eene noodlottige dood de man ondergaan heeft, die hier begraven ligt: in den nacht werd hij onverhoeds door zijnen reisgenoot vermoord, o gruwel! Toen is zijn ziel naar de hooge paleizen des hemels opgevaren. Zijn ligchaam blijft hier, tot Christus hem genadiglijk roept).

Men heeft in dit d. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te Ysbrechtum.

Het overschot van eene wier, ten N. W. van de kerk, draagt blijken, dat hier vroeger eene state gestaan heeft.

TJALLEWAL, geh. in de *Schagerkogge*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 4 u. N. van *Alkmaar*, kant., gem. en 10 min. ten Z. van *Schaagen*; met 6 h. en 30 inw.

TJALLEWALLER-VAART (DE), water in de *Schager-Kogge*, prov. *Noord-Holland*, in eene zuidelijke rigting van den Gemeenen-weg langs Tjaarsdorp, naar Tjallewal loopende.

TJALLINGA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Ferwerderadeel*, arr. en 3½ u. N. ten O. van *Leeuwarden*, kant. en 1½ u. W. ten Z. van *Holwerd*, bij *Ferwerd*, waartoe zij behoorde. — Deze state is in het jaar 1800 door Kapitein Gnompsen afgebrand.

TJALLINGA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Ferwerderadeel*, arr. en 3 u. N. ten O. van *Leeuwarden*, kant. en ½ u. W. ten Z. van *Holwerd*, W. van *Nijkerk*, waartoe zij behoorde. — Van deze state bestaat thans nog eene zathe, waarop en uit welke zes weezen worden onderhouden.

TJALLINGSMEER, meertje, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet., gem. en 1 u. Z. Z. O. van *Workum*, onder den klokslag dier stad. — Het staat ten N. W. in gemeenschap met de *Hoytepoel* en ten Z. met het *Rooschuurster-meer*.

TJALMA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *West-Dongeradeel*, arr. en 6½ u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 1½ u. O. van *Holwerd*, 20 min. N. O. van *Hantumhuizen*, waartoe zij behoorde.

De daartoe behoorende hebbende gronden worden in eigendom bezeten door den Heer J. P. IJZENDIA en anderen, woonachtig te Hantumhuizen.

TJALONG, kreek in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Passaroewang*.

TJAMARA, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, ad. resid. en distr. *Krawang*, 6° 20' N. B., 125° 48' O. L.

TJAMBAKBAYA, onderdistr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Bantam*, reg. en afd. *Serang*, distr. *Tjiroens*, welks rijstvelden door de *Kali-Paké* besproeid worden.

TJAMBENAM, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerakarta*.

Aangezien de muitelingen zich in dit d. hadden genesteld, trok de eerste mobiele kolonne, aangevoerd door den Luitenant Kolonel *SOLLEWIS*, benevens de hulptroepen, onder den Pangerang *SERANG*, den 17 October 1827, uit, om hen van daar te verjagen, hetgeen ook, na eenigen tegenstand, volkomen gelukte.

TJAMIS of **TJAMIS**, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Cheribon*, reg. *Galos*. — De luchtstreek is er zeer gezond.

TJAMME (DE) of **TJAM**, riv. in het *Oldambt*, prov. *Groningen*, arr. en lant. *Winschoten*.

Deze riv. komt uit het *Huningameer*, loopt met eene oostelijke rigting tusschen de *Beerta* en *Finsterwolde* door, en vervolgens op $\frac{1}{2}$ u. afstands noordelijk langs geheel de *Nieuwe-Beerta*, van waar zij, met eene noordoostelijke strekking, naar den ouden dijk, bij den *Kroonpolder*, loopt; voorts noordelijk langs dien dijk gevloeid hebbende, verandert zij weder van rigting en loopt, met eene westelijke strekking, naar de *Vier-kerspelen-zijl*, waar zij zich, nabij de *Bellingwolder-zijl*, in het *Bellingwolderdiep* uitstort. Men schut somwijlen het water in deze rivier door eene klijve.

TJAMPADA-EILANDJES, groep eil. in *Oost-Indië*, in de *Stratender-Molukkos*, ten O. van de zuidoostelijke landtong van *Celebes*.

TJAMPIA, land in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Buitenzorg*, distr. *Parang*.

Men treft op dit land eenen waterval aan, welke zeer bezienswaardig is. Ook heeft men er eene kalksteenklip. Nog is aldaar merkwaardig de *Gadjabatoe* of steenen *Olifant*. Deze *Olifant*, die trouwens geenszins als een proefstuk van beeldhouwkunst behoeft genoemd te worden, zal denkelijk wel aan eene seer eenvoudige oorzaak zijn bestaan verschuldigd zijn; doch volgens de overlevering, die, bij de inboorlingen, van vader op zoon is overgegaan en waaraan zij algemeen geloof hechten, moet dit wonderdier, op zijnen togt uit het Westen van *Indië* en wel bepaaldelijk van *Sumatra*, herwaarts door de koude verkleumd geraakt, versterkend en dien ten gevolge uit de lucht op deze plaats nedergetuimeld zijn, waar het sedert rustig en onbeweeglijk is blijven liggen. Opmerkelijk is het overigens, dat de *Sipajers* en andere *Bengalezen*, die, tijdens het *Engelsche* tusschenbestuur, tot *Buitenzorg* toegang verkregen, aan dit olifantsbeeld geofferd hebben: eene huldiging, die in het geloof van *Vishnoe*, *Buddha* en *Ismael* haren grond moet hebben, daar de *Mohammedanen* toch voor dit beeld geen bijzonderen eerbied betoonen.

TJAMPIA, berg in *Oost Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Buitenzorg*, distr. *Parang*, op het land *Tjampia*.

Deze berg, welke geheel uit kalkgesteente bestaat, bevat aanzienlijke hollen, waarin de zwaluw (*hirundo eculeuta*) de zoo kostbare nestjes bouwt, die aanzienlijke schatten opleveren.

TJAMSWEER, oudtijds **TJAMENSWEER**, d. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant, gem. en $\frac{1}{2}$ u. W. van *Appingedam*, 5 min. N. van het *Damsterdiep*, dat het tot dit d. behoorende kerspel doorsnijdt.

Men telt er in de kom van het d. 30 h. en 180 inw., en met de daartoe behorende geh. de Monnike-wierde, het Bolwerk, Garreweer, Oling, Groot-Laskwerd en Klein-Laskwerd 70 h. en 420 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden. Ook heeft men er onderscheidene trafijken, zoo als: twee oliemolens, eenen houtzaagmolen, eenen roggemolen, eene steen- en pannenbakkerij en eene kalkbranderij. Men zag hier weloer twee groote stukken land, de Twiezel van 90 grazen en de Twarint van 50 grazen, welke over de Delf gelegen, eene soort van meenscharen zijn; iets, dat in deze streken zeer ongewoon is; zij zijn het eene in 1836 het andere vijf jaren vroeger eerst afgegraven. De landerijen onder dit kerspel zijn zeer ongelijk in dengzaamheid en waarde. Aan den noordkant der Delf bestaat de bovengrond uit klei, de ondergrond uit slechte klei en nog lager uit roodoorn; en aan de zuidoostzijde, nabij het diep, en de Groote-Heekt uit eenen ligt bruinen bovengrond, de ondergrond uit derrie, doch over den stadsweg uit eenen bruinen bovengrond, en lager uit roodoorn, soms ijzer-harde roodoorn en daaronder derrie. Verder noordwaarts dalen de landen af en is de bodem lager. Naar het Schild heen ontmoet men zundig leem, daaronder knik en dan weder leem, doch bij dit meer heeft men zwarten, valen bovengrond en lager derrie. Bij het graven van putten treft men in den benedengrond veelal derrie aan. Men heeft hier schoone boerderijen en welvarende landbouwers.

De Herv., die er 580 in getal zijn, onder welke 60 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Appingedam*, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest THEODORUS KLINKHAKEN, die hier in 1595 stond, en *Opwierda* mede eenige jaren in combinatie waarnam. In 1630 kwam hij tot Adjunct FRANCISCUS GEORGIJ NOORDENDORP, die, na overlijden van KLINKHAKEN, in 1632 zijn opvolger werd, en in 1663 overleed. Sedert de Reductie der provincie Groningen, is hier het regt van collatie ook altijd alleen geweest bij het adellijke huis RIPPERDA VAN OOSTERWIJTWERT. Onder de beroepschriften der Predikanten vindt men de volgende namen alleen vermeld: PETRONELLA ELIZARETH SCHAADE, weduwe RIPPERDA VAN OOSTERWIJTWERT. GIJSBERT HERMAN RIPPERDA VAN OOSTERWIJTWERT. JOSIA MARIA RIPPERDA, weduwe RIPPERDA VAN OOSTERWIJTWERT. MARGARETHA ELIZARETH RIPPERDA, weduwe RIPPERDA VAN OOSTERWIJTWERT. Door erfregt is deze collatie in 1785 van MARGARETHA BOUWINA TJARDA VAN STARKENBORGH, donairière RENGERS VAN TEN POST gekomen aan het adellijke huis van RENGERS VAN FARNSUM en is thans door koop in handen van Jhr. Mr. WILLEM ALBERDA VAN EKENSTEIN. De kerk ligt op eene terp, en is een zeer net gebouw, een der oudste der provincie Groningen, hoogstbelangrijk om de ontheid. Dat de kerk evenwel later is gebouwd dan het koor, is duidelijk aan muren, zolder enz. te zien, ook worden daaraan nog eenige dufsteen gevonden, waaruit men dan ook meent te moeten opmaken, dat het gedeelte, hetwelk thans tot koor dient, in de vroegste tijden slechts eene kapel of bedebuis geweest, is gesticht ter vereering of nagedachtenis van de velen aldaar begravenen. Sedert het jaar 1845 prijkt de kerk met een fraai orgel. De toren is in 1776, maar waarschijnlijk op eene andere plaats minder hoog, op nieuw opgetrokken. Aan de zuidwestzijde van de kerk, boven de plaats, alwaar voorheen de ingang is geweest, vindt men op eenen zarksteen een oud latijnsch opschrift, waaruit men wil opmaken, dat UNICO RIPPERDA, uit kracht van stichting en donatie, niet alleen de

eerste collator dezer kerk is geweest, maar ook deze begraafplaats heeft aangelegd. De Hoogleeraar YPEY deelt (1) niet alleen den Munsterschen brief van 1246, waarbij aan HAJO RIPPERDA het collatierecht van TJAMSWER en andere dorpen gegeven wordt, met eene breedvoerige en geleerde uitlegging, mede, maar schrijft ook, naar waarheid, dat, ofschoon de meeste merkteekenen van abbreviatuur boven de letters door uitslijting niet meer zichtbaar zijn, er echter nog duidelijk staat:

An d 1138 tēpoe bā Uniconis Ripperd

C d
L

(d. i.: Anno Domini 1138 tempore Venerabilis Uniconis Ripperdae); dat uit de C. D. L. sommigen lezen: *Colendi Dei Locus*, en anderen: *Cadaveribus datus locus*, van welke beide opvattingen de Hoogleeraar het naast komt aan de eerstgemelde, maar met deze lezing: *Conditus of Constructus Dei Locus*, hetgeen ons ook het waarschijnlijkste voorkomt, als geheel slaande op Unico, als Stichter der kerk, gelijk ook de Munstersche Brief, ofschoon deze den naam van UNICO niet vermeldt, maar alleen dien van HAJO's voorvaders; als uit hunne eigene goederen deze kerk hebbende gesticht en gedoteerd, duidelijk te kennen geeft. Sommigen willen, dat de naam van dit dorp zoude gesproken zijn, wegens deze begraafplaats, waarin na eenen zwaren veldslag, vele dooden gelegd zijn, van JAMERSWERF, in het latijn doloris locus. Want TJAMSWER, zegt men, is eertijds ook TJAMERSWERVE genoemd, zoodat daaruit, bij verkorting, zoude gesproken zijn TJAMSWERF en eindelijk TJAMSWER wegens de hoogte der plaats, vermits zoodanige hoogten oudtijds met den naam van *weer*, *wyrde*, *wierde* enz. benoemd werden. Anderen willen dit opschrift uitleggen in betrekking tot eene ledige en zarksteenen doodkist, welke voorheen buiten, op den blooten grond, bij den vorigen ingang, nabij het opschrift was geplaatst, en aldaar nog heden, onder UNICO's steen, in den grond gevonden wordt, welke kist, volgens hen, zoude gediend hebben tot een *cenotaphium* of *ledig praalgraf* ter eere van UNICO RIPPERDA, wegens zijne stichting en begiftiging dezer kerk. Mogelijk is hier wel in onden tijd een watertje geweest dat de Tjam heette, waarvan dit dorp zijnen naam ontleende, even als verder noordelijk, nog heden de Tja bekend is; doch dit is enkel een los vermoeden.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 50 leerlingen bezocht; doch de kinderen wier ouders in het geh. Bolwerk wonen, gaan te Appingedam school.

Bij het dorp TJAMSWER doen zich vier terpen of wierden op.

Het was vroeger een staande regtstoel, toebehoorende aan de stad Groningen, maar viel in het burgerlijke onder Appingedam en Opwierde. In schepperijzaken behoort het onder Appingedam.

In het jaar 1536 staken de Gelderschen dit dorp in brand, omdat de Bourgondische Stadhouder SCHENK er zich niet in zoude nestelen.

TJANDANA (POELOE), eil. in Oost-Indië, in de Indische Zee. Zie SANDELHOUT-EILAND.

TJANDEH, dist. in Oost-Indië, op het Sundasche eil. Java, resid. en regent. *Passarowang*.

TJANDES-PAPAK, d. in Oost-Indië, op het Sundasche eil. Madura, vorst. *Pamakassang*; met aanzienlijke zoutpannen.

TJANDI, d. in Oost-Indië, op het Sundasche eil. Java, resid. Soerakarta.

(1) Gesch. van het Patronaatsregt, bl. 112 der Aant.

TJANDI, plaats in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Borneo*, resid. *Banjermasing*.

Men vindt aldaar nog overblijfselen van metselwerk, en er zijn ook, door de inboorlingen, vele kostbaarheden van edelgesteente, gouden voorwerpen, glaskralen, en diergelyken gevonden. De grond is daar met puin van gemetselde muren overdekt. Volgens de volksverhalen zoude er op die plek een koepelvormig gebouw gestaan en de Vorsten van Banjermasing er hunnen Rijksetel gehad hebben; de legende wil, dat daaronder verscheidene aarden potten vol goud verborgen zijn geworden. Ten einde dezen schat te vinden, hebben de inboorlingen de grond reeds ijverig omgewoeld, zoo dat alle fondamenteen zijn opgegraven en er kuilen gevonden worden van zes of acht ell. wijdtte en twee of drie ell. diepte. Vele dergebakken steenen zijn nog vrij goed en vast, doch missen de fraaije roode kleur van die van sommige oude tempels op Java. Eenige dier steenen, door den overste von HANNICI gemeten, waren 0.515 ell. lang, 0.157 ell. breed en 0.052 ell. dik. Tusschen het puin en het struikgewas vond hij ook eene korte zuil, van een graauw basaltachtig gesteente en niet ver van daar zag hij vele verbrijzelde stukken van eene soortgelijke steenen kolom.

Bij vorstelijke huwelijken te Banjer, worden nog tegenwoordig de jong gehuwde besproeid met water, uit het riviertje te TJANDI gehaald, terwijl de huwelijkszetel van bamboes moet worden gemaakt, dat te TJANDI gesneden is.

TJANDJAWAR, geh. en poststation in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*. Zie *TJI-ANDJAWAR*.

TJANDJOR, rëg. en st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*. Zie *TJANJOR*.

TIANDO, rif in *Oost-Indië*, 5° 25' Z. B., 151° 19' O. L., dat zich van het W. naar het O. wel 13 of 14 mijlen uitstrekt en waarop drie eilandjes liggen, als twee in het Westen en een in het Oosten, die tot de *Zuid-ooster-eilanden-van-Banda* behooren en ieder 2 mijlen lang en 1 mijl breed zijn.

TJANDONG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Sumatra*, gouv. *Sumatra's-Westkust*, resid. *Padangsche-Bovenlanden*, afd. *Agam*.

Het is zeer bevolkt en welgebouwd. Men vindt er vele koffijboomen in paggers geplant. Van daar naar *Kotta-Toea* loopt een zeer aangename weg.

TJANGKEK, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Buitenzorg*, distr. *Tjibaroesa*.

TJANJAWAR, geh. en poststation in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*. Zie *TJI-ANDJAWAR*.

TJANJOLIE, eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Flores*, en d. op het *Sundasche eil. Celebes*. Zie *TANJOLIE*.

TJANJOR of *TJANDJOR*, reg. in *Oost-Indië*, resid. *Preanger-Regentschappen*.

Dit reg. is verdeeld in drie en twintig distrikten, als: *Tjinoessa*, *Gandasoli*, *Manda*, *Mandjalaga*, *Tjikalong*, *Tjibiagon*, *Matieber*, *Djampong-Oost*, *Djampong-West*, *Tjibeurum*, *Tjipoetri*, *Bijabang*, *Kaliastana*, *Pada-Kattie*, *Pesser*, *Tjiketjoek*, *Tjikondang*, *Goenong-Parang*, *Tjimahoe*, *Tjihenlang*, *Tjitoeroek*, *Soenia-Wenang* en *Tjidammer*. Hoewel zeer uitgestrekt, heeft *Tjanjon* onderscheidene groote, onvruchtbare en bij gevolg onbebouwde en schaars bevolkte distrikten.

De oppervlakte wordt op 4.662 vierkante palen, van 400 roeden elk, en de bevolking op nagenoeg 165,000 zielen berekend. De bewoners van dit regentschap houden zich veel minder dan andere Javanen, met de rijstcultuur bezig. Koffijtuinen worden hier echter overal aange-troffen. Sommige streken, en daaronder uitgestrekte landen, bestaan nog uit ondoordringbare bosschen en strekken tot schuilplaatsen aan tijgers, wilde zwijnen, herten en ander wild gedierte, terwijl de jagt op deze dieren een der aangenaamste uitspanningen der inlandsche grooten uitmaakt. In het drooge seizoen, wanneer het hooge gras (allang-allang geheeten) en ander wild gewas dor en half verschroeid is, wordt dit gemakkelijk afgebrand, en alsdan vereenigen de in-landsche hoofteden hnnne onderhoorigen, om jagt op het wild gedierte te maken.

In dit regentschap viel den 13 Januarij 1843 een aschregen, welke van 2 ure in den namiddag tot 5 ure aanhield en den grond, ter hoogte van nagenoeg eene streep, bedekte.

Den 21 October van hetzelfde jaar, des avonds omstreeks half seven ure, woedde aldaar een hevige storm, vergezeld van zware regen en hagelbuijen. De hagelsteenen, welke de grootte hadden van kleine duiven-eijeren, werd door den wind onder de pannen der daken geslagen op de plafonds en zolders. In de stad Tjanjor waaiden 23 huizen omver, vele boomen werden met wortel en al uit den grond gerukt en eene groote menigte vogelen door de hagelsteenen gedood. Een man werd onder een ingestort huis bedolven en een tweede brak zijn been. De storm was gelukkig tegen half acht ure bedaard.

TJANJOR of TJANDJON, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Tjanjor*, 77 palen O. van Batavia, 290 palen W. van Samarang, aan den grooten postweg.

Het is de hoofdplaats van de Preanger-Regentschappen en het verblijf van den Resident, alsmede het gewoon nachtverblijf der reizenden, waartoe hier eene zeer geschikte herberg is.

De plaats munt uit door netheid, rechte en breede straten en door welvaart. De omstreken maken buiten kijf het gezondste gedeelte der geheele residentie uit en zijn bijzonder vruchtbaar. Eene aanzienlijke regentswoning of dalem, eene *pandoppo* of gehoorzaal, slechts voorzien van een dak, op stijlen rustende, en omgeven door een groot plein of *pacaban*, strekken tot opluistering der stad. Eene gevangenis, van klipsteen gebouwd, is van eene gracht omringd. Deze gevangenis en het residentiehuis hebben door de uitbarsting van den Gedee, in 1854, veel geleden. Van hier gaat een weg naar de Zuidkust tot aan de Wijnkoopsbaai.

Door den hevigen regen, die in de maand December 1831 en Januarij 1832 gevallen is, was niet alleen de postweg te dezer plaats aan de zijde der Tjikoendoel geheel ingezakt, maar waren ook hare steile wanden, met het daarop staande geboomte, ter weerszijde in de diepte nedergestort.

De stad zelve leed belangrijke schade door eene aardbeving, welke in October 1834 had plaats gehad. De regentswoning was gedeeltelijk ingestort en de gevangenis uit elkander gedrongen.

In den namiddag van den 18 December 1843 ontstond er in eene tot de pastorij behoorende woning brand, ten gevolge waarvan de in de nabijheid gelegene herberg en onderscheidene andere woningen en pakhuizen, ten getale van 254, in de asch werden gelegd. Door eenen hevigen wind werd het vuur in verschillende rigtingen uitgebreid, en heeft men eerst, omstreeks half vijf ure, den brand kunnen

meester worden. Het blijkt niet, dat bij dit ongeval menschen zijn omgekomen.

TJANKERAN of **TENGARANG**, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Samarang*, reg. *Kendal*.

TJANKOLOM of **TJANKOLOM**, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Djapara*, reg. *Djawana*.

TJANKOT, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Djoekarta*, aan de *Koeloer*.

TJANTILLAN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Cheribon*, reg. *Koening'an*, distr. *Kadoe-Gedé*.

In April 1842 is de grond in dit d. op elf plaatsen ingezakt en in moerassen herschapen, waarbij veel te veld staande padi en gagavelden verdwenen zijn.

TJAPANG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Tagal*, 24 palen O. van *Tagal*, 285 palen O. van *Batavia*, 82 palen W. van *Samarang*, aan den grooten postweg.

TJAPE of **TJAPI**, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Soekapoera*, heerl. *Gadja*, aan de *Kalisondo*.

TJARDA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Dantumadeel*. Zie **TJAARDA**.

TJARENANGEBERGTE (HET), gebergte in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, gedeeltelijk resid. *Preanger-Regentschappen*, gedeeltelijk resid. *Cheribon*, op de scheiding van de *Sumadangsche* distrikten *Pawinang* en *Melambong*, met het *Cheribonsche* grondgebied, ongeveer 8 palen Z. van *Pawinang*, 3 palen O. van *Melambong*.

TJA-RIJT (DE GROOTE-), natuurlijk uitwateringskanaal tusschen *Hunsingo* en *Fivelgo*, prov. *Groningen*, dat $\frac{1}{2}$ u. N. O. van de kerk van *Uithuizer-Meeden*, bij den ouden dijk ontspringt, en in eene oostelijke rigting, in onderscheidene bogten en kronkelingen, tusschen de gem. *Uithuizer-Meeden* en 't *Zandt*, door den *Oost-polder* loopt, en zich in den mond van de *Eems* ontlast.

TJA-RIJT (DE KLEINE), natuurlijk uitwateringskanaal in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, dat ten Z. van de *Groote-Tja-rijt*, bij de *Barnjeweg*, onder *Loudorp*, ontspringt; in eene noordoostelijke rigting tusschen de gem. 't *Zandt* en *Bierum* loopt; vervolgens, 10 min. Z. van de *Groote-Tja-rijt*, door den *Oost-polder* gaat, en aldaar door den *Nieuwendijk* afgesloten is.

TJARITA, onderdistr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Bantam*, reg., afd. en distr. *Tjiringin*.

TJARITA, aanzienlijk d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Bantam*, reg., afd. en distr. *Tjiringin*, onderdistr. *Tjarita*.

TJAROEBAN, reg. op het eil. *Java*, resid. *Madion*.

TJATJABAN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Kadoe*, ads. res. *Magelang*.

In eene schermutseling, welke den 27 November 1827, in de nabijheid van deze plaats voorviel, bekwam de vijandelijke *Tomnawong* *Jonso Prawiso*, eene zware wond aan het been, waaraan hij kort daarna is overleden.

TJATJABAN-KOELAN (DE), riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche eil. Java*, resid. *Kadoe*, ads. resid. *Magelang*.

TJATLAJAP, haven in *Oost-Indië*, aan de *Indische-zee*. Zie **TJILATJAP**.

TIATOE, d. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche eil. Ceram*, aan de *Zuidkust*, deel *Selan*, onder den *Koning van Sohoelan* staande.

TJAUER-BOTTI, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Cheribon*, reg. *Galoe*.

TJAWALANG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, res. *Soerabaya*, distr. *Kabook*.

De dijk van dit dorp is in het begin van Maart 1843, door den buitengewoon hoogen stand van het water in de Kedirie, doorgebroken, ter wijde van ongeveer 104 ell. en ter diepte van ongeveer 7.80 ell., ten gevolge waarvan ongeveer 35 jonken suikerriet en 300 jonken sawavelden overstroomd zijn.

TJAWI of **TJAWUNI**, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, res. *Sumadang*.

In dit distr. zijn bij de uitbarsting van de Galoengang, op den 8—12 October 1822, 4 menschen omgekomen en 277,650 koffijboomen beschadigd.

TJAWIS, onderdistr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, ads. res. en distr. *Buitenzorg*. — In dit onderdistr. treft men het bosch *Tantjawasie* aan.

TIBAKOE, eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Celebes*, aan de Noord-oostkust van het *Sundasche* eil. *Borneo*.

TIBEROES (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Cheribon*, welke, na eenen noordelijken loop van 4 mijlen, in de *Zee-van-Java* valt.

TIBMA, b., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Oost-Dongeradeel*, arr. en 6 u. N. O. ten O. van *Leeuwarden*, kant. en 1½ u. O. van *Doctum*, ½ u. O. N. O. van *Ee*, waartoe het behoort.

TIBOE (DE), **WAT-TIBOS**, riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Boero*, aan de Zuidkust, met eene zuidelijke rigting in zee uitloopende.

TIBORE of **TIBOAO**, rijk in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eil. *Pangasane*, op den Noordoosthoek van het eiland.

Het is van ouds een vermaard roofnest geweest, dat onder Ternate stond, en, in het jaar 1580, nevens Tamboeko, terzelfder tijd door **BABOS**, Koning van Ternate, veroverd werd, doch had, daar het zoo ver van Ternate verwijderd lag, nu eens van de Koningen van Boeton dan weder van de Makassaren te lijden. Het werd, in het jaar 1638, gedurende de Boetonsche onlusten, door den Onder-Zeevoogd **ROOS** veroverd, en naderhand weder door de Makassaren in bezit genomen. Bij de verovering van geheel Makassar werd het echter, nevens onderscheiden andere landen, volgens verdrag met **HASSAN-ORDIN**, Koning van Makassar, den Koning van Ternate afgenomen en in het jaar 1667 en 1669 den Makassaren weder ontnomen en aan Koning **MARDASJAN** terug gegeven.

TIBORE of **TIBONO**, d. in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eil. *Pangasane*, rijk *Tibore*, eenigzins landwaarts in, aan eene groote rivier.

TIBSTER-RIJT (DE), water, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Oost-Dongeradeel*, loopende van het dorp *Ee*, in eene noord-noordoostelijke rigting, naar de *Zuider-Ee*.

TICHELT, geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*. Zie **TICHELt**.

TIDAR of **TIDON**, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, ads. res. en nabij het d. *Mayelang*.

Het is een aanmerkelijk hooë kegelvormige heuvel, van waar men een schoon gezigt over de residentie heeft. De kruin heeft eenen tregtervormigen indruk, waarom de Javanen die kruin als den navel

(poessor), dat is het middenpunt, van geheel hun eiland, beschouwen; terwijl de gezegde indruk, naar hun zeggen, veroorzaakt is door den spijker, die het eiland aan de wereld vasthecht. Een op den kruin van dezen berg gelegen heilig graf heeft alleen voor de inboorlingen eenige belangrijkheid.

TIDOA, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Celebes*, op de Noordoostkust, resid. *Menado*, ads. res. *Gorontalo*.

TIDONG, *POKLOE-TIDONG* of *WAPEN-VAN-HOORN*, eil. in *Oost-Indië*, in den *Sundasche-Archipel*, aan den oostelijken ingang van de Straat-Sunda; 5° 44' Z. B., 124° 4' O. L.

TIDOR, eil. en st. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*. Zie *TIDORE*.

TIDOR, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*. Zie *TIDAR*.

TIDORE of *TIDON*, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, resid. *Ternate*, tot de *Ternataansche-eilanden* behoorende, aan de Westkust van Gilolo, Z. van *Ternate*; 0° 45' N. B., 144° 59' O. L.

Het is, even als *Ternate*, bijna rond van gedaante, doch iets grooter van omvang; ook is de vuurberg, waaruit *TIDON* mede bijna geheel bestaat en die weleer gebrand heeft, doch thans nu en dan rook opgeeft, ruim 60 ell. hooger dan die van *Ternate*. Hij is zeer puntig en van boven tot beneden met een voortdurend groen gewaad van boomen en heesters omkleed, en levert bekoorlijke gezigten op. Men wil, dat de beide vuurbergen met elkander en met de vulkanen der naburige eilanden onderling gemeenschap hebben.

Het eiland wordt door onderscheidene beken, die van het gebergte stroomen, bevochtigd, en is dus wel van water voorzien. De vulkanische grond brengt sago (hoewel minder dan op *Ternate*), kokosnoten, rijst, banannen en andere zuidelijke vruchten voort; de specerijboomen zijn er uitgeroeid. Behalve geiten, gevogelte en eenigen visch, vindt men er weinig dieren. Het eiland voorziet onze regering op *Ternate* van vruchten en gevogelte. De inw. zijn van de Mohammedaansche godsdienst en hebben vijf en twintig moskeën, die, even als de huizen der inlanders, zeer eenvoudig zijn en in het geboomte verscholen liggen. De Sultan, die zich op de Europeesche wijze kleedt, was voorheen een der voornaamste Vorsten der Molukken, die zijne heerschappij over een groot gedeelte van Gilolo en tot Nieuw-Guinea uitstreckte; doch is thans aan de Nederlanders eijnsbaar, terwijl hij, zoo wel als de Rijksgrooten, jaarlijksche toelage in geld van ons gouvernement ontvangt.

De Sultan trekt mede eenige inkomsten of jaarlijksche geschenken van de Papoesche eilanden *Missowal* of *Waigamme*, *Waigioe*, *Batante* of *Patenta*, *Salawatty* enz., alsmede van de Noordkust van Nieuw-Guinea, bestaande hoofdzakelijk in grijzen amber, waaronder soms stukken voorkomen, die 1000 gulden en meer waardig zijn. karet, was, paarden, slaven en zeldzame paradijsvogelen. Om de twee of drie jaren wordt gewoonlijk die schatting ingevorderd. Ook staan op *Batoe-Tjina* of de Westkust van Gilolo, de dorpen *Tomieuw*, *Kajassa*, *Sayfi-Mardi*, *Wamma*, *Goroa* en *Froja*, en op de Oostkust van dat eiland, de kust *Maba*, *Patani* en *Weda* onder zijn gebied.

De lijfwacht van den Sultan is met geweren gewapend, en draagt, bij eene roode uniform met witte strepen, zwarte tulbanden met witte vederbossen. De Rijksgrooten dragen epauletten en de voorvechters harnassen.

Men beschouwt de Tidorezen als onrustiger van aard dan de Ternataanen, maar houdt hen tevens voor meer arbeidzaam. Sultan SAIF-ED-DIN, die omstreeks het midden der zeventiende eeuw regeerde, en een zeer streng Vorst was, heeft, naar men wil, daar veel toe bijgedragen, door zijne onderdanen te gelasten hun land met meer zorgvuldigheid te bebouwen; waarbij hij de nalatigen dreigde hun, tot straf voor hunne luiheid, de linkerhand te zullen doen afhouden. Dit krachtig bevel had zulk een gevolg, dat, van dien tijd af, de grond op Tidore veel beter bebouwd werd dan die van eenig ander rijk in deze streken. Hoezeer het eiland slechts weinig grooter is dan Ternate, is de bevolking echter veel talrijker en er heerscht meer werkzaamheid bij den landbouw, de weverij en de visscherij. Alles leeft en werkt en is vergenoegd op dit eiland. Voor de huizen, in de virandas, weven en spinnen vrouwen en mannen het lijnwaad voor hunne kleederen; hier maken de mannen netten tot de vischvangst; ginds bebouwen zij het land; hier leert eene moeder hare kinderen het Arabisch-Maleisch alfabet; daar onderwijst eene andere de haren in het lezen en schrijven; in een woord, Tidore overtreft in dit opzigt alle Indische plaatsen, welke door inlandsche Vorsten geregeerd worden.

De hoofdplaats is Tidore of Tidor. Zie het volgende art. Bovendien zijn er nog eenige kleine dorpen, zoo als: Tagoya, Tommelan en Soacconorra, in het zuidelijke, en Toloa, in het westelijke gedeelte des eilands.

In 1610 waren op Tidore vier sterkten, namelijk: Tahoea, Romi, Marieco en Tjiobbo, allen door de Spanjaarden gebouwd, en nu eens door hen, dan weder door de Portugezen bezet. In het jaar 1664 heeft de Vorst SAIF-ED-DIN Romi en Maneco, op verzoek der Oostindische-Compagnie, doen slechten, waarvoor hem 200 Rijksdaalders 's jaars werden toegelegd. In de twee andere forten hield hij en zijne opvolgers verblijf; doch naderhand hebben zich de Vorsten in de tegenwoordige hoofdplaats gevestigd, zoo dat alle die sterkten geslecht of zeer vervallen zijn.

In Mei 1608, werd Romi door CORNELIS BASTIAANSE op de Portugezen veroverd, bij welke gelegenheid JAN JANSZ. MOL zich op eene allesins heldhaftige wijze gedroeg. De eerste storm had plaats op den 19, des morgens zeer vroeg, doch zonder vrucht; MOL greep nu het vaandel, en voerde zijne manschappen tot eenen tweeden storm aan. Slechts zeven man volgden hem tot binnen het kasteel. Bij gebrek aan behoorlijke ondersteuning was het hem echter onmogelijk zich te handhaven, hij stortte van den muur ter neder, en brak een been. Toen de zijnen hem, zijns ondanks, wegdroegen, moedigde hij hen nogmaals tot eenen nieuwen storm aan. Zij gingen; eene ontploffing van het buskruid in eene der torens van het kasteel begunstigde den derden storm en de vijandelijke sterkte werd vermeesterd. De Portugezen waren driemaal zoo talrijk als hunne bestrijders.

TIDORE of Tidore, st. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, resid. *Ternate*, op het eil. *Tidore*, waarvan het de hoofdplaats is, aan de oostzijde des eilands, langs het strand.

Zij wordt door eenen muur, van ongeveer 2 ell. hoog, die op eenigen afstand in zee opgetrokken is, tegen roovers en smokkelaars-prauwen beveiligd, en men heeft er voorts eene kleine haven, met twee geulen, die gedeeltelijk aan de kunst, gedeeltelijk aan de natuur haar bestaan te danken heeft, zoodat men het strand slechts door die beide enge doortogten kan naderen. Men meent, dat die klipsteenen

muur in het midden der zeventiende eeuw van den steen van een nabij gelegen waterfort zon gebouwd zijn.

De dalam of het verblijf van den Sultan is door eenen steenen muur omringd, welke aan den zeekant eene poort met een spits toeloopend dak heeft. Zij heeft geen zeer vorstelijk voorkomen, en doet niet vermoeden, dat zij door eenen Sultan bewoond wordt, wiens voorzaten 50,000 man onder de wapenen konden brengen. Behalve eene groote moskee, worden er verder geene gebouwen van eenig belang aangetroffen.

TJEBBINGA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hennaarderadeel*, arr. en $1\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Sneek*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Bolsward*, O. van *Hydaard*, waartoe zij moet behoord hebben. De juiste plaats, waar zij gestaan heeft, weet men echter niet meer aan te wijzen.

Op deze state leefde in 1456 een Edelman uit het geslacht **TJEBBINGA**, die rijkelijk zijn aandeel in de onlusten der Schieringers en Vetkoopters had.

TIEBONJE, haven in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Borneo*, aan de Zuidkust, aan den mond der *Banjermasing*, waar de zware schepen naar *Banjermasing* bestemd, blijven liggen. Hierbij is een Nederlandsch fort.

TJECEROA, land. eu d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*. Zie **ТЈЕСЕРОА**.

TJEDIS, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Djoejakarta*.

TJEESERA of **TJESERA**, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Krawang*.

TIEFENTHAL, alleenstaand h., in de heerl. *Heringen*, grooth. *Luxemburg*, arr. en $2\frac{1}{2}$ u. O. Z. O. van *Diekirch*, kant. en 2 u. W. Z. W. van *Echternach*, gem. en par. van *Waldbillig*, nabij de *Zwarte-Brenz*.

TJEINTGUM, ook **TZEINTGUM** gespeld, geh., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Baarderadeel*, arr. en 2 u. Z. W. van *Leeuwarden*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Rauwerd*, 10 min. N. W. van *Mantgum*, waartoe het gedeeltelijk behoort; met 8 h. en 20 inw.

TIEKE (DE), b., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Smaltingerland*, arr. en 8 u. N. O. ten N. van *Heerenveen*, kant. en $2\frac{1}{2}$ u. N. van *Beetsterzwaag*, $\frac{1}{2}$ u. O. N. O. van *Nijega*, waartoe het behoort, aan de grenzen van *Tietjerksteradeel*.

TIEKE (DE), ter onderscheiding de **SUAMEERDEN-TIEKE** genaamd, geh., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Tietjerksteradeel*, arr. en 3 u. O. Z. O. van *Leeuwarden*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Bergum*, $\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Suameer*, waartoe het behoort.

TIEKEK, onderdistr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Bantam*, reg. *Serang*, afd. en distr. *Pandeglang*.

TIEKESLOOT (DE), water, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Tietjerksteradeel*, dat met eene noord-noordwestelijke rigting van het Gaasterdiep naar het Suameerdermeer loopt. — Het is de scheiding tusschen Suameer en Oostermeer.

TIEKE-TILLE (DE), brug, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Tietjerksteradeel*, over de Tiekessloot, in den rijweg van Suameer naar Oostermeer.

TIEKOES, eil. in *Oost-Indië*, in den *Sundasche-Archipel*, aan de Zuidoostkust van het eil. *Timor*, een der *Kleine-Sunda-eilanden*.

TIEL, arr., prov. *Gelderland*; palende N. aan de Lek, die het van het arr. Amersfoort, prov. Utrecht, scheidt, O. aan het arr. Nijmegen, waarvan het gedeeltelijk door de Waal gescheiden wordt, Z. O., Z. en Z. W. aan het Noordbrabandsche arr. 's Hertogenbosch, W. aan het Zuidhollandsche arr. Gorinchem.

Dit arr. is verdeeld in vier kantons, namelijk: Tiel, Geldermalsen, Culenborg en Zalt-Bommel; beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 63,846 bund., waaronder 60,703 bund. belastbaar land; telt 9744 h., bewoond door 11,097 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 60,000 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

TIEL, kant., prov. *Gelderland*, arr. *Tiel*; palende N. aan de Lek, die het van het Utrechtsche kant. Rhenen scheidt, O. aan het kant. Elst, Z. O. en Z. aan de Waal, die het ten Z. O. van het kant. Druten en ten Z. van het kant. Zalt-Bommel scheidt, W. aan het kant. Geldermalsen.

Dit kant. bevat negen gem., namelijk: Tiel, Kesteren, Lienden, Maurik, Dodewaard, IJzendoorn, Echtelt, Zoelen en Wadenoljen; beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 20,235 bund., waaronder 19,009 bund. belastbaar land; telt 5008 h., bewoond door 5444 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 20,000 inw., die meest in den akkerbouw hun bestaan vinden.

TIEL, klass., prov. *Gelderland*.

Zij is verdeeld in de volgende drie ringen: Tiel, Culenborg en Ingen; bevat 28 gem., met 31 kerken, die door 50 Predikanten bediend worden, en telt 23,400 zielen, onder welke 7000 Ledematen.

TIEL, ring, prov. *Gelderland*, klass. van *Tiel*.

Zij bevat de volgende negen gem.: Tiel, Drunmpt, Zoelen, Avezathen, Wadenoljen, Echteld, IJzendoorn, Ochten en Hien-en-Dodewaard, met 12 kerken, bediend door tien Predikanten, en heeft 3000 zielen, onder welke 2300 Ledematen.

TIEL, gem., prov. *Gelderland*, arr. en kant. *Tiel* (23 m. k., 9 s. d.); palende N. aan de gem. Maurik, N. O. aan Lienden, O. aan Echteld, Z. aan de Waal, W. aan de gem. Wadenoljen en Zoelen.

Deze gem. bevat de stad Tiel, benevens de b. Zandwijk en het Tielsche territoir, bestaande uit den Tielsche-polder en den Zandwijksche-polder; beslaat eene oppervlakte, volgens het kadaster, van 1183 bund. 28 v. r. 12 v. ell., waaronder 1040 bund. 48 v. r. 42 v. ell. belastbaar land; telt 976 h., bewoond door 1062 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 5500 inw., die buiten de stad zich op den landbouw en veeteelt toelaggen, en binnen de stad gedeeltelijk van de winkels bestaan, welke, door de nabijheid van onderscheidene welvarende dorpen, zeer veel nering hebben. Ook wordt er veel handel gedreven in koren en aardappelen, welke laatste met duizende mudden jaarlijks van hier naar elders worden afgescheept, en men vindt er 1 steenbakkerij, 1 bierbrouwerij, 1 door stoom gedreven olie- en korenmolen, 1 azijnfabriek, 1 zoutziederij, 3 leerlooijerijen, 2 boekdrukkerijen en 2 wind-korenmolens. Vroeger bestond hier mede 1 katoenspinnerij, die sedert 1830 heeft opgehouden te werken, nog 3 bierbrouwerijen, welke sedert de laatste jaren stilstaan en nog een wind-korenmolen, Driesens-molen genoemd, doch deze is in 1831 gesloopt, en de plaats, waar hij gestaan heeft, dient thans tot tuinland.

De Herv., die er 3380 in getal zijn, onder welke 1140 Ledematen maken eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Tiel* behoort.

en door twee Predikanten bediend wordt. De eerste, die hier het leeraarsambt heeft waargenomen, is geweest **JOHANNES VANDIUS**, die in het jaar 1580 beroepen werd en in het jaar 1619 emeritus werd. De eerste tweede Predikant is geweest **ALLARDUS DE VRIES**, die in het jaar 1606 herwaarts kwam, en in het jaar 1618 om zijne Remonstrantsche gevoelens werd afgezet. Sedert het jaar 1656 werd de openbare dienst in deze gem. door de beide stads Predikanten, gemeenschappelijk met eenen derden buitengewonen Predikant, waartoe gemeenlijk een uit de buiten Predikanten der klassis verkoren werd, waargenomen, derwijze, dat de stads Predikanten, gezettelijk des Zondags elk eenmaal in de Grootte-kerk predikten en, daarbeneven, ook twee derde deelen der avondpredikatiën, gedurende de drie wintermaanden, November, December en Januarij, waarnamen; terwijl ook elk hunner, om de derde week tweemaal in de Kleine- of Ceciliakerk predikte, in den zomer, des voormiddags, en in den winter, des avonds, en het overige derde deel der Predikbeurten, in de beide kerken, door den derden Predikant vervuld werd. Na het vertrek van den Rector **JOHANNES POSTHUMA**, in het jaar 1807, die te gelijk derde buitengewone Predikant was, is die derde buitengewone predikantsplaats vernietigd. Het beroep der Predikanten geschiedt bij beurten, door de Regering en den Kerkeraad, wordende in de eerste vacatuur door de Regering, in de tweede door den Kerkeraad voorzien. Bij het beroepen van den Predikant **WILLEM HENDRIK HAVENKORN VAN RIJSWIJK** evenwel, toen de beurt aan de Regering was, heeft deze wel het twaalf- en zestal gemaakt, maar het beroep uit het zestal aan den kerkeraad overgelaten.

Onder de hier gestaan hebbende Predikanten verdient melding: **HERMANNUS JOHANNES KNOM**, die er van 1763—1771 stond en later Hoogleeraar te Middelburg geweest is. **PIETER VAN DER WILLIGEN**, die hier van 1813—1846 Predikant geweest is en door zijne geleerdheid, waarvan zijne werken getuigen, grooten naam gemaakt heeft.

Na het herroepen van het edict van Nantes hadden eenige Fransche vluchtelingen zich te TIEL nedergezet. Voor hen werd aldaar, in 1686, een Fransch Predikant, en wel **ISAAC LATANE**, voormaals Predikant te Montelon, beroepen, op eene jaarwedde van 350 gulden, waarvan 200 gulden door het kwartier, en het overige door de stad werd betaald. Deze Predikant bleef aldaar tot 1705, in welk jaar hij een beroep naar de stad Heusden ontving, waarna zijne plaats niet weder vervuld is. Toen is de Fransche gemeente te niet gegaan, hoezeer de kerkeraad, in 1705, aan de synode, te Naarden vergaderd, schreef, dat hij zijn best soude doen, om de Waalsche kerk te TIEL te herstellen, en de synode wenschte, dat zulks mogt gelukken. In 1711 werd hij den Magistraat goedgevonden, dat de Diakenen dezer gemeente, de twee zilveren avondmaalsbekers aan de kerkmeesters zouden overgeven. Waar de kerk- en actenboeken gehleven zijn, vinden wij niet opgeteekend.

Ook bestond te TIEL vroeger eene Remonstrantsche gemeente; wanneer deze het eerst aldaar hare godsdienst openlijk heeft uitgeoefend, blijkt niet. In het jaar 1647 vindt men van haar en haren Predikant **CARYVENGER** gewag gemaakt. Nadat in het jaar 1787 de kerk en het predikantshuis geplunderd was, en de Predikant **CORNEADINO** daarop de stad verlaten had, is deze gemeente te niet gegaan. Zij was reeds allengskens sterk afgenomen en bestond slechts uit zeer weinige leden, zoodat zij met die van Gorinchem was vereenigd, alwaar de Tiel'sche Predikant, om de veertien dagen, dienst deed.

De Evangeliesch-Lutherschen, die er 70 in getal zijn, maken, met die uit eenige naburige burgerl. gem. eene kerk. gem. uit, welke tot den ring van *Rotterdam* behoort. In het midden der vorige eeuw hadden zich van lieverlede eenige Luthersche huisgezinnen te *Tiel* gevestigd, die, te gering in getal en vermogen zijnde, om zich tot eene werkelijke gem. te vereenigen, er nogthans prijs op stelden, dat de Doop en het H. Avondmaal ook in hun midden door eenen Predikant van de zelfde geloofsbelijdenis werden bediend. Zij leverden daartoe, den 12 October 1752. een verzoekschrift in aan de stedelijke Regering, waarbij zij verlangden, dat hun zulks eenige reizen in het jaar veroorloofd mogt worden in de Kleine- of Cecilia-kerk. Toen dit den 7 Februarij 1753 was toegestaan, onder bepaling, dat de inzameling voor de armen aan Provisoren van de Armen-ambachtskamer moest worden overgegeven; verzochten zij, in Maart daaraanvolgende, van den kerkeraad te Culenborg, dat aan den Predikant *Johannes Klockhoff* mogt worden veroorloofd, viermalen 's jaars de Sacramenten onder hen te komen bedienen. Voor drie reizen werd daarin bewilligd, doch toen *Klockhoff*, den 25 October 1757, overleden was, werd die bewilliging, wegens het nadeel, dat kerk en armen te Culenborg daarbij leden, voor zijne opvolgers tot slechts eenmaal 's jaars beperkt, met verwijzing naar de Predikanten van Nijmegen en 's Hertogenbosch voor de beide andere beurten. Het schijnt, dat deze aanwijzing wel werd gevolgd, doch nieuwe zwaarigheden opleverde. Althans wij vinden, dat de Culenborgsche Predikanten *Lukas Reeder* en *Johan Christian Baum*, huiten de hun toegestane Avondmaalsbediening, jaarlijks nog eene tweede hebben vervuld en wel den tweeden Woensdag na Paschen. De verzochte dienst van *Christoffel Holtzappel*, werd weder eens 's jaars toegestaan, doch tot weder opzeggens toe. In dezer voege, ofschoon van tijd tot tijd met geringe wijzigingen, ging het nu jaren lang voort, terwijl het liefdesfonds te Amsterdam daarvoor aan den tijdelijken Predikant te Culenborg 50 guld. jaarlijks toelagde, die, volgens Koninklijk besluit van 28 Februarij 1816, No. 67, sedert het begin van dat jaar, voor rekening van den lande zijn genomen. Het getal der Leden won slechts weinig aan. Bij volslagen gemis van gelegenheid, om de jeugd godsdienstig onderwijs te verschaffen, werd dese geheel aan de Hervormde gemeente toegevoegd. Slechts de oudere Leden bleven nog op zich zelve, maar deden toch ook allengs stappen tot toenadering. Merkwaardig was in dit opzigt onder anderen de goedkenring, door de zaamvergaderde binnen en buiten leden, den 20 Augustus 1812, gegeven aan de invoering van gewoon brood bij het Avondmaal, en het zingen van de Evangelische Gezangen, in stede van de tot hiertoe gebruikte Hoogduitsche Liederen. Bij de oprigting van het fonds tot onderstand voor de openlijke ceredienst en het toenemen van het getal Proponenten, begon de Synode zich ook meer bepaald de belangen der bijgemeenten aan te trekken. Die te *Tiel* was onder de eersten, waarop het oog werd geslagen, en toen zij van de stedelijke Regering, bij mondelijke toestemming, de vergunning had ontvangen, om elken Zondag 's morgen in de kleine kerk te mogen vergaderen, ving de Proponent *Jacob Louis Frederik de Meijere*, den 24 Augustus 1828, zijne dienst aan als vast Proponent, blijvende de bediening van Doop en Avondmaal, de inzegening van kerkeraads- en gemeenteleden en de voorzitting in den kerkeraad, den Predikant der hoofdgemeente aanbevolen. Maar de gemeente mogt zich slechts kort in den voorgang van dien Proponent verhangen. Hij werd

namelijk, in het begin van 1829, naar Pekela beroepen, en de eens opgewekte ijver leed geene geringe teleurstelling, toen de Synode zich niet in staat bevond, om zijne plaats te doen vervangen, en ook eigen pogingen daartoe ontoereikend waren. Niet weinig vermeerderden nog de zwarigheden, toen in 1830, bij gebrek aan andere voldoende middelen tot huisvesting, het kerkgebouw voor de Schutterijen ingerigt, en in 1832 door de Jagers van CLENNES werd betrokken. Zelfs de vroegere filiaaldienst stond nu stil. Zij werd eerst hervat in 1834, toen de Predikant van Culenborg, des namiddags van den 5 October, weder voor het eerst het Avondmaal bediende, en wel in de Grootkerk, die daartoe met broederlijke bereidvaardigheid was afgestaan. Na het vertrek der Jagers werd het kerkgebouw weder hersteld, en zelfs nog eer al het werk voltooid was, begonnen de Hervormde gemeente des Donderdags avonds en de Luthersche des Zondags voorniddags, hare godsdienstoefeningen daarin te hervatten. Belangrijk voor de laatstgenoemde was den 11 September 1833, toen CASPAR DIEDERIK VIEBOFF zijne dienst als vast Proponent aanvaardde. Even zoo den 18 October des zolfsden jaars, toen het gebruik der Hervormde Gezangen verwisseld werd tegen dat van de Christelijke Gezangen voor de Evangelisch-Luthersche gemeenten (uitgave van 1826); en niet minder de Avondmaalsdag van 10 April 1836, toen voor het eerst, sedert het ontstaan van de gemeente, eene openlijke belijdenis en plegtige bevestiging van Ledematen, en weder voor het eerst na vele jaren de bediening van den Doop in haar midden plaats vonden. Sedert werden de samenkomsten onder de leiding van eenen vasten Proponent geregeld voortgezet, tot dat, bij Z. M. besluit van 27 November 1841, de Evangelisch-Luthersche filiaalgemeente te TIRL tot eene gemeente verheven werd; terwijl den 8 Maart 1842 tot eersten Predikant beroepen werd JONAN FRIEDRICH MANHEL, die er nog staat.

De Roomsche-Katholijken, die men er 1690 aantreft, maken met die uit de burgerlijke gem. Waden oijen, Zoelen en Op-Hemert eene stat. uit, welke tot het aartspr. van *Utrecht* behoort; 2900 zielen, onder welke 1350 Communikanten, telt en door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt.

De Israëlitën, van welke men er 200 aantreft, maken, met die uit de naburige gem., eene ringsynagoge uit, welke tot het synagogaal ressort van *Nijmegen* behoort, 220 zielen telt en waarin de dienst door eenen Voorlezer wordt waargenomen.

Men heeft in deze gem. zes scholen, welke gemiddeld door een getal van 550 leerlingen bezocht worden.

De stad TIRL of TIRL ligt 7 u. W. ten Z. van Arnhem, 6 u. W. ten N. van Nijmegen, 3½ u. N. O. van Zalt-Bommel, op 51° 53' 9" N. B., 23° 3' 55" O. L., aan den regter oever der Waal, welke rivier hier even beneden de stad, de aanzienlijke breedte van 641 ell. heeft, en waarover een gierpontenvaar is op Wamel, waarvan het veerhuis buiten de Zandwijkstraat, aan den Bandijk staat. Zij beslaat, binnen hare wallen, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 22 bund. 8 v. r. 52 v. ell., telt 706 h., bewoond door ruim 1060 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 5500 inw.

De Waal heeft voorzekeer in vroegere tijden, met eenen arm, tusschen TIRL en Zandwijk door geloopt, en wel ter plaatse, alwaar men nu de hoven, in den zoogenaamden Konijnenwal, aantreft, van daar, alwaar nu het watertje, de Doode-Linge genaamd, zijnen loop heeft. Alzoo heeft zij gestroomd in de tegenwoordige Linge, bij

het dorp Zoelen, waardoor dan de Tielerwaard een eiland, of, zoo als men het vroeger noemde, een waard was, doch deze arm is in de dertiende eeuw toegedamd.

Zij heeft waarschijnlijk haren naam, die oudtijds *Thyl*, *Tyle*, *Thule*, ook wel *Thoule*, *Tellum* en *Thiela* geschreven werd, ontleend van eene rij of regel van zekere huizen, die aldaar, als eene bekwame landingsplaats, door visschers of anderen, op eene hoogte langs den stroom, toen die plaats nog eene haven was, gebouwd zijn. Deze naamsafleiding schijnt aannemelijker, dan die van *telo*, beteekenende bij de oude Germanen eene hoogte in of op de rivier, of (daar *Tizl* ook een *castrum* genoemd wordt), eenen hoogen burg aan de rivier, of die van *tol*, omdat er een blok- of tollhuis aan de rivier gestaan heeft, alwaar tol geheven werd. Dat *Tizl* bij de Katten, die de eerste bewoners zouden geweest zijn, beteekende *doeleinde*, en de stad van daar haren naam zou hebben ontleend, schijnt mede niet waarschijnlijk. Dat voorts *Tizl* het oude *Thule* zoude geweest zijn, tot welke meening het vers van *Vergilius*: *Tibi serviat ultima Thule*, te voren geplaatst voor het stadhuis, onder eene oude afbeelding van Keizer *Hendrik*, heeft aanleiding gegeven, steunt op geene gronden. Echter is *Tizl* eene zeer oude stad, hetgeen ook daarna kan worden opgemaakt, dat de tijd harer stichting ten eenen male onbekend is, daar er geene aantekeningen gevonden worden, wanneer zij tot eene stad is verheven. *Tizl* zoude, lang vóór *Christus* geboorte, door *Baro* en de Katten zijn gesticht, ter gelijker tijd, dat zij, tot beveiliging der rivieren, *Batenburg* bij de Maas en *Batavodurum* bij den Rijn hadden gebouwd. Anderen hebben het voor waarschijnlijk gehouden, dat *Tizl* het *Batavodurum*, waarvan *Protonotus* gewaagt, zoude geweest zijn. Hoe het hiermede zij, met volkomene zekerheid is omtrent dit *Batavodurum* niets te bepalen. Dit echter schijnt vrij zeker dat *Tizl* in het jaar 483 reeds bestond. Immers *Sigbert de Genloofs* meldt uitdrukkelijk, dat *Tizl* toen eene haven van *Gallië* was. Daarenboven wordt het aanwezig van *Tizl* in de vijfde eeuw nog bewezen uit de omstandigheid, dat de *Ripuariërs* mede *Tizl* bewoond hebben. In 618 landde *Daagobert*, Koning van *Frankrijk*, aldaar en stichtte er ter eere Gods een bedehuis: waaruit blijkt, dat *Tizl* toen niet alleen reeds bestond, maar mede een der eerste plaatsen geweest is, die het christelijke geloof hebben aangenomen. Ook wordt *Tizl*, hoewel zonder genoegzame gronden, voor de hoofdstad van het voorm. *Teisterbant* gehouden.

De eerste oorsprong der stad zal waarschijnlijk geweest zijn, dat, om de gelegenheid der rivieren, ter plaatse, waar nu *Tizl* gelegen is, als eene bekwame landingsplaats en haven, eenige huizen op eene hoogte zullen gebouwd zijn. Dan waar die eerste woningen geplaatst zijn geweest, is met geen zekerheid te bepalen. Het aannemelijkste is, dat zulks ter plaatse geweest zij, waar tegenwoordig de *Westluidensche*-straat, de *Korenmarkt* en de *Ambtmansstraat*, loopende van de *Westluidensche*-poort tot aan het *Hoog-eind*, gevonden worden, want die straten liggen veel hooger dan het overige gedeelte der stad, hetgeen zelfs op het oog zichtbaar is, waarom zij welligt ook vroeger de *Hoogstraat* genoemd werden. Deze straten zijn eene vereeniging van den beneden de stad liggende *Waal*dijk met den *Lingedijk*, zijnde in lateren tijd daarover nog de *dijkshouw* gevoerd. Bij het leggen der grondslagen tot een gebouw op de *Korenmarkt* zijn, in September 1844, op eene diepte van 4 a 4,50 ell. drie geraamten

gevonden, boven welke de grond nimmer geroerd scheen te zijn en op eene diepte van 3.80 ell. zeven kannetjes van verschillende grootte, welke wel als een bewijs kunnen strekken, dat deze plaats zeer vroeg is bewoond geweest.

TIEL, in oude tijden nu eens hof (*villa*), dan weder eene veste (*oppidum*) of eene stad (*civitas*) genoemd, was waarschijnlijk een eigendom der Friesche Koningen, en — omtrent het jaar 696, aan de kroon van Frankrijk gehecht, of eene bijzondere bezitting van het huis der Groot-hofmeesters geworden zijnde — werd het, toen het Carolingisch stamhuis den Franschen troon beklommen had, zeker een rijkshof (*villa regia*); en zoode, zoo zij niet aan den Hertog van Brabant ware gekomen, eene vrije rijkstad gebleven zijn, hoedanig zij geweest is tot den tijd van Keizer FREDERIK II, die aldaar, in 1219, een diploma onderteekende, terwijl de Keizers in de tiende eeuw er dikwijls een langdurig verblijf hielden. In de negende eeuw was TIEL misschien nog de eenige plaats in Gelderland, die den naam van stad verdiende. Het blijkt echter niet, wanneer en van wien zij stedelijke regten bekomen heeft, doch waarschijnlijk heeft zij die gehad reeds lang voor dat zij onder het Geldersche gebied gekomen is.

De stad werd, uit hoofde van hare geschikte gelegenheid, al spoedig eene volkrijke handelsplaats. Daar zij in de zevende eeuw eene haven van Gallië was, stelde zij eene vereeniging daar tusschen Gallië en Duitschland. Vooral in de achtste, negende en tiende eenwen bloeide haar handel sterk, en de handel van de Keulenaars met Engeland had reeds in de tiende eeuw, uit den Rijn in de Waal, over TIEL plaats, welke stad, omtrent de elfde eeuw, zelve eenen aanzienlijke handel op Engeland dreef. Ook de buitenlandsche handel aldaar, door kooplieden van Quedlingburg, Goslar en Maagdenburg gedreven, nam, na de verwoesting van Duurstede, méér en méér toe, zoodat TIEL toen eene rijke koopstad was.

Hoezeer TIEL in de negende eeuw veel door de invallen der Noormannen geleden had, bleven de inwoners evenwel eenen grooten handel op Groot-Brittanje drijven, en dat zij in de elfde eeuw eene belangrijke haven was, waar zelfs schepen ten oorlog werden uitgerust, blijkt ook daaruit, dat hij de vloot, waarmede WILHELM VAN BOULOGNE, in het jaar 1062, het beleg van Laodicea uit zee ondernam, mede schepen van die stad waren.

Reeds in de vroegste tijden was zij in de naauwste handelsbetrekking met de hanzesteden, men kan echter niet nagaan, wanneer zij in dat verbond is opgenomen. Mogelijk behoorde zij vroeger wel tot de aanzienlijkste klasse der hanzesteden. In het midden der vijftiende eeuw was zij althans zeker, boven de laagste klasse, namelijk die der ondergeschikte of laagste steden, verheven.

In de dertiende eeuw hadden de Tielenaaars, die in Engeland gevestigd waren, eenen aanzienlijken invloed op den handel; stonden met die van Keulen en andere handelaars in nauwe betrekking, en oefenden op de kooplieden van Lubeck een drukkend overwigt uit. Deze bloeiende buitenlandsche handel raakte echter allengskens in verval; sedert deze zich naar andere, nader bij de zee gelegen, steden, vooral Dordrecht, verplaatste. Echter dreef men in het midden der zestiende eeuw van daar nog handel op de Oostzee, in wijnen, zout, vlijgen en rozijnen. Na dien tijd verviel echter de zeehandel te TIEL geheel en al. Evenwel is hier nog in het jaar 1836 eene scheepsreederij voor de vaart op Oost-Indië opgericht. Er zijn thans weinige steden, waar, naar gelang

van den omvang der plaats, zooveel binnenlandsche handel gedreven wordt in oost, voornamelijk kersen, en gevogelte en vooral in granen en aardappelen en wederkeerig in allerlei waren, welke de bewoners van het platte land behoeven. Hiervan leveren de sterk bezochte marktdagen een bewijs op, zoo als ook de aanmerkelijke verzendingen van landelijke voortbrengselen naar Holland; waartoe vooral de, in die produkten zoo rijke, omstreken der stad de gunstigste gelegenheid aanbieden. Dit vertier is nog aanmerkelijk toegenomen, nadat, in het laatst der vorige en in deze eeuw, de gemeenschap met het omliggend land zoo veel verbeterd is, door het bezanden der dijken in 1765; het aanleggen van eenen zandweg van daar over Buren naar Culenborg in 1773; het later begrinden van die wegen en het aanleggen van eenen grindweg naar het Wielsche-veer in 1822.

Vroeger waren in TIEL geene andere fabrieken of trafijken dan onderscheidene bierbrouwerijen en grutterijen. In lateren tijd heeft men aldaar olie- en trasmolens gehad, welke door paarden gedreven werden; terwijl na het herroepen van het edict van Nantes, zich eenige Fransche lakenfabrieken aldaar hebben nedergezet, voor welke door de stad een huis gehuurd werd, doch deze zijn er niet lang verbleven. Thans zijn er, even als overal elders in ons Vaderland, de bierbrouwerijen aanmerkelijk verminderd, zoodat er, zoo als wij hierboven reeds gezien hebben, nog slechts één in werking is.

De Tielenaaars zijn op onderscheiden tijden met groote voorregten begunstigd geworden, zoo blijkt uit den brief van REINALD en EDUARD, gegeven den 11 Junij 1361, dat Keizer HENDRIK reeds aan de stad TIEL en het dorp Zandwijk had verleend vrijdom van den tol in het hertogdom Gelre. Bij dien brief wordt die vrijdom van TIEL en Zandwijk bevestigd. Een dergelijke brief, alleen in enkele uitdrukkingen verschillende, gaf in het jaar 1371 Hertog REINALD.

Bij eenen brief van 1388 verleende WILLEM VAN GULICK, Hertog van Gelre, aan die van TIEL vrijdom op de tollén. Ook waren zij vrij op de tollén in het Sticht van Utrecht, hoewel het volstrekt onbekend is van wien en wanneer zij dat voorregt verkregen hadden.

Verder hadden de Tielenaaars vrijdom op den tol te Oijen, welke hun door ARNOLD, Hertog van Gelre, verleend was; zoo als zulks door de Vrouw van Oijen, bij eenen brief van 30 September 1711, aan de Regering van TIEL erkend werd. Nog genoten zij vrijdom op de tollén te 's Hertogenbosch, Antwerpen, Zwolle, Hasselt en Groningen, zonder dat men weet van wien of wanneer zij dien verkregen hebben.

Volgens een appointement van den Hertog van BOURGONDIE, van het jaar 1474, waren die van TIEL mede vrij op den tol te Lith.

Den 20 Augustus 1609 was er een verdrag tusschen de Regeringen van Deventer en TIEL gesloten, volgens welke die van laatstgemelde stad vrij zouden zijn van den Bisschopstol te Deventer; mits die van Deventer ook vrij waren van alle gercgtigheid der tollén, welke TIEL toen had of namaals krijgen zoude.

Volgens eenen brief van KARL, Hertog van Gelre, van 7 Maart 1400, konden de Tielenaaars te Balenburg tol vrij voorbij varen.

Te TIEL was vroeger eene keizerlijke munt. Ook bestond er al vroeg een vorstelijke tol. Deze tol werd, in 1174, door Keizer FREDERIK naar Keizerswaard verlegd. Na deze verplaatsing vindt men evenwel, dat er nog een tol te TIEL bestaan heeft. Deze tol is blijven bestaan en, als tot het domein behoorende, geheven tot in

1811 toe, tot welken tijd ook aldaar heeft bestaan de zoogenaamde Meursche tol. Deze was van Heerewaarden naar TIEL verplaatst, vermoedelijk ten tijde van Hertog EDUARD, en vroeger, tegelijk met dien van TIEL, den 24 Februarij 1351, door Hertog REINALD aan WENZELARS zoon en zijne medestanders voor 2400 goeder ander guldenre schilden (5040 guld.) verpand. Den 7 Februarij 1359 verklaarde REINALD, Hertog van Gelre, en zijn broeder EDUARD schuldig te zijn aan DIEDERIK, Graaf van Meurs, 14,925 ander goedenre guldenre schilden (31,338 guld. 30 cents) en 2400 gelijke schilden (8040 guld.), met welke laatste som de Graaf gelost had den tol en het tolhuis te TIEL en te Heerewaarden, en verpandde daarvoor en dus voor eene som van 17,323 oude schilden (36,378 guld. 30 cents) aan den gemelden Graaf hunne tollē in het tolhuis te TIEL en Heerewaarden.

De burgers van TIEL waren van ouds, behalve met den gemelden vrijdom van tollē, met aanmerkelijke voorregten begiftigd geworden. Bij den aangehaalden brief van Hertog REINALD en EDUARD, werden zij vrij verklaard van alle dienst, die genaamd wordt heervvaart.

Den 10 Junij 1361 vermeederden REINALD en EDUARD, hij eenen anderen brief, de vrijheden van TIEL, en den 25 September 1371 verleende Hertog REINALD eenen brief, waarbij aan Schepenen en Gezwoeren van TIEL en de Gezwoeren der Gilden van die stad werd toegestaan, dat zij aldaar en te Zandwijk accijnsen op allerhande goederen en koopmanschappen zouden mogen heffen, verhoogen en verminderen; dat er geen bier, noch te TIEL, noch te Zandwijk, gedronken, noch verkocht zoude mogen worden, tenzij aldaar gebrouwen en met den gruite dier stad gegruite; dat men alle goederen aldaar met het gewigt van de stad zoude koopen en verkoopen; dat men een vleesch- en een broodhuis zoude mogen doen timmeren en die van TIEL daarvan de rente genieten; waartegen de stad aan den Hertog, ieder jaar, eene thijs van zes penningen oude groote tournoysen zoude geven. Voorts bevestigde hij alle goede gewoonten, herbrengen, oude privilegiën en kaarten. In den brief van 13 Junij 1361 stond nog, dat de stad zoude genieten de voordeelen van de pacht van den wissel, welke men daarin zoude houden.

De opvolgende Hertogen van Gelre hebben de brieven en privilegiën van TIEL bevestigd, zoo als WILLEM VAN GULICK, Hertog van Gelre, in 1379 zulks deed, met die bijvoeging, dat zij binnen hunne vrijheid geene gilden, houden noch hebben zouden, ten ware met zijnen wil of zijne erven. Hertog REINALD volgde dit, in 1402, na. Belangrijk is de privilegiebrief van Hertog REINALD, in 1410, aan die van TIEL gegeven, waarbij hun onderscheidene voorregten werden toegekend.

De regten en privilegiën van TIEL werden vervolgens onderscheidene malen bevestigd. Onder anderen verleende Hertog KARL aan de inwoners eenen vrijen marktdag, waarop men niemand zoude mogen bezetten van 's Maandags zonsopgang, tot Dingsdags zonsondergang. Was het Maandag Heiligendag, dan zoude zulks Dingsdag en Woensdag plaats hebben (1). Deze markt wordt ook nog heden 's Maandags gehouden als wanneer de daartoe bestemde Markt veel te klein is voor de waren, die aldaar worden aangebragt, in groenten, fruit,

(1) Hen, die meer nopens de vrijheden, der stad TIEL verleend, wenschen te weten, verwijzen wij naar de naauwkeurige *Beschrijving der stad Tiel*, door Mr. E. D. RINK, welk werk wij doorgaans in dit art. tot gids hebben genomen, en waarin men ook nog menige bijzonderheid zal aantreffen, die ons bestek niet gedoogde op te nemen.

aardappelen, aardakkers, eijeren en boler bestaande, zoodat er alle Maandagen een gedeelte der belendende straten mede tot markt gebruikt wordt. Ook des Vrijdags wordt er markt gehouden, welke echter van minder belang is.

De Markt, vroeger ook wel den Dam genoemd, is een vrij groot, vierkant plein, met eene fraaije steenen pomp, waarop eene groote lamplaren, van vier lampions.

Tint heeft behalve deze nog vijf markten, als: het Plein, de Varkensmarkt, de Vischmarkt, de Korenmarkt en de Beestenmarkt.

Het Plein, ook wel het Kleiberg genoemd, waar de wolmarkt en de boommarkt gehouden worden, is een langwerpig vlak, met twee rijen boomen beplant, strekkende van de *Kleibergsche-sstraat* tot aan de *Varkensmarkt*. De wolmarkt, die nog niet lang te dezer stede gehouden wordt, en gewoonlijk zes marktdagen duurt, neemt steeds in bloei toe. In Mei 1844 werden ongeveer 8000 en in 1846 8530 Nederlandsche ponden wol verhandeld.

De Varkensmarkt, is een groot vierkant open veld, voorzien van eene pomp, en strekkende van het *Plein* tot de *Voorstad*. Er wordt op deze markt, die wekelijks gehouden wordt veel verhandeld, vooral jonge keijens, en het marktgeld, dat men er betaalt, is ten voordeele van de Algemeene armen. Van 1845 tot 1846 werden er ruim 2000 varkens ter markt gebragt.

De Vischmarkt aan het einde van het *Plein*, is een schoone en gedeeltelijk overdekte plaats, prijkkende met het stadswapen. Daarachter is een huisje voor den zalmsnijder, want deze visch wordt er uitgesneden afgeslagen. Zij was in 1678 naast de *Kleibergsche-poort* gebouwd en werd vervolgens aanmerkelijk verbeterd, doch is in het jaar 1789 van daar verplaatst naar het andere einde van het *Kleiberg*.

De Korenmarkt, beginnende aan de *Westluidensche-sstraat* en eindigende aan het begin van de *Ambtmanstraat*, is veel te klein, voor het groote vertier dat hier in granen plaats heeft; doch er is sprake, dat vier voornaame graanhandelaars zich tot het stedelijk bestuur zoude hebben gewend, met het plan tot het daarstellen eener overdekte korenbeurs, omvattende den hoek der korenmarkt en insluitende het huis der erven *VERHAER* en dat der wed. *VAN DEN BEEK*, met de huizen daar tusschen gelegen, terwijl de stad de renten zou waarborgen van het kapitaal tot den aankoop der huizen en de daarstelling van het beursgebouw vereischt. De hoeveelheid van het hier verhandelde graan van 1836—1847 bedraagt 20,200 lasten, dat jaarlijks gemiddeld 2000 lasten, daarbij komen nog jaarlijks 600 lasten van elders aangevoerde en hier mede verhandelde granen.

De Beestenmarkt werd vroeger op het *St. Walburgs-kerkhof* gehouden, doch sedert het aanleggen van het plantsoen aan die zijde der stad, is zij verlegd buiten de *Burensche-poort*. Op de markt van 1845 waren 5400 stuks runderen aangebragt; terwijl er in het jaar 1847 4000 ter markt zijn geweest.

De Paardenmarkt valt in den vierden Donderdag na Vastenavond; Zaterdag na Paschen; den 26 September en den 1 October.

De voornaamste straten zijn de *Vleeschstraat*, de *Voorstad*, de *Waterstraat* en de *Weerstraat*, die allen op de markt uitloopen. Voorts de *Ambtmanstraat*, de *St. Agnietenstraat*, de *Gasthuisstraat*, het *Hoog-eind*, de *Kerkstraat*, de *Tolhuisstraat* en de *Westluidensche-sstraat*.

Men had er vroeger vier poorten, als drie aan de landzijde, de Westluidensche-poort, ten Z., de Burensche-poort, ten N. W., en de Zandwijksche-poort, ten N. Van deze zijn de Burensche-poort in het jaar 1838 en de Zandwijksche-poort in het jaar 1845 afgebroken en beide door barières vervangen. De Waterpoort, ook de Kleibergsche-poort genoemd, ligt ten O. en heeft een slagklok en uurwijzer.

Tusschen deze en de Zandwijksche-poort, aan de oostzijde buiten den stadsmuur, is de Haven in de lengte uitgestrekt, welke door eenen daarom loopenden dijk beschermd wordt. Aan den mond dezer haven is eene ophaalbrug, onder welke men daar in- en uitvaart. Hoewel deze haven veel te klein is voor de behoefte der stad en men er dikwijls zeer moeilijk kan binnenkomen, lagen er evenwel in den winter van 1844 op 1845 nog 57 zoo groote als kleine schepen in. Er was eertijds nog eene Binnenhaven, die haar water onmiddellijk uit de Buitenhaven en daardoor uit de Waal ontving. Dit water liep vervolgens onder de brug van de Binnenpoort, ter zijde van de Kleibergsche-poort, in de grachten. Deze Binnenhaven is men in het jaar 1646 beginnen te dempen, en wordt nu de Varkensmarkt en het Kleiberg genaamd. Eertijds was de ringmuur, die de stad nu bepaalt, omgeven, met eenen aarden wal, van afstand tot afstand versterkt met eenige bolwerken, die de stad eenigzins de gedaante eener vesting gaven. Deze bolwerken zijn thans allen geslecht, en tot lusthoven aangelegd. Dat, vóór de Zandwijksche-poort, het laatste hetwelk nog bestaan heeft, werd reeds in het laatst der vorige eeuw, ter linkerszijde van de poort tot eenen boomgaard aangelegd en door eenen muur, loopende van de Binnen- tot de Buiten-poort, van den weg afgescheiden, doch in het jaar 1805 is het geheel geslecht en de Buiten-poort afgebroken.

Op de rondeelen vóór de Westluidensche-poort, vroeger voorzerk torens, werden, nadat zij aan de Rekenkamer waren afgestaan, in 1712, kamers voor de tolbeambten gebouwd, welke in lateren tijd aan de stad zijn overgegeven en thans tot woning van den cipier dienen.

Bevalve de vier genoemde poorten, was er oudtijds nog eene poort, aan het einde der *Achterwegsche-sstraat*, de *Vrijdagsche-poort* genoemd, welke toegang verleende tot de buitenwerken en thans tot een *Kruidmagazijn* wordt gebruikt, dat nog de *Vrijdagsche-toren* wordt genoemd. In het Westen der stad staat in den muur, bij het *St. Walburgskerkhof* een toren, de *Strootoren* genaamd, thans tot woonhuis dienende. Men ziet daarin een oud borstbeeld van witten steen uitgehouwen, dat, naar men wil, er reeds bij het bemuren der stad zoude geplaatst zijn. Wien het verbeelden moet is onbekend.

Vroeger stond te Tizl een Tolhuis of Burg. Zie het volgende art.

Het Raadhuis stond in het jaar 1462 op de *Markt*. Wanneer dit gebouwd was en door het tegenwoordige vervangen is, vindt men nergens geboekt; thans is dat gebouw door woonhuizen vervangen. Het tegenwoordige Stadhuis staat in de *Vleeschstraat*. Het heeft een dubbel bordes en een torentje met een slaand uurwerk. Het behangsel in de Raadkamer, voorstellende de *Brand van Troyen*, is in het jaar 1722, door den Kunstschilder W. van Kessel geschilderd. In deze kamer hangt mede het afbeeldsel van den grijsen *Cnassé*, die hier den 20 Maart 1765 het eerste licht zag. Deze schildertij door dien beroemden verdediger der Citadel van Antwerpen, in het jaar 1831, aan zijne geboorteplaats vervoerd, nadat deze hem eenen gouden

oeredegen had aangeboden. Onder dit portret leest men de volgende door den toenmaligen Wethouder Mr. JAN CAREL ADRIAAN SPIERING vervaardigde dichtregelen :

Zie hier het beeld van hem , die snood en laag geweld ,
 Die oproer en verraad heeft paal en perk gesteld.
 Van hem , die ge op zijn post , bij 't barnen der gevaren ,
 Steeds menschelijkheid met tucht , beleid met moed zaagt paren ;
 Die 't volk , dat trouw en pligt en regt en wetten schond ,
 Als een metalen muur , onwrikbaar wederstond.
 Hij schatte *Hollands* eer steeds hooger dan het leven.
 Won Frankrijk 't Citadel , ons is de roem verbleven ;
 Ja , 't dierbaar Vaderland is duur aan hem verplicht.
 Schoon dan voor overmagt de sterke vesting zwigt ,
 Zulks kan den hoogen roem des grijzen helds niet mindren.
 Toon , *Tielsche* burgerschaar ! dit beeld aan nwe kinderen ,
 En zegge 't nageslacht van uwen stadgenoot ,
 Bij 't zien dier beeldenis : • Ja waarlijk ! hij was groot !"

TIEL , den 26 Januarij 1833.

Ook wordt nog op het Stadhuis gevonden het afbeeldsel van WILLEM III , Koning van *Engeland* , een geschenk van de Burgemeesters AREND VAN DER STEEN en JOHAN CAREL VAN BODECK.

De Arrondissements-regtbank , alsmede het Kantongeregte van TIEL , die vroeger zitting bielden op het stadhuis , houden die , sedert het jaar 1836 , in een gebouw , met een fraai bordes , in de *Kerkstraat* , dat daartoe behoorlijk is ingerigt. In het jaar 1808 , toen dit gebouw een eigendom was van den Burgemeester Mr. CORNELIS CHRISTIAAN VAN LITH DE JEUDE , werd LODEWIK NAPOLÉON , Koning van *Holland* , er in onthaald ; zoo mede in 1809 , tijdens den watervloed.

De Waag , op den hoek van de *Varkensmarkt* , aan de *Voorstad* staande , was vroeger eene kapel , aan *Onze Lieve Vrouw* toegewijd , welke op het laatst der zestiende eeuw tot het tegenwoordige doel ingerigt werd , en in 1780 vernieuwd is. In het jaar 1846 is daarop de windwijzer van de toen afgebroken Zandwijkstraal poort geplaatst.

Voorheen telde men onder de openbare gebouwen te TIEL de Vleeschhal , in de *Vleeschstraat* , doch deze bestond reeds niet meer in het begin der zeventiende eeuw , en het Gewandhuis , in de *Gasthuisstraat* , hetwelk vermoedelijk tot Lakenhal diende. Ter plaatse , waar dit laatste gestaan heeft is thans een pakhuis.

Hoewel eigenlijk niet tot de openbare gebouwen behoorende verdien mede vermeld te worden het Ambtmanshuis en het Hof van-Arkel. Het eerste , staande in de *Ambtmanstraat* , was niet , zoo als men uit den naam zoude meenen te moeten opmaken , tot woning van den Ambtman bestemd , maar werd dus geheeten omdat daarvan , in der tijd eigenaar en bewoner was de Ambtman en Rigter DIRK VIJGH , die wegens zijn uitgebreid gezag *Koning van TIEL* plagt genoemd te worden. Dit gebouw , dat in de poort het jaartal 1562 heeft en in welks voorgevel vroeger 1563 stond , is , in het begin der vorige eeuw en later , aanmerkelijk verbeterd , hoewel de gedaante weinig veranderd is , alleen de naast het gebouw gestaan hebbende vierkante toren is afgebroken. Thans wordt het in eigendom bezeten en bewoond door Jonkheer PIETRAZ ADRIEN REUCHELIN , Consul van Baden en der Bondstaten en Directeur van de *Tielsche* assurantie-maatschappijen ; terwijl er de bureaux van brandassurantie en de algemeene verzekerings-maatschappij en sociëteit gehouden worden.

Het Hof-van-Arkel, aan het *Hoog-eind*, is vermoedelijk geweest *het versterkte huis met zijn erf in de stad Tiel*, dat de Ridder JOHANNES DE COCK, den 21 October 1274 aan JAN I, Hertog van Brabant, opdroeg en van hem, ten Brabandsche regte, ten leen ontving, met die bepaling, dat de Hertog en zijne erfgenamen, zoo dikwijls hun gelegen kwam, zich daarvan tegen hunne vijanden konden bedienen, zelve daarin hun verblijf houdende of hun volk daarin legerende, terwijl in dat geval echter DE COCK en zijne erfgenamen niet verplicht zouden zijn hun huis te verlaten. De Hertog beloofde, bij eene afzonderlijke acte van die dagteekening, aan DE COCK, hem daar noemende onzen Tielachen Kastelein, uit den tol te Tiel te zullen doen betalen de onkosten, welke DE COCK, zoo aan de timmering van het huis, als tot aankoop van drie daarbij gelegene huizen zoude komen uit te geven. Nog in de helft der zeventiende eeuw was het de eigendom van het geslacht van DE COCK, hebbende Jonkheer DE COCK VAN OPIJNEN het doen vertinumeren en aanzienlijk verbeteren, en daarbij een torentje laten bouwen. Waaraan echter dit gebouw zijnen naam van Hof-van-Arkel verschuldigd is, vindt men nergens opgegeven. Thans is het een eigendom van den Heer W. F. C. VAN LIDT DE JONCK, die het bewoont.

Militaire gebouwen zijn: de Kazerne, op het *Hoog-eind*, die in het jaar 1836, door aanbouw en opmaking van eene daar naast staande schuur, aanmerkelijk vergroot is; het Magazijn, in de *Achterwegsche straat*, en de Infirmerie, bij de *Westluidensche-poort*. De Ruitersallen, op het *Kerkhof*, die in het jaar 1788 gebouwd zijn, op de plaats, waar vroeger het koor der Grooten-kerk gestaan heeft, en in het jaar 1836 veel verbeterd waren, zijn, in het jaar 1845, door de stad aangekocht, en dienen thans tot de Stads Armenschool en twee tot Stads Magazijnen.

De Hervormden hebben te Tiel twee kerken: de Grooten- of St. Maartenskerk en de Kleine- of Ceciliakerk. De Grooten- of St. Maartenskerk, op het *Kerkhof*, dus genoemd naar den H. MAURITIUS, Bisschop van Tours, is de hoofdkerk van Tiel. Zij moet al omtrent den aanvang der veertiende eeuw gesticht zijn geweest, alzo men vindt, dat er, in het jaar 1327, onderscheidene voorregten aan geschonken zijn; doch de juiste tijd der stichting is onbekend. De Priesters van de Duitsche orde hebben er eertijds het bewind over gehad. Het kommandeurschap van de Duitsche orde, dat te Tiel geweest is, nam, in het jaar 1270, in het dorp Hemert zijn begin; doch toen, in het jaar 1599, de Kanunniken uit Tiel naar Arnhem trokken, kwamen de Duitsche Heeren in hunne plaats. Zij stonden onder het landkommandeurschap van Utrecht, waarvan de Kommandeur gewoon was de pastorie van St. Maartenskerk te Tiel te vergeven, welk voorrecht sedert aan de wethouderschap der stad vervallen is. In het jaar 1380 heeft men het kruiswerk van de kerk aan de noordzijde, en in het jaar 1394 aan de oostzijde, beginnen te herbouwen. In het jaar 1405 is de vernieuwing aan de zuidzijde geschied, tot dat men eindelijk, ten jare 1410, dit getimmerde te zamen gesloten heeft. In deze kerk waren vroeger twintig altaren, onder welke een aan St. CATHERINA en BARBARA toegewijd, waaraan eene altyddurende vikarij of kapellanij gesticht was, welke mede door den Kommandeur van het Duitsche huis bevestigd werd. Maar aangezien de renten en inkomsten dezer parochiekerk zoo gering waren, dat de Regent er niet fatsoenlijk van leven kon, heeft GEORGIUS VAN BEMOND, de zeszigste Bisschop van Utrecht, na het openvallen van die vikarij, ten

verzoeks van ALBERT VAN ECHOND, Kommandeur van het Duitse huis te Utrecht, als de begever daarvan, en van ARNT VAN DER BOX, Pastoor en Regent der kerk, deze vikarij met de parochiekerk vereenigd, volgens brief in dato 10 Junij 1546. Oudtijds was deze kerk de grootste van het hert. Gelre en het graafs. Zutphen, zoo als blijkt uit de overblijfselen van het koor, hetgeen met het gedeelte, hetwelk vroeger mede de kerk uitmaakte en met de tegenwoordige kerk eene lengte had van 79.50 ell., waarvan de kerk thans nog 39 ell. beslaat. Zij had vroeger een ruim koor, dat 14 ell. lang was en (vermoedelijk bij den storm van 10 Januarij 1558), met een gedeelte der kerk, van het dak beroofd is. Dit koor werd in 1648 weder gedekt; doch het dak verrot en bijna onherstelbaar zijnde, is het koor in 1731 voor afbraak verkocht en vervolgens gesloopt, behalve een gedeelte der muren en twee pilaren, welke er thans gedeeltelijk nog staan. De plaats, waar het koor gestaan had, diende gedeeltelijk tot tuin voor den Koster, tot dat er, in het jaar 1785, de Ruitstallen op gebouwd zijn. Thans is de kerk inwendig een zeer net gebouw. In het Noorden, waar ook de predikstoel staat, ziet men boven het orgel een fraai wijzerbord, met uur- en minuutwijzer, en ter wederzijde daarvan een beeldje, met een hamertje in de hand, waarmede het eene het heele, het andere het halve uur slaat op een naast hen geplaatst metalen bolletje. De kerk staat rondom in het plantsoen en heeft twee ingangen, de eene in het koor en de andere, die de hoofdingang is, op het kerkhof. Boven deze leest men, met vergulde letters:

Nu, mijn God! Laat toch uwe oogen open en uwe ooren opmerkzaam zijn, tot het gebed dezer plaatse.

In deze kerk vindt men een marmeren praalgraf van den Brigadier STEVEN VAN WELDEREN, eigenaar van een Geldersch regiment, welke in 1709 te Bergen in Henegonwen is gestorven, na de veldslagen van dien tijd bijgewoond en zich daarin dapper gedragen te hebben, zijnde hij in 1703, in het gevecht bij Steekene gewond geweest. Het orgel is in het jaar 1843 hersteld, zoodat de kracht en liefelijkheid van toon, de goedkeuring van alle deskundigen wegdragen. In het jaar 1587 liet WILLEM VAN GULIK, een houten kap of spits, van ongeveer 22 ell. hoog en met leijen gedekt, op den toren zetten. Na verloop van tijd is deze spits afgebroken, en kort daarna een van eene andere gedaante daarop getimmerd. Volgens zekere aantekening zou in den jare 1451, wederom een nieuwe toren aan deze kerk van den grond af opgebouwd, en het kruiswerk tot aan den top van de kerk opgetrokken zijn; doch, volgens een ander berigt, is dit gebouw in het jaar 1440 wederom afgebroken; de aarde, om vaster grond te hebben, tot de derrie toe, uitgedolven, gescherpte palen van 4.70 à 6.25 ell. lang daarin geheid en met overgroote kosten en arbeid eindelijk effen gestampt; daarna met zoden gedekt, en daarop eindelijk de steenen vloer gevestigd, waarop de tegenwoordige toren rust. Den 10 Januarij 1558 wierp een hevige wind, de hooge spits van den St. Maartenstoren naar beneden, en werd daardoor een gedeelte der kerk, van het doopvont af (dat toen in den rug van de kerk naar het Noorden stond), tot aan het altaar van St. Severus, verwoest; en daar de wind uit het Zuidwesten woei, is de pijnappel bij den rooster nedergevallen. In het jaar 1552 lieten de Kerkmeesters, te 's Hertogenboesch, zes samenstemmende klokken gieten, en in het volgende jaar in den toren ophangen; en, dewijl de groote klok van St. Walburg beator daarmede samenstemde, werd die, met toestemming van den

Kommandeur der Duitsche orde, tegen die van St. Maartenstoren geruild. Twee jaren later werden er nog drie kleine bijgehangen, welke negen klokken, behalve de klokkenspijs van twee oude, die daarbij gegeven is, gekost hebben 2000 gouden carolus gulden (2000 guld.) De grootste dier klokken, welke genaamd was *Maria*, woog 8000 talenten (4000 ponden).

De Kleine- of Ceciliakerk, in de *Kerkstraat*, was weleer de kerk van het St. Cecilia-klooster. Zij werd, toen er te *Tizl* eene Waalsche gemeente gevestigd was, ook door deze gebruikt, en thans oefenen de Evangelisch-Lutherschen er mede des Zondags hunne godsdienst in, terwijl de Hervormden haar slechts des Donderdags avonds gebruiken. Zij werd in 1794 bijna geheel vernieuwd en aanmerkelijk verbeterd. Nadat zij, van het jaar 1850, zoo als wij hier boven gezien hebben, tot kazerne was ingenomen, heeft zij in het jaar 1834 weder aanmerkelijke herstellingen ondergaan. Het is een langwerpig gebouw, met een kleinen toren en van een orgel voorzien.

De voorm. Remonstrantsche kerk, stond achter het woonhuis van den Predikant, in de *Voorstad* en kwam aan den *Havenwal* uit, hoewel zij aldaar geene uiterlijke teekenen van eene kerk had. Deze kerk en het predikantshuis, in 1787 geplunderd zijnde, werden vervolgens verkocht en de kerk tot eene stalling en werkplaats gebruikt.

De Roomsche-Katholieke kerk staat aan het *Walburgs-kerkhof*, ter zijde van de Pastoorswoning, waarin vroeger de godsdienst verrigt werd. Op de plaats, waar zij thans staat, stond vroeger de St. Walburgskerk, die reeds in het jaar 950 gesticht was. Eerst werd zij aan Nonnen en naderhand aan Augustijner Monniken gegeven. Nadat de Noormannen deze kerk, in het jaar 1009, verwoest hadden, werd zij sedert door *Adelbold*, den negentienden Bisschop van Utrecht, wederom opgebouwd, die er een kapittel van Kanunniken aanstelde. Toen zij naderhand, in den oorlog, nog eens verwoest was, heeft *Wanar van Buren*, Kommandeur der Duitsche orde, haar, in of omtrent het jaar 1400, weder hersteld. In 1663 was de kerk aan de westzijde grootendeels ingestort, zoodat de regering den Kommandeur der Duitsche orde, aan welke de kerk behoorde, deed aanzeggen, dat hij dit gedeelte moest doen herstellen en digtmaken of dat men anders de schade op de Kommanderie zoude verhalen. In 1672 werd zij tot eenen paardenstal gebruikt en eindelijk, uit hoofde van hare oudheid en bouwvalligheid, en omdat zij sedert onheugelijke jaren reeds in onbruik was geweest, bij eene overeenkomst van 13 September 1679, tusschen de Regering en de gezamenlijke Kommandeurs der Balie van de Ridderlijke Duitsche orde binnen Utrecht, aangegaan, bepaald: dat de kerk afgebroken, en het erf aan de stad zou worden overgegeven, even als het huis van den Kommandeur, met de hoven binnen de muren der stad staande; dat de fundatie der Kommanderie echter binnen *Tizl* zoude verblijven, en de stad nimmer de Kommanderie zoude noodzaken tot het bouwen van een huis of kerk, noch den Kommandeur om zijn verblijf te *Tizl* te houden; terwijl de Kommanderie jaarlijks zeven honderd gulden aan de stad zoude betalen. Daarna is de kerk afgebroken en op het kerkhof, nadat het in 1691 met boomen was beplant, niet meer begraven. De toen geplante boomen zijn in 1795 gerooid, en die, welke deze vervangen hebben, leveren thans eene aangename en lommerrijke wandelplaats op. De vroeger op dit kerkhof gestaan hebbende kapellen waren reeds in 1595 grootendeels verwoest. De tegenwoordige R. K. kerk, aan den H. Dominicus toegewijd,

is in 1788 gebouwd en in 1818 aanmerkelijk vergroot, zoodat het thans een tamelijk groot gebouw is, maar evenwel te klein om de gemeentete bevatten. In 1845 is door kerkmeesteren een naast de pastorie staande stal en koetshuis aangekocht, welligt met het doel om daarvan eene pastorie te bouwen; deze aan de kerk te trekken en alzoo eenige uitbreiding aan het kerkgebouw te geven. Deze kerk heeft geen toren, doch is van een orgel voorzien.

Vóór de Reformatie hadden de R. K. hier, behalve de opgenoemde, nog een kerkje, het Kerkje der Cellebroeders geheeten. Dit stond in de *Tolhuisstraat*, was nog in de zeventiende eeuw aanwezig en is sedert in woningen veranderd. Ook hadden zij er eene kapel, aan *Onze Lieve Vrouw* toegewijd, welke sedert, zoo als wij hier boven gezien hebben, tot *Wag* is ingerigt.

Hoewel sommigen willen, dat wel een derde gedeelte der stad aan de geestelijkheid heeft toebehoord, vinden wij echter slechts twee kloosters, als binnen *Tiel* gestaan hebbende, vermeld, namelijk: het *St. Agnieten-klooster* en het *St. Cecilia-klooster* (Zie die woorden) en eene *Kommanderij* van de *Duitsche orde*. Zie *Duitsch reis*.

De *Israëlitische gemeente* hield vroeger hare godsdienst in een huis, in de *Westluidenschestraat*, dat geen uitwendige teekenen van een godsdienstig gebouw had, doch zij heeft sedert het jaar 1838 eene zeer doelmatige synagoge in de zelfde straat.

Buiten de stad heeft men vier kerkhoven, het eene, dat thans voor eene algemeene begraafplaats dient, is het *Zandwijksche kerkhof*, dat, nadat het begraven in de kerken heeft opgehouden, ingevolge de deswege bestaande bepalingen is ingerigt. Een ander is gelegen buiten de *Burensche poort*, en is in 1786 aangelegd. De aanleiding daartoe gaf de uitschrijving van eene prijsvraag, door het *Zeeuwsche Genootschap te Vlissingen*, in 1785 gedaan, waarbij onder anderen gevraagd werd, welke de beste middelen waren, om het begraven in de steden en de kerken te doen ophouden. De beantwoording dier vraag, door den Heer *Johan Diederik van Leeuwen*, van *Tiel*, werd met dien prijs bekroond, waarop deze Heer, een voorbeeld willende geven, een genootschap oprigtte tot het aanleggen van een *Buitenkerkhof*. Hij werd met den Heer *Arend Hendrik van Eck*, daarvan tot *Directeur* gekozen. Door dit genootschap werd met *Kerkmeesteren* eene overeenkomst getroffen, en uit de giften der deelhebbers een stuk land gekocht, zoo groot in oppervlakte, als de *Groote kerk* met het daarbij behoorende kerkhof. Vervolgens werd het tot een kerkhof aangelegd; met heggen en boomen behoorlijk beplant, en daarvoor een hek geplaatst, waarvoor staat:

De menschenliefde door 't gezond verstand verlicht,

Heeft deez' Begraafplaats tot een voorbeeld hier gesticht.

En op de pilaren ter wederzijde van het hek:

Ten Navolging.

Dit kerkhof, in 1787 verwoest geworden zijnde, was in 1790 weder geheel in zijne vorige gedaante hersteld. Het *Roomsch-Katholieke kerkhof*, buiten de *Burensche-poort*, bij de *Molenwerf*, op *Zandwijk*, is afgesloten door een fraai ijzeren hek; daarop staat eene kapel, aan den *H. Dominicus* toegewijd, met een torentje en eene luidklok. Het *Kerkhof der Israëlit*en ligt juist daar tegenover, ter plaatse, waar in de zestiende eeuw een molen stond, van waar deze streek de *Molenwerf* heet.

Het Weeshuis, aan den hoek van het *Hoog-eind* en de *Ambtmanstraat*, is in 1563 door den Ridder NICOLAAS VIJEN en eenige leden van den Raad, uit hunne en andere liefdegiften gesticht. MECHTELD GERITS GERITZON'S dochter, welke daartoe jaarlijks vijftig carolusgulden (50 guld.) had geschonken, heeft daaraan den eersten steen gelegd, blijkens het opschrift op eenen steen, die nog in den gevel van het gebouw gevonden wordt en waarop men leest:

Ao. 1563 den 1 dach Mert heft MECHTELT GERIT GERITZON'S dochter, weduwe WILLEN NIJSSVERGEN aan dit weeshuis den 1sten steen geleit. gedeeckt ons aermte wesen

De voorgevel van dit gebouw is in 1793 geheel vernieuwd, en toen zijn de twee beelden, weeskinderen voorstellende, er voor geplaatst.

Reeds in het jaar 1419 bestond er een Gasthuis te TIEL; of dit echter het zelfde gebouw was, dat tot in het jaar 1804 in de *Gasthuisstraat* stond, is niet geen zekerheid te bepalen. Dit laatste werd in het gezegde jaar afgebroken, nadat daar achter het tegenwoordige Gasthuis, of eigenlijke Oude-Mannen-en-Vrouwenhuis gebouwd was. Dit heeft zijnen ingang in de *Ambtmanstraat*, en prijkt aldaar met eenen deftigen voorgevel. Het is doelmatig ingerigt, en daarin worden 25 oude mannen en vrouwen behoorlijk onderhouden.

Voorheen stond hier ook een Pesthuis, op de *Collardswal*, doch dit is voor het einde der zeventiende eeuw afgebroken.

Wanneer te TIEL een Latijnsche school is opgerigt, blijkt niet; zeker gaat het, dat zij reeds in 1564 bestond, want toen werd zij uit een gebouw bij St. Walburgskerk overgebracht in een, nog bekend onder den naam van de Oudeschool, staande aan den *Achterweg*, bij het *St. Maartenskerkhof*, hetwelk daartoe expresselijk ingerigt was. Het is echter sedert het jaar 1656 niet meer tot dat einde gebruikt, als wanneer zij overgebracht is in het gebouw, in de *St. Agnietenstraat*, dat tegenwoordig nog daartoe, en gedeeltelijk tot Stadsschouwburg dient. Van de oude is later een gedeelte afgestaan aan den eigenaar van het daar naast gelegen hof en het overige tot berging van stads materialen en andere einden gebruikt, doch is thans geheel de eigendom van den bezitter van het daar naast gelegen erf, waardoor dan ook geheel zijn verdwenen de Grieksche en Latijnsche opschriften, en de namen der aldaar onderwijs ontvangen hebbende jonge lieden, waarvan er in het begin dezer eeuw nog eenigen op de muren gevonden werden. Thans wordt de Latijnsche school bezocht door 8 leerlingen, aan welke onderwijs gegeven wordt door eenen Rector. De eerste, dien wij als zoodanig vermeld vinden, is geweest NICOLAUS ROTHEMELIUS, tot Rector en primarius Praeceptor, beroepen in 1604. In 1652 werd tot tweede Rector aangesteld JANUS ERASMIUS, doch in 1642 werd CORNELIS VERHOEVE, onder den naam van Conrector, tot dien post beroepen, en in 1635 werd mede een Praeceptor aangesteld. In 1773 werd evenwel de post van Praeceptor met dien van Conrector, en in dat zelfde jaar die van Conrector met dien van Rector vereenigd. In 1819 werd er wel weder een Conrector beroepen, doch sedert de Conrector Dr. PIETRUS HERMANNUS TYDEMAN, in 1824, tot Rector benoemd werd, is de plaats van Conrector onvervuld gebleven. Onder de mannen, welke aan die school onderwijs hebben gegeven, verdienen melding JANUS ERASMIUS van 1632—1642, JOHANNES VAN AELHUYZEN van 1652—1685, ERNST EPHRAIM VAN BRUGEN van 1750—1791 en CAROLUS FERDINANDUS NAGEL van 1805—1824.

De verdere scholen te TIEL zijn: eene Stads Fransche kostschool voor Jongheeren, met 150 leerlingen; eene Stads

Hollandsche school, met 70 leerlingen; eene Stads armen-school, met 210 leerlingen; eene Bijzondere school, met 80 leerlingen; eene Fransche Jufvrouwen kostschool, met 25 leerlingen, en eene Israëlitische school, met 40 leerlingen.

Ook zijn aldaar een Natuurkundig Gezelschap, onder de zinspreuk: *Ars aemula Naturae* (d. i. de kunst is de navolger der natuur) dat in het jaar 1813 opgericht is, en 25 leden telt; een in 1840 nieuw-gebouwde Schouwburg; een Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, den 20 December 1811 opgericht, en ongeveer 60 leden tellende; een Departement van het Instituut van Doofstommen te Groningen, met 30 leden; een Departement der Maatschappij: *Unitas*, met 16 leden; eene Afdeeling van het Nederlandsche Bijbelgenootschap, met ruim 40 leden; eene Afdeeling van het Nederlandsche Zendelinggenootschap, met 12 leden; eene Afdeeling van het Nederlandsche traktaatgenootschap, met 19 leden; de Vereeniging: *Loon naar Werk*, ten doel hebbende om ambachtslieden en behoeftigen werk te verschaffen, in het jaar 1843 opgericht, 7 bestuurders en ruim 100 contribuerende leden tellende; eene Afdeeling van het Nederlandsche Onderwijzersgenootschap, met 20 leden; eene in 1837 door PIETRE ANDRIEN REUCHLIN opgerigte Maatschappij tegen zee-, rivier- en brandschade, en eene Nederlandsche Algemeene Verzekerings-Maatschappij. Vroeger had men hier ook eene Spinschool, welke echter in 1848 is te niet gegaan.

TIEL is de geboorteplaats van de Godgeleerden: JOHANNES PRESSELIUS, Leeraar in de Godgeleerdheid te Keulen, en JOHANNES HERMANNUS KROM, geb. 8 Maart 1763, † 23 December 1827, als Predikant te Gouda.

Van den Latijnsche Taalgeleerde JOHANNES VAN AELHUYSEN, † in 1684, als Rector der Latijnsche school in zijne geboortestad.

Van den Geschiedkundige Mr. JOHAN DIEDERIK VAN LEEUWEN, geb. 1 Maart 1737, † 5 Maart 1817, na eene zeer verdienstelijke uitgave van het *Chronicum Tilense* bezorgd te hebben.

Van den Regtsgeleerde RUTGERUS VAN NISSEL, Koninklijke Raad in Gelderland.

Van den Staatsman JOHAN DIERK VAN DER CAPELLEN, Heer van de Poll, Appellern enz., geb. 5 Maart 1741, † in Junij 1784.

Van den onverzaggden Zeeman LAMBERT HENDRIKXZ, bijgenaamd MOOI LAMBERT, † 17 Maart 1625.

Van den Krijgsmann JAN POST, geb. 28 Augustus 1778, † den 18 September 1841, als Generaal-Majoor.

Van den Kloekmoedigen verdediger van TIEL tegen de Spanjaarden, in 1585, DIEDERIK VIJGH.

Van den Schilder DIERK VAN OOSTERHOUT Dz., geb. 20 Februarij 1756, † 14 Januarij 1830.

De stad TIEL heeft veel van krijg, brand en binnenlandsche beroerten geleden. In de negende eeuw heeft die stad waarschijnlijk bij de invallen der Noormannen overlast gehad. Zij schijnt echter niet geheel verwoest te zijn geworden en zich spoedig hersteld te hebben. Daar de invallen en verwoestingen door de Noormannen in die eeuw menigvuldig zijn geweest, zoo valt het moeilijk te bepalen, wanneer TIEL meerder of minder is verwoest geworden. Het schijnt echter, dat zulks in het jaar 847 of 880 moet hebben plaats gehad.

In het jaar 1009 voeren de Noormannen de Merwede en de Waal op tot aan Tiel. Op het gerucht van hunne aankomst waren de bewoners van den Waalkant, met achterlating van alle hunne goederen, behalven het geld, hooger opgevlugt. GOSFRID, die toen het land van Gelder, onder den titel van Voogd bestuurde, had, ofschoon hij reeds zwak van ligchaam en hoog van jaren was, moeds genoeg om in allerijl eenige manschap bijeen te trekken, de vlijtende landzaten te stuiten en tegen de Noormannen aan te voeren. Dezen hadden ondertusschen TIEL overrompeld en uitgeplunderd, zonder het klooster van St. Walburg in het allerminst te verschoonen. GOSFRID, zijne benden in orde bijeen gebragt hebbende, droeg het bevel daarover op aan BALDERIK, Graaf van Cleve, en aan UNNOCH, Graaf in Teisterbant. De Noormannen op het gezigt van hunne aankomst verschrikt, verlieten de stad, bergden den bekomen buit in hunne schepen, en zakten den stroom weder af.

Een felle brand legde in het jaar 1134 een gedeelte der stad in holen, en twee jaren later werd, door een dergelijk ongeval, een ander gedeelte in asch gelegd.

In het laatst der twaalfde eeuw geraakte OTTO I, Graaf van Gelre; en DUX VII, Graaf van Holland, met BOUDESWIJN VAN HOLLAND, den negen en twintigsten Bisschop van Utrecht, in oorlog. Bij laatstgemelden voegde zich HENDRIK, Hertog van Brabant. Deze te vergeefs getracht hebbende, den Graaf van Gelre, zijnen leenman, van de partij van den Graaf van Holland af te trekken, nam dien door list gevangen, terwijl deze zich naar den Keizer begaf. De Graaf van Holland plunderde in 1202, uit woerwraak daarover, de stad TIEL (toen onder het gebied van gemelden Hertog zijnde), en stak den burg, genaamd het Tolhuis, in brand.

Toen tusschen den Graaf van Gelre en den Hertog van Brabant, verschil over TIEL ontstaan was, daar eerstgemelde vermeende, dat deze stad tot Gelderland behoorde en de andere, dat zij, door langdurig bezit zijn eigendom was, deed de Hertog van Brabant, in het jaar 1270, den dijk boven TIEL doorsteken, om daardoor de stad tegen eenen inval van de Gelderschen te beveiligen, en tevens de naburige Geldersche plaatsen onder water te zetten en te verwoesten. Hij koos daartoe een tijdstip, dat de rivier de Waal hoog was; doch de Gelderschen, die daardoor groote schade zouden geleden hebben, tastten dat gedeelte der stad, waar de dijk lag, met alle magt aan, bemagtigden dit, herstelden binnen drie dagen den dijk en bleven alzoo vrij van schade.

In het jaar 1274, deed JAN I. Hertog van Brabant, terwijl de oorlog bleef aanhouden, dien dijk wederom doorsteken. Doch toen schijnt hij niet zoo schielijk hersteld te zijn; en is waarschijnlijk tot in 1276 nog ongemaaft blijven liggen.

JAN VAN CUYK, die zich in het jaar 1286 als Bevelhebber in TIEL bevond, durfde zich niet op de sterkte der stad, ofschoon deze door den Hertog van Brabant bevestigd was, verlaten, maar wilde liever een treffen met het leger van den Graaf van GENE, dat te Zonnevijnen lag, wagen, en behaalde, met JAN VAN UTENHOVE, die hem met eene sterke magt uit Breda was te hulp gekomen, de overwinning, waardoor TIEL toen behouden bleef.

Nadat JAN VAN CUYK vervolgens in het bevelhebberschap was opgevolgd door VRAANKE VAN WANSER, begaf de Hertog van Brabant zich met zijne manschap sloop naar den Bommelerwaard, en bemagtigde dien,

niettegenstaande eene menigte landlieden , met knuppels gewapend op den dijk staande, dit trachtten te beletten. Hierop legerde de Graaf van Gelre, zich aan de andere zijde van de Waal, en zich door de breedte van dien stroom buiten staat ziende den Hertog van daar te verdrijven, begaf hij zich naar Tiel, stak die stad in brand en hield die in bezit tot dat de Hertog van Brabant den Graaf van Gelre en den Bisschop van Keulen, op den 8 Junij 1288, in den slag bij Woeringen overwonnen had, waarop de vrede gesloten en daarbij bepaald werd, dat de Graaf van Gelre aan den Hertog van Brabant Tiel zoude overgeven in den staat, waarin de stad zich bevond.

In het jaar 1315 of 1317, deed Otto, Heer van Buren, aan den Raad van den Hertog van Brabant klagte, dat het verdrag tusschen des Hertogs voorgangers en wijlen zijnen vader gesloten, niet naar behoorren werd nagekomen. Daarop geen voldoening kunnende bekomen, begaf hij zich met krijgsbenden naar Tiel, en trok, na de burgers, die uit de stad hem tegengetrokken waren, verslagen te hebben, met de vluchtende te gelijk de stad binnen, en voerde, bij zijn vertrek, eenen aanmerkelijken buit van daar mede.

Toen REINALD II, Graaf en naderhand Hertog van Gelre, in 1327, Tiel trachtte te bemagtigen, doch daar zulks, hem, vermits de stad wederom goed bevestigd was, niet gelukte, stak hij de huizen, die buiten de stad op den dijk stonden, in brand en koelde zijnen moed aan de Grasburgers.

Gedurende den oorlog, in de veertiende eeuw gevoerd, tusschen JAN III, Hertog van Brabant, aan de eene zijde, en JOHANNES, Koning van Bohemen, REINALD II, Hertog van Gelre en WILLEM III, Graaf van Holland, mitagaders naburige Vorsten aan de andere zijde, werd de stad Tiel, welke het ongeluk had midden in het Geldersche gebied te liggen, door Hertog REINALD, op St. Agnietendag 1333, ingenomen, dewijl uit hoofde van de oneenigheden tusschen de burgers, geen wederstand werd geboden. Hij deed, op St. *Petri ad Cathedram*, een gedeelte der muren afbreken, en vervolgens alle de poorten en muren slechten.

Toen er, in den St. Bartholomeusnacht van het jaar 1334, in het huis van den Schout NICOLAAS, bij de Burensche-poort, brand ontstond, weigerden de burgers dien te blusschen, omdat de Schout bij de burgerij in haat was. Zij schijnen in het denkbeeld geweest te zijn, dat zij daardoor geene schade zouden lijden, maar daar de wind zich keerde en zich verhief, werd het grootste gedeelte der stad, dien ten gevolge, aan kolen gelegd.

Terwijl de Hertog van Gelre Tiel nog bezet hield, werden, den 30 Augustus 1334, bij uitspraak van FILIPS, Koning van Frankrijk, de geschillen tusschen REINALD, Hertog van Gelre en JAN, Hertog van Brabant, vereffend, en daarbij bepaald, dat de Hertog van Gelre zoude bekomen Tiel, benevens de dorpen Zandwijk en Herwerden, en daartegen aan den Hertog van Brabant afstaan, Oud-Heusden, Vlijmen, Hedikhuizen en Engelen, waardoor Tiel alzoo aan Gelderland kwam.

In den binnenlandschen oorlog, tusschen de HESCHENUS en BRONKHORSTEN, welke in het jaar 1347 uitbarstte, hield Tiel, die aan Hertog REINALD III de gehoorzaamheid had opgezegd, de zijde van zijnen broeder EDUARD, en werd, nadat REINALD zich, den 16 April 1350, van Nijmegen had meester gemaakt, door hem belegerd en na eene hardnekkige verdediging, den 24 Augustus, stormenderhand ingenomen. Bij het overgaan der stad waren 145 menschen op den toren van

St. Walburgskerk gevlugt, doch deze werd in brand gestoken, waardoor zij jammerlijk om het leven kwamen.

Tusschen de twistende broeders viel, in Mei 1361, niet ver van TIEL, een hevige treffen voor, waarvan zekere waard, buiten de stad, den naam van Strijwaard schijnt behouden te hebben. Zie dat woord.

Na het overlijden van beide broeders, betgeen in 1371 kort na elkander plaats had, trachtten de HEECKERENS Vrouw MECHELD, zuster van Hertog REINALD, en de BRONKHORSTEN daarentegen WILLEM VAN GULIK, zoon van eene jongere zuster van REINALD, gehuwd met WILLEM IV, Hertog van Gulik, op den vorstelijken zetel te plaatsen, bij welke gelegenheid TIEL, in 1372, door de HEECKERENS, onder GOSSEN VAN VARIK, bij nacht werd ingenomen, die daarvan echter niet lang meester moeten zijn gebleven, want, nog in het zelfde jaar, bevond Vrouw MECHELD zich met haar gevolg in TIEL, waar ook gekomen was ARNOLDUS VAN HORNE, de negen en veertigste Bisschop van Utrecht. Terwijl deze nu hunnen tijd niet allerlei gemakkelikheden doorbragten, en er van binnen geen behoorlijke wacht gehouden werd, wist de Hertog van GULICK zich, bij verrassing, van de stad meester te maken, door des nachts de muren te beklimmen, zoo dat de Bisschop naauwelijks den tijd had, om op het Tolhuis de vlugt te nemen. Toen vervolgens de Utrechtschen kwamen, om hunnen Bisschop te verlossen, verliet de Hertog de stad, doch voerde zijne gevangenen met zich naar Nijmegen. De Utrechtschen trokken daarop de stad binnen, maar verlieten die weder den volgenden dag.

In het jaar 1374 bemagtigde Heer REINOUD VAN BREDERODE de stad. De dijk tusschen TIEL en Zandwijk werd doorgestoken, en het water liep niet zoo veel geweld ter stad in, dat er de Dampoort door instortte.

Op Paaschdag van het jaar 1378 geraakten de burgers te TIEL tegen elkander in de wapenen. Velen van de voornaamsten sneuvelden er, en die dag behield sedert den naam van *Kwaden Paaschdag*.

Terwijl TIEL, in 1379, nog in het bezit van de Heeckerensche partij was, werd zij door Hertog WILLEM, die nu het hertogdom Gelder in vrede bezat, in dat zelfde jaar ingenomen, en nadat hij ook het Tolhuis aldaar bemagtigd had, zwoeren alle de inwoners hem hulde en trouw.

In het jaar 1420 geraakte een huis op Zandwijk, bij den Viersprong, in brand; het vuur verspreidde zich zoodanig, dat niet alleen alle de huizen op den dijk tusschen TIEL en Zandwijk, maar zelfs alle de huizen in de stad, op tien na, in de asch werden gelegd; terwijl van de openbare gebouwen, alleen de kerken van St. Maarten en St. Walburg, benevens het tolhuis verschoond bleven. Bij dezen brand kwamen twee menschen om.

In 1425 verbrandden te TIEL weder vijf en dertig huizen en vijf graanschuren, met het daarin zijnde koren.

Toen FILIPS de Goede, Hertog van *Bourgondië*, ARNOLD V, Hertog van *Gelre*, en ZWEDER VAN CULENBORG, de twee en vijftigste Bisschop van Utrecht, in 1427, een verdrag hadden aangegaan, om dat de Utrechtschen RUDOLPH VAN DIEPHOLT voor hunnen Bisschop hadden erkend, viel DIEPHOLT met de Utrechtschen en eenige Drenthenaren en Overijsselschen, waarbij zich ook zeven honderd voetknechten en duizend man ruiters van de partij van JACOB VAN BEIJEREN gevoegd hadden, bij Rhenen, in de Betuwe en verbrandde alle de omliggende dorpen. Die van *Nijmegen*, TIEL en *Bommel*, met de inwoners van het platte land, vervolgden hierop den vijand en leverden hem slag tusschen Rijswijk en Maurik. Zij leden echter de nederlaag en

waren verplicht terug te trekken, met achterlating van ongeveer vijf honderd gevangenen en eenige dooden. Nu beraamde DIEPHOLT eenen aanslag op TIEL, in welken die van Utrecht en Amersfoort, de Ridder DIRK DE MEERWEDER, met eenigen van den Hoekschen aanhang, WILLEM, Heer van Buren, en JAN, Proost van Aken, mede deel namen. Deze krijgsmagt vertrok in stilte uit de stad Buren, om TIEL bij verrassing in te nemen, en kwam in den nacht voor de stad; daar echter de aanslag bij tijds ontdekt werd, hielden die van binnen goede wacht. De vijand, zijnen aanslag ontdekt ziende, trok af, en stak bij zijnen terugtocht de dorpen Zandwijk, Drumpt, Zoelen, Wadenoljen en Malsen en een gedeelte van het klooster van Mariënweerd in brand.

In Augustus van het volgende jaar onderdam gemelde Heer van Buren, met den Bisschop DIEPHOLT en JAN VAN LANGERAK, wederom eenen aanslag op TIEL. De Heer van Buren noodigde de Regering van TIEL bij zich, onder voorwendsel, dat hij haar belangrijke zaken had mede te deelen, meenende dat de stad, zonder Opperhoofden zijnde, gemakkelijker het bisschoppelijke leger, dat in stilte derwaarts getrokken was, in handen zou vallen. De burgerij, door eenige van de oudsten aangevoerd, weerde echter zoo dapper drie stormen af, dat de vijand moest aftrekken, met achterlating van vele dooden en gekwetsten.

Waarschijnlijk in 1505 geraakte TIEL, met meer andere Geldersche steden, in de magt van den Aartshertog FILIPS, Koning van Spanje. In 1506 voerde JOHAN, Heer van Montfoort, namens den Koning van Spanje, het bevel in TIEL. In dat jaar schreef KARL, Hertog van Gelre, eenen brief aan die van TIEL, om hen tot zijne zijde over te halen. Doch VAN MONTFOORT herinnerde de burgers den eed door hen gedaan, waarop zij gezamenlijk verklaarden de stad met hem te zullen bewaren, tot dat zij van hunnen eed ontslagen waren, in welk geval zij geen liever Heer wisten, dan den Hertog.

Den 5 Januarij 1512, des morgens omtrent seven ure, namen de Gelderschen TIEL in, terwijl er slecht wacht gehouden werd door JAN VAN BALVEREN, Stadhouder en Bevelhebber te TIEL, die een Gelderschman was en welken men, na de bemagtiging der stad, onverhinderd liet uittrekken.

TIEL heeft zich, in het jaar 1528, boven vele andere steden beroemd gemaakt, door eenen kloekmoedigen en dapperen tegenstand aan Keizer KARL V, die, met een leger van achttien of twintig duizend man, het beleg rondom de stad geslagen had. Ondanks zijn hevige beschietingen en herhaald stormloopen, was hij genoodzaakt het beleg op te breken en af te trekken. Ter gedachtenis van deze manmoedige daad leest men nog heden, aan den gevel van de Burensche-poort, de volgende Latijnsche verzen:

*Aspice qui transis, hanc portam, moenia, turres,
Tormentis, jaculis, quam lacerata feris;
Fortius exurgam Batavorum gentis asylum,
Prae quibus ut vici, praelia dura mihi.*

Welk vers door den Rector WORDANUS aldus in het Nederduitsch is vertaald:

Siet, hoe mijn' vesten, poort en torens zyn beschoten
En als van een geschenrd door bouten en geschut,
Noch sal myn Betouws Burght staen trotzer na die stoten
Tot welkers heyl sij heeft dit onheyl afgeschut.

In den aanvang der Spaansche beroerten had Tiel veel te lijden van den overlast der Spaansche en Waalsche krijgshenden. Doch naauwelijks waren deze ter stad uitgetrokken, of de burgers kozen de Staatse zijde. Prins Willem I, hiervan oederrigt, gaf, in Februarij 1579, den Ambtman Diederik Visen, Heer van Zoelen, last, om in zijnen naam krijgsknechten aan te nemen en de stad op de best mogelijke wijze te beschermen. Met lof kweet deze zich van den hem opgedragen last. Want als de Hertog van Parma vergeefs zijne pogingen in het werk stelde, om zich door geweld van de stad te verzekeren, sloeg hij eenen anderen weg in, namelijk, om door omkoopng zijn doelwit te bereiken. Ten dien einde zocht hij, door groote beloften, den gemelden Ambtman in zijne belangen over te halen, doch 's mans eerlijkheid en trouw deed hem, ook ten dezen opzigte, het hoofd stooten. Minder getrouw aan de belangen van den Staat was een ander Ambtman Jakob Mon genaamd. Reeds vóór het einde van het twaalfjarig bestand met Spanje had deze met den vijand heimelijk verstand gehouden, en de belofte gedaan, de stad Tiel in zijne handen te zullen leveren. Euseb van Botbergen, een Geldersch Edelman, en Adriaan van Eindhoven, Schout in het Overkwartier van Cuyk, en eenige anderen waren zijne deelgenooten in dien verderfelijken toelieg. Doch hun handel werd nog bij tijds ontdekt en aan de verraders de verdiende straf goeefend, door hun het hoofd voor de voeten te doen leggen.

Den 8 Maart 1626 vielen veertig soldaten van 's Hertogenbosch, die zich in vier schepen op de Waal bij Ochten bevonden, eene schuit met kabeljaanw, welke naar Nijmegen voer, aan, maakten zich van die schuit meester en namen den schipper gevangen. Johan Visen, Gouverneur van Tiel, zond daarop dadelijk eene sterke partij naar den vijand, die te Maas-Bommel achterhaald werd, waar hij bezig was den visch te eten, doch op de aankomst der Tielenaars de vlugt nam; terwijl twee hunner gevangen werden genomen. Acht dagen later kwamen vier honderd man, met twee veldstukken, uit 's Hertogenbosch te Maas-Bommel; zoodra men dit te Tiel vernam, trokken drie honderd man derwaarts, en geraakten met den vijand handgemeen. Na eene schermutseling van twee uren sloegen die van 's Hertogenbosch op de vlugt, met een verlies van vijftig man aan dooden en even zoo vele krijgsgevangenen; terwijl drie sloepen, waarin zich veertig man bevonden, benevens het geschut, den Tielenaars, in handen viel.

Toen de Graaf van den Bergh, in 1629, met een Spaansch leger in de Veluwe viel, en eenig volk, met tien of twaalf schuiten, afzond, om de Betuwe binnen te dringen, hielden de Tielenaars met de ingezetenen van de Neder-Betuwe behoorlijk wacht, en keerden mede den vijand uit de Betuwe.

Tijdens den inval der Franschen in de Vereenigde Nederlanden, in het jaar 1672, was Tiel genoegzaam zonder vestingwerken, magazijnen of bezetting, zonder iets, hetgeen tot het bieden van tegenstand vereischt wordt. Hierom vaardigde de Regering eenigen uit haar midden af aan den Prins, om bijstand te verzoeken; doch deze werd hun geweigerd, althans niet gezonden. Ten einde evenwel den vast naderenden vijand zoo veel mogelijk te keer te gaan, werd men te rade den dijk, tusschen de Over- en de Neder-Betuwe, met eenige manschap te besetten. Hierdoor, meende men, zonden Tiel en de Tielerswaard, nevens de landen tusschen Waal en Rijn, benedenwaarts, kunnen verzekerd worden. Met dit ontwerp zonden de

Tielsche Heeren eenige Afgevaardigden aan den Ambtman en aan de Ridderſchap van de Neder-Betuwe, die het goedkeurden en er voorts den Prins van verwittigden; doch de Stadhouder was reeds opgebroken en de vijand naderde. De meeste Regeringsleden waren naar Holland gevlugt. Die nog in de ſtad gebleven waren ontboden de Burger-Kapiteinen op het ſtadhuis, en kwamen met deze overeen, om nogmaals Afgevaardigden aan den Prins te zenden, met verzoek om onverwijld bijſtand te bekomen. Doch deze keerden inſgelijks onverrichter zake terug: weſhalve men beſloot aan den Franschen Maarschalk, Hertog van TURKES, Gelastigden uit de ſtad te zenden, om van hem vrije hoede te verzoeken. Den 17 Junij maakten ſich de Franschen nu meester van TIEL, en vertoefden er tot Paaschdag van het jaar 1674.

Na den dood van den Stadhouder WILLEM III, Prins van Oranje, ontſtonden er, ook in Gelderland, zeer zorgelijke bewegingen, die haren grond hadden in het groot gezag, hetwelk de Stadhouder, ſinds het jaar 1672, aldaar had uitgeoefend. Onderscheidene lieden, hem, zoo hij meende, minder genegen, waren uit de Regering geſet en hierdoor velen misnoegd geworden. Sinds het gemelde ſterfgeval niet meer onder het ſtadhouderlijk bedwang ſtaande, zochten velen, voormaals verſtoten, weder op het kussen te geraken. Hier en daar was de burgerij bedacht op eene grondwettige herſtelling en het vernieuwen der voorregten, op welke zij meenden wettige aanspraak te hebben. Dit laaste had onder andere te TIEL plaats. Volgens een aloud regt, zoo als zij beweerden, maakten de Dekens der Gilden aanſtalten, om Gemeenslieden te verkiezen. De nieuw verkorenen, ſich aan het hoofd eener groote menigte volks geplaatst hebbende, dwongen drie Schepenen, JOAN VAN LIDT DE JEUDE, WILLEM KASPER MATTHEUS VAN VINGELER en LOUIS KRAATYANGER, onder zware bedreigingen, afstand te doen van hunne poſten. De Staten van het gewest hiervan de tijding bekomen hebbende, zetteden de nieuw aangeſtelde Regenten wederom af en de oude van nieuws in het bewind. Doch, hoewel van hooger hand geſchraagd, zaten zij nogthans zeer los en wankelbaar. Onder de hand werkte men om verandering. Onder andere had Doctor MATTHEUS VAN ECK, in December 1702, eene vergadering van de laaste afgezette en dus volksgezinde Gemeenslieden, en van verſcheidene andere burgers, belegd, om dienſtige maatregelen te beramen. De Regering, hiervan kennis gekregen hebbende, deed dien Arts, benevens JOHANNES KNIJF, Deken der Gilden, in hechtenis nemen. Nauwelijks was het gerucht hiervan door de ſtad verſpreid, of de burgers lieten daarover hun misnoegen blijken, door het houden van gedurige bijeenkomsten, in welke men, onder de hand, den weg baande tot eene nieuwe geheele verandering der Regering, die reeds in Januarij des volgende jaars voorviel.

In het jaar 1703 trachtten eenigen van deze ſtad, aan welks hoofd ſich de Advokaat van CUYLERSBURG bevond, met eenigen van Nijmegen, de Regering aldaar en vervolgens te TIEL te veranderen en de oude Regenten te herſtellen. Dan, deze aanslag te Nijmegen, werwaarts ſich CUYLERSBURG met zijnen aanhang, den 7 Augustus 1703, begeven had, miſlukt zijnde, had ook te TIEL geen gevolg. CUYLERSBURG verliet de ſtad en werd vervolgens ingedaagd. Doch dit geding werd niet ten einde vervolgd, daar de Regering van TIEL, den 3 Januarij 1708, eene geheele amnestie deed afkondigen voor hen, die uit de ſtad geweken of daaruit geſet waren.

In het jaar 1787 had er in de stad Tria eene schandelijke plundering plaats. Op Zondag den 1 Julij verzamelden zich onderscheidene van het gemeen, welke te voren uit eene herberg buiten de stad gekomen en meest beschonken waren, voor het huis, waar de Burger-societeit hare bijeenkomsten hield, en drong met geweld daar binnen. Door den moedigen tegenstand van den kastelein en nog twee andere personen, werden zij genoodzaakt spoedig het huis te ruimen, waarna zij, door het insnijten van glazen en andere baldadigheden, evenwel hunnen moed koelden. De steeds aangroeiende troep trok nu, met schrikverwekkenden spoed door de geheele stad, overal de merkteekens zijzer woedende razernij achterlatende. Onderscheidene huizen ondervoeden de baldadigste geweldplegingen door de schendzieke handen van het Tielsche graauw. Het was den geweldenaars niet genoeg tegen glazen en glaaramen te woeden, maar zij baanden zich ook, ginds en elders eenen weg tot in het binnenste der woningen en vernielden of schonden aldaar de kostbaarste meubelen en belangrijkste papieren. Nevens onderscheidene andere trof deze rump den Remonstrantschen Leeraar CORNBING, den Brouwer van BIEZEN en den Koopman G. DE ROZVEN, alle wonende in de Voorstad. Van hier begaf zich de hoop naar het huis van den Prokureur FRANCKEN, op het Kleiberg, en plunderde het ook. Onder dit alles waren de aangevallen burgers niet geheel weerloos en zonder verdediging. Bij sommigen ontmoette het eerloos gespuis eenen moedigen tegenstand. Een der plundersaars werd voor het huis van FRANCKEN gekwetst en overleed vervolgens aan zijne wonden. Het schieten nit het Societeitshuis kostte insgelijks eenen plundenaar het leven. Ondertusschen had deze tegenstand eene geheel andere uitwerking dan de verdedigers zich voorgesteld hadden. De plundersaars, inzonderheid gebeten op de leden der societeit, dreigden hen nu te zullen vermoorden, zoo dra zij ze in handen kregen, ingeval zij het schieten niet staakten. Daarenboven werd de toevloed van het volk voor dit huis allengs talrijker. Het een en ander, gevoegd bij de omstandigheid, dat hun van elders geene hulp werd toegeschikt, bragt hen ten laatste tot het besluit, om het huis heimelijk te verlaten; waarna het spoedig geheel uitgeplunderd werd. De baldadigheid werd hierdoor meer en meer opgewakkerd, waarvan het gevolg was, dat op menig ander huis dergelijke aanvallen, met den gewenschten uitslag gewaagd werden. Woensdag den 4 Julij kwam, op aanvraag van de Regering een gedeelte van het Regiment ruitertij van VAN STOCKEN binnen de stad, en den volgenden dag werd de oranjevlag op den toren geplaatst, het kanon geloot, de klokken geluid, door de stad eerepoorten opgerigt en de geheele stad met kaarsen verlicht. De gemoederen kwamen evenwel niet tot bedaren, maar er werden van tijd tot tijd nog glazen ingeslagen en andere baldadigheden gepleegd, tot dat men op Zondag den 11 November, wederom tot plundering oversloeg en nog wel erger dan de eerste reis. Dien dag had de Kommandant van de, toen in Tria in bezetting liggende 8 kompagnien van het regiment D'KNIX aan de manschappen verboden buiten de stad te gaan. Daar echter de Kommandant twee manschappen en een korporaal buiten de poort had gezien, en hij van laatstgemelde de namen dier soldaten weten wilde, weigerde deze zulks te zeggen, gaf voor hen niet te kennen en werd alzoo door den Kommandant in arrest naar de hoofdwacht gezonden. Hierop vorderden de soldaten en het graauw, betweel met de soldaten gemeene zaak maakte, dat die korporaal zoude ontslagen worden. Aan dezen eisch werd door den Kommandant

voldaan. De soldaten en het gemeen, zich meer en meer aan den drank overgevend en meest allen beschonken zijnde, plunderden onderscheidene huizen en bleven den geheelen nacht daarmede aanbonden, zonder dat hun eenigen tegenweer geboden werd, doordien de Kommandant aan de Regering verklaarde, dat hij in zijn onderhebbende manschap geen vertrouwen konde stellen. De Regering verzocht nu van Gedeputeerde Staten eenige ruitery, die den 13 te Tizt binnen geraakte. De Generaal van Wilcke, die den 14 te Tizt kwam, nam op verzoek der Regering het kommando op zich, deed dadelijk de schuldige soldaten in hechtenis nemen en aan den krijgsraad overleveren, waarop alles weder in rust geraakte.

Bij den terugtocht der Engelschen, in October 1794, werd Tizt door hen bezet; terwijl de Hessische troepen zich naar de dorpen in den omtrek begaven. Weldra vertoonden zich de Franschen aan de overzijde der Waal, begonnen op het onverwachts, in den avond van 20 October, de stad te beschieten en wierpen er onderscheidene houwtsergranaten in, waardoor vele huizen beschadigd werden; dit werd, hoezeer minder hevig, door hen herhaald en van de zijde der stad met het schieten van twaalfponders, liggende op den Westluidensche-dijk, beantwoord. De stad had op dien oogenblik eene bezetting van meer dan 6000 man, zoodat in bijna al de openbare gebouwen, zelfs in de groote kerk, troepen gelegd, en de ingezetenen met sterke inkwartiering bezwaard waren. De Franschen maakten nog in den avond van den 8 November en den daarop volgenden nacht, een geweldige voor, op de stad, schietende, zoo met houwtsergranaten als met kogels, waardoor meer dan 100 huizen zeer sterk beschadigd werden, en er op onderscheidene plaatsen niet alleen brand ontstond, maar zelfs een huis in de Westluidensche straat geheel afbrandde. Hierbij lieten zij het echter, want hoezeer zij nog twee maanden tegen over de stad hlevon liogen, schoten zij er niet meer op. Doch naauwelijks hadden de Engelschen, den 6 en 7 Januarij 1795, de stad verlaten of de Franschen trokken er binnen.

Niettegenstaande Tizt bij den eersten intogt der Franschen als een overwonnen plaats behandeld was, werd ochter, tegen den zin van sommigen onder de burgertj, de stedelijke regering niet veranderd. Een deel der regering was naar elders gevlugt, doch het andere deel bleef het bestuur handhaven, en gaf allerwege blijken, dat het zich niet schikken wilde naar den wensch van eenige weinigen ingezetenen, die niets vroeger verlangden, dan eene andere stadsregering aan het roer te zien. Eenige burgers, dat sammeln moede, zonden vier hunner medestanders naar Amsterdam, om zich deswege bij de, zich aldaar othoudende, Fransche Volksrepresentanten te vervoegen, en eene verandering te verzoeken. Zij ontvingen daarop het berigt, dat er een ander bestuur binnen Tizt moest aangesteld worden. Naauwelijks was die mare vernomen, of de doldriftigsten vervoegden zich bij den Kommandant en begeerden zijne hulp en medewerking; deze sloeg dit echter af, en verklaarde dat hij zich verplicht achtte, om zich alleen naar de bevelen der Regering, en niet overeenkomstig den eisch der Revolutionairen te gedragen. Nu benoemde men een *Committé Revolutionair* uit vier burgers bestaande, van welke zich twee in allerijl naar Utrecht begaven, om aldaar het werk, door medewerking van de Revolutionairen, te bespoedigen. Vol ongeduld riep men intusschen een aantal omwentelingsgezinden bijeen, en beloofde, in het midden van den nacht, eene oogenblikkelijke bijeenkomst van de Regering te zullen

vorderen van den voorzittenden Burgemeester van Ompna, die zulks weigerde, en niet dan met veel moeite zich eindelijk bewegen liet om den volgende morgen, den Raad te doen vergaderen, die nit niet meer dan twee van de drie overgeblevene leden bestond. Deze echter verklaarden het Comité Revolutionair niet te erkennen, als zijnde slechts door een klein getal der ingezetenen aangesteld. Hunne posten begeerden zij niet aan zulke lieden af te staan, maar wel aan het geheele ligchaam der burgerij, wanneer dit zulks vorderde, tevens lastgevend aan de wacht, om niemand van de revolutionairen in de raadzaal toe te laten. Dit gedrag van den President, maakte de revolutionairen ten uiterste driftig, die, toen zij de raadzaal gesloten vonden, de stadsklok lieten luiden, waarop het nieuwsgierig volk van alle kanten toestroomde, om te vernemen, wat er gaande was. Spoedig werd nu de proclamatie der Fransche volksvertegenwoordigers aan de Bataven afgelezen, gevolgd door eene verklaring der revolutionairen, dat de Regenten van hunne posten ontszet waren. De President, dit bedrijf vernemende, kwam aanloopen, verklaarde dien geheelen handel van onwaarde, en gaf order aan de wacht, om de vergaderde menigte uit een te drijven, doch vergeefs. De menigte, aangevuurd door de Franschen, overlaadde hem met hoonende uitjouwingen, weshalve hij zich genoodzaakt zag, van daar te vertrekken, en het veld aan de revolutionairen te ruimen; die nu de raadzaal innamen, eene nieuwe regering, bestaande uit tien personen, aanstelden, nadat alvorens elk burger verzocht was, om eene schriftelijk opgave van twaalf personen aan het comité in te zenden.

Zoodra men, in het jaar 1813, te Tiel vernam, wat er elders met de Franschen plaats had, vormde zich aldaar eene gewapende burgermagt, ter in- en uitwendige beveiliging. Inmiddels kwamen er, op Zaterdag den 4 December, eenige Pruisische Dragoners in de stad. De Franschen Generaal, die aan den linker oever het bevel voerde, zond order om alle vaartuigen, onder het bereik der stad liggende, onverwijld over te leveren, gepaard met de bedreiging, van haar, ingeval van weigering, met kogels en bommen plat te schieten. Men zag zich bijkans in de volstrekte onmogelijkheid, aan dezen eisch te voldoen; want, uit hoofde van de gestrenge vorst, had men de schepen in tijds binnen de haven gebragt. Aldaar bevrozen liggende, waren zij niet zonder groote moeite en kosten er uit te krijgen. Ook kwam men, op het vernemen van dezen eisch, op de been en drong bij het stedelijk bestuur op eene volstrekte weigering, daar de gevolgen van de toestemming, in den tegenwoordigen toestand, hoogst verderfelijik moesten zijn. Men voorspelde zich, wel is waar, uit de weigering geen mindere ramp dan een bombardement, en vergunde zelfs den vrijen uittogt aan een aantal vrouwen en kinderen, die, bij der Franschen verbittering, het uiterste vreesden. Aan de bevelen van den Franschen Generaal te Wamel werd niet voldaan; maar de afkondigingen van het Algemeen Bestuur uit 's Gravenhage en van de gedelegeerde Prefect werden door den Maire zelven medegedeeld, van de puije van het stadhuis openlijk afgelezen, en met de levendigste blijdschap toegejuicht. Den zelfden nacht en volgende dagen werden de voornoemde Dragoners, door meerdere Pruisische troepen gevolgd, waarvan een gedeelte te Tiel in bezetting bleef. Den 14 December waren eenige Pruisische troepen de Waal, bij het dorp Op-Heinert, overgevaren; hadden het fort St.-Andries ingenomen, en trokken verder naar het dorp Wamel; als nu ook een gedeelte dier troepen zich naar Tiel wilde

inschepen, wierpen de Franschen eenige kogels op de stad en eenige houthuiter-granaten er in. Een dier kogels kwam in de sociëteit. Doch het schieten veroorzaakte verder weinig schade. Alleen werd een Pruisische soldaat in de stad, door het springen van eene granaat, gedood. Vertrouwend was ook nu het berigt, dat de dorpen, aan den regter oever van de Waal, door de Pruisen bezet waren en het korps van den Franschen Generaal Mouron zijne stelling van Tuil had verlaten; hoe zeer eerst der Franschen geheele verwijdering op Druten, den 21 December, een einde maakte aan de telkens afwisselende vrees, beijverde men zich intusschen, om de zaak van Vaderland en Oranje allerwege te ondersteunen.

Door overstromingen is deze stad niet zelden in groot gevaar geweest, dit was onder anderen het geval, in het jaar 1740, toen het water bij het los gaan van het ijs, in de Waal, voor de stad tot 6.80 ell., volgens de tegenwoordige peilschaal opklom, eene hoogte, welke het te voren nog nimmer bereikt had. Door de doorbraken, geraakte het land rondom Tiel onder water en dit vloedwater met geweld over de brug, bij de Burensche-poort, in de gracht stortende, spoelde deze brug weg.

Den 10 Februarij 1787 wies het water in de Waal voor Tiel, door eenen ijsdam, bij het dorp Varik, zoodanig, dat het in den nacht tusschen den 10 en 11, de hoogte bereikte van 6.93 ell. en dus 0.13 duim. hooger kwam, dan in 1740. Hierdoor was men genoodzaakt eenen tweeden kistdam, in de Kleibergsche-poort, te leggen, terwijl men de Westluidensche-poort mede met eenen dam moest verzorgen, want het water kwam daardoor met zoo veel kracht, dat men voor het wegspoelen der poort vreesde. Door het doorbreken van den dijk te Dreumel ging echter het water aan het vallen en het gevaar was geweken.

Bedenkelijk was de toestand van den Tielschen-dijk, even beneden de stad, op den 6 Januarij 1784, toen er eene scheur in den berm, achter dien dijk, gekomen was, waarop eene versakking volgde en er eene groote kwel door den kapitalen dijk kwam. Het water stond toen, bij open rivier, zonder ijsgang op 6.40 ell. Dadelijk werden drie kistdammen en eene bekramming gemaakt. Daar de middelste dezer dammen, den 10 daaraanvolgende, gezakt en vol water geraakt was, besloot men dien, na het water daaruit geschept te hebben, met lange mest en stroo te stoppen en nog eenen vierden kistdam aan te leggen. Aangzien inmiddels ook het water aan het vallen was gegaan, werd hierdoor de dijk behouden.

Bij het los gaan van de rivier, in het jaar 1781, zette zich een ijsdam tusschen Hemert en Varik. Het liep in den nacht tusschen den 27 en 28 Januarij nog 0.20 ell. hooger op, dan in 1740. Zoo dat het op onderscheidene plaatsen over den dijk liep, en tot verzwaring in den kistdam der poort, meer dan 150, zoo karren, als wagens met mest moesten aangevoerd worden. In den morgenstond ging het water echter aan het vallen, doordien de dijk, tegen over de stad, te Wamel was doorgebroken.

Bij de menigvuldige ijsopstoppingen en overmatige toevoer van opperwater, in Maart 1784, stond het water voor Tiel nog 0.10 ell. hooger dan in 1781, en dus op 7.22 ell.

In het jaar 1809 was de stad in een aanmerkelijk gevaar, daar, den 29 Januarij, het water voor de stad, bij eene ijsverstopping, was geklommen tot 7.48 ell. Eene hoogte, die het aldaar nimmer bereikt had, zoo

dat het over den dam, in de Waterpoort geplaatst, heenstortte; doch gelukkig werd het gestuit, door eenen tweeden dam, achter de poort in de stad gelegd. Deze dam echter liep, door den aandrang van het water, dat over den eersten dam liep, groot gevaar van te bezwijken; doch zulks werd door de werkzaamheid der ingezetenen, welke onvermoeid waren in het aanvoeren der noodige materialen, verhoed. Te gelijktijd liep het water voor de Westluidensche-poort, gewassen zijnde tot dat het op den weg daar voor stond, over dien weg gedeeltelijk in de plantaadje en gedeeltelijk in de stad, en stortte voor een groot gedeelte met geweld, aan de andere zijde van den weg, met een zeer groot verval, in de stadsgracht; doch ook hier werd, door het aanbrengen van stroo, mest en balken, eerst de geduchte stroom tegengehouden en vervolgens door het maken van eene kisting, de overstroming geheel belet. Van eenen bedenkelijken aard was ook de overloop aan de Zandwijken-sche-poort, alzoo die aldaar op den hoek van den dijk plaats had, en het water, aan de binnenszijde, een groot verval in de stadsgracht verkreeg; doch, door de plaatselijke gelegenheid, kon het daar gemakkelijker gekeerd worden.

Het wapen van Tiel bestaat uit een schild van goud, met eenen dubbelen arend van sabel, onder het wapen van Gelderland. Het schild gedekt met eene keizerlijke kroon.

TIEL, h. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*. Zie TIEL.

TIEL (DE BURG-VAN-), voorm. burg prov. *Gelderland*, arr., kant., gem. en in de stad *Tiel*.

Deze burg is waarschijnlijk het verblijf geweest van de Keizers, als deze zich te Tiel bevonden, en werd vermoedelijk door hunne ambtenaren en dus misschien ook door de Graven van Teisterband bewoond. Hij werd, in 1202, door Dirk VII, Graaf van *Holland*, in brand gestoken. In het begin dezer eeuw kon men de overblijfselen der breede grondslagen van dat gebouw, bij laag rivierwater, nog aan de kaai zien. Door de aanslibbing en verhooging van de kaai op die plaats zijn zij thans echter niet meer zichtbaar.

In het jaar 1386 stichtte Jan Miliard, Proost van Utrecht en eerste Raad van Reinold III, Hertog van *Gelder*, met toestemming van dien Hertog, eenen anderen burg, genaamd het Tolhuis. Dit gebouw stond echter niet ter plaatse, waar de vorige burg gestaan had, maar achter de zuidoostzijde van de *Kleibergsche-sstraat*, vroeger, misschien wel naar den daarachter staanden burg, de *Burgstraat* genoemd.

Deze burg, op welken Arnold V, Hertog van *Gelder*, zich, in 1429, nog van tijd tot tijd ophield, schijnt, na het midden der vijftiende eeuw, te zijn in verval geraakt en werd in 1837 door de burgers verwoest. In 1842 werd bij buurtspraak bepaald, dat de plaats en het erf, waar het Tolhuis gestaan had, ten voordeele van de stad verkocht zou worden. Ter plaatse, waar de burg stond, ziet men thans de Gasthuisinolen.

TIELERWAARD (DE), oudtijds DE TIELREWEERD of DE THIELREWEERD, bedijking, prov. *Gelderland*, arr. en kant. *Tiel*; palende N. O. aan de Linge, die haar van de voorm. graafs. Culenborg en Buren scheidt, N. O. aan de Neder-Betuwe, waarvan zij daar gedeeltelijk door de Doode-Linge gescheiden wordt, O. Z. O. en Z. aan de Waal, die haar ten O. en Z. O. van het Land-tusschen-Maas-en-Waal en Z. van den Bommelerwaard scheidt, W. aan het Land-van-Arkel en de heerl. Heukelum en Asperen.

Deze aangename en boomrijke landstreek, welke zich alzoo, tusschen de Waal en de Linge van Tiel af voorbij Asperen en Heukelum, tot

digst bij Gorinehem uitstrekt, heeft vroeger een gedeelte uitgemaakt van het landschap *Teisterbant*, en ontleent zijnen naam van de stad *Tiel*, die in het Oosten van deze bedijking gelegen is. Het alleroudste gewag, dat men daarvan gemaakt vindt, is in de lijst van de leenmannen van Utrecht. *GERARD*, Graaf van *Gelder*, deelde in 1225 al zijn onderhoorig land, binnen de grenzen van het oude *Batavia*, in vier deelen; namelijk: *Maas-en-Waal*, *Tielre-weerde*, *Bommelte-weerde* en de *Betuwe*. Zij bevat, behalve de reeds genoemde stad *Tiel*, de dorpen *Dalem*, *Deil*, *Drumpt*, *Enspijk*, *Est*, *Geldermalsen*, *Gellicum*, *Haaften*, *Heesselt*, *Hellouw*, *Op-Hemert*, *Herwijnen*, *Neer-IJnen*, *Op-IJnen*, *Meteren*, *Rumpt*, *Tuil*, *Varik*, *Vuren*, *Waardenburg* en *Wadenhoijen*, welke de volgende 11 burgerlijke gem. uitmaken, *Tiel*, *Deil*, *Est-en-Op-IJnen*, *Geldermalsen*, *Haaften*, *Op-Hemert*, *Herwijnen*, *Varik*, *Vuren*, *Waardenburg* en *Wadenhoijen*. Vroeger maakte deze bedijking, behalve de stad *Tiel*, een afzonderlijk plattelandsdistrict uit, thans echter behoort zij tot het *Benedendistrict-van-Gelderland*. Men telt er 5185 h., bewoond door 3887 huisgez., uitmakende eene bevolking van 19,000 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden, en vele kersen aankweken.

De Herv., die er ongeveer 16,000 in getal zijn, onder welke 8600 *Ledematen*, maken de volgende 16 gem. uit: *Deil-en-Enspijk*, *Drumpt*, *Est*, *Geldermalsen*, *Gellicum*, *Haaften*, *Hellouw*, *Herwijnen*, *Meteren*, *Op-IJnen-en-Heesselt*, *Rumpt*, *Tuil*, *Varik*, *Vuren-en-Dalem*, *Waardenburg-en-Neer-IJnen* en *Wadenhoijen*, welke 20 kerken hebben en door 16 *Predikanten* bediend worden.

De 90 *Evang. Luth.*, die er wonen, maken de gem. van *Tiel* uit, welke eene kerk heeft en door eenen *Predikant* bediend wordt.

De R. K., wier getal 3000 beloopt, onder welke 2000 *Communikanten*, maken de volgende 3 stat. uit: *Gellicum*, *Tiel* en *Varik*, welke 3 kerken hebben en door 3 *Pastors* en 1 *Kapellaan* bediend worden.

De 270 *Isr.*, die men er aantreft, hebben eene ringsynagoge te *Tiel*, waarin de dienst door eenen *Voorlezer* wordt waargenomen.

De *TIELERWAARD* heeft meermalen door overstromingen geleden: zoo ontstond er, den 22 Februarij 1799, eene dijkbreuk in den *Noorder-Waaldijk* boven *Vuren*, waardoor de geheele waard onderliep.

In Januarij 1809 werd mede, door het overvloeijen van den *Lingedijk* bij *Drumpt*, de geheele waard onder water gezet, waarbij 84 menschen het leven verloren, alsmede 105 paarden, 398 runderen, 305 schapen, 95 varkens, 5 ezels en 2 geiten omkwamen, en voorts 331 huizen, 57 *koornbergen* en 15 *schuren* geheel vernield, 873 huizen, 13 *koornbergen* en 38 *schuren* zwaar en 224 woningen minder beschadigd werden.

TJELLIRING (DE), berg in *Oost-Indië*, op het *Sundassche* eil. *Java*, resid. en reg. *Djapara*; N. van den *Moria*.

TIELLANDT, voorm. *ridderhofst.* in het *Oorkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 5 u. Z. W. van *Amersfoort*, kant. en 5 u. W. ten N. van *Wijk-bij-Duurstede*, gem. en 10 min. W. van *Houten*.

Ter plaatse waar deze *ridderhofstad* gestaan heeft, ziet men thans niets meer dan een stuk bouwland. Vóór de afschaffing der leenen was zij van de heerl. van *Vianen* leenroerig, en omtrent den aanvang der zeventiende eeuw behoorde zij aan het geslacht *MARKUS* van

ROUSESTEIN, doch door het huwelijk van eene dochter uit die familie met DIJK VAN WESTEREN, is zij, omtrent de helft dier eeuw, overgegaan in dat geslacht, hetwelk haar thans nog en alzoo ongeveer twee eeuwen bezit, zijnde tegenwoordig Jonkheer WILLEM HENDRIK JACOB BARON VAN WESTEREN VAN TIELLANDT eigenaar van de daartoe behoord hebbende gronden, welke eene oppervlakte beslaan van 1 bund. 33 v. r. 10 v. ell.

TIELLANDT voert tot wapen een schild van silver met eene gemetselde en gecreneleerd fasces van keel.

TJELLIGONG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Djajakarta*.

TIELMONDE, voorm. gors of schor in den *Hoeksche-waard*, prov. *Zuid-Holland*, ter plaatse, waar later de *Beijerlanden* ingedijkt zijn en thans den polder van *Oud-Beijerland* gevonden wordt.

TJELLO, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, ads. resid. *Magelang*, in het *Kliergebergte*.

TIELREWEERD (DE), oude naam van den TIELERWAARD, prov. *Gelderland*. Zie TIELERWAARD.

TIELSCHÉ-POLDER (DE) of HET TIELSCHÉ-VELD, pold. in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt*, arr., kant. en gem. *Tiel*; palende N. aan den Polder-van-Drumpt, O. aan de Duode-Linge, de stad *Tiel* en de *Waal*, Z. O. aan de *Eng*, Z. aan het *Hoogewegsche-Blok*, W. aan de *Maas*.

Deze pold. wordt door de *Tielsche sluis*, op de *Linge*, van het overtollige water ontlaat.

TIELSCHÉ-SLUIS (DE), sluis, in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt*, $\frac{1}{2}$ u. W. van *Tiel*, in den *Lingedijk*, dienende om den *Tielsche-polder* van het overtollige water te ontlasten.

TIELSCHÉWAARD (DE), bedijking, prov. *Gelderland*. Zie TIELERWAARD (DE).

TIELSCHÉ-WATERING (DE), water, in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*, in eene westelijke rigting door den *Tielsche-polder* loopende en zich door de *Tielsche-sluis*, in de *Linge* ontlastende.

TIELSCHÉ-WEG (DE OUDE-), klei rijweg in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt*, eenen aanvang nemende ten N. W., even buiten de stad *Tiel* en van daar zich uitstrekkende tot aan het dorp *Wadenoljen*.

Deze weg wordt thans in het geheel niet of slechts zeer zelden gebruikt, wijl er thans een, meer regstreeks van *Tiel* naar *Wadenoljen* loopende zandweg, de *Papesteeg* genoemd, bestaat.

TIELS-TERRITOIR (HET), streek gronds in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt*, arr., kant. en gem. *Tiel*, bevattende al den grond, welke tot de gem. *Tiel* behoorende, buiten de poorten dier stad gelegen is.

Het bestaat uit den *Tielsche-polder* en den *Zandwijksche-polder*, beslaat eene oppervlakte van 1107 bund. 24 v. r. 89 v. ell. en bevat zeer goed wei- en niet minder goed bouwland.

TIEMBANG, bosch in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Tagal*.

TIEMERTSMEER, meer, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Ikaarderadeel*. Zie TIEMERTSMEER.

TIENALLINGE, d. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*. Zie TINALLINGE.

TIENCARSPELEN-ZIJL, voorm. sluis in *Westerwolde*, prov. *Groningen*. Zie TIENCARSPELEN-ZIJL.

TIEND-GORZEN (DE VLAS-), gorzen in den *Hoeksche-waard*, prov. *Zuid-Holland*. Zie *VLAS-TIEND-GORZEN*.

TIENDWEG (DE), weg in de heerl. *Heukelum*, (Geldersch gedeelte), dns prov. *Gelderland*, gem. *Vuren-en-Dalem*, in eene westelijke rigting, tusschen den Leuvenische-polder en den Polder-Binnen-den-Tiendweg door, van den Heukelumsche-zeevang naar de Heukelumsche-molens loopende.

TIENDWEG (POLDER-BINNEN-DEN-), pold. in de heerl. *Heukelum*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. *Vianen*, gem. *Heukelum*; palende N. aan den Eng, de stad Heukelum en den Hoenderwaard, O. aan de Aspersche uitwatering, Z. aan den Zuider-Lingedijk, W. aan den Korenwaard.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 200 bund. 43 v. r., en wordt door de gezamenlijke Heukelumsche molens, op de rivier de Linge, van het overtollige water ontlast. Hij staat onder het polderbestuur van Heukelum bestaande uit eenen Dijkgraaf, die tevens Polderschout is, vier Heemraden of Waardsmannen en eenen Secretaris, die almede Dijkschrijver is.

TIENESLOOT (DE), prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbriseradeel*. Zie *TIENESLOOT (DE)*.

TIENGAL, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Kadoe*, reg. *Magelang*, distr. *Menoreh*.

TIENGEMETEN (DE), bedijkte plaat, in het *Haringvliet*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Oud-Beijerland*, grootendeels gem. *Zuid-Beijerland*, en voor een klein gedeelte gem. *Goudswaard*; palende N. aan het Vuile-gat, die haar van den Hoekschewaard scheidt, O., Z. en W. aan het Haringvliet.

Deze plaat bevat de volgende drie hoog omdijkte polders: den Oude-polder, den Midden-polder en den Beneden-polder, alsmede de zes bezomerkade polders: den West-polder, den Zuid-west-polder, den Zuid-polder, den Vrouw-Maria-polder, het Noord-poldertje, den Schutkooi-polder, den Oolker-polder en den Vlugtheuvel-polder, in welke polders zeer goede graan- en weilanden gelegen zijn. Ook ligt op hare oostelijke punt de quarantaineplaats de Tiengemeten.

Zij beslaat 1109 bund. 63 v. r. 4 v. ell., waaronder 438 bund. 72 v. r. 14 v. ell. omkaad land, alles onder *Zuid-Beijerland*, en 638 bund. 90 v. r. 90 v. ell., begroeide en blanke slikken en water, waarvan onder *Zuid-Beijerland* 280 bund. 7 v. r. 60 v. ell., en onder *Goudswaard* 450 72 v. r. 14 v. ell. Het bedijkte gedeelte heeft eene lengte van nagenoeg 4200 ell. en eene grootste breedte van ongeveer 1600 ell. Men telt er 6 h., waaronder 2 boerenhofsteden en 40 inw., alle onder *Zuid-Beijerland*.

In deze pold. is geen dijk- of polderstuur aangesteld. De geheele plaat, welke in eigendom toebehoort aan den Heer *WILLEM JOSEPH BARON VAN BRIENEN VAN DE GROOTE LINDT*, wordt door eene compagnieschap in huur bezeten, welke dan ook hare zaak, het belang van heteiland betreffende, door een uit haar midden doet waarnemen en administreren.

TIENGEMETEN (DE), quarantaineplaats op de bedijkte plaat *de Tiengemeten*, in den Oude-polder, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 6½ u. W. Z. W. van *Dordrecht*, kant. en 2½ u. Z. Z. W. van *Oud-Beijerland*, gem. en ½ u. Z. Z. W. van *Zuid-Beijerland*.

Zij bevat een Hospitaal, een Pesthuis, Barakken en een Bouwmansstalling, en is bevolkt met een ambtenaar en eenige suppoosten.

TIEHONDERD (DE POLDER-VAN-), pold. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije-van-Sluis*, prov. *Zeeland*, arr. *Middelburg*, kant. en distr. *Sluis*, gem. *Kadzand*; palende N. W. aan den *Vlamink-polder*, en de *Noordzee*, N. O. aan den *Zwartepolder*, Z. O. aan den *St. Janspolder* en den *Polder-van-Strijdersgat*, Z. aan den *Polder-van-Vierhonderd*, Z. W. aan het *Oude-Land-van-Kadzand*.

Deze pold., welke een gedeelte van de dijkdaadje *Tienhonderd-en-Zwarte-polder* uitmaakt, was reeds in het begin der zestiende eeuw bedijkt en grooter dan thans, bevattende toen ook hetgeen thans onder den naam van den *Vlamink-polder* enz. bekend is, en zich ook meer oostelijk uitstrekkende. Volgens het octrooi van Keizer *Karel* van 18 Junij 1537, behoorde hij tot de watering van *Kadzand*; doch gevloeid zijde, is hij, bij de herdijking van 1623, niet weder als lid dier watering opgenomen, maar heeft zich met den *Zwarte-polder* tot een watering vereenigd. Den 26 Januarij 1682 liep hij weder geheel onder, daar de dijken door de kracht des waters bezweken, en werd kort daarna andermaal heverscht. Hij beslaat volgens het kadaster eene oppervlakte van 213 bund. 83 v. r. 74 v. ell., waaronder 206 bund. 9 v. r. 78 v. ell. schotbaar land; telt 18 h., waaronder 2 groote en 6 kleine boerderijen, en wordt van het overtollige water ontlast in de watering van *Kadzand*. Als polder heeft hij geen afzonderlijk bestuur daar hij deel maakt van de watering de *Tienhonderd-en-Zwarte-polder*.

TIEHONDERD-EN-ZWARTE-POLDER (DE), watering in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije-van-Sluis*, *Land-van-Kadzand*, prov. *Zeeland*, arr. *Middelburg*, kant. en distr. *Sluis*, gedeeltelijk gem. *Kadzand*, gedeeltelijk gem. *Nieuwvliet*; palende N. aan de *Noordzee*, O. aan de *Adornes-polder*, Z. O. en Z. aan den *Nieuwenhove-polder*, den *Groote-St-Anna-polder*, *St. Janpolder*, *Strijdersgat-polder* en den pold. *Vierhonderd-Bezuiden*, W. aan het *Oude-Land-van-Kadzand*. Zij bestaat uit den *Polder-van-Tienhonderd*, den *Zwarte-polder*, den *Vlamink-polder* en nog een duinpolderdje, te voren genaamd het *Persschorre*, dat bij het art. *VLAMINK-POLDER* zal behandeld worden. De drie eerstgemelde polders zijn kort na elkander, in het begin der zeventiende eeuw, bedijkt en maakte sedert eene afzonderlijke watering uit, afgescheiden van die van *Kadzand*, ofschoon daarmede ten naauwste verbonden, als hebbende steeds, het zelfde bestuur. Deze watering, die onder de calamiteuse-polders is opgenomen, beslaat, volgens het kadaster, onder *Kadzand* 300 bund. 49 v. r. 14 v. ell., en onder *Nieuwvliet* 2 bund. 33 v. r. 83 v. ell. bedijkt en 20 bund. 4 v. r. 70 v. ell. nog met de zee gemeen. Schotbaar is zij slechts 213 bund. 28 v. r. 80 v. ell. groot, liggende meest in den *Tienhonderd*, onder de gem. *Kadzand*. In het begin dezer eeuw was de watering nagenoeg 400 bund. groot, waaronder ruim 310 bund. schotbaar land, maar den 12 Januarij 1802 vloeide de *Zwarte-polder*, en raakte alzoo bijna al het land, onder *Nieuwvliet* liggende, met de zee gemeen. Hetgeen onlangs daarvan onder den naam van *Schorre-van-van-Melle* herdijkt is, wordt nog niet schotbaar gerekend en de duingronden, uit welke den *Vlamink-polder* grootendeels bestaat, zijn dit nooit geweest. Men telt er 28 woonhuizen, waaronder 3 groote en 8 kleine boerderijen, slechts eene woning daarvan is gem. *Nieuwvliet*. Het overtollige water ontlast zich door de sluis van den *Tienhonderd* in de *Watering-van-Kadzand*; bovendien heeft het nieuw bedijkte *Schorre-van-van-Melle* eene steenen sluis aan

de noordzijde door welke het water in de Noordzee loopt. Het polderbestuur is dat der watering van Kadzand en bestaat dus uit eenen Dijkgraaf, twee Gezworenen en eenen Ontvanger-Griffier.

TIENHOVEN, kerk. ring, prov. *Utrecht*, klass. van *Amersfoort*, bestaande uit de elf volgende gem.: Tienhoven, Blaauwkapel, de Bilt, Loenen, Nieuw-Loosdrecht, Oud-Loosdrecht, Maartensdijk, Nigtevecht, Vreeland, Westbroek-en-Achttienhoven en Zuilen. Men heeft er elf kerken, welke bediend worden door even zoo vele Predikanten en telt er 7660 zielen, onder welke 4000 Ledematen.

TIENHOVEN, gem. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Maarsse* (3 k. d., 3 m. k., 3 s. d.); palende N. W. aan de gem. Breukelen-St.-Pieters, N. aan Breukelen-St.-Pieters, voor een zeer klein gedeelte aan de gem. Oud-en-Nieuw-Loosdrecht en aan de Noord-Hollandsche gem. Hilversum, O. aan Westbroek, Z. O. en Z. aan Maarsseveen.

Deze gem. bestaat uit den Tienhovensche-polder; en bevat het d. Tienhoven, benevens eenige verstrooid liggende h.; beslaat eene oppervlakte, volgens het kadaster, van 676 bund. 84 v. r. 60 v. ell., en telt 46 h., bewoond door 67 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 300 inw., die meest in den landbouw en de veenderij hun bestaan vinden. Men ziet daar eene menigte uitgeveende plassen, waarvan sommigen naar kleine meren gelijken. Hier en daar is slechts een bewoond plekje gronds of eene waterkeering.

De Herv., die er 270 in getal zijn, maken, met die van Breukelerveen en een gedeelte van Maarsseveen, eene gem. uit, welke tot de klass. van *Amersfoort*, ring van Tienhoven, behoort, en 950 zielen, onder welke 520 Ledematen, telt. De eerste, die in deze gem. het leeraarsambt heeft waargenomen, is geweest *JOHANNES VAN WESTERBORCH* die in het jaar 1624 herwaarts kwam, in het jaar 1625 naar Abcoude vertrok, en zich ook als Latijnsche Dichter heeft doen kennen. In het begin der vorige eeuw was dit dorp vermaard door den Leeraar *GERAARD VAN SCHUYLENBURG*, die er in 1716 kwam en, na eene zonderlinge gezegende dienst van 54 jaren, in 1770, aldaar in hoogen ouderdom overleden is; want, om zijn ongemeen klaar, leersaam en stichtelijk prediken, werd hij elken Zondag door eenen ongeloofelijken toevloed van vreemdelingen van rondom gehoord, die, vermits in dit dorp geen herberg gevonden werd, hunnen intrek namen bij een en ander lid der gemeente, en daar, kosteloos, met alle vriendelijkheid ontvangen en onthaald werden.

De R. K., die er ruim 30 in getal zijn, worden tot de stat. van *Maarsse* gerekend. — Men heeft in deze gem. eene school, welke gemiddeld door 130 leerlingen bezocht wordt.

Het rechtsgebied van **TIENHOVEN** behoorde welcer aan de kerk van Utrecht, die het verkregen had, doordien haren Proost, in het jaar 1289, tegen de Heeren van Abcoude met eede verklaarde, dat het de gemelde kerk toebehoorde. In het jaar 1691, werd het door het kapittel van St. Pieter verkocht aan *ADRIAAN PLOOS VAN ANSTEL*. In het midden der vorige eeuw was deze heerl. een eigendom van *FREDINAND VAN COLLEN*, Heer van *Gunterstein*, in wiens geslacht zij tot nu toe verbleven is, wordende zij thans bezeten door *Vrouw J. M. E. VAN COLLEN*, echtgenoot van den Heer *D. WILLINK VAN COLLEN*, woonachtig te Amsterdam.

Het d. **TIENHOVEN**, in oude brieven *DECEM-MANSI* (d. i. tien hofsteden of tien huizen) geheeten, ligt 2 u. N. N. W. van Utrecht, 1 u. N. N. O.

van Maarssen. Het is een knap dorp, in de lengte gebouwd, in welks kom men 30 h. en 250 inw. telt. Langs dit d. gaat het nieuw gegraven kanaal, dat aan de Vecht begonnen is en tot in de Gooische heide loopt.

De kerk, welke er vóór de Reformatie gestaan heeft, en een klein gebouw was, met een spitsachtig koepeltorentje op den voorgevel; werd den 9 September 1812, met de pastorie, kostertij en 611 woningen eene prooi der vlammen. In het volgende jaar werd hier een nieuw bedehuis gebouwd, waartoe behalve eene ruime gift van den Ambachtsheer der plaats en in andere gemeente ingezamelde kofdegaven, door de gemeente zelve 4000 guld. werd bijgedragen. Deze kerk is een langwerpig vieskant gebouw, met een spits torentje, doch zonder orgel. In het jaar 1831 werd eerst de pastorie weder opgebouwd.

Het wapen van TIENHOVEN bestaat uit een veld van goud, met een zwevend kruis van azuur.

TIENHOVEN, gem. in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Gorinchem* (10 k. d., 2 m. k., 4 s. d.); palende N. aan de Lek, O. aan de gem. Ameide, Z. aan Noordeloos, W. aan Langerak.

Deze gem. bevat den pold. Tienhoven en daarin het dorp van dien naam en de Buitenwaarden, benevens eenige verspreid liggende h.; beslaat eene oppervlakte, volgens het kadaster, van 426 bund. 62 v. r. 57 v. ell., waaronder 395 bund. 41 v. r. 8 v. ell. belastbaar land, en telt 55 h., bewoond door 43 huisgez., uitmakende eene bevolking van 240 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

De inw., die allen Herv. zijn, behooren tot de kerkelijk gecombineerde gem. van *Ameide-en-Tienhoven*, welke ook te TIENHOVEN eene kerk heeft.

Men heeft in deze gem. geen school, maar die te *Ameide* behoort aan *Ameide* en *Tienhoven* te zamen; terwijl het onderhoud daarvan door beide de gemeenten, naar evenredigheid van de bevolking, wordt bekostigd.

Deze gem. was vroeger eene heerl. van de Heeren van Bredaerde, doch werd in later tijd een eigendom van den Graaf van der Lip, woonachtig te Utrecht. Thans is zij het eigendom van Vrouwe A. H. E. Ram, wed. van Mr. L. T. Nieuwen.

Het d. TIENHOVEN ligt 3½ u. N. van Gorinchem, 2½ u. W. Z. W. van Vianen, langs den Lekdijk; 51° 57' 44" N. B., 22° 36' 43" O. L. Men heeft er een pontveer over de Lek.

In de kerk was vóór de Hervorming eene altijddurende kapellantijs gesticht. De Pastoor werd ingeleid door den Deken van St. Maria's-kerk te Utrecht. Deze kerk is een klein gebouw, met eenen vierkanten toren en spits, doch zonder orgel.

Ten Z. O. van de kerk lag het voorm. slot Herlaar, waarvan de plaats nog aangewezen wordt. Zie dat woord.

TIENHOVEN, heerl. in het graafs. *Culenborg*, voorheen prov. *Gelderland*, thans prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. *Vianen*, gem. *Everdingen-en-Zijdeveld*; palende N. aan de heerl. Hagstein, O. en Z. aan de heerl. Everdingen-en-Zijdeveld, W. aan Auteha, onder Vianen.

Deze heerl. bevat niets dan den Polder-van-Tienhoven en daarin de b. Tienhoven; telt 12 h., bewoond door 12 huisgez., uitmakende eene bevolking van 60 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

De inw., die er op 13 na allen Herv. zijn, behooren tot de gem. van *Everdingen*. — De 13 R. K., worden tot de stat. van *Everdingen* gerekend.

Men heeft in deze heerl. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Everdingen*.

Deze heerl. werd in het jaar 1437, door *Arnoud*, Hertog van *Gelder*, opgedragen aan den Heer van *Culenborg*. Thans wordt zij in eigendom bezeten door den Heer *Donker Curtius*, woonachtig te *Dordrecht*.

De b. *Tienhoven* ligt 4 u. N. O. van *Gorinchem*, 1 u. Z. O. van *Vianen*, $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Everdingen*. — De kermis valt in in de maand *September*.

TIENHOVEN (DE BUITENWAARDEN-VAN-), uiterwaarden van den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Gorinchem*, gem. *Tienhoven*; palende N. W. en N. aan de *Lek*, Z. O. aan den *Lekdijk*, die hem van den *Polder-van-Tienhoven* scheidt, W. aan de *Buitenwaarden-van-Langerak*.

Deze uiterwaarden, welke eene oppervlakte beslaan van ruim 80 bund. zijn niet bedijkt, maar loozen hun water van zelve in de *Lek*, die ze des winters meestal overstroomt en juist door die overstrooming de meeste vruchtbaarheid veroorzaakt.

TIENHOVEN (DE HOOG- WAARD-VAN-), het hooge gedeelte van den *Polder-van-Tienhoven*, in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Gorinchem*, gem. *Tienhoven*; palende N. en N. O. aan den *Hoogendijk*, O. aan het dorp *Ameide*, Z. aan *Aaksterveld*, W. aan den *Lage-waard*.

TIENHOVEN (DE LAGE-WAARD-VAN-), het lage gedeelte van den *Polder-van-Tienhoven*, in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Gorinchem*, gem. *Tienhoven*; palende N. aan den *Hoogendijk*, O. aan den *Hoog-waard*, Z. aan *Aaksterveld*, W. aan *Kleef*.

TIENHOVEN (HET KANAAL-VAN-), kanaal in de prov. *Noord-Holland*, en *Utrecht*. Zie *TIENHOVENSCHE-VAART (De)*.

TIENHOVEN (DE POLDER-VAN-), pold. in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Gorinchem*, gem. *Tienhoven*; palende N. aan de *Buitenwaarden*, O. aan het d. *Ameide*, Z. O. aan het *Aaksterveld*, Z. aan de noordzijde van *Noordeloos*, W. aan den *Polder-van-Langerak*.

Deze pold., beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 328 bund. 27 v. r. 60 v. ell. Men telt er 38 h. bijna alle boerdertjen. Ook is er eene eendenkooi in dezen polder. Hij wordt, in vereeniging met nog andere polders, met vijf molens, door den *Noordeloos*, in het *Waterschap van den Overwaard* en verder door eene sluis, aan het *Elshout*, op de *Lek*, van het overtollige water ontlast. Het peil is 0.80 ell. onder A. P. voor het lage gedeelte. Het polderbestuur bestaat uit eenen *Polderschout*, twee *Heemraden*, eenen *Secretaris* en *Penningmeester*.

TIENHOVEN (DE POLDER-VAN-), voorm. pold. in het graafs. *Culenborg*, voorheen prov. *Gelderland*, thans prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. *Vianen*, gem. *Everdingen-en-Zijderveld*; palende N. aan *Gouwenes*, O. aan *Autena* onder *Everdingen*, Z. aan *Bolgerije*, W. aan *Autena* onder *Vianen*.

Deze pold., welks peil is 0.34 ell. boven A. P. maakt thans een gedeelte van den pold. *Autena* uit.

TIENHOVEN (DE POLDER-VAN-), pold. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Maarssen*, gem. *Tienhoven*; palende N. aan den pold. *Brunkeler-veen* en de *Weerkampen-van-Loosdrecht*, O. aan *Westbroek*, Z. aan *Maarsseveen*, Z. W. aan de *Vecht*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 676 bund. 84 v. r. 80 v. ell. schotbaar land; telt 46 h., waaronder 8 boerderijen, wordt, gecombineerd met *Breukelerveen* en de *Weerkampen-van-Loosdrecht*, door het uitloopen in de Vecht, droogg gehouden. Het polderbestuur bestaat uit eenen Schout en vier Poldermeesters.

TIENHOVEN-EN-BREUKELERVEEN, dijkkaadje in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, gedeeltelijk kant. *Maarsse*, gem. *Tienhoven*, gedeeltelijk kant. *Loenen*, en daarin gedeeltelijk gem. *Breukelen-St.-Pieters*, gedeeltelijk gem. *Oud-en-Nieuw-Loosdrecht*; palende N. aan Mijnden, het Muijeveld en Nieuw-Loosdrecht, O. aan Westbroek, Z. O. aan de Maarsseveensche-landen, Z. W. en W. aan de Vecht.

Deze dijkkaadje bevat de pold. *Breukelerveen*, *Tienhoven* en de *Weerkampen-van-Loosdrecht*. Zij beslaat, onder *Tienhoven*, volgens het kadaster, 676 bund. 84 v. r. 60 v. ell., en onder *Breukelen-St.-Pieters*, volgens het kadaster, 681 bund. 23 v. r. Men telt er 46 h., waaronder 8 boerderijen onder *Tienhoven*, en 23 h. en 9 boerderijen onder *Breukelen-St.-Pieters*. Hij wordt door twee sluizen, op de Vecht, van het overtollige water ontlast. Het peil is 0.50 ell. onder A. P. Het polderbestuur bestaat uit drie Schouten en tien Poldermeesters.

TIENHOVENSCHE-KANAAL (HET), vaart, prov. *Noord-Holland* en *Utrecht*. Zie **TIENHOVENSCHE-VAART (DE)**.

TIENHOVENSCHE-SLUIS (DE), sluis, in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, gem. *Tienhoven*, dienende om het water uit de *Tienhovensche-vaart* in de *Vecht* te ontlasten.

TIENHOVENSCHE-VAART (DE), ook wel het **TIENHOVENSCHE-KANAAL** of het **KANAAL-VAN-TIENHOVEN** genoemd, vaart, prov. *Noord-Holland* en *Utrecht*.

Deze vaart begint in de Gooische-beide, onder Hilversum, en loopt van daar, in eene west-zuidwestelijke rigting, langs Tienhoven naar de Vecht, waarin zij zich, nabij het huis Oudaan, door de *Tienhovensche-sluis* ontlast. Langs deze vaart loopt de *Tienhovensche-weg*, welker toegang zal verdedigd worden door eene ontworpen aarden schans, met gemetseld verdedigbaar wachthuis, ten O. van genoemd huis.

Dit kanaal is in de laatste jaren, onder de gem. Hilversum, in de beide verlengd, met plan, om de Vecht met de Eem of met de Zinderzee te verbinden, doch deze nuttige onderneming schijnt niet meer te worden voortgezet.

TIENKARSPLEN-ZIJL (DE), DE **TIENKERSPELEN-ZIJL**, DE **TIENKARSPLEN-ZIJL** of DE **OUDEZIJL**, voorm. sluis in *Westerwolde*, prov. *Groningen*, 8 min. N. van de Nieuweschans, dienende tot uitwatering voor *Westerwolde* en de veenkoloniën *Oude- en Nieuwe-Pekela*, door de *Generaliteits- of Statenzijl* naar den Dollart. Sedert 1829 bestaat die sluis of *Oudezijl* niet meer, en er ligt slechts te dier plaats eene ophaalbrug over de *Westerwolder-Aa*.

De *Oudezijl*, 8 min. ten N. van de Nieuweschans gelegen, werd, bij de legging van de tegenwoordige *Statenzijl*, in 1706, behouden, om de ruimte tusschen beide deze zijlen tot eenen spuiboezem te bezigen, doch de slijk zette zich daarin vast en maakte de *Aa*, vooral tusschen die sluizen, ongeschikt tot doorlating van water. Daarop is, in 1829, de *Aa* gegraven, en de *Oudezijl* weggenomen. De zijlvesten hebben geen ander opzicht of bestuur over de *Statenzijl*, hetwelk alleen het

Rijk toekomt, dan, in gewone tijden, ten aanzien van het afstroomen van het water door de zijl, en het houden van hare binnen- en buiten mude op behoorlijke diepte, door het ploegen, waaromtrent de Zijlwaarder de orders van het zijlvest moet opvolgen. De Oudezijl behoort aan het *Tienkarspelen-zijlvest*. De brug, aldaar in 1829 gelegd, is door de Provincie overgenomen.

Het zijlvest draagt zijn naam van de volgende tien karspelen: Beerta, Bellingwolde, Vriescheloo, Wedde, Vlagtwedde, Blijham, Zellinge, Onstwedde, Pekela en Winschoten.

Het bestuur over deze belangrijke afwatering bestaat uit eenen President en negen Leden, met eenen Secretaris en Ontvanger, zijnde het dagelijksche bewind er van opgedragen aan den President, den Secretaris en drie Leden. Voor dit bestuur is, den 10 December 1821, door Gedeputeerde Staten van Groningen een reglement gemaakt, hetwelk bij Koninklijk Besluit van den 6 Januarij 1822 is bekrachtigd. Onder het beheer der zijlvesten behooren alle de afwateringskanalen, van het klooster Ter Apel af tot aan de Statenzijl toe, alsmede van den Rijsdam naar de Bourtange.

TJENKAWA, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Baglen*.

TIENKERSPELEN-ZIJL, voorm. sluis in *Westerwolde*, prov. *Groningen*. Zie **TIENKARSPLEN-ZIJL**.

TIENKOTTA'S (DE), distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Sumatra*, gouv. *Sumatra's-Westkust*, ads. resid. *Padang*, uit tien dorpen bestaande, welke langs den oever van de Dano liggen.

Deze tien dorpen worden genoemd: Kotta malintang, Songej-djawie, Paning-djawan, Kotta-baroe, Kampong-baroe, Tandjong-batoeang, Bayor, Menindjoe, Songej-batang en Tandjong Sanie. Zij worden onderscheiden in de Zes-kotta's en de Vier kotta's. Wij hebben hier een fortje te Songej-djawie, dat aan den noordkant van het meer is gelegen. Eene andere kleine sterkte bezitten wij te Passer-Satoe, aan de westzijde bij de uitwatering, en eindelijk eene derde voorloopige positie te Menindjoe, aan den oostelijken oever van het meer, vlak tegenover Passer-Satoe. Menindjoe wordt door de geneesheeren, wegens zijn koel en gezond klimaat, tot herstel van zieken bijzonder aangeprezen.

TIENKOTTA'S (HET MEER-DER-), meer in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Sumatra*, gouv. *Sumatra's-Westkust*, ads. res. *Padang*.

Dit meer is van groote uitgestrektheid en aanzienlijke diepte, en heeft eene zeer schilderachtige ligging. Op zekeren afstand door bergen, welke ruim 620 ell. hooger zijn, omringd, is het meer in de nabijheid door eenen bergrug omzoomd, die deels met bosch bedekt en digt begroeid is, en deels eenen naakten rotswand vertoont, terwijl hier en daar een dorp is gelegen, dat een heerlijk uitzigt over het meer heeft. Dit meer, 200 ell. boven de oppervlakte der zee gelegen, omvat eenige eilandjes en rotsklompen, en wordt door menigvuldige beken en spranken gevoed, doch heeft ten Westen slechts eene uitwatering, langs de Autokan, welke schuimend en bruisend naar de vlakke spoedt, en zich bij Tiko in zee werpt.

TIEN-MORGEN, pold. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie **WINKELSCHÉ-POLDER (DE KLEINE-)**.

TIENRAY, ook **TIENRAAD**, d. in *Oppe-Gelder*, prov. *Limburg*, arr. en 7 u. N. van *Roormond*, kant. en 1 u. N. van *Horst*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Heerlo*.

Men telt er 10 h. en 60 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en de veeteelt.

De inw., die er allen R. K. zijn, behooren tot de par. van *Swolgen*, welke hier eene kapel heeft, aan de *H. Moeder Gods* toegewijd, waarin de dienst door den Pastoor van Swolgen verrigt wordt. Deze kapel is van een koepeltorentje voorzien.

Men heeft in dit d. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Meerlo* en te *Swolgen*.

De kermis valt in veertien dagen na den laatsten Zondag van September.

TIENSLOOT (DE) of *DE TIENSLOOT*, water, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, loopende O. van *Uitwellingerga*, tusschen de *Geeuw* en de *Dolte*.

TIENT, geb. in het *Land-van-Ravestein*, prov. *Noord-Brabant*, *Eerste* distr., arr. en 6 u. O. van 's *Hertogenbosch*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. Z. W. van *Grave*, gem. *Zéeland*.

TIENVIERTTEL, pold. in den *Crimpenrewaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Gouda*, gem. *Gouderak*; palende N. W. aan den *IJssel*, N. O. aan den pold. *Kattendijksblok*, Z. O. aan den pold. *Wellepoort*, Z. W. aan den *Nesse-polder*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 69 bund. 3 v. r. 10 v. ell., telt 13 h., waaronder 4 boerderijen, en wordt door eene sluis, op den *IJssel*, van het overvloedige water ontlust. Het land ligt 1.60 ell. onder A. P. Het polderbestuur bestaat uit eenen Schout en drie Waardslieden.

TJEPMA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Idaarderadeel*. Zie *Lafsterk*.

TJEPMA, voorm. buit. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie *JEPMA* (τ).

TJEPPEMA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*. Zie *TEPPENA*.

TJEPPEBUUR, geh., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hennaarderadeel*, arr. en 4 u. N. van *Sneek*, kant. en $3\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Bolsward*, $\frac{1}{2}$ u. N. van *Welsryp*; met 4 h. en 24 inw.

TJERBOA, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie *TJERMAI*.

TIERE, voorm. kloost., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Dantumadeel*. Zie *ONZE-LIEVE-VROUW-TE-BERG*.

TIERES, d. in *Oost-Indië*, op het eil. *Tidor*, een der *Kleine-Sunda-eilanden*, aan de Oostkust, 2 m. N. O. van *Matavay*, 3 m. O. Z. O. van *Serin*.

TJERIBON, Javaansche naam van de resid. *CHEIBON*, in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie *CHEIBON*.

TJERIMAI, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie *TJERMAI*.

TIERISAN, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Nadion*, lands. *Kadoewang*, bezuiden den Oostertop van den berg *Lawoe*.

TJERINGIN, d. en riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie *TJIRISIN*.

TJERITTE, oud d., in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Bantam*, aan de *Straat-Sunda*.

TJERKGAAST (d. i. *Kerkheuvel*), oudtijds *TZERKGAEST*, d., prov. *Friesland*, kw. *Zerenwouden*, griet. *Doniaworatal*, arr. en 3 u. Z. van

Sneek, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. N. ten W. van *de Lemmer*, op eenen zandigen heuvel, aan den rijweg naar Slooten; terwijl de rijweg van de Lemmer naar Sneek dit dorp op de hoogte van het Oude-Wollegaast kruist.

Men telt er in de kom van het d. 22 h. en 130 inw., en met de daartoe behorende buurtjes *Kleine-Gaast* en *Wollegaast*, 33 h. en 220 inw., die meest in landbouw en veeteelt hun bestaan vinden. Rondom de kerk op de hoogte heeft men goed korenland, doch de overige landen zijn laag; men vindt er achttien kleine polders, binnen welke goed weiland is; doch de jaarlijks onderlopende buitenlanden zijn dor en moerassig.

De Herv., die er 200 in getal zijn, behooren tot de gem. *Tjerkgaast-Doniaga-St.-Nicolaasga-Idskenhuisen-en-Legemeer*. De kerk, welke op het midden van den heuvel staat, waarop het d. gebouwd is, was vóór de Reformatie aan den H. Augustinus toegewijd. Die van Slooten stonden destijds voor een gedeelte onder de parochie van dit dorp, welke aan de Kanunniken van St. Pieter te Utrecht 12 postulaatgulden (24 guld.) moesten betalen. De kerk was toen een vrij groot en schoon gebouw, met eenen fraaijen toren, beiden van duifsteen opgetrokken. In het begin der zeventiende eeuw werden beide openlijk geveild, doch de koper moest, volgens een gemaakt bestek, eens nieuwe steenen kerk in de plaats bouwen. Dit is een net en zindelijk gebouw, met een spits torentje, gebouwd in 1759. De windwijzer bevat de letter M., beteekenende, zoo men wil, het woord *Makkum*, dewijl de aannemer aldaar te huis behoord. Er is in deze kerk geen orgel.

De Doopsgez., die er 9 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Joure*. — De R. K., van welke men er 13 aantreft, worden tot de stat. van *St. Nicolaasga* gerekend. — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 35 leerlingen bezocht.

Vroeger had men hier *Solkama-state*, die reeds voor lang verdwenen is. — Onder dit dorp behooren mede de wateren *Hoyte-Brekken*, *Brandmeer* en een gedeelte van het *Slootermeer*.

De Generaal *Cozmoor* had een plan ontworpen, om den *Slaperdijk*, die in de hoogten van *Hemelum* ligt, voorbij Slooten, door dit dorp over *St. Nicolaasga* tot in *Schoterland*, te verlengen, om dus, bij eenen onverhoopten doorbraak der zuidelijke dijken, het verder doordringen des waters te beletten; doch dit is blijven steken, hoewel het buiten twijfel zeer heilzaam zou geweest zijn.

Idsk van Tjerkgaast was een dier Heerschappen uit de Wouden, welke in den vermaarden slag van Slooten, tegen den Saksischen Overste *Fox*, gesneuveld zijn.

TJERKGAAST-DONIAGA-ST.-NICOLAASGA-IDSKENHUIZEN-EN-LEGEMEER, kerk. gem., prov. *Friesland*, klass. van *Heerenveen*, ring van *de Lemmer*.

Men heeft in deze gem. drie kerken, te *Tjerkgaast*; *St. Nicolaasga* en *Idskenhuisen*, en telt er 700 zielen, onder welke ruim 200 Ledematen. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest *GERARDUS CLEYBOKER*, die in het jaar 1603 hier stond, en wellicht reeds in 1599, zoo niet vroeger, herwaarts kwam, en in het jaar 1607 naar *Oosthem* c. a. vertrok.

TJERKSMA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Idiarderadeel*, arr. en $2\frac{1}{2}$ u. Z. van *Leeuwarden*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. O. van *Rauwerd*, $\frac{1}{2}$ u. W. van *Friens*, waartoe zij behoorde.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene boerderij. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 20 bund. 21 v. r., worden in eigendom bezeten door den Heer R. Baron VAN BRUGEL, woonachtig te 's Gravenhage.

TJERKWERD of **KERKWAARD**, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*, arr. en 2½ u. W. ten N. van *Sneek*, kant. en ¼ u. Z. W. van *Bolsward*.

Men telt er met de daartoe behoorende b. Baburen, Emswoude, Buwalda, Rytzeterp, Jousterp en Jonkershuizen, 63 h. en 460 inw., die meest in de veeteelt hun bestaan vinden.

De Herv., die er 310 in getal zijn, behooren tot de gem. *Tjerkwerd-en-Dedgum*, welke hier eene kerk heeft, waarvan de pastorie vóór de Reformatie 100 goudg. (150 guld.) waardig was; ook was er een vikarisschap van 80 goudg. (120 guld.). De Proost van St. Jan te Utrecht trok er 17 schilden (23 guld. 80 cents). Die kerk is een fraai gebouw, doch bijna zonder toren; ook is zij van geen orgel voorzien. Men vindt daarin eene begraafplaats der Heeren van Ameland uit het geslacht VAN CANNINGHA.

De 20 Doopsgez., die er wonen, behooren tot de gem. van *Bolsward*. — De 130 R. K., die men er aantreft, worden tot de stat. van het *Blaauwhuis* gerekend.

De dorpschool wordt gemiddeld dooreen getal van 80 leerlingen bezocht.

Voorheen stonden hier de staten Hoitema en Walta.

TJERKWERD-EN-DEDGUM, kerk. gem., prov. *Friesland*, klass. van *Sneek*, ring van *Workum*.

Deze gem. heeft twee kerken, eene te Tjerkwerd en eene te Dedgum, en telt 320 zielen, onder welke 100 Ledematen. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest JARICHUS NICOLAI, die in het jaar 1589 hier in dienst was en weinige jaren daarna vertrok, waarschijnlijk naar de Joure. Tot in 1617 is Greonterp met *Tjerkwerd* vereenigd geweest, doch toen is Dedgum daarvoor in plaats gekomen, gedurende de dienst van JOHANNES SERAPIUS, daar beroepen in 1614 en overleden in het jaar 1625 of 1626.

TJERKWERDER-POLDER (DE), pold., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*, arr. *Sneek*, kant. *Bolsward*; palende N. aan den Hemdijk, O. aan de trekvaart naar Bolsward, Z. aan den Nieuwepolder, W. aan het land tegen het Parregaaster-meer.

TJERKWERDER-ZIJL (DE), zijl of sluis, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*, Z. W. van Tjerkwerd, in den Hemdijk, ter plaatse, alwaar de trekvaart naar Bolsward dezen door snijdt.

TJERMAI, **TJERIMAI** of **TJERDOA**, ook wel de **BERG-VAN-TJERIBON** of **CHERIBONSCH-BERG** genoemd, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasehe* eil. *Java*, resid. *Cheribon*, 12 of 14 palen van Cheribon op 7° Z. B.

Deze, volgens Dr. JUNGHUN, 3054 ell. hooge, berg is een vulkaan, welks krater als eenen 160 ell. diepen ketel den geheelen top beslaat. Hij hangt, door het gebergte Gebang, met den meer oostelijk gelegen berg Lassarie te zamen. De laatste uitbarsting van dezen berg heeft in 1806 plaats gehad.

Bij de aardbeving, welke zich, van 16 tot 20 November 1847, op het eil. Java heeft doen gevoelen, is aan de noordoostelijke en noordwestelijke helling van den berg TJERMAI op meer dan veertig plaatsen

de grond gespleten, en zijn aldaar scheuren ontstaan van meer dan 50 ellen lengte en van 1 ell. tot 1.25 ell. breedte. Op enkele plaatsen zijn de wegen naar de koffijtuinen gescheurd, zoo dat de toegang daartoe vooreerst volstrekt onmogelijk was. De koffijtuinen zelve, even als de in het gebergte gelegen dorpen, hebben echter niet geleden, met uitzondering van het kleine d. Tjiboeloe. Zie dat woord.

TJERMIEN, eilandje in *Oost-Indië*, aan de Noordwestkust van het eil. *Borneo*, in de *Borneo*, een weinig beneden de stad van dien naam. — Op dit eilandje ligt eene batterij.

TJERMO of **TJAMO**, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, ads. res. *Magelang*, in het *Kliergebergte*.

Den 3 Augustus 1839 werd door de Majors **BAUZA** en **TEN HAVZ** een togt tegen dit dorp, waarin de vijand zich destijds genesteld had, ondernomen. Zij vereenigde, ten dien einde, bunne magt in het dorp *Pingasse* en trokken, met de Jagers en *Alfoeren* aan het hoofd, naar bovengemelde plaats, werwaarts een zeer smalle en verkapte holle weg loopt, bij het uitkomen van welken de voorwacht hare geweren op eenige vlugte mutelingen afschoot, terwijl in het zelfde oogenblik, van achter eenige weinige boomen, eer vrij hevig geweervuur geopend werd en eenige met lansen gewapende mutelingen op de voorwacht losgingen. Deze wacht, hen bevorens niet bespeurd hebbende, en nu met ongeladen buksen staande, geraakte in verwarring en trok zich terug op de Majors **BAUZA** en **TEN HAVZ**, waardoor de stormloopers meer moed kregen en de onzen in den hollen weg eenige passen terug drongen, tot aan eene kleine opening in het defilé; hetgeen, hoezeer door de vijandelijke ruitery reeds bezet, thans door eenige Jagers en *Alfoeren*, aan het hoofd van welke de Majoor **TEN HAVZ** zich bevond, met zoo veel moed werd ingedrongen, dat de vijand spoedig van daar moest wijken, terwijl intusschen de Majoor **BAUZA** de hem gevolgd zijnde mutelingen mede terug wierp, hetgeen de overige insgelijks aan het wijken bragt, die nu door een gedeelte infanterie en kavallerie der vierde colonne bevig vervolgd werden. De onzen hadden bij deze gelegenheid drie dooden en zeven gewonden, onder welke laatsten de Luitenant **RISTVELD**, Kommandant der Jagers, die later aan zijne te **TJAMO** bekome wonden is overleden. De vijand had elf man op het slagveld gelaten en moet onderscheidene gekwetsten hebben gehad.

TJERNE-MEER, meerte, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Utingeradeel*, op de grenzen van *Haskerland*, $\frac{1}{2}$ u. O. van *Terkaple*, door de *Wijde-Geeuw* met de *Terkaplester-poelen* in verbinding staande.

TJEROBAN, reg. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Madion*.

TIERSHOUT, naam, welken wel eens verkeerdelijk gegeven wordt aan het geh. *Donshout*, in de *Meijerij* van 't *Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *Donshout*.

TJESSEERA, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie **TJESSERA**.

TIESSENGRACHT (DE), gracht of sloot in *Vollenhove*, prov. *Overijssel*. Zie **TJESSENGRACHT** (DE).

TJESSENS, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Achterspelen*, arr. en $\frac{1}{2}$ u. O. van *Leeuwarden*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. O. ten N. van *Bergum*, niet ver van *Augustinusga*, waartoe zij behoorde.

TJESSENS, state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *West-Dongeradeel*, arr. en 4 u. N. O. van *Leeuwarden*, kant en $\frac{1}{4}$ u. Z. O. van *Holwerd*, waartoe zij behoort.

Deze state wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door Jonkheer **JONAN SIPPON BARON VAN HARINXMA THON SLOOTEN**, Grietman van *West-Dongeradeel*.

TJESSENS, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Barradeel*, arr. en 4 u. W. van *Leeuwarden*, kant. en 1 u. N. O. van *Harlingen*, 20 min. N. O. van *Wynaldum*, waartoe zij behoorde.

TJESSINGA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuwarderadeel*, arr., kant en 1 u. N. van *Leeuwarden*, 10 min. O. N. O. van *Britsum*, waartoe zij behoorde.

TJESSINGA (GROOT-), voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Barradeel*, arr. en 3 u. W. N. W. van *Leeuwarden*, kant. en bijna 3 u. N. O. van *Harlingen*, even Z. W. van *Minnertsma*, waartoe zij behoorde.

TJESSINGA (KLEIN-), voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Barradeel*, arr. en 3 u. W. N. W. van *Leeuwarden*, kant. en bijna 3 u. N. O. van *Harlingen*, nabij *Minnertsma*, waartoe zij behoorde.

TIESSINGAWEG, weg, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*.

Deze weg begint aan den nieuwen straatweg van *Leeuwarden* naar *Stiens*, $\frac{1}{2}$ u. N. van deze stad bij de herberg de *Bontekoe*, en loopt in eene westelijke rigting, dwars over het *Nieuwland* en de *Zwette*, met hunne takken tot den *Ouden-Slagtedijk* naar *Englum* en *Dijksterhuizen*.

TIETEMA of **TITEMA**, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Gaasterland*, arr. en $5\frac{1}{4}$ u. Z. W. van *Sneek*, kant. en $2\frac{1}{2}$ u. N. W. van de *Lemmer*, 8 min. Z. van *Harick*, waartoe zij behoorde.

Op deze state woonde in 1483 **HANS TITEMA**, met **BAUCK HARINXMA VAN DONIA** zijne vrouw. — Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans weiland.

TJETJERK of **TJITZERK**, in het oud *Friesch* **TJITZERK**, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Tietjerksteradeel*, arr. en $1\frac{1}{2}$ u. O. van *Leeuwarden*, kant. en $1\frac{1}{4}$ u. W. ten N. van *Bergum*, aan de westzijde omgeven door uitgestrekte poelen en plassen, te midden der wateren, die hier van alle kanten zamenvloeiën.

Dit dorp heeft waarschijnlijk zijnen naam ontfangen van een aanzienlijk man, **TITZ** geheeten, die denkelijk de stichter van de kerk geweest is. Vóór het bestaan van den straatweg was het de pleisterplaats der postwagens en andere rijtuigen, die van *Leeuwarden* naar *Groningen* er door reden. Men telt er in de kom van het d. 22 h. en nagenoeg 150 inw., en met de daartoe behoorende b. *Kleine-Geest* 30 h. en ongeveer 180 inw., die meest in landbouw en veeteelt hun bestaan vinden. Het land is er meest laag en tot weilanden geschikt. In het Westen strekken deze tot het *Oud-Deel*. Uit de nabijheid van dit dorp gaat de *Zwarteweg* naar *Leeuwarden*. Men trest er ook onderscheidene eendekooijen aan.

De inw., die er op 2 na allen *Herv.* zijn, behooren tot de gem. van *Saawoude-en-Tietjerk*, die hier mede eene kerk heeft, welke van de buurt afgezonderd, in het midden van een met opgaande boomen beplant kerkhof staat. Zij is in het jaar 1716 gesticht en is een net verkant gebouw, met eenen spitsen toren, doch van geen orgel

voorzien. Boven den ingang van de kerk is op eenen steen uitgehouwen :

*Favente Deo Ter Opt. Max:
Aedes haec Sacra ab Incolis
hujus vici exstructa
Anno Domini
CICIDCCXVI
Hectore Wilhelmo A
Glinstra Territorii
Praetore.*

(d. i. Door de gunst van den Allerhoogste, is dit heilig huis door de bewoners van deze buurt, in het jaar 1716 na Christus geboorte, gesticht, toen HECTOR WILLEM VAN GLINSTRA Grietman dezer grietenij was.)

In de kerk ligt een grafsteen, waarop in het midden het wapen van KINGMA, met aan ieder der vier boeken een medaillon, verbeeldende het eerste het aangezicht eens jongelings, het tweede dat van eenen man van gevorderden leeftijd, het derde van eenen grijsaard, en het vierde een doodshoofd. Rondom staat :

Anno 1645 de 21 Janner sterf Jan va Kingma, gewese Gedeputeerd. Staet va Frislandt out 59 jaar. Op een ander steen is uitgehouwen : Obiit den XXIII Junij CIIIDCCXXXIII Juffrouw Jeska Wilhelmina van Glinstra aetatis LIII en leit alhier begraven.

De 2 Doopsgez., die er wonen, worden tot de gem. van Leeuwarden gerekend. — De dorpschool, die in het jaar 1836 belangrijke verbeteringen heeft ondergaan, wordt gemiddeld door een getal van 35 leerlingen bezocht.

TIETJERKSTERADEEL of TIETZERKSTERADEEL, griet, prov. Friesland, kw. Oostergoo, (1 k. d., 2 m. k., 4 s. d.); palende N. W. aan Ferwerderadeel, N. aan Dantumadeel, O. aan Achtkarspelen, Z. aan Smallingerland, Z. W. aan Idaarderadeel en W. aan Leenwarderadeel.

Deze griet. is van het N. naar het Z. $1\frac{1}{2}$ u. lang en van het W. naar het O. gemiddeld $3\frac{1}{2}$ u. breed. Zij telt de volgende 14 dorpen: Wyns, Oudkerk, Oenkerk, Giekerk, Ryperkerk, Tietjerk, Suawoude, Hardegaryp, Bergum, Bestrum, Oostermeer, Suameer, Garyp en Eernewoude, en bevatte oudtijds drie kloosters, namelijk: Bethlehem onder Oudkerk, Berger-Convant onder Bergum, en Siegerswolde onder Garyp. De hoofdpl. is Bergum, waar ook het grietenijhuis staat.

TIETZERKSTERADEEL beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 17,283 bund. 9 v. r. 46 v. ell., en daaronder 15,975 bund. 17 v. r. 12 v. ell. belastbaar land. Men telt er 1669 h., bewoond wordende door 1708 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 9200 inw., die meest in landbouw, veeteelt en veenderij hun bestaan vinden. Ook heeft men er 1 bierbrouwerij, 3 leerlooijerijen, 3 scheepstimmerwerken, 2 houtzaag-, 1 schors- en 4 korenmolens en 6 eendekooijen.

De landerijen van deze grietenij bestaan voor een groot gedeelte uit lage en waterachtige wei- en hooilanden, benevens vele lage veenen; doch omtrent de Ryd liggen zeer vruchtbare weilanden. Ook heeft men in het Noorden, Oosten en Zuiden, vooral rondom Bergum, vele schoone hooge bosschaadjen en zaailanden. Omtrent Tietjerk, Suawoude, Garyp, Eernewoude enz. is veel goed veenland, doch vooral bij Oostermeer, zijnde de turf, die aldaar gegraven wordt, bekend voor weinig brak en zeer wel brandende; doch deze veenderij is thans ten naasten bij uitgeput.

De Herv., die er 6950 in getal zijn, onder welke ruim 800 Ledematen, maken de volgende gem. uit: Bergum, Garyp-en-Suameer, Bernewoude, Oenkerk-Giekerk-en-Wyns, Oostermeer-en-Bestrum, Ryperkerk-en-Hardegaryp en Suawoude-en-Tietjerk, terwijl Oudkerk vereenigd is met Roodkerk, in Dantumadeel. Deze gem. hebben veertien kerken, welke door acht Predikanten bediend worden; terwijl sedert 1844 op de Bergumerheide, in het Armhuis, door eenen Hulpprediker dienst wordt gedaan.

De Doopsgez., van welke men er 240 aantreft, behooren tot de gem. van Leeuwarden en Feenwoodster-wal. — De 3 Evang. Luth., die er wonen, worden tot de gem. van Leeuwarden gerekend. — De R. K., die er ongeveer 20 in getal zijn, behooren tot de stat. van Warrega.

Er zijn in deze griet. 15 scholen, welke gemiddeld door een getal van ruim 1000 leerlingen bezocht worden.

Vroeger had men hier onderscheidene staten, van welke nog bestaan: Heemstra en Stanja onder Oenkerk. Ook heeft men er de buitens Sjoerda-state en Poelzigt onder Giekerk, en de landhuizen Vijversberg en Toutenburg onder Ryperkerk en de Klinse, onder Oudkerk.

Deze grietenij is met veel wateren doorsneden; zoo heeft men er: het Lange- het Bergumer-, het Lous-, het Oudkerkster-, het Uile-, het Aaltje-Jetses- en het Keetlers-meer, het Ouddeel, het Groote en het Kleine-Zandmeer, de Houtwielen, de Murk, de Groote en de Kleine Wielen, de Ryd, de Zwartebroek, de Wyde Ke, de Lits enz.

Bij den watervloed van Februarij 1825 drong het zoute water in deze griet. tot aan het d. Bernewoude door, terwijl het aldaar en in den omtrek, op den 8 Februarij, 15 palm op het vlakke land stond. Wijders had het voortgedreven binnenwater zich eenen weg gebaad door de dorpen Suawoude, Garyp en Suameer tot den algemeenen rijweg naar Twysel, hebbende tevens aan den westkant van deze grietenij de landen onder Wyns tot aan de noordelijke grensscheiding overstroemd.

Het wapen van TIETJERKSTERADEEL bestaat in een gevierendeeld schild; het eerste deel van keel met een schepnet en een houweel, kruislings over elkander liggende van goud; het tweede van zilver met korenaren van sinopel; het derde mede van zilver met drie boomen van sinopel; het vierde van azuur met eenen posthoorn van goud.

TJETSMA, voorm. state, prov. Friesland, kw. Oostergoo, griet. *Idaarderadeel*. Zie TJESMA.

TIETZERKE, oude naam van het d. TIETJERK, prov. Friesland, kw. Oostergoo, griet. *Tietjerksteradeel*. Zie TIETJERK.

TJEBUKEMEER (HET), meer, prov. Friesland, kw. Zevenwouden, tusschen de griet. *Lemsterland*, *Doniawarstal* en *Schoterland*, dat ten N. met de *Wiel* en de *Uilesprong*, en door de Dijk-sloot en de Nije-Ryn met de *Wester-Sypen*, ten O. en Z. O. door de Broersloot en de Pier-Christiaans-Oostersloot, met de *Kwinder*, ten Z. W. door den Ryn met de *Zuiderzee*, en ten W. door de *Follega-sloot*, met de *Groote-Brekken* in verbinding staat.

Het is het grootste meer van Friesland, dat door zijne vischrigheid aan de bewoners der onliggende dorpen goede kostwinning geeft. Het kan soms geweldig onstuimig zijn, maar wordt weinig bevaaren.

De overlevering wil, dat daar, waar nu dit meer gevonden wordt, in oude tijden veen zonde geweest zijn, hetwelk door zekere vrouw, *Tjuka* genoemd, in brand gestoken en daardoor tot diep in den grond uitgebrand, in zoodanig meer zoude veranderd zijn; terwijl de gedachtenis dezer vrouw in den naam van het meer bewaard is.

TIEUNE, oude naam van de buurs. *Tjokas*, in de ambtmannij *Colmschate*, prov. *Overijssel*. Zie *Tjokas*.

TJEVELI, ond d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Praanger-Regentschappen*, reg. *Bandong*, tusschen den zuidelijken oever van de *Tjimelajoe* en het gebergte.

TIEZELINESKERKE, kerk in *Holland*, welke in het jaar 1126 door *Godenbalus*, den vier en twintigsten Bisschop van Utrecht, is overgedragen aan het kapittel van St. Pieter te Utrecht. Het lijdt geen twijfel of hier word door Holland verstaan het grafschap, gelegen aan den arm van de Waal, die in vorige tijden, zoowel beneden als boven Rotterdam, den toenaam van Helle, en hedendaags van de Merwede heeft. De naam van die kerk is tegenwoordig nergens te vinden, misschien wordt zij in Ridderkerk wedergevonden, omdat de Ridder of Ridder *Ticelin* die gesticht had.

TIFERDANGE, d. in de heerl. *Zolwer*, grooth. *Luxemburg*. Zie *Duterdange*.

TIFFORA, *Tiron* of *Tyron*, eil. in *Oost-Indië*, in den *Molukse-Archipel*, in de *Straat-der-Molukkes*, 50 u. W. van *Gilolo*; op 106° N. B., 134° 47' O. L. — Het is klein en laag en onbewoond.

TIGA, *Pozzor-Tiga*, eil. in *Oost-Indië*, in de *Chinesche-Zee*, aan de Noordwestkust van het *Sundasche eil. Borneo*; op 6° 23' N. B., 130° O. L.

TIGA, *Pozzor-Tiga*, eil. in *Oost-Indië*, in de *Indische-Zee*, aan de Westkust van het *Sundasche eil. Sumatra*, voor de reede van *Padang*. Het is eene der zoogenaamde *Zeven-eilandjes*.

TIGABLA, vuurspuwende berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Borneo*.

TIGABLA-KOTTA'S, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Sumatra*, rijk *Menangkabau*.

Dit distr. is in Februarij 1838, na eenen veldtocht van eenige dagen, tot onderwerping gebragt, waarbij van de eigenlijke militaire magt geen enkele en van de Maleische hulptroepen slechts drie man zijn gesneveld en één gewond.

TIGAON, eil. in *Oost-Indië*, in de *Chinesche-Zee*, aan de Noordwestkust van het *Sundasche eil. Borneo*, 6° 10' N. B., 146° 34' O. L.

TIGARKASSA, land. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Bataria*, in de *Bataviasche-Ommelanden*, in het *Westerkwartier*,

TIGGELT of *Ticbelt*, geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde distr.*, arr. en 2½ u. Z. W. van *Breda*, kant. en 2½ u. Z. W. van *Ginneken*, gem. en ¼ u. W. van *Rijsbergen*; met 71 h. en 390 inw. — Dit geh. was voorheen een achterleen van het Huis van *Breda*.

Bij het leggen van den straatweg van Antwerpen op *Breda* is onder dit geh. een oude altaarsteen gevonden, waarvan men eene afbeelding vindt in het *Geschiedkundig Mengelwerk over de provincie Noord-Brabant bijeengebragt* door G. R. *Hermanus*, D. II, tegenover bl. 279.

TIHOE, baai in *Oost-Indië*, in den *Archipel van St.-Lazarus*, aan de Westkust van het *Ambonsche eil. Boero*; op 3° 44' Z. B. 144° 13' O. L.

TIHOE, berg in *Oost-Indië*, op het *Molukse* eil. *Ambon*, schiereil. *Hiloe* in het Westen. — Van dezen berg stroomen de *Groote-Way-Pia* en de *Kleine-Way-Pia*, in eene zuidelijke rigting af, en aldaar wordt beste batoe-poan gevonden, zijnde eene zachte steen, die de *Ambonsche* vrouwen gaarne eten als zij zwanger zijn.

TIHOELALI, d. in *Oost-Indië*, resid. *Ambon*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, op *Groot-Ceram*, aan de *Zuidkust*, O. van *Kamariën*.

De bevolking, hoewel allen Christenen, staat nog op eenen lagen trap van ontwikkeling; de lust om onderwijs en godsdienstige kennis te erlangen is er zeer flauw, en de domheid der menigte, doet zich in wonderlijke vragen en antwoorden gedurig gevoelen. De Christenen zijn hier aan aanvallen van de nabij wonende *Alfoeren* blootges teld, die nu en dan eenen inwoner, die zich te ver buiten het dorp begeeft, onthoofden. De natuur is hier, zoo als op vele plaatsen der *zuidkust*, mild en welig; de *atanssen* groeijen er in overvloed in het wild. Het geboomte is met *kakatoes* als vervuld.

TIJ, geh. in *Vollenhove*, prov. *Overijssel*, arr. en 7½ u. N. ten W. van *Steenwijk*, gem. *Steenwijkerwold*.

TJIABILAAR, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, ads. res. *Krawang*, aan de *Krawang*.

TJIAGBRAGA, lands. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Raglan*, door de *Solo* bespoeld, met bergen, vruchtbare dalen en 6000 inw.

TJIAGTAN of **TJINOTAN**, eil. in *Oost-Indië*, in de *Straat-van-Sunda*, aan de *Westkust* van het eil. *Java*, in de *Peperbaai*.

TJIAJERA, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, ads. res. *Krawang*.

TJIAKAN (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Batavia*, welke met eene noordelijke rigting in de *Zee-van-Java* uitloopt.

TJIAKKE, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, ads. resid. *Krawang*.

TJIALI (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, welke zich, in het dist. *Mandala*, digt bij het d. *Prigi*, met de *Tjidjaloe* vereenigt.

TJIALLAHUSEN, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*. Zie *TJALLEHUSEN*.

TJIAMARE, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Cheribon*, dist. *Kandang-Hawor*, aan een riv. van den zelden naam.

TJIAMARE (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Cheribon*, welke met eene noordelijke rigting in de *Zee-van-Java* uitloopt.

Beoosten langs deze riv. heeft men van het strand af, tot aan den berg *Tampomas*, niet dan woeste en groote bosschen.

TJIAMAT, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, ads. resid. *Krawang*, land *Paroeke-Moetjang*.

TJIAMBO, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Soekapoera*, dist. *Kadang-Wessie*.

TJIAMBOE, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, ads. res. *Krawang*, distr. *Tjiasam*, in welks nabijheid de *Pamahoean* haren oorsprong neemt.

TJIAMINKA, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Tjanjor*.

TJAMIS, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*. Zie **TJAMIS**.

TJAMPLONG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Madura*.

TJANDJAWAR, **TJANDJAWAR**, **TIANJAWAR** of **ANJAWAR**, geb. en poststation in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, 61 palen O. van Batavia, 306 palen W. van Samarang, 16 palen W. van Tjanjor, O. van den berg Megamendong.

Dese plaats werd den 10 October 1834 geheel onder de aarde bedolven, hebbende vijf menschen en tien paarden daarbij het leven verloren. Dit ongeluk is veroorzaakt door eene massa aarde, steenen en geboomte, welke, losgerukt zijnde, door eene geweldige overstroming van de eerst opgestopte rivier de **TJANDJAWAR**, werd voortgestuwd, de gebouwen van het poststation medesleepte en die als het ware onder de massa deed verdwijnen.

TJANDJAWAR (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, welke, met eene noordelijke rigting, in de *Zee-van-Java* uitloopt.

TJIANDOER, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, ads. res. *Krawang*.

TJIANDRANA (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Celebes*.

TJIANG-GASA, onderdistr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Bantam*, reg. en afd. *Lebak*, distr. *Sadjira*.

TJIANGKOENAN, meer in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Bandong*, distr. *Tjikoemboetan*, ongeveer 2½ paal N. van het meer *Tjikaboeljoetan*.

TJIANI, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Soekapoera*, heerl. *Gadja*, aan de *Kalisondo*.

TJIANKOLON, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*. Zie **TJANKOLON**.

TJIANQUA, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, ads. res. *Krawang*, lands. *Paroeke-Kietjang*.

TJIANSI, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Sumadang*.

TJANTAN (DE) of **DE TJANTING**, riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Buitenzorg*.

Dese riv. heeft haren oorsprong in het land *Sading*, distr. *Parong*, en loopt van het Zuiden naar het Noorden door het distrikt *Parong*. Zij vormt, in het land *Sading*, de watervallen genaamd *Loutar* en *Tji Garnea*, ontvangt vervolgens de wateren van de *Tjitrap* en de *Tjiboen-Boelan*, en vereenigt zich daarna met de *Tjidana*.

TJANTJOE, bosch in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Tagal*.

TJIAO of **CHAU**, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, N. W. van het *Ternataansche eil. Gilolo*.

TJAO (DE GOLF-VAN-), of **DE GOLF-VAN-CHINA**, baai in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, aan de Noordoostkust van het *Ternataansche eil. Gilolo*.

TJIAPE, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*. Zie **TJAPE**.

TJIAPOER (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Buitenzorg*, met eenen prachtige waterval. Zie voorts *SADING OOST*.

TJIAPPA, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Soekapoera*.

TJIAPE, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, res. en reg. *Cheribon*, distr. *Gelang*.

TJIARA (DE), riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche eil. Java*, resid. *Bantam*, met eene zuidoostelijke rigting in de *Oostindische-zee* uitloopende.

TIJARMARUM, ond-Friesche naam van het d. **TJUMMARUM**, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Barradeel*. Zie **TJUMMARUM**.

TIJAROLAN, oud d. in *Oost Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Soekapoera*.

TJIASAM, **TJIASAM** of **TJIASSEN**, dist. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, ads. resid. *Krawang*, in het Oosten der resid.

In dit dist. wordt de Javaansche taal min of meer zuiver gesproken, dewijl zich aldaar, tusschen 1865 en 1868, volkplantingen uit het Oosten van het eiland hebben nedergezet.

TJIASAM (DE), DE **TJIASAM** of DE **TJIASSEN**, riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche eil. Java*, ads. resid. *Krawang*, in het dist. *Tjiasam*.

TJI-ASEM, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*. Zie **TJI-ASIN**.

TJI-ASEM, distr., d. en riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*. Zie **TJIASAM**.

TJI-ASIN of **TJI-ASEM**, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Bezoeki*.

Deze berg is een vulkaan met drie kruinen, welke in het jaar 1796 uitgewoed heeft. Uit dezen berg ontspringt de *Kali-poeteh*.

TJIATERE, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Madura*, rijk *Pamakassan*. — Van daar loopt een zeer goede breede weg, die met kokosboomen beplant is, naar het dorpje *Pamakassan*.

TJIATERE (DE), riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche eil. Madura*. — Zij maakt de grensscheiding tusschen het gebied van *Madura* en dat van *Pamakassan* uit.

TJIATING, plaats in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Kedirie*, lands. *Loedaja*.

TJIAURI, dist. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*. Zie **TJAWI**.

TJIAUW, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Soekapoera*.

TJIBADA, oud. d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Bandong*, tusschen den zuidelijken oever van de *Tjimelajoe* en het gebergte.

TJIBADAK, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Batavia*, 28 palen O. van *Batavia*, 54 palen W. van *Anjer*, aan den grooten postweg.

TJIBADO, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Sumadang*, tusschen de *Tjimanok* en de *Tjipeles*.

TJIBADOS (DE), riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche eil. Java*, resid. *Batavia*, in de *Bataviasche-Ommelanden*.

Deze rivier is, even als de *Sabi* en de *Tjikoening*, den 21 Januarij 1847, ten gevolge van buitengewoon hevige banjers, buiten hare oevers getreden, waardoor op sommige plaatsen van den grooten weg naar *Bantam* van 1½ tot 2 voet water stond. Drie groote bruggen zijn door het water bijna geheel mede gesleept en twee waterleidingen vernield; ook zijn onderscheidene dijken doorgebroken en het omliggende land onder water gezet. Het water is echter kort daarna weggevoerd, en de schade aan het te veld staande gewas is dien ten gevolge niet belangrijk geweest.

TJIBALIGER, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Cheribon*, ads. res. *Indramuijoe*.

TJIBANGOR (DE), riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche eil. Java*, resid. *Bantam*.

Zij daalt van den berg *Poeloessari* af, bevochtigt uitgestrekte rijstvelden en stort zich ten W. in de *Peperbaai*.

TJIBARENOK (DE), riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, welke zij van de resid. *Bantam* scheidt, waarna zij met eene zuidelijke rigting in de *Indische-zee* uitloopt.

TJIBARO, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. en reg. *Cheribon*, distr. *Gebang*.

TJIBAROESA of *TIBAROESSA*, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, ads. res. *Buitenzorg*.

Dit distr. heeft eene oppervlakte van 778 v. palen, en bevat de landen *Nanibo*, *Soemadanga'n*, *Tagalwaroe*, *Tjibaroesa*, *Tjima pak* en *Tjipamingkis*.

TJIBAROESA of *TIBAROESSA*, land in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, ads. res. *Buitenzorg*, distr. *Tjibaroesa*, 11 u. van *Buitenzorg*.

In dit land vindt men de bosschen *Djagra*, *Sako*, *Warogong*, *Ranto-Panjang*, *Bodjong-Mango*, *Tjerindol* en *Tjilodong*.

Deze bosschen hebben ruim 16 palen in omtrek, en bevatten behalve eenig djati, ook rassamala, arak, angriet, kayotallas en rengas, van welke laatste in de bosschen zelden meerendeels houtskool wordt gebrand.

TJIBEAJONG, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, ads. res. *Krawang*, aan de *Krawang*.

TJIBEBBER, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, ads. res. *Krawang*.

TJIBELANG, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, ads., res. *Krawang*, land *Paroeke-Ketjang*.

TJIBENING, distr. en onderdistr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*. Zie *TJIBENING*.

TJIBERI, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Cheribon*.

TJIBEROM, twee distr., een d. en een meer in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*. Zie *TJIBEROM*.

TJIBET (DE), riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche eil. Java*, ads. res. *Buitenzorg*, distr. *Tjibaroesa*.

Deze riv. ontspringt uit den berg *Prahoë*, in het land *Denamba*, neemt eene noordoostelijke rigting aan, maakt de oostelijke grens der ads. res. *Buitenzorg* uit, welke zij van *Krawang* scheidt; vereenigt zich te Tandjong met de *Tjitaroem*, en stort zich met deze, haren noordoostelijken loop vervolgende, in de *Baai-van-Tjilintjing* en voorts in de *Zee-van-Java*. Zij is van hare vereeniging met de *Tjitaroem* voor kleine prauwen of houtvloten bevaarbaar en kan dus, na eerst de velden bespoeld te hebben, tot het vervoeren van de voortbrengselen dienen.

TJIBEUREN (DE), riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche eil. Java*, resid. *Banjamoes*.

TJIBEURUM of *TJIBERUM*, distr. op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Sumadang*.

TJIBEURUM of *TJIBERUM*, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Tjanjor*.

TJIBEKURUM of **TJIBEROM**, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. en 5 palen O. van *Sumadang*, 160 palen O. van *Batavia*, 207 palen W. van *Samarang*, aan den grooten militairen postweg.

TJIBEURUM of **TJIBEROM**, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. en 7 palen W. van *Tjanjor*, 70 palen O. van *Batavia*, 297 palen W. van *Samarang*, aan den grooten militairen postweg.

TJIBEURUM of **TJIBEROM**, meer in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*.

TJIBILIONG, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Bantam*, reg. en afd. *Tjiringin*, in het zuiden van de residentie.

TJIBILIONG, onderdistr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Bantam*, reg. en afd. *Tjiringin*, distr. *Tjibiliong*.

TJIBINGBEN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Cheribon*, reg. *Koeningan*, distr. *Kadoe-Gede*, bij den berg *Tjikawang*.

TJIBINGONG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Sumadang*.

TJIBINING of **TJIBERINA**, onderdistr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid., afd. en distr. *Serang*.

TJIBINOENG, **TJIBINONG** of **TJIBINOONG**, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, ads. resid. *Buitenzorg*.

TJIBINOENG, **TJIBINONG** of **TJIBINOONG**, land in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, ads. res. *Buitenzorg*, distr. *Tjibinoeng*, 28 palen O. van *Batavia*, 11 palen W. van *Buitenzorg*, 339 palen W. van *Samarang*, aan den grooten militairen postweg. — Er is aldaar eene basar of marktplaats.

TJIBINOEWANGEN (DE), riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche eil. Java*, resid. *Bantam*, met eene zuidelijke rigting in de *Indische-zee* uitloopende.

TJIBINONG of **ТЖИНОНОГ**, distr. en land in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*. Zie **ТЖИНОНОГ**.

TJIBIRI, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, res. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Sumadang*, tusschen de *Tjimanoeek* en de *Tjipeles*.

TJIBITONG (DE), riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*.

TJIBLAGON, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Tjanjor*.

TJIBLAGON, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, ads. res. *Krawang*, aan eene tak van de *Krawang*.

TJIBLANG (DE), riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Bandong*, tusschen den zuidelijken oever van de *Tjimilajoe* en het gebergte.

TJIBOAM, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Bantam*. — Het is een der drie dorpen, welke tegenwoordig nog door de *Bedoeis* bewoond worden.

TJIBOAS, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, ads. res. *Krawang*, aan de *Tjiboas*.

TJIBOAS (DE), riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche eil. Java*, ads. res. *Krawang*, die in het Zuiden van deze ads. res., in het gebergte, ontstaat, en, noordwaarts loopende, zich met de *Tjioe* vereenigt.

TJIBOBONG, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Soekapoera*.

TJIBOCQUAMI, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. en reg. *Cheribon*, distr. *Gebang*.

TJIBODAS, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Cheribon*, ads. res. *Indramajoe*, O. van het gebergte.

TJIBODAS, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. en distr. *Bandong*.

Dit d. werd, bij de uitbarsting van den berg *Goentoer*, in den nacht van 14 Junij 1823, door eenen steen- en asch regen geheel bedekt.

TJIBODAS, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Sumadang*.

TJIBODAS, bosch in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, ads. res. *Buitenzorg*, op het land *Tjipamankis*. — Het is rijk aan uitmuntend timmerhout.

TJIBODJONG, geh. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Bantam*, reg. *Serang*, afd., distr. en onderdistr. *Anjer*, tot het d. *Waroe* behoorende.

Bij eene opzwelling van de rivieren, in het jaar 1823, veroorzaakt door de veelvuldige regens, hadden de bewoners van dit geh. ter naauwernood den tijd, om zich door eene overhaaste vlugt te redden.

TJIBOELAN (DE), riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche* eil. *Java*, ads. resid. *Buitenzorg*. — Deze riv. vereenigt zich met de *Tjiloar*, welke zich in de *Tjiliwong* stort.

TJIBOELIGER, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Sumadang*, tusschen de *Tjima-noek* en de *Tjipeles*.

TJIBOELOR, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Cheribon*, in het gebergte *Tjermai*; met 20 huisgezinnen.

In dit dorp is bij eene aardbeving, welke den 16 November 1847 heeft plaats gehad, de grond opengescheurd. De bevolking heeft zich echter bij tijds door de vlugt gered.

TJIBOENIKASSI (DE), ook wel enkel de **TJIBOENI** genaamd, riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche* eil. *Java*, res. *Preanger-Regentschappen*.

Deze riv. ontspringt in het distr. *Djampong-Wetan*, uit eene lagere bergketen, welke het *Breng-breng*-gebergte met het *Kendang*-gebergte vereenigt, en valt met eene zuidelijke rigting in de *Indische-zee*. De **TJIBOENIKASSIE** is bevaarbaar van den mond der kleine rivier *Tjilintjing* tot aan hare uitwatering, eene lengte van twee palen.

TJIBOEROEI, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Tjanjor*.

Dit d. heeft door de uitbarsting van den *Goeloengoeng*, den 8 October 1822, zeer veel geleden. Men zie daaromtrent omstandiger het art. **LABOEWANGAN**.

TJIBOETSJONG-TIFFEROO, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Sumadang*.

TJIBO-GANJING (DE), riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Banjoemas*.

TJIBOLANG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. en 7 palen W. van *Bandong*, 128 palen O. van *Batavia*, 249 palen W. van *Samarang*.

TJIBONGER, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Sumadang*.

TJIBORI, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Sumadang*.

TJIBORORAM, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Soekaperna*, lands. *Pondajang*.

TJIBROKOG (DE), riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche eil. Java*, ads. res. *Buitenzorg*, welke zich met de *Tjikarang* vereenigt.

TJIBRON, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Sumadang*.

TJICEROA of *Tjiczenowa*, land in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, ads. res. en distr. *Buitenzorg*.

TJICEROA, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, ads. res. en distr. *Buitenzorg*, land *Tjiceroa*, 14 palen O. van *Buitenzorg*, 53 palen O. van *Batavia*, 314 palen W. van *Samarang*; aan den grooten militairen postweg.

TJIDADAN, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, ads. res. *Krawang*.

TJIDADOA, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, ads. res. *Krawang*, lands. *Parorka-Ketjang*.

TJIDAHÖEN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Tjanjor*, dist. *Tjidamar*, aan de *Tjidamar*.

TJIDAHÖEN (DE), riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*.

Zij ontspringt uit de *Passir-Ipis*, in het *Tjanjorsche* distr. *Tjidamar*, en valt, na eenen zuidelijken loop van 18 palen, digt bij het d. *Tjidaboën*, omstreeks twee palen van de kust, in de *Tjidamar*.

TJIDAKERI, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Cheribon*.

TJIDAMAR of *Tjidammen*, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Tjanjor*. — Het is bergachtig en weinig bewoond.

TJIDAMAR of *Tjidammen*, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Tjanjor*, distr. *Tjidamar*.

TJIDAMAR (DE), riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*. — Zij ontspringt in het distr. *Tjidamar*, reg. *Tjanjor*, uit den *Passer-Ipis* en valt met eene zuidelijke rigting in de *Indische-zee*. Van het d. *Tjidahoën* tot aan haren mond in zee, over eene lengte van bijna 2 palen, is zij voor kleine praauwen bevaarbaar.

TJIDAMPANG (DE), riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Tjanjor*, dist. *Djampang-Wetan*.

Zij ontspringt aan den voet van den vulkaan *Patoeha*, besproeit op haren zuidwestelijken loop, het grootste gedeelte van het dist. *Djampang-Wetan* en vereenigt zich, 12 palen van de uitwatering der *Tji-boenikassi*, met die rivier.

TJIDANG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Tjanjor*, dist. *Tjidamar*.

TJIDANGHA, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Soekapoerna*.

TJIDANI (DE), riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche eil. Java*, ads. res. *Buitenzorg*.

Zij ontspringt aan den voet van den berg *Pangerango*, in het dist. *Buitenzorg*, loopt van het *Zuidoosten* naar het *Zuidwesten* tot op de plaats, waar de *Tjikanki* zich met haar vereenigt; loopt daarna, van het *Zuiden* naar het *Noorden*, door de distrikten *Buitenzorg* en *Purong*, en vervolgens, in de zelfde rigting, door de *Bataviasche-Ommelanden*.

Na de wateren van onderscheidene kleinere rivieren, als: de Kali-Tjilitrang, de Sapi, de Tjijanra enz. te hebben opgenomen, vervolgt zij haren loop tot Tangerang, neemt dan den naam van de TANGERANG aan, en valt, bij Ontong-Djava, resid. *Batavia*, in de Zee-van-Java.

In den regentijd is zij breed en sterk stroomende. Een gedeelte van haar water loopt door de Moker-vaart westelijk naar Batavia, terwijl hare uitstorting in zee door twee armen plaats vindt. Te Roemping, in het dist. Parong, wordt zij voor prauwen bevaarbaar, doch te Buitenzorg, moeten reeds de vloten of getaks gebruikt worden. Hare diepte en breedte neemt steeds toe tot aan haren uitloop in zee. De getaks of bamboezen vloten kunnen echter niet met producten beladen worden, alzoo de hevige stroom en de rotsachtige bedding, waarvan zeer vele steenklompen door den stroom losgespoeld en medegesleept worden, het vervoeren van goederen zeer gevaarlijk maakt. Er behoort veel bedrevenheid toe, om een vlot tusschen de steenklompen heen langs den snel vlietenden stroom ter bestemde plaats te brengen, en de buitengemeene stoutmoedigheid der inlanders laat zich alleenlijk verklaren door hunne onnavolgbare behendigheid in het zwemmen.

Daar de TJIDANI de hoofdplaats der residentie *Buitenzorg* bespoelt, van waar jaarlijks niet veel moeite en kosten eene aanzienlijke hoeveelheid koffij per as naar Batavia moet worden afgevoerd, zoude deze rivier, indien zij van Buitenzorg af tot aan Rompiug bevaarbaar kon worden gemaakt, het gouvernement zoowel als de eigenaren der landen, in het distrikt Buitenzorg gelegen, tot vervoer der landelijke voortbrengselen naar Batavia tot groot voordeel strekken. Gezet onderzoek en de berigten van alle verstandige Inlanders hebben de onmogelijkheid daarvan bevestigd; de menigte bogten, welke deze rivier in haren loop maakt, de steenen, welke zij medesleept, en die hare bedding bedekken, hare ondiepten op eenige plaatsen in het drooge seizoen, zijn geene geringe hinderpalen; en ware de mogelijkheid daartoe geweest, zoo zoude zij ongetwijfeld in aanmerking gekomen zijn, toen de Gouverneur-Generaal DANKBIL het ontwerp had gevormd om de Slokkan bevaarbaar te maken, waartoe aanmerkelijke kosten gevorderd werden, en hetwelk reeds daarom, en wegens het onzekere van den goeden uitslag, werd gestaakt.

Door het voortzetten en verbeteren van eene bestaande afstapping van deze rivier, die slechts door de landen Kedong-Badak en Tjileboet werd benuttigd, is in het jaar 1836 de berggrug, gelegen tusschen de Tiliwong en de Angkes, welke eene lengte van omtrent 10 uren gaans beslaat, voor de natte rijstkultuur geschikt gemaakt.

TJIDANJANA, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. Java, res. Cheribon, afd. res. *Indramajoe*.

TJIDANARA, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. Java, resid. en reg. Cheribon, distr. *Gebang*.

TIJD-EN-VLIJT, landg. op de *Oer-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw., arr. en 11 u. N. van *Arnhem*, kant en 1½ u. O. Z. O. van *Elburg*, gem. en ½ u. Z. O. van *Oldebroek*, aan de zuidzijde van den straatweg langs de *Zuiderzee*, tegenover den *Ekelboom*.

Dit landg. beslaat eene oppervlakte van 39 bund. 49 v. r., en wordt in eigendom bezeten door den Heer *FRANS THOMAS ENGELSBURG*, woonachtig op het huis *Oldhorst*, te *Oldebroek*.

TJIDERA, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. Java, resid. *Bataria*, afd. *Bataviasche-Ommelanden*.

TJIDJAJANTI (DE), riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, welke in de *Tjimandiri* uitloopt.

TJIDJALOE (DE), riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*.

Zij ontspringt uit het *Kendang-gebergte*, in het distr. *Mandala*, reg. *Sumadang*, en vereenigt zich, na dat distr. ter lengte van 11 palen zuidwaarts doorsneden te hebben, digt bij het dorp *Prigi*, met de *Tjidoelang* en de *Tjiali*.

TJIDJEDIL, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. en 4 palen W. van *Tjanjor*, dist. en 3 palen O. van *Tjibeurnum*, 73 palen O. van *Batavia*, 204 palen W. van *Samarang*.

TJIDIENKLOT (DE), riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche eil. Java*, resid. *Cheribon*, dist. *Gebang*.

Deze riv. werd, door het instorten van een gedeelte van den berg *Lawoer*, den 27 Februarij 1817, ten eenenmaal opgedroogd.

TJIDINGWAARD, landg. in de *Neder-Betuwe*, prov. *Gelderland*. Zie *TREDINGWEERD*.

TJIDJOELANG, dist. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Sumadang*.

TJIDJOELANG (DE), riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*.

Zij ontspringt uit het gebergte *Kendang*, in het *Sumadangsche* distr. *Mandala* en neemt bij het d. *Prigi* de *Tjidjaloe* en de *Tjiali* op, en kan van daar af tot haren mond, eene lengte van 1½ paal, met praauwen worden bevaaren.

TJIDJOERIK, land in *Oost-Indië*, in het *Sundasche eil. Java*, ads. res. en distr. *Buitensorg*.

TJIDLONG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, ads. res. *Krawang*.

TJIDODAS, ond d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Cheribon*, ads. res. *Indramatjoe*, aan den westelijken oever der *Indramatjoe*.

TJIDOEKAN (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*.

TJIDOEEM, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Bandong*, distr. *Ronga*, 4½ paal N. van *Patoeha*.

TJIDOENAN (DE), riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche eil. Java*, resid. *Djapara*.

TJIDOERIAN (DE), de *TJIKANDI* of de *TJIKANA*, riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche eil. Java*.

Zij ontspringt in de resid. *Preanger-Regentschappen*; maakt de tegenwoordige grenscheiding tusschen de residentien *Bantam* en *Batavia* uit, loopt voorts, met eene noordwestelijke rigting door het distr. *Tjikandi*, resid. *Bantam*, waar zij ook wel de *TJIKANDI*, d. i. *SUKRAWATER*, genoemd wordt, en stort zich te *Tanara* aan het noorderstrand in zee, en is tot aan den basar *Mauk*, vijf of zes mijlen van hare monding voor vrij groote praauwen bevaarbaar. Zij kroukelt langs *Mayak*, *Trogon*, *Sampoeran*, *Grobogan*, waar zij zich met de *Tjibeurnum* vereenigt, *Madja*, *Konam*, *Nangkop*, *Tjipinang*, *Tjikandi*, *Songong*, *Patrasana*, *Renget*, *Tjakong*, *Bendoeng* en *Lampoejong*. Zij is door een kanaal, *Tirtajassa* genaamd, met de *Tjidoelang* vereenigd. Door een gewelf van loof wordt deze riv. overschaduw, en wanneer men haar bevaart, wordt het oog door heerlijke

landgezigten verrast. Bij den avond wordt de vaart echter zeer moeilijk, door de menigvuldige boomen, die, bij zware overstromingen, van boven medegesleept worden en zich overal vastzetten. In den regentijd is zij ook nauwelijks over te komen.

TJIDOLOK (DE), riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Tangeran*, dist. *Djampang-Wetan*.

Zij ontspringt ten W. van de *Tjiboenikassi*, uit den berg *Bintang*, en valt, na eenen zuidelijken loop van 10 palen, nabij het d. *Tjimapar*, 7 palen van de uitwatering der *Tjiboenikassi*, in deze laatste rivier.

TJIDROKASO (DE), riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, welke met eene zuidelijke rigting in de *Indische-zee* valt.

TIJEMARUM, oud Friesche naam van het d. *TJUMMARUM*, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Barradeel*. Zie *TJUMMARUM*.

TIJENRAAN of *TIJERAAN*, buurs. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 5½ u. N. O. van *Deventer*, kant., gem. en 5 min. N. O. van *Raalte*; met 237 h. en ruim 1400 inw.

Er was hier vroeger eene havez., het *Jonge-Raan*. Zie *RAAN* (Het Jonge-).

TJI-ERANG (DE), riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche eil. Java*, ads. res. *Buitenzorg*, die zich met de *Tjilingsi* vereenigt.

TIJETZERCK, oud Friesche naam van het d. *TJETZERK*, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Tietjerksteradeel*. Zie *TJETZERK*.

TJIFERO, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Sumadang*.

TIJFJESSLOOT (DE), naam, onder welken de *TIJSSENSGRACHT* in *Vollenhove*, prov. *Overijssel*, op sommige kaarten voorkomt. Zie *TIJSSENSGRACHT*.

TJIFORE, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*. Zie *TIFORA*.

TJIGANDAN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Soekapoera*.

TJIGAPIT, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Cheribon*, ads. res. *Indramajoe*.

TJIGATOE, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Soerakarta*. Zie voorts *KAPPICOLLA*.

TJIGEMAK, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Cheribon*, reg. *Koeningan*, distr. *Kadoe-gede*. Door het insakken en afrollen van den berg *Tjikawong*, in April 1842, heeft dit d. veel geleden.

TJIGENTEL, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Soekapoera*, lands. *Pandajang*.

TJIGENTOES, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Batavia*, afd. *Bataviasche-Ommelanden*.

TIGENTONG (DE), riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, welke zich in de *Tjmandiri* ontlust.

TIJGERS-EILANDEN (DE), groep eil. en droogten in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Flores*, Z. van de *Baai-van-Boni*.

Zij zijn wel 20 in getal en liggen over eene oppervlakte van wel 15 of 16 mijlen, meest N. ten W. en Z. ten O. Drie daarvan, welke meer zuidelijk liggen, worden daarom de *Zuidelijke-Tijgers-eilanden* genoemd. Zie het volgende art. Rondom alle deze eilanden treft men vele riflen aan.

TIJGERS-EILANDEN (DE ZUIDELIJKE-), drie eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Flores*, Z. van de *Baai-van-Boni*.

Het zĳn de meest zuidelijke der Tijgerseilanden, en liggen meest N. W. en Z. O. gestrekt.

TIJGERSHOL, verl. houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Casiminakreek*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de hoofdstad Gouverneurslust, benedenwaarts aan de verl. houtgr. Onobo; 107½ akk. groot.

TJIGOEGER, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, ads. res. *Soekapoera*.

TJIGOEGER (DE), riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche eil. Java*, ads. res. *Buitenzorg*, welke zich met de *Tjikarang* vereenigt.

TJIGOENOENG (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Buitenzorg*, welke zich met de *Tjikarang* vereenigt.

TJIGONTER, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, ads. res. *Krawang*, lands. *Paroeka-Moetjang*.

TJIHANG-KOEWAN, meer in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Soemadang*, dist. *Tjikoemboelan*.

TJIHEEA, dist. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Bandong*.

TJIHEULANG, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Tjanjor*.

TJIHOE, bosch in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, ads. res. *Buitenzorg*, op het land *Tjipamingkis*.

TJIHOEIM (DE), riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche eil. Java*, ads. res. *Buitenzorg*, welke zich met de *Tjikarang* vereenigt.

TJIHOK, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Batavia*, tusschen de *Tjarap* en de *Tjikon*.

TJIJANGO (DE) of de *TJITJE*, riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche eil. Java*, ads. res. *Buitenzorg*, die zich met de *Tjilingsi* vereenigt.

TJIJANRA (DE), riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche eil. Java*, resid. *Batavia*, in de *Tjidani* uitloopende.

TJIJERA, *TJESERA* of *TJESERA*, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, ads. res. *Krawang*.

TJILENKING, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*. Zie *TJILIERTJING*.

TJIJINGTAN, eil. in *Oost-Indië*, in *Straat-Sunda*. Zie *TJIAGTAN*.

TJINKO, baai en d. in *Oost-Indië*, in de *Indische-zee*. Zie *TJINKO*.

TJIOEKSA, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, res. en reg. *Cheribon*, dist. *Gebong*.

TJIOYONG (DE), riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche eil. Java*, ads. res. *Buitenzorg*. — Zij vereenigt zich met de *Tjikias*.

TJIJONSI, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Soekapoera*. Zie voorts *KAPPIGOLLA*.

TJIKAABOR, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Sumadang*.

TJIKABOEYOETAN, meer in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Bandong*, dist. *Timbangantang*, omtrent $\frac{1}{4}$ paal N. van het meer *Bagendit*.

TJIKABOELOEANG, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Sumadang*, 1 mijl O. van *Manal*.

TJIKABONG, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, ads. res. *Krawang*, distr. *Pamanoekan*.

TJIKADOE, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Sumadang*.

TJIKADOE, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Tagal*, reg. *Pamalong*, distr. *Boengas*.

Den 11 December 1846 had er in de nabijheid van dit dorp eene aardstorting van den bergrug Geger-Riwet plaats, waarbij twee personen, die zich in een aan den voet van dien bergrug geplaatst wachthuisje bevonden, door de nederstortende aarde overdekt werden en het leven verloren.

TJIKADOE, land in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, ads. res. *Buitenzorg*, distr. *Djasinga*.

TJIKAHA (DE), riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche eil. Java*. Zie *TJIDOERIAN* (DE).

TJIKAI (DE), riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche eil. Java*, welke boven Batengonbang in de *Bakassie* valt.

TJIKAINANG (DE), riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, welke uit den berg *Tjikoray*, in het *Limbangsche* distr. *Butoewangie* ontspringt.

Zij wordt van het dorp *Kantjara*, tot aan hare uitwatering, eene lengte van 2 palen, met kleine prauwen bevaaren.

TJIKALINTOE, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, ads. res. *Buitenzorg*, distr. *Djasinga*, aan eenen tak van de *Krawang*.

TJIKALINTOE, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Bandong*.

TJIKALOEMPANG (DE), vroeger naar het inlandsche meer de *Dakoe* genaamd, riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche eil. Java*, resid. *Bantam*.

Ten gevolge van eene instorting der bergen *Djaloe* en *Djong-Djing*, werd deze rivier in 1823 in haren loop gestuit.

TJIKALONG, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Tjanjor*.

TJIKALONG, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Soekapoera*. Zie voorts op *KAWOEGAN*.

TJIKAMAH, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, ads. res. *Buitenzorg*. — In dit d. is, van gouvernementswege, eene paardenstoeterij opgericht.

TJIKAMBO, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Soekapoera*.

TJIKANDANG, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Tjanjor*.

TJIKANDANG, plaats in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Tjanjor*, distr. *Tjikandang*; met eene oliëfabriek.

TJIKANDANG (DE), riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche eil. Java*, res. *Preanger-Regentschappen*.

Deze riv. heeft haren oorsprong aan den voet van den berg *Papandayang* in het distr. *Kendang-wessi*, en valt met eene zuidelijke rigting in de *Indische-zee*. Zij is ten eenenmale onbevaarbaar.

TJIKANDI, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Bantam*, reg. *Serang*.

Het bestaat uit de onderdistrikten *Ragas*, *Ondarandeer* en *Tjikandi*.

TJIKANDI, onderdistr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Bantam*, reg. *Serang*, distr. *Tjikandi*.

TJIKANDI, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Bantam*, distr. en onderdistr. *Tjikandi*, aan de *Tjidoerian*, die hier *Tjikandi* of *Suikerwater* heet, waarschijnlijk naar de suikerfabrieken

die reeds lang, voor dat de Europeërs hier hunne werklieden invoerden, moeten bestaan hebben. Om over de rivier te komen, maakt men gebruik van een vlot. De suikerfabrieken der alhier wonende landeigenaars, breiden zich meer en meer uit en geven veel levendigheid aan deze plaats.

TJIKANDI (DE), riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche eil. Java*. Zie **TJIDOBRIAN (DE)**.

TJIKANDI-LELIER, land in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Bantam*, reg. *Serang*, distr. en onderdistr. *Tjikandi*.

Door de hevige regenbuijen, welke den 25 en 26 December 1846 gevallen zijn, is het water van de Ondarandeer over de dijken van dit land gestroomd, en heeft niet alleen aan de waterkeeringen belangrijke schade toegebracht, maar ook in dat gedeelte van dit land, hetwelk aan het Ponthangsche grenst, het pas aangeplante rijstgewas vernield.

TJIKANDI-ODDIEK, land in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Bantam*, reg. *Serang*, distr. en onderdistr. *Tjikandi*.

TJIKANIKI (DE), riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche eil. Java*, ads. resid. *Buitenzorg*.

Zij ontspringt uit den berg *Minir*, op het land *Sading*, distr. *Parang*; loopt van het Z. W. naar het N. O. door dit distr. en vereenigt zich, na de wateren van de *Tjiloar* en de *Tjisading* te hebben opgenomen, met de *Tjidani*.

TJIKANJONG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Praanger-Regentschappen*, reg. *Soekapoera*.

TJIKANKOESE, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Cheribon*.

TJIKANKOK, oud. d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Bantam*.

TJIKANPI, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, ads. res. *Buitenzorg*.

TJIKAO, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, ads. res. *Krawang*.

Den 20 September 1835 werden de pakhuizen en verdere gebouwen alhier in groot gevaar gebracht van gezamenlijk eene prooi der vlammen te worden, doordien er in de, aan de oversijde der *Tjitaroom* gelegene, bosschen, door een onbekend toeval, brand ontstond, welke zoo hevig toenam, dat alle de boomen op eene uitgestrektheid gronds van ongeveer zes palen, ten gevolge van de buitengewone droogte, binnen korten tijd tot houtskool verteerd werden. Alleen aan de op dat tijdstip ter alwering van dat onheil gunstige rigting van den vrij hevig wind was het toe te schrijven, dat **Tjikao**, met zijne rijkgeladene koffijpakhuizen, voor volslagen ondergang bewaard bleef.

TJIKAPONDONG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Praanger-Regentschappen*, reg. *Bandong*, op het land *Tedjong-Brom*.

TJIKARANG, land in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Batavia*, in de *Bataviasche-Ommelanden*, in het *Oosterkwartier*.

Op dit land, liggen uitgestrekte streken gronds, door gebrek aan de noodige handen ter bearbeiding, geheel onbebouwd en is de bevolking dan ook zeer gering.

TJIKARANG (DE), riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche eil. Java*, resid. *Buitenzorg*.

Zij ontspringt uit den berg *Goenong-Karang*, op het land *Klappa-Noengal*, en loopt van het Zuiden naar het Noorden door het distrikt *Tjbaroesa*.

TJIKASO, dist. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Cheribon*.

TJIKASO, onderafd. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Cheribon*, dist. *Tjikaso*.

TJIKASO, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Cheribon*, dist. en onderafd. *Tjikaso*.

TJIKASO (DE), riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche eil. Java*, resid. *Cheribon*. — Deze riv. is tot zeer ver voor groote prauwen bevaarbaar.

TJIKASPA, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, ads. res. *Krawang*.

TJIKASSO, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Sumadang*, tusschen de *Tjimanok* en de *Tjipelis*.

TJIKASSO (DE), riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*.

Deze riv. ontspringt uit het gebergte *Kadigan*, op de scheiding tusschen de distrikten *Djampang-Koelon* en *Djampang-Wetan*. De **TJIKASSO** begint eerst op eenen paal afstands van haren mond bevaarbaar te worden.

TJIKASSOE, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Cheribon*, 1 mijl van *Kali-Tanjong*.

TJIKATA-BAJANG, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Sumadang*, Zuid van de *Indramajoe*.

TJIKAUDJOENGAN (DE), riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, welke met eene zuidelijke rigting in de *Indische-zee* valt.

TJIKAWAWI, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Soekapoera*.

TJIKAWOEN (DE), riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche eil. Java*, resid. *Banjoemas*, welke in het gebergte *Pagong-Gegger* ontspringt en in eene westelijke rigting voortstroomt tot waar zij, beneden het d. *Madoera*, in de *Tjitandoei* valt.

TJIKAWONG, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Cheribon*, distr. *Kadoe-Gede*.

Deze berg is, den 19 April 1842, op wel honderd plaatsen ingezakt en asgerold. De ingezakte gronden zijn herschapen in moerassen en uit onderscheidene daarvan zijn wellen ontstaan, die een witachtig water opgeven.

TJIKELLING, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Bandong*.

TJIKEMBOELAN, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*. Zie **TJIKEMBOELAN**.

TJIKENLOEDOK of **TJIKERLOEDOK**, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, ads. res. *Krawang*.

TJIKERANG, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, ads. res. *Krawang*.

TJIKERI, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Soekapoera*.

TJIKERLOEDOK, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*. Zie **TJIKERLOEDOK**.

TJIKETJOEK, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Tjanjor*.

TJIKIAS, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Tjanjor*, distr. *Tjikondan*.

TJIKIAS (DE), riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Buitenzorg*, distr. *Tjibaroesa*.

Zij ontspringt uit den berg *Wangun*, aan den voet van den *Megamendung* en loopt van het Zuiden naar het Noorden door het distrikt *Tjibinong*. De *Tjilidoek* en de *Tjijoijong* vereenigen zich met de *TJIKIAS*. De *Slokkan* ontvangt ook een gedeelte van zijn water uit deze rivier.

TJIKIKOE, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Batavia*, aan den oostelijken oever van de *Tangerang*.

TJIKILOE, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. en 9 palen O. van *Djapara*, ads. res., reg. en 20 palen W. van *Djawana*, 406 palen O. van *Batavia*, 50 palen W. van *Samarang*, op den grooten militairen postweg.

TJIKLAPO, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, ads. res. *Krawang*, distr. *Pamanoe kang*.

TJIKLAPPAN, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, res. *Cheribon*, ads. res. *Indramajoe*.

TJIKOEBANG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, 29 palen O. van *Tjanjor*, 106 palen O. van *Batavia*, 291 palen W. van *Samarang*, aan den grooten militairen postweg.

TJIKOEKAN, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, res. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Tjanjor*, distr. *Tjikondan*.

TJIKOEMBOELAN, *TJIKOMBOELAN* of *TJIKEMBOELAN*, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, res. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Sumadang*.

TJIKOEMBOELAN, *TJIKOMBOELAN* of *TJIKEMBOELAN*, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Sumadang*, distr. *Tjikoemboelan*, aan de *Tjikoemboelan*, 2½ paal van hare monding.

TJIKOEMBOELAN (DE), DE *TJIKOMBOELAN* of DE *TJIKEMBOELAN*, riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*.

Deze rivier ontspringt uit het *Kendang-gebergte* tusschen de distrikten *Kawassan* en *Tjikoemboelan* in het regentschap *Sumadang*. Zij is van haren mond af bevaarbaar tot aan den mond der *Tjimangoe*, 1½ paal, en tijdens den vloed tot aan het d. *Tjikoemboelan*, 2½ paal.

TJIKOEMBOELANG, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Bandong*.

TJIKOENDOEL (DE), riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche* eil. *Java*. Zie *TJIKONDOEL (DE)*.

TJIKOENING (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, res. *Batavia*, in de *Bataviasche-Ommelanden*.

Deze riv. is te gelijk met de *Sabi* en de *Tjibados*, den 21 Januarij 1847, buiten hare oevers getreden. Zie over de gevolgen daarvan het art. *Tjibados*.

TJIKOEPADIE, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Bandong*, tusschen den zuidelijken oever van de *Tjimalayoe* en het gebergte.

TJIKOIJJA, land in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Batavia*, in de *Bataviasche-Ommelanden*, in het *Zuiderkwartier*.

TJIKOKOB, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Batavia*, in de *Bataviasche-Ommelanden*, aan den oostelijken oever van de *Tangerang*.

TJIKOKOL, land in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Buitenzorg*, distr. *Parong*.

TJIKOLE'AN of **TJIKOLIANG**, land in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Buitenzorg*, distr. *Parong*.

TJIKOLLEH, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*. Zie **TJIKALONG**.

TJIKOMBOELAN, distr., d. en riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*. Zie **TJIKOENBOELAN**.

TJIKOMPAY, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, ads. res. *Krawang*.

TJIKON (DE), riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche eil. Java*, resid. *Batavia*.

TJIKONDANG, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Tjanjor*.

TJIKONDANG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Tjanjor*, distr. *Tjikondang*.

Dit dorp was in het begin der vorige eeuw, met de dorpen *Siange*, *Regermetjang*, *Hadomorang*, *Pondajang*, *Nanari*, *Tjimanara* en *Lomilaleh*, 1100 huisgezinnen sterk.

TJIKONDOEL (DE) of **DE TJIKONDOEL**, riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche eil. Java*, die in de resid. *Preanger-Regentschappen* ontspringt.

Op eene hoogte van 2040 ell. is zij reeds eene rivier. Zij verrijkt zich hier met drie warme bronnen, die, uit den rotswand te voorschijn komende, zich vereenigen en eenen fraaijen waterval vormen. 1800 voet lager heeft de **TJIKONDOEL**, aan het einde der *Rawa-Tjibeureum*, twee bij uitstek schilderachtige watervallen. Vervolgens komt zij in de residentie *Buitenzorg*, en reeds tot eene niet onbelangrijke rivier aangezwollen, stort zij langs eenen rotswand in twee waterzuilen neder, waarvan de oostelijke, 6 ell. breed en 25 ell. hoog, reeds menigen rotsklomp in de diepte heeft medegevoerd; de andere valt 50 ell. diep in een uitgehold rotsbekken en werpt dikke wolken van stofregen in het rond.

TJIKONIR (DE), riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Tjanjor*.

Zij neemt haren oorsprong in het gebergte *Galongang* en stort zich met drie watervallen in eene kleine kom uit, die boven de vlakke, op omtrent een derde van de hoogte van den berg ligt.

TJIKONG, meer in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Celebes*.

TJIKORAY, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, op de scheiding tusschen de *Lombangansche* distrikten *Panembong*, *Baloëboer*, *Tradjoe* en *Banjoewangie*, ongeveer 12 palen zuidwaarts van *Garooth*.

TJIKRAMAS, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, op de scheiding tusschen de *Sumadangsche* distrikten *Baloëboer* en *Depok*, ongeveer 8½ paal noordwestwaarts van *Sumadang*.

TJIKRAMAS, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, 68 palen O. van *Tjanjor*, 145 palen O. van *Batavia*, 222 palen W. van *Samarang*, aan den groote militairen postweg.

TJIKROE, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, 63 palen O. van *Tjanjor*, 140 palen O.

van Batavia , 227 palen W. van Samarang , aan den groote militairen postweg.

TIJL of **TIKL** , b. in *Hunsingo* , prov. *Groningen* , arr. en 4½ u. N. W. van *Appingedam* , kant. en 1½ u. N. ten O. van *Winsum* , gem. en ¼ u. N. van *Baflo* , nabij den *Andel* , waartoe zij behoort.

TJILABOE , d. in *Oost-Indië* , op het *Sundasche eil. Java* , resid. *Cheribon*.

TJILAGON , d. in *Oost-Indië* , op het *Sundasche eil. Java* , resid. *Bantam*.

TJILAKAN , oud d. in *Oost-Indië* , op het *Sundasche eil. Java* , ads. res. *Krawang*.

TJILAKI (DE) , riv. in *Oost-Indië* , in het *Sundasche eil. Java* , resid. *Preanger-Regentschappen* , welke met eene zuidelijke rigting in de *Indische-zee* valt.

TJILAKTI , d. in *Oost-Indië* , op het *Sundasche eil. Java* , resid. *Preanger-Regentschappen* , reg. *Tjunjor* , distr. *Tjildamar*.

TJILALI , d. in *Oost-Indië* , op het *Sundasche eil. Java* , resid. *Preanger-Regentschappen* , reg. *Soekapoera* , heerl. *Gadja* , aan de *Kali-Sonder*.

TJILAMARANG (DE) , riv. in *Oost-Indië* , in het *Sundasche eil. Java* , resid. *Bantam* , welke met eene zuidelijke rigting in de *Indische-zee* uitloopt.

Deze riv. is ter vruchtbaarmaking van de landstreek van onberekenbaar veel nut , maar is , doordien men er in de drooge of oostmoesson meer klippen dan water ziet , veelal onbevaarbaar , vooral aan haren mond , waar de geweldige branding van de Zuidzee zulks mede belemmert , terwijl in alle gevallen de praauwen slechts drie mijlen die rivier kunnen opwerken.

TJILAME , oud d. in *Oost-Indië* , op het *Sundasche eil. Java* , ads. res. *Krawang* , distr. *Pamanoekang*.

TJILAMELING , berg in *Oost Indië* , op het *Sundasche eil. Java* , resid. *Madion* , lands. *Panaraga*.

TJILAMLA , oud. d. in *Oost-Indië* , op het *Sundasche eil. Java* , ads. res. *Krawang*.

TJILAMUES , oud d. in *Oost-Indië* , op het *Sundasche eil. Java* , res. *Preanger-Regentschappen* , reg. *Soekapoera*. Zie voorts op *KAWONGAN*.

TJILANDOK , oud d. in *Oost-Indië* , op het *Sundasche eil. Java* , ads. res. *Krawang*.

TJILANG (DE) , riv. in *Oost-Indië* , in het *Sundasche eil. Java* , resid. *Preanger-Regentschappen*.

TJILANGJIAN (DE) , riv. in *Oost-Indië* , in het *Sundasche eil. Java*. Zie *SOENGJ-TJILANGJIAN*.

TJILANGKAHAN (DE) , riv. in *Oost-Indië* , in het *Sundasche eil. Java* , res. *Bantam* , met eene zuidelijke rigting in de *Indische-zee* uitlopende.

Zij is , uithoofde van de menigvuldige klippen , die men er , vooral aan haren mond , in aantreft ter bevordering van het binnenlandsche verkeer geheel ondienstig , maar daarentegen ter vruchtbaarmaking van de landstreek zeer nuttig.

TJILANGKAP , land in *Oost-Indië* , op het *Sundasche eil. Java* , res. *Buitenzorg* , distr. *Tjibinong*.

TJILANGKAP , d. in *Oost-Indië* , op het *Sundasche eil. Java* , ads. res. *Krawang* , 6 palen van *Poerwakarta*.

TJILANGLA (DE), riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*.

Deze riv. ontspringt uit den berg *Simpay*, op de scheiding tusschen de distr. *Batoewangie* en *Toadjoe* in het reg. *Limbangan*, en valt met eene zuidelijke rigting in de *Indische-zee*. Zij is bevaarbaar tot aan haren mond $1\frac{1}{2}$ paal afstand. In het overig gedeelte van haren loop kan men zich alleen op de kedoengs of diepten van prauwen bedienen.

TJILANGTAK, land in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, res. *Buitenzorg*, distr. *Tjibanong*.

TJILARANGAN (DE), riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche* eil. *Java*, res. *Bantam*, met eene zuidelijke rigting in de *Indische-zee* uitlopende.

Zij is ter vruchtbaarmaking van de landstreek van onberekenbaar veel nut, maar ter bevordering voor het binnenlandsch vervoer geheel ondienstig, daar zij in den droogen of Oostmoesson meer klippen dan water vertoont.

TJILATJAP, reg. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Banjoemas*, aan het zeestrand. Het bevat vier distrikten.

TJILATJAP, vl. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Banjoemas*, reg. *Tjilatjap*, op de zuidkust aan de Baai-van-Tjilatjap, met eene uitmuntende haven, welke gelegenheid aanbiedt tot afschepping der voortbrengselen van de omliggende zuidelijke strand-residentien. Eene grot tegenover *Tjilatjap*, die in het jaar 1847 eerst ontdekt is, levert als zij inwendig verlicht is, met hare rijke en naar albast gelijkende stalachmiten en stalactiten een zeer schoon en grootsch schouwspel op.

TJILATJAP (DE BAAI-VAN-), baai in *Oost-Indië*, in de *Indische zee*, aan de zuidkust van het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Banjoemas*, reg. *Tjilatjap*.

Zij wordt gevormd door het eiland *Noesa-Kembangan* en was voor weinige jaren nog eene schuilplaats voor zeeroovers, door welke de rustige en nijvere bevolking uit die landstreek verdreven en vier dorpen verwoest werden. Sedert heeft men in het Oosten en het Westen van *Noesa-Kembangan* kleine forten aangelegd, en er is, uit het binnenland naar *Tjilatjap*, eene vaart (*Kali-Yosso*) gegraven tot afvoer der producten. Er zijn koffijpakhuizen gebouwd, en sinds eenige jaren komen Nederlandse schepen te *Tjilatjap* koffij laden, om van daar regtstreeks den steven naar Europa te wenden; iets, dat vroeger langs de geheele Zuidkust van *Java* nooit had plaats gehad.

TJILAUTARON, baai in *Oost-Indië*, in de *Indische-zee*, aan de Zuidkust van het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, aan den oostelijken hock van het distrikt *Kandang-Wessie*.

Zij kan 750 ell. in de breedte en 190 ell. in de lengte groot zijn. Bij hoog getij rijst het water tot 75 vadem, bij laag water is zij 66 vadem diep. Deze inham wordt veel door prauwen bezocht, die ter vischvangst varen, de branding is er minder hevig en de prauwen worden door het westelijke in zee uitlopende gebergte tegen den wind beschut.

TJILAUTARON (DE), riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, welke met eene zuidelijke rigting in de baai *Tjilautaron* en door deze in de *Indische-zee* valt.

TJILAWA, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Bandong*.

TJILAWA, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie *TJALAVE*.

TJILAWOE, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Soekapoera*, heerl. *Gadja*, aan de *Kalisondo*.

TJILEBOET, *TJILBOET* of *TJILPOET*, land in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Buitenzorg*, distr. *Parong*, Z. W. van *Keding-Batak*.

TJILEGON, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Bantam*, reg. *Serang*, afd. *Anjer*.

TJILKGON, onderdistr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Bantam*, reg. *Serang*, afd. *Anjer*, distr. *Tjilegon*.

TJILEGON, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Bantam*, reg. en 13 palen W. van *Serang*, afd. en 10 palen O. van *Anjer*, distr. en onderdistr. *Tjilegon*, 59 palen W. van *Batavia*, aan den grooten militairen postweg.

TJILENGSER, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. en 6 palen W. van *Sumadang*, 155 palen O. van *Batavia*, 218 palen W. van *Samarang*, aan den grooten militairen postweg.

TJILENTIT, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Batavia*.

TJILETOK (DE), riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche eil. Java*, resid. *Bantam*, met eene zuidelijke rigting in de *Indische-zee* uitlopende.

TJILEWANG, ond d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*.

TJILIAB, baai in *Oost-Indië*, in de *Indische-zee*, aan de zuidelijke kust van het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, aan de kust van *Tjidamar* en *Kandang-wessie*, juist waar de grensrivier van die twee distrikten, de *Tjipapantjong*, in zee valt.

Deze baai heeft eene breedte van 64 op eene lengte van 41 ell. De diepte is bij hoog water 17 en bij eb getij 12 vademmen. Zij is ook alleen bij stille zee voor kanoos genaakbaar.

TJILIBOET, land in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*. Zie *TJILBOET*.

TJILIBONG (DE), riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche eil. Java*, resid. *Batavia*.

TJILIDOEK, land in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Batavia*, afd. *Bataviasche-Ommelanden*, in het *Zuiderkwartier*.

TJILIDOEK (DE), riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche eil. Java*, resid. *Buitenzorg* en *Batavia*. — Zij vereenigt zich met de *Tjikias*.

TJILIENGSIË, land in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*. Zie *TJILINGSI*.

TJILIENTJING, land in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Batavia*, in de *Bataviasche-Ommelanden*, in het *Zuiderkwartier*. Aan het zeestrand van dit land loopt een weg naar *Tjakong*.

TJILIENTJING, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Batavia*, in de *Bataviasche-Ommelanden*, in het *Zuiderkwartier*, land *Tjilientjing*, ruim 5 u. O. van *Batavia*, aan eene rivier van den zelfden naam, met visscherij voor *Batavia* en zoutwerken.

TJILIENTJING (DE), riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche eil. Java*, die in de resid. *Batavia* haren oorsprong neemt en met eenen noord-oostelijken loop door het *Buitenzorgsche* tusschen de ads. resid. *Buitenzorg* en *Krawang*, in de *Baai-van-Tjilientjing* uitloopt.

TJILIENTJING (DE BAAI-VAN-), baai in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*, aan de Noordkust van het eil. *Java*, aan de grenzen van de ads. res. *Buitenzorg* en *Krawang*.

TJILIGGI, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Soekapoera*.

TJILIGON, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Kadoe*, ads. res. *Magelang*, aan de *Progo*.

TJILIMKON, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, res. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Soekapoera*.

TJILINDING, oud. d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, ads. res. *Krawang*, distr. *Pamanoekan*.

TJILINGSI, landg. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, ads. res. *Buitenzorg*, distr. *Tjibinong*.

TJILINGSI (DE), riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche eil. Java*, ads. ret. *Buitenzorg*, die zich met de *Tji-erang* vereenigt.

TJILIPOET, land in *Oost-Indië*, in het *Sundasche eil. Java*. Zie **TJILBOET**.

TJILITRANG (DE), riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche eil. Java*. Zie **KALIE-TJILITRANG (Ds)**.

TJILAWANG (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Soekapoera*.

TJILIWONG (DE) of **GROOTE-RIVIER**, ook wel de **RIVIER-VAN-JAKARTA** genoemd, riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche eil. Java*.

Deze riv. neemt haren oorsprong in de ads. resid. en distr. *Buitenzorg*, aan den voet van den berg *Gedé*, uit het meer *Telaga-Warna*, loopt van het Zuiden naar het Noorden door de distr. *Buitenzorg* en *Tjibinong*, en is tot aan *Tandjong* onbevaarbaar en dus slechts in de *Ommelanden-van-Batavia* bevaarbaar, doch reeds in het begin van harden loop en wel meer bepaaldelijk in de nabijheid van *Buitenzorg*, aan den landbouw dienstig, terwijl het, door de *Slokkan* (gegraven kanaal), naar de stad *Batavia* afgeleide water aldaar door eene waterleiding uit de *Tjiliwong* wordt afgetapt. Met zeer geringe onkosten is deze rivier tot op het land *Tanjong*, zijnde omtrent 13. palen afstands, bevaarbaar gemaakt; velen zijn van oordeel, dat zulks verder op ook doenlijk is en bejammeren het achterwege blijven van eene zoo nuttige onderneming. Bijaldien het mogelijk ware, dit tot *Buitenzorg* te bewerkstelligen, zoude daardoor aan landbouw en handel een onberekenbaar voordeel worden aangebragt, behalve nog het persoonlijk gerijf, dat voor vele ingezetenen daaruit moet voortvloeijen.

TJILO, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Djokartu*.

TJILOAR, **TJILOAR** of **TJILOERWAR**, land in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, ads. res. *Buitenzorg*, distr. *Tjibinong*.

Onder het bestuur van den Gouverneur-Generaal **DAKENDS**, was hier, in het jaar 1809, eene sluis aangelegd, ten einde het *Kanaal-van-Imhoff*, ook in de resid. *Buitenzorg* bevaarbaar te maken, doch deze is in 1818 weder afgebroken, en de afbraak tot het aanleggen van eene nieuwe brug bij *Gedong-Badak* gebruikt.

TJILOAR, **TJILOAR** of **TJILOERWAR**, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, ads. res. en 6 palen W. van *Buitenzorg*, distr. en 8 palen O. van *Tjibinong*, 53 palen O. van *Batavia*, 334 palen W. van *Samarang*.

TJILOAR (DE), DE **TJILOAR** of DE **TJILOERWAR**, riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche eil. Java*, ads. res. *Buitenzorg*.

Zij ontspringt aan den berg *Bantal-Djatie*, in het distr. *Buitenzorg* en loopt in eene noordelijke rigting door de distrikten *Buitenzorg* en *Tjibinong*, waarna zij zich in de *Tjikaniki* ontlast.

TJILODING, bosch in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, ads. res. *Buitenzorg*, distr. en land *Tjibaroesa*.

TJILOBAR, d. en riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche* eil. *Java*. Zie *TJILOBAN*.

TJILOELOET, bosch in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Tagal*.

TJILOESARA (DE), riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Cheribon*. — Deze rivier is tot ver van haren mond voor praauwen bevaarbaar.

TJILOETONG (DE), riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche* eil. *Java*.

Zij komt uit het gebergte *Siera-Telaga*, res. *Cheribon*, scheidt vervolgens in de res. *Preanger-Regentschappen*, het *Sumadangsche* district *Dermanrangie* van het *Cheribonsche* grondgebied in eenen loop van 17 palen, en valt, een paal beneden de redoute *Tome*, in de *Tjimanok*, welke door het opnemen dezer rivier, aldaar aanmerkelyk vergroot wordt.

TJILORWANG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Soekapoera*.

TJILOEWAR, land, d. en riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche* eil. *Java*. Zie *TJILOBAN*.

TJILOKOTOT, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Bandong*.

TJILOLO, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*. Zie *Guolo*.

TJILOLOG (DE), riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Bantam*.

TJI-LONGAN (DE), riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*.

Zij ontspringt aan den voet van de *Tjikoray* in het reg. *Limban-gan*, en valt, na eenen loop van 18 palen oostwaarts, door de *Soekapoerasche* distr. *Tradjoe* en *Talat-Jahoe* in de *Tjiliwang*.

TJILOO, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*.

TJILSIDAUR (DE), riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, met eene zuidoostelijke rigting in de *Mauritins-baai* uitlopende.

TJIMAAR, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, resid. *Ternate*.

TJIMADOER (DE), riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche* eil. *Java*, res. *Bantam*, met eene zuidelijke rigting in de *Indische-Zee* uitlopende.

TJIMAGADOS, oud. d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, res. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Soekapoera*.

TJIMAHÉE, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, res. *Preanger-Regentschappen*, res. *Tjanjor*.

TJIMAJAI, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, res. *Cheribon*.

TJIMAI GOES, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, ads. res. *Buitenzorg*.

TJIMALEJOE (DE), riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*.

TJIMAMARA, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. en reg. *Cheribon*.

TJIMANDIRI (DE), riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche eil. Java*.

Zij ontspringt op het westelijke *Kendanggebergte*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Tjanjor*, distr. *Djampang-Wetan*, en loopt in het begin noordwaarts tusschen de distrikten *Djampang-Wetan* en *Pesser* heen, tot zij, na eenen weg van 7 palen, den oostelijken hoek van het vrije land *Soekaboemie* bereikt. Hier neemt zij de rivier *Tjimerang* op, draait naar het Westen, en scheidt in deze rigting het vrije land *Soekaboemie*, ter lengte van 48 palen, van de distrikten *Djampang-Wetan* en *Djampang-Koelong*, en na in dezen loop de *Tjipellang*, de *Tjitjatte*, de *Tjigentong*, de *Tjitarik* en nog vele kleinere rivieren te hebben opgenomen, vereenigt zij zich met de *Tjisemoet* en stort zich daarmede bij het d. *Moara-Tjimandiri* in de *Palaboevan-Ratoe* of *Wijnkoopersbaai*.

De **TJIMANDIRI** is niet anders bevaarbaar, dan van den mond der kleine rivier de *Tji-djanti* tot aan haren uitloop in de *Wijnkoopersbaai*, zijnde eene lengte van omtrent 1½ palen. Er worden, wel is waar, verder opwaarts eenige zoogenaamde tjeteks of bamboezen vloten gebezigd, doch hier komen alleen prauwen in aanmerking.

Het voor weinige jaren aan hare oevers gebouwde etablissement van koffij- en zoutpakhuizen, tot beter en gemakkelijker vervoer daarvan over zee naar *Batavia*, wordt door de aanzienlijke breedte en diepte dezer rivier, voor zoo ver zij bevaarbaar is, aaumerkelyk bevoordeeld.

Den 23 Januarij 1832 stortte ook eene, aan de westelijke zijde van den *Goenong-Rongkok* gelegene, oppervlakte van 2 jonken lands in, en viel in de **TJIMANDIRI**, aan welke nederploffing waarschijnlijk is toe te schrijven, dat het water dezer rivier, zoowel als dat van de *Tjisemoet*, sedert altijd drabbig, hoog geel van kleur en volstrekt onbruikbaar is gebleven. Van twee zwaar geladene vaartuigen, welke bij die gelegenheid te *Anjer* op het strand geraakten, kon weinig of niets gered worden.

Ten gevolge van zware regens, zwelt deze riv. dikwijls geweldig op, zooals onderanderen nog in den nacht van 9 op 10 Januarij 1838 plaats had, toen zij ver buiten hare oevers trad en het daar even vermeldde etablissement en de omliggende landertjen geheel overstroomde.

TJIMANGEL, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Sumadang*.

TJIMANGEL, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Soekapoera*, lands. *Pondajan*.

TJIMANGIS, land in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, ads. res. *Buitenzorg*, distr. *Tjibinong*. — Er is op dit land een bazar of marktplaats.

TJIMANGIS, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, ads. res. en 17 palen W. van *Buitenzorg*, distr. en 6 palen W. van *Tjibinong*, land *Tjimangis*, 22 palen van *Batavia*, 343 palen W. van *Samarang*, aan den grooten militairen postweg.

TJIMANGOR (DE), riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*.

Zij ontspringt in het *Sumadangsche* distr. *Tjikomboelan*, en verenigt zich met de *Tjikomboelan* op 1½ paal afstands van haren uitloop in zee.

TJIMANOK, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Bantam*, reg. en afd. *Tjiringen*.

TJIMANOK, onderdistr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Bantam*, reg. en afd. *Tjiringen*, distr. *Tjimanok*.

TJIMANOK (DE) of de **INDRAMALJOE**, riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*.

Zij ontspringt op ruim 23 mijlen afstands van het noorderstrand, uit eenige meertjes, aan den voet van den berg *Tappangdayan*, resid. *Preanger-Regentschappen*, in het *Bandongsche* distr. *Timbangan*, tusschen hetwelk en het reg. *Limbangan* zij, in eene noord-oostelijke rigting voortstroomende, de grensscheiding daarstelt; neemt daarna eenen noordelijken loop aan, besproeit een groot gedeelte van het regentschap *Sumadang* en valt, eindelijk, bij den Hoek van *Indramaljoë*, met twee armen, in de *Zee-van-Java*. Reeds van haren oorspang af diep en breed, ontvangt zij, in haren loop door drie regentschappen, nog eene ontelbare menigte bergstroomen, waardoor zij, zelfs in den oost of droogen mousson, van het tachtig palen boven haren mond gelegene *Karang-Sambong* af, voor groote koffijprrauwen bevaarbaar wordt. Bij hoog water kan men zelf tot *Tjipeles* opvaren. Op haren linker oever is het hoogst belangrijke etablissement van koffijen en zoutpakhuizen bij *Tomo*, tegen over *Karang-Sambong* gelegen, ter plaatse waar de *Tjiloetong* zich met de *TJIMANOK* vereenigt. De somtijds zeer onstuimige ontmoeting dezer bergstroomen en de breedte van den overtocht maken het geheel ondoenlijk, op dit punt eene brug te slaan, hetgeen anders, daar de gewone postroute naar *Java's* oostelijke gedeelte hier langs leidt, in meer dan een opzigt hoogst wenschelijk zou zijn.

Deze riv. is, zoowel voor den binnenlandschen handel, als voor het gouvernement van het grootste nut, om de, in de pakhuizen te *Tomo* opgestapelde koffij naar *Indramaljoë* af te voeren, vanwaar de vaartuigen weder, met sout bevracht, naar *Tomo* terug keeren.

TJMAMPING (DE), riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche eil. Java*, resid. *Bantam*, met eene noordelijke rigting in de *Zee-van-Java* uitlopende.

TJIMAPAK, land in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, ads. res. *Buitenzorg*, distr. *Tjibaroesa*.

TJIMAPAR, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Tjanjor*, distr. *Djampang-Wetan*, ter plaatse, waar de *Tjidelok* in de *Tjiboenikassi* valt.

TJIMARO (DE), riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche eil. Java*, resid. *Bantam*, met eenen noordelijken loop in de *Zee-van-Java* vallende.

TJIMATERIE, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, ads. res. *Krawang*, lands. *Paroea-Ketjang*.

TJIMATRIE (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*.

Zij heeft haren oorsprong nabij de kraters van de *Tankoeban-Prahoë*, vloeit door het distr. *Tjilokotot*, vormt een uitgebreid meer en onderscheidene watervallen, waaronder die van *Boegberag* en die van *Oelat* de voornaamste zijn; bij den eersten stort de zware waterzuil, langs eenen steilen rotswand, 30 ell. naar beneden; die van *Oelat* is grootsch; de rivier stort zich in eene diepe kloof van 50 ell., waar het oog haar schemerend volgt.

TJIMAWARA, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, res. *Preanger-Regentschappen*, lands. *Pondajang*.

Dit d. was in het begin der vorige eeuw met de dorpen: *Siange*, *Regermetjang*, *Hadomorang*, *Pondajang*, *Nahari*, *Tjikondang* en *Lomilalek*; 1100 huisgezinnen sterk.

TJIMAWATEH (DE), riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*.

Zij ontspringt aan den voet van den Tjikoray, reg. *Limbongan*, en valt, na eenen loop van 19 palen oostwaarts, door het distr. *Soekapoera*, in de *Tjiwoelan*.

TJIMELAJOE (DE), riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche eil. Java*, ads. res. *Krawang*.

Zij stroomt door het distr. *Krawang* in eene noordwestelijke rigting naar de *Zee-van-Java*, waarin zij zich ontlust.

TJIMELANG (DE), riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*.

Deze riv. heeft haren oorsprong op den berg *Dermang* en vormt de scheiding tusschen het *Limbangsche* distr. *Soekapoera* en het *Sumadangsche* distr. *Mandala*.

Zij is bevaarbaar voor kleine praauwen van het d. *Mangkabaya* tot aan haren mond, zijnde $3\frac{1}{2}$ palen. In het overige gedeelte van haren loop kan men zich alleen op de kedoengs of diepten van praauwen bedienen.

TJIMENTOYANG (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Bantam*, met eene zuidelijke rigting in de *Indische-zee* uitloopende.

TJIMERA, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, res. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Soekapoera*.

TJIMERANG (DE), riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, welke op den oostelijken hoek van het vrije land *Soekaboemi* in de *Tjimandiri* valt.

TJIMERI, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, res. *Cheribon*, ads. res. *Indramajoe*.

TJIMIJAK, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Bandong*, tusschen den zuidelijken oever van de *Tji-melajoe* en het gebergte.

TJIMOENGOER, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Cheribon*.

TJIMOEWOR, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, ads. res. *Krawang*.

Deze berg is belangrijk van wege de warme en zilte bronnen in de nabijheid van het vlek *Tjiratjas*.

TJIMONGANG, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, lands. *Soekapoera*.

TJIMOTSJANG, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, res. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Bandong*, tusschen den zuidelijken oever van de *Tji-melajoe* en het gebergte.

TJINA, land in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, res. *Buitenzorg*.

TJINA, **TANDJONG-TJINA** of **CHINESCHE HOEK**, kaap in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*, aan de Noordkust van het *Sundasche eil. Java*, resid. *Bezoeki*.

TJINA, **TANDJONG-TJINA** of **CHINESCHE-HOEK**, kaap in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*, aan de zuidkust van het *Sundasche eil. Sumatra*.

TJINA (BATOE-), eil. in *Oost-Indië*, in den *Molukschen-Archipel*. Zie *GILOLO*.

TJINA (PONDOK-), land in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*. Zie *PONDOK-TJINA*.

TIJNAARLO, geh. in het dingspil van *Noordenveld*, prov. *Drenthe*. Zie *TINAARLO*.

TIJNALDEGUM, d. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*. Zie *TINALLINGE*.

TJINDAI, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Bandong*, tusschen den zuidelijken oever van de *Tjinelajoe*, en het gebergte.

TJINDANA, *Pasloe-Tjindana*, eil. in *Oost-Indië*, tot de *Kleine-Sunda-eilanden* behoorende. Zie *SANDELHOUT-EILAND*.

TJINDRANA, st. en riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche eil. Celebes*. Zie *TJINRANA*.

TJINGELKOL, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, ads. res. *Krawang*, distr. *Pamanoekang*.

TJINGEROE, land in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, res. *Buitenzorg*, distr. *Parang*.

TJINIRI, land in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Buitenzorg*.

TJINKALSEWOE, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Djapara*, in de reg. *Pattie en Koedoes*, en deze afscheidende van die van *Grobogan* en *Wirosari*, resid. *Samarang*.

TJINKAWA, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Bandong*.

TJINKO, *Porlo-Tjinko*, *Tjinko* of *Fiko*, klein eil. in *Oost-Indië*, in de *Indische-zee*, W. van *Sumatra*, niet ver van *Padang*.

Het is door eenige andere eilandjes omringd en vormt de *Tjinkobaai*. In het jaar 1664 legde de Nederlandsche vlootvoogd *Pieter de Bitter* er een fort aan. Destijds was hier het Hoofdkantoor ter westkust van *Sumatra*, tot dat het naar *Padang* verplaatst werd. Te voren was het fort van belang, vooral omdat de goudmijnen, achter *Selleda*, onder *Tjinko* behoorden. De Oostindische Compagnie liet reeds in de zeventiende eeuw alhier goudmijnen ontginnen, en dien arbeid omtrent 10 jaren met meer of minder levendigheid voortzetten, tot dat, in 1736, de steeds aanzienlijke sterfte der Europeesche opzigters en Madagaskarsche arbeiders dit werk deed staken.

De aardbeving van den 24 November 1833, welke hier omstreeks, langs de Westkust, groote schade aanrigtte, bragt ook *Tjinko* veel nadeel toe. De zee rees plotseling buiten hare oevers, en sleepte menschen en woningen in den afgrond.

TJINKO-BAAI, baai in *Oost-Indië*, in de *Indische-zee*, aan de Westkust van het *Sundasche eil. Sumatra*, ads. resid. *Padang*.

TJINNABONI (DE), riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche eil. Celebes*, in de zuidelijke landtong die het lands. *Wadjoe*, van het rijk *Boni* scheidt en met eene oostelijke rigting in de *Baai-van-Boni* uitloopt.

TJINOEMOEK, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, 89 palen O. van *Tjanjor*, 136 palen O. van *Batavia*, 231 palen W. van *Samarang*.

TJINOESSA, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Tjanjor*.

TJINRANA, *Tjinadrana*, *Tjirana* of *Tjenrana*, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Celebes*, op de zuidelijke landtong, rijk *Boni*, aan de *Tjinrana*.

Het is eene hofplaats van den Koning der *Boniërs*, als hij in de bovenlanden zijn verblijf houdt.

TJINRANA (DE) of *Tjindrana*, riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche eil. Celebes*, in de zuidelijke landtong, rijk *Boni*.

Deze rivier komt uit het meer *Tempe* voort, heeft eerst eenen zuidelijken loop, neemt vervolgens eene oostelijke rigting aan, om zich,

na eenen loop van drie mijlen, in de *Baai-van-Boni* te ontlasten; zij is hoog op bevaarbaar.

TJINTABAN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Parakan-Moentjang*.

TJINTENG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. en 11 palen O. van *Sumadang*, distr. en 6 palen O. van *Tjibeurum*, 166 palen O. van *Batavia*, 201 palen W. van *Samarang*, aan den grooten militairen postweg.

TJINTJING-GOELING (DE), riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche eil. Java*, resid. *Baglen*.

Zij ontspringt in het *Gowongsche-gebergte*. Vele kleine, uit onderscheidene rigtingen uit de rotsen afdalende spruitjes vormen dezen in den beginne smallen, doch in de benedenlanden breederen en aan kleine scheepjes, omtrent 12 Engelsche mijlen opvaart verleenen den stroom, die zich bij de kaap *Karang-Bollong* in de *Indische-zee* uitstort, en daar gemakkelijk vaartuigen van vier tot vijf koyangs (16,000–20,000 pond) zoude opnemen, ware het niet, dat de zware branding in den omtrek der uitwatering de nadering geheel onmogelijk maakte.

TJINZERBUREN, b., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Idaarderadeel*. Zie *Tsinzerburen*.

TJIOBAN, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Madion*, Z. O. van *Tjitrapoe*.

TJIOBBO, voorm. sterkte in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Ternate*, op het *Ternataansche eil. Tidore*.

Zij was door de Spanjaarden gebouwd en diende eenen geruimen tijd den Sultan van *Tidore* tot verblijf, doch is nu vervallen.

TJIOE (DE), riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche eil. Java*, ads. res. *Krawang*, die in het Zuiden dier res. ontstaat, noordoostwaarts aanlopende, de *Tjiboas* opneemt, waarna zij eene noordelijke rigting aanneemt en bij *Tandjong-Poera* in de *Krawang* valt.

TJIOEDJONG (DE), riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche eil. Java*, resid. *Bantam*.

Zij ontspringt boven *Lebak* in het *Parang-Koedjangsche-gebergte*, en vereenigt zich bij *Boetjong* met de *Tjibeurum*. Zij is tot *Kontjang-Bala* bevaarbaar en verlevendigt deze handelplaats bijzonder. Omstreeks *Djocroek-Boegis* vormt zij onderscheidene watervallen, welkemet het omliggende landschap de schilderachtigste gezigten opleveren. Nader bij de stranden ontvangt zij den naam van *KALI-PONTANG* of de *RIVIER-VAN-PONTANG*, naar een dorp aan hare monding gelegen, en het is onder dezen naam, dat zij zich door drie groote en andere mindere armen in zee verliest. — Deze riv. is door een kanaal, *Tirtajassa* genaamd, met de *Tjidoertan* vereenigd.

TJIOEJANG, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Tjanjor*, distr. *Tjikondan*.

TJIOELAK, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, ads. res. *Krawang*.

TJIOENDING, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Celebes*, aan de Noordkust.

TJIOENKOOP, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Soerakarta*.

TJIOETI, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Sumadang*, Z. van de *Indramajoe*.

TJIOETSJANG, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, lauds. *Sockapoeru*.

TJIOKKAN, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, ads. res. *Krawang*, aan de *Krawang*.

TJIOLANG, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*. Zie **TiOLAN**.

TJIOLANG (DE), riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche eil. Java*, resid. *Batavia*, welke zich met eene noordelijke rigting in de *Zee-van-Java* uitstrekt.

TJIOMAS, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Bantam*, reg. *Serang*, afd. *Pandeglang*. — Het is verdeeld in de onderdistr. Noord-Tjiomas en Zuid-Tjiomas.

In dit distr. is men in 1835 begonnen, na het wegruimen van eene groote rotsmassa, een groot meer af te leiden, om het aan den rijstbouw dienstbaar te maken.

TJIOMAS of **TJOMAS**, land in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, ads. res. en reg. *Buitenzorg*. — Op dit land treft men het uitgestrekte bosch van *Tjisalobak* aan.

TJIOMAS, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, res. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Sumadang*.

TJIOMAS (DE), riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche eil. Java*, resid. *Buitenzorg*.

Zij heeft haren oorsprong aan den voet van den berg *Sabla* op het land *Tjipamingkis*, en loopt van het zuidwesten naar het noordoosten.

TJIOMAS (NOORD-), onderdistr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Bantam*, reg. *Serang*, afd. *Pandeglang*, distr. *Tjiomas*.

TJIOMAS (ZUID-), onderdistr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Bantam*, reg. *Serang*, afd. *Pandeglang*, distr. *Tjiomas*.

TJIONDANG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Sumadang*.

TJIONGEL, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Soekapoera*, lands. *Pondajang*.

TJIONJONG of **TJIONDJONG**, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, res. *Batavia*, in de *Bataviasche-Ommelanden*, kw. *Bekasi*, $\frac{1}{4}$ m. O. van *Bantengombang*.

TJIOP, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Soemadang*.

TJIOUW, d. in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, op het *Moluksche eil. Honimoa*, N. van *Boy*. Het staat onder eenen *Patih*, telt 450 zielen, en maakt met *Saparoea* en *Pararoea* eene christen gemeenten uit.

TJIPACH, d. in het halj. van *Luxemburg*, regtsgeb. van *Bettlingen*, grooth. *Luxemburg*. Zie **DIPPACH**.

TJIPADONG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Sumadang*, lands. *Selagoden*.

TJIPAGAR, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Buitenzorg*, distr. *Tjibaroesa*.

TJIPAGAR (DE), riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche eil. Java*, resid. *Bantam*, met eene zuidelijke rigting in de *Indische-zee* uitloopende.

TJIPAJONG, land in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Buitenzorg*, distr. *Parong*.

TJIPAKG, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Sumadang*, tusschen de *Tjimanoe* en de *Tjipeles*.

TJIPALMAHAD, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Bandong*, tussehen den zuidelijken oever van den *Tjimelajoe* en het gebergte.

Dit d. bevatte in het begin der vorige eeuw met *Goemoera* om-trent 100 huisgez.

TJIPAMINGKIS, land in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, ads. resid. *Buitenzorg*, distr. *Tjibaroesa*.

Op dit land treft men de bosschen *Tjibodas*, *Tjihoe* en *Panjan-Bedil* aan.

TJIPANABAGA (DE), riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche* eil. *Java*, ads. resid. *Krawang*.

TJIPANAS of **TJIPANAS**, (*WARME-BRONNEN*), d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, ads. resid. *Buitenzorg*, aan den voet van den *Gedé*.

Men heeft hier eene zeer merkwaardige en belangrijke bron van warm zwavelachtig mineraalwater, en de Oostindische Compagnie had hier een hospitaal. De warme wel, die naauwelijks 3 ell. van de koude verwijderd ligt, loopt over eenen grond van okeraarde, en bij scheikundige oplossing heeft men er eene aanmerkelijke hoeveelheid vitrioolzout gevonden, dat zeer veel overeenkomst met het *Sal Epsom* heeft.

Te voren, toen de weg van *Buitenzorg* naar deze heete bronnen, als het ware ontoegankelijk was, werden derwaarts de verzwakten en aan verval van krachten lijdenden, uit het Hospitaal te *Buitenzorg*, gezonden, die, onder-aanden voet van den *Megamendong* op eenen, met eene matras voorzienen buffel, gebonden; en zoo den berg over gevoerd werden. Thans, nu de weg met rijtuigen te gebruiken is, zijn de bronnen in verval, en worden slechts nu en dan, door dezen of genen, bezocht.

Het luchtgestel is hier zoo zacht en zoo fraai; de landstreek, die uit ontbondene vulkanische zelfstandigbeden bestaat, is zoo verbazend vruchtbaar, dat schier alle moeskruiden en vruchten van Europa ten behoeve van *Batavia* en *Buitenzorg* hier worden aangekweekt, die er ook van voortreffelijke hoedanigheid en in grooten overvloed voorkomen.

Door de uitbarsting van de *Gedé*, in October 1834, heeft deze plaats aanzienlijke schade geleden.

TJIPANDAK, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Tjanjor*, distr. *Tjidamar*.

TJIPANGEL, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Soekapoera*, lands. *Pondajang*.

TJIPAOD (DE), riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Bantam*, met eene zuidelijke rigting in de *Indische-zee* uitloopende.

TJIPAPANTJONG (DE), riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, welke met eene zuidelijke rigting in de *Indische-zee* valt.

TJIPAPPAN; d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Sumadang*.

TJIPARAGA of **TJIPPARAGA**, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, ads. res. en distr. *Krawang*.

TJIPARAGA of **TJIPPARAGA**, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Tjanjor*.

TJIPARAK, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie *TJIPORAK*.

TJIPARANG, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, ads. res. *Krawang*, distr. *Pamanoeakan*.

TJIPARAYS, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Soekapoera*.

TJIPARORA, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Soekapoera*.

TJIPATOEDJA (DE), riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche* eil. *Java*, ads. res. *Buitenzorg*, welke zich met de *Tjikarang* vereenigt.

TJIPELANG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. en 20 palen O. van *Sumadang*, distr. en 15 palen O. van *Tjibeurum*, 175 palen O. van *Batavia*, 192 palen W. van *Samarang*, aan den grooten militairen postweg.

TJIPELES, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Sumadang*, ter plaats waar de *Tjimanok* de *Tjipeles* opneemt,

TJIPELES (DE), riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, welke zich in de *Tjimanok* ontlust.

TJIPELO, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Cheribon*, ads. res. *Indramajoe*, aan de *Indramajoe*.

TJIPENDI, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, ads. res. *Krawang*.

TJIPETE, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Soekapoera*.

TJIPETEK, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Soekapoera*, heerl. *Gadja*, aan de *Kalisondo*.

TJIPETEK (DE), riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche* eil. *Java*. Zie *BANTAN*.

TJIIENANG, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Tjanjor*, distr. *Djampang-Netan*, nabij de *Sandali*.

TJIIETJANG, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Bandong*.

TJIPINANG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Bantam*, aan de *Tjidoeran*.

TJIPOELO, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Sumadang*.

TJIPOEROT, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, ads. res. *Krawang*.

TJIPOETAK of *Tjipoetat*, land in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Buitenzorg*, distr. *Parong*.

Er loopt van dit land een weg, langs *Pontok-Petong* en *Simplificitas*, over *Rampoa*, naar den *Westerweg* bij *Trogin*. Deze weg, voor eenige jaren in verval zijnde, is toen weder hersteld en daartoe, bij het landhuis *Rampoa*, eene nieuwe brug over de *Passangraharn* geslagen.

TJIPOETRIE, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Tjanjor*.

TJIPOETSJAK, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Sumadang*.

TJIPOKKAN, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Soekapoera*,

TJIPOLAS, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Sumadang*.

TJIPOLOE, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, op de zuidelijke landtong, rijk *Boni*.

TJIPOLOES, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Sumadang*.

TJIPORAK of **TJIPARAK**, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Sumadang*.

TJIPOREGARA (DE), riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche* eil. *Java*, ads. res. *Krawang*, welke met eene noordelijke strekking voortloopt en zich bij Tandjong-Pamanoe kan in zee ontlast.

TJIRANA, st. en riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*. Zie **TJIRANA**.

TJIRANGAN, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Bandong*, tusschen den zuidelijken oever van den *Tjimelajoe* en het gebergte.

TJIRANSI, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Sumadang*.

TJIRARAP (DE), riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Batavia*, in de *Bataviasche-Ommelanden*.

TJIRATJAS, vl. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, ads. res. *Krawang*. — In de nabijheid van dit vlek heeft men warme en zilte bronnen.

TJIRBOA, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie **TJIRBAI**.

TJIRIBON, eigenlijke naam van de resid. en st. **CHERIBON**, in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie **CHERIBON**.

TJIRIBON (DE), riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Cheribon*.

Deze riv. loopt met eenen dubbelen mond in de *Zee-van-Java* nit, en is tot zeer ver van hare monding voor groote praauwen bevaarbaar, doch de mond zelf is door een modderbank gesloten.

TJIRINGIN, reg. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Batavia*.

TJIRINGIN, afd. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Bantam*, reg. *Tjiringin*.

Door de regenvlagen, welke op den 25 en 26 December 1846 gevallen zijn, werd in deze afd., alwaar de afstrooming van het water door hevige zeewinden belemmerd werd, aanzienlijke grondvlakten onder water gezet, veertien bruggen werden door het water medegesleept of door den wind onbruikbaar gemaakt.

TJIRINGIN, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Bantam*, reg. en afd. *Tjiringin*.

TJIRINGIN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Bantam*, reg., afd., distr. en onderdistr. *Tjiringin*, 8 u. Z. W. van *Bantam*.

Het is het welvarendste dorp van het regentschap, bevolkt met 1800 inwoners, welke voornamelijk van vischvangst en landbouw leven, en ligt aan de straat Sunda, een weinig ten Noorden van de Peperbaai, op eenen voor de gezondheid gunstigen en vruchtbaren bodem, die oostwaarts spoedig in het gebergte overgaat, en door de *Angkee*, hier ook de *Tjiringin* genoemd, wordt bespoeld.

Het dorp zelf biedt, met de overige stranddorpen van het regentschap vergeleken, weinig of niets bijzonders aan. De huizen der inboorlingen zijn op de zelfde eenvoudige wijze gebouwd, en de lombings of padieschuren (kleine bamboezen hutjes op palen) staan er groepswijze bijeen, even als elders in deze residentie. Maar de wijk, welke men, van Anjer rijdende, binnekomt, waar de weinige Europeanen van

het dorp en de Regent wonen, doet zich door de netheid en welgekozen beplanting en bebouwing, hier zeer bekoorlijk voor. Eene ruime, nagenoeg vierkante vlakte is daar met sierlijke boomen spaarzaam en net beplant, zoodat men de vlakte toch geheel kan overzien. Dit plein is voorts omgeven door eenvoudige, doch geheel naar de behoeften van het landleven ingerigte en door tuinen en erven van elkander gescheiden huizen.

Deze gebouwen zijn de woningen van den Regent, van den Adesistent-Resident, van den Controleur der landelijke inkomsten en van den Militairen Kommandant, terwijl rondom het plein tevens nog eenige nette gebouwen staan, namelijk een kanceelhuis, waar de kanceel, welke de kultuur heeft opgeleverd, wordt geschild, eenige koffijpakhuizen en eene welgebouwde steenen gevangenis. Het hoog geboomte, hetwelk men achter de huizen ontwaart, geeft het plein het aanzien, als ware het midden in een bosch gelegen. Ten Westen scheidt het riviertje het van de wijk der inlanders. In eenen hoek ligt een klein fortje, welks aarden met gras begroeide wallen, de daar binnen gelegen kazerne tot op het dak voor het oog verbergen. Het fortje is vierkant, met twee stakken geschild op de diagonaal-bastions gewapend, en bevat eene bezetting van 57 man, te weten 9 Europeesche en 23 Inlandsche infanteristen, benevens 5 Inlandsche artilleristen, welke allen staan onder de bevelen van eenen Tweeden Luitenant, Militairen Kommandant.

De inrigting van het gevangenhuis laat niets te wenschen over. Eene overdekte brug over den Tjiringin leidt van de Europeesche wijk naar den kampong, welke door eenen breeden weg, van de brug tot het strand, in twee deelen wordt gescheiden. Aan het strand heeft men een koepel opgeslagen, van welken men een vrij gezigt heeft over Straat-Sunda.

Vroeger was hier een fort, hetwelk de Gouverneur-Generaal DAMMUS ter verdediging tegen de Engelschen, deed bouwen, doch het werd door deze laatsten verwoest, en sedert heeft men de overblijfselen overgelaten aan de tand des tijds, die er alleen de bouwvallen van gespaard heeft.

Het strand is hier minder breed met koraalriffen omszoomd dan meer Noordelijk tusschen Tjiringin en Anjer. Zelfs kan men met kleine vaartuigen op onderscheidene plaatsen landen. Hier door kunnen de inwoners zonder moeite hunne vischvaartuigen in en uit zee brengen, waaraan vermoedelijk den bloei van Tjiringin, als visschersdorp, is toe te schrijven.

Den 1 October 1827 ontstond er, na eene buitengewone droogte, brand in het dorp Tjiringin, welke bij den sterken Zuidwesten wind zoodanig toenam, dat 110 woningen en 40 lombings, waarvan de meeste vol padie waren, binnen den tijd van twee uren, geheel in asch lagen.

TJIRINGIN (DE), riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche eil. Java*. Zie **ANCKER**.

TJIRMO, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*. Zie **TJIRMO**.

TJIROEAS of **TIROAS**, distr. op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Bantam*, reg. en afd. *Serang*. — De rijstvelden van dit distr. worden door de Kali-Paki besproeid.

TJIROEAS of **TIROAS**, onderdistr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Bantam*, reg. en afd. *Serang*, distr. *Tjiroenas*.

TJIROEJE, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, ads. res. *Krawang*, aan de *Krawang*.

TJIROEKA, bosch in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, ads. res. *Buitenzorg*, distr. *Djasinga*.

TJIROETJOEP, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Billiton*; met 800 inw.

TJIROMO, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Bantam*, reg. en 18 palen W. van *Serang*, afd., distr. en 8 palen O. van *Anjer*, onderdistr. en 8 palen W. van *Tjiligon*, 77 palen W. van *Batavia*, 444 palen W. van *Samarang*, aan den grooten militaireren postweg.

TJIROMO (DE), riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Bantam*, welke met eene noordelijke rigting in de *Zee-van-ava* uitloopt.

TJIROMOLAN, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Sumadang*, lauds. *Selagodon*.

TJIROUNDOL, bosch in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, ads. res. *Buitenzorg*, distr. en land *Tjibaroesa*.

TJISADING (DE), riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche* eil. *Java*, ads. res. *Buitenzorg*. — Zij ontlast zich in de *Tjikaniki*.

TJISADOA, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Tjanjor*, distr. *Tjidamar*.

TJISALOBAK, bosch in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. en distr. *Buitenzorg*, land *Tjiomas*.

Het levert, uitgenomen djatie, vele soorten van deugdzzaam timmerhout op.

TJISAMBANG, plaats in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*.

TJISANGKOEY (DE), riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*.

Deze rivier neemt haren oorsprong op den berg *Tiloe* in het *Bandongsche*. Zij doorstroomt het geheele distrikt *Bandjaran* van het regentschap *Bandong*, ter lengte van 16 palen Noord ten Oosten, en stort zich bij het dorp *Moara Tjisankoey*, op de scheiding tusschen *Bandjaran* en *Baleboer* in de *Tjitaroem*.

TJISAPPOER, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Bandong*, tusschen den zuidelijken oever van de *Tjimelajoe* en het gebergte.

TJISARITA, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Buitenzorg*.

TJISATON (DE), riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*.

TJISAWARNA (DE), riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Bantam*, met eene zuidelijke rigting in de *Indische-zee* uitlopende.

TJISEEL (DE), riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*.

Deze rivier heeft haren oorsprong aan den voet van den berg *Payong* in het *Sumadangsche* distrikt *Pasir-padjang* en loopt in de *Tjitandoy* uit. Zij is van haren mond opwaarts voor groote praauwen bevaarbaar tot aan het dorp *Tanglar* in het distrikt *Kawassan*, en voor kleinere praauwen tot aan het dorp *Kiara-Koenig*, in het distrikt *Djangala*, zijnde eene lengte van 28 palen.

TJISEGEL, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Sumadang*.

TJISEMOET (DE) of **DE RIVIER-VAN-LEBAK**, riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche eil. Java*, resid. *Bantam*. — Deze riv. ontvangt haar water van de *Tjimaandiri*.

TJISENSI, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Soekapoera*.

TJISERE, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. en 34 palen W. van *Batavia*, 48 palen O. van *Anjer*.

TJISERÉ (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, res. *Bantam*, met eene zuidelijke rigting in de *Oostindische-zee* uitlopende.

TJISEROEPAN, plaats in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, res. *Preanger-Regentschappen*. — Er zijn aldaar theeplantaadjen.

TJISEROI, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, ads. res. *Buitenzorg*.

TJISIRI, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, ads. res. *Krawang*, aan de *Krawang*.

TJISOEKA, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Cheribon*, distr. *Gebang*.

TJISOEROEK, land en d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*. Zie *TJISEROA*.

TJISOKAN (DE) of **DE TJISOKAN-KALSEN**, riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*.

Deze riv. ontspringt uit den berg *Limo*, in het *Tjanjorsche distr. Tjikondang*. Zij vormt de scheiding tusschen de regentschappen *Tjanjor* en *Bandong*, besproeiende de distr. *Ronga* en *Tjiheija* van het laatstgemelde, en *Tjikendang*, *Tjiketok* en *Malebar* van het eerstgenoemde, en vereenigt zich aan den oostelijken hoek van het distr. *Tjiheija* met de rivier *Tjitaroem*; zij zwelt nu en dan, bijzonder in de regenmoesson, tot eene verbazende hoogte aan, en brengt voorzeker aan de *Tjitaroem* veel water toe, alhoewel deze niet dadelijk na het opnemen der *Tjisokan* bevaarbaar wordt.

Door eene zware overstroming, die den 18 April 1837 plaats had, is de brug over deze rivier, op den grooten postweg van *Tjanjor* naar *Bandong*, weggespoeld. Men was juist bezig die brug belangrijk te herstellen; drie daaraan arbeidende werklieden geraakten daarbij vermist en het grootste gedeelte der houtwaren, tot de herstelling benoodigd, geraakte mede weg.

TJISONDERI, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Bandong*.

Dit distr. is zeer hoog gelegen en heeft daardoor eene gematigde luchtgesteldheid, de vruchtbaarheid van den bodem en de fraaije gezigten, die het oplevert, onderscheidt dit distr. boven anderen. Ten Z. en Z. W. is het door hooge bergen omgeven.

TJISSEBUREN, geh., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Idaarderadeel*. Zie *TJISSEBUREN*.

TJISSENGRACHT of **TIESSENGRACHT**, gracht of sloot in *Follenhove*, prov. *Overijssel*, die van het O. naar het W. de gem. *Giethoorn* doorloopt.

Zij begint aan de oostzijde tegen de grenzen der gem. *Steenwijkerwold* en loopt in het *Giethoornsche-meer* uit.

TJISWEER, voorm. d. in het Noordoosten der prov. *Groningen*, ten Westen der *Ee* en *Tjamme*, hetwelk door den *Dollard* verslonden is, doch in 1874 nog aanwezig was.

TJITAJAN, oud. d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Parakan-Moentjang*.

Dit dorp maakte in het begin der vorige eeuw met de dorpen Goela-Gadja, Pesak, Hoetia en Kanal, ruim 1000 huisgezinnen uit.

TJITALENKA, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Bantam*.

TJITALOK, oud d., in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Soekapoera*, land *Pandajang*.

TJITAMPOLING (DE), riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche eil. Java*, resid. *Cheribon*.

Deze riv. is tot zeer ver van haren mond voor groote prauwen bevaarbaar.

TJITANAN (DE), riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*.

TJITANDOEI (DE), de *TJITANDOEY*, de *TJITANDOOY* of de *TJITANDORWI*, riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*.

Deze rivier neemt haren oorsprong uit eene der toppen van het bergte Tjarenang, Tjakraboera genoemd, in het *Sumadangsche distr. Paggeragong*.

Aanvankelijk zijn het slechts een aantal kleine beken, die zich bij toeval vereenigen, tot zij door den toevloed van vele bergstroomen allengskens tot eene statige rivier aanwassen, welke als grensscheiding tusschen de *Preangerlanden* en de residentien *Cheribon* en *Banjoemas* is aangenomen. Zij kan van het d. *Pataroeman*, in het dist. *Kawasan* met groote en van het dorp *Salaweh*, in het distr. *Djangala*, met kleine prauwen bevaren worden. De afstand van *Salaweh* tot aan den mond der rivier is 48 palen. Bij de indigofabriek te *Lebak-Wangi* wordt zij van 22 tot 25 ell. breed; doch van daar door eene vlakke loopende, neemt zij al meer en meer in diepte en breedte toe, tot zij eindelijk, door de baai van *Noesa Kambangan*, in zee stort.

Ten gevolge van de zware stortregens is deze rivier, den 26 December 1834, zoodanig gezwollen en buiten hare oevers getreden, dat te *Kalie-Poetjang* de grond ter hoogte van twee voeten is overstroomd geweest.

TJITANGKOLAN, oud d., in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, ads. res. en dist. *Krawang*.

TJITANGKOP, eil. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, ads. res. *Krawang*. — Hier is eene landbouw-kolonie gevestigd.

TJITANGE, oud d., in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, res. *Buitenzorg*.

TJITANJONG, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, res. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Soekapoera*. Zie voorts *KAPFIGOLLA*.

TJITAPIN, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, ads. res. *Krawang*.

Men telde er in het begin der vorige eeuw, met de dorpen *Groodak*, *Panoraboepan* en *Kaboeanteng*, ruim 600 huisgez.

TJITAPOES, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. en 24 palen O. van *Tjanjor*, 101 palen O. van *Batavia*, 266 palen W. van *Samarang*.

TJITAPPANG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Soekapoera*.

TJITARIK (DE), riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*.

Deze riv. ontspringt uit den berg *Simpay*, in het distr. *Baloer*, reg. *Sumadang*, maakt, westwaarts loopende, 20 palen ver de grensscheiding tusschen *Bandong* en *Sumadang* uit, en stort zich, bij het dorp *Sapan*, op de scheiding van het *Bandongsche* distr. *Baloer*, met het *Sumadangsche* distr. *Tandjongsari* in de *Tjitaroem*.

TJITAROEM (DE), DE TJITAROM OF DE TSITAROOM, ook wel de *KRAWANG* genoemd, riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche* eil. *Java*.

Zij ontspringt in het midden der *Preanger-Regentschappen*, uit een moeras in de nabijheid van den berg *Soemboeng*, reg. *Bandong*; stroomt eerst noordwaarts, daarna noordwestwaarts, vervolgens noord ten westen naar *Tjikao*, op de grensscheiding van de ads. res. *Krawang*. Zij is tot op dit punt alleen bevaarbaar op zoodanige plaatsen, welke de inlanders *kedong* (d. i. diepten) noemen en dat nog slechts van het d. *Madsalaya* in het *Bandongsche* af. Deze *kedongs* worden op afstanden van 1, 1½ tot 2 palen gedurig met *panroengs* of ondiepten afgewisseld, waarom deze rivier nimmer geheel bevaarbaar gemaakt kan worden. Bij *Tjikao* neemt deze ongelijkheid van de bedding der rivier een einde en van daar tot aan zee, een afstand van ruim 180 palen, kan zij met gewone koffijprauwen, die honderd en zelfs meer pikols koffij laden, bevaren worden en heeft zij de aanzienlijke breedte van meer dan 30 ell. Van *Tjikao* af maakt zij de grensscheiding tusschen de ads. res. *Krawang* en *Buitenzorg*, uit en valt, bij *Oedjong-Krawang*, met vijf monden in de *Baai-van-Tilienting* en zoo in de *Zee-van-Java*. In de *Preanger-Regentschappen* verdeelt zij zich, op anderhalf uur afstands van *Radja-Mandala*, in een groot bosch, in twee armen, waarvan de een in eene grot of spelonk loopt, in welke men wil, dat, op eenen kleinen afstand van den ingang, een waterval plaats heeft; ongeveer een paal verder komt de rivier uit onderscheidene openingen van den berg met veel gedruisch weder te voorschijn en vervolgt alzoo haren weg. Over deze riv. trekt men meestal met vloten van bamboes, welke op prauwen of boten gelegd zijn.

Van hare monden kunnen slechts vier tot het vervoer van goederen dienen. Bij de vele rotsen, die hier en daar uit haar bed oprijzen, vereischt deze vaart nogtans eenige plaatselijke kennis en omzigtigheid. De boorden zijn op enkele punten twintig en meer voeten hoog; niettemin is zij, in den west- of regen-mousson, door haar afgevoerde massa waters, somwijlen zoo geweldig, dat zij hare oevers overschrijdt, waardoor het lagere gedeelte der residentie *Krawang* dan niet zelden geheel overstelpt wordt. Bij gelegenheid van eene harer laatste overstromingen, in April 1837, werd de groote brug over deze rivier, op den postweg tusschen de *Tjisokkan* en *Bandong*, door de kraacht der golven geheel weggespoeld.

De *ТЈІТАРОЕМ* levert, in haren loop door de distr. *Tjihea*, *Tonga* en *Koppo*, door de verscheidenheid der bergen, die hare hooge oevers uitmaken, en door den zwaren stroom en het sterk verval op eenen in hoogte spoedig afnemenden bodem, allezins merkwaardige en treffende verschijnselen op. Zoodanig is, onder anderen, de plaats *Sanjan-Tikoro* genoemd, tusschen de distr. *Tjihea* en *Tjigoegoer*, alwaar eene tusschen Oost en West voortloopende rij bergen door de riv. als het ware doorsneden wordt, en deze vervolgens, tusschen hooge oevers nederstortende, tegen het kalkgebergte nabij *Tjisambang* gekomen, zich gedeeltelijk in een onderaardsch kanaal van dat gebergte verliest. Niet minder merkwaardig is de waterval, *Djomponis* genaamd, benevens

andere op de grensscheiding van de distrikten Ronga en Koppo, bij zonder door de blijken der hevige werking welke de sterke stroom op de bergen heeft uitgeoefend.

TJITASSEM (DE), riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche eil. Java*, resid. *Batavia*, in de *Bataviasche-Ommelanden*.

TJITERRI, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, ads. res. *Buitenzorg*.

TJITJALINGKA, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Bandong*.

TJITJATJABAN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. en 14 palen O. van *Sumadong*, distr. en 9 palen O. van *Tjibeurum*, 102 palen O. van *Tjanjor*, 169 palen O. van *Batavia* en 198 palen W. van *Samarang*.

TJITJATTE (DE), riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, welke zich in de *Tjimandiri* ontlust.

TJITJE (DE), riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche eil. Java*. Zie *TJANCOO*.

TJITJENGKOL (DE), riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche eil. Java*, ads. res. *Krawang*.

TJITJENDO, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. en 17 palen O. van *Tjanjor*, 94 palen O. van *Batavia*, 275 palen W. van *Samarang*.

TJITJING-GALANG (DE), riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche eil. Java*, resid. *Baglen*. — Deze riv. stroomt midden door het moeras *Petanahan*.

TJITINANANG, geb. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*. — Er stort zich hier een schoone waterval, van omtrent 47 ell. hoogte, in de vallei neder.

TJITOEROEK of *TITJONORO*, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Tjanjor*.

TJITOEROEK of *TITJONORO*, land in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Batavia*, in de *Bataviasche-Ommelanden*, in het *Zuiderkwartier*. — Er is op dit land eene bazaar gevestigd.

TJITOESOEK, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Bantam*.

Door het opswellen der rivieren, veroorzaakt door de veelvuldige regens, zijn hier in het jaar 1823 onderscheidene inwoners, op eene jammerlijke wijze, om het leven gekomen.

TJITOLLO, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Sumadong*, lands. *Selagodon*.

TJITONDONG, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Cheribon*.

TJITORAP, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Batavia*.

TJITOROK, land in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Batavia*, in het *Westerkwartier*.

TJITRANG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Soerakarta*, in de vallei van *Selot*.

TJITRAP, land in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, ads. res. *Buitenzorg*, distr. *Tjibinong*.

Dit land is in het bezit van kalkrotsen, waar de salangarie (*hirundo esculenta*) hare eetbare nesten maakt.

TJITRAP, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, ads. res. *Buitenzorg*, distr. *Tjibinong*, land *Tjitrap*.

TJITRAP, bergketen in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Buitenzorg*. — In deze bergketen is eene warme bron, die een weinig ijzerdeelen bevat.

TJITRAP (DE), riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche eil. Java*. Zie *Bakassië*.

TJITROGO, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Cheribon*, distr. *Talaga*.

Er had alhier, tusschen den 4 en 5 Maart 1817, eene verzakking van den grond plaats, waardoor eenige woningen vernield zijn, terwijl er een jonk rijstvelden begraven werd en een halve jonk hoog rijstland wegzakte.

TJITTA, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. en reg. *Rembang*, aan de Noordkust.

TJUM, geh. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*. Zie *Telrum*.

TJIVASLAK, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, res. *Cheribon*, ads. res. *Indramajoe*.

TJIVASSAK, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Sumadang*.

TJIWALANG, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, ads. res. *Krawang*, lands. *Paroeka-Ketjang*.

TJIWAROE (DE), riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, welke, met eene zuidelijke rigting, in de *Indische-zee* valt.

TJIWASSOEN, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Sumadang*.

TJIWEDING, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Bandong*, distr. *Tjisondari*, waarvan het de hoofdplaats is.

TJIWI, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. en reg. *Cheribon*, distr. *Gebong*.

TJIWITALI, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Sumadang*.

TJIWOELAN, *Tjiwolan* of *Tjiwoelon*, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Soekapoera*.

TJIWOELAN (DE), de *Tjiwolan* of de *Tjiwoelon*, riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*.

Zij ontspringt aan den voet van den berg *Karatjak*, op de scheiding tusschen het *Limbangsche* distr. *Baloerboer* en het *Sumadangsche* distr. *Singaparna*; neemt haren loop zuidwaarts; bewatert het geheele reg. *Soekapoera*, en stort zich aan het suiderstrand in de *Indische-zee*. De *Tjiwoerwan* kan van het dorp *Soekapoera* ook slechts bij de diepe plaatsen met prauwen worden bevaren. Op 1½ paal van haren mond wordt het bed effen en vandaar tot aan den mond kan men zich dus van prauwen bedienen. De rivier is tamelijk breed, doch heeft lage moerassige oevers, die zij vooral in de westmousson dikwijls overcbrjdt.

TJIWOENI, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*.

TIKIBANARO, eil. in *West-Indië*, tot de *Curaçasche-eilanden* behoorende, aan de noordwestkust van het eil. *Aruba*.

TIKO of *Tikox*, groep kleine eil. in de *Indische-zee*, digt aan de Westkust van het *Sundasche eil. Sumatra*, nabij elkander gelegen; 0' 6' Z. B.

TIKO of *Tikox*, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, gouv. *Sumatra's-Westkust*, resid. *Padangsche-Binnenlanden*, nabij het meer der *Tien-Kotta's*; met 800 rieten huizen.

Vroeger onthielden zich aldaar, uit hoofde van de goede reede en voortreffelijken ankergrond, dien men er aantreft, vele kooplieden op. Ook had de Oostindische Compagnie er reeds in het jaar 1667 een kantoor opgericht, hetwelk later echter weder ingetrokken is. Men vindt er veel goud en alles wat tot 's levensonderhoud dienstig is.

Van hier is een weg over het Meer-der-Tien-Kotta's naar de Bovenlanden, een afstand van 11 of 12 palen.

TIKOLA, eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Floris*, tot de *Boeton-eilanden* behoorende.

TILBORCH, oude naam van de st. Tilsburg, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Brabant*. Zie TILBURG.

TILBORG, pold. in den *Biesbosch*, prov. *Zuid-Holland*. Zie GRONDENDONK.

TILBUREN, b., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Oost-Dongeradeel*, arr. en 8 u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 1 u. O. van *Dockum*, 8 min. W. van *Oostrum*, waartoe zij behoort.

TILBURG, kant., prov. *Noord-Brabant*, arr. 's *Hertogenbosch*; palende N. aan het kant. *Waalwijk*, O. aan het kant. *Bortel*, Z. O. aan het kant. *Hilvarenbeek*, Z. aan de *Belgische* prov. *Antwerpen*, W. aan het kant. *Ginneken*.

Dit kant. bevat de zes volgende gem.: *Tilburg*, *Berkel-Enschot-en-Heukelum*, *Dongen*, *Goirle*, *Oisterwijk* en *Udenhout*. Het beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 20,002 bund. 37 v. r. 98 v. ell., waaronder 19,416 bund. 38 v. r. 27 v. ell. belastbaar land; telt 3878 h., bewoond door 4525 huisgez., uitmakende eene bevolking van 24,000 inw., die meest in den landbouw en den fabriekarbeid hun bestaan vinden.

TILBURG, heerl. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Brabant*, arr. 's *Hertogenbosch*, kant. *Tilburg*; palende N. W. aan *Dongen*, N. aan *Loon-op-Zand*, N. O. aan *Udenhout*, O. aan *Berkel*, *Enschot* en *Heukelum*, Z. aan *België*, W. aan *Hilvarenbeek*, *Riel*, *Gilzen* en *Rijen*.

Deze heerl. bevat de gem. *Tilburg* en *Goirle*, beslaat eene oppervlakte, volgens het kadaster, van 10,490 bund., waaronder 10,179 bund. 33 v. r. 71 v. ell. belastbaar land; telt 2601 h., bewoond door 2901 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 15,000 inw., die meest in landbouw en fabriekwerk hun bestaan vinden.

De R. K., die er ruim 14,700 in getal zijn, onder welke ruim 10,500 Communikanten, maken de par. van *Tilburg-aan-het-Heike*, *Tilburg-aan-het-Goirke* en *Goirle* uit, welke in deze heerl. ieder eene kerk hebben.

De Herv., die er 160 in getal zijn, maken de gem. van *Tilburg-en-Goirle* uit.

Men heeft in deze heerl. acht scholen, welke gezamenlijk, gemiddeld door een getal van 1800 leerlingen bezocht worden.

Deze heerl. werd, den 17 November 1587, door JOHANNA, Hertogin van *Brabant*, verpand voor 4000 oude frankische schilden (9278 guld.) aan PAULUS VAN HAASTRECHT; vervolgens werd deze heerlijkheid, wijl de pandpenningen niet konden afgelost worden, door de Aarts-Hertogin ISABELLA CLARA EUGENIA erflijk verkocht aan HUIBERT VAN MALSSE, onder voorwaarde, dat de kooper de vorige pandpenningen zoude aflossen, en dan nog aan haar betalen 8000 ponden Vlaamsche munt van veertig grooten het pond, dat is van eenen gulden. Door het huwelijk van HUIBERT VAN MALSSE'S dochter met Jonker ANTHOON SCHMETZ, Baron van

GROBBENDONK, Overste in Spaansche dienst en Gouverneur van 's Hertogenbosch, kwam deze heerl. in het geslacht van GROBBENDONK, waarin zij verbleef tot in het jaar 1710 toen zij verkocht werd aan WILLEM, Landgraaf van Hessen-Kassel. Vier en veertig jaren heeft zij aan het huis van HESSEN behoort, doch toen werd zij aangekocht door GISEBERTUS STEENBERGENSIS, Graaf van HOGENDORP. Vrijheer van *Hofwegen*, door wiens nazaten zij thans nog bezeten wordt, wordende de heerlijke regten, voor zoover die nog bestaan, uitgeoefend door MEYR. JOHANNA MARIA VAN DEN SLEIDEN, douairiere DIEDERIK JOHAN FRANÇOIS, Grave van HOGENDORP VAN HOFWEGEN.

TILBURG, gem. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Brabant*, arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Tilburg* (2 m. k., 2 s. d.); palende N. W. aan de gem. Dongen, N. aan Loon-op-Zand, N. O. aan Udenhout, O. aan Berkel-Enschot-en-Heukelum, Z. aan Goirle en Hilvarenbeek, W. aan Alphen-en-Riel en Gilze-en-Rijen.

Deze gem., welke bij dekreet van 18 April 1809, door Koning LODEWIK, tot den rang van stad werd verheven, bevat: de wijken Kerk en Heuvel, welke de kom der gem. of de stad Tilburg vormen; ten N. van deze kom liggen de wijken: Veldhoven, Hoeven, Reit, Hasselt, Stokhasselt, Oost-Heikant, West-Heikant, die het d. het Goirke uitmaken en daartoe kerkelijk behooren; ten O. ligt de wijk Loven, ten Z. de wijken Oerle en Korvel en ten W. de wijk Berkdijk. Deze wijken zijn even zoo vele volkrijke buurten der gem., waarvan sommigen zeer ver uit een verspreid liggen, zoo dat men berekent, dat de omtrek van het bewoonde of oostelijk gedeelte der gemeente, ruim vier nren bedraagt. Tot deze wijken behooren nog een groot aantal kleinere buurten en gebuchten, te veel om te vermelden, zijnde de voornaamsten: Bindhoven, Broekhoven, Broekstraat, Laar, het Heike, de Koningshoeven, het Zand, de Schans, Quirijnstok, Vijfhuizen, Klein-Tilburg enz. Het westelijk en verreweg het grootste gedeelte der gemeente, is woeste heide met vele plassen of vennen, waarvan hier en daar gedeelten ontgonnen en hepoot worden, zoo als men reeds aantreft: de Warande, het Reeshof, Dongewijk enz. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 7946 bund. 86 v. r. 36 v. ell., waaronder 7704 bund. 11 v. r. 68 v. ell. belastbaren grond; telt 2430 h., bewoond door 2659 huisgez., nitmakende eene bevolking van ongeveer 14,000 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw, de veeteelt, den drukken doortogt en de fabrieken, tellende men er 14 lakenfabrieken, onder welke er zijn, die 300 tot 400 menschen werk verschaffen; 8 stoomwolspinnertjen; 8 lakenvollerijen; 6 verwerijen van wollen stoffen; 1 tapijtfabriek; 1 katoendrukkerij; 1 stoomlakenspoelderij; 19 leerlooijerijen; 1 machinale kaardensfabriek; 1 stoomsmederij; 2 ijzersmelterijen; 1 fabriek van harde en zachte zeep; 1 zoutkeet; 1 steen- en pannenbakkertij; 5 bierbrouwerijen; 6 windkoren-, 1 vol-, 2 ros-koren- en 4 ros-olietmolens; benevens twee stoom-graansen schorsmolens en eene met stoom gedrevene fabriek van kunstwerk-tuigen. In het geheel telt men er 16 met stoom werksame bedrijven; terwijl er bovendien veel koehaar gesponnen wordt voor de tapijtfabrieken te 's Hertogenbosch, te Breda, te Hilversum en in België.

Men heeft er vele heiden, doch de gem. bevat omtrent 3800 bund. bebouwd grond, zoo aan zaailanden en weiden, als bosch en schaarhout, benevens nagenoeg 240 bund. uitgestoken moervelden, putten en blekelingvelden. De grond is over het algemeen schraal en zandig,

doch op sommige plaatsen met vruchtbaren zwarten grond of bloeke klei overdekt. De granen en veldgewassen, welke hier gewonnen worden, bestaan in rogge, haver, boekweit en spurrie, aardappelen, een weinig paardenboonen, erwten, oliezaad en ook eenig vlas.

Deze gem. geeft een navolgenswaardig voorbeeld, om den landbouw met het fabriekwezen te verbinden, en bewijst proefondervindelijk, dat beide takken van bestaan, hand aan hand gaande, op het geluk en de welvaart der ingezetenen eenen gezegenden invloed uitoefenen. De wijze, hoe deze vereeniging van landbouw en fabriekwezen te Tilburg plaats heeft, beschrijft een der inwoners, de Heer P. van Doonen, met deze woorden: „Benevens den landbouw maakt de fabriekarbeid het bestaan uit van Tilburgers inwoners. Men schat het getal menschen, hetwelk door dien arbeid, tegen niet hooge dagloonen, om der goedkoopste levenswijze wille, onderhoud vinden, op ruim 6000; de meeste huisgezinnen hebben een reepje land of tuin achter hunne woning, tot het teelen van warmoezerijen, en hebben daarbij eene sekere uitgestrektheid gronds, om aardappelen voor het gezin te winnen; zij houden daarbij veelal eene geit en meesten een varken, welke hun melk, spek en mestspezie voor hun aardappelland verschaffen. Deze wijze van genering brengt veel tot eene oeconomische huishouding onder de klasse der werklieden toe, welker bestrijding van kosten, ten voordeele van den fabriekstaat, eene zeer matige loonsbepaling vordert. Daarenboven bevat zij nog dit goede, dat de werkman, eigen met het gebruik van schop en spade, bij oogenblikkelijk gebrek aan werk, zich met de bearbeiding van zijnen tuin of land onledig houdt, of als arbeider bij den landbouwer gaat werken, en bij herneming of ontstaan van werk tot zijn hoofdberoep terugkeert, en deze toeverlaat, waarvan de werkman in steden verstoken is, oefent eenen heilzamen invloed op de zedelijke betrekkingen en op de physische gesteldheid onzer werklieden uit (1).”

De Roomsche-Katholijken, die er ongeveer 13,600 in getal zijn, onder welke ongeveer 9500 Communikanten, maken de par. van Tilburg-aan-het-Heike en Tilburg-aan-het-Goirke uit, welke in deze burg. gemeente ieder eene kerk hebben, benevens eene kapel.

De Hervormden, die er, behalve het garnizoen, 150 in getal zijn, onder welke ruim 100 ledematen, behooren tot de gem. van *Tilburg-en-Goirke*.

De Evangelisch-Lutherschen, die men er 10 aantreft, worden tot de gem. van *'s Hertogenbosch* gerekend.

De Israëlieten, van welken men er ongeveer 120 telt, maken eene ring-synagoge uit, waaronder ook de bijkerken te Capelle en Geertruidenberg behooren.

Men heeft in deze gem. vijf scholen, als: eene Fransche kostschool en eene Nederduitsche school in de kom der gem., eene aan den Heikant, eene te Veldhoven en eene te Korvel, welke gezamenlijk gemiddeld door 1200 leerlingen bezocht worden.

De stad Tilburg, van ouds Tilburch, ligt $4\frac{1}{2}$ u. Z. W. van 's Hertogenbosch, 4 u. O. ten Z. van Breda, 6 u. N. W. ten W. van Eindhoven, aan den Grooten-weg van Breda naar 's Hertogenbosch, die er doorheen loopt.

(1) *Bijdragen voor de Nijverheid*, uitgegeven door de Nederl. Maatschappij van Nijverheid, voor 1836, bl. 6.

De kom dezer plaats wordt verdeeld in de wijken Kerk en Heuvel, zijnde eerstgenoemde het westelijke en laatstgenoemde het oostelijke gedeelte, terwijl beide door de digtbebouwde hoofdstraat onmerkbaar vereenigd zijn. Men telt er in de kom der plaats 637 h., en ongeveer 3800 inw.

Behalve door bovengenoemden grooten weg heeft Tilburg nog eene goede gemeenschap met de Langestraat en de haven van Waaiwijk, door de in 1846 aangelegde keiweg van hier op Loon-op-Zand tot Besoijen gaande en men voedt thans meer dan immer hoop, dat deze plaats, door de zorg van Z. M. den Koning, eene scheepvaart zal bekomen, waarvan de behoefte voor haren handel, nijverheid en ontginning van de daar en verder zuidwaarts gelegen heidegronden, reeds zoo lang en dringend gevoeld is.

Sommigen willen dat Tilburg eertijds, naar drie burgten of kasteelen, *Tilburgum* zoude geheeten hebben, maar hiervan is geen blijk en dit schijnt alleen eene speling van den nitvinder te zijn, naar aanleiding van het wapen, waarop drie burgten voorkomen en van de geschiedkundige daadzaak, dat Tilburg-oudtijds drie kasteelen bezat. Anderen willen Tilburg afgeleid hebben van het Latijnsche *Tiliaburgum* (burgt van den Lindeboom), doch ook dit is niets meer dan eene speling; waartoe de later te vermelden lindeboom aanleiding gaf. *Graafland* maakt er *Tullisburgum* van, en vindt daaron iets Romeinsch in dien naam. Het waarschijnlijkst is, dat de naamsoorsprong dezer gem. moet gezocht worden in de oude woorden *Tillo* of *Tyl*, zijnde een mannelijke eigennaam, en *burgum* of *burg*, beteekende volgens oudheidkundige schrijvers eene verzameling van niet ommuurde landelijke gebouwen, zoodat Tilburg of Tylburg (onder welke laatste benaming het voorkomt in eenen brief van 1269) zoo veel zoude willen zeggen als: pachthoeve (burgum, villa) van Tyl. Reeds in de plaatsceking van een Diploma van 709 — waarbij *Engelbertus*, zoon van *Gaotbertus*, het nabij Tilburg gelegen Alphen, in het Land-van-Breda, aan *Willibrord*, den eersten Bisschop van Utrecht, geeft — leest men *Tillisburgis*, waardoor buiten allen twijfel Tilburg wordt bedoeld. Het tegenwoordig Tilburg is oudtijds West-Tilburg genoemd geweest, waartoe ook Enschot behoorde, terwijl door Oost-Tilburg Berkel zou bedoeld zijn. In 1222 hield Hendrik I, Hertog van Brabant, den burg van Tilburg van den Bisschop van Utrecht ter leen, en droeg zijn overig vrij goed van Tilburg aan de Hoofdkerk van Keulen op, en ontving dat weder van haar ter leen. In 1251 gaf de zelfde Hertog het Patroonaatschap van Tilburg aan de abdij van Tongerlo; in 1241 gaf echter een bijzonder Edelman, *Giselbert van Tilburg*, het derde deel der novale tienden van West-Tilburg aan de abdij van Tongerlo; en in 1244 gaf de zelfde Ridder aan de abdij van St. Geertrui te Leuven eene tiende onder Tilburg. In den oorspronkelijken giftbrief van Loon-op-Zand van 1269, leest men: dat Hertog Jan een derde deel der tienden dier plaats gaf aan *Willelm van Horne*, en zij wordt daar Tylburg genoemd.

Deze opene stad heeft meer het aanzien van een groot dorp of vlek, welks huizen digt aan een gebouwd zijn, hoewel eenige straten er stads-gewijze gebouwd en met keisteenen belegd zijn. Het marktveld, meer algemeen de Heuvel genoemd, prijkt met eenen grooten lindeboom, welke men door de kruin plat te scheren de gedaante van eene kegelvormige paraplu heeft weten te geven, zoodat een aantal menschen onder zijne schaduw kunnen rusten. De ouderdom van dezen boom schijnt

niet bekend te zijn; men heeft daarnaar, maar vruchteloos, onderzoek gedaan. Sommige willen die van de zevende of achtste eeuw doen dagteekenen, maar zonder anderen grond dan de mogelijkheid voor dit gevoelen te hebben; waarschijnlijk is hij eenige eeuwen jonger, maar in allen geval zeer oud en aanmerkswaardig. Op het plein de Heuvel worden mede de acht jaarmarkten gehouden, van welke de kouwmarkt, Maandag na 25 Januarij; de palmmarkt Maandag na Palmzondag; de Vastemarkt den vijftden Maandag vóór Paschen; de Hemelvaartmarkt Maandags vóór Hemelvaartsdag; de St. Jansmarkt Dingsdag na 23 Junij; de Zomermarkt Maandag na 25 Julij; de St. Bavomarkt Maandag na den 9 October, en de St. Andriesmarkt Maandag voor 50 November invallen; terwijl de kermis er den laatsten Zondag in Augustus gehouden wordt. Behalve de gewone kramerijen worden op deze jaarmarkten stukken wollenstoffen, linnen, paarden en rundvee, benevens allerlei gereedschappen en benoodigdheden voor den landbouw geveild. De botermarkt, even als de groenmarkt, wordt des Vrijdags, op een afzonderlijk Marktveld, nabij den toren, gehouden en druk bezocht; terwijl alsdan tevens brandhout en turf, benevens allerlei vleesch, dit laatste voornamelijk door de slagters uit het naburige Oisterwijk, gemarkt worden.

Onder de wereldlijke gebouwen zou eerst melding verdienen het eigenlijke Kasteel-van-Tilburg, doch dit bestaat niet meer. Zie het volgende art.

Het Paleis des Konings, in de *Nieuwedijkstraat*, dat, ter vervanging van een vroeger minder aanzienlijk en geschikt verblijf, thans (in 1848) in aanbouw is, wordt een ruim vierhoekig gebouw, met een torentje op elken hoek, en zal, met de daartoe behorende tuinen, een schoon geheel en een bezienswaardig sieraad der stad uitmaken.

Het tegenwoordige Stadhuis, aan het *Weekmarktlein*, is klein en gebrekkig ingerigt. Het staat vervangen te worden door een onlangs, voor 57,900 gulden aanbesteed en door den Tilburgschen Architect van TULDER ontworpen gebouw, hetwelk een prachtig en doelmatig stadhuis belooft, waarin, behalve de gemeentelijke administratie, ook het kantongeregte, de kamer van koophandel, het algemeen armbestuur en de schuttersraad hunne zittingen zullen houden. De benedenbouw is bestemd voor kantonnale gevangenis en zal naar het cellulaire stelsel zijn ingerigt. Dit nieuwe stadhuis zal geplaatst worden onmiddellijk achter het tegenwoordige, in den hiertoe behoorenden tuin, en zal het gezigt hebben op het *Weekmarktlein*.

De Kaserne, welke in de wijk *Heuvel*, niet ver van den straatweg op 's Hertogenbosch, door Koning WILLEM II, in 1842, gebouwd werd, heeft in 1847 eene aanmerkelijke vergrooting ondergaan, zoo dat zij thans kan dienen voor 300 à 400 man en even zoo vele paarden.

De Stads-Lakenhal, in het *Haringseind*, is een doelmatig ingerigt gebouw.

Ook is er een Postkantoor, op den *Heuvel*, en een Station der paardenposterij, in de *Kerkstraat*.

De fabriek van den Heer J. N. DISPEN, te *Korvel*, in 1846 in de plaats gezet van het in 1839 afgebrandde oude fabriekgebouw, onderscheidt zich door hare grootte, sierlijken bouwtrant en hoogst doelmatige inrigting.

De kerk te TILBURG brandde in 1494 met den toren gedeeltelijk af, en werd alstoen weder op de zelfde grootte vernieuwd. Niet lang vóór den vrede van Munster werd zij naar het Zuiden vergroot. Reeds

vóór dien vrede en na de verovering van 's Hertogenbosch, in het jaar 1630, waren de R. K. uit de parochiekerk gesloten, die zij nogthans naderhand weder somtijds bekomen hebben en somtijds weder moesten verlaten; doch na den Munstersche vrede, en wel in 1629, hebben zij eene kapel of bidplaats tot de godsdienst moeten gebruiken, die onder Poppel, op Oostenrijks grondgebied, door hen en andere eeuwigdurende dorpen gesticht was, en Gool-St.-Jan of de Nieuwe-kerk genoemd werd. In de volgende jaren kwam er in zoo verre rust, dat men op het kasteel, bij de Veldhoven, met toelating van den R. K. Heer van TILBURG, SCHETZ VAN GROENENDIJK, de godsdienst kon verrigten. Dit heeft geduurd tot omtrent het begin der vorige eeuw, wanneer het bezit der heerlijkheid overging aan het Protestantsche huis VAN HESSEN KASSEL. Toen werd er eene kerkshuur gebouwd bij het Goirke, en, omtrent dien zelfden tijd, voor het zuidelijk gedeelte der uitgestrekte parochie, eene tweede kerkshuur op den akker, achter de huizen, die ten westen het Heike staan. Deze laatste kerkshuur, werd, volgens verlot der Staten Generaal van 8 October 1731, verplaatst op het Heike, ten noorden aan de straat. Zij werd, in 1773 wederom vergroot met een zijdelings gebouw ten noorden er aangezet. Deze kerkshuur werd, na de laatste landveranderingen, met een orgel, met een kostelijk altaar en priesterlijke gewaden en andere sieraden verrijkt. In dezen staat, met twee kerkshuren, onder eenen Pastoor, die, sedert het jaar 1730, met drie medebedienende Kapellanen, aan het Goirke resideerde, is de geheele Katholieke gemeente van TILBURG bestuurd geweest, tot in het jaar 1797; wanneer die gemeente, door de kerkelijke overheid, verdeeld werd in twee onderscheidene parochiën, die van het Goirke en die van het Heike, ieder onder eenen eigen Pastoor, met twee medebedienende Kapellanen, in ieder parochie residerende. Beide deze parochiën vierten als patroon, even als de oude parochiekerk, den H. Bisschop en Martelaar Dionysius. Den 1 Januarij 1823 hebben de R. K. van TILBURG aan het Heike, echter de oude Parochiekerk, staande aan het *Weekmarktplein*, terug bekomen, in welks plaats zij, in het jaar 1827, eene geheel nieuwe kerk gesticht hebben, zijnde een groot en schoon gebouw, met drie altaren en een fraai orgel, herkomstig uit de oude kerkshuur. Deze kerk staat, bij den sierlijken hoogen toren, waarbij vroeger de oude kerk stond en die van boven met eenen grooten knop of peer versierd is. De voormalige kerk aan het Heike is in 1834 afgebroken, na, gedurende de Belgische onlusten, eenige jaren tot hooi- en stroomagazijn te hebben gediend. Nopens die aan het Goirke zie men het art. GOIRKE.

De Kerk der Hervormden, in de *Zomerstraat*, is een klein doch nieuw gebouw, dat den 4 Mei 1823 is ingewijd. Het heeft een klein torentje en een orgel, gekomen uit de oude kerk, waarin het, in 1765, door de Hervormden geplaatst was.

De Synagoge, in de *Zomerstraat*, is een gewoon gebouw, zonder toren.

De Fransche kostschool wordt gemiddeld door 120 leerlingen, de Stads Nederduitsche school door 800 leerlingen, en de twee Armscholen, ieder door 250 leerlingen bezocht; terwijl de twee Zondagsscholen gezamenlijk door ongeveer 600 leerlingen van beide kunnen bezocht worden.

De drie liefdadige gestichten: het eerste het hoofdgesticht, ter verpleging van arme oude vrouwen, en van ongeneeslijken en ter opvoeding van weezen; het tweede ter verzorging van arme zieken,

en het derde ter verzorging van oude arme mannen, worden door de zusters van liefde bediend, en zijn in eenen bloetjenden staat. Deze liefdadige zusters belasten zich ook met het onderwijs van ruim negen honderd arme en minvermogene meisjes. Het onderrigt, dat daar in de taal en vrouwelijke handwerken gegeven wordt, mag geroemd worden: het droeg de hooge goedkeuring weg van den Koning, die gedurende de tienjarige Belgische verwikkelingen, als Prins van Oranje en Veldmaarschalk, zijn hoofdkwartier te Tilburg had gevestigd en zich overtuigd heeft van den goeden geest en belangelooze liefde van deze zusters voor alle soort van ongelukkigen. In verschillende plaatsen van het rijk zijn afdeelingen opgericht, die met het moederhuis te Tilburg een geheel uitmaken.

Onder de weldadige inrigtingen mag men ook tellen, vijf zieken- en begrafenisbussen, waaronder eene door en ten behoeve der ingeteekeude en contribuerende handwerkers, zijnde droogscheeters, kaardzetters en schaarslijpers der lakenfabrieken te Tilburg opgericht, ten einde daaruit de zieken te ondersteunen en in de begraafeniskosten van een overleden lid te gemoet te komen.

Men heeft hier ook een Muziekgezelschap: *St. Cecilia*, met 25 leden, dat goede concerten geeft en bekwame zangers en muzikanten voor de R. K. kerken levert; benevens eene Harmonie, die ruim 20 leden telt, en zich in het bespelen van allerlei blaasinstrumenten oefent. Ook bestaat hier nog een jagtgezelschap, het *St. Huibertsgilde* genaamd, met 25 leden, onder welke men de aanzienlijkste ingezetenen telt. Dit gezelschap had vroeger vele voorregten. Een dier voorregten bestond in de vrijheid om eenen dag in het jaar, en wel op *St. Huibertsdag*, vrij door de geheele heerl. te mogen jagen. De oorsprong van dit gilde verliest zich in eene verwichterde oudheid. Een siertijke, geheel met zilver beslagene jagthoorn, waarvan zij in het bezit is, getuigt, dat dit gezelschap reeds in 1623 in vollen bloei was. De leden vergaderen gedurende de herfst- en wintermaanden tweemaal in de maand en wel den eersten en derden Donderdag. Bij gelegenheid van het feest van den Patroon der gilde, dat op den derden November invalt, wordt er een gastmaal gehouden, hetwelk zich door keur van spijsen, vooral van wild, door vriendschappelijke gezelligheid en door broederlijke eensgezindheid onderscheidt. In den laatsten tijd is het Huibertsgastmaal tot eene gelegenheid geworden ter beoefening van dicht- en zangkunst. Gezellig, nuttig en broederlijk verkeer is het doel van het gilde; jagtvermaak is te meer eene bijkomende zaak, omdat aan de heerl. van Tilburg het jagtregt bij uitsluiting is verbonden.

De liefhebbers der jagt vonden het zeer belemmerend, dat de Heer der heerl. het uitsluitend regt van de jagt uitoefende. In 1839 heeft men hem dat regt betwist, doch het Hof van Noord-Brabant heeft hem, op grond der besluiten van 26 Maart 1814 en 1 Februarij 1815, daarin gehandhaafd.

Voorts zijn hier nog zes Handboogschutterijen, als die onder de zinspreuk: *Honos alit arcum* (d. i. eer geeft voedsel aan den boog), met 40 leden; die genaamd de *Fijne maste*, met 13 leden; die onder de zinspreuk: *de Roos*, met 17 leden; de Schutterij van *St. Sebastiaan*, met 20 leden; de *Vriendschap*, met 11 leden, en die onder de zinspreuk: *Oefening en Vermaak*, met 23 leden. Almode bestaat er nog een Gilde van *St. Dionysius*, met 17 leden, welke zich bezig houden met het vogelschieten met het geweer, en een

Gilde van St. Joris, tellende 40 leden, die zich met den voet- of kruisboog oefenen. Beide deze gilden, benevens de schutterij van St. Sebastiaan, zijn van zeer oude en ongekende dagteekening, zelfs sommige hunner vaandels en banieren getuigen van dien hoogen ouderdom.

TILBURG is de geboorteplaats van den Godgeleerde ANTONIUS VAN GILS, geb. 29 Julij 1758, † 10 Junij 1834, als Hoogleraar in het Seminarium te Herlaer.

Van den Kerkelijke Historieschrijver DIONYSIUS MUTSAERT, geb. oinstreeks 1580, † den 19 November 1635 als Bestuurder van het Klooster St. Catharinendal, te Oosterhont.

Van de Schilders: GERARDUS VAN SPAENDONCK, geb. 22 Maart 1746, † 13 Mei 1822; diens broeder CORNELIS VAN SPAENDONCK, geb. 7 December 1756, † 22 December 1839; ADRIAAN DE JELKE, geb. 19 Mei 1755, † 30 November 1820 en JOSEPHUS AUGUSTUS KNIP, geb. 3 Augustus 1777, en

Van de Schilderes HENRIETTE GEERTRUIDA KNIP, geb. 19 Julij 1783, † 29 Mei 1842.

In 1545 werd TILBURG, door MAARTEN VAN ROSSEN, gebrandschat op 4300 guld.

In 1586 plunderden de Staatsche benden deze plaats geheel uit en dreven al het vee naar Holland.

In 1672 vielen de Franschen in TILBURG op eenen dag, waarop juist kermis en markt werd gehouden, en beroofden de inwoners van huisraad, vee en vooral van hunne lakens; men begrootte de schade op honderd duizend guldens.

In 1702 plunderden de Franschen deze schoone plaats weder geweldig uit.

In 1747 en 1748 stonden, in de nabijheid van TILBURG, de legers der bondgenoten en der Franschen, waardoor TILBURG veel schade leed, vooral aan boomen en houtgewas.

In 1794 viel hier in September op den Heuvel een hevige schermutseling voor, tusschen de Franschen en de Bondgenooten, waardoor 12 man op de plaats bleven, waarna de partijen zich ieder op een uur afstand verwijderden, en de gekwetsten verbonden werden.

In 1795 versamelden zich hier eenige lieden, die zich als Volksvertegenwoordigers der Meijerij en het verdere Staatsch Brabant opwierpen; zij hielden hier eenigen tijd hunne zittingen, tot zij die vervolgens naar 's Hertogenbosch overbragten.

De storm van 9 November 1800 woedde hier sterk. Het water zou toen in de putten, binnen eenen korten tijd, tot eene aanmerkelijke hoogte opgerazen zijn; ook meende men toen aldaar ligte schokken, als die eener aardbeving, gevoeld te hebben.

TILBURG was, na en gedurende de Belgische omwenteling van 1830, bijna uitsluitend de zetel van het Hoofdkwartier van het Nederlandsche leger. De Prins van Oranje (thans Koning WILLEM II) had er als Veldmaarschalk zijn verblijf. Aan dit achtjarig verblijf, gedurende hetwelk de Tilborgenaren zoo vele afdoende blijken gaven van hunne gastvrijheid, goede gezindheid, en liefde voor den Prins Veldmaarschalk, heeft TILBURG de genegenheid te danken, waarvan de thans regerende Vorst jegens haar blijken doet. Door opvolgelijk gedaene koopeu bezitter geworden van onderscheidene bouwhoeven, welke door verbouwing of nieuwen opbouw, en, voor zoo veel de gronden betreft, door eene verbeterde cultuur, eene geheel nieuwe gedaante hebben

aangenomen, is de Koning de grootste grondeigenaar in Tilburg. Tot dien grondeigendom behooren onderscheidene honderden bunders heide, welke allengskens in vruchtbare akkers en weilanden overgaan. Schapen en aanzienlijke veestallen voorzien in de daartoe benoodigde mestspecie. Onder de onlangs door den Vorst aangekochte eigendommen behoort het voormalig fabrieksgebouw der Heereu DIEREN en JELLINGHAUS, Dongewijk genaamd, en gelegen aan de rivier de Donge ruim een uur gaans ten Westen der stad aan den straatweg op Breda. Dit aanzienlijke en nog slechts voor eenige jaren gestichte gebouw is thans gedeeltelijk tot eenen grooten veestal ingerigt, bestemd om te voorzien in de bemesting der nabij gelegen heidegronden, waarvan ruim honderd bunders in cultuur zijn genomen. De zoogenaamde *Prinsehoeven* (aldus naar den tegenwoordigen bezitter genoemd) en gelegen naar de zijde van Moergestel en Hilvarenbeek, leveren, met de daarop nieuw gebouwde schaapskooi en een aantal min of meer aanzienlijke boerenwoningen, stallen en graanschuren, een treffend landbouwkundig gezigt op, waarvan men in de Meijerij-van-'s-Hertogenbosch te vergeefs een tweede voorbeeld zoeken zou.

Het wapen dezer gem. bestaat in een veld van azuur, met drie burgen van goud.

TILBURG, landg. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr. en 2 u. O. Z. O. van *Groningen*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. N. W. ten W. van *Hoogezand*, gem. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Slochteren*, $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Scharmer*, waartoe het behoort.

Dit landg. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 21 bund. 27 v. r. 10 v. ell. en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer P. van ANNEK, woonachtig te Groningen.

TILBURG (HET KASTEEL-VAN-), voorm. kast. in de Meijerij van 's Hertogenbosch, kw. Oisterwijk, arr. en 4 u. Z. W. van 's Hertogenbosch, kant., gem. en 23 min. N. W. van de kom der stad Tilburg, aan den weg naar Hasselt.

Dit kast. werd, in het jaar 1581, door DE LA GARDE, Kolonel der Algemeene Staten, ingenomen en is in het jaar 1755 afgebroken, terwijl op de plaats, waar het gestaan heeft, een modern gebouw is opgetrokken, dat rondom in het water gelegen is, en waaraan eenen fraaijen tuin grenst, die in een sierlijk bosch eindigt, waar het swaarste hout gevonden wordt, dat uren in den omtrek bestaat, en waaronder ruim 600 eiken- en beukenboomen. Door aangelegde vijvers zijn er wezenlijk fraaije partijen aangebragt. Op het kasteel vindt men nog eenige zeldzame en fraaije schilderstukken, waaronder ook het levensgroot afbeeldsel van den laatsten bezitter uit het huis van HESSEN-KASSEL. Het beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 7 bund. 47 v. r. 70 v. ell., en werd sedert het jaar 1754 in eigendom bezeten door de Heeren Graven van HOGENDORP VAN HOFWEGEN, die er het geheele jaar woonde. Thans wordt het bezeten en bewoond door de erven van den Heer DIERIK JONAS FRANÇOIS, Grave van HOGENDORP VAN HOFWEGEN.

TILBURG (KLEIN-), geh. in de Meijerij van 's Hertogenbosch, kw. Oisterwijk, arr. en $5\frac{1}{2}$ u. Z. W. van 's Hertogenbosch, kant., gem. en 1 u. Z. W. van Tilburg, nabij de Donge en aan de grens der gem. Gilze-en-Rijen, een gedeelte van de wijk *Berkdijk* uitmakende; met 3 h. en 20 inw.

TILBURG (OOST-), oude naam van het dorp BERKEL, in de Meijerij van 's Hertogenbosch, kw. Oisterwijk, prov. Noord-Brabant. Zie BERKEL.

TILBURG (WEST-), oude naam van de st. *Tilsburg*, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *Tilsburg*.

TILBURG-AAN-HET-GOIRKE, R. K. par., prov. *Noord-Brabant*, apost. vic. van 's *Hertogenbosch*, dek. *Hilvarenbeek*.

Deze par. telt 6500 zielen, onder welke ongeveer 4200 Communikanten, wordt door eenen Pastoor en vier Kapellanen bediend en heeft eene kerk aan het Goirke en eene kapel te Hasselt, alsmede eene eigene begraafplaats. De eerste, die na de verdeling van Tilburg in twee par., in 1797, hier de dienst waarnam, is geweest *Hermanus Josephus Francke*, die in 1812 overleed. Daartoe behooren de wijken: *Veldhoven*, *Hoeven*, *Reit*, *Hasselt*, *Stokhasselt*, *Oost-Heikant* en *West-Heikant*.

TILBURG-AAN-HET-HEIKE, R. K. stat., prov. *Noord-Brabant*, apost. vic. van 's *Hertogenbosch*, dek. *Hilvarenbeek*.

Deze stat. telt 7450 zielen, onder welke ruim 5300 Communikanten, wordt door eenen Pastoor en vier Kapellanen bediend en heeft eene kerk, in de wijk *Kerk*, alsmede eene eigene begraafplaats. De eerste, die na de verdeling van Tilburg in twee parochiën hier de dienst waarnam, is geweest *Waltherus Tabbers*, die in 1797 derwaarts kwam, en in het jaar 1806 overleed. Daartoe behooren de wijken: *Kerk*, *Heuvel*, *Loven*, *Oerle*, *Korvel* en *Berkdijk*.

TILBURG-EN-GOIRLE, Herv. kerk. gem., prov. *Noord-Brabant*, klass. van 's *Hertogenbosch*, ring van *Oisterwijk*. Men heeft er eene kerk te Tilburg en telt er 170 zielen, onder welke 110 Ledematen. De eerste, die in deze gem. het leeraarsambt heeft waargenomen, is geweest *Paulus Arlebout*, die in het jaar 1633 kwam, en in het jaar 1657, naar *Zalt-Bommel* vertrok, wordende in 1648 opgevolgd door *Paridanus Lemans*, want wegens den oorlog is deze gem. elf jaren vakant geweest. In 1651 was de gem. zoo toegenomen, dat er door de klassis van 's *Hertogenbosch* eene kerkeraad werd benoemd. De gem. was later tot dien bloei dat er in 1765 geheel uit eigen middelen een orgel werd aangekocht. De dienst werd tot in 1809 ook te *Goirle* verricht, doch na de overgave van de kerk aan de R. K. is dit opgehouden. *Goirle* moet terwijl de Predikant *de Bevenen* te *Tilsburg* stond, dat is tusschen 1510 en 1584, kortstondig met *Moergestel* gecombineerd zijn geweest, ten minste is *Goirle* toen bediend geworden door *Gerardus Lemans*, Predikant aldaar, ook heeft zekere *C. Rouwenius*, die in 1668 naar *Oost-Indië* vertrok, te *Goirle* dienst als Predikant gedaan.

TILIJTE, buurs. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*. Zie *Tilligte*.

TILIHAMI, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Bandong*, tusschen den zuidelijken oever van de *Tjimelajoe* en het gebergte.

TILLARD, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Brabant*, *Eerste* distr., arr. en 2½ u. O. N. O. van 's *Hertogenbosch*, kant. en 1 u. Z. Z. W. van *Oss*, gem. en ¼ u. W. van *Heesch*, nabij den grooten weg van 's *Hertogenbosch* naar *Grave*.

Dit geh., hetwelk een gedeelte is van het rot of de wijk *Beemd*, bestaat uit 12 h., meest boerderijen, met ongeveer 80 inw.

TILLE-POLDER (DE), pold. in het *Land-van-Goedereede-en-Overflakke*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Brielle*, kant. *Sommelsdijk*, gedeeltelijk gem. *den Bommel*, gedeeltelijk gem. *Oude-Tonge*, gedeeltelijk gem. *Middelharnis*; palende N. W. aan de *Nieuwe-Oostmeer* of

Lieve-Vrouwe-polder, N. aan den Nieuwe-Stadsche-polder, N. O. aan den Uitslag-polder, O. aan den pold. den Bommel, Z. aan den Groot-Bloksche-polder en den Magdalena-polder, W. aan Oostende.

Vroeger was de *ST. SEBASTIAANS-POLDER* onder *St. Adolfsland*, alleen bekend en de *TILLE-POLDER* een gedeelte daarvan, dat later aan de geheele bedijking dien naam heeft gegeven, dien hij waarschijnlijk bekomen heeft naar eene tille (brug), waarover dit gedeelte, toen het nog eene schor was, bezocht werd.

Deze pold., welke in het jaar 1818 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 800 bund., waarvan 133 bund. onder *Oude-Tonge*, en daaronder 64 bund. 30 v. r. 87 v. ell. schotbaar land. Men telt er 8 boerderijen, als: 5 boerderijen onder *den Bommel*, 1 boerderij onder *Oude-Tonge* en 2 boerderijen onder *Middelkarnis*. Hij wordt door eene sluis, op den Uitslag-polder, van het overtollige water ontlast.

TILLEBURGIS, naam, welke voorkomt in een diploma van het jaar 709 en waardoor ongetwijfeld de stad *Tilsburg*; in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Brabant*, bedoeld wordt. Zie *TILBURG*.

TILLIGTE, *TIGTE* of *TELLICHT*, buurs. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en 3½ u. O. ten N. van *Almelo*, kant. en 2 u. Z. O. van *Ootmarsum*, gem. en 1 u. N. W. van *Denekamp*. Van de inw. behooren de Herv. tot de gem. van *Denekamp* en de R. K. tot de stat. van *Ootmarsum-en-Tilligte*. — Men heeft er eene school.

TILOE, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, op de scheiding van de *Bandongsche* dist. *Tjisondarie* en *Banjaran* met het *Tjanjorsche* dist. *Tjidamar*.

TILSCHE-DIJK (DE), dijk in het *Land-van-Goedereede-en-Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland*, loopende langs de noord-, oost- en zuidzijde van den *Tille-polder*; beginnende aan den *Lieve-Vrouwe-polder-sche-dijk* en eindigende aan den *Oostendensche-dijk*.

TILSCHE-WEG (DE), weg in het *Land-van-Goedereede-en-Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland*, in den *Tillepolder*, die hij van het Noorden naar het Zuiden dwars doorloopt en alsoo de grenscheiding tusschen de gem. *Oude-Tonge* en *den Bommel* uitmaakt.

TIMA, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, resid. *Ternate*, Z. W. van *Ternate*.

TIMA (DE), baai in *Oost-Indië*, in den *Archipel-van-St.-Lazarus*, aan de Noordkust van het *Ambonsche* eil. *Boero*.

TIMAN, d. in *Oost-Indië*, op het eil. *Savo*, tot de groep *Savo* behorende.

TIMAUW (DE), berg in *Oost-Indië*, op het eil. *Timor*, een der kleine *Sunda-eilanden*, in het zuidwesten van het eiland. — Deze berg gelijkt naar de *Piek van Teneriffe*, maar is veel minder hoog.

TIMBANGANTAN, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Bandong*.

In dit dist. liggen de bergen *Gadja* en *Massigit* en de vulkaan *Goenong-Goentoer*.

TIMBOK, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. en distr. *Pekalongan*, ter plaatse, waar de *Kali-Pekalongan* zich in zee verliest.

TIMMERLUST, voorm. buit. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 1 u. O. van 's *Gravenhage*, kant., gem. en ½ u. N. O. van *Voorburg*, aan de *Vliet* of *Trekvaart* naar *Leyden*.

TIMERTSMA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Idaarderadeel*, arr. en 2 u. Z. ten O. van *Leeuwarden*, kant. en 1½ u. O. N. O. van *Rauwerd*, ½ u. O. van *Idaard*, waartoe zij behoorde.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene boerenwoning. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 24 band. 92 v. r., worden in eigendom bezeten door den Heer P. van *Asperen* c. s., woonachtig te *Warga*.

TIMERTS-MEER of **TIMERTS-NEER**, meer, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Idaarderadeel*, ½ u. O. van *Idaard*, ten O. door de *Bouwe-sloot* met het *Auke-Hennes-meer*, en ten W. met de *Galle* in verbinding staande.

TIMO of **Temo**, vorst. in *Oost-Indië*, op het eil. *Java*, een der *Kleine-Sunda-eilanden*, door een Radjah bestuurd en met eenen Nederlandsche Posthouder, onder den Resident van *Timor*.

TIMODJONG, gebergte in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, in het binnenste gedeelte des eilands, lands. *Toeradjaja*.

TIMOR, resid. in *Oost-Indië*, bestaande uit de eil.: *Timor*, *Rottie*, *Sembo*, *Floris* en *Solor*.

TIMOR, eil. in *Oost-Indië*, tot de *Kleine-Sunda-eilanden* behoorende, tusschen 8° 40' en 10° 40' Z. B. en 140° 44' en 143° 26' O. L.

Dit eiland wordt ten N. en N. O. door de *Zee-van-Banda*, ten O., Z. en W. door de *Indische-zee* bespoeld, en is het grootste en belangrijkste der *Kleine-Sunda-eilanden*. Het heeft eene oppervlakte van 418 vierkante mijlen en strekt zich van het Zuidwesten naar het Noordoosten uit, heeft eene langwerpige, vrij regelmatige gedaante, eenige bogten en twee spits toeloopende einden. De noordelijkste punt wordt *kaap Noel* genoemd.

Rondom het eiland zijn vele banken en klippen; de reeden van *Koepang* en *Delli* zijn echter vrij veilig, doch bij hevige westenwinden moeten de schepen dikwerf achter het eiland *Simao* eene veilige ligplaats zoeken. In het rijk van *Amenoebang* op de Zuidwestkust is een berghol, waaruit een zoo hevige luchtstroom voorkomt, dat het ongenaakbaar is. De oorzaak van dit zeldzaam natuurverschijnsel is nog niet ontdekt. Van de bergen stroomen onderscheidene riviertjes naar zee, die alle zeer smal en zoo ondiep zijn, dat er geen enkele van bevaarbaar is; ook droogen zij in het heete seizoen bijna allen uit, en bieden in het algemeen troebel en ongezond drinkwater aan, waardoor bij vreemdelingen ligtelijk buikloop ontstaat. In het noordelijk gedeelte is een hoog voorgebergte, en over het geheele eiland loopt de hooge boschrijke bergketen van *Amfoang*, die op vele plaatsen steil en moeijelijk te beklimmen is. De hoogste berg *Goenong-Kakoe* ligt in het midden des eilands.

In het algemeen bestaan de bergen uit kalkaarde, en de lagere streken uit roode krijtaarde; voorts uit leisteen, groensteen, siniet, porfier, ijzer en magneetsteen. Zij dragen de sporen van vulkanischen oorsprong. Ook is het geheele eiland aan veelvuldige aardbevingen onderhevig, welke veelal jaarlijks, in de maanden November en December, bij het kenteren der moessons plaats hebben, en als de regens later invallen, zijn zij heviger. In 1816 rees met een aardach geluid plotseling eene rots uit de zee op, in de *Bogt-van-Koepang*, aan de Zuidwestkust van *Timor*, en werd een met bosch bedekt eiland, thans genoemd *Poeloe-Boerong*. Aan weerskanten van de genoemde bergketen zijn kleinere bergrijzen, die insgelijks met boschen bedekt zijn. Nabij de stranden loopten de bergen met eene zachte

helling af en vormen bij den oever vlakten, die deels vruchtbaar zijn. De dalen zijn algemeen zeer eng, met steile wanden, enkelen echter loopen in vlakten van aanmerkelijke uitgestrektheid uit, een van de grootste is de grond, waarin de Koepang-baai ligt, en heeft zeker niet minder dan drie uren in omtrek.

Het luchtgestel van Timor, dat door vele schrijvers als zeer verderfelijk wordt afgemaald, is niet ongezonder; inlanders en zelfs Europeanen leven er, indien zij matig zijn, zeer gezond. Bij den overgang der jaargetijden moet men er echter zeer behoedzaam zijn, daar de afwisseling zoowel van hitte en koude, als van wind en regen, somtijds koortsen veroorzaakt, die van buikloop vergezeld gaan en dikwijls gevaarlijk worden.

De bodem van Timor bevat goud en koper; deze metalen worden ook op de bedding van sommige rivieren gevonden. In eene rivier, die uit het reeds gemelde gebergte Kakoe ontspringt, en op het midden der noordkust, in het rijk Amfoang in zee stort, wordt in het drooge jaargetijde, onder het opzicht van een inlandsch hoofd, na het doen eener plegtige offerande, goud gegraven. De Oostindische Compagnie heeft op Timor ook goud doen graven, doch daarvan weinig voordeel getrokken. De Timorezen stellen weinig belang in het verzamelen van goud, en hunne bijgeloovigheid is daar ook een beletsel tegen; bovendien heeft de instorting eener mijn, waarbij vele menschen zijn omgekomen, eenen afkeer tegen nieuwe ontginningen doen ontstaan. Het koper is van zeer goede gehalte en levort, met goud gemengd, eene beste soort van soewasa. Het wordt ook op de bedding der rivieren en vooral in de Logang, gevonden; echter wordt er van de inzameling van dit metaal weinig, en van de aardolie, die op sommige plaatsen gevonden en tot verdrijving der witte mieren dienstig is, geen werk gemaakt.

Voor het plantenrijk is het klimaat zeer voordeelig, zoodat de welige groei van boomen en kruiden, schier zonder voorbeeld is.

Timor levert onderscheidene rijst- en bamboesoorten, turksche tarwe, boomwol, tabak, aardappelen, groenten, kropkool, water en witte meloenen, ananassen, uijen en slaapbollen; de indigo groeit er welig, als boom en als heester, doch de inwoners zijn te traag of onknndig, om de kleurstof behoorlijk te winnen. Onder de vruchtboomen komen bijzonder in aanmerking de broodboom, wiens vrucht echter niet zoo goed is als op Java; de kokos-, arang- en sagopalmen; de mangga-, granaat-, pisang-, limoen- en papajaboom. De wouden leveren in het zuidelijke gedeelte sandelhout, dat, geveld en van den bast ontdaan, in blokken van ruim 9 palm. gekapt en voor de Chinesche markt uitgevoerd wordt, om er kisten, doozen en andere voorwerpen van te vervaardigen; voorts de kasambie, van wiens bast touw gevlochten wordt, en djatiehoot. Wijders zijn er de sophora, met groote bloemen, de moringa (*hypecanthera moringa*), de waringinboom, de koraalboom (*erythrina corallorendron*) en vele anderen. Op acht mijlen afstands van Koepang, bij de rivier de Feto-Maas, worden mastboomen van 30 ellen lang en van 1,25 ell. in doorsnede gevonden. Koffij- en cacao-boomen willen hier niet tieren; terwijl er wilde muskaat- en kaneelboomen, die echter voor den handel van geene waarde zijn, groeien. Heerlijke bloemen, fraaije planten en schoone heesters versieren bergen en dalen, en leveren een ruim veld voor den natuuronderzoeker op. Onder de planten worden zeer heilzame tot genezing van ziekten, vergiftige beten en kwalen gevonden.

Onder de huisdieren telt men buffels, ossen, paarden en schapen, van welke de wol in haar ontaard is; de mambrageit, die zeer goede melk geeft; varkens en hoenders. In de wouden zijn wilde buffels, wilde paarden, herten en hertswijnen (habiroesa), wier bovenste slag-tanden boven het kakebeen cirkelvormig omkrullen, en eene groote menigte apen. Onder de veelvuldige vogelen komen de zee-arend, de rhenocerosvogel, de loeris en kakatoewas vooral in aanmerking.

De krokodil houdt zich in de nabijheid der zee, aan de mondingen der rivieren op. Aan de stranden worden vele soorten van schildpadden, waaronder de karet-schildpad, gevonden. Gevaarlijke slangen en schorpioenen zijn er in menigte. Sprinkhanen rigten er somtijds onder de kruiden en planten groote verwoestingen aan. Kapellen en insecten met de prachtigste kleuren en eene soort van kleine bijen zijn er overvloedig. In holen en klippen nestelen de zwaluwen, wier nestjes zeer duur betaald worden. De zee wemelt van allerlei visschen, die hier in de haaijen en krokodillen geduchte vijanden vinden. In de naburige zeeën vertoonen zich vele walvisschen. Oesters zijn er in menigte. In de riviertjes wordt eene soort van lekkere forellen gevonden. Nabij de Zuidkust, in de Bogt van Amauoe bang, tot het rijk Amarassi behorende, is eene parelbank, die tot dusverro van weinig belang geweest is. De parels groeijen in den pareloester, welke aan de klippen of banken vastzit, en schijnen inwendige verhardingen te zijn, die door eenen ziekelijkjen toestand veroorzaakt worden, in ééne schelp worden dikwerf onderscheidene parelen gevonden, waarvan de grootste de zeldzaamste en alzoo de duurste zijn. De parelschelpen worden door parelduikers, die onderscheidene minuten onder water blijven, losgemaakt en in een net of zak gedaan, waarna zij door hunne makkers, die zich in prauwen of vaartuigen bevinden, worden opgetrokken. Verder in het Zuidoosten zijn rissen en klippen, waarop tripang gevangen wordt. De koraalriffen bestaan in celleporen, madreporen, milleporen en tabiporen, en leveren ook een koraal, Isis genaamd, die door de Japaners met goud betaald wordt. In de wouden heeft eene verzameling van was plaats. Op de zware boomen hechten de bijen hare nesten. De Timorezen eten de jonge bijen en de honig, en van den honigraat maken zij was, dat door de zuivere bereiding als het beste van den Archipel beschouwd wordt. De honig en was, die aan de noordzijde des eilands ingezameld worden, zijn veel beter dan die van de Zuidkust, hetwelk aan de bloemen, waar de bijen op azen, wordt toegeschreven.

De bevolking van Timor, op 400,000 zielen geschat, welk getal zeker veel te hoog gesteld is, wordt in drie hoofdafdeelingen gesplitst: de Timorezen, die het Nederlandsch gezag erkennen en het westelijk gedeelte des eilands bewonen; de Belonezen, die op de oostkust wonen en het Portugeesch bewind gehoorzamen, en de onafhankelijke volken, die in de binnenlanden alleen onder hunne Opperhoofden staan. Aan den vroegeren uitvoer van slaven en aan de kinderziekte, die somtijds een vierde van de bevolking heeft weggehaald, moet de zwakke staat der bevolking worden toegeschreven. De Belonezen, die van Gilolo zouden afkomstig zijn, bewonen het oostelijke en de Timorezen, die van Cerain herkomstig zouden zijn, het westelijke gedeelte van Timor; beide volken gewoonlijk alleen onder den naam van Timorezen bekend, hebben eene goede en kloke gestalte; hun gelaat is onvriendelijk en door den platten ontvleeschden neus mismakt; hun vel is koperkleurig en doorschijnend. Onderling zijn zij zeer verdraagzaam en goedwillig; doch in

den oorlog en jegens schipbreukelingen , het tegenovergestelde. Onafhankelijkheid schijnt een grondtrek huns karakters en van hunne luyje levenswijs te zijn.

Behalve in de hoofdplaatsen , wonen deze volken in geene vaste dorpen , maar slaan hunne hutten , die niets anders dan een spits dak zijn , dat tot op den grond reikt , overal op , waar de grond voor den akkerbouw geschikt is , en verhuizen naar elders , zoodra zij eenen beteren grond , dan de uitgeputte aantreffen. In deze hutten of varkenscotten , waarin ook zwijnen huisvesten , zijn geene schoorsteenen , deuren of vensters , maar gaten om in te kruipen , zoodat , wanneer daarin gekookt wordt er eene onverdragelijke stank heerscht. De grond , dien de Timorezen bebouwen , wordt omheind en door een iegelijk ontzien. De woningen der Vorsten en Hoofden zijn goed bebouwd en doorgaans op hoogten gelegen , die met wallen of muren versterkt zijn.

In elk voornaam dorp is , nabij het paleis des Konings , eene groote loods , die alleen van boven gedekt is. Daarin hangen de hoofden der vijanden , die in den oorlog gesneuveld zijn , en rondom die hut hangen de koppen , hoornen en kakebenen der geoffarde dieren. In dit gebouw worden de raadsvergaderingen gehouden.

De Mohammedanen en Grooten , kleeden zich op de wijze der Maleijers , doch de Heidenen hebben een stnk ljuwaad om den middel en gaan blootshoofd , met het haar om eene kam voor op het hoofd opgestoken. Zij versieren de borst en rug met gouden plaatjes en de armen en enkels met gouden of beenen ringen. Zij beprikkelen zich en hebben alzoo veel overeenkomst met de bevolking der Australische eilanden. De Koningen en Grooten dragen twee of drie doeken om het hoofd en kleeden zich in gebloemde kabaaijen ; op de seesten sieren zij zich met halve gouden manen op zijde van het hoofd ; en zij , die zich bijzonder onderscheiden willen , laten hunne voorste tanden in goud zetten. Sommige aanzienlijken , die zich zeer deftig willen optooijen , kleeden zich op de Europeesche wijs , en dragen eenen rotting dien zij als een onderscheidingsteeken van het Opperhoofd ontvangen. Zelden zijn de vrouwen der Grooten zigbaar , en men kent haar aan hare zware zilveren of gouden armingen , terwijl zij tevens getatoeëerd zijn. Het tatoeëren geschiedt door het beprikkelen van de huid en door het invrijven van eenig blijend vocht , het zij sap van limoenen , indigo of andere scherpe vruchten.

Honig , turksche tarwe en vruchten zijn de voornaamste spijsen der Timorezen , die ook gaarne vledermuizen , apen- , paarden- en zwijnevleesch nuttigen ; sterke dranken , het zij Europeesche of Inlandsche , worden zeer door hen geliefd. Rijst wordt schier alleen door de voornaamste personen gegeten.

De kindersiekte , die om de tien of twaalf jaren , op Timor gewoed heeft , wordt aldaar als de pest geschuwd ; bij hare verschijning vlugten de gezonden naar het gebergte en laten de aangetasten zonder hulp aan al de ellende van hun lot over. De melaatschheid is hier inheemsch en de roode loop niet zeldzaam. Kinderen worden hier door booze zweeren (boba) aangetast , en kunnen dikwerf moeijelijk daarvan genezen.

De Timorcen reizen gewoonlijk te land ; de gemeenen gaan te voet ; en nemen den noodigen voorraad van turksche tarwe en wat pinang mede ; over dag rusten zij in den lommer van het geboorte en vervolgen hunnen togt in den nacht en in den vroegen morgen. Door hunne soberheid hebben zij schier geene behoeften. Tot het vervoeren van sandelhout , was , honig en rijst gebruiken zij paarden , terwijl de

buffels dienen, om in plaats van den ploeg, de velden voor de bebouwing voor te bereiden. Paarden en buffels hebben op den rug een ingebrand merk, waaraan de eigenaar ze herkent.

De Timorezen zijn goede schutters en brandden zelden los, zonder van hun schot verzekerd te zijn. Met geweren en pieken gewapend, jagen zij op wilde buffels, paarden, herten en zwijnen; op de wilde zwijnenjagt rigten zij hunne honden af. Van het overvloedige wild wordt dinding of gedroogd vleesch gemaakt. In de nabijheid van Koepang wordt voornamelijk op herten gejaagd, die aldaar talrijk zijn. De wilde buffels, die zich vooral op de hooge bergen ophouden, zijn door hunne woestheid zeer gevaarlijk. De jagt er op geschiedt alleen door Vorsten en Grooten, die een talrijk gevolg bij zich hebben, om daardoor de buffels te verschrikken en op de vlugt te jagen. Even als op Ceylon, tot het temmen van olifanten, worden op Timor onderscheidene plaatsen door omheiningen ingesloten en de buffels zoo lang gejaagd tot dat zij binnen de opening der omheinde plaats zijn, die daarop onmiddellijk wordt afgesloten. Naderhand worden er eenige tamme buffels bijgelaten, en weldra zijn zij getemd en volgen eenen zoogenamden tovenaars, die hen met kruiden of poeders bestrijkt, waarna zij hen gedwee volgen.

Hoezeer te midden der zee gelegen, zijn de Timorezen volstrekt afkeerig van het zeelven en begaven zich nimmer ver van wal; zeer zelden varen zij in hunne kano's, die uit boomstammen gevormd zijn, langs de kust. Van de vischvangst maken zij ook weinig werk, en laten die veelal aan hunne vrouwen over.

Bij het aangaan of na het voltrekken van een huwelijk, betaalt de man aan den vader zijner bruid den bruidschat in goud of buffels, en slagt eenige dieren tot offeranden, terwijl, wanneer hunne ingewanden heilspellende zijn, het huwelijk voltrokken wordt. De vader kan zijne dochter terug eischen, indien haar echtgenoot onwillig of onvermogen is, den bruidschat te betalen.

De gemeene man mag slechts ééne vrouw huwen, doch den Vorsten en Grooten is het geoorloofd er velen te hebben. De kinderen ontvangen op den zevenden dag na hunne geboorte hunnen naam, waarbij de familie tegenwoordig is, aan welke een gastinaal gegeven wordt.

De vreugdebedrijven hebben des nachts plaats, en in den avondstond blazen zij op eenen uitgeholden buffelhoorn, om hunne bureu tot het te houden feest uit te noodigen. Bij het bespelen van metalen gongs worden ronde dansen onder gezangen, waarbij zij het woord *tona* gedurig herhalen, uitgevoerd; aan het einde wordt een algemeen geschreeuw gehoord.

Wanneer een Koning ziek is, wordt er geofferd en bij zijnen dood moeten alle ingezetenen hunne hoofden kaal scheren. De vrouwen des Konings rukken zich in schijnbare wanhoop de haren uit het hoofd, slaan zich op de borst, bij het slaken van jammerkreten, terwijl zij zich in bogten wringen. Deze rouwkreten en jammerklagen zijn geenszins bewijzen van innerlijke droefheid, maar een louter gevolg van een overoude gewoonte om den overledene alle eere te bewijzen en hem te doen voorkomen als een hoog geacht en bemind persoon; want bij den dood van weldadige vorsten, zoowel als bij dien van wrede dwingelanden, heeft volmaakt het zelfde plaats, en de gewoonte is ook hier eene tweede natuur geworden. Er worden vervolgens buffels en varkens geslagt, en het lijk wordt in het midden van

het paleis, kostbaar gekleed, op eene tafel gelegd, de oogen, ooren, neus, mond en borst met gouden platen bedekt, en den hals met gouden ketenen en koralen versierd; dit duurt, onder aanhoudend gevee en het lossen van gewerschoten, twee dagen; vervolgens wordt een kapok- of jagerboom omgehouden en tot eene kist uitgehoud, waarin het lijk met al die sieraden gelegd en de kist daarna gesloten, met gom toegestreken en in een ander huis overgebracht wordt, alwaar gedurende twee maanden de bloedverwanten en de naburige koningen, vrouwen moeten zenden om te weenen. De troonopvolger moet bij de begrafenis een groot feest geven, en om al het daartoe benodigde bijeen te brengen, verloop er somtijds drie jaren. Tot de begrafenis worden de naburige Koningen, Grooten en vrienden verzocht, en wanneer het lijk zal uitgedragen worden, trachten de vrouwen des overledene, het uit hoffelijkheid aan de dragers te betwisten, doch de laatsten behouden de overhand en dragen het naar het graf, waarin het met het aangezicht naar het Oosten geplaatst wordt. Het gebeurt ook, dat aanzienlijke Koningen met de kist regtstaand in eenen diepen engen kuil begraven worden. Bij het graf plaatst men kokosnoten, rijst en pinang. Nu worden de feesten aangerigt, buffels, paarden, herten, varkens en honden geslagt; en na het doen van offeranden, verzadigt zich de menigte met rijst, turksche tarwe en het vleesch van het geslagte vee, daar tot het doen der offeranden, alleen het oneetbare gedeelte der dieren gebezigt wordt. Op de zelfde wijs wordt de derde, negende, zevende en twintigste dag gevierd. Vóór de komst der Nederlanders op Timor, werden aldaar somtijds eenige slaven levend met den overledenen Koning in het graf gesloten. De troonopvolger moet in het onderhoud der nagelatene weduwen voorzien.

De begrafenis van iemand uit de volksklasse is eenvoudig; het lijk wordt in grof linnen gewikkeld en dikwerf zonder kist ter aarde besteld, en met het slagten van een hoen of varken, neemt de plegtigheid een einde.

De Timorezen hebben geene andere godsdienst dan eenige plegtigheden, die voornamelijk in offeranden, welke bij alle belangrijke gelegenheden en ook bij den oogst plaats hebben en in het bevredigen van booze geesten, bestaan. OESI-NENNON, den Heer der Zon, kennen zij bij naam; doch godsdienstvereering of godsdienstige gevoelens hebben zij niet. Gewoonte alleen doet hen offeren, en hun bijgeloof blijkt uit het raadplegen der ingewanden van de geslagte dieren. In de nabijheid der Portugesche bezittingen te Dilli wordt door een voornaam gedeelte der bevolking de Roomsche Katholieke en in den omtrek der Nederlandsche bezitting, door veertien honderd inboorlingen de Protestantsche godsdienst beleden. De bijgeloovigheden zijn onder deze Christenen niet uitgeroeid, en bij gebrek aan goede zendingen, nemen zij weder hand over hand toe. De overledene Zendeling Lx BRUN heeft te Timor-Koepang zeer veel goeds gesticht; hij rigtte scholen op voor de Nederduitsche en Maleische taal, regelde er het onderwijs; predikte in die beide talen, en heeft alzoo aanspraak op de dankbaarheid van alle welmeenende Christenen.

Vóór 1670 waren er te Koepang een schoolmeester en een krankbezoecker, en van tijd tot tijd kwam er een Predikant, om er de bondzegelen te bedienen. Er zijn twee Predikanten voor vast benoemd geworden, namelijk CORNELIS KEYSERSKIND in 1670, die er, even als ALEXANDER CAPIUS, welke er in 1687 geplaatst werd, spoedig overleed.

Naderhand werden op Timor krankbezoekers aangesteld, terwijl de kerk nu en dan door Predikanten bezocht werd.

De Mohhammedanen zijn op Timor slechts Islamiten in naam, zij onthouden zich even als de Timoreesche Christenen van het koppjen snellen, doch aan offeranden nemen zij beiden nog deel.

De Chinezen genieten op Timor eene zekere welvaart, die zij aan eigene nijverheid te danken hebben, terwijl de Christenen, die zich hier, even als op zoo vele plaatsen van den Archipel, te verheven achten, om geringen arbeid te verrigten, in bekrompene omstandigheden verkeerden.

Het Nederlandsch Gouvernement heeft het oppergezag over de Vorsten van Amabay of Amabien, N. O. van Koepang, met 12,000 zielen; van Amfoang, op het midden der noordkust, met 12,000 zielen; van Amarassi, Z. O. van Koepang, met 8000 zielen; van Amenoeban, Z. Z. O. van Koepang, met 12,000 zielen; van Koepang, op het westelijk gedeelte, met 3000 zielen; van Sonnabaja, in het binnenland, met 20,000 zielen; van Gabena, met 4000 zielen; en van Manbara, met 9000 zielen; te zamen 88,000 zielen.

De Vorsten dezer rijken moeten voor het Nederlandsch Opperhoofd verschijnen, waanneer de dienst zulks vordert of hunne tegenwoordigheid tot het regelen van geschillen vereischt wordt.

Aan eenen Resident is het gezag over Timor-Koepang opgedragen. Hij onderhoudt de vriendschapsbetrekkingen met de voormelde Vorsten en houdt een wakend oog over de onderhoorige eilanden: Daw of Dao, Mangaray op Floris Z. W. kust, Odonnare, Ombay, Poeloe-kambing, Rotti, Sandelhout-eiland, Savo, Sawauw en Solor. Van deze eilanden kan hij troepen vragen, om hem of den militairen Kommandant in den oorlog bij te staan. Het Nederlandsch gezag is in het koninkrijk Koepang, dat den zuidwesthoek des eilands beslaat, gevestigd. Het hoofdkantoor is in het fort Concordia, aan de Noordwestkust der zuidwestpunt. Deze steenen sterkte ligt op eene rots aan zee. Het kasteel nadert men over eene breede brug, die ten oosten daarvan over een riviertje loopt, dat altijd goed drinkwater oplevert. De Chinesche buurt ligt langs het strand nabij het fort, noordoostwaarts ligt het dorp Babao of Baubau, aan eene vlakte, alwaar veel rijst gewonnen wordt en vele buffels, paarden, schapen en geiten weiden. Er is een fortje, waarover een Officier der schutterij het bevel voert.

Het Nederlandsch Gouvernement heeft posthouders te Atapoepoc, Amarassi, Babao, Maubara, Nayloy, Soetrama en op de eilanden Samauw en Solor.

De Belonezen staan onder Radjas, die het gezag van het Portugesche Gouvernement te Dilli, dat op de noordkust op 126° gelegen is, erkennen. De Portugesche Gouverneur voert daar den bespottelijken titel van Kapitein Generaal van de eilanden Solor en Timor, terwijl de Hollanders de Portugezen van Solor in 1613 verdreven hebben en het grootste gedeelte van Timor onder hun gezag staat. Het fortje te Dilli is van weinig beteekenis en alleen tegen inlandsche aanvallen bestand. De reede van Dilli is door eene bank, die de bevigheid der zee tempert, zeer veilig. De Portugesche Christenen zijn hier Roomsche Katholiek.

De onafhankelijke volken, die de binnenlanden bewonen, zijn nog in hunnen oorspronkelijken staat, zeer woest en erkennen geen invloed dan het gezag van hunne eigen hoofden.

Bij een nog zeer ruw en onbeschaafd volk, zoo als de Timorezen, zijn de voortbrengselen der nijverheid zeer gering. De vrouwen kunnen echter, zoo als schier in den ganschen Archipel, de kleedingstoffen weven,

terwijl de mannen, behalve het vervaardigen van praauwen, het slaan van gouden platen en het gieten van ringen voor sieraden en van belten voor hunne paarden, in geene handwerken bedreven zijn.

De landbouw wordt door den luffen aard der Timorezen zeer verwaarloosd en de ploeg, die er geheel onbekend is, door buffels vervangen welke den grond sijn treden, dien zij onder water zetten; hetwelk echter schier alleen op de vorstelijke landen plaats heeft, daar de meeste inlanders geene buffels bezitten, geene rijst eten en zich alzoo met turksche tarwe of, bij misgewas, met wilde aardappelen voeden.

De handel wordt te Koepang voornamelijk door Chinezen en eenige burgers gedreven, die aldaar gevestigd zijn en de binnenlanden bezoeken, om de voortbrengselen van het land op te koopen of om hunne aldaar gewilde waren te slijten; deze handel, benevens die, welke op de naburige eilanden en langs de kust van Timor gedreven wordt, moet als de binnenlandsche, en die, welke van hier op Amboina, Makasser en Java bestaat, als de buitenlandsche beschouwd worden; terwijl de Noord-Amerikaansche zuidzeevisschers, de Nieuw-Hollandvaarders en eenige andere buitenlandsche koopvaardij-schepen de haven van Koepang aandoen. Jaarlijks komt een schip van wege het Gouvernement van Batavia te Koepang, om in de behoeften van het garnizoen en de bevolking te helpen voorzien en de gereedliggende koopwaren, zoo als sandelhout en was, van daar af te halen. Wijders bestaat de uitvoer in paarden, buffels, goud en turksche tarwe; waartegen gereedschappen, proviand, lijnwaden, koussen, hoeden en lakens worden aangevoerd.

In het jaar 1613, toen de Hollanders de Portugezen van Solor verjaagd hadden, vestigden zich de laatstgenoemden te Koepang aan de baai van dien naam gelegen. Naauwelijks hadden zij zich aldaar nedergezet toen de wapenen der Nederlanders hun deze plaats wederom deden ruimen. Hierop namen zij bezit van Sisao, nieer oostwaarts aan de kust van het eiland gelegen, en bouwden er een klein fort. Na verloop van eenige jaren echter, verhuisden zij nog verder oostwaarts, namelijk naar Dilli, alwaar zij tot op den huidigen dag zijn gebleven.

Alvorens de Portugezen te Timor kwamen, had een zekere JAN D'HOMAY, Hollander van geboorte, zich van Solor verwijderd en zich nedergezet te Akoussi, in het noordelijk gedeelte van het eiland aan de kust gelegen, onder de Portugesche vlag een kleine sterkte aangelegd, en met de bewoners van die plaats eenige naburige hoofden aan zijn gezag onderworpen. De afstammelingen van dezen D'HOMAY, zijn ten huidigen dagen nog de bezitters van deze plaats, en worden de zwarte Portugezen genoemd. Hunne vlag is die van Portugal, maar zij beschouwen zich als geheel onafhankelijk van den Gouverneur van Dilli en worden door dezen ook ongemoeid gelaten.

In den tijd van ruim twee eeuwen, dat Koepang in het bezit der Hollanders geweest is, hebben er vele schermutselingen en twisten tusschen hen en de Portugezen plaats gehad, waarmede de Hooge Regering, de Bewindhebbers en de Onderkoning van Goa zich meer dan eens hebben moeten bemoeijen. Bij de jongste onlusten, welke in 1818 tusschen de beide natiën plaats vonden, over het bezit van Selorang of Atta Poepo, heeft het Nederlandsche Gouvernement zijne regten doen gelden en is van die plaats meester gebleven.

De bedoeling der Oostindische Maatschappij was: eene monopolie in was, sandelhout en katjang (eene soort van inlandsche boontjes naar onze prinsessenboontjes gelijkende, maar kleiner), welke Timor en de onderhoorige bezittingen opleveren, mitsgaders het leveren van slaven;

de uitsluitende verkoop van lijnwaden, ijzer en meer andere goederen, en het goud, om hetwelk te graven, de Radjas verplicht waren, de noodige arbeiders te leveren. Tot dit einde had de Maatschappij met onderscheidene Radjas overeenkomsten gesloten, waaraan dan eens ruimer, dan eens minder voldaan werd; zoodat de Regering van Batavia dikwijls verplicht was, door kracht van wapenen en andere dwangmiddelen, de Vorsten tot nakoming der aangegane verbintenissen te noodzaken. Door den invloed der Portugezen was een dergelijke tusschenkomst noodzakelijk, omdat zij van tijd tot tijd handel dreven met Vorsten, die met de Compagnie in verband stonden, hetwelk haar natuurlijk tot nadeel strekte. In het jaar 1706, werd een Commissaris van wege de Hooge Regering naar Timor gezonden, die met alle de in vriendschap met de Compagnie levende Radjas de oude contracten wederom vernieuwde en daarbij eenige prijzen verhoogde.

De voordelen, welke Timor opleverde, werden in dien tijd allengs geringer, zoodat men in 1796 in bedenking nam van daar op te breken, nadat men in 1792 reeds getracht had met opheffing van het monopolie, meer inkomsten door het heffen van in- en uitgaande regten en het invoeren van pachten te zullen verkrijgen.

In het jaar 1799 werd wederom een Commissaris naar Timor gezonden die onderscheidene bezuinigingen tot stand bracht en de pachten regelde. Vóór het jaar 1800 bedroegen zij 11,512 gulden, hetwelk nagenoeg voldoende was, om de uitgaven te bestrijden. Toen de oorlog in het jaar 1804 uitbrak en hierdoor de handel belemmerd werd, verminderde de pachten aanmerkelijk en Timor konde nauwelijks meer zich zelfs bekostigen, zoodat, in het jaar 1810, de Maarschalk DASSONIS in bedenking nam, het eiland te doen verlaten, ofschoon destijds de kosten tot onderhoud en de bezoldiging van de civiele ambtenaren en het kleine garnizoen zeer gering waren, konden de inkomsten dit niet goed maken en de Resident zag zich genoodzaakt het saldo der armenkas te ligten.

Gedurende het Britsche tusschenbestuur is er ook jaarlijks een aanmerkelijk te kort geweest, doch de Engelsche beschouwden de haven van Koepang van belang voor de zuidzeevisscherij, en de huiwaarts keerende schepen van Nieuw-Holland konden zich daarom eene geldelijke opoffering getroosten.

In het begin van 1817 is het Nederlandsch Gouvernement wederom in bezit gesteld van Timor en onderhoorige eilanden. Tot het einde van 1819 zijn de inkomsten voldoende geweest om de uitgaven te bestrijden, doch sedert dien tijd is er jaartijks een tekort geweest, dat meer en meer is toegenomen, ten gevolge van de expeditie welke de Resident in 1822 genoodzaakt was tegen Don Louis Radja van Amanoerang, te ondernemen, die in de nabijheid van Koepang de onderdanen van andere Radjas vijandelijk aangevallen had; welke Radjas hij, Resident, verplicht was bij te staan, te meer omdat hij anders gevaar liep in den Radja van Amanoerang, zoo die te magtig mogt worden, een gevaarlijken vijand te zullen vinden.

TIMOR-LAUT, eil. in *Oost-Indië*, in den *Molukische-Archipel*, een der *Tenimber-eilanden*, tusschen 7° en 8° Z. B., en op 157° 25' O. L.

Het is 14 mijlen lang, 5 breed; hoog en met veel bosch en door goedhartige, eenvoudige menschen bewoond, die Fetische aanbidders zijn, en in groote dorpen wonen, welke elk hun opperhoofd hebben. Zij ontvingen, in 1785, de Engelschen met goedheid; doch de neiging tot dieverij vond men bij hen, even als bij alle volken der Zuidzee eilanden. De Nederlanders plagten hier slaven te halen.

TIMOR-LAUT-STRAAT, zeeöngte in *Oost-Indië*, in den *Moluk-sche-Archipel*, O. van het eil. Timor-Laut, tusschen dat eil. en Vordate heenloopende.

TIMOTIBO (LAND-VAN-), verl. kostgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Perica-kreek*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan het verl. land van Soribo, benedenwaarts aan de suikerplant. Wolfs-Capoeira.

TIMOTIBO (NIEUW-), suikerplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Perica-kreek*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de steenspringerij Wolfsijver, benedenwaarts aan de suikerplant. Soribo; 1485 akk. groot; met 23 slaven.

TIMPALIS, *POKLOK-TIMPALIS*, klein eil. in *Oost-Indië*, in de *Straat-van-Malacca*, bij de Noordoostkust van het Sundasche eil. Sumatra; 4° 27' N. B., 115° 31' O. L.

TINARLO, ook **TENARLO** en **TENARLO** gespeld, geb. in het dingspil *Noordenveld*, prov. *Drenthe*, arr., kant. en $2\frac{1}{2}$ u. N. ten O. van *Assen*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. O. van *Vries*; met 36 h. en 225 inw. — Hier is eene winterbijschool, bezocht door 40 kinderen.

In dit geb. vindt men een hunebed, hetwelk wel klein, maar nogtans bezienswaardig is, als het best bewaard geblevene in geheel *Drenthe*. Het bestaat uit elf zware steenen, drie aan elke zijde en drie deksteen van boven, benevens een aan ieder einde. De breedte is 2, de lengte bijna 6, en die van den grootsten deksteen 2.25 ell.

TINALLINGE of **TINALONGANY**, oudtijds **ALDYNGUM** en **INALDINGE** en daarda ook **TYNALDING** of **TYNALDEGUM**, d. onder 't *Halve-Ambt*, in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 5 u. W. ten N. van *Appingedam*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Onderdendam*, gem. en 20 min. O. Z. O. van *Bafo*, op eene wierde.

Het is een klein onregelmatig dorp, zonder geplaveide straat, aan eenen bogtigen kleiweg, waar men slechts 32 h. en 200 inw. aantreft, die meest in den landbouw hun bestaan vinden. De grond bestaat in den omtrek van het dorpje, vooral in de strekking naar *Bafo*, uit goeden grond, doch hij gaat spoedig zuidwaarts en vooral zuidoostwaarts in laag land en roodoorn (oer) over.

TINALLINGE behoorde voorheen, wat het redgeregt betreft, aan het Huis van **ULRUM**, dat van de zestien omgangen dexas regterstoels (waaronder **Ranum** en den **Andel**) de meesten had, alsmede het staande overregt. In de schepperij valt het onder die van **Bafo-Rasquert**, waarvan het twee der zeven eeden heeft.

De Herv., die er 180 in getal zijn, onder welke 50 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Middelstum*, ring van *Winsum*, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest **JOHANNES TER MULEN**, die er in 1595 kwam en buiten twiifel de zelfde is die, in 1597, **JOHANNES MOLANUS** genoemd wordt, en er overleed. In 1608 werd hij opgevolgd door **JOHANNES SCHNALTJUS**, die *Ranum* mede heeft bediend, hetwelk echter later weder van **TINALLINGE** is afgescheiden. Het beroep is eene collatie van het adellijke geslacht **ALBERDA VAN MENKEMA**, te *Uithuizen*. De kerk is een oud langwerpig gebouw, dat op het westeinde met een klein koe-peltorentje voorzien is. Men bewaart er op het klankbord van den predikstoel een oud zwaard of liever eenen dolk en een paar ijzren of stalen handschoenen. Er is een vervallen kerkorgel, dat, volgens een opschrift, in 1549 gemaakt en in het jaar 1557 door zekeren

HERDIK VAN BREMEN geschilderd werd. Op het nu vervallen buitenwerk vindt men dit zonderlinge opschrift:

- » Dit warck wart geschildert en gemaelt
 » Bi tiden da dat mudde rogge booz xii arentsgulden wart betaelt.
 » Bi tiden Hez Elma Engelbert / Pastoz des Erwerdigen Hezen /
 » Is dit werk geschildert en gemaket to Godes lof en eren.
 » Hiez to hebben de vorgeben gedaen dat best /
 » Dat hest 1549 Herman Elebelt / Julle Welwez / Berijt Jansen gewest.
 » Da men schref M vijfhundert en vijftich noch (seben da2 bi
 » Da schilderde Hinrick Maler van Bremen mi.
 » Ich Herman Elebelt mach denke / dat en tun rode
 » Water golt xi arentsgl. en mudde rogge xii kruustert
 » en mudde gerste vlli kruustert / en mudde haber (illi kruustert
 » Wi da hurde men dat juck lande (1)!"

Hieruit ziet men, dat in 1537 eene ton roode, d. i. grashoter, kostte elf Arents- of Arnhemse gulden of 4 guld. 12½ cent, een mudde rogge twaalf kromstert of zes stuivers en een mudde haver vier kromstert of twee stuivers; wordende de Arnhemse gulden gerekend op 7½ stuiver of 37½ cent en de kromstert op een halve stuiver of 2½ cent. De geschilderde deuren van dit orgel worden nog bewaard.

De Doopsgez., welke er 7 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Mensingeweer*. — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 30 leerlingen bezocht.

Ten Zuidoosten van het dorp heeft men Abbeweer en kort ten Noorden van de kerk sporen van den burg Starkenborg; doch hier zouden voorheen drie burgen gestaan hebben, en men heeft bij een dier burgsteden, in 1836, nog onderscheidene Spaansche en Portugesche zilveren muntstukken gevonden.

In het vonnis, hetwelk de Hertog van ALBA, in het jaar 1570, tegen de Ommelander vlugtelingen heeft laten uitgeven, wordt ook de zoon van den Vicaris te TINALLING vermeld, als beschuldigd, dat hij zich in dienst van Graaf LODEWIJK VAN NASSAU gesteld en de wapenen tegen deze landen opgevat had.

TINAWOEN, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Rembang*.

TINAWOEN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Rembang*, distr. *Tinawoen*.

TINDAY, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Celebes*, aan de Westkust, resid. *Menado*.

(1) Het overige ontbrak, daar een stuk van de blinde of deur waarop dit aangetoekend stond vermiste.

TINDJIEL, **POELOR-TINDJIEL**, ook **TROUWSEILAND**, en bij de Engelschen **TRAVERSISLAND**, eil. in *Oost-Indië*, in de *Indische-zee*, aan de Zuidkust van het eil. *Java*, hezuiden het distr. *Tjibitong*, resid. *Bantam*, tegenover de uitwatering der *Tjipahoe* en *Tjinentoejang*.

Het is $1\frac{1}{2}$ mijl lang, $\frac{1}{2}$ mijl breed en onbewoond; doch geheel met geboomte overdekt, waarboven de kokos zijne sierlijke kruin verheft, er is een rif in de nabijheid. Tusschen den vasten wal en dit eiland is op sommige plaatsen geen grond te vinden en op enkele punten 40 vademmen water.

TINGA, b., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, arr., kant., gem. en $\frac{1}{2}$ u. W. Z. W. van *Sneek*, aan de *Geeuw*; met 3 h. en 2½ inw.

TINGAL (DE), riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerakarta*, in de vallei van *Seloh*.

TINGELLOM (KARANG-), droogte in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*. Zie *PASOR* (Dz).

TINGER, dist. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Bezoeki*, reg. *Poerboelingo*.

TINGER, dist. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. en reg. *Passaroewang*.

TINGER of **TENGGA**, ook **TENGGA** of **TENGGA**, gebergte in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Passaroewang*.

Dit gebergte, hetwelk 2500 ell. hoog is en fraaije gezigten oplevert, behoort eigenlijk tot de groote bergketen, en strekt zich van het Westen naar het Oosten uit. De grond is aldaar bij uitstek vruchtbaar, en levert niet enkel voortbrengselen, die tussehen de keerkringen te huis behooren, maar ook gewassen van de gematigde en zelfs van de koudere lichtstreken op. Ook heeft men op dit gebergte wel eens ijs gevonden. In het midden van het *Tingersche* gebergte, waarvan de hoogste top zich 2500 ell. verheft, ontmoet men eenen vuurberg, die in het begin dezer eeuw en sedert dien tijd meermalen, zelfs nog in 1829, zand heeft uitgeworpen, in vroegere tijden ook gloeiende lava.

In dit gebergte leeft een volkstam van ruim 5100 zielen, die sedert den val van het *Madjapahitsche* rijk hier heen de wijk heeft genomen, onder elkander huwt en zich zorgvuldig van de omringende Javanen houdt afgescheiden. Zij hebben slechts eene vrouw, en eene weduwe vindt spoedig eenen tweeden echtgenoot. Opium en sterke drank zijn bij hen onbekend; diefstal en moord hebben bij hen geen plaats. Zij zijn vrolijk en opgeruimd en aan voorouderlijke zeden en godsdienst getrouw gebleven. Deze bevolking erkent een Wesen zonder begin of einde, boven *BRANA*, *VISHNOE* en *SIEVA*, wiens naam, *PRABOE-GOEROR-INGHOELOER*, zij het zelden wagen nit te spreken. Hunne Artsen (*Doekons*) zijn tevens priesters. De berg *Brana* is hun heilig, en zij gaan zekeren tijd van het jaar daarop offeren. In hunne taal zijn onderscheidene woorden nit het *Kawi* en het *Sanskritsch* ontleend.

TINHON, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie *TINSON*.

TINNALLINGE, d. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*. Zie *TINALLINGE*.

TINO (DE), riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche* eil. *Celebes*, in de Zuidelijke landtong, welke, met eene zuidelijke rigting, tussehen *Boelekomb*a en *Bonthain* doorloopt, en in de *Zee-van-Flores* valt.

TINSENBERG, voorm. adell. h. in het graafs. *Bergh*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 6 u. Z. van *Zutphen*, kant. en 2 u. Z. van *Doesborgh*, gew. *Didam*. — Dit h. is thans in eene hoerenwoning veranderd.

TINSON of **TINSON**, ond d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Soekapoera*.

TINTE, geh. in het *Land-van-Voorne-en-Putten*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. en $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Brielle*, gem. *Oostvoorne-Rugge-en-Oosterland*, 1 u. W. van *Oostvoorne*; met 14 h. en 90 inw.

TJOELE (DE), h., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Achtkarspelen*, arr. en $\frac{1}{2}$ u. O. van *Leenwarden*, kant. en $2\frac{1}{2}$ u. O. ten N. van *Bergum*, $\frac{1}{2}$ u. N. van *Augustinusga*.

TJOEMAI-KIDOOI, dist. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Tagal*, reg. *Pemalang*.

TJOEMBA, eil. in *Oost-Indië*. Zie *SANDELRHOUT-EILAND*.

TJOEMBOELOUT, plaats in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*. Er zijn aldaar theeplantaadjes.

TJOEMEMMANG, voorin. d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Sumatra*, resid. *Lamong*, dist. *Semangka*.

Den 29 Julij 1846 werd de Gezaghebber in de *Lampongsche* distrikten aldaar door de muitelingen aangevallen, welke hij met verlies terug sloeg, waarna hij het dorp stormenderhand innam en met de opgeworpene sterkte vernietigde.

TJOENDING-LIMBO, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Celebes*, aan de zuidzijde van den Noordoostelijken uithoek, rijk *Goenong-Talo*.

TJOENE, oudtijds *TIZUNE*, huurs. in de amtmannij *Colmschate*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en $\frac{1}{2}$ u. N. van *Deventer*, gem. *Diepenveen*; met 53 h. en 370 inw.

De marke van dit geh. beslaat eene zeer langwerpige streck lands, schietende noordwaarts op tot aan de gem. *Olst* en meer oostelijk tot aan de marke van *Averlo*. Binnen den omtrek staat de kerk van *Diepenveen*.

In 1419 bevestigde **FREDERIK VAN BLANCKENHEIM**, de een en vijftigste Bisschop van *Utrecht*, de inwoners van *Deventer* in het regt, om in deze en andere markten hun vee te weiden, welk regt later op de marktgenooten of ingezetenen der huurschap is overgegaan.

TJOENGIANG of *TJONGIANG*, dist. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Sumadang*.

TJOERA, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Kadoe*, ads. res. *Magelang*.

TJOEROEGAGENG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg., distr. en 12 palen W. van *Bandong*, 125 palen O. van *Batavia*, 252 palen W. van *Samarang*.

TJOEROEG-MERAH, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Kadoe*, ads. res. *Magelang*.

Den 29 Augustus 1828 hebben de Controleurs **PEREIJN** en **VALCK**, met de onder hunne bevelen staande *Barissans*, ondersteund door twaalf *Pradjoerits* en een *Europeesch Sergeant*, de muitelingen, die zich te *TJOEROEG-MERAH* hadden genesteld en ongeveer vier honderd of vijf honderd man sterk waren, aangevoerd wordende door **MAAS LOERAM** en den *Tommongong* **DJOJO WINANGO**, van de oostzijde aangevallen; terwijl de *Luitenant van den Kluct*, met zijne geregelde troepen, hen van de westzijde aanviel. Meer dan een half uur bood de vijand eenen hardnekkigen tegenstand; doch, nadat de *Tommongong* **DJOJO WINANGO** eene doodelijke wonde in de borst had bekomen, nam hij in allertijl de vlugt in de bosschen. De muitelingen hebben *TJOEROEG-MERAH* verlaten en de wijk in het *Praauwgebergte* genomen. Van onze zijde was een *Bekel* zwaar en een *Penatoes* ligt gewond.

TJOEROEK, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Kadoe*, ads. res. *Magelang*.

TJOEROEK-ASTA-KRIA, waterval in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, bij het geh. *Tjitiwanaug*.

Deze waterval, welke van omtrent 47 ell. hoogte in de vallei nederstort, wordt, naar het zeggen der inlanders, aldus genoemd, omdat een Javaan van dien naam door den stortstroom medegesleept zijnde, zonder eenig letsel in de vallei neder gekomen is.

TIOES, klein eil. in *Oost-Indië*, in de *Indische-Zee*. Zie *Tios*.

TJOETAK-BLOEBOER, land in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, ads. res. en distr. *Buitenzorg*.

TJOGAK, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, ads. res. *Krawang*.

TJOKIO, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Soerakarta*. Men heeft eene bron in de nabijheid.

TIOLAN of *Tjolane*, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Madion*, 3 min. Z. van *Paloekisi*, niet ver van de plaats, waar de *Sinpanpamlang* in de *Samangi* valt.

TJOMAL, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Tagal*, reg. *Pamalang*.

TJOMAL, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. en 30 palen O. van *Tagal*, reg. en 10 palen O. van *Pamalang*, 291 palen N. van *Batavia*, 76 palen W. van *Samarang*, op den grooten militairen postweg. Er is aldaar eene suikerfabriek gevestigd.

TJOMAL (DE), riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche eil. Java*, resid. *Tagal*.

Deze riv. ontspringt benoorden aan den voet van den berg *Slamat* en bezuiden het d. *Moga*, in het distrikt *Mandiradja*. Zij loopt van haren oorsprong naar het Noorden tot het dorp *Baudoe-Donkol*, waar zij het distrikt *Manderadja* verlaat en stroomt in de zelfde rigting voort door het distrikt *Bongas* tot *Karang-Assam*, waar zij in het distrikt *Tjomal* valt en noordwaarts naar zee vloeit. In dezen haren uitgestreken loop neemt zij de *Polaga*, de *Locwening*, de *Soewakong*, de *Sodong*, de *Grangang*, de *Tiengang* en de *Kroeh* op, alle welke riviertjes hunne namen verliezen na hunne vereeniging met den hoofdstroom, welke hen, zonder eenen merkwaardigen tak meer voort te brengen, naar zee voert, waarin zij zich bij den hoek van *Penalung*, 30 palen oostwaarts van het residentiehuis, uitslort. De *Tjomal* is voor prauw-majjangs bevaarbaar tot bijna 60 palen van hare monding.

Zij is ten gevolge van de zware regenbuijen, welke van den 6 tot en met den 8 Februarij 1817 gevallen zijn, buiten hare oevers getreden, en heeft eenige voor de tweede maal met bibiet beplante sawavelden en eenige suikerrietvelden, behoorende tot de fabriek *Tjomal*, overstroomd.

TJOMBONG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, res. en 17 palen O. van *Sumadang*, distr. en 12 palen O. van *Tjibeurum*, 172 palen O. van *Batavia*, 195 palen W. van *Samarang*.

TJONDET, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Batavia*, aan den binnenweg van *Tanabang* naar *Buitenzorg*.

TJONGER (DE), riv., prov. *Friesland*. Zie *Koorden (DE)*.

TJONGGIANG, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*. Zie *Tjoengi*.

TIOROTON, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, in het midden met hofen.

TIOS of **TIOES**, klein eil. in *Oost-Indië*, in de *Indische-zee*, aan de westzijde van het eiland *Timor*, een der *Kleine-Sunda-eilanden*, bij *Koepang*.

TIPOLI of **TIPOLIS**, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, op de Zuidelijke landtong, rijk *Boni*.

TIRANG-BALEPANDJANG, kaap in *Oost-Indië*, in de *Indische-zee*, aan de Zuidkust van het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Banjoemas*; de westelijke hoek van de baai *Segura-Noekan* uitmakende.

TIRNS of **TOUS**, in het oud Friesch *Teinsz*, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, arr., kant. en $\frac{1}{2}$ u. N. ten W. van *Sneek*, aan de vaart van *Franeker* op *Sneek*. Men telt er met de daartoe behoorende b. *Anneburen*, *Hemelumerlaan* en de *Hunadijk*, 200 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

De Herv., die er wonen, behooren tot de gem. *Ysbrechtum-Tjallehuizum-en-Tirns*. De kerk, die met eenen toren prijkt, had vóór de Reformatie 100 goudg. (150 guld.) aan inkomen, en betaalde den Proost van St. Janskerk te *Utrecht* 12 schilden (27 guld.). — De R. K. parochiëren te *Sneek*.

Ten N. van de kerk, in de nabijheid van dit dorp, is eene hooge wier, waaruit sommigen afleiden, dat hier vroeger eene adellijke state gestaan heeft.

TIROEN, **TIRON** of **TIRLONG**, lands. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*, aan de Noordoostkust van de baai *St. Lucia*, tot aan de kaap *Kanoengen*, door verscheidene beken en rivieren onder welke laatste de *Barow* of *Koeran* de voornaamste is, bespoeld.

De kust is laag; de gebergten worden door vruchtbare dalen afgewisseld. Het voornaamste voortbrengsel is de sagoboom, die ook het voornaamste artikel van koophandel oplevert. De bosschen geven honig en was, rotting en ander riet, goede masten, en in de bergen vindt men goud. De inw. zijn *Daljaks*, van welken de stam der *Bindabaers* in het binnenland, en de *Tedongs*, aan de kust wonen, welke laatste zeeroovers zijn, en ook menschen vleesch eten. Hunne taal is niet bekend. Beide stammen staan onder kleine Opperhoofden, die meestal met elkander in oorlog zijn. Steden zijn er evenmin als eenig verkeer met Europeanen.

TIRTAJASSA, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. en 6 m. van *Bantam*, 1 m. van de zee.

Toen de Sultan **ABOUL MANACHAR MOHAMMED**, in het jaar 1680, het bewind aan zijnen zoon **ABOUL NATSAR ABOOEL KHAKAR**, had overgedragen, koos hij deze stad tot zijn verblijf, waarom hij later, door de onzen, meestal **AGOENG TIRTAJASSA** genoemd werd. Meenende redenen te hebben om op zijnen zoon verstoord te zijn, trok hij in het jaar 1682 van hier tegen hem op, doch werd genoodzaakt naar **TIRTAJASSA** terug te trekken. Onze Veldheer **TAK**, ging in het volgende jaar op die schuilplaats los; tastte de stad, in het duistere van den nacht, onverwachts aan, en maakte de *Bantammers* met stinkpotten, granaaten en een hevig kriegsrumoer, zoo verschrikt, dat zij de stad zelve in den brand staken en naar het gebergte vlugten.

TITALESSI, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, op *Hoewamohel*.

TITAWAY, d. in *Oost Indië*, resid. *Ambon*, op het *Ambonsche* eil. *Noesa-Laut*, aan het strand, aan de westzijde.

Deze plaats staat onder eenen Radja, die de nagelen tegen vier stuivers het onde pond aan het Gouvernement moet leveren. De bevolking is hier arbeidzaam, velen houden zich met de vervaardiging van vaatwerk bezig en steken ook naar Ceram over, om van daar sago te halen. In 1817 heeft een gedeelte der bevolking deel aan het oproer genomen, en zeven der voornaamste oproerlingen zijn, dien ten gevolge gevonnisd. Er is eene school, en sedert eenige jaren heeft men er eene nieuwe en ruime kerk gebouwd. In de zeventiende eeuw was hier een fort, door den Gouverneur van SPREULT aangelegd.

TITELBERG, berg in het voorn. hert. *Lotharingen*, thans grooth. *Luxemburg*, gein. *Pettingen*.

Deze berg verheft zich tot eene aanmerkelijke hoogte boven het dal van de Chiers. De inwoners hebben hem den naam van **TITELBERG** gegeven, in de veronderstelling, dat de overblijfselen van de Romeinsche legerplaats, welke men daarop vindt, van Keizer Titus afkomstig zouden zijn. Het is echter hoogst waarschijnlijk, dat dit kanip niet door Titus, maar door Tetricus, wiens regering van korten duur is geweest, omstreeks het jaar 270 is aangelegd. De penningen en andere ouden, gedurende ongeveer eene eeuw op dezen berg bijeen vergaderd, zouden, bij elkander gebragt, eene aanzienlijke verzameling uitmaken. Men heeft er medailles van Tiberius, Caligula, Trajanus, Gallianus, Victor, Postumus, Tetricus, Constantij den Grootten, Constant en Constantia gevonden. Bij voortdurend worden er nog penningen opgedolven, inzonderheid van Tetricus. Tot in het midden der vorige eeuw verbleven zich op dezen berg nog eenige uitmuntend fraaije overblijfselen van een Romeinsch praalgraf. Dit mausoleum was versierd met heerlijk beeldwerk en werd gedragen door hooge pilaren, die naar de Dorische orde vervaardigd waren. Het laatst overgeblevene kroonwerk werd in 1824 weggevoerd. De flanken van dezen berg zijn zeer steil; de kruin biedt schoone gezigten aan. In een naburig woud vindt men den ingang van eenen onderaardschen weg, die, naar men verhaalt, in het onderaardsche gewelf te Niederkorn zoude uitkomen. Zoo dit zeggen waarheid bevat, zou deze weg eene lengte van een half uur hebben. Hij is echter nimmer geheel nagespeurd. Ook zijn de merkwaardigheden van den **TITELBERG** nooit in al hare bijzonderheden nagegaan en beschreven.

Volgens eene oude overlevering in het Kordal en aangrenzende oorden, zouden in vroegere eeuwen eenige bewoners van Voivregau den **TITELBERG** hebben uitgekozen, om er eene stad te bouwen. Later hebben zij die plek echter weder verlaten voor die, waar seder Longwy gebouwd is. Ook bestaan er nog sporen van eenen militairen weg, door de Romeinen in de rigting van Briey over Longwy naar of tot in de nabuurschap van den **TITELBERG** aangelegd.

TITEMA, voorn. state, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Gaasterland*. Zie **TITEMA**.

TITREPOE, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Rembang*, reg. *Blora*.

TITTO, kleine groep eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, bij het *Ambonsche* eil. Boero.

TITTORA, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, resid. *Ternate*; met eene baai aan de noordzijde, waar op 25 à 30 vadem een goede ankergrond is. De Spanjaarden hebben er op eenen steilen berg een fort gehad, dat op het einde der zeventiende eeuw door de Nederlanders vernield is.

TJUGCHEM, *Tjuchem* of *Tjuchum*, geh. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr. en 6 u. O. van *Groningen*, kant. en 3 u. N. O. ten N. van *Hoogezand*, gem. en 2 u. N. O. van *Slochteren*, 1 n. N. van *Siddeburen*, waartoe het kerkelijk behoort, ten O. van het *Schildmeer*; met 22 h. en 100 inw.

TJUGCHEM, geh. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 4 u. N. W. van *Apingedam*, kant. en 2 u. N. van *Onderdendam*, gem. *Usquert*.

De bovengegrond is er graauw en hard en bij nat weder taaije klei, doch de ondergrond is wreede klei en roodoorn, doch weder verder naar onderen ontmoet men vette, vruchtbare klei.

TJUKWERT, d. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*. Zie *JUKWERT*.

TIULI, plaats, vermeld als liggende in het landschap *Flehila*, doch welke thans onbekend is.

TJUM of *Tzum*, eertijds *Tzuma*, *Tzuma* of ook *Tzumeum*, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Franekeradeel*, arr. en 3½ u. W. ten Z. van *Leeuwarden*, kant. en 2 u. O. Z. O. van *Harlingen*, aan den gewonen rijweg van *Franeker* naar *Sneek*.

Dit dorp is ver het grootste van *Franekeradeel*, bestaande uit eene ruime dubbele streek huizen, ter weerszijde van eene wel geplaveide straat, en voorts uit drie of vier bijstraatjes. Het is op eene hooge terp gebouwd; terwijl men buitendien nog vele terpen onder dit dorp vindt. Men telt er, in de kom van het d., 71 h. en 390 inw., en met de daartoe behoorende b. *Barsum*, *Laakwert*, *Tolsum*, *Fatum*, *Teetlum*, *Tritanm*, *Koum*, *Holpryp*, *Tallum*, de *Vlaren*, de *Kampen* en *Klooster-Miedum*, 64 h. en ongeveer 830 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden. De landen zijn er niet zeer hoog en van matige hoedanigheid.

De Herv., die er 790 in getal zijn, onder welke 240 *Ledematen*, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Harlingen*, ring van *Franeker*, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarsambt heeft waargenomen, was *Kubertus Wie*, die in het jaar 1567 van daar moest vlugten. Zijn opvolger was *Hannicus Schoezman*, die eerst eenige jaren later herwaarts kwam, en na wien deze gem. onafgebroken van *Predikanten* is voorzien geweest, onder welke bijzonder melding verdient *Conradus Alutarius*, die er van 1602—1626 stond en vele godgeleerde schriften heeft nagelaten. De kerk, die vóór de *Reformatie* aan den *H. Bonifacius* gewijd was, behoorde destijds onder het dek. van *Franeker*; de *Pastoor* genoot een jaarlijks inkomen van 100 goudgulden (150 guld.), de *Vicaris* had 90 goudgulden (135 guld.). *Tzum* moest aan den *Proost* van de *St. Janskerk* te *Utrecht* jaarlijks 8 schil-den of 18 gulden betalen. De laatste *R. K. Priester* te *Tzum* was *Martinus Aegidius Eliacus*; hij omhelsde de *Hervormde leer*, en deed den 8 September 1866, des namiddags te twee ure, in de *Oldehoofdster-kerk* te *Leeuwarden* de tweede *Hervormde leerrede* aldaar, nadat *Antonius Nicolai*, gewezen *Priester* te *Hoogebeintum*, aldaar des voormiddags gepredikt had; zijnde de beelden alvorens, op last van de *Regering* van *Leeuwarden*, uit de kerk weggenomen. De kerk is eene der grootste dorpskerken. Wanneer zij gebouwd is, is onbekend. Men leest op den buitenmuur 1596; maar dat jaartal zal zeker te kennen geven, dat de kerk toen in hare tegenwoordige gedaante is gebracht. Volgens overlevering moet de oude kerk verbrand zijn, en zijn de zijmuren, die eene veel oudere bouw worde dan de toren vertoonen en grootendeels uit duifsteen bestaan, nog overblijfselen daarvan, terwijl het koor en de overal aangebragte *contreforcen* van 1596

zullen kunnen zijn. De kerk is zeer wel ingerigt en van een uitmuntend orgel voorzien, hebbende twee handklavieren, een aangehangen pedaal en negentien stemmen, waaronder een 16 voet, en 7 acht voet stemmen, gemaakt in 1760, door ALBERTUS ANTHONY BINSCH, orgelmaker te Groningen, en in 1817 aanzienlijk hersteld en verbeterd. Het vorige orgel was veel kleiner en wordt nog in de kerk te Oosthem gebruikt. De toren, die 72 ell. hoog is, als het vierkant 51 en de spits 41 ell. en de hoogste is uit geheel Friesland, is gebouwd in 1548; daarin zijn twee niklokken en een uurwerk met eenen buitengewoon langen slinger.

Den 12 Februarij 1836 sloeg de bliksem onder in den toren door een glasraam; een half uur later ontdekte men brand in de spits, ruim 4 ell. boven den omgang, welke brand men spoedig waande meester te zijn, zoodat men reeds uiteen wilde gaan toen er andermaal vuur van boven viel, waarop men ongeveer 25 ell. boven de eerste brand, weder brand ontdekte, welke echter door de onverschrokkenheid van JOHANNES JAKOBUS FERWERDA, met eigen levensgevaar, spoedig gebluscht werd.

De Doopsgez., die er 7 in getal zijn, worden tot de gem. van *Franeke* gerekend. — De 26 R. K., welke men er aantreft, behooren tot de stat. van *Franeke*. — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 80 leerlingen bezocht.

TJUM had oudtijds vele adellijke staten, van welke de laatste die bestaan hebben, als: Herema, Hermana, Sitlum, Hottinga en Dekama al sinds lang vernietigd zijn; alleen is de state Nieuw-Herema nabij de buurt, aan de poort nog het kenbaarst. Ook stond hier vroeger het klooster Miedum (zie dat woord).

In April 1516 werd bijna het geheele dorp TJUM afgebrand, door de Saksische en Deutsche krijgshenden, bekend onder den naam van den Zwartenhoop, die in de noordelijke kwartieren van Friesland grooten moedwil pleegden, en overal moord, brand en verwoesting aanrigten.

De kermis valt in den 24 Augustus.

TJUM is de geboorteplaats van WISBRANDUS II, de achttiende Abt van Lidlum, † in het jaar 1383.

Op Paaschmaandag van het jaar 1535 waren te TJUM ongeveer 300 menschen van den aanhang des Herdoopers JAN VAN GEKLEN vergaderd, die, aangevallen door 200 krijgsknechten, zich niet alleen staande hielden, maar ook hunne vijanden met groot verlies deden wijken.

TJUMBA, cil. in *Oost-Indië*. Zie SANDELHOEF-EILAND.

TJUMMARUM, TIJENARUM, TJENARUM, TJEDNARUM, TZUWARRUM, TIEHARUM of TIEDNARUM, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Barraadeel*, arr. en 3½ u. W. N. W. van *Leeuwarden*, kant. en 2 u. N. O. van *Harlingen*, in het beste en vruchtbaarste gedeelte der provincie Friesland, ter plaatse, waar de rijwegen van en naar het Bildt, Minnertsgea, Franeke, de Bierumen en Harlingen zich vereenigen, waardoor dit dorp wel gelegen is.

Het is een aanzienlijk dorp, dat met de daartoe behoorende buurten Zwaaardebu ren, Koehool en Tjummarumerhorn, 140 huizen en ruim 1000 inwoners telt, die meest in den landbouw, de warmoezierderij, de aardappelteelt en den handel hun bestaan vinden. Dit dorp heeft vele nitmuntende landertjen, welke voor het grootste gedeelte heerlijk bouwland opleveren; de lagere landen zijn door inpoldering en watermolens sinds vele jaren ook aanmerkelijk verbeterd. Ten zuidwesten van de buurt, bijna een half uur van daar,

liggen eenige zeer lage weilanden , het Meer genoemd ; deze landen maakten oudtijds het Monnikemeer uit , dat voor vele eeuwen met het Dongjummeer en mogelijk ook wel met het meer bij Boer een geheel uitmaakte en alzoo eene zeer groote waterplas vorinde. De zeevisscherij langs en nabij den zeedijk werd ook sedert lang te Tjummarnum vlijtig beoefend en was eertijds een aanmerkelijke tak van bestaan voor vele inwoners , doch is in de latere jaren ook hier , gelijk in andere plaatsen , aanmerkelijk afgenomen.

De Herv., die er ongeveer 1050 in getal zijn , onder welke 200 Leidenmaten , maken eene gem. uit , welke tot de klass. en ring van *Harlingen* behoort. De eerste , die hier het leeraarambt heeft waargenomen , is geweest RUDOLPHUS PAULI FABER , die hier in 1578 Prebendaris , doch naderhand Hervormd Leeraar was. Onder de hier gestaan hebbende Predikanten verdient melding de als schrijver van vele Godgeleerde werken bekende DOMINICUS GOLTZIUS , van 1678—1684. Vroeger is *Firdgum* van tijd tot tijd als met Tjummarnum gecombineerd beschouwd geweest (zie hierover nader het art. *Firdgum*). De kerk te Tjummarnum was vóór de Reformatie eene parochiekerk , met een vikarisschap en drie prebenden. De pastorijs had 140 goudgulden (210 guld.) aan inkomen , het vikarisschap 100 goudgulden (150 guld.). Daar waren twee prebenden , die ieder 100 goudgulden (150 guld.) opbragten ; er was nog een derde voor den Koster. De pastorijs , die vroeger ter begeving stond van de Abten van Lidlum , werd in het jaar 1449 door de Roordana's van het klooster afgescheurd en aan hen onderworpen ; zij overweldigden de pastorijs , verjaagden den Pastoor , en stelden zekeren Heer Koe in zijne plaats aan , welke een zeer braaf man was. De kerk is laag , maar praalt met eenen schoonen dikken vierkanten toren , met een huisdak , waarop een bliksemafleider ; in het opschrift op de klok , die in 1531 , ten koste van de Roorda's , gegoten is , wordt van den Zwarten hoop melding gemaakt. Het uitmuntend kerkorgel , gemaakt door de Heeren L. en J. van Dam te Leeuwarden , en ingewijd den 7 Augustus 1821 , is een sieraad der kerk. Volgens overlevering was hier vóór ruim eene eeuw een klein orgel in de kerk , doch dit moet weggenomen en naar de Joure verplaatst zijn , zijnde er van toen af geen orgel geweest , totdat het tegenwoordige gemaakt is. In de kerk ligt begraven HARING POPPENA , Heer van *Terschelling* en *Grind* , die den 26 Maart 1553 overleed. Op zijn graf leest men :

QUAE MONUMENTA TUUM REFERUNT , HARINGIE , NOMEN ,

POPPENA , DECREPITUS CONDIDIT IPSE PATER.

CARPE VIATOR ITER , SED NE PEREGRINA CAPESCE

NOMINA , SUBT PATRIAE STEMMATA CLARA SUAE ;

SUNT DOMINI , SCHREDELINGA , TUI , ET TUA JURA TUENTUR ,

QUAEQUE JACIS AVIDO , GELINA SURESSA , SALO.

TE TAREN O ! SUBLATE PATRI MAGIS ILLA BEARUNT

ANTE , PER INGENIUM DONA SUBLATA TUUM.

(d. i. Het gedenkteecken , dat uwen naam , o HARING POPPENA ! draagt , is door uwen afgeleefden vader zelven gesticht. Vervolg , reiziger , uwen weg ! doch vraag niet onder vreemdelingen naar beroemde namen. Dit geslacht behoort aan zijn vaderland. Het zijn uwe Heeren , Terschelling ! en het zijn zij , die uwe regten handhaven , o Grind , afgeknabbeld door de hongerige zee. U echter , die door uwen Vader zijt verheerlijkt , hebben die streken eerder zalig geroemd , welke door uw vernuft verheerlijkt zijn.)

De oude pastorijs te Tjummarnum stond ten Noordwesten van de kerk , op het aldaar liggende pastorijs tuintje. Zij werd in de onlusten , welke

bier in het jaar 1572 plaats hadden, geheel afgebrand en in eenen puin hoop verkeerd. De Aht van Lidlum, **JONANNE GEELKUIDEN**, werd, als Patroon der pastorijs van **TJUNMARUM**, door den Bisschop van Leeuwarden, **CUNRUS PETRI**, na vele processen, veroordeeld, om de pastorijs-huizing te **TJUNMARUM**, uit de goederen van het gesloopte klooster, te doen herbouwen, welk vonnis, gedagteekend den 12 Augustus 1577, in het Latijn voorhanden is; doch alzoo de Bisschop kort hierna zijne waardigheid verloor, en de goederen des kloosters bij de algemeene Hervorming, kort hierna, ten meesten deele aan de provincie overgingen, kwam van den opbouw der pastorijs niets. De Grietman van Barradeel, **TJALLING VAN SIXMA**, en de Kerkvoogden van **TJUNMARUM**, verzochten dus bij rekest, den 24 April 1588, aan de Staten van Friesland, om de pastorijs te **TJUNMARUM** uit de goederen van het voormalige klooster Lidlum te laten herstellen, alzoo Lidlum tot onderhoud van de pastorijs van ouds af verplicht was geweest en aan die verplichting te voren altijd voldaan had. Het antwoord der Staten hierop was gunstig, en bij resolutie van den 31 Mei 1588, werd de Grietman gecommitteerd, om te doen onderzoeken, of het voordeliger ware de oude pastorijs te herbouwen, of een geschikt huis aan te koopen. De Grietman **VAN SIXMA** oordeelde, na onderzoek, dat de aankoop van een ander huis het beste was. Zijne beschrijving van den toestand der oude pastorijs is woordelijk aldus, dat hij: » hebbende benonden » die selue huysinge geheel wegh te zyn, wtgesondert seeckere reliquie » van een kelder, sulcx dat die geheele plaetse, daer die voorsz. huysinge gestaen heeft, all met nettelen en andere oncruyt is bewassen, » als dattet noedigh sal zyn, die selue huysinge geheel van nieuus ge- » boudt te worden; soo daer een dienaer des godtlycken woordts bequaemelyck sall moegen woenen. Ende" enz. Op magtiging van Heeren Staten van Friesland werd daarop gekocht zekere huizing en schuur, staande in het gebuurte te **TJUNMARUM**. In 1593 gaven de Heeren Staten vrijheid, om dese nieuwe pastorijs vorder in orde te laten maken, en alles werd betaald uit de goederen van Lidlum. Van die goederen moeten in 1644 nog eenige bij de provincie in bezit zyn geweest; althans in dat jaar verkochten de Staten de swanenjagt van het klooster Lidlum, aan Jonkheer **DONICUS VAN HOTTINGA**, Grietman van Barradeel.

Vroeger bestond hier ook eene Doopsgezinde gemeente, die vermoedelijk in het begin der zeventiende eeuw ontstaan was, doch in 1762 zich bij de gem. van Franeker voegde, waartoe ook thans nog de 20 Doopsgez., die te **TJUNMARUM** wonen, gerekend worden. — De R. K., van welke men er ongeveer 20 telt, behooren tot de stat. van *Franeker*. Voorheen stond hier de abdij Lidlum (zie dat woord).

Ook zou erten Z. van het d. een klooster van Reguliere Kanunnikessen, van de orde van **Sr. AUGUSTINUS**, gestaen hebben, dat in 1174 gebouwd was. Die kloosterlingen waren, naar men wil, de *Beygijnen van Tiedmarum* genoemd. Het gebouw was later bekend onder den naam van Monnikhuis en behoorde tot de eigendommen van de kerk, doch het moet reeds voor meer dan 200 jaren afgebroken zyn.

De oude school, staande aan de kerk, is voor weinige jaren tot het geven van onderwijs afgeschaft en dient thans alleen tot eene kostertij; terwijl er eene nieuwe school in het gebuurte is gebouwd, welke allezins aan de behoeften van het tegenwoordig onderwijs beantwoordt. Deze school wordt gemiddeld door 120 leerlingen bezocht.

In dit dorp is ook een Armhuis, zijnde het eenige in de griet. Barradeel, waarin gemiddeld een getal van 50 volwassenen en kinderen

verpleegd worden. Ook is er, bij buitengewone omstandigheden, eene commissie, in vereeniging met Firdgum, werkzaam, tot het uitdeelen van levensmiddelen, brandstoffen enz., aan noodlijdenden.

Oudtijds waren hier de staten Roorda of Roordama, ten Westen nabij de buurt gelegen, mitsgaders Sytzama, sedert 1740 naar den toenmaligen bewoner, Jonkheer van Voss, het Vossebosch geheeten, ten O., en Sixma, ten N. O., benevens Harkemastate, ten N. van het d. Zie die woorden. — De kermis valt in op Pinksteren.

TJUMMARUM is de geboorteplaats van Theodosius, den zeventiende Abt van Lidlum, † 1569.

In 1816 schijnt het d. TJUMMARUM, gelijk zoo vele andere dorpen, in het Noorden van Friesland, mede veel door den Zwarten-Hoop geleden te hebben, en hebben dese zwervende honden Duitsche soldaten ook hier grooten moedwil bedreven, gelijk zij ook het naburig Lidlum in brand staken.

TJUMMARUMER-HORN, b., prov. Friesland, kw. Westergoo, griet. Barradeel, arr. en 5½ u. W. N. W. van Leenwarden, kant. en 2 u. N. O. van Harlingen, 20 min. N. van Tjummarum, waartoe het behoort.

TJUMMARUMER-TILLE, vroeger de Hooge-tille, brug, prov. Friesland, kw. Westergoo, griet. Barradeel. Zie Hooge-zijl.

TJUMMARUMER-VAART (DE), water, prov. Friesland, kw. Westergoo, griet. Barradeel, in eene zuidelijke rigting van de Oosterbierumervvaart, langs Tjummarum, naar de Ried loopende.

TJUMMARUMER-VISCHVAART (DE), water, prov. Friesland, kw. Westergoo, griet. Barradeel, in eene noordelijke strekking van de Oosterbierumervvaart naar de Koehool loopende.

TJUMMER-VAART (DE), vaart, prov. Friesland, tusschen Franeker en het d. Tjum.

TIWI-ARI, d. in Oost-Indië, resid. Amboina, op het Ambonsche eil. Ceram, aan de Zuidkust, deel Telan, onder den Koning van Soehoelan staande.

TOADJO, rijk in Oost-Indië, op het Sundasche eil. Celebes. Zie WADJON.

TOASIA, kw. in Oost-Indië, op het Sundasche eil. Java. Zie TANDJONG-KAIK.

TOBA, eil. in Oost-Indië, in den Moluksche-Archipel, tot de Voorwals-eilanden van de Aroe-groep behoorende.

TOBAT, distr. in Oost-Indië, op het Sundasche eil. Sumatra, Landder-Batakhs.

TOBEA, d. in Oost-Indië, op het Sundasche eil. Celebes, aan de Zuidkust.

TOBEA, d. in Oost-Indië, op het Sundasche eil. Pangesane, in het Binnenland.

TOBIA (GROOT-), eil. in Oost-Indië, in de Zee-van-Floris, tot de Boeton-eilanden behoorende.

TOBIA (KLEIN-), eil. in Oost-Indië, in de Zee-van-Floris, tot de Boeton-eilanden behoorende.

TOBIAS, eil. in Oost-Indië, in het meer Maleyoe, op het Sundasche eil. Borneo, resid. Pontianak.

TOBINALO, oud d. in Oost-Indië, resid. Amboina, op het Ambonsche eil. Ceram, op Hoewamohel, ten Noordoosten, een uur ver in het gebergte gelegen.

Het was in het begin der achttiende eeuw zoo sterk bevolkt, dat het wel 1000 zielen, en onder deze 350 weerbare mannen en 122 Datis, konde te voorschijn brengen.

TOBINANGKAL, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, aan de Westkust, resid. *Menado*.

TOBO, voorn. d. in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, op *Groot-Ceram*, aan de Zuidkust, 6 m. W. van het strand Zeloar, op eene zeer hooge rots, die men met eenen ladder beklimmen moest en ver in zee uitstak, waardoor het wel een eiland geleeke, te meer dewijl het van rondom door de zee bespoeld werd.

Het was in het begin der zeventiende eeuw een zeer gevaarlijk roofoest, dat, op aanhitsing van de Keffingers en gevlugte Bandasesen, het die van Banda zeer lastig maakte. De Gouverneur van Amboina Gysels, dit in het vervolg willende beletten, zeilde in 1631 derwaarts, alwaar hij den 21 November aankwam. Hij belegerde daarop *Tomo*, doch weinig kans ziende, om het met bestormen in te nemen, deed hij eene batterij opwerpen, waardoor hij het zoodanig wist te benaauwen, dat de bevolking zich den 30 bij verdrag overgaf. Later gelastte de Heer *Cosser*, den inwoners, om lager aan het strand te gaan wonen, waar zij een dorp, *Nieuw-Tobo* genoemd, hebben aangelegd.

TOBOGAN, *POKLOK-TOBOGAN*, eil. in *Oost-Indië*, aan de Zuidkust van het *Sundasche* eil. *Sumatra*, in de Keizersbaai.

TOBOLI, oud d. in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, aan de Westkust, resid. *Menado*.

TOBONA, d. in *Oost-Indië*, resid. *Ternate*, op het *Moluksche* eil. *Ternate*. Zie *TABONA*.

TOCHTSLOOT (DE) of de Toetsloot, waterloop in *Zalland*, prov. *Overijssel*, onder *Heino*, eenen aanvang nemende op den Brink en zich ontlastende in de *Nieuwe-Wetering*, bij de Molensteeg.

TOCHTSLOOT (DE), water in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie *TOCHTSLOOT (DE)*.

TOGKEL, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, res. en reg. *Rembang*, aan de Noordkust, W. aan de Troepen.

TOKKELSHOEK, kaap in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*, aan de Noordkust van het eil. *Java*, resid. *Rembang*.

TOKENMUHL, in het Fransch *MOULIN DE HARLANGE*, molen, in het halj. *Bastenach (Bastogne)*, grooth. *Luxemburg*, arr. en 8 u. W. van *Dickirch*, kant. en 2½ u. W. van *Wiltz*, gem. en nabij het d. *Harlingen*.

TOKKOA, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Djapara*, reg. *Djawana*.

TOKKOBOEDI, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, resid. *Menado*, in het midden der *Bogt-van-Catsjeli*.

TOCORARY, d. in *Oppeer-Guinea*, aan de Goudkust. Zie *TACORARY*.

TOEBAN, kon. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Bali*. Zie *TABANAN*.

TOEBAN, ads. res. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Rembang*. — Men heeft in deze ads. res. twee suikerfabrieken.

TOEBAN, lands. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. en W. van *Soerabaya*, voorheen was het een koninkrijk dat eerst op zich zelf stond, maar naderhand is het aan *Mataram* onderworpen.

Men treft in dit lands. steengroeven aan, waaruit zekere zachte steen, *batoe-kombong*, wordt gehaald, die, bij het bouwen, vooral tot sieraden gebruikt wordt. Deze steensoort wordt hard door de buitenlucht en verkrijgt, door den invloed van den wind en regen, eene donkere kleur. Er zijn grovere en fijnere soorten; de fijnste is inzonderheid geschikt om tot bouwkundige versierselen, kroonlijsten

enz. bewerkt te worden. De bevolking zijn stoute zeelieden, die de zee met kleine vaartuigen weten te bebouwen en te doorkruisen.

TOEBAN, d. in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, op het *Ambonsche* eil. *Manipa*, aan de Zuidkust, in eene kleine bogt.

Het draagt waarschijnlijk den naam naar iemand der Amboinezen, die in het rijk van Toeban, op Java geweest of wel van een Javaan of Toebanees, die hier woonachtig geweest is, en mogelijk wel van dien TATI TOEBAN, die met den Ternataanschen Koning ZHINULABEDEN van Java gekomen, daar kan aangeland zijn.

Dit dorp bestaat uit twee gehuchten of buurten. Het eerste, *Lissa-Mahoe* genaamd, wiens Orangkaja, *Lissa-Besi* genaamd, in het jaar 1629 door den Prins of Kaytsjili AALI tot Sengadji of Hertog verheven en sedert de eerste in rang geweest is. Het tweede gehucht, *Soelleloe*, is weleer bestaard door eenen Orangkaja *WELLAMOEJA*, dat is, Kaaimansklover, genaamd, vermits bij eens een Kaaiman midden door gekloofd had.

Dit dorp was eertijds volkrijk, kunnende met het dorpje *Lohoein*, in het jaar 1637, nog wel 750 weerbare mannen opbrengen, doch is sedert door den oorlog zeer verminderd, waarom het in de latere jaren niet boven de 500 zielen, 160 weerbare mannen en 80 dati's uitleveren kon.

Een weinig bezijden TOEBAN heeft men eenen zwaren berg, *Helibesar*, dat is den Grooten-berg, genaamd, waarop zich die van TOEBAN in den oorlog versterkten, gelijk ook op den berg *Sisia*, onder *Tomilehoe* gelegen.

Een halve mijl buiten den wal ziet men, regt voor Toeban's bogtje, een klein vlak eilandje in zee liggen, het *Duiven-eiland* genaamd.

TOEBAN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*, 15 mijlen O. van *Batavia*. — Dit dorp is groot en volkrijk en heeft door eene waterleiding gemeenschap met de *Samagoe*.

TOEBAN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. en 63 palen O. van *Rembang*, afd. *Toeban*, 502 palen O. van *Batavia*, 135 palen W. van *Samarang*, aan den grooten militairen postweg.

Het is een groot d., het verblijf van eenen Adsisistent-Resident, met eene goede baai, is volkrijk en levendig door handel in timmerhout en door de scheepstimmerwerfen, waar voor het Gouvernement kanonneerbooten en kruisprauwen, die als kanonneerbooten zijn ingerigt, om tegen de zeeroovers te kruisen, gebouwd worden. — Dewijl hier de leer van MOHAMMED reeds door Scheik IEN MOELANA is voortgeplant geworden, vindt men te TOEBAN eene der oudste moskeën.

Niet ver van dit d. staat eenen wilden kapokboom, die, ofschoon geen voorwerp van godsdienstige vereering, nogthans om zijnen hoogen ouderdom en geweldigen groei opmerkelijk is, daar de stam ter hoogte van eenige palmen van den grond nog den geweldigen omvang van 26 ell. bezit. Ter zelfder plaatse, slechts drie palen van TOEBAN, zijn drie groote en zeer diepe putten gelegen, welke goed drinkwater opleveren, en waarvan de grootste reeds vóór meer dan honderd vijftig jaren moet gegraven zijn; benevens eene bezienswaardige spelonk, *Goeë Abar* genaamd, bestaande uit een gewelf van klipsteen en voorzien van onderscheidene onderaardsche gangen, welke elkander diep onder het aardrijk in allerlei rigtingen doorkruisen en waarvan men nog nimmer het einde heeft kunnen bereiken, daar de alom opstijgende zwaveldamp het aanhouden van licht of vuur volstrekt onmogelijk maakt. Deze spelonk schijnt voormaals tot eene heilige offerplaats gediend te

hebben. In de onmiddellijke nabijheid is eene fraaie, vischrijke kom van kristal helder water, welke, door hooge grijze boomstammen overschaduw, aan dit schilderachtig oord eene frischheid en bekoorlijkheid verleent, waarvan men welligt op het geheele eiland vruchteloos de wederga zal kunnen zoeken. De ontelbare menigte apen, die tusschen het digte, over het water nederhangende groen omdartelen en, daar zij nimmer gestoord of verontrust worden, van eene voorbeeldeloze makheid zijn, zetten aan dit verrukkelijk natuurtooneel eene vrolijke levendigheid bij, waardoor de aangenomene indruk, dien het op den geest des eenzamen wandelaars te weeg brengt, nog aanmerkelijk wordt verhoogd.

TOEBAN (POELOE-), eil. in *Oost-Indië*, resid. *Ambon*. Zie *Dei-ven-Niland*.

TOEBAN (DE REEDE-VAN-), reede in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*, aan de Noordkust van het *Sundasche eil. Java*, resid. *Rembang*.

TOEBENBROEK, groot boeren-erf in het graats. *Zutphen*, heerl. *Wisch*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en 6 u. Z. O. van *Zutphen*, kant. en 1 u. O. van *Terborg*, gam. *Wisch*.

Dit erf, met een allerschoonst bosch, beplant met duizenden zware cikenbomen, wordt in eigendom bezeten door Mevr. de Baronesse van *SCHUIJNBURG*.

TOEBOALI, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Bangka*, aan de Zuidwestkust.

TOEBOALI, fort in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Bangka*, aan de Zuidwestkust, op eene uitspringende rots.

Het is bestand tegen eenen inlandschen vijand, en wordt bewoond door den militairen Kommandant en den Administrateur der tinmijnen. Een klein dorp ligt er nabij. De kust is hier ter plaatse omzoomd met klippen, en de schepen moeten op vrij grooten afstand van den wal ten anker komen. Van hier werd voormaals veel smokkelhandel in tin gedreven.

TOEBORYONG, d. en riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Sumatra*. Zie *TABORJONG*.

TOEGOE, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, ads. res., reg. en 17 palen O. van *Buitenzorg*, 86 palen O. van *Batavia*, 311 palen W. van *Samarang*, aan den grooten militairen postweg.

TOEGOE, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. en 6 palen W. van *Samarang*, 361 palen O. van *Batavia*.

TOEGOE (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Batavia*, welke zich met eene noordelijke rigting, bij Tandjong-Pryok, in de *Zee-van-Java* ontlust. — Zij neemt in haren loop de *Sonthar* op.

TOEHA (OEDJONG-), (d. i.: het Oordhuis), kaap in *Oost-Indië*, aan de Noordkust, resid. *Cheribon*, ads. res. *Indramajoe*.

TOEHABA, d. in *Oost-Indië*, resid. *Ambaina*, op het *Ambonsche eil. Ambaina*, een der *Uliassers*, in eene baai, aan het noordelijke gedeelte van het eiland.

Dit d. staat onder eenen Patih en heeft eene bevallige ligging. De huizen breiden zich langs het strand uit, en leveren een vrolijk gezicht op. Weleer lag *TOEKANA* in de nabijheid van het d. *Hatoewana*, doch werd op last van den Gouverneur der Molukken, in het begin deser eeuw, naar deze beter gelegen plaats overgebracht, om dat de meeste doessons of boomgaarden der ingezetenen hier liggen.

De bevolking van *TOEKANA* bedraagt slechts vijftig dati's of huisgezinnen, die dertig weerbare mannen opleveren. De schoolkinderen zijn

veertig in getal. Het schijnt dat de bevolking van dit dorp oertijds veel talrijker is geweest. Er zijn dati's waarvan nog slechts een lid in wezen is; dikwijls is dit een jong meisje of een knaap. De boomgaarden en tuinen, die anders het gezamenlijk eigendom van het huisgezin of de dati zijn, behooren in het aangehaalde geval aan den overgeblevene alleen, en worden, tegen betaling van een zeker gedeelte der produkten, door sommigen van het negorijvolk beurtelings bij aflossing beplant, bearbeid en onderhouden. Wanneer de dati geheel te niet gaat of het laatst overgebleven lid er van sterft, vervallen de doessons en tuinen aan de negorij; de vruchten of produkten, welke zij opleveren, worden in het openbaar verkocht en uit de opbrengst hiervan de kosten van onderhoud der wegen, bruggen, gebouwen enz. goedgeemaakt.

TOEHOELOEBOE of **TALOLORON**, d. in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, op het *Ambonsche* eil. *Kelang*, aan de westzijde van het eiland.

TOEHOESEMA, strand in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. en eil. *Amboina*, kust *Hitoë*, aan de Noordkust, gesp. *Beli-Helawah*.

TOEHOESOE, oud d. in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*. Zie **TOELORON**.

TOEJOE, **TOEPIRAAN**, **TOEPIRAAN** of de **ZEVEN-EILANDEN**, kleine groep eil. in *Oost-Indië*, ten Z. van de *Straat-van-Malakka*, O. van het *Sundasche* eil. *Sumatra*, bij en ten N. van *Bangka*; 1° 8' Z. B. 122° 55' O. L.

TOEKANG-BESI, groep eil. in *Oost-Indië*, in de *Straat-der-Molukkes*. Zie **BESI**.

TOELANG-BAWANG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, lands. *Lampung*, aan den oever der *Toelang-Bawang*.

TOELANG-BAWANG (DE), riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche* eil. *Sumatra*, lands. *Lampung*.

TOELDAM, voorm. d. in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, op het *Ambonsche* eil. *Rhun*.

Naar men wil zoude in dit dorp en te *Barat* de eerste bevolking der eigenlijke *Bandasche* eilanden gewoond en zich van daar naar *Neira* en *Banda* verspreid hebben.

TOELEN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoë*, ads. res. en reg. *Magelang*.

TOELOEHILI, geh. in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, aan de Westkust van het schiereil. *Huwamohel*, gesp. *Henneoehoe*, onder *Brang* behorende.

TOELOENG-AGONG, distr. en d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie **TOELONGAGONG**.

TOELOESBY, d. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, aan de Noordkust, het behoort onder *Permata*.

TOELOESOE of **TOELORON**, oud d. in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, op het *Ambonsche* eil. *Bonoa*.

TOELONGAGONG of **TOELONGAGONG**, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kedirie*, reg. *Ngrowo*.

TOELONGAGONG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kedirie*, reg. *Ngrowo*, distr. *Toelongagong*; nabij de *Brantas*, waarover hier eene brug ligt. — Het is eene der grootste marktplaatsen of bazaars dezer residentie.

TOEMALINTOE of **TOEMALONTAN**, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, gouv. *Menado*, distr. *Tonsea*, in eene vallei, ter linkerzijde van den weg, tusschen *Menado* en *Kema*. Men ziet daarvan slechts de daken. Een koffijtuin, die nog zeer nieuw is, ligt er voor.

TOEMBAT-ROEHJING (DE), berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, op de scheiding van de distr. *Ronga* en *Tjtsundarie*.

TOEMOE, d. in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, op het *Moluksche* eil. *Amboina*.

TOEN, eil. in *Oost-Indië*, tot de *Zuidooster-eilanden-van-Banda* behorende. Zie *Tsuw*.

TOENDAGAN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Cheribon*. — Bij dit d. was in April 1842, de grond zoodanig gescheurd, dat het noodwendig verplaatst moest worden, zonder dat hierbij echter ongelukken hebben plaats gehad.

TOENGAL, reg. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Madion*.

TOENGOEL, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, ads. res. *Krawang*.

TOENGORINO, brug in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Baglen*, op den weg van *Koeradja* naar *Kemiri*. Deze brug is door de overstromingen, welke in het laatst van het jaar 1846 hebben plaats gehad, geheel weggeslagen.

TOENJOENGAN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Rembang*.

TOENJOTOKKI, twee eilandjes in *Oost-Indië*, tot de *Zuidooster-eilanden-van-Banda* behorende; op 8° 4' N. B., 150° 41' O. L.

TOENOENOE, landengte en d. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*. Zie *Tanono*.

TOENROENSI (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zij ontspringt op het gebergte *Hoening*, en valt met eenen noordelijken loop, de resid. *Pekalong* doorlopende, in de *Zee-van-Java*.

TOERADJA, staat in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, in het midden van het eiland, N. van *Sidenring*. — Deze staat is door bergbewoners en *Biadjoes* bewoond, doch wegens de groote afgescheidenheid, waarin de bevolking leeft, weinig bekend.

TOERANG, lands. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, op de *Zuidoostelijke* landtong, in het binnenland, aan *Boelecomba* en *Bonthain* grenzende.

TOERANG, d. in *Oost-Indië*, op het eil. *Adanara*, een der *Kleinsunda-eilanden*, aan de zuidwestrijde, 1 m. W. van *Lamase*.

TOERATTE of *TOROTEA*, staat in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, op den *zuidoosthoek* van den *zuidelijken* landtong, langs de zee, zich van *Tjiko* tot de *Tino* uitstrekkende.

Volgens sommigen is deze staat onder een veertigtal Vorsten verdeeld, van welke de landschappen *Binamo*, *Bankale* en *Laiken* de voornaamste zijn.

TOERATTE of *TOROTEA*, stad in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, staat *Toeratta*, aan de *Zee-van-Flores*.

De gevaarlijke droogte de *Bril*, welke op acht mijlen van *TORATTE* ligt, heeft, onder de zeelieden eene noodlottige vermaardheid.

TOEREN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Samarang*.

TOERI of *HOEK-VAN-SOESKLANG*, kaap in *Oost-Indië*, in den *Archipel-van-St.-Lazarus*, in de *Baai-van-Amboina*, aan de Noordkust van het schiereil. *Leytimor*.

TOERI (KARANG-), d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie *KARANG TOERI*.

TOERIER, d. in *Oost-Indië*, op het eil. *Timor*, een der *Kleine-Sunda-eilanden*, 2 m. W. van Batemelo.

TOERLE (DE), geh., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Dantumadeel*, arr. en 2½ u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 2 u. W. Z. W. van *Deekum*, ¼ u. Z. van *Birdaard*, waartoe het behoort.

TOEROES, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Djocjakarta*.

TOETABARE (DE), WAY-TOETABARE, riv. in *Oost-Indië*, in het *Ambonsche* eil. *Boero*, aan de *Zuidkust*, die met eene zuidelijke rigting in den *Archipel-van-St.-Lazarus* uitloopt.

TOETORABE, d. in *Oost-Indië*, op het eil. *Timor*, een der *Kleine-Sunda-eilanden*.

TOETOP-MOELOET (d. i. HOUDT-DEN-BEK), fort in *Oost-Indië*, res. *Amboina*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, aan de *Way-Pitoe*.

TOETSMA (KLEIN-), voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Idaarderadeel*, arr. en 3 u. Z. van *Leeuwarden*, kant. en 1 u. Z. O. van *Rauwerd*, ½ u. Z. Z. W. van *Grouw*, waartoe het behoort, aan het *Nauw-Deel*.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene hoerderij. De daartoe behoord hebbende gronden, eene oppervlakte beslaande van 29 bund. 39 v. r., worden in eigendom bezeten door den Heer WILLEM ALEXANDER FABER, woonachtig te *Grouw*.

TOETSMEER (HET), meertje, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Idaarderadeel*, hetwelk ten N. O. door het *Nij-Diep* met de *Grouw*, ten O. door de *Deels-sloot* met het *Pikmeer* en ten Z. door de *Diepe-sloot* met het *Nauw-Deel* in verbinding staat.

TOEVLUGT, voorm. buit. in de bar. van *Breda*, arr. en 2 u. W. ten Z. van *Breda*, kant. en 2 u. O. van *Oudenbosch*, gem. *Etten-en-Leur*, 10 min. Z. W. van *Etten*.

Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans bouwlanden. De daartoe hehoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 7 bund. 66 v. r. 40 v. ell., worden in eigendom bezeten door verschillende inwoners van *Etten*.

TOEVLUGT, buiteng. op den *Veluwezoom*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 4½ u. N. N. O. van *Arnhem*, kant. en 4 u. Z. O. van *Apeldoorn*, gem. *Brummen*.

Dit buit. beslaat met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 3 bund. 7 v. r. 40 v. ell. en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer GILLIS CANTZ'LAAR, woonachtig te *Brummen*.

TOEVLUGT, houtgrond, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Suriname*, ter linkerzijde in het afvaren, palende bovenwaarts aan de verl. plant. *Caraccas*, benedenwaarts aan de verl. boutgr. *Klein-Peru*; met 7 slaven. De Negera noemen hem *Tonvaetos*.

TOEVLUGT, kostgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan den rijweg naar *Kwatta*, ter rechterzijde van de stad rijdende; palende N. aan bosch en zwampen, O. aan de kostgrond *Oldenburg*, Z. aan de weg naar *Kwatta*, W. aan de kostgrond *Mon-Divertissement*.

TOEVLUGT, verl. koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Motkreek*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de verl. koffijplant. Oostwaard, benedenwaarts aan de koffijplant. *Stolkwijk*; 500 akk. groot. De Negera noemen haar *Wanni*.

TOEVLUGT, voorm. plant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Orleane-kreek*, ter rechterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de verl. plant. *Groot-Hiesveld*, benedenwaarts aan de vooru.

plant. Welgemoed, waarmee zij nu vereenigd is. Zie **WELGEMOED-EN-TOEVLUCHT**.

TOEVLUCHT, voorm. houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Boven-Saramacca*, ter linkerszijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den verl. houtgr. *Boston*; benedenwaarts aan den houtgr. *Frankfort*, waartoe zij thans behoort; 800 akk. groot; met 4 slaven.

TOEVROETOE, naam, welken de Negers geven aan den houtgr. **TOEVLUCHT**, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie **TOEVLUCHT**.

TOEWA (DE), **WAY-TOEWA**, dat is de *Saguwera-rivier*, riv. in *Oost-Indië*, op het *Moluksche eil. Amboina*, op de kust van *Leytinor*, met eene noordelijke rigting in de Baai van *Amboina* loopende.

TOEWAN, kaap in *Oost-Indië*, in de *Straat-Kaspar*, aan de oostelijke kust van het *Sundasche eil. Bangha*.

TOFAKBAAI (DE), baai of haven in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*. Zie **OVAK**.

TOFFERY, st. in *Afrika*, in *Opper-Guinea*. Zie **TAFERI**.

TOGIA (GROOT-), eil. in *Oost-Indië*, in de *Straat-der-Molukkas*, een der *Schildpads-eilanden*, waarvan het het grootste is, waarom die eilanden ook wel de *Togia's* genoemd worden.

TOGIA-EILANDEN (DE), groep eilanden in *Oost-Indië*, in de *Straat-der-Molukkas*. Zie **SCHILDPADE-EILANDEN**.

TOGOLELO, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, res. *Soerakarta*.

TOGT (DE), water in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, nabij *Tolbert*.

TOGTSLOOT (DE), vaarwater in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, loopende in eene westelijke rigting van de *Markervaart* naar de *Nauwernasche-vaart* en de limietscheiding tusschen de gem. *Uitgeest-en-Marken-Binnen* en *Wormerveer* uitmakende.

TOGTSLOOT (DE), waterloop in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie **TOGTSLOOR** (DE).

TOHOKOLE (DE), riv. in *Oost-Indië*, in het *Moluksche eil. Amboina*, schiereil. *Hitoe*, welke met eene noordelijke rigting in den *Archipel-van-St.-Lazarus* uitloopt.

TOLJOKERTO, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. en reg. *Bezoeki*.

TOIPINSAN, groep eil. in *Oost-Indië*, in de *Straat-van-Malakka*. Zie **TOUEN**.

TOKAAR, kaap in *Oost-Indië*, in de *Straat-van-Kaspar*, aan de Westkust van het *Sundasche eil. Billiton*.

TOKMALAND, eilandje, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoe*, griet. *Kollumerland-en-Nieuw-Kruisland*, ten N. van *Kollum*, begrensd ten N. door het *Dockumer-diep*, ten O. door de *Zijlrijd*, ten Z. en W. door de *Dwarrijd*.

TOKONDE, oud d. in *Oost-Indië*, op de zuidoostelijke landtong, aan de Baai-van-Boni.

TOL (HET HUIS-DE-), oud adell. h. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 1½ u. O. ten Z. van *Leyden*, kant. en 1 u. Z. W. van *Woubrugge*, gem. en ½ u. N. O. ten O. van *Koudekerk*, aan den *La-gewaardsche-weg*.

Dit huis is geweest het stamhuis van het adellijke geslacht van **TOL**, doch schijnt reeds in de zestiende eeuw uit dat geslacht te zijn geraakt, althans vóór het jaar 1600 werd het reeds bezeten bij Jonkheer **AREND VAN DORP**, bijgenaamd *de Rijke*, wiens dochter **MARGARETA** getrouwd was

met Jonkbeer JASPER VAN POUKEEST, Raad ter Admiraliteit te Amsterdam, van welke eene dochter is overgebleven, genaamd MARIA VAN POUKEEST, door welke dit huis den Tol aan het geslacht van VAN SPARGEN en door eene dochter van VAN SPARGEN aan dat van LA TORRE gekomen is, waarvan de laatste was CHARLES DE LA TORRE, Heer van *Valkenisse, Nieuwkoop, Noorden en Achtienhoven*; die zonder nakomelingen overleed, in 1715. Na zijne dood bleef dit huis, hetwelk, in 1675, geheel nieuw uit den grond was opgebouwd, meest onbewoond, en werden de tuinen en schoone lanen verwaarloosd, tot dat het eindelijk, in 1733 aan partikulieren verkocht en gesloopt is geworden.

In het jaar 1810, is dit huis weder herbouwd en van eenen toren voorzien, door Jonkbeer BAREND VAN LOCKHORST, Heer van *den Tol en Veenhuizen*, Baron van *Bonlez* enz., welke de gronden tevens weder tot boschlanden, voorzien van lanen, heeft doen aanleggen. Thans wordt het, met de daartoe behorende gronden, eene oppervlakte beslaande van ruim 28 bund., in eigendom bezeten door den Heer BAREND KAKKERS, woonachtig te Rotterdam.

TOLA, Latijnsehe naam van de stad THOLEN, op het eil. *Tholen*, prov. *Zeeland*. Zie THOLEN.

TOLABAGI, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*. Zie TOLEBAGI.

TOLAKKER (DE), bekende herberg in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en $1\frac{1}{2}$ u. N. van *Utrecht*, kant. en $2\frac{1}{2}$ u. O. N. O. van *Maarsse*, gem. en aan het eind van het d. *Maartensdijk*, aan den weg van *Utrecht* naar *Maartensdijk*.

TOLAKKER-STEEG (DE), weg in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, in eene noordelijke rigting, loopende van het d. *Maartensdijk* naar *Gooiland*; thans een gedeelte uitmakende van den straatweg van *Utrecht* naar *Hilversum*.

TOLAI, berg in *Oost-Indië*, op het eil. *Rottis*, tot de *Kleine-Sunda-eilanden* behorende, op de Noordwestkust.

TOLATOLA, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, op de Noordkust, met eene goede haven in 1900 inw. Een dag reizens landwaarts in, heeft men eene goudmijn.

TOLBERT, eigenlijk het OLDBERT, d. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en $2\frac{1}{4}$ u. W. Z. W. van *Groningen*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. ten W. van *Zuidhorn*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. W. van *de Leek*, op eenen goeden zandgrond. Men telt er in de kom van het d. 80 h., en 490 inw., en, met de daartoe behorende buurs. de *Diepswal*, de *Holm* en *Meenscheer*, 168 h. en 930 inw., die moest in de weiderij en landbouw hun bestaan vinden.

TOLBERT ligt op de zandstreek, welke bij *Lettelbert* begint en door *Midwolde*, *Tolbert*, *Niebert*, *Nuis* en *Marum* tot in *Friesland* voortloopt en 5.55 ell. boven het waterpeil op de *Leek* verheven is. Deze grond is zeer boschrijk, bevattende eertijds ongemeen zware eikenboomen; zuidwaarts heeft men ook hier de veenen en noordwaarts lage landen en meenscheer, en zelfs aan den ouden dijk van *Langewold*, de *Dijkstreek* genoemd, kleigrond.

De kanalen zijn: het *Zevenhuizer-diep*, de *Matsloot* ten Noorden, die bij *Ennumatil* in het *Hoen* of *trekdiep* valt, de *Rijf*, de *Bonnema*, de *Gave*, de *Ham*, de *Blink*, de *Togt* enz. De onder dit dorp gelegen *Mensena-weg* is zeer oud.

De Herv., die er 750 in getal zijn, onder welke 120 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Groningen*, ring van

Grootegast, behoort. De eerste, die hier het leeraarsambt heeft waargenomen, is geweest JOHANNES WIRICHIUS, die er in 1602 stond en in 1603 afgezet werd. Met deze gem. was vroeger die van Midwolda (nu Midwolda-en-de-Leek) vereenigd, doch in het jaar 1640, terwijl JOHANNES HAZELBEEK hier stond, is deze laatste gem. van Tolbeert afgescheiden. Het beroep is eene collatie van het huis van Nienoord, en vroeger mede van het huis van Aduard, doch de regten van laatstgenoemde zijn overgegaan in handen van Mr. HENDRIK VAN BOLHUIS te Liens, die thans Primarius collator is. De kerk is een groot, oud gebouw, met eenen stompen, 35 ell. hoogen toren, met huiskap, welke in het jaar 1843 door het inslaan van den bliksem aanmerkelijk beschadigd is. De kerk is van geen orgel voorzien.

De R. K., van welke men er 15 aantreft, behooren tot de stat. van Zuidhorn. — De Isr., die men er 8 telt, worden tot de ringsynagoge van de Leek gerekend. — De dorpschool, welke in het koor der kerk gehouden wordt, wordt door een getal van 110 leerlingen bezocht.

De aanzienlijke familie der Auwama's bouwde hier, in 1413, eenen sterken burg, welke in het begin der achttiende eeuw gesloopt is. Het wapen en de naam komen ook nog op de klok, die van 1660 is, voor. In Januarij 1848 werd het boerenhuis, dat nog op het oude erf staat, met de landerijen en het gestoelte in de kerk, verkocht, voor 24,113 guld., nadat het veelvuldige opgaande hout, dat er op den weg naar de Leek en Tolbeert, op en bij het erf, en langs de slooten der landen stond, gedurende de laatste jaren, bij houtveiling, was verkocht en vele duizenden had opgebracht. Het is te hopen, dat de kopers der landen weder boomen zullen inpoten, want tegenwoordig is het vroeger zoo heerlijk gelegen en boschrijke Tolbeert van al zijne schoonheid beroofd.

Hier worden jaarlijks twee vee- en paardenmarkten gehouden, waarvan de eerste, die den eersten Donderdag na 12 Mei invalt, zeer be langrijk is. De tweede wordt op den derden Dinsdag in September gehouden.

TOLBRUG (DE), brug in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, over de Oude-Vecht, even ten N. buiten de stad Utrecht, in den rijweg van Utrecht naar Maartendijk en Hilversum.

TOLBRUG (DE), brug, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, over de Kuinder of Tjonger, $\frac{1}{2}$ u. N. N. W. van Oldeberkoop, in den rijweg van dit dorp naar Schoterland.

TOLBRUG (HET KLOOSTER-DER-ZUSTERS-ACHTER-DE), voorm. kloost. te 's *Hertogenbosch*, achter de Tolbrug.

Dit kloost. was bewoond door Nonnen van de orde des H. FRANCISCUS en was gesticht in 1452 op den Windmolenberg, doch kort daarna verplaatst achter de Tolbrug. Na de verstrooiing zijn de twee laatste zusters, in 1685, geweken naar het klooster van hare orde te Oisterwijk; dat nog in wezen was, en aldaar overleden. De gebouwen dienen thans tot woningen van partikulieren.

TOLDIJK, eind wegs in *Oostermoederdingspil*, prov. *Drenthe*, arr., kant. en 4 u. ten O. van *Assen*, gem. en 3 u. ten O. van *Gielen*.

Aan het oostelijk eind van dezen weg staat het huis Barreveld met zijn tolhek, waardoor men uit Drenthe de prov. Groningen ingaat. Zij maakt een gedeelte uit van den nieuwen weg, die thans ter betere communicatie tusschen Drenthe en het oostelijk deel van de prov. Groningen wordt aangelegd en reeds voor een aanmerkelijk deel met verbreidelde keisteenen geplaveid is. Zie BARREVELD.

TOLDIJK, buurs. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, distr. arr. en 2 u. *Z. van Zutphen*, kant. en 1 u. *N. van Doesborgh*, gem. en $\frac{1}{4}$ u. *O. van Steenderen*; met 130 h. en 770 inw.

Men heeft er eene school, welke gemiddeld door een getal van 80 leerlingen bezocht wordt.

TOLEBAGI of **TOLABAGI**, ond d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, op de kust van *Menado*.

TOLEDO, voorm. suikerplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Suriname*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de voorm. suikerplant. *Weykslust*, benedenwaarts aan de voorm. suikerplant. *Nieuwrust*, waarmede zij thans vereenigd de suikerplant. *Toledo-en-Nieuwrust* uitmaakt. *Toledo* alleen is 280 akk. groot. De *Negers* noemen haar *Monsanto*.

TOLEDO-EN-NIEUWRUST, suikerplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Suriname*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de verl. suikerplant. *Verwachting-en-Weykslust*, benedenwaarts aan de suikerplant. *Goede-Vrede*; 890 akk. groot; met 120 slaven. Vroeger werd deze plant. *RODERANK* genaamd.

TOLEHOE, d. in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, op het *Moluksche* eil. *Amboina*, op de kust van *Hitoes*, gespans. *Oeli-Soelennatta*.

De weg van dit d. naar *Soeli*, biedt allerlei afwisselingen van bergen en dalen, vlakten en zeegezigten aan, terwijl men zich hier met de herten- en wilde zwijnenjagt kan vermaken. In deze streken groeit de kajoepoetih-boon, waarvan de beroemde kajoepoetih-olie bereid wordt.

TOLEKE, b. in de *Schager-kogge*, prov. *Noord-Holland*. Zie **TOLKE**.

TOLÉN, st. op het eil. *Tholen*, prov. *Zeeland*. Zie **TROLEN**.

TOLHEK (HET MEDEMBLIKKER)-, tolhuis, herberg en druk bezochte pleisterplaats in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 2 u. *O. N. O. van Hoorn*, kant. en $\frac{1}{4}$ u. *W. ten Z. van Enkhuisen*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. *O. van Hoogaarspel*.

Dit gebouw behoort in eigendom aan de stad *Medemblik*, die ter dezer plaatse een tolhek gezet heeft, op den weg, welke naar die stad geleidt.

TOLHUIS (HET), voorm. kast. in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*. Zie **LOBITH**. (**HUIS-TE**).

TOLHUIS (HET), herberg in *Rijnland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 4 u. *Z. Z. W. van Amsterdam*, kant. *Nieuwer-Amstel*, 3 u. *Z. Z. W. van Amstelveen*, gem. *Kalslagen-en-Bilderdam*, 40 min. *Z. O. van Kalslagen*, aan de *Drecht*, waar de trekschuiten van *Amsterdam* op *Gouda* aanleggen, als mede de pak- en nachtschuiten van *Amsterdam* op *Delft*, *Leyden*, *Rotterdam* en 's *Gravenhage*.

TOLHUIS (HET), voorm. burg in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*. Zie **TIEL** (**BURG-VAN**).

TOLHUIS (HET), naam, welken men gemeenlijk geeft aan het geb. **KATENDRECHT**, in het *Land-van-Putten*, prov. *Zuid-Holland*. Zie **KATENDRECHT**.

TOLHUIS (HET), voorm. tolhuis in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en $6\frac{1}{2}$ u. *Z. W. van Hoorn*, kant. en $4\frac{1}{2}$ u. *Z. W. ten Z. van Edam*, gem. en 20 min. *Z. van Buiksloot*, tegen over *Amsterdam*.

Dit tolhuis is gebouwd voor aan het begin van de *Volewijk*, waardoor de trekvaart op *Buiksloot* gegraven is, nadat, den 5 Junij 1663, door de *Staten van Holland* octrooi daartoe verleend was; deze vaart wordt

aldaar een schuitweg genoemd, welke strekken zoude van den Waterlandsche-zeedijk tot aan het zuideinde van de Volewijk, alwaar dit Tolhuis geplaatst is. Vroeger diende het tot eene woning voor den Tolgaarder, tot ontvangst van den tol van menschen en beesten, rijtuigen enz., die van hier naar elders of van elders hier overgeset werden. Den 8 November 1661 werd het reglement vastgesteld, wegens het veer langs dit Tolhuis, door de Volewijk tot Buiksloot, zijnde het regt van het veer of de overvaart van Amsterdam tot in Waterland in het jaar 1586 door Koning Filips aan de stad Amsterdam toegestaan. Dit tolhuis dient thans tot herberg. Des Zondags vooral vaart men veelal met kleine schuitjes van de Nieuwe-stadsberberg daarheen, om er het fraaije gezigt op Amsterdam te genieten. Aldaar is in het jaar 1824 eene groote dubbele schutsluis met waaijerdeuren voor groote en kleine schepen gebouwd, welke den toegang opent tot het Groot-Noord-Hollandsche-kanaal. Zie WILLEMSLUIS (DE).

TOLKE of TOLLKE, b. in de *Schagerkogge*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 4 u. N. van *Alkmaar*, kant., gem. en 25 min. Z. van *Schagen*; met 7 h. en 60 inw. — Deze b. maakt een gedeelte van het geh. *Tolke-Tolkerbosch-en-dijk* uit.

TOLKERBOSCH, b. in de *Schagerkogge*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 4 u. N. van *Alkmaar*, kant., gem. en $\frac{1}{4}$ u. Z. van *Schagen*; met 8 inw. — Dit h. maakt een gedeelte van het geh. *Tolke-Tolkerbosch-en-dijk* uit.

TOLKERDIJK, b. in de *Schagerkogge*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 4 u. N. van *Alkmaar*, kant., gem. en $\frac{1}{4}$ u. Z. O. van *Schagen*; met 5 inw. — Dit h. maakt een gedeelte van het geh. *Tolke-Tolkerbosch-en-dijk* uit.

TOLKERDIJK (DE), ook wel de *Zijdewinddijk*, dijk, in de *Schagerkogge*, prov. *Noord-Holland*, welke zich van het Valkooger-verlaet, $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Schagen*, in eene zuidoostelijke rigting uitstrekt groote deels langs den *Schagerwaard*, tot zij zich vereenigt of te niet loopt op den weg van *Schagen* naar *Zijdewind*, langs dien dijk zijn *Tolke*, *Tolkerbosch* en *Tolkerdijk* gelegen.

TOLKE-TOLKERBOSCH-EN-DIJK, geh. in de *Schagerkogge*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 4 u. N. van *Alkmaar*, kant., gem. en 25 min. Z. van *Schagen*; met 9 h. en ruim 70 inw. — Dit geh. bestaat uit het buurtje *Tolke* en de huizen *Tolkerbosch* en *Tolkerdijk*.

TOLLA, plaats in *Oost-Indië*, op het *Molaksche* eil. *Morty*, aan eene zeer fraaije baai.

TOLLAND (OUD-EN-NIEUW-), pold. in het *Land-van-Putten*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Brielle*, gem. *Geervliet*; palende N. O. aan Oud-Noordland, O. aan den *Geervlietsche*-polder, Z. aan Oud-Guldeland, W. en N. W. aan het *Rammeland*.

Deze polder beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 39 bund. 89 v. r. 8 v. ell., en wordt door eene sluis, op de haven van *Geervliet*, van het overtollige water ontlaat. Het polderbestuur bestaat uit drie leden, van welke een *Penningmeester* en *Secretaris* is.

TOLLEGORS (HET), voorm. droogte of gors, thans ingedijkt in den *Hoeksche-waard*, prov. *Zuid-Holland*. Zij was vereenigd met de *Ruigte*. Zie dat woord.

TOLLKEN, bekende herberg in *Staats-Vlaanderen*, in *Bouchouter-ambacht*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Axel*, gem. en 1 u. van *Sas-van-Gent*.

Vóór de in bezittingeneming van Staats-Vlaanderen door de Franschen, in het jaar 1794, was op het daartegen palend Belgisch gebucht een tolkantoor, van daar den naam, van Tol of TOLLKEN, later in dien van BOSKENHOL veranderd, zoo als die herberg ook thans nog wel genoemd wordt. Nevens dit gebouw staat de grens- of limietpaal, om de scheiding tusschen Nederland en België aan te wijzen.

TOLLENBURG, adell. h., in de *Neder-Betuwe*, prov. *Gelderland*, arr., kant. en 2 u. N. ten O. van *Tiel*, gem. en 10 min Z. van *Linden*, in de huurs. *de Marsch*, gesticht door *GUY VAN VLAANDEREN*.

Dit huis werd, in het jaar 1319, door de Heeren VAN LIENDE, KESTEREN en OMMELEN, voor een groot gedeelte in de asch gelegd, doch naderhand, door den zoon tusschen den Bisschop van Utrecht en RICHARD II, Hertog van *Gelre*, door genoemde Heeren weder hersteld. Het komt ook voor onder den naam van DULLENBERG; beslaat, met de daartoe behorende gronden, eene oppervlakte van 30 bund., en wordt thans in eigendom bezeten door *Vrouwe VERSCHOOR*, woonachtig te *Arnhem*.

TOLLESTEEG, heerl. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie *COVELSWADE (KLEIN-)*.

TOLLINGA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Kollumerland-en-Nieuw-Kruisland*. Zie *FOLLINGA*.

TOLLINGSLOOT, water, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Gaasterland*. Het loopt ten O. uit de *Sondeler-Leijen* naarden zeedijk, en staat in verband met de *Oude-Bs*.

TOLLO (DE BAAI-VAN-), baai in *Oost-Indië*, in de *Straat-Molukkes*. Zie *TOLO (DE BAAI-VAN-)*

TOLLOYSEN of *TOLLOYZEN*, eertijds genoemd het *ANNECHT-VAN-DE-TROEK*. voorm. heerl. in den *Groote-Zuid-Hollandsche-Waard*, prov. *Zuid-Holland*; palende N. aan de *Graaf*, O. aan *Almsvoet*, Z. ter halve *Maze*, W. aan *Cruiskerke*.

Deze heerl., ook *TOLNENSE* genaamd, was eene smaldeeling van de heerl. *Alloijse*. Het d. daarin had eene parochiale kerk, waartoe ook behoorden de inw. van zekere buurt de *Vuilepoort*, buiten en ten westen der muren van de stad *Dordrecht*, zijnde na het verdrinken van dit d., de fraaije kapel der genoemde buurt, tot eene parochiale kerk verheven. De ligging van dit d. wordt verondersteld, omtrent en ten Z. van de *Mijl*.

In 1272 werd zij bezeten bij Heer *JAN VAN TOLLOYSEN*, een jongen zoon van Heer *DANIEL VAN DE MEERWEDE*, van wiens afstammelingen wij nog onderscheidene vermeld vinden.

Deze heerl. besloeg ongeveer 1000 bund. en had dorp en kerk. Bij den *St. Elizabethsvloed* van 1421 is zij, even als de geheele *Zuid-hollandsche-waard*, ondergevloed en later nimmer boven gekomen.

Het wapen van deze heerl. bestond in een veld van sabel, met eenen *fascie*, vergezeld van vijftien besantlijnen, geplaatst vijf en vier er boven en drie, twee en één er onder, alles van zilver.

TOLLOE, riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche eil. Celebes*, welke met eene westelijke strekking in de *Straat-van-Makassar* uitloopt.

TOLNA, Lat. naam van de st. *Tholen*, op het eil. *Tholen*, prov. *Zeeland*. Zie *THOLEN*

TOLNESSE, voorm. d. in den *Groote-Zuid-Hollandsche-waard*. Zie *TOLLOYSEN*.

TOLO (DE BAAI-VAN-), DE *BAAI-VAN-TOLLO*, *BAAI-VAN-TANBOEKOR* of *BOGT-VAN-TONNEKOR*, baai in *Oost-Indië*, in de *Straat-der-Molukkes*,

aan de Oostkust van het *Sundasche* eil. *Celebes*, tusschen de zuidoostelijke landtong en de binnenwaartsche noordoostelijke; op 3° 8' Z. B.

TOLOA, d. in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eil. *Tidore*, in het westelijke gedeelte des eilands.

TOLODINKIE, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, op de noordoostelijke landtong, resid. *Menado*. — In de nabijheid is eene goudmijn.

TOLOBKE, voorm. fort in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*. Zie *TENLOKKE*.

TOLOOR, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, tot de *Sulibabo-eilanden* behoorende, het heeft 12 mijlen in den omtrek.

TOLOETH, oud d. in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram-Laut*.

TOLOHAGON, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, res. *Cheribon*, ads. res. *Indramajoe*, aan den oostelijken oever der *Indramajoe*.

TOLOLI, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, aan de Westkust, res. *Menado*.

TOLSDUIN, geh. in het balj. van *Brederode*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 1½ u. N. van *Haarlem*, kant. en 40 min. Z. van *Beverwijk*, gem. en 10 min. Z. W. van *Velsen*; met 4 h. en 88 inw.

TOLSEINDE, voorm. amb. en pold. Zie *TOLSEINDE*.

TOLSLUST, buit. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. en 1 u. N. van *Soeterwoude*, aan den Hoogen Rijnclijk.

Van dit buit. is het huis geamoveerd, en de gronden, vereenigd met het naast gelegen buitenplaatsje, genaamd *Hoeksteen*, beslaan eene oppervlakte van één bund., en worden thans in eigendom bezeten door den Heer JAN THOLEN SNEEKES, woonachtig te *Soeterwoude*.

TOLSTEEG, heerl. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie *COVELSWADE (KLEIN-)*.

TOLWEG (DE), schelpweg, in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*, die van het *Medemblicker-tolhek*, gem. *Hoogcarspel*, in eene noord-noordwestelijke rigting naar *Zwaagdijk* loopt.

TOLSUM, b., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Franekeradeel*, arr. en 3½ u. W. Z. W. van *Leeuwarden*, kant. en 2 u. O. Z. O. van *Harlingen*, 28 min. Z. Z. W. van *Tjûm*, waartoe zij behoort; met 2 h. en 12 inw.

TOLSUMERZIJL, sluis, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Franekeradeel*, 28 min. Z. Z. W. ten Z. van *Tjûm*, over de *Bolswardervaart* in den *Slagtedijk*.

TOLZIGT, buit. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 1 u. O. ten Z. van 's *Gravenhage*, kant. en ¼ n. O. van *Voorburg*, gem. *Stompwijk-Wilsveen-Leydschendam-Zuidzijde-en-Tedingerbreek*, bij de *Tolbrug*.

TOMAHOE of TAMAHOE, berg in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Boero*.

Deze berg is de hoogste van het eiland en bestaat uit verschillende rotsen, zoodat hij zeer bar is; men kan hem alleen van de oostzijde beklimmen.

TOMAHOE (BAAI-VAN-) of BAAI-VAN-TAMAHOE, baai in *Oost-Indië*, in den *Archipel-van-St.-Lazarus*, aan de westkust van het *Ambonsche* eil. *Boero*.

Men vindt aldaar water, brandhout, een zuiver strand en eene weilige legplaats voor een aantal schepen.

TOMALELOE, d. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, onder den Radja van *Sohomi-it* staande.

TOMBAK-PÓEJONG, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Praanger-Regentschappen*, res. *Bandong*, reg. *Boengga*. — Hij is 1882 ell. hoog.

TOMBARIRI, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, res. *Menado*, tot de *Manakassa* behoorende.

TOMBATJAN, dist. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, resid. *Menado*, tot de *Manakassa* behoorende.

TOMBERIERE, dist. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, resid. *Menado*, tot de *Manakassa* behoorende.

TOMBO, staat in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, aan de westkust, tot de onafhankelijke distrikten ten N. van de *Palowbaai* behoorende.

TOMBO of **TOMBOO**, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, aan de Westkust, staat *Tombo*, aan den mond eener rivier, in eene goede baai. Men telt er 700 inw., die rijst, maïs en tabak bouwen, en kokosnoten en broodvruchten in overvloed hebben; twee mijlen van de stad is eene goudmijn.

TOMBOEKOE, d. en kast. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*. Zie **TAMBOROE**.

TOMBOEKOE (DE BAAI-VAN-), baai in *Oost-Indië*, in de *Straat-van-Makassar*. Zie **TOLO (DE BAAI-VAN-)**.

TOMBORO, rijk en berg in *Oost-Indië*, op het eil. *Sumbawa*, een der *Kleine-Sunda-eilanden*. Zie **TAMBORA**.

TOMBOU (HOEK-), kaap in *Oost-Indië*, in de *Straat-van-Makassar*, aan de Westkust van het *Sundasche* eil. *Celebes*.

TOMBOU-EILANDJES, groep. eil. in *Oost-Indië*, in de *Straat-van-Makassar*, aan de Westkust van het *Sundasche* eil. *Celebes*.

TOMBRA, d. in *Oost-Indië*, op het eil. *Leti*, een der *Zuidwester-eilanden-van-Banda*, aan de zuidwestzijde. — Van dit dorp naar zee loopt eene geul van zandgrond tusschen de riffen door.

TOMEIKOEM-BAAI (DE), baai in *Oost-Indië*, in de *Straat-van-Makassar*. Zie **TOLO (DE BAAI-VAN-)**.

TOMELIHOE, d. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Manipa*. Zie **TOMILAKOE**.

TOMELIHOE, fort in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Manipa*. Zie **WANTROUW**.

TOMETANO, oud. d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, op de *Zuidoostelijke landtong*, aan de *Baai-van-Boni*.

TOMETANO (DE), riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche* eil. *Celebes*, in de *Zuidoostelijke landtong*, met eene westelijke rigting in de *Baai-van-Boni* uitlopende.

TOMI, lands. in *Oost-Indië*, op het *Sandelhout-eiland*, een der *Zuidwester-eilanden-van-Banda*, aan de Noordwestkust.

TOMIEUW, d. in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eil. *Gilolo*, op de westkust, op *Batoe-Tjina*, het staat onder den Sultan van *Tidore*.

TOMILEHOE of **TOMELIHOE**, eil. in *Oost-Indië*, resid. *Ambaina*, op het *Ambonsche* eil. *Manipa*, aan de Zuidkust, 1 mijl W. van *Toeaban*.

Het is in twee buurten verdeeld, de eene *Tomilehoe* en de andere *Toat* genaamd. Het was in het begin der vorige eeuw 670 zielen sterk, leverde 180 weerbare mannen en 93 dati's uit, doch zij zijn door de *Ambonsche oorlogen* zeer gesmolten. Zij hadden mede een zwaren vlugtberg in hun dorp, waarop *KIMELANA MADJIRA*, in het jaar 1681, zijne voorname sterkte bouwde, die door den Landvoogd de *VLAMING*, in het

jaar 1653 veroverd werd. In dit dorp is beroemd geweest **SUNADJIE KOWASA**, een bijzonder regeersuchtig man, van zekeren **Orang-Toeha** of oudste in dit dorp, **HELLECORAT** of **HELINACA** genaamd, gesproken, die overal blijken van zijne groote staatsucht gegeven heeft, alzoo hij ook, in het begin der zeventiende eeuw, een van de voornaamste aanzetters van het afloopen onzer vesting en het vermoorden van ons volk geweest is. Hij wist Koning **HAMBA**, in het jaar 1638, zeer te believen, en het eindelijk zoo verre te brengen, dat deze hem, niet tegenstaande zijne handen met het bloed van zekeren **MADEKA**, zijnen bloedverwant, besmet waren, echter Sengadji maakte, terwijl hij ook den regten **Orang-kaja** van **WELLEHOELANS** geslacht tot die zelfde waardigheid verbief, ten einde tusschen die twee geen afgunst te verwekken. In het midden der zeventiende eeuw werd hier door den Landvoogd **DAMBA** een roedout gelegd, welke in het jaar 1651 werd afgehoopen, waarbij een **Onderkoopman**, die daar was om nagelen te wegen, benevens eenige andere **Nederlanders**, vermoord werden.

Van voor dit dorp **TOMILEHON**, tot aan het **Duiven-eiland**, is een groot rif, hetgeen oorzaak is, dat de schepen wel een mijl van den walten anker moeten komen.

TOMILEHOE, fort in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Manipa*. Zie **WANTROUW**.

TOMILEHOE, d. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, onder den **Radja** van *Sohomi-it* staande.

TOMINI (**BAAI-VAN-**), golf in *Oost-Indië*, in de *Straat-van-Malakka*. Zie **GOEROGTALO** (**GOLF-VAN-**).

TOMMEL of **TOMOL**, d. in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, op het *Moluksche* eil. *Ambon*, schiereiland *Hitoe*, aan de *Oostkust*.

TOMMELAN, d. in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eil. *Tidore*, in het zuidelijke gedeelte des eilands.

TOMMINGGONGAN, land in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Buitenzorg*, distr. *Parang*.

TOMO, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, met een kruidmagazijn, waarvan het dak, door de aardbeving, die zich in November 1847 aldaar heeft doen gevoelen, is ingestort.

TOMO (DE), **WAY-TOMO**, riv. in *Oost-Indië*, lands. *Ambon*, op het eil. *Amboina*.

TOMOE, d. in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, op het *Moluksche* eil. *Amboina*, schiereil. *Hitoe*, gesp. *Heli-Holawan*.

TOMOEWAROE of **TOMORWARA**, d. in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, op het *Ambonsche* eil. *Manipa*.

Het was eertijds, volgens de oudste *Ambonsche* regeringswijze, in vier gehuchten of buurten verdeeld: *Sopoloewa*, *Tapoelocwa*, *Ronel*, *Hokaala* en *Schit*; over welke eerste buurt een *Orang-kaja* plagt te gebieden, die in het jaar 1638 door den *Ternataanschen* Koning **HAMBA**, Sengadji gemaakt is; welke waardigheid Sengadji **KOWASA**, die toch woelen moest, was het niet voor zich zelven, ten minste dan voor een ander, ook op *KALAUAR*, den navolger van Sengadji **OEELIN BESI**, doch op een onwettige wijze, heeft weten over te brengen.

Dit d. was in het begin der vorige eeuw 418 zielen sterk en gaf 100 weerbare mannen en 83 dati's.

TOMOHON, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, res. *Macado*, tot de *Manakassa* behorende.

De luchtstreek is hier bij uitnemendheid gezond. De inlanders zien er zeer gezond uit; hunne kleur is blanker dan die van de strandbewoners, en zij hebben zelfs eenen blos op de wangen. De nachten zijn hier buitengewoon koel en dikwerf zeer koud. De inlanders zijn hier eenvoudiger en opregter dan de strandbewoners, wisthoofde zij weinig met vreemdelingen verkeerden, die zelden de zeden verbeteren, maar haar veelal verbasten en verorgeren.

TOMOHON, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, resid. *Menado*, distr. *Homoken*, 5 u. van *Tondano*.

Het is een groot en zindelijk d., omtrent 785 ell. boven de oppervlakte der zee, bijna op den top van den berg *Lehon*, en in de nabijheid van twee andere bergen. Alle deze bergen zijn van vulkanischen aard, en hebben ook in vroegere jaren uitbarstingen ondergaan, doch schijnen thans voor altijd in rust te zullen blijven.

TOMOILAS of **TOMOLITAS**, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, op de Noordoostelijke landtong, res. *Menado*. In de nabijheid is eene goudmijn.

TOMON, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, res. *Menado*, tot de *Manahassa* behoorende.

TOMPASSO, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, resid. *Menado*.

TOMPEDAK, eil. in *Oost-Indië*, in de *Straat-van-Karimata*, aan de Zuidwestkust van het *Sundasche* eil. *Borneo*.

TOMPO, voorn. d. in *Oost-Indië*, op het eil. *Sumbawa*, een der *Zuidwestereilanden-van-Banda*.

Dit d. is door de uitbarsting van de *Tamboro*, in April 1815, geheel verwoest; toen de Resident van *Bima* het kort daarna bezocht, vond hij het door een aantal apen bewoond.

TOMPO-BOELE, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, op het zuidelijke schiereiland, gouv. *Bakassar*, gebied *Boelekomba-en-Bonthain*, lands. *Bonthain*.

TONDA of **POZZOR TONNA**, eil. in *Oost-Indië*, in de *Straat-Sunda*, aan de Westkust van het *Sundasche* eil. *Java*, 3 u. van de Noordkust, ten N. van den Hoek van *Ponthang*.

TONDANO, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, op de Noordoostelijke landtong, resid. *Menado*, tot de *Manahassa* behoorende.

In dit distrikt wonen in elk huis twee en drie huisgezinnen bij elkander. De huizen zijn hier echter kleiner dan elders, zoodat man, vrouw en soms drie kinderen in eene ruimte van nauwelijks 2,50 ell. in het vierkant huisvesten, waarin zij slapen, de spijsen gereed maken, en alle andere huisselijke bezigheden verrigten moeten. De vrouwen en meisjes weven hier uit stroo kleedingstukken, zoo netjes en behendig, dat het inderdaad jammer is zij hare moeite en kunst niet aan eene betere stof besteden.

TONDANO, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, op de noordoostelijke landtong, resid. en 8 u. Z. W. van *Menado*, distr. *Tondano*.

Nabij dit d. lag vroeger in het nabijzijnde meer, een dorp, dat insgelijks *Tondano* heette en op hooge palen gebouwd was; de bevolking betoonde zich van ons zeer wedserspanning jegens het Nederlandsch Gouvernement en voerde van 1709 tot 1711 oorlog tegen de Hollanders, die hen, daar zij bezwaarlijk te genaken waren, niet dan met veel moeite tot onderwerping bragten. Er hadden destijds ook andere onlusten in de binnenlanden plaats, die door onze tolken veroorzaakt

werden, welke zich een hoog gezag aanmatigden, en de voornaamste eilanders tot Heeren verhieven, hen van diensten verschoonden en daardoor de geringere klasse zoodanig drukten, dat zij zich onwillig betoonden de verplichte diensten te verrigten.

In 1810 vorderde de wederspanningheid der Tondanoers, dat zij betaengeld werden; de Kapitein WISNAN werd met eene expeditie tegen hen belast en om dit met goed gevolg uit te voeren, deed hij een vaartuig met geschut, van Kema over het gebergte naar het meer dragen; voorzeker eene moeilijke en zeldzame onderneming, daar die afstand op tien uren gerekend wordt. Het vaartuig te water gebragt hebbende, viel hij het dorp TONDANO aan, welks bevolking verrast en verbaasd, zich weldra onderwierp en verplicht werd, een dorp aan den vasten wal te bouwen en het oude te verbranden.

TONDANO (DE), riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche eil. Celebes*, op de noordoostelijke landtong.

Deze riv. neemt haren oorsprong in het *Meer-van-Tondano*, waarvan zij de eenige uitwatering is.

TONDANO (HET MEER-VAN-), ook wel het *MEER-VAN-KAKAS* genoemd, meer in *Oost-Indië*, in het *Sundasche eil. Celebes*, in de noordelijke landtong, resid. *Menado*, distr. *Tondano*, in een hoog bergland, op nagenoeg 630 ell. boven de oppervlakte der zee.

Het heeft van het N. N. O. naar het Z. Z. W. eene lengte van omstreeks 6 mijlen, eene breedte van 2 mijlen en eene diepte, die tot 12 vademmen naar het midden toeneemt. Grootendeels is dit meer door basaltrotsen ingesloten; doch aan de zuidzijde daarvan loopt eene bergketen van vulkanischen oorsprong, waaruit op verschillende plaatsen bestendig rookwolken opstijgen. Van geweldige uitbarstingen of schokken van aardbeving, wordt echter zeer zelden iets vernomen. Onderscheidene rivieren ontspringen uit dit meer, welke, alvorens de vlakte te bereiken, grootere of kleinere watervallen vormen. Onder deze rivieren is er eene, welke eenen waterval heeft van ongeveer 30 ell. hoogte. Loodregt stort het water naar beneden, en levert, te midden eener heerlijke, prachtige natuur, een grootsch gezicht op. De smakelijke visch, welke in het meer TONDANO overvloedig voorhanden is, en de velerlei watervogels, die op de kleine eilandjes aldaar gevonden worden, verschaffen aan een aantal bewoners van zeven of acht dorpen, welke rondom het meer gelegen zijn, een genoegzaam onderhoud.

TONDE-BIROE, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Celebes*, op de noordelijke landtong, resid. *Menado*, aan de *Bogt-van-Catsjeli*.

TONDEN, buurs. op den *Veluwezoom*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw., arr. en $4\frac{1}{2}$ u. N. N. O. van *Arnhem*, kant. en 4 u. Z. O. van *Apeldoorn*, gem. en $1\frac{1}{2}$ u. N. N. W. van *Brammen*; met 40 h. en ruim 350 inw.

TONDJONG, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Soerabaya*, ads. rcs. *Grisse*.

TONDOK, eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*, aan de Oostkust van het *Sundasche eil. Madura*.

TONDRODI-MOEKO, krater in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Pekalongan*, in het gebergte *Djing*.

Deze krater ligt in eene diepte, beslaat 62 ell. middellijn en heeft steeds kokende en borrelende zwavelbronnen; in de nabijheid dier bronnen kan men door den grond als eene korst heen stooten en heeft dan dadelijk heeten zwavelmodder.

TONGA, eil. in *Oost-Indië*, in den *Sundasche-Archipel*, in de *Indische-zee*, aan de Westkust van het eil. *Sumatra*, voor de reede van *Priaman*.

TONGAS, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Bezoeki*, reg. *Poerbolingo*.

TONGAS, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. en 80 palen W. van *Bezoeki*, reg. en 9 palen W. van *Poerbolingo*, distr. *Tongas*, 632 palen O. van *Batavia*, 665 palen W. van *Samarang*.

TONGE (NIEUWE- EN OUDE-), twee d. op het eil. *Goedereede-en-Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland*. Zie *Nieuwe-Tong* en *Oude-Tong*.

TONGELAAR, geh. in het *Land-van-Cuyk*, prov. *Noord-Brabant*, *Eerste* distr., arr. en $6\frac{1}{2}$ u. O. ten N. van 's *Hertogenbosch*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. O. ten Z. van *Grave*, gem. en 35 min. Z. van *Gassel*; met 8 h. en 45 inw.

In dit geh. staat mede het *Kasteel-van-Tongelaar*. Zie het volgende art.

TONGELAAR (HET KASTEEL-VAN-), meestal alleen *Tongelaar* genoemd, kast. in het *Land-van-Cuyk*, prov. *Noord-Brabant*, *Eerste* distr., arr. en $6\frac{1}{2}$ u. O. ten N. van 's *Hertogenbosch*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. O. ten Z. van *Grave*, gem. en 35 min. Z. van *Gassel*, in het geh. *Tongelaar*.

Dit kast., hetwelk van onheugelijke herkomst was, werd in het jaar 1061 door *Dirk V*, Graaf van *Holland*, verwoest, ten gevolge van de vete, die hij tegen het geslacht der Heeren van *Cuyk* koesterde, wegens den moord door *Herman*, Graaf van *Cuyk*, op den 18 Junij van dat jaar, aan zijnen vader Graaf *Floris I* gepleegd, doch later is het weder opgebouwd. Een groot gedeelte der majestueuse, eeuwen heugende, eiken, die vroeger in den omtrek van *Tongelaar* de bewondering van ieder tot zich trokken, bestaan mede niet meer; voor eenige jaren zijn die bosschen gedeeltelijk uitgeroeid, om aan de *Beersche-Maas* eenen vrijeren en ruimeren loop te verschaffen; een maatregel, bij welke deze streek in natuurschoon wel veel verloren, doch voor den landbouw onmiskenbaar veel gewonnen heeft. Intusschen omringen nog eenige statige eiken de breede gracht, welke *Tongelaar* omsluit, hetwelk tegenwoordig met de aanhoorigheden, eene oppervlakte beslaat van 305 bund. 96 v. r. 7 v. ell., waarvan gelegen zijn onder de gem. *Gassel*, 215 bund. 27 v. r. 32 v. ell., onder de gem. *Escharen*, 51 bund. 49 v. r. 47 v. ell., onder de gem. *Mil*, 29 bund. 57 v. r. 58 v. ell., onder de gem. *Beers*, 10 bund. 32 v. r. 90 v. ell. en onder *Linden*, 1 bund. 28 v. r. 80 v. ell. Het wordt in eigendom bezeten door *Vrouwe Francisca Louisa Ghislina Gravinne de Thiennes de Lomrick*, echtgenoot van den Heer *Marquis Antoine de la Boëssière-Thiennès*, woonachtig te *Brussel*. (1).

TONGELRE, gem. in de *Meijerij van 's-Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*, *Derde* distr., arr. *Eindhoven*, kant. *Helmond* (7 k. d., 25 m. k., 4 s. d.); palende W. en N. W. aan den *Dommel*, die haar van de gem. *Woensel-en-Eekart* scheidt, N. O. en O. aan de *Rul*, waardoor zij van *Nunen-Gerwen-en-Nederwetten* gescheiden wordt, Z. aan *Zee-Gebuhten*, Z. W. aan *Stratum*.

Deze gem. bevat het d. *Tongelre*, benevens de geh. *Klein-Tongelre*, *Kol* en *Urkhoven*; beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1022 bund., waaronder 981 bund. 12 v. r.

(1) Men vindt van dit kast. eene fraaije afbeelding. in *Mr. C. P. E. Robiné van der Aa*, *Oud-Nederland*, in de uit vroegere dagen overgeblevene burgen en kasteelen geschilderd en afgebeeld.

45 v. ell. belastbaar land; telt 135 h., bewoond door 165 huizeg., uitmakende eene bevolking van 810 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden. De grond is er echter schraal en zandachtig; daarop worden rogge, boekweit, haver en aardappelen gebouwd. Ook is er eene leerlooierij en een waterkoren- en oliemolen, genaamd de Kolsche-molen.

De inw., die er op 2 na allen R. K. zijn, onder welke 680 Communikanten, maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. van 's Hertogenbosch, dek. van Eindhoven, behoort, en door eenen Pastoor hediend wordt. Het regt van benoeming tot de pastorie van Tongelre was vóór de Reformatie aan het kapittel van Eindhoven, wiens Cantor of Kanunnikzanger den titel had van Pastoor van Tongelre.

De 2 Isr., die er wonen, behooren tot de rings. van Eindhoven. — Men heeft in deze gem. eene school, te Tongelre.

Het d. Tongelre, oudtijds Tongelroy en thans gewoonlijk Tongelre of Tongelre genoemd, ligt $\frac{1}{2}$ u. O. N. O. van Eindhoven, 2 u. W. Z. W. van Helmond. Het is een klein dorp, dat vroeger veel grooter was.

De naam van Tongelre schijnt nog de geheugenis te bewaren van die oude volken, welke bij ons bekend zijn onder den naam van Tongeren en van welken onderscheidene plaatsen hunnen naam schijnen ontleend te hebben.

De kerk aan den H. Maarusus toegewijd, welke sedert de Reformatie bij de Herv. in gebruik was, is in het jaar 1796 weder in het bezit van de R. K. gekomen. Het is een tamelijk groot gebouw, van een orgel voorzien. De toren is zwaar en met eene lage spits gedekt, welke meer dan eens, en onder anderen in het jaar 1802, door den bliksem getroffen is.

Men heeft er ook eene boerenhuizing het Hof genoemd. Zie het volgende art.

Men had vroeger in dit d. op bepaalde dagen, drie jaarmarkten, waarvan verhaald wordt dat die van Tongelre deze jaarmarkten van Nunen zouden hebben gekocht; dit laatste dorp heeft ten minste geene jaarmarkten, ofschoon bijna alle, zelfs zeer kleine, plaatsen in de Meijerij op gestelde dagen jaarmarkten hebben. Misschien (zoo dit verhaal waar is, waaraan echter met regt wordt getwijfeld) heeft Tongelre, toen het van Nunen, waarmede het ééne heerlijkheid heeft uitgemaakt, werd gescheiden, gemelde jaarmarkten gehouden. Thans heeft men er nog eene beestenmarkt; welke Donderdag voor Pinksteren invalt.

Tongelre is met Nunen en Gerwen, als heerlijkheid, verpand geweest, doch in 1387 weder geëst, en zoo het schijnt, niet meer verpand, dewijl Jonker Jan van Eyck naderhand Nunen, Gerwen, Op- en Nederwetten zonder Tongelre in pandschap heeft bezeten. In 1470 hoorde Tongelre ook nog tot de domeinen van den Hertog, dewijl in dat jaar 's Hertogs Rentmeester Goessen Hryn, eene peetkaart, dat is een voorregtsbrief, om boomen op de gemeene gronden en wegen te mogen planten, aan dat dorp vergaude.

TONGELRE (HET HOF-TE-), ond. adell. h. in de Meijerij van 's Hertogenbosch, kw. Peelland, prov. Noord-Brabant, Derde distr., arr. en $\frac{1}{2}$ u. O. N. O. van Eindhoven, kant. en 2 u. W. Z. W. van Helmond, gem. en 8 min. W. van Tongelre.

TONGELRE (KLEIN-), geh. in de Meijerij van 's Hertogenbosch, kw. Peelland, prov. Noord-Brabant, Derde distr., arr. en ruim $\frac{1}{2}$ u. O. N. O. van Eindhoven, kant. en $2\frac{1}{2}$ u. W. Z. W. van Helmond, gem. en bijna $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van Tongelre.

TONGELREEP (DE) of **DE TONGREEP**, riviertje in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, prov. *Noord-Brabant*, dat omstreeks Klein-Breugel, in het Limburgsche, ontspringt, noordwaarts aanvloeiende, $\frac{1}{2}$ u. beoosten Schaft, aan de Kluis, in de prov. Noord-Brabant valt. Van hier loopt het, sterk kronkelende, in de zelfde rigting tusschen de gem. Valkenswaard en Leende door, die het van elkander scheidt, even als Peelland en Kempenland; doorsnijdt de gem. Aalst, vlocit langs het d. van dien naam, en stort zich, tusschen Eindhoven en den Gennepermolen, in den *Dommel* uit. Dit riviertje is niet bevaarbaar.

TONGELROY, d. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*. Zie **TONGELRE**.

TONGELROY, geh. in het graafs. *Hoorne*, prov. *Limburg*. Zie **TUNGELROY**.

TONGEREN, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede distr.*, arr. en $2\frac{1}{2}$ u. Z. van 's Hertogenbosch, kant., gem. en $\frac{1}{2}$ u. W. van *Boxtel*.

TONGEREN, buurs. op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 9 u. N. van *Arnhem*, kant. en $5\frac{1}{2}$ u. N. ten W. van *Apeldoorn*, gem. en 1 u. W. van *Epe*; met 12 h. en 70 inw.

Deze buurs. is een eigendom van den Heer **LE CREVALIER**, te Amsterdam, die er mede een landgoed heeft, waarop eene begraafplaats van de familie **RAUWENHOFF** aldaar, op welke, benevens eenige leden dier familie, ook rust de bekende Dichteres **ELIZABETH POST**, echtgenoot van den Predikant **JUSTUS LODEWIJK OVERDOFF**, die in 1812 te Epe is overleden.

TONGEREN, buurs. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en $5\frac{1}{2}$ u. N. van *Deventer*, kant. en 1 u. W. van *Raalte*, gem. en 1 u. O. van *Wijk*; met 115 h. en 690 inw. — Deze buurt houdt men voor het oude **TUNGUSUM**, eene plaats vermeld in het graafs. *Hamelande*.

Er is hier eene school, welke gemiddeld door een getal van 260 leerlingen bezocht wordt. — Ook trof men er vroeger de havez. *Hagenvoorde* en *Lange-Veldsloo* aan.

TONGEREN, d. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*. Zie **TONGELRE**.

TONGERLAND (OUD-) en **NIEUW-TONGERLAND**, namen, onder welke de pold. **OUD-EN-NIEUW-SLINGELAND**, in het *Land-van-Poorne*, prov. *Zuid-Holland*, weleens verkeerdelijk voorkomen. Zie **HONGERLAND (OUD-)** en **HONGERLAND (NIEUW-)**.

TONGERLO, adell. h. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en 7 u. Z. O. van *Zutphen*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. Z. W. van *Groenlo*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Lichtenvoorde*.

Dit adell. h. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 80 bund., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer **J. H. A. VAN BASTEN BATENBURG**, *Medicinae Doctor* en *Burgemeester* te *Lichtenvoorde*.

TONGERLOSCH-BEEK (DE) of **ITTERBEEK**, water in het *Land-van-Thorn*, prov. *Limburg*, dat in de Belgische prov. *Limburg* ontspringt, eerst in eene noordelijke rigting langs *Tongerloo* loopt, een weinig lager eene noordoostelijke strekking aannemt; voorts in de Nederlandsche prov. *Limburg* komt, langs *Ophoven* schiet en zich tegenover *Stevensweerd* in de *Maas* ontlust.

TONGERSEN, naam, welken men in de wandeling wel geeft aan het d. **TONGELRE**, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*. Zie **TONGELRE**.

TONGGARA (KARANG-), klp in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*. Zie *ZUID-OOSTKLIP*.

TONGHELROY, oude naam van het d. *TONGELRE*, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *TONGELRE*.

TONGKAR, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Sumatra*, gouv. *Sumatra's-Westkust*, resid. *Padangsche Boenlanden*.

TONGOEL, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. en 17 palen O. van *Djapara*, 406 palen O. van *Batavia*, 39 palen W. van *Samarang*.

TONGON, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Samarang*.

TONGPLAAT (DE), pold. in het *Biesbosch*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Dordrecht*, gem. *Wieldrecht*; palende N. aan het *Zuidgat*, O. aan het *Zuidplaatje*, Z. aan het *Gat-van-Kielen*, W. aan het *Noordplaatje*.

Deze hoog omkade en veel grasgevende pold. ontleent zijnen naam van de gedaante der plaat, waarop hij is ingekaad en die de gedaante had van eene menschentong. Hij bevat eene groote eendenkooij en een huis buitendijks, bij de sluis, waardoor hij op het *Zuidgat* uitwatert.

TONGPLAATS-DIEP (HET), water in het *Biesbosch*, prov. *Zuid-Holland*, gem. *Wieldrecht*, een begin nemende aan het *Scheur*, en met eene zuidoostelijke rigting uitloopende in het *Zuiddiep*.

TONGREEP (DE), riv. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *TONGELREEP (DE)*.

TONGSOWANG, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Celebes*, resid. *Menado*.

TONIJNEN-EILANDEN, groep eilandjes, in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Flores*, aan de zuidwestkust van het *Sundasche eil. Celebes*; 8° 31' N. B. 136° 46' O. L.

TONIJNEILANDJES (DE ZUIDER), groep van drie eilandjes, in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Flores*, Z. van het *Sundasche eil. Celebes*.

TONIKAKI, eil. in *Oost-Indië*, in de *Solo-zee*, aan de Noordoostkust van het *Sundasche eil. Borneo*, 3° 31' N. B.

TONJOAWANG, st. in *Oost-Indië*, op het eil. *Lombok*, eene der *Kleine-Sunda-eilanden*, in een welbevolkt en vruchtbaar oord, aan de *Straat-van-Lombok*, met eene haven.

TON-KIBOET-DIATAS, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Celebes*, resid. *Menado*.

TON-KIBOET-DIBAWAH, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Celebes*, resid. *Menado*.

TONNAWERD, oude naam van het d. *TERNAARD*, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *West-Dongeradeel*. Zie *TERNAARD*.

TONNEDIJK (DE), dijk in de heerl. *Niervaart*, prov. *Noord-Brabant*, loopende langs de oostzijde van den *Ruigenhilsche-polder*, van het geh. *Zwingelspaan* noordwaarts tot aan den *zeedijk* in het geh. *Tonnekreek*. Het is eene verlenging van den *Fijnaartschedroogdijk*.

TONNEKREEK (DE), zeer breede kreek gedeeltelijk heerl. *Niervaart*, gedeeltelijk heerl. *Willemstad*, prov. *Noord-Brabant*, in den *Ruigenhilsche-polder*.

Deze kreek begint aan het *Poepenhol*. tegen den *Tonnedijk*, welke dijk zij nagenoeg volgt tot aan het geh. *Tonnekreek*, vanwaar zij langs den *zeedijk*, westwaarts aan, door eene breede sloot op de *Krommekreek* en aldaar, door de *bovensluis*, op het *Hollands-diep* uitwatert.

Aan deze kreek staat een steenen windwatermolen (zie *WATERMOLEN-
IN-DE-RUIJENHIL*). Deze kreek maakt de grensscheiding uit tusschen
de gem. Klundert en Willemstad, en waterde vroeger regtstreeks uit
op het Hollands-diep.

TONNEKREEK (DE), geb. gedeeltelijk heerl. *Niervaart*, gedeeltelijk
heerl. *Willemstad*, prov. *Noord-Brabant*, arr. en 3 u. N. W. ten W.
van *Breda*, kant. en 1½ u. N. W. ten W. van *Zevenbergen*, gedeeltelijk
gem. en ½ u. N. W. ten W. van *Klundert*, gedeeltelijk gem. en ½ u.
Z. O. ten O. van *Willemstad*. Men telt er 17 h., waaronder 2 groote
boerderijen en eene herberg; de overige zijn meest arbeiderswoningen,
waarvan eene boerderij en de herberg, dus 2 h., onder *Willemstad* en
de overige onder *Klundert* behooren. — De bevolking beloopt 120 zie-
len, van welke 40 onder Willemstad en 80 onder Klundert.

TONNENBERG (DE) of *DE TANNENBERG*, heuvelrij, op de *Over-Veluwe*,
prov. *Gelderland*, gem. en 1 u. Z. O. van *Ermelo*, in de buurschap
Speulde.

Deze heuvelrij bestaat uit negen met menschenhanden opgeworpen,
zonderlinge heuvels. De benaming van *TANNENBERG* zoude kunnen doen
denken aan de Godin *TANFANE*, van welker vereering zelfs in Italië
een te Terrana gevonden opschrift getuigt: *TANFANAE SACRUM M. APULUS*.

TONNENBERG (DE), tonvormige berg op de *Neder-Veluwe*, prov.
Gelderland, gem. en 1 u. N. O. van *Ermelo*, nabij het Heidensche-
kamp, onder *Leuvenum*. — Deze berg, welke 120 ell. hoog is, is be-
groeid met akkermaalschont.

TONNENBURG, voorm. bolwerk van de stad *Veere*, op het eil.
Walcheren, prov. *Zeeoland*.

Dit bolwerk ontleent zijnen naam van een heldhaftig voorval en
tegenweer bij eenen aanval der Spanjaarden, want daar de stad aan
dezen kant open lag en de vijand langs den Poldersche-dijk naderde,
schansten de Veerenaars in der haast deze opening toe met hunne ha-
ring- en vischtonnen, en wisten dus den vijand te stuiten.

TONNENPLAATJE (HET), droogte van de *Hinder*, in het *Goede-
reedesche-gat*, tusschen de Ribbengeul en het Westgat, met ten minste
20 palm. water.

TONNESCHANS (DE), schans, in *Kennemerland*, prov. *Noord-Hol-
land*, O. van *Alkmaar*, aan het einde van de Seggelis en het begin van
den Schermer, die toen nog niet bedijkt was, in 1873 aangelegd.

Den 22 Augustus van dat zelfde jaar, deden de Spanjaarden eene
poging om haar te overmeesteren, doch de burgers deden eenen uitval
en verdreven hen van daar; in den nacht, van den 23 op den 24, werd
echter de aanval door den vijand zoo hevig hervat, dat *NICOLAAS RUI-
CHAUVER*, die de schans met 125 man bezet hield, zich genoodzaakt zag
de wijk te nemen op de galeijen, welke op de Schermer lagen. Later
is deze schans geslecht, zoodat er thans niets meer van te zien is.

TONNY, naam, welchen de Negers geven aan de suikerplant. *NET
VIERSTROUWEN*, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie: *VERSTROU-
WEN* (HET).

TONO, d. in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, op het *Ambonsche* eil. *Kelang*.

Achter dit d. ligt een berg die zeer hoog en zoo steil is, dat men
niet anders, dan met touwen van boschrotang, er kan op komen.
Op deze berg lag in oude tijden, ook een klein dorpje, waarvan de
naam zelfs niet meer bekend is.

TONO, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kadoe*,
ads. res. *Magelang*.

TONOBAKEL, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Djoejakarta*, omtrent 1 paal van *Tankissem*.

TONRO, d. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, resid. *Ambon*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, op de Zuidkust van *Groot-Ceram*, aan de *Begt-van-Haja*.

TON-SABAN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, op de noordoostelijke landtong, resid. *Menado*.

TONSARONSON, dist. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, op de noordoostelijke landtong, resid. *Menado*.

TONSAWONG, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, op de noordoostelijke landtong, resid. *Menado*.

TONSEA, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, op de noordoostelijke landtong, resid. *Menado*.

TONSEL, buurs. op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw., arr. en 8 u. ten N. W. van *Arnhem*, kant. en $\frac{1}{4}$ u. Z. van *Harderwijk*, gem. en $\frac{1}{4}$ u. N. van *Ermelo*; met 17 h. en ongeveer 60 inw.

TONTAN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Bunjoemas*.

TONTELETTE, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes* op de noordoostelijke landtong, resid. *Menado*, tot de *Manakassa* behorende.

TONTOLI, staat in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, op de Noordwestkust.

Dit rijk, dat door zijne ligging op de Noordwestkust van Celebes, ver van Makassar en Menado verwijderd is, bevat eene bevolking, die reeds in de zestiende eeuw als roofziek bekend stond, en later eenen sluikhandel dreef, die door de Oostindische-Compagnie van tijd tot tijd tegengegaan werd, doch niet geheel kon belet worden. Door de verschillende lotgevallen, die de Oostindische bezittingen op het laatst der vorige en in het begin dezer eeuw troffen, waren Neerlands magt en invloed ook op de noordelijke kust van Celebes schier geheel verloren geraakt, zoodat, bij de herstelling van ons gezag in Indië, de Tontoliërs, even als zoo vele andere volken, hun voormalig rooversbedrijf weder, met kracht en voorbeeldelooze stoutheid, voortzetteden en de inlandsche vaartuigen en handelaren, noch in de Straat van Makassar, noch in de zee van Celebes, veilig waren, maar gestadig uitgeplunderd werden. Om hen voor die rooverijen te straffen werd, in het jaar 1822, het fregat van Oorlog *Melampus*, met de koloniale oorlogsschoeners *Johanna* en *Iris*, benevens de kanonneerbooten No. 8, 14 en 15, onder het bevel van den Kapitein ter Zee A. W. DE MAN, derwaarts gezonden. De onzen namen achtervolgens drie versterkte vijandelijke bontings in, offerden onderscheidene rooverspraauwen aan de vlammen op en bevestigden den inlandschen Vorst DAINE MATONA in naam des Konings, op eene plegtige wijze, openlijk als leenbezitter van TONTOLI. Kort nadat de flotille vertrokken was werd DAINE MATONA, door de roovers, die zich naar het gebergte teruggetrokken hadden, met zoo veel geweld overvallen, dat hij naar Dongala de wijk moest nemen, alwaar kort daarop eenige der Hoofden van de bondgenooten aankwamen, welke bestemd waren geweest, de eerste expeditie tegen TONTOLI bij te wonen. Deze stevenden met het teruggedrevene Hoofd, gezamenlijk, ten getale van 1800 man, naar TONTOLI. De roovers, welke hun verblijf thans eenigzins verder de rivier op gekozen hadden, namen aanvankelijk den schijn aan, zich te willen onderwerpen, doch versterkten zich inmiddels zoo veel mogelijk. Er werden wel onderhandelingen met de roovers geopend, doch ook spoedig afgebroken,

dewijl een der zendingen van de bondgenooten door hen met ver-smading afgewezen en zelfs met schroot begroot werd. Nu werd er aanvallender wijs tegen die van TONTOLI gehandeld. Hunne sterkte werd geblokkeerd en in vijftig dagen werden zij in onderscheidene gevechten verslagen en vernield. Een groot aantal roovers sneuvelde, en onder deze telde men RADJA-MOEDA, met dertig Pangboeloe's of Opperhoofden. Onder de gevangenen bevond zich; (behalve de Sultan van TONTOLI en zijn zoon) de vrouw, dochter en een kindskind van RADJA MOEDA en twee voorvechters van de roovers. Aan de zijde onzer bondgenooten, die hier getoond hebben, hoe zij, ook zonder ondersteuning van Europeesche troepen, den oorlog met beleid, kloekmoedigheid en goed gevolg kunnen voeren, werden slechts 30 dooden geteld. Aan den Sultan en zijnen zoon werd vergiffenis geschonken, daar het bleek, dat deze Vorst door Hoofden overheerscht werd, die bij den zeeroof hun belang hadden, zoodat hij door hen belet werd, zich aan het Nederlandsch Bestuur te onderwerpen, dewijl hij zijne poging daartoe, met zijn leven zou hebben moeten boeten. Vele aanzienlijke Wadjorezen en Bostomsezen, die sinds lang door de Tontoliërs gevangen genomen en als slaven behandeld waren, werden, na deze behaalde overwinning, in vrijheid gesteld. Bij deze bevond zich een meisje van ongeveer 16 jaren, blijkbaar van Christen ouders, hetwelk zeker in hare vroegste jeugd door de roovers was gevangen genomen, dewijl het zich niets van hare afkomst herinnerde.

TONTOLI, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Celebes*, op de Noordwestkust, rijk *Tontoli*, aan eene baai.

Het land levert hier behalve sago, koelitalwang en schildpad, weinig op; maar de bevolking, die zich sedert oude tijden met sluikehandel en zeeroof heeft bezig gehouden, is zeer bemiddeld. Ten tijde der Oostindische-Compagnie lag hier een Posthouder, die met het uitklaren der vaartuigen belast was.

In de nabijheid treft men mijnen aan, waarin goud van drie-en-twintig karaten gevonden wordt.

TONTOLI (DE), riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche eil. Celebes*, op de Noordwestkust, welke met eene westelijke rigting in de *Baai-van-Tontoli* uitloopt.

TONTOLI (DE BAAI-VAN-), golf in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Celebes*, aan de Noordwestkust van het *Sundasche eil. Celebes*.

Deze baai heeft vele riffen, maar op acht en twintig vademen diepte goeden ankergrond.

TO-OLO, oud d. in *Oost-Indië*, op de zuidoostelijke landtong aan de *Baai-van-Boni*.

TOOM, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Poelland*, arr. en 4 u. Z. ten O. van *Eindhoven*, kant. en 4 u. Z. Z. W. van *Asten*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. W. van *Budel*; met 28 h. en 140 inw.

TOONTJESPLAATJE, plaatje in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Oosterhout*, gem. *Made-en-Drimmelen*.

TOOREN (BLAAUWE-), voorm. heerenh. in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*. Zie TOREN (BLAAUWE-) (1).

TOORENBURG, THOORENBURG, TOORENBURG of TOORENBURG, voorm. kast. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, met vijf

(1) Eveneens zoeken men de overige namen, elders weleens TOOREN gespeld, op TOREN.

torens en driedubbele grachten, dat ten O. van Alkmaar stond, en bij het vergrooten van die stad binnen de muren werd getrokken.

Dit kasteel was in het jaar 1254, door WILLEM II, Graaf van *Holland*, ter beteugeling van de Westfriezen en ter bescherming van Alkmaar gebouwd, en in het jaar 1288 werd aldaar de vrede getroffen tusschen Graaf FLORIS V en de Westfriezen. De plaats, waar het gestaan heeft, is thans ingenomen door het Noordhollandsche-kanaal en een deel der nieuwere beplanting, gemeenlijk het *Plantsoen* genaamd.

TOORNENBURCH, voorm. oud adell. h. in de stad *Utrecht*, aan de westzijde van de Oudegracht.

TOORNWERT, geh. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*. Zie DOORNWERT.

TOOTMEER (HET), meertje, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*, ten O. van het noordelijke gedeelte van het Makkumermeer, ten N. van het Kerk-meer en ten Z. van het Leg-meer, benoorden het d. *Exmorra*.

TOOVERBERG (DE), heuvel op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, gem. en $\frac{1}{4}$ u. O. van *Ermele*, tusschen dat dorp en *Leuvenum*.

TOOVER-EILAND (HET), eil. in *Oost-Indië*, tot de *Banda-eilanden* behorende. Zie *Sijéran*.

TOPIBO, houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Parakreek*, ter rechterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den verl. houtgr. *Loefbeek*, benedenwaarts aan den verl. houtgr. de *Vrijheid*; 1300 akk. groot.

TOPORANG, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. en reg. *Cheribon*, distr. *Gebong*.

TOPPENHUIZEN, verbastering van te *OPPENHUIZEN*, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*. Zie *OPPENHUIZEN*.

TOPPERSHOEDJE of *TAMPOERONG*, ook wel *SNALKAAP* genaamd, eil. in *Oost-Indië*, in de straat *Sunda*, aan de Noordwestkust van het eil. *Java*, resid. *Bantam*, tusschen *Dwars-in-den-weg* en *Sint-Nicolaaspunt*.

Het is eigenlijk eene zeer fraaije, geheel begroeide klip, welke met zijn geboomte veel van eenen valhoed of liever van eenen zeer groote grasgroenen hooiberg heeft, en is zoo steil dat men er dicht tegen aan nog vijftig vademmen water heeft.

TOPPING, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Djocjokarta*.

TOPWEER, geh. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en 6 u. W. ten Z. van *Groningen*, kant. en $3\frac{1}{2}$ u. W. Z. W. van *Zuidhorn*, gem. en $1\frac{1}{4}$ u. W. Z. W. van *Grootegast*, $\frac{1}{4}$ u. W. van *Opeinde*, Z. van den in 1846 nieuw aangelegden rijweg, welke van *Opeinde* naar *SurbuiSTERveen*, over de *Lauwers* loopt.

Het ligt ter plaatse, waar oudtijds eene schans geweest is, en bestaat uit twee boerenplaatsen; met 20 inw.

TOQUE, eil. in *Oost-Indië*, in *Straat-Sunda*, waarschijnlijk van vulkanischen oorsprong, met twee hollen, waarin vele vogelnestjes, die eenen aanzienlijken tak van handel in het Oosten opleveren; $5^{\circ} 58' \text{ Z. B.}$, $123^{\circ} 28' \text{ O. L.}$

TORBAYA of *TORNABAYA*, d. in *Oost-Indië*, resid. *Samarang*, reg. en distr. *Demak*.

Dit d. maakte in het begin der vorige eeuw, met *Goemoelak* en *Zajjak* wel 800 huisgezinnen uit.

Den 25 April 1847 zijn door eene zware donderbui onderscheidene huizen in dit d. omvergeslagen.

TORBAYA (DE), riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche eil. Java*, resid. *Samarang*.

Deze riv. uit het oostelijk gebergte van *Oenarang* ontspringende, en in den beginne van het Zuiden naar het Noordoosten loopende, vormt zich eerst nabij het d. *Sawal* tot eene rivier, welke de distrikten *Oenarang*, *Singen*, *Serondol* en *Samarang* doorsnijdt. De takken welke den mond dezer rivier vormen, zijn alle voor kleine praauwen bevaarbaar en staan in verband met het kanaal dat naar *Demak* en voorts naar *Djapara* leidt.

TOREN (DE BLAAUWE-), voorm. beerenhuis in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*, arr. en 6 u. W. ten Z. van *Tiel*, kant. en $2\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Geldermalsen*, gem. *Herwijnen*.

Dit h. bestond in eenen ronden toren, met een spits leijden dak. Men wil, dat het door *Karel*, Hertog van *Gelder*, tot eene blokhuis tegen de *Hollanders* gesticht zij. Het is afgebroken.

TOREN (DE GELDESCHE-), adell. h. op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*. Zie *GELDESCHE-TOREN*.

TORENBRUG, voorm. kast. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie *TOORNESBEC*.

TORENHUIS (HET), naam, welken men gemeenlijk geeft aan het adell. h. *Hulkestein*, op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie *HULKESTEIN*.

TORENHOF, voorm. buit. op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, distr., arr. en 1 u. N. van *Zierikzee*, kant. en 1 u. Z. O. van *Brouwershaven*, gem. en 10 min. W. Z. W. van *Noordgouwe*.

TOREN-POLDER (DE), pold. in het eil. *Noord-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Kortgene*, gem. *Wissekerke-Geersdijk-en-Kampens-Nieuwland*; palende N. aan het verdrooken *West-Orizand*, O. aan den *Vliete-polder* en den *Wissekerke-polder*, Z. aan den *Geersdijksche-polder*, W. aan den *Kamperlandsche-polder* en den *Maria-polder*.

Deze pold., welke in het jaar 1697 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 239 bund. 10 v. r. 47 v. ell., alles schotbaar land, en wordt door eene skuis, op de Zuidzijde, van het overvloedige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen *Dijkgraaf*, eenen *Gezworene* en eenen *Ontvanger-Griffier*.

TOREN-POLDER (DE), pold. in de heerl. *Prinsenland*, prov. *Noord-Brabant*, arr. *Breda*, kant. *Oudenbosch*, gem. *Dinteloord-en-Prinseland*; palende N. W. aan den *Dintel-polder*, N. O. aan de voorgronden van de *Dintel*, Z. O. aan den *Willems-polder*, Z. W. aan den *Oude-Prinselandsche-polder*.

Deze pold., welke in het jaar 1770 door het Domein bekaad is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 7 bund. 18 v. r. 30 v. ell. Daardoor loopt de haven van het d. *Dinteloord* in den *Dintel* uit. Zij verdeelt den *Toren-polder* in twee deelen, en is aan de westelijke havenszijde van eenen kadijk voorzien.

TOREN-POLDER (DE), pold. in *Staats-Vlaanderen*, in *Axeler Ambacht*, prov. *Zeeland*. Zie *LOVEN-POLDER*.

TOREN-POLDER (DE GROOTE-), onbehuide pold. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Zevenbergen*, gem. *Fijnaart-en-Heyningen*; palende N. W. aan den *Jufvrouwen-polder*, N. aan den *Oude-Appelaar*, O. aan de uitwatering van den *Oude-Appelaar*, Z. aan de voorgronden tegen de *Dintel*, W. aan den voorweg van *Stoutersgat*.

Deze pold., welke in het jaar 1780 met eene kade omringd is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 61 bund. 38 v. r. 10 v. ell., waaronder 89 bund. 42 v. r. 38 v. ell. schotbaar land, en wordt door eene steenen sluis, wijd 1.14 ell., voorzien van eene vloeddeur, op de rivier de Dintel, van het overtollige water ontlast. Het zomerpeil is 4 duim. boven A. P. Hij wordt bestuurd door de Ingelanden.

TOREN-POLDER (DE KLEINE-), onbehuide pold. in het markgt. van *Bergen-op-Zoom*, *Vierde distr.*, arr. *Breda*, kant. *Zevenbergen*, gem. *Fijnaart-en-Heyningen*; palende N. aan den oude-Appelaar, O. aan de uitwatering van den *Henrietta-polder*, Z. aan de voorgronden tegen de Dintel, W. aan de uitwatering van den *Oude-Appelaar*.

Deze pold., welke in het jaar 1780 met eene kade omringd is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 13 bund. 50 v. r. 30 v. ell., waaronder 10 bund. 22 v. r. 53 v. ell. schotbaar land, en wordt door eene steenen sluis, wijd 1.04 ell., voorzien van eene vloeddeur, op de rivier de Dintel, van het overtollige water ontlast. Het zomerpeil is 8 palm. boven A. P. Hij wordt bestuurd door de Ingelanden.

In deze beide polders hebben bij den watervloed van Februarij 1825 gezamenlijk zes, zoo groote als kleine, doorbraken plaats gehad.

TORENSLUIS (DE), sluis of steenenbrug, in *Amsterdam*, prov. *Noord-Holland*, over het Singel, welke haren naam ontleent van de daaraan gestaan hebbenden Jan-Rodepoorts-toren, die in het jaar 1829 gesloopt is.

Deze brug is gelegd in het jaar 1648, en is zoo breed, dat vier rijtuigen elkander daarop kunnen voorbij rijden. Zij rust op drie bogen en heeft twee groote overwelfde kelders, welke van beide zijden aan het water uitloopen. Deze onderaardsche kelders strekten voorheen tot militaire gevangenis. In het jaar 1652 werd, bij gelegenheid van het verbranden van het oude stadhuis, het gemunt en ongemunt goud en silver uit de wisselbank daarin geborgen.

TORENSLUIS (DE), sluis in de heerl. *Prinseland*, prov. *Noord-Brabant*, gem. *Dinteloord-en-Prinsland*, aan de haven.

Deze sluis is wijd 1.93 ell., hoog 1.38 ell. en voorzien van eene deur en schuif, en dient om den *Oude-Prinslandsche polder* van het overtollige water te ontlasten.

TORENSTEE-POLDER (DE), pold. in den *Hoeksche-waard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Oud-Beijerland*, gem. *Numansdorp*; palende N. aan den *Numans-polder*, O. aan de *Schuringschehaven*, Z. aan den *Nieuwe-Oostersche-polder*, W. aan de haven van *Numansdorp*.

Deze pold., welke in het jaar 1687 bezomerdtjkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 144 bund. 84 v. r. 40 v. ell., alles schotbaar land, en wordt door eene sluis, op het *Hollands-diep*, van het overtollige water ontlast. In den Noordwesthoek van den dijk staan de zuidelijke huizen van het d. *Numansdorp*. Hij behoort, met de overige zomer-polders, onder de administratie van den Rentmeester van *Cromstrijen*.

TORENTJE (HET), eigenlijk het *Huis-xxx-xxx-Torentje*, buit. in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Amsterdam*, gem. *Nieuwer-Amstel*, $1\frac{1}{2}$ u. N. ten O. van *Amstelveen*, aan den *Buitenveldertsche-weg*, tusschen den *Overtoom* en *Kelfjeslaan*.

Dit buit., bestaande uit heerenhuis, tuinmanswoning, koetshuis, stallen, zoo voor paarden als rundvee, koepel, lanen, engelsche plantsoenen en wandelingen, uitgebreide moes- en broeituinen, vischrijke

vijvers en wei- en booidland, alles te zamen eene oppervlakte beslaande van 9 bund. 68 v. r.

TORENTJE (HET), naam, onder welken het voorm. buit. **HET HUIS-TE-SPIJK**, in het balj. van *Brederode*, prov. *Noord-Holland*, vroeger algemeen bekend was. Zie **SPJK** (**HET HUIS-TE-**).

TORENTJE (HET), naam, welken men wel eens geeft aan de buit. **HARTLUST**, in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie **HARTLUST**.

TORENTJE (HET BLAAUW-), naam, welken de dorpingen geven aan het voorm. gebouwde **KANEN**, in het *Land-tusschen-Maas-en-Waal*, prov. *Gelderland*. Zie **KANEN** (**DE**).

TORENTJE-VAN-BLAAUW, gewoonlijk **BLAAUW-TORENTJE** genaamd, rond torentje in het balj. van *Brederode*, prov. *Noord-Holland*, arr. en $\frac{1}{2}$ u. N. van *Haarlem*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Beverwijk*; gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Velsen e. a.*, nabij *Driehuis*, op het duin gebouwd. Men heeft van daar een voortreffelijk gezigt over de omliggende landsdouw, de Noordzee, het Wijker-meer en het IJ. — Het ontleent zijn naam van den stichter, den Heer G. **BLAAUW**.

TOREN-VAN-CALIGULA (DE), voorm. toren of vuurbaak op de Westkust van *Holland*. Zie **CALIGULA** (**TOREN-VAN-**).

TORENVELD, voorm. zeer oud huis, in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en $\frac{1}{2}$ u. N. van *Leyden*, kant. en 1 u. Z. Z. O. van *Noordwijk-Binnen*, gem. *Oegstgeest-en-Poelgeest*, tusschen het d. *Oegstgeest* en de *Vijfhuizen*.

Het bestond uit eenen lagen dikken zeskanten toren met een hooge spitse kap en eenige kleine gevels. Tegen dezen toren was eene lage huiszigt aangetimmerd en daar achter lag een heuvel, waarop een vierkant kapelletje met een torentje daarop gebouwd stond, doch is later geheel afgebroken.

TORENVLIET (HET HUIS-TE-), voorm. buit. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en $\frac{1}{2}$ u. N.W. van *Leyden*, kant. en $1\frac{1}{4}$ u. Z. van *Noordwijk-Binnen*, gem. en ruim 10 min. Z. van *Falkenburg*, aan den *Achterweg*.

Het huis, dat moet gestaan hebben, ter plaatse, alwaar de voorm. burg stond, waarvan men de grondslagen nog ziet, is in het begin der vorige eeuw, afgebroken en de grond in bouwland veranderd, hetwelk eene oppervlakte beslaat van 48 bund. 95 v. r. 41 v. ell., en thans in eigendom bezeten wordt door den Heer **JAN TRAKANEN**, woonachtig te *Arnhem*. Behalve deze oppervlakte is er nog eene wetering, loopende van het slot tot in den Rijn, waarover in den weg van *Falkenburg* naar *Leyden*, eene brug gelegen is, de *Nieuwebrug* genaamd, die door den eigenaar van *Torenvliet* wordt onderhouden. — Uit een verpondingboek blijkt, dat in 1734 het „boerenhuys op *Thornvliet*” destijds behoorde aan **CORNELIS WITTEAT**, *Vrijheer van Falkenburg*, dus schijnt toen het eigenlijke slot reeds afgebroken te zijn geweest. Eene teekening daarvan alsmede van het wapenveld wordt in dat verpondingboek gevonden. Er zijn aldaar Romeinsche oudheden en penningen opgegraven.

TORENZIGT, voorm. buit. op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, arr. en $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Middelburg*, kant. en 1 u. N. N. W. van *Flissingen*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. O. N. O. van *Kaudekerke*.

TORIDRECHT, oude naam van de stad *Dordrecht*, prov. *Zuid-Holland*. Zie **DORDRECHT**.

TORNWERD of **TORNWIJND**, h., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hennaardevadeel*, arr. en $2\frac{1}{4}$ u. N. W. van *Sneek*, kant. en

1 u. N. van *Bolsward*, 5 min. N. W. van *Waaens*, waartoe het behoort.

TORONG-TORONG of de *Negenkotta's*, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, gouv. *Sumatra's-Westkust*, resid. *Padangische-Bovenlanden*.

TOROTEA of *Tokratte*, staat in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, op den zuidoosthoek van de zuidelijke landtong, langs de zee, zich van de *Tjiko* tot de *Tino* uitstrekkende. Volgens sommigen is het onder een veertigtal kleine Vorsten verdeeld, van welke de landschappen *Binamo*, *Bankale* en *Laikan* de voornaamste zijn.

TORPEREN, voorm. d. in het zuidoosten der prov. *Groningen*, dat bij den watervloed van 1877 door den *Dollart* verzwolgen is.

TORRABAIJA, d. en riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie *TORBAYA*.

TORREBOA, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kediri*.

TORRESSTRAAT (DE) of de *STRAAT-VAN-TORRES*, straat in *Australië*, tusschen *Nieuw-Guinea* en *Nieuw-Holland*.

Het is een der gevaarlijkste vaarwaters der wereld, met vele koraalriffen bezet, en het eerst in 1606 door *LOUIS VANS DE TORRES* bevaren, naar wien het dan ook genoemd is.

TORSARI of *TOSARI*, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. en 24 palen van *Passaroewang*, in het *Tengger-gebergte*, misschien 1000 of 1200 ell. boven de oppervlakte der zee.

Dit d. is niet onbelangrijk en het koele versterkende klimaat zeer aangenaam, de bouwvorden der huizen is geheel vreemd, zij zijn laag, hoewel niet klein, geheel van planken gebouwd, en bijna zonder eenige andere opening dan de deur, en een paar reten tot het doorlaten der rook. In het midden van elke woning vindt men hier een gemetselde vuurplaats, waarop groote houtvuren, zoo ter bereiding van spijs, als tot verwarming der menschen worden aangelegd, het roet aan de wanden en daken doet duidelijk zien, dat hier niet karig gestookt wordt.

Men wil dat deze vuurplaatsen tevens heilighdommen zijn en dat het niet geoorloofd zij, het vuur daarop te laten uitgaan, of de haardsteden met den voet te betreden; ook worden de bewoners van *TORSARI* voor geene *Islamiten* gehouden, zij hebben hunne eigene Goden en zijn waarschijnlijk verbasterde navolgers van de leer van *Bundak*.

TORSCH (DE), geh. in het *Land-tusschen-Maas-en-Waal*, prov. *Gelderland*, kw., arr. en $4\frac{1}{2}$ u. W. ten Z. van *Nijmegen*, distr. en $\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Druuten*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Appeltern*, 5 min. Z. W. van *Altforst*, waartoe het behoort; met 6 h. en 30 inw.

TORSIKA, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Cheribon*, ads. res. *Indramajoes*.

TORUM of *Thorum*, voorm. stad in het Zuidoosten der prov. *Groningen*, ter plaatse, waar nu de *Dollart* is. Zij lag ten O. van de *Be* en werd met 49 dorpen door het water verzwolgen.

Het moet, volgens de berigten, eene volkrijke stad geweest zijn, bloeiende door koophandel. De stad, zegt men, had hare eigene munt, en er waren acht goud- en zilvermeden. *Ennius* verhaalt, dat hij nog menigte munten gezien heeft, welke bij laag water, ter plaatse, waar eens de stad gestaan heeft, zijn opgedolven. Men kon in zijnen tijd nog duidelijk de overblijfselen der stad met hare straten nagaan.

TORVES, plaats, welke men vermeld vindt in eenen giftbrief van *Otto den Groote*, van het jaar 970, als gelegen tusschen *Liendle* en

Tbuly, dat is Lienden in de *Neder-Betuwe* en Tuyl in den *Tielerswaard*, prov. *Gelderland*, zonder dat men regt weet welke der tegenwoordige aldaar gelegene plaatsen, daarmede bedoeld wordt, ten zij men mis-schien aan het d. *Daumr*, bij Tiel, zou moeten denken.

TOSARI, plaats in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie *TORSARI*.

TOTERFOOT, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Brabant*, *Derde* distr., arr., kant. en 2 u. W. Z. W. van *Bindhoven*, gem. en 20 min. Z. W. van *Oerle*; met 5 h. en 30 inw.

TOTI, *POELOE-TOTI* of *TOTY*, eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee-van Karimata*, N. van het eil. *Bangka*, tusschen *Sumatra* en *Borneo*, 0° 53' Z. B.

TOTNESS, katoenplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, in *Oppev-Nickeri*; palende W. aan de verl. katoenplant. *Friendschap*, O. aan de katoenplant. *Marijshoop*; 1000 akk. groot.

TOUR (DU), voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *het Bildt*, arr. en 2 u. N. W. van *Leeuwarden*, kant. en 1 u. O. van *Berlikum*, 1 u. Z. Z. O. van *Lieve-Vrouwe-Parochie*; waartoe zij behoorde.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft ziet men thans eene boerderij, *Tourenburg* geheeten.

TOURBELSACH, naam, welken men in de wandeling geeft aan het St. *UNANUSLOCH*, een onderaardsch gewelf onder de kerk van *Nieder-Korn*, in de heerl. *Soleuvre*, grooth. *Luxemburg*. Zie *KORN* (NIEDER-).

TOURNOOISVELD, pold. in het grootwaterschap van *Woerden*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. en gem. *Woerden*; palende N. aan 's *Gravesloot*, O. aan het *Oudeland*, Z. aan den *Rijn*, W. aan *Rietveld*. — Deze polder maakt een gedeelte van den *Oudelandsche-polder* uit.

TOURTONNE (LA), koffij- en kakaoplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Boomkreek*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan bosch en swampen, benedenwaarts aan de koffij- en kakaoplant. *Ma-Retraite*; 1500 akk. groot; met 41 slaven. De *Negers* noemen haar *KOKONASSI*.

TOUSSAINTSMÜHLE, molen in de heerl. *Münster*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 1½ u. W. van *Luxemburg*, kant. *Capelen*, gem. *Mamer*.

TOUSSAINTSMÜHLE, molen in de heerl. *Zolwer*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 3 u. Z. ten O. van *Luxemburg*, kant. en 1½ u. O. van *Esch-aan-de-Alzette*, gem. en ½ u. N. O. *Kayl*, aan den weg van *Bettemburg* naar *Kayl*, omringd door schuur en stallen; eene weide, 1 bund. 89 v. r. groot, welke te allen tijde kunstmatig kan bewaterd worden, en 70 v. r. bouwland. De tegenwoordige eigenaar is de *Heer H. RECHT*, te *Remich*.

TOUTENBURG of *TAUTENBURG*, voorm. slot, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuwarderadeel*, arr., kant. en ½ u. Z. W. van *Leeuwarden*, 25 min. W. N. W. van *Huizum*, waartoe het behoorde, in den hoek tusschen de *Harlinger-* en *Sneeker-trekvaarten*.

Vermoedelijk was het een versterkt slot of schans, gesticht door *GEORGE SCHENCK*, *Vrijheer van Toutenburgh*, overleden in 1540, als *Stadhouder* van *Friesland*, *Groningen* en *Ommelanden*, *Twenthe* en *Drenthe*, van waar de daar tegenover gelegene buurt nog den naam

draagt van Schenkenschans (1). Er is thans geen spoor meer van over.

TOUTENBURG, state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Tie-jerksteradeel*; voorm. buit. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, en voorm. kast. in *Vollenhove*. Zie **TAUTENBURG**.

TOUT-LUI-FAUT, suikerplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Suriname*, ter linkerszijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan het *Land-van-Houttuin*, benedenwaarts aan de suikerplant. Dijkveld, 1000 akk. groot; met 152 slaven. De molen wordt door water gedreven.

TOUT-LUI-FAUT (LAND-VAN-), verl. kostgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan het *Pad-van-Wanica*, ter rechterzijde als men gaat naar *Poelepantjes-brug*, palende N. aan den verl. kostgr. *Land-van-Ephraïmszeggen*, Z. aan den verl. kostgr. *Nieuwe-grond-van-Tout-luifaut*, welke meestal daaronder begrepen is en waarmede hij 603 akk. groot is.

TOUT-LUI-FAUT (NIEUWE-GROND-VAN-), verl. kostgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan het *Pad-van-Wanica*, ter rechterzijde als men gaat naar *Poelepantjes-brug*; palende Z. aan den houtgr. *Bergershoop*, N. aan het *Land-van-Tout-lui-faut*, waartoe hij veeltijds gerekend wordt.

TOUTSCHENMÜHLE, molen in het graafs. *Wiltz*, grooth. *Luxemburg*, arr. en 4 u. N. W. van *Luxemburg*, kant. en gem. *Wiltz*.

TOVEN, geh. in het *Overambt-van-Cuyk*, prov. *Noord-Brabant*, arr. en 8 u. O. ten Z. van 's *Hertogenbosch*, kant. en 1½ u. W. ten Z. van *Boxmeer*, gem. *Beugen-en-Rijkevoort*, 1½ u. Z. W. van *Beugen*, ½ u. Z. W. van *Rijkevoort*, waartoe het behoort.

TOVENSCH-BEEK (DE), beek in het *Overambt-van-Cuyk*, prov. *Noord-Brabant*. Zij ontspringt uit de heide van *St. Antonis*, en loopt noordoostwaarts, langs *Toven* en *Papevoort*, naar *Rijkevoort*, alwaar zij zich in anders beken en slooten uitstort.

TOWA of **TOWSA**, eil. in *Oost-Indië*, tot de *Zuidooster-eilanden-van-Banda* behorende, N. W. van *Key-Watola*.

TOWAHAT, oud d. in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, op het *Moluksche* eil. *Boero*, aan de *Noordwestkust*.

TOWAR, eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Celebes*, aan de *Noordkust* van *Celebes*; 1° 18' Z. B.

TOWER, eil. in *Oost-Indië*, in de *Indische-zee*, bij de *zuidkust* van het eil. *Flores*, 9° 2' Z. B. 142° 50' O. L.

TOXANDRIË, landstreek, welke baren naam ontleent van de *Taxanders* of *Toxanders*. Zie **TAXANDRIË**.

TOYKOETE (DE), riv. in *Oost-Indië*, in het *Moluksche* eil. *Amboina*, schiereil. *Leytimor*, met eene zuidelijke rigting, in den *Archipel-van-St.-Lazarus* uitlopende.

TOYPENSA, kleine groep eil. in *Oost-Indië*. Zie **TOYJON**.

TOYSAPO (DE), riv. in *Oost-Indië*, in het *Moluksche* eil. *Amboina*, schiereil. *Leytimor*, met eene noordelijke rigting in de *Baai-van-Amboina* uitlopende.

TRAAN, geh. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en 2½ u. W. van *Groningen*, kant. en 1 u. Z. van *Zuidhorn*, gem. en ½ u. N. van de *Leek*, ½ u. N. N. W. van *Midwolde*, waartoe het behoort; met 4 h. en 20 inw.

(1) Men zie omtrent dit slot verder W. EERHOFF *Geschiedkundige Beschrijving van Leeuwarden*, D. I bl 318

Dit geh. bestaat uit de buurtjes de Hooge-Traan en de Lage-Traan. Men vindt nog, in eene der boerenwoningen aldaar, zware muren en eenen ouden marmeren schoorsteenmantel van het jaar 1570, die twee oude wapenschilden draagt. Volgens de overlevering zoude het een verblijf of goed van kloosterlingen geweest zijn. In de nabijheid ligt eene hoogte, gelijkende naar eenen ouden heidenschen grafheuvel. In het lage veenland zijn onderscheidene grafurnen of lijkbussen of aschkruiken opgegraven. Eene groote urne vindt men hier meermalen door vele kleinen omringd.

TRAAN (DE), vaart, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Ferwerderadeel*, arr. en 3 u. N. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 1½ u. Z. W. van *Holwerd*, ½ u. Z. O. van *Ferwerd*, zijnde een gedeelte der *Hoogbeintumervaart*, loopende van de *Ferwerdervaart* tot de *Contributievart*, voorbij het klooster *Feswerd*, onder het dorp *Ferwerd*.

TRAAN (DE), h., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Haskerland*, arr., kant. en 1½ u. N. van *Heerenveen*, ½ u. N. W. van *Haskerdijken*, waartoe het behoort, in het *Haskerveld*.

TRAAN (DE HOOGHE-), b. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en 2½ u. W. van *Groningen*, kant. en 1 u. Z. van *Zuidhorn*, gem. en ½ u. N. van de *Leek*, ½ u. N. N. W. van *Midwolde*, waartoe zij behoort; met 2 h. en 10 inw. — Het is een gedeelte van het geh. *Traan*.

TRAAN (DE LAGE-), b. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en 2½ u. W. van *Groningen*, kant. en 1 u. Z. van *Zuidhorn*, gem. en ½ u. N. van de *Leek*, ½ u. N. N. W. van *Midwolde*, waartoe zij behoort; met 2 h. en 10 inw. — Het is een gedeelte van het geh. *Traan*.

TRAANENHORST, voorm. adell. h. in de heerl. *Bredevoort*, prov. *Gelderland*, arr. en 9½ u. Z. O. van *Zutphen*, kant. en 2½ u. O. van *Aalten*.

TRABEDE of TRABEDEN, voorm. d. in *Staats-Flaanderen*, in het *Vrije-van-Sluis*, prov. *Zeeland*, dist. *Sluis*, dat bij den watervloed van 17 September 1477 geheel verdrongen en later niet weder beverscht is. Het schijnt in de nabijheid der stad *Sluis* te hebben gelegen.

TRADJEM, TRAJEM of TRAYEM, d. in *Oost-Indië*, op het *Sunda-sche* eil. *Java*, ads. res. *Magelang*.

Aldaar is, in het laatst van 1826, door de onzen een fort opgeworpen. Dit fort was nog niet voltooid, toen het, den 9 Januarij 1827, van drie zijden door ongeveer 2000 muitelingen hevig werd aangevallen. De bezetting, onder bevel van den Kapitein TEN HAVE, verdedigde zich echter zoo dapper, dat de vijand zich genoodsaakt zag af te trekken, na evenwel eerst nog eenige dorpen en de gebouwen in de nabijheid te hebben in brand gestoken. De vijand had daarbij een aanzienlijk verlies geleden; terwijl van onze zijde gewond waren geraakt de Kapitein BARNETZ, alsmede een *Maduresche* Luitenant en twee soldaten. De Majoor DE LEEUW is daarop den volgende dag met zijne kolonne naar TRADJEM gemarcheerd, en heeft den vijand tusschen die plaats en *Blabag* ontmoet en spoedig verdreven, waarna gemelde Hoofd-Officier den terugmarsch over *Kalie-Djinking*, langs den grooten weg, zonder verdere hindernis, heeft aangenomen en voortgezet.

Den 4 Mei trof de Kapitein TEN HAVE, Kommandant der mobiele kolonne No. 5, de vijand, in twee verschillende benden geschaard en van vele vlaggen voorzien, aan. Het moeilijk terrein belette de

onzen den vijand dadelijk te kunnen aantasten. De Kapitein besloot derhalve hem in het denkbeeld te brengen, dat hij slechts het voornemen had naar TRADJEM eene rugwaartsche beweging te doen. De vijand liet zich inderdaad door deze list misleiden en vervolgde al vurende, onze troepen, hetgeen de Kapitein TEN HAVE vooreerst niet deed beantwoorden; maar uit hoofde de vijandelijke magt, de zijne ver in sterkte te boven ging, achtte hij het voorzigtigheidshalve, raadzaam terug te trekken tot hij zich genoegzaam door het fort TRADJEM gerugsteund zag. Toen echter detacheerde hij twee pelotons zijner kolonne, aangevoerd door de Luitenants PAARDKOPER, ROOS, DE WAALEN en IZERDA, langs verschillende rigtingen op den vijand af, en rukte zelf met het overige van zijne magt naar hem toe, hetgeen met zoodanig goed gevolg geschiedde, dat de muitelingen met overhaasting en met achterlating van onderscheidene dooden en gewonden, de vlucht moesten nemen in zoodanige rigting, dat hun door het geschut van het fort TRADJEM nog eenig verlies werd toegebracht, terwijl wij slechts eenen Korporaal licht gewond hebben gehad.

TRADJER, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Soekapoera*.

TRADJOE, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Soekapoera*. Zie voorts op *Kawoso*.

TRADOE, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Borneo*, rijk *Sambas*.

TRAFASSI, naam, welken de Negers geven aan de koffijplant. *ELK-HET-ZIJNE-EN-MANHEIM*, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie *ELK-HET-ZIJNE-EN-MANHEIM*.

TRAGONG, bosch in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Pekalongan*, reg. *Batang*, distr. *Soeba*. — Het bestaat meest uit djatieboomen.

TRAHAMMOLAND, naam, van eene oude landstreek, welke schijnt te beduiden *Over-Haneland*.

TRAJECTUM-AD-MOSAM, Lat. naam der stad *MAASTRICHT*, prov. *Limburg*. Zie *MAASTRICHT*.

TRAJECTUM-AD-RHENUM, Lat. naam der st. *UTRECHT*, prov. *Utrecht*. Zie *UTRECHT*.

TRAJECTUM-VETUS, oude naam, onder welken bij oude schrijvers mede de st. *UTRECHT* voorkomt. Zie dat woord.

TRAJEM, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*. Zie *TRADJEM*.

TRAJOEMAAS, bergketen in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Kados*, welke van den *Soembang* naar het Z. en Z.O. gaat en voorts langs de grenzen tot aan den *Progo*.

TRAMA en TRAMAI, namen, onder welke het eil. *TRANNA*, een der *Aroe-eilanden*, wel eens verkeerdelijk voorkomt.

TRANGWOELAN of *DANAR-SAST*, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Soerabaija*, reg. *Djapan*, met een prachtig grafsticht van eenen Prins, alsmede het graf zijner gemalin en hare voedster, met beeldhouwwerk en Mohammedaansche karakters.

TRANJATA, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Samarang*.

TRANJATA, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Soerabaija*, reg. *Djapan*.

TRANNA, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, tot de *Aroe-eilanden* behoorende, W. van *Kobroor*.

TRANQUILITÉ (LA) of **Berg-Sinai**, verl. houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, in de *Maarschalkskreek*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den verl. houtgr. *Tomeraire*, benedenwaarts aan den verl. houtgr. *Voorgroend*; 1000 akk. groot.

TRANQUILITÉ (LAND-VAN-LA-), verl. kostgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Maarschalkskreek*, ter rechterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de verl. houtgr. de *Revolutie*, benedenwaarts aan den verl. houtgr. *Libanon*.

TRANSISALANIA, Lat. naam van de prov. *OVERNIJSSEL*. Zie dat woord.

TRAPPENBERG, benaming van eene partij lands, geschikt tot bouwen en weiland, in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Noordwijk*, gem. *Rijnsburg*; palende N. aan den *Hoogewegsche-polder*, O. aan den *Elstgeester-polder*, Z. aan de *Doorn*, W. aan *Achter den Kloosterschuur* en de *Klei*. — Deze landstreek beslaat eene oppervlakte van 69 bund. 26 v. r. 40 v. ell.

TRASANG, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Sumatra*, resid. *Padang*.

TRASSAN, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. en reg. *Rembang*, aan de *Noordkust*, W. van de *Troepen*.

TRATEH, onderdistr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Bantam*, reg. *Serang*, afd. *Anjer*, distr. *Tjilegon*.

TRAUWAN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Sumatra*, gouv. *Sumatra's-Westkust*, resid. *Padangsche-Bovenlanden*. Er wordt aldaar veel katoen met kassoemboer geleverd.

TRAVALLA, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Celebes*, aan de *Westkust*, bij eene baai; 1° 10' Z. B.

Men heeft er eene haven en telt er 200 inw., die weinig bandel drijven, doch er wordt in den omtrek veel maïs, kokosnoten, patatten, sago enz. geteeld.

TRAVERS-ISLAND, naam, welchen de Engelschen geven aan het eil. *TINDJIEL*, in *Oost-Indië*, in de *Indische-zee*. Zie *TINDJIEL*.

TRAWANEN, voorm. adell. h., in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Brabant*, arr. en 4 u. N. O. van 's *Hertogenbosch*, kant. en gem. *Oss*, over de *stadsgracht*, aan het begin der *Korenstraat*.

Ter plaatse, waar dit adell. h. gestaan heeft, ziet men thans eene bouwmanswoning, welke, met de daartoe behoord hebbende gronden, eene oppervlakte beslaat van 76 bund. 1 v. r., en thans in eigendom bezeten wordt door den Heer *Johannes Molengraaff*, woonachtig te *Oss*.

TRAWAS, landg. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Soerabaija*.

TREACHEROUS-BAY, naam, welchen de Engelschen geven aan de *VERRADERLIJKE-BAAI*, in *Oost-Indië*, in de *Straat-van-Karimata*. Zie *VERRADERLIJKE-BAAI*.

TREBONBOSCH, eilandje in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, dat of in het *Berger-* of in het *Egmondermeer* moet gelegen hebben, vóór dat die bedijkt waren, en als zoodanig vermeld wordt in een accoord, tusschen *Filips II*, *Koning van Spanje*, ter eenre en *Lambert*, Graaf van *Egmond*, benevens Heer *Hendrik van Brederode*, ter andere zijde, rakende de jurisdictie van de *Egmonder en Berger-Meren*.

TRECHTER (DE), naam, welchen men geeft aan den Noordelijken ingang van de *Straat-Madura*, in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*.

TREEK (DEN), landg. in *Beerland*, prov. *Utrecht*, arr., kant. en $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Amersfoort*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Leusden*, in het geh. *Heestveld*.

Dit landgoed, hetwelk gedeeltelijk uit heidegronden is aangelegd en waaraan de van ouds bekende hofstede Ooijevaarshorst getrokken is, beslaat, met de daartoe behorende gronden, waar men aangename boschpartijen en lommerijke wandelingen aantreft, eene oppervlakte van 237 bund. 82 v. r. 58 v. ell., en wordt in eigendom bezeten door den Heer A. J. DE BRAUVOORT, woonachtig te Leusden.

TREFFELEDE, versnelde uitspraak van het *REGT VAN TER LEDE*, pold. in het graafsch. *Leerdam*, prov. *Zuid-Holland*. Zie *LEENBROEK* (Heoc-).

TREK DAMS CHE-POLDER (DE), pold. in het *Land-van-Strijen*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. 's *Gravendeel*, gem. 's *Gravendeel-en-Leer-ambacht*; palende N. aan het Landigje Beversoord, O. aan de Dordsche-kil, Z. O. aan den Kil-polder en aan den Strijensche-polder, Z. W. aan den Noord-Kavelsche-polder, W. aan Nieuw-Bonaventura.

Dese pold., wordt door eene sluis, op de Kil, door eenen watermolen van het overvullige water ontlast.

TREKSLOOT (DE), meestal de *LIJN*- of het *BRESCHE-WATER* genoemd, begint bij het fort de *Rover*, $\frac{1}{2}$ u. N. ten O. van Bergen-op-Zoom, stroomt noordwaarts aan door het *Halsterensche*- en het *Oude-landsche-laag* en verder door het verdrinken *Westland* en den verdrinken *Aanwas*, tot even ten W. van Steenberghe, alwaar zij door eene sluis zich ontlast in de haven dier plaats, uitwaterende op de Steenbergische-Vliet, van welke haven het als het ware eene verlenging uitmaakt.

TREKVLIET, buit. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en $\frac{1}{2}$ u. O. van 's *Gravenhage*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. W. Z. W. van *Voorburg*, gem. *Rijswijk*.

TREKVLIET (DE), vaart in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, loopende van 's *Gravenhage*, in eene zuidoostelijke rigting door de *Geestbrug*, in de *Delftsche-Vliet*.

TREKVLIET (DE), water in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, dat uit de *Brede*- of *Vlaardingsche*-vaart zijn begin neemt en in eene zuidwestelijke strekking naar Maassluis loopt en zich daar, door de haven, in de *Maas* ontlast.

TREMAN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, goav. *Menado*, distr. *Tonsea*.

TREMILLA, naam, onder welken het d. *DRIMMELN*, in de heerl. *Drimmelen*, prov. *Noord-Brabant*, reeds onder Keizer Otto III voorkomt.

TRENGALEK, reg. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kedirie*.

Dit reg. telt de seven volgende distr.: *Trengalek*, *Poenanglor*, *Sigersman*, *Pakis*, *Kampak*, *Soembring* en *Prigie*.

TRENGALEK, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kedirie*, reg. *Trengalek*.

TRENSCOTEN, naam van een bosch, hetwelk voorkomt in eenen brief van verruiling van het jaar 1086, als gelegen regt over de veenen in *Holland*. Vermoedelijk heeft dit bosch gestaan ter plaatse, waar nu de hooge heerl. *Schoor*, in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, gevonden wordt. Zie *Schoor*.

TRENTA, Lat. naam van de prov. *Drenthe*. Zie dat woord.

TRENTAE-FORESTUM, voorm. bosch in het lands. *Drenthe*, waarvan de Keizers Otto I, Hendrik II en Koenraad II, in hunne gift-brieven gewagen en waarvan de twee laatsten zeggen, dat het gelegen

heeft in de graafschappen van **ESSEWARDUS**, **BALDAICUS** en **TENHO**, die wij hieruit kunnen afnemen, dat geweest zijn in het westergedeelte van *Drenthe*. Het schijnt, dat dit foreest zich uitgestrekt heeft buiten de grenzen van *Drenthe*, tot aan de naastverdrongen landen van *Vliemeer*, en wel inzonderheid tot aan het *Land-van-Vollenhove*, of dat *Drenthe*, ten *W.* even seer als ten *N.*, zich verder uitstrekte dan thans. In dit bosch hebben de Keizers, bij eenen brief van 1023, allen, de Graven zelfs, verboden het jagen van grof wild, als van herten, beeren, wilde swijnen en ook de groote beesten, die *Elo* en *Scholo* genoemd worden.

TRENTE, oude naam der prov. **DAESTER**. Zie dat woord.

TRENTELHOEF, grootte hoeve in het halj. van *Bastonach* (*Bastogne*), in de meljerij van *Doncols*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en $5\frac{1}{2}$ u. *W. N. W.* van *Diekirch*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. *W.* van *Wiltz*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. *Z. W.* van *Winseler*, kerkelijk behoorende onder *Berl*.

TRENTOWALDA of **DAESTERWOLDE**, naam, welken men lang gegeven heeft aan het zuidergedeelte van de tegenwoordige prov. *Groningen*, omdat het in oude tijden een stuk van *Drenthe* geweest is, welke landstreek, bij eenen brief van Keizer **HENDRIK III** van 1040, aan de *St. Martenskerk* van *Utrecht* geschonken is. Deze kleine landstreek van **DAESTERWOLDE** is, bij alle de schrijvers van die tijden en zaken, wel inzonderheid vermaard wegens de vereering, welke de Keizer **HENDRIK III** daarvan maakte, aan de kerk van *Utrecht*. Onder de woorden: *tale praedium quale visi fuimus tenere in villa Cruoninga nuncupata, in comitatu Trenthe situm*, t. w. van een landgoed, in het graafschap *Threnthe* gelegen, zoo hij op de *villa*, *Groningen* genaamd bezat, met al wat er toebehoort; uit welke woorden, volgens sommigen, genoeg blijkt, dat hij alleen het *Gooregt* en niet de stad *Groningen* verstaan heeft. Anderen meenen in dat beroemde charter van 1040 het bewijs te vinden, dat het zuidelijk gedeelte van de tegenwoordige provincie *Groningen*, met inbegrip van de stad van dien naam, te dier tijd zeker nog van geringe beteekenis, toen nog tot *Drenthe* heeft behoord en mede aan de *St. Maartenskerk* van *Utrecht* werd overgedragen. Zeker is het, dat oudtijds **DAESTERWOLDE** het hooge gedeelte van het *Gooregt* heeft uitgemaakt, dat, na de vereeniging met *Selwerd*, tot aan het einde der vorige eeuw, heeft gevormd het **GEREGT VAN SELWERD** (*Judicium Silwerdicum*), waarover de Raad van *Groningen* al sedert verscheidene eeuwen het regt heeft gehad, eenen *Ambtman* aan te stellen, die in de stad *Groningen* viersehaar hield, waartoe gedaagd werden de twaalf gemeenten waaronder de *Drentherwolders* (*Trenta Silvanorum*), zoo als ze *Eno* noemt, behoorden en die paalden aan de stad en aan *Hunsingo* en *Drenthe*.

TRESBACH (DE), beek, in het grooth. *Luxemburg*, onder de gem. *Hosingen*.

TRES-LARES, naam, onder welken bij de Latijnsche schrijvers de *DRIE-LAREN*, *Noord-Laren*, *Midlaren* en *Zuidlaren*, prov. *Groningen* en *Drenthe* voorkomen. Zie *LAREN* (DE *DRIE*).

TRESLONG, buit. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en $2\frac{1}{2}$ u. *N. N. O.* van *Leyden*, kant. en $2\frac{1}{2}$ u. *N. O.* van *Noordwijk*, gem. *Hillegom*.

TRETTES, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Passaroewang*, reg. *Bangil*, distr. *Gempol*.

Er is aldaar eenen waterval, welken men van boven dient te beschouwen, aangezien hij van beneden moettijlk te genaken is.

TREURBERG (DE) of **GOENONG-MANGIES**, berg in *Oost-Indië*, op het *Bondasche eil. Neira*.

Deze berg bevat eene spelonk, welke waarschijnlijk tot begraafplaats van de vroegere Koningen van Neira gediend heeft.

TREURENBURG, kleine boerderij, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede distr.*, arr., kant. en 1 u. N. N. W. van 's *Hertogenbosch*, gem. *Empel-en-Meerwijk*, $\frac{1}{2}$ u. W. ten Z. van *Empel*, op den regteroever der *Dieze* en nabij het fort *Crovo-coeur*. Alhier is een voetvoer over genoemde rivier.

TREURVEN (DE), groote waterplas, in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Brabant*, in de *Wouwsche-heide*, $1\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Wouw*, nabij de Belgische grenzen. Dit water staat in gemeenschap met het *Moerwater* en andere wateren.

TREVERS, eil. in *Oost-Indië*, in de *Indische-zee*. Zie **TINDIL**.

TREVIREN, aloude volkstam in het tegenw. grooth. *Luxemburg*, de Belgische prov. *Luxemburg* en de Pruissische prov. *Rijnland*.

Zij bewoonden het land tusschen de *Maas* en den *Rijn*, en hadden, de *Over-Rijnsche Germanen* in het Oosten, de *Casresiers*, *Segniers* en *Phemannen* in het Noorden, de *Aduatiken* en *Nerviërs* in het Oosten, en de *Midiomatriciërs* in het Zuiden tot naburen. Hunne hoofdstad *Trier* was reeds eene aanzienlijke stad, toen de Romeinen, onder **JULIUS CAESAR**, naar deze oorden kwamen, en de *Porta-Nigra* te *Trier* en andere gebouwen getuigen, dat zij reeds toen een hoogen trap in kunsten en handwerken hadden bereikt. Hunne voornaamste sterkte bestond in de ruitery, die de beste van *Gallu* was, ook waren zij vermaard wegens hunne dapperheid. Hun voetvolk was talrijk. De **TREVIREN** werden bestuurd door een *Oppelhoofd*, aan wien **CAESAR** den naam van *Vorst*, **FLORUS** dien van *Koning* geeft. De voornaamste magt was bij den adel dien **CAESAR** en **TACITUS**, *principes* en *nobiles* noemen. Het volk was even als in geheel *Gallië*, bijna tot den staat van slavernij gebracht. Het had volstrekt geen invloed bij de raadsvergaderingen.

In **CAESAR**'s tijd, waren zij in twee partijen gescheiden, wier Hoofden **INDUTIOMAR** en **CINGETORIX** waren, van welke de eerste een hardnekkigen vijand, de tweede een variger aanhanger van de Romeinen was. **CAESAR**, omtrent de gezindheden dier beide Vorsten ingeligt, trok op *Trier* aan. **CINGETORIX** kwam met de hoofden van zijne partij, den overwinnaar te gemoet, om hem van hunne genegenheid te verzekeren. **INDUTIOMAR**, vrezende dat dit voorbeeld ook die van zijne partij mogt medeslepen, zond gezanten naar **CAESAR**, om zich te verontschuldigen en hem voor testellen, van zich in persoon in zijn leger te begeven, ten einde zich aan zijn goedvinden te onderwerpen. **CAESAR** nam dit aanbod aan en **INDUTIOMAR** begaf er zich met gijzelaars heen, die door **CAESAR** werden terug gehouden, terwijl hij zijnen togt naar *Brittanië* ondernam. De *Vorst der TREVIREN*, door de verwijdering van den overwinnaar stoutmoedig geworden, wist **AMBIORIX** en **CATIVULCUS**, de *Oppelhoofden der TREVIREN*, tot zijne partij over te halen en eenen opstand tegen de Romeinen te bewerken.

CAESAR van zijnen togt teruggekomen, zond het grootste gedeelte zijner legioenen in *België*, en legerde ze in onderscheidene van elkander verwijderde streken. De *Eburonen*, die door **INDUTIOMAR** gewonnen waren, haalden, na de Romeinen door list geslagen te hebben, de *Nerviërs* over, om het legioen, dat in dat land onder de bevelen van **CICERO** stond, aan te vallen. Maar **CAESAR** van dit voornemen verwittigd, viel onverwacht op den vijand, dien hij versloeg en verstrooide. **INDUTIOMAR**,

die zijne maatregelen genomen had , om het legioen , onder het bevel van LABIÉUS , dat op de grenzen der TARVIREN lag , aan te vallen , verliet in den nacht zijn leger en bragt zijn volk door het Ardennerwoud binnen in het leen. Hij smeedde toen een nieuw ontwerp , riep naar de wijze der Galliërs , eene gewapende volksvergadering bijeen , waarop alle de burgers , die bekwaam waren , om de wapens te dragen , op den bepaalden dag , zich geheel gewapend , moesten bevinden. In die vergadering beraamde INDUTIONAR de maatregelen en gaf de bevelen , om zijn voornemen ten uitvoer te brengen , en zich aan het hoofd van een talrijk leger bevindende , trok hij over de Maas , en kwam het kamp van LABIÉUS verontrusten , die , in afwachting van de ruitertij , welke de naburige steden hem moesten te hulp zenden , zich stil hield en eene vrees veinsde welke INDUTIONAR steeds vermeteler en minder behoedzaam maakte. De ruitertij aangekomen zijnde , zonder dat de TARVIREN er iets van vernomen hadden , liet LABIÉUS op zekeren avond , den oogenblik waarnemende , dat INDUTIONAR zonder orde zeer gerust afstrok , zijne ruitertij door twee poorten uittrekken. De TARVIREN , onverhoeds overvallen , sloegen op de vlugt. LABIÉUS , die dit voorzien had , gaf zijne krijgslieden bevel , om niemand dan INDUTIONAR te vervolgen en op te zoeken , eene belooning uitlofende aan den genen , die hem zijn hoofd zoude brengen. De wanorde maakte het gemakkelijk om dit bevel na te komen. INDUTIONAR , door geheel het leger vervolgd , werd op den oever der Maas achterhaald , waar hij door de woedende soldaten vermoord werd , terwijl zijn hoofd in zegepraal naar de legerplaats van LABIÉUS werd gedragen.

CÉSAR riep nu , om zich van de gezindheden der onderscheidene volken te verzekeren , eene algemeene vergadering der Galliërs bijeen , waarop echter de TARVIREN niet verschenen. Ziende alzoo , dat dit volk in hunno vijandelijke gezindheid bleef volharden , zocht hij de middelen , om ze ten onder te brengen en zond aan LABIÉUS eene versterking van twee legioenen , om den oorlog voort te zetten. Nadat die veldheer de TARVIREN verslagen had , maakte hij zich van geheel hun land meester , waarover hij de heerschappij aan CINGETORIX toevertrouwde , die den Romeinen steeds was getrouw gebleven.

Geheel België was nu bijna onderworpen , als de TARVIREN , ondersteund door de Germanen , hunne laatste krachten inspanden , ter verdediging hunner vrijheid. LABIÉUS leverde hun op nieuw slag , versloeg hen , doodde de meeste hunner krijgslieden , en nam de aanvoerders gevangen , zoodat de TARVIREN geheel ten onder gebragt werden.

TRIALPUNT , kaap in Oost-Indië , in de Indische-zee , aan de Zuid-oostkust van het Sundasche eil. Java.

TRIANGEL-POLDER (DE) , ook DRIENHOEKS-POLDER genaamd , pold. in de heerl. Steenbergen , prov. Noord-Brabant , Vierde distr. , arr. Breda , kant. Bergen-op-Zoom , gem. Steenbergen-en-Kruisland ; palende N. aan de buitengronden der Steenbergasche-vliet , Z. O. aan het land van Steenbergen , Z. W. aan Oostgraal-Hendriks-polder.

Deze pold. , welke in het jaar 1630 bedijkt is , beslaat , volgens het kadaster , eene oppervlakte van 146 bund. 33 v. r. 92 v. ell. , waaronder 145 bund. 84 v. ell. schotbaar land , telt 7 h. , waaronder 4 boerderijen en wordt door eene steenen sluis , aan de noordzijde des polders , wijd 0,92 , hoog 0,95 , voorzien van eene drijfdeur en schuif , op de Steenbergasche-vliet , van het overvloedige water ontlast. Het zomerpeil is 0,60 beneden A. P. Hij wordt door de Ingelanden beheerd.

Buiten dezen pold. heeft men de Ferdinanda- en Helmonds-polder-tjes, welke in 1760 bedijkt, later gedreven en in 1800 op nieuw bekaad zijn, welke bekading thans, na de afsluiting van den Vliet, weder wordt geslecht.

TRICHT, d. in het graafs. *Buren*, prov. *Gelderland*, *Beneden-distrikt*, arr. en 3 u. W. van *Tiel*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. Z. O. van *Culenburg*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. W. van *Buurmalsen*, aan en beneden den *Lingendijk*.

Men telt er in de kom van het d. 184 h. en 790 inw., en met de kerkelijk daartoe behoorende heerl. *Reijeroord*, 181 h. en 800 inw.

Waarschijnlijk heeft dit d. zijnen naam van het Latijnsche woord *TRAJECTUM*, hetwelk een veer of de plaats van gewoonlijken overtocht over eene rivier, beteekent, waarvan in vroegere tijden veel plagt gebruikt te worden gemaakt.

De inw., die er, op 90 na, allen Herv. zijn, onder welke 290 *Ledematen*, maken eene gem. uit, die tot de klass. van *Tiel*, ring van *Culenburg*, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarsambt heeft waargenomen, is geweest *JOHANNES WICLIUS*, die in het jaar 1899 herwaarts kwam en in het jaar 1615 opgevolgd werd door *BARTHOLOMEUS SCHAARS*, die hier overleden schijnt te zijn. Het beroep is eene koninklijke collatie.

TRICHT heeft van ouds slechts eene kapel gehad, welke onder de parochiekerk van *Buurmalsen* behoorde, doch deze is in het jaar 1515 tot eene parochiekerk verheven, en met betere inkomsten voorzien, zooals dit haar, bij eenen open brief van Heer *GERARD*, *Deken* van *St. Pieterskerk* te *Utrecht* en *Algemeen Vikaris* van *GUIDO VAN AVENUS*, den twee en veertigsten *Bisschop* van *Utrecht*, bevestigd is. Deze kerk is een *Gothisch* gebouw, met eenen toren, doch zonder orgel.

De R. K., die er 12 in getal zijn, worden tot de stat. van *Buren* gerekend. — De *Isr.*, van welke men er 8 telt, behooren tot de ringsynagoge van *Buren*. — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 80 leerlingen bezocht.

Bij dit d. liggen de buiteng. het *Hof* en *Craijenstein*.

De kermis valt in op den *Zondag* van of volgenden op den 19 *September*.

TRICHT (HOF-TR-) of het *Hof-ru-Triet*, buit. in het graafs. *Buren*, prov. *Gelderland*, *Beneden-distrikt*, arr. en 3 u. W. van *Tiel*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. van *Culenburg*, gem. en $1\frac{1}{2}$ u. W. van *Buurmalsen*, in het d. *Tricht*, N. O. van de kerk.

Dit buit. bestaande, behalve het heerenhuis, uit bouwhuis, schuur, met grachten omgeven, tuin, benevens boomgaarden en bouwland, beslaat eene oppervlakte van 10 bund. 15 v. r. 70 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer *Mr. T. W. van BARNVELD*, woonachtig te *Utrecht*.

TRICHTWILDER, naam, welchen de landlieden veelal geven aan het d. *WIJLRE*, in het *Land-van-Falkenburg*, prov. *Limburg*. Zie *WIJLRE*.

TRIEMEN (DE), b., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Kollumerland-en-Nieuw-Kruisland*, arr. en 5 u. O. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Dockum*, $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Westergeest*, waartoe zij behoort. — Onder deze b. ligt de *Triemerbrug*, over de trekvaart naar *Groningen*, in den rijweg tusschen *Westergeest* en *Kollumerzwaag*.

TRIENTELEN, geh. in het *Land-van-Falkenburg*, prov. *Limburg*, arr. en 3 u. Z. van *Maastricht*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. O. Z. O. van *Gulpen*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Wittem*; met 36 h. en 160 inw.

TRIER, voorm. konrv. van het *Duitsche Rijk*, het tweede in rang en aan eenen geestelijken Vorst onderworpen. Het behoort thans grootendeels tot het konigr. *Pruissen*, ook deels tot het hert. *Nassau* en een enkel geh. (Hinkel) is, in 1815, bij het grooth. *Luxemburg*, waarin het omsloten lag, gevoegd geworden.

TRIER, bisdom, in den aanvang dezer eeuw tot vervanging van het voorm. aartsbisdom *Trier* opgericht.

Het bestaat uit het zuider deel der Pruissische prov. *Rijnland*. Een der parochiën van dit bisdom, strekt zich echter ook tot in het grooth. *Luxemburg* uit. Deze parochie is *Bollendorf*, waarvan het in de *Luxemburgsche* gem. *Berdorf* gelegen geh. *Lautenwehr* met 21 zielen een gedeelte uitmaakt.

TRIER (ALT-), geh. in het balj. van *Echternach*, meljerij *Beck*, grooth. *Luxemburg*. Zie *ALT-TRIER*.

TRIESTE, eil. in *Oost-Indië*, in de *Indische-zee*. Zie *RIFLAND (Het)*.

TRIJEGASTER-POLDER (DE), pold., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Doniawarstal*, arr. *Sneek*, kant. *de Lemmer*, onder *Ouwsterhaule*, *Ouwster-Nijega* en *Oldouwer*.

Deze pold., welke, in het jaar 1741, op aanraden van Jonkheer *Jonah Vegelin van Claarbergen* werd ingedijkt, telt 16 boerderijen, ten grootsten deels, binnen den polderdijk besloten. Volgens sommigen zouden die landen hier thans minder vruchtbaar zijn dan vroeger, toen zij jaarlijks door het Tjeukemeer onder water gezet en daardoor met een vruchtbaar makend slijk overdekt en bemest werden. Hij wordt drooggehouden door eenen molen, die, aan het westeinde van den dijk staande, het water naar het Tjeuke-meer voert.

TRIJNNAAT, geh. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*. Zie *TRINAAT*.

TRIMAN of *TROEMAN*, plaats in *Ooc-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, gouv. *Sumatra's-Westkust*, met eene haven. De omtrek is rijk aan peper.

TRIMBEETS, b., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Oosterland*, arr. en 2½ u. O. N. O. van *Heerenveen*, kant. en 1 u. Z. W. van *Beetsterzwaag*, ½ u. Z. O. van *Terwispe*, waartoe zij behoort.

TRIMUNT, vermoedelijk *DRIMONT*, *DRIBBERGEN*, geh. in het *Westerkwartier* prov. *Groningen*, arr. en 5 u. Z. W. van *Groningen*, kant. en 3½ u. Z. Z. W. van *Zuidhorn*, gem. en 1 u. W. van *Marum*; met 2 boerderijen.

Het is een zeer eenzaam en afgelegen gehucht, midden in een groot naakt veld, zijnde voor het meerendeel eene hooge zandstreek, waarbij men tevens veenen en lage landen aantreft. Er heeft hier vroeger een nonnenklooster van de Cistercienserorde gestaan, dat echter nooit meer dan een weinig beduidend klooster schijnt te zijn geweest. Vermoedelijk werd het door toedoen van Gerkesklooster gesticht. Wellicht moest men de plek, waarop het stond, door het slechten van drie kleine sandberges voorbereiden. Van hier dan de hooge ligging, waardoor nog de plaats, waar het gestaan heeft, van verre zichtbaar is; de latijnsche naam *TAIMONTES*, naderhand veranderd in *TAIMUNTE* (*DRIBBERGEN*); van hier het aldaar in vroegere jaren in zwang gaande gerucht, dat er drie soorten van geld zouden geslagen zijn. Het volk namelijk, betwelk geen latijn verstond, zocht zich door gissen, den naamsoorsprong, op deze belagchelijke wijze, te verklaren.

Het kloostergebouw was opgemetseld van zware steenen en had een zwaar dak en spantwerk. In de nabijheid waren eene vervaarlijk diepe put, eene begraaflaats en een tuin.

Het schijnt echter naauwelijks volbouwd te zijn geweest, toen het reeds tot armoede kwam, en door den veertienden Abt van Aduard, EYLARDUS, begon onderhouden te worden. Dit onderhoud duurde bij zijne opvolgers voort, tot in de zestiende eeuw, hoewel, gelijk het schijnt, niet zeer ruïn. Ongeveer in 1548 liet JOHANNES REEKAMP, de dertigste Abt, er nog twee nieuwe gebouwen bij zetten, te weten eene eetzaal voor de nonnen en een kapittelhuis. ARNOLDUS LANDT, een zijner opvolgers, liet, omstreeks het jaar 1565, eene gracht van ongeveer 9.50 ell. er om graven, ten einde het tegen zwerfende stroopers te beveiligen, en zoude het met eene poort hebben voorzien, ware hij niet in zijn voornemen verbinderd. Het duurde echter niet zeer lang, of het onderhoud van TRIMUNT werd ook aan ADUARD tot last. Hierom dan wendde GODEFRIDUS VAN AARNHEM, een der laatste Abten, pogingen aan, om het met het nonnen-klooster te Assen te vereenigen. Hij verkreeg daartoe ook eene Pausselijke Bulle, benevens de toestemming van FILIPS II, Koning van Spanje, doch vond van weerszijden tegenstand bij de Nonnen. Drie Nonnen slechts gingen uit TRIMUNT naar Assen over, terwijl de bulle te Aduard werd bewaard, om er bij betere tijdsgelegenheid gebruik van te kunnen maken.

Na de toegestane insmelting met het klooster van Assen, moet TRIMUNT dan nog eenigen tijd een zeker getal Nonnen hebben gehad; doch cindelijk is het klooster onder de krijgsberoerten der vijftiende eeuw bezweken, en het gebouw zelf, na de reductie, geheel geslegt. Het gedrag van de Nonnen had niet altijd den besten naam.

Op de Linde vond men weleer eenen burg met eene kapel, in welke een Priester van TRIMUNT de dienst waarnam, terwijl van hier naar het klooster van TRIMUNT eene straat of een steenen voetpad plagt te liggen, hetwelk door het Marumerveld ging. Men wil, dat het oude diep in vorigen tijd een bevaarbaar water was, hetwelk tevens eene gemeenschap tusschen dit konvent en de abdij van Aduard daarstelde. Er loopt ook een postdijk, gelijk men dien noamt, van den algemeenen weg naar TRIMUNT, vermoedelijk een opgehoogde weg, naar dit klooster.

Ter plaatse, waar het klooster gestaan heeft, ziet men thans twee vrij groote boerderijen. Op het veld weidt meermalen eene groote kudde schapen, die, voorzien van langen staarten en met bellen omhangen, slechts haarachtige grove wol dragen. De daarop wonende boeren schrijven zich naar dit geh. MUNSTRA.

TRIMUTHI, oude naam, welke voorkomt, in eenen giftbrief van het jaar 850, waarbij Graaf BALDERIK, onderscheidene plaatsen aan de kerk van Utrecht schonk, vermoedelijk moet men daaronder verstaan het d. DRUTEN, in het *Land-tusschen-Maas-en-Waal*, prov. Gelderland. Zie DRUTEN.

TRINAAT of TRISNAATS, geh. in *Fivelgo*, prov. Groningen, arr., kant. en 1 u. O. ten N. van *Appingedam* en $\frac{1}{2}$ u. W. ten N. van *Delfzijl*, bij *Uitwierda*, waartoe het behoort.

Tijdens het beleg van Delfzijl, in 1813 en 1814, was hier eene batterij opgeworpen. Bij eenen uitval, welke den 12 November plaats had, werd de boerenwoning van PIETER JACOBS, alhier aan den dijk gelegen, door de Franschen uitgeplunderd en vervolgens in brand gestoken. Bij eenen anderen uitval, den 5 Februarij des volgende jaars, werd de batterij overrompeld en vernield en de stukken vernageld.

TRINITEIT, b. in *Staats-Vlaanderen*, in *Neuzen-ambacht*, prov. Zeeland, arr. en $\frac{3}{4}$ u. Z. van *Goes*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. N. N. W. van

Axel, distr. en $3\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Hulst*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. Z. O. van *Neuzen*; met 10 h. en 87 inw.

Deze b. is gelegen aan den rijweg van Axel naar Neuzen. Men heeft er de begraafplaats van laatstgemelde gemeente.

Van het vroeger bestaan eens kloosters, in deze buurt of daarom-trent, vinden wij nergens eenige aantekening. Alleen op eene oude kaart van 1870, zien wij wel in eenen polder, Triniteit genaamd, eene kerk of welligt een kloostergebouw afgebeeld; trouwens, onder de parochiën, die in den jare 1889 aan het nieuwe bisdom van Gent onderworpen waren, wordt ook Triniteit genoemd, hetzij afzonderlijk, of ook wel vereenigd met *Otene* (1), zoodat het waarschijnlijk is dat er een geestelijk gesticht onder dien naam bestaan heeft.

TRINITEIT (DE), voorm. buit. in *Staats-Vlaanderen*, in *Neuzen-ambacht*, prov. *Zeeland*, arr. en 8 u. Z. van *Goes*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. N. N. W. van *Axel*, distr. en $3\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Hulst*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. Z. O. van *Neuzen*.

Op de plaats, waar vroeger dit buit. stond, is nu eene boerenhofstede, toebehoorende en bewoond door den landbouwer JAN HUYSEN.

TRINITEITS-POLDER of DE ZEVEN-TRINITEITEN, pold. in *Staats-Vlaanderen*, in *Neuzen-ambacht*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Axel*, distr. *Hulst*, gem. *Neuzen*; palende N. aan den Lievens-polder, O. aan den Noord-polder, den Zuid-polder en een gedeelte van den Polder-van-Zaamslag, Z. aan den St. Anna-polder en den Oud-Zevenaar-polder, W. aan den Oud-Zevenaar-polder en een gedeelte van den Vlooswijk-polder, welke door het graven van het kanaal van Neuzen doorsneden is geworden.

De TRINITEITS-POLDER, hebbende eene kadastrale uitgestrektheid van 120 bund. 91 v. r. 13 v. ell., is schotbaar groot 104 bund. 70 v. r. 60 v. ell. Hij maakt deel van den Groote-Zoute-polder, den Kleine-Zoute-polder, den Huigersluis-polder en den Kerke-polder, en heeft met deze polders slechts een bestuur, bestaande in eenen Dijkgraaf, eenen Gezwoorene en eenen Penningmeester.

De ZEVEN-TRINITEITEN zijn bedijkt volgens octrooi, verleend door de Staten-Generaal der Vereenigde Nederlanden, den 8 Augustus 1817. In dezen polder ligt de buurt Driewegen en eene meestoof. Daarin staan twee hofsteden en elf hoefjes. Hij watert uit door de Oude-Gentsche-vaart (die door dezen polder loopt en op sommige plaatsen niet wijder meer is dan eene gewone sloot) en door eenen duiker, liggende in den baandijk van den Oost-Vlooswijk-polder.

De Blijée, welke van het Zuiden naar het Noorden stroomde, tusschen aanzienlijke polders, aan wederzijden naar haren naam genoemd, scheidde zich in twee takken, tusschen welken de grond opkwam, naderhand in de veertiende eeuw DE TRINITEIT genoemd. Beider namen en spranken zijn nog aanwezig. De oostelijke heette Otene, de westelijke de Zoutvliet. In die zelfde eeuw werd deze Triniteits-polder (welke derhalve wel moet worden onderscheiden van den tegenwoordigen TRINITEITS-POLDER) benevens den toenmaligen Noord-polder en Nieuw-Otene met het eiland Zaamslag vereenigd (1).

TRINTINGEN, voorm. heerl. in het grooth. *Luxemburg*, arr. *Luxemburg*, kant. *Remich*; palende W. en N. W. aan het baljuwschap van

(1) Zie SCHARP, *Costumen van Axel*, D. I, bl. 101 en D II, bl. 179 en 209.

(2) Zie J. AB UTRICHT DRESSSELHUIS, *de provincie Zeeland in hare aloude gesteldheid*, bl. 85 en 86.

Luxemburg, N. O. aan het halj. van Grevenmacher, O. en Z. aan de heerl. Munster.

Deze heerl. bevatte het d. Trintingen, het geh. Erasingen en een gedeelte van het geh. Rodt.

In elke 1000 guld., die het hert. Luxemburg in de achttiende eeuw aan het Oostenrijksch bestuur opbragt, deelde deze heerl. met slechts 16 st. 5 penn.

TRINTINGEN, d. in het grooth. *Luxemburg*, arr. en 5 u. O. Z. O. van *Luxemburg*, kant. en 2 u. W. N. W. van *Remich*, gem. en N. van *Waldbredimus*. Men telt er 22 h. met ruim 180 inw., die meereendeels in den landbouw een bestaan vinden. Ook bezitten zij een fraai gemeentewoud, groot 84 bund. 4 v. r. 92 v. ell.

De inw., die allen R. K. zijn, hebben hier eene kerk, benevens eene kapel, op den aanpalenden St. Stevensberg, waarbij een vasten Kapellaan is aangesteld, beide behoorende tot de par. van *Walbredimus*.

Uithoofde van de ligging aan den St. Stevensberg vindt men dit dorp ook wel onder dien naam opgeteekend.

TRIPAMOETI, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Praanger-Regentschappen*, reg. *Soekapoera*. Zie voorts KOPPIGALLI.

TRIP-DE-MAREZ-GEREGT, voorm. heerl. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Maarsse*, gem. *Gerveroskop*. Zie voorts op *GENVERSKOP*.

TRIPPENHUIS (HET), aanzienlijk h. in *Amsterdam*, op den *Kloveniersburgwal*, wordende dat gedeelte van die gracht veelal, naar dit huis, *Trippenburgwal* genoemd.

Het huis werd aldus genaamd naar zijne bouwheeren de Heeren *Trip*. Het is sierlijk en prachtig gebouwd, door *Justus Vincken*, voor de Heeren *Louis* en *Hendrik Trip*. De eerste steen werd gelegd den 29 Mei 1660 door *Louis Trip*, zoon van *Hendrik Trip*. De voorgevel is in de *Corintische* bouworde, rijk met gecanaleerde platte kolommen en eene menigte fraai gebeitelde festoenen en ornamenten versierd. Het gebouw is verdeeld in twee gelijke woningen, welke ieder afzonderlijk door gemelde Heeren *Trip* werden bewoond, de hof of tuin benevens de stallingen was voor beide gezamenlijk open.

Bij de oprigting van het Koninklijk Museum en van het Koninklijk Nederlandsch Instituut, in het jaar 1808, door Koning *Lodewijk Napoleon*, werd dit huis voor beide inrigtingen aangekocht en ingerigt, zoo als het daarvoor nog is dienende, zijnde het eene gedeelte ten gebruike van het Rijks Museum van schilderijen en prenten; het andere tot een Hotel van het genoemde Instituut, dat daar ook hare bijzondere zittingen in openbare vergaderingen houdt; ook heeft het aldaar hare vrij uitgebreide Bibliotheek.

TRIPPEN-POLDER, pold. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Oudenbosch*, gem. *Ettenden-Leur*; palende N. aan het *Goed-van-Ikkel*, O. aan de *Kibbelvaart*, Z. aan de *Landen van de Palingstraat*, W. aan de *Palingstraat*.

Dere pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 41 bund. 64 v. r. 94 v. ell., waaronder 38 bund. 88 v. r. 81 v. ell. schotbaar land; telt 4 h., waaronder 2 boerderijen, en wordt door een sluisje, met eene drijfsdeur en schuif, wijd 0.58 en hoog 0.58, op het *Ribbelvaartje* en vervolgens op de *Mark*, van het overvloedige water ontlast. Het zomerpeil is omtrent gelijk A. P. Het polderbestuur bestaat uit eenen *Dijkgraaf* en eenen *Gezworene*.

TRIPS-KOMPAGNIE, veenkolonie in het *Wold-Oldambt*, prov. *Groningen*, arr. *Groningen*, gedeeltelijk kant. *Hoogerzand*, gem. *Sappemeer*, gedeeltelijk kant. *Zuidbroek*, en daarin gedeeltelijk gem. *Muntendam*, gedeeltelijk gem. *Veendam*.

Deze veenkolonie is in het jaar 1648 en 1649, door acht deelgenooten, aan wier hoofd zich zeker Heer Tarp bevond, aangelegd en gevestigd. Zij telt 61 h. en 350 inw., van welke 7 h. en 40 inw. onder *Sappemeer*; 46 h. en 260 inw. onder *Muntendam*, en 8 h. en 50 inw. onder *Veendam*. De inw. leggen zich thans meest op den landbouw toe.

TRISTE, naam, welken men weleens geeft aan het eil. *Musa*, in *Oost-Indië*, in de *Indische-zee*. Zie *Musa*.

TRISTENTUIN, buit. in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie *Actienoven*.

TRITANG, een der monden van de *Pontianak*, in *Oost-Indië*, in het *Sundasche* eil. *Borneo*.

TRITON, buit. op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, arr. en $\frac{1}{2}$ u. *Z. W. van Middelburg*, kant. en $\frac{1}{4}$ u. *N. N. W. van Vlissingen*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. *Z. Z. O. van Koudekerke*.

TRITONS-BAAI, baai in *Oost-Indië*, aan de kust van het eil. *Nieuw-Guinea*, in het jaar 1827 door de Nederlandsche oorlogsvaartuigen, *Iris* en *Triton*, ontdekt en naar het tweede dier schepen genoemd.

TRITREPOE, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Rembang*, reg. *Blora*, zeer wel en vrolijk gelegen, doordien zij ten O. de fraaije rivier *Sumangi* en ten W. zeer schoone rijstvelden heeft. Zij drijft grooten handel naar boven tot in *Mataram*, en ook naar beneden tot aan den hoek van *Prigaat* en tot het d. *Mering* toe. Zij beslaat niet boven eene kleine mijl in het rond, en is versierd met eene zeer goede basar of markt, eene bijzonder geschikte *Pascebaan*, twee *Moorsche* tempels en onderscheidene nette *Javaansche* woningen, van welke eenige van planken zijn.

TRITSEMA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Franekeradeel*, arr. en $3\frac{1}{2}$ u. *W. Z. W. van Leeuwarden*, kant. en 2 u. *Z. O. ten O. van Harlingen*, $\frac{1}{4}$ u. *Z. O. van Tjumm*, waartoe zij behoorde. — De juiste plaats, waar zij geweest is, weet men thans niet meer aan te wijzen; waarschijnlijk heeft zij gestaan, waar nu het geh. *Tairsum* gevonden wordt.

TRITSUM, geh., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Franekeradeel*, arr. en $3\frac{1}{2}$ u. *W. Z. W. van Leeuwarden*, kant. en 2 u. *Z. O. ten O. van Harlingen*, $\frac{1}{4}$ u. *Z. van Tjumm*, waartoe zij behoort; met 6 h. en 40 inw.

TRIUM-MONTIUM (MONASTERIUM), voorm. kloost. te *Marum*, in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*. Zie *Takunt*.

TROCHVEERT (DE), water in het balj. der *Nieuwburgen*, prov. *Noord-Holland*, in eene zuidoostelijke rigting van de *Kerksloot*, onder *Zuid-Scharwoude*, door die gem. en *Broek-op-Langendijk* naar de *Ooster-Del* loopende.

TROEKO, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Samarang*, reg. *Kendal*.

Den 22 april 1847 is in dit distr. een buitengewoon zware regen gevallen, waardoor de *Gebang* dermate gezwollen is, dat de groote brug over die rivier is weggeslagen en in den dijk, die er langs loopt, eene doorbraak heeft plaats gehad, waardoor een gedeelte van den suikertuin *Kadjakan* en eenige *sawa's* onder water zijn geraakt.

TROEKO, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. op 25 palen W. van *Samarang*, reg. en 6 palen W. van *Kendal*, distr. *Troeko*, 342 palen O. van *Batavia*, aan den grooten militairen postweg.

TROEMAH, plaats in *Oost Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*. Zie *TRINAN*.

TROEPEN, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Rembang*.

TROEPEN (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Rembang*, welke met eene noordelijke rigting in de *Zee-van-Java* uitloopt.

TROESAN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Borneo*, resid. *Banjermasing*, aan de *Doeson*, ter halverwege tusschen *Riong* en *Mantalat*. Het is een volkrijk dorp van een twaalfstal huizen, waarvan slechts vier door *Dajakkers* en de overigen door *Pekoempayers* zijn bewoond, en welks geheele bevolking op ongeveer 260 zielen geschat wordt. Het Opperhoofd is een zoogenaamde tot den *Islam* bekeerde *Dajaker*, gelijk men er vele in deze streken vindt. De woningen der *Pekoempayers* hebben doorgaans wanden van gespleten bamboesriet en zijn met alang-alang gedekt, vermits de elders, daartoe zoo veel en zoo algemeen in gebruik zijnde nipabladen, op die hoogte der rivier ten eenemale ontbreken. Men ziet er de overblijfselen van eene benting (versterking), voorheen door de bewoners van *Taozon* aangelegd, ter verdediging tegen alle onverhoedsche aanrandingen, bijzonder van de zwervende en roofzuchtige *Dajak-Pari*. Deze voeren vaak uit de westelijk stroomende *Kapoeas*, de in haar vallende kleinere rivier *Kawatan* op, liepen een kort eind weegs door het bosch, en zakten vervolgens langs de zijrivier *Hicang* of *Hicong*, die niet ver boven *Taozon*, aan den overkant, hare uitwatering heeft, in de *Doeson* af. Sedert echter deze landstreek door het Nederlandsche bestuur is in bezit genomen, zijn de vijandelijke overvallen allengs verminderd en door orde en veiligheid vervangen. Thans is van die oude versterking nog slechts een gering getal overeind staande hooge en zware palen aanwezig. Men ziet er ook vele hoopen ijzererts opeengestapeld, en in eene smidse houden zich een paar inlanders onledig met het vervaardigen van kleine bijlen en kapmessen. In de nabijheid der woningen vindt men eenige kokos- en pinangpalmen en zeer vele pinanggewassen.

TROETJOE, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Rembang*, distr. *Tinawoen*.

TROGANKOELER, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. en distr. *Bandong*.

Dit dorp werd bij de uitbarsting van den berg *Goentoer*, in den nacht van 14 Junij 1825, door eenen steen- en aschregen geheel bedekt.

TROGON, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Bantam*, aan de *Tjidoerian*.

TROGONG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Bandong*, distr. *Timbagantan*. — Dit d. ligt 716 ell. boven de oppervlakte der zee.

TROIJE of **TROOJE**, ook **SLOT-VAN-TROOJEK**, voorm. kast. op het eil. *Zuid-Beveland*, distr., arr. en 3½ u. Z. W. van *Goes*, gem. en 2 u. Z. W. van *Heinkenszand*, gem. *Borssele*.

Op dezen burg hielden de eerste Heeren van *Borssele* hunne hofhouding, en *Floris van Borssele* ontving aldaar een bezoek van *Jan II*, Graaf van *Holland*. Ter plaatse, waar hij gestaan heeft, ziet men

thans niets dan weiland. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 3 bund. 75 v. r. 13 v. ell., worden in eigendom beseten, door de Heeren D. WISSE en A. OVERBEEK, beide woonachtig te Borssele.

TROIJE (DE BERG-VAN-), vliedberg op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, 4 min. N. van het d. *Borssele*, welke in de overstromingen van 1550 en 1552 niet ondergevlloed is.

TROIJENVELD of TROIJVELT, voorm. gors of schor in den *Hoeksche-waard*, prov. *Zuid-Holland*, ter plaatse, waar later de *BEIJERLANDEN* ingedijkt zijn en thans de *POLDER-VAN-OUDE-BEIJERLAND* gevonden wordt.

TROINES, Fransche naam van het d. *TROTEN*, in de heerl. *Hoffelt*, grooth. *Luxemburg*. Zie *TROTEN*.

TROIS-BARACQUES-DE-WEIS-WAMPACH, in het Duitsch *DREI-BARACKEN-VON-WEIS-WAMPACH*, geh. in de heerl. *Clerff*, grooth. *Luxemburg*, arr. en 6½ u. N. ten W. van *Diekirch*, kant. en 2½ u. N. van *Clerff*, gem. en O. van *Nieder-Besslingem*, kerkelijk tot *Weis-Wampach* behorende.

TROIS-VIERGES, Fransche naam van het d. *ULFLINGEN*, deels in de heerl. *Clerff*, deels in de heerl. *Ouren*, grooth. *Luxemburg*. Zie *ULFLINGEN*.

TROMBO, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Bantam*, reg. en afd. *Lebak*.

TROMP (ADMIRAAL-), kustbatterij op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, behoorende tot en gelegen oostwaarts van de vesting *Vlissingen*, tusschen die stad en het fort *Admiraal-de-Ruyter*, op ongeveer 600 ellen van den hoofdwal en op een uitstekend gedeelte van den zeedijk der Hont.

TROMPENBERGJE, heuvel in *Gooiland*, prov. *Noord-Holland*, gem. en 10 min. O. van 's *Graveland*, tusschen dit dorp en *Hilversum* een weinig ten Noorden van den straatweg.

Deze heuvel ontleent zijnen naam van den Luitenant-Admiraal *CORNELIS TROMP*, achter wiens lustplaats (zie het volgende art.) het op eenigen afstand gelegen is. Verrukkelijk is het uitzigt, dat men daar, zoo over het geheele *Gooiland*, als op de dorpen langs de *Vecht* en op *Utrecht* heeft.

TROMPENBURG, buit. in *Gooiland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 5 u. Z. O. van *Amsterdam*, kant. en 1½ u. Z. van *Naarden*, gem. 's *Graveland*.

Deze buit. draagt den naam naar baren stichter, den Luitenant-Admiraal *CORNELIS TROMP*. — Toen de Franschen, in het jaar 1672, in dien omtrek gelegd waren, verwoestten zij voornamelijk de hofsteden van den gezegden *Vlootvoogd* en die zijner gemalin *MARGARETHA BARONESSE VAN RAAPHORST*, welke beide naast elkander lagen. Na den aftogt des vijands sloeg de *Vlootvoogd* de handen aan het werk, om uit de puinhoopen een gebouw te doen oprijzen, hetwelk van vreemdelingen en landzaten nog heden met opmerkzaamheid wordt bezigtigd.

Het huis staat in het midden van eenen ruimen vijver, uit welken het, als een kasteel, eenigzins in de gedaante van een oorlogschip, oprijst. Er steekt een zeer fraaije koepeltoren ten dake uit, en in het gebouw is eene vorstelijke achtkantige zaal, van ongemeene ruimte. In de vier uitstekende der zaal, van welke het eene tot ingang verstrekt, ziet men de afbeeldingen der oorlogschepen, op welke de *Admiraal TROMP* het bevel heeft gevoerd en op onderscheidene natiën de overwinning behaald. De beroemde *Duitsche Opvoedkundige*

AUGUST HERMAN NIEMEIJER, die, in het jaar 1806, hier eenen voormiddag bij den toenmaligen bezitter, Mr. MATTHIAS STRAALMAN, oud-Burgemeester van Amsterdam, doorbragt, noemt deze zaal eenen „*Wahrhaft furstlichen in einer hohen Cupole endenden* (1).” Aan den luister van deze zaal beantwoorden ook de verdere vertrekken van het overbezienwaardige gebouw. Zeer fraai en keurig aangelegd zijn de plantaadjen, welke het lusthuis omringen. Nog heden ziet men er lanen van hoog opgaande boomen, door den Admiraal zelve geplant. De Heer MATTHIAS STRAALMAN heeft geene kosten gespaard, om den geheelen aanleg in aanzien te bewaren.

TROMPENBURG, voorm. buit. in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. en 20 min. O. van *Rotterdam*, gem. en 5 min. O. van *Kralingen*, aan den 's Gravenweg.

Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans bosch en weiland, alsmede een vijver, eene oppervlakte beslaande van 1 hond. 27 v. r. 50 v. ell., hetwelk aan de buitenpl. *Vrede-Oord* was getrokken, doch thans bezeten wordt door den Heer PIETER HENDRIK TRONP, woonachtig te Rotterdam.

TRONDE, geh., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Oosteinde*, arr. en $4\frac{1}{2}$ u. O. ten Z. van *Heerenveen*, $1\frac{1}{2}$ u. O. van *Oldeberkoop*, $\frac{1}{2}$ u. N. van *Elslou*, op eene hoogte in het geboomte en in bouwlanden gelegen. Hier neemt de riv. de Linde haren oorsprong.

TRONDER-HAAR, heuvel, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Oosteinde*, bij het geh. Tronde. — Deze heuvel of terp, welke vrij hoog is, dient tot bouwland.

TRONY, d. in *Oost-Indië*, op de Westkust van het eil. *Adanara*, eene der *Kleine-Sunda-eilanden*.

TROOJE, voorm. kast. op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*. Zie *TROJSE*.

TROONLANDEN (DE), pold. in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Hoorn*, gem. *Oudendijk*.

TROOSAN, POELOE-TROOSAN, klein eil. in *Oost-Indië*, in de *Indische-Zee*, bij de Westkust van het *Sundasche* eil. *Sumatra*, $1^{\circ} 6' N.$ B. $117^{\circ} 44' O.$ L.

TROPHORNE, geh., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Home-lumer-Oldephaert-en-Noordwolde*, arr. en 3 u. Z. W. van *Sneek*, kant. en 3 u. O. ten Z. van *Hindeloopen*, 10 min. O. ten Z. van *Elahuizen*, waartoe het behoort, nabij de *Fluessen*.

TROP-WEERENEINDE, geh. in de *Vier-Noorder-koggen*, prov. *Noord-Holland*, arr. en $2\frac{1}{2}$ u. N. ten W. van *Hoorn*, kant. en 2 u. W. Z. W. van *Medemblik*, gem. *Abbekerk-en-Lambertschagen*, $\frac{1}{2}$ u. W. N. W. van *Abbekerk*, $\frac{1}{2}$ u. W. van *Lambertschagen*, waartoe het behoort.

TROSANG, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Cheribon*, ads. res. *Indramajoe*, aan den westelijken oever der *Indramajoe*.

TROTON, naam, welchen de Negers geven aan de suikerplant. *ELLEN*, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie *ELLEN*.

TROTTEEN, in het Fr. *TROINS*, d. in de heerl. *Hoffelt*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en $\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Diekirch*, kant. en ruim 2 u. W. van *Clerff*, gem. en $1\frac{1}{2}$ u. N. N. W. van *Bögen*, aan de Trotteen. Men telt er in de kom van het d. 83 h. en 290 inw.

(1) *Beobachtungen auf einer Reise durch Westphalen und Holland*, S. 81.

De inw., die allen R. K. zijn, maken met die van het geh. Cren-dal eene par. uit, welke tot het apost. vic. van *Luxemburg*, dek. van *Clerff*, behoort, en ruim 520 zielen telt.

TROTTE (DE), beek, in het grooth. *Luxemburg*. Zij ontspringt in *België*, bij het d. Bourcy, loopt in eene noordwestelijke strekking langs Trotten, Asselborn en Sassel, en valt beneden laatstgenoemd d. in de *Woltz*.

TROUWERS-EILAND, eil. in *Oost-Indië*, in de *Indische-zee*. Zie **TINDJIEL**.

TRUDELMOHLE, molen, in het balj. van *Luxemburg*, metjertj van *Sandweiler*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr., kant. en 2 u. Z. O. van *Luxemburg*, gem. en N. O. van *Weiler-zum-Thurm*, kerkelijk tot *Syren* behorende.

TRUIDEWAAL, meertje, in *Dregterland*, in de *Oosterkogge*, prov. *Noord-Holland*.

TRUIRD, b., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuwarderadeel*. Zie **TRUUD**.

TRUMELLA, plaats, vermeld in een brief van Keizer Otto II, naar men wil het tegenwoordig dorp *Drimmelen*, in de heerl. *Drimmelen-Standhazen*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *Drimmelen*.

TRUSSANA, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Cheribon*, ads. res. *Indramajoe*.

TRUUD of **TRUUD**, b., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuwarderadeel*, arr., kant. en 1½ u. N. van *Leeuwarden*, 10 min. O. van *Stiens*, waartoe zij behoort; met 6 h. en 30 inw.

TRUURDERDIJK (DE) of de **TRUURDERDIJK**, weg, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuwarderadeel*, loopende van het d. *Stiens*, oostwaarts langs *Truud*, tot aan den *Wergedijk*, die daarvan de verlenging is.

TRYNTJEWIEL, meertje, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, in *Doniawarstal*, ten W. van *Broek*, dat ten Z. met de *Zijlroede* vereenigd is.

TRYNWOUDEn of **TRIJNWOUDE**n, landstreek, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Tietjerksteradeel*.

Deze landstreek, welke binnen de Ryd en de *Murk* besloten ligt, bevat de dorpen *Giekerk*, *Oenkerk* en *Oudkerk*, van welke drie beschrijke dorpen den naam van *Trije-* of *Trijnwouden*, de drie wouden, afkomstig schijnt te zijn.

In deze streek is de grond op ver na zoo goed niet als elders in de grietenij, hoewel het land er, vooral in den omtrek van *Giekerk*, nog al geschikt voor rogge en boekweit, maar minder voor weide is.

TSIGERA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *West-Dongeradeel*, arr. en 4 u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 8 min. Z. van *Holwerd*, waartoe zij behoorde.

TUBANTEN of **TUBANTERS**, oude volkstam, welke velen voor de oude bewoners van *Twenthe*, prov. *Overijssel*, houden.

TUBANTRIA, oude naam van eene plaats, welke men meent het tegenwoordige *DEVENTER* te zijn.

TUBBERGEN, gem. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. *Almelo*, kant. *Ootmarssum*, (1 k. d., 10 m. k., 4 s. d.); palende N. aan de *Hannoversche* gem. *Ulsen*, O. aan de gem. *Denekamp*, Z. aan *Weerselo*, W. aan *Almelo* en *Vrieseveen*.

Deze gem. bevat het d. *Tubbergen*, benevens de huurs. *Tubbergen*, *Albergen*, *Fleringen*, *Hexingen*, *Geesteren*,

Haarle, Harbrink, Mander, Reutum en Vasse. Zij beslaat eene oppervlakte, volgens het kadaster, van 14,721 bund., waaronder 14,545 bund. 70 v. r. 64 v. ell. belastbaar land; telt 865 h. bewoond door 928 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 5300 inw., die meest in landbouw en turf maken hun bestaan vinden. Ook heeft men er 3 kleine calicots-weverijen, 1 linnenbleekerij, 1 cichorijfabriek, 4 papier-, 1 schors-, 1 olie- en 5 koorn-watmolens, 1 koorn-, olie- en pel-, 2 koorn- en pel- en 3 koorn-windmolens.

De R. K., die er ongeveer 5100 in getal zijn, onder welke bijna 3600 Communikanten, maken de stat. van Tubbergen, Albergen, Geesteren, Reutum en Vasse uit. — De Herv., die er omtrent 160 in getal zijn, behooren tot de gem. *Tubbergen-en-Bruinehaar*. — De 8 lsr. die er wonen, worden tot de bijkerk van *Ootmarssum* gerekend. — Men heeft in deze gem. 7 scholen als eene te Tubbergen, eene te Albergen, tweete Geesteren, eene te Fleringen, eene te Reutum en eene te Vasse, welke gezamenlijk gemiddeld door een getal van 790 leerlingen bezocht worden.

Het d. *TUBBERGEN* ligt 2 u. N. O. van Almelo, 1½ u. W. van Ootmarssum. Het zou volgens sommigen gesticht zijn door Keizer *Tiberius Augustus* en van dien Vorst zijnen naam ontleenen. Meer waarschijnlijk is de naam af te leiden van *Thoe*, hetwelk in het Angel Saxisch *aan de beteekeent, en bergen*, alzoo *Aan de Bergen*, wijl deze afleiding met de plaatselijke gelegenheid meer overeenkomt. Men telt er in de kom van het d. 40 h. en 450 inw.

De R. K. die er 310 in getal zijn, maken met die uit de buurs. Tubbergen en Fleringen, eene stat. uit, welke tot het aartspr. van *Twenthe* behoort, ruim 1300 zielen en onder deze 850 Communikanten telt, en door eenen Pastoor bediend wordt. De kerk, aan de H. *Pancratius* toegewijd, werd reeds in het jaar 1500 vergroot, zoodat zij veel vroeger moet bestaan hebben. Daarin was vóór de Reformatie eene vikarij gesticht, die met twee of drie wekelijksche missen belast was en ter begeving stond van den Pastoor van Ootmarssum, uit wiens kerk die van *Tubbergen* gesproten was. Deze kerk, welke sedert de Reformatie bij de Hervormden in gebruik was, is door den storm van 12 December 1747 het dak ontnomen, doch zij werd spoedig weder hersteld en de dienst in de nieuwe kerk weder aangevangen den 29 Junij 1749. In het jaar 1810 aan de R. K. terug gegeven, is het thans een steenen gebouw met eenen houten toren. Het orgel is in het jaar 1811 door de gem. zelfen bekostigd.

De kleine doch fraaije Herv. kerk, is gesticht in 1810. Het orgel in 1789, door de gemeente zelve bekostigd, is in de nieuwe kerk overgebracht en toen tevens hersteld, door den orgelmaker G. H. *Quelmoort* te Nieuwenhuis. — De dorpschool wordt gemiddeld door 100 leerlingen bezocht.

De kermis valt in den 29 en 30 September.

TUBBERGEN, buurs. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en 2 u. N. O. van *Almelo*, kant. en 1½ u. W. van *Ootmarssum*, gem. en rondom het d. *Tubbergen*; met 98 h. en ruim 520 inw.

TUBBERGEN-EN-BRUINEHAAR, kerk. gem., prov. *Overijssel*, klass. van *Deventer*, ring van *Almelo*, met eene kerk te *Tubbergen*, en 150 zielen, onder welke 90 Ledematen. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest *Daniël Bokelman*, die in het jaar 1634 herwaarts kwam en in het jaar 1637 naar Wijbe vertrok. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

TUBISHOF, alleen staand huis in het balj. van *Luxenburg*, grooth. *Luxenburg*, kw., arr., kant. en $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Luxenburg*, gem. eu parochie van *Hollerich*.

TUD (DE), verkeerde spelling van de *Tuut*, geh. in het *Land-van-Haas-en-Waal*, prov. *Gelderland*. Zie *Tuut* (Da).

TUENTA, oude naam van het lands. *Twente*, prov. *Overijssel*. Zie *Twente*.

TUIKWERT of *Toukwead*, geh. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 1 u. O. ten Z. van *Appingedam*, gem. en 5 min. W. ten Z. van *Delfzijl*, 5 min. W. van *Farmsum*, waartoe het kerkelijk behoort, $\frac{1}{2}$ u. Z. van het *Damsterdiep*.

Tijdens het beleg van *Delfzijl*, in 1815—1814, hadden de onze hier eene batterij, welke dikwerf door de Franschen van de wallen van *Delfzijl* beschoten werd en van waar de vrijwillige kavaleristen van den Heer *Lurpus*, menigen dapperen aanval deden.

TUIL, kerk. ring, prov. *Gelderland*, klass. van *Zalt-Bommel*, bestaande uit de volgende 16 gem.: *Beest*, *Tuil*, *Deil-en-Enspik*, *Est*, *Geldermalsen*, *Gellicum-Renoy-en-Acquoy*, *Haasten*, *Hellouw*, *Herwijnen*, *Meeteren*, *Ophemert-en-Zennewijnen*, *Opijnen-en-Heesselt*, *Rumpt*, *Varik*, *Vuren-en-Dalem*, *Waardenburg-en-Neertijnen*, welke door even zoo vele Predikanten bediend worden. Men heeft er 22 kerken en telt er 11,400 zielen, onder welke 3300 Ledematen.

TUIL, heerl. in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt*, arr. *Tiel*, kant. *Geldermalsen*, gem. *Haasten*; palende N. aan de heerl. *Enspik*, O. aan *Waardenburg*, Z. aan de *Waal*, W. aan *Haasten*.

Deze heerl. bestaat uit den *Polder-van-Tuil* en de uiterwaarden; bevat het d. *Tuil*; beslaat, volgens het kadaster, 335 bund. 2 v. r. 3 v. ell., en telt 69 h., bewoond door 83 huisgez., uitmakende eene bevolking van 420 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De inw., die er op 26 na, alle Herv. zijn, onder welke 150 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Zalt-Bommel*, ring van *Tuil*, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is denkelijk geweest *Johannes de Rox*, die in het jaar 1615 herwaarts kwam, en in het jaar 1638 alhier overleed. Het beroep is eene collatie van den *Ambachtsheer*.

De R. K., van welke men er 26 aantreft, worden tot de stat. van *Varik* gerekend. — Men heeft in deze gem. eene school, welke gemiddeld door een getal van 50 leerlingen bezocht wordt.

Het schijnt zeer waarschijnlijk, dat *Tuil* de eigenlijke Hof *Teisterbant* is, die Bisschop *Meinwerk*, benevens de kerk en tienden aldaar, aan de abdij *Abdinghof* schonk. Zeker gaat het, dat men het reeds vermeld vindt in de negende eeuw, als *Tuul*, waarvan goederen, door Graaf *Rotgarics*, aan de St. Maartenskerk van *Utrecht* werden geschonken. De tienden behoorden half aan de abdij *Elten*, die reeds in 976 daarvan in bezit was, en de Abt van *Abdinghof* verpachtte van onds zijn gedeelte. Dus gaf hij het in het jaar 1359 in erfpacht aan Heer *Willem de Voicht van Tuil*, Ridder, voor acht lood zilver 's jaars. Na zijnen dood, in 1369, werden die tienden door zijnen minderjarigen zoon *Glisbert Voicht* ontvangen, die ze in 1370 aan *Rudolphus Pawe* opdroeg. Op zijn zegel voerde hij *Chastillon avec un oiseau en Chef pour brisure* (het wapen van *Chastillon*, met eenen vogel in het hoofd tot breekteeken), Dus behoorde hij niet tot het geslacht van *Tuil*. *Johan van Beesde*, zoon van Heer *Gerbrand van Beesde*,

verkreëg die erfpacht, in 1584, en na hem zijnen minderjarigen zoon WILLEM, genaamd VOICHT VAN TUIL in 1596. JOHAN voerde op zijn zegel *Chastillon avec les armes de Varick en franc quartier* (het wapen van CHASTILLON met het wapen van Varick als eerste kwartier).

Aangaande de kerkijste, vindt men dat GUISBERT VAN TUIL, Goossenszoon, aan de abdij Abdinghof twee morgen, te Haren, in het gericht van TUIL gelegen, in het jaar 1359 verkocht, en dat hij die, met het *jus patronatus*, dat daar aan gehecht werd, voor een half lood zilver 's jaars van de abdij, in erfpacht nam. Na zijne dood, in het jaar 1376, werd zijne dochter ELISABETH, vrouw van JOHAN VAN HAEFTEN, daarmede verleid, en in 1383, hun beider zoon GUISBERT VAN TUIL, die zeker den naam van zijne moeder aangenomen had, hoewel hij het wapen van HAEFTEN voerde. Na zijne dood was zijne nicht BEATRIX VAN TUIL, die met DIRK DE ROVER, Heer Ewoutszoon, getrouwd was, zijn erfgenaam. De heerlijkheid is zeker voortgebragt, uit den hof aldaar, die door de abdij vervreemd is, zonder dat daarvan eenige narigten gevonden worden, ten minste in het midden der veertiende eeuw, schijnt zij niet meer daarvan in bezit geweest te zijn, dewijl de kerkijste aan twee morgen lands te Haren gehecht werd. Mogelijk is de voorgdij van TUIL een overblijfsel van dit hof. GUISBERT DE VOICHT VAN TUIL en zijne vrouw AGNES, maakten in 1312 leen aan den Graaf van Gelre, de hofstad TUIL en *Nesche*, de hofstede *Rodenburg*, met het water en de visscherij genaamd *Nessche*. Zijn zoon en kleinzoon bezaten de tienden, gelijk wij boven zagen, dus waarschijnlijk ook de heerlijkheid. In 1398 staat om het zegel van EDMOND VAN HELLU: *S. Edmondi Rover Sculteti de Tuil*; en hij voerde het wapen van ROVER. In 1420 werd WILLEM VAN HAEFTEN, van *Renoy*, met de hofstad TUIL verleid, gelijk GUISBERT DE VOICHT, het in 1312 geweest was; waarschijnlijk uit hoofde van zijne moeder ELISABETH DE VOICHT, getrouwd met NICOLAAS VAN HAEFTEN. DIRK DE ROVER VAN TUIL, komt meermalen voor, van 1442 tot 1476; en zijn zoon GERIT VAN TUIL, was desgelijks Heer van TUIL in 1476. Beide voerden *parti de Tuil et de Rover* (een gedeeld schild van Tuil en Rover). In het begin der zeventiende eeuw, was de heerlijkheid in het geslacht van LAESWIJK, en naderhand in dat van CUYCK VAN MEYEREN. In het laatst der vorige eeuw was deze heerl. het eigendom van Mr. P. BOELLAARD, in welk geslacht zij tot nu toe verbleven is, wordende zij thans in eigendom bezeten door Mevrouw de weduwe van den Kolonel BOELLAARD, woonachtig te Utrecht.

Het d. TUIL, TRUYL of TUYL, oudtijds TULE, ligt 4 u. Z. W. van Tiel, $\frac{1}{2}$ u. N. O. van Haasten, nabij en gedeeltelijk aan de Waal, over welke riv. hier een gier- en pontveer op Zalt-Bommel is.

Dit dorp is zeer oud. Men vindt er reeds in de tiende en elfde eeuw gewag van gemaakt. Het telt in de kom van het d. 32 h. en ruim 200 inw. en is versierd met eene fraaije pomp.

De kerk, die in 1810 is gesticht en den 3 Maart 1811 ingewijd, is een fraai gebouw, opgeluisterd door twee schoone lichtkroonen en met een praalgraf van de familie BOELLAARD. Zij heeft eenen vóór eenige jaren verhoogden toren.

Men had hier vroeger ook de adell. h. Klingenberg, somtijds ook het Huis-te-Tuil geheeten, Appenburg en Kunnezand, zijnde thans boerenstellingen.

Er is aldaar een station der paardenpostertij gevestigd. Ook vergadert er de Dijkstoel van de Tielerwaard.

Het wapen bestaat uit een veld van zilver, met drie doggen koppen van keel, vergezeld *en chef* van twee tegen elkander steigerende paarden van sabel en *en pointe*, van een Grieksch kruis.

TUIL (HET HUIS-TE-), voorm. adell. h. in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*. Zie *KLINGELBERG*.

TUIL (DE POLDER-VAN-), pold. in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*, arr. en kant. *Tiel*, gem. *Haaften*, heerl. *Tuil*; palende N. aan den Polder-van-Enspik, O. aan den Polder-van-Waardenburg, Z. aan de Waal, Z. W. aan de Uiterwaarden-van-Tuil, W. aan den Polder-van-Haaften.

Deze pold., beslaat, eene oppervlakte van 336 bund. 2 v. r. 3 v. ell. schotbaar land; telt 61 h., waaronder 15 boerderijen, en wordt, door eenen molen en de Latensteinsche-sluis, op de Linge, van het overvloedige water ontlast.

Den 16 Junij 1859 werd de achtkanten watermolen van dezen polder door den bliksem getroffen en tot den grond toe afgebrand, maar hij is later weder opgebouwd. — De POLDER-VAN-TUIL wordt door Poldermeesters bestuurd.

TUIL (DE UITERWAARDEN-VAN-), uiterwaarden tegen de Waal, aan den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*, arr. en kant. *Tiel*, gem. *Haaften*, heerl. *Tuil*; palende N. aan den Polder-van-Tuil, Z. aan de Waal, W. aan den Polder-van-Haaften.

Deze uiterwaarden beslaan, volgens het kadaster, eene oppervlakte van nagenoeg 4 bund. Zij zijn in den loop der tijden afgeslagen, en worden jaarlijks kleiner.

TUILERVAART (DE), water in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*, van de Waal af bij Tuil, zich noordwaards uitstreckende voorbij Meeteren tot bij Deyl, aan de Linge, en van gene zijde der Linge, naar het stadje Culenborg; makende op deze wijze een doortogt van Zalt-Bommel tot het Land-van Culenborg, dwars door den *Tielerwaard* en Culenborg, eene lengte van $3\frac{1}{2}$ uur, maar thans niet meer bevaarbaar.

TUILSCHE-VLIET (DE), water in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*, gem. *Tuil*.

Dit water komt uit slooten en kwellingen voort; loopt tusschen de heerl. Tuil en Waardenburg door, en ontlast zich in de *Linge*.

TUIMELAAR (DE), herberg in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije-van-Sluis*, prov. *Zeeland*, arr. en $7\frac{1}{2}$ u. W. van *Middelburg*, kant., distr. en 1 u. Z. van *Sluis*, gem. *Heille*. — Er wordt aldaar jaarlijks eene kermiss gehouden.

TUIMELAARSKREEK (DE), waterloop in de heerl. *Steenbergen*, prov. *Noord-Brabant*, in den *Kruislandsche-polder*. Het is eene sprank der *Wouwsche-beek*, beginnende $\frac{1}{2}$ u. W. van Kruisland en loopende oostwaarts door dien polder.

TUINDER-POLDER (DE), pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie *KOOJES-POLDER (DE)*.

TUINEKEN (HET), voorm. schorre, in *Staats-Vlaanderen*, in het *Land-van-Kadland*, heerl. *Nieuwliet*, prov. *Zeeland*, dat bij een ootrooi van *Filips den Schoone*, in December 1505, met andere aanwasen, aan *WILLEM LAUREYN* en *JERONYMUS LAUREYN* gegeven werd, en moet gelegen hebben, ten Noorden van de plaats, waar thans de pold. *MERTSEIJSE* gevonden wordt.

TUINEN (DE), geh. in het balj. van *Blois*, prov. *Noord-Holland*, Zie *WIJKERTUINEN (DE)*.

TUINGA, eigenlijk **TUINGA-OLDEHUIS**, voorm. burg in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 2 u. W. Z. W. van *Appingedam*, gem. en 1 u. O. N. O. van *Ten-Boer*, bij *Wittewierum*, waartoe hij behoorde.

De plaats, waar hij gestaan heeft, ligt te *Ten-Post*, aan den rechter oever en niet ver van het *Damsterdiep*. De burg, ten tijde van *Menco*, in 1277, reeds de woonplaats eens Hoofdlings, is in de vorige eeuw gesleten en vervangen door twee boerderijen, met singels en grachten omgeven. Hij was, in het laatste tijdvak van zijn bestaan, meer dan twee eeuwen het eigendom der familie *RENGERS*, die zich echter niet gewoon waren te schrijven naar het huis, maar naar het gehucht, *RENGERS VAN TEN POET* (1).

TUINPAD (HET), b. in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Amsterdam*, kant. en gem. *Nieuwer-Amstel*, 2 u. N. van *Amstelveen*, in den *Stads-polder*, benoorden den *Heiligen-weg*.

Den 18 October 1838 is op den zuidelijken hoek van deze b. eens leder- of vellenlooijerij afgebrand.

TUIN-POLDER (DE), naam, onder welken soms N°. 4, letter G, der *Watering-van-Groede*, in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, voorkomt. Zie *GROEDE (WATERING-VAN-)*. — Aldaar is dit deel vermeld onder den naam van *JUIN-POLDER*, zoo als het op sommige kaarten, denklijk verkeerd, gevonden wordt. Misschien komt de naam nog van het schorre *Tuineken*, dat in de nabijheid gelegen heeft (zie dat art.)

TUINTJES (DE), alleenstaand huis, in de heerl. *Huisduinen* en den *Helder*, arr. en 8 u. N. van *Alkmaar*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van den *Helder*, gem. *den Helder-en-Huisduinen*, even ten O. Z. O. van *Huisduinen*, waartoe het behoort.

Het was vroeger *TILLENROF* genoemd (zie den *Helder*) en is thans eene bekende herberg en de eenigste plek alwaar men boomen aantreft. Met de pinksterdagen is het hier buitengewoon levendig wordende dit h. alsdan bezocht door lieden van allen rang en stand.

TUISLOM, oude naam van het d. *Twizel*, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Achtkarspelen*. Zie *TWIZEL*.

TUITGENHORN, in de wandeling *TUTJENHORN* of *TUITJENHORN*, d. in *Geestmer-ambacht*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 3 u. N. van *Alkmaar*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. Z. ten W. van *Schagen*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Haringcarspel*.

De R. K., die er wonen, maken, met die van de overige uit de gem. *Haringcarspel*, eene stat. uit, welke tot het aartspr. van *Holland-en-Zeeland*, dek. van *Noord-Holland*, behoort, 600 zielen en onder deze 300 Communikanten telt, en door eenen Pastoor bediend wordt. Omtrent het jaar 1657 kreeg dit dorp eenen eigen Pastoor in *Jacob Gaal*, die in 1688 overleed. De kerk is aan den H. *Jacobus* toegewijd. — De Herv. behooren tot de gem. van *Haringcarspel-en-Dirkshorn*.

TUITHOFS-POLDER, pold. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie *UITHOFS-POLDER*.

TUITSJESHUT, h. in *Westerwolde*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 2 $\frac{1}{2}$ u. O. N. O. van *Winschoten*, gem. *Nieuweschan*, vroeger, ofschoon maar eene hut, het tooneel van drukke smokkelarij, met het aangrenzend *Oldambt*, in goederen, waarvan in *Westerwolde* de belasting bij wijze van aanslag over de dorpeu, doch in het *Oldambt*

(1) Zie over de hoerlijke regten, die de bezitter van dezen burg had, op het woord *WITTEWIERUM*.

bij den inslag betaald werd. Thans is het een eenvoudig arbeiders-huis, door een paar huisgezinnen bewoond.

TUITSMA of **DE TUITSMA**, zatbe, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Idaarderadeel*, arr. en 3 u. *Z. van Leeuwarden*, kant. en 1½ u. *O. van Rauwerd*, ½ u. *O. van Grouw*, waartoe zij behoort.

Deze boerderij beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 24 bund. 62 v. r., en wordt in eigendom bezeten door **ALBERT** en **BRUN VAN DER HEI** c. s., woonachtig te Wirdum.

TUK, geh. in *Vollenhove*, prov. *Overijssel*, arr. en 7½ u. *N. ten W. van Zwolle*, kant. en ½ u. *W. van Steenwijk*, gem. en 1½ u. *O. van Steenwijkerwold*; met 24 h. en 120 inw.

TULDER, heerl. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Brabant*, *Derde distr.*, arr. *Bindhoven*, kant. *Oirschot*, gem. en geheel in de heerl. *Hilvarenbeek* besloten.

Deze heerl. beslaat eene oppervlakte, volgens het kadaster, van 82 bund. 25 v. r. 87 v. ell., waaronder 36 bund. 23 v. r. 96 v. ell. belastbaren grond; en bevat niets dan het h. **Tulder**, bewoond door 3 huisgez., uitmakende eene bevolking van 20 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden; terwijl men er ook tot in 1844 verschillende soorten van zeefwerk vervaardigde. In vroegere dagen was hier mede eene bierbrouwerij, welke in het jaar 1793 werd uitgebroken.

Deze heerl. behoorde vroeger aan het geslacht **TULDARUS** of **VAN TULDEN**, van hetwelk een der leden Bisschop was en zijn verblijf hier schijnt gehouden te hebben. Naderhand kwam de heerl. aan de abdij van Everbode. Thans wordt zij in eigendom bezeten door de kinderen van **ADRIAAN WEYGERDE**, woonachtig te Weelde, in België.

Onder de vele vrijheden, welke de eigenaars van **TULDER** van de Hertogen van Brabant verkregen hebben, behoort voornamelijk het regt van de jagt en visscherij, alsmede de vrijheid om hun vee tot bij Turnhout in de uitgestrekte heide en drooge vennen te laten weiden; een regt, dat zelfs gedurende den strijd met de zuidelijke provinciën is geëerbiedigd geworden.

Het h. **TULDER**, oudtijds **TULDENHOF**, thans **TULDENHOVE**, ligt 8 u. *W. van Eindhoven*, 3 u. *Z. W. ten W. van Oirschot*, 1½ u. *Z. Z. W. van Hilvarenbeek*. Het is een hecht en sterk gebouw, welks voorgevel pronkt met een arduinsteenen wapenschild, door eenen bisschoppelijken mijter gedekt, met het onderschrift: *Neguid Nimis* (d. i.: Houdt maat in alles of Maat houdt staat) en het jaartal 1662.

De heide, nabij **TULDER**, wordt in den nazomer sterk bezocht, door de liefhebbers der bijenteelt, die hunne korven van wijd en zijd derwaarts brengen, ten einde den honig, die op kleigronden gehaald, zoude bederven, door heihonig te zuiveren en tot bewaring geschikt te maken.

De kermis valt in den eersten Zondag na St. Lambertus in September.

TULE, oude naam van het d. **Tull**, in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*. Zie **Tull**.

TUL-EN-DE-WAAL, oude naam van de heerl. **TULL-EN-'tWAAL**, in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie **TULL-EN-'tWAAL**.

TULL, vroeger **TULLK**, geh. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 6 u. *Z. W. van Amersfoort*, kant. en 3 u. *W. van Wijk-bij-Duurstede*, gem. *Tull-en-'tWaal*, aan den Lekdijk; met 14 h. en 80 inw.

Dit geh. was eertijds aanzienlijker dan thans en bevatte de ridderhofst. **Tull** (zie het volgende art.) Ook heeft aldaar bestaan, een oud

gebouw, omringd van grachten, in de vorige eeuw, toebehoord en bewoond geweest zijnde, door den Heer GILBERT BRONKHORST, Ambachtsheer van Tull-en-'tWaal, doch dit is reeds voor ruim zestig jaren gesloopt.

De kermis valt in den eersten Dingsdag in Julij.

In het jaar 1333, kwam WILLEM VAN DOVENVOORDE, Heer van Oosterhout, hier met zijn leger, om Zeeuwsche en Friesche hulpbenden in te wachten, nadat hij het Gein afgebrand en voor het Huis-ter-Horst zijn hoofd gestooten had; doch WILLEM III, Graaf van Holland, deed hem op zijn enkel bevel, ras de wapenen nederleggen.

TULL, van ouds TULLE, voorn. ridderhofst. in het Overkwartier der prov. Utrecht, arr. en 6 u. Z. W. van Amersfoort, kant. en 3 u. W. van Wijk-bij-Duurstede, gem. Tull-en-'tWaal, in de b. Tull.

In het jaar 1200 was deze ridderhofstad reeds bekend. Ter plaatse waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene bouwhoeve. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 6 bund. 25 v. r. 70 v. ell., worden thans in eigendom bezeten en bewoond door Meisvrouw M. LAGERWEL.

TULL-EN-'T-WAAL, gem. in het Overkwartier der prov. Utrecht, arr. Amersfoort, kant. Wijk-bij-Duurstede (2 k. d., 8 m. k., 4 s. d.); palende N. en O. aan Schalkwijk, Z. en Z. W. aan de Lek, W. aan de gem. Vreeswijk.

Deze gem. bevat de heerl. Tull-en-'tWaal en Honswijk en beslaat eene oppervlakte, volgens het kadaster, van 871 bund. 28 v. r. 83 v. ell., waaronder 731 bund. 63 v. r. 96 v. ell. belastbaar land; telt 67 h., bewoond door 83 huisgez., uitmakende eene bevolking van 580 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden. Ook wordt er veel kaas gemaakt, en men heeft er een korenmolen.

De Herv., die er 175 in getal zijn, maken de gem. 'tWaal-en-Honswijk uit, welke in deze burg. gem. eene kerk heeft te 'tWaal. — De R. K., die men er 375 aantreft, parochieren te Schalkwijk, te Vreeswijk of te Culenburg.

Men heeft in deze gem. twee scholen, als ééne te 'tWaal en ééne te Honswijk, welke gezamenlijk gemiddeld door 70 à 90 leerlingen bezocht worden.

TULL-EN-'T-WAAL, oudtijds ook TUL-EN-DE-WAAL, heerl. in het Overkwartier der prov. Utrecht, arr. Amersfoort, kant. Wijk-bij-Duurstede, gem. Tull-en-'tWaal, palende N. aan de heerl. Schalkwijk, O. aan Honswijk, Z. aan de Lek, W. aan de heerl. Vreeswijk.

Deze heerl. bevat het d. 'tWaal en het geh. Tull en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 383 bund. 3 v. r. 81 v. ell., waaronder 333 bund. 68 v. r. 12 v. ell. belastbaar land; telt 40 h., bewoond door 80 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 350 inw., die hun bestaan vinden in den landbouw en ook veel kaas maken, en uitgestreken boomgaarden van kersen, appelen, peren enz. hebben, welke meer dan 30 bunders beslaan.

De Herv., die er 150 in getal zijn, behooren tot de gem. 'tWaal-en-Honswijk. — De R. K., van welke men er omtrent 200 telt, parochieren te Schalkwijk en te Vreeswijk.

Men heeft in deze heerl. eene school, welke gemiddeld door 40 à 50 leerlingen bezocht wordt.

Deze heerl. werd certijds niet Honswijk, tot die van Hagestein gerekend en met deze door den Graaf van Holland, eerst op ZWINGER VAN VIANEN en HUBERT SCHENK en naderhand op Otto, Heer van

Asperen, verleid. Deze had haar aan zijnen zoon *GIJSBERT* gegeven. Naderhand moet zij echter weder met *Culenborg* vereenigd zijn, dewijl Keizer *MAXIMILIAAN* en zijn zoon de Aartshertog *PHILIPPUS*, in het jaar 1492, *JASPER*, Heer van *Culenborg*, met *Gasparden*, *Everdingen*, *Golberdingen*, *Tulle* en *Honswijk* heeft beleend. Dat in die beleening ook van veren gewaagd wordt, ziet waarschijnlijk op het *Oudslijker-veer*, dat tusschen 't Waal en de Vaart ligt, en waarmee men naar het land van *Hagestein* over de Lek vaart. Het werd denkkelijk door den Heer van *Ankel*, in het begin der vijftiende eeuw misbruikt, om dikwerf in het Sticht over te steken en daar strooperijen aan te rigten. In het jaar 1524, werd aldaar een gedeelte der gepreste boeren gesteld, om te beletten, dat de keizerlijke benden niet over de Lek in het Sticht kwamen. De stad *Utrecht* had bij het veroveren van *Hagestein*, in het laatst van 1405 de halve inkomsten van dat veer bekomen en bezat die nog in het jaar 1439, zoo als blijkt uit de rekening van dat jaar van den stads Kamerar, *ADRIAAN VAN LANSCROON*. Twee morgen lands in 't Waal, daar het veermanshuis op staat, behoorden vroeger ook aan den Heer van *Hagestein*. De heerl. *TULL-EN-'T WAAL* werd in de laatste helft der vorige eeuw bezeten door den Heer *GLISBERT VAN BROEKHORST*. Later behoorde zij aan den Heer *JOEST GERARD GODARD*, Baron *TASTY VAN ANKERONGEN VAN RANSWOEDE*, woonachtig te *Renswoude*.

TULLE, oude naam van de b. *Tull*, in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie *TULL*.

TULPENBURG, voorm. koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Orleana-kreek*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de verl. koffijplant. la *Sangsue*, benedenwaarts aan de verl. koffijplant. *Hiesveld*; 600 akk. groot.

TULPENBURG, voorm. koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Suriname*, ter linkerszijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de koffijplant. *Liefkenshoek*, benedenwaarts aan de verl. plant. de *Nieuwe-Hoop*; 220 akk. groot.

TULPENBURG (GROOT-EN-KLEIN), b., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, arr., kant., gem. en ten Z. van *Leeuwarden*, in de *Romkeslaan*; met ruim 30 woningen.

TUNUGURUM of *TUNEGURUM*, oude plaats, vermeld in eenen brief van het jaar 966, waarin Keizer *Otto I* zeven hoeven in *Tunegurum*, in het graafschap van Graaf *EVERHARD* aan de kerk van *St. Mauritius* te *Maagdenburg* gaf. Sommigen meenen, dat deze *EVERHARD* Graaf van, of eerder in, *Hameland* was, en dat hij in het jaar 966 gestorven zij, maar zij bepalen niets omtrent *TUNEGURUM*, mogelijk wel was deze plaats de huurs. *TONGEREN*, op de *Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie *TONGEREN*.

TUNGELROY, ook wel verkeerdelijk *TONGELROY* gespeld, geh. in het graafs. *Horns*, hertogd. *Limburg*, distr., arr. en 4 u. W. van *Rermonde*, kant., gem. en 1 u. Z. van *Weert*; met 76 h. en 430 inw., die uitsluitend in den landbouw hun bestaan vinden. De grond is echter schraal en zandachtig.

Men heeft hier eene fraaije kerk met toren, doch niet van orgel voorzien, welke aan de *H. BARNABA* is toegewijd en door eenen vicaris, die aldaar eene ruime woning heeft, bediend wordt. De kerk, die, te gelijk met de pastorie, door het kapittel van *St. Servaas* te *Maastrecht*, als toenmalige tiendheffers, ten jare 1792 geheel nieuw gebouwd is, werd het volgende jaar ingewijd.

TUNTINGEN, gem., gedeeltelijk in de heerl. *Holenfeltz*, meijerij *Greisch*, gedeeltelijk in de heerl. *Useldingen*, gedeeltelijk in het balj. *Luxemburg*, landmeijerij *Kehlen*, grooth. *Luxemburg*, arr. *Luxemburg*, kant. *Mersch*; palende N. aan de gem. Böwingen, O. aan Mersch, Z. aan Kehlen, W. aan Siebenbornen.

Deze gem. bevat de dorpen Tuntingen, Holenfeltz en Ansemburg, benevens de geh. Bour, Kallenbach en Mariënthel, benevens de alleen staande huizen Beusenberg, Klaus en Neumühle. Zij telt 168 h., met ruim 1000 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden. De gewone oogst bestaat er uit 480 zak rogge, 800 zak tarwe, 920 zak masteluin, 480 zak haver, 6600 zak aardappelen en 300 zak boonen en peulvruchten. De veestapel beloopt 180 paarden, 540 runderen en 140 varkens. Er zijn een ijzerwerk, een molen en een aantal branderijen.

De inw., die allen R. K. zijn, maken (behalve de bewoners van het huis Klaus, welke kerkelijk tot *Mersch* behooren) eene par. uit, welke eene kerk te Tuntingen en twee kapellen, ééne te Ansemburg en ééne te Holenfeltz heeft, gezamenlijk door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordende.

Het d. **TUNTINGEN**, in het Fransch **TUNTANGE**, ligt 5½ u. N. W. van Luxemburg, 1½ u. W. Z. W. van Mersch. Men telt er in de kom van het d. 70 h. en 410 inw. — De kerk is aan den H. **PAULUS** toegewijd.

TUPANAKONIE-KREEK (DE), kreek in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, welke zich van de westzijde in de *Marowijne* stort.

Aan deze kreek wonen vele Auckaner-Negers, die door de andere Boschnegers ook Jocka's genoemd worden, en van welke het Oppelhoofd in het dorp Nieuw-Anders-Blaauw woont.

TURFBERG (DE), heuvel op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, gem. en 2 u. N. O. van *Ermelo*, 1½ u. Z. van Nunspeet, aan de westzijde van den grooten veldweg naar Elspeet.

TURFMARKT (DE), b. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie **AARLANDERVENSCHE-RIJNSBUURT**.

TURFVAART (DE), water in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*.

Deze vaart, welke ruim 4 uren lang is, neemt haren oorsprong uit de *Wernhoutsche- en Ostaijesche-heiden*, nabij de Belgische grenzen, loopt van daar eerst noordwestwaarts en vervolgens noordoostwaarts, langs Angora en het Anker, door de gem. Zundert, en behoudt dezen koers door de gem. Rijsbergen, alwaar zij den ijzermolen in beweging brengt, en daarom aldaar ook de **IJZERMOLENSCHE-VAART** heet, komt bij dien molen in de gem. 's Princenhage, neemt ten Z. van dit dorp de Bijloop op, en valt, ½ u. O. Z. O. van daar, in de *Aa of Weerreis*.

Toen, in het jaar 1618; **SEBASTIAEN VAN DER SCHOOT**, **GORIS JANSSEN VAN DER WIJN** en **MARCELIS SNELLEN** eenige moeren, in de hooge heide van Zundert gelegen, van **FILIPS WILLEM**, Prins van *Oranje*, gekocht hadden, hebben zij, ten einde de turf van daar gemakkelijker in de stad te kunnen brengen, deze vaart, door den gezworen Landmeter **THOMAS RODE**, laten afsteken en in tachtig kavelen verdeelen, waarop de graving begonnen is tusschen de Aa en de Bijloop, van boven de Moeren af tot beneden bij Over-Aa, wat lager dan de Kaarschotsche watermolen, onder Rijsbergen, in de Aa. Aangesien de Aa vervolgens voor die zwaar geladene schepen niet wel te bevaren was, achtten zij het, omtrent het jaar 1646, wenschelijk, dat de rivier aan

hare vaart eene eenigzins regter loop had, waarom zij, kort bij de buitenvest der stad Breda, eene nieuwe vaart groeven, ten einde hunne schuiten in de Mark en van daar door de groote sluis, bij den watermolen, in de stad te brengen. Doch deze vaart diende slechts voor de turfschuiten en werd door verlaten opgehouden, zonder de rivieren in haren loop te hinderen, tot dat de Aa daardoor in de Mark geleid werd.

De TURFVAART is, na de uitmoering der gronden, onderscheidene malen verlegd, kunnende men boven, in de heide, op verschillende plaatsen de sporen der vorige ligging nog vinden. Zij werd door vele schuttingen, welke overstortten, op eene gelijke hoogte gehouden. Vóór dat de TURFVAART in de Mark geleid werd, lag, achter Zandvliet, eene vaste houten brug over die rivier; doch destijds werd, in de plaats daarvan, eene wat hooger ophalende brug voor de turfschuiten gelegd, volgens de verklaring, onder eede gedaan, den 23 Julij en den 4 September 1670, voor den Notaris PAULUS van HEUSDEN.

TURFVAART (DE DROOGE-), voorm. water in de bar. van Breda, prov. Noord-Brabant.

Deze vaart nam zijnen oorsprong ten N. W. van de gem. Calmpt-hout (België); stroomde ten W. door de gem. Eschen en vervolgens, op 10 min. N. O. van het d. Nispen, gem. Roosendaal-en-Nispen, in eene oostelijke en noordoostelijke rigting door de heide, en ontlastte zich, op ongeveer 10 min. afstand van Roosendaal, in de zoogenaamde Natte-Turfvaart.

Deze vaart, die blijkbaar gegraven is, zonder dat men weet wanneer en door wien, had eene lengte van ruim twee ure gaans, en had vroeger de zelfde bestemming als de Natte-Turfvaart. Zij is meer dan eene eeuw geheel vervallen en thans zelfs niet meer als waterleiding dienstbaar.

TURFVAART (DE LEURSCHE-), water in de bar. van Breda, prov. Noord-Brabant. Zie LEURSCHE-VAART (DE).

TURFVAART (DE NATTE-), ook de KLOERSCHE-VAART genaamd, mede voorkomende als ROOSENDAALSCHER-TURFVAART, water in de bar. van Breda, prov. Noord-Brabant, gem. Roosendaal-en-Nispen.

Deze vaart wordt dus genoemd, omdat zij met hare hoog opgeworpene zijkanten doorgaans ten allen tijde met water bezet is en gedurig afstroomt. Zij is gegraven in 1663, door ALBERTUS ARSINO, Abt van Tongerlo, en neemt haren oorsprong in de heide uit een groot ven, genaamd de Maatjens of den Elder, gedeeltelijk gelegen onder de gem. Zundert-en-Wernhout en voor het grootste gedeelte in België, gem. Calmthout, in de nabijheid van het geh. Nieuw-Moer. Dit kanaal doorloopt, van zijnen oorsprong af, uitgestrekte heidevelden, doorgaans in eene rechte lijn, langs het grondgebied van de gem. Calmthout, Zundert-en-Wernhout en Eschen; neemt onder laatstgenoemde gem. de zoogenaamde Mikvaart op, en stroomt voorts voor een klein gedeelte op het geh. den Achterhoek; gem. Rucphen, en vervolgens althij in eene rechte lijn op Roosendaal; vloeit door het vlek Roosendaal, onder de zoogenaamde Hoogbrug in den straatweg, en ontlast zich, noordwestwaarts loopende, in de Roosendaalsche-haven. Het heeft van zijnen oorsprong af tot op het punt van ontlasting in de scheepshaven, eene lengte van ruim drie uren gaans.

De eigenaardige naam van TURFVAART heeft zij bekomen omdat in vroegere jaren eene aanzienlijke hoeveelheid turf uit de heide naar deze gem. en vervolgens naar Zeeland werd afgevoerd, waaraan grootendeels is toe te schrijven de doorgaande menigvuldige uitgeoemde

veengronden; die langs en in de nabijheid van deze vaart gevonden worden. De handel in veenturf, zoo als uit oude bescheiden blijkt, moet voortijds zeer aanzienlijk zijn geweest, doch heeft sedert bijna eene eeuw geheel opgehouden, doordien de meeste veengronden zijn uitgemeerd. Dit kanaaltje was dus enkel geschikt voor lange en smalle turfshipen, en diende tevens tot opvoer van mestspecie naar de heidegronden.

Eenigen tijd vóór den Belgischen opstand had de Graaf de Menoos, als eigenaar van de uitgestrekte goederen, genaamd de Greef, gelegen onder de Belgische gem. Calmpthout, het plan gevormd, om dit kanaaltje, dat thans voor alle scheepvaart onbruikbaar is, te herstellen, tot opvoer van hout, gebakken steen en veenturf; maar door de afscheiding van België en den lateren verkoop dezer goederen, is dit voornemen niet verwezenlijkt geworden. — Deze vaart voorziet door middel van twee houten duikers het noordelijke en zuidelijke gedeelte van het dorp Roosendaal van versch water.

TURFVAART (DE RUCPHENSCH-), ook enkel de **RUCPHENSCH-VAART** genoemd, vaart, prov. *Noord-Brabant*,

Deze vaart ontstaat uit het groote meer, de *Oude-Zoek*, 1 u. Z. van *Rucphen*, loopt noordwaards naar en door dit d., alwaar het eene westelijke rigting neemt, tot nabij *Roosendaal*, waar zij in de *Natte-Turfvaart* komt, na eerst de *Roosendaalsche-vaart* opgenomen te hebben, en stort zich, ten N. van het vlek, in de *Oude-Roosendaalsche-vliet*.

TURFZAK (HET GAT-VAN-DE-), kil in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Brabant*, die, uit het *Gat-van-de-Zuiderklip* voortkomende, tusschen de *Bloemplaat* ter eenere en den *Grooten-Turfzak* en de *Amerplaat* ter andere zijde doorloopt, om zich in het *Gat-van-Vloeijsen* te ontlasten.

TURFZAK (DE GROOTE-), plaat in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Brabant*, arr. *Breda*, kant. *Oosterhout*, gem. *Made-en-Drimmelen*; palende W. en N. aan het *Gat-van-den-Turfzak*, O. aan het *Gat-van-den-Zuiderklip* en het *Lukwelle-gat*, Z. aan het *Gat-van-de-Kneep*. Op deze plaat staat een huisje.

TURFZAK (DE KLEINE-), plaat in de *Biesbosch*, prov. *Noord-Brabant*, arr. *Breda*, kant. *Oosterhout*, gem. *Made-en-Drimmelen*; palende N. aan het *Gat-van-de-Kneep*, O. aan het *Gat-van-de-Zuiderklip*, Z. aan *Keesjes-kil*, W. aan het *Gat-van-Vloeijsen*.

TURKE-POLDER, pold. in het eil. van *Dordrecht*, prov. *Zuid-Holland*. Zie *DORDRECHT (TURKE-POLDER-VAN-)*.

TURKIJE, voorn. fort in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije-van-Sluis*, prov. *Zeeland*, *Vierde distr.*, 20 min. W. van *IJzendijke*, aan den noordwestelijken hoek van den *Kleinen-Jonkvrouw-polder*-beelden. Het was eene kleine redout, waarschijnlijk door *Prins Maurits* aangelegd tot voorpost van de vesting *IJzendijke*, en na den *Munsterschen vrede* geslecht. Van de redout is niets meer te zien; thans is daar ter plaatse een gehucht van dien naam. Zie het volgende artikel.

TURKIJE, geb. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije-van-Sluis*, prov. *Zeeland*, arr. en ruim 4 u. Z. van *Middelburg*, kant. en om-trent 1½ u. Z. O. van *Oostburg*, distr. en 2½ u. O. van *Sluis*, gedeeltelijk gem. en ongeveer 20 min. W. van *IJzendijk*, gedeeltelijk gem. en 20 min. O. van *Waterlandkerkje*. Al wat op den dijk gebouwd is, waar het fortje gelegen heeft is *IJzendijke*, doch wat daaronder in den *Vrije-polder* (zijnde een onder deel van het eerste

gedeelte van Prins-Willems-polder) ligt, is Waterlandkerkje. Op IJzendijk zijn 10 h., met 60 inw.; op Waterlandkerkje 16 h., met 75 inw.: te samen 26 h., met 135 inw. Onder de gebouwen is eene hofstede en eene goede herberg.

TURKSWEERD, landg. in het *Land-tusschen-Maas-en-Waal*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en 4 u. W. ten N. van *Nijmegen*, kant., en gem. *Druten*.

TURRIS-VILLARIS, plaats, welke op de reiskaart van *PEUTINGEN* voorkomt, en waarschijnlijk het tegenwoordige *WILLEN-ZON-THORN*, grooth. *Luxemburg*, geweest is. Zie *WILLEN-ZON-THORN*.

TURTLE-PUNT, kaap in *Oost-Indië*, aan de Zuidkust van het *Sundasche* eil. *Java*, 7° 42' Z. B. 227° 44' O. L.

TUSSCHEN-DE-BENEDEN-EN-DE-BOVENSTE-SLUIS (DE *POLDER*), onbewoonde pold. in de heerl. *Willemstad*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Zevenbergen*, gem. *Willemstad*; palende N. aan het *Hollands-diep*, O. aan het *Gat-van-de-Bovensluis*, Z. aan den *Polder-de-Ruigenhil*, W. aan het *Gat-van-de-Benedensluis*.

Deze pold. bestaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 18 bund. 23 v. r. 20 v. ell., en wordt door twee houten sluisjes, op het *Hollands-diep*, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur is dat van den *Ruigenhil*, als behoorende tot dien polder in eigendom.

TUSSCHEN-DE-VIERWEGEN, polderland in den *Oostpolder-van-Oosterhout*, in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, arr. *Breda*, kant. *Oosterhout*; palende N. aan den *Platten-weg*, O. aan het *Nonnenbroek*, Z. aan den *Bovenste-weg*, W. aan de haven van *Oosterhout*.

TUSSCHENDIJSCH-POLDER-BEOOSTEN-DE-HAVEN-VAN-DE-HAARSTEEG, pold. in het *Land-van-Heusden*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede* distr., arr. 's *Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Hedikhuizen*; palende N. aan de *Hedikhuizensche-Maas*, O. aan de *Molenboezem*, Z. aan den *hoogen Maasdijk*, W. aan de haven van de *Haarsteeg*.

Deze pold., welke vóór 1798 bedijkt is, bestaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 8 bund. 92 v. r. 89 v. ell. Hij wordt door een steenen sluisje, wijd 0.70 ell., voorzien van eene klep en schuif, op de *Hedikhuizensche-Maas*, van het overtollige water ontlast. Het zomerpeil is 1 ell. 7 palm. boven A. P. De hoogte der dijken 2 ell. 8 palm. boven A. P. Deze pold. wordt met den *Tusschendijsche-polder-bewesten-de-haven-van-de-Haarsteeg* en den *Tusschendijsche-polder-beoosten-den-Molenboezem* bestuurd door eenen *Waardsman* en twee *Heemraden*.

Deze pold., vroeger vereenigd met den *Tusschendijsche-polder-beoosten-den-Molenboezem*, is door het aanleggen vanden *molenboezem*, in twee deelen gescheiden.

TUSSCHENDIJSCH-POLDER-BEOOSTEN-DEN-MOLENBOEZEM, pold. in het *Land-van-Heusden*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede* distr., arr. 's *Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Hedikhuizen*; palende N. aan den *Hedikhuizensche-Maas*, O. aan den *Bokhovensche-dijk*, Z. aan den *watermolen* van den *gecombineerden Buiten-polder*, W. aan den *boezem* van gemelden molen.

Deze pold., welke vóór het jaar 1798 bedijkt is, bestaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 7 bund. 85 v. r. 90 v. ell. Hij wordt door een houten sluisje, wijd 0,52 ell., voorzien van een deurtje, op de *Hedikhuizensche-Maas*, van het overtollige water ontlast.

Het zomerpeil is 1 ell. 6 palm. boven A. P. De hoogte der dijken 2 ell. 8 palm. boven A. P. Deze pold. wordt met den *Tusschen-dijksche-polder-bewesten-de-haven-van-de-Haarsteeg* en den *Tusschendijsche-polder-beoosten-de-haven-van-de-Haarsteeg* door eenen Waardsman en twee Heemraden bestuurd.

TUSSCHENDIJSCH-EPOLDEK-BEWESTEN-DE-HAVEN-VAN-DE-HAARSTEEG, pold. in het *Land-van-Heusden*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede* distr., arr. 's *Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Hedikhuisen*; palende N. aan de Hedikhuisensche-Maas, O. aan de Haven-van-de-Haarsteeg, Z. en W. aan den hoogen Maasdijk.

Deze pold., welke vóór het jaar 1798 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 26 bund. 93 v. r. 30 v. ell. Hij wordt door een steenen sluisje, wijd 0,60 ell., voorzien van eene schuif, op de Hedikhuisensche-Maas, van het overtollige water ontlast. Het zomerpeil is 1 ell. 7 palm. boven A. P. De hoogte der dijken is 2 ell. 8 palm. boven A. P. Het gedeelte der bekading, langs de haven van de Haarsteeg strekkende, is 4 palm. 3 duim hooger dan het deel langs de Hedikhuisensche-Maas.

De pold. wordt met den *Tusschendijsche-polder-beoosten-de-haven-van-de-Haarsteeg* en de *Tusschendijsche-polder-beoosten-den-Molenboezem*, door eenen Waardsman en twee Heemraden bestuurd.

TUSSCHENLOEGEN, geh. in het *Oldambt*, prov. *Groningen*, arr. en 3 u. W ten N. van *Winschoten*, kant., gem. en 13 min. Z. van *Zuidbroek*; met 19 h. en 110 inw.

TUSSCHEN-MAAS-EN-WAAL (HET LAND-), voorm. distr., prov. *Gelderland*. Zie **MAAS-EN-WAAL** (LAND-TUSSCHEN-).

TUSSCHENWIJK, boerderij in het balj. van *Blois*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 2½ u. N. van *Haarlem*, kant. en ¼ u. N. van *Beverwijk*, gem. *Wijk-aan-Zee-en-Wijk-aan-Duin*, ¼ u. O. van *Wijk-aan-Zee*, aan den Schulpweg.

Deze boerderij beslaat, met de daartoe behoorende, wei-, bouw- en duingronden eene oppervlakte van 195 bund. 66 v. r. 60 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door Jonkheer **WILLEM BONZEL VAN HOGELANDEN**, woonachtig te 's Gravenhage.

TUSVELD (HET), heideveld in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, gem. *Almelo*.

TUUKWERD, geh. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*. Zie **TUUKWERD**.

TUUT (DE), ook wel verkeerdelijk de *Tud* genoemd, geh. in het *Land-tusschen-Maas-en-Waal*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 5½ u. W. van *Nijmegen*, kant. en 1½ u. Z. van *Druten*, gem. en 3 min. N. O. van *Appeltern*; met 10 h. en 30 inw.

TUWINGA, voorm. burg in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 2 u. W. Z. W. van *Appingedam*, gem. en 1 u. O. N. O. van *Ten Boer*, ½ u. N. W. van *Wittewierum*, waartoe zij behoorde, eenige schreden Z. O. van *Ten-Post*.

De Hoveling van dezen burg betwistte met de wapens in de hand dien van **TUWINGA-OLDERHUIS** het gebruik van den publieken rijweg, welke van *Ten-Post* naar *Wittewierum* loopt, hetwelk eene voortdurende verwijdering ten gevolge had.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans tuingrond. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van omstreeks 28 bund., worden thans in eigendom bezeten door onderscheidene eigenaren.

TUYL, d. in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*. Zie *Tuil*.

TUYL (SCHANS-VAN-), poststat. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Borneo*, resid. *Banjermasing*.

TUYSLOM, oude naam van het d. *Twizel*, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Achtkarspelen*. Zie *Twizel*.

TWAAL, d. in het *Overkwartier*, der prov. *Utrecht*. Zie *Waal* (T).

TWAALFHOEVEN (DE), pold. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Maarsse*, gem. *Maartensdijk*; palende O. aan den straatweg van *Blaauwkapel*, Z. aan *Lauwenregt*, W. aan *Zeshoeven*.

TWAALF KOTTA'S, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Sumatra*, gouv. *Sumatra's-Westkust*, resid. *Padangsche-Bovenlanden*, met eenen Kapitein *Civiel-Kommandant*.

TWAALFMORGEN (DE), bosch in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. en gem. *Maarsse*.

TWEEBERGEN, voorm. geregt in het *Land-van-Overmaze*, prov. *Limburg*. Zie *Schoole*.

TWEEBERGSCHE-SLUISJE (HET), steenen sluisje in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Brabant*, gem. en 28 min. Z. W. van *Rosmalen*, in den *Vliertdijk*.

Dit sluisje, wijd in den dag 0.80 ell., hoog 0.80 ell. dient om den *Binnen-polder-van-Rosmalen* van het overtollige water te ontlasten.

TWEEDE-HOEK (DE) of DE TWEEDE-PUNT, in het *Engelsch Second point*, kaap in *Oost-Indië*, in de *Straat Bungka*, aan de *Oostkust* van het *Sundasche eil. Sumatra*, 2° 12' Z. B., 123° 24' O. L.

TWEEDE-POLDER (DE), pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Brabant*. *BOERENVERDRIFT* (Nieuw-).

TWEEDE-POLDERTJE-VAN-DE-NESSE (HET), pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *Nes* (HET TWEEDE-POLDERTJE-VAN-).

TWEEDE-STRAATJE, geh., in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *STRAATJE* (TWEEDE).

TWEEDE-ZEEGAT (HET), vaarwater ten N. van de *Zuiderzee*. Zie *STORTHEK* (HET NOORDER-).

TWEE-GEBOEDERS (DE), kl. eil. in *Oost-Indië*, in den *Sundasche-Archipel*, ten N. van *Straat-Sunda*, 4° 58' Z. B., 105° 42' O. L.

TWEE-GEBOEDERS (DE), twee kleine klippige eil. in *Oost-Indië*, in het Z. van de *Straat-van-Makassar*, Z. Z. W. van *Groot-Poeloe-Laut*.

TWEE-GEBOEDERS (DE), naam, welke onze zeelieden geven aan de bergen *Klabat* en *Tongsawang*, op het *Sundasche eil. Celebes*, op de noordelijke landtong. Zie *Klabat* en *Tongsawang*.

TWEE-GEBOEDERS (DE), koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Mothreek*, ter rechterzijde in het afvaren; palende benedenwaarts aan de *Goedeverwachting*, bovenwaarts aan *Naaldwijk*; 336 akk. groot; behoorende thans aan de plant. *Hecht-en-Sterk*, door wier slaven deze gronden bewerkt worden.

TWEE-GEHUCHTEN (DE), naam, onder welchen het geh. *Braakhuizen*, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*, veel voorkomt, omdat dit uit de buurtjes *Groot-Braakhuyzen* en *Klein-Braakhuyzen* bestaat. Zie *BRAAKHUYZEN*.

TWEE-HOEVEN (DE), geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *MOERENBERG*.

TWEE-HUIS, geh., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Haskerland*, arr., kant. en 2 u. N. W. van *Heerenveen*, 20 min. N. W. van *Haskerdijken*.

Dit geh. bestaat uit twee boerenwoningen. De voetgangers worden hier met een bootje over het Deel gezet.

TWEE-HUIZEN, geh. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr. kant. en $2\frac{1}{2}$ u. N. van *Appingedam*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. ten W. van *Bierum*, $\frac{1}{2}$ u. N. van *Spijk*, waartoe het behoort; met 3 h. en ruim 20 inw.

TWEE-KINDEREN (DE), indigoplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Suriname*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de koffijplant. Uit-en-Thuis, benedenwaarts aan de koffijplant. Getjersvlijt en Johanna'shoop; 200 akk. groot; met 46 slaven. Vroeger werd deze plant. *Forarwijk* genoemd.

TWEELING (DE), berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie *KENBAR*.

TWEELINGEN (DE), eilandjes in *Oost-Indië*, in de *Straat der Molukkos*, aan de Oostkust van het *Sundasche* eil. *Celebes*.

TWEELO of TWELO, geh., in *Dieverdingspöl*, prov. *Drenthe*, arr. en $8\frac{1}{2}$ u. Z. ten W. van *Assen*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Meppel*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Ruinerwold*; met 18 h. en 110 inw.

De *Wold-Aa* is tot omstreeks dit geh. met kleine schuiten bevaarbaar.

TWEEMANS-POLDER (DE), pold. in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Hillegersberg*, gem. *Zevenhuizen*; palende N. aan de *Wilde-veenen*, O. aan den *Zuidplas-polder*, Z. aan de *Zijde*, die haar van het d. *Zevenhuizen* en van den *Eendragts-polder* scheidt, W. aan de *Rotte*.

Deze pold., welke in het jaar 1750 is droog gemaakt, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 440 bund.; telt 18 h., waaronder 10 boerderijen, en wordt door vijf molens, op de *Rotte*, van het overvloedige water ontlast. Daarin staan eenige huizen van het d. *Zevenhuizen* en de huizen van de *Noordeindsche-buurt*. Het land ligt 4.68 ell. onder A. P. Het polderbestuur bestaat uit eenen *Dijkgraaf*, drie *Heemraden* en drie *Kroosheemraden*.

TWEE STRAATJES (DE), geh. in de *Meijerij* van 's *Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *STRAATJES (DE TWEE-)*.

TWEKKELO, ook wel als *Twikkelo* voorkomende, buurs. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en $4\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Almelo*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. N. van *Enschede*, gem. en 76 min. Z. O. van *Lonneker*; met 43 h. en 670 inw.

TWEILO, d. op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 7 u. N. ten O. van *Arnhem*, kant. en 2 n. N. O. van *Apeldoorn*, gem. en 2 u. N. N. W. van *Forst*. Men telt er in de kom van het d. ongeveer 1240 inw. en met de daartoe behoorende buurs. teuge ruim 1880 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden of van hunne rente leven. Reeds in de dertiende eeuw was dit d. onder den naam van *Vezelo* bekend, waarvan mogelijk de wel aangelegde buitenpl. het *Veenhuis* den naam ontleent.

Het is een groot fraai dorp, met vele aanzienlijke huizen, terwijl de daarbij liggende landgoederen en buitenverblijven, aangename wandelingen en schoone gezigten opleveren, die vele *Deventersche* stedelingen derwaarts lokken, waarvoor goede nitspanningen en herbergen aanwezig zijn.

De *Herv.*, die er ruim 980 in getal zijn, onder welke 490 *Leden*, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Arnhem*, ring van *Apeldoorn*, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarnambt heeft waargenomen, is geweest *GERHARDUS KEPPÉLIS*, die in het jaar 1598 herwaarts kwam, en in het jaar 1601 werd opgevolgd door

WILHELMUS NACER. Het beroep geschiedt door den kerkeraad. De kerk, welke vóór de Reformatie aan de *H. Maagd MARIA* was toegewijd, kreeg destijds haren Pastoor op de benoeming van St. Lebuinuskapittel te Deventer en van den Hertog van Gelder. Er waren twee vikarijen, die van St. SERASTIAAN, welke ter benoeming van den Pastoor stond, en die van St. ANTONIUS, welke door **LUBERT VAN DER HEIDEN** en zijne huisvrouw, op St. Lebuinusdag 1431, gesticht en begiftigd was, met dit beding dat ze door hem en zijne nakomelingen soude be-geven worden. **ZWEDER VAN CULENBORG**, de twee en vijftigste Bisschop van Utrecht, heeft die stichting goedgekeurd den 28 Maart 1432. Thans is die kerk een langwerpig vierkant gebouw, met eenen hoogen dikken toren. In het jaar 1819 werd daaraan door Jonkvrouwe **COENRADINA WILHELMINA BARONNESSE VAN RHEDE** een fraai orgel geschonken, met voorziening tevens in een jaarlijksch traktement voor den organist; terwijl zij in 1837 door den Heer **HENRI CHARLES ALEXANDRE DE BRACONIER** werd begiftigd met eene sierlijk gewerkte wijngkan en twee bekers ten gebuik bij de bediening van 's Heeren H. Avondmaal, en in 1858 door **Vrouw EUGENIE BARONNESSE VAN BORCOP**, geb. Baronesse van RHEDE, met eenen zilveren schotel, twee zilveren borden en twee zilveren geldvazen. Vroeger was er reeds een zilveren beker geschonken door den Heer van **BEUWENOORT**, Heer van *Hunderen-en-den-Ulenpas*.

De R. K., van welke men er 600 telt, onder welke 400 Communikanten, behooren tot de stat. van *Twello*, welke door eenen Pastoor bediend wordt, en 1000 Communikanten telt en bij den huize Duistervoorde eene kerk, aan den H. MARTINUS toegewijd, bezit.

Het schoolgebouw behoort aan de Hervormde kerk en is in het jaar 1819 op kosten van voormelde Baronesse van **BORCOP** vernieuwd, en in 1835 vergroot. Het wordt gemiddeld door een getal van 300 leerlingen bezocht.

Er is hier eene kermis, welke buitengewoon druk bezocht wordt.

Onder dit d. liggen de landgoederen het Holthuis, Hunderen, Kruisvoorde, de Parkeler, het Veenhuis, Duistervoorde, het Hartelaar, het Zand, het Wezeveld, Basseld en Dijkhof.

TWELLO is de geboorteplaats van Jonkheer **JAKOB NICOLAAS EVERTS**, geb. 11 Februarij 1785, † 2 October 1846, als Generaal-Majoor, militaire Gouverneur der residentie en Kommandant der provincie Zuid-Holland.

In den nacht tuschen 8 en 9 Februarij 1799 brak de IJsseldijk bij **TWELLO** door, waardoor alle de lage landen aan die zijde geheel overstroomd werden.

TWENTHE, aartspr., prov. *Overijssel*, dat zich over het lands. Twenthe en een klein gedeelte van Gelderland uitstrekt en de volgende 51 statien bevat: Albergen, Almelo, Borne, Bornerbroek, Deiden-en-Bekum, Donckamp, Deuringen, Buschede, Enter, Geesteren, Goor, Haaksbergen, Hengelo, Hengevelde, Kolk, Latterop-en-Brekkelenkamp, Lonneker, Losser, Lutte, Oldenzaal, Ootmarssum-en-Tilgte, Reutum-en-Haarle, Rietmolen-en-Neede, Rossum, Rijssen, Saasveld, Tubbergen, Vasse-en-Mander, Vriesenveen, Weerselo en Wierden. Van deze statien zijn alleen Geesteren en Rietmolen in de provincie *Gelderland*, de overige allen in *Twenthe* gelegen. Zij worden bediend door 51 Pastoors en 22 Kapellanen. Het getal der kerken is gelijk aan dat der statien, maar er zijn nog 5 bijkerken, als: ééne te Bekum, onder

Delden; ééne te Zenderen, onder Kolk; ééne in 't Lageveen, onder Geesteren; ééne te Neede, onder Rietmolen, en ééne te Tilg-
te, onder Ootmarssum, die afhankelijk zijn van de kerken, waar-
toe zij behooren en door haren Pastoor of Kapellaan bediend worden.
Ook is er eene kapel te Tubbergen. In 1843 bedroeg het getal der
eigene begraafplaatsen 24.

Men telt in dit aartspr. ongeveer 42,500 zielen, onder welke ruim
29,000 Communikanten.

TWENTHE, lands., prov. *Overijssel*, waarvan het vroeger een der
drie kwartieren uitmaakte. Het wordt ten N. begrensd door de prov.
Drenthe en het koninkrijk Hannover, ten O. en Z. O. door de Pruis-
sische prov. Rijnland, ten Z. door het Geldersche arr. Zutphen, ten
W. door het voorn. kw. Zalland.

Eertijds voerde dit lands. den naam van *TORSTA*, en behoorde aan
de Bisschoppen van Utrecht, die het bewind daarover, onder verschil-
lende benamingen, aan bijzondere Heeren opdroegen. Het geheele land-
schap was verdeeld in negen geregten: Oldenzaal, Ootmarssum,
Almelo, Enschede, Delden, Kodingen, Borne, Haaks-
bergen en Diepenheim. Volgens sommigen zou men in dit land-
schap moeten zoeken het volk, Tubanten geheeten, bij Tacitus ver-
meld, en het gewest van hen zijnen naam ontleend hebben.

Dit kwartier was verdeeld in het landdrostambt van Twenthe en
het drostambt van Haaksbergen, en telde acht kleine steden en
veertien schoutambten. De kleine steden waren: Almelo, Enschede,
Oldenzaal, Ootmarssum, Delden, Rijssen, Goor en Die-
penheim, en de schoutambten, Almelo, Vriesenveen, Tub-
bergen, Denekamp, Losser, Weerselo, Borne, Lonne-
ker, Haaksbergen, Hengelo, Delden, Diepenheim, Mar-
kelo en Wierden, thans uitmakende de plattelandsgemeenten Stad-
Almelo, Ambt-Almelo, Borne, Stad-Delden, Ambt-Del-
den, Denekamp, Diepenheim, Enschede, Goor, Haaks-
bergen, Hengelo, Lonneker, Losser, Markelo, Olden-
zaal, Ootmarssum, Rijssen, Tubbergen, Vriesenveen,
Weerselo en Wierden, eene oppervlakte beslaande, volgens het
kadaster, van 125,616 bund. land. Men telt er thans 12,214 h.,
bewoond door 13,583 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim
73,000 inw.

Het land bestaat voor het meerendeel uit hei- en veengronden; des-
gelijks is er veel houtgewas. Behalve het riviertje de Schipbeek,
dat langs de zuidelijke grenzen loopt, ziet men in TWENTHE den oor-
sprong der Regge. Ook wordt dit land, nabij de oostelijke gren-
zen, doorsneden door den Dinkel. Langs de boorden dezer beeken
liggen vruchtbare weilanden. Door de toenemende nijverheid der
landzaten, heeft men den grond meer en meer ten nutte weten aan
te wenden. Ter verbetering van de welvaart zijn ook reeds onder-
scheidene plannen tot het graven van vaarten ontworpen, naar met
allen is het bij het ontwerp gebleven. Er is onder anderen een aan-
hangig geweest, om, door middel van eene naamlooze maatschappij,
een kanaal daar te stellen van Zwolle, door de lage gronden van
Dalmsholt, langs het westeinde van het Vriesenveen op Almelo en van
daar door de buurschap Volte tot Singraven, om het daar te vereen-
igen met het riviertje den Dinkel. Verder zoude men door zijtakken
Borne, Hengelo en, zoo veel mogelijk, meer andere plaatsen met dit
kanaal in gemeenschap brengen. De voordeelen door zoodanig eene

vaart aan te brengen zouden niet alleen belangrijk zijn voor de provincie, maar zelfs den Hollandschen handel en verzendingen van koloniale waren als anderszins, naar Munsterland en geheel Westphalen, bespoedigen en verligten. In den laatsten tijd heeft men in dit kwartier een aantal nieuwe fabrieken opgericht (1).

De Hervormden, die er 52,800 in getal zijn, onder welke 13,000 Ledematen, maken de 20 volgende gem. uit: Almelo, Borne, Delden, Denekamp, Diepenheim, Enschede, Enter, Goor, Haaksbergen, Hengelo, Losser, Markelo, Oldenzaal, Ootmarssum, Rijssen, Tubbergen-en-Bruinehaar, Usselo, Vriesenveen, Weerselo en Wierden, die even zoo vele kerken hebben, waarin de dienst gedaan wordt door 25 Predikanten.

De 500 Doopsgezinden, die men er aantreft, maken de 4 gem. van Almelo, Borne, Enschede en Hengelo uit.

De Roomsche-Katholijken, van welke men er ruim 39,000 telt, onder welke ruim 27,000 Communikanten, maken de volgende 29 stat. uit.: Albergen, Almelo, Borne, Bornerbroek, Delden-en-Bekum, Denekamp, Deuringen, Enschede, Enter, Goor, Haaksbergen, Hengelo, Hengevelde, Kolk, Latterop-en-Brekkelenkamp, Lonneker, Losser, Lutte, Oldenzaal, Ootmarssum-en-Tilgte, Reutum-en-Haarle, Rossum, Rijssen, Saasfeld, Tubbergen, Vasse-en-Mander, Vriesenveen, Weerselo, en Wierden, welke 29 kerken hebben en door even zoo vele Pastoors bediend worden.

De Israëlieten, van welke men er 1000 telt, maken de 3 ringsynagogen van Goor, Almelo en Oldenzaal uit, en hebben bijkerken te Ootmarssum, Hengelo, Enschede en Haaksbergen.

Men telt er 71 scholen.

TWICKEL, TWICKLO, TWIKKEL of TWIKKLO, havez. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en 2 u. Z. van *Almelo*, kant. en 8 min. N. ten O. van *Delden*, gem. *Ambt-Delden*.

Van dit huis, waarbij uitgestrekte landgoederen behooren, te zamen eene oppervlakte beslaande van ruim 3000 bund., weet men den eersten oorsprong niet. Het was een leen van Overijssel, en werd in 1347, onder den naam van EYSINCK, door BEREND VAN HULSEN verkocht aan HERMAN VAN TWICKLO, die er zijnen naam aan gaf, en in wiens adellijk geslacht het gedurende twee eeuwen bleef. Verscheidene Ridders van dien naam worden vermeld in de geschiedenis der toenmalige oorlogen. Volgens oude oorkonden was het kasteel versterkt, en werd belegerd, zoo wel in de oorlogen gevoerd door Delden, Goor en omstreken, tegen de Bisschoppen van Utrecht, in de veertiende en vijftiende eeuw, als later gedurende de Spaansche beroerten. Het drostambt van Twenthe heeft langen tijd bij den huize TWICKLO gehoord, tot vergoeding van vrije jurisdictie, welke in vroeger dagen door den Bisschop van Utrecht daaraan ontnomen was. Omstreeks 1880 ging dit huis door huwelijk over uit het geslacht van TWICKEL in dat van RAESFELT, zijnde de dochter van JOHAN VAN TWICKLO gehuwd met GOOSSEN VAN RAESFELT, Drost van Twenthe, die volgens opschrift boven den ingang van het kasteel geplaatst, het met zijne gemalin AGNES VAN TWICKLO, in 1881, heeft veranderd en verbeterd. De zinnebeelden van 's menschen val en verlossing vertoonen zich boven dat opschrift, te weten: de boom van het Paradijs met de slang, ter

(1) Men zie daaromtrent het art. OVERIJSEL, bl. 751.

wederzijden de beelden van Adam en Eva, en hooger in den voorgevel de aanbidding der Wijzen uit het Oosten. Ruim eene eeuw bleef TWICKEL in het geslacht van RANVELT, tot dat het in 1676, door huwelijk van ADRIANA SOPHIA VAN RANVELT met JAKOB, Baanderheer van WASSENARE, zoon van den Admiraal van WASSENARE ODDER, is gekomen in het oud Nederlandsche geslacht van WASSENARE, in welks bezit het voortdurend is gebleven; zijnde ook thans nog het eigendom van de eenige en laatste afstammeling der Graven van dat geslacht, Vrouwe M. C. Gravinne van WASSENARE, ten jare 1851 in den echt getreden met J. D. C. Baron van MEERKERK.

Het kasteel is omringd van eene wildbaan en orangerie, en de verdere wandelingen ontleenen haar grootste sieraad van de honderdjarige eiken, die hier nog in menigte staan. Een kanaal, dat den naam draagt van Twickelsche-kanaal en drie uren lang is, verschaft gelegenheid aan den handel, om de goederen te water naar Zwolle en verder te vervoeren. Het werd geheel op eigene kosten gegraven door den grootvader der tegenwoordige eigenaar, CAROL GEORGE, Graaf van WASSENARE. Zie KARLSBAVE.

TWICKELO, naam onder welken het geh. TWEKKILO, in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, wel eens verkeerdelyk voorkomt. Zie TWEKKILO.

TWIEST (DE) of ook wel TWIST, uitgestrekte weidevlakte, gedeeltelyk gelegen onder *Schoonebeek*, in het dingspil *Zuidenveld*, prov. *Drenthe*, en gedeeltelyk in het kon. *Hannover*, loopende de grensscheiding daar door, in de nabijheid van welke zich aan weerskanten meer en meer kolonisten vestigen. Zie *Schoonebeek* (Nieuw-).

Men wil, dat deze vruchtbare vlakte haven naam ontleend heeft van de twisten over het gebruik daarvan, welke steeds tusschen de *Drenthen* en de *Hannoveranen* van Adorf in vroeger tijd plaats hadden.

TWIJFELACHTIG, koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Cottica*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de koffijplant. l'Avonture, benedenwaarts aan de suikerplant. *Kleine-Hoop*; 1000 akk. groot; met 70 slaven. De *Negers* noemen haar *KLEVANGI* of *KRAAIVANGER*.

TWIJTEL of REY WIJTEL, b., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stallingwerf-Oostende*, arr. en 4 u. O. van *Heerenveen*, kant. en 1½ u. N.O. van *Oldeberkoop*, ¼ u. W. ten Z. van *Makkinga*, waartoe zij behoort, met 8 h. en 50 inw.

TWIJZEL of OTTWIJZEL, eertijds *Tersdonk*, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Achtkerspelen*, arr. en 3½ u. O. van *Leeuwarden*, kant. en 2 u. O. van *Bergum*. Men telt er, met de daartoe behoorende b. *Westerburen*, 870 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De nette huizen, waaronder de pastortj uitmunt, staan met bome beplante hornlegers of toinen aan den fraajen straatweg naar de *Groninger* grenzen. Ten Noordwesten van daar liggen voornamelyk de landerijen tot aan het Wildpad, zijnde alle zeer schoone bouwakkers, over welke een weg loopt naar *Kollumerland*, de *Damwedse* genoemd. Ten Noordwesten van het Wildpad tot aan *Kuikhorne* en *Kollumerwaag* ligt de *Twijzeler-heide*, bewoond door 300 zielen. Aan de Zuidoostzijde van den straatweg vindt men gedeeltelyk bouw-, doch meerendeels weilanden, die wederom van de mied- of hooilanden gescheiden worden door een stroomend watertje, de *Zandslot* genoemd. Deze mieden, in de rigting van *Augustinusga* gelegen, bevatten 100 inw.

De Herv., die met een tiental Doopsgez., welke tot de gem. van *Surhuistervaen* gerekend worden, de bevolking der plaats uitmaken, behooren tot de gem. *Twijzel-en-Kooten*. De kerk, welke vóór de Reformatie aan den H. Augustinus was toegewijd, is een groot en hoog gebouw, met eenen stompen toren, doch zonder orgel, ten Noordwesten van den straatweg; de pastorij met haren fraaijen tuin en slingerbosch, staat aan de zuidoostzijde.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 70 leerlingen bezocht.

TWIJZEL-EN-KOOTEN, kerk. gem., prov. *Friesland*, klass. van *Dockum*, ring van *Kollum*; met twee kerken, als: eene te Twijzel en eene te Kooten.

Men telt er 1800 zielen, onder welke 120 Ledematen. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest *seker* *ATKO*, Pastoor te Twijzel, die in 1667, wegens de verkondiging van de gezuiverde leer, het land moest ruimen. De eerste, die na hem kwam, was *JOHANNES MEERLEA*, die, op het einde dier eeuw hier in dienst getreden zijnde, in 1613 overleed. *LAMBERTUS MEERLEA*, die hier gestaan heeft van 1763—1788, is in 1798, als Hooggeleeraar in de Godgeleerdheid te Franeker, overleden.

TWIKKELSCHÉ-KANAAL (HET), water in *Twenthe*, prov. *Drenthe*. Zie *KARLSNAVE*.

TWINE, volgens *HADA* eene adell. hofstede, in de landstreek *Leomerike* (thans de *Lymers*), prov. *Gelderland*. Zie *THUNA*.

TWINGELO, oude naam van het d. *Dwinaelo*, in *Diverder-dingspil*, prov. *Drenthe*. Zie *DWINELO*.

TWINS, twee eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Floris*, aan de Noordkust van het *Sundaasche* eil. *Floris*; 8° 2' Z. B., 140° 19' O. L.

TWINTIGHOEVEN, voorm. d. in den *Grooté-Zuid-Hollandsche-waard*, prov. *Zuid-Holland*. Het lag O. van *Cillaarshoek*, W. van *Dubbeldonde*, N. W. van *Almonde*, N. O. van *Achthoeven*, en is bij den watervloed van 18 November 1421 ondergelopen en sedert niet weder boven gekomen.

TWISK, gem. in de *Vier-Noorder-beggen*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, kant. *Medemblik* (3 k. d., 15 m. k., 8 s. d.), palende N. aan de *Zuiderzee*, O. aan de gem. *Opperdoes*, Z. aan *Midwoud-en-Oostwoud*, W. aan *Abbekerk-en-Lambertschagen*.

Deze gem. bevat het d. *Twisk*, alsmede een gedeelte van het *Bennemer*, beslaat eene oppervlakte, volgens het kadaster, van 725 bund. 13 v. r. 63 v. ell., waaronder 719 bund. 84 v. r. 7 v. ell. belastbaar land; telt 113 h., bewoond door 143 huisgez., uitmakende eene bevolking van 640 inw., die meest in de melkerij en het kaasmaken hun bestaan vinden.

De Herv., die er 500 in getal zijn, onder welke 280 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Hoorn*, ring van *Medemblik*, behoort. De eerste, die in deze gemeente het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest *SIXTUS RYHMUS*, die in het jaar 1572 berwaarts kwam en in het jaar 1576 naar Franeker vertrok.

De Doopsgez., van welken men er 120 telt, behooren tot de gem. van *Twisk-en-Abbekerk*.

Behalve de Doopsgezinden had men vroeger te *Twisk* nog eene bijzondere vergadering van lieden, die voorheen wel meerendeels tot de Doopsgezinden behoorden, maar er zich, sedert het einde der zeventiende en het begin der achttiende eeuw, van afgesonderd, en bijzondere

bijeenkomsten tot stichting en opbouwing des gemoeds, gehouden hebben, eerst bij de huizen om, doch naderhand op gezette plaatsen. Het gezelschap dezer lieden was, in den beginne, bij de eerste opwekking, gelijk zij spraken, vrij groot. In het laatst der vorige eeuw echter bestonden hunne vergaderingen zelden uit meer dan twintig of vijf en twintig personen. Zij bielden hunne bijeenkomsten nog, alle Zondagen, des namiddags, in het openbaar, op de wijze der zogenaamde Kwakers, met welken zij, zoo in hunne godsdienstige begrippen, als ook wel inzonderheid in de behandeling, de meeste overeenkomst schijnen te hebben gehad, dewijl zij aldaar, volgens hunne eigen beschrijving, in stilligheid nederzaten en alzoo op den Heere wachten, tot dat er somtijds twee of drie personen, zoo vrouwen als mannen, iets tot stichting en opleiding in het inwendig leven, naar hunne opening spraken. Men noemde ze te Twisk de Vrienden van de Vergadering of de Vergadering van Vrienden.

De 2 Evang. Luth., die men er aantreft, worden tot de gem. van *Medemblik* gerekend. — De eenige R. K. die er woont, behoort tot de stat. *Lambertschagen-Sybecarspel-en-de-Weere*. — Men heeft in deze gem. eene school, welke gemiddeld door 100 leerlingen bezocht wordt.

Het d. Twisk of Twisck, oudtijds Twys, ligt 2½ u. N. van Hoorn, 1 u. Z. W. van Medemblik. Het ligt langs eene streek, welke zich ongeveer ¼ u. uitstrekt en wordt doorsneden van een watertje, oudtijds den Broek, nu Twiskdik genoemd.

De kerk stond vóór de Reformatie ter begeving van de Graven; het regt van bevestiging kwam den Proost van West-Friesland toe. Daar was een huis met acht morgen lands voor den Pastoor, die in alles jaarlijks genoot 80 Rijsche guld. (78 guld.) Het kosterschap bragt bij afwezigheid jaarlijks op 8 Rijsche guld. (7 guld. 80 cents) en een vierde deel van een vat boter. Deze kerk, welke van geen orgel voorzien is, is zeer oud, en heeft eenen toren, die van onderen vierkant, met klok en uurwerk, en hooger met eene pyramidale spits, geheel van steen gebouwd is. Onder in den toren is de dorpschool.

De Doopsgez. kerk heeft geen toren, maar is van een orgel voorzien.

In het jaar 1817 werd Twisk door den Zwarten hoop grootendeels afgebrand.

Den 3 December 1836 was het onweder in het dorp in eene boerenwoning geslagen en had daardoor de zonderlingste uitwerking gedaan. De bliksem sloeg de schoorsteen in op den oogenblik, dat de bewoonster, de wed. GERRIT BRUYN, bij dien schoorsten, welke instortte, te bed lag. Alle menbelen in het vertrek waren vernield; een tobбетje met melk, dat op den grond stond, was geheel verbrijzeld en de melk tegen den zolder aangeslagen; van den bodem of de duigen heeft men nergens iets kunnen vinden. Een boek en eene muts van den zoon, welke op een plankje naast den schoorsteen lagen, werden geheel verzengd in eene andere kamer gevonden. Van eene kast, die in eene andere kamer stond, waren de deuren en het achterschot er geheel uitgeworpen; doch de kleederen daarin waren onbeschadigd gebleven. De plank, welke in de bedstede was, werd met den kamerpot, die er op stond, achter de koeijen in de grup gevonden. Een vat vol wei, hetwelk op den koegang stond, was eenige voeten verzet, zonder dat er iets uit gestort was. Een koffijmolen werd des morgens gevonden aan den overkant van den rijweg, aan den kant van de sloot, en een ander stuk huisraad is vrij ver van het huis op het land gevonden. Een zolderbalk, in het eerstgenoemde vertrek, lag geheel omgekeerd,

en in een anderen zolderbalk was een stuk hout zoo vast ingeslagen, dat men zonder gereedschap het er niet uit kon trekken. Een mes, dat op de tafel lag, een vrouwenboezelaar en een turf werden gevonden op eenen koestal, in welken twee koeijen dood lagen; en, naar men zien kon, was op dezen stal de bliksem door eene opening in het schot weder naar buiten geraakt. Het huis, een houten gebouw, rustende op eene steenen voeting, was geheel uit elkander gerukt en stond buiten de voeting. De vrouw en de meid waren weinig bezeerd; doch de laatste is eenige dagen blind geweest.

De kermis valt in den eersten Maandag en Dingsdag na Pinksteren. Het wapen dezer gem. bestaat in een veld van azuur, met drie dorre hoenstoppels, staande op een terras, alles van goud.

TWISK (DE), HET TWISKE of HET TWISKER, voorm. water in het balj. van *Blois*, prov. *Noord-Holland*, thans de *NAUWERNASCHÉ-VAART*. Zie dat woord.

TWISK (DE), water in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, dat zich uitstrekt van de Ringsloot die de Wijde-Wormer omringt, en ten Zuiden de Achter-Dichting genoemd wordt, langs het Rietveld, tot zuidwaarts aan den Overtoom of Oostzaaner-Overtoom, alwaar het zich in het IJ ontlast.

TWISKDIJK (DE), dijk in het balj. van *Blois*, prov. *Noord-Holland*, gem. *Assendelft*, die voorheen langs de Twisk liep, doch thans langs de Naanwarnasche-vaart loopt, en dient om het water in gezegde vaart uit den Zuider- en den Noorder-polder te keeren.

TWISKDIK (DE), vroeger *den Broek* genaamd, watertje in de *Vier-Noorder-koggen*, prov. *Noord-Holland*, dat uit de Ringsloot van het drooggemaakte Benningmeer voortkomt, met eene noordwestelijke rigting door *Twisk* loopt en bij *Medemblik* in de *Vliet* valt.

TWISK-EN-ABBEKERK, Doops. kerk. gem., prov. *Noord-Holland*, welke slechts eene kerk te *Twisk* heeft, en 220 zielen, onder welke 125 Ledematen, telt.

TWISKER-KOGGE of *WESTER-KOGGE*, een der *Vier-Noorder-koggen*, in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*; palende N. aan de Zuiderzee, O. aan de *Medemblikker-kogge* en de *Middel-kogge*, Z. aan de banne van *Hoorn*.

Zij bevat de d. *Twisk*, *Sijbecarspel*, *Benningbroek*, *Midwoud* en *Nibbixwoud*.

TWIST (DE), uitgestrekte heidevlakte, gedeeltelijk in het dingspil *Zuidenveld*, prov. *Drenthe*. Zie *Twist (DE)*.

TWISTVLIET, buit. op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, arr., kant. en 2 n. N. van *Middelburg*, gem. *Vrouwen-polder-Zanddijk-Buiten-en-Schellag*, 10 min. N. W. van *Vrouwen-polder*.

Dit buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 28 bund. 91 v. r. 64 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer Mr. C. G. *BILLEVELD*, woonachtig te *Middelburg*.

TWIXEL (KLEINE-), voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Wester-goo*, griet. *Idaarderadeel*, arr. en 2 n. Z. van *Leeuwarden*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Rauwerd*, $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Roordahuizum*.

Deze state is in het jaar 1839 afgebroken. Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans weiland. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 23 bund. 51 v. r., worden thans in eigendom bezeten door den Heer Mr. M. van *HELOMA*, woonachtig te *Heerenveen*.

TWYS, oude naam van het d. *Twisk*, in de *Vier-Noorder-koggen*, prov. *Noord-Holland*. Zie *Twisk*.

TYLAHUIZUM, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*. Zie **TJAALHUIZUM**.

TYLBORCH, naam, onder welken de st. *Tilburg*, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Brabant*, in eenen giftbrief van het jaar 1269 voorkomt. Zie *TILBURG*.

TYLTJENDAM, plaats, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, arr., kant., gem. en 10 min. N. van *Leeuwarden*, welke, volgens sommigen, haren naam soude ontleenen van *DAAM VAN TYL*, een der Bevelhebbers van de vreemde krijgslieden, die in 1498 eenen vruchteloosen aanval op de stad *Leeuwarden* deden.

TYNALDING, oude naam van het d. *TINALLMON*, in *Hunsingo*, prov. *Groningen*. Zie *TINALLINGE*.

TYNJE (DE), water, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, O. van *Leeuwarden*, met eene zuidelijke rigting van *Schilkampen* uit het *Vliet* naar de *Grons* bij de *Froskepolle* loopende.

TYNJE-DIJK (DE), weg, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuwarderadeel*, in eene oostelijke strekking van *Huizum* naar de *Tynje* loopende. Vroeger was het de weg van *Leeuwarden* naar *Groningen*.

TYNJE-ZET (DE), vroeger een overtocht, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuwarderadeel*, 20 min. Z. O. van *Leeuwarden*, over de *Tynje*, thans geheel en al vervallen. Toen de weg naar *Groningen* hierover liep, was hier eene doorwaadbare plaats.

TYPA, eil. in *Oost-Indië*, in den *Molukse-Archipel*, tot de *Batjan-eilanden* behorende.

TYRNSE, oude naam van het d. *TZERNS*, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuwarderadeel*. Zie *TZERNS*.

TYROL, koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Beneden-Saramacca*, ter rechterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de koffijplant. *Friderici's-Gift*, benedenwaarts aan de verl. koffijplant. *Cabena's-hoop*; 1000 akk. groot, met 77 slaven.

TZEINTGUM, geh., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Tietjerksteradeel*. Zie *TZINTGUM* (1).

U.

UBACH-OVER-WORMS, gem. in het *Land-van-Valkenburg*, prov. *Limburg*, arr. en distr. *Maastricht*, kant. *Heerlen* (3 k. d., 2 m. k., 1 s. d.); palende N. aan de gem. *Branssem*, O. aan de gem. *Rimburg*, Z. aan *Eygelshoven*, W. aan *Nieuwenbagen*.

Deze gem. bestaat uit het d. *Waubach*, de geb. *Broekhuysen*, *Groenstraat* en *Nieuwenbagen*; beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 799 bund., waaronder 775 bund. belastbaar land; telt 294 h., bewoond door 273 hnisgez., uitmakeude eene bevolking van 1220 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw, de veeleelt en den handel.

De inw., die er allen R. K. zijn, onder welke 700 Communikanten, maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. van *Limburg*, dek. van *Kerkrade*, behoort, en door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt.

(1) Alle overige woorden, welke met *Tz* beginnen, zoeke men eveneens op *Tj* of *Ti*.

Men heeft in deze gem. eene school te Waubach, welke gemiddeld door een getal van 60 leerlingen bezocht wordt.

UBAGSBERG of USAGSBERG, in eenen ouden parkementen brief *UMEN-BERG* gespeld, d. in het *Land-van-Falkenburg*, prov. *Limburg*, distr. en $3\frac{1}{4}$ u. O. van *Maastricht*, kant. en 1 u. W. van *Heerlen*, gem. en 30 min. Z. van *Voerendaal*. Van Kuuraad tot USAGSBERG klimt men berg op, ten Z. van UBAGSBERG ligt eenen berg, die het hoogste punt van Limburg is, liggende 470 ell. hooger dan de zee. Van dezen berg heeft men een uitzigt van 10 uren in den omtrek, zoodat men 48 kerktorens telt. Men ziet er de schilderachtigste bergen, dalen, bosschen en dorpen. Van Kuuraad over UBAGSBERG tot het einde van de provincie, vindt men krijtlagen en witgrijze steenen, ruim 43 ell. diep, zooals onder anderen blijkt uit eene waterput te UBAGSBERG, welke 43 ell. door de steenen gekapt is. Uit deze steenen wordt kalk gebrand en zij dienen tot bouwstoffen; versteeningen zijn hier menigvuldig.

Men telt er in de kom van het d., 87 h. en 360 inw., en met de daartoe behoorende geh. Daal-en-Keverberg, Mingarsberg en Colmond, 119 h. en ongeveer 520 zielen, die meest in den landbouw, vee- en paardenteelt hun bestaan vinden.

De inw., die er allen R. K. zijn, onder welke 400 Communikanten, behoorden vroeger tot de par. van *Voerendaal*, maar maken, sedert het jaar 1841, eene afzonderlijke par. uit, welke tot het apost. vic. van *Limburg*, dek. van *Kerkrade*, behoort en door eenen Pastoor bediend wordt. De kerk, in het jaar 1841 en 1842 gesticht, is aan den H. *Bernardus* toegewijd.

Men heeft in dit d. eene school. Er bestaat te UBAGSBERG medo een zanggenootschap, waarvan ook lieden uit de naburige dorpen leden zijn, welke des zomers op den berg bijeenkomen.

UBBANA, twee voorm. burg., in *Fivelgo*, prov. *Groningen*. Zie *UBBENA*.

UBBEGA, oudtijds *Ursa*, kleine streek lands in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, aanvangende achter het oude *Selwerder-klooster*, en stootende ten W. aan de *Hunze*, achter *Wierum* aan het *Reit-diep*, en verder aan *Klein-Gornwert* en de oude kil van dat diep, ten N. aan het *Winsumer-diep*, dat het van het *Halve-ambt* scheidt, ten O. aan *Innersdijk*.

In deze streek liggen de volgende dorpen: *Harssens*, *Adorp*, *Sauwert*, *Wetzinge*, *Onderwierum*, *Bellingeweer* en *Winsum*, thans uitmakende de gem. *Adorp* en gedeelten van de gem. *Winsum* en *Bedum*. Over het geheel bestaat deze streek uit eenen vetten kleigrond, die daarom meest tot weiding van rundvee gebruikt wordt, en veelal toebehoort aan burgers van *Groningen*.

De Herv., die er 1700 in getal zijn, onder welke ongeveer 300 Ledematen, maken de gem. *Adorp-en-Harssens*, *Wetzinge-en-Sauwert* en *Winsum-en-Bellingeweer* nit en behooren gedeeltelijk tot die van *Onderdendam*. — De R. K., die er wonen, behooren tot de stat. van *Bedum*.

UBBELMA, voorm. burg, in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en $3\frac{1}{2}$ u. N. N. W. van *Zuidhorn*, gem. en $\frac{1}{4}$ u. Z. W. van *Oldelove*, niet ver van *Niekove*, waartoe hij behoorde. — Ter plaatse, waar hij gestaan heeft, ziet men thans eene boerenhofstede.

UBBENA of UBBANA, voorm. burg, in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en $1\frac{1}{2}$ u. N. ten W. van *Appingedam*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. W. van *Bierum*,

bij *Godlinse*, waartoe hij behoorde. — Men weet echter de juiste standplaats van dezen burg niet meer aan te wijzen.

UBBENA of UBBANA, voorm. burg, in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en $2\frac{1}{2}$ u. N. ten W. van *Appingedam*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Bierum*, niet ver van *Spijk*, waartoe hij behoorde. Ook van dezen burg is de juiste standplaats niet meer bekend.

UBBENA (NIEUW-), h. in het dingspil van *Noordenveld*, prov. *Drenthe*, arr., kant. en $1\frac{1}{2}$ u. N. van *Assen*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. van *Vries*.

UBBERGEN, gem. in het *Rijk-van-Nijmegen*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en kant. *Nijmegen* (7 k. d., 18 m. k., 6 s. d.); palende N. aan de Waal, O. aan de gem. Millingen, Z. aan de Pruisische prov. *Rijnland* en aan de gem. Groesbeek, W. aan de gem. Nijmegen.

Deze gem. bevat de d. Uhbergen, Beek, Ooy, Leuth en Kekerdoin, het geh. Persingen, en de buurt Erlecom. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 5208 hond. 51 v. r. 44 v. ell., alles belastbaar land. Men telt er 310 h., bewoond door 420 huizen, uitmakende eene bevolking van ongeveer 2400 inw., die meest in landbouw en veeteelt hun bestaan vinden, ook leggen er zich velen op de wasscherij en bleekerij toe, waarvoor de beken, die uit de menigte bronnen ontstaan, het water opleveren. Men heeft er eene bloeiende stijfselfabriek, eenen olie- en pelmolen en vindt er veel ijzeroker, welke tot verwstof wordt aangewend, alsmede eene soort van steenkolen. Door deze gem. loopt de snelvlietende beek het Meer, langs den voet van den Hunnenberg, die uit het Wieldersche Meer, in de Pruisische prov. *Rijnland*, ontstaat en zich door eene steenen sluis in den Ooyschen-dijk, bij Nijmegen, in de *Noodhaven* en verder in de *Waal* ontlast.

De R. K., die er ongeveer 2150 in getal zijn, onder welk ruim 1500 Kommunikanten, maken de par. van Beek, Kekerdoin, Leuth en Ooy-en-Persingen uit, welke in deze burgerl. gem. vier kerken hebben, als: eene te Beek, eene te Kekerdoin, eene te Leuth en eene te Ooy.

De Herv., van welke men er ongeveer 260 telt, onder welke 100 ledematen, maken de gem. van Beek-en-Uhbergen en van Ooy-en-Persingen uit, welke te Beek, te Uhbergen en te Ooy eene kerk hebben.

Men heeft in deze gem. vier scholen, als: eene te Beek, eene te Erlecom, eene te Kekerdoin en eene te Ooy, welke gezamenlijk gemiddeld door een getal van 250 leerlingen bezocht worden.

Het d. UBBERGEN ligt bijna $\frac{1}{2}$ u. O. van Nijmegen, aan den grooten weg van Nijmegen naar Cleve, zeer schilderachtig aan den voet en op de afhelling van den Hunnenberg. De naam UBBERGEN of UBERGEN, beteekent zoo veel als OPPERGEN, en laat zich uit de ligging van het dorp zelve gemakkelijk verklaren. De oudheid van dit dorp is onbekend. Velen zijn van gedachten, dat UBBERGEN het UBBANA is, gelegen tusschen den tweetakkigen Rijn en de Maas, te gelijk met meer andere plaatsen, bij eenen giftbrief van het jaar 850, door den edelen Heer BALDERICH, aan de kerk van Utrecht geschonken.

UBBERGEN was weleer eene heerl. en schijnt niet te zijn begrepen geweest in de verpanding van Nijmegen, door den Roomsch-Koning WILLEM, aan OTTO III, Graaf van Gelre, ten jare 1248, daar, volgens eenen brief van Keizer RUDOLPH I, gegeven te Erfurt, den 22 Julij 1290, waarbij aan THILMAN WERENBERGZON van Nijmegen en aan zijne erfgenamen het hooge rechtsgebied in zijn dorp UBBERGEN wordt

toegestaan, uitdrukkelijk gezegd wordt, dat gemelde THILMAN aldaar het regtsgebied oefende, zonder iemands hoogere toestemming of gezag, dan alleen des Keizers en des Rijks vergunning. Nogthans moeten naderhand de Geldersche Hertogen, op welke wijze is onbekend, in het bezit dier leenheerlijkheid geraakt zijn; want men vindt, dat, in 1403, AREND VAN UBBERGEN door REINALD daarmede beleend werd. Sedert dien tijd is het leenbezit dezer heerlijkheid in het geslacht van gemelden AREND VAN UBBERGEN en de daarmede, bij opvolging, door huwelijken, verwante geslachten van JOHAN VAN OOOY, HENDRIK VAN BOINENBORG, genaamd HONSTEIN, KAREL VIJGH, Heer van Zoelen, LODEWIJK VAN STEELAND en JOHAN VAN WELDEREN gebleven, tot in het jaar 1755, als wandeer BERNARD, Graaf van WELDEREN, die opdroeg aan zijne vrouw GENOVEVA MARIA VAN STEENHUIS, door welke zij vervolgens verkocht werd aan de gebroeders DE MIST, van wien eindelijk, ten zelsden jare, de heerl. met al hare ap- en dependentiën, uitgezonderd het huis met de daarbij behorende plaats, bergen, houtgewassen, vijvers en visscherijen, wederom aan de stad Nijmegen door koop overging, voor eene som van een en zestig duizend gulden.

In de oude leenbrieven komt UBBERGEN als een graafschap voor; doch men zou zich zeer vergissen dit graafschap met andere oude of eigenlijke graafschappen gelijk te stellen. Oudtijds strekte zich dese heerl. tot binnen de tegenwoordige muren der stad Nijmegen uit. In eene opdracht van 1411 wordt de Rozemarijns- of Vildersgas, aan den Voerweg, genoemd: *die gasse after 't slot, daer die heerlichkeiten van Gelreland en van UBBERGEN gescheyden worden.* De grondvlakte der oude voormalige kerspelkerk te Nijmegen, ten Oosten of ten Zuiden van het Kelfkensbosch, wordt, in eene opdracht van 1401, als het *alde kirkhoff by den berch int Ubbergsche gericht* vermeld; terwijl het St. Geertruidshergje, in de helling van het zoo evengenoemde bosch, aan den Voerweg gelegen, in eene opdracht van 1415, voorkomt onder den naam van *die berch gelegen in der heerlicheit Upbergen.*

Van de voormalige oude kerk of kapel van dit dorp, welke in het jaar 1339 gesticht was, is geen spoor meer voorhanden; in de plaats daarvan heeft men een nieuw kerkje gesticht, op het hangen van den berg, dat met hare heldere glazen en wit bepleisterde muren een vrolijk aanzien heeft, en zelfs van Arnheims hoogten gezien kan worden. In deze kerk is in het jaar 1845 een orgel geplaatst, hetwelk den 15 Mei van dat jaar voor het eerst bespeeld werd. Van buiten prijkt zij met een klein kloktorentje.

Men heeft in dit d. geene school, maar die te Beek behoort tevens aan Ubbergen, en wordt gemiddeld door 70 leerlingen bezocht.

Men heeft hier ook nog een oud adell. huis, het Kasteel-te-Ubbergen. Zie het volgende art.

Niet ver van de kerk heeft men eene bron van mineraal water ontdekt, welke men lang verwaarloosd had. Er zijn ook in den omtrek van dit dorp onderscheidene Romeinsche oudheden uit den grond gedolven. De weg van UBBERGEN naar Nijmegen is sinds de bestrating eene aangename wandelweg geworden, vooral door de vele bijgebouwde buitenverblijven en woonhuizen, welke vrolijk op de afhelling des genoemden berg verspreid liggen, ofschoon men regts niets dan de lage weilanden der Ooy ziet. Niet minder fraai is de andere zijde van dien weg, welke naar het d. Beek leidt; eenige zomerverblijven en koepeltjes, welke den Heer DOMMER heeft doen bouwen, liggen aan de rechterzijde daarvan, tegen de helling van de hier vrij steile en houtrijke bergketen. In

het algemeen is dit oord, door zijne grasrijke weiden, vruchtbare akkers, vrolijke buitenverblijven, schilderachtige bergen en dalen, van waar men treffende gezigten heeft over de vlakke Betuwe, door de kronkelende Waal en Rijn omzoomd, een der schoonste des koninkrijks.

Bij den watervloed van Januarij 1800 werd, ten gevolge van de doorbraken in den Kleverhamsche-bandijk, *Ussanen* geheel onder water gezet, terwijl het water reeds den 15 Januarij 0.39 ell. hooger klom dan in het jaar 1799. Kort na de doorbraak wies de vloed bijna 3 palm in elk uur, tot dat zij de hoogte bereikt had, dat het water zich over den Ooysehen-dijk kon ontlasten. In den namiddag van 25 Januarij begon het water op nieuw te wassen en kwam er beweging in het ijs, waardoor in *Ooy*, *Persingen* en *Ussanen* een aantal huizen vernield werd; doch gelukkig waren destijds de meeste menschen in veiligheid. Voor diegenen echter, welke zich nog in hunne wankelende woningen bevonden, was de nacht tusschen den 30 en 31 allerverschrikkelijkst, daar zij elk oogenblik den naderenden dood voor oogen zagen; doch gelukkig werden alle in het leven behouden en er verdrooken slechts tusschen de 50 en 60 stuks vee, terwijl het te verwonderen was, dat er niet meer waren ongekomen, aangesien de nood hier zoo hoog gerezen was, dat niet alleen genoegzaam alle de huizen tot aan de toppen der daken onder water stonden, maar bovendien zeer weinige staande bleven en meest alle vernield werden, terwijl vele personen in de noodzakelijkheid waren, om de daken hunner woningen open te breken, ten einde zich zelve en hun vee te redden.

Ook bij den watervloed van Januarij 1820 leed dese gem. weder groote schade, want, door eenen doorbraak te Leuth, werden 112 bund. best weiland onder het zand bedolven, hier en daar ter hoogte van 1.50 tot 2 ell., terwijl ruim 760 bund. bouwland mede onder het water bedolven waren. Nog waren zeventien huizen geheel weggespoeld, en bij het jammerlijk verlies, dat een tweetal ouders, ieder in dat van een jong kind leden, moet men nog voegen dat 51 stuks vee, zoo paarden, koeijen, kalveren als varkens, in den vloed omkwamen, behalve nog 200, die naderhand aan de gevolgen der geleedee ongemakken overleden.

In den nacht tusschen 31 December 1833 en 1 Januarij 1834 liep er weder een gedeelte dezer gem. onder water.

UBBERGEN (HET KASTREL-TE-), landg. in het *Rijk-van-Nijmegen*, prov. *Gelderland*, distr., arr., kant. en $\frac{1}{2}$ u. O. van *Nijmegen*, gem. en midden in het d. *Ubbergen*, aan de noordzijde van den straatweg en in de laagte gelegen.

Voor dezen stond hier een oud adell. slot, zijnde een vierkant gebouw, op iederen hoek van eenen toren voorzien en met eene breede gracht omringd, dat de toenmalige eigenaar, *BERNHARD Graaf van WELDEME*, in 1712 geheel heeft doen afbreken, terwijl hij op de zelfde plaats weder een fraai huis stichtte, dat met zijne lange vleugels een breed front beslaat en van den hoogen straatweg gezien, eene zeer bekoorlijke en trotsche ligging heeft, terwijl een breede vijver en daaruit opspringende fontein dit boomrijke landschap verlevendigen. Op het landgoed en op de bergen zijn onderscheidene watervallen en overheerlijke wandelingen. Ook is er eene schietplaats, voor het genootschap *Schutters-genoegen*, te Nijmegen. Dit landg. wordt tegenwoordig in eigendom bezeten en bewoond door *Mevrouw de douairière DONNER van POLDERVELDT*.

De menigte Romeinsche oudheden en munten, welke in den omtrek van dit landgoed en daar dicht bij gevonden zijn, bewijzen genoegzaam, dat de Romeinsche legers zich gedurende eenigen tijd hier hebben opgehouden. Deze oudheden worden in eenen gewelfden kelder, achter den waterval, tegenover het kasteel, bewaard.

UBBERIKA, plaats, welke men vermeld vindt als gelegen boven *Wijk-bij-Duurstede*, in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, en welks kerk, *Karel, de Groot*e, in het negende jaar zijner regering geschonken heeft aan *St. Albicus*, den vierden Bisschop van *Utrecht*. Men vermoedt dat deze plaats haren naam ontleend heeft van sekeren *Uzzo*, en dus zoo veel zoude beteekenen als *Uzzooskerk*, doch men kan volstrekt niet gissen, welke tegenwoordige plaats daarmede bedoeld zij.

UBERAN, plaats, welke men vermeld vindt in eenen giftbrief van het jaar 850, waarbij zekere *Halderik* eenige plaatsen, tusschen den tweetakkigen *Rijn* en de *Maas*, aan de kerk van *Utrecht* schenkt. Waarschijnlijk wordt daarmede het tegenwoordige *Ubbegem*, in het *Rijk-van-Nijmegen*, prov. *Gelderland*, bedoeld. Zie *Ubbegem*.

UBIERBERG, oude naam van het d. *Ubbesberg*, in het *Land-van-Falkenburg*, prov. *Limburg*. Zie *Ubbesberg*.

UBLEMA of *Ublinga*, voorn. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuwarderadeel*, arr., kant. en $\frac{1}{2}$ u. Z. ten O. van *Leeuwarden*, ten N. O. zeer nabij *Teerns*, waartoe zij behoorde.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene gewone boerenplaats in grachten. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 10 bund. 14 v. r. 5 v. ell., worden thans in eigendom bezeten en bewoond door de weduwe *Sandra*.

UCHELEN, buurs. op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie *Ucheleu*.

UCHTEN, d. in de *Neder-Betuwe*, prov. *Gelderland*. Zie *Ochten*.

UDANGE, Fransche naam van het geh. *Udingen*, in de heerl. *Merck*, grooth. *Luxemburg*. Zie *Udingen*.

UDDEL, geh. op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, dist. *Veluwe*, arr. en 6 u. N. ten W. van *Arnhem*, kant. en 3 u. O. van *Nijkerk*, gem. en 3 u. W. van *Apeldoorn*, $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Elspoet*, waartoe het kerkelijk behoort; met 40 h. en 350 inw. Het wordt niet onwaarschijnlijk gehouden voor *Utzelen*, vermeld in 795, als gelegen in *Felua*.

UDDELER-BOSCH (HET), HET *UDELIN-BOSCH* of HET *UDLERBOSCH*, bosch op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, gem. en 3 u. W. van *Apeldoorn*.

Het beslaat eene oppervlakte van ongeveer 115 bund. en bestaat deels uit schaarhout, deels uit eiken-, beuken- en andere opgaande boomen. Het houtgewas is er zeer aanzienlijk, doordien men er niet veel uitkapt, maar al het geboomte laat staan tot dat het zijnen hoogsten onderdom schijnt bereikt te hebben. Er wordt veel wild in aangetroffen.

UDDELER-MEER (HET), HET *UDELIN-MEER* of HET *UDLER-MEER*, meer op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, gem. en 3 u. W. van *Apeldoorn*. — Het beslaat eene oppervlakte van ongeveer 4 bund., en is zeer vischrijk.

UDBELER-SCHANS (DE), omwald plein op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie *Honne-schans*.

UDDELERVEEN (HET), HET *UDELERVEEN* of HET *UDLERVEEN*, heidevlakte op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, gem. en 3 u. W. van *Apeldoorn*, eene oppervlakte beslaande van ruim 50 bund.

UDEN, gem. in het *Land-van-Ravestein*, prov. *Noord-Brabant*, *Eerste* dist., arr. 's *Hertogenbosch*, kant. *Veghel* (3 k. d., 7 m. k., 1 s. d., 2 ged.); palende N. aan de gem. *Schayk*, N. O. aan *Zee-land*, O. aan *Mil-en-St.-Hubert* en *Wanroy*, Z. aan *Boekel*, Z. W. aan *Erp* en *Veghel*, W. aan *Nistelrode*.

Deze gem. is verdeeld in de wijken: A) de *Straat*, bevattende de kom der gemeente of het d. *Uden*, aangrenzende huizen en bet *Moleneind*; B) de *Lage-Broekwijk*, waarin de geh. *Velmolen*, *Maasstraat*, *Hulstheuvel*, *Hoenderbosch*, *Weeg-Koolder-Kattenhol*, *Eikenheuvel* en *Duifhuis*; C) *Zandberg*, bevattende de geh. *Hoogstraat*, *Bedaf*, *Broeksteeg*, *Rakt* en *Loo*; D) de *Hoevensche-Wijk*, waarin de geh. *Vijfhuis*, *Bitswijk*, *Slabroek*, *Hengstheuvel*, *Hultje*, *Hoeven*, *Mierloo*, *Raam* en *Molenkant*, en E) *Volkel*, bestaande uit de geh. *Lies-eind*, *Lankhuis*, *Lagenheuvel*, *Oosterhuis*, *Heikant*, de *Kapel*, *Straat*, *Schadron*, *Maatsche-hei*, *Niemanskant* en *Strepen*.

De gem. *UDEN* beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 6277 bund. 63 v. r. 16 v. ell., waaronder 6023 bund. 23 v. r. 41 v. ell. belastbaar land; telt 1103 h., bewoond door 1113 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 3600 inw. Ten jare 1583 kochten de ingezetenen de gemeentegronden van den Grondheer *Rennout van Valkenburg*, en kwamen hierdoor in het bezit van uitgestrekte hei-, deel- en broekgronden, waardoor dese gem. van lieverlede in welvaart toenam. De ontginning beloonde den arbeid, en de bevolking steeg naar evenredigheid, zoo dat *UDEN* thans zeer aanzienlijk en eene der volkrijkste gem. der prov. is. Rogge, boekweit en haver blijven steeds de voornaamste voortbrengselen van den landbouw, welke eene nieuwe hulpron verkregen heeft, sedert dat, ten jare 1806 en 1810, de broekgronden zijn verkocht geworden. De heerlijkste weivelden, omzoomd met weelderig houtgewas, omgeven thans dit dorp ten Zuiden en Westen, en verschaffen overvloedig voedsel voor het vee; van daar dat 's wekelijks eene groote hoeveelheid boter, van zeer goede kwaliteit, ter markt gebragt wordt. Mogt het deze gem. vroeg of laat gelukken betere communicatiewegen te erlangen, dan zou het welvaren nog merkelyk toenemen, en de aandrang en aanvoer op de marktdagen verdubbelen. Ook heeft men er eene blaauwverwerij, eene katoendrukkertij, eene hoedenfabriek, 3 korenmolens, 1 schors- en 1 rosoliemolen, 4 bierbrouwerijen, 1 mouterij, 2 waschbleekerijen, 4 leerlooierijen en 2 steenbakkerijen. Vroeger bestond hier ook eene zijde- en katoenfabriek, doch deze is, den 27 April 1840, met alle de daarin zijnde goederen, eene prooi der vlammen geworden.

De inw., die er op 18 na allen R. K. zijn, maken gedeeltelyk de par. van *Uden* uit, waaronder ook het rectoraat van *Volkel* behoort. Zij wordt door eenen Pastoor en vier Kapellaans bediend, en heeft eene eigen begraafplaats.

De 7 Herv., die er wonen, worden tot de gem. van *Veghel* gerekend. — De 11 Isr., die men er aantreft, behooren tot de ringsynagoge van *Eindhoven*, doch hebben eene bijkerk te *Veghel*.

Men heeft in deze gem. vijf scholen, als: eene Latijnsche school, eene Fransche school en drie dorpscholen, van welke eene te *Uden*, eene te *Veghel* en eene te *Bedaf*, en twee meisjesscholen, welke gezamenlijk gemiddeld door 640 leerlingen bezocht worden.

Het dorp *UDEN*, in de wandeling *Uden*, ligt 3 u. O. ten Z. van 's *Hertogenbosch*, 3 u. Z. W. van *Grave*, 1½ u. N. O. van *Veghel*. Men

Het getal der overige Protestanten beloopt 20, die tot hunne respectieve gem. te *Amsterdam* behooren.

De R. K., die men er 680 aantreft, maken de stat. Uithoorn en de Kwakel uit, welke in deze burg. gem. ieder eene kerk hebben.

De 40 Isr., die er wonen, maken met die uit de naburige gem. Nieuwer-Amstel, Mijdrecht en Aalsmeer-en-Kudelstaart eene ringsynagoge uit, waarin de dienst door eenen Voorlezer verrigt wordt.

Men heeft in deze gem. drie scholen, als: ééne gemeenteschool en ééne bijzondere kost- en dagschool aan den Uithoorn, en eene bij-school aan de Kwakel, welke gezamenlijk door een getal van 200 leerlingen bezocht worden.

Het d. *Uitnoorn* ligt $3\frac{1}{2}$ n. Z. van Amsterdam, 2 n. Z. van Amstelveen, $82^{\circ} 14' 13''$ N. B., $22^{\circ} 30' 17''$ O. L., aan den Amstel, over welke hier eene fraaije brug ligt, die voor de eerste maal in 1636 gelegd is. In 1672 werd zij weggebroken om den Franschen den overtocht te beletten en niet voor 1711 herbouwd. Het d. is waarschijnlijk dus genoemd, naar eenen uithoek, welke aldaar tegen het verlaat een scherpe punt of hoorn vormt.

De R. K., die er wonen, maken, met die nit het voorm. amb. Thamen, eene stat. uit, welke tot het aartspr. van *Utrecht* behoort, door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt, en 360 Communikanten, telt. De kerk, aan den H. *Johannes den Dooper* toegewijd, is een ruim langwerpig vierkant gebouw, zonder toren, doch van een orgel voorzien, en met drie altaren.

Uitnoorn heeft een Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, dat ongeveer 30 leden telt; alsmede een Departement der Maatschappij van Landbouw, ruim 30 leden tellende.

De kermis valt in den eersten Dingsdag, na den eersten Zondag in Augustus.

Dit d. is de geboorteplaats van *Jacob de Jong*, geh. 6 December 1767, † 3 Mei 1838, den eersten ontwerper van het plan tot bevaarbaarmaking van den Amstel voor groote schepen, en van den Schilder *Johannes Voorwaert*, † in 1710.

Toen de Franschen, in het jaar 1673, pogingen aanwendden, om geheel Holland te vermoesteren, hetwelk hun in den vorigen winter mislukt was, werd alhier, door voorzorg van den Prins van *Oranje*, eene schans gelegd en met krijgsvolk bezet, op eene plaats, die gedeeltelijk onder Thamen, gedeeltelijk onder *den Uitnoorn* behoort.

In het jaar 1787 had men hier weder eene batterij opgeworpen, die, door Amsterdamsche Schutters, tegen Pruisische troepen, moedig verdedigd werd. Na eenen hardnekkigen tegenstand zagen zich de Schutters ten laatste genoodzaakt te wijken en naar Amsterdam terug te trekken.

Dit dorp werd den 23 Julij 1781, door brand bezocht. In den morgenstond van dien dag geraakte een hooiberg, staande in het midden van het dorp, door het broeijen van het hooi, in brand, en sloeg de vlam met zoo veel geweld over tot den korenmolen, dat deze binnen weinig tijds in kolen lag. Welhaast verspreidden zich de vlammen over de huizen aan de zijde van den Amstel, waar zij het eerst waren uitgebroken. Aanstankelijk vleide men zich aan de overzijde der rivier onbeschadigd te zullen blijven; doch door den wind dreven de vonken ook derwaarts over, op de daken der huizen van de

zoogenaamde Mennonitebuurt, zoo dat het regthuis en verscheidene burgerhuizen in eene prooi der vlammen werden. Behalve het regthuis, den korenmolen en een gedeelte van de brug, was het getal der verbrande huizen twee en dertig.

Den 20 Februarij 1838 is aldaar weder een hevige brand ontstaan, waardoor drie huizen in de asch werden gelegd.

In den nacht tusschen 11 en 12 April 1843 had er aldaar andermaal brand plaats, welke, zonder de kloekheid der blusschers en vooral zonder de koenheid van den Predikant HENDRIK JAN WILLEM WURDEN, van de noodlottigste gevolgen had kunnen worden, maar welke zich dien ten gevolge slechts bepaald heeft tot het afbranden van drie huizen en eene loods of schuur, waardoor evenwel een zevental huisgezinnen van huisvesting beroofd werden.

Het wapen van het amb. UITHOORN bestaat uit een veld van keel, met eenen jagthoorn, uit welchen een man te voorschijn komt.

UITHOORN-EN-KUDELSTAART, kerk. gem., prov. *Noord-Holland*, klass. van *Amsterdam*, ring van *Weesp*, met eene kerk te Kudelstaart. Men telt er 100 zielen, onder welke 40 Ledematen. De eerste, die in deze gem. het leeraarsambt heeft waargenomen, is geweest WILHELMUS VAN DER KAM, die in het jaar 1576 naar Edam vertrok.

UITHOORNSCHE-POLDER (DE GROOTE-), pold., vroeger tot het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht* behoord hebbende, thans prov. *Noord-Holland*, arr. *Amsterdam*, kant. *Nieuwer-Amstel*, gedeeltelijk gem. *Uithoorn*, gedeeltelijk gem. *Aalsmeer-en-Kudelstaart*; palende N. aan *Nieuwer-Amstel*, O. aan *Uithoorn*, Z. aan *Kalslagen*, onder *Leymuiden*, W. aan *Kudelstaart*.

Deze polder, beslaat, voor het gedeelte dat onder de gem. *Uithoorn* behoort, volgens het kadaster, eene grootte van 1500 bund., waaronder 855 bund. schotbaar land. Men telt er 66 h., waaronder 20 boerderijen; terwijl het water door twee windmolens, op de *Drecht*, wordt uitgemalen.

UITHORN (DE), geh. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en $4\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Zuidhorn*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Grootegast*, $\frac{1}{2}$ u. N. van *Doezum*, waartoe het behoort, aan het *Kolonelsdiep* en den *Noorderweg*; met 8 h. en ongeveer 40 inw. Onder dit geh. is de grond leemachtig en koud.

UITHUISTERMEDEN; d. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*. Zie *UITHUISTERMEDEN*.

UITHUIZEN, gem. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. *Appingedam*, kant. *Onderdendam* (1 k. d., 6 m. k., 4 s. d.); palende N. aan de *Wadden*, O. aan de gem. *Uithuizermeeden*, Z. aan *Kantens*, W. aan *Usquert*.

Deze gem. bevat het d. *Uithuizen*, benevens de geh. *Oldorp* en *Bovenhuizen*, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2444 bund. 54 v. r. 45 v. ell., waaronder 2415 bund. 65 v. r. 83 v. ell. belastbaar land; telt 325 h., bewoond door 570 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 2700 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden. De bodem in deze gem. is voortreffelijk en ofschoon geen zware klei, maar zavelige klei en zandgrond, nogtans uitnemend geschikt, om allerhande soort van granen te bouwen en om het zwaarste slagvee te weiden. De wegen zijn meerendeels met elzen en wilgen beplant.

Achter het dorp, op het *Wad*, worden vele garnalen gevangen, die grootendeels naar *Groningen* worden gevoerd; deze zijn van

uilmuntende hoedanigheid. Men heeft er ook eenen koren-, eenen pel-, en eenen houtzaag- en oliemolen.

Hier zijn drie dijken, namelijk de Oudedijk, de Middeldijk en de Polderdijk, welke laatste bij de belangrijke indijking van 1827 gelegd is. Bij den Oudendijk ziet men nog vier kolken, gespoeld in den waternood van 1717. In den zwaren vloed van 1686 is de sluis in den anderen dijk, toenmaals een kadijk, weggespoeld, waarvan nog de zijlolk overig is. Het Helwerder-maar, hetwelk gevormd wordt uit de vereeniging van twee takken van de Meeden en het Oosternieland, komt even ten Z. W. van Uithuizen in het diep, dat langs Kantens naar het Langerak stroomt.

De Herv., die er ruim 1860 in getal zijn, onder welke ruim 210 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klasse van *Middelstum*, ring van *Uithuizermeeden*, behoort. De eerste, die hier het leeraarsambt heeft waargenomen, is geweest NICOLAUS CLANT, die er in 1594 kwam, en in 1611 naar Godlinze vertrok. Het collatieregts is hier voornamelijk bij het adellijke geslacht ALBERDA VAN MEKKEMA.

De Christelijk Afgescheidenen, welke hier 170 in getal zijn, maken met het d. Zandweer eene gem. uit, welke in 1831 erkend is, en 275 zielen, onder welke 70 Ledematen, telt. De eerste, die in deze gem. het leeraarsambt heeft waargenomen, is geweest HENDRIK JORRENS, die in het jaar 1844 herwaarts beroepen werd en er nog staat.

De Doopsgez., van welke men er ongeveer 160 telt, onder welke ruim 30 Ledematen, maken mede eene gem. uit. Vroeger werd de dienst in deze gemeente door Liefdepredikers waargenomen. Deze gem., welke sedert het jaar 1818 geheel te niet was gegaan, is in het jaar 1840 weder hersteld. De eerste gestudeerde Leeraar, die deze gem. provisioneel na hare herstelling bediende was ABRAHAM JACOBUS VAN PASCH, wegens ziekelijke omstandigheden rustend leeraar van de Doopsgez. gem. te Rotterdam. Hij kwam te UITHUIZEN in 1842 en vertrok in 1844 van daar naar Zutphen. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

De R. K., van welke men er 500 telt, maken met die van de navolgende dorpen en gebuchten eene stat. uit, als: Uithuizermeeden, Oosternieland, Zijldijk, Zeerijp, Westeremden, Garsthuizen, 't Zandt, Oldenzijl, Zandweer, Eppenhuisen, Kantens, Stitswerd, Rottum, Usquert, Warffum en de Breede. Zij behoort tot het aartspr. van *Zalland-Drenthe-en-Groningen*, wordt door éenen Pastoor bediend en telt 860 zielen, onder welke 580 Communikanten.

Men heeft in deze gem. eene school te Uithuizen, welke gemiddeld door ruim 350 leerlingen bezocht wordt.

Het d. UITHUIZEN ligt 4 u. N. W. van Appingedam, 2½ u. N. O. van Onderdendam, aan eenen der groote puinwegen en op het einde van de trekvaart van Groningen naar het Oostersambt en aan den thans gelegd wordenden gruidweg, welke van Usquert naar Kantens loopt. Het is eene aanzienlijke en welbeboowde plaats, eene der grootste van Hunsingo, in wier kom men 290 h. en 2100 inw. telt.

Dit dorp heeft eerst onder *Fivelgo* behoort. Over het bezit daarvan hebben de Fivelingers en de Hunsingers 20 jaren lang getwist en somtijds geoorlogd, met zulken uitslag, dat de eerstgenoemden doorgaans te kort schoten, naar het verhaal van de Wierumer Kronijkschrijvers. Dit is ontstaan uit een verschil over den eigendom van den aanwas, aan de Noorderdijken gelegen, hetwelk door de Rigtters van den Opstalboom

ten voordeele van de Uithuizers, in 1231, werd uitgewezen; doch de ingezetenen van Kenrum weigerden zich aan dit vonnis te onderwerpen. Dit bragt die van Fivelingo en Hunsingo tegen elkander in het harnas, tot dat in 1230, door tusschenkomst van den Deken van Farmsum, de vrede werd gemaakt.

De Herv. kerk was vóór de Reformatie aan den H. Jacobus toegewijd. In het jaar 1280 werd de Pastorie bediend door eenen Wardus, een adellijk man, welke, benevens de andere Patronen, deze kerk met alle hare bezittingen en geregtigheden overgaf aan den Abt van Wierum of Wittewierum. Dit is door den Bisschop van Munster, onder wien dit landschap toen ten aanzien van het kerkelijke stond, wel in 1285 bekrachtigd, doch niet zonder veel tegenstrevens doorgegaan. Deze kerk is een aanzienlijk fraai gebouw, dat met een net orgel prijkt. De toren, die de gedaante van eene theebus heeft, is tot omtrent 12 ell. hoog van duifsteen opgetrokken, waarvan er velen 5½ duim lang en 10 duim dik zijn. In de lantaarn hangt een klein klokje, terwijl de groote klok beneden het vierzijdige blaauwe pannendak hangt. Door eenen mildadigen Godsdienstvriend, hier in 1781 geboren, en in zijne vroege jeugd opgevoed, terwijl hij voorts naar elders vertrokken was, werd in 1836 aan deze gem. eene fraai bewerkte, groote zilveren doopvont, met deksel, in eene mahonijhouten kast, ten aandanken geschonken; terwijl die zelfde gever haar in 1845 een geschenk deed van zeven stuks zilver ten gebruike bij het H. Avondmaal, zijnde één groote en twee kleinere schotels, twee kannen en twee bekers.

De kerk der Doopsgez., door een bijna twintigjarigen stilstand der gemeente, geheel verwaarloosd en vervallen, is in 1840 weder opgebouwd, terwijl men twee jaren later de mede vervallene pastorie, insgelijks van den grond af, op nieuw heeft opgetrokken. Eenvoudig, maar welgebouwd en goed ingerigt, strekken beide het dorp ter verfraaijing.

De kerk der Christelijk Afgescheidenen is een groot gebouw, zonder toren of orgel.

De R. K. kerk, aan den H. Jacobus toegewijd, een net gebouw, met een aanzienlijke pastorie er naast, is in het jaar 1826, door den onvermoeiden ijver van den tegenwoordigen Pastoor JOHANNES HERMANUS SEVENSTERN, geheel voltooid geworden, waartoe eene subsidie van den Koning en milde giften van de gemeente hebben bijgedragen. Het kerkgebouw heeft geen toren, maar prijkt met een schoon colossaal altaar, fraaijen predikstoel en zwaar welluidend orgel.

Er is sedert 1846 eene geheel nieuwe begraafplaats, buiten de kom der gemeente, aangelegd, groot 2 bunder, met vele boomen en plantadje voorzien.

Het fraaije schoolgebouw, vooral bezienswaardig, is 9.75 ell. breed en 9.80 ell. lang; men denkt het nog een derde langer te bouwen.

Ook heeft men er twee Werk- of Armhuizen, in het eene, dat in 1845 gebouwd is, worden gemiddeld een getal van 25 oude lieden en 30 kinderen verpleegd; terwijl in beide gestichten zich gemiddeld 125 gealimenterden van de Hervormde godsdienst bevinden.

Van de burgen is Menkema nog in stand, staande ten N. O. 5 min. van het dorp en Ungersum in het dorp, doch Almersma en Gruisburg, welke laatste achter de herberg *de Zon* plagt te staan, zijn verdwenen. Dit dorp was weleer de woonplaats van Jonkheer GOOZEN SCHARFEN, die in 1618 Afgevaardigde was tot de Staten-Generaal, en grootelijks deel nam in het bekende vatten der drie staatsgevangenen. Hij

heeft ook in 1621, 1623, 1625 en 1633 het Vaderland als Ambassadeur in Engeland, Denemarken en elders gediand.

Omtrent een vierde uur Z. W. van Uithuizen, ligt eene wierde. De in hare nabijheid staande boerenhuizen dragen nog tegenwoordig den naam van Oldorp of Oudedorp, welke naam afkomstig zijn kan van den eersten of ouden oorsprong des dorps, daar het toch zeker is, dat de hoogten het eerst bewoond geweest zijn, en Uithuizen, op eenen effenen grond liggende, van lateren aanleg is. De hoogte dezer wierde, die omstreeks 6 bund. groot is, werd gemeten op 7 ell. en 7 palm. Op hare kruin heeft men de overblijfselen van eenen diepen put of regenbak gevonden.

Men heeft te Uithuizen beestenmarkt op den laatsten Donderdag in April, jaarmarkt op den eersten Dingsdag en Woensdag na St. Jacob en vette beestenmarkt op den laatsten Dingsdag in October, welke laatste druk bezocht wordt.

UITHUIZEN (HET DIJKREGT-VAN-), dijkregt in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, hetwelk zich uitstrekt over het land tusschen den ouden en middeldijk. — Dit dijkregt wordt bestuurd door twee Dijkregters.

UITHUIZERMEEDEN, kerk. ring, prov. *Groningen*, klass. van *Middelstum*.

Deze ring bevat de volgende tien gem.: de Breede, Eppenhuisen, Oosternieland-en-Oldenzijl, Rottum, Uithuizen, Uithuizermeeden-binnendijks, Uithuizermeeden-buitendijks, Usquert, Warffum en Zandweer. Men heeft er elf kerken en telt er 7100 zielen, onder welke 850 Ledematen.

UITHUIZERMEEDEN, gem. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. *Appingedam*, kant. *Onderdendam* (1 k. d., 6 m. k., 4 s. d.); palende N. aan de Wadden, O. aan de Eems, Z. aan Bierum, 't Zaudt en Kantens, W. aan Uithuizen.

Deze gem. bevat de d. Uithuizermeeden, Oldenzijl en Oosternieland, benevens de geh. het Oude-Schip en de Rood-School, de b. de Hoorn en den Oostpolder, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 4282 bund. 95 v. r. 98 v. ell., waaronder 4236 bund. 87 v. r. 18 v. ell. belastbaar land; telt 490 h., bewoond door 525 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 2400 inw., die meest hun bestaan vinden in landbouw en veeteelt. De bodem is hier meestal zavelachtig tot op de hoogte van 2 à 3 palm., waarna men op leemzand komt; doch op $\frac{1}{2}$ uur afstands van den dijk wordt hij, ter breedte van 10 min. gaans, kleiachtig. Men heeft er 3 pel- en korenmolens en 2 houtstekken.

De Herv., die er 2090 in getal zijn, onder welke 300 Ledematen, maken de gem. van Uithuizermeeden-Binnendijks, Uithuizermeeden-Buitendijks en Oldenzijl-en-Oosternieland uit.

De Christelijk Afgescheidenen, welke er 350 in getal zijn, onder welke ruim 40 Ledematen, maken eene gem. uit, die in het jaar 1841 erkend is, en tot eersten Leeraar gehad heeft HENDRIK JORFFERS, welke opgevolgd is door HARM POELMAN, die er nog staat.

De Doopsgez., die hier ruim 60 in getal zijn, worden tot de gem. van Uithuizen gerekend. — De R. K., van welke men er 120 telt, behooren tot de stat. van Uithuizen.

Men heeft in deze gem. vijf scholen, als: ééne te Uithuizermeeden-Binnendijks, ééne te Uithuizermeeden-Buitendijks, genaamd de Rood-School, ééne aan 't Oude-Schip,

éene te Oldersyl en éene te Oosternieland, welke gezamenlijk gemiddeld door een getal van 500 leerlingen bezocht worden.

Het d. **UITHUIZERMEEDEN** of **UITHUISTERMEEDEN** ligt 2½ u. N. W. van Appingedam en 5½ u. N. O. van Onderdendam. Men telt er, in de kom van het d., 104 h. en 720 inw., en met de daartoe behoorende geh. het Onde-Schip, de Roode-School, en den Oost-polder, 404 h. en 2340 inw.

Dit d. behoorde voorheen onder *Uithuizen* en is als het ware eene uitbreiding aan de oostzijde van dat dorp, doch is, reeds sedert onhengelijke tijden, zoo in het burgerlijke als in het kerkelijke, uitwijzens brieven van 1370, 1377 en 1380, daarvan gescheiden.

De Herv., die te **UITHUIZERMEEDEN** 1840 in getal zijn, onder welke 240 Ledematen, maakten vroeger slechts éene gemeente uit, welke tot eersten Leeraar gehad heeft **LUDOLPHUS KOONENPOORT**, voorheen R. K. Pastoor, die er in 1895 stond en in 1896 werd afgezet. Doch in het jaar 1847 werd het oostelijke gedeelte van dit dorp kerkelijk van het westelijke gescheiden, zoodat er twee kerkelijke gem. ontstonden, **Uithuizermeeden-Binnendijks** en **Uithuizermeeden-Buitendijks** genaamd.

De onde kerk, doch thans die van **Uithuizermeeden-Binnendijks**, welke in 1708 eene franje kruiskerk is geworden, is met een goed orgel en met eenen sierlijken, in 1717 gebouwden, 48 ell. hoogen toren voorzien, die hol en luchtig gebouwd is. In deze kerk heeft men het praalgraf van den verdienstelijken Edelman **RUDOLPHUS HUINGA**, die, naar men meent, zeer mildadig was, en het eerste orgel aan de kerk geschonken heeft; hij woonde op Ungersma en overleed in 1874 zonder kinderen na te laten. Zijne tombe is van Bentheimersteen, waarop een geharnast Ridder ligt, met eenen leeuw in rustende houding aan zijne voeten. Op den voorrand staat:

De K. Jr. **RODOLF HUINGA** OP **UNGERSMA** OMIT XIX Apr. C18DLXXIV.
NASCENDO MORIENS.

(d. i. De K. Jr. **RODOLF HUINGA** op **Ungersma**, overleed den 19 April 1874. Geboren wordende sterven wtj).

Op de tombe zelf leest men:

*Ut manus artificis saxo superinduit arte
Humani formam corporis egregiam,
Non aliter Deus omnipotens et rector Olympi
Massae animam jungit corporeae aetheream.
Et quando aeternae mentis divina voluntas
Sic jubet, horum iterum dissociatur amor;
Atque ut de terra mortalia corpora nata
Sunt, ita rursus in hanc solvitur omnis homo.*

(d. i., volgens de vertaling van den geletterden Predikant **JOHANNES JACOBUS DAMSTÉ**, die reeds sedert eene reeks van jaren, te **UITHUIZERMEEDEN**, in 's Heeren wijngaard werkzaam is:

Gelijk des kunstnaars hand weet, uit den ruwen zerk,
Met smaak, aan 't menschlijk beeld een' schoonen vorm te geven,
Zoo paart d'Almagtige, verheven boven 't zwerk,
Met 't ligchaam eene ziel, bestemd voor beter leven.
En dit onzichtbaar snoer, 't welk beiden saam verbindt,
Wordt eens weer losgerukt, op 't hoog bevel des Heeren,
Gelijk de sterveling in 't stof zijn oorsprong vindt,
Zóó zal zijn ligchaam ook tot d' aarde wederkeeren).

Bij het opschoonen der kerk, in 1640, werd deze tombe, van het midden van het koor naar den zuidermuur van het koor verplaatst, en zijn grafzerk gelegd onder den toren, waar hij nog ligt, even als die van de, mede op het koor begraven, Juffer Onn Huinga, overleden in 1562, waarop men leest:

MORS ULTIMA LINEA RERUM.

(d. i. de dood is de eindpaal van alle dingen.)

Boven de torendeur vindt men het volgende opschrift:

A°. ÆR. * CIOCCCXVII.

Nobilissimus et maxime inclutus vir

Onno Tamminga ab Alberda,

Dominus in Nyenstein et Rensema &c. &c. &c.,
juxta dicentium inter Amasin et Lavicam cum summa
potestate Praeses, primarius Collator in Medis,
ex flagranti in Deum amore, hanc turrim
extrui jussit in Dei opt. max. gloriam
et insignem Templi ornatum.

Huic turri tonitrus, venti, fera fulmina parcant,

Tu faxis Numen, submisso corde precamur.

(d. i. In het jaar onzer tijdrekening 1717 heeft de zeer edelo en zeer beroemde ONNO TAMMINGA VAN ALBERDA, Heer van Nijenstein en Rensema, enz. enz. enz., de Voorzitter van hen, die met de hoogste magt recht spreken tusschen de Eems en de Lauwers en primarius Collator van UITHUIZERMEEDEN, uit brandende liefde tot God, dezen toren doen bouwen tot eer van den Almogenden God en tot uitnemend sieraad van deze kerk.

Met ootmoed bidden wij, God wil dees toren sparen;
Voor donder, bliksemvuur en felle wind bewaren.)

De groote torenklok te UITHUIZERMEEDEN, zwaar ongeveer 2250 Nederlandsche ponden, is van 1597 en heeft het volgende opschrift op den bovenrand:

a. a. MCCCCXCVII. dum trahor audite, voca
bos ad gaudia vitae.

Sub dñā hñrica curatō hārmannus me fudit. Maria
vocor phesus!

(d. i. In het jaar 1597. Als ik getrokken wordt hoort, ik roep u tot de vreugde des levens. Toen Heer HENDRIK Kerkvoogd was, heeft HARMANUS mij gegoten. MARIA JESUS wordt ik genoemd).

Op de vier zijden staat:

Michael — Uriel. — Michael. — Gabriel.

De kleine klok, wegende 750 Ned. ponden, zou van de negende eeuw zijn, en is kenbaar aan het geheimzinnige teeken van Sion.

De drie scholen te Uithuizermee den tellen gezamenlijk gemiddeld 352 leerlingen.

Het uitgestrekte buitengoed of het huis Rensuma is nog in stand gebleven, zijnde het huis Ungersma, in eene boerderij veranderd, die niet ver van de kerk aan de Papenhil gestaan heeft. Buitendijks stond weleer een burg op Stenhuiseerd. Zie dat woord.

Men heeft hier drie dijken, namelijk den Oudendijk, den Middeldijk en den Polderdijk van den Oostpolder. Men vindt er nog twee, in 1717, gespoelde kolken, waarvan de eene den naam van Eiltsgat en de andere dien van Ateskolk draagt. Eene der twee waterlossingen begint $\frac{1}{2}$ u. ten O. van de kerk, en loopt verder westwaarts langs de grenzen van het Oosternieland en Oldenzijl, langs Zandeweer en Uithuizen, naar het Uithuizer-trekdiep; de andere langs de Tjarijt oostwaarts (Zie dat woord).

Bij den geduchten watervloed van 1717 zijn hier weggespoeld 58 h. en verdronken 208 menschen, 722 runderen, 193 paarden, 61 varkens en 2803 schapen.

Het wapen dezer gem. bestaat in eene Meermin.

UITHUIZERMEEDEN (HET DIJKREGT-VAN-), dijkregt in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, hetwelk zich uitstrekt over 2329 bund.

Dit dijkregt wordt bestuurd door vier Dijkregters.

UITHUIZERMEEDEN-BINNENDIJKS, dat oudere gedeelte van *Uithuizermeeden*, in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, hetwelk gelegen is binnen den *Oudendijk*. Het bevat 184 h. en 1160 inw.

De Herv., die er 915 in getal zijn, onder welke 190 Ledematen, maken, sedert 1847, eene afzonderlijke gem. uit, welke tot de klass. van *Middelstum*, ring van *Uithuizermeeden* behoort en, in zoo ver, tot eersten Predikant heeft JOHANNES JACOBUS DAMSTÉ, die reeds sedert het jaar 1799 te *Uithuizermeeden* stond en thans nog te *Uithuizermeeden-Binnendijks* het Evangelie verkondigt. Het primaire collatieregts wordt hier uitgeoefend door het huis *RENSUMA*.

In dit gedeelte staat de kerk, welke vroeger voor de beide gemeenten diende. De school telt 150 leerlingen.

UITHUIZERMEEDEN-BUITENDIJKS, dat nieuwe gedeelte van het d. *Uithuizermeeden*, in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, hetwelk buiten den, in 1707, doorgebrokenen *Oudendijk* ligt en waartoe ook een gedeelte van den *Oost-polder* behoort. Men telt er 206 h. en 1240 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De Herv., die er 925 in getal zijn, onder welke ongeveer 50 Ledematen, behoorden in 1846 tot de gem. van *Uithuizermeeden*, doch zijn toen daarvan gescheiden en maken sedert eene afzonderlijke kerkelijke gemeente, welke tot de klass. van *Middelstum*, ring van *Uithuizermeeden* behoort, en toen tot eigen Leeraar bekwam ENZO TONKES, die er den 3 Januarij 1847 bevestigd werd en er nog staat. Ook hier wordt het primaire collatie regt door het huis *RENSUMA* uitgeoefend. De kerk, die, even als de pastorie, in 1846, aan den Ratsweg gebouwd is, staat bijna $\frac{1}{2}$ u. van de kerk van *Uithuizermeeden-Binnendijks*. Zij werd den 18 October 1846 ingewijd en is een net gebouw, met eenen kleinen toren, doch zonder orgel.

Men heeft er twee scholen, die gemiddeld door ruim 200 leerlingen bezocht worden.

UITHUIZER POLDER (DE), pold. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. *Appingedam*, kant. *Onderdendam*, gem. *Uithuizen*; palende N. aan de Wadden, O. aan den *Oost-polder*, Z. aan *Uithuizer-Uiterdijk*, W. aan den *Noord-polder*.

Dese pold. is in het jaar 1827 ingedijkt. De dijk is lang 7090 ell., en 4.7 ell. boven vol zee, heeft 2 ell. kruin, $4\frac{1}{2}$ ell. buiten- en $2\frac{1}{2}$ ell. binnendorsering. Dit werk werd aanbesteed voor eene som van 89,700 gulden, terwijl daar en boven voor het aansluiten aan den *Noord-polder* opdijk 11,000 gulden moest betaald worden. Men rekent, dat

door deze indijking omstreeks 1000 bund. land is binnen gesloten. Gewis is deze polder dus mede een der grootste en voortreffelijkste in dit gewest. Onze zoo geachte vaderlandsche Dichter SPANDAW vervaardigde, betrekkelijk deze gebeurtenis, een versje, om gehouwen te worden op eene der zerken aan den grooten steenen pomp ter lozing des waters, hetwelk aldus luidt:

*Dit plekje gronds, voorheen in d' Oceaan bedolven,
Werd door vereende kracht ontwoekerd aan de golven.
d' Algoede kroonde 't werk; Hem, Hem alleen zij d' eer;
Zijn volle dale op deze Schepping neer;
Zoo zij dit uiterst oord, aan Neerlands noorderstranden,
Een Paradijs der Ommelanden.*

De UITHUIZER-POLDER telt 13 h., waaronder 4 hoerderlĳen, onder welke de groote, in 1837 nieuw gebouwde, boerenbehuizing en schuur de Noordstar, toebehoorende aan den landman GERT Ruinders, op Groot-Zeewijk in den Noord-polder. De pold. wordt door twee duikersluizen of groote pompen, op de Wadden, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit vier Volmagten en eenen Boekhouder.

UITHUIZER-UITERDIJK, pold. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. *Appingedam*, kant. *Onderdendam*, gem. *Uithuizen*; palende N. aan den Uithuizer-polder, O. aan Uithuizerveeden, Z. aan den Ouden-dijk, W. aan de gem. *Usquert*.

Deze pold., welke in het jaar 1718 bedijkt is, beslaat, eene oppervlakte van 374 bund. 91 v. r.; telt 10 h., en wordt door pompen, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit twee Dijkregters en eenen Bode.

UITHUIZER-VAART (DE), vaart in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, welke, te *Uithuizen* een begin nemende, en in eene zuidelijke rigting naar Doodstil, van daar westwaarts naar Eelswerderdam en daarna zuidwaarts over Kantens naar Middelstum en Groningen loopt.

UITHUIZERWAD (HET), het meest ondiepe gedeelte van het vaarwater tusschen Eems en Lauwers, langs de kust in de *Noordzee*, aan de Noordkust der prov. *Groningen*, ter hoogte van Uithuizen.

Hier lag vroeger des somers een vaartuig voor de in- en uitklaringen der schepen, thans ligt dit wachtschip meer westelijk ten N. van Warfum en ten N. W. van de Noordpolder-zijl. Des winters verzeilt het naar de Zoltkamp, om alsdan de van Groningen of langs het Reitdiep naar zee of langs de Groninger-wadden uitgaande schepen, te klaren, mitsgaders dezulke, die, inkomende en bestemd naar Groningen, het klarings-vaartuig, onder Oostmaborn gestationneerd, niet mochten hebben aangetroffen.

UITKIJK (DE), bekende herberg in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 1 u. Z. van *Amsterdam*, kant. en gem. *Nieuwer-Amstel*, $\frac{1}{4}$ u. N. van *Amstelveen*, aan den Veendijk, tegenover de Kalfjeslaan of het Korte-Loopveld.

UITKIJK (DE), buit. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. kant. en $\frac{1}{4}$ u. W. van *Haarlem*, gem. *Bloemendaal-Tetterode-Aalbertsberg-en-de-Vogelenzang*, $\frac{1}{4}$ u. Z. W. van *Bloemendaal*, 5 min. Z. W. van *Overveen*.

UITKIJK (DE), suikerplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Boven-Saramacca*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den hontgr. *Jacobslust*, benedenwaarts aan den militairen post de *Uitkijk*; 1000 akk. groot.

UITKIJK (DE), militaire post, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Boven-Saramacca*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de suikerplant. de Uitskijk, benedenwaarts aan den mond der Wanicakreek.

UITKIJK (DE), batterij in *West-Indië*, op het eil. *Curaçao*, in de *Oost-Divisie*, aan de Zuidkust, tusschen de Spaansche-baai en de Caraccas-baai.

UITKOM, voorm. stad, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Menaldumadeel*. Zie *BARLIKUM*.

UITLAND (HET), geh., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Achtkarspelen*, arr. en $6\frac{1}{2}$ u. O. ten N. van *Leeuwarden*, kant. en $5\frac{1}{4}$ u. O. N. O. van *Bergum*, $\frac{1}{2}$ u. O. ten N. van *Buitenpost*, waartoe het behoort.

UITLAND (HET), voorm. d., in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 9 u. W. van *Appingedam*, kant. en 5 u. W. van *Onderdendam*, gew. en $1\frac{1}{2}$ u. W. Z. W. van *Ulrum*, $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Vierhuizen*, $\frac{1}{2}$ u. W. ten N. van de Zoltkamp, op den regter oever der Hunzo, alwaar men nog heden eenige van turf opgezette putten in het slijk vindt. De toren van dit weggespoelde dorp werd naar Vierhuizen verplaatst, zonder dat men aangeteekend vindt in welk jaar of eeuw dit plaats had. De aanwas, achter het Panser-Uiterdijk, wordt nog heden het *UITLAND* genoemd.

UITLAND (KLEIN-), buurtje, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Achtkarspelen*, arr. en $6\frac{1}{2}$ u. O. ten N. van *Leeuwarden*, kant. en $3\frac{1}{2}$ u. O. N. O. van *Bergum*, $\frac{1}{2}$ u. O. ten N. van *Buitenpost*, waartoe het behoort, ten W. van het *Uitland*.

UITLANDSCHE-POLDER (DE), pold. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. *Schagen*, gem. *Calandsog*; palende N. aan het *Koegras*, O. aan de *Zijpe*, Z. aan de *Duinen*, W. aan den *Nieuwe-polder*.

Deze pold. telt 3 h., alle boerderijen, en wordt door eene sluis, op het Noord-Hollandsche-kanaal, van het overvullige water ontlast. Hij staat onder het polderbestuur van *Calandsog*.

UITSJOEG, h., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Ferwerderadeel*, arr. en 4 u. N. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. Z. W. van *Holwert*, $\frac{1}{2}$ u. N. ten O. van *Genum*.

UITSLAGPOLDER (DEN), pold. in het eil. van *Goedereede-en-Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Brielle*, kant. *Sommelsdijk*, gedeeltelijk gem. *den Bommel*, gedeeltelijk gem. *Middelharnis*; palende N. aan de gorzen van het *Haringvliet*, O. aan den *Molen-polder*, Z. aan den *Polder den Bommel*, W. aan den *Tille-polder*, N. W. aan den *Nieuwestadsche-polder*.

Deze pold., welke in het jaar 1816 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 61 bund. 63 v. r. 53 v. ell., alles schotbaar land; als: onder *Middelharnis* 12 bund. 96 v. r. 76 v. ell., onder *den Bommel* 48 bund. 63 v. r. 78 v. ell. Men telt er slechts één huis, zijnde eene boerderij, onder *Middelharnis*. Hij wordt door eene sluis, op den polder den *Bommel* en voorts op het *Haringvliet* van het overvullige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen *Dijkgraaf*, vijf *Gezwoorenen*, eenen *Secretaris* en eenen *Penningmeester*.

UITSLAG-POLDER (DE), pold. in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zee-land*, arr. *Goes*, kant. en gem. *Heinkensand*; palende N. aan den *Wester-Guite-polder*, O. aan den *Ouweland-polder*, Z. aan het *Vlaarderken*, W. aan den *Nieuwe-Graijert-polder*.

Deze polder beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 8 bund. 2 v. r. 90 v. ell.; bevat eene melkerij, en wordt door eene heul, van het overtollige water ontlast. Hij behoort tot de *Watering van Heinkenszand* en wordt daarmede bestuurd door eenen Dijkgraaf, drie Gezwoorenen en eenen Penningmeester.

UITSLAG-VAN-PUTTEN (DE NIEUWE- en DE OUDE-), twee pold. in het *Land-van-Putten*, prov. *Zuid-Holland*. Zie **PUTTEN** (DE NIEUWE-UITSLAG-VAN-) en **PUTTEN** (DE OUDE-UITSLAG-VAN-).

UITTENBOSCH, buit. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie **UITDENBOSCH**.

UITTERBUREN, b., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Aengwirden*. Zie **UITERBUREN** (1).

UITTERLIER of **UITTELIER**, naam, onder welken het voorn. adell. h. *Dorp* in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, wel eens voorkomt. Zie *Dorp*.

UITVLUGT (DE), koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Orleana-kreek*, ter linkerhand in het afvaren; palende bovenwaarts aan de koffijplant. *St. Germain*, benedenwaarts aan de koffij- en kacoplant. *Coresburg*; 600 akk. groot; met 98 slaven. De Negers noemen haar *GASKIE* of *GOSKIE*.

UITWEG (DE), b. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie **UITENWEG** (DE).

UITWELLINGERGA of **UTWELLINGERGA**, in het oud Friesch *Uitwollinga*, *Folpranga*, *Uwillensera* of *Wtwallinsbergae*, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, arr., kant. en 1 u. Z. O. van *Sneek*. Men telt er 81 h. en 300 inw., die meest in den landbouw en de veefokkerij hun bestaan vinden. Ook is hier langs de *Ooster-Brgsloot* veelscheepvaart van en naar de *Lemmer*, *Stavoren* enz.

Dit dorp strekt zich met zijne landen westwaarts tot aan die van *Jutryp* en het *Oudehof* uit, een water, waarbij weleer een dorp is geweest, waarvan de plek, waar het kerkhof geweest is nog overig is. Zuidwaarts loopt dit dorp tot aan het *Stobberak*; oostwaarts tot aan het *Kruiswater*, en voorts zuidoostwaarts aan de wateren, die *Wymbritseradeel* van *Doniawarstal* scheiden, terwijl onderscheidene wateren en stroomen deze landen doorsnijden. Ook behoort onder dit d. een stuk lands, *Ooster-Bildt* geheeten.

De Herv., die er 300 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Openhuizen-en-Uitwellingerga*. De pastorie was vóór de Reformatie jaarlijks 120 goudguld. (180 guld.) waardig; het vicarisschap 47 goudguld. (70 guld. 80 cents). De Proost van *St. Janskerk* te *Utrecht* trok 8 schilden (11 guld. 20 cents). Deze kerk is een langwerpig gebouw, met eenen korten spitsen toren, doch zonder orgel. Den eenen Zondag wordt daarin 's morgens, den anderen 's namiddags dienst gedaan.

De Doopsgez., die er wonen, worden tot de gem. van *Sneek* gerekend. — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 60 leerlingen bezocht.

UITWIERDE of **UITWIERDA**, d. in *Fiselgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en $\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Appingedam*, gem. en $\frac{1}{4}$ u. W. ten N. van *Delfzijl*.

Tot dit d. behoorende b. *Biessum* en de geh. *Oudedijk*, *Oudenie* en *Trinaat*. De inw. vinden meest in den landbouw en de veeteelt hun bestaan. Men heeft er ook eene steen- en pannembakkerij. De grond is er zeer ongelijk. Ten Oosten van den zoogenaamden *Oldijk*

(1) Eveneens zöoke men alle de woorden, welke elders *Urrt* gespeld, doch hier niet gevonden worden, op *Urrt*.

(Oudedijk), vindt men de beste kleiaarde, die insgelijks rust op een bed van klei; ten Noorden en Zuiden van UIRWIJDE en Biessum heeft men eenen bruinen broozen kleigrond met zand vermengd, welke doorgaans op een bed van knik, maar in eenige streken van leem rust. Eene derde grondsoort treft men meestal ten Westen van UIRWIJDE en Biessum aan: zij bestaat in eenen bruinen valen bovengrond, vermengd met knik en roodoorn, liggende op knik. Overal vindt men in den bovengrond, op verschillende diepten, leem en, althans op vele plaatsen, ofschoon eenige voeten dieper, dierre. In de streek de Oudenie (Oldenij), aan de Delf, is de bodem vruchtbare klei, en op de wierden van UIRWIJDE en Biessum treft men zwarte klei aan.

Er plagt, achter den reeds ingelegden Kemsdijk, veel buitenland (uiterdijksland) te zijn. Langs den voet van de terp van UIRWIJDE slingert nog het oude toegegroeide stroombed, waarvan onder Marsum gesproken is, en buigt zich hier noordwaarts naar Trinaat; men mat de breedte op 70 ellen.

Vóór het jaar 1613 behoorde Delfzijl onder UIRWIJDE. Er zijn in de kerk van UIRWIJDE nog onderscheidene grafzerken van gewezen Delfzijlsters. Niet alleen door deze afscheiding, maar vooral ook door de inbraken en afspoelingen van de Kems, heeft dit dorp zeer veel aan omvang verloren.

De Herv., die er 550 in getal zijn, onder welke 30 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Appingedam*, ring van *Delfzijl*, behoort. Deze gem. is zelfs eenige jaren na de Reductie, tot in 1626, door twee Leeraren bediend geweest. De eerste, die hier het leeraarsambt heeft waargenomen, was EGBERTUS MENERINK, voorheen R. K. Priester, overleden in 1617; wie echter zijn ambtgenoot geweest is, vinden wij niet vermeld. Het beroep is eene partikuliere collatie. Als Primarii Collatores vindt men, onder de beroepsbrieven der Predikanten, geteekend J. CLANT, daarna EVERHARD FREDRIK BARON VAN LINTELO en eindelijk J. H. en T. A. GERLACIUS, Heeren van *Stedum*. Thans is Primarius Collator Mr. REGNERUS TJAARDA MEES, te Appingedam.

De voorm. kerk was in eenen allerheerlijksten stijl gebouwd; er was daaraan, maar inzonderheid aan den toren, veel duifsteen. Deze kerk, in de jaren 1813 en 1814, door de Franschen inwendig geheel verwoest zijnde, is door de liefdegaven van edeldenkenden, inzonderheid van den Heer T. A. GERLACIUS, van *Stedum*, zoo ver hare ouderdom dit toeliet, weder hersteld en verbeterd; terwijl hij bij die gelegenheid eenen nieuwen zeer fraai bewerkten predikstoel aan de kerk ten geschenke heeft gegeven. Doch de kerk, eindelijk niet meer bruikbaar zijnde, is in het jaar 1839 geheel afgebroken en door eene nieuwe vervangen, waartoe uit het fonds voor noodlijdende kerken 1000 guld. onderstand is verleend. De groote torenklok, gegoten eenige jaren na 1600, schijnt uit het Oldambt afkomstig te zijn; want er komen drie voogden, *Advocati* genoemd, op voor, van welken een uit Midwolde was, een uit Finsterwolde en nog een derde.

De predikantswoning, die, in het Delfzijlster beleg der gemelde jaren, met bijna geheel het dorp eene prooi der vlammen geworden was, is in 1813 door eene nieuwe vervangen. De gemeente heeft daartoe de aanzienlijke kosten gedragen, en eene som van omstreeks 6000 guld. uitbetaald.

De Doopsgez., die men er aantreft, worden tot de gem. *Leermensen-t Zand* gerekend. — De Evang. Luth., die er wonen, behooren

tot de gem. *Winschoten-en-Winschoter-zijl*. — De R. K., die er zijn, parochiëren te *Delfzijl*. — Men heeft er eene dorpschool.

Vroeger stond hier de burg Westersteijn, doch daarvan is niets meer dan de burggracht aanwezig.

Bij eenen uitval, die de Franschen den 5 Februarij 1814 uit de vesting Delfzijl deden, vielen zij in dit d., waar vier en twintig boerenwoningen in brand gestoken en twee mannen van den landstorm, die ziek te bed lagen, vermoord werden.

UITWIERDE-BIESSUM-EN-SOLWERD (HET DIJKREGT-VAN-), dijkregt in *Fivelgo*, prov. *Groningen*.

Dit dijkregt bestaat uit eenen President, drie Dijkregters en eenen Secretaris.

UITWIJK, heerl. in het *Land-van-Altene*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede* distr., arr. 's *Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Almkerken-Uitwijk*; palende N. en O. aan de heerl. *Rijswijk*, Z. aan *Waardhuizen*, W. aan *Zandwijk*.

Deze heerl. bevat het d. *Uitwijk*, den *Polder-van-Uitwijk*, de *Buitengronden-tegen-den-Alm* en eenige verstrooid liggende h. De inw. vinden meest in den landbouw en verteeft hun bestaan.

De Herv., die er wonen, behooren tot de gem. van *Uitwijk-en-Waardhuizen*, welke in deze heerl. eene kerk heeft. — De Afgescheidenen hebben hier mede eene gem. en kerk. — De R. K., welke men er aantreft, parochiëren te *Woudrichem*. — Men heeft in deze heerlijkheid eene school.

Deze heerl. was in het midden der vorige eeuw een eigendom van Mr. ABRAHAM ADRIAAN DU BOIS, Heer van *Molenaarsgraaf*, *Nederveen-Kapel* en *Giessen*; later werd zij bezeten door GHEERTRUIDA MARGARETHA DU BOIS, wed. van Mr. PIETER JOMAN VAN BERKEL; thans worden de heerlijke regten uitgeoefend door de erven van den Heer WILLEM VAN WAGENINGEN.

Het d. *UITWIJK* ligt 6 n. N. W. ten W. van 's *Hertogenbosch*, 3 u. N. W. ten W. van *Heusden*, $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Woudrichem*, aan den *Alm*. Het is slechts klein van omvang.

De kerk stond vóór de Reformatie ter vergeving van den Proost van St. Salvatorskerk te Utrecht. In deze kerk was geen broederschap noch vikarij; alleen moest er wekelijks eene mis gelezen worden, welke door sekeren ZAKEN WOUTERSZ. van Emmikhoven, ter boetinge van eenen manslag aan den persoon van ABIS GRADITZ begaan, gesticht was, en den Pastoor jaarlijks drie Rijnsche gulden (4 guld. 20 cents) opbragt. De verdere inkomsten werden meerendeels getrokken uit zekere landerijen, tienden, renten, duiven, voor welke daar een toren gemaakt was, en notenboomen, die bij het kerkhof geplant waren. De inkomsten van den koster, die mede het opzigt over de kinderschool had, konden naauwelijks 20 gulden opbrengen. Deze kerk heeft geen orgel. De vierkante toren heeft eene achtkante spits.

Het is een der twee en zeventig dorpen, welke bij den doorbraak van den Groote-Zuid-Hollandsche-waard den 18 November 1421 overstroomd zijn geweest.

UITWIJK (DE BUITENGRONDEN-VAN-), streek gronds, in het *Land-van-Altene*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede* distr., arr. 's *Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Almkerken-Uitwijk*, tusschen den *Polder-van-Uitwijk* ten N. en den *Alm* ten Z. — Deze gronden staan bij hoog opgemalen *Alm* onder water.

UITWIJK (HET HUIS-VAN-), voorm. adell. h. te 's *Gravenhage*, aan de oostzijde van het *Noordeinde*.

Dit huis werd aldus genoemd naar Mr. CORNELIS VAN UITWIJK, Raad en Prokureur-Generaal van Holland, die het in 1870 bewoonde. In het jaar 1627 behoorde het aan MAARTEN ROSA, Griffier van den Hoogen raad, die in 1631, overleed. In het begin der vorige eeuw was daarvan eigenaar de Graaf VAN WASSENHAR, doch was toen reeds in twee woningen verdeeld, waarvan de eene bewoond werd door PHILIP JACOB VAN BORSELE VAN DER HOOGHE, Gedeputeerde ter vergadering van haar Hoog Mogenden, en de andere door Mr. ALBERT FABRICIUS, Secretaris van H. H. E. E. Groot Mogenden.

UITWIJK (DE POLDER-VAN-), bij het kadaster genoemd het UITWIJKSCHE-VELD-BENEVENS-DEN-UITWIJKSCHE-ING, pold. in het *Land-van-Altena*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede* distr., arr. 's *Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Almkerk-en-Uitwijk*; palende N. aan de Bansloot, het Vlietje genaamd, tegen den Rijswijksche-polder, O. aan de Rijswijksche-steeg, het dorp Uitwijk en het zoogenaamde kerkpad, bewesten den Uitwijksche-heuvel, Z. aan de buitengronden of boezemlanden, tegen den Alm en de Rietkade, W. aan den Zandwijksche-polder en de Vaartsche-steeg, tegen de Honswijksche- en Oud-Toppel-sche-polders.

Deze polder beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 290 bund. 92 v. r. 16 v. ell. zonder kaden; en wordt door den wipwatermolen, op den Zevenbanschen-boezem, op de *Bleek* en vervolgens op den *Amer* van het overtollige water ontlaat. Deze molen heeft bijna 27 ell. vlugt, zijn waterrad is 8.68 ell. over kruis en de schoopen zijn breed 0.42 ell. Nabij den zuidwesthoek van dezen polder, in den weg tegen de Rietkade, ligt een houten sluisje, wijd 0.26 ell., voorzien met eene schuif, strekkende om, in geval van droogte, het noodige water uit den Alm in het Uitwijksche-veld over te brengen. Een dergelijk sluisje, nabij het vorige gelegen, dient op gelijke wijze, om vorsch water aan den Uitwijksche-Ing te verschaffen. Het zomerpeil is 0.87 ell. beneden A. P. Het polderbestuur bestaat uit eenen Polderschout en Secretaris, mitsgaders twee Heemraden of Leden van het polderbestuur. In dezen polder is een groot gedeelte van het dorp Uitwijk gelegen.

UITWIJK-EN-WAARDHUIZEN, kerk. gem., prov. *Noord-Brabant*, klass. van *Heusden*, ring van *Woudrichem*, met eene kerk te Uitwijk. Men telt er 320 zielen, onder welke 140 Ledematen. De eerste, die in deze gemeente het leeraarsambt heeft waargenomen, is geweest CORNELIS FRANSZ POLLEYS, die in het jaar 1607 herwaarts kwam, en in het jaar 1609 naar Capello-en-Waspik vertrok.

UITWIJKSCHE-ING (DEN), streek lands in het *Land-van-Altena*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede* distr., arr. 's *Hertogenbosch*; kant. *Heusden*, gem. *Almkerk-en-Uitwijk*, het noordelijke gedeelte van den *Polder-van-Uitwijk* uitmakende.

UITWIJKSCHE-VELD (HET), streek lands in het *Land-van-Altena*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede* distr., arr. 's *Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Almkerk-en-Uitwijk*, het zuidelijk en westelijk gedeelte van den *Polder-van-Uitwijk* uitmakende.

UITWIJKSCHE-VELD-BENEVENS-DEN-UITWIJKSCHE-ING (HET), naam, welken men bij het kadaster geeft aan den *POLDER-VAN-UITWIJK*, in het *Land-van-Altena*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *UITWIJK (DE POLDER-VAN-)*.

UITWOLLINGA, oud Friesche naam van het d. *UITWELLINGERGA*, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*. Zie *UITWELLINGERGA*.

UKB, geh., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *West-Dongeradeel*, arr. en 6½ u. N. O. van *Lecuwarden*, kant. en 2 u. O. ten N. van *Holwerd*, ½ u. N. O. van *Hantumhuizen*, waartoe het behoort.

ULEKER, geh. in het graafs. *Horne*, prov. *Limburg*. Zie *ULIKER*.

ULENBERG, herbergje en streek lands op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 7 u. N. van *Arnhem*, kant. en 1½ u. N. van *Apeldoorn*, gem. en 1 u. Z. ten O. van *Epe*, onder *Vaassen*.

ULENPAS (DEN), havez. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en 3 u. Z. ten O. van *Zutphen*, kant. en 1½ u. O. van *Doesburgh*, gedeeltelijk gem. en ½ u. W. van *Hummelo*, onder *Hoogkeppel* en *Drempt*.

Deze havez. is in de geschiedenis vermaard geworden doordien *Lodewijk XIV*, tijdens zijn verblijf hier te lande, in 1672, er zijn intrek heeft genomen. Zij heeft een fraai kasteel en bij behorende gebouwen, fraaije boomgaarden, plantaadjen en wandelingen, doorsneden en omgeven van water, en het regt van visscherij op den *IJssel*; beslaat eene oppervlakte van 500 bund., en wordt thans in eigendom bezeten door Jonkheer Mr. *Lodewijk van Schoylensburgh van Boezemede*.

ULEPUT (DE), landg. in het *Rijk van Nijmegen*, prov. *Gelderland*. Zie *ULEPUT* (DE).

ULERSMA, voorm. burg in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 1½ u. N. O. ten N. van *Appingedam*, gem. en ½ u. Z. O. van *Bierum*, ½ u. O. van *Holwierda*, waartoe zij behoorde.

Van dezen burg is niets meer te zien, zoodat men de juiste plaats, waar zij gestaan heeft, niet meer weet aan te wijzen.

ULESTRATEN, gem. in het *Land-van-Valkenburg*, prov. *Limburg*, distr. en arr. *Maastricht*, kant. *Meerssen* (4 k. d., 4 m. k., 1 s. d.); palende N. aan *Beek*, O. aan *Schimmert*, Z. aan *Meerssen*, W. aan *Bunde* en *Geul*.

Deze gem. bevat het d. *Ulestraten*, benevens de geh. *Vleek*, *Schietekoven*, *Moorveld*, *Waterval*, *Groot-Berghem*, *Klein-Berghem* en *Humkoven*; beslaat eene oppervlakte, volgens het kadaster, van 807 bund. 81 v. r. 10 v. ell., waaronder 781 bund. 50 v. r. belastbaar land; telt 160 h., bewoond door 168 huisgez., uitmakende eene bevolking van 780 inw., die meest in den landbouw en de veeteelt hun bestaan vinden. Vroeger had men er ook eene bierbrouwerij, doch dese heeft opgehouden te werken.

De inw., die allen R. K. zijn, onder welke 370 Communikanten, maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. van *Limburg*, dek. van *Meerssen*, behoort, en door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt.

Men heeft in deze gem. eene school, te *Ulestraten*, welke gemiddeld door een getal van 180 leerlingen bezocht wordt.

Deze gem. is eene heerl., welke den 7 Augustus 1626, voor de som van 3100 guld., eerst aan den Grave van *Reken* verpand geweest, doch daarna aan het Huis van *Hoensbroek* tot *Geul* gekomen is.

Het d. *ULESTRATEN* of *ULESTRAETEN* ligt 2 u. N. O. van *Maastricht*, ½ u. N. ten O. van *Meerssen*, op het gebergte. Men telt er in de kom van het d. 70 h. en 370 inw.

De kerk, aan de H. *Catharina* toegewijd, is een gedeeltelijk nieuw gebouw, met eenen kleinen toren en van een orgel voorzien.

Men heeft er drie voorname bronnen, waar het geheele dorp water gaat putten, eene de *Kapelpuut* genaamd, omdat daar, vóór het jaar

1790, eene kapel heeft gestaan. Deze bron ontspringt in eene bergweide en de andere uit het gebergte daaromtrent. Zij geven eene zoo groote hoeveelheid water, dat er te Meerssen een graanmolen door wordt in beweging gebragt, en loopen met eene kromme rigting naar de Geul. Men heeft hier ook een kasteel, het Slot-te-Vleek geheeten. Zie VLEEK (HET SLOT-TE).

De kermis valt in den 28 November.

ULFFLINGEN, d., deels in de heerl. Ouren, deels in de heerl. Clerff, grooth. Luxemburg. Zie UFFLINGEN.

ULFT of ULST, d. in het graafs. Bergh, heerl. Gendringen, prov. Gelderland, kw., arr. en 6 u. Z. Z. O. van Zutphen, kant. en $\frac{1}{2}$ u. Z. O. van Terborg, distr. Doesborgh-en-Zevenaar, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. van Gendringen. — Deze plaats komt reeds voor in 1028 in Twenthe, als ook in 1060 onder den naam van HULST.

De inw. vinden meest hun bestaan in den landbouw en hebben hier ook eene bloeiende ijzergieterij, die in het jaar 1786 is aangelegd en waarin plaatwerk, kogels, bommen, granaten enz. gegoten worden.

De R. K., die hier wonen, behooren tot de stat. van Gendringen-en-Ulft, welke hier eene kapel heeft, aan den H. Petrus en Paulus toegewijd, waarin de dienst door eenen eigen Kapellaan verrigt wordt. Bij deze kapel hebben de R. K. mede eene afzonderlijke begraafplaats.

De Herv., welke men er aantreft, worden tot de gem. van Gendringen-en-Mechelen gerekend. — Men heeft er eene dorpschool.

ULET, slot, in het graafs. Bergh, heerl. Gendringen, prov. Gelderland, arr. en 6 u. Z. Z. O. van Zutphen, kant. en $\frac{1}{2}$ u. Z. O. van Terborg, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. van Gendringen, nabij Ulft, waartoe het behoort, aan den IJssel en de Aa.

Dit slot, hetwelk aan den eenen kant bijna in den onde IJssel staat, heeft eenen zwaren ronden toren, en een ruim binnenhof. Voorts ziet men er nog het onderste gedeelte van eenen ronden toren, wiens muren 8.65 ell. dik zouden zijn. De Hertog van ALVA, het slot belegerende, heeft dezen toren aan stukken geschoten. In de muren van het slot, heeft men eenen gang gemaakt, die 1.88 ell. breed is. De Franschen hebben zich, in het jaar 1672, ook van dit slot meester gemaakt.

Het beslaat, met de daartoe behoorende nevengebouwen, tuin en weiden, eene oppervlakte van 5 bund. 63 v. r. 80 v. ell. en wordt thans in eigendom bezeten door den Souvereinen Vorst van Hohenzollern en Sigmaringen.

ULSTERHOEK, geh. in Opper-Gelder, prov. Limburg, distr., arr. en 5 u. N. van Roermonde, kant. en $\frac{1}{2}$ u. Z. van Horst, gem. Seonnum; met 40 h. en ruim 210 inw.

ULGERSMA, voorm. burg in het Gooregt, prov. Groningen, gem. en $\frac{1}{2}$ u. W. van Noorddijk, op den oostelijken oever van de Hunse.

De stichting van dezen burg verliest zich in den nacht der middeleeuwen. Het geslacht der ULZASSEN was reeds zeer vroeg, uit hoofde van aanzien en vermogen, beroemd, en vroeger en later zien wij onderscheidene leden daarvan de hoogste waardigheden in de provincie Groningen bekleeden. In de kamer der Hoofdmannen toch, welke bezwaarlijk andere leden opnam (1), dan die door rijkdom en waardigheid uitmuntten en vroeger de betrekking van Burgemeester bekleed hadden, vinden wij op het jaar 1438—1473, gedurende twintig

(1) ENMIUS, de agro Fris, etc., p. 64.

heeft er een ruim marktveld, waaraan vele goede huizen staan, en dat met fraaije lindenboomen versierd is. Men telt er, in de kom van het d., 394 h. en 1780 inw.

De parochiekerk, aan den H. Petrus toegewijd, is een zeer oud en sterk gebouw, welks hooge toren van schoone klokken voorzien is, waarvan de oudste in 1380, de tweede in 1443 en de derde tevens de zwaarste, wegende ongeveer 5000 Ned. ponden, in 1484 gegoten is door GELIELHUS MOER, en getuigt van de kunst in die tijden; daarenboven is de kerk voorzien van een goed orgel, en men telt daarin zeven altaren.

Behalve de parochiekerk treft men hier nog aan eene van ouds beroemde kapel, toegewijd aan de *onbevleete ontvangenis van de H. Maagd MARIA*, een daarin aanwezig beeld van de H. Maagd, dat door de R. K. processieswijze bezocht wordt, zou volgens eene oude overlevering in eenen lindenboom gevonden zijn en wordt daarom *Onze Lieve Vrouw onder de Linde* of *van de Linde* genaamd. Bij deze kapel, die tevens door hen bediend wordt, hebben de Kruisheeren, ten jare 1700, een klooster gebouwd. Deze Kloosterheeren, herkomstig uit 's Hertogenbosch, hebben zich, na den Munsterschen vrede, aanvankelijk gevestigd op een slot of kasteeltje, genoemd de Vorstenburg, zijnde in de middeleeuwen een kasteel geweest der Heeren van UDEN. Later is hun de bediening dezer kapel toegestaan en hebben zij ten gemelden jare daarnaast een klooster gebouwd; hun voormalig verblijf werd ingerigt voor een tweede hier bestaand Nonnenklooster, van de orde der H. BERICHTA. Tot omtrent 1711 bewoonden deze Nonnen hun klooster Coudewater; onder Rosmalen; doch zij zagen zich alstoen verplicht dit te verlaten en de wijk naar UDEN te nemen, alwaar zij een ruim en fraai klooster hebben gebouwd, en door een ongeordend Geestelijke, Rector genoemd, bediend worden. Zij besturen tevens eene der meisjesscholen en geven onderwijs in verschillende handwerken. De kloosterkerk is een fraai gebouw. Op eenen afstand van ongeveer $\frac{1}{2}$ u. ten O. bestaat er ook nog een gesticht van Urselinen, houdende een pensionaat voor jonge Jufvrouwen, met 18 leerlingen, en tevens eene meisjesschool, met 60 leerlingen.

De Latijnsche school, welke in 1843 haar eeuwfeest heeft mogen vieren, wordt gemiddeld door ongeveer 40, de Fransche school door 30, de dorpschool door een getal van 250, en de beide meisjesscholen door 140 leerlingen bezocht.

Van 1823 tot 1842 was ook hier een Seminarium voor het vicariaat van Ravestein en Megen, doch dit is sedert laatstgemeld jaar vereenigd met dat van het apost. vic. van 's Hertogenbosch.

Men heeft er zes beesten- en paardenmarkten, als: eene den eersten Dingsdag in April; eene Maandag na 4 Mei; eene Maandag vóór St. Jan; eene Maandag na den eersten Zondag in Augustus; eene Maandag na St. Mattheus en eene Maandag na St. Maarten, welke markten van heinde en ver bezocht worden.

Het wapen van UDEN bestaat uit een veld van azuur, met acht zich overkruissende aan weerskanten geleliede schepters van goud; tot middenschild een veld van azuur, met vijf fasce en geboord mede van goud.

UDEN, oude naam van het d. DUNEN in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Brabant*. Zie DUNEN.

UDENGAST, onbehuide, lage kleistreek in *Westerwolde*, prov. *Groningen*. Zie GAAST (DE).

UDENHOUT, gem. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede distr.*, arr. *'s Hertogenbosch*, kant.

Tilburg (8 k. d., 3 m. k., 2 s. d.); palende N. aan de gem. Drunen, N. O. aan Helvoirt, O. aan Haaren, Z. O. aan Oisterwijk, Z. aan Berkel-Enschot-en-Heukelum, W. aan Tilburg en Loon-op-Zand.

Deze gem. wordt verdeeld in het Houtse-straatskwartier, het Molenkwartier, het Winkelskwartier en het Biezenmortels-kwartier, en bevat, behalve het d. Udenhout, ook nog de geb. Kreytenmolen, Berkhoek, Kuil, Schoorstraat, Biezen-mortel, Mortel, Winkelsche-hoek en Houtsestraat of Udenhoutsche-straat; beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2685 bund., waaronder 2631 bund. 85 v. r. 76 v. ell. belastbaar land, en telt 304 h., bewoond door 398 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 2100 inw., die in landbouw en het poten, planten en hakken van hout hun bestaan vinden; terwijl er ook vele arbeiders des somers in Holland en Gelderland gaan werken.

Men vindt hier nog vele bosschen en houtgewas, maar voorheen was het buitengemeen boomrijk. De grond is deels klei, gedeeltelijk zavelig en voor een gedeelte vruchtbaar, zeer geschikt tot het teelen van tarwe en reephout, maar de weiden zijn broekachtig en schraal, zoodat men genoodzaakt is, om zich des winters, met vele kosten, hooi van de Langestraat, Bokhoven en van elders aan te schaffen. Rogge, boekweit en haver zijn de voornaamste granen, die hier gebouwd worden. De lucht is hier niet zeer gezond, hetwelk aan den moerassigen grond wordt toegeschreven. Ook zijn hier vele inwoners behoeft met kliergezwellen. De wegen zijn des somers zeer goed, doch in den winter bijna onbruikbaar. Als een groot gebrek kan de afgelegenheid van eene rivier, waar langs men toevoer van mest en andere benoodigdheden min kostbaar bekomen kan, worden aangemerkt, wijl nu alles met vele kosten per as moet aangevoerd worden. Het is te verwonderen, dat de ingezetenen niet op het denkbeeld komen eenen waterloop, genaamd Zandkantsche-Ley, bevaarbaar en daardoor hunne moerassen droog te maken, en de middelen van vervoer te bevorderen. Genoegzame mest is het eenige middel, waardoor dit dorp in bloei kan gibragt worden. Men heeft er twee windkorenmolens, een roosliemolen, twee bierbrouwertjen en drie leerlooijertjen.

De inw., die er op 2 na allen R. K. zijn, onder welke 1780 Communikanten, maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. van 's Hertogenbosch, dek. van *Orthen*, behoort, en door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt. Tot aan het jaar 1722 was Udenhout, te gelijk met geheel *Berkel*, nog onderhoorig aan de parochie van Oisterwijk. In het jaar 1722 werd het, met een gedeelte van Berkel, tot eene afzonderlijke pastorie verheven, aan welke, kort daarna, eene kapel verleend werd.

De 2 Herv., die er wonen, behooren tot de gem. *Oisterwijk-Udenhout-en-Moergestel*.

Men heeft in deze gem. eene school, welke gemiddeld door een getal van 175 leerlingen bezocht wordt.

Het d. Udenhout, in de wandeling meestal Uzenhout, oudtijds Eudenhout, ligt 3 u. Z. W. van 's Hertogenbosch, 1½ u. N. O. van Tilburg. Het draagt zijnen naam van de bosschen, die in de nabijheid gevonden werden. De h. van dit dorp, welke de korn vormen, zijn gelegen aan eenen viersprong of vier wegen, welke bij de kerk te zamen komen, als: de Schoorstraat, die naar Loon-op-Zand, de Groenstraat, die naar Cromvoirt, de Kreytenmolenstraat, die naar

Oisterwijk en de Slinestraat, die naar Enschoot leidt; de Kreytenmolenstraat is eene breede met boomen beplante rijweg, die de hoofstraat van het dorp nitmaakt, en ter weerszijden met vele goede woningen bebouwd is. In de nabijheid ligt het huis Strijdhoeft, ook wel het Kasteel-van-Udenhout geheeten. Men zag hier, ter plaatse, waar nu dit dorp ligt, vroeger een groot bosch, dat in 1269 nog aanwezig was; dit werd van tijd tot tijd weggehakt en in akkers en weilanden veranderd, waaruit vervolgens dit dorp, zijnde een der jongsten in de Meijerij, ontstaan is.

Bij het oprigten der pastorie van Udenhout, was er eene zeer ellendige schuurkerk gebouwd. Den 6 April 1741, werd door de Staten, aan de R. K., toegestaan, hunne kerkgebouw, met steenen muren, te vernieuwen. Thans is de kerk aan den H. Lambertus toegewijd.

De Herv. kerk, was vroeger eene kapel, mede aan den H. Lambertus toegewijd, welke in 1787, ten dienste der Hervormden vernieuwd werd. Het is een klein gebouw, met een koepeltorentje, doch zonder orgel.

Men heeft er twee jaarmarkten: de eene Donderdag vóór 30 April, de andere Dinsdag na 3 September.

Het wapen van deze gem. is een schild van goud, met eenen leeuw van azuur.

UDENHOUT (HET KASTEEL-VAN-), eigenlijk STRIJDHOEFT, kast., in de Meijerij van 's Hertogenbosch, kw. Oisterwijk, prov. Noord-Brabant, Tweede distr., arr. en 3 u. Z. W. van 's Hertogenbosch, kant. en $\frac{1}{2}$ u. N. O. van Tilburg, gem. en 10 mi. N. W. van Udenhout.

Dit kast. is een schoon gebouw, door grachten en tuinen omringd. Het werd in het jaar 1760, door den Luitenant-Generaal Baron von Dorr gesticht, op het erfgoed zijner gemalin, eene Baronesse van Borssele, ter plaatse, waar menig overblijfsel van oude grondslagen, aanduidde, dat er voorheen een uitgebreid gebouw moet gestaan hebben, waarvan men evenwel geene bijzonderheden vindt. Dit eigendom onderscheidde zich vroeger door de menigte buitengewoon zware eikenboomen waarvan het hout, om den weligen groei, zeer gezocht was bij de keipers. Het wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door den Heer T. F. LEMMERS.

UDENHOUTSCHE-STRAAT, geh. in de Meijerij van 's Hertogenbosch, kw. Oisterwijk. Zie HOUTSCHE-STRAAT.

UDENRODE (ST.), d. in de Meijerij van 's Hertogenbosch, kw. Peelland, prov. Noord-Brabant. Zie OUDENRODE (ST.).

UDINGEN, in het Fr. UDANGE, geh. in de heerl. Mersch, grooth. Luxemburg, kw., arr. en 3 u. N. van Luxemburg, kant. en gem. Mersch, aan de Alzette. Het bestaat uit 12 h., met ruim 80 inw.

UDLERBOSCH (HET), bosch op de Neder-Veluwe, prov. Gelderland. Zie UDDERBOSCH.

UDLERSCHANS, omweld plein op de Neder-Veluwe, prov. Gelderland. Zie HONNERSCHANS.

UEBER-SYBEN, geh. in het balj. van Luxemburg, landmeijerij van Schuttringen, grooth. Luxemburg. Zie SYBEN (OBER-).

UFFELSEN, geh. in het voorm. Land-van-Thorn, prov. Limburg, distr., arr. en 3 u. W. ten Z. van Roermonde, kant. en 2 u. O. Z. O. van Weert, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van Hunsel; met 13 h. en ruim 90 inw.

UFFELTE, oudtijds UPHELTE en in een oud handschrift van de Utrechtsche kerk HUFFALTE, geh. in Dieverderdingspil, prov. Drenthe,

arr. en $6\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Assen*, adm., jud. kant. en $2\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Meppel*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. ten O. van *Havelte*.

Dit geh. telt 110 b., bewoond door ongeveer 650 inw., die meest in den landbouw en de schapenteelt hun bestaan vinden, en eenen windkorenmolen hebben.

De inw., die er op weinig na allen Herv. zijn, behooren tot de gem. van *Havelte*. — Men heeft er eene school, welke gemiddeld door een getal van 125 leerlingen bezocht wordt.

Dit UFFELTE, met het niet ver verwijderde *Witthelte* en het bij Assen gelegen *Pithelo*, wegens oproerigheid (*pro nefanda temeritate*) aan de eigenaren, zekeren *Ulffo* en zijn broeder, ontnomen en verbeurd verklaard zijnde, werd in het jaar 1040, door Hendrik III, geschonken aan de kerk van Utrecht. Van daar, dat nog heden ten dage de meeste erven aldaar zijn bezwaard met uitgangen ten behoeve van het kapittel van St. Pieter te Utrecht, nu het Algemeen Domein.

In den nacht tusschen 11 en 12 Junij 1836 zijn hier twee boerenhuizen verbrand, bij welk onheil twee kinderen, een jongetje van 11 en een meisje van 9 jaren deerlijk om het leven gekomen zijn, terwijl de moeder op een verschrikkelijke wijze door het vuur gewond werd.

UFFELTER-BOERVAART (DE), vaartje in *Dieverderdingspil*, prov. *Drenthe*, welke, uit de veenen voortkomende, met eene oostelijke rigting langs Uffelterveen in de *Smildervaart* uitloopt. — Het dient tot afvoer van turf.

UFFELTER-SCHUTSLUIS (DE), sluis in *Dieverderdingspil*, prov. *Drenthe*, dienende om de Uffelter-Boervaat van de Smildervaart af te sluiten.

UFFELTER-VEEN, geb. in *Dieverderdingspil*, prov. *Drenthe*, arr. en 7 u. Z. W. van *Assen*, adm., jud. kant. en $2\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Meppel*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Havelte*; met 4 h. en ongeveer 30 inw.

UFFLINGEN of ULFFLINGEN, in het Fr. *UFFLANGE* of *TROIS-VIERGES*, d., deels in de heerl. *Ouren*, deels in de heerl. *Clerf*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 7 u. N. W. van *Diekirch*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. N. ten W. van *Clerf*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Nieder-Beslingen*, aan de *Woltz*. Men telt er, met den molen, 64 h. en ongeveer 380 inw.

De inw., die allen R. K. zijn, maken, met die van *Drinkler* en *Massen*, onder de gem. *Nieder-Beslingen*, en met die van *Biwisch*, onder de gem. *Asselborn*, te zamen 600 zielen, eene par. uit, welke tot het apost. vic. van *Luxemburg*, dek. van *Clerf*, behoort, en hier eene kerk, te *Biwisch* eene kapel en te *Brinkler* eene bijkerk heeft. De kerk is door *FERRI*, Heer van *Brandenburg*, gesticht, en is gewijd aan de drie *H. Maagden FIDES*, *SPES* en *CHARITAS*. Zij werd den 27 April 1629 door *GODFRIED VAN ELTZ*, Heer van *Clerf*, aan de *Minoriten* geschonken, welke hier een klooster stichtten en dit *Trois-Vierges-te-Ufflingen* noemden.

Er worden te UFFLINGEN jaarlijks vier welbezochte markten gehouden, als: op Woensdag vóór *Maria-Boodschap*, den 25 April, 2 Augustus en 30 November.

UFFLINGEN was voor onderscheidene eeuwen eene bijzondere heerlijkheid. De Heeren van dit gebied hadden tot wapen een schild van azuur, met eenen driehoekigen balk en twee sterren, een boven en een onder, alles van goud.

UGCHELEN of UCHELEX, buurs. op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*, arr. en $4\frac{1}{2}$ u. N. van *Arnhem*, kant., gem. en 1 u. Z. ten W.

van *Apeldoorn*, $1\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Beekbergen*, waartoe het behoort; met 32 h. en 420 inw.

Er staan hier 10 papiermolens, en men heeft er eene school, welke gemiddeld door 50 leerlingen bezocht wordt.

UGCHELER-BOSCH of UCHLER-BOSCH, bosch op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*, gem. *Apeldoorn*, 1 u. W. van *Beekbergen*. — Het beslaateene oppervlakte van 286 bund., en er groeit meest akkermaalshout.

UGEKLOOSTER, b., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*, arr. en 2 u. N. W. van *Sneek*, kant. en 20 min. O. van *Bolsward*, 20 min. W. van *Hartwerd*, waartoe zij behoort, aan de *Harwerder-vaart*; met 3 h. en 24 inw. — Voorheen stond hier een klooster, Oege-klooster geheeten. Zie dat woord.

UGHTEN, d. in de *Neder-Betuwe*, prov. *Gelderland*. Zie OCHTEN.

UIAANI, volk in *Oost-Indië*, op het eil. *Timor*, een der *Kleine-Sunda-eilanden*, rijk *Amanabang*, hetwelk den omtrek van eenen hoogen berg bewoond, aan welks voet eene opening is van 3 à 4 ell. in den omtrek, uit welke, gedurende 6 à 7 maanden des jaars, zulk een geweldige wind komt, dat het niet mogelijk is die te naderen.

UJEN, naam, welken men in de wandeling geeft aan het d. *Uden*, in het *Land-van-Ravestein*, prov. *Noord-Brabant*. Zie UDEN.

UJENHOUT, naam, welken men in de wandeling veelal geeft aan het d. *Udenhout*, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Brabant*. Zie UDENHOUT.

UILEKOOTEN of ULICOTEN, geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, arr. en $3\frac{1}{2}$ u. Z. Z. O. van *Breda*, kant. en 3 u. Z. Z. O. van *Ginneken*, gem. en $1\frac{1}{2}$ u. W. N. W. van *Baarle-Nassau*, $\frac{1}{2}$ u. Q. van de Belgische grenzen; met 60 h. en 420 inw.

De inw., die allen R. K. zijn, onder welke 320 Communikanten, maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. van *Breda*, dek. van *Breda*, behoort en door eenen Pastoor bediend wordt. De kerk, aan den H. *Bernardus* toegewijd, voorheen de zoogenaamde veldkapel van de par. van *Baarle*, is een oud gebouw, met eenen kleinen toren en van een orgel voorzien. Ook hebben de R. K. hier eene eigene begraafplaats. Men heeft hier mede eene school, welke gemiddeld door 40 leerlingen bezocht wordt.

De kermis valt in den Zondag na 20 Augustus.

UILEMEER (DE), vaart, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Tietjerksteradeel*, loopende van de *Dockumer-trekvaart*, bij het dorp *Wyns*, in eene oostelijke rigting naar de *Murk*.

UILENBURG, voorn. kast. in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en 2 u. N. N. W. van *Nijmegen*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Elst*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. O. van *Heteren*.

Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans eene daglooverswoning; terwijl de daartoe behoorende gronden eene oppervlakte beslaan van 1 bund. 70 v. r. 10 v. ell.

UILENBURG, voorn. kast. in het *Rijk-van-Nijmegen*, prov. *Gelderland*, distr. en 2 u. W. van *Nijmegen*, kant. en 2 u. O. van *Druuten*, gem. en 10 min. W. van *Ewijk*.

Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans eene boerenwoning. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 22 bund. 97 v. r. 40 v. ell., worden thans in eigendom bezeten door H. VAN WELIE, Landbouwer te Cuyk.

UILENBURG, plant. in *West-Indië*, op het eil. *Curaçao*, een der *Kleine-Antilles*, in de *Ooster-divisie*, aan het Spaansche water, O. van

de plant. Nijl en Rust, Z. O. van de plant. Silberie en W. van de plant. Fuik.

UILENBURG (DE), b. in den *Bommelerwaard*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt*, arr. en ongeveer 3 u. Z. W. van *Tiel*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. ten O. van *Zalt-Bommel*, gem. en 10 min. O. van het d. *Hedel*; met 22 meest kleine arbeidershuisjes langs den Maasdijk en 120 inw. — In Junij 1846 werden hier vier huisjes in de asch gelegd.

UILENPUT (DE) of DE *ULSPUT*, landg. in het *Rijk-van-Nijmegen*, prov. *Gelderland*, distr., arr., kant. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Nijmegen*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. van *Groesbeek*.

Het huis ligt in eene vallei verscholen en heeft dus beperkte uitzigten, maar de fraaije heuvelen leveren eene rijke verscheidenheid van zitplaatsen of priëlen, geheel of half overdekte huisjes, nit welke men het vrolijkste uitzigt heeft op de omliggende korenvelden, door hagen van wilde rozen of bloeffende meidorens vaneen gescheiden. Het huis is in 1847 afgebroken en nieuw herboawd.

Dit landg. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 18 bund. 18 v. r. 10 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door Mevrouw *Ampt*, geb. *Snoek*, woonachtig te *Nijmegen*.

UILENSPIEGELSBRUG, brug in *Zalland*, prov. *Overijssel*, gem. *Zwollerkerspel*, niet ver van *Windesheim*.

UILESPRONG (DE), water, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Doniawarstal*, N. van het *Tjeukemeer*, waarvan het eene bogt nitmaakt. Het staat ten O. met het *Zandwater* of *Binnenwater* en ten W. met de *Wiel* in verbinding.

UILESPRONG (DE), water, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Opsterland*, een gedeelte der vaart tusschen *Oldeboorn* en *Gorredijk* uitmakende.

UILKEMA of *UILKAMA*, hoeve, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Idaarderadeel*, arr. en $2\frac{1}{2}$ u. Z. Z. O. van *Leeuwarden*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. O. ten N. van *Rauwerd*, $\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Grouw*, waartoe zij behoort.

UILKEMEER (HET), meer, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*, even ten W. Z. W. van *Greonterp*, dat met het *Donwemeer* in verbinding staat.

UILKENHAM, lage streek gronds in het *Gooregt*, prov. *Groningen*, gem. en 1 u. Z. van *Noorddijk*, bij den *Rooden-Haan*, eene oppervlakte beslaande van ongeveer 7 bund.

UILNEST, geh. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 8 u. W. ten N. van *Appingedam*, kant. en 4 u. W. N. W. van *Onderdendam*, gem. en $2\frac{1}{2}$ u. W. Z. W. van *Kloosterburen*, aan het einde van het *Kloosterbuurstermaar*, ten O. aan den *Breekweg*, met een schippershuis, herberg en opslag, drie daglooners woningen en 30 inw.

UILSMAHORN, geh., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *West-Dongeradeel*, arr. en 3 u. N. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. O. N. O. van *Holwerd*, $\frac{1}{2}$ u. W. van *Tennaard*, waartoe het behoort, aan den zeedijk; met 3 h. en ongeveer 20 inw.

UISEWYRDE, oude naam van het d. *Uskwerd* in *Hunsingo*, prov. *Groningen*. Zie *USKWERD*.

UIT-ANDEL of *UIT-ALM*, naam, welken men vroeger wel eens gaf aan het d. *NEER-ANDEL* in het *Oudeland-van-Altene*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *ANDEL* (*NEER-*).

UITBUREN (DE), verzameling van verscheidene huurtjes, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *West-Dongeradeel*. Zie *HANTOEN-UITBUREN*.

UITDAM, d. in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en $8\frac{1}{4}$ u. Z. van *Hoorn*, kant. en $2\frac{1}{4}$ u. Z. van *Edam*, gem. *Broek-in-Waterland-Zuiderwoude-en-Uitdam*, $\frac{1}{4}$ u. Z. W. van *Zuiderwoude*, aan den *Waterlandsche-zeedijk*, $52^{\circ} 25' 7''$ N. B., $22^{\circ} 44' 2''$ O. L. Misschien was het beter genaamd *IJDAM* omdat de *Binnen-IJ*, welke hier vroeger in de *Zuiderzee* viel, hier toegedamd is. Hier was ook, eer de plaag van het zeegewormte zich openbaarde, eene schoone haven; doch nadat het paalwerk, door de wormen doorknaagd was, werd zij nooit weder hersteld; gelijk dit ook wel niet meer gebeuren zal, daar de dijk hier met eene menigte keisteenen versterkt is.

Men telt er 20 h. en 90 inw., die voornamelijk bestaan van de vischerij en boerderij. De kameelen of waterschepen, waarvan er hier voor dezen veertien in getal waren, zijn nu geheel verdwenen.

De Herv., die er 30 in getal zijn, behooren gedeeltelijk tot de gem. *Holysloot-en-Uitdam*, en gedeeltelijk tot de gem. *Zuiderwoude-en-Uitdam*. Van het jaar 1628 tot 1681 was **UITDAM** kerkelijk met *Zuiderwoude* vereenigd, doch toen werd het daarvan afgescheiden en behield de Predikant, die vroeger te *Zuiderwoude* stond, **TOBIAS HARKNIUS**. Deze stierf in het zelfde jaar en werd opgevolgd door **SIMON TENENAGEL**, die aldaar in 1685 overleed. Na het vertrek van den *Uitdamschen* Predikant **T. CARTER ALTA**, naar *Purmerland*, den 25 October 1807, werd in 1808 deze predikantsplaats opgeheven en bij *Zuiderwoude* en *Holysloot* gevoegd, wier Predikanten als nog, bij afwisseling in de dienst voorzien. Het vroegere kerkgebouw dat niet zeer oud, net van binnen en met een spits torentje voorzien was, was in het jaar 1856 naauwelijks hersteld, of het werd door den storm van 29 November van dat jaar vernield. Nu moest de gem. in een bekrompen lokaal hare godsdienstige vergaderingen houden, tot dat in het jaar 1843 een nieuwe kerk gebouwd werd, die den 8 April 1844 werd ingewijd. Het is een vrij sierlijk, hoewel houten, echter hecht en sterk, kerkgebouw, van binnen met statigen predikstoel, zitplaatsen en bij nitstek nette vrouwenstoelen versierd, doch heeft geen orgel. Van buiten heeft het eenen houten toren.

De dorpschool, in het jaar 1847 op nieuw gebouwd, wordt gemiddeld door 20 leerlingen bezocht.

UITDAM is de geboorteplaats van **PIETER HERREMANS**, berucht Zeekapitein, die omtrent 1620 en 1627, in de Spaansche West-Indiën en elders, vele blijken van dapperheid gaf.

In 1395 werd hier eene sluis gelegd, zooals blijkt uit een handvest van Hertog **ALBRECHT**. — In 1808 werd **UITDAM** door den Overste **REKALF** versterkt, tegen de Geldersche Friezen. — In 1625 braken, nabij dit d., twee gaten in den dijk, waardoor geheel *Waterland* onderliep.

UITDAMMERWEEREN (DE), pold., in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, kant. *Edam*, gem. *Broek-en-Waterland-Zuiderwoude-en-Uitdam*; palende N. en O. aan den *Waterlandsche-zeedijk*, Z. aan het *IJ*, Z. W. aan de *Rijperweeren*, W. aan de *Binnen-Gouw*.

UITDENBOSCH, **UITTENBOSCH** of **UITENBOSCH**, buit. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en $\frac{1}{4}$ u. Z. van *Haarlem*, gem. en $\frac{1}{4}$ u. N. ten W. van *Heemstede*.

Bij dit buit., hetwelk in het laatst der zeventiende eeuw, het eigendom was van den historieschrijver en dichter **MATTHEUS BROUËRIUS VAN NIDZEC**, vond men destijds nog sporen van eene spaansche borstwering tegen der Staten krijgsmagt bij het beleg van *Haarlem*, in de jaren 1572 en 1573, opgeworpen, die, bijkans ter plaats, waar nu de voor-gevel van dit buitenverblijf staat, door eene vierkante schans bij den

Heereweg verzekerd en gesloten was. **BATENBURG** vond bij zijnen mislukten aanval tot ontzet van de belegerde stad, de schans door den Spanjaard, naar het scheen, verlaten, waarop hij die, tot zijn ongeluk, voorbij trok. Men heeft hier ook nog van tijd tot tijd eenige onde wapenen en somtijds eenige spaansche munt, gevonden. Het beslaat, met de daartoe behoorende gronden eene oppervlakte van 1 bund. 73 v. r. 60 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer Mr. A. J. C. **MAAS GEESTERANUS**, woonachtig te Alkmaar.

UITEINDE, b. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*. Zie **UITERDE**.

UITEINDE (HET), b., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Smaltingerland*, arr. en 6 u. N. O. van *Heerenveen*, kant. en $2\frac{1}{2}$ u. N. N. W. van *Beetsterwaag*. — Het is eene der buurten, waaruit het d. *Oudego* bestaat.

UITEINDSCHE-POOLDER (DE) of **DE UITEINDER-POOLDER**, pold. in *Rijnsland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Woubrugge*, gem. *Ter Aar*, binnen den ring van den *Geotroijeerde-Vier-Ambachts-polder*; palende N. aan den *Middel-polder*, O. aan de *Aar*, die haar van den *Korter-Aarsche-polder* scheidt, Z. aan den *Groote-polder* van *Oudshoorn*, W. aan den *Binnendijksche-Middel-polder*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 98 bund., en wordt door eenen watermolen, op de *Aar*, van het overtollige water ontlast.

UITENBOSCH, buit. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie **UITDENBOSCH**.

UITENBUREN, b., in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr. en 3 u. N. O. van *Groningen*, kant. en $2\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Hoogezand*, gem. en 1 u. N. N. O. van *Slochteren*.

UITENDE of **UITEINDE**, geh. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en $1\frac{1}{2}$ u. N. van *Appingedam*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Bierum*, $\frac{1}{2}$ u. N. van *Holwierda*, waartoe het behoort; met 6 h. en 40 inw.

Het was oudtijds voor een derde gedeelte het eigendom van de abdij van *Wittewierum*. — Men heeft in de nabijheid van dit geh. de *Hoogehal*, waar, in sommige oorlogen, een militaire post geplaatst is geweest.

UIT-EN-THUIS, boerenhofstede in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en $3\frac{1}{2}$ u. Z. van *Hoorn*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Edam*, gem. *Edam-en-Volendam*, in de *Purmer*, aan den *Oosterweg*.

Deze hofstede beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 33 bund. 54 v. r., en wordt in eigendom bezeten door den Heer Mr. **WILLEM BOREEL VAN HOOGEZANDEN**, woonachtig te 's Gravenhage.

UIT-EN-THUIS, koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Suriname*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de koffijplant. *Mon-Plaisir*, benedenwaarts aan de indigoplant. de *Twee-Kinderen*; 103 akk. groot; met 22 slaven. De *Negers* noemen haar **MAATRI**.

UITERBEERDE, voorm. d. in het *Zuidoosten* der prov. *Groningen*, dat bij den watervloed van 1277 door den *Dollart* verzwoegen is.

UITERBUREN, geh. in het *Oldambt*, prov. *Groningen*, arr. en 3 u. W. ten N. van *Winschoten*, kant., gem. en 7 min. O. van *Zuidbroek*, met 86 h. en 520 inw. — Men heeft in dit geh. eene school.

UITERBUREN, geh., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Ængwirden*, arr., kant. en 1 u. N. O. van *Heerenveen*, $\frac{1}{2}$ u. N. van *Geersloot*, waartoe het behoort; met 5 h. en ruim 20 inw.

UITERBUURT, heerl. in *Rijnsland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Woubrugge*, gem. *Nieuwveen-met-de-Uiterbuurt*; palende

N. aan de Drecht, O. aan de Proostdij van St. Jan, Z. aan de heerl. Nieuwveen, W. aan de heerl. Kalslagen.

Van deze heerl., welke de voorm. b. Uiterhuurt, benevens eenige verstrooid liggende huizen bevatte, bestaat niet veel meer dan de naam.

De voorm. b. UITSBUURT of UITSBUURT, lag 4 u. O. N. O. van Leyden, 2 u. O. N. O. van Woubrugge, $\frac{1}{2}$ u. N. O. van Nieuwveen. Er staat aldaar thans nog slechts één huis.

UITERDIJK, geh. in het *Westerkwartier* der prov. *Groningen*, arr. en 3 u. N. W. van *Groningen*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. N. van *Zuidhorn*, gem. *Oldehove*.

UITERDIJK (DRMENSCHÉ-), buitenpold. in het *Land-van-Ravestein*, prov. *Noord-Brabant*, *Eerste* distr. en arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Grave*, gem. *Dieden-Demen-en-Langel*; palende W., N. en O. aan de Maas, Z. aan den Maasdijk.

Deze polder beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 66 bund. 44 v. r. 70 v. ell.; telt 30 h., waaronder 14 boerderijen. De uitwatering geschiedt, bij het maken eener doorgraving in de kade, op de rivier de Maas. De hoogte van het zomerpeil is omtrent 6.80 ell. Het polderbestuur bestaat uit eenige eigengeërfden, uit hun midden gekozen.

Aan dezen waard is gelegen het pontveer van Deinen op *Batenburg*, toebehoorende aan den Graaf van *Bentheim Sturmfur*, als Heer van *Batenburg*. De bekading boven het veer bestaat eigenlijk in den hoogen oever, doch daar beneden is, uithoofde van den lager gelegen oever eene kade opgeworpen. Aan het bovencinde van dezen waard heeft men eene stroomleidende krib, lang ongeveer 60 ell. Vervolgens meer benedenwaarts nog vier rijzen bollen, lang ongeveer 15 à 20 ell., uit den bovenoever gemeten, mitsgaders een vervallen holletje. Voorts heeft men nog op het benedendeel van dezen waard eene dwarskrib lang ongeveer 40 ell.

UITERDIJK (DIEDENSCHÉ-), pold., voorheen tot het *Ambt-van-Maas-en-Waal*, prov. *Gelderland*, behoord hebbende, thans prov. *Noord-Brabant*. Zie DIEDENSCHÉ-UITERDIJK.

UITERDIJK (DE GROOTE-), voorm. pold. in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en gem. *Hoorn*; palende N. W. aan den *Wester-Blokker-polder*, N. O. aan den *Schellinkhoutsche-polder*, O. aan de *Kerke-Uiterdijk*, Z. aan het *Hoornsche-hop*, W. aan den *Hoornsche-Uiterdijk*.

UITERDIJK (DE HOORNSCHÉ-), voorm. pold. in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en gem. *Hoorn*; palende N. aan den *Zeedijk*, O. aan den *Groote-Uiterdijk*, Z. aan het *Hoornsche-hop*, W. aan de stad *Hoorn*.

UITERDIJK (HET KERKE-), pold. in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Hoorn*, gem. *Schellinkhout*; palende N. en N. O. aan den *Zeedijk*, O. aan het *Hoornsche-hop*, W. aan den *Groote-Uiterdijk*.

Van deze drie polders zijn, in de eerste helft der zeventiende eeuw, de dijken grootendeels weggeslagen en de landerijen achtervolgens langzamerhand door de zee verzwolgen, tot dat men in het laatst der vorige eeuw, door paalgorzingen en steenglooljingen de nog aanwezige strooken buitendijks voor verdere afslag en vernietiging beveiligd heeft.

UITERDIJKEN, naam, welken men geeft in het algemeen aan alle landen, die tegen den buitendijk of laatstgelegden dijk liggen, en meer bepaaldelijk aan eenen streep lands in *Firelgo*, prov. *Groningen*, langs *Wirdum* en *Eekwerd* gelegen.

UITERDIJKEN (SCHOTER-), streek lands, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Schoterland*. Zie **SCHOTER-UITERDIJKEN**.

UITERDIJK-ONDER-DRONGELEN, pold. in het *Land-van-Heusden*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Drongelen-Hagvoort-Gansoijen-en-Doeveren*; palende N. aan den *Drongelsche-zeedijk*, O. aan de uitwatering van den *Eethensche-boezem*, Z. aan het *Oude-Maasje*, W. aan de uitwatering van den *Broeksche-boezem*.

Deze pold., welke tot de zoogenaamde *Maaskampen* behoort, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 3 bund. 97 v. r. 30 v. ell., en wordt door eenen houten dniker, met eene klep, wijd 0.37 ell., gelegen aan de zijde der uitwatering van den *Eethensche-boezem*. Hij wordt bestuurd door den eigenaar.

UITERDIJKS-POLDER, bekaad buitenland in het balj. van *Oude-water*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Woerden*, gem. *Groot-en-Klein-Hekendorp*; palende N. aan den *IJsseldijk*, O. en Z. aan *IJssel*, W. aan de buitengronden tegen de rivier. — Deze pold. wordt op den *IJssel* van het overtollige water ontlast.

UITERDIJKEN-VAN-MASTWIJK, buitengronden in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *IJsselstein*, gem. *Linschoten*, palende N. W., N. en N. O. aan den *IJsseldijk*, Z. aan den *IJssel*.

UITERMEER of **KEVERDIJKSCHE-POLDER**, pold. in *Weesperkarspel*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Amsterdam*, kant. *Weesp*, gem. *Weesperkarspel*; palende N. aan den *Honswijksche-polder*, O. aan den *Spijke-en-Nisse-polder*, Z. en W. aan de *Vecht*.

Deze polder beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 340 bund. 44 v. r., en wordt door eenen watermolen, op de *Vecht*, van het overtollige water ontlast. Het land ligt 0.58 onder A. P.

UITERMEER, fort, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en $\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Weesp*, gem. *Weesperkarspel*, nagenoeg als een eiland in de *Vecht* gelegen.

Dit fort, van ouds de **UITERMEERSCHESCHANS** geheeten, behoort tot de inundatielinie van de *Vecht* en dient tot dekking van de *Uitermeerschsluis*. Zie dat woord. Het is eene onregelmatige aarden sterkte, heeft den vorm van een hoornwerk, is in de keel gesloten en wordt aan de landzijde door eene hooftgracht en eene enveloppe met voorgracht omringd. De oostelijke *Vechtdijk* loopt buiten om, langs het fort, en wordt doorsneden door de vaart van 's *Graveland* naar de *Vecht*. Deze vaart loopt midden door het fort naar genoemde sluis en verdeelt het in twee deelen, die door eene brug gemeenschap hebben. De grachten zijn door vier beeren van de rivier afgesloten, en daarover liggen twee bruggen vóór den ingang aan de oostzijde, langs de rivier- en vaartdijken, waartoe ook nog eene brug, over deze vaart, in de *Vechtdijk* ligt. In het fort is slechts één gebouw, de overige bestaan hebbende zijn afgebroken.

Reeds in 1637 schijnt men hier eene schans te hebben aangelegd, immers leest men aan de sluis, dat jaartal. Daar zij door verloop van tijd aanmerkelijk vervallen was, heeft men in 1747, de sterkte veel verbeterd en bijkans geheel vernieuwd. Ook in de laatste jaren, (waarvan de aanbesteding in 1845 geschiedde) zijn de aardenwerken gedeeltelijk veranderd geworden en bij de sluis eenen bomvrijen toren tot reduit gebouwd. De schepen, uit de *Vecht* naar het *Gooiland* varende, stevenen door dit fort en moeten door de sluis geschut worden. Bij den doortogt der *Pruissische* troepen, in 1787 van de zijde van

's Graveland naar Weesp, viel dit fort met weinig tegenstand in hünne handen.

UITERMEERSCHE-SLUIS, sluis in *Weesperkarspel*, prov. *Noord-Holland*, $\frac{1}{2}$ u. Z. O. van Weesp, aan de Vecht, in de keel van het fort Uitermeer. — Door deze sluis valt de vaart van 's Graveland in de Vecht en zij dient in oorlogstijd tot het onder water zetten der omliggende landen, beoosten die rivier.

UITERPAUWINGE of **UITERPAWING**, voorm. d. in het Zuidoosten der prov. *Groningen*, dat bij den watervloed van 1277 door den Dollart verzwolgen is.

UITER-RIB of **UITTER-RIB**, zandbank in de *Noordzee*, aan de kust van *Noord-Holland*, bij Wijk-op-Zee, onmiddellijk aan het strand eenen aanvang nemende.

UITERT, naam, welke men in de wandeling veelal aan de stad **UITRECHT** geeft. Zie dat woord.

UITERWAARD (**LOONSCHÉ**), pold. in het *Nederambt* van het *Land-van-Cuyk*, prov. *Noord-Brabant*. Zie **LOONSCHÉ-WAARD**.

UITERWEG of **UITWEG**, b., prov. *Noord-Holland*, arr. en $3\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Amsterdam*, kant. en W. van *Aalsmeer*, gem. *Aalsmeer-en-Kudelstaart*; met 80 h. en ongeveer 400 inw.

Men heeft hier eene school met 80 leerlingen en eene kerk van de *Friesche Doopsgez.*, waarin de dienst door acht Liefdepredikers wordt waargenomen.

UITERWIJK, buurs. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en $\frac{1}{2}$ u. W. van *Zwolle*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Kampen*, gem. *Wilsom*.

UITGÉEST, d. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en $3\frac{1}{2}$ u. N. ten O. van *Haarlem*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. N. ten O. van *Beverwijk*, gem. *Uitgeest-en-Marken-Binnen*, zeer aangenaam te midden van tuinen, bloemvelden, bovingaarden, wei- en bouwland gelegen. Het draagt den naam van **UITGEEST**, omdat het aan het einde van de geest of duinlaagte gelegen is, en is in onderscheidene straten of wijken verdeeld. Toen vóór het jaar 1155 in het W. van het d. nog *Bennes* bestond en men omtrent dien tijd meer oostelijk en *Uit den Geest* is gaan bouwen ontstond de naam **UITGEEST**, vroeger vindt men dien waarschijnlijk niet vermeld. Men telt er in de kom van het d., 216 h. en 1170 inw. en met de geh. *Assum* en *Dorregeest*, 257 h. en 1530 inw., die meest hun bestaan vinden in de bloemkwekerij, vooral tulpen, hyacinthen en narcissen aankweeken en naar buitenslands verzenden. Ook vervaardigen zij houtwerk, waar voor hier vijfuitgebreide werkplaatsen gevonden worden, waar jukken, kleeerbakken, stoven, lniwagenblokken en stokken daarvoor, koren- en ballastschoppen en ander dergelijk houtwerk vervaardigd worden. Men treft er mede goede landbouwers aan. Ook heeft men er eenen houtzaag- en eenen korenmolen.

In den zomer en vooral in het voorjaar wordt deze plaats door de *Zaankanters* veel bezocht. Men noemt dit algemeen *bloemenkijken*.

De Herv., die er 660 in getal zijn, onder welke 260 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Haarlem*, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest *Simon Pauli* zoon, die in het jaar 1583 herwaarts kwam. Deze bediende het een jaar lang te gelijk met *Akersloot*, doch toen bleef hij alleen te **UITGEEST**, alwaar hij in 1585 emeritus werd. Het beroep geschiedt door den kerkeraad. De kerk was vóór de Reformatie ter gedachtenis van de *geboorte der II. Maagd* ingewijd. De pastorie

plagt bij beurte, door den Paus en door den Proost van St. Maria'skerk te Utrecht, vergeven te worden. In deze kerk, aan het altaar van St. NICOLAAS en den H. Apostel JACOBUS, was een vikarij gesticht, welke ten tijde van GEORGIVS VAN EGMOND, den zestigsten Bisschop van Utrecht, begeven moest worden door Jufvrouw ROELANDJE VAN HEEMSTEDÉ, Vrouw van Heemstede. De begiftiging, afstand, overdraging en inlijving dezer vikarij is door den voornoeuinden Bisschop goedgekeurd. Als deze vikarij openstond, door den afstand van den laatsten bezitter WILLEM VAN BORN, werd PIETER DE BRACH, een kerkelijk persoon van het bisdom van Luik, door den Hertog van Brunswijk, daartoe voorgesteld, en hoevel de kerk van UUTRECHT, in het jaar 1575, vernield en ontheiligd was en er geen kerkdiensten in verrigt werden, zoo heeft de Bisschop van Haarlem, GODEFRIDUS VAN MIENLO, om dat niemand zich er tegen sieelde, den voorgestelden persoon aangenomen, waarna gemelde PIETER DE BRACH den 2 Maart 1575, door PAULUS BOOR, Kapittelheer te Haarlem, als des Bisschops geuagtigde, in het bezit daarvan is gesteld. In de zelve kerk, aan de noordzijde, was eene vikarij gesticht, welke ter vergeving der Graven stond, en wekelijks belast was met twee missen. In het jaar 1514 was NIKOLAAS HEEPIK, een Kanunnik te Antwerpen, bezitter van deze vikarij, en genoot jaarlijks 38 guld. 11 schellingen. De Graven van Holland stelden ook den Kosters aan, die jaarlijks, bij afwezigheid, daarvan genoot drie Rijsche guldens (4 guld. 20 cents). De kerk is van binnen zeer net, met eenen fraaijen predikstoel versierd, doch heeft geen orgel. Van buiten staat, boven den ingang, het wapen van het ambacht, waarboven, in eenen witten vierkante steen:

Christus alleen is de deure ten leven.

Anno 1635.

Nog hooger een zonnewijzer en daaronder dit versje:

Die zon der gerechtigheid klaar,

Schijnt hier voor ons in 't openbaar.

Van den ouden toren is in het jaar 1726 de spits vernieuwd, en met een nieuw kruis en haan versierd. In 1815 sloeg de bliksem in den toren en veroorzaakte brand, die gelukkig gebluscht werd, terwijl de weinige schade later weder hersteld is.

Het kerkhof, dat rondom de kerk ligt, is ruim en zindelijk, zijnde omgeven met een groen bek.

Vroeger hadden de Waterlandsche Doopsgezinden hier ook eene gemeente, welke echter in de vorige eeuw reeds te niet geloopt is. Zij hadden er mede eene zeer nette vergaderplaats, doch die, bij het te niet gaan der gemeente, deerlijk in verval was en later is afgebroken. De nog aanwezige Doopsgez., behouren tot de gem. van *Knollen-dam-en-Krommeniedijk*.

De Evang. Luth., die er wonen, worden tot de gem. van *Beverwijk* gerekend.

De R. K., die er ruim 630 in getal zijn, onder welke 390 Communikanten, maken eene stat. uit, welke tot het aartspr. van *Holland-en-Zeeland*, dek. van *Noord-Holland*, behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt. Na de Reformatie heeft Meester AALBERT, in de streek tusschen Hoorn en Enkhuizen geboren, UUTRECHT en de dorpen tusschen Haarlem en Alkmaar gelogen, als Kerkherder bediend. De eerste, die te UUTRECHT als eigen Pastoor gewoond heeft, is geweest WILLEM KRUYS (CAUCIUS), een Haarlemmer, welke naderhand te Haarlem ging wonen. De tegenwoordige sierlijke, nette, in 1834 gebouwde en van binnen geheel witte kerk, is in 1834 ingewijd, door den Bisschop

van Curium. Er is een goed sprekend orgel in, en zij is voorzien van eenen sierlijken toren, met eene ballustrade. In het front staan in nissen de beelden van de Apostelen Petrus en Paulus meer dan levensgroot, en boven den hoofdingang staat een Chronicon:

IESU CAUCIFIXO DEO VERO SACRUM

(d. i. den gekruisten Christus, den waren God geheiligd).

Deze kerk is, even als de oude afgebrokene, onder den titel van de *Geboorte van de H. Maagd MARIA* gewijd.

Te *UITGEEST* heeft men ook een Weeshuis der Hervormden, waarin doorgaans een tiental kinderen onderhouden worden, en een R. K. Wees- en Armbuis voor oude en jonge gealimenteerden.

Het Gemeentehuis is een steenen gebouw, dat in het jaar 1684 gebouwd is; ook is er eene waag in het zelfde gebouw.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 200 leerlingen bezocht. Zij is in het jaar 1837 met het woonhuis van den onderwijzer onder een dak gebouwd, doch door de vermeerdering der schoolkinderen, in het jaar 1846 aanmerkelijk vergroot, zoodat de geheele tentje tegenwoordig is 33 ell. en de breedte 8 ell., zijnde het schoollokaal 21 ell. lang.

De kermis valt in op de Zondag voor St. Jacob in de maand Julij; de eigenlijke kermis (kerkmis) is in deze gem. vervallen, maar daar voor is een jaarlijks feest op die zelfde tijd in de plaats gekomen, onder den naam van Krokfeest, afkomstig van den hooioogst, dat even als de kermisvreugde gevierd en door oude lieden Krokjeskermis genoemd wordt.

Te *UITGEEST* is geboren CORNELIS CORNELISZ, naar zijne geboorteplaats van *UITGEEST* genoemd, die hier in 1592 de houtzaagmolens uitvond. De eerste molen, het Juffertje genoemd, stond op een drijvend vlot, ging aanvankelijk met twee zagen, en werd in 1596 naar Zaandam overgebracht, waar de uitvinder een aandeel in zijn regt van octrooi verkocht aan zekeren DIRK SYBRANTS.

In het jaar 1277 kregen die van *UITGEEST*, van Graaf FLORIS V, kwijtschelding voor drie jaren van alle belastingen, welke zij voorheen plagten te betalen, » opdat zij zich » gelijk de Graaf in den vrijbrief sprak » te williger en dapperder tegen de Friezen, zijne vijanden, stellen » mogten. » Ook waren zij vrij van het stapelregt te Dordrecht.

Door binnenlandsche twisten, het verhuizen van inwoners, als anderszins is *UITGEEST* weleer zoodanig in verval geraakt, dat het door Hertog ALBRECHT, in den jare 1398, in zijne riantalen, van 32 tot 16 werd verminderd, en, vrijheid verkreeg van in de plaats van met acht, met vijf Schepenen te regt te zitten.

Zwaar drukte het *UITGEEST*, toen op den 16 Januarij 1573 de Spaansche ruitertij, bijna het halve dorp afbrandde, waarbij omtrent 70 inwoners omkwamen.

In 1717, leed *UITGEEST* mede zeer door het water.

UITGEEST-EN-MARKEN-BINNEN, gem. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Haarlem*, kant. *Beverwijk*, (3 k. d., 7 m. k., 3 s. d.); palende N. W. aan de gem. Limmen, N. aan Akersloot, O. aan Krommenie-en-Krommeniedijk, Z. aan Beverwijk, Z. W. aan Heemskerk.

Deze gem. bestaat uit de pold.: het *Uitgeester-Broek*, het *Uitgeester-Woud*, den *Zien*, den *Dorreegeester-polder* en den *Marken-polder*; bevat de dorpen *Uitgeest* en *Marken-Binnen*, en de gehuchten *Assum* en *Dorreegeest*; beslaat eene oppervlakte,

volgens het kadaster, van 2251 bund. 28 v. r. 87 v. ell., waaronder 2236 bund. 1 v. r. 77 v. ell. belastbaar land; telt 265 h., bewoond door 294 huisgez.; uitmakende eene bevolking van 1530 inw., die in den landbouw, bloemkweekerij en het vervaardigen van houtwerk hun bestaan vinden. Ook is er geen plaats in het geheele Rijk, waar zulke zware en smakelijke aspergies gewonnen worden.

De Herv., die er 780 in getal zijn, maken gedeeltelijk de gem. van *Uitgeest* uit, en behooren gedeeltelijk tot de gem. van *Knollendam-en-Marken-Binnen*. — De Doopsgez., die men er 40 telt, behooren gedeeltelijk tot de gem. van *Knollendam-en-Krommeniedijk*. — De Evang. Luth., van welke men er 50 aantreft, worden tot de gem. van *Beverwijk* gerekend. — De R. K., van welke men er 680 telt, maken gedeeltelijk de stat. van *Uitgeest* uit, en behooren gedeeltelijk tot de stat. van *Krommeniedijk*. — De 3 R. K. van de Onde-Bisschoppelijke Clerexij, welke er wonen, worden tot de stat. van *Krommenie* gerekend. — De 10 Lr., die er zijn, behooren tot de ringsynagoga van *Haarlem*.

Men heeft er twee scholen, welke gezamenlijk gemiddeld door een getal van 250 leerlingen bezocht worden.

Deze gem. was vroeger eene heerl. JAN II, Graaf van *Holland*, gaf, naar men wil, onder andere landstrecken hier omtrent, Utrecht aan zijnen derden zoon JAN VAN HENSCOUWER, Heer van *Beaumont*, wiens dochter het door huwelijk in den huize van Blous bragt; na het uisterven van dit geslacht verviel het weder aan de graaflijkheid. De ambachtsheerlijkheid werd, in den jare 1417, den 3 Augustus, door Vrouwe *JACOB* voor veertien honderd schilden (1960 guld.) verpand aan Heer *GERIT VAN HENSCOUWER*, onder voorwaarde, dat zij, ten alle tijde, wederom zou kunnen gelost worden, gelijk na verloop van omtrent drie jaren geschiedde. Zij bleef de graaflijkheid toebehooren, tot dat zij, in den jare 1730, voor twintig duizend guld. verkocht werd aan de Regering van het ambacht.

Den 6 Februarij 1825, zeer vroeg in den morgen, werd men in deze gem. gewekt door het treurig berigt, dat het vloedwater met rassche schreden naderde, waarop men de meest blootgestelde plaatsen onderzocht, en bevond, dat het water reeds op onderscheidene plaatsen de kruinen der dijken nabij kwam, en met zoodanigen aandrang wies, dat weinige uren daarna deze dijken, voornamenlijk die van den polder 't Woudt — zijnde de Dielofsmeer reeds geheel overstroemd, en door deze ook de Dorregeester-polder onder water gezet, terwijl het vee uit de Dielofsmeer in de buerschap Dorregeest in veiligheid was gebragt — en voorts, door het Woud, den polder den Broek met geweld overstroemde, waarop men middelen beraamde, om het vee, dat zich op de stallen, in het laagste gedeelte van den polder den Broek, ten getale van ongeveer 200 stuks bevond, te redden en het noodige voeder daarvoor te verschaffen. Even na den middag werd de veldwachter te paard naar de landlieden in het lage van den polder den Broek gezonden, ten einde hen aan te raden, om, ingeval van nood, hun vee naar het hoogste gedeelte des dorps te brengen; dan bij de aankomst van den veldwachter was het aldaar reeds zoo gesteld, dat men al dadelijk het vee, langs den hoogen dijk om, naar het hoogste van het dorp bragt, alwaar voorloopig in de voeding werd voorzien. Dit alles geschiedde, nadat vooraf door den veldwachter, vergezeld van een lid des gemeenteraads en andere lieden te paard, was beproefd, om langs den

zoogenaamden Lagendijk derwaarts te komen; doch na eenigen tijd door het water te hebben gereden, was door hen bevonden, dat die dijk reeds zoodanig had geleden, en door het geweld van het water was afgeschuurd, dat het onmogelijk was om langs dien weg verder voorwaarts te komen. Den 7 daaraanvolgende hoorde men van geen verdere ongelukken, dan dat de overstroming in de polders nog hand over hand toenam; zoo dat, gedurende den nacht van den 6 op den 7 en den geheelen dag van den 7, de hoogte van het water ieder uur meer dan twee duim vermeerderde, en dat lieden, welke de hoop gevoed hadden, om hun vee nog eenigen tijd op stal te kunnen houden, het nog dienzelfden dag naar het Hoog moesten brengen. Den 7 Februarij rees het water in den polder den Broek niet meer, hetwelk veroorzaakt werd, doordien de Noorder-polder te Assendelft overstroomd werd door het water van den geïnundeerde polder het Woud. Ook was het boezemwater van Kennemerland, sedert den avond van den 7, zes of zeven duimen gevallen, waardoor de overloop des waters op de meeste plaatsen ophield. Daar er geene nieuwe was in het boezemwater meer plaats had, zag men weldra de overstroming der polders gelukkig geheel ophouden.

Het onde wapen dezer gem. bestond uit een in vieren gedeeld schild van goud, hebbende in het eerste en vierde deel ieder eenen zwarten leeuw en in het tweede en derde ieder eenen rooden leeuw. Het nieuwe, in het jaar 1816 door Gedeputeerde Staten gegeven, is een in vieren gedeeld schild, van sabel (zwart), hebbende in het eerste en vierde deel eenen leeuw van zilver, in het tweede en derde eenen van keel (rood).

UITGEESTER-BROEK (HET), pold. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Haarlem*, kant. *Beverwijk*, gem. *Uitgeest-en-Marken-Binnen*; palende N. aan de Geestmeer, O. aan *Uitgeesterwoude*, Z. aan den *Heemskerkerbroek*, W. aan den *Polder-de-Zien*.

Deze polder beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 884 bund. 10 v. r., waaronder 882 bund. belastbaar land; telt 53 h., zijnde allen boerenhofsteden, en wordt met de *Heemskerker-Noordbroek* en de *Heemskerker-Zuidbroek*, door vier kapitale schepdradwatermolens, in de *Uitgeester-en-Langemeren* en daardoor in den boezem der uitwaterende sluizen, van het overtollige water ontlast. Hij staat onder het bestuur van eenen Dijkgraaf en vijf Heemraden.

UITGEESTERDIJK (DE), dijk in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, gem. *Heemskerk*.

UITGEESTERMEER (HET), meer in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, gem. *Uitgeest*. Het is eigenlijk eenen inham ten W. van het Langemeer; beslaat eene oppervlakte van 146 bund. 92 v. r. 60 v. ell. Men vangt daarin veel baars, snoek, paling en karper.

UITGEESTERWOUDE, pold. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Haarlem*, kant. *Beverwijk*, gem. *Uitgeest-en-Marken-Binnen*; palende W. en N. aan de doorwatering de Stierp, O. aan de Markervaart, Z. aan *Krommeniedijk*, W. aan het *Uitgeester-Broek*.

Deze pold., welke in het jaar 1651 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 590 bund.; telde in 1733 nog 12 h., doch nu geen een meer, en wordt door eenen kapitalen schepdradwatermolen, genaamd de *Woudaap*, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit twee Dijkgraven, zeven Poldermeesters, tevens Hoofd-Ingelanden zijnde en eenen Penningmeester.

UITGONG of **UITGANG** voorn. st., prov. *Friesland*, kw. *Westergoe*, griet. *Menaldumadeel*. Zie *BSALIKOM*.

UITGOUW (DE), water in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, dat uit de *Ijpendammer-uitvaart* voortkomt, en zich met eenen westelijken loop in de *Ij* ontlast.

UITGOUWSLOOT (DE), water in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*. Zie *GOUWESLOOT* (UIT-).

UIT-HEMERT, naam, welke wel eens gegeven wordt aan het d. *NEDER-HEMERT*, in den *Hemertsche-waard*, prov. *Gelderland*. Zie *HEMERT-ZEIJENDE* (NEDER-).

UITHOF, buit. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 2 u. W. van *Utrecht*, kant. en 2½ u. N. W. van *Maarsse*, gem. en 3 min. Z. W. van *Harmelen*.

Dit buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 1 bund., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer J. *PALTRE*, woonachtig te *Oldenzaal*.

UITHOFS-POLDER (DE GROOTE-), ook wel enkel de *UITHOFS-POLDER* genoemd, pold. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. 's *Gravenhage*, kant. *Naaldwijk*, gem. *Loosduinen*; palende N. W. aan den *Kleine-Uithofs-polder*, N. O. aan den *West-Eskamps-polder*, Z. O. aan den *Wip-polder*, Z. W. aan de *Hollewatering*, die hem van den *Dijk-polder* scheidt.

Deze polder beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 204 bund.; bevat 3 boerderijen, en wordt door eenen molen, op de *Wennekersloot*, van het overtollige water ontlast. Het land ligt 1.22 ell. onder A. P.

UITHOFS-POLDER (DE KLEINE-) of het *ZWART-POLDERIJZ*, pold. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. 's *Gravenhage*, kant. *Naaldwijk*, gem. *Loosduinen*; palende N. W. aan het d. *Loosduinen*, N. O. aan den *West-Eskamps-polder*, Z. O. aan den *Groote-Uithofs-polder*, Z. W. aan den *Oostmaden-polder*.

Deze polder beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 49 bund.; bevat slechts een huisje, en wordt door eenen molen, op de *Nieuwe-vaart*, van het overtollige water ontlast. Het land ligt 1.11 ell. onder A. P. Het polderbestuur bestaat uit eenen *Molencmeester*.

UITHOORN, gem., voorheen *THAMEN-AAN-DE-AMSTEL* genaamd en tot het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, en nog vroeger aan de proostdij van *St. Jan* te *Utrecht* behoord hebbende, thans prov. *Noord-Holland*, arr. *Amsterdam*, kant. *Nieuwer-Amstel* (10 k. d., 2 m. k., 11 s. d.); palende N. aan de gem. *Nieuwer-Amstel*, O. aan den *Amstel*, die haar van *Mijdrecht* scheidt, Z. aan *Zevenhoven*, W. aan *Nieuwveen*-met-de *Uiterbuurt* en aan *Aalsmeer-en-Kudelstaart*.

Deze gem. bevat het d. *Uithoorn*, de buurten *Oud-Thamen*, de *Boterdijk*, de *Vinkenbuurt*, de *Vrouwenakker*, de *Banken* en de *Kwakel*; beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1899 bund. 24 v. r. 63 v. ell., waaronder 1373 bund. 50 v. r. 50 v. ell. belastbaar land; telt 195 h., bewoond door 276 huisgez., uitmakende eene bevolking van 1320 inw., die meest door veenderij en scheepvaart bestaan; voorts heeft men er eene tabaksfabriek en eenen korenmolen. Vroeger hebben hier twee houtsaagmolens gestaan, doch die zijn naar *Leyden* en *Logchem* verplaatst.

De Herv., die hier 580 in getal zijn, maken gedeeltelijk de gem. *Thamen* uit, en behooren gedeeltelijk tot de gem. *Uithoorn-en-Kudelstaart*.

onderscheidene jaren , vermeld **EVERHARDUS ULGER** VAN NORTDIJK ; in het jaar 1477 en volgende jaren een **ROLEFF ULGER** ; in 1525 een **PETER ULGER** ; in 1527 **LUBBERT ULGER** ; in 1557 en 1558 **HENDRIK ULGER** ; in 1580 en vervolgens een **EVERT ULGER** ; terwijl zij tevens alle (behalve **PETER ULGER**) bij **EMMIUS** op de naamlijst van Burgemeesteren der stad Groningen bekend staan.

EVERHARDUS ULGER was een der zoenslieden , door welke de oneenigheden tusschen **COPPIUS HALTESUS** en de stad Groningen , in het jaar 1443 , werden bijgelegd (1). In het jaar 1454 was de zelfde **ULGER** lid van den stedelijken Raad , toen hij , met zijne ambtgenooten , door een besluit , waarbij aan de burgers van Groningen de registreeksche inkoop van waren , door de landlieden stedewaarts ingevoerd , verboden werd , aanleiding gaf tot eene gevaarlijke gisting en opgewondenheid onder de burgerij.

In het jaar 1497 bevond zich een **CONRADUS ULGER** , aan het hoofd eener legerbende uit Groningen , in Friesland , ter zake van de geschillen tusschen de Schieringers en Vetkoopers.

RUDOLPHUS (ROLEFF) ULGER komt , ten jare 1500 , in zijne betrekking van Burgemeester der stad Groningen voor , als onderteekenaar van het vredeverdrag , tusschen de stad Groningen en Hertog **ALBERT VAN SAXEN** , door toedoen van **FREDERIK VAN BADEN** , den zes en vijftigsten Bisschop van Utrecht , en den Ridder van **THOR** gesloten.

PETRUS ULGER (de oude) was een der Edelen , die het bijzonder vertrouwen genoot van den Hertog van Gelder , en aan wien het bestuur over deze en gene zaken werd opgedragen . Hij deelde uit dien hoofde tevens in des Hertogs milddadigheid , welke zijn jaarlijks , bij de huldiging door de Ommelanden in het jaar 1521 bepaald , inkomen van 7000 goudgulden (10,500 guld.) , onder hem en eenige andere gunstelingen verdeelen liet . In het volgende jaar komt een **ULGER** van denzelfden naam , en misschien *de jonge* , als Bevelhebber eener aanzienlijke bende krijgsvolk voor , welke den Gelderschen Stadhouder van Friesland , met name Graaf van **MEURS** , tot bijstand van wege Groningen toegezonden werd , ter beteugeling van de aanmatigingen des Keizers . Het schijnt wel , dat het geslacht der **ULGERSEN** vroeger ook Geestelijken onder zijne leden telde ; althans in de hoogst belangrijke statuten van de Broederschap der Kalenden in Groningen , ons door den Heer **DAIJSSEN** medegedeeld (2) , vindt men onder de namen der verstorvene Geestelijke Broeders vermeld **Mester JOHANNES ULGER** . De gebroeders **DUTMAR** en **HERMAN ULGERS** komen voor in het vonnis door den Hertog van **ALVA** tegen de vlugtelingen uit de Ommelanden , geveld den 10 Januarij 1570 . Volgens dit , zouden zij zich met vele anderen schuldig hebben gemaakt aan het opvatten der wapenen tegen den Koning van Spanje en onder de vanen van Graaf **LODEWIK** gestreden hebben voor de burgerlijke en godsdienstige vrijheid van Nederland . Deze beide staan , benevens hunne moeder **ANNE RENGERS** , wed. **ULGER ULGERS** , met nog een **LUBBERT ULGER HENDRIKZON** , tevens vermeld onder het bekende verzoekschrift der vlugtelingen , den 17 October des zelfden jaars aan de rijksvergadering te Spiers overhandigd , ten einde voorziening te erlangen in den benarden toestand van Groningen . Eenige jaren later (1571) bevond zich **DUTMAR ULGER** , in

(1) **EMMIUS** , *Res. Fris. Hist.* , p. 352-355.

(2) *Mon. Vet. acvi* , pag. 600-617.

dienst van BARTHOLOEÛS, ter zake der hooggaande geschillen tusschen Groningen en de Ommelanden. Het doel, om eenige Ommelanders Heeren, welke door de Groningers onverwacht gevangen gezet waren te bevrijden, vuurde ERTENS aan. De Groningers trokken met een bezetting naar Vries en namen eenigen, onder welke DORTMUS ULGSA, gevangen, die te Rozendaal in verzekerde bewaring gesteld werd.

In het jaar 1670 treffen wij als bewoners van het Huis ULGERSMA, te Noordijk aan, ULGSA ULGERS (de Jonge) en vrouw ELZA JARGES. Van dezen ULGSA ULGERS en zijne vrouw, is op het stedelijk Archief te Groningen nog eene verzegeling van den 12 December 1670, voorhanden, waarbij zij bekenne » aan den Administrator der Predikanten-opkomsten in Groningen gelegen, schuldig te zijn de som van elf Embderguldens en tien Groninger stuivers, jaarlijksche rente, verschenen » op St. Michiel en heerkomende, dat de Priesteren van St. Meerten en » Aakerken, deze gelden toekomen uit de behoezing van Burgemeester » EVERT ULGERS aan der Aa, dat dit huis was verkocht; — dat de gemelde rente nu werd afgenomen van dat huis en gelegd op comp. goederen te Noordijk.” Het stuk zelve is op perkament geschreven, met nithangend zegel van het gerigt Selwert en beleden voor den toenmaligen Ambtman.

Het huis ULGERSMA is in het laatste tiental jaren der voorgaande eeuw afgebroken, waardoor het eenige overblijfsel van dit eens beroemde geslacht spoorloos verdween. Op den grond, waar weleer ULGERSMA was opgericht, staat thans eene boerenbehuizing, onmiddellijk ten Westen aan Zorgwijk grenzende en aan den eigenaar van het gemelde landgoed, den Heer ONCKO DE RIEDEN VAN SWINDEREN, toebehoorende. Zij beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 2 bund.

ULIASSERS, groep eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, resid. *Amboina*.

Deze groep bestaat uit drie eilanden, Oma of Harocka, Honimoa of Saparoewa en Noesa-Laut.

ULICOTEN, d. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *ULIKOOTEN*.

ULIKER of ULIKEN, geh. in het graafs. *Horne*, prov. *Limburg*, arr. en 4 u. W. ten N. van *Roermond*, kant. en 1½ u. N. O. van *Weert*, gem. en ¼ u. N. O. van *Nederweert*, bij sluis no. 14 van de Zuidwillemsvaart; met 29 h. en ruim 160 inw.

ULIKER-SCHANS, voorm. schans in het graafs. *Horne*, prov. *Limburg*, gem. en 38 min. N. van *Nederweert*.

Ter plaatse, waar zij gelegen heeft, ziet men thans nog eene boerderij, die ook nog met grachten omgeven is; doch de ophaalbrug, welke hier vroeger over de gracht lag, bestaat niet meer.

ULKEDIEP (HET), vaarwater in de *Zuiderzee*, loopende Z. O. ten Z. uit het Amsteldiep en wordt vlak tegen de Kooltuinen bij de Sloot.

ULLENBERG, hoogte in de heide, op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, gem. *Ermelo*, tusschen dat d. en *Leuvenum*.

ULP, onde naam van het d. *ILP* in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*. Zie *ILP*.

ULPIA (COLONIA-), plaats, vermeld als gelegen in het *Land der Batavieren*, en waarvoor men het d. *ALPHEN*, in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, houdt. Zie *ALPHEN*.

ULBOM, gem., in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. *Appingedam*, kant. *Onderdendam*, (1 k. d., 5 m. k., 3 s. d.); palende N. aan de

gem. Kloosterburen, O. aan Leens, Z. aan de Hunse, W. aan de Lauwer-see.

Deze gem. bevat de dorpen Ulrum, Vliedorp, Niekerk, Vierhuizen en Zoltkamp en de daartoe behoorende geh. Elens, Hucht, Kley, Houw, Houwersijl, Hoogte, Panzer, Midhallum, Menneweer en Midhuizen, alsmede een gedeelte van den Oude-Zuurdijkster-polder, den Nieuwe-Zuurdijkster-polder, den Vliedorpster- of Hoogster-polder, den Panzer-polder, den Nieuwe-Vierhuizer-polder en den Midhuizer- of Oude-Vierhuizer-polder. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2971 bund. 48 v. r. 82 v. ell., waaronder 2943 bund. 29 v. r. 79 v. ell. belastbaar land; telt 461 h., bewoond door 540 huisges., uitmakende eene bevolking van ruim 2700 inw., die meest in den landbouw en veeteelt, en op de Zoltkamp, grootendeels in de zeevischvangst hun bestaan vinden, visschende aldaar met 22 schepen (1), vooral ten N. van Ameland. Voorts staan er in deze gem. een pel-, een pel- en koren- en drie korenmolens. De grond bestaat in het Zuiden uit beste klei, welke ten westen van Niekerk een weinig sandachtig is; meer westwaarts is de klei met sand of schelpen vermengd; onder Vierhuizen bestaat de bodem uit sand en klei en onder het d. Ulrum is hij mede zavelachtig en heeft dieper loem.

De Herv., die er ruim 2000 in getal zijn, onder welke 240 Ledematen, maken de gem. van Ulrum, Niekerk-en-Vliedorp en Vierhuizen-en-Zoltkamp uit, doch de geh. de Houw en Kley behooren kerkelijk onder *Leens*.

De Christelijke Afgescheidenen, die er 638 in getal zijn, onder welke 80 Ledematen, maken de twee gem. van Ulrum-en-Vierhuizen, Houwersijl-en-de-Zoltkamp uit.

De Doopsgez., van welke men er 19 telt, behooren tot de gem. van *Mensingeweer*. Voorheen was hier eene talrijke gem. der Vlaamsche Doopsgez., die echter in het laatst der vorige eeuw deels uitgestorven, deels onder de gem. Groningen zijn gekomen.

De 2 Evang. Luth., die er wonen, behooren kerkelijk onder *Groningen*. — De R. K., van welke men er 32 aantreft, parochieren te *Kloosterburen*. — De 10 Isr., die er wonen, worden tot de ringsynagoge van *Winsum* gerekend.

Men heeft in deze gem. vier scholen, als: ééne te Ulrum, ééne te Houwersijl, ééne te Vierhuizen en ééne op de Zoltkamp, welke gezamenlijk gemiddeld door een getal van 390 leerlingen bezocht worden.

Het d. ULRUM ligt 8 u. W. van Appingedam, 4 u. W. ten N. van Onderdendam, op twee wierden. Men telt er 126 h. en 870 inw., en met de daartoe behoorende geh. Elens en Hucht 132 h. en 930 inw. De bevolking neemt hier echter grootelijks af, doordien in de jaren 1847 en 1848 ongeveer 200 zielen naar Noord-Amerika verhuisd zijn.

Toen dit dorp nog door den togt gescheiden was, die thans op het einde van het Trekdiep nitloopt, zag deze benaming, zoo als de overlevring wil, slechts op het westelijke gedeelte, alwaar voor de invoering van het Christendom een Heidnische tempel zoude hebben gestaan, gewijd aan den Noordsche wintergod ULL, terwijl het oostelijke gedeelte den

(1) Snikken en schuiten genaamd, de eerste met twee, de laatste met één mast, doch beide met eene bun voorzien.

naam van Asinga voerde, zoo als ook de burg, die in 1810 is gesloopt. Deze burg was van hoogen ouderdom en een der treffelijkste huizen van de Ommelanden. Onderscheidene jaren, vóór de slooping, behoorde hij aan het aanzienlijke geslacht van INN- UND KNIPHAUSEN. De opgenoemde vier dorpen maakten het zoogenaamde Groote Reedschap uit, vroeger eene staande heerlijkheid en regtstoel van den Heer van ULUM, die ook in de vier dorpen het *jus patronatus* bezat. De gemelde dorpen behoorren onder de Houwerzijl, makende daarvan ULUM, Niekerk, Vliedorp en Houw te zamen ééne staande schepperij en Vierhuizen mede eene afzonderlijk staande schepperij uit, welke beide schepperijen waren het eigendom van den Heer van ULUM, die daardoor in het Houwerzijlvest het meest te zeggen had. Op de Oosterwierde vergaderde in de vierde eeuw na J. C. de *Azen* of Regters, welke regtplaatsen daarna *Asinga* of *Azinga* genoemd werden, zoo als die van de Marne te ULUM, van het halve ambt te Rasquert, het Oosterambt te Middelstum nog in naam aanwezig zijn. Het tegenwoordige kanaal is uit het midden der zeventiende eeuw.

De Herv., die er 660 in getal zijn, onder welke 30 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Middelstum*, ring van *Leens*, behoort. De eerste, die hier het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest JOANNES CHRISTOPHORI, die er in 1593 stond en in 1607 opgevolgd werd door HESSELUS NICASIVS. Destijds namen de Predikanten van ULUM mede de dienst te *Niekerk* en *Vliedorp* waar, hetwelk geduurd heeft tot in 1651, toen WESSELUS RHODIVS ULUM afstond en naar Niekerk vertrok, wordende in 1652 te ULUM alleen opgevolgd door RUDOLFUS KUEN van Bourtange, die er in 1694 overleed. HENDRIK DE COCK, Predikant te ULUM geworden in 1829, afgezet in 1833, is een der eerste bewerkers der afscheiding van de Hervormde kerk geweest. Hij was later aan het hoofd der Afscheidene gemeente te Groningen en overleed aldaar den 14 November 1842. De kerk is een net langwerpig gebouw, met een fraai orgel, dat in 1806 vergroot en vernieuwd werd en waarop men leest: CHRISTO SACR. J. C. F. AB INN- UND KNIPHUSEN et M. D. AB INN- UND KNIPHUSEN, NATYA LEWE (d. i. aan CRISTUS gewijd J. C. F. VON INN- UND KNIPHUSEN en M. D. VON INN- UND KNIPHUSEN, geb. LEWE), en op de linkerzijde: ORGANUM HOC RENOVATUM ET AMPLIATUM MDCCCVI (d. i. dit orgel is vernieuwd en vergroot in 1806). Deze kerk prijkt met eenen schoonen naaldtoren van 39 ellen hoog. In dien toren, welke met vier wijzerplaten versierd is, hangen twee klokken; op de groote leest men:

+ Defunctos + plango + Vivos + voco + fulgura + frango + vox + mea + vox + viae + voco + vox + Sacra + benite + Her Tijndo Kerckheer to Ulrum + Rengger + blauma + ende Galo + alnga Kerckbogebe + weren + Herman mi goten haet.

(d. i.: De gestorvenen beklag ik, de levende roep ik, de bliksem breek ik, mijne stem is de stem des levens, ik roep u komt tot het heilgdom. De Heer LYND, Kerkheer te ULUM, RENGGER BLAUMA en GALO ALNGA, Kerkvoogden zijnde, is deze klok door HERMAN gegoten). Men vindt er geen jaartal op, doch een beeldtenis van CHRISTUS en eenige Heiligen. Volgens overlevering en den leeftijd des makers, zoude de groote klok van 1478 zijn en de kleine van 1698, blijkens opschrift luidende: PETRUS OVERMEY, me fecit Leoverdiae October 1698 (d. i. PIETER OVERMEY heeft mij in October 1698 te Leeuwarden gemaakt). Aan de

zuidzijde staat : H. F. Baron van In- en Kniphuizen, Heer en unicus Collator tot Ulrum en B. B. Janssen Kerkvoogd, tot Ulrum.

De Afscheidene gem., die den 14 Februarij 1844 erkend is, telt 240 zielen en 30 Ledematen en heeft een eigen pastoriĳ, kerk en Leeraar. De eerste, die in deze gem. het leeraarsambt heeft waargenomen, is geweest JAKES L. EPPING van Sleen, in Drenthe, die in 1844 herwaarts kwam, en in het jaar 1846 naar de Afscheidene gemeente van de *Oude-Pekela* vertrok.

De voorm. kerk der Doopsgez. staande op de *Louten*, wordt thans de Arke genoemd, en dient tot een vijftal woningen van daglooners.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 125 leerlingen bezocht. Het schoollokaal staat aan de noordzijde van den toren.

De jaarmarkt valt in den derden Donderdag in Julij.

ULRUMERDIEP (HET), vaart in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, die in het jaar 1650 gegraven is en in eene oostelijke rigting voorbij Warfhuizen naar het zijldiep van Schouwerslĳ loopt.

ULSDA, oudtijds OULSDA, geh. in het *Oldambt*, prov. *Groningen*, arr., kant. en $1\frac{1}{2}$ u. O. ten N. van *Winschoten*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Beerta*; met 6 h. en ruim 40 inw.

ULSDA (KLEIN-) of de HUTTEN, geh. in *Westerwolde*, prov. *Groningen*, arr., kant. en $1\frac{1}{2}$ u. O. van *Winschoten*, gem. en 1 u. N. van *Bellingwolde*, aan de *Westwoldinger-Aa*; met 10 h. en ruim 50 inw.

ULSDERZIJTJE (HET), sluis in *Westerwolde*, prov. *Groningen*, gem. 1 u. N. van *Bellingwolde*, bij Ulsda.

ULST, geh. in het graafs. *Bergh*, prov. *Gelderland*. Zie ULFT.

ULTRAJECTUM, Lat. naam van de st. *Utrecht*. Zie dat woord.

ULVEND of ULVENT, geh. in de heerl. *Daalhem*, prov. *Limburg*, arr. en $2\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Maastricht*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. ten W. van *Gulpen*, gem. *Noorbeek*; met 3 h. en 12 inw.

ULVENHOUT, geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde distr.*, arr. en $\frac{1}{2}$ n. Z. ten O. van *Breda*, kant. en 20 min. Z.Z.O. van *Ginneken*, gem. *Ginneken-en-Bavel*, aan den grooten weg van *Breda* op *Hoogstraten*, welke van eerstgenoemde stad af tot in dit geh. bekeid is. Men telt er 53 h. en 260 inw.

De inw., die bijna allen R. K. zijn, maken, met die van de gehuchten *Geersbroek*, *Rakens*, *Cauwelaer*, *Notzel*, *Strijbeek*, *Grazen* en *Galder*, eene par. nit, welke tot het apost. vic. en dek. van *Breda* behoort en door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt. De kerk, aan den H. *Laurestius* toegewĳd, is een eenvoudig gebouw, van toren en orgel voorzien. Bij deze kerk, welke een schilderachtig gezigt op het *Mastbosch* en *Boevenjen* oplevert, stond voorheen een sterk en schoon groot huis, *Grimhuysen* genoemd. Zie dat woord.

In 1835 is de *Gondenbergsche molen*, die vroeger onder *Strijbeek*, te midden der heide, stond, naar het gehucht *Ulvenhout* overgebracht.

ULVENHOUTSCHE-BOSCH (HET), bosch in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, gem. *Ginneken-en-Bavel*, 20 min. Z. Z. O. van *Ginneken*. Het beslaat 168 bund. gronds; strekt zich uit, in eene zuid-oostelijke rigting, van nabij het geh. *Ulvenhout* tot aan de *Cbaamsche grenzen* over eene lengte van $\frac{1}{2}$ uur gaans op eene breedte van nog geen $\frac{1}{2}$ uur, en heeft zeer schoone lanen van eiken- en beukenboomen, die den wandelaar een aangenaam lommer aanbieden. Onder deze lanen is er eene, die 35 roeden 5 ellen lang en ter wederzijden met drie rijen boomen beplant is.

ULVENT, geb. in de heerl. *Dualhem*, prov. *Limburg*. Zie **ULVEN**.
ULZEN of **ULSEN**, geb. in het *Land-van-Falkenburg*, prov. *Limburg*. Zie **HULSEN**.

UMME, was ongetwijfeld, in het jaar 1227, een kasteel of sterkte, omdat de ongenoemde schrijver van het perkamentboek van Utrecht verhaalt, dat Otto III, de vier en dertigste Bisschop van Utrecht, daarin de krijgslieden van Zalland heeft gelegd. Het heeft met weinig verandering nog den zelfden naam behouden en is thans het plattelandstadje **OMMEN**, in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie **OMMEN**.

UNEMA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Ferwerderadeel*, arr. en 4 u. N. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. W. Z. W. van *Holwerd*, 8 min. N. ten W. van *Blija*, waartoe zij behoorde.

JANKE UNEMA, getrouwd met **TET WYBELSMA**, is Overste geweest van 800 voetknechten, die door de Friesche Edelen, in het jaar 1514, twee maanden lang, onderhouden werden, om den 21 penning af te koopen. In 1602 woonde op **UNEMA**-state **TAKO VAN AYLVA**, Grietman over *Ferwerderadeel*, en in 1635 nog zijne weduwe **BARRARA VAN DOONA**. In 1640 woonde ter zelfder stede **HOSSE VAN AYLVA**, **TAKO**'s broeder. In het jaar 1839 trouwde alhier, op den 19 April, **RINS ATYTA** met **POPEL MONTZINA**, welke beide in December 1847 zijn gestorven.

Ter plaatse, waar de state **UNEMA** gestaan heeft, ziet men thans eene boerenhuizing. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 1 bund. 18 v. r. 30 v. ell., worden in eigendom bezeten door **DIJK IDSIS UNEMA**, woonachtig te *Blija*.

UNEMA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuwarderadeel*. Zie **ONEMA**.

UNGA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Heenaarderadeel*, arr. en $2\frac{1}{2}$ u. N. ten W. van *Sneek*, kant. en 2 u. N. O. van *Bolsward*, Z. van *Edens*, waartoe zij behoorde.

Deze state werd, in het jaar 1890, door den Grietman **POPEL BUSHMANIA** bewoond. Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene boerenhuizing. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 24 bund. 48 v. r. 60 v. ell., worden in eigendom bezeten door het Gasthuis van **VROUWE WESTERHUIS**, te *Franeke*.

UNGABUUR, **UNGABUREN** of **ONGABOEN**, geb., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Franekeradeel*, arr. en $4\frac{1}{2}$ u. W. van *Leeuwarden*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. O. van *Harlingen*, 20 min. O. Z. O. van *Midlum*, waartoe het behoort, nabij de trekvaart van *Leeuwarden* op *Harlingen*; met 4 h. en 40 inw.

UNGERSMA, voorm. burg in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 3 u. N. W. van *Appingedam*, kant. en 3 u. N. O. van *Onderdendam*, gem. en 8 min. O. van *Uithuizermeeden*, aan den weg naar *Paaptil*.

Op dezen burg leefde vroeger het geslacht van **HUNGA**, waarvan in de kerk van *Uithuizermeeden*, op het koor, nog een afstammeling begraven ligt, wiens sarcophaag onder *Uithuizermeeden* beschreven staat.

Ter plaatse, waar hij gestaan heeft, ziet men thans eene boerderij, welke met de daartoe behorende gronden, beslaande eene oppervlakte van 39 bund. 88 v. r. 38 v. ell., thans in eigendom bezeten en bewoond wordt door den Heer **ECCZ TANNES HUIZINGA**.

UNIA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuwarderadeel*, arr., kant. en $1\frac{1}{2}$ u. N. van *Leeuwarden*, 8 min. Z. van *Stiens*; waartoe zij behoorde. — Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene groote hoerenplaats.

UNIA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuwarderadeel*, arr., kant. en $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Leeuwarden*, $\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Wirdum*, waartoe zij behoorde.

Deze state was reeds door het geslacht UNIA gesticht in de veertiende eeuw, en strekte tot eene veilige wijkplaats voor AUKS KEMPS UNIA, toen hij in 1498, verzeld met vele huislieden uit Idaarderadeel, Rauwerd en Wirdum, de Leeuwarders, die uit de Wouden naar huis keerden, wilde aantasten, doch door hen geslagen werd.

Op het laatst der vorige eeuw is de oude stins of kasteelstoren weggebroken en aldaar een fraai nieuw huis gebouwd, door eenen huisman met name EELKO VAN OFFRASEA, doch de grachten en singels bestaan nog.

UNIA, voorm. stins, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Baarderadeel*, in het d. *Beers*.

In het jaar 1443 werd deze stins door KEMPO UNIA of liever AUKS KEMPS UNIA, een der voornaamste Friesche Edelen en hoofden der Schieringers, bewoond.

In de Friesche oneenigheden, ten tijde van Vorst ALBERT VAN SAKSEN, Erfpotestaat van Friesland, verstrekte dit huis tot eene gedurige schuil- en loopplaats voor de Schieringers, en was alzoo eene bittere doorn voor stad de Leeuwarden, die in het jaar 1498 te vergeefs eene hinderlaag in de nabijheid van dit huis stelde, alzoo de hoop, dat de bezettingen zouden afkomen, en zij het aldan ligtelijk konden veroveren, haar miste. De Schieringers bleven zich aldaar nestelen, totdat de stad Leeuwarden, door den Ridder WILLEBRORD VAN SCHAUMBURG gedrongen, om den Saksischen Vorst te buldigen, hare poorten voor hem opende, en hij met WOPF UNIA KEMPS. overeenkwam, dat dese hem het huis, weleer door zijnen vader gebouwd, zoude inruimen voor drie duizend gouden florenen of twee honderd goudgulden jaarlijks. In later tijd heeft het den naam van NIEKKEVIS of Groot-Nieuwehuister-state verkregen. Thans is er niets meer dan de poort van aanwezig. De daartoe behoord hebbende gronden worden in eigendom bezeten door den Heer Baron VAN PALLANDT, woonachtig te Arnhem.

UNIA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Utingeradeel*, arr., kant. en $2\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Heerensveen*, te *Akmarijp*.

Ter plaalse, waar zij waarschijnlijk gestaan heeft, ziet men thans eene boerderij. De daartoe behorende gronden, beslaande eene oppervlakte van 83 bund. 83 v. r. 56 v. ell., worden thans in eigendom bezeten door Jonkheer F. J. LYCKLAND a NIEKHOLT, woonachtig te Oldeboorn.

UNIAHUIS, voorm. sterk kast. te *Leeuwarden*, prov. *Friesland*, in het zuidoostelijke gedeelte der stad, in eenen hoek, welke weleer de stadsgracht vormde, op de plaats tussehen het tegenwoordige *Zwitserock waltje*, de *Wease* en de *Ousekop*, welke thans met huizen bebouwd is.

Het was in het begin der vijftiende eeuw gesticht door KEMPO UNIA, later Grietman van Leeuwarderadeel, en wordt door tijdgenooten beschreven als een »huys of slot, ende schoon getimmerd van playsance, »genoech starck vth het water opgewracht,» of door eene gracht omgeven; ja het wordt zelfs voor de schoonste en sterkste van alle stinzen der stad gehouden. Genoemde stichter had het nagelaten aan zijnen zoon ABE, en deze, kinderloos overlijdende, aan zijne broeders WOPF en AUKS UNIA.

Tegen den zin der regering en ondanks hunne eigene beloften, werden deze broeders door ALBERT, Hertog van Saksen, destijds namens Keizer MAXIMILIAAN, Stadhouder over Friesland, overgehaald, om hem

dit huis een tijd lang, en wel van 24 Julij 1498 tot St. Michiel (den 14 December) daaraanvolgende, in te ruimen, onder belofte, dat hij het huis op dien dag zoo goed of beter zou verlaten dan hij het ontvangen had. Bij gebreke daarvan zonde hij hun 200 floreenen (200 guld.) erfelijke landrenten geven, waarvoor HESSEL MARTENA zijne goederen te pande stelde. De bepaling van de som, welke hij intusschen tot huur zou geven, werd dus listig ontdoken. Vervolgens wist de Graaf de Regering over te halen, dat zij hem vergunde eene bezetting van 14 of 16 ongewapende mannen met Hopman PIETER VAN ULMS aan het hoofd, op dit huis te mogen leggen, hoewel van dezen Hopman de eed gevorderd werd, dat hij niets vijandigs tegen de stad ondernemen, noch krijgsbehoefsten op het huis brengen zoude, voor en al eer de lastbrief des Keizers vertoond was.

Reeds den 2 Augustus daaraanvolgende dagvaarde de Graaf WILLEM VAN SCHAUMBURG, Krijgsbevelhebber van den Stadhouder, de Afgevaardigden der stad Sneek. Hij vertoonde hun daar een bevelschrift des Keizers, op papier, en begeerde nu, als diens plaatsbekleeder, in hunne stad gehuldigd te worden, en de hem ingeruimde stins te bezetten en te versterken. De Afgevaardigden, die een volkomenen lastbrief des Keizers, op perkament en met zegel bekrachtigd, verwacht hadden, gaven voor, nog geene magt te hebben, om hem dit verlangen toe te staan, maar daarop het gevoelen van hunne medeburgers te moeten vragen, waarom zij een afschrift van dien lastbrief verzochten. Aldra bleek het, dat de gevoelens der Leeuwarders hieromtrent zeer uiteen liepen: de eene partij wilde, uit eerbied voor des Keizers bevel en het gemaakte verdrag, den Hertog aannemen, terwijl de andere, niet toevreden met dit bevelschrift, hem met geweld tegenstaan wilde.

Intusschen oordeelde VAN SCHAUMBURG, dat hier de letter der gemaakte overeenkomst en niet de nitspraak der menigte zijne zaak behoorde te beslissen. Zonder berigt af te wachten, zond hij derhalve, heimelijk, een wagen met geschut, kruid en lood van Sneek naar en in Leeuwarden, ter versterking van UNIAWIS. Hoewel hij de vaten kruid met boter had laten besmeren, en het geschut met riet overdekken, werd deze verraderlijke handelwijze, eerst toen de wagen reeds voor de poort der stins was gekomen, ontdekt door eenige kinderen, die daarom heen speelden. Deze deelden hunne bevinding aan eenige voorbijgangers mede, en nu was de kreet van eenige burgers: »wij zijn verraden!» genoeg, om de geheele verontwaardigde gemeente tegen UNIAWIS en de daarop liggende zwakke bezetting in beweging te brengen. Het gevolg hiervan was, dat velen, zonder voorkennis van de Regering, de stins aanvielen, plunderden, en door een groot gat in den muur te stooten haar weerloos maakten, waarbij de vroeger genoemde Hopman, met drie zijner knechten, als verraders, om het leven gebracht en anderen gewond worden. Gehijktijdig verklaarde de stad zich algemeen tegen den Hertog, en tovens bereid om iederen aanval en alle overheersching eendragtig tegenstand te bieden. Later werden de steenen van dit gebouw gebruikt aan het blokhuis te Leeuwarden (1).

Dit huis was vermoedelijk het stamhuis van het oude geslacht UNIA, van het welke wij twee leden onder de teekenaars van het verbond der Edelen vinden opgegeven, zijnde AUK VAN UNIA, die wegens zijne

(1) Deze tot duaverre onbekende bijzonderheden, zijn eerst onlangs uit een merkwaardig charter, in het Stedelijk Archief, medegedeeld door W. EKKHOFF, in zijn *Geschiedkundige Beschrijving van Leeuwarden*, I, bl. 106-108, 309 en 376.

gehechtheid aan de zaak der vrijheid door ALVA gebannen werd, en HORATIUS VAN UNIA, vermoedelijk de zelfde als RITSKE VAN UNIA, en broeder van AUKS (1).

UNIASTATE, voorm. state, thans eene buitenpl., prov. Friesland, kw. Westergoo, griet. Menaldumadeel, arr. en 1 u. W. ten N. van Leeuwarden, kant. en 1½ u. Z. O. van Berlikum, 10 min. N. W. van Marssum, waartoe zij behoort.

Deze buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 8 bund., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer JAN DE KEMPEMAER VAN POPPENHUYZEN, woonachtig te Leeuwarden.

UNIE, voorm. plant. in *Nederlands-Guiana*, kol. Suriname, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de koffijplant. Krapahoeck, benedenwaarts aan de verl. plant. Helon; 800 akk. groot.

UNIE (DE), voorm. naam van de batterij PRINSES LOUISA, in de heerl. *Huisduinen-en-de-Helder*, prov. Noord-Holland. Zie PRINSES-LOUISA.

UNION, katoenplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. Suriname, in *Neder-Niekeri*, ter regter- en linkerzijde van den rijweg; palende N. aan den Atlantische-Oceaan, O. aan de katoenpl. Goed-Intent, Z. aan onuitgegeven bosch, W. aan de plant. Diamont; 1000 akk. groot, waarvan 666½ akk. liggen ten N. en 333½ akk. ten Z. van den rijweg.

UNSINGIS, oude naam van de riv. de HUNSE, prov. Groningen. Zie HUNSE (DE).

UNSTRIT (DE), oude naam van de riv. de STRIENE, in het graafs. Holland. Zie STRIENE.

UNTER-EISENBACH, d. in de heerl. Clerff, grooth. Luxemburg. Zie EISENBACH (ONDER-) (2).

UPBERGEN, d. in het Rijk-van-Nijmegen, prov. Gelderland. Zie UBERGEN.

UPGA, kleine landstreek in *Hunsingo*, prov. Groningen. Zie UBBEGA.

UPHELTE, oude naam van de buurs. UFFELTE, in *Dieverderdingspöl*, prov. Drenthe. Zie UFFELTE.

UPPEL (DE BANNEN-VAN-) of DE OUD-UPPELSCH-POLDER, pold. in het Land-van-Altena, prov. Noord-Brabant, Tweede distr., arr. 's Hertogenbosch, kant. Heusden, gem. Almkerk-en-Uitwijk; palende N. aan de Uitwijksche-en-Rijswijksche-vliet en den Zevenbansche-boezem, O. aan de Vaartsche-steeg tegen de Bannen van Zandwijk of den Zandwijksche-polder, Z. aan de Muilwijksche-steeg tegen den Oude-Doornsche-polder, W. aan den Ouden-Zeedijk-van-Oud-Altena, anders genaamd den Uppeelsche-dijk.

Deze pold., beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 243 bund. 60 v. ell., zonder den dijk, en wordt door den wipwatermolen, op den Zevenbansche-boezem en vervolgens door de sluis, op de Bleek en verder op den Amer van het overvloedige water ontlast. De wipwatermolen heeft 26 ell. vlugt, zijn waterrad 6 ell. diameter en de schoepen daarvan zijn 0.43 ell. breed. Het water van dezen polder wordt gemeenschappelijk met het water van den Zandwijksche-polder opgemaal. De hoogte van het zomerpeil is 1 el beneden A. P. en van het maalpeil 0.89 ell. boven A. P. Hij wordt bestuurd met den polder den Ouden-Doorn en den Polder van Zandwijk, door eenen Polderschout,

(1) Zie over beide J. W. TE WATER, *Historie van het verbond der Edelen*, St. III, bl. 332-355.

(2) Eveneens zoeken men de overige met UNTER zamengestelde namen op de woorden van onderscheiding.

tevens Secretaris, vijf Heemraden of Leden van het Polderbestuur, en eenen Waarsman voor elk der drie polders daarenboven. Hoezeer deze polder met den Ouden-Doorn en Zandwijk onder het zelfde bestuur staat, houden zij echter afzonderlijke rekeningen.

UPPELO, plaats, vermeld op het jaar 1188, als liggende in *Oeverijsel*, doch waarvan men thans het oord, waar zij gelegen heeft, niet weet aan te wijzen.

UPPELSCHÉ-DIJK (DE), dijk in het *Land-van-Altena*, prov. *Noord-Brabant*. Het is een gedeelte van den *Oud-Altenasche-Binnen-zeedijk*, dat in eene zuid-zuidoostelijke rigting van den *Werkensche-dijk*, bij de *Gantelsche-sluis*, tot aan de *Emmikhovensche-dijk*, bij het verlaat aan den *Alm*, loopt, welke beide genoemde dijken, de verlengden van dezen dijk uitmaken. De kruin van dezen dijk is begrind en is een gedeelte van den provincialen binnenveg van *Heusden* naar *Werkendam*.

UPPELSCHÉ-DIJK (DE), geh. in het *Land-van-Altena*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede* distr., arr. en 6 u. W. N. W. van 's *Hertogenbosch*, kant. en 3 u. W. N. W. van *Heusden*, gem. *Almkerk-en-Uitwijk*, $\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Almkerk*; met 67 huizen en boerderijen, welke ter weerszijde aan en nabij den genoemden dijk verspreid liggen, en 470 bewoners tellen.

UPPELSCHÉ-HOEK (DE), geh. in het *Land-van-Altena*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede* distr., arr. en 6 u. W. N. W. van 's *Hertogenbosch*, kant. en 3 u. W. ten N. van *Heusden*, gem. *Almkerk-en-Uitwijk*, 40 min. N. W. van *Almkerk*; met 17 h. en 120 inw.

UPPELSCHÉ-POLDER (DE) of DE *ALMKERSCHÉ-POLDER*, pold., in het *Land-van-Altena*, prov. *Noord-Brabant*, arr. 's *Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gedeeltelijk gem. *Almkerk-en-Uitwijk*, gedeeltelijk gem. *Sleuwig-en-de-Werken*; palende N. aan den *Werkensche- of Ouden-zeedijk* van *Oud-Altena* en den *Zevenbansche-boezem*, O. aan de *Oostkil*, genaamd de *Gantel*, tegen den *Nieuwe-Doornsche-polder*, Z. aan den *Nieuwe-dijk*, W. aan den *Schenkel-binnen-dijk* of *Groene-dijk*.

Deze pold., welke in het jaar 1646 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 430 bund. 66 v. r. 37 v. ell.; als: onder *Almkerk-en-Uitwijk*, volgens het kadaster, 117 bund. 99 v. r. 62 v. ell. met de kaden en buitenstrooken, en onder de *Werken-en-Sleuwig*, volgens het kadaster, 312 bund. 65 v. r. 75 v. ell. Hij wordt, gezamenlijk met den *Vervoorne-polder* en den *Werkensche-polder*, van het overtollige water ontlaat, door middel van eene steenen sluis, gelegen in den *Nieuwen-dijk*, genaamd de *Werkensche-sluis*, wijd 3.86 ell. en hoog 2.51 ell., voorzien van twee paar puntdeuren en eene schuif in de buitenste puntdeuren; wordende onderhouden door de drie polders van *Nieuw-Altena*. Buiten deze sluis, aan het boven einde der *Bleek*, klimt de vloed doorgaans op tot 1.47 ell. boven A. P. en de ebben dalen gemiddeld tot 0.03 ell. beneden A. P. Den 28 November 1833 daalde zij met sluisgang tot 0.30 ell. onder A. P. De wipwatermolen van dezen polder heeft 27.30 ell. vlugt; zijn waterrad is over het kruis breed 6.32 ell. en de schoepen 0.47 ell. Het water in den boezem van dezen polder opgemalen zijnde, vloeit met het water van de bovengenoemde polders op den *Werkensche-boezem*, en door evengenoemde sluis op de *Bleek*. Het zomerpeil is 0.45 ell. beneden A. P., het maalpeil 0.75 ell. boven A. P. en de hoogte der dijken 3.70 tot 4.15 ell. boven A. P. Hij wordt, met en benevens den *Emmikhovensche-polder* en den *Nieuwe-Doorn*, door eenen *Dijkgraaf*, zes Heemraden en eenen *Penningsmeester* bestaand. —

Deze drie polders maken het, in 1646 bedijkte, *Nieuwland-van-Altena* uit, terwijl zij onderling slechts door bekade watergangen van het Oudland-van-Altena afgescheiden zijn.

In den *UPPELSCH-POLDER* ligt, aan de westzijde tegen de Bakkers-kil, eene defensieve inundatiesluis, gebouwd in 1815, wijd van boven 7.96 ell., en aan de Kilboer, $\frac{1}{2}$ u. gaans lager af, is, bij het reglement op het steken van hulpgaten ingeval van inundatie, de plaats, bestemd voor het hulpgat No. IV, lang 45 ell., liggende de kruin 3.80 ell. boven A. P.; terwijl door den pold. voorts is strekkende de groote weg der eerste klasse No. 3, de hoogte hebbende van 0.60 tot 0.90 ell. boven A. P. Het hulpgat No. VI ligt aan de noordzijde van dezen polder, in den Oud-Altenasche-seedijk, tegen het Jannisseland, zijnde de kruin der kade, in dit hulpgat gelegen, doorgaans 1.35 ell. boven A. P., breed 3.60 ell. en lang van onderen ruim 158 ell.; wordende het inundatiewater door dit hulpgat in dezen en mitsdien in Nieuw-Altena overgebracht. Het water, ingeval van inundatie, door dit hulpgat van boven aangevoerd, wordt door bovengemelde sluis en hulpgat No. IV, op de Bakkers-kil ontlast.

UPPELSCH-POLDER (DE OUD-), pold. in het *Land-van-Altena*, prov. Noord-Brabant. Zie *UPPEL* (DE *BARNER-VAN-*).

UPSTERLAND, oude naam van de griet. *OPSTERLAND*, prov. Friesland, griet. *Zevenwouden*. Zie *OPSTERLAND*.

UPWERTH en *UPWIRTHE*, oude namen van het d. *OPWIRADE*, in *Fievelgo*, prov. Groningen. Zie *OPWIRADE*.

URA, Lat. naam van de riv. de Our, grooth. *Luxemburg*. Zie *OUR* (DE).

URAPANICA, voorm. plant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Suriname*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de suikerplant. la *Simplicité*, benedenwaarts aan de voorm. plant. de *Berseba*, met welke zij later vereenigd was.

URAPANICA-EN-BERSEBA, verl. plant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Suriname*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de suikerplant. la *Simplicité*, benedenwaarts aan de verl. plant. *Goede-Hoop*; 700 akk. groot.

URBANUSLOCH, onderaardsch gewelf onder de kerk van *Nieder-Korn*, in de heerl. *Zolter*, grooth. *Luxemburg*. Zie *KORN* (NEDER-).

URCH, naam, onder welken het eil. *URK*, in de *Zwiderzee*, prov. *Overijssel*, voorkomt in eenen brief van 968, waarbij *WICHMAN*, Graaf van *Zutphen*, dit eiland aan de abdij van *Eltenberg* geeft. Zie *URK*.

URCKM, d. in het balj. van de *Nieuwburchen*, prov. *Noord-Holland*. Zie *UASSEN*.

URETERP, in het oud *Friesch Waaterp*, d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Opsterland*, arr. en $5\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Heerenveen*, kant. $1\frac{1}{2}$ u. N. O. ten O. van *Beetsterwaag*, aan den Binnenweg, zeer aangenaam in het geboomte en bouwland gelegen. Ten Z. van het d. heeft men den Buitenweg van *Beetsterwaag* naar *Sigerswolde*. Ten Noorden loopt de groote veenvaart, waaraan vele huizen staan.

Men telt er, met de daartoe behoorende buurtjes *Selmien*, *Vijfhuizen*, *Wobuurt* en *Ureterpster-vallaat*, 1600 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

De Herv., die er zijn, behooren tot de gem. van *Ureterp-en-Sigerswolde*, welke in dit d. eene kerk heeft, die vóór de Reformatie aan den H. *Patrus* was toegewijd. Het is een langwerpig gebouw, met eenen stompen toren, doch zonder orgel.

Reeds in het jaar 1661, moet hier ook eene afzonderlijke gem. van Doopsgez. bestaan hebben, welke zich naderhand met die van *Dragten* vereenigd heeft, tot welke gem. ook nu nog de Doopsgez., die men hier aantreft, behooren. — De R. K., die er wonen, parochieren te *Heerenveen*.

URETERP-EN-SIGERSWOLDE, kerk. gem., prov. *Friesland*, klass. en ring van *Heerenveen*.

Men heeft er twee kerken, als: ééne te Ureterp en ééne te Sigerswolde, en telt er 1800 zielen, onder welke 130 Ledematen. De eerste, die in deze gemeente het leeraarsambt heeft waargenomen, is geweest *PIETROUS GRANS*, die in het jaar 1722 herwaarts kwam, en in het jaar 1730 overleed. Tot aan 1722 was het bediend door de Predikanten van *Wynjeterp* en *Dnurswolde*.

URETERPSTER-VALLAAT (HET), geh., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Opsterland*, arr. en $5\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Heerenveen*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Beelsterswaag*, $\frac{1}{4}$ u. N. W. van *Ureterp*; met eenen kalkoven.

Dit geh. ontleent zijnen naam van een vallaat of verlaat in de *Bakkeveenster*-vaart.

URK, eil. in de *Zuiderzee*, thans eene gem. uitmakende en tot de prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, kant. *Enkhuizen* (1 k. d., 16 m. k., 5 s. d.) behoorende.

Het ligt 2 u. W. van *Schokland*, tusschen dit eil. en de kusten van *Noord-Holland*, waarvan het oostwaarts 4 à 5 uur verwijderd is, terwijl het even zoo ver van de *Overijsselsche* kust ligt; op $52^{\circ} 39' 46''$ N. B., $23^{\circ} 15' 30''$ O. L.

Het strekt zich van het noordoosten naar het zuidwesten uit en wordt in zijnen omtrek op een uur gaans begroot, heeft in zijne grootste lengte ruim 1695 ell. en in zijne grootste breedte ruim 753 ell. Volgens het kadaster beslaat het eene oppervlakte van 80 bund. 8 v. r. 62 v. ell., waaronder 74 bund. 36 v. r. 44 v. ell. belastbaar land. Naar men meent zoude het voorheen veel grooter dan tegenwoordig, ja zelfs aan *Emmeloord* vast geweest zijn; en vrij diep in zee, naar den kant van *Emmeloord* zou weleer een kerk gestaan hebben, 4 ell. van het vaste strand, en de plaats hier omtrent wordt nog door de zeelieden het *Urkerkerkhof* geheeten. Dit kerkhof ligt ruim 860 ell. in zee; hemelsbreedte gerekend. Nog zou er eene andere kerk ten Zuiden van het eiland en ten Oosten van de diepte, het *Val-van-Urk* genoemd, gestaan hebben. De vuurbaak van *Urk*, die in het jaar 1649 nog 35 ell. van den zoekant stond, werd in het jaar 1661, door het invreten van het strand, niet meer dan 30 voeten (9.41 ell.) van de zee bevonden, waarom, in het jaar 1662, deze baak met steenen beschanst werd. Deze vuurbaak werd hier voor de eerstemaal in het jaar 1617 opgericht; terwijl de eerste vuring daarop plaats had den 1 September van dat jaar; naderhand is zij dieper landwaarts in gezet. Thans brandt daarop een licht, dat den 18 November 1857 voor het eerst ontstoken is, bestaande in een catadioptrisch licht van de vierde grootte, dat om de twee en een halve minuut afgewisseld wordt door eene sterke korte schittering, zoowel voorafgegaan als gevolgd door eene korte verduistering, die evenwel op eenen geringen afstand niet volkomen is, maar alsdan nog een flauw licht van zich geeft, terwijl dan het licht voor het overige, tusschen de verduisteringen, omtrent twee minuten zichtbaar is. Dit licht, hetwelk 21.30 ell. boven den waterspiegel van gewoon hoog water verheven staat, kan gezien worden

op eenen afstand van twee à drie zeemijlen, meer of min naar gelang der luchtgesteldheid, in alle rigtingen, met uitzondering van die, waar de kerktoeren en het dak der kerk op Unx, het licht aan de oostnoordoostzijde onderscheppen.

Men telt er ruim 200 h., bewoond door ruim 210 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 1180 inw., die uitsluitend in de visscherij, op de Noord- en Zuiderzee, hun bestaan vinden en dit bedrijf ruet een getal van 110 schuiten uitoefenen, die in eene zeer goede haven liggen, welke zeer geschikt is voor de binnenlandsche vaart. Van deze haven, welke in het jaar 1818 is aanbesteed, hebben in het jaar 364 vaartuigen, als noodhaven gebruik gemaakt. De Urkers brengen hunnen visch voornamelijk te Amsterdam, te Enkhuizen en in Overijssel ter markt. De vrouwen nemen de huishouding en de opvoeding der kinderen waar, en men vond, in het begin dezer eeuw, onder haar vele, die nimmer of niet meer dan eens aan het vaste land geweest waren, en dien ten gevolge ook zelden iemand, behalve de bewoners van dit eilandje, gezien hadden. Thans is dit evenwel minder het geval. De mannen zijn welgemaakt, sterk en goed gespierd, hebben eenen ondernemenden geest en zijn stoute zeelieden, die zich sonwijlen des zomers, wanneer de visscherij geen genoegzaam voordeel oplevert, met hunne kleine vaartuigen naar de Oostzee, langs de kusten van Denemarken begeven, om naar ankers te visschen, die aldaar door de vloot gekapt werden, en daartoe soms twee maanden of langer in zee blijven. De vrouwen, op dit eiland geboren en opgevoed, zijn welgemaakt en gezond, blank en blozend van kleur. Hare kleederdragt is mede eenigzins onderscheiden van die der vrouwen op het vaste land; terwijl de korte mouwen, de lijfjes en overhemdjes, hier in gebruik, waarmede zij zich opschikken, haar bevallig voorkomen in geen deele verminderen. Alhoewel deze lieden het grootste gedeelte huns levens op hun eiland slijten of in het midden der baren doorbrengen, zijn zij vrij beschaafd, weetgierig en lezen veel; vooral is het lezen der Vaderlandsche geschiedenis bij hen een geliefkoosde bezigheid. Voorts heerscht onder hen een prijzenswaardige godsdienstige geest. Afgezonderd van de wereld en hare vermakelijkheden, ja zelfs voor vele ontoegankelijk levende, heerscht er eene groote vrengde onder de stille en vreedzame eilandbewoners, wanneer vreemdelingen hen in hunne gastvrije woningen komen bezoeken. Zoo zien zij met verlangen den tijd te gemoet, wanneer het gras gemaaid en gebooid moet worden. De grasmaaiers worden vrachtvrij afgebaald aan de kust van Overijssel, en bij hunne aankomst door eene groote menigte ingeleid. Zoo lang zij vertoeven, betwelk meestal omstreeks acht dagen duurt, wordt er van des morgens vroeg tot des avonds laat feest gehouden; ieder beijvert zich om toch deze menschen van eten en drinken te voorzien, opdat zij niet over eenig gebrek behoeven te klagen; een ruim berekend daggeld (1 guld. 25 cents) is daarenboven het loon voor hunnen arbeid. Het zal alzoo niemand verwonderen, dat het grasmaaijen op Unx eene begeerlijke zaak is voor deze bovenlanders, gelijk men hen op Unx zelf noemt, en dat zij er zoo op gesteld zijn, dat het regt, om die reis mede te mogen doen, bij erfenis van den vader op den zoon overgaat.

De grond is er steenachtig en laat met reden vermoeden, dat hij gevormd is uit granietbrokken, wier tusschenruimten ingevuld zijn met aarde. Overal is het strand bezaaid met groote en kleine steenen, waarvan sommige met goud- en silverdeeltjes bezwangerd, echter niet rijk

genoeg zijn, om ze daaruit te halen. De meesten der steenen zijn donkerkleurige vuursteen, wier buitenste zijden door de lucht reeds verkalkt zijn en eene aanmerkelijke oudheid aanduiden.

Het eiland bestaat ten deele uit hooiland, met roodachtig zand en op sommige plaatsen uit eenigen leemgrond. Het westelijke gedeelte des eilands is hoog en verheft zich ongeveer 8 ell. boven de oppervlakte der zee; dit is weiland, hetwelk als eene gemeente- of gemeene weide gebruikt wordt, tot wier beweiding ieder ingeboren van Unx regt heeft. Ieder huisgezin mag echter niet meer dan twee beesten weiden en uit het getal huisgezinnen, blijkt, dat ieder ingezetene, op verre na zijn aantal niet in de weide brengt, dewijl er doorgaans maar een zestigtal koetjen en een viertal paarden op het eiland gevonden worden, die er hinnen leefloft kunnen vinden. Het grootste gedeelte van Unx, aan de oostzijde is hooiland, hetwelk van het weiland met eene sloot wordt afgescheiden. Van dit hooiland bezit de eene inwoner minder de ander meer; het wordt verkocht of verhuurd, of ook het hooi bij verkoop aan malkanderen overgedaan. Ieders gedeelte is door paaltjes onderscheiden. Dit hooiland levert echter niet genoeg op, om 's winters de koetjen te voederen, waarom de ingezetenen genoodzaakt zijn nog een gedeelte hooi van de vaste kust te halen. Voorheen was er aan den zuidwestkant nog een stuk lands, met een huis, de Heeren-kamp genaamd, dat afzonderlijk als het land van den Heer aangemerkt en verhuurd werd, doch dit onderscheid is niet meer bekend.

Het eiland is van de zuidwestzijde van den vuurtoren tot aan het Noordoostpunt bij de Staart, over 2100 ellen, tegen het afnemen der stranden, met palen en hoofdjes voorzien. Ook is over 700 ellen rondom den vuurtoren en verder eene steenglooijing buiten tegen het paalwerk aangebragt, en aan de zuidzijde, van de haven af, over 1300 ellen met palen en hoofdjes, van welke 600 ellen met eene steenglooijing, dus 700 ellen met hoofdjes, als dat aan de noordwestzijde, voorzien. Het was wenschelijk, dat het paalwerk van de zuidzijde aan dat van de Noordoostpunt tot bewaring van het eiland werd aangesloten. Het westelijkste gedeelte is hoog zand, doch het oostelijkste met een dijkje beschermd, dat echter 's winters overloopt, latende het laagste gedeelte van het eiland met poelen bezet, die altijd met water staan; doch daarvan is sedert het jaar 1842 een groot gedeelte in vruchtbaar land herschapen. Dewijl er op Unx vele zware steenen gevonden worden, heeft men de proef genomen, om hiermede de stranden, gelijk elders de dijken, te bevestigen; doch men heeft de afkeering van het water door paalwerk van grooter nut bevonden dan door steenen, die door den zwaren slag van water veelal over hoop geworpen worden. Op het eiland zijn verscheidene waterputten, ter diepte van vier of vijf vadem, ten dienste van menschen en vee, welke echter brak water opleveren. De geringe bedijking, waarvan wij gemeld hebben, is onder geen heemraadschap. De huizen liggen op het hooge land.

De Herv., die er 500 in getal zijn, onder welke 140 à 150 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van Hoorn, ring van Enkhuizen, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarsambt heeft waargenomen, is geweest Petrus SALSBIE, die in het jaar 1628 herwaarts kwam en in het jaar 1637 overleed. Het beroep geschiedt door den kereraad. De kerk is een net gebouw, zonder orgel, doch met een bolvormig torentje, waarboven een spil met een kruis uitsteekt, op hetwelk een vergulden haan staat.

De Afgescheidenen, die er ruim 600 in getal zijn, onder welke 180 Ledematen, maken mede eene gem. uit, welke den 15 Julij 1836 door HENDRIK DE COCK, voormalig Hervormd Predikant te Utrum, bevestigd, doch om bijzondere reden nog niet erkend is. De eerste, die als voorganger bij deze gemeente geroepen is, was P. SCHAAF, die den 14 Augustus 1836 van Workum te Uuk kwam, en later geëxamineerd zijnde, den 4 Junij 1841 bij de gemeente te Uuk bevestigd werd, waar hij den 19 April 1843 overleed.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 250 leerlingen bezocht.

Uuk was in de tiende eeuw reeds bekend; want Keizer Otto de Grootte zou het eiland in het jaar 968, met *Nardingerland* of *Gooiland* en *Bemland*, aan WICHMAN, Graaf van Zutphen, geschonken hebben. Van hem zou het aan de abdij van Elten gekomen zijn, waarom nog in de vorige eeuw jaarlijks eenig regt van Uuk betaald werd. Men leest ook van Uuk in eenen anderen brief van Otto III, van 996. Ook vindt men het in eenen brief van het jaar 1134, gegeven door LOTHARIUS II.

In 991 werden deze aan zee gelegene landen onverhoeds aange tast door eene sterke bende zeeroovers, die ook eene landing deden in het graafschap Stavoren, dat toen aan het land van Uuk grensde en alleen door den noordelijken arm des IJssels daarvan was afgescheiden.

In 1170 werden door eenen allergeweldigsten storm en zeevloed, de monden van het Vlie opengescheurd een gedeelte van het graafschap Stavoren, ten Noorden van Uuk, alsmede de moerassige streken ten Zuiden van Uuk, werden door de zee verslonden. Van het land van Uuk en Emelwaard of Emmeloord, bleef echter nog een groot gedeelte in wezen.

In 1187 was het land van de Kuinre nog een afzonderlijk graafschap, waaronder de overgeblevene gedeelten van het land van *Buus* en Uuk behoorden. Het stond onder zekeren Graaf *Hennrik*, de *Kraanvogel* genoemd, die, uit zijn kasteel, aan de Zuiderzee gelegen, gedurige invallen en strooperijen deed in Friesland.

De kerkelijke opkomst van Uuk behoorde onder 't St. Odulfus-klooster te Stavoren, maar van de Landen van Uuk waren de Burgzaten van Stavoren eigenaars, welke deze landen in 1509 op St. Martensdag opdroegen aan den Abt *Arnilius*, als het hoofd van St. Odulfus-klooster.

In 1562 zien wij dat *Zweden van Voerast*, destijds onophondelijk de vaart op de Zuiderzee verontrustte door zijne roofschepen. Als Heer van Uuk en *Emelwarden* vond hij hiertoe overvloedige gelegenheid. Hij hield deze eilanden van den Graaf van Holland ter leen. De bewoners waren niet alleen visschers maar ook boeren, welke op hunne saten of landhoeven een goed getal rundvee konden onderhouden, en hunne boter naar Kampen ter markt bragten of daarmede de thins of pacht aldaar betaalden.

In het archief van Elburg wordt een brief gevonden van den Heer van Uuk en *Emmeloord*, van 3 Februarij 1479, behelzende de last aan die van Elburg om de inwoners van die eilanden ongemoeit en onbelast te laten, alsmede een brief van 's Hertogs raad te Arnhem van 30 Januarij 1543, waarin gezegd wordt dat de *hauptman Masseur met ettelijke knechte van Harderwiek eenen aanslag op Emelort jnd Orck hebben, in meininghe dat vursz. kerspell van Orck in dencktnaet te brengen enz.*

Eertijds zou het aan het graafschap Kuinre, onder Overijssel behoord hebben; doch wij vinden geen bescheid hoe het aan Holland geraakt is. In den jare 1888, is beweerd, dat Uuk altijd een leen

van Holland geweest is, en aldus onder Overijssel niet behoorde. Onder de Ambachtsheeren of Heeren vinden wij eenen **DIRK VAN ZWIJEN**, in den jare 1397, gemeld, op welken tijd Graaf **ALBERT VAN BEIJEREN**, eene sterkte deed aanleggen op het eiland **URK**, om de zeerooverijen der Friezen op de Zuiderzee daardoor te beletten, terwijl de Friezen en Hollanders malkanderen gedurig aanvielen, waardoor de heerlijkheid **URK** telkens gevaar liep van geplunderd te worden. **URK** heeft ook behoord aan het geslacht van de **ZOUDENBALCHEN**, van hetwelk het aan dat van **VAN DE WERVE** gekomen is, terwijl het door **JONAN VAN DE WERVE**, in den jare 1660, verkocht is aan Burgemeesteren der stad Amsterdam. In laatst gemelde betrekking heeft Burgemeester **NICOLAAS WITSEN** zich de belangen van dit eiland bijzonder aangetrokken.

In het jaar 1637 telde men er slechts 300 zielen, van welke er 149 door eene besmettelijke ziekte werden weggerukt.

In 1672 hadden eenige kapers van den Bisschop van Munster het voornemen **URK** te plunderen, doch in plaats van buit te maken, werden zij zelve ten buit, alzoo de bewoners hen gevangen namen en naar Enkhuizen overbragten.

Tijdens de landing der Engelschen in Noord-Holland, in het jaar 1799, terwijl zij zich op de Zuiderzee onthielden, kwamen twaalf gewapende burgers uit Zwolle op het denkbeeld, dat er bier of daar wel eenigen buit te halen zoude zijn. Tot dat einde begaven zij zich, onder kommando van den Artillerie Kapitein **ELLOMAN**, te Genemuiden aan boord van eene visscherspink, en zeilden daarmede naar het eil. **URK**, alwaar zij twee der uit Friesland geroofde of gevlugte schepen vonden. Slechts eenige schoten uit hunne buksen gedaan hebbende, ontnamen zij die bodems aan den vijand, en keerden weldra in triomf eerst naar Genemuiden en vervolgens naar Zwolle terug, meer verheugd over den gelukkigen uitslag der onderneming tot afbreuk des vijands, dan wel over het voordeel van den behaalden buit, bestaande in eene hoeveelheid boter en eenige zilveren en gouden kleinodiën, dewijl zij zich bereid en genegen toonden, om alles aan de regte eigenaars terug te geven.

Het eiland **URK**, reeds door de stormen en vloedden van 1824 geteisterd, leed ook door den stormvloed van 4 Februarij 1825 aan zijne haven, gebouwen, landerijen en waterkeeringen. Men verloor daarbij in de haven vijf vaartuigen, binnen deze gem. te huis behoorende. Deze schade was voor de bewoners van dit eiland zeer aanmerkelijk, die door de lage prijzen der haring, welker vangst in de Zuiderzee des winters hun eenigste middel van bestaan uitmaakt, buitendien reeds veel nadeel ondergaan hadden.

Door den orkaan van 29 November 1836 werden op **URK** drie huizen geheel omver geworpen en een aantal andere zwaar beschadigd. Ook werden daardoor een en twintig van de voornaamste visschersvaartuigen, bemand met meer dan honderd personen, in zoodanigen redeloozen staat gebragt, dat tien daarvan genoodzaakt werden zich op de Overijsselsche kust op strand te zetten, terwijl de anderen, door het verlies van masten, zeilen, ankers en touwen, nagenoeg onbruikbaar zijn geworden.

URK (HET VAL-VAN-), vaarwater in de *Zuiderzee*, W. van **URK**, tusschen het Enkhuizer-zand en het eil. **URK**. Er staat aldaar eene diepte van nagenoeg 7 ell.

URKER-KEERHOF (HET), naam, welken de zeelieden geven, aan eene droogte in de *Zuiderzee*, O. van het eil. **URK**, tusschen het vaarwater de *Nagel* en de *Zuiderzee*.

URKHOVEN of WAKHOVEN, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*, arr. en $\frac{1}{2}$ u. O. van *Eindhoven*, kant. en 2 u. W. Z. W. van *Helmond*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Tongelre*.

URKUIS-GAT, voorm. gors in *Zuid-Holland*, hetwelk JAN VAN BEIJEREN, als Heer van *Voorne*, bij koop en uitgifte ter bedijking heeft uitgegeven, te gelijk met *Grijssoort*, *Dimbelbilde*, de *Tonge*, *Hagevelde* en *Battenoord*, en hetwelk thans alzoo een gedeelte van het voorm. eil. *Oeverflakkee* uitmaakt.

URMOND, gem., voorheen tot het hert. *Gulik* hebbende, thans prov. *Limburg*, distr. en arr. *Maastricht*, kant. *Sittard* (7 k. d., 6 m. k., 4 s. d.); palende N. aan de gem. *Obbicht-en-Papenhoven*, O. aan *Sittard*, Z. aan *Stein*, W. aan de *Maas*.

Deze gem. bevat de d. *Urmond en Berg*, benevens een afzonderlijk liggend huis; beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 541 bund. 56 v. r. 95 v. ell., waaronder 492 bund. 77 v. r. 65 v. ell. belastbaar land; telt 225 h., bewoond door 225 huisgez., uitmakende eene bevolking van 1080 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden, doch onder de inw. zijn mede vele schippers, waarbij bekwame stuurlieden; vóór de fransche overheersching was dit de hoofdtak van bestaan der ingezetenen. Ook wonen er vele mandemakers en kooplieden in specerijen en steenkolen.

De inw., die er, op een zestigtal na, allen R. K. zijn, onder welke 750 Communikanten, maken de par. van *Urmond en Berg* uit, welke beide in deze burg. gem. eene kerk hebben.

De Herv., die er ongeveer 50 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Urmond-en-Grevenbicht*. — De 8 Isr., die er wonen, behooren tot de ringsynagoge te *Maastricht*. — Men heeft in deze gem. ééne school, te *Urmond*, welke gemiddeld door een getal van 120 leerlingen bezocht wordt.

Het d. *Urmond* ligt 3 u. N. van *Maastricht*, $1\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Sittard*. Men telt er, in de kom van het d., 152 h. en 600 inw.

Het schijnt zijn naam te ontleenen van *Eur*, een beekje, dat bij het oude kasteel te *Stein* ontspringende eenige ellen verder eenen graanmolen in beweging brengt, en zich bij *Urmond* in de *Maas* ontlust, alwaar het eene welingerigte en doelmatige scheepshaven vormt, zijnde eene der beste en veiligste van de *Maas*, vandaar dat men oudtijds de *Vrijhejd Burmond* schreef.

Urmond is met opgeworpene aarden wallen omringd, en de huizen zijn geregeld aan elkander gebouwd. Van de voormalige drie hoofdoorten is er eene nog slechts gedeeltelijk aanwezig.

De inw., die voor het meerendeel R. K. zijn, onder welke 400 Communikanten, maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. van *Limburg*, dek. van *Sittard*, behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt. De kerk, aan den H. *Martinus* toegewijd, is een vrij goed gebouw, met eenen geheel nieuwen toren, doch zonder orgel.

De kerk der Herv. is een klein fraai gebouw, met eenen toren, doch zonder orgel.

De kermis valt in den eersten Zondag in *Julij*.

URMOND-EN-GREVENBICHT, kerk. gem., prov. *Limburg*, klass. van *Maastricht*, ring. van *Heerlen*.

Deze gem. heeft eene kerk te *Urmond*, en telt ruim 170 zielen, onder welke ongeveer 110 Ledematen. Het beroep van den Predikant is eene koninklijke collatie.

XI. DEEL.

20

URSEL (ST.), voorm. kloost., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hemelumer-Oldenphaert-en-Noordwolde*. Zie *URSULA-KLOOSTER* (ST.).

URSELEN-CONVENT (ST.), voorm. kloost. te *Leyden*, prov. *Zuid-Holland*. Zie *URSULA-KLOOSTER* (ST.).

URSELPOEL (ST.), meer, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, gem. eu $\frac{1}{2}$ u. Z O. van *Workum*, dat ten N. door de Kerkvliet met de *Larts* en ten Z. met de *Hoyte-poel* in verbinding staat.

URSEM, gem. in het balj. van de *Nieuwburgen*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Hoorn* (4 k. d., 20 m. k., 4 s. d.); palende N. aan de gem. *Hensbroek*, O. aan *Avenhorn-en-Oostmijzen*, Z. aan *Schermerhorn-en-Westmijzen*, W. aan *Oterleek*.

Deze gem. bestaat uit den pold. *Ursem*, benevens gedeelten van den pold. *Mijzen* en van de *Bedijkte-Schermer*; bevat het d. *Ursem*, de geb. *Rustenburg* en *Noorddijk*; beslaat eene oppervlakte van 1556 bund. 45 v. r. 86 v. ell., waaronder 1546 bund. 60 v. r. 79 v. ell. belastbaar land; telt 143 h., bewoond door 173 huisgez., uitmakende eene bevolking van 840 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

De Herv., die er 480 in getal zijn, onder welke 220 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Hoorn*, ring van *Spanbroek*, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest *Paulus Bernard Mercator*, die in het jaar 1597 herwaarts kwam en in het jaar 1600 naar *Zunderdorp* vertrok. Het beroep geschiedt door den kerkeraad, onder approbatie van den Ambachtsheer.

De 3 Evang. Luth., die er wonen, behooren tot de gem. van *Hoorn*. — De enkele Doopsgez., die er woont, wordt tot de gem. van *Alkmaar* gerekend. — De R. K., die er 360 in getal zijn, parochieren te *Hoorn* en te *Ouddorp*. — Men heeft in deze gem. twee scholen, als: ééne te *Ursem* en ééne te *Rustenburg*, welke gezamenlijk gemiddeld door een getal van 160 leerlingen bezocht worden.

Deze gem. is eene heerl., welke in het jaar 1730, uit de grafelijkheids domeinen voor eene som van 9000 gulden is aangekocht door *Willem Dekker*, Burgemeester van *Gouda*. Thans is Heer van *Uxum* *Mr. Guillaume Groen van Prinsterer*, Staatsraad, belast met Z. M. Huis-Archief te 's Gravenhage.

Het d. *URSEM*, *URSEM* of *URSUN*, oudtijds *URSUN*, ligt $2\frac{1}{2}$ u. W. van *Hoorn*, $3\frac{1}{2}$ u. N. ten W. van *Purmerende*, $2\frac{1}{2}$ u. O. ten N. van *Alkmaar*, aan de trekvaart van daar op *Hoorn*. Men telt er in de kom van het d. 45 h. en ruim 250 inw.

De kerk was vóór de Reformatie aan den H. *Bruno* toegewijd, die ook sedert eeuwen de patroon van het d. was. De pastorie werd destijds door de *Graven* en de *Abten* van *Egmond*, bij beurten vergeven, zoodanig, dat de *Abten* de vergeving in de twee eerste maanden hadden, de *Graven* in de derde maand. De bevestiging werd door den Proost der *Utrechtsche Domkerk* verleend. De pastorie bezat 16 morgen lands en bragt jaarlijks 50 *Rijnlandsche* gulden op (70 guld.) waarvan bij afwezigheid getrokken werden 5 ponden. Het kosterchap stond ter vergeving van de *Graven*. Dit ambt, aan het welke twee morgen lands behoorden, bragt niet meer op dan 15 *Rijnsche* gulden (21 guld.) De kerk, die een kruisgebouw was en eenen toren, met eene acht-kante spits had, stond eenigzins landwaarts in. In 1847 is er echter eene nieuwe kerk gebouwd. Het is een gewoon steenen gebouw, met eenen houten toren, doch zonder orgel.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 80 leerlingen bezocht.

De kermis valt in op het Pinksterfeest.

UNSEM had vroeger een eigen munt, welke door Graaf FLORIS, omtrent 1294, naar Medemblik is overgebracht.

In of omtrent het jaar 1426, hadden die van UNSEM en verscheide andere dorpen in het tegenwoordige baljuwschap van de Nieuwburchen, als Koodijk, Graft, Schermer, Ouddorp en Oterleek deel gehad in den opstand der Kennemers; waar voor hun door den Hertog FILIPS VAN BOURGONDIE een boete van vier grooten jaarlijks werd opgelegd voor ieder huis, daar men vuur en licht in houdt. Dit huisgeld schonk de Hertog, in den zelfden jare aan ROELAND VAN WTERKEN, die toen Ambachtsheer van deze dorpen en ambachten was. Hoe de heerlijkheid van alle deze regtsbannen weder aan de graaflijkheid verviel, is ons niet gebleken.

In 1456 werd UNSEM in de Kennemerlandsche regten bevestigd. In 1517 had het dorp veel te lijden van de Geldersche Friezen. In 1601 werd te Rustenburg, eene buurt onder UNSEM, een overtoom gemaakt.

Het wapen dezer gem. bestaat uit een veld van goud, met eenen leeuw van keel.

URSEM (POLDER-VAN-), pold. in het balj. van de *Nieuwburchen*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Heorn*, gem. *Ursem*; palende N. aan Hensbroek en de Wogmeer, O. aan Berkhout en Avenhorn, Z. aan Mijnen, W. aan de Schermeer.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 913 bund. 62 v. r. 14 v. ell., waaronder 797 bund. 20 v. r. 56 v. ell. schotbaar land, en wordt door twee molens, op de Ringsloot van den Heer-Hugowaard of Raaxmaatsboezem, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen President, vier Heemraden en twee Poldermeesters, die tevens Molenmeesters zijn.

URSEMMER-WEG (DE), weg in de *Schermeer*, prov. *Noord-Holland*, gem. *Ursem*, in eene oostelijke rigting van den Rustenburger-weg naar den ringdijk van de Schermeer loopende.

URSEMMERZWED (HET), water in het balj. van de *Nieuwburchen*, prov. *Noord-Holland*, in eene oostelijke rigting van de ringsloot van de Schermeer, naar de ringsloot van de Beemster loopende.

URSHEM, d. in het balj. van de *Nieuwburchen*, prov. *Noord-Holland*. Zie UNSEM.

URSPILT of USPILT, d. in de heerl. *Clerff*, grooth. *Luxemburg*, arr. en 5 n. N. N. W. van *Diekirch*, kant., gem. en 80 min. N. O. van *Clerff*, aan eene beek, die te Drauffelt in de Wolts valt.

Men telt er 6 h. en 85 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

De inw., die er allen R. K. zijn, hebben hier eene bijkerk, welke tot de par. van *Hupperdingen* behoort en waarin de dienst enkele malen des jaars door den Kapellaan van die par. wordt verrigt.

URSUI, negerdorp in *Afrika*, in *Oppe-Guinea*. Zie Onsox.

URSULA-KLOOSTER (ST.), voorm. kloost. te *Amsterdam*, op den hoek van den *Nieuwezijds-Achterburgwal* en *Spinhuissteeg*.

Dit klooster waarvan de juiste tijd der stichting niet bekend is, had tot Patrones de H. URSULA met hare elfduizend maagden, en werd in 1419 geschikt voor 65 Nonnen. Na de Reformatie werd het in 1596 vertimmerd tot een Spin- of Vrouwen-Tuchthuis. Men las toen boven de deur van het huis.

*Om schamele meyskens, maagden en vrouwen,
't Bedelen, leeg gaan en doolweg te schouwen,
Is dit Spinkuys gesticht, zoo men hier zien mach,
Elk laat zich niet verveelen of rouwen,
Uyt charitaat hier aan de handt te houwen,
Wie weet wat hem oft de zijn noch geschien mach.*

In het jaar 1643 werd dit spinhuis geheel verbrand, niet zonder vermoeden, dat die brand door de daarin opgeslotene gevangenen was aangestoken, ten einde daardoor gelegenheid te vinden, om te ontvlugten, hetwelk echter aan geen enkele gelukte. Spoedig werd er een veel fraaijer spinhuis in de plaats gebouwd, in welks gevel men de volgende regels van PIETER CORNELISZON HOOFT las:

*Schrik niet, ik vreek geen quaat, maar dwing tot goet,
Straf is mijn handt, maar lieflyk mijn gemoet.*

Bij de volbouwing van het groote werkhuis op het Weesperveld, werd het spinhuis ontruimd, en later eenigen tijd door Staatsche troepen tot eene kazerne gebruikt. Toen deze het weder verlaten hadden, werd het in 1795, bij de omwenteling en later, gebruikt tot onderscheidene inrigtingen, als: tot eene STADS TEEKENSCHOOL, eene STADS KONSERWEVERIJ, eene STADS GOEDKROOPE BROODBAKKERIJ enz.; voorts tot kantoren van onderscheidene 's lands en stads impositiën, als: van het geslagt, het gemaal, turf, wijn, patenten enz. Bij de invoering van het fransch stelsel van belastingen in 1810, werd het geheel ingeruimd tot een CORRECTIONEEL GEVANGENHUIS, ook dit hield geen stand, en thans is daarin de HOOFDDIRECTIE DER POLITIE en het KOMMISSARIAAT VAN HET TWEDE POLITIEKANTON gevestigd.

URSULA-KLOOSTER (ST.), voorm. kloost. te *Delft*, in de *Gasthuislaan*.

Dit klooster was in het jaar 1454 door Judocus, Wijbisschop van Utrecht, gesticht, doch in het jaar 1596 geheel afgebroken en ten gebriake van de Vlaamsche neriugen in onderscheidene huisjes verdeeld.

URSULA-KLOOSTER (ST.), voorm. kloost. van Reguliere Kanunnikessen te *Deventer*.

Dit konvent was door EGBERT TER BEEK, vijfde Overste der Broeders van het gemeene leven, in het jaar 1470, uit twee kloosters, die nevens elkander stonden, te weten het Kerstkens-klooster en het Brandes-klooster, te samen gebragt, ten welken einde bij slechts eene muur, het eenige scheidsel, dat er tusschen deze beide kloosters stond, deed afbreken.

URSULA-KLOOSTER (ST.), voorm. kloost., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, gem. $\frac{1}{2}$ n. Z. O. van Workum, N. van de St. Urseelpoel, tusschen deze en de Kerkvliet.

URSULA-KLOOSTER (ST.), voorm. kloost. te *Haarlem*, gesticht in het jaar 1445, voor Zusters van den derden regel van St. FRANCISCUS. Het stond in de steeg, die daarvan nog heden ten dage den naam van *Ursulasteeg* behouden heeft, en strekte zich over de lengte van die straat uit, aan de eene zijde langs de *Kraaijenhorstergracht* en aan de andere zijde langs de *Zoetestraat*, of eigenlijk *Zoetemelk-Willebroeden-Heeren-talingstraat*, tot op de helft van genoemde gracht en straat.

De kerk van dit klooster, die zeer fraai moet geweest zijn, was voorzien van eenen hoogen toren en geheel van steen opgemetseld. De gebouwen van het klooster zijn later ingerigt tot woningen. Thans vindt men op den grond, waar het gestaan heeft, behalve eenige woningen, in de *St. Ursulasteeg*, het Remonstrantsch Gereformeerd-hofje, in 1775 gebouwd en 6 woningen hebbende.

URSULAKLOOSTER (ST.), voorm. kloost. te *Leyden*, in het *Vrouwenkamp*, ter zijde van het St. Elizabethsgasthuis.

Dit was een fraai gebouw en werd gehouden voor het ondatse klooster dat te Leyden gestaan heeft. Daarin woonden Reguliere-Kanonnikessen van de orde van St. Augustinus. Eenige jaren na de Reformatie is het gedeeltelijk gevoegd bij en vereenigd met het St. Elizabethsgasthuis, en een gedeelte daarvan tot een Leprozenhuis ingerigt, doch ook deze bestemming heeft dit gebouw thans geheel verloren, wordende de huisjes, thans een en twintig in getal, aan oude lieden verhuurd. Eene der zalen met de kapel is ingerigt tot Stads-*ANWESCHOL*, eene andere tot *COLLEGIUM* voor den stedelijken Lector in de ontleedkunde.

URSULA-KLOOSTER (ST.), voorm. kloost. te *Oudewater*.

Dit klooster werd door Hertog WILLEM VAN BEIJEREN, aan eenige Maagden en Weduwen in de *Cappellestraat* gegruud, om zekere Hofstad aldaar op te rigten, volgens den inhoud des briefs door den evengemelde Hertog, als Graaf van Holland, daaraan gegeven in 's Gravenhage op den 1 September 1414. Dit klooster stond onder het kapittel van Utrecht en onder het opzicht der Utrechtsche Bisschoppen, over hetwelke de Broeders van het Gemeene leven het beheer hadden. In het bekende verschil tusschen ZWEDER VAN COLENBORG en RUDOLF VAN DIEPHOUT, die beide tot het bisdom van Utrecht gekozen waren, hebben het de gemelde Nonnen met den eersten gehouden. Zoo hebben zij, uit hoofde van armoede en om de scheuring en wederspanningheid der ingezetenen, zoo als ZWEDER in zijnen openbrief zich uitdrukt, haar klooster verlaten, en zijn naar Leyden getrokken. Daar kregen zij aanstonds huisvesting bij BOUDEWIJN VAN ZWIJTEN, die ook het klooster Marien-poel, buiten de stads-poorten, voor haar heeft opgetimmerd. De gebouwen van dit klooster zijn later afgebroken, alleen het kerkje of de zoogenaamde kapel is daarvan nog aanwezig en is tot Stadschool ingerigt, waarop nog een torentje staat.

URSULA-KLOOSTER (ST.), voorm. kloost. te *Schiedam*.

Het stond oostwaarts achter de thans zoogenaamde Grootkerk, en werd later tot Latijnsche school ingerigt. Hoogst vermoedelijk is dit klooster in 1429 afgebrand en alstoen verplaatst in het tegenwoordige Huis-te-Poort, staande aan den Dam, dat is: aan den weg, die naar Kethel leidt, bij de Kethelpoort, aan welke omstandigheid dit huis vermoedelijk zijnen naam ontleend heeft, en waardoor tevens bij sommigen, door verwarring, het ougerijnde denkbeeld zal ontstaan zijn; dat het URSULA-KLOOSTER, na den gemelden brand, naar Kethel zou verplaatst zijn. Het was vermoedelijk gesticht in het begin der vijftiende eeuw, want de eerste statuten zijn gedagteekend van den 17 September 1405, en houden in, dat het huis gelegateerd was door zekere *GERBECHEDE MACHTEL ELYAS*, weduwe van *DER SPECKE*, met opdragt aan Schout, Schepenen, Burgemeester en Raden der stad, om daarin eersame maagden en weduwen te plaatsen, die onderling haar brood zouden winnen en verteren. Deze Zusters moesten jaarlijks twee mannen, uit de ingezetenen der stad, aan het bestuur voordragen, om hare zaken te beheeren en hare regten te handhaven, welke, na goedkeuring van het stadsbestuur, werden aangesteld, met magt om als Voogden in alle zaken voor haar te handelen. Geene nieuwe Zuster mocht in het gesticht opgenomen worden, dan met goedvinden dergenen, die er reeds in waren. Die zich onzedelijk gedroeg kon door de twee gezegde Knapen of Voogden uit het huis worden gezet. Alle de

goederen, die de Zusters bezaten, kwamen in vollem eigendom aan het gesticht. Van hare onroerende goederen kwam, na haar overlijden, de helft aan het huis. Indien het mogt ledig worden en er geene Zusters voor gevonden werden, moest het, met al zijne eigendommen, ten behoeve der zelfde Zusters van Delft en Rotterdam komen, en wanneer ook dese het huis binnen een jaar niet in besit namen, moest het voor een derde aan de Kerk, voor een derde aan het Heilige Geesthuis en voor een derde aan het Gasthuis van Schiedam vervallen enz. Te Rotterdam maakte men de zelfde bepalingen met opzigt tot Delft en Schiedam en even zoo wederkeurig te Delft.

VAN HEUSSEN zegt (1), dat de bewoonsters van dit zusterhuis den derden regel van den H. FRANCISCUS onderhielden, doch volgens anderen, volgden zij dien van den H. AUGUSTINUS. Vermoedelijk is beide waar en heeft men in lateren tijd de orde der Franciskanen met die der Augustijnen verwisseld.

URSULA-KLOOSTER (HET ST.), voorm. kloost. te *Utrecht*, in de *Hamburgerstraat*.

De bewoonsters leefden naar den derden regel van den H. FRANCISCUS. Dit klooster was gesticht door zekeren ABRAHAM DOLÉ en werd daarom ook wel het ABRAHAM-DOLÉ-KONVENT, bij verkorting het BRANDOLÉ- en bij verbastering BRANDOLY-KLOOSTER genoemd. In het jaar 1412 was het door FREDERIK VAN BLANKENHEIM, den een en vijftigsten Bisschop van Utrecht, tot een magden-en-weduwenhuis bevestigd, met bepaling, dat ABRAHAM DOLÉ, zijne huisvrouw CHRISTINA en zijn zoon JACOB in de kapel mogten begraven worden. Na de Reformatie is deze kapel door de Hervormden gebruikt, tot het houden van wekelijksche cathéchisatiën, doch in de jaren 1744 en 1745 is zij, met andere gebouwen, tot eene Evangelisch Luthersche kerk verbouwd, waartoe zij thans nog dient.

URSUM, d. in het balj. van de *Nieuwburg*, prov. *Noord-Holland*. Zie URSEM.

USELDANGE, Fransche naam van het d. USELDINGEN, in de heerl. *Useldingen*, grooth. *Luxemburg*. Zie USELDINGEN.

USELDINGEN, voorm. heerl., grooth. *Luxemburg*; palende N. aan de heerl. Bondorf en Everlingen, N. O. aan de heerl. Esch, O. aan de heerl. Pettingen en Hohenfelz, Z. aan de heerl. Siebenhornen, Z. W. aan de heerl. Clairfontaine en Guirsch, W. aan het balj. van Arlon.

Deze heerl. bevatte de dorpen Ripweiler, Tuntingen, Böwingen, Bruch, Buschdorf, Useldingen en Michelbouch, benevens de geh. Noerzingen, Finsterthal, Schleidmühl en Reimberg, alsmede gedeelten van de d. Osperen, Redingen en Nieder-Palen; uitmakende de gem. Böwingen en gedeelten van de gem. Bettborn, Redingen, Tuntingen, Useldingen en Vichten.

Deze heerl. droeg onder het Oostenrijksch bestuur 8 flor. 2 sols en 9 den., in elke 1000 flor., die het hertogdom opbragt.

USELDINGEN, gem., gedeeltelijk in de heerl. *Useldingen*, gedeeltelijk in de heerl. *Everlingen*, grooth. *Luxemburg*, kw. en arr. *Dikirk*, kant. *Redingen*; palende N. aan de gem. Bettborn en Vichten, O. aan Böwingen, Z. aan Saeul en Beckerich, W. aan Redingen.

Deze gem. bevat de d. Useldingen, Everlingen, Ripweiler en Schandel, benevens het huis Schauptenhoff en den molen Evelingermühl, en telt 169 h. en 1250 inw., die meest in den

(1) *Kerkelijke Oudheden*, D. II, bl. 654.

landbouw hun bestaan vinden; terwijl men er ook graan-, olie- en houtzaagmolens heeft. De gewone oogst bestaat jaarlijks uit 4600 zak tarwe en rogge, 4800 zak haver en gerst en 10,500 zak aardappelen. De veestapel beloopt 230 paarden, 560 runderen en 190 zwijnen.

De inw. zijn allen R. K., en maken de par. Useldingen en Everslingen uit. Zij hebben, behalve de beide kerken dier par., nog eene kapel te Ripwieler en eene bijkerk te Schandel.

De gem. heeft vier scholen, als: ééne te Useldingen, ééne te Everslingen, ééne te Ripweiler en ééne te Schandel.

Het d. USELDINGEN, in het Fransch USELDANGE, ligt 4 n. Z. W. van Dickirch, 1½ u. O. ten N. van Redingen, aan de Attert, waar deze rivier de Schwebach opneemt. Men telt, in de kom van het dorp, 86 h. en 520 inw.

De inw. maken, met die van Ripweiler en Schaupenhoff, eene par. uit, welke tot het apost. vic. van *Luxemburg*, dek. van *Oesperen*, behoort, ruim 700 zielen telt, en, behalve de par. kerk, ook nog eene kapel te Ripweiler hebben, welke gezamenlijk door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend worden.

Te USELDINGEN is een zeer groote en fraaije bouwval van een kasteel (zie het volgende art.). Vroeger waren er ook twee kloosters, waarvan een in 1182 door een der Heeren van USELDINGEN werd gesticht, terwijl het tweede door Jezniten is bewoond geweest.

USELDINGEN (KASTEEL-VAN-), kast. in de heerl. *Useldingen*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 4 u. Z. W. van *Dickirch*, kant. en 1½ n. O. ten N. van *Redingen*, in het d. *Useldingen*.

Het is een groot, aanzienlijk en zwaar gebouw, doch thans onbewoond en grootendeels vervallen.

USLENBERG (DE), berg, in het *Rijk-van-Nijmegen*, prov. *Gelderland*, gem. *Groesbeek*, zijnde een der hoogste van het *Groesbeekse-gebergte*. Hij is 52 ell. hoog.

USIPETEN, voorm. bewoners dezer landen. Zie *TENCTEREN*.

USQUERDER-DIJKREGT (HET), dijkregt in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, bestaand wordende door vijf Dijkregters.

USQUERDERMAAR (HET), water, in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, in eene zeer kronkelende, meest zuidelijke rigting, van Usquert naar de Menkema-Delte loopende.

USQUERT, gem. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. *Appingedam*, kant. *Onderlendam* (1 k. d., 6 m. k., 3 s. d.); palende N. aan de Wadden, O. aan de gem. *Uithuizen*, Z. aan *Kantens*, W. aan *Warffum*.

Uit een nog aanwezig handschrift weet men, dat oudtijds de grenzen dezer gemeente zich hebben uitgestrekt tot in de kom der gem. *Uithuizen*, ter plaatse, waar thans de Doopsgezinde kerk staat. Ook de gehuchten *Oldorp*, *Holwinda* en *Holwerd*, die thans nog alleen kerkelijk onder haar gerekend worden, behoorden vroeger tot haar regtsgebied, en zijn er eerst in 1808 burgerlijk van afgescheiden, naar men wil, door vergissing, bij de toen plaats gehad hebbende nummering der huizen.

Deze gemeente beslaat eene oppervlakte, volgens het kadaster, van 2578 bund. 95 v. r. 40 v. ell., waaronder 2595 bund. 60 v. r. 80 v. ell. belastbaar land; telt 203 h., bewoond door 236 huisgez., uitmakende eene bevolking van 1490 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden. Onder anderen wordt er veel graan, koolzaad en aardappelen verbouwd, welke meest te *Groningen* ter markt worden gebragt. De voortbrengselen van rundvee en schapen worden naar onderscheidene

plaatsen, doch het rundvee zelf, veelal, naar Holland en Engeland uitgevoerd. Ook heeft men er eenen pel- en korenmolen.

De grond bestaat te *Usqueat* uit zavelachtige klei, hoeeer op de eene plaats zandiger, op de andere meer met klei; op zekere diepte worden in den grond vele schelpen gevonden.

Merkwaardig is het, dat men in geene andere gemeente een zoo groot aantal wierden kan aanwijzen en dat wel, met uitzondering van slechts ééne, op naauwelijks $\frac{1}{2}$ u. van elkander; zij dragen de namen: *Groote-Bosch* (eertijds eene bezitting van de Ridders van St. Jan); *Holwerd* (van *Hale wierde*, d. i. heilige wierde, uithoofde van een tempeltje, dat hier reeds onder het heidendom moet gestaan hebben); de *Dorpswierde*, waarop het dorp staat; *Wadwerd*, dus genaamd omdat zij, de meest noordelijke wierde zijnde, aan het Wad lag. Voegt men bij dit aantal wierden nog die van het naburige *Rottum*, welke van *Holwerd* ongeveer $\frac{1}{2}$ u. gelegen is, op welke men zeker weet dat een Heidensch tempeltje gestaan heeft, dan laat zich daaruit opmaken, dat dit oord reeds zeer vroeg bewoond is geworden; terwijl er, ten tijde van *Ludger*, in de nabijheid reeds eene kleine haven gevonden werd.

De *Herv.*, die er 1220 in getal zijn, onder welke 100 *Ledematen*, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Middelstum*, ring van *Uithuizemeeden*, behoort. De eerste, die hier het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest *BERNARDUS THEODORICI AGNAEUS*, die hier in 1395 stond en in 1397 naar Groningen vertrok. Het patronaatregt, dat van het klooster *Wijtwerd* afkomstig is, wordt hier voornamelijk door het adellijke geslacht van *ALBERDA VAN MENKEMA* bezeten. Vroeger behoorde de primaire collatie bij het huis *LUDEMA*.

De *Doopsgez.*, die er 35 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Uithuizen*. — De 3 *Evang. Luth.*, die er wonen, worden tot de gem. van *Groningen* gerekend. — De 140 *R. K.*, die men er aantreft, parochiëren te *Uithuizen*. — Men heeft in deze gem. eene school, welke gemiddeld door een getal van 190 leerlingen bezocht wordt.

Het d. *Usqueat* of *Uskwert*, bij *ALFRIDUS UYSCWIERDE*, later ook wel *UICKAWIRTH*, zooveel kunnende beteekenen als *Wierde van Uick*, ligt $4\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Appingedam*, $2\frac{1}{2}$ u. N. ten O. van *Onderdendam*, op eene wierde. Het oudste en eerste dorp *Usqueat* moet men zoeken te *Oldorp*, ruim $\frac{1}{2}$ u. Z. O. van het tegenwoordige dorp, en van hier heeft het zich verder uitgebreid, welke uitbreiding eens het bestaan gaf aan het d. *Uithuizen* (d. i. Uit de huizen). Het bouwen van de kerk op eene andere wierde, in wier onmiddellijke nabijheid tevens het klooster lag, schijnt later de aanleiding te zijn geweest dat *Oldorp* verlaten is. In 1251, toen het grootendeels afgebrand is in den oorlog tusschen de *Eenrummers* en *Uithuizers*, lag het nog in de nabijheid van het zeestrand en werd toen voor vrij groot gehouden. Thans telt men er in de kom van het d. 120 h. en 620 inw. De huizen staan zeer onregelmatig om eenen bogtigen kleiweg, welke niet geplaveid is. Het dorp is nu niet meer zoo nabij het strand gelegen; heerlijke polders van eene groote uitgestrektheid zijn tusschen beide gekomen en met het beste gevolg der zee ontwoekerd; schaars zal men in de geheele provincie *Groningen* een welvarender dorp aantreffen. Voortreffelijke bouw- en hooilanden, zoo binnen- als buitendijks; uitmuntend graan, kostelijk vee en prachtige boerderijen, alsmede een geest van uijverheid, welke de bevolking over het geheel bijzonder kenmerkt, leveren het aangename gezicht van eene welvaart op, zoo als men schaars in eene andere gemeente der provincie zal aantreffen.

In dit jaar (1848) wordt er een kunstweg gelogd, die over het dorp zal loopen, zuidwaarts digt langs Rottum naar Eelswerderdam en oostwaarts tot Uithuizen, terwijl er gegronde verwachting bestaat, eenen anderen westwaarts naar Warffum in het volgende jaar te zien voltooiën.

Hier liet zich de vermaarde Friesche Apostel LUDGER, die in 809, als Bisschop van Munster, overleed, aan wal zetten, om er het Christelijk geloof te verkondigen. Hij vond tot zijne blijdschap in de nabijheid op Holwerd reeds een christelijk bedelhuis, en verbreidde nit dit voorname punt, toenmaals een gering zeedorpje, waarheid en verlichting over geheel Friesland. Eertijds was het ook de hoofdplaats eener proostdij. Een brief van 1393, betrekkelijk de regten van den Proost, is nog in het oud Friesch aanwezig.

In het jaar 1223 werd het d. nog onder *Fivelgo* gerekend, waarom de ingezetenen van Hunsingo en bijzonder die van Eurum, tegen de ingezetenen van Fivelgo ten strijde trekkende, onder anderen ook de kerk dezer plaats met de gewijde hostie verbrand hebben, waarover zij door den Bisschop van Munster in den ban zijn gedaan, en daarvan niet zijn ontslagen dan na betaling van eene groote som gelds. Bij die gelegenheid, verhaalt EMO, dat, behalve de kerk, ook nog eene kluizenaars wijkplaats, welke den naam van *inclusum bonae famae* droeg, eene prooi der vlammen werd. Of nu dit dorp, van dien tijd af, of wel eenigen tijd daarna, onder *Hunsingo* is gerekend, is nog onzeker.

De kerk, welke vóór de Reformatie aan den H. JACOBUS was toegewijd en waaraan men nog eene groote menigte duifsteenen vindt, prijkt met een orgel. Op het koor liggen twee zerken over kelders. Op de eene zerk, boven, leest men: *Holwindu hoc clauditur antro* (d. i. HOLWINDA wordt in dit graf besloten). Waarschijnlijk aanduidende, dat deze de begraafplaats der bewoners of Heeren van HOLWINDA was. Meer naar beneden prijkt de zerk met het wapen van SICKINGE en HUNA, onder aan staat het jaartal 1644. Op de tweede zerk vindt men een eenvoudig wapen, denkelijk dat der TAMMINGA's. In den zwaren stompen toren, welke ten N. W. afgezonderd van de kerk staat, hangt eene zeer oude klok zijnde CATHARINA HERMANNUS genaamd en volgens de oude lettermerken, die er rondom staan, van 1118. Het Latijnsche opschrift luidt verder: *als ik geluid worde kondig ik het goddelijke aan*. De andere klok is kleiner en van later tijd; daarop staat boven aan in eene rij rondom de klok: HARMEN CYOL EN PIETER CORNELIS, KERCKVOEGEDEN. SOLI DEO GLORIA. LEONARD WALRAVEN RE FIERI FECIT 1690 (d. i. Gode alleen zij de eer. LEONARD WALRAVEN heeft mij gemaakt in 1690). Aan ieder der zijden van de klok staat een wapen. Onder het eene staat: FRIJ SICKINGHE HEER OP LUEDEMA EN PREMIER COLATOR TOT USQUERT, onder het andere: ELIAS HILLENUS PASTOR.

Ook de pastorie is oud. In 1587 werd zij in brand gestoken, bij gelegenheid, dat Graaf WILLEM VAN NASSAU, met 400 man te Warffum geland zijnde, ter brandschatting over USQUERT naar Kantens en Middestum trok. De sporen van dien brand zijn nog duidelijk aan de zware eiken apanten te zien.

Behalve Holwindu stond vroeger, te USQUERT, het adellijk huis LUEDEMA. Op dezen burg bloeiden, in vorige dagen, de in de provincie Groningen bekende aanzienlijke geslachten der TAMMINGA's. der SICKINGE's en van COENDERS, doch dit gebouw is in den zomer van 1742 afgebroken.

Dit naderhand zoo aanzienlijke dorp mankte, tot aan de omwenteling van 1793, een staande regtstoel uit, destijds toebehoorende, even als de overstemmende collatie, aan den bezitter van het huis Menkema, te Uithuizen. In de schepperij behoort het onder Warffum.

USSELER-BROEKHEURNE, geh. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en 4 u. Z. O. van *Almelo*, kant. en 1 u. W. ten Z. van *Enschede*, gem. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. van *Lonneker*, 35 min. Z. van *Usselo*; met 40 h. en ongeveer 280 inw.

USSELO, ook soms OSSLO genoemd, d. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en 4 u. Z. O. van *Almelo*, kant. en 1 u. W. ten Z. van *Enschede*, gem. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Lonneker*. Men telt er 114 h. en 800 inw., en met de kerkelijk daartoe behoorende geh. Boekulo, Ussel-Broekheurne en Rutbeke, 250 h. en 1600 inw., die meest in landbouw en weverijen hun bestaan vinden.

De inw., die er op 66 na allen Herv. zijn, onder welke 780 Ledenmaten, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Deventer*, ring van *Enschede*, behoort. Zij was tot in het jaar 1844 vereenigd met *Enschede*, doch is toen tot eene afzonderlijke gem. verheven, welke tot eersten Leeraar had ARNOLDUS BROUWER, die er nog staat. De kerk, die den 8 December 1844 is ingewijd, is een net langwerpig vierkant gebouw, met eenen kleinen houten toren, doch zonder orgel. — De 66 R. K., die hier wonen, behooren tot de stat. van *Lonneker*. — De dorpsschool wordt gemiddeld door een getal van 150 leerlingen bezocht.

USSELO-GEERDINKZIJD en USSELO-HELMIGZIJD, gedeelten der buurs. *Usselo*, in *Twenthe*, prov. *Overijssel*. Zie GEERDINKZIJD en HELMIGZIJD.

USSEM, b. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Brabant*, arr. en $3\frac{1}{2}$ u. N. O. van *'s Hertogenbosch*, kant., gem. en 20 min. W. van *Oss*; met 25 h. en 120 inw.

UTENHOVENS-GEREGT, voorm. heerl. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie COULENBERG.

UTERPAWING, voorm. d. in het Noordoosten der prov. *Groningen*. Zie UTERPAWINGE.

UTGONG, voorm. st., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Benaldumadeel*. Zie BERLIKUM.

UTINGERADEEL, in het Oud-Friesch WYTENDONGERADEELE, griet., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, arr. en kant. *Heerenveen* (3 k. d., 11 m. k., 5 s. d.); palende N. W. aan de griet. *Rauwerderhem*, N. aan *Idaarderadcel*, N. O. aan *Smallingerland*, O. aan *Opsterland*, Z. aan *Aengwirden* en *Haskerland*, W. aan *Doniawarstal*.

Deze griet. heeft van het O. naar het W. eene lengte van $2\frac{1}{2}$ u. en van het N. naar het Z. eene breedte van $1\frac{1}{2}$ u. Zij is waarschijnlijk dus genoemd naar het woord *Utingke* of *Witringe*, gemeenlijk wetering, welken naam, ofschoon bij de Friezen niet zeer gebruikelijk, onderscheiden wateren dezes deels dragen. Welcer behoorde dat gedeelte der griet., hetwelk ten Noorden van de Boorn ligt, onder den naam van *Boorndeel* tot *Opsterland*. Merkwaardig is nog hedendaags de gesteldheid van dit vaarwater, ten opzichte zijner oude dijken, zijnde de Leppedijk, van *Irnsumerzijl* af tot aan *Opsterland*, op den noordelijken oever dier rivier aangelegd, gelijk ook ongeveer aan den overkant van den *Akkumer* rijweg over *Oldeboorn* tot aan de zelve grietenij plaats heeft, hetwelk een bewijs oplevert, dat het water der *Middelzee*, ten minste bij hooge vloed, tot hiertoe plagt door te dringen, voor dat men de *Irnsumerzijl* had aangelegd. De dijk of

waterkeering aan de zuidkant van de Boorn aangelegd, voormaals Slagtedijk genaamd, is nu vervallen. De grietenij telt de volgende zes dorpen: Oldeboorn, de hoofdplaats, waar ook het grietenijhuis staat, Nes, Akkrum, Terhorne, Terkaple en Akmaryp, en bevatte oudtijds twee kloosters, als: het Duitsche-Huis of het Nesser-konvent en het Aalsumer-klooster. Zie die woorden.

UTINGERADEEL beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 6463 bund. 18 v. r. 38 v. ell., waaronder 6094 bund. 9 v. r. 87 v. ell. belastbaar land. Men telt er 607 h., bewoond door 771 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 3980 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw, de scheepvaart en den handel in vee, boter en kaas. Ook heeft men er 8 scheepstimmerwerven, 8 grofen hoefsmedertjen, 1 kalkbrandertij, 1 kaarsenmakertij, 2 koperslagerijen, 1 windkoren-, mosterd- en moutmolen, 1 wind-olietmolen, 1 zeepziederij en 2 grutterijen. Vroeger waren er onderscheidene jeneverbrandertijen, doch deze hebben opgehouden te bestaan.

De landen dezer griet. zijn onder Oldeboom Nes en Akkrum meerendeels uit klei- of knipgrond zamengesteld. In het zuidelijk en westelijk gedeelte zijn het meest lage wei- en hooilanden, waarvan de weiden meestal door dijken omgeven en tot kleine polders gemaakt zijn, die met watermolens drooggehouden worden, terwijl de hooilanden des winters onder water staan. Die gronden zijn met verschillende moertjes en vaartjes doorsneden.

De Hervormden, die er 1930 in getal zijn, onder welke ongeveer 800 Ledematen, maken de vier volgende gem. uit: Akkrum, Oldeboorn-en-Nes, Terhorne en Terkaple-en-Akmaryp, welke vier kerken hebben, die door even zoo vele Predikanten bediend worden.

De Doopsgezinden, die er 1900 in getal zijn, onder welke ongeveer 700 Ledematen, maken de vier volgende gem. uit: Akkrum, Oldeboorn (het Oude huis), Oldeboorn (het Nieuwe huis) en Terhorne.

De 100 Roomsche-Katholijken, die er wonen, parochiëren te *Irssum* en te *Jonre*. — Bovendien zijn er een twintigtal Christelijke Afgescheidenen.

Er zijn in deze griet. vier scholen, welke gezamenlijk gemiddeld door ruim 430 leerlingen bezocht worden.

Te Oldeboorn heeft men nog Andringa-state en men had hier vroeger de oude staten Gauma en Douma onder *Oldeboorn*; Sikkema, Sminia en Douma, onder *Akkrum*; Oenema, onder *Terkaple*, en Abbema, Galama, Donia, Molla, Onia, Bangma en Bavema, onder *Akmaryp*.

De Boorn met vele bogten van het Oosten uit Opsterland komende, verdeelt deze grietenij nagenoeg in twee gelijke deelen, en eindigt hoog in het westen bij de oude Schouw. Van daar gaat uit de Boorn een wijd vaarwater, naar het Sneeke-meer, hetwelk zich eerlang in twee takken verdeelt; wordende de noordwestelijke tak de Oude-Wetering en de zuidoostelijke de Nieuwe-Wetering genaamd: Nabij Opsterlands grenzen is uit de Boorn afgeleid het zoogenaamde Nieuwe-diep, langs hetwelk men van Oldeboorn naar de Gorredijk vaart. Ook is er een groot vaarwater in het zuidwestelijke deel der grietenij, hetwelk gemeenschap heeft met de Nieuwe-Wetering en verdere naburige wateren, vooral door de Meynesloot, die tevens de schepen van en naar Akkrum in dit water brengt, hetwelk onder den

naam van het Deel enz. naar het Heerenveen loopt. Ten Zuidwesten van dit vaarwater vindt men de Terhornster- en Terkaplester-poelen, benevens nog vele andere kleinere wateren, die genoegzaam allen gemeenschap hebben met het waterige gedeelte van het naburig Wymbritseradeel.

Buiten de dijken van de Boorn vindt men nog onderscheidene rijwegen in deze grietenij. De noordelijke Boorn- of Leppe-dijk loopt, gelijk wij reeds gezegd hebben, altoos langs den oever der rivier, eenige weinige afgesneden hoeken uitgezonderd; komende daaruit, bij Oldeboorn, de Slagte- of Oude-Leppe-dijk, die noordoostwaarts naar Smallingerland loopt en tevens tot rijweg naar Opsterland dient. De zuidelijke dijk van den Boornvloed is over het algemeen verder van zijne oevers gelegen, en volgt het beloop van den stroom niet zoo naauwkeurig, vooral ten Oosten van den Oldeboorn. Bij de Oude-Schouw komt uit dezen dijk voort de reeds gemelde Slagtedijk, die over Terborne en Terkaple naar de Joure loopt; doch hier en daar door tusschenkomend water wordt afgebroken; waarom, door de familie *Vegius van CLAARBERGEN*, in het jaar 1725, een nieuwe weg van de Joure naar Akkrum is aangelegd, die met eene schouw, de *Nieuwe-Schouw* genaamd, over het Deel loopt, tot groot gemak dergenen, die van de Lemmer naar Leeuwarden enz. willen rijden. Deze weg is in 1846 verhoogd en bepuind op kosten van den edelen eigenaar *Jonkheer PIETER BENJAMIN JOHAN VEGILIN VAN CLAARBERGEN* te Joure. Eindelijk komt uit den voornoemden Boorndijk, tusschen Akkrum en Oldeboorn, de gewone rijweg van daar naar het Heerenveen, vroeger bekend onder den naam van de *Haskerdijken* welke zich aansluit aan den straatweg, die van Heerenveen over Akkrum en de Oude-Schouw naar Leeuwarden loopt.

Bij den watervloed van Februarij 1825 stroomde het zeeewater, aan den zuid- en zuidoostkant van deze griet., des namiddags van Zaterdag den 5, tusschen drie en vier ure, over de landerijen gelegen onder de dorpen Akmarijp, Terkaple, Akkrum en Oldeboorn, en de voortgang van den vloed was zoo snel, dat des avonds te elf ure het grootste gedeelte dezer grietenij daardoor werd bedekt; terwijl des Zondags nog de weinig overgebleven polders in het zelfde lot deelden, blijvende alleen daarvan uitgezonderd het hoogste gedeelte der dorpen Akkrum, Terborne en Oldeboorn, benevens eenige wieren en terpen, wier geheele oppervlakte nog geen hunder lands bedroeg. Door den sellen noordwestewind en den daartegen werkenden stroom, vergezeld van sterke sneeuwjagt en daarop volgende vorst, werd de gemeenschap van de dorpen en nabij gelegen boerderijen geheel afgesneden, en de stand des waters was, op het hoogste geklommen zijnde, van vijf palmen tot ééne el boven het gewone winterwater. Geene ongelukken met menschen of vee, of vernieling van gebouwen van eenig belang hebben in deze grietenij plaats gehad, en algemeen was men bereidvaardig tot hulp en bijstand. Zeven en zeventig huisgezinnen onder de dorpen Oldeboorn, Terborne, Terkaple, Akmarijp en Akkrum waren genoodzaakt hunne haardsteden te verlaten en elders huisvesting te zoeken, die gewillig werd verleend.

Het wapen van *UTINGENADEEL* bestaat uit een veld van keel, met drie klaverbladen van goud, staande twee en een, waar tusschen een lelie van zilver. Door sommigen vindt men opgegeven een veld van goud, met drie klaverbladen van syuopel en eene lelie van keel.

UTRECHT, prov., oudtijds en nog dikwijls het **STICHT VAN UTRECHT** genoemd, om dat de zetel van het bisdom of sticht, waaraan vroeger

het wereldlijke gebied over dit gewest verknocht was, bij de eerste oprigting van dit bisdom, in de hoofdstad Utrecht gevestigd werd. Dit wereldlijke gebied strekte zich voorheen niet slechts uit, over de tegenwoordige provincie Utrecht, die het NEDERSTICHT plagt genoemd te worden, maar ook over de tegenwoordige provincie Overijssel, die bij den naam van Bovensticht of Oversticht onderscheiden werd. Zelfs hadden de Bisschoppen van Utrecht zich, bij keizerlijke brieven, regt weten te verkrijgen over een groot gedeelte van Gelderland en Friesland en over Groningen en Drenthe; hoewel hun gezag in deze gewesten, zeldzaam, en nooit lang achtereen, is erkend geworden, behalve in Drenthe, waar dit van 1046 tot 1522 plaats had, toen de Hertog van Gelder het aan de Bisschoppen van Utrecht ontweldigde. De onderscheiding in Oversticht en Nedersticht is ook in onbruik geraakt, nadat de heerl. Overijssel, in het jaar 1527, aan Keizer KARL V opgedragen was. Van toen af heeft het NEDERSTICHT alleen den naam van het Sticht of het Sticht van Utrecht behouden.

Het Sticht van Utrecht grensde N. aan het graafs. Holland en de Zuiderzee, O. aan het hert. Gelder, Z. aan het hert. Gelder en het graafs. Holland, en W. aan het graafs. Holland, terwijl de heerl. Loepik, Langerak en Willige Langerak, van alle zijden door Holland omringd waren.

De schrijvers, die den oorsprong van het bisd. Utrecht willen ophalen, moeten van de zevende eeuw beginnen, en, in het bijzonder, met het jaar 694, toen de vermaarde PEPIN VAN HERSTAL, die, onder den titel van eersten Staatsdienaar des Konings van Frankrijk, inderdaad met eene willekeurige magt, dat geheele rijk bestuurde, en RADBOUD, de Koning der Friezen, overwonnen hebbende, hem al het land langs de beide oevers van den Rijn, waaronder ook de stad en omliggende landstreek van Utrecht, afhandig maakte. Die zelfde PEPIN zond, onmiddellijk daarna, den H. WILLIBROD, om, in deze nieuwelings overwonnen landstreek, de Friezen, die tot dus verre Heidenen geweest waren, tot het Christendom te bekeeren. WILLIBROD, ten einde met meer gezag dit werk te volbrengen, van PAULUS SIKRIUS I, de waardigheid van Aartsbisschop der Friezen in 697 bekomen hebbende, vestigde zijnen zetel binnen Utrecht, waar hij ook de Hoofdkerk, tegenwoordig nog de Dom genaamd, stichtte en aan ST. MAARTEN, wien hij altoos eene zonderlinge achting had toegedragen, toewijdde. Na WILLIBRODS dood, welke in 739 voorviel, is hij, onder den titel van Aartsbisschop der Friezen, in dit bisdom opgevolgd door BONIFACIUS, ook WINFRIED geheeten, toen reeds Bisschop van Mentz, die dit aartsbisdom bestuurd heeft, tot dat hij, in het jaar 754, te Dockum, in Friesland, terwijl hij bezig was met onderwijzen en doopen, met vele zijner medeleeraren, werd om het leven gebragt. De opvolgers van de twee gemelde Aartsbisschoppen hebben zich met den titel van Bisschop moeten vergenoegen, en waren, ten aanzien van het geestelijk regtsgebied, aan den Aartsbisschop van Keulen ondergeschikt. De Bisschoppen van Utrecht voerden, in het bestuur der geestelijke of kerkelijke zaken, het bewind over alle gemeenten dezer Nederlandsche gewesten, nitgezonderd in eenige oostelijke grensdistricten, welke kerkelijk tot het bisdom Munster behoorde, en men kan niet ontdekken, dat zij zich, ten aanzien der wereldlijke heerschappij, in den beginne, eenig gezag hebben aangematigd.

Dan, de groote goederen door Keizers, Koningen en andere vermogende lieden, van tijd tot tijd, aan dezen Bisschoppelijken stoel

geschonken , gaven den Bisschoppen geschikte gelegenheid in handen , om , zoowel in wereld- als in geestelijke zaken eenig gezag te verkrijgen , hetwelk , allengs aanwassende , eindelijk een volstrekt gebied geworden is. Zij waren alleen leenmannen van het Roomsche-Duitsche keizerrijk ; zoodat elke Bisschop verplicht was , om , zoodra hij het pallium van den Paus van Rome ontvangen had , ook in hoedanigheid van Rijksvorst , het leen aan het keizerlijk hof te verheffen.

Het grondgebied dezer Bisschoppen , voor zoo ver het wereldlijk bestuur betrof , was eertijds besloten tusschen de Grebbe , bij Rhenen , en Bodegraven : doch dit grondgebied was allengs buiten deze palen uitgebreid , en de Bisschoppen waren door den tijd zoo magtig geworden , dat zij een leger van 40,000 man konden in het veld brengen. Dit alleen was een genoegzaam middel , om hun regtgebied te vergrooten ; want , de naburen , najverig door de uitgebreide bezittingen den Bisschop geschonken , wikkelden hen in godurige oorlogen , zoo als in de vroegste tijden , de Friezen ; daarna de Hertogen van Golder , en voornamelijk de Graven van Holland. Daar nu het geluk der wapenen hun niet zelden diende , trokken zij ook eenige deelen der andere gewesten aan zich. Ook werden hunne goederen rijkelijk vermeerderd door de giften , welke deze en gene Roomsche Keizer van tijd tot tijd aan den bisschoppelijken stoel deed.

Anders staat doorgaans de verkiezing der Bisschoppen aan het kapittel der Kanunniken van eene enkele kerk , die de kathedrale kerk genoemd wordt : dan , te Utrecht waren , behalve de Kanunniken der kathedrale- of domkerk , welke die van St. Maarten was , ook die der vier andere kapittelkerken , namelijk : van St. Salvator , St. Pieter , St. Jan en St. Maria , tot de verkiezing gerechtigd , waarom die de vijf *Ecclesien* plagten genoemd te worden. Deze Kanunniken , welke , allen te zamen vergaderd zijnde , den gemeenen titel van het Utrechts Kapittel droegen , oefenden het hoog bewind , zoo in wereld- als geestelijke zaken , over dit Sticht , zoo dikwijls en zoo lang de bisschoppelijke stoel , door sterfgeval ledig stond. De Bisschop , verkoren en ingewijd zijnde , bleven de Kanunniken 's Bisschops Raden ; de Kanunniken van St. Maarten alleen , in zaken , die dit kapittel in het bijzonder aangingen ; maar , in zaken , die het geheele Sticht betroffen , de gezamenlijke Kanunniken der vijf kapittelkerken. Door deze kapittels werd het gezag der Bisschoppen aanmerkelijk besnoeid , vermits deze , zonder hunne voorkennis en toestemming , geene veranderingen mogten invoeren , noch zaken van aangelegenheid ondernemen , vooral geen oorlog aanvangen , noch iets doen , hetwelk de geringste aanleiding daartoe geven kon. Ingeval de Bisschoppen somwijlen de palen van hun gezag wilden te buiten treden , gaf dit aanleiding tot verregaande binnenslandsche beroerten , waarvan de geschiedenis der Utrechtsche Bisschoppelijke regering overal de bewijzen oplevert. Naarmate de oorlogen der Bisschoppen tegen hunne naburen vermenigvuldigden , hadden zij ook meer de hulp hunner eigene landzaten noodig ; niet alleen die van de Edelen , maar ook van de burgers en steden van hun bisdom , hetwelk alsoo veroorzaakte , dat de Edellieden en de Regenten der steden , door den tijd , benevens den Bisschop en zijne kapittels , eenig deel in 's lands regering verkregen. Hierin ligt dus de eerste grond van die drieërlei standpersoonen , die , in het vervolg , de drie Leden van Staat der provincie *Utracchi* hebben uitgemaakt ; namelijk , de Geestelijken , de Edelen en de Burgers van de steden : Utrecht , Amersfoort , Rhenen , Wijk en Montfoort , die elk hunne Gedeputeerden zonden ter vergadering van 's Lands Staten ; van deze vergadering was de Bisschop het hoofd. Met zoodanig , dan meer dan min bepaald , gezag , hebben de

volgende acht en vijftig Bisschoppen, gedurende een tijdsverloop van negen eeuwen, het Sticht geregeerd:

1. St. WILLIBRORDUS, van den Paus hernoemd CLEMENS, eerste Aartsbisschop van Utrecht, in 696, regeerde 40 jaren.
2. St. WINFRIDUS, anders BONIFACIUS, tweede Aartsbisschop, in 736, regeerde 16 jaren.
5. St. GREGORIUS, nu alleen Bisschop, regeerde 52 jaren, † in 776.
4. St. ALBRICUS of ADELBRICUS, regeerde 10 jaren, † in 786.
8. St. THEODARDUS of THIADARDUS enz., regeerde 6 jaren, † in 792.
6. St. HARNACKARUS, HERNACARUS, HARNACARUS, ERWACINUS of ERNACARUS, regeerde 13 jaren, † in 803.
7. St. RIJFRIDUS, op den zetel in 806, regeerde 21 jaren.
8. St. FREDERICUS, regeerde 11 jaren, † in 838.
9. St. ALFRICUS, ALBRICUS of ALBERTUS, regeerde 12 jaren.
10. St. LUDGERUS, regeerde 8 jaren, † in 886.
11. St. HUNGERUS, regeerde 10 jaren, † in 866.
12. St. ODINALDUS of ADIBALDUS, regeerde 33 jaren, † in 899.
13. St. EGBOLDUS of EIVOLDUS, regeerde 10 maanden, † in 899.
14. St. RABODUS, regeerde 17 jaren, † in 918.
15. St. BALDRICUS VAN GOOR, regeerde 59 jaren, † in 977.
16. St. FOLCKMARUS, VOLCKMARUS of WOLCKMARUS, regeerde 13 jaren, † in 989.
17. St. BALDUINUS, regeerde 4 jaren, † in 994.
18. St. ANFRIDUS of ANSFRIDUS, regeerde 14 jaren, † in 1010.
19. St. ABELSOLDUS, regeerde 19 jaren, † in 1027.
20. ARNULPHUS, BERNOLDUS, WERNULPHUS of BERNULPHUS, regeerde 27 jaren, † in 1054.
21. WILHELMUS VAN GELDEN (HERMANUS), regeerde 21 jaren, † in 1075.
22. CONRADUS, regeerde 24 jaren, † in 1099.
23. BURCHARDUS, regeerde 13 jaren, † in 1113.
24. GODESALDUS, regeerde 15 jaren.
25. ANDREAS VAN CUYCK, regeerde 11 jaren, † in 1138.
26. HARDERBERTUS, HARBERTUS, HARFARDUS, HERIBERTUS of SANDBERTUS, regeerde 12 jaren, † in 1150.
27. HERMANNUS VAN HORNE, regeerde 6 jaren, † in 1156.
28. GODEFRIDUS VAN BREKEN, regeerde 21 jaren, † in 1177.
29. BALDUINUS II VAN HOLLAND, regeerde 18 jaren, † in 1195.
50. ARNOLDUS VAN ISENBURG, regeerde 2 jaren, † in 1198.
31. THEODORICUS VAN HOLLAND, regeerde weinige maanden, † mede in 1198.
32. THEODORICUS II VAN ANRE, regeerde 14 jaren, † in 1212.
33. OTTO I VAN GELDEN, regeerde 3 jaren, † in 1215.
34. OTTO II VAN DER LIP, regeerde 10 jaren, † in 1226.
35. WILHELMUS VAN OLDENBURG, regeerde 7 jaren, † in 1233.
56. OTTO III VAN HOLLAND, regeerde 16 jaren, † in 1249.
57. GODESWINUS VAN AMSTEL, regeerde een jaar, † in 1250.
38. HENRICUS VAN VIANDEN (DE VIENDA of DE VIANDA), regeerde 17 jaren, † in 1267.
39. JOHANNES I VAN NASSAU, regeerde 21 jaren, deed afstand in 1288.
40. JOHANNES II VAN SIERCK, regeerde 8 jaren, werd in 1268 Bisschop van Toul, † in 1305.
41. WILHELMUS VAN MECHELEN, regeerde 5 jaren, † in 1305.
42. GUIDO VAN AVESNES, regeerde 16 jaren, † in 1317.
43. FREDERICUS VAN SIERCK, regeerde 5 jaren, † in 1322.
44. JAKOB VAN OUDSHOORN, regeerde 2 maanden, † in 1322.

45. JOHANNES III VAN DIEST, regeerde 18 jaren, † in 1340.
46. NICOLAUS DE CAPUTIS, regeerde een jaar, werd Kardinaal in 1330 en † in 1386.
47. JOHANNES IV VAN ARCKEL, regeerde 23 jaren, werd Bisschop van Luik in 1364 en † in 1378.
48. JOHANNES V VAN VERNENBURCH, regeerde 7 jaren, † in 1371.
49. ARNOLDUS VAN HORNE, regeerde 7 jaren, † in 1379.
50. FLORENTIUS VAN WEVELINKHOVEN, regeerde 12 jaren, † in 1393.
51. FREDERICUS VAN BLANKENHEIM, regeerde 30 jaren, † in 1423.
52. ZUENRUS VAN COLENBORG, regeerde 10 jaren, † in 1453.
53. RUDOLPHUS VAN DIEPHOLT, regeerde 22 jaren, † in 1453.
54. GILSBERT OF GILSRECHT VAN BREDERODE, regeerde omtrent 2 jaren, deed afstand in 1457 en † in 1475.
55. DAVID VAN BOURGONDIE, regeerde 39 jaren, † in 1496.
56. FREDRICUS VAN BADEN, regeerde 20 jaren, † in 1517.
57. PHILIPS VAN BOURGONDIE, regeerde 4 jaren, † in 1524.
58. HENRICUS VAN BEIJEREN, regeerde 8 jaren.

Doch deze laatste, wars geworden van alle de kwellingen, door zijne eigen onderzaaten, voornamelijk de Burgers, hem aangedaan, en, daarenboven vijandelijk overvallen, door KAREL, Hertog van Gelder, wiens krijgsvolk zelfs zijne zetelstad had ingenomen; besloot in 1528, zija bisdom, ten behoeve van Keizer KAREL V, te doen seculariseren, en van alle wereldlijk gezag, zoo wel ten aanzien van het Over- als Neder-Sticht, afstand te doen, ten einde door 's Keizers hulp, het geestelijk gezag als Bisschop, weder te verkrijgen; alleen de domkerk en het daarbij staande bisschoppelijk paleis, benevens eene jaarlijksche som gelds, uit 's lands inkomsten, voor zich bedingende. Bisschop HENDRIK, zijn ontwerp, aan de toenmalige Gouvernante der Nederlanden, MARGARETHA VAN OOSTENRIJK, bekend gemaakt hebbende, zond deze terstond ANTHONIE DE LALAING, Graaf van *Hoogstraten*, daarna Stadhouder van deze provincie, naar Utrecht, die uit kracht dezer overdracht, in 's Keizers naam, de hulde ontving; nadat de Bisschop van UTRECHT, zijne onderdanen van den aan hem gezworen eed, ontslagen had. Van toen af heeft de Keizer, dit gewezen bisdom, benevens het daaraan onderhoorige Overijssel, onder den titel van twee afzonderlijke heerlijkheden, bezeten, terwijl de gemaakte verandering, in het volgende jaar 1529, door Paus CLEMENS VIII, bevestigd werd.

Na HENDRIK VAN BEIJEREN, die in het jaar 1552 overleed, zijn er nog drie Bisschoppen van UTRECHT geweest, van welke de eerste was de Kardinaal WILLEM VAN ENKEVOIRT (WILHELMUS III), die, echter zonder dien stoel in eigen persoon te hebben beklommen, te Rome gebleven, en aldaar, in het jaar 1534, gestorven is. Daarna heeft GEORGIUS VAN EGMOND, de bisschoppelijke waardigheid bekomen, en eindelijk, nadat deze in het jaar 1559 overleden was, FREDRIKUS V SCHERCK VAN TOUTENBURG, in 1561. Deze laatstgenoemde Bisschop is, daardoor, des te merkwaardiger, dat de oude Aartsbisschoppelijke waardigheid, die, den twee eersten Prelaten WILLIBRODUS EN BONIFACIUS verleend, maar in al dien tusschentijd vernietigd was, in hem weder begon te herleven, en wel door toedoen van FILIPS II, Koning van Spanje, waartoe de in deze landen meer en meer doorbrekende Reformatie hem gereede aanleiding gaf. Hij meende namelijk, geen beter middel te kunnen in het werk stellen ter uitroeijing der zoogenoemde Protestantsche ketteren en ketterijen, dan het vermeederen der Bisschoppen, aan welke de uitvoering der Inquisitie was toevertrouwd; en,

ondernam initsdien , niet alleen het getal van vier bisdommen , welke tot dus verre , in alle de Nederlanden bestaan hadden , namelijk van *Utrecht* , *Doornik* , *Atrecht* en *Kamerijk* , tot achttien te brengen ; maar ook , drie tot Aartsbisdommen te verheffen , te meer daar van de vier eerstgenoemde bisdommen , dat van *Utrecht* onder het aartsbisdom van *Keulen* , en de drie andere , onder het aartsbisdom van *Rheims* , in Frankrijk , stonden , en dus allen onder Opperhoofden buiten de Nederlanden , over welke Koning *FILIPS* niets te gebieden had , terwijl hij begreep dat zij meer van hem afhankelijk zijn zouden , als de Aartsbisschoppen , zoowel als de aan hen ondergeschikte Bisschoppen , zijne eigene onderdanen waren . Diensvolgens werden op 's Konings aanbou- den , door Paus *PAULUS IV.* , in 1560 , drie Aartsbisschoppen aangesteld ; namelijk : een te *Mechelen* , een te *Kamerijk* en een te *Utrecht* , die elk een zeker getal Bisschoppen der naastbij hen gelegen steden onder hun opzigt hadden . *FREDERIK SCHERCK VAN TOUTENBURG* , alzoo tot Aartsbisschop verheven , had onder zich , vijf der nieuw benoemde Bisschoppen , namelijk : dien van *Haarlem* , dien van *Middelburg* , dien van *Leeuwarden* , dien van *Deventer* en dien van *Groningen* . Die hooge verheffing was echter van korten duur , want de sterk doorbrekende Hervorming streunde den Kerkvoogd niet alleen gedurig in de handhaving van zijn verkregen gezag , maar had ook ten gevolge , dat de geheele aartsbisschoppelijke waardigheid met zijne dood , in 1580 , een einde nam . Er werden , na hem , wel van tijd tot tijd door de Pausen andere Aartsbisschoppen , als Apostolische Vicarissen , benoemd , dan deze zijn nimmer door 's Lands Staten erkend . Men mag echter , als eene schaduw van de vroeger aan de stad *Utrecht* verknochte aartsbisschoppelijke waardigheid beschouwen , dat de R. K. van de oude Clerezij of zoogenoemde Jansenisten tot heden , onder den titel van Aartsbisschop , hun Opperhoofd binnen die stad hebben , hoewel deze toch , bij de andere Roomsche-Katholijken , niet daarvoor erkend wordt .

Gedurende de gemelde onlusten , wegens de godsdienst , bekleedde *WILLEM I.* , Prins van *Oranje* , het stadhouderschap over deze provincie , eerst wel in naam des Konings van Spanje , maar , sedert de groote omwenteling in den burgerstaat , die , gelijktijdig met de verandering van godsdienst , allermeeft na het merkwaardig jaar 1572 , voorviel , in naam der Staten . Deze Prins wist , door zijn voorzigtig beleid , uit te werken , dat deze provincie zich van den Koning van Spanje loscheurde , en zich geheel aan der Staten zijde voegde ; en dat , den 23 Januarij 1579 , binnen hare hoofdstad , de vermaarde Unie of het vereenigingsverbond tusschen de provinciën gesloten is , waarin de provincie *Utrecht* dan ook mede begrepen was . Om die zelfde reden maakten de Staten dezer provincie , in het jaar 1581 , eene gemeene zaak met die der andere provinciën , als zij *FILIPS II* vervallen van alle regt van heerschappij verklaarden , wegens zijne gedane inhroek in hunne zoo duur beloofde en bezworene vrijheden , waarna zij de Souvereiniteit zelve aan zich trokken .

Toen , in het jaar 1672 , het gemeenebest der Vereenigde Nederlanden door *LODOWIK XIV.* , Koning van *Frankrijk* en zijne Bondgenooten , onverhoeds vijandelijk werd aangegrepen , geraakte de geheele Provincie *Utrecht* , na de overgave der vooraan liggende sterkten aan den Rijn , de Waal en den IJssel , terstond in de magt van gemelden Koning , die niet naliet haar , door inkwartieringen en brandschattingen , deerlijk uit te putten . Deze Fransche overheersching duurde omtrent 17 maanden , na wier verloop , de vijand , door den aantogt der krijgsbenden van

sommige Duitse Vorsten, genoodzaakt werd de gehele provincie te verlaten. Dan, vermits men die van Utrecht betogte, dat zij bij het eerst opkomend gevaar, geen genoegzamen ijver, ter verdediging hunner provincie, hadden aangewend, baarde dit, bij de Algemeene Staten, vooral bij hen, die wegens Holland ter dezer vergadering waren afgevaardigd, bedanking, om ze weder; benevens de andere provinciën, in de Unie op te nemen; terwijl het in den aanvang scheen, dat zij welligt, op de zelfde wijze als de Generaliteitslanden, als een verwonnen landschap, onder de heerschappij van het Nederlands gemeenebest, zou worden aangemerkt en behandeld. De Staten van Holland hadden ook gaarne het westelijk gedeelte van het Sticht, al wat namelijk tusschen en achter de vestingen hunner provincie, Schoonhoven, Oudewater, Woerden enz., lag, aan zich getrokken. Over dese zaak is tusschen Utrecht en de andere gewesten veel te doen geweest. Zonder de tusschenkomst van Prins Willem III, aan wiens beslissing dit geschil, door de Algemeene Staten, was overgegeven, zou de uitkomst ongetwijfeld min voordelig voor de provincie Utrecht geweest zijn. De Prins bragt het echter zoo ver, dat deze weder als een lid van Staat, en wel in den zelfden rang, welken zij te voren bekleed had, in de Unie, mits die op nieuw bezwerende, zou worden aangenomen, zonder dat eenig deel van die provincie werd afgescheurd. Alleen werden, op vertoog van de Staten van Holland en Westvriesland, in het verdrag van den 25 April 1674, waarbij men Utrecht weder in de Unie aannam, eenige voorwaarden gesteld, welke men niet vermoedde de soevereiniteit dezer provincie te benadeelen, als: den afstand van eigendom over zoodanige plaatsen, op welke die van Holland, gedurende den jongstleden oorlog, eenige sterkten hadden opgeworpen, met den omkring van 100 roeden (576 ell.) daar buiten; de volle vrijheid aan die van Holland, om, ingeval van nood, de Stichtsche landen te moogen onder water zetten; de erkenning van het Hof van Holland, als een Raad van Appel, in verschillen over het dijkbeenreht, betreffende zoodanige wateren, die over den Hollandseken bodem kunne uitloozing hebben enz. Alle welke voorwaarden, door de nieuw aangestelde Leden der veranderde Regering, hoewel niet zonder eenige tegenkamtig, door de bemiddeling van Prins Willem III, aangenomen werden, waarna de provincie Utrecht onafgebroken weder een deel van de Republiek heeft uitgemaakt. Destijds was het platte land dezer provincie in vier maarschalksambten of kwartieren verdeeld, namelijk: het Nederkwartier, het Land-van-Montfoort, Bemland en het Overkwartier, en men had er een aantal ridderhofsteden, de meeste leenroerig aan de provincie zelve, van welke sommigen reeds voor zoodanige erkend waren in 1536, andere in 1537, 1538 en 1539 en andere weder later. Deze ridderhofsteden besaten het regt van vrije jagt over den grond, ter afstand van 200 roeden (752 ell.) in den omtrek, waarvan de scheiding door witgeverwde palen werd aangewezen. Eenigen onder haar waren echter in vervolg van tijd, door verkoop, vervallen aan Heeren van den burgerstand, die dus niet bevoegd waren van het daaraan verknochte regt der beschrijving gebruik te maken.

Wij laten hier eene lijst volgen van de ridderhofsteden, die als zoodanig reeds in 1536 tot 1539 en later erkend zijn, daaronder zijn echter niet begrepen, het Huis-te-Houten, Tull, enz., die reeds vóór dien tijd verdwenen waren, noch de beide hofsteden Groenestein en Snellenburg, welke niet als riddermatig erkend zijn geworden,

noch mede de hofstad Donselaar of Dompelaar, welke zijne riddersmatigheid ontnomen is. Zoo dat alleen vermeld worden (1): Ter-Aa, *het Huis-te-Amerongen, *Oud-Amelisweerd, *Nieuw-Amelisweerd, *Batestein, Bergestein of Berkestein, *Beverweerd, Blicken-burg, *Boelestein, Bottenstein, *Broekhuizen, *Carsbergen, Darthuizen, *Drakenburg, *Drakestein, *het Huis-te-Doorn, *den Eng, *Geerestein, *het Gein, *Groenewoude, *Gunterstein, de Haar, *den Ham, *Hardenbroek, *het Huis-te-Harmelen, *het Huis-te-Heemstede, *Hinderstein, *Ter-Horst (thans in Noord-Holland), Laagerak (thans in Zuid-Holland), Lieveendaal, Lokhorst, *het Huis-te-Loenersloot, *Lunenburger, *Ter-Meer, het Huis-te-Mijndrecht, *Moersbergen, Ter-Mey, *Natewisch, Nijveld, *Nijenrode, *Oudaan, Plettenberg, *het Huis-te-Renswoude, Rijnauwen, Rijnenburg, Rijnestein, Rijnhuizen, Rijsenburg, het Huis-te-Ruwiel, *Sandenburg, het Huis-te-Schonanwen, het Huis-te-Schalkwijk, *Sterkenburg, Stormedijk, het Huis-te-Vleuten, *het Huis-te-Vliet, *het Huis-te-Voorn, Vroonestein, Vuilkoop, *Waljestein, *Walenburg, *Weerdestein, Wijmestein, *het Huis-te-Wulven, *het Huis-te-Zeyst, *het Huis-te-Zuilen, *Zuilenburg en *Zuilenstein.

Bleef deze provincie bij de omwenteling van het jaar 1793 hare vorige naam en grootte, onder den titel van departement, behouden, bij die van 1798 werd zij bijna geheel bij het DEPARTEMENT VAN DE RIJS ingedeeld; terwijl een zeer klein westelijk gedeelte, ten deele bij het DEPARTEMENT VAN TEXEL, ten deele bij het DEPARTEMENT VAN DE DELF gevoegd werd. Bij de staatsregeling van 1801, werd Utrecht weder een afzonderlijk departement, dat ook, tijdens het bestaan van het koninkrijk *Holland*, met bijvoeging van de heerl. Hoevelaken, en het d. Scherpenzeel, die vroeger tot het hert. Gelder; alsmede van het grootwaterschap van Woerden, het balj. van Oudewater en de Rijnlandsche d. Nieuwveen, Noorden, Nieuwkoop en Zevenhoven, benevens de heerl. Achttienhoven, die tot het graafs. Holland behoord hadden, één departement bleef. Bij de inlijving van ons Vaderland in het Fransche keizerrijk werd het departement Utrecht met het departement *Amstelland* tot één departement vereenigd, hetwelk den naam van DEPARTEMENT VAN DE ZUIDERZEE verkroeg.

Toen, bij de omwenteling van het jaar 1813, Nederland zijne plaats in de rij der volken hernam, werd het voormalig departement Utrecht, met eenige wijziging van grondgebied, eene provincie, welke thans bestaat uit: 1) de provincie *Utrecht*, zoo als die tijdens de republiek bestond, met uitzondering van eenig grondgebied, dat aan de prov. Gelderland, Zuid-Holland en Noord-Holland is toegevoegd, zijnde aan *Gelderland* afgestaan: de polder de Marsch, met het d. Lienden; aan *Zuid-Holland* de heerl. Papekop-en-Diemerbroek, Langeem-Buige-weide en Oukoop, benevens de d. Hagestein en Langevak, en aan *Noord-Holland* de dorpen Ankeveen, Kortenhoef, Nederhorst-den-Berg, Uithoorn, en het Stichtsche

(1) Die met een * geteekend zijn, zijn nog aanwezig, daaronder zijn echter niet begrepen die, waarvan de huizen gesloopt en de gronden later in buitonplaatsen veranderd zijn.

gedeelte van Kudelstaart; 2) de bar. van IJsselstein, waarin de stad IJsselstein, de d. Benschop, Polsbroek en Jaarsveld; voorts de kleine distr. of heerl. Zevender, Cabauw, Snelrewaard, het Oudeland-van-Woerden, Indijk, Teckop, Waveren, Botshol en Ruige-Wilnis, benevens de dorpen Oud-Loosdrecht, Nieuw-Loosdrecht en Waverveen, voorheen tot het graafs. *Holland* behoord hebbende, en 3) eene smalle strook lands langs den Rijn, ten Z. van Amerongen en Elst, de Nohelwaard geheeten, welke vroeger tot het hert. *Gelder* gerekend werd. Zij grenst alzoo N. W. aan de prov. Noord-Holland, N. aan de prov. Noord-Holland en de Zuiderzee, O. aan de prov. Gelderland, Z. aan de Lek, die haar van de prov. Gelderland en Zuid-Holland scheidt, W. aan de prov. Zuid-Holland.

Zij heeft in de lengte van het Westen naar het Oosten eene uitgestrektheid van 14 uren gaans; de breedte van het Noorden naar het Zuiden wordt op 7 uren gerekend. Hare omtrek is, nitboorde van de onregelmatige hoeken, niet juist op te geven; men kan die echter op 40 uren schatten, terwijl zij 25½ v. m. of, volgens de kadastrale begroting in het jaar 1833, 138,662 bund. beslaat, waarvan 113,204 bund. aan bebouwde gronden, 706 bund. aan groote en andere wegen, straten, pleinen, wallen, wandelingen enz., 2461 bund. aan wateren, rivieren, beeken, meren, grachten, vijvers, moerasen enz., en 22,191 bund. aan heide, zee- en rivierstranden, duinen, riet-, geest- en bieslanden, turfgrond enz., bevattende een aantal van 189,644 percelen, waarvan 23,829 gebouwde en 165,815 ongebouwde. Zij bevat 6 steden en 85 plattelandsgemeenten. De steden zijn: Utrecht, Amersfoort, Rhenen, Wijk-bij-Duurstede, Montfoort en IJsselstein.

Men heeft er eene bevolking van 181,256 zielen. Bij die bevolking, bestaande uit 28,923 huisgezinnen, bewonende 22,643 huizen, zijn: van het mannelijke geslacht, 46,131 ongehuwden, 22,298 gehuwden en 2507 weduenaars; van het vrouwelijke geslacht, 45,945 ongehuwden, 22,317 gehuwden en 5934 weduwen; terwijl die bevolking, wat de godsdienstige gezindheden betreft, waartoe zij behooren, verdeeld wordt in: 86067 Nederduitsche Hervormden, 323 Fransche of Waalsche Hervormden, 323 Engelsche of Presbyteriaansch-Hervormden, 12 Anglicanen of Episcopalen, 1992 Evangelisch-Lutherschen, 80 Hersteld-Lutherschen, 231 Doopsgezinden, 122 Remonstrantsch-Gereformeerden, 247 Moravische Broeders, 1196 Christelijk-Afgescheidenen, 58,091 Roomsche-Katholijken, 1137 Oud-Roomschen, 1615 Nederduitsche Israëlieten, 19 Portugeesche Israëlieten, 104 tot geene der genoemde gezindheden behorende (1).

Men telt in de prov. **UTRECHT** 66 standplaatsen der Herv., welke 3 classes uitmaken, als: die van Utrecht, Amersfoort en Wyk, en 71 kerken hebben, bediend wordende door 80 Predikanten.

De Christelijk-Afgescheidenen hebben er 3 gem., met 3 kerken en 3 Predikanten.

Van de Remonstranten zijn er 2 gem., welke tot de *Derde Classis* van die gezinheid behooren, en 2 kerken hebben, waarin de dienst door 1 Predikant wordt waargenomen.

(1) Hieronder zijn niet begrepen de garnizoenen te **UTRECHT** en te **Amersfoort**, waarvan de sterkte, vooral in de tegenwoordige oogenblikken afwisselend is en dus niet wel bepaald kon worden opgegeven.

Er zijn 2 gem. en 1 bijgem. der Evang. Luth., welke tot den ring van *Utrecht* behooren. Zij hebben 2 kerken, welke door 3 Predikanten bediend worden.

De Hersteld-Evang. Luth. hebben in deze prov. geene gemeente. — De Doopsgez. slechts ééne, met 1 kerk en 1 Predikant.

R. K. statien zijn er 42, van welke 41 tot het aartspr. van *Utrecht* en 1 tot het aartspr. van *Holland-en-Zeeland*, dek. van *Amstelland*, behooren. Zij hebben 41 kerken en 4 kapellen, die door 41 Pastoors en 27 Kapellanen bediend worden.

Men heeft er 4 statien van de R. K. der Oude Clerczy, gemeenlijk Jansenisten geheeten. Deze bezitten 4 kerken, bediend wordende door even zooveel Pastoors.

Van de Israëlieten zijn er 1 hoofd-synagoge, 4 ring-synagogen en 2 bijkerken, uitmakende het synagogaal ressort van *Utrecht*, en staande onder eenen Opper-Rabijn, die tevens hoofd is van het synagogaal ressort van *Amsterdam*; terwijl in het ressort van *Utrecht* geene vaste Leer-aars aanwezig zijn.

Voor de regterlijke magt is *Utrecht* verdeeld in 2 arrondissementen, als: *Utrecht* en *Amersfoort*, te samen uitmakende 7 kantons.

Men heeft er 6 kies-distrikten, die de volgende hoofdplaatsen hebben :

Het 1e kies-distrikt, hoofdplaats *Amerongen*,

• 2e	•	•	•	<i>Zeyst</i> ,
• 3e	•	•	•	<i>Maarssen</i> ,
• 4e	•	•	•	<i>Abcoude</i> ,
• 5e	•	•	•	<i>Harmelen</i> ,
• 6e	•	•	•	<i>Baarn</i> .

Voor de nationale militie zijn er 8 kantons, welke tot de volgende hoofdplaatsen behooren :

1e militie-kanton, hoofdplaats	Utrecht,
2e	Jutphaas,
3e	Montfoort,
4e	Abcoude,
5e	Maarssen,
6e	Amersfoort,
7e	Stoutenburg,
8e	Driebergen.

Ten opzigte van het onderwijs, wordt *Utrecht* in vijf school-distrikten verdeeld. Men heeft er 80 openbare scholen, bezocht wordende door 11,794 leerlingen, onder welke 6613 jongens en 5181 meisjes; 25 bijzondere scholen der eerste klasse, met 4387 leerlingen, onder welke 2301 jongens en 2086 meisjes; 45 bijzondere scholen der tweede klasse, met 2262 leerlingen, onder welke 1307 jongens en 945 meisjes. In het geheel bestaan er 175 middelbare en lagere scholen, waar onderwijs genoten wordt door 19,215 leerlingen en onder deze door 10,617 jongens en 8596 meisjes. Voorts heeft men er nog 1 industrijschool, met 16 leerlingen, en 7 welingerigte kinderscholen, met ongeveer 200 leerlingen.

Latijnsche scholen zijn er twee, te *Utrecht* en te *Amersfoort*, welke gezamenlijk gemiddeld door 110 leerlingen bezocht worden.

De voornaamste rivieren van de prov. *Utrecht* zijn: de *Rijn*, de *Vecht*, de *Lek*, de *Hollandsche-IJssel*, de *Amstel*, de *Eem*, de *Grebbe*, de *Aa* of *Ade*, de *Angstel* of *Kromme-Angstel*, het *Gein*, de *Holendrecht*, de *Kromme-Mijndrecht*, de *Kromme-Rijn*, de *Oude-Rijn* en eene menigte beken en weteringen.

Meren van aanbelang treft men in deze prov. niet aan, wanneer men de veenplassen tusschen Mijdrecht, de Nesser-sluis, Wilnis en Vinkerveen en tusschen Loenen, Breukelen en de Loosdrechten uitzondert. Noemenswaardig zijn alleen het zeer vischrijke Abcouder-meer, dat gedeeltelijk tot Noord-Holland behoort en het Lange-meer.

Kanalen en gegraven vaarten in deze prov. zijn: de Vaartsche-Rijn, veelal enkel de Vaart genoemd; de Vaart-van-Nieuwer-sluis of de Regté-Angstel; de Bijleveld; de Heikoper-wetering, en de Biltsche- en Zeyster-Grift, ook wel de Nieuwe-Grift geheeten.

Men heeft in deze provincie de volgende dijk- en polderbesturen, als: 1°. het collegie van Heemraden van den Lekdijk-Bovendams, uit eenen Dijkgraaf, elf Heemraden, eenen Kameraar en eenen Secretaris bestaande; 2°. het collegie van Heemraden van den Lekdijk-Benedendams of Lopikerwaard, uit eenen Dijkgraaf, zeven Hoogheemraden en eenen Secretaris bestaande; 3°. Watergraaf en Deputaten tot de Schouw-Nieuwe-Grift-Vaartschen- en Krommen-Rijn, uit eenen Watergraaf, drie Deputaten, eenen Kameraar en eenen Secretaris bestaande; 4°. Watergraaf en Hoogheemraden van het waterschap van Heikoop, uit eenen Watergraaf, vijf Hoogheemraden, eenen Secretaris en eenen Kameraar bestaande; 5°. Dijkgraaf en Hoogheemraden van Bijleveld, uit eenen Dijk- en Watergraaf, vijf Hoogheemraden en eenen Kameraar en Secretaris bestaande; 6°. het heemraadschap van de Nieuwe- of Biltsche- en Zeyster-Grift, uit eenen Watergraaf, vijf Heemraden en eenen Kameraar bestaande; 7°. het heemraadschap van de Hooge- en Lage-Weide, uit eenen Weigraaf, drie Heemraden, eenen Buiten-Heemraad, eenen Kameraar en eenen Secretaris bestaande; 8°. Dijkgraaf en Heemraden over de rivier de Eem, uit eenen Watergraaf, zeven Heemraden en eenen Kameraar bestaande; 9°. Dijkgraaf en Hoogheemraden van den Bunschoter-Veen- en Veldendijk, uit eenen Dijkgraaf, vijf Heemraden, eenen Penningmeester en eenen Secretaris bestaande; 10°. Gecommitteerden der directie van den Slaperdijk, uit acht Leden en eenen Secretaris bestaande; 11°. Dijkgraaf en Hoogheemraden van de Rhenensche-Neude enz., uit eenen Dijkgraaf, vijf Leden, eenen Secretaris en Kameraar bestaande; 12°. Dijkgraaf en Hoogheemraden van den Zuid-IJsseldijk, uit eenen Dijkgraaf, vijf Hoogheemraden en eenen Secretaris en Penningmeester bestaande; 13°. Watergraaf en Hoogheemraden van den IJssel, uit eenen Watergraaf, zes Hoogheemraden en eenen Secretaris bestaande; 14°. het Algemeen Bestuur der Acht Stichtsche polders in de Ronde-veenen, bestaande uit Gecommitteerden dier polders, met eenen Penningmeester en Secretaris.

De luchtgesteldheid is in de provincie Utrecht droog en aniver, en wordt ongemeen om hare gezondheid geroemd. De grond is er doorgaans vlak; in het O. vindt men eene heuvelreeks, welke ruim 7 u. gaans lang is, en zich, van een weinig bewesten Amersfoort tot aan den Rijn, $\frac{1}{2}$ u. gaans boven Rhenen, uitstrekt. Deze heuvelen hebben eenen zandachtigen grond. Aan de zuidzijde tusschen deze heuvelreeks en de Lek, alsmede naar den kant van Montfoort, is een zware vette kleigrond; doch al wat ten Zuidwesten naar de zijde van Zuid-Holland ligt, heeft eene volkomene gelijkheid met den Hollandschen bodem, en bestaat meest uit weilanden, waarom de inwoners aldaar voornamelijk door het boter- en kaasmaken en de vetweiderij han-

onderhoud vinden. Langs den Vechtstroom, in de nabijheid van het Noordhollandsche arr. Amsterdam, en in de Ronde-veenen, in het kant. Loenen, vindt men vele veengronden, die goeden turf opgeven.

Het dierenrijk levert hier: schoone paarden, beste runderen, van eene minnende soort; schapen, van een goed ras, dat vooral door eenen grooten en zwaren staart van het Noordhollandsche verschilt; varkens; hazen; wezels; egels; bijen, vooral veel aan den bergkant; tam en wild gevogelte, waaronder vele nachtegalen en wilde duiven. De Zuiderzee levert den inwoneren velerlei visch, inzonderheid bot, spiering en versehe haring, die veel tot bokking gerookt wordt. Van riviervisch heeft men er paling, die vooral in de Ronde-veenen voortreffelijk is, alwaar men ook bij uitstek goede baars en snoek vangt.

Het plantenrijk geeft er: tarwe en gerst, op de zware en vette kleigronden in het kant. IJsselstein; rogge; haver; boekweit, inzonderheid op sommige gedeelten van de heuvelreeks tusschen Amersfoort en Rhenen; aardappelen; tabak in den omtrek van Amersfoort en Rhenen; hout, voornamelijk op de gezegde heuvelstreek; tuin- en boomvruchten, vooral aalbeziën.

Het rijk der delfstoffen levert er, behalve turf, ook ijzererts, doch in zeer geringe hoeveelheid.

Hoewel de inw. zich meest op den landbouw, tabak- en veeteelt toelaggen en eenen niet onaanzienlijken handel drijven, heeft men in deze provincie ook onderscheidene fabrieken, als daar zijn: zeepziederijen; houtzaagmolens; koper- en ijzerpletterijen; koper- en loodgieterijen; loodwit-, stoomwerktuig-, houtzajn-, chloorkalk-, cement- en tapijtfabrieken; panuen- en pottenbakkerijen; steenovens; kalkbranden-ijen, enz.

De Provinciale Staten bestaan uit 36 Leden, van welke 12 door de Ridderchap, 12 door de steden en 12 door het platteland gekozen worden, waartoe Utrecht 6 Leden; Amersfoort 3; Rhenen, Wijk-bij-Dunrsted, Montfoort en IJsselstein, ieder 1 kiezen. Door de Provinciale Staten worden 3 leden naar de Tweede Kamer der Staten-Generaal afgevaardigd. De Gedeputeerde Staten bestaan uit 3 Leden, met eenen Voorzitter, zijnde de Gouverneur der provincie.

Het wapen dezer provincie was voortijds van keel, met een zilveren kruis. Sedert 1534 toen dit gewest met Holland onder eenen stadhouder kwam, is het een gevierendeeld veld; het eerste en vierde deel van keel, met een kruis van zilver, en het tweede en derde van goud, met eenen leeuw van keel, getongd en genageld van azuur; over het geheel een midden schild zijnde het wapen der hoofdstad, bestaande uit een getrancheerd veld van zilver en keel.

UTRECHT, aartspr., uitmakende het tweede kiesdistrikt der R. K. Hollandsche zending, en zich uitstreckende over nagenoeg de geheele prov. Utrecht en gedeelten van de prov. Gelderland, Zuid-Holland en Noord-Holland.

Het bevat ruim 83,000 zielen, onder welke ruim 36,700 Communikanten, verdeeld in de volgende 69 statien: Amersfoort, Ankeveen, Baarn, Beest, Benschop, Blaricum, Bodegraven, Breukelen, Bunnik, Buren, Bussum, Cabauw, Cothen, Culenborg, Eemnes, Everdingen, Gellicum, Gorinchem, Haastrecht, Harmelen, Hamersveld, Hilversum, Hoogland, Houten, Jutphaas, Kortenhoeft, Laren, Leerdam, Loenersloot (Slootdijk), Maarssen, Montfoort,

Maurik, Muiden, Mijdrecht, Naarden, Nederhorst-den-Berg, Oude-Rijn, Oudewater, Renswoude, Rhenoy, Rijsenburg, Schalkwijk, Schoonhoven, Soest, Soesterberg, Teckop, Tiel, Uithoorn, Utrecht (9), Varik, Vianen, Vinkeveen, Vleuten, Vreeswijk, Weesp, Werkhoven, Wijk-bij-Duurstede, Woerden, IJsselstein en Zeyst. Van deze 69 statien zijn er 8 in Gelderland, 9 in Zuid-Holland, 11 in Noord-Holland en 41 in Utrecht gelegen.

Deze stat. hebben ieder eene kerk en worden door 69 Pastors en omstreeks 30 Kapellanen bediend. De kapellen, 8 in getal, zijn die, behoorende tot het Seminarie te Culemborg; tot het Instituut voor de opvoeding en het onderwijs van meisjes te Amersfoort; tot het Weeshuis te Utrecht en tot de parochiale begraafplaatsen te Amersfoort en te Tiel. Het aantal der eigen begraafplaatsen bedroeg, in 1845, 42.

UTRECHT, klass., prov. *Utrecht*, verdeeld in de volgende 3 ringen: Utrecht, IJsselstein en Mijdrecht.

Zij bevat 26 standplaatsen, met 33 kerken, die door 35 Predikanten bediend worden, en telt 41,000 zielen, onder welke ruim 17,000 Ledematen.

UTRECHT, ring, prov. *Utrecht*, klass. van *Utrecht*.

Zij bevat de volgende 4 gem.: Utrecht, Maarssen, Vleuten en de Meern. Men telt er 29,000 zielen, onder welke 12,500 Ledematen, en 11 kerken, bediend wordende door 12 Predikanten.

UTRECHT, vierde ring van het Ned. Evang. Luth. kerkgenootschap, zich uitstreckende over de prov. Utrecht, Limburg en gedeelten van Noord-Holland, Zuid-Holland, Gelderland en Noord-Brabant.

Zij bevat de volgende 10 gem.: Amersfoort, Arnhem, Culemborg, 's Hertogenbosch, Maastricht, Nijmegen, Tiel, Utrecht, Vaals en Weesp en 7 filiaal gem. als: Hensden, Leerdam, Loenen, Naarden, Nijkerk, Wageningen en Zalt-Bommel. Men telt er 5000 zielen, onder welke 22,000 Ledematen, en heeft er 9 kerken, bediend wordende door 11 Predikanten en 2 hulppredikers.

UTRECHT, arr., prov. *Utrecht*; palende N. aan het Noordhollandsche arr. Amsterdam, O. aan het arr. Amersfoort, Z. aan de Lek, die het van het Zuidhollandsche arr. Gorinchem scheidt, W. aan de Zuidhollandsche arr. Rotterdam en Leyden.

Dit arr. bevat bijna geheel het voorm. Nederkwartier der prov. Utrecht, alsmede het grootste gedeelte van het kw. Montfoort, benevens de heerl. IJsselstein en alle die landstreken, welke Utrecht van Holland bekomen heeft. Men telt er 4 kant., zijnde: Utrecht, IJsselstein, Maarssen en Loenen, bevattende 56 gem.; telt 14,361 h., bewoond door 17,886 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 94,000 inw., die meest in den landbouw, veeteelt en zaaijverbereiding en velen ook in de veenderij of in den fabriekarbeid hun bestaan vinden.

UTRECHT, kant., prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*; palende W. en N. aan het kant. Maarssen, O. aan de kant. Amersfoort en Wijk-bij-Duurstede; Z. aan het kant. IJsselstein.

Dit kant. bevat de gem. Utrecht en de Bilt; telt 8382 h., bewoond door 10,235 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim

31.000 inw., van welke velen in den fabrijarbeid en den binnenlandschen koophandel hun bestaan vinden.

UTRECHT, gem. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en kant. *Utrecht* (1 m. k., 1 s. d.); palende N. aan de gem. Zuilen, Achttienhoven en Maartensdijk, O. aan de Bilt en Bunnik-en-Vechten, Z. aan Jutphaas en Oude-Rijn, Z. W. aan Vleuten, W. aan Haarzuilens en Maarssen.

Deze gem. bevat de st. Utrecht, verdeeld in acht wijken en de vier buitenwijken: 1) Absteede, waaronder Wittevrouwen; 2) Tollesteeg, waaronder Covelswade; 3) Catharijne, waaronder het Lijnpad, Hooge- en Lage-Weide, en 4) de Weerd, van ouds verdeeld in 8 gerechten, als: Pijlsweerd of Oudenoord, den Nijen- of Nieuwenoord, de Bemuurde-weerd, de Nieuwe-weerd, Lauwenregt, Hoogelanden, Roodebrug en Domproostdij, waaronder de Bemurde-weerd de voornaamste was (zie dat woord). Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2234 bund. 62 v. r. 88 v. ell., waaronder 2087 bund. 53 v. r. 71 v. ell. belastbaar land; telt, volgens de telling van 1°. Januarij 1840, 8019 h., bewoond door 9974 huisgez., uitmakende eene bevolking van 48,800 inw., doch op den 1 Januarij 1848, 49,753 inw., van welke velen hun onderhoud vinden in handel in graan en vee; terwijl de fabrieken en trafijken hier zeer belangrijk zijn. Men heeft er: 1 gasfabriek van loopend gas, welke in de straatverlichting der stad voorziet; 1 fabriek van draagbaar gas, welke voor de verlichting van vele winkels en particuliere woonhuizen zorgt; 1 tapijt- en vloerkleedenfabriek; 1 machinale katoenspinnerij; 1 machinale wolkammerij, door het water gedreven; voorts 3 gewone wolkammerijen; 2 spinnerijen van katoen enz., waar inlandsche wol voor tapijt- en boezelfabrieken gesponnen wordt; 1 zijdetweenderij, waar naai- en stikzijde vervaardigd wordt; 4 zijden- en andere hoedenfabrieken; 1 gehreide saijettenkousenfabriek; 1 passementfabriek, alwaar mede spiegel- en schilderijkoorden vervaardigd worden; 1 lampenkousjesfabriek; 12 stoffenverwertjen; 8 kopergieterijen; 2 koperpletterijen, in een van welke, door stoom, machinaal alles vervaardigd wordt, wat tot den scheepbouw behoort en waarmede tevens verbonden is 1 fabriek van metalen knopen en militaire ornamenten; 2 ijzergieterijen, waarvan 1 met daarmede verbonden fabriek van stoom en andere werktuigen, waarin een verbeterde vijzelmolen met beweegbare kracht aangebragt is; 3 metaalgieterijen; 1 fabriek van loodwit, plaatloodgieterij en machinerie tot het vervaardigen van looden buizen; 1 geotrooijeerde brandspuitenfabriek en lederen slangenmakerij; 6 boekdrukkerijen; 4 steendrukkerijen; 3 orgelmakerijen, waar tevens het tin en het orgellood gesmolten en de pijpen gegoten worden; 3 bierbrouwerijen; 2 kunstazijnmakerijen; 1 fabriek van houtazijn, teer en houtskolen; 1 beenswartbranderij; 1 salammoniaestokerij en grove vervaarsfabriek; 1 vitriool-, sterkwater- en zoutzuurfabriek; 1 kalkbranderij; 1 cementfabriek; 1 fabriek van gegoten en getrokken kaarsen en illumineer-lampions; 2 distilleerderijen; 1 zoutziederij; 3 zeepziederijen van zachte zeep; 2 dito van harde zeep; 3 huidenzouterijen; 2 koffijsiroopbranderijen, die 's jaars 220,000 pond koffijsiroop branden; 1 aardappelmeel- en siroopfabriek; 8 steen- en pannenbakkerijen, onder welken ééne, waar, behalve steenpannen en vlasbakken, nog vuurvaste steenen vervaardigd worden; 1 tegelbakkerij of vuursteentjesfabriek, waar witte en weinig gekleurde steentjes vervaardigd worden;

5 pottenbakkerijen; 1 snuifkapperij; 46 tabak- en cigarenfabrieken; 5 leerlooierijen; 8 touwslagerijen; 1 schors-, 1 tras-, 1 olie-, 1 water- en 5 windhoutzaag-, 2 pel- en 7 korenmolens, van welke laatste 4 tevens pelmolens zijn; alsmede een water- en windmolen, ingerigt tot het malen van tras, specerijen enz., het kappen van karotten en andere snuifsoorten, het pellen van rijst en gerst, en tot eene dubbele olieslagerij. Deze laatste verdient eene nadere omschrijving. Hij is in de jaren 1844 en 1845, voor rekening van den Heer J. H. KRAANWINKEL, in gothischen stijl, naar de constructie van den Burgerlijken Ingenieur CORNELIS VERLOOF, gebouwd. De watermolen wordt gedreven door een onophoudelijk verval van water, gemiddeld gerekend op vier en twintig paardenkracht; en boven op dit gebouw is geplaatst een windmolen, geheel en al van ijzer vervaardigd, voorzien van twaalf roeden, zes aan den voor- en zes aan den achterkant, waarvan de koperen zeilen zich, naar evenredigheid van den wind, van zelve in- en uitslaan, terwijl door een daaraan gebragt kruiwerk de molen zich van zelve in den wind zet. Voorts zijn er nog 3 kagehelmakerijen; 1 zeemlederfabriek; 7 scheepmakerijen; 4 beenknookmakerijen; 2 zeilmakerijen; 1 chlicoreisfabriek; 1 patentoliefabriek; 1 vernisbereiderij; 18 goud- en zilversmeden; 4 spiegelmakerijen; 3 rijtuigmakerijen, waaronder 1 door stoom gedreven, waar de rij- en voertuigen voor de Rijnspoorweg-Maatschappij vervaardigd worden, en waarin 80 à 100 werklieden bezig zijn; 3 galonmakers; 1 borduurwerker in goud; 9 bloemkweekerijen, en onlangs bij aanvang 1 spanendoozenmakerij, de eenigste die hier te lande nog bestaat; alsmede een magazijn van wollen- en saijettengoederen, waar men, naar gelang der omstandigheden, 100 tot 400 breisters werk verschaft.

De Hervormden, die er ongeveer 27,790 in getal zijn, onder welke 12,400 Ledematen, maken eene gem. uit., welke tot de klass. en ring van *Utrecht* behoort en, behalve de 3 Akademiëpredikers, door 10 Predikanten bediend wordt. Vroeger waren er 13 Predikanten, onder welke 2 Hoogleraren, die elk eene halve beurt vervulden, zoodat men, wat de dienst betrof, slechts op 12 Predikanten kon rekenen. De Hervorming nam hier eene dubbele, zich sterk afscheidende, rigting, zoo dat er twee Hervormde gemeenten, de *Jakobsgemeente* en de *Consistorialen*, ontstonden, die elk hare eigene Predikanten en kerken hadden. Bij de *Jakobsgemeente* was de eerste Predikant *HUBERTUS DOIRHUIS*, vroeger R. K. Pastoor van de *St. Jakobskerk*. Hij ging in 1577 hier tot de Hervormden over en overleed in 1581. *ERASMUS BACKER*, eerst adjunct van *DOIRHUIS*, werd in 1581 vaste tweede Predikant, doch verzocht en bekwam in 1582 zijn ontslag. *HERMANNUS ELKONJUS*, in 1581 hier beroepen, ging in 1586 tot de vereenigde gemeente over, en vertrok in 1589 naar *Harlingen*. *TACO SYBRANDS*, beroepen in 1582, in plaats van *ERASMUS BACKER*, verzocht zijn ontslag in 1586, en ging te *Alkmaar* wonen tot in 1589. *CORNELIS MARTINI RODENBURG* of *ROIJENBURG*, beroepen in 1585 als derde Predikant, ging in 1586 tot de vereenigde gemeente over, en vertrok in 1589 naar *Breda*. Bij de *Consistorialen* was de eerste Predikant *WERNERUS HELMICHJUS*, in 1578 geleend, doch in 1579 vast; hij werd in December 1589 afgezet. *NICOLAUS SOPINGIUS*, beroepen tot tweeden Predikant in 1579, werd in December 1589 afgezet. *HERMANNUS MOESTIUS* of *STYCHER*, beroepen tot derden Predikant in 1580, afgedaant in 1584, weder aangenomen in 1585 of 1586, werd in December 1589 afgezet. *SIMON HEBELIUS*, beroepen tot vierden Predikant in 1581,

vertrok in 1584 naar Medemblik. JOHANNES WTENBOGAERT, in zijne plaats beroepen in 1584, werd in December 1589 afgezet. In 1586 waren er dus seven Hervormde Predikanten te UTRECHT; wordende in gemeld jaar door de burgerlijke overheid de beide gemeenten vereenigd, en de voorgelegde achttien artikelen van vereeniging geteekend door de vier Consistoriale Predikanten en twee van de Jakobs-gemeente, HERMANUS ELCONIUS en CORNELIS MARTINI RODENBURG; terwijl TACO SYBRANDS, daartoe ongenegen, zijn ontslag verzocht. In 1589 twee Predikanten naar elders verroepen zijnde, werden de vier overigen door de Heering afgezet. De gemeente, toen herderloos, werd dadelijk bediend door twee van elders geleende Predikanten; doch in 1590 werden de vier volgende Predikanten beroepen: JOHANNES GERODULUS, HENRICUS CESARIUS of DE KEYZER, GERHARDUS BLOKHOFEN en JOHANNES VAN ANDEL. Bij gebrek aan de noodige bescheiden, is het niet doenlijk op te geven, wie telkens de eerste Predikant is geweest, waardoor het getal vermeerderd werd tot twaalf. Na het overlijden van GERHARDUS MASHAN, die in 1792 beroepen was, en na het emeritaat van ANDREAS KOK, beroepen in 1782, werd in 1814 eerst de twaalfde predikantsplaats en daarop in dat zelfde jaar de elfde ingetrokken. Toen DITMAR HUYSMAN, die in 1803 tevens tot Hoogleeraar beroepen was, in 1822 overleed, werd in 1823 de tiende predikantsplaats opgeheven; doch in 1846 werd de Leeraar WILLEM STORM, uit Delft, weder als tiende Predikant te UTRECHT beroepen. Het beroep geschiedt door den kerkeraad, onder de gewone kerkelijke en koninklijke approbatie. Onder de hier gestaan hebbende Predikanten verdienende melding onder andere: NICOLAË DUISPHEUS, † in 1581; WERNERUS HELMICHIVS ERASMUS BACKER; JOHANNES WTENBOGAERT; GILBERTUS VOETIUS; JODOCUS VAN LODENSTEIN; FRANCISCUS BURHANNUS; JACOBUS TRIGLANDUS; JACOBUS HINLOPEN; PHILIP JAN BACHENE; WILLEM LEENDERT KRIEGER; GABRIEL VAN OORDT en JODOCUS HERINGA ELIZASZ, die alle, hetzij door hun lijden of door hunne geschriften, in de kerkelijke geschiedenis van ons vaderland bijzonderen roem verworven hebben.

Men heeft er ook eene Waalsche gemeente, welke 800 zielen en onder deze 300 Ledematen, telt, en thans door éenen Predikant bediend wordt. Vroeger had zij twee Predikanten, en even na de herroeping van het Edict van Nantes tijdelijk nog meerdere. De eerste, die in deze gemeente het leeraarsambt heeft waargenomen, is geweest WERNERUS HELMICHIVS, Utrechtenaar van geboorte en Consistoriale Predikant aldaar, die zich, ten jare 1583, als voorganger voor zijne Waalsche geloofsgenooten aanbod. Inmiddels heeft ook hier een geboren Waal, CHRÉTIEN DE LA QUELLERIE, in den loop van dat jaar, mede de dienst onder de Walen waargenomen, doch hield hiermede in 1584 op. Van toen af namen HELMICHIVS en JOHANNES WTENBOGAERT de dienst geregeld waar tot in 1589. Van dat jaar tot in 1595 geschiedde dit door Predikanten uit de naburige Waalsche gemeenten. In het laatstgemelde jaar werd JEAN MASTELOT aangesteld, die eerst in 1598 vaste Predikant werd. De tweede predikantsplaats moet na de herroeping van het Edict van Nantes gevestigd zijn geworden. Immers in het jaar 1626, het jaar na de herroeping, werden op den zelfden dag, 16 Mei, de Predikanten MICHEL JANISSON en DAVID MARTIN in de dienst der gemeente bevestigd. Na het emeritaat van den Predikant JEAN HENRI PAREAU, die er sedert 1812 stond en tevens Hoogleenaar was, is, ten jare 1826, de tweede predikantsplaats door het Gouvernement gesupprimeerd, als wanneer JEAN HENRI CHATELAIN, die

er reeds sedert 1796 het leeraarambt waarnam, de eenigste Predikant dier gemeente bleef. Deze laatste in het jaar 1827 mede emeritus geworden zijnde, werd in het zelfde jaar opgevolgd door **MATTHIEU ANDRÉ VAN DER BANK**, thans nog Predikant aldaar. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

Vroeger bestond hier ook eene Engelsche-gemeente, welke door eenen Predikant bediend werd, zijnde de eerste, die in deze gemeente het leeraarambt heeft waargenomen, geweest **JOHANNES DOUGLAS**, die in het jaar 1619 herwaarts kwam en in het jaar 1620 hier nog in dienst, doch in 1621 opgevolgd werd door **GEORGIUS KLERKJUS**. Na het vertrek, in 1795 of 1796, van den Predikant **WILLIAM LAURENS BROWN**, die hier sedert 1778 stond, is deze gemeente te niet gegaan.

De Christelijk Afsgecheidenen, die er thans nog 100 in getal zijn, onder welke ruim 60 Ledematen, maken eene gem. uit, welke in het jaar 1842 erkend is en door eenen Lecraar bediend wordt. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest **HENDRIK PIETER SCHOLTE**, die in het jaar 1842 herwaarts kwam, en in het jaar 1847 met vele van zijne gemeenteleden naar Noord-Amerika vertrok.

De Doopsgezinden, die er ongeveer 190 in getal zijn, onder welke 100 Ledematen, maken mede eene gem. uit, waarin de dienst aanvankelijk door vijf of zes liefdepredikers, en later door twee vaste Leeraren werd waargenomen, doch die thans maar eenen Predikant heeft.

De Remonstranten, van welke men er ruim 70 telt, onder welke 40 Ledematen, maken eene gem. uit, welke eenen Predikant heeft, doch in den beginne door drie Leersaars bediend werd. Den 18 October 1631 werden namelijk de Predikanten **CAROLUS RIJCKEWAART** of **RIJCKEWAART**, **RUDOLPHUS ZIJLIUS** en **JOHANNES MONACHIUS** aan deze gem. toegevoegd. Na het overlijden van **RIJCKEWAART**, den 1 Januarij 1680, werd er echter geen derde Predikant meer beroepen, en na het overlijden van **MICHAËL ZWARTENDIJK**, den 20 Januarij 1783, is ook de tweede predikantsplaats onvervuld gebleven. Het beroep geschiedt door den kerkeraad. Onder de in deze gem. gestaan hebbende Predikanten verdienen melding de taalkundige **PIETER WEILAND**, van 1773—1780, en de geschiedkundigen **JAN KONIJNENBURG**, van 1780—1790, en **MARTINUS STUART**, van 1790—1795; alsmede **ABRAHAM DES AMONIK VAN DER HOEVEN JUNIOR**, van 1846—1848, die, hoewel in jeugdigen leeftijd overleden, zich door zijne godgeleerde en letterkundige geschriften reeds een beroemden naam verworven had.

De Evangelisch-Lutherschen, die er in de stad en vrijheid gerekend ongeveer 1400 in getal zijn, onder welke nagenoeg 800 Ledematen, maken eene gem. uit, welke door twee Leeraren bediend wordt. Reeds in de eerste tijden der kerkhervorming (1518) was de leer van **LUTHER** in de stad en provincie doorgedrongen, en volgens sommigen zouden zelfs in 1521 zijne geschriften alhier verbrand zijn. Zeker is het, dat de Rector der Hieronymiaansche school, **JOHANNES** of **HENRICUS RHODIUS**, den Hervormer te Wittenberg bezocht en namens andere verlichtdenkenden over de leer des Avondmaals had geraadpleegd. Door zijne ambtsbetrekking heeft deze geleerde en voortreffelijke man vele gewoederen tot de aanneming der gezuiverde Evangelieleer bereid. Onder zijne leerlingen telt men **JAN DE BAKKER** of **PISTORIUS**, in 1525 te 's Gravenhage om het geloof verbrand, en **WILLEM VAN UTRECHT**, die met nog eenige anderen in de banden van dezen gedeeld heeft. Het zaad, teu deele in stilte gestrooid, ontkiemde welig, en niettegenstaande de

strengere maatregelen nam het getal Lutherschgezinden ongelooftelijk toe. Ook vermeerderden de Lutherschen in de stad en provincie **UTRECHT** allengs door de overkomst van Duitsche broeders, wier nijverheid aldaar op prijs werd gesteld; en **JONANES CAEMERLUS**, die sedert 1605 Predikant te Amsterdam was, kwam in 1608 als Leeraar naar **UTRECHT** over, alwaar hij in 1613 schijnt te zijn gestorven, en opgevolgd werd door **HIBBARDUS MAGNUS**, die eigenlijk de grondlegger der gemeente zou mogen heeten. Het kerkelijk protokol is door hem begonnen; en zelf heeft hij opgeteekend, met Magister **JONAN VAN NORDEN** en **JONAN ARENTZ BOR**, als Oudsten of Voorstanders, op den 28 Mei 1613, de eerste vergadering ter regeling van het bestuur der gemeente gehouden te hebben. Hij vertrok in het jaar 1617 naar Hamburg. Meermalen belette de Stedelijke Regering de onderlinge zamenkomsten, doch de ijver werd hierdoor aangevuurd, en de gemeente zelve groeide in aantal, zoo dat zij reeds den 3 Julij 1621 bij den Predikant en de Ouderlingen acht mannen voegde, om eenen kerkeraad nit te maken. Tot dusverre had **UTRECHT** slechts éenen Lutherschen Predikant, doch den 10 Januarij 1639 werd de Hoogdnitsche Proponent **JONAN ADAM HUNSPANGER**, tot tweeden Leeraar aangesteld. In 1773 werd zelfs **REINHARDUS RIDDER**, tot derden Predikant, van Dordrecht derwaarts beroepen. Dit duurde echter slechts tot in het jaar 1784, toen, na het vertrek van **RIDDER**, naar Suriname, zijne plaats niet weder vervuld werd. Na welken tijd er doorgaans, zoo als nu ook nog, twee Leeraren in dese gemeente geweest zijn. Het beroep geschiedt door den kerkeraad. Onder hen, die in deze gem. het leeraarambt hebben waargenomen, verdienen melding de kundigen **JONAN DIEDERICH DEINAR**, van 1760—1779, en **GEORGE HENDRIK LAGERS**, van 1791—1807.

Roomsch-Katholijken telt men er ruim 18,200, onder welke 11,730 Kommunikanten. Hoewel bij de vestiging der hervorming van kerken, kerkgoederen en Herders verstoken, en in de uitoefening hunner godsdienst zoo wel door de Staten als door de Stedelijke Regering belet, bleef er altijd een niet gering getal den ouden godsdienst getrouw. Buitenlandsche geestelijken, vooral van de orde der Dominikanen en Jesuiten, bielden zich heimelijk binnen de muren der stad op, en voorzagen alzoo in hunne bediening. Reeds in 1580 werd door **ROLANDUS OMJN**, Priester der eerstgenoemde orde, een bedehuis gesticht, hetwelk eenen geheimen ingang had in het Dorstige Hartsteegje, welk voorbeeld, bij het, in weerwil der tegen hen genomene strenge maatregelen, toenemend getal, spoedig door anderen is gevolgd, naar mate tijdsomstandigheden het toelieten. Thans maken zij acht statien uit, als: de statie onder de Linden, met 710 Kommunikanten; de statie Achter de Twijstraat, met 1500 Kommunikanten; de statie op de Nieuwe-gracht, met 1570 Kommunikanten; de statie in de Walsteeg, met 1930 Kommunikanten; de statie op de Nieuwstraat, met 1630 Kommunikanten; de statie op de Oude-gracht, met 1210 Kommunikanten; de statie in de Heerenstraat, met 1120 Kommunikanten, en de statie buiten de Wittevrouwe-poort, met 1760 Kommunikanten. Buitendien is er nog eene kerk in het Roomsch Katholijk Weeshuis. Ieder dezer statien heeft een eigen Pastoor, die in zijne bediening door eenen, sommigen door twee Kapellanen worden geadsisteerd.

De Roomsch Katholijken van de Bisschoppelijke Cleresij, wier Aartsbisschop te **UTRECHT** zijnen zetel houdt, en die

men er 1100 telt, onder welke 670 Communikanten, maken drie statien uit, als: de statie in den Grooten-Hoek, welke 410 zielen, onder welke 260 Communikanten, telt en door eenen Pastoor bediend wordt; de statie in Klarenburg, met 240 zielen en 130 Communikanten en door eenen Pastoor bediend wordende, en de statie buiten de Weerd; met 450 zielen en 230 Communikanten, waarbij de dienst door eenen Pastoor wordt waargenomen.

De 720 Israëlieten, die men er telt, maken eene ringsynagoge van het synagogaal ressort van Amersfoort uit, waarbij de dienst door eenen tijdelijken Leeraar verrigt wordt.

Men telt in de gem. Utrecht 54 scholen, welke gezamenlijk gemiddeld door 6600 leerlingen bezocht worden.

De stad Utrecht, in de wandeling meestal Uiterw, in het Lat. *Utrechtum* of *Trajectum ad Rhenum* genoemd, ligt 8 u. Z. O. van Amsterdam, 13 u. O. van 's Gravenhage, 11 u. N. O. van Rotterdam, 12 u. W. N. W. van Arnhem, 14 u. N. W. van Nijmegen, op 52° 3' 28" N. B. en 22° 47' 11" O. L., in een zeer bevallig oord, bijna in het midden der provincie en wordt omringd van lommerrijke buitensingels, vruchtbaar zaailand, digt en hoog gebouute, vette weiden en aangename luthoven. De Vecht, de Kromme-, de Vaartsche- en de Oude-Rijn voorzien de stad en de voorsteden van water, en geven gelegenheid tot eene overvloedige scheepvaart langs de Lek en den Rijn naar boven, zoo wel als benedenwaarts, langs de Vecht en andere vaarten, naar Holland en verder. Door de sluis aan de Vaart, door den duiker in den Lekkendijk bij Wijk-bij-Duurstede, en uit de Zeyster- en Biltse-Grift, kan de stad gedurig frisch water bekomen, hetwelk tot de brouwerijen gebruikt en uit de Oudegracht, die door de stad loopt, geschept wordt, vele kleine waterleidingen, gelijk de Min, het Zwartewater en anderen, die het afzijpend water uit de hooge landen ontvangen en in de Vecht ontlasten, maken het uitvoeren van velerlei waren naar en van Utrecht ook zeer gemakkelijk. De stad ontleent zich van overvloedig water, door de sluis buiten de Weerdpoort in de Vecht, waaruit het, bij laag buitenwater, door de Muidersluis, in de Zuiderzee gebracht wordt.

De stad ligt op eenen hoogen bodem; zij heeft eene bijna vierhoekige en langwerpige gedaante, welke van het Noorden naar het Zuiden het langste is en veel overeenkomst met eene harp heeft.

Dat de oude naam deser stad zou geweest zijn *Antonia*, wordt door vele schrijvers opgegeven als eene zekere zaak, en dit heeft hen tevens genoopt tot het onderzoek, naar welken *Antonius* als stichter, zij dus zoon genoemd zijn; daar, in de Romeinsche geschiedenis onderscheidene personen van dien naam voorkomen, denken sommigen, aan zekeren Romein *Antonius*, die door Keizer Nero in ballingschap verzonden, ter deser plaatse, een slot zou gesticht hebben en het naar zijn eigen naam *Antonia* genoemd; anderen, aan *Marcus Antonius*, die door zijn huwelijk met *Octavia*, de zuster van *Julius Caesar*, diens zwager was, en hem op alle zijne togten door Gallië vergezelde. Er zijn eenigen die meenen, dat, onder de vijftig kasteelen, welke *Fronos* verhaalt, dat de Romeinsche Veldheer *Darius* langs den linker oever van den Rijn gesticht heeft, ook een *Antonia* genoemd zij geweest en dat dit den oorsprong aan dese stad zou gegeven hebben, welken naam men dan wil ontleend hebben van de huisvrouw van *Darius*, *Antonia*. Anderen, weder, willen de bouwing, benevens de gemelde naamgeving, aan den Keizer *Antoninus Pius* hebben toegeschreven. Men vindt

wechter deze vertelling bij geen anderen schrijver dan bij Beka, die in het midden der veertiende eeuw bloeide, en die misschien misleid is geworden, of door eenige penningen der Antonissen, hieromtrent gevonden, of door zulken, die het gewag, hetwelk van de plaats in de Reistafelen van Antonius gemaakt wordt, verkeerd hebben oververteld; waaruit sommigen in den waau kunnen geraakt zijn, dat er, onder den naam van Antonia, van werd gewaagd. Zoo de plaats een der vijfzig kasteelen geweest zij, die Dausus langs den Rijn gesticht heeft, zou zij reeds vóór 's Heilands geboorte, in wezen geweest zijn, doch hiervoor is geen bewijs. Nogthans zouden wij het, met sommigen, niet geheel durven verwerpen. Zij beweren wel met reden, dat de kasteelen van Dausus ter linkerzijde van den Rijn gesticht geweest zijn; doch niet met zoo veel reden, dat Utracur, oudtijds, alleen ter regterzijde dier rivier gelegen heeft. Het schijnt veel eer, dat de eerste aanleg van Utracur ter linkerzijde van den Rijnstroom geweest is en dat de stad, bij het toenemen der inwoners, zich ook over den stroom en aan de regterzijde uitgebreid heeft. Heda, een naarstig onderzoeker der Utrechtsche oudheden, zegt uitdrukkelijk: »Niemand twijfelt er aan, dat de stad »den oever, of, om beter te zeggen, beide de oevers des Rijnstrooms »beslagen heeft.» Indien WILTENBURG, gelijk MELLIS STOKK, in de dertiende, en BADA, reeds in de achtste eeuw, geschreven hebben, naderhand, Utracur genoemd zij, dan heeft die stad zekerlijk, in de oudste tijden, ter linkerzijde van den Rijn gelegen. Hier is de oude naam nog bewaard in de hofstad Wiltenburg, thans een hooge bouwvakker, bij welke, eertijds, een groot getal Romeinsche munten en vele andere oudheden gevonden zijn. Het is hierom te vermoeden, dat de stad, eertijds, een kasteel of legerplaats der Romeinen geweest zal zijn, waaraan zij den naam van Trajectum schijnen gegeven te hebben. De Wilten, in het begin der vijfde eeuw, herwaarts gekomen, hebben, zoo het schijnt, op den grond van dit kasteel of deze legerplaats, hun WILTENBURG gesticht, hetwelk, nadat zij, omtrent veertig jaren later, door de Friesen, verdreven en naar Britannie overgestoken waren, den naam van Utracur en Trajectum wederom heeft aangenomen. Onder-tusschen, schijnt zich, reeds te voren, of niet lang hierna, onder de bescherming van het slot Trajectum, een tamelijk getal landzaten, ter wederzijde van den Rijn, te hebben nedergezet, die allengskens eene stad hebben uitgemaakt, welke, in oude schriften, den naam draagt van *Vicus* of *de wijk Trajectum, Super fluvium Rheni*, dat is, op den Rijnstroom en in de achtste eeuw reeds *urbs* of stad, genoemd wordt. Men is het nu wel algemeen eens, dat de naam der stad gedeeltelijk van een *trecht*, veer of overtocht, die hier vroeger bestaan heeft, ontleend zij. Minder kan men het eens worden over de eerste sylabe U. De eenvoudigste uitlegging schijnt ons toe, dat deze letter eene verkorting is van *uit*, hetwelk hier *aan* of *tot* beteekent, zoodat die naam eigenlijk Utracur, d. i. *aan of tot het veer* zoude beteekenen.

De oudste ommuring dagteekent van omstreeks 925 of 923, onder BALDERICUS, den vijftienden Bisschop van Utracur, waarvan in 1840. nog een toren overig was op de noordwesthoek aan het Paardenveld, bij verbastering de Bellaartstoren genoemd, en in het gezegde jaar gesloopt; de overige voornaamste torens zijn: de Bijlhouwers-toren, de oudste van allen, opgericht ter bescherming der rijntol en daarom ook Toltoren genoemd, nog aanwezig en zich onderscheidende door zijne hoogte; de St. Servaastoren; de Plompentoren; de Smedtoren enz.

De stad was vroeger besloten binnen zware muren, voorzien van 40 torens of rondeelen, die in de zestiende eeuw eenige veranderingen ondergingen; bovendien had zij 9 bolwerken, als: 1°. Morgenster, aan de westzijde der Weerdbarrière in 1555 aangelegd en in 1844 geslecht; 2°. Zonnenburg, aan de Zuidoosthoek, aangelegd tusschen 1552 en 1554, nog aanwezig; 3°. Manenburg, aan de oostzijde der Tolsteegbarrière, aangelegd tusschen 1552 en 1554, nu gedeeltelijk in wandelingen herschapen; 4°. Sterrenburg, ook Sterkenburg, soms Stoutenburg en gewoonlijk de Halve Kous genoemd, aan de westzijde der Tolsteegbarrière, aangelegd tusschen 1552 en 1554, doch nu gesloopt wordende en tot wandeling aangelegd; 5°. het Begijnjenbolwerk, thans Begijnjenplein, aangelegd in 1579; 6°. Wolfenburg, op de noordoosthoek, aangelegd in 1579; 7°. St. Lucas, aan de zuidzijde der Wittevrouwe-poort, aangelegd in 1579; 8°. Lepenburg, op den noordoosthoek der Brigittenstraat, en 9°. St. Maria of Marienburg, bij de kerk van dien naam, in het jaar 1664 gedeeltelijk en in 1682 geheel gesloopt, zijnde een gedeelte der gracht nog zichtbaar bij de buitenplaats Nieuweroord, aan den Singel.

De stad had vroeger vier hoofdboorten, als: de Weerd-poort ten Noorden, de Wittevrouwen-poort ten Oosten, de Tolsteeg-poort ten Zuiden en de Catharijne-poort ten Westen.

De Weerd-poort, oudtijds met twee torens versterkt, is in het jaar 1859 afgebroken en door eene barrière vervangen.

De Witte-Vrouwen-poort, zoo genaamd naar het klooster der Witte-Vrouwen, welk daaromtrent plagt te staan, heette van ouds, de Geldersche-poort. Zij is, in het jaar 1653 prachtig, op nieuw volbouwd, in eene achtkante gedaante, hebbende van boven eenen achtkanten koepel, uit welken een torentje steekt. Zij is van uurwerk en slagklok voorzien. Het gebouw heeft wijsders eenen aanzienlijken voor- en achtergevel, twee verdiepingen hoog, van hardsteen opgetrokken, met fraaije pilasters en elk met eenen kap gedekt, waarin het wapen der stad, en aan de buitenzijde der poort velerlei oorlogstuig, kunstig uitgehouwen is.

De Tolsteeg-poort, door welke men naar het geregt van de Tolsteeg uitgaat, had vermoedelijk haren naam naar den tol, die hier oudtijds, bij eenen daarstaanden toltoren, van zeer oude dagteekening, geheven plagt te worden, van de waren, die den Rijn op- of afkwamen. Zij bestond oorspronkelijk uit twee poorten ten O. en Z. van den gezegden toren, en diende in het jaar 1300 tot kerkers. In het jaar 1557 werden zij tot ééne poort herbouwd, welke in het jaar 1845 gesloopt en door eene barrière vervangen is.

De Catharijne-poort, zoo genoemd naar het Catharijne-klooster, hetwelk daaromtrent plagt te staan, was vóór ruim twee eeuwen, een zwaar sterk gebouw, met dikke muren en diepe kluizen, die tot kelders dienden, ook werden de stads privilegiën op deze poort bewaard. Zij werd sedert afgebroken en in het begin der zeventiende eeuw, naar de toenmalige wijze, volgens de teekening van Paulus Hondius, destig herbouwd. Doch ook dit schoone gebouw werd in het jaar 1846 gesloopt en zal, vermoedelijk, eerlang door eene barrière met beteren toegang tot den buitensingel vervangen worden.

De Malie-poort, aan de oostzijde der stad, tusschen de Tolsteeg- en Witte-Vrouwen-poort staande, werd omtrent het jaar 1637 gesticht; om den toegang gemakkelijker te maken naar de Maliebaan. Deze

poort is mede in 1822, bij het aanleggen der wandelingen aldaar, afgebroken en door een ijzeren hek vervangen.

Behalve deze poorten waren er nog twee Waterpoorten, de eerste aan de noordzijde, tusschen de Weerd- en Witte-Vrouwen-poort, bij het Beggijnenbolwerk, het Beggijnen-Waterpoortje genaamd, hetwelk bij het verfraaijen van de stad, even als de Maliepoort, geslecht werd, en het andere aan de westzijde, het Maria-Waterpoortje, tusschen de Catharijne- en Tolsteeg-poort, nabij het Maria-bolwerk, waarvan het zijnen naam ontleende; het werd ook wel het Kermis-Waterpoortje genaamd, dewijl een gedeelte der kramen bij kermis in hare nabijheid binnen de stad stond, en het lossen der goederen aldaar den kooplieden tot groot gerief was. Bij dit voormalige poortje is onlangs eene brug over de vest gelegd, hetwelk de Maria-barrière genoemd wordt en voornamelijk naar den Rijnspoorweg leidt. Bovendien waren er nog vier voorpoorten of toegangen, als: de Pelius-poort, naar de Weerd; de Gild-poort, naar Witte-vrouwen; de Gans-poort, naar Tolsteeg, en de Doof-poort, naar Catharijne. Er zijn thans nog vier overhaalschuitjes over de grachten, tot gemeenschap met de buitensingels, en wel één op iedere zijde der stad.

Behalve de wandelingen rondom de stad, zoo als de Maliebaan, de Buitensingels, enz., zijn de wallen aan de noord-, oost- en zuidzijde en aan het Paardenveld, geslecht, met geboomte en plantsoen voorzien en met fraaije wandelwegen doorkruist, bij welke gelegenheid er zeer vele oude munten gevonden zijn; zullende weldra het overige dier wallen het zelfde ondergaan. Aan de noord- en westzijde zijn daarentegen twee rijen nieuwe en fraaije huizen gebouwd, waaronder de van Wijckskade, aldus genoemd, naar den Burgemeester van Asch van Wijck, die haar in 1854 deed aanleggen; terwijl de onmiddellijke omstreken van Utrecht den liefhebbers van wandelen overvloedig gelegenheid geven, om hunnen lust ruimschoots te voldoen.

De stad beslaat, binnen hare wallen, eene oppervlakte, volgens het kadaster, van 147 bund. 9 v. r. 17 v. ell. Men telde er den 1 Januarij 1840 6063 h. en 43,025 inw. en den 1 Januarij 1848 eene bevolking van 48,946 inw.

De ligging van Utrecht is voor den koophandel allergunstigst. Deze wordt dan ook sedert de vroegste tijden, vooral in grancé, vee en de voortbrengselen der Utrechtsche fabrieken gedreven en veroorzaakt eene drukke scheepvaart. Deze laatste wordt aanmerkelijk bevorderd door de vaart aan de westzijde der stad, welke met de Lek in verband staat, en voor de grootste rijnschepen en houtvloten bevaarbaar is; terwijl langs deze vaart (zijnde aldaar de stadsgracht) ook de groote straatweg loopt. Daarbij is Utrecht in het bezit van welbezochte markten, en zij is het middelpunt, waarop onderscheidene spoor- en straatwegen te samen komen, hetgeen, gevoegd bij de reeds genoemde talrijke voordeelen, eene onophoudelijke af- en aankomst van reizigers en eenen bestendigen doorvoer van goederen ten gevolge heeft, welke nu nog aanzienlijk vermeerderd is door den Rijnspoorweg, die langs de stad loopt. Daarenboven genieten de inwoners belangrijke voordeelen, door het verblijf van velen der edelste geslachten des lands en van aanzienlijke vreemdelingen, de Hoogeschool, de Rijks Veeartsenijschool, het Rijks Hospitaal, het Hoog Militair Gerechtshof, de Munt, het garnizoen enz.

De uitgestrektheid der voorsteden heeft dikwijls gelegenheid gegeven, om over het vergrooten van Utrecht te raadplegen, tot dat er,

op het ernstig vertoog van **HENDRIK MOREELSE**, Burgemeester der stad, in de jaren 1662 en 1663, een begin van de uitlegging gemaakt werd, aan de westzijde, alwaar reeds drie nieuwe grachten, met eene Kruisvaart, zoo lang bijna als de stad, gegraven zijn. Deze zijn sedert met hoog geboomte beplant, en verschaften aangename wandelplaatsen, welke echter ten deele door den spoorweg, die langs eene dier grachten loopt, ingenomen zijn. Het werk der vergrooting bleef steken, voornamelijk, naar het schijnt, om dat de Burgemeester, die dit het meest voortgezet had, in het jaar 1664, Raad in het Hof van Justitie werd, en twee jaren daarna overleed. De ramp van het jaar 1672 is, sedert, oorzaak geweest, 'dat het vergrooten van **UTRECHT** geheel is achter gebleven. Deze vier voorsteden of buitenwijken werden in 1823 met de stad vereenigd. Zij waren door de vermelde poorten daarvan afgescheiden, en vroeger algemeen bekend onder den naam van de **Vrijheid der stad Utrecht**, beslaande eene uitgestrektheid van 2087 bund. 83 v. r. 71 v. ell.

UTRECHT wordt in de lengte doorsneden van twee grachten, de **Oude-Gracht** en de **Nieuwe-Gracht**. De eerste werd, meent men, op last der Regering en Gilden, gegraven, kort na den zwaren brand, in het midden der twaalfde eeuw, en slingert de stad in hare grootste lengte van de Weerd- naar de Tolsteeg-barrière door; de andere werd begonnen, omtrent of in de veertiende eeuw, doch, zoo het schijnt, niet voor omtrent het midden der vijftiende eeuw voltrokken; zij doorsnijdt de stad van het Noorden naar het Zuiden, vormt, rondom de St. Pieterskerk, eene bogt, die ongeveer eenen halven cirkel beschrijft, en de **Kromme-Nieuwe-Gracht** of **Regenboog** van St. Pieter genoemd wordt. De **Nieuwe-Gracht** en de **Oude-Gracht** hebben langs hare oevers eene menigte prachtige gebouwen. Beiden die grachten zijn met hooge kaden opgehaald, ter oorzaak van den grond der stad. Men ontmoet hierom, inzonderheid op de **Oude-Gracht**, huizen en werkplaatsen, die met hunne daken en schoorstenen even uitsteken boven de lage steenen borstwering, die langs de kaden opgeworpen is. Onder de straten dezer grachten liggen diepe overwelfde kluizen, op welken de straten rusten, en welke men nadert met trappen langs eene smalle benedenkade. Velen van deze kluizen behooren tot de huizen, waaraan zij gelegen zijn en dienen tot keukens en werkplaatsen; anderen worden tot bijzonder gebruik verhuurd. Over beide deze grachten liggen acht en twintig steenen bruggen, waarvan zestien over de **Oude-Gracht** en twaalf over de **Nieuwe-Gracht**; sommigen van welken, gelijk de **Smeeten** de **Bakkerbruggen**, zoo breed zijn, dat zij tot markten dienen. Men telt binnen **UTRECHT**, behalve de **Oude-Gracht**, de **Nieuwe-Gracht**, de **Nieuwe-Kade**, de **Rijn-Kade** en de **Noord- of Van-Wijcks-Kade**, ruim 180 straten, stegen en opene plaatsen, behalve de doorgangen en blinde stegen. Van de straten zijn de voornaamste: de **Voorstraat**, de **Lange-Janstraat**, de **Choorstraat**, de **Lijnmarkt**, de **Breestraat**, de **Steenweg**, enz.

Vier voornaame marktelden zijn er in de stad, de **Neude**, het **Vreeburg**, het **St. Mariaplein** en de **Ganzenmarkt**.

De **Neude**, gemeenlijk de **Neu** genoemd, welke men, eerst in het jaar 1468, begon te bestraten, is een groot langwerpig plein, waarop negen straten uitloopen. Het diende voorheen tot eene algemeene loopplaats van burgers en soldaten; ook werden er oordtijds tournooi- of steekspelen gehouden. Op dit plein vonden mede, bij gelegenheid van plegtige inkomsten van vorstelijke personen, zoo wel

in vroegeren als in lateren tijd, de meeste vreugdebedrijven en eerbewijzingen plaats. Prins Maurits dankte daarop ook, in 1618, de Waardgelders af en hier was altijd het middelpunt der vermalijkheden bij de optogten van de studerende jongelingschap. Thans houdt men er de weekmarkt, welke des Zaturdags voor den middag begint, wanneer er, van het platteland, velerlei levensmiddelen, voornamelijk graan te koop gebragt wordt. De Neude wordt ook wel de Lage-Koornmarkt genoemd, in onderscheiding van de Hooge, die, op de Oude-Gracht, bij de Reguliers of het Weeshuis, wordt gehouden. Ook dient een ander en groot gedeelte van de Oude-Gracht, tusschen de Vie- en Bakkerbruggen, tot eene marktplaats van zuivel, ooft en peulvruchten. Alle welke eetwaren hier in zulk eenen grooten overvloed, worden aangebragt en vertierd, dat koopers en verkoopers elkanderen, op deze ruime plaatsen, bijna verdringen, en de Oude-Gracht, de vaartuigen, met welken alles ter markt gebragt wordt, ter naauwernood bevatten kan. Op den Utrechtschen-Jutjesdag in de maand October verzamelen zich ook op de Neude, hoewel voorheen meer dan thans, eene menigte boerenmeisjes, ieder met een teentje in de hand, ten einde zich als dienstmeid te verburen. Vroeger werd, wanneer de huur gesloten was, het teentje gebroken.

Het Vreeburg, bij de Catharijnen-barrière, heeft zijnen naam van het kasteel Vredenburg, dat hier, op bevel van Keizer Karel V, in het jaar 1528, werd gebouwd, ter plaatse, waar het St. Catharijneklooster gestaan had, zoo het heette ter gedachtenis van den vrede, eenige jaren te voren te Gateau Cambresis gesloten; ofschoon inderdaad, om de stad onder bedwang te houden. Het was eene vierkante sterkte, aan de hoeken van torens voorzien en door breede en diepe grachten omringd. Doch dit kasteel, een geweldig en groot gevaarte, werd, in het jaar 1578, na het uitdrijven der Spaansche bezetting, door de burgerij, ten gronde toe, geslecht. Men ziet slechts aan den wal der stad, bij de Catharijnen-barrière, nog twee voetstukken van de zware torens van het kasteel. Onder den eene is een diepe overwelfde kelder, die twee wuifels boven elkanderen heeft en tot onder den wal loopt. Men noemt deze kelder het Spanjaardsgat. Men kan er niet dan bukkende inkomen. De kelder is zeer ruim, en heeft vele bogen en nissen in de wanden. Daaruit loopen verscheidene gangen onder den wal en onder het marktveld, die ten deele ingestort, ten deele zoo laag gezakt zijn, dat men de uitgestrektheid daarvan niet ontdekken kan. Het marktveld, hetwelk nu het Vreeburg heet, is bijna vierkant, zeer ruim en rondom afgesloten door arduinsteenen palen met ijzeren kettingen. Voorts is het plein met eene rij lindeboomen bezet. Op elken Zaterdag worden hier schapen en hoornvee te koop gebragt. Ook wordt er vijf malen in het jaar eene vermaarde paardenmarkt gehouden, die haar wedergade in ons Rijk niet heeft, vooral de zoogenaamde Palmmarkt. Hierom wordt het Vreeburg ook dikwijls de Paardenmarkt genoemd, en bij gelegenheid van de kermis is dit plein het hoofdpunt der vermakelijkheden.

Op het St. Marieplein of de Nieuwe-markt, vroeger meestal de Marieplaats genoemd, waar de vleesch- en groenmarkt gehouden wordt, worden oude kleeders en gebruikt huisraad, ook boter en kaas te koop gebragt. Tot het veilen dezer eetwaren is hier eene overdekte gaanderij gebouwd, waarouder de verkoopers voor den regen en de heete zonneshijn beschut zijn. Voorts staan hier op de jaarmarkten kramen; ook wordt hier de wekelijksche vrije of vleeschmarkt

gehouden. Zij is versierd met eene fraaije arduinsteenen pomp, die om haar water beroemd is. Voorts is dit plein zeer verfraaid door het, sedert 1846 daarop gestichte, Gebouw van Kunsten en Wetenschappen. Zie hier onder bladz. 440.

De Ganzenmarkt, zoo genaamd, omdat er voorheen bijna niets dan dit gevogelte ter markt gebragt werd, is gelegen nevens de Stads-Waag. Tegenwoordig wordt hier ook de wekelijksche appel- en kersen-offruitmarkt gehouden.

Voorts vindt men nog binnen de stad pleinen van grooteren of kleineren omvang, onder den naam van kerkhoven (waartoe zij voormaals dienden); als daar zijn: het St. Janskerkhof, een ruim plein, in welks midden de kerk van dien naam staat; het is met onderscheidene rijen hooge lindeboomen beplant en door de aanzienlijkste huizen omgeven. Tot het jaar 1828 was dit plein, hetwelk zich onder den naam van het St. Jansveld tot aan de Voorstraat uitstreckte, de verzamelaarsplaats der algemeene gilden, die aldaar hunne buurspraken hielden; thans verstrekt het tot eene aangename wandeling, voornamelijk des Zaturdags, wanneer er de bloemmarkt gehouden wordt. Sedert het jaar 1837 is dit plein mede bestemd voor het houden van een gedeelte der jaarmarkt, als wanneer er de aanzienlijkste kramen staan.

Het Oude-Munsterkerkhof en het Domskerkhof, aan elkan- der grenzende worden aldus genaamd naar de voormalige kerk van Oud-Munster of St. Salvator en naar de Domkerk. Beide vormen een plein, dat in de jaren 1826 en 1827, aanmerkelijk verbreed werd, door het afbreken der overblijfselen van het, in 1674 ingestorte, gedeelte der Domkerk, alsmede van eenige huizen en eene oude kapel, welke men wil, dat de Thomaskapel zoude geweest zijn. Op dit plein werd, tot in 1837, een gedeelte der jaarmarkt gehouden, welke sedert naar het St. Janskerkhof verlegd werd.

En de kleinere kerkhoven van St. Pieter, St. Nicolaas, St. Geerte, St. Jacob, het Predikheeren- en het Beggijnenplein. Op geen dezer wordt echter markt gehouden, behalve op het Buurkerkhof, op hetwelk, bij het houden der jaarmarkt, oude kleederen te koop worden aangeboden.

Ten Noorden van de Catharijne-barrière is mede nog een plein, het Paardenveld genaamd, waarop sedert 1658 de lijfstraffelijke voornissen, door het Provinciaal Hof van Utrecht gewezen, werden voltrokken. Op dit plein werden eertijds de paardenmarkten gehouden; doch of het hiervan zijnen naam ontleende, of wel van den Paardentoren, welke in de nabijheid stond, is onzeker. Dit sombere plein heeft, zoo door het afbreken der stads muren en torens, in het jaar 1840, als door het aanbouwen van vele nieuwe, ruime, luchtige woningen, eene groote verfraaijing ondergaan.

Nog is er, aan het einde der Korte-Viestee, een open pleintje, waarop de wekelijksche varkenmarkt in het voor- en najaar wordt gehouden.

Even buiten de stad, aan de westzijde, is het zoogenaamde Sterrenbosch, thans eene exercitieplaats voor de schutterij en het garnizoen. Dit plein werd, na de staking van de voorgenomen uitlegging der stad, onder den Burgemeester Hendrik Moormeester, in 1664, even als Flora'sboomgaard, met boomen beplant, tot wandelplaats voor de ingezetenen. Deze beplanting, vroeger in den vorm eener ster op het middelpunt uitlopende, gaf den naam aan deze vlakte. Thans zijn die boomen verdwenen en men vindt op de plaats, waar

voorheen Flora's boomgaard plagt te zijn, het door een fraai ijzeren hek omgeven, en met bloem- en wandelperken sierlijk aangelegde, vrij ruime stationsplein van den Rijnspoorweg, met twee toegangen van de zuid- en noordzijde; en voorts met onderscheidene vrij aanzienlijke gebouwen; als: behalve het fraaie restaurant-koffijhuis, het hoofdgebouw, waarin de bureaux der directie, met de wachtkamers en vertrekken tot opnemng der goederen voor de reizigers; het kapitale gebouw der smederij, met een stoomwerktuig, en onderscheidene andere tot berging van materieel of tot werkplaatsen ingerigt, welke zich langs de Kruis-vaart nitstrekken. Berlang staan, tegenover dit stationsplein, aan de westzijde der Kruisvaart, de gebouwen gesticht te worden voor het station van den aan te leggen zijtak van den Rijnspoorweg van Utrecht naar Rotterdam, waartoe de onteigening en afstand der benodigde gronden, onder de gemeente Utrecht gelegen, heeft plaats gehad.

Ook heeft men buiten Utrecht de Maliebaan, even buiten de *Maliepoort*, aangelegd op een stuk lands, hetwelk tot het klooster Oudwijk, dat hieromtrent gesticht was, plagt te behooren. De Maliebaan, in het jaar 1637, ter lengte van 200 roeden of 723 ellen, aangelegd, is thans, van de Vest tot aan de Biltstraat doorlopende, 1000 ellen lang. Zij heeft vier wandelwegen en drie rijwegen, die met acht rijen hooge lindenboomen bezet en door fraaie tuinen omzoomd zijn.

Utrecht is de zetel van het Hoog Militair Gerechtshof, van Raden en Generaal-Meesteren van de Munt, van het Provinciaal Gouvernement, het Provinciaal Gerechtshof en van het Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen.

Onder de openbare gebouwen te Utrecht verdient vooral opmerking Paushuizen, thans het Provinciaal-Gouvernement, aan de *Kromme-Nieuwegracht*, op den hoek van den *Pausdam*. Dit huis ontleent zijnen vroegeren naam van Paus ADRIAAN VI, een inboorling van Utrecht, die het begon te bouwen, in 1517, toen hij nog Bisschop van Tortosa was, volgens sommigen met het doel, om er eene hogeschool in te vestigen, volgens anderen met oogmerk, om er te komen wonen. Kardinaal geworden, deed hij het gebouw, in 1522, voltrekken; doch het heeft hem niet mogen gebeuren, zijne dagen daarin te eindigen. Het gebouw is groot en prachtig, en om zijne grootte in twee deelen onderscheiden, die de Groot- en Kleine Paushuizen genoemd worden. Het grootste gedeelte of Groot-Paushuize, dient tot woning van den Gouverneur der provincie; terwijl het ander gedeelte, Klein-Paushuize genaamd, eene bijzondere woning uitmaakt. Bij de verbouwing van Groot-Paushuizen in 1830, door den Architect C. KRAM ontworpen en uitgevoerd, is aan de zuidzijde in den zelfden stijl, eene reeks vertrekken gebouwd, tusschen twee geknotte torens, met twee Gothische poorten, voorzien van ongeveer zestig ramen, waarin de bureaux en verdere provinciale inrigtingen, welke vroeger op het gewezen Paleis gehouden werden, zijn overgebracht. Daaraan is te gelijker tijd toegevoegd eene groote rijk versierde zaal, niet alleen geschikt tot de vergaderingen van de Staten der provincie, maar ook tot ontvangst van genoodigden bij plegtige gelegenheden. Het provinciaal archief, dat zeer belangrijke bescheiden bevat, is mede in dit gebouw. Aan den zuidelijken gevel ziet men, in eene nis, een levensgroot beeld van den Zaligmaker, aldaar geplaatst, omdat ADRIAAN Proost van St. Salvator of Oud-Munster geweest is.

De voormalige Statenkamer, op het *St. Janskerkhof*, vroeger de vergaderplaats van de Staten, dient thans tot Museum van Naturaliën der Hoogeschool. Zie hier achter bladz. 483.

Het Paleis van Justitie, in de *Romerburgerstraat*, ter plaatse waar weleer een gedeelte der beroemde Abdij van St. Paulus stond (zie het art. *PAULUS-ABDIJ*). Nadat deze abdij, in 1580, geplunderd en de Monniken verjaagd waren, werden de goederen der abdij door 's Lands Staten aangeslagen en de inkomsten geschikt tot godsdienstige einden. De kerk en een groot gedeelte der abdij werden in 1596 bekwaam gemaakt, gedeeltelijk tot eene vergaderplaats voor het kapittel van Oud-Munster en gedeeltelijk ten gebruike van het Provinciaal Gerechtshof. De Rekenkamer en het Timmerhuis werden ingerigt tot eene woning voor den Denrwaarder, het Kapittelhuis tot de kleine Rolle, het Warmhuis der Suppoosten en de Pijnkamer. De Abdijkerk, die met twee spitse torens pronkte, was in het begin der vorige eeuw nog in stand, doch men vond toen geraden, dien af te breken, en den ledigen grond te verkoopen aan de eigenaren der naaste huizen. Het koor alleen bleef staan en dient nu tot een turfmagazijn, waarin de turf bewaard wordt, die door het kapittel van Oude Munster aan de behoeftigen wordt uitgedeeld. In het jaar 1837 werd het gedeelte, dat vroeger tot Provinciaal Gerechtshof was ingerigt en thans tot het zelfde einde dient, geheel verbouwd, volgens het plan van den Architect C. KRAAM. In den meest eenvoudigen stijl, zoo wel in als uitwendig bewerkt, beantwoordt het geheel aan het doel zijner bestemming. De eerste steen werd gelegd den 26 September 1837 door den Staatsraad Gouverneur der provincie. De inwijding had plaats bij de installatie der regterlijke magt den 28 September 1838. Boven den hoofdingang ziet men het beeld eener zittende vrouw, den genius der wetgeving voorstellende, nevens een opschrift hetwelk dien gedenkdag aanwijst. Dit beeldwerk is door den verdienstelijken beeldhouwer J. RIJNBOUT vervaardigd. Het ruim voorplein is door een fraai ijzeren hek afgesloten. In de benedenzalen houdt het provinciaal gerechtshof zijne zittingen, terwijl het geheele bovenste gedeelte ten dienste strekt van de Arrondissements-Regtbank, Archieven enz.

Het Algemeene Arrest- en Provoosthuis, ook Tucht-huis genoemd, op het *St. Nicolaaskerkhof*, is een gedeelte der gebouwen van St. Nicolaasklooster, hetwelk in het laatst der zestiende eeuw, tot een Tuchthuis werd ingerigt.

Het Hoog-Militair-Gerechtshof beslaat een gedeelte van het voorm. Paleis, waartoe Koning LOUWISX eenige gebouwen aan de *Witte-Vrouwenstraat* en de *Drift* deed inrigten. Sedert de instelling van dit collegie, ten jare 1814, strekken deze lokalen, zoo tot vergaderzalen, als tot het houden der bureaux en tot vertrekken voor gevangenen.

's Rijks-Munt is een uit vele, deels zeer oude, gebouwen zamen-gesteld gebouw, op de *Oudegracht*, tusschen de Vie- en St. Jansbruggen, en van daar zich uitstrekkende tot aan de Nende. Te dier plaatse, zegt men, zou weleer het huis van GIBSBRECHT VAN ANSTEL gestaan hebben, hetwelk, na den moord, door dezen aan Graaf FLORIS V gepleegd, gelijk alle goederen der overige zaamgezwoenen, verbeurd verklaard en geslecht werd. Later stond er een klooster van adellijke maagden, die naar den regel van St. FRANCISCUS leefden en het droeg den naam van St. Cecilia-klooster. Na de Reformatie werd het tot een Provinciaal Munthuis bekwaam gemaakt. In vroegere eeuwen muntten hier ter stede *MEROVINGERS* en *CARLOVINGERS* en ook de

Duitsche Keizer HENDRIK V. De Bisschoppen van Utrecht hebben, reeds sedert de tiende eeuw het regt der munt gehad. De oudste instelling binnen Utrecht is ontegenzeggelijk het privilegie om geld te mogen muntten, hetwelk bij een charter van 949 door Keizer Otto I, aan BALDERIK, den vijftienden Bisschop van Utrecht, geschonken werd. Doch het munthuis der Bisschoppen is niet alleen te Utrecht geweest. Inimmers, men kan bewijzen, dat zij ook te Rhenen, Amersfoort, Deventer, Harderwijk, Zwolle en Kampen gemunt hebben, en mogelijk ook op andere plaatsen, alwaar de Bisschop zich bevond. Echter schijnt zulks gemeenlijk te Utrecht te hebben plaats gehad en het munthuis gestaan te hebben op de *Nieuwegracht*, omtrent het Cellebroedersklooster, alwaar men nog eene straat heeft, die de *Muntstraat* heet. De stad kocht echter, in het jaar 1647, het Cecilia-klooster, en bracht er de Munt in over. Bij de afschaffing van de munthuizen der republiek, welke tijdens de inlijving van ons Vaderland met Frankrijk nog bestonden, is de Munt van Utrecht alleen behouden gebleven als Nederlandsche Koninklijke munt, van het jaar 1807 tot het jaar 1810, en vervolgens als Fransch Keizerlijke munt tot aan het einde van 1813; wanneer zij, na de omwenteling van zaken, als eenige Lands- en vervolgens als Rijksmunt voor de noordelijke gewesten van het Rijk der Nederlanden is bevestigd. Het muntgebouw is eerst in 1811, later in 1817 en laatstelijk in de jaren 1845 en 1846, ter hermunting van het oude geld, aanzienlijk vergroot en uitgebreid geworden, heeft eenen zeer deftigen ingang, met eene architrave, die met het rijkswapen, in ijzer gegoten, versierd is en op twee kolommen rust. De munt is, in 1821, van eene stoommachine voorzien geworden, oorspronkelijk tot het in werking brengen der pletmolens ingerigt, doch welke in later tijd heeft gediend tot het werktuigelijk in beweging stellen van een zeshiental muntschroeven, door middel van de luchtpomp, volgens eene door den voormaligen Muntmeester YMAN DIRK CHRISTIAAN SOERMONDT het eerst hier te lande in toepassing gebrachte uitvinding, bij de Londensche munt ingevoerd. De werkzaamheden zijn thans zoodanig geregeld, dat wekelijks een half millioen guldens aan groote specien kan afgeleverd worden. Er berust hier eene belangrijke verzameling van medaillen-stempels en het depôt van gedenkpenningen, welke aldaar sinds 1815 zijn geslagen.

Het Stadhuis is een der aanzienlijkste gebouwen van de stad, gelegen bijna in haar midden, op de *Oudegracht*, aan de *Plaatsbrug* of *Plaatse*, gelijk zij van ouds plagt genoemd te worden, welker breedte, grootendeels door dit gebouw beslagen wordt. Het bestond vroeger uit twee bijzondere huizen nevens elkander, die van ouds versterkte woningen waren, van twee aanzienlijke geslachten, de HAAZE en LIGTENBERG, naar welken zij Haazenberg en Ligtenberg genaamd werden. Zij waren zeer zwaar en hecht van muurwerk, hetwelk op grove verwulfsels rustte, onder welken zeer diepe kluizen waren. De voorgevels der twee huizen, die het Raadhuis uitmaakten, waren hierom vroeger niet regelmatig. Het zuidelijkste, hetwelk Haazenberg heette, was sierlijk van witten arduinstein opgehaald, vermoedelijk in 1547, welk jaartal in den voorgevel stond. Haazenberg had, op de zijde naar de Vischmarkt, een kunstig gebouwd gevel, met veel lofwerk en andere sieraden opgeschikt. Deze werd in 1643 verbouwd, gelijk zulks bleek uit het jaartal, dat, vóór de laatste herbouwing, in de frontespice boven het wapen der stad uitgehouwen was. Van voren was dit gebouw drie verdiepingen hoog, die aan elkander waren door eene sierlijke kroonlijst en door drie rijen, ieder van zes

ionische pilasters, kunstig met lofwerk behouwen, die voorheen op de daklijst elk eene spitse piramide droegen, hetwelk eene zeer bevallige vertooning maakte. In de laatste verdieping waren vijf bogen, in welker middelste de ingang was, door welken men, zonder trappen op te gaan, in het gebouw kwam. De tweede en derde verdieping hadden ieder vijf groote kruisramen, die met net verdeelde spitse togen gedekt waren. Uit het leggend dak verhief zich, boven een sierlijk dakvenster, door ronde kolommen ondersteund, een doorluchtig achtkant torentje, dat twee omgangen had en ook met lofwerk versierd was. Het was met eenen doorluchtigen uitgebogen appel gedekt, had vier uurwijzers en eene slagklok, en plagt van een niet onaangenaam spelwerk voorzien te zijn. Het andere gedeelte van het Stadhuis, van ouds Lichtenberg genaamd, was zoo prachtig niet. De voorgevel was van gebakken steen opgemetseld en slechts met kalk aangepleisterd. Het gebouw was maar twee verdiepingen hoog, die echter omtrent zoo hoog waren, als de drie van het andere gebouw. Doch op het zuidelijkste gedeelte was een hoog vierkant bovenstuk gemetseld, hetwelk bijna de gedaante van eenen onderwetschen burgtoren had, waarin nog twee verdiepingen waren. In dit gedeelte des gehouws was de voornaamste en algemeene ingang van het Stadhuis, zijnde eene groote, destige, witte arduinsteenen poort, die ter wederzijden met twee pilasters en van boven met eene fraaije kroonlijst versierd was, waarop de geregtigheid keurig stond afgebeeld. Daarboven was een uitstekend balkon, en nog hooger zag men het stadswapen van steen, hetwelk door twee leeuwen vastgehouden werd. In het jaar 1830 zijn die gebouwen aan de voorzijde geheel vernieuwd, zoo dat zij nu één gebouw vormen, dat een regelmatig, fraai en trotsch aanzien heeft, terwijl het ook inwendig belangrijke veranderingen ondergaan heeft. Door drie bogen, van ijzeren hekken voorzien, komt men in eene indrukwekkende voorzaal, welke aan beide zijden naar de verschillende lokalen leidt. In het jaar 1847 werd ook de achterzijde in den zelfden stijl als de voorzijde vernieuwd en van een fraai ijzeren hekwerk voorzien. Merkwaardig was vroeger in dit gebouw de Raadkamer, aangezien daar, in 1713, de vredesonderhandelingen plaats hadden, doch deze kamer is door den aanbouw van het achterste gedeelte niet meer aanwezig. Thans vindt men nog op het stadhuis het aldaar bewaarde archief der stad en het museum van Utrechtsche oudheden. Het eerste bevat vele charters sinds het jaar 1122; 13,000 deelen en portefeuelles stads- en andere rekeningen, buurspraakboeken enz.; eene bibliotheek van gedrukte werken over het Sticht; eene kleine verzameling schilderijen, meerendeels op de stad betrekking hebbende; eene rijke collectie teekeningen van de oude Utrechtsche gebouwen; een goed aantal munten en penningen, talrijke beeldwerken; enz. Ook vindt men er de domkerk en toren op verkleinde schaal; eene dergelijke voorstelling van de sluizen te Vreeswijk en eenige andere zeldzaamheden. In eene der zalen van het stadhuis is thans ook overgebracht, het kabinet van Romeinsche- en Germaansche oudheden van het provinciaal Utrechtsch genootschap van kunsten en wetenschappen, vroeger in een der lokalen van het kabinet voor landbouwwerktuigen, aan de Drift, geplaatst, en tot hetwelk de toegang op bepaalde dagen in de week voor het publiek geopend is.

Het Gebouw voor Kunsten en Wetenschappen, op de *Mariaplaats*, eerst in het jaar 1846, op den grond der voormalige St. Mariakerk gesticht, is een schoon gebouw, met groote en ruime zalen.

Het is drie verdiepingen hoog. De concertzaal, in het midden van het gebouw, heeft de hoogte van het geheele gebouw. In 1847 werd daarin eene tentoonstelling van voortbrengselen van kunst en nijverheid gehouden. Dit gebouw, van eenen grootschen aanleg, en in een deftigen stijl opgetrokken, naar het plan van den bekwaamen Architect, LAMBERTS VAN BUREN, maakt een der schoonste sieraden der stad uit.

De voormalige Stads waag, een oud gebouw, staat op den hoek van de *Oude Gracht* en *Ganzenmarkt*. Het was weleer een versterkt huis, het Keizerrijk, gelijk er velen in *Utrecht* plagten te zijn; doch het is, reeds in de vijftiende eeuw, tot het tegenwoordig gebruik geschikt geweest. De ruime bovenkamers van dit gebouw, waar onderscheidene gilden vroeger hunne bijeenkomsten hielden, onder anderen ook het Chirurgijngild, welke er een kabinet van keurige werktuigen had, zijn in 1819 gedeeltelijk ingerigt tot het houden der Stadsscholen van teeken-, bouw- en meetkunde, doch deze worden sedert 1847 gehouden in het gebouw van kunsten en wetenschappen, zoodat de kamers boven de waag thans ledig staan. De overige versterken zijn verhuurd aan eene associatie van debitanten in wijn en sterke dranken, die de ruime, hecht gebouwde kluisen mede in gebruik hebben. In het lokaal der oude waag, die sedert naar de Weerdkade is overgebracht, bevindt zich thans een Expeditiekantoor.

Nevens de vorige Waag ziet men de hoofdwacht der Nachtwakers, terwijl eene Waakbrandspuit, in een aangrenzend lokaal, des nachts met het daartoe benoodigde personeel gereed staat, om op het eerste gerucht van brand toe te snellen.

Het voorm. Stads Ammunitieshuis, eertijds een gedeelte van het Minderbroedersklooster, stond achter de Statenkamer, met welk gebouw het gemeenschap had. Dit gebouw is in het jaar 1817 ingerigt tot het geven van Akademische lessen in de Natuurkunde.

Het voorm. Staten Ammunitieshuis, later gemeenlijk het Compagniehuis genoemd, op de *Nieuwe-Gracht*, was voorheen de Kerk van St. Hieronymus-klooster. Na de verandering der Regering werd het tot 's Lands gebruik geschikt. Het had eenen deftigen ingang, die met het wapen der provincie versierd was. Een klein torentje steekt nog ten dake uit. Het is aan Bewindhebbers der Maatschappij van Koophandel, die hier, in het jaar 1720, voor den tijd van dertig jaren opgericht werd, tot het houden hunner vergaderingen afgestaan geweest. Tegenwoordig is dit gebouw ingerigt tot eene Kerk voor de Remonstranten.

Utrecht bezit een groot aantal gebouwen tot kazernen ingerigt, als: het Passantenhuis of het Militaire logement, op de *Lange-Nieuwstraat*, eene voorbeeldige inrigting, waardoor omstreeks 1000 militairen kunnen gehuisvest en gevoed, in plaats van ingekwartierd, worden; de St. Nicolaas-Kazerne, naast het arrest- of provoosthuis; de Kavallerie-kazerne, vroeger de Agnietenklooster-kerk en daarna de school van het Stads ambachtskinderhuis, met de daarbij behoorende Stallen voor de kavallerie, in 1834 afgebrand, doch spoedig weder fraai opgebouwd, en de Willemskazerne, welke den 24 Augustus 1829 plegtig ingewijd werd. Dit prachtig gebouw, op de plaats der Wittevrouwenabdij gesticht, is voor twee duizend man infanterie ingerigt. Het geheele gebouw is 70 ellen lang, behalve de twee vleugels van 16 ellen ieder en 25 ellen hoog. Het binnenplein is 42 ellen lang en 26 ellen breed. Gelijkvloers vindt men vier groote zalen, ieder

voor tachtig man, benevens de vereischte onderofficierskamers, widders groote zalen, tot algemeen onderwijs, dansen, schermen en lichaams oefeningen ingerigt, vier keukens, twee onderadjutantskamers en eene wachtkamer, aan den ingang eene provoost en politiekamer. Op de tweede verdieping zijn vier groote en vier kleine zalen voor manschappen, mitsgaders kamers voor de daarbij behoorende onderofficiëren; de derde is volkomen aan de tweede gelijkvormig, en boven deze loopt over het geheele gebouw een zolder. De bijgebouwen bevatten een aantal vertrekken voor geweer- en schoenmakers, voor waschvrouwen, onderofficiërs-eetkamers, kleeding en andere magazijnen.

De Hoofdwacht, op het *St. Janskerkhof*, onmiddellijk aan de *St. Janskerk* verbonden, is mede een goed gebouw, boven welks ingang de spreuk *Concordia enz.* gevonden wordt.

Voorts zijn er Stallen voor de Kavallerie, *Achter de St. Nicolaaskerk* voor 203 paarden, *Achter Klarenburg* voor 96 paarden, in de *Lauwerstraat* voor 26 paarden en nog eenige kleinere.

De Vleeschhal, in de *Voorstraat*, is een ruim en lichtig gebouw, hetwelk eene aanzienlijke lengte heeft en in het jaar 1637 gesticht werd. Vroeger had men er nog eene *Kleine-Vleeschhal*, in de *Lange-Nieuwstraat*, welk gebouw thans dient tot de werkplaats en winkel van eenen der vleeschhouwers.

De Vischmarkt wordt op de *Oudegracht*, tusschen de *Stadhuizen* en *St. Maartensbruggen* gehouden. De Bunschoter en Huizer visschers brengen hunne waar op het *Oudkerkhof* te koop, hetwelk daarom de *Botmarkt* genoemd wordt.

De Koornmarkt wordt, zooals reeds op bladz. 433 vermeld is, gehouden, gedeeltelijk op de *Neude* en gedeeltelijk aan de westzijde der *Oudegracht*, tusschen de *Wees- en Romerburchbruggen*.

Voorts zijn bezienswaardig de prachtige manufactuurwinkel van den Heer SINKEL, op de *Oudegracht*, die met kolossale bronzen beelden prijkt, welke winkel voor de schoonste van het rijk gehouden wordt; alsmede die van de Heeren gebroeders GEZLEN, over het stadhuis; en het huis op de *Oudegracht*, waar Paus ADBIAAN VI geboren is, en welks gevel met zijn borstbeeld prijkt, thans in het bezit van en bewoond door den Hoogleeraar SIMON KARSTEN.

Geene stad heeft zoovele overblijfselen van wereldlijke gebouwen als deze, die, ofschoon velen reeds herbouwd, hunne namen nog dragen, die grootendeels van hunne stichters ontleend zijn: Een der oudste is het Keizerlijk-paleis, in 1127 reeds vermeld, of zulks, het Bisschopshof of het Keizerrijk, bij de *Ganzenmarkt*, geweest zij, is onzeker; echter hadden de Bisschoppen een sterk slot naast den Domtoren, Bisschopshof genoemd, dat in 1706 verkocht, in 1803 gesloopt en later in detegenwoordige bloemkwekerij *Flora's hof* herschapen werd. De oudste aanzienlijkste woonhuizen stonden aan of omtrent de *Oudegrachten* zijn: Groot- en Klein-Haazenbergh, Renessenhuis, het Huis-van-Amstel, Hertenhuis, Paanwenhuis, Groot- en Klein-Lichtenbergh, Wittenhaen, de Gaerde, Loenenberch, Toornenburch, Nijenborch, Pallaes, Vinckenborch, ten Putte, Putruwel, Pottenburch, Walenburch, Leeuwensteyn, Groot- en Klein-Brandenburch, Hamersteyn, Wildenburch, het Hemelrijk, Eze, Lelienherch, Dompelaer, Zwartsenburch, Romerburch, Goudenburch, Cranenborch, Vrenckensteyn, Dromenburch, Paijenburch, Lockhorst, Scarlaken, Colenberch,

Ruwiel, Volraetshuis, Vronesteyn, Racphorst, Nijenhuis, Groot- en Klein-Denemarken, Leeuwenberch, Lutikenhuis, ten Spiegel, Stegenberch, Zuydenburch, Drakenborch, Rodenstein, Laascroen, Schoonegge, de Sterre, Voelbeijert of Beijarden, Zoudenbalch laer Oudaen, Fresenburch, de Were, Blijdesteyne, Vroedesteyn, Blankenborch, Schinkelenburch, den Zijl, Engelenburch, Ruytenberch, Proeysenburch, Backersteyne, Ruyschenstein, Drielenberch, Hoenenberch, Lijzensteyn, Mauwrenberch, Groenenberch, Groenewoude, Nijwendacl, Zandenburch, Rozendacl, enz.

De kerken en kloosters waren in de 14de eeuw zoodanig toegenomen, dat in 1400 een verbod uitgingh, om het getal zonder toestemming te vermeerderen.

De Hervormden hebben te Utrecht zeven kerken, als: de Domkerk, de St. Janskerk, de Bunnkerk, de St. Jacobskerk, de St. Nicolaaskerk, de St. Geertruidakerk en (voor de Waalsche gemeente) de St. Pieterskerk.

De Domkerk, op het *Oud-Munsterkerkhof*, weleer aan St. MAARTEN toegewijd, munt uit onder de voorname gebouwen der stad. Zij werd allereerst gesticht door WILLIBROOD, den Apostel der Nederlanden, op den grond, zoo men wil, van eene kerk, die door DAGOBERT I, Koning der Franken, aangelegd, en sedert door de ongeloovige Eriezen verwoest was. Zij is derhalve reeds omtrent den aanvang der achtste eeuw in wezen geweest. WILLIBROOD stelde er een collegie van veertig Reguliere Kanonniken in, die in het klooster, bij de kerk behoorende, woonden, en wijdde haar tot hoofdkerk van het bisdom. In het jaar 1013 werd zij door Bisschop ADELHOLD herbouwd, doch, door storm en brand zwaar beschadigd zijnde, door HENDRIK VAN VIANDEN, den acht en dertigsten Bisschop van Utrecht, die van het jaar 1231—1267 geregeerd heeft, in den toen, in het hoogste tijdperk van bloei verkeerenden, gothischen stijl herbouwd. Vóór de Hervorming was deze kerk eene der prachtigste van Europa. Men vond er vele heerlijke altaren, talloze kostbare kerkschatten en een aantal voortreffelijk beschilderde glasramen. Ofsehoon de kerk meermalen door storm schade leed, heeft zij echter de grootste ramp eerst ondergaan door den vreesselijken orkaan van den 1 Augustus 1674, welke den geheelen buik der kerk, tusschen den toren en het kruiswerk, deed instorten en alleen de beide kruispanden met het koor in wezen liet. De fraaije geschilderde kerkglazen werden insgelijks aan stukken geslagen. Het gedeelte van het gebouw, dat nog staan bleef, werd mede zwaar beschadigd. De puinhoopen werden sedert, op eenige overeind gebleven brokken na, weggeruimd en de plaats met eenen lagen muur onringd. Thans zijn alleen nog twee kapellen van de zuidzijde van het schip aanwezig, nadat de overige nog staande gebleven stukken, in 1825 en 1847, zijn weggenomen. Ook is in 1825, aan de westzijde van het kruiswerk, naast genoemde kapellen een nieuw nevengebouw, in den stijl, waarin de kerk gebouwd is, opgetrokken, dat tot ingang voor de kerk en het orgel en tevens tot consistorie dient. De twee kruispanden en het koor werden na 1674 alleen tot godsdienstoefening gebruikt. In het jaar 1825 werd dit gebouw ook inwendig geheel veranderd en tot de oefening van de openbare godsdienst meer geschikt gemaakt. Een geheel nieuw orgel, dat in dengdzaamheid wel beantwoord aan den schoonen niterlijken vorm, en den makers, de gebroeders Bätz te Utrecht, tot eer verstrekt,

zet dezen eerwaardigen tempel, welke een meesterstuk van bouw- en beeldhouwkunde mag genoemd worden, niet weinig luister bij. In het jaar 1828 werd aan deze kerk door eenen ongenoemden godsdienstvriend een kostbaar en fraai bewerkt zilveren doopbekken met deksel ten geschenke gegeven. Sedert het jaar 1827 wordt dit kerkgebouw, bij het vieren van de avondgodsdienst, in den winter, met oliegas verlicht, dat in een der kapellen gestookt wordt. In de Domkerk, zag men ondertijds, de grafsteden van de meeste Bisschoppen en van eenige Keizers des Duitschen Rijks: de ingewanden van Keizer KORNHAAD III en het lijk van Keizer HENDRIK V zijn, onder anderen, in de kerk begraven. Thans nog is de tombe aanwezig van den laatsten Aartsbisschop FREDERIK SCHREK VAN TOUTENBURG, in 1580 overleden. Daarop ligt het afbeeldsel van dien prelaat, in eene biddende houding, met mijter en herderstaf, levensgroot. Deze tombe, zonder eenig grafschrift, bestaat geheel uit zwart marmer en was fraai gebeiteld, doch is door tijdsverselingen aanmerkelijk beschadigd. Beter onderhouden en vooral bezienswaardig is het prauwgraf over het orgel, van den Luitenant-Admiraal WILLEM JOSEPH BARON VAN GENT, Kanunnik ten Dom, die in 1672, in den zeeslag van Soulsbaai, tegen de Franschen en Engelschen sneuvelde. De pyramide is even als de tombe van zwart marmer, de tropheën en wapens, alsmede zijn afbeeldsel levensgroot op de zerk liggende, zijn van wit marmer; het geheel is, in het jaar 1676, bijzonder fraai en zuiver bewerkt door den kundigen Beeldhouwer R. VERWULST. Nog eenige andere tombes, doch minder fraai, zijn mede in dit kerkgebouw aanwezig. Ook de beminnelijke AMALIA VAN SOLMS, weduwe van FREDERIK HENDRIK, Prins van Oranje, lag vroeger in eene afzonderlijke kapel in deze kerk begraven. Hare grasplaats, met beelden en lofwerk versierd, is in het jaar 1847 naar het koor overgebracht. De toren, die vroeger met de kerk was vereenigd, is thans, nadat het schip der kerk, gelijk wij gezegd hebben, was ingestort, door een ruim plein daarvan verwijderd, waardoor hij nu geheel op zich zelven staat. Den 22 Maart 1321 werd door JACOBUS VAN OUTSHOORN, Deken, en GISMARTUS VAN EVERDINGE, oudsten Kanunnik, de eerste steen gelegd en den 20 Januarij 1382 was dit reusachtig gevaarte volbouwd. Zoo als uit de volgende versjes blijkt, welke nog tegenwoordig op eenensteen aan de westzijde van den toren gesneden staan:

DOEN MEN SCHREEF MCCCXX EN EEN
LEYD' MEN VAN MY DEN EERSTEN STEEN
DAER NA MCCC EN TWEE EN TACHTIG
WAS IK VOLMAECKT ZOO MEN ZIET WAERACHTIG.

Ook staan er nog deze Latijnsche versjes te lezen:

MCCC. K. SIS. SEMEL. I
FESTO PAULIQ. IOANNIS
TURRIS ADAPTATUR QUA
TRAJECTUM DECAURATUR.

(d. i. In het jaar 1382 op het feest van PAULUS en JOHANNES is deze toren het sieraad van UTRECHT, voltooid).

Nog lager leest men:

JOHAN VAN DER DOEN WAS SYN NAAM
OM TOORNS TE BOUWEN ALDUS BEQUAAM,
HEEFT DESEN DOEN MAKEN IN KORTEN TYD,
SOO SYN CRAFT MCCC EN 3 EN TACHTIG ONS SEYT.

Waaruit blijkt dat de maker of Architect van dezen toren, heette JAN of JAN TEN DOEN, waarschijnlijk naar dit zijn meesterstuk. De

grondslagen welke dezen last dragen, zijn zeer hecht en sterk. Merkwaardig is dat gedeelte wat hiervan kan bezigtigd worden in den kelder, waarvan de ingang is in het koffijhuis, aan de zuidzijde van den toren, welker wulfsels ook tot kerkers hebben gediend. Dit wulfsel rust op zwaar muurwerk, hetwelk drie dwarsgangen vormt, die ongeveer 8 Ned. ell. lang zijn; een middengang, welke naar den trap geleidt, doorsnijdt die op eene lengte van ruim 20 ell.; de twee binnenmuren hebben de dikte ieder van 2 ell., terwijl de hoogte der bekluisde doorgangen $2\frac{1}{2}$ ell. hoog zijn. De volle dikte der muren in dit wulfsel is ruim 20 ell., terwijl de buitenmuren, in verhouding van het inwendige, waarschijnlijk zoo veel zwaarder zullen zijn. Op deze grondslagen staat de toren, die, tot aan den bovensten omgang, eene hoogte heeft van ongeveer 95 Ned. ell., of van 109 à 110 ell. tot aan den windwijzer, boven den beganen grond. De bovenste trans wordt gedekt door een leijen spits van slechts ongeveer 10 ellen hoogte, waarop een windwijzer is gesteld, welke de Ridder St. MAARTEN te paard voorstelt. Langs 466 trappen, van 23, 26 tot 29 Ned. duimen hoog, beklimt men dezen toren, die tot aan den bal ruim 500 trappen telt; onmogelijk is het schoon en uitgestrekt panorama te beschrijven, dat men van daar bij eenen helderen hemel aanschouwt. De eerste overloop van den toren, ter hoogte van 34 trappen, heeft vroeger tot kapel gediend; zij was aan den aartsengel MICHAËL gewijd; de plaats, waar het orgel heeft gestaan, is nog zichtbaar, gelijk ook de trap welke derwaarts leidde. Aan de overzijde heeft men eene trap, welke gemeenschap had met het hof van den Bisschop, terwijl aan de derde zijde eene andere was, waardoor deze prelaat in de kerk konde komen. De toren is doorluchtig gebouwd, zoodat de wind daarop weinig vat heeft, waardoor hij, ofschoon meermalen, en laatstelijk door de stormen van 29 November en 25 December 1836, zwaar beschadigd, aan vele orkanen heeft wederstand geboden, gelijk hij ook dit gedaan heeft aan die van 1674, welke het grootste gedeelte der kerk vernielde. Iedere zijde heeft van anderen eene breedte van 16 ell. In dezen toren woont een wachter op den eersten omgang, alwaar men verschijningen kan verkrijgen en welke vreemdelingen behulpzaam is, in het bestijgen des torens en het aanduiden der uitgestrekte gezichtspunten. Het beroemde klokkenspel, door PETER en FRANS HENONY, gegoten, 32,000 ponden wegende, en ter hoogte van ongeveer 70 ell. boven dien grond opgehangen, bestaat uit 42 klokken. De speeltrommel heeft $2\frac{1}{2}$ ell. diameter en 2800 gaten voor de schroeven der speelklokken. Deze trommel, benevens de hamers en het ijzerwerk, zijn gegoten door N. SPAKEL van Zutphen, voor eene som van 14,000 guld.

De St. Janskerk, een vrij groot gebouw, staat op het St. Janskerkhof. BERNOLPHUS, de twintigste Bisschop van Utrecht, heeft haar tusschen de jaren 1027 en 1034 gesticht en aan JOHANNES den Dooper toegewijd. Een zware brand bracht haar in 1148 groote schade toe, en in 1276 werd zij geheel in de asch gelegd; door liefdegiften zag men haar echter herbouwd. Het schip, dat met de zijdaken op eenige pilaren rust, is met het kruiswerk nog van de Byzantijsche orde. Het koor, eerst later herbouwd, is zeer schoon in den Gothischen stijl opgetrokken. Er was een kapittel in van 20 Kanunniken en even zoo vele Vicarissen. De Proost dezer kerk had een uitgestrekt regtsgebied; hem was het regt van den zwaarde, zoowel om vrij geleide te verleenen als om ordonnantien uit te vaardigen, toegekend. De kerk was van vele reliquiën voorzien. Het koor werd in het jaar 1601 voor de stads bibliotheek ingeruimd, welke in 1819 verplaatst is naar het gebouw,

waar men haar thans aantreft. In deze kerk, die in het jaar 1857 op nieuw opgemeent is, ziet men eenige praalgraven, waaronder dat van den Erfburggraaf THEODORICUS VAN WASSENAR, die in 1461 of daaromtrent overleden is, en een van het adellijk geslacht von STASCH, met de zestien kwartieren; ook vindt men er vele zerken, oude opschriften enz. Het koepeltorentje, dat vroeger het dak van het koor versierde, is afgebroken.

De Buurkerk, oorspronkelijk genaamd St. Maria de Mindere, ter onderscheiding van de destijds bestaande collegiale kerk van St. Maria, tusschen den Steenweg en het Buurkerkhof, wordt de Buurkerk genoemd, waarschijnlijk omdat de bureu aldaar vergaderden en hunne buurspraken hielden; of, zoo anderen beweren, omdat de bureu of burgers aldaar hunne godsdienst meerendeels uitoefenden, hebbende het getal Communikanten dezer parochie 8 à 9000 bedragen, waarom de dienst door twee Pastoors moest waargenomen worden. De Raad der stad had aldaar zijne eigene kapel en vikarij. Het is eene der eerste en oudste parochiekerken. Zij werd in 1156 gebouwd en in 1179, door den zoogenaamden Wivekeshrand (een brand door eene vrouw of wijf aangestoken), onder meer andere kerken, in de asch gelegd. Naderhand weder opgetimmerd zijnde, is het thans een zeer ruim gebouw in den Gothischen stijl, met vier rijen pilaren en eenen zwaren toren, waarop, in later tijd, een achtkante koepel geplaatst is. De kerk plagt nog wel de helft grooter te zijn dan zij tegenwoordig is; doch men heeft goedgevonden het koor, tot aan het kruispand toe, af te breken, om er eene straat (de Choorstraat) door te leggen, en daardoor meer ruimte tot het bouwen van huizen te hebben. Vóór de Reformatie had deze kerk een groot aantal altaren, vikarijen en proven. In oude tijden plagt de Bisschop van Utrecht zich, na zijne verkiezing, allereerst te begeven naar de Buurkerk, en aldaar zijne gewone kleeding tegen het bisschoppelijk gewaad te verwisselen. De stadsbanier werd ook in deze kerk bewaard en de veroverde vaandels aldaar opgehangen. Thans is zij bezienswaardig uithoofde van een beschilderd vak muur, dat voor weinige jaren ontdekt, en van de kalkbekleedselen ontdaan is, als ook wegens de vele grafzerken, gilde- en wapenborden. Er is in deze kerk geen orgel. Des voormiddags wordt daarin voor de krijgsbezetting dienst gedaan en daarna in een afzonderlijk gedeelte voor de armen gepredikt.

De St. Jacobskerk, op het St. Jacobikerkhof, is een ruim langwerpig gebouw, hetwelk eenen vrij aanzienlijken toren heeft. Men weet niet, wanneer deze kerk gesticht zij. Zij was in 1272 reeds aanwezig, want in dat jaar werd zij door eenen zwaren brand vernield. Sedert is zij echter in den gothischen stijl herbouwd; zij rust van binnen op twee rijen ronde pilaren en heeft een groot getal vensters. Vóór de Reformatie was zij de tweede parochiekerk der stad en had zij onderscheidene vikarijen, waaronder eene aan den H. MAURITUS gewijd, waarin de kinderen, die misnaakt van ledematen waren, ter genezing gebracht werden. De beroemde HUISRECHT JACOBSSOON DUINHOUS, die in het begin der Hervorming hier te lande eene gematigde wijze van hervormen invoerde, is Pastoor dezer kerk geweest; zijne nagedachtenis is aldaar zeer eenvoudig op eene zerk ouder het orgel aan de vergetelheid ontrukkt. In 1577 had deze kerk door het geschat van het kasteel Vredenburg veel te lijden, gelijk een opschrift aan de zuidzijde in eene steenen nis in den toren meldt. Zij verloor toen de hooge spits van haren toren, welke wederom opgebouwd, doch na den

storm in 1674 door een gewoon dak vervaagen is. In het jaar 1810 heeft dit dak, op bevel van het Fransche bestuur, gedeeltelijk plaats gemaakt voor eene telegraaf, die echter later weder is weggenomen. In 1846 is ook het dak geheel weggenomen, en door een fraai ijzeren hekwerk rondom den trans vervangen. De toren heeft een uurwerk met slagklokken. Het koor is van de kerk afgescheiden door een sierlijk koperen hek, hetwelk nog goed onderhouden is. Aan de torenzijde staat een orgel. Vele grafzerken en eenige gildenborden zijn in deze kerk aanwezig. De jongste Predikant der Hervormde gemeente wordt thans nog Pastoor van St. Jacob genoemd.

De St. Nicolaaskerk, aan het voormalig *St. Nicolaaskerkhof* of *Nicolaasplein*, welke men reeds in het jaar 1280 vermeld vindt; heeft twee torens, waarvan een in den storm van 1674 zijne spits verloor en nu met eene lage kap gedekt is, en de andere, die aanmerkelijk hooger is, met een doorluchtig koepeltje prijkt. In dit torentje is een uurwerk met slag- en speelklokken. Deze kerk, die op twee rijen pilaren rust, is tamelijk ruim en lang en prijkt met een orgel. Hare parochie was vóór de Reformatie zeer uitgebreid; onder haar geestelijk gebied behoorden Vechten, Rijnauwen, Groenewoude en Absteede, waarom de Pastoor der kerk verplicht was een paard te houden, om zijne zieken te bezoeken. Hier is ook begraven de Nederlandsche dichter BELLAMY, wien, in 1828, door eenige Zeeuwsche studenten aan de hooge school te UTRECHT, een eenvoudig gedenkteeken is opgericht, zijnde een zwarte marmeren steen met een wit middelstuk, aan eene pilaar vastgehecht. Op het middelstuk staat met groote vergulde letters: AAN BELLAMY, welke enkele woorden genoegzaam aan den beroemden jeugdigen dichter herinneren. Hieronder staat in het zwart marmer gebeiteld: *Door eenige zijner Zeeuwsche landgenooten, studenten aan de Utrechtsche hoogeschool 1828.*

De St. Geertruidkerk, aan de westzijde der stad, op het *St. Geertruidskerkhof*, aan het einde van den *Springweg*, digt onder den wal, is een lang en niet zeer aanzienlijk gebouw. Nogthans is zij tamelijk lang, heeft drie daken nevens elkander en eenen spitsen toren, van een uurwerk met slagklok voorzien. De tijd van de stichting dezer kerk is ook onzeker; doch het blijkt, dat zij, reeds voor het jaar 1251, moet gebouwd zijn geweest. Zij plagt eertijds buiten de stad, aan de westzijde van het oude kerkhof, te staan; doch werd, ter gelegenheid dat aldaar een klooster van de Duitsche orde getimmerd werd, in de stad overgebracht. Zij was de vierde en laatste parochiekerk, en had vroeger tien vikarijen, doch levert thans weinig belangrijks op. Onder de merkwaardige personen, die hier begraven liggen, telt men mede den Oudheid- en Geschiedkundige **ARNOLD VAN BUCHEL**.

Tot Waalsche kerk dient de St. Pieterskerk, op het *St. Pieterskerkhof*. Het is een oud gebouw, dat reeds in de elfde eeuw door **BERNARD**, den twintigsten Bisschop van Utrecht, in den byzantischen stijl, gesticht werd, ook is hij in deze kerk begraven, waarvan een Leonijnsch vers, in het gebouw nog voorhanden, getuigenis geeft. Omtrent het jaar 1078 brandde een groot gedeelte dezer kerk door de achteloosheid der hovelingen van Keizer **HENDRIK IV** af, die haar na deze ramp zijne weldadigheid ruimschoots betoonde, en met vele rijke giften tot de wederopbouwung beschoonk. Zij had een kapittel van dertig Kanunnikken en een bijna gelijk getal Vicarissen tot bediening der kapellen en altaren. In 1587 was deze kerk hare slooping nabij;

doch door hooge voorspraak liet de Raad der stad dit voornemen varen. Men zag er in 1675 nog het graf van Bisschop **BENROLF**. Toen moest de kerk, die in den storm des voorgaanden jaars ook zwaar beschadigd en van hare twee spitsen beroofd geworden was, hersteld, en bij deze gelegenheid het graf van Bisschop **BENROLF** geruimd worden. De bisschoppelijke staf, een ring en een beker werden er in gevonden, als ook een fraai doodkleed met gouden rand, thans bewaard wordende in de kerk der R. K. van de Oude Cleresy in den Grooten-boek. Een fraai, doch klein orgel, brengt niet weinig toe aan den luister dezer niet onderhouden kerk, welke sinds het instorten der twee spitsen met een klein koepeltorentje op het kruispand prijkt. Een kogel, door de Spanjaarden van het kasteel Vredenburg in 1577 geschoten, is daar nog hangende. Merkwaardig is de krypt of onderaardsche kapel onder het koor, welke zeer goed onderhouden is. In een huis, achter de kerk, werden vroeger de archiven van de kapitels bewaard, doch deze zijn sedert naar het provinciale- of gouvernementgebouw overgebracht.

Voorheen waren er te **URACHT** nog twee kerken thans niet meer in wezen: De St. Salvator of Oud-Munster kerk, op het *Oud-Munsterkerkhof*, naast de Domkerk. Zij was eene kapittelkerk en prijkte met twee spitse en eenen kleineren koepeltoren. Tegen het einde der middeleeuwen werd zij afgebroken. De andere was de St. Mariakerk, eene der merkwaardigste gebouwen der stad, op de *Mariaplaats*. Zij werd in het begin der twaalfde eeuw, door **KORNRAAD**, den twintigsten Bisschop van **URACHT**, gesticht; voornamelijk uit eene gift van Keizer **HENDRIK V**, die bij het bemagtigen van Milaan, eene kerk verdelgd had van gelijke gedaante als deze, en ook aan **MARIA** toegewijd; hetwelk hem bewogen had, tot het doen van eene gelofte, om eene diergelijke kerk te doen stichten. De kerk was van eene grootsche Gothische bouworde, en rustte van binnen op zeer groote en dikke kolommen, eene van welke, zoo men elkanderen diets maakte, op stierenhuiden gegrondvest was, om dat men daar ter plaatse, eene wel ontdekte, die niet dan door stierenhuiden te dempen was; ter gedachtenis van welke vertelling, op die kolom, door den vermaarden Kunstschilder **JONAS SCHOONAL**, Kanunnik dezer kerk, een stier afgebeeld was, met het volgende Latijnsche bijschrift er onder:

*Accipe, posteritas! quod post saecula narres:
Taurinis cutibus, fundo solidata columna est.*
d. i.

Nakomeling! vertel dit vrij, tijd in, tijd uit:

Dees zuil staat hier gevest met ossenhuid op huid.

De St. Mariakerk had eertijds twee zware vierkante torens, van welken de noordelijkste door storm omvergeraakt is. De andere, die ook door ouderdom ten val neigde, is in de zeventiende eeuw voornamelijk afgebroken. Doch op het middendak stond nog een zeer oud steenen torentje. Zij was vroeger eene der rijkste en prachtigste kerken van het geheele Sticht, en werd bestuurd door 30 kanunniken, die 25 Vikarissen onder zich hadden, ter bediening van de menigvuldige altaren en kapellen. Men zag er eenige oude grafsteden, onder anderen eene van Bisschop **KORNRAAD**. Vele merkwaardigheden werden vroeger aldaar bewaard, bestaande, onder anderen, in drie eenborens, aan welke eene wonderbare geneeskracht werd toegeschreven; een fraaije op fransijn (perkament) geschreven bijbel in zes deelen; voorts een hemd zonder naad, enz. Vele dezer zeldzaamheden zijn tijdens de Fransche overheersching verdwenen. Men had reeds in het begin der zeventiende

eeuw besloten de geheele kerk, ten behoeve der stad, te verkoopen en te doen afbreken; doch op sterk aanhouden van het kapittel van St. Maria en op voorspraak van den Prins van Oranje, werd dit besluit niet ten uitvoer gebracht. Later werd het koor tot een schrijnwerkerspand gebruikt. De Engelsche gemeente, ten behoeve der Waalsche de St. Pieterskerk moettende innemen, verkreeg den 14 Julij 1636 de toestemming, om hare godsdienst in de Mariakerk te oefenen, waartoe zij op kosten van het kapittel werd ingerigt; de kerkekamer werd gemaakt van eene kapel, waar vroeger de Vikarissen vergaderden, en de kapel aan de zuidzijde, werd ingerigt voor eene bergplaats van stoelen enz. Kort daarop, in het jaar 1672, werd deze gemeente genoodzaakt de kerk af te staan aan de Franschen, die, geene levensmiddelen, hooi, stroo enz. uit de provincie Holland ontvangende, dewijl de uitvoer van levensmiddelen vandaar naar die van Utrecht verboden was, hunnen benoodigden voorraad uit Frankrijk en de overwonnene gewesten moesten bekomen; uit gebrek aan geschikte bergplaatsen, werden de Akademie en de Mariakerk tot magazijnen ingerigt. Weinig tijds na hun vertrek, en naauwelijks wederom voor de godsdienstoefening ingerigt, leed zij op nieuw eene aanmerkelijke schade door eenen verschrikkelijken orkaan den 1 Augustus 1674, door welke ramp de domkerk en andere gebouwen, mede gedeeltelijk instortten. Tot het begin dezer eeuw bleef zij nu ongestoord in den zelfden staat, totdat, na het afbranden van den Schouwburg aan het plein van het Vreeburg, in den winter van het jaar 1807, het gedeelte aan de oostzijde, zijnde het voormalig koor, op bevel van Koning Lodewijk, die hier zijnen zetel had gevestigd, voorloopig tot eenen Schouwburg werd ingerigt. Bij zijn vertrek stond hij dit lokaal af aan de stedelijke regering, die het weder tot eene Stads-Concertzaal inrigtte; ook werden aldaar de bijeenkomsten van de Maatschappij *Tot Nut van 't Algemeen* gehouden. De zaal werd ook tusschentijds tot bijzondere Concerten en ander gebruik afgestaan. Het voorportaal en de galerijen der kerk, waren nog in onzen tijd ingerigt tot het plaatsen van kramen, gedurende de jaarmarkt; het voormalige schip der kerk was toenmaals een tain, met een houten hek tusschen pilaren afgeschoten. Zij was echter toen hare slooping nabij. Uitgenomen het gedeelte, hetwelk de Concertzaal uitmaakte, werd de geheele kerk op den 30 Augustus 1813 verkocht, voor de som van 18,500 guld., en den 2 September daar-aanvolgende met de slooping een begin gemaakt, zoodat in December 1816 niets meer daarvan overig was. In 1845 werd ook het koor of de Concertzaal afgebroken, en op dien grond in 1845—1847 het Gebouw van Kunsten en Wetenschappen gesticht. Zie hier-voor bl. 440. Het keizerlijke standbeeld, dat op het koor dezer kerk heeft gestaan, is in 1846 op den hoek van een huis aan de Maria-plaats gezet.

De voormalige kerk der Christelijke Afgescheidenen, op de *Nieuwe-Gracht*, was vroeger eene kerk van de R. K. der Oude Clerzij, onder den naam van *Soli Deo gloria* bekend, van wie de Christelijk Afgescheidenen haar in het jaar 1838 hebben aangekocht. Het was een gewoon gebouw, zonder eenig aanzien, doch is in het jaar 1846 verkocht en tot een partikulier huis ingerigt. De Afgescheidenen, die, na het vertrek van velen dier gemeente naar Noord-Amerika, nog overig zijn, vergaderen thans in partikuliere huizen.

De Remonstrantsche kerk, was vroeger in de *Rietsteeg*, bij de Witte-Vrouwenpoort, doch toen Lodewijk Napoleon, Koning van

Holland, in het jaar 1807, nevens het paleis eene kapel liet bouwen, werd de kerk dezer gezindheid in de Rietsteeg, mede tot des Konings gebruik bestemd. Sedert dien tijd gebruikt de Remonstrantsche gem. de kerk van het Hieronymusklooster, op de *Kromme-Nieuwe-Gracht*, welk lokaal bij afwisseling godiend heeft tot het tentoonstellen van de rariteitskamer van NICOLAAS CHEVALER, tot administratie-bureaux, tijdens den actiehhandel, tot het trekken der Utrechtsche loterij enz. Dit kerkgebouw is van een orgel voorzien en heeft een klein spits torentje.

De Doopsgezinden hadden vroeger hunne kerk in de *Jufferstraat*, bij de Geertekerk; doch sedert 1772 werd hun vergund het huis, van de oude brouwerij de Leeuw, op de *Oude-Gracht*, tot eene kerk te ver timmeren, zoodat het nu een net en wel onderhouden bedehuis is, ruim genoeg voor de kleine gem., en van een orgel voorzien, doch zonder toren.

De Evangelisch Lutherschen hadden eerst tot vergaderplaats een gewoon huis in een gangetje van de *Lijnmarkt*, waar zij heimelijk tot oefening van hunne godsdienst bijeenkwamen. Vruchteloos beproefde de gemeente, het huis in de *Strooteeg*, bij den Springweg, sedert 1617 haar eigendom, in eene kerk te veranderen. Bij herhaling werd dit door de Regering verboden, en niettegenstaande de voorspraak van den Deenschen Ambassadeur, zocht de regering nog in 1624 den kerkbouw te beletten. Ten laatste evenwel moogt het der gemeente gelakken, dien bouw ongehinderd voort te zetten. In 1716 ontving zij van den Onderling BEXON een geheel nieuw orgel ten geschenke, en in 1724 vereerde JAN VOLKENS een fraai uurwerk aan de kerk met het opschrift *Wacht en Bidt*. Te vergeefs had men echter, toen deze kerk door de toenemende talrijkheid der gemeente niet ruim genoeg werd, sedert 1711 een ander bedehuis begeerd. Met stedelijk bestuur scheen nog geene plaats op eenen beteren stand te kunnen toestaan, zelfs het ootmoedig en bescheiden verzoek, om den koopman JACOB VERBEEK het bouwen van eenen stal naast de kerk te beletten, werd van de hand gewezen. Maar daardoor verslaauwde geenszins de ijver. In 1736 besloot de kerkeraad eene collecte voor een nieuw kerkgebouw te doen, en de hulp der geloofsgenooten van andere plaatsen werd niet vruchteloos ingeroepen. Aanzienlijk was de som, uit verschillende bijdragen zamengevloeid, en in het jaar 1744 was het fonds reeds zoo aangegroeid, dat men, den 22 Mei van dat jaar, den eersten steen kon leggen. De regering had het kerkje van het voorm. Ursulaklooster in de *Hamburgerstraat* goedgunstig afgestaan, bij besluit van 4 Februarij 1743, » mits de gemeente op eene stille wyse, sonder klok- » luyden, als voorheen de dienst oefene, en dat de kelders en graven » daarin leggende, zullen zijn en blijven ter dispositie van seodanige, » dewelke regt van eygendom aantoonen: alles voorts op de last van » 40 gulden tot nog toe daarvan door den Heer Thesaurier jaarlijks » betaald aan den boekbinder dezer stads kinderhuis en de voldoeninge » van 's Heeren schattingen en ongelden." Ten einde de kerk te kunnen vergrooten werden door de gemeente huizen in de *Hamburgerstraat* aangekocht, en vervolgens een zeer net en sindelijk gebouw opgetrokken, dat met eene deilige, gedeeltelijk hardsteen en gavel en orgel en een spits torentje prijkt. Het werd den 28 November plechtig ingewijd en is voor weinige jaren geheel nieuw opgemaakt.

De Roomsche-Katholijken hadden van de Hervorming af tot aan het jaar 1821 tot kerken eenige gewone huisingen, zorgvuldig van alles wat een openbaar gebouw konde aanduiden verstoken, meestal

hunne ingang habbende in steegen of gangetjes, waarin zij soms heimelijk, soms bij oogluiking der Regering, naar mate de tegen hen genomen maatregelen met moedere of mindere gestrengheid werden toegepast, tot uitoefening hunner godsdienst bijeenkwamen. Thans bezitten zij acht kerken, van welke er nog vijf alle uiterlijk aanzien van kerken missen, terwijl de drie overige fraaije en welingerigte gebouwen zijn. Tot de eerste behooren: De kerk onder de Linden, aan den H. SERGIUS; de kerk achter de Twijstraat, aan de H. MARTINUS; de kerk op de Nieuwegracht, mede aan de H. MARTINUS; de kerk in de Walsteeg, aan den H. DOMINICUS, en de kerk buiten de Witte-vrouwen-poort, aan de H. MARIA toegewijd. Zij zijn alle nog de bedehuizen van vroeger, zonder eenig uiterlijk, naar omstandigheden min of meer vertimmerd en versfraaid en van orgels voorzien. De overige zijn: De St. Catharinakerk, door een plein en eenen muur van de *Lange-Nieuwstraat* afgescheiden. Zij ontleent haren naam van het St. Catharina-klooster, bij de poort van dien naam, waar nevens zij stond tot in het jaar 1528, toen Keizer KARL V op die plaats het kasteel Vredenburg deed bouwen. Vóór dien tijd was op de tegenwoordige plaats het klooster der Geschoeide Karmeliten en vroeger het Agatha-gasthuis. De Karmeliten hadden dit gebouw vóór de Ridder van Maltha, in plaats waarvan hun het St. Nicolaas-gasthuis werd aangewezen. Deze kerk, in schoonen gothischen stijl opgetrokken, is eene der fraaiste van de stad en rust op twee rijen kolommen. Zij werd na de Reformatie door de Hervormden gebruikt, tot dat zij, in het jaar 1816, den Roomsch-Katholijken in leen werd gegeven. Tot in het jaar 1841 werd de R. K. eredienst voor het garnizoen daarin uitgeoefend. Zij was toen inwendig zeer bouwvallig; doch in het jaar 1840, door koninklijke beschikking aan de R. K. overgegaan, werd zij in haren ouden luister hersteld en de statie, die vroeger in het Catharinasteege haar bedehuis had, derwaarts overgebracht. Het torentje, dat voorheen het dak van het koor versierde, is weggenomen. Tot nu toe is zij slechts van een hulporgel en van drie niet aanzienlijke altaren voorzien. Naast de twee kleine altaren prijken twee beelden, het eene voorstellende de H. CATHARINA, het andere de H. BARBARA, welke, volgens het oordeel van kunstminnaars, den vervaardiger, den Heer GONAS, te Utrecht, eer aandoen. Ook vindt men er eenige prachtige altaarsieraden, onder welke een remonstrans van hooge waarde nitmunt, als ook eenige rijke priestergewaden, die zeer oud zijn, en van welke eene niet te verwerpen overlevering zegt, dat zij nog voor de Hervorming in de Dom- of St. Janskerk zouden zijn gebruikt.

De Augustijnenkerk, op de *Oude-Gracht*, aan den H. AUGUSTINUS toegewijd, is in het jaar 1842 gesticht. Dit gebouw, van eenen prachtigen voorgevel, op twee ronde en twee vierkante kolommen rustende, voorzien, heeft eenen fraajen koepeltoren, met uurwerk en slagklok. Ook inwendig is de kerk zeer schoon ingerigt en prijkt met een orgel en drie altaren, van welke het hoogaltaar vooral zeer besienswaardig is.

De St. Willibrorduskerk, in de *Heerenstraat*, in 1821 gebouwd en aan den H. WILLIBRORDUS gewijd, heeft eenen eenvoudig netten voorgevel, en is van een orgel en een schoon altaar voorzien. In 1842 werd de statie der Augustijnen, vroeger hier gevestigd, naar de zoo even genoemde nieuw gebouwde kerk overgebracht, terwijl die van de Dorstige Hartsteeg, waar toen een bedehuis was, herwaarts werd

verplaatst. Het voormalige bedehuis in de *Dorstige-Hartsteeg* is toen afgebroken, en door particuliere woningen vervangen.

De Roomsche-Katholijke gemeente der oude Bisschoppelijke Clerezij heeft drie kerken, die echter geen van allen zich uitwendig als zoodanig vertoonen.

De Kerk, in den *Groote-Hoek*, aan de H. GERTRUDA toegewijd, is een gewoon gebouw, met een orgel en drie altaren. Daarbij is eene aanzienlijke verzameling van handschriften aanwezig, welke door den geleerden DODT VAN FLESSBURG zijn in orde gebragt.

De Kerk, *achter Klarenburg*, aan de H. MARIA gewijd, is een gewoon gebouw, met een orgel en drie altaren. Bij deze kerk, waar de Aartsbisschop zijn zetel houdt, is eene belangrijke boekerij voorhanden.

De Kerk, *buiten de Weerdbarrière*, aan den H. JACOBUS gewijd, is een gewoon gebouw, met orgel en altaar.

Vóór de Reformatie hebben te URNCHT drie abdijen gestaan, als: ééne voor Monniken, de St.-Paulus-abdij, op den hoek van de *Korte-Nieuw- en Romerburger-straten*, thans gedeeltelijk tot Paleis van Justitie verbouwd, en twee voor Nonnen, als: de Abdij van St.-Servaas, aan de oostzijde van de *Nieuwe-Gracht*, ter plaatse waar men tegenwoordig aangename wandelingen heeft, en de Witte-Vrouwe-Abdij, ten Noorden van de *Wittevrouwenpoort*, waar men thans de Willems-kazerne ziet. Ook vond men aan de oostzijde van de stad, achter de Maliebaan, de abdij Oudwijk (1).

Voorts had men er negen mans- en tien vrouwenkloosters. De manskloosters waren: het Jeruzalems-convent, op de *Nieuwe-Gracht*, waarvan de gebouwen door de stad verkocht en tot particuliere woningen zijn ingerigt; het Regulieren- of Zakbroeders-klooster, op de *Oude-Gracht*, thans het Hervormd Burger-weeshuis; het Minderbroeders- of Franciskaner-klooster, aan het *St. Janskerkhof*, waarvan een gedeelte thans tot het Museum van Naturaliën der Hoogeschool enz. is ingerigt; het Predikheeren- of Dominikaner-klooster, in de *Jacobijnestraat*, waarvan de gebouwen verkocht en door burgerhuizen vervangen zijn; het Klooster der geschoeide Karmeliten, in de *Lange-Nieuwstraat*, later het St. Catharina-klooster, ter plaatse waar thans de St. Catharinakerk staat; het klooster der Cellebroeders, in de *Lollestraat*, waarvan de gebouwen thans dienen tot particuliere woonhuizen; het St. Hieronymus-convent, in de *Nonnensteeg*, thans *Hieronymusplein*, waarvan de gebouwen lang tot Latijnsche-scholen gediend hebben, doch thans zijn afgebroken; het St. Nicolaas-klooster, op het *St. Nicolaaskerkhof*, thans het Algemeene Arrest- en Provoosthuis, en het klooster van Bethlehem, op den *Springweg*, later met het Duitsche huis vereenigd. De vrouwenkloosters waren: het St. Agnieten-klooster, in de *Agnietenstraat*, thans gedeeltelijk tot Kazerne, gedeeltelijk tot Stads Ambachts-kinderhuis ingerigt; het St. Maria-Magdalena-klooster, op de *Nieuwe-Gracht*, waarvan de gebouwen zijn afgebroken en tot burgerhuizen vertimmerd; het St. Cecilia-klooster, op de *Oude-Gracht*, waar tegenwoordig

(1) Zie de art. PAULUS-ABDIJ (ST.-), SERVAAS (ABDIJ-VAN-(ST.-), WITTEVROUWEN-ABDIJ en OUDWIJK.

's Rijks Munt staat; het St. Ursula-klooster of Abraham-Dole-konvent, in de *Lange-Nieuwstraat*, waar thans de Evangelische-Luthersche kerk gevonden wordt; het Klooster Bethlehem, buiten de *Weerdbarrière*, waarvan de gebouwen afgebroken en de grond in tuinen veranderd zijn; het Brigittenklooster, in de *Brigittenstraat* en *Oudekamp* waarvan de gebouwen thans dienen tot particuliere woonhuizen; het Arkels-klooster, op de *Nieuwe-Gracht*, bevattende de vereenigde kloosters Marienhage te Arkel en St. Anna in het Gein, waarvan de gebouwen tegenwoordig particuliere woonhuizen zijn; het St. Catharijne-klooster, in het jaar 1828 overgebracht naar dat der geschooide Karmelieten, in de *Lange-Nieuwstraat*; het Beggijnhof, bij de *Breestraat*, waarvan de gebouwen tot partikuliere woningen zijn verkocht en de kapel tot een Magazijn dient; het Beggijnhof, op de *Nieuwe-Gracht*, thans ingerigt tot partikuliere woonhuizen, en het Beggijnen-klooster, op de *Nieuwe-Gracht*, waarvan de gebouwen in burgerwoningen veranderd zijn, behalve een gedeelte, waarin de Aalmoezenierskamer gevestigd is.

Nog had men er de volgende kapellen: de Kapel van het H. Kruis, staande naast St. Salvatorskerk, in 1148 afgebrand; de Kapel van St. Anna, aan den *Singel*, aan de zuidwestzijde der stad; de Kapel op het Ellendigekerkhof, ten W. van de Catharijne-poort, en de St. Corneliskapel, alle drie in 1878 afgebroken; voorts nog de St. Maartenskapel, behoorende aan het St. Martini-gasthuis, buiten de *Weerdbarrière*, mede afgebroken.

Ook had men er vroeger eene Kommanderij van de Duitse orde, op de *Springweg*; thans het Groot-Militaire-Hospitaal. Zie het art. Duitse-muis.

De Synagoge, in de *Jufferstraat*, was vroeger de kerk der Doopsgezinden, die in 1792 aan de Israëlitien werd afgestaan. Het is een klein gebouw, zonder toren. Thans wordt daar nevens de Israëlitische Armschool gesticht.

Onder de gestichten van liefdadigheid, welke te Utrecht vrij talrijk zijn, munten eenige door hunne inrigting boven andere uit. Dit is inzonderheid het geval met het Krankzinnigenhuis, op den hoek van de *Lange-Nieuwstraat*. Het werd in het jaar 1461 gesticht, bij eene erfmaking van WILLEM ARENDSZON. Deze inrigting, in 1830 nog in den deerniswaarstigsten toestand, is sedert dien tijd meer en meer in omvang toegenomen door de doeltreffende verpleging der ongelukkige lijdens. Bij de thans voltooide verbouwingen, stelt het een regelmatig vierkant voor, tusschen de *Lange-Nieuw-* en *Agnietenstraten*, den *Achterweg* en het *Koningsteegje*. Inwendig is dit vierkant, behalve nog de gedeelten tot badplaatsen, offices, werken bergplaatsen ingerigt, in zeven afdeelingen gesplitst, zoo dat de drie klassen der mannen en die der vrouwen, elk geheel afgezonderde slaapkamers, zitkamers, wandelplaatsen en tuin hebben; terwijl voor de onrustige mannen nog atzonderlijke kamertjes, met daaraan grenzende, ruime wandelplaats, zijn bestemd.

Het Stads Ziekenhuis, in de *Jufferstraat*, nabij de *Wittevrouwen-poort*, een net gebouw, met eenen fraaijen voorgevel, is in 1821 gebouwd gedeeltelijk op den grond van het voormalig Apostelgasthuis, dat, ingevolge den uitersten wil van Meester JACON UIRAN BNO, Deken van St. Pieter, gedagteekend 22 September 1864, gesticht was, uit de fondsen van onderscheidene gasthuizen, welke tot dit oogmerk bijeen

gebragt waren. Van alle standen en gezindheden worden daarin niet opgenomen en verzorgd; de onvermogenen doch niet bedeeiden uit de stad Urascut zonder eenige betaling, de meervermogenende en vreemdelingen tegen voldoening van bepaalde verplegingskosten. Een gedeelte van het gebouw is ingerigt tot het Nosocomium Clinieum, ten dienste der studenten aan de hooge school, die daardoor eene betere gelegenheid hebben bekomen tot een practisch onderwijs bij het krankbed.

Het Burgerweeshuis of St. Elizabeths Gasthuis, hetwelk tot een Weeshuis geschikt was voor arme verlatene kinderen, zoo veel als er van de inkomsten konden gevoed worden, stond niet verre van het *Catharijneveld*, sedert het *Vreburg* genaamd, nevens eene kapel, zoowel als het Gasthuis, aan St. ELIZABETH toegewijd. Het was gesticht in het jaar 1491, door den Heer EVERAARD ZOUDEMAALCE, Kanunnik en Thesaurier ten Dom, en Heer van Urk en Emmeloord, onder beding, dat het bestuur daarvan staan zou aan den Domdeken, den Schepen Burgemeester van Urascut, in der tijd, en den oudsten en naasten zijner erfgenamen, vrouwelijken bij gebrek van mannelijken. DAVID VAN BOURGONDIC, de vijf en vijftigste Bisschop, bevestigde deze stichting, in het volgende jaar. Doch na de verandering der regering in het Sticht, werden de Weezen uit het Elizabeths Gasthuis, dat door het schieten der Spaanschen uit Vredenburg zeer beschadigd was, overgebragt in het Regulieren klooster op den *Springweg*, dat, in en na het jaar 1581, tot een Weeshuis verbouwd werd. Het gesticht is ruim en aanzienlijk, en strekt zich uit tot aan de *Oude-gracht*, alwaar thans een nieuwe voorgevel en hoofdingang gebouwd is. Het heeft een groot binnenplein en vele zalen en kamers. Daarin worden opgenomen Weezen zonder lichaamsgebreken, welke hen tot eenig beroep ongeschikt zouden maken; hun getal bedraagt gewoonlijk honderd kinderen van beide kinnen. Boven den ingang, op den *Springweg*, ziet men in beeldwerk eenige Weezen in hunne voormalige kleeding, van half witte en half blaauwe stoffe. Dit gebouw werd aanvankelijk na zijne stichting, het Klooster van de Heilige Maagd, van de Twaalf Apostelen en van de Orde der Boetvaardigheid geheten. In de eerste tijden werd het bewoond door Heremiten, die, uithoofde hunner kleeding met zakken, Zakbroeders genaamd werden; deze gingen in 1290, tot de orde der Augustijnen over, waardoor de naam in Regulieren veranderde. Dit klooster was met vele goederen begiftigd, had eene ruime kerk, welke in 1361 vergroot werd, alsmede eene kapel en vele altaren. De kerk nog in wezen, werd vroeger tot catechisatiën gebruikt, doch dient thans tot berging van hecende meubilaire goederen.

Het Roomsche Katholiek Weeshuis is sedert het jaar 1856, overgebragt, uit het huis van ouds door EVERT ZOUDEMAALCE in de *Donkerstraat* gebouwd, naar de *Minderbroederstraat*, in een daartoe gekocht gebouw, vroeger het logement de Place Royale. Particuliere bijdragen, benevens een belangrijk legaat van den Heer ALEXANDER CARL BARTHOLOMEUS LODIEWIK VAN BARBERODE, stelden Regenten in staat, dit gebouw geheel te vernieuwen, en een waardig aanzien te geven, zoedat het een sieraad is van de reeds zoo schoone Minderbroederstraat. In 1847 werd er eene scheiding gemaakt en de jongens weder overgebragt naar het oude huis in de *Donkerstraat*, waarvan tevens een gedeelte is ingerigt tot schoollekaal en een gedeelte tot verzorging van oude mannen; terwijl het gebouw in de Minderbroederstraat bestemd blijft

voor het Meisjesweeshuis en een Oudevrouwenhuis, bevattende tevens een lokaal voor eene bewaarschool. Het getal weezen bedraagt doorgaans 80 jongens en 45 meisjes: dat der oude lieden voor als nog slechts 12 van het mannelijke en 12 van het vrouwelijke geslacht.

Het Evangelisch-Luthersch-Wees- Oude Mannen- en Vrouwenhuis is opgericht in een huis op het *Domskerkhof*, den 10 Januarij 1841, door een lid der gemeente en van den kerkeraad, wijlen den Heer JONAN PETER DORSELEN, tot dat doel ten geschenke gegeven. De ruime bijdragen van dezen Heer boven het gemeld geschenk, en van wijlen Mevrouw BOSCH VAN DRAKESTEIN geb. HOFFMAN en andere liefdegiften, vooral ook van Z. M. Koning WILLEM FREDERIK I, door den onvermoeiden en volhardenden ijver van Ds. JOHANNES DIJKER ZIMMERMAN bijeengebragt, maken het fonds uit, bestemd tot onderhoud dezer nuttige inrigting. De plegtige inwijding en opening had plaats den 16 Maart 1842, wanneer daarin werden opgenomen 6 oude lieden en 2 weezen; thans bevinden er zich 8 oude lieden en 6 weezen.

Het Stads-Ambachts-kinderhuis in de *Agnieten-sstraat*, aldus genoemd dewijl de daarin opgenomen kinderen een ambacht of handwerk moesten leeren, staat ter plaatse, waar weleer een klooster van Reguliere-kanunnikessen van St. Agniet stond, hetwelk in het jaar 1675, van wege den raad der stad, tot eene woning voor ouderlooze kinderen, die in het Burger-weeshuis niet konden worden opgenomen, werd ingerigt. In dit huis werden vroeger alle dusdanige kinderen, mits in de Hervormde kerk gedoopt, opgevoed. Het getal bedroeg in de vorige eeuw ruim 300. Het gebouw was toen zeer ruim, en had onderscheidene luchtige en welgeschikte vertrekken, in een van welke, dat meer dan 25 ell. lang en 10,67 ell. breed was, en tot eene eetzaal voor de meisjes diende, in het jaar 1736, eene deftige maaltijd gehouden werd, ter gelegenheid van het eenwgetijde der oprigting van de Hooge School. De Regentenkamer was met twee schoone schilderstukken versierd, waarin alle de Regenten levensgroot waren afgebeeld. Het eene was, ten jare 1680—1685, door den kunstschilder JONAN VAN DEN MEER, die ook Regent uit de Vroedschap was; en het andere door den kunstschilder JAN MAURITS QUINKHART, omstreeks 1750, geschilderd. Doordien dit gesticht uit eigen fondsen onderhouden wordt, worden de verlatene kinderen thans op kosten van de saalmoezenierskamer naar de koloniën der Maatschappij van Weldadigheid gezonden, en er zijn tegenwoordig slechts 24 of 25 kinderen in opgenomen. Een gedeelte van dit gebouw is thans ingerigt voor eene Kavallerie-kazerne, welke 280 man kan bevatten. Daarin is mede de Garnizoensbakkerij geplaatst.

Het Fundatiehuis van de Vrijvrouwe van Renswoude, in de *Agnieten-sstraat*, tegen over de *Lange-Nieuwstraat*, is gesticht uit eene erfmaking van Vrouwe MARIA DUYTS VAN VOORBOUT, de laatste van dezen stam, en Douairiere van FREDERIK, Baron van REXDE, Heer van Renswoude enz. Deze heeft namelijk, bij besloten testament van den 11 Maart 1749, hetwelk zij, den 26 April 1754, met de dood bekrachtigd heeft, het Ambachts-kinderhuis te URBACHT en de Weeshuizen te Delft en 's Gravenhage, ieder voor een derde, tot hare eenige en algemeene erfgenenamen aangesteld, mits dat elk dezer huizen de inkomsten van zijn aandeel in de erfenis zou aanleggen, om eenige der bekwaamste jongens, niet jonger dan vijftien jaren af te zonderen, en in de mathesis, de teeken-, schilder- of beeldhouwkunst, het dijkwerk, en andere vrije kunsten te doen onderwijzen, het studeren aan de Hoogeschool

hiervan uitgezonderd. Ook zouden die jongens op eene onderscheidene wijze moeten worden gekleed. Vele bekwame mannen hebben aan deze inrigting hunnen roem te danken. Bij het verlaten van dit gesticht schenkt ieder hunner daaraan eene proef van bekwaamheid in zijn vak, waardoor het museum, bestaande in bouwkundige modellen, alsmede in physische en andere instrumenten, teekeningen, gravures, enz. de beschouwing der liefhebbers overwaardig is. De prachtige hardsteenene gevel geeft dit gebouw een allezins deftig aanzien; het is inwendig ruim, lichtig en goed onderhouden; doch heeft door het tierceren der staatsschulden, onder het Fransche bestuur veel van zijne inkomsten verloren, waarom er thans slechts zeven jongelingen in kunnen worden opgenomen. In dit huis ziet men thans de twee fraaije regentstukken hierboven bij het Stads-Ambachts-kinderhuis vermeld.

Het Oude-Mannen- en Vrouwenhuis, aan de westzijde van de *Oude-gracht*, is geplaatst in een zeer zwaar en hoog gebouw, het huis Oudaan genaamd, voorzien van een trans en vierkante torens aan de achterzijde. In het jaar 1758 werd het door de Diakonie der Nederduitsche Hervormde gemeente, tot het tegenwoordige doel ingerigt, en van tijd tot tijd door erfmakingen in staat gebragt, om zich uit eigen fondsen staande te houden. Tot deze instandhouding, heeft vooral krachtig medegewerkt eene aanzienlijke gift, in het jaar 1804, door wijlen den Heer ABRAHAM KEER aan dit gesticht geschonken. Daarin worden gewoonlijk 112 oude lieden verpleegd.

In het evengenoemde huis, heeft de Diakonie nog eene andere inrigting, welke aldaar in het jaar 1835 is overgeplaatst, en waartoe twee bijzondere zalen gebruikt worden. Deze inrigting, bekend onder den naam van Bestedelingshuis, werd in het jaar 1828 in eene daartoe verbouwde huizinge, aan het *St. Nicolaaskerkhof*, naast het krankzinnigenhuis opgericht, tot opnemng van 50 behoeftige mannen of vrouwen, leden van gemelde gemeente, welke lichaamsgebreken hebben, onaan gezien van welken ouderdom. In het jaar 1835 werd dit gebouw door aankoop, het eigendom van het krankzinnigenhuis, waaraan het getrokken werd. Het bestedelingshuis toen weder opgeheven zijnde, werden de zich daarin bevindende bestedingen overgeplaatst in het Oude Mannen- en Vrouwenhuis der Diaconie, of van wege haar bij partikulieren besteed.

Het St. Bartholomei-gasthuis, in de *Lange-Smeesteeg*, werd waarschijnlijk in de veertiende eeuw gesticht, en in het jaar 1407 aanmerkelijk begiftigd door WILLEM, Heer van *Abcoude*, wiens afbeeldsel en wapen nog in de regentenkamer aanwezig zijn. Dit gasthuis, hetwelk met een klein torentje prijkt, had van ouds eene kapel, waarin een Priester dienst deed, die ook verplicht was de zieken te bezoeken. Bij besluit van Z. M. den Koning, van 17 Maart 1817, zijn de zes toen nog bestaande gasthuizen opgeheven en vereenigd in het Bartholomei-gasthuis, waarin al de dischgenooten overgeplaatst werden; thans bevinden er zich 18 mannen en 46 vrouwen. Personen van alle Christelijke geloofs-belijdenissen worden, tot een bepaald getal, in dit gesticht opgenomen, mits zij den ouderdom van 60 jaren hebben bereikt. In het jaar 1839 heeft dit gesticht eene aanmerkelijke verbetering ondergaan, door het aanbouwen van eenen nieuwen vleugel aan de oostzijde.

Het Groot Rijsk-Hospitaal, op den *Springweg*, in het voormalig Duitsche-huis, ontstond uit de door den Koning in 1822 genomen beschikking, volgens welke de twee groote geneeskundige

inrigtingen , destijds te Leyden en Leuven bestaande , tot opleiding van jonge lieden voor de genees- en heilkundige dienst bij de zee- en landmagt , te Utrecht , zouden worden vereenigd. Sedert is aan het oude gebouw een nieuw toegevoegd , dat drie verdiepingen hoog en zeer doelmatig is ingerigt. Na de Belgische omwenteling is deze inrigting het voornaame vereenigingspunt van de zieken en gekwetsten uit het geheele leger geworden.

Behalve de reeds genoemde gasthuizen had men vroeger te Utrecht nog de volgende : Het Barbara- of Laurentius-gasthuis , op de *Oudegracht* , bij de *Kraan* , waarom het ook wel het *Cranen-gasthuis* genaamd werd , dat zich van achteren tot op de *Neuwe* uitstrekt. Het werd in 1359 ten dienste van arme zieken gesticht door *Gisbrecht de Bakker* , naar wien , de nabij gelegen brug den naam van *Bakkerbrug* gekregen heeft. Ook was er eene kapel en eene woning voor geestelijke maagden om de zieken op te passen , bijgevoegd. Dit gebouw dient thans tot winkelgebouw van den Heer A. SINKEL.

Het St. Antonie Gasthuis , buiten de *Weerdpoot* , in den *Pijlswaard* , aan den oever van de Vecht , was een langwerpig gebouw , met een hoog pannen dak en een klein spits torentje. Van den tijd der stichting van dit gasthuis , vindt men nergens een juiste opgave. Alleenlijk weet men , dat de broederschap van St. Anthonie , aan welke de bestiering van dit gasthuis stond , in 1439 ingesteld , en in 1515 nader bevestigd werd. Het St. Antonie-gasthuis diende , zoowel als de voorgemelden , om oude en afgeleefde lieden te huisvesten. Ook was er gelegenheid voor eenigen om er hunne kost in te koop en ; thans is dat gebouw ingerigt tot particuliere woonhuizen en stallen.

Het Martini- of St. Maartens-Gasthuis , mede buiten de *Weerdpoot* , in den *Bemuurde-waard* , was aanzienlijker dan het St. Anthonie-gasthuis , ofschoon het niet zeer groot van omtrek was. Het had een spits torentje , uurwijzer en slagklok , en was gesticht in 1454 , door *Korstjan* , huisvrouw van *Peter Gheelen* , en *Jan de Wolf* en *Mechteld* zijne huisvrouw ; doch de broederschap , aan welke het bewind daarover plagt te staan , werd opgerigt en bevestigd , in 1472. In dit huis werden alleen oude mannen gehuisvest. Voorheen was er eene kapel bij dit gasthuis , die door *David van Bourgondië* , den vijf en vijftigste Bisschop , in 1480 , tot eene kerspelkerk verheven werd. Doch de stad , ligtelijk bevroedende , dat zulks tot nadeel strekken moest van de Parochiekerk van St. Jakob , waaronder de bureu van den Waard behoorden ; kantte zich hier zoo ernstig tegen , dat men tot hevige dadelijkheden overging. De stad behield echter de overhand. De kapel bleef eene kapel , doch werd in later tijd afgebroken.

Het Leeuwenbergs of St. Quintijns Gasthuis , gemeenlijk het Pest Gasthuis genoemd , in de *Schalkwijkstraat* , was een ruim , luchtig en niet onaanzienlijk gebouw , waartoe zeventien vrije woningen behoorden. Het werd gesticht bij uitersten wil van den elfden Augustus des jaars 1564 , gemaakt door Jufvrouw *Agnes van Leeuwenberg* , volgens dit opschrift in den zijgevel :

Leeuwenbergh is hier opgheregen /

Deur Juffrau Agnes van Leeuwenberch geprezen

Wat behoeft der Burgeren met Peste beghaest

Die worden alhier ontsaen en ghelaest.

Dit gebouw , in 1846 geheel vernieuwd , dient thans tot Chemisch Laboratorium. Zie hierachter bl. 462.

Voorts het Elisabeth Gasthuis, op het *Catharijns-veld*, later het Gereformeerd Burger-Weeshuis, zie bl. 454. Het Apostel Gasthuis, in de *Isferouwen-straat*, thans het Stads Ziekenhuis, zie bl. 453; het St. Jobs Gasthuis, *Buiten de Catharijns-poort*, in 1818 voor afbraak verkocht; het Heilige Kruis Gasthuis, ten Noordoosten van de vest, in 1834 gesloopt en door burgerhuizen vervangen; het St. Elojengasthuis, in de *Boterstraat*, thans tot vrije woningen bestemd; het St. Marthagasthuis, *Buiten de Wittevrouwen-poort*, in 1888 afgebroken; het Melaten of Lazarushuis, buiten de *Wittevrouwen-poort*, dat in 1828 aan kolen gelegd werd, terwijl men op de plaats, waar het gestaan heeft, thans geringe woningen ziet; St. Joosten of St. Justusgasthuis, in de *Ganzesteey*, buiten de *Tolsteeg-barrière*, in 1888 gesticht, thans afgebroken; het St. Jacobsgasthuis, op de *Hooge Korenmarkt*; het St. Agthagasthuis, in de *Lange-Nieuwstraat*, behoord hebbende tot het Catharijns-klooster; het St. Matthias en Margarethagasthuis, *Achter het Vleschhuis*, thans een hofje met vrije woningen en het St. Catharina-gasthuis, op de *Lange-Nieuwstraat*, tegenwoordig het Passantenhuis, waarbij ook het Driekonings-gasthuis behoorde.

Tot de verdere thans nog bestaande weldadige inrigtingen behoort de Aalmoezenierskamer, eene inrigting, welke van stads wege in 1627—1629 tot stand gebragt, en in het laatste jaar gevestigd werd in een gedeelte van het Brigitten klooster. Deze kamer doet uitdeelingen aan alle behoeftigen zonder onderscheid van geloofsbelijdenis, mits geene Ledematen zijn, van het kerkgenootschap, waartoe zij behooren. Thans geschieden de uitdeelingen in een lokaal aan de *Breestraat*; terwijl het gebouw in de *Brigitten-straat*, ingerigt is tot partikuliere woningen.

Het Heilige Gaesthuis, op de *Oude-gracht*, bij de *St. Maartensbrug*, is in het jaar 1507 gesticht door *Kambracht Kambrachtsoes* en *Sornia* zijne huisvrouw, tot het uitdeelen van aalmoezen voor huiszittende arme burgers op feest- en heilige dagen. Naar mate van de hoogrootheid der inkomsten worden op St. Victordag (10 October), aan hulpbehoevenden geldelijke uitdeelingen gedaan.

Nijkerkens-stichting, is ingesteld door *Thomas van Nijkerken*, Deken van St. Jan, die den 16 Augustus 1586 overleed. Hij vermaakte zekere inkomsten ten behoeve van oude arme gebrekkige lieden; en stelde de Dekens van den Dom, van St. Pieter en St. Jan, mitgaders den eersten of Schepen-Burgemeester in der tijd, tot Executeurs van zijn testament aan. Thans staat dit fonds onder het beheer van den tijdelijken Burgemeester en eenen Rentmeester.

Buchels-stichting, heeft zijn bestaan te danken, aan *Jonkheer Hubert Edmondz. van Buchel*, die van jongs af te *Utrecht* gewoond hebbende, en in zijnen ouderdom naar Keulen vertrrokken zijnde, aldaar, den 20 September des jaars 1579, een besloten testament maakte, waarbij hij » tot zijne altoosdurende erfgenamen stelt honderd arme burgers van *Utrecht*, zooveel mogelijk uit het kerspel van » St. Jakobskerk, die geene bedelaars, eerlijk van gedrag en gehuwd » zijn moesten, en meer dan een kind hebben. Zulke wilde hij, dat » alle zondagen, 'smorgens ten acht uren, in de St. Jakobs kerk, seven » stuivers ontvangen zonden, waarna zij, met hunne kinderen, in die » of in eene andere kerk, het zuivere woord Gads moesten hooren." Bij latere schikkingen, in de jaren 1584 en 1594, begeerde hij » dat

» de weduwen, die meer dan een kind hadden, de proven, die zij » nevens hare mannen hadden getrokken, zouden blijven trekken, en » daarenboven elke maand van de elf in het jaar drie gulden; en de » twaalfde maand zoo veel meer als de inkomsten zijner goederen zouden toelaten." Tot het kiezen der honderd burgers benoemde hij de twee Burgemeesters, twaalf Schepens, den Pastoor der St. Jakobs-kerk, die ieder vijf behoeftigen benoemen zouden. Tot Executeurs van zijnen uitersten wil stelde hij de twee regerende Burgemeesters, de twee oudste Schepens en den Pastoor van St. Jakobs-kerk in der tijd aan. Deze administratie wordt thans door den Burgemeester, den Kantonnier en den jongsten Predikant waargenomen, aan wien een Rentmeester is toegevoegd.

De Collegiën Willebrordi en Domus Pauperum, opgericht in 1593, benoemen vier, reeds aan het Utrechtsche gymnasium als kweekelingen aangenomen jongelingen tot alumni; ten behoeve van dezen wordt het schoolgeld betaald en overigens in hunne benodigde boeken en schoolbehoeften voorzien.

Bij het Testament van Kwart van den Pol, heeft hij begeert, dat zijne goederen, boven de legaten overschietende, zouden aangelegd worden tot de oprigting van een werkhuis. Vier executeuren en eenen secretaris besturen deze nalatenschap.

Het Genootschap van Moederlijke Weldadigheid, door eenige vermogende en weldadige vrouwen, in het jaar 1830, opgericht, heeft de strekking om aan gehuwde minvermogene kraamvrouwen, die reeds moeder van twee of meer kinderen zijn, onderstand te verleenen en in de eerste behoefte te voorzien, zoo van voedsel voor de moeder als kleding voor het kind, welk laatste den voornaamsten onderstand uitmaakt en waarvan eene ruime uitdeeling geschiedt. Dertien dames met eenen Secretaris vormen het bestuur van dit genootschap, hetwelk ruim 260 leden telt.

Het genootschap Tabita, tot uitdeeling van kledingstukken aan mingevoeden, in het jaar 1835 opgericht, staat onder het bestuur van een twaalftal dames uit den aanzienlijken stand. Zij besteden de bijdragen der leden tot het aankopen van linnen en katoenen stoffen, waarvan door haar zelve kleederen voor beiderlei kunnen, vervaardigd worden. De onderscheidene diaconiën, mits deelnemers aan dit genootschap, worden van deze kledingstukken ter uitdeeling aan hare behoeftigen, voorzien; terwijl het der directrices is overgelaten zelve den nooddriftigen het noodige uit te reiken.

Ook heeft zich te Utrecht nog eene nieuwe vereeniging gevormd, van vrouwen uit den aanzienlijken stand, waarvan de bedoeling is, om te voorzien in de kosten van opvoeding en opleiding tot geschikte en bekwame dienstboden, van een zeker getal meisjes van minvermogenden boven de elf en beneden de zeventien jaren, en om, zoo veel dit zal kunnen geschieden, zich persoonlijk met den zedelijken toestand van elk meisje in het bijzonder bezig te houden. Het godsdienstig onderwijs wordt bij deze iurigting boven alles in het oog gehouden, en een gedeelte van iederen dag opzettelijk daaraan besteed, onder de leiding van eenen bekwamen leermeester en het toezigt der bestuurderessen.

Voorts zijn te Utrecht ook eene Bank van laening, naast het Weeshuis; eene afdeeling van het genootschap ter zedelijke verbetering der gevangenen; een distriktscommissie ter aanmoediging en ondersteuning van de gewapende

dienst in de Nederlanden; eene subcommissie van de Maatschappij van Weldadigheid; een departement ter instandhouding van het instituut van doofstommen te Groningen; een departement van het Nederlands bijbelgenootschap; een departement van het Nederlands zendelinggenootschap; een departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, dat den 19 Mei 1790 is opgericht en 230 leden telt, die eene Spaarbank hebben opgericht, en eene vereeniging tot redding van menschen en goederen in geval van brand, opgericht in het jaar 1830, met 20 leden.

Verder heeft men er nog eenige stichtingen en zoogenaamde makingen tot huisvesting en ondersteuning van oude en behoeftige lieden.

Aan het hoofd der wetenschappelijke inrigtingen staat de Hoogeschool. De Senaatkamer en het groot Auditorium daarvan zijn geplaatst in de gaanderij ten zuiden der Domkerk, thans de Gaanderij der Akademie genaamd, in het groote kapittelhuis, alwaar de vijf kapittelen en de Staten van den Lande plagten te vergaderen. Zij heeft twee ingangen, eenen *Achter den Dom* en eenen op het *Kerkhof van Oud-Munster*. Men wil, dat Paus ADRIAAN VI, reeds het voornemen zoude gehad hebben, om te UTRECHT eene hoogeschool te stichten, en dat hij er zeker huis in de stad toe zou hebben geschikt; doch dit gevoelen heeft geenen genoegzamen grond. Het blijkt echter, dat men reeds in het jaar 1470, en dus meer dan eene eeuw vóór het oprigten der Hollandische Akademie te Leyden, in bedenking genomen heeft, om eene akademie te UTRECHT op te rigten. Zeker is het ook, dat de stad daartoe, in het jaar 1589, den voorslag gedaan heeft aan de Staten der provincie; doch het werk bleef steken: eerst uithoofde van de tegenkanting van eenigen uit de Regering, en daarna uithoofde van de verdeeldheid in het godsdienstige, in het begin der volgende eeuw. Na het houden der nationale synode van Dordrecht, in de jaren 1618 en 1619, werd het voorstel weder verlevendigd door de stad, die echter niet in staat was om de twee voorstemmende leden tot haar gevoelen over te halen. Zij besloot derhalve, na veel handelen, in de jaren 1632 en 1633, hetsij op het voetspoor van Amsterdam, die haar in 1631 voorgaen was, of, om voor te komen, dat zulks niet in Amersfoort geschiedde, op stads kosten eene doorluchtige school op te rigten, waarin allerlei beschaafde wetenschappen zouden onderwezen worden. De school werd, den 17 Junij 1634, plegtig ingewijd. Zij was nauwelijks tot stand gebracht, of wies zoo sterk aan in getal van studenten, dat 's lands Staten binnen de twee jaren besloten, haar, op verzoek van de stad, te verheffen tot eene Universiteit, Akademie of Hoogeschool » met gelijke voorregten, eere en waardigheid, als waar » mede andere Akademiën of Universiteiten van hunne Souvereine Prinsen en Heeren voorzien mogten zijn; magtigende zij, gevolggelijk, » de Professors en Leeraars in de gemelde Akademie om, na vooraf » gaand wettelijk onderzoek, te verleenen titulen van Doctoren, Licentiaten, Meesters enz., onder de vereischte brieven, welken zij ver » klaarden te zijn van gelijke kracht, als die in andere Akademiën » verleend werden enz.” Het octrooi, hetwelk deze en andere voorregten behelst, was den 16 Februarij 1636 gedagteekend. Den 16 Maart daaraanvolgende werd de Hoogeschool ingewijd, in het bijzijn van PRINS JOAN MAURITS VAN NASSAU, de Prinsen EDUARD en FILIPS, zonen des Koning van Bohemen, JOHAN LODEWIJK, Paltsgraaf aan den Rijn,

Hertog van *Beijeren en Tweesbrugge*, en andere voorname personaadjen. Weinige jaren na haar ontstaan, in 1672, werd aan de nog jeugdige hoogeschool eene smartelijke wonde toegebracht door de Fransche soldaten, die de akademische gehoorzalen, gedurende eenigen tijd, tot magazijnen bezigden; doch na hun vertrek, op den 25 November 1673, verkreeg zij spoedig haren vorigen luister weder. Zij vierde in 1686 met plegtigen luister haar vijftigjarig en in 1736 haar honderdjarig bestaan. Gedurende de staatkundige gebeurtenissen, die Europa in het laatste der vorige en het begin der tegenwoordige eeuw beroerden, handhaafde zij haren vroegeren luister, totdat een besluit van NAPOLEON BONAPARTE haar, op den 22 October 1811, tot eene *Ecole Sécondaire* en *Lycée* vernederde. Reeds spoedig na de omwenteling van 1813 ontving de Utrechtsche Hoogeschool de verzekering van haar voortdurend bestaan en werd zelfs bij besluit van 2 Augustus 1815 tot eene rijks hoogeschool verheven, waarvan de plegtige inwijding den 6 November plaats vond. Nu kwam zij weldra weder tot den vorigen bloei; ontving menige verbetering en uitbreiding en hare kabinetten en inrigtingen werden achtereenvolgens vermeerderd en verfraaid. Op den 12 Junij 1836 en vijf achtereenvolgende dagen vierde zij haar twee honderdjarig bestaan. Tot de Hoogeschool behoorden vroeger drie gehoorzalen, waarin de openbare lessen gegeven en de openbare disпутen gehouden werden. Twee daarvan, welke beneden waren, zijn in het jaar 1856 aaneen getrokken en inwendig meer overeenkomstig de bouwvoor van onzen tijd ingerigt. Deze vergrooting was door den toenemenden bloei der Hoogeschool en het daardoor vermeerderd getal studenten noodzakelijk geworden. Ook het uitwendig aanzien van den ingang op het Munsterkerkhof, is in het jaar 1856 veel verbeterd. Een klein poortje en onaanzienlijk huisje deden naauwelijks hier den ingang der akademie vermoeden; doch in gemeld jaar werd dit gedeelte, met inbegrip van de kapittelkamer van den Dom, geheel vervangen door een nieuw gebouw, hetwelk voor de eerste maal, bij de viering van het tweehonderdjarig bestaan, in 1836 geopend werd. In de senaatkamer vindt men de portretten van bijna alle de Hoogleeraren, die sedert de oprigting dezer akademie daaraan zijn verbonden geweest, alsmede die der oprichters, de Burgemeesters van *DEB HOOLOEK* en van *VELTHUYSEN*. Doorgaans beloopt het getal Hoogleeraren ruim 20 en dat der studenten omstreeks 350.

Ten dienste der hoogeschool zijn mede aangelegd een Kruidtuin, eene Ontleedplaats, een Chemisch Laboratorium, een Physisch Auditorium, eene Bibliotheek, een Museum van natuurlijke historie, eene Rijsschool en eene Scherm-school.

De Akademische kruidtuin, was in het eerst buiten de stad op het hoornwerk tusschen de Malie- en Tolsteegpoorten aangelegd; doch is in het jaar 1659 op een der stads bolwerken, *Zonnenburg* genaamd, en eindelijk, in het jaar 1724, naar de tegenwoordige plaats, aan het einde der *Lange-Nieuwstraat*, overgebracht. Deze tuin heeft eene vrij aanzienlijke uitgestrektheid, doch is echter te klein voor het groot aantal planten, hetwelk aldaar gekweekt wordt. Bijzonder opmerkenswaardig zijn eenige zeer fraaije palmsoorten, een prachtige groote *gingko biloba*, benevens een zeer groote moerbeziënboom en een aantal andere planten uit warmere gewesten.

De Anatomie of ontleedplaats, aan de *Lange-Nieuwstraat*, achter den *Akademietuin*, is een aanzienlijk gesticht, zeer rijk in

ontleedkundige preparaten. Op een der bevenvertrekken was vroeger geplaatst een tempel Salomons, door den Hoogleraar Davis Mill, ten dienste der Studenten in de Heilige oudheden, van hout gemaakt en door zijne weduwe aan de stad geschenken, die haar daarvoor twee honderd dukaten heeft vereerd. Het gevaarte was omtrent 12,56 ell. lang, en ongeveer 8 ell. breed. De binnenste voorhof was ruim 1,56 ell. en het tempelgebouw zelf ruim 2,15 ell. hoog. In alles was de ware evenredigheid in acht genomen. Men kon binnen den voorhof, tot voor het tempelgebouw, gaan, en de sieraden en gereedschappen van nabij bezigtigen. Later zijn de overblijfselen van dit werkstuk overgebracht naar het lokaal der bibliotheek, waar het thans op eenen der soldaten in duigen ligt. Boven den ingang van de Ontleedplaats leest men met gouden letters: *THEATRUM ACADEMICUM*.

Het Chemisch Laboratorium, dat vroeger op de *Hoogte*, in de vertrekken der voormalige Statenkamer, was, is in het jaar 1846 overgebracht in het gebouw van het voormalig Leeuwenbergs-gasthuis, op den hoek der *Schalkwijksche-steeg*, en zeer doelmatig ingerigt, onder de directie van den beroemden Hoogleraar GERRIT JONAS MULDER.

Het Physisch Auditorium, aan de *Ganszenmarkt*, was vroeger het Stads-Ammunitiehuis, dat in het jaar 1817 tot het tegenwoordige doel is ingerigt. Het heeft zijnen ingang door eene fraaije steenen poort, welke vroeger met een ijzeren hek, en met het stadswapen en allerlei oorlogstuig, kunstig in marmer uitgehouwen, versierd was.

Het Observatorium, tot het doen van sterrekundige waarnemingen geschikt, ook de Sterrewacht genoemd, staat op den *Smeertoren*, aan den *Lange- of West-Smedeweg*, op den *Wal*. Deze toren, oorspronkelijk eene der oudste versterkingen der stad *Utrecht*, zijnde omstreeks het jaar 1145 onder de regering van *Hermanus*, den een en twintigsten Bisschop, gebouwd. Later is hij voor eene wachtplaats van het smidsgild en in 1642 tot het doen van astronomische waarnemingen ingerigt. In laatstgemeld jaar werd de toren van zijne spits ontdaan, met een breed plat dak door leuningen omgeven belegd, en met een achtkant koepeltje, met glazen voorzien.

De Bibliotheek of Boekery der Akademie, welke vroeger in het koor der St. Janskerk stond, is sedert het jaar 1819 overgebracht, in de fraaije, met smaak gestukadoorde danssaal van het voormalige paleis in de *Witte-vrouwenstraat*. In eene nis aan het einde der zaal, die in acht ruime, hoog verwelfde vertrekken verdeeld is, staat een fraai Apollobeeld, naar dat van het *Belvédère*, een geschenk van wijlen den Heer WILLEM HENDRIK DE BEAUFORT. Daar achter is een afzonderlijk vertrek, waarin de handschriften worden bewaard. De eerstgenoemde kamers loopen door opene breede bogen in elkander, en hebben ieder met twee ramen het uitzigt op een fraai beplant voorplein. Om daarin te komen, gaat men eerst door eene kamer, welke des winters behoorlijk verwarmd wordt, en ingerigt is tot een leesvertrek voor hen, die zonder de boeken in hunne woningen te begeeren ze aldaar wenschen na te slaan; vervolgens komt men in eene voorzaal, alwaar de weinige gedenkstukken der oudheid, welke hier aanwezig zijn, worden bewaard, en welke met eenige borstbeelden en portretten van beroemde personen versierd is. In de zaal zelve zijn de boeken, wier getal ruim 80,000 deelen bedraagt, in dier voege gerangschikt, dat zelfs een vreemdeling zich in weinige oogenblikken met de

plaatsing kan bekend maken, waartoe de nitmuntende inrigting van den catalogus, het werk van wijlen den geleerden JONAN JENSEN DOOT VAN FLEMMING, niet weinig bijdraagt.

Het Museum voor Natuurlijke Historie, in het gebouw op het *St. Janskerkhof*, onder den naam van Statenkamer bekend, bevat een groote rijkdom van zeldzame voorwerpen. In de ruime en wel verlichte bovenzaal, zijn de kabinetten, door de Heeren THEODORUS GERARDUS VAN LIDTH DE JEUDE en NICOLAAS CORNELIS DE FREHSEY verzameld; het eerste van vergelijkende ontleedkunde en natuurlijke historie, het andere van mineralogie. In de beneden zalen vindt men daarentegen de kabinetten van de Heeren JANUS BLEULAND en PETRUS KONING, het eerste van natuur- en ontleedkunde van den mensch, het andere van ontleedkundige praeparaten in was.

De Rijsschool werd in het jaar 1701, ten dienste van de studenten en anderen, die zich te URNHOV ophielden, in een oud gebouw of blokhuis, eertijds Schaffenburg genaamd, *Achter Klarenburg*, aangelegd en daarin een Rijmeester aangesteld, die voor een vaste jaarwedde verplicht was een zeker aantal paarden te houden, om tot onderwijs in de rijkunst te dienen. Thans eoliter wordt in dezen post van stadswego, mede ten gerieve der Hoogeschool, voorzien.

De Schermeschool was vroeger in het Stads Ammunitieshuis, bij de *Canzenmarkt*, doch wordt thans, ten dienste der staderende jongelingschap, gehouden in eene der vertrekken boven de Oude- Waag.

's Rijks Vecartsenijsschool is opgerigt in het jaar 1821, ten gevolge van 's Konings besluit van 13 September 1819. Daartoe werd aangekocht het gebouw Gildenstein, vroeger voor eene groote fabrijk buiten de *Wittevrouwen-poort*, bij de *Gildbrug*, gesticht, met in bevatting van de buitenplaats Gildenstein en onderscheidene andere gronden. De bestaande gebouwen werden doelmatig veranderd, andere nieuwe opgerigt en reeds den 16 December 1821, met het onderwijs een aanvang gemaakt. De gebouwen, tot deze inrigting behoorende, bestaan, met de weiden, eene uitgestrektheid van ongeveer 13 bund. lands. De lokalen der school zijn berekend op 80 kweekelingen, van welke sommigen geheel voor rekening van het fonds voor den landbouw worden opgenomen; anderen dragen de kosten hunner opleiding zelve; terwijl weder anderen van wege het Departement van Oorlog aldaar tot paardenartsen voor de korpsen kavallerie worden opgeleid. Tot de verzamelingen en werkplaatsen, welke aan het onderwijs dienstbaar zijn, behooren een anatomisch en physiologisch kabinet, een scheikundig laboratorium, een anatomisch theater, een pathologisch kabinet, eene boekertij, een plantentuin, stallen voor gezonde en zieke dieren en eene hoefsmederij. Sedert 1832 is, op last van WILLEM I, Koning der Nederlanden, aan deze school eene meer landhuishoudelijke uitbreiding gegeven, door het houden van schaapskudden van onderscheidene vreemde en inlandsche rassen, ter verbetering der wol en tot eene proefneming der stalvoeding; terwijl men hier ook onderscheidene runderen en varkens vindt. Ieder, wie zulks verkiest, kan zijn ziek vee ter behandeling aan de ziekenstallen brengen, waarvoor alleen de verschoeten gelden voor geneesmiddelen en voederstoffen worden in rekening gebracht.

Het Kabinet van werktuigen tot den Landbouw, werd in het jaar 1809, van wege het gouvernement, te Amsterdam opgerigt. Langen tijd was het geplaatst in een afzonderlijk huis in de

Zwanenburger-sstraat aldaar. Op voordragt nogtans van den verzamelaar, den Hooggeleeraar JAN KORS, werd het naar *Utrecht* overgebracht, en achtereenvolgens met nieuwe stukken vermeerderd, zoodat de catalogus reeds een getal van 645 voorwerpen bevat. Men ziet hier voor alle vakken onzer landhuishoudkunde de daartoe behoorende werktuigen bijeen, allen, met uitzondering van eenige weinige modellen, van natuurlijke grootte; tevens is hierbij gevoegd een groot aantal der beste werktuigen, bij vreemde volken in gebruik.

De Zoölogische Societeit, welke aan den *Zuider-Singel*, tuschen de Wittevrouwen-poort en de Maliebrug, tegenover het Lucasbolwerk, gelegen is, bestaat uit twee groote tuinen, met de daarin staande gebouwen, zijnde het societeitslokaal, waarin de leden zamenkomen; het woonhuis van den Hooggeleeraar Dr. J. G. VAN LINDT DE JONGE, Directeur en eigenaar dezer stichting, met eene ruime zaal, waarin door hem voorlezingen over de natuurgeschiedenis gehouden worden; de woning van den Custos of Amanuensis, met eene geschikte werkplaats, en een groot gebouw, waarin het zoölogisch kabinet van genoemden Heer geplaatst is. Dit gebouw bevat, in vier ruime zalen en vestibules, de verzamelingen van praeparaten voor de ontleedkunde der dieren; van opgezette zoogdieren en vogelen; van amphibiën en visschen; van korstdieren, als kreeften, krabben, torren, vlinders en andere insecten; van mollusken, hoorns en schelpen, en van wormen en plantdieren of dusgenoemde zeegewassen. Alle deze verzamelingen zijn zeer rijk aan fraaije en zeldzame voorwerpen. Ook treft men er eene kleine menagerie van zoogdieren en vogelen aan, die in verschillende afdeelingen der tuinen bevallig geplaatst zijn.

De Latijnsche school was vroeger op de *Nieuwegracht*, in de gebouwen van het St. Hieronymus-klooster geplaatst, waarom zij veelal de Hieronymusschool genoemd werd; terwijl een gedeelte vier gebouwen tevens diende tot woning van den Rector, den Conrector en de Praeceptoren. In het jaar 1834 werd echter de school overgebracht in een deftig huis op het *Domkerkhof*, hetwelk vroeger had gediend tot huisvesting van de kinderen van het Stads-ambachts-kindertehuis. Het oude schoolgebouw werd toen weggebroken en de huizen van den Rector enz. zeer fraai herbouwd. Thans is sedert het jaar 1845 het gewezen Huis-van-Ee, in de *Minderbroederstraat*, tot Latijnsche school ingerigt. Dit huis, sedert 1812 tot eene Kazerne gebruikt, werd geheel uitgebrouwen en tot het geven van onderwijs doelmattig ingerigt. Aan deze school wordt door eenen Rector, eenen Prorector, drie Praeceptoren, eenen Lector in de wiskunde, eenen Lector in de Hoogduitsche taal en eenen Lector in de Fransche taal aan ongeveer 100 leerlingen onderwijs gegeven.

Er bestaat te *Utrecht* mede eene School voor Teeken- en Bouwkunst, geplaatst in vertrekken van het gebouw voor kunsten en wetenschappen, waar door 3 Leermeeesters gemiddeld aan ruim 200 leerlingen onderwijs gegeven wordt; eene Stedelijke Zangschool, met 1 onderwijzer en 160 leerlingen in onderscheide klassen verdeeld; twee Stads Parochiescholen, te zamen met ongeveer 800 leerlingen; vier Nederduitsche Hervormde Diakoniescholen, met ruim 1400 leerlingen; eene Waalsche Diakonieschool, met ongeveer 90 leerlingen; eene Stedelijke Tusschen-school, met 350 leerlingen; eene School in het Gereformeerde Burgerweeshuis, met ruim 100 leerlingen; eene School voor het Stads Ambachtskinderen-weeshuis, met 25 leerlingen;

twee Roomsche-Katholieke Armscholen, met 1160 leerlingen; eene Armschool voor de Roomsche-Katholijken van de Oude Bisschoppelijke Clerezij, met ruim 100 leerlingen; eene School in het Evangelisch-Luthersch Wees-, Oude Mannen- en Vrouwenhuis, met 110 leerlingen; eene Israëlitische godsdienstige Armschool, met 70 leerlingen; twee Zondagscholen, met ongeveer 140 leerlingen; twaalf Bijzondere scholen voor middelbaar onderwijs, met nagenoeg 580 leerlingen; twintig Bijzondere scholen voor lager onderwijs, met ruim 1200 leerlingen, en zes Bewaarscholen, met 730 leerlingen. Daarenboven bestaat er in de stad Utrecht eene kweekschool voor jeugdige Onderwijzers, opgericht door het Onderwijzersgezelschap, afdeling Utrecht, waar in onderscheidene vakken lessen worden gegeven, door 7 Onderwijzers. De kweekschool telt gemeenlijk jaarlijks 80 kweekelingen, en staat onder het bijzonder beheer van eenige Onderwijzers, met den Schoolopsiener van het district.

Verdere wetenschappelijke inrigtingen zijn: het Provinciaal Utrechtsch Genootschap, opgericht in het jaar 1773, onder de zinspreuk:

*Besteedt den tijd,
Met kunst en vlijt.*

dat in 1778 zijnen tegenwoordigen titel bekomen heeft, en thans 430 leden telt; een Natuurkundig gezelschap, dat in 1813 ontstaan is, uit de vereeniging van het in 1777 opgerigte Gezelschap ter beoefening en bevordering van de proefondervindelijke Natuurkunde en het in 1813 opgerigte Natuurkundig gezelschap en thans 143 leden telt, die eene fraaije verzameling van natuurkundige werktuigen bezitten; het Genootschap voor landbouw en kruidkunde, 300 gewone en 98 honnoraire leden tellende; eene Afdeling van de Maatschappij van Nijverheid; het Oudheidkundig gezelschap, met 14 leden; het Historisch gezelschap, opgericht in 1845, met 200 leden; het Schilder- en Teekenkundig genootschap, onder de zinspreuk *Kunstliefde*, dat sedert 1817 bestaat, en 90 leden telt; een Leesmuseum, en eene Afdeling van de Maatschappij tot bevordering der toonkunst, in verband met een toonkunstig genootschap, met 90 à 100 leden.

De Schouwburg, op het *Vreesburg*, is in 1821 gebouwd, na dat de voorgaande in 1807 was afgebrand. Daarin worden gedurende het speelsaizoen, van tijd tot tijd, voorstellingen gegeven door de tooneellisten van den Stads Schouwburg, de Fransche en Hoogduitsche Schouwburgen te Amsterdam, of van den Koninklijken Schouwburg te 's Gravenhage. Het gebouw, thans het eigendom van een particulier, bevat, behalve de vrij ruime gehoorzaal met gaanderijen en de vertrekken voor de dienst van het tooneel, de kleedkamer, verscheidene ruime zalen boven en beneden, tot restauratie en koffiekamers ingerigt. De daarnaast gebouwde Concertzaal wordt mede gebruikt tot het houden van voorlezingen, sohermpartijen en tot dansaal, bij gelegenheid der kermis.

De Zwemschool, even buiten de *Catharijne-barrière*, over de stationsgebouwen van den spoorweg, in 1843 op eene kleine schaal, door den Heer W. van Oosten aangelegd, in 1844 vergroot en in 1847 nog verder uitgebreid, is zeer doelmatig ingerigt. Buiten eene conversatiezaal, waar men zich van ververschingen kan voorzien, bevat deze inrigting 86 kleedkamertjes. Het water is verdeeld in drie

klansen : voor ongeoefenden, geoefenden en die gedeeltelijk reeds kunnen zwemmen. Het getal leden, dat bij het begin der oprigting 53 bedroeg, beloopt thans meer dan 430.

De Badinrigting, op de *Rijnkade*, mede voor rekening van den Heer W. van OOSTEN in 1846 gebouwd, is ingerigt zoowel tot gebruik van warme, als van regen-, druij- en stort of zwavelbaden. Het gebouw bevat twee wachtkamers, ééne voor Heeren en eene voor Dames, geheel afgescheiden van elkander. Het getal badkamers voor de Heeren bedraagt zeven en dat voor de Dames vijf.

Utrecht heeft een aanzienlijk aantal beroemde mannen in haren schoot zien geboren worden, onder welke in de eerste plaats dient genoemd te worden, ADRIAAN FLORISZ BOHJEN, geb. 2 Maart 1459, † 14 September 1525, na, onder den naam van ADRIAAN VI, den pausselijken stoel te hebben beklommen.

Voorts de Godgeleerden: JOACHIM BARCK, geb. 10 Augustus 1562, † 24 September 1619, na zich, zoo als ijveraars tegen de Protestanten als door eenige schriften, te hebben bekend gemaakt; JACOBUS BOLIJUS, † in 1631, als Regent van het Hollandsch collegie te Koulen, na Algemeen Vicaris van het Utrechtsche bisdom te zijn geweest; JOHANNES UYTENBOGAERT, geb. 11 Februarij 1557, † 4 September 1644; JOHANNES WACHTELAAER, † 2 October 1652, als Algemeen Vicaris in het geestelijke over het bisdom van Utrecht; ABRAHAM VAN BRIENEN, geb. in 1600, † 19 September 1680, als Vicaris van het Utrechtsche bisdom; THEODORUS DE COCK, geb. 29 October 1651, † in Januarij 1720, na Pausselijk Ondervicaris in de Vereenigde Nederlanden te zijn geweest; ANTONIUS BYNAEUS, geb. 6 Augustus 1654, † 8 November 1698, als Hooggeleeraar in de Godgeleerdheid en Oostersche talen te Francker; FRANS BURMAN, geb. 15 Mei 1671, † 22 September 1719, als Hooggeleeraar in de Godgeleerdheid te Utrecht; DAVID RUHARD BOULLIER, geb. in 1699, † 23 December 1759, na Predikant bij de Waalsche gemeenten te Amsterdam en te Londen te zijn geweest; JACOBUS ALBERTUS VOS, geb. 24 November 1725, † 20 Maart 1796, als Hooggeleeraar te Utrecht; GERARD JONAN NAEIJS, geb. 1 Februarij 1758, † 9 October 1781, als Hooggeleeraar te Leyden; IJSMARD VAN HANDELVELD, geb. 7 Februarij 1745, † 9 Mei 1812, na van 1784—1787 Hooggeleeraar in de Godgeleerdheid in zijne geboortestad te zijn geweest; LUCAS ERLING, geb. 22 Augustus 1764, † 21 December 1836, als Predikant te Leyden, en BARTHOLOMÆUS REYNEN, Baron DE GERR, geb. 22 Mei 1791, † 1 Mei 1840, na van 1825—1850 Hooggeleeraar aan het Athenaeum te Francker te zijn geweest.

De Kanselredenaar: JACOB HENDRIK VAN DEN DOORSLAG, geb. 30 November 1749, † in Mei 1826, als Predikant te Dordrecht.

De Regtsgeleerden: ADRIAAN VAN DER BORCH, † in 1606; AARNOLDUS BOCHELIUS (VAN BOCHSEL), geb. 17 Maart 1566, † 15 Julij 1641, die tevens zeer bedreven in de Grieksche en Latijnsche letterkunde, waarbij een goed dichter en ook ongemeen ervaren in de Nederlandsche omdheden was; HENDRIK MONNELSE, geb. in 1615, † in 1666; ABRAHAM VAN WIJNERSLOOT, † 5 Februarij 1675, als Hooggeleeraar in de regten, in zijne geboortestad; JOHANNES VORT, geb. 5 October 1647, † 11 September 1714, als Hooggeleeraar te Leyden, na eerst eenen leerstoel te Utrecht te hebben bekleed; ANTHONIUS MATTHAEUS, Hooggeleeraar in de regten eerst te Utrecht, daarna te Leyden, die tevens een geleerd omdheidkundige was, geb. 18 December 1656, † 25 Augustus 1710; LUKAS VAN DE POLL, geb. 6 Februarij 1630, † 24 November 1715,

als Hoogleraar in de Regten in zijne geboortestad; JOHANNES VAN MUYDEN, geb. 26 Januarij 1652, † 25 Mei 1709, als Hoogleraar in de regten in zijne geboorteplaats; JOHANNES HENDRIK VOORDA, † 29 Maart 1814, na sedert 12 November 1767 Hoogleraar in het burgerlijk regt in zijne geboorteplaats te zijn geweest, en FREDERIK SAXE, geb. 26 September 1759, eerst Hoogleraar in de regten te Utrecht, later Lid van de Regbank te Amersfoort.

De Staatskundige: EVERAARD VAN WREDE, Heer van *Dijkveld*, geb. 15 Maart 1626, † als Gezant te Londen, 6 Julij 1702, en Mr. JAN HENLOPE, geb. 25 October 1759, † 21 December 1808, die tevens een bekwaam Nederduitsch Dichter was.

De Staatshuishoudkundige JACOB ARNOLD DRIKING, geb. den 7 April 1781, † 13 Januarij 1837.

De Genees-, Schei- en Kruidkundigen: JOHANNES HEURNIUS (JAN VAN HEURN), geb. in 1543, † 11 Augustus 1601, als Hoogleraar te Leyden; zijn zoon OTTO HEURNIUS, geb. in 1577, † in 1652, mede als Hoogleraar te Leyden; PHILIPPUS MATTHAEUS, geb. 16 Maart 1641, † in October 1690, na Hoogleraar in de Geneeskunde, eerst te Utrecht, daarna te Franeker, te zijn geweest; KAROL LOBEWISKE MANTS, geb. 9 December 1641, † 29 Januarij 1690, als Hoogleraar in de genees- en scheikunde te Leyden; NIKOLAAS HOOKE, geb. in 1652, eerst Hoogleraar in zijne geboortestad en later te Harderwijk; JOHANNES MUNIUS, geb. 16 October 1652, † 10 Junij 1710, als Hoogleraar der Genees- en Kruidkunde te Utrecht; EVERARDUS JACOBUS VAN WACHENDORFF, geb. 2 November 1703, † 23 December 1758, als Hoogleraar in de genees-, plant- en scheikunde in zijne geboortestad; RUDOLF MUNIUS, geb. in 1671, † 4 November 1764, na van 18 Junij 1705—7 Junij 1723 Hoogleraar in de Ontleed- en Heelkunde in zijne geboorteplaats te zijn geweest; JACOBUS GISSBERTUS WOERTMAN, geb. 3 December 1722, † 27 Februarij 1785, na tot in 1760, Hoogleraar in de ontleed- en heelkunde in zijne geboortestad te zijn geweest; JONAN BURNAN, geb. 1707, † 1780, en ANTONIUS GERARDUS VAN ONSMEEDT, geb. 27 September 1782, † in December 1841.

De Landhuishoudkundige Mr. GERARD WITTEWAAL, geb. 26 April 1776, † 6 Julij 1838, als Hoogleraar in de Landhuishoudkunde aan de Hoogeschool te Leyden.

De Wijsgeeren: REINER VAN MANVELT, geb. 21 October 1659, † 29 Mei 1671, als Hoogleraar in de wijsbegeerte in zijne geboorteplaats; WELFREDUS SENGUARDIUS, geb. 4 Julij 1646, † 26 Januarij 1724, als Hoogleraar in de Wijsbegeerte, aan de Hoogeschool te Leyden; GERARDUS DE VRIES, geb. 15 Augustus 1648, † 1 December 1705, als Hoogleraar in de Wijsbegeerte, aan de Hoogeschool zijner geboortestad, en ELIAS VAN STEENBERGEN, geb. in 1655, † in 1710, als Hoogleraar in de Wijsbegeerte te Deventer.

De Wiskundige CHRISTIAAN MELDER, † 26 November 1691, als Hoogleraar in de Wiskunde te Leyden.

De Geschied- en Oudheidkundigen: MELIS STOKK, uit de dertiende eeuw, Schrijver van de *Rijmkronijk*; JOHANNES à BREA (VAN DEN BEEK), schrijver van de *kronijk der Bisschoppen van Utrecht*, in de veertiende eeuw; JOHANNES VELDENAE, uit de vijftiende eeuw; HENRIET VAN ROSEWYDE, geb. in 1560, † in 1629; FRANCISCUS HANAEUS (VERAAR), geb. onstreeks 1580, † 11 Januarij 1632; FLORIS VAN DEN HAER, geb. in 1546, † in 1644; PIETER CHRISTIAENSE. BOR, geb. in 1559, † 16 Maart 1635, die tevens de Nederduitsche lier hanteerde;

GIJSBERT LAP VAN WAVEREN, uit de zeventiende eeuw; KASPAR BURNAS, geb. in 1696, † in 1757; OTTO ZIJLIUS, geb. in 1588, † 13 Augustus 1656, na de levens van onderscheidene Heiligen aan de *Acta Sanctorum* te hebben geleverd; JAKOB VAN MANEN ADRIAANSEN, die mede de Nederduitsche lier handteerde, geb. 15 April 1752, † 6 November 1822; Mr. HUBERT MATTHEJS ADRIAAN JAN VAN ASCH VAN WIJCK, geb. 14 October 1774, † 16 Julij 1843 en NICOLAAS VAN DER MONDE, geb. 27 Januarij 1800, † in December 1847.

De Latijnsche en Grieksche Letterkundigen: JOHANNES VAN KOIK, uit de zestiende eeuw; GIJSBERTUS LONGOLIUS, geb. in 1507, † in 1543; WILLEM DE CANTHER (GUILHELMUS CANTERUS), geb. 4 Julij 1542, † 18 Mei 1575; diens broeder DIEDERIK DE CANTHER (THEODORUS CANTERUS), geb. in 1545, † in 1617; LAMBERTUS VAN DER BURGH, † in 1617; JUSTUS LYRARIUS, † in November 1646, als Hoogleraar in de Letterkunde, in zijde geboortestad; ALEXANDER TOLLIIUS, uit de zeventiende eeuw; JOHANNES VAN LEUSDEN, geb. 26 April 1624, † 30 September 1699; PETRUS BURMAN, geb. 6 Julij 1668, † 31 Maart 1741, als Hoogleraar in de Geschiedenis, Welsprekendheid en Grieksche taal te Leyden; ARNOLDUS VAN DRAKENBORGH, geb. 31 December 1684, † 16 Januarij 1748, als Hoogleraar aan de Hoogeschool te UTRECHT, JAN CORNELIS DE PAUW, die in het begin der achttiende eeuw onderscheidene Grieksche Schrijvers heeft uitgegeven, † in 1749; en RIJCKLOF MICHAEL CONINGHAUS VAN GORNS, geb. in 1748, † in den nacht tusschen 24 en 25 Januarij 1810, na buitengewoon Hoogleraar in de Geschiedenis, Welsprekendheid en Grieksche taal aan de Hoogeschool zijner geboortestad te zijn geweest.

De Latijnsche Dichter JOHANNES WESTENBERGH, geb. in 1599, † 3 September 1636, als Hoogleraar in de Natuur- en Grieksche Letterkunde, alsmede Predikant te Dordrecht.

De Oostersche Taalgeleerden: SENEALD FULCO JEAN RAY, geb. 16 October 1765, † 1 December 1807, als Hoogleraar in de Godgeleerdheid, Oostersche talen, Hebreeuwsche oudheden, gewijde Dichtkunst en Welsprekendheid aan de Hoogeschool te Leyden; BAREND FREDERIK TYDMAN, die tevens zeer gelukkig de Nederlandsche lier handteerde, geb. 29 November 1784, † 21 October 1829, als Predikant te Dordrecht.

De Reizigers: JAN COOTWIJK, geb. in het midden der zestiende eeuw, † in 1629; WILLEM BOSMAN, geb. 12 Januarij 1672, en GERARDUS BALTHAZAR BOSCH, geb. 4 September 1794, † 1 April 1839, als rustend Predikant bij de Hervormden te Curaçao.

De Krijgslieden: CORNELIS LOUZZ. VAN EVERDINGEN en ROBERT DE BRUYN, beide Kapiteins van de Watergeuzen; BILLY of BRILLIUS, die, in 1578, UTRECHT aan de Spanjaarden ontweldigde.

De Schilders: MARCUS ORREA en zijn broeder WILLEM ORREA, uit het begin der zestiende eeuw; WILLEM VAN NOORT en JAN VAN OELJE, beide uit de zestiende eeuw; ANTONIUS MORO (DE MOON), geb. in 1512, † in 1561; JOSEF DE BEER, geb. in 1550, † in 1596; JOACHIM WITTEWAAL, geb. in 1566, † in 1624; PAULUS MORELSE, geb. in 1571, † in 1638, die tevens een bekwaam Beeldhouwer en Plaatsnijder was; GILLES DE HONDEKORTER, geb. in 1583, † in 1653 en diens zoon GIJSBERT DE HONDEKORTER, geb. in 1615, † in 1653; CORNELIS POENLNBURG, geb. in 1586, † in 1660; GERARD HONTHORST, geb. in 1592; zijn broeder WILLEM HONTHORST, † in 1683, PAULUS BOR, die in 1631 leefde; JAN DAVID DE HEEM, geb. in 1600, † in 1674; JONAN BIJLERT, geb.

omstreeks 1605; JAN VAN BRONKHORST, geb. in 1605, die tevens een bekwaam Glasschilder was; WILLEM VAN CAPEL, die in het begin der zeventiende eeuw leefde; ARNOLDUS VAN DER EEM, mede uit het begin der zeventiende eeuw; JAN BOTH, geb. omstreeks 1610, † in 1651 en diens tweeling broederNDRIES BOTH, † in 1650; ABRAHAM WILLAERTS, geb. in 1613, † in 1671; ANTHONY WATERLO, geb. in 1618, † in 1679; BARTHOLOMEUS BREENBERGH, geb. omstreeks 1620, † in 1680; JOHANNES DE BONDY, die in 1641 blijken van zijn talent gaf, WILLEM VAN DRILLENBURG, geb. in 1625; WILLEM VAN BENNEL, geb. in 1630, † in 1703; MELCHIOR DE HONDEKOTTER, geb. in 1636, † in 1693; WILLEM OF GUILLIAM DE HEUS, geb. in 1638, † in 1702; zijn broeder ABRAHAM DE HEUS, geb. in het midden der zeventiende eeuw, † in 1712, en zijn neef JACOB DE HEUS, geb. in 1657, † in 1701; JOHANNES VAN HAANSBERGEN, geb. in 1642, † in 1705; JACOB GILLIG, uit de zeventiende eeuw; JOHANNES GLAUBERGER, geb. in 1646, † in 1726; diens broeder JONAN GOTLIEB GLAUBERGER, geb. in 1656, † in 1703; ABRAHAM VAN KUILENSBERG, die in de eerste helft der zeventiende eeuw bloeide; CASPAR VAN WITTEL, geb. in 1647, † in 1736; JAN VAN VIANEN, uit de zeventiende eeuw; WILLEM VAN INGEN, geb. in 1651; JONAN VAN BUNNIK, geb. in 1654, † in 1727, diens broeder JAKOB VAN BUNNIK, † in 1725; JOHANNES VAN DEN NIEUWPOORT, uit de zeventiende eeuw; THEODORUS HARTZOEKER, geb. tegen het laatst der zeventiende eeuw, † in 1740; DIRK VAN DEN BURG, geb. in 1723, † in 1773; NICOLAAS DUPRÉ, geb. in 1734, † in 1786; JACOBUS IGNATIUS VAN STRATEN, geb. in 1747, † in 1814; NICOLAAS WICART, geb. in 1748, † in 1815; G. VAN DER PUTZ, geb. in 1750; GABRIEL VAN ROOGEN, geb. in 1752, † in 1817; CHRISTIAAN VAN GALEN, geb. in 1753, † in 1826; WILLEM RUTGAART VAN DE WALL, geb. in 1756, † in 1813; FRANS SWAGERS, geb. in 1756, † in Julij 1836; JAN CRACKO, geb. in 1761; JAN ISAAC VAN MANSVELD, geb. in 1761, † in 1802, en zijn broeder ANTONIE JAN VAN MANSVELD, † 17 September 1829; THEODORUS DE REUVER, geb. in 1761, † in 1808; WILLEM ALBERTUS HAANBRINK, geb. 19 Maart 1762, † 17 Mei 1840; JAN HENDRIK VERHEIJEN, geb. 22 December 1778, † 13 Junij 1845; JAN COBEL, geb. in 1782, † in 1814; GERIT LACRENS KEULTJENS, geb. in 1786.

De Glasschilders: DIRK VAN ZIJL, uit het begin der zestiende eeuw, en WILLEM VAN GREYN, geb. in het begin der zeventiende eeuw.

De Teekenaars: JACOB VAN LIENDER, geb. 28 Augustus 1696, † in 1759, en zijne neven PETRUS VAN LIENDER, geb. 21 December 1727, † 26 November 1779, en PAULUS VAN LIENDER, geb. 25 September 1751, † 26 Mei 1791.

De Plaatsnijders: HENDRIK GAUD, uit de zeventiende eeuw; ADRIAAN VAN DER LAAN, geb. in 1682; J. BROEDELLET, † vermoedelijk in 1722; en PIETER HENDRIK JONX, geb. in 1757.

De Plaatetser SIMON ANTHONIE VAN LANSWERDE, geb. omstreeks 1650.

De Boetseerders en Drijvers: PAULUS VAN VIANEN, geb. in het begin der zeventiende eeuw; zijn broeder ADAM VAN VIANEN, en diens zoon A. VAN VIANEN.

De Beeldhouwer HENDRIK VAN DE WALL, geb. in 1716.

De Bouwkundigen: SEBASTIAAN VAN NOOLLE, door de Italianen SEBASTIANO d'OJIA genoot, geb. in 1523, † 5 Junij 1557; JAN VAN SANTEN, bijgenaamd VASANTIO en LE FLAMINGO; HENDRIK DE KUYER, geb. 15 Mei 1567, † 15 Mei 1621, en GILBERT TEUNISZ. VAN VIANEN, uit de zeventiende eeuw.

De Waterbouwkundige **DIJK MEEST**, geb. 17 Maart 1781, † 23 Februarij 1847.

De Schrandere zedeschrijver **JUSTUS VAN EFFE**, geb. in 1684, † 18 September 1733, als commies van 's lands Magazijnen te 's Hertogenbosch.

UTRECHT is ook de geboortepl. van de Nederduitsche Romanschrijfster en Dichteres **ELIZABETH MARIA OVERDORP**, geb. Peet, geb. in 1786, † den 3 Julij 1812.

Van de Schilderessen: **DIANA GLAUBHAGEN**, geb. in 1680, † in 1720, en **GRETRUIDA DE PELICHT**, geb. in 1744, † 6 Maart 1823, en

Van de Graveerster **MAGDALENA DE PASSE**, geb. in 1683.

Men vindt van UTRECHT weinig meer dan den naam voor de zevende eeuw. **DAGOBERT I**, Koning van *Oost-Frankrijk*, toen tegen de ongeloofige Friezen, die UTRECHT, na het verjagen der Wilten, bezaten, oorlog voerende, maakte zich meester van de stad en stichtte er eerlang, omtrent het jaar 630, eene kerk of kapel, die aan *St. Thomas* werd toegebeiligd. Ook rigtte hij, aan den oever der rivier, een tolhuis op, waarnaar, zoo men meent, de Tolsteeg-poort sedert den naam gekregen heeft; doch het leed niet zeer lang of de Friezen bemagtigden de stad weder en vernielden de kerk. Immers **WILLIBROOD** vond de stad in de magt van den Frieschen Koning **RADBOUD**, toen hij er, in het jaar 690, het geloof kwam prediken.

De stad viel, in het jaar 697, den Frankischen Groot-Hofmeester **PEPIN** in handen. **WILLIBROOD** vestigde er den zetel zijns bisdoms en stichtte in het kasteel *Trajectum*, binnen de muren, de Dom- of *St. Maartenskerk* en klooster. De kerk van *St. Salvator* werd omtrent dien tijd of wat later gesticht.

De invallen der Denen begonnen, in den aanvang der negende eeuw, deze landen te ontruisten; doch men vindt niet, dat de stad UTRECHT van dezen woesten landaard te lijden had vóór het jaar 837, wanneer de *St. Nicolaaskerk* aldaar geheel verwoest en de Kanunniken ter stad witgejaagd werden.

UTRECHT werd in het jaar 870 met name gemeld onder de steden, die, in eene rijkverdeeling van Lotharingen, aan Koning **LOEWIJK** werden toebedeeld.

In het begin der tiende eeuw kwam de stad uit de magt der Noormannen, die toen door **BALDERIK**, den vijftienden Bisschop, geslagen werden.

Men vindt niet, dat zij na dien tijd voor UTRECHT zijn gekomen, dan in het jaar 1010. De stad was toen reeds voorzien van voorsteden, die afgebrand werden, opdat er de Noormannen niet in nesten zouden; doch zij trokken af, zonder de ingezetenen andere schade te hebben veroorzaakt.

De oorlogen, die sedert tussehen de Bisschoppen van UTRECHT en de Graven van Holland ontstonden, gaven, in het jaar 1138, aanleiding tot het beleg van UTRECHT, door Graaf **DIJK VI**. De stormgevaarten waren reeds opgerigt en alles tot den aanval gereed, toen de Bisschop, geen kans ziende, om zich door wereldlijke wapenen te verdedigen, zijne toevlugt tot de geestelijke nam. Hij trok, van zijne geestelijkheid vergezeld, in plegtig gewaad ter poorte uit, terwijl hij een boek in de hand hield, waaruit hij den Graaf den geestelijken ban wilde voorhouden, indien deze de belegering niet opbrak. De Hollanders, die gereed stonden, om storm te loopen, waren verbaasd op dit vreemd gezigt. Graaf **DIJK** zelf vreesde den kerkelijken banvloek,

met welken hij gedreigd werd, zoo zeer, dat hij den aanval deed staken. De Bisschop wist zich van zijnen bijgeloovigen schroom zoo wel te bedienen, dat hij hem noodsaakte, blootshoofds en barrevoets, op de knieën vergiffenis te verzoeken. Toen eerst gaf hem de Bisschop, volgens toenmalig gebruik, de vredekus, en zij verzonden zich zoo volkomen met elkander, dat er, zoo lang zij beide leefden, een vaste vrede tusschen de Hollanders en Utrechtschen stand greep.

De stad had toen reeds onderscheidene kerken en kloosters; doch zij leed, in het jaar 1148, veel van eenen felten brand, die wel vier kerken verwoestte. Sedert werden, tot verhoeding van dergelijke ongevallen, onderscheidene grachten door de stad gegraven, waardoor het rijswater afgeleid werd, hetwelk, te overvloedig zijnde, in de Vecht werd geloosd.

Het seewater reet, in het jaar 1170, zoo hoog, dat het tot aan de stadsmuren stond. In het volgende jaar brandde de stad grootendeels af. Hierop volgde, in of omtrent het jaar 1195, de belegering der stad, door Dirk VII, Graaf van *Holland*, die echter eerlang moest opgebroken worden.

Utrecht verkreeg ondertusschen welhaast zoo veel luister, dat Koning *Willem*, Graaf van *Holland*, in het jaar 1247, zich onder hare burgers deed aantekenen, de stad, omtrent dien tijd, onderscheidene voorregten schenkende.

De Kennemers, met *Gisbrecht van Amstel* aan het hoofd, trokken, in het jaar 1268, voor Utrecht. Voor den dageraad zagen de Utrechtschen, met verwondering, hunne stad door eene geweldige menigte gewapenden omringd. De burgers, gevraagd hebbende, wat men voor had, werden door eenen Kennemer, die wel ter tale was, in dezer voege beantwoord: » Burgers van Utrecht en goede vrienden, de vrije Kennemers begeren, dat gij alle de Edelen, die de gemeente bezwaren en verdrukken, ter stad nitjaagt en hunne goederen den armen geeft." Dit, met een stout gelaat uitgesproken, werd gretig opgevat door de burgerij, die, reeds verstoord op de Regering, de hoofden bijeen stak, en, na een kort overleg, de Schepenen en Raden afsatte en andere, uit de Overlieden der Gilden gekozen, in hunne plaats stelde. Toen werden de voornaamsten ter stad uitgejaagd, waarna men een verdrag met Heer *Gisbrecht* en de Kennemers sloot. *Johannes I van Nassau*, negen en dertigste Bisschop van Utrecht, en *Orto II*, Graaf van *Gelder*, hadden middelerwijl een talrijk leger bijeen gebragt, met hetwelk zij voor Utrecht kwamen. Doch, alzoo die van binnen de stad weigerden over te geven, en de Bisschop het muurwerk en de gebouwen onganke door het steenwerpen beschadigd zag, trok het leger eerlang af en voor Amersfoort, welke stad zich spoedig overgaf. De Bisschop begaf zich toen naar Deventer, Graaf *Orto* keerde ook naar huis en het leger werd afgedankt. Twee jaren verliepen er, eer *Zweder van Brusselen* de stad Utrecht voor den Bisschop bemagtigde. Toen werden de verdreven Wethouders weder ingeroepen en in hunne ambten hersteld. De onlangs aangestelden werden allen ter stad uitgeset; doch kwamen er, de een na den andere; allengs weder binnen, en verwekten eenige nieuwe opschuddingen, die echter door Heer *Nikolaas van Kats*, binnen korten tijd, gestild werden.

De stad werd, in Februarij 1279, wederom door eenen zwaren brand bezocht, die vier kerken verwoestte.

Zij had in de jaren 1274 en 1278 een verdrag gemaakt met *Floris V*, Graaf van *Holland*, waarbij zij zich verbond, om hare poorten,

voor hem en zijne opvolgers, altijd open te houden. Ook hield de Graaf, in het jaar 1296, den laatsten maaltijd in de stad, met de Edelen, die het op zijne vrijheid of leven hadden toegeleefd.

Ofschoon WILHELMUS VAN MECKLEN, de een en voertigste Bisschop van Utrecht, in het jaar 1297, met JAN I, Graaf van *Holland*, eenen vrede getroffen had, begon hij kort daarop nieuwe vijandelijkheden tegen de Hollanders te plegen, die echter van weinig gevolg waren, inzonderheid omdat onderscheidene Stichtsche Edelen, met name ZWERN VAN MONTFOORT, HUBRECHT VAN VIANEN en JAN VAN LANSCHOTEN, met den Bisschop oneenig waren en hem in het Sticht zelf werk genoeg gaven. De Hollanders stookten het vuur van dezen twist, die eindelijk zoo hevig liep, dat JAN VAN LIETENBERG, Burgemeester van Utrecht, die eenen sterken aanhang in de stad had en de zijde der Edelen begunstigde, den Bisschop, in het jaar 1299, vatten deed en eenen gernimen tijd in hechtenis hield. In het volgende jaar geslaakt zijnde, begaf hij zich naar Rome, om afstand van zijn bisdom te doen; doch de Paus, toen BONIFACIUS VIII, wilde het bisdom niet aannemen, en beval den Bisschop van Munster hem, in het bedwingen zijner vijanden, behulpzaam te zijn. Bisschop WILLEM keerde tegen den herfst herwaarts, en begaf zich eerst naar Overijssel, alwaar hij den meesten aanhang had. Hier een leger verzameld hebbende, trok hij, in Maart van het jaar 1301, naar Utrecht; doch men sloot hem daar de poort voor het hoofd. Dus afgewezen en geen kans ziende, om de stad met geweld te bemagtigen, besloot hij eenen inval te doen in de landen van Amstel en Woerden; doch hij sneuvelde, den 4 Junij van dat jaar, in een gevecht op de Hooge-Woerd, niet ver van Utrecht.

De Vlamingen, in oorlog met de Hollanders, welker zijde die van Utrecht hielden, bemagtigden de stad, in het jaar 1304, met behulp van JAN VAN RENNESSE. De stad was destijds in twee partijschappen verdeeld; van welken JACON VAN LIETENBERG en LANDBRECHT DE FRIES hoofden waren. De Lichtenberger aanhang was sedert de verheffing van GUIDO VAN HENEGOUWEN tot de bisschoppelijke waardigheid het meest in aanzien geweest; doch eenigen tijd na het gevangen nemen van den Bisschop begon de andere partij het hoofd op te steken. RENNESSE, die zich binnen Utrecht bevond, hielp deze partij stijven. De tweedragt, eenen tijdlang heimelijk gevoed, barstte eindelijk uit tot openbaar geweld. LIETENBERG en eenige anderen werden in een oproer doodgeslagen. De aanhang van LANDBRECHT DE FRIES maakte zich meester van de stad en liet er terstond GUIDO VAN VLAANDEREN binnen, die de regering naar zijnen zin veranderde en WILLEM VAN GULIK, zijnen neef, tot Bisschop poogde te doen verkiezen, hewelk echter niet schijnt gelukt te zijn. Ook sneuvelde WILLEM niet lang hierna in een gevecht tusschen de Franschen en Vlamingen. De nederlaag, welke de laatsten echter voor Zieriksee leden, bragt RENNESSE, toen hij er te Utrecht tijding van kreeg, in groote verlegenheid. Behalve dat hij van elders weinig hulp te wachten had, vreesde hij nog voor beroerte in de stad, waarom hij besloot bij tijds de wijk te nemen, doch hij sneuvelde in het overvaren van de Lek, en de stad werd van hare overheerschers verlost.

Daar de Stichtschen wederom in oorlog geraakt waren met de Hollanders, sloeg Graaf WILLEM IV, in het jaar 1348, het beleg voor Utrecht, en rigtte dertien stormtuigen op, met welke hij de stad vijf weken lang beukte, doch na verloop van eenige weken werd dit beleg, bij verdrag, opgebroken.

De oorlog, een en andermaal met een bestand geëindigd zijnde, barstte, in het jaar 1374, op nieuw uit. De Hollanders sloegen toen het beleg voor het slot Gildenburg, hetwelk, op kosten van de Gilden van *UTRECHT*, aan de Lek, bij Vianen, gesticht was. Het ging aan hen over, maar werd eerlang door de Stichtschen herwonnen. De krijg eindigde in het volgende jaar met eenen vrede, waarbij, onder anderen, bedongen werd, dat de stad *UTRECHT* den Hollandschen Graaf zes weken lang, op hare kosten, met vijftig schutters en vijftig gewapenden, in den oorlog dienen zou.

De stad, in het jaar 1397, *HENDRIK VAN VIANEN* bijgestaan hebbende tegen *JAN VAN ANKEEL*, verviel daardoor in de ongunst van het Huis van *ANKEEL*: hetwelk Hertog *ALBRECHT VAN BEIJEREN*, Graaf van *Holland*, die ook met dit huis in oorlog was, aanleiding gaf tot het sluiten van een verbond met de stad, in het jaar 1402, waarbij men overeen kwam om den Heer van *ANKEEL* den oorlog aan te doen. Het sluiten van dit verbond is een der duidelijkste bewijzen van het groot aanzien der stad. Hertog *ALBRECHT* verklaarde, bij deze gelegenheid, dat de burgers van *UTRECHT*, ten eeuwigen dage, door zijn land, op hunne oude tollën, varen zouden. De stad trok ook te velde met haren wimpel vooruit, wordende der schutters wimpel in de achterhoede gedragen. De Schout *BEREND PROYS* en *WOUTER GRAWERT*, voerden het bevel over de stedelingen, die het slot te Gorinchem hielpen belegeren, en de Hertog *WILLEM VAN BEIJEREN*, Graaf van *Holland*, wien die van *ANKEEL* Woudrichem afhandig gemaakt hadden, besloot daarom, in het jaar 1403, zich nader met de stad *UTRECHT* te verbinden, en haalde *FREDERIK VAN BLANKENHEIM*, den een en vijftigsten Bisschop, over, om zich te mengen in den Arkelschen krijg, welke eerlang door een bestand geëindigd werd. Dit bestand sedert verbroken zijnde, werd, eerst in het jaar 1412, verwisseld in eenen vasten vrede, waarin de stad *UTRECHT* begrepen werd. In het volgende jaar, maakte de Bisschop een verdrag met de stad, waarbij eenige geschillen over de buitenburgers, de chijns-vrijheid der Geestelijkheid, en het regtsgebied der Officialen, Maarschalken en den Schout, in der minne werden vereffend. Ook kwam er toen aanmerkelijke verandering in de regering, wordende op het aanhouden der burgerij, onderscheiden Regenten ter stad uitgebannen: sommigen voor altoos, of voor zekeren tijd, uit den Raad gezet. Het volk was in den waan geraakt, dat de gebannen en afgedankte Regenten de stad aan den Graaf van *Holland* hadden verkocht. Aan dezen vervoegden zij zich ook om onderstand, terwijl de tegenwoordige regering der stad de gunst van *RINOUW*, Hertog van *Gelder*, zocht. Doch in het jaar 1415, was de regering den ballingen zoo gunstig, dat zij *JAN VAN SREESSEL*, de voorname oorzaak hunner ballingschap, de stad deed ruimen. Hij zocht er zich bij verrassing meester van te maken, doch zijn toeleeg werd ontdekt, en diegenen, welke hem behulpzaam geweest waren strengelijk gestraft. De stad mogt, sedert de ontstane onlusten, geen handel in *Holland* drijven; doch zij verzoende zich, ten dezen tijde, met Hertog *WILLEM*, Graaf van *Holland*, en verwierf de oude vrijheid weder. De stad verbond zich den Graaf met honderd en vijftig man te dienen: waar tegen hij beloofde, geene vrede te zullen maken met zijne vijanden, zonder er haar in te begrijpen.

UTRECHT en *Amersfoort* hielden, na Hertog *WILLEMS* dood, de zijde van zijne dochter *Vrouw JACOB*a en de *Hoekschen*, en hielpen haar, in het jaar 1417, *Gorinchem* winnen. De *Gravin* bevestigde sedert de stad *UTRECHT*, bij opene brieven, in de oude voorregten. Zij werd, in het

volgende jaar, ook begrepen in den zoen, die tusschen de Gravin en haren oorn, JAN VAN BRISSEN, gesloten werd. De stad, op last van Vrouwe JACOB, IJsselstein, welke hare burgers hadden helpen winnen, ten gronde toe, op de geestelijke gebouwen na, verdelgd hebbende, haalde zich daardoor den haat der Kabeljauwsche partij in Holland op den hals. Die van Renswoude bielden, in het jaar 1419, hare goederen aan. Hare burgers werden, in Holland, seer gestreng behandeld; weshalve de stad, in het volgende jaar, den Bisschop in den arm nam, met de Hockschen zamenspande en Leyden bielp bezetten, welke stad, eerlang echter, door Hertog JAN VAN BRISSEN, belegerd en bemagtigd werd. Die van Utrecht deden daarna eenen togt over Naarden naar Amsterdam, raakten, voor de stad slaags met de Amsterdammers, en trokken, met aanmerkelijken buit en eenige gevangenen, naar huis. Eenige burgers te Leyden gevangen en onthalsd zijnde, deden die van Utrecht, uit weerwraak, ook eenige Amsterdammers het hoofd afslaan.

In den oorlog met de Gelderschen, kweten die van Utrecht zich ook wakker. Zij togen, op St. Maartensavond, in den winter des jaars 1421, ter stad uit, en bemagtigden Wageningen, op de Veluwe, waarna zij de plaats beroefden en in brand staken. In het volgende jaar, werd er eene wapenschorsing getroffen, die, in het jaar 1423, in een verdrag van vrede verwiisseld werd. De dubbele verkiezing van RUDOLF VAN DIEPHOLT en ZWEDER VAN COLENSOONE tot Bisschop stelde de stad, die de zijde des eersten gekozen had, in het jaar 1425, in rep en roer. Het verdrijven van Bisschop ZWEDER gaf, in het jaar 1426, wederom gelegenheid tot verandering in de regering. Onderscheidene personen werden uit den Raad gezet, vele anderen gebannen. Die van Utrecht bielpen Bisschop RUDOLF AMERSFOORT bemagtigen, betwelk de zijde van Bisschop ZWEDER gehouden had. ZWEDER zocht, in het jaar 1427, door heimelijk verstand met eenigen van binnen, zich meester te maken van Utrecht; doch zijn toleg mislukte, en eenigen, die er kennis van gehad hadden, werden met de dood gestraft.

In het jaar 1428, verwekte ANTON PAOELS eenen oploop in de stad, waarover hij, door den Raad, uit de stad en het land van Utrecht gebannen werd. Hij spande sedert aan met zulken, die voorheen gebannen waren, kwam, in het jaar 1429 in de stad, daar hij terstond in hechtenis genomen, en sedert onthalsd werd.

De krijg tusschen het Sticht en Hertog FILIP VAN BOURGONDIE, in het jaar 1430, met eenen vasten vrede geeindigd zijnde, rigtten die van Utrecht schouwspelen aan, en stelden, volgens sommiger verhaal, hunne kostelijkheden ten toon, voornamelijk om de Gelderschen te trolseren, die voorgaven, dat de ingezetenen, in den jongsten oorlog, tot de uiterste armoede gebragt waren.

In het volgende jaar, veroorzaakte een zware brand, buiten de Waardpoort en in het goregt van Lauwenrogt, groote schade. Het klooster Jerusalem werd aan kolen gelegd. De vlam sloeg over in de stad en verteerde onderscheidene woningen op het zand, bij de St. Jacobskerk.

In het jaar 1432, zochten de ballingen, tot tweemalen toe, weder meester te worden van de stad, waarover zekere HUCO VUER, die met hen zamengespannen had, met het rad gestraft werd.

De stad liep, in het jaar 1436, wederom groot gevaar van door JAN VAN ARKEL, Heer van Heutsloot, overvallen te worden. Doch de aanslag ging te niet, doordien de eersten van zijnen aanhang, die zich voor de poorten vertoonden, aangegrepen en vastgezet werden. Zeventien hunner werden sedert ter dood veroordeeld en onthalsd.

Men bleef, in het volgende jaar, nog beducht voor de ondernemingen van WALRAVEN VAN MEURS, die, na den dood van ZWEDER VAN CULENBORG, door diens aanhang, tot Bisschop verkozen was. De Regenten zelve bewaakten de stad, zoo wel als de burgers. Een der ballingen, WILLEM VAN DORSCHEN genaamd, werd, in het jaar 1438, door die van UTRECHT, op zijne reis van Calenberg naar Holland, betrapt en met den zwaarde geregt.

Aangezien WILLEM, Burggraaf van MONTFOORT, toeleg gemaakt had om zekeren burger der stad van het leven te berooven, gaf de Raad, in het jaar 1443, elk een verlot, om hem en den zijnen te beschadigen aan lijf en goed, en in het volgende jaar, werd verboden eenige gemeenschap met hem te houden. Hij zocht, in het jaar 1447, de stad te verrassen, doch de Regering was zoo wel op hare hoede, dat zijn toeleg te niet liep. RUDOLF VAN DIEPHOUT, de drie en vijftigste Bisschop, zich, sedert, met WILLEM VAN MONTFOORT, verzoend hebbende, verwekte daardoor zoo groot misnoegen onder de burgerij van UTRECHT, dat de Raad, in het jaar 1448, in bedenking nam om RUDOLF te verstoppen, en WALRAVEN VAN MEURS te erkennen. Men hield Bisschop RUDOLF uit de stad, en wapende zich tegen den Heer van MONTFOORT, die, met eenige ruitertij, voor de stad gekomen was. Doch de Bisschop vond, in het jaar 1449, middel om bij nacht in de stad te geraken. Hij was verzelvd van eenen grooten hoop gewapenden. De burgerij stelde zich tegen hem te weer. In de Schoutensteeg viel een bloedig gevecht voor, waarin de Heer van MONTFOORT en de Bisschop gekwetst werden. Nogthans behielden de Bisschoppelijken de overhand. De Bisschop maakte nu aanmerkelijke verandering in de regering. Vele personen werden gebannen. Anderen, die gevangen genomen waren, werden, niet dan na het betalen van losgeld, op vrije voeten gesteld. Twee personen, beschuldigd, dat zij den Bisschop gekwetst hadden, werden onthald. Zulken, die, onder de voorgaande regering, gebannen waren, kregen wederom vrijheid om in de stad te komen.

In het jaar 1450, heerschte de pest binnen UTRECHT, waaraan vele menschen stierven.

Twee inwoners, zamengespannen hebbende met FREDERIX VAN RESSER, die, 's jaars te voren, de stad ontvlugt was, en er nu wederom zocht in te komen, werden met de dood gestraft. Dergelijke toeleg kostte, in het volgende jaar, nog drie burgers het leven.

Bisschop RUDOLF, zich hebbende gewikkeld in eenen oorlog, om zijnen mededinger, WALRAVEN VAN MEURS, te verzekeren van den Bisschopsstoel van Munster, wanneer deze van allen eisch op het bisdom van UTRECHT afstaan zou, vorderde daartoe onderstand van de Geestelijkheid die hem geweigerd werd. Hieruit rees, in het jaar 1453, groote twist tusschen haar en den Bisschop, in welken de stad 's Bisschops zijde hield. De Geestelijkheid deed daarop alle godsdienstoeffeningen stilstaan, en vervloekte dagelijks allen, die haar, gelijk zij sprak, vervolgden. De ballingen bedienden zich van de oneenigheid, die hieruit ontstond, smedende in het jaar 1454, wederom eenen aanslag om de stad te overweldigen, het welk DIJK VAN HAGENORWE die den toeleg begunstigde, eerlang, den hals kostte. De Geestelijkheid, midlerwijl de gemeente op hare hand hebbende weten te krijgen, bragt, in het jaar 1455, in eenen oploop, te wege, dat den Oudermannen der Gilden den toegang tot den Raad ontleid werd. Men maakte zelfs eene nieuwe schikking op de regering, die, ten overstaan van de Geestelijkheid en den Raad, van het stadhuis werd afgekondigd. De stad

Bleef echter, het geheele jaar door, vol oproers, waartoe veel medewerkte de verkiezing van **GIJSBRECHT VAN BREDERODE** tot vier en vijftigste Bisschop. De regering werd, buiten tijds, verzet door de Gilden; en eenige burgers werden ontpoorterd.

FILIPS de Goede, Hertog van *Bourgondië*, zeer verstoord, dat hij voor zijnen natuurlijke zoon, **DAVID VAN BOURGONDÏE**, de meerderheid van stemmen van het kapittel niet had kunnen verwerven, trok aan het hoofd van 14,000 man uit 's Gravenhage naar Utrecht, om die stad te belegeren. Zijne aannadering trof Bisschop **GIJSBRECHT** en den Utrechtschen met zoo diep eenen schrik, dat men den Hertog van **CLEVE** en eenige andere Heeren vrijheid gaf, om op de beste wijze mogelijk, met **FILIPS** overeen te komen, en de stad, het koste wat het wilde, van het gevreesd beleg te bevrijden. Men sloot dan, kort hierna, een verdrag te **IJsselstein**, op den volgenden voet: » **GIJSBRECHT VAN BREDERODE** zou afstand doen van het Bisdom, en **DAVID VAN BOURGONDÏE** alomme voor Bisschop erkend worden. **BREDERODE** zou Domproost van Utrecht blijven en daarenboven beschonken worden, met de rijke proostdij van **St. Donaas te Brugge**. Ook zou hij zijne Raadsheers plaats te 's Gravenhage behouden, en dubbele wedde, dat is volgens sommigen, duizend Rijnsche guldens (1400 gulden) in het jaar genieten. Uit de inkomsten des Utrechtschen Bisdoms, welke thans, in het geheel, op vijftig duizend Rijnsche guldens, (75,000 gulden) jaarlijks werden begroot, werden hem vier duizend twee honderd Rijnsche guldens, (5880 guld.) jaarlijks toegelegd: en vijftig duizend gouden Leeuwen (ongeveer 550,000 guld.) eens, tot vergoeding der onkosten, die hij om het Bisdom gedaan had." De tweespalt tusschen de stad en Bisschop **DAVID**, die zijn verblijf doorgaans te **Amersfoort** hield, bleef echter duren. De steden **UTRECHT**, **Amersfoort** en **Rhenen** waren in gedurigen oorlog tegen elkander. Men sloot, op het einde van 1437, een bestand, hetwelk naderhand, een en andermaal verlengd werd. De vrede werd eerst getroffen, den 24 Junij des volgenden jaars. Die van **UTRECHT** moesten den Bisschop, blootschouds, en knielende, om vergiffenis bidden, het blokhuis aan de **Bem bij Soest**, door hen opgeworpen, wederom afbreken, en hunne ruiters of stalbroeders (1) ontslaan.

De stad sloot, in het jaar 1439 een verdrag met de stad **Harderwijk**, waarbij men elkanders burgers een vrij en vast geleide gunde. En in het jaar 1460, verzoende Bisschop **DAVID** zich nog nader met de stad, ofschoon er blijk is, dat de vriendschap tusschen **UTRECHT** en **Amersfoort**, ten dezen tijde, nog niet volkomen hersteld was. Ook lag de stad overhoop met de stad **Amsterdam**, waarover, in het jaar 1461, een verdrag getroffen werd. In het volgende jaar, werden **UTRECHT** en **Amersfoort** insgelijks samen bevredigd.

In het jaar 1463, sloten de twee steden zelfs een onderling verbond, waarbij zij beloofden elkanders voorregten tegen de inbreuken der Bisschoppen te zullen beschermen. Met **Muiden** en **Weesp**, werd, ten zelfden tijd, een verdrag gesloten van gelijken inhoud als hetgene te voren met **Harderwijk** aangegaan was. Diergelijke verdragen zijn sedert ook met **Dordrecht** gesloten.

In het jaar 1464, leed de stad veel door brand. De pest beroofde in de jaren 1467 en 1468, vele menschen te **UTRECHT** van het leven.

(1) Dus noemde men destijds de gehuurde knechten even veel of zij te voet of te paard dienden.

Den Gelderschen , zich eenige jaren later , verzettende tegen Hertog KARL VAN BOURGONDIE , die aanspraak meende te hebben op het Hertogdom Gelder , werd , in het jaar 1475 , verboden binnen UTRECHT te komen.

In het volgende jaar , woedde de pest wederom te UTRECHT.

De dood van Hertog KARL , die in het begin des jaars 1477 overviel , beroofde de Bisschop DAVID van zijnen voornaamsten steun. De burgerij van UTRECHT verstoutte zich , derhalve , te morren over zijne regering , hem beschuldigende van verkorting hunner voorregten. De Raad zelf herstelde , op eigen gezag , eenigen daarvan. De Geestelijkheid en de Ridderschap waren niet minder misnoegd op den Bisschop. De Overijsselsche steden , Deventer , Kampen en Zwolle , en de stad Groeningen deden pogingen om den twist , tusschen de drie staten en den Bisschop bij te leggen , hetwelk eindelijk gelukte. Men klaagde echter , reeds in het volgende jaar , dat de Bisschop het gemaakte verdrag niet hield. Vooral werd kwalijk genomen , dat 's Bisschop Maarschalken ten platten lande hun regtsgebied te ver uitstrekten , en Utrechtsche burgers , in hunne personen of goederen , bekommerden.

De stad stak zich ook in den twist , die , ten dezen tijde in Holland , op nieuw ontstoken was tusschen de Hoekschen en Kabeljauwschen , houdende zij de zijde van de eersten , terwijl de Bisschop den laatsten toegedaan was. Men hield zelfs , in het jaar 1479 , eenige knechten in hechtenis , die , door den Heer van Esmond , uit Buren geligt waren , om Hoorn te overrompelen , en , na het mislukken van den aanslag , te scheep door UTRECHT , terug meenden te keeren. Deze stad was thans de eenige toevlucht der Hoeksche ballingen. Het gezag van Bisschop DAVID was hier , na de dood van zijnen broeder , Hertog KARL , aanmerkelijk afgenomen. De aanhangers van den overleden Domproost GUISBRECHT hadden het hoofd weder beginnen op te steeken , en den Bisschop de stad te hang gemaakt ; zoo dat hij zich gemeenlijk Wijk te Duurstede onthield. Zij hadden den Burggraaf van Montfoort , sedert ontboden , die de regering der stad , terstond veranderde , en met gehuurde knechten den aanhang des Bisschops onder bedwang hield , terwijl hij de verdreven Hoekschen te UTRECHT wonen liet. De Bisschop had , daarentegen , de stad in den ban gedaan. Men handelde lang vergeefs over een verdrag , hetwelk , niet voor in het jaar 1481 , in gevolge eener Pausselijke uitspraak , getroffen werd.

In hetzelfde jaar , ondernamen de Hoekschen , die zich te UTRECHT onthielden , met behulp van een aanmerkelijk getal Utrechtsche burgers , de stad Leyden te bemagtigen. Het gelukte ; doch zij hielden haar niet lang in. De Stadhouder van Holland herwon haar , kort daarna. Middelerwijl , waren de Utrechtschen , met aanmerkelijken buit , binnen Leyden bekomen , naar huis gekeerd. De stad raakte , hierover , en vooral over het herbergen der Hoekschen , in oorlog met Hertog MAXIMILIAAN , die Holland regeerde.

In September en October 1481 werd er echter over een bestand gehandeld ; terwijl dit plaats had , verrasten de Utrechtsche ruiters , zich gedeeltelijk in vrouwengewaad verkleed hebbende , en melk en eijeren te koop dragende , de stad Naarden , alwaar zij eene jammerlijke verwoesting aanrigten ; doch de Amsterdammers dreven hen haast van daar naar UTRECHT terug. De Stadhouder LALAINO , strenger wraak van dezen moedwil willende nemen , stak den brand in Jutphaas , en sloeg het beleg voor het blokhuis op de Vaart. Doch de Utrechtsche ruiters overvielen hem , eer hij zich behoorlijk verschanst had , en sloegen hem op de vlugt. De Hollanders verloren hier omtrent honderd

man, van welke er zestig gevangen en veertig gedood werden. Ook lieten zij hun meeste krijgstuig in den loop. Er werden acht of negen veroverde wimpels, te Utrecht in de kerk ten toon gehangen. De Stadhouder verzamelde hierop, in December, onder anderen, bij loting, uit de steden van het Zuiderkwartier, vier of vijf duizend man te Naarden, bemagtigde Eemnes, en lag het aan kolen. Baarn en Soest werden mede plat gebrand. Den 26 viel er een bloedig gevecht voor, tusschen zijn leger en de Utrechtschen te Westbroek, waar hij eene volkomen overwinning behaalde.

Inwendig was Utrecht ondertusschen geheel in oproer, waaronder Bisschop David roeide, zelfs zocht hij zich met geweld meester te maken van de stad, hetwelk hem echter mislukte. Men trad met Hertog Maximiliaan in onderhandeling, die in de eerste plaats vorderde, dat de stad zich volkomen aan den Bisschop onderwierp, waarnaar niemand ooren had. Men zocht zelfs den Hertog van Cleve aan, die zijnen broeder Engelbrecht herwaarts zond, om Utrecht te verdedigen. In het begin des jaars 1482, handelde men te Schoonhoven over een verdrag, doch zonder vrucht. De stad Utrecht leed ondertusschen veel van den oorlog tegen die van Holland. De toevoer van daar was verboden, hetwelk groote duurte veroorzaakte. De steden Utrecht en Amersfoort werden sedert door den Paus in den ban gedaan; doch men bekreunde zich daaraan weinig, en noodzaakte de Geestelijkheid tot het waarnemen der kerkelijke diensten. IJsselstein werd dit jaar te vergeefs belegerd door de Utrechtschen. Daarentegen behaalden de Hollanders onderscheidene voordeelen op de Stichtschen. Utrecht had zich gevleid met hulp uit Luik en uit Frankrijk; doch de Luikenars kregen te huis de handen vol werks en Lodewijk XI maakte vrede met Maximiliaan. De stad was dus wel genoodzaakt ernstige pogingen aan te wenden, om den vrede te sluiten, waaraan de Burggraaf van Montfort de hand leende; doch terwijl men er het minst op bedacht was, verraste de Bisschop de stad in de lente des jaars 1485. Hij was er echter maar eene maand meester van. De Clefschen herwonnen haar; doch zij werd toen streng belegerd door Maximiliaan en eerlang tot de overgave gedwongen.

Utrecht hield echter, na dezen oorlog, niet lang rust. Onderscheidene Edelen en Grooten zochten zich meester te maken van de regering. De ingekomen ballingen stookten tegen het gemaakte verdrag den Heer van IJsselstein, die tot Bevelhebber gesteld was, op, om de Catharijne-poort tegen die van de stad te versterken. Het liep aan tot in het jaar 1489 eer de stedelingen de poort weder magtig werden. Toen werden er eenigen ter stad uitgezet en de Bisschop zelfs genoodzaakt de wijk te nemen naar Wijk-bij-Duurstede. De Graaf van Buren en Floris van IJsselstein, zijn zoon, zochten daarna de stad weder bij verrassing in te nemen; doch hun toleg mislukte.

In het jaar 1510 poogden die van Utrecht zich ook van IJsselstein meester te maken; doch Heer Floris voorkwam de Utrechtschen bijtijds. Hij kwam, in het begin des jaars 1511, voor Utrecht, voornemens zijnde die stad over het ijs te overrompelen; doch eenige Geldersche knechten, die zich ten platten lande van het Sticht onthielden, wisten den aanslag te verijdelen. De stad erkende deze dienst der Gelderschen, door Karel, Hertog van Gelder, voor Beschermer aan te nemen. Men belegerde IJsselstein andermaal, met Geldersche hulp; doch het beleg werd bij verdrag opgebroken. De oorlog tusschen de Hollanders en de Gelderschen duurde onderscheidene jaren.

In het jaar 1517 trof men te **UTRECHT** een bestand voor zes maanden, maar het werd spoedig weder verbroken.

Het Sticht was ondertusschen al sedert eenigen tijd onder het wereldlijk bewind gebragt van **MAXIMILIAAN** en zijnen kleinzoon **KAREL**, die naderhand Keizer **KAREL V** werd, ofschoon de Bisschop er nog geen afstand van gedaan had. De stad deelde derhalve in de Geldersche onlusten.

De opkomst en aanwas der Hervorming hier te lande, gaf de Utrechtse Regering en den Bisschop in het bijzonder, nu en dan, eenig werk. **FILIPS VAN BOURGONDIE**, die, ten dezen tijde, den Bisschoppeltjken zetel bekleedde, en **ADRIAAN VI**, te **UTRECHT** geboren, en in het jaar 1522, tot de Pauselijke waardigheid verheven, schenen beide niet ongenegen tot eenige hervorming. Doch hunne dood verhinderde de voortzetting van het werk. De oude onlusten tusschen de stad en den Bisschop verzezen weder, ten tijde van **HENDRIK VAN BRUNEN**, den acht en vijftigste Bisschop. De stad nam, om zich te beter te storken tegen den Bisschop, in het jaar 1527, Geldersche bezetting in, en hield den Bisschop buiten: die, sedert onderstand zocht in Holland; doch dien niet verwierf dan nadat hij, ten behoeve van Keizer **KAREL V**, afstand gedaan had van het wereldlijk gebied over het sticht. **UTRECHT** werd, niet lang hierna, op den eersten Julij 1528, den Gelderschen door **WILLEM TURK**, bij verrassing, ontveldigd. De Bisschop, die er, eenige dagen later weder binnen kwam, deed verscheidene aansienlijke lieden, die den Gelderschen goedgeunstig waren geweest, ten deele onthalzen en ten deele in een zak steken en in den Lekstroom verdrinken. Hierop volgde de vrede met den Hertog van Gelder, die echter niet lang stand hield.

Het slot **Vredenburg** werd ten dese tijd, op 's Keizers last, te **UTRECHT** begonnen, waardoor de stad sedert, zoo lang het stond, in toom gehouden werd.

Daar de Hervorming in het Sticht meer en meer doordrong, werden ook te **UTRECHT**, in het jaar 1566, de beelden ter kerke uitgeworpen, en de Wethouderschap gedwongen den Hervormden de St. Jacobskerk aftestaan. Doch de overeenkomst met hen gemaakt, werd kort hierna, door de Landvoogdes te niet gedaan, en de onroomschen, door gewapende knechten, genoodzaakt buiten de stad te prediken.

WILLEM, Prins van *Oranje*, kwam nog in het zelfde jaar binnen de stad. De Regering beklaagde zich aan hem over de onroomschen, die wederom aanbieden om eene kerk. De Prins bragt de zaken eindelijk tot een verdrag, welk op zijnen naam als Stadhouder, bij *bij wijze van plakkaat*, in November werd afgekondigd. Daarbij werd bepaald, dat men buiten de stad zou prediken, en die van de oude en nieuwe godsdienst beide vermaand elkanderen, met woorden of daden, geen overlast aan te doen.

De Heer van **BARBEROBE**, hoofd der verbondene Edelen, zocht de stad, in het jaar 1567, bij verrassing, in te nemen. Doch de Graaf van **MUSEN** was hem voor, en wierp er Spaansche bezetting in, die de stad lang kwelde, en er, in het jaar 1571, slechts voor eenen korten tijd uitgetrokken werd; doch in het volgende jaar, op het punt van het uitbarsten eener gevaarlijke munitij, de stad andermaal verliet. Men wil, dat zij niets minder voorhadden dan de stad te plunderen, waartoe zij den tijd van eenen plegtigen omgang, op Witten Donderdag, wilden waarnemen; doch de toorn werd ontdekt en met het vatten en straffen van het hoofd der oproerigen gestuit. De stad

bield echter nog lang de Spaansche zijde, en tjerde er zoo sterk voor, dat het gemeen aldaar, in het jaar 1573, op de tijding van het overgaan van Haarlem, een Prins van Oranje van stroo gemaakt, op een rad legde en verbrandde.

De stad, die door den Hertog van ALVA, van alle hare voorregten en bijzonder van het regt om in de Staatsvergaderingen te zitten, vervallen verklaard was, werd er onder REQUERENS, in het jaar 1574, wederom in hersteld. Zij hield omtrent dien tijd het Spaansche krijgsvolk buiten, hetwelk BALDES, zoo voor als na het beleg van Leyden, in de stad dacht te brengen. Doch de Spaansche bezetting, die in UTRECHT, op het slot Vredenburg lag, bleef er in, tot in het jaar 1577. De Spanjaarden, vernomen hebbende, dat die van UTRECHT zich van hen zochten te ontslaan, rukten den 21 December van dat jaar de stad in en staken onderscheidene huizen in brand, doch de burgerij, geholpen door de Hoogduitsche krijgslieden, die in de stad lagen, joegen hen wederom naar binnen. Toen begon men het slot te belegeren, dat eindelijk, den 11 Februarij, overging en door het beleid van den Graaf van BOSSU, die door de Algemeene Staten derwaarts gezonden was, met burgers bezet werd. De Duitsche knechten, die na het vertrek der Spanjaarden in UTRECHT gebleven waren, werden ook eerlang genoodsaakt de stad te verlaten, en deze ging toen, met geheel het Sticht, met den Prins van ORANJE eene overeenkomst aan.

Het slot Vredenburg werd ten gronde toe afgebroken. De Minderbroeders te UTRECHT, niet willende zweren, dat zij DON JUAN als 'slands vijand zouden aanmerken, trokken in het jaar 1578, allen ter stad uit. Men hield er zich zoo sterk aan de Staatsche zijde, dat er de beroemde Unie, die de Vereenigde gewesten samenverbond, in het jaar 1579, gesloten werd. Men tjerde er zoo zeer voor de Hervorming, dat men de Keulsche vredepunten, die den R. K. in Holland en Zeeland eenige meerdere vrijheid toestonden, dan zij thans hadden, openlijk en scherp berispen durfden. Zelfs werden er, in dit en in het volgende jaar, de beelden wederom ter kerk uitgeworpen, en in naam van Stadhouder en Raden, het openlijk oefenen van de Roomsche godsdienst in de stad en de provincie verboden.

In het jaar 1581 werden onderscheidene kloosters en geestelijke gestichten, die digt onder de stad stonden, op verzoek der burgerij, afgebroken.

De handeling in Holland over de opdracht der graaflijkheid van dat gewest aan den Prins van ORANJE gaf, in het jaar 1583, te UTRECHT, aanleiding tot eene hevige beroerte. Het gemeen, in den waan gebracht dat de Regering dergelijke opdracht in het Sticht met kwade inzichten tegenbield, kwam op de been, vorderde opening van het verhandelde, verbetering van onderscheidene misbruiken en zelfs afschaffing van alle imposten. Het laatste moest terstond geschieden. Doch de drijvers zelve, wel ziende dat het land zonder betalen van lasten niet te houden was, verzochten welhaast dat de imposten weder mogten worden geheven. De Wethouderschap der stad gaf ook eerlang eene verdediging van haar gedrag en handeling met den Prins in het licht, die, benevens het gedrag van Zijne Doorluchtigheid, veel toebragt om de rust in de stad te herstellen.

Na de dood van den Prins en de aanstelling van den Heer de VRIES tot Stadhouder der provincie, werd er te UTRECHT voor het eerst eene altoos aanblijvende Vreedschap van veertig personen opgericht.

Ten tijde van LEICESTER, die zich veel te UTRECHT ophield, rees er groot geschil tusschen de burgerhoplieden aldaar en de stad Amsterdam, ter oorzaak dat, zoo die van UTRECHT beweerden, de vijand uit die stad van mondbehoefsten voorzien werd. Men wisselde in het jaar 1586 onderscheidene brieven over en weder. Doch de twist duurde genoegzaam zoo lang als LEICESTER'S regering. De Hervormden te UTRECHT lagen ook onderling overhoop. Doch LEICESTER bracht te weeg, dat de zwakste partij, die gelijk doorgaans de gematigste was, zich voegde naar de sterkste. De burgerhoplieden te UTRECHT waren zoo LEICESTER'S en Engelschgezind, dat zij drijven durfden, dat men de opperheerschappij over de provincie aan de Koningin van Engeland behoorde op te dragen, en den Advokaat van Holland, PAULUS BUIS, in hechtenis namen. Eenige aanzienlijke burgers, zoo zeer niet overgegeven aan LEICESTER en aan de Engelschgezinden, werden ter stad uitgezet, en de overigen verplicht eenen nieuwen eed af te leggen aan de Algemeene Staten, aan LEICESTER en aan den Stadhouder der provincie. De Regering der stad, een geheel tegenovergesteld gevoelen aanklevende, als de twee voorstemmende Leden van den Staat, riep, in naam der steden, de Afgevaardigden van UTRECHT uit de Algemeene Staatsvergadering te 's Gravenhage terug. Doch de twee andere Leden schreven hun daarentegen aan, dat zij hunne dienst zouden blijven waarnemen. In het jaar 1587 rees er een hevige twist te UTRECHT onder 's lands Edelen, van welke eenigen, die van den Graaf van LEICESTER herstelling van sommige misbruiken begeerd hadden, voor eenen tijd, in hechtenis werden gezet. LEICESTER veranderde daarna buitentijds de wet te UTRECHT. De Vroedschap schreef eenen brief aan de Staten van Holland, om hen te vermanen tot eensgezindheid met den Landvoogd. Het vertrek van LEICESTER, dat kort hierop volgde, en zijn afstand van het bewind over de Nederlanden, had aanmerkelijke invloed op de Regering van UTRECHT. De Stadhouder, Graaf VAN NIEUWENAR, te onvrede dat LEICESTER onlangs verandering in de wet gemaakt had, bracht in het jaar 1588 te weeg, dat een gedeelte der burgerij, in de wapenen gekomen, herstelling van vorige misbruiken vorderde, waarna hij op last der Staten de wet op den voorgaanden voet bracht. De Schout en de Burgemeester PROUWINK werden voor eenen tijd in hechtenis genomen, de laatste eerlang gebannen uit de stad en de vrijheid van UTRECHT. Sedert werd de rust in de stad voor een wjl tijds hersteld.

In het jaar 1598 ontstond er nieuw gemor onder de burgerij over het dragen der gemeene lasten, waarin naar het oordeel van het gemeen de geestelijke goederen te zeer verschoond werden. Het gezag der Algemeene Staten en dat van Prins MAURITS moest tusschen beide komen, om de bewegingen, die hierover ontstaan waren, te stillen. Doch in het jaar 1610 rees er eene gevaarlijke beroerte in de stad. Een Oud-Burgemeester en een Oud-Schepen, misnoegd dat men hen in de jaarlijksche verkiezing der Wethouders voorbijging, verwekten, onder voorwendsel dat de Stadhouder Prins MAURITS hunnen toelieg begunstigde, eerst beweging onder de burgerij en daarna verandering in de regering. Doch het leed niet lang of de Algemeene Staten zonden Graaf FERDINAND HENDRIK met eenig krijgsvolk naar UTRECHT, waarna het hun niet moettijlk viel, de oude regering te herstellen. De twee Regenten, hunnen toelieg verijdeld ziende, waren bedacht op middelen, om zich in het verloren bewind te vestigen. Doch hun voornemen werd ontdekt: zij geraakten in hechtenis en werden sedert gebannen.

Dit was ook het lot van drie anderen, die deel in den aanslag gehad hadden.

De verschillen in de kerk, die eerlang tot zulk eene aanmerkelijke hoogte stegen, gaven aanleiding, om te **UTRECHT** voor eene buitengewone verandering in de regering te vrœzen. De Staten namen derhalve, in het jaar 1617, een besluit, om zes honderd waardgelders aan te stellen en in **UTRECHT** te leggen, van welken men zich des noods zou kunnen bedienen om de scheuring in de kerk te voorkomen en de regering te handhaven. Doch Prins **MAURITS** dankte, op last der Algemeene Staten, in het jaar 1618, de waardgelders af, en maakte de verandering in de drie Leden der hooge regering, voor welke men gevreesd had, waarop den Contra-Remonstranten terstond de Domkerk werd ingeruimd.

De regering der stad bleef op den voet, waarop zij door Prins **MAURITS** gebragt was, tot in 1630, wanneer zij op eene andere wijze werd ingerigt, ter gelegenheid van de dood van **WILLEM II**, Prins van *Oranje*, en van de stadhouderlooze regering, die toen werd ingevoerd.

In het midden der zeventiende eeuw ontstond er te **UTRECHT** een aanmerkelijk misnoegen tusschen de Regering en sommige Predikanten. De laatsten haalden wederom het geschil over de geestelijke goederen op, welke zij beweerden, ten onregte, door het eerste Lid der Staten en door de stad bezeten te worden en der kerk toe te komen. Zij ontzagen zich niet de Regenten in de kerkenraden en van den predikstoel vinnig door te halen. Dit deed de Wethouders besluiten, om twee gemagtigden te zenden in den kerkeraad, hetgeen te **UTRECHT** in geen zeventig jaren had plaats gehad. Aan twee Predikanten, **ABRAHAM VAN DE VELDE** en **JOANNES TEELING**, werd in Julij des jaars 1660 de stad en het gewest ontzegd. Ook besloten de Staten van **UTRECHT** alle Predikanten, voortaan te doen beloven » dat zij zich in het leeren zouden » houden aan hetgene, zoo omtrent de leer als kerkenorde, in de ja- » ren 1618 en 1619 bij de synode van Dordrecht vastgesteld was, in » het bijzonder rakende het stuk van den Sabbath of Zondag; en dat » zij zich zouden wachten van zaken de Regering of den staat der » kapittelen of hunne goederen betreffende, te berispen of te veroor- » deelen." Elk die deze beloften weigerden te doen zou terstond van de dienst geweerd, en elk die ze overtrad zou, naar bevind van zaken, gestraft worden. Hetgeen **VAN DE VELDE** en **TEELING** wegens de kerkelijke goederen beweerd hadden, werd naderhand ook door **MATTHIAS NETHERUS**, Hoogleeraar der Godgeleerdheid te **UTRECHT**, in openbaren druk beweerd, doch ook deze werd in April 1662 van zijn amht ontzet.

De oorlog van het jaar 1672 trof in het bijzonder ook de stad **UTRECHT**. Het leger der Staten, den **Hisselkant** verlatende, kwam voor de stad, daar, op de eerste tijding, dat de Franschen bij het tolhuis over den **Rijn** gekomen waren, het vlugten reeds zeer algemeen geworden was. Men drong sterk op de verdediging der stad. Doch **WILLEM III**, Prins van *Oranje*, die het leger gebod, beriep zich op den last der Algemeene Staten, om **Holland** te dekken; en verliet de stad, die, buiten staat om zich zelve te beschermen, genoodsaakt werd, zich aan de Franschen te onderwerpen. De Domkerk werd terstond bemagtigd door de **R. K.**, naar verzekerd werd zonder last des Bevelhobbers. Zij werd eerlang ingewijd door den Kardinaal **VAN BOUILLON**, en sedert van beelden en altaren voorzien. De Franschen hielden de stad zeventien maanden in, en verlieten ze toen,

op den 23 November des jaars 1673, nadat men de ingezetenen eene brandschatting van 450,000 gulden had doen beloven. De Algemeene Staten zonden terstond Gemagtigden in de stad, die de Wethouderschap in hare dienst schorste. Middelerwijl waren de beelden ter kerk uit geworpen en verbrand, en werd, des namiddags, gepredikt, waar men des morgens de mis had zien doen. In het jaar 1674, werd de stad en de provincie met de overige gewesten hereenigd. Doch de Prins van ORANJE vond geraden, eene geheel nieuwe schikking op de regering te maken.

In het zelfde jaar, op den eersten Augustus, leed UTRECHT veel van een ijsselijk onweder, van wind, donder, hagel en regen. De Domkerk stortte in. De spits werd van den toren der St. Jakobskerk afgeslagen. De St. Pieterskerk verloor beide hare torens. Andere kerken, godshuizen en gemeene gebouwen werden ook zeer beschadigd. Van de acht korenmolens, die op de wallen stonden, bleven er maar drie over. Alle deze verwoestingen werden, in minder dan een kwartier uurs veroorzaakt.

De Prins van ORANJE, zich bedienende van de magt, hem in het jaar 1674 opgedragen, ontloeg, in het jaar 1684, negen Vroedschappen te UTRECHT uit de regering, en vervulde hunne plaatsen met negen anderen. Na zijne dood, in het jaar 1702, werd de bestelling der regering te UTRECHT weder gebragt op den voet, als die tusschen de jaren 1680 en 1672 geweest was, hetwelk aldaar zonder opschudding toeging.

De oorlog over het regt tot de Spaansche kroon, die omtrent dezen tijd begonnen was, eindigde met eenen vrede, die den 11 April 1713 te UTRECHT gesloten werd. De handeling over dezen vrede bragt veel vertier en welvaart in UTRECHT, waardoor sommigen meenen, dat het nadeel bij de Fransche overheersching, voorheen geleden, rijklijk vergoed werd.

In het jaar 1748, werd te UTRECHT, even als elders, de hooge regering, door eenige beweging onder het gemeen, gedrongen tot het afschaffen der pachten.

Van 1784 tot 1787 woedden de burgergeschillen, welke destijds het vaderland beroerden, allerhevigst binnen de muren van UTRECHT, hetwelk door de patriotten in eenen geduchten staat van tegenweer gebragt, bijna zonder slag of stoot door den Rijn-graaf van SALM in October 1787 aan de Pruisen overgegeven werd.

Het binnenrukken der Fransche troepen onder PICHEGRU binnen deze stad, in Januarij 1795, vernietigde de Republiek der Vereenigde Nederlanden, die hier voor 218 jaren haren eersten grondwil had zien leggen, en dompelde haar en het geheele vaderland in alle die rampen, welke met de herneming van onze onafhankelijkheid in 1815 eindigden. Alleen het jaar 1807, toen UTRECHT voor eenigen tijd de residentie van Koning Lodewijk werd, maakte op dezen ongelukkigen toestand der stad, door het openen van nieuwe bronnen van vertier, eene gunstige uitzondering.

Bij den opstand onzer landgenooten, in November 1813 vereenigden, zich de meeste Fransche troepen onder den Generaal MOLITOR te UTRECHT, vanwaar een gedeelte hunner het verschrikkelijke treurspel te Woerden uitvoerden. Doch gelukkig werd UTRECHT in den nacht van 27 op 28 derzelfde maand door deze woestelingen verlaten en des middags daaraanvolgende door de Kozakken bezet, die door de verheugde inwoners met eene onbeschrijflijke blijdschap ontvangen werden. Zoodra had

de Fransche bezetting de stad niet verlaten, of de gegoedste burgers vereenigden zich met het oogmerk om alle wanorde te voorkomen, en vormden, met de nationale garde, eene wacht, die gedurig in kleine patrouilles de stad doorkruiste, voor welke weldra onder het bestuur van Koning *WILLEM* schoonere dagen van voorspoed en zegen aanbraken.

Het jaar 1839 is in de geschiedenis van *UTRECHT* daarom merkwaardig, wijl het in dat jaar de verblijfplaats werd der Nederlandsche en Belgische commissarissen tot vereffening der finantiële aangelegenheden, welke door de vereeniging en scheiding van Nederland en België noodzakelijk was geworden.

Het wapen der stad *UTRECHT* bestaat uit een getrancheerd veld van zilver en keel; naar alle waarschijnlijkheid ontleent de stad dit wapen van eenen trek uit de geschiedenis van den Heilige *MARTINUS*, die, volgens de aloude legenden, zich zoo weldadig jegens de behoeftigen betoonde, dat hij somtijds een gedeelte zijner kleeding aan de armen uitreikte. Zoo vindt men hem ook op de vroegere stadszegels en in alond beeldwerk afgebeeld, te paard zittende en de slip van zijnen mantel afsnijdende ten behoeve van eenen armen man.

UTRECHT, fort in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Bezoeki*, ads. resid. *Banjoewangi*, lands. *Balamboang*; 8° 16' Z. B., 118° 24' O. L.

UTRECHT, verl. plant. in *Nederlands-Guiana*, kol *Suriname*, aan de *Boven-Commewijne*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de verl. plant. *Malebratum*, benedenwaarts aan de verl. plant. *Egmont*.

UTRECHT (HET NEDERKWARTIER-DER-PROVINCIE) en *HET OVERKWARTIER-DER-PROVINCIE-UTRECHT*, twee voorm. kw. en maarschalksambten der prov. *Utrecht*. Zie *NEDERKWARTIER* en *OVERKWARTIER*.

UTRECHT (DE VRIJHEID-DER-STAD-), voorm. regtsgebied, thans dat gedeelte der gem. *Utrecht*, hetwelk buiten de stadsgrachten gelegen is, en vroeger bestond uit de schontambten en lage geregten: *Bleijenburg*, *Alendorp*, *Groot-Covelswade*, bevattende de *Wittevrouwen* en *Abstede*, *Klein-Covelswade* of *Tollesteeg*, *Soesbergen*, *Hoog-Raven* voor een gedeelte, het *Lijnpad*, *Catharijne*, *Hooge-Weide*, *Lage-Weide*, de *Ondieptens*, de *Proostdij* of *Achttienhoven-op-de-Vecht*, de *Hooge-Landen*, *Nieuwe-Noord*, *Pijlsweerd* of *Oude-Noord*, de *Bemuurde-Weerd*, *Lauwenregt* en *Domproosten-Eng*.

UTRECHTSCH-ZIJDE (DE), b. in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, arr., gedeeltelijk kant., gem. en 5 min. Z. van *Amsterdam*, gedeeltelijk kant. en gem. *Nieuwer-Amstel*, 2 u. N. O. van *Amstelveen*.

Het was vroeger in deze b. zeer levendig, door het gestadig aankomen der volkschuiten van onderscheidene plaatsen, sedert men zich echter minder algemeen van die manier van reizen bedient, is deze levendigheid veel vermindert. Men vindt er evenwel nog eenige herbergen, die op zon- en feestdagen vrij druk door de inwoners der hoofdstad bezocht worden. Ook lokt de aangenamenheid van het oord in den zomer vele wandelaars derwaarts. Naar eene dier herbergen, voor welke de schuiten gemeenlijk afvaren, wordt deze buurt ook wel *Aan de Beere* bijt genoemd.

UTTILOCH, eene plaats, vermeld in 793, in *Felaa*, waarschijnlijk de b. *Uddel*, prov. *Gelderland*.

UTTELD, buurs. op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 7 u. N. van *Arnhem*, kant., gem. en 5 u. W. van *Apeldoorn*; met 50 h. en 210 inw.

UTWALLINGERGAE en **UWELLINSERA**, oude Friesche namen van het d. *Uitwellingerga*, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*. Zie *Uitwellingerga*.

URSHEM, oude naam van het d. *Ursrum*, in het balj. van de *Nieuwburgen*, prov. *Noord-Holland*. Zie *Ursrum*.

UWOE (DE), *Way-Uwon*, riv. in *Oost-Indië*, in het *Ambonsche eil. Ceram*, aan de Zuidkust, met eene Zuidelijke rigting in den *Archipel-van-St.-Lazarus* uitlopende.

UYASSA, d. in *Oost-Indië*, op het eil. *Simao*, een der *Kleine-Sunda-eilanden*, met eene bron, die water oplevert, dat ijzer en vitriooldeelen bevat, en dat onder het wasschen van linnen schuimt.

UYL, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Brabant*, *Derde* distr., arr. en 2 u. W. van *Eindhoven*, kant. en 2 n. Z. ten O. van *Oirschot*, gem. *Oerle*.

UYLEKOOTEN, d. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *Uilekooten* (1).

UYSCWIERDE, naam, welken *Alfridus* geeft aan het d. *Usquert*, in *Hunsingo*, prov. *Groningen*. Zie *Usquert*.

V.

VAAALS, gem., in het *Land-van-'s Hertogenrade*, prov. *Limburg*, distr. en arr. *Maastricht*, kant. *Gulpen* (2 k. d., 1 m. k., 1 s. d.); palende N. aan de gem. *Bocholz*, O. aan de Pruissische prov. *Rijnland*, Z. aan de Belgische prov. *Limburg*, W. aan de gem. *Wittem*.

Deze gem. bevat de d. *Vaals*, *Holset* en *Vijhlen*, benevens de geh. *Wolfhag*, *Raren*, *Lemiers*, *Harles*, *Berg*, *Marmelis*, *Roth*, *Melleschot*, *Cottessen* en *Camering*. Ook liggen onder deze gem. een aantal aanzienlijke landgoederen, waaronder het kasteel *Vaalsbroek* en de huizen *Bloeniendaal* en *Lemiers*. Vroeger stond in deze gem. ook het kasteel *Einrath*, doch dit is niet meer aanwezig. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2401 bund., waaronder 2315 bund. belastbaar land; telt 497 h., bewoond door 585 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 2900 inw., aan wier spraak en zeden de overhelling tot het aangrenzend Duitschland niet moeilijk is te bespeuren. Zij vinden meest hun bestaan in fabrieken en kleinhandel in koloniale waren, hebbende men er 2 lakenfabrieken, 1 fabriek van dekens, 2 mechanieke wolspinnerijen, 1 fabriek van waskaarsen, 1 mouterij, 2 koren- en grutmolens. Vroeger bestonden er ook 2 molens om naalden te slijpen en te polijsten, doch deze zijn thans niet meer in werking.

De R. K., die hier ruim 2630 in getal zijn, onder welke 1600 *Communikanten*, maken de par. van *Vaals*, *Holset* en *Vijhlen* uit, welke in deze gem. ieder eene kerk hebben.

(1) Eveneens zoeken men de elders met *Ur* gespelde woorden, welke hier niet gevonden worden op *Ur*

De Herv., die er 120 in getal zijn, onder welke 80 Ledematen, maken eene gem. nit, welke tot de klass. van *Maastricht*, ring van *Heerlen*, behoort. Van het jaar 1649 tot 1704 werd deze gem. door de Predikanten van Eupen en Aken bediend, doch in het laatst gemelde jaar bekwam het eenen eigen Leeraar in *CONRAD HANSTEN*, die in het jaar 1713 ontslagen werd. Destijds nog werd de dienst hier in de Hoogduitsche taal verrigt, maar de eerste Nederduitsche Predikant is geweest *JONAN CONRAD NEUMAN*, die in het jaar 1817 herwaarts kwam, en er nog staat. Het beroep is eene koninklijke collatie.

Vroeger bestond hier ook eene Waalsche gemeente, welke na het vertrek van den Predikant *PATZEN*, in het jaar 1795, is te niet gegaan.

Mede was hier voorheen eene Doopsgez. gemeente, doch deze had geen eigen Leeraar, waarom de Predikant dier gezinde van *Maastricht*, hier van tijd tot tijd kwam prediken, dit heeft echter sedert lang opgehouden.

De Evang. Luth., die er ongeveer 120 in getal zijn, onder welke ongeveer 60 Ledematen, maken eene gem. nit, welke op haar verzoek bij Z. M. besluit van 16 November 1842, no. 58, tot het ressort der Evangelisch-Luthersche synode gebragt is, en sedert tot den ring van *Utrecht* behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest *JOHANNES DANIEL ULLMAN*, die in het jaar 1643 herwaarts kwam. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

De Isr., van welken men er ongeveer 40 aantreft, hebben eene bijkerk, welke tot de ringsynagoge van *Maastricht* behoort en waarin de dienst door eenen Voorlezer wordt waargenomen.

Men heeft in deze gem. twee scholen, als: ééne te *Vaals* en ééne te *Vijhelen*.

Het d. *VAALES* of *VARLS* ligt 5 u. O. ten Z. van *Maastricht*, 2 u. O. Z. O. van *Gulpen*, op slechts een klein uur van *Aken*, in een schilderachtig oord, aan den straatweg op *Maastricht*, zoodat er veel doortogt is, terwijl de naburige akkers goed bebouwd worden. Het genoot vroeger eene meer dan gewone welvaart en er bloeiden zeer aanzienlijke fabrieken van lakens en kasemieren, spelden en naalden; doch na het jaar 1813 is dit allengs afgenomen en thans besit de plaats nauwelijks de schaduw van vroegeren bloei.

De R. K., die er 1660 in getal zijn, onder welke 1040 Communikanten, maken, met die uit de geh. *Wolfhag* en *Raren*, eene par. uit, welke tot het apost. vic. van *Limburg*, dek. van *Gulpen*, behoort, en door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt. De kerk, aan den H. *PAULUS* toegewijd, is een nieuw gebouw, met eenen toren en van een orgel en vier altaren voorzien.

Buiten allen twijfel hebben de Algemeene Staten dit dorp, zoo verre van *Maastricht* verwijderd, voor zich gekozen, ten einde de Protestantse inwoners der naburige vrije Rijkstad, aldaar hunne godsdienst te doen oefenen. Immers, zou hun dit in *Aken* xelve destijds volstrekt niet zijn toegelaten. Wel was in den aanvang der zeventiende eeuw, het getal der Herv. binnen die stad zoo aanmerkelijk toegenomen, dat men hun de vrije godsdienstoefening aldaar niet durfde weigeren. Zelfs was toen de stadsregering ten halve uit Protestantse en Roomsgezinde leden zamengesteld. Doch dit duurde niet lang, en die zaak heeft ten allen tijde groote opschuddingen veroorzaakt. Ten einde aldaar de rust weder te herstellen, werd de Veldheer, *SINOLA*, in 1614, op bevel van den Spaanschen Gouverneur der Nederlanden, *ALBERT VAN OOSTENRIJK*, met eene talrijke krijgsmagt derwaarts

gezonden, die de Protestantsche leden uit de regering zette en aan de uitoefening van de Protestantsche godsdienst een einde maakte. Des niettemin, zijn de Herv., zoo der Waalsche als Hoogduitsche gemeente, ook sommige Lutherschen en Doopsgezinden, aldaar blijven wonen, door het gezag van Hun Hoogmogenden beschermd. Vermoedelijk, waren deze Protestanten, voor een groot gedeelte, afstammelingen der gevlugte Nederlanders, die zich, in 1567, bij de overkomst van den Hertog van ALVA, naar die stad begeven en zich aldaar nedergezet hadden. Zij zijn, na den inval van SPINOLA, in 1614, door den tijd, wel aanmerkelijk in getal verminderd, dan de vermogendste lakenfabrikanten en kooplieden in lakenen, wollen, verpstoffen en wat daartoe behoort, zijn nog de Protestantsche godsdienst toegedaan. De Algemeene Staten waren, om die reden, niet zoodra in het bezit van VAALS gesteld, of zij deden aldaar, aangezien de kerk der R. K. te klein en toen zeer oud en bouwvallig was, eene nieuwe kerk stichten, die vrij ruim is, en aan de R. K. kerk raakt; makende daarmede als eenen winkelhaak uit, zoodat zij éenen toren met elkander gemeen hebben. Deze kerken staan op eenen heuvel, tot welken men langs omtrent twintig trappen opklimt. Desgelijks werd aldaar een Predikant aangesteld, die in de Hoogduitsche taal de godsdienst verrigtte, niet alleen voor de gemeente van VAALS, maar ook voor de kruisgemeente te Aken, welke dus, met die van VAALS als gecombineerd werd aangemerkt. Vermits nu, zoo niet het grootste, immers het aanzienlijkste, deel dezer gecombineerde gemeente, zich binnen Aken bevond, was de Predikant van VAALS verplicht te Aken te wonen: hoewel hij zich, met alle omsigtigheid, van al in het ooglopend dienstwerk bad te onthouden. De Hervormden van Aken kwamen destijds in grooten getale, des Zondags voor den middag, te voet of met rijtuig, naar VAALS, van waar zij na de godsdienst te hebben bijgewoond, des namiddags naar huis terug keerden, door welken toevloed van menschen, dat dorp aanmerkelijke welvaart werd aangebragt. Thans echter, nu de Protestanten, zoowel te Aken, als in alle andere onliggende plaatsen, waar zij gemeenten hebben, godsdienstige vergaderplaatsen bezitten, dient de kerk alleen voor de Hervormden te VAALS en de naburige plaatsen op Nederlands grondgebied.

De kerk der Evang. Luth. is een achtkantig gebouw, zonder toren doch van een orgel voorzien.

De voorm. kerk der Waalsche gemeente dient, even als de vergaderplaats der Doopsgezinden, die klein en van weinig aanzien was, tot woningen.

De Israëlitische bijkerk is niets dan eene kamer in een partikulier huis

Het gemeentehuis is een tot dat doel allezins geschikt gebouw.

In het laatst der vorige eeuw, stonden de Protestanten hier onderscheidene malen aan den moedwil van andersdenkenden bloot. Zoo poogde, in het-jaar 1762, eene Roomsche Katholieke vrouw de doopplegtigheid te stooren, bediend wordende aan een kind van haren broeder, gehuwd met eene Protestantsche vrouw. Toen de vrouw hierin te leure gesteld en gevangen genomen was, werd de grootvader van het gedoopte kind, in het wederkeeren naar Burtscheid (Borchette), alwaar hij woonde, door 's Priesters Kapellaan en Koster schroomelijk mishandeld, doch door de hulp van Protestanten ontzet. De vrouw zou zeker de verdiende straf niet ontgaan hebben, ware zij niet door het graauw, geholpen

van Fransche soldaten, uit het huis, waarin zij bewaard werd, verlost en op vrije voeten gesteld. Zoodra was de Luitenant-Drossaard van 's Hertogenrade van dezen moedwil en het schenden van het Staat-sche grondgebied niet verwittigd, of hij gaf er kennis van aan de Algemeene Staten, die voorts eenig krijgsvolk naar VAALS zonden, om de moedwilligen te beteugelen, met last aan den gezagvoerder der gewapende bende, om de godsdienstoefening van de R. K. te doen stilstaan, tot dat de gemelde vrouw weder in handen van het geregt was overgeleverd. Na eene korte tusschenpoos van rust, hervatten de domme ijveraars onder de R. K. hunne woede tegen de Protestanten, terwijl deze ter verrigting van hunne godsdienst, naar VAALS gingen of vandaar terugkeerden. Onder anderen gebeurde het, in het begin van 1764, dat de Protestanten, bij het terugkeeren naar Burtscheid, in zeker dorp, door jongens en meer bejaard gepeupel, geschilden, met steenen gesmeten, met drek bevuild en anderszins mishandeld werden, zoodat een hunner aan zijne wonden overleed. Thans van hooger hand daartoe gelast, deed de Luitenant-Drossaard van 's Hertogenrade de R. K. kerken te VAALS, en in nog vier andere dorpen sluiten. Op last van hun Hoog Mogenden bleven zij een jaar gesloten, en werden niet geopend dan op een verzoekschrift der R. K., waarin werd aangewezen, hoe de openbare godsdienstoefening der Protestanten, gedurende eenige maanden, geen stoornis of belemmering had geleden. Bij de verlofgeving verzuimden de Algemeene Staten niet, zware bedreigingen te voegen aan de Geestelijkheid, in gevalle van herbaling van dergelijke moedwilligheden.

VAALS BROEK, kast. in het *Land-van-'s Hertogenrade*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 5 u. O. ten Z. van *Maastricht*, kant. en 2 u. O. Z. O. van *Gulpen*, gem. *Vaals*.

Dit kast. plagt een jagslot te zijn van *Karel den Grooten*, die te Aken veelal zijn verblijf hield en ook aldaar begraven is. In de vorige eeuw is aldaar door den Heer *Clermont* een geheel nieuw kasteel gebouwd. Ruime vijvers, hoog springende fonteynen en schoone bosschen vol eekhorentjes wisselen elkander af. Aan het einde eener laan vindt men eene begraafplaats boven den grond, mede door gezegden Heer aangelegd, om er zijne familie te begraven, doch thans niet meer gebruikt wordende. De zerken zijn er van marmer. De lijken werden er, even als in een doodenhuis, acht dagen bewaard alvorens zij begraven werden.

VAALTE, huurs. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*. Zie *Volte*.

VAANENBURG, voorm. adell. h. op de *Neder-Feluwe*, prov. *Gelderland*. Zie *VANENBURG* (1).

VAAR (HET), water, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, in eene westelijke rigting van de Heeg naar de *Wymerts* loopende.

VAADE-BUREN, geh., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Ferwerderadeel*, arr. en 4 u. N. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. Z. Z. W. van *Holwerd*, $\frac{1}{2}$ u. O. Z. O. van *Blija*, waartoe het behoort; met 16 b. en 120 inw. — Het draagt dien naam naar de *Blijvaart*.

VAAREIND, geb. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *VAREND*.

(1) Eveneens zoeken men de woorden, elders VAA gespeld, welke hier niet gevonden worden op VA.

VAARLE of **VAERLE**, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*, *Derde* distr., arr. en $1\frac{1}{2}$ u. O. N. O. van *Eindhoven*, kant. en 1 u. W. Z. W. van *Helmond*, gedeeltelijk gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Mierlo*, gedeeltelijk gem. *Nunen-Gerwen-en-Nederwetten*, $\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Nunen*, waartoe het behoort bij de *Loop*; het bestaat uit drie boerenhoeven, met 20 inw.

Dit geh. zoude, volgens sommigen, eene bar. geweest zijn. Eertijds stond hier maar eene boerenhofstede, waartoe ongeveer 85 bund. zoo bouw- als weiland behoorden. De Heer **CAREL FREDERIK WESSELMAN**, die in het begin dezer eeuw bezitter van dit goed was, heeft er vele bunders heigronden bijgevoegd en er twee nieuwe boerenwoningen gebouwd, welke den naam dragen van *Nieuw-Vaarle*, terwijl de oude hoeve thans den naam van *Oud-Vaarle* draagt.

VAARLE (KLEIN-) of **KLEIN-VAARLE**, b. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*, *Derde* distr., arr. en $1\frac{1}{2}$ u. O. N. O. van *Eindhoven*, kant. en 1 u. W. Z. W. van *Helmond*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Mierlo*. — Het is dat gedeelte van **VAARLE**, hetwelk tot *Mierlo* behoort.

VAARSCHÉ-HOEVEN, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*, *Derde* distr., arr. en 3 u. O. Z. O. van *Eindhoven*, kant. en 1 u. W. van *Asten*, gem. en 20 min. Z. van *Lierop*; met 4 h. en ruim 30 inw.

Vroeger bestond hier slechts eene hoeve van dien naam, welke nog aanwezig is, en met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte beslaande van 32 bund. 83 v. r. 90 v. ell., in eigendom bezeten en bewoond wordt door **H. van HELMOND**.

VAARSEL, **VAERSEL** of **VOERSEL**, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*, *Derde* distr., arr. en 3 u. Z. O. van *Eindhoven*, kant. en 1 u. W. Z. W. van *Asten*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. W. van *Somerem*.

VAARSLOOT (DE), breed water in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, in de gem. *Alkemade*, van de *Stingsloot* oostwaarts naar de *Oude-Aa* loopende.

VAARSLOOT (DE GEMEENELANDSCHE), waterloop in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, beginnende aan den *Rijn* en noordwaarts aan naar de *Wijde-Aa* loopende; terwijl het de grensscheiding tusschen *Koudekerk* en *Ondshoorn* uitmaakt.

VAART, b. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Brabant*, arr. en 4 u. W. Z. W. van *'s Hertogenbosch*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. Z. W. van *Waalwijk*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. N. W. van *Loon-op-Zand*, 10 min. Z. O. van *Kaatsheuvel*, waartoe zij kerkelijk behoort. — Zij maakt een gedeelte van het geh. *Vaart-en-Vaartkant* uit.

VAART (DE), d. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie **VRIESWIJK**.

VAART (DE) of **HET GOOISCHE-GAT**, geh. in *Gooiland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en $5\frac{1}{2}$ u. O. Z. O. van *Amsterdam*, kant. en 2 u. Z. van *Naarden*, gem. en 10 min. W. van *Hilversum*; met ongeveer 110 zielen.

VAART (DE), geh. in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie **DEDEHNSVAART (DE)**.

VAART (DE), water, in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie **VAARTSCHE-RIJN (DE)**.

VAART (DE), water in *Staats-Flaanderen*, in *Oostburger-ambacht*, prov. *Zeeland*. Zie **OOSTBURGER-VAART (DE)**.

VAART (DE), water in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland* Zie *VAARWATERING (DE)*.

VAART (DE BREEDE-), vaart, prov. *Zuid-Holland*, beginnende aan den *IJssel*, ten O. van *Gouda*, en loopende noordwaarts, langs den straatweg op *Bodegraven*, tot aan de *Ond-Reeuwijksche brug*, alwaar zij vervolgd wordt door de *Vaarwatering*.

VAART (DE DONGENSCH-), uitwatering en scheepvaart, in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *DONGENSCH-VAART (1)*.

VAART (DE NIEUWE-), vaart in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrijen-Sluis*, prov. *Zeeland*. — Het is dat gedeelte van de *Linie*, dat in het jaar 1735 gegraven werd. Zie voorts *Linie (DE)*.

VAARTBROEK, geh., prov. *Noord-Brabant*, distr., arr., kant. en 1 u. N. ten O. van *Eindhoven*, gem. *Woensel-en-Eckart*, $\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Woensel*, nabij de *Dommel*.

VAART-EN-IJZIGT, buit. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr., *Vierde* kant. en $\frac{1}{2}$ u. W. van *Amsterdam*, gem. *Sloten-Sloterdijk-Osdorp-en-de-Vrije-Geer*, 10 min. O. van *Sloterdijk*, waartoe het behoort.

Dit buit. beslaat, met de daartoe behorende gronden, eene oppervlakte van 93 v. r. 91 v. ell. en wordt in eigendom bezeten door den Heer *JACOBUS VAN HOORN*, woonachtig te *Amsterdam*.

VAART-EN-VAARTKANT, geh., in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede* distr., arr. en 4 u. W. Z. W. van 's *Hertogenbosch*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. Z. W. van *Waalwijk*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. N. W. van *Loon-op-Zand*, ongeveer $\frac{1}{2}$ u. Z. O. en oostwaarts van *Kaatsheuvel*, waartoe het kerkelijk behoort; met 180 inw. — Het bestaat uit de twee buurtjes *Vaart* en *Vaartkant*.

VAARTKANT, geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. en $1\frac{1}{2}$ u. W. van *Breda*, kant. en 2 u. O. Z. O. van *Oudenbosch*, gem. *Etten-en-Leur*, $\frac{1}{2}$ u. O. van *Etten*, waartoe het behoort, aan den straatweg van *Breda* op *Bergen-op-Zoom* en langs de *Turfvaart*, welke deze gem. aldaar doorsnijdt; met 19 h. en ongeveer 120 inw.

Het ontleent zijnen naam naar zijne ligging aan de *Turfvaart*, die echter hier nog een niets beduidende waterloop is.

VAARTKANT, b. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Brabant*, arr. en 4 u. W. Z. W. van 's *Hertogenbosch*, kant. en 1 u. Z. Z. W. van *Waalwijk*, gem. en 40 min. N. N. W. van *Loon-op-Zand*, 10 min. O. van *Kaatsheuvel*, waartoe zij kerkelijk behoort. — Zij maakt een gedeelte van het geh. *Vaart-en-Vaartkant* uit.

VAARTSKWARTIER, geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *DONGENSCH-VAART*.

VAARTSCHE-BINNEN-POLDER (DE), pold. bij de *Langestraat*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Oosterhout*, gem. 's *Gravenmoer*; palende N. aan den *Zuidelijke Vaartsche-Buitenpolder* of het *Molendijkje*, O. aan de *Vaart*, Z. aan den *Afgang* of *limiet van Dongen*, W. aan den *Dwarsdijk van den Binnenpolder*.

Deze pold., slechts door een kade beschut, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 35 bund. 68 v. r. 57 v. ell., en telt 4 of 5 boerderijen. Hij wordt door een steenen sluisje, in den rijweg aan het boven-eind van de *Molen- of Oudevaart*, wijd 1.00 ell.,

(1) Eveneens zoeken men de overige art. met *VAART* zamengesteld, die hier niet gevonden worden, op de woorden van onderscheiding.

voorzien van eene drijfdeur en schuif, op de gezegde vaart en vervolgens op de Donge van het overtollige water ontlast. Dit sluisje dient tevens tot uitwatering van de oostzijde van den Binnen-polder van 's Gravenmoer, anders genaamd Straatsche Binnen-polder, voor zoo verre deze zijn water door het sluisje bij den korenmolenaar loost. Het zomerpeil is 0.40 boven A. P., en de hoogte der kaden 1.35 ell. boven A. P. Hij staat onder het polderbestuur van 's Gravenmoer.

VAARTSCHE BUITEN-POLDER (DE NOORDELIJKE), pold. bij de *Langestraat*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Oosterhout*, gem. *'s Gravenmoer*; palende N. aan de 's Gravenmoerschevaart, O. aan die vaart of den rijweg van de Langestraat naar 's Gravenmoer, Z. aan den Zuidelijke-Vaartsche-Buiten-polder, W. aan de Molen- of Oude-vaart.

Deze pold., tot welks bekading in 1683 besloten is, hoewel zij pas in 1712 tot stand kwam, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 70 bund. 50 v. r. 8 v. ell., met de kaden, en heeft drie houten duikers, als één aan de oostzijde bij de hooge brug, wijd 0.56 ell. en voorzien van eene klep; één bij het einde van de Molen- of Oudevaart, wijd 0.75 ell. en voorzien van eene drijfdeur en één bovenwaarts gelegen, wijd 0.47 ell., mede voorzien van eene drijfdeur. Hij wordt van het overtollige water ontlast, door eerstgemelden duiker op de Nieuwevaart en vervolgens op de Donge, door de beide andere op de Molen- of Oudevaart en vervolgens mede op de Donge. Het zomerpeil is 0.15 ell. boven A. P. en de hoogte der kaden 1.35 tot 1.40 ell. boven A. P. Hij staat onder het polderbestuur van 's Gravenmoer.

VAARTSCHE BUITEN-POLDER (DE ZUIDELIJKE), pold. bij de *Langestraat*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Oosterhout*, gem. *'s Gravenmoer*; palende N. aan den Noordelijke-Vaartsche-Buiten-polder of de Moerkade, O. aan de vaart of den weg van de Langestraat naar 's Gravenmoer, Z. aan het Molendijkje, W. aan de Molen- of Oude-vaart.

Deze pold., tot welks bekading men in 1683 besloten heeft, doch die pas in 1712 tot stand is gekomen, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 44 bund. 95 v. r. 58 v. ell., met de kaden; telt 3 boerderijen, en wordt door een houten sluisje, aan de Molen- of Oude-vaart, tegen de Moerkade, wijd 0.63 ell., voorzien van een drijfdeur en schuif, op die vaart en vervolgens op de Donge, van het overtollige water ontlast. Het zomerpeil is 0.25 ell. boven A. P., en de hoogte der kaden 1.35 à 1.40 ell. boven A. P. Hij staat onder het polderbestuur van 's Gravenmoer.

VAARTSCHE-RIJN (DE), veelal enkel de **VAART** genoemd, kanaal in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*.

Dit kanaal, dat in het jaar 1573 gegraven is, komt bij Vreeswijk uit de Lek voort, neemt eenen noordelijken loop en ontlast zich bij Utrecht in den Krommen-Rijn. Volgens sommigen zoude het zijnen naam ontleenen van het d. *Vreeswijk*, dat meestal de **VAART** genoemd wordt; ons komt het echter niet onwaarschijnlijk voor, dat dit dorp dien bijnaam van het kanaal ontleend hebbe, hetwelk vermoedelijk eerst enkel de **VAART** genoemd werd, en naderhand, toen het dorp mede dien naam had bekomen, eerst **VAARTSCHE RIJN** werd geheeten.

De bodem van dit water moet gehouden worden op eene diepte van 1.615 ell. onder A. P., bij eene breedte van 15 ellen. De zomerstand is 0.47 boven A. P. Het heeft eene lengte van 2 uren.

Aan den ingang van dit water bij Vreeswijk, zijn twee groote sluizen aangelegd, die eene ruime kom in het midden hebben, en door welke de schepen, ten alle ure van den dag, kunnen worden in- en uitgelaten: uitgezonderd in geval het water in de Lek tot zekere hoogte gerezen is; wanneer die sluizen zorgvuldig gesloten blijven, om het overtollige water terug te houden. Te Utrecht is eene derde sluis, waardoor zij gemeenschap krijgt met de Vecht, terwijl onderscheidene houten ophaalbruggen de beide oevers verbinden. De bedding der eerste of bovenste sluis ligt 0.419 ell. onder A. P., die der tweede of middelste ligt 1.683 ell. onder A. P., en die der derde of benedenste ligt 1.740 ell. onder A. P. Aan de eerste sluis is een gedenksteen ingemetseld, welks boven vlak 4.848 ell. boven A. P. is, en waarop men leest:

Den 4e martii waerachtich

Stont het water boven desen steen, clachtich, 1598.

Tegen den oostelijken binnenvleugel der benedensluis is eene uitstekende ijzeren lip, waardoor het Rijnpeil wordt aangegeven. Dit peil is gelijk aan 0,597 ell. boven A. P., zijnde het nulpeil der schaal gelijk aan 6.172 ell. boven A. P. De aanleg dezer sluizen, en het graven der gemelde vaart, heeft ter oorzaak van het nadeel, dat Dordrecht, en andere Hollandsche steden daarbij lijden zouden, tusschen die van Utrecht en Holland, onder de regering van Hertog ALBRECHT VAN BRUNEN, verregaande verwijderingen gebaard. Ter andere zijde is dit kanaal van onwaardeerbaar belang voor de stad Utrecht, die, zonder dit, als een landstad, van alle bekwame gelegenheid voor koophandel te water verstoken zoude geweest zijn; terwijl nu, door dese vaart, de grootste en zwaarst geladen schepen van Coblenz, Keulen en andere steden langs den Boven-Rijn, tot die stad kunnen naderen; die dan verder, door de Vecht, naar Muiden, en van daar over de Zuiderzee naar Amsterdam, en langs dien zelfden weg weder terug varen. Somwijlen worden ook houtvloten op deze wijze, van den Boven-Rijn langs Utrecht naar Amsterdam afgevoerd.

VAARTSCHE-RIJN (HET WATERSCHAP-VAN-DE-), waterschap, prov. *Utrecht*. Het heeft gemeenschap met het Waterschap van de Lange-Vliet door de schutsluis aan den Stadsdam en met de Vleutensche-wetering door de schutsluis bij Jassa.

VAARTSKWARTIER, het noordelijkste gedeelte van de gem. *Loon-op-Zand*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *Loon-op-Zand-Vaartskwartier*.

VAARTSLOOT (DE), water, prov. *Utrecht*, loopende nit het *Dwaars-water* oostwaarts in de *Vecht*, bezuiden *Vreeland*.

VAARTVEN (HET), groot ven of meertje in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, gem. en ruim $\frac{1}{2}$ u. W. ten Z. van *Rijsbergen*.

VAARTWIJK, voorm. buit. in *Axeler-Ambacht*, prov. *Zeeland*, distr. en $2\frac{1}{2}$ u. W. van *Hulst*, arr. en $5\frac{1}{2}$ u. Z. van *Goes*, kant., gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Axel*.

Deze voorm. buit., thans eene kapitale boerenhofstede, beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 64 bund. 26 v. r. 50 v. ell., en wordt in eigendom bezeten door den Heer *Pietera Bernard Vranckx*, grondeigenaar te *Lokeren*, in *België*.

VAARTZIGT, landg., prov. *Friesland*, kw. *Oosteryoo*, griet. *Kollumerland-en-Nieuw-Kruisland*, arr. en 5 u. O. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en $2\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Dockum*, niet ver van *Kollum*; waartoe het behoorde.

VAARTZIGT, buit. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. kant., gem. en Z. van *Haarlem*.

VAARWATERING (DE), ook wel enkel **DE VAART** genoemd, vaart in de prov. *Zuid-Holland*, zijnde eene verlenging van de *Brede-Vaart*, beginnende aan de Oud-Reeuwijksche brug en noordwaarts aan den straatweg van Gouda naar Bodegraven volgende, tot aan den Rijn, ten O. bij laatstgenoemde plaats.

VAARWIJK, buit. in *Twente*, prov. *Overijssel*, arr. en 5½ u. O. N. O. van *Almelo*, kant. en gem. *Ootmarsum*.

VAASHARTEL, landg. in het *Land-van-Valkenburg*, prov. *Limburg*. Zie **VARSHARTEL** (1).

VAASSEN, d. op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 7 u. N. van *Arnhem*, kant. en 1½ u. N. van *Apeldoorn*, gem. en 1½ u. van *Epe*, door het menigvuldige hoog geboomte en de vele beken, waardoor deze streek doorsneden wordt, zeker eene der bekoorlijkste plaatsen der Veluwe.

Het is een lang dorp, zich vertoonende als eene straat, ter wederzijden met huizen betimmerd, van welke de meeste met pannen gedekt zijn. Men telt er in de kom van het dorp ongeveer 620 inw.; doch met de daartoe behoorende buurs. *Heggerot*, *Broek* en *Wester-Knk*, ongeveer 1900 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden. Ook heeft men er 1 koper-, 15 papier- en 2 korenmolens, benevens 1 olie- en pelmolen.

De Herv., die er 1260 in getal zijn, onder welke 830 Ledematen, maken eene gem. uit, die tot de klass. van *Harderwijk*, ring van *Haltem* behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest **PERCEINUS VAN HEERDEN**, die in het jaar 1592 herwaarts kwam en in 1600 afgezet werd. De kerk was vóór de Reformatie aan de *H. Ursula* en hare elfduizend maagden toegewijd. De pastorie werd destijds bij beurte door den Paus en den Hertog van Gelder begeven. In de parochiekerk waren vier vikarijen. De eerste was van den *H. Geest*, wier bedienaar door den Heer van Cannenborch gekozen en gehouden was 's wekelijks drie missen te lezen. De tweede was die van *St. Anna*, van welke de bedienaar ook gehouden was drie diensten te doen. Volgens de stichtingsbrief had de Pastoor, met de ingezetenen van het dorp, het regt om den laatstgenoemden Vicaris te benoemen, die dan verplicht was, om met den Pastoor de zorg voor de gemeente te hebben, binnen de parochie te wonen, opzigt over de school te houden, en het orgel waar te nemen. Nog was er eene kerkdienst, te weten van het *H. Kruis*, aan welke de last gehecht was van eene vrijdagsche mis te lezen. Deze was gesticht door **JOMAN TEN HOLTE**, die hier vóór de Reformatie op één na de laatste Pastoor is geweest, en het regt van vergeving voor den naasten bloedverwant besproken had. Doch toen de verkoren Bisschop van Deventer deze kerk bezocht, beweerde **WILLEM JANSZON**, die **TEN HOLTENS** opvolger was, dat hij, met zijne kerkmeesters, het regt van vergeving had. Thans is deze kerk een oud gebouw, met eenen kleinen toren, en van een goed orgel voorzien. Even buiten het d. vindt men eene fraaije begraafplaats, welke in het jaar 1829 geheel nieuw is aangelegd en waarop in het jaar 1838 een gegoten ijzeren gedenkteeke is opgericht ter nagedachtenis van den Leeraar **BERNHARD EVERWIJN CHRISTIAAN VAN NIEL**, die gedurende twee en dertig jaren aldaar Gods woord verkondigde en er aan het hoofd van een Instituut stond. Dit gedenkteeke is geheel bekostigd uit

(1) Eveneens zoekte men de woorden, elders **VAA** gespeld, en noch hier noch op **VA** voorkomende, op **VAN**.

vtjwillige bijdragen der gemeente en van eenige zijner bijzondere vrienden.

De R. K., van welken men er 620 telt, behooren tot de stat. van *Vaassen en-Epe*. De kerk, die hier staat en aan den H. Jacobus is toegewijd, is een in het jaar 1830 nieuw gesticht gebouw, met een sedert kort daarop geplaatst torentje, doch zonder orgel.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 150 leerlingen bezocht. Het hier vroeger bestaan hebbende instituut is, na het overlijden van den Predikant van NIEL, te niet gegaan.

Men heeft hier mede het oud adell. kast. Cannenboreh, zie dat woord. Vroeger stond hier nog het oude heerenhuis Raai.

De kermis valt in den tweeden Woensdag en Donderdag in October.

VAASSEN-EN-EPE, R. K. statie, prov. en aartspr. *Gelderland*, met ééne kerk te *Vaassen* en ééne filiaalkerk te *Epe*, waarin de dienst door eenen Pastoor en eenen Kapellaan verrigt wordt. Men telt er 1400 zielen en 900 Communikanten.

VAASSENSCHE-BROEK, buurs. op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 7 u. N. van *Arnhem*, kant. en 1½ u. N. ten O. van *Apeldoorn*, gem. en 2 u. Z. O. van *Epe*, ½ u. O. van *Vaassen*, waartoe het behoort; met 72 h. en ruim 440 inw.

VACHALIS, oude naam van de riv. de WAAL, prov. *Gelderland*. Zie WAAL (Dn).

VA-COMME-JE-TE-POUSSE, verl. plant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Cottica*, ter linkerszijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de verl. plant. la Nouvelle Esperance, benedenwaarts aan de koffijplant. Nieuw-Mocha, 370 akk. groot.

VA-COMME-JE-TE-POUSSE (NIEUW-), verl. plant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Motkreek*, ter linkerszijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de katoenplant. Landzigt, benedenwaarts aan de verl. plant. Visschershaven; 500 akk. groot.

VADA, plaats vermeld bij Tacitus als beroemd door de nederlaag van CLAUDIUS CIVILIS, waarna hij in ballingschap verdreven werd; zonder dat hij de ligging eenigzins nader opgeeft. CLUVERIUS heeft daarvoor WAGENINGEN, in *Gelderland*, gehouden (1). ALTINS plaatst het daar waar nu MIJNERSWIJK onder *Hatert*, in de *Betuwe*, ligt (2). VAN LOON, te *Waardenburg* in den *Tielerwaard* (3).

VADER-SMITH of HET PRINSESSEN-EILAND, door de inlanders POMAT-POETRI genaamd, eil. in *Oost-Indië*, op de *Reede van Batavia*, 5 mijlen O. ten Z. van Onrust.

Op dit eiland had de Gouverneur-Generaal JAN PIETERSZ KORN in het jaar 1618 eene bijeenkomst met den verraderlijken Pangoran GABANG van Bantam. Thans is het slechts eene zandbank en wordt VADER-SMITHSDROOGTE geheeten.

Op den noordoosthoek van deze droogte, staat op 3.82 ell. een wit geschilderd kruis, dat 3.75 boven gemiddeld hoog water uitsteekt.

VADERSZORG, katoenplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Matappicakreek*, ter linkerszijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de katoenplant. Beudslust, benedenwaarts aan het Land-van-Aldenrad; 200 akk. groot, met 92 slaven. Bij de Negeri PIKIN-BRITJ genoemd.

(1) *Germ. Ant. Lib. II Cap. XXVI*, p. 483, 484.

(2) *Germ. Infer* pars. I, pag. 127.

(3) VAN LOON, *Aloude Hollandse Historie*, D I bl. 149 en 182.

VADERSZORG, verl. kostgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan den *Rijweg naar Kwatta*; palende N. aan onuitgegevene bosschen en zwampen, O. aan den verl. kostgr. *Mon-Divertissement*, Z. aan den weg, W. aan den verl. kostgr. *Rosina*.

VADERSZORG, verl. houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Boven-Saramacca*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den verl. houtgr. *Groningen*, benedenwaarts aan den houtgr. *Maria's-lust*; 800 akk. groot.

VADOSUM (MARÉ-), naam, welken de Romeinen gaven aan de *Wadden*, ten N. van *Groningen*. Zie *Wadden* (DE).

VAELS, d. in het *Land-van-'s Hertogenrade*, prov. *Limburg*. Zie *Vaals* (1).

VAELTE, huurs in *Twenthe*, prov. *Overijssel*. Zie *Volte*.

VAERSEL, eigenlijke naam van het geh. *Voersel*, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *Vaarsel*.

VAESHARTEL, ook wel verkeerlijk *Vauxhartel* of *Faashartel* gespeld, landg. in het *Land-van-Falkenburg*, prov. *Limburg*, arr. en $\frac{1}{2}$ u. N. van *Maastricht*, kant., gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Meerssen*, 8 min. Z. van *Weert*, waartoe het behoort.

Dit landgoed, hetwelk met de daartoe behorende gronden eene uitgestrektheid heeft van 112 bund., is in het jaar 1842, door Z. M. den Koning *Willem II*, voor eene som van 280,000 francs van den Graaf *Grimaldi* aangekocht.

VAESRAEDE of *Vaasrade*, d. in het *Land-van-Falkenburg*, prov. *Limburg*, distr., arr. en $3\frac{1}{4}$ u. N. O. van *Maastricht*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Heerlen*, gedeeltelijk gem. en 17 min. N. O. van *Nuth*, gedeeltelijk gem. en $\frac{1}{4}$ u. N. van *Hoensbroek*; met 41 h. en 180 inw., van welke 28 h. en 110 inw. onder *Nuth*, en 13 h. en 70 inw. onder *Hoensbroek*.

De inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw, zijn allen R. K., en hebben hier in het gedeelte, dat tot *Nuth* behoort, eene kapel, aan den H. *Servaas* toegewijd, welke tot de par. van *Nuth-en-Faesrade* behoort, terwijl de Kapellaan van die par. daarvan de dienst waarneemt.

De kermis valt in den eersten Zondag na 13 Mei.

Dit dorp maakte vroeger eene gem. op zich zelve uit, doch werd, bij koninklijk besluit van 26 Julij 1821, met die van *Nuth* en *Hoensbroek* vereenigd.

VAGEVUUR (HET), plant. op het eil. *Curaçao*, in de *Middel-Divisie*, aan de St. Anna-baai, Z. O. van het Schottegat, O. van de plant. *Altena*.

VAGIOW, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, aan de Westkust.

VAHAL, Fransche naam van de rivier de *Waal*, prov. *Gelderland*. Zie *Waal* (DE).

VAHALIS, Lat. naam van de riv. de *Waal*, prov. *Gelderland*. Zie *Waal* (DE).

VAKOE, naam, welken de Negers geven aan de koffijplant. *Badenstein*, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie *Badenstein*.

VAL (DE), voorm. kreek in het eil. *Noord-Beveland*, prov. *Zee-land*, loopende langs de grenzen der heerl. *Colijnsplaat*, naar het dorp

(1) Eveneens zoeks men de woorden welens *VAN* gespeld, doch die hier niet gevonden worden op *VAA* of *VA*.

Coltjnsplaat zelf, alwaar een dwarselootje was, aan hetwelk de Val water mededeelde. Van daar liep zij noordwaarts naar de Roompot, ter plaatse, alwaar nu een haventje is voor het veer op Zierikzee. Thans is deze kreek binnengedijkt.

VAL (DE), plaats op het eil. *Goedereede-en-Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en $4\frac{1}{2}$ u. Z. van *Brielle*, kant. en 3 u. W. ten Z. van *Sommelsdijk*, gem. en Z. van *Ouddorp*, aan het Brouwershavensche-Zeegat, vanwaar geregeld een beurtschip langs Dordrecht op Rotterdam vaart.

VALACRIA, Lat. naam van het eil. *WALCHEREN*, prov. *Zeeland*. Zie *WALCHEREN*.

VALBRUG, brug, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *het Bildt*, $\frac{1}{2}$ u. Z. van *St. Anna-parochie*.

VALBURG, gem. in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, distr. en arr. *Nijmegen*, kant. *Elst* (6 k. d., 17 m. k., 10 s. c.); palende N. aan de *Linge*, O. aan de gem. *Elst*, Z. aan de *Waal*, W. aan *Dodewaard*.

Deze gem. bevat de dorpen: *Valburg*, *Slijk-Ewijk*, *Herveld*, *Homoet*, *Andelst* en *Zetten*, benevens het geh. *Oosterhout*; telt 496 h., bewoond door 884 huisgez., uitmakende eene bevolking van 3370 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

De Herv., die er 1580 in getal zijn, onder welke 800 Ledematen, maken de vier gem. van *Valburg-en-Homoet*, *Slijk-Ewijk-en-Oosterhout*, *Herveld* en *Andelst-Zetten-en-Indoor-nik* uit, welke in deze burgerlijke gem. vijf kerken hebben, als: ééne te *Valburg*, ééne te *Slijk-Ewijk*, ééne te *Herveld*, ééne te *Andelst* en ééne te *Zetten*.

De R. K., van welken men er 1780 aantreft, maken gedeeltelijk de stat. van *Valburg-en-Homoet* en *Herveld* uit, en behooren gedeeltelijk tot de stat. van *Oosterhout-Lent-en-Slijk-Ewijk*, welke in deze gem. drie kerken hebben, als: ééne te *Valburg*, ééne te *Herveld* en ééne te *Oosterhout*.

De Isr., die er 13 in getal zijn, worden tot de ringsynagoge van *Nijmegen* gerekend.

Men heeft in deze gem. zes scholen, als: ééne te *Valburg*, ééne te *Andelst*, ééne te *Herveld*, ééne te *Oosterhout*, ééne te *Slijk-Ewijk* en ééne te *Zetten*,

Het d. *VALBURG* ligt 2 u. N. W. van *Nijmegen*, 1 u. W. N. W. van *Elst*. Men telt er 650 zielen. De inwoners van dit dorp plagen zich bijzonder op het kunstmatig zingen toe te leggen.

De Herv., die er 550 in getal zijn, behooren tot de gem. *Valburg-en-Homoet*, die hier eene kerk heeft, welke vóór de Reformatie aan den H. *Jacobus den Meerdere* was toegewijd. In deze kerk was destijds eene vicarij gesticht aan St. *Christoffels* altaar. Zij heeft eenen toren, doch is van geen orgel voorzien.

De R. K., van welken men er 520 telt, behooren tot de stat. van *Valburg-en-Homoet*, welke hier eene kerk heeft, aan den H. *Jacobus* toegewijd. Het is een net gebouw, met een torentje en van een goed orgel voorzien.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 75 leerlingen bezocht.

Er stond hier vroeger een slot, den Heeren van *VALBURG* toebehoorende (zie hieronder), alsmede het slot *Musschenberg*. Digt bij het d. staat nog het kast. *Schoonerlucht*.

De kermis valt in den laatsten Zondag in Julij.

VALBURG is de geboortepl. van den Wis- en Natuurkundige PETER OTTO CORNRAAD VORSELMAN DE HEER, geb. 20 September 1809, † 26 December 1842, als Hoogleeraar aan het Atheneum te Deventer.

Dit dorp is bij den watervloed van 1809 mede ondergelopen; er is evenwel slechts vier stuks vee verdronken, doch daarentegen zijn er negen huizen geheel ingestort en zeer vele velstrekt onbewoonbaar geworden.

Den 25 Maart 1839 trof het onweder alhier een korenberg en spleet eene bergroede van boven tot beneden, zonder dat daardoor echter brand ontstond.

VALBURG (HET KASTEEL-TE-), voorm. kasteel in de *Over-Be-tuwe*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en 2 u. N. W. van *Nijmegen*, kant. en 1 u. W. N. W. van *Elst*, gem. van *Valburg*.

Dit gebouw was reeds in het midden der vorige eeuw verwoest. Men heeft het in lateren tijd weder willen opbouwen. Ook ziet men nog twee vleugels, die den voorhof van het nieuwe gebouw zouden hebben uitgemaakt; doch meer is er niet van voltrokken.

VALBURG-EN-HOMOET, kerk. gem., prov. *Gelderland*, klass. van *Nijmegen*, ring van *Elst*; met eene kerk te Valburg en 370 zielen, onder welke 150 Ledematen. De eerste, die in deze gem. het leeraarsambt heeft waargenomen, is geweest BALTHAZAR HYDORUS of DE WATEN, die in het jaar 1600 herwaarts kwam, en in het jaar 1602 naar Heteren vertrok. Het beroep is 'eene halve collatie van den Heer van Homoet, die om den anderen keer het regt van aanstelling uitoefent, uit een drietal, door den kerkeraad van Valburg opgemaakt, terwijl om de andere reis het beroep geheel door den kerkenraad geschied.

VALBURG-EN-HOMOET, R. K. stat., prov. en aartspr. *Gelderland*.

Men heeft er ééne kerk te Valburg, waarin de dienst door eenen Pastoor wordt waargenomen en telt er 430 zielen, onder welke ruim 320 Communikanten.

VALCANABORGH, oude naam van het vl. VALKENBURG, in het *Land-van-Falkenburg*, prov. *Limburg*. Zie VALKENBURG.

VALCKESTEIN of VALKENSTEYN, voorm. kast. in het *Land-van-Putten*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en $4\frac{1}{2}$ u. W. N. W. van *Dordrecht*, kant. en $2\frac{1}{2}$ u. W. van *Ridderkerk*, gem. *Poortugaal-en-Albrandswaard*, $\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Poortugaal*.

Dit kast., hetwelk, volgens sommigen, door eenen der Heeren van Putten soude gesticht zijn, was door grachten en aangename beplantingen omgeven. Het was zeer hecht en sterk door zijne ongemeen zware muren en pronkte met drie torentjes, in een van welke een uurwerk en slagklok hing. In Februarij 1489 werd dit kasteel door de Hoekschen uitgeplunderd. In het jaar 1825 is het gesloopt. Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans een boomgaard. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 4 bund. 83 v. r. 20 v. ell., worden thans in eigendom bezeten door den Heer JOHAN ELISA DE VRIJ, woonachtig te Rotterdam.

Naar dit huis heeft een geslacht, gesproten uit eenen jongen zoon van BOSCHUYSEN, den naam van VALCKESTEYN aangenomen. De eerste van dit geslacht, die zich aldus noemde, was FREDERIK VAN BOSCHUYSEN, die in het jaar 1590 leefde. Naderhand schijnt dit huis echter in andere handen te zijn gekomen, want wij vinden, dat die naam mede aangenomen is door een geslacht, welks voorzaat omtrent het midden

der veertiende eeuw uit Frankrijk herwaarts kwam, doch wiens nakomelingen zich eerst lang daarna VALCKESTEIN hebben genoemd, zijde eerst eenen geruimen tijd bij den naam van VAEDERJCK bekend geweest. Dus vinden wij WILLEM SIBON VAEDERJCK, in de jaren 1411 en 1412, als Baljuw en Rentmeester van het eiland Texel en in 1416 als Hofmeester van Hertog WILLEM VI. WILLEM VAEDERJCK SIBONSE., die op het laatst der vijftiende eeuw leefde, was de eerste, die den naam van VALCKESTEIN in zijn geslacht bragt, hetwelk in het mannelijk oir uitgestorven is met ADAM GILMS VAN VALCKESTEN, die den 10 April 1666 overleed.

Het wapen van VALCKESTEIN is het zelfde, als dat van Boschuyzen, te weten: een schild van vair contre vair, hetwelk gevoerd werd met kanton van goud, beladen met eene bel of anderszins tot breekteeken.

VALCKEVOORT, voorm. adell. h. in het *Land-van-Heusden*, prov. Noord-Brabant, Tweede distr., arr. en 3 u. W. van 's Hertogenbosch, kant. en $\frac{1}{2}$ u. O. van *Waalwijk*, gem. *Baardwijk*, waarvan thans geen spoor meer bestaat.

VALDIEU, Fransche naam van de abdij GODSDAL, grooth. *Luxemburg*. Zie GODSDAL.

VALDIJK, adell. h. op de *Lijmers*, prov. *Gelderland*, distr. *Doorborg-en-Zerenaar*, arr. en 3 u. O. Z. O. van *Arnhem*, kant. en gem. *Zerenaar*.

VALENDRIES, buurs. in het *Rijk-van-Nijmegen*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en 2 u. Z. W. van *Nijmegen*, kant., gem. en $\frac{1}{2}$ u. van *Wijchen*; met 15 en 100 inw.

VALENDRIES (DE), geh. in de heerl. *Bormeer*, prov. *Noord-Brabant*, Eerste distr., arr. en 9 u. O. ten Z. van 's Hertogenbosch, kant., gem. en 5 min. Z. van *Bormeer*; met 6 h. en ongeveer 30 inw.

VALGE (DE), geh. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 7 u. W. ten N. van *Appingedam*, kant. en 5 u. W. N. W. van *Onderdendam*, gem. en O. van *Leens*, waaraan het onmiddellijk grens; met 32 h. en 130 inw. — Ook staan er de kerk en pastorie van de Christelijk-Afgescheidene-gemeente te Leens.

VALGE (OOSTER-), geh. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 8 u. W. N. W. van *Appingedam*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. N. van *Onderdendam*, gem. en 5 min. N. O. van *Warffum*; met 13 h. en 65 inw.

VALGE (WESTER-), geh. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 8 u. W. N. W. van *Appingedam*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. N. van *Onderdendam*, gem. en 5 min. W. van *Warffum*; met 8 h. en 25 inw.

VALI, oud d. in *Oost-Indië*, in den *Molukische-Archipel*, resid. *Banda*, op het *Bandasche* eil. *Rossinggyn*.

VALIDI, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Cheribon*, ads. res. *Indramayoe*, aan de *Indramayoe*.

VALINGEN (DE), b., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Oost-Dongeradeel*, arr. en 6 u. O. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. O. van *Deekum*, 20 min. O. van *Es*, waartoe het behoort.

VALKE-MEER (HET), meer in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie VENE-MEER (HET).

VALKENBERG of VALKENBURG, geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, arr. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Breda*, kant. en 1 u. Z. O. van *Ginneken*, gom. *Gilze-en-Rijen*, $1\frac{1}{2}$ u. W. van *Gilze*; met 10 h. en ruim 50 inw., benevens een fraai buitengoed van dien naam. Zie het volgende art. Kerkelijk behoort dit geh. onder *Ginneken*.

VALKENBERG of VALKENBURG, buit. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, arr. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Breda*, kant. en 1 u. Z. O.

van *Ginneken*, gem. *Gilze-en-Rijen*, 1½ u. W. van *Gilze*, in het geh. *Valkenberg*.

Dit buit. beslaat, met de daartoe behoorende hoeve op het geh. den *Aart*, eene oppervlakte van 189 bund. 41 v. r. 38 v. ell., en wordt in eigendom bezeten door den Heer Mr. *WILLEM FRANÇOIS EMILE*, Baron van der Boorch van *Verwolde*, woonachtig op den huize *Hondsdonk*, onder *Ginneken*.

VALKENBERG, heide op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. *Arnhem*, kant. en 20 min. W. van *Apeldoorn*. De heide rondom dezen heuvel is bijzonder geschikt voor de valkenjagt.

VALKENBERG (DE), buit. op den *Veluwezoom*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr., kant. en 1½ u. N. O. van *Arnhem*, gem. *Rheden*.

VALKENBERG (HET), warande of park in de stad *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, welke vroeger een tuin van het kasteel was. Het werd aldus genaamd naar eene bewaarplaats van valken en andere gedierten, die er zich voorheen in bevonden. Langs eene fraaije brug, die omtrent het jaar 1807 afgebroken is, kwam men over de watergracht van dat voorplein in dien hofstuin. Graaf *Hendrik van Nassau* deed deze warande, welke drie morgen (2 bund. 54 v. r. 74 v. ell.) groot is, gedeceltelijk, volgens den smaak van die tijden, in regelmatige bloemen- en grasperken, met beelden versierd, aanleggen, van welke beelden nog slechts, hoewel zeer beschadigd, een afgietsel in gips van den *Heracles van Farnese*, levensgrootte, overgebleven is.

Dit park is ten tijde van *Willem V, Prins van Oranje*, op nieuw aangelegd en veranderd in zeer bekoorlijk afwisselende slingerlanen, beplant met onderscheidene soorten van boomen en heesters, welke thans hoog opgeschoten zijn, en den wandelaar een aangenaam lommer aanbieden; hier en daar is nog een oude boom overgelaten, die door de uitgebreidheid van takken en de dikte van stam, geene onbevallige vertooning maakt onder het jongere plantsoen, prijkende deze als grijsaards onder jeugdige medgesellen. Er is van het oude park, aan de zuidzijde, alleen nog maar aanwezig gelaten eene groep van hoog geboomte, alsmede een verheven terras, aan de noordzijde, langs den wal loopende, welke, aldaar nog een hooger terras vormende, daardoor het lagere voor den Noordenwind beschut; het is ruim drie honderd schreden lang en met geboomte beplant. Voorts heeft men er eene vijver waarbij vroeger een oud, zeer vervallen gebouw stond, gesticht door den Grootkamerheer van Graaf *Hendrik*, die het bewoonde. Later heeft het tot allerlei einden gediend, doch in het jaar 1822 is het afgebroken en niet weer herbouwd. Dit park is thans eene bekoorlijke wandelplaats voor de inwoners van *Breda*, die er in alle jaargetijden, als binnen den omtrek der stad gelegen, gebruik van kunnen maken. Men kwam er vroeger door eene poort van de paradeplaats in, doch thans is die ingang ontoegankelijk, omdat het plein, er voor gelegen, tot gebruik van de *Rijdschool der Militaire Akademie* ingerigt en afgesloten is; men kon daarom later niet anders, dan langs de *Boschstraat* en den wal en door het *Brouwerijstraatje*, in het *Valkebosch* komen, doch sedert het jaar 1828 is, door de regering van *Breda*, een ingang, onder door een, in de *Katerstraat*, aangekocht en tot *Paleis van Justitie* aangelegd gebouw, aangebragt.

VALKENBOSCH, landg. in het *Westland-van-Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 20 min. W. van 's *Gravenhage*, kant., en 1½ u. N. W. van *Naaldwijk*, gem. en ½ u. N. O. van *Loosduinen*.

Op dit landg. is den 25 Januarij 1838 **ARNOLD ADRIAAN BUTKES**, Vice-Admiraal in dienst der Nederlanden, overleden. Het beslaat, met de daartoe behorende gronden, eene oppervlakte van 73 bund. 78 v. r. 84 v. ell., en wordt in eigendom bezeten door **Z. M. den Koning der Nederlanden**.

VALKENBOSSCHEN (DE), bosschen in *Rijnsland*, prov. *Zuid-Holland*, gem. *Noordwijkerhout-Zijk-en-de-Hooge-Boekhorst*, 20 min. O. van Noordwijkerhout; eene oppervlakte beslaande van 3 bund. 40 v. r.

VALKENBURG, ook wel het **LAND-VAN-VALKENBURG** geheeten, voorm. heerl., prov. *Limburg*, arr. *Maastricht*, gedeeltelijk kant. *Meerssen*, gedeeltelijk kant. *Heerlen*, gedeeltelijk kant. *Sittard* en gedeeltelijk kant. *Gulpen*; palende N. en N. O. aan het hertogd. Gulik, O. aan de heerl. 's Hertogenrade, Z. aan het graafs. Wittem, de heerl. Wilre, het graafs. Daalhem en het graafs. Gronsveld, W. aan het prinsdom Luik, het grondgebied van Maastricht, het graafs. Vroenhoven, de bar. Pietersheim en het graafs. Reckem, van welke drie laatste landstrecken het door de Maas gescheiden was. Een afgescheiden stuk, waarin St. Geertruide, Ekkelrade en Herkenrade, lag tusschen Daalhem, 's Hertogenrade en Gronsveld en een tweede soortgelijk district, waarin Eysden lag, werd door Daalhem, de heerl. Breust, Gronsveld en Luik omsloten.

Zij had omtrent 6 u. lengte van het O naar het W. en 4 u. breedte van het N. naar het Z., en bevatte behalve het stadje Valkenburg en de abdij van St. Gerlach, de volgende 34 dorpen en heerlijkheden: Amby, Beek, Bemelen, Berg, Blijt-en-Terblijt, Brunssum, Bunde, Ekkelrade, Eysden, Geleen, Geul, St. Geertruide, Haren, Herkenrade, Hoensbroek, Houthem, Hulsberg, Jabeek, Itteren, Klimmen, Meerssen, Neerbeek, Nuth, Oirsbeek, Schaesberg, Schimmert, Schinnen, Schin-op-Geul, Schinveld, Spaubeek, Strucht, Ulestraten, Vaesrade, Oud-Valkenburg en Wijnandsrade, thans uitmakende de volgende 28 gemeenten: Amby, Beek, Bemelen, Berg-en-Terblijt, Borgharen, Brunssum, Bunde, St. Geertruida, Hoensbroek, Houthem, Hulsberg, Jabeek, Itteren, Klimmen, Meerssen, Nuth, Oirsbeek, Schaesberg, Schimmert, Schinnen, Schin-op-Geul, Schinveld, Spaubeek, Strucht, Ulestraeten, Valkenburg, Oud-Valkenburg en Wijnandsrade, benevens een gedeelte van de gem. Eysden, en alzoo beslaande eene oppervlakte, volgens het kadaster, van 22,270 bund., waaronder 21,617 bund. belastbaar land, thans bevattende 5496 h.; bewoond door 5764 huisgez. uitmakende eene bevolking van 30,000 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

De R. K., die er 29,600 in getal zijn, onder welke 22,000 Communikanten; maken de volgende 28 parochiën uit: Amby, Beek, Berg-en-Terblijt, Borgharen, Brunssum, Bunde, St. Geertruida, Geleen, Geul, Hoensbroek, Houthem, Hulsberg, Jabeek, Itteren, Klimmen, Meerssen, Nuth-en-Vaesrade, Oirsbeek, Schaesberg, Schimmert, Schinnen, Schin-op-Geul, Schinveld, Spaubeek, Ulestraeten, Valkenburg, Oud-Valkenburg en Wijnandsrade, welke 29 kerken en 3 bijkerken te Bemelen, Ekkelrade en Eysden hebben, en door 28 Pastoors en 27 Kapellans bediend worden.

De Herv., die er ongeveer 200 in getal zijn, maken de gem. van Eysden en Meerssen-en-Schimmert uit en behooren gedeeltelijk ook tot de gem. *Gulpen-en-Valkenburg*.

De Isr., die men er nagenoeg 200 telt, behooren tot de ringsynagoga te *Maastricht*.

De eerste Heer van *VALKENBURG*, waarvan de geschiedenis spreekt, is *GOSEWIJN*. Hij stamde af van de Heeren *VAN WASSENBERG*, en vergezelde, den 26 Mei 1085, zijnen neef *GERAARD DE WASSENBERG*, gevolgd door een groot getal soldaten, om, op bevel van den Keizer, zekeren *LUISON*, in het bezit van de abdij van *St. Trassen* te brengen. Hij was tevens Heer van *Heinsberg* en had bij zijne vrouw *ODE*, dochter van *SIEGFRIED*, Heer van *WALBEK*, twee zonen, *GOSEWIJN*, die hem opvolgde en *GERAARD*, die in 1106 overleed. *GOSEWIJN II* leefde omtrent het jaar 1100. Hij voegde bij zijne bezittingen de avonerie van *Meerssen*, en had bij zijne vrouw *ADELHEID* drie zonen: *PHILIPPUS*, Aartsbisschop van *Keulen*, *GOSEWIJN*, welke hem opvolgde, en *GODFRIED*. *GOSEWIJN III*, wiens echtgenoot niet bekend is, liet twee zonen na, *GOSEWIJN*, welke hem opvolgde, *OTTO*, Aarts-Diaken van *Luik*, en eene dochter, *ADELHEID* genaamd, welke huwde met *WALRAAM*, zoon van den Hertog van *Limburg*.

GOSEWIJN IV volgde zijnen vader op, hij was buitensporig en baldadig in zijn bestuur. In het jaar 1222 belastte de Keizer, den Hertog van *Brabant*, hem hier voor te straffen. De Hertog was genoodzaakt, om hiertoe te geraken, het kasteel te *Valkenburg* te belegeren, hij nam het, na een beleg van zes weken stormenderhand in, en slechtte het tot den grond. *GOSEWIJN* overleed onanellijke erven, waardoor de heerlijkheid aan zijne zuster *ADELHEID* viel. *ADELHEID* had, bij *WALRAAM* van *Limburg*, haren echtgenoot, twee zonen, *HENDRIK*, die zijnen vader in het hertogdom *Limburg* opvolgde, en *WALRAAM*, die de heerlijkheid *VALKENBURG* bekwam. *WALRAAM* volgde haar op en nam den titel van Heer van *Montjoie* aan; hij had bij zijne vrouw *ELIZABETH DE BAR* verscheidene kinderen, waarvan de oudste, genaamd *WALRAAM*, hem opvolgde; hij stierf omtrent het jaar 1249. *WALRAAM II* stierf in 1258 kinderloos en werd in de abdij *Godsdal* begraven, waar men nog voor eene halve eeuw, zijn grafchrift las.

THEIRY of *DIK* zijn broeder volgde *WALRAAM II* op; hij was leenroerig aan de Hertogin van *Brabant*, *ALIDA*, ingevolge eene met haar gemaakte overeenkomst, in het jaar 1267. Hiervoor ontving hij een jaargeld van 200 pond *Lovens* (475 guld.) op de inkomsten van de *Maasbrug* te *Maastricht* te trekken, hetwelk afkoopbaar was voor eene som van 2000 pond (4750 guld.). Weinig tijd daarna brak tusschen de Hertogin van *Brabant* en *HENDRIK VAN GELDER*, Bisschop van *Luik*, een oorlog uit, bij welke gelegenheid de Heer van *VALKENBURG* 300 man leverde, ter verdediging van eenen sterken toren, welke te *Wijk* stond en tot dekking der *Maasbrug* diende. Deze toren werd evenwel genomen en afgebroken en de bouwstoffen gebruikt tot het bouwen van het kasteel te *Montfoort*, nabij *Roermond*, terwijl de vijand tevens *Maastricht* bemagtigde. Den 8 September van dat zelfde jaar, na het verlies van *Maastricht*, hernieuwde de Hertogin de overeenkomst met den Sire van *VALKENBURG* gesloten. Hij verbond zich haar tegen den Bisschop van *Luik*, tegen *OTTO*, Graaf van *Gelder* en hunne bondgenooten te dienen, op voorwaarde, dat wanneer hij mogt genoodzaakt zijn de *Maas* over te trekken, dit op kosten der Hertogin en aan deze zijde, op zijne eigene kosten zoude zijn; indien hij *Maastricht* zoude

kunnen bemagtigen, zou hij het een half jaar behouden. Hij werd te Keulen gedood, een zoon nalatende, **WALRAM** genaamd, welke hem opvolgde. **WALRAM III**, Heer van **VALKENBURG**, *Montjoie, Sittard, St. Vijt en Babelenbach*, was in 1253 geboren. Hij bekende door brieven, gegeven te Berg bij Maastricht, in 1274, van den Hertog van Brabant ontvangen te hebben, eene som van 2000 Leuvenische ponden (4750 guld.), tot afkoop van een jaargeld van 200 pond (475 guld.), hetwelk zijn vader **DIERIK** ontvangen had; **WALRAM** droeg voor deze som zijn eigendom van Houthem, tusschen St. Gerlach en Meerssen, den Hertog over, evenwel behield hij en zijne opvolgers Houthem en de regten daaraan verknocht in leen.

Toen, na 1280, de bloedige krijg, wegens de Limburgsche nalatenschap, tusschen **JAN I**, Hertog van *Brabant*, en **RINALD I**, Graaf van *Gelder*, uitbarstte, koos **WALRAM III**, Heer van *Valkenburg*, de partij der Gelderschen en was hunne voornaamste steun. De Hertog van *Brabant* stak in 1284 de Maas over, en toog, vergezeld van eenige zijner bondgenooten op Aken aan; hij verwoestte bij dien togt een gedeelte van het **LAND-VAN-VALKENBURG** en trok op zijne tegenstanders aan. Bij het riviertje de Gulp kwamen scheidslieden bij elkander, doch het kwam tot geen overeenkomst. **WALRAM** wreekte zich later over de hem toegebrachte schade, plunderde en brandde van zijne zijde tot voor de poorten van Maastricht. De Maastrichtenaars deden hierop eenen uitval, doch werden door **WALRAM** geslagen en hun aanvoerder gevangen genomen. De bondgenooten rekenden het van groot belang Maastricht te nemen en kwamen, om dit plan te beramen, te **VALKENBURG** bijeen. **WALRAM VAN VALKENBURG** stond aan het hoofd van deze onderneming, hij trok op, om die vesting te belegeren, doch dese togt liep vruchteloos af. Verbitterd over deze teleurstelling, verwoestte **WALRAM** Daalhem, trok de Maas over, vergezeld van zijne bondgenooten, en plunderde en brandde geheel Kempenland af. Gelder werd nu eenigen tijd het tooneel des oorlogs, hetwelk echter weldra weder naar deze streken werd verplaatst; de bondgenooten belegerden, in het jaar 1286, het kasteel van Wittem, doch zonder gevolg. De Bisschop van Luik en de Brabanders beraamden als nu een plan om het **LAND-VAN-VALKENBURG** onverhoeds te overrompelen; maar **WALRAM**, die er de lucht van kreeg, was op zijne hoede en trok met eenige zijner bondgenooten te veld. **HERMAN VAN WITTEK** trok nogthans op eenen avond onverwachts met eenige troepen uit Maastricht, en verbrandde het dorp Meerssen, in het **LAND-VAN-VALKENBURG**; terwijl de Sire van **VALKENBURG**, zich op dat oogenblik te Voerendaal bevond.

Vervolgens deed de Hertog van Brabant eenen plotseligen aanval op **VALKENBURG**, in de meening, er de bondgenooten te zullen aantreffen, welke echter reeds waren afgetrokken. Hij liet niet te min de stad aanvallen, en zou er zich meester van gemaakt hebben, indien de Graaf van Vlaanderen, welke er zich nog bevond, niet met hem in onderhandeling was getreden; waarna bepaald werd, dat de Sire van **VALKENBURG**, op straffe eener boete van 4000 mark zilver (3000 guldens), ter zake van het hertogdom Limburg, de wapenen niet meer tegen den Hertog van Brabant zoude voeren.

De Hertog van Brabant, leverde den 5 Juni 1288 den slag van Woeringen, zoo beroemd in onze geschiedenis. **WALRAM VAN VALKENBURG**, die een groot getal Ridders tegen den Hertog aanvoerde, bloot uit door zijnen roekeloozen moed, en verrigtte er wonderen van dapperheid; hij was de eenige, die na den slag weigerde den overwinnaar

te huldigen. De Gravin van Vlaanderen gaf hem, om hem magtig te maken en in staat te stellen, den Brabanders veel nadeel te doen, het bestuur over het graafschap Namen. De Hertog deed van zijne zijde, met eene goduchte legermagt, eenen vernieuwden inval in het **Land van Valkenburg**, brandde en verwoestte zoo veel hij kon; hij sloeg in de maand Augustus des zelfden jaars, het beleg voor het kasteel; maar **Walram** moordde en blaakte op zijne beurt in Brabant, zoodat de Hertog om zijn eigen land te beschermen, dat van zijnen vijand met rust moest laten. De Sire van **Valkenburg** verliet zijnen bondgenoot, den Graaf van Gelder, niet in zijn ongeluk, deze was in den slag van Woeringen door den Hertog van Brabant gevangen genomen. **Walram** sloot met den Graaf van Vlaanderen een verbond, bij hetwelk zij zich verbonden den Hertog van Brabant en den Prins van Luik den oorlog te verklaren, indien zij weigerden den Graaf de vrijheid te geven, dit verbond werd echter noodeloos, doordien **Filips IV**, Koning van *Frankrijk*, voor den gevangene partij trok en zijne vrijheid bewerkte; genoemde Koning was in deze zaak tot scheidsman benoemd; hij veroordeelde den Graaf van Vlaanderen de 4000 mark zilver (3000 guld.) te betalen, welke **Walram** verbeurd had, omdat hij de wapenen tegen den Hertog van Brabant had opgevat.

Thierry of Dirk II volgde dezen onrustigen **Walram** op, en liet twee zonen na, **Reinald**, welke zijn opvolger was, en **Jan**, Heer van *Sittard* en *Born*. **Reinald** huwde twee malen, bij zijne eerste vrouw **Maria van Battersen**, had hij drie zonen, **Walram**, die bij de verdediging van het kasteel **Valkenburg** in 1329 sneuvelde, **Dirk**, die zijn vader opvolgde, en **Jan**, benevens vijf dochters: **Philipote**, **Aleide**, **Beatrix**, **Margaretha** en **Maria**. **Reinald** was weldra in eenen oorlog gewikkeld, vermits hij partij had gekozen voor den Aartshertog van Oostenrijk en bij diens krooning tot Keizer, te Bonn, was tegenwoordig geweest; want eene andere partij kroonde bijna gelijktijdig den Hertog van Beijeren, te Aken. Deze beide partijen deden elkander alle mogelijke nadeel, maar inzonderheid was **Reinald** overal de eerste en hevigste. Weldra brak er een openlijke oorlog uit en, naar het gebruik dier tijden, vielen er telkens strooptogten op elkanders grondgebied voor. Eens dat **Reinald** in het land van Gulik met verwoesten, branden en plunderen bezig was, overviel hem de Graaf van Gulik, maakte hem in een gevecht gevangen en sloot hem in het slot Nydecken op, waaruit hij niet dan op zeer vernederende voorwaarden ontslagen werd. **Reinald** belaste, om aan deze voorwaarden te kunnen voldoen, niet alleen de Valkenburgers maar ook de Brabanders. De Hertog hierover vertoornd, sloot zich aan den Bisschop van Luik aan, en trok te velde, bestormde en verbrandde, in 1318, het slot te Haren, bemagtigde de stad *Sittard*, het kasteel van Heerlen en andere plaatsen. **Reinald** door nood gedwongen, maakte vrede met den Hertog; de voorwaarden waren, dat de Hertog zou behouden, wat hij veroverd had, dat **Reinald** zich van alle dadelijkheden tegen den Hertog moest onthouden, en, indien hij dit niet nakwam, zich, bij de eerste oproeping, te Leuven begeven. Maar **Reinald** kwam niets van dit alles na, en deed zoo als hij gewoon was. De Hertog dagvaarde hem te Leuven, alwaar hij verscheen, omdat de Hertog reeds troepen deed aanrukken. Nu werd hij op het kasteel van Genappe gevangen gezet. Hij verkreeg, door voorspraak van den Hertog van Gelder, andermaal zijne vrijheid, op voorwaarde, dat hij zich, na de eerste oproeping, weder naar Genappe zou begeven, op verbeurte van 20,000 pond (47,500 guld.), waarvoor die gene, welke zijne vrijheid

hadden bewerkt, borg bleven. Zoodra REINALD vrij was, bekreunde hij zich in het geheel niet aan de bedongen voorwaarden, en vervolgde de Brabanders en bijzonder de Maastrichtenaars, waar hij slechts kon. Hij werd weldra te Genappe opgeroepen, maar kwam niet. Nu besloot de Hertog hem met geweld ten onder te brengen. Dienvolgens trok hij, op het laatst van Augustus 1327, op VALKENBURG aan, en sloeg het beleg voor het stadje en het kasteel. REINALD en eenige zijner bondgenooten bevonden er zich, om het stadje te verdedigen, dat goed van alles voorzien en wel versterkt was. De Hertog stopte de Genulle op, door middel van eenen dijk (waarvan eenige overblijfselen nog bestaan), dit deed het water zoodanig klimmen, dat de inwoners naar de hoogere gedeelten der stad moesten wijken. Overigens door voortdurende aanvallen vermoeid, gaven de belegerden den moed op. Eindelijk kwam men overeen, de wallen en poorten van de stad te slechten en het geschil aan het oordeel van den Koning van Bohemen over te laten. De stad werd ontmanteld, maar het niet eens kunnende worden over de arbitrale uitspraak, versterkte REINALD weder zijn eigendom en leide er zijne soldeniers in. De Hertog sloeg, in de maand Maart des volgenden jaars, op nieuw het beleg voor VALKENBURG, waar REINALD zijnen oudsten zoon WALRAM, met eene keurbende van 300 Ridders ter verdediging van het kasteel had achtergelaten. Het beleg duurde negen weken, in welk tijdsverloop de sterkte bevig werd aangetast en hardnekkig verdedigd; maar, toen eindelijk WALRAM gesneuveld was, gaf men zich den 9 Mei 1329 over. Het kasteel werd afgebroken, als ook de stadswallen. De Hertog wilde van geenen vrede meer hooren; hij vergaderde zijne troepen bij Daalhem en belegerde het kasteel van Montjoie, hetwelk REINALD met den grootsten moed verdedigde, en de Hertog zoude zeer veel moeite gehad hebben, het slot te nemen, indien REINALD niet, door den strijd verhit, zijn helm afgeligt hebbende, door eenen pijl aan het hoofd gekwetst en gesneuveld was. Zijn broeder JAN volgde hem op en stierf in 1352, zonder kinderen.

PHILIPOTE, de oudste dochter van REINALD, huwde, na haars broeders dood, HENDRIK VAN VLAANDEREN, Heer van *Ninore*, en stelde zich in het bezit der heerlijkheid. Weinig tijds hierna verkocht zij die aan den Heer VAN SCHOONVORST, welken Keizer KAREL IV, in 1354, daarmede beleend. WALRAM VAN VALKENBURG, Heer van *Born*, *Sittard* en *Ravestein* verzette zich tegen dezen verkoop, beweerende dat de heerlijkheid hem behoorde; dewijl vrouwen onbevoegd waren in keizerlijke heerlijkheden op te volgen; zijn regt grondde hij op zijne naauwe bloedverwantschap met den vorigen besitter. De Heer VAN SCHOONVORST, zich onberekend gevoelende, het tegen WALRAM vol te houden, verkocht de heerlijkheid aan WALRAM, Hertog van *Gulick*, ten wiens voordeele, de Keizer, bij brieven van 1356, de heerlijkheid VALKENBURG tot een graafschap verhiel. Desniettenstaande hield WALRAM zijn goedregt op VALKENBURG staande en maakte zich gereed dit door kracht van wapenen te doen gelden. Maar in 1362 verklaarde de Keizer, dat VALKENBURG aan WALRAM zoude toekomen, indien hij aan PHILIPOTE eene zekere som betaalde; daar WALRAM hieraan echter niet voldeed, droeg zij haar regt aan WENCISLAUS, Hertog van *Braband*, over. De Keizer gaf hier zijne toestemming toe en de Hertog stelde allen, die op VALKENBURG regt hadden zoowel den Hertog van *Gulick* als WALRAM VAN VALKENBURG te vrede, en trad alzoo in 1381 in het rustige bezit van de heerlijkheid. Na de dood van den Hertog trad JOHANNA zijne vrouw in het bezit er van. Deze liet op hare beurt dit erf aan ANTONIUS VAN BOURGONDIE.

Volgens tractaat te 's Gravenhage, in 1661 gesloten, behield **FILIPS IV**, Koning van Spanje, van dit graafschap de dorpen en heerlijkheden Nuth, Ond-Valkenburg, Strucht, Schin-op-Geul, het huis te Oost op de Geule, Wijnandsrade, Geleen, Schinnen, Spaubeek, Oirsbeek, Jabeek, Brunssum, Schinveld, Hoensbroek, Vaesrade en Schaesberg, met alle hunne aanhoorigheden. De Staten bekwamen het stadje en het kasteel Valkenburg, benevens de banken, heerlijkheden en dorpen Meerssen, Houthem, Haren, Geul, Ulestraten, Bunde, Amby, Itteren, Klimmen, Hulsberg, Schimmert, Eysden, Herkenrade, Ekkelrade, Beek, Neerbeek, Berg, Bemelen, Blijt-en-Terblijt, met den grooten weg van Heerlen tot Schaesberg en alles wat er aan behoorde, zoo als gehuchten, regtsgebied enz., ook de roerende leenen van het kasteel VALKENBURG, zelfs dan wanneer zij buiten haar grondgebied gelegen waren. Naderhand bekwam de Keizer, volgens het barière-tractaat, den 18 November 1715, te Antwerpen gesloten, het deel dat de Koning van Spanje bezeten had. De Staten behielden wat zij hadden. Thans behoort het geheele **LAND-VAN-VALKENBURG** aan het Koninkrijk der Nederlanden.

In het midden der vorige eeuw onthield zich hier eene bende gaauw-dieven, genoegzaam allen uit inboorlingen dezer landstreek bestaande, onder welke sommigen die zeer welgegoed waren en dus niet door armoede, tot deze euvel daden behoefden te vervallen. In het begin dier eeuw was reeds, in het Oostenrijks-Valkenburgs gebied, een dergelijk komplot aanwezig, maar dit was minder talrijk, en, nadat onderscheiden dezer boosdoeners te Hoensbroek, Scheit en andere plaatsen destijds hun verdiend loon ontvangen hadden, schenen zij genoegzaam uitgeroeid. De nieuwe bende was ontstaan, omtrent het jaar 1760, en wel in het kwartier 's Hertogenrade, mede op Oostenrijks gebied, door toedoen van zekeren **JOSEPH KERKNORS**, een zeer ervaren en beroemd Heelmeester, in het stadje 's Hertogenrade, die het hoofd dezer bende was, en die in 1772, aldaar is opgehangen. Er werden, ter zelfder tijd, niet alleen te 's Hertogenrade, maar ook te Merksteijn, Ubach, Kerkrade, Simpelveld en Remberg, alsmede te Amstenrade in het Oostenrijks-Valkenburgs gebied, zeer vele medepligtigen gevangen, en ten getale van 74, de een na den andere, ter dood gebragt. Maar, toen wist men niet, immers, met geen genoegzame zekerheid, dat ook het Staatsgebied met dit kwaad besmet was. Er waren wel reeds vele geweldige huisbraken door dit volk gepleegd, sommigen binnenvallen, maar de meesten buiten het Staatsgebied; zonder dat men eenigen der boosdoeners had kunnen ontdekken. Doch, die in de heerl. 's Hertogenrade ter dood gebragt werden, verraadden eindelijk de andere medepligtigen, welke op het Staatsgebied woonden. Gezegde **KERKNORS** had, in alle de dorpen van het **LAND-VAN-VALKENBURG**, zijne wervers; die velen wisten over te halen, om zich bij deze bende te voegen, welke eenige honderd man sterk was. Allen wie daartoe behoorden, moesten bij de zoogenaamde St. Leonardskapel, met vele plegtigheid de R. K. godsdienst afsweren en zich aan den duivel verbinden, om alle kwaad te doen. Daarbij moesten zij eene beëdigde belofte doen, van, in gevalle zij in hechtenis geraakten, geene hunner medepligtigen te beschuldigen; en, al hoewel zij door de pijnbank genoodzaakt mogten worden, tot bekenenis van hunne eigen misdaad te komen, als zij zonden ter dood gebragt worden, alles weder te herroepen. Uit dien hoofde steunden zij, die tot deze bende behoorden, zoo lang ze nog in vrijheid waren,

op die eerstgenoemde belofte; en hoewel er velen gevangen en gedood werden, begaven zich echter zeer weinigen op de vlugt buitenlands, maar bleven gerust in hunne huizen, tot zoo lang zij selven gevat en in handen der justitie overgeleverd werden. Uit die zelfde oorzaak waren genoegzaam geene kunnere, anders dan door de zwaarste pijnigingen, tot eenige bekentenis ten aanzien van zich zelve, en veel minder, ten aanzien hunner vloekverwanten, te brengen; zoo zelfs, dat sommigen kunnere bij die pijniging het leven verloren hebben. De toelag van dit vloekgespan schijnt geweest te zijn, om, zoodra zij tot een genoegzaam getal zouden aangegroeid zijn, het geheele land af te loopen, al wat hun voorkwam te vermoorden, de kerken en kloosters te plunderen enz. Sommigen vormen, aangaande het ware oogmerk van dit volk, andere gissingen, doch, het is gelukkig, dat men die zaak tijdig ontdekt en in haren voortgang gestuit heeft, eer zij tot dit uiterste is doorgebroken. Alle deze criminele executiën waren reeds begonnen in 1775, en gedurende dit en de vier volgende jaren werden, van de banken onder VALKENBURG en onderhoorige heerlijkheden, tusschen honderd zeventig en honderd tachtig van dit gespuis opgehangen, behalve eenige weinigen, die, wegens begane moorden, geradbraakt zijn. Voorheen had men in deze landstreek zeer slechte wegen, door verzuim van noodig onderhoud, niettegenstaande zij veel bereisd worden, inzonderheid ter oorzaak van de nabijheid van Spa en Aken; doch in 1776 zijn zij, op bevel van Hunne Hoogmogenden, aanmerkelijk verbeterd en ter breedte van ruim 70 ellen uitgezet, waartoe iedere gemeente dagelijks een zeker getal manschappen moest leveren, die, op hunne eigen kosten, ten gemeenen welzijn, onder het opzicht van de Schouten der dorpen, dit werk verrigten moesten. Hierdoor zijn de gemeene landwegen toen in eenen zeer goeden staat gebracht, ten minste tot gebruik in den zomertijd, zoo als zij zulks nog zijn; terwijl nu ook de straatweg van Maastricht op Aken dwars door deze heerl. loopt.

VALKENBURG, gem. in het *Land-van-Valkenburg*, prov. *Limburg*, distr. en arr. *Maastricht*, kant. *Meerssen* (8 k. d., 7 m. k., 1 s. d.); palende N. aan Hulsberg, O. aan Klimmen, Z. aan Oud-Valkenburg, W. aan Houthem.

Deze gem. bevat het voorm. stadje, thans vlek Valkenburg, benevens eenige verstrooid liggende huizen; telt 126 h., bewoond door 141 huisgez.; uitmakende eene bevolking van 710 inw., die meest in den landbouwen de veefokkerij hun bestaan vinden. Ook heeft men er 2 looijertijen, 1 branderij, 2 bierbrouwerijen, 2 korenmolens, waarvan de eene tevens tot olie- en runmolen dient, en eenen kraidmolen. Deze laatste werkte weloer geheel voor rekening van het Nederlandsch Gouvernement, hetwelk dien in 1830, bij den voortgang van den opstand, nog bijtijds heeft doen onbruikbaar maken, zoo als bij vroeger contract bedongen was. Thans werkt zij weder voor het Rijk. Tweemaal is deze molen gesprongen; de laatste reis verloren daarbij twee werklieden het leven.

De Roomsche-Katholijken, die er 680 in getal zijn, onder welke 600 Communikanten, maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. van *Limburg*, dek. van *Meerssen*, behoort, en door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt.

De Hervormden maakten vroeger hier eene gemeente uit, welke vóór den inval der Fransen, in 1672, vrij talrijk was, zoo dat er zelfs een kerkeraud bestond. De eerste, die hier het leeraarsambt

waarnam, is geweest JONANNE VERKENIUS, die in het jaar 1635 derwaarts kwam en in 1648 opgevolgd werd door FREDERICUS STYLIUS. De Predikant was toen ook verplicht eenmaal 's jaars te Houthem te prediken. De overlast, welke echter de Hervormden, vooral door de zware inkwartieringen lijdten moesten, heeft vele hunner van daar doen verhuizen, waardoor die gemeente aanmerkelijk verminderd is, en zij na het jaar 1798, toen NICOLAAS GUISCHART, die er in 1743 gekomen was, overleed, eenen geruimen tijd herderloos bleef, tot zij eindelijk in 1819 met *Gulpen-Margraten-en-Vijhien* vereenigd werd, waarmede zij de gem. van *Gulpen-en-Valkenburg* uitmaakt. Thans wonen er nog ongeveer 20 Hervormden.

De 14 Israëlieten, die men er telt, worden tot de ringsynagoge van *Maastricht* gerekend. — Men heeft in deze gem. ééne school.

Het vlek VALKENBURG, oudtijds VALCANABORG, in vroegere eentwen een stadje en de hoofdplaats eener heerlijkheid, is 2 n. O. ten N. van Maastricht, 1½ n. O. ten Z. van Meerssen, aan de Geul, in een dal schilderachtig gelegen; waardoor het veelvuldig door vreemdelingen bezocht wordt. Uit de gelegenheid der plaats vermoedt men, niet geheel zonder grond (hoewel de zaak eenigermate twijfelachtig blijft), dat VALKENBURG gemeend werd door dat CORIOVALLUM, waarvan in de oude reisbeschrijving van AGRICOLA wordt gewag gemaakt. Immers wordt CORIOVALLUM aldaar geplaatst aan den gemeenen landweg, tussehen Adnaca Tungrorum (Tongeren) en Juliacum (Gulick), van de eerste stad 16 en van de laatste 18 Romeinsche mijlen, waarvan drie in één uur gaans gerekend worden. Deze bepaling is toch met de ligplaats van VALKENBURG zeer wel overeen te brengen. Bij de eigene ingezetenen dezer plaats wordt haar naam nooit anders dan VALKENBURG uitgesproken, en als men in aanmerking neemt, dat de Franschen haar desgelijks FAUCURMONT, dat is VALKENBERG, noemen (waarvan de hedendaagsche Latinisten FALCONIS Mons gemaakt hebben), zal men daardoor gereedelijk met hen overeenkomen, dat VALKENBERG de eigenaardige benaming zij. In dit geval zou echter die naam niet op de stad zelve maar eeniglijk op het daarbij gelegen kasteel toepasselijk wesen, hetwelk op eenen berg gebouwd is. Het vlek zelf ligt in de laagte, aan den voet des bergs, waarop het slot gestaan heeft. Het is in het vierkant gebouwd. Men ziet er nog eenige gedeelten der oude muur, die van mergelsteen was samengevoegd, alsmede nog twee vervallen poorten, doch het overige is in tijden van oorlog mede verwoest. Voorheen lag VALKENBURG geheel aan den linkeroever van de Geul, dan daarna zijn ook aan de overzijde eenige huizen aangelegd, die daar eene voorstad uitmaken, waardoor de Geul het stadje gedeeltelijk doorsnijdt. Er staan binnen VALKENBURG omtrent 100 huizen, in vier straten. Men telt er in de kom der plaats ongeveer 700 inwoners.

De Kerk, aan de H. BARBARA toegewijd, heeft eenen toren en is van een orgel voorzien. Daarin wordt de godsdienst zoowel door de Hervormden als Roomsche-Katholijken gehouden. De Hervormden oefenen de hunnen des morgens aan de eene zijde van de kerk, terwijl het kerkgereedschap der R. K., aan de andere zijde geplaatst, door een gordijn bedekt blijft. Ten elf ure komen de R. K. ter kerk, wanneer het gordijn wordt opengeschoven. Het zelfde heeft in den namiddag plaats.

VALKENBURG is de geboortepl. van den Regtsgeleerde en Nederduitsche Dichter WALHORN, gezegd DECKEN, geb. in 1583, † 1646, en van den Latijnsche Dichter en Letterkundige JONAN GERARD

KERKRADEBURG, geb. omstreeks 1678, † 16 Maart 1738, als Geschiedschrijver van Keizer JOSEPH I.

Een groot onheil overkwam dit vlek den 27 April 1773 door eenen sellen brand, welke, des namiddags tusschen 2 en 3 ure beginnende, binnen vier uren tijds 33 huizen, omtrent het derde deel der plaats uitmakende, vernielde, namelijk al wat zuidwaarts nabij het kasteel gevonden werd. Die snelle voortgang van den brand werd veroorzaakt door de strooije daken, die door eenen sterken noordenwind de vonken als in eenen oogenblik van het eene huis tot het andere deed overvliegen. Twee oude lieden verloren hierbij het leven. Men was niet buiten vermoeden dat deze brand opzettelijk, door sommige booswichten der voorgemelde hende, gesticht was, met oogmerk, om hunne medeplichtigen, van welke destijds negen te VALKENBURG gevangen zaten, gedurende die verwarring uit de gevangenis te doen ontkomen, en men werd des te meer daarin bevestigd, vermits het huis, waar de brand het eerst was aangekomen, schuins tegenover het raadhuis stond. Ten einde nu zoodanige onheilen in het vervolg te voorkomen, werd door den Prins van NASSAU-WEILBURG, Gouverneur van Maastricht, te zelfden dage een detachement van eenen Officier, met 20 man, derwaarts gezonden, dat daar een tijd lang bleef post houden. Benigen tijd daarna zijn de afgebrande huizen, meest voor gecollecteerde sommen, veel beter, dan te voren, weder opgebouwd.

VALKENBURG, gem. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Noordwijk* (1 k. d., 21 m. k., 2 s. d., 2 afd.); palende N. W. aan de gem. *Beide-Katwijken-en-het-Zand*, N. O. en O. aan den *Rijn*, waardoor zij van *Oegstgeest-en-Poelgeest* gescheiden wordt, Z. O. aan *Voorschoten*, W. aan *Wassenaar-en-Zuidwijk*.

Deze gem. bevat niets dan het d. *Valkenburg* en eenige verstrooid liggende huizen; beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 463 bund. 9 v. r. 1 v. ell., waaronder 460 bund. 11 v. r. 20 v. ell. belastbaar land; telt 80 h., bewoond door 107 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 460 inw., die meest in fabrieken en landbouw hun bestaan vinden. Men heeft er goed bouwland, en de fabrieken, die er zijn, bestaan in 2 pannen- en tegelfabrieken, 1 tegelfabriek, 1 steenbakkerij en 2 kalkbranderijen.

De Herv., die er ruim 440 in getal zijn, onder welke 220 Ledenmaten, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Leyden*, ring van *Noordwijk*, behoort. Na de Reformatie maakte deze gem. met de beide *Katwijken* ééne standplaats uit, en had alzoo tot eersten Leeraar *Wouter BARNVELD*, die den 9 Julij 1582 overleed. Nadat *Katwijk-aan-Zee* zich reeds in 1599 van deze combinatie had afgescheiden, scheidde *Katwijk-aan-den-Rijn* zich in 1619 mede van *VALKENBURG*, waar toen *DAVID JACOBSS. REVERSET*, die sedert het jaar 1599 die combinatie bediend had, als eerste afzonderlijke Predikant van *VALKENBURG* bleef, tot hij in het jaar 1620 aldaar overleed. Het beroep geschiedt door den kerkeraad, onder agreatie van den Ambachtsheer.

De R. K., die er ruim 20 in getal zijn, behooren tot de in 1848 opgerigte stat. van de *Beide-Katwijken-en-Valkenburg*.

De enkele Evang. Luth., en de Remonstrantsch-Gereformeerden die er wonen, behooren tot de gem. van *Leyden*.

Men heeft in deze gem. eene school, welke gemiddeld door een getal van 60 leerlingen bezocht wordt.

Deze gem. is eene heerl., welke eertijds vereenigd was met die van *Beide-Katwijken*, doch zij werd daarvan afgescheiden, volgens

oetrooi der Staten van Holland-en-Westfriesland, nadat JONAN DE HARROER VAN OSMALDE haar in 1643 gekocht had van de Prinses DE LIGNE. Het gevoelen van sommigen, dat het vroeger een graafschap geweest is, schijnt alleen zijnen oorsprong te hebben uit eene verwarring met *Valkenburg*, in de prov. Limburg. In het midden der vorige eeuw was deze heerl. in het bezit van WILLEM VERHAAN, later van de Heeren VAN WASSENAREN CATWIJK. Thans wordt zij in eigendom bezeten door den Heer CHRISTIAAN REINHART BENTFORT, woonachtig te Soeterwoude.

Het d. VALKENBURG ligt 1 u. N. W. van Leyden, 1½ u. Z. van Noordwijk, aan den Rijn, waarover hier een overzetveer alleen voor voetgangers is, en heeft door eenen straatweg eene goede gemeenschap met Leyden en de beide Katwijken. Het komt niet onwaarschijnlijk voor, dat dit dorp zijnen naam kan gekregen hebben van den burg, die hier ongetwijfeld gestaan heeft, alsmede van de valkenjagt en vogelvluht, die hier vroeger kan bestaan hebben; want het beweren, dat de benaming van VALKENBURG zijnen oorsprong zou hebben van den zoon van den verdichten Koning Ezeloon, die FALC zou geheeten, en hier een kasteel gebouwd hebben, is al te beuzelachtig, om eenig geloof te verdienen. Evenwel moet men toestaan, dat VALKENBURG onbetwistbare teekenen van hooge oudheid heeft en men kan bezwaarlijk ontkennen, dat de genielde burg door de Romeinen, sommigen willen door DRAUSUS, gesticht zij; niet alleen in vroegere tijden, maar zelfs in het begin der vorige eeuw, zijn hier nog onderscheidene Romeinsche gedenkenningen opgegraven. Deze burg der Romeinen stond, volgens sommiger gevoelen, ter plaatse, waar naderhand de kerk gebouwd is, en strekte zich uit van het markt-veld af, onder de huizen henen en tot onder de kerk en toren. Anderen plaatsen dit gesticht met veel waarschijnlijkheid nader aan de plaats waar het Huis te Torenvliet (Zie dat woord) gestaan heeft, omtrent eenen boogscheut ten Westen van den Rijndijk. Hoewel VALKENBURG dus van oude tijden reeds zeer vermaard is geweest, was het toch, naar het schijnt, niet groot. De oudste lijst van verponding van het jaar 1632, geeft 67 huizen op; thans telt men er, in de kom van het dorp, 57 h. en 310 inw.

Vóór de Reformatie, toen de kerk van VALKENBURG, welke men reeds in 866 vermeld vindt eene parochiekerk was, behoorden de beide Katwijken, die toenmaals slechts eene kapel hadden, onder haar, en WILLEM II, Graaf van *Holland*, schonk haar, in het jaar 1241, aan de Ridders van de Duitsche orde, welke te VALKENBURG een commandeurschap hadden opgericht. Dit heeft geduurd tot in het jaar 1378. Want ten tijde van Hertog ALBRECHT VAN BEIJEREN, heeft SPLINTER U-TEN-ENG, Land-Commandeur, de pastorij van de beide Katwijken, benevens het commandeurschap van het huis te VALKENBURG afgescheiden, als wanneer VALKENBURG wederom eene parochie op zich zelf is geworden. Den 2 Januarij 1387 bekwam zij nog, bij uitersten wil, de geheele nalatenschap van PETRUS JACOBUS GIBON JACOBZON, Licentiaat in de medicijnen van Parijs, om daarvan eene vikarij in die kerk op te rigten. Naderhand is deze kerk, doordien zij te arm aan inkomsten was, tot den staat van eene kapel verneederd en aan de kerk van Katwijk onderworpen, doch in het jaar 1424 is zij, door den Ridder HENDRIK VAN WASSENAREN, Heer van VALKENBURG, wederom tot de waardigheid van eene parochiekerk verheven. Volgens verdrag, gesloten den 1 Januarij 1424, tusschen HENDRIK VAN KEPPEL, Land-Commandeur der Duitsche orde te Utrecht, den

Ridder HENDRIK VAN WASSENAER en Kerkmeesteren der voornoemde kerk, vernieuwd te Utrecht, den 4 Mei 1804, zijn den Pastoor tien Engelsche gouden nobels (37 guld. 80 cents) tot een jaarlijksch inkomen toegewezen, benevens het derde gedeelte van alles, wat aan het heilig kruis zou geofferd worden. Daarenboven zouden zij hem van boter, turf en hout en verdere levensmiddelen moeten verzorgen. Het maatsel der kerk, gelijk het zich vroeger vertoonde, bewijst, dat daarin ook kapellen gestaan hebben, en men vindt mede aangetoekend, dat er in het jaar 1423 en eenige volgende jaren, Kapellanen geweest zijn, welke aan de kerk inkomsten bezorgd hebben. Welcer bestonden daar ook twee vermaarde broederschappen, van Sv. MAURITIUS en van het *Heilig Kruis*, welke broederschappen of gilden zeer vele vaste goederen en renten bezaten, die haar bij testamenten, legaten en andersins gemaakt en gegeven waren. Daarenboven zijn ook aan de kerk zeer vele stichtingen bij uitersten wil toegevalen, waarvoor, ter gedachtenis der stichters, jaarlijksch sekere missen met brandende waskaarssen moesten gelezen, en eenige maanden met tarwen brooden aan de armen uitgedeeld worden, bij welke gelegenheid de Pastoor en de Koster ook eenige panningen trokken. Vóór de Hervorming, plagt de gedachtenis van het heilig kruis, in deze kerk, met zeer groote plegtigheid gevierd te worden; alsdan werd het teeken van het kruis niet alleen op de spits der kerk, maar ook in de kerkdeuren ten toon gesteld, en nog voor weinige jaren zag men aan de zuiddeur der kerk eene nis, waarin welcer een zoodanig kruis gestaan had. Ter gedachtenis van dit kruis, hield men jaarlijks eenen plegtigen omgang, beginnende van de kerk, over den Rijndijk, en terugkeerendo langs den weg van het huis Toronvliet. De vicarj van het kruis-altaar te Wassenaar heeft nog vaste goederen onder VALKENBURGER behoorende, of renderende aan de Hervormde kerk. Mischien is dit nog een overblijfsel van het Heilige kruis. De kerk was gedeeltelijk van grooten gebakken steen opgehaald. Zij was kruiswijze gebouwd; een blijk, dat zij welcer eens parochie- of moederkerk geweest is. Voormaals had zij eenen hoogen toren, daarom in de wandeling *lange maai* genaamd; doch deze was, in den avond van den 8 September 1665, in een zwaar onweder, door den bliksem in den brand geslagen en geheel afgebrand. Deze kerk, welke geen orgel heeft, voor weinige jaren geheel vervallen en ongeschikt zijnde geworden, is in het jaar 1844 zeer fraai en doelmatig hersteld, waartoe uit de lands en provinciale fondsen en uit dat der noodlijdende kerken eene som van 4500 guld. verstrekt is.

De paardenmarkt, welke jaarlijks in het dorp gehouden wordt, is niet alleen door geheel Nederland vermaard, maar is dit reeds vóór vele eeuwen geweest; ten bewijze daarvan strekt, dat men de betaling van koopgoederen en erfrenten reeds voor meer dan 400 jaren, tegen dien tijd plagt vast te stellen. Dit onder anderen wordt bewezen uit sekoren stichtingbrief van ALVERAET, Vrouwe van *Koudekerk*, dochter van HILLZONDA, Vrouwe van *Brederode*; volgens dien brief, in den jare 1305 uitgegeven, ten behoeve van een vicariaat in de hoofdkerk te Haarlem, worden 15 ponden (90 guld.) jaarlijksche renten gemaakt, te betalen op de marktijden van het jaar, namenlijk, op de Voorschoter markt en op de Valkenburger markt. De voornaamste dag dzer markt, welke tevens tot jaarmarkt strekt, is tegenwoordig op den 12 September, of indien deze op eenen Zondag valt, daags daarna. Welcer werd deze markt acht dagen voor St. Lambert begonnen, en eindigde acht dagen

daarna, namelijk op den 17 September. Wanneer zij begon, hing de kosten een lang ijzeren kruis aan zijne woning ten toon, en dit bleef hangen zoo lang de markt duurde. Meer dan eens heeft men uit het hart van Spanje paardenkoopers herwaarts zien komen, om deze paardenmarkt bij te wonen. Weleer mogelijk was zij nog grooter dan de paardenmarkt te Voorschoten, doordien men in eene tollijst vindt aangeteekend, dat er, in het jaar 1854, op eene enkele markt te VALKENBURG, 3106 paarden vertold zijn.

VALKENBURG is de geboorteplaats van de gebroeders HENDRIK en CORNELIS BORSBOOM, uit het begin der achttiende eeuw, die beide als voornaame liefhebbers en onderzoekers der Oudheid-, Wis- en Dichtkunde zijn bekend geweest.

Omtrent het jaar 860 is het kasteel of de burg van deze plaats door de Noormannen en Denen geheel verwoest.

Ten tijde van de Hoeksche en Kabeljauwsche verdeeldheden en gedurende den Spaanschen oorlog heeft VALKENBURG mede zeer veel moeten lijden. Den 26 April 1874 werd hier een begin gemaakt met het opwerpen van een blokhuis.

Het wapen van VALKENBURG bestaat uit eenen burg, waarop twee valken.

VALKENBURG, geb. en buit. in de bar. van Breda, prov. Noord-Brabant. Zie VALKENBERG.

VALKENBURG, voorm. huis, in Fivelgo, prov. Groningen, arr., kant. en $3\frac{1}{2}$ u. Z. W. van Appingedam, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van Ten-Boer, niet ver van Garmerwolde, waartoe het behoorde.

VALKENBURG, landg. in het eil. Walcheren, prov. Zeeland, distr., arr. en 2 u. W. ten N. van Middelburg, kant. en $2\frac{1}{2}$ u. N. N. W. van Vlissingen, gem. Melis-en-Mariakerke, 10 min. Z. van Meliskerke.

VALKENBURG, voorm. burg in het Westerkwartier, prov. Groningen, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. van Zuidhorn, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. O. van de Leek, te Lettelbert.

Ter plaatse, waar deze burg gestaan heeft, ziet men thans eene boerderij. De daartoe behoord hebbende gronden, eene oppervlakte beslaande van 51 bund. 54 v. r. 70 v. ell., worden in eigendom bezeten door den landbouwer P. D. VALKENBURG, weonechtig te Lettelbert.

VALKENBURG, fort in Oost-Indië, op het Sundasche eil. Celebes, op de zuidelijke landtong.

Het is ten N. en O. door moerassen gedekt en staat zuidelijk aan de rivier, die hier eene breedte heeft van ruim 60 ell. Thans heeft hier de Adsisistent-Resident der Noorderdistrikten zijne verblijf.

VALKENBURG, hontgr. in Nederlands-Guiana, kol. Suriname, aan de Corroupinakreek, ter rechterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den Militairen post Republiek, benedenwaarts aan den verl. houtgrond Liberté; 1591 akk. groot.

VALKENBURG (HET KASTEEL-TE-), voorm. kast. in de heerl. Valkenburg, prov. Limburg, arr. en 2 u. O. ten N. van Maastricht, kant. en 1 u. W. van Meerssen, gem. en 3 min. Z. O. van Valkenburg, op eenen berg, die wel tamelijk hoog is, maar toch lager dan de omliggende bergen.

Op dit slot hadden de oude Heeren van VALKENBURG, tijdens dit Land als een vrij rijksleën, op zich zelf bestond, hunne hofhouding. De steilte des bergs maakte het zeer sterk, en, aan de eene plaats, daar men eene afgaande schuinte vindt, was het van eene dikke muur en torens voorzien.

Meer dan eens is dit slot in tijden van oorlog gewonnen en herwonnen geweest. De Spanjaarden hadden het, in 1668, bemaagtigd en bleven er eenen geruimen tijd meester van, niettegenstaande Maastricht, in 1632, voor den Staat gewonnen was. Dan, de Commandeur van Maastricht, STEIN CALLENFELS, die, bij afwezigheid van den Gouverneur, Hertog van BOVILLON, aldaar het gebied voerde, met een gedeelte der krijgsbezetting, derwaarts uittrekkende, veroverde het den 20 Junij 1644.

In het jaar 1672, hadden de Franschen dit kasteel, benevens de stad, zonder eenigen tegenstand bezet; doch, moesten het, in den volgende winter weder overgeven. De Overste Asquin, destijds Commandeur van Maastricht, begaf zich den 6 December, met 2 Regimenten Infanterie en eenige Spaansche Kavallerie, in den nacht derwaarts, en verscheen alleronverwacht, reeds ten 7 ure voor het kasteel, hetwelk bij zoo geweldig aantastte, dat de Fransche Bevelhebber MAASILLAC, zich reeds vóór den avond met zijne bezetting van 200 man, op genade of ongenade moest overgeven. Hij werd krijgsgevangen naar Maastricht gebracht, en het kasteel, den 10 December daaraanvolgende, door de Staatsche troepen verwoest, waarna het nimmer weder is hersteld geworden. De bouwvallen zijn zeer uitgestrekt en op sommige punten ruim 9 ell. hoog. De muren zijn verbazend dik en stevig. De slotkapel is nog in wezen.

De bouwvallen van dit kasteel, als domein verkocht zijnde, trekken, nu zij door den eigenaar opgegraven worden, de aandacht tot zich. Men is reeds tot de oude, sedert eeuwen door puin gevulde kapel doorgedrongen, en daaronder heeft men een onderaardsch gewelf, met onderscheidene doodsbeenderen, ontdekt, buiten twijfel van de verdedigers van het kasteel, die, bij een beleg in de veertiende eeuw, derwaarts gevlugt zijnde, onder de puinhoopen der ingestorte kapel levend begraven en van honger gestorven zijn. Ook heeft men het graf van REINALD VAN VALKENBURG, gestorven in het jaar 1339, gevonden.

Waarschijnlijk ter herinnering van den vroegeren kriegsroem, trekt telken jare, ter gelegenheid van de kernis, de boerenschutterij naar den burgheuvel, welke alsdan met storm wordt ingenomen.

VALKENBURG (OUD-), gem. in het *Land-van-Valkenburg*, prov. *Limburg*, arr. *Maastricht*, kant. *Gulpen* (6 k. d., 7 m. k., 1 s. d.); palende N. aan Schin-op-Geul en Valkenburg, O. aan Strucht, Z. aan Wijlre, W. aan Bepuelen en Berg-en-Terblijt.

Deze gem. bevat het d. Oud-Valkenburg, benevens de geh. IJzeren en Sibbe; beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 761 bund. 77 v. r. 30 v. ell., waaronder 761 bund. belastbaar land; telt 120 h., bewoond dóór 129 huisgez., uitmakende eene bevolking van 600 inw., die geheel in den landbouw hun bestaan vinden.

De inw., die er allen R. K. zijn, maken eene par. uit, welke tot het aartspr. van *Limburg*, dek. van *Gulpen*, behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt. Te Sibbe staat eene hulpkerk bediend wordende door eenen Rector.

Men heeft in deze gem. eene school, welke gemiddeld door een getal van 80 leerlingen bezocht wordt.

Deze gem. was vroeger eene heerl. welke in de laatste helft der vorige eeuw een eigendom was van den Heer Graaf de HOEN.

Het d. OUD-VALKENBURG, ligt $2\frac{1}{2}$ O. van Maastricht, $1\frac{1}{2}$ u. N. N. W. van Gulpen, $\frac{1}{2}$ u. O. Z. O. van Valkenburg, aan de Geul.

De kerk, welke aan den H. JOHANNES den Dooper is toegewijd, is een onbeduidend oud gebouw, met eenen pijltoeren en zonder orgel.

Er bestaat hier nog een kasteel, zie het volgende art.

VALKENBURG (HET KASTEEL-TE-OD-), bij de landlieden *SCHALON* geheeten, voorm. kast. in het *Land-van-Falkenburg*, prov. *Limburg*, arr. en 2 u. N. van *Maastricht*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. N. N. W. van *Guipen*, gem. en in het d. *Oud-Falkenburg*.

Het beslaat met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 150 bund., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer *DEVILLERS MASBOURG*, woonachtig te *Pondrom* prov. *Namen* (België).

VALKENHEINING, buit. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 4 u. N. N. W. van *Utrecht*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Loenen*, gem. *Loenersloot-Oukoop-en-Ter-Aa*, in de kom van het d. *Loenersloot*, aan den *Krommie-Angstel*. — Dit buit. wordt thans in eigendom bezeten door den Heer H. *KRAJES*.

VALKENHOF, voorm. buit. in *Bloemendaal*, prov. *Noord-Holland*. Zie *LANDSKROON*.

VALKENHOF (HET), voorm. kast. te *Nijmegen*, prov. *Gelderland*. Zie *VALKHOFF (HET)*.

VALKENHUIZEN, bosch op den *Veluwezoo*, prov. *Gelderland*. Zie *STADSBOSCH (HET)*.

VALKENHUIZEN, geh. op den *Veluwezoo*, prov. *Gelderland*, arr., kant., gem. en N. ten O. van *Arnhem*, aan den straatweg van *Arnhem* op *Apeldoorn*.

VALKENIERS-POLDER, pold. prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Gaasterland*, arr. *Sneek*, kant. *de Lemmer*, N. van het dorp *Harich*.

VALKENIERS-VEN, groot ven in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, in de *Galdersche-heide*, gem. *Ginneken-en-Bavel*, $1\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Ginneken*, $\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Galder*.

VALKENISSE, heerl. op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr. en kant. *Goes*, gedeeltelijk gem. *Waarde-en-Falkenisse*, gedeeltelijk gem. *Krabbendijke*; palende N. aan de heerl. *Krabbendijke*, O. aan de heerl. *Maire*, Z. O. en Z. aan de schorren tegen de *Hont* of *Wester-Schelde*, W. aan de heerl. *Waarde*.

Deze heerl. bevat thans geen d., maar alleen een gedeelte van het geh. *Gawege* en vier verspreid liggende huizen. Zij beslaat eene oppervlakte, volgens het kadaster, van 205 bund. 62 v. ell., waaronder 196 bund. 91 v. r. 22 v. ell. belastbaar land. Men telt er 10 h., bewoond door 13 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 80 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

De inw., die allen Herv. zijn, behooren tot de gem. van *Waarde*.

Men heeft in deze heerl. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Waarde* en te *Krabbendijke*.

Deze heerl. wordt in *Oud-Falkenisse* en *Nieuw-Falkenisse* onderscheiden, alleen daarom, vermits hetgeen men nu *Oud-Falkenisse* noemt, van de menigvuldige zeevloedén, die hier verwoestingen aanbragten, overgebleven en in eene gemeene dijkkaadje met *Waarde* gelegen is, terwijl *Nieuw-Falkenisse*, met *Maire*, in ééne dijkkaadje begrepen, weder is aangewonnen, en een klein deel uitmaakt van hetgeen nog door de golven bedekt blijft.

De eerste oorsprong van deze heerl. is, zoo wel als de herkomst van hare benaming, in de oudheid begraven. Men weet geen onderz. van haar bestaan aan te wijzen, dan dat hare bezitters, ten

jare 1276, nevens andere heerschappen, aan de Hont gezeten, zich met die van Antwerpen, over den tol en vrij geleide over geheel de Hont verdragen hebben; gelijk eene dergelijke overeenkomst, in het jaar 1285, met de abdij of het klooster van Afflighem getroffen, en door Floris V, Graaf van *Holland*, bekrachtigd werd.

Zoo min als de eerste oorsprong en benaming dezer heerl. te bepalen zijn, even zoo min kan hare oude uitgestrektheid en belending naauwkeurig aangewezen worden; alleen weet men, dat de Kronijkschrijver *SMALLINGE* de grootte stelt te wezen: 1166 gemeten 281 roeden (487 bund. 91 v. r. 76 v. ell.). Het kon niet missen, of deze heerl. moest, zoo ras de Hont met de Noordzee en de Schelde gemeenschap kreeg, met anderen deelen in de rampen, welke de zeevloed van tijd tot tijd aanbragten. Hiervan zijn wel geene bijzondere aantekeningen voorhanden; doch het is zeker, dat door de overstromingen en doorbraken, in de jaren 1530, 1532 en 1542 voorgevallen, bij herdikking 486 gemeten 137 roeden (190 bund. 89 v. r. 5 v. ell.) uitgeslagen werden, en hierdoor eene aanmerkelijke vermindering van gemetgetalen plaats greep. De geduchte vloed van 13 Januarij 1551 overstroemde deze heerl. geheel; dan het werd aan de zoute plassen ontruikt en weder in het drooge gebracht, tot dat de Allerheiligenvloed van 1 November 1570 het in gelijke ramp stortte. De evengemelde allerheiligenvloed overstroemde *VALKENISSE* aan de oostzijde door den zoogenaamden Groenendijk, van welke een weel, genaamd *Klaaskensweel*, is overgebleven, dus genoemd naar den eigenaar van een huis daar te vinden, die *Klaas* genaamd was. Van bijzondere schade aan woningen, vruchten en vee, daardoor in deze heerl. veroorzaakt, vindt men geene aantekeningen; doch die vloed zal hier, zoo wel als elders, met de opgevolgde oorlogsrampen, menig bemiddeld landzaat tot behoefte gebracht en eene ontvolking veroorzaakt hebben. Dan, het zij met of zonder bijstand van den Landvorst, men ontworstelde de baren, en stelde daar aan nieuwe palen, die echter niet belet hebben, dat nieuwe en mede verwoestende overstromingen in latere tijden, den val voltooiden van een anders bloeiend dorp en heerlijkheid.

Omtrent het jaar 1630 of daaromtrent werd op den grond dezer heerl., tegen de Hont, een fort aangelegd, Keizershoofd genaamd (zie dat woord). Dit fort moge hier veiligheid en misschien van tijd tot tijd krijgsgewoel en voor de dorpsaten vertier van eetwaren aangebragt hebben, het kon evenwel geen zeegeweld afweren. Dit bleek op Maandag den 26 Januarij 1682, des avonds ten vier ure, wanneer voorsz. kleine vesting geheel overstelpst en, even als het dorp dezer heerl., volkomen vernield is geworden. Hoe verre men, bij eene herdikking, voor het watergeweld genoodzaakt is geworden terug te wijken, getuigt best de kaart van Zuid-Beveland, door *HATTINGA*, waarop de plaats aangestipt is, waar Keizershoofd gelegen heeft.

De Ambachtsheeren, zoo wel als de Ingelanden, Dijkgraven en Gezworenen, beraadslaagden, wat in dezen tot redding te doen. Na veel twistens en overleg moest *VALKENISSE*, dat is het dorp, buiten gedijkt, en de uitwatering, die vroeger door de sluis van *VALKENISSE* geschiedde, nu verlegd worden en door Waarde plaats hebben, ten welken einde en om den afloop van het ingekomen zee water te bevorderen, de sluis te *VALKENISSE* uitgegraven en eene nieuwe te Waarde aanbesteed werd.

Verder vindt men geene lotgevallen van deze heerl. aangeteekend, dan dat, ten jare 1747 en 1748, hier, zoo wel als in Maire, tegen den gevreesden inval der Franschen, Staatsch krijgsvolk is gelegd geweest.

Van het dorp Valkenisse valt, bij gebrek aan aantekening, weinig te zeggen. Alleen weet men, dat de reeds vermelde vloed van 26 Januarij 1682, alle de huizen, op drie na, gesloopt heeft, en ter zelfder tijd hier vele beesten in het water vermoorden; terwijl het echter zeker is, dat hier eene kerk, met eenen dikken toren, die ten baken strekte voor die van Antwerpen naar Holland of Zeeland voeren, benevens een molen gestaan hebben, en dat aan het Geregt dezer parochie tot onderhoud van de dorpswerken, den 29 April 1636, bij 's Lands Staten vergund werd eene plaatselijke actijns van tappers of herbergiers te beffen, als: op ieders ton zwaar bier één gulden, en van elk aam Rijsche, Spaansche en Fransche wijn vier gulden, voor den tijd van vijf jaren, welk octrooi den 16 September 1631, 18 April 1641, 1 Julij 1650, 15 November 1655, 20 Maart 1660, 7 Junij 1666 en 11 Februarij 1673, telkens is vernieuwd en verlengd geworden. Het Geregt verzocht, den 11 Februarij 1673, eene balans te mogen opstellen, en van iedere honderd wagens vlas zes grooten Vlaamsch (15 cents) te ontvangen, tot onderstand van hunne armen, die dit zeer benoodigd hadden; doch daartoe werd het advies van de Rekenkamer gevorderd.

Van den staat der kerk, zoo als die vóór de verwoesting was, is weinig te vermelden, dan dat men in het geestelijke hier eerst onder het bisdom van *Utrecht*, daarna onder dat van *Middelburg* en tot het dekenschap van *Zuid-Beveland* behoorde. De kerk of wel de bediening daarvan stond ter benoeming van den Deken en het kapittel van St. Salvatorkerk te Utrecht; zijnde hier ten jare 1464 Pastoor geweest *JOHAN ROUPEN*. Het is meer dan waarschijnlijk, dat, met den Allerheiligenvloed van het jaar 1570, het kerkgebouw hier in zoo verre zal verwoest zijn, dat het, zonder aanmerkelijken onderstand, niet meer ten gebruike bekwaam was. Wanneer men de beroeringen in kerk en burgerstaat, die reeds aangevangen waren, er bijvoegt, dan is het niet te verwonderen, dat men, na den overgang en de Hervorming van geheel Zuid-Beveland, omtrent deze heerlijkheid niets meer ten aanzien van de godsdienst aangeteekend vindt; alleen weet men, dat 's Lands Staten, den 14 Junij 1659, bewilligden in het aanstellen van eenen Schoolmeester te dezer plaats. Er zoude oudtijds te Gawege, een geh. onder deze heerl., eene kapel bestaan hebben.

Het is zeker, dat een edel geslacht aan deze heerl. den naam gegeven of daarvan ontvangen hebbe. Dan, of zij oudtijds hier een stamhuis, dat is een slot tot hun verblijf hadden, vindt men niet opgeteekend, ofschoon het niet onwaarschijnlijk is.

WITTE VAN VALKENISSE en ARNOLDUS waren broeders; zij leefden nog in het jaar 1243, en waren onder die, welke den Abt en Monniken des kloosters van Amighem vrijheid van tol op de Hont schonken; ook wordt in het verdrag, deswege getroffen, gesproken van Heer ADA, ingehuldigde van VALKENISSE, en in eenen anderen brief, op den eersten Zondag van den Advent 1284 gegeven, wordt hij genoemd Heer ADA, Priester van VALKENISSE. ARNOUD VAN VALKENISSE, Priester, was, ten jare 1407, onder de bevechters van de sterkte Hagestein. NICOLAAS VAN VALKENISSE, Priester, was, ten jare 1460,

Aartsdiaken te Antwerpen, en stond als getuige over een verdrag tusschen het kapittel te Antwerpen en de Paters Minderbroeders aldaar. Het kan de zelfde niet wezen, welke bij *SMALLINGHAGE* gezegd wordt getrouwd te zijn geweest, en in het jaar 1470 op Ristland is begraven. *LANBERT VAN VALKENISSE* werd Ridder gemaakt in het jaar 1426, in den slag voor Brouwershaven, alwaar sneuvelde *ANDRIES VAN VALKENISSE*. In het jaar 1511 verkocht *PHILIPS VAN VALKENISSE* deze heerlijkheid aan die van *STAPELE EN COCK VAN OPIJNEN*. Van welk laatste geslacht het hij huwelijk gekomen is aan dat van *LA TORRE*, waarvan reeds in het jaar 1644 Jonkheer *FRANÇOIS DE LA TORRE* als Heer voorkomt, die achterliet de Jonkers *PHILIPS*, *CHARLES* en *HENDRIK*, benevens Jonkvrouwen *MARGARETA*, *JUSTINA*, *ISABELLA* en *MARIA DE LA TORRE*, aan alle welken, op 27 Maart 1664, octrooi werd verleend, om over hunne Zeeuwsche leengoederen te mogen beschikken. De laatste, welke voorkwam tot deze edelen betrekking te hebben, was Vrouwe *ISABELLE DE BOYSOT*, weduwe Vrouwe van *Valkenisse*, moeder en voogdesse van haren oudsten zoon Jonker *JONAN LOUIS DE LA TORRE*. Even zoo als dit heerlijk goed van de Edelen van *VALKENISSE* tot die van *LA TORRE* is overgegaan, zal het aan het bekende huis van *SPANGEN* gekomen zijn; want men vindt, dat in het jaar 1689 hier Heer was *JUSTUS CORNELIS PHILIBERTUS PHILIPPES* Graaf van *SPANGEN*, die waarschijnlijk de opvolger is geweest van Jonker *LUDOVICUS BARON VAN SPANGEN*, in het jaar 1753 Heer van *VALKENISSE* genoemd. Thans is eigenaar van deze heerl. de Heer *KARLUS CONSTANTINUS PRINCE GUISLAIN BARON VAN DER LINDEN DE HOOGVORST*, Ridder der Orde van den Nederlandschen Leeuw, woonachtig te Brussel. Het wapen dezer heerl. bestaat uit een veld van goud, met drie leliën van synople.

VALKENISSE (HET HUIS-VAN-DEN-HEER-VAN-), voorm. adell. h. te *'s Gravenhage*, prov. *Zuid-Holland*, aan de noordzijde van het *Westeinde*, niet ver van de *Vleersteeg*.

Wie de stichter van dit huis geweest zij, valt niet te bepalen, doch zeker is het, dat het in het jaar 1565 in eigendom bezeten en bewoond werd door den Heer Mr. *JACOB VAN DER DUIN*, Heer van *Spangen*, reeds in 1553 ter dagvaart beschreven onder de Edelen van Holland. Naderhand is het gekomen aan Jonkheer *PHILIPS DE LA TORRE*, Heer van *Valkenisse*, en na zijn overlijden op Jonkheer *FRANÇOIS DE LA TORRE*, Heer van *Valkenisse*, op wiens naam het huis, in het jaar 1635, nog ten protocolle aangeteekend stond. Het huis, dat van eene groote uitgestrektheid was, is sedert zoodanig veranderd en in onderscheidene woonhuizen verdeeld, dat er thans weinig of niets meer van te vinden is.

VALKENISSE (NIEUW-), pold. in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr. en kant. *Goes*, gedeeltelijk gem. *Waarde-en-Valkenisse*, gedeeltelijk gem. *Krabbendijke*; palende N. aan den Nieuwe-polder-van-Krabbendijke, O. aan den Maire-polder, Z. O. en Z. aan de schorren tegen de Wester-Schelde, W. aan Oud-Valkenisse.

Deze pold., welke in het jaar 1694 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 120 bund. 58 v. r. 90 v. ell., waaronder 114 bund. 41 v. r. schotbaar land, als: onder *Waarde-en-Valkenisse*, volgens het kadaster, 105 bund. 45 v. r. 10 v. ell. en daaronder 99 bund. 47 v. r. 20 v. ell. schotbaar land, en onder *Krabbendijke*, volgens het kadaster, 14 bund. 95 v. r. 80 v. ell., alles schotbaar land. In dezen pold. is ééne boerderij, onder *Waarde-en-Valkenisse*. Hij wordt door eene sluis, op de Wester-Schelde, van

het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf en eenen Penningmeester.

VALKENISSE (OUD-), pold. in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zee-land*, arr. en kant. *Goes*, gem. *Waarde-en-Valkenisse*; palende N. aan de Krabbendijksche-vliet, O. aan Nieuw-Valkenisse, Z. aan de schorren tegen de Wester-Schelde, W. aan den Polder-van-Waarde.

Deze pold., welke in het jaar 1879 herdijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 84 bund. 61 v. r. 72 v. ell., waaronder 83 bund. 94 v. r. 92 v. ell. schotbaar land. Men telt er 7 b., waaronder 2 boerderijen. Hij wordt door eene sluis, op de Wester-Schelde, van het overtollige water ontlast. De dijksdirectie maakt met de Watering-van-Waarde één polderbestuur uit, bestaande uit eenen Dijkgraaf, twee Gezworens en eenen Ontvanger-Griffier.

VALKEN-KOGGE, d. in *Geestmer-Ambacht*, prov. *Noord-Holland*. Zie **VALKOOG**.

VALKENOOG, fort in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, resid. *Lampong*, distr. *Lampong-Semangka*, aan de rivier van *Teolang-Bawang*.

Het is in het jaar 1737 door de Nederlanders gebouwd en was vooreen de voornaamste faktorijs voor den handel.

VALKENSWAARD, gem. in *Kempenland*, prov. *Noord-Brabant*, *Derde* distr., arr. en kant. *Eindhoven* (8 k. d., 21 m. k., 5 s. d.); palende N. aan de gem. *Waalre*, N. O. met een punt aan *Aalst*, O. aan *Heeze* en *Leende*, Z. aan *Borkel-en-Schaft*, W. aan *Dommelen*.

Deze gem., welke het zuidwestelijke gedeelte uitmaakt van de heerl. *Waalre-en-Valkenswaard*, bevat het d. *Valkeuswaard*, benevens de geh. en b. *Delishurk*, *Greenhoven*, *Venberg*, *Zeelberg* en *Stad*; beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2188 bund. 36 v. r. 16 v. ell., waaronder 710 bund. 23 v. r. 73 v. ell. belastbaar land; telt 217 b., bewoond door 232 huisgez., eene bevolking van 1250 inw. uitmakende, die meest in den landbouw hun bestaan vinden, en 5 leerlooijerijen, 2 lijnziederijen, 2 bierbrouwerijen, 1 waterkoren- en 2 oliemolens hebben.

De landerijen zijn hier, over het algemeen genomen, zandig en schraal. Rogge, haver, boekweit, aardappelen, spurrie enz., zijn de voornaamste veldvruchten, die hier gewonnen worden.

De R. K., die er ongeveer 1210 in getal zijn, onder welke 860 Communikanten, maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. van *'s Hertogenbosch*, dek. van *Eindhoven*, behoort, en door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt.

De Herv., die men er 40 telt, behooren tot de gem. *Valkenswaard-Dommelen-Waalre-en-Aalst*. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

Men heeft in deze gem. twee scholen, welke gezamenlijk gemiddeld door 150 leerlingen bezocht worden.

Het d. **VALKENSWAARD**, **VALKENSWERD** of **FALKENSWAARD**, gewoonlijk enkel **WERD** genoemd, ligt 2 u. Z. van *Eindhoven*, aan den straatweg van *'s Hertogenbosch* op *Luik*. Het is eene schoone plaats, in welks kom men 420 inw. telt.

Eertijds zou dit dorp slechts uit eene enkele herberg bestaan hebben, liggende op eene weide, in het Meijerij'sch een *dries* genoemd, en men zou aan deze herberg, waar vele kooplieden zamenkwamen, den naam gegeven hebben van de *Waard* op den *Dries*. De zamenkomst van vreemdelingen deed hier schielijk vele huizen stichten; de toeloop der kooplieden, vooral in varkens, bleef voortduren,

en men noemde deze plaats **VALKENSWAARD**, onder welke benaming zij nog op oude kaarten voorkomt. Naderhand zoude de naam, om de menigte valkeniers, die zich hier verzamelden en in den winter hun verblijf hielden, in **VALKENSWAARD** zijn veranderd. Hoe het zij, dit dorp was voorlang vermaard, als de gewone verblijfplaats van meest alle de bezoldigde valkeniers uit Europa, en om de valken en andere soorten van vogels, die hier gevangen en afgerigt werden, zoo wel, als om de spoedige en behendige afrigting der jagthonden. In het laatst der voorgaande eeuw woonden hier nog de valkeniers van den Roomschen Keizer, van de Koningen van Frankrijk, Spanje en Engeland, van den Prins van Oranje, alsmede die van de Keurvorsten. Men kon rekenen, dat de traktementen der onderscheidene valkeniers te zamen 60,000 à 70,000 gulden bedroegen, zoo niet meer, welke hier vertoerd werden; en deze som, gevoegd bij de voordeelen, welke de nieuwsgierigheid der liefhebbers van de jagt hier aanbragt, gaf aan dit dorp leven en werkzaamheid, en verschaffen aan vele ingezetenen een goed bestaan. Sedert eenige jaren herleeft de valkenjagt weder, en wordt thans jaarlijks op het koninklijk lustslot het Loo en te Apeldoorn uitgeoefend door eenige valkeniers van **VALKENSWAARD**, voor rekening van eene sociëteit, aan wier hoofd Z. K. H. Prins **ALEXANDER** gestaan heeft, en van welke vele aanzienlijken, zoo hier te lande als buitenslands wonende, leden zijn.

Dat **VALKENSWAARD** in vroegere tijden niets beduidend is geweest, blijkt daaruit, dat het niet genoemd wordt, dan als onder *Waalre* begrepen, en daarmede als een eigendom van Bisschop **WILLIBROD** en de abdij **Echternach**, onder den naam van **WADENLO** voorkomt.

Dit dorp heeft een groot marktplein, rondom met boomen beplant en zeer dicht met huizen bebouwd, daarop staat het Raadhuis, zijnde een doelmatig ingerigt gebouw.

In de eerste tijden na de Hervorming zijn de R. K. vele jaren genoodzaakt geweest de godsdienst te verrigten op de uiterste grenzen van het Luiksche dorp **Achel**, alwaar de Tongreep het grondgebied van Luik verlaat en de Meijerij van 's Hertogenbosch inloopt. Hier hadden zij een kapelletje of bidplaats opgericht. Omtrent het jaar 1684 verkregen zij de vergunning, om in **VALKENSWAARD** eene schuurkerk te bouwen, wanneer een godvruchtig jongeling, **N. ESTRASC**, het gebruik en bezit verzocht van de verlaten bidplaats. Hij vestigde daar zijne woning; andere R. K. jongelingen voegden zich bij hem, en hieruit is die stichting ontstaan, die men de *Hermitage* of de *Kluis* van **Achel** noemde. Zij was alreeds tot eenen grooten staat van welvaren gekomen, en door haar was eene woeste wildernis in eene welbebouwde landstreek veranderd; toen, op het laatst der vorige eeuw, de Fransche omwenteling die inrigting vernietigd heeft. Deze kluis, welke sedert dien tijd in het bezit is geweest van den Heer **Baron van Teyll van Schrooskerke van Heeze en Leende**, is door diens Erven verkocht aan de Paters Trappisten, welke sedert het jaar 1845 daarin zijn gevestigd, en die aan de uitgestrekte daarbij behorende landerijen, reeds eene aanzienlijke verbetering hebben doen ondergaan. De kerkshuur, door de R. K. te **VALKENSWAARD** gebouwd, werd, in het jaar 1736, op hoog bevel gesloten, omdat de recognitie-gelden niet behoorlijk betaald waren, en den 5 October 1736 sloegen de Staten het smeekschrift der R. K., om ze weder te mogen openen, van de hand, tot dat die penningen werkelijk zouden voldaan zijn. Den 10 Februarij 1737 verkregen de R. K. bij de Staten het verlof,

om die kerkchnur te vergrooten. Doch, in het jaar 1798, zijn de R. K. wederom in het bezit en gebruik der oude parochiekerk getreden, die ingewijd is onder de bescherming van den H. Bisschop NICOLAAS, en geheel alleen ten N. W. van het d. in de akkers staat. Het is een schoon gebouw, pralende met eenen hoogen toren, die eene nette spits heeft, maar met geen hooge kap gedekt is. Ook is de kerk van geen orgel voorzien.

Sedert de oude parochiekerk, in 1798, aan de R. K. is overgegaan, heeft de openlijke godsdienstoefening der Herv. plaats gehad in een bijzondere woning tot dat in het 1813 eene nieuwe kerk was ingewijd. Dit is een klein gebouw, met een klein torentje, doch zonder orgel.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 140 leerlingen bezocht. — Er is hier een distributiekantoor voor de brievenposterij.

Men heeft er des Dingsdags na St. Andries eene beroemde varken- en linnenmarkt, op welke gewoonlijk de prijs van het spek voor een groot gedeelte van Kempenland bepaald wordt. Behalve deze worden er Donderdags vóór halfvasten nog eene jaarmarkt gehouden, zijnde eene Beestenmarkt.

VALKENSWAARD werd in 1545 met *Waalre* door de Gelderschen, onder den beruchten MAARTEN VAN ROSSEN, onder eene brandschatting gesteld van 900 gulden. De Spanjaarden perstten in 1599 den inwoners van dit dorp, behalve vrije kost, nog daarenboven veel geld af.

Het wapen dezer gem. bestaat uit een schild van azuur, waarop het beeld van den H. NIKOLAAS van goud.

VALKENSWAARD-DOMMELEN-WAALRE-EN-AALST, kerk. gem., prov. Noord-Brabant, klass. van Eindhoven, ring van Heeze.

Deze gem. heeft slechts ééne kerk, te Valkenswaard, en telt ongeveer 60 zielen, onder welke 30 Ledematen. In de oudste voorhanden archieven komen WAALRE, WAERDE (toen Verkensweerd) Aalst en Dommelen, als gecombineerd voor; en de eerste Predikant was ALSTORPHIUS, vermoedelijk van 1673—1692. Van 1706 tot 1812 maakten die dorpen echter twee gem. uit, namelijk die van Valkenswaard-en-Dommelen en die van Waalre-en-Aalst. De eerste, die in de gem. van Valkenswaard-en-Dommelen Predikant was, is geweest SIMON VAN HEERDEN, die in het jaar 1704 herwaarts kwam, en in het jaar 1709 naar Noordscharwoude vertrok. De eerste, die te *Waalre-en-Aalst* het leeraarsambt bekleedde, was JOHANNES ZEYLMANS, die in het jaar 1704 beroepen werd in het jaar 1714 naar 's Grevenduinsskappelle vertrok. Na het overlijden, in 1812, van den Predikant RICHARDUS APeldoorn, die sedert 1802 te Waalre-en-Aalst stond, werden deze gem. gecombineerd, en hadden toen tot eersten Leeraar ANTONIUS WILHELMUS KOOCKEN, die reeds sedert het jaar 1801 te Valkensweerd gestaan had, en in het jaar 1819 emeritus werd.

VALKHOF (HET), ook wel HET FRANKENHOF genaamd, voorm. burg te Nijmegen, in het Noordoosten der stad, op eenen afzonderlijken ronden heuvel of uitspringenden hoek van den Hunnenberg.

Het was een overoud gesticht van een zonderling maaksel, bestaande uit onderscheidene ronde torens van verschillende hoogte. Naar men wil werd dit gebouw door KARL den Groote gesticht, op de grondslagen van eenen dier burgten, welke Dnusius (wiens aankomst in het Eiland-der-Batavieren gesteld wordt in het tweede jaar vóór de Christelijke tijdrekening) langs den Gallischen of linker Rijnsoever deed bouwen en met krijgsvolk bezetten. De naam wordt toegeschreven aan

de Valken, die Keizer *LODEWIJK de Vroom*, op de voorplaats van het hof tot de jagtoefeningen deed voeden. In dit paleis hield zich *KARL de Groot*e, wegens de bekoorlijkheid van het oord en de voortreffelijke ruime uitzigten, dikwijls op; vierde er inzonderheid onderscheidene reizen het Paaschfeest; deed er de rijksverdeeling, welke hij tusschen zijne drie zonen, *KARL*, *LODEWIJK* en *PEPIJN*, had vastgesteld, bezweren, en hield er, in het jaar 808, eenen landdag, in het bijwezen van vele Grooten der Franken. Ook zijn zoon, *LODEWIJK de Vroom*, bevond zich vaak hier, en deed er, mede op eenen rijksdag, de onder zijne drie zonen gemaakte verdeeling zijner rijken, met plegtige eedzwering bevestigen. Behalve deze namen hier voorts somwijlen hun verblijf de Keizers en Koningen: *LOTHARIUS I*, *KARL de Kale*, *KARL de Eenvondige*, *SUENTIBOLDUS*, *OTTO I*, *OTTO II*, *OTTO III* (wiens moeder, *THEOPHANA AUGUSTA*, dochter van den Griekschen en Konstantinopolitaanschen Keizer *ROMANUS*, weduwe van *OTTO II*, alhier den 17 Julij 990 het leven liet), *HENDRIK II*, *KORNRAAD II*, *HENDRIK III* (die hier zijne bruid uit Engeland ontving, en het bruilofsfeest met ongemeene pracht en vreugde vierde), *HENDRIK IV*, *LOTHARIUS II*, *KORNRAAD III*, *FREDERIK I*, bijgenaamd *BARBAROSSA* (die den burg, welke onderscheidene reizen door de Noormannen en door *Godfried II*, Hertog van *Lotharingen*, in de asch was gelegd, in het jaar 1155 prachtig deed herbouwen, waarvan nog heden op eenen steen, welke op het raadhuis is geplaatst, in Latijnsche verzen de gedachtenis wordt bewaard), *HENDRIK VI* (die hier het eerste levenslicht aanschouwde), *WILLEM VAN HOLLAND*, *RICHARDUS*, *ALBERTUS* en *SIGISMUNDUS*.

OTTO III, Graaf van *Gelre*, ontveldigde dezen vorstelijken burg aan zijnen wettigen Opperheer, Keizer *FREDERIK II*, en verkreeg dien vervolgens, in het jaar 1248, van den Roomsche-Koning *WILLEM*, in pand.

In het jaar 1340 verscheen alhier, vergezeld van hare twee zoontjes, *ELEONORA*, dochter van *EDUARD II*, Koning van *Engeland*, gemalin van Hertog *REINALD II*, die haar, onder voorgeven, dat zij melaatsch was, had verstooten. Zij onthlootte zich openlijk, in het bijwezen der verzamelde Grooten, tot aan haar middenlijf; toonde, dat zij ten onregte van melaatschheid werd beschuldigd, en voorspelde, dat het land van *Gelre* hare versmading zou betreuren. Opmerkelijk is het, dat hierop, in meer dan honderd jaren, geen Hertog in *Gelderland* is geboren.

In 1430 tot 1433 deed *CATHARINA VAN CLEVE*, gemalin van Hertog *ARNOLD VAN GELRE*, het hof verbeteren. In 1467 werd het bij de uitlegging der stad binnen hare ringmuren getrokken.

Toen *KARL de Stoute*, in het jaar 1473, de stad belegerde, gaf hij een streng bevel, dat niemand het hofgebouw, welks stichting hij toeschreef aan *JULIUS CAESAR*, zou mogen beschadigen.

In 1478 werden *FREDERIK* en *WILLEM VAN EGMOND*, door die van *Nijmegen* gevangen genomen, en op een der torens, daarom den *Egmondschen toren* genaamd, drie jaren in hechtenis gebouden.

In 1481 werden *MAXIMILIAAN*, Hertog van *Oostenrijk*, en diens gemalin *MARIA VAN BOURGONDIE*, als Hertog en Hertogin van *Gelre*, alhier ingehuldigd.

In 1529 liet Hertog *KARL VAN EGMOND*, den *Egmondschen toren* omver halen en het hof met een binnenhof versterken, zoo ook de torens en muren in 1530 verbeteren, doch alles werd in 1537 door de burgerij geslecht.

In 1538 werd Hertog *WILLEM VAN CLEVE*, plegtig als hertog van *Gelre* op dit hof ingehaald.

In 1346 kwam Keizer KAREL V met zijne vrouw op dit hof, en werd als Hertog van Gelre prachtig ontvangen.

In 1549 werd FILIPS II, Koning van *Spanje*, er als Hertog ingehuldigd.

In 1570 werd er ANNA VAN OOSTENRIJK, door den Hertog van ALVA en anderen plegtig ontvangen.

In 1578 bezwoer graaf JOHAN VAN NASSAU, op dit hof zijne instructie als Stadhouder.

In 1611 werd het tot de hofhouding van den Stadhouder ingerigt.

De erfstadhouder WILLEM V, hield daarop, met geheel zijn vorstelijk hof, verblijf van den 7 November 1787 tot den 23 October 1788.

Gedurende het bombardement der stad Nijmegen door de Franschen, in het jaar 1794, werd dit hofgebouw benevens eene der daarin staande oude kapellen beschadigd, waaruit de kleingeestige nijd, onder het masker van spaarzaamheid en bevordering van 's lands welzijn, aanleiding nam tot het doen van een voorstel op den landdag, in Augustus 1793, om dit gebouw, het oudste en vermaardste, dat op den Bataafschen grond stond, te doen sloopen, hetgeen ten gevolge had, dat het, niettegenstaande de sterkste protesten van wege de stad en het Rijk van Nijmegen, en van het ambt van Maas en Waal, op den 9 Februarij 1796, voor eene som van 90400 gulden, publiek werd verkocht. Het kwartier van Zutphen wilde echter, wegens de onevenredigheid van den koop prijs, in vergelijking met de groote menigte duifsteen, in den toeslag des koops niet bewilligen. Alleen werden, door de onvermoeide pogingen van den beroemden Nijmeegschen oudheidkundige Mr. JOHANNES IN DE BETOUW, buiten den verkoop gehouden de twee zoogenaamde Heidensche kapellen; terwijl de grond, benevens die kapellen door het landschap aan de stad Nijmegen werd afgestaan, om tot eene wandelplaats aangelegd te worden. De stichting der beide bovengenoemde tempeltjes moet vermoedelijk tot het einde der vierde, of het begin der vijfde eeuw en dus tot den laatsten tijd van der Romeinen verblijf hier te lande, gebragt worden. Immers meent men, dat dit allerwaarschijnlijkst is met betrekking tot het nog in zijn geheel aanwezige tempeltje, welks zestienhoekige gedaante een blijk van in dien tijd gesticht te zijn, oplevert, vermits alstoen de Gothische bouwde in de plaats der Romeinsche begon te worden ingevoerd. Het dak en de vloer van dit tempeltje zijn van latere tijden, hetzij dan van den tijd der herbouwing van den burg door KAREL den Grooten, hetzij van zijne herstelling door FREDERIK BARBAROSSA, in het jaar 1153, wanneer, door het invoegen van gebakken steen, in plaats van den uitgebroken duifsteen, eene groote vermenging tusschen de oude en latere bouwde is te weeg gebragt. Aan den oostkant was het altaar gesteld, hetwelk ook, na de invoering van de Christelijke godsdienst, daar ter plaatse gebleven is.

De tempel, in het midden van den hofberg, welke bij het sloopen, in het jaar 1796, den ondergang nabij heeft gestaan, en waarvan alsnog een halfroond, benevens een gedeelte van den koepel, aanwezig is, was ongetwijfeld van oudere dagteekening. De ronde gedaante, de overdikke muur van duifsteen en bovenal de grootscheit van het metselwerk geven hiervan de bewijzen.

Aan welke Heidensche Godheid deze beide tempels voormaals waren toegewijd, is ten eenemale onzeker. Sommigen vermoeden, dat WODAN, Hoofdgod der oude Batavieren, de zelfde met MARCONIUS bij de Romeinen, anderen dat TRON, de zelfde met JUPITER, of ILLUS, de zelfde

met **Maas**, de Godheid was, welke men daarin huldigde. Naar het gevoelen van **GERARDUS NOVIONAGUS GELDENHAUWIS**, in zijne *Historia Batava*, zou het zestienhoekige tempeltje zijn toegeheiligd geweest aan de schimmen der gestorvenen in de dienst der goden omdat een graf van **CASUS JULIUS PUDENS**, oud krijgsman van het tiende legioen, toen ter tijd in den buitenmuur dezer kapel, aan de zuidzijde geplaatst, ten opschrift heeft *Dis manibus*, (d. i. aan de Goden en Afgestorvene zielen), volgens de meening van **PAULUS MERULA** (1), was het gewijd aan **JANUS**, wiens naam aldaar op eenen altaarsteen, in den tweeden regel, gelezen werd. Doch dit zijn alles slechts gissingen. In het jaar 799 zijn de beide tempeltjes, op verzoek van **KAROL den Groote**, door **Paus Leo III** tot christelijke kerkjes of kapellen ingewijd.

De wandelplaats, welke thans de voorm. burg vervangen heeft, is eene der verrukkelijkste van ons vaderland. Van de fraaije zitbanken, welke men er aantreft, heeft men de heerlijkste gezigten, welke men zich kan voorstellen. Diep onder de voeten vloeit de breede **Waalstroom**, welks verschillende kronkelingen het oog zeer ver kan volgen en aan welks oever zich op den voorgrond het vriendelijke dorp **Lent** schilderachtig voordoet; terwijl tusschen dit dorp en de stad de drijvende veerbrug gestadig heen en weder giert. Verder noordwaarts spreidt zich de **Betuwe** met hare welige landouwen en menigvuldige torenspitsen uit; terwijl de stad **Arnhem** en de **Veluwsche bergen** aan den horizon het gezigt beperken. Oostwaarts ziet men de lagchende weilanden der **Ooy** met de daarin grazende runderen en paarden; de daarom liggende dorpen en de **Cleefsche bergen** in het verschiet. Noordoostelijk verheft zich de **hooge Eltensche berg**, op welks top men de abdij met de kerk en aan welks voet men het dorp **Laag-Elten** dnidelijk kan onderscheiden; terwijl meer op den voorgrond verschillende andere dorpen verspreid liggen. Ten **Westen** doort zich de stad **zelve**, met eene menigte uitstekende gebouwen, ten **luisterrijkste** op, en vertoonen zich langs den oever der rivier, behalve de **Betuwe** ter rechterzijde, aan den linker kant onderscheidene torens van het **Rijk-van-Nijmegen** en het **Ambt-van-Maas-en-Waal**. Nog ontdekt men in schemerende verwe noordoostwaarts de torenspitsen van **Doesburg** en **Zutphen**; westwaarts die van **Rhenen**, en in alle rigtingen meer andere torens.

In alle jaargetijden kan men hier de treffendste natuurootoneelen aanschouwen; hetzij de zon met majesteit des morgens uit de oostkimmén verrijst of met bekoorlijke pracht des avonds ten westen als in den stroom schijnt weg te zinken; hetzij de maan met zachtem glans de vlakke beschijnt; hetzij storm en onweerswolken voorbij snellen en de onstuimigeloed schuimt en bruist; hetzij zware ijsschotsen, dof donderend en krakend over den rug des strooms voortdrijvende, zich met geweld eenen weg door de dijken dreigen te banen (2).

(1) In *Dissert. de Neom*, bij **PONTANUS** in *Hist. Gclr.* lib. I, pag. 58.

(2) Men zie voorts over dezen ouden burg, *Lotgevallen en eindelijke ondergang van den ouden alom vermaarden burg binnen Nijmegen, met nog bijvoegselen*, uitgegeven in 1804, door **Mr. J. IN DE BETOUW**; **G. VAN HANSELT**, *Bijdragen voor den burg van Nijmegen*, Arnhem 1805; **JOHANNES IN DE BETOUW**, *Annales Noviomagi*, Noviom 1790, *Handvesten van Nijmegen, met eene lijst van handvesten en gunstbrieven door de Franckische Koningen en Roomsche Keizersen gegeven op den burg of Vulkhof, te Nijmegen en Vervolg der gemelde Handvesten*, Nijm. 1780., en **A. OTTMANS** *Description de la Chapelle carolingienne et de la Chapelle romaine, restes du chateau de Nimègue recherche archéologique*, Amsterdam. 1817,

VALKJE (HET), kom of weeltje in de *Ooster-kogge* van *Drochterland*, prov. *Noord-Holland*, gem. en $\frac{1}{4}$ u. N. van *Bovencarspel*; beslaande eene oppervlakte van ongeveer $\frac{1}{4}$ bund. — Men vangt daarin veel zeelt.

VALKOOG of **VALK-OOE**, d. in *Geestmer-Ambacht*, prov. *Noord-Holland*, arr. en $3\frac{1}{2}$ u. N. ten O. van *Alkmaar*, kant. en $\frac{1}{4}$ u. Z. Z. W. van *Schagen*, gem. *St. Maarten-Eenigenburg-en-Valkoog*, $\frac{1}{4}$ n. O. van *St. Maarten*. Men telt er in de kom van het d. 21 h. en 110 inw., en met het daartoe behoorende geh. *Groeneveld* 57 h. en 200 inw., die meest in landbouw, kaasmakerij en vetweiderij hun bestaan vinden. Voorheen waren er vele vruchtboomgaarden en opgaande boomen, van welke er eene, staande op het erf van *Klaas Vriendjes*, om zijne ontzettende dikte alom bekend was. Vroeger werd, naar men wil, in dit dorp de valkenjagt gehouden, door de Heeren *Six van Hillbeem*, *Cats* en van *Foreest*. Het was oudtijds het hoofddorp in de *Valkooger-kogge* en maakte reeds in de vijftiende eenw met *St. Maarten* en *Eenigenburg* een regtsgebied uit, blijkens eenen brief van 1478, bewaard onder de papieren van het *Maria-Magdalena-convent* te *Amsterdam*.

Kerkelijk is **VALKOOE** van 1580 tot 1627 vereenigd geweest, met *St. Maarten*, doch in het laatstgenoemde jaar daarvan gescheiden, heeft elk dorp eenen eigen Predikant bekomen. In het jaar 1808 zijn die dorpen weder kerkelijk vereenigd, zoodat de inw., die op 11 na allen Herv. zijn, thans tot de gem. van *St. Maarten-en-Valkoog* behooren, die ook hier eene kerk heeft, zijnde een zeer oud gebouw, dat in het jaar 1839, nadat het koor afgebroken was, herbouwd en van binnen geheel en al veranderd is, doch geen orgel heeft. De toren, welke op den westkant stond, eenen doorluchtigen koepel had en vroeger van een uurwerk voorzien was, is toen mede afgebroken en op het midden der kerk geplaatst en thans weder van eene klok en van uurwerk voorzien.

In de zeventiende eeuw vond men in den ouden kerktoeren eene klok, die te *Vronen* gegoten zou zijn, en tot opschrift had: *A. Vro. Domine 1280 Ampore Allerdi presbitori ac mense Septembri, ecce cadit mater Frisiae.*

Bij het vieren van het vreugdefeest over den vrede in 1648, werd deze klok stuk gebeijerd, waarna er een ander te *Amsterdam* is gegoten, met het opschrift: *Assuorus me fecit, Amstelredami 1649*; (d. i. Assuurns heeft mij gemaakt, te *Amsterdam* 1649).

De dorpschool wordt gemiddeld door 25 leerlingen bezocht.

De kermis valt in den tweeden Zondag in Augustus.

In 1492 was ook **VALKOOE** veroordeeld mede op te brengen de boete voor het kaas- en broodspel.

Het wapen van dit dorp schijnt een valk te zijn, ten minste dit vermoedt men uit eenen valk, welke door zekeren *Klaas van der Mand*, op den boeg van het doophek, in de Hervormde kerk, geschilderd is.

VALKOOG, pold. in *Geestmer-Ambacht*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. *Schagen*, gem. *St. Maarten-Eenigenburg-en-Valkoog*; palende N. aan *Burghorn*, N. O. aan den pold. *Schagen*, O. aan *Schagerwaard*, Z. aan *Haringcarspel*, Z. W. en W. aan *St. Maarten*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 576 bund. 67 v. r. 70 v. ell., waaronder 484 bund. schotbaar land; telt 57 h., waaronder 33 boerderijen, en wordt door eenen molen en sluis op de *Ringsloot*, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit vijf leden.

VALKOOGER-KOGGE of **VALKEN-KOGGE**, kogge in *Geestmer-Ambacht*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. *Schagen*; palende N. aan de Schagerkogge, O. aan Haringcarspel, Z. aan Warmenhuizen, W. aan de Zijpe.

Deze kogge bevat de dorpen *St. Maarten*, *Eenigenburg* en *Valkoog*, en beslaat dus dezelfde oppervlakte als de gem. *St. Maarten-Eenigenburg-en-Valkoog*. Zie dat woord.

VALKOOGER-VERLAAT, geh. in de vrije heerl. *Schagen*, prov. *Noord-Holland*, arr. en $4\frac{1}{2}$ u. van *Alkmaar*, kant. en 20 min. N. van *Schagen*, gem. *Schagen-en-Burghorn*; met 2 h. en 16 inw.

VALKRUST, buit. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, arr. en $\frac{1}{4}$ u. Z. van *Breda*, kant. *Ginneken*, gem. *Ginneken-en-Bavel*, in de koin van het d. *Ginneken*, aan den straatweg en den Markstroom.

Deze buit., welke zich door hare bevallige ligging zoowel als door de schoone beplanting onderscheidt, beslaat eene oppervlakte van 2 hond. 70 v. r., en wordt in eigendom bezeten en bewoond door den Heer **ANTONIUS MARIA OOMEN**.

VALKUM, voorn. burg in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 3 u. W. van *Appingedam*, kant. en 1 u. Z. ten W. van *Onderdendam*, gem. en 20 min. Z. van *Bellingeweer*, waartoe het kerkelijk behoorde.

Ter plaatse, waar deze burg gestaan heeft, ziet men thans ten W. van den straatweg eene nette boerderij, met zware kleigronden, thans in eigendom bezeten en bewoond door den landbouwer **ALBERT MEZES SMIT**.

VALKYRIENLAND, volgens sommigen de oude naam van het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*. Zie **WALCHEREN**.

VALLINGABUREN of **FALLINGBUREN**, b., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonsradeel*, arr. en $3\frac{1}{4}$ u. W. van *Sneek*, kant. en 2 u. Z. Z. W. van *Bolsward*, 3 min. O. van *Ferwoude*, waartoe het behoort.

VALLINGERBROEK, naam, welken men wel eens verkeerdelijk geeft aan het **VELDINGERBROEK**, in het dingspil *Zuiderveld*, prov. *Drenthe*. Zie **VELDINGERBROEK**.

VALOIS, naam, welken de Negers geven aan de verl. plant. *Spizingszorg*, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie *SPIZINGSZORG*.

VALOM (DE), geh., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Dantumadeel*, arr. en 4 u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 1 u. Z. van *Dockum*, $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Murmerwoude*, waartoe het gedeeltelijk behoort, en 10 min. N. W. van *Zwaag-Weesteinde*, waartoe het andere gedeelte gerekend wordt.

VALOM (DE), vroeger een bierhuis en uitspanningsplaats op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en $11\frac{1}{4}$ u. N. van *Arnhem*, kant., gem. en 5 min. Z. W. van *Elburg*, thans een kroegje.

VALSCHEN-AKKER, bouwakker in *Oostermoerder-dingspil*, prov. *Drenthe*, gem. en $\frac{1}{4}$ u. N. O. van *Borger*, onder het geh. *Buinen*, op welken meermalen koperen en zilveren muntstukjes uit den tijd van Keizer *Lodewijk den Frome*, zoon van Keizer *Karel den Groote*, die van 814 tot 840 regeerde, zijn opgedolven. De muntjes hebben ruim de grootte van een oud dubbeltje, en daarop wordt aan de ééne zijde een Grieksch kruis gevonden, met eene stip tusschen iedere twee armen en met het omschrift. *MDOVICVS IMP.* (d. i. Keizer *Lodewijk*). Aan de keerzijde vindt men eenen Christen tempel, op den top van wiens spits toeloopenden gevel een kruis prijkt, benevens het omschrift: *XPIANA FELICITO*

(*Christiana Religio*) (d. i. de Christelijke godsdienst). In Juli 1844 werden weder op dien akker gevonden twee muntstukjes van gelijke grootte en dikte en met de zelfde figuren, doch met de opschriften *LOTARIUS IMP.* (d. i. Keizer *LOTARIUS*) aan de ééne en *DONESTATUM MON.* (d. i. Munt van Duurstede) aan de keerzijde. Deze schijnen mitsdien te Duurstede geslagen te zijn, onder de regering van Keizer *LOTHARIUS*, zoon van Keizer *LODEWIK* voornoemd, die na een zeer rusteloos leven, ten jare 855 is overleden.

VALSCHE-HOEK, kaap in *Australië*, aan de kust van *Nieuw-Guinea*, in de Geelvinksbaai.

VALSCHE-KAAP, **KAAP-VALSCH**, **TALABO** of **TALJABO**, kaap in *Oost-Indië*, in de *Straat-der-Molukkos*, aan de Oostkust van het *Sundasche* eil. *Celebes*, aan den uithoek van de binnenste noordelijkste landtong 0° 50' Z. B., 140° 45' O. L. Deze kaap is een hoog en steil voorgebergte.

VALSCHE-KAAP, kaap in *Australië*, aan de Zuidkust van *Nieuw-Guinea*.

VALTHE, geh. in het dingspil *Zuidenveld*, prov. *Drenthe*, arr., judic. kant. en 5 u. Z. O. van *Assen*, adm. kant. en 5 u. N. ten O. van *Dalen*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. O. ten Z. van *Odoorn*; met 36 h. en 240 inw.

Het is een bekoorlijk geh. met eene markte, groot 4208 bund. 52 v. r. 24 v. ell. De grond is er heuvelachtig, met veel geboomte, en de woningen en akkers liggen fraai tegen de hellingen der hoogte. Als men den weg vandaar naar de grenzen der provincie Groningen opgaat, ontwaart men voor het grootste gedeelte, regts en links, onafzienbare veeën met boekweitvelden.

Er bestaat eene in 1833 nieuw gebouwde school, welke gemiddeld door 30 leerlingen bezocht wordt.

Belangrijk is zeker punt op de hoogte niet verre van **VALTHE**, waar, volgens de overlevering, de oude stad *Hunsow* zou hebben gestaan. Zie dat woord. Ook begint in de nabijheid de zoogenaamde *Valtherbrug*. Zie hier onder.

VALTHERBOSCH (HET), ook wel genaamd de **VALTHER-SPAAN**, bosch in het dingspil *Zuidenveld*, prov. *Drenthe*, $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Valthe*.

Dit bosch beslaat eene oppervlakte van ongeveer 40 bund., en is meest begroeid met eiken krenpelhout.

VALTHERBRUG (DE), lange honten brug of weg in het dingspil *Zuidenveld*, prov. *Drenthe*, welke grootendeels in het jaar 1818 ontdekt is, en toen veel ter sprake is gebracht. Zij neemt eenen aanvang in de gem. *Odoorn*, bij eene zandhoogte langs de veeën in de markte van *Valthe*, achter het *Weerdingerholt*, waar de vaste zandgrond eindigt, en loopt, met eenige niet aanmerkelijke bogten noord-oostelijk door het veen, en verder met eene groote bogt oostwaarts, dwars door de *Mussel-Aa* en daarna lijnrecht op het geh. *Ter-Haar*, tot aan de korenlanden, alwaar de veengrond eindigt. Zij is dus meer dan $2\frac{1}{2}$ u. gaans lang. Van deze brug is het tusschen de geleerden nog niet uitgemaakt of het niet zijn de *pontes longi*, door de Romeinen gelegd, en van welke melding wordt gemaakt door *TACITUS* (1) en door *ALFING* (2); of dat het, zoo als sommigen willen, het werk der Noormannen zoude zijn. Anderen houden het voor eenen weg, die moet gediend hebben tot vervoer van bouwsteen voor het klooster *Ter-Apel*; terwijl weder

(1) *Ann. I.* 63.

(2) *Ned. Germ. Inf.*, pag. 58:

anderen dien aan den Bisschop van Munster, **BARND VAN GALEN** toeschrijven (1).

De houtsoort en bouw der brug is verschillend en meestendeels van berkenhout, bestaande soms uit geheele boomstammen van 0,104 tot 0,13 ell. dikte op 2 of 3 rijen als onderleggers geplaatst, waarover losse dennen planken van 2.97 tot 3.06 ell. lengte en 0.078 ell. dikte het dek vormen; soms ook zonder onderleggers en met half gekloofde boomstammen tot bovenleggers; ook vindt men de dekplanken door houten pennen bevestigd. Op sommige plaatsen is deze brug meer dan eens el diep onder de oppervlakte van het veen bedolven; hare samenstelling is ruw maar duurzaam. Nabij het Weerdingerholt ontdekt men vier takken, welke zich westwaarts weder vereenigen, tusschen de Mussel-Aa en Valtherdijk.

VALTHERDIEP (HET), dat gedeelte van de *Mussel-Aa*, in *Drenthe*, hetwelk in de nabijheid van Valtbe loopt. Zie voorts **AA** (MUSSEL-).

VALTHERDIJK (DE), weg in het dingspil *Zuidenveld*, prov. *Drenthe*, welke in eene noordoostelijke strekking van het geh. Valtbe, door de moerassen of veeën, naar de Groninger grenzen loopt.

VALTHERSCHANS (DE), voorn. schans in het dingspil *Zuidenveld*, prov. *Drenthe*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. O. van *Odoorn*, $\frac{1}{2}$ u. O. ten N. van *Valthe*.

Dezeshans, in vroegeren tijd, aangelegd ter bewaring en verzekering van den Valtherdijk, over welken in tijd van oorlog en in drooge tijden de vijand eenen inval in *Drenthe* zou kunnen doen, is thans geheel gesloopt en ter plaatse, waar zij gelegen heeft, ziet men slechts een stuk land.

VALTHER-SPAAN (DE), bosch in het dingspil *Zuidenveld*, prov. *Drenthe*. Zie **VALTHER-BOSCH**.

VALTHER-VEENEN (DE), veengronden in het dingspil *Zuidenveld*, prov. *Drenthe*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. O. ten N. en Z. van *Odoorn*, en $\frac{1}{2}$ u. van *Valthe*, eene oppervlakte beslaande van nagenoeg 3000 bund.

VAL-VAN-URK (HET), vaarwater in de *Zuidersee*. Zie **URK** (HET **VAL VAN**).

VALVERINK (HET), h. in het graafsch. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, arr. en 3 u. Z. O. van *Zutphen*, kant. en $2\frac{1}{2}$ u. N. van *Doetinchem*, gem. *Hengelo*.

VANCOPOE, naam, welken de Negeren geven aan de koffijplant. *Rotterdam*, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie **ROTTERDAM**.

VAN-DEN-BOSCH, fort in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Sumatra*. Zie **BOSCH (VAN-DEN)**.

VANDERICK, naam, onder welken het d. **VARIK**, in den *Tielwaard*, prov. *Gelderland*, weleens bij oude Schrijvers voorkomt. Zie **VARIK**.

(3) Men vindt de onderscheidene gevoelens nopens deze brug of weg in de volgende geschriften: J. O. VS, *Vrijmoedig overzicht van de gevoelens der geleerden over de ontdekte brug op de grenzen van Drenthe in 1818*; N., *eenige nadere aanmerkingen betrekkelijk het houten voetpad*; W(ESTENDORP), *Bedenkingen ten opzichte der door den Hoogleraar YPELJ gegeven verklaring enz.*, alle in WESTENDORP en REUVENS *Antiquiteiten*, D. III, St. 1, bl. 35, c. v.; Mr. H. A. SPANDAW, in de *Verhand. der 2 kl. van het Kon. Ned. Inst.*, D. II, 1831; Prof. A. YPELJ, ald., Mr. P. HOFSTEDE, in de *Staats-Courant*, Nov. 1818; Mr. G. W. VANDER FELTZ, in de *Vaderlandsche Letteroefeningen*, Dec. 1818, *Mengelv.*, bl. 700; Mr. J. SCHELTENA, bij J. C. BARON DU TOUR, *over de Drentsche bruggen*; A. V(AN) H(OTTEMA), *de houten weg of brug in de Valtveenen in de Drentsche Volksalm.*, 1837, (2e dr.), bl. 127-142; Ds. HEERSPINK, *de Valtbe brug*, in de *Drentsche Volksalm.*, 1839, bl. 155-174; JACOBUS DE RHOER's *beschrijv. van Drenthe*, in de *Drentsche Volksalmawak*, 1838, bl. 13, noot; WESTENDORP, *Verhand. over de Hunnebedden*, bl. 11, 57 c. v., 189.

VAN-DER-MEI, naam, welken de Negers geven aan de koffijplantage *ANNA'S-ZORG*, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie *ANNA'S-ZORG*.

VAN-DISCH (HET POLDERTJE-VAN-), pold. in de heerl. *Prinseland*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* dist., arr. *Breda*, kant. *Ondenbosch*, gem. *Dinteloord-en-Prinseland*; palende N. aan de Dintel, O. aan Stoutersgat, Z. aan den Oud-Prinselandsche-dijk en den Oud-Prinselandsche-polder, W. aan het gat van den Priemensluis.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 10 bund. 62 v. r. 10 v. ell., en wordt door een sluisje op den Dintel, van het overvullige water ontlast. De polder wordt door den eigenaar beheerd en bestuurd.

VANDRA of **VANDRAKI**, naam, welken de Negers geven aan de koffijplant. *NIEUW-COTLENSBURG*, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie *COTLENSBURG (NIEUW)*.

VANENBURG, voorn. adell. h. op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, dist. *Veluwe*, arr. en 7 u. N. W. van *Arukem*, kant. en 2 u. N. van *Harderwijk*, gem. en 1 u. N. W. van *Putten*, naar den kant der Zuiderzee.

Het was een deestig gebouw, rondom in wijde grachten gelegen. Men kwam er in, langs eene fraaije laan, over eene steenen brug. Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans nog eenen vleugel van het gebouw. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van ongeveer 10 bund., worden thans in eigendom bezeten door den Heer *van Golsen*, woonachtig te Utrecht.

VANNAPIN of **VANNAPEN**, oude naam van het eil. de *VANNEP*, in het *Haarlemmermeer*, prov. *Zuid-Holland*. Zie *VANNEP (DE)*.

VANUARY, naam, welken de Negers geven aan den kostgr. *JAGERSWOOD*, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie *JAGERSWOOD*.

VAN-VEERI of **VAN-VERI**, naam, welken de Negers geven aan de suikerplant. *MEELWIJK*, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie *MEELWIJK*.

VAR (GAASTER-), meertje, prov. *Friesland*, griet. *Doniawerstal*, ten W. nabij *Tjerkgaast*, dat ten Z. door de *Hoyte-Brekken*, met het *Brandemeer*, en ten Z. O. door de *Winia-sloot*, met de *Groote-Brekken* in gemeenschap is.

VAR (SLOOTER-), water, prov. *Friesland*, ter noordoostzijde van *Slooten*, en daarvan eene breede gracht vormende, welke door de *Ke* met het *Slootermeer* gemeenschap heeft.

VARAN, naam, welken de Negers geven aan de voorn. suikerplant. *MOLNEOR*, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie *MOLNEOR*.

VARD (DE), water of vaart, prov. *Friesland*, griet. *Hemelumer-Oldelphaert*, loopende uit de *Koldersloot* bij *Koudum*, noordoostwaarts naar eenen inham van de *Fljussen*.

VARELDONK, geh. in de *Meijerij* van 's *Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *VOERDELDOEK*.

VARELA, **POELOK-VARELA** of **VARELLA**, **POELOK-VARELLA**, eil. in *Oost-Indië*, in den *Sundasche-Archipel*, aan de Oostkust van *Sumatra*, in de *Straat-van-Malakka*, 3° 47' N. B., 117° 22' O. L.

VAREMPÉ-POLDER, pold. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Over-Ambacht-van-Axel*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Axel*, distr. *Hulst*, gem. *Overslag*; palende N. aan den *Zuiddorpe-polder* en den *St. Eloy-polder*, O. aan den *Moerspui-polder*, Z. aan den *Moerbeke-polder*, W. aan den *Overslag-polder*.

Deze pold. heeft eene kadastrale uitgestrektheid van 268 bund. 67 v. r. 53 v. ell. en is schotbaar groot 131 bund. 89 v. r. 82 v. ell. Hij is in 1697 ingedijkt; daarin staan 31 zoo hofsteden als andere gebouwen, en hij watert uit in den Moerspui-polder. Het polderbestuur wordt uitgeoefend door eenen Dijkgraaf, bijgestaan door eenen Penningmeester.

VARENBEST, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *VERR-BEST*.

VAREND, ook *VAREIND* geschreven, geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., kant. en $\frac{1}{2}$ u. W. van *Breda*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. W. van 's *Princenhage*; met 45 h. en 270 inw.

Tot dit geh. behoort ook het kasteeltje de *Drie-Schouwen*. Zie dat woord.

VARENHORSOE, naam, welken de *Negers* geven aan den kwechgr. *LA SIMPLICITÉ* in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie *SIMPLICITÉ* (Ls).

VARENHOUT, ook *VARNHOUT* en *VERNHOUT*, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*, *Eerste* distr., arr. en $3\frac{1}{2}$ u. Z. O. van 's *Hertogenbosch*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. W. Z. W. van *Veghel*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. ten Z. van *St. Oedenrode*.

VARIK, gem. in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt*, arr. *Tiel*, kant. *Geldermalsen*; palende N. aan de gem. *Op-Hemert*, O. Z. en W. aan de *Waal*, N. W. aan *Est-en-Op-IJnen*.

Deze gem. bevat de heerl. *Varik* en *Heesselt*; telt 164 h., bevoond door 180 huisgez., uitmakende eene bevolking van 930 inw., die meest in landbouw en aardappelenteelt hun bestaan vinden. Ook is er een korenmolen.

De Herv., die er ongeveer 680 in getal zijn, maken gedeeltelijk de gem. van *Varik* uit, en behooren gedeeltelijk tot de gem. *Op-IJnen-Heesselt*.

De R. K., van welke men er ruim 250 aantreft, maken met die uit de naburige gem. de stat. van *Varik* uit, welke tot het aartspr. van *Utrecht* behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt, en 280 Communikanten telt.

Men heeft in deze gem. twee scholen, als: ééne te *Varik* en ééne te *Heesselt*.

VARIK, heerl. in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt*, arr. *Tiel*, kant. *Geldermalsen*, gem. *Varik*; palende N. aan de heerl. *Op-Hemert*, O. en Z. aan de *Waal*, Z. W. aan de heerl. *Heesselt*.

Deze heerl. bevat den *Polder-van-Varik* en daarin het d. *Varik*, benevens eenige verstrooid liggende buizen. Men heeft er eene bevolking van 730 inw., die meest in den landbouw en aardappelenteelt hun bestaan vinden.

De Herv., die er ruim 360 in getal zijn, onder welke 160 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Zalt-Bommel*, ring van *Tiel*, behoort. Vroeger maakte *Varik* met *Op-Hemert* eene combinatie uit, welke tot eersten Predikant heeft gehad *JACOBUS BONNEAAL*, die in het jaar 1612 herwaarts kwam, en in 1614 vertrok, om terug te komen wanneer de klassis zulks verlangde. Tijdens de dienst van *FLORENTIUS VAN LESTEN*, hier beroepen in 1639, zijn deze gemeenten in 1660 gescheiden, blijvende van *LESTEN* te *Op-Hemert*, terwijl *Varik* eenen eigen Predikant bekam in *HENRICUS VAN GALEN*, die in 1669 naar *Heerwaarden* vertrok.

De R. K., welke er wonen, behooren tot de stat. van *Varik*. — Men heeft in deze heerl. ééne school.

Deze heerl. is lang door het geslacht van VARIK bezeten. Op het jaar 1276 wordt ALARDUS JUDEX DE VALDERICKE als getuige te Bommel gemeld, en IWANGS VAN VANDERICK. Ridder, bezat voor 1273 een huis te Tiel. Heer STEESKE VAN VANDERICK, Ridder, was in 1344 Heer van VARICK, en zijn zoon GOOSSEN, zich noemende Heer van het laag gerigt van VARICK, nevens GOOSSEN VAN VARICK ALARDSZON, sloten in 1337 een verdrag met het kapittel van St. Marie, over het onderhoud van de kerk van VARICK. De zoon van een van beiden, ALARD VAN VARICK, Heer GOOSSENSZON, volgde hem op, en na hem was MECHTELD VAN VARICK, nevens haren zoon, Heer STEESKINUS VAN VANDERICK, Ridder, met het dagelijksche gerigt en het veer van VARICK beleend. Allen waren zij in 1403 overleden, toen ALARD VAN DEYL en zijn zoon OTTO, Leenheeren van VARICK, dat gerigt aan den Hertog opdroegen, die HERMAN VAN MEKKEN daarmede beleende. Dit schijnt echter geen gevolg gehad te hebben, want HENDRIK VAN VARICK, GOOSSENSZON, en niet Heer GOOSSENSZON, dus geen broeder van den vorigen ALARD, was Heer van VARICK in het jaar 1395, en hij werd met de heerl., in het jaar 1407, door Heer WALRAVEN VAN WIJHE verleid. Zijne eene dochter bracht VARICK aan haren man, Heer WALRAVEN VAN HAESTEN, Ridder, en het kwam naderhand bij erfenis aan de geslachten van AESWIJN, van DORTH en van STERPRADT.

Het d. VARIK of VARICK, oudtijds ook VALDERICKE, VANDERICK en VANDERICK gespeld, ligt 1½ u. Z. W. van Tiel, 1½ u. Z. Z. O. van Geldermalsen, aan den Waaldijk. Er is aldaar een schuitenveer over de Waal op Heerewaarden.

De Hervormde kerk had vóór de Reformatie 110 gulden 20 cents aan inkomsten. Het is een langwerpig vierkant, klein gebouw, zonder orgel, doch met eenen dikken lagen, met rooden pannen gedekten toren. In het jaar 1831 is zij aanmerkelijk hersteld, waartoe uit het fonds voor noodlijdende kerken 300 gulden verstrekt is. Naderhand echter door storm geteisterd zijnde, is zij, in het jaar 1839, andermaal hersteld, en daartoe destijds 150 gulden uit het gemelde fonds toegelegd.

De R. kerk heeft uiterlijk het aanzien van een gewoon boerenhuis. Vroeger stonden bij dit d. de adell. h. het Huis-te-Varik en Wijenrade, thans heeft men er nog de buitenplaatsen Boschstein en Hondswinkel.

Dit d. heeft door den storm en watervloed van Januarij 1809 veel geleden. Een mensch, zijnde een oud man, heeft daarbij het leven verloren, terwijl ook tien stuks vee verdronk, en voorts werden seven en twintig huizen geheel en al vernield en seven en vijftig andere beschadigd.

VARIK (HET HUIS-TE-), voorm. adell. h. in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*, *Beneden-distrikt*, arr. en 1½ u. Z. W. van *Tiel*, kant. en 1½ u. Z. O. van *Geldermalsen*, gem. en O. van *Varik*.

Dit huis was onderscheiden van de heerl., en is door ALEYDA VAN VARIK aan haren man, Heer GERBRAND VAN REEST, Ridder, gebragt, hun zoon JOHAN en kleinzoon GERBRAND bezaten het; de laatste werd er in 1403 mede beleend. De geslachten van HORST tot NEDERHORST, en van ZOYLEN VAN NIJVELD, hebben vervolgens het Huis bij erfenis verkregen. Het is reeds voorlang gesloopt.

VARIK (DE POLDER-VAN-), pold. in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*, *Beneden-distrikt*, arr. *Tiel*, kant. *Geldermalsen*, gem. *Varik*; palende N. aan den Polder van Op-Hemert, O. aan de XI. DEEL.

Op-Hemertsche Uiterwaarden en het Voorland tegen de Waal, Z. W. aan den Polder-van-Heesselt.

VARIKSCHÉ-RILAND (HET), zandplaat in de *Waal*, prov. *Gelderland*, tusschen *Varik* en *Heerewaarden*, lang 1600 en breed 300 ell.

VARIKSCHÉ GROOTE-WATERING (DE-), water in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*, gem. *Op-Hemert*, in eene bogtige zuidelijke strekking van de Hemertsche watering, door den Polder-van-Op-Hemert, naar de Variksche weiwatering loopende.

VARIKSCHÉ-WEIWATERING (DE), water in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*, gem. *Varik*, in eene zuidoostelijke strekking van de Variksche-Groote-watering, door den Polder-van-Varik, naar de Waal loopende.

VARKEN (HET), pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Brabant*, arr. *Breda*, gedeeltelijk kant. *Oosterhout*, gem. *Made-en-Drimmelen*, gedeeltelijk kant. *Zevenbergen*, gem. *Hooge-en-Lage-Zwaluwe*; hij maakt een gedeelte uit van den polder, bekend onder den naam van *Spergie-polder-Ossekop-en-Varken*.

Deze pold. heeft hare uitwatering en bestuur gezamenlijk met de *Spergie-polder* en *Ossekop*. Zie *Ossekop*.

VARKENS (DE IJZEREN-), gewone benaming van den gang polder-watermolens, op het *Schermer-eiland*, prov. *Noord-Holland*, aan den Oost-dijk en de *Beemster-ringsloot*, nabij de *Rijp* en ten noorden van dit dorp.

VARKENSBUURT, b. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 3 u. N. W. van *Utrecht*, kant. en 1½ u. W. van *Maarsse*, gem. en ½ u. N. W. van *Laag-Niekoop*.

Deze b. is alleen door de *Heikoper-wetering* van het d. *Kockengen* gescheiden, zoodat het het oostelijke gedeelte van dit dorp schijnt uit te maken.

VARKENS-EILAND (HET), eil. in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*. Zie *SWIEP (DE)*.

VARKENSEILAND (HET), vier eilanden in *Oost-Indië*, het eene in den *Moluksche-Archipel*, het tweede in *Straat-Sunda*, het derde tot de *Kleine-Sunda-eilanden* behoorende en het vierde in de *Indische-zee*. Zie *BABI*.

VARKENSEIND, geh. in de *Meijerij-van-'s Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, arr. en 4 u. Z. W. van 's *Hertogenbosch*, kant. en gem. *Tilburg*.

VARKENSHEUL (DE), brug in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, gem. en 10 min. N. W. van *Gorinchem*, in de *Schellainsche-weg*, over de *Molenbergsche-watering*.

VARKENSHOEK, b. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede distr.*, arr., kant. en ½ u. N. O. van 's *Hertogenbosch*, gem. en 25 min. Z. van *Rosmalen*; met 18 h. en 110 inw.

VARKENSHOEK, kaap in *Oost-Indië*, in de *Indische-zee*, aan de Zuidkust van het eil. *Sumatra*, resid. *Lamong*.

VARKENSMARKT (DE), b. in de heerl. *Boxmeer*, prov. *Noord-Brabant*, *Eerste distr.*, arr. en 10 u. O. ten Z. van 's *Hertogenbosch*, kant., gem. en 2 min. van *Boxmeer*; met 13 h. en 36 inw.

Deze b. wordt aldus genaamd, omdat aldaar jaarlijks markt gehouden wordt, zijnde die plaats daartoe zeer geschikt, dewijl de huizen rondom eene vlakte zijn gelegen, welke groot genoeg is om veel volk te bevatten.

VARKENSOORD, pold. in het *Land-van-IJsselmonde*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Ridderkerk*, gedeeltelijk gem. *Oost-en-West-IJsselmonde* en gedeeltelijk gem. *Charlois*; palende N. aan de gorzen tegen de Maas, O. aan het Zomerland en de Laagjes of Acht en zestig morgen, Z. aan den Smeetslandsche-polder, Z. W. aan den grooten weg der eerste klasse no. 7, die haar van den Charloische-polder scheidt, W. aan den Hille-polder.

Deze pold., beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 196 bund. 22 v. r. 80 v. ell., alles bouw- en weiland. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, vier Heemraden, eenen Penningmeester en eenen Secretaris.

VARKENSWAARD of **VARKENSWERD**, oude naam van het d. **VALKENSWAARD**, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, prov. *Noord-Brabant*. Zie **VALKENSWAARD**.

VARNEBROEK, pold. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en gem. *Alkmaar*.

VARPA, eil. in *Oost-Indië*, in de *Straat-van-Malakka*, bij de Noord-oostkust van het *Sundasche eil. Sumatra*, op 0° 36' N. B., 121° 11' O. L. Het heeft 10 mijlen in den omtrek.

VARSCHE (DE), riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche eil. Borneo*, die met eene zuidelijke rigting in de *Zee-van-Java* uitloopt.

VARSELDER, buurs. in het graafs. *Bergh*, heerl. *Gendringen*, prov. *Gelderland*. Zie **VARSELDER (1)**.

VARSSEL, ook **VARSEL** en **VAARSEL** gespeld, buurs. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en 3 u. Z. O. van *Zutphen*, kant. en 2½ u. N. O. van *Doetinchem*, gem. en ¼ u. O. van *Hengelo*; met 69 h. en 480 inw.

Er is eene school, welke gemiddeld door 40 leerlingen bezocht wordt.

VARSELDER of **VARSELDER**, buurs. in het graafs. *Bergh*, heerl. *Gendringen*, prov. *Gelderland*, kw., arr. en 6½ u. Z. Z. O. van *Zutphen*, kant. en 1½ u. Z. ten O. van *Terborg*, gem. en ½ u. N. N. W. van *Gendringen*.

VARSEN of **VARSEN**, ook **VAARSEN**, buurs. in *Zolland*, prov. *Overijssel*, arr. en 5½ u. O. van *Deventer*, kant. en ½ u. W. van *Ommen*, gem. *Ambt-Ommen*, aan den regteroever van de Vecht, met 31 h. en 240 inw. — De markte **VARSEN** heeft eene havezathe *Arendshorst* genaamd.

VARSEVELD of **VARSEVELD**, oudtijds **WASFELDE**, later **VARSELT**, d. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en 6 u. Z. Z. O. van *Zutphen*, kant. en 1½ u. N. O. van *Ter-Borg*, gem. *Wisch*.

Dit d. wordt gehouden voor het oude **WASTRAVELDE**, vermeld in 828, als zijnde daarvan de goederen, door iskeren **GERWARD DE HOOGHE**, aan de *St. Maartenskerk* te *Utrecht* geschonken. Volgens sommigen zou dit dorp zijnen naam ontleenen van een Romeinsch legerhoofd, **VARUS**, die hier eene bezetting had, in eenen burgt, waarvan bij het graven van fundamenteen nog de dubbele ringvormige diepe grachten ontdekt worden. Een dezer dichtgemaakte grachten, die thans tot weg dient, wordt nog de *Burgtgracht* genoemd. De ingezetenen, die op deze grachten wonen, zijn genoodzaakt hunne huizen op paal- of

(1) Eveneens zoeken men de woorden elders weleens **Vars** gespeld, die hier niet gevonden worden, op **VARAS**.

hoogwerk te bouwen. In den omtrek van den burgt $\frac{1}{2}$ en $\frac{1}{2}$ u. daarvan verwijderd, schijnen kleinere forten te hebben gestaan, waarvan nog de sporen overig zijn op de tegenwoordige boerenerven Mellink, Rummelink, Wisselink, Sesink, Oberink, Schilderink en andere.

Onder de overblijfsels van vroegeren tijd, die hier gevonden zijn, behooren vooral de urnen. Van eene dezer urnen bestaat nog het dek-sel, zijnde een platte keisteen, waarop de navolgende Latijnsche woorden aan beide zijden in verheven letters staan: *si absit cinis hac in urna tñ spiritus oerne in cuius salutem nihil temere dictum est.* (d. i. Al verstuift ook de asch in deze urne, twijfel niet aan het heil der ziele, hetgeen op onloochenbare gronden kan worden verzekerd.)

Het is eene knappe welvarende plaats, welke 131 h., en 980 inw., en met de daartoe behoorende buurs. Sinderhoek, Heelweg, Binnenheurne en Westendorp, 361 h., en 3600 inw. telt, die meere-deels van den landbouw bestaan.

De Herv. die er ongeveer 5300 in getal zijn, onder welke 1600 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van Zutphen, ring van Doetinchem, behoort, en thans door twee Predikanten bediend wordt. De eerste, die hier het leeraarsambt heeft waargenomen, is geweest GODOFREDUS BÖCHNERUS, die hier vroeger Pastoor was, en in het jaar 1600, met bijna de geheele gemeente, tot de Hervormde kerk overging; naar men wil, zou hij des morgens nog de mis bediend en des namiddags het evangelie verkondigd hebben. Hij werd in 1627 afgezet, en vertrok toen naar Duitschland, waar hij later het Hervormd geloof weder schijnt verlaten te hebben, om wat hij vroeger beleden had te omhelzen. De eerste tweede Predikant is geweest BARTHOLOMEUS JOHANNES WESTERBEEK VAN EERTEN, die er den 15 October 1844 bevestigd is, en er nog staat. Het beroep van beide Predikanten geschiedt door den kerkeraad. Men heeft in deze gem. eene kerk te VARSSEVELD en eene kapel te Sinderhoek. De kerk werd gesticht door de Augustijner-Monniken. Zij was eerst een houten loods, die in 1160 op den dag van St. LAURENS aan dezen heiligen ter bescherming werd opgedragen; daarna is zij van steen gebouwd, met eenen vrij hoogen toren van ruim 31 ell. lang. De pastorie werd door den Pastoor van het bij Doetinchem gelegen klooster Bethlehem aan eenen van zijne Kanunniken, die de vereischte bekwaamheid had, gegeven. Dit regt was den Proost van Bethlehem geschonken door HARMEN, Graaf van Loon, die eenigen tijd te voren, te weten in het jaar 1232, zijn huis te VARSSEVELD aan het klooster geschonken had, en eenige jaren later de kerk, de molenwerf en de onderhoorige visscherij in eigendom opgedragen had. De Pastoor was gehonden wekelijks vijf missen te lezen, maar de Kapellaan hielp hem een gedeelte van dien last dragen. In deze kerk zijn twee vikarijen gesticht, te weten: die van MARIAE *Virginis vulgo St. Antonii* (van de *Maagd MARIA*, gemeenlijk van St. ANTONIUS genoemd) in 1424, wiens bedienaar tot eene Donderdagsche en eene Zaterdag-sche misse gehouden was, en die van St. ANNA, wiens bedienaar alle Dingsdagen en Vrijdagen de dienst verrigtte. De inkomsten dezer vikarijen werden later besteed ten behoeve van studerenden, de laatste bij uitsluiting van studenten in de Godgeleerdheid. De eerste werd begeven door den Baron VAN NAGELL VAN WISCH, de laatste door den kerkeraad en kerkvoogden der Hervormde gemeente te VARSSEVELD. In het jaar 1845 heeft de Baron VAN NAGELL VAN WISCH afstand gedaan van zijn regt en zijn de inkomsten der vikarij van St. ANNA gevoegd

bij het traktement van den tweeden Predikant, doch het genot daarvan gaat eerst in, wanneer de kosten der pastorij zijn gedekt. De voormalige kerk is bij den brand van 14 September 1723 geheel in kolen gelegd, doch werd kort daarna door de tegenwoordige vervangen, zijnde een fraai langwerpig vierkant gebouw, met eenen koepeltoren, en van een orgel voorzien.

Bij het begraven van een lijk uit de buurschappen wordt dit hier mede door vrouwen naar het kerkhof vergezeld, en deze weten den graad van hare verwantschap met den overledene, door een zwart regenkleed geheel of gedeeltelijk over het hoofd te hangen, zeer nauwkeurig aan te duiden. Dit laatste raakt echter in onbruik.

De Christelijke Afgescheidenen, die hier 150 in getal zijn, maken met die uit de dorpen Aalten, Dingsperloo, Gendringen, Silleveld en Zelhem, een gem. uit, welke sedert het jaar 1837 bestaat en 330 zielen, onder welke 150 Ledematen telt. Voor een paar jaren was deze gem. grooter, doch in 1846 en 1847 zijn er ruim 100 zielen naar Noord-Amerika vertrokken. De eerste, die in deze gem. het leeraarsambt heeft waargenomen, is geweest JAN WILDENBERG, die er in het jaar 1843 kwam, en er nog staat.

De 6 Evang. Luth., die er wonen, behooren tot de gem. van *Doetinchem*. — De R. K., van welken men er 280 aantreft, parochiëren te *Ter-Borg*. — Het twintigtal Isr., die er zijn, behooren tot de ringsynagoge van *Doetinchem*.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 300 leerlingen bezocht.

Onder dit dorp lagen vroeger de haves. de Pol en Zinderen.

Den 14 September 1723 trof dit dorp een groote ramp; terwijl de meeste ingezetenen op de erf Groot Nibbelink genoodigd waren, ontstond er bij eenen smid brand; door gebrek aan hulp en spuiten vernielden de vlammen in twee uren 54 huizen, 6 schuren en eenige branderijen, de kerk en toren. De wind, die sterk uit het Oosten woei, voerde het brandende tafelgoed door de lucht, zoo ver zelfs, dat men het te Doeshorgh binnen de werken heeft gevonden, waarop de figuren nog duidelijk zigthaar waren. Onberekenbaar is de schade geweest. De inwoners van alles beroofd, hadden het verlies van huisgoed, vele aantekeningen en papieren, die van de oudheid overig waren, sommigen zelfs het leven hunner dierbaren te betreuren. Niet-tegenstaande de algemeene nijverheid der ingezetenen verliepen er eenige jaren, eer dit dorp tot vroegeren bloei terugkeerde; in 1724 en 1725 werden de meeste huizen weder opgebouwd, alsmede de kerk, waarvoor, in Gelderland, Zuid- en Noord-Holland, ruime liefdegaven werden ingezameld, vooral door de menschielievende medewerking van ANTONIE STABINCK, Predikant te Gendringen, die in plaats van HENRICUS JONANNE BECKING, destijds Predikant te VARSSEVELD, welke door ziekte verhinderd was, de voorspraak voor het afgebrande dorp was.

Te VARSSEVELD worden jaarlijks zes vermaarde jaarmarkten gehouden, als: eene den 3 April, eene den 12 Mei, eene den 28 Junij, eene den 18 Augustus, eene den 31 October en eene den 14 November. De kermis valt in in Augustus, en wel 's Woensdags na St. LAURENTS.

In December 1846 is te VARSSEVELD een departement van de Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen* opgericht, dat ongeveer 30 leden telt, eene herhalingschool en eene leesbibliotheek heeft.

De Marke van Wisch, kadastraal bijna geheel onder VARSSEVELD gelegen, zal eerlang worden ontbonden, waarschijnlijk door verkoop.

VARTROP, geb. op het eil. *Wieringen*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 10 u. N. O. van *Alkmaar*, kant. en 2 u. O. Z. O. van *den Helder*, gem. *Wieringen*, 1 u. O. van *Hypolitushoef*, 5 min. W. van *Oosterland*, waartoe het kerkelijk behoort; met 3 h. en 15 inw.

VASSE, buurs. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en 2 u. N. W. van *Almelo*, kant. en 1½ u. W. van *Ootmarssum*, gem. en 1½ u. N. O. van *Tubbergen*, ½ u. Z. van *Mander*; met 48 h. en 300 inw.

Men heeft in deze buurs. twee papiermolens, welke gedreven worden door eenen waterloop, die uit *Mander* komt en zijnen oorsprong in de *Hexingerbergen* neemt.

VASSE-EN-MANDER, R. K. stat. prov. *Overijssel*, aartspr. *Twenthe*, met eene kerk te *Mander*. Zie dat woord. Men telt er 740 zielen, onder welke 650 Communikanten. De dienst wordt er door eenen Pastoor en eenen Kapellaan waargenomen. Deze statie heeft eene eigene begraafplaats.

VATE (TER), geh. op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr., kant., distr. en 20 min. Z. O. van *Goes*, gem. en 5 min. O. van *Kloetinge*; met 6 h. en ruim 40 inw.

VAUXHARTEL, landg. in het *Land van-Falkenburg*, prov. *Limburg*. Zie *VASSHARTEL*.

VEALE, rijk in *Oost-Indië*, op het eil. *Timor*, een der *Kleine-Sunda-eilanden*. — Het is een der magtigste rijken van dat eiland.

VECATEN, buurs. in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie *VECATEN*.

VECHELE, onde naam van het vlek *VEGHEL*, in de *Meijerij* van 's *Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *VEGHEL*.

VECHEL, vl. in de *Meijerij* van 's *Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *VEGHEL*.

VECHT (DE) of *DE VEC*, ook *DE STICHTSCHE-VECHT*, *DE UTRECHTSCH-VECHT* en *DE HOLLANDSCHE-VECHT* genoemd, riv. in de prov. *Utrecht* en *Noord-Holland*.

Zij neemt tegenwoordig haar begin bij het huis *Oudwijk*, 10 minuten beoosten *Utrecht*, alwaar zij den naam van *Oude-Vecht* draagt. Zij loopt eerst noordwaarts en draait voorts naar *Utrecht*, en van daar, onder den naam van *Vecht*, noordwestwaarts door *Zuilen*, *Maarsse*, *Brenkelen*, *Loenen*, *Vreeland*, *Nigtevegt*, *Weesp* en *Muiden*, bij welke laatstgemelde stad zij zich, door zware schutsluizen, in de *Zuiderzee* ontlast. Deze riv. is zeer waarschijnlijk een arm van den *Rijn*. Eenigen hebben wel is waar, willen beweren, dat zij eene kustrivier is, die bij het huis *Oudwijk* ontspringt, of in onderscheidene armen van de hoogten van *Zeyt* afdaalt, welke zich bij het genoemde huis vereenigen; doch men kan met meer grond aannemen, dat zij wezenlijk een voormalige arm van den *Rijn* is, welks tegenwoordige bedding op den afstand van slechts een vierendeel uurs van *Oudwijk* derwaarts loopt. Voor eene bloote beek van 6 tot 7 uren lengte, is zij veel te groot.

De *Vecht* ontvangt water van den *Vaartsche-Rijn*, den *Kromme-Rijn*, de *Zeyster-vaart* enz. Tegenwoordig evenwel voor het meerendeel uit de *Lek*, door de sluis van den *Vaartsche-Rijn* of de *Vaart*, aan welke zij ook al haar scheepvaart, van boven af, vereschildigd is. Zij heeft eene breedte van 90—95 ell. Het zeer lage zomerpeil is 0.80 ell. onder A. P.; het gemiddelde zomerpeil 0.20 ell. onder A. P.; de gemiddelde winterstand gelijk A. P. en de zeer hooge winterstand 0.40 ell. boven A. P. Zij is van *Utrecht* tot *Muiden* bevaarbaar en daarover liggen acht bruggen. De oevers der *Vecht* zijn, inzonderheid omtrent *Maarsse*, *Brenkelen* en *Loenen*, met netten en prachtige kusthoven bezet.

Het water van de Vecht is helder en goed, waarom het, door de Amsterdammers en Waterlanders, met schuiten afgehaald, en in de brouwerijen of tot ander gebruik gebezigd wordt.

VECHT (DE) of VECT, in het Latijn *Vidrus*, riv., prov. *Overijssel*.

Als men PICARD (1) gelooven wil, dan ontving deze rivier haren naam van VECATAN, een Hoogepriester der Tubantea, die daarin verdronk.

Deze rivier ontspringt boven het huis Rockel, ten N. van Osterwick, in het Pruisische Regierungsbezirk *Münster*, uit de westelijke afhellingsen der hoogten van Schöppingen en Billerbeck; loopt genoegzaam ten volle N. langs Schöppingen en Metelen; neemt, onder vele kleine riviertjes, de Steinfortsche-Aa, met den regteroever, op, en treedt dan op Hannoversch grondgebied; stroomt daar voorbij Schuttorp, Noordhorn en Neuenhaus, waar zich *de Dinkel*, op den linkeroever, in haar ontlast; wendt zich vervolgens westwaarts, langs Emblichen en Laarwolde, naar Overijssel, en valt, bij Holthoone, onder Grausbergen, in dat gewest, om, al kronkelende, van deze laatste plaats, waar zij de Kleine-Vecht opneemt, haren loop te vervolgen langs Hardenbergh, Ommen, waar er de Regge in valt, en Dalsen. Ruim 1 u. N. van Zwolle, vereenigt de Vecht zich met het Zwarte-Water, en stroomt, onder dezen naam, langs Hasselt, Zwartsluis en Genemuiden, na eenen weg van wel veertig uren afgelegd te hebben, naar de Zuiderzee, alwaar men aan haren mond of het zoogenaamd Zwolsche-Diep, sedert eenige jaren belangrijke waterwerken aanlegt, om de uitwatering, scheepvaart en aanwinst van land te bevorderen. Even boven de Berkumer-brug heeft zij door een kanaal, ruim een half uur gaans lang, in het jaar 1600 gegraven en de Nieuwe-Vecht genoemd, gemeenschap met Zwolle. De goederen, daar ingescheept, worden tot aan den Hardenbergh, of, wanneer de toevloed van water groot genoeg is, zelfs tot Nordhorn toe opgevoerd, om van daar met wagens tot aan het zoogenaamde post-kanaal, dat van de Eems tot aan de stad Münster vliet, en door middel van dit kanaal tot aan de laatstgenoemde stad, vervoerd te worden.

De lengte der rivier bedraagt, op vreemd gebied nagenoeg 95,000 ellen, waarvan 30,000 tot Pruisen, en 65,000 tot Hannover behooren. De lengte van het Overijsselsche gedeelte is, van den mond tot aan de grenzen, ruim 88,000 ellen, terwijl de waterspiegel, over die lengte, een gemiddeld verval heeft van 0,08 ellen op den mijl bij gewoon water, en bij hoog water van 0,096 ellen. De rivier is daarbij geheel afstroomend verondersteld, want met noordwestelijke winden, en zelfs bij gewone vloed, wordt de waterspiegel van het Zwartewater opgezet, en doet zich dan ook in de Vecht deze werking gevoelen. In gewone tijden is de vloed tot boven de Berkumerbrug merkbaar, terwijl de werking van springtijden en stormvloed en nog boven Dalsen is waar te nemen.

De voornaamste zijtakken van de Vecht zijn, behalve de Regge en de Dinkel, in orde van beneden naar boven gerekend: de Ommerbroekache-waterleiding, de Galgen-Graven, de Hooge-Graven en een paar kleine waterleidingen in Diffelen en Stegeren op den regteroever; de Dijkaloet; de Bergentheimsche-beek, waarvan het benedenste gedeelte tot eene turfvaart is ingerigt, doch niet onderhouden wordt, en de Bruchter-beek in den linkeroever; — de Molengoot met eenige kleinere vertakkingen, door de Veerbrug voor den Hardenberg, in den regteroever; de Baderwijker-beek, die bij Wilsum, op Hannoversch gebied,

(1) *Antiquiteiten*, bl. 82.

ontstaat, in den linkeroever; — de Lee, de Ziele, en andere vertalingen uit Ane en Holthone, en eindelijk de Kleine-Vecht, met de Koeverdensch-Diepen, in den regteroever.

Daar bijna alle rivieren en beken van Twenthe haar water naar de Vecht afvoeren, heeft dit bij zware regens ten gevolge, dat die rivier somwijlen in eenen zeer korten tijd onmatig zwelt, waardoor eenen zoo sterken stroom ontstaat, dat zij niet dan met vele moeite en kosten binnen hare oevers wordt bedwongen. Bij aanhoudende droogte daarentegen ontvangt zij niet eens zoo veel water, als zij tot hare voeding noodig heeft; dan houdt zij soms slechts eenen halven voet diepte. De schippers, die haar bevaren, vereenigen zich dan dikwerf; werpen op eenigen afstand, dwars door de rivier, aarden dammen, en houden daar voor het afkomend water zoo lang op, tot het eene hoogte bereikt, die hunne platte schuiten, *sompen* genaamd, doet vlot worden. Dan dalen zij tot hunne kunsteloze schutsluis af, breken dan met veel moeite den opgeworpen dijk door en werken zoo, dikwerf hunne schuiten meer dragende dan trekkende of stevenende, voort, tot zij, lager de rivier afzakkende, dieper water vinden. Natuurlijk dus kan de Vechtschipper slechts kleine lasten, en die niet dan door inspanning van paardenkrachten vervoeren.

VECHT (DE BINNEN-), kanaal in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie *VECHT (DE NIEUWE-)*.

VECHT (DE GROOTE-), naam, welken men wel eens, ter onderscheiding van andere wateren, geeft aan de *VECHT*, prov. *Overijssel*. Zie *VECHT (DE)*.

VECHT (DE HOLLANDSCHE-), riv., prov. *Noord-Holland* en *Utrecht*. Zie *VECHT (DE)*.

VECHT (DE KLEINE-), water in het dingspil *Zuidenveld*, prov. *Drenthe*. Zie *KORVONDSCH-VECHT*.

VECHT (DE NIEUWE-) of de BINNEN-VECHT, kanaal in *Zalland*, prov. *Overijssel*, O van Zwolle, op het grondgebied van die gemeente en *Zwollerkerspel*.

De graving van dit kanaal werd in het jaar 1600 ondernomen, en na eerst gebrekkig voltooid te zijn, in 1602 verbeterd en zoo aan het begin als aan het einde van eene sluis voorzien. Het begint eenige minuten O. van die stad, aan de *Nieuwe-Wetering*; loopt in eenen noordoostelijke rigting naar de *Vecht*, en vereenigt zich, 7 minuten boven de *Berkumer-brug*, met die rivier. Het is bijna 5500 ellen lang, en de schutsluizen, eertijds slechts voor sompen of Vechtschuiten ingerigt, zijn in 1846 en 1847 aan beide einden vernieuwd en voor grootere vaartuigen bekwaam gemaakt, daar het thans ook moet dienen, om door het kanaal, dat iets hooger uit de *Vecht* naar de *Lichtmis* loopt, de *Dedemsvaart* met *Zwolle* en den *IJssel* te verbinden, waardoor de *Nieuwe-Vecht* in belangrijkheid zeer veel heeft gewonnen. Men vindt aan dit kanaal onderscheidene buitenplaatsen.

VECHT (DE OUDE-), riv. in de prov. *Utrecht*. Het is dat gedeelte van de *Vecht*, hetwelk van Oudwijk naar *Utrecht* loopt.

VECHT (OVER-DE-), stuk gronds in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr., kant. en 1 u. N. van *Utrecht*, gem. de *Bilt*.

De juiste plaats, waar dat stuk gronds, aan welks bezit eenen titel verbonden is, ligt, is niet meer bekend; zelfs weet de Heer, aan wien thans dien titel toekomt, niet waar het moet gezocht worden.

VECHT (DE STICHTSCHE-) of de *UZACHTSCHE-VECHT*, riv., prov. *Noord-Holland* en *Utrecht*. Zie *VECHT (DE)*.

VECHT (HET WATERSCHAP-VAN-), beemraadschap in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*; bevattende den Garste-polder, den Hoeker-polder, den Voorburgsche-polder, den Stichtsche-polder, Breukelerwaard, Hooge-Neermate, Maarssebroek, Zweser-Eng, het Hooge-en-Lage-gedeelte der Lage-weide en Pijlsweerd. Deze polders wateren allen uit op de Vecht.

VECHTDIJKEN (DE NOORDER-), derde dijkdistr. in de prov. *Overijssel*. Zie NOORDER-VECHTDIJKEN.

VECHTDIJKEN (DE ZUIDER-), zesde dijkdistr. in de prov. *Overijssel*. Zie ZUIDER-VECHTDIJKEN.

VECHTEN, b. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 3 u. Z. Z. W. van *Amersfoort*, kant. en 4 u. W. N. W. van *Wijk bij Duurstede*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Bunnik*; met 32 h. en 520 inw.

Men meent dat hier de stad of burgt *Vethna* geweest zij. (Zie dat woord). Ook denkt men, dat hier het slot *Wiltenburg* (Zie dat woord) gelegen was, hetwelk, door anderen, voor den naam der stad *Utrecht* zelve gehouden wordt. Althans men vindt hier omtrent eenen hoogen bouwakker, die nog den naam van *Wiltenburg* draagt, en, naar het schijnt, reeds in den jare 1169, onder dien naam bekend was. Dat hier, voor dezen een der vijftig kasteelen, die *Dausus* langs den Rijn liet bouwen, gestaan heeft, is meer dan waarschijnlijk. De grond is vol puin en nog dagelijks worden er munten opgedolven van Romeinsche Keizers, benevens allerlei wapentuig, steenen met opschriften en kleine beeldjes, aardenwerk van verschillende kleuren, vooral van semische aarde enz. Deze opgravingen geschieden voornamelijk door eene commissie ter opdelving van Romeinsche oudheden, van wege het Gouvernement benoemd, en hebben reeds belangrijke vruchten opgeleverd.

Het schijnt dat die van *Vezaten*, ondtijds, even als de bureu van de *Bilt*, in zekere naauwe betrekking met de stad *Utrecht* gestaan hebben. Althans in het jaar 1479 beklagden zij zich bij de stads overheid, dat de *Maarschalk* hen, bij klokslag, noodzaakte op te komen, als er regt gedaan werd. De Raad der stad trok zich die zaak aan; verklaarde, dat deze bureu, volgens oude gewoonte, den klokslag niet behoefden te volgen, en beloofde daarover met den *Maarschalk* te zullen spreken.

VECHTENDAAL, buit. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 2 u. N. W. van *Utrecht*, kant. en gem. *Maarsse*, aan de Vecht.

Deze buit., beslaat met de daartoe behoorende gronden eene oppervlakte van 24 bund. 69 v. r.

VECHTENDAM, buit. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr., kant., gem. en $\frac{1}{2}$ u. O. van *Zwolle*.

Dit fraaije en groote buit. wordt in eigendom bezeten door den Heer H. Az. *Doyen*.

VECHTENDIJK, buit. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 2 u. N. W. van *Utrecht*, kant., gem. en $\frac{1}{2}$ u. van *Maarsse*, aan den linker Vechoever. — Deze buit. wordt in eigendom bezeten door de erven van den Heer H. A. *Sinkel*.

VECHT-EN-GEIN, buit. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 3 u. N. N. W. van *Utrecht*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. N. van *Loenen*, gem. en 3 min. N. N. O. van *Nigtevecht*.

Dit buit. beslaat, met het daartoe behoorende weiland, eene oppervlakte van 8 bund. 87 v. r. 77 v. ell. en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer M. *Hemken*, woonachtig te Amsterdam.

VECHTENHOFF, buit. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en $2\frac{1}{2}$ u. N. ten W. van *Utrecht*, kant. en $1\frac{1}{2}$ n. Z. van *Loenen*, gem. *Breukelen-St.-Pieters*.

Dit buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 11 bund. 25 v. r. 98 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door den Heer **FREDRIK WILLEM SCHOLE**.

VECHT-EN-RIJN, buit. en steenbakkerij in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en $2\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Utrecht*, kant. en 1 u. N. ten W. van *Maarssen*, gem. en 1 u. W. van *Tienhoven*, aan de *Vecht*.

Dit buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 4 bund. 41 v. r. 26 v. ell. en wordt thans in eigendom bezeten door de Heeren **LAURENS AUGUSTUS** en **ABRAHAM JACOB DE BRUIT**, woonachtig te *Brenkelen-St.-Pieters*.

VECHTENSBOEK, pold. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Amersfoort*, kant. *Wijk-bij-Duurstede*, gedeeltelijk gem. *Bunnik*, gedeeltelijk gem. *Oud-Wulven*; palende N. aan *Bunnik*, O. aan de gem. *Odijk*, Z. aan *Houten*, W. aan *Oud-Wulven*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 998 bund. 15 v. r. 54 v. ell. Men telt er 16 h., allen boerderijen; als: 8 boerderijen onder *Bunnik*, en 8 boerderijen onder *Oud-Wulven*. Hij wordt op den *Kromme-Rijn* van het overvloedige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit den Burgemeester van *Bunnik*, drie van de hoogste ingelanden als *Heemraden*, en eenen *Bode*.

VECHTENSTEIN, buit. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 2 u. N. W. van *Utrecht*, kant., gem. en 5 min. Z. O. van *Maarssen*.

Deze buit., bestaande in heerenhuis, tuin, bosch, moezerij, boomgaard en weiland, beslaat, eene oppervlakte van 18 bund. 52 v. r. 91 v. ell., en wordt in eigendom bezeten door den Heer **J. F. VAN RIJSE**.

VECHTERWEERD, havez. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 1 u. O. van *Zwolle*, gedeeltelijk kant. *Zwolle*, gem. *Zwollerkerpel*, gedeeltelijk kant., gem. en 1 u. W. van *Dalfsen*, aan de *Vecht*.

Deze havez., bestaat in heerenhuizing, stalling, tuinmanswoning, boerenerven, katersteden, bouw- en groengronden, tuin, boomgaard, wandeldreven en bosschen, te zamen groot ongeveer 98 bund.

VECHTHOVEN, voorm. buit. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en $1\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Utrecht*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. N. van *Maarssen*, gem. *Maarsseveen*, 12 min. N. van *Nieuw-Maarsseveen*, aan de *Vecht*.

Deze buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden eene oppervlakte van 1 bund. 28 v. r. 13 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer **PIETER ABRAHAM GODEFROY**, woonachtig te *Amsterdam*.

VECHTOEVER, buit. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en $1\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Utrecht*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. N. van *Maarssen*, gem. *Maarsseveen*, 10 min. N. van *Nieuw-Maarsseveen*, aan de *Vecht*.

Deze buit. is geheel vervallen, door slooping van het huis en bouwning van een ander, op een ander gedeelte van den zelfden grond en is thans genaamd *HEUVELBOORD*, welke, met de daartoe behoorende gronden en land, eene oppervlakte beslaat van 6 bund. 63 v. r. 53 v. ell., en thans in eigendom bezeten wordt door **PIETER CRANENBURGH**, woonachtig te *Amsterdam*.

VECHTSTROOM, voorm. buit. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en $2\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Utrecht*, kant. en 1 u. Z. ten W.

van *Loenen*, gem. *Breukelen-Nijenrodes*, $\frac{1}{2}$ u. N. van het d. Breukelen, aan de Vecht.

Dit buit. is gesloopt, en de grond grootendeels aan de daarnaast gelegen buitenplaats *Vechtoliët* getrokken.

VECHTVLIET, buit. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en $2\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Utrecht*, kant. en 1 u. Z. ten W. van *Loenen*, gem. *Breukelen-Nijenrodes*, $\frac{1}{2}$ u. N. van het d. Breukelen, aan de Vecht.

Dit buiten wordt in eigendom bezeten door Mevrouw de weduwe J. C. *Duursing*, geb. *Gildenbester*.

VECHTWIJK, voorn. buit. in *Weesperkarspel*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 3 u. O. ten Z. van *Amsterdam*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. O. van *Weesp*, gem. *Weesperkarspel*, aan den 's Gravelandschen weg. — Deze buit. is gesloopt.

VECHTZIGT, buit. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 3 u. N. W. van *Utrecht*, kant. en 1 u. Z. ten W. van *Loenen*, gem. *Breukelen-St.-Pieters*, 20 min. N. van het d. Breukelen, aan de Vecht.

Dit buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 21 bund. 33 v. r. 32 v. ell., en wordt in eigendom bezeten door den Heer *Willem Overman*, woonachtig te Breukelen-St.-Pieters.

VECHTZIGT, buit. in *Weesperkarspel*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 3 u. O. ten Z. van *Amsterdam*, kant. en 40 min. O. van *Weesp*, gem. *Weesperkarspel*, aan den 's Gravelandsche weg.

VECKHOEK of *VEKHOEK*, pold. in het *Land-van-Voorne*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Brielle*, gem. *Vierpolders*, genaamd *Nieuwland*; palende N. aan den pold. *Nieuwland*, O. aan de *Maas*, Z. aan den pold. *Zwartewaal*, W. aan den pold. *Oud Bellevoet*.

Deze pold. bestaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 242 bund. 11 v. r., alles schotbaar land; telt 17 h., waaronder 3 boerderijen, en wordt vereenigd met de pold. *Nieuwland*, de *Oude Goote* en *Oud-Hellevoet*, door eenen molen van het overvloedige water ontlast. De uitwateringssluis ligt in de haven van het d. *Zwartewaal*. Het beheer, vereenigd met dat van de drie bovengenoemde polders, wordt uitgeoefend door vijf leden, uitmakende het bestuur van de *Vierpolders*, genaamd *Nieuwland*.

VECTA, oude naam van de riv. de *Vecht*, prov. *Overijssel*. Zie *Vecht*.

VEEBEEK, buit. in de *Meijerij* van 's *Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede* distr., arr., kant. en $1\frac{1}{2}$ u. O. van 's *Hertogenbosch*, gem. *Berlicum-en-Middelrode*, $\frac{1}{2}$ u. O. van *Berlicum*.

De daartoe behoorende gronden, beslaan eene oppervlakte van 20 bund. 10 v. r. 49 v. ell., en worden thans in eigendom bezeten door den Heer *Hendrik Willem Bosch*, woonachtig te 's *Hertogenbosch*.

VEECATEN of *VECATEN*, buurs. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 1 u. W. van *Zwolle*, kant. en 2 u. Z. O. van *Kampen*, gem. *Zalk-en-Vecaten*, 20 min. N. van *Zalk*, waarvan het door den *IJssel* gescheiden is, aan welks rechterzijde zij ligt; met 31 h. en 210 iaw.

Deze buurs. heeft bij den watervloed van 1828 veel te lijden gehad. Ofschoon de dijk alhier behouden bleef, geraakte *VEECATEN* echter ook diep onder water. Een huis stortte in; terwijl er weinige onbeschadigd bleven, bijna al het vee verdronk, en onderscheiden bewoners naar *Zwolle* gebracht en aldaar eenigen tijd verzorgd werden. Twee der bewoners dezer buurs. vonden hunne dood in de golven, terwijl een

meisje van 7 jaren, aan de gevolgen der doorgestane ongemakken, overleed.

VEEGTAS, geh. in het *Land-van-Cuyk*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *VEGTAS*.

VEEKENVAART (DE), water in de *Vier-Noorder-koggen*, prov. *Noord-Holland*, dat van *Abbekerk* afkomende, in eene zuidwestelijke rigting, langs *Opmeer*, naar de ringsloot van de *Berkmeer* loopt, en de grensscheiding tusschen de gem. *Opmeer* en *Spanbroek* uitmaakt.

VEEL-BIJ-WEINIG, landg. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 6 u. W. ten N. van *Appingedam*, kant. en 2½ u. W. ten N. van *Onderdendam*, gem. en 1 u. W. Z. W. van *Leens*, onder *Warfhuizen*.

Op dit landg. is den 30 Mei 1825 de Hoogleeraar *Jacobus Albertus Uilken*s overleden.

VERLE of VELS, geh. in *Westerwolde*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 2½ u. Z. Z. O. van *Winschoten*, gem. en 20 min. N. W. van *Flagtwedde*, nabij en ten W. van de *Ruiten-Aa*; met 36 h. en 210 inw.

VEELE-VENNEN of VEELDER-VENNEN, weidelanden in *Westerwolde*, prov. *Groningen*, gem. en 40 min N. O. van *Flagtwedde*, 10 min. O. van het geh. *Veele*.

VEELHORST, voorn. kast., thans een landgoed, op de *Over-Fluwe*. Zie *VEELHORST*.

VEELZIGT, buit. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 1½ u. Z. Z. O. van 's *Gravenhage*, kant. en ½ u. Z. van *Delft*, gem. *Abtsregt*, tusschen de *Schie* en den *Rotterdamschen straatweg*, bij den *Oude-Overslag*.

Dit buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 1 bund. 2 v. r. 99 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer *J. L. Romeijn*, woonachtig te *Abtsregt*.

VEELZIGT, buit. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant., gem. en 5 min. W. van *Haarlem*.

Dit buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 43 v. r. 10 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer *C. W. Eckstein*, woonachtig te *Amsterdam*.

VEELZIGT, buit. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 3 u. Z. W. van *Amersfoort*, kant. en 3 u. N. W. van *Wijk-bij-Duurstede*, gem. en zeer nabij de kerk te *Zeyst*.

Deze buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 4 bund. 89 v. r. 50 v. ell., en wordt in eigendom bezeten door *Mejufvrouw van Ghesel*, woonachtig te *Zeyst*.

VEELZIGT, buit. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, distr., arr., kant. en ½ u. N. O. van *Zutphen*, gem. en 1 u. Z. O. van *Gorsel*, aan den straatweg van *Zutphen* op *Deventer*.

Deze buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 3 bund. 35 v. r. 60 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer *Mr. E. A. Berckmans de Weert*, woonachtig te 's *Gravenhage*.

VEEN, gem. in het *Land-van-Heusden*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede* distr., arr. 's *Hertogenbosch*, kant. *Heusden*; palende N. en N. O. aan de *Maas*, Z. O. aan de gem. *Wijk-en-Aalburg*, Z. aan *Wijk-en-Aalburg* en *Meeuwen-Hill-en-Babyloniënbroek*, W. aan *Op-en-Neer-Andel*.

Deze gem. bevat het d. *Veen*, de *Zwaansheuvel*, den pold. *Pompveld*, de *Slagen* en den *Polder-van-Veen*. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 733 bund., waaronder

687 bund. 80 v. r. 84 v. ell. belastbaar land; telt 136 h., bewoond door 171 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 800 inw., die meest in den landbouw en graanhandel hun bestaan vinden, en eenen koren- en pelmolen hebben. Deze gem. heeft eenen waterloop in den Alm.

De Herv., die er ongeveer 830 in getal zijn, onder welke 230 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Heusden* behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest GOSCINUS JOHANNES MONNIK, die in het jaar 1601 herwaarts kwam, en in het jaar 1603 naar de Zwaluwe vertrok. Het beroep geschiedt door den kerkeraad en wordt geëgreëerd door den Ambachtsheer van VEEN.

De Afgescheidenen, die er 60 in getal zijn, maken eene gem. uit. — De 3 R. K., die er wonen, parochiëren te *Heusden*. — Men heeft in deze gem. ééne school, te Veen, welke gemiddeld door 83 leerlingen bezocht wordt.

Deze gem. is eene heerl., naar welke een zijtak uit het Huis van HEUSDEN den naam gevoerd heeft. In het midden der vorige eeuw behoorde zij aan Mr. MAARTEN VLAARDINGERWOOD, Heer van *Wijk*, *Aalburg*, *Veen* en *Dirksland*, Burgemeester van Wageningen. Later was zij een eigendom van den Heer JACOB KRETSCHMAR, Kolonel en eerste Majoor in het Regiment Hollandsche garde Infanterie, in wiens geslacht zij tot nu toe verbleven is, zijnde thans Heer van VEEN, Jonkheer JACOB ADRIAAN VAN KRETSCHMAR, woonachtig te Dieren.

Het d. VEEN, $4\frac{1}{2}$ u. N. W. van 's Hertogenbosch, $1\frac{1}{2}$ u. N. N. W. van Heusden, is groot, bevat vele fraaije huizen en is zeer lief aan de Maas gelegen, terwijl vele aanzienlijke boerderijen landwaarts verspreid liggen, op $51^{\circ} 46' 19''$ N. B., $22^{\circ} 35' 41''$ O. L., Het gedeelte van het d. langs den Maasdijk, wordt onderscheiden in twee buurten, het Boven eind, ten O. en het Moleneind, ten W. van de kerk of kom. Het is met vruchtbare akkers, ooftboomgaarden en geboomte omringd. Hier lag vroeger de Heusdensche tol der voorbijvarende schepen, nadat hij van Wijk verplaatst werd. Er is een voetveer over de Maas op Aalst, hetwelk aan het Domein behoort. Ook is er een hoogen steenen windkorenmolen.

De kerk, welke in het jaar 1564 door de Gelderschen afgebrand werd, doch later weder is opgebouwd, is een vrij groot en oud kruisgebouw, waarvan alleen het linkerpand nog bestaat; de vierkante toren is laag en heeft eene matige spits. In 1842 is in deze kerk een klein orgel aangebragt, hetwelk den 8 Januarij 1843 voor het eerst bespeeld is. In den Franschen tijd was op den toren eene telegraaf geplaatst.

De kermis valt in, den eersten Maandag in October.

Bij den watervloed van Januarij 1809 was te VEEN de schade aan de huizen aanmerkelijk, zoo aan die welke geheel instortten, als aan andere die onbewoonbaar werden, en des te ongelukkiger, daar zij meestal toebehoorden aan lieden, die geen vermogen bezaten, om ze in hunnen vorigen staat te herstellen. Reeds vóór de doorbraken waren velen met vee en have op de dijken gevlugt. Het inundatiewater stond hier van 0.18 ell. tot 0.22 ell. lager dan in het jaar 1799, doch de wind rigtte groote verwoesting aan.

In den morgen van 28 September 1836 barstte boven deze gemeente eene onweersbui uit, vergezeld van donder en bliksem, waardoor de toren zoo werd getroffen, dat de spits van het leijen dak aan de oostzijde nagenoeg geheel en aan de noordzijde gedeeltelijk is afgeslagen

en verbrijzeld; ook van het noorder wjzerbord waren eenige letteren gedeeltelijk uitgewischt. De bliksem ontlastte zich verder in de kerk, doch deed er weinig nadeel.

Het wapen dezer gem. bestaat in een schild van goud, met drie loopende leeuwen van keel, staande en pal.

VEEN, geh. in *Oppe-Gelder*, prov. *Limburg*. Zie *VEN*.

VEEN, buurs. op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, arr. en 9 u. N. W. van *Arnhem*, kant., gem. en 80 min. Z. van *Nijkerk*; met 160 h. en 1090 inw.

VEEN, geh. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en 6 u. N. van *Deventer*, kant. en gem. *Goor*.

VEEN (HET), naam, welken men in de wandeling veelal geeft aan het vl. *VEENENDAAL*, gedeeltelijk in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, gedeeltelijk op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie *VEENENDAAL*.

VEEN (HOEK-VAN-DE-), b. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 2½ u. N. O. van *Leyden*, kant., gem. en 10 min. N. van het dorp *Woubrugge*; met 5 h. en 40 inw.

Deze b. maakt het oostelijk gedeelte van het geh. *Hoek-van-de-Veen-Groenewoud-Huis-de-Banken c. a.* uit.

VEEN (HET HUIS-TE-), voorm. adell. h. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en ½ u. N. ten O. van *Utrecht*, kant. en 1½ u. O. van *Maarsse*, gem. en 1½ u. Z. van *Maartensdijk*, nabij *Blaauwcapel*, waartoe het behoorde.

VEEN (DE POLDER-VAN-) of DE *VEENSCHER-POLDER*, pold. in het *Land-van-Heusden*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede* distr., arr. 's *Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Veen*; palende N. aan den rivierdijk, O. aan den rivierdijk en den *Polder-van-Wijk*, Z. aan de *Kronkel-en-Wijksche-steeg* tegen den *Polder-van-Wijk*, W. aan den *Zoutendijk* of *Zwartendam*, die hem van den *Opendelsche-polder* scheidt.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 290 bund. 33 v. r. 33 v. ell., tot aan de binnenkruin des rivierdijks; onder deze grootte is mede begrepen het land, genaamd de *Blaauwensteen*, gelegen ten O. van den *Zoutendijk*, tot aan de schatpaal van *Heusden* en *Altena* en behoorende onder de gem. *Op-en-Noer-Andel*, groot 6 bund. 9 v. r., waarvan het overtollige water, gemeen met dat van dezen pold., wordt opgemaken, op den *Alm*, door eenen watermolen, die 24.40 ell. vlugt heeft, en waarvan het waterrad over kruis 5.88 ell. heeft en de schoepen 0.48 ell. breed zijn. Het zomerpeil is 1 palm en het maalpeil 7 palm 8 duim boven A. P., de hoogte der dijken 5 el 9 palm tot 6 el 5 palm 5 duim. Het polderbestuur bestaat uit vijf leden, van welke een Voorzitter en een ander Secretaris-Penningmeester is, tevens voor *Slagen* en *Zwaansheuvel*.

Aan de noordoostzijde van dezen polder ligt aan en in de nabijheid van den rivierdijk, het dorp *Veen*.

VEEN (HET RHEENENSCH), d. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie *VEENENDAAL*.

VEENBERGEN of *VEENBERGSCHE-MOLEN*, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *VEENBERGEN*.

VEENBERGEN, geh. in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie *VEENBERGEN*.

VEENDAL, boerenhofstede, in de *Purmer*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, kant. *Edam*, gem. *Edam-en-Vollendam*, aan den *Ooster-weg*.

VEENDAM, gem., in het *Oldambt*, prov. *Groningen*, arr. *Win-schoten*, kant. *Zuidbroek* (2 k. d., 12 m. k., 5 s. d.); palende N. aan

de gem. Muntendam en de Meeden, O. aan de Oude-Pekela en de Nieuwe-Pekela, Z. aan de Wildervank, W. aan het Hoogezand.

Deze gem. bevat het d. Veendam, benevens de geh. Ommelandervijk, de Zuidwending, de Korte-Akkers, Numero-een, Kibbelgaarn en Numero-dertien, alsmede gedeelten van de Burger-compagnie en van de Trips-compagnie. Zij beslaat eene oppervlakte van 4842 bund. 97 v. r. 13 v. ell., waaronder 4823 bund. 66 v. r. 56 v. ell. belastbaar land; telt 1165 h., bewoond door 1531 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 7900 inw., die meest hun bestaan vinden in de binnen- en buitenlandsche scheepvaart, met de daaraan verbonden handelingen, als: 13 scheepstimmerwerven, 3 touwslagerijen, 4 blokmakerijen, 3 zeilmakerijen en 12 grofsmederijen; verder in den landbouw en den handel in koloniale en andere waren; meest tot gebruik van de gemeente zelve. Ook zijn hier nog 3 houtzaagmolens; 1 moutwijnstokerij uit aardappelen, benevens eene brandwijnstokerij; 2 steen- en pannenfabrieken; 1 boek- en krantendrukkerij; 4 koren- en pelmolens; 1 tabaksfabriek; 3 cichoreifabrieken en 2 leerlooierijen. Het getal der hier thans behoorende kof- en smakschepen beloopt ongeveer 200.

De Herv., die er 6420 in getal zijn, onder welke 1700 Ledematen, maken te zamen de gem. van Veendam en van Ommelandervijk-en-Zuidwending uit.

De Doopsgez., van welken men er 280 telt, behooren tot de gem. van *Veendam-en-Wildervank*. — De 70 Evang. Luth., die er wonen, worden tot de gem. van *Wildervank-en-Veendam* gerekend, welke hier mede eene kerk heeft.

De R. K., die men er ruim 940 aantreft, onder welke 630 Communikanten, behooren tot de stat. *Veendam-en-Wildervank*, welke in deze burg. gem. eene kerk heeft.

De 170 Isr., die er zijn, maken, met hunne geloofsgenooten uit de gem. *Wildervank* en *Muntendam*, eene ringsynagoge uit, waarin door den Hoofdonderwijzer der Israëlitische school de dienst als Prediker verrigt wordt.

Men heeft in deze gem. eene Latijnsche school en 10 lagere scholen, als: seven te Veendam, waaronder eene bijzondere school van middelbaar onderwijs en eene Israëlitische school, in welke ook in het Nederduitsch enz. wordt onderwijs gegeven, eene aan de Ommelandervijk, eene aan de Zuidwending en eene in de Burgercompagnie, welke gezamenlijk gemiddeld door 1040 leerlingen bezocht worden.

Het d. *VEENDAM* ligt 2½ u. Z. W. van Winschoten, 2 u. Z. van Zuidbroek. Men telt er thans 769 h. en ruim 5400 inw.

Des winters is het er, van wege de vele aldaar te huis zijnde schippers en varensgezellen, die op de meeste Europesche havens, vooral op die naar de Oostzee, varen, ongemeen levendig.

Dit dorp heeft zijnen oorsprong te danken aan de afgraving der hooge veenen, die deels aan de Muntendammers onder het kerspel Zuidbroek toekwamen, en deels uit de kloostergoederen afkomstig waren en deswege het Munnikenveen genoemd werden. Bij de verdeling der kloostergoederen viel het laatst gemelde veen aan de Ommelanden ten deel. Eindelijk kwamen hier nog de veenen bij, die aan eenige particulieren op hunne, toen reeds gescheidene, akkertallen behoorden. Een der voornaamste ondernemers van de afgraving dier veenen was ADRIAAN GEERTS WILDERVANK, ook ADRIAAN GEERTS PAAP genoemd; de overigen waren: JONAN WILLEMS SOHN, Mr. HENRICUS WERHUIS, HATCO

en JACOB HAYCKENS, JAN CORNELIS SPIEL, HERMANNUS WALLENS, WILLIAM TITSINGER, HENDRIK BRONE en ABRAHAM FRERICKS HOOGEKANDT. Vroeger gaf men aan deze strecken den algemeenen naam van BOVEN-MOYTERDAM. De naam VEENDAM werd er aan gegeven door de gezamenlijke collatoren, ter gelegenheid, dat de eerste Predikant werd benoemd, in hunne op het provinciehuis gehouden vergadering, den 10 November 1636. Sedert dien tijd namen de ingezetenen zoodanig in aantal toe, dat bij de Staten der provincie aangehouden werd, om eene kerk. Deze gaven daartoe, in het jaar 1660, zes duizend gulden, onder voorbehoud van tijdelijk den Predikant te zullen aanstellen. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest HENRICUS HERMANNIUS, voorheen Predikant te Fernambuck in Brazilië, waartoe hij, in 1645, door de Heeren Bewindhebberen der Westindische Maatschappij ter Kamer van Stad en Lande was aangesteld. Hij kwam te VEENDAM in 1655 en heeft aldaar de openbare dienst zeven jaren lang in eene boerenschuur of bijzondere woning waargenomen, totdat er in 1669 eene kerk is gebouwd, waarin hij den 5 October de eerste predikatie deed. Vervolgens is deze volkplanting van tijd tot tijd zoodanig vermeerderd, dat na het overlijden van NICOLAAS PALMER, in het jaar 1678, de *Wilderwank*, welke het bovenste gedeelte van deze gem. uitmaakte, daarvan is afgescheiden, wordende toen alleen te VEENDAM tot Predikant benoepen PETRUS WILMAN, die van Kloosterburen herwaarts kwam, en in 1706 overleed. Het steeds toenemend getal inwoners maakte het inmiddels noodzakelijk het kerkgebouw, in 1765, de helft te vergrooten. Niettegenstaande deze aanzienlijk vergrooting werd er, vooral des winters als de schippers thuis zijn, geklaagd over gebrek aan ruimte, waarom men in 1844 de gem. kerkelijk weder in tweeën splitste, in Veendam en in de Ommelandenwijk-en-Zuid-wending (zie deze afzonderlijke gem. op dat woord). VEENDAM behield daarbij zijnen Leeraar ISAAC SANNES, die er reeds sedert 1822 stond, en er nu nog in 's Heeren vjingaard werkzaam is. Het beroep is eene koninklijke collatie.

De kerk is een langwerpig vierkant gebouw, met eenen naaldtoren, en sedert het jaar 1825 van een kostbaar orgel voorzien, dat uit een aanzienlijk legaat van den Heer HENDRIK GROESE en de milde bijdragen der gemeente bekostigd en door den orgelmaker TIMPE vervaardigd is. De klok in den toren is van 1544. Deze klok, St. Paul genaamd, werd door den Bisschop van Munster, in het jaar 1672, uit Midwolde weggeroofd, doch zonk bij het vervoeren in den veenachtigen grond, daar, waar naderhand de buitenplaats Zomerlust werd gebouwd, en waar tot in 1809 nog de Bisschopspaal, als een gedenkteeken van dit voorval, stond. De Veendammers en de werklieden aan dien toren verdreven de kleine militaire bedekking en bemagtigden de klok.

De kerk der Doopsgez. is een minder aanzienlijk gebouw, zonder toren of orgel, doch zal in den loop van dit jaar (1848) door eene nieuwe vervangen worden.

De kerk der R. K., in het jaar 1845 gesticht en aan de H. MARIA toegewijd, is een langwerpig vierkant gebouw, met eenen kleinen eenvoudigen toren, doch zonder orgel. De voorgevel is bijzonder net in den nieuwen stijl opgetrokken; het altaar is uit de afgebroken kerk in de nieuwe overgebracht.

De synagoge, in July 1798 gesticht, is gegevenredigd aan de behoefte der gemeente. — De Latijnsche school te VEENDAM telt gemiddeld 10 leerlingen. — De bijzondere school van middelbaar onderwijs wordt door 20 tot 30 leerlingen bezocht. — De Israëlitische school telt 70 leerlingen.

Het in deze gemeente bestaande Armen-Weeshuis en Werkhuis, behoort aan de Hervormden, en is uit eigen bijdragen der gemeente gesticht in het jaar 1806. Het getal personen, welke daarin worden gealimenteerd, bedraagt doorgaans 70 à 80.

Er bestaat mede eene Maatschappij *Tot Nut der Zeevervaart*, in 1821 opgericht, tellende 100 effectieve en 20 honnoraire Leden. Zij heeft tot signaalvlag een wit vierkant doek, met eene Romeinsche letter en het nommer in zwart.

Tot verfraaijing der gemeenten dragen de landhuizen Vredenburg, Zomerlust, enz. niet weinig bij.

Vóór de scheiding bestond, volgens Raadsbesluit van 30 October 1687, het wapen van VEENDAM-EN-WILDERVANK uit een gouden arm, waarom een adder, hebbende in de hand eene heidestruik, waarboven een lelie, geplaatst op een blaauw veld. Na de scheiding behield VEENDAM, als de oudere zuster, dit wapen (1).

VEENDAM-EN-WILDERVANK, Doopsgez. gem., prov. *Groningen*, met 300 zielen en eene kerk te Veendam.

VEENDAM-EN-WILDERVANK, R. K. stat., aartspr. van *Zolland-Drenthe-en-Groningen*.

Deze stat. telt ruim 1200 zielen, onder welke 630 Communikanten. Men heeft er eene kerk te Veendam, waarin de dienst door eenen Pastoor verrigt wordt.

VEENDERDIJK (DE), weg in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, gem. *Alkemade*.

Het is de dorpsweg van Roelof-Arendsveen, waarvan de huizen ter wederzijden van dien weg gelegen zijn. Hij strekt zich, bijna $\frac{1}{2}$ u. gaans, van het Noorden naar het Zuiden door den Veender-en-Lijkerpolder-buitendijks, uit.

VEENDER-EN-LIJKER-POLDER (DE BEDIJKTE-EN-DROOGGEMAAKTE-), pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Woubrugge*, gem. *Alkemade*; palende N. aan de Kas-en-Noordveen-poldertjes, O. aan den Googerpolder, den Veender-en-Lijkerpolder-Buitendijks, Z. aan den Veenderpolder, onder Woubrugge, en W. aan de Rijk-wetering, de Koppoel, den Hoorn-polder, de Kielpoel en de Ade. — In dezen pold. ligt het geh. Nieuwe-Wetering. De landen liggen 3.88 onder A. P.

VEENDER-EN-LIJKER-POLDER-BUITENDIJKS (DE), pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Woubrugge*, gem. *Alkemade*; palende N. aan den Googer-polder, O. aan het Braassemermeer, Z. aan den Veender-polder onder Woubrugge, en W. aan den Drooggemaakte-Veender-en-Lijker-polder — In dezen pold. ligt het d. Roelof-Arendsveen.

VEENDER-POLDER (DE DROOGGEMAAKTE-) of DE DROOGGEMAAKTE-VEEN-POLDER, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. en gem. *Woubrugge*; palende N. aan den Veender-en-Lijker-polder, onder Alkemade, O. aan het Paddegat, Z. aan de Wijde-Ade en aan den Frederiks-polder, W. aan de Rijkwetering.

(1) Men zie over VEENDAM H. JANSONIUS, *Vijftal leerveredenen*, Groningen 1773 met een zeer wijdoopig voorbericht, waarin vele merkwaardigheden over den aanlog dier veenen en de opkomst der bloeiende en uitgestrekte dorpen VEENDAM en WILDERVANK vermeld staan. Voorts I. SANNEB, *de Opkomst van Veendam, een arietal voorlezingen*, Veendam 1830; benevens de *Werken van het Groninger genootschap: Pro excolendo juve patrio*, D. IV, bl. 273.

Deze pold., welke voornamelijk in 1792 bedijkt en in 1836 droeg-gemaakt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 194 bund., waaronder 187 bund. schotbaar land; telt 6 h., waaronder 4 boerderijen, en wordt door eenen molen, op de Wijde-Ade, van het overtollige waterontlast. De landen liggen 3.61 onder A. P. Het polderbestuur bestaat uit drie Heemraden.

VEENDIJK (DE), b., in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr. en 8 u. O. van *Groningen*, kant. en $2\frac{1}{2}$ u. N. O. ten N. van *Hoogezand*, gem. en $1\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Slochteren*, $\frac{1}{2}$ u. van *Siddeburen*; met 10 h. en 70 inw.

In deze b. heeft men eene bijschool, welke gemiddeld door 40 leerlingen bezocht wordt.

VEENEBRUG (DE) of DE GALONKAMPBRUG, brug in *Dieverderdingspöl*, prov. *Drenthe*, over de Smildervaart, in den grooten weg tussehen *Meppel* en *Assen*, even ten N. W. buiten *Meppel*.

VEENEBRUGGE of VEESEBRUGGE, geh. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 9 u. N. O. van *Deventer*, kant. en $3\frac{1}{2}$ u. O. van *Ommen*, gem. *Ambt-Hardenbergh*, 80 min. Z. O. van *Heemse*; met 3 h. en ruim 90 inw. — Deze plaats wordt reeds vermeld in het perkamentboek van *Utrecht*, op het jaar 1196.

Er bestaat in dit geh. een kantoor van in- en uitgaande regten, voor den in- en uitvoer van en naar *Hannover*.

VEENEBRUGGERSCHANS (DE), voorm. aarden schans in *Zalland*, prov. *Overijssel*, gelegen hebbende nabij het geh. *Veenebrugge* onder *Hardenbergh*, niet ver van de *Hannoversche* grenzen, op den rijweg van *Hardenbergh*, naar *Nordhorn*.

VEENEBUREN, geh., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Oosteinde*, arr. en $8\frac{1}{2}$ u. O. ten Z. van *Heereveen*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. O. van *Oudeberkoop*, $\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Makkinga*, waartoe het behoort; met 6 h. en 80 inw.

VEENEDIJK, ook wel VEENDIJK, geh. in *Dieverderdingspöl*, prov. *Drenthe*, arr. en $7\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Assen*, adm. en judic. kant. en $1\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Meppel*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Havelte*; met 27 h. en 130 inw. Het is het grootste gedeelte van de buurs. *Veenedijk-en-Legeveld*. Ten N. achter dit geh. ligt de *Bisschopsberg*. Zie dat woord.

VEENEDIJK-EN-LEGEVELD, buurs. in *Dieverderdingspöl*, prov. *Drenthe*, arr. en $7\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Assen*, adm. en judic. kant. en $1\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Meppel*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Havelte*; met 31 h. onder welke het heerenhuis *Veenrust* en 160 inw.

Deze buurs., welke bestaat uit het geh. *Veenedijk* en *Legeveld*, strekt zich uit tot *Nijeveen*, heeft doorsnijdingen van wijken en twee uitvaarten in 's Landskanaal. Het heeft sedert dertig jaren groote verbeteringen ondergaan. — Men heeft er eene winter- en zomerbijschool, welke gemiddeld door een getal van 35 leerlingen bezocht wordt.

VEENEKOTEN of VEEKOTEN, b., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Oosteinde*, arr. en 7 u. O. van *Heereveen*, kant. en 3 u. O. N. O. van *Oudeberkoop*, 20 min. Z. O. van *Oosterwolde*; met 3 h. en ruim 20 inw.

VEENEN (DE), groote partij weiland in het balj. van *Brederode*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Haarlem*, kant. *Beverwijk*, gem. *Velsen*, aan de noordzijde van de *Delft*, nabij de *Zandpoort*, strekkende van de *Zandpoort* af naar *Bloemendaal* en *Haarlem*. Een gedeelte ten Z. van de *Jan-Gijzenvaart* is in 1846 van eenen kadijk voorzien, met een klein watermolentje, dat zijn water loost in de *Delft*.

VEENEN (DE), heideveld in de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, gem. en $2\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Ermelo*, 40 min. Z. O. van *Nunspeet*.

In dit heideveld treft men eene hoogstmerkwaaardige plaats aan, welke de *Mijstsee* genoemd wordt, en bestaat in eene halvemaauvormige uitholling, waarin drie kringvormige zitplaatsen zijn en waarvan de buitenomtrek op de borstwering met zeventien groote kuilen voorzien is; daarvoor ligt een watervlak.

VEENEN (DE HOOGE-), pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Noordwijk*, gem. *Hillegom*; palende W. en N. aan de trekvaart, O. aan de duinen en de *Zanderij*, Z. aan de *Lage-veen*en.

VEENEN (DE LAGE-), pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Noordwijk*, gem. *Hillegom*; palende W. en N. aan de *Hooge-Veen*en, O. aan de duinen, Z. aan de *Groote-Leester*, W. aan de *Trekvaart*.

VEENEN (OP DE), geh., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Menaldumadeel*. Zie **VEENEN (OP DE-)**.

VEENEN (DE RONDE-), dijkdaasje in het *Nederkwartier*, prov. *Utrecht*. Zie **RONDE-VEENEN (DE)** (1).

VEENENBERG of **VEENBERGEN**, geh. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en 3 u. O. van *Zwolle*, gem. en 1 u. Z. O. van *Dalfsen*, een gedeelte uitmakende van de buurs. *Rochteren-en-Hesse*; met 18 h. en 80 inw.

VEENENBURCH, hofst. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 3 u. N. van *Leyden*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Noordwijk*, gem. en 40 min. N. van *Lesse*.

Ter hoogte van deze hofstede is de halte van den *Hollandschen spoorweg Veenenburg*, met haltegebouw en koffijhuis. De ketel neemt aan deze halte, welke aan de *Leydsche trekvaart* ligt, water in; sedert het aanleggen van den spoorweg is de weg van hier naar *Lisse*, ter lengte van $\frac{1}{2}$ u., verbeterd.

VEENENDAAL, ook wel het **RHEENSCHE-VEEN** genoemd, aanzienlijk vlek, gedeeltelijk in het *Overkwartier*, prov. *Utrecht*, arr. en 4 u. Z. O. van *Amersfoort*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. N. van *Rhenen*, en daarin voor een gedeelte eene afzonderlijke gem. uitmakende, en ten deele tot de gem. *Rhenen* behorende; voorts gedeeltelijk op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en $5\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Arnhem*, kant. en 2 u. N. N. W. van *Wageningen*, gem. en 2 u. W. van *Ede*, op $52^{\circ} 1' 54''$ N. B., $25^{\circ} 13' 6''$ O. L. Men telt er 517 h., met eene bevolking van 4700 inw., die meest in het turfveen en het kammen en bewerken van wol hun bestaan vinden. Ook heeft men er twee korenmolens en eene calicotsfabriek.

Uit den naam verneemt men, dat dit vl. in de veenen ligt; welke ook de eerste aanleiding tot de stichting daarvan gegeven hebben. Vóór den aanvang der zestiende eeuw, zag men daar niets anders dan wijd uitgestrekt veenland, hetwelk der stad *Rhenen* in eigendom toebehoorde, als op haar grondgebied gelegen, en om die reden het *Rheensche-veen* of kortheidshalve, het *Rheensche-veen* genoemd. Naarmate de deugdzamenheid van den turf, die deze grond uitleverde, kenbaar werd, zijn, bij en in die veenen, eenige huizen gebouwd, voor die hem begonnen te bearbeiten, en, deze door den tijd dagelijks toeneemende, is daaruit dit groot en aanzienlijk vlek geworden; hetwelk

(1) Eveneens zoeken men de overige benamingen van **VEENEN** op de woorden van onderscheiding.

mied met den naam van VEENENDAAL, zoo veel gezegd als een dal in de VEENEN, bestempelde, hoewel het daaromstreeks, veelal en zelfs meest den naam van het RHEENSCH-VEEN, ook wel blootelijk met VEEN, blijft behouden.

Het vl. strekt zich in de lengte en breedte ver uit. Het land daar rondom is, ruim een uur gaans ver, bijna geheel uitgeveend. Men wil dat de grond hier omstreeks, voor dezen wel 2,80 ell. hooger geweest zij. Thans staat het bijna gelijk met het water, waarom men hier, even als in Holland, het veen al sedert vele jaren niet aangebaggerd heeft. Ook verzekert men, dat het veen hier zoo sterk aangroeit, dat men het, na verloop van eenige jaren, op nieuw baggeren kan. Midden door het dorp loopt van het eene tot het andere einde, eene gegraven vaart, Bisschop-Davids-Grift geheeten, omdat deze Bisschop die heeft begonnen te graven, ook wordt zij wel alleen de Grift genoemd. Langs deze vaart wordt de opgemaakte en gedroogde turf, met schuiten gebragt tot aan de sluis van de Grebbe, door welke men, bij laag water, wanneer die open staat, in den Rijn vaart; doch als de sluis, om het hooge water in den Rijn, wordt dicht gehouden, moet de turf ontladen, en aan de andere zijde van de sluis in andere vaartuigen overgedragen worden, met welke zij vervolgens den Rijn op- of afgevoerd wordt, meestendeels naar Gelderland.

De Herv., die er 4000 in getal zijn, onder welke 890 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Wijk-bij-Duurstede*, ring van *Rhenen*, behoort, en door 2 Predikanten bediend wordt. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest JAN WILLEMSZ., die in het jaar 1587 herwaarts kwam, en in het jaar 1592 opgevolgd werd door THEODORUS SILINGIUS. De eerste, die er als tweede Predikant gestaan heeft, is geweest SIMBERTUS WILHELMUS HERMANUS MOLENAAR, die in 1839 herwaarts beroepen werd, en den 27 Februarij 1842 naar Rheden vertrok. Het beroep van beide de Predikanten geschiedt door den kerkeraad. De kerk, in 1549 gesticht en aan den *H. Verlosser* toegewijd, kwam na de Reformatie aan de Hervormden, bij wien zij nog in gebruik is. Zij staat op Utrechts grondgebied, op eene hoogte met boomen bezet, en is een aet gebouw, met twee spitsen, doch zonder toren, ook heeft zij geen orgel.

De Evang. Luth., welke men er aantreft, worden tot de gem. van *Amersfoort* gerekend. — De R. K., die er wonen, parochiëren te *Renswoude*. — De Isr. maken met die uit de omliggende gem. eene ringsynagoge uit, waarvan de synagoge mede in de provincie Utrecht staat. De dienst wordt aldaar verrigt door eenen Voorlezer.

De dorpschool, welke op Gelders grondgebied staat, wordt gemiddeld door 400 leerlingen bezocht.

Te VEENENDAAL wordt jaarlijks van 1 tot 20 Julij, op een ruim veld eene bijenmarkt gehouden, waarop honderde bijenkorven, vooral door de Noordbrabanders, aangebragt en verkocht worden. Ook is hier des Dingsdags eene weekmarkt, die druk bezocht wordt. De kermis valt in Zondag na *MARIA Geboorte*.

VEENENDAAL, ook wel, ter onderscheiding van *Geldersch-Veenendaal*, STICHTS-VEENENDAAL geheeten, gem. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Amersfoort*, kant. *Rhenen* (1 k. d., 7 m. k., 4 s. d.); palende N. aan de gem. *Renswoude*, O. aan de Geldersche gem. *Ede*, Z. en Z. W. aan de gem. *Rhenen*, W. aan de gem. *Amersfoort*.

Deze gem. bevat het meerendeel van het Stichtsche gedeelte van het vlek *Veenendaal*; beslaat eene oppervlakte, volgens het kadaster,

van 1138 bund. 3 v. r. 4 v. ell.; telt 333 h., bewoond door 888 huisgez., nitmakende eene bevolking van 3000 inw., wier hoofdbestaan het turf-veen en kammen der wol uitmaken. Ook heeft men er eenen korenmolen en een calicotsfabriek.

De Herv., die er ruim 2700 in getal zijn, behooren tot de gem. *Veenendaal*, welke in deze gem. eene kerk heeft. — De 2 Evang. Luth., die men er aantreft, worden tot de gem. van *Amersfoort* gerekend. — De R. K., die er 120 in getal zijn, parochiëren te *Renswoude*. — De 70 lsr., die er wonen, behooren tot de ringsynagoge van *Veenendaal*. — Men heeft in deze gem. ééne school, welke gemiddeld door een getal van ruim 220 leerlingen bezocht wordt.

VEENENDAAL (GELDERSCH-), d. op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie **GELDERSCH-VEENENDAAL**.

VEENENDAALSCH-VAART, water in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie **GRIJZ (DE)**.

VEENEN POORT (BUITEN-DE-), buurs. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 3 u. N. W. van *Zwolle*, kant., gem. en Z. tegen de stad *Kampen*; met 18 h. en ruim 100 inw.

VEENESCHUTSLUIS (DE), sluis in *Dieverderlingspil*, prov. *Drenthe*, $\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Diever*, in de *Smildervaart*.

VEENESLOOT (DE), water, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Doniawarstal*, van de Brekken in eene noordelijke rigting naar het *Stobberak* loopende.

VEENESLOOT-POLDER (DE), pold., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Doniawarstal*; palende N. aan *Roodenburg*, O. aan de *Achterwouds-Warren*, Z. aan de Brekken, W. aan de *Veenesloot*.

VEENESTEIN, landg. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en $3\frac{1}{2}$ u. O. van *Amersfoort*, kant. en $2\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Rhenen*, gem. en $1\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Leersum*, in de *Ginkelsche-veenen*.

VEENEWEG (DE), weg in *Vollenhove*, prov. *Overijssel*, in eene noordoostelijke rigting van *Vollenhove* naar *Wanneperveen* loopende.

VEEN-GROENENWOUD-HUIS-DE-BANKEN C.A. (HOEK-VAN-DE-), geh. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en $2\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Leyden*, kant. en gem. *Woubrugge*, op den Oosthoek 10 min. en op den Westhoek $\frac{1}{2}$ u., ten Noorden en Noordwesten van de oostzijde van het dorp *Woubrugge*; met 13 h. en 120 inw.

Dit geh. bestaat uit de buurtjes *Hoek-van-de-Veen*, *Groenenwoud* en *Huis-de-Banken c. a.*

VEENHEERENHUIS, h., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Smallingerland*, arr. en 6 u. N. N. O. van *Heerenveen*, kant. en 2 u. N. N. O. van *Beetsterzwaag*, Z. en nabij *Rottevalle*, waartoe het behoort op de grenzen van *Acht-karspelen*.

VEENHEEREN-ZIJL, voorm. sluis in den *Slachtedijk*, prov. *Friesland*. Zie **HEERENZIJL**.

VEENHOF (DE), geh. in *Oostermoeder-dingspil*, prov. *Drenthe*, arr., judic. en adm. kant. en $3\frac{1}{2}$ u. O. van *Assen*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. O. van *Gieten*; met 8 h. en ongeveer 40 inw.

VEENHOORN, geh. in de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. 12 u. N. N. W. van *Arnhem*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. N. N. O. van *Elburg*, gem. en $4\frac{1}{2}$ u. N. N. W. van *Doornspijk*, Z. O. van *Oostervolde*, waartoe het behoort.

VEENHOP of **VENHOP**, streek lands in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Hoorn*, vermoedelijk naar den veenachtigen grond dus gehoeten.

Zij bevat de ambachten en dorpen Berkhout, Avenhorn, Mijzen, Oudendijk, Beets, Grosthuisen, Scharwoude, een gedeelte van Scharдам, benevens eenige buurten; thans uitmakende de gem. Avenhorn-en-Oostmijzen, Beets, Berkhout-en-Baarsdorp, Grosthuisen, Oudendijk, Scharдам, Scharwoude en Ursem, en alzoo eene oppervlakte beslaande, volgens het kadaster, van 6189 bund. 35 v. r. 3 v. ell., waaronder 6143 bund. 4 v. r. 80 v. ell. belastbaar land. Men telde er, op den 1 Januarij 1840, 756 h., bewoond door 738 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 4300 inw., die zich meest op het boter- en kaasmaken toelleggen en 1 houtzaag- en 1 korenmolen hebben.

De Herv., die er omstreeks 2900 in getal zijn, onder welke 1500 Ledematen, maken de gem. van Beets, Berkhout, Grosthuisen-en-Avenhorn, Oudendijk, Scharwoude en Ursem uit, en behooren gedeeltelijk tot de gem. Etershem-en-Scharдам.

De R. K., van welke men er 1400 telt, onder welke 940 Communikanten, maken gedeeltelijk de stat. van Goorn-en-Grosthuisen uit, en parochiëren gedeeltelijk te Hoorn en te Ouddorp.

Men heeft er 8 scholen, als: ééne te Avenhorn, ééne te Beets, ééne te Berkhout, ééne te Grosthuisen, ééne te Oudendijk, ééne te Scharдам, ééne te Scharwoude en ééne te Ursem, welke te zamen gemiddeld door 1000 leerlingen bezocht worden.

Tot in het begin der vijftiende eeuw behoorde deze landstreek onder het balj. van Medemblik, doch toen waren de daartoe behoorende dorpen daarmede niet te vreden, waardoor zij op hun verzoek, bij eenen giftbrief van Graaf WILLEM VI van den 16 Junij 1408, onder het regtsgebied van Hoorn kwamen en in de vrijheden dier stad deelden, met verzekering, dat zij er nimmer van zouden gescheiden worden. Tot het bijzonder bestuur der dorpen van de Vrijsnor waren er buiten de regtbank, nog in ieder der dorpen eenige Regenten, Vredemakers geheten, waarvan de verkiezing, ingevolge van dit handvest, jaarlijks geschiedde op St. Jansdag. Als dan kwamen de drie rijksten, hier Pondrijken genaamd, bijeen in de kerk en verkoren, bij meerderheid van stemmen, Vredemakers voor dat jaar, als ook Kerkmeesteren en Armenvoogden. In Berkhout, als het grootste ambacht, werden er, volgens het privilegie, vier Vredemakers, doch in de andere dorpen maar twee verkoren. Om de zeven jaren in den winter, in de maanden Januarij of Februarij, zonder vaste bepaling van tijd, geschiedde in ieder dorp beurtelings de verrigging of verstoeling, zijnde een omslag, om daaruit de dorpslasten te vinden. Ten dezen einde werd ieder burger gewaarachouwd, bij aanplakking van een biljet aan de kerk, om op zekeren vastgestelden dag in de herberg bijeen te komen, en daar zijnen staat op te geven; volgens welken hij dan in het pondgeld gesteld werd. Na de opneming werden zij, die de drie hoogsten bevonden werden, voor de volgende zeven jaren als Pondrijken aangemerkt en in die hoedanigheid door den Schout van Hoorn beëdigd. Eer deze verrigting geschiedde, lieten zich hiertoe de drie Pondrijken en vier Vredemakers, de twee ouden en de twee nieuwen, te Hoorn door den Schout beëdiggen. Alle de dorpen van de Vrijsnor behoorden onder het dijkgraafschap van Dregterland, behalve Beets en Scharдам, die een bijzonder heemraadschap hadden, waarin de Schout van Hoorn en de Vredemakers de schouw deden.

In het jaar 1525 verloor de Vrijsnor een proces tegen de stad Hoorn, dat drie of vier jaren hangende geweest en ontstaan was, doordien

de **VEENHOF** haar wettig aandeel weigerde te betalen in de groote reparatie aan de Sobardamsche sluis, die door den laatsten vloed zoodanig geleden had, dat zij bijna geheel nieuw moest werden opgebouwd. De **VEENHOF**, die in de voorregten der stad Hoorn deelde, wilde dit nadeel niet lijden ofschoon zij bij de instandhouding der sluis het hoogste belang had.

VEENHOVEN, naam, onder welken het geh. **VEENHUIZEN**, in het *Oldambt*, prov. *Groningen*, wel eens verkeerdelijk voorkomt. Zie **VEENHUIZEN**.

VEENHUIS, landg. op de *Middel-Feluwe*, prov. *Gelderland*. Zie **VEENHUIZEN** (Groot-).

VEENHUIZEN, gem. in *Geestmer-Ambacht*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Alkmaar* (4 k. d., 20 m. k., 9 s. d.); palende N. aan de gem. *Oude-Niedorp-en-Zijdewind*, O. aan *Hoogwoud-en-Aartswood* en aan *Opmeer*, Z. aan *Obdam*, W. aan *Heer-Hugowaard*.

Vóór de bedijking van den *Heer-Hugowaard* was deze gem. genoegzaam een eiland, dat, bij de droogmaking, voor een aanzienlijk deel in dit meer is ingedijkt, welk gedeelte nog bekend is onder den naam van *Veenhuizer-gronden*. Zie dat woord. Zij bestaat uit den pold. *Veenhuizen*, en gedeelten van den *Heer-Hugowaard* en van het *Berkmeer*; bevat het d. *Veenhuizen*, benevens eenige verstrooid liggende huizen, en bestaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 759 bund. 8 v. r. 55 v. ell., waaronder 725 bund. 80 v. r. 29 v. ell. belastbaar land. Men telt er 47 h., bewoond door 51 huisgez., nitmakende eene bevolking van ongeveer 260 inw., die meest in den landbouw en het kaas maken hun bestaan vinden.

De *Merv.*, die er 180 in getal zijn, maken eene gem. nit, die echter reeds, sedert het jaar 1574, met *Oude-Niedorp-en-Zijdewind* gecombineerd is, en ook te *Veenhuizen* eene kerk heeft, waarin om den anderen Zondag des namiddags gepredikt wordt. Ook wordt hier altijd de nieuwejaarspreek gedaan en nimmer te *Oude-Niedorp*.

De 8 Doopsgez., die men er telt, behooren tot de gem. *Oude-en-Nieuwe-Niedorp*. — De R. K., van welken men er 70 aantreft, worden tot de stat. van 't *Veld* gerekend.

Nadat *JAN SAS*, Onderwijzer te **VEENHUIZEN**, in het jaar 1800, bij de Kakelebrug zijn leven, in het ijs, verloren had, bleef deze kleine gem., gedurende veertig jaren, zonder Onderwijzer, tot dat er eindelijk, in 1840, eene geheel nieuwe school en onderwijzerswoning gebouwd werden, welke school gemiddeld door 35 leerlingen bezocht wordt.

Deze gem. is eene heerl., welke eertijds bezeten werd door den Heer van **BANDEREN VAN WESSENBERG**. In het midden der vorige eeuw was Jonkheer *JAKOB VAN CATS*, Heer van *Cats*, *Coulster*, *Heilo en Oesdon*, Raad in de Vroedschap en Burgemeester der stad *Alkmaar*, Vrijheer van **VEENHUIZEN**. In het jaar 1819 werd deze heerl. aangekocht door den Heer *B. VAN LOCKNEST*, te Rotterdam. Thans wordt zij in eigendom bezeten door den Heer *C. VAN DAM*, woonachtig te Utrecht.

Het d. **VEENHUIZEN** ligt 2½ u. O. N. O. van *Alkmaar*, grootendeels aan de *Langereis-Ringaloet*, en strekt zich uit, in eene rigting van het Zuiden naar het Noorden, van het *Groote-Mallegat*, waarover hier eene brug voor voetgangers is, tot het *Kleine-Mallegat*, waarover eene brug voor rijtuigen ligt. Aldaar staat ook de school. De kerk, met eenige verspreid liggende huizen, vindt men meer westwaarts, in het midden der gemeente.

Vóór de Reformatie had VEENHUIZEN, onder het dekenschap van Kennemerland gelegen, eene parochiekerk, toegewijd aan den H. Dionysius. De pastorie werd door de Graven van Holland begeven, en de aanstelling bij den Proost van Westfriesland gehaald. De pastorijs had 21 morgen (16 bund. 88 v. r. 51 v. ell.) land, maar geen eigen huis, en kon jaarlijks, met lasten en al, 40 of 50 Rijnsche guldens (56 of 70 guld.) ophrengen. Het kosterschap, hetwelk onder JACONA VAN BEIJZEN in eene vikarij veranderd was, werd gezamenlijk door de vier Opzieners en den Deken vergeven. Na de Reformatie werden de R. K. dezer gem. vereenigd met die van *Winkel, Nieuwe-Niedorp en Oude-Niedorp*, die gezamenlijk, tot heden toe, hunne kerk in 't Veld hebben.

De Herv. kerk, welke in het jaar 1819, toen zij deerlijk in verval was, op kosten van den toenmaligen Ambachtsheer B. van LOCKHOAST, hersteld is, is van gering aanzien en heeft eenen lagen vierkanten toren, met eene stompe spits. In het koor is de tombe van den Heer REINOLD VAN BREDEHOED, Heer van *Veenhuizen*, wiens beeldtenis hier levensgroot, in wit marmer, op een zwart marmeren bed ligt; rondom de grafstede zijn de wapens ook in marmer uitgebouwen. In deze kerk is geen orgel.

De Kakelebrug, die aan het zuidende van het Zengebrantsdijkje lag, en van waar een kerkpad naar de Veenhuizer kerk liep, is op het einde der vorige eeuw vervallen en niet weder opgebouwd.

VEENHUIZEN, pold. in *Geestmer-Ambacht*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Alkmaar*, gem. *Veenhuizen*; palende N. aan den pold. Oude-Niedorp, O. aan den Lagenhoek, Z. O. en Z. aan het Berkmeer, W. aan den Heer-Hugowaard.

VEENHUIZEN, d. in het dingspil *Noordenveld*, prov. *Drenthe*, arr., adm. en judic. kant. en $\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Assen*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Norg*.

Dit d. was vroeger een gering geh. doch de Maatschappij van Weldadigheid heeft hier sedert het jaar 1823 eene kolonie opgericht, en kocht daartoe toen en later ruim 3000 bund. woesten grond aan, welke kolonie thans reeds zeer aanmerkelijke vorderingen heeft gemaakt. Men heeft er drie groote gestichten, door de namen Eerste, Tweede en Derde-gesticht onderscheiden, voor vindingen, verlaten kinderen, weezen en bedelaars, met hunne werkzalen en magastijnen, woningen voor Directeuren en opzigters enz., behalve een aantal boerderijen. Het eerste gesticht wordt bewoond door kinderen, de buitenomtrek daarvan door armen en arbeiders huisgezinnen. Het tweede en nu ook het derde gesticht, dat vroeger voor kinderen was ingerigt, door bedelaars. De zalen, welke tot spijs- en slaapvertrekken dienen, zijn ruim, zindelijk en laten eene gestadige doorstraling der lucht toe. Die voor de Israëlitische en Roomsche-Katholijke kinderen zijn van de anderen gezindten afgezonderd, ten einde de spijsuitdeelingen op de vastentijden, als ook de gebeden en de godsdienstoefeningen voor elke godsdienst te doelmatiger in te rigten. De kinderen alsmede de bedelaars slapen in hangmatten, die des morgens worden opgehaald; ieder heeft een kastje tot berging der kleedingstnkken. Opzieners wonen tusschen iedere twee zalen, in welke in de winternachten licht brandt, en waar beurtelings oppassers of twee der grootste kinderen bij de andere waken. De kinderen, nog te jong voor arbeid of onderwijs, vormaken zich in de zalen of op de ruime binnenplaatsen, onder een zorgvuldig opzigt; de oudere worden beurtelings met landarbeid, of naai-, brei- en

spinwerk bezig gehouden en in de uitmuntend ingerigte scholen gezonden.

Van de bedelaars arbeiden de zwakkelijken in huis en de gezonden op het veld. Bij het bestuur over deze verwende en meestal onvergenoegde menschen heeft alles eene meer strenge en ernstige houding, dan bij de nog jeugdige en minder bedorven kinderen. De buitenszijde van deze gestichten wordt bewoond onder anderen door 48 huisgezinnen van Veteranen, die hun volle tractement genieten, hetgeen hun gedeeltelijk in levensmiddelen verstrekt wordt. Wanneer het noodig is, moeten zij de dienst van militairen verrigten. Zij kunnen aan den veld- en fabriekarbeid deel nemen en bekomen hiervoor betaling. Doen zij eenige militaire diensten, dan dragen zij hunne uniform en altijd een onderscheidingsteeken. De gestichten zijn allen met eenen buitensingel en eene gracht omgeven. Er zijn de volgende gebouwen, als: 20 boerenhuizen, met 20 afzonderlijke schuren en 16 hooibergen; 2 groote dorschschuren, ieder met eene arbeiderswoning; 5 huizen in de turfgraverij, ieder met eene dubbele woning, benevens 1 huis en 1 kantoor voor den veenbaas; 1 tent; 3 groote etablissementen of gestichten; 1 stoomfabriek; 1 gashuis en gazometer; 1 huis voor den Directeur; 1 huis voor den Boekhouder; 2 gebouwen, met tien woningen, voor de Assistenten en Opzieners der fabriek; 1 korenwindmolen; 2 bakkerijen; 1 klompmakerij; 1 smederij; 2 tuimmerloodsen; 1 verwerij en 2 afzonderlijk staande waschhuizen. Men telt er dus in het geheel 85 gebouwen, buiten de kerken, bewoond door ruim 6200 zielen.

De Herv., die er ruim 4000 in getal zijn, onder welke 1100 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Assen* behoort, en door twee Predikanten bediend wordt. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest JAN HERMAN HEERSPIJK, die in het jaar 1824 herwaarts kwam, en in het jaar 1832 overleed. De eerste tweede Predikant, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest HENDRIK WILLEM JANSSEN, die in het jaar 1837 herwaarts kwam en er nog in dienst is. Hij kwam hier in 1833 als Adjunct, in plaats van den overleden Adjunct Predikant HENDRIK POOLMAN, hier gekomen in 1832, zoodat van 1832 tot 1837 den eersten Predikant een Adjunct was toegevoegd en de tweede Adjunct na twee jaren dienst hier tweede Predikant is geworden. De kerk is een fraai achtkantig gebouw met vier deuren, boven die, welke naar den hoofdweg staat, is op eenen steen uitgehouwen:

Op den 7 Julij 1825

is door de Wel Geboren Vrouwe

RUDOLPHINA WILHELMINA VAN DEN BOSCH, geboren te STUTTEN, aan dit kerkgebouw den eersten steen gelegd.

Ds. J. H. HEERSPIJK wijdde haar den 25 Junij 1826 in. Het bouwen der kerk en pastorie werd aanbesteed voor 19,200 gulden.

De R. K., die er ruim 1800 in getal zijn, onder welke ruim 1200 Communikanten, maken eene stat. uit, welke tot het aartspr. van *Zalland-Drenthe-en-Groningen* behoort, en door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt. De eerste Pastoor, die hier gestaan heeft, is geweest de Heer BOSCH, die in 1826 herwaarts kwam, en in 1830 overleed. De eerste Kapellaan, welke hier dienst heeft gedaan, was de Heer ANTONIUS BAUMS, die in het jaar 1826 herwaarts kwam, en in het jaar 1830 bevorderd werd tot Pastoor en er nog dient. De kerk, in het jaar 1826 gesticht en aan den H. WILLIBROUDUS toegewijd,

is een langwerpig vierkant gebouw, met een orgel en op het midden een torentje met twee klokken en een uurwerk. Zij werd, met eenig binnenwerk in de Hervormde kerk, aanbesteed voor 3970 guld.

De Isr., van welken men er 250 telt, hebben hier eene synagoge, waarin de dienst door eenen Leeraar verrigt wordt. Die synagoge, in later jaar gesticht, is een langwerpig vierkant gebouw, zonder toren.

Men heeft er drie scholen, welke gezamenlijk gemiddeld door een getal van ruim 1300 leerlingen bezocht worden.

VEENHUIZEN, geh. in *Eemland*, prov. *Utrecht*, arr., kant. en $1\frac{1}{2}$ u. W. van *Amersfoort*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. W. van *Soest*; met 8 h. en ruim 50 inw. — In dit geh. ligt ook de buit. *Horstenberg*.

VEENHUIZEN, geh. in het *Oldambt*, prov. *Groningen*, arr., kant. en $1\frac{1}{2}$ u. N. ten O. van *Winschoten*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Finstervolde*, bestaande uit drie boerderijen, die, in eene oostelijke en westelijke strekking, ten Zuiden van den aarden weg en ter weerszijden van het Beerster-diep liggen; met 12 inw.

VEENHUIZEN, buit. in het *Oldambt*, prov. *Groningen*, arr. en $2\frac{1}{2}$ u. W. van *Winschoten*, kant. en 1 u. N. van *Zuidbroek*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. W. van *Noordbroek*.

Deze buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 124 bund. 92 v. r. 16 v. ell. land, bosch, veen en waterplassen van uitgebaggerde veenen, en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer Mr. JOSEPH GOCKINGA, woonachtig te Groningen.

VEENHUIZEN, geh. op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, arr. en 9 u. N. W. van *Arnhem*, kant., gem. en 1 u. Z. W. van *Nijkerk*; met 8 h. en 40 inw. — Het is het voorste gedeelte van de buurs. *Veenhuizen-en-Achterhoek*.

VEENHUIZEN, voorm. buurs. in *Vollenhove*, prov. *Overijssel*, arr. en $8\frac{1}{2}$ u. N. N. W. van *Zwolle*, kant. en 3 u. N. ten W. van *Vollenhove*, gem. en ruim $\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Kuisre*. — Deze buurs. is thans geheel verdwenen.

VEENHUIZEN, geh. in *Westerwolde*, prov. *Groningen*, arr., kant. en $3\frac{1}{2}$ u. Z. Z. W. van *Winschoten*, gem. en 25 min. W. van *Oastwedde*; met 22 h. en ruim 120 inw.

VEENHUIZEN, buurs. in het dingspil *Zuidenweld*, prov. *Drenthe*, arr. en 8 u. Z. ten O. van *Assen*, judic. kant. en 3 u. O. van *Hoogeveen*, adm. kant., gem. en $\frac{1}{2}$ u. W. ten N. van *Dalen*; met 8 h. en 40 inw.

VEENHUIZEN, buit. op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en $4\frac{1}{2}$ u. N. N. O. van *Arnhem*, kant. en 4 u. Z. O. van *Apeldoorn*, gem. en in het d. *Brummen*.

Dit buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 2 bund. 84 v. r. 20 v. ell., en wordt in eigendom bezeten door den Heer D. C. BUNO, woonachtig te Brummen.

VEENHUIZEN (DE), geh. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr. en 8 u. O. van *Groningen*, kant. en $2\frac{1}{2}$ u. N. ten O. van het *Hoogezand*, gem. en $1\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Stoekteren*, $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Siddeburen*, waartoe het behoort.

VEENHUIZEN (DE), b., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Tieterkeradeel*, arr. en $3\frac{1}{2}$ u. O. Z. O. van *Leeuwarden*, kant. en 1 u. Z. W. van *Bergum*, 10 min. Z. O. van *Garryp*, waartoe het behoort. De inw. vinden vooral in het houden van eendenkooijen hun bestaan.

VEENHUIZEN (GROOT-), ookwel enkel *Vennus* genoemd, landg. op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 7 u.

N. van *Arnhem*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Apeldoorn*, gem. en 2 u. N. N. W. van *Voorst*, $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Twello*.

VEENHUIZEN (DE VAART-NAAR-), vaart in het dingspil *Noordenveld*, prov. *Drenthe*. Zie VEENHUIZER-VAART.

VEENHUIZEN-EN-ACHTERHOEK, buurs. op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, arr. en 9 u. N. W. van *Arnhem*, kant., gem. en 50 min. Z. W. van *Nykerk*; met 27 h. en 180 inw. — Dit geh. bestaat uit de b. Veenhuizen en Achterhoek.

VEENHUIZER-GRONDEN, streek gronds in *Geestmer-Ambacht*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Alkmaar*, gem. *Veenhuizen*, in den *Heer-Hugowaard*; palende O. aan de Veenhuizer-ban, zijnde overigens door den Heer-Hugowaard omgeven.

Het is dat gedeelte van dien waard, hetwelk onder de gemeente *Veenhuizen*, behoort.

VEENHUIZER-MEER (HET) of HOLLERKIE, voorm. meertje in *Geestmer-Ambacht*, prov. *Noord-Holland*, gem. *Veenhuizen*.

VEENHUIZER-VAART (DE), DE VAART-NAAR-VEENHUIZEN of DE KOLONIE-VAART, vaart, prov. *Drenthe*, in het jaar 1823 gegraven.

Zij begint waar de Norgervaart eindigt, en loopt in eene westelijke en vervolgens meer noordelijke strekking langs de drie gestichten van de Maatschappij van Weldadigheid te *Veenhuizen*, en is in het jaar 1859 van het derde gesticht, tot op slechts 50 ellen afstands van de Hauwlerwijk, aan de grenzen der provincie Friesland verlengd, om eene gemeenschap te verkrijgen met het Hauler-vaarwater, in die provincie, waardoor zij met andere Friesche wateren in verbinding komt. Uit vrees voor waterverlies, op de Drentsche-Hoofdvaart, sedert 1828 afgesloten gehouden zijnde, is zij in 1837 weder opengesteld, nadat, voor gezamenlijke rekening der provincie en der Maatschappij van Weldadigheid, in den mond der KOLONIE-VAART, aan de Norgervaart, eene kapitale schutsluis was gelegd; bij welke gelegenheid die vaart zelve aanmerkelijk is uitgediept. Behalve de gezegde sluis is er nog eene in deze vaart, ter hoogte van het Tweede gesticht. De voordeelen, door het graven van dit kanaal ontstaan, zijn groot, daar vele behoeften voor en producten van die koloniën anders per as, moesten worden aan- en afgevoerd.

VEENINGEN of VEISINGEN, geh. in *Dieverder-dingspil*, prov. *Drenthe*, arr. en 8 u. Z. ten W. van *Assen*, judic. en adm. kant. en 2 u. Z. W. van *Hoogeveen*, gem. *Zuidwolde*, $\frac{1}{2}$ u. W. van *Kerkenbosch*, het middelpunt der gemeente; met 24 h. en 160 inw.

Dit geh. heeft eene marke, groot 489 bund. 91 v. r. 82 v. ell. Ook is er eene bijschool, met ongeveer 30 leerlingen.

VEENINKBRINK, geh. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en 4 u. Z. O. van *Zutphen*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Doetinchem*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Zelhem*. — Het is een gedeelte van de buurs. *Veenink-en-Wassinkbrink*.

VEENINK-EN-WASSINKBRINK, ook WASSINK-EN-VEENINKBRINK geheeten, buurs. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en 4 u. Z. O. van *Zutphen*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Doetinchem*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Zelhem*; met 63 h. en 370 inw., die meestal de Hervormde godsdienst belijden. Men vond in deze buurs. vroeger vele onverdeelde markvelden en daarover loopende wegen van *Zelhem* en *Hengelo*, deels op *Doetinchem*, deels op *Terborg*, enz., welke wegen nu alle dijkswijze aangelegd en bepoot zijn, hetgeen thans, dewijl de grond in deze buurs. algemeen van eene goede hoedanigheid

is, zeer veel nut en genoeg oplevert. Ook vindt men er vrij goede weilanden en veel eiken akkermaals bosschen.

VEENKLOOSTER, b., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Kollumerland-en-Nieuw-Kruisland*, arr. en 6 n. O. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 2½ u. Z. O. van *Dockum*, bij *Oudwoude*, waartoe zij behoort.

Deze b. ontleent haren naam van eene proostdij van Jonkvrouwen, welke hier vroeger moet gestaan hebben.

In deze vermakelijk gelegen b. ligt ook het landhuis *Vogelzang*, een der schoonste buitenverbliven van de provincie *Friesland*.

VEENLO, naam, onder welken het d. *Twello*, op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*, in de dertiende eeuw bekend was. Zie *Twello*.

VEENLOON, d. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *Loon-op-Zand*.

VEEN-POLDER (DE), pold. in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*. Zie *VENSER-POLDER (DE)*.

VEEN-POLDER (DE), pold. in het balj. van *Blois*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. *Beverwijk*, gem. *Assendelft*; palende N. aan de *Sluissloot*, O. aan de *Nauwernasche-vaart*, Z. aan de *Bloksloot*, W. aan de *Delft*.

Deze pold. tot welker vervoening, bedijking en droogmaking octrooi is verleend door het Departementaal Bestuur van *Holland*, op den 21 Februarij 1804, bevat eene uitgestrektheid van ongeveer 350 bund., welke in 1838 tot op bijna 40 bund. was uitgeveend en zeer vasten en goeden brandbare turf opleverde. In 1847 is hij drooggemaakt en alzoo weder in vruchtbaar land herschapen, en nu (1848) voor het eerst met koolzaad bezaaid, hetwelk reeds eenen goeden oogst belooft. In het jaar 1816 was hij nog belast met eene schuld van 88,000 guld., welke echter door de goede zorg van het Bestuur, in den jare 1829, geheel was gekweten. Hij wordt van het overtollige water ontlast door eenen vijzelwolen, staande op den ringdijk en uitmalende in den *Zuiderpolder*. Het polderbestuur bestaat uit den Gouverneur der provincie, als President; twee Leden der Gedeputeerde Staten; een Lid van het Gemeentebestuur; een Lid van het algemeen polderbestuur en een Lid uit de ingelanden van den *Veen-polder* gekozen.

VEEN-POLDER (DE BOVEN-) of DE *BOVEN-POLDER*, pold. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *'s Gravenhage*, gem. *Voorburg*; palende N. W. aan den *Veen-polder*, N. O. aan den *Zijde-polder*, onder *Veur*, Z. O. aan den *Binnen-polder-van-Voorburg*, W. aan de *Trekvlies*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 361 bund. Hij wordt door 4 molens van het overtollige water ontlast.

VEEN-POLDER (DE), pold. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Haarlem*, gedeeltelijk gem. *Haarlem*, gedeeltelijk gem. *Heemstede*; palende N. en W. aan de *Houtvaart*, O. en Z. aan de *Leydsche-trekvaart*.

Deze polder beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 154 bund., waaronder 136 bund. 64 v. r. 32 v. ell. schotbaar land. Hij wordt door vier molens van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit den Burgemeester van *Heemstede* en vier poldermeesters.

VEEN-POLDER (DE), pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *'s Gravenhage*, gedeeltelijk gem. *'s Gravenhage*, gedeeltelijk gem. *Wassenaar-en-Zuidwijk*; palende N. W. aan den

Bezuidenhoutsche-polder en de Hoogeveen zijde, waarvan zij door de Veenwatering gescheiden is, N. O. aan den Papewegsche-polder, Z. O. aan de Schenkwatering, die hem van de gem. Veur en Voorburg scheidt, Z. W. aan de stad 's Gravenhage.

VEEN POLDER (DE), pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Noordwijk*, gem. *Voorhout*.

VEEN-POLDER (DE), pold. in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Rotterdam*, gem. *Kralingen*; palende N. aan den Boshpolder, onder Hillegersberg, O., Z. en W. aan de overige plassen, waarvan hij door kaden gescheiden is.

VEEN-POLDER (DE DROOGGERMAAKTE-), pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie VEENDER-POLDER (DE DROOGGERMAAKTE-).

VEENPOLDER-VAN-DE-BROEK-EN-VETTEBROEK (DE), pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Alphen*, gem. *Zwammerdam*.

VEENPOLDER-VAN-ZWAMMERDAM-EN-REEUWIJK (DE GEKOM-BINEERDE-), pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, gedeeltelijk arr. *Leyden*, kant. *Alphen*, gem. *Zwammerdam*, gedeeltelijk arr. *Rotterdam*, kant. *Gouda*, gem. *Reeuwijk*. — Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 231 bund.

VEENRIJTER-ZIJL en VEENRIJTER-MOLEN, sluis en molen in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie VENERIJTER-ZIJL en VENERIJTER-MOLEN.

VEENRUST, hofstede in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 1 u. Z. van 's Gravenhage, kant. en 1½ u. N. O. van *Naaldwijk*, gem. *Wateringen*.

VEENRUST, buit. in *Dieverder-dingspil*, prov. *Drenthe*, arr. en 7½ u. Z. W. van *Assen*, adm. en judic. kant. en 1½ u. N. O. van *Meppel*, gem. en ¼ u. Z. W. van *Havelte*, in het geh. *Veenedijk-en-Legeveld*. — Dit buit. wordt in eigendom bezeten door den Heer A. van der Vlies.

VEENSCHIEDING (DE), vaart, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Haskerland*, welke van Oude-Haske in eene zuidelijke rigting naar Rottum en van daar in eene zuidwestelijke strekking naar het Tjenke-meer loopt.

VEENSCHIE-POLDER (DE HOOGE-) en DE LAAGE-VEENSCHIE-POLDER, pold. in *Rijnland*, prov. *Noord-Holland*. Zie HOOGE-VEENSCHIE-POLDER en LAAGE-VEENSCHIE-POLDER.

VEENSCHIE-WAARD (DE), pold. in het *Land-van-Heusden*, prov. *Noord-Brabant*. Zie RAVENSWAARD (DE).

VEENSTERBUREN ook VENSTERBUREN, geh., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuwarderadeel*, arr., kant. en 1 u. N. van *Leeuwarden*, 5 min. Z. van *Jelsum*, waartoe het behoort; met 14 h. en 50 inw.

VEENSTERVAART (DE OUDE), water, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Achtkarspen*, dat in het *Hoogveen* in het Zuiden dier grietenij ontstaat, eerst onder den naam van *Kostverlorenwijk* noordwestwaarts loopt, dan in eene oostelijke strekking door *Surhuisterveen*; voorts met eenen kronkelenden loop naar *Stroobos* en van daar naar *Gerkesklooster* vliet, waar het zich met het *Kemelsdiep* verenigt.

VEENSTRA-HUIS, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Ferwerderadeel*, arr. en 3½ u. N. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 1½ u. Z. Z. W. van *Holwerd*, ½ u. W. Z. W. van *Gezum*, waartoe zij behoorde.

Ter plaatse waar zij gestaan heeft ziet men thans eene boerenhuizing. De daartoe behoord hebbende gronden beslaande eene oppervlakte van 49 v. r., worden thans in eigendom bezeten door Vrouwe ANNELA GERARDINA DE SCHEPPER, echtgenoot van Jr. T. A. M. A. VAN ANDRISSE DE KEMPENAR, woonachtig te St. Anna-Parochie.

VEENSWIJK (VAN-), vaart in *Dieverder-dingspil*, prov. Drenthe. Zie WITTEWIJK (DE)

VEENTJE (HET KLEINE-), pold. in *Delfland*, prov. Zuid-Holland, arr., kant. en gem. 's Gravenhage, in *Haag-Ambacht*; palende N. aan Klingen-en-Geestlanden, O. aan den Scheveningsche straatweg, Z. O. aan 's Gravenhage, Z. aan den Zuster-polder, W. aan de Meent.

VEENWATERING (DE), water in *Rijnland*, prov. Zuid-Holland, 5 min. Z. O. van de Duivenvoordsche brug, onder *Voorschoten*, uit den *Rijn* voortkomende en met eene zuidelijke strekking door de gem. *Wassenaar-en-Zuidwijk* loopende. Vroeger liep het te niet aan de scheiding van Rijnland en Delfland, doch thans heeft het door een sluisje aldaar gemeenschap met Delfland.

VERNWIJK, landg. op de *Over-Veluwe*, prov. Gelderland, distr. *Veluwe*, arr. en 11 u. N. van *Arnhem*, kant. en 2½ u. O. van *Elburg*, gem. en 1½ u. O. van *Oldebroek*, huurs. Weesop.

Van dit landg. is het huis afgebroken. De landerijen beslaande eene oppervlakte van 33 bund. 22 v. r. 10 v. ell. zijn vereenigd met die van *IJsselveldt*, en worden in eigendom bezeten door den Heer Mr. C. J. B. NOBEL, woonachtig te Kampen.

VEENWOUDEN of VEENWOLDEN, ook wel eens FAERWOLDE gespeld, d., prov. Friesland, kw. *Oostergoo*, griet. *Dantumadeel*, arr. en 5 u. O. N. O. van *Leenwarden*, kant. en 2 u. Z. van *Dockum*.

Dit dorp ontleent zijnen naam van de daar liggende veenlanden en het fraaie geboomte, dat men er aantreft. Het is een der schoonste en grootste dorpen van dit oord, dat in de nette kerkbuurt 750 inw., en met de b. Veenwoudsterwal, 1000 inw. telt, die meest in landbouw en veeteelt hun bestaan vinden. Ook heeft men er 2 scheepstimmerwerven. Ten N. en W. zijn vele lage landen, voenen en watenen, en aan den oostkant heeft men veel bouwland.

De Herv., die er 900 in getal zijn, onder welke 60 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Dockum*, ring van *Kolum*, behoort. VEENWOUDEN was vroeger kerkelijk met *Akkerwoude* en *Murmerwoude* vereenigd. De eerste, die deze combinatie bediend heeft, was HIRSIUS HERMANNUS DROENHAM, die in het jaar 1636 overleed. In het jaar 1786, tijdens de dienst van PETERUS DRAAS, bekvam VEENWOUDEN echter eenen afzonderlijken Predikant in JOHANNES FOERKERTSMA, die in het jaar 1791 emeritus werd. Vroeger stond de kerk meer westwaarts dan de tegenwoordige, die in het jaar 1648 in het midden der buurt gebouwd is. De kerk en predikantswoning zijn in het jaar 1834 aanmerkelijk hersteld, waartoe uit het fonds voor noodlijdende kerken eene gift van 600 guld. is bijgedragen.

De Doopsgez., van welke men er 150 aantreft, onder welke ruim 30 Ledematen, maken eene gem. uit, van welke de kerk te Veenwoudsterwal staat. De eerste gestudeerde Leeraar, die hier gestaan heeft, is geweest H. J. BOUMAN, die in het jaar 1833 van Makkum herwaarts kwam en er nog staat. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

De R. K., die er zijn, parochiëren te *Dockum*. — Men heeft er eene school.

Niet ver van de kerk ligt de voorm. stins Schierstins, tegenwoordig eene buitenplaats, welke niet weinig tot verfraaijing van dit dorp bijdraagt.

VEENWOUDSTERWAL, oudtijds *Diepswal*, b., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Dantumadeel*, arr. en 3 u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 2 u. Z. van *Dockum*, $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Veenwouden*.

In deze aanzienlijke buurt staat de Doopsgez. kerk der gem. *Veenwouden*, zijnde een net gebouw, zonder toren of orgel.

VEENZIGT, landh., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Schoterland*, arr., kant. en 1 u. Z. Z. O. van *Heerenveen*, bij *Oudeschoot*.

VEENZIGT, hofstede in het *Land-van-Ravestein*, prov. *Noord-Brabant*, arr. en $\frac{1}{2}$ u. N. O. van 's *Hertogenbosch*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Grave*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Velp*.

VEENZIJDSCHE-POLDER (DE), pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. 's *Gravenhage*, gem. *Wusenaar-en-Zuidwijk*.

Deze pold., welke in het jaar 1651 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 389 bund. 37 v. r. 61 v. ell.

VEER (AAN-HET-), geb. in de *Langestraat*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *RAAMSDONSCHE-VEER*.

VEER (T), geb. in *Westwoldingerland*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 1 u. Z. O. van *Winschoten*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Wedde*, $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Blijham*, waartoe het kerkelijk behoort.

VEER (HET HOOGE-), b. in de *Langestraat*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. en 3 u. N. N. O. van *Breda*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. N. ten O. van *Oosterhout*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. W. van *Raamsdonk*; met 7 h. en ruim 40 inw. Het is een gedeelte van het geh. *Raamsdonksche-veer*, ten O. bij den straatweg van Gorinchem op Breda.

VEER (HET KEIZERS-), veer in de *Langestraat*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *KEIZERS-VEER* (1).

VEER (HET KLEINE-), veer over de *Muas*, in de heerl. *Boxmeer*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *MAZENBURG*.

VEER (HET OUDE-), vaarwater in de *Zuiderzee*. Zie *VEERGAT* (HET).

VEERACKER, buurs. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*. Zie *VIENACKER*.

VEERBRUG (DE), brug in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Bergen*, over de ringsloot van het *Berger-meer*.

VEERBRUG (DE) of *RHOONSCH-VEERBRUG*, brug in het *Land-van-IJsselmonde*, prov. *Zuid-Holland*, bij de grensscheiding der gem. *Charlois* en *Rhoon*, gem. en 20 min. N. O. van *Rhoon*, over de *Koedood*, in den provincialen schulpweg tusschen *Katendrecht* en *Numansdorp*.

VEERD, st. in het graafs. *Horne*, prov. *Limburg*. Zie *WERT*.

VEERGAT (HET), vaarwater, prov. *Zeeland*. Zie *VEERSCHE-GAT* (HET).

VEERGAT (HET) of *OUDE-VEER*, vaarwater in de *Zuiderzee*. Het loopt uit het *Amstel-diep*, tusschen door de *Westerwaard* en de *Wieringer-gronden*, tegen den *Noord-Hollandschen-dijk* te niet, en heeft door het *Boeren-gaatje*, gemeenschap met de oude sluis. Heeft 25—100 palm. diepte.

VEERHOEK-POLDER (DE), pold. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije-van-Sluis*, prov. *Zeeland*, distr. *Sluis*, arr. *Middelburg*, kant. en gem. *Oostburg*; palende N. aan het *Zoetwater* of de oude haven van

(1) Eveneens zoeken men de *VEEREN* welke hier niet gevonden worden op de woorden van onderscheiding.

Oostburg, O. aan de stad Oostburg, Z. aan den Brugsche-vaart-polder, W. aan den Austerlitz-polder.

Deze pold. is in de Spaansche tijden niet ondergelopen, zijnde beschermid door de dijken der oude haven van Oostburg, toen de IJve-watering. van welke hij het begin nitmaakte, vloeide. Hij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 122 bund. 7 v. r., waaronder 121 bund. 14 v. r. 91 v. ell. schotbaar land; telt 2 h., waaronder eene boerdertj, maar op den zuidelijken dijk staan nog 5 arbeiderswoningen, die echter tot de *Brugsche-vaart* gerekend worden. De uitwatering geschiedt door eene buis in het Zoetwater en verder in den Henricus-polder. Het bestuur bestaat uit eenen Gezworene en eenen Penningmeester.

VEERHUISLAND (HET), strook lands in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Haarlem*, gem. *Spaarndam*, in den *Gruiters-polder*. Het beslaat eene grootte van 86 v. r. 80 v. ell., en wordt aldus genoemd, omdat aldaar vroeger het veerhuis voor het schuitenvoer van Spaarndam op Assendelft gestaan heeft.

VEERIS, plant. in *West-Indië*, op het eil. *Curaçao*, in de *Middel-divisie*, O. ten N. van de *Piscaderos-baai*, N. van den *Veerisberg*.

VEERISBERG (DE), berg in *West-Indië*, op het eil. *Curaçao*, in de *Middel-divisie*, O. van de *Piscaderos-baai*, niet ver van de Zuidkust.

VEERMANS-PLAAT (DE), plaat in de *Grevelingen*, tusschen de prov. *Zuid-Holland* en *Zeeland*, Z. W. van *Melissant*, O. van *Bronwershaven*. Zij is door eene ondiepe vlakte van de *Kabeljauwsche-plaat* gescheiden; valt bijna geheel droog, en heeft meest steile kanten.

VEER-POLDER (DE), pold. in het balj. van *Brederode*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Haarlem*, gem. *Haarlemmerliede-Noord-Schalkwijk-en-Hof-Ambacht*; palende N. aan het *Vuilrak* en de *Lie*, O. aan de *Lie*, Z. aan den *Zuider-polder*, W. aan de stad *Haarlem* en het *Spaarne*.

Deze pold., welke waarschijnlijk in de veertiende of vijftiende eeuw bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 144 bund. 57 v. r. 44 v. ell., alles schotbaar land; telt 5 h., waaronder 3 boerderijen, en wordt door eenen molen, op de *Lie*, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit Burgemeester en drie Poldermeesteren. — Langs dezen polder loopt de *Trekvaart* van *Haarlem* op *Amsterdam*.

VEER-POLDER (DE), pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Noordwijk*, gem. *Warmond*; palende N. W. aan de *Warmonder-Lee*, die hem van de *Dood-polder* scheidt, N. O. aan de *Groote-Watering*, waardoor hij van den *Zwanenburger-polder* gescheiden wordt, Z. aan den *Broek-polder*, W. aan de *Mare*, die hem van den *Overveer-polder* scheidt.

Deze pold., door welke de ijzeren spoorweg loopt, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 57 bund., en wordt door eenen molen, op de *Lee*, van het overtollige water ontlast.

VEERPOLDER (DE OOST-), pold. in de heerl. *Prinseland*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Oudenbosch*, gem. *Dinteloord-en-Prinseland*; palende N. aan den *Oud-Prinselaudsche-polder*, O. aan de *Gorzen* tegen de *Roosendaalsche-vliet*, Z. aan de gronden, behorende tot het *Rozendaalsche-sas*, W. aan den *veerweg* van het oude veer, die hem van den *West-veer-polder* scheidt.

Deze pold., welke in het jaar 1790 bekaad is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 15 bund. 24 v. r. 60 v. ell. Daarin

staat één huis zijnde eene boerderij. Hij wordt door eenen duiker, op de Vliet, van het overtollige water ontlast. De kaden van dezen polder zijn sedert 1830 geslecht.

VEER-POLDER (DE OVER-), pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Leyden*, gem. *Oegstgeest-en-Poelgeest*; palende N. aan het Kanaal-van-Katwijk, O. aan de Mare, Z. aan den Kikkerpolder en W. aan den Oude-Hof-polder.

VEERPOLDER (DE WEST-), pold. in de heerl. *Prinseland*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Oudenbosch*, gem. *Dinteloord-en-Prinseland*; palende N. aan den Oud-Prinselandsche-polder, O. aan den veerweg van het onde veer, die hem van den Oost-veerpolder scheidt, Z. aan de Vliet, W. aan de gorzen van Maria-polder.

Deze pold., welke in het jaar 1790 bekaad is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 58 bund. 28 v. r. 60 v. ell., telt 3 h., waaronder 1 boerderij, en wordt door twee duikers, op de Vliet, van het overtollige water ontlast. De kade is in 1830 of daaromstreeks geslecht.

VEER-POLDER (DE WEST-), pold. in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr. en kant. *Goes*, gem. *Waarde-en-Falkenisse*; palende N. en O. aan den Polder-van-Waarde, Z. en W. aan de Westerschelde.

Deze pold. aldus genoemd naar het veer van Waarde op Welsoorde, is in het jaar 1879 herdijkt. Hij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 56 bund. 42 v. r. 20 v. ell., waaronder 36 bund. 62 v. r. 40 v. ell. schotbaar land; telt 5 h., waaronder 1 boerderij, en heeft met den polder van Waarde eene directie, bestaande uit eenen Dijkgraaf en twee Gezwoeren. De waterloozing heeft plaats door de sluis van den Polder-van-Waarde.

VEER-POLDERTJE (HET NIEUWE-), pold. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. en kant. *Breda*, gem. *Terheyden*; palende N. aan den Groote-Zonzeelsche-polder, O. aan het Nieuwe-Veer, Z. aan de voorgronden tegen de Mark, W. aan de Gorzen.

Deze bekade pold. ontleent zijnen naam van het Nieuwe Veer over de Mark. Hij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 4 bund. 86 v. r. 10 v. ell., alles schotbaar land; bevat een h., zijnde het veerhuis, en wordt door een eigen steenen sluisje, wijd 0,62 ell., voorzien van een drijfsdeurtje en schuif, op de Mark, van het overtollige water ontlast. Het behoort tot de domeingoeederen van Z. K. H. Prins Frederik der Nederlanden.

VEERSCHE-GAT (HET) of **HET VEERSAT**, vaarwater, prov. *Zeeland*, dat van het Sloe noordwaarts naar de Roompot loopt en Walcheren van Noord-Beveland scheidt.

Het goede vaarwater loopt door het Ruitersdiep ten O. van den Schotsman en de Ruitersplaat, hebbende bij laag water op den Buitendrempel 42 tot 51 palm. diepte, in het gat 68 tot 186 en verder weder afnemende van 85 tot 18 palm. Het andere vaarwater, dat, van Vere af, tusschen den vasten wal en den Schotsman loopt tot bij de Haak, wordt alleen door visschersschuiten gebruikt, die eene goede reede vinden, dwars voor het molentje. — De voornaamste droogten in dit gat zijn: de Schotsman, de Onrust en de Ruitersplaat.

VEERSCHE-SLUIS (DE), sluis in de *Langestruiet*, prov. *Noord-Brabant*, gem. *Raamsdonk*, in den Kerkdijk, 5 min. W. van de kerk van het dorp.

XI. DEEL.

Dese sluis, wijd in den dag 1,13 ell. en hoog 1,16 ell., is voorzien van eene vloeddeur en schuif, en dient om den Ouden-polder van Raamsdonk, op de Kil-uitwatering en verder op het Oude-Maasje, van het overtoellige water te ontlasten.

VEERSCHE-WATERGANG (DE), waterloop, prov. *Zeeland*, in het eil. *Walcheren*. Hij loopt van den St. Laurensche-watergang oostwaarts, kronkelende, tot aan den Arnemuidsche-watergang, in de heerl. Schellag, vanwaar zij noordwaarts naar Vere en in de grachten dier stad uitloopt.

VEERSEL, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*. Zie **VAARSEL**.

VEERSLOOT (DE), water in de *Feenhof*, prov. *Noord-Holland*, ten westen van de trekvaart van Avenhorn naar Hoorn, en evenwijdig met die vaart van Avenhorn naar de *Aamsloot* uitloopende.

VEERSTALBLOK of **VEERSTALBLOK**, pold. in den *Crimpenrewaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Gouda*, gem. *Gouderak*; palende N. W. aan de Buitenlanden tegen den IJssel, N. O. aan de Goudsche-Vliet, Z. O. aan den Beijersche-polder, Z. W. aan het Middelblok.

Dese pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 262 bund. 36 v. r. 8 v. ell., waaronder 261 bund. 27 v. r. 75 v. ell. schotbaar land; telt 34 h., waaronder 10 boerderijen, en wordt door eene sluis, op den IJssel, van het overtoellige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit Schout, twee Heemraden en twee Waardslieden.

VEERSTE-VELDHUIS (HET), geh. in *Westerwolde*, prov. *Groningen*. Zie **VELDHUIS (HET VEERSTE-)**.

VEERTIG-HOEVEN (QUADRAGINTA-HOUVAE-), voorm. boerenhuten in de *Mijdrechtveenen*, in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, gem. *Mijdrecht*, welke men vermeld vindt in eenen brief van verruiling van het jaar 1083.

VEERTIG-MORGEN (DE), pold. in het *Land-van-Putten*, prov. *Zuid-Holland*. Zie **WELPLAAT (DE NIEUWE-)**.

VEERTIG-MORGEN (DE), streek gronds in den *Hoeksche-waard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Oud-Beijerland*, gem. *Nieuw-Beijerland*; palende W. en N. aan den Spuidijk, O. aan den Zinkwegsche-dijk van Oud-Beijerland, Z. aan Volgen Kavelstrand, onder Nieuw-Beijerland.

Dese streek bevat 41 bund. 81 v. r. 30 v. ell. uitmuntend weil- en bouwland.

VEERTIG-MORGEN (DE DRONGELSCH-), pold. in het *Land-van-Heusden*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede distr.*, arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Drongelen-Hagoort-Gansvoien-en-Doeveren*; palende N. aan de Meeuwensche-Veertig-morgen, O. aan den Broeksche-boezem, tegen den Polder-van-Eethen en den Millenaars-polder, Z. aan den Drongelsche-zeedijk, W. aan den Broeksche-boezem.

Dese pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 29 bund. 80 v. r. 36 v. ell. zonder de dijken, en wordt door twee houten duikers, de eene in de kade nabij de Broeksche-sluis, wijd 0,48 ell., voorzien met eene schuif en klep, de andere in de kade langs den Eethensche-boezem, wijd 0,25 ell., voorzien van eene klep van het overtoellige water ontlast. Hij heeft eene vrij goede suatie, doch bij aanhoudend nat weder, wordt zulks wel eens tijdelijk vrij wat belemmerd, door het water, waarmede de Broeksche- en Eethensche-boezems, door hunne watermolens opgevuld gehouden worden, vooral als dan de ebbem in het Oude-Maasje, te gelijk boven haren gewonen stand blijven. De

hoogte van het zomerpeil is 0.30 ell., die van den dijk bij de Broek-sche-sluis 3.80 boven A. P. Deze polder staat onder het bestuur van den Polder-van-Drongelen.

VEERTIG-MORGEN (DE MKEUWENSCH-), pold. in het *Land-van-Heusden*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *MKEUWENSCH-VEERTIG-MORGEN*.

VEESSEN, ook wel *Vesen* gespeld, d. op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 10 u. N. van *Arnhem*, kant. en 3 u. O. Z. O. van *Elburg*, gem. en 1 u. O. van *Heerde*, aan den *IJssel*, over welke hier een schuitenveer voor voetgangers ligt. Men telt er 112 h. en 760 inw., die meest in den landbouw en handel in hout, spek en vleesch hun bestaan vinden. Ook is er 1 korenmolen, 1 steenoven, en een haventje voor marktschuiten.

De inw., die er op 12 na allen Herv. zijn, onder welke 200 Ledenmaten, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Harderwijk*, ring van *Hatterum*, behoort. De eerste, die in deze gemeente het leeraarsambt heeft waargenomen, is geweest zekere *Gijsbert* van wien niets naders bekend is. *Gerbrandus Hennici* schijnt hem te zijn opgevolgd in 1630. Hij vertrok naar *Rennen* in 1635. Het beroep geschiedt door den kerkeraad. Onder de hier gestaan hebbende Predikanten vinden wij vermeld *Nicolaas Heineken*, die in 1743 beroepen werd, en in 1745 als Hoogleeraar naar *Deventer* vertrok.

De oude kerk, die eene dochter was van de parochiekerk te *Heerde*, was vóór de Reformatie aan den H. *Ermelwoudus* toegewijd. De Pastoor werd destijds door de eigenaars der landerijen aangesteld. Deze kerk is, benevens den toren, in 1842 afgebroken en vervangen door eene nieuwe achtkante koepelkerk met een lantaarntorentje, en slaguurwerk. De pastorie, welke door brand vernield was, is in het jaar 1832 door eene nieuwe vervangen, waartoe uit het fonds voor de noodlijdende kerken en van 's Rijkswege te zamen ruim 4000 guld. is bijgedragen.

De 12 R. K. die er wonen, behooren tot de stat. van *Vaassen-en-Epe*.

De dorpschool wordt gemiddeld door 80 à 100 leerlingen bezocht.

De kermis valt in den tweeden Maandag in October.

VEGETAS, onbehuide pold. in de heerl. *Hooge-en-Lage-Zwaluwe*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Zevenbergen*, gem. *Hooge-en-Lage-Zwaluwe*; palende N. aan de Buitengronden-ten-gen-den-Amer, O. aan het d. de *Lage-Zwaluwe*, Z. aan het *Nieuwland* en *Berkum*, Z. W. aan *Schuddebeurs*.

Deze pold., die in het jaar 1630 bedijkt is, en het oostelijk gedeelte van den pold. *Schuddebeurs-en-Veetas* uitmaakt, bestaat, volgens het kadaster, 18 bund. 21 v. r., waaronder 13 bund. 61 v. r., schotbaar land, en wordt met den pold. *Schuddebeurs*, door drie sluizen, op den *Amer* van het overtollige water ontlast. Hij staat onder het bestuur van den *Rijdale-polder*.

VEGETAS, of *VEESTAS*, bekende herberg in het *Land-van-Cuyck*, prov. *Noord-Brabant*, *Eerste* distr., arr. en 6½ u. O. van 's *Hertogenbosch*, kant. en ½ u. Z. O. van *Grave*, gem. en 20 min. N. O. van *Escharen*, aan den *Maasdijk*.

VEGHEL, kant., prov. *Noord-Brabant*, arr. 's *Hertogenbosch*; palende N. aan het kant. *Oss* en *Grave*, O. aan *Boxmeer*, Z. aan *Helmond* en *Kindhoven*, W. aan *Boxtel*, en N. W. aan 's *Hertogenbosch*.

Dit kant. bestaat uit de zeven volgende gem. *Veghel*, *Boekel*, *Dinther*, *Erp*, *Heeswijk*, *St. Oedenrode* en *Uden*. Het beslaat eene oppervlakte, volgens het kadaster, van 28,119 bunders 36 v. r. 34 v. ell., waaronder 27,112 bund. 69 v. r. 99 v. ell.

belastbaar land. Men telt er 5631 h., bewoond door 4069 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 21,000 inw., die meest in landbouw en veeteelt hun bestaan vinden.

VEGHEL, gem. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, *Eerste distr.*, arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Veghel* (3 k. d., 26 n. k., 1 s. d., 2 ged.); palende N. aan de gem. Nistelrode, N. O. aan Uden, O. aan Erp, Z. aan Lieshout, Z. W. aan Oedenrode, W. aan Schijndel en N. W. aan Dinther.

Deze gem. bevat het d. Veghel, de geb. Hezelaar, Middelgaal, Ven-en-Driehuizen, Heide, Dorenhoek, Beukeelaar, Heuvel, Haveld, Ham, Dorshout, Grootdonk met een gedeelte van Eerde, Kemkes met den Willebrordshoek, Sonsveld met een gedeelte van Jeckschot, Hooge- en Lage Biezen, Zijtaart en Leest. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 4156 bund. 97 v. r. 78 v. ell., waaronder 4007 bund. 82 v. r. belastbaar land; telt 878 h., bewoond door nagenoeg even veel huisgez., uitmakende eene bevolking van 4200 inw., die meest in landbouw en veeteelt hun bestaan vinden. Ook heeft men er eene katoendrukkerij, 4 looiertjen, 2 ros-olietmolens, 2 brouwerijen, waarvan ééne tevens eene azijnmakerij is, 2 korenmolens en 14 linnenweverijen. Aan de beide oevers der Aa, welke deze gemeente doorkronkelt, heeft men ruim 220 bund. middelbaar goed en weldragend hooiland, zonder sloot of houtgewas tot scheiding der percelen dienende; behalve in de nabijheid van de kom der gemeente, alwaar de grond, hoezeer gelogen op perken van omtrent een derde bunder, met slooten, door goed schaarhout omgeven, is afgedeeld. Deze perken worden jaarlijks gemest, gehooïd en geweid. Het hooi hiervan is uitnemend goed en heeft eene koopwaarde van ruim een vierde meer, dan dat van het laag terrein.

De overige weilanden der gemeente, omtrent 1000 bund. groot, worden jaarlijks gemest; grootendeels door de eenigzins vermogende landbouwers en veehouders met haardasch, straatslijk of beer, uit Hollandische en Geldersche steden aangevoerd. Zij worden deels geweid en gehooïd, en om de tien jaren, naar hunne geschiktheid, hoofdzakelijk voor de vlasteelt, gescheurd. Deze weilanden zijn alle in kleine perken, doorgaans in minder dan een halve bunder groot, met slooten afgedeeld, die wederzijds, grootendeels met elzen en overigens met berken, eiken, griend of ander schaarhout beplant zijn, hetwelk de warmte en de groei van het gras bevordert, en tevens, om de 5 of 6 jaren gekapt wordende, eenen overvloed van latten, tuinstaken en hakhout oplevert, ingenoegzame hoeveelheid voor de behoefte der geheele gemeente.

Het grondgebied van Vezaz zal omtrent zes uren gaans in eenen onregelmatigen omtrek bevatten. De landerijen bestaan uit goede, zandige, met een weinig veen, en ook hier en daar met klei vermengde, gronden. Daar de gronden ligt zijn, moeten zij door bemesting in den staat van vruchtbaarheid gehouden worden. Dit is ook de reden, waarom bijna een derde daarvan onbebouwd ligt, terwijl de nieuwe gronden inzonderheid veel mest behoeven, om vruchtbaar te worden, en de landbouwers veeltijds al de mest, die zij maken, noodig hebben, om de reeds bebouwde landerijen niets van hunne vruchtbaarheid te doen verliezen, wijl door het onbedachtzaam onttrekken der noodige mest aan deze, het een met het ander zoude bedorven worden. De grassen en veldgewassen, welke hier gebouwd worden, bestaan hoofdzakelijk in de zoodanige, welke aan ligte gronden eigen zijn, als :

haver, boekweit, en vooral rogge, hier en daar ook een enkel plekje tarwe en garst, dat geen naam mag hebben. Klaverzaad wordt hier niet meer gesaaid dan de landbouw voor eigen gerief noodig heeft, en zoo is het ook met de boonen en haver gelegen. De rogge is het voorname voortbrengsel en beslaat wel twee derde deelen van den akker, kunnende bij een middelmatig gewas wel 6600 mudden opleveren. Weinig gemeenten leggen zich zoo zeer toe op het kweken van lijnzaad en vlas als VEGHEL. Het vlas tiert er redelijk wel, ofschoon niet zoo goed als in de overige kwartieren van Braband. Er is bijna geen huisgezin, dat geen vlas teelt, en daarvan in de naburige dorpen, als Nunen en Gemert, linnen laat weven, dat als dan jaarlijks op de St. Jansmarkt te 's Hertogenbosch verkocht wordt. Men geeft aan het Meijerijisch linnen de voorkeur boven het Vlaamsche, omdat het sterker is, hoewel het in fraaiheid voor het Vlaamsche moet onderdoen. Daar de boerenhuisgezinnen zich met het verzorgen van het vlas bezig houden, op die uren of tijden, waarin de akkers of de stal hunne zorg niet behoeven, zoo leggen zij een spaarpenning over, dien andere dorpen, waarin de vlasteelt verwaarloosd wordt, noodwendig missen. Van daar, dat de welvaart onder den boerenstand te VEGHEL vrij algemeen is, en dat de nieuwe erven talrijker zijn, meer koopers vinden, en voor hooger prijs verkocht worden.

De R. K., die er 3890 in getal zijn, onder welke 2550 Communicanten, maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. van 's Hertogenbosch, dek. van *Helmond*, behoort, en door eenen Pastoor en twee Kapellaans bediend wordt.

De Herv., die er ruim 60 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Veghel-Erp-Gemert-en-Uden*.

Men heeft in deze gem. behalve eene Nederduitsche en Fransche school met 40 leerlingen en eene bijzondere school met 200 meisjes in het liefdehuis, drie scholen, als: ééne te Veghel, ééne te Zijtaart en ééne te Eerde, welke gezamenlijk gemiddeld door een getal van 530 leerlingen bezocht worden.

In het jaar 1642 werd VEGHEL, met *Erp* door FILIPS IV, Koning van Spanje, voor 10,000 gulden verpand, aan JOHAN VAN BOEKHOVEN, Pensionaris van Antwerpen. Doch het zij, dat dit geld terug gegeven en het pandschap daardoor gelost is, het zij, dat Hun Hoogmoedigen te regt geoordeeld hebben, dat de Koning van Spanje tot die verpanding niet meer bevoegd was, daar de stad en Meijerij van 's Hertogenbosch reeds door der Staten wapenen verwonnen waren, zeker is het dat beide sedert onhengelijke tijden geene heerlijkheden meer zijn.

Het d. VEGHEL, ook wel, ofschoon verkeerdelijk, VEGHEL gespeld, oudtijds VECHELLE, ligt 4 u. Z. O. van 's Hertogenbosch, 4½ u. Z. W. van Grave, bijna 4 u. N. W. van Helmond, ruim 4 u. N. ten O. van Eindhoven. Het is een groot dorp, het schoonste van Peelland, liggende zeer gemakkelijk aan de Aa, waarover hier eene zeer schoone brug van omtrent vijf en twintig treden lang ligt. Door eenen klinkerweg heeft dit d. gemeenschap met de hoofdplaats der provincie. Men heeft er eene haven, die in de Zuid-Willensvaart uitloopt, en in 1825 is aangelegd. Door dit middel van vervoer te water, is er de koophandel zeer toenomen. Naar 's Hertogenbosch en terug varen geregeld schepen; even zoo op Amsterdam, Zaandam, Rotterdam en Schiedam. Aan de havenkom vormen de winkels, pakhuizen en herbergen eene levendige buurt, het Hoogeind genaamd. Het d. bestond vroeger uit het Straatsrot en thans, na de daarstelling der haven en havenkom, door aanbouw

van huizen, mede uit het Hoogöind. Het eerste gedeelte, aan de oostzijde der Aa gelegen, telt 129 h. en 610 bewoners, het tweede aan de westzijde 114 h. en 470 bewoners; zoodat het geheele d. 243 h., met 1030 inw. bevat. Door de fraaije ruime middelstraat loopt een keiweg. De naburige dorpen voorzien zich hier van kruidenierswaren, enz.

Er is een fraai Raadhuis, dat in 1782 uit de opbrengst van de verkochte gemeentegronden gesticht is. Onder het Raadhuis is de Boterwaag.

De R. K. kerk, zijnde de oude parochiekerk, welke na de Reformatie door de Hervormden bezeten werd, doch, bij koninklijk besluit van 19 September 1819, aan de R. K. is teruggeven, is aan den H. LAMBERTUS toegewijd. Na de Hervorming, in de zeventiende eeuw, hebben de R. K. eene bidplaats gehad bij den uithoek de Hooge Heide, op het uiteinde van Uden, grondgebied van het Land van Ravestein. De Pastoors van VEGHEL hebben ook te Uden in ballingschap moeten verblijven, van het jaar 1649 tot 1672. Zoodra er evenwel tegen het einde der zeventiende eeuw eenige veiligheid is geweest, om in VEGHEL eene schuurkerk te bouwen, is de afbraak der bidplaats van de Hooge Heide daartoe gebruikt geworden. Thans is de kerk te VEGHEL, vooral nadat zij, in het jaar 1822, aanmerkelijk vergroot is, een fraai gebouw, dat in het jaar 1842 nog versierd is met een uitmuntend orgel, vervaardigd door den Orgelmaker FRANS SMITS, te Reek. De toren, welks spits zeer hoog plagt te wezen, brandde in 1757 door den bliksem tot op het muurwerk af, men heeft deze spits daarna, veel schooner dan te voren, hersteld en die met eenen grooten knop versierd. Op HAVELD, onder VEGHEL, was eertijds eene kapel, onder aanroeping van den H. ANTONIUS, en in het geh. Dorshout eene andere, ter eere van de H. H. ANTONIUS en SEBASTIANUS, maar deze gebouwen zijn nu geheel vernietigd en verdwenen.

De Herv. kerk, in het jaar 1823 gesticht, heeft eenen kleinen toren, doch geen orgel.

In 1838 kwam hier een liefdehuis tot stand, waarin meisjes onderwijs genieten en arme vrouwen verpleegd worden. Ook is er eene Zondagschool.

Men heeft er ook een schoon kasteel, het Huis-te-Veghel of het kasteel Frisselstein geheeten. (Zie het volgende art.). ½ o. N. W. nabij de Aa stond vroeger het oud adell. huis Zwanenburg. Zie dat woord.

Men heeft hier vier jaarmarkten tevens paarden en beestenmarkten; als: eene den tweeden Donderdag in April; eene den eersten Donderdag na Pinksteren; eene den eersten Donderdag vóór St. Matthæus, en eene Donderdag vóór 1 November, welke allen, doch vooral de laatste of St. Huibertsmarkt, zeer levendig zijn. Veel gaat er dan om in varkens, paarden, hoornvee, krameries en boerengereedschappen; op de St. Huibertsmarkt worden kool, aardappelen en veel ander wintervoorraad, zoo door de ingezetenen als door de naburen overvloedig gekocht. De kermis valt in op Zondag na St. MATTHÆUS.

VEGHEL, kan zich heroemen den bekwamen Ingenieur C. J. KRAYENHOFF, den aanlegger en voltoojer van het Kanaal Imperiaal of Keizerskanaal in Spanje, dat onder Keizer KARL V, tot bevordering van den koophandel, gegraven werd, in de zestiende eeuw te hebben zien geboren worden. Geen Spanjaard was bekwaam, om zulk een belangrijk werk te volbrengen; geen in staat om de delfwerkers te besturen, om de waterpassen, schutsluizen enz. aan te leggen, zoodat deze eer alleen aan den bovengenoemden Veghelaar toekomt.

Ten jare 1583 werd dit schoone dorp door het Staatse krijgsvolk geheel vernield en verwoest. In 1616 ontstond de pest te Veghel en daar omstreeks.

Tusschen den 14 en 18 Februarij 1757 stormde, bagelde en donderde het te Veghel en andere plaatsen geweldig sterk, de toren van dit dorp brandde hierdoor, gelijk wij boven zagen, tot op het steenwerk af.

Het wapen dezer gemeente bestaat uit een schild van azuur, gedeeld in drie deelen, het regter met vier leeuwen, het middelste met eenen Bisschop met mijter en staf, houdende op zijne linkerhand eene kerk, en het linker met vijf kroezen, alles van goud.

VEGHEL (HET HUIS-TE-) of het KASTEEL FRISSELSTEIN, voorn. oud adell. b. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*, *Eerste* distr., arr. en 4 u. Z. O. van 's Hertogenbosch, kant., gem. en even ten N. W. buiten de kom van Veghel, aan de Aa.

Dit huis, hetwelk in het jaar 1810 gesloopt is, was wel versterkt, door zijne dikke muren, torens en grachten, waarop in de Spaansche tijden de Heeren van Veghel en Erp hun verblijf hadden. Daartoe behoorden voorheen vele goederen, die, van tijd tot tijd vervreemd, het eigendom van bijzondere personen geworden zijn. Ook had dit kasteel een *Jus Patronatus* tot aanstelling van eenen Heispriester, gelijk ook in eenen der torens de kapel of kerk gevonden werd. De tegenwoordige bezitter van den grond, waar het gestaan heeft, de Heer N. van den Ham, trekt nog 's jaarlijks uit de geestelijke goederen 100 guld., welke voorheen het tractement van den Kasteelpriester geweest is. Tegenwoordig beslaat dit goed eene oppervlakte van 2 bund. 81 v. r. 96 v. ell., en er is daar thans eene bierbrouwerij en azijnmakerij gevestigd.

VEGHEL-ERP-EN-GEMERT-EN-UDEN, kerk. gem., prov. *Noord-Brabant*, klass. van *Eindhoven*, ring van *Helmond*. Men telt er 150 zielen, onder welke 88 Ledematen.

Vroeger maakte zij vier gem., die van Veghel, Erp, Gemert en Uden uit. De eerste, die in de gem. van Veghel het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Petrus Plancius, die in het jaar 1648 herwaarts kwam, en in het jaar 1649 naar Helvoirt-en-Cromvoirt vertrok. In 1676 werd Erp met Veghel vereenigd, gedurende de dienst van JOHANNES VAN BROEKHUIZEN, hier beroepen in 1652 en in 1683 naar Helmond vertrokken. Erp heeft slechts één eigen Predikant gehad in NICOMAS TAIJINGA, beroepen in 1648 en overleden in 1676. De eerste, die in de gem. Gemert Predikant is geweest, was JOHANNES WICHELMUIZEN, beroepen in 1648 en overleden in 1655. De laatste was MARTIN CORNEN, beroepen in 1790, en naar Geldorp vertrokken in 1796. Tot in 1807 is het vacant gebleven, wanneer de Predikantsplaats werd ingetrokken en eerst in 1815 is deze gem. bij Veghel-en-Erp gevoegd. THEODORUS ROSS, te Veghel-en-Erp beroepen in 1802, emeritus geworden in 1822, was alzoo de eerste Predikant voor de drie dorpen. Volgens Koninklijk besluit van 12 April 1834, is ook Uden met Veghel, Erp en Gemert vereenigd.

VEGILIN-STATE of HEREMA-STATE, voorn. state, thans een buitengoed, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Waskerland*, arr., kant. en 2 u. W. ten N. van *Heerenveen*, te *Joure*, aan het noordwest-einde van de Hoofdstraat.

Dit buit., voorzien van fraaije beplantingen, vijvers en zelfs van eenen heuvel of berg, waarop een spitsen koepel staat, vanwaar men

een schoon nitzigt op de omstreken heeft, wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door den Heer P. B. F. VEGILIN VAN CLARBERGEN.

VEGILIN-STATE, voorm. state, prov. Friesland, kw. Zevenwouden, griet. *Utingeradeel*, arr., kant. en $2\frac{1}{2}$ u. N. W. van Heerenveen, W. van *Akkrum*, waartoe zij behoorde.

VEGT (DE), twee riv., de eene prov. *Utrecht* en *Noord-Holland*, de andere prov. *Overijssel*. Zie *Vecht* (DE).

VEIRA, naam, welken de Negers geven aan de suikerplant. *WATERWIJK*, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie *Warnawut*.

VEKHOEK, pold. in het *Land-van-Voorne*, prov. *Zuid-Holland*. Zie *Vekhoek*.

VELD (HET), geh. in de *Niedorper-kogge*, prov. *Noord-Holland*, arr. en $3\frac{1}{2}$ u. N. N. O. van *Alkmaar*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Schagen*, gedeeltelijk gem. en 20 min. W. N. W. van *Nieuwe-Niedorp*, gedeeltelijk gem. *Oude-Niedorp-en-Zijdevind*, 20 min. N. van *Oude-Niedorp*; met 21 h. en 130 inw., van welke 16 h. en 90 inw. onder *Nieuwe-Niedorp* en 5 h. en 40 inw. onder *Oude-Niedorp-en-Zijdevind*.

De R. K., die er 70 in getal zijn, maken, met de overige uit de gem. *Nieuwe-Niedorp*, *Oude-Niedorp*, *Winkel*, met de nieuwe bedijking, gedeelten van *Haringcarspel* en *Veenhuizen*, benevens *Heer-Hugowaard*, eene stat. uit, welke na de Reformatie is opgericht; en tot het aartspr. van *Holland-en-Zeeland*, dek. van *Noord-Holland*, behoort; door eenen Pastoor bediend wordt, en ongeveer 1000 zielen, onder welke 630 Communikanten, telt. De eerste die in deze stat. Pastoor is geweest, was *Bavo Costerics KLEBERKEN*, in 1612 door den Pausselijken Vikaris *SABOLD VOSMEER* aangesteld. De kerk, aan den H. *MARTINUS* toegewijd, staat onder *Nieuwe-Niedorp*. Het is een oud, bouwvallig gebouw, zonder toren, doch van een orgel voorzien.

VELDBEEK (DE), riviertje in *Twente*, prov. *Overijssel*, gem. *Losser*, dat in de marke *Losser* ontspringt en met eenen oostelijken loop in den *Dinkel* valt.

VELDBEEK (DE), riviertje in *Zalland*, prov. *Overijssel*, gem. *Ambt-Hardenbergh*, dat uit de *Belterbeek*, in de marke *Bergenthain*, voortkomt, en in de *Mollinkbeek* valt.

VELDBRAAK, geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde distr.*, arr. en 4 u. Z. O. van *Breda*, kant. en $3\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Ginneken*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Baarle-Nassau*, $\frac{1}{2}$ e. van de Belgische grenzen; met 5 h. en 30 inw.

VELDDIJK, geh. in het *Land-tusschen-Maas-en-Waal*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en $5\frac{1}{2}$ u. W. ten Z. van *Nijmegen*, kant. en $2\frac{1}{2}$ u. Z. ten W. van *Druten*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. W. van *Appellern*, $\frac{1}{2}$ u. N. van *Maas-Bommel*, waartoe het behoort; met 24 h. en ruim 150 inw.

VELD-DRIEL, b. in den *Bommeler-waard*, prov. *Gelderland*. Zie *Driel* (VELD-).

VELDE (DEN) of TEN VELDE, geh. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 15 u. N. O. van *Deventer*, kant. en $4\frac{1}{2}$ u. N. N. O. van *Ommen*, gem. en 10 min. Z. O. van *Gramsbergen*; met 15 h. en 98 inw.

Men heeft er eene in het jaar 1837 nieuw gebouwde school, mede voor de buurs. *Loosen*, welke gemiddeld door ruim 30 leerlingen bezocht wordt.

De hier gelegen borgvrede de *Slinge*, die den naam ontleent van het beekje de *Slinge*, uit de veenen, welke op de scheiding van *Overijssel* en het *Bentheimsche* gevonden worden, vlietende, en waarvan het kasteleinschap, in het jaar 1446, door *RUDOLF VAN DIEPHOEK*, aan *GERRIT VAN TUTTIL* werd opgedragen, wordt thans *Slingenberg* of *Slingenborg* geheeten, en is in het jaar 1741 aan den Heer van *Gramsbergen*, wegens de provincie, verkocht, onder voorwaarde, dat de daar gevorderd wordende tol of weggeld aan deze in eigendom zoude blijven. Hierna is eindelijk dit goed, met al het overige in deze gemeente gelegen, door koop overgegaan op den Heer E. P. *Lönnsis*, te *Rotterdam*. Nog blijkt het, dat *Lutkeveld* of *Jonkeren* en het *Lennips*, twee mede hier gelggen goederen, in vroegere dagen havezathen waren.

VELDE (HET), adell. h. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, distr., arr., kant. en $\frac{1}{2}$ u. O. van *Zutphen*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. O. van *Warnsveld*, aan de *Berkel*.

VELDE (TEN-), geh. in *Vollenhore*, prov. *Overijssel*, arr. en 3 u. N. van *Zwolle*, kant. en $2\frac{1}{2}$ u. W. N. W. van *Vollenhore*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. van *Zwartsluis*; met 11 h. en 90 inw.

VELDE (HET HUIS-TE-), voorm. adell. h. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 4 u. W. ten N. van *Rotterdam*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. W. N. W. van *Vlaardingen*, gem. en 5 min. Z. van *Maasland*.

Dit adell. h. werd weleer door het adell. geslacht van de *VELDE* ter leen gehouden, ten deele van de grafelijkheid van *Holland*, ten deele van de heerl. van *Voorne*, en werd in het jaar 1334 reeds bezeten door *FLORIS VAN DE VELDE*. In 1225 stond onder de *Edellieden* van *Holland* reeds bekend *HENDRIK VAN DE VELDE*.

Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans eene bonw-manswoning, de *VELDWONING* geheeten, welke met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte beslaande van 67 bund. 93 v. r. 29 v. ell., thans in eigendom bezeten wordt door den Heer A. *NOORDAN*, woonachtig te *Maasland*.

Dit adell. h. voerde tot wapen een veld van silver, met eenen steigerenden eenhoorn van sabel, gehoornd en gehoefd van goud.

VELDE (HET HUIS-TE-), voorm. buit., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Lemsterland*, 2 u. Z. O. van *Oosterzee*, waartoe zij behoorde.

Ter plaatse, waar deze buit. gestaan heeft, ziet men thans eene eendenkooi en boerenhuis, omgeven door eenige beplante lanen, welke door den watervloed van het jaar 1825 grootendeels zijn vernietigd, alles beslaande eene oppervlakte van 77 bund. 4 v. r. 30 v. ell. en in eigendom bezeten wordende door den Heer van *ANDRINGA DE KEMPENAREN*, woonachtig te *Lemmer*.

VELDE (IN-DE-), geh., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *West-Dongeradeel*, arr. en 7 u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 2 u. O. N. O. van *Holwerd*, $\frac{1}{2}$ u. W. van *Nes*, waartoe het behoort.

VELDEN, d. in *Oppe-Gelder*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 5 u. N. van *Roermond*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. N. van *Venlo*, gem. *Arcen-en-Velden*, $1\frac{1}{2}$ u. Z. van *Arcen*, aan den grindweg van *Maastricht* op *Nijmegen*, $\frac{1}{2}$ u. O. van de *Maas*, waarover hier een voetveer is op *Grubbenvorst*. Men telt er, in de kom van het d., 31 h. en 160 inw., en met de daartoe behoorende geh. 153 h. en 830 inw., die meest in den landbouw en de veeteelt hun bestaan vinden; ook heeft men er 1 brouwerij, 1 korenmolen en 2 steenbakkerijen.

De inw., die er, op 3 na, allen R. K. zijn, onder welke 616 Communikanten, maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. van *Limburg*, dek. van *Venlo*, behoort en door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt. De kerk, aan den H. *Andreas* toegewijd, is een zeer oud, doch goed gebouw, met een orgel en eenen vierkanten toren, met hooge spits.

De 3 Herv., die hier wonen, behooren tot de gem. *Venlo*. — De dorpsschool wordt gemiddeld door een getal van 100 leerlingen bezocht.

De kermis valt in den eersten Zondag na Pinksteren.

VELDEN (DE), geh. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en 3 u. N. van *Zwolle*, gem. en 1 u. Z. W. van *Staphorst*, $\frac{1}{2}$ u. W. van *Rovreen*, waartoe het kerkelijk behoort; met 5 h., en 20 inw.

In dit geh. heeft vroeger het klooster Mariënberg gestaan. Zie dat woord.

VELDENAKKER, buitenpl. in *Gooiland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 5 u. Z. O. van *Amsterdam*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. van *Naarden*, gem. 's *Graveland*.

VELDER, of VELDESBOSCH, bosch in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Pecelland*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede* distr., gem. en $\frac{1}{2}$ u. W. van *Liempde*.

Dit bosch beslaat eene oppervlakte van 151 bund. 49 v. r. 60 v. ell., en is meest beplant met eiken-, beuken- en maste boomen en bakhout.

VELDHOEK, buurs. in de heerl. *Rijssen*, prov. *Overijssel*, arr. en $6\frac{1}{2}$ u. N. van *Deventer*, kant. en 2 u. N. van *Goor*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. O. Z. O. van *Rijssen*; met 9 h. en ongeveer 60 inw.

VELDHOEK, geh. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en $5\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Deventer*, kant. en 1 u. Z. van *Ommen*, gem. *Ambt Ommen*.

VELDHOEK (DE), buurs. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en 1 u. O. ten N. van *Zwolle*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. O. van *Avereest*; met 10 h. en ongeveer 70 inw.

VELDHOEK (DEN), buurs. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en 4 u. O. ten Z. van *Zutphen*, kant. en $2\frac{1}{2}$ u. Z. ten O. van *Lochem*, gem. en 40 min. Z. van *Ruurloo*; met 30 h. en ruim 230 inw. Men heeft er eene in 1844 gebouwde school, welke gemiddeld door een getal van 60 leerlingen bezocht wordt.

VELDHOEN (HET), hofst. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en $5\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Utrecht*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Loenen*, gem. *Abcoude-Baanbrugge*, $\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Baanbrugge*, aan den *Kromme-Angst*. — Deze hofst. wordt thans in eigendom bezeten door den Heer G. GRAAFLAND.

VELDHOENS-EILAND (HET), of HET VELDHOENDERS-EILAND, eil. in *Oost-Indië*, in de *Straat-der-Molukkes*, tot de *Toekang-Besi-groep* behoorende, zijnde het oostelijkste van dien groep.

VELDHOVEN, door de Meijerijenaars veelal VELTEVEN genoemd, d. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Brabant*, *Derde* dist., arr., kant. en $1\frac{1}{2}$ u. W. Z. W. van *Bindhoven*, gem. *Veldhoven-en-Mereveldhoven*, aan de *Gender*, die er door en langs stroomt. Men telt er in de kom van het d. 24 h. en 157 inw. en met de daartoe behoorende b. *Zonderwijk*, *Hoiberg* en *Logt* en de geh. *Heers* en *Schoot*, 160 h. en 960 inw. In vroegeren tijd schijnt *Zonderwijk*, aanzienlijker dan *Veldhoven* te zijn geweest, want dit d. komt reeds in 1297 onder dien naam voor, en heeft dien lang behouden; naderhand schijnt de hoek van *Veldhoven* de voornaamste te zijn geworden, en daardoor de plaats met dien naam benoemd, zoo

als die reeds in 1649 daaronder voorkomt; echter toen en vervolgens vindt men die dan eens **Veldhoven**, dan eens **Zonderwijk**, ook wel **Zonderwijks-Veldhoven**, genoemd. Naderhand heeft zij den naam van **Veldhoven** behouden, zooals zij dien nog draagt. De inw. vinden meest hun bestaan in den landbouw, de grond is er zandig en best geschikt voor rogge, boekweit, haver en aardappelen, welke laatste alhier meer dan elders geteeld worden. Voortijds bloeide dit dorp ongemeen door de linnenweverijen, dan dit handwerk daarna zeer verlopen zijnde, geraakten de inwoners, die zich nauwelijks aan den ploeg gewennen konden, in eenen kwijnenden staat, welke, niet anders, dan door zich meer op den landbouw toe te leggen, te herstellen was.

De R. K., die er 950 in getal zijn, onder welke 660 Communikanten, maken eene gem. uit, welke tot het vic. apost. van 's *Hertogenbosch*, dek. van *Eindhoven*, behoort, en tot 1846 door eenen Pastoor is bediend geworden. De pastorij van **Veldhoven** werd ondertijds bediend door Geestelijken van de orde van Premonstreit, uit de Abdij van Floresse, bij Namen, en sedert 1627 door Religieusen uit de Abdij van Postel, in 1326 is hier voor het eerst een wereldlijke Geestelijke tot Pastoor aangesteld.

De oude-parochiekerk ingewijd, onder aanroeping van de H. *Cecilia*, stond $\frac{1}{2}$ u. noordwaarts van het dorp in den akker, het was een kruisgebouw, voorzien van eenen toren. Die parochiekerk is in 1798 weder het eigendom der R. K. geworden, doch deze hebben er geen dienst in verrigt, en zijn verplicht geweest, uit hoofde van haren vervallen toestand, haar in 1815 af te breken, welk lot de toren in 1833 mede ondergaan heeft. In 1834 is alhier met behulp eener Rijks Subsidie van 8000 guld., en milde bijdragen der ingezetenen, in het midden van het dorp, een schoon en prachtig kerkgebouw, met eenen toren, gesticht, in hetwelk op den 23 October 1835 de eerste godsdienstoefening is verrigt, en welk kerkgebouw, op den 1 Julij 1845, door Z. D. Hoogwaardigheid *Joannes Zwissen*, Bisschop van Gerra, plegtig is ingewijd geworden. Vroeger gebruikten de R. K. eene schuurkerk met een torentje, in 1799 gebouwd, ter vervanging van een gelijk gebouw, hetwelk in 1695 als eerste schuurkerk alhier gesticht was. Den 17 November 1708 werd de pastorie dezer gemeente, met 12 nog andere huizen, door de Franschen in brand gestoken, de schade door dezen brand veroorzaakt, werd op 25,000 guld. begroot. De herstelde pastorij, werd in 1778 door eene geheele nieuwe woning vervangen; waarvan de opbouw door de Abdij van Postel is geschied.

Den 7 September 1845 heeft deze gem. weder veel van eenen zwaren brand geleden, zijnde er alstoen, in het midden van het dorp, 7 huizen en 6 schuren afgebrand.

De Herv., die er ongeveer 40 in getal zijn, behooren tot de gem. *Veldhoven-Blaarthem-Gestel-Oerle-Intelre-Zeelst-en-Mereveldhoven*, welke hier in de kom eene kerk heeft, zijnde een klein, steenen gebouw, met eenen houten toren, doch zonder orgel.

In dit dorp staat ook het *Randhuis* van de gem. *Veldhoven-en-Mereveldhoven*.

De kermis valt in, Zondag na de octaaf van Onze Lieve Vrouw Hemelvaart.

Veldhoven, *Zeelst* en *Blaarthem*, zijn, in het jaar 1560, te zamen als eene heerlijkheid verpand geweest en in het jaar 1658 weer gelost. Vroeger behoorden zij alle drie onder de oude bank van *Oerle*.

VELDHOVEN, wijk of buurt in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Brabant*, arr. en 4½ u. Z. W. van 's *Hertogenbosch*, kant., gem. en 20 min. N. W. van *Tilburg*, aan den keiweg naar *Loon-op-Zand*.

Van de huizen, die er 272 in getal zijn, staan eenige zeer aange-naam rondom eenen grooten vijver. Men telt er ongeveer 1800 inw. en heeft er mede eene school.

Den 25 Augustus 1835, zijn te **VELDHOVEN** twee woningen geheel afgebrand en daarbij een paard, eene koe en twee varkens in de vlammen omgekomen.

VELDHOVEN - BLAARTHEM - GESTEL - OERLE - WINTELRE - ZEELST-EN-MEREVELDHOVEN, kerk. gem., prov. *Noord-Brabant*, klass. en ring van *Eindhoven*.

Men heeft er ééne kerk te **Veldhoven** en telt er ongeveer 80 zielen, onder welke ruim 20 ledematen. Vroeger waren dit twee gem., als **Veldhoven-Blaarthem-en-Gestel** en **Oerle-Zeelst-en-Mereveldhoven**. De eerste, die in de gem. **Veldhoven-Blaarthem-en-Gestel** het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest **WILHELMUS COMINIUS**, die in het jaar 1648 herwaarts kwam en in het jaar 1675 overleed. De eerste, die in die van **Oerle-Zeelst-en-Mereveldhoven** Predikant was, is geweest **JOHANNES VAN BROEKHUISSEN**, die in het jaar 1648 herwaarts kwam, en in het jaar 1652 naar **Vegchel** vertrok. Na het vertrek van den Predikant **HENRICUS JACOBUS VAN NOORDUYS**, in het jaar 1799, zijn deze gem. vereenigd en hebben toen tot eersten Predikant bekomen **JOHANNES PETRUS NICOLAAS COX**, die in het jaar 1805 naar *Venlo* vertrok. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

VELDHOVEN-EN-MEREVELDHOVEN, gem., in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, *Derde* distr., arr. en kant. *Eindhoven*: (5 k. d., 24 m. k., 5 s. d.); palende N. en N. O. aan de gem. **Zeelst**, O. aan den *Dommel*, die haar van *Waalre* scheidt, Z. aan *Riethoven*, Z. W. aan *Duizel-en-Steensel*, W. aan *Vessem-Wintelren-en-Knegsel*, N. W. aan *Oerle*.

Deze gem. bevat de dorpen **Veldhoven** en **Mereveldhoven**, benevens de geh. den *Broek*, *Heers*, *Kromstraat*, *Schoot*, en de b. *Zonderwijk*, *Heiberg* en *Logt*. Zij beslaat eene oppervlakte, volgens het kadaster, van 1580 bund., waaronder 1511 bund. 92 v. r. 77 v. ell. belastbaar land; telt 196 h., bewoond door 200 huisgez., uitmakende eene bevolking van 1190 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en de weverij. Ook is er eene looijerij en een windkorenmolen.

De R. K., die er ruim 1150 in getal zijn, maken gedeeltelijk de par. van **Veldhoven** uit, en behooren gedeeltelijk tot de par. van **Zeelst-en-Mereveldhoven**.

De Herv., die er ruim 40 in getal zijn, behooren tot de gem. van **Veldhoven-Blaarthem-Gestel-Oerle-Wintelre-Zeelst-en-Mereveldhoven**.

Men heeft in deze gem. ééne school, te **Veldhoven**, welke gemiddeld door een getal van 100 leerlingen bezocht wordt.

Het wapen deser gemeente bestaat in een beeld van de H. **Cecilia** van gond.

VELDHUIS, HET VELTHUIS OF HET VEERSTE-VELDHUIS, geh. in *Westerwolde*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 6 u. Z. ten O. van *Wim-schoten*, gem. en 3 u. Z. van *Vlagtwedde*, 1 u. Z. W. van *Sellingen*, waartoe het behoort; met 2 h. en 15 inw.

In dit geh. bestaat een tumulus, die in 1819 onderzocht is door Dr. R. WESTERHOFF en door hem beschreven (1).

VELDHUIS of HET VLAGTWEDDEN-VELDHUIS, geb. in *Westerwolde*, prov. *Groningen*, arr., kant. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. Z. O. van *Winschoten*, gem. en 15 min. Z. Z. O. van *Vlagtwedde*; met 4 h. en 24 inw.

VELDHUIS (HET), pold. in de *Vier-Noorderkogge*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, kant. *Medemblik*, gem. *Midwoud-en-Oostwoud*.

Deze pold. beslaat eene oppervlakte van 18 bund., en wordt door eenen molen van het overvloedige water ontlast.

VELDHUIZEN, gem. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *IJsselstein* (5 k. d., 3 m. k., 2 s. d.); palende N. aan den Rijn, die haar van de gem. *Vleuten* scheidt, O. aan den Onden Rijn, Z. aan *Achthoven*, W. aan *Harmelen*.

Deze gem. bestaat uit de pold. *Veldhuizen*, *Rosweide*, *Reijerscop-Indijk*, *Reijerscop-St.-Pieters* en *Reijerscop-Creuningen*; bevat het geh. *Veldhuizen*, benevens eenige verstrooid liggende huizen, en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1139 bund. 3 v. r. 30 v. ell., en telt 46 h., bewoond door 50 huisgez., uitmakende eene bevolking van 300 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

De R. K., die er ruim 220 in getal zijn, parochiëren gedeeltelijk te *Ouden-Rijn*, gedeeltelijk te *Harmelen*. — De Herv., van welke men er ongeveer 80 telt, behooren gedeeltelijk tot de gem. *Vleuten*, gedeeltelijk tot de gem. *Harmelen*.

Men heeft in deze gem. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Harmelen*, te *Ouden-Rijn* of te *Vleuten*.

Deze gem. is eene heerl., waarvan in het jaar 1530 door Keizer KAREL V, het schepenregt in plaats van het huurregt vergund werd. Zij was vroeger leenroerig aan het Sticht van *Utrecht*, en werd door de Staten dier provincie, in het jaar 1748, verlijd op Jonkheer GISSBERT FRANCO, Baron de MILAN VISCONTI, Heer van *Nijveelt*, *Hinderstein*, enz.

Het geh. *VELDHUIZEN*, ligt 2 u. W. van *Utrecht*, 2 u. N. ten W. van *IJsselstein*, en telt 15 h., met ruim 100 inw.

Niet ver van dit geh. ziet men nog zeer geringe overblijfselen van de voorm. ridderhofst. het Huis-te-Nijveelt.

In den nacht van 2 op 3 October 1845 ontstond in dit geh. een verschrikkelijke brand, waardoor 15 huizen en schuren zijn in de asch gelegd.

VELDHUIZEN, pold. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *IJsselstein*, gem. *Veldhuizen*; palende N. aan den Rijn, O. aan *Rosweide*, Z. aan *Reijerscop-Lichtenberg* en *Reijerscop-Creuningen*, O. aan *Bijleveld*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 527 bund. 68 v. r. 42 v. ell., waaronder 509 bund. 20 v. r. 80 v. ell. schotbaar land; telt 15 h., en wordt op den Rijn van het overvloedige water ontlast.

VELDHUIZEN, buurs. op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 4 u. W. N. W. van *Arnhem*, kant. en 2 u. N. van *Wageningen*, gem. en 10 min. W. van *Ede*; met 50 h. en 290 inw.

(1) R. WESTERHOFF en G. AOKER STRATINGH *Natuurlijke Historie der provincie Groningen*, D. I, bl. 289.

VELDHUIZEN, geh. in *Westerwolde*, prov. *Groningen*. Zie VELDHUIS.
 VELDHUIZEN (DE), b. in *Rijnsland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 3 u. O. van *Leyden*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. N. ten O. van *Alphen*, gem. *Oudshoorn-en-de-Gnephoek*, $\frac{1}{2}$ u. O. van *Oudshoorn*, niet ver van de Aar; met 4 h. en 20 inw.

VELDHUIZEN, dennenbosch op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, gem. *Apeldoorn*. Het is 57 bund. groot.

VELDHUIZEN, geh. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*. Zie VELTHUIZEN.

VELDHUNTE of VELDHUTTE, buurs. in het graafs. *Bergh*, heerl. *Gendringen*, prov. *Gelderland*, kw., arr. en $6\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Zutphen*, kant. en $4\frac{1}{2}$ u. O. Z. O. van *Terborg*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Gendringen*; met 100 inw.

VELDINGERBROEK, ook wel verkeerdelijk VALLINGERBROEK gespeld, uitgestrekt natuurlijk groenland in het dingspil *Noordenveld*, prov. *Drenthe*, arr., jud. en adm. kant. *Assen*, gem. *Norg*, in de nabijheid van de geh. *Zuidwolde* en *Westerwolde*; ruim 200 bund. groot.

VELDLUST, buit. in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Amsterdam*, kant. en gem. *Nieuwer-Amstel*, aan den *Amstelveensche* weg.

VELDLUST, buit. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. kant., gem. en 5 min. Z. van *Haarlem*, aan den *Schalkwijker-weg*.

Dit buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 24 bund. 82 v. r. 85 v. ell., en wordt in eigendom bezeten door den Heer D. DE HAAN, woonachtig te *Haarlem*.

VELDWIJK, buurs. op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw., arr. en $7\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Arnhem*, kant. en 1 u. O. van *Harderwijk*, gem. en 5 min. Z. van *Ermelo*; met 24 h. en 150 inw.

VELDWIJK, buit. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en 1 u. van *Zwolle*, gem. *Zwollerkerspel*.

Deze buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, 200 weiland- als hooiland, eene oppervlakte van ongeveer 40 bund.

VELDWIJK, naam, onder welken de buurs. VELSWIJK, in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, weleens verkeerdelijk voorkomt. Zie VELSWIJK.

VELDWIJK, buurs. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en 2 u. Z. O. van *Zutphen*, kant. en 2 u. Z. W. van *Lochem*, gem. en 20 min. N. van *Vorden*; met 96 h. en ruim 650 inw.

VELDWONING, hofstede in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, ter plaatse, waar vroeger het adell. het Huis te Velde stond. Zie VELDE (HET HUIS-TE-).

VELDZIGT, landg. in de ambtmanuij *Colmschate*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en 1 u. N. van *Deventer*, gem. en 10 min. Z. van *Diepenveen*.

VELDZIGT, buitenpl. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en $\frac{1}{2}$ u. Z. O. van 's *Gravenhage*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Voorburg*, gem. en even ten N. van *Rijswijk*, aan den straatweg van 's *Gravenhage* naar *Delft*.

Deze buitenpl. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 3 bund. 15 v. r. 89 v. ell. Men heeft er een uitgestrekt gezigt over den gezegden straatweg, de trekvaart, den spoorweg naar *Rotterdam* en de landerijen om 's *Gravenhage*.

VELDZIGT, buit. in *Gooiland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 8 u. N. O. van *Amsterdam*, kant. en 1½ u. Z. van *Naarden*, gem. *'sGraveland*.

VELDZIGT, buit. op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 10 u. N. O. van *Arnhem*, kant. en 2½ u. O. N. O. van *Harderwijk*, gem. en 2½ u. N. O. van *Ermelo*, vooraan in het d. *Nunspeet*.

Dit buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 1 bund., en wordt in eigendom bezeten door den Heer *Vitringa*, woonachtig te *Nunspeet*.

VELDZIGT, buit. op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, distr., arr., kant., gem., en even buiten de *Vlissingsche* poort der stad *Middelburg*, in den hoek van den *Singel* en den *Vlissingsche* weg.

VELEKEN-MEEDE, gemeene weide van de stad *Elburg*, op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie **VELIKEN-MESEN** (DE).

VELESA, naam, onder welken het d. *VELSEN*, in het halj. van *Brederode*, prov. *Noord-Holland*, op het register der *Utrechtsche* kerkgoederen voorkomt. Zie **VELSEN**.

VELGASSA, plaats vermeld in eenen giftbrief van het jaar 830, waarbij zij door zekeren Jonkheer *BALDERIC* aan de kerk van *Utrecht* werd opgedragen, en waar in zij voorkomt als liggende op den regter oever der *Waal*, een weinig boven *Tiel*, alzoo in de *Neder-Betuwe*, prov. *Gelderland*. Men weet echter den tegenwoordigen naam van deze plaats niet.

VELGERD (DEN), b. in de heerl. *Boxmeer*, prov. *Noord-Brabant*, *Eerste* distr., arr. en 10 u. O. ten Z. van *'s Hertogenbosch*, kant., gem. en 2 min. van *Boxmeer*; met 13 h. en 150 inw.

Men heeft hier eene kapel, aan den H. *Rocus* toegewijd, en in het jaar 1742 gebouwd. Deze kapel is gesticht in plaats van eene, die vroeger aan de *Zeven Hutten* stond, en door hoog water moet omver gestort zijn, terwijl men verhaalt, dat het beeld van den Heilige op de plaats, waar thans de kapel staat, aan gespoeld is. Sedert lang echter wordt dit gebouw niet meer tot kerkelijke dienst gebruikt, maar dient alleen ter bewaring van eene der drie brandspuiten van de gem. *Boxmeer*.

VELGERD maakt thans een geheel uit met de *Groote-Straat-van-Boxmeer*; vroeger was het daarvan afgescheiden door een ruim veld, hetgeen thans aan de eene zijde geheel met huizen bebouwd is. Daar ter plaatse is eene voorname *Fransche* kostschool, met 76 scholieren, en een schoon entrepot van wijnen.

VELGERSDIJK (NIEUW-) of de *NIEUW-VELGERDIJSCHE-POLDER*, pold. in het *Land-van-Putten*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Brielle*, gem. *Zuidland*; palende N. en O. aan de *Binnengorzen*, Z. aan de gorzen tegen het *Spui*, W. aan *Oud-Velgersdijk*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 28 bund. 92 v. r. 70 v. ell.

VELGERSDIJK (OUD-) of de *OUD-VELGERDIJSCHE-POLDER*, pold. in het *Land-van-Putten*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Brielle*, gem. *Zuidland*; palende N. aan de *Binnengorzen*, O. aan *Nieuw-Velgersdijk*, Z. aan de gorzen tegen het *Spui*, Z. W. tegen den *Zuidoordsche-polder*, W. tegen den *Zuidlandsche-polder*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 211 bund. 21 v. r. 36 v. ell., waaronder 189 bund. schotbaar land.

VELHORST, buit. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en 5 u. O. ten N. van *Zutphen*, kant. en gem. *Lochem*.

VELIKEN-MEHEN (DE) of **VELKEN-MEENDE**, gemeene weide van de stad *Elburg*, op de *Over-Feluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Feluwe*, arr. *Arnhem*, kant. en gem. *Elburg*.

Zij werd door Hertog **EDUARD**, in het jaar 1369, aan de ingezetenen ten geschenke gegeven, die de eerste 10 dagen der maand Mei kosteloos hun vee kunnen weiden; vervolgens wordt het land om te hooijen verhuurd, waarvan de opbrengst in de stadskas, in mindering der stadslasten, wordt gestort.

VELLENER (DEN), den **VELLENAAR** of den **VELLENER**, voorm. riddermatige havezate in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en $2\frac{1}{2}$ u. N. N. O. van *Deventer*, kant., gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Raalte*, ruim $\frac{1}{2}$ u. van den straatweg van *Zwolle* naar *Hengelo*.

Deze havez., bestaande in heerenhuis, bouwhuizen, wel aangelegde wandelingen, opgaande boomen en houtgewassen, boerenplaatsen en katersteden, te zamen groot 100 bund., is thans gesloopt.

VELLENERHOEK of **VELLENAARSHOEK**, geh. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en $2\frac{1}{2}$ u. N. N. O. van *Deventer*, kant., gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Raalte*. — Het maakt een gedeelte uit van de buurs. *Tijenraan*.

VELLEP en **VELLEPE**, oude namen van het d. **VELP**, op den *Feluwenszoom*, prov. *Gelderland*. Zie **VELP**.

VELMOLEN, geh. in het *Land-van-Ravestein*, prov. *Noord-Brabant*, *Eerste* distr., arr. en 5 u. O. ten Z. van 's *Hertogenbosch*, kant. en 2 u. N. O. van *Veghel*, gem. en 20 min. Z. O. van *Uden*; met 11 h. en 60 inw.

VELOUW, oude naam van de *Feluwe*, een der voorm. kwartieren van de prov. *Gelderland*. Zie **VELUWE**.

VELP, gem. in het *Land-van-Ravestein*, prov. *Noord-Brabant*, *Eerste* distr., arr. 's *Hertogenbosch*, kant. *Grave* (2 k. d., 7 m. k., 3 s. d., 2e ged.); palende N. W. aan de *Maas*, N. aan de gem. *Grave*, O. aan *Grave* en *Escharen*, Z. en W. aan *Reek*.

Deze gem. bevat het d. *Velp*, de geh. den *Elft* en *Zaalheuvel* en eenige verspreid liggende huizen en boerenwoningen; beslaat eene oppervlakte, volgens het kadaster, van 744 bund. 3 v. r. 75 v. ell., waaronder 706 bund. 58 v. r. 27 v. ell. belastbaar land; telt 83 h., bewoond door 102 huisgez., uitmakende eene bevolking van 640 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

De inw., die er allen R. K. zijn, onder welke 415 Communikanten, maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. van 's *Hertogenbosch*, dekk. van *Ravestein-en-Megen*, behoort, door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt, en eene eigene begraafplaats heeft.

Men heeft in deze gem. eene school, welke gemiddeld door een getal van 60 leerlingen bezocht wordt.

Het d. **VELP** ligt 6 u. O. N. O. van 's *Hertogenbosch*, 20 min. W. van *Grave*. Men telt er in de kom van het d. 10 h., en 60 inw.

De kerk, aan den H. **VINCENTIUS** toegewijd, heeft eenen toren en is van een orgel voorzien. — Er bestaat te **VELP** mede een klooster van de orde der Kapucijnen. Zie het art. **KAPUCIJNEN-KLOOSTER**.

De kermis te **VELP** valt in den eersten Zondag in October.

Bij het beleg der stad *Grave*, door de Franschen in 1794, is dit dorp bijna geheel afgebrand.

Bij den watervloed van Jannartj 1809 liep de dijk hier op twintig plaatsen over, doch door den ijver der ingezetenen en der dijkwachten is hij behouden gebleven. Het overloopen veroorzaakte ondertuuschen

vele schade aan het koren; door den storm werd bovendien een huis geheel vernield en twaalf andere grootelijks beschadigd.

In 1820 had dit dorp nog meer van het water te lijden; hetwelk met zulk eene verbazende snelheid wies, dat men in allerijl tot het bovenste gedeelte, ja zelfs tot op de daken der woningen vlugten moest, en het vee, dat niet tijdig genoeg gered had kunnen worden, in den algemeenen vloed bedolven werd. Het getal te Velp alleen werd op 70 runderen en 3 paarden begroot. In den dijk ontstonden tien aanmerkelijke uitspoelingen, welke het bouw- en weiland met sand overdekten.

Het wapen dezer gem. bestaat uit de beeldtenis van St. VINCENTIUS, met het omschrift *St. VINCENTIUS gemeente te Velp*.

VELP, oudtijds FELVIDA geheeten en ook wel VELLE of VELLEPE gespeld, d. op den *Feluwen-zoom*, prov. *Gelderland*, arr., kant. en $1\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Arnhem*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. W. ten Z. van *Rheden*, aan den grooten weg van *Arnhem* naar *Zutphen*.

Dit dorp, hetwelk tegenwoordig 1900 inw. telt, moet reeds in de elfde eeuw bestaan hebben, het wordt althans gebonden voor *PHILIPPS*, vermeld in 1028 als liggende in het graafs. *Hamelande*, en in eenen brief van Keizer *KOENRAAD* vindt men vermeld, dat de Gravin *ADELA* eenige goederen in *Oosterbeek* en *VELP*, ten tijde van *ADELBOLD*, den negentienden Bisschop van *Utrecht*, dus tusschen 1010 en 1027, aan de *St. Maartenskerk* te *Utrecht* schonk. Ook berigten ons de oude oorkonden, dat *REINALD II*, Graaf van *Gelder*, het gerigt te *VELP*, met hoog en laag regtsgebied, aankocht van *FREDERIK*, Vrijheer van *Bahr*. Het bekleedt gewis eene eerste plaats onder de sierlijke dorpen, waarop *Gelderland* roem draagt.

Terwijl hier nog slechts eene halve eeuw geleden aan den grooten weg alleen eenige verspreide woningen stonden en eene enkele buitenplaats oprees, strekt zich thans ter weerszijden van den straatweg eene aanzienlijke rij huizen uit, welke met elkander in schoonheid en verscheidenheid van niterlijke gedaante wedijveren en voor een groot gedeelte aangebouwd zijn door vreemdelingen, die, uitgelokt door de schoone landstreek, zich hier hebben nedergezet of er gedurende den zomer verblijven; terwijl het dorp, ook langs de straat die naar *Rozendaal* loopt, en gedeeltelijk tot dat goed behoort, nog dagelijks door den aanleg van nieuwe woningen verfraaid wordt. De gezegde rij huizen wordt afgewisseld door het uitnemend fraaije, hoewel niet groote landgoed *Overbeek*, in welks schoon aangelegde boschjes en tuinen, van veel loopend water doorsneden, en door verschillend fonteinwerk verlevendigd, den vreemdeling op zijn verzoek, het genot van eene wandeling niet geweigerd wordt. Dit gedeelte van het d. *VELP* is bekend onder den naam van *Nieuw-Velp* en is eene buurt van het oorspronkelijke *Oud-Velp*, dat $\frac{1}{2}$ uur gaans, landwaarts N , van den grooten weg gelegen is, ter plaatse alwaar de oude *Herv. kerk* staat, en jaarlijks in aanzien vermindert, zoo dat het enkel bestaat uit boerderijen en arbeiderswoningen, benevens de pastortij.

De inw. vinden meest hun bestaan in den landbouw en in den arbeid op de buitenplaatsen. Ook heeft men er zeven papiermolens en eene vlasklopperij.

De *Herv.*, die er ruim 1300 in getal zijn, onder welke 880—900 *Leedematen*, maken eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Arnhem*, behoort. Na de *Reformatie* behoorde de *Herv.* van de heerl. *Rozendaal* mede tot deze gem. en deze combinatie had tot eersten leeraar

Dr. JOHANNES DRABLANUS, die in het jaar 1592 derwaarts kwam en in het jaar 1601 naar Ter-Wolde vertrok. In het jaar 1759 werden echter *Rozendaal* van Velp gescheiden en toen was de eerste die te Velp afzonderlijk het leeraarsambt waarnam SEBASTIAAN WESSLING, die reeds in het jaar 1768 derwaarts gekomen was en in het jaar 1764 naar Doesburg vertrok. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

De oude Herv. kerk staat in Oud-Velp. Het is een oud en klein gebouw, dat in het jaar 1831 zoodanig door den bliksem getroffen werd, dat de spits geheel tot nabij den kloktoren afbrandde doch het werd later weder opgebouwd. Deze kerk is van byzantijschen bouwtrant; men zou haar wel tot het jaar 1600 kunnen terug brengen. De toren staat niet zoo als gewoonlijk buiten tegen, maar is binnen het dak der kerk besloten, zoodat de westgevel der torens, tevens dien der kerk uitmaakt. In het jaar 1840 is een geheel nieuwe kerk gesticht, staande tusschen de oude kerk en den straatweg, zijnde een sierlijk gebouw, met een koepeltorentje. In deze kerk is, in het jaar 1841 het fraaije orgel overgebragt, dat in het jaar 1814 door den Heer Barou VAN LYNDEN van BLITTERSWIJK, aan de oude kerk geschonken was, met een fonds, waaruit ten allen tijde dit orgel zal kunnen onderhouden en bespeeld worden.

De Christelijke Afgescheidene gemeente, welke hier sedert 1811 bestaat, doch in het jaar 1843 erkend werd, telt 70 Ledematen. Zij had tot dus ver geen vasten Predikant, werd eerts bediend door Dr. WILDEBOER, daarna door Dr. BRUNNELKAMP en VAN RAALTE, en na het vertrek van dezen laatsten naar Noord-Amerika weder alleen door Dr. BRUNNELKAMP, die te Arnhem woonachtig is. Eerst hield zij hare bijeenkomst in eene stal, doch sedert het jaar 1846 in eene daartoe gebouwde kapel.

De R. K., die er 520 in getal zijn, behooren tot de stat. van *Velp-en-Rozendaal*. De kerk, aan den H. BONIFACIUS toegeheiligd en in 1847 ingewijd, heeft eenen toren, doch geen orgel.

De in 1840 nieuwgebouwde ruime en doelmatig ingerigte school, wordt gemiddeld door een getal van 200 leerlingen bezocht.

Er is te Velp mede een distributiekantoor voor de brievenposten. De kermis valt in op den eersten Zondag in September.

VELP is de geboorteplaats van den Godgeleerde BROEVIUS BAAS, geb. in 1757, † 24 Februarij 1799, als Hoogleeraar in de godgeleerdheid en de uitleggkunde van het Nieuwe Testament, te Leyden.

In het jaar 1715 vond men aldaar, bij het omspitten van den grond tot tabaksland, eenige gouden medailles en andere kostbaarheden van den tijd der CONSTANTIJNEN, alsmede van VALERIUS, VALENTINUS, HONORIUS, GRATIANUS, JOHANNES; eene gouden keten, waaraan vijf gouden medaillons van het zelfde metaal van HONORIUS en GALLA PLACIDA gehecht waren. Men veronderstelt, dat deze groote gouden medaillons, welke in kostbare gouden randen gevat waren, tot *dona militaria* of krijgseereteekenen zijn bestemd geweest.

Den 31 December 1847 werden weder onder dit dorp, aan den Hommelsche-weg, 155 stuks oude muntstukken uit de veertiende en vijftiende eeuwen opgegraven, van onderscheidene stempels, de grootste ter grootte van onze vroegere vijf en twintigers, de kleinere ter grootte van dubbeltjes.

VELP (DE BINNEN-POLDER-VAN-), pold. in het *Land van Raasstein*, prov. Noord-Brabant, Eerste distr., arr. 's Hertogenbosch, kant. Grave, gem. Velp; palende N. aan de weilanden, genaamd

Bronkhorst, O. aan de gemeente Kacharen en de onbedijkte gronden ten Noorden van de Elft, Z. aan den ouden weg van 's Hertogenbosch naar Grave en de Schotsche-straat, W. aan de Zaalheuvelstraat en de Melksteeg.

Deze polder beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 203 bund. 41 v. r. 21 v. ell., alles schothaar land; telt 49 h., waaronder 16 boerderijen, en heeft drie sluisjes, als: de benedenste eene houten, aan de Schotsche-straat, wijd 0.35 en hoog 0.25 ell. aan de buitenzijde, voorzien met eene schuif; vervolgens eene steenen, aan het geh. do Zaalheuvel, in den dag wijd 1.09, hoog 1.27 ell., voorzien met eene schuif; eindelijk eene in de Zaalheuvelsche-straat, in den dag wijd 0.35 en hoog 0.74 ell. Door deze drie sluisjes wordt de polder naar de wetering van het bovenland van Ravestein, en vervolgens door de Langelsche sluis, op de rivier de Maas, van het overtollige water ontlast. Het zomerpeil is 8.40 ell. boven A. P. Uit hoofde van den hoogen grondslag van dezen polder, kan men de bedijking slechts als eene bekading aanmerken, zijnde deze hoogstens 2 ell. boven het binnenland gelegen. Deze bekading wordt door de ingelauden onderhouden; daarin hebben, aan de zijde van de Beersche-Maas, onderscheidene inbraken plaats gehad, onder anderen laatstelijk in den jare 1820. Het Kapucijner-klooster te Velp, is buiten de bedijking, in de Beersche-Maas gelegen, doch zijn grondslag is hooger dan de bedijking. Het polderbestuur bestaat uit het gemeentebestuur van Velp.

Een gedeelte van den grooten weg der eerste klasse no. 8, van 's Hertogenbosch naar Grave, tusschen het tolhuis no. 14 en den Elft, loopt door dezen polder.

VELP-EN-ROZENDAAL, R. K. statie, prov. en aartspr. van *Gelderland*. Men heeft er eene kerk te Velp, en telt er 860 zielen, onder welke 330 Ledematen. De dienst wordt er door eenen Pastoor waargenomen.

VELPER-BROEK (HET), pold. op den *Veluwezoom*, prov. *Gelderland*, arr. en kant. *Arnhem*, gem. *Velp*; palende N. aan het dorp Velp, O. aan de Waarden, Z. aan den IJsselvoordsche-polder, W. aan het Arnhemmer-broek.

VELPSCH-SLUIS (DE), sluis in het *Land-van-Ravestein*, prov. *Noord-Brabant*, in den *Zuider-Maasdijk*, gem. *Velp*, waardoor de *Hersensche-graaf* zich in de *Maas* ontlast.

VELSEN, d. in het balj. van *Brederode*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 1½ u. N. van *Haarlem*, kant. en ½ u. Z. van *Beverwijk*, gebouwd langs den straatweg, die van Haarlem op Alkmaar loopt. Het is zeer aangenaam gelegen, omgeven door vele aanzienlijke buitenplaatsen en schoone wandeldroeven, hebbende aan de oostzijde goede weilanden.

Het is een oud en beroemd d., dat in het register der Utrechtsche kerkgoederen *VESLA*, en in den verdragbrief tusschen St. *Baldwinus*, den zeventienden Bisschop van Utrecht en den Abt van Echternach, in 1004, *VELSERBURG* genaamd wordt. Het schijnt, dat er in de schriften der achte of negende eeuw onder den naam van *FELISA* gewag van gemaakt wordt. Ook houdt men *VELSEN*, voor het oud *WELSERBURG*, alwaar *Willibrord*, in eigen persoon, omtrent den aanvang der achte eeuw, eene kerk zou ingewijd hebben. Sommige schrijvers wenen, dat het dorp eertijds *BEVUNVOAR* plagt genoemd te worden, doch dit is eene meening zonder het geringst bewijs. Anderen beweren, dat *VELSEN* zijnen

naam ontvangen heeft uit het woord *Felleson*; een woord, hetwelk door hen uitgedacht is, hoewel zij voorwenden, dat het zoude ontsproten zijn uit zeker gezegde van Graaf DIERDRIK I, bij gelegenheid dat *KARL den Kale*, Koning van *Frankrijk*, wegens een verschil tusschen gemelden Graaf en den Heer WILLIBROOD VAN EGMOND geresen, deswege uitspraak gedaan en gezegd had, dat het een *felle-soen* was. Aangezien men dit evenwel nergens door eenig oud en geloofwaardig schrijver gestaafd vindt, kan men het gerust voor een verzinsel aannemen.

Het dorp *VELSEN* onbedijkt zijnde, is aan de eb en vloed van het Wijker-meer blootgesteld, waardoor, bij storm en hoogen vloed, de woningen aan de oostzijde overstroemd worden, zoo als zulks, onder anderen, bij den hoogen watervloed van 4 en 8 Februarij 1825 heeft plaats gehad.

Omstreeks het jaar 1656 is er eene vaart gegraven, loopende ten Z. van het d. *VELSEN*, in eene rechte lijn naar het Wijker-meer. Tegen het dorp had men een kolk of legplaats voor de schepen, welke voorzien was van schutdeuren. Door de Staten van Holland en Westfriesland was op deze vaart, den 6 April 1664, octrooi verleend. In het reglement op de haven van *VELSEN*, van 1 October 1710, komt onder anderen voor, dat de Veerman verplicht was op Maandag en Donderdag van iedere week naar Amsterdam te varen, op de boete van drie Kennemer ponden. Thans is de haven geheel onzichtbaar en de vaart, door aanslibbing van het Wijker-meer, tot eene sloot vervallen; hoewel men nog heden een Veerman te *VELSEN* op Amsterdam heeft, doch deze is tegenwoordig verplicht zijne goederen te Beverwijk of Spaarndam te lossen en die daarna per as naar *VELSEN* te vervoeren.

De Herv., die er 550 in getal zijn, maken, met die van de Breesaap, eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Haarlem* behoort, en 700 zielen, onder welke 250 Ledematen, telt. De Predikant, die alhier tijdens de scheiding van de Zandpoort het leeraarsambt waarnam, was *ARNOLDUS HOFMAN*, die er thans (1848) nog staat en in 1821 tot de vereenigde gem. beroepen werd.

De tegenwoordige kerk, welke midden in het dorp staat, is niet die, welke door *WILLIBROOD* zoude gesticht zijn, maar is in later tijd gebouwd en ter gedachtenis van den *H. ENGELKUNDUS*, den Apostel van Friesland en den bijzonderen Patroon van *VELSEN* ingewijd. Vroeger heeft men vele bedevaarten naar *VELSEN* gedaan, om dien Heilige tegen tandpijn aan te roepen. Die aanroeping geschiedde in het open veld, ter plaatse daar weleer eene kapel, ter eere van dien Heilige gewijd, zou gestaan hebben; doch deze processie is, van tijd tot tijd, door 's Lands Staten strengelijk verboden, en daartegen plakkatens uitgevaardigd, gelijk den 23 Junij 1587; den 10 Julij 1588; den 17 Januarij 1674; en den 28 Julij 1714. Over het vergeven van het pastoorsambt dezer kerk is weleer geschil geresen tusschen de Staten van Holland en de *BREDERODE's*. *GERRIT WILLENSZON*, Pastoor van *VELSEN*, omtrent zestig jaren oud, verklaarde, in het jaar 1415, dat hij de pastorij verkregen had op de begeving van den Graaf; maar dat hij tot meerder zekerheid de pastorij ook ontvangen had uit handen van den Heer van *BREDERODE*. De Pastoor had er een huis, en trok jaarlijks uit de landertjen vijf ponden (30 guld.). *GERRIT HOFLAND*, die in het jaar 1535 het pastoorsambt alhier bekleedde, stichtte eene vikarij aan *St. Andriesaltaar*, doch de goederen zijn, nithoofde van menigvuldige processen daaruit ontstaan, op bevel der Staten verkocht. De

tijd wanneer de tegenwoordige kerk gesticht werd, is volstrekt onbekend. Het is nogthans zeker, dat zij reeds in wezen was voor den inlandschen oorlog, gerezen wegens de onmatige heerschzucht en den geloofsdwang der Spanjaarden; zelfs is het zeer waarschijnlijk, dat men kort na het jaar 1481 begonnen is haar te bouwen, doordien de drie duizend voetknechten, met welken Hertog ALBERT VAN SAKSEN, Stadhouder van den Aartshertog MAXIMILIAAN, in het voorgemeld jaar in Kennemerland rukte, om het kaas- en broodsvolk te beteugelen en te straffen; het veel slimmer maakten dan voor dien tijd de oproerige boeren; naardien zij binnen Beverwijk, Noordwijk, Zandvoort, VELSEN en alom op het platteland moordden, roofden en in den brand staken all s wat ouder hun bereik kwam, tot aan de poorten van Haarlem toe, en vermoedelijk ook de oude kerk van VELSEN hebben aan kolen gelegd. Zeker is het, dat deze kerk, gedurende het beleg van Haarlem en zelfs na dien tijd, zeer veel heeft uitgestaan. Zoo werd, in het jaar 1573, het koor door de Spaansche soldaten van zijne balken beroofd en stortte daarna in, doch is later weder hersteld. Thans is het een groot en ruim vierkant gebouw, voorzien van een goed orgel, dat in het jaar 1806 door den Heer Mr. JACOBUS SALOMON VAN DE POLL ten geschenke gegeven is. In het jaar 1836 werd op verlangen van eenen godsdienstigen en vroeg gestorven jongeling, door diens vader eene fraai bewerkte zilveren wijlkan ten dienste van het H. Avondmaal aan deze kerk geschonken. Aan de westzijde, nevens de kerk, staat de toren, een 28 ell. hoog opgetrokken oud gebouw van duifsteen, voorzien van een goed uurwerk en eene kleine spits, welke in 1818 vernieuwd is. In den toren vindt men nog eenen steen, waarop, zoo men zegt, de heilige ENGELMUNDUS is uitgebouwen. Deze heilige is, na veel arbeidens, te VELSEN aan de koorts bezweken en aldaar begraven geworden. De kogel, waarmede de manmoedige Admiraal JACOB VAN MEERKERK, den 25 April 1607, bij het bevechten der Spaansche zee-magt, in de Baai van Gibraltar dood geschoten, en met het lijk van dien held naar deze landen overgezonden is, werd, volgens het volksverhaal, in het Velsse torentje opgehangen, en aldaar gebruikt om mosterd mede te malen.

De algemeene burgerlijke begraafplaats, waarop de kerk staat, is zeer ruim, rondom met lindenboomen beplant; heeft drie ingangen, voorzien van bekken, en ligt 1 ell. boven den vlakken grond. Langs dit kerkhof, aan de Noordzijde, stroomt de St. Engelmondsbeek. Zie dat woord.

De R. K., die er 810 in getal zijn, maken, met die van de Breesaap, eene stat. uit, welke tot het aartspr. van *Holland-en-Zeeland*, dek. van *Kennemerland*, behoort; 900 zielen en onder deze 670 Communikanten telt, door eenen Pastoor bediend wordt en eene eigen begraafplaats heeft. De kerk, welke te Driehuis, onder VELSEN, staat, aan den H. ENGELMUNDUS toegewijd, is een net gebouw, met kleine koepeltoren, fraai gebeeldhouwden predikstoel en van een orgel voorzien. Zij heeft met de pastorie in 1841 eene belangrijke vernieuwing en verfraaijing ondergaan, en is toen ook voorzien van eenen klokketoren.

In het jaar 1842 hebben de R. K. eene afzonderlijke begraafplaats voor die van hunne gezindte, bij hunne kerk, aangelegd.

De dorpschool, welke in het jaar 1829 vernieuwd is, wordt gemiddeld door een getal van 130 leerlingen bezocht.

Men had hier vroeger het Huis-te-Velsen. Zie het volgende artikel.

De kermis valt in den eersten Zondag in September. Ook worden er vier voorname beestenmarkten gehouden, als: de eerste den derden Zaterdag in April, de tweede den laatsten Zaterdag in April, de derde den tweeden Zaterdag in November en de vierde den 25 November.

VELSEN is de geboorteplaats van den Staatsman JACOB HOP, geb. 30 Julij 1684, † 27 October 1723, en van den Stempelsnijder DAVID VAN DER KELLE Senior, geb. 22 September 1764, † 16 December 1825.

Bij den watervloed van Februarij 1825, liep het water in den avond van den vierden dier maand, te VELSEN zoodanig op, dat het geheele dorp overstroomd werd. Niettegenstaande de genomen voorzorgen, deed de ontijdige en spoedige was des waters echter, bij de ingezetenen, vele levensmiddelen en andere noodwendigheden bederven. Het water stond in het dorp ruim drie palm boven de kruin van den straatweg naar Alkmaar. Bij de hofstede Waterland spoelde een zeer groot diep gat in den straatweg, dat echter spoedig afgedamd en hersteld werd. De doorbraak van eene keerkade gaf aanleiding tot het inbreken van kistdammen en wallen der buitenplaatsen, aan den weg gelegen, die allen overstroomd werden, en waardoor belangrijke schade aan de moestuinen, broeijerijen en vruchtboomen geleden werd. Buiten het verdrinken van eenige varkens hadden er echter geene verdere ongelukken plaats.

VELSEN (HET HUIS-TE-) of het VELSER-SLOT, voorm. kast., later een buit. in het halj. van *Brederode*, prov. *Noord-Holland*, arr. en $1\frac{1}{2}$ u. N. van *Haarlem*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. van *Beverwijk*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Velsen*, $\frac{1}{2}$ u. N. van *Zandpoort*, waartoe het kerkelijk behoorde.

Dit kast. was reeds in de elfde eeuw gesticht en heeft onder anderen ter woonplaats gediend van GERARD VAN VELSEN, een der moordenaars van FLORIS V, Graaf van *Holland*. Om zich daarover op hem te wreken werd zijn slot, door de Gooilanders en Kennemers in of kort na 1296 verwoest. De bouwvallen, met den grond, waarop zij stonden, hebben later toebehoord aan CASPAR VAN EZZUM, Heer van *Nijenoort*, later aan den geleerden JANUS DOUKA, van wiens erfgenamen zij zijn aangekocht door de wed. van PIETER EVERTSEN HULFT, die ze heeft nagelaten aan haren zoon Mr. JAN HULFT, President-Schepen van Amsterdam.

De voornaamste overblijfselen zijn omtrent het jaar 1670 in een nieuw gebouw ingetrokken, dat hier door den gezegden Mr. JAN HULFT gesticht werd, doch ook dit is in het jaar 1744 afgebroken en den 20 September 1804 heeft men de bouwvallen, die er nog van stonden, omvergebaald, omdat zij voor het daarom weidende vee gevaarlijk begonnen te worden.

Ter plaatse, waar dit kast. gestaan heeft, ziet men eene boerenwoning, mede genaamd HET HUIS-TE-VELSEN, welke, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte beslaande van 15 bund. 42 v. r. in eigendom bezeten wordt door Mevrouw de wed. PIETER BRUTNES, te Amsterdam.

VELSEN (DE RIVIER-VAN-), water, prov. *Noord-Holland*, vermeld in het testament van KAREL MARTEL, die in het jaar 741 overleden is, als vlietende in de landstreek *Kinheim*, niet ver van *Adrichem*.

VELSEN LUST, landg. in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en $\frac{1}{2}$ u. W. van *Rotterdam*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. O. van *Schiedam*, gem. *Overschie-en-Hoogebou*, $\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Overschie*, aan den *Beukelsdijksche-weg*.

VELSEN-ZANDPOORT-JAN-GIJZENVAART-EN-BREESAAP, gem. in het halj. van *Brederoode*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Haarlem*, kant. *Beverwijk* (8 k. d., 7 m. k., 2 s. d.); palende N. aan de gem. *Beverwijk* en *Wijk-aan-Zee-en-Wijk-aan-Duin*, O. aan het *Wijkmeer*, Z. aan de gem. *Spaarndam*, *Schooten-en-Gehuchten* en *Bloemendaal-Tetrode-Aalsbertsberg-en-Vogelenzang*, W. aan de *Noordzee*.

Deze gem. bevat de d. *Velsen* en de *Zandpoort*; de buurten *Breesaap* en de *Jan-Gijzenvaart*; de geh. de *Hofgeest*, *Kralenberg*, de *Ruigenhoek*, *Tolsduin*, *Velsarduin* en *Driehuis*, benevens de buit. *Auspiciis* et *Telis*, *Beeckenstein*, 't *Huis-den-Bilt*, *Boschbeek*, *Duinenberg*, *Duinlust*, *Hageveld*, *Holland-op-zijn-Smalst*, *Jagtlust*, de *Kruitberg* of *Prinsenbosch*, *Meerschoef*, *Meervliet*, *Meerzigt*, *Middeloo*, *Roosenbeek*, *Roosenstein*, *Rooswijk*, *Spaarnberg*, *Velserbeek*, *Velsurbosch*, *Velsarduin*, *Vluchthoven*, *Waterland*, *Watervliet*, *Wijkeroog* en *Zinneveld*. Ook zijn in deze gem. gelegen de bouwvallen van het *Kasteel-van-Brederoode*, die des zomers door vele menschen bezocht worden. Vóór de invoering van het kadaster, in 1832, behoorde nog tot deze gem. de aanzienlijke buit. *Scheibeek*, die toen gedeeltelijk onder de gem. *Beverwijk* gekomen is. De gem. **VELSEN-ZANDPOORT-JAN-GIJZENVAART-EN-BREESAAP** beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 4025 bund. 8 v. r. 24 v. ell., waaronder 3990 bund. 14 v. r. 70 v. ell. belastbaar land; telt 213 h., bewoond wordende door 376 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 2000 zielen. Zij hebben hoofdzakelijk hun bestaan van de vermogende bewoners der buitengoederen, die des zomers in groot aantal hier hun verblijf houden en veel aan den bloei en de welvaart der gem. toebrengen; voorts in de veeteelt en den landbouw. Ook heeft men in deze gem. drie voornamelijk kleederbleekerijen en eenen korenmolen. In de vorige eeuw had men in deze gem. nog drie groote beroemde linnenbleekerijen, doch deze zijn thans vervallen en tot buitenplaatsen ingerigt, en eene vroeger tot deze gem. behoord hebbende garenbleekerij is in 1852, bij de invoering van het kadaster, onder de gem. *Bloemendaal-Tetrode-en-Aalsbertsberg-en-Vogelenzang* gekomen.

De Herv., die er 870 in getal zijn, maakten vroeger eene gem. uit, welke tot eersten Leeraar gehad heeft *Johannes de Wolf*, die in het jaar 1584 derwaarts kwam en in het jaar 1600 aldaar overleed. Doch in het jaar 1844 werden *VELSEN* en de *Zandpoort* kerkelijk gescheiden en maken nu twee Hervormde gemeenten uit.

De Evang. Luth., wier getal er ongeveer 60 bedraagt, en de 13 Doopsgez., die er wonen, behooren tot hunne kerkelijke gem. te *Beverwijk*.

De R. K., die er ruim 1200 in getal zijn, behooren gedeeltelijk tot de stat. van *Velsen*, gedeeltelijk tot de stat. van *Schooten*.

Men heeft in deze gem. twee scholen, als ééne te *VELSEN* en eene aan de *Zandpoort*, welke gezamenlijk gemiddeld door een getal van 250 leerlingen bezocht worden. Het vroeger op den buize *Hageveld* gevestigde R. K. Seminarium, waar gemiddeld 80 jongelingen studeerden, is in October 1847 naar Voorhout overgeplaatst.

Deze gem. was vroeger eene heerl., die in eigendom bezeten werd door den beruchten *Gerard van Velsen*, een der moordenaars van *Floris V*, Graaf van *Holland*, die om het begaan van dien moord van zijne heerlijkheid is ontzet, welke alstoen bij de grafelijkheid is ingelijfd. In

het jaar 1724 is zij, volgens resolutiën van de Staten van Holland en West-Friesland van 9 December 1721, 9 Januarij, 9 Junij en 25 en 28 Augustus van het jaar 1723, binnen 's Gravenhage, in de kastelenij van Holland voor eene ambachtsbeerlijkheid geveild, welke als een onversterfelijk leen van de Staten van Holland gehouden werd, en is toenmaals door den Heer GERRIT CONVER, destijds Schepen en Kolonel en daarna Burgemeester van Amsterdam, voor eene som van vijf en twintig duizend gulden ingekocht, met alle zoodanige praëminentien, voordeelen en lasten, als op de lijsten daarvan uitgegeven, staan uitgedrukt, door wiens nazaten zij thans nog bezeten wordt, zijnde de tegenwoordige eigenaar Jonkheer Mr. HENRI HOUTFFER, woonachtig te Amsterdam.

Het wapen der gem. is van azuur, met een agnus Dei, staande op een terras, alles van goud.

VELSERBEEK, buit. in het balj. van *Brederode*, prov. *Noord-Holland*, arr. en $\frac{1}{2}$ u. N. van *Haarlem*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Beverwijk*, gem. en nabij het d. *Velsen*.

Zij ontleent haren naam van de St. Engelmondsbeek, welke, oostwaarts aan, er midden door heenvliet, en beslaat, met de daartoe behorende gronden, eene oppervlakte van 97 bund. 82 v. r. 43 v. ell., en wordt in eigendom bezeten, door den Heer ERNST LOUIS BARON VAN TUTTIL VAN SEROOSKEERE, te Amsterdam.

VELSERBOSCH, buit. in het balj. van *Brederode*, arr. en 2 u. N. van *Haarlem*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Beverwijk*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. van *Velsen*, aan den Achterweg.

Het heerenhuis, dat hier vroeger stond, had de Heer DANIEL HOOFT GERRITZ. in het jaar 1779 nieuw doen bouwen, doch dit is in 1846 gesloopt, en door den Heer JACOBUS STUART, in dat zelfde jaar, van de daaraf komende materialen een ander gebouw gesticht, in de Breesaap, geschikt voor heerenhuis en groote boerderij, genoemd Breesaperhof.

Deze buit. beslaat, met de omliggende gronden, eene oppervlakte van 117 bund. 82 v. r. 50 v. ell., en wordt in eigendom bezeten door de Heeren JACOBUS STUART en ERNST LOUIS BARON VAN TUTTIL VAN SEROOSKEERE.

VELSERBROEK, onbebuisde pold. in het balj. van *Brederode*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Haarlem*, kant. *Beverwijk*, gem. *Velsen*; palende N. aan het Wijker-meer, O. aan het IJ, Z. aan de Westlaan, W. aan den weg van de Zandpoort naar Velsen.

Deze pold. is alleen aan de zijde van het IJ omdijkt met eene zomer-kade, de Velserdijk genaamd, welke door de eigenaars der landerijen bij parken wordt onderhouden. Des winters en bij hooge vloed loopt deze polder over, terwijl de stijk, welke door deze overstroming over het land komt, tot mest verstrekt. De grond is kleiachtig.

Deze pold. is verdeeld in het Oostbroek en het Westbroek, en ontlast zich van het overvloedige water door vier sluizen op het IJ. Hij beslaat volgens het kadaster, eene oppervlakte van 467 bund. 63 v. r. 59 v. ell., waaronder 429 bund. schootbaar land. Het bestuur bestaat ingevolge octrooi door de Staten van Holland den 13 September 1746 aan dezen polder verleend, uit zes Hoofd-Ingelanden, een Dijkgraaf en zes Heemraden, een Secretaris en een Penningmeester.

Door dezen pold. loopen de West- of Velserslaan en de Oostlaan, en stroomen in eene rigting van het N. naar het Z. de Langesloot, en van het W. naar het O. van de Langesloot naar het IJ de Sluissloot.

VELSERDIJK (DE), dijk in het balj. van *Brederode*, prov. *Noord-Holland*, van Sparendam, eerst in eene noordelijke, vervolgens in eene noordwestelijke en eindelijk in eene westelijke rigting, langs het Wijkmeer loopende en dienende om het Velsbroek tegen overstromingen te beveiligen.

Deze dijk is in het jaar 1848 veel verzwaaard en op de vereischte hoogte en breedte gebracht.

VELSERDUIN, geh. in het balj. van *Brederode*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 2 u. N. van *Haarlem*, kant. en $\frac{1}{4}$ u. Z. W. van *Beverwijk*, gem. en $\frac{1}{4}$ u. N. W. van *Velsen*; met 11 h. en ruims 100 inw.

VELSERDUIN, buit. in het balj. van *Brederode*, prov. *Noord-Holland*, arr. en $1\frac{1}{2}$ u. N. ten W. van *Haarlem*, kant. en 1 u. Z. ten W. van *Beverwijk*, gem. en $\frac{1}{4}$ u. W. van *Velsen*.

Deze buit., bestaande uit heerenhuizing en verdere getimmerde moestuinen, boomgaarden, plantsven, wei- en teellanden, bosschen met zware hoogopgaande boomen en hakhout, hooge en lage duingronden, ter gezamenlijke grootte van 42 bund. 2 v. r. 62 v. ell., wordt in eigendom bezeten door den Heer WILLEM BOREEL VAN HOGENLANDE, te 's Gravenhage.

VELSEREBURG, naam, onder welken het d. *VELSEN* in het balj. van *Brederode*, prov. *Noord-Holland*, voorkomt in eenen verdragbrief van het jaar 1604, tusschen BALDUINUS, den zeventienden Bisschop van Utrecht en den Abt van Echternach. Zie *VELSEN*.

VELSEREND, voorm. buit., thans een logement, in het balj. van *Brederode*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 1 u. N. ten W. van *Haarlem*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. ten W. van *Beverwijk*, gem. en $\frac{1}{4}$ u. W. van *Velsen*, $1\frac{1}{2}$ u. W. van *Zandpoort*, waartoe het kerkelijk behoort, nabij het kast. *Brederode*.

Het beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 3 bund. 58 v. r. 28 v. ell. en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer J. J. BAALB.

VELSER-GAT (HET), eigenlijk doorgaans het WATERGAT genoemd, beek in het balj. van *Brederode*, prov. *Noord-Holland*. Zie *WATERGAT (HET)*.

VELSERHEI, boerderij in het balj. van *Brederode*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Haarlem*, kant. *Beverwijk*, gem. en Z. W. van *Velsen*, aan den Treintjesweg.

Deze boerderij, eene oppervlakte beslaande van 7 bund. 89 v. r. 70 v. ell., wordt thans in eigendom bezeten door J. GESKEN.

VELSERHOOFD, voorm. buit. in het balj. van *Brederode*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 1 u. N. van *Haarlem*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. van *Beverwijk*, gem. en $\frac{1}{4}$ u. Z. van *Velsen*, aan den straatweg te *Zandpoort*.

Het heeft laatstelijk behoord aan den Heer JAN BERNARD BICKER, en is in 1805 gesloopt, de gronden behooren alsnu aan verschillende eigenaars. Van dit buiten is nog aanwezig het tuinhuis, thans eene boerderij, en twee vijvers.

VELSERLAAN (DE), weg in het balj. van *Brederode*, prov. *Noord-Holland*. Zie *WESTLAAN (DE)*.

VELSEROOG, voorm. buit. in het balj. van *Brederode*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 2 u. N. ten W. van *Haarlem*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. ten W. van *Beverwijk*, gem. en $\frac{1}{4}$ u. W. van *Velsen*, nabij de *Brecaap*.

VELSER-OOSTBROEK, gedeelte lands in het balj, van *Brederode*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Haarlem*, kant. *Beverwijk*, gem. *Velsen*; palende N. aan het Wijkmeer, O. aan het IJ, Z. aan den Slaperdijk, W. aan de Langesloot, die het van Velsers-Westbroek scheidt.

Het maakt het oostelijk gedeelte van *Velsersbroek* uit, en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 176 bund. 31 v. r. 90 v. ell., waaronder 123 bund. 90 v. r. 40 v. ell. schotbaar land.

VELSER-WESTBROEK, pold. in het balj, van *Brederode*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Haarlem*, kant. *Beverwijk*, gem. *Velsen*; palende N. aan het Wijkmeer, O. aan de Lange-sloot die hem van Velsers-Oostbroek scheidt, Z. aan den Slaperdijk, W. aan den weg van Zandpoort naar Velsen.

Het is het westelijke gedeelte van *Velsersbroek*, en beslaat volgens het kadaster, eene oppervlakte van 362 bund. 60 v. r. 72 v. ell. waaronder 349 bund. 2 v. r. 9 v. ell. schotbaar land.

VELSTERBURCH, landg. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 13 u. N. O. van *Deventer*, kant. en 4½ u. N. N. O. van *Ommen*, gem. en ½ u. O. van *Gramsbergen*, in het geb. *Holthene*, aan de Vecht.

Dit landg. bestaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 32 bund. 60 v. r. 80 v. ell., en wordt in eigendom bezeten door den Heer H. MEINSEZ, woonachtig te Amsterdam.

VELSWIJK, buurs. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en 3½ u. Z. O. van *Zutphen*, kant. en 1½ u. N. van *Doetinchem*, gem. en ½ u. van *Zelhem*; met 130 b. en ruim 720 inw., van welke de grootste helft de R. K. godsdienst beleden en kerkelijk met den *Keijenburg* onder *Hengelo*, vereenigd is. De overige ingezetenen die Herv. zijn, behooren tot de kerk. gem. *Zelhem*. *Velswijk*, heeft met de buurs. *Gooi*, onder *Hengelo*, eene eigene school. Men vindt er zeer goed bouw- en weiland.

VELT, geh. in de heerl. *Terblyt*, prov. *Limburg*. Zie *VELT*.

VELTEVEN, naam, welken de Meijerijenaars veelal geven aan het d. *VELDHOVEN*, in de Meijerij van 's Hertogenbosch, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *VELDHOVEN*.

VELTHOVEN, b. in de Meijerij van 's Hertogenbosch, kw. *Oisterwijk*, *Derde* distr., arr. en 8 u. W. ten N. van *Eindhoven*, kant. en 2½ u. W. ten Z. van *Oirschot*, gem. *Hilvorenbeek*. — Ook is hier het kerkhof der Israëlitenvan de ringsynagoge van *Tilburg*.

VELTHUIS (T), geh. in *Westerwolde*, prov. *Groningen*. Zie *VELDHOUS*.

VELTKAMP, buit. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en 1½ u. O. van *Deventer*, gem. en in het dorp *Bathmen*.

Dit buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 2 bund. 7 v. r. 80 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer A. GAYMANS, te Bathmen.

VELTMAN (FORT), aarde redoute in *Oost-Indië*, op het *Sunda-sche* eil. *Sumatra*, gouw. *Sumatra's-Westkust*, resid. *Padangsche-Bovenlanden*, dist. der *Vijftig-kottaas*, digt bij Arou.

Deze redoute is aldus genoemd naar den dapperen Kapitein *TERRA BAUKES VELTMAN*, die in deze streken het vaderland belangrijke diensten bewezen heeft.

VELTUM, geh. in *Oppe-Gelder*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 8 u. N. ten W. van *Roermonde*, kant. en 2 u. N. W. van *Horst*, gem. en 10 min. ten Z. W. van *Venray*. Men telt er 24 h. en 150 inw.

VELUWE, landstreek en voorm. kw. der prov. *Gelderland*, waarvan zij het noordwestelijke gedeelte uitmaakt; palende N. W. aan de

Zuiderzee, N. aan de prov. Overijssel, O. aan den IJssel, die haar van de prov. Overijssel, van het voorm. kw. Zutphen en van de Lijmers scheidt, Z. aan den Rijn, waardoor zij van de Betuwe gescheiden wordt, Z. W. en W. aan de prov. Utrecht.

Uit eene plaats in de werken van Plinius voorkomende (1), heeft men trachten op te maken, dat de Canchi, of volgens de lezing van den Heer ALTINO (2), de Auchi, de oudste bekende inwoners der VELUWE waren. Het gevolg, dat uit deze bewoordingen getrokken wordt, is zoo willekeurig, dat men waarlijk niets zekers deswege bepalen kan. PONTANUS zoekt hier ook de Marsen of Marsaten, daarvoor tot bewijs bijbrengende, sommige namen, als de Marsch bij Zutphen, Marsbergen, Marsen enz. maar hij heeft uit het oog verloren, dat in de oude Nederduitsche taal, *marsch* of *mersch*, een broekachtig land, een veenland beteekent, gelijk nog tegenwoordig marschlanden in dien zin, aan den zeeoever, tusschen de Eems en Wezer en elders bekend zijn, en in Vlaanderen de weilanden *meerschen* genoemd worden. WAGENAAR (3) gist, dat de Chamaven tijdens Keizer JULIAAN, mede op de VELUWE woonden. De oude geschiedenissen geven hieromtrent weinig licht, alleen kan men met zekerheid zeggen dat door het graven van eene gracht, DRUSUS de VELUWE van Germanië scheidde, waaraan zij te voren gehecht was, en haar tot een eiland vormde.

Zeker was de VELUWE, na den tijd van der Romeinen komst in ons Vaderland, een gedeelte van Friesland, en behoorde nog lang daaronder; alzoo volgde zij de lotgevallen van dat groote land, en werd mogelijk mede door de Koningen van Friesland geregeerd. Na de overwinning der Franken, omtrent 736, kwam zij onder het gebied der Duitsche Keizers, die er zeker, even als elders, Graven en ambtenaren aangesteld hebben.

De naam VELUWE ontleent vermoedelijk zijnen oorsprong van *Vaele ouwe* (d. i. onvruchtbaar land), wegens haar onvruchtbaarheid. Anderen willen dien met minder grond van *veel ouwe* of *veen ouwen* afleiden. Zeker is het, dat de eerste melding van de VELUWE geschiedt in eenen giftbrief van WALTHER en RICHLINT aan de abdij Lauresham, omtrent het jaar 793; in welken brief goederen voorkomen in FELEOUWE, in *Villa vel marca Uttiloch* (misschien Uddel) in *Villa vel marca Apoldro* (Apeldoorn) et in *Regolt marca*, hetwelk men vermeent Zalk te zijn, hetgeen echter zeer twijfelachtig is. Vermoedelijk was de gehele landstreek, tegenwoordig de VELUWE genoemd, niet onder het pagus of gouw *Felue* begrepen, maar waarschijnlijk behoorde een gedeelte onder de groote *Hamelander-gouw*, of onder *Islegouw*, *Noordgouw* en *Salou*. Zoodat het pagus *Felua* naar den kant van Utrecht lag, en de andere gedeelten naar den IJsselkant. Tot bewijs strekt, dat FOICKENUS, in 685, eenige erfgoederen aan het klooster Werden schonk, die het bezat in *Pago Hamulande in Comitatu Wigmani, nec non in Batuwe in Comitatu Ansfridi*; (dat is, in de Hamelander gouw, in het graafschap van WIGMAN en in de Betuwe in het graafschap van ANSFRIDUS), volgens de Ripuarische en Salische dus niet Saksische wetten; ook volgens de Friesche wet, *Buna Frisorum*. Hierop volgt de beschrijving dier goederen, in de gouw *Felua* genoemd, gelegen. *In rivo Puthem, in vico Holseri,*

(1) *Hist. Nat. L. IV. C. 15.*

(2) *Vot. Germ. Inf. p. 12.*

(3) *Vaderlandsche Historie, D. I, bl. 244.*

in *Villa Rentilo*, in *Saltu Unnilo*, in *Villa Niutlo*, in *Sylva Hornlo*, *Urthunsula*, in *Villa Thri*, in *Villa Irmeulo*, in *Sylvus Burlo*, *Dalbrulo*, *Wuardlo*, *Orclo*, *Legurtlo*, *Otterloun*, in *Langlo*, in *Archi*. Somwijge dezer goederen worden uitdrukkelijk bijvang, *comprehensiones*, genoemd; hoewel dit woord in eenen anderen zin, ook van nieuw aangekochte of verworven goederen, die niet tot de erfgronden behoorden, gebezigd wordt. Vervolgens geeft hij eenige goederen in *Pago Flethetti*, en in het eiland *Batue*, en daarna gaat hij over tot de erfgoederen die hij in Friesland heeft. *Commentariolum de hereditate Folkeri, quam habet in Frisia*. Hieruit moet men het gevolg trekken dat het pagus *Felua*, en het pagus *Flethetti*, onder de gouw *Hameland* en wel onder Graaf *WICHMAN* behoorden, want *Hameland* wordt bij de optelling der goederen niet weder genoemd; dat Graaf *ANSFRID* in het eiland *Batua* regeerde; dat *Felua* en *Flethetti*, waardoor men een gedeelte van de *VELUWS* en van het Sticht verstaan moet, niet tot Friesland behoorden, en dat aldaar de Salische en Ripuarische wetten van kracht waren, hetwelk uit het slot des briefs baarblijkkelijk is. —

» Dit zijn de namen der getuigen, die gezien en gehoord hebben, » dat deeze gifte volgens de wet der Ripuariers geschied zij. — Uit andere omstandigheden is het echter even zeker, dat niet alleen de *VELUWS*, maar het geheele sticht van Utrecht, en het noorden van Holland, tot *Friesland* gerekend werden. Dit kan men zien uit de Rijksverdeelingen van 838 en 839, waar gesproken wordt van het Hertogdom Friesland tot aan de Maas; uit de verdeeling van 870, waarbij twee gedeelten van Friesland aan *LODEWIJK*, en een gedeelte aan *KARL* kwamen. Deze tegenstrijdigheid kan opgelost worden, door Friesland in eene dubbele betrekking te beschouwen, als een Hertogdom en als afzonderlijke daaronder niet behorende vrije landschappen. Tot het Hertogdom behoorden eenige landen, die welcer door de Koningen van *Friesland* geregeerd werden, en waarvan een gedeelte, na 739, in handen der Franken gekomen en gebleven is; welk gedeelte toen de Frankische Regerings-vorm en wetten heeft moeten aannemen. Na het overlijden van *KARL den Groote*, bleef een deel van Friesland als Hertogdom bestaan zoo dat dit deel een tijd lang door bijzondere Hertogen is bestuurd geworden. Echter was een aanmerkelijk gedeelte van het uitgestrekte Friesland, in zelfstandige landschappen verdeeld, bij zijne tegenwoordige, oude vrijheid en onafhankelijkheid gebleven, als het tegenwoordige Friesland, het grootste deel van Groningerland en Oost-Friesland, die hunnen naam, hunne wetten en gewoonten behouden hebben. Deze landschappen stonden slechts alleen onder het opperbestuur der Franken, en bij opvolging onder dat der Duitse Keizers, maar behoudens hunnen eigenen republikeinschen regeringsvorm, hunne vrije wetgeving, hun onbelemmerd regt van vrede en oorlog, en wat des meerder zij. Dus stond de *VELUWS* wel onder Hertogen, doch was niet meer een gouw van het eigenlijke oude Friesland.

Het is zeer waarschijnlijk, dat de tegenwoordige *VELUWS*, gedeeltelijk, tot de gouw van *Hameland* gebracht moet worden; maar dat de eigenlijke gouw, *FELUA* of *VELUX*, zich meer naar de Utrechtsche zijde heen strekte, en dat die gouw in verscheidene onderdeelen verdeeld was, die allengskens en op verschillende wijzen in handen der Geldersche Graven gekomen zijn. Het is zeker dat de Graven van *Gronau* een gedeelte der *VELUWS* en een graafschap in *Zalland*, van de Hertogen van *Lotharingen* ter leen hielden en dat deze laatste leenpligt in 1226, bij ruiling, op het graafschap *Stavoren* gelegd is. Men-

weet echter niet hoe en wanneer de Graven van Gelder het overige gedeelte van de VELUWE van de Hertogen van Brabant, als een onderleen van het Sticht van Utrecht, in leen verkregen hebben. De eerste, die in het bezit daarvan voorkomt is GERHARD, de oudste zoon van HENDRIK I, die in eenen brief van 1177, gedurende het leven van zijnen vader, » GERHARD, Graaf, zoon van HENDRIK, Graaf van Gelre, » genoemd wordt. Na den dood van Graaf GERHARD, ontstonden twisten over de VELUWE en, omtrent het jaar 1187, werd zij door den Keizer aan OTTO, Graaf van Gelre, toegekend. In 1196 deed Keizer HENDRIK uitspraak tusschen den Hertog van Brabant en den Bisschop van Utrecht, over de VELUWE. De Bisschop hield staande, dat het Graafschap uit Keizerlijke vergunning hem toebehoorde en de Hertog, dat hij het van den Keizer ter leen hield. HENDRIK verklaarde, dat de VELUWE een eigendom der kerk van Utrecht was, maar dat de Bisschop, den Hertog daarmede beleenen zou en na hem zijne zonen of dochteren.

De Hertogen van Brabant schijnen nog lang in de uitoefening der leenheerschappij gebleven te zijn, doordien Hertog JOHAN, in 1296, aan Graaf RINALD vergunde, twee steden op de VELUWE te mogen stichten, welke steden daarmede bedoeld worden, is met geen zekerheid te zeggen; mogelijk was Staveren er eene van, die in dat jaar stadsge-regtigheid ontving. Eindelijk nam deze leenband in 1311 een einde, want als de Hertog van Brabant toen de verheffing verzuimd had, heeft GUIDO VAN AVESNES, de tweeën veertigste Bisschop van Utrecht, als Opperleenheer, Graaf RINALD met de VELUWE en andere goederen, die hij van den Hertog als achterleenen hield, onmiddellijk verleid; en sedert blijkt nergens, dat de Hertogen van Brabant eenige eischen op hunne oude regten gemaakt hebben.

De VELUWE bleef in handen der Geldersche Graven en werd het vierde of laatste kwartier van Gelderland; echter is zij somwijlen in lijfge-ding aan de gemalinnen der Graven gegeven. Volgens de huwelijksche voorwaarden van Graaf RINALD II met ELEONORA VAN ENGELAND, den 20 October 1331 gedagteekend, werd het eiland DE VELUWE, ver-boden den voor hare bruidschat en donairie van 16,000 lichte tournoysen (6000 guld.) 's jaars.

Dat dit werkelijk ten uitvoer is gebracht, is buiten twijfel, dewijl in 1345 het gerigt van Veluwen-Zoom op naam der Hertogin gehouden werd, en dat in een brief van 1350, ELEONORA zich Vrouw van de VELUWE noemde. Insgelijks in 1368, diende de VELUWE tot een lijf-togt, door Hertog EDUARD aan zijne bruid CATHARINA VAN BEIJEREN toe-gestaan; en deze voorwaarden zijn door Ridderen, Knapen en Steden van dit landschap bevestigd en bezegeld. Maar EDUARD, vóór de vol-trekking van het huwelijk gesneuvelde zijnde, is CATHARINA met zijnen opvolger, WILLEM VAN GULIK, Hertog van Gelre, getrouwd. In de huwelijksche voorwaarden tusschen hen, in 1377, wordt geen mel-ding meer van den vorigen lijftogt gemaakt. Hertogin MECHELD heeft, in 1375 en 1376, toen een gedeelte van het land hare zijde hield, de steden Harderwijk, Hattem en Elburg, aan den Bisschop van Utrecht voor 25,000 oude schilden (35,000 guld.) verpand.

Wanneer men zich in dien tijd terug denkt, toen de bevolking veel ge-ringer was, en de middelen van bestaan zich nog schaarsser opdeden, kan men zich de VELUWE als eene ware woestenij vertegenwoordigen, over-eenkomende met de uitdrukking, welke Hertog ARNOLD gebruikte. » Een » wilt bijsterlant, daer veel ouergrepen in geschien plegen. » Het was

toen eene gevoeglijke schuilplaats voor roovers en straatschenders. Hierbij kwam nog, dat het land en de inwoners moest allen eigen waren, dat is, door verscheidene soorten van dienstbaarheid, zoo aan den Graaf, als aan andere Heeren en Geestelijke lichamen verknocht. Schier alles was eigenhoorig, keurmondig, hofhoorig. Dienstmannen en Tinsgenooten bevonden zich in gering getal. Deswege vond men later aldaar nog vele Heeren, Hofhoorige, Keurmondige, Ahts- en Vrouwengoederen; ieder van eene bijzondere natuur, hoewel sommigen wiet der tijd zijn bevrijd. Geene Edelen, *nobiles*, waren daar aanwezig; zeer weinige geslachten konden onder den krijgstaat, *militēs*, *ingenui*, gerangschikt worden; zoodat de Vrije of gevrijde ingezetenen alleen bestonden in Welgeborene Dienstmannen of Schildboertige, in gemeenen Dienstmannen en Tinspligtigen, en inschatbare personen.

Geen Abdij of Geestelijke stichting, van Keizers of Bisschoppen herkomende, werden op de VZLUWZ gevonden, maar vele goederen, aldaar gelegen, waren aan lichamen buiten's lands geschonken. Het kapittel van Arnhem is eerst in latere dagen van Tiel derwaarts overgebracht.

Hiervan was het natuurlijk gevolg, dat schier de geheele VZLUWZ, een domein, of, om zoo te zeggen, een eigendom van den Graaf was, en dat van oudsher in dit kwartier weinig personen, die tot den gemeenen adel behoorden aangetroffen werden; want hun getal, was in vergelijking van andere landen, altijd zeer gering geweest.

Aangaande de dijken op de VZLUWZ, zullen wij alleen melden, dat Hertog REINALD, den 27 Maart 1386 een dijkrecht aan Arckmede gaf, dat in 1362 door Hertog EDUARD bevestigd is. In den brief van 1520 aan het Oldebroek, kan men iets aangaande wegen en weteringen vinden; maar nog meer de dijken betreffende, in den Landbrief van het Nijbroek van 1528. De zelfde Hertog REINALD gaf, den 29 Mei 1359, een dijkrecht aan de gemeene goerfden van Elburg, Doornspijk en Oosterwolde. »Aldaar zullen zijn eenen Dijkgraaf en zeven Heemraden, die jaarlijks zullen verkozen worden door acht knapen, die »de afgaande dijkstoel benoemen zal. De Dijkgraaf zal de breuken »mogen panden, waarvan een derde zal komen aan den Hertog en »twee derden aan den Dijkstoel, voor zijn kosten." Deze brief werd door EDUARD, den 8 April 1262 bevestigd. Hertog REINALD II gaf, den 5 April 1340, een dijkbrief aan Hattem tot den Salsche dijk toe.

De dijkbrief van de VZLUWZ, langs den IJssel, werd door Hertog EDUARD, den 31 October 1370, gegeven. Den 11 April 1364 gaf hij aan de stad Arnhem de volkomene beheering van het Arnhemmerbroek en waarschijnlijk is hierop het bedijken daarvan gevolgd; ten minste in een brief van 1366 wordt reeds van den stadsdijk gesproken. Van den dijk te Wageningen hebben wij niets gevonden.

De VZLUWZ wordt gemeenlijk verdeeld in Over-Veluwe, Mid-del-Veluwe, Neder-Veluwe en Veluwenzoom en bevat de volgende 23 gem.: Apeldoorn, Arnhem, Barneveld, Braumen, Doornspijk, Doorwerth, Ede, Elburg, Epe, Ermelo, Harderwijk, Hattem, Heerde, Hoevelaken, Nijkerk, Oldebroek, Putten, Rencum, Rheden, Rozendaal, Scherpenzeel, Voorst en Wageningen. Men telt er 18,037 h., bewoond door 19,473 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 97,000 inw.

De VZLUWZ gelijk, in het midden, eene halve wildernis. De grond is er zand-, heuvel- en heiachtig. Gedurende eenige jaren is het zand op de VZLUWZ aanmerkelijk toegenomen. Men wil dat dit veroorzaakt wordt

door de papiermakerijen, die er, van tijd tot tijd toegevoegd zijn. De papiermakers zijn, zegt men, gewoon den oorsprong der heekjes wijder te maken, om dus zoo veel meer water naar hunne molens te leiden, waardoor het water, in groote hoeveelheid afgetapt zijnde, den bovenkorst der aarde, met heigras bezet, bloot laat. Het gras verdroogd zijnde, verstuift het zand en bedekt de naaste landerijen. Van anderen wordt nogthans met vele redenen beweerd, dat de papiermakerijen volstrekt geen nadeel aan den grond doen. Ons komt het voor dat het kwaad meer ligt in het ontbloten van den grond van heigewassen en het onvoorzigtig roeren en doorbreken van den bovenkorst, een gering begin toch brengt groote zandverstuivingen te weeg; alsmede in het verminderen der bosschen, want het is eene erkende waarheid, dat bosschen niet alleen de uitdamping van den grond sterk beletten, en zooal niet dadelijk den regen, dan toch veel vocht uit den dampkring, aantrekken. Dit gebrek aan water is, zegt men, oorzaak dat de, thans nog bestaande, bosschen der Veluwe minder welig groeijen, dan voorheen. Overal intusschen, waar de grond vochtig is, heeft men onderscheiden bosschen, waarin eiken, beuken en velerlei ander hout wast, en groote en aanzienlijke hofsteden. In het jaar 1740 werden er reeds honderd acht en zestig papiermolens op de Veluwe geteld, die door het water gedreven werden. Thans telt men er 115 papierfabrieken, als: 42 onder Apeldoorn, 23 onder Epe, 10 onder Brummen, 9 onder Haerde, 8 onder Rheden, 5 onder Rencum, 5 onder Rozendaal, 5 onder Doorwerth, 3 onder Ermelo, 2 onder Putten en 1 onder Oldebroek. Daaronder zijn 2 windmolens één te Rencum en één onder Brummen te Eerbeek, terwijl de overige alle door water gedreven worden. Het Veluwsche papier heeft steeds door stevigheid en buitengewone helderheid en witheid uitgemunt. In deze laatste eigenschap wordt het door geen ander papier overtroffen en slechts schaars op zijde gestreefd. Het uitmuntend helder water der Veluwsche beken moge als de voornaamste oorzaak daarvan beschouwd worden. Deze goede hoedanigheden leveren, bij matige winsten, een genoegzaam debiet. Zoo zijn, in de haven kom van het Griftkanaal, te Apeldoorn, in 1858, alleen in de beurtschepen op Amsterdam en Rotterdam, 58,661 riemen papier ingeladen. Hierbij moet opgemerkt worden, dat dit papier alleen van zoodanige fabrieken is, welke niet aan het Griftkanaal gelegen zijn, dewijl deze laatste, in het voorbij varen, hun fabriekaat scheep doen. Al vroeg waren er kopermolens op de Veluwe aanwezig. Op de kaarten van het werk van Pontanus komen zij reeds voor, en op den 10 Februarij 1629 werd er octrooi verleend, » om hier op de bergen calmus en aarde te zoeken, dienstig tot het maken van smeltpotten, om die op kopermolens te gebruiken." Vier kopermolens zijn thans nog in werking, als: één te Voorst, één te Apeldoorn, één te Vaassen en één te Epe. De fabriek te Voorst overtreft echter de anderen ver in uitgebreidheid en voortreffelijkheid van werktuigen, en is zeker de grootste van ons Rijk. Deze wordt alleen door stoom, de overigen nog alleen door water gedreven. Op eenen is eene pletterij. Voorts heeft men nog op de Veluwe 1 aardappelen-siroop-fabriek, 2 calcotsweverijen, tischelovens, pottenbakkerijen, wolkammerijen; worstfabrieken, 3 hierbrouwerijen, 2 kunst-azijnfabrieken, 1 marokijnfabriek, hennipweverijen, 1 leer-touwerij, 1 honigzeemerij, 1 inrigting voor de zijdetelt, 1 kwekerij van bloedsuigers, 1 houtzaag- en onderscheidene koorn-, olie- en grutmolens.

Op onderscheidene plaatsen van de Veluwe graaft men ook turf en plaggen. Ook heeft men hier en daar vogel- of eendenkooijen. Het hoog en droog land op de Veluwe geeft eene goede weide voor de schapen, die, in de tusschenliggende dalen, voedszaam kort voeder vinden. Zij worden er, in groote kudden, geweid. Ieder erf heeft zijne schaapsdrift. De Veluwsche schapen vallen niet groot, doch het vleesch is zeer smakelijk. De jonge hei is dit vee bijzonder aangenaam, waarom de schaapherders somtijds de oude hei in brand steken, om in de plaats daarvan jonge te doen voorkomen; hetwelk echter nu en dan aanmerkelijke schade aan bosschen en boomen veroorzaakt heeft, waarom er, bij herhaalde plakkaten, tegen voorzien is. Langs den Rijn en IJssel, van Wageningen tot Zutphen toe, welke streek de Veluwenzoom genoemd wordt, heeft men zulke vruchtbare kooren- en weilanden, dat zij den Betuwschen niet behoeven toe te geven; waarom men van ouds plagt te zeggen, dat de Veluwe om eenen kalen rok eenen kostelijke zoom heeft. Ook is er, door den geheelen Veluwenzoom, veel tabaksland.

De Veluwe heeft geene doorvlietende stroomen, maar slechts hier en daar eenige beken en wateren, waarvan de voornaamste zijn: de Barneveldsche-beek, de Zand-watering, de Laak, de Esveldsche-beek, de Vlierbeek, de Nijkerkerbeek, de Leuvenumsche-beek, de Broekelijkerbeek, de Grift, de Oude-Watering, de Nieuwe-Watering, de Groote-Watering, de Terwoldesche-Watering, de Molenbeek, de Voorstonderbeek, de Rencumsche-beeken, de Heelsumsche-beeken, de Grebbe, de Hoevelakensche-beek, de Lunterensche-beek, de Amerongsche-Watering enz. Zij ontlasten zich in de Zuiderzee of in de rivieren den Rijn, den IJssel en de Eem. Mid-den in het land heeft men het Uddelermeer, een stilstaand water van geringe uitgestrektheid. Het is echter zeer vischrijk en helder. Het Uddelermeer is, op de meeste plaatsen waadbaar; doch dicht hierbij, heeft men een kleiner, maar veel dieper meer; ja zoo diep, dat de hier omtrent wonende landlieden verzekeren, dat er geen grond in te vinden is. Aan het Uddelermeer ligt de zoogenaamde Hunnenschans, die met eenen opgeworpen wal omringd is.

De verschillende hoogten en heuvels die men er aantreft zijn: de Epertheuvel, de Vossenbergh, de Meutenbergh, de Berenbergh, de Rouwenbergh enz.

Men heeft er de volgende bosschen: het Gortelsche-bosch, het Vrijbosch, het Uddelerbosch, het Sprielderbosch, het Edesche of het Eesche-bosch, het Soerensche-bosch, het Engelandersholt, het Ucheler bosch, het Imbosch, het Middagter-bosch, het Dierensche-bosch, het Doorwerthsche-bosch, Valkenheuzen of het Stadsbosch enz.

De Hervormden, die er 61,000 in getal zijn, maken de volgende acht en veertig gemeenten uit: Apeldoorn, Arnhem, Barneveld, Beekbergen, Benaekom, Brummen, Doornspijk, Ede, Epe, Elburg, Elkom, Elspeet, Ermelo, Garderen, Hall, Harderwijk, Hattem, Heerde, Hierden, Hoevelaken, Kootwijk, Loenen, Lunteren, Nijbroek, Nijkerk, Nunspeet, Oene, Oldebroek, Oosterbeek, Oosterwolde, Otterloo, Putten, Rencum - en - Heelsum, Rheden, Rozendaal, Scherpenzeel, Spankeren - en - Dieren, Terwolde, Twello, Vaassen, Velp, Veessen, Voorst,

huizen, Vorgten, Wageningen, Wapenvelde en Wilp. Men telt er 53 kerken, bediend wordende door 53 Predikanten.

De R. K., van welke men er 16,800 telt, onder welke 10,600 Communikanten, maken 14 statien uit, als: Achterveld, Apeldoorn, Arnhem, Barneveld, Brummen, Dieren-en-Steeg, Duistervoorde-en-Busloo, Harderwijk, Loenen, Nijkerk, Putten, Vaassen-en-Epe, Velp-en-Rozendaal en Wageningen-en-Rencum. Men telt er 16 kerken en 2 bijkerken, als: eene te Klarenbeek en eene aan de Steeg, waarin de dienst door 13 Pastoors en 7 Kapellaans verrigt wordt.

De Isr., die er 740 in getal zijn, behooren tot de ringsynagoge van *Arnhem*.

VELUWE (DE), gedeelte van de *Peel*, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Holland*.

Het is het zuidelijkste gedeelte van de *Peel*, dat onder de gem. *Asten*, tegen de grenzen, ligt.

VELUWE, geb. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*, *Eerste* distr., arr. en 3 u. O. Z. O. van 's *Hertogenbosch*, kant. en 1½ u. O. ten Z. van *Veghel*, gedeeltelijk gem. en ½ u. O. van *Brp*, gedeeltelijk gem. en bijna ½ u. W. ten Z. van *Boekel*, op de grenzen der beide gemeenten.

VELUWE (MIDDEL-), het westelijk gedeelte van de *Veluwe*, prov. *Gelderland*, palende N. aan de Over-Veluwe, O. aan den IJssel, die haar van de prov. Overijssel en het graafs. Zutphen scheidt, Z. aan den Veluwenzoom, W. aan de Neder-Veluwe.

Het bevat de gem. Apeldoorn, Epe en Voorst en telt 2959 h., bewoond door 4010 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 22,000 zielen, welke meest in den landbouw hun bestaan vinden. Ook heeft men er 65 papier- en 4 kopermolens.

De Herv., die er 18,000 in getal zijn, onder welke 6000 Ledematen, maken de gem. van Apeldoorn, Beekbergen, Epe, Loenen, Nijbroek, Oene, Terwolde, Twello, Vaassen, Voorst en Wilp uit; welke 11 kerken hebben, waarin de dienst gedaan wordt door even zoovele Predikanten.

De R. K., van welke men er 4000 aantreft, onder welke 1800 Communikanten, maken de 4 stat. van Apeldoorn, Loenen, Duistervoorde-en-Busloo en Vaassen-en-Epe uit, en hebben 5 kerken, waarin de dienst door 4 Pastoors en 2 Kapellaans verrigt wordt.

De 50 Isr., die men er telt, behooren tot de ringsynagoge van *Arnhem*.

VELUWE (NEDER-), het zuidwestelijke gedeelte van de *Veluwe*, prov. *Gelderland*; palende N. aan de Over-Veluwe, O. aan de Midde-Veluwe, Z. aan den Veluwenzoom, Z. W. en W. aan de prov. *Utrecht*.

Het bevat de 6 volgende gem. Barneveld, Ede, Hoevelaken, Nijkerk, Putten en Scherpenzeel, en telt 5764 h., bewoond door 4874 huisgez., uitmakende eene bevolking van 25,100 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden. Ook leggen er zich velen op de bijenteelt toe; terwijl men er mede 2 papiermolens heeft.

De Herv., die er 23,000 in getal zijn, onder welke 7000 Ledematen, maken de 12 volgende gem. uit: Barneveld, Bennekom, Ede, Garderen, Hoevelaken, Kootwijk, Lunteren, Nijkerk, Otterloo, Putten, Scherpenzeel en Voorthuizen, en hebben 12 kerken, waarin de dienst door 14 Predikanten wordt waargenomen.

XI. DEEL.

De R. K., van welke men er 2080 telt, onder welke 1900 Communikanten, maken de 4 statien van Achterveld, Barneveld, Nijkerk en Putten uit, welke 4 kerken hebben, waarin de dienst door vier Pastoors en eenen Kapellaan verrigt wordt.

De 40 Isr., die er wonen, behooren tot de ringsynagoge van *Nijkerk*, waarin de dienst door eenen Voorlezer gedaan wordt.

VELUWE (OVER-), het noordelijke gedeelte van de *Veluwe*, prov. *Gelderland*; palende N. aan de prov. Overijssel, O. aan den IJssel, die het van het graafs. Zutphen scheidt, Z. aan de Middel-Veluwe en de Neder-Veluwe, W. en N. W. aan de Zuiderzee.

Het bevat de gem. Doornspijk, Elburg, Ermelo, Harderwijk, Hattem, Heerde en Oldebroek, en telt 3777 h., bewoond door 4715 huisgez., uitmakende eene bevolking van 24,500 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden, en 13 papiermolens hebben.

De Herv., die er 23,500 in getal zijn, onder welke 5000 Ledematen, maken 13 gem. uit, als: Doornspijk, Elburg, Elspeet, Ermelo, Harderwijk, Hattem, Heerde, Nuusspeet, Oldebroek, Oosterwolde, Veessen, Vorgten, en Wapenvelde. Men heeft er 14 kerken, waarin de dienst door 16 Predikanten wordt waargenomen.

De R. K., die men er 780 telt, onder welke 300 Communikanten, maken gedeeltelijk de stat. van Harderwijk uit, en behooren gedeeltelijk tot de stat. van *Vaassen-en-Epe*. Zij hebben hier eene kerk, waarin de dienst door eenen Pastoor bediend wordt.

De 170 Isr., die er wonen, behooren tot de ringsynagoge van *Elburg*, die mede eene bijkerk te *Harderwijk* en eene te *Hattem* heeft. De dienst wordt in deze ringsynagoge verrigt door eenen Voorlezer.

VELUWENZOOM, het zuidelijke gedeelte van de *Veluwe*, prov. *Gelderland*; palende N. aan de Neder-Veluwe en de Middel-Veluwe, O. aan den IJssel, die het van de Lijmers scheidt, Z. aan den Rijn, waardoor het van de Betuwe gescheiden wordt, W. aan de prov. Utrecht.

Het bevat de 7 volgende gem. Arnhem, Brummen, Doorwerth, Rencum, Rheden, Rosendaal en Wageningen, en telt 4357 h., bewoond door 5874 huisgez., uitmakende eene bevolking van 31,800 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden, zich ook veel op de tabaksteelt toeleggen en 33 papiermolens hebben.

De Herv., die er 21,000 in getal zijn, onder welke 9000 Ledematen, maken de volgende 10 gem. uit, Arnhem, Brummen, Elkom, Hall, Oosterbeek, Rencum-en-Heelsum, Rheden, Rosendaal, Spankeren-en-Dieren en Velp. Men heeft er 13 kerken, waarin de dienst wordt waargenomen door 14 Predikanten.

De R. K., van welke men er 10,000 telt, onder welke 6600 Communikanten, maken 5 statien uit, als: Arnhem, Brummen, Dieren-en-Steeg, Velp-en-Rosendaal en Wageningen-en-Rencum, welke 8 kerken hebben, en waarin de dienst gedaan wordt door 5 Pastoors en 5 Kpellaans. — De 480 Isr., die er wonen, behooren tot de ringsynagoge van *Arnhem*.

VELZEN, d. in het balj. van *Brederode*, prov. *Noord-Holland*. Zie VELSEN.

VENDE of VZMBZ, buurs. op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw., arr. en 9 u. N. van *Arnhem*, kant. en $3\frac{1}{2}$ u. N. ten O. van *Apeldoorn*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. N. O. van *Epe*; met 150 h. en 20 inw.

VEN, geh. in *Oppe-Gelder*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 12 u. N. van *Roermond*, kant. en 6 u. N. van *Horst*, gem. en 1 u. N. O. van *Ottersum*; met 52 h. en 330 inw. — In dit geh. is eene kapel, welke tot de par. van *Ottersum* behoort.

VEN, b. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Brabant*, *Derde* distr., arr., kant. en $\frac{1}{2}$ u. W. N. W. van *Eindhoven*, gem. en 10 min. W. van *Strijp*. Zij maakt met de *Kerkbuurt* en de buurten *Schoot* en *Schouwbroek* het dorp *Strijp* uit.

VEN, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, *Tweede* distr., arr. en 5 u. Z. W. van 's *Hertogenbosch*, kant. en 1 u. Z. W. van *Tilburg*, gem. en 20 min. N. W. van *Geirle*; met 38 h., bewoond door 51 huisgez., uitmakende eene bevolking van 260 inw.

VEN, b. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*, *Eerste* distr., arr. en 4 u. O. Z. O. van 's *Hertogenbosch*, kant., gem. en $\frac{1}{4}$ u. N. ten O. van *Veghel*. — Het wordt aldus genaamd naar een daarbij liggend ven, en maakt een gedeelte uit van het geh. *Ven-en-Drieuizen*.

VEN (DE), geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*, *Derde* distr., arr. en 2 u. Z. Z. O. van *Eindhoven*, kant. en 3 u. W. Z. W. van *Asten*, gem. en 20 min. Z. W. van *Heeze*; met 54 h. en 200 inw.

VENBERGEN, ook wel *Veenbergen* en *Vinnenbergen* genoemd, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Brabant*, *Derde* distr., arr., kant. en $2\frac{1}{2}$ u. Z. ten W. van *Eindhoven*, gem. en 20 min. Z. Z. W. van *Valkenswaard*, nabij den weg van 's *Hertogenbosch* naar *Luik*.

Men heeft er eenen koren- en rasmolen, op den *Dommel*, waarvan dit geh. onder den naam van *Ven*-, *Veen*- of *Vinnenbergen-molen* voorkomt. Ook stond hier te voren eene kapel, die echter thans niet meer in wezen is.

VENDELO, naam, welchen men in de wandeling geeft aan de stad *Venlo*, in *Oppe-Gelder*, prov. *Limburg*. Zie *Venlo*.

VENDER-POLDER, peld. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie *Vender-Polder*.

VENEBRUGGE, geh. in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie *Veenbrugge* (1).

VENEHUS, erve in *Zalland*, prov. *Overijssel*, gem. en bij *Diepenheim*, reeds vermeld in 1088.

VENEMA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Ferwerderadeel*, arr. en 4 u. N. ten O. van *Leeuwarden*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. W. ten Z. van *Holwerd*, N. W. van *Blija*, waartoe zij behoorde. — De juiste plaats, waar zij gestaan heeft, is niet meer bekend.

VEN-EN-DRIEHUIZEN, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*, *Eerste* distr., arr. en 4 u. O. Z. O. van 's *Hertogenbosch*, kant., gem. en $\frac{1}{4}$ u. N. ten O. van *Veghel*; met 23 h. en 140 inw. Het bestaat uit de b. *Drieuizen* en *Ven*.

VENENSIS, plaats in *Gelderland*, waar tijdens de twisten tuschen de *Heeren* en *Bronckhorsten* eene munt is geslagen omstreeks de jaren 1370—1380, door Hertog *Willelm van Guick*, als ook door Hertog *Eduard van Gelder*. Het zal naar gissing *Veenendaal* zijn.

(1) Eveneens zoeken men alle woorden, elders *Vn* gespeld, welke hier niet gevonden worden, op *Vn*.

VENERIJTER-ZIJL (DE) en **DE VENERIJTER-MOLEN** of **DE VENERIJTER-ZIJL** en **DE VENERIJTER-MOLEN**, schutsluis en molen in *Zalland*, prov. *Overijssel*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Genemuiden*, in den pold. *Mastenbroek*, op de oude wetering, door den Zeedijk, uitwaterende op de *Zuiderzee*. — Het peilmerk is 0.255 ell. boven A. P.

VENERIJTER-ZIJL (BIJ DE), b. in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie *AFSCHEDT*.

VENESTEIN, landg. in het *Land-van-Ravestein*, prov. *Noord-Brabant*, *Eerste* distr., arr. en 6 u. O. N. O. van 's *Hertagenbosch*, kant. en 40 min. Z. W. van *Grave*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. ten W. van *Velp*, nabij den straatweg.

VENETIA, verl. houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Suriname*, ter regter zijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den houtgr. *Morea*, benedenwaarts aan den verl. houtgr. *Bigrar*.

VENHORSTING (HET) of **GROOT-VENHORSTINK**, landg. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en $2\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Zutphen*, kant. en $2\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Lochem*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Vorden*.

Dit landg. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 177 bund. 88 v. r. 54 v. ell., en wordt in eigendom bezeten, door den Heer Mr. P. C. VAN *HAMEL*, woonachtig te *Zutphen*.

VENHUIZEN, d. in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en $2\frac{1}{2}$ u. O. N. O. van *Hoorn*, kant. en 1 u. Z. W. van *Enkhuizen*, gem. *Venhuiizen-en-Hem*, aan de zoogenaamde korte streek.

Het is tamelijk groot en in onderscheidene buurten, die vrij lange streken uitmaken gebouwd. Deze buurten heetten *Oostergouw*, *Oostend*, *Ridderbuurt*, *Hoogebuurt*, *Westerbuurt*, het *Kerkweg*, *Westerkerk* en *Weyver*. Men telt er 168 h. en 920 inw., die meest hun bestaan vinden in landbouw en veeteelt.

De Herv., die er 680 in getal zijn, onder welke 310 *Ledematen*, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Hoorn*, ring van *Enkhuizen* behoort. De eerste die hier het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest *FREDERICUS*, een *Vries*, die in het jaar 1573 herwaarts kwam, en in het jaar 1579 naar *Midlie-Kwadijk-en-Waarder* vertrok. Het beroep geschiedt door den *kerkeraad*. De kerk, die bijna even ver van de beide uiteinden van het dorp staat, was vóór de *Reformatie* aan den *H. EMBERTIANA* of *EMBERTIA* toegewijd. Het is een groot kruisgebouw zonder orgel, doch met eenen vierkanten toren, waarop eene achtzijdige spits.

De *R. K.*, van welke men er 290 telt, behooren tot de stat. van *Hem-en-Venhuiizen*. De kerk, welke te *Venhuiizen* staat en aan den *H. LUKAS* is toegewijd, is een groot, ruim gebouw, met een orgel van vier en twintig doorlopende registers. De klok in den vierkanten toren weegt 762 ponden, zij is in 1847 er in gebragt en het uurwerk is afkomstig van de afgebroken *Hervormde kerk* van *Apeldoorn*.

De *dorpschool* welke in het jaar 1841 in het westelijk gedeelte der kerk geplaatst is, wordt gemiddeld door een getal van 120 leerlingen bezocht.

Ook staat hier het *Raadhuis* der gem. *Venhuiizen-en-Hem*, dat een fraai gebouw is, en eene *Waag*, zijnde een vierkant gebouw.

De *kermis* valt in met *Pinksteren*.

VENHUIZEN-EN-HEM, gem. in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, kant. *Enkhuizen* (3 k. d., 16 m. k., 3 s. d.); palende N. aan de gem. *Hoogcarspel*, *Grootebroek-en-Lutjebroek* en *Bovencarspel*, O. en Z. aan de *Zuiderzee*, W. aan de gem. *Wijdenes-en-Oosterleek*.

Deze gem. bevat de d. Venhuizen en Hem; beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1963 bund. 50 v. r. 28 v. ell., waaronder 1948 bund. 47 v. r. 49 v. ell. belastbaar land; telt 243 h., bewoond door 299 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 1600 inw., die meest in den landbouw en veeteelt hun bestaan vinden.

De Herv., die er 1030 in getal zijn, onder welke 550 Ledematen, maken de twee gem. van Venhuizen en Hem uit, welke ieder in deze burgerl. gem. eene kerk hebben.

De R. K., van welke men er 890 telt, maken de stat. van *Hem-en-Venhuizen* uit, welke te Venhuizen eene kerk heeft.

Men heeft in deze gem. twee scholen, als: ééne te Venhuizen en ééne te Hem welke gezamenlijk gemiddeld door een getal van 240 leerlingen bezocht worden.

Ook heeft men er een Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, dat den 22 Mei 1838 is opgericht, en 10 Leden telt.

De beide dorpen, welke deze gem. uitmaken, zijn, volgens een handvest van Hertog WILHEM VAN BRUNEN, gegeven den 2 Februarij 1413 tot eene stede verheven onder den naam van HEM.

Vroeger maakten zij ook eene heerl. uit, welke in het jaar 1741 door de Begering is afgekocht.

Het wapen dezer gem. bestaat uit een dorre boom, met een roek of kraai daar in zittende.

VENKEL (DE), riv. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Brabant*. Zie VINKEL (DE).

VENLO, kant., prov. *Limburg*, arr. *Roermonde*; palende N. aan het kant. Gennep, O. aan de Pruissische prov. *Rijnland*, Z. aan het kant. *Roermond*, W. aan het kant. *Horst en aan de Maas*.

Men telt er 7 gem. als: Venlo, Arcen-en-Velden, Belfeld, Besel, Kessel, Maasbree en Tegelen. Het beslaat, eene oppervlakte, volgens het kadaster, van 21,387 bund. waaronder 20,007 belastbaar land; telt 2707 h., bewoond door 3227 huisgez., uitmakende eene bevolking van nagenoeg 18,000 inw., die veel handel drijven en zich ook op den landbouw toelagen.

VENLO, dek. in het apost. vic. van *Limburg*.

Het bevat 10 par als: Arcen, Baarlo, Belfeld, Besel, Ble-
rick, Kessel, Maasbree, Tegelen, Velden en Venlo, waarin de dienst gedaan wordt door 11 Pastoors en 13 Kapellaans. Men heeft er 11 kerken, en drie kapellen, als: ééne te Genooy, bij Venlo, ééne te Lom, bij Arcen, ééne te Steyl, bij Tegelen, en telt er 17,670 zielen, onder welke 12,250 Communikanten.

VENLO, kerk. ring, prov. *Limburg*, klass. van *Maastricht*.

Tot dezen ring behooren de volgende vier standplaatsen: Venlo-en-Blitterswijk, Roermond, Stevensweerd en Gennep.

In dezen ring zijn 5 kerken, waarin de dienst door 4 Predikanten gedaan wordt. Men telt er 760 zielen, onder welke 450 Ledematen.

VENLO, gem. in *Oppe-Gelder*, prov. *Limburg*, arr. *Roermonde*, kant. *Venlo* (13 m. k., 3 s. d.); palende N. aan de gem. Arcen-en-Velden, O. aan de Pruissische prov. *Rijnland*, Z. aan de gem. Tegelen, W. aan de Maas.

Deze gem. bestaat uit de st. Venlo en het schependom, met eenige verspreid liggende buitenverblijven, boerderijen en woningen. Zij beslaat eene oppervlakte, volgens het kadaster, van 2681 bund. 93 v. r. 40 v. ell., waaronder 2393 bund. 89 v. r. 15 v. ell. belastbaar land;

telt 1020 h., bewoond door 1303 huisgez., uitmakende, behalve het garnizoen, eene bevolking van 6150 inw., van welke die binnen de stad meest hun bestaan vinden in den handel met Duitschland. Reeds vroeg moet Venlo eenen belangrijken handel hebben gedreven, want in het jaar 1481 werd zij in het hanzeverbond opgenomen. Thans bestaan de handels-artikelen aldaar voornamelijk in Namensche steen, kalk, tras, steenkolen, ijzer, straatsteenen, granen enz. Voorts zijn er: 3 steenhouwerijen, 1 pijpenfabriek; 3 cigarenfabrieken; 2 leerlooierijen; 1 kagchelsfabriek; 5 bierbrouwerijen; 1 cichoreifabriek; 5 branderijen; 3 zoutkeeten; 1 azijnmakerij; 1 chocoladefabriek; 2 blaauwverwerijen; 2 mostaardmolens; 1 Venlosche klontjeskoekbakkerij, welke koek van ouds en nog zeer beroemd en gezocht is, bekend onder den naam van *Venlosche peperkoek*; 1 windkoren-, 1 water- olie- en 5 water-korenmolens, met een nieuw opgerigte stijfselsfabriek. De buitenbewoners hebben hier vele moestuinen en vruchtboomen, van welker voortbrengselen zij wekelijks de markten der omliggende plaatsen voorzien, tot zelfs Grefeld in Pruissen, hoewel dit 7 uren van daar ligt.

De Roomsche-Katholijken, die er ruim 3850 in getal zijn, onder welke 4630 Communikanten, maken eens par. uit, welke tot het apost. vic. van *Limburg*, dek. van *Venlo*, behoort, en door eenen Pastoor en vijf Kapellanen bediend wordt.

De Hervormden, die er buiten het garnizoen ongeveer 200 in getal zijn, onder welke 110 Ledematen, behooren tot de gem. *Venlo- en-Blitterswijk*. Vroeger maakte Venlo eene afzonderlijke gem. uit, welke tot eersten Predikant had CHRISTIAAN SYNAPIUS of MOSTERD, die hier in 1572 werd toegelaten, en in het volgende jaar naar Dordrecht beroepen werd. In het jaar 1843 werd Blitterswijk, vier uren van daar over de Maas, dat tot dus ver met *Vierlingsbeek*, onder de klans. van's *Hertogenbosch*, was vereenigd, daarvan afgescheiden en met Venlo gecombineerd.

De Israëlitën, van welken men er ruim 80 telt, maken eene ringsynagoge uit, waarin de dienst door eenen Voorlezer verrigt wordt en hebben een gedeelte van het Protestantische armbuis gehuurd en tot synagoge ingerigt.

Men heeft in deze gem. 9 scholen, welke gemiddeld door 800 leerlingen bezocht worden.

VENLO of VENLOO, ook VRENLO en VENLOX geschreven, in de wandeling VANDRLO, in het Lat. VENLOA, eigenlijk VENLOXA genoemd, ligt 14 u. N. ten O. van Maastricht, 4½ u. N. ten O. van Roermond, ½ u. van de Pruisische grenzen, op den regteroever en tegen de Maas, waarover hier een gierpontveer is, en waaraan men een veilig haventje heeft, dat door het schiereilandje de Weerd beschermd wordt. De naam wordt afgeleid van de woorden *veen*, dat veen of broekland, en *loo* of *loe*, dat eene hoogte beteekent, zoo als ook uit de ligging der stad is op te maken, zijnde het zuidelijke gedeelte laag en het noordelijke hoog gelegen en deze beide deelen juist vereenigd door eene straat, thans de *Jodenstraat* genaamd, welke de oudste of eerstbewoonde buurt is. VALUAS, een Veldheer der Bructeren, wordt als de eerste stichter en Heer dezer stad beschouwd, daar hij zich in het jaar 96 van onze tijdrekening hier nederzette en in het volgende eenen burg deed bouwen, waarvan de plaats wordt aangewezen op den hoek van de Joden- en Houtstraten. Ter zijner herinnering werden vroeger jaarlijks, bij gelegenheid van de kermis, twee groote sonderling gekleede strooijen poppen, van eene reusachtige gestalte, voorstellende dien Heer en zijne

echtgenoot, door de straten rondgedragen. In het jaar 408 werd dit feest gevierd met twee standbeelden, Maas en BELLONA, welke aangeheden en op eenen heuvel geplaatst werden, waar men hen met slagten brandoffers vereerde. De plaats, waar dit geschiedde, moet gezocht worden op het hoogste gedeelte en ten Noorden nabij den hoofdwal, nog den Lichtenberg genoemd.

Reeds in 1343 werd deze plaats ommuurd en verkreeg toen van RINNOER II stadsregten. In 1481 trad zij tot het Hanzeverbond toe. Van de eerste ommuring bestaan nog duidelijke sporen, daar een groot gedeelte nog geheel of gedeeltelijk zichtbaar is en er nog eenige ronde torens in hun geheel aanwezig zijn. Zij had toen reeds de zelfde gedaante en grootte als thans, daar de tegenwoordige hoofdwal evenwijdig en even buiten dien muur is opgeworpen. Aan de rivierzijde is deze oude muur geheel als nieuw te beschouwen, daar zij, vooral in 1842 en 1843, aanmerkelijk hersteld is, en bestaat uit zwaar metselwerk, tot bescherming der stad tegen de rivier, welke niet zelden haar bedreigt; zij heeft zulk eene aanmerkelijke breedte, dat hare kruin een breed en aangenaam wandelpad oplevert. De tegenwoordige vesting, waaraan door onderscheidene bouwkundigen, in onderscheidene tijden, vele buitenwerken zijn bijgevoegd, is zeer onregelmatig aangelegd, heeft 7 kleine bastions, geene ravelijnen, doch verschillende buitenwerken, alles door eenen bedekten weg met glacis omgeven; even buiten dit glacis ligt ten N. het gesloten en bekleedde hoornwerk Ginkel, met kruidkelder en wachthuis, ten N. O. de lunet Berendonk en ten O. de lunet Keulen. Behalve genoemd hoornwerk en de werken aan de rivierzijde, zijn allen onbekleed en van natte grachten voorzien. Aan de oversijde der Maas en tegenover de vesting ligt het daartoe behorende fort St. Michel. Zie dat woord.

In Venlo is even als in Roermond, (zijnde beide plaatsen de voornaamste in het dusgenaamde *Overkwartier van Gelderland*) in de veertiende en vijftiende eeuwen veel munt geslagen. Deze munten dragen het opschrift van *Moneta venensis* en *veendelensis* en zijn afgebeeld in de verhandeling van Hoogleeraar van DEU CRUIS *over de Nederlandsche munten vóór 1376 geslagen* en door TITLERS tweede genootschap bekroond.

Deze oude stad is dicht in een gebouwd, zijnde de 814 huizen en 6200 inw., die men binnen hare muren telt, besloten in eenen onregelmatigen omtrek van slechts 2600 passen. De huizen staan in sommige gedeelten op en tegen den walgang.

Men heeft er drie markten: de Oude-, de Groot- en de Groenmarkt, die echter onbeduidend zijn. Op de Groenmarkt wordt driemaal ter week markt gehouden. De straten zijn kronkelend en naauw, met vele oude hooge huizen, waarvan nog enkele uit de zestiende eeuw. Alleen de Paradeplaats, de Vleeschstraat en de Lomstraat de Oude-, de Groot- en Groenmarkten maken enige uitzondering en bevatten vele deftige huizen. In het geheel zijn er twintig straten behalve de kleine straatjes en gasjes. Door de stad loopen twee heldere, snelvlietende beekjes, tot groot gerief der inwoners.

Er zijn 4 poorten: de Geldersche-poort ten N., de Keulsche-poort ten O., de Roermondsche-poort ten Z. en de Maas-poort ten W. De Geldersche-poort, vroeger de Hel-poort, bestaat uit twee deelen, als: de oude binnenpoort, waarboven een gebouw tot gevangenis dienende, en de in 1806 in den hoofdwal gebouwde poort, zijnde eene dubbele. De Keulsche-poort, vroeger de

Laar-poort, bestond vroeger uit vier achtereenvolgende poorten, de binnenste, thans afgebroken, was een oud vierkant gebouw, hoog en hecht opgetrokken; de volgende, die zeer bouwvallig was, met eene overdekte gang en tusschen den ouden ringmuur staande, is mede gesloopt; de derde is van eene oude bouworde en verbonden aan eenen zwaren ronden toren, met een spits dak, en de buitenste is onder den hoofdwal, te zamen genomen had zij dus eene groote bogtige lengte. De Roermondsche- of Tegelsche-poort is niets dan eene barrière in den hoofdwal, en eerst later daargesteld dan de overigen, in plaats van de oude Roermondsche-poort, welke in het Z. W. was, alwaar thans de poterne van dien naam is. De Maaspoort is eene oude poort, met eenen ronden toren daarnaven en onder den hoofdwal gelegen; zij heeft in 1843 groote vernieuwingen ondergaan, bij welke gelegenheid de buitenste oude poortboog is afgebroken. Verder zijn er nog drie poternen om in de buitenwerken te komen.

Ten N. en even buiten de stad is tweemaal ondernomen de vereeniging der Maas en Schelde, door een te graven kanaal, als in 1627 door de Spanjaarden, door de Fossa Eugenia, en in 1808 door de Franschen, door het Canal du Nord, zijnde van beiden nog den loop zichtbaar.

Het Stadhuis, gebouwd in 1595, is van arduinstein en een zeer stevig en groot gebouw, met het jaartal 1609 in den gevel, staande tusschen de *Groote- en Groenmarkten*, heeft een dubbel bordes en een balkon, en prijkt boven in den voorgevel met een fraai geschilderd wapen der stad. Op de beide vleugels zijn achthoekige toreus van ongelijke dikte en hoogte, met doorluchtige koepeldaken gedekt; in de linker of hoogste toren is een maanbol. De achtergevel is onaanzienlijk en heeft een steenen standbeeldje (zoo men zegt Keizer KARL V voorstellende) waaraan een volksverhaal verbonden is.

De Vleeschhal, aan de *Markt*, een ruim gebouw, in 1614 gesticht, is in 1845 afgebroken en door een nieuw sierlijk gebouw vervangen, dat tot een ander gebruik bestemd schijnt.

Het Slagthuis, aan den *Wal*, achter de groote kerk, is in 1840 gebouwd.

Het Groot Arsenaal in de *Minderbroederstraat*, is een schoon gebouw, met ruime zalen, bijgebouwen, binnenplaats en magazijn-meesterswoning met tuin.

Het Klein Arsenaal in de *Jodenstraat*, was voorheen de kapel van het gewezen Heilige-Geestklooster. Daarbij is het geschilderd en kogelpark.

Verdere militaire gebouwen zijn: een affuitloots, een ruim gebouw, de kapel van het voormalig Minderbroeders-klooster; twee groote en bomvrije kruidmagazijnen; twee oude steenen toreus, de Quacktoren, en de Toren der Keulsche poort, beide voor aangemaakte munitien en een kleine oude toren, aan de *Maaspoort*, voor genie-behoefden; eene Infirmerie, in de *Minderbroederstraat*; vier verdedigbare wachthuizen, aan de poorten; een stal, voor 's Rijks rekening gebouwd, voor 60 paarden, op de plaats der Minderbroeders-Kazerne. Verder heeft men de Kazernen, aan de *Roermondsche-poort*; de Minderbroeders-kazerne; 2 blokken Stadsstallen voor 180 paarden, en eene zeer ruime in 1847 volbouwde Rijks-manege, op de *Houtplaats*.

Het voorm. Kommandantshuis, in de *Jodenstraat*, dat een tamelijk goed gebouw is, dient thans tot partikulier gebruik.

De eerste Christenkerk, die hier in 760 gesticht werd, was de Heilige Geestkerk, welke zal gestaan hebben, waar later het klooster van dien naam gebouwd is.

De Groote kerk, in het Noorden van de stad, nahij den *Wal*, tusschen de Keulsche-poort en de Geldersche-poort, aan den H. *Martinus* toegewijd, en daarvan ook de St. *Martinus*-kerk genoemd, dagteekent van 1111 en is een groot en ruim kruisgebouw, met drie beuken, alle van ronde baksteen gemetseld, behalve het voorportaal, dat nog een overblijfsel van de oude kerk is, uit tufsteen bestaat, en boven den ingang prijkt met het beeldje van den Ridder *St. Maarten* te paard. Daarin was een kapittel van zes *Kannunikken*, benevens eenen *Deken*; doch de Pastoor en zijne *Kapellanen* waren vroeger altijd *Gesetelijken*, van de orde der *Norbertijnen* of *Witte Heeren*, uit de *Abdij van Everbode* in *Brabant*. De laatste Pastoor dezer orde stierf in 1829. Deze Oude kerk, had in 1480 een hoogen vierkanten toren met drie omgangen, waarvan den 9den September 1532, een vierde gedeelte vernield werd door eene aardbeving. De toren van de tegenwoordige kerk was, in het laatst der vorige eeuw, door ouderdom zeer vervallen, en wanstallig, waarom hij in 1775 is afgebroken, en op de grondslagen eene nieuwe gebouwd, die echter op ver na niet de hoogte van de vorige heeft. Hij is vierkant met een spitstoeloozend dak, waarop een lantaarn staat; op het dak is een klein spits klokkorentje. Inwendig is zij versierd met een welluidend orgel, schoone doopvont en eenen fraai bewerkten predikstoel. In 1583 werd deze kerk door *Jan van Nassau* aan de *Herv.* afgestaan, waaruit groote oneenigheden ontstonden, doch later is zij aan de *R.K.* teruggeven, die haar nog bezitten.

De Hervormde kerk, vroeger de *Gasthuis- of St. Joriskapel* genoemd, in de *Gasthuisstraat*, is een half kruisgebouw, met een klein houten klokkorentje. Inwendig is zij goed en net ingerigt, met een klein orgel en eenige gekleurde wapenschilden op de glazen, waaronder ook die van den *Generaal van den Bomm*, aan wien zij veel verplicht is, en ter wiens eere een steen in den muur, als gedenkstuk, bestaat. In 1632 werd deze kerk door *Frederik Hendrik*, na de inneming der stad, aan de *Herv.* geschonken, en is later daaraan gebleven. In 1718 werd zij vergroot en verbeterd. — In den Franschen tijd was men genoodzaakt, tot onderhoud van het kerkgebouw de koperen kerkkroonen en blakers te verkoopen, waardoor men reeds des avonds geen godsdienstoefening kon houden. In dit gebrek is echter in het jaar 1829 voorzien door milde bijdragen van de gemeenteleden, alsmede van de officieren en onder-officieren van het garnizoen. In 1836 heeft de stedelijke regering 600 francs (235 guld.) gegeven tot aankoop van eene nieuwe klok, daar de vorige bij de *Fransche omwenteling*, op het laatst der achttiende eeuw, had moeten afgestaan worden.

Er waren voorheen te *Venlo* vijf kloosters, die echter allen in 1793 opgeheven zijn, en onder welke twee voor mans, zijnde het *Kruisbroeders-klooster* of *St. Nicolaas-klooster*, op den hoek van de *Klaasstraat* en de *Bagijnengast*, thans gedeeltelijk door partikulieren bewoond, gedeeltelijk tot bergplaats in gebruik, en het *Minderbroeders-klooster* of *Recolletten-klooster*, bij de *Paradeplaats*, waarvan de kapel thans tot affuithoeds en de verdere gebouwen tot kazernen en stallen zijn ingerigt. De drie *Vrouwenskloosters* waren: het *Annonciaten-klooster*, in de *Kleine-Beekstraat*, thans tot woningen en bergplaatsen en de kapel tot pakhuis dienende; het *Wei-klooster* of *Augustinessen-klooster*,

Maria-Weide genoemd, in de *Nieuwstraat*, waarvan een gedeelte thans eene zontziederij is en de overige uitgestrekte gebouwen gedeeltelijk tot aanzienlijke woningen en gedeeltelijk tot bergplaatsen dienen, en het H. Geest-klooster, op den hoek der *Joden- en Heiliggeest-straten*, welks kapel tot Klein Arsenaal dient, terwijl de verdere gebouwen zijn afgebroken en de plaats, waar zij gestaan hebben, door het geschut- en kogelpark is ingenomen.

Liefdadige gestichten zijn: het Oude-mannen-en-Vrouwen-huis, in de *Grootkerkstraat*, waarin 12 mannen en 10 vrouwen zijn opgenomen; het R. K. Weeshuis, in de *Grootkerkstraat*, waarin 21 jongens en 24 meisjes verpleegd worden, en het Armenge-sticht, in de *St. Crispinusstraat*, met 10 jongens en 6 meisjes, een Gast- of Ziekenhuis, in dezelfde straat, en eene Bank van Leening, op de oude Markt. Er bestaat op het Schrikkel ook een Protestantsch Armenhuis, waarin vroeger oude en zwakke gemeenteleden werden verpleegd. Sedert de Fransche omwenteling, op het laatst der vorige eeuw, kon men die verpleging niet voortzetten. Nu is het eene woning voor arme lieden en voor den Koster. Het gedeelte gelijk vloers is aan de Israëlieten tot Synagoge verhuurd.

Men heeft hier eene industrie- en commercie-school, met 3 onderwijzers en 80 leerlingen; eene Rijks-lagere-school, met 35 leerlingen; drie stads-scholen, met 630 leerlingen en twee bijzondere scholen met 180 leerlingen; eene stads-teekenschool, en Zondagsche kosteloze teekenschool voor jonge ambachtslieden, met 40 leerlingen.

VENLO is de geboorteplaats van den Godgeleerde DIJK VAN DALEN, uit de zeventiende eeuw;

Van den Regtsgeleerde MATTHIAS BONERUS, geb. omstreeks 1581, † in 1624;

Van den Oudheidkundige HUBERTUS GOLTJUS, geb. 30 October 1526, † 14 Maart 1583;

Van den Geschiedschrijver ENICIUS PUTEANUS of HENRY DEFFY eigenlijk HENDRIK VAN DER PUTTEN, geb. in 1574, † in 1646;

Van den Schilder JAN VAN CLEEF, geb. in 1646, † in 1716 en van den Toonkunstenaar CAROL ANTHONY FODOR, geb. omstreeks 1767, † 22 Februarij 1843.

Ook werden hier, volgens het algemeen gevoelen, in 1588 de bommen uitgevonden, die het eerst voor het Pruissische stadje Wachtendonk gebruikt werden.

In het jaar 900 werd WICHARD, Hertog van Gelder, tot Heer van VENLO verkoren.

De Bisschop van Utrecht en de Heer van BREDERODE maakten zich, in het jaar 1372, ten behoeve van den Graaf van Blois en diens huisvrouw, MAGTELD VAN GELDER, meester van VENLO.

Gedurende de twisten, tusschen de Hertogen van Bourgondië, en de Hertogen van Gelder, van het geslacht van EGMOND ontsproten uit de verpanding van Gelderland, door Hertog ARNOLD, aan KARL den Stoute. Hertog van Bourgondië, heeft VENLO menig zwaar beleg moeten doorstaan. In het jaar 1475 werd die stad door den laatstgenoemde veroverd.

Zij was ook de eenige onder de Geldersche steden, welke hare poorten voor Keizer MAXIMILIAAN gesloten hield, waarom deze haar in 1481 een tweede beleg deed ondergaan en haar onder zijn geweld bragt.

Gedurende de minderjarigheid van Keizer KARL V, in 1511, werd zij op last van MARGARETHA VAN OOSTENRIJK, die de Nederlanden voor hare

onmondigen neef bestierde, door **FLORIS VAN IJSSELSTEIN** belegerd. doch na veertien weken zag hij zich door de dappere verdediging der inwoners genoodzaakt het beleg op te breken; vooral onderscheidde zich daarbij zekere vrouw **GEERTRUI BOLWATER** genaamd. **KAREL** naderhand Keizer geworden, hervatte in eigen persoon, het beleg van **VENLO** in 1543 doch eer de stad moest bukken, kwam Hertog **WILLEM VAN GELDER**, uit het huis van **Gulik**, aan wien de onrustige **KAREL VAN GELDER** zijn Hertogdom bij testament vermaakt had, in de legerplaats voor deze stad, en sloot met den Keizer een verdrag, volgens welk het geheele hertogdom **Gelder**, benevens het graafschap **Zutphen** aan hem werd afgestaan, welk verdrag daarom, het *tractaat van Venlo* genoemd wordt.

In het jaar 1566 werd hier het eerst, buiten de stad op het **Wielderhof**, daarna op **St. Theunishleek** en later in de kapel van het **Cellebroedersklooster** de leer der Hervorming gepredikt.

VENLO verklaarde zich in den Spaanschen oorlog voor de partij der Staten en trad, den 11 April 1579, in de Unie van Utrecht.

In 1586 rukte **PANNA** voor die stad, welke toen beide van de Geldersche en Brabandsche zijde belegerd werd. Voor **VENLO** in de Maas, lag eene sterkte, op een eilandje, waaruit de vijand zeer beschadigd werd, **PANNA** deed derhalven een houten bolwerk alichten, op drie ponten en bemand met 300 knechten, die voet kregen op het eilandje, en de Staatschen, uit de sterkte, naar de stad drevén. De bezetting toonde echter moeds genoeg, om het beleg door te staan; doch werd eerlang, door de burgerij, met de wapenen in de vuist, gedwongen, met **PANNA** een verdrag aan te gaan, zoo als op den 28 Junij geschiedde. **LEICSTER** gebod, sedert, de burgers van **VENLO** en hunne goederen aan te tasten, waar men ze in de vereenigde landen wist te achterhalen.

De inwoners, deerlijk geplaagd door de inlegering der Duitsche en Italiaansche soldaten, welke van wege Spanje aldaar in bezetting lagen, deden, in het jaar 1590, eene onderneming, waarin geen minder beleid dan dapperheid werd aan den dag gelegd, want de Duitschers aan hunne zijde trekkende, drevén zij, door hunne hulp, de Italiaansche hende ter stad uit, en, zich daardoor sterker bevindende, dan de Duitschers, namen zij die gelegenheid waar, om ook dezen zelve te verdriven. Die onderneming zou den burgers van **VENLO** zeer kwalijk hebben kunnen opbreken, doch daarna, wegens deze daad, bij den Hertog van **PANNA** zich verschoonende, geraakten zij bevrijd, van de anders daarvan te duchten weerwraak.

Den 20 Mei 1597 vertrok **MAURITS**, Prins van Oranje, met eenig volk en twee schepen uit Nijmegen, om **VENLO**, door heimelijke verstandhouding met die van binnen, te vermeesteren; doch hij zag zijne onderneming, door het stillen van den wind, waardoor een der twee vaartuigen terug gehouden werd, en door de tegenweer der stedelingen, verijdelen.

Eene onderneming van **FREDERIK HENDRIK**, om die stad, den 1 October 1606, bij nacht te verrassen, viel even ongelukkig uit. De Prins had reeds ééne poort, door middel van een petard doen springen, doch werd gestuit voor eene tweede, en door de ingezetenen en soldaten, in grooten getale zamengevloeid, terug gedreven.

De stad bleef nog vele jaren in de magt der Spanjaarden, doch werd, in 1632, door Prins **FREDERIK HENDRIK**, na een beleg van niet langer dan drie dagen, den 4 Junij, voor de Staten gewonnen, tot

welke schielijke overgave de stads Overheid veel mede werkte, die, zonder met de krijgsbezetting deswege te raadplegen, hunne gevolmagtigden in het leger zond, om met den Prins een afzonderlijk verdrag te sluiten, waarbij zij in alle hunne voorregten bevestigd werd.

De Staten hadden VENLO, door de verbetering harer vestingwerken, in eenen tamelijk goeden staat van tegenweer gesteld; des niet te min, werd zij, in 1657, door den Kardinaal-Infant, na een beleg van 4 dagen, weder onder de Spaansche heerschappij gebragt; waarvan de oorzaak werd toegeschreven aan de lafhartigheid (zoo niet aan het verraad) van den Bevelhebber, den Luitenant Kolonel, NICOLAAS VAN BRADERODE, door onechte geboorte uit dit oud adellijk geslacht gesproten. Deze zond, den derden dag, na het openen der loopgraven, den Pastoor der parochiekerk naar den Kardinaal-Infant in het leger, ten einde met hem, wegens de overgave der stad, te handelen, om welk misdrijf BRADERODE, door den krijgsraad, ter dood veroordeeld werd; doch door naar Keulen te vlugten, wist hij de uitvoering van dit vonnis te ontwijken. Het verlies van VENLO was aan Nederlands Gemeenebest des te nadeeliger, vermits het onmiddellijk door de overgave van Roermond gevolgd werd: zoodat de Staten, in het geheel Overkwartier van Gelder niets meer behielden.

In het volgende jaar werden de Protestanten uit VENLO gehannen en vlugten naar Kaldekirchen, in Pruissen.

Prins FREDERIK HENDRIK ondernam het beleg van VENLO in October 1646: doch velerlei tegenspoeden, die hem daarin ontmoetten, waren oorzaak, dat hij de stad niet herwinnen kon: weshalve hij, daar het jaargetijde te verre verlopen was, het beleg opbrak. Dit geval is daarom te merkwaardiger, omdat het het laatste der krijgsbedrijven was van dezen zoo vormaarden held, die, uit het leger voor VENLO naar 's Gravenhage vertrokken zijnde, aldaar den 14 Maart des volgenden jaars 1647 overleed.

Zoodra de oorlog wegens de Spaansche troonopvolging, in 1703, een aanvang nam, was VENLO de eerste plaats, die het geweld van het leger der Bondgenooten moest verduren. De stad was, onder hevel van den Graaf van VARO, met Frausch garnizoen bezet, en van mondbehoeften, even als van alle middelen van tegenweer, rijkelijk voorzien; toen zij den 29 Augustus berend werd. Het opzigt over het beleg werd den Prins van NASSAU SAARBRUCK toevertrouwd; terwijl MARLBOROUGH, met het groot leger het beleg dekte. Hier besteedde de vermaarde COZMOUS het eerste proefstuk van zijne kunde, in het beschieten en bombarderen van versterkte steden. Den 18 September werd de schans S. Michel, aan de andere zijde der Maas gelegen, stormenderhand ingenomen; waarbij genoegzaam de geheele krijgsbezetting werd omgebragt. Dit boezemde de bezetting der stad zoodanige vrees in, dat de overgave den 25 der zelfde maand volgde. Een zonderling toeval was oorzaak, dat de verovering dezer stad, tegen verwachting van de belegeraars, zoo schielijk plaats had. Toen namelijk de tijd der overwinning van Landau in het leger voor VENLO aankwam, gaf de Prins van NASSAU SAARBRUCK bevel, dat deswege (als naar gewoonte), ten teken van vreugde, al het geschut der batterijen driemaal zou gelost worden. Zoodra nu de eerste losbranding geschied was, dachten die van binnen, welke van Landau niets wisten, dat, onmiddellijk daarna, een algemeene storm op de vesting volgen zou, waarom zij, bevreesd, dat de stad voor dit geweld zou moeten bukken, terstond de trom roerden en van verdrag begonnen te spreken, hetwelk door

wedersijdsche gemagtigden getroffen werd. Na dien tijd is de stad, gedurende den geheelen oorlog, met staatsgarnizoen bezet gebleven, en, benevens het fort St. Michel, ingevolge het 18 artikel van het Barrière-traktaat, aan de Republiek voor altoos, in vollen eigendom, afgestaan.

In 1784 werd de stad in staat van beleg gesteld. Twee dagen nadat de Prins van *Brunswijk-Oels*, in 1793 er binnen getrokken was, werd Venlo door de Franschen, onder den Generaal *Champronis*, belegerd, die het fort St. Michel innamen, doch het na den veldslag van Aldenhoven wederom verlieten.

Met den aanvang van October 1794 bestond de bezetting in Venlo, onder bevel van den Generaal-Majoor *Prists*, uit slechts 1200 man, die ook het fort St. Michel te verdedigen hadden. Bij de aannadering der Franschen, ten gemelden tijde, viel de dienst reeds zeer zwaar. Ofschoon van dit getal bij de dichtere insluiting reeds veel verloren was, door gekwetsten, gevangen genomenen en overloopers, bleef de Bevelhebber, met de hem overschietende manschap, moed houden. Zij lieten niets onbeproeft om de Franschen in hunne naderingswerken te verhinderen. Deze gingen er nogtans onvermoed mede voort, en waren den 21 October, met hunne loopgraven, voor de Roermondsche-poort, tot een pistoolschot afstands van de palissaden van den bedekten weg, genaderd. Door die nabijheid bevonden zij zich in staat, om velen der verdedigers op hunne posten te wonden of te doodden. Moeds genoeg hadden 150 vrijwilligers met 25 ruiters der zwakke krijgbezetting, om, onder aanvoering van den Kapitein *Rost*, eenen uitval te doen; dit werd met dien moed volvoerd, dat de Franschen in hunne eerste verschansing meest nedergeveld, uit de tweede en derde geheel verdreven werden, en zij niet ter veste introkken, dan na de eerste verschansing geslecht te hebben. Eene stoutte onderneming, welke, hoe moedig ook uitgevoerd, op veertig man, zoo Officieren als manschappen, te staan kwam, die of gesneuveld of zwaar gekwetst waren, een verlies bij het nadeel den belegeraren toegebragt niet te vergelijken. Slechts een Kapitein en vier soldaten der Franschen bekwamen zij tot krijgsgevangenen. Onderwijl zetten de belegeraars, door dien uitval niet afgeschrikt, hunne naderingen op nieuw voort, en waren met hunne loopgraven, twee dagen later, ter wederzijde van de veste zoo ver gevorderd, dat het geschut uit de stad hun niet meer kon hinderen. Velen in de buitenwerken werden doodgegeschoten of gekwetst. De manschap was tot op 950 gedund. Alle posten naar eisch te bezetten was onmogelijk; de meeste krijgslieden waren afgemat door eene dienst van zes nachten. Men verliet dus de buitenwerken, om alleen den kapitalen wal te verdedigen. In dezen toestand eischte de Fransche Generaal *Laurens Venlo* op. Doch in de voorwaarden, door den Stadsbevelhebber gesteld, was begrepen, dat de bezetting, na met alle krijgseer uitgetrokken te zijn, overal waar de Staten, hun Souverein, zulks zouden vorderen, tegen alle vijanden van den Lande zoude mogen dienen. Dit werd ten eenenmale afgeslagen, waardoor de onderhandeling dreigde af te breken, als wanneer dit de uiterste verdediging der veste ten gevolge zouden gehad hebben. De Fransche Generaal, hiervan onderrigt, bewilligde eindelijk in dezen eisch, waarop Venlo den 25 October overging. Voorzorg en moed liet dus de Bevelhebber dier veste blijken. De Franschen betuigden, dat hij door zijne dappere verdediging eenen onsterfelijken roem verworven had, en zou hij zonder dat geen beding gemaakt en verworven hebben, zoo ver

afwijkende van hetgeen de Franschen, in die dagen anders, in dergelijke gevallen, toestonden.

Door het traktaat te 's Gravenhage, op den 16 Februarij 1793 getroffen, werd de Fransche republiek van het bezit van Venlo verzekerd. In 1814 kwam zij aan Nederland terug.

Op den 10 November 1830 ging Venlo aan de Belgische opstandelingen, onder aanvoering van Daise, over. Eerst den 22 Junij 1839 keerde Venlo, even als de overige plaatsen van het hertogdom Limburg, onder Nederlandsch gezag terug.

Het wapen van Venlo is een veld van azuur, hebbende in het bovendeele een half te voorschijn komenden (*naissant*) gekroonden leeuw met dubbele staart, de tong en nagels van keel en in het onderdeele een anker, alles van goud. Het schild vastgehouden door twee ridders in volle wapenrusting en daaronder de spreuk *festina lente, cuncta fac omnia mente* (d. i. haast u langzaam, doe alles met omzigtigheid).

VENLO, voorm. koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Beneden-Commewijne*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de voorm. koffijplant. l'Embarras, die thans met haar de plant. *Venlo-en-l'Embarras* uitmaakt, benedenwaarts aan de verl. koffijplant. Beninenburg; 500 akk. groot.

VENLO (HET SCHEPENDOM-VAN-), dat gedeelte der gem. *Venlo*, in *Oppeer-Gelder*, prov. *Limburg*, hetwelk de stad aan de noord-, oost- en zuidzijde omringd. Ten N. en Z. is de grond meestal hoog en bevelachtig en grootendeels bouwland, en ten O. is hij vrij laag en zelfs veenachtig, meerendeels moestuinen, boomgaarden en tuinen. Vier hoofdwegen loopen van de stad door dit schependom naar Nijmegen, Gelder, Dusseldorf en Maastricht, allen grindwegen. — Men telt er 180 h. en 1100 inw.

VENLO-EN-BLITTERSWIJK, kerkelijke gem., prov. *Limburg*, klass. *Maastricht*, ring van *Venlo*, met 560 zielen, onder welke 230 Ledematen. Deze combinatie bestaat sedert het jaar 1843. Toen werd Blitterswijk, thans ruim 60 zielen en 40 Ledematen tellende, aan Venlo toegevoegd. Van het jaar 1831 tot 1836 was de Predikant van Venlo elke veertien dagen te Blitterswijk komen dienst doen, zonder daarvoor eenige toelage te genieten. Van 1836 tot 1843 ontving hij eenige vergoeding voor de te maken onkosten. Sedert is zijn traktement enigzins verhoogd. De eerste, die in deze combinatie het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Jacobus Henricus Baouwen, die in het jaar 1828 naar Venlo kwam; in het jaar 1831 zich de gemeente van Blitterswijk aantrok; in 1843 Predikant van VENLO-EN-BLITTERSWIJK werd, en er nog staat. Te Venlo werd altijd een door het gouvernement aangewezen Predikant beroepen; doch Blitterswijk heeft een vrij beroep.

VENLO-EN-L'EMBARRAS, koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Beneden-Commewijne*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den kostgrond Breedevoort, benedenwaarts aan de verl. koffijplant. Beninenburg, 1000 akk. groot; met 82 slaven. De Negers noemen haar LAMBA.

VENLON en VENLOA, Latijnsche namen van de st. *Venlo* in *Oppeer-Gelder*, prov. *Limburg*. Zie VENLO.

VENLOON, d. in de *Meijcrij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Brabant*. Zie LOON-OP-ZAND.

VENNEBOSCH, voorm. eilandje in *Kennemerland*, dat vóórt het bedijkt werd, in het Egmonder-meer moet gelegen hebben, en als

nodanig vermeld wordt in een accoord tusschen *Philips II*, Koning van *Spanje*, ter eendre en *Lambraal*, Graaf van *Egmond*, benevens *Hendrik Heer van Brederode*, ter andere zijde, rakende de jurisdictie van de *Egmonder-en-Bergermeeren*.

VENNEBROEK, havez. in het dingspil *Noordenveld*, prov. *Drenthe*, arr., adun. en judic. kant. en $\frac{1}{2}$ u. N. van *Assen*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. van *Eelde*, $\frac{1}{2}$ min. N. O. van *Paterswolde*, waartoe het behoort.

Op dit huis is vroeger het regt van havezathe van het *Huis-te-Eelde* overgebracht. Het huis *Vennebroek* is in 1847 afgebroken en weder geheel nieuw opgetimmerd door den tegenwoordigen eigenaar, den Heer van *Indekingse*.

VENNEKSCH-EBRUG (DE), houten brugje in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, gem. *Ginneken-en-Havel*, $\frac{1}{2}$ u. Z. ten O. van *Ginneken*, in den rijweg van *Ginneken* naar *Chaaam*, over de *Chaaamsche beek*.

VENNE-MEER (HET), meertje in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, gedeeltelijk gem. *Alkemade*, gedeeltelijk gem. *Warmond*, ten Z. van het *Zweiland*, waarmede het door de *Zijp* in gemeenschap staat.

VENNEN, geh. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 1 u. O. van *Appingedam*, gem. en $\frac{1}{2}$ min. Z. van *Delfzijl*, nabij *Farmsum*; waartoe het kerkelijk behoort.

VENNEN (DE), geh. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 3 u. W. van *Appingedam*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Stedum*; met 8 h. en ongeveer 80 inw.

VENNEN (DE), geh. in het *Oldambt*, prov. *Groningen*, arr. en 4 u. N. van *Winschoten*, kant. en 4 u. N. O. van *Zuidbroek*, gem. en 20 min. Z. van *Termunten*; met 5 h. en 25 inw.

VENNEN (OP-DE-), geh., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Menaldumadeel*, arr. en 2 u. W. van *Leeuwarden*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. van *Berlikum*, $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Dronrijp*.

VENNEN (TE), streek gronds in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Stiphout*, bestaande uit beide en lage weiden, van welke thans meer dan 30 bund. zijn verkocht en bebouwd worden.

VENNER-POLDER (DE) of de *Vezder-polder*, pold. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en vierde kant. *Amsterdam*, gem. *Sloten-Sloterdijk-Osdorp-en-de-Vrije-Geer*; palende W. en N. aan den *Sparendammerdijk*, O. aan de *Slogter*, Z. aan de *Haarlemmer-trekvaart*.

Dese polder beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 20 bund. 71 v. r. 60 v. ell., alles schotbaar land, en wordt door eenen molen, op de *Haarlemmer-vaart*, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Heemraad.

VENNES, verkorte naam van het d. *Wijdesse* in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*. Zie *Wijdesse*.

VENNIK (DE), boerderij in de vrije heerl. *Schagen*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 3 u. N. ten O. van *Alkmaar*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Schagen*, gem. *Barsingherhorn-Kolhorn-en-Haringhuizen*, $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Haringhuizen*.

VENNIP (DE), gem. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Noordwijk*; palende O. aan de ringvaart van het *Haarlemmermeer*, zijnde overigens geheel door de gem. *Hillegom* omgeven.

Dese gem., welke geheel onbebouwd en onbevolkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 3861 bund. 76 v. r. 68 v. ell.,

waaronder 118 bund. 15 v. r. 89 v. ell. belastbaar land, zijnde onder het onbelastbare, 3748 bund. water, begrepen in de droogmaking van het Haarlemmermeer. Het land onder de **VENNIP** is eene ambachtsheerlijkheid, die, zoo als het uit de oude schriften blijkt eertijds aan de Burggraven van Leyden toebehoorde. Zoo vinden wij het in de lijst van de renten der Hollandsche Graven in Noord-Holland, enz. van het jaar 1534, dus aangeteekend: „dat tiendecken tot 's Burchgravenveen of op die Vennip.” De uitgebreidheid was certijds veel grooter dan beden, alzoo het nabijgelegen Haarlemmermeer geen gering deel van dien grond afgenomen, en eene scheiding gemaakt heeft tusschen het vaste land en het eiland van de **VENNIP**, genaamd Beinsdorp, welke bevoording te kennen geeft, dat er eertijds een bewoond dorp geweest is, zooals ook eenigzins kan opgemaakt worden uit de volgende acte van de Hoogheemraden van Rijnland: „De gemeene Ingelanden van „t Eyland van de **VENNIP**, genaemd Bensdorp, es, naer voorgaande „Kerkgebodt gedaen in de Kercke van Leynmuyden, ende overmids „hem nyemandt geopposeert en hadde, gecousenteert te moegen mairen „ken ende oprechten eene nyeuwe watermoelen ter plaetsen dair de „oude moelen gestaen heeft, omme alzoe van den watere verlicht te „moghen werden: alle tot wederseggen. Actum den IIIen Junij XV* „een ende tachtich: By Warmont en de Poelgeest.” Men vindt gemeld, dat men door hulp van eenen springstok langs dit dorp certijds te voet op Rijnsaterwoude, Leymuyden, en den Stichtschen bodem konde komen. Doch de magt van het water heeft dezen weg niet alleen, maar zelfs een groot deel der naast gelegene landen ingezwolgen, tot zoo verre, dat die van het eiland Beinsdorp, gelegen in het Hellemeer, onder den ban van Leymuiden, in het jaar 1605 voor zes morgen lands (5 bund. 10 v. r.) die afgespoeld waren, in de verponding verminderd zijn. Meermalen heeft men verzocht het land van de **VENNIP** of dat van Beinsdorp te mogen uitveenen. Als zulks in het jaar 1676 den Dijkgraaf en Heemraden van Rijnland voorgesteld werd, vermeenden deze daartoe geen toestemming te mogen geven zonder kennis van de Staten, en in 1716, toen de Heer **PIETER VAN LEYDEN** bij request aan de Staten van Holland vrijheid verzocht tot het verveenen van 31 morgen (26 bund. 39 v. r. 89 v. ell.) lands in de **VENNIP** of het eiland Beinsdorp, schijnt die onderneming geen beteren voortgang dan de voorgaande gehad te hebben.

De ambachtsheerlijkheid van de **VENNIP** is in het jaar 1852 aan de stad Leyden verkocht, en werd vroeger van den huize van **WASSENAER** ter leen gehouden. De toestand daarvan, zoo als het omtrent het jaar 1600 was, zal best uit de aantekening van dien tijd begrepen worden: „Het Schoutampt van de **VENNIP**, 't welc men van ouds „plach te verhuiren, en de voorleden jaeren, alsoe daer niet van „en quam, mits de cleinicheit van 't Ambacht, daer maer een huys „op en staat, ten bevele en volgende de resolutie van den Gerechte, „gevoegt es bij het Vroonmeesterschap, om voorts bij den Vroon- „meester in der tydt te werden gebruikt: ten welke einde bem van „stadswegen geleverd es een Zegel (1), en zulcx, tyde deeses blaflaerts, „gebruickt es bij **JASPER VAN BANCHEM**, Schepen, dewelcke van de „profyten dair van comende gehouden es in rekeninge te verant- „woorden.”

Het wapen van deze gem. is het zelfde als dat van de stad Leyden.

(1) Dit zegel is nog bernstende onder de tegenwoordige Burgemeester van de **VENNIP**, Mr. W. B. HUYGENS.

VENNIP (DE), eil. in het *Haarlemmermeer*, prov. *Zuid-Holland*. Zie **BEINSDONK**.

VENNIPPER-LAAN (DE), weg in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, gem. *Hillegom* en *Vennip*, zich in eene westelijke rigting van het *Haarlemmermeer* naar den straatweg uitstrekkende.

VENNIPPER-POLDER (DE), pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Noordwijk*, gedeeltelijk gem. *Hillegom*, gedeeltelijk gem. *Vennip*; palende N. aan den *Voss* of *Weerlaander-polder*, O. aan de ringvaart van het *Haarlemmermeer*, Z. aan den *Elsbroeker-polder*, W. aan het dorp *Hillegom* en den straatweg.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 104 bund., waaronder 98 bund. schotbaar land, en wordt door eenen molen, op de ringvaart van het *Haarlemmermeer*, van het overtollige water ontlast. Het land ligt 1,74 ell. onder A. P.

VENRAY, dek. in het apost. vic. van *Limburg*, bestaande uit de volgende 23 par.: *Afferden*, *Bergen*, *Blitterswijk*, *Broekhuizen*, *Broekhuizenvorst*, *Geysteren*, *Gennip*, *Grubbenvorst*, *Heijen*, *Helden*, *Horst*, *Lottum*, *Meerlo*, *Middelaar*, *Mook*, *Oirlo*, *Ottorsum*, *Panningen*, *Sevenum*, *Swolgen*, *Venray*, *Wanssum* en *Well*. Men telt er 23 kerken, 6 hulpkerken, als: ééne te *Venray*, ééne te *Castenray*, ééne te *Leunen*, ééne te *Merselo*, ééne te *Oostrum* en ééne te *Smakt*, en 9 kapellen, als: ééne te *Veltum*, ééne te *Wellerlo*, ééne op de *Camp*, ééne te *Wanssum*, ééne te *Blitterswijk*, ééne te *Geisteren*, ééne te *Aaijen*, ééne te *Hollerveen*, ééne te *Tienray*. Alle deze kerken en kapellen worden bediend door 23 Pastoors en 23 kapellanen. Men telt er 22,500 zielen, onder welke ongeveer 17,000 Communikanten.

VENRAY, gem. in het *Land-van-Kessel*, prov. *Limburg*, arr. *Roermond*, kant. *Horst* (11 k. d., 11 m. k., 3 s. d.); palende N. aan de *Noord-Brabandsche* gem. *Maashees-en-Overloon*, O. aan de gem. *Wansum* en *Meerlo*, Z. aan *Horst*, W. aan de *Noord-Brabandsche* gem. *Deurne-en-Liessel* en *Bakel-en-Milheze*.

Deze gem. bevat de d. *Venray*, *Oirlo*, *Castenray*, *Leunen*, *Merselo*, *Oostrum* en *Smakt*, benevens de daartoe behoorende geh. *Brukske*, *Schoor*, *Overbroek*, *Schey*, *Heyde*, *Veltum*, *Weverslo*, *Aland*, *Hiept*, *Lull* en *Boshuyzen*. Zij beslaat eene oppervlakte, volgens het kadaster, van 14,625 bund., waaronder 14,273 bund. belastbaar land; telt 755 h., bewoond door 830 huisgez., uitmakende eene bevolking van 4600 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden. Men heeft er 3 leerloofterijen, 1 verwerij, 1 branderij, 3 brouwerijen, 1 kaarsen-, 1 cichorei-, 1 tabaks- en 3 syroopfabrieken, 3 graan- en 2 pelmolens. Ook maakt men er eene groote menigte schoenen, die meestal naar *Holland* verzonden worden.

De inw., die er op 2 huishoudingen na allen R. K. zijn, onder welken 3280 Communikanten, maken de par. van *Venray* en *Oirlo* uit, welke in deze burg. gem. ieder een kerk hebben.

De Herv., die er wonen, behooren tot de gem. van *Venlo-en-Blitterswijk*. — Men heeft in deze gem. 7 scholen als: twee te *Venray*, ééne te *Oirlo*, ééne te *Castenray*, ééne te *Leunen*, ééne te *Merselo* en ééne te *Oostrum*, welke gezamenlijk gemiddeld door een getal van 460 leerlingen bezocht worden.

XI. DEEL.

39

Het d. **VENRAY** of **VANRAY** ligt 7 u. N. ten W. van Roermond, 2 u. N. ten W. van Horst. Men telt er in de kom van het d. 231 h. en 1670 inw. en met de daartoe behoorende geh. Smakt, Weverslo en Veltum, 354 h. en ruim 2420 inw.

De inw., die er allen R. K. zijn; maken met die uit de d. Castenray, Leunen, Merselo, Oostrum en Smakt, eene par. uit, welke tot het apost. vic. van *Limburg*, dek. van *Venray*, behoort, 4000 zielen en onder deze 2840 Communikanten telt. Men heeft in deze par., behalve de kerk te Venray, zes bijkerken als: ééne te Venray, ééne te Castenray, ééne te Leunen, ééne te Merselo, ééne te Oostrum en eene kapel te Veltum.

De hoofdkerk aan den H. **Petrus** toegewijd is een uitmuntend schoon en groot gebouw van het begin der veertiende eeuw, met eenen bijzonder hoogen toren, en van een orgel en seven altaren voorzien. De bijkerk te Venray, de Paterskerk, is toegewijd aan *Onze Lieve Vrouw van Zeven Weeën*, die van Castenray aan den H. **MATHIJ**s, die te Leunen aan de H. **CATHARINA**, die te Merselo aan den H. **JOHANNES den Dooper**, die te Oostrum aan *Onze-Lieve-Vrouw*, die te Smakt aan den H. **JOSEPH** en de kapel te Veltum aan den H. **ANTONIUS**, Abt.

Bovendien bestaan er nog in de gem. **VENRAY** de volgende kloosters en instituten. In 1422 begonnen drie godvruchtige dochters dier gemeente het kloosterleven, met toestemming van **LODOVICUS BORDOMUS**, Bisschop van Luik. In 1463 werd in het klooster den regel van den H. **AUGUSTINUS** aangenomen en tot een slot gemaakt, en het heeft tot in 1802, onder goede orde en discipline voortgeduurd, doch werd in dat jaar, even als alle andere kloosters in dit gewest, gesloten. In 1838 namen een achttal Ursellinier Nonnen, komende van Tildonk, de oude gebouwen van het klooster in, die bij verkoop door de Fransen, door den voormaligen Rector van dat klooster waren aangekocht en bij testament tot een dergelijk instituut vermaakt. Dit klooster telt thans twintig Religieusen, die aldaar eene kostschool voor jonge jufvrouwen hebben opgericht. In 1647 werd door den Pater-Gardiaan van het Minderbroeders-klooster te Weert, met den gemeenteraad van **VENRAY** een verdrag gesloten, ten einde tot gemak en gerief voor de ingezetenen der laatstgenoemde gemeente, aldaar een klooster van genoemde orde te bouwen en om de jeugd in de christelijke leering en Latijnsche taal enz. te onderwijzen, welk klooster alsdan ook is tot stand gekomen en heeft geduurd tot de afschaffing in 1802, waarna deze school verviel, tot dat zij in 1837 door **Gez. telijke Heeren**, onder directie van **CORNELIS ANTONIUS RICHARD VAN BOMMEL**, Bisschop van Luik, wederom is hervat, tot in 1844, toen de Pater Minderbroeders het kloostergebouw, dat door den eigenaar in goeden staat gehouden was, weder innamen, zoodat zij het nu met een dertigtal Paters, fraters en andere lekebroeders bewonen, en het onderwijs, zoo in de Latijnsche als andere talen, voortzetten. Dit collegie telt 60 leerlingen.

De beide dorpsscholen te **VENRAY** worden gezamenlijk gemiddeld door ruim 200 leerlingen bezocht.

De kermis valt in den eersten Zondag na St. Petersbanden.

Het wapen dezer gem. bestaat uit den mijter of pausselijken hoed van den H. **Petrus**, beladen met twee kruislingsliggende sleutels, van goud.

VENSER (DE), water in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, gem. *Diemen-en-Diemerdam*, dat van de Ouderkerker-laän, in eene noordelijke rigting naar de ringsloot van het Diemermeer loopt.

VENSER-POLDER (DE), pold. in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Amsterdam*, kant. *Weesp*, gem. *Diemen-en-Diemen-dam*; palende N. aan den Diemer-polder, N. O. aan het Varkens-eiland, Z. O. aan het Bijlmermeer, Z. W. aan den Groote-Duivendrecht-polder.

VENSTERBUREN, geh., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuwarderadeel*. Zie **VENSTERBUREN**.

VENUS, naam, onder welken de st. *Deventer* in *Zaaland*, prov. *Overijssel*, in de geheime brieven van het jaar 1569, voorkomt. Zie **DEVENTER**.

VENUSBERG (DE), heuvel in *Gooikand*, prov. *Noord-Holland*, gem. en niet ver van *Huizen*.

VERBERGIE, naam, welken de Negers geven aan de suikerplant. *BRANKHOVEN*, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie **BRANKHOVEN**.

VERBERGINGSPOEL (DE), kuil of ronde kom in *Oostermoeder-dingspil*, prov. *Drenthe*, gem. en 5 min. W. van *Gasselte*. Deze kuil is 500 ell. in omtrek, en ongeveer 9 ell. diep en bevat nimmer water; terwijl de *Kremmer* eene andere in de nabijheid gelegen diergelijke kuil, die veel hooger ligt en slechts 8 ell. diep is, altijd vol water is.

Men heeft meer dan eens beproefd de eene uit de andere vol te tappen, doch dit was vruchteloos, want hij bleef, wat men ook schepte, dor en droog en de andere altijd vol. Men schrijft dit vreemd verschijnsel daaraan toe, dat de ondergrond van de *Kremmer* en omliggend terrein bestaat uit eene dikke leembank, welke geen water doorlaat; terwijl onder en bij de *Verbergingspoel* de ondergrond bestaat uit zeer los zand.

VERBOOM, voormalig fort in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. en distr. *Hulst*, aan den westelijken uithoek van den polder *Groot-Kieldrecht*, in het geh. den *Hollandesche-Kanter*, gem. *Clinge*.

Van dit fort zijn de borstweringen en een gedeelte der nu uitgedroogde grachten nog zichtbaar; het lag tegen de alleruiterste grenzen.

VERBORCH, *Tuuseich* of *Vansung*, voorm. havez. in *Zaaland*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en 1 u. N. van *Zwolle*, gem. *Zwoller-karspel*, in de buurs. *Genne*, aan de vereeniging van de *Vecht* met het *Zwarte-water*.

VERBURGS-POLDER (HEER-), pold. in *Weesperkarspel*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Amsterdam*, kant. *Weesp*, gem. *Weesperkarspel*; palende N. aan den Spijke-en-Nesse-polder, N. O. aan het Naardermeer, Z. O. aan David-Leeuwen-en-Jonkheer-de-Bassen-polder, W. aan de *Vaart van 's Graveland*.

VERBRANDEMAN-POLDER (DE), pold. in het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, arr. *Zierikzee*, gedeeltelijk kant. en gem. *Zierikzee*, gedeeltelijk kant. *Brouwershaven*, gem. *Noordgouwe*; palende N. W. aan den St. Joos-polder, N. aan den St. Jeroens-polder, O. en Z. O. aan het Dijkwater, Z. W. aan de jurisdictie der stad *Zierikzee*, W. aan de *Gouwkens-Nienwland-polder*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 12 bund. 35 v. r. 58 v. ell.

VERBRANDE-PAN, duinvallei in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, gem. en Z. W. van *Bergen*.

VERDA, voorm. hofst. of pachthoeve, prov. *Gelderland*, welke de Gravin *ANNELEND* of *ALNO*, in het jaar 1188, met de schuren geschonken heeft aan St. Maartens kerk te *Utrecht*. Zij lag nabij *Awich* (nu *Ewijk*), in het Land-tusschen-*Maas-en-Waal*, vermoedelijk ter plaatse, waar nu de *DRETSICHE WAARD* gevonden wordt.

VERDE-BOSCH, bosch, vermeld in eenen giftbrief van het jaar 1280 als gelegen in de baronnie van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, N. O. van *Teteringen*.

VERDE (CABO-), vroegere benaming van de plant. *Nieuw-Loefbeek* in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie *LOEFBEEK (Nieuw-)*.

VERDINGEN, oude naam eener plaats, waarvoor de stad *Vlaardingen*, prov. *Zuid-Holland*, wordt gehouden.

VERDRONKEN-WAARD (DE), naam, onder welken op sommige oude kaarten de *Biesbosch*, in de prov. *Noord-Brabant* en *Zuid-Holland* voorkomt. Zie *BIESBOSCH*.

VERDRONKEN-WESTLAND (HET), pold. in de heerl. *Steenbergen*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *STEENBERGEN (HET VERDRONKEN-WESTLAND-VAN)*.

VERDRONKEN-ZUID-BEVELAND (HET), naam, onder welken men verstaat, het voorm. oostelijke gedeelte van het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, hetwelk door den watervloed van 8 November 1830, en volgende vloedén verzwolgen is, en waar eertijds de stad *Reimerswaal*, benevens de dorpen *Agger*, *Bath*, *Broucke*, *Conwerwe*, *Duvenee*, *Eversweerd*, *Hinkelenoord*, *Creecke*, *Lodijke*, *Maire*, *Nieuwkerke*, *Nieuwlande*, *Ouwerdinge*, *Rilland*, *Schoudee*, *Steenvliet* en *Tolsende* stonden, van welke geen weder is bovengekomen. Later zijn groote gedeelten daarvan herdijkt, als: de *Oost-Nieuwlande-polder*, de *Oost-polder-van-Krabbedijkje*, de *Stroodorp-polder*, de *polder Maire*, den *polder Nieuw-Valkenisse* en de *Reigerbergsche-polder*, het overige valt bij en geheel droog en bevat veel bedijkt land.

VERE, kerk. ring, prov. *Zeeland*, klass. van *Middelburg*.

Deze ring telt de volgende 8 gem.: *Aagtekerke*, *Domburg*, *Gapinge*, *Grijpskerke*, *Oost-Kapelle*, *Serooskerke*, *Vere* en *Vrouwenpolder*. Men telt er 5200 zielen, onder welke 2030 Ledenaten, en heeft er 8 kerken, bediend wordende door 9 Predikanten.

VERE of **VZERE**, veelal **TER-VERE** genoemd, ook wel **DER-VERE** of **KAMP-VERE** geschreven, in het lat. *Veria*, st. op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, arr., kant. en 1½ u. N. O. van *Middelburg*, gem. *Vere-en-Zundijk-binnen*, op 51° 32' 52" N. B. en 21° 19' 55" O. L.

Omtrent den naamsoorsprong van deze stad, welke men oudtijds **CAMPVERE** noemde, wordt aangemerkt, dat *Noord-Beveland* zich vooreen ver westwaarts naar het eiland *Walcheren* uitstreckte, en dat toen op het eerstgemelde eiland een dorp stond, *Campen* genaamd, als wanneer ter plaatse, daar nu de stad *Vere* ligt, een veer was, of overvaart naar *Campen*, welk dorp reeds in het jaar 1170 bedijkt en geweest zijn. Wanneer nu *Campen*, in het jaar 1532, overstroond en vergaan was, schijnt deze stad den naam van **CAMPVERE**, aan haar reeds in den jare 1358 gegeven, allengs in die van *Vere* verwisseld, en dus behouden te hebben.

De tijd der stichting van *Vere*, is even als die van meest alle andere steden onzeker. Vóór het jaar 1280 schijnt die stad nog slechts een dorp of gehucht te zijn geweest, dewijl er toen van het dorpken van *DER VERE* wordt gewag gemaakt. *Floris V*, Graaf van *Holland-en-Zeeland*, moet er in het laatst van die eeuw zijn verblijf gehad hebben, alzoó hij eenige keuren, rakende *Zeeland Bewester-Schelde*, uitgegeven heeft, gedagteekend te *CAMPVERE* in *Walcheren*, des maandags na *St. Maartensdag*, in het jaar 1290. Men meent dat deze plaats toen reeds

voorzien was van muren of wallen , waarschijnlijk door Heer WOLFAART VAN BORSSSELE , den eersten van dien naam , aangelegd. Anderen willen dat CAMPERE in het jaar 1388 een stad geworden zij , met poorten en torens bemuurd en bevestigd. Men kan niet twifelen, of het is in het jaar 1349 reeds eene handeldrijvende plaats geweest , wegens de tolvrijheid toen aan haar vergund , en omdat er 's jaars te voren de parochiekerk gesticht werd. Hiertoe had gelegenheid gegeven , dat de nering en welvaart van VERE zeer toenamen door het vergaan der haven te Westen-Schouwen en Vliet in Noord-Beveland , en het dieper worden van het Veergat of de rede voor deze stad , waardoor het aankomen van de visschersbooten , pinken en koopvaardischepen gemakkelijker werd. De muren van VERE , waarschijnlijk na den dood van Heer WOLFAART den eerste , omver geworpen , schijnen niet lang daarna weder opgericht te zijn. Immers de plaats is in het jaar 1368 geheel met eenen muur omringd en de vest gedolven van Mijsheerenpoort aan de landzijde tot aan de Zandijksche poort ; sedert dien tijd werd deze stad voor een der beste frontierplaatsen van Zeeland gehouden.

VERE is waarschijnlijk in het jaar 1280 , door Graaf FLORIS V , verkocht aan Heer WOLFAART VAN BORSSSELE en SYBILLE , zijne huisvrouw. Want ofschoon in de brieven , daarvan gemaakt , de naam van VERE niet te vinden is , wordt daarin echter de plaats , waar de stad nu ligt , duidelijk begrepen , onder den naam van » al die ernesse , ghe- » diket ende onghediket , die daer nu es , of eminmer meer anwerpen » mach , buyten dien ouden steene dat loopt door Sandyck Polre , ende » tusschen Dune Hovede ende die Lemmele , ende en toe tachtig Ghe- » meten Landts liggende in den Polre van Sandick , daar die Brude- » ren van den Duytschen Huys in wonen." Dit alles was vervat onder den naam van Zandijk of het Ambacht-van-Zandijk , waaruit de eerste gelegenheid van VERE onder dat ambacht kan verstaan worden. In dit ambacht stichtte de gemelde Heer VAN BORSSSELE en zijne huisvrouw , een kasteel , Sandenburg genaamd , tot hunne woonplaats en verzekering , omtrent het jaar 1281 , waar vervolgens alle de Heeren VAN BORSSSELE hunnen zetel gevestigd hebben ; zij gingen ook aan het bedijken , bepolderen en tot den bouw bekwaam maken van het gemelde land. Doch onder dien bedenkende , dat zij deze heerlijkheid van den Graaf alleenlijk als een kwaad leen , hetwelk hij gebrek van mannelijk oir wederom aan hem vervallen moest , hadden ontvangen , zoo poogden zij het tot een goed en onsterfelijk erfleer te verkrijgen. Dit kon , volgens de gewoonte van die tijden , niet geschieden , dan wanneer iemand zijn kwaad leen in het geheel terug gaf aan den Graaf , die dan , indien hij zulks wilde , het weder als een goed onsterfelijk erfleer aan den Leenman overdroeg. Heer WOLFAART VAN BORSSSELE en zijne huisvrouw SYBILLE deden zulks in het jaar 1282 , gevende aan de Gravin BEATRIX , huisvrouw van FLORIS V , de voornoemde heerlijkheid van Zandijk over , » met die vaste ende die wooninge die zij daarin » hadden , ende die boomgaerde ende al die ernesse , liggende binnen » dien uytterste oevre van der uytterste gracht , ende daertoe die wa- » termolen ende havendyck , ende alle die hofsteden ende die erve » die zij hadden binnen vijftich roeden , alomme die havene van dien » dycke , indwaert." BEATRIX , Gravin van Holland , vergunde dit alles aan Heer WOLFAART VAN BORSSSELE in regten erfleene , om bij zijn afsterven te komen op zijne kinderen of erfgenamen , hetzij van de mannelijke of vrouwelijke zijde. In het vervolg bedijkten deze Heer WOLFAART en zijne vrouw onderscheidene polders benoorden VERE , alwaar

toen het voorland zich uitstrekte tot nabij Schouwen en Noord-Beveland, zoodat er maar een klein veertje tusschen was. Deze WOLFAART VAN BORSELEN, de eerste heer van VRAZ, zoo veel men weet, had gedurende de jeugd van Graaf JAN, zoon van FLORIS V, de voorregten van den Lande zoodanig onderdrukt, dat hij, daardoor bij een ieder in haat geraakt, eindelijk te Delft, in het jaar 1299, door het woedende volk, op eene wreedaardige wijze, werd om het leven gebragt. Hij had onderscheidene opvolgers, alle welken, als Heeren van VRAZ, op dit kasteel hun verblijf hielden. Een hunner, insgelijks WOLFAART geheeten, de vijfde van dien naam, Stadhouder van Zeeland, Holland en Westfriesland, was, in het jaar 1444, in het huwelijk getreden met MARIA STUART, dochter van JACOBUS I, Koning van Schotland. Van veel belang voor de stad was dit huwelijk, vermits daardoor de grond gelegd werd van den handel, welken de Schotten van dien tijd af op VRAZ gedreven hebben. Bij middel van een mannelijk of vrouwelijk oir en den in solventen staat van den boedel des laatsten Markgraven VAN BORSELEN en VRAZ, kwam de heerlijkheid van VRAZ in andere geslachten, en eindelijk, nevens de stad Vlissingen, onder den titel van Marquisaat of Markgraafschap, aan WILLEM I, Prins van Oranje. Zie daaromtrent nader het volgende art.

De stad VRAZ wordt aan de oostzijde geheel en ook aan de noordzijde ten deele, bespoeld door het zeewater, hetwelk uit de Noordzee, door het Veersche-gat derwaarts heenen stroomt. Aan de landzijde, ten zuiden en westen, heeft men er zeer welige velden, akkers, beven en boomgaarden. Het land is hier omstreeks hooger dan elders, gelijk ook het vergraven daarvan tot darijk, reeds in oude tijden, door de Heeren van VRAZ verboden zal geweest zijn. Naar Middelborg loopt van hier een aangename weg, met keisteenen bestraat en wederzijds met olmen en eschenboomen beplant, waarnevens een aarden voetpad ligt. Van VRAZ naar den Kamperlandsche-dijk is een veer voor passagiers, het Kamperlandsche-veer geheeten. De afstand tusschen VRAZ en den Kamperlandsche-dijk is $\frac{1}{2}$ uur, waarvan ruim de helft schorren en slikken. Bij nieuwe en volle maan wordt het te één ure hoog water en in de kwartieren op het zelfde uur laag water voor VRAZ.

De stad is niet groot, beslaande, binnen de wallen, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 13 bund. 67 v. r. 50 v. ell., waaronder 11 bund. 57 v. r. 81 v. ell. belastbaar land. Het getal huizen, hetwelk in het jaar 1700 op ruim 700 geschat werd, is sedert meer dan twee derden afgenomen, dewijl, uit hoofde van de vermindering der inwoners, vele blokken huizen verdwenen zijn, waaronder alle de particuliere huizen, welke aan de noordzijde der haven stonden; behalve dat men ook onderscheidene andere van twee tot één verbouwd heeft. Thans telt men er binnen de stad 200 h. en 642 inw. Vroeger vonden er de inw. meest hun bestaan in de zeevaart, doch dit is geheel vervallen, even als de twee schoepstimmerwerfen, de toewslagerij, de zeilmakery, de nettenbreijery, de brouwerij, de zeepsiederij en de glasblazery, welke hier eertijds bestaan hebben. Thans heeft men er alleen nog eene calicotfabriek, waarin 47 weefgetouwen werkzaam zijn. Ook ligt er eene loodsboot, welks bemanning te VRAZ woont. De ingezetenen vinden mede hun bestaan uit de voordeelen welke de stad als vesting oplevert.

De vestingwerken, welke grootendeels in 1744 zijn aangelegd, werden door de Fransen in deze eeuw, in haren tegenwoordigen toestand gebragt. Zij bestaan aan de landzijde uit eene aarden borstwering

met vijf bolwerken, waarvan de beide uitersten met hunne uitspringende hoeken tegen den zeedijk steunen en is omgeven door eene vrij breede hoofdgracht en eenige buitenwerken. Aan de zeezijde is alles zwaar muurwerk, waarvan echter dat gedeelte benoorden de haven van eene borstwering is voorzien.

Er zijn vier poorten; twee aan de water- en twee aan de landzijde. Die aan den zeekant noemt men de Zuid hoofdspoort en de Noord hoofdspoort. De eerste staat aan de zuidzijde van het inkomen der haven, op het *Blaauwe-hoofd*, alzoo genaamd, omdat het van blaauwen arduinstein is opgehaald, Hoer *FILIPS VAN BOUNCONDIF*, Baljuw van *Vries*, heeft aan dit Hoofd, op den 29 Julij 1562, den eersten steen gelegd. Het is omringd van eene borstwering, die in het jaar 1741 geheel vernieuwd werd. Van dit Blaauwe-Hoofd gaat men, door de gemelde poort met eenige trappen nederwaarts, tot op het Kampveersche-Hoofd, gelegd buiten om de stadsberg of kampveerschen toren, en tegen den slag van het zeewater, rondsom met zware palen bezet. De Noordhoofds-poort is maar een enkele doorgang naar het Noordhoofd, aan de andere zijde van den mond der haven. Dit Hoofd is lang en smal, gemaakt van groote palen en zich met eene bogt, oostwaarts, bijna zoo ver in zee uitstrekkende als het andere hoofd. Oudtijds stond aan het einde van het Noordhoofd eene zware steenen toren, van witten arduin, bijna gelijk aan den voornoemden Kampveerschen-toren. Het was een schoon gesticht, stedewaarts plat en zeewaarts rond, van boven met onderscheiden spitsen, in zijnen laatsten tijd gebruikt tot bewaring van het buskruid, de provincie Zeeland toebehoorende, en deswegen de Kruidtoren genaamd. Doch den 26 Februarij 1630, 's nachts bij heldere maanschijn en goed weder, is deze toren onverhoeds in zee gestort, met al het buskruid en het gene er zich nog meer in bevond. Waarschijnlijk doordien de zee, allengs de grondvesten had weggespoeld en dus eene grondbraak veroorzaakt, van zoo veel diepte, dat men ter plaatse, waar de toren gestaan had, en boven het onder water liggende puin, zelfs bij laag tij, nog eenige voeten waters had. Het geheele Noorderhoofd was hierdoor verwoest en de stad in groot gevaar; doch na het stoppen van de doorbraak is er, in plaats van dien, een nieuw palenhoofd gemaakt.

Onder de twee landpoorten van *Vries* telt men de Warwijksche-poort, vroeger de *Mijnsheeren-poort* genaamd, reeds in 1470 gebouwd, en dus genaamd naar *RICHARD*, Graaf van *Warwick*, die, te dier tijd hier omtrent kruisende, door *HENDRIK VAN BONNELE*, Heer van *Vere*, overwonnen en verjaagd werd. Zij staat aan het noordwesteinde van de stad, en had voor zich eene steenen brug van zes bogen met eene houten valbrug doch deze is in 1847 vervangen door een houten brug met rolbrug, waarmede men over de gracht heen, langs eenen bekwamen zandweg voortgaat naar de plaats, waar het vermaarde kasteel Sandenburg heeft gestaan, en verder naar Gapinge en eenige andere dorpen, in het noordelijk deel van Walcheren gelegen. Deze brug is in het jaar 1673 gelegd, en de gemelde zandweg eerst in 1742 van stadswege bekwaam gemaakt. Aan de zuidzijde van de stad staat de Zandijksche-poort gesticht, in 1632. Daarvoor lag vroeger ook eene steenen brug van zes bogen, met eene valbrug, doch deze is, in 1845, vervangen door eene houten brug met valbrug. Men gaat hierdoor uit naar het dorp Zandijk, en andere plaatsen, langs eenen aangenamen weg, die van *Vries* tot aan Middelburg strekt. Behalve deze twee poorten was er vroeger aan den zeekant nog eene kleinere

poort of uitgang naar het Zniden, in Mauritius bolwerk, genaamd de Arnemuidsche-poort, welke uitkwam op den dijk die naar Arnemuiden loopt, doch deze is in 1812 door de Franschen gesloopt, en het gedeelte van den dijk, welke daarop uitliep, vervangen door eene courtine.

De haven van Veen heeft haren mond of ingang aan het oostende der stad. Het is eigenlijk eene binnenhaven; de schepen vallen uit het vaarwater terstond binnen de stad. Zij vereenigt zich aan haar west-einde met het Molenwater, zoogenaamd, omdat aan het uiteinde weleer een Waterkoren-molen stond. De haven en het Molenwater deelen de stad in twee deelen, zeer ongelijk van grootte, waarvan het grootte of zuidelijke deel de eigenlijke stad bevat; het zeer smalle noordelijke deel, dat vroeger, langs de haven, met huizen bezet was, bevat niets meer dan het arsenaal met toebehooren, terwijl de steenen en houten brug, welke de gemeenschap tusschen beide deelen bevorderden, afgebroken zijn. Er zijn te Veen behalve de kaaijen langs de haven 24 straten.

Het Marktveld is een langwerpig vierkant plein, omtrent 150 ell. lang en 26 ell. breed, er wordt aldaar de eerste Maandag in Julij jaarmarkt gehouden en des Woensdags en Zaturdags weekmarkt.

Men wil dat het eerste Stad huis van Veen in de *Kerkstraat* gestaan hebbe, alwaar men thans nog een huis ziet, dat vroeger een torentje had. Het tegenwoordige Stad huis is een fraai ouderwetsch gesticht van witten arduinsteen, staande aan het noordeinde van het *Marktveld*. De grondslagen daarvan werden gelegd in het jaar 1474. De voorgevel pronkt met de standbeelden der zeven Heeren en Vrouwen van Veen uit het huis van Borssele, als: Hendrik, Jacoba, Adolphe, Charlotte, Wolphert, Johanna en Philippus, mede van witten arduinsteen. In het jaar 1588 is voor aan het stadhuis een opgang gemaakt van acht trappen, van voren versierd met vier leeuwen, zittende op even zoo vele pilaren, waarvan de twee bovensten of middelsten het wapen van Zeeland en van Prins Maurits, en de ondersten het wapen van de stad hielden. Sedert is in het jaar 1751, bij gelegenheid der inhuldiging van den Prins van Oranje, daaraan een nieuwe opgang gemaakt van blaauwen arduinsteen, versierd met eene fraaije ijzeren leuning, en waarop uitgebeeld staat: GEHOORSAAMHEIT GODTS EN DER OVERHEYT, WEERT DER MENSCHEN ONGELUCK. Tegen den buitenmuur hangen nog twee steenen gewigten met de wapens van van Borssele voorzien, en aan eenen ijzeren ketting verbonden; hebbende eertijds gediend, om tot straf om den hals te dragen. Het stadhuis ingetreden, valt reeds in het portaal een geschenk van Koning Willem III in het oog, bestaande uit vier fraai bewerkte metalen knoppen aan de deuren, met zijn devies en naamletters. Terstond aan de regterzijde bij het inkomen heeft men de vierschaar. Daarin vóór den schoorsteen, hangt eene groote schilderij, voorstellende de vloot, met welke gezegde Vorst naar Engeland vertrok. Onder deze hangen drie fraai bewerkte metalen vuistjes, een van welke een bijltje houdt. Op het een der beide eerstgenoemden leest men: JACOP PIETERSSONE. Op het andere: ADRIAEN BRA, Anno 1546. Op het laatste met het bijltje HUBRECHT BREMBOES. Zij zijn gedenkteekenen van zonderlinge vonnissen, voormaals door de Regering der stad Veen geslagen. Tegen over de vierschaar is de stadsgriffie. Boven vindt men twee ruime vertrekken. In het eene, bekend onder den naam van regtskamer voor kleine zaken, ziet men voor den schoorsteen eene afbeelding van Prins Willem II, geharnasd ten voeten uit. Het andere de Raadkamer, had vroeger in de glasramen, de wapens der voormalige Heeren, doch deze glasramen welke in lood waren gezet, zijn in 1828

door houten ramen vervangen; zonder dat echter de wapens daarin zijn geplaatst. Vóór den schoorsteen, de afbeelding ten voeten uit, van Koning WILLEM III, in koninklijk plegtgewaad, geschilderd in 1700. Hier bewaart men ook den fraaijen zilververgulden beker, door MAXIMILIAAN van Bourgondië, aan de stad geschonken. Deze beker is met het deksel 36½ duim. hoog, de kelk 16 duim. diep, en de bovenrand heeft 16½ duim. middellijns. Boordevol geschonken houdt hij juist 1½ kan vocht, hij is zamengesteld uit 23 stukken. Oorspronkelijk behoorde hij aan MAXIMILIAAN van EGMOND, Graaf van Buren, wiens wapen geëmailleerd op de binnenzijde van het deksel staat: Op den rand leest men: xv SEPTEMB. M. D. XLVI. MAXIMIL. COMES A BVREN INVITIS HOSIB. TRAIECTO RENO CAESARIS CASTAIS SVAS COMINGIT COPIAS.

(d. i.: Op den 15 September 1546 heeft MAXIMILIAAN, Graaf van Buren, na ten spijt den vijanden, den Rijn te zijn overgetrokken, zijne benden vereenigd, met die des Keizers).

In zeer fraai gedreven werk vindt men dezen overtocht op het deksel, en de gevangenneming van den Hertog van Saxon op den kelk voorgesteld. MAXIMILIAAN van BOURGONDIE erfde dezen beker van zijnen gezegden neef, zijne wapens staan in den voet gesneden: het stadswapen ziet men in het schild, waarop het deksel-beeldje leant.

Op het Stadhuis is in het jaar 1599 een sierlijke toren, met peervormig dak, gebouwd, naar de grootte van het gebouw zeer wel gepast, en voorzien van een kunstig klokkenspel, hetwelk in den jare 1756 geheel is vernieuwd, verbeterd en vergroot. Dit klokkenspel heeft 36 klokken, en de trommet 38 klavieren, het heel uur 69, het half 36, het groot kwartier 4 en het klein kwartier 2 maten. Op de spits van dezen toren draait een verguld schip, als windwijzer, tot teeken van den voormaligen zeehandel van deze stad. Op den 1 October 1811 werd hij door den bliksem getroffen, die er eenige schade, doch zonder brand, aanrichtte.

Het voormalig Lands en Admiraliteits-Arsenaal of Magazijn van Oorlogstuig, aan de noordzijde van de Haven, werd in het jaar 1540 op bevel van MAXIMILIAAN van BOURGONDIE gesticht. Het is een gebouw van witten ardoinstein met twee verdiepingen, bestaande in twee stukken, van achteren aan elkander gehecht door een ouderwets rondeel; omstreeks 21 ell. breed, 43 ell. lang en 14 ell. hoog. In den jare 1564 is dit arsenaal, op bevel van FILIPS II, Koning van Spanje, aanmerkelijk vergroot, om allerhande scheeps- en oorlogstuig daarin te bewaren. Toen nu, in het jaar 1630, de kruidtoren, gelijk hievoren gemeld is, in zee gestort was, zijn in het rondeel van dit gebouw gemaakt twee overwelfde kruidkamers, met koperen hengsels en sloten, om het kruid voor den bliksem en andere ongelukken te beveiligen. Bezijden dit arsenaal is een groot plein, omgeven met eenen hoogen muur tot bewaring van grove gereedschappen. Voor het arsenaal konden de oorlogschepen, onttakeld zijnde, in de haven opgelegd worden. Dit gebouw dient thans tot 's Rijks-Arsenaal, Magazijn en meesterswoning enz.

De voorn. Scheepstimmerwerf lag niet ver van dit magazijn, aan het midden van het Molenwater, zijnde rondom met eene genoegzaam hooge heining van den gemeenen weg of straat afgescheiden. Daarop stond eene zware houten loots, waarin men vele gereedschappen tot den scheepsbouw behorende, oplag en bewaarde. De ingang van deze werf was een steenen poort, nevens welke eene smederij

stoud, waarin men ankers en ander scheepsijzerwerk maakte. Ter plaatse, waar den werf heeft gelegen, is, in 1811, door de Franschen een kruidmagazijn gesticht.

De Kampveersche toren ook Haventoren genaamd, staande op en aan het Zuidhoofd, is een oud en zwaar gebouw, rond aan den zeekant, en naar de stad toe plat van gedaante, versierd met vijf spitsen ter zijden van den voorgevel en gedekt door een hoog puntig leijendak. In dit gebouw, hetwelk door de stad tot logement, sociëteit en stadsberg verhuurd wordt, zijn, behalve andere bekwame vertrekken, twee ruime en fraaije zalen, de eene boven de andere, uit welke men een ruim en schoon uitzicht heeft over het breede water en op de Noord- en Zuidbevelandsche kusten, bovendien verlevendigd door stoombooten en vaartuigen, welke tusschen Holland en de Zeeuwsche steden varen. In den voorkant van den toren is een stilstaand licht, zichtbaar op 1½ mijl. Westwaarts van dezen toren, naar de stad toe, is eene gaanderij, zich uitstreckende tot aan het Kraanhoofd, dus genaamd naar de groote kraan, die er op staat. Zuidwaarts is insgelijks eene gaanderij met onderscheidene vertrekken, onder welken men eertijds de Vischmarkt plagt te houden, die echter in den jare 1701 verplaatst is. Sedert heeft men hier eenige paardenstallen gemaakt.

De voorm. Nelis-toren, anders het Zwarte-Gat, staande aan het water ten einde van de voornoemde gaanderij, was ook zeewaarts rond, en naar de stad toe plat. Hierop was in den jare 1698 gemaakt een aeltkante windkoornmolen. Nevens deze toren hebben aan de zuidzijde eenige huizen gestaan, die in het jaar 1651, bij nacht, allen met een groote storm door eene grondbraak zijn in zee gestort, zonder dat er iets van overgebleven is. Deze toren bestaat niet meer dan alleen tot muurshoogte; ook is de molen weg. De tegenwoordige windkorenmolens, die in 1736 is gebouwd, staat op het bolwerk, genaamd de Molenberg.

De voorm. Montfoortsche-toren stond bijna geheel in het water bij het *Groeneveld*. Het was een zwaar ouderwetsch gebouw, in het jaar 1503 gesticht, door Heer Lodewijk van Montfoort, die getrouwd was met vrouwe Anna van Borssele. Hij diende tot een gevangenhuis, en werd hierom ook wel genoemd de Gevangentoren. Hiernevens waren noordwaarts nog andere kamers en vertrekken, om de gevangenen te bewaren, doch deze zijn, in het jaar 1617, alle door eene grondbraak in zee gestort. Toen was deze toren ook in groot gevaar. Ten zuidoosten, aan de andere zijde van daar, tot aan het Mauritius bolwerk, was op zeventien overgewelfde bogen eene gaanderij gebouwd, onder welken eertijds geringe menschen woonden, doch in het jaar 1820 is deze toren met de belendende gebouwen door het bestuur der domeinen gesloopt.

Midden op de markt, aan de oostzijde, is, ten dienste van de burgerij, een aanzienlijk gebouw, het Gildehuis genaamd, in 1596, op bevel van Prins Maurits gesticht. Op het bovenste gedeelte hielden de Leden van alle de Gilden der stad hunne bijeenkomsten. Het onderste van dit gebouw werd tot eene Vleeschhal gebruikt, waartoe het thans nog dient.

Het Fabriekhuis of Groot Stads-Timmerhuis, een oud gebouw, stond met zijne werf aan de zelfde zijde van de *Lange-Oudstraat*, niet ver van de Fontein. Thans dient dit gebouw tot bergplaats.

Onder de gebouwen te Vlaar muntte oudtijds uit het Grafelijk Slot of Lusthuis van Graaf Floris V, met een torentje versierd, in de

Wagenaarstraat en Baljuwstraat. Men meent, dat de Graaf in het jaar 1290, eenigen tijd zijn verblijf aldaar heeft gehouden, en dat het toen zou genaamd zijn geweest *zijne vaste en wooninge*. Het is vervolgens gekomen aan de Heeren van VERE. Heer WOLFAART VAN BONSSER heeft het overgegeven aan PAULUS VAN BONSSER, Heer van *Laterdale* en Baljuw deser stad, zijn bastaard broeder, wiens zoon en schoonzoon, ook Heeren van Laterdale en Baljuwen van VERE zijnde, daarin tot aan het jaar 1535 hebben gewoond. Hierdoor heeft dit huis den naam van LATERDALE gekregen. Zie voorts ons artikel LATERDALE.

De Waag, een oud gebouw, dat aan het einde van de zuidzijde der *Korte-Oudstraat* stond, is sedert jaren gesloopt. — Tot het laden en lossen van geschut en andere zware koopmanschappen is alhier eene kraan, de Groote-kraan genoemd, op de *Bierkaai*. Vroeger was er nog eene, de kleine kraan geheten, aan de noordzijde van het *Arxnaal*, doch deze is mede sedert jaren, gesloopt.

Aan de zuidzijde van de *Oudstraat*, tegenover de voormalige groote kerk, is de Stads fontein, zijnde de vergaderbak van het regenwater dier kerk. Deze waterbak, welke volgens sommigen in het jaar 1765 zoude voltooid of hersteld zijn door JAN TYSINK, Loedgieter te Gent, word in het algemeen geroemd als een kunststuk. De hoofbak heeft eene rolvormige gewelfde gedaante van 6 ellen middellijns; de bodem is holrond, en tusschen dese en het gewelf is de stand 71 ellen. Rondom dezen hoofdbak is een andere gemetseld en mede overwelfd, doch slechts 3 ellen diep en 2.25 ellen wijd; daarin voeren de leihuizen van het groote gebouw het water. Nu is de muur van den binnensten bak, zoo ver de buitenste diem omgeeft, zoodanig zamengesteld, dat de regtopstaande of steetvoegen niet volkomen digt-gemetseld zijn, zoodat er tusschen deze rondom nauwe ruimten zijn opengelaten, door welke het water uit den buitensten hender in den grooten, hollen cylinderbak vloeit of filtreert, waardoor dan dit water zeer zuiver is, en de van de daken der voormalige kerk medegevoerde onreinheden in den binnenbak niet behoeven te bezinken. Het midden van het gewelf heeft eene ronde opening van 13 palmen middellijns, op welke een ronde blaauw arduinsteenen keel staat, waar het water wordt opgehaald door twee emmers, die elk aan een eind van eenen ijzeren, over eene katrol loopenden, ketting hangen. Deze groote waterhender is overdekt met een achtkant gewelf, rustende met drie zijden op muurwerk en overigens op ronde arduinsteenen kolommen, welke weder staan op eenen muur van 1.75 ell. hoogte. Het midden van het gewelf is 3.66 ell. boven den vloer van dit paviljoen, hetwelk weder eene halve el hooger ligt dan de straat. Boven in het gewelf ziet men het jaartal 1851, in hetwelk de bak gebouwd is. Geheel vol tot aan de keel kan dese bak nooit worden, vermits een lager liggend verlaat het ovestallige water laat wegvloeiën. Wanneer echter de beide bakken zoo vol zijn als zij worden kunnen, dan bevatten zij te samen in ronde getallen nagenoeg 200,000 kannen of ponden water, uitmakende 2000 heeteliers of vaten.

Er is hier een Distributiekantoor voor de brievenpost.

Nog staat in de *Kapellestraat* het huis, gemerkt B, 74, in hetwelk de edele MARIA RUMKENSSEN, op den 7 October 1589 is geboren, en waaruit zij ook, in het jaar 1608, met Hugo de Gneor, is getrouwd. Haar trouwdag was, volgens het huwelijksregister, Woensdag

den 2 Julij van dat jaar. Het paar staat daar vermeld: Mr. Hugo de Groot, *Advocaat-Fiscaal van Holland, Zeeland en Westfriesland, Jongman van Delft, wonende in 's Gravenhage, met Jonkvrouw MARIA REYGERSBURG, Jonge dochter van Vere.*

De Hervorinden, die er 860 in getal zijn, maken, met de overige uit de burg. gem. Vere-en-Zandijk-Binnen en die van Zandijk-Buiten-en-Schellag, eene gem. uit, welke tot de klass. van *Middelburg*, ring van *Vere*, behoort, 1340 zielen, onder welke 440 Ledematen, telt, en vroeger vier Predikanten had, thans echter door slechts twee bediend wordt. De eerste, die in deze gem. het leeraarsambt heeft waargenomen, is geweest JOHANNES VAN MIEGRODE, die, na eerst Roomsch-Katholijk Pastoor te zijn geweest, in het jaar 1567 naar Engeland vlugtte en, na in 1572 van daar te zijn teruggekomen, te *Vere* vaste Leeraar werd, waar hij, den 6 Mei 1627, in zes en negentigjarigen ouderdom overleed. Hij bekwam tot ambtgenoot PIETER IZAAKSEN, die den 28 Maart 1588 van zijne dienst werd ontslagen. Niettegenstaande er aan MIEGRODE in zijnen ouderdom een Hulpprediker was toegevoegd, en er — nadat GERSON BUCERUS, in 1619, benevens JOHANNES BOGERMAN en WILHELMUS RAUDARTIUS, tot de nieuwe overzetting van het Oude Testament verkozen was — in 1626, vrijheid vergund werd tot het beroepen van eenen derden Predikant, alleenlijk voor den tijd van BUCERUS afwezigheid, bleef het getal Predikanten hier op twee bepaald; doch na zijne dood, werd, bij het toenemen der gemeente, tot gewonen derden Leeraar beroepen PETRUS LODEVICUS of LODEWIJKSEN, die den 26 Februarij 1640 hier in dienst trad en in October 1658 naar Essequibo werd beroepen. Bij den aanwas der gemeente werd, in Augustus 1642, aan de gemeente van *Vere* een vierde Predikant toegestaan, bij voorraad, gedurende het leven van Ds. GIDEON VAN DERINSEN, en beroepen ARNOOLDUS DE RIJKE, die in Januarij 1650 herwaarts kwam en in 1655 naar Middelburg vertrok. Toen vervolgens de Heeren Staten, op den 11 April 1653, uit hoofde van de opening eener tweede kerk, aan die van *Vere*, op hun verzoek, eenen gewonen vierden Predikant hadden toegestaan, werd KONNELIS DE NEEF, den 11 Junij 1653, beroepen. Hij werd den 24 November 1679 van zijne dienst ontslagen. Ingevolge besluit van Koning WILLEM I, destijds souverain Vorst der Nederlanden, in dato 14 December 1814, zijn de vacerende predikantsplaatsen van CASPARUS JOHANNES ALBERTUS SCHRADDER, † 6 November 1809, en HERMANNUS ADRIANUS BRUINING, † 7 Januarij 1811, met den 1 Januarij 1815 opgeheven, uithoofde de gemeente van *Vere*, uit niet meer dan 1800 zielen bestaande, geen regt van aanspraak op meer dan twee Predikanten had. Den 14 November 1819 werd de predikantsplaats bij de Herv. gem. te Gapinge ingetrokken en die gem. provisioneel vereenigd met *Vere*, zoodat *Vere-en-Gapinge* toen eene combinatie uitmaakte, waarin JACOB REESTER, die reeds sedert 1798 te *Vere* stond, en, na in 1836 emeritus verklaard te zijn, in het volgende jaar te Leyden overleed, benevens JOHANNES KALDENBACH, die in Februarij 1819 van Gapinge derwaarts was overgekomen, de eerste Predikanten waren. Bij Koninklijk besluit van 8 October 1836, toen hier JOHANNES KALDENBACH Predikant was, werd deze combinatie weder ontbonden. Zie voorts op het art. GAPINGE. Onder de te *Vere* gestaan hebbende Predikanten verdienen melding, behalve de hier boven reeds vermelde GERSON BUCERUS, de om hunne geleerdheid of uitgegevene schriften beroemden GUALTHERUS BOUDAAN COURTEN, van 1668—1670; ANDREAS ANDRIJSEN, van 1729—1763; JONAS WILLEM

TE WATER, van 1765—1768; JOSUA VAN IPEREN, van 1766—1778, HERRMANNUS ADRIANUS BRUINING, van 1772—1811; HENDRIK ANTONI TOLLÉ; van 1781—1792; ABRAHAM DIRK DE LIGNY, van 1797—1828, en JACOB RENIER, van 1798—1830. De Hervormden hadden hier vroeger twee kerken, de Groote kerk en de Kleine kerk, van welke de laatste thans alleen bij hen in gebruik is. Deze beide kerken waren eigenlijk slechts afzonderlijke deelen van één gebouw, welke door eenen muur van een gescheiden waren; terwijl nog een derde gedeelte eerst tot Schotsche en later tot Evangelisch-Luthersche-kerk gediend heeft.

De Groote kerk, weleer aan onze *Lieve Vrouw* toegewijd, is gebouwd in het jaar 1548. In het jaar 1472 heeft HENDRIK VAN BORSSELE, Heer van *Vere*, een collegie van Kanunniken daarin gesteld en hun rijkelijk begiftigd. Oudtijds was deze kerk ruim versierd met altaren, beelden en andere sieraden. Ook heeft er een overkunsstig portaal gestaan binnen den uitgang van de kerk, in het Westen; doch den 25 Mei 1686 is dit verteerd, doordien het geheele gebouw afbrandde, zoo dat er niets dan de zware sijnmuren van overbleven. Dit ongeluk was door onvoorzigtigheid van de loodgieters veroorzaakt. Niettemin werd de kerk, door eene schielijke herbouwing, weder in dien staat gebragt, dat er reeds den 4 Junij 1688 op nieuw in gepredikt werd. Het was een treffelijk gebouw van harde witten arduinsteen, van binnen wederzijds met kunstige galerijen en fraaije steenen gewelven, rustende op veertien heele en achttien halve kolommen van hardsteen, waartusschen zestien kapellen waren, aan elke zijde acht. Vier wenteltrappen van witten arduinsteen waren er in, twee aan den toren en twee aan het oostende van de kerk, elk van honderd zeven en veertig trappen. Zij was 64 ell. lang, ruim 37 ell. breed, en van den grond af ruim 36 ell. hoog. De wandelkerk was 86 ell. lang. Drie ingangen waren er aan; een aan de noordzijde bij de Kapelstraat, een aan de zuidzijde in de Lange-Oudstraat, en een aan de westzijde aan den voet van den toren. Over dezen laatsten ingang was van buiten, onder de gallerij, een kunstige boog, ook van witten arduinsteen, niet lijsten gewerkt, van voren breed ruim 9 ell., van achteren ruim 4.50, en ruim 3 ell. diep. Deze boog, benevens het gebouw van de kerk en de fontein hier boven beschreven, werden oudtijds als een proefstuk van bouwkunde van velen met verwondering beschouwd. De kerk zelf is niet geheel voltooid, want de grondslagen en de schikking der pilaren toonen aan, dat men voor had, daarvan eene groote en aanzienlijke kruiskerk te maken. Het was evenwel eene der schoonste en luchtigste kerken van de provincie. De toren van deze kerk is vierkant, van witten arduinsteen gebouwd, en rust op vier pilaren doch het steenwerk heeft maar een derde van de hoogte, die het, indien de toren voltooid ware, gehad zou hebben. Hij is ruim 22 ell. dik, en met zijn houten kapwerk 68 ell. hoog. Er hongen twee klokken in, van welke de groote nog aanwezig is, doch de kleine is tijdens het Fransche bestuur er uitgenomen en verkocht. Door den hevigen storm van 9 November 1800 werd deze kerk zoodanig geteisterd, dat men, om haar te herstellen, de dienst eenen zeer geruimen tijd daarin heeft moeten staken. Na de landing der Engelschen in het jaar 1809 was zij door het bombardement dat de stad had moeten doorstaan zoodanig beschadigd, dat zij in de eerste oogenblikken ter verrigting van de openbare eeredienst niet gebruikt konde worden, hetwelk ten gevolge had, dat de Engelschen zich alras van het ledig staande gebouw meester maakten, zoo ter inlegering van de krijgslieden welke allen

niet bij de burgerlij gehuisvest konden worden, als ter dienste van hunne zieken, wier getal van dag tot dag zoodanig toenam, dat het gezegde gebouw eene wezenlijke behoefte voor hen was geworden. Na het vertrek der Engelschen bleef het kerkgebouw in den zelfden toestand, als waarin zij het gelaten hadden, tot dat het eindelijk door de Franschen, op keizerlijk bevel van den 2 October 1811, den 25 daaraanvolgende, werd opgeëischt, om, overeenkomstig den wil des Keizers, tot een Militaire Hospitaal te worden ingerigt. Alvorens echter het kerkgebouw door de Franschen werd ingenomen, zorgde men ook, met goedvinden van den Prefect, dat het van alles, wat er in gevonden werd, en het onbetwistbaar eigendom der gemeente was, als van banken, bogten en wat dies meer is, ontledigd werd, opdat het geen nog tot een nuttig einde gebruikt konde worden, niet geheel voor haar verloren ging. Het leed echter nog eenen geruimen tijd, eer de Franschen handen aan het werk sloegen. Dit geschiedde eerst in het jaar 1812, wanneer men al aanstonds begon met het vernielen van alles, wat niet had kunnen geborgen worden; terwijl men aan de naastbestaanden naauwelijks den tijd vergunde, om het gebeente hunner verstorvenen elders heen te brengen. Eindelijk bragt men het in dat jaar nog zoo ver, dat het hospitaal, een gebouw, uit vijf verdiepingen met negen ruime zalen bestaande, en van eenen ringmuur omgeven, waartoe men een geheel blok huizen had ingenomen, reeds in Maart van het volgende jaar 1813 geheel voltooid en bekwaam was, om een groot aantal zieken op te nemen. Na de verbreking van het Fransche juk en de herstelling der publieke zaken in ons vaderland, wendde zich de kerkeraad bij request aan Z. M. den Koning der Nederlanden, met eerbiedig verzoek, om teruggave van of eene billijke schadeloosstelling voor gemelde, door de Franschen in een hospitaal herschapene, Groote-kerk, waarop Z. M. bij dispositie in dato 8 Maart 1817, no. 3, heeft goedgevonden en verstaan, de gemelde Grootkerk, met annex kerkhoven, aan den kerkeraad terug te doen geven, en zulks in den staat, waarin die toen waren, ten einde in de opbrengst van de uit te brekene voorwerpen eenige vergoeding voor het ondervonden gemis van dat pand te vinden. Van deze gunstige beschikking zou de kerkeraad ongetwijfeld ook, in het belang der gemeente, hebben gebruik gemaakt, had niet de Stedelijke Regering, die het met geene goede oogen konde aanzien, dat een zoo schoon gebouw geheel uitgebroken en even daardoor voor de stad nutteloos gemaakt werd, weten te bewerken, dat Z. M. de Koning, bij besluit van den 16 Junij 1818, no. 41, het gebouw van de Groote-kerk te Veas, ten einde die stad in hare min gunstige omstandigheden daardoor eenigzins te gemoet te komen, tot een provinciaal bedelaarswerkhuis bestemde; waartoe het dan ook door Gedeputeerde Staten van Zeeland, aan wien dit werk door Z. M. was opgedragen, na van de noodige fondsen daartoe uit 's lands kas, bij wijze van voorschot, voorzien te zijn, werd ingerigt en eindelijk geopend op den 12 September 1823; terwijl aan den kerkeraad, tot schadeloosstelling wegens den afstand van gemeld gebouw en ter voorziening in de eerste en meest dringende behoeften der gemeente, werd toegelegd de som van 11,000 gulden, waarvan echter slechts 4,000 gulden zijn betaald geworden. Het werkhuis door Z. M. den Koning, op den 17 Augustus 1827, gesanprimeerd zijnde, is het gebouw, bij besluit van den 27 Januarij 1829, no. 93, aan de kerkelijke administratie van de Hervormde gemeente teruggegeven, en door deze, op den 7 Maart 1832, wederom geheel

kosteloos aan de Hooge Regering afgestaan, onder beneficie nogtans van eene som van 1403 gulden, ter voldoening van de nog loopende achterstallige schulden, om andermaal tot een militair hospitaal gebezigd te worden. Daar ook dit, in het jaar 1839, weder opgeheven is, staat het trotsche gebouw nu ledig, doch wordt van 's Rijkswege in goeden staat onderhouden.

De Kleine kerk is insgelijks een oud gebouw van gebakken Zeeuwsche moppen. Zij staat aan het oosteinde van de Grootte kerk, op die plaats, waar de grondslagen van het eerste bestek dezer kerk liggen, en is waarschijnlijk na haar gesticht. Den 25 Mei 1686 sloeg de brand ook in deze kerk, zoodat zij binnen weinig tijds, tot op den buitenromp na, verteerd was. In het jaar 1699 maakte men voortgang met het weder opbouwen, en in de maand October van dat zelfde jaar werd de predikatie op nieuw daarin gedaan. In December 1815 werd ook dit gebouw door de Franschen in requisitie genomen en tot eene bomvrije kazerne ingerigt. Na hun vertrek is het weder door het Gouvernement in vorigen staat hersteld, en voorts in 1821, door vrijwillige bijdragen van de leden der gemeente en zelfs van eenige edeldenkende R. K., tot de godsdienstige samenkomsten ingerigt. Deze kerk heeft geen orgel, doch prijkt met de blaauw arduinen gedenknaald voor JOHANNES VAN MIGGRODE, dien eersten en voornaamsten Hervormer van Zeeland, eerst in de groote kerk opgerigt. Bij den brand der groote kerk, in 1686, werden vele zerken gebroken en vernield; ook die, onder welke het gebeente van MIGGRODE rustte. De stukken werden tot waterverdediging in de paalhoofden geworpen. Toevallig zag de Veersche Predikant JOSUA VAN IJZEN een stuk der zerk van MIGGRODE, kenbaar aan zijnen naam, onder de steenen aan het Noorderhoofd, en vestigde hierop de aandacht der regering, bij het uitspreken zijner redevoering, ter viering van het twee honderd jarig jubelfeest der Nederlandsche vrijheid, te VERA, op den 3 Mei 1772; met dat gevolg, dat eene gedenknaald voor MIGGRODE werd opgerigt, en het stuk der zerk daarin geplaatst. De voltooide gedenknaald werd onthloot op den 1 December 1773; bij welke gelegenheid de zelfde Leeraar van IJZEN eene historische redevoering over MIGGRODE uitsprak. In dit vervolgens uitgegeven stuk vindt men de afbeelding dezer naald en ook die van den waardigen man.

Op het voetstuk leest men:

FRUSTUM LAPIDIS SEPULCRALIS

D. JANI DE MIGGRODE

HUIUS URBIS ET PROVINCIAE REFORMATORES PRIMARI

DIU NEGLECTUM, NUNC DENUO POSITUM

ANNO JUBILAEI MDCCLXXII.

(d. i. Brok van den Ijlksteen van JOHANNES MIGGRODE, den eersten Hervormer van deze stad en het gewest, lang veronachtzaamd, nu weder hier geplaatst, in het jubeljaar 1772.)

waaronder men leest:

Reliquias, MIGGRODE, tuas, quas pulvis habebat,

Flamma rapit, saxumque terit, nomenque tuumque

Stemmatis arma jucit maris absumenda fluentis.

Sed pia vota tamen procerumque et plebis Aedem

Restituunt, redduntque suo monumenta magistro.

Ipse etenim proavos primus docuisse Salutem

Et Libertatis fundamenta diceris almae

Pectoribus posuisse; novo hinc ornaris Honore.

hetwelk door den Predikant JOSUA VAN IPEREN aldus vrij vertaald is:

Het stofflijk overschot, MIEGRODE, van uw lijk
 Werd door de vlam geschaakt; verdween; en alle blijk
 Van uw begrafenis; zelfs grafzerk, naam en wapen.
 Gesprongen door den brand te barsten; stond geschaapen,
 Om, weggesleurd en aan het hoofd in zee gebracht,
 Te slijten door den stroom, tot smaad van uw geslacht.
 Dan 't dankbaar hart van 't volk en onzer overheden
 Heeft dit, aan hun ontdekt, onmogelijk geleden.
 Uw ad'lijk wapenschild komt weder in de Kerk,
 En praat op nieuw arduin: men moest het heerlijk werk
 Des grooten Leeraars, bij de laatste nageslachten,
 Bekroonen, ieder dus 't hervormen hoog doen achten.
 Want gij, gij waart het, die, in 's Lands Historieblaën,
 Voor de Aarstverzorger van de Zuiv'ring door moest gaan,
 Die da Evangeliewet der Vrijheid eerst kwam preeken,
 In allerijl gekeerd uit Overzeesche streeken:
 Toen Veere's Burgerij den spaanschen euvelmoed
 Begon te sniken; toen standraster ijverglod
 Voor Vrijheid, voor de zaak van 't Eenig Oppervezen!
 Door uwe lessen, met vernuft, werd't aangepreezen.
 Zoo wordt ook daarom thans de roem van uwen naam,
 Op eene nieuwe wijze, verheerlijkt door de Faam.

Vroeger bestond hier ook eene Fransche gemeente, welke hare godsdienstoefeningen mede hield in de kleine kerk en tot eerste leeraar had ANTOINE CATEL, die in het jaar 1686 herwaarts kwam, en in het jaar 1687 overleed. Na het overlijden van den Predikant JEAN DAVID RIVOIRE, in 1810, is deze gem. in het jaar 1817, opgeheven.

Ook heeft hier eene Schotsche gemeente bestaan. De eerste, die in deze gem. het leeraarsambacht heeft waargenomen, is geweest ALEXANDER MAC DUFF, die in 1613 herwaarts kwam, en in het jaar 1625 overleed. Na het vertrek van den Predikant JOHN LICKLY, bij den inval der Franschen, heeft men geen eigen leeraar meer gehad, doch is de dienst waargenomen door Ds. ANDERSON te Vlissingen tot dat deze gem., in 1809, heeft opgehouden te bestaan. De kerk was de zelfde, die later tot Evang. Luth. kerk gediend heeft, zie hieronder.

De Evangelisch-Lutherschen te VERR waren vroeger leden der Middelburgsche gemeente. Door aankoop eigenaars geworden van het kerkgebouw der versmolten Schotsche gemeente. en door het Amsterdamsche consistorie ondersteund, beriepen zij in 1801 tot eigen Predikant, BERNARDUS JOSSE TADDICHEM. Maar naauwelijks was hunne gemeente eenigzins gevestigd, toen de toestand der stad en Provincie, door de landing der Engelschen in 1809 en daarna de tiercering van de Hollandische fondsen, haren ondergang dreigden. Zij spanden te vergeefs alle krachten in, en verbonden zich zelfs, in 1811, ten einde haren naar Vlissingen beroepen Leeraar, GUSTAVUS ECKHARDT, te behouden, tot de edelmoedigste opofferingen, in weerwil der vermindering van de jaarlijksche bijdrage uit het Amsterdamsche liefdesfonds. Bij de herhaling van het beoep, vond die Leeraar zich echter verplicht te vertrekken, en zijne plaats werd, in het volgende jaar, vervuld door JAN DAVID ZIMMERMAN, zonder dat er eene nominatie van het Amsterdamsche consistorie ontvangen was. Het Fransche Gouvernement had eene vrij aanmerkelijke toelage van 1000 franks (470 guld.) toegestaan. Intusschen bleef de stad kwijnen, en nam de gemeente bij voortdoring af,

zoo dat zij in 1814 slechts 85 zielen, onder welke 66 leden, telde. Na het vertrek van den laatsten Predikant, den gezegden JAN DAVID ZIMMERMAN, in 1816, deed daarom de Koning de dienst opdragen aan de Predikanten van Middelburg en Vlissingen, volgens besluit van 24 Julij 1818, waarbij de gemeente te Veen tot filiaal van die in de beide genoemde steden verklaard is. De kerk was een gedeelte der kleine kerk en door eenen muur van het overige afgescheiden; zij deelde in het lot van die kerk tot op December 1813. Geschenken aan den Franschen Kommandant hadden toen de uitwerking, dat zij niet insgelijks in eene kaserne veranderd werd. Van toen af strekte zij tot vergaderplaats voor de beide Kerkgenootschappen, tot dat de Hervormden in 1821 hun eigen heilgdom weder innamen. Men vond daarin een klein orgel, doch hetwelk slechts eene geschilderde vertooning van gezichtspijpen had. Wegens den bouwvalligen toestand van deze kerk, vergaderde de gemeente sedert 1829 maandelijks in de Hervormde kerk en, gemeenschappelijk met de Hervormde gemeente, volgens vergunning van haren kerkeraad, (15 Augustus 1829), wanneer de Middelburgsche of Vlissingsche Predikant het Evangelie verkondigde. Te vergeefs vroeg men onderstand tot herstel van het kerkgebouw. Den 24 Januarij 1832 gaf de Koning vrijheid het te verkoopen, zoo als reeds in 1813 de pastorij was verkocht. Terstond is de predikstoel aan de Hervormde gemeente te Westkapelle, in 1835 de kerk zelve tot afbraak en in 1836 het orgel aan de Luthersche gemeente te Groede verkocht. De gemeenschappelijke dienst in de Hervormde kerk duurde intusschen voort, en werd, na eenige briefwisseling in Februarij 1842 zoo geregeld, dat, behalve eene afzonderlijke dienst in de Hervormde kerk, zes malen 's jaars des avonds op de laatste Zondagen der maanden April tot September in gesloten, en twee Avondmaalsbedieningen, twee gemeenschappelijke godsdienst oefeningen (die ter nabetrachting), in vereeniging met de Hervormde gemeente, des namiddags gehouden worden. Het cachet van de gem. is eene staande zwaan met het jaartal 1800 en het omschrift *de Luth. Gem. van Vere.*

De Roomsche-Katholijken, die men er ruim 90 telt, onder welken ruim 60 Communikanten, maken eene stat. uit, welke in het jaar 1796 is opgericht, tot het aartspr. van *Holland en Zeeland*, dek. van *Zeeland*, behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt. De eerste, die deze stat. als Pastoor bediend heeft, is geweest LEONARDUS VAN KAUWENHOVEN, die in het jaar 1796 herwaarts kwam, en in het jaar 1800 naar Medemblik vertrok. De kerk, aan de Heilige MARIA toegewijd, staat op den hoek der *Groote markt*, schuins over het *Stad-huis*, en is niets dan een gewoon huis, dat in 1796 door de R. K. aangekocht, en tot hunne godsdienstige vergaderingen ingerigt is. Het heeft noch toren noch orgel, en daarin is een altaar.

Toen Veen nog maar een dorp was, stond er eene kapel, eertijds genaamd *Kijk-gou*, omdat men daarbij kon zien, of de visschers uit zee het veergat inkwamen. Zij heeft gestaan op de Haven, over de zoogenaamde *Kapellestraat*, die daarvan haren naam heeft. De tijd der stichting van deze kapel is onzeker. In het jaar 1551 was zij al verdwenen, doch in 1719 zijn hare grondslagen door eene grondbraak geheel ontdekt.

Buiten de stad was voortijds een Klooster der Broederen van het Duitsche huis, dat men reeds in 1282 vermeld vindt even als het Vrouwenklooster van de Tertianen, gesticht door de Broeders van de Orde der Tempeliers, in den jare 1300, en daarna

in den jare 1461 door Heer HENDRIK VAN BORASSEL, veranderd in het klooster van St. CLARA, hetwelk in het jaar 1572 is afgebrand. Tegenwoordig is van deze kloosters niets meer te vinden.

Men heeft te VREE ook een Arm-gast en Weeshuis, in de *Kerkstraat*, werwaarts het, in het jaar 1819, overgebracht is, uit een groot en deftig gebouw, hetwelk, in het jaar 1594, in de *Warwijksche-straat* was opgericht, doch dat, in het jaar 1819, wegens bouwvalligheid is afgebroken. In het tegenwoordige gebouw, worden een dertigtal mannen, vrouwen en kinderen verpleegd.

Vroeger was hier ook een Pesthuis, in het jaar 1584 gebouwd op een stuk lands, gelegen buiten de stad aan den Singel, tusschen de Zandijksche en Arnemuïdsche-poort, doch dit is reeds in het jaar 1677 afgebroken.

De Bank van Leening, werd van 1586 tot 1605 aan partikulieren uitgegeven, en van 1605 tot 1700 van wege den Prins VAN ORANJE als Markgraaf beheerd, doch is sedert 1828 opgeheven.

De Afdeeling van het Bijbelgenootschap, welke vroeger te VREE geweest is, bestaat niet meer.

Voorheen waren er te dier stede drie Schuttergenootschappen, te weten: dat van St. Joris of van de voetboog, dat van St. Sebastiaan of van de handboog, en van St. Barbara of Kloveniers. Zij plagten ieder hunne bijzondere huizen, kamers en hoven te hebben. Het voetboogenhof, heeft gestaan binnen de stad, in *Mijns-Heerenstraat*, achter het *Oude mannen- en Vrouwenhuis*. De twee andere schuttershoven stonden even buiten de Warwijksche-poort, aan den stadssingel, digt bij elkander. In ieder hof was een groote schutterskamer, langs welker wanden vele schutters in schilderdij afgebeeld waren. Des zomers hielden de schutters hier dagelijks hunne oefeningen. De hoven zijn in vorige tijden begiftigd met onderscheidene voorregten, waardoor zij hunne oudheid en vrijdom konden bewijzen. Deze gebouwen zijn alle gesloopt en de genootschappen onthoofd.

Te VREE hebben twee Raderijk-kamers bestaan, welke de namen droegen van de *St.-Anna-kinderen* en de *Missende-scholieren*. In verval geraakt zijnde, werden beide door ADOLF VAN BOUACONDRIE, Heer van VREE in 1550 vereenigd tot eene, onder den titel der laatst genoemde. Zij is in het laatst der vorige eeuw vernietigd.

Men had te VREE, tot in het jaar 1817, eene Latijnsche school, waarbij eene der stads Predikanten Rector was, doch deze is uitheffde van het ongenoegzaam getal leerlingen te niet gegaan. De laatste Rector was de Predikant JACOB RENIER. De stads lagere school telt gemiddeld 100 leerlingen.

Te VREE zijn de volgende beroemde mannen geboren :

De Godgeleerden: BARTHOLOMEUS A. MIDDELBURG, geb. in 1485, † 11 April 1564, als Wijkbisschop te Utrecht; JACOBUS VAN MIEGRODE, geb. in 1573, † 9 Junij 1625, als Predikant te Middelburg; GERARD BUCERUS, † 7 Augustus 1631, na tot een der oversetters van het oude testament te zijn benoemd geweest; GULIELMUS APOLLONI, † in Januarij 1687, als Hoogleeraar aan de Doorluchtige school te Middelburg; KLOCK PORTER, † in September 1687, als Predikant te Middelburg; GIDEON SONNEVELT, † in 1650, als Predikant te Delft, en CHRISTIAAN MEERUS, eerst Visscher en Zeeman van beroep, later Predikant, op den Hoek in het Land-van-Axel, en Schrijver, vooral bekend door zijn nuttig *Godsdienstig Handboek voor Zeevarenden van onderscheidene standen*, geb. 16 Februarij 1764, † den 1 September 1858.

De Regtsgeleerden: NICOLAAS VAN REYGERBERGH, † 3 Augustus 1684, en WILLEM VAN ALLER, uit de zeventiende eeuw.

De Staatskundigen: JACOB CAMPE, geb. in 1672, † in 1625, na, onder anderen, ook Afgevaardigde op het Nationale synode van Dordrecht te zijn geweest; HENDRIK SOMER, PIETER REYGERBERGH en RICHARD BARRADOT, die zich in den Spaanschen oorlog als voorname voorstanders der vrijheid hebben doen kennen; JOMAN LOUIS VERELST, die de voornaamste bewerker en drijfveer der staatsomwenteling van het jaar 1747 geweest is, geb. 19 Februarij 1694, † 4 April 1752, en diens zoon DIRK HUBERT, GRAVE VAN VERELST, geb. 31 Julij 1718, † 26 Januarij 1774, als Lid van den Raad van State, wegens Zeeland.

De Wiskundige HUBERT HUIGENS, † in 1704.

De Aardrijkskundige CORNELIS BATTUS.

De Latijnsche Taalgeleerde JAN VAN BORSELE, die in 1816 Hoogleraar te Leuven werd.

De Latijnsche Dichter JONAS REYGERBERGH, uit de zestiende eeuw.

De Nederduitsche Dichters: CORNELIS UDEMANS *de Jonge*, uit de zeventiende eeuw, en ABRAHAM DE KONING, uit het begin der achttiende eeuw.

De dappere Zeelieden: GERRIT VAN MEECKERE, in 1645 Vice-Admiraal onder MAXIMILIAAN VAN BOURGONDIE; MARINUS BRAND, die in 1672 een der Watergeuzen was, welke Brielle innamen; SEBASTIAAN DE LANGE, die in het jaar 1672 tegen vier Spaansche schepen slaags zijnde en zich omsingeld ziende, liever den brand in het kruid stak, dan zich over te geven; JAN OLIVIERSSSEN, die zich in den tachtigjarigen oorlog, bij onderscheidene zeegevechten bijzonder heeft onderscheiden; PIETER PIETERSE CROYSE, die den 15 Junij 1653 zich door acht Engelsche schepen omsingeld ziende, zestien uren lang tegen hen streed en ze eindelijk nog ontzeilde; CORNELIS GERRITS en PIETER HAMERS, die in 1707 ieder een fregat voerende, te zamen een Fransch oorlogschip van vier en vijftig stukken veroverden.

De menschlievende Loods, FRANS NAEZEBOUT, geb. 30 Augustus 1748, † 29 Augustus 1818.

De Schilder DAVID FINSON, die in het midden der zeventiende eeuw leefde.

Ook mag VERE op eenige beroemde vrouwen bogen, als: op ANNA VAN BORSELE, † in 1819, die zelve zeer geleerd zijnde, zich tevens eene beschermster der geleerden betoonde; op SUZANNA REYGERBERGH, de huisvrouw van Mr. ANTHONY BLONCKE, die, volgens het getuigenis van HUGO DE GROOT, in het begin der zeventiende eeuw, een zeer nuttig boek over *het Weduwschap of den staat der Weduwen* heeft geschreven en vooral op hare zuster MARIA REYGERBERGH, de nooit volprezene echtgenoot van het Delfts orakel HUGO DE GROOT, geb. 7 October 1589, † 19 April 1653.

In het jaar 1501 is bij VERE een strijd voorgevallen tusschen GUY, Graaf van *Vlaanderen*, en Jonkheer WILLEM, den Ruwaard van Holland en Zeeland, die door den laatste verloren werd.

Vijftig jaren later werd bij het Vingerlink van VERE dapper gevochten, tusschen de benden van Vrouw MARGARETHA VAN BEIJEREN en die van haren zoon, Graaf WILLEM. De Kabeljaauwschen werden hier door de Hoekschen geslagen.

In het jaar 1482 was het Voorland, aan den dijk tusschen VERE en Arnemuiden, soodanig afgenomen, dat de schippers, met eene touw

langs den dijk gaande, hunne schepen van Arnemuïden tot aan Vrak konden brengen.

In het jaar 1506 is bij stil weder, wanneer het water met laagtij zeer sterk gevallen was, aan het einde der Oudstraat een groot stuk van den zeemuur, wel 26 ellen lang, ingestort.

Drie jaren later vloede door eenen zwaren storm het zeewater over de kaai, en nam onderscheidene huizen, aan de noordzijde van de haven staande, mede.

In 1509 ontstond, in zekere nacht, een zware storm uit het noordwesten waardoor het water zoo hoog werd, dat er op de kaai, aan de noordzijde van de haven, andermaal eenige huisjes wegspoelden.

In het volgende jaar omtrent St. Jan, was te Vrak, aan de noordzijde, bij nacht een zware brand, zoo dat er meer dan twintig huizen, behalve de zoutkeeten, afbrandden.

Acht jaren later was er eene zware pestziekte door geheel Zeeland; toen stierven er te Vrak meer menschen in eenen korten tijd, dan te voren in twintig jaren.

Toen die van Vlissingen zich in het jaar 1572 aan ALVA's heerschappij onttrokken hadden, ondernamen zij, na het ontvangen van eenigen onderstand uit Frankrijk, Engeland, Vlaanderen en van elders, ook hunne naburen tot de goede zaak over te halen. JERONIMUS TSEBAERTS, Stalmeester des Prinsen van ORANJE, die onlangs te Vlissingen gekomen was, om, als Stadhouder uit 's Prinsen naam, over Walcheren te gebieden, en JAN VAN CUYCK, Heer van Erpt, begaven zich met omtrent zestig man voor Vrak, om te beproeven of men hen zou willen binnen laten. Hier was het gemeen opgeruid tegen de Spanjaarden, door LIEN TAAIJEN en KOKIJVLEESCH, twee visschers van Vrak, die onlangs te Brielle gevangen gezeten hebbende, op voorspraak van VAN CUYCK, zonder losgeld, geslaakt waren. Ook had men onder het volk een kort geschrift verspreid, waarin het regt tot het voeren der wapenen tegen de Spanjaarden verdedigd werd. De burgers van Vrak wankelden reeds. Doch de Wethouders, die TSEBAERTS en VAN CUYCK te woord gestaan hadden, weigerden volk in te nemen. TSEBAERTS keerde dus onverrigter zake naar Vlissingen, terwijl VAN CUYCK, die er zeer op geslepen was, om het gemeen in beweging te brengen, de twee visschers in den nacht bij zich liet komen, en met hen en anderen beraadslaagde wat te doen. Van hen vernemende, dat, zoo er slechts eenig krijgsvolk binnen de muren was, de Verenaars spoedig zouden toevallen, zond hij dadelijk een bode naar Vlissingen, en bij het aanbreeken van den dag stond Kapitein JEANNIN voor de poort en werd door de visschers binnengelaten. Jonkheer JERONYMUS DE ROLLÉ, Baljuw van Vrak, stond bij deze overrompeling verlegen, doch redde zich door de krijgslieden in de kerk te huisvesten en ze daar op te sluiten. Hij die nu de sterkste in de stad was zond om hulp naar Middelburg, doch de Verenaars zonden boden naar Vlissingen, om van den stand der zaken kennis te geven, en van daar kwam dadelijk Hopman JACOB SIMONZ. DE RIJK, met eene meer aanzienlijke magt, te scheep naar Vrak. Zijn togt was zeer voorspoedig, zoodat hij den 3 Mei tegen de middag aan het zuiderhoofd te Vrak aan wal stapte. Naauwelijks heeft hij vernomen dat de Middelburgsche bende in aantogt en reeds tot Zandijk genaderd is, of hij trekt deze met de gewapende burgers van Vrak tegen en valt ze onverhoeds op het lijf. De verraste vijand werd weldra uiteen geslagen, verstrooid en tot voor de poorten van Middelburg achtervolgd, zoodat er weinigen ontkwamen. Hierop

trok de Rijk zijne manschappen te zamen en ging op Vaux los, doch vond, bij zijne aankomst in den avond, de poorten gesloten. De Verenigers evenwel die bij hem waren schaften raad, kwamen aan de noordzijde, buiten het havenhoofd om, binnen de haven, beklommen de visscherspinken, hielden zich des nachts stil, doch wierpen met het aanbreken van den dag de poort open, en de Rijk kwam met zijne hende binnen. Rolli ontvlugtte ter nauwernood het dreigend lijfsgevaar, en Vaux was vrij. De Rijk, Jeanvin verlost hebbende, stelde dadelijk orde op de regering, en deed de Wethouderschap den eed aan den Prins afleggen. Rolli zelfs, die achterhaald was, schroomde niet dien eed te doen, toen men hem beloofde, dat hij zijn ambt behouden zou. Na dien tijd kwamen de Spanjaarden van Middelburg en Arnhem dagelijks stroopen tot voor Vaux. De burgers keerden hen, door menigen uitval. De wederzijdsche gevangenen werden terstond gehangen, met zoo veel bitterheid, dat men getuigt, dat de eene broeder den anderen met eigen handen heeft opgeknoopt. Dit was een ijsselijk tooneel, doordien de opgehangene Spanjaarden zoo veel in getal waren, dat zij in de tuinen om de stad de takken van het geboomte door hunne zwaarte deden buigen. Doch aan de andere zijde deed men het zelfde. Van Cutck reisde derhalve naar Engeland, en nam daar honderd vijf en twintig Schotten aan, waarmede hij ten spoedigste in de stad terug kwam. Ook had men niet veel langer moeten toeven, want kort na zijne terugkomst landde de vijand benoorden Vaux bij den Vrouwenpolder, omtrent de plaats, waar later het fort de Haak werd gesticht, en trok langs den Polderschen-dijk, regt op de noordzijde der stad aan, waar deze destijds niet versterkt was. Die van binnen verschanschten zich wel in allen haast met haring- en andere vischtonnen, waardoor de plaats den naam van Tonnenburg verkregen heeft, maar dit los geworpen tuig was tegen den aanval niet bestand, en hoewel men zich daar achter dapper verweerde brak de Spanjaard echter door, sloeg al dood wat hem voorkwam en plunderde de geheele noordzijde van de haven uit. Hopman de Rijk, het groote gevaar ziende, waarin de stad verkeerde, nam den tijd van het vallende water waar, en het krijgsvolk, daar het noodig was, tot bewaring latende, bemande hij in haast eenige sloepen met burgers en matrozen, wel voorzien van geweer, kruid en lood. Deze roeiden voor stroom af naar de plaats, waar de vijand geland was, en staken den brand in de Spaansche schepen; zoodra de Spanjaarden de daarvan opgaande rook zagen, ontzonk hun dermate den moed, dat zij zeer schielijk uit de stad trokken, waarop zij door de Rijk ontmoet en uiteengeslagen werden, zoodat zij, zich van schepen verstoken ziende, van den Polderschen-dijk afsprongen, om landwaarts in naar Middelburg te vlugten, waarbij zij, zoo in de stad als op het land, tusschen de zes en zeven honderd dooden achterlieten. De verbittering tegen de Spanjaarden was destijds zoo groot, dat zeker Heelmeester een der verslagenen het hart uit het lijf sneed en het op de punt van het galjoen van een vaartuig stak, hetwelk aan de kaai lag, alwaar vele personen er in beten. Daarna is de stad Vaux nooit weder door de Spanjaarden bemagtigd.

Niettegenstaande de beeldenstorm in Holland en de meeste andere provincien en steden, reeds in het jaar 1566 had plaats gehad, was nogtans Vaux daarvan bevrijd gebleven tot op Heilige Sakramentsavond van het jaar 1572. Op dien dag gaf de Regering eenen maaltijd, alwaar de Gouverneur van Vlissingen, Tasmaars, tegenwoordig was. De

soldaten, te VERE in bezetting, vielen toen des namiddags in de kerken, wierpen de beelden en altaren om, en, door grooten moedwil, begonnen eenigen, die in het koor der kerk waren, de wapenen der Heeren van de orde van het Gulden Vlies ook in stukken te slaan. Toen dit aan TSERAEYS gebodschapt werd, stond hij ijlings van de tafel op, vrij wat beschonken zijnde, en met haast in de kerk geloopt, trok hij zijn rapier, en eer men hem gewaar werd, of zijn voornemen beletten konde, doorstak hij een of twee der handdadigen. Deze daad werd van de andere soldaten der bezetting zoo euvel opgenomen, dat velen hunner met geweer voor zijn logement kwamen, dreigende hem dood te slaan en hem scheldende voor eenen moorder en Papist. De zaak werd wel door den Baljuw ROLLÉ, van CUTCK en eenige anderen bijgelegd, doch TSERAEYS kwam hierdoor in grooten haat bij al het krijgsvolk dat onder hem stond.

Door den grooten watersnood, op Allerheiligendag van het jaar 1572, werd VERE zoodanig getroffen, dat bij de haven en aan de zeemuren der stad openingen spoelden van wel vijf vademen diep; om welke te stoppen men vele schepen moest doen zinken.

Den 22 Mei 1572 was de Admiraal van VERE, SEBASTIAAN DE LANGE, uitgevaren om te beletten dat de stad Middelburg geen volk of levensmiddelen werden toegebracht, dewijl het 's Prinsen toelag was, om daardoor die stad te bedwingen. In een gevecht tegen vier Spaansche schepen geraakte het Admiraalschip aan den grond; van alle zijden omsingeld, koos de Vlootvoogd met zijn volk, door de overnagt gedwongen, liever op het bed van eer, dan aan de galg of in zee het leven te laten; want naar het gebruik van dien tijd, was de voeten gespoeld of opgehangen te worden het onvermijdelijk lot van hen, die in handen van de Spanjaarden vielen. Hij besloot dan den brand in het kruid te steken, en deed zich alzoo met vriend en vijand in de lucht vliegen.

In het volgende jaar ondernam 's Prinsen volk onder beleid van den Gouverneur van VERE, JERONYMUS DE ROLLÉ, eenen aanslag op de stad Tholen. ROLLÉ, met duizend man van VERE afgevaren, landde aan het zuidende van Vossmeer, het Geuzen-gat genaamd, alwaar hij zich verschanste, en daar hij wist dat er binnen Tholen slechts weinig volk in bezetting lag, was zijn oogmerk die stad van allen toevoer af te snijden. De Spaansche Kolonel MONDAAGON, die binnen Bergen-op-Zoom lag, was nauwelijks van zijnen toelag onderrigt, of kwam met eenige manschappen aan, en overviel de Verenaars zoo onverwachts, dat allen die buiten den zeedijk langs het slijk marcheerden, en onder dezen ook de Gouverneur ROLLÉ, meest sneuvelden of verdronken. In ROLLÉ's plaats werd Jonkheer JAN JUNIUS DE JONGE van Antwerpen, tot Gouverneur van VERE aangesteld.

In het jaar 1596 maakte de Kardinaal ALBERTUS VAN OOSTERRIJK eenen heimelijken aanslag, om VERE te bemagtigen, door middel van een Schotsch Kapitein, JAMES WIMES genaamd. Deze, meenende dat Kapitein ROLLÉ enig misnoegen tegen de Staten van Zeeland had, ontdekte hem zijnen aanslag, om de stad in het begin van December over te leveren aan gemelden Kardinaal, die tot dat einde eenige duizend soldaten met vaartuigen in Walcheren zou zenden. Maar Kapitein ROLLÉ belegde, met overleg van de Staten en de Regering der stad, de zaak zoo wel, dat het alleen op het uitvoeren aankwam, toen men JAMES WIMES deed vatten. Hij beleed, dat hij tot dien aanslag door eenen Schotschen en twee Spaansche Jezuiten, in Brabant, was omgekocht, en werd den 8 Januarij 1597 onthalsd en govierendeeld.

In 1668 was Vries, ter gelegenheid van eene dubbele benoeming van Wethouders, in oproer, en zoo verdeeld, dat de stad dubbele Afgevaardigden zond in de vergadering der Staten, en de Staten reeds last gegeven hadden om krijgsvolk naar Vries te doen trekken, toen de zaken zich begonnen te schikken. Zij werden, eerlang, volkomen in orde gebragt, door den beroemden CONSTANTIJN HUYGENS, Heer van *Zuilichem* en LAURENS BUISSEN, Heer van *Dussen-Muilkerk*, die als Gemagtigden van den Prins van Oranje, als Markgraaf van Vries, derwaarts gingen en alles tot rust bragten.

Vries was in 1672 de eerste plaats, waar WILLEM III, Prins van Oranje, op het laatst van Junij, op het aanhouden der burgerij tot Stadhouder werd verklaard. Hetzij, dat de burgerij hier meer moeds had dan elders, om de Wethouders, die door den Prins aangesteld waren, te bewegen om hem te bevorderen, of dat sommige Wethouders zelve het gemeen hadden aangezet, om 's Prinsen verheffing te begeeren. Men smeet hier den 21, in eenen oploop, de glazen in aan het huis van Burgemeester THYSSEN; het liep evenwel tot den 30 aan eer men de Oranjevlag van den toren waaijen liet.

Eveneens was het hier, dat in het jaar 1747, toen, door het overgaan van Staats-Vlaanderen, de provincie Zeeland en alzoo ook geheel Nederland voor de Franschen open lag, zich het eerste de wensch openbaarde om WILLEM IV, Prins van Oranje, tot Stadhouder aan te stellen. In den nacht tusschen 24 en 25 April van dat jaar begaf zich de schutterij naar het huis van den Burgemeester VERELST, wiens geneigtheit tot de stadhouderlijke regering en tot den Prins van Oranje zij kenden, en begeerde van hem, dat Zijne Hoogheid van wege de stad tot Stadhouder van Zeeland werd voorgesteld. De Burgemeester VERELST en WILLEM Graaf van FLODORFF WARTENBERGEN bragten hierop te weeg, dat de oude en de dienende Burgemeesters des morgens ten vijf ure op het stadhuis bijeen geroepen werden. De Burgemeester HUYSSA, die ook des nachts onderscheidene malen de schutters aan zijn huis gehad had, sloeg de begeerte der burgerij aan de vergadering voor, waarop terstond eenpariglijk besloten werd, » dat het ge-
» vaar, waarin de gansche Staat en Zeeland in het bijzonder gebragt
» was, niet langer toeliet, zich door anders gezinde leden of gewesten
» van zulk eene heilzame en hoog noodige verkiezing te laten afhou-
» den; dat zij hierom, van wege deze stad, den Doorluchtigsten en
» Hoogstgeboren Vorst en Heer WILLEM KARL HENDRIK FRISO, Prins
» van Oranje en Nassau, tot Stadhouder, Admiraal-Generaal en Ka-
» pittein van Zeeland verkoren; met zoodanige magt, gezag, voorreg-
» ten en voordeelen, als onder de Leden der hooge Regering, ten
» genoegen van gemelden Prins en tot welzijn van den Staat, en bij-
» zonderlijk van Zeeland, best en oorbaarst zou worden geoordeeld.”
Voorts werden de Afgevaardigden van Vries, op de dagvaart der Staten te Middelburg, gelast, om dit besluit nog dezen dag ter Staatsvergadering bekend te maken, en om de andere Leden tot het nemen van diergelijk besluit te bewegen. De vergadering gaf terstond hierna, aan de menigte voor het stadhuis zamengevloeid, kennis van haar besluit. Het oranjewendel werd uitgestoken, en elk verscheen met een strik van oranjelint aan den hoed.

In het jaar 1787 zag men te Vries tooneelen, waarvan in Nederland nog geen voorbeeld aanschouwd was. Nadat te Middelburg eenige dagen te voren geplunderd was, en daardoor de gemoederen waren opgewonden, werd de 3 Julij tot plundering der stad bepaald, en de

huizen, daartoe bestemd, reeds op een lijst geteekend. Dien dag was echter het eerste werk om de Zierikzeesche Afgevaardigden, die zich, op hunne reis naar de staatsvergadering, juist te Vries bevonden, het vertrekken te beletten. De Secretaris ERMERIUS, zich op weg begevende, met oogmerk, om de Afgevaardigden hulp te verleen, werd door den woesten hoop omsingeld en beleedigd, zoo dat hij gerade vond zich als arrestant naar de hoofdwacht te begeven. De Zierikzeesche Afgevaardigden werden niet dan met veel moeite en gevaar uit hun logement naar het stadhuis, onder geleide van eenige Regeringsleden, gebracht. Na eenigen tijd aldaar, door het dreigen van de verwoede hoop in groote angst doorgebracht te hebben, herkregeren zij hunne vrijheid door zich met oranje te versieren, en raakten gelukkig in hun vaarttuig. Het bleef hier niet bij: de personen, op het lijstje geteekend, werden, ten getale van vier en twintig, onder meerdere en mindere beleedigingen uit hunne huizen gehaald en naar de hoofdwacht gesleept, waar de Heer ERMERIUS zich ook nog bevond. De Raad DAVID WILLEM DE CLIEVER en de Notaris JAN SWERIUS HALFFMAN werden ter dezer gelegenheid grovelijk beleedigd, zelfs wilde een uit den hoop HALFFMAN, toen hij de trappen van het stadhuis opging, de hielen afsnijden, waarin hij echter door de wacht werd verhinderd. De gevangenen, door schildwachten met ontbloot zijdegeweer bewaakt, bragten dit nur in hevige angst door. Eindelijk zag men de zonderlinge vertooning, dat eenigen, zich noemende Geconstitueerden der burgerij, hun lieten aanzeggen om voor hen te verschijnen. Daar werd hun door een dier Geconstitueerden afgevraagd, of zij erkenden kwalijk behandeld te hebben, daarvan berouw hadden, en gesind waren de oude constitutie, het synode van Dordrecht en de privilegiën der stad te bezweren. Op deze vragen door alle de aanwezenden, uit nood gedrongen, ja geantwoord zijnde, werden zij vervolgens naar het stadhuis geleid, waar zij, in de vierschaar, de gedane beloften met eede moesten bevestigen. Ook hieraan voldaan hebbende, herkregeren zij hunne vrijheid. Niemand intusschen was geplunderd geworden; alleen vorderden de visschers, behalve drinkpenningen, ook nog schadevergoeding voor tijdverzuim, waarop Patriotten en Prinsgezinden inteeckenden.

In den bekenden watervloed van het jaar 1801 leverde Vries een aandoenlijk tooneel op, en de vreeselijke uitwerkselen daarvan hebben die stad niet minder dan eenige andere plaatsen geteisterd. De helft der stad werd overstroombd en liep op de laagste plaatsen eenige voeten onder, zoodat de bewoners der daar staande huizen maar even den tijd hadden om in hunne nachtkleederen of half naakt op de zolders en bovenkamers te vlngten. In de Wijngaardstraat kwamen twee kinderen en in de Kapelstraat eene vrouw om het leven.

Bij de landing der Engelschen in Zeeland, in het jaar 1809, werd Vries, dat toen slechts een garnizoen van 519 man, onder bevel van den Luitenant-Kolonel BOGAERT, had, den 31 Julij door den Engelschen Generaal FRASER opgeëischt; op het weigerend antwoord, dat deze bekwam, begonnen de vijandelijke kanonneerbooten en bombardeergaljoeten hun vuur op de stad te rigten; zij hielden daarmede van des morgens zes tot des avonds zeven uren aan, en rigtten alzoo zeer veel schade aan openbare gebouwen en huizen aan. De schade zou evenwel aanmerkelijk grooter zijn geweest, zoo niet de sterke stroom, die in het vaarwater voor de stad loopt, met den wind, die in den namiddag aanhoudend atijver werd — zoodat het tem

laatste vrij hard woei — deze vaartuigen, van welke reeds drie gesonken waren, te veel hadden doen slingeren, om van hunne bommen gebruikt te maken. Zelfs waren zij aan gevaar blootgesteld; waarom zij dan ook eene achterwaartsche legplaats namen, welke hun meer veilig toescheen voor den wind, die met kracht het Veergat doorliep. Daar er, in den volgenden nacht, van een der Britsche schepen eenige vuurpijlen naar de stad geworpen werden, bragt het oogenschijnlijk gevaar, waarin zij nu gebragt was, van eene prooi dervlammen te zullen worden, de bezetting tot nadenken over de nutteloosheid der verdediging. Immers kon aan ontzet van de zijde van Holland niet gedacht, veel minder daarop eenige hoop gevestigd worden. Dat men van den kant van Vliissingen ter hulp kon toesnellen, dit weersprak zich zelve, en om te wachten tot er bijstand uit Frankrijk kwam, zoo deze al mogelijk was, was ondoenlijk, daar men het zoo lang niet kon uithouden, aangezien de stad aan alle zijden bekneld en maar zeer weinig versterkt was. Men begon derhalve van overgave te spreken; en kort daarop zond de Kommandant der stad, een Parlementair af. Het verdrag van overgave werd eindelijk getroffen en de stad ging aan de Engelschen over, die haar echter den 25 December van dat jaar weder verlieten.

Na den storm van November 1856 moet Vras insgelijks een tafereel van verwoesting hebben opgeleverd, wanneer men nagaat, dat twee straten aldaar, door instorting van huizen, aanvankelijk waren verstoppt; terwijl het treurige nog vermeerderd werd door het opkomende water tegen den wind, waardoor buitengewoon hooge golven in de haven bruischten, en het water als teruggedreven werd.

Het wapen van Vras is een veld van azuur, met eene zee van sinopel in het onderdeel, waaruit oprijzen twee smalle torens of zuilen, tusschen welke eene hulk ligt, alles van goud. Uit iederen toren komt een wildeman met knods te voorschijn, welke te zamen een keten vasthouden, waaraan het wapen van Borssele bangt, zijnde van sabel met eene fasce van zilver.

De vlag was rood met het wapen van Borssele in het midden; later de Hollandsche vlag met het wapen van Borssele in het wit; en ook in het midden geel met de Hollandsche kleuren onder en boven.

VERE-EN-VLISSINGEN (HET MARKGRAAFSCHAP-VAN-), markgroep het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, uit twee geheel van elkander afgescheiden deelen, namelijk de beide gem. Vliissingen en Vereen-Zandijk-Binnen, bestaande.

Deze beide deelen, die lang aan bijzondere Heeren hebben toebehoord, zijn eerst in 1555 te zamen door Keizer KARL V, ter gunst van MAXIMILIAAN VAN BOURGONDIE, Ridder van het Gulden Vlies, Admiraal-Generaal ter Zee en naderhand Stadhouder van *Holland, Zeeland, West-Friesland en Utrecht*, tot een markgraafschap verheven. Bij uitersten wil stelde Heer MAXIMILIAAN tot erfgenaam van alle zijne goederen, en dus ook van dit markgraafschap, aan zijnen neef MAXIMILIAAN DE HENTN, tweede zoon zijner oudste zuster en van JOHAN VAN HENTN, Graaf van *Bossu*; doch bij zijn overlijden liet hij zoo veel schulden na, dat zijnen boedel den schuldeischers werd ten beste gegeven. Na lang dralen verwierven deze van den Grooten Raad van Mechelen, in 1567, dat het markgraafschap openlijk mogt worden geveild, bij welke gelegenheid het werd afgemijnd door JACOB VAN BOSSU, Heer van *Auchy*, voor twee honderd twee en twintig duizend gulden, doch deze koop had geen voortgang. Koning FILIPS II, als Graaf van *Zeeland*, benaderde dien en

droeg aan den Graaf van Megen het bewind er over op. Als een bijzonder eigendom hadden de beide steden, tot nog toe, geene zitting gehad in de vergadering der Staten. Het regt hiertoe bekwamen zij na hunnen afval van Filips II en het aannemen der Staatsche zijde, alsmede de toezegging, om nimmer van de grafelijkheid te mogen gescheiden worden. Intusschen waren eenige rentheffers, tot nog toe, niet aan de penningen gekomen, welke zij van het markgraafschap hadden te vorderen. Van hier dat zij bij het Hof van Holland wisten te bewerken, dat de twee steden andermaal werden aangeslagen, om, tegen den 27 en 28 Junij 1567, te 's Gravenhage openlijk verkocht te worden. Twijfelachtig, althans niet genoeg bewezen, is het vermoeden van sommigen, als of Willem I, Prins van Oranje, die voorheen reeds van zijne genegenheid tot den koop had doen blijken, de rentheffers tot dezen stap had aangespoord. Hoe het hier ook mede zij, men verhaalt althans, dat de Heer Voessenaer, Baljuw van Zierikzee, omtrent dezen tijd, met den Prins sprekende over de beide heerlijkheden, van meening was, dat de beide steden zich zelven moesten koopen; doch dat laatstgenoemde van andere gedachten was, naardien zulks boven het vermogen dier steden zijn zoude, daar hij de waarde op vier tonnen schats begrootte. Daarenboven had de stad Antwerpen het oog op de heerlijkheden, waaruit hij vreesde veel onaangenaamheden en nadeel te zullen voortvloeijen, en dit schijnt, onder anderen, dan ook de rede te zijn geweest, waarom aan 's Prinsen Gemagtigden, van wege de Staten, aan wie nu zijne oogmerken duidelijk waren gebleken, last werd gegeven, om te zorgen, dat zij de hoogste bidders bleven en niet te zien op acht of tien duizend gulden boven hunnen last, als kunnende den Prins die som altijd worden te goed gedaan. Op de gestelde dagen werd dus Prins Willem I kooper van de heerlijkheid der stad Vlissingen, met de ambachtsheerlijkheid van Ond-Vlissingen, voor 75,100 gulden, en van het markgraafschap van Vian, met het slot Sandenburg, en de heerlijkheid van den Vrouwen-polder, de stad en de vrijheid van Domburg, met de ambachtsheerlijkheid van Zandijk, voor 74,500 gulden. Met veel plegtigheid werd de Prins, nog in het zelfde jaar, ingehuldigd. Van de puije van het stadhuis te Vere strooide men een groot aantal zilveren gedenkpenningen onder het volk, aan de eene zijde versierd met het stadswapen en dat van Nassau, met een snoer zaamverbonden; men las daaronder de woorden: *nonus inmolubilis* (d. i. een niet los te maken knoop). De keerszijde vertoonde een arm, houdende een bloot zwaard, met de zinspreuk omschreven: *me maintiendrai* (d. i. ik zal handhaven). Na het overlijden van den Prins kwam het markgraafschap eerst aan zijnen oudsten zoon, Maurits, Prins van Oranje, en bij het kinderloos overlijden van dezen aan zijnen jongeren broeder Prins Frederik Hendrik; vervolgens aan Prins Willem II, en van dezen op diens eenigen zoon Prins Willem III.

Tot nog toe was men in Zeeland niet op de gedachte gekomen, om eenen voorslag te doen tot vernietiging van het markgraafschap; doch kort na het overlijden van laatstgenoemden Prins, nam men er maatregelen, waaruit niet onduidelijk bleek, dat men oogmerk had om verder te gaan. Sedert 1702 hadden de Staten van het gewest aan zich getrokken de bestelling der wet in de steden Vlissingen en Vere, uit eene benoeming, door de dienende wethouderschap gemaakt, in weerwil van de mandementen van het Hof of van den Hoogen Raad in Holland, strekkende tot handhaving van het regt der Markgraven. De stad Goes ging nog een stap verder. Zij deed den voorslag, dat men, uit

kracht van het opperste gebied der Staten, de gemelde steden van alle leenroerigheid behoorde te ontheffen, tegen voldoening der waarde, en alzoo het markgraafschap vernietigen; doch de Algemeene Staten, als uitvoerders van den uitersten wil van Prins WILLEM III, verklaarden zich daar tegen; zij begrepen dat de zaak van het markgraafschap in haar geheel moest blijven, tot dat zij door den gewonen regter konde worden afgedaan.

In dien stand bleef deze zaak tot in het jaar 1722, toen zij, ter gelegenheid der verheffing van den jeugdigen Prins WILLEM IV tot Stadhouder van Gelderland, weder levendig werd. Van nieuws begon men nu te raadplegen over de vernietiging, tegen voldoening der waarde. MARIA LOUISA, Prinses-Weduwe van Oranje, was dit naauwelijks ter ooren gekomen of zij liet, in het jaar 1723, eenen brief afgaan, zoo aan de Algemeene Staten als aan die der bijzondere gewesten, dat men geliefde zorg te dragen, dat het regt van haren zoon, WILLEM KAREL HENDRIK FRISO, in Zeeland niet verkort werd. Op de stad Vere na, was men het in Zeeland eens, omtrent de vernietiging van het markgraafschap. Die van Hollaud hadden het regt van het gewest tot dien stap beweerd in een uitvoerig betoog, dat sedert door de Prinses-Weduwe en de voorgeden van den minderjarigen Vorst, alsmede door de Afgevaardigden der stad Vere, ter vergadering van het gewest, nitvoerig beantwoord werd. Over het laatste vertoog toonden zich de vijf overige steden Middelburg, Zierikzee, Goes, Tholen en Vlissingen ten uiterste misnoegd. Zij beweerden, dat het partijdig gesteld was en overvloedige van gemeene volksdwalingen en gebrek aan kennis van regeringszaken. Geweldig mishagden den Afgevaardigden dier steden, dat die van Vere de Regenten van Zeeland gedreigd hadden, zoo als in hun vertoog was geschied » met de gevoeligheid » van deze of gene uitheemsche mogendheid, alsmede Gelderland, » Friesland, Stad-en-Lande, die sterk op 's Prinsen zijde waren, ja » zelfs met een aanstaanden Stadhouder, » niettegenstaande de stad nog onlangs had beloofd, den tegenwoordigen stadhouderloozen regeringsvorm te zullen helpen handhaven. Het geschil duurde tot in het jaar 1732. Daar Prins WILLEM toen meerderjarig geworden was en in het bestuur zijner goederen zoude treden, vonden de Staten van Zeeland geraden een einde te maken aan de raadplegingen op de vernietiging van het markgraafschap. Aangezien de stad Vere, thans van gedachte veranderd was, nam men, met eenparige bewilliging van alle de Leden, den 17 November des gemelden jaars het besluit, » nit kracht van hunne hooge Souvereiniteit en incontestabele » magt, de steden Vlissingen en Vere, van nu aan voor altoos en » ten eeuwigen dage, *de facto et de jure* (met der daad en van » regtswege), te ontheffen van alle vassalage en leenroerigheid, de » zelve daarvan ten vollen en in alle zijne deelen libereerende, ge » melde steden tot vrije grafelijke, en als andere stermhebbende ste » den dezer provincie stellende, alleen directelijk en immidiat de » pendent en onderworpen aan de souvereine vergadering van Haar » Ed. Mogende; » met bijvoeging » dat tot een dedommagement van » de voorgemelde devassalage, ten behoeve van dengenen, die tot de » Seigneurie van de gemelde steden van Vlissingen en Vere geregtigd » zouden bevonden worden te zijn, bij provisie en tot nadere dispositie eene somme van honderd duizend Rijksdaalders, in de Bank » der stad Middelburg gedeponceerd zoude worden. » Van dit merkwaardig besluit had de Prins van ORANJE naauwelijks berigt optvangen, of

hij schreef, in het begin van het jaar 1735, een protesterenden brief aan de Staten van Zeeland, waarin hij zich beklagde, dat men had kunnen goedvinden, zonder eenige reden te geven, dan die van hooge souvereiniteit en onbetwistbare magt, hem voor altoos te versteeken van het erfgoed zijner vaderen. De Staten zwegen hierop niet stil. In een nitvoerig vertoog verdedigden zij hun gedrag tegen de ingebrachte bedenkingen, lieten voorts den Prins de bepaalde som aanbieden; doch hij weigerde die te ontvangen en deed voorts nog onderscheidene pogingen, om in zijn regt gehandhaafd te worden, nemende, onder anderen, zijn schoonvader, den Koning van Groot-Britanje, in den arm, welke aan de Staten van Zeeland en aan de Algemeene Staten over het geschil eenen brief liet afgaan. De Prins zond zijnen Opperstalmeester, den Baron van BURNHAM, naar Zeeland, om de zaak door onderhandeling af te doen. Deze duurde tot in het jaar 1739, wanneer zij afgebroken en het markgraafschap, althans aan de zijde der Staten van Zeeland, als vernietigd werd beschouwd. Eenige jaren verliepen er sedert, zonder dat er aan deze zaak meer gedacht noch daarvan openlijk gesproken werd. Evenwel bleek het eerlang, dat die van VRE, toen zij hunne medeleden ter staatsvergadering in hun vertoog met eenen Stadhouder dreigden, geene ongegronde taal gevoerd hadden, want nauwelijks was Prins WILLEM IV, in het jaar 1747, tot Stadhouder over alle de gewesten aangesteld, en uit 's Gravenhage naar Zeeland op reis gegaan, of de Staten van het gewest namen, op voorslag van Middelburg, het besluit om de Prins in het markgraafschap van Vlissingen en Vere te herstellen en alsoo het staatsbesluit van den 17 November 1732 te vernietigen. Met statelijken loister werd naderhand de Markgraaf in beide steden ingehuldigd, zoo als ook vervolgens zijn zoon WILLEM V. Na de omwenteling van 1795 is dit Markgraafschap vervallen.

VERE-EN-ZANDIJK-BINNEN, gem. op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, arr. en kant. *Middelburg*; palende W. en N. aan de gem. *Vrouwe-polder-Zandijk-buiten-en-Schellag*, O. aan het *Veersche-gat*, Z. aan *Kleverskerke*.

Deze gem. bevat de stad *Vere* en het geh. *Zandijk-binnen*, beslaat eene oppervlakte van 150 bund. 49 v. r. 91 v. ell., waaronder 104 bund. 13 v. r. 82 v. ell. belastbaar land; telt ruim 200 h., bewoond door 258 huisgez., uitmakend eene bevolking van 950 inw., die hun bestaan hebben uit den landbouw en hetgeen de stad als vesting oplevert.

De Herv., die er 860 in getal zijn, behooren tot de gem. *Vere*. — De R. K., die men er ruim 90 telt, behooren tot de stat. van *Vere*. — Men heeft in deze gem. eene school met gemiddeld 100 leerlingen.

Het wapen van deze gem. is het zelfde als dat van de stad *Vere*.

VERGELEGEN, hofst. in de *Zijpe*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 4½ u. N. ten O. van *Alkmaar*, kant. en ½ u. N. W. van *Schagen*, gem. *Zijpe-en-Haze-polder*, aan de noordwestzijde van de *Zijper-vaart*, bij de *Schagerbrug*.

Deze hofst., bestaande uit huis en verdere getimmeren, benevens erf, boomgaarden, bosch, moestuin en weiland, beslaat eene oppervlakte van 50 bund. 48 v. r. 40 v. ell.

VERGEREIND, plaats in het *Land-van-Heusden*, prov. *Noord-Brabant*, gem. en ½ u. Z. O. van *Hedikhuizen*, aan de *Hediksche-Maas*.

In vroegere eeuwen stond hier een adell. h., dat waarschijnlijk reeds in het jaar 1200 door *WILLEM VAN BIECHOUX* bewoond werd.

Den 26 Februarij 1796 brak hier de dijk door, zoodat het geheele oude land van Altena onderliep.

Den 22 Februarij 1799 viel dit zelfde hier juist ter zelfder plaatse weder voor.

Door het leggen van eenen inlaagdijk, ten einde het water eene andere rigting te geven, hetgeen na deze laatste overstroming geschiedde, hebben hier later geene dergelijke rampen meer plaats gehad.

VERGEREINDSCHE-SLUIS (DE), sluis in het *Land-van-Heusden*, prov. *Noord-Brabant*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Hedikhuizen*, dienende om het opgemalen water uit de gecombineerde polders van Engelen, Vlijmen en Hedikhuizen, op de Hediksche-Maas af te lozen.

VERGIERDE-WEG (DE), bij verbastering meestal de *VERKEERDE-WEG* genoemd, weg in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, gem. *Velsen en Schoten-en-Gehuchten*, in eene westelijke rigting van het Schoter-Regthuis naar de Zandpoort loopende. — Deze weg is zoo laag en drassig, dat hij alleen in het midden van den zomer droog is.

VERHEIDE of *VERHIDES*, geh. in de souvereine heerl. van *Gemert*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *VERREHIDE*.

VERHILDERSUM, ook wel verkeerdelijk *FERHILDERSUM* gespeld, burg in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en $6\frac{1}{2}$ u. W. ten N. van *Appingedam*, kant. en $2\frac{1}{2}$ u. W. ten N. van *Onderdendam*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. O. N. O. van *Leens*, even ten N. O. van de hooge Leensterwierden en N. van den weg van Leens naar Webe, aan het einde eener fraaie breede laan.

Deze burg is, van drie zijden, uit het water eener breede gracht opgetrokken, en aan de zuidzijde met een voorplein voorzien. Op den zuidwesthoek tusschen de buiten- en binnengracht staat het schathuis of de boerderij, welke behalve van singels, hoven en tuinen, door uitmuntende bouw- en weilanden omgeven is. Alles te zamen beslaat eene oppervlakte van 17 bund. 86 v. r. 7 v. ell. Deze plaats wordt in eigendom bezeten en bewoond door den Notaris Mr. *Hendrik van Bolhuis*.

De naam is waarschijnlijk van den geslachtsnaam *Hilders* afkomstig, terwijl het voorwoord *ver* in de oude namen beteekent *vrouw* en de slotletters *sum* en *um* een heem of erf, zoo dat de naam naar die uitlegging te kennen geeft: *het heem van Vrouw Hilders*.

Tijdens de beroerten van de Schieringers en Vetkoopers was deze burg reeds bekend. In 1632 woonde *Lambert Tjarda van Starckenburg* er op, zoo als blijkt uit het opschrift op de Leenstertorenklok. In de jaren 1786 en 1792 is deze burg vertimmerd; de zuidoostelijke vleugel weggebroken en het front veranderd.

VERHOUT, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *VERENHOUT*.

VERHOVEN, bij verkorting meestal *VERREWA* genoemd, geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. en $2\frac{1}{2}$ u. O. Z. O. van *Breda*, kant. en 2 u. W. ten Z. van *Ginneken*, gem. *Gilzen-Rijen*, $\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Gilze*, waartoe het behoort, aan den ouden weg van Bavel op Gilze; met 11 h. en 90 inw.

VERIA, Lat. naam van de st. *VERE*, op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*. Zie *VERE*.

VERKEERDE-WEG (DE), naam, welken men bij verbastering meestal geeft aan de *VERGIERDE-WEG*, in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie *VERGIERDE-WEG* (DE).

VERKENSWEERD, oude naam van het vl. *VALKENSWAARD*, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *VALKENSWAARD*.

VERKERKE-POLDER, onbebuisde pold. in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, distr. en arr. *Goes*, kant. *Heinkenszand*, gem. *Oudelande*; palende N. aan den Kamer-polder, O. aan den Breeën-Biester, Z. aan de gem. *Ellewoutsdijk*, W. aan de gem. *Driewegen*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 10 bund. alles schotbaar land, en wordt door 1 sluis, op de Schelde van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit Dijkgraaf en Gezworenen.

VERLAAT (HET), veiligheidsluis in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zee-land*, distr. *Sluis*, gem. *IJzendijke*, in het water de Linie, daar het door den *Grooten-Zuiddiep-polder* loopt, omtrent $\frac{1}{2}$ u. achter de sluis in den *Kapitalen-dam*.

Toen den 2 Augustus 1831 de *Kapitalen-dam* genomen was, werd er hevig, om het bezit van dit punt, gestreden, en daarbij de hofstede van den Heer de Bosch verbrand. De Generaal de Kock voerde daarbij in persoon het bevel over de Nederlandsche krijgsmagt.

VERLAAT (HET), buurs. in *Vollenhove*, prov. *Overijssel*, arr. en 6 u. N. ten O. van *Zwolle*, kant., gem. en $\frac{1}{2}$ u. van *Steenwijk*.

Dit gehucht werd bij den watervloed van Februarij 1825 geheel door het water omgeven, waardoor er een groot aantal vee verdronk, doch de bewoners werden gelukkig allen gered.

VERLAAT (HET BUITENSTE-), geh., prov. *Friesland*, prov. *Oostergoo*, griet. *Smallingerland*, arr. en $4\frac{1}{2}$ u. O. N. O. van *Heerenveen*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. N. ten O. van *Beetsterzwaag*, 1 u. W. van *Dragten*; met 8 h., eene scheepstimmerwerf en 30 inw. Het ontleent zijnen naam van eene sluis, mede het *Buitenste-Verlaat* geheeten, waardoor de *Dragtervaart* in de *Oud-Dreit* valt.

VERLAAT (HET NIEDORPER-), geh. in de *Niedorper-kogge*, prov. *Noord-Holland*. Zie *NIEDORPER-VERLAAT*.

VERLAAT (HET NIEUWE-), verlaat of sluis, in *Zalland*, prov. *Overijssel*, gem. *Zwollerkerspel*, ruim $\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Zwolle*, in den *Vechtdijk*, aan het einde van de *Nieuwe-Vecht*.

VERLAAT (HET OOSTER-), geh. in het balj. van de *Nieuwburg*, prov. *Noord-Holland*, arr. en $2\frac{1}{2}$ u. W. van *Hoorn*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. N. ten W. van *Purmerende*, gem. *Ursem*, aan de trekvaart van *Hoorn* op *Alkmaar*.

Er was hier vroeger een sluisje, waardoor men uit het *Mijzerveld* in de trekvaart kwam, doch dit is weggebroken.

VERLAAT (HET OUDE-), voorm. verlaat of sluis, in *Zalland*, prov. *Overijssel*, gem. *Zwollerkerspel*, ruim $\frac{1}{2}$ u. O. van *Zwolle*, aan de *Nieuwe-Vecht*.

VERLAAT (HET SCHAGER-), geh. in *Geestmer-ambacht*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 4 u. N. van *Alkmaar*, kant. en 1 u. Z. van *Schagen*, gem. *Haringcarspel*; met 2 h. en 14 inw. Er ligt hier een sluisje waar van dit geh. zijnen naam ontleent.

VERLAAT (HET WESTER-), geh. in het balj. van de *Nieuwburg*, prov. *Noord-Holland*, arr. en $2\frac{1}{2}$ u. W. van *Hoorn*, kant. en $3\frac{1}{2}$ u. N. ten W. van *Purmerend*, gem. *Ursem*, aan de trekvaart van *Hoorn* op *Alkmaar*. — Er is hier een sluisje, waardoor men uit het *Mijzerveld* in de trekvaart komt.

VERLAATSCHE-DIJK (DE) of *DE VERLATEN-DIJK*, dijk van het *Oud-Land-van-Altena*, prov. *Noord-Brabant*. Het zijn die gedeelten van den *Uppelsche-dijk*, welke zich noord en zuidwaarts van het *Verlaat* in dien dijk uitstrekken.

VERLAATSCHÉ-DIJK (DE), ook wel enkel **het Verlaat** geheeten, geh. in het *Land-van-Altena*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede* distr., arr. en 6 u. W. N. W. van 's *Hertogenbosch*, kant. en 3 u. W. N. W. van *Heusden*, gedeeltelijk gem. *Almkerk-en-Uitwijk*, gedeeltelijk gem. *Emmikhoven-en-Waardhuizen*, 10 min. W. Z. W. van *Almkerk*, 10 min. W. van *Emmikhoven*, aldus genoemd naar het verlaat aldaar in den Uppelsche- en Emmikhovensche-dijk, waardoor de Alm loopt; met 30 h. en ongeveer 160 inw., van welke 18 h. en ongeveer 100 inw. onder *Almkerk-en-Uitwijk* en 12 h. en ongeveer 60 inw. onder *Emmikhoven-en-Waardhuizen*.

VERLAATSCHÉ-GANTEL (DE), water in het *Land-van-Altena*, prov. *Noord-Brabant*. Het is dat gedeelte van den Alm, hetwelk van het Verlaat in den Uppelsche-dijk, met eene westelijke rigting, naar de Drie-sluizen in den Nieuwendijk loopt.

VERLATEN, plant. in *West-Indië*, op het eil. *Curaçao*, in de *Midden-divisie*, Z. van de plant. St. Pedro, W. van Siberen, N. van St. Sebastiaan, O. van Fontein.

VERLATEN-DIJK (DE), dijk in het *Land-van-Altena*, prov. *Noord-Brabant*. Zie **VERLAATSCHÉ-DIJK (DE)**.

VERLATEN (DE VIER-), plaats in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, bij Hoogkerk, welke baren naam ontleent van vier verlaten of sluizen, die hier in de trekvaart van Groningen naar Stroobos digt bij elkander hebben gelegen. Sedert weinige jaren zijn er twee weggenomen, die digt bij het Aduarder-Diep lagen, en gerekeud werden geen nut meer te doen.

VERLEHORST of **VERLEHOR**, thans **VERLEHORST** genoemd, voorm. kast. op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 10 u. N. O. van *Arnhem*, kant. en $2\frac{1}{2}$ u. O. N. O. van *Harderwijk*, gem. en $2\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Ermelo*, $\frac{1}{2}$ u. N. van *Nunspeet*.

Het was vroeger een der oudste kasteelen op de Veluwe. In 1334 werd **MECHTEL**, huisvrouw van den Ridder **PELGRIM VAN PUTTEN**, (broeder van **HERBERN VAN PUTTEN**, Heer van *Old-Putten* en *Puttenstein*, door Graaf **REINALD VAN GELDER** beleend, met den hof **VERLEHORST** of ook **VERLEHOR**, tot hare huwelijks-gift.

In het jaar 1481 werd op dit kasteel eenen dag bestemd, om de stroperijen op de Veluwe te keer te gaan en middelen daartegen te beramen, waarbij tegenwoordig waren **LIEVEN VAN BARK**, **Ritmeester** en Raad van *Harderwijk*, van wege **MAXIMILIAAN VAN OOSTERWIJK** en **DIEDERIK VAN LINTLO**, **Ritmeester** van *Hattem* en *Elburg*, van wege **SCHWARTZENBERG** en het land van *Zutphen*.

Op de grondvesten staat thans een zoogenaamd **Spijker** en boerenwoning, beslaande, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 65 bund., en in eigendom toebehoorende aan den Heer **HENDRIK TEGELAAR**, te *Harderwijk*.

VERLOREN-HOEK, b. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr., kant. en $1\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Breda*, gem. en 1 u. ten N. W. van 's *Princenhage*; met 8 h. en 40 inw.

VERLOREN-HOEK (DE), gors of eilandje, prov. *Zuid-Holland*, gem. *Spijkenisse-en-Brabant*, dat door het *Haartelsche-gat* wordt bespoeld, en tusschen de zuidwestzijde der *Welplaat* en het *Land-van-Putten* ligt.

VERLOREN-HOEK (DE NOORDELIJKE) en **DE ZUIDELIJKE-VERLOREN-HOEK**, twee pold. in het *Land-van-Heusden*, prov. *Noord-Brabant*. Zie **NOORDELIJKE-VERLORENHOEK** en **ZUIDELIJKE-VERLORENHOEK**.

VERLORENKOST, geh. in het balj. van *Luxemburg*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr., kant. en 20 min. Z. van *Luxemburg*, gem. en O. van *Hollerich*; met 8 h. en ruim 30 inw., die kerkelijk tot de par. van de Munstersche kerk te *Luxemburg* behooren.

VERLORENKOST-POLDER (DE), pold. in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, distr. en arr. *Goss*, kant. *Heinkenszand*, gem. *Overzande*; palende N. aan den Oud-Overzande-polder en den Vrouwen-polder, O. aan den Zakpolder, Z. en W. aan den Nieuw-Overzande-polder.

Deze pold., welke tot den *Brede-polder-van-Baarland* behoort, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 26 bund 24 v. r. 83 v. ell. Hij staat even als de geheele *Breedepolder-van-Baarland* onder het bestuur van eenen Dijkgraaf, drie Gezwoenen en eenen Penningmeester.

VERLOREN-VELD (HET), hofstede op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en $7\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Arnhem*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. van *Harderwijk*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. O. van *Ermelo*, in het geh. *Telgt*.

In de nabijheid van deze hofstede, welke eene oppervlakte beslaat van 6 bund., en thans in eigendom bezeten wordt door Mr. W. A. DE MEESTER, te *Harderwijk*, heeft het bosch van *Ermelo* bestaan, dat door den zeevloed van 1170 geheel door de Zuiderzee is verslonden en men ontdekt er bij laag water nog boomstammen en eene toegewelde waterput in zee.

VERLOREN-ZEEG (DE), water in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, dat bij *Ressen* uit onderscheidene samenkomende sloten ontstaat; met eene zuidwestelijke rigting naar *Andelst* leopt, waar het zich in de *Waal-wetering* ontlust.

VERMAAK (NIEUW-), verl. plant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Saramacca*, ter linkerszijde in het afvaren, palende bovenwaarts aan de suikerplant. *Hamburg*, benedenwaarts aan den kweek- en kostgrond *Aitnoech-en-Elizabethshoop*; 500 akk. groot.

VERMANING, geh., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Tietjerksteradeel*, arr. en $4\frac{1}{2}$ u. O. Z. O. van *Leeuwarden*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Bergum*, 1 u. Z. Z. O. van *Oostermeer*, waartoe zij behoort, aan de *Litse*.

VERMEERUM, geh. op het eil. *Terschelling*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 18 u. N. van *Hoorn*, kant. en 14 u. N. van *Medemblik*, gem. *Terschelling*, $\frac{1}{2}$ u. O. van *Midland*, waartoe het behoort.

VERMEULEN-KRIEGER, fort in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, gouv. *Sumatra's-Westkust*, resid. *Padangsche-Bovenlanden*, distr. der vijftig *Kotta's*.

Dit fort is aldus genoemd naar den Kolonel P. F. VERMEULEN-KRIEGER, die in deze streken het Vaderland belangrijke diensten bewezen heeft.

VERNEHUYZEN, op sommige kaarten ook VERMEULEN gespeld, voorn. kast. in de *Neder-Betuwe*, prov. *Gelderland*, distr. en 6 u. N. W. van *Nijmegen*, arr., kant. en 2 u. N. van *Tiel*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Lienden*, $\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Ingen*, aan den *Rijndijk*.

Dit kast. is reeds voor onbegrijpelijke jaren gesloopt. Ter plaatse, waar het waarschijnlijk gestaan heeft, ziet men thans een boerenhuis. De daartoe behoord hebbende gronden, zullen denkelijk aan verschillende eigenaren behooren. Die, waarop vermeld huis nu staat, eene oppervlakte beslaande van 3 bund., worden in eigendom bezeten door den Heer de Kock, woonachtig te *Lienden*.

VERNHOUT, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Pee-land*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *VERENHOUT*.

VERNOUTS-EE, ook **VOORNEER**, **VORRENZER** of **VOIRNOUTSZER**, voorm. riv., prov. *Zeeland*, welke tusschen Reimerswaal en Lodijcke heenstroomde.

Deze riv. was in 1292 reeds ingekort. Evenwel moet een groot deel overgebleven zijn, en werd eerst in 1422 gesloten, wanneer de Hertog, „overmits twee sluzen, die tot Vorrenzee liggen, die men niet ganebaer „maken en can, dat sij water dragen mogen, noch den sluisvliet niet „open gehouden en can, overmits dat hij lanc is en so verre van den „deypen leyt”, aan **KLAAS KERVINCK VAN REYERSWAAL** gelastte, „dat hij „dat lant daervoren gelegen uitgeve en doe dijken; also dat men een „sluys daarin leggen mach.” Acht jaren later beval Hertog **FILIPS** insgelijks weder eene sluis te leggen „in Zuvt-bevelant in Voirnoutszee.” Uit dit een en ander wordt dan insgelijks begrijpelijk, hoe die van Broecke en Kroecke, ofschoon tot de Oostwatering behoorende, nogthans eenen afsonderlijken dijk te onderhouden hadden. Een sprank van dezen stroom is nog bekend onder den naam van het **Macholc** of **Marollegat**, bij het kadaster het **GAT-VAN-MACHOL** geheeten.

In de nabijheid van dit water viel in 1258, tusschen vrouw **ALSID**, weduwe van **JAN VAN AVERDES**, en **OTTO III**, Graaf van *Gelder*, die nopens de voogdij over **FLORIS V**, Graaf van *Holland*, in oorlog waren, een hevig gevecht voor, waarin de overwinning zich geheel voor laatstgenoemde verklaarde.

VERONE, voorm. d. in *West-Friesland*, prov. *Noord-Holland*. Zie **VROONEN**.

VERRADERS-EILANDEN (DE), eilanden in *Australië*, N. van de Geelvinksbai.

VERRE (HET KASTEEL-VAN-), voorm. fort in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, op het *Molukische* eil. *Amboina*, op het schiereil. *Hitoe*, aan de noordwestkust nabij *Hila*.

Het is de eerste sterkte geweest, welke de Nederlanders in *Oost-Indië* gehad hebben.

VERREBEST, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Brabant*, *Derde* distr., arr. en 2 u. N. W. van *Eindhoven*, kant. en 1½ u. O. ten N. van *Oirschot*, gem. en 20 min. N. O. van *Best*, nabij en aan den straatweg van 's Hertogenbosch naar *Eindhoven*; met 240 h. en 1100 inw.

VERREHEIDE, ook **VERREYDEN** en **VERREIDE** geschreven, geb. in de souvereine heerl. *Gemert*, prov. *Noord-Brabant*, *Derde* distr., arr. en 4½ u. N. O. van *Eindhoven*, kant. en 2½ u. N. N. O. van *Helmond*, gem. en ½ u. N. ten O. van *Gemert*, nabij de grenzen van de gem. *Boekel*.

VERREKIJKER (DE GROOTE-), voorm. vierhoekige aarden redoute, in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Hulst*, onder de gem. *St.-Jan-Steen*, in den pold. de *Clinge*, op 600 ell. afstand van de vesting *Hulst*, waartoe zij behoorde. De gemeenschap tusschen de redoute en die vesting had plaats langs eene gedekte linie en verder over eenen dijk tot aan het glacis en zoo tot op den dijk naar *St. Jan-Steen*.

Het is na 1798 geslecht en zoodanig met den grond gemeen gemaakt dat er geene sporen meer van te ontdekken zijn.

VERREKIJKER (DE KLEINE-), voorm. zeer gering werk in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Hulst*, onder de gem. *St.-Jan-Steen*, dat onmiddellijk met de redoute de **GROOTE-VERREKIJKER** een geheel uitmaakte, en niets meer dan eene hatterij schijnt geweest te zijn. Ook daarvan zijn geene overblijfselen meer zichtbaar.

VERRE-POLDERTJE, pold. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije-van-Sluis*, in het *Land-van-Kadsand*, prov. *Zeeland*. Zie **VERSCHÉ-POLDER**.

VERREWE, naam, welken de landlieden veelal geven aan het geh. **VERHOVEN** in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*. Zie **VERHOVEN**.

VERRIJCK, naam, onder welken het geh. **VERKWIJK** in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*, op sommige kaarten voorkomt. Zie **VERKWIJK**.

VERRUCIDIJK (DE), oude dijk in *Westerwolds*, prov. *Groningen*, gem. *Vlagtwedde*.

Dese dijk loopt van een klein vervallen zeshoekig schansje eerst westwaarts op, dan noordwestwaarts, en dan meer noordelijk naar den dijk, die van de Knijp, in de *Molen-Aa*, naar het riviertje de *Runde* gaat. Ten Zuiden van het schansje schiet de dijk ook nog een eind zuidelijk op.

Dese dijk is omstreeks $\frac{1}{2}$ u. lang, maar op eenige plaatsen niet meer zichtbaar, en behoort tot de waterkeeringen, in verband staande met de vesting *Bourtange*.

VERSCHÉ-POLDER (DE), **VERSE-POLDER**, **VOISE-POLDER** of **VOSSE-POLDER**, onbehuide pold. in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, distr. *Sluis*, arr. *Middelburg*, kant. *Oostburg*, gem. *Groede*; palende N. aan den *Elisabeth-polder* en de *schorren* tegen de *Hont*, O. aan die zelfde *schorren*, Z. aan *Klein-Baarzande*, W. aan den *Noordwesthoek* van *Groot-Baarzande*.

Dese pold. bestond reeds in oude tijden, onder den naam van *JEAN-JAQUES-POLDER* of *HUGO-ZOTS-POLDER*, maar liep onder door de vloed en van de veertiende en volgende eeuwen; thans maakt hij deel uit van *Klein-Baarzande*, van welke hij zelfs niet door eenen dijk gescheiden is. Ook is de laatste bedijking denkelijk met dien polder in het jaar 1610 geschiedt. De grootte zal ruim 10 bund. zijn. Hij maakt, even als de polder met welken hij gemeen ligt, een deel uit van de *Watering-van-Baarzande*, heeft daarmede gemeene afwatering en staat onder het bestuur daarvan.

VERSCHÉ-POLDER (DE), DE **VERSE-POLDER** of DE **VERRE-POLDER**, pold. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije-van-Sluis*, in het *Land-van-Kadaand*, prov. *Zeeland*, arr. *Middelburg*, kant. en distr. *Sluis*, gem. *Retranchement*; palende N. aan den *gevloeden Zand-polder*, O. aan het *Oudeland-van-Kadzand*, Z. aan de *buitenwerken* van het fort *Retranchement*, W. aan de zelfde werken en het dorp van dien naam.

Dese pold. bestond reeds vroeg, vloede met den *Zand-polder* in het jaar 1682, werd weder bedijkt, maar vloede naderhand meermalen. De laatste bedijking was omtrent het jaar 1820, toen werden 1 bund. 32 v. r. 73 v. ell. van den *gevloeden Zand-polder* er in begrepen. Nu is de pold. groot, volgens het kadaster, 9 bund. 36 v. r., waarvan 7 bund. 32 v. r. 2 v. ell. schotbaar land; daarin staan geene gebouwen, de uitwatering is de *vest* van het *Retranchement*. Hij wordt bestuurd door den eigenaar als *Beheerder*.

Den 11 December 1845 brak de dijk van dit poldertje door; maar werd in 1846 weder hersteld.

VERSCHÉ RIVIER (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Borneo*, aan de *Zuidkust*, in het rijk *Banfermasing*. Zij ontlaat zich met eenen zuidelijken loop in de *Zee-van-Java*.

VERSCHWATER (HET), pold. in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zee-land*. Zie **ZOETWATER** (HET).

VERSEL, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*. Zie **VERSEL**.

VERSE-POLDER (DE), pold. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Land-van-Kadzand*, prov. *Zeeland*. Zie **VERSCHER-POLDER (DE)**.

VERINGERHORN, oude naam van het d. *BARSINGERHORN* in de vrije heerl. *Schagen*, prov. *Noord-Holland*. Zie *BARSINGERHORN*.

VERSLOOT (DE) of de *WALLENBACHT*, vaarwater in *Fallenhove*, prov. *Overijssel*, W. van *Giethoorn*, dat uit het *Giethoornsche-meer* voortkomt; in eene zuidoostelijke rigting naar het *Beulakerwijde* loopt, en tevens de grensscheiding tusschen *Giethoorn* en *Ambt-Vollenhove* uitmaakt.

VERSELT, oude naam van het d. *Varasveld*, in het graafsch. *Zutphen*, prov. *Gelderland*. Zie **VARSEVELD**.

VERSEN, buurs. in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie **VARSEN**.

VERSTE-SAS (HET), voorn. sluis in het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, ruim 1 u. N. O. van *Zierikzee*.

Dit sas was vóór 1671 reeds aangelegd en werd in de jaren 1698 en 1733 geheel vernieuwd, doch is in het jaar 1843 weggebroken, toen het zoogenaamde *Dijkwater* daar ter plaatse afgedamd is.

VERSTONDE, buurs. en landg. op den *Feluwenzoom*, prov. *Gelderland*. Zie **VOORSTONDE**.

VERTRIJSEVAART (DE), oude vaart in de prov. *Noord-Brabant*, markgr. *Bergen-op-Zoom*, welke zou moeten geloopt hebben, van de sluis van den *Glimes-polder*, bij het voormalig fort *Suikerbrood*, in eene noordoostelijke rigting, langs den dijk, en waa misschien verder in gemeenschap met de *Vlieten* langs de *Gouweringhe* (*Coevering*) vaart.

VERTROUWEN (HET), suikerplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Beneden-Commewijne*, ter regterhand in het afvaren; palende bovenwaarts aan de verlaten plant. *Kampenbourg*, benedenwaarts aan de suikerplant. *Mon-Souci*; 726 akk. groot; met 209 slaven. De *Negers* noemen haar *Tonny* of *Tonás*.

VERVOORNE-POLDER (DE), pold. aan de westkant van het *Land-van-Altena*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede distr.*, arr. 's *Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gedeeltelijk gem. de *Werken-en-Sleeuwijk*, gedeeltelijk gem. *Werkendam*; palende N. aan het dorp *Werkendam* en den *Werkensche-dijk*, O. aan den *Noord-Schenkel-dijk*, die hem van den *Uppelsche-polder* scheidt, Z. aan de voorgeonden tegen de *Bakkerskil*, W. aan de *Bakkers-kil* en het zoogenaamde *Visschers-dijkje*.

Deze pold. is in het jaar 1882 bedijkt, volgens eene handvest, geteckend en uitgegeven bij *Vrouwe Anna van Eemond*, *Gravin van Horne*. Onder de bijzonderheden in de handvest vervat, vindt men, dat voor de verteeding, bij het voeren der schouwen, aan den *Dijkgraaf* werd toegelegd zes stuivers en aan elken *Heemraad* vier stuivers voor hunnen kost. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 188 bund. 53 v. r. 67 v. ell., met de kaden, als: onder de *Werken-en-Sleeuwijk*, volgens het kadaster, 137 bund. 99 v. r. 80 v. ell., onder *Werkendam*, volgens het kadaster, 20 bund. 53 v. r. 87 v. ell. Het schotbaar land van den geheele polder intusschen op 16½ bund. 79 v. r. 94 v. ell. grootte gerekend wordende, bestaat daarin een te kort. Men telt er 10 h. en 2 boerderijen onder de *Werken-en-Sleeuwijk*. Het overtollige water wordt door eenen watermolen op 's polders boezem gevoerd; vloeit door de *Vervoornesluis* in den boezem van den *Werkensche-polder*, gaat vervolgens met dit water, en later vereenigd met het water van den *Uppelsche-polder*, door de zoogenaamde *Werkensche sluis*, op de *Bleek*.

In zeer enkele gevallen loost deze polder zijn overtollig water op het zomerpeil, zonder behulp van den watermolen, op den boezem uit door het steenen sluisje in de boezemkade gelegen, wijd 0.87 ell., en voorzien met eene schuif. Het zomerpeil is gelijk A. P. en het maaltpeil 0.75 boven A. P. Hij wordt bestuurd door eenen Dijkgraaf, vier Heemraden en eenen Secretaris, tevens Penningmeester.

De buitenlanden tegen dezen polder liggen doorgaans 1.70 ell. boven A. P., terwijl de binnenlanden slechts 0.65 ell. boven A. P. of daaromstreeks gelegen zijn. De Werkenasche- of Oud-Altenasche-zeedijk, aan de noordzijde van dezen polder gelegen, is doorgaans 3.70 ell. boven A. P., en de Noord-Schenkeldijk 3.80 ell. tot 4 ell. boven A. P., bij eene lengte van 1012 ell. De achtkante watermolen van dezen polder, aan de oostzijde staande, heeft 22.70 ell. vlugt; het waterrad is breed over kruis 5.20 ell. en de schoepen zijn breed 0.36 ell.

Deze pold. is, voor zoo veel kennelijk, ingebroken geweest in 1795 en 1808, door stormvloed; in 1809, 1820 en 1821, door opperwater en ijsgang; in 1825 door stormvloed, en den 1 Januarij 1854 viel er door stormvloed en opperwater een gat in den dijk van dezen polder, hetwelk in den namiddag van dien dag de wijdte had van omtrent 15 ell. en ongeveer 1 ell. onder het maaiveld diep was. In 1795 werden in de kaden twee coupures gegraven, ter ontlasting van de toen gestelde militaire inundatie.

Aan de noordzijde van dezen pold., tegen den ouden zeedijk van Oud-Altena, vindt men eene vrij groote kolk, in vroeger tijd door inbraak veroorzaakt, genaamd de Nonnenwiel. Men wil, dat omstreeks 1850, nabij dit punt, een Nonnenklooster en op eenigen afstand noordwestwaarts, mede nabij bovengemelden dijk, ter plaatse tegenwoordig de Hofstede genaamd, het kasteel van Karel V zoude gestaan hebben. Achter deze hofstede en verder door den geheelen polder loopt het vervallen riviertje de Werken. Zie dat woord. Op die zelfde zoogenaamde hofstede is een gedeelte gronds afgezonderd, dienende tot begraafplaats der lijken van Israëlieten in den omtrek.

VERVOORNE-SLUIS (DE), sluis in het *Oude-Land-van-Altena*, prov. Noord-Brabant, gem. de *Werken-en-Sleuwijk*, in den Noord-Schenkeldijk.

Deze sluis is alleen voorzien van eene schuif, wijd 1.48 ell. en dient om den Vervoorne-polder van het overtollige water te ontlasten.

VERWENDIJK (DE), verkeerde spelling van *Veraucdijk*, oude dijk in *Westerwolde*, prov. *Groningen*. Zie *VERAUCDIJK*.

VERWACHTING (DE), voorn. suikerplant, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Suriname*, ter regterhand in het afvaren; palende bovenwaarts aan de verl. plant. Nieuw-Bergen-op-Zoom, benedenwaarts aan de voorn. suikerplant. *Weykslust*, waarmede zij nu vereenigd de suikerplant. *Verwachting-en-Weykslust* uitmaakt; 366 akk. groot. De Negers noemen haar *MARKESI*.

VERWACHTING (DE), verl. plant, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Tapocripakreek*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan bosch en zwampen, benedenwaarts aan de verl. plant. *Anna's-Rust*. De Negers noemden haar *PIKRIEN-RIZIGAN*.

VERWACHTING-EN-WEYKSLUST, suikerplant, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Suriname*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de verl. plant. Nieuw-Bergen-op-Zoom, benedenwaarts aan de suikerplant. *Toledo-en-Nieuw-Rust*; 866 akk. groot; met 70 slaven.

VERWERIE, naam, welken de Negers geven aan de koffijplant. *PURMEREND*, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie *PURMEREND*.

VERWOLDE, gem. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, distr. en arr. *Zutphen*, kant. *Lochem* (3 k. d., 9 m. k., 4 s. d.); palende N. en O. aan de Overijsselsche gem. *Diepenheim*, Z. en W. aan de gem. *Laren*.

Deze gem. bevat de buurs. *Verwolde*, benevens eenige verspreid liggende b., onder welke het *Slot-Verwolde* en het landhuis *Blankenburg*, en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1845 bund. 77 v. r. 33 v. ell. Men telt er 90 h., bewoond door 95 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 620 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

De inw., die er allen Herv. zijn, behooren tot de gecombineerde kerk. gem. *Laren-Verwolde-en-Oolde*, waarvan de kerk te *Laren* is, terwijl het huis van de gecombineerde mark van dien naam, bij vergunning door den Leeraar bewoond, te *Verwolde* staat.

Men heeft in deze gem. eene school, welke gemiddeld door 53 leerlingen bezocht wordt, onder welken ook eenige uit de naburige buurs. der gem. *Laren*.

Deze gem. is eene heerl., welke in 1318 zekere *WOLTER* toebehoorde. Of deze van den huize *VAN KEPPEL* was blijkt niet, doch in 1372 werd het reeds door *DIRK VAN KEPPEL* bezeten. Door het huwelijk van *Vrouwe CONEGUNDA VAN KEPPEL* met *ALARD VAN HAEFTEN* kwam de heerl., in 1349, aan eenen tak van dat geslacht. Ruim eene eeuw bleef het daarin; want na het overlijden van *DIDERIK STATIUS VAN HAEFTEN*, werd zijne weduwe *ANNA MARIA RIPPERDA* er in 1675 mede beleend en door haar kwam de heerl. *VERWOLDE* in het geslacht *RIPPERDA*, waarin zij bleef tot in het begin der achttiende eeuw, als wanneer wij, in 1738, als bezitter vermeld vinden *EVERT JAN BENJAMIN VAN GOLSTEIN*. Nog in dat zelfde jaar schijnt het in handen te zijn geraakt van *ALLARD FILIPS*, *Baron VAN DER BORCH*, in wiens geslacht zij tot nu toe verbleven is, zijnde thans een eigendom van den Heer *Mr. WILLEM FRANÇOIS EMILE BARON VAN DER BORCH VAN VERWOLDE*, Rentmeester van *Z. K. H. PRINS FREDERIK DER NEDERLANDEN* te *Breda*, op den huize den *Hondsdonk*, onder *Ginneken-en-Bavel*, prov. *Noord-Brabant*.

De buurs. *VERWOLDE* ligt 3½ u. N. N. W. van *Zutphen*, 1 u. N. van *Lochem*.

Op een erf in deze gem. treft men eenen eik aan, voor welken, reeds in 1767, 275 guld. geboden is en die tegenwoordig ruim 4.08 ell. in omtrek heeft.

Het wapen der gem. bestaat in een veld van sabel, met drie eljeren van zilver.

VERWOLDE (HET SLOT-), kast. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, arr. en 3½ u. W. N. W. van *Zutphen*, kant. en 1 u. N. van *Lochem*, gem. *Verwolde*.

Dit kast. heeft in de oorlogen der veertiende en vijftiende eeuwen veel geleden, en is in de vroegere onrustige tijden door de eigenaars minder bewoond geweest, vooral omdat zij, door het huwelijk van *Vrouwe CONEGUNDA VAN KEPPEL* met *ALARD VAN HAEFTEN*, in 1349 tot eenen tak van dat geslacht overgegaan zijnde, welke meest in krijgsveld dienst schijnt geweest te zijn en zoo daardoor, als door de verdeling der heerl., — wier eigenaar, blijkens de kohieren, in 1646 nog bijna geheel grondheer was, — tusschen de erven *VAN HAEFTEN* en het geslacht *RIPPERDA*, gesplitst werd, onbewoond bleef, en alzoo in diep

verval geraakte. In 1766 echter in handen van **FRANZISK WILHELM**, Vrijheer van der Borch en **SOPHIA JULIANA VAN RECHTEREN** gekomen, werd het door deze en de opvolgende bezitters weder bijeen gebracht en in het jaar 1776 van een goed huis en van vrij uitgebreide plantadjes voorzien, zoo dat het thans, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte beslaat van ongeveer 920 bund.; terwijl het in eigendom bezeten wordt door de familie van der Borch.

VERWOLDESCH-BROEK (HET) of **HET VERWOLDESCH-BOSCH**, voorn. bosch in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, gem. en N. van *Verwolde*.

VERWOLDESCH-MOLENBEEK (DE), beek in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*.

Zij ontstaat in het *Verwoldesche-broek*, loept in eene zuidwestelijke rigting door de gem. *Verwolde* en *Laren*, en vereenigt zich vervolgens met de *Vuurnder-beek*, om de *Esfdsche-beek* te vormen.

VERWOLDESCH-VOORSTEBEEK (DE), beek in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*.

Deze beek ontstaat in het *Exelache-broek*, loopt door de gem. *Verwolde* en *Laren* en langs het huis *Dorth*, waar zij den naam van *Donthsche-wijk* aanneemt. Zie voorts dat woord.

VERWOUDE, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonsradeel*. Zie *Ferwouds*.

VESKEN, d. op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie *Vessem*.

VESSEM, d. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Brabant*, *Derde distr.*, arr. en 2½ n. W. ten Z. van *Eindhoven*, kant. en 2 n. Z. van *Oirschot*, gem. *Vessem-Wintelre-en-Kneegsel*, aan de *Kleine-Beerze*. Men telt er in de kom van het d. 81 h. en 130 inw., en met de daartoe behoorende geh. Maaskant en het *Heike* 102 h. en ongeveer 600 inw., die meest in den landbouw en schapenteelt hun bestaan vinden. Ook heeft men er eenige bijenhouders en linnenwevers, eene bierbrouwerij, eene leerboijerij en eenen korenmolen.

De grond is over het geheel zandig en droeg, waar men groote beïdevelden, met vele vennen, heeft, maar aan de noordsijde heeft het vele schoone weilanden, en een goed breeklant, het *Molenbroek* genaamd, zich uitstrekkende tot tegen *Oostelbeers*; in het lagere gedeelte is de grond voor alle houtgewas geschikt, en in het hogere bijzonder, zoo men de grond slechts breken wil, is zij voor mastboschen bruikbaar. De granen, die hier gebouwd worden, bestaan voornamelijk in rogge, ook bockweit, een weinig haver en veel zoogenaamde ere. Dit dorp heeft ook veel wild en bezit eene der schoonste jagen van de *Meijerij*.

De inw., die er allen R. K. zijn, onder welke 430 *Communikanten*, maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. van 's *Hertogenbosch*, dek. van *Hilvarenbeek*, behoort, en door eenen *Pastoor* bediend wordt.

De parochiekerk, aan den H. *LAURENS* toegewijd, is in het jaar 1798 weder in het bezit der R. K. gekomen. Het is een middelmatig kruisgebouw, dat van binnen op vier pilaren rust, met eenen fraajen predikstoel en eenen hoogen spitsen toren, doch zonder orgel.

Het Raadhuis van de gem. *Vessem-Wintelre-en-Kneegsel*, dat in dit dorp staat, is klein, doch doelmatig ingerigt.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 80 leerlingen bezocht.

Aan de oostzijde van dit dorp liggen vele zware zandduinen, op een van welke eene kleine put of kuil gevonden wordt, die de zomderlinge eigenschap heeft, van zelfs bij de grootste droogte nimmer waterloos te zijn.

De kermis valt in den eersten Zondag in October.

In 1292 kregen de inw. van Vessén en *Wintelre* reeds hunne eigene gemeente.

MAARTEN VAN ROSSÉN, wiens zinspreuk was, dat branden en verwoesten het schoonste sieraad van den oorlog uitmaakten, leide, in het jaar 1543, aan dit dorp, benevens *Wintelre*, eene brandschatting op van drie honderd gulden.

VESSEM-WINTELRE-EN-KNEGSEL, gem. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Brabant*, arr. *Eindhoven*, kant. *Oirschot*; palende N. aan de gem. *Oirschot*, O. aan *Oerle* en *Veldhoven-en-Mereveldhoven*, Z. aan *Duizel-en-Stoensel*, W. aan *Hoo-geloon-Hapert-en-Casteren* en *Oostel-Westel-en-Middel-Beers*.

Deze gem. bevat de dorpen *Vessem*, *Wintelre* en *Knegsel*, benevens de daartoe behoorende geh. *Maaskaart*, het *Heike*, *Sneidershoek*, *Donk*, *Beisterveld*, *Mostheuvel* en *Kreijel*; beslaat eene oppervlakte, volgens het kadaster, van 4806 bund. waaronder 4609 bund. 80 v. r. 31 v. ell. belastbaar land. Men telt er 218 h., bewoond door 231 huisgez., nitmakende eene bevolking van 1200 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden. Ook heeft men er eene bierbrouwerij, eene leerlooijerij en eenen korenmolen.

De inw., die er allen R. K. zijn, onder welke 940 Communikanten, maken de par. van *Vessem* en *Wintelre* uit, en behooren gedeeltelijk tot de par. *Netersel-en-Knegsel*, welke ieder in deze burgerlijke gem. eene kerk hebben.

Men heeft in deze gem. drie scholen, als: ééne te *Vessem*, ééne te *Wintelre* en ééne te *Knegsel*, welke gezamenlijk gemiddeld door een getal van 120 leerlingen bezocht worden.

Het wapen deser gem. bestaat in de beeldtenis van den H. **LAMBERTUS**.

VETHUIZEN, buurs. in het graafsch. *Bergk*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en $\frac{3}{4}$ u. Z. van *Zutphen*, kant. en 2 u. Z. W. van *Terborg*, gem. *Bergk*, $\frac{1}{2}$ u. N. W. van 's *Heerenberg*, $\frac{1}{2}$ u. W. N. W. van *Zeddam*, waartoe het kerkelijk behoort; met 19 h. en 130 inw.

VETTENBROEK, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Alphen*, gem. *Sluipwijk*; palende N. aan de *Broekvelden*, O. aan den *Gravekoopsche-polder*, Z. aan *Vogelenzang*, W. aan *Ravensberg*.

VETTENHORN, geh. in *Hansingo*, prov. *Groningen*, arr. en 7 u. W. N. W. van *Appingedam*, kant. en 3 u. N. W. van *Onderdendam*, gem. en $\frac{1}{4}$ u. O. van *Kloosterburen*. — Dit geh. bestaat uit 2 boerderijen, met 14 inw.

VETTEN-NOORD, pold. in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie **OOST-FRANKENLAND**.

VETTENOORDSCHE-DIJK (DE), dijk in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, welke begint tegen den *Maasdijk*, $\frac{1}{2}$ u. W. buiten *Vlaardingen*, loopt eerst een weinig zuid- en daarna Oostwaarts tot tegen de haven der stad.

VETTENOORDSCHE-POLDER (GROOTE-), ook wel enkel **Groot-Vettenoord** genoemd, pold. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Vlaardingen*, gedeeltelijk gem. *Vlaardingen*, gedeeltelijk gem. *Vlaardinger-Ambacht-en-Bubbels-polder*; palende N. aan

den pold. Aalkeet-Buiten en de stad Vlaardingen, O. aan de haven van Vlaardingen, Z. aan den Oost-polder, den West-polder en den Zevenmans-polder, W. aan den Zevenmans-polder en den pold. Aalkeet-Binnen.

Deze pold. bestaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 83 bund. 44 v. r. 33 v. ell., waaronder 79 bund. schotbaar land, als: onder *Vlaardingen*, volgens het kadaster, 15 bund. 52 v. r. 37 v. ell., en onder *Vlaardinger-Ambacht-en-Babberspolder*, volgens het kadaster, 67 bund. 91 v. r. 96 v. ell. Daarin zijn de zuidelijke huizen der stad gelegen.

Bij den watervloed van November 1775, zijn de kaden van dezen polder ingebrooken, waardoor een groot gedeelte huizen en pakhuizen werd onder water gezet; zijnde dit in den *VETENOORD*, sedert 1682, niet gebeurd, en nu 6 à 7 duim hooger dan in het gemelde jaar.

In November 1776 brak de kade van dezen polder weder op onderscheidene plaatsen in, zoodat het water in een vrij groot gedeelte der huizen, welke in dien polder gebouwd zijn, instroomde; de storm aanhoudende en de wind niet van streek veranderende, bleef ook het water nog al gestadig wassen, zoodat het den 21, des nachts ten één ure, op omtrent 1 à 1½ duim na zoo hoog stond als in het vorige jaar op den 14 November.

VETENOORDSCHE-POLDER (DE JONGE-), ook wel enkel *Jong-VETENOORD* genoemd, onbehuide pold. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Vlaardingen*, gedeeltelijk gem. *Maasland*, gedeeltelijk gem. *Vlaardinger-Ambacht-en-Babberspolder*; palende N. aan den Aalkeet-binnen-polder, O., Z. en W. aan de gorzen tegen de Maas.

Deze pold. bestaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 27 bund. 45 v. r. 20 v. ell., als: onder *Maasland*, 20 bund. 33 v. r. 60 v. ell.; onder *Vlaardinger-Ambacht-en-Babberspolder*, 7 bund. 12 v. r. 10 v. ell. Hij wordt door een sluisje, op de Maas, van het overtollige water ontlaat.

VETENOORDSCHE-POLDER (DE KLEINE-), ook wel enkel *Klein-VETENOORD* genoemd, onbehuide pold. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Vlaardingen*, gem. *Vlaardinger-Ambacht-en-Babberspolder*; palende N. aan den Aalkeet-Binnen-polder, O. aan den Zevenmans-polder, Z. en W. aan de gorzen tegen de Maas.

Deze pold. bestaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 59 bund. 64 v. r. 80 v. ell., waaronder 32 bund. schotbaar land.

VETUS (FOSSATUM-), voorn. vaart of grift, prov. *Groningen*. Zie *FOSSATUM-VETUS*.

VETUS-BUSCUM, Lat. naam van het vl. *Oudenbosch*, in' het markgraafs. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *Oudenbosch*.

VEULEN, geh. in *Oppe-Gelder*, prov. *Limburg*, distr., arr. en G u. N. ten W. van *Roermond*, kant. en 1 u. N. W. van *Horst*, gem. en 1½ u. Z. van *Venray*; met 38 h. en ongeveer 300 inw.

VEUR, heerl. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. 's *Gravenhage*, kant. *Voorburg*, gem. *Veur-en-Noordzijde-van-den-Leydschendam*; palende N. W. aan de heerl. *Wassenaar*, N. O. aan *Voorschoten*, Z. O. aan de *Vliet* en aan den *Leydschendam*, Z. W. aan *Voorburg*.

Deze heerl. bestaat uit den *Zijde-polder*, den *Rietvink-polder*, den *Plaspoel-polder*, den *Fluit-polder* en den *Oostbosch-polder*, en bevat het geh. *Veur* en de b. *Noordzijde-van-den-Leydschendam*, benevens eenige verspreid liggende boerenwoningen.

Men heeft in deze heerl. ééne school, welke door 100 leerlingen bezocht wordt.

Op de lijst van het jaar 1832, staat het in de verponding niet afzonderlijk bekend, omdat het, tot den jare 1646, eene zamengevoegde heerlijkheid was met die van Voorschoten. Doch in dien tijd zijn de twee heerlijkheden van een gescheiden, en de twee zonen van den Heer AREND VAN WASSENAER, Heer van *Duivenvoorde*, ieder afzonderlijk met een daarvan verleid. In het inidden der vorige eeuw waren zij echter weder verenigd, en werden toen gezamenlijk bezeten door Vrouwe JACOBIA MARIA, Baronesse van WASSENAER VAN DUIVENVOORDE, welke gehuwd geweest zijnde met FRANS WILLEM Baron TORCK, na haar overlijden, in 1771, de beide hooge heerlijkheden Voorschoten en VEUR, benevens de ambachtsheerlijkheid Heer-Jansdam, nagelaten heeft aan haren eenigen zoon, den Heer ASSURER JAN Baron TORCK, Heer van *Rozendaal*, Hoogschout van *Maastricht* enz. Later werd VEUR weder afzonderlijk bezeten door H. J. Baron TORCK, Vrijheer van *Rozendaal*, *Duivenvoorde*, *Veur*, *Heer-Jansdam* en *Pettum*, Heer van *Haarloo*, *Velp* en *de Heeg*, Luitenant-Oppeerjagtmeester van het vorstendom Gelre en het Graafschap Zutphen, Lid van de Edelen en Ridderschap der kwartiers van Veluwe, enz. enz. Thans behooren zij aan Jonkheer NIKOLAAS JONAHAS STEENBRACHT VAN DUIVENVOORDE, woonachtig te 's Gravenhage.

Het geh. VEUR, ligt 1½ u. O. van 's Gravenhage, ½ u. N. O. van Voorburg, grootendeels ter weerszijden van den straatweg tusschen Voorburg en Voorschoten. Bij sommigen heet het de VOOA en in de Bliffert der Utrechtsche kerkgoederen, op het jaar 886, wordt het FORA genoemd, hetwelk de geleerde oudheidkundige JOACHIM OUBAAN (1), met zeer veel waarschijnlijkheid, afleidt van Forum Hadriani, of de marktplaats of het gerechtshof van den Keizer AURELIUS HADRIANUS; zeer natuurlijk is het, dat men, wegens verkorting, deze plaats eerst FORUM, en vervolgens, bij verbastering, FOOA, VOOA en VEUR genoemd heeft; van dit FORUM of VEUR denkt men dat de namen VOORSCHOTEN en VOORBURG ontleend zijn. Dat dit geh. zeer oud is, bewijzen de Romeinsche gedenkpenningen, aldaar en in den ontrek gevonden.

VEUR had weleer eene eigen kapel, behoorende onder de kerk te Voorschoten, waarin de H. KASAPANDA gevierd werd. Ook was daarin eene vikarij gesticht. Men weet de plaats niet meer aan te wijzen, waar die kapel gestaan heeft.

Het wapen van VEUR is van goud, met drie wassende manen van sabel.

VEUR-EN-DE-NOORDZIJDE-VAN-DEN-LEYDSCHENDAM, gem. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. 's Gravenhage, kant. Voorburg (8 k. d., 27 m. k., 1 s. d.); palende N. W. aan de gem. Wassenaar-en-Zuidwijk, N. O. aan Voorschoten, Z. O. aan de Vliet, die haar van de gem. Stompwijk-Wilsveen-Leydschendam-Zuidzijde-en-Tedingerbosch scheidt, Z. W. aan Voorburg.

Deze gem. bevat de heerl. Veur en Schakenbosch, beslaat eene oppervlakte, volgens het kadaster, van 681 bund. 2 v. r. 53 v. ell., waaronder 680 bund. 12 v. r. 73 v. ell. belastbaar land; telt 112 h., bewoond door 169 huisgez., uitmakende eene bevolking van 920 inw., die meest in den landbouw en winkelnering hun bestaan vinden. Ook heeft men er 2 houtzaagmolens, 1 scheepstimmerwerf en 1 leerlooijertj.

(1) *Roonache Mogendheid*, bl. 21.

De R. K., die er ongeveer 680 in getal zijn, behooren tot de stat. van *Leydschendam-en-Veur*. — De Herv., van welke men er 260 telt, worden tot de gem. van *Voorschoten* gerekend. — De 7 lsr., die er wonen, behooren tot de ringsynagoge te 's *Gravenhage*.

Men heeft in deze gem. eene school, welke door 100 leerlingen bezocht worden.

Het wapen dezcr gem. is het zelfde als dat van de heerl. *Vuur*.

VEYENTHAL, Duitsche naam van de st. VIANDEN, in het graaf.

Vianden, grooth. *Luxemburg*. Zie VIANDEN.

VIAANSCHÉ-POLDER of VIANEN-POLDER, voorn. pold. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije-van-Sluis*, prov. *Zeeland*, distr. *Sluis*, gem. *Groede*, tusschen *Jong-Breskens* en *Wulpen*. Hij zal omtrent 13 bund. groot geweest zijn. — In 1803 vloeide hij met *Wulpen*, van welken polder hij een onderdeel maakte. Men vindt daar ter plaatse nog de *Viaansche-dijk*.

VIANDA, Lat. naam van de st. VIANDEN, in het graaf. *Vianden*, grooth. *Luxemburg*. Zie VIANDEN.

VIANDEN, voorn. kant. van het *Département-der-Wouden* (het oude hertogdom *Luxemburg*), later van het grooth. *Luxemburg*.

Bij de oprigting, ten gevolge van de wet van den 14 Fructidor jaar III, werden daartoe gebragt de stad *Vianden* en verder de dorpen: *Lipperscheid*, *Brandenburg*, *Fouhren*, *Bettel*, *Nieders-Gegen*, *Schlindermanderscheid*, *Nachtmanderscheid*, *Gralingen*, *Walsdorf*, *Hoscheid*, *Merscheid*, *Weiler*, *Putscheid*, *Bivels*, *Stolzemburg*, *Wallhausen*, *Eisenbach* en hunne onderhoorigheden. Tijdens de vereniging van *Luxemburg* met het koninkrijk der Nederlanden en later met België, bestond het uit de volgende 6 gem. *Vianden*, *Fouhren*, *Hoscheid*, *Putscheid*, *Consthum* en *Hosingen*. In 1839 is het opgeheven. De gem. *Vianden*, *Fouhren* en *Hoscheid* zijn thans bij het kant. *Dickirch* en *Consthum*, *Putscheid* en *Hosingen* bij het kant. *Clerf* ingedeeld.

VIANDEN, dek. in het apost. vie. van *Luxemburg*.

Het bevat de 11 par. *Vianden*, *Consthum*, *Dorscheid*, *Fouhren*, *Hoscheid*, *Hosingen*, *Merscheid*, *Rödershausen*, *Stolzemburg*, *Unter-Eisenbach* en *Wallhausen*.

Men heeft er 11 kerken en 4 kapellen, als: te *Vianden*, *Holtzthum*, *Biwels* en *Weiler*, en 6 bijkerken, als: te *Bettel*, *Longsdorf*, *Walsdorf*, *Gralingen*, *Nachtmanderscheid* en *Putscheid*. Het dekenaat wordt bediend door 11 Pastors en 10 Kapellaans, en telt 5.900 zielen.

VIANDEN, voorn. graaf., dat tegenwoordig voor het grootste gedeelte tot de prov. *Rijnland*, kon. *Pruissen*, behoort, maar ook voor een gedeelte bij het grooth. *Luxemburg*, arr. *Dickirch*, is ingedeeld.

Het had op verschillende tijden ook onderscheidene grootten en grenzen. In de vorige eeuw bestond het uit twee van elkander gescheidene stukken. Het grootste grensde ten N. aan de heerl. *Dasburg* en *Neuerburg*, O. aan *Neuerburg*, Z. O. aan de heerl. *Bettingen*, Z. aan het balj. van *Echternach*, Z. W. aan het balj. van *Dickirch*, W. aan de heerl. *Brandenburg* en *Stolzemburg*, zijnde de heerl. *Falkenstein*, daarin geëncleaved. Het kleiner gedeelte paalde N. aan het grondgebied der abdij *Prüm*, N. O. aan de heerl. *Ober-Weiler* en *Bikendorf*, O. aan de heerl. *Hamm*, Z. O. aan het balj. van *Bidburg* en W. aan de heerl. *Neuerburg*.

De leenen van dit graafs. waren Neuerstein, Putzberg, Neukirchen, Steffelen, Esch-aan-de-Sure, Neuerburg, Reuland, Elter, Sterpenich, Brandenburg, Ochain, Heinsberg, Bourey, Heffingen, Hamm, Hollenfelts, Meysemburg, Clerff, Fischbach, Schengen, Stadtbredimus, Duldorff, Pittingen bij Meresch, Blanckheim, Falkenstein en een groot aantal van minder belang (1).

Het graafs. zelf werd verdeeld in de stad Vianden en 7 meijertijen. De meijerij van Carelshausen bevatte Carelshausen, Sevenich, Schuttenhoff, Dauffelshausen, Herbstmühle, Gemünd, Rodershausen, Obers-Gegen, Birscheid, Kippenhausen, Scheuerhoff, Scheidhoff, Bivels en Walsdorf. De meijerij Lahr bestond uit Lahr, Birendorf en Huttingen; — de meijerij Geichlingen uit Geichlingen, Kopperich, Seumerich, Gentingen, Bettel, Longsdorf, Fohren, Rodt en Hommerdingen; — de meijerij Freilingen uit Freilingen, Intzen, Hommerdingerhoff en Nossbaum; — de meijerij Mettendorf uit Mettendorf, Niel, Hansel, Halsdorf, Bracht en Burg; — de meijerij Wallendorf uit Wallendorf, Hoefeld, Ammeldingen, Nieders-Gegen, Cruchten en Birsdorf of Bisdorf; — en de meijerij Geckeler uit Nasingen, Geckeler, Leispelt, Ober-Raden, Nieder-Raden, Altscheid en Nieder-Weiler. Van de genoemde plaatsen behooren de meesten thans tot den Pruisischen kreits *Bidburg*.

Het aandeel van het grooth. *Luxemburg* bestaat uit de stad Vianden, de d. Biwels, Bettel, Fohren, Hoefeld, Longsdorf, Rodershausen en Walsdorf, benevens de grooth. pacht-hoeve Scheuerhoff, uitmakendende gem. Vianden en Fohren, benevens deelen der gem. Reisdorf, Putscheid en Hosingen, te samen met eene bevolking van 2400 inw.

Men meent, dat er reeds in de negende en tiende eeuw Graven van Vianden geweest zijn. Doch GERHARD, Graaf van Vianden, is de eerste die met name wordt genoemd. Men vindt hem vermeld in eene oorkonde van het jaar 1096, waarbij hij een goed te Geichlingen aan het klooster te Echternach schonk.

Graaf FREDERIK komt voor in eene oorkonde van het jaar 1124, gegeven door ARNOLD, Bisschop van Luik. Hij trad in 1159 als bemiddelaar op, tusschen HENDRIK den Blinde, Graaf van Namen en Luxemburg, en ADALBERG, Aartsbisschop van Trier. FREDERIK I is eenigen tijd daarna overleden, nalatende drie zonen en eene dochter. De laatste, ADELHEID, werd de gemalin van Graaf ALBERT van Molsbach of Mühlbach. Van de zonen werd SIGEFRIED 's vaders opvolger, GERHARD werd Abt van Prüm en stichter van het klooster Nieder-Prüm, GODFRID, de jongste zoon, werd de stamvader der Heeren van Brandenburg.

SIGEFRIED verbond zich in het jaar 1161 met HENDRIK, Graaf van Luxemburg, tegen den Trierschen Aartsbisschop HILLEN, en stichtte toen het kasteel Arras, om daardoor het stift des te meer te bemoeijelijken.

Zijn zoon GODFRID I streed eveneens tegen Trier. Hij komt in eene oorkonde van het jaar 1192 onder jde getuigen voor. Bij zijne

(1) Eene opgave van al deze leenen is te vinden in de lijst en het register der adellijke leenen, op perkament, berustende in de kon. grooth. archieven te Luxemburg, en in eene andere soortgelijke lijst ter griffie van het gerechtshof te Diekirch aanwezig.

dood liet hij eenen zoon, **FREDERIK II**, en eene dochter, **MATHILDA**, na. De laatste werd de echtgenoot van Graaf **DIEDERIK VAN HOCHSTADEN**, en huwde, na de dood van dezen, in tweeden echt met **HENDRIK VAN DUKAS**. Door haren eersten gemaal werd zij de moeder der Graven **LOTHARIUS** en **FREDERIK VAN HOCHSTADEN** en door den tweeden waarschijnlijk van den Keulschen Aartsbisschop **KORNBAAD**.

FREDERIK II, Graaf van **VIANDEN**, erfde de vijandelijke gesindheden zijner voorvaders tegen het aartsbist Trier. Hij voerde den strijd echter met grooter geluk, en nam zelfs in 1203 den Aartsbisschop **JAN I** gevangen. Paltzgraaf **HENDRIK** trok zich het lot van den gevangen Kerkvoogd aan en bevrijdde hem. Doch Bisschop **JAN** zwoer zich te wreken, al son het hem den laatsten druppel bloed kosten. Intusschen had de Graaf van **VIANDEN** op bisschoppelijken grond, oostreeks den **Quintenberg**, eene nieuwe sterkte, den burg **Rammstein**, doen opbouwen en naar alle regelen der kunst versterken. Om hem niets schuldig te blijven rigtte **JAN**, niet verre van daar, mede een kasteel op, en voorzag het met grachten en wallen. Doch, ofschoon thans den vijand immer in het oog hebbende, hield de Kerkvoogd het voor raadzaam zich van zijnen lastigen nabuur zoo spoedig mogelijk te ontdoen. **Rammstein** nu was noch door storm, noch door uithongering te winnen, derhalve kon alleen list helpen. Deze werd in het werk gesteld. Op zekeren dag, in 1206, liet de Prelaat eenige wijnavaten langs de heirbaan verzenden. Een zwoele hitte lag over de streek verspreid en zelfs de ruwere berglucht was niet in staat haar te verminderen. Met hoeveel vrengde blies derhalve de torenwachter op **Rammstein**, en moedigde hij de burgzaten aan, om den kostelijken verfrischenden buit niet te laten varen. Als gieren stortten zich de **Viandoners** op de voorbijtrekkenden, en sleepten de vaten in triomf op den top van hunne rots. Daar werd nu een groot vrengdefeest tot laat in den nacht gevierd. Men braste en slempte tot allen, door den wijn beneveld, in de armen van **Morpheus** zonken. Daarop hadden de Aartsbisschoppelijken gerekend. Als de wind, als het onweder, betwelk onverhoopt maar verwoestend binnendringt, braken zij poorten en denren open, bestegen de muren en bragten in den eersten aanval alles om, wat hun onder het gezigt kwam. **Rammstein** zelf werd met den grond gelijk gemaakt. Eerst jaren later kwam een verdrag tusschen de oorlogvoerende partijen tot stand, waarbij Graaf **FREDERIK** de kasteelen te **Dudelndorf** en **Gerlauds** aan het aartsbisdom afstond en ze weder daarvan ter leen ontving.

In den strijd, die inniddels tusschen **HENDRIK**, Graaf van **Luxemburg**, en **BODEWIJN**, Graaf van **Henegouwen**, om het graafsch. Namen, in 1192 en 1193 was ontstaan, was deze strijdbaare Graaf van **VIANDEN**, met **DINK VII**, Graaf van **Holland**, en andere Vorsten bondgenoot van den eerste, en zijne dapperheid in dien strijd, welke intusschen na-deelig voor **Luxemburg** uitviel, wordt zeer geroemd.

In vervolg van tijd deed **FREDERIK II** eenen kruistogt naar **Palestina**, onderscheidde zich ook daar door heldenmoed, maar werd eindelijk door de Saracenen krijgsgevangen gemaakt. Lang zuchtte hij in de boeljen der Ongeloovigen, tot hij door tussenkomst der Drieëenigheds-broeders werd bevrijd. Naauwelijks in zijne staten teruggekeerd overleed hij in 1224, aan de gevolgen zijner vroeger bekomenene wonden.

FREDERIK had bij zijne gemalin **MATHILDE**, eene dochter van **HENDRIK II**, Graaf van **Salm**, onderscheidene zonen, van welke alleen zijn opvolger **HENDRIK**, ons met name bekend is. In eenen leenbrief droeg deze Graaf

zijn leen Hamn benevens de onderhoorigheden aan ENGELBRESCH Aartsbisschop van Keulen op, en nam het van het Keulsche aartsstift weder in leen. In den leenbrief werd bepaald, dat het aartsbisdom van Keulen ook zoo lang een regt van eigendom op het kasteel van VIANDEN zou hebben, tot Graaf HENDRIK aan het aartsstift Manderscheid of het kasteel Neuerburg in eigendom zou toegewezen hebben.

HENDRIK, Graaf van VIANDEN had zich met MARGARETHA, de dochter van PIETER van COURTHAY en JOLANDA van VLAANDEREN en weduwe van RAOUL III, Heer van *Isoudun*, in den echt begeven. Uithoofde van de aanspraken, welke deze vrouw op Namen bezat, nam hij in 1229 dit graafschap in bezit, nadat HENDRIK van COURTHAY was overleden, en stichtte er in het jaar 1235 de abdij Grand-Pré. HENDRIK noemt zich in den stichtingsbrief: *Markies van Namen*, Graaf van VIANDEN. HENDRIK bleef tot in het jaar 1237 in het bezit van Namen. In dat jaar echter keerde zijn zwager BOUDEWIJN II, Keizer van *Konstantinopel*, terug, deed zijne aanspraken op Namen gelden en dwong met zijne Fransche, Vlaamsche en Henegouwsche hulpbenden HENDRIK van Namen afstand te doen. Deze, zijde residentie weder naar VIANDEN verlegd hebbende, stichtte er, in 1248, een klooster voor Trinitarissen of Kruisheeren, aan wien zijn vader de redding uit de slavernij te danken had. Hij schonk dit klooster het door hem gestichte hospitaal te VIANDEN en de inkomsten van Mettendorf en Daleyden. Daarentegen zouden de Trinitarissen de dienst in de slotkapel te VIANDEN verrigten. En daar de orde door hare regels verplicht was, het derde deel van hare inkomsten tot loskoop van gevangenen te besteden, bepaalde Graaf HENDRIK en zijne gemalin dat de inkomsten der kerken te Mettendorf en Daleyden eerst na vijf jaren tot dit doel zouden besteed worden. Kort daarop stond Graaf HENDRIK zijne bezittingen aan zijnen zoon FILIPS af, hechtte het kruis op den schouder en stierf in Palestina. Zijne gemalin MARGARETHA trad in het klooster te Marienthal, waar zij in 1270 stierf. HENDRIK had vier zonen en twee dochters verwekt. De zonen waren: FREDRIK, de blonvader der Heeren van SCHÖNECKEN; FILIPS, de opvolger zijns vaders; HENDRIK, Bisschop van Utrecht; en PIETER, Proost van de St. Maartenskerk te Keulen. De oudste dochter RICHARDIS werd de echtgenoot van WOLFGANG, Graaf van *Salm* in de Ardennen; de tweede, JOLANDA, wijdde zich aan den geestelijken stand en werd Prioeres te Marienthal, waar zij in 1283 overleed.

De aanstelling van zijnen tweeden zoon FILIPS als voogd des lands, door Graaf HENDRIK, was noodzakelijk geworden, omdat de oudste, FREDRIK, reeds in 1248 overleden en diens zoon, HENDRIK, nog zeer jong was. Naar het regt van eerstgeboorte kwam den laatstgenoemde echter de erfopvolging te VIANDEN toe.

Intusschen was Graaf FILIPS met MARIA, de dochter van GODFRIED, Heer van *Grimbergen* en *Perweis*, in den echt getreden, en daar de zonen van dezen magtigen Brabandschen Baron, GERHARD en GODFRIED, beide zonder nakomelingen stierven, erlangde hij door dezen echt aanzienlijke bezittingen, welke zijne magt aanmerkelijk uitbreidden. Bezield door den zelfden ijver voor de uitbreiding der geestelijke instellingen als zijne voorzaten, stichtte Graaf FILIPS eene commanderij van de orde der Tempeliers in het nabij VIANDEN gelegen dorp Rodt. Doch daar VIANDEN ten dien tijde tot de parochie van Rodt behoorde, ontstonden uit dien hoofde twisten tusschen de Kruisbroeders en Tempeliers, die zoo ver liepen, dat de Kommandeur der Tempeliers over Graaf FILIPS den ban uitsprak. Dit baarde algemeen opzien. Eindelijk trad de

Triersche Aartsbisschop **ARNOLD II** (VAN **ISERBURG**) tusschen beide, en na daartoe de toestemming van **FILIPS**, Graaf van **VIANDEN** en den Grootmeester der Tempeliers, **FULCO VAN ST. MICHAEL**, bekomen te hebben, trof hij een doelmatig vergelijk, waardoor de parochie **Rodt** in tweeën werd gesplitst. De kerspelkerk van **Rodt**, met de patronaatregten, de tienden en andere inkomsten, bleven aan de Tempeliers, die intusschen ook de verplichting opgelegd werden eenen vicaris te onderhouden. De slotkapel te **VIANDEN** werd tot eene kerk verheven, waarover de Graaf het collatieregts zou toebehooren, doch de kleine tienden van stad en kasteel zonden aan de Tempeliers blijven, en de kerk te **VIANDEN** nog bovendien eene jaarlijksche recognitie van 20 sols aan de kerk te **Rodt** opbrengen. Vernieuwde twisten, welke wegens de regten der kerken van **Rodt** en **VIANDEN** ontstonden, werden in het jaar 1261, door eene overeenkomst tusschen Graaf **FILIPS** en den Kommandeur van de orde der Tempeliers, **HUBERT VAN PERAULT**, bijgelegd.

In eene veete, welke Graaf **FILIPS** tegen de stad **Metz** voerde, nam **HENDRIK III**, Graaf van **Luxemburg**, de partij der Metzers op, en maakte zich zelfs van het kasteel te **VIANDEN** meester. **FILIPS** trachtte **VIANDEN** door eene belegering te berwinnen, maar hij bekwam het slechts terug door een verdrag, hetwelk hij met Graaf **HENDRIK** sloot. Beide Vorsten beloofden elkander eene eeuwige vriendschap, en spoedig brak voor den Luxemburger de gelegenheid aan, dit met de daad te bewijzen.

HENDRIK, de zoon van **FREDRIK**, Graaf van **VIANDEN**, opgewassen tot een krachtvol jongman, eischte het erfdeel zijner vadersen terug. **FILIPS** weigerde dit, en **HENDRIK** overviel, in het jaar 1264, zijnen oom in het kasteel **Schönecken** en hield hem daar gevangen. **HENDRIK**, Bisschop van **Utrecht** en de Luiksche Proost **PETER VAN VIANDEN**, de broeder van Graaf **FILIPS**, waren over dit gedrag huns neefs, hoezeer deze niet sonder reden dus gehandeld had, zeer verstoord en zochten **HENDRIK**, Graaf van **Luxemburg**, aan, om zich de zaak van den gevangen Vorst aan te trekken. Deze beloofde zijne krachten hiertoe te zullen besteden, mits **FILIPS** erkende zijnen leenman te zijn en het slot van hem ter leen te willen ontvangen. Daarentegen beloofde de Graaf van **Luxemburg** ook nog, om, indien hij genoodzaakt was, **Schönecken** te belegeren, den Graaf van **VIANDEN** daarvoor niet meer dan 700 Triersche ponden in rekening te brengen; mogten de kosten niet zoo aanzienlijk zijn, dan zouden de scheidersregters **CONO VAN RULAND** en **WINICH VAN KOBWICH** de som bepalen. Dit verdrag werd in naam van **HENDRIK**, Bisschop van **Utrecht**, gesloten en door diens broeder, de Proost van **St. Maarten te Keulen**, den Heer van **VERANCK** en den Heer van **RULAND**, bezegeld. **HENDRIK**, Graaf van **Luxemburg**, gordde nu de wapens aan en dreigde **Schönecken** te belegeren, doch er kwam een vergelijk tot stand. Graaf **FILIPS** werd uit zijne gevangenis ontslagen, maar stond daarvoor aan zijnen neef **HENDRIK Schönecken** (ook **Bellacosta** genoemd) en de beschermvoogdij over **Prüm**, sinds welken tijd **Schönecken** en **VIANDEN** altijd verschillende heerschappijen uitgemaakt hebben.

Graaf **FILIPS VAN VIANDEN** stelde nog in het jaar 1270 den leenbrief op, waarbij hij zich verplichtte den Graaf van **Luxemburg** als zijnen leenheer te erkennen. In eene andere oorkonde van het selfde jaar beloofde hij nogmaals plegtig, dat hij nooit zijnen pligt als leenman des hertogdoms **Luxemburg** zou verzaaken, en stelde daarbij **GOEDRIED**

VAN RACH, CONO VAN REULAND, FREDERIK VAN NEUBURG, de Heeren VAN BRAUNBURG, LUDWIK VAN OTHEY, WIRICH VAN HENKING en WERNER VAN BOURSCHIED, tot borgens.

Op deze wijze verloor VIANDEN zijnen luister als zelfstandig graafschap, en de Graaf van VIANDEN, weleer met dien van Luxemburg in magt en aanzien gelijk, werd nu de leenman van dezen. Doch deze leenheerschappij, door list en misbruik van magt verkregen, was echter niet volkomen, want men vindt aangeteekend, dat in 1316 JAN VAN HOLENFELTZ en ARNOUX VAN PITTINGEN, Opperregter van het graafschap Luxemburg benoemd werden, om van HENDRIK III te eischen, de poorten van het kasteel te VIANDEN voor de lieden van den Koning van Bohemen te openen, en dat de Graaf van VIANDEN in 1326 veroordeeld werd tot eene boete, omdat hij geweigerd had den ontvanger der belastingen van Koning JAN, Graaf van Luxemburg, te ontvangen, eene boete welke de Graaf van VIANDEN volstandig weigerde te betalen. Verder vindt men vermeld, dat, toen de Heer van SCHÖNECKEN aan den Graaf van Luxemburg beloofde, dezen, als zijnen Leenheer, tegen al zijne vijanden te helpen, hij er opzettelijk onderscheidene en onder anderen FILIPS, Graaf van Vianden, buiten sloot, tegen welke hij beweerde, zich niet te mogen wapenen, dan in de vierde trap van verwantschap. De Graven van VIANDEN behielden de magt, binnen hun gebied, leenen en gemeenten op te rigten, en in eene leenacte van WOUTER of WALTER VAN CLEFF, aan Graaf GODFRID in 1322, leest men de volgende merkwaardige bepaling: „Wij houden dese goederen van „den Graaf van VIANDEN en van zijne opvolgers, belovende, dat wij „hem getrouw zullen helpen, tegen ieder, met uitzondering van den „Graaf van Luxemburg. En zoo het mogt gebeuren, dat er oorlog „ontstond tusschen den Graaf van VIANDEN en den Graaf van Luxemburg zullen wij doen, hetgeen wij voor recht houden.” Overigens toonen de stedebrief van 1308 en verschillende acten, waaronder inzonderheid merkwaardig is, die van WILLEM I, Prins van Oranje, van 29 Junij 1356, dat, behoudens de hulde aan de Graven van Luxemburg verschuldigd, die van VIANDEN altoos souverain in hun eigen graafschap waren. Opmerkenswaardig is het mede, dat wij GODFRID II, de tweede opvolger van FILIPS, aan de zijde van den Hertog van Brabant in den slag van Woeringen sien strijden, hoewel HENDRIK III, Graaf van Luxemburg, die daarbij omkwam, een der Bevelhebbers van het vijandelijke leger was. De grafelijke regtbanken en de legerbende, die de Prinsen van ORANJE nog op het einde der vorige eeuw te VIANDEN hadden, bewijzen dat deze souveraine regten tot op de vereeniging met Frankrijk in wezen zijn gebleven.

FILIPS I, Graaf van Vianden, stierf in 1272 en zijne gemalin MARIA VAN PERWEIS in 1285. Zij hadden drie zonen en eene dochter verwekt. De oudste zoon, HENDRIK II, stierf zonder nakomelingschap, in 1280. GODFRID, de tweede zoon, bekwam daarop het graafschap en is in de rij der Graven de tweede van dien naam. De derde zoon, FILIPS, Heer van Rumpst, Hoboken, Beekeren en Wittel, huwde met MARIA VAN CERNAY; en de dochter MARGARETHA werd de gemalin van ARNOUD, Graaf van Loon en Chiny.

GODFRID II is vooral bekend door den Brabandsch-Gelderschen oorlog, die om het bezit van Limburg ontbrandde. In den slag van Woeringen, in 1288, hief hij de banier van Perweis, die ter aarde was gesonken, weder omhoog en droeg door zijne dapperheid veel tot de overwinning van JAN VAN BRABAND bij. Deze Vorst sloot zelfs in 1292

met hem een verbond van wederkeurig hulpbetoen. en in 1296 werd hij met de tienden te Hingene beleend, terwijl de Hertog hem nog bovendien 600 pond (2400 guld.) beloofde uit te keeren. Wegens zijne bekende regtschapenheid werd hij tot Scheidsregter in de twisten tusschen JAN II, Hertog van *Braband*, en BERTHOLD, Heer van *Neckelen*, benoemd, en hij slechtte deze met groot doorzicht en verstand. In 1299 verkocht hij zijne bezitting Ninove aan GUY VAN VLAANDEREN. GODFRIED II is tweemaal en gebuwd geweest; het eerst met ALEIDE VAN OUDENAARDE, in 1306 overleden, en in tweeden echt met LUTGARDE VAN LIGNY, Vrouw van *Fleurus*. Beide vrouwen schonken hem kinderen, van welke wij FILIPS, GODFRIED, HENDRIK, LODEWIK, JAN, MARGARETHA, MARIA en LUTGARDE vernield vinden. GODFRIED zelf overleed in 1312. Zijne tweede gemalin LUTGARDE ontmoeten wij in 1318 voor het laatst.

Waarschijnlijk heeft GODFRIED II nog bij zijn leven aan zijnen oudsten zoon, FILIPS, de regering overgedaan, want reeds in 1308 gaf Graaf FILIPS II aan de burgers van VIANDEN eene kour en verloende hun al de vrijheden en regten, welke de burgers der stad Trier genooten. Aan de Kruisheeren maakte hij, met toestemming zijner gade ADELHEIDE VAN AREMBERG, bij zijn overlijden in 1318, een aanzienlijk legaat.

FILIPS II geene kinderen nagelaten hebbende, werd in het graafs. door zijnen broeder GODFRIED III opgevolgd. De geschiedenis weet niet veel merkwaardigs van hem te verhalen. Hij huwde met MARIA, de dochter van JAN I, Graaf van *Namen*, en teelde bij haar twee dochters, MARIA en ADELHEIDE. Daarna hechtte hij het kruis op zijne schouders en stierf op den weg naar Palestina, op het eil Cyprus, in 1333. Allerwaarschijnlijkst had hij zijnen jongeren broeder HENDRIK III eenig deel aan het graafelijk bewind gegeven; immers in 1325 beschikte deze over het patronaatregt te Deimerstorf, de tienden te Heimerstorf en de renten te Osterhusen; in 1330 onderteekende hij met zijne mannen, de Heeren van Brandenburg, Hollenfelts, Meysemburg, Clerff, Fischbach en Bettendorf, het huwelijkscontract van FREDERIK VAN CROENBURG en ANNA VAN ILEU, en in 1332 schonk hij, in gemeenschap met Koning JAN VAN BORENEN, aan de burgers van Neuerburg stedelijke regten. Na de dood zijns broeders bestuurde hij het graafschap alleen tot in 1331, wanneer hij overleed. Graaf HENDRIK had bij zijne gemalin ADELHEIDE VAN FALKENBURG, die hem de heerl. Büttgenbach, Dasburg en St. Veith ten huwelijk had gebragt, geene kinderen, weshalve de mansstam met hem uitstierf. Zijne beide stiefbroeders LODEWIK en JAN hadden zich den geestelijken stand gewijd.

De bezittingen der Graven van VIANDEN vielen nu ten deel aan de beide dochters van GODFRIED III, MARIA en ADELHEIDE. Zij waren nog jeugdig, daar hun vader kort na hunne geboorte was overleden, en stoudeu derhalve onder de voogdijschap van GODFRIED VAN VIANDEN, den *bastaard*, vermoedelijk een natuurlijke zoon huns vaders, die, in eene oorkonde van dien tijd, „*der Jungher GODENART VAN VIANDEN, een momper des graafschaps van Vianden*” wordt genoemd. MARIA werd de gemalin van Graaf SIMON VAN SPONHEIM; ADELHEIDE huwde met OTTO, Graaf van *Nassau-Dillenburg*. De Graaf VAN SPONHEIM en Graaf OTTO deelden, bij overeenkomst, de goederen van het graafschap met elkander, en hiermede bekwam het huis VAN NASSAU de eerste betrekkingen met de Nederlanden, betrekkingen, die sedert tot de naauwste vereniging gevoerd hebben. MARIA, echtgenoot van den Graaf VAN SPONHEIM, overleed, na veel voor de burgers van VIANDEN gedaan te

hebben, in hoogen onderdom, ten jare 1416, haar aandeel aan den kleinzoon van hare zuster en haren zwager OTTO, met name ENGELBERT, nalatende. Daardoor werd het graafs. weder hereenigd en het huis VAN NASSAU de uitsluitende bezitter van dit aanzienlijk domein.

De Vorsten uit dit doorluchtig stamhuis, die VIANDEN bezaten, waren achtereenvolgens tot op het einde der zestiende eeuw: OTTO, tot 1369; JAN, van 1369—1400; ADOLF, van 1400—1420; ENGELBERT, over een deel van 1416—1420, over het geheel van 1420—1442; JAN II, van 1442—1475; ENGELBERT II, van 1475—1504; JAN III, van 1504—1516; HENDRIK, van 1516—1533; RENÉ of RENATUS, van 1533—1544; WILLEM de Oude, van 1544—1559, en WILLEM de Zwijger, van 1552—1584.

Het behartigen der belangen van de verdrukte Nederlanders, door WILLEM VAN NASSAU-ORANJE, maakte, dat deze Vorst van zijn graafs. VIANDEN werd verstoken. De Spaansche Koning FILIPS II verklaarde het in 1566 verbeurd en gaf het, benevens de heerlijkheden: Dasburg, Büttgenbach en St. Veith, aan PIETER ERNST, Graaf van Mansfeld, Gouverneur des hertogdoms Luxemburg om het levenslang te bezitten. In een oorkonde van 1581 voerde de Graaf van MANSFELD bij zijne titels die van Graaf van VIANDEN, en in 1581 bevestigde EUSTACHIUS VAN MÜNCHHAUSEN als vertegenwoordiger van PIETER ERNST, sekere CORNELIS HERMAN in het amht van Griffier der stad VIANDEN. Ondanks deze blijken zijner heerschappij was de Graaf van MANSFELD niet altoos vreedzaam bezitter van de goederen des Prinsen van ORANJE, want FILIPS VAN NASSAU deed in 1593 en 1596 verscheidene invallen in het hertogdom Luxemburg, ofschoon het hem niet gelukte er zich te handhaven. Eerst na de dood van MANSFELD, den 22 Mei 1604, erlangden de Prinsen van ORANJE hun graafschap en aanpalende heerlijkheden terug, doch niet als soevereine Vorsten, maar als eenvoudige eigenaars van het domein en der heerlijke regten. Na den eersten WILLEM waren eerst diens zonen FILIPS WILLEM, MAXIMILIAAN en FREDERIK HENDRIK en vervolgens de zoon en kleinzoon van den laatstgenoemde, WILLEM II en WILLEM III, Graven van VIANDEN.

Bij de overeenkomst van 14 Mei 1732, waarbij de geschillen over de nalatenschap van WILLEM III, tusschen den Koning van Pruisen en de voogden van Prins WILLEM IV werden geregeld, viel het graafs. aan den laatstgenoemde, den overgrootvader van onzen regerenden Koning WILLEM II, ten deel. Zoowel WILLEM IV als WILLEM V, deden het graafs. door eenen Hoofdschout besturen, die te VIANDEN resideerde. Zij onderhielden op het kasteel eene kleine legerbende en waren in hunne hoedanigheid als bezitters van dit domein de eerste edele van Luxemburg. Rehalve de regten hunner heerschappij bezaten de Vorsten hier groote landgoederen, bosschen, regten, tienden enz., te zamen op eene waarde van 3 millioen geschat.

In 1794 werd VIANDEN door de Franschen bezet, en in 1795 het graafschap vernietigd. Het kasteel werd door de omwenteling gespaard; maar nadat WILLEM V te Scheveningen de Vereenigde-Nederlanden had verlaten, leide de Bataafsche-Republiek beslag op dit trotsche slot, benevens al de goederen die daarvan afhingen, en deed die door eenen hiertoe gestelden Intendant, VAN DER WAEL, in bezit nemen. Alle de archieven, die hier nog aanwezig waren, werden bij deze gelegenheid naar 's Gravenhage overgebragt. Nadat de Bataafsche-Republiek in het koninkrijk Holland was veranderd, werd het domein VIANDEN met die der kroon van LOUWIJK BONAPARTE vereenigd. Doch deze Vorst verruilde het aan zijnen broeder NAPOLEON tegen eenige

Oostfriesche leengoederen, die den Keizer uit de opgehevene abdij van Echternach ten deele waren gevallen.

Bij de oprichting der majoraten schonk NAPOLEON VIANDEN als zoodanig, den 17 Julij 1810, aan LAURENT FRANÇOIS MARIE Graaf DE MARBOEF, Overste van een escadron der keizerlijke garde en, sedert 18 Augustus 1809, Baron des Franschen keizerrijks. Deze, den 23 November 1812, te Minsk, in Rusland, overleden zijnde, waar hij over het zesde regiment lancers bevel voerde en geene mannelijke nakomelingen achterlatende, keerde het majoraat aan den Keizer terug. Deze schonk het, bij besluit van 4 December 1812, op nieuw weg, ditmaal aan den Brigade-Generaal Baron BESSIERES, zoon des Hertogs van FELTRE, die het tot op zijnen dood, den 1 Mei 1813, heeft bezeten.

Na den val van NAPOLEON moest VIANDEN, naar luid der tractaten, aan het koninkrijk der Nederlanden komen, doch door eene andere bepaling, dat de Our de scheiding tusschen Nederland en Pruisen zou zijn, ging het grootste deel voor den Nederlandschen Staat verloren. Alleen het noordelijke deel van het oude rechtsgebied der stad VIANDEN, uitgezonderd het heerlijke bosch, het Kammerwald, werd nog van de goederen op den regteroever des strooms, volgens de bepalingen der overeenkomst van Aken, de dato 26 Julij 1816, aan Koning WILLEM I gelaten.

Het oude wapen van het graafs. VIANDEN was een veld van silver, met eene fasce van keel. Graaf GODFRIED II nam het tegenwoordige, dat aan den huize van PERWEIS ontleend is, ter herinnering aan den slag van Woeringen, in 1288, aan: een veld van keel, met eene fasce van silver.

VIANDEN, gem. in het graafs. *Vianden*, grooth. *Luxemburg*, arr. en kant. *Diekirch*; palende N. en O. aan de Pruisische prov. Rijnland; Z. aan de gem. Fohren, W. aan de gem. Putscheid.

Deze gem. bevat de stad Vianden en de groote hoeve Scheuerhoff. De rivier de Our doorsnijdt haar in eenen grooten boog van het noordwesten naar het noordoosten. Het grondgebied is zeer bergachtig, en de stad als tusschen bergen en rotsen ingesloten. De bodem is deels kleiachtig, deels uit kalksteen gevormd en bevat ook koperaderen.

Men telt er 541 h. en ongeveer 1400 inw. Deze kweeken op de bergen groenten, rogge, boekweit, erwten, aardappelen en wijn aan, hebben onderscheidene loofjerijen en brouwerijen, zeemtuwerijen, 1 koren-, 2 vol- en 2 runmolens. Er wonen hier ook eenige lakenwevers en hoedemakers, wier werkplaatsen echter den naam van fabrieken niet kunnen dragen. Vroeger waren hier ook 3 goudsmederijen en tot op 1850 vonden ongeveer vijftig werklieden een bestaan in de naburige kopergroeven. De veestapel beloopt 30 paarden, 310 runderen, 100 varkens en 200 geiten.

De inw., die er allen R. K. zijn, maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. van *Luxemburg*, dek. van *Vianden* behoort, en door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt. De parochie is ten jare 1256 door den Aartsbisschop van Trier, ARNOLD VAN ISENBURG opgerigt. Vroeger parochieerden de inwoners te *Rodt*.

De stad VIANDEN, in het Fr. ook wel VIENNE en VIENNE-EN-ARDEUNE, in het Duitsch VEIENTHAL of VEIEN en in het Lat. VIENNA en VIANDA genoemd, ligt 8 u. N. ten O. van Luxemburg, 8 u. N. W. van Trier, ruim 2 u. N. N. O. van Diekirch, aan de Our, die haar in de Oude-stad en de Nieuwe-stad verdeelt, in eene enge vallei,

tusschen hooge heuvelen, wier flanken er deels kaal uitzien, deels door noten- en perenboomen beschaduwd of met wijnstokken beplant zijn.

De Oude-stad, ook wel de Hooge-stad genaamd, ligt op den regteroever des strooms, en bestaat uit de bouwvallen van het oude grafelijke kasteel en eene zeer lange, tamelijk breede straat, die boogswijze van het Westen naar het Oosten aan de zuidzijde van het kasteel is aangelegd. De Nieuwe-stad, op den linkeroever, is zamengesteld uit een aantal minder regelmatig gebouwde huizen. Beide deelen van VIANDEN zijn door eene merkwaardige brug verbonden, en hebben te zamen in 340 huizen ongeveer 1380 inwoners. Onder de huizen onderscheidt men eenige fraaije van oud-gothischen bouwtrant, de Edele huizen genoemd, eens de verblijfplaatsen der adellijke vasallen van den Viandschen Graaf.

De stad VIANDEN dankt haren oorsprong zonder twijfel aan het weidsche kasteel der graven. Zij was tot het jaar 1308 nog slechts een dorp, maar toen ontving zij bij eene merkwaardige oorkonde de zelfde stedelijke regten, welke Trier genoot. Deze oorkonde, uit het Latijn vertaald, luidt:

• Wij FILIPS, Schildknaap, Graaf van *Vianden*, doen te weten,
• dat wij, uit vreeze, dat verledene zaken worden vergeten, vermeend
• hebben deze door het gezag onzer brieven te moeten bevestigen. Het
• is alzoo, dat wij naar rijpe overweging en op aanraden van wijze
• lieden aan onze burgers en aan de geheele gemeente van VIANDEN
• hebben beloofd, gelijk wij bij dezen bij eede beloven, aan hen eene
• vaste, wettige en onschendbare vrijheid te schenken, in dier voege,
• dat zij onherroepelijk dezelfde vrijheden (privilegiën) zullen genieten,
• als de burgerij van Trier in hare stad, behoudens echter, dat het
• ons, in geval wij tot Ridder zouden worden benoemd, of dat wij een
• onzer kinderen zullen uithuwelijken, of wel, hetgeen God verhoede,
• dat wij door het verdedigen onzer regten en onzer wettige goederen
• gevangen zouden geraken, geoorloofd zal zijn van hen eenen wettigen
• en billijken onderstand te vorderen.

• Alle deze dingen..... hebben wij beloofd te zullen bevestigen en
• ongeschonden te zullen in acht nemen; bewilligende, dat in geval
• van overtreding van onze zijde, onze burgers van VIANDEN gemagtigd
• zullen wezen, ons hulp en bijstand te weigeren, gedaan ten jare 1308,
• den derden Zondag voor H. Catharina."

De Oude- of Hooge-stad was weleer door muren omringd, in het midden der veertiende eeuw door MARIA, Gravin van VIANDEN en *Sponheim*, gebouwd. Zij had vijf poorten, vierkante torenvormige gebouwen en 24 halfronde torens, die in 1770 nog allen bestonden, met leisteen waren bedekt en wier meer aanzienlijke overblijfselen nog heden den tijd trotseren.

Het voornaamste gebouw van VIANDEN is het kasteel. (Zie het volgende artikel).

Het Stadhuis, staat in de *Hooge-stad*. Men bewaart daarin onderscheidene belangrijke archieven, alsmede de standaarden der maten, die vroeger in het graafschap VIANDEN in gebruik waren.

De Kerk, aan de H. CATHARINA gewijd, was oorspronkelijk de kapel van het in 1248 gestichte klooster der Kruisheeren. In 1783, toen dit klooster door Keizer JOZEF is opgeheven, werd deze kerk aan de stad tot eene parochiekerk geschonken. Deze kerk bevat eene zeer goed onderhoudene tombe van MARIA, Gravin van VIANDEN en *Sponheim*, de zelfde, die de stad met muren deed omringen. Ook is er eene

tombe voor Graaf Hendrik van Nassau. Het hoofdaltaar en de klok zijn beide afkomstig van de slotkapel. De klok, die ter helfte van zilver is gegoten, heeft de kerk aan de milddadigheid van Koning Willem I te danken. In de sacristij is nog eene oude schilderij uit het klooster, waarop de martelingen staan afgebeeld, die de Christenen in het Heilige Land van de Turken hadden te verduren.

Behalve de parochiale kerk heeft Vianden ook eene afzonderlijke kapel, waarin gemeenlijk door de Kapellanen der parochie de dienst wordt verricht. — Er zijn aldaar twee scholen.

Men heeft er 4 jaarmarkten, die eeuwen lang gehouden zijn: op Maandag na Drie Koningen, den 1 April, den 3 September en den 4 November. Doch op verzoek van het gemeentebestuur zijn zij, te rekenen van 1 Januarij 1848, gebragt op Donderdag na de eerste week in Maart, in April, in September en in November. De weekmarkten worden des Woensdags en Zaturdags gehouden.

Het wapen der stad Vianden is het zelfde als dat van het graafs.

VIANDEN (HET KASTEEL-VAN-), oud kast. in het graafs. *Vianden*, grooth. *Luxemburg*, arr., kant. en 2 u. N. N. O. van *Dierkirch*, gem. en aan de noordwestzijde der stad *Vianden*, op eene hooge rots, aan wier voet de Our stroomt.

Het werd als onoverwinbaar gehouden, zoo lang men de kracht van het buskruid niet kende; doch vertoont zich thans aan het oog als eene verbazende menigte bouwvallen, muren, wallen, daken, torens, met klimop begroeid en zich trotsch in de lucht verheffende.

De oorsprong van het kasteel verliest zich in den nacht der tijden. Gelijk men het tegenwoordig ziet, is het gevormd door eene reeks van gebouwen, waarvan het oudste uit de negende of tiende eeuw dagteekent; maar het is waarschijnlijk, dat dit gedeelte van het gebouw eene andere, minder aanzienlijke, minder hechte, doch lang voor dien tijd gestichte huizinge vervangen heeft. Het is bekend, dat de Romeinen gedurende hunne oorlogen in deze landen, overal legerplaatsen hebben aangelegd, waarvan onderscheidene in wezen zijn gebleven en grondslagen van aanzienlijke steden geworden zijn. Zoodanige kampen of volkplantingen hadden Romeinsche Ridder's tot opperhoofd, aan wien eene bepaalde uitgestrektheid lands tot hun onderhond was toegestaan. De namen Römerberg, thans meest Romesberg uitgesproken, Castel-Flour en Hunnenberg, welke nog tegenwoordig aan hoogten in de onmiddellijke nabijheid van Vianden worden gegeven, als ook de overblijfselen van eenige aloude bouwvallen, doen vooronderstellen, dat de stad eenigen tijd een dusdanig kamp is geweest, en dat de plaats, waar later op de bouwvallen van een oud Gallisch slot het kasteel Vianden is gesticht, oudtijds is bewoond geweest door eenen Ridder van Romeinschen of Trevierschen stam. Het oudste geschrift, waarin de naam Vianden voorkomt, is van 711.

De naamsoorsprong van Vianden is geheel onzeker. Sommigen willen, dat hij van de Wandalen zou ontleend zijn. Anderen meenen van *Weinthal* (wijndal) en nog anderen van *Viandis* (weide der wilde dieren). Deze laatste naamsafleiding heeft veel waarschijnlijk's voor zich, omdat wild hier te allen tijde overvloedig is geweest. Bene wildbaan was hier nog op het einde der vorige eeuw in het beroemde bosch het Kammerwald, eene jagtplaats van ten minste 1000 bunders uitgestrektheid. Het bosch werd door het kasteel beheerscht en van de tinnen des torens kon men de jagt tot op aanzienlijken afstand volgen.

Het merkwaardigste gedeelte van het kasteel was de kapel, die in Byzantijnschen stijl was voltooid. Alvorens tot kerkelijk gebruik ingericht te zijn, hield hier de regtbank der Edelen bare zittingen. Onder den vloer vond men eene gevangenis, die door eenen gang, waarin de Kerkmeester of zijne knecht zich ophield, werd omringd. Op den regtsdag werd de vloer geopend en de adellijke beschuldigde werd door middel van een werktuig omhoog geheven tot aan eene uit kolommen gevormde balustrade, die in het midden der regtsaal was. Ofschoon de aangeklaagde op deze plaats niet dan het hoofd hoven deze afscheiding verheef, was hem echter op deze wijze gelegenheid gegeven tot zijne Regters te spreken, die elk in eene prachtige nis in het ronde waren gezeten, terwijl de zetel van den Voorzitter, die afgezonderd stond, in den vorm van eenen troon was gebouwd. De vonnissen dezer regtbank wegens verraad waren, naar het schijnt, uiterst wreed; immers toen, omstreeks het jaar 1828, de Heer AAKEND, Deurwaarder te VIANDEN, zijnen tuin wilde vergrooten en daartoe eenig muurwerk afbrak, vond hij de beenderen van een geheel huisgezin, uit man, vrouw en kinderen bestaande, die wegens verraad tusschen de muren waren opgesloten geworden. Men vond bij de ongelukkigen nog eene kom, eene kruik en eene lantaarn.

Langer dan de regtbank der Edelen, resideerde hier eene burgerlijke regtbank; want hare vonnissen loopten tot 1794. De leden van dit collegie werden door den Graaf aangesteld, en bestonden uit eenen Voorzitter en zijne Schepenen, eenen Gezworene of Griffier, eenen Pleitbezorger en eenen regter van eersten aanleg. Deze regtbank besliste niet alleen in lagere en middelbare, maar zelfs in hoogere zaken. Onder de vonnissen vinden wij een, in 1633 gewezen, waarbij EYEN CLAUS VAN BETTEL, wegens tooverij en ontucht, veroordeeld werd, om verbrand te worden.

De wacht van het kasteel was in vredeftijd opgedragen aan tien dienstplichtige mannen, beurtelings door verschillende dorpen van het graafs., volgens een vastgesteld rooster, afgezonden en gesteld onder de bevelen van eenen wachtmeester, die gedurende zijn geheele leven deze dienst vervulde. Dit opperhoofd ontving zijne soldij van den Graaf. Behalve deze wacht bestond er nog een ander legercorps in dienst van den Graaf, bestaande in de laatste tijden uit eene bende van 25 kurassiers te voet, de Kapitein en Vaandrig medegerekend. De manschappen werden gekozen uit de vrije burgers der stad, genoten vrijdom van sommige belastingen, b. v. van die, welke van de kooplieden op de jaarmarkt te Marchsberg werden geheven en ontvingen almede eene bepaalde soldij uit de grafelijke inkomsten. Alle deze voordeelen waren nog in hun bezit, toen de legers der Fransche Republiek Luxemburg in 1794 binnentrokken.

Het kasteel VIANDEN was het eenige in dit tijdperk binnen het hertogdom Luxemburg, dat zoodanige aanmerkelijke en geregelde militaire inrigtingen bezat.

Genoemd kasteel was de bestendige zetel der Graven, tot op den dood van MARIA VAN VIANDEN EN SPONHEIM. De eerste Graven uit den huize NASSAU, vooral ENGELBERT en HENDRIK, schijnen er zich mede vaak opgehouden te hebben; doch van de laatste Graven hebben sommigen het zelfs nooit gezien. Later strekte het tot woning voor de Intendanten van FILIPS II en toen voor de Opper-ambtlieden van den Graaf van MASSFELD en die der Graven van Vianden, de Prinsen van ORANJE. Het kasteel werd van nu af slecht onderhouden, en reeds in 1617

moest **FILIPS WILLEM**, Prins van *Oranje-Nassau*, eenen geheel en vleugel doen herbouwen.

De afwezigheid der Graven was niet alleen noodlottig voor de sterkte van het slot, maar ook voor de vestingwerken der stad, en tot overmaat van onheil dunde de verschrikkelijke pest van 1668 de bevolking van **VIANDEN** zoo aanmerkelijk, dat kasteel en stad, in 1687, het beleg van de troepen van **LODOWIK XIV** niet konden weerstaan. De **Markies de Boufflers** nam beide, na een bombardement van eenige uren, in. In 1822 zag men nog in balken en muren geheele of gesprongen bommen vast geklemd.

Na alle de woelingen en oorlogen op het einde der vorige en het begin der tegenwoordige eeuw scheen men in 1820 vergeten te zijn, dat het kasteel **VIANDEN** het eerste Nederlandsche domein was der voorouderen van **Koning WILLEM I**. Het werd met al zijn toebehooren aan het amortisatie-syndicaat afgestaan, dat het den 28 Augustus 1820, krachtens eene wet van 9 Februarij 1818, deed verkoopen. De Heer **WENCESLAUS COSTER**, koopman te Vianden, bekwam het voor den nietigen prijs van 3200 gulden. Nu volgde de slooping en eerlang werden reeds de leijen, het houtwerk, het ijzer enz. in verschillende perselen verkocht: **COSTER** deed nitmuntende zaken.

Zoo stonden de zaken, toen de Heeren **MOREL** en **MATTHIEU** van Brussel, beide medeoprigters der Societeit van Luxemburg, en den Heer **PAISSE**, de bekende Belgische Minister van Oorlog, het groot-hertogdom bezoekende en te Diekirch naar historische bijzonderheden vragende, van deze schendige handelwijze en de algemeene kreet van verontwaardiging hierover in Luxemburg opgerezen, door den Heer **VANNERUS**, Burgemeester van Diekirch, werden onderrigt. Zij bezochten het kasteel en met leede oogen de verwoesting gade slaande, namen zij oogenblikkelijk het besluit, om wat nog van het gebouw overig was, te koopen en voor verdere vernietiging te beveiligen. De prachtige ridderzaal en de heerlijke kapel stonden toen nog ongedeerd.

In het geheim met den wederinkoop belast, gelukte het den Heer **VANNERUS**, den 21 Julij 1827, den nog overgebleven bouwval voor 1100 gulden terug te erlangen. Doch, zoo als het gebouw nu was, wilde men het niet weder aan den Koning aanbieden; weshalve men besloot het te herstellen, niet zoo als het zich in den laatsten tijd had vertoond, maar gelijk het in de middeleeuwen was, naar het model in het gesloopte kasteel zelf terug gevonden. De belgische revolutie van 1830 verbinde deze ontwerpen, en inmiddels stortten de gewelven der ridderzaal en der kapel in: het was een waar verlies voor de kunst.

Na het tractaat van Londen, in 1839 gesloten, rigtte de Heer **VANNERUS**, die als kooper het eigendom en de bezitting bewaard had, zich regtstreeks tot **Koning WILLEM I**, die onbekend met het gebeurde, en na onderzoek van hetgeen was overgebleven, dadelijk de hervatting van den arbeid beval. De Heer von **KOSMIS**, Officier der genie te Luxemburg, werd belast met de voorbereidende werkzaamheden; en deze bekwaame Ingenieur kweet zich zoo voortreffelijk van zijne taak, dat zijn plan de bewondering aller kenners wegdroeg. Intusschen deed **Koning WILLEM I** afstand van zijnen troon. Bij zijne eerste komst in het groot-hertogdom, bezocht **Koning WILLEM II**, den 22 Junij 1841, vergezeld van zijnen zoon **Prins ALEXANDER**, de bouwvallen te Vianden, waar **Z. M.** met blijkbaar welgevallen vertoefde. Op meer dan eene plaats, die de koninklijke nazaten der oude Graven niet meer te voet konden bereiken, bedienden zij zich van ladders.

:

Doch ofschoon de eigendom der bouwvallen, door de bemoeijingen van den Baron de Blocquaux, hebbende aanvaard, heeft Z. M. tot heden geene verdere stappen gedaan, om het aloude slot in zijnen luister te herstellen. Het zal voortaan slechts uit bouwvallen bestaan, en deze zullen ongetwijfeld noch eeuwen trotseren, tot een onomstootelijk bewijs van de grootheid en magt der oude Graven van Vianden (1).

VIANEN, kant., prov. *Zuid-Holland*; palende N. aan de Lek, die het van het Utrechtsche kant. IJsselstein scheidt, O. aan de Geldersche kant. Culenborg en Geldermalsen, Z. aan het Geldersche kant. Geldermalsen en voor een zeer klein gedeelte aan het kant. Gorinchem, W. aan het kant. Gorinchem.

Het bevat de volgende negen gemeenten: Vianen, Asperen, Everdingen-en-Zijdeveld, Hagestein, Heikop-en-Boeikop, Henkelum, Leerdam, Leksmond-Achthoven-en-Lakerveld en Schoonrewoerd; beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 10,485 bund. 54 v. r. 44 v. ell., waaronder 10,175 bund. 20 v. r. 24 v. ell. belastbaar land; telt 1885 h., bewoond door 2160 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 11,000 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Ook heeft men er 1 olie-, 2 boutzaag- en 7 korenmolens, 2 steenbakkerijen, 4 leerlooierijen, 1 scheepstimmerwerf, 2 glasblazerijen en 2 touwslagerijen.

VIANEN, kerk. ring, prov. *Zuid-Holland*, klass. van *Gouda*.

Deze ring bevat de elf volgende gemeenten: Ameide-en-Tienhoven, Groot-Ammers, Everdingen, Hagestein, Heikop-en-Boeikop, Langerak-over-de-Lek, Leksmond-en-Lakerveld, Meerkerk, Nieuwpoort, Noordeloos en Vianen. Men heeft er twaalf kerken en 8600 zielen, onder welken 2900 Ledematen.

VIANEN, meestal het *Land-van-Vianen* genoemd, voorn. vrije heerl. prov. *Zuid-Holland*; palende N. aan de Lek, O. aan de heerl. Hagestein en de graafs. Culenborg en Buren, Z. aan het graafs. Leerdam en het *Land-van-Arkel*, W. aan den Alblasserwaard.

Deze heerl. bevatte de stad Vianen met Bloemendaal, Bolgery en Anthena, voorts de ambachten: Heikop-en-Boeikop, Achthoven, Lakerveld en Quakernaak. Ameide en Tienhoven werden gemeenlijk als aanhoorig aan het *Land-van-Vianen* gerekend, maar waren veeleer eene bijzondere vrije Hooge heerlijkheid, zoodat Vianen eigenlijk bestond uit de tegenwoordige gem. Heikop-en-Boeikop, Leksmond-Achthoven-en-Lakerveld en Vianen, benevens een klein gedeelte van Meerkerk, beslaande, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 3771 bund. 5 v. r. 43 v. ell., waaronder 3672 bund. 51 v. r. 68 v. ell. belastbaar land, en tellende 969 h., bewoond door 1086 huisgez. uitmakende eene bevolking van 4890 inw., die meest in den landbouw en doorvoer hun bestaan vinden. Ook heeft men er 1 kleine scheepstimmerwerf, 2 touwslagerijen, 2 steenbakkerijen, 2 leerlooierijen en 5 korenmolens.

De Herv. die er 3680 in getal zijn, onder welke 1800 Ledematen maken de drie gem. van Heikop-en-Boeikop, Leksmond-Achthoven-en-Lakerveld en Vianen uit, welke ieder eene kerk hebben en door vier Predikanten bediend worden, en behooren gedeeltelijk tot de gem. *Meerkerk*.

(1) De art. VIANDEN zijn ons door onzen overigen medewerker P. H. WITKAMP toegezonden.

De Evangel. Luth., die men er 30 aantreft, behooren tot de gem. van *Gorinchem*.

De R. K., van welke men er 830 telt, maken gedeeltelijk de stat. *Vianen* uit en behooren gedeeltelijk tot de stat. van *Gorinchem*.

De Isr., die men er 50 aantreft, behooren tot de rings. van *Vianen*. Men telt er 3 lagere scholen, als: eene te Heikop, eene te Lekmond, eene te *Vianen*, alsmede eene kostschool voor jonggeheeren en eene kostschool voor jonge jufvrouwen beide mede te *Vianen*.

Het *LAND-VAN-VIANEN* behoorde van ouds tot het graafs. *Teisterband*, hoewel men het, wanneer dit graafs. in wezen was, niet uitdrukkelijk genoemd vindt. Het schijnt daarin te door Keizer *KORNRAAD II*, in het jaar 1027, aan de Utrechtsche kerk te zijn afgestaan. De Heeren van *VIANEN* waren van het geslacht van *BOSINCHEM* en jongere zonen der Heeren van *CULENBORG*. De heerl. nam haar begin met het bouwen van het slot, door *ZWEDER*, een der jongere zonen uit den huize van *CULENBORG*. Hij stichtte het in het jaar 1213, of, volgens anderen, reeds in 1190, op den grond, welke hij met zijnen broeder gedeeld had, en noemde het *VIANEN*, waarvan de reden onbekend is. Na het bouwen van dit slot vormde zich hier een dorp, hetwelk *HERLSLOOT* genoemd werd, of, gelijk anderen willen, men stichtte het slot van *VIANEN* bij genoemd dorp. De Heeren van dit kasteel noemden zich eerst Heeren van *HERLSLOOT*, naderhand van *BOSINCHEM* en eindelijk van *VIANEN*. *ZWEDER* van *BOSINCHEM*, Heer van *VIANEN*, was broeder van *HUBRECHT SCHENK* en zoon van *STEVEN* van *BOSINCHEM*; hij wordt genoemd van 1239 tot 1284 en is zoon van *HUBERT SCHENK* van *BOSINCHEM* *HUBERTSZOON*, in 1281. Zijn zoon, alleen genoemd *HUBERT* van *VIANEN*, was in 1287 borg van Heer *LUDOLF* Cock, Ridder, en in 1289 pachtte hij het gerigt in *Vreeswijk*, van den Graaf van Holland, voor twee honderd en dertig ponden (97 guld. 80 cents). Naderhand komt hij meermalen als Heer van *VIANEN* voor, en zijn zoon *ZWEDER* voerde, in 1323, voor wapen een schild, waarop drie zuilen (rocs), en daar naast twee kleine schilden, ieder à trois bandes. Dit geslacht verkreeg kort daarna de heerlijkheid *Uyttengooije* bij erfpacht en vierendeelde daarmede zijn schild. Het stierf in het mannelijk oir uit met Heer *HENDRIK* van *VIANEN*, die in 1418 overleed, de heerl. nalatende aan zijne dochter *JENNE*, die haar, door huwelijk met *WALRAVEN* van *BREDERODE*, in dit doorluchtig huis overbragt. Haar zoon *REINOUW* van *BREDERODE* was de eerste van zijnen stam, die de heerl. bezat, en in dezen, hoewel niet in de regt nedergaande lijn, is zij gebleven tot den 21 Julij 1679, wanneer *WOLFERT* van *BREDERODE*, de laatste van dit adellijk geslacht, ongehuwd overleed. Hij werd te *VIANEN* begraven en de wapens van *BREDERODE* werden met hem in het graf gelegd. Na zijnen dood kwam de heerl. aan zijne zuster *HEDWIG AGNES*, die insgelijks ongehuwd overleed en de heerl. naliet aan hare halve zuster *SOFIA THEODORA*, gehuwd aan *CHRISTIAAN ALBRECHT*, Graaf van *DONA*, aan wier zonen, eerst *KAREL EMILIUS* en naderhand *DIEDRIK*, beide, in 1686, voor *Offen* gebleven, de heerlijkste goederen van het huis van *BREDERODE* zijn overgegaan en nagelaten aan hare zuster *ANALIA* van *DONA*, die in het huwelijk trad met *SIMON HENDRIK*, Graaf van der *LIPPE DETMOLT*. Na hem hebben zijn zoon *FREDERIK ADOLF* en zijn kleinzoon *SIMON HENDRIK ADOLF*, de heerlijke goederen van *VIANEN* met den aankleve van dien bezeten. Deze laatste toonde zich genegen, om die goederen te verkopen, en men wil, dat een der naburige Vorsten tot dezen koop niet

ongenezen was; doch de Staten van Holland en Westfriesland, wetende hoe veel er den Staat aan gelegen lag, dat eene heerl., van zoo veel belang en in hunne provincie gelegen, niet onder het gezag van eenen vreemden Vorst geraakte, kochten, in het jaar 1725, de heerl. **VIANEN**, met al hare geregtigheden en hetgeen er aan paalde, voor eene som van 898,200 guld. De overdragt dezzer heerl. en hulde aan de Staten geschiedde met veel plegtigheid op den 2 November van dat jaar. Toen de Staten, in 1729, besloten hadden eenige dezzer aangekochte goederen, als *Ameide* en *Tienhoven*, met andere aanbachten en heerlijkheden, weder te verkoopen, vonden eenige nazaten van Graaf **SIMON HENDRIK VAN DER LIPPE** en **AMALIA VAN DONA**, uit eenen jongeren zoon afstammende, goed tegen deze verkooping te protesteren, bewerende dat daarop, volgens testament van Gravin **AMALIA VAN DONA**, een fideicommiss lag, waarom de heerl. **VIANEN** niet uit haar huis mogt vervreemd worden; doch de Staten gingen evenwel met den verkoop voort.

Uit de Heeren **VAN VIANEN** zijn de geslachten van **BLOEMENSTEIN**, **BEVRAWEED**, en de echte stam van **RIJZENBURG**, gesproten. In vroegere tijden waren de Heeren **VAN VIANEN** Leenmannen van Gelre en Dienstmannen van het Sticht. In het jaar 1272 vergunde **JONAN VAN NASSAU**, den negen en dertigste Bisschop van Utrecht, aan Heer **ZWEDEN VAN ROSINCHEM**, om jaarlijks twee jaarmarkten te mogen houden in zijn regtsgebied, omtrent het kasteel van **VIANEN**, en gedurende dien tijd het regtsgebied over alle misdaden, welke op die jaarmarkten zouden voorvallen. In den zoenbrief van **JAN VAN ARKEL**, den zeven en veertigsten Bisschop van Utrecht, met **GIJSBRECHT VAN VIANEN**, van het jaar 1335, is een der voorwaarden van verzoening, dat **GIJSBRECHT** en de zijnen *loven, sekeren en sweren sellen den bisschop hou ende trouwe te wesen, hem syne Gestichtspalen te helpen houden, ende te dienen in al des Gestichts oirbaar, also goede Gestichtsluiden schuldig syn te doen hoeren rechten landsheere*. Men vindt, dat de Bisschop van Utrecht een Slotvoogd over **VIANEN** heeft aangesteld, die eerst middelbaar regtsgebied had, doch later ook het hooge verkreeg en zich eindelijk aan het Stichts gebied onttrok. Vervolgens koimen de Heeren **VAN VIANEN** altijd in die hoedanigheid, ook als Leenmannen van Holland voor, waarom het niet wel te begrijpen is, hoe in latere dagen de Heeren van **BREDEBODE**, de Souvereiniteit hebben kunnen staande houden en handhaven, vooral met de verklaring, dat zij de heerlijkheid ter leen hielden van den God van het Hemelrijk, Zon en Maan. Het is waar, de provincie Utrecht heeft zich altijd tegen dat voorgeven verzet. Toen, omtrent het jaar 1525, eenigen der vijanden van **HENDRIK VAN BEIJEREN**, den acht en vijftigsten Bisschop van Utrecht, in **VIANEN** weken en bescherming genoten, weigerde **WALBAYEN VAN BREDEBODE**, hierover aangesproken, de vlugtelingen over te leveren, en op den zelfden voet achtte hij zich ongehouden de bevelen van Keizer **KARL** af te kondigen. Volgens alle waarschijnlijkheid mag men vaststellen, dat **REINOUD VAN BREDEBODE**, om zijn regt van souvereiniteit niet te benadeelen, de voorwaarden, waarop deze heerl. tot een graafs. zou verheven worden, gelijk hij aan Keizer **KARL** verzocht had, heeft afgeslagen. Deze behelsden namelijk, dat de Heer van **BREDEBODE**, wegens de heerl. **VIANEN**, aldus tot een graafs. verheven, aan den Keizer, als Graaf van Holland, trouw en hulde zou doen sweren, en dat het gemelde graafs. en zijne inwoners, omtrent het handhaven der justitie, onder den Raad van Holland zonden staan en in alle souvereiniteit daaraan onderhevig zijn. Heer **HENDRIK VAN BREDEBODE** voerde tegen **PHILIPS II**,

voor den Hoogen Raad te Mechelen, een langdurig regtsgeeding over de souvereiniteit. De Regering der stad Utrecht gedoogde nooit zonder tegenspraak, dat aan de Heeren van BAZERDOOR den titel van Souverein van VIANEN, in openbare gedrukte stukken, gegeven werd. Dit regt van souvereiniteit hebben die van VIANEN, omtrent het jaar 1719, nog op nieuw in het breede verdedigd tegen de Staten van Holland en Westfriesland, ter gelegenheid, dat men den honderdsten en tweehonderdsten penning mede in die heerl. en het platteland, daaronder behorende, schijnt te hebben willen vorderen. Naderhand, bij den aankoop dezer heerl., schijnen de Staten, als Vrijheeren van VIANEN, deze souvereiniteit niet in twijfel getrokken te hebben. Eer zij, door den Graaf van HOPPESEN, hunnen Gewaagtigde tot het overnemen der heerl., de beambten in eed en plicht namen, vroeg hun deze of zij de Staten tot hunne Souvereinen wilden hebben en aan hen den eed van getrouwheid deden, hetwelk toestemmend werd beantwoord waarna zij den eed in handen van den Graaf aflegden. In de afkondiging tot het verheffen van de leenen, schreven zij: *De Staaten van Holland en Westfriesland, Souvereinen van Vianen, Ameide en onderhoorige Domeinen*. Deze onafhankelijkheid is de grond der vrijdommen, die hier aan uitgewekenen om schulden, als anders, verleend werden, zoodanig zelfs, dat nog in den aanvang dezer eeuw men te Amsterdam een bankeroetier aanduidde, met het zeggen: *hij is naar VIANEN gaan wonen*.

De Vrijheeren van VIANEN hadden over deze heerl. een geregtshof, of kamer van Justitie, doende regt in het hoogste ressort. Hiervoor stonden ook die van Meerkerk, Ameide en Tienhoven te regt. Het bestond uit zeven gewone Raden en eenen Griffier, die allen door den Vrijheer gekozen en aangesteld werden. De Drossaard was eerste Raad en vorderde het regt in alle zaken, die zijn ambt als Drossaard niet betroffen, en zat daarover. De volgende Raad werd de oudste Raad genoemd.

Na den inkoop der vrije heerlijkheid van VIANEN door de Staten van Holland en West-Friesland, hebben hunne Edele Groot Mogende Heikop, Boeikop, Leksmont, Achthoven, Lakerveld, Ameide, Tienhoven en Meerkerk, in 1729, verkocht en als ambachtsheerlijkheden in onsterflijk erfleen uitgegeven. — Het wapen dezer heerl. bestond in een veld van silver, met drie zuilen van sabel.

VIANEN, gem. in de *Vijf-Heerenlanden*, *Land-van-Vianen*, prov. Zuid-Holland, arr. Gorinchem, kant. Vianen (10 k. d., 2 m. k., 4 s. d.); palende N. W. en N. aan de Lek, O. aan de gem. Hagstein en Everdingen-en-Zijdeveld, Z. aan Heikop-en-Boeikop, Z. W. aan Leksmont-Achthoven-en-Lakerveld.

Deze gem. bestaat uit de pold. Bloemendaal, de Ganzenkampen, Autona, en gedeelte van de Biezen en van Bolgerij. Ook behooren tot deze gem. uitgestrekte uiterwaarden tegen de Lek: genaamd de Zandwaard, de Doornwaard, de Zaadwaard, de Middellwaard, 's Heerenwaard en de Pontwaard. Zij bevat de stad Vianen en het geh. Helsingingen, benevens eenige verspreid staande huizen; beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1670 bund. 44 v. r. 63 v. ell., waaronder 1577 bund. 45 v. r. 24 v. ell. belastbaar land; telt 616 h., bewoond door ongeveer 700 huisgez., uitmakende eene bevolking van nagenoeg 2780 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Men heeft er ook 2 steenbakkerijen, 2 leerlooijerijen, 2 touwslagerijen en 1 korenmolen.

De Herv., die er 1900 in getal zijn, onder welke 600 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Gouda*, ring van *Vianen* behoort. Vroeger had men er twee Predikanten. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest *WILHELMUS LONTIUS*, die in het jaar 1582 naar *Sliedrecht* vertrok. De eerste tweede Predikant was *JONANNES VOGELSANG*, die in het jaar 1629 herwaarts kwam, en in het jaar 1645 overleed. Na het overlijden van den Predikant *GOSWINUS CREMER*, hetwelk in het jaar 1812 plaats had, is er geen tweede Predikant meer beroepen. De eerste, die hier alleen het leeraarambt heeft waargenomen was *JONANNES PISTEN ABRAHAM WINTGENS*, die er reeds sedert het jaar 1798 stond. Het beroep is eene koninklijke collatie.

Vroeger bestond er ook een *Fransche gemeente*, welke er in 1725 door *SIMON HENDRIK Graaf van der Lippe* gesticht was en tot eersten Leeraar had *GUILLAUME JALABERT*, die in 1764 overleed. Na het overlijden van den Predikant *JEAN LENKEN*, hetwelk den 20 Julij 1813 plaats had, is deze gem., volgens koninklijk besluit van 1822, opgeheven.

De *Evangelisch-Lutherschen*, van welke men er 23 telt, worden tot de gem. van *Utrecht* gerekend.

De *Roomsche Katholijken*, welke er 800 in getal zijn, maken met die uit de naburige burgerlijke gem. *Ameide*, *Hagestein*, *Heikop-en-Boeikop*, *Leksmont* en *Tienhoven* eene stat. uit, welke tot het aartspr. van *Utrecht* behoort, 1240 zielen en onder deze 870 Communikanten telt, en door eenen *Pastoor* bediend wordt. Deze stat. heeft eene eigen begraafplaats.

De 40 *Israëlieten*, die er wonen, maken met die uit de naburige gem. *Ameide*, *Leksmont*, *Meerkerk* en *Tienhoven* eene ringsynagoge uit, waarin de dienst door eenen Voorlezer verrigt wordt.

Men heeft hier drie scholen, als: eene dorpschool en eene kostschool voor jonge heeren, en eene kostschool voor jonge jufvrouwen welke gezamenlijk gemiddeld door een getal van 190 leerlingen bezocht wordt.

Het plattelandstadje *VIANEN* of *VIJANEN*, ligt $4\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Gorinchem*, 2 u. Z. van *Utrecht*, aan den straatweg tusschen die beide steden en op den linker oever van de *Lek*, waarover in 1840 eene fraaie schipbrug is gelegd, in eene aangename landstreek, op $51^{\circ} 59' 35''$ N. B. $22^{\circ} 45' 29''$ O. L. Het nul der peilschaal aldaar is 0,280 boven A. P.

Deze plaats wordt beschouwd als het *LEVMPANUM*, dat op het *Eiland der Batavieren* lag. In aloude tijden stond het voor een dorp bekend, onder den naam van *HEELSLOOT*. Naderhand is aldaar een kasteel gesticht, onder de benaming van *VIANEN*, toebehoorende aan den Heer van *BOSINCHEM*, welke daarom, in eenen sekeren brief van den jare 1269, Heer van *HEELSLOOT* genaamd werd.

Sommigen zijn op den inval gekomen, dat de naam moet afgeleid worden van *DIANA*, die, naar hun voorgeven, aldaar eenen tempel zoude gehad hebben. Anderen wanen, met even weinig waarschijnlijkheid, dat deze stad dien naam ontleend zoude hebben van twee waardinnen, waarvan de eene *FIS* en de andere *JANK* genaamd was en die hier omstreeks herberg bielden. Het is echter volstrekt onzeker, waaraan deze stad zijnen naam te danken heeft. Zeker is het, dat het een oud stadje is. Het heeft waarschijnlijk zijnen oorsprong aan het vroeger hier gestaan hebbende slot te danken, en volgens sommigen zoude in het jaar 1290 de eerste grondslagen van de stad gelegd zijn door *ZWEDER*, een broeder van *JONAN III*, Heer van *Culenborgh*, aan wien deze landstreek bij vaderlijk erfdeel was te beurt gevallen.

Het is zeer regelmatig in het vierkant gebouwd. Het voornaamste gedeelte bestaat uit eene zeer breede, lange straat, die de stad in hare geheele lengte van de Landpoort naar de Lekpoort doorsnijdt en de *Voorstraat* genoemd wordt.

VIANEN moet vroeger versterkt zijn geweest, doch ligt thans bijna geheel open. Van de vier poorten, die er vroeger geweest zijn, als: de Lekpoort ten N., de Oostpoort ten O., de Landpoort ten Z. en de Hofpoort ten W., bestaan nog de Lekpoort, de Hofpoort en de Landpoort, zijnde de Oostpoort, door een ijzeren bek vervangen. Van de muren, die naar den ouden vestingbouw, met ronde torens voorzien waren, welke echter reeds in het midden der vorige eeuw tot op de hoogte der muren waren afgebroken, bestaat mede weinig meer.

Het voornaamste gebouw, dat vroeger te VIANEN bestond, was ontegenzeggelijk het Slot-te-Vianen of Batestein. Zie die woorden.

Het Stadhuis, in de *Voorstraat*, is een goed gebouw, van voren met een blaauw arduinsteenen gevel, van binnen met een ruimte aan den ingang, waarachter de secretaris en regtkamer en boven met de griffie en raadkamer, benevens andere noodige vertrekken. Op dit stadhuis treft men eene schilderij aan, waarop REINOLD VAN BREDERODE, vader van den teekenaar van het verbond der Edelen, geheel levensgroot te paard, ridderlijk geharnast, meesterlijk is afgebeeld.

Het voorw. Drossaartshuis, in de *West-Achterstraat*, nabij het slot Batestein, dient thans tot partikulier woonhuis. In den tuin van dit huis is in het begin der vorige eeuw eene bron of wel ontdekt, welks water gezegd werd mineraaldeelen te bevatten en het vermogen te bezitten van onderscheidene ongemakken te genezen. Er was zelfs een Geneesheer, onder den titel van brondactor, daarover aangesteld, doch later is deze bron geheel in vergetelheid geraakt.

Er is hier mede een Postkantoor, in de *Voorstraat*. De kermis valt in Vrijdag vóór Palmzondag.

In het jaar 1377 is de eerste kapel te VIANEN gesticht, door ZWEDER VAN VIANEN HUIJBRECHTSZON, om daarin op een draagaltaar te bidden, te prediken en missen te lezen. Doch daarin mochten geene kinderen gedoopt, noch dooden begraven worden; nademaal de lijken in de kerk van Hagestein gebragt en de Sacramenten ook in deze kerk gehaald moesten worden. Deze kapel is, in het jaar 1345, tot eene parochiekerk verheven, onder voorwaarde, dat zij de kerk van Hagestein als hare moederkerk onderworpen zoude zijn en blijven, en haar, of de kerk van Utrecht, jaarlijks een gouden schild (2 guld. 40 cents) opbrengen; voorts zou de benoeming van den Pastoor aan den Heer van VIANEN, maar de instelling aan het kapittel van St. Salvatorskerk te Utrecht staan. Deze kerk was ter gedachtenis van MARIA'S Hemelvaart ingewijd, en derhalve werd ook de eerste kerkwijding in het octaaf van die Hemelvaart gevierd. Het is een fraai en groot gebouw, met eenen dikken, vierkanten toren en een lage dergelijke spits. Het dak was vóór den verkoop der heerlijkheid zeer vervallen, en tot herstel daarvan werd door FREDERIK ADOLF, Graaf van DER LIPPE, in het jaar 1709 eene inzameling vergund, doch de verbetering volgde niet vóór het jaar 1727, door de liefdadige gift van de Staten van Holland en Westfriesland, na den aankoop der heerlijkheid. In deze kerk is eene aanzienlijke tombe van Heer REINOLD VAN BREDERODE, vader van den vernaarden Heer HENDRIK. Hij overleed in het jaar 1550, te Brussel; zijn lijk werd naar VIANEN gebragt, en hier met

zijne huisvrouw **PHILIPPOTE VAN DER MARK** begraven. Het monument is omringd van een fraai gewerkt houten bek, lang 4 ell. 3 palm., breed 3 ell., en gedekt door een antiek en welgemaakt verhemelte, van binnen, boven in de zoldering, vrij keurig beschilderd, rustende op acht houten pilaren of kolommen, met gemeld bek als één geheel uitmakende. De tombe, op zich zelve beschouwd, rust op eene massief zwart marmeren grondplaat. Op deze plaat ligt eerst eene van steen zeer natuurlijk nagemaakte mat en daarop een mannelijk geraamte, levensgroot, gemaakt van zekere soort van steen, zeer keurig bewerkt. Rondom aan de vier hoeken staan zware vierkante kolommen van steen, en in het midden vier dito van hont, alles met vermettingen uitgewerkt, hoog 0,83 ell.; op deze kolommen rust eene massief zwart marmeren plaat, op welke de afbeeldsels der zoogenaamde lijken van den Graaf en de Gravinne, levensgroot, zijn liggende op kussens, zijnde eene fijne soort van steen en meesterlijk bewerkt. De sieraden, waarmede dit prachtig monument prijkt, bestaan in vier geveugelde kindertjes, vier geveugelde zoogenaamde engelen met tropheën; de onderscheidene wapenschilden en verdere aanhoorige aanvulsels, alles zeer naïf en keurig in steen gehouwen. Deze kerk is in het jaar 1805 van een prachtig orgel voorzien, hetwelk uit de milde gaven van edelmoedige menschevrienden, zoo hier als elders in ons Vaderland, bekostigd is.

De voorm. Fransche kerk, in de *Oost-Achterstraat*, welke een gedeelte van een voorm. klooster uitmaakte, is publiek verkocht en dient thans tot magazijn van steenkolen.

De Roomsche-Katholieke kerk, aan de **H. MARIA** toegewijd, en staande in de *West-Achterstraat*, is een net gebouw, dat in het jaar 1807 gesticht is, en met eenen toren en orgel prijkt.

Vóór de Reformatie moet er te **VIANEN** ook een klooster gestaan hebben, waarvan wij echter verder niets vinden aangeteekend.

Het Weeshuis, op den *Weesdijk*, hetwelk in het jaar 1662, onder de regering van **LOUISE CHRISTINA VAN SOLMS**, als voogdesse over haren zoon, **Heer WOLFFERT VAN BREDERODE**, gesticht werd, geraakte in het jaar 1690 in verval, en werd weder in stand gebragt in het jaar 1733, om er de kinderen der stadsarmen en van de Diakonie in te plaatsen. De laatste dezer kinderen is daaruit in het jaar 1819 vertrokken en het gebouw strekt thans tot woning van den stads school-onderwijzer.

Er bestond vroeger een **Oude-Mannenhuus** en een **Oude-Vrouwenhuus**, het eerste in de *Tweede-West-Achterstraat*, waarvan nog overblijfsels bestaan en een gedeelte der kelders aanwezig is. Het **Oude-Vrouwenhuus**, gestaan hebbende in de *Eerste-Oost-Achterstraat*, is in het jaar 1830 afgebroken. Beide huizen bestonden tot in 1683 uit twee bijzondere huishoudigen, doch werden toen tot één gebragt. In het laatst der achttiende eeuw werd, door het toenemend verval der stad **VIANEN**, door de vermindering van hare ingezetenen en het daaruit ontstane geringe aantal oude mannen en vrouwen, de administratie over voornoemde gestichten zeer kostbaar, waardoor die inrigtingen zijn ontbonden en de goederen in het jaar 1801 in handen geraakte van Geoommitteerden uit de leden der verschillende christelijke kerkgenootschappen binnen die stad, om uit de inkomsten hunne armenfondsen beter te kunnen in stand houden en hunne behoeftige medeburgers daaruit te kunnen ondersteunen. Het voormalig kollegie van Regenten van het **Oude-Mannenhuus** enz., te **VIANEN**, draagt thans

den naam van Commissarissen ter Directie van de goederen van het Oude-Mannenhuys en van de Huis-armen te VIANEN, welke commissie uit vijf leden en eenen Rentmeester bestaat.

Er bestaat te VIANEN een Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, dat den 7 Augustus 1811 is opgericht, en ongeveer 80 leden telt. Ook is er eene Vrijmetselaarsloge gevestigd, genaamd: *Standvastigheid en-Trouw*.

De Stadsschool wordt door een getal van 140 leerlingen bezocht; de Kostschool voor Jongheeren telt 36 leerlingen, de kostschool voor Jonge jufvrouwen 14 leerlingen.

Te VIANEN zijn geboren: de beroemde Godgeleerde JACOBUS TRIGLANDIUS, eigenlijk JAKOB VERREYK, geb. in 1585, † in 1654, als Hoogleeraar te Leyden.

De Latijnsche en Nederduitsche Dichter PIETER VAN BRAAN, geb. 22 December 1740, † 28 September 1817.

De Nederduitsche Dichter en Wijsgeer WILLEM ANTONY OCKERSSE, geb. 16 April 1760, † 19 Januarij 1826, en diens zuster:

De Nederduitsche Dichteres ANTOINETTE KLEYN, geb. OCKERSSE, geb. in 1765, † 25 December 1828.

De beroemde Generaal LA FAYETTE is hier eenigen tijd na zijne bevrijding uit Olmutz, op den huize Buitenlust woonachtig geweest.

Toen Heer REINOUW VAN BREDERODE overleden en de heerl. VIANEN aan zijnen onmondigen zoon WALRAVEN, in het jaar 1475, was overgegaan, kwamen WALRAVEN, Heer van *Amerzoden*, en REINIER VAN BROEKHUIZEN, uit de bastaarden van BREDERODE afstammende, te VIANEN, om zich de voogdij over den jongen Heer aan te matigen, welke Heer REINOUW bij uitersten wil aan JOLENTJE VAN LALAING, zijne gemalin, had aanbevolen. Hieruit rees een opstand, dewijl een van de knechts dezer Heeren, die het slot Batestein bespiedde, gekwetst werd, waarop REINIER VAN BROEKHUIZEN de stad aanstonds in oproer bragt. Met hulp van buiten bragt de Vrouw van BREDERODE het zoo ver, dat de twist voor eenigen tijd werd ter zijde gesteld; doch in het jaar 1477, toen de Vrouw van BREDERODE met hare kinderen naar Gent gereisd was, om de inhuldiging van Vrouw MARIA VAN BOURGONDIE bij te wonen, en de stad en het slot aan ZWEDER VAN VIANEN had aanbevolen, rees er weder een opstand, waardoor de stad in de magt van REINIER VAN BROEKHUIZEN geraakte, die tot Ruwaard van de stad en het land van VIANEN en *Ameide* verkozen werd. Hij kreeg, door list, den jongen Heer van BREDERODE in de stad en aldus het slot in handen, waarna hij zich door de burgerij in de aangenomene voogdij wist te bevestigen. WALRAVEN VAN BREDERODE en zijne zuster, die zeer naauw op het slot bewaard werden, smeedden echter eenen aanslag, welke ten doel had, om gezegden REINIER van het slot te verdrijven; doch deze mislukte. Ondertusschen zocht men tot een verdrag te komen, hetwelk niet getroffen of liever niet gehouden werd, voor dat de tijd van het Ruwaardschap ten einde liep, wanneer hij niet aftrok, dan nadat men hem bij overeenkomst vier duizend Rijnsche guldens (5600 guld.), op zijnen eisch voor gemaakte onkosten, betaald had; waarna hij, ten jare 1480, de sleutels overgaf ten behoeve van Joncker WALRAVEN VAN BREDERODE, die daarop vervolgens werd ingehuldigd.

In het jaar 1482 leed VIANEN wederom last door den oorlog tusschen Holland en Utrecht, hoewel de Heer van BREDERODE hierin onzijdig was en zich stil hield. Doch in dien tijd woonde hier een oproerig mensch, GISEBERT VAN BAAST, Dijkgraaf van het Land-van-Vianen.

Deze begunstigde de Utrechtschen, door het toezenden van toevoer op het blokhuis aan de Vaart, hetwelk hem door JONIS, bastaard van BREDERODE, Drossaard van VIANEN, verboden was. Hierover geraakt, bood hij die van Utrecht aan, de stad in hunne handen te leveren. De Utrechtschen zonden hierop Heer VINCENT van ZWAANENBURG derwaarts, en kregen, na veel tegenweer, de stad en het slot in, dat zij beroofden, terwijl zij tevens de ingezetenen tot het opbrengen van zware schattingen dwongen. Naderhand kreeg ZWAANENBURG een weersin in GJSBERT van BAAST, en terwijl hij tevens geen betaling van die van Utrecht krijgen kon, van hetgeen zij hem schuldig waren, werd hij te rade met die van VIANEN te handelen, om hen, voor de betaling zijner achterstallen, de stad en het slot over te leveren. Hiertoe werd besloten en het geld met veel moeite ingezameld, waarna hij met de zijnen vertrok en Jonker van BREDERODE door de burgerij met blijdschap werd ingehaald.

In het jaar 1567 deed Heer HENDRIK van BREDERODE, op raad van den Prins van ORANJE, zijn slot te VIANEN versterken, en kort daarna werd de bezetting door de Onroomschen van onderscheidene steden van krijgs- en mondbehoefsten voorzien. Te Amsterdam liet men de tonnetjes buskruid plaatsen in vaten, die voorts met rogge gevuld en onder het geleide van BERNARD UITERING voor rogge uitgevoerd werden; des niettegenstaande wist Hertog ERIK van BRUNSWIK zich van VIANEN te verzekeren, nadat hij drie vaandels onder ALBRECHT van HUTTENBROEK, Jonkheer WILLEM van ZUYLEN van NISJEVELT en JAN van RENESSE van WULVEN, die de schans aan de vaart zochten te bemagtigen, verslagen had. RENESSE werd hier gevangen genomen en daarna te Utrecht onthald.

VIANEN heeft sedert dien tijd lang rust gehad en wij vinden niet, dat het voor het jaar 1672 weder eenigen aanval of inlegering van vijandem heeft geleden. In dien tijd werd het door de Franschen bezet, die hier rondom hunne omlooopen deden. Het was hun bij verdrag als eene onzijdige stad ingeroemd; doch zij verlieten haar niet, dan na dat zij haar voor negen of tien duizend gulden hadden gebrandschat.

Na het binnenrukken der Pruisen in Holland, in het jaar 1787, vonden dezen te VIANEN gekomen de poorten gesloten, doch niet verdedigd. Zij stootten er eene van open en namen hunne kwartieren, zonder dat iemand hen ontrustte, zijnde de Patriotten, op het eerste verschijnen der Pruisen, uit de stad geweken. Kort daarna werden hier onderscheidene huizen door dat krijgsvolk deerlijk geplunderd, in welke ramp zoowel Prinsgezinden als Patriotten deelden.

Het wapen van VIANEN bestaat in een veld van zilver, met drie zuilen van sabel.

VIANEN, geh. op het eil. *Duiveland*, prov. *Zeeland*, distr., arr. kant. en $1\frac{1}{2}$ u. O. Z. O. van *Zierikzee*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. O. ten Z. van *Ouwerkerke*, tegen den zeedijk gelegen, met een haventje aan het Keeten, met spuisluis.

Er is een overzetveer op Stavenisse, waarvan ook door de brievenpost gebruik gemaakt wordt. — De meestoof van *Ouwerkerk* ligt nabij dit geh. en draagt er den naam naar.

Vroeger lag hier eene schans, die bij de overtocht der Spanjaarden over het Zijpe, in 1575, door de bezetting niet houwbaar zijnde, verwoest, doch door den vijand weder hersteld werd. De juiste plaats waar de Spaansche troepen op *Duiveland* geland zijn, vindt men, zoo veel ons bekend is, nergens bepaald. Uit de jongste peilingen van

de rivieren laat zich deswege niets met zekerheid opmaken; men vlucht er geen waadbare plaats meer en alles zal sedert bijna drie eeuwen zeer veranderd zijn. Vermoedelijk moet die landing omtrent de Zijpe $\frac{1}{2}$ of 1 u. N. van de schans hebben plaats gehad.

VIANEN, zeer verspreid liggend geh. in het *Land-van-Cuyk*, prov. *Noord-Brabant*, arr. en $7\frac{1}{2}$ u. O. van 's *Hertogenbosch*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Grave*, gedeeltelijk gem. *Cuyk-en-St.-Agatha*, $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Cuyk*, gedeeltelijk gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Beers*. — Het bestaat uit meer dan 40 verstrooid liggende h., met 240 inw.

VIANEN, voorm. pold. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije-van-Sluis*, prov. *Zeeland*. Zie VIAANSCH-POLDER.

VIANEN (HET BOSCH-VAN-), bosch in de *Vijf-Heeren-Landen*, in het *Land-van-Vianen*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. *Vianen*, gem. en 8 min. Z. W. van *Vianen*.

Dit bosch was weleer om zijne fraaije wandelwegen zeer vermaard, zoodat de daarin staande herberg menigmalen tot uitspanningsoord van vreemdelingen diende; ook stond daarin vroeger het adell. h. *Amaliestein*. Zie dat woord. In het bosch hebben de *Herv.* en de *R. K.* ieder eene deftige begraafplaats; op het eerstgemelde treft men een ijzeren gedenkteeken aan, van den overledene Generaal-Inspecteur van den Waterstaat *JAN BLANKEN JANSZ.* Ook vindt men in het *Viaansche* bosch de fraaije buitenplaats het *Munnikkenhof*, waarop de Oud-Minister van Financiën, *Mr. FLORIS ADRIAAN VAN HALL*, zijnen meesten levenstijd heeft doorgebracht en welke hem nog toebehoort. Het bosch beslaat eene oppervlakte van ruim 80 bund., en daarin staan meest wilgen en populieren.

VIANEN (POLDER-VAN-), bekade pold. in het eil. *Duiveland*, prov. *Zeeland*, distr., arr. en kant. *Zierikzee*, gem. *Ouwkerk*, buitendijks ten N. W. tegen den zeedijk en overigens door de gorzen omringd.

VIANEN (POLDER-VAN-), pold. in het *Land-van-Vianen*, prov. *Zuid-Holland*.

VIANEN (HET LAND-VAN-), een der *Vijf-Heeren-Landen*, prov. *Zuid-Holland*. Zie VIANEN.

VIANEN (HET SLOT-VAN-), voorm. kast. in de *Vijf-Heeren-Landen*, *Land-van-Vianen*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en $4\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Gorinchem*, kant., gem. en 8 min. W. van *Vianen*.

Dit kast. was gebouwd door *ZWEDER VAN CULENBORG*, zoo sommigen willen in het jaar 1213, of volgens andere reeds in 1190, doch is in de veertiende eeuw tot den grond toe afgebroken door *GIJSBRECHT VAN VIANEN*, die gehuwd was met *BEATRIX* of *BATE*, dochter van *JAN XIX*, Heer van *Egmond*. Door de spijt, welke zij had, dat het leen van dit slot, hetwelk op *Culenborgsche* grond stond, moest verheven worden van *GERARD VAN CULENBORG*, die met hare jongere zuster getrouwd was, wist zij haren man over te halen, om dat oude slot te doen afbreken, en op zijnen eigen grond een geheel nieuw kasteel te bouwen, hetwelk hij ter harer eere *BATESTEIN* noemde. Zie voorts het art. *BATESTEIN*.

Ter plaatse, waar het oude slot gestaan heeft, ziet men thans eene fabriek van syroop van aardappelen. De daartoe behoorende gronden, beslaande eene oppervlakte van 8 v. r. 70 v. ell., wordt in eigendom bezeten, door de Heeren *VAN DEN BERG* en *DROST*, woonachtig te *Vianen*.

VICHTEN, gem., gedeeltelijk in de heerl. *Useldingen*, gedeeltelijk in de heerl. *Everlingen*, grooth. *Luxemburg*, arr. en kw. *Diekirch*,

kant. *Reding*; palende N. aan Grosbous en Feulen, O. aan Berg en Bissen, Z. aan Böwingen en Useldingen, W. aan Bettborn en Wahl.

Deze gem. bevat de d. Vichten en Michelbuch, benevens de geh. Ob-der-Heydt en Kredenbour. Men telt er 118 h. en 710 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden. De jaarlijksche oogsten beloopten 1000 zak tarwe en weit, 700 zak rogge en gerst en 2500 zak aardappelen. De veestapel bestaat uit 60 paarden, 210 runderen en 60 of 70 varkens. Ook zijn er een koren- en een oliemolen.

De inw., die alle R. K. zijn, maken gedeeltelijk de par. Vichten uit, en worden gedeeltelijk tot de par. van *Ober-Mertzig* gerekend. Te Vichten is eene kerk en te Michelbuch eene kapel.

Men heeft in deze gem. twee scholen, als: ééne te Vichten en ééne te Michelbuch.

Het d. VICTEN ligt $3\frac{1}{2}$ u. Z.W. van Diekirch, 2 u. N.O. van Reding. Het telt, met de daartoe behoorende geh. Ob-der-Heydt en Kredenbour, 100 h. en ongeveer 590 inw., die eene par. uitmaken, welke tot het apost. vic. van *Luxemburg*, dek. van *Osperen*, behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt.

Bij VICTEN vond men nog in het midden der achttiende eeuw de overblijfselen eener smederij, die, volgens een oud opschrift, reeds aan de Romeinen schilden, degens, werpspiessen, kurassen, stormtuigen en andere wapenen geleverd had.

VICTORIA, voorm. fort in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, op het *Moluksche* eil. *Amboina*.

Dit fort werd in 1580 door de Portugezen gesticht, en door de inlanders *Kota Laha* of vesting van den inham genoemd. In 1605 werd het door STEVEN VAN DER HAGEN ingenomen, en ter gedachtenis van die overwinning VICTORIA genoemd. Toen wij in het bezit daarvan kwamen was het in slechten staat, en alleen uit los op elkander gelegde steenen vervaardigd. Door verschillende Landvoogden verbouwd en versterkt geworden, lag het in het begin der achttiende eeuw in zijne grachten, en had aanzienlijke wallen. Van binnen, op den walgang, naar den noordkant, was het van eene groote vergaderzaal, en ter wederzijden daarvan van eene zeer groote woning van den Landvoogd voorzien, en aan den westkant van eene woning voor den Opperhoofdman en Kapitein, en verder van woningen voor de soldaten, en aan de twee andere zijden, zooals ook beneden, van onderscheidene groote pakhuizen. Dit fort, had eene land- en eene waterpoort, alsmede een binnenplein, dat vierkant, doch, voor een hoofdfort veel te klein was, alzoo het niet boven de 30 of 40 schreden in het vierkant had. Het fort had buiten de waterpoort een goed en breed hoofd, waartegen de schepen op eenen goeden harten grond op 20 vademen waters laden en lossen konden. Dit hoofd was grootendeels een vaste weg van aarde en zware klippen, doch ten deele, aan den zeekant, van planken voorzien, daar het in de kwade moesson veel te lijden had. Ten tijde van den Landvoogd GUSZLS, werden er eerst aarden wallen achter de steenen muren, en buitenom grachten aangelegd, hoedanig het tot het jaar 1657 gebleven is, wanneer men de zeezijden deed uitleggen, en andere aanmerkelijke vergrootingen tot versterking maakte. Buiten om dit fort was in lateren tijd ook een ringmuur gemaakt, die omtrent 3 of 3,50 ell. hoog, redelijk breed, en naderhand met aarden wallen aangevuld, en met eene buitengracht versterkt was.

Dit fort is door de aardbeving in het jaar 1755, zoo beschadigd geworden, dat men goed vond liever een nieuw fort uit den grond op te bouwen, dan het oude te verbeteren. Dit nieuwe fort werd daarom Nieuw Victoria genoemd. Zie het art. VICTORIA (Nieuw).

VICTORIA, land in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Batavia*, in de *Bataviasche-Ommelanden*.

VICTORIA, houtgrond in *Nederlands-Guiana*, kol. *Surinamè*, aan de *Suriname*, ter linker zijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den militaire post Victoria, benedenwaarts aan den houtgrond *Berg-en-Dal*, 12 mijlen in den omtrek groot; met 53 slaven.

VICTORIA, militaire post in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Suriname*, ter linker zijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan bosch en steenachtige gronden, benedenwaarts aan den houtgrond Victoria.

VICTORIA (NIEUW-), fort in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, op het *Moluksche* eil. *Amboina*, bij de stad *Amboina*.

Dit fort, is in het jaar 1755 aangelegd, nadat het oude fort Victoria door eene aardbeving bijna in eenen puinhoop verkeerd was.

Het is tegenwoordig nog in den besten staat, en eene der schoonste sterkten, welke wij in geheel Indië bezitten. Het heeft de gedaante van eenen ongelijkzijdigen zeshoek, en aan de landzijde eene gracht, aan wier binnenkant een muur, ter hoogte van 3.80 ell., met eenen aarden wal staat, die van geschut voorzien is, en aan de zee met een uitgestrekt boornwerk, benevens onderscheidene geïsoleerde batterijen versterkt. Het heeft twee poorten; de eene de waterpoort, en de andere de binnen- of landpoort; langs het binnenplein van dit fort staan de kazernen, magazijnen en winkels van het Gouvernement, benevens de woningen van den Gouverneur en de Ambtenaren, die er echter zelden gebruik van maken en in of buiten de stad wonen.

Uit een krijgskundig oogpunt beschouwd, is dit fort ongunstig gelegen, daar het door de oostwaarts liggende bergen beheerscht wordt. Wijders is het aan de landzijde geheel door de stad *Amboina* omgeven, zoodat het naar den zeekant alleen eene vrije speling met het geschut heeft. Omtrent eene halve mijl verder zoude men namelijk een punt hebben aangetroffen, alwaar alle mogelijke voordeelen niet alleen voor het aanleggen van eene bloeiende hoofdstad, maar ook voor het bouwen van eene goede sterkte vereenigd zouden hebben kunnen worden.

Voor het fort *Victoria*, regt voor de groote poort, komt men langs eenen straatweg op het palenhoofd, dat zeer wel aangelegd, met een kraan voor het lossen der goederen uit koopvaardijschepen voorzien, en in goeden staat onderhouden is. De grootste schepen kunnen tot aan dit palenhoofd ten anker komen, en liggen hier zelfs veiliger dan verder van den oever, waar de diepten zeer ongelijk en hier en daar van bijna honderd vademen zijn. In het fort zijn fraaije gebouwen, eene sociëteit en andere publieke plaatsen, die niet weinig bijdragen, tot den gezelligen gullen toon, die den omgang der Europeanen in dit etablissement kenmerkt.

Hier stortte door eene aardbeving, welke den 30 December 1835 plaats had, eene kazerne in, waardoor 58 personen omkwamen, en 66 gekwetst geraakten.

VICTORIEBERG (DE), twee hoogten op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, gem. *Ermeloo*, de eene W. van Ermeloo, de andere 3 u. O. van Ermeloo, niet ver van Elspeet. Op beide worden jaarlijks paaschvuren gestookt.

VIDRUS, Lat. naam van de riv. de **VECHT**, prov. *Overijssel*. Zie **VECHT** (DE).

VIEL, geh. in het *Land-van-Falkenburg*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 5 u. N. N. O. van *Maastricht*, kant. en 1½ u. Z. O. van *Sittard*, gem. en 10 min. Z. van *Bingelrade*; met 16 h. en 80 inw.

VIENNA, Lat. naam van de st. **VIANDEN**, in het graafs. *Vianden*, grooth. *Luxemburg*. Zie **VIANDEN**.

VIENNE en **VIENNE-EN-ARDENNE**, Fr. namen van de st. **VIANDEN**, in het graafs. *Vianden*, grooth. *Luxemburg*. Zie **VIANDEN**.

VIERAKKER of **VEERAKKER**, buurs. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en 2 u. Z. O. van *Zutphen*, kant. en 2 u. Z. W. van *Lochem*, gem. en ½ u. Z. van *Warnsveld*.

De R. K., die er wonen, behooren kerkelijk tot de stat. van *Steen-deren*. Vroeger heeft hier eene kapel gestaan, welke weleer ter vergeving stond van het geslacht der **VIERAKKERS**, later is dat regt aan de **VAN DORTHEN** en eindelijk aan de **DE RUITERS** vervallen. — Men heeft in deze buurs. eene school.

Er wordt hier jaarlijks eene kermis, tevens paarden- en beestenmarkt, gehouden, welke den eersten Woensdag in Augustus invalt.

Bij den watervloed van Januarij 1809 is deze buurs. geheel ondergelopen, en heeft veel schade aan de huizen geleden, doch er is gelukkig niemand bij omgekomen.

VIERAKKER of **VEERAKKER**, adell. h. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en 2 u. Z. O. van *Zutphen*, kant. en 2 u. Z. W. van *Lochem*, gedeeltelijk gem. en ½ u. Z. van *Warnsveld*, gedeeltelijk gem. en ½ u. W. van *Vorden*, op den regterooever van de *Vordensche-beek*.

VIER-AMBACHTEN (DE), aloude benaming van de gronden tusschen het *Land-van-Waas* en de *Honte of Wester-Schelde*. Zie **AMBACHTEN** (DE **VIER**-) (1).

VIERAMBACHTEN-BOEZEM (DE), breede waterboezem in het *Land-van-Vorne*, prov. *Zuid-Holland*, gem. *Simonshaven*, waarop de polders van *Geervliet*, *Oud-Hoenderhoek*, *Biert*, *Fikkershil*, *Simonshaven* en *Schiekamp* hun water ontlasten, dat door de *Lange-Vliet* gevoerd wordt naar de **VIERAMBACHTEN-BOEZEM**, in de gem. *Spijkenisse*, waarop de *Polder-van-Spijkenisse* en de *Brabandsche-polder* zich ontlasten; wordende al dit water verder oostwaarts gebragt op de haven van *Spijkenisse*, waardoor het op de *Oude-Maas* uitloopt.

VIERAMBACHTS-POLDER of DE **GEOTROIJZERDE VIERAMBACHTS-POLDER**, bedijking in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Woubrugge*, gedeeltelijk gem. *Woubrugge*, gedeeltelijk gem. *Oudshoorn*, gedeeltelijk gem. *Ter-Aar*, gedeeltelijk gem. *Rijnsaterwoude*; palende N. aan het *Braassemmermeer*, den *Rijnsaterwouder-polder*, den *Wasse-naarsche-polder* en den *Noordeindsche-polder*, O. aan de *Middel- en Uiteindsche-polders* van *Ter-Aar*, Z. aan de *Groote*, *kleine* en *Kalkovensche-polders-van-Oudshoorn*, waarvan de noordelijke gedeelten binnen den ringdijk zijn getrokken, W. aan de *Woudwatering* en de *Heimanswatering*.

Deze bedijking, die in het jaar 1736 is droog gemalen, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2049 bund. als: onder

(1) Eveneens zoeken men de met **VIER** zamengestelde namen, welke hier niet gevonden worden, op de namen van onderscheiding.

Woubrugge, volgens het kadaster, 823 bund., waaronder 810 bund. schotbaar land, onder *Oudshoorn*, volgens het kadaster, 832 bund. 80 v. r. 40 v. ell., waaronder 831 bund. 11 v. r. 60 v. ell. schotbaar land, onder *Ter-Aar*, volgens het kadaster, 362 bund. en onder *Rijnsaterwoude*, volgens het kadaster, 323 bund. Daarin ligt het d. *Ter-Aar* nagenoeg ingesloten, loopende de ringdijk bijna geheel er om heen. Men telt er onder *Woubrugge* 10 h., alle boerderijen, onder *Oudshoorn* 21 h. en 17 boerderijen. Hij wordt door elf molens, waarvan drie onder *Woubrugge* op de *Leydsche-vaart* vloeiende in het *Braassemere*, drie onder *Ter-Aar* op de *Aar*, en vier onder *Oudshoorn* op de *Heimans-watering*, van het overtollige water ontlast. Het peil is 5.14 ell. onder A. P. Het polderbestuur bestaat uit Dijkgraaf en zes Heemraden. Tot de **VIERBANCHT-POLDER** behooren ook 36 bunders zoogenaamd buitenland, bestaande uit hooi-rietland en water. Terwijl binnen de ring van de **VIERBANCHT-POLDER** gelegen is, de *Zwetpolder*, het gedeelte onder *Woubrugge* gelegen, ter kadastrale groote van 41 bunders.

VIER-AZEN, verl. houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Cassawina-kreek*, ter rechterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den verl. houtgr. *Gartia'shoop*, benedenwaarts aan het verl. *Land-van-Waycoribo*.

VIERBANNEN-VAN-DUIVELAND, heerl. in het eil. *Duiveland*, prov. *Zeeland*, arr. en kant. *Zierikzee*, palende N. aan het *Dijkwater*; O. aan de heerl. *Sir-Jansland* en *Oosterland*, Z. aan de *Ooster-Schelde*, W. aan de jurisdictie der stad *Zierikzee* en aan het *Dijkwater*.

Deze heerl. bevat de voorm. afzonderlijke heerl. *Kapelle*, *Nieuwerkerk-en-Botland* en *Ouwerkerk*, thans uitmakende de gem. *Nieuwerkerk-Kapelle-en-Botland* en *Ouwerkerk*. Zij beslaat eene oppervlakte van 3411 bund., waaronder 3170 bund. 86 v. r. 40 v. ell. belastbaar land. Men telt er 264 h., bewoond door 563 huisgez., uitmakende eene bevolking van 1900 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Eenige leggen zich ook op de vlasbereiding en weder anderen op de meekrapteelt toe. Ook zijn hier eene meestof en een windkorenmolen.

De Herv., die er 1870 in getal zijn, maken de gem. van *Nieuwerkerk* en *Ouwerkerk* uit. — De enkele *Evang. Luth.*, die er woont, behoort tot de gem. van *Zierikzee*. — De R. K., die er ongeveer 40 in getal zijn, parochiëren te *Zierikzee*. — De 3 *Isr.*, die er zijn, behooren tot de ringsynagoge van *Zierikzee*.

Men heeft in deze heerl. twee scholen, welke gezamenlijk gemiddeld door 190 leerlingen bezocht worden.

Deze heerl. wordt tegenwoordig in eigendom bezeten door den Heer Mr. WILLEM JOHANNES JUNIUS VAN HENERT, Prokureur Generaal bij het Provinciaal Gerechtshof van Zuid-Holland, te 's Gravenhage.

VIERBANNEN-VAN-DUIVELAND (DE), ook wel enkel de **VIERBANNEN** geheeten, pold. in het eil. *Duiveland*, prov. *Zeeland*, arr. en kant. *Zierikzee*, gedeeltelijk gem. *Nieuwerkerk-Kapelle-en-Botland*, gedeeltelijk gem. *Ouwerkerk*; palende N. aan het *Dijkwater*, O. aan de *Polder-van-Sir-Jansland*, den *Polder-van-Oosterland*, *Groot-Beijeren* en *Klein-Beijeren*, Z. aan de *Ooster-Schelde*, W. aan den *Gouwe-Veerpolder*, *Alteklein*, *Bettewaarde* en den *Jonge-polder*.

Deze pold. is thans eene der gevaarlijkste dijkadjen van *Duiveland*. Dit is inzonderheid veroorzaakt door het wegvallen van *Maije*, voor

den Noorddijk van Ouwerkerk in het jaar 1738, waardoor het diep zoo dicht bij den dijk genaderd was, dat men terstond op middelen van beveiliging moest bedacht zijn. Om den stroom af te keeren en den oever te behouden werden er, in het jaar 1739, na beschouwing en op raad van 's Lands Inspectoren, zware zinkwerken gemaakt, waarvan de kosten, volgens de buitengewone rekening, in het jaar 1741 daarvan gedaan, bedroegen 51,747 pond. 5 schell. 2 groot. Vlaamsch (190,483 guld. 65 cents), behalve de jaarlijksche onderhoudskosten. Om bij voorraad de noodige fondsen daartoe te bekomen, werd eerst een buitengewoon geschot van vijf schellingen (1 guld. 80 cents) op ieder gemet, voor eens, omgeslagen. Men zag zich vervolgens genoodzaakt jaarlijks een buitengewoon geschot van twee schellingen en zes grooten (78 cents) over ieder gemet, ten laste van de eigenaren, boven het gewone geschot van acht schellingen (2 guld. 40 cents) te heffen. Tot verderen onderstand, werd door de Staten van Zeeland aan den polder vergund, de geheele buitengewone honderdste penning, zijnde vier schellingen (1 guld. 20 cents) jaarlijks voor ieder gemet, en nog eene schelling (50 cents) over ieder gemet uit den gewonen honderdsten penning, voor den tijd van vijf en twintig jaren, ingegaan met en over het jaar 1738, en eindigende met 1762; om uit dezen onderstand en het buitengewoon geschot, binnen gedachten tijd, niet alleen de betaling van de jaarlijksche renten der hoofdsommen, tot het maken van de voorschrevene werken geligt, maar ook de aflossing dier hoofdsommen zelf, te kunnen doen. De Heer der Vierbannen is niet alleen Opperdijkgraaf over dezen polder, maar ook heeft hij alleen de aanstelling van eenen Dijkgraaf van den Klerk der Gezworenen; maar de Gezworenen zelf, worden door hem en de lugelanden te zamen aangesteld. Voorts heeft hij de verkiezing van den Penningmeester, uit een nominatie van drie personen, door de Ingelanden gemaakt. Ook komt hem toe het regt van te verschijnen en voor te zitten, in persoon of door zijnen gemachtigde, op de rekeningen en andere polderbijeenkomsten, en van de rekeningen te genieten behoorlijke wedden.

VIERBANSCH-BOEZEM (DE), waterboezem in het *Land-van-Altena*, prov. *Noord-Brabant*, op de grenzen der gem. *Dussen-Munsteren-Muilkerk* en *Emmikhoven en-Waardhuizen*, waarop de pold. den Duil, de Ganswijksche-polder, de Hilsche-polder en het Noordeveld, door zeven watermolens uitwateren, welk water door de Kornsche sluis, op den Vierbansche-Gantel uitloopt.

VIERBANSCH-GANTEL (DE) of **KORNSCH-CHANTEL**, water in het *Land-van-Altena*, prov. *Noord-Brabant*. Het loopt van de Kornsche sluis in den Kornsche-dijk, onder Dussen-Muilkerk westwaarts door den grooten weg der 1e kl. no. 3, waarin over dit water de houten Kornsche brug ligt, wijd 5,05 ell., en verder zuidwestwaarts door de Vierbansche sluis, in den buitendijk van Dussen, in de Bleek-kil uit.

VIERBANSCH-SLUIS (DE), sluis in het *Land-van-Altena*, prov. *Noord-Brabant*, gelegen in den buitendijk van Dussen, waardoor de Vierbansche-Gantel vloeit.

VIERBUREN (DE), landstreek in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, de vier dorpen Godlinze, Losdorp, Spijk en Biernum bevattende, welke vroeger eenen regtstoel uitmaakten, vallende het regt jaarlijks van het eene dorp op het andere en dus voor ieder op het vierde jaar. Deze vier dorpen bezitten eenen grooten niterdijk of aangewassen land en een eigen dijkregt bestaande uit acht Dijkregters, die uit hun midden eenen President benoemen, en eenen Secretaris.

De geheele fraaije landstreek der *Vissaburen* ligt hoog. Losdorp behoorde tot het onderkwartier *Oosterdeel*, de drie overige dorpen tot het onderkwartier het *Wolddeel*.

VIERBUREN (DE), geh. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 5 u. W. van *Appingedam*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Stedum*, 20 min. N. W. van *Wester-Emden*, waartoe het kerkelijk behoort; met 4 h. en 35 inw.

VIERDE-DISTRIKT-VAN-GELDERLAND, distr., prov. *Gelderland*. Zie *Nijmegen*.

VIERDE-DISTRIKT-VAN-NOORD-BRABAND, distr., prov. *Noord-Brabant*. Zie **DISTRIKT-VAN-NOORD-BRABAND (VIERDE-)** (1).

VIERDE-DISTRIKT-ZEELAND, distr., prov. *Zeeland*. Zie *Sluis*.

VIERDE-HOEK (DE), kaap in *Oost-Indië*, in *Straat-Bangka*, aan de Westkust van het *Sundasche* eil. *Sumatra*.

VIERDE-PARTIJ-VAN-DE-BLOEMPLAAT (DE), onbehuide pold. op het *Bergsche-veld*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. 's *Hertogenbosch*, gedeeltelijk gem. *Werkendam*, gedeeltelijk gem. *Dussen-Munster-en-Muilkerk*; palende N. aan het Gaatje-van-de-Ruigt, O. aan het Steurgat, Z. aan het Gaatje, W. aan het Gat van de Kleine-klip.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 5 bund. 80 v. r. 30 v. ell., als onder *Werkendam* 4 bund. 84 v. r. 10 v. ell., voorts onder *Dussen* 66 v. r. 20 v. ell., en wordt door eenen houten duiker, op het Gat van de Kleine-klip van het overtollige water ontlast. Hij wordt door het Domein bestuurd, waaraan hij geheel toebehoort.

VIERDE-POLDER (DE), pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr. Zie *SCHIEDEHOEK*.

VIERDE POLDERTJE VAN DE NES (HET), pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *NES (HET VIERDE POLDERTJE VAN)*.

VIERDE-VEENDISTRIKT, bedijking, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Aengwirden*, arr. en kant. *Heerenveen*; palende N. aan de griet. *Utingeradeel*, O. aan de griet. *Opsterland*, Z. aan het *Vijfde-Veendistrikt*, W. aan de griet. *Haskerland*.

Bij koninklijk besluit van den 10 April 1833, no. 59 is octrooi verleend tot verveening en inpoldering van het *Vierde* en *Vijfde-Veendistrikt*, waarvan dit *Vierde-Veendistrikt*, het noordelijkste gedeelte uitmakende en reeds in 1833 ingepolderd zijnde, eene oppervlakte beslaat van nagenoeg 1700 bund. veenland. Het wordt door drie groote molens op de ringsloot uitgemaal, welke molens bij eene latere bedijking van het *Vijfde-Veendistrikt*, waarmede deze polder een geheel zal uitmaken, nog met drie gelijke molens zullen vermeerderd worden, en staat onder een polderbestuur, waarvan de Grietman van *Aengwirden* President is.

VIERENDEELEN (DE), pold. in de heerl. *Zwaluwe*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Zevenbergen*, gem. *Hoogen-Lage-Zwaluwe*, een onderdeel uitmakende van den *Nieuwe-Zwaluwse-polder*.

Deze pold., welke in het jaar 1650 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 53 bund., waaronder 37 bund. schotbaar land; en wordt door eene sluis, op den Amer van het overtollige water ontlast. Hij staat onder het bestuur van het Domein van *Z. K. H. Prins FREDERIK der Nederlanden*.

(1) Eveneens zoeke men de met *VIERDE* of *VIER* zamengestelde woorden, die hier niet gevonden worden op de woorden van onderscheiding.

VIERENDEEL-VAN-BREDA (HET), pold. in de heerl. *Geertruidenberg*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Oosterhout*, gem. *Made-en-Drimmelen*. — Deze pold. maakt een der *Vier-Binnen-polders-van-Made* uit.

VIERENDEEL-VAN-DE-WJNGAARD (HET), pold. in de heerl. *Geertruidenberg*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Oosterhout*, gem. *Made-en-Drimmelen*. — Deze pold. maakt een der *Vier-Binnen-polders-van-Made* uit.

VIERENDEEL-VAN-OOSTERHOUT (HET), pold. in de heerl. *Geertruidenberg*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Oosterhout*, gem. *Made-en-Drimmelen*. — Deze pold., maakt een der *Vier-Binnen-polders-van-Made* uit.

VIERENDEEL-VAN-STEBENBERGEN (HET), pold. in de heerl. *Geertruidenberg*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Oosterhout*, gem. *Made-en-Drimmelen*. — Deze pold. maakt een der *Vier-Binnen-polders-van-Made* uit.

VIERENSTRATEN, b. in de heerl. *Geertruidenberg*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. en 2 u. N. van *Breda*, kant. en 1½ u. N. W. van *Oosterhout*, gem. *Made-en-Drimmelen*, nabij *Made*, waartoe het kerkelijk behoort.

VIERFORESTEN, voorm. bosschen op de *Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie **QUATUOR-FORESTE**.

VIERGES (TROIS), fransche naam van het d. **UFVLINGEN**, in de heerl. *Ouren en Clerff*, grooth. *Luxemburg*. Zie **UFVLINGEN**.

VIER-GEZUSTERS, houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Boven-Saramakka*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan hoog opgaand bosch, benedenwaarts aan den verl. houtgr. *Hermitage*; 1000 akk. groot; met 4 slaven.

VIER-GEZUSTERS, verl. koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Orelana-kreek*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan *La Campagne*, benedenwaarts aan den grond *Liefdenshoop*; 599 akk. groot.

VIERHQEVEN, of wel **AUTENA-ONDER-EVERDINGEN**, pold. in de *Vijf-Heeren Londen*, *Land-van-Hagestein*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. *Vianen*, gem. *Everdingen-en-Zijderveld*; palende N. aan *Gouwenes*, O. aan *Zijderveld*, Z. aan *Bolgerij*, W. aan *Tienhoven*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 55 bund. 78 v. r., alles schotbaar land; de waterlozing heeft plaats zonder sluizen op den polder *Autena*, onder *Vianen*.

VIERHONDERD-BROOSTEN-TER-HOFSTEDE (DE), pold. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije-van-Sluis*, *Land-van-Kadzand*, prov. *Zee-land*, arr. *Hiddelburg*, kant. en distr. *Sluis*, gedeeltelijk gem. *Retranchement*, gedeeltelijk gem. *Zuidzande*; palende N. aan voorwerken van het *Retranchement* in het *Oudeland-van-Kadzand* en aan de *Watering-van-Zuidzande*, O. aan den *Kapelle-polder*, Z. aan den *Groot-Bladelijn-polder*, Z. W. aan den *Kleine-Bladelijn-polder* en den *Polder-Bewesten-ter-Hofstede*, W. aan het geb. *Ter-Hofstede*.

Deze pold., in de Spaansche onlusten ondergevoeld zijnde, werd herdijkt in 1617, en wordt verdeeld in 8 beginnen of onderdeelen, die eenen eigennaam hebben, als: 1°. de *Schellebank*, 2°. de *Appelare*, 3°. de *Schare*, 4°. de *Akelare*, 5°. den *Sluis-polder*, 6°. den *Putier-polder*, 7°. den *Groote-Nieuwland-polder*, en 8°. den *Kleine-Nieuwland-polder*. Deze onderdeelen verschillen veel in grootte, zijnde no. 5 nog geen 70 v. r., no. 2 en 7 meer dan

40 bund. groot. Van dezen polder ligt, volgens het kadaster, onder *Retranchement* 83 bund. 23 v. r. 47 v. ell., onder *Zuidzande* 120 bund. 44 v. r. 70 v. ell., te zamen 203 bund. 68 v. r. 17 v. ell.; de schotbare grootte is 192 bund. 11 v. r. 8 v. ell. Hij telt 27 h., onder welke 5 groote en 5 kleine boerderijen; 7 h., waaronder 4 groote boerderijen staan onder *Zuidzande*, de overige onder *Retranchement*. De uitwatering is in de *Watering-van-Zuidzande* en verder door de afwateringskanalen der *Watering-van-Kadzand*, van welke hij deel maakt, zoodat hij ook geen eigen bestuur heeft.

VIERHONDERD-BEZUIDEN-DE-KERK-VAN-KADZAND (DE), pold. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije-van-Sluis*, *Land-van-Kadzand*, prov. *Zeeland*, arr. *Middelburg*, kant. en distr. *Sluis*, gem. *Kadzand*; palende N. aan den Tienhonderd, O. aan het Strijdersgat, Z. aan de *Watering-van-Zuidzande*, W. en N. W. aan het Oudeland-van-Kadzand.

Deze pold., welke in 1500 bedijkt werd, wordt verdeeld in 17 benaamde beginnen of onderdeelen, zijnde: 1°. de *Waargelershoek*, 2°. *Waterwijn-de-Vos-polder*, 3°. de *Heeren-polder*, 4°. de *Oost-Krullen-polder*, 5°. de *Zuid-Krullen-polder*, 6°. de *Laije-polder*, 7°. de *Orgel-polder*, 8°. en 9°. de *Roessel-polder*, 10°, 11°, en 12°. de *Noord-polder*, 13°. en 14°. de *West-Krullen-polder*, 15°. de *Terwen-polder*, 16°. en 17°. de *Maria-polder* (omtrent de betrekking dezer met gelijknamige in Strijdersgat zie dat art.). De grootte is, volgens het kadaster, 193 bund. 22 v. r. 27 v. ell., waaronder 180 bund. 46 v. r. 8 v. ell. schotbaar land; telt 11 h., onder welke twee groote en een kleine boerderij. De polder ontlast zijn water in de *Watering-van-Zuidzande* en verder door de afwateringskanalen der *Watering-van-Kadzand*, van welke hij deel maakt, hebbende alsoo geen eigen bestuur.

VIERHOUTEN of **VIERHOUTEN**, van ouds de *Vier-Fonteynen* geheeten, b. op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw., arr. en 8½ u. N. ten W. van *Arnhem*, kant. en 3 u. O. van *Harderwijk*, gem. en 3½ u. N. ten N. van *Brumelo*, ½ u. N. van *Elspeet*, waartoe zij behoort; met 17 h. en ongeveer 140 inw. — De plaats wordt reeds vermeld in eenen giftbrief van Keizer Otto III, in 996 gegeven.

VIERHOUTERBOSCH of **VIERHOUTERBOSCH**, bosch in de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, gem. *Brumelo*, grenzende onmiddellijk aan de buurs. Vierhouten. — Het komt onder den naam van *Quatro-Fonteynen* in den in het vorige art. vermelden giftbrief voor.

VIERHUIS of **VIERHUIZEN**, b., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Schoterland*, arr., kant. en 2½ u. Z. W. van *Heerenveen*, 23 min. N. van *Delstrahuizen*, aan den oostelijken oever van het Tjenkemeer.

Deze b. werd, bij den watervloed van Februarij 1825, in den avond van den 4 die maand, ten 7 ure, door het water aangetast en in dien nacht waren een aantal menschen genoodzaakt hunne woningen te ontvlugten, zich begevende op een aldaar liggend geladen turfschip van *Kaasr de Bona*. Met een benaauwd en bekommerd gemoed werd dien akeligen nacht doorgeworsteld, en toen des Zaturdags, met een aanwas des vloed, hevigen wind, sterke sneeuwjagt, donder en bliksem het water tot twee el boven peil gestegen was, werden ook de nood en ellende onbeschrijfelijk groot. Vele woningen, die nog zwakken weerstand aan de vernielende kracht des strooms hadden geboden, werden nu geheel of ten deele uit een geslagen en bij elke hevige windvlaag, die de rollende en schuimende koppen der golven telkens over de huizen en tot over den wip der valbrug spatten deed, verhoef zich van

tijd tot tijd het noodgeschrei der angstige bewoners. Een voorrecht echter was hun beschoren, daar omtrent een zestigtal zich in het gezegde turfschip konden bergen en hoewel zij goed en bezittingen moestenerven, toch in dit en andere vaartuigen de middelen tot hun behoud vonden. Onder hen, die bij dien watervloed hunne menschlievendheid hebben aan den dag gelegd, verdient vooral melding **HARMEN JAKS GROEN**, een visscher uit deze buurt, door wiens onvermoeide pogingen een aantal menschen aan eene anders gewisse dood onttogen zijn (1).

VIERTHUIS (IET), h., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, gem. en N. van *Leeuwarden*, aan de *Be*.

Men verhaalt, dat dit huis, hetwelk reeds in het jaar 1437 voorkomt, weleer den naam droeg van het *Hzondshuis* en als Zieken- of Lazarushuis is gebezigd geworden.

VIERTHUISTER-POEL, poel, prov. *Friesland*, griet. *Gaasterland*, ½ u. W. van *Oudemirdum*, Z. van het geh. *Vierhuizen*.

VIERTHUIZEN, d. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 9 u. W. van *Appingedam*, kant. en 5 u. W. ten N. van *Onderdendam*, gem. en 1 u. W. van *Utrum*.

Het ligt N. van de *Zoltkamp* en maakt, ofschoon niet volkrijk noch aanzienlijk, het derde dorp van het groote *Reedschap* uit. Men telt er 32 h. en 180 inw., en met de kerkelijk daartoe behoorende b. *Midhuizen*, *Lutje-Huiskes*, *Menneweer* en *Midballum*, 60 h. en 370 inw., die meest in den landbouw en veeteelt hun bestaan vinden. Ook heeft men er eenen in 1844 nieuw gebouwen korenmolen. De grond bestaat er uit zavelig zand en klei.

Men vindt onder *VIERTHUIZEN* drie pold.: de zuidelijkste ten N. W. van de *Zoltkamp*, het *Panser-uiterdijk* genaamd; de middelste ten N. W. van *VIERTHUIZEN*, de *Nieuwe-Vierhuizer* of *Torringapolder*, en de *Oude-Vierhuizer-polder* of *Midhuizer--polder*, N. N. O. van *VIERTHUIZEN*.

De inw., die er op weinigen na allen *Herv.* zijn, behooren tot de gem. *Vierhuizen-en-Zoltkamp*.

In de in 1845 geheel vertimmerde kerk vindt men, in den oostergevelmuur, eenige dufsteenen, welke bewijzen van eene grijze oudheid opleveren. Op den westergevel leest men in gebogen ankers 1644. Het is een fraai en net gebouw, dat doelmatig is ingerigt en op eenvoudige schoonheid mag aanspraak maken. Deze kerk heeft sedert 1847 een klein orgel. De voormalige niet hooge stompe toren, die 20 ell. ten Z. W. afgezonderd van de kerk stond, is in het jaar 1839 afgebroken. De tegenwoordige naaldtoren, in 1845 geheel nieuw gebouwd, is van klok, uurwerk en wijzerbladen voorzien. Op de torenklok leest men aan het bovengedeelte in twee rondgaande cirkels:

*Anna 1630 hebben Anna Telwe arsbrouu tho Aßenga
frow tot Pangez &° ende Geert Telwe ende Anna
Telwe Joncher ende frow tot Bergum &° enigste
collatoren tot Vierhuizen ter eeren Godez dese clorke
laten gieten ± M. NICOLAAS ROVIER ± MANDRE AVBERTIN
me fecerunt I : L.*

(d. i. *M. NICOLAAS RIVIER*, *MANDRE ALBERTIN* hebben mij hier gemaakt.)

(1) Men zie de daden van dien man omstandig vermeld door *Mr. C. P. E. ROMDÉ VAN DER AA*, in zijne *Halde aan HARMEN JAKS GROEN, Visscher te Vierhuis, Leeuwarden*, 1876

Het dertigtal Iar., die er wonen, hebben hier een bedehuis, hetwelk tot de bijkerk van *Cnyk* en tot de ringsynagoge van *Oss* behoort, en waarin de dienst door eenen Voorlezer verrigt wordt.

Men heeft in deze gem. twee scholen, als: ééne te Vierlingsbeek en ééne te Vortum, welke gezamenlijk door een getal van 200 leerlingen bezocht worden.

Het dorp **VIERLINGSBEEK**, ligt 10½ u. O. Z. O. van 's Hertogenbosch, 1½ u. Z. O. van Boxmeer, ½ u. van de Limburgsche grenzen en 8 min. van de Maas, waarover hier een gierpontveer is, het Staaiveer genoemd; op 51° 38' 48" N. B., 23° 40' 34" O. L. Het is ongetwijfeld een der fraaiste en volkrijkste dorpen uit den omtrek. Men telt er in de kom van het d. 107 h. en 640 inw.

De R. K. kerk, aan den H. LAURENTIUS toegewijd, en welke sedert de Reformatie bij de Hervormden in gebruik was, is in het jaar 1800 aan de R. K. teruggekomen. Het is een tamelijk groot gebouw, met eene 102 Ned. ellen hoogen toren, en van een orgel en drie altaren voorzien.

Daar de Hervormden in het jaar 1800 de oude parochiekerk aan de R. K. had moeten afstaan, en zich dus zonder kerk bevonden, zoo is deze gem. in het jaar 1804, door de christelijke liefdadigheid van de gemeenteleden, in het bezit gesteld van een doelmatig bedehuis, hetwelk in 1811 door eene nieuw gebouwde kerk is vervangen waarin in het jaar 1813 een fraai orgel is geplaatst, bekostigd door de liefdegiften van de leden van de Herv. gem., van **VIERLINGSBEEK** en naburige gemeenten. Deze kerk in 1839 gedeeltelijk ingestort zijnde, heeft men gedurende 5 jaren, de godsdienst in de pastorij geoeftend. In 1843 is aldaar eene nieuwe Hervormde kerk gebouwd, die den 8 October van dat jaar is ingewijd. Het is een fraai en sierlijk gebouw. Den 6 October 1844 werd het orgel voor het eerst weder bespeeld.

Het bedehuis der Iar. is klein, doch doelmatig ingerigt. — De dorpsschool wordt gemiddeld door 150 leerlingen bezocht.

Het Raadhuis is een nieuw gebouw, met een torentje, zijnde vroeger geweest het R. K. kerkenhuis.

Ruim ½ u. W. van **VIERLINGSBEEK**, staat het oud adell. h. de Hattert, zie dat woord. Ook stond hier vroeger, ten N. W. van het d., het Kasteel van Makken, waarvan thans niets meer bestaat dan een toren en de stalling. Zie **MAKKEN** (**KASTEEL-VAN-**); als ook het adell. huis de Voort met eene kapel, waarvan thans niets meer bestaat dan een gedeelte van het huis met de poort waarop een koepeltorentje staat. Tegen over dit huis in den Collaert heeft gestaan een jagthuis als ook in de nabijheid op den Spijker, de zoogenaamden 's Hertogentoren.

Op een aan den Baron d'OVERSCHIE te Brussel toebehoorend perceel booieland, sectie C, no. 134, groot 2 bund. 13 v. r. 20 v. ell., gelegen onder de gem. Maashees, nabij de zoogenaamde Molenbeek, de rivier de Maas, en het Staaische veer, heeft vroeger een kasteel gestaan, waarvan de grachten en fondamenteen nog aanwezig zijn, in hetwelk, zoo men zegt, geld zoude gemunt zijn, en wel zoogenaamde *vierlingen* (of oortjes), waarvan, en van de daarnevens loopende beek, de naam van het dorp zijnen oorsprong zoude ontleenen. Hoe dit ook zij de overblijfselen van een groot gebouw bestaan werkelijk, ook draagt een daaraan grenzend perceel hooiland den naam van 't *Beekervortje*, welke perceel vroeger leenroerig was te Grave, doch nimmer is er, voor zoo ver men weet, dusdanig geld alhier in omloop

geweest. Ook vervalt de geheele veronderstelling dat hier geld zoude gemeunt zijn geweest, als men weet, dat dit dorp vroeger niet **VIERLINGSBEEK** heeft geheeten maar **VEEN**, terwijl het blijkens een charter van 1405 **VENLINGSBEEK** genoemd werd. Bij dit charter bevestigd **UDO DE BOIJSE**, als Heer van *Venlingsbeek*, *Masese en Holtese* alle de regten die de ingezetenen aldaar hadden van Heer **OTTO** en Vrouwe **JOHANNA VAN CUYK**. Dat dit dorp eene afzonderlijke heerlijkheid geweest kan zijn, blijkt verder, dat aan een der lindenboomen welke op het zoogenaamde **Vrijthof** staan, een ketting was vastgehecht waaraan hing een knaakbeugel, roede en el, welke ouden in het jaar 1832 van dien boom zijn gevallen en in het ongerede geraakt, met uitzondering van de el, die bij toeval in handen van den Heer **F. A. GRADSEN**, Secretaris dier gemeente, is gekomen, en alzoo bewaard is gebleven; ook had dit dorp zijne eigene koorn- en landmaat. Doch in een privilegiebrief door Hertog **ARNOLD VAN GELDER** in 1427 gegeven, wordt het ook het kerspel **VIERLINGSBEEK** genoemd.

De kermis valt in Zondag vóór 15 Augustus. Ook is er den derden Donderdag in Maart eene beestenmarkt.

Het wapen bestaat in een gedeeld schild, regts van goud, met de beeldtenis van den **H. LAURENTIUS** van asuur, links met het wapen van Cuyk, zijnde mede van goud, met twee fasces, waarboven tusschen en onder acht weerlen, geplaatst drie, twee en drie, alles van sabel.

VIERLINGSBEEK (DE), ook de **MOLENBEEK** genoemd, beek of waterloop in het *Bovenambt van het Land van Cuyk*, prov. *Noord-Brabant*.

Deze beek neemt baren oorsprong uit de *Spurt*, onder *Venray*, prov. *Limburg*, loopt langs het gehucht de *Smack*, door het gehucht *Holtbees* naar het Staatsche veer onder Vierlingsbeek en valt aldaar in de Maas. Zij maakt de scheiding tusschen de gem. Vierlingsbeek en Maasbees-en-Overloon uit. Er staan daarop twee watermolens, de eerste genaamd de *Loobeek*, onder *Venray*, en de tweede den *Beeksche- of Prinsenmolen*, onder Vierlingsbeek.

VIERLOOS (JAN), pold. in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*. Zie **FIERLOOS (JAN)**.

VIERPOLDERS (DE), gezegd het **NIUWLAND**, gem. in het *Land van Voorne*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Brielle* (17 k. d., 11 m. k., 7 s. d.); palende N. W. aan de gem. *Brielle*, N. aan de *Nieuwe-Maas*, O. aan de gem. *Zwartewaal-en-Heenvliet*, Z. en W. aan *Nieuwenhoorn-en-Nieuwe-Gote*.

Deze gem. ontleent baren naam van de vier polders, waaruit zij bestaat; zijnde: *Nieuwland*, *Veckhoek*, *Oud-Hellevoet* en *Oude-Gote*. Daarin ligt het d. *Nieuwland*, benevens eenige verspreid staande huizen. Zij bestaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1028 bund. 8 v. r. 78 v. ell., waaronder 914 bund. 48 v. r. 48 v. ell. belastbaar land. Men telt er 60 h., bewoond door 82 huigex., uitmakende eene bevolking van 480 inw., die uitsluitend in landbouw, vlasbouw en veeteelt hun bestaan vinden.

De inw., die er, op één na, alle Herv. zijn, maken de gem. van *Nieuwland* uit. — De enkele R. K., die er woont, parochieert te *Brielle*. — Men heeft in deze gem. ééne in 1837 nieuw gebouwde school, welke gemiddeld door 40 à 50 leerlingen wordt bezocht, met onderwijzerswoning en raadkamer.

Deze gem. maakt, onder den naam van **NIUWLAND**, eene heerl. uit, welke in het midden der vorige eeuw bezeten werd door den Heer **KORBRAD PIETER VAN LEYDEN**, Kolonel van een Regiment voetvolk en

Groot-Majoor van Breda. Later was zij het eigendom van Jonkheer JOHAN VAN LEYDEN, Raad in de Vroedschap en oud Burgemeester van Gorinchem. Thans is Heer van de Vierpolders, Jonkheer JACOB CORNELIS JANTZEN VAN REPRENTE VAN CAPELLE, Burgemeester van Dordrecht.

Deze gem. voert tot wapen een veld van keel, met een zwaard van silver, vergezeld van tien penningen van goud, daaronder geplaatst. Dit wapen is aan de gemeente geschonken, tijdens en voor het weigeren van den tienden penning, onder de Spaansche overheersching, tot een blijvend aandenken, dat de Spanjaarden aldaar, bij de bevrijding van Brielle, verjaagd en verslagen zijn (1).

De geheele gemeente geniet ook sedert eeuwen vrijdom van vlastienden, doch het kan niet met zekerheid worden opgegeven, of dit van de Spaansche of van vroegere tijden dagteekent, waarschijnlijk van de bevrijding der Spaansche overheersching af, tot aandenken aan die bevrijding, en ter te gemoetkoming in de belangrijke schaden door het openhakken der Nieuwlandsche slois en de daarop gevolgde inundatie veroorzaakt aan de Vier-Polders en den polder Nieuwe-Gote, welke mede vrijdom van vlastienden geniet; mogelijk ook is die vrijdom afkomstig reeds van vroegere tijden, onder het beheer der Graven, toen het land van Voorne en Zuid-Beveland gedeeltelijk die vrijdom erlangden.

VIERSSSEN of VIERSSEN, later LYKLAMA geheeten, voorm. state, prov. Friesland, kw. Zevenwouden, griet. Opsterland, arr. en $3\frac{1}{2}$ u. N. O. van Heerenveen, kant. en $\frac{1}{2}$ u. N. W. van Beetsterzwaag, waartoe het behoorde.

VIERSTALBLOK, pold. in den Crimpenrewaard, prov. Zuid-Holland. Zie VEERSTALBLOK.

VIERSTATEN (DE), voorname herberg in Kennemerland, prov. Noord-Holland, arr., kant., en gem. Alkmaar.

VIERTOREN, voorm. kast. in het voorm. prins-bisdom Luik, thans prov. Limburg, arr., kant. en $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van Maastricht, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van St. Pieter, te Nekum.

Men wil dat dit goed, VIERTOREN genoemd werd, naar vier torens die op de hoeken stonden. Het was het eigendom der Prins-Bisschoppen van Luik, deze maakten er weleens gebruik van als zij Maastricht bezochten.

Tegenwoordig is het eene groote pachthoeve, omgeven door eene half gedempte gracht, waarover eene steenen brug ligt. Hier vlak bij vindt men de befaamde St. Servaasbron. (Zie het art. MAASTRICHT.)

VIER VERLATEN (DE), plaats in het Westerkwartier, prov. Groningen. Zie VERLATEN (DE VIER-).

VIERWEGEN, buit. op het eil. Walcheren, prov. Zeeland, arr. en $\frac{1}{2}$ u. Z. van Middelburg, kant. en $\frac{1}{2}$ u. N. van Vlissingen, gem. Oost-en-West-Souburg, 10 min. N. van Oost-Souburg.

Dit buit. wordt in eigendom bezeten, door den Heer Mr. A. M. BEAUS, woonachtig te Middelburg.

VIEUX-BOIS, Fransche naam van het vl. OUDENBOSCH, in het markgr. van Bergen-op-Zoom, prov. Noord-Brabant. Zie OUDENBOSCH.

VIEUX-FAUQUEMONT, Fransche naam van het d. OUD-VALKENBURG, in het Land-van-Falkenburg, prov. Limburg. Zie VALKENBURG (OUD).

VIGILANTIA, verl. plant. in Nederlands-Guiana, kol. Suriname; aan de Suriname, ter linker zijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den kostgrond Klein-Curaçao, benedenwaarts aan de verl. plant. Smalkalden; 1000 akk. groot.

(1) Zie art. BRIELLE, in het 2e deel, bl. 741.

VIJASSA, d. in *Oost-Indië*, op het eil. *Simaou*, een der *Kleine-Sunda-eilanden*. Zie *UTASSA*.

VIJF-AMBACHTEN (DE), een der vier deelen, waarin het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, vroeger verdeeld was. Zie *NOORD-WATERING* (DE).

VIJFBROEDERS (DE), vroegere naam van het d. *Zaandijk*, in het balj. van *Blois*, prov. *Noord-Holland*. Zie *ZAANDIJK*.

VIJFDE-DISTRIKT-ZEELAND, distr., prov. *Zeeland*. Zie *HULST*.

VIJF-DEELEN-ZEEDIJK (DE), dijk, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*.

Deze dijk begint aan de grens van het Bildt, aan den Ouden-Zeedijk, bij Dijkshoek, en strekt zich doorgaans zuidwest- en zuidwaarts langs de Zuiderzee, tot aan het d. Makkum uit, zijnde ongeveer eene lengte van 6000 roeden (22,600 ell. 80 v. r.), van welke iedere 50 roeden (188 bund. 34 v. r.), met scheidingsteenen zijn afgedeeld.

Tot de contributie van dezen dijk behooren de grietenijen *Franeckeradeel*, *Menaldumadeel*, *Hennaarderadeel*, *Baarderadeel*, *Barradeel* en een gedeelte van *Wonseradeel*, benevens de steden *Harlingen* en *Franecker*, welke allen worden onderscheiden, naar hunne gelegenheid, binnen of buiten den Slagtedijk, in *Binnendijksters* of *Buitendijksters*. Tot de contributie binnendijks behooren de stad *Franecker* met haren omtrek, de grietenijen *Franeckeradeel* ten deele, *Baarderadeel*, *Hennaarderadeel*, *Menaldumadeel* en het dorp *Minnertsga*, in *Barradeel*. Tot de buitendijksters worden gerekend de dorpen *Firdgum*, *Tjummarum*, *Oosterbierum*, *Sexbierum*, *Pietersbierum*, *Wynaldum*, *Almenum* en *Lidlum*, allen in de griet. *Barradeel* gelegen; benevens de stad *Harlingen*; *Midlum*, *Herbajum*, *Ludingakerk* en een gedeelte van *Achlum*, allen in *Franeckeradeel*; de dorpen *Kimswerd*, *Pingjum*, *Wons*, *Surig*, *Kornwert*, *Engwier* en *Makkum*, te samen een deel van de grietenij *Wonseradeel* uitmakende.

Aangesien oudtijds een zeer groot gedeelte van *Westergoo* door zijnen eigen dijk ingesloten werd, meenden de ingezetenen van dit kwartier niet gehouden te zijn, om in de kosten tot onderhoud van den *VIJFDEELEN-ZEEDIJK* te dragen. Het verschil hierover, onder de regering van Keizer *KAROL V.*, voor den Landraad gebragt, had niet weinig moeite, om vereffend te worden. In het jaar 1533 werd er, door den Stadhouder *GEORCK SCHUNK* en de hem toegevoegde *Raden*, eene acte van bemiddeling (arbitrament) over gemaakt, die woordelijk bij *WINSINGIUS* te vinden is (1) en behalve dien nog onderscheidene andere wetten, nopens het onderhoud en aandeel van de zeedijken, bevat, waarnaar ieder der dijkpligtige grietenijen zich zoude hebben te gedragen. In het jaar 1567 weder geschil gerezen zijnde, werd de gezegde bemiddeling, door het Provinciaal Hof, voor bondig en wettig verklaard en den gezamenlijken ingezetenen gelast zich daarnaar te schikken. Hoewel nu deze uitspraak van het Hof had behooren ten uitvoer gelegd te worden, werd nogtans, door het opkomen van andere geschillen, de zaak verzuimd, en vervolgens bij het Hof zekere provisionele ordonnantie op het stuk van dijkdaadje gemaakt, waarbij de *Binnendijksters* zich, in het jaar 1571, bezwaard vonden en hunne redenen van bezwaar voor den Hove uitbragten, om

(1) *Chronijk van Friesland*, bl. 502 en volg. Zie ook *Brieven en Documenten* achter *SCHOTANUS*, *Geschiedenissen van Friesland*, bl. 63.

voorts door den Stadhouder (volgens diens lastbrief) bealist te worden, verzoekende: » Dat de Stadhouder, op het spoedigst en indien doenlijk, van stonden aan procederen wilde tot onderscheidinge, met » overroeping van al zulke personen en Mederigters, als bij onper- » tydig zoude vinden te behoren. Indien nu dit gedaan zijnde, en » als dan overwogen de schade en belastinge, hen te deel vallende, » bevonden mogte worden, dat zij Remonstranten, naar advenaat van » de andere deelen en landen, niet genoegzaam waren bezwaard, en » zij zich met gene gewigtige redenen konden ontschuldigen, zou deze, » naar mate van hunne lasten en renten, met het andere landschap, » voor deze reize en zonder gevolg voor het toekomende, zoodanige » hulpe bieden, als naar gelegenheid der zake bij de gemeene andere » landen het geschiktst zoude bevonden worden." Op dit verzoek gelet zijnde, wilde de Stadhouder, dat beide twistende partijen hunne belangen schriftelijk zouden inbrengen, om die aan den Hertog van ALVA te zenden en diens uitspraak af te wachten; doch de Buitendijksters waren daartegen en wilden gaarne het proces bij den Hove geëindigd hebben, waartegen de Binnendijksters, den Raad verdacht houdende, aanhielden, dat de stukken bij ALVA zelf, met den Geheinen Raad van Brussel of den Hooogen Raad van Mechelen, zouden onderzocht worden, waarop beide partijen naar huis gezonden werden. Doch in deze onstandigheden, de nood geen uitstel toelatende (vermits de zeedijken door den verschrikkelijken Allerheiligenvloed meest gesloopt waren), leverden de Buitendijksters een verzoekschrift in, gedagteekend den 11 Junij, verzoekende aan den Stadhouder: » Dat » ze op haar zelf, alleen voor dezen tijd, de dijken mogten op- » maken op eigene kosten, zonder te wachten op de handbieding van » anderen. De welke doch voor dezen de penningen hiertoe vergadert, » dikwijls hadden elders verkeerd, en hen in 't verdriet laten zitten. » Het ware dan beter de onkosten te doen, hoewel schier ondoenlijk, » dan bij anderen, tot zijne groote schade, om den tuin geleid te » worden." De Stadhouder willigde dit verzoek gereedelijk in, en de dijken werden toen eenigzins hersteld; doch het voorname geschil was daarmede niet afgedaan en het geding bleef langen tijd aan den spijker hangen.

Den 6 December 1872 had er weder een hoogen watervloed plaats, die zich zeer ver uitstreckte en groote verwoestingen aanrigtte, waardoor het reeds uitgemarkte land bijna alle waarde verloor. Te zwaarder was dit onheil, vermits de geschillen over het herstellen der dijken nog bleven duren, en dus het belang van het algemeen, om het bijzonder voordeel der twistende partijen, verwaarloosd werd.

Dit gaf aanleiding dat er, op naam van den Kolonel CASPER DE BOMES (toen Onder-Stadhouder van Friesland), een plakkaat werd uitgegeven, behelzende hoofdzakelijk, dat men de zeezijlen met elke ebbe zou openen, de binnenzijlen, omtrent de landen die onder water stonden, steeds openhouden en voorts alle middelen aanwenden, om het zoute water, zoo veel doenlijk, af te tappen. En naardien de hoofdzak van het onderhoud der dijken geen langer uitstel leed, namen de Kolonel met de gestelde Commissarissen tot de dijken, naauwkeurig kennis van de verschillen dienaangaande, om daarna alles aan den Hertog van ALVA en den Geheinen Raad des Konings te onderwerpen. Waarop van weerskanten onderscheidene protestatiën, octrooijen, enz. te voorschijn gebragt en eindelijk Commissarissen gesteld werden, om het bewuste geschil, naar de aloude keizerlijke instellingen, af te doen;

namelijk: CASPER DE ROLES, Heer van Billy, BOUDEWIJN VAN ROON, Ridder en Kanselier van Overijssel, GERAARD VAN OOSTENDORP, Raadsheer aldaar, JONAN FONK, Proost van St. Maarten en Aartsdiaken van Utrecht, alsmede een Raadsheer van den geheimen Raad, en IERAM DE ACKELER, President in Friesland.

Deze personen, uitspraak gedaan hebbende op den voet van het groot arbitrament hier voor genoemd en naar inhoud van 's Hofs sententie van 28 Junij 1867, zoo werd door den Stadhouder en de geheime Raden den twistende partijen gelast het gezegde na te komen, hetgeen gevolgd werd van eene aankondiging van den Procureur-Generaal, bebelzende, dat de beide partijen alle twist en misverstand afleggende, met gelijke magt het gemeene nut zouden ter harte nemen, terwijl zij de schade zouden moeten vergoeden, die hunne hardnekkigheid en onbedachtzaamheid ten nadeele van het land mogt veroorzaken. De brieven van deze aanschrijvingen waren gedagtoekend den 1 Februarij 1874. Hierop is eindelijk het opmaken van den dijk, op gemeene kosten, gevolgd, in de jaren 1874 en 1875. Alles voltooid zijnde, kwam het verder onderhoud der dijken, naar inhoud van het arbitrament, ten laste van de bijzondere partijen, te weten: de zuiderdijken aan de buiten- en de noorder aan de binnendijksters; zijnde op de scheiding gesteld de zoogenaamde steenen man of gedenkzuil, waarop behalve de lof van den Kolonel ROBLES, ook die van den vermaarden VIGLIUS ZOICHENIUS en de namen der gevolmagtigden gelezen werd. Zie daarover het art. HARLINGEN.

De Besturen over dezen dijk houden hunne zittingen te Harlingen, en bestaan: het dijksbestuur der Vijfdeelen-Zeedijken-binnendijks uit twee Gedeputeerde Volmagten, met eenen Ontvanger-Generaal en eenen Secretaris, en het dijksbestuur der Vijfdeelen-Zeedijken-buitendijks uit twee Gedeputeerde Volmagten buitendijks, met eenen Ontvanger-Generaal en eenen Secretaris, benevens drie Volmagten van het Nieuwe-Bildt, met hunnen Ontvanger en Dijk-schrijver.

VIJFDE-VEENDISTRIKT, bedijking, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Aengwirden*; palende N. aan het Vierde-Veendistrikt, O. aan de griet. *Opsterland*, Z. aan *Schoterland*, W. aan *Haskerland*.

Het is het zuidelijke gedeelte van de veenlanden dier grietenij, welke nog niet zijn ingepolderd, en beslaat eene oppervlakte van nagenoeg 1800 bund. Deze bedijking zal door de molens van het Vierde-Veendistrikt drooggehouden, en; bij de bepoldering, met dat Vierde-Veendistrikt vereenigd worden.

VIJF-EIK (DE) of de **VIJF-EIKEN**, boerderij en van ouds bekende herberg in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, arr. en 2 u. O. van *Breda*, kant. en 1½ u. O. ten N. van *Ginneken*, gem. *Gilze-en-Rijen*, 1 u. N. N. W. van *Gilze*, ½ u. W. van *Rijen*, waartoe zij behoort.

Deze herberg was vroeger eene druk bezochte pleisterplaats voor de vrachtkarren, die van *Breda* op *Tilburg* reden, welken weg door den tegenwoordigen grooten keiweg verlegd is; thans loopt sinds 1846 eenen klinkerweg hier langs, gaande van *Oosterhout* tot aan den genoemden keiweg, in de rigting van *Gilze* loopende.

VIJF-HEEREN-LANDEN (DE), landstreek, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*; palende N. aan de *Lek*, O. aan de graafs. *Gulenburg* en *Buren*, Z. aan de *Linge*, W. aan den *Alblasserwaard*.

Deze landstreek wordt aldus genaamd naar de vijf Heeren; die weleer het gebied hadden over de daarin gelegen landen, graafschappen en

hooge heerlijkheden, Arkel boven de Zouwe, Vianen, Hagestein, Everdingen en Ter-Leede (Leerdam).

Zij bevat alzoo de gem. Everdingen-en-Zijdersveld, Hagestein, Heikop-en-Boeikop, Kedichem-en-Oosterwijk, Leerbroek - Reijerskoop - en - Middelkoop, Leerdam, Leksmoond-Achthoven-en-Lakerveld, Nieuwland, Schoonrewoerd en Vianen, benevens de pold. Rietveld, gem. Arkel-en-Rietveld, en Quakernaak, gem. Meerkerk, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van ruim 13,000 bund., waaronder ruim 12,500 bund. belastbaar land; telt 1815 h., bewoond door 2089 huisgez., uitmakende eene bevolking van 11,000 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden. Ook heeft men er 2 glasblazerijen, 4 scheepstimmerwerven, 2 seilmakerijen, 1 taanderij, 3 touwslagerijen, 8 leerlooijerijen, 1 brouwerij, 2 kunstzijnmakerijen, 2 steenbakkerijen, 2 houtzaag-, 6 koren-, 1 koren- en pel- en 2 koren- en moutmolens.

De Herv., die er 9800 in getal zijn, onder welke 5000 Ledematen, maken de 12 volgende gem. uit: Everdingen, Hagestein, Heikop-en-Boeikop, Kedichem, Leerbroek-en-Middelkoop, Leerdam, Leksmoond-Achthoven-en-Lakerveld, Nieuwland, Oosterwijk, Schoonrewoerd, Vianen en Zijdersveld, welke even zoovele kerken hebben, die door 15 Predikanten bediend worden.

De 150 Evang. Luth., die men er aantreft, onder welke ruim 50 Ledematen, maken de filiale gem. van Leerdam uit, en behooren gedeeltelijk tot de gem. van *Utrecht*.

De R. K., van welke men er 960 telt, onder welke 780 Communikanten, behooren tot de volgende 5 stat. Everdingen, Leerdam en Vianen, welke even zoo veel kerken hebben, en door 3 Pastoors en 1 Kapellaan bediend worden.

De 90 Isr., die er wonen, behooren tot de ringsynagoge van *Vianen*.

Men heeft er 11 lagere scholen, als: ééne te Everdingen, ééne te Hagestein, ééne te Heikop, ééne te Kedichem, ééne te Leerbroek, ééne te Leerdam, ééne te Leksmoond, ééne te Nieuwland, ééne te Oosterwijk, ééne te Schoonrewoerd en ééne te Vianen, alsmede eene kostschool voor Jongeheeren en eene kostschool voor Jongejuifvrouwen, beide te Vianen en eene Jongejuifvrouwschool te Leerdam.

Wanneer de polders in de *VIJF-HEERENLANDEN* drooggemaakt of afgedeeld zijn is niet te bepalen, waarschijnlijk reeds lang vóór de dertiende eeuw. Het thans nog bestaande verbond der *VIJF-HEERENLANDEN* is in het jaar 1284 opgericht door de Heeren van Arkel, Vianen, Hagestein, Everdingen en ter Leede of Leerdam, welke landen ook thans nog ieder een afzonderlijk dijkdistrikt uitmaken. Toen waren hier reeds dijken, kaden, sluizen, dammen en nitwateringen.

Het wapen der *VIJF-HEERENLANDEN* bestaat in de verzameling der wapens van de leden dezer 5 distrikten.

VIJFHOEK (DE), geh. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Brabant*, arr. en 6½ u. W. Z. W. van *Breda*, kant. en 1 u. O. van *Bergen-op-Zoom*, gem. en ½ u. Z. W. van *Wouw*, nabij den grooten weg van *Breda* op *Bergen-op-Zoom*; met 11 h. en 70 inw.

VIJFHOEVEN, pold. in den *Lopikerwaard*, prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *IJsselstein*, gem. *Jaarsveld*; palende N. aan *Lopik*

O. aan den polder Wiel, Z. aan Tienhoven, W. aan Willige-Langerak en Cabauw.

Deze polder beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 101 bund. 30 v. r. 71 v. ell., alles schotbaar land; telt 8 h., waaronder 6 boerderijen. Deze polder heeft geen afzonderlijk bestuur, maar wordt beheerd door het algemeen polderbestuur van Jaarsveld; — ook heeft hij geene afzonderlijke middelen van waterontlasting, maar het water wordt overgenomen door den polder Willige-Langerak.

VIJFHOEVEN, pold. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Maarssen*, gem. *Laag-Niekoop*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 229 bund. 73 v. r. 14 v. ell.; telt 3 h., en wordt door eene sluis op de Vecht van het overtollige water ontlast. Het land ligt 1.09 ell. onder A.P.

VIJFHONDERD (DE), voorm. pold. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije-van-Sluis*, prov. *Zeeland*, distr. *Sluis*. Hij lag zuidwest van Oostburg, aan de overzijde der Brugache-vaart, tusschen den Dierkensteen-polder en Ooster-Eede, daarvan wordt melding gemaakt in eenen omlooper van Ooster-Eede, bij het leggen van den Graaf-Jansdijk in 1407. Men vindt hem nog als geïnundeerd voorgesteld op eene kaart van het begin der zeventiende eeuw; intusschen is hij op vele andere kaarten niet te vinden en was hij misschien een deel van Dierkenssteen. Volgens den naam moet hij ruim 200 bund. groot geweest zijn, waarvan veel in het Coxysche-gat zal verloren zijn gegaan. Men mag stellen, dat hij den 1 en 2 November van 1870 gevloeid is. Het grootste gedeelte is herdijkt in het *Eerste deel van Prins-Willems-polder* en thans gem. *Waterland-kerkje*.

VIJFHUIS, geh., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, arr., kant. en $1\frac{1}{2}$ u. W. van *Sneek*, 10 min. O. Z. O. van *Wolsum*, aan de Wymerts.

VIJFHUIS, geh. in het *Land-van-Ravestein*, prov. *Noord-Brabant*, *Eerste* distr., arr. en 3 u. O. van *'s Hertogenbosch*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Veghel*, gem. en 10 min. N. W. van *Uden*; met 12 h. en 80 inw. Dit geh. maakt een gedeelte uit der *Hoevensche-wijk*.

VIJFHUIZEN, voorm. d. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, aan de noordzijde van het *Haarlemmermeer*, hetwelk door de toenemende vergrooiting van dat meer geheel verdwenen, en met de wateren van dien waterplas overdekt is, terwijl van de daartoe behoord hebbende gronden slechts 175 bund. 77 v. r. 22 v. ell. droog gebleven zijn, waarop niet meer dan 4 h., met 30 inw. staan. Deze gronden, welke tot de gem. *Zuid-Schalkwijk-Vijfhuizen-en-Nieuwerkerk*, arr. en kant. *Haarlem*, behooren, vallen gedeeltelijk binnen den omtrek der hedijking van het *Haarlemmermeer*.

VIJFHUIZEN, geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. en $3\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Breda*, kant. en 3 u. Z. O. van *Ginneken*, gem. *Alphen-en-Riel*, 1 u. N. O. van *Alphen*, $\frac{1}{2}$ u. W. van *Riel*; met 6 h. en 30 inw.

VIJFHUIZEN, geh., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Acht-karspelen*, arr. en 6 u. O. van *Leeuwarden*, kant. en 3 u. O. van *Bergum*, $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Surhuizum*, $\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Surhuisterveen*, waartoe het behoort.

VIJFHUIZEN, geh., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Ferwerderadeel*, arr. en 3 u. N. van *Leeuwarden*, kant. en $2\frac{1}{2}$ u. W. Z. W. van *Holwerd*, $\frac{1}{2}$ u. W. N. W. van *Hallum*, waartoe het behoort, aan den Zeedijk; met 6 h. en 30 inw.

VIJFHUIZEN, b., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, arr. en 4 u. W. van *Leeuwarden*, kant. en 2 u. O. van *Harlingen*, gem. en 10 min. W. van *Franeke*, aan de trekvaart op *Leeuwarden*; met 10 h. en 60 inw.

VIJFHUIZEN, geh., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Opsterland*, arr. en $5\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Heerenveen*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. N. O. ten O. van *Beetsterswaag*, 20 min. N. N. W. van *Ureterp*, waartoe het behoort, aan de *Bakkeveensche-vaart*.

VIJFHUIZEN, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, arr. en 4 u. Z. W. van 's *Hertogenbosch*, kant., gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. ten O. van *Tilburg*.

VIJFHUIZEN, geh. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en $\frac{1}{2}$ n. W. van *Utrecht*, kant. en 1 u. O. ten Z. van *Maarsse*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Zuilen*, aan den linkeroever der *Vecht*.

VIJFHUIZEN, verstrooide b. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en $\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Leyden*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. Z. O. van *Noordwijk-Binnen*, gem. *Oegstgeest-en-Poelgeest*, $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Oegstgeest*, aan de scheiding van den straatweg van *Haarlem* naar *Leyden* en naar 's *Hage*. Aldaar staat de R. K. kerk van *Oegstgeest*.

VIJFHUIZEN-POLDER, pold. vroeger tot *Kennemerland*, thans tot *Rijnland*, gerekend wordende, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Haarlem*, gem. *Zuid-Schalkwijk-Vijshuizen-en-Nieuwerkerk*; palende N. aan den *Poelpolder*, O. aan het *Spieringmeer*, Z. aan het *Haarlemmermeer*, W. aan *Zuid-Schalkwijk*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 142 bund. 82 v. r. 70 v. ell.; telt 4 h., waaronder 3 boerderijen, en wordt door eenen molen en eene sluis, op *Rijnlandsboezem*, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit twee *Poldermeesters*.

VIJFMEEREN, meertje, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Opsterland*, $\frac{1}{2}$ u. O. van *Duurswolde*, in de hooge veenen.

VIJFPACHTHOEVEN (DE), bedijking in het balj. van *Huisduinen-en-den-Helder*. Zie *KORRAAS* (HET).

VIJFSLUIZEN, geh. in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en $1\frac{1}{2}$ u. W. van *Rotterdam*, kant. en 20 min. O. van *Vlaardingen*, gem. *Vlaardinger-Ambacht-en-Babberspolder*, ter plaatse, waar de poldervaart in de *Nieuwe-Maas* uitloopt, en daar eene haven vormt.

Dit geh. ontleent zijnen naam van de vijf sluizen, welke hier vroeger geweest zijn, doch in het jaar 1887 tot ééne sluis zijn vereenigd. Het peil der sluis is 0,527 beneden A. P.

Alhier is den 31 Mei 1837 de bliksem in het huis van den Sluiswachter geslagen, en heeft diens dochter, een meisje van zestien jaren, aan haars vaders zijde doodelijk getroffen; de brand werd echter spoedig gebluscht.

VIJFTIENHONDERD-GEMETEN, pold. in het eil. *Tholen*, prov. *Zeeland*, distr. en arr. *Zierikzee*, kant. en gem. *Tholen*; palende N. W. aan den *Rooland-polder*, N. aan den *Polder-van-Oud-Vossemeer*, den *Peuke-polder* en den *Nieuwland-polder*, O. aan den *Dalemse-polder*, de stad *Tholen* en de *Eendragt*, Z. aan den *Polder-van-Schakerloo* en den *Oud-Strijen-polder* en W. aan den *Polder-van-Oud-Poortvliet*, met welke drie laatstgenoemde polders hij ééne bedijking heeft.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 727 bund. 42 v. r. 54 v. ell., waaronder 672 bund. 82 v. r. 14 v. ell. schotbaar land; telt 26 h., waaronder 17 boerderijen, onder welke het

landgoed Rustenburg, verder eene meestooft, een tolhuis en seven arbeidershuizen, en wordt door eene sluis, op de Bendrags van het overvullige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, vier Gezwoorenen en eenen Penningmeester en Boekhouder.

VIJFTIG-KOTTA'S, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, gouv. *Sumatra's-Westkust*, resid. *Padangsche-Bovenlanden*.

VIJFZODE (DE) of DE LOYVENDIJK, dijk in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, die, aan de Hont- of Wester-Schelde eene begin nemende in eene westelijke strekking, tusschen de gem. *Hoedekenskerke* en *Baarland-en-Bakendorp* doorloopt, voorts zuidwestwaarts door de gem. *Oudelande* langs den Grooten-Reinouts-polder, den Kleinen-Reinouts-polder, den Quistkost-polder, den Molen-polder, den Oudelandsche-polder en den Storm-polder, vervolgens in eene zuidelijke strekking langs den Noordpolder loopt, vanwaar hij in eene oostelijke rigting tusschen de gem. *Oudelande* en *Ellewoutsdijk* en eindelijk in eene zuidoostelijke rigting tusschen den Zuidpolder-van-Baarland en de heerl. *Everdinge* door, weder naar de Hont loopt.

Toen, bij den watervloed van 1850, ook de dijk tegen den Loyven-polder doorbrak en de Nisse onderliep, beveiligde deze dijk nog het Breede.

VIJGETER (DE), voorm. wachthuis en vuurbaak aan de Zuidwestkust van het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, op de duinen tegen de Westerschelde, $\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Vlissingen*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. Z. W. van *Koudekerke*.

In 1809, bij de landing der Engelschen, was hier eene gewapende batterij. — Tusschen dit wachthuis en het geh. *Dishoek* stond voortijds het gereg van *Vlissingen*.

VIJHLEN of VIELEN, d. in het *Land van-'s Hertogenrade*, prov. *Limburg*, arr. en 3 u. O. Z. O. van *Maastricht*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Gulpen*, gem. en 1 u. W. Z. W. van *Vaals*, op eenen berg. Men telt er in de kom van het d. 151 h. en 520 inw. De meeste huizen van het dorp liggen in een dal, hier en ginds verstrooid.

De inw., die er allen R. K. zijn, maken, met die van eenige omliggende geh., eene par. uit, welke door eenen Pastoor en eenen Kapelaan bediend wordt, en 1130 zielen, onder welke 900 Communicanten telt. De kerk, aan den H. MARTINUS toegewijd, wordt voór een der oudste van deze landstreek gehouden. Het is een fraai gebouw, met eenen toren en van een orgel en drie altaren voorzien.

Men had hier vroeger ook een klooster van Tempeliers, hetwelk dermaten verwoest is, dat er reeds in het midden der vorige eeuw, geene overblijfsels meer van te vinden waren. — Er is eene dorpschool.

De Abdisse van Borchet (Burtscheid) had vroeger, als Grondvrouw, de tienden der veldvruchten dezer plaats, waarvoor zij verplicht was een gedeelte der kerk te onderhouden. Zij stelde aldaar ook een zoogenoemd grondgerigt aan, bestaande uit eenen Voogd en Schepenen, die echter geen ander bewind hadden, dan over den verkoop der huizen en landertjen, in geval die verpand waren, voor daarop geschoten geldsommen; dan, hoewel deze verkooping voor dit grondgerigt geschieden, moesten echter de klagten, wegens wanbetaling der bepaalde renten, gelijk mede de verschillen, die wegens de verkooping ontstaan mochten, voor de hoofdbank van *Vaals* gebracht en door haar afgedaan worden.

VIJVEL (DE), verkeerde spelling van DE FIVEL, water in *Fivelgo*, prov. *Groningen*. Zie FIVEL (DE-).

VIJVERBERG, voorm. buit. in het *Rijk-van-Nijmegen*, prov. *Gelderland*, distr., arr., kant., gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Nijmegen*, $\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Neerbosch*, waartoe het behoort.

Dit buit., hetwelk eene oppervlakte beslaat van 7 bund. 98 v. r. 38 v. ell., alles in zijne grachten gelegen, werd laatst in eigendom bezeten door Jonkheer DE SALVE DE BRUNTON, woonachtig te Nijmegen, doch is na den verkoop gesloopt en de grond tot bouwland gemaakt.

VIJVERHOF, buit. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en $\frac{1}{2}$ u. Z. ten O. van 's *Gravenhage*, kant., buiten de Schoolpoort en aan de Singel der stad Delft, gem. *Hof-van-Delft*, in den *Voordijkhoornsche-polder*.

Dit buit. beslaat, eene oppervlakte van 32 v. r. 14 v. ell., en wordt in eigendom bezeten door Mevrouw NOLTHENIUS, wed. DIODATI.

VIJVERHOF, buit. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 3 u. N. ten W. van *Utrecht*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Loenen*, gem. *Stichts-en-Kronenburgs-Loenen*, 3 min. Z. van *Nieuwersluis*, aan de *Vecht*.

Op deze buit., destijds bezeten door AGNETA BLOK, echtgenoot van SIBBRAND DE FLINES, had zij in het jaar 1700 den ananas tot rijpheid gebragt, en daardoor de regering van Amsterdam in de gelegenheid gesteld, deze zeldzame vrucht aan een vreemd Gezant voor te zetten. AGNETA BLOK onthaalde er, als ingezetene der provincie Utrecht, de Staten van het gewest op, waaraan wij veelligt de medaille te danken hebben, welke ter harer eere bij die gelegenheid zou geslagen zijn, en waarop wij tevens niet slechts de tulp, maar ook eene veel zeldzamer plant, den *Cactus Melocactus* namelijk, kunnen ontdekken; hetgeen ten bewijze strekt, dat zij niet slechts den ananas, maar ook andere zeldzame planten en bloemen op haar buitenverblijf heeft gekweekt, zoo dat zij te regt met den titel van de *Hollandsche Flora* prijken mogt. Zij overleed den 20 April 1704.

Dit *VIJVERHOF* is omstreeks het jaar 1812 gesloopt. De daartoe behorende gronden worden in eigendom bezeten door Mevrouw de weduwe ABRAHAM BIERENS.

VIJVERLUST, buit. in de *Vijf-Heerenlanden*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 3 u. N. N. O. van *Gorinchem*, kant., gem. en 20 min. Z. W. van *Vianen*, aan den straatweg tusschen Vianen en Gorinchem.

Op dit buit. is den 17 Julij 1838 overleden de verdienstelijke Inspecteur-Generaal van 's Rijks Waterstaat JAN BLANKEN JANSZ. Het beslaat, met de daartoe behorende gronden, eene oppervlakte van 1 bund. 91 v. r. 91 v. ell., en wordt in eigendom bezeten en bewoond door Mevrouw MARIA SLOOT.

VIJVERSBERG, buit., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Tietjerksteradeel*, arr. en 2 u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 1 u. N. W. van *Bergum*, bij *Ryperkerk*, waartoe het behoort.

Dit buit. wordt in eigendom bezeten door den Heer NICOLAAS YSBY, woonachtig te Leeuwarden.

VIJVERSBUURT, b., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, arr., kant., gem. en 3 min. W. van *Leeuwarden*.

VIJVERVREUGD, buit. op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, arr. en 1 u. Z. W. van *Middelburg*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. N. N. W. van *Vlissingen*, gem. *Koudekerke*.

VIJVERZICHT, landg. op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, arr. en $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Middelburg*, kant. en 1 u. N. van *Vlissingen*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. O. ten N. van *Koudekerke*, aan den rijweg tusschen Middelburg en Koudekerke.

VILDERSHEIKEN (HET), naam, welken men veelal geeft aan het geh. **HET HEIKEN**, in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*. Zie **HEIKEN (HET)**.

VILLA-GUSAHA, plaats, waarvan reeds in het jaar 770 melding wordt gemaakt, en waarvoor sommigen de stad Goss, op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, houden (1).

VILLA-NOVA, buit. op den *Veluwezoo*m, prov. *Gelderland*, arr., kant. en 1½ u. N. O. van *Arnhem*, gem. en ½ u. W. ten Z. van *Rheden*, nabij *Velp*, waartoe zij behoort.

VILLERS (HET HUIS-VAN-), oud adell. h. te 's *Gravenhage*, op den oosthoek van den *Knoeterdijk*. Zie **RAMOND (HUIS-VAN-)**.

VILSTEREN, buurs. en markte in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 5½ u. Z. O. van *Deventer*, kant. en 1 u. W. van *Ommen*, gem. *Ambt-Ommen*, aan den linkeroever van de *Regge*, waar deze in de *Vecht* valt; met 22 h. en 180 inw.

In deze buurs. staat de R. K. kerk van de stat. *Vilsteren-en-Ommen*. Deze kerk, aan den H. *Willibrordus* toegewijd, is een onaanzienlijk gebouw, zonder toren noch orgel.

VILSTEREN-EN-OMMEN, R. K. stat., prov. *Overijssel*, aartspr. van *Zalland-Drenthe-en-Groningen*.

Deze stat. heeft ééne kerk te *Vilsteren* en daarbij eene eigene begraafplaats. Zij telt 400 Communikanten. De dienst wordt er waargenomen door eenen Pastoor.

VILT of **VELT**, ook wel **AAN DE POORT VAN VALKENBURG** en in het Fr. **A LA PORTE DE FAUCHEMONT** geheeten, geh. in het *Land-van-Valkenburg*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 1½ u. O. Z. O. van *Maastricht*, kant. en 1 u. O. Z. O. van *Meerssen*, gem. *Berg-en-Terblijt*, 20 min. N. O. van *Berg*; met 26 h. en ruim 160 inw.

VIMBERGEN of **VIMBERGSCH-MOLEN**, geh. in de *Heijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Brabant*. Zie **VENBERGEN**.

VINCENTSKLOOSTER, voorm. kloost. van de orde der Dominikanen, te 's *Gravenhage*, in de *Kloosterstraat*.

Dit kloost. was gesticht door *Vrouw MARGARETHA*, dochter van *ADOLF*, Hertog van *Cleves*, en Graaf van der *Mark*, tweede gemalin en later weduwe van Hertog *ALBRECHT VAN BEIJEREN*. Men begon daaraan te bouwen omtrent het jaar 1396 of 1397. De stichteres, dit klooster ook willende voorzien van goederen en inkomsten, gaf daaraan, in het jaar 1404, een huis en hofstede met zijne toebehooren, » zoo groot » en zoo klein, als zij dat in 's *Gravenhage* had leggen, en als toen » bewoond werd bij Heer *DIRK VAN HODENPIJL*, om de renten daarvan » te ontvangen; het na des genoegte te verhuren, en den verderen oorbaar daarmede te doen.”

Ook droeg zij in den volgende jare op aan broeder *THOMAS VAN FIRLO*, Generaal der Predikheeren, tot behoef van het voorschreve konvent, » de » huizinge van den Heer van *ANKEL*, zoodanig als bij haar was getimmerd, » en bij den gemelden Heer bewoond; met nog twee stukken lands, » ter het voorschreve klooster liggende; behoudende aan haar het huis, » hetwelk vóór de kerk van het klooster ten zuiden was gelegen”. Insgelijks begiftigde Hertog *WILLEM VI*, zoon en opvolger van Hertog *ALBRECHT VAN BEIJEREN*, dit klooster met brieven, gedagteekend 30 Junij 1406, waarbij hij den Prior en het voorschreven konvent tot hun onderhoud

(1) De overige namen, welke met *VILLA* beginnen, worden op de namen van onderscheiding gevonden.

en nooddriфт jaarlijks gaf 60 ponden (360 guld.) renten , losbaar voor den Graaf tegens den penning vijftien 's jaars , bewijzende en vestigende de voornoemde somme op zekere goederen , breeder bij eene acte uitgedrukt.

ANNA STALINNE , Vrouwe van Kortgene , weduwe van NICOLAAS VAN BORSSSELE , Ridder , Heer van Kortgene , schonk in het jaar 1409 , aan dit klooster een gonden kelk , een misboek , een ornament en andere kostelijke kleinodiën , tot de dienst en het gebruik der kerk , » wil- » lende en begerende , dat het voorschreve klooster daarentegen voor » hare en hares mans ziele , alsmede voor de ziele van ALBID VAN BORSSSELE , Vrouwe van Krnningen , en andere hare vrienden zoude houden , en vieren een eeuwig jaargetijde , met uitgedrukt beding , dat , » zoo hierin verzuim of nalatigheid werd gepleegd , zij of hare nakomelingen , of de houder des briefs de gezegde geschenken weder zouden » mogen eischen en na zich nemen."

Ook gaf in het jaar 1420 . Heer LODERWIJK , Bastaard van Hertog WILLEM VI , aan dit konvent zeker hoofdgeld , komende uit het veer te Vlijsingen , welke gift in het jaar 1429 door Vrouw JACOBIA VAN BEIJEREN werd goedgekeurd . Dit regt is daarna sedert verkocht geweest aan FILIPS VAN BOURGONDIE , Heer van Vlissingen , enz. , die daarvoor aan het genoemde konvent van 's Gravenhage gegeven heeft eene eeuwige rente van tien ponden grooten vlaamsch geld (60 guld.) , 's jaars te ontvangen van zijnen Rentmeester van Vlissingen , zoo als blijkt uit den brief van den 3 December 1495 . Ook was voorheen aan dit klooster gemaakt zekere jaarlijksche rente ter somme van 25 gouden Rijnsche guldens (35 guld.) in het land van Voorne voor zekere memoriën en diensten , die de Predikbeeren dagelijks in hunne kerk moesten doen voor en ter gedachtenis van Hertog JAN VAN BEIJEREN , waarvan zij sedert zijne dood in het bezit en genot waren geweest . Hierin heeft Heer FRANK VAN BORSSSELE hem op nieuw gevestigd , en vergund , » dat zij de voorschreven renten alle » jaren zouden ontvangen en innen uit de goederen en inkomsten van » het voorschreven land , bij brieve gedagteekend , 2 Augustus 1451."

Nog bad dit klooster jaarlijks te spreken op de heerlijkheid van Purmerende de somme van vijftig Wilhelmus schilden (80 guld.) , welke Heer WILLEM VAN ZIJL eenige jaren nalatig was geweest te betalen ; waarover door den Prior in regten zijnde aangesproken , » soe heeft » WILLEM VAN ZIJL , op ten XXVIIen dach van Mairte , Ao MCCCCLIII . » Sec Cursum Curiae gelooft voor mijnen Heeren van den Rade van Holland te betalen en te vernuegen den Prior en Convent van den cloester in den Hage , de somme van honderd en vijftich Wilhelmus schilden (240 guld.) , die hij hunl. sculdich bekend heeft , voor drie jaren » renten ter cause van vijftig Wilhelmus schilden 's jaers , die 't clooster » heeft jaerlicx op tie Heerlijcheit van Purmerende enz."

Andere personen hebben van tijd tot tijd nog andere goederen en inkomsten aan dit klooster gegeven en besproken .

De Aartshertog MAXIMILIAAN en Vrouwe MARIA gunden bij handvest van 1481 , aan de Broeders van dit klooster , » alsoe zij gheen vleys eeten » moeghen , ende ditmaal door tempeest verlegen zijn om visch , dat » zij des Graven vivere , gelegen in den Dorpe van Berckel , voortaan » gebruyken sullen , op zulke conditiën als die van Delft denselven » vere gebruykt hebben , item het gebruyk van den viver gelegen aan » het Hof van Hollant in den Hage , tot wederseggen . Behoudelic dat » 'de Stadhouders van Hollant mede sijne genouchte sal mogen hebben » in den selven viver een werp te werpen en daarin te visschen

» heufelick als 't hem goed dunkt , zonder dat te mogen trecken in consequentie of possessie van besitte in prejuditie van die Predicaren."

Over dit klooster was een Prior en geen Abt de Overste ; welke waardigheid in den jare 1409 bekleedde Broeder COENRAAT VAN AKEV, ongetwijfeld de eerste , die in dit klooster tot het voorschreve ambt verheven is geworden , immers hij is de eerste dien men als zoodanig geboekt viudt.

Weinige jaren na de stichting van dit klooster is het voor het grootste gedeelte afgebrand , doch later werd het weder opgebouwd en was toen een groot en uitgestrekt gebouw , hebbende verders ten Noorden tot aan den Denneweg eenen schoonen boomgaard of tuin tot vermaak en gerief van de kloosterlingen ; het land daarom heen behoorde ook aan het klooster. Daarin werden in vorige tijden bewaard 's Lands privilegiën , octrooijen , charters en brieven , welke de Staten van Holland , van tijd tot tijd , van de Graven hadden verkregen , liggende in besloten kisten , waarbij daarna ook gevoegd werden de rekeningen van de bijzondere Ontvangers van 's Lands gemeene middelen en ontslagen , mitsgaders de stukken en documenten daartoe dienende , doch in eene andere kist , daartoe op speciale orde van de gemelde Staten en volgens resolutie van den 9 Julij 1848 gemaakt , waarvan 's Lands Advokaat de sleutel onder zich moest houden.

Als , tijdens den opstand tegen Spanje , de beeldstormerij hier te lande eenen aanvang nam , hebben de Dominikanen , in het jaar 1572 , het klooster verlaten , behalve één , PIETRA PIETRASZ. VAN LOEN genaamd , die de oudste van het klooster zijnde en van ouderdom niet weg kunvende in het gasthuis van het Hoogwaardig Sakrament aangenomen werd. In het jaar 1574 , als de Spanjaarden weder meester van 's Gravenhage geworden waren , zijn de broeders weder naar hun konvent teruggekeerd. Doch een gevaarlijke pest , in het zelfde jaar opgekomen , heeft een groot getal broeders , en daaronder den Prior en den Onder-Prior , uit het leven gerukt. De siekte had zoodanig de overhand genomen , dat er niemand van alle de Monnikken gezond was , behalven drie Leekebroeders. PETRUS DE BUSCO , Vikaris van Holland , het konvent in eenen zoo ellendigen staat ziende , heeft PIETRA van KROOSWIJK ONTZAANZON , uit het konvent van Rotterdam , als Prior derwaarts gezonden , die een groot gedeelte van het konvent , tot dat het getal der broederen weder aanwakkeren en toenemen zou , aan wereldsche lieden verhuurde. De weinige broeders , die nog in leven waren , bleven evenwel volstandig in de onthouding van vleesch , en in het waarnemen van de kerkelijke diensten. Maar , omdat ze zelfs zoo onvoorzien waren van Priesters , waren zij dikwijls genoodzaakt , wereldlijke Priesters te hulp te roepen. De pest en het getal dooden nam zoodanig toe , dat er in de maand October geen gewijde plaats overig was , om de lijken ter aarde te bestellen , en dat men een geheele week niet zeer groote moeite heeft moeten arbeiden , om het grondwerk van de oude kerk om te wroeten en aldus nieuwe begraafplaatsen te vinden. Als de broeders dachten dat ze na zoo vele ellenden eens uitrusten en den Heere in stille gaan dienen zouden , is 's Gravenhage , in het jaar 1578 , wederom in handen der Staatschen gevallen , waarop de oefening van de R. K. godsdienst verboden is en alle de kerkelijke personen in ballingschap gezonden zijn. Het ambt van Prior werd toen bekleed door PETRUS BACHENIUS , Leeraar in de Godgeleerdheid enz. Kort daarna is de kerk in een wapenhuis veranderd ; doch in het jaar 1619 is zij door Prins MAURITS den Contra-Remonstranten

ingeruimd, zoo als daar nog de Hervormden hunne vergaderingen houden; terwijl zij nog de Kloosterkerk genoemd wordt. Het klooster zelf werd in het begin van 1683 voor het grootste gedeelte afgebroken, en de materialen daarvan, als hout, steen, ijzer enz., bij de Staten verkocht, hoewel kort daarna, bij resolutie van den 27 April des zelfden jaars, het verder afbreken, vervoeren en distribuëren van de materialen verboden werd; blijvende over zulks alleen een klein gedeelte daarvan overig, hetwelk men nog in wezen ziet. Dit gedeelte werd later bewoond bij vrouwen, die om de vervolging, ter zake van de religie, welke in het jaar 1685 in Frankrijk aanving, van tijd tot tijd van daar zijn geweken en herwaarts gevlugt.

VINCENBORCH, voorn. adell. h. in de stad *Utrecht*, aan de *Oudegracht*, op den hoek van den *Vincenborchsteeg*.

VINCKEBROEK, geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *VINCENBROEK*.

VINDONISSA, oude Latijnsche naam van het d. *Widnes* in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*. Zie *WIDNES*.

VINEA-DOMINI, voorn. proostdij, prov. *Friesland*, kw. *Wester-goo*, griet. *Wonseradeel*, te *Pieterjum*. Zie *WIJNGAARD-DES-HEREN*.

VINELHAM, voorn. d. in het Noordoosten der prov. *Groningen*, dat bij den watervloed van 1277 door den Dollart verzwolgen is.

VINK, geh. in het *Land-van-Valkenburg*, prov. *Limburg*, arr. en 3 u. N. O. van *Maastricht*, kant. en 1½ u. N. W. van *Heerlen*, gem. en 10 min. Z. O. van *Wijnantsraede*; met 22 h. en 100 inw.

VINK (DE), bekende herberg, in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, gem. en ½ u. N. N. O. van *Voorschoten*, 20 min. W. van *Leyden*, ter plaatse, waar de spoorweg over den Rijn gaat, waartoe aldaar eene kunstige ijzeren draaibrug is gelegd.

Deze herberg is een geliefd uitspanningsoord voor fatsoenlijke burgerlieden, uit de stad *Leyden* en wordt ook het *Roombus* genoemd.

VINKDIJK (DE), dijk in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, gem. *Hoogkerk*, in eene noordelijke rigting, loopende van den puiweg die van de stad *Groningen* naar de *Vriesche* grenzen loopt, naar de *Vinkhuizen*.

VINKEBUURT, buurs., prov. *Noord-Holland*. Zie *VINKENBUURT*.

VINKEHUIZEN, geh. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*. Zie *VINKHUIZEN*.

VINKEL, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Brabant*, *Eerste* distr., arr. en 2½ u. O. ten N. van 's *Hertogenbosch*, kant. en 2 u. Z. Z. W. van *Oss*, gedeeltelijk gem. en 1 u. Z. W. van *Heesch*, gedeeltelijk gem. en ½ u. Z. Z. O. van *Nuland*; met 101 h. en 430 inw.

Dit geh. wordt onderscheiden in *Heesch-Vinkel* en *Nulands-Vinkel*.

VINKEL (DE), riv. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Brabant*, die uit twee takjes uit de heide onder *Zeeland* haren oorsprong neemt, van het Oosten naar het Westen het geheele kw. *Maasland* doorstroomt en zich ½ u. N. W. van *Berlikum*, met de *Leybeek* verenigt..

VINKEL (GROOT), thans *BUITENZORG*, buit. op de *Over-Feluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Feluwe*, arr. en 10 u. N. N. W. van *Arnhem*, kant. en 1½ u. O. van *Harderwijk*, gem. en 2 u. N. O. van *Ermelo*, ½ u. Z. van *Nunspeet*, waartoe het behoort, in de buurs. *Westeinde*, W. aan den straatweg en N. aan den *Breeweg*.

Dit buit. beslaat, met de *Voskuil* vereenigd, eene oppervlakte van 103 bund. 87 v. r. 66 v. ell., en behoort in eigendom aan den bewoner de Heer JOHAN GERARD KNIPSCHER.

VINKEL (HEESCH-), geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Brabant*. Zie HEESCH-VINKEL.

VINKEL (KLEIN), voorm. buit. op de *Over-Veluwe*; prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 10 u. N. N. W. van *Arnhem*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. O. van *Harderwijk*, gem. en 2 u. N. O. van *Ermeelo*, 40 min. Z. van *Nunspeet*, waartoe zij behoorde, ten Z. van *Groot-Vinkel* en daaraan grenzende.

Ter plaatse, waar dit buit. gestaan heeft, ziet men thans eene boerderij, welke met de daartoe behoorende gronden eene oppervlakte beslaat van 17 bund. 86 v. r. 80 v. ell., en in eigendom bezeten en bewoond wordt door de wed. KORNELIS LAMBERTSEN BONESTROO.

VINKEL (NULANDS-), geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Brabant*. Zie NULANDS-VINKEL.

VINKELSCHE-WATERLOOP (DE), water in de *Meijerij van Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Brabant*, dat zijnen aanvang neemt onder Heesch, de gem. Heesch, Geffen, Nuland en Rosmalen doorloopt en zich aldaar met de *Kalkhovensche-wetering* vereenigt.

VINKENBERG, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Brabant*, *Derde* distr., arr. en 8 u. W. N. W. van *Eindhoven*, kant. en 2 u. van *Oirschot*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Moergestel*; met 10 h. en ruim 60 inw.

VINKENBROEK, ook wel VINKESBROEK, VINKELBROEK of VINCESBROEK gespeld, geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. en 6 u. W. Z. W. van *Breda*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. W. Z. W. van *Oudenbosch*, gem. *Roosendaal-en-Nispen*, 1 u. Z. W. van *Roosendaal*; met 20 h. en 160 inw., die kerkelijk onder *Wouw* behooren.

VINKENBRUG, brug in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, gem. *Diemen-en-Diemen*, $\frac{1}{2}$ u. O. van *Diemenbrug*, in den grooten weg van *Amsterdam* naar *Muiden*, over den *Diem*.

Bij deze brug ligt eene vervallen batterij, welke tot de linie van *Amsterdam* behoort. Ook is hier eene tolbarrière.

VINKENBURG, landg. in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 1 u. O. ten Z. van *Amsterdam*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Weesp*, gem. *Diemen-en-Diemen*, $\frac{1}{2}$ u. O. van *Diemenbrug*, nabij de *Vinkenbrug*, aan de westzijde van den *Diem*.

VINKENBURG, oude naam van het kasteeltje de *Drie Schouwven* in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*. Zie DRIE-SCHOUVEN (DE).

VINKENBURG, eigenlijk BEKKLUST, buit. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en $4\frac{1}{2}$ u. Z. Z. O. van *Zutphen*, kant. en 1 u. O. van *Doetinchem*, gem. *Ambacht-Doetinchem*, in de buurs. *IJzevoorde*, aan de oevers der *Slinge*, vanwaar het ook den naam van BEKKLUST ontleent.

Men vindt hier geen huis, maar eenen schoonen koepel. Dit buiten munt inzonderheid uit door eene fraaije waterpartij die aan eenige streken van het *Haagsche bosch* herinnert en door de vruchtbaarheid van den grond, waardoor het wedijvert met de beste inrigtingen van dezen aard, in die streken. Het geheel is met groote kosten en zorg aangelegd door den voormaligen eigenaar den Heer H. WILLINK KETZEN. Thans wordt dit buiten, hetwelk eene oppervlakte beslaat van 17 bund. 14 v. r. 70 v. ell., in eigendom bezeten door den Heer JACOB VAN ENST, te *Doetinchem*.

VINKENBUURT of **VINKEBUURT**, b. prov. *Noord-Holland*, arr. en $2\frac{1}{2}$ u. Z. van *Amsterdam*, kant. *Nieuwer-Amstel*, $2\frac{1}{2}$ u. Z. van *Amstelveen*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Uithoorn*, aan den *Amstel*.

In deze b., in de wandeling meestal het d. *Thamen* genoemd, staat de Herv. kerk van *Thamen*.

VINKENISSE of **VINKENESSE**, voorm. ambt en d. in *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, dat door den vloed van 1 November 1830 geheel verzwolgen en nimmer weder boven gekomen is.

VINKENISSE-GAT (HET) of **HET VINKENESSE-GAT**, water in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, in eene zuidelijke rigting, vroeger door het verdronken *Zuid-Beveland* van de *Wester-* naar de *Ooster-Schelde* loopende, doch, door de inpoldering van den *Reigersbergsc*-polder, in het jaar 1778, afgedaund.

Toen de *Spanjaarden*, in het jaar 1627, *Zuid-Beveland* zochten te overrompelen en de stad *Goes* in te nemen, landden zij ook door het **GAT-VAN-VINKENISSE**, met veertien honderd man, en togen op weg naar *Krabbendijke*. Dan de *Zeeuwsche Vice-Admiraal Marinus Hollar*, 's vijands toelag vernomen hebbende, zond twee fregatten en eenige jagten, door het *Gat-van-Lodijke*, den *Spanjaarden* te ontmoet, met dat gevolg, dat deze in aller ij naar hunne schepen en verder naar *Zandvliet* terug weken, niet zonder aanmerkelijk verlies door het geschut der *Staatsche* schepen geleden te hebben, hetgeen echter oneindig grooter zou geweest zijn, indien de laatstgemelden, door de droogten van het verdronken land van *Reinerswaal*, niet veelal verhinderd waren geworden den vijand van nabij te vervolgen.

VINKEN-POLDER, pold. in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. *Sliebrecht*, gem. *Alblasserdam*; palende N. aan den *Alblas*, O. aan de zuidzijde van *Oud-Alblas*, Z. en W. aan den *Hoogendijk*, die hem Z. van het *Nieuwland* en W. van de *Ruigenhil* scheidt.

Deze polder schijnt voorheen, althans kerkelijk onder *Oud-Alblas* gestaan te hebben, want als, ten jare 1572, de boeren van den **VINKEN-POLDER**, ofschoon dikwijls daartoe vermaand en aangesocht, te *Oud-Alblas* niet ter kerk wilden komen, maar naar *Alblasserdam* toeliepen, hebben *Schout*, *Schepen* en *ingesetenen* van *Oud-Alblas*, den 11 Februarij van dat jaar, eenen brief aan den *Deken* en het kapittel der *St. Maria kerk* te *Utrecht* geschreven en hun den slechten toestand hunner kerk voorgedragen. » Dierhalve bidden zij'', dus waren de woorden van dien brief, » den *Deken* en de *Kanonniken* voornoemd dat ze » den *Pastoor* van *Alblas* door behoorlijke brieven willen sterken en in » staat stellen, ten einde hij de halsterrige boeren van den **VINKEN-POLDER** mag dwingen om te *Alblas*, gelijk zij van rechtswege moeten doen » en gelijk hun schuldige plicht is, te kerke te komen; de *Sakramenten* » ten daar te outvangen; en er de *Parochielasten* te betalen. Ten zelve » einde verzoeken zij, dat aan de *Pastoor* van *Alblasserdam* » boden werden, gelijk kerkelijk gezag omtrent de *ingesetenen* van *Alblas* te oeffenen, of hun de *Sakramenten* te bedienen. Te meer, » omdat het *Pastoorshuys*, 't welk bijna vervallen lag, door den » *Pastoor* met groote kosten is opgehaalt, dat hij geene of weinige inkomsten heeft, en voor het feest van *St. Maarten* niets kon trekken."

De **VINKEN-POLDER**, welke reeds vóór het jaar 1365 schijnt bedijkt te zijn, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 204 bund. 16 v. r. 85 v. ell. wei-, hooi-, bouw- en boschakhoutland; telt 32 h., waaronder 6 boerderijen, en wordt door eenen molen, op den *Alblas*,

van het overtollige water ontlast. Het land ligt 1.18 ell. onder A. P. Een gedeelte van het d. Alblasserdam ligt in dezen polder.

VINKENSTEIN, landg. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant., gem. en $\frac{1}{2}$ u. W. van 's Gravenhage, in de duingronden, genaamd Segbroek.

VINKERS, voorm. huis in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr. en $3\frac{1}{2}$ u. O. van *Groningen*, kant. en 2 u. N. N. O. van het *Hoogezand*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. N. O. van *Slochteren*, 8 min. N. ten W. van *Schildwolde*.

Ter plaatse, waar deze burg gestaan heeft, ziet men thans eene aanzienlijke boerderij, met lanen omgeven, waarop zwaar eikenhout, welke met de daartoe behoorende gronden, in eigendom bezeten wordt door de kinderen van wijlen GERT CORNELIS VINKERS.

VINKEVAART (DE), kanaal in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Batavia*, en ter opdrooging der moerassige gronden (*rawa lagowa*) gegraven door den tijdelijken Landdrost VINK, ingevolge resolutie der Regering van 11 Mei 1748.

VINKEVEEN, heerl. in het *Neder-kwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Loenen*, gem. *Vinkeveen-en-Waverveen*; palende N. W. aan *Abcoude-Proosdij*, O. aan *Baambrugge*, Z. aan *Oukoop* en *Demmerik*, W. aan *Waverveen*.

Deze heerl. bevat den pold. *Vinkeveen* en daarin het d. *Vinkeveen*, benevens eenige verstrooid liggende buizen, en beslaat eene oppervlakte, volgens het kadaster, van 1005 bund. 75 v. r. 82 v. ell., telt 125 h., bewoond door 189 huisgez., nitmakende eene bevolking van 880 inw., die meest in veenderij en het boter- en kaas maken hun bestaan vinden.

De Herv., van welke 250 in getal zijn, behooren tot de gem. *Vinkeveen-en-Demmerik*.

De R. K., van welke men er 490 aantreft, maken met de overige uit de gem. *Vinkeveen-en-Waverveen*, eene stat. uit, welke tot het aartsp. van *Utrecht* behoort, ruim 1200 zielen, onder welke 950 Communikanten telt, en door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt. Ook heeft deze stat. eene afzonderlijke begraafplaats.

Men heeft in deze heerl. eene school, welke gemiddeld door een getal van 150 leerlingen bezocht wordt.

Deze heerl. wordt thans in eigendom bezeten, door den Heer E. CROON, woonachtig te *Amsterdam*.

Het d. *VINKEVEEN*, ligt $8\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Utrecht*, 2 u. W. van *Loenen*, 25 min. O. van *Waverveen*.

Het is een fraai en welbetimmerd veendorp, in welks kom men 87 h. en ruim 610 inw. telt.

De voorm. Herv. kerk, was vóór de Reformatie eene kapel, aan den H. NICOLAAS toegewijd. De Pastoor werd destijds aangesteld door den Proost van Oud-Munster te *Utrecht*. De pastorij bragt op 90 guld. 15 cents. Deze kerk is in het jaar 1831 door eene geheel nieuwe vervangen, zijnde een langwerpig vierkant gebouw, met eenen spitsen toren, doch zonder orgel.

De R. K. kerk, aan den H. ANTONIUS toegewijd, in het jaar 1840 gesticht, is een langwerpig vierkant gebouw, met eenen vierkanten toren en van een orgel voorzien.

Men heeft er ook een gemeentehuis, waarin tevens de waag gehouden wordt.

De kermis valt in den laatsten Dingsdag in September.

Het wapen dezer heerl. bestaat uit een dwars doorsneden schild, het bovenste van azuur met een vink van goud, het onderste van zilver met drie turven van sabel.

VINKEVEEN-EN-DEMMERIK, kerk. gem., prov. *Utrecht*, klass. van *Utrecht*, ring. van *Mijdrecht*.

Vroeger maakte VINKEVEEN eene afzonderlijke gem. uit, welke tot eersten Leeraar had WIGOLDUS BELIDA, die in het jaar 1594 hier reeds in dienst was; want in dat jaar werden VINKEVEEN met *Wilnis* vereenigd. In het jaar 1772, toen de Predikant HENRICUS GOCKINGA overleed, zijn echter die beide dorpen kerkelijk van elkander gescheiden, en VINKEVEEN bekwaam toen tot afzonderlijken Predikant JACOBUS RIJSDIJK TAKENS, die in het jaar 1774 horwaarts kwam, en in het jaar 1782 naar Delfshaven vertrok. In het jaar 1820, tijdens de bediening van D. W. OTTO, werd Demmerik met *Vinkeveen* vereenigd, zijnde tot dien tijd toe gecombineerd geweest met de Herv. gem. van *Ter-Aa*. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

Onder de te Vinkeveen gestaan hebbende Predikanten vinden wij vermeld den Nederlandschen Dichter JOHANNES WILHELMUS BUSSINGER, die hier van 1783—1786 stond, en den Nederlandschen Taalkundige ISAAK VAN HARDERWIJK van 1805—1815. Het is eenigzins opmerkelijk, dat van 1598 tot 1736 deze beide dorpen bediend zijn door vader, zoon, kleinzoon en achterkleinzoon, die allen genaamd waren HENRICUS TEN BRINK, alle als Proponenten hier beroepen en ook overleden.

De gem. VINKEVEEN-EN-DEMMERIK, waartoe, behalve die uit de gem. *Vinkeveen* en *Demmerik*, ook eenigen uit de hurg. gem. *Abcoude-Proostdij-en-Aasdom* behooren, telt 420 zielen en 160 Ledematen.

VINKEVEEN-EN-WAVERVEEN, gem., vroeger gedeeltelijk tot *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, gedeeltelijk tot het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht* behoord hebbende, thans geheel gerekend tot de prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Loenen* (4 k. d., 4 m. k., 2 s. d.); palende N. aan de Noord-Hollandsche gem. *Onder-Amstel* en aan de gem. *Abcoude-Proostdij-en-Aasdom*, N. O. aan *Abcoude-Baambrugge*, *Loenersloot* en *Ruwiël*, Z. aan het *Noordeinde-van-Portengen* en *Wilnis*, Z. W. aan *Mijdrecht*, W. aan den *Amstel*, die haar van de Noord-hollandsche gem. *Uithoorn* scheidt.

Deze gem. bestaat uit de heerl. *Vinkeveen*, *Waverveen* en *Demmerik*, welke vroeger de afzonderlijke gem. *Vinkeveen* en *Waverveen* uitmaakten en in 1841 vereenigd zijn; bevat de d. *Vinkeveen* en *Waverveen*, benevens de b. *Demmerik*, en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 3815 bund. 25 v. r. 59 v. ell., waaronder 3815 bund. 10 v. r. 3 v. ell. belastbaar land; telt 276 h., bewoond door 383 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 1800 inw., die meest in de veenderij en boerderij hun bestaan vinden.

De Herv., die er 570 in getal zijn, maken de gem. van *Vinkeveen-en-Demmerik* uit. — De R. K., van welke men er 1230 telt, maken de stat. van *Vinkeveen* uit.

Men heeft in deze gem. twee scholen, als: ééne te *Vinkeveen* en ééne te *Waverveen*, welke gezamenlijk gemiddeld door een getal van 200 leerlingen bezocht worden.

VINKEVEEN (POLDER-VAN), pold. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Loenen*, gem. *Vinkeveen-en-Waverveen*; palende N. W. aan *Abcoude-Proostdij*, N. aan den *Winkel*,

N. O. aan Abcoude-Baambrugge, Z. O. aan Oucoop en Demmerik, Z. W. aan de Ronde-veenen.

Deze pold., welke in het jaar 1674 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1008 bund. 78 v. r. 82 v. ell.; telt 128 h., waaronder 21 boerderijen, en wordt door eene sluis, op de Geuzesloot, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit een Polderschout en twee Poldermeesters.

VINKEVEENSCH-VAART (DK), vaart in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, in eene zuidwestelijke strekking van Aasdom en Proostdij, in eene meer zuidelijke rigting, door de gem. Vinkeveen, naar de Geuzesloot loopende.

VINKEVEENSCH-ZUWE (DE), weg in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, die in eene noordoostelijke rigting van Vinkeveen naar Baambrugge loopt.

VINKEVELD, buit. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 4 u. N. van *Leyden*, kant. *Noordwijk*, gem. *Noordwijk-Binnen-en-Buiten-Langeveld-en-Offen*, 2½ u. N. N. O. van Noordwijk-Binnen.

VINKEVELT, buit. en kruidenkweekertij in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 2 u. N. N. W. van *Leyden*, kant. *Noordwijk*, gem. *Noordwijk-Binnen-en-Buiten-Langeveld-en-Offen*, 8 min. Z. van Noordwijk-Binnen.

Dit buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 12 bund., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer J. van LIMBECK, woonachtig te Amsterdam.

VINKHUIZEN of VINKESUIZEN, geh. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en ½ u. W. van *Groningen*, kant. en 1½ u. O. Z. O. van *Zuidhorn*, gem. en ½ u. O. van *Hoogkerk*.

Dit gebucht bestaat uit 4 hofsteden; te samen eene oppervlakte beslaande van 122 bund. 35 v. r. 10 v. ell., en bewoond wordende door ongeveer 40 inw.

VINKS-KAAP, kaap in *Australië*, in de *Indische-zee*, aan de Westkust van *Nieuw-Guinea*.

VINKWIJK, buurs. in het graafs. *Bergh*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en 8½ u. Z. van *Zulphen*, kant. en 1 u. Z. W. van *Ter-Borg*, gem. *Bergh*, 40 min. N. van 's *Heerenberg*, en behoort kerkelijk tot *Zeddam*, gem. *Bergh*; met 29 h. en 200 inw.

VINNEN of DE VENNEN, buit. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 4½ u. W. van *Appingedam*, kant. en ½ u. W. ten N. van *Onderdendam*, gem. en ½ u. Z. O. van *Bafo*, ½ u. Z. O. van *Tinallinge*, waaronder het kerkelijk behoort, bestaat uit twee boerderijen met laag land, zijnde klei met oer omgeven.

VINNE-WATERS-POLDER (DE), pold. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Alkmaar*, gedeeltelijk gem. *Heilo-en-Oesdom*, gedeeltelijk gem. *Egmond-binnen*, gedeeltelijk gem. *Limmen* en gedeeltelijk gem. *Castricum*; palende N. aan den Baafjes-polder, O. aan *Oesdom*, Z. O. aan de westzijde van *Limmen* en den *Backumerban*, W. aan *Egmond-binnen*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 343 bund. 28 v. r. 88 v. ell. alles schotbaar land, als: onder *Heilo-en-Oesdom*, 232 bund. 86 v. r. 14 v. ell., onder *Egmond-Binnen*, 80 bund. 15 v. r. 20 v. ell., onder *Limmen*, 8 bund. 63 v. r. 10 v. ell., onder *Castricum*, 51 bund. 94 v. r. 10 v. ell. Men telt er 9 h., alle boerderijen, als: 8 boerderijen onder *Heilo-en-Oesdom*, en 1 boerderij onder *Egmond-Binnen*. Hij wordt door eenen molen, op de Ringsloot, van het

overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit vier Poldermeesters en eenen Penningmeester.

VINNINGE of WIMMINGEN, voorm. d. op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, dat door het water verzwoegen is. Het paalde aan Bakendorp en was in 880 bedijkt. Op den ouden blaasert der Utrechtse Bisschoppen komt het voor onder den naam van VINNINGE.

VISCHBERG, kaap in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie *PIKAR* (GOENONG).

VISCHBUURT, geh., prov. *Eriesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *West-Dongeradeel*, arr. en 6 u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 3 u. O. van *Holwerd*, $\frac{1}{2}$ u. W. van *Ternaard*, waartoe het behoort, aan den ouden zeedijk; met 22 h. en 120 inw.

Dit geh. was oudtijds zeer bloeiend, wegens de visscherij op de Noordzee, zijnde aldaar, volgens overlevering, ongeveer twintig vischschepen geweest, doch het buitenland geweldig opgroeiende, is het welven van deze plaats te gelijk met de visscherij verdwenen; wordende de aangewassene landerijen door de daaromtrent wonende huislieden gebruikt.

Zelfs bestond er vroeger een afzonderlijke Doopsgesinde gem., welke echter sedert lang met *Holwerd* gecombineerd, de gem. *Holwerden-Vischbuurt* uitmaakt. Het kerkje bestaat nog, wordende daarin twintigmaal 'sjaars dienst gedaan. Het is een oud gebouw, zonder toren of orgel.

Bij dit geh. sloeg, bij den watervloed van Februarij 1825, een gedeelte van het wrak van een oud schip over den dijk en dreef derwaarts.

VISCHDONK, landg. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Brabant*, arr. en $4\frac{1}{2}$ u. W. Z. W. van *Breda*, kant. en $2\frac{1}{2}$ u. Z. Z. W. van *Oudenbosch*, gem. *Rootendaal-en-Nispen*, $\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Roosendaal*, nabij het *Snolleveh*.

VISCH-EN-JAGTLUST, voorm. buit. in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en $1\frac{1}{2}$ u. O. van *Amsterdam*, kant. en 1 u. N. W. van *Weesp*, gem. *Diemen-en-Diemen*, onder *Over-Diemen*.

Ter plaatse, waar deze buit. gestaan heeft, ziet men nog de tuinmanswoning, welke met de daartoe behorende gronden eene oppervlakte beslaat van 2 bund. 11 v. r. 52 v. ell.

VISCHRUMERMAAR, (HET), water in *Fivelgo*, prov. *Groningen*. Zie *VISCHMAAR*.

VISCHJAGERS-GAATJE (HET), geul in de *Zuiderzee*, loopende O. uit den *Balg*, tusschen de *Riepel* en den *Lutjeswaard*. — Deze geul wordt niet bevaren.

VISCHMAAR (HET) of het *VISCHRUMERMAAR*, water in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, gem. *Loppersum*, dat uit het *Hoeksmeer* voortkomt, en in eene noordelijke rigting naar het *Damsterdiep* loopt. Vroeger liep het met eene noordwestelijke rigting naar de *Delf*, waar eene sluis lag de *Vischmaarzijl*. Zie het volgende art.

VISCHMAARZIJL (DE), voorm. sluis in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, in het *Vischmaar*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Loppersum*, O. van *Garrelswier*.

Door deze sluis plagten een paar duizend grazen lands op de *Delf* nit te wateren.

VISCHPLAAT (DE), plaat in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Oosterhout*, gem. *Made-en-Drimmelen*; palende W. en N. aan het *Gat-van-Visschen*, O. en Z. aan het *Gat-van-den-Beneden-Nieuwen-Steek*.

Deze plaat, welke meest begroeid is met griendhout, is gedeeltelijk bedijkt. Zie het volgende art.

VISCHPLAAT (HET POLDERTJE-OP-DE-), onbeboude pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Oosterhout*; gem. *Made-en-Drimmelen*; palende N. en W. aan de *Grienden*, Z. en O. aan het *Gat-van-de-Beneden-Nieuwesteek*.

Deze pold., welke vermoedelijk in het jaar 1820 hedijkt is, beslaat volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1 bund. 71 v. r. 30 v. ell., en wordt door een houten duiker, wijd 0,52 ell., voorzien van eene klep en schuif, op het *Gat-van-de-Beneden-Nieuwesteek*, van het overtollige water ontlast. Later en wel in 1839 is deze polder tot 35 bund. vergroot geworden, en de kade gebragt ter hoogte van 2,64 ell. boven A. P. Hij wordt bestuurd door de eigenaren, thans den Heer *ARNOLD JOSEPHUS INGENHOUZ*, c. s. te *Breda*.

VISCHVLIET, buit. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 1 u. O. van 's *Gravenhage*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Voorburg*, gem. *Stompwijk-Wilsveen-Leydschendam-Zuidzijde-en-Tedingerbroek*, en $1\frac{1}{2}$ u. W. Z. W. van de kerk van *Stompwijk*, aan de *Trekvluit*, nabij de *Wijkerbrug*.

VISCHVREUGD, buit. in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en $2\frac{1}{2}$ u. Z. van *Amsterdam*, kant. en gem. *Nieuwer-Amstel*, ruim $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Amstelveen*, tusschen de *Hand-van-Leyden* en *Kudelstaart*, aan de zuidzijde van de *Legmeer-sluis*.

VISSCHEN (HET GAT-VAN-), kil in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Brabant*, welke uit het *Gat-van-Kampen* voortkomt, en, met eene zuidwestelijke rigting, tusschen het *Hartplaatje*, de *Deenenplaat* en de *Vischplaat* door, in den *Amer* uitloopt.

VISSCHENBERG (DE), b. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. en 3 u. W. Z. W. van *Breda*, kant. en 2 u. Z. O. van *Oudenbosch*, gem. *Rucphen-Forensche-Sprundel-en-Zegge*, 5 min. Z. W. van *Sprundel*, waartoe het behoort, nabij den weg van dat dorp naar *Rucphen*; met 3 h. en ruim 20 inw. Er is hier eene brouwerij, van welke het bier, onder den naam van *Visschenbergsch bier*, zeer vermaard is.

VISSCHERIJ-VAN-ALMSVOET (DE), streek in den voorm. *Zuid-hollandsche-waard*. Zie *ALMSVOET*.

VISSCHERSBUREN, buurtje, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, arr., kant. en $2\frac{1}{2}$ u. W. van *Sneek*, niet ver van *Gaastmeer*, waartoe het behoort.

VISSCHERSDIJK (DE), dijk in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, gem. *Almelo*.

VISSCHERSDIJK (DE), voorm. dijk, thans rijweg in het *Eiland-van-Dordrecht*, prov. *Zuid-Holland*, langs de oostzijde van den *Noord-polder* loopende.

VISSCHERSDIJKJE (HET), dijk of kade in het *Land-van-Altena*, prov. *Noord-Brabant*, gem. *Werkendam*, in eene zuidelijke rigting loopende van den *Werkensche-dijk* naar de *Bakkerskil*. Hij beveiligt den *Vervoorne-polder* tegen het water van de *Merwede* en van gemelde kil.

VISSCHERS-EILAND, eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*. Zie *PENGANTEN (PORLOE-)*.

VISSCHERSGAT (HET), kil in den *Biesbosch*, prov. *Zuid-Holland*, gem. *Wieldrecht*, die van het *Nieuwe-veer*, aan het *Noord-Maartensgat*, W. naar de *Dordsche-kil* loopt, en alsoo de zuidelijke punt van het eiland afsnijdt. — Zij is, door het leggen van den dijk en straatweg van *Dordrecht* naar *Willemsdorp*, afgedamd en sedert sterk verland; doch levert nog eene veilige legplaats voor kleine vaartuigen.

VISSCHERSHAVEN, verl. plant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Motkreek*, ter linker zijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de verl. plant. *Nieuw-Comme-je-te-pousse*; benedenwaarts aan de verl. plant. *Vriesenburg*; 800 akk. groot.

Deze plant., welke de Negers di *Horox* noemden, is in het jaar 1851 verlaten, en de slaven verkocht.

VISSCHERSHUIZEN, voorm. geh. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en 3½ u. N. W. van *Groningen*, kant. en 1½ u. N. van *Zuidhorn*, gem. en ½ u. N. W. van *Oldehove*.

VISSCHERS-POLDER, pold. in *Staats-Vlaanderen*, in *Axeler-Ambacht*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, distr. *Hulst*, kant. en gem. *Axel*; palende N. aan den *Polder-van-Zaamslag*, O. aan den *Capelle-polder*, Z. aan den pold. *Beoostenblij-benoorden*, Z. W. aan de *Oude-Gentsche-vaart*, waardoor hij van den *Oud-Eglantier-polder* gescheiden wordt.

Deze pold. heeft eene kadastrale uitgestrektheid van 64 bund. 53 v. r. 54 v. ell., en is schotbaar groot 44 bund. 56 v. r. Daarin staat eene kapitale boeren hofstede *Vaartwijk* genaamd (zie dat woord), benevens drie arbeidershuisjes.

Van de eerste bedijking is niets bekend. Alleenlijk weet men, dat deze pold., in het begin der zeventiende eeuw, een en andermaal met zee-water overdekt geweest, doch kort daarna wederom gedigt en beverscht is.

Den 15 Aug. 1606 is door de Staten-Generaal octrooi verleend tot herdikking van den *Visschers-polder*, gezamenlijk met den *Grooten-Buth-polder*, den *Kleinen-Buth-polder*, den *Noord-polder* en den *Capelle-polder*, en zulks ten verzoeken van den *Magistraat* der stad en ambachte van *Axel*, welke polders bij den storm en zeevloed van *Paaschdag* van dat zelfde jaar, onder water waren gezet, zoodat het geheele kwartier van de stad met de zee gemeen lag, de vestingwerken door de schuring gevaar liepen en er gebrek aan levensmiddelen voor de burgerij en het garnizoen ontstond. Eene spoedige bedijking was dus zeer noodzakelijk. Om die aan te moedigen, verleenden de Staten daartoe vrijdom van tienden, voor den tijd van achttien jaren; voorts aan den *Magistraat* het regt van jagt, vogelarij en vischerij, en voor de bewoners en bebouwers vrijdom van alle lasten, gedurende twaalf jaren, zijnde het genot dezer voordeelen nader bevestigd bij resolutie van de Staten van *Zeeland*, in dato 2 Maart 1649.

De Heer *Pieter Bernard Verheyden*, grondeigenaar te *Lokeren* (*België*), is alleen bezitter en ook beheerder van dezen polder, welke door middel van eenen kleinen duiker uitwatert op de *Oude Gentsche-vaart*.

VISSCHERS-VAART (DE), water, prov. *Friesland*, kw. *Wester-goo*, griet. *Barradeel*. Zie *TJUNHARUMER-VISCHVAART*.

VISSCHERSWAARDJE (HET), pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede* distr., arr. 's *Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Werkendam*; palende N. en Z. aan de buitengronden van den *Keizers-Guldewaard*, O. aan het *Steuergat*, W. aan den *Keizers-Guldewaard*.

Deze pold., waarvan het benedenste gedeelte in 1829 en het bovenste vele jaren vroeger bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 10 bund. 63 v. r. 90 v. ell. met de kaden aan de oostzijde, en wordt door eenen houten duiker aan de zuidzijde des polders, wijd 0.15 ell., voorzien van eene klep, op het *Steuergat*, van het overtollige water ontlast. Hij wordt bestuurd door den eigenaar.

VISSCHERTJE (HET), geh. in het *Biland-van-Dordrecht*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant., gem. en bijna ½ u. Z. O. van *Dordrecht*, aan den *Noorderdijk*, nabij *Dubbeldam*.

VISSER, naam, welken de Negers geven aan de koffijplant. *SAPHA*, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie *SAPHA*.

VISSERIJ (DE), buit. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en $1\frac{1}{2}$ u. N. van *Deventer*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. van *Olst*.

Dit buit., beslaat met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 12 bund. 75 v. r. 14 v. ell.

VISSERSZORG, suikerplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Beneden-Commewijne*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de koffijplant. *Zorgvliet*, benedenwaarts aan de koffijplant. *Leliëndal*; 1000 akk. groot; met 260 slaven. De Negers noemen haar *Rox*. Deze plant. werkt met eenen watermolen.

VISSERWEERT, geh. in *Oppe-Gelder*, prov. *Limburg*, arr., kant., distr. en 4 u. Z. Z. W. van *Roermond*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Roosteren*; met 19 h. en ruim 90 iow.

Dit geh. was voorheen eene vrije heerlijkheid, behoorende onder de Oostenrijksche staten, hoofdgerigt *Falkenburg*, en maakte later, tot in 1839, deel van de gem. *Eelen* uit, doch toen die gem. bij de eindscheiding in 1839 aan België kwam, werd dit geh. er van afgenomen en voorloopig administratief bij *Roosteren* gevoegd, hoewel het kerkelijk onder *Buchten*, een dorp van de gem. *Born*, behoort.

VISURGIS, riv. bij *Tacitos* vermeld, en welke men voor de *Middelzee* houdt, die vroeger de prov. *Friesland* in twee bijna gelijke deelen scheidde. Zie *Middelzee*.

VISVLIET, d. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en $4\frac{1}{2}$ u. W. N. W. van *Groningen*, kant. en $2\frac{1}{2}$ u. W. N. W. van *Zuidhorn*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. W. van *Grijskerk*, op eenen tak van den overouden zeedijk, aan de Lauwers en het *Bes-Heersdiep* en aan de grenzen van *Friesland*.

Het is een niet onaanzienlijk dorp, in welks kom men 88 h. en 425 inw., en met het geh. *Pieterzijl* 137 h. en 750 inw. telt. *Hillemahuis* dat vroeger tot *Visvliet* behoorde, is bij de kadastrale delimitatie in het burgerlijke onder *Lutkegast*, gem. *Grootevast*, gekomen en kerkelijk ook in 1844, waarvoor *Visvliet* in ruiling de twee boerderijen *Noorder-Feringa* en de *Nie* verkreeg. De inw. vinden meest hun bestaan in den landbouw. Ook heeft men er 1 potten- en pannenbakkerij en 1 kalkbrandertij.

De bodem bestaat uit beste, vruchtbare klei, tot 4 ell. en 4.80 ell. diepte; hierop volgt een grond naar turf gelijkende, 1 of 1.25 ell. diep, welke men *toel* noemt, en daarna zand.

Het was vroeger op zich zelven een afzonderlijke regtstoel, voorheen in het bezit der Staten van *Friesland* en sedert het jaar 1637 in dat der Heeren van de *Ommelanden*, welke laatste dat regt, in het jaar 1639, verkocht hebben, en wel in vier en twintig omme-gangen, zijnde die klaauwgenooten ook alleen geregtigd tot de kerkelijke collatie.

De Herv., die er ruim 660 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Visvliet-en-Pieterzijl*, welke hier eene kerk heeft, die, volgens een opschrift, in 1427 gebouwd is en voor de Reformatie aan de H. H. *Praxiprus* en *Jacobus* was toegewijd. Deze kerk, op welks westeinde een holle, spitse toren staat, met eenen visch tot windwijzer, heeft geen orgel. Op het oosteinde staat eene vischschuit. In dit gebouw heeft men op eenen steen, als iets merkwaardigs, wegens den verbazenden hoogen prijs, gebeiteld, dat het mudde rogge, in het jaar 1857, zeven *Emder* guldens (7 guld. 87 $\frac{1}{2}$ cent) had gekost.

De Christelijk Afgescheidenen maken eene gem. uit, welke eene kerk heeft, zonder toren of orgel. — De Doopsgez., die men er ongeveer 80 aantreft, worden tot de gem. van *Pieterzijl* gerekend. — De 2 Evang. Luth., die er wonen, behooren tot gem. van *Groningen*. — De enkele R. K., die men er aantreft, parochieert te *Zuidhorn*. — De Isr., die er 7 in getal zijn, behooren tot de ringsynagoge van *de Leek*.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 73 leerlingen bezocht, en daartoe wordt gebruikt het westeinde der kerk, hetwelk onder den toren is en door eenen gang van de kerk is afgescheiden, afschoon kerk en school beide den zelfden ingang hebben.

Vroeger werd er op den 1 Mei, zijnde de feestdag van de H. H. *Philippus* en *Jacobus*, eene jaarmarkt gehouden.

De Lauwers en een uit het trekdiep van het Roodehuisje herwaarts stroomend kanaal, het Bes-Heersdiep, loopen hier voorbij. De Lauwers ten Westen en het kanaal ten Oosten, vereenigen zich ten N. van het dorp, om het Zijldiep te vormen, en storten zich vervolgens, door de Munnikezijl, in de Lauwerzee. Een kwartier uurs Z. W. van *Visvliet* is de Lauwers naauwelijks te herkennen, als stroomende slechts door eene pomp onder den Schalgendam in de nog bevaarbaar zijnde Lauwers, ter plaatse, waar de oude vaart in de Lauwers vloeit.

Te *Visvliet* lag vroeger de sluis in de vliet, ten Oosten van het dorp, een weinig ten Z. van de tegenwoordige brug; de eigenlijke Lauwers was afgedijkt. Deze sluis is naderhand naar de *Pieterzijl* en daarna naar de Munnikezijl uitgelegd. In 1471 werd deze sluis, onder het bestuur van den Abt van Jeruzalem of het Gerkesklooster, reeds voor de derde reis uitgelegd. In de kosten dezer uitlegging moesten de eigenridders van den Ruigewaard nog eenigzins deelen. Bij die gelegenheid legde men eenen dam in den vorigen waterloop. Onder deze sluis behooren ook nog de Ruigewaard, Lutkegast, Doezum, Opende, Setaldeburen en Grootegast, behalve Burum en Gerkes-klooster, beide laatste dorpen althans voor het grootste deel.

VISVLIET-EN-GERKESKLOOSTER, dijkbestuur, prov. *Friesland* en *Groningen*, dat zich uitstrekt over *Visvliet*, *Pieterzijl* en *Gerkesklooster*, wordende de lasten pondemaatsgewijs gevonden, en bestaat uit 5 leden, van welke 3 van *Visvliet* en 2 van *Gerkesklooster*.

VISVLIET-EN-PIETERZIJL, kerk. gem., prov. *Groningen*, klass. van *Groningen*, ring van *Zuidhorn*; met ruim 660 zielen, onder welke 100 Ledematen.

De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest *Patroclus Bokelman*, die hier in 1595 stond, en in 1596 in zijne dienst geschorst werd. Het patroonaatrekt staat hier bij onderscheidene collatoren.

VITSBAAI (ST.-) of BAAI-VAN-ST.-VIT, baai in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Celebes*, aan de Oostkust van het *Sundasche* eil. *Borneo*.

VITSHOEK (DE), wijk of sectie van de *Watering-van-Lamswaarde*, in *Staats-Vlaanderen*, in *Hulster-Ambacht*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. en distr. *Hulst*, gem. *Hontenisse*. — In deze wijk staan 3 boerenhofsteden. Zie vooris *LAMSWAARDE*.

VITTELERVOORDE, naam, welken men vermeld vindt in oude brieven van de vijftiende eeuw en waardoor men waarschijnlijk verstaan moet eene streek gronds in *Haag-Ambacht*, prov. *Zuid-Holland*, waarop thans de buit. *Westerbeek*, aan den *Loosduinsche-weg*, staat.

VITUSHOLT (ST.) of *St. VITSWOLT*, geh. in het *Oldambt*, prov. *Groningen*, arr., kant., gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Winschoten*; met 46 h. en ongeveer 300 inw., die meest in land- en tuinbouw hun bestaan vinden, hebbende het hout of bosch, dat hier vroeger, volgens den naam, bestond, plaats gemaakt voor bouw- en tuingronden. De naam is verder ontleend van de gronden, die vroeger kerkelijke goederen waren, zijnde *St. Vitus* de Patroon van *Winschoten*, van welke plaats nog eene afbeelding van dien Heilige, met een geschrift in de hand, het zegel is.

Men heeft er eene school, welke door 80 leerlingen bezocht wordt, en in 1847 aanmerkelijk vergroot is, zoodat zij sedert 1 Januarij 1848 tot armenschool is ingerigt, waar thans 130 leerlingen gratis onderwezen worden.

VITUS-KONVENT (ST.-), voorm. priorij van Reguliere Kanunniken, in *Goovland*, prov. *Noord-Holland*, digt bij *Naarden*.

Het was gebouwd in het jaar 1400 en stond onder het kapittel van *Windesheim*.

VLAAK (HET), twee droogten in de *Zuiderzee*. Zie *VRIESCHE-VLAAK* en *WISSINGER-VLAAK*.

VLAANDEREN, in het Latijn *Flandria* en in het Fransch *La Flandre*, voorm. graafs., dat ten N. grensde aan de Noordzee en den mond der Schelde, die het van het graafs. *Zeeland* scheidde, O. aan het markgraafs. *Antwerpen*, het hert. *Brabant* en het graafs. *Henegouwen*, Z. aan *Henegouwen*, het graafs. *Artois* en een gedeelte van *Picardië*, W. aan de *Noordzee*.

Dit graafs. heeft, volgens het gevoelen van eenige schrijvers, zijnen naam gekregen van *FLANDEBERT*, neef van *Clodio*, Koning van *Frankrijk*, die de Romeinen uit het Belgisch-Gallië verdreef, maar, naar de gedachten van anderen, van *FLANDRINE*, gemalin van *Liderrick II*, gezegd van *Harlebeek*, Groot-Houtvester van *VLAANDEREN*.

Het werd oudtijds bewoond door de *Menapiers* en de *Morinen*. Die geheele uitgestrektheid lands, welke eertijds *MENAPIË* of het *Land der Menapiers* genoemd werd, behield later, gedurende eenen zeer langen tijd den naam van *Land-der-Morinen*, en viel onder den titel van koninkrijk ten deel aan den ongelukkige *Cararick*, dien *Clovis* aan zijne heerschzucht opofferde. Het bisdom *Terouanne*, dat het *Lauder-Morinen* besloeg, heeft zelfs altijd, tot op de verwoesting der stad en de verdeeling van het sticht, den naam van *ecclesia Morinensis* (kerk der *Morinen*) en de stad dien van *civitas Morinorum* (stad der *Morinen*) behouden. De Bisschoppen van *Terouanne* namen den titel van *episcopus Morinorum* (Bisschop der *Morinen*) en de Graven van *Vlaanderen* zelfs dien van *Comes Morinorum* (Graaf der *Morinen*) aan.

Het oudste gedenkstuk, waarin men van *VLAANDEREN* vindt gewag gemaakt, is het *Leven van den H. Eligius*, dat omstreeks het jaar 678 door den *H. Ouenus*, zijnen tijdgenoot, geschreven is. Het volk, in dien tijd onder den naam van *Flandrensis* bekend, had zich gevestigd in dat gedeelte van dit land, hetwelk genoemd werd *Flandrensis pagus*, dat een afzonderlijk distrikt vormde, besloten in die landstreek, welke later het *Vrije-van-Brugge* genoemd werd. Die streek is in het *Leven van den H. Eligius*, duidelijk van die van *Gent* en *Kortrijk* onderscheiden. Zij wordt daarin genoemd *municipium Flandrense* (het *Distrikt-van-Vlaanderen*) en dat hiermede het *Vrije-van-Brugge* bedoeld wordt, blijkt uit een oud uittreksel van dat zelfde werk, waar de zelfde landstreek *municipium Brugense* (het *Distrikt-van-Brugge*)

genoemd wordt. Maar onder de regering van *Lodewijk de Vrome* had **VLAANDEREN** reeds eene zekere uitgestrektheid verkregen en komt al als een afzonderlijk land voor; want als zoodanig wordt het vermeld in het voorschrift, hetwelk hij omtrent de verdeeling van zijne landen, in 838, gaf. Het *Land-van-Vlaanderen*, is er nog onderscheiden van die landstrecken, welke *pagus Mempiscus*, *pagus Gandensis* et *Curtricus* (het Land-van-Meenen, het Land-van-Gent en het Land-van-Kortrijk) genoemd worden en onafhankelijk van **VLAANDEREN** waren.

VLAANDEREN, destijds bekend onder den naam van **FLANDRA** of **PAGUS FLANDRENSIS**, had dus eenen zeer beperkten omvang en werd bestuurd door ambtenaren, welke men Groot-Houtvesters noemden. Er hebben zes zulke Groot-Houtvesters bestaan; namelijk 1) **LIDERICK**, de eenige zoon van **SALVART**, Prins van *Dijon*, die door **CLOTARIUS II**, Koning van *Frankrijk*, omtrent het jaar 621 tot die waardigheid werd verheven, en diens dochter **RICHILDIS** ter vrouwe kreeg; 2) **ANTONI**, tweede zoon van **LIDERICK**, een zeer ondeugend Vorst; 3) **BOUCHARD**, derde zoon van **LIDERICK**; 4) **ESTORÉD**, zoon van **BOUCHARD**; 5) **INGELRAM**, kleinzoon van **BOUCHARD**, en 6) **ODOACER**, zoon van **INGELRAM**. **BOUDEWIJN** of **BALDEWIJN**, gehouden voor den zoon van **ODOACER**, en bijgenoemd met *den ijzeren arm*, werd door Keizer **KAREL den Kale**, met wiens dochter **JUDITH** hij, hoewel tegen den zin van den Keizer, getrouwd was, in het jaar 862, tot eersten Graaf van **VLAANDEREN** aangesteld. Na het uitsterven van deze Graven kwam **VLAANDEREN** aan **PHILIPS den Stoute**, Hertog van *Bourgon-dië*, vierde zoon van **JAN**, Koning van *Frankrijk*, nithoofde van zijn huwelijk met **MARGARETHA**, dochter van **LODEWIJK II**, van *Male*, Graaf van *Vlaanderen*. Het bleef in dat Hertoglijke huis tot op **KAREL den Stoute**, wiens eenige dochter, **MARIA**, met den Roomschen Keizer **MAXIMILIAAN I** trouwde, waarop het in 1477, na het afsterven van **KAREL**, aan het huis van **OOSTERRIJK** is gekomen, hetwelk zich vervolgens in het bezit daarvan heeft bevestigd, en den gevangenen koning van *Frankrijk* **FRANS I**, gedwongen van alle zijne regten daarop afstand te doen.

Dit graafschap bevatte bijna al hetgeen tusschen de Noordzee en de Schelde is gelegen, en werd tijdens het bestaan van de Republiek der Vereenigde Nederlanden in drie deelen verdeeld, te weten in **Oostenrijksch-Vlaanderen**, **Fransch** of **Waalisch-Vlaanderen**, en **Hollandsch** of **Staats-Vlaanderen**. Tot **Oostenrijksch-Vlaanderen** behoorden de steden **Gent**, **Brugge**, **Damme**, **Blankenberg**, **Oostende**, **Nieuwpoort**, **Deynse**, **Kortrijk**, **Oudenaerde** en **Dendermonde**, alsmede het graafschap of het **Land-van-Aelst**, nevens het **Land-van-Waes**; waarboven de Koning van *Frankrijk* bij den **Badenschen vrede**, gesloten ten jare 1714, de volgende steden, sterkten en heerlijkheden aan het huis van **Oostenrijk** heeft afgestaan; **Doornik**, **Meenen**, **Verge**, **Veurne**, het **Fort de Knocke**, **Loo**, **Dixmuiden**, **IJperen**, **Rouse-laer**, **Poperingen**, **Waesten**, **Comines** en **Warwik**. Onder het **Fransch** of **Waalisch-Vlaanderen** behoorde toen **Douai**, de kastelen van **Rijssel**, **Duinkerken**, **Grevelingen**, **St. Wijnbergen**, **Bourbourg**, **Kassel** en **Belle (Baillieu)**. De hoofdstad van het **Hollandsch** of **Staats-Vlaanderen** was **Sluis** en de overige plaatsen waren **Sas-van-Gent**, **Hulst**, enz., de zoogenoemde **Vier-Ambachten** en het **Vrije-van-Sluis**, gewoonlijk **Land-van-Kadzand** genoemd. Behalve met deze voornaam was **VLAANDEREN** met zoo vele kleine plaatsen vervuld, zoo dicht bij elkander gelegen, dat de Spanjaarden, welke met Koning **PHILIPS II**, in **VLAANDEREN**

kwamen, meenden dat het geheele landschap slechts eene stad was; maar daar is sedert dien tijd door de menigvuldige verderfelijke oorlogen groote veranderingen voorgevallen. Men begrootte de lengte van dit graafschap van het Sas van Gent af gerekend tot aan het gebied van Sint Omer, op vijf en twintig, en de breedte, van Aelst af tot Nieuwpoort toe, op ontfrent twintig uren. Men telde er dertig steden, met muren en wallen omringd, een groot getal vlekken, met stadsregten begiftigd, 1154 dorpen, 48 abdijen, en eene menigte priorijen, collegien en kloosters. Voorts telde men er vijf oude burggraafschappen, als dat van Gent, dat van IJperen, dat van Veurne, dat van St. Wijnloxbergen, en dat van Harlebeke; twee prinsdommen, namelijk dat van Steenhuizen, en dat van Gaveren, vier havens te weten die van Sluis, die van Nieuwpoort, die van Oostende, en die van Duinkerken, en een en dertig ambachtsheerlijkheden. **VLAANDEREN** werd vroeger op eene andere dan de boven verhaalde wijze verdeeld, namelijk in Duitsch-Vlaanderen, Waalsch-Vlaanderen, en Keizerlijk-Vlaanderen. *Duitsch-Vlaanderen* werd genoemd de streek waarin de steden Gent, Brugge, IJperen, Sluis, Oostende, Nieuwpoort, Duinkerken, Veurne, St. Wijnloxbergen, Kortrijk, Oudenaerde, Hassel, Grevelingen, en eenige andere plaatsen gelegen waren. Waalsch-Vlaanderen, bevatte de steden Rijssel, Doornik, Douai, Orchies enz. Keizerlijk-Vlaanderen begreep het Land-van-Aelst, de Vier-Ambachten, Dendermonde enz.

In de oorlogen tusschen Spanje en de Vereenigde Nederlanden, alsmede tusschen Spanje en Frankrijk leed **VLAANDEREN** zoodanig, dat vele inwoners het verlieten, en naar Engeland overgingen. Ook is Spanje door de vredestraktaten van Westphalen, Aken en van Nijmegen veel van dit graafschap kwijt geraakt. In den oorlog over de Spaansche successie in het begin van de achttiende eeuw gevoerd, vermeersterde Frankrijk in het eerst bijna geheel **VLAANDEREN**; maar na de nederlaag bij Ramillies, voorgevallen in het jaar 1706, schudde Gent en Brugge het Fransche juk vrijwillig weder af, waarop hun Oostende en andere plaatsen mede werden ontweldigd.

Na de vereeniging van België met Frankrijk; werd **VLAANDEREN** in twee departementen verdeeld, namelijk dat van de Schelde en dat van de Lijs. Bij de oprigting van het Koninkrijk der Nederlanden, werd het eerste de provincie Oost-Vlaanderen, en het laatste de provincie West-Vlaanderen genoemd, maar dat gedeelte dat vroeger onder den naam van Staats-Vlaanderen, tot de Generaliteits-landen behoorde, werd nu weder van die beide provinciën afgenomen, en bij de provincie Zeeland gevoegd, zijnde dit nu nog het eenige gedeelte van het voormalige graafschap *Vlaanderen*, dat tot het koninkrijk der *Nederlanden* behoort. Zie voorts het art. **VLAANDEREN (STAATS-)**.

Het wapen van het grafs. **VLAANDEREN** bestond uit een veld van goud, met eenen leeuw van sabel, getongd en genageld van keel.

VLAANDEREN (STAATS-), dat gedeelte der *Generaliteitslanden*, hetwelk vroeger tot het grafs. *Vlaanderen* behoord had, en het noordelijke gedeelte van dat voorm. grafs. uitmaakte. Het grensde N. aan de Noordzee en aan de Hont of Wester-Schelde, die het van Zeeland scheidde, O. aan het kwartier van Antwerpen in Oostenrijksch-Brabant, Z. en W. aan Oostenrijksch-Vlaanderen; en bevatte: 1) het Vrijevan-Sluis, veelal onder den naam van het Land-van-Kadzand bekend, waartoe ook gedeelten van de heerl. Watervliet en

Waterland en van het graafs. Middelburg behoorde, 2) het Hulster-Ambacht, 3) het Axeler-Ambacht, 4) een gedeelte van Asseneder-Ambacht waaronder ook het Neuzen-Ambacht behoorde, 5) een gedeelte van Bouchouter-Ambacht, 6) de geëncloveerde steden Sluis, Oostburg, enz., 7) een gedeelte van het verdronken land van Saftinge, 8) de polders van den Doel, St. Anna en een deel van Kettenisse en 9) de forten Lillo en Liefkenshoek, met de overige onderhoorige sterkten op de beide oevers der Schelde.

Verre het grootste gedeelte van STAATS-VLAANDEREN, in den Spaanschen oorlog door de wapenen bemagtigd zijnde, werd aan de Algemeene Staten bij den Munsterschen vrede van 1648, afgestaan. De grenscheidingen waren echter in dat vredesverdrag niet naauwkeurig bepaald, doch werden zulks den 28 September 1664, bij tractaat tusschen Spanje en de Staten, te Brussel gesloten, als volgt. Begint uit de zee door het Zwin, dan Z. W. door de forten de Passen en de stad Sluis, verder door het Lapschnregat naar Stroobrugge; met die bepaling, dat genoemde forten en St. Anna ter Muiden aan de Staten blijven. Van Stroobrugge langs den Zijdelingsche-dijk tot bij de kerk van St. Larens en dan noordwaarts aan op de monding der Zoetelaarskreek, deze volgende tot op de hoogte van Waterlandkerkje; van deze hoogte oostwaarts aan langs de noordelijke dijken der Jonkvrouwe-, Barbara- en Lortjne-polders, langs de zuidelijke dijken der Philippine- en St. Pieterspolders tot aan de Langestraat in den St. Albertspolder, die straat volgende tot aan de ontmoeting der Nieuwe-straat, vandaar opwaarts gaande door den St. Albertspolder tot aan den grooten Zanddijk; van dien dijk zuidwaarts naar het fort St. Pieter, ten Z. van het Sas van Gent en van dit punt oostwaarts langs den St. Eloypolder, die er buiten blijft, langs de grenzen van Axeler- en Hulsterambacht tot op het einde der heerl. van St. Jansteen; volgt nu laatstgenoemde grenzen O. N. O. tot aan het verdronken land van Saftinge en doorsnijdt dit land noordoostwaarts tot aan de Schelde; daarbij het fort Spinola en het fort Liefkenshoek met 180 roeden (864 ell.) daar rondom er buiten latende, doch aan de Staten blijvende.

De tweede grensbepaling bij het barrière-traktaat, op den 15 November 1718, verschilt aanmerkelijk met de voorgaande en vergrootte de grenzen. Zij begon aan de zee tusschen Blankenbergh en Heyst, daar waar de duinen eindigen; liep regt naar het Goteweegje, van daar op Heyst, den Driehoek, de Zwarte-Sluis, het fort St. Donnaas (dat daartoe behoort), het fort St. Job, Lapschure (daar binnen) tot aan Middelburg, van waar men de eerste grenzen gevolgd heeft langs den Zijdelingsche dijk tot aan den Eeckloosche-watergang. Wijders langs den Graaf-Jansdijk tot aan het d. Bonchoute (daar buiten) en zoo in eene regte lijn oostwaarts tot aan de vorige grenzen, welke zij voor het overige gedeelte nagenoeg blijft volgen, echter werd het regtsgebied van Sas-van-Gend op 200 passen afgezet en de polders van den Doel en van Kettenisse daarbij afgestaan.

Bij de derde grensscheiding, vastgesteld op den 22 December 1718, werden de grenzen weder beperkt en meer teruggebracht tot de eerst beschrevene. Zij kwamen nagenoeg overeen met de hedendaagsche, hebbende alleen dit groot voordeel, ten opzichte der Nederlandten, dat de geheele linkeroever van het Zwin en de mond daarvan, aan den Staat waren, en werden bepaald te beginnen: aan zee, ten N. W. van het voorm. fort St. Paul, dat hun met 10 roeden (ongeveer 38 ell.) daar rondom

werd afgestaan. Van den dijk bezuiden dit fort, trok men eene regte lijn, dwars door den polder Hazegras tot aan de zamenvoeging van den dijk van Krommendijk. Van dit punt af langs eenen nieuw gedelfden watergang, welke de Keizer aan zich behouden had, liepen de grenzen wederom langs den Krommendijk tot aan gene zijde van het keizerlijke tolkantoor, in eenen inspringenden hoek van den dijk. Van hier strekten zich de grenzen door den Kleine-polder tot aan de waterkeering der Zwarte-Sluis en voorts tot op den hoek van een reduit, gelegen op den dijk aan de andere zijde van de vaarten de Zoute en de Zoete, digt bij het fort St. Donaas, dat aan de Staten bleef. Zij werden van hier vervolgd, langs den buitenvoet van den dijk naar den polder le Bout-du-Monde en langs den zeedijk tot op de insnijding van den dijk, die het Gat-van-Lapschure sloot, van waar men de oude grensscheiding van 1664 volgde tot aan den Barbara-polder. Hier begonnen weder de nieuwe grenzen, loopende bezuiden langs genoemden polder en door den Lortjinepolder tot aan de Langestraat, en verder langs deze, regt aan op de haven van Bouchoute, van hier vielen zij in den Kapelle-polder, voortlopende in eene regte lijn tot aan den inspringenden hoek van Graaf-Jansdijk en van daar om den Roode-polder heen, tot aan de oude grenzen, die men overigens geheel volgde, daarbij $\frac{2}{3}$ van 2000 roeden (ongeveer 7534 ell.) gronds om Sas van Gent latende; komende de polders den Doel, St. Anna en een deel van Ketenisse ook aan de Staten.

In 1786 werden de grenzen weder teruggebragt, nagenoeg zoo als zij in 1664 waren vastgesteld. Zij zijn tot 1794 zoo gebleven en aangenomen tot scheiding tusschen Nederland en België, gelijk die nog bestaat.

Over STAATS-VLAANDEREN oefenden de Algemeene Staten der Vereenigde Nederlanden het oppergebied, wordende uit hun midden jaarlijks Gedeputeerden afgevaardigd, om de Regering der steden (onder welke toen ook Biervliet en St. Anna-ter-Muiden gerekend werden) te vermaken; de rekeningen op te nemen en dergelijke. De Raad van State had bestuur over de geldmiddelen enz. Zijnde alleen daarvan uitgezonderd een gedeelte langs de noorderkust, met de plaatsen daarin gelegen, hetgeen het committimus genoemd werd, staande dit meer onder Gecommitteerde Raden van Zeeland.

Tijdens het bestaan van de republiek der Vereenigde Nederlanden was er een Raad van Vlaanderen, wien het hooge regtsgebied over dat gedeelte der Generaliteitslanden was toevertrouwd. Deze raad werd allereerst in het jaar 1399, bij voorraad, door de Algemeene Staten aangesteld. De stad Middelburg in Zeeland werd toen reeds tot hare verblijfplaats bestemd. In het jaar 1613 werd het leenhof van Vlaanderen ter zelfder plaatse aangesteld, en dewijlsedert, de noodzakelijkheid van dezen raad eer toe- dan af was genomen, gaven de Algemeene Staten, op den 18 October 1661, eene nieuwe instructie aan hunnen Raad van Vlaanderen, waarnaar men sedert handelde, behalve dat men zich nog gedroeg volgens de oude instructiën van Keizer KARL V aan den Raad van Vlaanderen, in de jaren 1522, 1531 en 1533, gegeven, voor zoo verre deze door die van hunne Hoogmogenden niet wedersproken werden. Sedert de eerste oprigting bestond de Raad van Vlaanderen tot den 12 November 1612, uit zes Leden. Toen werd er een zevende en in het jaar 1617 een achtste Lid bijgevoegd. In het jaar 1629, voegde men er een supernumerair Lid bij; doch deze laatste Raadsplaats werd, na het jaar 1631, niet wederom vervuld. In het jaar 1661 besloten de Algemeene Staten het getal der gewone Raden op negen te bepalen, doch

in het jaar 1676 werd er wederom een tiende buitengewoon Raadslid bijgevoegd. Den 6 Mei 1688, besloten de Algemeene Staten, dat de eerst openvallende Raadsplaats afgeschapt zou blijven, waardoor het getal der Raden, in het jaar 1689, wederom op negen kwam. De Voorzitter des Raads, die alleen den titel van Eersten presiderenden Raad voerde, was hieronder begrepen. Wijders had de Raad zijnen Advokaat-Fiscaal, Reutmeester van de exploitien en Griffier. Volgens een besluit van de Algemeene Staten, van den 6 Jubij 1715, moesten alle de Raadsbeeren hunne vaste woonplaats hebben te Middelburg, of ter plaatse, alwaar de Raad zijn verblijf zou houden. De waardigheid van Voorzitter werd door den oudste in eed des Raads bekleed, of anders door iemand, welken de Algemeene Staten daartoe geliefden aan te stellen.

De raad van Vlaanderen nam kennis, behalve van de zaken, welke voor hem, bij beroep (*appel*), hervorming (*reformatie*), en herleiding of beroep van de uitspraak van kenregters of goede mannen (*reductie*) gebragt werden, ook in eersten aanleg van alle geschillen over de hoogte, heerlijkheid, regten en domeinen van STAATS-VLAANDEREN, alsmede van alle zaken van weduwen, weezen en ellendigen, die eerst bij den Raad klagtig vielen. Ook oordeelde dit collegie, in eersten aanleg, over het wangedrag der bedienden van de Regering en over de verschillen tusschen de Vlaamsche steden. De Raad nam ook kennis van zaken wegens bezit of *materie possessoir*, zaken komende *ex lege diffamari* of om *actie te institueren*. Ook van gevallen waarin het regtsgebied van den Raad bij partijen uitdrukkelijk *geprorogeed* was, en voorts van alle zaken, die, volgens oud gebruik, tot de kennis van den Raad behoorden. Zaken van *namptissement* of betaling bij voorraad, boven de vier ponden Vlaamsch (24 guld.) bedragende, werden ook, in de eerste plaats, voor den Raad van Vlaanderen gebragt. Hij oordeelde over het *namptissement*, doch de zaak zelve werd aan de uitspraak van den gewonen Regter gelaten. De Raad mogt geene brieven van beslag verleenen, tegen den persoon of de goederen eens inwoners van Vlaanderen, ten ware hij voortvlugtig was of verdacht werd de vlngt te willen nemen. Daarentegen verleende de Raad brieven van herstelling van onbehoorlijke verbindtenissen, brieven van boedelaftand, van *beneficie van inventaris* en dergelijke gunsten meer, met verwijzing nogthans tot den dagelijkschen Regter, onder wiens regtsgebied de zaak of de persoon behoorde. Geene zaken, de dijken betreffende, mochten in de eerste plaats voor den Raad van Vlaanderen gebragt worden. Over lijfstraffelijke zaken, waar in voorkoming (*praeventie*) plaats had, en ook bij andere gelegenheden bragt de Raad in eersten aanleg het vonnis uit. De ingezetenen van STAATS-VLAANDEREN, in eersten aanleg voor den Raad van Vlaanderen in regten betrokken, mochten herziening van het geding en kennisneming in de eerste plaats voor Burgemeesteren en Schepenen des lands van het Vrije te Sluis verzoeken.

Het Leenhof van Vlaanderen was opgerigt ter vervanging van de wetachtige Kamer van Vlaanderen te Gend, welke van sommigen beschreven wordt, als een *souverain Hof in Vlaanderen, niet alleenlyk van Mannen, maar ook van de Raden ende Mannen, die de Grave of zyn Stedehouder doet vergaderen, in zulken getale als hem gelieft, ter plaatse daar zyn Kamer resideert, dewelke doen recht te zyner maninge van alle zaken, voor hen lieden komende, het sy by resorte of in de eerste instantie, van Leenen, naaktelyk gehouden van den persoon van den Prinse*. Onder het Leenhof van Vlaanderen behoorden alle de leenen van STAATS-VLAANDEREN, die alleen uitgezonderd, welken van den burg

van Brugge ter leen gehouden werden, waarover de Hoogbaljuw des Lands van het Vrije te Sluis het opzigt had. Zie dat art. Het Leenhof van Vlaanderen bestond uit eenen Superintendent, Leenmannen en eenen Griffier. De eerste presiderende Raad in het Hof van Vlaanderen was meestal Superintendent van het Leenhof. Echter was deze waardigheid niet verknocht aan die van eersten presiderende, want zij kon ook door een ander bekleed worden, gelijk meermalen geschied was, zelfs waren er in 1630 twee Superintendents te gelijk. De eerste en andere Raden in het Hof van Vlaanderen waren te gelijk Leenmannen in het Leenhof; de Griffier van den Raad was vroeger ook Griffier van het Leenhof, doch de Algemeene Staten stelden in 1688 eenen afzonderlijken Griffier van het Leenhof aan, betwelk sedert, tot de afschaffing van dit Leenhof, zoogeleven is. De Superintendent had geen jaarwedde, doch genoot, behalve zijne gewone regten (*leges*) en daggelden (*vacatiën*), een vierde deel van alles wat bij hem, voor 's Lands geregtigheid, van *reliven*, tienden penning enz. ontvangen werd, waarvan hij ter Generaliteits Rekenkamer rekening moest doen. De Leenmannen genoten hunne gewone vacatiën, doch als zij over het verhef van leenen stonden, ook hun aandeel in de hofregten. De Superintendent en Leenmannen hadden gelijke daggelden als de eerste presiderende en andere Raden, zoo als hun die den 15 October 1661 waren toegelegd. De Griffier, die met den Griffier van den Raad in het genieten van vrijdommen, *vacatiën*, *leges* enz. gelijk stond, had echter geen jaarlijksch inkomen, maar trok alleen de *leges* van het verheffen, overdragen en belasten van leenen enz. De leenen van STAATS-VLAANDEREN moesten verheven, geërfd, ontërfd en belast worden voor den Superintendent en twee Raden, als Leenmannen, daartoe bij den Superintendent tot zich te nemen. De brieven en andere akten werden door den Griffier opgemaakt en in een net register geboekt, en voorts door den Superintendent, Leenmannen en Griffier onderteekend en afgevaardigd onder het zegel *ad Feuda, voor de Leenen*, en het tegenzegel van den Superintendent. De geschillen, tusschen den Superintendent en vasallen of leenpligtigen voorvallende, werden beslist voor den eerst-presiderende, geen Superintendent zijnde, en andere Raden van het Hof, als Leenmannen; doch alle geschillen over leenroerig goed, tusschen twee of meer bijzondere personen, uit wat zake het ook zou mogen wezen, ontstaande, werden bij den Superintendent en Leenmannen afgedaan. Geschil tusschen den Superintendent en leenpligtigen over zaken van leen ontstaan zijnde, werden de Raden als Leenmannen bijeengeroepen, door den eerst-presiderende; doch het geschil tusschen twee leenpligtigen zijnde ontstaan, werden de Leenmannen bijeen geroepen door den Superintendent, met kennis van den eerst-presiderende. De Superintendent, niet te gelijk eerst-presiderende zijnde, had plaats aan eene bijzondere tafel, afgescheiden van die der Leenmannen; zij werd gesteld ter zijde van den eerst-presiderende. Het Leenhof zamengeroopt zijnde, hield zijne vergaderingen op de gewone raadkamer; ook werd de Rolle van het Leenhof op den zelfden tijd en plaats als dien van den Raad gehouden; de Deurwaarders van den Raad bedienden ook het Leenhof. Als er eenige leenen, zoo onder den burg van Brugge, als in Axeler- of Neuzen-Ambacht, of in eenige andere deelen van STAATS-VLAANDEREN, verkocht werden, waren de verkoopers gehouden daartoe eerst verlof van den Raad van Vlaanderen te verzoeken, gelijk vroeger voor de Rekenkamer te Rijssel plagt te geschieden. Zoo zij, die voorwendden regt op eenig leen te hebben, verzuimden dat te komen verheffen en de hofelijke pligten af te leggen,

was de Superintendent verplicht, het leen in te dagen, het te *noten* en te *ploten*, de vrucht daarvan te trekken, en na verloop van drie jaren te dingen tot het aanslaan en verkoopen van dat leen, alles ingevolge de plakكاتen der Algemeene Staten van den 10 September 1630 en van den 23 Augustus 1632. De Superintendent mogt met niemand eenige zaak afmaken, noch leengoed voor vrij erkennen, alhoewel men daartoe brieven of ordonnantiën van de Algemeene Staten verkregen mogt hebben.

De ingezetenen van deze streek hebben meestal in den Spaanschen oorlog niet warmte de zaak der vrijheid omhelsd; onder anderen hebben die van Sluis en Hulst bij de Gentsche bevrediging met drift er opgestaan, dat de Spaansche, Hoogduitsche en Italiaansche krijgsvenden uit het land zouden worden gedreven, en met geen minder moed en standvastigheid zich aan de Unie van Utrecht gehouden.

STAATS-VLAANDEREN was dan ook uitsluitend Protestantsch, alleen uitgezonderd het Land-van-Hulst, dat in de magt van Spanje viel, en eerst in 1648 heroverd werd, gelijk ook eenige gedeelten van heerlijkheden en dorpen, die eerst door den Munsterschen vrede er bijgevoegd werden, zijnde de strook lands tegenover Axel, ten Zuiden van het Canisvliet, als ook de Staatsche gedeelten van de heerlijkbeden Water-vliet en Waterland en van het graafschap Middelburg. De kappellen, die de Boomschgezinden te Sluis en IJzendijke hadden, waren meer in het belang der bezetting dan der burgerij.

VLAANDEREN (ZEEUWSCH-), naam, welken men thans veelal geeft aan dat gedeelte van het voorm. graafs. *Vlaanderen*, hetwelk tijdens het bestaan van de republiek der Vereenigde Nederlanden, onder den naam van STAATS-VLAANDEREN tot de *Generaliteits-landen* behoorde, met uitzondering van de pold. van den Doel, St. Anna en een deel van Ketenisse, benevens de forten Lillo en Liefkenshoek, welke nu tot het koninkrijk België behoreen. Het maakt thans het zuidelijke gedeelte der prov. *Zeeland* uit, en grenst N. aan de Noordzee en de Hont of Wester-Schelde, die het van de eilanden Walcheren en Zuid-Beveland scheidt, O. aan de Belgische prov. Antwerpen, Z. aan de Belgische prov. Oost-Vlaanderen en West-Vlaanderen, Z. W. aan West-Vlaanderen.

Het grondgebied van ZEEUWSCH-VLAANDEREN is verdeeld in twee districten, dat van Sluis en Hulst, en in 4 kant. Sluis en Oostburg (ressortende onder het judicieel arr. Middelburg) en Axelen Hulst (onder dat van Goes), uitmakende 37 burg. gem., te weten: Aardenburg, St.-Anna-ter-Muiden, Axel, Biervliet, Boschcapelle, Breskens, Clinge, Eede, Graanw-en-Langendam, Groede, Heille, Hengstdijk, Hoek, Hontenisse, Hoofdplaat, Hulst, St. Jansteen, Kadzand, IJzendijke, Koewacht, St. Kruis, Neuzen, Nieuwvliet, Oostburg, Ossenisse, Overslag, Philippine, Retranchement, Saevan-Gent, Schoondijke, Sluis, Stoppeldijk, Waterlandkerkje, Westdorpe, Zaamslag, Zuiddorpe en Zuidzande.

Het beslaat eene oppervlakte, volgens het kadaster, van 71,220 bund. Men telt er 9190 h., bewoond wordende door 10,562 huisgez., uitmakende eene bevolking van 53,000 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw, scheepvaart, en kleinhandel, en bovendien de volgende fabrieken hebben, als: 15 bierbrouwerijen, 1 aazijnmakerij, 4 zoutkeeten, 1 zeepziederij, 9 stijfsel-fabrieken, 3 oliemolens, 2 blaauw-verwerfjen, 2 cichorei-fabrieken, 11 meestoven, 16 leerlooijerijen,

1 pottenbakkerij, 8 steenbakkerijen, 64 wind-korenmolens, waaronder 8 die ook mout malen, 8 touwslagerijen van dun werk, 1 schorsmolen en 4 boekweit-paardenmolens. Deze landstreek heeft in het jaar 1843 159,290 ton derrik of turf opgeleverd.

De Herv., die er ongeveer 24,700 in getal zijn, onder welke 11,000 Lede-maten, maken de volgende 23 gem. uit, als: Aardenburg, St. Anna-ter-Muiden, Axel-en-Zuiddorpe, Biervliet, Breskens, Groede, den Hoek, Hontenisse-en-Ossenis, Hoofdplaat, Hulst, IJzendijke, Kadzand, St. Kruis, Neuzen, Nieuwvliet, Oostburg, Retranchement, Sas-van-Gent-en-Philippine, Schoondijke, Sluis-in-Vlaanderen, Waterlandkerkje, Zaamslag en Zuidzande.

De Christelijk-Afgescheidenen, die er ruim 460 in getal zijn, maken de gem. van Axel, Groede, Neuzen en Zaamslag uit. — De 50 Doopsgez., die er wonen, maken de gem. van Aardenburg en de Evang.-Luth., die men er 150 aantreft, de gem. van Groede uit.

De R. K., die men er 50,000 telt, onder welke 20,180 Communikanten, maken de volgende 22 par. uit: Aardenburg, Boschkapelle, Eede, Graauw-en-Langendam, Groede, Hengstdijk, Hontenisse, Hoofdplaat, Hulst, St. Jansteen, IJzendijke, Koewacht, Lamswaarde, Neuzen, Oostburg, Ossenis, Philippine, Sas-van-Gent, Sluis, Stoppeldijk, Westdorpe en Zuiddorpe.

De Isr., van welke er ruim 80 wonen, behooren tot de ringsynagoge van *Middelburg*.

Men heeft er 42 scholen, als: ééne te Aardenburg, ééne te St.-Anna-ter-Muiden, ééne te Axel, twee te Biervliet, ééne te Breskens, ééne te Boschkapelle, ééne te Eede, ééne te Graauw, drie te Groede, ééne te Hengstdijk, ééne te Hoek, ééne te Hoofdplaat, twee te Hulst, ééne te St. Jansteen, twee te IJzendijke, ééne te Kadzand, ééne te Kloosterzande, ééne te Koewacht, ééne te St. Kruis, ééne te Lamswaarde, ééne te Neuzen, ééne te Nieuwvliet, ééne te Oostburg, ééne te Ossenis, ééne te Overslag, ééne te Philippine, ééne in het Retranchement, ééne te Sas-van-Gent, twee te Schoondijke, ééne te Sluis, ééne te Stoppeldijk, ééne te Waterlandkerkje, ééne te Westdorpe, ééne te Zaamslag, ééne te Zuiddorpe en ééne te Zuidzande.

Deze landstreek, voornamelijk het vierde distrikt, was gedurende de jaren 1831 en 1832 in staat van tegenweer gesteld. Bij het dorp Schoondijke was toen een fort met hooge wallen en eene vrij diepe gracht omgeven. Oostburg, IJzendijke en Sluis waren in staat van verdediging gebragt; door de aanwending van waterwerken, werd dit land alstoen grootendeels in een versterkt kamp herschapen.

VLAANDERKEN (HET), pold. in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zee-land*, arr. *Goes*, kant. en gem. *Heinkenszand*; palende N. aan den Uitslag, N. O. aan den pold. Ouweland, O. aan den Oude-Kamer-polder, Z. W. aan het Zuiderland, W. aan den Nieuwe-Craijer-polder.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 31 bund. 81 v. r. 03 v. ell.; telt 10 h., waaronder 1 boerderij, en behoort onder het polderbestuur van de *Watering-van-Heinkenszand*.

VLAARDING (DE), voorm. riv. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, waarvan de stad *Vlaardingen* haren naam ontleent. Thans is het nog eene aanzienlijke polderwaterloop, die, aan den Hargweg ten Noorden

van het dorp de Ketel een begin nemende, en door den pold. Spaland, bogtig op Vlaardingen toeloope, zich in eene enge sloot bij het Gemeentehuis van Vlaardinger-Ambacht-en-Babberspolder verliest, en duidelijke blijken draagt van niet gegraven, maar een oorspronkelijk water te zijn, dat door aanspoeling van den Maasroom, voor het leggen van den Maasdijk, is verstoep geworden.

VLAARDINGEN, voorm. graafs. dat volgens van Loos (1), grensde N. aan het graafs. Bodelgrave, O. aan het graafs. Teisterband, Z. aan de Merwede, W. aan het graafs. Maasland.

Het wordt ook wel in oude schriften (2) een markgraafschap genoemd, om dat het aan de oostzijde der Maas liggende, die de rijken van Keizer Lotharis en Karel van de Kale van een scheidde, en gevolglijk een *grens- of marktgraafschap* was. Zoo werd ook Dirk IV, Graaf van Holland, *Markgraaf van Vlaardingen* genoemd, waarom het dikwijls voor Holland zelf werd genomen. Verder vinden wij echter niets van dat graafs. vermeld.

VLAARDINGEN, kant., prov. Zuid-Holland, arr. Rotterdam, palende N. aan het kant. Delft, O. aan het kant. Schiedam, Z. aan de Maas, die het van het kant. Ridderkerk en Brielle scheidt, W. aan den mond van de Maas en het kant. Naaldwijk.

Dit kant. bevat de zes volgende gem.: Vlaardingen, Maas-sluys, Vlaardinger-Ambacht-en-Babberspolder, Zouteveen, Maasland en Rozenburg; beslaat eene oppervlakte, volgens het kadaster, van 10,021 bund. 87 v. r. 73 v. ell., waaronder 8646 bund. 72 v. r. 40 v. ell. belastbaar land; telt 2427 h., bewoond door 5256 huisgez., uitmakende eene bevolking van 15,000 inw., die meest in de zeevaart en den landbouw hun bestaan vinden. Ook heeft men er 9 scheepstimmerwerven, 5 taanderijen, 3 touwslagerijen, 5 taankokerijen, 2 leerlooijertijen, 2 bierbrouwerijen, 2 houtzaag-, 1 olie-, 1 run-, 2 pel- en 4 korenmolens.

VLAARDINGEN, gem. in Delfland, prov. Zuid-Holland, arr. Rotterdam, kant. Vlaardingen (24 m. k., 9 s. d.); palende N. aan een klein afzonderlijk gedeelte der gem. Zouteveen, overigens aan de gem. Vlaardinger-Ambacht-en-Babberspolder, behalve aan de zuidzijde, welke door de Nieuwe-Maas bespoeld wordt.

Deze gem. bevat de stad VLAARDINGEN, met eenige gedeelten van den Groote-Vetten-oordsche-polder en Broek-polder, benevens de Buitenweide, beslaat eene oppervlakte van 174 bund. 97 v. r. 47 v. ell., waaronder 141 bund. 5 v. r. 31 v. ell., belastbaar land; telt 1258 h., bewoond door 1625 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 7700 inw., die meest hun bestaan vinden in de haring- en de kabeljauwvisserij, welke hier met een aanzienlijk getal schepen gedreven wordt. Nadat Floris V, Graaf van Holland, in het jaar 1295 van Karnaal, Koning van Engeland, de vergunning had verkregen der vrije haringvangst op de kusten van Engeland, steeg inzonderheid VLAARDINGEN door de haringvaart tot eenen aanmerkelijken trap van voorspoed, die nog ongemeen verhoogd werd, sedert WILLEM BRUKELSZ. van Biervliet, het bewaren door het *haringkaken* uitvond. Later raakte echter deze nering weder aan het kwijnen, want in 1863 waren slechts twee buizen overig van de dertien, die vroeger gewoon waren van VLAARDINGEN in zee te loopen; doch na dien tijd nam deze belangrijke tak van bestaan, weleer Nederlands *goudmijn* of *Groote visserij* genoemd, zoodanig

(1) *Aloude Historie* II, de kaart tegen over bladz. 73.

(2) HERM. CONTRACT. *Chron. ad Ann.* 1046.

toe, dat bij eene vloot van 173 schepen, die in het jaar 1782 ter haringvangst voer, 112 Vlaardingsche geteld werden. Sedert laatst gemeld jaar is echter de haringvangst beurtelings af en dan weder toegenomen. Van 1798—1814 stond de haringvaart bijna geheel stil; doch, sedert het herstel van ons onafhankelijk bestaan, is zij wederom tot eene belangrijke hoogte hersteld; zoodat thans op nieuw gelijk vroeger, op den zoogenoemden *Buisjesdag*, de haringvloot grootendeels van VLAARDINGEN uitgeilt, zijnde er in dit jaar (1848) van 103 schepen die ter haringvaart uitgezeld zijn 64 Vlaardingsche. Op dien dag verzamelen zich vele vreemdelingen in de stad, en in de kerken wordt vooraf de zegen van God afgesmeekt op den togt en de voordeelige vangst. Inzonderheid gedenkwaardig was deze Buisjesdag in 1814, toen de toegevloede menigte van onderscheidene oorden der provincie zoo groot was, dat zij, bij de meeste gastvrijheid, die alom in de stad heerschte, niet in de huizen opgenomen konde worden.

Volgens overoud gebruik wordt op de haringschepen, die zich allen op de hoogte van Yarmouth, Norfolk, en onder het eiland Hitland verzamelen, des avonds voor St. Jan (doch sedert twee jaren vóór den 11 Junij) de vleet voor het eerst in zee geschoten. Zoodra de netten weder den volgende morgen opgehaald en de gevangen haring gekaakt en gezouten is, vertrekken van tijd tot tijd zoogenoemde *haringjagers* (de eerste thans een stoomschip) naar VLAARDINGEN, Maassluis en Amsterdam, van waar, met allen mogelijken spoed, de eerstelingen aan den Koning en het Koninklijk huis worden gezonden. Het Kollegie voor de *Groote visscherij* heeft te VLAARDINGEN zijne hoofdafdeeling en vier leden met den Secretaris.

Voor de kabeljauwvangst, gewoonlijk de *Kleine visscherij* genoemd, worden hier 30 à 40 schepen gebezigd. De walvischvaart, die in het midden der achttiende eeuw te VLAARDINGEN zoodanig bloeide, dat in 1762 aldaar 85 schepen tot die visscherij uitvoeren, is thans geheel vervallen.

Voorts is te VLAARDINGEN ook veel koophandel en vaart op Portugal, Spanje, de Middellandsche zee, Noorwegen en Noord-Amerika. Ook wordt er een vrij uitgebreide handel gedreven in gezouten haring en visch, zout, stokvisch, fruit enz. Op 1 Januarij 1845 behoorden hier te huis 20 zeeschepen, meestal boekers en andere kleine vaartuigen. In 1847 zijn er binnengekomen 68 zeeschepen, uitgezeld 62. Men heeft er 4 scheepstimmerwerven, 2 touwslagerijen, 2 taanderijen, 2 traankokerijen; voorts vele kuiperijen, garensponnerijen, nettenbreijerijen en meer andere trafijken, die tot de visscherij en zeehandel in betrekking staan, alsmede 1 zaag-, 1 koren- en 2 pelmolens.

De Hervormden, die er ongeveer 6600 in getal zijn, maken met die uit de burgerlijke gem. Vlaardinger-Ambacht-en-Baberspolder en een gedeelte van Zouteveen ééne gem. uit, welke tot de klass. van Rotterdam, ring van Schiedam, behoort, ongeveer 7000 zielen, onder welke 2300 Ledematen, telt, en door drie Predikanten bediend wordt, zijnde de eerste, die hier het leeraarambt heeft waargenomen, geweest ABRAHAM JANSZ, die er in 1683 kwam en in het zelfde jaar naar Oudewater vertrok. Bij en na de kerkhervorming had de gemeente slechts éenen Leeraar, die hier predikte en de Sacramenten bediende. Toen zij zich echter meer en meer uitbreidde, was de dienst voor éenen Predikant te zwaar en werd van de Staten van Holland in 1655, een tweede Predikant, op gelijk tractement als de in dienst zijnde, gevraagd en verkregen in WYNDUS SCHULTUS, die in 1671

overleed. Daar de Leeraar **LANBERTUS DE BEVEREN ESVELT** in krachten afnam, en evenwel nog gaarne een gedeelte van zijn openbaar dienstwerk wilde waarnemen, werd men in het jaar 1805 te rade, eenen derden, als hulppredikant, op gelijk traktement en voorregten als de beide anderen, te beroepen, die bij voorkomende vacature als gewoon Leeraar zou invallen. De kosten hiervan echter voor de gemeente te zwaar zijnde, verkreeg men van 's Lands wege, eene jaarlijksche toelage van 500 gulden, welke tot op de dood van voornoemden Leeraar is betaald; dan nu bield zij, welke pogingen ook bij het Gouvernement aangewend werden, op, en den vroegeren hulppredikant **JACOBUS PETRUS SPRENGER VAN EIJK** vervang den overledenen, zoo dat nu weder de dienst, even gelijk voorheen, door twee Predikanten werd vervuld. Toen echter in het jaar 1822 weder van 's Lands wege eene toelage van 500 gulden 's jaars werd toegestaan, om, met bijvoeging van gelijke som door de gemeente, een derde Predikant te beroepen, ten einde daardoor in de behoefte dezer zoo talrijke gemeente eenigzins meer kon voorzien worden, is het getal Predikanten tot drie vermeerderd en tot derden Predikant beroepen **ADRIANUS LEONARDUS VAN DER BOON MESCH**, die in 1825 naar Leeuwarden vertrok. Sedert is het alzoo gebleven; ofschoon er naar de verhouding der zielen met die van andere gemeenten vier Leeraars zouden kunnen zijn.

Onder de hier gestaan hebbende Predikanten verdient vermeld **HENDRIK HUSLY VIERVANT**, die er van 1780—1783 stond, en zich door het schrijven van eenige werken heeft bekend gemaakt.

Er heeft te **VLAARDINGEN** mede eene Remonstrantsche gemeente bestaan, waartoe ook de leden dier gezindte te Schiedam behoorden. In 1624 was de dienst van deze gemeente gecombineerd met Maasland en Brielle en werd aldaar voor eenigen tijd waargenomen door **NICOLAAS HARTZOEKRA**. In 1632 verzocht de gem. om tweemaal op elken Zondag bediend te worden, en werd haar tot dat einde toegeschikt **EGBERTUS VAN STEDUM**, die zulks echter maar korten tijd heeft gedaan. De eerste vaste en eigen Leeraar der gemeente was **ABRAHAM DE LA FAÏLLE**, voorheen Predikant bij de Contra-Remonstranten te Nieuwe-Tonge, aldaar afgezet en gebannen. Deze aanvaardde zijne dienst den 9 Mei 1632. Na dat **ABRAHAM MAAS**, die hier sedert 1736 stond, in October 1759 naar Waddingsveen vertrok, was de gem. vakant tot in het jaar 1775 toen **WOUTER VAN ROSSEN** herwaarts kwam; doch na diens vertrek, in 1780 naar Delft, werd de gem. door onderscheidene Predikanten van andere plaatsen en Proponenten bediend tot in 1803, toen er maar één Lidmaat overbleef.

Ook moet er vroeger eene Doopsgezinde gemeente bestaan hebben, die naderhand echter is uitgestorven. Althans zeker huis aan de noordzijde van de *Fransche-sstraat*, staat nog in de acten van transport bekend, als het Mennonieten-Vermaanhuis.

Enkele Evangelisch-Lutherschen, die er wonen, behooren tot de gem. van *Schiedam*.

De Roomsche-Katholijken, van welke men er ongeveer 1100 telt, maken, met die der burgerl. gem. *Vlaardinger-Ambacht-en-Babbers-polder* en een gedeelte van *Zouteveen*, eene stat. uit, welke 1000 zielen en 840 Communikanten telt, en door eenen Pastoor bediend wordt. De eerste, die na de Reformatie hier, zoo verre bekend is, Pastoor was, is geweest **JONAN SNOEK**, van wien de eerste aantekening in de kerk, wegens het doopen van een kind, in het jaar 1683 gevonden wordt. Hij overleed den 22 Februarij des volgende jaars.

Men heeft te VLAARDINGEN onderscheidene gelegenheden tot onderwijs voor de jeugd, als Bewaar-, Armen-, Tusschen- en Burgerscholen, benevens een Instituut en Kostschool, welke gezamenlijk gemiddeld door een getal van ruim 1000 leerlingen bezocht worden.

VLAARDINGEN komt vroeger gemeenlijk als eene heerl. voor, doch de heerlijke regten zijn aldaar sedert meer dan twee eeuwen betwist en dit heeft tot kostbare regtsgedingen aanleiding gegeven. Het grafelijke (thans hertogelijke) huis van ARENBURG, dat de heerl. VLAARDINGEN-AMBACHT bezat, beweerde ook de heerlijke regten over Vlaardingen te bezitten, en verkocht beide heerlijkheden aan het geslacht van LEYDEN, doch in het jaar 1829 zijn beide door de stad VLAARDINGEN gekocht en overgenomen van den Heer DIERDIK van LEYDEN, voor eene som van 100,000 gulden, waardoor de toen nog bestaande geschillen, bij de uitoefening van sommige regten, voor altoos geëindigd en vernietigd zijn.

De stad VLAARDINGEN ligt $1\frac{1}{2}$ u. W. van Rotterdam, 2 u. Z. ten O. van Delft, bijna $\frac{1}{2}$ u. W. van Schiedam, 10 min. gaans van de Nieuwe-Maas, waarover hier een schuitenvaar is op de Bontekoe onder Pernis, op $51^{\circ} 54' 31''$ N. B., $22^{\circ} 0' 25''$ O. L. Het is een der vermaardste plaatsen van geheel Holland, door hare oudheid. Men vindt haar bij oude schrijvers FLERDITINGA en PELARDITINGA, in het Land-der-Katten genoemd. In oude brieven leest men FLERDLING en FLEEDINGEN. Dit laatste komt het meest overeen met den tegenwoordigen naam, die waarschijnlijk moet afgeleid worden van het riviertje DE VLAARDING. Zie dat artikel.

In de landstreek omtrent VLAARDINGEN zouden de Slaven, nadat zij omtrent het jaar 410 in Zuid-Holland waren doorgedrongen, hunne woonplaats gehad en de hoofdplaats van hun verblijf SCLAVENBURG genoemd hebben, dat voor het oude VLAARDINGEN gehouden wordt. Men rekende het weleer onder de sterkste steden van den omtrek. Volgens oude Kronijkschrijvers zou WILLIBROD, de eerste Bisschop van Utrecht, die in 736 of 737 overleed, de kerk van VLAARDINGEN, toen SCLAVENBURG, hebben ingewijd; hij schijnt de kerk in haar geheel aan de abdij van Echternach gemaakt te hebben, doch hoedanig de Bisschoppen van Utrecht hierop eenigen eisch hebben kunnen gronden is niet bekend. Zeker is het, dat WILLEM VAN GELDEREN, de een en twintigste Bisschop van Utrecht, in 1063, de helft der kerk van FLARDINGE aan REGIMBERT, Abt van Echternach heeft afgestaan; doch in 1156 is zij weder door GERARD, Abt van Echternach, aan DIRK VI, Graaf van Holland, bij ruiling afgestaan.

Reeds in den beginne der dertiende eeuw was hier eene aanzienlijke haven. In het jaar 1217 vereenigde zich voor VLAARDINGEN eene scheepsvloot, met welke WILLEM I, Graaf van Holland, benevens andere uitheemsche Vorsten en Kruisvaarders, naar het zoogenaamde Heilige land zouden zeilen. Eenigen, die meenen dat Oud-Vlaardingen verder van het tegenwoordige gelegen heeft, geven in bedenking of men er niet eene plaats ten Oosten van het eiland Westvoorn of Goedereede, de Oude wereld geheeten, voor zou moeten houden. Hier vond men weleer, bij lang water, kenbare merkteekenen van eene dicht bebouwde stad en verscheidene munten van Romeinsche Keizers. Waarschijnlijker komt het ons voor, dat het oude Vlaardingen niet ver van het tegenwoordige zal gelegen hebben; dat het voor vele eeuwen reeds door de stroomen verdeeld is, en dat de ingezetenen genoodzaakt waren dieper landwaarts in te wijken, toen de landen nog niet bedijkt waren. Men zegt ook, dat er aan de zuid- en zuidwestzijde, in

onderscheidene tijden, zware muren zijn opgegraven. Hiernuit zou men echter bezwaarlijk kunnen afleiden, dat VLAARDINGEN eertijds bemurd is geweest.

In de dertiende eeuw bestond er te VLAARDINGEN reeds eene vrije jaarmarkt. Thans valt de Paardenmarkt in den derden Zaterdag in Junij, de kermis Zondag voor St. JAN BAPTIST. Ook wordt er elke Woensdag eene weekmarkt gehouden.

VLAARDINGEN is eene opene stad meer in de lengte dan in de breedte gebouwd, en het bebouwd gedeelte heeft van het Zuiden noordwaarts op, eerst langs de haven en vervolgens langs den Maasdijk (alhier de Hoogstraat en de Kortendijk genoemd) eene aanzienlijke lengte. Zij was eene der eerst bestrate steden des lands en wordt als zoodanig reeds in de veertiende eeuw opgegeven. Daar nu de huizen, op de Hoogstraat gebouwd, ver boven de andere uitsteken, zoo heeft zij van buiten af meer het aanzien van een dorp, dan van eene stad. Ondertusschen heeft men behalve de Hoogstraat, die weleer Dubbelstraat heette, of ook wel gedeeltelijk het Zwarte veld genoemd werd, en de Haven, nog vele andere straten, als: de Havenstraat, de Breede-Havenstraat (weleer de Nieuwstraat genoemd), de Pepersteeg, de Vleeresteeg, de Ommring van de kerk, de Waal, het Koningsveld, de Paterstraat (thans ook Koeijensteeg genoemd), de Schoolstraat of Schoolsteeg en de Rietdijk, die te samen de vroegste aanleg vormden, waarbij in de zestiende en zeventiende eeuw nog zijn aangebouwd: de Achterweg, de Ridderstraat, het West-nieuwland (de Nieuwe tuinen genoemd), de Zomerstraat, de Baanstraat, de Landstraat, de Rijkenstraat en de Vossenstraat, met het Buitenste gedeelte der Haven, de Lijnstraat (thans het Paard zijn bakkes genoemd), de Daijer of Derrij, de Wijnstraat (thans steeg tusschen de huizen der Haven en Vleeresteeg), de Oostzijde der haven en het Schiedamsch toepad, beide bestraat en bebouwd.

Ook is nog in de stad eene uitwatering aan den achterweg aanwezig, de Brouwer genaamd, waarin voor meer dan twee eeuwen eene brouwerij heeft gestaan, en men vindt daarbij thans nog eene loerlooijerij, waar in vroegere jaren, naar luid van oude transportbrieven, het Taanhuis geplaatst was. Ten Westen van den Achterweg, waar langs weleer eene sloot liep, vindt men volgens oude bescheiden, het Liesveld, zeker destijds den boezem van Delfland, doch sedert, door ophooging aangelegd tot tuinen, langs de uitwatering der Waal, Beersloot genoemd, en grond van het Hofje, hetwelk nader zal worden vermeld, naar welke tuinen en hofje, de weg gaat door de Liesveldsche-laan. Men telt er in de stad 1240 huizen, behalve een groot aantal pakhuizen, en 7580 inwoners.

In den Maasdijk, tusschen de Hoogstraat en den Kortendijk, vindt men drie overstrate sluizen, ter uitwatering van Delflands boezemwater. Ook heeft men er eene ruime haven, die ter wederzijde, door de buitendijksche gorzen heenen, met twee hoofden van paalwerk beschoeid is tot in de Maas toe. In vroegeren tijd had de haven naauwelijks de helft der tegenwoordige lengte, naderhand is zij, door de aanslijking der Maas gebragt tot op de hoogte der Galgkade, en nog van daar werden in de jaren 1733 en 1734 de hoofden ruim 150 ell. verder Maaswaarts uitgezet, en de haven gebragt ter lengte zoo als zij tegenwoordig is. Zonder deze voorzorg was de haven reeds

verland en onbevaarbaar geweest. Zeer opmerkelijk is ook de legplaats der haringschepen, genaamd het Buisengat, dat tot veilige berging dezer vaartuigen gemaakt is achter eene spui- of schutsluis, waardoor vroeger het water van de Maas, dat hier aan ebbe en vloed onderworpen is, in- en uit deze legplaats werd gelaten. Van deze sluis, in welke ten jare 1697 de volle werking hersteld was, zijn, door verschil tusschen de stad en het Hoogheemraadschap van Delfland, in latere jaren, de deuren vervallen, waardoor het spuijen is opgehouden; terwijl intusschen het spuiwater door opslibbing en aangroeiing aanmerkelijk is verkleind.

Aan het einde der haven staat een houten kunstlicht-opstand of lantaarn, ten dienste der inkomende schepen.

Een weinig meer binnenwaarts is het Prikken-gat of Prik-gat, eene bekadikte waterkom, in het jaar 1660 aangelegd, omdat de reeders van de kabeljauwvisserij, des winters, aanmerkelijke schade leden, door het sterven van hunne prikken of negenöogen, welke tot aas gebruikt worden aan den hoek, waarmede de kabeljauw gevangen wordt. Ten einde de reeders nu eene veilige legplaats voor die vischjes te bezorgen, liet de Regering het buitenland der stad bedijken en binnendijks eene wijde en diepe kom graven, met twee sluizen om het water te kunnen ververschen, en alzoo de prikken beter in het leven te kunnen houden.

Tegen de stad aan, ten N. O. ligt een fraai bosch, tot openbare wandelplaats ingerigt, van ouds genaamd het Hof-van-Vlaardingen. Zie dat woord.

De Regering te VLAARDINGEN bestond weleer als in andere steden, uit Burgemeesteren en Vroedschappen, Baljuw, Schout en Schepenen. Onder het Fransch bestuur uit den Maire, twee Adjuncten en twintig Raadslieden. Sedert het jaar 1813 bleef, ten gevolge van betwiste stedelijke regten, het geheele stedelijk bewind berusten onder den gewezenen Maire HENDRIK LIEBWIJN VAN LINDEN VAN DEN HEUVELL, met den titel van President van het Bestuur, doch in 1824 werd eindelijk, bij Koninklijk besluit, VLAARDINGEN als stad erkend, en verkreeg, met andere steden van gelijken rang, eenen Burgemeester, twee Wethouders en tien Raadslieden, waarvan de genueide Heer de eerste betrekking als nog bij voortduring, waardiglijk blijft bekleeden.

Men telt in de st. VLAARDINGEN, behalve de bijzondere, ook nog eenige openbare gebouwen, als: Het Raadhuis, dat bij het Kerkplein aan de westzijde van de Markt, op den hoek van de Waalsteeg staat. Het is gebouwd in het jaar 1680 en prijkt, behalve met een koepeltorentje, met eenen sierlijken voorgevel, op welken het zinnebeeld der gerechtigheid staat. Op de pui of den opgang ziet men twee leeuwen, waarvan de een het wapen van VLAARDINGEN, en de ander het stads groot zegel, een haringbuis, vertoonen. Het Raadhuis heeft zeer goede vertrekken, waaronder de raadkamer uitmunt, en is van gevangenissen voorzien. Men vond hier weleer de blazoenen van onderscheidene Rederijkkamers, als ook tinnen bierkannen daarvan afkomstig, welke zeker gevonden zijn bij de insolventie van den eigenaar van het huis, waar de kamer vergarde, die in 1749 reeds was te niet geloopt. Ook berust aldaar nog een geel zijden vaandel, met het wapen der stad in eenen ronden, met bladeren en vruchten versierden, krans, en het opschrift:

Waccht lijf en goet voor 't Vaderland

Met Cloeck ontmoet en wijs verstant.

Volgens eene oude overlevering zou dit vaandel gediend hebben voor de kompagnie Waardgelders, die in het jaar 1672 opgerigt was.

Voorheen had men hier een fraai gebouw, het Hof-van-Vlaardingen geheeten. Zie het volgende art.

De Waag is een oud, niet ruim, gebouw, tegen de noordermuur van de kerk, in het jaar 1556 opgetrokken, en een geruimen tijd daarna, door Burgemeesteren openlijk verpacht, doch thans ten voordeele der stad, door eenen Waagmeester, bediend wordende.

De Vleeschhal, ter zijde van de Waag, bij de kleine kerkdeur, tegen over de smalle *Havensteeg*, is in het jaar 1681 gebouwd.

De Vischmarkt, aan de *Haven*, in het jaar 1779, onder het opzicht van den bouwkundige JACOB VAN SCHIE, gesticht, is een langwerpig vierkant gebouw, waarvan de voorzijde rust op vijf hardsteenen kolommen. Men vindt daarin eene opene plaats tot afslag, eene beslotene tot het snijden van visch; nog eene kleine vleeschhal enz. — aan de noord- en zuidzijde staan fraaije hardsteenen pompen tot openbaar gebruik. Het prijkt met een fraai torentje waarin uur- en slagwerk met vier wijzerbladen. Onder de kolommen leest men op een' ingewoegden steen:

Gebouwd A° 1778.

*Onder het Burgemeesterschap van
den Heer ANTHONIS VAN DER HAAR,
den Heer NICOLAAS VAN DER WERF
en den Heer GERARD DROSSAART
als Fabrikant: JACOB VAN SCHIE.*

Men heeft er twee Taanhuizen, waar, in ongemeen groote koperen ketels, de netten of vloten voor de haringvischerij in kokend runwater worden toe bereid.

De Visscherij-schuur, in 1754, meest van hout, opgetimmerd, staat aan de westzijde van de *Haven*. Zij wordt gedeeltelijk gebruikt tot berging van goederen, voor het halen en bewaren der prikken voor de wintervischerij benoodigd, en wordt verder ten voordeele van de visscherij verhuurd.

De eerste kerk, welke hier gestaan heeft, was gesticht door den B. WILLIBRODUS, op het laatst der zevende eeuw op den oever van de Vlaarding, waarschijnlijk omtrent den *Kortendijk* in de tegenwoordige voorstad, noordwestwaarts van de stad, niet verre van de Breevaart. Buiten twijfel was deze kerk van hout opgetimmerd, zoo als alle de kerken en geestelijke gestichten in de eerste tijden en nog veel later waren. Bisschop WILLIBRODUS had, bij zijnen uitersten wil, de Abdij van Echternach, in het jaar 737 of 738 wel begiftigd met alle die kerken, welke onder hem door KARL den Groote, ten behoeve van die Abdij, zouden zijn geschonken, met de Moederkerk van VLAARDINGEN, maar AARNOUT, Graaf van Holland, en zijne gemalin LUITGAARD hadden, op het laatst der tiende eeuw, zonder dat blijkt niet wat regt, doch waarschijnlijk als hun eigen goed, dat zij van de Koningen erfelijk ontvangen hadden, de kerk van VLAARDINGEN met de onderhoorige kapellen, ook de geregtigheid, welke die kerk had tot de tienden van het land, tusschen de Schie en de oude Harg gelegen, aan de Kerk van Egmond geschonken. Gedurende de oorlogen om het bezit van de Merwede, waren die kerken, bijzonder die van VLAARDINGEN, in beslag genomen door DIRK III, Graaf van Holland, en sedert door zijne zonen DIRK en FLORIS alsoo gehouden. Dan FLORIS in het jaar 1066 zijnde verslagen, en DIRK nog als minderjarig onder zijn moeders voogdij staande, trachtte WILLEM VAN GELDER, de een en twintigste Bisschop van Utrecht, gedachtig der nederlaag en het

gevangen nemen van zijnen voorzaat **ADRELBOLD**, door gezag van Keizer **HENDRIK IV** en met hulp van **GOVERT met den bult**, Hertog van *Lotharingen*, hetgeen van ouds aan het Bisdom zou hebben toebehoord, weder daaraan te hechten. Hij bereikte ook zijn oogmerk, ten opzigte van die kerken, welke aan **WILLIBRODUS** door **KARL den Grooten**, ten behoeve van de Abdij van Echternach, waren overgegeven, in zoo verre, dat alle, in eene synodale vergadering van Bisschoppen, te Utrecht gebonden, onder de magt van den Utrechtschen Bisschop werden gesteld; doch **RHEINBERT**, Abt van Echternach, daarover te onvrede zijnde, werd er, in 1063, een verdrag tusschen die twee Prelaten te Keulen gesloten, volgens hetwelk Bisschop **WILLEM** de helft van alle die kerken aan **RHEINBERT** in vrijen eigendom afstond. Keizer **HENDRIK IV** gaf ook, bij eenen verzegelden brief, den 29 April 1064, aan Bisschop **WILLEM** die goederen, welke Graaf **DINK III** en zijne zonen, sedert den tijd van Keizer **HENDRIK II** en Bisschop **ADRELBOLD**, den Utrechtschen stoel onregtmatig zouden hebben afgenomen, en daaronder de Moederkerk te **VLAARDINGEN** met de kapellen, welken stoel hij in het bezit dier goederen met zijn keizerlijk gezag bevestigde. Maar **DINK V**, Graaf van *Holland*, bevestigde, in het jaar 1085, te **VLAARDINGEN** de abdij van Egmond openlijk in het bezit der Moederkerk dier stad, met de tienden der landerijen, gelegen tusschen de Schie en de Oude-Harg, als bijna honderd jaren te voren aan die abdij wettiglijk geschonken. Niettemin hield de Abt van Echternach zijn regt en aanspraak op de Vlaardingsche kerk staande, tot dat eindelijk, in het jaar 1186, **GENERT**, de Abt, en het Convent van Echternach al het regt, hetgeen zij oordeelden te hebben op de kerk te **VLAARDINGEN**, met haar toebehooren, bij verruiling voor eenige andere goederen, vrijwillig en voor altijd hebben afgestaan aan **DINK VI**, Graaf van *Holland*, zijne gemalin **SOFIA** en hunne opvolgers; waarna Graaf **FLORIS III**, in het jaar 1162, de Vlaardingsche kerk, ten verzoeken van **WIEBOLD**, Abt van Egmond, aan den **H. ADRELBERT**, aan wien de kerk van Egmond was toegewijd, weder heeft gegeven, om die vrijelijk te bezitten, zoo als die van Graaf **ARNOUT** voorheen was geschonken. Het is waarschijnlijk dat in het midden der veertiende eeuw, die houten kerk vervangen is door eene van steen, ter plaatse, waar de tegenwoordige staat. Vóór de Reformatie waren in deze kerk twee vikarijen, te weten, die van de **H. MARIA** en die van den **H. PETRUS**, welke mede ter vergeving van den Abt van Egmond stonden. In het jaar 1571 was de kerk veel te groot voor de aanwezende gemeente, zoo dat de ledige plaats gebruikt werd tot berging van goederen, waarvoor de stuurlieden van huizen een half vat en die van opene booten of pinken een half kinnetje baring moesten betalen. Kort daarna waren de toren en kerk door de Schiedamsche vrijbuilers aan de vlammen opgeofferd, en, niet alleen van klokken beroofd, maar zoodanig vernield, dat er niets meer dan het muurwerk was overgebleven. In dit overblijfsel werd tot gerief der parochie, in het jaar 1580, eene andere klok opgehangen, van welke echter weinig gebruik schijnt gemaakt te zijn. Tot herstel der afgebrande kerk, werd in 1582 eene collecte door geheel Holland gedaan, hoewel deze niet toereikend was om de kerk te voltooijen, maakte men echter eenen aanvang met bouwen, en toen men tot de kap gevorderd was en het geld ter voortzetting van het werk onthrak, werd daarin, door eenen algemeenen omslag over de burgerij voorzien. In 1643 werd dit gebouw vergroot, in 1663 geschiedde dit nogmaals en in 1738 ten derden male. Thans heeft het in zijn geheel

drie nevens elkander gevoegde panden , waarvan de zijpanden in later tijd zijn aangebouwd. Door den brand van 1864 was de toren , die met eene achtkante spits gedekt was en in het middelpunt stond , van binnen aanmerkelijk verzwakt , zoodat men vreesde dat hij zoude instorten. Grootelijks lag ook de koopvaardij en vischerij daaraan gelegen , daar hij bij het uit- en inzeilen van de Maas tot baak verstrekte ; waarom hij dan ook op het laatst der zestiende eeuw , hersteld werd. In 1734 was hij evenwel weder zoodanig aan het overhellen , dat men voor onheilen beducht was , waarom men in 1745 besloot eenen nieuwen te bouwen , hooger dan de vorige. De oude toren werd dus afgebroken en op de nieuwe geheide grondslagen , omtrent 10 ell. ten Westen daarvan , een geheel nieuwe gesticht. Deze toren is een fraai gebouw , sierlijk in het vierkant met nissen opgemetseld , ter hoogte van ruim 30 ell. , met eenen blaauwen arduinsteinen baluster omsirokken , waaroptwee sierlijke achtkante koepels , ongeveer 20 ell. hooger , op een bevallige wijze , staan verheven ; alles volgens bestek en onder opzigt van den Bouwkundige DAVID VAN STOLK. De drie panden der kerk werden tot aan den toren verlengd , en het geheel , hetwelk zich van binnen vierkant vertoont , werd met nieuwe pilaren ondersteund. Tot de voornaamste sieraden van deze kerk behoorden weleer beschilderde glazen , als : zes aan de zuidzijde , met de wapens der steden Dordrecht , Haarlem , Delft , Leyden , Amsterdam en Rotterdam ; drie aan de oostzijde , op het koor , met die van Rijnland , Delfland en Schiedland ; vier aan de noordzijde , met die van de Staten-Generaal , den Raad van State , de Staten van Holland en den Ambachtsheer van RUTTENBERG , van welke glasruiten sommigen de jaartallen 1643 , anderen die van 1644 bevatteden , maar allen naar de gewoonte van dien tijd , door hen , wier wapens het waren , ten geschenke gegeven werden. Gelijk men van deze glasruiten niets meer vindt , zoo zijn ook , ten jare 1796 , onderscheidene geslachtswapenen , waaronder die van den Luitenant-Admiraal CALLENBERG en van den Ambachtsheer boven beider grafkelders uitmunten , weggenomen , alsmede het marmeren monument op een marmeren voetstuk , met het volgende opschrift :

*Ter
gedachtenisse
van de Hr. en Mr.
PIETER REAEL J. U. DR.,
geboren tot Amstelredam
op den XI Febr. Ao. MDCXXXVIII
geworden Baliu , dezer stede
Vlaarding en Vlaardinger-Ambagt ,
op den XVI Novembr. Ao. MDCL,
nadat hij het voorschreve ampt
hadde bedient L jaren XI
maanden XVldagen , gerust binne
deser stede Vlaarding
op den XXX October
van het jaar CXCDCI
overleden.
Denuo vivus beats
Resurget.*

Men had voormaals ook vijf koperen kroonen , door de Bakkers-, Kleermakers-, Schippers-, Schoenmakers- en Chirurijnsgilden , aan de kerk vereerd , welke bij de invoering van het lamplicht in 1828 weggenomen

zijn. Tot heden vindt men echter nog twee geschilderde borden, door de Kuipers en Timmermansgilden gegeven. Zoo ook de koperen sieraden van den predikstoel door het Verwers-, en den koperen arend, die den hijbel des voorlezers ondersteunt door het Metselaars-gilde, geschonken. De kerk is in 1802 voorzien geworden van een fraai orgel, uit de St. Bavo's kerk te Gent aangekocht, vervaardigd door den kundigen ABRAHAM MEER van Utrecht; bekostigd door de gemeente en ingewijd den 16 October van dat jaar. Voorts bezit zij een keurig Nachmaalsservies van zilver.

Het eerste gebouw, waarvan zich de Remonstranten, te Vlaanderen bediend hebben, werd in 1658 gesloopt en, naar het schijnt, door de latere vervangen. Deze, die op den *Achterweg* stond, is met de pastorie, welke aan de *Hoogstraat* uitkwam, in 1810 verkocht, en vervolgens gesloopt.

Ter plaatse, waar de voorm. kerk der Doopsgezinden moest staan hebben, ziet men thans een woonhuis.

De Roomsche-Katholieke-kerk, aan den H. JOHANNES den Dooper toegewijd, welke even buiten de stad, onder *Zouteveen* staat, is een saai steenen, goed ingerigt gebouw, en van een orgel voorzien. Toen bij de kerkhervorming genoegzaam de geheele bevolking van VLAANDINGEN en *Vlaardinger-ambacht* Hervormd geworden was, en deze van den grond hunner afgebrande kerk, gebruik maakten tot den opbouw eener nieuwe, schoot voor de weinige R. K. die overgebleven waren, tot oefening hunner godsdienst niets over, dan eene plaats daartoe te zoeken, die dan ook in een bouwhuis gevonden werd, even buiten de stad, in den omvang der gem. *Zouteveen* gelegen, welk bouwhuis, door de eigenaars aan de gem. zoude zijn geschonken of overgedragen, naar men meent, omstreeks het jaar 1680, tot welken tijd toe, de gem. door een Schiedamsch Pastoor was bediend geworden, terwijl zij nu een eigen Pastoor bekwaam. De houerij is sedert afgebroken en in eene kerk, naar de toenmalige behoefte berekend, hervormd; doch deze door aanwas, van leden te klein geworden zijnde, is, ten jare 1778, tot de tegenwoordige grootte herbonwd, en ten jare 1779, ingewijd.

Vóór de Reformatie had men hier een Vrouwenklooster, van de orde des H. FRANCISCUS, nabij de *Waal*, gemeenlijk het Zusterklooster genoemd, waarvan de Zusterskade haren naam draagt. Ter plaatse, waar dit gebouw gestaan heeft, ziet men thans het Weeshuis en particuliere gebouwen. Ook moet er buiten de stadskring een Kruisbroedersklooster gestaan hebben, waarvan wij echter niets naders vermeld vinden.

Het voorm. H. Gasthuis of Oude Weeshuis, aan de *Markt*, is reeds in het laatst der vorige eeuw verkocht, om dat men er geen gebruik meer van maakte. Het is sedert tot verschillende woningen verbouwd, die thans aan onderscheidene eigenaren toebehooren. Ondertusschen is de gedachtenis er van bewaard gebleven door den steen, te voren aan den ingang daarvan (thans eene steeg) geplaatst, met het volgende opschrift:

DEN. AEREN.

DAT. ICK. GAV. IS.

MYN. GEBLEWEN.

DAT. ICK. HIEL. HEEFT.

MYN. BEGEVEN.

Het tegenwoordige Weeshuis, hetwelk het vorige heeft vervangen en aan het einde van de *Waal*, in de *Ridderstraat* wordt gevonden,

is gesticht ter plaatse, waar vroeger het Zusterhuis of Klooster van de Graauwe Zusters, gestaan heeft, hetwelk door den brand van 1572 in de asch is gelegd. Het is ruim en luchtig, van doelmatige vertrekken voorzien, en heeft nog eenen zeer ruimen tuin en binnenplein.

Het Hofje, genaamd van Leydenshofje, in het *Liesveld*, is gebouwd voor acht huishoudens van oude lieden, of door omstandigheden ongelukkig geworden weduwen en gesticht door den Heer DIERDIK VAN LEYDEN, in 1757. Het verleent, behalve vrije woning, nog eenige levens- en verwarmingsmiddelen, aan de daarin opgenomenen; doch heeft veel geleden door de tiercering der effecten. Aan de achtersijde, boven de poort, was voorheen geplaatst een blaauwen steen, doch die sedert is uitgevallen. Daarop stond:

JONKHEER DIERDIK VAN LEYDEN, HEER VAN VLAARDINGEN, VLAARDINGER-AMBACHT, BARBERS-POLDER, HARDINVELD, WEST-BARENDRECHT, CARNISSE, OOSTVOORN, ROCANJE, NIEUWENBOORN, OUD- EN NIEUW-CRANIBERTS-POLDER, HEEFT DEZE HUIZEN DOOR STICHTEN IN DEN JAAR MDCCLVII.

Men heeft te VLAARDINGEN ook Afdeelingen van het Nederlandsch Bijbelgenootschap, van het Zendeling Genootschap, van het Godsdienstig Tractaat Genootschap en van het Instituut van Doofstommen; een Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, dat den 1 Julij 1805 is opgericht, en ongeveer 60 leden telt, en eene Spaarbank in 1823 door particulieren opgericht.

VLAARDINGEN is de geboortepl. van de Nederduitsche dichters: CORNELIS VAN SPANGEN, alias Muis, geb. in het begin der zestiende eeuw; ARNOLD HOOGVLIET, geb. 3 Julij 1687, † 17 October 1763 en JACOB VAN DIJK, geb. 25 Januarij 1745, † 10 Mei 1828 en

Van de dappere Zeehelden WILLEM SPEELMAN, die in 1696, op de kust van Frankrijk, een brandschip voerende, de stoutheid had van de dregge met eigen handen aan een kasteel vast te maken; BARTHOLOMEÛS VAN BUREN, geb. in het midden der zestiende eeuw, die, behalve dat hij onderscheidene regeringsposten bekleed heeft, Bevelvoerder op eene Vlaardingsche galei geweest is, en BAREND VAN DER POT, die in 1702, in de baai van *Vigos*, alleen vier Spaansche gallioenen veroverde. Hij overleed den 3 Maart 1711.

De dappere Vice-Admiraal GERARD CALLENBERG heeft, ofschoon in de Willemstad geboren, een groot gedeelte zijns levens te VLAARDINGEN doorgebracht, waar hij onderscheidene malen Burgemeester geweest is en den 8 October 1722 overleden is.

Ook hebben de timmerman PIETER ARENSZ., met CLAAS en DOB PIETERSZ., zijne zonen, in het jaar 1608, te VLAARDINGEN eene nieuwe wijze van spuijen, tot schuring en onderhouding van diepten en havens uitgevonden; voor welke uitvinding de Staten van Holland hun toestonden, gedurende 10 jaren, zoodanige spuijen alleen te mogen maken, of, indien zij nageemaakt werden, dat hun dan 100 gulden voor elke nagemaakte spui zou moeten worden betaald.

Van VLAARDINGEN wordt gemeld, dat de Noormannen onder Rollo, in Holland gevallen, zich aldaar tegen de Franken verschansten.

In het jaar 1046 werd VLAARDINGEN door Keizer HENDRIK III, voor wiens wapenen alles bukte, bij verrassing, door middel van wel bemande schepen en schuiten ingenomen, en Graaf DIRK IV, die zich daarin gelegd had, genoodzaakt haart te ruimen. Het schijnt intusschen, dat de keizerlijke magt zich daarna weder teruggetrokken, en

dit aan Graaf Dirk meerdere ruimte gegeven heeft, om weder aanval- lender wijze te handelen. Ten gevolge hiervan werd er in den herfst van 1047 eene keizerlijke vloot uitgerust, die eerst langs den Rijn en daarna langs de Waal en de Maas tot voor VLAARDINGEN afzakte, en al- daar eenige krijgsheden ontscheepte, met oogmerk om Rijsburg of dat aannemelijker is *Kenenburg* te veroveren. Het jaargetijde was intus- schen ver verlopen en de grond zoo drassig, dat men niet veel voor- waarts kon, toen ook de Maasdijs door een opgekomen hoogen vloed zoo veel te lijden had, dat hij bezweek, waardoor de legerplaats der Keizerlijken geheel onder water liep en de Keizer zelfs in levensgevaar gebragt werd. Deze gaf derhalve bevel tot den aftogt, en om zijn leger in te schepen; maar te dezer gelegenheid teisterde Graaf Dirk, die met eenige ligte vaartuigen was komen afzakken, dit zoo deerlijk, dat er weinig van overbleef.

In het begin der dertiende eeuw landden te VLAARDINGEN eenige Zeeuwsche schepen, welke Graaf WILLEM I, die zich, tijdens de onlusten onder eenige Edelen des lands ontstaan, te Wassenaar schuil had gehouden en nu in stilte naar VLAARDINGEN gevoerd werd, innam- en naar Zierikzee overbragten, waar hij tot wettigen Graaf werd uitgeroepen. Vervolgens te VLAARDINGEN teruggekeerd, rustte hij aldaar eene vloot van eenige schepen uit, waarmede hij, in gezelschap van eenige Edelen en andere aanzienlijken, als Kruisvaarders naar het Hei- lige Land trok.

VLAARDINGEN heeft tijdens de Hoeksche en Kabeljauwsche twisten, die in de vijftiende eeuw weder levendig werden, veel geleden. 's Lands Stadhouders, WOLFAART VAN BORSSELE, die het met de Hoeksche partij hield, was in den vasten des jaars 1479 binnen Rotterdam gekomen, welke stad Heer JAN VAN REINERSWAAL, die aldaar Baljuw en een ijve- rig voorstander der Kabeljauwschen was, hem spoedig deed ruimen.

Op den 14 Julij daaraanvolgende kwam de Stadhouder weder binnen Rotterdam, met vijf en zeventig mannen van oorlog, doch vertrok, zonder eenig ongenoegen over den aldaar geleden boon te laten blijken, naar VLAARDINGEN en van daar over 'sGravezande en Naaldwijk naar 'sGra- venhage. Meest alle de Hollandsche steden, en daaronder VLAARDINGEN waren nu Kabeljauwsch. Dus hadden de Hoekschen hier nergens vei- ligheid. Daarentegen werden zij wel ontvangen en gehandhaafd te Utrecht, van waar zij in April 1482, met 6 schepen en 800 welge- wapende mannen, de Lek afkwamen naar Dordrecht, om die stad, waarin zij vele begunstigers hadden, bij verrassing in te nemen. Maar de toeg, door onvoorzien toeval vertijdelde zijnde, zeilden zij de Maas af voorbij Rotterdam en ankerden voor VLAARDINGEN. Terwijl zij daar lagen voer ADRIAAN BAICK, Baljuw der stad, op verzoek der Rege- ring en inwoners, naar de schepen, ten einde te vernemen, wat volk het was en wat zij aldaar wilden verrigten. De Baljuw, van boord te- rug gekomen, berigtte wel dat het noch om Maasland noch om VLAAR- DINGEN te doen was, en dat de burgerij zich gerust kon stellen, doch gaf niet te kennen wie in de schepen waren en vanwaar zij kwamen, en dus ook niet dat zij vijanden waren van den Graaf. Hierom werd hij door het Hof van Holland, op den 14 Augustus van dat jaar, van zijnen post ontzet en onbekwaam verklaard enig ambt meer te be- kleeden, voorts verwezen in een boete van 300 Hollandsche ponden, elk van 30 grooten (223 guld.) en voor tien jaren gebannen uit Hol- land, Zeeland en Friesland, op verbeurte van zijne regterhand. Dan deze ban werd door gunst van MAXIMILIAAN VAN OOSTENRIJK in Januarij

daaraanvolgende herroepen, en de gebannene, mits de 300 ponden tot 's Graven behoefte betalende, hersteld in zijnen goeden naam, goederen en staat, waarin hij te voren was.

VLAARDINGEN ontging wel is waar het gevaar, dat haar dreigde, toen eene gewapende Hoeksche vloot eenigen tijd voor haar ten anker lag; ook schaadde haar eene andere dergelijke, in 1489, die Maasland uitplunderde, niet; maar toen hare burgers vervolgens door MAXIMILIAAN, Roomsche Koning, en Hoofd der Kabeljauwschen opontboden waren, om Rotterdam te helpen belegeren en het te water te benaauwen, rukte zekere DIRK VAN HOEFPIJL, een der Rotterdamsche Veldoversten, met Hoplieden en eene tamelijke magt van volk, uit Rotterdam over de Schie naar het dorp de Kethel en van daar naar VLAARDINGEN, waar zij alles, wat hun aanstond, wegroofden; ten ware de gereede voldoening der afgeperste brandschatting hunnen plunderlust voldeed. Een gelijk lot trof hen nogmaals omtrent twee maanden daarna, bij gelegenheid dat de Schiedammers in een gevecht tegen de Rotterdammers te kort geschoten en de laatstgenoemden tot VLAARDINGEN doorgedrongen waren. Ook nu werd de stad op brandschatting gesteld, en had, toen dese betaald werd, niet verder te lijden. Deze en varige binnenlandsehe oorlogen tusschen de Hoeksche en Kabeljauwschen deden de Poorters der steden dikwijls in vrees zijn voor beroving of vernieling hunner handvesten en privilegiën, welke zij met veel zorg bewaarden, waarom sommigen, onder anderen de Vlaardingers, die in den grond onder de aarde verbergen, zoo lang die tweespalt duurde.

In het jaar 1572 namen de bekende Watergeuzen, na Brielle bemagtigd te hebben, ook Schiedam in, alsmede Delfshaven en Maassluis, benevens de andere daaromtrent gelegene plaatsen, waaronder VLAARDINGEN, als tusschen Schiedam en Maassluis gelegen, buiten twijfel mede zal geweest zijn, ofschoon men die stad daaronder niet met name aangeteekend vindt. De Spanjaarden, dit niet kunnende lijden, joegen de Watergeuzen uit alle die plaatsen, zich meester makende van de schans te Maassluis, welke zij, elders ontboden wordende, op den 21 Julij van dat jaar voor eenigen tijd verlieten. In het jaar 1573, toen zij Leyden voor de eerste maal belegerden, kwamen zij die weder bezetten en lagen ook reeds in December daaraanvolgende te VLAARDINGEN, van waar zij eerst in April 1574, op ontbod van RAQUSSENS, toen Landvoogd in de plaats van ALVA, naar den kant van Maastricht vertrokken. Wat de stad en hare ingezetenen in dien tijd van die beide partijen hebben ondergaan, kan ieder ligt bevroeden, die zich de bitterheid voorstelt, waarmede de oorlog toen gevoerd werd, en bedenkt dat elke partij, waar zij post vatte, te werk ging, als stond zij op vijandelijken bodem.

Dan dit kon niet halen bij hetgene de stad VLAARDINGEN in Juli 1574 overkwam door eenen hoop Vrijhuiters van de Staatse zijde. Toen de belegering der stad Leyden in Mei van dat jaar hervat werd, wierpen de Spanjaarden het oog op de Maassluische schans, om die weder in te krijgen. Zoodra de Vlaardingers, de aannadering der Spanjaarden vernamen, wier moorden en blaken reeds alom bekend was, en van wier geweld en overlast zij nog geen drie maanden ontslagen waren geweest, trachtten zij, vormits de stad niet houdbaar en zonder bezetting was, hunne personen en het gering overblijfsel hunner goederen door de vlugt elders te bergen. Dit verdroot het Schiedamsche krijgsvolk, hetwelk steeds op buit leerde, zonder de naburen

in het berooven hunner goederen te sparen; sommige Vlaardingers, naar den kant van Schiedam willende ontvlugten, vielen in handen van dezen onbarmhartigen hoop, die hen met geweld alles ontnam, en daarenboven deerlijk mishandelde. Hierom weken de meeste Vlaardingers, en anderen, die onder de parochie van Vlaardingen, te weten in Vlaardinger-Ambacht en te Zouteveen gezeten waren, over de Maas in de Landen van Voorne-en-Putten. Toen nu de tijding te Schiedam kwam, dat er zeer weinige ingezetenen in Vlaardingen overgebleven waren, liet men den tweeden Julij te Schiedam een deel krijgsvolk, waaronder zich elk mengde, die op buit helust was, de poorten uit. De hoofden van die bende waren een verloopend snijder of kleermaker, BENJAMIN genaamd, en een wever, wiens naam niet gemeld wordt. Dit volk sloeg huis aan huis open, plunderde alles uit, en stak daarna de geheele stad in brand, zonder zelfs de kerk of toren, waarvan het muurwerk alleen staan bleef, het zusterenklooster, het weeshuis, het stadhuis of de brouwerij te sparen, welke men, om de klokspijze en het ijzerwerk, aan de vlammen opofferde, voorgevende dat dit alles alleenlijk geschiedde tot afbreuk der Spanjaarden en behoudenis der gebuursteden, niettegenstaande de Prins van ORANJE, als Stadhouder van Holland, in naam van den Koning van Spanje, in October daaraan volgende, bij plakkaat scherpelijk deed verbieden eenige kerken, huizen, woningen of andere gebouwen, binnen of buiten de vlekken en dorpen in Holland, zonder zijnen wil te vernielen of te verbranden, of het ijzerwerk en andere bouwstoffen van dien te rooven en te vervoeren. Deze toestand van VLAARDINGEN belette echter niet, dat de Spanjaarden daar al weder kwamen huishouden; want de schans te Maassluis, naarmate van de gelegenheid van dien post noch bezet noch van het noodige voorzien zijnde, werd door de Hollanders verlaten, waarna de Spanjaarden daar in trokken en ook in VLAARDINGEN, hoewel zij daar groote armoede en gebrek leden, te meer, daar men, door het maken van een groot gat in den Maasdijk, tusschen Rotterdam en Delfshaven, alsmede van 16 gaten in den IJsseldijk, de landen en weiden, om het ontzetten der stad Leyden te bevorderen, zoo hoog doenlijk onder water gezet had. Deze ongemakken den Spanjaarden in Zuid-Holland onverdragelijk vallende, sloegen zij, in het laatste van September, alomme aan het muiten, en vertrokken eindelijk in December uit VLAARDINGEN en de daaromtrent liggende plaatsen, om er niet terug te keeren.

De kerkelijke geschillen, welke in het jaar 1618 de inwoners dezes lands zoo ongelukkig verdeelden, deden dit ook alhier. Eenige burgers niet tevreden met de denkwijze van den Predikant ISAACUS NARRANUS SERVAASE, die de zijde van ARMINIUS hield, vervoegden zich, met voorbijgaan van hunne eigene Regering, bij de Staten van Holland, met verzoek, dat zij hunne Godsdienst onder de leiding van eenen anderen, hun welgevalligen Leeraar zouden mogen uitoefenen; ten gevolge waarvan voornoemde Staten, de Regering aanschreven om deze dolerende burgers daarin te wille te zijn. Hier aan voldoende, besloot de regering van VLAARDINGEN, Vlaardinger-ambacht en de Zouteveenen, daartoe expresselijk vergaderd, vooreerst: dat voortaan de predikdienst, des Zondags, beurtelings door voornoemden NARRANUS en den Leeraar der dolerende lidmaten, zoodanig zou worden vervuld, dat om de andere week de een des voormiddags, de andere des namiddags soude prediken, als ook, dat de bediening des H. Avondmaals de eerste maal door De. NARRANUS, en eene week daarna door den anderen leeraar zou plaats

hebben; maar den volgenden keer eerst door den laatstgenoemde en dan door Ds. NARRANUS, om, zoo als men zich uitdrukte, de noodige egaliteit te bewaren. ISAACUS NARRANUS, werd uitthoofde van zijne denkwijze voor de Synode Nationaal ontboden. Hier antwoordde hij ronduit op berhaalde vragen, hieru gedaan, dat hij de canones der Nationale Synode niet oordeelde met het woord Gods over een te stemmen. De Synode vermaande hem, dat hij zich beter zoude bedenken en de gaven hem verleend, tot stichting van Gods kerk gebruiken. Hij volhardde echter in zijne meening en werd derhalve afgezet, ja vervolgens met eenige lotgenooten gebannen en naar Waalwijk gevoerd.

Werd tegen het midden der achttiende eeuw, allerwegen in Holland oproer tegen de pachters der gemeene middelen verwekt, ook te VLAARDINGEN was men zeer tegen hen vooringenomen, en hadden er verre-gaande ongeregeldheden plaats, die echter gelukkig gestuit werden.

Toen WILLEM V, Prins van Oranje, in 1766 tot Stadhouders werd uitgeroepen, nam ook VLAARDINGEN aan de algemeene vreugde een levendig deel, jammer maar, dat zij ook aldaar niet vrij van baldadigheid bleef.

Tijdens de invoering der nieuwe Psalmberijming, in 1774, hadden hier weder groote onlusten plaats, welke zelfs zoover gingen, dat men den 15 October het kerkgezag in de catechisatie door een lagcbend en honend geschreeuw trachtte te storen. Nog erger ging het er den 10 December toe; toen hoorde men in de namiddagkeurt, na het zingen der nieuwe zangwijzen, eenen onregelmatigen en langzamen nazang, ondersteund door den Voorzanger ANTONY BUITENWEG, eenen der heftigste tegenstanders van de nieuwe zangwijze. De Predikant DE BEVEREN ESVELT beval den Voorzanger te zwijgen; maar ontving een weigerend antwoord. Nu nam de onlusten toe. Sommigen, zoowel mannen als vrouwen begonnen te huilen, de handen te wringen, vielen in onmagt of begonnen te dreigen, te schelden en te vloeken. Men ontvlugte in de vreeslijkste verwarring de kerk, de namiddagdienst stond stil, en de gisting der gemoederen bleef voortduren, zoodat het zelfs tot dadelijkheden kwam, en sommigen elkander te lijf gingen. De gemeente kwam niet tot rust voor in het volgende jaar, toen de Voorzanger zijne bediening, onder beding van een pensioen, nederlegde.

Bij het uitbarsten van den oorlog met Engeland in 1780, waren er uit ons Vaderland nog vele hoekers ter beugvaart of kabeljauwvangst uitgerust, waaronder een getal van 82 uit VLAARDINGEN. Dadelijk werden eenige vischschuiten van Scheveningen in zee gezonden, ten einde de hoekers, die men aantreffen zou te waarschuwen, met alle spoed huiswaarts te keeren. Vooral was deze gevaarlijke taak den stuurman JAKOB VAN DER WINDT, voerende het schip de *Rode Roos*, opgedragen die daarin dan ook zoo gelukkig slaagde, dat slechts 5 hoekers in 's vijands handen vielen. Aan VAN DER WINDT, werd daarvoor eene fraaije zilveren eerpennenning uitgereikt.

Men had, bij de verregaande verdeeldheid onder 's Lands ingezetenen, tusschen de zoogenaamde Prins- en Staatsgezinden over de regering, ook te VLAARDINGEN een genootschap van wapenhandel opgericht, hetwelk, gelijk andere plaatsen, eenige manschappen afzond, om te Utrecht in bezetting te liggen. In slagtaand kwamen dezen terug, en werden door hunne medeleden statelijk ontvangen. Bij de aankomst schoolde echter eenig volk bijeen, en daaronder vele visschers, die, met oranjelinten voorzien, telkens *Oranje boven!* riepen, en, behalve, dat zij hunne medeburgers vele beledigingen aandeden,

de achterhoede der binnentrekkenden poogden af te snijden. Hierop velden deze hunne geweren en kwetsten één' uit de menigte. Dit deed de gisting toenemen en de genootschapsleden bereikten, onder vele onaangenaamheden, het societeitshuis. Het Schiedamsche genootschap kwam, daartoe verzocht, het Vlaardingsche te hulp, en eene afkondiging der regering herstelde de rust.

Den 14 September 1787 werd het zoogenaamde vliegend legertje, te VLAARDINGEN ingekwartierd, hetwelk den 16 daaraanvolgende de afzetting van de regering bijwoonde, welke afzetting echter na verloop van drie dagen weder vernietigd werd, ten gevolge van de intusschen voorgevallene omwenteling, welke ook hier gevolgd werd door baldadigheden en plunderingen, en naardien tegen de hoofden der patriottische partij, allerwege geprocedeerd werd, deelden daarin ook zes der aanzienlijkste burgers dezer stad, met name: ABRAHAM VAN DER LINDEN VAN DEN HEUVELL, Dr. CORNELIS WILHELMUS VAN DEN HEUVELL, ARENT VAN DEN BERG, DIRK SPEZLEVELD, LAMBERTUS VRIENS en JOANNES BADON JUNIOR, die het hoofdbeleid bij de afzetting der regering hadden gehad, en levenslang uit Holland en Westfriesland verbannen werden, terwijl zij voor de kosten van het geding, ieder ten minste duizend gulden moesten betalen.

De omwentelingen van 1793 en 1813, hadden te VLAARDINGEN zonder stoornis plaats. Alleen verdient melding dat VLAARDINGEN na 's Gravenhage de eerste plaats was, waar het openbaar teeken van afval van de Fransche dwingelandij, op last van den Maire, van den toren woei.

Behalve de onheilen door den oorlog geleden, heeft VLAARDINGEN nog andere rampen te verduren gehad; zoo woedde aldaar de pest in het jaar 1467 dermate, dat vele ingezetenen naar elders vlugten.

Dezelfde ramp trof haar op nieuw in 1602, toen de sterfte zoo groot was, dat van de twintig Vroedschapsleden acht stierven.

In 1683 heerschte de pest er ten derdemale het geheele jaar door, terwijl zij zelfs in het volgende nog niet had opgehouden.

Ook door het water is VLAARDINGEN herhaalde malen geteisterd geweest. Zoo was er den 26 Januarij 1662 een zoo hooge watervloed als er naar menschen geheugen geweest was, en het westerhoofd der haven leed daarbij zooveel, dat het herstel de stad ongemeene kosten veroorzaakte.

Den 15 November 1775 deelde VLAARDINGEN met anderen in de schade, die de hooge watervloed veroorzaakte, door het inbreken van de zoogenaamde Schenkelkade, welke dijkbreuk een gedeelte der stad, genaamd de Nieuwe huizen, ter hoogte van meer dan 3 ell., geheel onder water zette.

Een gelijke ramp had ook den 22 November des volgende jaars plaats, tot voorkoming waarvan de Vettenoordsche-kade, die doorgebroken was, aanmerkelijk werd versterkt.

Het wapen dezer stad bestaat uit een gekroond goud veld met eenen leeuw van keel, vastgehouden door griffioen. — Voor het kerkelijke leest men daar rondom: *Grijpt naar het eeuwige leven.* 1 Thim. 6 vers 12.

VLAARDINGEN, st. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Celebes*, rijk *Makassar*.

Het is eene kleine, doch ruime, regelmatig gebouwde en aangename plaats, echter niet zoo welvarend als vroeger. De straten, die met lommerijke boomen beplant zijn en daardoor de stad een eenigzins Hollandsch voorkomen geven, doorkruisen elkander in regthoekige lijnen

naar de vier hoofdpunten van het kompas; zij zijn breed en, ofschoon ongeplaveid, niettemin zeer vlak, omdat de harde steengrond hier door geene rijtuigen, karren, noch paarden bedorven wordt. Deze aangename plaats is rondom met eenen ringmuur afgeschut, en wordt des nachts met poorten gesloten. Buiten de Zuiderpoort zijn nog eene reeks van fraaije gebouwen voor ambtenaren en officieren, en hier is ook het hotel van den Plaatselijken Gouverneur.

Het weeshuis is er bezienswaardig. Ook heeft men er eene menigte winkels; die met inlandsche en Europesche goederen voorzien zijn. De markt of passar levert altijd overvloed van levensmiddelen.

Onder dit hoofdetablisement behoort men nog drie kampongs te rekenen, welke in de onmiddellijke nabijheid van VLAARDINGEN liggen, te weten, kampong Boegis (dorp der Boeginezen), kampong Malayoe (dorp der Maleijers) en kampong Bahroe (Nieuw dorp). De beide eerste namen wijzen van zelve aan, door welke volkstammen die dorpen bewoond worden. Het derde strekt aan inboorlingen zoo wel als aan Europeanen tot verblijf. Het etablissement VLAARDINGEN is op de plaats gebouwd, waar voorheen de stad Makassar stond; van daar heeft de hoofdplaats onze bezittingen op Celebes, en zelfs de geheele Zuidwestkust van dat eiland, in het algemeen dien naam blijven dragen.

VLAARDINGEN, verl. koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Beneden-Cottica*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de koffijplant. Nieuw-Aconoribo, beneden waarts aan de koffijplant. de Jonge-Bijenkorf; 800 akk. groot. De Negers noemden haar *Karo*.

VLAARDINGEN (DE BUITENWEIDE-VAN-), pold. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. en gem. *Vlaardingen*; palende N. en O. aan het Lauweland, Z. aan het Buitenland, W. aan de haven van Vlaardingen.

VLAARDINGEN (HET HOF-VAN-), voorm. buit. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 2 u. W. van *Rotterdam*, kant., gem. en aan de oostzijde van de haven te *Vlaardingen*, nevens het Spui- en Buisengat.

Op dit buit. van den Ambachtsheer van Vlaardingen, hetwelk met fraaije vijvers en singels versierd was, stond voorheen een schoon vierkant gebouw tot woning en een ander daartegen over, met fraaije kolommen versierd, ingerigt tot koepel, koetshuis, stalling enz. Nadat het geheel, met alle de daarbij behoorende landerijen, in 1828, door de stad Vlaardingen was aangekocht, is het woonhuis en een gedeelte van het ander gebouw afgebroken en dit buiten tot openbare wandelingen opengesteld.

VLAARDINGEN (OUD-), voorm. plaats, welke waarschijnlijk gelegen heeft niet ver van het oord, waar tegenwoordig de stad *Vlaardingen*, in *Delfland*, ligt. Zie hier voor bl. 721.

VLAARDINGER-AMBACHT, voorm. heerl. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Vlaardingen*, gem. *Vlaardinger-Ambacht-en-Babbers-polder*; N. aan Zouteveen, O. aan Kethel, Spaland en Babbers-polder, Z. aan de Nieuwe-Maas en de stad Vlaardingen, W. aan Maasland en Zouteveen.

Deze voorm. heerl. bestond uit gedeelten van de volgende pold.: den Holiërhoeksche-polder, den Broek-polder, den Aalkeet-buiten-polder, den Aalkeet-binnen-polder, den Harg-polder, Groot-Vettenoord, den West- en Oost-polder en

Jong-Vettenoord, terwijl de Zevenmans-polder, en Klein-Vettenoord geheel in deze heerl. gelegen waren.

Zij bevatte noch d. noch geb. Haar voormalig grondgebied beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1707 bund. 83 v. r. 67 v. ell. De inw. vinden meest in de veeteelt en het boter en kaas maken hun bestaan.

De Herv., diè er wonen, behooren tot de gem. van *Vlaardingen*. — De R. K., die men er aantreft, worden tot de stat. van *Vlaardingen* gerekend. Men heeft in dit amb. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Vlaardingen*.

De landstreek, welke deze heerl. uitmaakt, heeft zeker haren naam gekregen van het riviertje de *Vlaarding*. Zie dat woord. Zij maakte, omstreeks de negende eeuw, een gedeelte uit van het graafs. *Vlaardingen*, zoo als dit op eene kaart bij van Loon (1) voorkomt en is zeker ook door den vloed, aan welchen sommigen (naar ons inzien abusieflijk) den ondergang of wel de verdwijning van *Vlaardingen* toeschrijven, aanmerkelijk geteisterd. De veroorzaakte wiel van het, door de doorbraak van den Maasdijk ingestorte water, is nog bedekt van eene aanmerkelijke grootte en diepte, en wordt sedert onheugelijk tijden, de grondelooze *Waal* genoemd. Zij is de eenige, welke aan den geheel en Maasdijk gevonden wordt, en toont door hare grootte, dat de overstorting van het water met veel geweld en kracht heeft plaats gehad. Het is niet onwaarschijnlijk, dat door deze inbraak, het gemeld graafs. *Vlaardingen* geheel is overstroomd, waarvan de geruchten slechts hebben doen aantekenen, dat *Vlaardingen* door den vloed der Maas was bedolven, waardoor dan ook naderhand, toen men van het graafs. *Vlaardingen* naauwelijks meer kennis droeg, die vloed altoos op de stad is toegepast geworden. Dit ambacht is, met betrekking tot den waterstaat, wegens de *Holierhoeksche* en *Broekpolders*, het *Hoofd-ambacht* van eene der acht *Westsluizen* van *Delfland*, de *Vlaardingsche-sluis* genaamd, en worden de ambachtsbewaarders alzoo jaarlijks ook opgeroepen tot het aanhooren der rekening van het *Delflands sluisgeld*, en het mededeelen van hunne bedenkingen daarop.

Van deze heerl. komen geene vroegere bescheiden voor dan van het jaar 1278, waarin bij een gunstbrief door Graaf *Floris V*, aan den Heer *Gerard van de Waringe*, het regt geschonken werd om te mogen visschen voor de sluizen van het ambacht, welke sluizen op order van het *Hoogheemraadschap* van *Delfland*, in 1382, om de verzakking van den *Maasdijk*, die aldaar plaats had, tot onder de stad verlegd zijn. Nog beden wordt, volgens oude overleveringen, het daarvoor gehouden, dat deze sluizen hebben gelegen even buiten en ten noorden van de stad *Vlaardingen*, kort bij de plaats, daar nu de R. K. kerk staat, en onderscheidene omstandigheden geven aanleiding om dit ook als zeker te stellen. Vóór den tijd dat het *buitenland* (het *Lauweland* en *Buitenweide* genaamd) is aangewassen en ingedijkt, naardien het *Maaswater* de oostzijde van den dijk, thans *Hoogstraat* in *Vlaardingen*, bespoelde, schijnt de omvang binnen den thans genoemden *Omring-van-Emmaus*, de haven of het dok van *Vlaardingen* geweest te zijn, en de uitwatering van *Delfland* alzoo uit de *Brede vaart* daar, waar tegenwoordig nog de zoogenaamde *Zijl* ligt, door de sluizen in de toenmalige haven, nu *Boomgaard* van

(1) *Aloude Hollandsche Historie*, D. II, bl. 72.

Emmaus, te hebben plaats gehad. Gemelde Omring-van-Emmaus draagt nog de kennelijke blijken, dat zij eene omdijking is geweest, waar-schijnlijk nadat de sluizen waren verlegd, en de Maasdiijk bij den koren-molen was aangesloten, om de alzoo ingedijkte en wellicht ver-lande haven, verder te dempen en aan te vullen. Geene andere plaats voor uitwatering of sluizen te dien tijde, is in dit ambacht denkbaar en nog hangt het vele menschen, dat bij de gemelde R. K. kerk voortdurende verzakking in den weg, juist daar de sluizen moeten gelegen hebben, plaats had, hetwelk echter in de laatste 25 jaren aan-merkelijk is verminderd, zoo niet genoegzaam opgehouden.

De heerl. behoorde sedert onheugelijke jaren, aan den zelfden Heer als de stad Vlaardingen, ofschoon tusschen de stad en het ambacht geen andere betrekking bestond, dan de onderlinge vereeniging met de kerken, en eene overeenkomst betrekkelijk de gevangenissen, regts-pleging en kosten van justitie.

In deze heerl. zijn geene kerkelijke of plaatselijke gestichten, alleen heeft men er de hofstad Holy, en de buiten het Nieuwland. Vroeger stond hier ook het adell. huis Steenhuis, dat echter sedert onheugelijke tijden gesloopt is.

Het wapen van VLAARDINGER-AMBACHT bestaat in een schild van azuur, met eene zespuntige ster van silver; en vastgehouden door twee oud man-nen met eenen zandlooper in de eene en eene zeis in de andere hand.

VLAARDINGER-AMBACHT-EN-BABBERS-POLDER, gem. in *Delf-land*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Vlaardingen* (8 k. d., 24 m. k., 9 s. d.); palende N. aan Zouteveen, O. aan Kethel-en-Snp-land, Z. aan de Nieuwe-Maas en aan Vlaardingen, W. aan Maasland.

Zij bestaat uit de voorm. heerl. Vlaardinger-Ambacht en Bab-bers-polder, en bevat noch d. noch geh., maar alleen eenige ver-spreid liggende huizen. De uitgebreidheid of omvang is echter aan-zienlijk door de vereeniging in 1817 van de beide gemelde ambach-ten en de genoegzaam zekere indeeling in Vlaardinger-Am-bacht, voor omstreeks vier eenwen, kort voor het jaar 1463, van het destijds bestaan hebbende Ambacht-van-Woude, hetwelk ook tot de kerk te Vlaardingen behoorde, in het bestuur daarover deel had en waarschijnlijk bestond uit twee gedeelte landertjen, waarvan een bij Vlaardingen en een ander noordoostelijk van Vlaardinger-Ambacht, thans Woudblok genaamd, gelegen was. Deze gem. be-slaat eene oppervlakte van 2213 bund. 61 v. r. 42 v. ell., waaronder 2053 bund. 6 v. r. 62 v. ell. belastbaar land; telt 76 h., bewoond door 80 huisgez., uitmakende eene bevolking van 300 inw., die meest in bouwerij en veldarbeid hun bestaan vinden, wordende de boter en kaas, die men er wint, te Delft ter markt gebracht.

De Herv., die er 350 in getal zijn, behooren tot de gem. *Vlaar-dingen*. — De 150 R. K., die er wonen, parochiëren te *Vlaardin-gen*. — Men heeft in deze gem. geen school, maar de kinderen ge-nieten onderwijs te *Vlaardingen*.

Het gemeentehuis staat omtrent Emmaus, ten N. en even buiten de stad Vlaardingen.

Het wapen dezer gem. bestaat uit een gevierendeeld schild, zijnde het eerste en vierde een veld van goud, met eene zespuntige ster van silver; het tweede en derde insgelijks van goud, met drie klaverbla-den van synople, wordende het schild aan de eene zijde vastgehouden door den Vlaardinger-Ambachtsche ouden man, en aan de andere zijde door de Babberspoldersche berderin.

VLAARDINGER-BINNENSLUIS (DE), sluis in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie **VLAARDINGSCHESLUIS**.

VLAARDINGER-VAART (DE), vaarwater in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie **BREVAART**.

VLAARDINGSCHESLUIS, de **VLAARDINGER-BINNENSLUIS** of de **HOLIERHOEKSCHE-SLUIS**, voorm. sluis in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, te *Vlaardingen*.

Zij was eene der acht westsluizen van *Delfland* en is in het jaar 1652 met de *Rijswijksche- en Schipsluidsche-sluizen* tot eene sluis vereenigd. Daardoor waterden de *Holierhoek-polder*, de *Broek-polder*, *Zouteveen* en de *Aalkeetbinnen-polder* uit.

VLADRAKEN, b. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*. Zie **VLERKEN**.

VLADRAKEN, ook **VLADDERAKEN**, eigenlijk **VLADERACKEN**, naar het oud aanzienlijk geslacht van dien naam, voorm. adell. b., prov. *Noord-Brabant*, *Derde distr.*, arr. en $3\frac{1}{2}$ u. O. Z. O. van *Eindhoven*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. W. van *Asten*, gem. en $\frac{1}{4}$ u. N. N. W. van *Somerem*.

Dit adell. h. is afgebroken; de plaats, waar het gestaan heeft, is alleen kenbaar aan de grachten, die haar omgeven hebben, en aan de steenpuin, welke er gevonden wordt.

VLAENBOSCH, eilandje in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, dat of in het *Berger-* of in het *Egmondermeer* moet gelegen hebben vóór dat die bedijkt waren, en als zoodanig vermeld wordt in een accoord tusschen **FILIPS II**, Koning van *Spanje*, ter eenre en **LAMORAAU**, Graaf van *Egmond*, benevens **HENDRIK**, Heer van *Brederode*, ter andere zijde, rakende de jurisdictie van de *Egmonder-* en *Berger-meren*.

VLAGTWEDDE, gem. in *Westerwolde*, prov. *Groningen*, arr. en kant. *Winschoten* (2 k. d., 14 m. k., 6 s. d.); palende N. aan de gem. *Wedde* en *Bellingwolde*, O. aan het kon. *Hannover*, Z. aan de *Drenthse* gem. *Emmen*, W. aan de *Drenthse* gem. *Emmen* en *Odoorn* en aan de gem. *Onstwedde*.

Deze gem. bevat de d. *Vlagtwedde*, *Sellingen* en *Ter-Apel*, het fort *Bourtange*, de geh. *Ter-Borg*, *Ter-Haar*, *Ter-Wisch*, *Laude*, *Veele*, het *Veerste-Veldhuis*, het *Vlagtwedder-Veldhuis*, *Ter-Walslage*, *Weende*, *Wollinghuizen*, *Eldersinghuizen* en *Jipsinghuizen*, benevens de buurten het *Heem*, het *Schot*, *Beukhorst*, de *Rijdsdam*, *Plaggenborg*, *Wessinghuizen*, *Renneborg*, de *Stobben*, *Stakenborg*, *Abeltjeshuis*, *Hanetang*, het *Zuideveld* en een gedeelte van de *Maten*. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 15,477 bund. 45 v. r. 56 v. ell., waaronder 15,362 bund. 11 v. r. 52 v. ell. belastbaar land; telt 359 h. bewoond door 469 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 2320 inw., die meest in de schapenteelt en den landbouw hun bestaan vinden. De bodem is zand-, veen-, moeren heidegrond. Men vindt in deze gemeente nog uitgestrekte onverdeelde markgronden die in waardeelen worden verdeeld. Eenigen daarvan zijn reeds onder de waargeregten verdeeld. De lage meelanden liepen vroeger alleen des winters onder water; doch door den slechten toestand der uitwatering heeft men zelfs nu des zomers, in natte tijden, grootelijks overlast van overstroming. Sommige gehuchten, zoo als *Jipsinghuizen*, *Wollinghuizen*, *Ter-Borg*, *Ter-Walslage*, *Ter-Haar*, *Eldersinghuizen* en *Weende*, liggen heuvelachtig; de hoogten, zoo ver het oog kan weiden, met graan beladen,

en de lager liggende gronden, zijn zeer rijk aan boom- en boshgewas, waaronder het uitgestrekte bosch, het Metbroek genaamd, vooral in aanmerking komt. Wandelt men door het uitgebreide schilderachtige Weende van Sellingen naar VLAGTWEDDE, dan volgt men een overheerlijken weg of een voetpad, dat gestadig door bosch en korenvelden slingert. Jaarlijks echter wordt er geboomte weggekapte en niet weder ingeplant.

De Herv., die er 2120 in getal zijn, onder welke 600 Ledematen, maken de gem. van Ter-Apel, Bourtange, Sellingen en Vlagtwedde uit. — De R. K., van welke men er 190 telt, parochiëren te Oude-Pekela. — De 80 Ier., die er wonen, behooren tot de ringsynagoge van Oude-Pekela, doch hebben eeneijkerk te Bourtange.

Men heeft in deze gem. 5 scholen, als ééne te Ter-Apel, ééne te Bourtange, ééne te Jipsinghuizen, ééne te Sellingen en ééne te Vlagtwedde, welke gezamenlijk door een getal van 250 à 300 leerlingen bezocht worden.

Het d. VLAGTWEDDE of VLACHTWEDDE, ligt 10 u. Z. O. van Groningen, 5 u. Z. ten O. van Winschoten, aan de Ruiten-A. De plaats is levendig, alzo hier door gaat de groote weg over Bourtange, en ook over Ter-Apel naar Munsterland en zij bovendien door hare schilderachtige ligging des somers vele bezoekers uitlokt. Men telt er in de kom van het d. 87 h. en ongeveer 820 inw., en met de daartoe behoorende geb. Veele, het Vlagtwedder-Veldhuis, Weende, Wollinghuizen, Eldersinghuizen en Jipsinghuizen; 184 h. en 1190 inw.

De Herv., die er 1000 in getal zijn, onder welke 260 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van Winschoten, ring van Bellingwolde, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen en bij name bekend is, is geweest JOHANNES NICOLAI KALLENBERGIUS, die er in 1637 stond, en in 1653 opgevolgd werd door JOHANNES HOMMERIKHUIZEN. De Predikant, die er in 1605 stond, doch wiens naam men niet vermeld vindt, was door den vijand gevangen genomen en er werd ten zijnen behoefte eene collecte bij de klassen in deze provincie gedaan. Het beroep geschiedt door stamgeregtigden, naar eenen zeer ouden maatstaf, maar moest, ten minste voorheen, door Burgemeesteren en Raad in Groningen worden goedgekeurd (1). De kerk, die in het jaar 1837 aanmerkelijk hersteld is, is een langwerpig gebouw, met eenen houten toren, welke met sink is overtrokken, doch zonder orgel.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 80 tot 100 leerlingen bezocht.

Men vindt hier heidensche grafheuveltjes en op sommige plaatsen lange graven, die van voornamen lieden uit overouden tijd schijnen te zijn. Zoo heeft men $\frac{1}{4}$ u. Z. van het d. eenen tumulus gevonden, van geringe hoogte en eene onregelmatige gedaante. Toen de eigenaar dezen grond, welke onbebouwd was, bearbeiten wilde, vond hij stukken van aarden potten. Daar hij dus dacht, hier misschien eenen verborgen schat te vinden, groef hij dieper door, en ontdekte, tot zijne verbazing, in plaats van goud en zilver, eene menigte menschenbeenderen, zoodat hij deze verhevenheid eene oude begraafplaats bevond te zijn. Naar de ruwheid der hier gevondene lijkurnen te oordeelen,

(1) *Tegenwoordige staat van Stad en Lande*, D. II., bl 435 en 436.

zoude ook dese grafheuvel niet van vreemden maar van inlandschen oorsprong zijn.

Te **VLAGTWEDDE** was van ouds, gedurende langen tijd, de zetel des gerechts van Westervolde, welke door den Heer Esco Addinga, tegen den zin des volks, verplaatst werd naar het slot te Wedde, ten einde de Regters des te nader onder zijn opzigt en bedwang te hebben, zijnde deze zaak een der bezwaren van de ingezetenen tegen hunnen Landheer, die, bij zeer vele andere gevoegd, de aanleiding gaven tot die verregaande oneenigheden, welke, ten opzichte van zijnen persoon en geheel nageslacht, zeer verderfelijke gevolgen na zich sleepten.

VLAGTWEDDER-VELDHUIS (HET), geh. in *Westervolde*, prov. *Groningen*. Zie **VELDHUIS (HET)**.

VLAKE, groot ven, prov. *Noord-Brabant*, gem. *Maashees-en-Overloon*, $\frac{1}{2}$ u. W. van Overloon. op de grenzen van Vierlingsbeek.

VLAKE (HET) of 's **HEEREN-UITERLAND**, pold. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. *Schagen*, gem. *Petten*; palende N. aan Callandsoog, O. aan de Zijpe, Z. aan Hazepolder, W. aan de Noordzee.

Dese pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 46 bund. 25 v. r. 54 v. ell., alles schotbaar land; telt 40 h., waaronder 5 boerderijen, en wordt door de Slapersluis, op den Schermerboezem, van het overtollige water ontlust. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf en drie Poldermeesters. In dezen pold. ligt het d. *Petten*.

VLAKE, heerl. op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, distr., arr. en kant. *Goes*, gem. *Schore-en-Flake*; palende W. en N. W. aan de heerl. Kappelle, N. en O. aan Yerseke, Z. O. aan Kruiningen, Z. aan Schore en Z. W. aan de schorren der Wester-Schelde.

Dese heerl. bevat het geh. *Vlake*, benevens eenige verstrooid liggende huizen. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 728 bund. 38 v. r. 26 v. ell., waaronder 722 bund. 44 v. r. 36 v. ell. belastbaar land; telt 23 h., bewoond door 26 huisgez., uitmakende eene bevolking van 110 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De inw., die er op 4 na allen Herv. zijn, behooren tot de gem. *Schore-en-Flake*. — De 4 R. K., die er wonen, parochiëren te *Goes*. — Men heeft in deze heerl. geen school, maar de kinderen genieten onderwjs te *Schore*.

Dese heerl., welke sedert eenen geruimen tijd met die van *Schore* vereenigd is, werd, in het midden der vorige eeuw, bezeten door **FREDRIK HENDRIK, BARON VAN WASSENAER**, Heer van beide de *Katwijken en het Zand*. Thans is zij het eigendom van de Heeren **CATHARINUS FORNERDINUS STOKMANS** te Heinkenszand, de wed. **JACOBUS GREENSE** te St. Philipsland, de erven **ADMAAN CORNELIS ROTTIER**, **JOHANNES ZUIDWEG** en **JAN PIETERSE GLENUM** te Schore, de Erven **MATTHEUS ROTTIER** te Nisse, **DIGNUS DOMINICUS** te Yerseke, **FOORT DOMINICUS** en **JOHANNES LINDENBERGH** te Wemeldingen, **MR. MARTINUS PIETER BLAAUBEEK**, **MR. PIETER JOHANNES VAN VOORST VADER** en **JAN DOERSENBOER** te Goes, de Erven **LAURENS JAN VAN DE SPIEGEL** te Middelburg, de Erven **UITWERF STERLING** te Dordrecht en **JACOBUS ROTTIER**, te Bieselinghe.

Het geh. **VLAKE**, ligt 2 u. O. Z. O. van Goes, 20 min. N. ten O. van Schore.

Vroeger was hier eene kerk; welke vóór de Reformatie ter begeving stond van den Deken en het Kapittel van St. Salvatorskerk te Utrecht.

Oudtijds hing in deze kerk een houten bord, waarop een duivel getoekend was met pen en inktkoker, als zittende om te schrijven, waarnevens men in het Latijn las, *Fragmina verborum Teuulus colligit horum*: te kennen gevende, dat de satan de misslagen der woorden, alhier gesproken, opteekende, om ze voor God in het oordeel te brengen. Doch in de vorige eeuw is die schilderij weggenomen, en het houtwerk door den koster verbrand. Deze kerk is in het jaar 1802 afgebroken. De klok is in 1740 aan Oostburg verkocht voor vijfzig cents het oude pond en dient voor groote klok in den toren van het kerkgebouw der Hervormden. Op die klok staat: *Beirues heet ic en ben ghegoten van Sijmoen Wagheneis in 't jaar mvc en viij*. Op de eene zijde is een wapen, hebbende in den regter boven- en linker benedenhoek eenen dubbelen arend en in de beide andere hoeken drie dwarsbalken; aan de tegenovergestelde zijde een wapen vol figuren: tusschen de beide wapens, staat aan de eene zijde der klok eene lieve vrouw en aan den tegenovergestelden kant een Bisschop.

VLAKE (DE MOEREN-VAN-), lage landstreek in het eil. Zuid-Beveland, prov. Zeeland. Zie **MOEREN**.

VLAKEE (DE), voorm. riv., prov. Zeeland, welke zich ter plaatse, waar thans de in 1753 aan Borssele bedijkte Koning-polder ligt met het Sloe en de Zwake vereenigde.

VLAKHOEK, kapen in Oost-Indië. Zie **KIJVERSHOEK** en **VLAKKHOEK**.

VLAKKE (IET), bank in de Wester-Schelde, aan den ingang van het Sloe, tusschen Borssele en Rammekens. Bij deze bank werd de vloot van SANCHEZ D'AVILA, ten jare 1573, door de Zeeuwen geslagen.

VLAKKE-EILANDEN, twee eil. in Oost-Indië, in de Indische-zee, 27 m. van de westkust van Sumatra, nabij en ten Z. O. van het Varkens-eiland, onder 2° 4' N. B. en 114° 16' O. L. — Men vindt er veel kokosolie, vogelnestjes, buffels en varkens. Ook zijn er vele bosschen.

VLAKKEHOEK (DE) of **DE VLAKHOEK**, bij de inboorlingen **STILMANS-PUNT** genoemd, kaap in Oost-Indië, in de Straat-van-Sunda, aan de westkust van het Sundasche eil. Sumatra, aan de westzijde van de Keizersbaai.

VLAKKE-HOEK (DE), kaap in Oost-Indië, in de Zee-van-Floris, aan de Noordkust van het eil. Timor, een der Kleine-Sunda-eilanden.

VLAKKEPUNT (DE), **FLAKKEPUNT** of **KAAP-FLAT**, kaap in Oost-Indië, in de Straat-van-Karimata, aan de Westkust van het eil. Borneo, in het Zuiden van het rijk Sukadana.

VLAKKE-RIJT (DE), aloude tak van de Hunse, in Hunsingo, prov. Groningen. Hij maakt de scheiding tusschen de gem. Ulrum en Leens, en is het zijldiep van de voorm. Houwerzijl, loopende van het geh. Houwerzijl naar de Leenster-tillen, ter lengte van 3000 el. Het noordelijke gedeelte, tot in het Ulrummer-trekdiep, is bijzonder diep, met breede, vlakke oevers, welke met riet begroeid zijn, zoo dat men den eertijds breedten stroom duidelijk herkennen kan; de zuidwester tak is van latere dagen en een gegraven kanaal.

Vóór achttien eeuwen zoude aan dezen stroom de *Portus Manarmanis* zijn geweest, in welke haven van de Marne, in het jaar 16 onzer tijdrekening, de Romeinsche Veldheer VITELLIUS scheep ging. Zie het art. **VLIEDORP**.

VLAKE (DE), vaarwater in den mond van de Maas, tusschen de Westplaat ten Z. en de droogte bij den Hoek-van-Holland ten N. door, van de Pit naar de Noordzee loopende, met minstens 18 palmen diepte.

VLAMINGBAD, warme zwavelbron in *Oost-Indië*, resid. *Ambona*, op het *Ambonsche* eil. *Boewang-Besie*, in het zuidelijke gedeelte, bij het d. *Silla*.

Deze bron heeft haren naam bekomen van den Gouverneur van *Ambona*, de *VLAMING*, die zich ter herstelling van zijne jichtziekte, waartegen men het water uit deze bron zeer heilzaam acht, in September 1649, hier gebaad heeft, hoewel zonder van zijne kwaal genezen te worden.

VLAMING-POLDER (DE) of de *VLAMING-POLDER*, pold. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije-van-Sluis*, *Land-van-Kadzand*, prov. *Zee-land*, arr. *Middelburg*, kant. en distr. *Sluis*, gem. *Kadzand*; palende N. W. aan de Noordzee, N. O. aan het *Perschorre*, Z. O. aan den *Tienhonderd*, Z. W. aan het *Oude-Land-van-Kadzand* en den *Kieviten-polder*.

Deze pold., in welke geene gebouwen staan, ligt tegen en in de duinen, die hem van voren tegen de zee beschermen. Hij ontstond, toen de *Tienhonderd* gevloeid was, in het begin der zeventiende eeuw, door het leggen van eenen dijk aan de *luchterzijde*, waardoor een deel van de *Tienhonderd* beverscht werd, en naar den bedijker (denkelijk *Philippus Vlaamingk*, die toen *Ontvanger* der watering van *Kadzand* was) genoemd. De pold. is, volgens het kadaster, groot 49 bund. 89 v. r. 50 v. ell., waaronder de duinen en het *Perschorre*; zijnde de schotbare grootte 10 bund. 61 v. r. 50 v. ell., die nog slechts voor de helft in de lasten der gemeene watering betalen. Er valt aan dezen polder, die zijn water door eene sluis in het *Oude-Land-van-Kadzand* ontlast, niet veel te besturen, en daar de watering van *Kadzand* en die van den *Tienhonderd-en-den-Zwarte-polder* steeds de zelfde directiën hebben, zoo is hij nu eens tot deze, dan tot gene watering gerekend. Hij behoort echter regtens tot die van den *Tienhonderd-en-den-Zwarte-polder*.

Het *Perschorre*, dat op de kaarten niet bekend staat en door het kadaster onder den *VLAMING-POLDER* gebragt is, bestaat uit eene duinvallei, ten N. O. van genoemden polder liggende. In het begin dezer eeuw vloeide die nog telkens onder, wegens lage plaatsen in de duinen, hetgeen echter eenige vruchtbaarheid aan den grond gaf. In dat *schorre* stond de *seimpaal* of *perse*, waaruit de naam ontstond. Met geringe kosten heeft men die plek gronds tegen het gedurig ondervloetjen beschermd, waardoor men ruim 13 bund. der zee heeft ontwoekerd, die echter onschotbaar zijn; daarop staan 8 huizen, onder welke 2 kleine boerenbedrijven (plekjes). De uitwatering is door eene sluis in den *VLAMING-POLDER*.

VLAMMENBURG, suikerpl. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Boven-Commewijne*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de suikerpl. *Fauquemberg*, benedenwaarts aan het verl. land van *Nieuw-Rozenbeek*; 2500 akk. groot; met 53 slaven. De *Negers* noemen haar *Vran*.

VLAMMENBURG (LAND-VAN-), verl. kostgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Boven-Commewijne*, ter rechterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan het *Land-van-Fauquemberg*, benedenwaarts aan de verl. plant. *Nieuw-Rozenburg*; grenzende mede aan de *Casiwinakreek*, tusschen de landen van *Nieuw-Rozenbeek* en de *Dageraad*, ter linker zijde in het opvaren.

VLAREN (DE), geh., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Baarderodeel*, arr. en 5½ u. Z. Z. W. van *Leeuwarden*, kant. en 1½ u.

W. N. W. van *Rauwerd*, $\frac{1}{2}$ u. Z. Z. W. van *Bozum*, waartoe het behoort, aan de trekvaart van Leeuwarden naar Sneek.

VLAREN (DE), b., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Franeckeradeel*, arr. en $3\frac{1}{2}$ u. W. ten Z. van *Leeuwarden*, kant. en $2\frac{1}{2}$ u. O. Z. O. van *Harlingen*, 20 min. Z. W. van *Tjum*, waartoe zij behoort; met 3 h. en 16 inw.

VLAREN (DE KLEINE-), b., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Franeckeradeel*, arr. en $3\frac{1}{2}$ u. W. ten Z. van *Leeuwarden*, kant. en $2\frac{1}{2}$ u. O. Z. O. van *Harlingen*, 20 min. Z. W. van *Tjum*, waartoe zij behoort; met 2 h. en 12 inw.

VLAS, b. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Poelland*, prov. *Noord-Brabant*, arr. en $3\frac{1}{2}$ u. O. Z. O. van *Eindhoven*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Asten*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Someren*.

VLASMEER, geb. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede distr.*, arr., kant. en 1 u. Z. ten W. van 's *Hertogenbosch*, gem. en 20 min. Z. ten W. van *Fught*; met 43 h. en ruim 220 inw.

VLASTIENDE-GORZEN (DE), bekade gorzen aan den *Hoekschewaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Oud-Beijerland*, gem. *Goudswaard*; palende N. aan den *Eendragt-polder*, O. aan de *Nieuwendijksche-haven*, die ze van de *Westersche-laagjes* scheidt, Z. aan het *Vuilegat*, W. aan 's *Lands* behade gorzen.

Deze gorzen beslaan, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 56 bund. 13 v. r. en trekken de vlastiend uit alle landou onder *Goudswaard*.

VLEDDER, gem. in *Dieverdingspil*, prov. *Drenthe*, arr. *Assen*, adm. en judic. kant. *Meppel* (3 k. d., 2 m. k., 4 s. d.); palende N. en O. aan de gem. *Diever*, Z. aan *Wapserveen* en de *Overijsselsche* gem. *Steenwijkerwold* en W. aan de *Friesche griet. Stellingwerf-Oosteinde*.

Deze gem. bevat het d. *Vledder*, benevens de buurs. *Doldersum*, *Nijensleek* en het grootste gedeelte van de kolonie *Frederiksoord*; beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 4753 bund. 64 v. r. 76 v. ell., waaronder 4718 bund. 30 v. r. 19 v. ell. belastbaar land; telt 327 h., bewoond door 336 huizeg., uitmakende eene bevolking van ongeveer 2000 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden. Ook is er eene katoenweverij.

De Herv., die er ruim 1700 in getal zijn, maken met die uit het opvoedingsgesticht der *Maatschappij van Weldadigheid te Waten* en die van *Groot-Wateren*, beide tot de burgerl. gem. *Dieveren* behorende, eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Meppel* behoort, en 1900 zielen, onder welke 750 Ledematen, telt. De eerste, die in deze gem. het leeraarsambt heeft waargenomen, is geweest *GERARDUS MULANT* of *MULANT*, die in het jaar 1698 herwaarts kwam, en in het jaar 1608 overleed, hij was hier eerst R. K. Priester geweest. Onder de hier gestaan hebbende Predikanten verdient melding de *Nederduitsehe dichter JOHANNES VOLLENBOM*, die in het midden der zeventiende eeuw daar kwam, en vervolgens te *Zwolle* en 's *Gravenhage* stond. Het beroep geschiedt door de *Eigengeërfden*.

De R. K., van welke men er 280 aantreft, parochiëren te *Steenwijkerwold*. — De 12-Isr., die er wonen, behooren tot de ringsynagoge van *Steenwijk*.

Men heeft in deze gem. 3 scholen, welke gezamenlijk gemiddeld door een getal van 130 leerlingen bezocht worden.

Het d. **VLEDDER** ligt 6 u. Z. W. van Assen, 4 u. N. van Meppel. Het is een oud en eenzaam dorp; doch sedert het jaar 1818 meer levendig wegens den doortogt van vele reizigers, die des zomers de koloniën der Maatschappij van Weldadigheid komen bezoeken. — Men telt er in de kom van het d. 68 h. en 415 inw.

De kerk, is een net gebouw, zonder orgel, doch met eenen niet hoogen toren. — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 70 leerlingen bezocht.

Men heeft hier eene najaarsmarkt, waarop in 1838 100 runderen, 25 paarden 800 schapen en in 1847 60 runderen, 80 paarden en 700 schapen zijn aangebragt.

VLEDDERDIEP (HET), water in *Dieverder-dingspil*, prov. Drenthe, dat nabij het geh. Wateren ontspringt, met eene zuidwestelijke rigting, door de gem. *Vledder* loopt en zich in de *Waperveensche-Aa* ontlust.

VLEDDERINGE, voorm. naam van het landg. **RICHTEREN** in *Dieverder-dingspil*, prov. Drenthe. Zie **RICHTEREN**.

VLEEK of **VLECK**, geh. in het *Land-van-Valkenburg*, prov. Limburg, distr., arr. en 2 u. N. O. van Maastricht, kant. en 20 min. N. ten O. van Meerssen, gem. en 20 min. Z. van Ulestraeten; met 22 h. en 120 inw.

VLEEK (HET KASTEEL-TE-), kast. in het *Land-van-Valkenburg*, prov. Limburg, distr., arr. en 2 u. N. O. van Maastricht, kant. en $\frac{1}{2}$ u. N. ten O. van Meerssen, gem. en 20 min. Z. van Ulestraeten.

Dit kast., merkwaardig door zijne waterbronnen, vijvers en bosschen bestaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 110 bund. 76 v. r. en wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door den Heer **NOFF HOOSEN** en de familie **SCHONMAKERS**.

VLEERMUIZEN-EILAND, eil. in *Oost-Indië*, in de *Indische-Zee*, aan de zuidkust van de resid. *Bezoeki*, op het *Sundasche* eil. *Java*.

VLEETSLOOT (DE POLDER-BEOOSTEN-DE-), pold. in de vrije heerl. *Schagen*, prov. Noord-Holland, arr. *Alkmaar*, kant. *Schagen*, gem. *Schagen-en-Burghorn*; palende N. aan de Zijpe, O. aan het poldertje *Over-de-Gouw*, Z. aan *Lasseboten-en-Vleetsloot*, W. aan het poldertje *Over-de-Groeneweg*.

Deze pold., welke een gedeelte uitmaakt van de sectie en polder *Schagen*, bestaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 80 bund. 66 v. r. 9 v. ell., alles schotbaar land; telt 8 h., waaronder 4 boerderijen, met 80 inw., genaamd de *Keins*.

VLEI (DE), kil in den *Biesbosch*, prov. Noord-Brabant, gem. *Made-en-Drimmelen*, die uit de Oostkil voortkomt en, in eene zuidwestelijke rigting, tusschen de Biezen ter eener zijde en de Steen-van-Kloosteroord ter andere zijde door, in het *Spijkerboor* uitloopt.

VLEI (DE AAK-), kil. in den *Biesbosch*, prov. Noord-Brabant, gem. *Made-en-Drimmelen*, die uit de Oostkil voortkomt en in eene zuidelijke rigting, door de platen van de Steen-van-Kloosteroord, langs de Fortuin, in het *Oude-Maasje* uitloopt.

VLERINGEN, buurs. in *Twenthe*, prov. Overijssel. Zie **FLERINGEN**.

VLERKEN, eigenlijk **VLADERAKEN**, b. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. Noord-Brabant, *Derde* distr., arr. en $3\frac{1}{2}$ u. O. Z. O. van Eindhoven, kant. en $\frac{1}{2}$ u. W. van Asten, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. N. W. van Someren; met 7 h. en ruim 80 inw. Het draagt den naam van het voorm. huis **VLADRAKEN**, dat hier geslaan heeft. Zie **VLADRAKEN**.

VLETTEVAART (DE), water in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Brabant*.

Dit water neemt zijnen oorsprong uit den *Oude-Zoek*, Z. van het Schijf, in de gem. *Rucphen-Vorensinde-en-Sprundel*, loopt, in eene noordwestelijke rigting, door die gem. en door de gem. *Rosendaal-en-Nispen*, en ontlast zich, bij het kerkhof te *Rosendaal*, in de *Turfvaart*.

VLEUT of **IN DE VLEUT**, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Brabant*, *Derde* distr., arr. en 3 u. N. N. W. van *Eindhoven*, kant. en 2 u. O. N. O. van *Oirschot*, gem. en 40 min. N. O. van *Best*; met 45 h. en 250 inw.

VLEUTEN, gem. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Maarssen* (3 k. d., 3 m. k., 1 s. d.); palende N. aan de gem. *Haarzuilens*, O. aan de gem. *Utrecht*, Z. aan *Ouden-Rijn* en *Veldhuizen*, W. aan *Harmelen*.

Deze gem. bevat de d. *Vleuten* en de *Meern*, benevens de pold. *Vleuterweide*. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1509 bund. 33 v. r. 65 v. ell., waaronder 1264 bund. 30 v. r. 47 v. ell. schetbaar land; telt 144 h., bewoond door 256 huisgez., uitmakende eene bevolking van 1100 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden; ook heeft men er eene bierbrouwerij.

De Herv., die er ruim 250 in getal zijn, maken de twee gem. van *Vleuten* en de *Meern* uit, welke in deze burg. gem. ieder eene kerk hebben.

De R. K., van welke men er 800 telt, maken, met die van *Haarzuilens* en *Laag-Nieuwkoop*, eene statie uit, welke tot het aartspr. van *Utrecht* behoort, door eenen Pastoor bediend wordt en 1050 zielen, onder welke 650 Communikanten, telt. De eerste, die na de Hervorming te *Vleuten*, *Harmelen*, *Spengen* en omgelegen dorpen als Pastoor heeft gearbeid, is geweest *Johan van Aelst*, die in Maart 1673 te *Utrecht* overleed.

Men heeft in deze gem. twee scholen, als ééne te *Vleuten* en ééne aan de *Meern*.

Deze gem. maakt onder den naam van *VLEUTEN-EN-DE-MEERN* eene heerl. uit. Zie dat woord.

Het d. *VLEUTEN* of *VLOZEN*, ligt $1\frac{1}{2}$ u. W. van *Utrecht*, 1 u. Z. van *Maarssen*, tusschen welige korenakkers en boomgaarden.

Het is een klein, doch bevallig dorp, dat in zijne kom 51 h. en 400 inw. telt, en met de kerkelijk daartoe behoorende verspreid liggende woningen 80 h. en 640 inw.

De Herv., die er zijn, maken met die van *Themaat* eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Utrecht* behoort, en 150 zielen, onder welke 60 Ledematen, telt. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest *Gostinus Picardus*, die in het jaar 1588 of 1589 naar *Wijk-bij-Duurstede* vertrok. Van 1628 tot 1644 is de dienst te *Meern* waargenomen door den Predikant te *Vleuten*, *Thomas Slossus*, hier beroepen in 1620 en emeritus geworden in 1671. Onder de hier gestaan hebbende Predikanten verdient melding de Nederduitsehe Dichter *Dirk Rafelsz Camphuizen*, die er in 1616 kwam, en in 1618 om zijne Remonstrantsche gevoelens werd afgezet. Het beroep is eene koninklijke collatie.

In de kerk, welke vóór de Reformatie aan den *H. Willibrordus* was toegewijd, was destijds aan *St. Nicolaasaltaar* eene vikarij; ook was er eene broederschap van de *II. Maagd*. De Pastoor, die moest

ingeleid worden door den Proost van Oudmunster te Utrecht, had 71 guld. inkomen, terwijl de vikarij aan St. Nicolaasaltaar 50 guld. 85 cents opbragt. Deze kerk was een ^{oud}gebouw, met eenen zwaren en dikken, doch niet zeer hoogen toren, welke met eene lago spits gedekt was. Die kerk is in 1831 geheel vernieuwd, waartoe uit het fonds voor noodlijdende kerken 1800 gulden is bijgedragen. De oude toren is echter blijven staan. De kerk is van geen orgel voorzien, doch prijkt met eene grafkapel der Heeren VAN DEN HAM.

De R. K. kerk, aan den H. WILLIBRODUS toegewijd, is een goed gebouw, met eenen toren en van een orgel en één altaar voorzien.

Ook heeft men hier een Raadhuis, dat in het midden der vorige eeuw gebouwd is, zijnde een klein, doch doelmatig ingerigt gebouw.

In de nabijheid van dit dorp liggen de gronden der ridderhofsteden, Huis-te-Vleuten, Bottenstein, den Engh en den Ham, waarvan de beide laatste zich nog als wel onderhouden gebouwen doen kennen, en den schoonen omtrek zeer verfraaijen. Ook heeft men er het huis Damzicht, vroeger een gesticht voor krankzinnige vrouwen, doch dat thans opgeheven is.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 90 leerlingen bezocht.

De kermis valt in Dinsdag of Zondag na 8 September.

VLEUTEN (HET HUIS-TE-), voorm. ridderhofst. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 1½ u. W. van *Utrecht*, kant. en 1 u. Z. van *Maarssen*, gem. en 7 min. Z. O. van *Vleuten*.

Dit h. was in 1236 reeds aanwezig en werd in het jaar 1836, toen Heer GIJSBRECHT VAN ZUILEN er besitter van was, bij de Staten voor riddermatig erkend. Het vertoonde zich als eenen langen dikken vierkanten toren, met een klein spitsje boven het dak uitstekende, doch is thans gesloopt.

Het geslacht VAN VLEUTEN, reeds in het 1236 bekend, is al over lang uitgestorven. Heer FREDERIK UTENHAM werd, in het jaar 1804, met dit huis beleend; doch hij droeg het, in het jaar 1806, den Leenheer wederom op, ten behoeve van ELZGIS ADRIAANS dochter UTENHAM, huisvrouw van den gemelden Heer GIJSBRECHT VAN ZUILEN, die er, door den Heer BRANT UTEN ECKH, als Heer VAN ZUILENBORG, mede beleend werd.

In het jaar 1891, is GERBRANDT VERDUIN, een burger van Hoorn, met dit huis beleend. Het kwam daarna, aan den Heer VAN RIJZENHOUT. In het jaar 1671 werd het opgedragen aan JONAN VAN EGMOND VAN DER NISSENBURG, die het, in het jaar 1700, afstond aan CORNELIS VAN MINNEBEEK. In het jaar 1736 is HENDRIK JAN VAN MINNEBEEK er mede belcend, en laatstelijk, in het jaar 1788, Jonkheer JAN VAN TUYLL VAN SEROOSKERKE.

Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans eene boerderij. De daartoe behoord hebbende gronden, eene oppervlakte beslaande van 2 bund., worden in eigendom bezeten, door den Heer E. L. VAN TUYLL VAN SEROOSKERKE, woonachtig te Haarlem.

VLEUTEN-EN-DE-MEERN, heerl. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Maarssen*; palende N. W. aan de heerl. de Haar, N. O. aan Themaat, O. aan de vrijheid der stad Utrecht, Z. aan den Ouden-Rijn, Rosweide en Veldhuizen, W. aan Harmelerwaard.

Deze heerl. bevat het zelfde als de gem. Vleuten, waarom wij zoo voor de grootte, bevolking enz. derwaarts verwijzen.

Zij behoorde in het midden der vorige eeuw aan het kapittel van Oud-Munster te Utrecht, thans wordt zij bezeten door het Domein.

Het wapen dezer heerl. bestaat in de wereld met een kruisje er op.

VLEUTENSCHÉ-WATERING (DE), water in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, in eene westelijke rigting loopende van Jassa naar den Ham.

Dit water heeft gemeenschap met het waterschap van den Vaartsche-Rijn, door de schutsluis te Jassa, met het waterschap van de Langevliet, door de schutsluis aan den Ham, en met het waterschap van de Vecht, door de schutsluis aan den Zuilemsche korenmolen.

VLEUTERWEIDE, pold. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Maarsse*, gem. *Vleuten*; palend N. aan de Vleutensche-watering, O. aan het Neer, Z. aan den Rijn, W. aan Heykop.

Deze polder beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 284 bund. 83 v. r. 18 v. ell.; telt 4 h., waaronder 2 boerderijen, en wordt door eenen molen van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Schout en twee Heemraden.

VLBY (DE), water, prov. *Zeeland*. Zie *VLIZ*.

VLIE (HET), eil. en vaarwater N. W. van de *Zuiderzee*. Zie *VLIELAND* en *VLIESTROOM*.

VLIE (HET OUDE-), vaarwater in de *Zuiderzee*, van het Zuidoosterrak, zuidwestwaarts naar den Texelstroom loopende. Zij is breed doch ondiep, vooral bij de steile bank, alwaar slechts 10 palm. water is.

VLEICK, geh. in het *Land-van-Falkenburg*, prov. *Limburg*. Zie *VLEEK*.

VLIED (DE), voorm. meertje in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Haarlem*, kant. *Beverwijk*, gem. *Assendelft*, rondom door land omgeven.

Dit meertje, waarvan de tijd der droogmaking onbekend is, maakt thans eenen polder uit, welke eene oppervlakte beslaat van 21 bund. 58 v. r. 50 v. ell., waaronder 19 bund. 52 v. r. schotbaar land; bevat eene boerderij, en wordt door eenen molen van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur behoort onder het algemeen polderbestuur van Assendelft.

VLIEDORP, voorm. d. nabij en ten W. van de *Flakkerij*, in de *Marne*, in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 7½ u. W. van *Appingedam*, kant. en 5½ u. W. van *Onderdendam*, gem. en 2 u. Z. O. van *Utrum*. Men telt er 15 h. en ruim 100 inw., en met het daartoe behoorende geb. Houwerzijl, de Hoogte en de boerderij Westershuis, 71 b. en 430 inw.

Volgens sommigen is dit het oudste dorp dezer provincie, liggende op eene vlieterp of vlugtheuvel, waarop het kasteel *Flevum* moede hebben gestaan, waarvan *Protonotus* gewag maakt; ook wil men in diens nabijheid de voormalige haven *portus Manarmanis*, alwaar *Vitellius* in het jaar 15 scheep ging, anderen hebben het *Phaon* van *Protonotus*, afgaande op de gelijktuidendheid der benamingen, alhier gezocht: doch in dezen omtrek zijn geenerlei Romeinsche oudheden gevonden, noch draagt deze plaats enige kenteekenen van bijzondere merkwaardigheden of hooge oudheid. Het was vroeger een der vier dorpen van de staande heerl. en regtstoel het groote Reedschap, waarvan de eigenaar ook in die vier dorpen het patronaatrecht had.

De Herv. behooren tot de gem. van *Niekerk-en-Vliedorp*. Vroeger stond hier eene kerk, doch deze is, volgens sommigen omstreeks het jaar 1690, afgebroken. Voor ruim eene eeuw had men hier nog

eenen houten toren, met klok en uurwerk. Slechts het eenzame en heuge kerkhof en de plaats der oude pastorie, daarom nog weem genoemd, herinneren aan een vroeger kerkdorp. Langs de bevels, die zich mede voorbij dit kerkhof uitstrekken, liggen onderscheidene boerderijen.

De Christelijke Afscheidenen, welke men er aantreft, behooren tot de gem. van *Houwerzijl-en-Zoltkamp*. — De Doopsgez., die er wonen, worden tot de gem. van *Mensingeweer* gerekend. — De R. K., welke men er aantreft, parochiëren te *Kloosterburen*. Men heeft te *Vliedorp* geene school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Houwerzijl*.

VLIEDORSTER-POLDER (DE) of de **OUDE-HOOGSTEN-POLDER**, pold. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. *Appingedam*, kant. *Onderdendam*, gem. *Ulsrum*; palende N. aan den provincialen rivierdijk, O. en Z. O. aan den *Zaandijkster-polder*, Z. aan uitgestrekte aanwassen en slijkgronden van de *Hunse*, W. aan eene niet breede kwelder.

Deze pold., welke in het jaar 1766 bedijkt, en waarvan de dijk in 1806 aanmerkelijk verzaard is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 57 bund. 69 v. r. 90 v. ell., waaronder 2 bund. 78 v. r. 30 v. ell. dijken; heeft geene huizen, als behoorende geheel aan de twee boerderijen van de *Hoogte*, en wordt door eene houten pompp, van teertonnen zamengesteld, op de *Hunse* of het *Reidiep*, van het overtollige water ontkast. Het bestuur over dezen polder berust bij de twee gebruikers.

VLIEGENBERG, plaats in de *Neder-Betuwe*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt*, arr., kant. en ½ u. W. ten N. van *Tiel*, gem. en 1 u. Z. W. van *Zoelen*, bij *Kerk-Avezaat*, waar men wil, dat vroeger eene hoofstad der *Graven van Teisterband* gestaan heeft.

VLIEGENE, zou volgens van Loon (1) eene plaats zijn geweest in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, in de gem. *Naaldwijk*, alwaar door eenen landman bij het omploegen van zijnen akker een fraaie mijlsteen zou gevonden zijn, doch deze plaats is onder *Naaldwijk* niet bekend en zal ook wel nimmer bestaan hebben. Van Loon toch schijnt uit het Latijnsche woord *uligine* (van *uligo*, een moeras), waarin volgens Hraa (2) de mijlpaal zou gevonden zijn, eene plaats *Vliegane* te hebben gemaakt, ook twijfelen de Geleerden aan de echtheid van die mijlpaal, welke overigens in het *Leydsche museum* gevonden wordt, en zij betwijfelen het zeer, of er wel immer eene echte bij *Naaldwijk* gevonden is.

VLIEGER (DE), een der twee vaarwaters in het *Brouwerhavensche-gat*, dat tusschen de *Paarden- en Kabeljaanws-platen* doorloopt naar het *Springersdiep*. Zij is wel smal, doch heeft 80 tot 100 palm. diepte.

VLEIGHUIS, geb. in het dingspit *Zuidenweld*, prov. *Drenthe*, arr. en 9 u. Z. O. ten Z. van *Assen*, jud. kant. en 4 u. Z. O. van *Hoogeveen*, adm. kant. en 1 u. Z. O. van *Balen*, gem. en 1 u. O. van *Koovorden*; met 4 h. en ongeveer 30 inw.

VLEGUIT, pold. in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeiland*, distr. en arr. *Goes*, kant. *Heinkenszand*, gedeeltelijk gem. *Baarland-en-Bakendorp*, gedeeltelijk gem. *Hoedekenskerke*; palende N. en N. O. aan den pold. *Middel-Zwakke*, Z. O. aan den *Kaneel-polder*, Z. aan den *Jan-Fierloos-polder* en den *Hugo-polder*, W. aan den *Kruiningen-polder*.

(1) *Aloude Hollandsche Historie*, D. I, bl. 170-173.

(2) *Idem*, C. IV, fol. 18.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 37 bund. 77 v. r. 90 v. ell., waaronder 37 bund. 50 v. r. schotbaar land, als: onder *Baarland-en-Bakendorp*, volgens het kadaster, 11 bund. 7 v. r. 30 v. ell., waaronder 11 bund. 6 v. r. 40 v. ell. schotbaar land; onder *Hoedekenskerke*, volgens het kadaster, 26 bund. 70 v. r. 60 v. ell., en daaronder 26 bund. 43 v. r. 60 v. ell. schotbaar land. Men telt er 2 h., waaronder eene boerderij, onder *Baarland-en-Bakendorp*. Hij wordt door eene sluis, op de Zwake, van het overtollige water ontlust. Het polderbestuur is onder de directie van dat van de Middel-Zwabe.

VLIELAND, eil., thans eene gem. uitmakende, en tot de prev. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, kant. *Medemblik*, behoorende (1 k. d., 13 m. k., 9 s. d.).

Het ligt $\frac{1}{2}$ u. N. O. van Texel, $1\frac{1}{2}$ u. Z. W. van Ter-Schelling. Naast de plaats, waar vroeger een steenkolenvuur brandde, staat thans, sedert 1836, een lichttoren van de tweede grootte; de vroegere vuurbaak is vervangen door een gedenkteeken, hetwelk staat op $53^{\circ} 17' 48''$ N. B. en $22^{\circ} 43' 23''$ O. L., ter aanwijzing van het punt der driehoeksmeting op dit eil., waarnaar de Generaal KRAIJENHOFF zijne kaart vervaardigd heeft. Ten N. heeft dit eiland de Noordzee, ten N. O. de Oost-Vlieland zeegeaten, ten Z. het Oude-Vlie en de Waardgronden, ten W. het West-Vlieland zeegeat.

Het ontleent zijnen naam, volgens sommigen, aan den vlietenden grond, die er inderdaad zeer veranderlijk is, doch beter ziet men in den naam een overblijfsel van het oude Flevo. In den vroegsten tijd is het met Texel vereenigd geweest, doch van Terschelling gescheiden, doordien tusschen deze eilanden eene rivier in de Noordzee vloede, volgens sommigen de Vecht, volgens anderen de mond van het meer Flevo. Uit deze rivier is eene sloot gegraven langs Vlieland naar Texel, de Monnikensloot genaamd, welke, te na aan de Noordzee gebracht, aanleiding heeft gegeven tot eene inbraak der Noordzee, waaruit de afscheiding van Vlieland en Texel is voortgevloeid.

Het is een lang smal eiland, dat van het Zuidwesten naar het Noordoosten eene lengte heeft van 6 uren en eene breedte van ruim $\frac{1}{2}$ uur, de Hors en andere buitengronden daaronder gerekend, zijnde het eigenlijke eiland niet langer dan 2 en slechts ruim $\frac{1}{2}$ u. breed. Voorheen waren er op Vlieland twee dorpen Oost-Vlieland en West-Vlieland, doch het laatste is, in het laatst der zeventiende en het begin der achttiende eeuw, door de zee verzwolgen, zoodat Oost-Vlieland thans nog maar alleen bestaat. Het eiland had tot in 1811 zijn eigen regt.

Vlieland beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 5215 bund. 72 v. r. 93 v. ell., waaronder 1689 bund. 14 v. r. lastbaar land. Het geheele eiland bestaat uit zandgrond, en het weinige groen, dat men vroeger in de valleijen vond, is door de stormen van 1834, 1835 en 1836 geheel met zand overstoven. In den zomer vindt men hier vele eijeren van zeevogels; ook treft men hier geneeskrachtige kruiden aan. De *helianthemum*, die er vroeger groeide, vindt men er thans niet meer. De tuinen rondom het dorp zijn vruchtbaar en de grond voor het meeste houtgewas geschikt. Sedert het jaar 1843 worden er aardappelen gepoot, die eene goede soort opleveren. Men heeft er twee velden, het Oostersche-veld en het Westersche-veld, welk laatste jaarlijks kleiner wordt door afslag der zee. Deze velden zijn naauwelijks toereikend voor de 18 of 20 koeijen en de paarden die er aanwezig zijn. Schapen kan men er niet houden,

omdat zij meestal ongens worden, Geiten zijn er in menigte. Hooi kan er niet gewonnen worden. Zoodat men de meeste levensmiddelen van den vasten wal meerendeels van Harlingen haalt. Tegen den winter voorziet elk huisgezin zich van het noodige, even als of men eene groote zeereis gaat ondernemen, daar men bij ijsgang van den vasten wal is afgesloten.

Dit eiland was voor eene vereeniging met Texel en eene bedijking zeer vatbaar, waardoor eene oppervlakte van 30,000 bunders meest goede kleigronden konden gewonnen worden. Door zoodanige bedijking werd het voordeel verkregen, dat de instrooming der Noordzee verminderd en daardoor de zegaten van Texel en Vlieland dieper werden en een vaster voormuur werd gekregen voor de aan de Zuiderzee grenzende provinciën, voor wier veiligheid en bedijking deze eilanden van het grootste belang zijn.

De luchtgesteldheid is er zeer gezond, zoodat men er onder de loodsen vele oude lieden vindt, die zich kenmerken door eene grootere vlugheid, dan men gewoonlijk van hunnen leeftijd verwacht.

In het begin der zeventiende eeuw bloeide dit eiland zeer en was sterk bevolkt. Sedert is het getal huizen van 700 tot 121 verminderd. Er wonen thans nog slechts 126 huisgezinnen, eene bevolking uitmakende van 660 zielen. De middelen van bestaan vloeijen voort uit het Loodswezen, eene klaringspost en eenige visscherij op de Waardgronden. Men heeft er eenen korenmolen en in de nabijheid wel voorziene mosselbanken. Ten tijde van de grootste welvaart, telde men hier wel 74 Kapiteins, die op Groenland voeren, behalve vele andere scheeps-kapiteins. Vóór 1800 moeten hier vier bierbrouwerijen bestaan hebben, doch deze door den oorlog verbrand zijnde, zijn later niet weder hersteld.

Het eiland is zoo wel aan de eene als aan de andere zijde met duinen voorzien, waarin eenige valleijen zijn. De voornaamste duinen zijn: het Meeuwenduinslid, het Oude-Huizenschclid, Viemenslid, Veemslid, Kooislid en het Oosterschclid en de voornaamste valleijen, de Wester- en de Ooster-Valleijen van Malgom, de Vallei van de Oude huizen, de Kooi's-Vallei, de Vallei beoosten de voormalige vuurbaak en de Oostersche-Vallei.

Na den watervloed van het jaar 1825 heeft men hier eene zeer nette haven beginnen aan te leggen, in 1829 voltooid, die echter zeldzaam door koopvaardij-schepen bezocht wordt, uithoofde het vaarwater de Monnikensloot, welke derwaarts leidt, ondiep is geworden. In vroeger jaren leverde dit vaarwater eene veilige legplaats voor een groot aantal schepen, die er dikwerf overwinterden. Ten Zuiden van het dorp is in het jaar 1826 eene zeedijk gelogd, om te beletten, dat het water niet in het dorp kan komen. Deze dijk is 725 ell. lang en 2.50 ell. boven volzee. Hij is aan het havenwerk verbonden door een oeverwerk langs het Oostersche-veld, dat in 1832 begonnen en in 1838 is voltooid. De haven wordt bedreigd door eene zandbank, welke zich vóór de monding heeft verlegd, zoodat in 1846 slechts 32 en in 1847 maar 16 vreemde zeeschepen binnen liepen.

De inw., die op 3 na allen Herv. zijn, maken de gem van Oost-Vlieland uit. — De overige 3 zijn Evang. Luthersch.

Vroeger bestond hier ook eene Doopsgez. gem. Deze is door het afnemen van het getal der leden te niet gegaan. De laatste, die hier Predikant is geweest, was ADRIAAN VREIJER, die hier in 1778 zijne dienst aanvaardde en den 18 November 1798 is overleden.

Men heeft op dit eil. eens in 1837 nieuw gebouwde school, waar in, nevens het lager onderwijs, de stuurmanskunst en de Fransche taal onderwezen, en die door 160 leerlingen bezocht wordt.

Aan de westzijde van het eiland op eenen afstand van 1½ uur staat in het duin een Rijk-post-veerhuis, hetwelk vroeger nog westelijker stond, maar, nithoofde van verstuiwing der duinen, in 1838 op zijne tegenwoordige plaats is gesteld en vernieuwd. Daarin woont de postschipper met zijn huisgezin, die elken nacht met hoog water naar Texel vaart, om de brieven af te halen en over te brengen. In het dorp is een Distributie-kantoor, dat door een Post-Commies wordt waargenomen, zijnde er twee loopers, een van het posthuis naar het dorp en een van het dorp naar de haven tot vervoer van brieven. In de nabijheid van het veerhuis staat eene Quarantaineloods.

In het noordwesten van dit veerhuis staat ook eene loods van de Noord- en Zuidhollandsche Reddingmaatschappij, terwyl ook eene tweede loods in het dorp gevonden wordt, beide voorzien van de noodige hulpmiddelen bij strandingen, die op dit eiland menigvuldig zijn. Er bestaat hier ook eene Inrigting tot verpleging van arme schipbrankelingen, welke op twee plaatsen, namelijk, in het Rijk-post-veerhuis en in het Armbuis altijd voor vier en twintig drenkelingen beinden en gemaakte kleederen voorhanden houdt. De armen genieten van elk schip 30 cents tot het in stand houden dezer inrigting.

Aan de oostzijde bij de haven is eene Rijksket, bewoond door den Opsigter van den Waterstaat, en een Magazijn tot berging van materialen.

Men heeft er een Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, dat den 1 Julij 1829 is opgericht en acht leden telt.

Voorheen stond hier een zeer groot en aanzienlijk gebouw, dat aan het Rijk behoorde en waarin de Admirals DE RUYTER en TAORP, als zij met hunne schepen op de reede lagen, hunnen intrek namen, dit is echter gesloopt in de jaren 1834—1838. Gedurende het maken der verschillende havenwerken zijn er meer dan 6000 lasten steen uitgegraven, afkomstig van vroeger gesloopte huizen.

Men vermoedt dat de Romeinen op dit eiland eene wijkplaats hebben gehad, tijdens hunne oorlogen met de Friezen. Ook meent men dat hier al vroeg een Monnikenklooster is geweest, dat aan den H. Sava was toegewijd, doch later moet zijn verwoest.

Op den Noordoesthoek, bij het tegenwoordige Witte-Lid, een groote duin, zonder beplanting, heeft in het laatst der vorige eeuw eene batterij gelegen, die niet meer bestaat, als zijnde door de diepte verzwolgen.

Den 20 Augustus 1573 werd VLIeland door CASPAR DE ROLES, Heer van Billy, en Gouverneur van Friesland, geplunderd en te Oost-Vlieland wel 450 huizen verbrand.

Op den grond van VLIeland, waar thans twintig vademmen water staat, is in Augustus 1799 gezonken en verongelukt het goudschip *the Lutine*, zijnde van de vijf honderd zielen, die er aan boord waren, slechts één man afgekomen. Een gedeelte van het goud, Spaansche matten en staven, voor eene waarde van 200.000 gulden, werden in dat jaar, onder het bestuur van den Monster-Commissaris JOSEPH MAXIMILIAAN D'HAUVANT, uitgehaald. Uithoofde er een aanzienlijk kapitaal in aanwezig was, heeft men vele pogingen aangewend, ook met eene duikerklok en den toestel van den Heer van GUYSS te Haarlem,

vooral onder den Strandvonder van Terschelling Pieter Eschauer, die echter niet gelukkig zijn uitgevallen.

Op dit eil. woei in den avond van 3 Februarij 1825 de wind uit het west-noordwesten met eenen hevigen storm, en zeer buitengewonen vloed, zoodat het water 3.05 ell. boven gewoon peil in het dorp en de huizen stond, en aan de zuidzijde van het dorp de wallen, de stekken en onderste voetingen der huizen meest alle weggeslagen werden. Hierdoor waren dan ook de vloeren en planken uit de huizen en schuren losgeraakt en weggespoeld, terwijl ook vele levensmiddelen, die in de achterhuizen lagen, wegspoelden en door het zeewater bedierven.

Het eiland neemt aan de noordzijde sterk af, hetgeen men niet beter ontdekken kan, dan wanneer men de kaart van Vlieland, in 1795, door den Landmeter PERRINON gemaakt of de plaats, waar West-Vlieland gelegen heeft met den tegenwoordige vergelijkt. In vroeger jaren lieten 's Lands Staten zich zeer gelegen liggen aan het behoud der gronden, waarvoor nog in het jaar 1722 op hunnen last een dijk werd gemaakt. Sedert bepaalde men zich uitsluitend tot de beplanting der duinen. Het is te vreezen, dat indien de afnemning voort gaat, zoo als zij in de laatste honderd of zelfs de laatste vijftig jaren plaats greep, de Noordzee zich hier eene nieuwe en zeer gevaarlijken weg zal banen naar de Zuiderzee, hetgeen voor de aan haar grenzende provinciën de uiterste bekommring moet baren, zoo niet in tijds door gepaste maatregelen dit gevaar wordt afgewend.

Op dit eiland is geboren de Vice-Admiraal ALBERT KIKKER, geb. den 22 November 1761, en in West-Indië overleden.

Het wapen bestaat uit eene loodsblood van sabel, zeilende op zee.

VLIELAND, geb. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 2½ u. Z. O. van 's *Gravenhage*, kant. en 1½ n. O. N. O. van *Delft*, gem. en 20 min. N. van *Pijnacker*, aan den Nieuwkoopache-weg.

VLIELAND (OOST-), d. op het eil. *Vlieland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 14 u. N. van *Hoorn*, kant. en 11 u. N. van *Medemblik*, gem. *Vlieland*.

Het was vroeger geen onaangenaam dorp, dat uit eene lange, ruime straat bestaat, ter wederzijde beplant met schoone lindeboomen en voorzien van eene groote waterput, waaruit de schepen zich van zeer goed en gezond drinkwater kunnen voorzien en die wel voor 1600 personen water kan bevatten, doch thans is het dorp in eenen vervallen en armoedigen staat. Voorts zijn er nog drie brandwaterputten. Men telt er in de kom van het d. 117 h., meest alle van Friesche gele mopsteenen opgetrokken, waarmede ook de straat geplaveid is.

De inw., die er allen Herv. zijn, maken met de overige van het eiland eene gem uit, welk tot de klass. van *Alkmaar*, ring der *Eilanden*, behoort en ongeveer 660 zielen, onder welke 300 Ledematen, telt. Oost- en West-Vlieland hadden te zamen tot eersten Predikant WILLEM GILLESZ., daar beroepen in 1678 en in 1877 van zijne dienst ontslagen. Tijdens de dienst van HENDRIK PIETRAAS DOEKMAN beroepen in 1883 in 1897 naar Venhuizen vertrokken, werden de plaatsen gescheiden en bekwaam Oost-Vlieland alleen tot Predikant JAK DIBBETZ. in 1898. Het beroep geschiedt door den kerkeraad. De kerk, welke reeds vóór de Reformatie bestond, was destijds eene parochiekerk, welke door de Graven begeven werd; terwijl de instelling door den Officiaal van Utrecht geschiedde. In 1415 was hier Pastoor ENGELBERTUS WILLEMSSON, te Rotterdam wonende, die bij afwezendheid een jaarlijks

inkomen trok van zes ponden (56 guld.). De pastorf had geene vaste inkomsten, om dat de landerijen, die voor de pastorf gemaakt waren en vijftien koeljen konden voeden, verdrongen waren. Maar de landlieden bragten, om een goed Onderpastoor te hebben, de noodige penningen op. De pastorf trok zeker hoofdgeld, hetwelk zoowel over de menschen als de beesten omgeslagen werd, zoodat acht hoofden eenen Philipsgulden (1 guld. 25 cents) en een weinigje boter moesten opbrengen. Dus bestonden alle de inkomsten, met lasten en met al, in negentig Rhijsche guldens (155 guld.). De Koster werd door de Huislieden en de Kerkmeesters aangesteld, maar had geene vaste inkomsten. Thans is de kerk een kruisgebouw, zonder toren of orgel, doch van binnen van eene gaanderij voorzien. In het jaar 1840 zijn aanzienlijke verbeteringen aan kerk en pastorf aangebragt, waartoe eene som van duizend gulden uit het fonds voor noodlijdende kerken en eene gelijke som uit 's Rijks kas verstrekt zijn; het overige door de gem. zelve.

De voormalige Kerk der Doopsgezinden dient thans tot pakhuis van den Opperstrandvonder.

In het midden van het dorp, aan de noordwestzijde der straat, staat het Raadhuis van *Vlieland*, dat, volgens een opschrift op eenen steen in den voorgevel, in 1595 gebouwd is, en had vroeger eenen toren, welke tot baken in zee diende, doch later is afgebroken. Op dit gebouw is nog het voormalig zwaard van justitie, alsmede het rad, waarop de misdadigers gelegd werden, voorhanden. Tevens ziet men voor den gevel als eene bijzonderheid van het oude strafregt eenen ijzeren besgel, met twee niet onaanzienlijke kei- of rolsteenen hangen, welke men een gevallen meisje om den hals hing en aldus ten toon stelde. Eertijds werd op dit raadhuis regtgesproken in het hoogste ressort, zoo werd hier onder anderen de moordenaar van de moeder van den tegenwoordig aldaar wonenden Logementhouder Komar Smit levend geradbraakt.

Men heeft er een Armhuis, waarin een getal van 5 oude mannen, 3 oude vrouwen en 8 kinderen zijn opgenomen.

Vroeger had men hier mede een Weeshuis, welk gebouw thans dient tot een partikulier huis en een Oudemannen- en Vrouwenhuis, tegenwoordig ingerigt tot Wees- en-Armhuis.

VLIELAND (SCHOOTER-), heerl. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie **SCHOOTER-VLIELAND**.

VLIELAND (WEST-), voorm. d. op het eil. *Vlieland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 14 u. N. van *Hoorn*, kant. en 11 u. N. van *Nedemblik*, gem. *Vlieland*, aan de westzijde van het eiland.

Dit dorp is door de hooge watervloeden van 1650—1750 geheel weggeslagen, zoo dat ter plaatse, waar het eertijds gevonden werd, nu 15 vademen water staan.

WEST-VLIELAND bekam na de scheiding van *Oost-Vlieland* eenen eigen Predikant in **HENDRIK JANSZ.**, daar beroepen in 1598, die wegens zwakheid in 1605 emeritus werd. Den 26 en 27 Februarij 1714 stortte de oude kerk van **WEST-VLIELAND** door eenen orkaan in. Men bouwde toen eene kerk binnenwaarts, die, in November 1727, door de zee ondermijnd en allengs verdelgd is. Tot het oefenen van de godsdienst werd een huis bekwaam gemaakt, waarin de laatste Predikant van **WEST-VLIELAND**, **GERARDUS PERTEN**, nog tot in het jaar 1736 gepredikt heeft, wanneer hij naar Huisduinen vertrok. Toen was er nauwelijks één huis overgebleven, maar allen werden door de zee ingezwolgen,

zoo dat er geen spoor meer van eene der kerken, noch van eenig huis te vinden is. De klok uit den toren van dit dorp hangt tegenwoordig in dien van het raadhuis te Oost-Vlieland. Des zomers, bij droog weder en laag water, wordt op het uiteinde van de Horst het plaveisel van de kerkstraat nog ontdekt.

VLIELANDER-DIEP of ZEEGAT (HET WEST-), vaarwater ten Z. van de *Zuiderzee*. Zie *EISELANDSCHE-GAT*.

VLIELANDER-ZEEGATEN (DE), zeegaten ten N. van de *Zuiderzee*. Zij worden onderscheiden in de Oostvlieland-zeegaten en in het Westvlieland-diep of zeegat. Zie het volgende art. en het art. *EISELANDSCHE-GAT*.

VLIELANDER-ZEEGATEN (DE OOST-), vaarwaters ten N. van de *Zuiderzee*, tusschen de eilanden Vlieland en Ter-Schelling, waardoor de Vliestroom in de Noordzee uitloopt, de voornaamste vaarwaters zijn het Nieuwe-gat en de Hollepoot, die door de Noordergronden gescheiden zijn.

VLIER (DE), riv. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *AA (Oude-)*.

VLIER (WESTER-), buurs., prov. *Overijssel*. Zie *WESTERVLIS*.

VLIERBEEK (DE), riv. in *Twente*, prov. *Overijssel*, gem. *Markelo*, welke in het Markelosche-broek ontstaat en, met eene oostelijke rigting, in de *Regge* uitloopt.

VLIERBEEK (DE), riv. op de *Veluwe*, prov. *Gelderland* en in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie *BARNEVELDSCH-BEEK*.

VLIERBOSCH, geh. prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Smaltingerland*, arr. en 3 u. N. van *Heerenveen*, kant. en 1½ u. N. ten W. van *Beetsterswaag*, 1 u. W. van *Boornbergum*, waartoe het behoort; met 2 h. en 10 inw.

VLIERD (DE), geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede* distr., arr., kant. en ½ u. Z. ten W. van 's *Hertogenbosch*, gem. *Vught*.

VLIERDAMSCH-DIJK, dijk in het *Land-van-Voorne*, prov. *Zuid-Holland*, gem. *Rockanje*, in eene noordelijke rigting, van den Molendijk naar de zeeduinen loopende en den Stuijsakker-polder van den Strijpe-polder scheidende.

VLIERDEN, gem. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*, *Derde* distr., arr. *Eindhoven*, kant. *Asten* (6 k. d., 28 m. k., 4 s. d.); palende N. aan de gem. *Bakel-an-Milheze*, O. aan *Deurne-en-Liessel*, Z. W. aan de *Astensche-Aa*, die haar van *Asten* scheidt, W. aan *Lierop*.

Deze gem. bevat het d. *Vlierden*, benevens de geh. *Baarschot*, *Belgeren*, *Brouwhuis* en *Vorst*. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1932 bund., waaronder 1823 bund. 80 v. r. 21 v. ell. belastbaar land; telt 103 h., bewoond door 107 huisgez., uitmakende eene bevolking van 670 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden. De grond is er schraal en mager. De granen, die er verbouwd worden, bestaan voornamelijk in rogge, ook boekweit, haver en een weinig gerst. Men heeft er eenen windkorenmolen, eene branderij en eene leerlooierij. Vroeger was er eene bierbrouwerij, doch deze heeft sedert jaren opgehouden te werken.

De inw., die er op 15 na allen R. K. zijn, onder welke ruim 490 Communikanten, maken eene stat. uit, welke tot het apost. vic. van 's *Hertogenbosch*, dek. van *Helmond*, behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt.

Het wapen dezer heerl. bestaat uit een dwars doorsneden schild, het bovenste van azuur met een vink van goud, het onderste van zilver met drie turven van sabel.

VINKEVEEN-EN-DEMMEERIK, kerk. gem., prov. *Utrecht*, klass. van *Utrecht*, ring. van *Mijdrecht*.

Vroeger maakte VINKEVEEN eene afzonderlijke gem. uit, welke tot eersten Leeraar had WIGBOLDUS BELIDA, die in het jaar 1594 hier reeds in dienst was; want in dat jaar werden VINKEVEEN met *Wilnis* vereenigd. In het jaar 1772, toen de Predikant HENRICUS GOCKINGA overleed, zijn echter die beide dorpen kerkelijk van elkander gescheiden, en VINKEVEEN bekwam toen tot afzonderlijken Predikant JACOBUS RIJSDIJK TAKENS, die in het jaar 1774 horwaarts kwam, en in het jaar 1782 naar Delfshaven vertrok. In het jaar 1820, tijdens de bediening van D. W. OTTO, werd Demmerik met Vinkeveen vereenigd, zijnde tot dien tijd toe gecombineerd geweest met de Herv. gem. van Ter-Aa. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

Onder de te Vinkeveen gestaan hebbende Predikanten vinden wij vermeld den Nederlandschen Dichter JOHANNES WILHELMUS BUSSINGH, die hier van 1783—1786 stond, en den Nederlandschen Taalkundige ISAAC VAN HARDERWIJK van 1808—1813. Het is eenigzins opmerkelijk, dat van 1598 tot 1736 deze beide dorpen bediend zijn door vader, zoon, kleinzoon en achterkleinzoon, die allen genaamd waren HENRICUS TEN BRINK, alle als Proponenten hier beroepen en ook overleden.

De gem. VINKEVEEN-EN-DEMMEERIK, waartoe, behalve die uit de gem. Vinkeveen en Demmerik, ook eenigen uit de burg. gem. Abcoude-Proostdij-en-Aasdom behooren, telt 420 zielen en 160 Ledematen.

VINKEVEEN-EN-WAVERVEEN, gem., vroeger gedeeltelijk tot *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, gedeeltelijk tot het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht* behoord hebbende, thans geheel gerekend tot de prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Loenen* (4 k. d., 4 m. k., 2 s. d.); palende N. aan de Noord-Hollandsche gem. Onder-Amstel en aan de gem. Abcoude-Proostdij-en-Aasdom, N. O. aan Abcoude-Baambrugge, Loenersloot en Ruwiel, Z. aan het Noordeinde-van-Portengen en Wilnis, Z. W. aan Mijdrecht, W. aan den Amstel, die haar van de Noord-hollandsche gem. Uithoorn scheidt.

Deze gem. bestaat uit de heerl. Vinkeveen, Waverveen en Demmerik, welke vroeger de afzonderlijke gem. Vinkeveen en Waverveen uitmaakten en in 1841 vereenigd zijn; bevat de d. Vinkeveen en Waverveen, benevens de b. Demmerik, en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 3815 bund. 25 v. r. 59 v. ell., waaronder 3813 bund. 10 v. r. 3 v. ell. belastbaar land; telt 276 h., bewoond door 383 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 1800 inw., die meest in de veenderij en boerderij hun bestaan vinden.

De Herv., die er 570 in getal zijn, maken de gem. van Vinkeveen-en-Demmerik uit. — De R. K., van welke men er 1230 telt, maken de stat. van Vinkeveen uit.

Men heeft in deze gem. twee scholen, als: ééne te Vinkeveen en ééne te Waverveen, welke gezamenlijk gemiddeld door een getal van 200 leerlingen bezocht worden.

VINKEVEEN (POLDER-VAN), pold. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Loenen*, gem. *Vinkeveen-en-Waverveen*; palende N. W. aan Abcoude-Proostdij, N. aan den Winkel,

N. O. aan Abcoude-Baambrugge, Z. O. aan Oucoop en Demmerik, Z. W. aan de Ronde-veenen.

Dese pold., welke in het jaar 1674 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1005 bund. 75 v. r. 82 v. ell.; telt 125 h., waaronder 21 boerderijen, en wordt door eene sluis, op de Geuzesloot, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit een Polderschout en twee Poldermeesters.

VINKEVEENSCH-VAART (DE), vaart in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, in eene zuidwestelijke strekking van Aasdom en Proostdij, in eene meer zuidelijke rigting, door de gem. Vinkeveen, naar de Geuzesloot loopende.

VINKEVEENSCH-ZUWE (DE), weg in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, die in eene noordoostelijke rigting van Vinkeveen naar Baambrugge loopt.

VINKEVELD, buit. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 4 u. N. van *Leyden*, kant. *Noordwijk*, gem. *Noordwijk-Binnen-en-Buiten-Langeveld-en-Offen*, 2½ u. N. N. O. van *Noordwijk-Binnen*.

VINKEVELT, buit. en kruidenwekerij in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 2 u. N. N. W. van *Leyden*, kant. *Noordwijk*, gem. *Noordwijk-Binnen-en-Buiten-Langeveld-en-Offen*, 8 min. Z. van *Noordwijk-Binnen*.

Dit buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 12 bund., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer J. van LIMBECK, woonachtig te Amsterdam.

VINKHUIZEN of VINKHUIZEN, geb. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en ½ u. W. van *Groningen*, kant. en 1½ u. O. Z. O. van *Zuidhorn*, gem. en ½ u. O. van *Hoogkerk*.

Dit gehucht bestaat uit 4 hofsteden; te samen eene oppervlakte beslaande van 122 bund. 35 v. r. 10 v. ell., en bewoond wordende door ongeveer 40 inw.

VINKS-KAAP, kaap in *Australië*, in de *Indische-zee*, aan de Westkust van *Nieuw-Guinea*.

VINKWIJK, buurs. in het graafs. *Bergh*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en 5½ u. Z. van *Zutphen*, kant. en 1 u. Z. W. van *Ter-Borg*, gem. *Bergh*, 40 min. N. van 's *Heerenberg*, en behoort kerkelijk tot *Zeddam*, gem. *Bergh*; met 29 h. en 200 inw.

VINNEN of DE VENNEN, buit. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 4½ u. W. van *Appingedam*, kant. en ½ u. W. ten N. van *Onderdendam*, gem. en ½ u. Z. O. van *Baflo*, ½ u. Z. O. van *Tinallinge*, waaronder het kerkelijk behoort, bestaat uit twee boerderijen met laag land, zijde klei met oer omgeven.

VINNE-WATERS-POLDER (DE), pold. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Alkmaar*, gedeeltelijk gem. *Heilo-en-Oesdom*, gedeeltelijk gem. *Egmond-binnen*, gedeeltelijk gem. *Limmen* en gedeeltelijk gem. *Castricum*; palende N. aan den *Baafjes-polder*, O. aan *Oesdom*, Z. O. aan de westzijde van *Limmen* en den *Backumerban*, W. aan *Egmond-binnen*.

Dese pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 343 bund. 28 v. r. 55 v. ell. alles schotbaar land, als: onder *Heilo-en-Oesdom*, 252 bund. 56 v. r. 14 v. ell., onder *Egmond-Binnen*, 50 bund. 15 v. r. 20 v. ell., onder *Limmen*, 8 bund. 63 v. r. 10 v. ell., onder *Castricum*, 51 bund. 94 v. r. 10 v. ell. Men telt er 9 h., alle boerderijen, als: 8 boerderijen onder *Heilo-en-Oesdom*, en 1 boerderij onder *Egmond-Binnen*. Hij wordt door eenen molen, op de Ringsloot, van het

overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit vier Poldermeesters en eenen Penningmeester.

VINNINGE of WIMMINGEN, voorn. d. op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, dat door het water verzwolgen is. Het paalde aan Bakendorp en was in 850 bedijkt. Op den ouden blaffert der Utrechtse Bisschoppen komt het voor onder den naam van *Viningen*.

VISCHBERG, kaap in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie *PIKAN* (GOENONG).

VISCHBUURT, geh., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *West-Dongeradeel*, arr. en 6 u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 3 u. O. van *Holwerd*, $\frac{1}{2}$ u. W. van *Ternaard*, waartoe het behoort, aan den ouden zeedijk; met 22 h. en 120 inw.

Dit geh. was oudtijds zeer bloeiend, wegens de visscherij op de Noordzee, zijnde aldaar, volgens overlevering, ongeveer twintig vischschepen geweest, doch het buitenland geweldig opgroeiende, is het welvaren van deze plaats te gelijk met de visscherij verdwenen; wordende de aangewassene landerijen door de daaromtrent wonende huislieden gebruikt.

Zelfs bestond er vroeger een afzonderlijke Doopgezinde gem., welke echter sedert lang met *Holwerd* gecombineerd, de gem. *Holwerden-Vischbuurt* uitmaakt. Het kerkje bestaat nog, wordende daarin twintigmaal 's jaars dienst gedaan. Het is een oud gebouw, zonder toren of orgel.

Bij dit geh. sloeg, bij den watervloed van Februarij 1825, een gedeelte van het wrak van een oud schip over den dijk en dreef derwaarts.

VISCHDONK, landg. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Brabant*, arr. en $4\frac{1}{2}$ u. W. Z. W. van *Breda*, kant. en $2\frac{1}{2}$ u. Z. Z. W. van *Oudenbosch*, gem. *Roosendaal-en-Nispen*, $\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Roosendaal*, nabij het *Suolleven*.

VISCH-EN-JAGTLUST, voorn. buit. in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en $1\frac{1}{2}$ u. O. van *Amsterdam*, kant. en 1 u. N. W. van *Weesp*, gem. *Diemen-en-Diemen*, onder *Over-Diemen*.

Ter plaatse, waar deze buit. gestaan heeft, ziet men nog de tuinhanswoning, welke met de daartoe behorende gronden eene oppervlakte beslaat van 2 bund. 11 v. r 32 v. ell.

VISCHHUMERMAAR, (HET), water in *Fivelgo*, prov. *Groningen*. Zie *VACHMAAR*.

VISCHJAGERS-GAATJE (HET), geul in de *Zuiderzoo*, loopende O. uit den *Balg*, tusschen de *Riepel* en den *Lutjeswaard*. — Deze geul wordt niet bevaaren.

VISCHMAAR (HET) of het *VISCHHUMERMAAR*, water in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, gem. *Loppersum*, dat uit het *Hoeksmeer* voortkomt, en in eene noordelijke rigting naar het *Damsterdiep* loopt. Vroeger liep het met eene noordwestelijke rigting naar de *Delf*, waar eene sluis lag de *Vischmaarziel*. Zie het volgende art.

VISCHMAARZIJL (DE), voorn. sluis in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, in het *Vischmaar*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Loppersum*, O. van *Garrelswier*.

Door deze sluis plagten een paar duizend grazen lands op de *Delf* nit te wateren.

VISCHPLAAT (DE), plaat in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Oosterhout*, gem. *Made-en-Drimmelen*; palende W. en N. aan het *Gat-van-Visschen*, O. en Z. aan het *Gat-van-den-Beneden-Nieuwen-Steek*.

Deze plaat, welke meest begroeid is met griendhout, is gedeeltelijk bedijkt. Zie het volgende art.

VISCHPLAAT (HET POLDERTJE-OP-DE-), onbehuinde pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Oosterhout*; gem. *Made-en-Drimmelen*; palende N. en W. aan de *Grienden*, Z. en O. aan het *Gat-van-de-Beneden-Nieuwesteek*.

Deze pold., welke vermoedelijk in het jaar 1820 bedijkt is, beslaat volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1 bund. 71 v. r. 30 v. ell., en wordt door een houten duiker, wijd 0,52 ell., voorzien van eene klep en schuif, op het *Gat-van-de-Beneden-Nieuwesteek*, van het overtollige water ontlast. Later en wel in 1839 is deze polder tot 35 bund. vergroot geworden, en de kade gebragt ter hoogte van 2,64 ell. boven A. P. Hij wordt bestuurd door de eigenaren, thans den Heer *ARNOLD JOSEPHUS INGENHOUZ*, c. s. te *Breda*.

VISCHVLIET, buit. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 1 u. O. van 's *Gravenhage*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Voorburg*, gem. *Stompwijk-Wilsveen-Leydschendam-Zuidzijde-en-Tedingerbroek*, en $1\frac{1}{2}$ u. W. Z. W. van de kerk van *Stompwijk*, aan de *Trekvluit*, nabij de *Wijkerbrug*.

VISCHVREUGD, buit. in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en $2\frac{1}{2}$ u. Z. van *Amsterdam*, kant. en gem. *Nieuwer-Amstel*, ruim $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Amstelveen*, tusschen de *Hand-van-Leyden* en *Kudelstaart*, aan de zuidzijde van de *Legmeer-sluis*.

VISSCHEN (HET GAT-VAN-), kil in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Brabant*, welke uit het *Gat-van-Kampen* voortkomt, en, met eene zuidwestelijke rigting, tusschen het *Hartplaatje*, de *Deenenplaat* en de *Vischplaat* door, in den *Amer* uitloopt.

VISSCHENBERG (DE), b. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. en 3 u. W. Z. W. van *Breda*, kant. en 2 u. Z. O. van *Oudenbosch*, gem. *Rucphen-Vorensende-Sprundel-en-Zegge*, 5 min. Z. W. van *Sprundel*, waartoe het behoort, nabij den weg van dat dorp naar *Rucphen*; met 3 h. en ruim 20 inw. Er is hier eene brouwerij, van welke het bier, onder den naam van *Visschenbergsch* bier, zeer vermaard is.

VISSCHERIJ-VAN-ALMSVOET (DE), streek in den voorm. *Zuid-hollandsche-waard*. Zie *ALMSVOET*.

VISSCHERSBUREN, buurtje, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, arr., kant. en $2\frac{1}{2}$ u. W. van *Sneek*, niet ver van *Gaastmeer*, waartoe het behoort.

VISSCHERSDIJK (DE), dijk in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, gem. *Almelo*.

VISSCHERSDIJK (DE), voorm. dijk, thans rijweg in het *Eiland-van-Dordrecht*, prov. *Zuid-Holland*, langs de oostzijde van den *Noordpolder* loopende.

VISSCHERSDIJKJE (HET), dijk of kade in het *Land-ven-Altena*, prov. *Noord-Brabant*, gem. *Werkendam*, in eene zuidelijke rigting loopende van den *Werkensche-dijk* naar de *Bakkerskil*. Hij beveiligt den *Vervoorne-polder* tegen het water van de *Merwede* en van gemelde kil.

VISSCHERS-EILAND, eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*. Zie *PENGANTEN (PORLOE-)*.

VISSCHERSGAT (HET), kil in den *Biesbosch*, prov. *Zuid-Holland*, gem. *Wieldrecht*, die van het *Nieuwe-veer*, aan het *Noord-Maartensgat*, W. naar de *Dordsche-kil* loopt, en alsoo de zuidelijke punt van het eiland afsnijdt. — Zij is, door het leggen van den dijk en straatweg van *Dordrecht* naar *Willemsdorp*, afgedamd en sedert sterk verland; doch levert nog eene veilige legplaats voor kleine vaartuigen.

VISSCHERSHAVEN, verl. plant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Motkreek*, ter linker zijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de verl. plant. *Nieuw-Comme-je-te-pousse*; benedenwaarts aan de verl. plant. *Vriesenburg*; 800 akk. groot.

Deze plant., welke de *Negers* of *Horos* noemden, is in het jaar 1831 verlaten, en de slaven verkocht.

VISSCHERSHUIZEN, voorm. geh. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en $3\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Groningen*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. N. van *Zuidhorn*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Oldehove*.

VISSCHERS-POLDER, pold. in *Staats-Vluanderen*, in *Axeler-Ambacht*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, distr. *Hulst*, kant. en gem. *Axel*; palende N. aan den *Polder-van-Zaamslag*, O. aan den *Capelle-polder*, Z. aan den pold. *Beoostenblij-benoorden*, Z. W. aan de *Oude-Gentsche-vaart*, waardoor hij van den *Oud-Eglantier-polder* gescheiden wordt.

Deze pold. heeft eene kadastrale uitgestrektheid van 64 bund. 53 v. r. 84 v. ell., en is schotbaar groot 44 bund. 86 v. r. Daarin staat eene kapitale boeren hofstede *Vaartwijk* genaamd (zie dat woord), benevens drie arbeidershuisjes.

Van de eerste bedijking is niets bekend. Alleenlijk weet men, dat deze pold., in het begin der zeventiende eeuw, een en andermaal met zee-water overdekt geweest, doch kort daarna wederom gedigt en beverscht is.

Den 15 Aug. 1606 is door de *Staten-Generaal* octrooi verleend tot herbedijking van den *VISSCHERS-POLDER*, gezamenlijk met den *Grooten-Buth-polder*, den *Kleinen-Buth-polder*, den *Noord-polder* en den *Capelle-polder*, en zulks ten verzoeke van den *Magistraat* der stad en ambachte van *Axel*, welke polders bij den storm en zeevloed van *Paaschdag* van dat zelfde jaar, onder water waren gezet, zoodat het geheele kwartier van de stad met de zee gemeen lag, de vestingwerken door deschuring gevaar liepen en er gebrek aan levensmiddelen voor de burgerij en het garnizoen ontstond. Eene spoedige bedijking was dus zeer noodzakelijk. Om die aan te moedigen, verleenden de *Staten* daartoe vrijdom van tienden, voor den tijd van achttien jaren; voorts aan den *Magistraat* het regt van jagt, vogelarij en vischerij, en voor de bewoners en bebouwers vrijdom van alle lasten, gedurende twaalf jaren, zijnde het genot dezer voordeelen nader bevestigd bij resolutie van de *Staten van Zeeland*, in dato 2 Maart 1649.

De Heer *Pieter Bernard Verheyden*, grondeigenaar te *Lokeren* (*België*), is alleen bezitter en ook beheerder van dezen polder, welke door middel van eenen kleinen duiker uitwatert op de *Oude Gentsche-vaart*.

VISSCHERS-VAART (DE), water, prov. *Friesland*, kw. *Wester-goo*, griet. *Barradeel*. Zie *TJUMMARUMER-VISCHVAART*.

VISSCHERSWAARDJE (HET), pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede* distr., arr. 's *Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Werkendam*; palende N. en Z. aan de buitengronden van den *Keizers-Guldewaard*, O. aan het *Steurgat*, W. aan den *Keizers-Guldewaard*.

Deze pold., waarvan het benedenste gedeelte in 1829 en het bovenste vele jaren vroeger bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 10 bund. 63 v. r. 90 v. ell. met de kaden aan de oostzijde, en wordt door eenen houten duiker aan de zuidzijde des polders, wijd 0.13 ell., voorzien van eene klep, op het *Steurgat*, van het overtollige water ontlast. Hij wordt bestuurd door den eigenaar.

VISSCHERTJE (HET), geh. in het *Eiland-van-Dordrecht*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant., gem. en bijna $\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Dordrecht*, aan den *Noorderdijk*, nabij *Dubbeldam*.

VISSER, naani, welken de Negers geven aan de koffijplant. *SAPHA*, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie *SAPHA*.

VISSERIJ (DE), buit. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en $1\frac{1}{2}$ u. N. van *Deventer*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. van *Olst*.

Dit buit., beslaat met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 12 bund. 78 v. r. 14 v. ell.

VISSERSZORG, suikerplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Beneden-Commewijne*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de koffijplant. Zorgvliet, benedenwaarts aan de koffijplant. Leliëndal; 1000 akk. groot; met 260 slaven. De Negers noemen haar *Rou*. Deze plant. werkt met eenen watermolen.

VISSERWEERT, geh. in *Oppe-Gelder*, prov. *Limburg*, arr., kant., distr. en 4 u. Z. Z. W. van *Roermond*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Roosteren*; met 19 h. en ruim 90 iaw.

Dit geh. was voorheen eene vrije heerlijkheid, behoorende onder de Oostenrijksche staten, hoofdgerigt *Falkenburg*, en maakte later, tot in 1839, deel van de gem. *Elen* uit, doch toen die gem. bij de eindscheiding in 1839 aan België kwam, werd dit geh. er van afgenomen en voorloopig administratief bij *Roosteren* gevoegd, hoewel het kerkelijk onder *Buchten*, een dorp van de gem. *Born*, behoort.

VISBURGIS, riv. bij *Taciro* vermeld, en welke men voor de *Middelzee* houdt, die vroeger de prov. *Friesland* in twee bijna gelijke deelen scheidde. Zie *MIDDELZEE*.

VISVLIET, d. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en $4\frac{1}{2}$ u. W. N. W. van *Groningen*, kant. en $2\frac{1}{2}$ u. W. N. W. van *Zuidhorn*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. W. van *Grijskerk*, op eenen tak van den overouden zeedijk, aan de Lauwers en het *Bes-Heersdiep* en aan de grenzen van *Friesland*.

Het is een niet onaanzienlijk dorp, in welks kom men 88 h. en 425 inw., en met het geh. *Pieterzijl* 137 h. en 750 inw. telt. *Hillemahuis* dat vroeger tot *Visvliet* behoorde, is bij de kadastrale delimitatie in het burgerlijke onder *Lutkegast*, gem. *Grootevast*, gekomen en kerkelijk ook in 1844, waarvoor *Visvliet* in ruiling de twee boerderijen *Noorder-Feringa* en de *Nie* verkreeg. De inw. vinden meest hun bestaan in den landbouw. Ook heeft men er 1 potten- en pannenbakkerij en 1 kalkbranderij.

De bodem bestaat uit beste, vruchtbare klei, tot 4 ell. en 4.80 ell. diepte; hierop volgt een grond naar turf gelijkende, 1 of 1.25 ell. diep, welke men *toel* noemt, en daarna zand.

Het was vroeger op zich zelven een afzonderlijke regtstoel, voorheen in het bezit der Staten van *Friesland* en sedert het jaar 1637 in dat der Heeren van de *Ommelanden*, welke laatste dat regt, in het jaar 1639, verkocht hebben, en wel in vier en twintig onnengangen, zijnde die *klaauwgenooten* ook alleen geregtigd tot de kerkelijke collatie.

De Herv., die er ruim 660 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Visvliet-en-Pieterzijl*, welke hier eene kerk heeft, die, volgens een opschrift, in 1427 gebouwd is en voor de Reformatie aan de H. H. *Primerus* en *Jacobus* was toegewijd. Deze kerk, op welks westeinde een holle, spitse toren staat, met eenen visch tot windwijzer, heeft geen orgel. Op het oosteinde staat eene vischschuit. In dit gebouw heeft men op eenen steen, als iets merkwaardigs, wegens den verbazenden hoogen prijs, gebeiteld, dat het mudde rogge, in het jaar 1857, zeven *Emder* guldens (7 guld. 87 $\frac{1}{2}$ cent) had gekost.

De Christelijk Afgescheidenen maken eene gem. uit, welke eene kerk heeft, zonder toren of orgel. — De Doopsgez., die men er ongeveer 80 aantreft, worden tot de gem. van *Pieterzijl* gerekend. — De 2 Evang. Luth., die er wonen, behooren tot gem. van *Groningen*. — De enkele R. K., die men er aantreft, parochieert te *Zuidhorn*. — De Isr., die er 7 in getal zijn, behooren tot de ringsynagoge van de *Leek*.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 73 leerlingen bezocht, en daartoe wordt gebruikt het westeinde der kerk, hetwelk onder den toren is en door eenen gang van de kerk is afgescheiden, ofschoon kerk en school beide den zelfden ingang hebben.

Vroeger werd er op den 1 Mei, zijnde de feestdag van de H. H. *Philippus* en *Jacobus*, eene jaarmarkt gehouden.

De Lauwers en een uit het trekdiep van het Roodehuisje herwaarts stroomend kanaal, het *Bes-Heersdiep*, loopen hier voorbij. De Lauwers ten Westen en het kanaal ten Oosten, vereenigen zich ten N. van het dorp, om het *Zijldiep* te vormen, en storten zich vervolgens, door de *Munnike-zijl*, in de Lauwers. Een kwartier uurs Z. W. van *Visvliet* is de Lauwers nauwelijks te herkennen, als stroomende slechts door eene pomp onder den *Schalgendam* in de nog bevaarbaar zijnde Lauwers, ter plaatse, waar de oude vaart in de Lauwers vloeit.

Te *Visvliet* lag vroeger de sluis in de vliet, ten Oosten van het dorp, een weinig ten Z. van de tegenwoordige brug; de eigenlijke Lauwers was afgedijkt. Deze sluis is naderhand naar de *Pieterzijl* en daarna naar de *Munnikezijl* uitgelegd. In 1471 werd deze sluis, onder het bestuur van den Abt van *Jeruzalem* of het *Gerkesklooster*, reeds voor de derde reis uitgelegd. In de kosten dezer uitlegging moesten de eigenërfden van den *Ruigewaard* nog eenigzins deelen. Bij die gelegenheid legde men eenen dam in den vorigen waterloop. Onder deze sluis behooren ook nog de *Ruigewaard*, *Lutkegast*, *Doezum*, *Opende*, *Sebaldeburen* en *Grootegast*, behalve *Burum* en *Gerkes-klooster*, beide laatste dorpen althans voor het grootste deel.

VISVLIET-EN-GERKESKLOOSTER, dijkbestuur, prov. *Friesland* en *Groningen*, dat zich uitstrekt over *Visvliet*, *Pieterzijl* en *Gerkesklooster*, wordende de lasten pondemaatsgewijs gevonden, en bestaat uit 5 leden, van welke 3 van *Visvliet* en 2 van *Gerkes-klooster*.

VISVLIET-EN-PIETERZIJL, kerk. gem., prov. *Groningen*, klass. van *Groningen*, ring van *Zuidhorn*; met ruim 660 zielen, onder welke 100 Ledematen.

De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest *PATROCLUS BOKELMAN*, die hier in 1595 stond, en in 1596 in zijne dienst geschorst werd. Het patroonaatregt staat hier bij onderscheidene collatoren.

VITSBAAI (ST.-) of BAAI-VAN-ST.-VIT, baai in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Celebes*, aan de Oostkust van het *Sundasche* eil. *Borneo*.

VITSHOEK (DE), wijk of sectie van de *Watering-van-Lamswaarde*, in *Staats-Vlaanderen*, in *Hulster-Ambacht*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. en distr. *Hulst*, gem. *Nontenisse*. — In deze wijk staan 3 boerenhofsteden. Zie voorts *LAMSWAARDE*.

VITTELERVORDE, naam, welchen men vermeld vindt in oude brieven van de vijftiende eeuw en waardoor men waarschijnlijk verstaan moet eene streek gronds in *Haag-Ambacht*, prov. *Zuid-Holland*, waarop thans de buit. *WESTERBEEK*, aan den *Loosduinsche-weg*, staat.

VITUSHOLT (ST.) of **ST. VIJTSHOLT**, geh. in het *Oldambt*, prov. *Groningen*, arr., kant., gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Winschoten*; met 46 h. en ongeveer 300 inw., die meest in land- en tuinbouw hun bestaan vinden, hebbende het hout of bosch, dat hier vroeger, volgens den naam, bestond, plaats gemaakt voor bouw- en tuingronden. De naam is verder ontleend van de gronden, die vroeger kerkelijke goederen waren, zijnde **ST. VIRUS** de Patroon van Winschoten, van welke plaats nog eene afbeelding van dien Heilige, met een geschrift in de hand, het zegel is.

Men heeft er eene school, welke door 80 leerlingen bezocht wordt, en in 1847 aanmerkelijk vergroot is, zoodat zij sedert 1 Januarij 1848 tot armenschool is ingerigt, waar thans 130 leerlingen gratis onderwezen worden.

VITUS-KONVENT (ST.-), voorm. priorij van Reguliere Kanunniken, in *Gooidland*, prov. *Noord-Holland*, digt bij *Naarden*.

Het was gebouwd in het jaar 1400 en stond onder het kapittel van Windesheim.

VLAAK (HET), twee droogten in de *Zuiderzee*. Zie **VRIESCHE-VLAAK** en **WIERINGER-VLAAK**.

VLAANDEREN, in het Latijn *FLANDRIA* en in het Fransch *LA FLANDRE*, voorm. graafs., dat ten N. grensde aan de Noordzee en den mond der Schelde, die het van het graafs. Zeeland scheidde, O. aan het markgraafs. Antwerpen, het hert. Brabant en het graafs. Henegouwen, Z. aan Henegouwen, het graafs. Artois en een gedeelte van Picardië, W. aan de Noordzee.

Dit graafs. heeft, volgens het gevoelen van eenige schrijvers, zijnen naam gekregen van **FLANDEBERT**, neef van **CLODIO**, Koning van *Frankrijk*, die de Romeinen uit het Belgisch-Gallië verdreef, maar, naar de gedachten van anderen, van **FLANDRIS**, gemalin van **LIDEBERCK II**, gezegd van *Harlebeek*, Groot-Houtvester van **VLAANDEREN**.

Het werd oudtijds bewoond door de *Menapiers* en de *Morinen*. Die geheele uitgestrektheid lands, welke eertijds **MENAPIË** of het **LAND DER MENAPIERS** genoemd werd, behield later, gedurende eenen zeer langen tijd den naam van **LAND-DER-MORINEN**, en viel onder den titel van koninkrijk ten deel aan den ongelukkige **CARARICK**, dien **CLOVIS** aan zijne heerschzucht opofferde. Het bisdom *Terouanne*, dat het *Landder-Morinen* besloeg, heeft zelfs altijd, tot op de verwoesting der stad en de verdeeling van het sticht, den naam van *ecclesia Morinensis* (kerk der Morinen) en de stad dien van *civitas Morinorum* (stad der Morinen) behouden. De Bisschoppen van *Terouanne* namen den titel van *episcopus Morinorum* (Bisschop der Morinen) en de Graven van Vlaanderen zelfs dien van *Comes Morinorum* (Graaf der Morinen) aan.

Het oudste gedenkstuk, waarin men van **VLAANDEREN** vindt gewag gemaakt, is het *Leven van den H. Eligius*, dat omstreeks het jaar 678 door den *H. OUBUS*, zijnen tijdgenoot, geschreven is. Het volk, in dien tijd onder den naam van *Flandrensis* bekend, had zich gevestigd in dat gedeelte van dit land, hetwelk genoemd werd *Flandrensis pagus*, dat een afzonderlijk distrikt vormde, besloten in die landstreek, welke later het *Vrije-van-Brugge* genoemd werd. Die streek is in het *Leven van den H. Eligius*, duidelijk van die van *Gent* en *Kortrijk* onderscheiden. Zij wordt daarin genoemd *municipium Flandrense* (het Distrikt-van-Vlaanderen) en dat hiermede het *Vrije-van-Brugge* bedoeld wordt, blijkt uit een oud uittreksel van dat zelfde werk, waar de zelfde landstreek *municipium Brugense* (het Distrikt-van-Brugge)

genoemd wordt. Maar onder de regering van *Lodewijk de Frome* had *Vlaanderen* reeds eene zekere uitgestrektheid verkregen en komt al als een afzonderlijk land voor; want als zoodanig wordt het vermeld in het voorschrift, hetwelk hij omtrent de verdeeling van zijne landen, in 838, gaf. Het *Land-van-Vlaanderen*, is er nog onderscheiden van die landstreken, welke *pagus Mempiscus*, *pagus Gandensis* et *Curtricusus* (het Land-van-Meenen, het Land-van-Gent en het Land-van-Kortrijk) genoemd worden en onafhankelijk van *Vlaanderen* waren.

Vlaanderen, destijds bekend onder den naam van *Flandra* of *Pagus Flandrensis*, had dus eenen zeer beperkten omvang en werd bestuurd door ambtenaren, welke men Groot-Houtvesters noemden. Er hebben zes zulke Groot-Houtvesters bestaan; namelijk 1) *Liderick*, de eenige zoon van *Salvart*, Prins van *Dijon*, die door *Clotarius II*, Koning van *Frankrijk*, omtrent het jaar 621 tot die waardigheid werd verheven, en diens dochter *Richildis* ter vrouwe kreeg; 2) *Antoni*, tweede zoon van *Liderick*, een zeer ondeugend Vorst; 3) *Bouchard*, derde zoon van *Liderick*; 4) *Estored*, zoon van *Bouchard*; 5) *Ingelram*, kleinzoon van *Bouchard*, en 6) *Odoacer*, zoon van *Ingelram*. *Boudewijn* of *Baldewijn*, gehouden voor den zoon van *Odoacer*, en bijgenoemd met *den ijzeren arm*, werd door Keizer *Karel den Kale*, met wiens dochter *Judith* hij, hoewel tegen den zin van den Keizer, getrouwd was, in het jaar 862, tot eersten Graaf van *Vlaanderen* aangesteld. Na het uitsterven van deze Graven kwam *Vlaanderen* aan *Philips den Stoute*, Hertog van *Bourgonde*, vierde zoon van *Jan*, Koning van *Frankrijk*, nithoofde van zijn huwelijk met *Margaretha*, dochter van *Lodewijk II*, van *Male*, Graaf van *Vlaanderen*. Het bleef in dat Hertoglijke huis tot op *Karel den Stoute*, wiens eenige dochter, *Maria*, met den Roomschen Keizer *Maximiliaan I* trouwde, waarop het in 1477, na het afsterven van *Karel*, aan het huis van *Oostenrijk* is gekomen, hetwelk zich vervolgens in het bezit daarvan heeft bevestigd, en den gevangen koning van *Frankrijk* *Frans I*, gedwongen van alle zijne regten daarop afstand te doen.

Dit graafschap bevatte bijna al hetgeen tusschen de Noordzee en de Schelde is gelegen, en werd tijdens het bestaan van de Republiek der Vereenigde Nederlanden in drie deelen verdeeld, te weten in Oostenrijksch-Vlaanderen, Fransch of Waalsch-Vlaanderen, en Hollandsch of Staats-Vlaanderen. Tot Oostenrijksch-Vlaanderen behoorden de steden *Gent*, *Brugge*, *Damme*, *Blankenbergh*, *Oostende*, *Nieuwpoort*, *Deynse*, *Kortrijk*, *Oudenaerde* en *Dendermonde*, alsmede het graafschap of het Land-van-Aelst, nevens het Land-van-Waes; waarboven de Koning van *Frankrijk* bij den *Badenschen vrede*, gesloten ten jare 1714, de volgende steden, sterkten en heerlijkheden aan het huis van *Oostenrijk* heeft afgestaan; *Doornik*, *Meenen*, *Verge*, *Veurne*, het *Fort de Knocke*, *Loo*, *Dixmuiden*, *Ieperen*, *Rouse-laer*, *Poperingen*, *Waesten*, *Comines* en *Warwik*. Onder het Fransch of Waalsch-Vlaanderen behoorde toen *Douai*, de kastelenij van *Rijssel*, *Duinkerken*, *Grevelingen*, *St. Wijnberg*, *Bourbourg*, *Kassel* en *Belle (Baillieu)*. De hoofdstad van het Hollandsch of Staats-Vlaanderen was *Sluis* en de overige plaatsen waren *Sas-van-Gent*, *Hulst*, enz., de zoogenoemde *Vier-Ambachten* en het *Vrije-van-Sluis*, gewoonlijk *Land-van-Kadzand* genoemd. Behalve met deze voorname was *Vlaanderen* met zoo vele kleine plaatsen vervuld, zoo dicht bij elkander gelegen, dat de Spanjaarden, welke met Koning *Filips II*, in *Vlaanderen*

kwamen, meenden dat het geheele landschap slechts eene stad was; maar daar is sedert dien tijd door de menigvuldige verderfelijke oorlogen groote veranderingen voorgevallen. Men begrootte de lengte van dit graafschap van het Sas van Gent afgerekend tot aan het gebied van Sint Omer, op vijf en twintig, en de breedte, van Aelst af tot Nieuwpoort toe, op onttrent twintig uren. Men telde er dertig steden, met muren en wallen omringd, een groot getal vlekken, met stadsregten begiftigd, 1154 dorpen, 48 abdijen, en eene menigte priorijen, collegien en kloosters. Voorts telde men er vijf oude burggraafschappen, als dat van Gent, dat van IJperen, dat van Veurne, dat van St. Wijnloxbergen, en dat van Harlebeke; twee prinsdommen, namelijk dat van Steenhuizen, en dat van Gaveren, vier havens te weten die van Sluis, die van Nieuwpoort, die van Oostende, en die van Duinkerken, en een en dertig ambachtsheerlijkheden. **VLAANDEREN** werd vroeger op eene andere dan de boven verhaalde wijze verdeeld, namelijk in Duitsch-Vlaanderen, Waalsch-Vlaanderen, en Keizerlijk-Vlaanderen. *Duitsch-Vlaanderen* werd genoemd de streek waarin de steden Gent, Brugge, IJperen, Sluis, Oostende, Nieuwpoort, Duinkerken, Veurne, St. Wijnloxbergen, Kortrijk, Oudenaerde, Hassel, Grevelingen, en eenige andere plaatsen gelegen waren. Waalsch-Vlaanderen, bevatte de steden Rijssel, Doornik, Douai, Orchies enz. Keizerlijk-Vlaanderen begreep het Land-van-Aelst, de Vier-Ambachten, Dendermonde enz.

In de oorlogen tusschen Spanje en de Vereenigde Nederlanden, alsmede tusschen Spanje en Frankrijk leed **VLAANDEREN** zoodanig, dat vele inwoners het verlieten, en naar Engeland overgingen. Ook is Spanje door de vredetraktaten van Westphalen, Aken en van Nijmegen veel van dit graafschap kwijt geraakt. In den oorlog over de Spaansche successie in het begin van de achttiende eeuw gevoerd, vermeersterde Frankrijk in het eerst bijna geheel **VLAANDEREN**; maar na de nederlaag bij Ramillies, voorgevallen in het jaar 1706, schudde Gent en Brugge het Fransche juk vrijwillig weder af, waarop hun Oostende en andere plaatsen mede werden ontveldigd.

Na de vereeniging van België met Frankrijk; werd **VLAANDEREN** in twee departementen verdeeld, namelijk dat van de Schelde en dat van de Lijs. Bij de oprigting van het Koninkrijk der Nederlanden, werd het eerste de provincie Oost-Vlaanderen, en het laatste de provincie West-Vlaanderen genoemd, maar dat gedeelte dat vroeger onder den naam van Staats-Vlaanderen, tot de Generaliteits-landen behoorde, werd nu weder van die beide provinciën afgenomen, en bij de provincie Zeeland gevoegd, zijnde dit nu nog het eenige gedeelte van het voormalige graafschap *Vlaanderen*, dat tot het koninkrijk der *Nederlanden* behoort. Zie voorts het art. **VLAANDEREN (STAATS-)**.

Het wapen van het graafs. **VLAANDEREN** bestond uit een veld van goud, met eenen leeuw van sabel, getongd en genageld van keel.

VLAANDEREN (STAATS-), dat gedeelte der *Generaliteitslanden*, hetwelk vroeger tot het graafs. *Vlaanderen* behoord had, en het noordelijke gedeelte van dat voorm. graafs. uitmaakte. Het grensde N. aan de Noordzee en aan de Hont of Wester-Schelde, die het van Zeeland scheidde, O. aan het kwartier van Antwerpen in Oostenrijksch-Brabant, Z. en W. aan Oostenrijksch-Vlaanderen; en bevatte: 1) het *Vrijevan-Sluis*, veelal onder den naam van het Land-van-Kadzand bekend, waartoe ook gedeelten van de heerl. Watervliet en

Waterland en van het graafs. Middelburg behoorde, 2) het Hulster-Ambacht, 3) het Axeler-Ambacht, 4) een gedeelte van Asseneder-Ambacht waaronder ook het Neuzen-Ambacht behoorde, 5) een gedeelte van Bouchouter-Ambacht, 6) de geëncleaverde steden Sluis, Oostburg, enz., 7) een gedeelte van het verdrinken land van Saftinge, 8) de polders van den Doel, St. Anna en een deel van Ketenissee en 9) de forten Lillo en Liefkenshoek, met de overige onderhoorige sterkten op de beide oevers der Schelde.

Verre het grootste gedeelte van STAATS-VLAANDEREN, in den Spaanschen oorlog door de wapenen bemagtigd zijnde, werd aan de Algemeene Staten bij den Munsterschen vrede van 1648, afgestaan. De grensscheidingen waren echter in dat vredesverdrag niet naauwkeurig bepaald, doch werden zulks den 28 September 1664, bij tractaat tusschen Spanje en de Staten, te Brussel gesloten, als volgt. Begint uit de zee door het Zwin, dan Z. W. door de forten de Passen en de stad Sluis, verder door het Lapschnregat naar Stroobrugge; met die bepaling, dat genoemde forten en St. Anna ter Muiden aan de Staten blijven. Van Stroobrugge langs den Zijdelingsche-dijk tot bij de kerk van St. Larens en dan noordwaarts aan op de monding der Zoetelaarskreek, deze volgende tot op de hoogte van Waterlandkerkje; van deze hoogte oostwaarts aan langs de noordelijke dijken der Jonkvrouwe-, Barbara- en Lortjne-polders, langs de zuidelijke dijken der Philippine- en St. Pieterspolders tot aan de Langestraat in den St. Albertspolder, die straat volgende tot aan de ontmoeting der Nieuwe-straat, vandaar opwaarts gaande door den St. Albertspolder tot aan den grooten Zanddijk; van dien dijk zuidwaarts naar het fort St. Pieter, ten Z. van het Sas van Gent en van dit punt oostwaarts langs den St. Eloypolder, die er buiten blijft, langs de grenzen van Axeler- en Hulsterambacht tot op het einde der heerl. van St. Jansteen; volgt nu laatstgenoemde grenzen O. N. O. tot aan het verdrinken land van Saftinge en doorsnijdt dit land noordoostwaarts tot aan de Schelde; daarbij het fort Spinola en het fort Liefkenshoek met 130 roeden (364 ell.) daar rondom er buiten latende, doch aan de Staten blijvende.

De tweede grensbepaling bij het barrière-traktaat, op den 15 November 1715, verschilt aanmerkelijk met de voorgaande en vergrootte de grenzen. Zij begon aan de zee tusschen Blankenberghe en Heyst, daar waar de duinen eindigen; liep recht naar het Goteweegje, van daar op Heyst, den Driehoek, de Zwarte-Sluis, het fort St. Donaas (dat daartoe behoort), het fort St. Job, Lapschure (daar binnen) tot aan Middelburg, van waar men de eerste grenzen gevolgd heeft langs den Zijdelingsche dijk tot aan den Beekloosche-watengang. Wijders langs den Graaf-Jansdijk tot aan het d. Bonchoute (daar buiten) en zoo in eene rechte lijn oostwaarts tot aan de vorige grenzen, welke zij voor het overige gedeelte nagenoeg blijft volgen, echter werd het regtsgebied van Sas-van-Gend op 200 passen afgezet en de polders van den Doel en van Ketenissee daarbij afgestaan.

Bij de derde grensscheiding, vastgesteld op den 22 December 1718, werden de grenzen weder beperkt en meer teruggebracht tot de eerst beschrevene. Zij kwamen nagenoeg overeen met de hedendaagsche, hebbende alleen dit groot voordeel, ten opzichte der Nederlanden, dat de geheele linkeroever van het Zwin en de mond daarvan, aan den Staat waren, en werden bepaald te beginnen: aan zee, ten N. W. van het voorm. fort St. Paul, dat hun met 10 roeden (ongeveer 38 ell.) daar rondom

werd afgestaan. Van den dijk bezuiden dit fort, trok men eene regte lijn, dwars door den polder Hazegras tot aan de samenvoeging van den dijk van Krommendijk. Van dit punt af langs eenen nieuw gedelfden watergang, welke de Keizer aan zich behouden had, liepen de grenzen wederom langs den Krommendijk tot aan gene zijde van het keizerlijke tolkantoor, in eenen inspringenden hoek van den dijk. Van hier strekten zich de grenzen door den Kleine-polder tot aan de waterkeering der Zwarte-Sluis en voorts tot op den hoek van een reduit, gelegen op den dijk aan de andere zijde van de vaarten de Zoute en de Zoete, digt bij het fort St. Donaas, dat aan de Staten bleef. Zij werden van hier vervolgd, langs den buitenvoet van den dijk naar den polder le Bout-du-Monde en langs den zeedijk tot op de insnijding van den dijk, die het Gat-van-Lapschure sloot, van waar men de oude grensscheiding van 1664 volgde tot aan den Barbara-polder. Hier begonnen weder de nieuwe grenzen, loopende bezuiden langs genoemden polder en door den Lortjinepolder tot aan de Langestraat, en verder langs deze, regt aan op de haven van Bouchoute, van hier vielen zij in den Kapelle-polder, voortloopende in eene regte lijn tot aan den inspringenden hoek van Graaf-Jansdijk en van daar om den Roode-polder heen, tot aan de oude grenzen, die men overigens geheel volgde, daarbij $\frac{2}{3}$ van 2000 roeden (ongeveer 7534 ell.) gronds om Sas van Gent latende; komende de polders den Doel, St. Anna en een deel van Ketenisse ook aan de Staten.

In 1786 werden de grenzen weder teruggebragt, nagenoeg zoo als zij in 1664 waren vastgesteld. Zij zijn tot 1794 zoo gebleven en aangenomen tot scheiding tusschen Nederland en België, gelijk die nog bestaat.

Over STAATS-VLAANDEREN oefenden de Algemeene Staten der Vereenigde Nederlanden het oppergebied, wordende uit hun midden jaarlijks Gedeputeerden afgevaardigd, om de Regering der steden (onder welke toen ook Biervliet en St. Anna-ter-Muiden gerekend werden) te vermaken; de rekeningen op te nemen en dergelijke. De Raad van State had bestuur over de geldmiddelen enz. Zijnde alleen daarvan uitgezonderd een gedeelte langs de noorderkust, met de plaatsen daarin gelegen, hetgeen het committimus genoemd werd, staande dit meer onder Gecommitteerde Raden van Zeeland.

Tijdens het bestaan van de republiek der Vereenigde Nederlanden was er een Raad van Vlaanderen, wien het hooge regtsgebied over dat gedeelte der Generaliteitslanden was toevertrouwd. Deze raad werd allereerst in het jaar 1399, bij voorraad, door de Algemeene Staten aangesteld. De stad Middelburg in Zeeland werd toen reeds tot hare verblijfplaats bestemd. In het jaar 1615 werd het leenhof van Vlaanderen ter zelfder plaatse aangesteld, en dewijlsedert, de noodzakelijkheid van dezen raad eer toe- dan af was genomen, gaven de Algemeene Staten, op den 15 October 1661, eene nieuwe instructie aan hunnen Raad van Vlaanderen, waarnaar men sedert handelde, behalve dat men zich nog gedroeg volgens de oude instructiën van Keizer KARL V aan den Raad van Vlaanderen, in de jaren 1522, 1531 en 1533, gegeven, voor zoo verre deze door die van hunne Hoogmogenden niet wedersproken werden. Sedert de eerste oprigting bestond de Raad van Vlaanderen tot den 12 November 1612, uit zes Leden. Toen werd er een zevende en in het jaar 1617 een achtste Lid bijgevoegd. In het jaar 1629, voegde men er een supernumerair Lid bij; doch deze laatste Raadsplaats werd, na het jaar 1631, niet wederom vervuld. In het jaar 1661 besloten de Algemeene Staten het getal der gewone Raden op negen te bepalen, doch

in het jaar 1676 werd er wederom een tiende buitengewoon Raadslid bijgevoegd. Den 6 Mei 1688, besloten de Algemeene Staten, dat de eerst openvallende Raadsplaats afgeschaft zou blijven, waardoor het getal der Raden, in het jaar 1689, wederom op negen kwam. De Voorzitter des Raads, die alleen den titel van Eersten presiderenden Raad voerde, was hieronder begrepen. Wijders had de Raad zijnen Advokaat-Fiscaal, Rentmeester van de exploitien en Griffier. Volgens een besluit van de Algemeene Staten, van den 6 Junij 1718, moesten alle de Raadsbeeren hunne vaste woonplaats hebben te Middelburg, of ter plaatse, alwaar de Raad zijn verblijf zou houden. De waardigheid van Voorzitter werd door den oudste in eed des Raads bekleed, of anders door iemand, welken de Algemeene Staten daartoe geliefden aan te stellen.

De raad van Vlaanderen nam kennis, behalve van de zaken, welke voor hem, bij beroep (*appel*), hervorming (*reformatie*), en herleiding of beroep van de uitspraak van keurregters of goede mannen (*reductie*) gebragt werden, ook in eersten aanleg van alle geschillen over de hoogheid, heerlijkheid, regten en domeinen van STAATS-VLAANDEREN, alsmede van alle zaken van weduwen, weezen en ellendigen, die eerst bij den Raad klagtig vielen. Ook oordeelde dit collegie, in eersten aanleg, over het wangedrag der bedienden van de Regering en over de verschillen tusschen de Vlaamsche steden. De Raad nam ook kennis van zaken wegens bezit of *materie possessoir*, zaken komende *ex lege diffamari* of om *actie te institueren*. Ook van gevallen waarin het regtsgebied van den Raad bij partijen uitdrukkelijk *geprorogeerd* was, en voorts van alle zaken, die, volgens oud gebruik, tot de kennis van den Raad behoorden. Zaken van *numptissement* of betaling bij voorraad, boven de vier ponden Vlaamsch (24 guld.) bedragende, werden ook, in de eerste plaats, voor den Raad van Vlaanderen gebragt. Hij oordeelde over het *namptissement*, doch de zaak zelve werd aan de uitspraak van den gewonen Regter gelaten. De Raad mogt geene brieven van beslag verleenen, tegen den persoon of de goederen eens inwoners van Vlaanderen, ten ware bij voortvlugtig was of verdacht werd de vlugt te willen nemen. Daarentegen verleende de Raad brieven van herstelling van onbehoorlijke verbindtenissen, brieven van boedelafstand, van *beneficie van inventaris* en dergelijke gunsten meer, met verwijzing nogthans tot den dagelijkschen Regter, onder wiens regtsgebied de zaak of de persoon behoorde. Geene zaken, de dijken betreffende, mogten in de eerste plaats voor den Raad van Vlaanderen gebragt worden. Over lijfstraffelijke zaken, waar in voorkoming (*praeventie*) plaats had, en ook bij andere gelegenheden bragt de Raad in eersten aanleg het vonnis uit. De ingezetenen van STAATS-VLAANDEREN, in eersten aanleg voor den Raad van Vlaanderen in regten betrokken, mogten berzieving van het geding en kennismeming in de eerste plaats voor Burgemeesteren en Schepenen des lands van het Vrije te Sluis verzoeken.

Het Leenhof van Vlaanderen was opgericht ter vervanging van de wetachtige Kamer van Vlaanderen te Gend, welke van sommigen beschreven wordt, als een *souverain Hof in Vlaanderen, niet alleenlyk van Mannen, maar ook van de Raden ende Mannen, die de Grave of zyn Stedehouder doet vergaderen, in zulken getale als hem gelieft, ter plaatse daar zyn Kamer resideert, dewelke doen recht te zynrer maninge van alle zaken, voor hen lieden komende, het sy by resorten of in de eerste instantie, van Leenen, naaktelyk gehouden van den persoon van den Prinse*. Onder het Leenhof van Vlaanderen behoorden alle de leenen van STAATS-VLAANDEREN, die alleen uitgezonderd, welken van den burg

van Brugge ter leen gehouden werden, waarover de Hoogbaljuw des Lands van het Vrije te Sluis het opzigt had. Zie dat art. Het Leenhof van Vlaanderen bestond uit eenen Superintendent, Leenmannen en eenen Griffier. De eerste presiderende Raad in het Hof van Vlaanderen was meestal Superintendent van het Leenhof. Echter was deze waardigheid niet verknocht aan die van eersten presiderende, want zij kon ook door een ander bekleed worden, gelijk meermalen geschied was, zelfs waren er in 1630 twee Superintendents te gelijk. De eerste en andere Raden in het Hof van Vlaanderen waren te gelijk Leenmannen in het Leenhof; de Griffier van den Raad was vroeger ook Griffier van het Leenhof, doch de Algemeene Staten stelden in 1688 eenen afzonderlijken Griffier van het Leenhof aan, hetwelk sedert, tot de afschaffing van dit Leenhof, zoo gebleven is. De Superintendent had geen jaarwedde, doch genoot, behalve zijne gewone regten (*leges*) en daggelden (*vacatiën*), een vierde deel van alles wat bij hem, voor 's Lands geregtigheid, van *reliven*, tienden penning enz. ontvangen werd, waarvan hij ter Generaliteits Rekenkamer rekening moest doen. De Leenmannen genoten hunne gewone vacatiën, doch als zij over het verhef van leenen stonden, ook hun aandeel in de hofregten. De Superintendent en Leenmannen hadden gelijke daggelden als de eerste presiderende en andere Raden, zoo als hun die den 15 October 1661 waren toegelegd. De Griffier, die met den Griffier van den Raad in het genieten van vrijdommen, *vacatiën*, *leges* enz. gelijk stond, had echter geen jaarlijksch inkomen, maar trok alleen de *leges* van het verheffen, overdragen en belasten van leenen enz. De leenen van STAATS-VLAANDEREN moesten verheven, geërfd, ontërfd en belast worden voor den Superintendent en twee Raden, als Leenmannen, daartoe bij den Superintendent tot zich te nemen. De brieven en andere akten werden door den Griffier opgemaakt en in een net register geboekt, en voorts door den Superintendent, Leenmannen en Griffier onderteekend en afgevaardigd onder het zegel *ad Feuda, voor de Leenen*, en het tegenzegel van den Superintendent. De geschillen, tusschen den Superintendent en vasallen of leenpligtigen voorvallende, werden beslist voor den eerst-presiderende, geen Superintendent zijnde, en andere Raden van het Hof, als Leenmannen; doch alle geschillen over leenroerig goed, tusschen twee of meer bijzondere personen, uit wat zake het ook zou mogen wezen, ontstaande, werden bij den Superintendent en Leenmannen afgedaan. Geschil tusschen den Superintendent en leenpligtigen over zaken van leen ontstaan zijnde, werden de Raden als Leenmannen bijeengeroepen, door den eerst-presiderende; doch het geschil tusschen twee leenpligtigen zijnde ontstaan, werden de Leenmannen bijeen geroepen door den Superintendent, met kennis van den eerst-presiderende. De Superintendent, niet te gelijk eerst-presiderende zijnde, had plaats aan eene bijzondere tafel, afgescheiden van die der Leenmannen; zij werd gesteld ter zijde van den eerst-presiderende. Het Leenhof zamengeroepen zijnde, bielde zijne vergaderingen op de gewone raadkamer; ook werd de Rolle van het Leenhof op den zelfden tijd en plaats als dien van den Raad gehouden; de Deurwaarders van den Raad bedienden ook het Leenhof. Als er eenige leenen, zoo onder den burg van Brugge, als in Axeler- of Neuzen-Ambacht, of in eenige andere deelen van STAATS-VLAANDEREN, verkocht werden, waren de verkoopers gehouden daartoe eerst verlof van den Raad van Vlaanderen te verzoeken, gelijk vroeger voor de Rekenkamer te Rijssel plagt te geschieden. Zoo zij, die voorwendden recht op eenig leen te hebben, verzuimden dat te komen verheffen en de hofselijke pligten af te leggen,

was de Superintendent verplicht, het leen in te dagen, het te *noten* en te *ploten*, de vrucht daarvan te trekken, en na verloop van drie jaren te dingen tot het aanslaan en verkoopen van dat leen, alles ingevolge de plakaten der Algemeene Staten van den 10 September 1630 en van den 23 Augustus 1632. De Superintendent mogt met niemand eenige zaak afmaken, noch leengoed voor vrij erkennen, alhoewel men daartoe brieven of ordonnantiën van de Algemeene Staten verkregen mogt hebben.

De ingezetenen van deze streek hebben meestal in den Spaanschen oorlog niet warmte de zaak der vrijheid omhelsd; onder anderen hebben die van Sluis en Hulst bij de Gentsche bevrediging niet drift er opgestaan, dat de Spaansche, Hoogduitsche en Italiaansche krijgsvenden uit het land zouden worden gedreven, en met geen minder moed en standvastigheid zich aan de Unie van Utrecht gehouden.

STAATS-VLAANDEREN was dan ook uitsluitend Protestantsch, alleen uitgezonderd het Land-van-Hulst, dat in de magt van Spanje viel, en eerst in 1645 heroverd werd, gelijk ook eenige gedeelten van heerlijkheden en dorpen, die eerst door den Munsterschen vrede er bijgevoegd werden, zijnde de strook lands tegenover Axel, ten Zuiden van het Canisvliet, als ook de Staatsche gedeelten van de heerlijkheden Water-vliet en Waterland en van het graafschap Middelburg. De kappen, die de Roomschegezinden te Sluis en IJzendijke hadden, waren meer in het belang der bezetting dan der burgerij.

VLAANDEREN (ZEEUWSCH-), naam, welken men thans veelal geeft aan dat gedeelte van het voorm. graafs. *Vlaanderen*, hetwelk tijdens het bestaan van de republiek der Vereenigde Nederlanden, onder den naam van STAATS-VLAANDEREN tot de *Generaliteits-landen* behoorde, met uitzondering van de pold. van den Doel, St. Anna en een deel van Kettenisse, benevens de forten Lillo en Liefkenshoek, welke nu tot het koninkrijk België behoorren. Het maakt thans het zuidelijke gedeelte der prov. *Zeeland* uit, en grenst N. aan de Noordzee en de Hont of Wester-Schelde, die het van de eilanden Walcheren en Zuid-Beveland scheidt, O. aan de Belgische prov. Antwerpen, Z. aan de Belgische prov. Oost-Vlaanderen en West-Vlaanderen, Z. W. aan West-Vlaanderen.

Het grondgebied van ZEEUWSCH-VLAANDEREN is verdeeld in twee districten, dat van Sluis en Hulst, en in 4 kant. Sluis en Oostburg (ressortende onder het judicieel arr. Middelburg) en Axelen Hulst (onder dat van Goes), uitmakende 37 burg. gem., te weten: Aardenburg, St.-Anna-ter-Muiden, Axel, Biervliet, Boschcapelle, Breskens, Clinge, Eede, Graauw-en-Langendam, Groede, Heille, Hengstdijk, Hoek, Hontenisse, Hoofdplaat, Hulst, St. Jansteen, Kadzand, IJzendijke, Koewacht, St. Kruis, Neuzen, Nieuwvliet, Oostburg, Ossenisse, Overslag, Philippine, Retranchement, Saevan-Gent, Schoondijke, Sluis, Stoppeldijk, Waterlandkerkje, Westdorpe, Zaamslag, Zuiddorpe en Zuidzande.

Het beslaat eene oppervlakte, volgens het kadaster, van 71,220 bund. Men telt er 9190 h., bewoond wordende door 10,562 huisgez., uitmakende eene bevolking van 55,000 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw, scheepvaart, en kleinhandel, en bovendien de volgende fabrieken hebben, als: 15 bierbrouwerijen, 1 aazijnmakerij, 4 zoutkeeten, 1 roepziederij, 9 stijfselabrieken, 3 oliemolens, 2 blaauwverwerijen, 2 cichoreifabrieken, 11 moestoven, 16 leerlooierijen,

1 pottenbakkerij, 6 steenbakkerijen, 64 wind-korenmolens, waaronder 8 die ook mout malen, 8 touwslagerijen van dun werk, 1 schorsmolen en 4 boekweit-paardenmolens. Deze landstreek heeft in het jaar 1843 139,290 ton derrik of turf opgeleverd.

De Herv., die er ongeveer 24,700 in getal zijn, onder welke 11,000 Lede-maten, maken de volgende 23 gem. uit, als: Aardenburg, St. Anna-ter-Muiden, Axel-en-Zuiddorpe, Biervliet, Breskens, Groede, den Hoek, Hontenisse-en-Ossenis, Hoofdplaat, Hulst, IJzendijke, Kadzand, St. Kruis, Neuzen, Nieuwvliet, Oostburg, Retranchement, Sas-van-Gent-en-Philippine, Schoondijke, Sluis-in-Vlaanderen, Waterlandkerkje, Zaamslag en Zuidzande.

De Christelijk-Afgescheidenen, die er ruim 460 in getal zijn, maken de gem. van Axel, Groede, Neuzen en Zaamslag uit. — De 50 Doopsgez., die er wonen, maken de gem. van Aardenburg en de Evang.-Luth., die men er 130 aantreft, de gem. van Groede uit.

De R. K., die men er 50,000 telt, onder welke 20,180 Communikanten, maken de volgende 22 par. uit: Aardenburg, Boschkapelle, Eede, Graauw-en-Langendam, Groede, Hengstdijk, Hontenisse, Hoofdplaat, Hulst, St. Jansteen, IJzendijke, Koewacht, Lamswaarde, Neuzen, Oostburg, Ossenis, Philippine, Sas-van-Gent, Sluis, Stoppeldijk, Westdorpe en Zuiddorpe.

De Isr., van welke er ruim 80 wonen, behooren tot de ringsynagoge van *Middelburg*.

Men heeft er 42 scholen, als: ééne te Aardenburg, ééne te St.-Anna-ter-Muiden, ééne te Axel, twee te Biervliet, ééne te Breskens, ééne te Boschkapelle, ééne te Eede, ééne te Graauw, drie te Groede, ééne te Hengstdijk, ééne te Hoek, ééne te Hoofdplaat, twee te Hulst, ééne te St. Jansteen, twee te IJzendijke, ééne te Kadzand, ééne te Kloosterzande, ééne te Koewacht, ééne te St. Kruis, ééne te Lamswaarde, ééne te Neuzen, ééne te Nieuwvliet, ééne te Oostburg, ééne te Ossenis, ééne te Overslag, ééne te Philippine, ééne in het Retranchement, ééne te Sas-van-Gent, twee te Schoondijke, ééne te Sluis, ééne te Stoppeldijk, ééne te Waterlandkerkje, ééne te Westdorpe, ééne te Zaamslag, ééne te Zuiddorpe en ééne te Zuidzande.

Deze landstreek, voornamelijk het vierde distrikt, was gedurende de jaren 1831 en 1832 in staat van tegenweer gesteld. Bij het dorp Schoondijke was toen een fort met hooge wallen en eene vrij diepe gracht omgeven. Oostburg, IJzendijke en Sluis waren in staat van verdediging gebracht; door de aanwending van waterwerken, werd dit land alstoen grootendeels in een versterkt kamp herschapen.

VLAANDERKEN (HET), pold. in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zee-land*, arr. *Goes*, kant. en gem. *Heinkenszand*; palende N. aan den Uitslag, N. O. aan den pold. Ouweland, O. aan den Oude-Kamer-polder, Z. W. aan het Zuiderland, W. aan den Nieuwe-Craijer-polder.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 31 bund. 81 v. r. 03 v. ell.; telt 10 h., waaronder 1 boerderij, en behoort onder het polderbestuur van de *Watering-van-Heinkenszand*.

VLAARDING (DE), voorm. riv. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, waarvan de stad *Vlaardingen* haren naam ontleent. Thans is het nog eene aanzienlijke polderwaterloop, die, aan den Hargweg ten Noorden

van het dorp de Ketel een begin nemende, en door den pold. Spaland, bogtig op Vlaardingen toeloopende, zich in eene engs sloot bij het Gemeentehuis van Vlaardinger-Ambacht-en-Babberspolder verliest, en duidelijke blijken draagt van niet gegraven, maar een oorspronkelijk water te zijn, dat door aanspoeling van den Maasstroom, voor het leggen van den Maasdijk, is verstoep geworden.

VLAARDINGEN, voorm. graafs. dat volgens van Loos (1), grensde N. aan het graafs. Bodelgrave, O. aan het graafs. Teisterband, Z. aan de Merwede, W. aan het graafs. Maasland.

Het wordt ook wel in oude schriften (2) een markgraafschap genoemd, om dat het aan de oostzijde der Maas liggende, die de rijken van Keizer LOTHARIS en KAREL van een scheide, en gevolgelyk een *grens- of marktgraafschap* was. Zoo werd ook DIJK IV, Graaf van Holland, *Markgraaf van Vlaardingen* genoemd, waarom het dikwijls voor Holland zelf werd genomen. Verder vinden wij echter niets van dat graafs. vermeld.

VLAARDINGEN, kant., prov. Zuid-Holland, arr. Rotterdam, palende N. aan het kant. Delft, O. aan het kant. Schiedam, Z. aan de Maas, die het van het kant. Ridderkerk en Brielle scheidt, W. aan den mond van de Maas en het kant. Naaldwijk.

Dit kant. bevat de zes volgende gem.: Vlaardingen, Maas-sluys, Vlaardinger-Ambacht-en-Babberspolder, Zouteveen, Maasland en Rozenburg; beslaat eene oppervlakte, volgens het kadaster, van 10,021 bund. 87 v. r. 73 v. ell., waaronder 8846 bund. 72 v. r. 40 v. ell. belastbaar land; telt 2427 h., bewoond door 3236 huisgez., uitmakende eene bevolking van 15,000 inw., die meest in de zeevaart en den landbouw hun bestaan vinden. Ook heeft men er 9 scheepstimmerwerven, 3 taanderijen, 3 touwslagertjen, 3 taankokerijen, 2 leerlooijerijen, 2 bierbrouwerijen, 2 houtzaag-, 1 olie-, 1 run-, 2 pel- en 4 korenmolens.

VLAARDINGEN, gem. in *Delfland*, prov. Zuid-Holland, arr. Rotterdam, kant. *Vlaardingen* (24 m. k., 9 s. d.); palende N. aan een klein afzonderlyk gedeelte der gem. Zouteveen, overigens aan de gem. Vlaardinger-Ambacht-en-Babberspolder, behalve aan de zuidzijde, welke door de Nieuwe-Maas bespoeld wordt.

Deze gem. bevat de stad VLAARDINGEN, met eenige gedeelten van den Groote-Vetten-oordsche-polder en Broek-polder, benevens de Buitenweide, beslaat eene oppervlakte van 174 bund. 97 v. r. 47 v. ell., waaronder 141 bund. 5 v. r. 31 v. ell., belastbaar land; telt 1258 h., bewoond door 1625 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 7700 inw., die meest hun bestaan vinden in de haring- en de kabeljauwvisserij, welke hier met een aanzienlyk getal schepen gedreeven wordt. Nadat FLORIS V, Graaf van Holland, in het jaar 1296 van EDUARD I, Koning van Engeland, de vergunning had verkregen der vrije haringvangst op de kusten van Engeland, steeg inzonderheid VLAARDINGEN door de haringvaart tot eenen aanmerkelyken trap van voorspoed, die nog ongemeen verhoogd werd, sedert WILLEM BRUKELSZ. van Biervliet, het bewaren door het *haringkaken* uitvond. Later raakte echter deze nering weder aan het kwijnen, want in 1563 waren slechts twee buizen overig van de dertien, die vroeger gewoon waren van VLAARDINGEN in zee te loopen; doch na dien tijd nam deze belangryke tak van bestaan, weleer Nederlands *goudmijn* of *Groote visscherij* genoemd, zoodanig

(1) *Aloude Historie* II, de kaart tegen over bladz. 73.

(2) HERM. CONTRACT. *Chron. ad Ann.* 1046.

toe, dat bij eene vloot van 173 schepen, die in het jaar 1752 ter haringvangst voer, 112 Vlaardingsche geteld werden. Sedert laatst gemeld jaar is echter de haringvangst beurtelings af en dan weder toegenomen. Van 1798—1814 stond de haringvaart bijna geheel stil; doch, sedert het herstel van ons onafhankelijk bestaan, is zij wederom tot eene belangrijke hoogte hersteld; zoodat thans op nieuw gelijk vroeger, op den zoogenoemden *Buisjesdag*, de haringvloot grootendeels van VLAARDINGEN uitgeilt, zijnde er in dit jaar (1848) van 103 schepen die ter haringvaart uitgeilt zijn 64 Vlaardingsche. Op dien dag verzamelen zich vele vreemdelingen in de stad, en in de kerken wordt vooraf de zegen van God afgesmeekt op den togt en de voordeelige vangst. Inzonderheid gedenkwaardig was deze Buisjesdag in 1814, toen de toegevloede menigte van onderscheidene oorden der provincie zoo groot was, dat zij, bij de meeste gastvrijheid, die alom in de stad heerschte, niet in de huizen opgenomen konde worden.

Volgens overoud gebruik wordt op de haringschepen, die zich allen op de hoogte van Yarmouth, Norfolk, en onder het eiland Hitland verzamelen, des avonds voor St. Jan (doch sedert twee jaren vóór den 11 Junij) de vleet voor het eerst in zee geschoten. Zoodra de netten weder den volgenden morgen opgehaald en de gevangen haring gekaakt en gezouten is, vertrekken van tijd tot tijd zoogenoemde *haringjagers* (de eerste thans een stoomschip) naar VLAARDINGEN, Maassluis en Amsterdam, vanwaar, met allen mogelijken spoed, de eerstelingen aan den Koning en het Koninklijk huis worden gezonden. Het Kollegie voor de *Groote visscherij* heeft te VLAARDINGEN zijne hoofdafdeeling en vier leden met den Secretaris.

Voor de kabeljauwvangst, gewoonlijk de *Kleine visscherij* genoemd, worden hier 30 à 40 schepen gebezigd. De walvischvaart, die in het midden der achttiende eeuw te VLAARDINGEN zoodanig bloeide, dat in 1762 aldaar 83 schepen tot die visscherij uitvoeren, is thans geheel vervallen.

Voorts is te VLAARDINGEN ook veel koophandel en vaart op Portugal, Spanje, de Middellandsche zee, Noorwegen en Noord-Amerika. Ook wordt er een vrij uitgebreide handel gedreven in gezouten haring en visch, zout, stokvisch, fruit enz. Op 1 Januarij 1843 behoorden hier te huis 20 zeeschepen, meestal boekers en andere kleine vaartuigen. In 1847 zijn er binnengekomen 68 zeeschepen, uitgeilt 62. Men heeft er 4 scheepstimmerwerven, 2 touwslagerijen, 2 taanderijen, 2 traankokerijen; voorts vele kuiperijen, garens spinnerijen, nettenbreijerijen en meer andere trafijken, die tot de visscherij en zeehandel in betrekking staan, alsmede 1 zaag-, 1 koren- en 2 pelmolens.

De Hervormden, die er ongeveer 6600 in getal zijn, maken met die uit de burgerlijke gem. Vlaardinger-Ambacht-en-Baberspolder en een gedeelte van Zouteveen ééne gem. uit, welke tot de klass. van Rotterdam, ring van Schiedam, behoort, ongeveer 7000 zielen, onder welke 2300 Ledematen, telt, en door drie Predikanten bediend wordt, zijnde de eerste, die hier het leeraarsambt heeft waargenomen, geweest ABRAHAM JANSZ, die er in 1583 kwam en in het zelfde jaar naar Oudewater vertrok. Bij en na de kerkhervorming had de gemeente slechts éénen Leeraar, die hier predikte en de Sacramenten bediende. Toen zij zich echter meer en meer uitbreidde, was de dienst voor éénen Predikant te zwaar en werd van de Staten van Holland in 1635, een tweede Predikant, op gelijk tractement als de in dienst zijnde, gevraagd en verkregen in WYNANDUS SCHULIUS, die in 1671

overleed. Daar de Leeraar **LAMBERTUS DE BEVEREN ESVELT** in krachten afnam, en evenwel nog gaarne een gedeelte van zijn openbaar dienstwerk wilde waarnemen, werd men in het jaar 1803 te rade, eenen derden, als hulppredikant, op gelijk traktement en voorregten als de beide anderen, te beroepen, die bij voorkomende vacature als gewoon Leeraar zou invallen. De kosten hiervan echter voor de gemeente te zwaar zijnde, verkreeg men van 's Lands wege, eene jaarlijksche toelage van 500 gulden, welke tot op de dood van voornoemden Leeraar is betaald; dan nu hield zij, welke pogingen ook bij het Gouvernement aangewend werden, op, en den vroegeren hulppredikant **JACOBUS PETRUS SPRENGER VAN RIJK** vervanging den overledenen, zoo dat nu weder de dienst, even gelijk voorheen, door twee Predikanten werd vervuld. Toen echter in het jaar 1822 weder van 's Lands wege eene toelage van 500 gulden 's jaars werd toegestaan, om, met bijvoeging van gelijke som door de gemeente, een derde Predikant te beroepen, ten einde daardoor in de behoefte dezer zoo talrijke gemeente eenigzins meer kon voorzien worden, is het getal Predikanten tot drie vermeerderd en tot derden Predikant beroepen **ADRIANUS LEONARDUS VAN DER BOON MESCH**, die in 1823 naar Leeuwarden vertrok. Sedert is het alzoo gebleven; ofschoon er naar de verhouding der zielen met die van andere gemeenten vier Leeraars zouden kunnen zijn.

Onder de hier gestaan hebbende Predikanten verdient vermeld **HENDRIK HUSLY VIERVANT**, die er van 1780—1783 stond, en zich door het schrijven van eenige werken heeft bekend gemaakt.

Er heeft te **VLAARDINGEN** mede eene Remonstrantsche gemeente bestaan, waartoe ook de leden dier gezindte te Schiedam behoorden. In 1624 was de dienst van deze gemeente gecombineerd met Maasland en Brielle en werd aldaar voor eenigen tijd waargenomen door **NICOLAAS HARTZONKER**. In 1632 verzocht de gem. om tweemaal op elken Zondag bediend te worden, en werd haar tot dat einde toegeschikt **EGBERTUS VAN STEDUM**, die zulks echter maar korten tijd heeft gedaan. De eerste vaste en eigen Leeraar der gemeente was **ABRAHAM DE LA FAILLE**, voorheen Predikant bij de Contra-Remonstranten te Nieuwe-Tongue, aldaar afgezet en gebannen. Deze aanvaardde zijne dienst den 9 Mei 1632. Na dat **ABRAHAM MAAS**, die hier sedert 1756 stond, in October 1759 naar Waddingsveen vertrok, was de gem. vakant tot in het jaar 1775 toen **WOUTER VAN ROSEN** herwaarts kwam; doch na diens vertrek, in 1780 naar Delft, werd de gem. door onderscheidene Predikanten van andere plaatsen en Proponenten bediend tot in 1805, toen er maar één Lidmaat overbleef.

Ook moet er vroeger eene Doopsgezinde gemeente bestaan hebben, die naderhand echter is uitgestorven. Althans zeker huis aan de noordzijde van de *Fransche-sstraat*, staat nog in de acten van transport bekend, als het Mennonieten-Vermaanhuis.

Enkele Evangelisch-Lutherschen, die er wonen, behooren tot de gem. van *Schiedam*.

De Roomsche Katholijken, van welke men er ongeveer 1100 telt, maken, met die der burgerl. gem. *Vlaardinger-Ambacht-en-Babbers-polder* en een gedeelte van *Zouteveen*, eene stat. uit, welke 1000 zielen en 840 Communikanten telt, en door eenen Pastoor bediend wordt. De eerste, die na de Reformatie hier, zoo verre bekend is, Pastoor was, is geweest **JOHAN SNOEK**, van wien de eerste aantekening in de kerk, wegens het doopen van een kind, in het jaar 1683 gevonden wordt. Hij overleed den 22 Februarij des volgende jaars.

Men heeft te VLAARDINGEN onderscheidene gelegenheden tot onderwijs voor de jeugd, als Bewaar-, Armen-, Tusschen- en Burgerscholen, benevens een Instituut en Kostschool, welke gezamenlijk gemiddeld door een getal van ruim 1000 leerlingen bezocht worden.

VLAARDINGEN komt vroeger gemeenlijk als eene heerl. voor, doch de heerlijke regten zijn aldaar sedert meer dan twee eeuwen betwist en dit heeft tot kostbare regtsgedingen aanleiding gegeven. Het grafelijke (thans hertogelijke) huis van ARENBURG, dat de heerl. VLAARDINGEN-AMBACHT bezat, beweerde ook de heerlijke regten over Vlaardingen te bezitten, en verkocht beide heerlijkheden aan het geslacht van LEYDEN, doch in het jaar 1829 zijn beide door de stad VLAARDINGEN gekocht en overgenomen van den Heer DIEDERIK van LEYDEN, voor eene som van 100,000 gulden, waardoor de toen nog bestaande geschillen, bij de uitoefening van sommige regten, voor altoos geëindigd en vernietigd zijn.

De stad VLAARDINGEN ligt $1\frac{1}{2}$ u. W. van Rotterdam, 2 u. Z. ten O. van Delft, bijna $\frac{1}{2}$ u. W. van Schiedam, 10 min. gaans van de Nieuwe-Maas, waarover hier een schuitenvaar is op de Bontekoe onder Pernis, op $51^{\circ} 54' 31''$ N. B., $22^{\circ} 0' 25''$ O. L. Het is een der vermaardste plaatsen van geheel Holland, door hare oudheid. Men vindt haar bij oude schrijvers FLELDITINGA en FLAARDITINGA, in het Land-der-Katten genoemd. In oude brieven leest men FLELDIAC en FLEEDINGEN. Dit laatste komt het meest overeen met den tegenwoordigen naam, die waarschijnlijk moet afgeleid worden van het riviertje de VLAARDING. Zie dat artikel.

In de landstreek omtrent VLAARDINGEN zouden de Slaven, nadat zij omtrent het jaar 410 in Zuid-Holland waren doorgedrongen, hunne woonplaats gehad en de hoofdplaats van hun verblijf SCLAVENBURG genoemd hebben, dat voor het oude VLAARDINGEN gehouden wordt. Men rekende het weleer onder de sterkste steden van den omtrek. Volgens oude Kronijkschrijvers zou WILLIBROD, de eerste Bisschop van Utrecht, die in 736 of 737 overleed, de kerk van VLAARDINGEN, toen SCLAVENBURG, hebben ingewijd; hij schijnt de kerk in haar geheel aan de abdij van Echternach gemaakt te hebben, doch hoedanig de Bisschoppen van Utrecht hierop eenigen eisch hebben kunnen gronden is niet bekend. Zeker is het, dat WILLEM van GELDER, de een en twintigste Bisschop van Utrecht, in 1063, de helft der kerk van FLARDINGE aan REGIMBERT, Abt van Echternach heeft afgestaan; doch in 1156 is zij weder door GERARD, Abt van Echternach, aan DIRK VI, Graaf van Holland, bij ruiling afgestaan.

Reeds in den beginne der dertiende eeuw was hier eene aanzienlijke haven. In het jaar 1217 vereenigde zich voor VLAARDINGEN eene scheepsvloot, met welke WILLEM I, Graaf van Holland, benevens andere uitbeensche Vorsten en Kruisvaarders, naar het zoogenaamde Heilige land zouden zeilen. Eenigen, die meenen dat Oud-Vlaardingen verder van het tegenwoordige gelegen heeft, geven in bedenking of men er niet eene plaats ten Oosten van het eiland Westvoorn of Goedereede, de Oude wereld geheeten, voor zou moeten houden. Hier vond men weleer, bij laag water, kenbare merkteekenen van eene dicht bebouwde stad en verscheidene munten van Romeinsche Keizers. Waarschijnlijk komt het ons voor, dat het oude Vlaardingen niet ver van het tegenwoordige zal gelegen hebben; dat het voor vele eeuwen reeds door de stroomen verdelgd is, en dat de ingezetenen genoodzaakt waren dieper landwaarts in te wijken, toen de landen nog niet bedijkt waren. Men zegt ook, dat er aan de zuid- en zuidwestzijde, in

onderscheidene tijden , zware muren zijn opgegraven. Hieruit zou men echter bezwaarlijk kunnen afleiden , dat VLAARDINGEN eertijds bemuurd is geweest.

In de dertiende eeuw bestond er te VLAARDINGEN reeds eene vrije jaarmarkt. Thans valt de Paardenmarkt in den derden Zaterdag in Junij , de kermis Zondag voor St. JAN BAPTIST. Ook wordt er elke Woensdag eene weekmarkt gehouden.

VLAARDINGEN is eene opene stad meer in de lengte dan in de breedte gebouwd , en het bebouwd gedeelte heeft van het Zuiden noordwaarts op , eerst langs de haven en vervolgens langs den Maasdijk (alhier de Hoogstraat en de Kortendijk genoemd) eene aanzienlijke lengte. Zij was eene der eerst bestrate steden des lands en wordt als zoodanig reeds in de voertiende eeuw opgegeven. Daar nu de huizen , op de Hoogstraat gebouwd , ver boven de andere uitsteken , zoo heeft zij van buiten af meer het aanzien van een dorp , dan van eene stad. Ondertusschen heeft men behalve de Hoogstraat , die wel eer Dubbelstraat heette , of ook wel gedeeltelijk het Zwarteveld genoemd werd , en de Haven , nog vele andere straten , als : de Havenstraat , de Breede-Havenstraat (welcer de Nieuwstraat genoemd) , de Pepersteeg , de Vleeresteeg , de Omring van de kerk , de Waal , het Koningsveld , de Paterstraat (thans ook Koeijensteeg genoemd) , de Schoolstraat of Schoolsteeg en de Rietdijk , die te zamen de vroegste aanleg vormden , waarbij in de zestiende en zeventiende eeuw nog zijn aangebouwd : de Achterweg , de Ridderstraat , het Westnieuwland (de Nieuwe tuinen genoemd) , de Zomerstraat , de Baanstraat , de Landstraat , de Rijkenstraat en de Vossenstraat , met het Buitenste gedeelte der Haven , de Lijnstraat (thans het Paard zijn bakkes genoemd) , de Daijer of Derrij , de Wijnstraat (thans steeg tusschen de huizen der Haven en Vleeresteeg) , de Oostzijde der haven en het Schiedamsch toepad , heide bestraat en bebouwd.

Ook is nog in de stad eene uitwatering aan den achterweg aanwezig , de Brouwer genaamd , waarin voor meer dan twee eeuwen eene brouwerij heeft gestaan , en men vindt daarbij thans nog eene leerlooijerij , waar in vroegere jaren , naar luid van oude transportbrieven , het Taanhuis geplaatst was. Ten Westen van den Achterweg , waar langs welcer eene sloot liep , vindt men volgens oude bescheiden , het Liesveld , zeker destijds den boezem van Delfland , doch sedert , door ophooging aangelegd tot tuinen , langs de uitwatering der Waal , Beersloot genoemd , en grond van het Hofje , hetwelk nader zal worden vermeld , naar welke tuinen en bosje , de weg gaat door de Liesveldsche-laan. Men telt er in de stad 1240 huizen , behalve een groot aantal pakhuizen , en 7580 inwoners.

In den Maasdijk , tusschen de Hoogstraat en den Kortendijk , vindt men drie overstrate sluizen , ter uitwatering van Delflands boezemwater. Ook heeft men er eene ruime haven , die ter wederzijde , door de buitendijksche gorzen heenen , met twee hoofden van paalwerk beschoeid is tot in de Maas toe. In vroegeren tijd had de haven naauwelijks de helft der tegenwoordige lengte , naderhand is zij , door de aansijking der Maas gebragt tot op de hoogte der Galgkade , en nog van daar werden in de jaren 1733 en 1734 de hoofden ruim 130 ell. verder Maaswaarts uitgeret , en de haven gebragt ter lengte zoo als zij tegenwoordig is. Zonder deze voorzorg was de haven reeds

verland en onbevaarbaar geweest. Zeer opmerkelijk is ook de legplaats der haringschepen, genaamd het B u i z e n g a t, dat tot veilige berging dezer vaartuigen gemaakt is achter eene spui- of schutsluis, waardoor vroeger het water van de Maas, dat hier aan ebbe en vloed onderworpen is, in- en uit deze legplaats werd gelaten. Van deze sluis, in welke ten jare 1697 de volle werking hersteld was, zijn, door verschil tusschen de stad en het Hoogheemraadschap van Delfland, in latere jaren, de deuren vervallen, waardoor het spuijen is opgehouden; terwijl intusschen het spuiwater door opslibbing en aangroeiing aanmerkelijk is verkleind.

Aan het einde der haven staat een houten kunstlicht-opstand of lantaarn, ten dienste der inkomende schepen.

Een weinig meer binnenwaarts is het P r i k k e n g a t of P r i k g a t, eene bekadjkte waterkom, in het jaar 1660 aangelegd, omdat de reeders van de kabeljauwvisserij, des winters, aanmerkelijke schade leden, door het sterven van hunne prikken of negenöogen, welke tot aas gebruikt worden aan den hoek, waarmede de kabeljauw gevangen wordt. Ten einde de reeders nu eene veilige legplaats voor die vischjes te bezorgen, liet de Regering het buitenland der stad bedijken en binnendijks eene wijde en diepe kom graven, met twee sluizen om het water te kunnen ververschen, en alzoo de prikken beter in het leven te kunnen houden.

Tegen de stad aan, ten N. O. ligt een fraai bosch, tot openbare wandelplaats ingerigt, van ouds genaamd het Hof- van- Vlaardingen. Zie dat woord.

De Regering te V L A A R D I N G E N bestond weleer als in andere steden, uit Burgemeesteren en Vroedschappen, Baljuw, Schout en Schepenen. Onder het Fransch bestuur uit den Maire, twee Adjuncten en twintig Raadslieden. Sedert het jaar 1815 bleef, ten gevolge van betwiste stedelijke regten, het geheele stedelijk bewind berusten onder den gewezenen Maire HENDRIK LIEDEWIJN VAN LINDEN VAN DEN HEUVELL, met den titel van President van het Bestuur, doch in 1824 werd eindelijk, bij Koninklijk besluit, V L A A R D I N G E N als stad erkend, en verkreeg, met andere steden van gelijken rang, eenen Burgemeester, twee Wethouders en tien Raadslieden, waarvan de genueide Heer de eerste betrekking als nog bij voortduring, waardiglijk blijft bekleeden.

Men telt in de st. V L A A R D I N G E N, behalve de bijzondere, ook nog eenige openbare gebouwen, als: Het R a a d h u i s, dat bij het Kerkplein aan de westzijde van de Markt, op den hoek van de Waalsteeg staat. Het is gebouwd in het jaar 1680 en prijkt, behalve met een koepeltorentje, met eenen sierlijken voorgevel, op welken het zinnebeeld der gerechtigheid staat. Op de pui of den opgang ziet men twee leeuwen, waarvan de een het wapen van V L A A R D I N G E N, en de ander het stads groot zegel, een haringbuis, vertoonen. Het Raadhuis heeft zeer goede vertrekken, waaronder de raadkamer uitmunt, en is van gevangenen voorzien. Men vond hier weleer de blazoenen van onderscheidene Rederijkkamers, als ook tinnen bierkannen daarvan afkomstig, welke zeker gevonden zijn bij de insolventie van den eigenaar van het huis, waar de kamer vergarde, die in 1749 reeds was te niet geloopt. Ook berust aldaar nog een geel zijden vaandel, met het wapen der stad in eenen ronden, met bladeren en vruchten versierden, krans, en het opschrift:

Waccht lijf en goet voor 't Vaderland

Met Cloeck gemoet en wijs verstant.

Volgens eene oude overlevering zou dit vaandel gediend hebben voor de compagnie Waardgelders, die in het jaar 1672 opgerigt was.

Voorheen had men hier een fraai gebouw, het Hof-van-Vlaardingen geheeten. Zie het volgende art.

De Waag is een oud, niet ruim, gebouw, tegen de noordermuur van de kerk, in het jaar 1556 opgetrokken, en een geruimen tijd daarna, door Burgemeesteren openlijk verpacht, doch thans ten voordeele der stad, door eenen Waagmeester, bediend wordende.

De Vleeschhal, ter zijde van de Waag, bij de kleine kerkdeur, tegen over de smalle *Havensteeg*, is in het jaar 1681 gebouwd.

De Vischmarkt, aan de *Haven*, in het jaar 1779, onder het opzicht van den bouwkundige JACOB VAN SCHIE, gesticht, is een langwerpig vierkant gebouw, waarvan de voorzijde rust op vijf hardsteenen kolommen. Men vindt daarin eene opene plaats tot afslag, eene beslotene tot het snijden van visch; nog eene kleine vleeschhal enz., — aan de noord- en zuidzijde staan fraaije hardsteenen ponpen tot openbaar gebruik. Het prijkt met een fraai torentje waarin uur- en slagwerk met vier wijzerbladen. Onder de kolommen leest men op een' ingewoegden steen:

Gebouwd A° 1778.

*Onder het Burgemeesterschap van
den Heer ANTHONIS VAN DER HAAR,
den Heer NICOLAAS VAN DER WEEF
en den Heer GERARD DROSSAART
als Fabrikant: JACOB VAN SCHIE.*

Men heeft er twee Taanhuizen, waar, in ongemeen groote koperen ketels, de netten of vleeten voor de haringvisserij in kokend runwater worden toeberaid.

De Visscherij-schuur, in 1734, meest van hout, opgetimmerd, staat aan de westzijde van de *Haven*. Zij wordt gedeeltelijk gebruikt tot berging van goederen, voor het halen en bewaren der prikken voor de wintervisserij benoodigd, en wordt verder ten voordeele van de visscherij verhuurd.

De eerste kerk, welke hier gestaan heeft, was gesticht door den B. WILLIBRODUS, op het laatst der zevende eeuw op den oever van de Vlaarding, waarschijnlijk omtrent den *Kortendijk* in de tegenwoordige voorstad, noordwestwaarts van de stad, niet verre van de Breevaart. Buiten twijfel was deze kerk van hout opgetimmerd, zoo als alle de kerken en geestelijke gestichten in de eerste tijden en nog veel later waren. Bisschop WILLIBRODUS had, bij zijnen uitersten wil, de Abdij van Echternach, in het jaar 737 of 738 wel begiftigd met alle die kerken, welke onder hem door KAROL den Groote, ten behoeve van die Abdij, zouden zijn geschonken, met de Moederkerk van VLAARDINGEN, maar AARNOUD, Graaf van Holland, en zijne gemalin LUITGAARD hadden, op het laatst der tiende eeuw, zonder dat blijkt met wat regt, doch waarschijnlijk als hun eigen goed, dat zij van de Koningen erfelijk ontvangen hadden, de kerk van VLAARDINGEN met de onderhoorige kapellen, ook de geregtigheid, welke die kerk had tot de tienden van het land, tusschen de Schie en de oude Harg gelegen, aan de Kerk van Egmond geschonken. Gedurende de oorlogen om het bezit van de Merwede, waren die kerken, bijzonder die van VLAARDINGEN, in beslag genomen door DIRK III, Graaf van Holland, en sedert door zijne zonen DIRK en FLORIS alzoo gehouden. Dan FLORIS in het jaar 1066 zijnde verslagen, en DIRK nog als minderjarig onder zijn moeders voogdij staande, trachtte WILLEM VAN GELDER, de een en twintigste Bisschop van Utrecht, gedachtig der nederlaag en het

gevangen nemen van zijnen voorzaat ABELBOLD, door gezag van Keizer HENDRIK IV en met hulp van GOVERT met den bult, Hertog van Lotaringen, hetgeen van ouds aan het Bisdom zou hebben toebehoord, weder daaraan te hechten. Hij bereikte ook zijn oogmerk, ten opzichte van die kerken, welke aan WILLIBRORDUS door KARL den Grooten, ten behoeve van de Abdij van Echternach, waren overgegeven, in zoo verre, dat alle, in eene synodale vergadering van Bisschoppen, te Utrecht gehouden, onder de magt van den Utrechtschen Bisschop werden gesteld; doch REINBERT, Abt van Echternach, daarover te onvrede zijnde, werd er, in 1063, een verdrag tusschen die twee Prelaten te Keulen gesloten, volgens hetwelk Bisschop WILLEM de helft van alle die kerken aan REINBERT in vrijen eigendom afstond. Keizer HENDRIK IV gaf ook, bij eenen verzegelden brief, den 29 April 1064, aan Bisschop WILLEM die goederen, welke Graaf DIJK III en zijne zonen, sedert den tijd van Keizer HENDRIK II en Bisschop ABELBOLD, den Utrechtschen stoel onregtmatig zouden hebben afgenomen, en daaronder de Moederkerk te VLAARDINGEN met de kapellen, welken stoel hij in het bezit dier goederen met zijn keizerlijk gezag bevestigde. Maar DIJK V, Graaf van Holland, bevestigde, in het jaar 1083, te VLAARDINGEN de abdij van Egmond openlijk in het bezit der Moederkerk dier stad, met de tienden der landerijen, gelegen tusschen de Schie en de Oude-Harg, als bijna honderd jaren te voren aan die abdij wettiglijk geschonken. Niettemin hield de Abt van Echternach zijn regt en aanspraak op de Vlaardingsche kerk staande, tot dat eindelijk, in het jaar 1156, GERARD, de Abt, en het Convent van Echternach al het regt, hetgeen zij oordeelden te hebben op de kerk te VLAARDINGEN, met haar toebehooren, bij verruiling voor eenige andere goederen, vrijwillig en voor altijd hebben afgestaan aan DIJK VI, Graaf van Holland, zijne gemalin SOPHIA en hunne opvolgers; waarna Graaf FLORIS III, in het jaar 1162, de Vlaardingsche kerk, ten verzoeken van WIGBOLD, Abt van Egmond, aan den H. ABELBERT, aan wien de kerk van Egmond was toegewijd, weder heeft gegeven, om die vrijelijk te bezitten, zoo als die van Graaf AARNOUT voorheen was geschonken. Het is waarschijnlijk dat in het midden der veertiende eeuw, die houten kerk vervangen is door eene van steen, ter plaatse, waar de tegenwoordige staat. Vóór de Reformatie waren in deze kerk twee vikarijen, te weten, die van de H. MARIA en die van den H. PETRUS, welke mede ter vergeving van den Abt van Egmond stonden. In het jaar 1571 was de kerk veel te groot voor de aanwezende gemeente, zoo dat de ledige plaats gebruikt werd tot berging van goederen, waarvoor de stuurlieden van huizen een half vat en die van opene booten of pinken een half kinnetje baring moesten betalen. Kort daarna waren de toren en kerk door de Schiedamsche vrijbuiters aan de vlammen opgeofferd, en, niet alleen van klokken beroofd, maar zoodanig vernield, dat er niets meer dan het muerwerk was overgebleven. In dit overblijfsel werd tot gerief der parochie, in het jaar 1580, eene andere klok opgehangen, van welke echter weinig gebruik schijnt gemaakt te zijn. Tot herstel der afgebrande kerk, werd in 1582 eene collecte door geheel Holland gedaan, hoewel deze niet toereikend was om de kerk te voltoojen, maakte men echter eenen aanvang met bouwen, en toen men tot de kap gevorderd was en het geld ter voortzetting van het werk ontbrak, werd daarin, door eenen algemeenen omslag over de burgerij voorzien. In 1643 werd dit gebouw vergroot, in 1665 geschiedde dit nogmaals en in 1735 ten derden male. Thans heeft het in zijn geheel

drie nevens elkander gevoegde panden , waarvan de zijpanden in later tijd zijn aangebouwd. Door den brand van 1864 was de toren , die met eene achtkante spits gedekt was en in het middelpunt stond , van binnen aanmerkelijk verzwakt , zoodat men vreesde dat hij soude instorten. Grootelijks lag ook de koopvaardij en vischerij daaraan gelegen , daar hij bij het uit- en inzeilen van de Maas tot baak verstrekte ; waarom hij dan ook op het laatst der zestiende eeuw , hersteld werd. In 1734 was hij evenwel weder zoodanig aan het overhellen , dat men voor onheilen beducht was , waarom men in 1745 besloot eenen nieuwen te bouwen , hooger dan de vorige. De oude toren werd dus afgebroken en op de nieuwe geheide grondslagen , omtrent 10 ell. ten Westen daarvan , een geheel nieuwe gesticht. Deze toren is een fraai gebouw , sierlijk in het vierkant met nissen opgemetseld , ter hoogte van ruim 30 ell. , met eenen blaauwen arduinsteenen baluster omrokkend , waarop twee sierlijke achtkante koepels , ongeveer 20 ell. hooger , op een bevallige wijze , staan verheven ; alles volgens bestek en onder opzigt van den Bouwkundige DAVID VAN STOLK. De drie panden der kerk werden tot aan den toren verlengd , en het geheel , hetwelk zich van binnen vierkant vertoont , werd met nieuwe pilaren ondersteund. Tot de voornaamste sieraden van deze kerk behoorden welker beschilderde glazen , als : zes aan de zuidzijde , met de wapens der steden Dordrecht , Haarlem , Delft , Leyden , Amsterdam en Rotterdam ; drie aan de oostzijde , op het koor , met die van Rijnland , Delfland en Schiedland ; vier aan de noordzijde , met die van de Staten-Generaal , den Raad van State , de Staten van Holland en den Ambachtsheer van ROTTERDAM , van welke glasruiten sommigen de jaartallen 1645 , anderen die van 1644 bevatteden , maar allen naar de gewoonte van dien tijd , door hen , wier wapens het waren , ten geschenke gegeven werden. Gelijk men van deze glasruiten niets meer vindt , zoo zijn ook , ten jare 1795 , onderscheidene geslachtswapenen , waaronder die van den Luitenant-Admiraal CALLANBRACH en van den Ambachtsheer boven beider grafkelders uitmunten , weggenomen , alsmede het marmeren monument op een marmeren voetstuk , met het volgende opschrift :

*Ter
gedachtenisse
van de Hr. en Mr.
PIETER REAEL J. U. Da.,
geboren tot Amstelredam
op den XI Febru. Ao. MDCXXVIII
geworden Baliu , dezer stede
Vlaarding en Vlaardinger-Ambagt ,
op den XVI Novembr. Ao. MDCL,
nadat hij het voorschreve ampt
hadde bedient L jaren XI
maanden XVI dagen , gerust binne
deser stede Vlaarding
op den XXX October
van het jaar CIDI CCI
overleden.
Denuo vivus beate
Resurget.*

Men had voormaals ook vijf koperen kroonen , door de Bakkers-, Kleermakers-, Schippers-, Schoenmakers- en Chirurgijs-gilden , aan de kerk vereerd , welke bij de invoering van het lamplicht in 1828 weggenomen

zijn. Tot heden vindt men echter nog twee geschilderde borden, door de Kuipers en Timmermansgilden gegeven. Zoo ook de koperen sieraden van den predikstoel door het Verwers-, en den koperen arend, die den bijbel des voorlezers ondersteunt door het Metselaars-gilde, geschonken. De kerk is in 1802 voorzien geworden van een fraai orgel, uit de St. Bavo's kerk te Gent aangekocht, vervaardigd door den kundigen ABRAHAM MEER van Utrecht; bekostigd door de gemeente en ingewijd den 16 October van dat jaar. Voorts besit zij een keurig Nachtmalaservies van silver.

Het eerste gebouw, waarvan zich de Remonstranten, te Vlaamdingen bediend hebben, werd in 1658 gesloopt en, naar het schijnt, door de latere vervangen. Deze, die op den *Achterweg* stond, is met de pastorie, welke aan de *Hoogstraat* uitkwam, in 1810 verkecht, en vervolgens gesloopt.

Ter plaatse, waar de voorm. kerk der Doopsgesinden moest gestaan hebben, ziet men thans een woonhuis.

De Roomsche-Katholieke-kerk, aan den H. JOHANNES den Dooper toegewijd, welke even buiten de stad, onder *Zouteveen* staat, is een saai steenen, goed ingerigt gebouw, en van een orgel voorzien. Toen bij de kerkhervorming genoegzaam de geheele bevolking van Vlaamdingen en Vlaardinger-ambacht Hervormd geworden was, en deze van den grond hunner afgebrande kerk, gebruik maakten tot den opbouw eener nieuwe, schoot voor de weinige R. K. die overgebleven waren, tot oefening hunner godsdienst niets over, dan eene plaats daartoe te zoeken, die dan ook in een bouwuis gevonden werd, even buiten de stad, in den omvang der gem. *Zouteveen* gelegen, welk bouwuis, door de eigenaars aan de gem. zoude zijn geschonken of overgedragen, naar men meent, omstreeks het jaar 1680, tot welken tijd toe, de gem. door een Schiedamsch Pastoor was bediend geworden, terwijl zij nu een eigen Pastoor bekwam. De houwery is sedert afgebroken en in eene kerk, naar de toenmalige behoefte berekend, hervormd; doch deze door aanwas, van leden te klein geworden zijnde, is, ten jare 1778, tot de tegenwoordige grootte herbonwd, en ten jare 1779, ingewijd.

Vóór de Reformatie had men hier een Vrouwenklooster, van de orde des H. FRANCISCUS, nabij de *Waal*, gemeenlijk het Zustersklooster genoemd, waarvan de Zusterskade haren naam draagt. Ter plaatse, waar dit gebouw gestaan heeft, ziet men thans het Weeshuis en particuliere gebouwen. Ook moet er buiten de stadskring een Kruisbroedersklooster gestaan hebben, waarvan wij echter niets naders vermeld vinden.

Het voorm. H. Gasthuis of Oude Weeshuis, aan de *Markt*, is reeds in het laatst der vorige eeuw verkocht, om dat men er geen gebruik meer van maakte. Het is sedert tot verschillende woningen verbouwd, die thans aan onderscheidene eigenaren toebehooren. Ondertusschen is de gedachtenis er van bewaard gebleven door den steen, te voren aan den ingang daarvan (thans eene steeg) geplaatst, met het volgende opschrift:

DEN. ARMEN.

DAT. ICK. GAV. IS.

MYN. GEBLEWEN.

DAT. ICK. HIEL. HEEFT.

MYN. BEGEVEN.

Het tegenwoordige Weeshuis, hetwelk het vorige heeft vervangen en aan het einde van de *Waal*, in de *Ridderstraat* wordt gevonden,

is gesticht ter plaatse, waar vroeger het Zusterhuis of Klooster van de Graauwe Zusters, gestaan heeft, hetwelk door den brand van 1872 in de asch is gelegd. Het is ruim en luchtig, van doelmatige vertrekken voorzien, en heeft nog eenen zeer ruimen tuin en binnenplein.

Het Hofje, genaamd van Leydenschofje, in het *Liesveld*, is gebouwd voor acht huishoudens van oude lieden, of door omstandigheden ongelukkig geworden weduwen en gesticht door den Heer DIEDERIK VAN LEYDEN, in 1757. Het verleent, behalve vrije woning, nog eenige levens- en verwarmingsmiddelen, aan de daarin opgenomenen; doch heeft veel geleden door de tiercering der effecten. Aan de achterzijde, boven de poort, was voorheen geplaatst een blaauwen steen, doch die sedert is uitgevallen. Daarop stond:

JOHNEER DIEDERIK VAN LEYDEN, HEER VAN VLAARDINGEN, VLAARDINGER-ANBACHT, BARRERS-POLDER, HARDINVELD, WEST-BARENDRECHT, CARRISSE, OOSTVOORN, ROCANJE, NIEUWENHOORN, OUD- EN NIEUW-CRANIELTS-POLDER, HEEFT DEZE HUIZEN DOEN STICHTEN IN DEN JAAR MDCCLVII.

Men heeft te VLAARDINGEN ook Afdeelingen van het Nederlandsch Bijbelgenootschap, van het Zendeling Genootschap, van het Godsdienstig Tractaat Genootschap en van het Instituut van Doofstommen; een Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, dat den 1 Julij 1805 is opgericht, en ongeveer 60 leden telt, en eene Spaarbank in 1823 door particulieren opgericht.

VLAARDINGEN is de geboortepl. van de Nederduitsche dichters: CORNELIS VAN SPANGEN, alias MUIS, geb. in het begin der zestiende eeuw; ARNOLD HOOGLIET, geb. 3 Julij 1687, † 17 October 1763 en JACOB VAN DIJK, geb. 25 Januarij 1743, † 10 Mei 1828 en

Van de dappere Zeehelden WILLEM SPEELMAN, die in 1696, op de kust van Frankrijk, een brandschip voerende, de stoutheid had van de dregge met eigen handen aan een kasteel vast te maken; BARTHOOT VAN BUREN, geb. in het midden der zestiende eeuw, die, behalve dat hij onderscheidene regeringsposten bekleed heeft, Bevelvoerder op eene Vlaardingsche galei geweest is, en BAREND VAN DER POT, die in 1702, in de baai van *Vigos*, alleen vier Spaansche gallioenen veroverde. Hij overleed den 3 Maart 1711.

De dappere Vice-Admiraal GERARD CALLENBERGH heeft, ofschoon in de Willemstad geboren, een groot gedeelte zijns levens te VLAARDINGEN doorgebracht, waar hij onderscheidene malen Burgemeester geweest is en den 8 October 1722 overleden is.

Ook hebben de timmerman PIETER ARENSZ., met CLAAS en DOE PIETERSZ., zijne zonen, in het jaar 1608, te VLAARDINGEN eene nieuwe wijze van spuijen, tot schuring en onderhouding van diepten en havens uitgevonden; voor welke uitvinding de Staten van Holland hun toestonden, gedurende 10 jaren, zoodanige spuijen alleen te mogen maken, of, indien zij nageemaakt werden, dat hun dan 100 gulden voor elke nagemaakte spui zou moeten worden betaald.

Van VLAARDINGEN wordt gemeld, dat de Noormannen onder Rollo, in Holland gevallen, zich aldaar tegen de Franken verschansten.

In het jaar 1046 werd VLAARDINGEN door Keizer HENDRIK III, voor wiens wapenen alles bukte, bij verrassing, door middel van wel bemande schepen en schuiten ingenomen, en Graaf DIRK IV, die zich daarin gelegd had, genoodzaakt haar te ruimen. Het schijnt intuschen, dat de keizerlijke magt zich daarna weder teruggetrokken, en

dit aan Graaf Dirk meerdere ruimte gegeven heeft, om weder aanval- lender wijze te handelen. Ten gevolge hiervan werd er in den herfst van 1047 eene keizerlijke vloot uitgerust, die eerst langs den Rijn en daarna langs de Waal en de Maas tot voor VLAARDINGEN afzakte, en al- daar eenige krijgsbenden ontscheepte, met oogmerk om Rijsenburg of dat aannemelijker is *Kenenburg* te veroveren. Het jaargetijde was intus- schen ver verlopen en de grond zoo drassig, dat men niet veel voor- waarts kon, toen ook de Maasdijs door een opgekomen hoogen vloed zoo veel te lijden had, dat hij bezweek, waardoor de legerplaats der Keizerlijken geheel onder water liep en de Keizer zelfs in levensgevaar gebragt werd. Deze gaf derhalve bevel tot den aftogt, en om zijn leger in te schepen; maar te dezer gelegenheid teisterde Graaf Dirk, die met eenige ligte vaartuigen was komen afzakken, dit zoo deerlijk, dat er weinig van overbleef.

In het begin der dertiende eeuw landden te VLAARDINGEN eenige Zeeuwsche schepen, welke Graaf Willem I, die zich, tijdens de onlusten onder eenige Edelen des lands ontstaan, te Wassenaar schuil had gehouden en nu in stilte naar VLAARDINGEN gevoerd werd, inna- men en naar Zierikzee overbragten, waar hij tot wettigen Graaf werd uitgeroepen. Vervolgens te VLAARDINGEN teruggekeerd, rustte hij aldaar eene vloot van eenige schepen uit, waarmede hij, in gezelschap van eenige Edelen en andere aanzienlijken, als Kruisvaarders naar het Hei- lige Land trok.

VLAARDINGEN heeft tijdens de Hoeksche en Kabeljaauwsche twisten, die in de vijftiende eeuw weder levendig werden, veel geleden. 's Lands Stadhouder, WOLFAART VAN BORSSELE, die het met de Hoeksche partij hield, was in den vasten des jaars 1479 binnen Rotterdam gekomen, welke stad Heer JAN VAN REINERSWAAL, die aldaar Baljuw en een ijve- rig voorstander der Kabeljaauwschen was, hem spoedig deed ruïnen.

Op den 14 Julij daaraanvolgende kwam de Stadhouder weder binnen Rotterdam, met vijf en zeventig mannen van oorlog, doch vertrok, zonder eenig ongenoeven over den aldaar geleden hoon te laten blijken, naar VLAARDINGEN en van daar over 'sGravezande en Naaldwijk naar 'sGra- venhage. Meest alle de Hollandsche steden, en daaronder VLAARDINGEN waren nu Kabeljaauwsch. Dus hadden de Hoekschen hier nergens vei- ligheid. Daarentegen werden zij wel ontvangen en gehandhaafd te Utrecht, van waar zij in April 1482, met 6 schepen en 800 welge- wapende mannen, de Lek afkwamen naar Dordrecht, om die stad, waarin zij vele begunstigers hadden, bij verrassing in te nemen. Maar de toeg, door onvoorziën toeval vertijdelde zijnde, zeilden zij de Maas af voorbij Rotterdam en ankerden voor VLAARDINGEN. Terwijl zij daar lagen voer ADRIAAN BAICK, Baljuw der stad, op verzoek der Rege- ring en inwoners, naar de schepen, ten einde te vernemen, wat volk het was en wat zij aldaar wilden verrigten. De Baljuw, van boord te- rug gekomen, berigtte wel dat het noch om Maasland noch om VLAAR- DINGEN te doen was, en dat de burgerij zich gerust kon stellen, doch gaf niet te kennen wie in de schepen waren en vanwaar zij kwamen, en dus ook niet dat zij vijanden waren van den Graaf. Hierom werd hij door het Hof van Holland, op den 14 Augustus van dat jaar, van zijnen post ontzet en onbekwaam verklaard eenig amht meer te be- kleeden, voorts verwezen in een boete van 300 Hollandsche ponden, elk van 30 grooten (22½ guld.) en voor tien jaren gebannen uit Hol- land, Zeeland en Friesland, op verbeurte van zijne regterhand. Dan deze ban werd door gunst van MAXIMILIAAN VAN OOSTENRIJK in Januarij

daaraanvolgende herroepen, en de gebannene, mits de 300 ponden tot 's Graven behoefte betalende, hersteld in zijnen goeden naam, goederen en staat, waarin hij te voren was.

VLAARDINGEN ontging wel is waar het gevaar, dat haar dreigde, toen eene gewapende Hoeksche vloot eenigen tijd voor haar ten anker lag; ook schaadde haar eene andere dergelijke, in 1480, die Maasland uitplunderde, niet; maar toen hare burgers vervolgens door MAXIMILIAAN, Roomsche Koning, en Hoofd der Kabeljaauwschen opontboden waren, om Rotterdam te helpen belegeren en het te water te bemaanwen, rukte zekere DIRK VAN HOEDERIJ, een der Rotterdamsehe Veldoversten, met Hoplieden en eene tamelijke magt van volk, uit Rotterdam over de Schie naar het dorp de Kethel en van daar naar VLAARDINGEN, waar zij alles, wat hun aanstond, wegroofden; ten ware de gereede voldoening der afgeperste brandschatting hunnen plunderlust voldeed. Een gelijk lot trof hen nogmaals omtrent twee maanden daarna, bij gelegenheid dat de Schiedammers in een gevecht tegen de Rotterdammers te kort geschoten en de laatstgenoemden tot VLAARDINGEN doorgedrongen waren. Ook nu werd de stad op brandschatting gesteld, en had, toen dese betaald werd, niet verder te lijden. Deze en varige binnenlandsehe oorlogen tusschen de Hoeksche en Kabeljaauwschen deden de Poorters der steden dikwijls in vrees zijn voor beroving of vernieling hunner handvesten en privilegiën, welke zij met veel zorg bewaarden, waarom sommigen, onder anderen de Vlaardingers, die in den grond onder de aarde verborgen, zoo lang die tweespalt duurde.

In het jaar 1572 namen de bekende Watergeuzen, na Brielle bemagtigd te hebben, ook Schiedam in, alsmede Delfshaven en Maassluis, benevens de andere daaromtrent gelegene plaatsen, waaronder VLAARDINGEN, als tusschen Schiedam en Maassluis gelegen, buiten twijfel mede zal geweest zijn, ofschoon men die stad daaronder niet met name aangeteekend vindt. De Spanjaarden, dit niet kunnende lijden, joegen de Watergeuzen uit alle die plaatsen, zich meester makende van de schans te Maassluis, welke zij, elders ontboden wordende, op den 21 Julij van dat jaar voor eenigen tijd verlieten. In het jaar 1573, toen zij Leyden voor de eerste maal belegerden, kwamen zij die weder bezetten en lagen ook reeds in December daaraanvolgende te VLAARDINGEN, van waar zij eerst in April 1574, op ontbod van REQUESENS, toen Landvoogd in de plaats van ALVA, naar den kant van Maastricht vertrokken. Wat de stad en hare ingezetenen in dien tijd van die beide partijen hebben ondergaan, kan ieder ligt bevroeden, die zich de bitterheid voorstelt, waarmede de oorlog toen gevoerd werd, en bedenkt dat elke partij, waar zij post vatte, te werk ging, als stond zij op vijandelijken bodem.

Dan dit kon niet halen bij hetgene de stad VLAARDINGEN in Julij 1574 overkwam door eenen hoop Vrijhuiters van de Staatse zijde. Toen de belegering der stad Leyden in Mei van dat jaar hervat werd, wierpen de Spanjaarden het oog op de Maassluische schans, om die weder in te krijgen. Zoodra de Vlaardingers, de annadering der Spanjaarden vernamen, wier moorden en blaken reeds alom bekend was, en van wier geweld en overlast zij nog geen drie maanden ontslagen waren geweest, trachtten zij, vermits de stad niet houdbaar en zonder bezetting was, hunne personen en het gering overblijfsel hunner goederen door de vlugt elders te bergen. Dit verdroot het Schiedamsche krijgsvolk, hetwelk steeds op buit loerde, zonder de naburen

is het berooven hunner goederen te sparen; sommige Vlaardingers, naar den kant van Schiedam willende ontvlugten, vielen in handen van dezen onbarmhartigen hoop, die hen met geweld alles ontnam, en daarenboven deerlijk mishandelde. Hierom weken de meeste Vlaardingers, en anderen, die onder de parochie van Vlaardingen, te weten in Vlaardinger-Ambacht en te Zouteveen gezeten waren, over de Maas in de Landen van Voorne-en-Putten. Toen nu de tijd te Schiedam kwam, dat er zeer weinige ingezetenen in VLAARDINGEN overgebleven waren, liet men den tweeden Julij te Schiedam een deel krijgsvolk, waaronder zich elk mengde, die op buit helust was, de poorten uit. De hoofden van die bende waren een verloopen snijder of kleermaker, BENJAMIN genaamd, en een wever, wiens naam niet gemeld wordt. Dit volk sloeg huis aan huis open, plunderde alles uit, en stak daarna de geheele stad in brand, zonder zelfs de kerk of toren, waarvan het muurwerk alleen staan bleef, het zusterenklooster, het weeshuis, het stadhuis of de brouwerij te sparen, welke men, om de klokspijze en het ijzerwerk, aan de vlammen offerde, voorgevende dat dit alles alleenlijk geschiedde tot afbreuk der Spanjaarden en behoudenis der geboortesteden, niettegenstaande de Prins van ORANJE, als Stadhouder van Holland, in naam van den Koning van Spanje, in October daaraan volgende, bij plakkaat scherpelijk deed verbieden eenige kerken, huizen, woningen of andere gebouwen, binnen of buiten de vlekken en dorpen in Holland, zonder zijnen wil te vernielen of te verbranden, of het ijzerwerk en andere bouwstoffen van dien te rooven en te vervoeren. Deze toestand van VLAARDINGEN belette echter niet, dat de Spanjaarden daar al weder kwamen huishouden; want de schans te Maassluis, naarmate van de gelegenheid van dien post noch bezet noch van het noodige voorzien zijnde, werd door de Hollanders verlaten, waarna de Spanjaarden daar in trokken en ook in VLAARDINGEN, hoewel zij daar groote armoede en gebrek leden, te meer, daar men, door het maken van een groot gat in den Maasdijk, tusschen Rotterdam en Delfshaven, alsmede van 16 gaten in den IJsseldijk, de landen en weiden, om het ontzetten der stad Leyden te bevorderen, zoo hoog doenlijk onder water gezet had. Deze ongemakken den Spanjaarden in Zuid-Holland onverdragelijk vallende, sloegen zij, in het laatste van September, alomme aan het muiten, en vertrokken eindelijk in December uit VLAARDINGEN en de daaromtrent liggende plaatsen, om er niet terug te keeren.

De kerkelijke geschillen, welke in het jaar 1618 de inwoners des lands zoo ongelukkig verdeelden, deden dit ook alhier. Eenige burgers niet tevreden met de denkwijze van den Predikant ISAACUS NARRANUS SERVAASE, die de zijde van ARMINIUS hield, vervoegden zich, met voorblijaan van hunne eigene Regering, bij de Staten van Holland, met verzoek, dat zij hunne Godsdienst onder de leiding van eenen anderen, hun welgevalligen Leeraar zouden mogen uitoefenen; ten gevolge waarvan voornoemde Staten, de Regering aanschreven om deze dolerende burgers daarin te wille te zijn. Hier aan voldoende, besloot de regering van VLAARDINGEN, Vlaardinger-ambacht en de Zouteveenen, daartoe expresselijk vergaderd, vooreerst: dat voortaan de predikdienst, des Zondags, beurtelings door voornoemden NARRANUS en den Leeraar der dolerende lidmaten, zoodanig zou worden vervuld, dat om de andere week de een des voormiddags, de andere des namiddags soude prediken, als ook, dat de bediening des H. Avondmaals de eerste maal door De. NARRANUS, en eene week daarna door den anderen leeraar zou plaats

hebben; maar den volgende keer eerst door den laatstgenoemde en dan door Ds. NARRANUS, om, zoo als men zich uitdrukte, de noodige egaliteit te bewaren. ISAACUS NARRANUS, werd uitboosde van zijne denkwijze voor de Synode Nationaal ontboden. Hier antwoordde hij ronduit op berhaalde vragen, hem gedaan, dat hij de canones der Nationale Synode niet oordeelde met het woord Gods over een te stemmen. De Synode vermaande hem, dat hij zich beter zoude bedenken en de gaven hem verleend, tot stichting van Gods kerk gebruiken. Hij volhardde echter in zijne meening en werd derhalve afgezet, ja vervolgens met eenige lotgenooten gebannen en naar Waalwijk gevoerd.

Werd tegen het midden der achttiende eeuw, allerwegen in Holland oproer tegen de pachters der gemeene middelen verwekt, ook te VLAARDINGEN was men zeer tegen hen vooringenomen, en hadden er verregaande ongeregeldeheden plaats, die echter gelukkig gestuit werden.

Toen WILLEM V, Prins van Oranje, in 1766 tot Stadhouder werd uitgeroepen, nam ook VLAARDINGEN aan de algemeene vreugde een levendig deel, janner maar, dat zij ook aldaar niet vrij van baldadigheid bleef.

Tijdens de invoering der nieuwe Psalmbertijning, in 1774, hadden hier weder groote onlusten plaats, welke zelfs zoover gingen, dat men den 15 October het kerkgezag in de catechisatie door een lagebend en honend geschreeuw trachtte te storen. Nog erger ging het er den 10 December toe; toen hoorde men in de namiddagheurt, na het zingen der nieuwe zangwijzen, eenen onregelmatigen en langzamen nazang, ondersteund door den Voorzanger ANTONY BUITENWEG, eenen der heftigste tegenstanders van de nieuwe zangwijze. De Predikant DE BEVEREN ESVELT beval den Voorzanger te zwijgen; maar ontving een weigerend antwoord. Nu nam de onsteltenis toe. Sommigen, zoowel mannen als vrouwen begonnen te huilen, de handen te wringen, vielen in onmagt of begonnen te dreigen, te schelden en te vloeken. Men ontvlugte in de vreesselijkste verwarring de kerk, de namiddagdienst stond stil, en de gisting der gemoederen bleef voortduren, zoodat het zelfs tot dadelijkheden kwam, en sommigen elkander te lijf gingen. De gemeente kwam niet tot rust voor in het volgende jaar, toen de Voorzanger zijne bediening, onder beding van een pensioen, nederlegde.

Bij het uitbarsten van den oorlog met Engeland in 1780, waren er uit ons Vaderland nog vele hoekers ter heugvaart of kabeljauwvangst uitgerust, waaronder een getal van 82 uit VLAARDINGEN. Dadelijk werden eenige vischschuiten van Scheveningen in zee gezonden, ten einde de hoekers, die men aantreffen zou te waarschuwen, met alle spoed huiswaarts te keeren. Vooral was deze gevaarlijke taak den stuurman JAKOB VAN DER WINDT, voerende het schip de *Rode Roos*, opgedragen die daarin dan ook zoo gelukkig slaagde, dat slechts 3 hoekers in 's vijands handen vielen. Aan VAN DER WINDT, werd daarvoor eene fraaije zilveren eerpennning uitgereikt.

Men had, bij de verregaande verdeeldheid onder 's Lands ingezetenen, tusschen de zoogenaamde Prins- en Staatsgezinden over de regering, ook te VLAARDINGEN een genootschap van wapenhandel opgericht, hetwelk, gelijk andere plaatsen, eenige manschappen afzond, om te Utrecht in bezetting te liggen. In slagtimeand kwamen dezen terug, en werden door hunne medeleden statelijk ontvangen. Bij de aankomst schoolde echter eenig volk bijeen, en daaronder vele visschers, die, met oranjelinten voorzien, telkens *Oranje boven!* riepen, en, behalve, dat zij hunne medeburgers vele beledigingen aandeden,

de achterhorde der binnentrekkenden poogden af te snijden. Hierop velden deze hunne geweren en kwetsten één' uit de menigte. Dit deed de gisting toenemen en de genootschapsleden bereikten, onder vele onaangenaamheden, het societeitshuis. Het Schiedamsche genootschap kwam, daartoe verzocht, het Vlaardingsche te hulp, en eene afkondiging der regering herstelde de rust.

Den 14 September 1787 werd het zoogenaamde vliegend legertje, te VLAARDINGEN ingekwartierd, hetwelk den 16 daaraanvolgende de afzetting van de regering bijwoonde, welke afzetting echter na verloop van drie dagen weder vernietigd werd, ten gevolge van de intusschen voorgevallene omwenteling, welke ook hier gevolgd werd door baldadigheden en plunderingen, en naardien tegen de hoofden der patriottische partij, allerwege geprocedeerd werd, deelden daarin ook zes der aanzienlijkste burgers dezer stad, met name: ABRAHAM VAN DER LINDEN VAN DEN HEUVELL, Dr. CORNELIS WILHELMUS VAN DEN HEUVELL, ARENT VAN DEN BERG, DIRK SPERLEVELD, LANDBERTUS VRIENS en JOANNES BADON JUNIOR, die het hoofdbeleid bij de afzetting der regering hadden gehad, en levenslang uit Holland en Westfriesland verbannen werden, terwijl zij voor de kosten van het geding, ieder ten minste duizend gulden moesten betalen.

De omwentelingen van 1795 en 1813, hadden te VLAARDINGEN zonder stoornis plaats. Alleen verdient melding dat VLAARDINGEN na 's Gravenhage de eerste plaats was, waar het openbaar teeken van afval van de Fransche dwingelandij, op last van den Maire, van den toren woei.

Behalve de onheilen door den oorlog geleden, heeft VLAARDINGEN nog andere rampen te verduren gehad; zoo woedde aldaar de pest in het jaar 1467 dermate, dat vele ingezetenen naar elders vlugten.

Dezelfde ramp trof haar op nieuw in 1602, toen de sterfte zoo groot was, dat van de twintig Vroedschapsleden acht stierven.

In 1683 heerschte de pest er ten derdemale het geheele jaar door, terwijl zij zelfs in het volgende nog niet had opgehouden.

Ok door het water is VLAARDINGEN herhaalde malen geteisterd geweest. Zoo was er den 26 Januarij 1682 een zoo hooge watervloed als er naar menschen geheugen geweest was, en het westerhoofd der haven leed daarbij zooveel, dat het herstel de stad ongemeene kosten veroorzaakte.

Den 15 November 1775 deelde VLAARDINGEN met anderen in de schade, die de hooge watervloed veroorzaakte, door het inbreken van de zoogenaamde Schenkeldade, welke dijkbreuk een gedeelte der stad, genaamd de Nieuwe huizen, ter hoogte van meer dan 3 ell., geheel onder water zette.

Een gelijke raup had ook den 22 November des volgende jaars plaats, tot voorkoming waarvan de Vettenoordsche-kade, die doorgebroken was, aanmerkelijk werd versterkt.

Het wapen dezer stad bestaat uit een gekroond goud veld met eenen leeuw van keel, vastgehouden door griffioen. — Voor het kerkelijke leest men daar rondom: *Grijpt naar het eeuwige leven.* 1 Thim. 6 vers 12.

VLAARDINGEN, st. in Oost-Indië, op het Sundasche eil. Celebes, rijk Makassar.

Het is eene kleine, doch ruime, regelmatig gebouwde en aangename plaats, echter niet zoo welvarend als vroeger. De straten, die met lommerijke boomen beplant zijn en daardoor de stad een eenigzins Hollandsch voorkomen geven, doorkruisen elkander in regthoekige lijnen

naar de vier hoofdpunten van het kompas; zij zijn breed en, ofschoon ongeplaveid, niettemin zeer vlak, omdat de harde steengrond hier door geene rijtuigen, karren, noch paarden bedorven wordt. Deze aangename plaats is rondom met eenen ringmuur afgesluit, en wordt des nachts met poorten gesloten. Buiten de Zuiderpoort zijn nog eene reeks van fraaije gebouwen voor ambtenaren en officieren, en hier is ook het hotel van den Plaatselijken Gouverneur.

Het weeshuis is er bezienswaardig. Ook heeft men er eene menigte winkels; die met inlandsche en Europeesche goederen voorzien zijn. De markt of passar levert altijd overvloed van levensmiddelen.

Onder dit hoofdetablisement behoort men nog drie kampongs te rekenen, welke in de onmiddellijke nabijheid van VLAARDINGEN liggen, te weten, kampong Boegis (dorp der Boeginezen), kampong Malayoe (dorp der Maleijers) en kampong Bahroe (Nieuw dorp). De beide eerste namen wijzen van zelve aan, door welke volkstammen die dorpen bewoond worden. Het derde strekt aan inboorlingen zoo wel als aan Europeanen tot verblijf. Het etablissement VLAARDINGEN is op de plaats gebouwd, waar voorheen de stad Makassar stond; van daar heeft de hoofdplaats onze bezittingen op Celebes, en zelfs de geheele Zuidwestkust van dat eiland, in het algemeen dien naam blijven dragen.

VLAARDINGEN, verl. koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Beneden-Cottica*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de koffijplant. Nieuw-Aconoribo, beneden waarts aan de koffijplant. de Jonge-Bijenkorf; 800 akk. groot. De Negers noemden haar Kato.

VLAARDINGEN (DE BUITENWEIDE-VAN-), pold. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. en gem. *Vlaardingen*; palende N. en O. aan het Lauweland, Z. aan het Buitenland, W. aan de haven van Vlaardingen.

VLAARDINGEN (HET HOF-VAN-), voorm. buit. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 2 u. W. van *Rotterdam*, kant., gem. en aan de oostzijde van de haven te Vlaardingen, nevens het Spui- en Buiszengat.

Op dit buit. van den Ambachtsheer van Vlaardingen, hetwelk met fraaije vijvers en singels versierd was, stond voorheen een schoon vierkant gebouw tot woning en een ander daartegen over, met fraaije kolommen versierd, ingerigt tot koepel, koetshuis, stalling enz. Nadat het geheel, met alle de daarbij behorende landerijen, in 1828, door de stad Vlaardingen was aangekocht, is het woonhuis en een gedeelte van het ander gebouw afgebroken en dit buiten tot openbare wandelingen opengesteld.

VLAARDINGEN (OUD-), voorm. plaats, welke waarschijnlijk gelegen heeft niet ver van het eord, waar tegenwoordig de stad VLAARDINGEN, in *Delfland*, ligt. Zie hier voor bl. 721.

VLAARDINGER-AMBACHT, voorm. heerl. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Vlaardingen*, gem. *Vlaardinger-Ambacht-en-Babbers-polder*; N. aan Zouteveen, O. aan Kethel, Spaland en Babbers-polder, Z. aan de Nieuw-Maas en de stad Vlaardingen, W. aan Maasland en Zouteveen.

Deze voorm. heerl. bestond uit gedeelten van de volgende pold.: den Holiërhoekse-polder, den Broek-polder, den Aalkeetbuiten-polder, den Aalkeet-binnen-polder, den Hargpolder, Groot-Vettenoord, den West- en Oost-polder en

Jong-Vettenoord, terwijl de Zevenmans-polder, en Klein-Vettenoord geheel in deze heerl. gelegen waren.

Zij bevatte noch d. noch geh. Haar voormalig grondgebied beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1707 bund. 33 v. r. 67 v. ell. De inw. vinden meest in de veeteelt en het boter en kaas maken hun bestaan.

De Herv., diè er wonen, behooren tot de gem. van *Vlaardingen*. — De R. K., die men er aantreft, worden tot de stat. van *Vlaardingen* gerekend. Men heeft in dit amb. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Vlaardingen*.

De landstreek, welke deze heerl. uitmaakt, heeft zeker haren naam gekregen van het riviertje de *Vlaarding*. Zie dat woord. Zij maakte, omstreeks de negende eeuw, een gedeelte uit van het graafs. *Vlaardingen*, zoo als dit op eene kaart bij van Loon (1) voorkomt en is zeker ook door den vloed, aan welken sommigen (naar ons inzien abusieflijk) den ondergang of wel de verdwijning van *Vlaardingen* toeschrijven, aanmerkelijk geteisterd. De veroorzaakte wiel van het, door de doorbraak van den Maasdiijk ingestorte water, is nog beden van eene aanmerkelijke grootte en diepte, en wordt sedert onhengelijk tijden, de grondelooze *Waal* genoemd. Zij is de eenige, welke aan den geheelen Maasdiijk gevonden wordt, en toont door hare grootte, dat de overstorting van het water met veel geweld en kracht heeft plaats gehad. Het is niet onwaarschijnlijk, dat door deze inbraak, het gemeld graafs. *Vlaardingen* geheel is overstroomd, waarvan de geruchten slechts hebben doen aanteekenen, dat *Vlaardingen* door den vloed der Maas was bedolven, waardoor dan ook naderhand, toen men van het graafs. *Vlaardingen* nauwelijks meer kennis droeg, die vloed altoos op de stad is toegepast geworden. Dit ambacht is, met betrekking tot den waterstaat, wegens de Holierhoeksche en Broekpolders, het Hoofd-ambacht van eene der acht Westsluizen van Delfland, de *Vlaardingsche-sluis* genaamd, en worden de ambachtsbewaarders alzo jaarlijks ook opgeroepen tot het aanhooren der rekening van het Delflands sluisgeld, en het mededeelen van hunne bedenkingen daarop.

Van deze heerl. komen geene vroegere bescheiden voor dan van het jaar 1275, waarin bij een gunstbrief door Graaf *Floris V*, aan den Heer *Gerrit van de Waringe*, het regt geschonken werd om te mogen visschen voor de sluizen van het ambacht, welke sluizen op order van het Hoogheemraadschap van Delfland, in 1382, om de verzakking van den Maasdiijk, die aldaar plaats had, tot onder de stad verlegd zijn. Nog beden wordt, volgens oude overleveringen, het daarvoor gehouden, dat deze sluizen hebben gelegen even buiten en ten noorden van de stad *Vlaardingen*, kort bij de plaats, daar nu de R. K. kerk staat, en onderscheidene omstandigheden geven aanleiding om dit ook als zeker te stellen. Vóór den tijd dat het buitenland (het Lauweland en Buitenweide genaamd) is aangewassen en ingedijkt, naardien het Maaswater de oostzijde van den dijk, thans Hoogstraat in *Vlaardingen*, bespoelde, schijnt de omvang binnen den thans genoemden *Omring-van-Emmaus*, de haven of het dok van *Vlaardingen* geweest te zijn, en de uitwatering van Delfland alzoó uit de Breede vaart daar, waar tegenwoordig nog de zoogenaamde *Zijl* ligt, door de sluizen in de toenmalige haven, nu *Boomgaard* van

(1) *Aloude Hollandsche Historie*, D. II, bl. 72.

Emmaus, te hebben plaats gehad. Gemelde Omring-van-Emmaus draagt nog de kennelijke blijken, dat zij eene omdijking is geweest, waarschijnlijk nadat de sluizen waren verlegd, en de Maasdijk bij den koren-molen was aangesloten, om de alzoo ingedijkte en wellicht verlaande haven, verder te dempen en aan te vullen. Geene andere plaats voor uitwatering of sluizen te dien tijde, is in dit ambacht denkbaar en nog heugt het vele menschen, dat bij de gemelde R. K. kerk voortdurende verzakking in den weg, juist daar de sluizen moeten gelegen hebben, plaats had, hetwelk echter in de laatste 23 jaren aanmerkelijk is verminderd, zoo niet genoegzaam opgehouden.

De heerl. behoorde sedert onheugelijke jaren, aan den zelfden Heer als de stad Vlaardingen, ofschoon tusschen de stad en het ambacht geen andere betrekking bestond, dan de onderlinge vereeniging met de kerken, en eene overeenkomst betrekkelijk de gevangenenissen, regtspleging en kosten van justitie.

In deze heerl. zijn geene kerkelijke of plaatselijke gestichten, alleen heeft men er de hofstad Holy, en de buiten het Nieuwland. Vroeger stond hier ook het adell. huis Steenhuis, dat echter sedert onheugelijke tijden gesloopt is.

Het wapen van VLAARDINGER-AMBACHT bestaat in een schild van azuur, met eene zespuntige ster van silver; en vastgehouden door twee oud mannen met eenen zandlooper in de eene en eene zeis in de andere hand.

VLAARDINGER-AMBACHT-EN-BABBERS-POLDER, gem. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Vlaardingen* (5 k. d., 24 m. k., 9 s. d.); palende N. aan Zouteveen, O. aan Kethel-en-Supland, Z. aan de Nieuwe-Maas en aan Vlaardingen, W. aan Maasland.

Zij bestaat uit de voorm. heerl. Vlaardinger-Ambacht en Babbers-polder, en bevat noch d. noch geb., maar alleen eenige verspreid liggende huizen. De uitgebreidheid of omvang is echter aanzienlijk door de vereeniging in 1817 van de beide gemelde ambachten en de genoegzaam zekere indeeling in Vlaardinger-Ambacht, voor omstreeks vier eeuwen, kort voor het jaar 1463, van het destijds bestaan hebbende Ambacht-van-Woude, hetwelk ook tot de kerk te Vlaardingen behoorde, in het bestnur daarover deel had en waarschijnlijk bestond uit twee gedeelte landertjen, waarvan een bij Vlaardingen en een ander noordoostelijk van Vlaardinger-Ambacht, thans Woudblok genaamd, gelegen was. Deze gem. beslaat eene oppervlakte van 2213 bund. 61 v. r. 42 v. ell., waaronder 2033 bund. 6 v. r. 62 v. ell. belastbaar land; telt 76 h., bewoond door 80 huisgez., uitmakende eene bevolking van 500 inw., die meest in bouwterf en veldarbeid hun bestaan vinden, wordende de boter en kaas, die men er wint, te Delft ter markt gebragt.

De Herv., die er 380 in getal zijn, behooren tot de gem. *Vlaardingen*. — De 180 R. K., die er wonen, parochiëren te *Vlaardingen*. — Men heeft in deze gem. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Vlaardingen*.

Het gemeentehuis staat omtrent Emmaus, ten N. en even buiten de stad Vlaardingen.

Het wapen dezer gem. bestaat uit een gevierendeeld schild, zijnde het eerste en vierde een veld van goud, met eene zespuntige ster van silver; het tweede en derde insgelijks van goud, met drie klaverbladen van synople, wordende het schild aan de eene zijde vastgehouden door den Vlaardinger-Ambachtsche ouden man, en aan de andere zijde door de Babberspoldersche herderin.

VLAARDINGER-BINNENSLUIS (DE), sluis in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie **VLAARDINGSCHESLUIS**.

VLAARDINGER-VAART (DE), vaarwater in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie **BREEVAART**.

VLAARDINGSCHESLUIS, de **VLAARDINGER-BINNENSLUIS** of de **HOLIERHOEKSCHE-SLUIS**, voorm. sluis in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, te *Vlaardingen*.

Zij was eene der acht westsluizen van *Delfland* en is in het jaar 1652 met de *Rijswijksche*- en *Schipsluidsche*-sluizen tot eene sluis vereenigd. Daardoor waterden de *Holierhoek*-polder, de *Broek*-polder, *Zouteveen* en de *Aalkeetbinnen*-polder nit.

VLADRAKEN, h. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*. Zie **VLERKEN**.

VLADRAKEN, ook **VLADDERAKEN**, eigenlijk **VLADERAKEN**, naar het oud-aanzienlijk geslacht van dien naam, voorm. adell. h., prov. *Noord-Brabant*, *Derde* distr., arr. en $3\frac{1}{2}$ u. O. Z. O. van *Eindhoven*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. W. van *Asten*, gem. en $\frac{1}{4}$ u. N. N. W. van *Somerem*.

Dit adell. h. is afgebroken; de plaats, waar het gestaan heeft, is alleen kenbaar aan de grachten, die haar omgeven hebben, en aan de steenpuin, welke er gevonden wordt.

VLAENBOSCH, eilandje in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, dat of in het *Berger*-of in het *Egmondermeer* moet gelegen hebben vóór dat die bedijkt waren, en als zoodanig vermeld wordt in een accoord tusschen *Filips II*, *Koning van Spanje*, ter eenre en *LAMORAL*, *Graaf van Egmond*, benevens *Hendrik*, *Heer van Brederode*, ter andere zijde, rakende de jurisdictie van de *Egmonder*- en *Berger*-meren.

VLAGTWEDDE, gem. in *Westerwolde*, prov. *Groningen*, arr. en kant. *Winschoten* (2 k. d., 14 m. k., 6 s. d.); palende N. aan de gem. *Wedde* en *Bellingwolde*, O. aan het kon. *Hannover*, Z. aan de *Drenthse* gem. *Emmen*, W. aan de *Drenthse* gem. *Emmen* en *Odoorn* en aan de gem. *Onstwedde*.

Deze gem. bevat de d. *Vlagtwedde*, *Sellingen* en *Ter-Apol*, het fort *Bourtange*, de geh. *Ter-Borg*, *Ter-Haar*, *Ter-Wisch*, *Laude*, *Veels*, het *Veerste-Veldhuis*, het *Vlagtwedder-Veldhuis*, *Ter-Walslage*, *Weende*, *Wollinghuizen*, *Eldersinghuizen* en *Jipsinghuizen*, benevens de huurten het *Heem*, het *Schot*, *Beukhorst*, de *Rijdsdam*, *Plaggenborg*, *Wessinghuizen*, *Renneborg*, de *Stobben*, *Stakenborg*, *Abeltjeshuis*, *Hanetang*, het *Zuideveld* en een gedeelte van de *Maten*. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 15,477 buud. 43 v. r. 86 v. ell., waaronder 15,362 bund. 11 v. r. 82 v. ell. belastbaar land; telt 369 h. bewoond door 469 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 2320 inw., die meest in de schapenteelt en den landbouw hun bestaan vinden. De bodem is zand-, veen-, moeren heidegrond. Men vindt in deze gemeente nog uitgestrekte onverdeelde markgronden die in waardeelen worden verdeeld. Eenigen daarvan zijn reeds onder de waargeregtigden verdeeld. De lage meelanden liepen vroeger alleen des winters onder water; doch door den slechten toestand der uitwatering heeft men zelfs nu des zomers, in natte tijden, grootelijks overlast van overstroming. Sommige gebuchten, zoo als *Jipsinghuizen*, *Wollinghuizen*, *Ter-Borg*, *Ter-Walslage*, *Ter-Haar*, *Eldersinghuizen* en *Weende*, liggen heuvelachtig; de hoogten, zoo ver het oog kan weiden, met graan beladen,

en de lager liggende gronden, zijn zeer rijk aan boom- en boschgewas, waaronder het uitgestrekte bosch, het Metbroek genaamd, vooral in aanmerking komt. Wandelt men door het uitgebreide schilderachtige Weende van Sellingen naar VLAGTWEDDE, dan volgt men een overheerlijken weg of een voetpad, dat gestadig door bosch en korenvelden slingert. Jaarlijks echter wordt er geboomte weggekapd en niet weder ingeplant.

De Herv., die er 2120 in getal zijn, onder welke 600 Ledematen, maken de gem. van Ter-Apel, Bourtange, Sellingen en Vlagtwedde uit. — De R. K., van welke men er 120 telt, parochiëren te Oude-Pekela. — De 80 Isr., die er wonen, behooren tot de ringsynagoge van *Oude-Pekela*, doch hebben eene bijkerk te Bourtange.

Men heeft in deze gem. 5 scholen, als ééne te Ter-Apel, ééne te Bourtange, ééne te Jipsinghuizen, ééne te Sellingen en ééne te Vlagtwedde, welke gezamenlijk door een getal van 250 à 300 leerlingen bezocht worden.

Het d. VLAGTWEDDE of VLACHTWEDDE, ligt 10 n. Z. O. van *Groningen*, 5 u. Z. ten O. van *Winschoten*, aan de Ruiten-A. De plaats is levendig, alzoo hier door gaat de groote weg over Bourtange, en ook over Ter-Apel naar Munsterland en zij bovendien door hare schilderachtige ligging des zomers vele bezoekers uitlokt. Men telt er in de kom van het d. 87 h. en ongeveer 820 inw., en met de daartoe behoorende geb. Veele, het Vlagtwedder-Veldhuis, Weende, Wollinghuizen, Eldersinghuizen en Jipsinghuizen; 184 h. en 1120 inw.

De Herv., die er 1000 in getal zijn, onder welke 260 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Winschoten*, ring van *Bellingwolde*, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen en bij name bekend is, is geweest *JOHANNES NICOLAAS KALLENDERGHIJS*, die er in 1637 stond, en in 1683 opgevolgd werd door *JOHANNES HOMBERKHUIZEN*. De Predikant, die er in 1608 stond, doch wiens naam men niet vermeld vindt, was door den vijand gevangen genomen en er werd ten zijnen behoeve eene collecte bij de klassen in deze provincie gedaan. Het beroep geschiedt door stemgerechtigden, naar eenen zeer ouden maastaf, maar moest, ten minste voorheen, door Burgemeesteren en Raad in Groningen worden goedgekeurd (1). De kerk, die in het jaar 1837 aanmerkelijk hersteld is, is een laagwerpig gebouw, met eenen houten toren, welke met zink is overtrokken, doch zonder orgel.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 80 tot 100 leerlingen bezocht.

Men vindt hier heidensche grafheuveltjes en op sommige plaatsen lange graven, die van voorname lieden uit overouden tijd schijnen te zijn. Zoo heeft men $\frac{1}{2}$ u. Z. van het d. eenen tumulus gevonden, van geringe hoogte en eene onregelmatige gedaante. Toen de eigenaar dezen grond, welke onbebouwd was, bearbeiden wilde, vond hij stukken van aarden potten. Daar hij dus dacht, hier misschien eenen verborgen schat te vinden, groef hij dieper door, en ontdekte, tot zijne verbazing, in plaats van goud en zilver, eene menigte menschenbeenderen, zoodat hij deze verhevenheid eene oude begraafplaats bevond te zijn. Naar de ruwheid der hier gevonden lijken te oordeelen,

(1) *Tegenwoordige staat van Stad en Lande*, D. II., bl. 435 en 436.

zoude ook deze grafheuvel niet van vreemden maar van inlandschen oorsprong zijn.

Te **VLAGTWEDDE** was van ouds, gedurende langen tijd, de zetel des gerechts van Westervolde, welke door den Heer Egco ADDINGA, tegen den zin des volks, verplaatst werd naar het slot te Wedde, ten einde de Regters des te nader onder zijn opzicht en bedwang te hebben, zijnde deze zaak een der bezwaren van de ingezetenen tegen hunnen Landheer, die, bij zeer vele andere gevoegd, de aanleiding gaven tot die verregaande oneenigheden, welke, ten opzichte van zijnen persoon en geheel nageslacht, zeer verderfelijke gevolgen na zich sleepten.

VLAGTWEDDER-VELDHUIS (HET), geh. in *Westervolde*, prov. *Groningen*. Zie **VELDHUIS (HET)**.

VLAK, groot ven, prov. *Noord-Brabant*, gem. *Maashees-en-Overloon*, $\frac{1}{4}$ u. W. van Overloon. op de grenzen van Vierlingsbeek.

VLAK (HET) of 's *HEREN-UITERLAND*, pold. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. *Schagen*, gem. *Petten*; palende N. aan Callandsoog, O. aan de Zijpe, Z. aan Hazepolder, W. aan de Noordzee.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 46 bund. 23 v. r. 54 v. ell., alles schotbaar land; telt 40 h., waaronder 3 boerderijen, en wordt door de Slapersluis, op den Schermerboezem, van het overtollige water ontlaat. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf en drie Poldermeesters. In dezen pold. ligt het d. *Petten*.

VLAKE, heerl. op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, distr., arr. en kant. *Goes*, gem. *Schore-en-Flake*; palende W. en N. W. aan de heerl. *Kappelle*, N. en O. aan *Yerseke*, Z. O. aan *Kruiningen*, Z. aan *Schore* en Z. W. aan de schorren der *Wester-Schelde*.

Deze heerl. bevat het geh. *Vlake*, benevens eenige verstrooid liggende huizen. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 728 bund. 38 v. r. 26 v. ell., waaronder 722 bund. 44 v. r. 56 v. ell. belastbaar land; telt 23 h., bewoond door 26 huisgez., nitmakende eene bevolking van 110 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De inw., die er op 4 na allen Herv. zijn, behooren tot de gem. *Schore-en-Flake*. — De 4 R. K., die er wonen, parochiëren te *Goes*. — Men heeft in deze heerl. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Schore*.

Deze heerl., welke sedert eenen geruimen tijd met die van *Schore* vereenigd is, werd, in het midden der vorige eeuw, bezeten door **FREDRIK HENDRIK, Baron van Wassenhara**, Heer van beide de *Katwijken en het Zand*. Thans is zij het eigendom van de Heeren **CATHARINUS FORRENDIUS STOKMANS** te *Heinkenszand*, de wed. **JACOBUS GEENSE** te *St. Philipsland*, de erven **ADMAAN CORNELIS ROTTIER**, **JOHANNES ZUIDWEG** en **JAN PIETERSE GLENK** te *Schore*, de Erven **MATTHEUS ROTTIER** te *Nisse*, **DIGNUS DOMINICUS** te *Yerseke*, **FOORT DOMINICUS** en **JOHANNES LIJNDEBERGH** te *Wemeldingen*, **Mr. MARTINUS PIETER BLAAUBREK**, **Mr. PIETER JOHANNES VAN VOORST VADER** en **JAN DOERSENDOER** te *Goes*, de Erven **LAURENS JAN VAN DE SPIEGEL** te *Middelburg*, de Erven **UITWERF STERLING** te *Dordrecht* en **JACOBUS ROTTIER**, te *Bieselinge*.

Het geh. **VLAKE**, ligt 2 u. O. Z. O. van *Goes*, 20 min. N. ten O. van *Schore*.

Vroeger was hier eene kerk, welke vóór de Reformatie ter begeving stond van den Deken en het Kapittel van *St. Salvatorskerk* te *Utrecht*.

Oudtijds hing in deze kerk een houten bord, waarop een duivel geteekend was met pen en inktkoker, als zittende om te schrijven, waarnaevens men in het Latijn las, *Fragmina verborum Texvulus colligit horum*: te kennen gevende, dat de satan de misslagen der woorden, alhier gesproken, opteekende, om ze voor God in het oordeel te brengen. Doch in de vorige eeuw is die schildertij weggenomen, en het houtwerk door den koster verbrand. Deze kerk is in het jaar 1802 afgebroken. De klok is in 1740 aan Oostburg verkocht voor vijftig cents het oude pond en dient voor groote klok in den toren van het kerkgebouw der Hervormden. Op die klok staat: *Beirues heet ic en ben ghegoten van Sijmoen Wagheneis in 't jaar mvc en viij*. Op de eene zijde is een wapen, hebbende in den regter boven- en linker benedenhoek eenen dubbelen arend en in de beide andere hoeken drie dwarsbalken; aan de tegenovergestelde zijde een wapen vol figuren: tusschen de beide wapens, staat aan de eene zijde der klok eene lieve vrouw en aan den tegenovergestelden kant een Bisschop.

VLAKE (DE MOEREN-VAN-), lage landstreek in het eil. Zuid-Beveland, prov. Zeeland. Zie MOEREN.

VLAKKE (DE), voorm. riv., prov. Zeeland, welke zich ter plaatse, waar thans de in 1753 aan Borssele bedijkte Koning-polder ligt met het Sloe en de Zwake verenigde.

VLAKHOEK, kapen in Oost-Indië. Zie KIJVERSNOEK en VLAKKENOEK.

VLAKKE (IET), bank in de Westerschelde, aan den ingang van het Sloe, tusschen Borssele en Rammekens. Bij deze bank werd de vloot van SANCHEZ D'AVILA, ten jare 1573, door de Zeeuwen geslagen.

VLAKKE-EILANDEN, twee eil. in Oost-Indië, in de Indische-zee, 27 m. van de westkust van Sumatra, nabij en ten Z. O. van het Varkens-eiland, onder 2° 4' N. B. en 114° 16' O. L. — Men vindt er veel kokosolie, vogelnestjes, buffels en varkens. Ook zijn er vele bosschen.

VLAKKEHOEK (DE) of DE VLAKHOEK, bij de inboorlingen STELMANS-PUNT genoemd, kaap in Oost-Indië, in de Straat-van-Sunda, aan de westkust van het Sundasche eil. Sumatra, aan de westzijde van de Keizersbaai.

VLAKKE-HOEK (DE), kaap in Oost-Indië, in de Zee-van-Floris, aan de Noordkust van het eil. Timor, een der Kleine-Sunda-eilanden.

VLAKKEPUNT (DE), FLAKKEPUNT of KAAP-FLAT, kaap in Oost-Indië, in de Straat-van-Karimata, aan de Westkust van het eil. Borneo, in het Zuiden van het rijk Sukadana.

VLAKKE-RIJT (DE), aloude tak van de Hunse, in Hunsingo, prov. Groningen. Hij maakt de scheiding tusschen de gem. Ulrum en Leens, en is het zijldiep van de voorm. Houwerzijl, loopende van het geh. Houwerzijl naar de Leenster-tillen, ter lengte van 3000 ell. Het noordelijke gedeelte, tot in het Ulrummer-trekdiep, is bijzonder diep, met breede, vlakke oevers, welke met riet begroeid zijn, zoo dat men den eertijds breedten stroom duidelijk herkennen kan; de zuidwester tak is van latere dagen en een gegraven kanaal.

Vóór achttien eeuwen zoude aan dezen stroom de Portus Manarmanis zijn geweest, in welke haven van de Marne, in het jaar 16 onzer tijdrekening, de Romeinsche Veldheer VITELLIUS scheep ging. Zie het art. VLEDORP.

VLAKTE (DE), vaarwater in den mond van de Maas, tusschen de Westplaat ten Z. en de droogte bij den Hoek-van-Holland ten N. door, van de Pit naar de Noordzee loopende, met minstens 18 palmen diepte.

VLAMINGBAD, warme zwavelbron in *Oost-Indië*, resid. *Amboma*, op het *Ambonsche* eil. *Boewang-Besie*, in het zuidelijke gedeelte, bij het d. *Silla*.

Deze bron heeft haren naam bekomen van den Gouverneur van *Amboina*, de *VLAMING*, die zich ter herstelling van zijne jichtziekte, waartegen men het water uit deze bron zeer heilzaam acht, in September 1649, hier gebaad heeft, hoewel zonder van zijne kwaal genezen te worden.

VLAMING-POLDER (DE) of de *VLAMING-POLDER*, pold. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije-van-Sluis*, *Land-van-Kadzand*, prov. *Zee-land*, arr. *Middelburg*, kant. en distr. *Sluis*, gem. *Kadzand*; palende N. W. aan de *Noordzee*, N. O. aan het *Perschorre*, Z. O. aan den *Tienhonderd*, Z. W. aan het *Oude-Land-van-Kadzand* en den *Kieviten-polder*.

Deze pold., in welke geene gebouwen staan, ligt tegen en in de duinen, die hem van voren tegen de zee beschermen. Hij ontstond, toen de *Tienhonderd* gevloeid was, in het begin der zeventiende eeuw, door het leggen van eenen dijk aan de jachterzijde, waardoor een deel van de *Tienhonderd* beverscht werd, en naar den bedijker (denkelijk *Philippus Vlaamincx*, die toen *Ontvanger* der watering van *Kadzand* was) genoemd. De pold. is, volgens het kadaster, groot 49 bund. 89 v. r. 50 v. ell., waaronder de duinen en het *Perschorre*; zijnde de schotbare grootte 10 bund. 61 v. r. 50 v. ell., die nog slechts voor de helft in de lasten der gemeene watering betalen. Er valt aan dezen polder, die zijn water door eene sluis in het *Oude-Land-van-Kadzand* ontlast, niet veel te besturen, en daar de watering van *Kadzand* en die van den *Tienhonderd-en-den-Zwarte-polder* steeds de zelfde directiën hebben, zoo is hij nu eens tot deze, dan tot gene watering gerekend. Hij behoort echter regtens tot die van den *Tienhonderd-en-den-Zwarte-polder*.

Het *Perschorre*, dat op de kaarten niet bekend staat en door het kadaster onder den *VLAMING-POLDER* gebragt is, bestaat uit eene duinvallei, ten N. O. van genoemden polder liggende. In het begin dezer eeuw vloeide die nog telkens onder, wegens lage plaatsen in de duinen, hetgeen echter eenige vruchtbaarheid aan den grond gaf. In dat schorre stond de seipaal of perse, waaruit de naam ontstond. Met geringe kosten heeft men die plek gronds tegen het gedurig ondervloeyen beschermd, waardoor men ruim 13 bund. der zee heeft ontwoekerd, die echter onschotbaar zijn; daarop staan 8 huizen, onder welke 2 kleine boerenbedrijven (plekjes). De uitwatering is door eene sluis in den *VLAMING-POLDER*.

VLAMMENBURG, suikerpl. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Boven-Commewijne*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de suikerpl. *Fauquemberg*, benedenwaarts aan het verl. land van *Nieuw-Rozenbeek*; 2500 akk. groot; met 55 slaven. De *Negers* noemen haar *Vran*.

VLAMMENBURG (LAND-VAN-), verl. kostgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Boven-Commewijne*, ter rechterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan het *Land-van-Fauquemberg*, benedenwaarts aan de verl. plant. *Nieuw-Rozenburg*; grenzende mede aan de *Casiwinakreek*, tusschen de landen van *Nieuw-Rozenbeek* en de *Dageraad*, ter linker zijde in het opvaren.

VLAREN (DE), geh., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Naarderdeel*, arr. en 5¼ a. Z. Z. W. van *Leeuwarden*, kant. en 1½ u.

W. N. W. van *Rauwerd*, $\frac{1}{2}$ u. Z. Z. W. van *Bozum*, waartoe het behoort, aan de trekvaart van Leeuwarden naar Sneek.

VLAREN (DE), b., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Franekeradeel*, arr. en $3\frac{1}{2}$ u. W. ten Z. van *Leeuwarden*, kant. en $2\frac{1}{2}$ u. O. Z. O. van *Harlingen*, 20 min. Z. W. van *Tjum*, waartoe zij behoort; met 3 h. en 16 inw.

VLAREN (DE KLEINE-), b., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Franekeradeel*, arr. en $5\frac{1}{2}$ u. W. ten Z. van *Leeuwarden*, kant. en $2\frac{1}{2}$ u. O. Z. O. van *Harlingen*, 20 min. Z. W. van *Tjum*, waartoe zij behoort; met 2 h. en 12 inw.

VLAS, b. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*, arr. en $3\frac{1}{2}$ u. O. Z. O. van *Eindhoven*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Asten*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Somerem*.

VLASMEER, geb. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede distr.*, arr., kant. en 1 u. Z. ten W. van 's *Hertogenbosch*, gem. en 20 min. Z. ten W. van *Vught*; met 43 h. en ruim 220 inw.

VLASTIENDE-GORZEN (DE), bekende gorzen aan den *Hoekschewaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Oud-Beijerland*, gem. *Goudwaard*; palende N. aan den *Bondragt-polder*, O. aan de *Nieuwendijksche-haven*, die ze van de *Westersche-laagjes* scheidt, Z. aan het *Vuilegat*, W. aan 's *Lands* bekende gorzen.

Deze gorzen bestaan, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 56 bund. 13 v. r. en trekken de vlastiend uit alle landen onder *Goudwaard*.

VLEDDEER, gem. in *Dieverderdingsp. l.*, prov. *Drenthe*, arr. *Assen*, adm. en judic. kant. *Meppel* (3 k. d., 2 m. k., 4 s. d.); palende N. en O. aan de gem. *Diever*, Z. aan *Wapserveen* en de *Overijsselsche* gem. *Steenwijkerwold* en W. aan de *Friesche* griet. *Stellingwerf-Oosteinde*.

Deze gem. bevat het d. *Vledder*, benevens de buurs. *Doldersum*, *Nijensleek* en het grootste gedeelte van de kolonie *Frederiksoord*; beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 4753 bund. 64 v. r. 76 v. ell., waaronder 4718 bund. 39 v. r. 19 v. ell. belastbaar land; telt 327 h., bewoond door 336 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 2000 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden. Ook is er eene katoenweverij.

De Herv., die er ruim 1700 in getal zijn, maken met die uit het opvoedingsgesticht der *Maatschappij van Weldadigheid te W. t. r. en die van Groot-W. t. r.*, beide tot de burgerl. gem. *Dieveren* behorende, eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Meppel* behoort, en 1900 zielen, onder welke 750 Ledematen, telt. De eerste, die in deze gem. het leeraarsambt heeft waargenomen, is geweest *GERARDUS MULERT* of *MULART*, die in het jaar 1698 herwaarts kwam, en in het jaar 1698 overleed, hij was hier eerst R. K. Priester geweest. Onder de hier gestaan hebbende Predikanten verdient melding de *Nederduitsehe* dichter *JONANES VOLLENBOM*, die in het midden der zeventiende eeuw daar kwam, en vervolgens te *Zwolle* en 's *Gravenhage* stond. Het beroep geschiedt door de *Eigengeërfden*.

De R. K., van welke men er 280 aantreft, parochiëren te *Steenwijkerwold*. — De 12 *Isr.*, die er women, behooren tot de ringsynagoge van *Steenwijk*.

Men heeft in deze gem. 3 scholen, welke gezamenlijk gemiddeld door een getal van 130 leerlingen bezocht worden.

Het d. **VLEDDRA** ligt 6 u. Z. W. van Assen, 4 u. N. van Meppel. Het is een oud en eenzaam dorp; doch sedert het jaar 1818 meer levendig wegens den doortogt van vele reizigers, die des zomers de koloniën der Maatschappij van Weldadigheid komen bezoeken. — Men telt er in de kom van het d. 68 h. en 418 inw.

De kerk, is een net gebouw, zonder orgel, doch met eenen niet hoogen toren. — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 70 leerlingen bezocht.

Men heeft hier eens najaarsmarkt, waarop in 1838 100 runderen, 25 paarden 500 schapen en in 1847 60 runderen, 50 paarden en 700 schapen zijn aangebragt.

VLENDERDIEP (HET), water in *Dieverder-dingspil*, prov. *Drenthe*, dat nabij het geh. *Wateren* ontspringt, met eene zuidwestelijke rigting, door de gem. *Fledder* loopt en zich in de *Wapsterreenschade* ontlaat.

VLEDDERINGE, voorm. naam van het landg. **RICHTEREN** in *Dieverder-dingspil*, prov. *Drenthe*. Zie **RICHTEREN**.

VLEEK of **VLECK**, geh. in het *Land-van-Falkenburg*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 2 u. N. O. van *Maastricht*, kant. en 20 min. N. ten O. van *Meerssen*, gem. en 20 min. Z. van *Ulestraeten*; met 22 h. en 120 inw.

VLEEK (HET KASTEEL-TE-), kast. in het *Land-van-Falkenburg*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 2 u. N. O. van *Maastricht*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. N. ten O. van *Meerssen*, gem. en 20 min. Z. van *Ulestraeten*.

Dit kast., merkwaardig door zijne waterbronnen, vijvers en bosschen bestaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 110 bund. 76 v. r. en wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door den Heer **NOËL HOOGHE** en de familie **SCHONMAKERS**.

VLEERMUIZEN-EILAND, eil. in *Oost-Indië*, in de *Indische-Zee*, aan de zuidkust van de resid. *Bezoeki*, op het *Sundasche* eil. *Java*.

VLEETSLOOT (DE POLDER-BEOSTEN-DE-), pold. in de vrije heerl. *Schagen*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. *Schagen*, gem. *Schagen-en-Burghorn*; palende N. aan de *Zijpe*, O. aan het poldertje *Over-de-Gouw*, Z. aan *Lassebotten-en-Vleetsloot*, W. aan het poldertje *Over-de-Groeneweg*.

Deze pold., welke een gedeelte uitmaakt van de sectie en polder *Schagen*, bestaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 50 bund. 66 v. r. 9 v. ell., alles schotbaar land; telt 8 h., waaronder 4 boerderijen, met 50 inw., genaamd de *Keins*.

VLEI (DE), kil in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Brabant*, gem. *Made-en-Drimmelen*, die uit de Oostkil voortkomt en, in eene zuidwestelijke rigting, tusschen de *Biezen* ter eener zijde en de *Steen-van-Kloosteroord* ter andere zijde door, in het *Spijkerdoor* uitloopt.

VLEI (DE AAK-), kil. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Brabant*, gem. *Made-en-Drimmelen*, die uit de Oostkil voortkomt en in eene zuidelijke rigting, door de platen van de *Steen-van-Kloosteroord*, langs de *Fortuin*, in het *Oude-Maasje* uitloopt.

VLERINGEN, buurs. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*. Zie **FLERINGEN**.

VLERKEN, eigenlijk **VLADERACKEN**, b. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*, *Derde* distr., arr. en $3\frac{1}{2}$ u. O. Z. O. van *Eindhoven*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. W. van *Asten*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. N. W. van *Somerens*; met 7 h. en ruim 50 inw. Het draagt den naam van het voorm. huis **VLADRACKEN**, dat hier geslaan heeft. Zie **VLADRACKEN**.

VLETTEVAART (DE), water in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Brabant*.

Dit water neemt zijnen oorsprong uit den *Oude-Zoek*, Z. van het Schijf, in de gem. *Rucphen-Vorensinde-en-Sprundel*, loopt, in eene noordwestelijke rigting, door die gem. en door de gem. *Rosendaal-en-Nispen*, en ontlast zich, bij het kerkhof te *Rosendaal*, in de *Turfvaart*.

VLEUT of **IN DE VLEUT**, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prev. *Noord-Brabant*, *Derde* distr., arr. en 3 u. N. N. W. van *Eindhoven*, kant. en 2 u. O. N. O. van *Oirschot*, gem. en 40 min. N. O. van *Best*; met 43 h. en 250 inw.

VLEUTEN, gem. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Maarssen* (3 k. d., 3 m. k., 1 s. d.); palende N. aan de gem. *Haarszuilens*, O. aan de gem. *Utrecht*, Z. aan *Ouden-Rijn* en *Veldhuizen*, W. aan *Harmelen*.

Deze gem. bevat de d. *Vleuten* en de *Meern*, benevens de pold. *Vleuterweide*. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1509 bund. 33 v. r. 65 v. ell., waaronder 1264 bund. 50 v. r. 47 v. ell. schethaar land; telt 144 h., bewoond door 256 huisgez., uitmakende eene bevolking van 1100 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden; ook heeft men er eene bierbrouwerij.

De Herv., die er ruim 250 in getal zijn, maken de twee gem. van *Vleuten* en de *Meern* uit, welke in deze burg. gem. ieder eene kerk hebben.

De R. K., van welke men er 800 telt, maken, met die van *Haarszuilens* en *Laag-Nieuwkoop*, eene statie uit, welke tot het aartspr. van *Utrecht* behoort, door eenen Pastoor bediend wordt en 1059 zielen, onder welke 650 Communikanten, telt. De eerste, die na de Hervorming te *Vleuten*, *Harmelen*, *Spengen* en omgelegen dorpen als Pastoor heeft gearbeid, is geweest *Johan van Aelsy*, die in *Maart* 1673 te *Utrecht* overleed.

Men heeft in deze gem. twee scholen, als ééne te *Vleuten* en ééne aan de *Meern*.

Deze gem. maakt onder den naam van *VLEUTEN-EN-DE-MEERN* eene heerl. uit. Zie dat woord.

Het d. *VLEUTEN* of *VLOTEN*, ligt 1½ u. W. van *Utrecht*, 1 u. Z. van *Maarssen*, tusschen welige korenakkers en boomgaarden.

Het is een klein, doch bevallig dorp, dat in zijne kom 51 h. en 400 inw. telt, en met de kerkelijk daartoe behoorende verspreid liggende woningen 80 h. en 640 inw.

De Herv., die er zijn, maken met die van *Themaat* eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Utrecht* behoort, en 150 zielen, onder welke 60 Ledematen, telt. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest *Goswinus Picardus*, die in het jaar 1588 of 1589 naar *Wijk-bij-Duurstede* vertrok. Van 1628 tot 1644 is de dienst te *Meern* waargenomen door den Predikant te *VLEUTEN*, *Thomas Sloosius*, hier beroepen in 1620 in emeritus geworden in 1671. Onder de hier gestaan hebbende Predikanten verdient melding de Nederduitsehe Dichter *Dink Ravelsz Camphuizen*, die er in 1616 kwam, en in 1618 om zijne Remonstrantsche gevoelens werd afgezet. Het beroep is eene koninklijke collatie.

In de kerk, welke vóór de Reformatie aan den H. *Willibrordus* was toegewijd, was destijds aan St. *Nicolaas* altaar eene vikarij; ook was er eene broederschap van de H. *Maagd*. De Pastoor, die moest

ingeleid worden door den Proost van Oudmunster te Utrecht, had 71 guld. inkomen, terwijl de vikarj aan St. Nicolaasaltaar 50 guld. 85 cents opbragt. Deze kerk was een oud gebouw, met eenen zwaren en dikken, doch niet zeer hoogen toren, welke met eene lago spits gedekt was. Die kerk is in 1831 geheel vernieuwd, waartoe uit het fonds voor noodlijdende kerken 1500 gulden is bijgedragen. De oude toren is echter blijven staan. De kerk is van geen orgel voorzien, doch prijkt met eene grafkapel der Heeren van den Ham.

De R. K. kerk, aan den H. WILLIBRODUS toegewijd, is een goed gebouw, met eenen toren en van een orgel en één altaar voorzien.

Ook heeft men hier een Raadhuis, dat in het midden der vorige eeuw gebouwd is, zijnde een klein, doch doelmatig ingerigt gebouw.

In de nabijheid van dit dorp liggen de gronden der ridderhofsteden, Huis-te-Vleuten, Bottenstein, den Engb en den Ham, waarvan de beide laatste zich nog als wel onderhouden gebouwen doen kennen, en den schoonen omtrek zeer verfraaijen. Ook heeft men er het huis Damzicht, vroeger een gesticht voor krankzinnige vrouwen, doch dat thans opgeheven is.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 90 leerlingen bezocht.

De kermis valt in Dingsdag of Zondag na 8 September.

VLEUTEN (HET HUIS-TE-), voorm. ridderhofst. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 1½ u. W. van *Utrecht*, kant. en 1 u. Z. van *Maarssen*, gem. en 7 min. Z. O. van *Vleuten*.

Dit h. was in 1236 reeds aanwezig en werd in het jaar 1536, toen Heer GIJSBRECHT VAN ZUILEN er bezitter van was, bij de Staten voor riddersmatig erkend. Het vertoonde zich als eenen langen dikken vierkanten toren, met een klein spitsje boven het dak uitstekende, doch is thans gesloopt.

Het geslacht VAN VLEUTEN, reeds in het 1236 bekend, is al over lang uitgestorven. Heer FREDERIK UTENHAM werd, in het jaar 1504, met dit huis beleend; doch hij droeg het, in het jaar 1506, den Leenheer wederom op, ten behoeve van EELGIS ADRIAANS dochter UTENHAM, huisvrouw van den gemelden Heer GIJSBRECHT VAN ZUILEN, die er, door den Heer BERT UTEN ENG, als Heer van *Zuilenborg*, mede beleend werd.

In het jaar 1591, is GERBRANDT VERDUIN, een burger van Hoorn, met dit huis beleend. Het kwam daarna, aan den Heer VAN RIJS-NAUWEN. In het jaar 1671 werd het opgedragen aan JONAN VAN EGMOND VAN DER NISSEBURG, die het, in het jaar 1700, afstond aan CORNELIS VAN MIJNBEEK. In het jaar 1736 is HENDRIK JAN VAN MIJNBEEK er mede beleend, en laatstelijk, in het jaar 1758, Jonkheer JAN VAN TUYLL VAN SEROOSKERKE.

Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans eene boerderij. De daartoe behoord hebbende gronden, eene oppervlakte beslaande van 2 bund., worden in eigendom bezeten, door den Heer E. L. VAN TUYLL VAN SEROOSKERKE, woonachtig te Haarlem.

VLEUTEN-EN-DE-MEERN, heerl. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Maarssen*; palende N. W. aan de heerl. de Haar, N. O. aan Themaat, O. aan de vrijheid der stad Utrecht, Z. aan den Ouden-Rijn, Rosweide en Veldhuizen, W. aan Harmelerwaard.

Deze heerl. bevat het zelfde als de gem. *Vleuten*, waarom wij zoo voor de grootte, bevolking enz. derwaarts verwijzen.

Zij behoorde in het midden der vorige eeuw aan het kapittel van Oud-Munster te Utrecht, thans wordt zij bezeten door het Domein.

Het wapen dezer heerl. bestaat in de wereld met een kruisje er op.

VLEUTENSCHÉ-WATERING (DE), water in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, in eene westelijke rigting loopende van Jassa naar den Ham.

Dit water heeft gemeenschap met het waterschap van den Vaartsche-Rijn, door de schutsluis te Jassa, met het waterschap van de Langevliet, door de schutsluis aan den Ham, en met het waterschap van de Vecht, door de schutsluis aan den Zuilemsche korenmolen.

VLEUTERWEIDE, pold. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Maarsse*, gem. *Vleuten*; palend N. aan de Vleutensche-watering, O. aan het Neer, Z. aan den Rijn, W. aan Heykop.

Deze polder bestaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 284 bund. 83 v. r. 18 v. ell.; telt 4 h., waaronder 2 boerderijen, en wordt door eenen molen van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Schout en twee Heemraden.

VLBY (DE), water, prov. *Zeeland*. Zie *VLIZ*.

VLIE (HET), eil. en vaarwater N. W. van de *Zuidersee*. Zie *VLIELAND* en *VLIESTROOM*.

VLIE (HET OUDE-), vaarwater in de *Zuidersee*, van het Zuidoosterrak, zuidwestwaarts naar den Texelstroom loopende. Zij is breed doch ondiep, vooral bij de steile bank, alwaar slechts 10 palm. water is.

VLIÉCK, geh. in het *Land-van-Falkenburg*, prov. *Limburg*. Zie *VLECK*.

VLIÉD (DE), voorm. meertje in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Haarlem*, kant. *Beverwijk*, gem. *Assendelft*, rondom door land omgeven.

Dit meertje, waarvan de tijd der droogmaking onbekend is, maakt thans eenen polder uit, welke eene oppervlakte bestaat van 21 bund. 38 v. r. 50 v. ell., waaronder 19 bund. 32 v. r. schotbaar land; bevat eene boerderij, en wordt door eenen molen van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur behoort onder het algemeen polderbestuur van Assendelft.

VLIÉDORP, voorm. d. nabij en ten W. van de *Flakkerij*, in de *Marne*, in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en $7\frac{1}{2}$ u. W. van *Appingedam*, kant. en $5\frac{1}{2}$ u. W. van *Onderdendam*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Utrum*. Men telt er 13 h. en ruim 100 inw., en met het daartoe behoorende geb. Houwerzijl, de Hoogte en de boerderij *Westerhuis*, 71 h. en 430 inw.

Volgens sommigen is dit het oudste dorp dezer provincie, liggende op eene vlieterp of vlugtheuvel, waarop het kasteel *Flevum* weds hebben gestaan, waarvan *Proloperus* gewag maakt; ook wil men in diens nabijheid de voormalige haven *portus Manarmanis*, alwaar *Vitellius* in het jaar 15 scheep ging, anderen hebben het *Phaon* van *Proloperus*, afgaande op de gelijkkluidendheid der benamingen, alhier gezocht: doch in dezen omtrek zijn geenerlei Romeinsche oudheden gevonden, noch draagt deze plaats eenige kenteekenen van bijzonder merkwaardigheden of hooge oudheid. Het was vroeger een der vier dorpen van de staande heerl. en regtstoel het groote Reedschap, waarvan de eigenaar ook in die vier dorpen het patronaatregt had.

De Herv. behooren tot de gem. van *Niekerk-en-Vliedorp*. Vroeger stond hier eene kerk, doch deze is, volgens sommigen omstreks het jaar 1690, afgebroken. Vóór ruim eene eeuw had men hier nog

eenen houten toren, met klok en uurwerk. Slechts het eenzame en hooge kerkhof en de plaats der oude pastorie, daarom nog weem genoemd, herinneren aan een vroeger kerkdorp. Langs de benvels, die zich mede voorbij dit kerkhof uitstrekken, liggen onderscheidene boerderijen.

De Christelijke Afscheidenen, welke men er aantreft, behooren tot de gem. van *Houwerzijl-en-Zoltkamp*. — De Doopsgez., die er wonen, worden tot de gem. van *Meningeweer* gerekend. — De R. K., welke men er aantreft, parochiëren te *Kloosterburen*. Men heeft te *Vliedorp* geene school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Houwerzijl*.

VLIEDORSTER-POLDER (DE) of **DE OUDE-HOOGSTEN-POLDER**, pold. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. *Appingedam*, kant. *Onderdendam*, gem. *Ulsrum*; palende N. aan den provincialen rivierdijk, O. en Z. O. aan den *Zauidijkster-polder*, Z. aan uitgestrekte aanwassen en slijkgronden van de *Hunse*, W. aan eene niet breede kwelder.

Deze pold., welke in het jaar 1766 bedijkt, en waarvan de dijk in 1806 aanmerkelijk verzaard is, bestaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 57 bund. 69 v. r. 90 v. ell., waaronder 2 bund. 78 v. r. 30 v. ell. dijken; heeft geene huizen, als behoorende geheel aan de twee boerderijen van *de Hoogte*, en wordt door eene houten pomp, van teertonnen samengesteld, op de *Hunse* of het *Reitdiep*, van het overtollige water ontkast. Het bestuur over dezen polder berust bij de twee gebruikers.

VLIEGENBERG, plaats in de *Neder-Betuwe*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt*, arr., kant. en ½ u. W. ten N. van *Tiel*, gem. en 1 u. Z. W. van *Zoelen*, bij *Kerk-Avezaat*, waar men wil, dat vroeger eene hoofstad der *Graven van Teisterband* gestaan heeft.

VLIEGENE, zou volgens van Loon (1) eene plaats zijn geweest in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, in de gem. *Naaldwijk*, alwaar door eenen landman bij het omploegen van zijnen akker een fraaije mijlsteen zou gevonden zijn, doch deze plaats is onder *Naaldwijk* niet bekend en zal ook wel nimmer bestaan hebben. Van Loon tocht schijnt uit het Latijnsche woord *utigine* (van *utigo*, een moeras), waarin volgens Hraa (2) de mijlpaal zou gevonden zijn, eene plaats *Vliegane* te hebben gemaakt, ook twijfelen de Geleerden aan de echtheid van die mijlpaal, welke overigens in het *Leydsche museum* gevonden wordt, en zij betwijfelen het zeer, of er wel immer eene echte bij *Naaldwijk* gevonden is.

VLIEGER (DE), een der twee vaarwaters in het *Brouwerhavenschegat*, dat tusschen de *Paarden- en Kabeljaauws-platen* doorloopt naar het *Springersdiep*. Zij is wel smal, doch heeft 80 tot 190 palm. diepte.

VLEIGHUIS, geb. in het dingspit *Zuideweld*, prov. *Drenthe*, arr. en 9 u. Z. O. ten Z. van *Assen*, jnd. kant. en 4 u. Z. O. van *Hoogeveen*, adm. kant. en 1 u. Z. O. van *Dalen*, gem. en 1 u. O. van *Koovorden*; met 4 h. en ongeveer 30 inw.

VLEIGUIT, pold. in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeiland*, distr. en arr. *Goes*, kant. *Heinkenszand*, gedeeltelijk gem. *Baarland-en-Bakendorp*, gedeeltelijk gem. *Hoedekenskerke*; palende N. en N. O. aan den pold. *Middel-Zwakke*, Z. O. aan den *Kaneel-polder*, Z. aan den *Jan-Fierloos-polder* en den *Hugo-polder*, W. aan den *Kruiningen-polder*.

(1) *Aloude Hollandsche Historie*, D. I, bl. 170-173.

(2) *Idem*, C. IV, fol. 13.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 37 bund. 77 v. r. 90 v. ell., waaronder 37 bund. 80 v. r. schotbaar land, als: onder *Baarland-en-Bakendorp*, volgens het kadaster, 11 bund. 7 v. r. 30 v. ell., waaronder 11 bund. 6 v. r. 40 v. ell. schotbaar land; onder *Hoedekenskerke*, volgens het kadaster, 26 bund. 70 v. r. 60 v. ell., en daaronder 26 bund. 43 v. r. 60 v. ell. schotbaar land. Men telt er 2 h., waaronder eene boerderij, onder *Baarland-en-Bakendorp*. Hij wordt door eene sluis, op de Zwake, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur is onder de directie van dat van de Middel-Zwakb.

VLIELAND, eil., thans eene gem. uitmakende, en tot de prov. Noord-Holland, arr. Hoorn, kant. Medemblik, behoorende (1 k. d., 13 m. k., 9 s. d.).

Het ligt $\frac{1}{4}$ u. N. O. van Texel, $1\frac{1}{4}$ u. Z. W. van Ter-Schelling. Naast de plaats, waar vroeger een steenkolenvuur brandde, staat thans, sedert 1836, een lichttoren van de tweede grootte; de vroegere vuurbaak is vervangen door een gedenkteeken, hetwelk staat op $53^{\circ} 17' 48''$ N. B. en $22^{\circ} 43' 23''$ O. L., ter aanwijzing van het punt der driehoeksmeting op dit eil., waarnaar de Generaal KRAIJENHOFF zijne kaart vervaardigd heeft. Ten N. heeft dit eiland de Noordzee, ten N. O. de Oost-Vlielanders zeegeaten, ten Z. het Oude-Vlie en de Waardgronden, ten W. het West-Vlielanders-zeegeat.

Het ontleent zijnen naam, volgens sommigen, aan den vlietenden grond, die er inderdaad zeer veranderlijk is, doch beter ziet men in den naam een overblijfsel van het oude Flevo. In den vroegsten tijd is het met Texel vereenigd geweest, doch van Terschelling gescheiden, doordien tusschen deze eilanden eene rivier in de Noordzee vloeide, volgens sommigen de Vecht, volgens anderen de mond van het meer Flevo. Uit deze rivier is eene sloot gegraven langs Vlieland naar Texel, de Monnikensloot genaamd, welke, te na aan de Noordzee gebragt, aanleiding heeft gegeven tot eene inbraak der Noordzee, waaruit de afscheiding van Vlieland en Texel is voortgevloeid.

Het is een lang smal eiland, dat van het Zuidwesten naar het Noordoosten eene lengte heeft van 6 uren en eene breedte van ruim $\frac{1}{2}$ uur, de Hors en andere buitengronden daaronder gerekend, zijnde het eigenlijke eiland niet langer dan 2 en slechts ruim $\frac{1}{2}$ u. breed. Voorheen waren er op Vlieland twee dorpen Oost-Vlieland en West-Vlieland, doch het laatste is, in het laatst der zeventiende en het begin der achttiende eeuw, door de zee verzwolgen, zoodat Oost-Vlieland thans nog maar alleen bestaat. Het eiland had tot in 1811 zijn eigen regt.

Vlieland beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 3215 bund. 72 v. r. 93 v. ell., waaronder 1689 bund. 14 v. r. beslaanbaar land. Het geheele eiland bestaat uit zandgrond, en het weinige groen, dat men vroeger in de valleijen vond, is door de stormen van 1834, 1835 en 1836 geheel met zand overstoven. In den zomer vindt men hier vele eijeren van zeevogels; ook treft men hier geneeskrachtige kruiden aan. De *helianthemum*, die er vroeger groeide, vindt men er thans niet meer. De tuinen rondom het dorp zijn vruchtbaar en de grond voor het meeste houtgewas geschikt. Sedert het jaar 1843 worden er aardappelen gepoot, die eene goede soort opleveren. Men heeft er twee velden, het Oostersche-veld en het Westersche-veld, welk laatste jaarlijks kleiner wordt door afslag der zee. Deze velden zijn naauwelijks toereikend voor de 18 of 20 koeijen en de paarden die er aanwezig zijn. Schapen kan men er niet houden,

omdat zij meestal ongens worden, Geiten zijn er in menigte. Hooi kan er niet gewonnen worden. Zoodat men de meeste levensmiddelen van den vasten wal meerendeels van Harlingen haalt. Tegen den winter voorziet elk huisgezin zich van het noodige, even als of men eene groote zeereis gaat ondernemen, daar men bij ijsgang van den vasten wal is afgesloten.

Dit eiland was voor eene vereeniging met Texel en eene bedijking zeer vatbaar, waardoor eene oppervlakte van 30,000 buunders meest goede kleigronden konden gewonnen worden. Door zoodanige bedijking werd het voordeel verkregen, dat de instrooming der Noordzee verminderd en daardoor de zegaten van Texel en Vlieland dieper werden en een vaster voormuur werd gekregen voor de aan de Zuiderzee grenzende provinciën, voor wier veiligheid en bedijking deze eilanden van het grootste belang zijn.

De luchtsgesteldheid is er zeer gezond, zoodat men er onder de loodsen vele oude lieden vindt, die zich kenmerken door eene grootere vlugheid, dan men gewoonlijk van hunnen leeftijd verwacht.

In het begin der zeventiende eeuw bloeide dit eiland zeer en was sterk bevolkt. Sedert is het getal huizen van 700 tot 121 verminderd. Er wonen thans nog slechts 126 huisgezinnen, eene bevolking uitmakende van 660 zielen. De middelen van bestaan vloeijen voort uit het Loodswezen, eene klaringspost en eenige visscherij op de Waardgronden. Men heeft er eenen korenmolen en in de nabijheid wel voorzien mosselbanken. Ten tijde van de grootste welvaart, telde men hier wel 74 Kapiteins, die op Groenland voeren, behalve vele andere scheeps-kapiteins. Vóór 1800 moeten hier vier bierbrouwerijen bestaan hebben, doch deze door den oorlog verbrand zijnde, zijn later niet weder hersteld.

Het eiland is zoo wel aan de eene als aan de andere zijde met duinen voorzien, waarin eenige valleijen zijn. De voornaamste duinen zijn: het Meeuwenduinslid, het Oude-Huizenschlid, Viamschlid, Veemslid, Kooislid en het Oosterschlid en de voornaamste valleijen, de Wester- en de Ooster-Valleijen van Malgom, de Vallei van de Oude huizen, de Kooi's-Vallei, de Vallei beoosten de voormalige vuurbaak en de Oostersche-Vallei.

Na den watervloed van het jaar 1825 heeft men hier eene zeer nette haven beginnen aan te leggen, in 1829 voltooid, die echter zeldzaam door koopvaardij-schepen bezocht wordt, uithoofde het vaarwater de Monnikensloot, welke derwaarts leidt, ondiep is geworden. In vroeger jaren leverde dit vaarwater eene veilige legplaats voor een groot aantal schepen, die er dikwerf overwinterden. Ten Zuiden van het dorp is in het jaar 1836 eene zeedijk gelegd, om te beletten, dat het water niet in het dorp kan komen. Deze dijk is 725 ell. lang en 2.80 ell. boven volzee. Hij is aan het havenwerk verbonden door een oeverwerk langs het Oostersche-veld, dat in 1832 begonnen en in 1838 is voltooid. De haven wordt bedreigd door eene zandbank, welke zich vóór de monding heeft verlegd, zoodat in 1846 slechts 52 en in 1847 maar 16 vreemde zeeschepen binnen liepen.

De inw., die op 3 na allen Herv. zijn, maken de gem van Oost-Vlieland uit. — De overige 3 zijn Evang. Luthersch.

Vroeger bestond hier ook eene Doopsgez. gem. Deze is door het afnemen van het getal der leden te niet gegaan. De laatste, die hier Predikant is geweest, was ADRIAAN VRIJEN, die hier in 1778 zijne dienst aanvaardde en den 18 November 1798 is overleden.

Men heeft op dit eil. eene in 1837 nieuw gebouwde school, waar in, nevens het lager onderwijs, de stuurmanskunst en de Fransche taal onderwezen, en die door 180 leerlingen bezocht wordt.

Aan de westzijde van het eiland op eenen afstand van $1\frac{1}{2}$ uur staat in het duin een Rijk-post-veerhuis, hetwelk vroeger nog westelijker stond, maar, uithoofde van verstuiwing der duinen, in 1838 op zijne tegenwoordige plaats is gesteld en vernieuwd. Daarin woont de postschipper met zijn huisgezin, die elken nacht met hoog water naar Texel vaart, om de brieven af te halen en over te brengen. In het dorp is een Distributie-kantoor, dat door een Post-Commies wordt waargenomen, zijnde er twee loopers, een van het posthuis naar het dorp en een van het dorp naar de haven tot vervoer van brieven. In de nabijheid van het veerhuis staat eene Quarantaineloods.

In het noordwesten van dit veerhuis staat ook eene loods van de Noord- en Zuidhollandsche Reddingmaatschappij, terwijl ook eene tweede loods in het dorp gevonden wordt, beide voorzien van de noodige hulpmiddelen bij strandingen, die op dit eiland menigvuldig zijn. Er bestaat hier ook eene Inrigting tot verpleging van arme schipbrankelingen, welke op twee plaatsen, namelijk, in het Rijk-post-veerhuis en in het Armbuis altijd voor vier en twintig drenkelingen hemden en gemaakte kleederen voorhanden houdt. De armen genieten van elk schip 30 cents tot het in stand houden dèzer inrigting.

Aan de oostzijde bij de haven is eene Rijksket, bewoond door den Opzigtcr van den Waterstaat, en een Magazijn tot berging van materialen.

Men heeft er een Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, dat den 1 Julij 1829 is opgericht en acht leden telt.

Voorheen stond hier een zeer groot en aanzienlijk gebouw, dat aan het Rijk behoorde en waaria de Admiraals DE RUYTER en TAORR, als zij met hunne schepen op de reede lagen, hunnen intrek namen, dit is echter gesloopt in de jaren 1834—1838. Gedurende het maken der verschillende havenwerken zijn er meer dan 6000 lasten steen uitgegraven, afkomstig van vroeger gesloopte huizen.

Men vermoedt dat de Romeinen op dit eiland eene wijkplaats hebben gehad, tijdens hunne oorlogen met de Eriezen. Ook meent men dat hier al vroeg een Monnikenklooster is geweest, dat aan den H. Seave was toegewijd, doch later moet zijn verwoest.

Op den Noordoesthoek, bij het tegenwoordige Witte-Lid, een groote duin, zonder beplanting, heeft in het laatst der vorige eeuw eene batterij gelegen, die niet meer bestaat, als zijnde door de diepte verzwolgen.

Den 20 Augustus 1575 werd VLIeland door CASPAR DE ROMER, Heer van Billy, en Gouverneur van Friesland, geplunderd en te Oost-Vlieland wel 480 huizen verbrand.

Op den grond van VLIeland, waar thans twintig vademmen water staat, is in Augustus 1799 gezonken en verongelukt het gondschip *the Lutine*, zijnde van de vijf honderd zielen, die er aan boord waren, slechts één man afgekomen. Een gedeelte van het goud, Spaansche matten en staven, voor eene waarde van 200.000 gulden, werden in dat jaar, onder het bestuur van den Monster-Commissaris JOSEPH MAXIMILIAAN D'HARVANT, uitgehaald. Uithoofde er een aanzienlijk kapitaal in aanwezig was, heeft men vele pogingen aangewend, ook met eene duikerklok en den toestel van den Heer van GEURS te Haarlem,

vooral onder den Strandvonder van Terschelling PIERRE ESCHAUZIER, die echter niet gelukkig zijn uitgevallen.

Op dit eil. woei in den avond van 3 Februarij 1825 de wind uit het west-noordwesten met eenen hevigen storm, en zeer buitengewoon vloed, zoodat het water 3.05 ell. boven gewoon peil in het dorp en de huizen stond, en aan de zuidzijde van het dorp de wallen, de stekken en ondersle voetingen der huizen meest alle weggeslagen werden. Hierdoor waren dan ook de vloeren en planken uit de huizen en schuren losgeraakt en weggespoeld, terwijl ook vele levensmiddelen, die in de achterhuizen lagen, wegspoelden en door het zeewater bedierven.

Het eiland neemt aan de noordzijde sterk af, hetgeen men niet beter ontdekken kan, dan wanneer men de kaart van VLIeland, in 1793, door den Landmeter PEARSSON gemaakt of de plaats, waar West-Vlieland gelegen heeft met den tegenwoordige vergelijkt. In vroeger jaren lieten 's Lands Staten zich zeer gelegen liggen aan het behoud der gronden, waarvoor nog in het jaar 1722 op hunnen last een dijk werd gemaakt. Sedert bepaalde men zich uitsluitend tot de beplanting der duinen. Het is te vreezen, dat indien de afnemning voort gaat, zoo als zij in de laatste honderd of zelfs de laatste vijftig jaren plaats greep, de Noordzee zich hier eene nieuwe en zeer gevaarlijken weg zal banen naar de Zuiderzee, hetgeen voor de aan haar grenzende provinciën de uiterste bekommring moet baren, zoo niet in tijds door gepaste maatregelen dit gevaar wordt afgewend.

Op dit eiland is geboren de Vice-Admiraal ALBERT KIRKPAT, geb. den 23 November 1761, en in West-Indië overleden.

Het wapen bestaat uit eene loodsbout van sabel, zeilende op zee.

VLIeland, geh. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 2½ u. Z. O. van 's Gravenhage, kant. en 1½ u. O. N. O. van *Delft*, gem. en 20 min. N. van *Pijnacker*, aan den Nieuwkoopse-weg.

VLIeland (OOST-), d. op het eil. *Vlieland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 14 u. N. van *Hoorn*, kant. en 11 u. N. van *Medemblik*, gem. *Vlieland*.

Het was vroeger geen onaangenaam dorp, dat uit eene lange, ruime straat bestaat, ter wederzijde beplant met schoone lindebomen en voorzien van eene groote waterput, waaruit de schepen zich van zeer goed en gezond drinkwater kunnen voorzien en die wel voor 1600 personen water kan bevatten, doch thans is het dorp in eenen vervallen en armoedigen staat. Voorts zijn er nog drie brandwaterputten. Men telt er in de kom van het d. 117 h., meest alle van Friesche gele mopsteenen opgetrokken, waarmee ook de straat geplaveid is.

De inw., die er allen Herv. zijn, maken met de overige van het eiland eene gem uit, welk tot de klass. van *Alkmaar*, ring der *Eilanden*, behoort en ongeveer 660 zielen, onder welke 300 Ledematen, telt. Oost- en West-Vlieland hadden te samen tot eersten Predikant WILLEM GILLESZ., daar beroepen in 1875 en in 1877 van zijne dienst ontslagen. Tijdens de dienst van HENDRIK PIETROUS DOERMAN beroepen in 1883 in 1897 naar Venhuizen vertrokken, werden de plaatsen gescheiden en bekwaam Oost-Vlieland alleen tot Predikant JAN DIBBETZ. in 1898. Het beroep geschiedt door den kerkeraad. De kerk, welke reeds vóór de Reformatie bestond, was destijds eene parochiekerk, welke door de Graven begeven werd; terwijl de instelling door den Officiaal van Utrecht geschiedde. In 1415 was hier Pastoor ENGELBERTUS WILANSSON, te Rotterdam wonende, die bij afwezendheid een jaarlijks

inkomen trok van zes ponden (36 guld.). De pastorf had geene vaste inkomsten, om dat de landerfjen, die voor de pastorfj gemaakt waren en vijftien koeljen konden voeden, verdrongen waren. Maar de landlieden bragten, om een goed Onderpastoor te hebben, de noodige penningen op. De pastorfj trok zeker hoofdgeld, hetwelk zoowel over de menschen als de beesten omgeslagen werd, zoodat acht hoofden eenen Philipsgulden (1 guld. 25 cents) en een weinige boter moesten opbrengen. Dus bestonden alle de inkomsten, met lasten en met al, in negentig Rhijnsche guldens (153 guld.). De Koster werd door de Huisheden en de Kerkmeesters aangesteld, maar had geene vaste inkomsten. Thans is de kerk een kruisgebouw, zonder toren of orgel, doch van binnen van eene gaanderij voorzien. In het jaar 1840 zijn aanzienlijke verbeteringen aan kerk en pastorfj aangebragt, waartoe eene som van duizend gulden uit het fonds voor noodlijdende kerken en eene gelijke som uit 's Rijks kas verstrekt zijn; het overige door de gem. zelve.

De voormalige Kerk der Doopsgesinden dient thans tot pakhuis van den Opperstrandvonder.

In het midden van het dorp, aan de noordwestzijde der straat, staat het Raadhuis van *Vlieland*, dat, volgens een opschrift op eenen steen in den voorgevel, in 1593 gebouwd is, en had vroeger eenen toren, welke tot baken in zee diende, doch later is afgebroken. Op dit gebouw is nog het voormalig zwaard van justitie, alsmede het rad, waarop de misdadigers gelegd werden, voorhanden. Tevens ziet men voor den gevel als eene bijzonderheid van het oude strafregt eenen ijzeren besgel, met twee niet onaanzienlijke kei- of rolsteenen hangen, welke men een gevallen meisje om den hals hing en aldus ten toon stelde. Kertijds werd op dit raadhuis regtgesproken in het hoogste ressort, zoo werd hier onder anderen de moordenaar van de moeder van den tegenwoordig aldaar wonenden Logementhouder Komar Smit levend geradbraakt.

Men heeft er een Armhuis, waarin een getal van 3 oude mannen, 3 oude vrouwen en 8 kinderen zijn opgenomen.

Vroeger had men hier mede een Weeshuis, welk gebouw thans dient tot een partikulier huis en een Oudemannen- en Vrouwenhuis, tegenwoordig ingerigt tot Wees- en-Armhuis.

VLIELAND (SCHOOTER-), heerl. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie **SCHOOTER-VLIELAND**.

VLIELAND (WEST-), voorm. d. op het eil. *Vlieland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 14 u. N. van *Hoorn*, kant. en 11 u. N. van *Nedemblik*, gem. *Vlieland*, aan de westzijde van het eiland.

Dit dorp is door de hooge watervloeden van 1630—1730 geheel weggeslagen, zoo dat ter plaatse, waar het kertijds gevonden werd, nu 15 vademen water staan.

WEST-VLIELAND bekam na de scheiding van *Oost-Vlieland* eenen eigen Predikant in **HENDRIK JANSZ.**, daar beroepen in 1598, die wegens zwakheid in 1605 emeritus werd. Den 26 en 27 Februarij 1714 stortte de oude kerk van **WEST-VLIELAND** door eenen orkaan in. Men bouwde toen eene kerk binnenwaarts, die, in November 1727, door de zee ondermijnd en allengs verdelgd is. Tot het oefenen van de godsdienst werd een huis bekwaam gemaakt, waarin de laatste Predikant van **WEST-VLIELAND**, **GERARDUS PETTEN**, nog tot in het jaar 1736 gepredikt heeft, wanneer hij naar Huisduinen vertrok. Toen was er nauwelijks één huis overgebleven, maar allen werden door de zee ingezwolgen,

zoo dat er geen spoor meer van eene der kerken, noch van eenig huis te vinden is. De klok uit den toren van dit dorp hangt tegenwoordig in dien van het raadhuis te Oost-Vlieland. Des zomers, bij droog weder en laag water, wordt op het uiteinde van de Horst het plaveisel van de kerkstraat nog ontdekt.

VLIELANDER-DIEP of ZEEGAT (HET WEST-), vaarwater ten Z. van de *Zuiderzee*. Zie *EIJERLANDSCHE-GAT*.

VLIELANDER-ZEEGATEN (DE), zeegeten ten N. van de *Zuiderzee*. Zij worden onderscheiden in de Oostvlieland-zeegaten en in het Westvlieland-diep of zeeget. Zie het volgende art. en het art. *EIJERLANDSCHE-GAT*.

VLIELANDER-ZEEGATEN (DE OOST-), vaarwaters ten N. van de *Zuiderzee*, tusschen de eilanden Vlieland en Ter-Schelling, waardoor de Vliestroom in de Noordzee uitloopt, de voornaamste vaarwaters zijn het Nieuwe-gat en de Hollepoort, die door de Noordergronden gescheiden zijn.

VLIER (DE), riv. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *AA (Oude-)*.

VLIER (WESTER-), huurs., prov. *Overijssel*. Zie *WESTERVLIER*.

VLIERBEEK (DE), riv. in *Twente*, prov. *Overijssel*, gem. *Markelo*, welke in het Markelosche-broek ontstaat en, met eene oostelijke rigting, in de *Regge* uitloopt.

VLIERBEEK (DE), riv. op de *Veluwe*, prov. *Gelderland* en in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie *BARNEVELDSCH-BEEK*.

VLIERBOSCH, geh. prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Smaltingerland*, arr. en 3 u. N. van *Heerenveen*, kant. en 1½ u. N. ten W. van *Beetsterswaag*, 1 u. W. van *Boornbergum*, waartoe het behoort; met 2 h. en 10 inw.

VLIERD (DE), geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede distr.*, arr., kant. en ½ u. Z. ten W. van 's *Hertogenbosch*, gem. *Vught*.

VLIERDAMSCH-DIJK, dijk in het *Land-van-Voorne*, prov. *Zuid-Holland*, gem. *Rockanje*, in eene noordelijke rigting, van den Molendijk naar de zeeduinen loopende en den Stuijsakker-polder van den Strijpe-polder scheidende.

VLIERDEN, gem. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*, *Derde distr.*, arr. *Eindhoven*, kant. *Asten* (6 k. d., 28 m. k., 4 s. d.); palende N. aan de gem. *Bakel-en-Milheze*, O. aan *Deurne-en-Liessel*, Z. W. aan de *Astensche-Aa*, die haar van *Asten* scheidt, W. aan *Lierop*.

Deze gem. bevat het d. *Vlierden*, benevens de geh. *Baarschot*, *Belgeren*, *Brouwhuis* en *Vorst*. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1932 bund., waaronder 1823 bund. 80 v. r. 21 v. ell. belastbaar land; telt 103 h., bewoond door 107 huisgez., uitmakende eene bevolking van 670 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden. De grond is er schraal en mager. De graanen, die er verbouwd worden, bestaan voornamelijk in rogge, ook boekweit, haver en een weinig gerst. Men heeft er eenen windkorenmolen, eene branderij en eene leerlooierij. Vroeger was er eene bierbrouwerij, doch deze heeft sedert jaren opgehouden te werken.

De inw., die er op 15 na allen R. K. zijn, onder welke ruim 490 Communikanten, maken eene stat. uit, welke tot het apost. vic. van 's *Hertogenbosch*, dek. van *Helmond*, behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt.

De 18 Herv., die er wonen, behooren tot de gem. *Dourne-Vlierden-en-Bakel*.

Men heeft in deze gem. eene school, welke gemiddeld door een getal van 65 leerlingen bezocht wordt.

Deze gem. is eene heerl., waarvan het oud adell. geslacht van *Vlierden* zijnen naam ontleende. Zij was, in het jaar 1538, verpand aan *Jan van Vlierden*; doch toen deze verpanding afgelost en de heerl. ingelost was door de Algemeene Staten, werd zij door deze, in 1660, erfelijk verkocht aan *Dirk Adriaan Piek van Tienhoven*. In het midden der vorige eeuw werd zij bezeten door den Baron *Tengnagel*, Heer van *Gellekom*. In het laatst dier eeuw was Heer van *Vlierden* Dr. *Jean François d'Aumerie*, te Venlo, en in het begin dezer eeuw Dr. *François Jean Martin d'Aumerie*. Sedert 1824 is deze heerl. het eigendom geweest van Mr. *Pieter van Dousborgh*, te Venlo, doch thans van Jonkheer *Rutger Bangeman Huygens van Löwendal* wonende op het Huisde-Hazeldonk, onder *Vlierden*.

Het d. *Vlierden* ligt 4 u. O. van Eindhoven, 1 u. N. van Asten, aan de *Vlier*, waarvan het zijnen naam ontvangen heeft.

Dit d. was reeds in het jaar 721 bekend, en komt voor onder den naam van *Fleodrodon*, wanneer zeker iemand goederen aldaar aan den H. *Willibrord* schonk, welke vervolgens aan diens erfgenamen, de abdij van Echternach, zijn gekomen, aan welke abdij ook bij de uitgift der gemeente, door den Hertog in 1325 gedaan, de helft van den koop prijs en cijns is toegekend. Toen, in 1468, die uitgift bevestigd en eene pootkaart aan de ingezetenen verleend werd, verkregen zij tevens het voorregt, om eene bank van zeven Schepenen te hebben, terwijl de Schout van Peelland aldaar plagt regt te doen.

Vlierden schijnt eene parochie van niet zeer oude instelling te zijn. Men vindt die plaats niet opgenoemd onder de parochiën en voorname kerken in de open brieven der oprigting van het bisdom 's Hertogenbosch, noch onder de parochiekerken, bij de verdeeling van dat bisdom in dekenaten, in beide de synoden van 's Hertogenbosch. De kerk van *Vlierden* is evenwel van zeer oude stichting. Men schrijft de opbouw toe aan de Keizerin *Maria*, dochter van *Henrik I*, Hertog van *Brabant*, die ook stichteres was van de adellijke vrouwen-abdij van *Binderen*. De kerk was vroeger aan de H. *Maria*, thans is zij aan den H. *Willibrordus* toegewijd. Zij is in het jaar 1798 aan de R. K. teruggegeven. Het was een klein gebouw met een laag torentje, doch zonder orgel. Deze kerk is thans geheel vervallen en bijna ingestort; in 1846 is aldaar een geheel nieuwe kerk voor de R. K. gemeente gebouwd.

In de nabijheid van dit d. ziet men het h. *Hazeldonk*.

Men heeft in dit d. twee jaarmarkten, de eene op den eersten Dinsdag in April, zijnde eene beestenmarkt, en de andere den eersten Dinsdag na St. Hubertus in November, doch beide zijn van weinig beteekenis.

In Julij 1833 werden in de beide bij *Vlierden*, drie kopere muntstukken van Keizer *Nero* opgegraven.

Het wapen van *Vlierden* bestaat uit een veld van silver, met drie molenijzers van sabel, staande twee en een.

Vlierenberg, eigenlijk *Vlierenberg*, dennenbosch, in het *Rijk van Nijmegen*, prov. *Gelderland*, gem. *Groesbeek*, groot 46 bunders.

Vlieringssche-dijk (DE), dijk in het *Land van Cuyk*, prov. *Noord-Brabant*.

VLIERTDIJK (DE), dijk in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Brabant*, gem. *Rosmalen*, in eene noordelijke rigting loopende en scheidende den Vliert-polder van den Rosmalensche-Binnen-polder.

VLIERTPOLDER (DE), pold. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede* distr., arr., kant. en gedeeltelijk gem. *'s Hertogenbosch*, gedeeltelijk gem. *Rosmalen*; palende N. aan den Polder van der Eigen, O. aan den Binnen-polder van Rosmalen, Z. aan den straatweg.

VLIERT-POLDER-DE-PEPERS-DE-MUNTEL-HEUF-EN-ZOOGENAAMDE-JAN-TOONENLAND, pold. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede* dist., arr. en kant. *'s Hertogenbosch*, gedeeltelijk gem. *'s Hertogenbosch*, gedeeltelijk gem. *Rosmalen*; palende N. aan den zoogenaamden Maaskant, tegen den Polder van der Eigen, O. aan den Binnenpolder van Rosmalen, Z. aan het gehucht Hintham, den grooten weg der 1ste klasse no. 8, van *'s Hertogenbosch* naar Grave en de vestingwerken van *'s Hertogenbosch*, W. aan de Dieze en het Ertveld.

Deze polder beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 434 bund. 89 v. r. 10 v. ell.; als: onder *'s Hertogenbosch*, volgens het kadaster 292 bund. 26 v. r. 75 v. ell., onder *Rosmalen*, volgens het kadaster 142 bund. 38 v. r. 35 v. ell. In den polder zelven staan geene huizen, alleen staan eenige aan en op den dijk. Hij wordt door eene steenen sluis, gebouwd in 1796, even bniten het fort Papenbril, op de Dieze, van het overtollige water ontlast. Deze sluis genaamd de Nieuwe-sluis, is wijd in den dag 3,10 ell., en wordt alloem met schotbalken gesloten, ten einde naar welgevallen te kunnen openen en sluiten, en is in 1815 en in 1839, om het belang van de inundatie tot verdediging der stad, door en ten koste van het Rijk hersteld, daarna is zij aan den *Vliertpolder* overgegeven. Het zomerpeil is 2,80 boven A. P. Het polderbestuur bestaat uit twee Gecommitteerden voor den Vliert, en eenen voor de Muntel en Heuf, en voor beiden eenen Penningmeester.

In vroeger tijd, tot den jare 1796, is het gedeelte van de Vliert, en den Peperspolder aan het benedeneind met eene kade of dijk, tegen het zomerwater, voorzien geweest, doch deze is alstoen geslecht; niettemin heeft men te gelijker tijd, langs de hoofdgracht der vesting en langs de Dieze, eene zomerwaterkeering ten koste van het Rijk daargesteld, tot 0.314 boven nul, aan de peilschaal van *'s Hertogenbosch*, welke hoogte is bepaald, bij besluit van den voormaligen Raad van Oorlog, de dato 7 December 1802, zijnde na de voltooiing het onderhoud aan de daar binnen gelegen landen overgegeven.

Volgens koninklijk besluit van 16 Januarij 1821, no. 91, is aan het bestuur van dezen polder toegestaan, om in het zomersaizoen, van 15 April tot 15 November, tot keering van hoog zomerwater, de kaden om dien polder te verhoogen, echter onder verplichting om uiterlijk op den 10 November van elk jaar de afslechting te doen tot aan het peil, bij besluit van den Raad van Oorlog, dato 7 December 1802, hierboven vermeld, moete de jaarlijks, vóór den 15 November, door eenen Officier der Genie en eenen Ingenieur van den Waterstaat gezamenlijk, eene inspectie dier waterkeeringen worden gedaan, en wanneer aldan wordt bevonden, dat de afslechting niet naar behooren heeft plaats gehad, moet de Gouverneur der provincie de noodige orders stellen, dat zulks dadelijk ten laste van de nalatigen plaats heeft.

Onder de gem. *Rosmalen* vindt men, aan den dijk van dezen polder zeven kolken, vermoedelijk allen ontstaan door dijkbreuken. In het jaar 1842 is, van wege het Departement van Oorlog, een begin gemaakt met de verhooging der voornoemde kade langs de hoofdgracht tusschen de Hinthammer- en Orthenpoorten.

VLIESTROOM (DE), gemeenlijk **HET VLIJZ** genoemd, de algemeene naam, welke men geeft aan het groote vaarwater, dat uit de Noordzee door de Oostvliender-zeegaten in de Zuiderzee komt, en deze eerst zuidoostwaarts, onder den naam van Zuidoosterrak, en van daar langs de Friesche kust zuidwaarts loopt tot op de hoogte van Stavoren, alwaar hij zich met den *Texelstroom* vereenigt.

Deze stroom, die reeds in 1100 bevaren is, heeft langs genoemde strekking eene diepte van 30—260 palm. diepte, en is diensvolgens alleen voor ligte zeeschepen, zoo als: koffen, tjalken, schoeners, stoomschepen, enz. bruikbaar, stevenende jaarlijks tusschen de 2 en 3000 schepen door de Oost-Vliender-zeegaten en langs dezen stroom, uit de havens der Zuiderzee naar de Noordsche havens en omgekeerd.

Men meent, niet zonder grond, dat men hier het overblijfsel moet zoeken van eene van ouds bekende rivier, *Flevus* genoemd, die, een groot gedeelte des lands doorstroomd hebbende, tusschen de steden Enkhuizen en Stavoren, hetwelk al voor lang onder de golven is begraven geweest, zich in de Noordzee ontlastte, en waardoor dus **HET VLIJZ** zijnen naam van dezen eertijds beroemden stroom ontleend heeft. — Aan den westkant van den **VLIESTROOM** ligt de Sloot. Zie dat woord.

In het jaar 1666 liepen de Engelschen hier met eenen vloed binnen, waar zij meer dan honderd koopvaardijsschepen, die allen gereed lagen om met den eersten goeden wind uit te loopen, in brand staken en vernielden.

VLIET of **RATELSVLIET**, eigenlijk **HET RATELSVLIET**, heerl. in den *Lopikerwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Schoonhoven*, gem. *Haastrecht*; palende N. aan den *IJssel*, O. aan de heerl. *Dijkveld-en-Rateles*, Z. aan *Honkoop*, W. aan *Haastrecht*.

Deze heerl., welke tot in het jaar 1843 eene afzonderlijke gem. uitmaakte, maar sedert den 1 Januarij 1846 tot die van *Haastrecht* behoort, bestaat uit den *Polder-van-Vliet* met de *Uiterdijken*. Zij bevat noch d., noch geh.; beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 121 bund. 47 v. r. 47 v. ell., waaronder 120 bund. 78 v. r. 80 v. ell. belastbaar land, en telt 8 h., bewoond wordende door 11 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 80 inw., allen landbouwers.

De Herv., die er ongeveer 40 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Oudewater*. — De 10 R. K., die er wonen, parochiëren mede te *Oudewater*. — Men heeft in deze heerl. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Oudewater*.

In het tweede gedeelte der dertiende eeuw ontving **GERRIT VAN WOERDEN**, jongste broeder van **HERMAN VAN WOERDEN**, voor zijns vaders erf, het *LAND-VAN-VLIET*, bij *Oudewater*, aan den *IJssel*. Daar hij echter, in het jaar 1296, ten gevolge van de zamenzwering tegen *Floris V*, Graaf van *Holland*, met vele Edelen, het land moest ruimen en zijnen vaderlijken stam en naam verlaten, hebben zijne nazaten geen anderen titel en naam gebruikt dan Heeren van **VLIET**. Hij werd evenwel, in 1302, met de Graven van *Holland* weder verzoend, kreeg zijn goed terug en stierf in 1314, wordende, gelijk meest alle zijne nakomelingen, in de kerk te *Oudewater* begraven. Van zijnen zoon

GREBBIJ VAN VLIET, wien, na het kinderloos overlijden van diens broeder **GIJSBERT VAN VLIET**, de heerl. te beurt viel, is zij steeds in het bezit der Edelen **VAN VLIET** geweest, welke, gelijk wij boven zagen, hunnen naam daarvan aannamen, en door alle tijden heen in de geschiedenis voorkomen, tot dat wij lezen, dat **ANTONIS VAN DER VLIET**, in 1596, het laatste mansoir van dezen stam, op het huis Ter-Coulster, bij Heilo, stierf, met wien de wapenen te Haarlem in de groote kerk begraven zijn, en wiens vrouw, **GREBTRUID VAN BRONCKHORST**, mede in 1614 te Haarlem overleed, zonder kinderen na te laten. Gemelde heerl. is toen ten deel gevallen aan **ANNA VAN DER VLIET**, eenige dochter van **FLORIS**, Heer van **DER VLIET** en van der *Boekhorst*, en **ALRED VAN SCHOTEN VAN VOORNOUT**. Zij was, ten gevolge hiervan, Erfdochter van **VLIET** en van der *Boekhorst*, en is, in 1578, met **ANDRIES VAN BRONCKHORST** getrouwd, die kinderloos overleed, waarop vervolgens, door dit huwelijk, de goederen van de heerl. en het huis **VLIET** en van der *Boekhorst*, tot haar mans broeder, **WILLEM VAN BRONCKHORST**, en alzoo in dat huis zijn gekomen. Deze **WILLEM**, zoon van **PIETER** en broeder van gemelden **ANDRIES VAN BRONCKHORST**, overleden in 1621, gewezen man van **ANNA VAN DER VLIET**, Ridder, Heer van **VLIET**, *Boekhorst* enz., heeft tot vrouw gehad **MARIA DE WARFUSÉ** en daarbij twee dochters verwekt, van welke de laatste ongetrouwd gestorven is; terwijl de oudste dochter, **MARIANNA VAN BRONCKHORST**, *Vrouw van VLIET* enz., van haren man **CHARLES DE BOURGOGNE**, Grave van **WACQUENE**, weduwe geworden zijnde, bij haar overlijden de voornoemde goederen heeft nagelaten aan haren zoon **WILLEM CHARLES FRANÇOIS DE BOURGOGNE**. Deze **WILLEM**, Heer van **VLIET** enz., is later gehuwd met **MARIA ANNA SCHOLASTICA VAN DEN TYPLE**, *Gravinno de Moulart*, uit welk huwelijk verwekt is een eenige zoon, **CHARLES FRANÇOIS LOUIS DE BOURGOGNE**, Heer van **VLIET** enz., gestorven zonder nakomelingen den 16 Julij 1707. Voorzeggde *Vrouw MARIA* in tweede huwelijk getreden zijnde met **PHILIPPE ANTOINE**, Prins de **RUBENPRÉ**, hebben dese eens dochter nagelaten, **LOUISA BRIGITTA**, geb. Prinses de **RUBENPRÉ**, *Vrouw van VLIET*, getrouwd met Heer **PHILIPPE FRANÇOIS GRAF VAN MONTFOORT** en Prins de **RUBENPRÉ**, welke twee kinderen hebben verwekt, **MAXIMILIAAN LEOPOLDUS JOSEPHUS**, Prins de **RUBENPRÉ** en van **EVERBERGH**, Heer van **VLIET**, en *Vrouw MARIA JOSEPHA SABINA*, Prinses de **RUBENPRÉ**, op welke de goederen zijn gekomen van *Vrouw MARIANNA VAN BRONCKHORST*, welke die geërfd had van de voornoemde *Vrouw MARIA ANNA SCHOLASTICA VAN DEN TYPLE*, hare grootmoeder, bij Heer **WILLEM CHARLES FRANÇOIS DE BOURGOGNE**, Grave de **WACQUENE**, haren eersten man, ingevolge zijn testament van den 7 Augustus 1664, in geval zij geene kinderen bij hem achterliet, zoo als gebeurd is. Eindelijk heeft gemelde **MAXIMILIAAN LEOPOLD JOSEPH GRAVE VAN MERODE**, en van het Heilige Roonische rijk, Prins de **Rubenpré** en **Everbergh**, Markgraaf van **Trelon**, Grave van **Verteuil**, *Vertigneun*, *Aubigny*, *Autripe*, Heer van *Aeltre Kuffelaer*, *Wouste*, *Uybroek*, *Land van de Woestyne* enz. enz. enz., de hooge heerlijkheid **VLIET**, met alle de leenen, beneficiën en servituten daaronder begrepen, mitsgaders alle zijne geregtigheden en preëminentien, daartoe eenigzins specterende en daaraan klevende, verkocht, op den 22 Augustus 1755, aan den Heer **THEODORUS BISON**, wonende te Haastrecht, na verlei van Stadhouder en Leenmannen van de Staten van Holland en West-Friesland. Na dezen is die heerlijkheid overgegaan aan zijnen zoon **MARCELLUS BISON**, Heer van **VLIET**, op den 15 December 1777, die haar wederom bij zijn overlijden in 1806, heeft gemaakt aan zijnen zoon, den Heer **SALOMON**

REYNERS BISON, wiens weduwe, Vrouwe PAULINA MARIA BISON, geb. HONDORFF BLOCK, sinds zijn overlijden in 1828, als Vrouw der hooge heerlijkheid VLIET, aangemerkt werd, tot deze in 1839 aan haren oudsten zoon MARCELLUS BISON VAN VLIET is overgegaan.

De Heeren dezer heerlijkheid plagten er van ouds een slot of kasteel te bezitten, waarvan men, ofschoon door de oorlogen verwoest, nog eenige overblijfsels ziet. Zie het art. VLIET (KASTEEL-VAN-).

Het wapen dezer heerl. bestond uit een veld van keel, met drie ruiten (*losanges*) van silver, elk met een knopje aan de hoeken, maar Heer GERAR VAN VLIET, die in 1472 stierf, nam weder aan het volle wapen van Woerden, bestaande uit een veld van goud, met drie ruiten (*losanges*) van keel.

VLIET (DE), ook wel de DELFTSCHE-VLIET genoemd, water, prov. Zuid-Holland, dat, te Leyden, uit den Rijn voortkomende, in eene zuidwestelijke strekking door den Leydschendam en langs Voorburg naar de Hoornbrug loopt, waar het, eene zuidelijke rigting aannemende, naar Delft vloeit, om zich daar met de Schie te vereenigen.

Dit water wordt door sommigen gehouden voor de vermaarde gracht of FOSSA CORBULONIS, welke de Romeinsche Veldheer CNEPUS DOMITIUS CORBULO, in 48 onzer tijdrekening, door zijne soldaten heeft doen graven, ten einde de Maas met den Rijn te verbinden. Het is vroeger vermoedelijk eene vrije en onbelemmerde vaart geweest, en dus ook gebleven tot in de dertiende eeuw, wanneer het oude Noord-Holland, dat zich in die dagen tot den zoogenaamden Goudsche-IJssel uitstrekte, door FLORIS V, Graaf van Holland, is verdeeld en gescheiden in vijf verschillende Heemraadschappen of Waterschappen, namelijk Rijnland, Delfland, Schieland, het Land van der Goude en het Grootwaterschap van Woerden, als wanneer ook Delfland van Rijnland en Schieland zouden zijn gescheiden door eenen dijk de Houwe of Hooge Zijwinde genaamd, die dwars door de VLIET liep, ter plaatse, waar nu het dorp Leydschendam ligt, hetwelk van eenen toen daar gelegden dam zijnen naam ontleent.

VLIET (DE), water in Rijnland, prov. Zuid-Holland, dat uit de ringsloot van het Soetermeersche-meer voortkomende, in eene noordelijke rigting door Soeterwoude loopt en zich bij Lammen met de Delfsche-vliet vereenigt.

VLIET (DE), oudtijds DE MEERE of MEERVLIET, water, prov. Noord-Brabant, zijn aanvang nemende aan de Blaauwsluis, en met eene noordwestelijke strekking loopende door de Kikvorsluis tot aan den Buitendijk nabij de noodbaven van den Moerdijk, alwaar het zich in den Amer ontlast. — Het is eene verlenging van de Roevliet, en maakt gedeeltelijk de grensscheiding uit tusschen de gem. Zevenbergen en Hooge-en-Lage-Zwaluwe.

VLIET (DE), ook de DE POLSVLIET genoemd, water in Staats-Vlaanderen, prov. Zeeland, arr. Goes, kant. Hulst, gem. Montenisse, in den Dullaart-polder, groot 11 bund. 44 v. r. 70 v. ell., met inbegrip der onderlanden.

Van dit water is reeds een groot deel uitgedroogd en in moeras en onderland herschapen. Het behoort aan den Heer ANDRIAS FRUITTUS, te Hulst en mede-eigenaren.

VLIET (HET), water, prov. Friesland, dat, door de zamenvloeiing van verschillende vaarten als het Ouddeel, het Langdeel, de Gronz, de Tynje, de Kurkmeer enz. ontstaat, in eene westelijke rigting naar Leeuwarden stroomt. Eertijds was dit kanaal eene hoofd-uitwatering van Oostergoo naar de Middelsee, en schijnen

plaatselijke sporen nog aan te wijzen , dat de stroom in het midden der stad Leeuwarden , bij de Brol , door eene sluis in de Middellzee viel.

Nog in het jaar 1844 heeft men bij het graven van de fondamenteu voor het nieuwe gebouw aan de Stads Bank van Leening te Leeuwarden , in de Heerestraat , ontdekt , dat de grond te dezer plaatse met allerlei voorwerpen opgevuld , en zoo moerassig was , dat men noodzaak werd de muren te onderheljen. Dezo en andere bevindingen in den omtrek doen het vermoeden ontstaan , dat , toen de Vliet en de Zuid- of Wirdumervaart zich hier , aan den voet van de terp der Grootte-Hoogstraat , vereenigden , en gezamenlijk door eene sluis in de Middellzee vielen , er hier ter plaatse eene breede kom of vergaderplaats van water voor de sluis heeft bestaan. Bij het verlanden van de Middellzee en het verdwijnen van de sluis schijnt deze kom opgehoogd en later gebouwd te zijn , gelijk de losse , moerassige bodem daarvan nog sporen draagt. Bij het graven in dien grond zijn daarnit ook onderscheidene penningen , scherven van potten en beenderen opgedolven (1).

VLIET (DE) , oud riviertje in het *Land-van-Altena* , prov. *Noord-Brabant* , gem. *de Werken-en-Sleeuwijk* , dat , uit een meertje , boven het dorp Sleeuwijk , zijnen oorsprong nemende , zich aan den Grooteweg , bij de landhoeve Vlietestein , met de *Bijtelkille* vereenigt. Beide dienen tot waterleiding van den polder , om zich verder benedenwaarts in den *Biesbosch* te ontlasten.

VLIET (DE) , oud stroompje in *Fivelgo* , prov. *Groningen* , gem. *Bierum* , in eene zuidelijke rigting , van Uitende langs Bansum naar Marsum loopende.

VLIET (DE) , water in de *Medemblikker-kogge* , prov. *Noord-Holland* , Z. van Medemblik , ten N. door de Molentogtsloot met de stads grachten van Medemblik en ten Z. door de Narre-Vliet met de *Kromme-Leek* in verbinding staande.

VLIET (DE) of de *Rijnsburgsche-vliet* , water in *Rijnland* , prov. *Zuid-Holland* , hetwelk bij Warmond ontstaande eerst eene zuidelijke en voorts eene westelijke rigting aanneemt , daarna , in eene zuidwestelijke strekking , langs Rijnsburg schiet en , eindelijk weder westwaarts loopende , bij Katwijk in den Rijn valt.

Dit water is thans voor een groot gedeelte , bij de graving van het kanaal tot uitwatering van Rijnlants boezemwater in de Noordzee te Katwijk , ingenomen.

VLIET (HET) , buurs. , prov. *Friesland* , kw. *Oostergoo* , arr. , kant. en gem. *Leeuwarden* , van welke het eene wijk of de oostelijke voorstad uitmaakt.

Deze uitgestrekte b. , welke men het eerst in 1520 , onder den naam van *het Vliet* of *het Flut* , vermeld vindt , is ontstaan uit het bouwen van huizen langs de Vliet , eensdeels bewoond door sommige van buiten naar Leeuwarden komende ambachtslieden , die zich niet wilden onderwerpen aan de bezwarende gildekeuren dier stad of die zich daaraan onttrokken , of anderdeels uit schippers , kooplieden en beoefenaars van zulke beroepen , welke ook geschikter en veiliger buiten dan binnen de stad nitgeoefend konden worden. Immers , voor handel , scheepvaart , fabrieken en molens scheen deze vaart eene bijzonder gunstige gelegenheid aan te bieden ; en dat velen daarvan gebruik maakten , bewijst de trapswijze bebouwing van deze buurt , welke gedurende die eeuw sterk toenam.

(1) Zie W. ENKHOF , *Geschiedkundige Beschrijving van Leeuwarden* , D. I , bl. 27 en 284

Zij is thans verdeeld in vijf deelen Zuid- en Noord-Vliet, het Slot, Schilkampen en Kleijenburg.

VLIET (HET), b., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, arr. en 4 u. W. van *Leeuwarden*, kant. en 2 u. O. van *Harlingen*, gem. en tegen de stad *Franeke*, waarvan zij eene voorstad uitmaakt; met 90 h. en 860 inw.

VLIET (HET), geb., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*, arr. en 5 u. N. W. ten W. van *Sneek*, kant. en $\frac{1}{4}$ u. N. W. van *Bolsward*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Wiltmarssum*.

VLIET (HET), b., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, arr., kant. en 2 u. W. ten Z. van *Sneek*, $\frac{1}{4}$ u. Z. W. van *Westhem*.

VLIET (HET), meer, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, N. W. van *Oudega*, aan de grenzen van *Wonseradeel*, hetwelk ten N. met het *Haanmeer*, ten O. met het *Sipkemeer* en ten Z. W. met de *Thomaspoel* in verbinding staat.

VLIET (DE BOONER-), water in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie *Booner-Vliet* (1).

VLIET (DE DEFTSCHE-), water, prov. *Zuid-Holland*. Zie *Vliet (De)*.

VLIET (HET HUIS-TE-), kast. in den *Lopikerwaard*, prov. *Utrecht*, arr. en $2\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Lopik*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. Z. van *IJsselstein*, gem. en $1\frac{1}{2}$ u. O. van *Lopik*, in het. d. *Sevenhoven*.

Dit kast., hetwelk den 18 Februarij 1538 door de Staten van *Utrecht* voor eene riddematige hofstad werd erkend, was een oud gebouw, dat eene sierlijke vertooning maakte, door den fraajen koepel, die uit het dak rees. In 1815 is het grootendeels afgebroken, zijnde daarvan slechts het bordes met het klein gedeelte van eenen vleugel staan gebleven. De eerste bezitters waren die van *VLIET VAN DE KAPEL*; doch deze moeten het niet lang bezeten hebben: want men vindt, dat *ALRED*, dochter van *HENDRIK VAN DEN DANNE*, huisvrouw van *TIJMAN SCHORREN*, daarmede beleend werd den 5 Februarij 1394. Na hare dood kwam de beleening op *MABELIA SCHORREN*, huisvrouw van *GERRIT VRECK VAN WYSSSEN*, den 23 Julij 1400. Door hunne dood werd hun zoon *HENDRIK VRECK VAN VLIET* daarmede beleend, den 3 September 1403, na wiens overlijden zijn zoon *WOUTER VRECK VAN WYSSSEN* verzuimd heeft zijn leen te verheffen. Doch alle verzuim hem door *RUDOLF VAN DIENHOLT*, den drie en vijftigsten Bisschop van *Utrecht*, zijnde kwijtgescholden, heeft hij de beleening ontvangen en ook weder afgestaan ten behoeve van *REINIER VAN HENERTEN*, wien hij dit goed verkocht en wiens zoon *GIJSBERT* daarmede beleend werd den 8 Januarij 1484. Deze droeg het echter den leenheer weder op, ten behoeve van *STEVEN VAN RUTTENBERG*, den 31 December 1491, gelijk deze weder aan *GIJSBERTS ZONN*, *JONAN VAN HENERTEN*, den 2 April 1504. Deze *JONAN VAN HENERTEN* liet na eenen natuurlijke zoon, *GIJSBERT VAN HENERTEN*, tusschen wien en *GIJSBERT* broeder *REINIER*, en broeders zoon *CORNELIS VAN HENERTEN*, wegens de beleening in het regt tot het *Huis-te-Vliet* verschil is ontstaan. Doch nadat *GIJSBERT* het testament van zijnen vader, die hem aldaar een wettige zoon noemt, vertoond had, is hij met het *Huis-te-Vliet* beleend, den 28 November 1532, en heeft de beleening behouden, niet-tegenstaande eerst *REINIER VAN HENERTEN*, den 2 Junij 1533, na den dood van zijnen broeder *JAN VAN HENERTEN* en naderhand *CORNELIS VAN*

(1) Alle overige met *VLIET* samengestelde namen, die hier niet gevonden worden zoeke men op de woorden van onderscheiding.

HENREYEN, den 12 November 1853, na de dood van zijnen oom Jan van HENREYEN, zich lieten beleenen. Toen deze tak van het geslacht van HENREYEN, door de vertimmering van dit huis, in schulden was vervallen, werd het, den 7 December 1862, verkocht aan CORNELIS van MIKROF, Proost van het kapittel ten Dom van Utrecht. Deze vermaakte het, bij uitersten wil, aan het weeshuis van die stad; doch, in het jaar 1892, werd het door de Regenten verkocht aan Mr. PAULUS BUYS, Advokaat van Holland, die er in 1894 ambteloos overleed. Het kwam vervolgens, door zijne dochter ODELIA BUYS, aan KORNELIS NIJWSTAD, die er als voogd over zijne huisvrouw mede beleend werd den 21 September 1896. Doch zij droegen het beide weder op ten behoeve van GOVERT WILLEMSZON, Koopman te Amsterdam, den 1 Augustus 1601. Deze geene echte kinderen nalatende maakte deze ridderhofstad aan de kinderen, die zijn natuurlijke zoon, WILLEM CELIUS, zou mogen nalaten, ten wier behoeve DIRK DE VLAMING er den 14 Augustus 1618 mede beleend werd. Den 18 Januarij 1657 is de beleening gesteld op GODOFRIEDUS CELIUS, als medeërfgenaam van zijnen grootvader GOVERT WILLEMSZON, die het verkocht aan HELENA van STAVENISSE, wed. van JURRIAN VOSCH van ROELINGSWEERDT. Deze is er nooit mede beleend geweest, maar heeft haar regt overgegeven aan haar nijsbroeder JUTPHAAS BOSCH van ROELINGSWEERDT, die de beleening ontving den 24 Januarij 1691. Hierna werd, den 21 October 1699, ANTHONY KAREL van PANNUIS tot VOORN, uit kracht van eenen dekreetbrief, niet dit huis beleend, door wiens dood de beleening, den 27 Mei 1718, gekomen is op zijne dochter, ELIZABETH ANTONINA van PANNUIS tot VLIET, die het, bij verkoop, overdroeg aan Jonkheer JAN LOUIS van HARDENBROEK, welke deswege, in 1704, onder de Edelen van het Sticht beschreven is. De Heer JAN HENDRIK van PANNUIS is, in 1747, door de Staaten van deze provincie daarinmede beleend. Thans wordt het, met de daartoe behoorende gronden, in eigendom bezeten en bewoond door den Heer JAN WILLEM ANTHONY BACHMAN WUITIERS van VLIET, Ridder van de militaire Willemsorde en Hoogheemraad van den Lekdijk-benedendams en van den IJsseldam.

VLIET (HET KASTEEL-VAN-), voorm. slot of kast. in den *Lo-pikernaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en $6\frac{1}{2}$ u. O. van *Rotterdam*, kant. en $2\frac{1}{2}$ u. N. van *Schoonhoven*, gem. en $1\frac{1}{2}$ u. O. van *Haastrecht*, in de heerl. *Vliet*.

Dit slot heeft, volgens de overlevering, in de vroegste tijden gediend tot een tolhuis voor de groote en kleine schepen van alle soort en tot alle einden, langs den IJssel, die toen nog zeer breed was, langs Gouda en Rotterdam naar zee varende. Het is door de oorlogen verwoest, zoo dat er thans nog slechts eenige bouwvallen, bestaande voornamelijk in eenen zeer vervallen toren, van te zien zijn.

De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte dan 10 bund. 6 v. r. 3 v. ell., worden thans in eigendom bezeten voor den Heer MARCELLUS BISDOP van VLIET, woonachtig te Haastrecht.

VLIET (DE HAAGSCHE-), water in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, in eene noordwestelijke rigting loopende van de Hoornbrug naar de stad 's Gravenhage.

VLIET (DE KERK-), water, prov. *Friesland*, griet. *Hemelumer-Oldephaert-en-Noordwolde*, $\frac{1}{2}$ u. Z. O. van Workum, tusschen de IJts en de St. Urselspoel, waarmede zij gemeenschap heeft.

VLIET (DE KORTE-), water in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie **VLIET (DE ODE-)**.

VLIET (DE KROMME-), kreek in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *Kromvliet*.

VLIET (DE LANGE-KLIP-), water, prov. *Friesland*, kw. *Wester-goo*, griet. *Hemelumer-Oldephaert*, in eene zuidoostelijke rigting van de trekvaart tusschen *Workum* en *Bolsward* naar de zandige grens loopende, ten Z. langs *Nijhuis*.

VLIET (DE MEER-), water in de heerl. *Hooge-en-Lage-Zwaluwe*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *Vliet*.

VLIET (DE NARRE-), water in de *Medemblikker-kogge*, prov. *Noord-Holland*, in eene zuid-zuidoostelijke rigting van de *Vliet* naar de *Kromme-Leek* loopende.

VLIET (DE NIEUWE-) en **DE OUDE-VLIET**, twee pold. in de heerl. *Steenbergen*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *Vlietpolder (De Nieuwe-)* en *Vlietpolder (De Oude-)*.

VLIET (HET NOORD-), b., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, arr., kant., gem. en ten O. tegen de stad *Leenwarden*. Zij maakt het noordwestelijke gedeelte van de buurs. *het Vliet* uit.

VLIET (DE OUDE-) of **DE KORTE-VLIET**, water in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, bij de *Vink*, ten W. van *Leyden*, uit den *Rijn* voortkomende, in eene zuidelijke rigting, langs den *Gasthuis-polder*, naar de *Delfsche-vliet* loopende, waar in zij zich bij *Vredenboef* ontlast.

VLIET (POLDER-VAN-), pold. in den *Lopiker-waard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Schoonhoven*, gem. *Haastrecht*, heerl. *Vliet*; palende N. aan de *Uiterdijken-van-Vliet*, O. aan *Dijkveld*, Z. aan *Houkoop*, W. aan *Roosendaal*.

Deze polder bestaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 101 bund. 33 v. r. 51 v. ell., waaronder 97 bund. 31 v. r. 43 v. ell. schotbaar land; telt 8 h., waaronder 6 boerderijen, en wordt door eene sluis, op den *IJssel*, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Schout en Secretaris en eenen Poldermeester.

VLIET (DE REE-), water in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, beginnende aan de *Reesloot*, ten W. van *Wagenberg*, loopende noordwestwaarts naar de *Blaauwesluis*, alwaar het vervolgd wordt door de *Meerenvliet* — Het maakt gedeeltelijk de grensscheiding uit tusschen de gem. *Zevenbergen* en *Hooge-en-Lage-Zwaluwe*.

VLIET (DE RIJNSBURGSCH-), water in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie *Vliet (De)*.

VLIET (DE ROOSENDAALSCH-EN-STEENBERGSCH-), water in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *ROOSENDAALSCH-EN-STEENBERGSCH-VLIET*.

VLIET (DE UITERDIJKEN-VAN-), uiterwaard aan den *Lopiker-waard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Schoonhoven*, gem. *Haastrecht*, heerl. *Vliet*; palende N. aan den *IJssel*, O. aan de uiterdijken van *Dijkveld*, Z. aan den *Polder-van-Vliet*, W. aan de uiterdijken van *Roosendaal*.

Deze uiterwaard bestaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 10 bund. Hij wordt door eene sluis, op den *IJssel*, van het overtollige water ontlast, en staat onder het bestuur van den *Polder-van-Vliet*.

VLIET (HET WATERSCHAP-VAN-DE-LANGE-), waterschap in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie *HAUKOR (De)*.

VLIET (HET ZUID-), b., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, arr., kant., gem. en ten O. tegen de stad *Leenwarden*. Zij maakt het zuidwestelijke gedeelte van de buurs. *het Vliet* uit.

VLIETE, voorn. heerl. op het eil. *Noord-Beveland*, prov. *Zeeland*; palende N. aan de heerl. 's Gravenhoek, O. aan 's Gravenhoek en Wissekerke, Z. aan Wissekerke, W. aan Weele.

In deze heerl. stond een dorp, dat door scheepvaart en haringvischerij bloeide, en waar, volgens *Ryckmanssens*, behalve een kasteel, ook nog eene vermaarde kapel stond, doch dit is door de watervloeden, in de zestiende eeuw, geheel bedolven. Een gedeelte der heerl. maakt thans een gedeelte van de heerl. *Woel-en-Vliete* uit.

Het d. had eene goede haven, die in de zestiende eeuw druk bezocht was; er behoorden dertig haringhuizen te huis.

In 1532 brak den dijk van Noord-Beveland door, door het geweld van een schip, dat voor **VLIETE** lag en door eenen noordwestelijken wind tegen den dijk stormde. Deze plaats was toen reeds een *groot-hije* van visschers.

VLIETEBRUG (DE), brug in den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, over de *Peursumsche-vliet*, tegenover *Giessen-Nieuwkerk*.

VLIET-EN-BURCH of *VLIETENBURG*, buit. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en l. u. O. van 's *Gravenhage*, kant., gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Voorburg*, aan de *Delftsche-Vliet*, nabij de *Wijkerbrug*.

VLIET-POLDER (DE), pold. in het eil. *Noord-Beveland*, prov. *Zeeland*, distr. en arr. *Goes*, kant. *Kortgene*, gem. *Wissekerke-Geersdijk-'s Gravenhoek-en-Kampens-Nieuwland*; palende N. aan Nieuw-'s Gravenhoek, O. aan Nieuw-Noord-Beveland, Z. aan den *Wissekerke-polder*, W. aan den *Toren-polder*.

Deze pold., welke in het jaar 1627 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 124 bund. 47 v. r. 22 v. ell., alles schotbaar land; telt 8 h., waaronder 2 boerderijen, en wordt door eene sluis, op de *Roompot*, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen *Dijkgraaf*, eenen *Gezworene* en eenen *Ontvanger-Griffier*.

In het jaar 1837 werd aan dezen polder door grondvallen groote schade veroorzaakt.

VLIETER (DE), breed vaarwater in de *Zuiderzee*, tusschen den *Lutjeswaard* en het *Breezand*, zijnde het verlengde van den *Texelstroom*. — Het is eene goede legplaats voor schepen, die van hier over het *Wieringer-Vlak* naar *Urk* zeilen, en heeft van 28—260 palm. water.

Bij de landing der Engelschen in Noord-Holland, in 1799, week de bij *Texel* liggende vloot naar dit vaarwater; doch het zien der geliefde oranjekleur, die naast de statenvlag op de Engelsche schepen wapperde, bracht het zeevolk aan het gisten, waarom het weigerde tegen den *Prins* te vechten. Onbekend met de geheime bedoelingen des Engelschen bestuurs, vertrouwende misschien op de spoedige overgave des lands, keurden deze verdwaasde en zekerlijk misdadige lieden, zich van eed en plicht aan de toch straks onthbondene regering ontslagen. In dezen benarden toestand raadpleegden de Officiëren. Zij konden óf door eenen grootschen, maar wanhopigen stap, de *Hollandsche zeemagt* in de jaarboeken des oorlogs vereeuwigen, door zich daarmee in de lucht te doen springen; óf, aan den nood toegeveende, de oranjeflag ophijschen, en daardoor den Engelschen alle voorwendsel benemen, om het smaldeel voor zich te behouden. Zij deden dit niet, maar gaven zich gevangen en daardoor de vloot in handen der Engelschen, die wel, om het onkundig volk te misleiden, de statenvlag deden waaijen en de schepen in 's *Prinzen* naam in be-

zit namen, doch weldra, door de plaatsing van Engelsche Officieren daarop, hunne bedoeling duidelijk aan den dag legden.

VLIETKSTEIN, landhoeve in het *Land-van-Altena*, prov. *Noord-Brabant*, arr. en 7 n. N. W. van 's *Hertogenbosch*, kant. en 5½ n. N. W. van *Heusden*, gem. *de Werken-en-Sleeuwijk*, ¼ n. O. Z. O. van *Sleeuwijk*, aan den Groote-weg van Breda naar Gorinchem.

Deze landhoeve beslaat; niet de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 22 bund. 62 v. r. 90 v. ell., en wordt in eigendom bezeten door den landbouwer WILLEM VAN 't SART, te *Sleeuwijk*.

VLIETHOVEN, buit. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 1 n. O. ten Z. van *Appingedam*, gem. en 5 min. W. ten Z. van *Delfzijl*, 5 min. W. van *Farmsum*, waartoe zij kerkelijk behoort, in het geh. *Tuikwert*.

VLIET-POLDER (DE), pold. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. 's *Gravenhage*, kant. en gem. *Naaldwijk*; palende N. aan den Oude-Broek-polder. O. aan den Oude-Lier-polder, Z. aan 's *Gravenzande-Buiten*, W. aan den Geest-polder, N. W. aan den *Bosch-polder*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 472 bund. waaronder 429 bund. schotbaar land. Het land ligt 2.16 ell. onder A. P.

VLIET-POLDER (DE) of de Oost-VLIET-POLDER, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Leyden*, gem. *Sooterwoude*; palende N. O. aan den *Kronesteinsche-polder*, Z. O. aan den *Knotten-polder*, Z. W. aan den *Hof-polder*, N. W. aan de *Vliet*.

Deze polder beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 143 bund. 91 v. r., waaronder 140 bund. schotbaar land; telt 7 h., waaronder 6 boerderijen, en wordt door drie sluizen, op den *Rijn*, van het overtollige water ontlast. Het land ligt 1.61 ell. onder A. P. Het polderbestuur bestaat uit den Burgemeester en twee Poldermeesters.

De VLIETPOLDER is in den storm van 24 en 25 December 1836 geheel ondergelopen.

VLIETPOLDER (DE), pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. en gem. *Woubrugge*; palende N. aan de *Kromme-Does*, O. aan de *Ofwegener-watering* waardoor, hij van den *Ondendijksche-polder* gescheiden wordt, Z. aan den *Lagewaardsche-polder*, W. aan de *Juffrouws-watering* die hem van den *Voorofsche-* en den *Kooi-polder* scheidt.

Deze pold., welke in het jaar 1810 bedijkt of bekaad is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 103 bund. 35 v. r., waaronder 87 bund. schotbaar land; telt 8 h., waaronder 6 boerdertjen, en wordt door eenen molen, op de *Does*, van het overtollige water ontlast. Het land ligt 1.74 ell. onder A. P. Het polderbestuur bestaat uit drie Poldermeesters.

VLIET-POLDER (DE NIEUWE-), pold. in de heerl. *Steenbergen*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde distr.*, arr. *Breda*, kant. *Bergen-op-Zoom*, gem. *Steenbergen-en-Kruisland*; palende N. aan de *Steenbergsche-vliet*, O. aan de haven van *Steenbergen*, Z. aan de *Oude-Vliet* en den *Heensche-polder*, W. aan de *Heensche-haven*.

Deze pold., welke in het jaar 1788 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 75 bund. 76 v. r., waaronder 74 bund. 57 v. r. schotbaar land, en wordt door eene steenen sluis aan de *Heensche-haven*, wijd 1.26 ell., hoog 1.31 ell., voorzien van eene drijfsleur en schuif, op die haven en verder op de *Steenbergsche-vliet*,

van het overtollige water ontlast. Het zomerpeil is 0.10 ell. beneden A. P. Hij wordt door de Ingelanden, welke tevens eigenaren der buitengron- den zijn, beheerd.

Aan de westzijde van dezen polder pleeg, tot diephouding der ha- ven, eene spuisluis en daartoe vereischten boezem te bestaan. Deze zijn, ten gevolge der digting van de vliet, vervallen.; terwijl de dijk, langs de zijde van de Vliet, kort na de digting dier rivier, is ge- slecht en gedeeltelijk bebouwd geworden.

VLIET-POLDER (DE OUDE-), pold. in de heerl. *Steenbergen*, prov. *Noord-Brabant*, arr. *Breda*, kant. *Bergen-op-Zoom*, gem. *Steenber- gen-en-Kruisland*; palende N. aan den Nieuwe Vlietpolder, O. aan de geslechte Leurschans, Z. aan den West-Graaf-Hendrik-polder, W. aan den Heenpolder.

Deze pold., welke in het jaar 1649 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 81 bund. 6 v. r. 66 v. ell., waaronder 52 bund. 30 v. r. 64 v. ell. schotbaar land, en wordt door eene sluis in den zuidelijken dijk, wijd 0.57 ell., hoog 1.5½ ell., thans zonder deur of schuif in West-Graaf-Hendrik-polder, voorts in de haven van Steenbergen en verder op de Vliet van het overtollige water ontlast. Het zomerpeil is 1.00 ell. beneden A. P. Hij wordt door de Ingelan- den selven bestuurd.

VLIETWIJK, hofst. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 1 u. O. van 's *Gravenhage*, kant., gem. en ½ u. N. O. van *Voorburg*, nabij de Wijkerbrug.

Deze hofst. beslaande, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 2 bund. 67 v. r. 23 v. ell.

VLIETZORG, landg. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr., kant. en 1½ u. N. N. W. van *Breda*, gem. en Z. van het d. *Terheyden*, aan den Groote-weg naar *Breda*.

VLIJE (DE), vaarwater in de *Ooster-Schelde*, loopende tusschen de Middelplaat en de zuidpunt der Vondelingen door, en heeft 60 tot 130 palm. diepte. — Het is een der voornaamste vaarwaters, welke genoemde platen in dezen stroom vormen.

VLIJETE, oude naam van de voorn. heerl. *Vliete*, op het eil. *Noord-Beveland*, prov. *Zeeland*. Zie *Vliete*.

VLIJMEN, gem. in het *Land-van-Heusden*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede* distr., arr. 's *Hertogenbosch*, kant. *Waalwijk* (2 k. d., 10 m. k., 8 s. d.); palende N. W. aan Hedikhuizen, N. aan de gem. Bokho- ven, O. aan Engelen, Z. O. aan de Bussche-sloot, die haar van Cromvoirt scheidt, Z. aan Helvoirt, W. aan Nieuwkuik-en-Onzenoort.

Deze gem. bevat het d. *Vlijmen* en een gedeelte van het dorp de *Haarsteeg*, alsmede den *Binnenpolder-van-Vlijmen* en den *Buitenpolder-van-Vlijmen*; beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 535 bund.; telt 434 h., bewoond door 494 huisgez., uitmakende eene bevolking van 2580 inw., die meest in den landbouw en het kweeken van hop en groenten hun bestaan vinden, welke laatste zij te 's *Hertogenbosch*, te *Gorinchem*, te *Dordrecht* en te *Rotterdam* ter markt brengen.

De B. K., die er ruim 2500 in getal zijn, behooren voor het groot- ste gedeelte tot de par. *Vlijmen* en parochiëren gedeeltelijk aan de *Haarsteeg*.

De Herv., van welke men er ongeveer 70 telt, behooren tot de gem. *Vlijmen-Onzenoort-en-Hedikhuizen*. — Men heeft er eene school, zijnde tevens eene kostschool.

Deze gem. is eene heerh., welke in het midden der vorige eeuw bezeten werd door MARTINUS VAN BARNEVELD, Heer van *Noordeloos*, Ambachtsheer van *Krimpen-op-de-Lek*, *Vlijmen en Engelen*, Raad, Burgemeester en Drossaard der stad Gorinchem. Thans is zij een eigendom van de erven J. P. van HOEV.

Het d. *VLIJMEN* ligt $1\frac{1}{2}$ u. W. van 's Hertogenbosch, $2\frac{1}{2}$ u. O. van Waalwijk, aan den klinkerweg tusschen deze plaatsen. Het is een groot dorp, waarvan de huizen, onder welke aanzientlijke woningen en boerderijen, aangenaam in geboomte en kreupelhout, doch zeer uit elkander, verspreid liggen, aan achterstraten of wegen, die gezochte wandelingen opleveren. Uithoofde der uitgestrektheid, is dit dorp in buurten of wijken verdeeld, genaamd de Peperstraat, de Schutshoorn, de Achterstraat, de Heistraat, Melia, de Kom enz. Men telt er in de kom van het d., aan den straatweg 6 h. en 90 inw.

Dit d. zou reeds omstreeks het jaar 982, door ROSSAR III, Heer van *Heusden*, gesticht zijn.

De R. K., die er 1980 Communikanten tellen, maken eene par. wit, welke tot het apost. vie. van 's Hertogenbosch, dek. *Orthen*, behoort, en door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt. Deze par. is, sedert het jaar 1285, door Priesters van de abdij van Berne bediend. Na de Reformatie konden de R. K. van de omliggende dorpen, welke destijds, even als *VLIJMEN*, tot de prov. *Holland* behoorden, geene verblijvende Priesters of Pastoors behouden; maar moesten, zoo goed zij konden, in 's Hertogenbosch, te Drunen of in andere Meijerijische plaatsen, de Heilige Sacramenten ontvangen en de godsdienst bijwonen. Men denkt, dat dit heeft plaats gehad tot het jaar 1675. Nog vele jaren daarna hebben de Staten van Holland onderscheidene plakaten uitgegeven tegen het aanvaarden van Pastoors of bedienende Priesters, die Monniken of geordende Priesters zouden zijn; dusdanige zijn nog de plakaten van den 17 Augustus 1702, van den 26 April 1709 en meer anderen. De Priesters uit de abdijen der Premonstreiterorde en andere geordende Priesters, hadden daarom meermalen onrust en achterdocht te verduren. Doch den 19 Maart 1755 verkreeg de Prelaat van Bern de toestemming der Staten, om te *VLIJMEN* eenen Pastoor en eenen Kapellaan uit de Kanunniken of Priesters van zijne Abdij te zenden; gelijk mede aan de Abdijen van Postel, Everbode, St. Bernard en Tongerlo door de Staten-Generaal was toegestaan geworden. De kerk, aan den H. JOHANNES den Dooper toegewijd, staande met de aangebouwde pastortij, aan eenen achterweg, is een eenvoudig, langwerpig, vierkant gebouw, met een klein houten torentje, doch zonder orgel.

De Herv. hebben hier de oude parochiekerk, welke vóór de Hervorming aan den H. JOHANNES den Dooper was toegewijd. Het is een goed, langwerpig vierkant, gebouw, met een orgel en vierkanten toren, van uurwerk en hooge spits voorzien. Achter tegen de kerk is de pastortij gebouwd, zijnde eene ruime en goede woning, met toren.

In deze gem. moet, naar men vermeent, in 1335 eenen burg bestaan hebben, onder den naam van Hongeren of Hongren; almede een slot, Borre geheeten.

Men heeft er drie jaarmarkten, als: eene den dorden Maandag in April of, indien deze op den tweeden Paaschdag invalt, alsdan den vierden Maandag in April, zijnde eene laken-, linnen- en beestenmarkt; eene den derden Maandag in Julij, en eene den derden Maandag in October.

In het jaar 1372 rees er een geschil over de grensbepaling van het Land-van-Heusden. Die van 's Hertogenbosch beweerden namelijk dat de dorpen *Vlijmen* en *Engelen*, welke de Hollanders onder dat land wilden begrepen hebben, tot *Brabant* behoorden. Dit had onder anderen ten gevolge dat die van 's Hertogenbosch naar die beide dorpen trokken en er grooten moedwil door plunderen en branden bedreven.

De Gelderschen, onder aanvoering van *Maarten van Rossum*, legden het, ten jare 1343, aan kolen, waarbij ook het schoone kerkgebouw, dat hier toen ter tijd moet gestaan hebben, door de vlammen verteerd werd.

In het jaar 1626, toen *Fredrik Hendrik*, Prins van Oranje, 's Hertogenbosch belegerde, bezette de Spaansche Bevelhebber, de Graaf van den Bergh, ten einde hem dit beleg te doen opbreken, onder anderen ook *Vlijmen*, met 7000 man.

Den 2 April 1746 trof dit dorp een felle ramp, daar er bij eenen Zuid-Oosten wind een hevige brand ontstond, die niet alleen deze plaats maar ook het nabijgelegene Onzenoort en Nieuwkuik, lijkens geheel in asch verteerde, zoodat aldaar in eenen dag omtrent drie honderd woningen en schuren door de vlammen verslonden werden; gelukkig, dat een boschje, ten W. van Nieuwkuik, den voortgang des golvenden vuurstrooms stuitte, anders had ook het dorp Drunen, waarschijnlijk het lot der drie bovengemelde getroffen.

Doch niet alleen door plundering en brand maar ook door het water heeft dit dorp veel geleden. Zoo brak in den nacht van 2 Februarij 1610 de Maasdijk, op twee plaatsen, te Hedikhuizen en te *Vlijmen*, te gelijk door, waardoor dit dorp geheel onderliep.

Bij den watervloed van 28 Februarij 1795, toen de Maasdijk onder Hedikhuizen op drie plaatsen doorbrak, zijn zoo te *Vlijmen* als op de Haarsteeg ten minsten 180 runderen en paarden verdronken.

Ook den 22 Februarij 1799, toen de zelfde dijk weder onder Hedikhuizen doorbrak, had dit dorp geweldig veel van het water te lijden, zijnde er toen ook menschen omgekomen.

VLIJMEN (BINNEN-POLDER-VAN-), pold. in het *Land-van-Heusden*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede* distr., arr. 's *Hertogenbosch*, kant. *Waalwijk*, gem. *Vlijmen*; palende N. aan de Haarsteeg, O. aan den hoogen Maasdijk, Z. aan den Vlijmensche-dijk, W. aan den Polder-van-Nieuwkuik.

Deze polder beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 702 bund. 69 v. r. 96 v. ell. tot de binnenkruin des dijks, en wordt, met het water van de Haarsteeg, door de Seglesche wotering naar het binnengedijkte Oude-Maasje, en vervolgens door de Doeversche sluis op het Oude-Maasje van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Watergraaf, acht Heemraden en eenen Penningmeester. — Aan de zuidoostzijde van dezen polder is gelegen het dorp *Vlijmen*.

VLIJMEN (BUITENPOLDER-VAN-), onbehuiste pold. in het *Land-van-Heusden*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede* distr., arr. 's *Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Vlijmen*, die met den *Buitenpolder-van-Engelen* en den *Buitenpolder-van-Hedikhuizen*, gecombineerd is. Zie *HEDIKHUIZEN (GECOMBINEERDEN-BUITENPOLDER-VAN-ENGELN-VLIJMEN-EN)*.

VLIJMEN-ONZENOOT-EN-HEDIKHUIZEN, kerk. gem., prov. *Noord-Brabant*, klass. en ring van *Heusden*. Er zijn in deze gem. twee kerken, als eene te *Vlijmen* en eene te *Hedikhuizen*.

Men telt er 90 zielen, onder welke 50 Ledematen. Vroeger maakte Vlijmen-en-Onzenoort eene afzonderlijke gem. uit, en Hedikhuisen was toen met *Herpt* vereenigd. De eerste, die in de gem. Vlijmen-en-Onzenoort het leeraarsambt heeft waargenomen, is geweest GIBBERTUS VOSTIUS, die in het jaar 1611 herwaarts kwam en in het jaar 1617 naar Heusden beroepen werd. In het jaar 1807, toen de Predikant PHILIPPUS VENNAGEN METMAN naar Waalwijk vertrok, werd Herpt met *Heusden* en Hedikhuisen met *Vlijmen-en-Onzenoort* vereenigd, welke combinatie tot eersten Predikant had JOHAN FREDRIK PHANNENBEKKER, die hier in 1808 kwam en in 1833 overleed. Het beroep geschiedt door den kerkeraad, onder agreatie van den Heer van Vlijmen.

VLIJMENSCHEDIJK (DE) of **DE HEDDIJK**, dijk in het *Land-van-Heusden*, prov. *Noord-Brabant*. Het is een vervolg van den Hoogemaasdijk, beginnende in het dorp Vlijmen, aan den Groote-weg op Waalwijk, en loopende zuidwest- en westwaarts tot aan den Drunenschedijk, die, even als deze, de binnenpolders tegen de overstromende lage heidegronden beschermt.

VLIJMENSCHVELD (HET), gebruikelijke naam van de lage polderlanden, prov. *Noord-Brabant*, tusschen de st. 's Hertogenbosch en het d. Vlijmen liggende, en welke, vooral des winters, aan overstromingen zijn blootgesteld, en aan deze zijde de militaire inundatie der vesting uitmaken.

VLIJMENSCHVEN (HET), groote waterplas in het *Land-van-Heusden*, prov. *Noord-Brabant*, gem. *Vlijmen*, zuidwaarts van den Vlijmenschedijk, in de lage broeklanden, lang van het W. naar het O. $\frac{1}{2}$ u. en gemiddeld breed 10 min. Het ontlast zich ten W. door een verlaat in de Sprangsche-vaart.

VLIJT (DE), landg. op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en $3\frac{1}{2}$ u. N. van *Arnhem*, kant., gem. en 5 min. N. van *Apeldoorn*.

Op dit landg. was weleer eene uitgebreide papierfabriek gevestigd, welke gedeeltelijk door water, gedeeltelijk door stoom gedreven werd; thans is deze fabriek vervangen door eene koperhamerslagerij. Het beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 80 bund., en wordt in eigendom bezeten, door den Heer WILLEM HENDRIK DE HEUS, woonachtig te Utrecht.

VLIJT (ARENDS-), verl. plant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie ARENDSVLIJT.

VLIJT-EN-TROUW, verl. koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Tapoeripakreek*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de verl. koffijplant. Klein-Charlottenburg, benedenwaarts aan de koffijplant. Hoffwijk. De Negers noemden haar JANSI.

VLIJT-EN-ZEGEN, landg. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede* distr., arr., kant. en $\frac{1}{2}$ u. Z. van 's Hertogenbosch, gem. en aan de noordzijde tegen het dorp *Vught*.

Dit landg., vroeger behoord hebbende aan de kloostervereeniging der Karthuizers, is in het jaar 1847, door Z. M. Koning WILLEM II, van den Heer Mr. B. HARTOGHUSIS, te 's Gravenhage, aangekocht.

VLISSINGEN, kant. op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, arr. *Middelburg*; palende N. en O. aan het kant. *Middelburg*, Z. O. aan het *Vlakke*, Z. aan de *Hont of Wester-Schelde*, W. aan de *Noordzee*.

Dit kant. bevat de volgende 8 gem.: Vlissingen, Biggekerke-en-Krommenhoeko, Koudekerke, Melis-en-Mariakerke, Ritthem-Nieuw-Erve-en-Welsinghe, Oost-en-West-Souburg, West-Kapelle-binnen-en-buiten-en-Sir-Poppekerke en Zoutelande-St.-Janskerke-en-Boudewijnskerke. Het beslaat eene oppervlakte, volgens het kadaster, van 7750 bund.; telt 1869 h., bewoond door 2918 huisgez., uitmakende eene bevolking van 14,970 inw., die zich meest met den landbouw generen.

VLISSINGEN, kerk. ring, prov. *Zeeland*, klass. van *Middelburg*.

Deze ring telt de volgende 9 gem.: Biggekerke, Koudekerke, Melis-en-Mariakerke, Oost-en-West-Souburg, West-Kapelle, Vlissingen (Nederduitse), Vlissingen (Engelsche), Ritthem en Zoutelande. Men telt er 11,400 zielen, waaronder 4580 Ledematen, en heeft er 9 kerken, bediend wordende door 11 Predikanten.

VLISSINGEN, gem. op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, arr. *Middelburg*, kant. *Vlissingen* (2 m. k., 1 s. d.); palende N. W. aan de gem. Koudekerke, N. O. en O. aan de gem. Oost-en-West-Souburg, Z. en W. aan de Honte of Wester-Schelde.

Deze gem. bevat de st. Vlissingen, benevens de jurisdictie of heerl. Oud-Vlissingen; beslaat eene oppervlakte, volgens het kadaster, van 786 bund., waaronder 523 bund. 98 v. r. 44 v. ell. belastbaar land; telt 1092 h., bewoond door 1727 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 8000 zielen, behalve het garnizoen. De inw. vinden meest hun bestaan door het vertier, dat de inrigtingen van het zeewezen en de daaraan verbonden ambtenaren en werklieden hier veroorzaken. Zij hebben nog: 1 bierbrouwerij; 1 zeepziederij; 1 chocoladefabriek; 3 boekdrukkertijen; 1 fabriek van brandspuiten; 1 stoompel- en oliemolen en 2 windkorenmolens.

De Herv., die hier 6270 in getal zijn, onder welke 2000 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Middelburg*, ring van *Vlissingen*, behoort, en door drie Predikanten bediend wordt. Vroeger had men er echter zeven. De Hervorming was te Vlissingen reeds vroeg doorgedrongen, doch er werd aldaar toen in de Fransche taal gepredikt. Het H. Avondmaal is aldaar toen in eenen diepen kelder, aan de Groote markt, gehouden. Het tafelkleed, daartoe gebruikt, wordt nog te Utrecht bewaard. De eerste openbare Nederduitse predikatie werd in de Groote kerk den 27 September 1572 door D. LINDEMAN en Mr. MATHEWSEN gedaan, doch deze waren geene vaste Predikanten. De eerste, die hier als vaste Predikant stond, is geweest JACOBUS BASELIUS, die er vermoedelijk, kort na den afval der stad Vlissingen van Spanje, in het jaar 1572, gekomen is en in 1579 naar Vlaanderen vertrok, terwijl hij tot ambtgenoot had JOHANNES GEMMULUS, die er reeds in 1574 stond en in 1585 zijn ontslag verzocht. De eerste derde Predikant was DAVID ARUNDEUS of ARUNDEAUX, die in 1584 derwaarts beroepen werd en in October des volgenden jaars overleed. De eerste vierde Predikant was NICOLAUS OLIVARIUS, beroepen den 18 Junij 1594, † in November 1616. De eerste vijfde Predikant was CORNELIS SOMER, beroepen 10 December 1630, † in Januarij 1661. De eerste zesde Predikant was JOHANNES TRELING, beroepen 12 Augustus 1649 en in 1654 naar Utrecht vertrokken. De eerste zevende Predikant was ISAAK CLEMENS, beroepen 10 Maart 1657, † in Junij 1677. Na het ontslag van den Predikant ADRIANUS COCQUIUS, die er sedert 1662 stond, is er eenige jaren geen zevende Predikant weder beroepen, doch later werd de gem. weder door

zeven Predikanten bediend en wel tot aan het einde der achttiende eeuw. In het begin dezer eeuw vertrokken sommige leeraren, anderen werden emeritus, terwijl de vacatures niet weder vervuld werden, zoodat in het begin van 1816 er slechts twee Predikanten waren en vijf plaatsen vakant, doch in laatstgenoemde jaar werd er weder een derde Predikant beroepen en de vier overige plaatsen ingetrokken. Onder de hier gestaan hebbende Predikanten verdienen melding, als zich door hunne schriften of geleerdheid hebbende bekend gemaakt: ABRAHAM VAN DER MIJLEN, van 1889—1619; DANIEL VAN LAREN JOOSZ., van 1609—1623; LUDOVICUS DE DIEU, van 1617—1619; JOOS VAN LAREN, van 1618—1653; GEORGIUS DE RAET, van 1657—1677; ADRIANUS COCQUIUS, van 1662—1682; BERNARDUS SOMER, van 1667—1684; JACOBUS FRUYTIER, van 1691—1695; MATTHEUS GARGON, van 1707—1728; JACOBUS WILLENS, van 1725—1727; JOHAN HUBERT JUNGUS, van 1727—1743; GODWARDUS VROLIKHEIT, van 1740—1788; AEGIDIUS GILLISSSEN, van 1743—1747; JAN JACOB BRABÉ, van 1762—1776; PETRUS BROES, van 1762—1763; JONA WILLEM TE WATER, van 1765—1779; BROËRIUS BROES, van 1780—1784; GERARDUS KUIPERS, van 1782—1786; JODOCUS HERINGA ELIZAZOON, van 1791—1794 en EELCO TINGA van 1797—1799. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

Voorheen was hier ook eene Waalsche gemeente, welke vroeger door twee Leeraars bediend werd, en tot eersten vasten Predikant had MARTIN FERRY, die er in 1582 kwam en in of omtrent 1589 schijnt overleden te zijn, ofschoon reeds vroeger door zekeren Heer DOUTRELEAU te VLISINGEN in de Fransche taal schijnt gepredikt te zijn. De eerste tweede Predikant was JONAS FANCHEREAU, die hier in 1705 beroepen werd. Na het vertrek van Ds. URI naar Zwitserland, is de tweede predikantsplaats opgeheven, en in het jaar 1823, na het vertrek van MATTHIAS ANDRIES VAN DER BARK naar Luik, is hier geen Fransche Predikant meer beroepen en die gem. in de Nederduitsch Hervormde ingelijfd.

Er bestaat hier nog eene Engelsche gemeente, welke mede tot de klass. van *Middelburg*, ring van *Vlissingen*, behoort, 100 zielen telt, en vroeger eenen eigen Predikant had, zijnde de eerste, die aldaar het leeraarsambt heeft waargenomen, geweest, zoo ver men kan nagaan, THOMAS POYS, die er in 1610 stond en in 1635 naar Amsterdam beroepen werd. Na het vertrek van den Predikant HENDERSON, in het jaar 1809, is de dienst in deze gem. waargenomen door SARDEN VAN HORE, Predikant te Middelburg, na wiens overlijden, in 1818, deze gem. met die van *Middelburg* gecombineerd is, welke combinatie tot eersten Predikant gehad heeft GEORGE MORISON, wonende de Predikanten benrteeling te Middelburg en te VLISINGEN.

De Evangelisch-Luthersche gemeente, welke tot den ring van *Rotterdam* behoort, is eerst in 1735 gesticht. Zij heeft haren oorsprong te danken aan de afsetting van den Middelburgschen Predikant DE HANTOEN, die door omtrent 100 Leden der Middelburgsche gem. gevolgd, met de hier wonende 40 Lutherschen, op den 12 Maart van de stedelijke Regering vrije godsdienstoefening verzocht. Reeds den 16 April werd zij hun verzekerd, en den 29 April aanvaardde de HANTOEN zijne dienst. Ofschoon de Middelburgsche leden, die hun afgezetten Leeraar getrouw waren gebleven, bij zijnen dood en inzonderheid bij het beroep van zijnen opvolger CHRISTOFFEL MICHELS naar Middelburg, in 1742, tot hunne eigene gemeente terug keerden, bleef toch de Vlissingische langzaam toenemen; thans telt zij 400 zielen, onder welke 200 Ledematen. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

De Doopsgezinden, die er 30 in getal zijn, maken eene gem. uit, welke vroeger een eigen Leeraar gehad heeft. Wegens het verminderen van het getal Leden dier gezindte wordt deze gemeente tegenwoordig, om de drie weken, door den Predikant van Middelburg bediend.

De Roomsch-Katholijken, welke er 2180 in getal zijn, onder welke 1600 Communikanten, maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. van *Breda*, dek. van *Aardenburg*, behoort, en door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt.

De stad *VLISSINGEN*, oudtijds *FLESSINGHE*, in het Lat. *FLESSINGA*, in het Fr. *FLESSINGUE*, in het Engelsch *FLUSHING*, ligt $1\frac{1}{2}$ u. Z. ten W. van Middelburg, op $51^{\circ} 26' 4''$ N. Br., $21^{\circ} 14' 43''$ O. L., aan den mond der Honte of Wester-Schelde, welke hier eene breedte van 2400 ell. en eene gemiddelde diepte van 370 palm. heeft en waarover een stoombootveer op Breskens is, welke boot eens daags, naar gelang van het getijde heen en weder vaart, wordende er overigens met steigerschuiten overgezet.

De oorsprong van den naam dezer stad is onzeker. Sommigen willen dat die vroeger *VLESSINGEN* zou geweest zijn, hetwelk men meent te kunnen afnemen, uit het wapen dezer stad, vertoonende een zilveren flesch, op een rood veld. Veeltijds zijn toch de wapens (bijzonder, die, welke men sprekende wapens noemt) der steden, dorpen enz. van hunne namen ontleend; en bijaldien ook deze flesch, een sprekend wapen is, doelende, op den naam der stad; zoo kan dezen niet anders, dan *VLISSINGEN* uitgesproken worden. Ook heeft men gewaagd van eene flesch, die de H. *WILLIBRORDUS* (welke in deze provincie veel verkeerdt en daar het eerst het Christengeloof geleerd heeft) ter zijner gedachtenis, aan deze stad zou hebben nagelaten; welke flesch, zijnde een zilveren kruikje, tot heden op de thesaurie van het stadhuis bewaard wordt, zijnde de flesch, welke in het wapen der stad staat, daarvan eene afbeelding. Anderen willen die, belagchelijk genoeg, van *ULYSSES* afleiden. Weder anderen van het woord *Flossing* of *Flessing*, hetgeen men wil, dat bij de Scyten, tegenwoordig de Tartars, die met ons van het zelfde bloed zouden zijn, nog hedendaags een *visscher* beteekent. Dus zou *flessingou*, een plaats van visschers, die de eerste beginselen aan de stad gegeven hebben, beduiden. Ook zijn er, die vermoeden dat de stad haren naam droeg van *vles*, hetwelk bij de Dacenen de verandering van het wassende en afnemende zeewater zou beteekenen.

Aangaande de opkomst van *VLISSINGEN* moet men onderscheid maken tusschen Oud-Vlissingen en de tegenwoordige stad. Het oude, later eene voorstad aan de westzijde der stad gelegen hebbende, zou reeds in 620 een gehucht van visschers en een veertje op Vlaanderen, toen alleen uit twee huisjes bestaande, geweest, en omtrent het jaar 917 tot een parochie of dorp aangebouwd en met eene kerk en toren voorzien zijn. Het eerst evenwel, dat men het in oude brieven vermeld vindt, is op het jaar 1198, als wanneer het eene parochie genoemd wordt, voortgesproten uit de moederkerk te Souburg. In de dertiende eeuw was het ambacht van *VLISSINGEN* eene bezitting van de Heeren van Koudekerke. Een van dezen nu, *WISSA* geheeten, bouwde zich in het jaar 1264 binnen Oud-Vlissingen een kasteel, hetwelk hij aan Vrouwe *ALDIS*, destijds voogdes over Graaf *FLORIS* V, opdroeg en weder ter leen ontving, mits het ten allen tijde voor haar en hare kinderen zou open staan, terwijl hij haar al verder bijstand beloofde tegen ieder een, met uitzondering slechts van Graaf *FLORIS*. Dit gebouw moet nog al van eenig

belang zijn geweest, want het wordt in die brieven zoo wel eene sterkte als een huis genoemd; en er wordt al mede gewag gemaakt zoo wel van wapentuig als van huisraad. Graaf Floris, naderhand zelf aan het bewind gekomen, merkte al ras de gunstige ligging van die visschersbuurt op. Het was hem niet genoeg aldaar over eene strekte te kunnen beschikken; hij wilde er eene stad doen verrijzen, en verwierf daar voor reeds bij voorraad in 1288 tolvrijheid door geheel Brabant. Naderhand was het slot een klooster. De goede gelegenheid aan de zee lokte eerst eenige geringe visschers, daarna allengs ook vermogender inwoners, die op Vlaanderen, Frankrijk en Engeland koopmanschap begonnen te drijven, derwaarts. De geringheid dezer beginselen is daar uit af te nemen, dat in het eerst, ter voltrekking der steenen straten, allen, die van eenige misbruiken redelijk betigt en overtuigd waren, voor boete werd opgelegd, eenige roeden van 's Heeren straten met steen te doen bedekken, maar zoo de misdadiger daartoe geene middelen genoeg had, moest hij eenen steen langs de voornaamste straten om zijnen hals dragen.

De eerste inwoners van het tegenwoordige Vlissingen zijn gekomen van Oud-Vlissingen. Al vroeg heeft men getracht de nering van Oud-Vlissingen, ten nadeele zijner ingezetenen, hier over te brengen, zooals blijkt uit een artikel der oude keuren van deze stad, volgens hetwelk geen poorter noch ingezetenen van Vlissingen eenigen drank, van wijn of bier, noch halen of doen halen noch ook drinken mogt te Oud-Vlissingen, op boete van tien schellingen grooten Vlaamsch (3 guld.). Vele inwoners van laatstgemelde plaats werden dus, door gebrek aan nering, genoodzaakt hunne woonplaats te verlaten en die naar het tegenwoordige Vlissingen te verleggen, waardoor de stad steeds volkrijker werd. Of intusschen Graaf Floris deze nieuwe stad nog van keuren heeft voorzien, mag betwijfeld worden. Evenwel zij bezat ze reeds in het begin der veertiende eeuw, want de zoon en opvolger van Graaf Willem III verklaarde, 13 October 1337, dat wijle zijn lieve heer en vader reeds de handvesten en keuren, welke hij bevestigde, had bezegeld met zijn zegel. Er is nog een brief van 1315, bij welke Graaf Willem II, aan kooplieden, die te Vlissingen kwamen handelen, sekere vrijheden verleende, ten einde alzoo den bloei en de bevolking te vermeerderen van deze zijne stad, waar hij eene nieuwe haven had laten maken. Willem III versierde Vlissingen bovendien in 1315 met eene nieuwe haven. Ook werden de keuren, die hij haar gaf, naderhand, in het jaar 1477, door Vrouwe Maria van Bourgondië vernieuwd en verbeterd. Bij deze keuren was onder anderen vergund, dat alle poorters en visschers, buiten het Graafschap Zeeland woonachtig, die in de haven van Vlissingen zouden komen, om de poort te beteren, over alles wat zij malkanderen binnen scheepsboord misdeden, te regt zouden staan voor hunnen Schipper of Stuurman, binnen hun schip, uitgezonderd *over minste of doodslag*. Ook dat geen poorter van Vlissingen binnen 's Graven landen mogt gepand of gehouden worden, dan voor zijne eigene schuld. Ook stelde de Graaf hen tolvrij voor alle hunne goederen, door alle zijne heerschappijen, namelijk Holland, Zeeland en Friesland, tot wederopzeggens toe. Vlissingen nam echter voornamelijk in welvaart toe door de haringvangst, die zoo aanmerkelijk was, dat er jaarlijks eene vacantie gehouden werd van regten, *de vacantie van de teelt of haringvangst* genoemd, ingaande den 1 en eindigende den 31 October. Tot meerdere aanmoediging van dit bedrijf, mochten de poorters of ingezetenen van Vlissingen, gedurende de haringteelt, in de stad of hare

heerlijkheid, geen arrest leggen op hunne schuldenaars, waarom die teelt in oude brieven de *vrije teelt* genoemd werd, beginnende den 17 September en eindigende den 25 November van elk jaar; alleen in zaken en schulden, de teelt zelve rakende, maakte dit eene uitzondering. Ook werden, ten tijde van die teelt, alle boeten verdubbeld. In den jare 1444 verleende Hertog FILIPS VAN BOURGONDIE aan de stad eenen hoogen tol, dien alle schippers, op Vlaanderen varende, betalen moesten, alsmede eenen haringtol, gerekend naar den prijs, dien de haring had opgebracht. Ook mogt tusschen Westkapelle en de haven van Welsing geen haring verkocht worden, tenzij kooper en verkooper alle ongelden te Vlissingen betaalden, den haring aldaar brengen en openlijk lieten afslaan.

Aanzienlijke voorregten hebben de Vlissingers van Prins WILLEM I, zoo wel tot belooning van hunne dapperheid als van hunne aankleving aan, en de bewerking van Nederlands vrijheid verkregen. De poorters en poortereessen van die stad zouden niet vervallen in confiscatie van goederen maar wel van lijve, naar de zwaarheid van de misdaad, zullende hunne goederen niettemin aan hunne erfgenamen komen. Zij mogten andere havens en vlieten maken, tot berging der schepen naar gelegenheid des tijds. Alle visschers uit zee komende met versche visch, mogten die niet verkoopen op stroom, maar moesten die te Vlissingen op den afslag brengen. Ook werd aan die van Vlissingen de vrije vaart en lading op de reede van Arnemuiden, te Middelburg en Antwerpen toegestaan.

Den 25 Maart 1432, heeft Hertog FILIPS VAN BOURGONDIE de stad Vlissingen, Westkapelle en Domburg, welke tot nog toe onmiddellijk onder hem gestaan hadden, met alle hunne toebehooren verkocht en overgegeven aan HENDRIK VAN BORSSELE, Heer van Vere, voor 12,000 kroonen, elk van acht en veertig grooten Vlaamsch (14,400 guld). Dit geschiedde onder voorwaarde, dat de Heer van Vere en zijne erven die steden en heerlijkheden, met den gevolge van dien, zouden gebruiken den tijd van zeventien eerstkomende jaren, zonder dat de Hertog gedurende dien tijd deze heerlijkheden zoude mogen lossen. Doch in het jaar 1477 heeft MARIA VAN BOURGONDIE dezen losbaren koop, bij hare brieven van 1 Mei, veranderd in eenen eeuwigdurenden, ten behoeve van WOLFAART VAN BORSSELE, Heer van Vere, zoon van den voornoemden Heer HENDRIK VAN BORSSELE. Uit kracht van dien zou Heer WOLFAART VAN BORSSELE deze steden en heerlijkheden van de graaflijkheid van Zeeland houden tot een onsterfelijk erfleen, zonder dat zij, Gravinne van Zeeland, daarvan voor zich of voor hare nakomelingen eenige lossing hield. In dien verkoop waren ook begrepen, *alle justitie, hooghe middelen ende leeghe tot excynsen, voort bastaerden Goeden, Zeedrift ende Legaten, met alle andere vryheden en rechten, emolumenten, baaten ende profyten, ende vervallen*, die de Graven en Gravinne van Zeeland daaraan hadden gehad. Indien echter in deze heerlijkheden eenige landen gelegen waren, *die tot dienste van Bede of van heervaerde stonden*, die zoude belast blijven aan den Graaf en zijne erven. Heer WOLFAART zou, behalve de reeds betaalde 12,000 kroonen, hier vooraan VROUW MARIA nog betalen 5000 gelyke kroonen (6000 guld.) en dus te zamen 17,000 kroonen (20,400 guld). Deze Heer van Vlissingen, den 29 April 1487, zonder wettig manlijk oir overleden zijnde, werd opgevolgd door zijne oudste dochter VROUW ANNA VAN BORSSELE, waarna zij altijd met VERR aan de zelfde Heeren heeft toebehoord en later daarmede een markgraafschap is geworden. Zie het art. VERR-EN-VLISSINGEN.

FILIPS VAN BOURGONDIE, Heer van *Beveren* en *Vlissingen*, deed in 1489 *Vlissingen* eerst met muren en vesten versterken, waarvan de voormalige gevangenen toren een overblijfsel zoude zijn, hoewel anderen dit aan Heer *Adolf van Bourgondië* toeschrijven. *Maximiliaan van Bourgondië* liet er, in het jaar 1549, zoo op eigene, als op algemeene kosten, vele noodige versterkingen maken, welke eerst onder *Karel V* voltooid werden. In 1572 werden de werken uitgelegd, zoo als dit mede in 1609 plaats had, toen de tegenwoordige hoofdwal werd aangelegd, welke vóór 1614 voltooid was. Door *Napoleon* werd zij nog meer versterkt en een der gewigtigste vestingen van ons land, zoowel door hare ligging aan den mond der *Honte*, het maritime etablissement, de twee bekwame havens en de schoone reede, die zij beschermt, als doordat zij de sleutel van dien stroom, onder medewerking van eene zeemagt en van de om en tegen overliggende forten, is.

De vesting heeft eene hoofdwal met 13 bastions, waarvan alleen 6 aan de landzijde dien naam waardig zijn. De rivierzijde bestaat uit eenen hoogen wal met bekleedingsmuur, waar tegen eene steenglooijing is aangebragt, welke uitstekende paalhoofden heeft, tot breking van het geweld der golven; door dezen wal loopen de beiden havens naar de reede. De landzijde bestaat uit aardenwerken, die de stad cirkelvormig insluiten door eenen hoofdwal met gracht, eenen bedekten weg met glacis en daarvoor eene zeer breede voorgracht. Vóór de beide poorten liggen ravelijnen, hebbende dat voor de *Duinpoort* een reduit en op het glacis van den bedekten weg liggen drie lunetten. De grachten zijn allen nat en van houten bruggen voorzien, behalve eene steenen brug vóór de *Rammekens-poort*.

De bastions no. 1 en 8, gelegen tegen over de *West- en Oostzeedijken* en aan de rivier, zijn bekleed, hebben gemetselde gallerijen en voor hunne saillanten holle beeren, die de gemeenschap daarstellen met de mijngallerijen gelegen onder genoemde dijken. Op elk dezer dijken ligt eene batterij of post, waarvan die op den *Oostzeedijk* eenen gemetselden verdedigbaren toren heeft.

Tot deze vesting worden gerekend de volgende sterkten als: de forten *Rammekens*, *Admiraal Zoutman*, *Admiraal de Ruyter* en de vervallene batterij *Tromp* aan de oostzijde, de forten de *Nolle* en *Kenau Hasselaar* aan de westzijde, allen aan de rivier gelegen; landwaarts, op 1400 ell. van de vesting, liggen drie vijfhoekige redouten genaamd de *regter*, *midden* en *linker redoute*, alle met natte grachten en de tweede met de overblijfselen van een gemetseld reduit voorzien, zijnde deze drie werken eigenlijk de reduits van drie ontworpen kroonwerken, welken, onder de *Fransche* regering, een verschanst kamp der vesting moesten uitmaken, waarvan de forten *St. Hilaire* (de *Ruyter*) en de *Nolle* de vleugels dekten. Zie over deze forten de afzonderlijke art.

De stad heeft twee voorname havens, de *Oude- of Wester-*, ook *Koopvaardershaven* en de *Nieuwe- of Ooster-*, ook *Marinehaven* genoemd, beide komen uit de *Schelde*, door eene breede monding van paalhoofden gevormd en door den hoofdwal der vesting, binnen de stad.

De *Oudehaven*, wordt bij het inkomen der stad, in twee takken verdeeld door het *Rondeel*, zijnde een ronde bemuurde landtong dienstig voor eene batterij; eene tak loopt noord-westwaarts door de stad en wordt de *Bierhaven* genoemd, welke gespuid wordt door eene sluis onder den hoofdwal, aan het einde van de *Kaaskade*, door

het water der stadsgrachten, zij dient tot legplaats voor binnenland-sche vaartuigen, en loopt dan tot aan de IJzeren brug (eene brug met ijzeren leuning) die haar van de Kaaskade scheidt; de tweede tak loopt oostwaarts langs de Engelsche-kade, en is eene legplaats voor zeeschepen; verder loopt zij noordwaarts langs de Pottenkade, zijnde deze beide havens door eene sluis met houten ophaalbrug (de Roode brug) gescheiden. Aan het einde van deze laatste haven, welke niet gebruikt wordt, is een dam, met houten duiker daaronder, die haar afsluit van het Maritime Drooge-Dok, welk dok door eene bateauporte van het Maritime Binnen-Dok wordt afgescheiden en door een stoomgeniaal wordt droog gemaakt. In 1847 zijn te Vlissingen ingeklaard 146, uitgeklaard 70 schepen.

De Marine haven, uitsluitend voor de zeemagt, komt binnen de stad onder den naam van Voorhaven of Voordok, welke door eene zware gemetselde zeesluis of sas, afgesloten is van de groote Binnenhaven of het Binnendok. Dit laatste dok loopt westwaarts door de stad en heeft eene lengte van 700, op eene breedte van 100 ellen, en kan zeven en twintig linesschepen en mindere vaartuigen bevatten; aan het einde daarvan is de Constructiewerf. Daarover ligt eene tonnenbrug en nabij de Rammekens-poort is eene duikersluis tot spuijng van de stads grachten. Beide dokken zijn omringd door de hierna te meldene maritime gebouwen en eenige particuliere woningen, die dit gedeelte der stad, een aangenaam en levendig voorkomen geven. Genoemd Voordok heeft eene gebogene rigting om de groote sluis tegen het geweld der golven te dekken, en is aan verzanding onderhevig, waardoor niet zelden het in- en uitgaan van zware schepen moeilijk wordt, daar de spuijng niet krachtig genoeg is, dit te verhinderen. Alle deze verschillende havens en dokken, verdeelen de stad, als het ware, in vier eilanden, die allen door bruggen en smalle landtongen met elkander gemeenschap hebben, de kaden zijn allen met geboomte beplant, met de fraaiste woningen der stad bebouwd, en geven haar een ruim en bevallig aanzien.

De stad beslaat, binnen hare muren, eene oppervlakte van 46 buud. 96 v. r. 11 v. ell., waaronder 23 buud. 89 v. r. 45 v. ell. belastbaar land; telt 1039 h. en 7840 inw.

Men telde te Vlissingen vroeger vijf poorten, twee aan de landzijde en drie aan den waterkant. De landpoorten waren de Middelburgsche-poort en de Rammekens-poort. De eerste werd aldus genoemd omdat daar buiten een voetpad was, langs hetwelk men naar Middelburg gaat. Boven de poort aan de buitenzijde las men een merkwaardig opschrift, dus luidende:

S. P. Q. F. HANC PORTAM, QUAE PRIMA PORTARUM OMNIUM BELGICARUM SERVITUTI ADITUM CLAUSIT, LIBERTATI APERUIT, INSTAUR. COSS. APOLLON. INGELSEN ET JOHAN CARDON 1669, PENE COLLAPSAE RENOV. COSS. A. P. LAMBRECHTSEN VAN RITTHEM ET N. VAN HOORN VAN BURGH 1770. (d. i.: De Raad en het volk van Vlissingen heeft deze poort, welke de eerste van alle Nederlandsche poorten den toegang voor de slavernij heeft gesloten, en voor de vrijheid geopend, hersteld onder de Burgemeesters APOLLONIUS INGELSEN en JOHAN CARDON 1669. Bijna geheel vervallen, weder vernieuwd onder de Burgemeesters A. P. LAMBRECHTSEN VAN RITTHEM en N. VAN HOORN VAN BURGH 1770).

Deze poort is door de Franschen gedeeltelijk afgebroken, gedeeltelijk digtgemetseld, en vervangen door eene meer oostwaarts gemaakte opening in den Hoofdwal, door poortdeuren gesloten en tegenwoordig

de Duin-poort geheeten. De Rammekens-poort, welke dus genoemd wordt, omdat zij op den weg naar het fort Rammekens geleidt, is thans eigenlijk de Middelburgsche-poort, want de in de zeventiende en achttiende eeuw aangelegde straatweg naar Middelburg ligt daar buiten. Deze poort bestaat nog in zijne vorige gedaante, en is een eenvoudig vierkant gebouw, met eene verdieping tot woning, gedeekt door een hoog leijlen dak. Zij is waarschijnlijk in 1659 gebouwd, althans aan de buitenzijde heeft zij dit jaartal.

Van de drie poorten aan den waterkant bestaan er nog twee; namelijk de Waterpoort, ten W. van de Oude-haven, zijnde eene poterne onder den wal van bastion no. 11, ter wederzijde van welke dertien kazematten zijn. Hier stond voormaals eene rij huizen, waartoe ook dat behoorde, waarin de groote de Ruyter het eerste levenslicht aanschouwde. De Marine-poort, ten W. van de Nieuwe-haven, is niede eene poterne onder den hoofdwal. De derde Water-poort, die ten O. van de Oude-haven was, is vervallen, toegemetseld en onbruik gemaakt.

Men heeft te Vlissingen vijf markten, als: de Grootemarkt, een zeer groot en regelmatig vierkant plein, waarop des Dingsdags en Vrijdags wekelijksche groenmarkt gehouden wordt; de Oudemarkt, voor de *Groote Kerk*; de Kleinemarkt in de *Walstraat*, welke vroeger tot vischmarkt diende; de Zeilmarkt, aan het einde der *Engelschekade*, en de Nieuwe vischmarkt, op de *Engelschekade*. De kermis begint den tweeden Zondag in Julij, en duurt ruim 8 dagen.

Het eerste gebouw, dat, zoo ver men weet, te Vlissingen tot Stadhuis gediend heeft, is het huis op de *Bierkade*, het tweede van den hoek der markt, welk huis in later tijd ook nog veelal het Oude stadhuis genoemd werd. Hier was de Spanjaard Pacisco twintig dagen gevangen, eer hij op den 29 April 1572 zijn leven aan de galg eindigde: een witte ronde steen van omtrent 6 palmen middellijns, voorwaarts van dit oude stadhuis, digt aan de zoogenoemde Ijzeren brug, in de straat te zien, toont nog heden de plaats waar de galg stond. In 1594 is men echter begonnen een geheel nieuw Stadhuis te bouwen, aan de noordzijde van de *Grootemarkt*, naar het ontwerp van het Antwerpensche, op den grond van twee kloosters, gesticht, hetwelk voor het prachtigste en kunstrijkste gebouw van dien aard in geheel Nederland gehouden werd, breed ongeveer 35 ell. bijna 20 ell. diep, terwijl de voorgevel, in het midden was opgetrokken ter hoogte van ruim 26 ell., bestaande uit 5 verdiepingen uit verschillende bouwordes zamengesteld, waarboven nog een frontispice was met het beeld der gerechtigheid daarop geplaatst. Doch dit gebouw is, bij het bombardement in 1809, geheel afgebrand, als wanneer mede het fraaije harnas en groote zwaard, benevens den stormhoed van Pacisco, die aldaar bewaard werden, vernield zijn. Daarna heeft men tot stadhuis gebruikt een huis in de *Nieuwstraat*, aan den hoek van de *Walstraat*, tot dat men het gebouw, dat in den Franschen tijd het Gouvernementshuis was, staande aan de zuidzijde van het *Dok*, daartoe heeft ingerigt. Het prijkt met eenen fraaijen modernen gevel en beantwoordt door zijne ruime en zeer geschikte vertrekken zeer goed aan het doel, waarvoor het bestemd is. Ook worden aldaar de zittingen van het kantongeregte gehouden. Het voorm. Stadhuis, in de *Nieuwstraat*, dient thans tot eene particuliere woning.

Het voormalig Prinsenhuis, in het *Prinsenhofschje*, was voor den verschrikkelijken brand van 1749 een sierlijk en aanzienlijk gebouw.

Het was door WILLEM I, Prins van *Oranje*, gebouwd, naar men wil, van de steenen, die door den Hertog van *Arva* tot het bouwen van een kasteel bestemd waren. Later is daar een gebouw geplaatst, dat thans tot Koffijhuis gebezigd wordt.

De Beurs, aan de *Oude-lieven*, is een eenvoudig gebouw, met een torentje en uurwerk, rustende aan de voorzijde op arduinsteenen pilaren. Daarboven is eene kamer, welke tot societeitszaal verhuurd wordt, en vanwaar men voorheen een schoon gesigt op de reede en voorts op de kusten van Zeeuwsch-Vlaanderen had, hetwelk echter gedeeltelijk door het verhoogen der wallen, in den Franschen tijd, belemmerd is. Men heeft, op de Beurs zijnde, vóór zich den opgang tot de batterijen, en de groote lantaarn ten dienste der zeevaart.

Digt bij de beurs staat, met het aangezigt naar de stad gekeerd, het prachtig metalen standbeeld van den nooit volprezen MICHEL ADRIAANSE DE RUYTER, dat, den 25 Augustus 1841, door milde bijdragen van geheel het Nederlandsche volk opgericht, in de tegenwoordigheid van Koning WILLEM II, plegtig is onthuld. ROYEN heeft den held staande afgebeeld. Hij steunt min of meer op een antiek roer, op hetwelk zijne regterhand, die den admiraalstaf onklemt, schijnt te rusten. Over den linkerschouder hangt een mantel, in wijde plooiën, af. Het hoofd des helds vertoont zich ongedekt, met dikke, krullende, langs hals en schouders neervallende haarlokken. De das is naar zeemanswijze los omgeknoopt, met breede slippen. De kleeding bestaat verder in eenen ringkraag, waarover de St. Michielsorde — eene hulde aan ware verdiensten, door den Franschen Koning LOUWIJK XIV gebracht — nederhangt; terwijl zij door eenen overrok, een gebloemd kamisool, eene korte, wijde broek, kousen en hooge zeemausschoenen wordt voltooid. Een sjerp omgordt het midden, terwijl een sierlijk gewerkte draagband over den schouder is geslagen. De linkerhand rust in de zijde en houdt een uitgetrokken handschoen vast, als wilde de held dien een iegelijk voor de voeten werpen, die het wagen mogt zijn dierbaar Vaderland aan te randen. Op de vier zijden van het voetstuk leest men in het Nederduitsch en in het Latijn het eenvoudige opschrift:

VOOR MICHEL ADRIAANSE DE RUYTER OPGERIGT IN DEN JAAR 1841.

Het Oosterschehuis, dat vroeger over de *Waterpoort* stond, en een groot gebouw was, met een torentje versierd, waar de Oosterlingen of kooplieden uit de Oostzee hun verblijf plagten te nemen, is bij het versterken der vestingwerken door de Franschen afgebroken.

Het Postkantoor is in de *Beursstraat*.

Onder de militaire gebouwen verdient vooral melding de Groote-Bomvrije kazerne of Kazerne Cavallier, op het *Plein*, achter de *Westdijk*, een groot gebouw, door de Franschen gesticht ter huisvesting van 2000 man, met kruidkamer en eenen bomvrijen toren, met plat voor geschut. Dit gebouw heeft drie verdiepingen, welke ieder zes ruime zalen en de twee bovenste, ieder eene onderofficierskamer hebben. De muren zijn voorzien van schietgaten.

Het Groot- of Nieuw arsenaal, aan de *Engelschekade*, is een ruim, niet bomvrij gebouw, met affuitloods, kogel- en geschutparken, gebouwd op de grondslagen van een door de Franschen ontworpen bomvrij hospitaal.

Voorts heeft men er nog een Klein- of Oud arsenaal aan de westzijde der *Poorhaven*; een Laboratorium nabij het voorgaande; een Kogel- en Geschutpark bij de *Westdijkskazerne*; een groot bomvrij Magazijn, met een plat voor geschut, in bastion no. 7, bij de

Marine in gebruik; drie groote Buskruidmagazijnen en vier kleine idem, die gezamenlijk met de overige bergplaatsen 250,000 ponden kruid kunnen bevatten; dertien Kazematten onder bastion no. 11, waarvan een tot Wachthuis en een tot Broodbakkerij is ingerigt; een Kogelgloeioven; een Paveljoen der Genie op *het Dok* en eene Hoofdwacht op het *Paradeplein*, waar vroeger de kleine kerk stond. De Artilleriekazerne, vroeger het Weeshuis, aan het einde der *Walstraat*, de Marinierskazerne, bij den *Westdijk*, en de Infirmierie, in de *Koestraat*, zijn stads gebouwen.

Tot de maritime inrigtingen behooren: eene Scheepstimmerwerf met twee bellingen met houten kappen, voor linie- en fregatschepen, en twee voor die van ligter charter; eene Uitrustingswerf, een Arsenaal; een Tuig- en Kettingmagazijn; eene Mastloods; eene Houtloods; eene Beeldhouwersloods; een Kuipersloods; eene Vaatloods; eene Smederij; een Directeurshuis, in welks voorportaal men de fraai geschilderde portretten van de drie dappere Vlissingers MICHEL ADRIAANZ. DE RUYTER, JAN en CORNELIS EVERTSEN ziet; een Constructeurs of Ingenieurshuis, behalve de Bureaux en andere Magazijnen.

Men heeft er twee Loods-Directionen, het eene van het Nederlandsche, het andere van het Belgische Gouvernement; aan de schepen van of naar Belgische havens bestemd, staat het vrij eene keuze tusschen de loods en van beide Directionen te doen.

De Hervormden hebben hier thans slechts eene kerk namelijk de Groote of St. Jacobskerk, aan de *Oude-Markt*, aldus genaamd, wyl zij vóór de Hervorming aan den H. JACOBUS was toegewijd. Deze welgebouwde kerk is gesticht in het jaar 1528, gedeeltelijk uit de afbraak van de toen gesloopte kerk van Oud-Vlissingen. Het boogswijze timmerwerk van het dak is van hout, waarin nimmer spinrag komt. Op een pilaar, in het westeinde der kerk, vindt men de hoogte aangegeekend tot welke het water, bij de vloed van 1682 en 1808, stond: in 1808 was dit 1,15 ell., zijnde 0,55 ell. hooger, dan in 1682. De kerk heeft een orgel van acht en twintig geluiden of sprekende registers, drie handklavieren en een vrij pedaal. Dit orgel heeft geen rugpositief, doch deze zeldzame inrigting, dat het middenklavier geene bijzondere windlade of pijpwerk heeft, maar dat alle de geluiden van het onderklavier, hetgeen eigenlijk het groot manuaal is, ook op het middenklavier, doch een octaaf hooger, aanspreken. Het werd bekostigd grotendeels uit vrijwillige bijdragen van leden der gemeente, ook van Evangelisch Lutherschen en Doopsgezinden, en vervaardigd door een Vlissingch burger, ALBERTUS VAN OS. De inwijding had plaats op den 25 Januarij 1769. Het was vóór ongeveer 30 jaren tot eenen bijna geheel onbruikbaren staat vervallen, zoodat de kerkelijke administratie noodig vond het te doen herstellen; het werd diensvolgens in het jaar 1821 geheel uiteen genomen, en in een beteren staat dan het immer te voren was, hersteld en opgeleverd door F. VAN DER WERF, orgelmaker te Middelburg. Ook in het jaar 1844 is het weder aanzienlijk hersteld en verbeterd. Aan het westeinde der kerk ziet men nog een geraamte van een oud klein orgel, waarvan de herkomst niet juist bekend is. De zeer fraaie kerkkamer bevat eene niet onaanzienlijke boekery van godgeleerde werken aan de kerk toebehoorende. De toren is fraai en van een klokkespel voorzien. In de eerste kapel, ter linkerhand bij den ingang der groote torendeur, vindt men het gedenkteeken van den welcer zoo

verdienstelijken Vlissingschen Burgemeester JAN LAMBRECHTSEN COOLEN, met dit bijschrift:

ESSE NIHIL MUNDUM NISI VANA INSONNIA VERUM
ET FLUXAS FRAUSTRA QUAE CUMULANTUR OPES
CUM SAPIENS NOSSET COOLENIUS, OMNIA MUNDUS
DIXIT ET IGNAVAM SUB PEDE PRESSIT HUMUM.
IS VERE POTUIT NOVISSE OMNIA MUNDUM.
QUI VERE MUNDUM NOVERAT ESSE NIHIL.

(d. i. De wereld is niets dan een tijdel droombeeld. Hare goederen worden te vergeefs bijeen vergaard; want deze gaan voorbij. Dit wist de wijze COOLEN. *'t Is al wereld*, zeide hij en verachtte de nietige aarde. Hij kon in der daad weten dat alles wereld is, die in waarheid wist, dat de wereld niets is.)

Deze regelen doelen op 's mans spreuk: *'t Is al wereld*, die er beeldsprakig onder staat: vervolgens:

MONUMENTUM JOHANNIS LAMBRECHTI COOLENII, DOMO FLESSINGANI, EJUSDPM CIVITATIS DUM VIVERET CONSULIS INTER PRIMOS ORIENTALIS INDIAE MAJORES, OCCIDENTALIS AUTEM, GUINEAE NOVAE TERRAE INVESTIGATORES ITIDEM INTER PRIMOS, NATI ANNOS LXI. DENATI AUTEM CXCXCIX IX MARTII.

(d. i. Gedenkteeken van JAN LAMBRECHTSEN COOLEN, uit een Vlissingsch geslacht, in zijn leven Burgemeester van die zelfde stad, Bewindhebber van de Oost- en West-Indische Compagnien, alsmede een der eerste ontdekkers van Nieuw-Guinea, in eenen zestigjarigen ouderdom overleden den 9 Maart 1819.)

Tegen den muur aan de noordzijde van het orgel, is een fraai, uit zwart en wit marmer, door den Middelburgschen steenhouwer KANNOOT vervaardigd, gedenkteeken, ter nagedachtenis van een Engelsch heer van geboorte en groote middelen, DANIEL OCTAVIUS BARWELL, die behoorde onder de met het schip Woestduin verongelukte schipbreukelingen. Driemaal werd zijn lijk begraven, eerst te Westkapelle, doch op verzoek der familie opgegraven, naar Vlissingen gebracht, en aldaar bijgezet. Men oordeelde echter dezen doode nog geene genoegzame eere te hebben bewezen, weshalve hij weder werd opgegraven, en ten derdenmale zeer statelijk in deze kerk ter aarde besteld; waar vervolgens het gedenkteeken boven zijne grafstede is opgerigt; op het welke men dit bijschrift leest:

HIC LAPIS NOBIS TUNATUR
DANIELIS OCTAVII BARWELL ANGLI,
QUI CUM EX INDIA REVERSUS, PATRIAM PETERET
NUIC ILLISUS LITTORI, NAUFRAGIO PERIIT
JULII 25 A. D. 1779. ETAT. 23.
TANTUM ILLI NATURA TRIBUERAT,
TANTUM STUDIA ADJECERANT,
EA FUIT MORUM GRATIA,
EA ANIMI SUAVITAS,
UT IN ILLO NON TANTUM AMICI SUI DELICIAS,
SED ET QUODDAM SIBI DECUS TOTA GENS HOMINUM
ABREPTUM LUGERAT.
QUIDQUID HOMINIBUS AUT QUAEERE AUT HABERE DATUM
FLUXUM EST ET FRAGILE
VIRTUS SOLA SEMPER VIRET.

(d. i. Deze steen beware den naam van DANIEL OCTAVIUS BARWELL, Engelschman, die bij zijne terugkomst uit Indië, aan dit strand schipbreuk geleden heeft, en is omgekomen den 25 Julij 1779, oud 23 jaar.

De natuur had hem zoo groote gaven verleend; hij zelf had die gaven zoo zeer geoefend en aangekweekt; hij was zoo aangenaam in den omgang, dat niet alleen zijne vrienden in hem hunne lust en vreugde, maar ook het geheele menschelijke geslacht een waar sieraad verloren heeft en beweend. Wat de mensch ook najaage of bezitte, het is alles vergankelijk en broos. De deugd alleen bloeit eeuwig.)

Onder dit opschrift ziet men op een medaillon 's mans beeldtenis, aan eene wit marmeren piramide, en lager het wrak van het verbrijzeld wordend schip, kunstig uitgebouwen. Aan den muur der zuidzijde van en naast het orgel, hangt nog een latijnsch gedenkschrift van eenen in het beleg van Ostende gesneuvelden krijgsman.

Vroeger hadden de Hervormden hier nog twee kerken, de Kleine kerk en de Oostkerk. De eerste, in de *West-Wagenaarstraat*, had men in het jaar 1460 beginnen te bouwen en was in den aanleg zeer klein, doch, wegens het toenemen der bevolking, heeft men ze in het jaar 1592 voor de helft vergroot. Gedurende de verpanding der stad aan ELIZABETH, Koningin van Engeland, is zij van de Engelsche bezetting gebruikt tot aan het jaar 1616, wanneer zij den Nederduitschen wedergegeven werd. Door het bombardement van 1809 geheel onbruikbaar geworden, diende zij later tot militair Magazijn, doch is in het jaar 1836 afgebroken, en ter plaatse waar zij gestaan heeft eene Hoofdwacht gebouwd.

De Oostkerk, dus genoemd naar hare standplaats in het oostelijk gedeelte der stad, aan de dokken, werd in het jaar 1650 begonnen en was vier jaren daarna voltooid. Het geld, daartoe benoedigd, werd door de ge goedste burgers voorgeschoten, onder borgtocht van de stad en verbindtenis der inkomsten van de kerk. Dit luchtig en sierlijk gebouw werd den 14 Januarij 1749 door den brand, die in 's Lands magazijn, dat daarvan vrij ver verwijderd stond, ontstaan was, tot den grond toe vernield, wordende door een stuk brandend zeildoek, door den sterken Zuidwestenwind derwaarts gedreven, het vuur aan den toren dezer kerk medegedeeld; terwijl de brand zich zoo spoedig tot de kerk uitbreidde en in hevigheid toenam, dat men nauwelijks den tijd had om den predikstoel, benevens de wapens af te nemen en te bergen. Later weder opgebouwd, werd zij den 15 October 1752 ingewijd, doch mede bij het bombardement van het jaar 1809 afgebrand zijnde, is zij door de Franschen in een Magazijn veranderd en maakt thans een gedeelte van het Takelmagazijn uit.

Vóór dat er eene Fransche kerk gebouwd was, werd voor de Waalsche krijgsknechten en andere van die gemeente, eerst in het huis van den Prins, en sedert het jaar 1584 in de Engelsche kerk gepredikt, doch in het jaar 1635, volgens anderen in 1616 of 1617, werd er eene kerk voor de Fransche gemeente gesticht, in de *West-Wagenaarstraat*, zijnde een goed luchtig gebouw, waaraan men den 5 Julij van dat jaar den eersten steen legde; doch ook deze is bij het bombardement, in 1809, afgebrand, waarna de gem. hare vergadering beurtelings met de Engelsche gem. in de kerk dier gezindte hield, tot dat de Fransche gem., zoo als wij hier boven gezien hebben, in het jaar 1823 is te niet gegaan. Ter plaatse, waar de voormalige Fransche kerk gestaan heeft, ziet men thans een houtmagazijn.

De Engelsche kerk is een gedeelte van het kruis der Grooten kerk, dat daarvan door eenen muur is afgescheiden. Men heeft daarin een orgel.

De Evangelisch-Luthersche kerk, in de *Korte-Walstraat*, was voorheen het Schuttershof van St. Joris, hetwelk in het jaar 1725 door de gemeente van de stad is aangekocht voor eene som van 400 ponden (2400 guld.) en vervolgens tot eene kerk bekwaam gemaakt. De helft der koopsom werd door den Ouderling ANDRIESEN voorgeschoten en in 1768 door diens weduwe NEELTJE MIERIS aan de kerk geschonken. Ofschoon ieder lid naar zijn vermogen bijdroeg, hebben zes leden bijna alles betaald. Gedurende den tijd dat de kerk gebouwd werd, was aan de gemeente de Doopsgezinde kerk, volgens billijke overeenkomst, ten gebruike afgestaan. Reeds in 1778 moest men besluiten, het kerkgebouw te vergrooten. Eene collecte in onderscheidene gemeenten, een geschenk van 600 guld. uit de stadskas en van 200 dukaten van WILLEM V, Graaf van *Vere* en VLISINGEN maakten de uitvoering van het besluit mogelijk, zoodat het vergrootte bedehuis op den 14 Maart 1779 werd ingewijd. Thans is het eene zeer net ingerigte vergaderplaats, welke echter geen toren heeft, doch sedert het jaar 1790 met een orgel prijkt, dat in 1820 grootelijks is vernieuwd en verbeterd door den Orgelmaker van DER WEELE, te Middelburg. De schade door den watervloed in 1808 en het bombardement in 1809, toen de kerk tot kazerne diende, zou de gemeente geheel hebben vernietigd, indien de weldadigheid der geloofsgenooten in andere steden, vooral te Amsterdam en Rotterdam haar niet had staande gehouden. Ook ontving zij later een belangrijk geschenk in het huis van HANS BARANTZ, den 28 Maart 1793 overleden, en, volgens zijnen wil, door zijne erfgenamen, Mevrouw M. C. NIEVERVELD, wed. HOCHEN, aan de kerk vermaakt en met hare dood, den 25 Julij 1820, ontruimd. Sedert 1825 tot pastorie dienende, is het in 1843, tegelijk met de consistoriekamer en kosterswoning, hersteld en verbeterd, waartoe de gemeente f 252 bijeengebracht, Koning WILLEM I, Graaf van *Nassau* f 200 geschonken en de synodale commissie uit het fonds ondersteuning gegeven heeft.

De Kerk der Doopsgezinden, op de *Peperdijk*, is eene tot de godsdienstige samenkomsten zeer geschikt gebouw, zonder toren, doch in 1848 van een orgel voorzien.

De weinige R. K., die te VLISINGEN woonden, hadden vroeger geen kerk maar moesten hunne godsdienst te Middelburg waarnemen. In het jaar 1778 was hun door de regering een gebouw daartoe vergund, doch door het gemeen zulks verhinderd zijnde, duurde dit slechts korten tijd. Eerst in 1795 konden zij ongehinderd hunne eeredienst uitoefenen, en wel in eene voormalige herberg het Goedkoop Leven genaamd, in de *Koestraat*, tot zij in 1803 een partikulier huis op de *Pottelkaai* kochten en tot eene kerk inrigten. Deze kerk, aan den H. JAKOBUS toegewijd, werd in het jaar 1822 zeer aanmerkelijk verbeterd en vernieuwd, waartoe door Z. M. Koning WILLEM I eene aanmerkelijke subsidie verleend is. Het is een eenvoudige en voor de gem. te klein gebouw, zonder toren, doch met een orgel en één klein altaar. Boven den ingang leest men: SOLI DEO CONSECRATUM 1804 (d. i. Alleen Gode toegewijd 1804).

Vóór de Reformatie hebben te VLISINGEN, zoover men weet, twee kloosters gestaan, te weten: een klooster van Geschoeide Karmelieten en een Predikheeren-klooster, tot het bouwen van welke kloosters ADRIAAN VAN BORSSSELE in het jaar 1466, bij uitersten wil, eenige penningen heeft nagelaten; doch op de plaats waar zij gestaan hebben, is zoo als hier voor reeds vermeld is, het voorm. Stadhuis gebouwd geweest.

Het Arm - Gast - en Oudemannenhuys, in de *Koestraat*, was een zeer geschikt gebouw, waar in oorlogstijden verminkte en gekwetste zeelieden en in tijd van vrede behoeftege mannen en vrouwen, en zelfs vreemden, voor ééne nacht schuilplaats vonden; doch bij het bombardement in 1809 gedeeltelijk vernield zijnde, is daarvoor eenigzins geschikt gemaakt een huis in de *Hellebaardierstraat*, vroegen tot Heeren logement gediend hebbende en ook zoo genoemd. Thans is het bewoond door een getal van 109 oude lieden, die er voor hun geheele leven de kost koopen of daarin voor rekening van het gesticht zijn opgenomen.

Het Weeshuis stond vroeger aan het einde van de *Walstraat*, doch is, in het jaar 1795, tot eene Kazerne voor de Fransche soldaten ingerigt en zijn de weezen naar het zoo even genoemde gebouw in de *Koestraat* verplaatst, later zijn zij overgebracht in een gebouw aan de *Grootemarkt*, zijnde een zeer goed gebouw, waar de weezen behoorlijk onderhoud genieten. Men telt er thans 5 jongens en 29 meisjes.

Ook bestaat er te Vlissingen een Roomsche-Katholiek-Weeshuis, aan de *Pottekaai*, waarin de R. K. weezen behoorlijk verpleegd worden. Thans zijn daarin 4 jongens en 3 meisjes.

Vroeger bestond er nog een gesticht van drie en twintig huisjes voor arme lieden, in de *Lange-Noordstraat*, hetwelk daartoe bestemd was, door de liefdadigheid van Meisjefvrouw CORNELIA QUACK, wed. van KABEL Nys. Op den 23 April 1650 is dit hofje door de stichtersse overgedragen aan de Diakonen, om daar over het opzigt te hebben, mits dat zij, voor haar en hare erfgenamen, ten eeuwigen dage het regt zoude behouden, om drie van de woningen, staande ter rechterhand van den ingang, te laten bewonen door zoodanige personen, als zij of hare erfgenamen zouden goedvinden. Dewijl nu deze huisjes veel onderhoud vereischten, zoo heeft de regering, in het jaar 1750, vastgesteld, dat iemand, vijftig jaren oud zijnde, en verzoekende in dit hofje te wonen, daarvoor op eenmaal zoude betalen vier ponden vlaamsch (24 guld.), en jonger zijnde meer, naar evenredigheid. In het jaar 1755 werd besloten, dat iemand, die daarin van woning wilde verwisselen, nog twee ponden (12 guld.) daarenboven zou betalen. Tegenwoordig worden die huisjes voor eenen geringen prijs aan behoeftege huisgezinnen verhuurd.

Ook bestaat er eene, in 1839 opgerigte, Werkinrigting voor behoeftigen, ten doel hebbende den handwerksman, die in den winter van alle middelen van bestaan verstoken is, arbeid en brood te verschaffen.

De Leenbank, in de *Wagenaarstraat*, bestaat uit kracht van een octrooi, voormaals door de Vorsten uit het huis van ORANJE aan de stad verleend.

Men heeft er eene Afdeeling van het Nederlands Bijbelgenootschap, met 14 leden; eene Afdeeling van het Nederlands Traktaatgenootschap, met 14 leden; eene Afdeeling van het Zendelinggenootschap, met 17 leden, en een Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, dat den 1 Mei 1818 is opgerigt en 60 leden telt; eene spaarbank, en eene Vrijmetselaarsloge, opgerigt in 1792 genaamd: *l'Astre de l'Orient*.

De Schouwburg, in de *Lange-Noordstraat*, is een partikulier eigendom.

Men heeft er vroeger eene Latijnsche school gehad, in het *Lange-Groenewoud*, waar door eenen Rector en Conrector onderwijs

werd gegeven, doch deze is, wegens het gering getal scholieren, opgegeven; terwijl het gebouw later tot Infirmerie gediend heeft, en thans tot verschillende einden gebruikt wordt.

Men heeft te Vlissingen eene Teeken'school, en er zijn 3 lagere scholen; als: eene Stads Kostschool voor Jongeheeren, met 17 leerlingen; eene Stads Kostschool voor Jongejuvrouwen, met 40 leerlingen; eene Stads Burgerschool, met 100 leerlingen; eene Stads Armenschool, met ruim 200 leerlingen; drie partikuliere scholen, met 350 leerlingen en Be-waarscholen.

Vroeger hebben hier ook twee Schuttershoven bestaan, als de Schuttershof-van-St.-Joris, in de *Walstraat*, ter plaatse waar tegenwoordig de Evangelisch-Luthersche kerk staat, en de Schuttershof van St. Sebastiaan, mede in de *Walstraat*, waarvan de gebouwen thans gedeeltelijk tot Kostschool voor Jonge Heeren dienen.

Onder de beroemde alhier geboren mannen beslaat voorzeker eene eerste plaats de reeds genoemde dappere MICHEL ADRIAANSZ DE RUYTER, geb. 24 Maart 1607, gesneuveld den 29 April 1676, als Luitenant-Admiraal van Holland en West-Friesland.

Voorts zagen hier nog het licht de Zeehelden: EWOUD PIETERSZ. WORST, Admiraal van Zeeland, † in 1573; BOUDEWIJN EWOUTSZ, mede Admiraal van Zeeland, † kort na 1573; JAN DE MOOR, gesneuveld 21 Mei 1573, als Kapitein ter Zee; diens zoon JOOS DE MOOR, † na 1603, als Vice-Admiraal van Zeeland; JOOST VAN TRAPPEN, gezegd BANKERT, † in 1646, als Kommandeur ter Zee; ADRIAAN BANKERT, een zoon van den voorgaande, † in 1684, als Luitenant-Admiraal; JONAN BANKERT, de broeder van ADRIAAN, gesneuveld 13 Junij 1665, als Kapitein ter Zee; JAN EVERTSEN, geb. in Januarij 1600, gesneuveld den 4 Augustus 1666, als Luitenant-Admiraal van Zeeland; diens broeders EVERT EVERTSEN, geb. 15 September 1602, gesneuveld 4 Januarij 1626; PIETER EVERTSEN, geb. 7 Mei 1606, gesneuveld 13 Mei 1625; GELEIN EVERTSEN, geb. 18 October 1607, gesneuveld 3 Mei 1627, en CORNELIS EVERTSEN, geb. in Junij 1610, gesneuveld 11 Mei 1666; zijne zonen JAN EVERTSEN JANSZ., geb. 15 September 1624, † in 1649, en zijn neef CORNELIS EVERTSEN JANSZ., geb. 16 April 1628, † 20 September 1679; CORNELIS EVERTSEN CORNELISZ., geb. 16 November 1624, † in November 1706, als Luitenant-Admiraal van Zeeland; diens broeder GELEIN EVERTSEN, geb. in Januarij 1636, † 25 Julij 1721, als Luitenant-Admiraal van Zeeland, en MARINUS HOLLAER, die als Vice-Admiraal van Zeeland, in 1631, de Spaansche vloot op het Keeten of Slaak versloeg.

De Staatsman NICOLAAS CORNELIS LAMBRECHTSEN, Heer van *Ritthem*, geb. den 29 Februarij 1752, † 21 Mei 1823.

De Staatskundige, Regtsgeleerde en Geschiedschrijver PETRUS CUNAEUS, geb. in 1586, † 2 December 1638, als Hoogleeraar in de Latijnsche taal, de Staatskunde en het Burgerlijke regt aan de Hoogeschool te Leyden.

De Kronijkschrijver IZAAK ABRAHAM, geb. 15 Augustus 1663, † 4 October 1714, na ook eenige stichtelijke werkjes te hebben geschreven.

De Godgeleerden: BERNARDUS ZONER, geb. 21 Januarij 1642, † 2 Junij 1684, en ABRAHAM WILSENIUS of WILSEN, uit de zeventiende eeuw.

De Geneeskundige JONAN BAGGAERT, geb. omstreeks 1657, † in December 1710, in eenige werken de bewijzen zijner geleerdheid nalatende.

De Wis- en Letterkundige **JOHANNES PIETER VAN CAPELLS**, geb. in 1783, † 26 Augustus 1829.

De Oostersche Taalgeleerde **ADRIANUS GULIELMUS (ADRIAAN WILLEMSZ)**, † in 1604 en **LUDOVICUS DE DIEU**, geb. 7 April 1590, † 13 December 1642, als Predikant bij de Waalsche gem. te Leyden, en Regent van het Waalsche collegie.

De Nederlandsche Dichters: **PETRUS HONDIUS** of **DE HOND**, † in 1621 of 1622; **DIRK BUYSSER**, geb. in 1644, † in 1707; **JAN GUEPIN**, geb. in 1715, † in 1766; **JACOBUS BELLANT**, geb. 12 November 1757, † 11 Maart 1786; en **ANTONIE VAN DER WOORDT**, geb. 3 November 1770, † 28 September 1794.

De Schilders: **ISAAK VLEESHOUWER**, geb. in 1643, † 30 September 1690; **JAN DE GROOT**, geb. in 1650 en **ADRIAAN VERDOEL**, die op het einde der zeventiende eeuw bloeide.

De Nederduitsche Dichteres en Romanschrijfster **ELIZABETH WOLF**, geb. **BEKKER**, geb. 24 Julij 1738, † 5 November 1804.

Omtrent het jaar 1489, en zelfs reeds eenigen tijd te voren, maakten die van Sluis in Vlaanderen de Zeeuwsche stroomen, door hunne menigvuldige rooverijen, zoo onveilig, dat sdeze nauwelijks te bevaren waren. Die van Sluis overrompelden, den 16 Mei van dat jaar, de stad **VLISSINGEN**, met eenige roebarken. De Schout **Wouter van Dorst** werd, bij deze gelegenheid, in de sacristie doodgeslagen en de stad uitgeplunderd. De vijanden sleepten eenen geweldigen buit naar Sluis mede. Na dezen werd **VLISSINGEN**, welk tot dien tijd onbevald geweest was, om voor diergelijke overvallen beveiligd te zijn, met muren en poorten versterkt.

In de Nederlandsche beroerten zijn de **Vlissingers** de eersten geweest, die zich vrijwillig voor de vrijheid verklaard en het Spaansche juk van den hals geschud hebben. Als in het jaar 1572, de stad **Brielle**, door den Graaf **van Luze**, voor den Prins **van Oranje** bemagtigd was, begon de Hertog **van Alva** daardoor zijnen misslag gewaar te worden, dat hij de voornaamste zeesteden zonder bezetting had gelaten. Hij zond derhalve eenige benden Spanjaarden naar **VLISSINGEN**, om de bezetting, die zeer zwak was, te versterken; want hem was de groote gelegenheid bekend van deze stad, welke **Karel V** den sleutel der Nederlanden plagt te noemen, gelastende **Filips** zijnen zoon inzonderheid voor **VLISSINGEN** zorg te dragen. De gemeente was reeds te voren door het bouwen van een kasteel, waarvan de grondslagen gelegd en reeds boven de aarde gebragt waren, zeer te onvrede geworden. Wanneer dan de Hertog een Kwartiermeester in de stad zond, om huisvesting voor die benden te bezorgen, ontstond er eenige beweging. **JAN VAN KUIK**, Heer van *Erpt*, die eenige dagen te voren in de stad gekomen was, bediende zich behendig van dit ongenoegen, en raadde de gemeente het innemen van de Spaansche troepen af. Hierbij kwam nog, dat een Priester in zijne predikatie bevig uitvoer tegen den overlast der Spanjaarden. Dit alles had ten gevolge, dat de burgerij, toen de schepen, die de Spanjaarden overvoerden, in het gezigt gekomen waren, zich in de wapenen begaf, om hun het binnenkomen te beletten. Kort hierna dreef men de bezetting, slechts uit een vaandel **Walen** bestaande, de stad uit, en bood den Spanjaarden het hoofd. Een uit den hoop der burgers bood aan, indien men hem een paar vaten bier beloofde, met zeker stuk geschut, dat op de wallen lag, naar de Spaansche schepen te schieten. De Heer **van Kuik** gaf hem

op twee daalders, en hij volvoerde zijne belofte met het stuk te lossen, hetwelk zoo veel ontsteltonis onder de Spanjaarden baarde, dat zij de touwen kapten en naar Middelburg wegvoeren. Dit gebeurde op Paaschdag, den 6 April 1572. De begonnen werken van het kasteel werden vervolgens afgebroken. De Gouverneur van Zeeland, ANTHONIS VAN BOURBONDIË, Heer van *Kapelle*, kwam wel te VLISSINGEN, om de burgerij aan te raden, de Spanjaarden in te nemen, doch het was te vergeefs. Zelfs gaf zijn voorstel zoo veel ongenoegen, dat hij blijde was ongedeerd weder naar Middelburg te mogen vertrekken. In deze gesteldheid van zaken zonden die van VLISSINGEN naar Brielle, aan den Graaf VAN DER MARK om hulp, die hun dadelijk Jonkheer WILLEM VAN BLOIS, Heer van *Treslong*, met twee honderd man, zond. Deze, zonder eenige wapenen voor de stad komende, werden op stroom gemonsterd, gewapend en verder in de stad gehragt. Ondertusschen was Don PACISCO, Opperkrijgsbouwmeester des Hertogen VAN ALVA, onkundig van de voorgevallen verandering, in de Paascheestdagen te VLISSINGEN aangeland, om de werken aan het kasteel voort te zetten. Hij werd aanstonds gevangen en zijn schip geplunderd. Men stelde hem voor den Baljuw te regt, alwaar zonder vorm van proces het vonnis gewezen, en PACISCO, met twee andere Spaansche Jonkers, ter galg veroordeeld werd. PACISCO bood wel veel geld voor zijn leven; maar TRESLONG, om de dood te wreken van zijnen broeder, JONAS VAN BLOIS, dien de Hertog in 1568, onder andere Edelen, had doen ombrengen, dreef door, dat men met de uitvoering voortging. Hetgeen den haat tegen PACISCO niet weinig vermeerdeerde was, dat men hem beschuldigde bij zich te hebben eene lijst met de namen der Edelen die de Hertog VAN ALVA in vele steden nog wilde doen ombrengen. Deze lijst zou hij, naar de gevangenis gaande, heimelijk hebben verscheurd; doch anderen willen, dat zij bij hem gevonden is. Hierna gaven de Vlissingers tot hunne verdediging een geschrift uit, bevattende de redenen waarom zij de wapenen hadden aangegord, met verklaring dat zij geen Spaansche bezetting in het toekomstige, in het geheel of ten deele in hunne stad wilden ontvangen. Voorts stelden zij tot Admiraal over hunne schepen aan Ewout PISTERSZ WOER, en tot Vice-Admiraal JAN DE MOON, die zich beiden door hunne dapperheid bij de Spanjaarden gevreesd en bij hun Vaderland welverdiend genaakt hebben. Hiermede niet te vreden, zochten zij die van Vere ook tot afval van de Spanjaarden aan en wisten hen daartoe over te halen. Nog dat zelfde jaar kwam eene vloot van twintig schepen met sniker, specerijen en andere kostbare goederen uit Portugal naar Antwerpen bestemd, voor VLISSINGEN ten anker, daar de Scheepshoofden van deze verandering onkundig waren. Die van de stad namen deze schepen dadelijk in beslag, en hetgeen er in was werd verbeurd verklaard. Hierdoor begon de moed der Vlissingers niet weinig aan te wakkeren. Ook kwamen er vele kooplieden en andere personen uit Engeland en van elders zich nederzetten. In korten tijd werd hun vermogen zoo groot, dat zij vele kleine schepen, tot honderd en vijftig toe in zee hadden, waarmede zij beletteden dat door de Spanjaarden het belegerde Middelburg leeftocht gebragt werd. Zij voerden ook eenen wreeden oorlog met de Spanjaarden, dewijl men ter wederzijde de gevangenen zonder genade deed ophangen, of op andere wijze deed ter dood brengen, niet hen veeltijds twee aan twee ruggelings te zamen te binden en vervolgens in zee te werpen. Dit noemde men in dien tijd de voeten spoelen; hetgeen, hoe onmenschelijk in zichzelf, de Spanjaard, die er vor het meeste bij leed, noodzaakte van

gedrag te veranderen. Nog in het zelfde jaar kwam de Hertog van MEDINA CELI, tot opvolger van den Hertog van ALVA benoemd, met eene vloot van zes en twintig koopvaarders en andere schepen, aan boord hebbende twee duizend Spaansche soldaten, gerust en van geen onraad wetende, naar VLISSINGEN varen. De Vlissingers overvielen hem, onder bevel van hunnen Admiraal BOUDEWIJN EWOUTSE, zeer onverwacht, en werden bijna de geheele vloot meester, zoo dat daarvan slechts drie schepen behouden bleven, en de Hertog naauwelijks met de vlugt het gevaar ontkwam. Meest alle de koopvaardij-schepen vielen in handen der Vlissingers, met eenen kostelijken buit van omtrent 200,000 kroonen (240,000 guld.) in gereed geld, en wel 400,000 of 500,000 kroonen (480,000 of 600,000 guld.) aan koopmanschappen. Daarop besloten de Vlissingers Zierikzee aan te tasten, hetgeen zij onder het beleid van hunnen Admiraal JACOB SIMONZ DE RIJK veroverden. Ook deden zij, onder hunnen Stadvoogd JERONIMUS TSEBAERTS, eenen togt in Vlaanderen en naderden tot onder Brugge en Gent, om te zien of zij het volk aldaar tot opstand konden bewegen, doch te vergeefs. Vervolgens gingen zij de stad Goes belegeren, daar zij geen beter geluk hadden, dewijl die stad door den Overste MONDRAGON, zeer onverwachts ontzet werd. De stoutheid der Vlissingers ging zoo ver, dat zij de schepen tot voor Antwerpen weghaalden, ja zelfs eenige lieden binnen die stad des nachts uit hunne bedden rukten, en dwongen, zonder spreken, met hun ter stad uit te gaan. Om niet te melden van de menigvuldige zee-strijden, waarin de Vlissingers, wien het soldaat- en zeemanschap als aangeboren schijnt, doorgaans met rijken buit te rug keerden.

De Spaansche Gezant in Engeland, DON BERNARDYN DE MENDOZA, had, reeds voor eenen geruimen tijd, gepoogd, den eenen of den anderen bevelhebber van eenig Neêrlands oorlogschip, door groote beloften, tot verraad over te halen. Eindelijk trof hij er twee aan, WILLEM JANZ. VAN HOORN en KORNELIS LEENHOUWER, die zich gelieten te luisteren; hem diets makende, dat indien zij, gevolgd werden door eenige koningsschepen, welke soldaten in hadden, zij hem VLISSINGEN ligtelijk zouden kunnen leveren. Hij had hun, nu en dan, eenig geld gegeven, waarvan zij den Prinsse van Oranje verwittigd hadden, met wiens medeweten alzoo de verdere handel gedreven werd. Ten laatste vroeg WILLEM VAN HOORN om eenige duizend kroonen, als het ware om aanhang te maken. De Gezant zegt hem het geld toe, mits hij er zijn zoontje, een kind van tien of elf jaren, voor te pande stelde, waartoe de vader, zich vooraf beraden hebbende met den Prins, eindelijk, besloot, onder belofte, dat men het kind niet buiten Engeland voeren zou: waarvan ook eene overeenkomst, den 22 April werd geteekend. TRESLONG had last bekomen, om eenige schepen naar Walcheren te zenden, opdat men de koningsgezinden, als ze komen zouden, wel zou kunnen ontvangen. Tegen het einde van Mei, zond de Prins CHRISTIAAN HUYGENS, zijnen geheimschrijver naar Engeland, om het kind te halen, juist op den tijd, als de aanslag stond uitgevoerd te worden. HUYGENS hield zich, te Londen, meest in de herberg en bij fransch gezelschap, zoodat hij voor een Franschman doorging. Daarna overlegde hij met LA FONTAINE, Leeraar der Fransche kerk, wat middel er ware, om MENDOZA's huis te bespieden, en tijding van het kind te bekomen, waartoe men zich, dacht hij, van HANS HORSTAD, een Koopman van Leuven, bij LA FONTAINE bekend, zou kunnen bedienen. De Predikant bragt HUYGENS voorts in kennis met WALSHINGHAM, vertrouwd geheimschrijver der Koningin, met wien de zaak afgesproken

werd. Julst ten zelfden dage, als VLISSINGEN geleverd zou worden, nam HUYGENS zijnen slag waar. Toen MENDOZA, in den namiddag uitgereden was, deed hij het kind, terwijl het met eenige anderen voor de deur speelde, door ANTONI VERMEEREN, eenen Helbaardier des Prinszen, opvallen, en door zeker huis, dat ten dien einde voor en achter open stond, daarna in een tweede en voorts in een derde voeren en verbergen. De Spaansche knechts vervolgden den schaker, doch werden gestuit door eenige fluksche gasten, die wat verder op de wacht stonden, alsmede door HUYGENS en den Helbaardier, die zich met den degen in de vuist, te weer stellen moesten. Het gemeen schoot eerlang ook toe en belemmerde de vervolgers. HUYGENS en het kind raakten nog dien zelfden nacht sloop, door beleid en met een paspoort van WALSHINGHAM. MENDOZA te huis gekomen, en vernemende wat er gebeurd was, begaf zich terstond naar de Koningin; doch kon geen gehoor krijgen. Nogthans spoorde hij HUYGENS gewapenderhand na, en het scheelde maar weinig, of deze was in zeker scheepje betrapt geweest. Nu kwam hij behouden te huis, daar hij met blijdschap ontvangen en van den Prins met eenen gouden penning, hebbende tot opschrift: *Mandati strenue executi monum.* (d. i.: gedachtenis van een wakkerlijk nitgevoerd bevel) vereerd werd. PARMA bad, ondertusschen, de onderneming op VLISSINGEN gestaakt, hetzij hij de lucht gekregen had van hetgeen er, aan 's Prinszen zijde, gebrouwen werd, of dat eenig ander toeval het uitvoeren van den aanslag had verhinderd.

Toen ELIZABETH, Koningin van Engeland, in het jaar 1588, de opperheerschappij der Nederlanden van de hand gewezen hebbende, zich echter genegen toonde, om den staat met eenen bepaalden onderstand, gedurende den oorlog, te hulp te komen, werd haar VLISSINGEN, benevens de stad *Brielle* en het fort *Rammekens*, bij wijze van pandschap, opgedragen, en voorts de stad, onder het bevel van den Engelschman PHILIPS SIDNEY, met eenen bende Engelsche knechten bezet, welke er post vatteden en de stad in bewaring hielden, tot in 1616, wanneer zij, even als *Brielle* en *Rammekens*, door de schranderheid van 's lands Advokaat van OLDENBARNEVELD van het pandschap ontheven en alzoo de staat van een drukkend juk verlost werd.

In het jaar 1600 smeedde ALBERTUS, Aartsbischop van Oostenrijk, eenen aanslag tegen VLISSINGEN, welke vesting hij, door verstandhouding met iemand binnen de stad, dacht in handen te krijgen. Hij hield zijne meeste magt omtrent Sluis en geliet zich als of hij het op Ostende gemunt had, maar VLISSINGEN was zijn doel. CORNELIS LEXSEN, een oud Zeekapitein, daarvan iets ontdekt hebbende, maakte het, daar hij ziek lag en den dood voelde naderen, den Predikant bekend, die er de Regering van verwittigde. De verrader zijn opzet ontdekt ziende, doorstak zich zelve en hiermede liep de toelag te niet.

In het jaar 1636 werd er door den vijand weder een aanslag op VLISSINGEN gesmeed, die even vruchteloos afliep. LA MOTTE, een Franschman, sedert eenige jaren, op de vrije nering, voor Zeeuwsche rekening, gevaren hebbende, werd nu door de Staten gebruikt tot kustbewaarder. Hij was voorheen in vijandelijke dienst geweest en voor eenige jaren van Amsterdam, waar hij gewoond had, met een loffelijk getuigenschrift van de Fransche gemeente, te VLISSINGEN gekomen. Sedert had hij gedurige briefwisseling gehouden met den vijand, en eindelijk met den Duinkerkschen Admiraal COLLART, die toen te Middelburg gevangen zat, den aanslag op VLISSINGEN ontworpen. Den 14 Augustus was bestemd tot de uitvoering. LA MOTTE in zee zijnde, had zich

in schijn laten nemen, door de Duinkerkers, en was van zins, met vijf wel bemande fregatten, te Vlissingen in te loopen en de stad, waar men op geen verraad verdacht was, te overweldigen. Om geen kwaad vermoeden te geven, had hij het gerucht verspreid, dat hij drie vijandelijke prijzen genomen had, en te Vlissingen ophrengen zou. Doch hij en zijne Duinkerkers werden in zee ontmoet, door het Eskader van JOHAN EVERTSEN, die hem noodzaakte te Oostende binnen te loopen. Dit verijdelde den aanslag, die daags voor dat hij zou uitgevoerd worden, uitlekte. Een kajuitwachter van LA MOTTE, het geheim aan boord ontdekt hebbende, maakte zich te Oostende zoek en begaf zich vandaar, over Sluis, naar Vlissingen, waar hij alles uithragt. LA MOTTE, uit het wegblijven van den kajuitwachter of uit nadere berigten, begrijpende, dat zijn voornemen ontdekt was, liet het varen, en hield zich sedert aan 's vijands zijde.

Toen, in het jaar 1672, geheel Holland in opstand geraakte tegen de regering, enz., bleef Zeeland hierin niet achter. Die van Vlissingen hadden niet minder dan anderen, een wantrouwen tegen hunne Regenten opgevat. Eerst staken sommigen uit de burgerij de hoofden bijeen; daarna vergaderden de gilden, welke uit de voornaamste burgers elf verkoren, die, om allen opstand van het graauw voor te komen, uit name der burgerij de Regering met allen eerbied hunne grieven zonden voordragen. Deze gaven den 14 Julij eenige artikelen over, waarvan het eerste was, dat men WILLEM III, Prins van Oranje, ter prijze van het stadhuis voor Stadhouder van Zeeland zou afkondigen. De andere strekten tot verbetering en herstel van de politie en militie hunner stad. De Overheid gaf, zoo veel in haar vermogen was, voldoening, doch op eenige der artikelen, die op den Prins, als Heer van Vlissingen, zagen, kregen de burgers geen ander antwoord, dan dat men die ter uitsprake van den Prins stelde. Daarop zonden de gilden drie personen af, met name BAREND LAMBERTSZOON, BARTHOLOMEUS REINIERSZOON en KAREL VAN POELVELDT, om den Prins alle de artikelen aan te bieden, en daarop eene gunstige apostille te verzoeken. Zij begaven zich naar den Prins, kregen gehoor en te gelijk hunne begeerte; waarmede deze gemagtigden vergenoegd naar Vlissingen keerden. Maar toen op den 13 Augustus de burgerij in de wapenen was, nam zij deze gelegenheid waar, en wilde niet van de markt af voordat vaders en zonen, broeders en minderjarigen uit de Regering gezet zouden zijn. De Regering, de geheele gemeente daarin eensgezind ziende, besloot aanstonds negen Heeren, welke de burgerij bedoelde, te bedanken, en uit hun collegie te zetten, en eene nieuwe nominatie aan Zijne Hoogheid over te zenden, waartoe de burgerij mede twee personen uit haar midden afzond, namenlijk den Kolonel GILLIS ROIJART en KAREL VAN POELVELDT. Hierdoor zagen de burgers dus aan hunne begeerte, zonder verdere opschudding van belang, voldaan.

De benoeming van WILLEM IV, Prins van Oranje, tot Stadhouder, in 1747, geschiedde te Vlissingen op verzoek van eenigen uit de burgerij, zonder dat daarbij, even als in andere steden, merklijke beweging plaats had. Merkwaardig intusschen is het voorval, hetwelk op den eigen dag der uitroeping van WILLEM IV tot Stadhouder van Zeeland, te Vlissingen gebeurde. Eenige Engelsche oorlogschepen, geleidende eenige andere, 2200 soldaten aan boord hebbende, lieten voor die stad het anker vallen. De Bevelhebber, die het gebied over de landmagt voerde, verzocht hebbende, zijne benden te

mogen aan land zetten , kreeg van de Staten in zoo verre een toestemmend antwoord , dat het krijgsvolk wel mocht ontcheept worden , mits men het niet bijeen hield , maar ginds en elders verdeelde ; doch in deze voorwaarde wilden de Engelschen niet bewilligen. Of de Generaal last had , ingeval hem de verheffing van den Prins van Oranje niet gebleken ware , die door geweld te bevorderen , gelijk sommigen beweren , is niet duidelijk gebleken. Even als te Vere werd ook Prins WILLEM IV , in Junij 1751 , zeer statig als Markgraaf van VLissingen ingehuldigd.

Intusschen had de stad eene deerlijke ramp getroffen. Den 14 Januarij 1749 , des namiddags omtrent drie ure , ontstond er brand in 's Lands Magazijn , die binnen korten tijd zoo geweldig toenam , dat het Prinsenhof , daar naast staande , insgelijks vuur vatte. Inmiddels vlogen de vonken over de geheele stad , doch , hetgeen opmerkelijk is , zij verwekten nergens brand dan in de Oostkerk , staande verre van daar , aan het andere einde der stad , zoo dat nog voor den nacht deze drie gebouwen in lichte laaije vlammen stonden , en , ondanks alle aangewende middelen , eene prooi des vuurs werden. Van wege de menigte scheeps- en oorlogsbehoeften , die in het magazijn bewaard werden , duurde de brand vier volle dagen , zoo dat die op den 18 nog niet gebluscht was , wordende de schade op vijf tonnen gouds begroot. Merkwaardig is het , dat , niettegenstaande het door de geheele stad als vuur regende , geen enkel huis door de nedervallende brandstoffen werd beschadigd.

Statig was de inhuldiging van den toenmaligen Stadhouder , als Markgraaf van VLissingen , den 30 Mei 1766 , en ging genoegzaam met de zelfde plegtigheden vergezeld als te Vere.

Eene gebeurtenis , eervol voor deze stad , mogen wij hier niet met stilzwijgen voorbij gaan , namelijk de stichting van het Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen , in den aanvang des jaars 1769. Het genootschap werd gesteld onder bescherming van den Prins Erfstadhouder , alsmede onder die der Staten van het gewest. Men nam tot zinspreuk de woorden : *NON SORDENT IN UNDIS* ; bedoelende , dat in een gewest , hoewel alom door de golven bespoeld , de wetenschappen daarom niet verwaarloosd worden. Van gelijke bedoeling is ook het zegel des Genootschaps , verbeeldende de zeven vrije kunsten op eene rots in zee , met het handschrift : *Sigillum Societatis Scientiarum Batavo-Vlissingensis* (d. i. zegel van het genootschap der wetenschappen te Vlissingen). De Regering der stad , wel bevroedende het nuttige en vercerende van dusdanig eene stichting , was ook geenszins weigerachtig in het verleenen van onderscheidene aanmoedigende voorregten. In het jaar 1807 is evenwel de zetel van dit genootschap naar Middelburg overgebracht , waar hij sedert gebleven is.

Statelijk werd het tweehonderdjarig feest der Nederlandsche vrijheid , den 6 April 1772 , te VLissingen gevierd. Gaarne had men 's Prinsen tegenwoordigheid genoten , waarom men , ter uitnoodiging , twee Afgevaardigden naar 's Gravenhage zond. Toen de Stadhouder voor deze uitnoodiging bedankt had , verzocht men den Heer van DE PENNE , als eersten Edele vertegenwoordigende Z. H. , 's Prinsen plaats te bekleeden , welke zich dan ook , vergezeld van den eersten regerende Burgemeester der zes stemmende Zeeuwsche steden , mitsgaders den Raadpensionaris en den Secretaris van Zeeland , ten bestemdten dage , van Middelburg naar VLissingen begaf. Plegtig was de inhaling van het aanzienlijk gezelschap , hetwelk , na eene wijl toevens ten stadhuize , zich naar de Grootte kerk begaf , ter bijwoning van de openbare

godsdienst, onder het gehoor van den Kerkleeraar JONAN JACOB BRABÉ. Een ander Predikant JONA WILLEM TE WATER, de zelfde, die later Hoogleeraar te Leyden was, hield dien zelfden dag, in de Kleine kerk, eene historische redevoering. Vervolgens werden de gemelde Afgevaardigden der Staten, de Oud-Raden, eenige aanzienlijke Krijgsbevelhebbers, mitsgaders de Nederduitsche, Waalsche en Engelsche Leeraars, op eenen kostbaren naaltijd onthaald, door de Wethouderschap; die voorts, door haren Pensionaris, onder de gasten deed uitdeelen eenen gedenkpenning, op die gelegenheid doelende en op stads kosten vervaardigd, aan de Afgevaardigden der Staten in goud en aan de overigen in zilver. De burgerij bleef ook in het bedrijven van vreugde niet achterlijk. Gelijk bij dag de stad op vele plaatsen met eereboogen praalde, werd de nacht, door algemeene en prachtige verlichtingen, in eenen helderen middag herschapen. Vooral praalde met toepasselijke sieraden de poort, daar men, toen twee honderd jaren geleden, de Spaanschgezinde benden, meest Walen, had uitgedreven. Zoo wel de Conrector, als de Rector van de Latijnsche school, gedachten naderhand die blijde gebeurtenis in fraaije redevoeringen, de eerstgemelde in keurige Latijnsche verzen.

In het jaar 1778 had er te VLISSINGEN eene droevige opschudding plaats, ter gelegenheid van het bouwen eener R. K. kerk. Tot nog toe hadden de R. K. geene vergaderplaats ter godsdienstoefening in deze stad. De Regering, niet ongezend om een blijk van verdraagsaamheid te geven, wachtte slechts op eene gepaste gelegenheid, en deze bood zich aan, sedert de overkomst van eenige kooplieden uit Duinkerken, om de oorlogsrampen herwaarts geweken. Hun verzoek, om vrijheid tot het oefenen van hunne godsdienst, werd even gereed ingewilligd, als dat om het burgerregt. Naauwelijks was deze vergunning ruchtbaar geworden, of zij ontmoette, van verschillende zijden, zeer veel berisping en tegenkanting. Eenige burgers verklaarden zich daartegen in een adres, waarin zij vertoonden: »zich in gemoede bezwaard » te vinden over de verleende vrijheid tot het opbouwen eener Roomsche kerke, in eene stad, welke van de allereerste was geweest, die » het Spaansche juk hadt afgeschud, den ware Gereformeerden godsdienst omhelsd, en zich, door Gods genade, tot hier toe, van alle » openbaare Afgoden en Beeldendienst bewaard." Het bleef hier niet bij. De kerkeraad der Hervormde gemeente vond goed dit rekest te ondersteunen, en te dien einde zich door middel van vertoogen bij de Regering te vervoegen; doch deze bleef standvastig bij haar verstandig en heilzaam besluit. Toen keerden zich de misnoegde Vlissingers niet een verzoekschrift tot den Prins Erfstadhouder, ten einde hij zoodanige maatregelen geliefde te nemen, door welke de R. K. godsdienst te VLISSINGEN geweerd werd. Uit de stad sloeg dit vuur van onverdraagsaamheid tot het platte land over, daar men insgelijks, naar men wil voornamelijk door opruijing van den Vlissinger Waalschen Leeraar JANS DES FONTAINES, een rekest aan den Prins ontwierp en vervolgens alomter teekening aanbood. De Regering van VLISSINGEN, door dit alles voor schromelijke gevolgen beducht en liever den weg van zachtheid verkiezende in te slaan, dan door het handhaven van haar regt de woedende en onkundige menigte nog verder aan te zetten, werd te rade, den 29 Augustus des zelfden jaars, eene afkondiging te doen, verklarende daarbij: » hoe zij, tot welzijn der ingezetenen, besloten » hebbende, aan de Roomschegezinde inwoners de vrijheid te verleenen van eene kerk te stichten, met veel bevreemdinge vernomen » hadden, dat onder verscheiden burgers, hier over ongenoegen was

ontstaan; ja dat zij zelf dies aangaande bij zijne Hoogheid adres gemaakt hadden; dat Hun Ed. Agtb. daar op beslooten hadden, de beslissing van zijne Hoogheid in te wagten, vermanende diensvolgens de burgerij, welk eene godsdienst zij ook mogten toegedaan zijn, zich zo lang stil te houden, gelijk getrouwe burgers betaamde." Doch het hollend paard liet zich met dien breidel niet beteugelen. Drie burgers en even zoo vele boeren, uit den muitenden hoop gekozen, verschenen voor den Raad der stad en bragten te weeg, dat de Regering zich genoodzaakt vond, tot op de komst van de beslissing des Stadhouders, de vergaderplaats te sluiten, welke den Roomschgezinden bij voorraad tot eene plaats van godsdienstoefening was toegestaan. Van Vlissingen sloeg de opschudding over tot een groot gedeelte van het eiland Walcheren, en had aldaar zeer aanstootelijke gevolgen, die ten laatste door krijgsvolk moesten beteugeld worden en waarvan de voornaamste hoofden geducht gestraft werden, zonder dat echter de R. K. vóór het jaar 1793 in het bezit van eene kerk kwamen.

Den 26 Maart 1781 vervulde eene groote verslagenheid door het geheele land, op de verspreide mare, dat de Engelschen den voorgaanden dag met twaalf oorlogschepen eene landing in Zeeland gedaan, de op de Zeeuwsche stroomen liggende oorlogschepen vermeersterd en Vlissingen ingenomen hadden. Ofschoon die tijding weinig ingang vond bij kundigen en welbedachten, verwierf ze geloof en won veld, tot dat latere brieven uit Zeeland gekomen daarvan niets gewaagden, waarna de opgevatte schrik weder zoo spoedig verdween als zij ontstaan was. De wethouderschap van Vlissingen, overtuigd dat dit vermeend gevaar in een dadelijk zou kunnen verkeerren, besloot eerlang geene middelern onbeproefd te laten tot bescherming van het leven en de bezittingen der ingezetenen, en beval, dat ieder manspersoon, burger of inwoner der stad, achttien jaren en daar boven oud, zich zou hebben te voorzien van een behoorlijk beproefd en met het stadswapen gemerkt schietgeweer, eenen patroentas met twaalf scherpe patronen, mitsgaders een behoorlijk zijdgeweer; de burgers voorts aanmanende, om zich in den wapenhandel te oefenen, en zich ten tijde van alarm op de loopplaatsen, door de Regering aangewezen, te laten vinden. Van dit alles waren uitgezonderd, behalve de Regeringsleden, Predikanten en door lichaamsgebreken onbekwamen, de Doopsgezinden, die zich echter, bij eenen aanval of ongelukken van brand, boven anderen moesten laten gebruiken tot brandblussching en zoodanige andere noodwendige diensten als zij met een vrij geweten zouden mogen waarnemen. Lord SANDWICH was zeer ingenomen met het plan om Vlissingen aan te tasten; en er liep in Julij een gerucht, dat de vloot onder Lord MULGRAVE daartoe bestemd was. Men schreef het niet volvoeren toe aan den schroom der loodsen, om zulke zware schepen in de Zeeuwsche gaten te brengen; doch anderen willen, en met veel grond, dat behalve de zeer welbekende zwarigheden om op die reede te komen, alsmede die, welke de wind dikwijls aan het uitloopen veroorzaakt, om niet te spreken van den toen verdedigbaren staat der stad Vlissingen, de Engelschen geen oogmerk hadden tot zulk eene onderneming; het bleek ook dat Lord MULGRAVE slechts voor de leus gekruist en zich op de kust vertoond had, om ons te verontrusten en zoo de Zeeuwsche als Hellevoetsche schepen bedrijveloos te doen blijven daar zij lagen.

Een jacht, waarmede de Oud-Burgemeester van Dordrecht, WILLEM BARTHOLOMEUS VAN DEN SANTRHEUVEL, met vrouw en kinderen in den

zomer van 1787 een speelreisje naar Zeeland deed, voerde, op stroom naar Vlissingen komende, uit hoofde van den sterken wind, in het geheel geene vlag, maar slechts eenen Staten wimpel, doch liet, binnen de hoofden der haven geschoten zijnde, de Staten vlag waaijen. Hierop strooide men uit, dat dit eene Patriotsche vlag was, die men had opgehaald in plaats van eene vroeger geheeschen Prinsen vlag. Dit was genoeg om oproer te verwekken. Een zamengerotte hoop varensgezellen en gepeupel vervoegde zich naar het jagt en drong eerst aan op het wegnemen van de achtervlag en vervolgens ook om de roode vleugel van den top der mast weg te nemen. Dit geschiedde onder eenen vloed van vloeken en scheldwoorden, gepaard met de verschrikkelijkste bedreigingen aan den schipper en de op het jagt zich bevindende *Keezen*. Aan zulk een onveilig oord oordeelde de Heer van den *SANTRUVEL* het niet raadzaam te vertoeven, en zeilde dadelijk weg. De Vlissingche, grootendeels Patriotsche, Regering nam den aangedanen overlast in de stadshaven zeer euvel op, en loofde honderd Zeeuwsche Rijksdaalders uit, met geheimhouding voor den aanbrengrer, aan hem, die eenen handdadigen den regter in handen stelde. Het steeds aangroeiend oproer in Middelburg, veroorzaakte herhaalde, deels bewilligde, deels afgeslagene verzoeken om krijgsvolk uit Vlissingen. Daaraan waren reeds, in November 1787, door de Regering geheime bevelen gegeven, om oproerig geweld, zoo het ontstaan mocht, met geweld te keeren. Bij dit bevel volhardde de Regering op den 1 Julij. Zij deed, uit vrees voor een bezoek uit Middelburg of een aanval der Walchersche boeren, de poorten sluiten en het geschut met druiventrossen geladen, op de wallen brengen. Doch deze maatregelen moest zij weldra staken, daar de krijgsvaad verzocht de ontbinding van het nationaal fonds; de instemming van deze stad ter staatsvergadering met Middelburg, Vere, Goes en Tholen; het terughalen van het geplante kanon, en het uitsteken van de Oranjevlag. De onbepaaldste toegeving in deze en soortgelijke eischen kon, noch de stad van plundering, noch de regering van de ondervinding der hoogste onaangenaamheden bevrijden. Om aanleiding tot het eerste te vinden, strooide men uit, dat de Patriotten de Prinsgezinden wilden vermoorden. Dit had, den 29 en 30 September, eene plundering ten gevolge, die vijf en veertig huizen, waaronder een aantal der sierlijkste van de stad, genoegzaam in puinhoopen en onbewoonbare bouwvallen veranderde. Nog vijftien huizen daarenboven waren door het inslaan van glazen en andere baldadigheden beschadigd. Terwijl dit alles voorviel werden tien Regeringleden van hunne posten ontzet, van welken sommigen op het stadhuis in bewaring wierden gehouden door een gedeelte van het gemeen, terwijl een ander hunne woningen uitplunderde.

Bij de omwenteling van 1795 deed een aantal burgers, zich door den bijnaam van Welgezinden onderscheidende, uit kracht der Proclamatie aan het Bataafsche volk door de Representanten der Fransche Republiek, eene uitnoodigende bekendmaking aan de burgerij, hun, zonder naamsvermelding, verwittigende, dat zij zich vereenigd hadden en alle hunne medeburgers gelegenheid wilden geven, om onderrigt te bekomen omtrent de ware en eigenlijke ooguerken dezer vereeniging. Ter bestemder plaatse en op bepaalde uren verzochten zij de burgers, bij wijken, op te komen, waar ieder, na gedane opening, des verkiezende, zijnen naam zou kunnen laten inschrijven, om zijne pogingen met die zijner welgezinde medeburgers te vereenigen,

ten beste van het dierbaar Vaderland. Zoodanig eene uitnoodiging werd gereedelijk opgevolgd door een groot gedeelte der burgerij, die reeds, ten einde de volks-souvereiniteit te herstellen, de Vroedschap verzocht had, om den burger-krijgsraad af te schaffen en gebruik te mogen maken van de wapenen ten stadhuize berustende; een verzoek eenparig toegestemd, gevolgd van de overlevering dier wapenen en eene openlijke verbroedering tusschen de gewapende burgers en de Fransche daar gelegerde krijgslieden. Na behoorlijke inlichting gegeven en alles tot de regeringsverandering voorbereid te hebben, werd het volk opgeroepen, om een revolutionair comité aan te stellen. Dit comité ontloeg de oude Stadsregering uit post en eed, en droeg de burgerij eene lijst van burgers voor, die verkozen werden, om voor den tijd van twee maanden het Stadsbestuur, volgens eene daar om trent opgemaakte schikking, waar te nemen.

Volgens het verdrag van 's Gravenhage van 26 April 1793 kwam Frankrijk het regt, om bezetting te leggen in Vlissingen, zoo als het dan ook deed.

Toen Bonaparte, nog eerste Consul zijnde, in 1803 eene reis deed ter bezigtiging der kusten, kwam hij ook den 12 Julij te Vlissingen, waar hij Vorstelijk ontvangen werd, en men hem de stadssleutels aanbod. Kort na zijn vertrek werd er een aanvang gemaakt met eenige verdedigingswerken dezer stad waartoe in den omtrek de lusthuizen, buitenplaatsen en woningen geslecht, en de boomen omgehouden werden, hetgeen later op breedterschaal werd voortgezet, toen, bij het traktaat van Parijs, van 11 November 1807, de stad Vlissingen, met een grondgebied van 1800 ell. rondom die stad, door Koning Lodewijk aan Frankrijk werd afgestaan. Hare voornaamste burgers verlieten haar toen, om zich te Middelburg te vestigen, de weelde harer omstreken, de heerlijke luthoven, werden meest allen aan eene bevestiging opgeofferd, die de ellende der stad moest voltoojen; doch hare praalgebouwen uit beteren tijd, vooral haar prachtig Raadhuis stond nog, toen in 1809 eene Engelsche vloot opdaagde en ook deze aan de woede des oorlogs opofferde. Nadat, gedurende verscheidene dagen, van wederzijden de grootste voorbereidselen, zoo tot den aanval, als ter verdediging, gemaakt waren, en tusschen de Engelschen en Franschen herhaalde bloedige schermutselingen hadden plaats gehad, ja de stad reeds eene enkele maal, doch minder hevig, was beschoten geworden, nam, den 13 Augustus, omstreeks twee uren in den namiddag, het eigenlijk gezegde en lang met schrik te gemoet gezienne bombardement, zoo van de land als zeezijde, eenen aanvang. Het duurde van den genoemden tijd tot twee uren in den nacht tusschen 14 en 15 dier maand, slechts met zeer korte tusschenpoozen van verademing, voort, en nam, bij elke nieuwe hervatting, in woede en hevigheid zoo zeer toe, dat ten laatste meer dan elf honderd vuurmonden te gelijk, meestal van den eersten rang, dood en verwoesting op de deerniswaardige stad uitbraakten. Niet alleen de gewone werktuigen van verwoesting, als gloeiende kogels, bommen en dergelijke, maar ook die afschrijsselijke vernielingsmiddelen van lateren tijd, welke, naar hunnen uitvinder, den naam van *Congrevische pijlen* voeren, werden, bij vele duizenden, in de stad geworpen, en bedreigden haar met eenen geheel ondergang. Boven alle beschrijving akelig was de ellende en verslagenheid, die binnen hare muren heerschte, daar men nauwelijks ergens eene veilige schuilplaats vond, ja zelfs de gelegenheid schier ontbrak, om de vele gekwetsten buiten gevaar te brengen.

De Oost-, de Kleine- en de Fransche kerk, het Raadhuis, met bijkans alle stadspapieren, eene schoone boekverzameling en de gedenkstukken van den moed der oude Vlissingers brandden geheel of gedeeltelijk af. Zelfs vloog eene vuurpijl op den gevangentoren, toen tot kruidmagazijn ingerigt. De ijver der burgerij, die onder eene hagelbui van boumen en kogels ter blussing toesprong, en de hulp der Voorzienigheid bevrijdden de stad hier van eenen geheelen ondergang. Het was als of Engeland al het leed, haar eenmaal door Vlissings beliden aangedaan, thans met tienvoudigen woeker aan die stad wilde teruggeven. Nadat zij grootendeels in eenen puinhoop veranderd was, gaf de Bevelhebber Mossart den 13 de vesting over; de bezetting (nog 5000 man sterk, maar reeds ter helft gesmolten) bleef gevangen. Het getal der dooden of aan hunne wonden overleden burgers, zou 336 bedragen hebben. Meer dan 70 gebouwen waren in deze kleine stad vernield, 247 onbruikbaar geworden, zoodat geen 20 onbeschadigd bleven. Reeds den 24 December verlieten de Engelsche de stad weder, gelijk het geheele eiland Walcheren, dat daarop geheel in Frankrijk ingelijfd, en den 27 daaraan volgende door Fransche troepen bezet werd.

Eerst den 5 Mei 1814 werd Vlissingen door de Franschen ontruimd, doch hun vertrek geschiedde niet zonder aanmerkelijke wanorde, daar de soldaten en het zeevolk de magazijnen en kruidkisten bestolen, en het gestolen buskruid tot eenen lagen prijs aan de burgers verkochten, werd hiermede zoo onvoorzigtig behandeld, dat de grootste onheilen daarvan te duchten waren; doch eene gewapende band van vrijwillige burgers, door den Bevelhebber der stad, den Generaal CHARNOTELL, in hunnen lofselijken ijver ondersteund, wist dezen moedwil spoedig te beteugelen. Maar onder het Fransche krijgsvolk zelfs ontstonden, in den nacht voor het vertrek, zoo hooggaande oneenigheden, dat men op elkander vuur gaf, waardoor twee soldaten sneuvelden, en verscheidene gekwetst werden.

Herhaalde malen heeft de stad Vlissingen door watervloeden veel te lijden gehad. Zoo werd zij bij den storm van 5 November 1850, door het zeeewater wel half weggenomen. Vele inwoners waren op eenen hoogen toren gevloeden, om daar bevrijd te zijn, maar het geweld der golven smeet dit gebouw onover, en al het daarop zijnde volk verdronk.

Bij eenen anderen watersnood, in het jaar 1612, leed Vlissingen veel schade aan zijne muren en bolwerken.

Eene dergelijke ramp, veroorzaakt door eenen hoogen watervloed, leed de stad in het jaar 1630.

In het jaar 1662 sloegen de golven de zeedeuren van de poort aan het hoofd in stukken; en een stuk geschut van 6000 pond werd, door de kracht van eene golf, 2,50 ell. achterwaarts geslagen. De ijzeren ketting van de haven werd door het geweld van het water gebroken, zoo dat de binnen liggende schepen buiten geraakten.

In den vervaarlijken watervloed van het jaar 1682, kreeg Vlissingen mede zijn deel in de schade; het zeeewater stortte de Rammekenspoort in, en stond op sommige plaatsen tot aan de luifels der huizen. Eenigen verhalen, dat er een bootje op een huis bleef staan. De molen bij het Prinsenhof werd op zijde gedrongen; de muur bij den Logenaar, daar het geschut op stond, plofte neder, het water liep in de kerk, stortte in de grafsteden, en maakte de doodkisten driftig.

Bij den watervloed van November 1775 herstten de dokdeuren aan stukken, en de daken werden dermate met water overstelpt, dat de huizen en tuinen, vooral aan het einde der dokken, geheel door water overstroomd werden en groote schade leden.

Doch inzonderheid heeft Vlissingen veel geleden door den watervloed van Januarij 1808. Verscheidene straten der stad dalen van den dokdijk of andere kaden af, tot dat zij weder tegen den dijk eener andere kade rijzen of in de lagere deelen der stad uitloopen. Deze liepen als zoo vele vijvers vol. Het water rees daarin, gevolgelijk ook in de huizen, van 3 tot meer dan $4\frac{1}{2}$ ell. hoog. Het was in deze straten, dat de meeste der omgekomenen verdronken. Na den afloop van het water, waarvan deze straten twee dagen na den vloed nog niet geheel bevrijd waren, had men in de huizen het aandoenlijk gezigt van de lijken der ontsielde bewoners, echtgenooten, zonen, dochters, kinderen, zuigelingen; sommigen in de houding, waarin zij in het jongste oogenblik zich en hun kroost nog hadden pogen te redden. Alom zag men de akeligste verwoesting, door elkander gedrevene, gebrokene en bedorvene huisraad, kleederen; koopmanschappen en winkelgoederen. Overal teekende zich de diepste droefheid over het verlies van dierbare panden en bloedverwanten; het onherstelbaarst bederf; de dringendste behoefte; de algemeenste armoede. Huisvaders en huismoeders zag men, met weenede oogen en den diepsten kommer in het hart, aan het opruimen; het bijeenzamelen van het schamel overschot, van hetgeen noeste vlijt en zorg tot den jongsten avond toe bespaard hadden; terwijl de koopman zijnen ramp beschreide in het bederf van alles, waarin hij zoo kort te voren nog niet genoeg de bron van zijn bestaan en dat van anderen had gezien. Aan een bijzonderen hoek der stad had nog een ander ongeluk plaats. De Fransche Ingenieurs hadden op de Wijnbergsche-kaai den dijk doen afgraven, om de nieuwe haven aldaar te verwijden. De dijk hier door zeer verzwakt, en niet bestand tegen de kracht van eenen zoo geduchten vloed, brak ter dezer plaats door, en nu stortte ook hier eene vreeselijke waterkolom met woedend geweld naar binnen, rukte zeer zware stukken constructie- of timmerhout met zich, welke met een zoo woedend geweld tegen de muren der huizen aanbondsde, dat zij die met zolder en schoorsteen deden instorten; terwijl de nu bloot liggende bewoners oogenblikkelijk verdronken. Deerlijk was de stad geleisterd. Het ingestroomde en over de vloedweren overgestorte water had ontgrondingen gemaakt, op sommige plaatsen $1\frac{1}{2}$ en meer ell. tot aan de fondamenten der huizen. Sommige stortten hierdoor in. In voorname gebouwen werden zelfs de onderste middelmuren door de zijpersing van het in de kelders ingestroomde water aanmerkelijk verwrikt. De meeste kaaimuren hadden zeer veel geleden. Door de geweldige hoogte van den vloed was het water aan de binnenzijde ingedrongen; de zijwaartsche persing van dit achtergebleven water deed, na den afloop des vloods, geheele brokken muren instorten. Een en dertig menschen verloren bij deze ramp het leven.

Te Vlissingen had men op den 3 Februarij 1825 op den middag en ook in den volgende nacht ernen zeer hoogen vloed, zoodat door den grooten aandrang van water alle de grachten overliepen. De noodige voorzorgen, op last van den Burgemeester daargesteld, waren voldoende om het indringen van water in de stad te beletten, en hoe hoog deze beide vlooden ook zijn geweest werden de stad en de ingezetenen door deze voorzorg van onheil en schade bevrijd. De dag van den 4 Februarij leverde echter onverwacht een geheel ander schouwspel op. De sterke noordwestenwind, steeds voortdurende, deed het water met zulk

eene buitengewone snelheid rijzen, dat alle de grachten te 1 ure overliepen, ofschoon het eerst te 1 ure en 54 minuten hoog water zijn moest. De keerdam, voor den bouwvalligen steenen beer liggende, brak door, en door het geducht overloopen van de maritime salsluis werd ook in korten tijd de oppervlakte van het water in het dok zoodanig verhoogd, dat het over de boorden heen stroomde en, op de pottekaai bij het buis van den heer DE RUITER, in de nederdaling van de Kleine-Kerkstraat en het Korte-Groenewoud, een geducht grondgat veroorzaakte; ook werd aan het dok, bij het nederdalen der Wagenaarstraat, eene aanmerkelijke verzakking veroorzaakt; terwijl in vele andere straten, door het sterk instroomen van water, de gronden waren ontzet. De geheele Nieuwstad, die bij den hiervoor vermelden geduchten watervloed van 1808 zoo jammerlijk had geleden en waarin toen zoo vele bewoners omkwamen, had nu zoo aanmerkelijk veel water niet, daar het door het tijdig opwerpen van de noodwaterkeringen van stadswege op de punten, waar het water van de wijnbergische-kaai, het dok en Pottekaai konde indringen, werd gekeerd. Dadelijk bij het vallen van het water werden de hoofdriolen der stad geopend, waardoor het zeewater wegzakte, en reeds te 10 ure in den avond was de stad van water bevrijd. Door den Burgemeester der stad werden de noodige middelen in het werk gesteld, ten einde haar en de ingezetenen voor eene geduchte ramp, die bij het volgende tijdsomstandigheden kunnen plaats gehad hebben, te bevrijden. Een groot aantal arbeiders werden aan het werk gesteld tot het aanvoeren van grond, stroo, rijs en steenen, om de groote verzakking en grondgaten op de Pottekaai en in de Wagenaarstraat te vullen. Dit zoo groot als belangrijk werk was te 11 ure in den avond reeds voltooid en zoodanig ingerigt, dat het bestand was om den zwaarsten vloed te kunnen keeren. Ook werden dadelijk, door den Vice-Admiraal en Directeur der Marine, de noodige maatregelen genomen, om den bezweken dam, bij den bouwvalligen steenen beer, te herstellen en te verhoogden, en door eene noodwaterkeering het verder indringen van het water te beletten. Door honderden van handen werd dit, voor rijk en stad zoo belangrijk, werk nog voor middernacht voltooid. De straten leden op de aangevallene punten zeer veel, hozeer dan door de genomene voorzorgen het water zeer langzaam de stad binnenvloede, en slechts de hoogte van omtrent eene el in de laagste gedeelten bereikte, zijnde dus aanmerkelijk minder dan die van den vloed des jaars 1808.

Bij den orkaan van 29 November 1836 stortten de woedende golven, door de stormwinden voortgezweept, met een donderend geweld over de wallen in de stad en verspreidden als het ware eenen nevel van zout water over haar heen. Eene Engelsche stoomboot aldaar geankerd, van Londen naar Hamburg bevracht, en een kofschip sloegen van huine ankers weg. Beide schepen, aan het woedende element prijs gegeven, dreven op Gods genade, daar geene menschelijke poging eenige hulp konde toebrengen. Het Engelsche schip bleef behouden, maar het kofschip sloeg in stukken. Gelukkig werd de bemanning gered. Nog sloegen, tusschen Zoutelande en Vlissingen, eenige visschuiten tegen het strand, waarvan eene met de equipage in de golven omkwam. Beklagenswaardig was daarenboven het lot van twee arbeiders, die door het omslaan van een der heischalken, welke men gebruikte om het dok droog te maken, zwaar werden gekwetst.

Het wapen van Vlissingen bestaat in een veld van keel met eene antieke flesch met twee ooren van zilver.

VLISSINGEN, fort in *Oost-Indië*, gouv. *Amboina*, op een der *Amboensche Noesa-Teloe-eilandjes*, 1 u. van de kust van *Hitoë*, westwaarts van *Assaloelo*.

Het is aangelegd om de *Vischers* tegen de *Papoea's* te beveiligen; tegen de *smokkelaars* te waken, en van de opzeilende schepen aan het bestuur te *Laurike* kennis te geven.

VLISSINGEN, eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Celebes*, N. van het *Sundasche* eil. *Celebes*.

VLISSINGEN (OUD-), voorm. heerl. op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, arr. *Middelburg*, kant. en gem. *Vlissingen*; palende N. W. aan de heerl. *Koudekerke*, N. en W. aan *Oost- en West-Souburg*, Z. aan de *Honte of Wester-Schelde*, W. aan de heerl. *Boonendijke*, terwijl de stad *Vlissingen*, waarvan zij thans de jurisdictie uitmaakt, daardoor van drie zijden omgeven wordt.

Deze heerl. bevatte vroeger het d. later het geh. *Oud-Vlissingen*, benevens eenige verstrooid liggende huizen.

Het grootste gedeelte dezer heerl., alsmede de grond waarop de huizen van het geh. *Oud-Vlissingen* stonden, is door de *Franschen* bij de uitbreiding der vestingwerken ingenomen. De *Duinpoort* uitgaande ziet men nog eene boerderij, even buiten de vesting en links van den rijweg op *Koudekerke*, ter plaatse van dit geh.; terwijl meer nabij het fort *Kenau Hasselaar*, het stadskerkhof, een huis en nog eene boerderij gelegen zijn; overigens liggen nog vier huizen in het oostelijk gedeelte van deze heerlijkheid, in het geheel dus 6 h., bewoond door eene bevolking van 40 inw.

De *Herv.*, die er wonen, behooren tot de gem. van *Vlissingen*. — De *R. K.*, die men er aantreft, parochiëren mede te *Vlissingen*.

Bij het bombardeement in 1809 hadden de inw. dezer heerl. veel te lijden, zoowel door de troepen der bezetting als door de belegeraars, zijnde geen huis ongeschonden gebleven, zoo door euveldaad als oorlogsvuur; daar, buiten de stad 54 huizen werden afgebrand, 1 huis en 2 zaagmolens afgebroken en 10 huizen onbewoonbaar beschadigd werden;

VLISSINGSCHE-WATERGANG (DE), water in het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, dat uit de buitengracht der stad *Middelburg* voortkomende, in eene zuidelijke rigting door de heerl. *Oost- en West-Souburg* en *Koudekerke* loopt, in de laatstgemelde heerl. de *Meliskersche-watergang* opneemt en voorts zuidoostwaarts tot nabij *Vlissingen* schiet, waar hij te niet loopt.

VLIST, voorm. heerl. in den *Crimpenrewaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Schoonhoven*, gem. *Vlist-en-Bonrepas*; palende N. aan *Boven-Haastrecht*, O. aan *Honkoop* en *Noord-Polsbroek*, Z. aan *Bonrepas* en *Bergambacht*, W. aan *Stolwijk*.

Deze heerl. bestond uit twee pold., welke door de riv. de *Vlist* vaneen gescheiden zijn en daardoor den naam van *Oostzijde-van-Vlist* en *Westzijde-van-Vlist* bekomen, bevat noch dorp noch geh., doch alleen eenige verspreid liggende woningen. Zij beslaat, volgens het kadaster, 709 bund. 84 v. r. 85 v. ell. belastbaar land; telt 38 h., bewoond door 46 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 260 inw., die meest in den landbouw, vee- en hennipteelt hun bestaan vinden, hebbende men er goede weilanden.

De *Herv.*, die er 170 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Polsbroek*. — De *R. K.*, van welke men er 90 telt, parochiëren te *Haastrecht*. — Men heeft in deze heerl. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Zuid-Polsbroek*.

Deze heerl. welke sedert onheugelijke jaren met *Bonrepas* vereenigd is, behoort aan het domein.

VLIST (DE), water in den *Crimpenrewaard*, prov. *Zuid-Holland*.

Dit water was vóór de bedijking van den Crimpenrewaard een riviertje, zoo als blijkt uit zijnen kronkelenden loop. Het neemt een begin onstreeks de Vroonbrug, loopt langs de heerl. *Bonrepas* en door de heerl. *Vlist* naar Haastrecht, in welks nabijheid het in den IJssel valt; het is met *Schoonhoven* vereenigd door de Bottersloot, die zich van niet ver van de Vroonbrug tot aan de stad uitstrekt.

De *Vlist*, welke in het jaar 1135 reeds met eene sluis was afgesloten, heeft van ouds gediend, om het water van nevensliggende polders te ontvangen en in den IJssel te ontlasten; zoo nam *HERBERT*, Heer van *Haastrecht*, den 5 Junij 1293 op zich, het water van den Loopikerwaard over zijn land tot in de *Vlist* en verder tot in den IJssel te zenden. De zelfde Heer van *Haastrecht* gaf bij koop, op Donderdag vóór Kersdag 1205, de vrijheid aan *Berg-Ambacht*, tot het maken van eenen watergang tot in de *Vlist* en verder tot in den IJssel, zonder verplicht te zijn sluisgeld te betalen. In het jaar 1339, des Zondags na St. Maartensdag, gaf *JAN VAN ARKEL* aan *Lopik*, *Zevender*, *Cabaauw*, *Langerak*, *Vlist* en *Bonrepas*, het regt van uitwatering in en door de *Vlist* in den IJssel, onder verplichting van het waterschap de *Vlist* te hoefslagen, wordende tevens bij dezen brief order gesteld op het schouwen en maken der waterkeezingen. Het zomerpeil is 0.29 en het winterpeil 0.24 ell. onder A. P. Zij wordt te *Haastrecht* op den IJssel gemalen door den Hoogen boezen waarop zeven watermolens staan.

VLIST (DE OOSTZIJDE-VAN-), pold. in den *Crimpenrewaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Schoonhoven*, gem. *Vlist-en-Bonrepas*; palende N. aan *Boven-Haastrecht*, O. aan *Honkoop* en *Noord-Polsbroek*, Z. aan *Bonrepas*, W. aan de *Vlist*, die hem van de westzijde van de *Vlist* scheidt.

Deze pold. telt 19 h., waaronder 16 boerderijen, en wordt door 1 molen, op den boezem, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit Schout en 2 Heemraden.

VLIST (DE WESTZIJDE-VAN-), pold. in den *Crimpenrewaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Schoonhoven*, gem. *Vlist-en-Bonrepas*; palende N. aan *Hoog-Bilwijk*, O. aan de *Vlist*, die haar van de Oostzijde-van-*Vlist* scheidt, Z. aan de *Bergambachtsche-en-Kort-Schonauwsche-polders*, W. aan den *Bovenkerksche-polder-van-Stolwijk*.

Deze pold. telt 19 h., waaronder 14 boerderijen, en wordt door 1 molen, op den boezem, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit Schout en 2 Heemraden.

VLIST-EN-BONREPAS, gem. in den *Crimpenrewaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Schoonhoven* (9 k. d., 17 m. k., 3 s. d., 2 afd.); palende N. aan de gem. *Haastrecht*, O. aan de *Utrechtsche* gem. *Honkoop*, *Noord-Polsbroek*, *Zuid-Polsbroek* en *Lopik*, Z. aan *Zevender*, W. aan *Berg-Ambacht* en *Stolwijk*.

Deze gem. is eene heerl., bestaande uit de voorm. afzonderlijke heerl. *Vlist* en *Bonrepas*, en thans aan het Domein behoorende. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 991 bund. 85 v. r. 92 v. ell., alles belastbaar land; telt 50 h., bewoond door 68 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 380 inw., die meest in landbouw, vee- en hennipteelt hun bestaan vinden.

De Herv., die er 240 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Polsbroek*. — De R. K., van welke men er 140 telt, parochiëren gedeeltelijk te *Haastrecht*, gedeeltelijk te *Schoonhoven*. — Men heeft in deze gem. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Polsbroek*.

VLODORP, gem. in *Oppe-Gelder*, ambt van *Montfoort*, prov. *Limburg*, arr. en kant. *Roermond* (7 k. d., 8 m. k., 2 s. d.); palende N. aan de gem. *Herkenbosch* en *Melich*, O. aan de Pruisische prov. *Rijnland*, Z. en W. aan *Posterholt*.

Deze gem. bevat het d. *Vlodorp*, benevens het geh. *Etsberg*; beslaat eene oppervlakte, volgens het kadaster, van 1892 bund. 76 v. r. 23 v. ell., waaronder 1830 bund. 90 v. r. 40 v. ell. belastbaar land; telt 135 h., bewoond door 159 huisgez., uitmakende eene bevolking van 830 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

De inw., die er allen R. K. zijn, onder welke 600 Communikanten, maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. van *Limburg*, dek. van *Roermond*, behoort, en door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt.

Men heeft in deze gem. ééne school, welke gemiddeld door een getal van 100 leerlingen bezocht wordt.

Het d. *Vlodorp* of *Vlodrop*, ligt 2 u. Z. O. van *Roermond*, zeer dicht aan de Pruisische grenzen, bij de Roer, waarover hier een brug ligt, welke de Fransche en Keizerlijken onderscheidene malen hebben laten in de lucht springen. Reeds werd zij vermeld in het barrière traktaat, bij hetwelk het dorp den naam bekam van *Vlodorp*, in plaats van *Floxze* zoo als het vroeger heette. Den 3 October 1794, des morgensten 8 ure, lieten de keizerlijken de brug door 3 mijnen springen. Dadelijk daarop ontving het gemeente bestuur een bevel van den Franschen Generaal *Klenz*, om haar weder binnen 24 uren te herstellen. De Pastoor *Erens* wist echter den Generaal te bewegen, om nog 24 uren uitstel te verleen.

De plaats zelve is merkwaardig, omdat de Heeren van het geslacht van *Vlodorp*, hetwelk in het midden der zeventiende eeuw door den Keizer tot den gravenstand verheven is, naar dit dorp, hetwelk voorheen door hen bezeten werd, Graven van *Vlodorp* genoemd werden.

De kerk, aan den H. *Martinus* toegewijd, is een schoon gebouw, met eenen spitsen, tamelijk hoogen toren en van een orgel voorzien.

Men heeft hier een zeer oud kasteel. Zie het volgende art.

De kermis valt in den eersten Zondag na Pinksteren en den 11 November.

Het wapen dezer gem. bestaat uit het beeld van den H. *Martinus*.

VLODORP (HET KASTEEL-VAN-), kast. in *Oppe-Gelder*, ambt van *Montfoort*, prov. *Limburg*, arr., kant. en 2 u. Z. O. van *Roermond*, gem. en 3 min. O. van *Vlodorp*.

Dit kast., hetwelk zeer oud is, beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 30 bund. 39 v. r. 23 v. ell., en wordt in eigendom bezeten door Jonkh. *Joseph Simon de Vlodrop*, woonachtig te *Roermond*.

VLOED, geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr., kant. en $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Breda*, gem. en 10 min. N. O. van 's *Princenhage*; met 8 h. en ruim 30 inw.

VLOED (DE), beekje in het graafs. *Zutphen*, hetwelk in de gem. *Zelhem*, ten Z. van het d. uit eenige uitgeveende gronden ontspringt, eerst in die gem. noordooftwaarts loopt, en vervolgens noordwaarts door de gem. *Hengelo* loopt en zich in de *Vordensche-beek* ontlust.

De regelmatige loop van dit beekje is ten gevolge de markterverdeling aanmerkelijk verbeterd. Een ander beekje van gelijken naam ontspringt met twee takken gedeeltelijk in de buurs. *Halle*, gem. *Zelhem* en gedeeltelijk in *Nijman*, gem. *Ambt-Doetinchem*, vereenigt zich in de gem. *Zelhem* en loopt door deze in eene westelijke rigting tot in de *Hummelosche-beek*, die de scheiding tusschen *Zelhem* en *Hummelo* uitmaakt.

VLOEDGRAVEN (DE), beek in *Zalland*, prov. *Overijssel*, gem. *Heino*, welke een begin neemt bij den *Achterste-Rozenboom* en, in eene westelijke rigting, in de *Nieuwe-wetering* uitloopt.

VLOEIEIND, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*, *Derde* distr., arr. en 5 n. O. ten Z. van *Eindhoven*, kant. en 1 u. N. N. O. van *Asten*, gem. *Deurne-en-Liessel*, $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Deurne*, waartoe het behoort, en zeer nabij het d. *Vlierden*, waarvan het alleen door de *Raaksche-loop*, hier de *Vloeieindsche-loop* genoemd, gescheiden is; met 19 h. en ruim 100 inw.

VLOEIEINDSCHE-LOOP (DE), water in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*. Het is dat gedeelte van de *Raaksche-loop*, hetwelk in de gem. *Deurne-en-Liessel*, langs het geh. *Vloeieind* loopt.

VLOEIGAT (HET), watertje in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, gem. *'s Gravezande-en-Zand-Ambacht*, welke uit de *Ringsloot-van-den-Nieuwlandsche-polder* voortkomt, en met eene zuidelijke rigting, door een sluisje, in de *Maas* uitloopt.

VLOEIEN (HET GAT-VAN-), twee killen in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Brabant*, gem. *Made-en-Drimmelen*, van welke het meest oostelijke uit het *Gat-van-den-Noordklip* voortkomt en, in eene zuidelijke strekking, langs de *Bloemplaat* en *Amerplaat*, in het *Gat-van-de-Kerkeloot* uitloopt, en het westelijkste uit het *Gat-van-Honderd-dertig* zijn water ontvangt en, in eene zuidwestelijke strekking langs de *Honderd-dertig* doorlopende, zich in de *Elft* verliest.

VLOEIJENSEINDE of **VLOEIJEND**, buurt in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Brabant*, arr. en 5 u. W. van *Eindhoven*, kant. en 3 u. Z. W. van *Oirschot*, gem. *Hooge-en-Lage-Mierde-en-Hulsel*, 5 min. Z. van *Lage-Mierde*, waartoe het behoort; met 20 h. en 130 inw.

VLOERE (DE), voorm. zandbank in de mond der *Wester-Schelde*, voor *Breskens*.

VLOKHOVEN of **FLOECKHOVEN**, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Brabant*, *Derde* distr., arr. en 1 u. N. ten O. van *Eindhoven*, gem. *Woensel-en-Eckart*, 10 min. N. N. O. van *Woensel*; met 55 h. en 300 inw.

Dit geh. bestaat uit twee buurten, *Achter-Vlokhoven* en *Voor-Vlokhoven*.

VLOKHOVEN (ACHTER-), b. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Brabant*, *Derde* distr., arr. en 1 u. N. ten O. van *Eindhoven*, gem. *Woensel-en-Eckart*, $\frac{1}{2}$ u. N. N. O. van *Woensel*; met 30 h. en 170 inw., zijnde het noordelijkste gedeelte van het geh. *Vlokhoven*.

VLOKHOVEN (VOOR-), b. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Brabant*, arr. en 1 u. N. ten O. van *Eindhoven*, gem. *Woensel-en-Eikant*, 10 min. N. N. O. van *Woensel*, 5 min. Z. van *Achter-Vlokhoven*; met 25 h. en 135 inw. Het is het zuidelijke gedeelte van het geh. *Vlokhoven*.

VLOOSWIJK (DE), pold. in het *Land-van-Montfoort*, prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *IJsselstein*, gem. *Wulvenhorst*; palende N. W. aan Kromwijk, onder Woerden, N. aan Midland, Z. O. aan Kromwijk, onder Wulvenhorst, Z. W. aan Diemerbroek.

VLOOSWIJK-OOSTWIJK-EN-KROMWIJK, heerl. in het *Land-van-Montfoort*, prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *IJsselstein*, gem. *Wulvenhorst*; palende N. W. en N. O. aan de gem. Woerden, O. aan Wulvenhorst en Linschoter-Haar, Z. en Z. W. aan Diemerbroek.

Deze heerl. bestaat uit de pold. Kromwijk en Vlooswijk en bevat noch d. noch geh., maar alleen eenige verstrooid liggende huizen.

VLOOSWIJKERWETERING (DE), water in het *Land-van-Montfoort*, prov. *Utrecht*, gem. *Wulvenhorst*, dat in eene noordelijke rigting langs den polder Vlooswijk vloeit en in den *Oude-Rijn* uitloopt.

VLOOSWIJK-POLDER of **FLOOSWIJK-POLDER**, pold. in *Staats-Vlanderen*, in *Neuzen-Ambacht*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Azel*, distr. *Hulst*, gem. *Neuzen*; palende N. aan de *Wester-Schelde* en de vestingwerken van Neuzen, O. aan den *Lievens-polder* en de *zeven Trianteiten*, Z. aan den *Ond-Zevenaar-polder* en den *Goese-polder*, en W. aan de *Goese-polder* en den *Willemskerke-polder*.

Deze pold., in 1648 bedijkt, heeft eene kadastrale oppervlakte van 210 bund. 62 v. r. 24 v. ell., en is schothaar groot 184 bund. 74 v. r. 26 v. ell. Daarin staan eene hofstede, vijf hoefjes en voorts eenige bijzondere woningen in het oostelijk gedeelte des polders, hetwelk deel maakt van de vesting Neuzen. Het bestuur berust in handen van eenen *Dijkgraaf*, eenen *Gezworenen* en eenen *Ontvanger-Griffier*. Deze pold. ontvangt al het water der pold. op de hoofdwatering van den westkant van het groot Kanaal van Neuzen naar Gent en ontlast die, met zijn eigen water, door eene kapitale uitwateringsluis in de grachten der vesting Neuzen en verder in de *Wester-Schelde*.

VLOOT (DE), water in *Oppe-Gelder*, prov. *Limburg*, dat tusschen *Heinsberg* en *Waldfricht* ontstaat en bij *Linne* in de *Maas* opgenomen wordt.

VLOOYEND, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *LOYEND*.

VLOTEN, d. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie *VLEUTEN*.

VLOTTER (DE) of **HET HUIS-TE-VLOTTER**, voorm. buit. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie *JAGERLUST*.

VLOWIJCKERWETERING, ook wel verkeerdelijk **VLOESCHERWETERING**, water in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, dat onder *Werkhoven* ontstaat, dienende tot afwatering der landen onder dien polder behorende, te zamen groot 551 bund. 95 v. r. 71 v. ell., gelegen onder *Werkhoven*, *Odijk* en *Bunnik*, strekkende in eene noordwestelijke rigting door de gem. *Odijk* tot onder *Bunnik* en vervolgens in eene noordoostelijke rigting door een gedeelte van de laatstgemelde gem. tot in den *Kromme-Rijn*; wordende over die wetering de schouw gevoerd door de *Burgemeesters* van *Werkhoven* en *Odijk* met vier *Heemraden*; ingevolge schouwbrief in dato 24 October 1604 gegeven door de *Statenvan Utrecht*.

VLOYSBRUG, brug in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, gem. en 6 min. Z. W. van *Limmen*, $\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Castrikum*, over de *Dije*, in den grooten weg van *Alkmaar* naar *Haarlem*.

VLUGTBERG, berg in *Oost-Indië*, gonv. *Amboina*, op het *Ambonsche eil. Kelang*.

XI. DSEL.

Dese berg wordt aldus genoemd, omdat zij den Kelangers weleer tot wijk plaats diende.

VLUGTENBURG, voorn. buit. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en $2\frac{1}{2}$ u. Z. van 's *Gravenhage*, kant. en 1 u. W. van *Naaldwijk*, gem. 's *Gravezande-en-Zand-Ambacht*, $\frac{1}{2}$ u. N. van 's *Gravezande*.

Thans is het eene boerderij, beslaande, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 18 bund. 71 v. r. 60 v. ell., en wordt in eigendom bezeten door den bouwman *Jan Zeelenberg*, woonachtig te 's *Gravezande*.

VLUGTENBURG, buit. op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, arr. en $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Middelburg*, kant. en 40 min. N. O. van *Flissingen*, gem. *Oost-en-West-Souburg*, 10 min. N. O. van *Oost-Souburg*.

VLUGT-EN-TROUW, koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Cottica*, ter linkerszijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de koffijplant. te *Contentement*, benedenwaarts aan de koffijplant. *Arnhem*; 900 akk. groot; met 110 slaven. De Negeren noemen haar *LABADI*.

VLUGTHEUVEL-POLDERTJE, gemeenlijk *VLUGHEUVEL-POLDERTJE* genoemd, onbehuide pold. op de *Tiengemetten*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Oud-Beijerland*, gem. *Zuid-Beijerland*; palende N. en O. aan den *Middelpolder*, Z. aan den *Vrouw-Maria-polder*, W. aan den *Zuidwest-polder*.

Het is eene zeer kleine ronde polder, welke in het jaar 1822 bedijkt is, beslaande, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 4 bund. 28 v. r., alles schotbaar land. Hij wordt door eene sluis, op het *Vuilegat*, van het overtollige water ontlast.

VLUGTHOVEN, buit. in het balj. van *Broderode*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 1 u. N. van *Haarlem*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. van *Beverwijk*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Velsen*, aan den straatweg te *Zandpoort*.

Dit buit. beslaat eene oppervlakte van 10 bund. 84 v. r. 15 v. ell., en wordt in eigendom bezeten door de erven van den Heer *Mr. Jan Bondt*, te *Amsterdam*.

VLUT, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Brabant*, *Derde* dist., arr., kant en 2 u. W. ten Z. van *Andhoven*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. W. van *Oerle*.

VOCHTELO, d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Oosteinde*. Zie *Fochtelo*.

VODDEHOEK, b. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en 4 u. N. N. O. van *Almelo*, kant. en 1 u. N. O. van *Ootmarsum*, 1 u. N. van *Denkamp*, een gedeelte van de huurs. *Tillegte* uitmakende.

VOEDERHEIL, bij het kadaster *Voederheul* gespeld, geh. in het *Land-van-Ravestein*, prov. *Noord-Brabant*, *Eerste* distr., arr. en 5 u. O. van 's *Hertogenbosch*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Grave*, gem. en 20 min. N. W. van *Zeeland*; met 16 h. en 100 inw.

De naam van dit geh. wordt afgeleid van de partijgaers in vroegere oorlogen, die de bewoners, wanneer zij geen voeder of fourage meer konden leveren, met het afbranden hunner woningen bedreigden.

VOELBEIJERT of **VOELBEIJARDEN**, oud adell. h. in de st. *Utrecht*, aan de zuidzijde van de *Oude-Gracht*.

VOELLENHOEF, oude naam van de st. *Volkenhove*, in het kw. *Vollenhore*, prov. *Overijssel*. Zie *Volkenhove*.

VOER (DE), riviertje in het *Land-van-Falkenburg*, prov. *Limburg*, dat in de Belgische prov. *Luik*, bij *St. Martens-Voeren*, ontspringt;

met eenen noordwestelijken loop in de prov. *Limburg* komt, en, na eenen korten loop, bij Eysden in de *Maas* valt.

VOERDE (DE), geh., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Ferwerderadeel*, arr. en 3 u. N. van *Leeuwarden*, kant. en 2½ u. W. Z. W. van *Holwerd*, ½ u. W. Z. W. van *Marrum*, waartoe het behoort. Er staat thans slechts nog 1 h. en 10 inw.

VOERENDAEL, gem. in het *Land-van-Valkenburg*, prov. *Limburg*, arr. *Maastricht*, kant. *Heerlen* (6 k. d., 7 m. k., 1 s. d.); palende N. aan Wynandsrade en Hoensbroek, O. aan Heerlen, Z. aan Wylre, W. aan Schin-op-Geul, Klimmen en Wynandsrade.

Deze gem. bevat het d. Voerendael en de geh. Esschen, Kunraad, Op-de-Straat, Winthagen, Colmond, Mingarsberg en Ubagsberg. Zij beslaat eene oppervlakte, volgens het kadaster, van 2286 bund. 90 v. r. 25 v. ell., waaronder 2225 bund. 96 v. r. 70 v. ell. belastbaar land; telt 328 h., bewoond door 332 huisgez., uitmakende eene bevolking van 1730; inw., die meest in den landbouw en de paarden- en veeteelt hun bestaan vinden; wordende er van hier vele paarden en hoornvee in België, Frankrijk en Pruisen verkocht. Ook heeft men er 2 bierbrouwerijen, 2 looijerijen, 3 bleekerijen, 2 koornmolens en 4 kalkovens, wordende de kalk, behalve tot bouwen, ook veel tot bemesting gebruikt. Zij wordt gebrand van eenen wit-grijzen steen, die in de gem. gevonden wordt en waarvan men ook huizen bouwt.

De inw., die er, op 4 na, allen R. K. zijn, onder welke ongeveer 1350 Communikanten, maken de twee par. van Voerendael en Ubagsberg uit, welke in deze burg. gem. ieder eene kerk hebben.

De 4 Herv., die er wonen, behooren tot de gem. van *Heerlen*.

Men heeft in deze gem. twee scholen, als: ééne te Voerendael en ééne te Ubagsberg, welke gezamenlijk gemiddeld door een getal van 200 leerlingen bezocht worden.

Deze gem. is, den 6 Januarij 1644, als eene heerl. verpand aan den Heer WILLEM VAN CORTENBACH. Thans echter is het geen heerl. meer.

Het d. VOERENDAEL ligt 3½ u. O. N. O. van Maastricht, ½ u. W. van Heerlen, aan de Geleen, in den weg van Maastricht naar Heerlen. Het is een tamelijk fraai d., in welks kom men 70 h. en 390 inw. telt, en met de daartoe kerkelijk behoorende geh. Esschen, Kunraad, Op-de-Straat en Winthagen, heeft het 231 h. en 1200 inw.

De inw., die er, op 4 na, allen R. K. zijn, onder welke 1000 Communikanten, maken eene par. uit, welke door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt. De kerk, die hier vroeger stond en omtrent elf eeuwen oud was, is in het jaar 1843 gedeeltelijk ingestort, waarna er eene nieuwe tegen den ouden toren is aangebouwd. Deze kerk, even als de vorige aan den H. LAURENTIUS toegewijd, is een groot en schoon gebouw, met een orgel, volgens eene nieuwe vinding vervaardigd door de gebroeders FRANSSEN, te Horst, en bevat 3 altaren.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 120 leerlingen bezocht.

Men heeft in deze gem. drie kast., als: Cortenbach, Puth en Haeren; vroeger bestond er ook nog het kast. Dammerscheid, thans eene pachthoeve.

Dit dorp is de geboorteplaats van JAN WILLEM VAN ELMPT, geb. den 24 Junij 1718, † als Generaal in Russische dienst.

De kermis valt in den Zondag na St. Maarten.

VOERBOOI ('Y), meertje in *Westerwolde*, prov. *Groningen*, gem. *Onstwedde*, tusschen *Maarsbroek* en den *Schaapsberg*, op de grenzen van de prov. *Drenthe*.

VOERSEL, b. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *VAARSEL*.

VOERST (DE), kast. in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie *VOORST*.

VOETAKKER, op sommige kaarten onder den naam van het *GELDERMALENSCHE-WEIDEVELD* voorkomende, onbehuise pold. in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt*, kw. en arr. *Tiel*, kant. en gem. *Geldermalsen*; palende N. aan den *Polder-van-Deil* en den *Polder-van-Geldermalsen*, O. aan den *Polder-van-Meteren*, Z. aan den *Polder-van-Neer-IJnen* en den *Polder-van-Waardenburg*, W. aan den *Polder-van-Deil*.

Het is eigenlijk een gedeelte van den *Polder-van-Geldermalsen*, beslaande, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 181 bund. 83 v. r. 60 v. ell., alles weiland. Het land wordt door 2 sluizen, op de *Linge*, van het overvloedige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit twee *Poldermeesters*.

VOETANGEL (DE), herberg en tolhuis in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 2½ u. Z. Z. O. van *Amsterdam*, kant. *Nieuwer-Amstel*, 1¼ u. O. ten Z. van *Amstelveen*, gem. *Ouder-Amstel*, ¼ u. Z. O. van *Ouderkerk*, aan den *Holendrecht-polder*, op de grenzen der prov. *Utrecht*.

Het is de gewone pleisterplaats der trekschuiten tusschen *Amsterdam* en *Utrecht* en wordt reeds ten tijde van het graafelijk bestuur vermeld.

VOETERE, ond d. in *Oost-Indië*, op het eil. *Timor*, een der *Zuidwester-eilanden-van-Banda*, 3 mijlen van *Fiale*.

VOETPAD (HET), bekade pold. in den *Zwijndrechtsche-waard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Dordrecht*, gem. *Hendrik-Ido-Oostendam-en-Schildmans-kinderen-ambacht*; geheel door rietgorzen omringd, welke hem verbinden met het *Roodezand* en zoo een eiland vormen in de *Merwede*, dat dit vaarwater in twee deelen verdeelt, waarvan het westelijk de *Noord* en het oostelijke de *Pelsert* genoemd wordt.

VOGEL (DE GROOTE-), bekend water en visscherij in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, liggende in de na te meldene gemeenten, met de navolgende uitgestrektheden, als: onder *Hontenisse*, met 5 bund. 49 v. r. 60 v. ell.; onder *Stoppeldijk*, met 26 bund. 10 v. r. en onder *Hengstdijk*, met 27 bund. 15 v. r. 20 v. ell.; zoo dat deze visscherij groot is 58 bund. 74 v. r. 80 v. ell. Daarop wordt over heerlijke paling en baars gevangen, die meestal naar *België* wordt uitgevoerd.

De eigenaar van dit vischrijke water is de Heer *JAN FRANCIS VAN WAES*, grondeigenaar, wonende te *Westdorpe*.

VOGEL (DE KLEINE-), water en visscherij in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, gem. *Hontenisse*, gelegen in dat gedeelte van de *Watering-van-Lamswaarde*, gemeenlijk de *Oostvogel* genoemd.

Dit water, waarin veel baars en paling wordt gevangen, is groot, volgens het kadaster, 2 bund. 83 v. r. 20 v. ell., en wordt mede in eigendom bezeten door den Heer *JAN FRANCIS VAN WAES*, grondeigenaar te *Westdorpe*.

VOGEL (OOST-EN-WEST-), wijk of sectie van de *Watering-van-Lamswaarde*, in *Staats-Vlaanderen*, in *Hulster-ambacht*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. en distr. *Hulst*, gem. *Hontenisse*; palende

N. aan den Kruis-polder, den Schapers-polder en Groot-Hengstdijk, O. aan den Kruis-polder en de Oude-Graauw, Z. aan het Oudeland, den Vitshoek en Ekenisse, W. aan den Sir-Pauwels-polder, het water de Vogel en den pold. Groot-Hengstdijk. — In deze wijk staan 20 hofsteden en 123 bijzondere woningen.

VOGELAAR (HET GAT-VAN-DEN-), kreek in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Brabant*, gem. *Made-en-Drimmelen*, dat uit het *Gat-van-de-Puttestee* voorkomt, in eene zuidelijke rigting tusschen de platen van den *Lagenhof* doorloopt en zich in het *Gat-van-Kielen* en het *Gat-van-den-Hof* verliest.

VOGELAARSLOOT (DE), kil in den *Biesbosch*, prov. *Zuid-Holland*, gem. *Dordrecht*, welke uit het *Banegat* en tusschen den *Sionspolder* en het *Grensblok* ter eener zijde en den *Grooterug* ter andere zijde in het vaarwater van *Geertruidenberg* of *Wanty* uitloopt.

VOGELSBERG, b. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, prov. *Noord-Brabant*, *Derde* distr., arr. en $4\frac{1}{2}$ u. Z. van *Bindhoven*, kant. en $3\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Asten*, gem. en 3 min. N. O. van *Maarheze*; met 27 h. en 145 inw.

VOGEL-EILAND, eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*. Zie *Kuiper*.

VOGEL-EILAND, eil. in *Oost-Indië*, een der *Zuidwester-eilanden-van-Banda*. Zie *VOGELS-EILAND*.

VOGELENSANCK, oude naam van het bult. **HET HUIS-TE-VOGELENSANG** in het balj. van *Brederode*, prov. *Noord-Holland*. Zie *VOGELENSANG (HET HUIS-TE-)*.

VOGELENVELD (HET), duinvallei in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Noordwijk*, gem. *Noordwijk-binnen-en-buiten-Langeveld-en-Offem*.

In deze vallei, welke eene oppervlakte beslaat van 550 bundt, is in het jaar 1821, door den eigenaar Jonkheer *WILLEM PHILIP BARNART VAN BERGEN*, eene geheel nieuwe woning, naar den *Gelderschen* trant, gebouwd. Te gelijker tijd is een gedeelte dier vallei, welke tot dus verre geheel onbeheerd lag, met slooten of diepe greppen behoorlijk in akkers verdeeld, met beplantingen tegen de verstuiving en de winden verzekerd en tot eene regelmatige ontgiuning aangelegd, welke zeer goed opgenomen is.

VOGELEN-WATER (HET ACHTER-) of **ACHTER-VOGEL-WATER**, duinvallei in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Alkmaar*, gem. *Egmond-Binnen-en-op-den-Hoef-en-Rinnegom*.

VOGELEN-WATER (HET GROOTE-) of **HET GROOTE-VOGELWATER**, duinvallei in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, gedeeltelijk arr. en kant. *Alkmaar*, gem. *Egmond-Binnen-en-op-den-Hoef-en-Rinnegom*, gedeeltelijk arr. *Haarlem*, kant. *Beverwijk*, gem. *Castrikum*.

VOGELEN-WATER (HET KLEINE-) of **HET KLEINE-VOGELWATER**, duinvallei in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, gedeeltelijk arr. en kant. *Alkmaar*, gem. *Egmond-Binnen-en-op-den-Hoef-en-Rinnegom*, gedeeltelijk arr. *Haarlem*, kant. *Beverwijk*, gem. *Castrikum*.

VOGELENSANG (DE), DE **VOGELSANG** of DE **VOGELSANG**, voorm. amb. in het balj. van *Brederode*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Haarlem*, gem. *Bloemendaal-Tetterode-Albertsberg-en-de-Vogelensang*; palende N. aan het voorm. amb. van *Overveen*. O. aan *Berkenrode*, *Hermstede*, *Bennebroek* en *Hillegom*, Z. aan *Noordwijkerhout*, W. aan *Zandvoort*.

Dit amb. bevat het geb. de *Vogelensang*, benevens eenige verstrooid liggende huizen en buitenplaatsen in den *Aardenhout*; beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1184 bund. 62 v. r.

6 v. ell., waaronder 1174 bund. 62 v. r. 1 v. ell. belastbaar land; telt 58 h., bewoond door 78 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 440 inw., die meest hun bestaan vinden van den landbouw en door de vermogende bewoners der hier aanwezige buitengoederen, die des zomers herwaarts komen. De voornaamste dezer buitengoederen zijn: Boekenrode, Leiduin, Marienbosch, het Huis-to-Vogelenzang, Woestduin, Teylingerbosch en het Huis Kuilenburg. Aan de duinzijde van deze bekoorlijke streek, op zeer korten afstand van de Leydsche-vaart, worden al meer en meer aard-appelen geteeld.

De Hollandsche spoorweg doorsnijdt de *VOGELENZANG* op het zuidelijke gedeelte en loopt vervolgens naar Berkenrode, Heemstede en Bennebroek, langs de grenzen van dit voorm. amb.

De 370 R. K., die er wonen, maken, met die van *Bennebroek* en de *Zijk*, eene stat. uit, die tot het aartspr. van *Holland-en-Zeeland*, dek. van *Kennemerland*, behoort, door eenen Pastoor bediend wordt, 600 Communikanten telt en eene eigen begraafplaats heeft.

De Herv., die er 70 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Bloemendaal*. — Men heeft in dit voorm. amb. eene school, welke gemiddeld door 50 leerlingen bezocht wordt.

Het geh. *VOGELENZANG*, ligt $1\frac{1}{2}$ u. Z. Z. W. van Haarlem, 2 u. Z. ten W. van Bloemendaal.

De R. K. kerk, aan *Onze Lieve Vrouw Hemelvaart* toegewijd, welke, met de pastorf., in een laantje ten W. van den weg staat, is een ruim vierkant gebouw, met eenen fraaijen spitsen toren en van een orgel voorzien.

Men heeft er een halt van den Ijzeren spoorweg, nabij de vaart, aan de laan.

VOGELENZANG (DE), twee platen in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Brabant*, gedeeltelijk *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Werkendam*, en voor een zeer klein gedeelte *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Oosterhout*, gem. *Made-en-Drimmelen*; palende N. aan de Donderkil, O. aan het Gat van Steenenhoek, Z. aan het Gat van de Noordekil, W. aan het Gat van de Zalm. — Van deze platen is een klein gedeelte bedijkt. Zie het volgende art.

VOGELENZANG (DE), pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Werkendam*; palende N. aan de Donderkil, O. aan het Gat-van-Steenenmuur, Z. en W. aan de grienden van *Vogelenzang*.

Deze pold., welke in het jaar 1819 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 19 bund. 73 v. r. 40 v. ell., met de kaden, en wordt door twee honten duikers aan de zuid- en oostzijde des polders gelegen, de eerste wijd 0.44 ell., voorzien van schuif en klep, de tweede wijd 0.84 ell., met eene klep op het Gat-van-Steenenmuur van het overvloedige water ontlast. Hij wordt, als behoorende aan het domein, door den Ontvanger van het domein bestuurd. De hoogte van het zomerpeil is 8 palm. boven A. P.

VOGELENZANG (DE), landb., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Kollumerland-en-Nieuw-Kruisland*, arr. en 5 u. N. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en $2\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Dokkum*, $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Oudwoude*, in de buurt *Veenklooster*, waartoe het behoort.

Dit landb., een der aanzienlijkste hutenverblijven in de prov. *Friesland*, wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door Jonkheer *Hector Livius Baron van Heerstra*, tweeden zoon van den Heer *Aan*

TJEPKE ROUD SIXMA BARON VAN HEEMSTRA, Lid der Ridderschap en Staten van Friesland, woonachtig des winters met zijne ouders te Groningen, aan wien het bij testament gemaakt werd door zijne tante, **Mevrouw de donairière van WILLEM ANNE VAN HAREN**, geb. van HEEMSTRA, die er met haren man, den laatste zoon van den beroeinden **ONROZWIJER VAN HAREN**, heeft gewoond.

VOGELENZANG (DE), landg. op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw., arr. en 11 u. N. van *Arnhem*, kant. en 3 u. O. van *Elburg*, gem. en ruim 2 u. O. van *Oldebroek*.

VOGELENZANG (HET HUIS-TE-), van ouds **VOGELENSANCK**, buit. in het halj. van *Brederode*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en 1½ u. Z. Z. W. van *Haarlem*, gem. *Bloemendaal-Tetterode-Aalbertsberg-en-de-Vogelenzang*, 2 u. Z. ten W. van *Bloemendaal*, ongeveer ½ u. van het geb. *Vogelenzang*.

Dit buit, diende langen tijd tot een grafelijk lust- of jaghuis, waar tot de naburige duinen eene voegzame gelegenheid verschaften. Het was gesticht door *Floris V*, Graaf van *Holland*, die er vaak zijn verblijf hield, zoo als blijkt uit onderscheidene giftbrieven, die aldaar zijn uitgegeven. Hertog **ALBRECHT VAN BEIJEREN**, Graaf van *Holland*, heeft het in 1583 aan Heer **RHINOUD VAN BREDERODE** geschonken, in vergelding van de door hem gedane trouwe diensten, waardoor het tot de heerl. *Brederode* gebragt, en later onder het halj. van *Brederode* gekomen is. Allengskens raakte het gebouw, waarvan ondanks het gedane onderzoek geen spoor te ontdekken is, in verval, en lag langen tijd genoegzaam in eenen puinhoop, tot omtrent het midden der zeventiende eeuw, wanneer het door den Heer **JACOBUS DE JONGE**, herbouwd en in den staat gebragt werd, zoo als het zich nog heden vertoont. Men heeft van de duinen een verrukkelijk uitzigt achter het huis. Voorts heeft men er uitgebreide beplantingen. Het beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 294 bund. 19 v. r. 15 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door Jonkheer **WILLEM PHILIP. BARNAART VAN BERGEN**, woonachtig te *Haarlem*.

VOGELENZANGER-POLDER, pold. in de *Niedorper-kogge*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. *Schagen*, gem. *Oude-Niedorpen-Zijdewind*; palende N. en N. O. aan den *Oude-Niedorper-polder*, waarvan het door het *Zuigebuurt-dijkje* is afgescheiden, Z. aan den *Heer-Hugowaard*, W. aan de *Poelen*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 20 bund. 43 v. r. 10 v. ell., alles schotbaar land, en wordt door eene pomp, op de *Raakmaat*, van het overtollige water outlast. Het polderbestuur bestaat uit twee *Ingelanden*.

VOGELENZANGER-WATERING (DE), water in het halj. van *Brederode*, prov. *Noord-Holland*, gem. *Bloemendaal-Tetterode-Aalbertsberg-en-de-Vogelenzang*, in eene zuidelijke rigting naar de *Leydsche-vaart* loopende.

VOGELENZANG-POLDER (DE), pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Gouda*, gem. *Sluiswijk*; palende N. aan *Vettenbroek*, O. aan *Gravekoop*, Z. aan *Nieuwebroek*, W. aan 's *Gravenbroek* en *Ravensberg*.

VOGELENZANG-POLDER (DE) of de **VOGELZANG-POLDER**, van ouds het **GORSSEKER-DE-VOGELENSANCK**, pold. in het eil. *Tholen*, prov. *Zeeland*, arr. *Zierikzee*, kant. *Tholen*, gem. *Oud-Vossemeer-en-Vrijbergen*; palende N. W. aan den *Hikke-polder*, N. O. en O. aan de *Eendragt*, Z. aan den *Leguit-polder*, W. aan den *Kerke-polder*.

Deze pold., welke in het jaar 1867 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 68 bund. 58 v. r. 40 v. ell., waaronder 56 bund. 70 v. r. 53 v. ell. schotbaar land; telt 23 b., waaronder 2 boerdertjen, en wordt door 1 sluis, op de zuidoostzijde van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit dat van Oud-Vosmeer.

VOGELENZANGSCHE-BOSCH (HET), bosch in het balj. van *Brede-rode*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Haarlem*, gem. *Bloemendaal-Tetterode-Albertsberg-en-de-Vogelenzang*, $\frac{1}{2}$ u. N. W. van de *Vogelenzang*.

Er staan daarin twee heerenhuizen, beide, even als het geheele bosch, dat eene oppervlakte beslaat van 80 bund. 78 v. r. 17 v. ell., een eigendom is van Jonkheer **WILLEM-PHILIP BARNAART VAN BERGEN**, woonachtig te *Haarlem*.

Zonder eenige afsluiting door te gaan treedt men dit bosch in, waar de wandeling voor alle fatsoenlijke lieden open staat, aan de zuidzijde van het huis, dat regt tegenover de *Vogelensangsche-laan* staat (zie het volgende art.) loopt eene breede laan in de zelfde rigting als de eerstgenoemde, doch haar in fraaiheid van geboomte verre overtreffende; aan de zuidzijde van dat huis ontdekt men van verre tussehen hoog geboomte, waardoor men ook naar de landen van Noordwijkerhout ziet, het andere heerenhuis, aanzienlijker en fraaijer gelegen, dat aan zijne noordzijde de aangenaamste waterpartijen heeft, met de nodige bruggen, en is door de voortreffelijkste beplantingen van bloem- en heestergewassen omringd. Ten Westen van dit laatste huis, en dus meer naar het duin, ziet men over golvend graan naar eene aangenaam gelegen boerdertj, voorts is alles, met bosch en andere partijen, tot aan het duin doorsneden, is ongeveer (regtlijnig gemeten) 10 min. diep en 7 min. breed. De nachtegaal wordt hier niet zelden gehoord.

VOGELENZANGSCHE-LAAN (DE), of de **BEKLAAN**, ook wel eens de **TEILINGERLAAN** genoemd, weg in het balj. van *Brede-rode*, prov. *Noord-Holland*, gem. *Bloemendaal-Tetterode-Albertsberg-en-de-Vogelenzang*.

Deze laan begint aan de *Leydsche-vaart*, een weinig bezuiden de nieuwe brug over die vaart bij het *Bennenbroekerhuisje*. Vlak aan die vaart wordt zij door den spoorweg doorsneden, alzoo is zuidwaarts van die laan aan de zijde der vaart het haltgebouw (de *Vogelenzang*) geplaatst. De laan is 12 min. lang, heeft aan hare zuidzijde de nieuw aangelegde plaats het *Huis Kuilenburg*, doorsnijdt den *Doodweg* en loopt regt aan op een der twee heerenhuizen, van het *Vogelensangsche-bosch*.

VOGELFORT (HET), voorm. fort in *Staats-Vlaanderen*, in *Hulster-Ambacht*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, onder de gemeente *Stoppeldijk*, hetwelk gelegen was aan den uitersten noordwesthoek van *Sir-Pauluspolder*, en gedurende de Nederlandsche beroerten, ter verdediging van de toenmalige haven van *Hulst*, is opgeworpen.

Een gedeelte der met gras begroeide borstweringen en wallen zijn nog zichtbaar. In het fort staat thans eene boerenhofstede, tevens tot herberg ingerigt, en bewoond door den landbouwer **JAN CORNELIS MARENS**. Van de hoogte, waarop deze hofstede staat, heeft men een allerleest uitzigt op het water der *Vogel*, waarom deze herberg door ingezetenen van de stad *Hulst* veel als een uitspanningsoord pleeg bezocht te worden.

In de nabijheid van dit voorm. fort zijn eenige meest arbeiderswoningen gebouwd, waardoor eene kleine buurschap is ontstaan, mede het **VOGELFORT** genaamd.

VOGEFORT (HET), geh. in *Staats-Vlaanderen*, in *Hulster-Ambacht*, prov. *Zeeland*, arr. en $\frac{5}{8}$ u. Z. O. van *Goes*, kant., distr.

en 1½ u. N. van *Hulst*, gem. *Stoppeldijk*, 20 min. N. van *Pantus-polder*; met 7 h. en ruim 30 iuw.

VOGELHOEK, kaap in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*. Zie *Bosongo*.

VOGELLAND, hoeve, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet *Oost-Dongeradeel*, arr. en 4 u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en ½ u. N. O. van *Dockum*, ½ u. Z. O. van *Aalsum*, waartoe zij behoort.

VOGELLUST-POLDER, voorm. pold. in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, *Vierde* distr., N. aan de heerl. *Breskens*, O. aan een nu verdronken pold. wiens naam onbekend is, Z. aan *Willem-Socnst-polder*, W. aan *Breskens*. Hij is denkelijk gevloeid in de vijftiende eeuw, waar hij lag vindt men thans het oostelijk deel van den *Elizabeths-polder*, gem. *Groede*.

VOGELMEER (HET), meertje in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, gem. *Uitgeest-en-Marken-Binnen*, ½ u. Z. O. van *Uitgeest*.

Dit meertje is bijna geheel verland, en thans niet meer dan eene vereeniging van vier daaropuitlopende polderwateringen.

VOGELNEST-EILANDJES (DE), groep eil. in *Oost-Indië*, in de *Straat-van-Karimata*, aan de *Westkust* van het *Sundasche* eil. *Borneo*.

VOGELRIJD, beekje of watertje, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Oosteinde*, dat uit de hooge veenen ontspringende, in eene westelijke rigting door het d. *Fochteloo* loopt, tegen den *Leidijk* stuit, doch zich daar onder den grond verbergt, 10 min. gaans verder weder te voorschijn komt, en zich eerst in het *Groot-Diep* en daarmede in de *Kuinder* ontlast.

VOGELSANG, voorm. amb. in het balj. van *Brederode*, prov. *Noord-Holland*. Zie *VOGELZANG*.

VOGELSANG, hoeve, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Baarderadeel*, arr. en 2½ u. Z. W. van *Leeuwarden*, kant. en ½ u. N. W. van *Rauwerd*, 7 min. Z. van *Oosterwierum*, waartoe het behoort.

Dit landhuis beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 33 bund. 96 v. r. 58 v. ell., en wordt in eigendom bezeten door den Heer *GERARDUS VAN WAGENINGEN*, woonachtig te *Leeuwarden*.

VOGELSCHORRE (NIEUW-), pold. in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*. Zie *WESTDORPE-POLDER*.

VOGELSCHORRE (OUD-), ook *Zuid-Westenrijke* genaamd, pold. in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Axel*, distr. *Hulst*, gem. *Neuzen*; palende N. aan het voorm. *Axelsche-gat*, O. aan den *Westdorpe- of Nieuw-Vogelschorre-polder*, Z. en W. aan het voorm. *Sassche-gat*.

Deze pold., hebbende eene kadastrale uitgestrektheid, met in begrip van water, slikken en schorren, van 702 bund. 72 v. r. 96 v. ell. is schotbaar groot 269 bund. 14 v. r. 24 v. ell. Hij is ingedijkt in het jaar 1700, op bekomen octrooi van de Staten van *Zeeland*, in dato 19 December 1699. Daarin staan 5 kapitale boerenhofsteden en 6 arbeiderswoningen en hij watert uit door een sluisje in het voorm. *Axelsche-gat*. Het bestuur berust in handen van eenen *Dijkgraaf*, eenen *Gezworene* en eenen *Ontvanger-Griffier*.

VOGELS-EILAND, *BOERONG* of *MAHAK*, in het *Engelsch* *BIRDS-ISLAND*, eil. in *Oost-Indië*, een der *Zuidooster-eilanden-van-Banda*, tot de *Key-eilanden* behoorende, 5° 12' Z. B., 148° 31' O. L.

Het is 1½ ell. lang en 1 el breed. Men heeft er zwavelbrouwen, die zeer zuivere zwavel opleveren.

VOGELSHOEK, geh. in het *Land-van-Cuyck*, prov. *Noord-Brabant*, *Eerste* dist., arr. en 6 u. O. ván *'s Hertogenbosch*, kant. en 1 u. Z. Z. O. van *Grave*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. Z. O. van *Gassel*; met 12 h. en 70 inw.

VOGELSHOEK (DE), pold. in het *Land-van-Cuyck*, prov. *Noord-Brabant*, *Eerste* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Grave*, gedeeltelijk gem. *Escharen*, gedeeltelijk gem. *Gassel*; palende N. en O. aan den *Polder-van-Escharen-en-Gassel*, Z. aan het *Broek of de Beersche-Maas*, W. aan de *Hooge-Escharensche-weide of Beersche-Maas*.

Deze pold., welks bedijking, uithoofde van de geringe zwaarte, slechts als eene gewone bekading kan worden aangenierkt, bestaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 97 v. r. 63 v. r. 90 v. ell., als: onder *Escharen*, volgens het kadaster, 94 bund. 72 v. r. 50 v. ell., en daaronder 71 bund. 33 v. r. 78 v. ell. schotbaar land; onder *Gassel*, volgens het kadaster, 2 bund. 91 v. r. 40 v. ell., alles hooien weiland, doch deze gronden onder *Gassel*, zijn niet ingedijkt, maar liggen in den overloop of traverse van de *Beersche-Maas*. Men telt er 8 h., alle boerderijen, onder *Escharen*. Hij heeft aan de westzijde een houten sluisje, in den dag wijd 0,56 ell. en hoog 0,54 ell., voorzien van een drijfsdeurtje en wordt daardoor, op de Raam, van het overtollige water ontlast. Het bestuur bernst in handen van de eigenaren. De hoogte van het zomerpeil is 8,32 ell. boven A. P. Het onderhoud der dijken heeft door dijkgeslaagden plaats; het sluisje daarentegen wordt door den polder onderhouden. Het buitendekstuk van het sluisje ligt op 9,82 ell. boven A. P.; de vloer op 8,56 ell. boven A. P.

In dezen pold. hebben, door het water van de *Beersche-Maas*, doorbraken plaats gehad in 1789, 1799, en in Januarij 1820.

VOGELSTRUIS-DROOGTE (DE), bank in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*, aan de Noordkust van het *Sundasche eil. Java*, N. O. van *Bantam*.

VOGELSWERF, geh. in de heerl. *Heukelum*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 2 u. N. O. van *Gorinchem*, kant. en 3 u. Z. van *Vianen*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Heukelum*, aan den *Zuider-Lingendijk*; met 14 h. en 80 inw.

VOGELSWERF (ACHTER-), onbehuide pold. in de heerl. *Heukelum*, (*Geldersch gedeelte*), en alzoo prov. *Gelderland*, arr. *Tiel*, kant. *Geldermalsen*, gem. *Vuren-en-Dalem*; palende N. aan het geh. *Vogelswerf*, O. aan den pold. *Binnen-den-Tiendweg*, Z. aan den pold. *Op-Broek*, W. aan den *Broeksche-uitwateringboezem*, grensscheiding tusschen *Heukelum* en *Spijk*.

Deze pold. bestaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 54 bund. 73 v. r. wei- en bouwland, en wordt door eene sluis, even als de andere polders, op de *Linge*, van het overtollige water ontlast. Hij staat onder het zelfde bestuur, als de overige *Heukelumsche* polders.

VOGELWATER (HET ACHTER-), HET GROOTE-VOGELWATER en HET KLEINE-VOGELWATER, drie duinvalleijen in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie *VOGELWATER (HET ACHTER-)*, *VOGELWATER (HET GROOTE-)* en *VOGELWATER (HET KLEINE-)*.

VOGELWIJK, gedeelte buitendijks land in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*. Zie *VOLEWIJK*.

VOGELZAND (HET), droogte in de *Zuiderzee*, ten Z. O. van het eil. *Texel*, zijnde een gedeelte van den *Lutjeswaard*, en wel het noordelijkste begrepen tusschen den *Texelstroom* en het *Scheer*.

VOGELZANG, buit., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Kollumerland-en-Nieuw-Kruisland*. Zie *VOGELZANG (DE)*.

VOGELZANG, buit., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Baarderadeel*. Zie *VOGELSANG*.

VOGELZANG, geh. in dingspil van *Noordenveld*, prov. *Drenthe*, arr., judic. en adm. kant. en 4 u. N. W. van *Assen*, gem. *Roden*.

VOGELZANG, bij het kadaster *VOGELZANG*, b. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*, *Derde* distr., arr. en 3 u. N. O. van *Eindhoven*, kant. en 1½ u. N. W. van *Helmond*, gem., nabij en ten W. van *Lieshout*.

VOGELZANG, boerderij in het *Wold-Oldambt*, prov. *Groningen*, arr. en 1½ u. W. ten N. van *Winschoten*, kant. en 1 u. O. van *Zuidbroek*, gem. en 20 min. Z. Z. W. van *Scheemda*, ½ u. Z. W. van de *Eeksta*, waartoe zij behoort.

Deze schoone boerderij, eene oppervlakte beslaande van 80 bund. 29 v. r. 10 v. ell., wordt in eigendom bezeten en bewoond door den landbouwer H. Brouwer.

VOGELZANG-POLDER (DE), pold. in het eil. *Tholen*, prov. *Zeeland*. Zie *VOGELZANG-POLDER (DE)*.

VOGELZANG-POLDER, pold. in den *Lopikerwaard*, prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *IJsselstein*, gem. *Jaarsveld*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 216 bund. 36 v. r. 87 v. ell.

VOIRTHUISEN, naam, onder welke het d. *Voorthuizen*, op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, reeds in eenen brief van het jaar 979 voorkomt. Zie *Voorthuizen*.

VOIRTRAPPE, plaats, voorkomende in eenen giftbrief van Dirk, Graaf van *Holland*. Zie *FORTHRAPE*.

VOISE-POLDER (DE), pold. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije-van-Sluis*, prov. *Zeeland*. Zie *VERSCHER-POLDER (DE)*.

VOIVRE-GAU (DE), in het Latijns *PAGUS-WABRENSIS*, voorn. Fransch landschap, thans een deel uitmakende van het tegenwoordig grooth. *Luxemburg* en der *Fransche-Republiek*.

Men kent de juiste grootte van dit landschap niet. Men vindt er in genoemd: la Ferté, Itzig, Hesperingen, Frisingen, Linster, Schifflingen, Monderich en Zolver.

In latere eeuwen werd deze pagus weder verdeeld in de *Pagus-Mettingau*, de *Pagus-Alsonciensis* en de *Pagus-Judiciacensis*.

VOKLAMA, voorn. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Tietjerksteradeel*. Zie *VOECKLAMA*.

VOLCKEN, oude naam van het d. *Volkel*, in het *Land-van-Ravestein*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *Volkel*.

VOLDERS-EILAND, eilandje in *Staats-Vlaanderen*, in *Hulster-Ambacht*, prov. *Zeeland*. Zie *EILAND (HET)*.

VOLENBEEK, voorn. landg. op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 7 u. N. W. van *Arnhem*, kant. en 2 u. Z. van *Harderwijk*, gem. en ½ u. N. van *Putten*.

Het heerenhuis van dit landg. is in het jaar 1847 afgebroken. Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans eene boerenwoning. De daartoe behoord hebbende gronden beslaan eene oppervlakte van ongeveer 80 bund., en worden in eigendom bezeten door den Heer W. van Weede, woonachtig te Utrecht.

VOLENDAM of **VOLLENDAM**, d. in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 3 u. W. ten Z. van *Hoorn*, kant., gem. en ½ u. Z. van *Edam*, tegen den zeedijk, 52° 59' 56" N. B., 22° 44' 11" O. L. Men telt er, met het gedeeltelijk daartoe behoorende geh. *Katham*, 207 woningen,

waarvan vele onder één dak, zoo dat er slechts ongeveer 160 op zich zelve staande gebouwen zijn, bewoond door 1060 inw., meestal visschers, die met 101 visschuiten, *botters* genoemd, hun bedrijf uitoefenen, waarvan meer dan de helft gedurende acht maanden op de Noordzee worden gebruikt. Men kan de inw. aan hunne bijzondere kleding van de bewoners der naburige plaatsen onderscheiden.

De Herv., die er ruim 100 in getal zijn, hebben hier, aan de westzijde van het dorp, eene huiskerk, doch van buiten genoeg het aanzien van eene kerk hebbende. Het is een vierkant gebouw, zonder orgel, met een spits toeloozend torentje, waarin eene klok geplaatst is. In deze kerk wordt maandelijks door eenen der Predikanten van Edam godsdienstoefening gehouden.

De R. K. gemeente van Edam heeft in den loop van dit jaar (1848) te **VOLENDAM** een huis gekocht, ten einde het tot eene kapel of bijkerk in te rigten, en daarin voor ouden en zwakken van dit dorp dienst te doen en er de kinderen in de godsdienst te onderwijzen, terwijl in der tijd door of van wege den Pastoor van Edam in de dienst zal worden voorzien.

Men heeft hier eene school, nevens de Herv. kerk, welke gemiddeld door een getal van ruim 100 leerlingen bezocht wordt.

De zeehaven van **VOLENDAM**, die zich als eene tamelijk groote korn vertoont, is tegen den Zuidpolder-zeedijk en van de zeezijde van eene ringkade met steenen glooiing voorzien, welke echter niet hoog genoeg is tegen hooge vlooden.

De kermis te **VOLENDAM** valt in op den tweeden Pinksterdag.

VOLENDAMMER-MEER (DE), pold. in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, kant., gem. en *Z. van Edam*, tusschen die stad en Volendam, aan laatstgemelde grenzende, zoo dat op een gedeelte van den ringdijk 14 huisjes staan, welke tot dat dorp behooren.

Dit poldertje, in 1631 bedijkt, is groot 25 bund. grasland; bevat slechts eene boerderij en woning, en is het partikulier eigendom van den bewoner, door wien dus ook de directie wordt gevoerd. Het is van eenen molen voorzien, waarvan de kosten geheel voor rekening van den Eigenaar loopen; het overtollige water wordt in den *Zuidpolder* ontlast, waarin het is gelegen. Vroeger was dit poldertje het eigendom der stad Edam.

VOLEWIJK of **VOGELWIJK**, streek buitendijks lands in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, kant. *Edam*, gem. *Buiksloot*; strekkende van den Waterlandsche-zeedijk, bijna regt op de stad Amsterdam aan. Deze punt maakt dat het IJ voor de hoofdstad slechts 5 à 6 minuten breed is. In vroegere tijden droeg die breedte echter wel $\frac{1}{2}$ uur. De overtocht geschiedt hier met stoombooten, met door paardenkracht voortgestawde raderbooten, met zeilschuiten en met kleine schuitjes.

Eenigen noemen het **VOGELWIJK**, naar de raven en kraaijen, die hier vroeger op de lijken aasden; sommigen **VOOLWIJK** of **VEULWIJK**, naar de veulen of jonge paarden, die er aangesokt worden; anderen weder **VOONWIJK**, omdat het een vooruitsteekend stuk land is.

In een handvest van Hertog **ALBRECHT**, van het jaar 1393, wordt het **VOELWIJK** genoemd, waarbij tevens vergunning verleend wordt, om het te bedijken en jaarlijks vijf Heemraden te verkiezen, ten einde den zomerdijk te schouwen, als drie van Amsterdam en twee bij die van Waterland te stellen en rekening te doen aan den Baljuw van Waterland.

In het jaar 1409 werd de vrijheid van de stad Amsterdam, door Hertog Willelm, uitgebreid tot aan de Volewijk toe over het IJ, na welken tijd waarschijnlijk de stads gerigtplaats alhier zal gevestigd zijn voor diegenen, die door het geregt bij vonnis ter dood verwezen waren, zoo dat hunne lichamen door de lucht en de vogelen des hemels moesten verteerd worden; tot dit einde werden in het jaar 1535 acht en twintig doodgeslagene Wederdoopers alhier aan galgen gehangen.

De Volewijk lag vroeger geheel buitendijks, werd toen slechts door de Buikslooter-vaart met haren rijweg doorsneden, liep des winters meestal onder, en had geen ander gebouw dan het tolhuis, waar nu, voor voetgangers, geen tol meer wordt geheven. Sedert den aanleg van het Noordhollandsche kanaal is dat alles geheel veranderd; twee dijken omvatten de Volewijk, die zich, aan de Willemsluis, over Amsterdam, als het ware vereenigen; de Buikslooter-vaart is toen tot nabij Buiksloot verbreed en verdiept, terwijl het gedeelte dier vaart langs den Waterlandsche-dijk, met haren weg en hare brug, is behouden gebleven voor het Buikslooter-veer. Die behouden weg loopt nu alzoo dood, doch er ligt eene vlotbrug voor de jaagpaarden; hier omheen is toen het kanaal met zijnen daar nienwen weg vervolgd naar de doorvaartsluis te Buiksloot. Deze doorvaartsluis heeft onder anderen de plaats ingenomen, waar de voormalige sluis van Buiksloot lag. Nabij de Willemsluis is eene arm aan het kanaal gegraven voor het veer; bij dit veer staan op den dijk een jagerstal en een herbergje. Voorts zijn er nabij de sluis eene woning voor den Havenmeester en eenige andere gebouwen, met eenige weinige boplantingen, gesticht, en vervolgens de noodige veranderingen, in verband hiermede, voor de rid naar het tolhuis aangebragt. Dat tolhuis is echter buiten de bedijking gebleven, doch aan de monding van het buitenkanaal nog zoo veel aangeland, dat nu Amsterdam en Noord-Holland over het IJ slechts zes minuten van elkander zijn verwijderd. Tusschen twee gebouwen, ten dienste van het veer, doorgaande, komt men aan de nieuwe veerhaven, welke hier dood, maar in het IJ uitloopt; in de bestrating alhier moet door Amsterdam voorzien worden. Langs de westzijde der buitenhaven, die weinige minuten lang is, loopt het noodige jaagpad, en het westwaarts van hier gelegen hebbende galgenveld, waarvan de put is gedempt, ligt alzoo buiten de bedijking. Aan het Galgenhoofd begint de schutdam, die nu, uit hoofde der bedijking van de Buikslooter-haven, dijk zal worden. De oostelijke punt van de Volewijk, waar nog een weinig buiten-rietland is, wordt het Schelvischhoofd genoemd. Het noorder- en zuiderhoofd, beide in deze eenw aangelegd, liggen tusschen hier en Nieuwendam. Het land in de Volewijk, aan de oostzijde van het kanaal, wordt door een windwijzersmolentje droog gehouden. Door de voorgenomen bedijking van den Buikslooter-ham zal deze landtong aanmerkelijk verbreed worden.

VOLEY, naam, welken de Negers geven aan de koffijplant. *MisLUKT-BEDROS*, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie *MisLUKT-BEDROS*.

VOLGER (DE), boerenwoning in het balj. van de *Nieuwburgen*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 4 u. ten Z. W. van *Hoorn*, kant. en 2 u. N. W. van *Purmerende*, gem. en 20 min. Z. W. van de *Rijp*. Er is aldaar een overtoom over de Ringvaart van de *Beeemster*.

VOLGERLANDEN, landen, liggende rondom den *Zwijndrechtsche-waard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Dordrecht*. Zij behooren

tot de verschillende heerl. in dien waard; en dus thans gedeeltelijk tot de gem. *Heer-Jansdam*, *Heer-Oudelands-Ambacht*, *Meerdervoort*, *Groote-Lindt-en-Dortmond*, *Zwijndrecht* en *Kijfhoek*.

VOLGERSDIJK, naam, onder welken op sommige kaarten de pold. Nieuw-VELGERSDIJK en de OUD-VELGERSDIJK, in het *Land-van-Voorne-en-Putten*, prov. *Zuid-Holland*, abusieflijk voorkomen. Zie VELGERSDIJK (Nieuw-) en VELGERSDIJK (Oud-).

VOLGERWEEREN (DE), streek weiland in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, kant. *Edam*, gem. *Nieuwendam-en-Zunderdorp*; grenzende N. aan de Tweehonderd-deimten, O. aan het Belmermeer, Z. aan de Noorderweeren en het Burkmeer, W. aan de Zunderdorp-gouw.

VOLGER-WEG (DE), weg in de *Beemster*, prov. *Noord-Holland*, loopende in eene oostzuidoostelijke rigting van den West-ringdijk, 5 min. N. van den Volger, tot aan den Oost-ringdijk, tegenover het Overhuis, in den Overveersche-polder.

In het begin der zeventiende eeuw werd er in geheel Holland geen fraaijer weg dan deze VOLGER-weg gevonden, door de menigvuldige buitenplaatsen, welke er toen langs stonden, doch waarvan de meeste gesloopt of in boerderijen veranderd zijn.

VOLGER-WIJK, voorn. buitenpl. in de *Beemster*, prov. *Noord-Holland*, arr. en $3\frac{1}{2}$ u. Z. Z. W. van *Hoorn*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Purmerende*, gem. de *Beemster*, aan de zuidzijde van den Volgerweg.

Dit buit. is, in het jaar 1815, uit de nalatenschap van den Heer **HERMAN BORGHORST**, aangekocht door den landman **JAN KOOI**, die het huis heeft doen afbreken en de een weinig meer westwaarts staande stalling tot eene boerenhuizing ingerigt, welke thans nog, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte beslaande van ruim 16 bund., bezeten en bewoond wordt door zijne Weduwe **GRIETJE VOLKERSZ DE VRIES**.

VOLKEL, van ouds **VOLKEN**, wijk der gem. *Uden*, in het *Land-van-Ravestein*, prov. *Noord-Brabant*, *Eerste dist.*, arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Veghel*.

Het maakt het zuidoostelijk gedeelte dier gem. uit en bevat de navolgende verspreide geh. als: **Volkel** of de *Kapelstraat*, *Lieseind*, *Lagenheuvel*, *Heikant*, *Maatschehei* of *Maatschei*, *Niemanskant*, *Oosterhuis* of *Oosterens*, *Schadron*, *Lankhuis*, *Vloet* en *Strepen*, te zamen 269 h. en 1380 inw. tellende, die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

Het geh. **VOLKEL** of de *KAPELSTRAAT*, is de kom dier wijk, ligt 5 u. O. Z. O. van 's Bosch, $1\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Veghel*, $\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Uden* en telt slechts 12 h. en een wind-koren-molen.

De inw., die hier alle R. K. zijn, onder welke 950 Communikanten, maken een Rectoraat uit, hetwelk tot het apost. vic. van 's Hertogenbosch, dek. *Ravestein-en-Megen*, behoort en door eenen Rector bediend wordt, wien sedert eenige jaren eenen Kapellaan is toegevoegd. De kapel aan den H. **ANTONIUS** toegewijd, bestaat reeds sedert het jaar 1455 en werd in het jaar 1635 door de Kroaten verbrand. Daarna weder opgebouwd en in het jaar 1835 te klein en te bouwvallig geworden zijnde is zij vergroot en bijna geheel vernieuwd, waartoe uit 's Rijks kas eene subsidie van 5000 guld. verleend is, zoodat het nu een geschikt gebouw is, met eenen kleinen toren en van een orgel voorzien. Ook hebben de R. K. hier eene eigen begraafplaats.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 150 leerlingen bezocht.

De kermis valt in den tweeden Zondag in October.

VOLKESLOOT (DE), water, prov. *Noord-Holland*, gom. *Zuiderwoude*, aan de Zuiderzee, ten O. N. O., alwaar de Gouw met eene sluis in den zeedijk daarop uitwatert.

VOLLANDSWIEL (HET), water, prov. *Friesland*, griet. *Doniawarstal*, $\frac{1}{2}$ u. N. N. W. van *Langweer*.

VOLKRAK, gemeenlijk **VOLKERAK** genoemd, stroom, gedeeltelijk prov. *Noord-Brabant* en gedeeltelijk prov. *Zuid-Holland*, die uit het *Hollandsdiep* voortkomende, tusschen den polder *Ruigenhil* en de heerl. *Prinseland* ter eenre en het *Land-van-Overflakkee* ter andere zijde, in eene zuidwestelijke rigting doorloopt en zich in het *Krummer* verliest.

Dit water heeft vele ondiepten, waaronder de *Boekweitenbrijplaat*, de *Plaat-van-de-Vliet*, het *Zeehondenplaatje*, enz. Aan den mond der *Dintel* is de vloed in $8\frac{1}{2}$ u. tot de volle hoogte; ter halver hoogte komende rijst het water 0.50 tot 1.42 in een uur. Het gewoon hoog water is 1.19 ell. boven A. P., het middelbaar verschil tusschen hoog en laag water is 2.28 ell. en de diepte 38 tot 140 palm. De gemiddelde breedte bedraagt tusschendijs ruim 2000 ellen.

VOLLEGA, d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Lemsterland*. Zie **FOLLEGA**.

VOLLE-HAND, aanzienlijke boerderij in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en $1\frac{1}{2}$ u. W. N. W. van *Appingedam*, gem. en 20 min. N. van *Loppersum*, waartoe zij behoort. Wegens de breede grachten om huis en erf, met eene poort op den dam, schijnt het vroeger een heerenhuis te zijn geweest. Thans heeft de boerderij, waartoe uitmuntende bouw- en weilanden behooren, een dwars voorhuis en blaauwe pannen.

VOLLEHAND (DE), bekende herberg op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*, arr. en 7 u. N. N. O. van *Arnhem*, kant. en 3 u. O. ten Z. van *Apeldoorn*, gem. *Voorst*, aan den grindweg van *Deventer* naar *Twello*.

Beneden deze herberg hebben de *Munsterschen*, in 1672, eene brug over den *IJssel* geslagen.

VOLLENHOEF, oude naam van de st. **VOLLENHOVE**, in het kw. *Vollenhove*, prov. *Overijssel*. Zie **VOLLENHOVE**.

VOLLENHOF, landg. op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 11 u. N. ten W. van *Arnhem*, kant. en 2 u. O. ten N. van *Elburg*, gem. en 1 u. O. N. O. van *Oldebroek*, aan de zuidzijde van den straatweg.

Dit landg. wordt in eigendom bezeten door den Heer **LENKER**, woonachtig te *Kampen*, die het des zomers bewoont.

VOLLENHOO, **VOLLENHOOF** en **VOLLENHOOV**, namen onder welke de st. **VOLLENHOVE**, in het kw. *Vollenhove*, prov. *Overijssel*, vroeger wel eens voorkomt. Zie **VOLLENHOVE**.

VOLLENHOVE, lands., prov. *Overijssel*, waarvan het vroeger een der kwartieren uitmaakte. Het wordt begrensd ten N. door de prov. *Friesland*, O. door *Drenthe*, Z. door *Zalland*, W. door de *Zuiderzee* en het kon. *Hannover*.

Van dit lands., hetwelk reeds bij oude schrijvers onder den naam van **FULNARO** of **FULLERO**, bij latere **VOLLENHOEST**, **VOLLENHOEF** en **VOLLENHOVE** gespeld wordt, en in 943 als eene banwoud voorkomt,

zijn de oude grenspalen niet bepaaldelijk aan te wijzen. Met genoege-
zame zekerheid echter kan men het daar voor houden, dat de noordelijke grenzen gevonden werden, bij den ouden waterloop de Aa, die bevoorden de tegenwoordige stad Steenwijk vliet, en thans van die stad af westwaarts den naam draagt van het Steenwijkerdiep. De oostelijke grensscheiding schijnt het land van Drenthe geweest te zijn. Ten Z. schijnt zich het land bepaald te hebben bij die Aa, welke tegenwoordig den naam van het Meppelerdiep voert. Wat de westelijke grenslijn betreft, deze is met geen mogelijkheid bepaaldelijk aan te wijzen, daar de Zuiderzee een aanmerkelijk gedeelte grond, tot deze landstreek behoord hebbende, sedert dien tijd ingezwolgen heeft; denk-
kelijk moet de grensscheiding even bezuiden het tegenwoordige eiland Ens en Emmeloord, doch veel verder zeewaarts in gezocht worden. Het besloeg alzoo niet meer dan 1½ Duitse mijl of 3 u. gaans in de breedte, terwijl de lengte van het O. tot het W. onderscheidene mijlen bevatte. Het moet van ouds zeer boschrijk geweest zijn, blijkens de overblijfsels van boomen, welke in de veenen in menigte gevonden worden. In 885 was het een graafschap, bestuurd door zekeren Graaf EVERHARDT, terwijl wij in eenen giftbrief van 936 wederom eenen Graaf EVERHARDT vermeld vinden, die vermoedelijk een afstammeling van eerst-
gemeld was.

Koning OTTO de Groote schonk in 956 aan St. BALDERICUS, den vijf-
den Bisschop van Utrecht, het voorregt, om in de Friesche bosschen aldaar te mogen jagen op allerlei soort van wild, met het uitsluitend regt, om die jagt in deze landstreek te mogen uitoefenen op herten, beeren, wilde geiten, wilde zwijnen en op elo's en schelo's, waardoor de Utrechtsche Bisschoppen zich vervolgens grootendeels aldaar bleven onthouden.

Koning HENDRIK II verbood ten gunste van den Bisschop van Utrecht, bij een charter van 1006 (bij HEDA, bl. 101), aan wien het ook zij, om in het lands. Drenthe, gelegen in het graafs. van BALDERIK, zonder des Bisschops vergunning te jagen op herten, beeren of wilde zwijnen, alsmede op beesten, welke in het Duitsch genoemd worden elo of schelo. Dit regt was reeds vroeg in het bezit van den Utrechtschen Bisschop, wordende Drenthe in het charter van 944 (HEDA, bl. 83) genoemd *pagus forenstensi qui est in comitatu Everhardi* (de Graven waren toen mobile ambtenaren des Keizers, geene vaste Graven van vaste landschappen), en alle Graven en anderen verboden daarin te jagen, zonder des Bisschops vergunning. Eindelijk gaf Keizer HENDRIK III aan de St. Martenskerk van Utrecht, bij een diploma van 1024 (HEDA, bl. 112) het graafs. Drenthe (*comitatum de Therente*), dat toen in het graafs. van Temmo lag, om het voortaan te bezitten (*deinceps habendum*).

In 1170 werd, door den geduchten seevloed, al het land gelegen tusschen het kasteel en de uiterste westelijke grenzen welke zich verre boven het eiland Ens (Schokland) uitstreckte, weggerukt; men wil dat GODFRIDUS VAN RHENEN, den acht en twintigste Bisschop van Utrecht, die juist om dien tijd zich op zijn kasteel Vollenhove bevond en ooggetuige van deze schrikkelijke gebeurtenis was, dit zoo zeer ter harte nam, dat hij van zielsverdriet in eene uitterende ziekte verviel, welke hem, na weinige jaren, in het graf sleepte.

In 1200 heerschte in deze streken, ten gevolge van misgewas, een zoodanige hongersnood, dat het grootste gedeelte der bewoners, met hun vee van hongers omkwam. Destijds was, volgens de legende, op

het kasteel van Vollenhove een Kastelein, die Wolter Snell heette, een broeder des Domheers van Utrecht, die God lief had en veel aan de armen gaf. Zijne vrouw, die nog godsdienstiger en medelijdender was, en van wie men zegt, dat zij zich heimelijk geeselde ter eere Gods, vernemende, dat zich in de nabijheid van Vollenhove eenig vreemd volk ophield van hetwelk men niet wist van waar het kwam; dat kruisen voor en achter droeg, zich op zekere tijden geeselde en geeselende zong *door godes wonden, laat uw zonden!* zou door hare voorspraak, den Kastelein bewogen hebben, om aan deze lieden, in de gemeente Giethoorn, eene plaats ter bebouwing van de woeste gronden aan te wijzen, waarop deze lieden den veengrond droogden en het eerst den baggerturf uitvonden en brandden, en zij zijn vervolgens Sint Martenslieden van Giethoorn, Anna, Oosterwijk en Westervijk genoemd geworden en werden toen met de Sint Martensregten, door Johan van Syrick, den veertigsten Bisschop van Utrecht, begunstigd. In het jaar 1463 werden door David van Bourgondië, den vijftigsten Bisschop van Utrecht, de St. Martensregten vernieuwd en bevestigd.

In 1837 zijn de onverdeelde landen in het Schoutambt van Vollenhove gedeeld geworden.

Het kw. Vollenhove, was het kleinste der drie kwartieren van Overijssel en werd niet, even als de beide anderen, in drostambten onderscheiden, maar alles werd begrepen onder een landdrostambt, hetwelk, naar de hoofdplaats, den naam droeg van landdrostambt van Vollenhove.

Men had er 2 steden en 7 schoutambten. De steden waren: Vollenhove en Steenwijk en de schoutambten: Blokzijl, Kuinre, Zwartsluis, Beulake, Wanneperveen, Giethoorn, Oldemarkt-en-Paaslo, Steenwijkerwolde en Blankenham; thans uitmakende de plattelands gem. Blankenham, Blokzijl, Giethoorn, Kuinre, Oldemarkt, Steenwijk, Steenwijkerwolde, stad Vollenhove, Ambt-Vollenhove, Wanneperveen en Zwartsluis, eene oppervlakte beslaande, volgens het kadaster, van 26,542 bund.

Men telt in het kwartier Vollenhove tegenwoordig 4232 huizen, bewoond door 4726 huisgezinnen, uitmakende eene bevolking van ongeveer 23,000 inwoners.

De grond bestaat meest uit zeer goede veenlanden, in wier bearbeiding de inwoners hun voornaamste onderhoud vinden. Daarom is het land overal doorsneden met griften, die opzettelijk aangelegd zijn, om de turf uit de veenen naar de daar dicht bij vlietende rivieren over te brengen. Doch door deze verveeningen hebben hier ook vele ontgrondingen plaats. Om een denkbeeld te geven van de uitgestrektheid der lage verveeningen en reeds plaats gehad hebbende ontgrondingen in dit kwartier laten wij hier volgen eene tabellarische opgave, getrokken uit een in het jaar 1826 door den Hoofd-Ingenieur van den Waterstaat in Overijssel gedaan rapport aan Gedeputeerde Staten, en aangevuld met de oppervlakte der gemeenten, volgens de statistieke opgaven van den Heer D. van Schreeven. Men moet echter in het oog houden, dat onder de oppervlakte van verveende gronden ook begrepen zijn de daarin reeds weder aangewassene riellanden, welke, volgens de kadastrale opmetingen in de zeven hierna genoemde gemeenten, reeds eene gezamenlijke grootte van ongeveer 5500 bunders bedragen.

GEMEENTEN.	OPPERVLAKTE VAN VERVEENDE GRONDEN.			OPPERVLAKTE DER VEENEN IN BUNDERS.	OPPERVLAKTE DER GEMEENTEN IN BUNDERS.
	Bund.	Roed	Ell.		
Blankenham. . . .	118	85	12	499	1708
Giethoorn. . . .	5234	56	80	517	5912
Oldemarkt. . . .	1890	91	20	624	4738
Steenwijkerwolde.	1823	59	20	2063	9944
Vollenhove en Blokzijl. . . .	851	55	76	1148	5580
Wanneperveen. . .	5361	52	64	499	4470
Totaal.....	11262	38	72	5152	50532

Zelfs heeft de uitgebreidheid der verveeningen en de losse en drijf-bare gesteldheid der meeste gronden onder het voorm. dorp Beulake aldaar, bij den watervloed van 1776, het Beulaker-meer doen ontstaan.

De Hervormden, die er 20,800 in getal zijn, onder welke 7000 Ledematen, maken de tien volgende gemeenten uit, als: Blankenham, Blokzijl, Giethoorn, Kuinre, Oldemarkt-en-Paaslo, Steenwijk, Steenwijkerwolde, Vollenhove, Wanneperveen en Zwartsluis, die twaalf kerken hebben, waarin de dienst door veertien Predikanten verrigt wordt.

De 900 Doopsgezinden, die men er aantreft, maken de gem. van *Giethoorn* uit.

De Roomsche-Katholijken van welke men er 1800 telt, onder welke 960 Communikanten, maken de volgende 3 stat. uit: Kuinre, Steenwijkerwolde en Vollenhove, welke 3 kerken hebben en door even zoo vele Pastoors en 1 Kapellaan bediend worden.

De Israëlitën, van welke men ongeveer 800 telt, maken de ringsynagoge te Blokzijl en te Steenwijk uit, en behooren gedeeltelijk tot de bijkerk te *Zwartsluis*.

Men heeft er 33 scholen, als: drie te Blokzijl, ééne te Kuinre, ééne te Blankenham, twee te Giethoorn, ééne te Jonen, twee te Oldemarkt, ééne te Kallenberg, ééne te Ossenzijl, ééne te Paaslo, vier te Steenwijk, ééne te Steenwijkerwolde, ééne te Kallenkote, ééne te Muggenbeet, ééne in 't Nederland, ééne te Onna, ééne te IJsvœen, ééne te Zuidveen, drie te Vollenhove, ééne te St. Jansklooster, ééne te Wanneperveen, ééne te Schutsloot en drie te Zwartsluis.

VOLLENHOVE, kant., prov. *Overijssel*, arr. *Zwolle*; palende N. aan het Friesche kant. Oldeberkoop, O. aan het kant. Steenwijk, Z. aan het kant. Zwolle, W. aan de Zuiderzee.

Dit kant. bevat de volgende 7 gem.: Kuinre, Blankenham, Blokzijl, stad Vollenhove, Ambt-Vollenhove, Wanneperveen en Zwartsluis. Het beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 13,907 bund.; telt 1828 h., bewoond door 2148 huisgez., uitmakende eene bevolking van 10,000 inw., die meest in veenderij, veeteelt en visscherij hun bestaan vinden. In dit kanton treft men

eene soort van katten aan, om hare kleur blaauwe katten ook Blokzijlster katten genaamd, welke elders niet gevonden en uit dien hoofde veel naar Noord-Holland verzonden en aldaar verkocht worden.

VOLLENHOVE, kerk. ring, prov. *Overijssel*, klass. van *Kampen*.

Deze ring bevat de volgende 10 gem.: Blankenham, Blokzijl, Giethoorn, Kuinre, Oldemarkt-en-Paaslo, Steenwijk, Steenwijkerwolde, Vollenhove, Wanneperveen en Zwartsluis, die twaalf kerken hebben, waarin de dienst gedaan wordt door 14 Predikanten. Men telt er 20,800 zielen, onder welke 7000 Ledematen.

VOLLENHOVE, Eerste dijkdistr. prov. *Overijssel*.

Dit dijkdistr. is begrensd als volgt: door de dijken en zeeveringen langs de Zuiderzee van Kuinre tot aan het oostelijk punt van den Muurdijk, in de schans te Zwartsluis, het nieuwe Meppeler-diep, de grenzen van de provincie Drenthe, de hooge gronden van Steenwijkerwolde en Oldemarkt, de waterkeeringen onder Oldemarkt en den Lindedijk tot aan Kuinre.

Het staat onder het bestuur van eenen Dijkgraaf, vier Heemraden, eenen Secretaris en eenen Ontvanger.

VOLLENHOVE, gem. prov. *Overijssel*, arr. *Zwolle*, kant. *Vollenhove*, behalve aan de westzijde, aan welke zij aan de Zuiderzee grenst van rondom in het Ambt-Vollenhove ingesloten.

Deze gem. bevat de plattelandst. Vollenhove, benevens eenige verstrooid liggende huizen. Zij beslaat eene oppervlakte, volgens het kadaster, van 22 bund. 48 v. ell.; telt 235 h., bewoond door 281 huisgez. uitmakende eene bevolking van 1520 inw., onder welke vele van adellijke geslachten. De overige vinden meest door veeveelt, visscherij en het bokking rooken hun bestaan. Ook heeft men er 1 calicotsfabriek en 1 katoenweverij, welke aan vele arme huisgezinnen brood verschaft.

De Hervormden, die er ruim 1200 in getal zijn, maken, met die van het Ambt-Vollenhove, eene gem. uit, welke tot de klass. van *Kampen*, ring van *Vollenhove* behoort, 2850 zielen, onder welke 1100 Ledematen telt, en door twee Predikanten bediend wordt. De eerste, die hier het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Henricus A, die in 1580 ontslagen werd. De eerste tweede Predikant is welligt geweest GERRARDUS VORRINGIUS, die in 1620 herwaarts kwam. Onder de hier gestaan hebbende Predikanten verdient melding de door zijne nuttige schriften bekenden Lucas EERLING, van 1794 tot 1802. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

De Doopsgezinden, die er wonen, behooren tot de gem. van *Giethoorn*.

De 110 R. K., die men er aantreft, maken, met die van het Ambt-Vollenhove, eene stat. uit, welke in 1672 is opgericht en tot het aartspr. van *Zalland-Drenthe-en-Groningen* behoort. Zij telt 180 zielen en onder deze 90 Communicanten, en wordt door eenen Pastoor bediend.

Men heeft in deze gem. vier scholen, zijnde eene kostschool voor Jongheheeren, twee lagere scholen en eene bewaarschool.

De plattelandst. **VOLLENHOVE**, in vroegere eeuwen **FULNARO**, **FULLENRO**, later **VULLENHORST**, **VOLLENHOOF**, **VOLLENHOEF**, **VOLLENHOF**, **VOLLENHOOF** gespeld, ligt 6 u. N. N. W. van *Kampen*, aan den boezem der Zuiderzee, 52° 41' N. B., 22° 36' O. L. Het zou, naar het gevoelen van eenige Oudheidkundigen, liggen ter plaatse, waar het

NAVARIA der Romelnen gestaan heeft. Wat hiervan ook zijn moge, zeker gaat het, dat de tegenwoordige stad haren oorsprong te danken heeft aan een slot, hetwelk GODFRIED VAN RHEENEN, de achtiëntwintigste Bisschop van Utrecht, aldaar in 1168 gesticht heeft, om de naburige Stellingwerfers in bedwang te houden. Daar de huizen, bij dit slot gebouwd, door den tijd vermeerderden, heeft men die met eenen muur omringd, waardoor de plaats van een vlek tot eene stad geworden is. In het jaar 1384 ontving zij stedelijke regten van JAN VAN ARKEL, den zeven en veertigsten Bisschop van Utrecht, waarvan de giftbrief geteekend is op *den Kamp van Vollenhove*.

In deze stad werden gemeenlijk gehouden de zoogenoemde *kamerklaringen*, eene soort van gerechtshof des Bisschops, onderscheiden van het andere gerechtshof dezer provincie, de *grootte klaringen* genoemd, welks zetel altijd binnen Deventer was; weshalve de Bisschoppen, in zoodanige gevallen, eenen bezegelden brief aan die van Deventer toezonden, waarin zij verklaarden dit te geschieden, onverkort het regt dezer stad, ten opzichte der grootte klaringen.

Onder den Koning van *Spanje*, was hier de Koninklijke raad van dit geheele landschap, van wiens vonnis geen hooger beroep was. Doch door dit gerechtshof mogten geene vonnissen worden uitgesproken, dan in het bijzijn van den Stadhouder der provincie Overijssel, die, ten dien einde in deze stad zijne woonplaats had, en tevens over de naburige provinciën Friesland, Groningen en het landschap Drenthe het bewind voerde. Deze Raad is echter in 1678 door GEORGE VAN LALAINO, Graaf van *Rennenberg*, afgeschafft.

Ten tijde van het bestaan der republiek had men er, behalve de stedelijke regering, nog een ander collegie, hetwelk de *volle stoel* werd genoemd, welks naam, aan geen andere dan deze vergadering eigen, misschien wel, kortheidshalve, zeggen wil de Vollenhofsche of Vollenhovensche stoel, dewijl VOLLENHOVE, gelijk hiervoor is aangemerkt, eertijds VOLLENHOE en VOLLENHOO werd uitgesproken. Dit collegie was zamengesteld uit eenige Edelen van het distrikt Vollenhove en de leden der magistraat dezer stad. Daaraan was het bestuur van vele zaken toevertrouwd, voornamelijk ook van die, welke tot het kerkelijk bestuur betrekking hadden, als de handopening tot en de goedkeuring der predikantsberoepingen binnen de stad; de aanstelling van Voorzanger, Kosters en Schoolmeester en meer soortgelijke kerkelijke bedieningen; de besturing der geestelijke goederen, uit welke deze allen moeten onderhouden worden; de aanstelling van eenen Rentmeester over deze goederen enz.

Nimmer is VOLLENHOVE, naar de verbeterde vestingbouwkunde versterkt geweest, maar het is altijd eene opene plaats gebleven, zooals zij dit nog is. De stad heeft een langwerpig vierkante gedaante, is niet groot, maar zindelijk gebouwd, en voorzien van fraaije huizen.

De paardenmarkt valt in Woensdag voor Paschen, de jaarmarkt den 2 November.

Het merkwaardigste gebouw van deze stad is het Oldehuis of Kasteel-te Vollenhove, waaraan wij een afzonderlijk art. gewijd hebben. Zie OLDEHUIS.

Het Raadhuis, is wegens zijne oudheid bezienswaardig. Het prijkt met een torentje, en heeft bekwame vertrekken, waarin ook het kantongeregte zijne zittingen houdt. Aldaar worden nog vele stukken uit vroegere eeuwen bewaard. Tevens dient dit gebouw tot Societeit. — Men heeft er ook een Postkantoor.

De Herv. hebben er twee kerken, de Bovenkerk en de Kleinekerk. De Bovenkerk, nevens het stadhuis, die voor de Reformatie aan den H. NICOLAAS was toegewijd, moet, volgens sommigen, in het jaar 1408, den naam van St. Margaretha-kerk gedragen hebben. Zij stond ter begeving van den Heer van Overijssel; daarin waren 7 vikarijen gesticht, als: die van het H. Kruis, wiens bedienaar alle Zondagen, Woensdagen en Vrijdagen de goddelijke dienst verrigten moest, en in het jaar 1570, door den Pastoor en JOHAN VAN DEN SLOOT aangesteld werd; die van de H. ANNA, die in het gemelde jaar ter begeving van den Pastoor en GELREA HENDRIKSZ., Burger te Meppel, heeft gestaan, en den Vikaris tot het doen van twee missen 's weeks verplichtte; de vikarij van den H. Evangelist JOANNES, die drie missen ter week vereischte, en in het zelfde jaar, op de benoeming van HENDRIK BORGHA, te Kampen wonende, en JOHAN DE WIT, een burger van VOLLENHOVE, van eenen bedienaar werd voorzien; die van de H. CATHARINA, wier bedienaar wekelijks, volgens zijnen plicht, twee missen las, en op des Pastoors benoeming tot dit ambt bevorderd werd; die van O. L. Vrouw, waarvan de bedienaar insgelijks tot twee missen gehouden was en door den Pastoor en Kerkmeesters aangesteld werd; de vikarij van den H. GREGORIUS en die van den H. MARTINUS, aan beide deze vikarijen was de last gehecht van drie wekelijksche missen en de laatste werd door den Heer van Overijssel vergeven. Dan was er nog eene kerkdienst van het *Medelijden der Allerheiligste Maagd MARIA* en eene tweede van den H. ANTONIUS, welke ieder door eene bijzondere broederschap vergeven werden. Deze kerk is van een orgel voorzien. De toren, welke op eenigen afstand van de kerk staat, is dik en hoog.

De Kleine kerk, in het midden der stad, was voor de Reformatie aan *Onze Lieve Vrouw* toegewijd. Daarin waren drie vikarijen gesticht, als de vikarij van *Onze Lieve Vrouw*, waarvan de bedienaar, die gehouden was alle Zondagen en Zaturdagen de goddelijke dienst te doen, door den Raad tot dit ambt bevorderd werd; de vikarij van de H. H. Apostelen PETRUS en PAULUS, welke met den last van twee wekelijksche missen vergeven werd door den Pastoor, den Gardiaan van St. Janskamp en den Overste van Klarenberg, en de vikarij van de H. H. Apostelen ANDREAS en THOMAS, wiens bedienaar ook tweemaal te week de mis lezen moest.

De Roomsche-Katholieke kerk, aan den H. NICOLAAS toegewijd, heeft noch toren noch orgel en is van een altaar voorzien. Vroeger hielden de R. K. hunne godsdienst in het bovenvertrek van een bijzonder huis.

Men had hier vroeger een Gasthuis, in welks kapel, die aan den H. Geest was toegewijd, vóór de Reformatie eene vikarij gesticht was, die den vikaris tot het lezen van drie missen verplichtte en door den Pastoor en de Kerkmeesters vergeven werd.

Men heeft er een Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, en eene Afdeeling van het Bijbelgenootschap.

VOLLENHOVE is de geboorteplaats van den Regtsgeleerde: ANGELUS JACOBUS CUPERUS, geb. 14 April 1765, † 31 Januarij 1831 als Advokaat te Amsterdam, en van den Nederduitsche dichter JOHANNES VOLLENHOVE, geb. in 1631, † in 1708.

In het jaar 1430 werd RUDOLF VAN DIEPHOLT op het slot ter dezor stede door het aanhouden van de Ridderschap en steden van Overijssel tot drie en vijftigste Bisschop van Utrecht gekozen en is aldaar ook in het jaar 1483 overleden.

In 1509 sloogen de Stellingwerwers het beleg voor het bisschoppelijke slot te Vollenhove, hetwelk fel bestormd, doch door den Slotvoogd **HERMAN** dapper verdedigd werd. De belegeraars, reeds in den voorburg gekomen, werden, door het hevig steenwerpen en schieten der burgzaten, genoodzaakt terug te trekken. Toen voerden zij een geweldig houten stormgevaarte tegen het slot aan, welke drie verdiepingen hoog en opgepropt met volk was. Van de bovenste verdieping werd met zware steenen geworpen; van de tweede met pijlen geschooten, van de onderste streed men met heirbijlen; het geheele gevaarte was bekleed met ossenhuiden, om voor het vuurschieten der burgzaten beveiligd te zijn, en verder met teenen vlechtwerk omtuind, om het beuken der stormrammen te kunnen weerstaan. Het beleg had reeds eenen geruimen tijd geduurd en het stormgevaarte was, tot op 1,80 ell. na, aan het slot gebragt, toen **Guido van Avesnes** de twee en veertigste Bisschop met een aanzienlijk door schepen aangevoerd leger tot ontzet naderde. **GERARD**, Proost van Deventer, broeder des Slotvoogds, had den Bisschop, die destijds in Frankrijk was, van den toestand der belegerden kennis gegeven, waarop hij onverwijd naar Holland terugkeerde. Hier had Graaf **WILLEM**, ten behoeve zijns ooms, heirvaart laten uitschrijven en zoo veel volk bijeen gebragt, dat **Guido** zich in staat zag, om het ontzet te ondernemen. **JAN VAN ARKEL**, **DIRK VAN BREDERODE**, **NICOLAAS VAN PUTTEN** en andere Edelen vergezelden hem op dezen togt. De burgzaten ontdekten weldra van de torentransen de annadering van de bisschoppelijke vloot, die de Zuiderzee overstak, en dit gezigt deed hunne moed zoo zeer aanwakkeren, dat zij, volgens de gewoonte dier tijden, het buskruid nog niet bekend zijnde, een tonnetje, gevuld met werk, spek, salpeter, zwavel, pek en andere brandbare stoffen, en van buiten met ijzeren haakjes beslagen, ontstaken en op het stormgevaarte der belegeraars wierpen, waaraan het zich zoo vasthechtte, dat de bovenste verdieping in brand geraakte, nederstortte en vijftig Friezen verpletterde. De overigen, voor gelijke ramp beducht, verlieten het gevaarte, dat kort hierna om ver geraakte en geheel verteed werd. Terwijl de belegeraars hierdoor in verwarring gebragt waren deed de Slotvoogd eenen uitval, in welken wel vijf honderd Friezen sneuvelden, terwijl de overigen de vlugt namen.

In 1536 werd het weder door den Gelderschen Graaf hernomen, die het tot het jaar 1546 bezeten heeft, wanneer **JAN VAN ARKEL**, de zeven en veertigste Bisschop, die door den zegen van eenen langdurigen vrede; en groote bezuinigingen in de openbare uitgaven, zich in staat gesteld had, het verpande Overijssel weder van den Graaf van Gelder loste, en het geheele opperbewind over de beide stukken, weder magtig werd. Tusschen de jaren 1550 en 1554 moeten de Bisschoppen van Utrecht meestal hun verblijf op het kasteel te Vollenhove gehouden hebben.

In 1524 werd het kasteel van Vollenhove door **MAARTEN VAN ROSSEN** belegerd, en na eene dappere verdediging aan hem overgegeven. In 1527 kwam het echter onder het gebied van **KAREL V.** **JURRIAN SCHENK**, Heer van *Tautenburg*, en Stadhouder van Friesland, Overijssel en Groningen, bouwde aan de zuidzijde der stad een kasteel met breede grachten omgeven, en volgens de wijze van oorlogen in die eeuw gebruikelijk, al tamelijk wel bevestigd, hetwelk hij *Tautenburg* noemde. Na 12 jaren bewind gevoerd te hebben, is hij op dit kasteel overleden en in de groote kerk te Vollenhove, midden op het hooge koor, hegraven.

In het jaar 1581 werden de stad en het kasteel door Senor voor de Staten ingenomen. Hij had verstandhouding met eenige burgers van binnen, die hem lieten weten, dat, indien hij er voor kwam, het niet te vergeefs zoude zijn. Hij trok hierop met vier vaandelen derwaarts en ontving van Elburg over de Zuiderzee toevoer van krigsbehoeften. Op het slot lagen eenige ruiters, die niet lang tegen hielden, maar vrijen afstogt met hunne goederen, wapenen en paarden bedongen, doch het geschut en wat er meer op was, moesten zij daar laten.

Door den watervloed van Februarij 1825 heeft Vollenhove veel geleden. Het water steeg hier bijna 2 palm hooger dan in 1776. De sterkte voor Vollenhove werd vermorseld, en de haven door eenen geweldigen puinhoop dicht geslagen. Verscheidene huizen spoelden zoodanig weg, alsof zij nooit aanwezig geweest waren, en eene ontzettende verwoesting werd er in de lage Veenpolders aangerigt.

Het wapen van Vollenhove bestaat uit een veld van keel, met een kruis van silver, beladen in het midden met eene zespuntige ster van goud en vergezeld in ieder kanton van eene vijfspuntige ster van silver. Het schild gedekt met eene gouden kroon en ter linker zijde vastgehouden door een klimmend hert, in zijne natuurlijke kleur met eenen halsband van azuur, waaraan een gouden ring en door dezen een lint van azuur.

VOLLENHOVE, fortje in *Oost-Indië*, op het eil. *Kisser*, een der *Zuidooster-eilanden-van-Banda*.

Het is omringd door een ruim en vlak terrein, en zal omtrent 25 ell. in het vierkant groot zijn. Het heeft aan de oostzijde eene poort, en twee bastions, te weten: een aan den zuidwest- en het andere aan den noordoosthoek, ieder met vier schietgaten. De gemetselde klipsteen muur is ruim drie ellen hoog en ruim negen palmen dik. Dit alles was nog, in het jaar 1826, toen de Luitenant ter zee, D. H. Kolff, het bezocht, in eenen vrij goeden en bruikbaren staat; doch de binnenwerken en de huizen zijn geheel vervallen en grootendeels door de witte mieren vernield. Vier ijzeren kanonstukken van vier ponds kaliber, die nog zeer goed waren, lagen, benevens een éénponder, zonder afuiten, in het gras, op het bastion aan den zeekant. Dit fort en het geschut wordt door de inwoners beschonwd als de eigendom der voormalige Oostindische compagnie, weshalve sedert het terug trekken der Nederlandsche bezetting, alles, gelijk een heiligdom, onaangeroerd is gebleven, even als het residentiehuis, een weinig landwaarts in, hetwelk insgelijks nu zeer vervallen is. Zeer gretig deden de inboorlingen het vrijwilligaanbod, om het fort en het residentiehuis met den meesten spoed te herstellen, indien zij eene Nederlandsche bezetting in hun midden mogten zien.

Na dien tijd heeft men er eene kleine bezetting gehad, welke sedert is ingetrokken, en, na 1836, door eene nieuwe schijnt vervangen te zijn.

VOLLENHOVE (AMBT-), gem. in *Vollenhove*, prov. *Overijssel*, arr. *Zwolle*, kant. *Vollenhove*, (6 k. d., 13 m. k., 6 s. d.); palende N. aan de gem. *Blankenham*, O. aan *Steenwijkerwolde*, *Giethoorn*, *Wanneperveen* en *Zwartsluis*, Z. aan het *Zwolsche-diep* of *Genenuiden*, Z. W. en W. aan de *Zuiderzee*.

Deze gem. bestaat uit de buurs. *St. Jansklooster*, *Barsbeek*, *Liste*, *Leeuwte*, de *Dune* en *Kuinderdijk-en-Baarlo*, benevens den *Barsbeker-polder*, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 5562 bund.; telt 280 h., bewoond door

302 huiskes., uitmakende eene bevolking van ruim 1350 inw., die meest in landbouw, veeveelt, verveeningen en visscherij hun bestaan vinden.

De Herv., die er ongeveer 1490 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Vollenhove*. — De R. K., van welke men er ruim 40 telt, parochiëren te *Vollenhove*. — De 6 lsr., die er wonen, behooren tot de ringsynagoge van *Vollenhove*.

Men heeft in deze gem. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Vollenhove*.

Er bestaat in deze gem. nog een gedeelte van den ouden muur van het voorm. St. Jans klooster, alsmede de bouwvallen van het adell. kast. Tautenburg.

Ook ligt onder AMST-VOLLENHOVE gedeeltelijk de Beulaker weide, zijnde eene uitgeveende plas, ter plaatse waar vroeger het d. Beulake gestaan heeft.

Bij den watervloed van Februarij 1828 zijn in deze gem. niet minder dan elf doorbraken in den zeedijk gevallen. Door ééne dezer doorbraken, bij het Zand, spoelden vijf woningen geheel weg, en verloren daarbij vijf menschen het leven.

VOLLENHOVE (KASTEEL VAN), voorm. kast. in *Vollenhove*, prov. Overijssel. Zie TAUTENBURG.

VOLLENHOVE (SLOT TE), voorm. kast. in *Vollenhove*, prov. Overijssel. Zie OLDENHUIS.

VOLLENHOVEN, landg. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr., kant. en $1\frac{1}{2}$ u. O. ten N. van *Utrecht*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. O. van *de Bilt*, aan den straatweg van *Utrecht* naar *Amsterdam*, tegenover den straatweg naar *Amersfoort*.

Dit landg., hetwelk een vorstelijk aanzien, en eene bijzonder fraaie ligging heeft, doet zich, wanneer zijne witte gedaante door de zon wordt beschenen, over de daarvoor liggende graskampen, prachtig voor, en bezit eene echo, die de klanken, tot zelfs van drie en vier lettergreepige woorden, duidelijk terug geeft. De portierswoning ligt bijna onmiddellijk aan den weg. Het beslaat, volgens het kadaster, met bijbehoorende hofstede eene oppervlakte van 38 bund. 13 v. r. 93 v. ell., en werd vroeger in eigendom bezeten en bewoond door den Heer GODERT ALEXANDER GERARD PHILIP, Baron van der Capellen van Berkenwoude, Oud-Gouverneur-Generaal van Neêrlands Indië, die het grootelijks versfraaide en aldaar den 10 April 1848 overleden is, waarna het in Junij van dat zelfde jaar, bij publieke veiling is aangekocht door den Heer J. A. KLUPPEL, woonachtig te *Amsterdam*.

VOLLENHOVEN (KLEIN-), buit. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr., kant. en $1\frac{1}{2}$ u. O. van *Utrecht*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. O. van *de Bilt*.

Dit buit., op eenen terrasvormigen, hoewel niet zeer hoogen, grond, fraai aangelegd, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 4 bund. 50 v. r. 52 v. ell., en wordt in eigendom bezeten door den Heer JAN KOOR, woonachtig te *Amsterdam*.

VOLLENHOVENSCH-ZEEDIJK, dijk in *Overijssel*, langs de Zuyderzee, zich uitstreckende van het Zwolsche-Diep naar Blokzijl.

In de nabijheid van Blokzijl ligt, aan de binnenzijde van dezen zeedijk, eene zoogenaamde kolk, bij de overstroming van 1773 ontstaan, welke van rondom is gesloten; terwijl het niet bekend is, of zij onder den grond eenige genieenschap met de zee heeft. In deze kolk, welke eene diepte van omstreeks 12 ellen heeft, ontstond, den 14 April 1840,

op den middag, plotseling eene geweldige beroering, waarbij het water, gedurende 7 of 8 minuten, op onderscheidene plaatsen, tot eene hoogte van 2 ellen opsteeg en met geweld tegen den oeyer sloeg. Toen het daarna weder stil geworden was, merkte men op, dat het zijne vroegere helderheid verloren had en dat eene overgrootte hoeveelheid visch bedwelmd op de oppervlakte dreef, die met netten opgescheept kon worden. Meer dan 1000 ponden paling werd op die wijs gevangen. Daar de voortdurend troebele toestand van het water scheen aan te duiden, dat de beweging in het binnenste van de kolk bleef aanhouden, werd 13 dagen later, op last van den Gouverneur der provincie Overijssel, een opzettelijk onderzoek bewerkstelligd, waarbij het bleek, dat de grootste diepte van 12 ell. tot op 8,80 ell. vermindert was, terwijl de anders zeer harde bodem week en modderig werd bevonden. Ook toen was het water en de oever met bedwelinden en dooden visch bedekt.

Later heeft men weder eene soortgelijke verandering van het water in en aan Blokzijl opgemerkt, hoofdzakelijk van de zoogenaamde Ossenweide bij de haven en tot aan het kleine Gietersche meer. Het kreeg eene donkere kleur en werd troebel, en ook hier zag men eene menigte dooden visch opkomen, terwijl de nadeelige invloed van het water zich ook openbaarde bij den visch in de bunnen der vischschuiten, die van buiten in de haven kwamen. Het meest opmerkelijk is echter wel, dat ook enkele waterputten in de gemeente Blokzijl den invloed eener tot dus ver onverklaarde onderaardsche werking ondergingen en in plaats van het heldere frissche water, dat zij anders opleverden, slechts een bruinachtig troebel vocht gaven. Er is destijds eene hoeveelheid van dit laatste aan eenen scheidskundige te Zwolle ter ontleding toegezonden, zonder dat dit onderzoek eenig meerder licht over het vreemde verschijnsel heeft verspreid.

VOLLEWIJK, gedeelte buitendijks land in *Waterland*, prov. Noord-Holland. Zie **VOLKWIJK**.

VOLMEER, voorm. duinvallei in het balj. van *Brederode*, prov. Noord-Holland, arr. en kant. *Haarlem*, gem. *Bloemendaal-Tetterode-Aalbertsberg-en-de-Vogelenzang*, $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van Overveen, nabij Kraantje-Lek.

Deze duinvallei was reeds in het jaar 1739, met de woning, die daarop stond, ondergestoven en vernield, zoo dat men ter plaatse, waar zij gelegen heeft, nu hoog duin vindt.

VOLMERBEKE, voorm. d. in *Staats-Vlaanderen*, prov. Zeeland, dat bij den orkaan van 16 November 1577 overstroomd en nooit weder bovengekomen is.

VOLMERKERKE, voorm. d. in *Staats-Vlaanderen*, prov. Zeeland, dat men mede vermeld vindt als in den orkaan van 16 November 1577 te zijn ondergevoeld. Vermoedelijk was dit echter wel het zelfde als **VOLMERBEKE**.

VOLMOLENSGAT (HET), water in het *Nederkwartier* der prov. Utrecht, gem. *Vreeswijk*.

VOLONTÉ-DIVINE (LA), verl. plant. in *Nederlands-Guiana*, kol. Suriname, aan de *Casiwinica-kreek*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de verl. plant. Roseland, benedenwaarts aan het verl. Land-van-Dageraad.

VOLRAETSHUIS, oud adell. h. in de st. Utrecht, aan de oostzijde van de *Oude-Gracht*, nabij de Volraetsbrug (Voldersbrug), die daarvan haren naam ontleend heeft.

VOLTA (RIO-), riv. in *Afrika*, in *Oppe-Guinea*, aan de *Goud-kust*, zijnde de westelijke grensrivier onzer besittingen aldaar.

Deze riv., vermoedelijk door de Portugezen dus genoemd, wegens zijnen snellen loop en uitwatering, is een schoone en wijde stroom, die meest altoos zijn water zoo sterk in zee drijft, dat men het somtijds drie of vier mijlen van den wal gewaar kan worden. De sterke af- of uitwatering voert gestadig eene groote menigte zware boomen mede, welke zich voor den mond der rivier vastzetten en eene hemelhooge branding veroorzaken, waardoor men haar slechts tweemaal in het jaar met eene kano kan voorbij varen, hetwelk gemeenlijk vóór April en November moet geschieden, vermits men dan daar stil weder heeft, en ook omdat het dan even vóór den regentijd is en de rivier gevolgelyk zoo snel niet uitwatert. Na den regentijd zal er geen Neger voorbij varen, dewijl zij gewoon zijn altijd langs den wal te houden, hetgeen zij hier, om gezegde branding, niet kunnen doen.

VOLTHE, **VOLTE** of **VOLTELEN**, op sommige kaarten ook wel **VAALTE** gespeld, buurs. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en 4 u. O. van *Almelo*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Oldenzaal*, gem. en 2 u. O. van *Weerselo*; met 100 h. en 540 inw.

Men heeft er eene school, welke gemiddeld door een getal van 120 leerlingen bezocht wordt.

Deze buurs. is merkwaardig door den zoogenaamden *Hunnenberg*, volgens *PICARDT* eenmaal de verblijfplaats der Frankische Vorsten, doch meer waarschijnlijk gedurende geruimen tijd eene verblijfplaats van Hunnen.

VOLTHER-BEEK (DE) of **DE VOLTHER-BEEK**, op sommige kaarten ook **DE VAALTHER-BEEK** genoemd, beek in *Twenthe*, prov. *Overijssel*.

Deze beek begint in *Tilligte*, onder *Denekamp*, loopt in Oud-Ootmarssum in de *Weemselbeek* en wordt aldaar de *HOLLANDSCHE-GRAVE* genoemd, die in den Ottershagen in den *Dinkel* loopt.

VOLTHER-BROEK (HET) of **HET VOLTHER-BROEK**, op sommige kaarten ook **HET VAALTHER-BROEK** gespeld, heideveld in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. *Almelo*, kant. *Oldenzaal*, gem. *Weerselo*, 3 min. W. van de buurs. *Volthe*, eene oppervlakte beslaande van 250 bund. 18 v. r. 89 v. ell.

VONDELINGEN (DE), vijf bij elkander liggende platen in de *Ooster-Schelde*, prov. *Zeeland*, tusschen de Bevelanden en het eil. *Tbolen*, op de hoogte der *Zandkreek*. Zij verdeelen den stroom in onderscheidene bruikbare vaarwaters voor binnenschepen, waaronder de *Vlije* de voor naamste is.

VOOCKLAMA of **VOKLAMA**, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Tietjerksteradeel*, arr. en 3 u. Z. O. van *Leeuwarden*, kant. en 1 u. Z. W. van *Bergum*, O. van *Garijp*, waartoe zij behoorde. — Deze state was in 1662 reeds afgebroken.

VOOGTOE, naam, welchen de Negers geven aan de koffijplantaadje *BADENSTEIN*, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie *BADENSTEIN*.

VOOLWIJK, streek buitendijks land in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*. Zie *VOLEWIJK*.

VOORAFSCHÉ-POLDER (DE), pold. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Hillegersberg*, gem. *Berkel-en-Rodenrijs*; palende N. aan *Voor-Katwijk*, O. aan den *Noord-polder-van-Berkel*, Z. aan den *West-polder-van-Berkel*, W. aan den *Polder-van-Pijnaaker*. Het land ligt 2.21 ell. onder A. P.

VOORAFSCHÉ-POLDER, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Gouda*, gem. *Noord-Waddinxveen-en-St.-Hubertsgeregt*; palende N. aan *Laag-Boskoop*, O. aan de *Noord-Gouwschekade*, Z. aan *Zuidplas*, W. aan den *Achterafsché-polder*.

Deze pold., welke grootendeels uit uitgeveende plassen bestaat, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 475 bund. 74 v. r. 83 v. ell., alles schotbaar land; telt 8 h., allen boerderijen, en wordt door eenen molen, op de *Gonw*, van het overtollige water ontlast. Het land ligt 1,66 onder A. P. Het polderbestuur bestaat uit Schout en Heemraden.

VOORBROEK, voorm. geh. in het graafs. *Zutphen*, heerl. *Wisch*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en ruim 3 u. Z. O. van *Zutphen*, kant. en 2 min. N. O. van *Terborg*, gem. *Wisch*, $\frac{1}{4}$ u. N. W. van *Sillevalde*, waartoe het kerkelijk behoort. Men telt er thans slechts 1 h. met 7 inw.

VOORBURG, kant., prov. *Zuid-Holland*, arr. 's *Gravenhage*; palende N. aan het kant. *Leyden*, O. aan het kant. *Alphen*, Z. aan het kant. *Delft*, W. aan het kant. 's *Gravenhage*.

Dit kant. bevat de volgende 7 gem.: *Voorburg*, *Noordorp-Hooegeven-en-Nieuweveen*, *Rijswijk*, *Stompwijk-Wilsveen-Zuidzijde-van-den-Leydschendam-en-Tedingerbroek*, *Veur-en-de-Noordzijde-van-den-Leydschendam*, *Soetermeer*, en *Zegwaard*; beslaat eene oppervlakte, volgens het kadaster, van 11.305 bund. 39 v. r. 47 v. ell., waaronder 11,227 bund. 36 v. r. 82 v. ell. belastbaar land; telt 1680 h., bewoond door 2278 huisgez., uitmakende eene bevolking van 11,160 inw., die zich veel op landbouw en veeteelt toeleggen; terwijl ook eenigen in het turfsteken hun bestaan vinden.

VOORBURG, kerk. ring, prov. *Zuid-Holland*, klass. van 's *Gravenhage*. Zij bevat de volgende 12 gem.: 's *Gravenhage*, *Ter-Heide*, *Leydschendam-en-Wilsveen*, *Loosduinen*, *Monster*, *Naaldwijk*, *Rijswijk*, *Scheveningen*, *Voorburg* (*Nederduitsche* gem.), *Voorburg* (*Fransche* gem.), *Wassenaar en Wateringen*, met 12 kerken, die door 12 Predikanten bediend worden; terwijl de dienst in de *Fransche* gem. te *Voonsure* door de Predikanten van 's *Gravenhage* wordt waargenomen. Men telt er 12,600 zielen, onder welke 8100 Ledematen.

VOORBURG, gem. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. 's *Gravenhage*, kant. *Voorburg* (8 k. d., 27 m. k., 1 s. d.); palende N. aan de gem. *Wassenaar-en-Zuidwijk*; N. O. aan *Veur-en-de-Noordzijde-van-den-Leydschendam*, O. aan de *Delftsche-vliet*, die haar van de gem. *Stompwijk-Wilsveen-Zuidzijde-van-den-Leydschendam-en-Tedingerbroek* scheidt, Z. aan de *Haagsche-vliet*, waardoor zij van *Rijswijk* gescheiden wordt, W. aan de gem. 's *Gravenhage*.

Deze gem. bevat het d. *Voorburg*, benevens den *Binnen-polder* of *Binckhorst-polder* en den *Veen-polder* of *Bovenpolder*, het gedeelte van de b. aan de *Geestbrug*, liggende ten O. van de *Delftsche-Vliet* en het buurtje de *Ligte-Turf*, thans bekend onder den algemeenen naam van het *Oosteinde-der-Gemeente*. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 848 bund. 92 v. r. 17 v. ell., waaronder 845 bund. 67 v. r. 4 v. ell. belastbaar land; telt 321 h., bewoond door 486 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 2400 inw., die meest in landbouw en veeteelt hun bestaan vinden; ook worden er vele vogelkooijen gemaakt, en het werken op de talrijke buitenplaatsen, die men er aantreft, verschaft

mede aan onderscheidenen der mindere klassen het brood. Men heeft er voorts 1 scheepstimmerwerf, 1 fabriek van parfumerijen, 1 tonwslagerij en 1 korenmolen.

De Herv., die er 1120 in getal zijn, onder welke 340 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *'s Gravenhage*, ring van *Voorburg*, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest THEODORUS PETRI of DIJK PIETERSE, die in het jaar 1876 herwaarts kwam, en in het jaar 1603 opgevolgd werd door GERARDUS DORMAAL. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

Er is hier ook eene Waalsche gem., welke 3 zielen en onder deze 1 Lidmaat telt. Zij behoort mede tot de klass. van *'s Gravenhage*, ring van *Voorburg*. Vroeger had deze gem., welke in het jaar 1710 door den Heer JACQUES LAVERNY, een Fransch uitgewekene, opgericht is, een tijd lang twee Predikanten. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest LOUIS LE SUZOR, die in het jaar 1710 herwaarts kwam, en in het jaar 1712 vertrok. De eerste tweede Predikant was G. GAILLARD, die in het jaar 1712 herwaarts kwam, en in het jaar 1715 vertrok. Na het overlijden van JEAN CASPAR MERKUS, in het jaar 1813, is hier geen Predikant meer beroepen, en is deze gem. zonder Predikant gebleven, wordende de dienst, gedurende den zomer, aldaar eenige malen door de Walsche Predikanten der *'s Gravenhaagsche* gem. verrigt.

De 17 Evang. Luth., welke men er telt, worden tot de gem. te *'s Gravenhage* gerekend.

De R. K., die er ruim 1200 in getal zijn, onder welke ongeveer 900 Kommunikanten, maken eene stat. uit, welke omstreeks 1630 is opgericht, tot het aartspr. van *Holland-en-Zeeland*, dek. van *Rijnland*, behoort, en door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt.

De 18 lsr., die er wonen, behooren tot de ringsynagoge van *'s Gravenhage*.

Men heeft in deze gem. 4 scholen, als: twee Kostscholen voor Jongeheeren, als: ééne voor Protestanten en ééne voor Roomsche-Katholijken; eene Kostschool voor Jonge jufvrouwen en eene Dorpschool, welke gezamenlijk gemiddeld door een getal van 410 leerlingen bezocht worden.

VOORBURG is eene heerl., welke in het jaar 1615 door de stad Delft is aangekocht van den Prins van LIENZ, Heer van *Wassenaer*, en met eenige tienden aldaar, mitsgaders de daarbij aangekochte tienden in Tedingerbroek, door de Staten van Holland is verklaard tot een goed en onsterfelijk leen. Den 9 October 1828 is, bij openbare verkooping, ten overstaan van den Notaris SCHOLTEN, te Delft gehouden, door het stedelijk bestuur der stad Delft de voorschreven heerl. verkocht aan het plaatselijk bestuur van VOORBURG, welke haar nog bezit.

Het d. VOORBURG ligt 1 u. O. van *'s Gravenhage*, 2½ u. Z. W. van Leyden, 1½ u. N. van Delft, aan den straatweg van Delft naar Leyden en nabij de Delftsche-vliet.

Aan dit dorp moet men ongetwijfeld eene zeer hooge oudheid toeschrijven, zoo als blijkt uit de gedenksteen en met latijnsche opschriften en uit penningen, welke hier zijn opgegraven, voornamelijk op of bij de fondamente van ARENDSBURG gelegen, aan de Delftsche-vliet en waarvan de uitgestrektheid binnen zijne grachten wel tien morgen lands heeft beslagen. Deze burg zou, zooals wij vroeger gezien hebben, (op het art. ARENDSBURG) het FORUM HADRIANI geweest zijn, en hieruit

wou het dorp eerst door verkorting naderhand wederom door bijvoeging, zijnen naam gekregen hebben, want door de achterlating van den naam *HADRIANUS* en de verkorting van het woord *Forum* verkrijgt men ligtelijk *Foor*, en de bijvoeging van burg moet men dan stellen, vervolgens in latere tijden geschied te zijn. Anderen willen, dat het dorp, met betrekking tot den burg te Leyden als het *Voorburg* van dien burg aan de Vliet zou aangemerkt zijn; terwijl men mede leest, dat in het jaar 886 de oude burg, onder *Voorsure*, door de Denen en Noormannen verwoest is.

Het d. bestaat voornamelijk in eene lange breede straat, de *Heerenstraat* genoemd, omtrent het midden van welk de kerk staat. Het meerendeel der huizen zijn uitmuntende, zoo in grootte als in aanzien. Aan het einde der *Heerenstraat* staat de pastorie en het schoolhuis. Verder zijn er in het dorp nog twee straten bekend onder den naam van de *Groote- of Kerk-Laan* en de *Kleine-Laan*, loopende de *Vliet* door beiden heen. De *Groote- of Kerk-Laan*, die van gezegde Vliet tot op de helft der *Kerk-Laan* loopt, is voor het grootste gedeelte aan beide zijden met deftige huizen behouwd; aan het begin dezer *Laan* staat thans aan de eene zijde de buitenplaats, genaamd *Middendorp*, en aan de andere zijde de buitenplaats *Hoekvliet*, thans ingerigt tot een fabriek van parfumerien. De *kleine-Laan*, die, even als de gezegde *groote* loopt, is slechts aan de eene zijde bebouwd, vermits de huizen van de eene zijde der *groote laan* achter tegen de *Vliet* in deze *laan* aankomen. Voorts heeft men in dit dorp nog onderscheidene bebouwde stegen of sloppen, doch van minder aanbelang; het geheele dorp is net en zindelijk bestraat en wordt des avonds met lantaarns verlicht; het wordt over het algemeen, zoo door de bewoners als door de regering, zeer wel onderhouden.

De *Hervormde kerk*, aan de noordzijde der *Heerenstraat*, was vóór de Reformatie aan den *H. MARTINUS* toegewijd. In oude tijden plagt hier jaarlijks een ommegang plaats te hebben, beginnende van de kerk, en eindigende op het uiterste van *Voorburger-ambacht* aan zekere duin, *Elsburg* genaamd. Daar gekomen keerde de ommegang weder naar de parochiekerk. Ook was er in die kerk aan het altaar van de *H. Maagd* een vikarij of kappellantj gesticht. De kerk te *Voorburg* is ruim en luchtig met onderscheidene kapelgevels uitgebouwd. Zij is sedert het laatst der vorige eeuw, en inzonderheid in het jaar 1842, zeer versfraaid. Onder vele aanzienlijke grafsteden en kelders muntte vroeger uit dat van de adellijke familie van *VAN DE WERVE*, alsmede dat van de *Heeren KOETMANS* en *TIMMERMANS*, zijnde eene grafkapel, wier ingang pronkte met het familiewapen in blaauwen arduin uitgehouwen. Voor deze kapel was de begraafplaats van *DAVID KLEMAN*, in leven Predikant te *Voorsure* en aldaar den 6 Februarij 1780 overleden; op de kerk las men:

EEN GEEST VOL KUNDIGHEN, EEN VIJAND VAN VEROORDEEL,
WIENS MOND EN PEN, TOT DEUGD EN WAARHEID WAS TOT VOORDEEL,
DIE NU MET HEMELSCH LICHT, GODS WEGEN, NA ZIJN' LUST,
BEVRIJD VAN DWAALING, KENT, 'T IS KLEMAN DIE NIER RUST.

Door veranderingen in de zitplaatsen der kerk is echter van deze familiegraven niets meer te zien; de grafkapel van den Heer *KOETMANS* is door het kerkbestuur aangekocht en wordt vernietigd, om tot andere einden te worden gebezigd. Boven den ingang der kerkdeur is in de vorige eeuw, ter gedachtenis van den Heer *S. INGENSSE*, Baron de *Gelleke*, gesteld een granaal, pronkende met 's mans familiewapen,

boven eene lijkbus in eene marmeren nis. De kerktoeren, voor welken een kapelgevel gebouwd staat, is van eene tamelijke hoogte, met een fraai leijzen spits. Daarin is een goed uurwerk, met twee klokken; binnen den toren, beneden het dak der kerk, zag men een open vak, als eene ronde toog, welke met muurwerk naar buiten is toegemetseld, waarom gedacht wordt, dat aldaar voorheen een orgel was geplaatst geweest, hetwelk echter, tot in het begin dezer eeuw, aan deze fraaije kerk ontbrak. In het jaar 1806 is tot het maken en onderhouden van een orgel in deze kerk, door den Heer ADRIAAN LEONARD VAN HESTER, Oud-Bewindhebber der West-Indische Compagnie, eene som van 20,000 guld. vermaakt. Het kerkhof is zeer net en zindelijk en geheel omvangen door eenen, met ijzeren hekken afgesloten, muur.

De Fransche kerk, in het *Fransche-slop*, ten N. van de Heerenstraat en de kom der gemeente, in het jaar 1710 gebouwd, is een wel niet zeer groot, maar fraai, vierkant gebouw, rondom door eenen muur omgeven en inwendig prijkkende met een orgel, in het jaar 1806 bekostigd door den kerkeraad, vele leden der gemeente en eenige aanzienlijken, welke in den omtrek hun buitenverblijf hadden. Op de kerk staat een klein vierkant torentje, met eene klok.

De R. K. kerk, die in het buurtje de *Ligte-Turf* staat en aan den H. MARTINUS is toegewijd, is in het jaar 1774 gebouwd. De eerste steen is gelegd den 28 Maart van dat jaar, terwijl de inzegening den 11 October plaats had. In het jaar 1843 geheel vernieuwd, is zij dien ten gevolge den 28 October van dat jaar op nieuw ingewijd. Het is een schoon gebouw, met eenen spitsen toren en van een orgel en drie altaren voorzien. De grond daarvan, die zeer fraai is aangelegd, komt achter tegen de Vliet uit. Bij deze kerk behoort eene eigene begraafplaats, die in 1827 is aangelegd.

Men meent, dat zeker huis Zwanestein, thans bekend onder den naam van de Herberg de Zwaan, weleer eene voorname gevangenis is geweest. De bouwde schijnt van oude herkomst te zijn. In den gevel staat het jaartal 1632. Dit gebouw staat over de kerk, op den westhoek van de *Groote-Laan*, en dient tegenwoordig tevens tot Raadhuis; ook worden aldaar de zittingen van het Kantongeregte gehouden.

De kostscholen voor jonge Heeren tellen 80 leerlingen; de kostschool voor jonge Jufvrouwen 20 leerlingen en de dorpschool 340 leerlingen.

Er bestaat een Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, dat den 10 October 1824 is opgericht en ongeveer 40 Leden telt.

Men heeft er een station voor de paardenpostertij, alsmede een halte van de spoorweg op de laan van Nieuwoosteinde.

De kermis valt in den laatsten Zondag in Augustus. Zij wordt des avonds door de bewoners der naburige buitenplaatsen en door den fatsoenlijken stand uit 's Gravenhage druk bezocht, om deel te nemen aan de verlotingen, welke de kramers van galanteriewaren, modeartikelen en lekkernijen zich beijveren bestendig aan den gang te houden.

Onder Voornburg liggen eenige adell. sloten of ridderlijke hofsteden, als: Arentsburg, waar onderscheidene Romeinsche oudheden opgedolven zijn (zie dat art.), den Binckhorst, het Huize-ter-Werve enz.

Te Voornburg is geboren de vermaarde GRETRUI VAN OOSTER, die in het jaar 1340 Non in het Beggijnhof te Delft was, alwaar zij overleed in 1358, en van welke, even als van den H. FRANCISCUS; gezegd wordt, dat zij met de vijf wonden van Christus geteekend was.

In het jaar 1359 verwoestten de Delvenaars hier het adellijk huis den Binckhorst.

In 1778 verbrandde eene buitenplaats en aanhooren, liggende aan den *Achterweg*, onder dit dorp.

In het jaar 1787 werden hier een vijftiental huizen van Patriotten, benevens het regthuis en de buitenplaats van den gewezen en nitgeweken Gecommitteerden Raad Bogaard geplunderd.

Het wapen van Voorburg is een veld van silver, met eenen burg van keel.

VOORBURG, voorn. burg in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr. en 3 u. O. van *Groningen*, kant. en $1\frac{1}{4}$ u. N. ten O. van het *Hoogezand*, gem. en 8 min. N. ten W. van *Slochteren*, ruim 60 ell. ten W. van den rijweg.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men eenen tinn. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van ongeveer 90 bund., worden in eigendom bezeten door onderscheidene personen.

VOORBURG, buit. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede* distr., arr., kant. en 1 u. Z. van *'s Hertogenbosch*, gem. en $\frac{1}{4}$ u. Z. van *Vught*, aan den straatweg van *'s Hertogenbosch* op *Bindhoven*.

Dit buit. beslaat, met de daartoe behorende gronden, koepel en hoeven, eene oppervlakte van 80 bund. 34 v. r. 58 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door Mevr. de wed. JOHANNES DIEPEN, woonachtig te *'s Hertogenbosch*.

VOORBURG, suikerplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Suriname*, ter linkerhand in het afvaren; palende bovenwaarts aan de suikerplant. *Suzanna's-dal*, benedenwaarts aan de forteres *Nieuw-Amsterdam*; 1800 akk. groot; met 150 slaven. Zij wordt met water bewerkt en de Negers noemen haar *SANTICION*.

VOORBURG, verl. plant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Boven-Saramacca*, ter rechterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de verl. plant. *Jacobslust*, benedenwaarts aan den militaire post *Uitkijk*; 1800 akk. groot. Zij is aan de daar tegenoverliggende plant. *Hamburg* getrokken.

VOORBURG (DE BINNENPOLDER-VAN-), pold. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *'s Gravenhage*, kant. en gem. *Voorburg*; palende N. O. aan *Vear*, Z. O. aan de *Delfsche-vliet*, die hem scheidt van de *Tedingerbroeksche-polder*, Z. W. aan den *Noord-polder*, N. W. aan den *Boven-Veen-polder*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 224 bund. 6 v. r. 24 v. ell., en wordt door sloizen, op de *Haagsche-vliet*, van het overvloedige water ontlast. Het land ligt 1.51 ell. onder A. P.

VOORBURG (DE BOVENPOLDER-VAN-), pold. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie *VEENPOLDER (DE BOVEN-)*.

VOORBURG (LAND-VAN-), verl. kostgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Beneden-Commewijne*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de suikerplant. *Zoelen*, benedenwaarts aan de forteres *Amsterdam*.

VOORBURGSCH-POLDER (DE), pold. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Loenen*, gem. *Vreeland*; palende N. aan den *Hoeker-polder*, O. aan de *Vecht*, Z. aan den *Hollandsche-polder*, W. aan den straatweg van *Utrecht* op *Amsterdam*.

Deze pold. bestaat, volgens het kadaster, oene oppervlakte van 213 bund. 12 v. r. 82 v. ell., waaronder 209 bund. 37 v. r. 17 v. ell. schotbaar land; telt 11 h., waaronder 9 boerderijen, en wordt door eenen molen, op de Vecht, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit twee Poldermeesters en eenen Secretaris.

VOORBURGSCHESLUIJS (DE), voorm. sluis in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, aan de Boonervliet, onder *Maasland*, welke in het jaar 1632 met de *Naaldwijksche-sluis* en de *Maaslandsche-sluis* tot één gemaakt zijn, die de *Boonersluis* genoemd wordt.

VOORBURGSGRACHT, wijk in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*. Het is een der vier en twintig wijken der stad *Batavia*.

VOORDAAN, landgoed in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 1 u. N. van *Utrecht*, kant. en 2 u. O. N. O. van *Maarssen-gem.* en 1 u. Z. van *Maartensdijk*, in de buurs. *Groenekan*.

Dit landg. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 160 bund. en wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door den Heer A. Baron CALROEN.

VOORDAGE, voorm. pold., prov. *Noord-Brabant*, in de heerl. *Nieuw-Vossemeer*, welke toen aan *Zeland* behoorde. Werd bedijkt in 1514 of 1515 vloeide naderhand onder en is thans onbekend, doch moet gelegen hebben bij den polder *Schuddebeurs*, waaraan hij paalde.

VOORDE (DE), landg. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 1 u. Z. van 's *Gravenhage*, kant. en 1 u. Z. W. van *Voorburg*, gem. en $\frac{1}{4}$ u. Z. W. van *Rijswijk*.

VOORDELDONK ook VARENDONK, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*, *Derde distr.*, arr. en $3\frac{1}{4}$ u. O. ten Z. van *Eindhoven*, kant., gem. en 25 min. ten O. van *Asten*; met 38 h. en 370 inw.

VOORDEN, d. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*. Zie *VORDEN*.

VOORDIJK, buurt, in den *Riederwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en $2\frac{1}{4}$ u. N. W. van *Dordrecht*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Ridderkerk*, gem. *Oost-en-West-Barendrecht*, in de heerl. *Oost-Barendrecht*, zich westwaarts van *Oost-Barendrecht*, langs den dijk van dien naam uitstrekken.

VOORDIJKSHOORNSCHE-POLDER, pold. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. 's *Gravenhage*, kant. *Delft*, gem. *Hof-van-Delft*; palende N. aan de *Kastanje*, O. aan *Delft*, Z. aan den *Krakeel-polder*, W. aan den *Noordhoornsche-weg*.

Deze pold. ontlast zich door eenen watermolen op de *Kikkertwatersloot*. Het land ligt 1.22 ell. onder A. P. Daarin ligt een gedeelte van het geh. de *Hoorn* en verstrooid liggende huizen.

VOORDIJKSCHE-POLDER (DE), pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Woubrugge*, gem. *Zevenhoven*; palende N. aan den *Bloklandsche-polder*, O. aan den *Amstel*, Z. O. aan den *Noorderbuurtsche-polder*, Z. en W. aan de *Zevenhovensche-droogmakerij*.

Deze pold. is bij de droogmaking van den *Zevenhovensche-polder*, naar gissing in het jaar 1808, afgedijkt. Aan de zuidzijde beslaat hij, volgens den omslag in de lasten, eene oppervlakte van 112 bund. 91 v. r. 5 v. ell., terwijl voor water en land beide betaald wordt. Hij telt vier à vijf huisjes en vier boerenwoningen en wordt door eenen molen van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit den Schout, Secretaris en twee Poldermeesteren, doch in combinatie met den *Noorderbuurtsche-polder* zijn er vier Poldermeesteren.

VOORDORP, benaming van een gedeelte der gem. *St. Maartensdijk*, in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Maarssen*, onder het d. *Blauwkapel*, aan de stad *Utrecht* grenzende.

VOORDORP, buit. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. en $\frac{1}{4}$ u. O. van *Leyden*, gem. en $\frac{1}{4}$ u. N. W. van *Leyderdorp*, tusschen dat dorp en de stad *Leyden*.

VOORDUIN, buit. in het balj. van *Brederode*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en 1 u. N. W. van *Haarlem*, gem. *Bloemendaal-Tetterode-Aalbertsberg-en-de-Vogelenzang*, 3 min. Z. van *Bloemendaal*.

Dit buit., hetwelk, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte beslaat van 26 v. r. 7 v. ell., wordt thans in eigendom bezeten door den Heer A. L. BRASKAMP, woonachtig te *Amsterdam*.

VOOREINDE, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Brabant*. Zie **VOORTEINDE**.

VOOR-WETERING (DE), waterleiding in *Zalland*, prov. *Overijssel*, gem. *Kamperveen*, loopende langs den Hoogeweg. Zij begint aan de scheiding van *Oldebroek* en loopt in de *Beern*.

VOORENSEINDE, geh. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Brabant*. Zie **VOORENSEINDE**.

VOORGROND, verl. plant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Maarschalkskreek*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de verl. plant. *La Tranquillité*, benedenwaarts aan de verl. plant. *Garcias-kamp*; 1000 akk. groot.

VOORGROND (LAND-VAN-), verl. kostgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Maarschalkskreek*, ter rechterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den houtgr. *Nieuwzorg*, benedenwaarts aan het verl. *Land-van-Reynesberg*.

VOORHOEFSCHIE-POLDER (DE) ook **VOORHOEF-POLDER**, pold. in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Hillegersberg*, gem. *Bleiswijk*; palende N. aan de *Bleiswijksche-Honderd-veertig-Morgen*, O. aan de *Rotte*, Z. aan den *Klap-polder*, W. aan den *Achterhoefsche-polder*.

Deze pold., welke in het jaar 1698 bedijkt is, bestaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 62 bund. 65 v. r. 37 v. ell., en wordt door 6 watermolens, op de *Rotte*, van het overtollige water ontlast. Er staat daarin slechts ééne boerderij. Het land ligt 4.82 ell. onder A. P. Het polderbestuur bestaat uit eenen Schout en eenen Secretaris.

VOORHOEKJE (HET), uitgeveende pold., prov. *Zuid-Holland*, arr. *'s Gravenhage*, kant. *Voorburg*, gem. *Zegwaard*; palende N. O. aan den *Binnenwegsche-polder van Zegwaard*, Z. O. aan den *Noord-polder van Berkel*, Z. W. aan *Voor-Katwijk* en N. W. aan *Achter-Katwijk*.

VOORHOFSCHIE-POLDER (DE), pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Noordwijk*, gedeeltelijk gem. *Oegstgeest-en-Poelgeest*, gedeeltelijk gem. *Warmond*; palende N. aan den *Klinckenbergsche-polder*, O. aan den *Polder-van-Warmond*, Z. aan den *Dood-polder*, W. aan de *Trekvaart*.

VOORHORST, boerenerf in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 1 u. N. van *Deventer*, gedeeltelijk kant. *Deventer*, gem. *Diepenveen*, gedeeltelijk kant. en gem. *Kaalte*, staande het huis op de grensscheiding tusschen die beide gemeenten.

VOORHOUT, gem. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Noordwijk* (2 k. d., 21 m. k., 2 s. d., 2 afd.); N. W. aan de *Leydsche-trekvaart*, die haar van de gem. *Noordwijk-Binnen-en-Buiten-Langeveld-en-Offem* en van *Noordwijkerhout* scheidt, N. O. aan

Lisse, O. aan Sassenheim, Z. aan Oegatgeest-en-Poelgeest, Z. W. aan Rijnsburg en W. aan Noordwijk-Binnen-en-Buiten-Langeveld-en-Offem.

Deze gem. bestaat uit den Berg-en-Daal-polder, den Boekhorst-polder, den Luizemarkt-polder, benevens een gedeelte van den Mottiger-polder, den Hoogeweysche-polder, den Roode-Molen-polder, den Beek-polder, den Veen-polder, den Elsgceester-polder en een zeer klein gedeelte van den Lageveensche-polder. Zij bevat het dorp Voorhout en eenige verspreid liggende woningen; beslaat eene oppervlakte, volgens het kadaster, van 1282 bund. 64 v. r. 58 v. ell., waaronder 1244 bund. 56 v. ell. belastbaar land; telt 100 h., bewoond door 124 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 770 inw., die meest in den landbouw en het boter en kaas maken hun bestaan vinden.

De Herv., die er ongeveer 130 in getal zijn, onder welke ongeveer 60 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Leyden*, ring van *Noordwijk*, behoort. Deze gem. had tot eersten Predikant MARTEN JANS SERREY, die in het jaar 1591 vertrok. Van toen af tot in 1647 werd Voornhout met *Noordwijkerhout*, door éenen Predikant, bediend; doch in laatstgemeld jaar bekwamen deze dorpen ieder eenen eigen Predikant, als wanneer PETRUS CARPENTARIUS, beroepen te Voornhout en *Noordwijkerhout*, in 1614, bij de scheiding te Voornhout bleef, waar hij in 1661 overleed. In het jaar 1825, wanneer de Predikant WILLEM DAVID GROONÉ overleed, werd aan den in 1826 beroepen Predikant GERRIT RUITENSCHILD gedeeltelijk de dienst *aan-de-Kaag* mede opgedragen; doch sedert het jaar 1845, toen ter laatstgenoemde plaats een Hulpprediker is aangesteld, heeft dit opgehouden.

De R. K., van welke men er ruim 450 telt, onder welke ruim 300 Communikanten, maken eene stat. uit, welke tot het aartspr. van *Holland-en-Zeeland*, dek. van *Kennemerland*, behoort, en vroeger door den Pastoor van Sassenheim bediend werd, tot dat zij in het jaar 1845 werd verheven tot eene zelfstandige gemeente, als wanneer zij tot eersten Pastoor bekwam H. WOLKENHUIS, welke als Deservitor de geestelijke bediening aldaar reeds gedurende 2 jaren had waargenomen en er thans nog als Pastoor dienst doet.

Men heeft in deze gem. eene school, welke gemiddeld door een getal van 60 leerlingen bezocht wordt.

Deze gem. is eene heerl., welke, in het jaar 1722, uit de domeinen van de Staten van Holland, voor 7400 guld. verkocht is aan den Heer ABRAHAM BEREVELD, Predikant aldaar, wiens weduwe, Vrouwe KORNELIA SREIS, na zijn overlijden daarvan in het bezit is gebleven. Later was deze heerl. het eigendom van Vrouwe MARGARETHA STRANDWIJK, wed. ANDRIES GOCHENIUS, Predikant te Amerongen. Thans is Heer van Voornhout de Heer CHRISTIAAN LODEWIJK COSTER, woonachtig te Tiel.

Het d. Voornhout ligt 1½ u. N. ten W. van Leyden, ½ u. Z. O. ten O. van Noordwijk-Binnen, aan de Leydsche-trekvaart, waarover hier eene brug ligt, terwijl de spoorwegkort langs de kom van het d. loopt. Men meent dat dit d. zijnen naam ontleent van een hout of bosch, waar het voor lag. Van dit bosch wordt getuigd, dat het zeer groot was en zijn begin nam onder Voornhout, van waar het zich uitstreckte tot aan Haarlem. Hoe dit ook zijn moge, deze afleiding gevalt ons beter, dan dat men den naam wil afleiden van het *Forum Hadriani*, waarvan wij onder Voorburg gesproken hebben; want deze twee plaatsen schijnen ons wat te ver van elkander af te liggen, om beider benaming aan den zelfden

oorsprong toe te schrijven. Ook wordt het **FOREMOLT** genoemd in eenen brief van Graaf **Dink V**, van het jaar 1083, en **Melis Stoks** meldt er van, onder de Graven **Dink II** en **Arnoud**, doch onder de benaming van **VOORHOET**. Men telt er, in de kom van het d., ongeveer 40 h. en 240 inw.

De kerk, welke vóór de Reformatie aan den **H. Bartholomeus** was toegewijd, stond destijds ter begeving van den Paus en den Abt van Egmond. In die kerk waren, volgens oude aantekeningen, twee vikarijen gesticht, de eene van zekere **Lisbeth Simonsdochter Hagens** en de andere van **Mevrouw van Teylingen**, welke beide door den Abt van Egmond begeben zijn geworden. Ook was aan het **St. Maria's**-altaar in deze kerk mede eene vikarij gesticht, welke naar **Dink Bongertsz**, bijgenaamd **Krol**, Vikaris en Pastoor van **Voorhout**, genaamd werd **Krols** vikarij. Deze vikarij stond ten laste van de Abdis van Leeuwenhorst, van wie men leest, dat de Vikaris **Krol**, in het jaar 1550, ontvangen heeft eene som van twaalf gulden, welke gelden jaarlijks door haar betaald werden. Voorts vindt men nog, dat in het jaar 1571, op Allerheiligendag, de persoon van **Hendrik Broek** vier gulden ontvangen heeft, omdat hij in de plaats van **Roxland Vincentzoon**, die **Krols** vikarij bekleedde, eene wekelijksche mis aan het **St. Maria's**-altaar las. De kerk draagt alle kenteekenen van in zeer vroege dagen gesticht te zijn en is met onderscheidene kapelgevels uitgebouwd. De toren, die ter eener zijde van de kerk staat, is tot op eene tamelijke hoogte boven het dak opgetrokken, vermindert hij den klokkezolder in dikte, doch rijst verder weder met eene fraaije spits op. In 1809 is de kerk, welke tot dus verre geheel in het bezit der Hervormden was, ten gebruike zoo van hen als van de **R. K.** in tweeën verdeeld geworden. Beide deelen zijn door eenen dikken, van binnen gevulden tusschenmuur van elkander gescheiden, waardoor de godsdienst oefeningen voor beide gezindten op dezelfde uren ongehinderd kunnen plaats hebben. Elk kerkgenootschap is in het bezit van een orgel.

Dit d. is de geboorteplaats van den beroemden Geneeskundige **Herman Boernaave**, wiens vader alhier Predikant was. Hij was geb. 31 December 1668, † 23 September 1758.

In deze gem. liggen de overblijfselen van het oude huis **Boeckenburg**; ook heeft men er de buit. **Bergendaal**, onder welke behooren de bouwvallen van het slot **Teylingen**, benevens het voormalige **Kenkenduin**.

In het jaar 1847 is op de voormalige buitenplaats **Schoonoord** een groot gebouw gesticht, dienende tot tweede afdeeling van het seminarie te Warmond, dit gebouw is, in October 1847, betrokken door ruim 140 personen, zoo Hoogleeraren en studenten als dienstdoden.

De kermis valt in den 24 Augustus.

Het wapen dezer gem. is een veld van zilver, met eene fasce van azuur en een liggend kruis van keel over het geheel.

VOORHOUT (HET HUIS)-, voorm. slot in *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr., kant., distr. en 2½ u. O. van *Goes*, gem. en 3 min. van *Kruiningen*.

Dit slot heeft zijnen naam gegeven aan of ontvangen van **Victor** en **Hector Voorholt**, natuurlijke zonen van **Lodewijk van Male**, Graaf van *Vlaanderen*, zij hadden den Vlaamschen Leeuw ten wapen. Het waarschijnlijkst is, dat zij dit leengoed als een uitzet verkregen en de oorsprong der benaming dus nog veel ouder te zoeken is; zij werden om hunne zeerooverijen in *Vlaanderen* ballingen gemaakt, kunnen hier

eene wijkplaats gevonden hebben , en gelegenheid om gedurig de Vlaamingen te ontrusten. Onder de Zeeuwsche Edelen van dit huis komt voor: **HECTOR VAN VOORNOUT**, die Ambachtsheer in Kappelle was, en als zoodanig ten jare 1363 aan die heerlijkheid keuren heeft helpen geven. Verder vindt men **ADRIAAN VAN VOORNOUT** vermeld in de V. rekening van **GUY DE BAENST**, Rentmeester van Bewesten-Schelde, (die ten jare 1469 in bediening kwam) als Ambachtsheer in Wolphaartsdijk en wel in Oostkerke. Het huis **VOORNOUT** schijnt door eene erfdochter van **VOORNOUT**, in huwelijk met **AREND VAN KRUYNINGEN**, die ten jare 1420 leefden, aan het geslacht van **KRUYNINGEN** gekomen te zijn en daarin gebleven, tot dat het door **MAXIMILIAAN VAN KRUYNINGEN**, den 27 Julij 1581, is verkocht aan Signor **ANSELMO**, te Antwerpen, welke onder de koopsvoorwaarden bedong de vrije jagt over de geheele heerl. Kruiningen. **ANSELMO** verkocht het weder aan **LOUIS DE KETHOLLE**, Heer van *Rijthoven*, Gouverneur van Bergen-op-Zoom, wiens dochter **JOHANNA BARBARA DE KETHOLLE**, het ten huwelijk bragt aan **THOMAS VAN WALRAVEN VAN ARKEL**, Heer van *Ammerzode*. Vervolgens moet het aan het geslacht van **COLVS** gekomen zijn, waarvan **Vrouwe LUCRETIA COLVE**, in huwelijk met **Jonkheer PHILIPS CAMPE**, Kapitein en Gouverneur van Aardenburg, het bij erfenis gelaten heeft aan **Jonkvrouw MARTHA MARIA CAMPE**, die, ten jare 1663, trouwde met **Jonkheer ADRIAAN VAN BORSSSELE VAN DER HOOGE**, Leenman van Zeeland en Raadsheer in den Hooogen Raad, in wiens geslacht het bleef, tot dat **Mr. LAURENS PIETER VAN DE SPIEGEL**, als gemachtigde der erfgenamen van wijlen Heer **FILIP JACOB VAN BORSSSELE VAN DER HOOGE**, het den 30 November 1763 publiek verkocht aan **JACOB ALMEKINDERS**, met het regt van de jagt over geheel Kruiningen, eene dubbele bank of zitplaats in de kerk en de tombe van **AREND VAN KRUYNINGEN**, welke daarin gevonden wordt (zie het art. KRUYNINGEN). Den 16 Januarij 1764 werd dit heerlijk goed door laatstgemelde eigenaar overgedragen met alle voorschreven regten aan **ADRIAAN VAN DRUYTEN**, Admodiateur van Kruiningen, wiens eenige dochter **MARGARITA VAN DRUYTEN**, in huwelijk met **JAN VAN KUTEN**, het den 24 Februarij 1778, weder publiek deed veilen, als wanneer daarvan kooper bleef **Mr. BASTIAAN NEBBENS**, Heer van *Kleverskerke*, in *Geersdijk en Wissekerke*, Leenman van den Leenhove der graaflijkheid van Zeeland Bewesten-Schelde.

Het oude slot **VOORNOUT** is, ten jare 1781, geheel gesloopt, zoodat daarvan niets overig is dan eene verheven plaats, rondom in eene gracht besloten, terwijl op een gedeelte van het nederhof of den voorburg, door den hierboven gemelden Heer **BASTIAAN NEBBENS**, een jagthuis is gebouwd, waaraan eene sierlijke beplanting het aanzien vermeerderde en ten sieraad van Kruiningen verstrekte, doch hetwelk, met de daaraan gelegene fraaije hofstede, ook, ten jare 1846, is afgebroken, zijnde de laatste eigenaar, die het van den Heer **NEBBENS** gekocht had **JACOB DE BOS**, overleden. De tombe is door kerkvoogden voor de kerk aangekocht en het regt van de jagt behoort thans alleen aan den Ambachtsheer, die reeds vroeger een gedeelte van gemelden **Jacob de Bos** heeft afgekocht.

VOOR-KATWIJK, pold. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Hillegersberg*, gem. *Berkel-en-Rodenrijs*; palende N. O. aan *Achter-Katwijk*, O. aan *Katwijk-en-de-Veur*, Z. aan den *Voorafsche-polder*, W. aan den *Polder-van-Pijnacker*.

VOORLAND, voorm. buit. in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en $\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Amsterdam*, gem. *Watergraafsmeer*.

Van dit buit., hetwelk zeer boschrijk en groot was, is het huis in 1842 afgebroken. Van de plaats is weinig over en dat weinige wordt gaandeweg ook gesloopt. Er staat nu eene boerenbehuizing.

VOORLAND, geh. in den *Zwijndrechtsche-waard*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. en $\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Dordrecht*, gem. *Graote-Lindt-en-Dortmond*, niet ver van *Groote-Lindt*.

VOORLAND (HET WEST-), pold. in de *Langestraat*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede* distr., arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Waalwijk*, gem. *Capelle*; palende N. aan de *Kromme-Capelsche-vaart* en het *Oude-Maasje*, O. aan de haven van *Capelle*, Z. aan de *Oude-sstraat*, W. aan den *Buiten-polder-van-Klein-Waspik*.

Deze polder is, met den *Buiten-polder-van-Klein-Waspik* in de zelfde bekading begrepen. De scheiding tusschen de beide polders gaat door het midden van een perceel land. Hij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 125 bund. 18 v. r. 20 v. ell., en wordt door eenen houten duiker, wijd 0.90 ell., voorzien van eene drijfdeur, en gelegen aan de oostzijde van de *Oudestraat*, in de kade tegen de *Capelsche-vaart*, op deze vaart of haven en vervolgens op het *Oude-Maasje*, van het overvloedige water ontlast. In de kaden langs de *Kromme-vaart* en het *Oude-Maasje*, aan de noordzijde des polders, zijn nog eenige houten duikers door partikulieren gelegd, ten einde versch water te kunnen inlaten. Deze kaden worden door de ingelanden onderhouden, die aan de oostzijde echter door den polder zelve. Het zomerpeil is 1.00 ell. boven A. P. en de hoogte der dijken 2 ell. à 2.20 ell. boven A. P. Hij wordt bestuurd door het polderbestuur van *Nederveen-Capel*, bestaande uit drie Leden, van welke een Voorzitter is, en eenen Secretaris-Penningmeester.

VOORLINDEN, buit. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. en 2 u. O. van *'s Gravenhage*, gem. *Wassenaar-en-Zuidwijk*.

Dit buit. wordt in eigendom bezeten door Mevr. de wed. *Eloer*, woonachtig te *'s Gravenhage*.

VOORMEER, adell. h., prov. *Friesland*, kw. *Zerenwouden*, arr., kant. en gem. *Heerenveen*.

VOORMEER (DE), voorm. meertje in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, dat de moerassige voorgronden van den *Alkmaarschen-geest* bespoelde.

Toen *Alkmaar*, in het jaar 1573, zijne wallen voor de vierde maal zuidoostwaarts uitzette, trok men deze *VOORMEER* binnen de stad.

In 1549 is men met het dempen begonnen, alzoo de stad *Alkmaar* dit meer bezigde, om daarin de stads vuilnis te werpen, alsmede het slijk uit het *Luttic-Oudorp* en het *Dronkenoort*; daartoe was *JAN PRINJS*, *Baljuw* van *Wassenaar*, gehouden dit te laten doen. In 1555 verkochten *Burgemeesteren* drie stukken nieuw aangemaakt land in dit meer, ten gevolge van het daarin aan hun verkochte land. Uit dit meer werd in het jaar 1607 eene kade gemaakt, gewoonlijk de *Bierkaai* genaamd, waar tegenover het zoogenaamde *Veneetsche eiland* lag, werwaarts alle de bierstekers in het jaar 1614 gelast werden te gaan wonen, zoo als aangeduid wordt door een tweeregelig versje, staande in eenen steen, aan een der huizen op het voornoemde eiland, uitgebouwen, en aldus luidende:

TOEN MEN 1614 SCHREFF

MEN ONS HIER OP DIT EILAND DREEF.

VOORN, voorm. eiland, prov. *Gelderland*, tusschen den *Bommeler-waard* en het *Land-tusschen-Maas-en-Waal*, gem. *Heerewaarden*,

hetwelk, behalve door de Waal en de Maas, ook door twee kanalen, welke die beide rivieren vereenigden, werd ingesloten. Het eene der kanalen, hetwelk dit eiland Voorn van Heerewaarden afscheidde, werd het Heerewaardsche-gat genoemd en het ander tusschen dit eiland en het Ambt-van-Maas-en-Waal, het Voornsche-gat. Deze beiden kanalen komen nog heden op sommige kaarten van Gelderland voor, als waren zij nog in wezen, doch verkeerdelijk, want, dewijl men voorlang bemerkt had, dat, vermits de Waal gemeenlijk hooger is, dan de Maas, door die beiden kanalen, gevoegd bij het derde langs St. Andries, te veel waters uit de Waal naar de Maas werd afgeleid en dat daardoor, eensdeels, de Waal des zomers, tusschen Tiel en Zalt-Bommel, te ondiep werd voor de afkomende hontvloten en welgeladen schepen, en anderdeels de Maas inzonderheid des winters te hoog was opgezwollen, waardoor het gevaar der overstromingen, voor het Ambt-van-Maas-en-Waal, jaarlijks grooter werd en in geval van overstroming, het water uit de binnenlanden bezwaarlijk kon worden geloosd, zoo hebben de Staten van Gelderland, in 1729, het besluit genomen, dwars door elk der twee kanalen eenen dam te doen leggen, zoo als in 1730 dadelijk volbragt is, waardoor die kanalen, alhoewel de beddingen nog overgebleven zijn, langs hoe meer zijn beginnen te verlanden, zoodat er nu geene andere vereeniging dan die bij St. Andries tusschen die twee rivieren, meer in wezed is. Dit voorm. eiland is thans de Kopsche-polder, grootendeels gen. *Heerewaarden* en voor een klein gedeelte gem. *Dreumel*, welke, met den polder van Heerewaarden vereenigd, nog een eiland vormt, dat alleen door den Voornsche-dam aan het Land-tusschen-Maas-en-Waal gehecht is. Zie verder *HEEREWAARDEN*.

VOORN, buit. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr., kant. en $\frac{1}{2}$ u. W. van *Utrecht*, gem. en 1 u. Z. O. van *Vleuten*, $\frac{1}{4}$ u. O. van *de Meern*, waartoe het behoort, aan de Leydsche-vaart en den straatweg.

Dit buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 18 bund. 29 v. r. 55 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer H. G. T. *MAERTENS*, woonachtig te Utrecht.

VOORN (DE), waterloop in het *Land-van-Heusden*, prov. *Noord-Brabant*, welke uit de vereeniging van de *Middel* en de *Dussen* voortkomt, en zich, met eenen zuidelijken loop, in de *Oude-Maas* ontlust.

VOORN (DE), landg. op het voorm. eil. *Voorn*, prov. *Gelderland*, arr. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Tiel*, kant. en $2\frac{1}{4}$ u. Z. O. van *Zalt-Bommel*, gem. en 10 min. N. O. van *Heerewaarden*, nabij de plaats waar de voorm. *Schans-van-Voorn* gelegen heeft.

Dit landg. beslaat, met de daartoe behoort behheende gronden, eene oppervlakte van 25 bund. 35 v. r. 18 v. ell., en wordt in eigendom bezeten en bewoond door den Heer A. *GREVENDAAL*.

VOORN (HET HUIS-TE), adell. h. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en $1\frac{1}{4}$ u. W. van *Utrecht*, kant. en $1\frac{1}{4}$ u. Z. van *Haarsen*, gem. en 1 u. Z. O. van *Vleuten*, $\frac{1}{2}$ u. O. van *de Meern*, waartoe het behoort, aan den Ouden-Rijn.

Het was leenroerig aan de proostdij van Oud-Munster te Utrecht, en vertoont zich als een fraai ouderwetsch kasteel, waarin deftigheid gepaard gaat met eene zonderlinge pracht, zoo in het gebouw zelf als in den toren te bespeuren. Het ligt zeer aangenaam in eenen vijver, en is met sierlijke tuinen en heplantingen omringd.

Reeds in de twaalfde eeuw vindt men hier eene landhoeve, toebehoorende aan zekeren **WILLEM VAN VOORN**, die in het begin der volgende eeuw tot Ridder geslagen, en naar wiens naam de ridderhofstad **VOORN** werd geheeten. Van dien tijd dagteekent ook de stichting van het kasteel, hetwelk in 1276 reeds als zoodanig bekend was en zeer vele veranderingen heeft ondergaan. Het geslacht van **VOORN**, dat in der tijd beroemd was, uitgestorven zijnde, is dit landgoed door aankoop in het bezit van verschillende eigenaren geraakt. Het is oudtijds lang bezeten geweest door het geslacht van **Taets**, waarvan een tak zich daarnaar **Taets van Voorn** geschreven en zijn wapen aan dit huis gegeven heeft. In later tijd, in 1350, vindt men eene **MARGARETHA VAN VOORN**, Abdisse van de adellijke abdij Oudwijk, en in 1541 eene **ELIZABETH VAN VOORN**, Abdisse van het adellijk klooster Mariëndaal, bij Utrecht. In het jaar 1456 werd met dit huis beleend **ZWEDER VAN VOORN**. Deze liet het na aan zijn zoon **GERRIT VAN VOORN**, die nog onmondig zijnde, na het overlijden van zijn vader, daarmede beleend is in 1473. Na zijn dood is hem in de beleening opgevolgd zijne zuster **HILLEGONDA VAN VOORN**, echtgenoot van **JOHAN UTENHAE**, die daarmede verleid werd in 1497. Terwijl zij het bezat werd het, den 23 Maart 1539, riddernatig verklaard. Zij droeg het, in 1546, wederom aan den Leenheer op, ten behoeve van **LOUBERT VAN ZUIDOORT**, in wiens geslacht het gebleven is, tot in 1612, wanneer **TJIMON VAN PARIJS VAN ZUIDOORT** het overdroeg aan **CORNELIS VAN ROSAND**, van wien het, in 1616, door verkoop gekomen is aan **Vrouwe CORNELIA DE MALAPERT**; vervolgens, na baren dood, aan hare dochter **MARIA GODIN**, beleend in 1638, en, na haar overlijden, in 1640, aan baren zoon **BARTHOLOMEUS VAN PANHUY**, die het leen weer opgedragen heeft ten behoeve van **JOHAN LODEWIJK VAN PANHUY**. Aangesien deze in schulden vervallen was, is het **HUIS-TE-VOORN** bij dekreet verkocht aan **FRANÇOIS DE HEMONT**, die daarmede beleend werd in 1683 en wiens zoon, ook **FRANÇOIS** genoemd, het naliet aan **BERNARD JOSEPH VAN KUIK**, die er in het jaar 1726 mede beleend werd. Deze liet het in het jaar 1730 na aan zijne dochter **THEODORA BERNARDINA VAN KUIK**, wier voogdesse en voogden in het volgende jaar de beleening hebben opgedragen, ten behoeve van **PIETER THEODOOR VAN HERZEELE**. In het jaar 1744 werd het **HUIS-TE-VOORN** verleid op **DIEDERIK VAN LOCKHORST VAN TER MEER**, die in het volgende jaar onder de Edelen en Ridderschap der prov. Utrecht beschreven werd. In 1763 is de beleening van dit huis geschied op **PETRUS VAN DER HAGEN**. Thans wordt het in eigendom bezeten door den Heer **HENRY GEORGE FERDINAND MEERTENS**, woonachtig te Utrecht.

Het beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 18 bund. 9 v. r. 55 v. ell.

VOORN (DE KOP-VAN-), b. in het *Land-van-Maas-en-Waal*, prov. *Gelderland*. Zie *KOP-DE-VOORN*.

VOORN (SCHANS-VAN-) of **VOORNSCHANS**, voorn. fort op het voorn. eil. *Voorn*, prov. *Gelderland*, gelegen hebbende 10 min. N. O. van *Heerewaarden*, dat in het jaar 1601 door **MAURITS**, Prins van Oranje, aangelegd is, waarom het ook wel **NASSAU** geheeten werd. Het had zes bolwerken en werd in het jaar 1637 te vergeefs door de Spanjaarden aangevallen, doch in het jaar 1672 viel het de Franschen in handen, die het niet verlieten vóór dat zij alle de werken vernield hadden. Sedert heeft men geen werk meer van dit fort gemaakt. — Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans nog sporen bij het landg. de Voorn.

VOORNE, vroeger algemeen de *Landen-van-Voorne* genoemd, voorn. heerl., prov. *Zuid-Holland*, in het zuidelijkste gedeelte dier

provincie tusschen haar en Zeeland gelegen ; palende N. aan Delfland , waarvan het door de Maas gescheiden is , O. aan het Land-van-Putten , Z. aan een gedeelte van Staats-Brabant en Zeeland , W. aan de Noordzee. Binnen haren omtrek ligt echter nog de voorm. Zeeuwsche heerl. Sommielsdijk.

Onderscheidene aanzienlijke stroomen bespoelen de bijzondere landen van Voornse genoegzaam aan alle kanten , daar zij niet aan de Noordzee liggen. Ten Z., langs West-Voorne of het Land-van-Goedereede en langs Zuid-Voorne of Overflakkee , loopt de Biezingen of Grevelingen , meer oostwaarts de Krammer en ten O. het Volkraak genoemd , waardoor deze landen worden afgescheiden van Zeeland en Brabant. Tusschen Oost-Voorne en de gemelde landen is een breede stroom , het Haringvliet geheeten. Ten N. of liever Noordoosten van Oost-Voorne , stroomt de Nieuwe-Maas of Merwede.

Deze heerl. bestond in eene aanzienlijke streek lands en in onderscheidene eilanden. De naamsrede van Voornse is duister en twijfelachtig. Sommigen willen , dat zij het *voorst* of *vooraangelegen* land te kennen geeft. Anderen meenen meer waarschijnlijkheid te vinden in het afleiden des naams van zekere zijl of waterloop , *Voorn* genaamd (zie dat woord). Wij moeten dit echter in het onzekere laten.

Het is ondertijds eene afzonderlijke heerl. geweest , welke naderhand aan de Graven van Holland , die ook Graven van Zeeland waren , gekomen is , waarom sommigen dit land onder Holland , anderen onder Zeeland willen rekenen. De Hollandsche Graven moeten er echter reeds vroeg de bezitting van gekregen en gehandhaafd hebben , indien het waar is , dat zij hunne jongere zonen hiermede begiftigd en uitgezet hebben. Sommige schrijvers hebben sedert evenwel gewild , dat men het moest aanmerken als tot Zeeland te behooren. Hierin willen anderen , dat deze schrijvers ter wederzijden dwalen , en dat de dwaling der genen , die het aan Zeeland hechten , ontstaan is , om dat de eerste Heeren van Voornse tevens Burggraven van Zeeland geweest zijn , hetwelk wel eene dubbele magt bewijst , maar waaruit niet duidelijk kan blijken , dat de Graven van Zeeland zich het regt van bezitting over de landen van Voornse hebben kunnen aannemen. Die van de LANDEN-VAN-VOORNSE hebben zich ook , omtrent het midden der vijftiende eeuw , niet aan de bevelen van Zeeland onderworpen gerekend ; want toen Ambachtsheeren , Leenmannen en steden in Zeeland , aan Hertog FILIPS VAN BOURGONDIE , in 1456 , een heirvaartgeld hadden toegestaan , bewilligden die van Brielle en de LANDEN-VAN-VOORNSE in deze hede niet , dan op eenen open brief van den Hertog , dat zulks niet in gevolg zou getrokken worden , of strekken tot achterdeel van de regten , privilegiën en vrijheden van de heerl. en de LANDEN-VAN-VOORNSE. De Staten van Zeeland schijnen evenwel dien eisch niet uit het oog te hebben willen verliezen. Dit kan men afleiden uit hunnen brief van aanstelling van WILLEM III , Prins van Oranje , tot Stadhouder en Kapitein-Generaal van Zeeland , den 2 Februarij 1674. Bij dezen brief strekken zij de magt van den Prins in die waardigheid uit over de stad Brielle en de LANDEN-VAN-VOORNSE. Deze echter , hierover klagtig vallende aan de Staten van Holland , verklaarden die uitdrukkelijk , bij resolutie van 13 Februarij des zelfden jaars , dat de stad Brielle en de LANDEN-VAN-VOORNSE altoos geweest zijn en behoord hebben , onder de souvereiniteit van Holland en een onderscheiden lid daarvan , zonder dat aan de Staten van Zeeland daarop eenig regt op aanspraak of iets het geringste toekwam.

Van ouds was het landschap en de heerl. van Voorne eene souvereiniteit op zich zelve, hetwelk als iets ongemeens moet worden aangemerkt, en aan geene andere landschappen in Holland of Zeeland eigen is. Het werd bestuurd door zijne eigene afzonderlijke wetten, inzettingen en gewoonten, en is aldus, zelfs bij de staatzuchtigsten van 's Lands Graven, erkend. Dit getuigt FILIPS II en zijn Stadhouder, de Hertog VAN ALVA, in zeker oktrooi van het jaar 1570, waarin hij de breedste Geërfden, benevens Schout en Schepenen van de LANDEN-VAN-VOORNE, noemt en zegt, dat zij met de stad Brielle te zamen verbeeldten *de Gemeene Staten van den Lande van Voorne*; terwijl in dit oktrooi meermaals afzonderlijk van de Staten van Holland gesproken wordt. In eene verklaring van de stad Brielle, gegeven ter gelegenheid der overdracht van de Hooge Regering dezer landen aan WILLEM I, Prins van Oranje, in het jaar 1581, wordt aan de Staten van Holland vertoond: dat de stad Brielle en de LANDEN-VAN-VOORNE van ouds zijn geweest eene vrije heerl., zonder dat zij de grafelijkheid van Holland onderworpen is geweest; maar bij opvolging gekomen is aan Hertog ALBRECHT VAN BEIJEREN, » die dezelve » heerlijkheit, » gelijk de verklaring luidt, » geregiert ende doen regieren heeft, apart, ende op zyn zelve, conform aller huerlieders » oude privilegien, handvesten, costuimen, politie ende contributien. » Ook getuigen zij, dat zij hare Overheid, Landvoogden, Stadhouders en souvereinen Raad afzonderlijk gehad hebben, en dat de Graven aan hunne Stadhouders bijzondere lastbrieven gaven over Brielle en de LANDEN-VAN-VOORNE, gelijk nog laatst was gebleken in zekeren lastbrief van Koning FILIPS aan den Prins van Oranje. In vroegere tijden heeft KAREL, Hertog van *Bourgondië*, in zijne plegtige huldiging als Heer van Voorne, niet alleen de steden, landen en ingezetenen van de LANDEN-VAN-VOORNE, maar zelfs ook de Ridderchap van dien erkend. In de sententie van den Hove van Holland, van het jaar 1478, wordt de Vrouwe douairière van Voorne en haren Hoogen Raad, als opperste Regter van Voorne en Brielle erkend en duidelijk gemeld. Door de opvolging der erfelijke bezitting dezer landen aan de Graven van Holland, zijn deze hoogheden aanmerkelijk van gedaante veranderd, hoewel men er nog lang sporen van gevonden heeft in de Regering. Onder andere gebruikte de LANDEN-VAN-VOORNE zijne bijzondere landmaat, genaamd Voornsche roeden. Het had ook zijnen bijzonderen Ontvanger-Generaal, die voormaals genoemd werd *Ontvaegst der bedden en subventiën van den Heer van Voorne*. Er werd mede eene algemeene dagvaart van de Staten van dat land gehouden. De stad Brielle en de LANDEN-VAN-VOORNE hadden nog het regt, om eenen eigen Scherpreghter te houden. De leenen van Voorne hadden ter leenkamer een afzonderlijk register, dat voormaals in hunne eigen leenkamer zelve gehouden werd.

Bij gebrek van aanteekeningen in de vroegste tijden, kan men weinig of geen berigt van de oudste Heeren van Voorne geven. De eerste, die met name bekend is, werd PELGRIM geheeten, niet wien de meeste schrijvers de opvolging dezer Heeren beginnen, hoewel sommigen meenen, dat er voor hem nog anderen geweest zijn. Deze PELGRIM was een jongere zoon van DIRK VI, Graaf van *Holland*, en Vrouw SOFIA, dochter van OTTO VAN RYNEGGE, Paltsgraaf *op den Rijn*. Hem werd de heerl. van Voorne, in 1141, of, volgens anderen, in 1140, tot een nitzet en vaderlijk bewijs, als een jongere zoon, gegeven. Tevens was hij, gelijk mede de volgende Heeren, Burggraaf

van Zeeland, te dier tijde de hoogste waardigheid dezes lands, naardien de Burggraven, nevens de Graven van Zeeland, de wetgevende magt oefenden. Hij liet den vaderlijken stamnaam varen en nam dien van zijne heerl. aan, tegen het gebruik der jongere zonen van Vorsten en Edelen. Hij regeerde twee en dertig jaren, en werd, in 1172, opgevolgd door zijnen oudsten zoon **FLORIS**, die met zijnen broeder **DIJK**, onder de Ridder en Edelen van Holland, bij de oudste schrijvers genoemd wordt. Hoe lang hij geregeerd heeft, is twijfelachtig; sommigen melden een en veertig jaren, en stellen, dat hij reeds in 1162 tot de regering gekomen en in 1203 overleden zou zijn. Anderen schrijven hem maar vijf of zeven jaren toe, en vervullen den overigen tijd der regering met zekeren **ALLARDUS**, die onder de Heeren van **VOORNE** niet algemeen bekend is. Deze zou van 1179 tot 1203 geregeerd hebben. In dat jaar stellen de schrijvers vrij eenen parig den aanvang der regering van **HUGO VAN VOORNE**; doch zij verschillen weder omtrent den tijd hoe lang die geduurd heeft, daar die door eenigen op vijf en veertig, doch het waarschijnlijkst op twintig jaren bepaald wordt. Hij had in den tweespalt tusschen **Vrouw ADA**, gehuwd aan **Graaf LOEWIJK VAN LOON**, en haren oom **Graaf WILLEM**, de zijde der Gravin gekozen, en bemagtigde voor haar het eiland Schouwen, waaruit hij vervolgens, gelijk naderhand uit geheel Holland en Zeeland, weder verdreven werd. **DIJK VAN VOORNE**, tweede zoon van **PELGRIM**, wordt bij sommige schrijvers niet voor Heer van **VOORNE** erkend, hoewel ten onrechte. Ten minste blijkt het, dat **FLORIS IV**, nevens Heer **DIJK**, als Burggraaf en Stadhouder van Zeeland, in 1223, aan de steden Dornburg en Westkapelle, onderscheidene wetten, vrijdommen en keuren gegeven heeft; ook heeft hij de heerl. Heenvliet bezeten. Hij werd opgevolgd door zijnen zoon **HENRIK**, die reeds in 1230 geregeerd heeft, gelijk men van hem eenen brief vindt, in dat jaar gegeven; hoewel anderen hem niet eer dan in 1248 als Heer van **VOORNE** tellen, en zijne regering op twee en dertig jaren bepalen, na welke hij, in 1280, zou overleden zijn. Dit heeft echter weinig waarschijnlijkheid, naardien zijn nazaat, reeds in 1261, dadelijk bewijzen van bewind bij brieven, onder den naam van Heer van **VOORNE** en Burggraaf van Zeeland, gegeven heeft. Men vindt van **HENRIK**, behalve zijne kinderen, verwekt hij de dochter van **NICOLAAS VAN BORSSELE**, niets gemeld, dan dat hij aan zijnen broeder het **Land-van-Heenvliet** gaf. Na hem volgde zijn zoon **AALBERT VAN VOORNE**, aan wien **Graaf FLORIS V**, nadat hij in den ouderdom van twintig jaren de regering des lands zelve aanvaard had, te gelijk met **FLORIS VAN HEREGOUWEN VAN AVESNES**, het bewind over Zeeland, als zijne Stadhouderen, had opgedragen. Zij regeerden dit land in vrede en met veel lof. Door hen werd ook de verzoening bevorderd wegens den oorlog, die met veel bloedstorting gevoerd werd om de voogdij van den jongen Vorst. De regering van **AALBERT** wordt gemeenlijk bepaald op drie en twintig jaren. Hij stierf in 1287 en werd te **Loosduinen** begraven. **CATHARINA VAN DURBY** of **DURBEI**, ook **CATHARINA VAN TETLINGEN** genoemd, had na zijnen dood het bestuur over de **Landen-van-Voorne**, eigenlijk, gelijk het ons toeschijnt, als Voogdes over haren minderjarigen zoon. Zij noemde zich **Vrouw** en ook weduwe van **VOORNE** en Burggravin van Zeeland. Onder dezen titel vindt men van haar verscheidene brieven, betreffende het **Land-van-Voorne**, waarin zij echter altoos gewag maakt van haren minderjarigen zoon. Zij was eene dochter van **WILLEM VAN TETLINGEN** en **GERARDE** of **GREENTRUID**.

VAN WOERDEN, dochter van den vermaarden HERMAN van dien naam. Van haar wordt getuigd, dat zij eene zeer schoone vrouw geweest is en zeer bemind was van Graaf FLORIS V, bij wien zij eenen zoon, DIJK genaamd, gehad heeft. Hij schonk haar het Huis-te-Teilingen, met al zijn toebehooren, hetwelk aan den Graaf vervallen was en dat zij nog na zijnen dood bezeten heeft. Behalve met AALBERT VAN VOORNE is zij nog gehuwd geweest met WILLEM VAN BREDERODE. Ook vindt men, dat zij met WOLFAART VAN BORSSELE is gehuwd geweest, die, na den dood van Graaf FLORIS V, het bewind van Holland zocht in handen te krijgen. GERARD, zoon van AALBERT en VROUW CATHARINA, volgde zijnen vader op als Heer van VOORNE en Burggraaf van Zeeland. Hem wordt eene regering van vier en dertig jaren toegeschreven, zijnde hij nog jong, toen hem de heerl. te beurt viel. MELLIS STOKES noemt hem, die den moord van Graaf FLORIS V bijwoonde, nog een kind, hetwelk men echter in eenen ruimen zin moet nemen, dewijl hij en de jonge Graaf VAN AVESNES, te paard de tijd van 's Graven dood in Utrecht bragten. Hij werd uitgehuwelijkt aan de dochter van WOLFAART VAN BORSSELE, Heer van *Veere*, op wiens wenk alles, in den aanvang der regering van JAN I, Graaf van Holland, draaide. Toen WOLFAART in den haat der onderzaten geraakt was en den Graaf uit het land wilde voeren, kantte GERARD zich tegen dit voornemen van zijnen schoonvader en werd hierom door hem in bechtenis gezet, doch de dood van WOLFAART bewerkte zijne verlossing. Hij verkreeg, in 1303; van JAN VAN HENEGOUWEN, dat hij zijne heerl. met het burggraafschap van Zeeland vrij mogt bezitten. GERARD had een zoon, AALBERT geheeten, die vóór zijnen vader overleed en hierom niet onder de Heeren van VOORNE kan geteld worden. Maar men schijnt JENNE, dochter van dezen GERARD, onder de bezitters dezer heerl. te moeten rekenen, hoewel men van haar geene handvesten vindt. Zij overleed in 1349, en liet geene kinderen na uit haar huwelijk met JAN VAN VALKENBURG. Na haren dood kwam de heerl. en het burggraafschap van Zeeland aan MACHTELD VAN VOORNE, dochter van GERARD en moei van JENNE. Zij wordt in de oude geschiedenissen des lands zeer geroemd om haar verstand, hare manmoedigheid, staatkunde, godsdienstigheid en haren rijkdom. Zij gaf vijftig schilden (70 guld.) tot de kruisvaarten ter herwinning van het Heilige Land. Zij ging, in 1348, een opmerkelijk verdrag aan met de kooplieden van Duitschland, over het stellen van vuurbaken en het leggen van tonnen in den mond der Maas. In den tijd harer regering ontstonden de Hoeksche en Kabeljauwsche verdeeldheden, waarin zij de zijde der laatste koos, en Hertog WILLEM VAN BEIJEREN tegen zijne moeder bijstond. Hier tegen beloofde hij ten allen tijde haar ter hulp te zullen komen, en geen vrede te maken, zonder hare belangen te bevorderen. Zij was gehuwd met DIEDERIK, Heer van *Monjoie en Valkenburg*, die ook den titel van Heer van VOORNE en Burggraaf van Zeeland aannam, en men vindt van hem een handvest, in 1338 aan die van Brielle gegeven, om huune stad te versterken, waarin hij alleen en zonder zijne gemalin, dit voorregt vergunt. In andere brieven worden zij beide genoemd. Hij stierf in den oorlog tegen de Luikenaars, in 1346. Vrouw MACHTELD overleefde haren man zes en twintig jaren, en overleed in 1372, zonder kinderen na te laten, en was aldus de laatste van haar geslacht. Na haren dood kwam de heerl. aan Hertog ALBRECHT VAN BEIJEREN, aan wien, volgens hetgeen de schrijvers algemeen zeggen, zij vervallen was; doch dit kan

bezwaarlijk bestaan met eene onleenroerige heerl. of onafhankelijke souvereiniteit. Derhalve acht men, dat de heerl. hem is aanbestorven uit hoofde van bloedverwantschap. Zeker is het, dat Hertog WILLEM VAN BEIJEREN, broeder van Hertog ALBRECHT, Vrouw MACHTELD zijne lieve nicht noemt, en dat hij en zijne broeders, zelfs bij haar leven, schikking gemaakt hebben over de opvolging van hare heerlijkheden, doch ten aanzien van de geslachtsrekening hebben wij niets kunnen ontdekken. Bij de verbindtenissen en overdrachten dezer broeders, vielen de heerl. van VOORNE en het burggraafschap van Zeeland aan Hertog ALBRECHT ten deel. Hij noemt zich echter nergens in die handvesten, die hij ten behoeve der heerl. gegeven heeft en die meest de stad Brielle raken, Heer van VOORNE, maar hij geeft ze als Ruwaard of Graaf van Holland en Zeeland. JAN VAN BEIJEREN, verkoren Bisschop van Luik, verkreeg de heerl. bij het leven van Hertog ALBRECHT, in 1393, tot een bewijs van zijn vaderlijk erfgoed. Hij schonk dit land onderscheidene voorregten en overleed in 1425. Zijne weduwe, ELIZABETH VAN GORLITS, werd er, na het overlijden van haren man, aan verlijstogt, gelijk door FILIPS VAN BOURGONDIE, in een handvest van 26 Maart 1425, naar den loop van den Hove, door hem aan de stad Brielle gegeven, wordt erkend. Hij liet zich echter hier als Erf-Landsheer huldigen. Uit eenen anderen brief van FLORIS VAN HAANSTEDEN, van 1427, bespeurt men, dat zij zich in het bezit van VOORNE, door verbindtenissen met eenige Grooten, zocht te sterken. Van haar is niets merkwaardigs, ten aanzien dezer landen, aangeteekend; zij overleed in 1433. Niet alleen FILIPS VAN BOURGONDIE, maar ook JACOB VAN BEIJEREN beweerde regt te hebben op de nalatenschap van JAN VAN BEIJEREN, waaronder VOORNE was; maar FILIPS stond de heerl. af aan JACOB, voor haar leven, in 1433, na haar huwelijk met FRANK VAN BORSSELE, aan wien zij, in 1434, met bevestiging van den Hertog, de LANDEN-VAN-VOORNE in lijfstogt gaf, die ze vervolgens zeven en dertig jaren regeerde. Gedurende zijn bewind gaf hij zeer vele en gewigtige voorregten aan de stad Brielle en de LANDEN-VAN-VOORNE, en bragt door zijn verstandig bestuur daaraan veel voordeel toe. Zijn dood werd, in 1470, zeer betreurd. Hertog FILIPS VAN BOURGONDIE had, in 1446, het genoemde land weggeschonken aan JAN VAN BOURGONDIE, Graaf van *Estampes en Nevers*, om het, na het overlijden van FRANK VAN BORSSELE, in eigendom te bezitten, onder voorwaarde, dat, indien hij zonder mansoir overleed, de heerl. zou vervallen aan KAREL VAN BOURGONDIE, zoon van FILIPS. Deze gift greep ondertusschen geen stand, om dat JAN VAN BOURGONDIE de zijde des Koning van Frankrijk volgde, waarom hij niet op de lijst der Heeren van VOORNE behoort. De heerl. verviel derhalve op Hertog KAREL VAN BOURGONDIE, die in 1477 voor Nancy sneuvelde. Na zijn overlijden gaf MARIA VAN BOURGONDIE de LANDEN-VAN-VOORNE in lijfstogt aan MARGARETHA VAN YORK, weduwe van KAREL en hare stiefmoeder, die het tot haren dood, in 1505, bezat. Door haar overlijden geraakte de heerl. met alle de landen van MARIA, die reeds in 1482 overleden was, onder bewind van MAXIMILIAAN VAN OOSTENRIJK en van de volgende Graven van Holland, waardoor VOORNE als een domein dier provincie schijnt aangemerkt en in dier voege door de volgende Graven geregeerd te zijn, zonder dat iemand in het bijzonder het als eene afge-meene heerl. bezeten heeft; tot dat de Staten van Holland en Westfriesland, in het midden der vorige eeuw, sommige deelen dezer heerl. hebben verkocht en als aanbachtsherklijkheden uitgegeven.

De **LANDEN-VAN-VOORNE** werden verdeeld in Oost-Voorne of het Land-van-Voorne, West-Voorne of het Land-van-Goedereede en Zuid-Voorne of Overflakkee. Het beslaat thans eene oppervlakte, volgens het kadaster, van 40,318 bund. 91 v. r. 81 v. ell., waaronder 58,873 bund. 36 v. r. 8 v. ell. belastbaar land; telt 4917 h., bewoond door 7543 huisgez., uitmakende eene bevolking van 36,000 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. De grond bestaat er meest in sterke en vette klei die zeer wel bebouwd en allerbete grannen en peulvruchten in overvloed voortbrengt. Inzonderheid wordt hier de meekrap geteeld, waartoe de grond, boven anderen zeer bekwaam is.

De **LANDEN-VAN-VOORNE** werden, tijdens het bestaan van de Republiek der Vereenigde Nederlanden, bestuurd door Baljuw en Leenmannen, die het opperbewind hadden, zoo in het burgerlijke bestuur als in regtszaken en over het beemregt; nemende ter eerster aanleg kennis van alle criminele zaken en van sommige civiele, als in geval van bezitting, beledigingen en lasteringen en dergelijke; van gemeene civiele zaken kon ook hooger beroep bij Baljuw en Leenmannen geschieden.

VOORNE (HET HOF-VAN-), voorn. kast. in het *Land-van-Voorne*, prov. *Zuid-Holland*. Zie **OOSTVOORNE (HOF-TE-)**.

VOORNE (HET-KANAAL-VAN-) of het **VOORNSCHE-KANAAL**, kanaal, prov. *Zuid-Holland*.

Dit kanaal is aangelegd, omdat de monding der Maas voor groote zeeschepen te ondiep is, doch voldoet nog geenszins volkomen aan het doel, dewijl die schepen, welke meer dan 18 voeten of 6 ellen diepgang hebben, eerst naar Brouwershaven verzeilen om de overtollige lading aldaar te lossen, en verder buiten om op de reede van Hellevoetsluis komen, doch is evenwel van bijzonder veel belang voor den Rotterdamschen handel. Het neemt een begin aan de noordzijde van het eiland Voorne, tusschen de dorpen Heenvliet en Zwartewaal, en loopt van de Nieuwe-Maas, aan het geh. de Nieuwe-Sluis op 20 min. O. Z. O. van Zwartewaal, in eene zuidwestelijke rigting door het Land-van-Voorne naar het Haringvliet, waarin het uitloopt, ten W. en zeer nabij de haven van Hellevoetsluis, bij welke vesting het eene meer zuidelijke rigting heeft aangenomen. Het is 10,544 ell. lang, en heeft zoowel bij het inkomen als bij het uitloopen uitmuntende schutsluizen, ter breedte van 14 ell., ieder voorzien van twee paar vloed- en twee paar ebdeuren, waardoor de schepen naar binnen of naar buiten worden geschat, zonder dat dit de stand van het water in het kanaal noemenswaardig verhoogt of verlaagt, voorts eene dubbele ophaalbrug te Nieuwe-Sluis en vier vlotbruggen. Er zijn daarin vier kommen of legplaatsen, behalve de 2 aan de schutsluizen. De 4 vlotbruggen liggen in den Oostdijk, in den Ravensweg, in den Rijswaardsche-dijk en in den rijweg naar Heenvliet. Zeeschepen, die bijna zes ell. diep gaan, kunnen daarin vloten en elkander gemakkelijk voorbij stevenen, daar het op de laag waterlijn 54 ell. breed is. Ter wederzijden is het van breede, bezande jaagpaden en ook van eenen rijweg voorzien, waarin vier kleine sluisjes, om het water, dat door de poldermolens opgemalen wordt, in het kanaal te ontlasten, zoo dat hierdoor de aan beide zijden gelegen landen eene veel betere afwatering dan voorheen hebben verkregen. Langs dit kanaal zijn in 1844 binnengekomen 1350 en uitgezeild 1152 zeeschepen; in 1845 binnengekomen 1441, uitgezeild 977 zeeschepen; in 1846 binnengekomen 1736, uitgezeild 1100 zeeschepen, en in 1847 binnengekomen

1764 zeeschepen, waaronder 1481 koopvaardijschepen, 116 stoomschepen en 167 vischhoekers en sloepen, uitgezeild 1294 zeeschepen, waaronder 1077 koopvaardijschepen, 100 stoomschepen en 117 vischhoekers en sloepen (1). De inkomsten van dit kanaal bedragen 70 à 80.000 gulden 's jaars.

VOORNE (OOST-) of **HET LAND-VAN-VOORNE-AAN-DE-OOSTZIJDE-VAN-DE-FLAKKEE**, thans bijzonder het **LAND-VAN-VOORNE** genoemd, landstr., prov. *Zuid-Holland*, het noordoostelijke gedeelte van de voorm. heerl. *Voorne* uitmakende; palende W. en N. W. aan de Noordzee, N. aan de monding der Maas, N. O. aan de Nieuwe-Maas, O. aan het Land-van-Putten, waarvan het slechts door de smalle Bernisse gescheiden wordt, Z. aan het Haringvliet en Z. W. aan het Goedereesche-Gat.

Dit land is voor één gedeelte met duinen tegen de Noordzee bedekt, maar deze van tijd tot tijd aanmerkelijk zijn verminderd. Het grootste gedeelte moet met zware dijken tegen den aanslag van het water uit de Noordzee en de bovengenoemde stroomen beveiligd worden. De grond is hier redelijk hoog, zoo dat de meeste polders het overtollig winterwater door de sluizen kunnen lozen, en weinige polders hebben hier watermolens noodig. Men heeft er thans binnen 's lands geene rivieren of stroomen, die dezen naam kunnen voeren. Voorheen waren er de Bornisse en de Goote.

Het bevat de volgende 13 gem.: Brielle, Abbenbroek, Heenvliet-en-Koolwijks-polder, Nieuw-Hellevoet-en-de-Quack, Hellevoetsluis, Naters-en-St.-Pancras-gors, Nieuwenhoorn-en-Nieuw-Gote, Oost-Voorne, Oudenhoorn, Rockanje, Onde-en-Nieuwe-Streuyten, Vier-polders en Zwartewaal. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 13,638 bund. 3 v. r. 41 v. ell., waaronder 12,840 bund. 88 v. r. 11 v. ell. belastbaar land; telt 1999 h., bewoond door 5063 huisgez., uitmakende eene bevolking van 18,000 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden. Ook heeft men er 2 scheepstimmerwerven, 3 touwslagertjen, 2 looijertjen, 1 zoutkeet, 1 bierbrouwerij, 1 branderij, 2 meestoven, 2 aardappelsiroopfabrieken, 1 pel- en 9 korenmolens.

De Hervormden, die er 15,200 in getal zijn, onder welke 4000 Ledematen, maken de volgende 11 gem. uit: Abbenbroek, Brielle, Briels-Nieuwland, Heenvliet, Nieuw-Hellevoet, Hellevoetsluis, Nieuwenhoorn, Oost-Voorne, Oudenhoorn, Rockanje en Zwartewaal. Men heeft er 12 kerken, welke door 13 Predikanten bediend worden.

De 200 Evangelisch-Lutherschen, die men er aantreft, maken de gem. van Brielle-en-Hellevoetsluis uit.

De R. K., welke er 1880 in getal zijn, onder welke 830 Communicanten, behooren tot de stat. van *Brielle* en *Hellevoetsluis*.

De 280 Israëlieten, die er wonen, behooren gedeeltelijk tot de ringsynagoge van *Brielle*, gedeeltelijk tot de ringsynagoge van *Heenvliet*, en hebben mede eene hijkerk te Hellevoetsluis.

Men heeft in het **LAND-VAN-VOORNE** 16 scholen, als: ééne te Abbenbroek, vijf te Brielle, ééne te Heenvliet, ééne te Nieuw-Hellevoet, ééne te Hellevoetsluis, ééne te Nieuwenhoorn, ééne te Nieuwland, ééne te Oudenhoorn, ééne te Oost-Voorne, ééne te Rockanje, ééne te Rugge en ééne te Zwartewaal.

(1) Het aantal uitgezeilde schepen bedraagt altijd minder dan het aantal binnengekomen, doordien niet diepgaande schepen langs de Nieuwe-Maas uitloopen.

De zorg voor de zeedijken van den **LANDE-VAN-VOORNE** staat onder het bestuur van een bijzonder dijkgraafschap, *het dijkcollege van den Lande-van-Voorne* genoemd. Voór de oprigting van het dijkgraafschap was de zorg voor de zeedijken ten laste van iederen polder, onder het opperbestuur van Baljuw en Leenmannen, die de naschouwing hier over deden. Te dien einde hadden de polders ieder hunne Schotzetters en Havenmeesters, waarvan dikwijls in de privilegiën gewag gemaakt wordt. Maar vermits sommige polders niet vermogend genoeg waren, om zich tegen het geweld der zee en der rivieren te beschermen, waar uit vele onheilen konden ontstaan, werd, volgens octrooi van de Staten van Holland en West-Friesland van den 31 Januarij 1630, het **LAND-VAN-OOSTVOORNE** gebragt onder eene algemeene bedijking en ringdijk, waarvan echter Zwartewaal met den Zwartewaalsche-dijk uitgezonderd was; die om de zware dijklasten zijn gehouden ten kosten van het gemeeneland, onder het bestuur van den Raad en Rentmeester van Voorne. Van de bedijking en den ringdijk van Oost-Voorne is de beheering toebetrouwd aan een Collegie van Opper-Dijkgraaf en zes Heemraden van het **LAND-VAN-VOORNE**, die, om hiertoe verkoren te kunnen worden, ten minsten zeventig gemeten lands, binnen den ringdijk gelegen, moesten gegoed zijn. De Baljuw was altijd Opper-Dijkgraaf. Vijf van de Heemraden worden door de ingelanden, daartoe geregtigd, aangesteld of in bediening gelaten. Deze ingelanden moesten tot vijftig gemeten lands binnen de bedijking bezitten. De zede der Heemraden werd door de stad Brielle aangesteld, om dezen post zes jaren lang te bekleeden. Over de aanstelling deser Heemraden is meermalen geschil geweest. Het octrooi behelsde dat drie Heemraden moesten zijn uit de zes Leenmannen, breedste geërfden, die uit een dubbel getal, door den Baljuw aan den Stadhouder aan te bieden, gekozen werden. De Baljuw schijnt de aanstelling van deze drie Heemraden aan zich getrokken te hebben, ten tijde als er geene Stadhouders waren. Naderhand werd er, op den 3 December 1654, bij de Staten goedgevonden, dat de ingelanden alleen waren geregtigd tot het aanstellen van alle de Heemraden. Bij de komst van **WILLEM III** tot het stadhouderschap, heeft deze echter verstaan, dat de Baljuw hem jaarlijks eene benoeming van zes personen moest aanbieden, om hier uit drie te verkiezen. Het collegie heeft eenen Secretaris, die als zoodanig tevens werkzaam moet zijn bij alle algemeene vergaderingen van Hoofd-Ingelanden en Breedste geërfden en Depositaris is van de archieven des aangaande. Voorts heeft het mede eenen algemeenen Penningmeester, die de schotten van de Penningmeesters der bijzondere polders, met uitzondering van Oudenhorn, en ook eenige inkomsten, tot de algemeene bedijking behorende, ontvangt, en de ordonnantiën door het collegie geslagen betaalt. Wijders eenen Penningmeester partikulier voor den pold. Oudenhorn, eenen Fabrijk en eenen Bode.

Vier gewone schouwdagen zijn er over het heemraadschap, die ieder vier achtereenvolgende dagen duren. De Baafmisschouw begint op den tweeden Dingsdag in October; die van Kersavond vangt aan op den tweeden Dingsdag in Januarij; die van half Maart op den derden Dingsdag in April, en die van St. Jan op den tweeden Dingsdag in Julij. Tweemalen in het jaar wordt er eene algemeene berziening gedaan over alle zee- en dijkwerken, waarmede intgelijks vier dagen besteed worden. De eerste neemt haar begin op den tweeden Dingsdag in Maart en de andere op den derden Dingsdag in September. Op den derden Dingsdag en drie volgende dagen in Junij of somtijds

meermalen in het jaar, geschiedt er eene bezigtiging en peiling van de gronden en diepten, langs alle de oevers en stranden van het Land-van-Voorne. Behalve deze schouwen, heeft men er nog eenige buitengewone, wanneer het collegie het aanbesteden of opnemen van eenige werken noodig oordeelt. Het collegie vergadert zoo menigmaal de Opper-Dijkgraaf zulks noodig acht, doch gemeenlijk alle Zaturdagen op het raadhuis der stad Brielle. Tot het bestuur van het dijk-graafschap is er jaarlijks nog eene vergadering of dagvaart van Ingelanden van **VOORNE-AAN-DE-OOSTZIJDE-VAN-FLAKKEE**. Deze betreft mede de algemeene bedijking van dat land, en wordt daags na de algemeene dagvaart, of op den Woensdag, die op den eersten Dingsdag in Junij volgt, insgelijks op het raadhuis gehouden.

In deze vergadering wordt de rekening van den Penningmeester van de algemeene bedijking des **LANDS-VAN-OOSTVOORNE** opgenomen. Opper-Dijkgraaf en Heemraden zijn gewoon in deze vergadering een zeer breedvoerig en beredeneerd verslag uit te brengen over den staat, waarin zich de dijken en zeewerken bevinden, en aan te wijzen, welke werken van belang behooren gemaakt te worden, en hoeveel de kosten hiervan zouden kunnen beloopten, alsmede welke lasten, hier geschotten genoemd, ten dien einde moeten worden omgeslagen. Op deze vergadering worden ook jaarlijks de Heemraden aangesteld of in bediening gehouden, alsmede de Penningmeester, wiens aanstelling echter geschiedt voor zijn geheel leven. Over dit alles, en wat verder door Opper-Dijkgraaf en Heemraden of wel door de Ingelanden zelven in overweging gebragt wordt, worden de gevoelens hoofd voor hoofd ingewonnen, en het besluit wordt bij meerderheid van stemmen opgemaakt.

Tot onderhoud van den ringdijk en andere werken, waardoor de algemeene bedijking van Oost-Voorne tegen het water wordt beschermd, brengen de landen, daarbinnen gelegen, zekere som op voor ieder gemet, welke het *generaal schot* genoemd wordt; maar dewijl de eene polder meer dan de andere voor het water bloot ligt, geven zij, naar mate zij het gevaar meer onderworpen zijn, ook eenige penningen vooruit, hetwelk het *vooruitschot* genoemd wordt.

Het wapen van Oost-Voorne bestaat in een veld van keel met eenen burg van zilver en daarboven eenen leeuw van goud.

VOORNE (OOST-), gem. in het *Land-van-Voorne-en-Putten*, prov. Zuid-Holland. Zie **OOSTVOORNE**.

VOORNE (WEST-), voorm. eil., prov. Zuid-Holland. Zie **GORDREKDE**.

VOORNE (ZUID-), voorm. eil. prov. Zuid-Holland. Zie **OVERFLAKKEE**.

VOORNE-EN-PUTTEN (HET LAND-VAN-), eil., prov. Zuid-Holland, ten N. W. bespoeld door de Noordzee, N. door de Nieuwe-Maas, O. door de Oude Maas, Z. O. door het Spui, Z. en Z. W. door het Haringvliet.

Het bestaat uit Oostvoorne en een gedeelte van het Land-van-Putten en bevat de volgende negentien gemeenten: Abbenbroek, Biert-en-Stompert, Brielle, Geervliet, Heenvliet-en-Koolwijks-polder, Hekelingen-en-Vriesland, Nieuw-Hellevoet-en-de-Quaek, Hellevoetsluis, Naters-en-St. Pancrasgors, Nieuwenhoorn-en-Nieuwe-Gote, Oostvoorne, Oudenhorn, Rockanje, Simonshaven-en-Schuddebeurs, Spijkenisse-en-Braband, Oude-en-Nieuwe-Streuyten, Vierpolders, Zuidland-en-Velgersdijk en Zwartewaal.

Het **LAND-VAN-VOORNE-EN-PUTTEN** bestaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 20,879 bund. 82 v. r. 83 v. ell., waaronder 19,296 bund. 74 v. r. 13 v. ell. belastbaar land; telt 2523 h., bewoond door 3863 huisgez., uitmakende eene bevolking van 18,500 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden. Men heeft er twee scheepstimmerwerven, drie touwslagerijen, eene leerlooijerij, twee meestoven, eene branderij, eene brouwerij, twee aardappelsiroopfabrieken, twee pel- en twaalf korenmolens.

De Herv., die er 16,700 in getal zijn, onder welke 8000 Ledematen, maken de volgende zestien gemeenten uit: Abbenbroek, Brielle, Briels-Nieuwland, Geervliet, Heenvliet, Hekelingen, Nieuw-Hellevoet, Hellevoetsluis, Nieuwenhoorn, Oostvoorne, Oudenhorn, Rockanje, Simonshaven-en-Biert, Spijkenisse, Zuidland en Zwartewaal.

De Evang. Luth., die men er 200 telt, maken de gem. van *Brielle-en-Hellevoetsluis* uit.

De R. K., die er 1400 in getal zijn, onder welke 500 Communikanten, maken de stat. van Brielle en Hellevoetsluis uit.

De 240 Iar. behooren tot de ringsynagoge van *Brielle* en *Heenvliet*, en hebben mede eene bijkerk te Hellevoetsluis.

Men heeft op dit eil. 21 scholen, als: ééne te Abbenbroek, vijf te Brielle, ééne te Geervliet, ééne te Heenvliet, ééne te Hekelingen, ééne te Nieuw-Hellevoet, ééne te Hellevoetsluis, ééne te Nieuwenhoorn, ééne te Nieuwland, ééne te Oudenhorn, ééne te Oostvoorne, ééne te Rockange, ééne te Rugge, ééne te Simonshaven, ééne te Spijkenisse, ééne te Zuidland en ééne te Zwartewaal.

VOORNSCHANS, voorm. fort, prov. *Gelderland*. Zie **VOORN** (SCHANS VAN) en **VOORNEZEE**, voorm. riv., prov. *Zeeland*. Zie **VERBOOTS-ZE**.

VOORNSCHE-GAT (HET) of **HET VOORNSCH-KANAAL**, voorm. kanaal in *Gelderland*, tusschen het voorm. eil. *Voorn* en het *Land-tusschen-Maas-en-Waal*. Het diende tot zamenvloeiing van de Maas met de Waal, doch is in 1729 digtgemaakt, en de plaats, waar dit geschied is, wordt nog genaamd de *Voornsche-dam*.

VOOROSCHE-POLDER (DE), pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. en gem. *Woubrugge*; palende N. W. aan de Does, O. aan den Vliet-polder, Z. aan den Kooi-polder, W. aan den Does-polder.

Deze pold. bestaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 67 bund. 63 v. r., waaronder 66 bund. schotbaar land; heeft geen h., behalve den watermolen, waardoor de polder, op de Bruinewatering, van het overtollige water ontlast wordt. Het polderbestuur bestaat uit twee Poldermeesters.

VOORPOLDER (DE), voorm. pold. in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. en voor een klein gedeelte gem. *Rotterdam*, overigens gem. *Kralingen*; grenzende N. aan den 's Gravenweg, O. aan de Hoflaan, Z. aan den Schiedamsche hooge zeedijk, W. aan de Lange-Kade, die hem van Rubroek scheidt, wordende overigens door den *Kralingerpolder* omgeven.

Deze pold. bestaat nog alleen in naam, doch is met het overige van het ambacht *Kralingen*. Thans één gemaal met drie molens.

VOORPOORTEN, geh. in *Oppe-Gelder*, in het graafs. *Hoorne*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 4 u. W. van *Roermonde*, kant., gem. *Weert*.

XI. DEEL.

VOORRIJP, geh., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Barra-deel*, arr. en 4 u. W. van *Leenwarden*, kant. en 1 u. N. O. van *Harlingen*, ½ u. O. van *Wynaldum*, waartoe het behoort.

VOORSCHOTEN, gem. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Leyden* (2 k. d., 27 m. k., 1 s. d., 2e afd.); palende N. W. aan de gem. *Valkenburg*; N. O. aan den *Rijn*, die haar van *Oegstgeest-en-Poelgeest* scheidt, O. aan *Soeterwoude*, en voorts aan de *Vliet*, die haar van *Soeterwoude* en van *Stompwijk-Wilsveen-Leydschendam-Zuidzijde-en-Tedingerbroek* scheidt, Z. aan *Veur-en-de-Noordzijde-vanden-Leydschendam*, W. aan *Wassenaar-en-Zuidwijk*.

Deze gem. bevat: den *Noord-Hoflandsche-polder*, den *Oranje-polder*, den *Duivenvoordsche-polder*, den *Binnen-polder*, den *Zuid-Hoflandsche-polder*, den *Starrenburger-polder*, den *Knip-polder* en gedeelten van den *Ommedijksche-polder*, den *Papenwegsche-polder* en den *Stevenhofjes-polder*, alsmede het dorp *Voorschoten*, en de buurt *Aan-den-Rijndijk*. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1389 bund. 22 v. r. 32 v. ell., waaronder 1381 bund. 37 v. r. 42 v. ell. belastbaar land. Men telt er 196 h., bewoond door 304 huisgez., uitmakende eene bevolking van 1660 inw., die meest in den landbouw en het maken van boter en kaas hun bestaan vinden, terwijl ook velen den kost winnen met op de buitenplaatsen te werken. Uit de schraalheid der gronden kan men zeer gemakkelijk opmaken, dat zij afgezande duinen zijn, betgeen uit de nabijheid der duinen, welke thans nog in dezen omtrek gevonden worden, en van welke er in de nabijheid van *Voorschoten* nog jaarlijks afgezand worden, be-
wezen wordt. De landerijen zijn hier en daar ook met veen bezet. Voor het overige zijn zij zeer vruchtbaar; men trest er goede wei-, hooi- en teellanden aan. Voorts heeft men er 2 kalkovens, 2 scheepstimmerwerven, 1 touwslagerij en 1 korenmolen.

De Herv., die er ruim 740 in getal zijn, behooren tot de gem. *Voorschoten-en-Veur*. De weinige Evang. Luth., Remonstranten en Doopsgezinden die er wonen, behooren tot de gem. van *Leyden*.

De R. K., van welke men er ongeveer 890 telt, onder welke 670 Kommunikanten, maken eene stat. uit, welke tot het aartspr. van *Holland-en-Zeeland*, dek. van *Rijnland* behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt.

De 2 Isr., die er wonen, behooren tot de rings. te *Leyden*.

Men heeft in deze gem. twee scholen, als: eene te *Voorschoten* en eene aan den *Rijndijk*, welke gemiddeld door een getal van 220 leerlingen bezocht worden, alsmede een instituut op de buitenpl. *Stadwijk*.

Deze gem. is eene heerl. welke sedert het jaar 1203 aan het geslacht van *WASSERNAAR VAN DUIVENVOORDE* heeft toebehoord. De laatste die haar uit dit geslacht bezat was vrouwe *JACONA MARIA BARONESSE VAN DUIVENVOORDE*, die gehuwd geweest zijnde met *FRANS WILLEM BARON TORCK*, bij haar overlijden, in 1771, deze heerlijkheid naliet aan haren eenigen zoon *ASSUEER JAN BARON TORCK VAN ROOSENDAAL*, Hoogschout van *Maastricht*, uit wiens geslacht zij later mede door huwelijk in dat van *STEENGRACHT* is overgegaan, zijnde thans Heer van *VOORSCHOTEN*, Jonkheer *N. J. STEENGRACHT VAN DUIVENVOORDE*, te 's Gravenhage.

Het d. *VOORSCHOTEN* ligt 1 u. Z. W. van *Leyden*, 2½ u. N. W. van 's Gravenhage, op 10 min. afstands van de *Delfsche-vliet*, waarmede het door eene vaart gemeenschap heeft en op gelijke afstand van den

ijzeren spoorweg, welke aldaar een station heeft; welke beide communicatiën ter wederzijde van en nagenoeg evenwijdig loopen aan den straatweg van Leyden naar Delft, die bij dit dorp weder door eene dwars straatweg verbonden is, met den straatweg van 's Hage naar Haarlem, aan het huis den Deyl.

In eenen brief van FLORIS V, Graaf van Holland, van het jaar 1281, en al vroeger in den blaaffert der goederen van de Utrechtsche kerk, omtrent het jaar 863, onder, of liever vóór ODILBALDUS, den twaalfden Bisschop van Utrecht, die omtrent het jaar 900 geleefd heeft, wordt het FORSCHATE of FORSCHATE genoemd, en indien men den naam van het naburig Voorburg moet afleiden van het *Forum Hadriani*, zoo vinden wij geen reden, waarom men den zelfden oorsprong aan de benaming van VOORSCHOTEN zou weigeren. Ondertuschen zou er dan nog te onderzoeken vallen, waar men het bijvoegsel van *schate* of *schote* moet van daan halen, hetwelk beweerd wordt gezocht te moeten worden in de beteekenis van het woord *schate*, *schut* of *shot*, eene schatting of belasting op de landerijen, zoodat FORSCHATE zou beteekenen de *Schatgeldende landen van het Forum*; welke afleiding, hoewel er aan het volkomen bewijs van echtheid nog vrij wat ontbreekt, echter nog aannemelijker is, dan dat VOORSCHOTEN aldus genoemd zou zijn, omdat het voor het *Forum* of het Voorgeburgt, is henen geschoten. MELIS STOKES noemt het VOORSCHOTEN.

Het dorp bestaat voornamelijk uit eene aanzienlijke en breede straat in het midden met twee rijen hooge lindeboomen beplant, net en zindelijk met straatsteenen belegd, en aan beide zijde met aanzienlijke huizen en gebouwen bezet, welke allen, door den gedurigen doortogt van rijtuigen en voetgangers van en naar Leyden en elders, zeer aangenaam gelegen zijn. Men heeft hier verder nog eenige straten en sloppen, waarin goede woningen en huizen gevonden worden. Nevens de Voorschotensche-vaart, aan de Vliet, staat de steenen korenmolen.

Weleer was de parochiekerk te VOORSCHOTEN, welke eene zeer oude moederkerk is, en reeds in 866 bekend was, aan St. LAURENS toegewijd, en volgens het kerkelijk register van Utrecht, had de St. Maartenskerk dier stad, onder de parochie van VOORSCHOTEN, drie landhoeven of boerenwoningen leggen. Aan de regterzijde dezer kerk stond weleer eene kapel, vroeger hebbende gediend tot eene begraafplaats voor de Heeren WASSENARE VAN DUIVENVOORDE, als voormalige Heeren dezer heerl. Tegenwoordig is deze plaats geplaveid en met eene groote poort voorzien. Ter linkerzijde aan het einde van de kerk, stond weleer een altaar van de *H. Maagd*, aan hetwelk ook eene vikarij van de *H. Maagd* gesticht was. Een ander altaar was daar ter eere van St. LAURENS geplaatst, aan hetwelk, door den Ridder ARNOOT VAN LEIJENBURG, overgrootvader van den Ridder JOOST VAN SWISTEN, op den naam van den laatstgenoemden heilige, mede eene vikarij gesticht was. De kapellen, waarover deze kerk weleer als moederkerk het gebied voerde, waren vier in getal, de eerste stond zeer nabij Leyden, en was gebouwd ter eere van den H. NICOLAAS. De tweede kapel, aan St. AGATHA gewijd, heeft gestaan in de buurt Schakenbosch. De derde moet ergens in Veur of Voor gestaan hebben. Zij werd de Veurkapel genoemd, en was aan St. REGENSACTA toegewijd. De vierde was toegewijd aan de H. MARIA, en stond te Wilsveen. De kerk heeft, in den Spaanschen oorlog, het lot van meest alle kerken hieromtrent ondergaan; zij werd voor een gedeelte afgebroken. De oude muren der afgebrande kerk zijn, in den jare 1742, borstweringshoogte afgebroken en net aangemetseld, om tot een kerkhof te

gebruiken. In het jaar 1702 verloor de kerk door den bliksem de spits van haren toren en de klokken. De Staten van Holland, om die ongeluk zoo veel mogelijk te vergoeden verleenden aan dit dorp octrooi voor eene loterij, en uit de winsten daarvan is de spits der torens niet alleen zoo fraai opgemetseld, als zij voormaals was, maar ook de klokken zijn daarin weder hersteld. De kerk heeft niet alleen eene enkele spits, maar op ieder der vier hoeken nog eene kleinere, hetwelk in de Roomschgezinde tijden ten bewijze strekte, dat zij eene parochie- of moederkerk was. Van binnen is zij vrij net en van een fraai orgel voorzien. In het jaar 1836 werd aan deze kerk door den Ambachtsheer en Ambachtswrouw van Voorschoten, Jonkheer N. J. STRENGRACHT VAN DUIVENVOORDE en H. J. C. Baronesse van NEUKIRCHEN, genaamd NIJVENHEIM, een prachtig zilveren doopbekken en door onderscheidene achtenswaardige leden der gemente drie kostbare zilveren schotels en een stel uitmuntend tafelgoed ten dienste voor het H. Avondmaal vereerd.

De R. K. kerk, aan den H. LAURENTIUS toegewijd, is een goed ruim gebouw, met eenen spitsen toren en van een orgel en één altaar voorzien. Ook hebben de R. K. hier eene eigene begraafplaats.

Er was vroeger een Dorpswaag. Ook heeft men er een distributiekantoor van de brievenposterij.

In de nabijheid van dit dorp liggen onderscheidene buitenplaatsen, als daar zijn: het slot Duivenvoorde, Terhorst, Adegeest, Rouwkoop, Stadwijk, Vredenhoef, Allemansgeest, later Berhice geheeten enz.

Dit dorp heeft eene belangrijke paardenmarkt, welke gehouden wordt den 28 Julij, en reeds in 1350 zoo vermaard was, dat men daar op den vervaltijd de uitkeering van jaarlijksche erfrenten bepaalde.

De kermis valt in des Zondag na de paardenmarkt.

VOORSCHOTEN is de geboorteplaats van den Godgeleerde CAROLUS BORRS, geboren 6 Junij 1746 † 20 Mei 1814 als Hoogleeraar in de Godgeleerdheid te Leyden, en van diens broeder den geleerden Mr. FREDERIK WILLEM BORRS, geb. in 1743, † 28 December 1815, als lid der Tweede Kamer van de Staten-Generaal en Curator der Hoogeschool te Leyden.

In het jaar 1703 had LODEWIJK, Graaf van LOON, zich hier met een leger nedergeplaatst. Hier was eene groote markt van allerlei mondbehoefte en versnaperingen voor het leger, hetwelk er den tijd met lusten verleet. Doch de tijdingen van den afval der Zeeuwen en van den optocht der Kennemers, die kort na elkander kwamen, veroorzaakten geene geringe ontsteltenis in het leger. De Kennemers hadden zich te Leyden versterkt, om Graaf LODEWIJK daar den doortocht te beletten, terwijl Graaf WILLEM dagelijks uit Zeeland te gemoet gezien werd, om hem van den anderen kant te overvallen. Men was hiervan in het leger te Voorschoten niet onkundig, weshalve besloten werd, zonder niststel en eer Graaf WILLEM in Holland zijn kon, op de Kennemers aan te trekken. De onderneming gelukte door de onvoorzigtigheid der Kennemers, die, ontijdige uitvallen doende, van het ervaren krijgsvolk des Graven van LOON, geslagen en verjaagd werden; toen de buitengracht der vesting met puin en korenschoven gedempt was, viel het den belegeraars niet moeilijk, daar over en naar binnen te geraken. De Edelen, die het werk van binnen bestuurd hadden, zagen toen om naar een goed heenkomen. De voornaamsten bergden zich; doch velen werden in den Rijn, die door Leyden loopt, gejaagd. Anderen, zich op eene houten

brug over dien stroom te weer willende stellen; stortten onverhoeds met de brug in het water. Benigen ontkwamen het gevaar te scheep; doch velen werden gedood of gevangen, en onder de laatsten was **WILLEM VAN TEILINGEN**. Het leger van Graaf **LODEWIK** keerde zegepralend naar **VOORSCHOTEN** terug. **WILLEM**, op het ontvangen der tijding dezer nederlaag, ontveinsde het leed, dat hij er over gevoelde, en spoedde zich te meer, om Graaf **LODEWIK** in Holland op te zoeken. Zijne Zeeuwsche benden over de Maas gevoerd en op den Hollandschen bodem ontscheept hebbende, trok hij naar Rijswijk, alwaar hij zich nedersloeg. In het trekken was zijne magt aanmerkelijk aangegroeid, doordien hem vele Hollanders toegevalen waren. Ook had hij zich zoo voordeelig en in zoo goede orde gelegerd, dat de Hertog van *Limburg*, **LODEWIKS** Bondgenoot, afgevaardigd om er kennis van te nemen, zoo verbaasd was, over de talrijkheid en geschiktheid van **WILLEMS** benden, dat hij eerst van vrede begon te spreken en toen die onvoorwaardelijk geweigerd werd, schielijk terug trok, den schrik in **LODEWIKS** leger bragt en met de benden, die onder hem stonden, zonder verwijl aan het vlugten sloeg. Toen was er geen houden meer aan het overig deel des legers. Het vlieden werd algemeen. Wapens, tenten, mondkost, koopwaren en kostbaarheden, alles bleef in den loop. Graaf **WILLEM**, die dicht bij **VOORSCHOTEN** gelegerd was, kreeg haast kennis van deze vlugt. Hij vervolgde de vlugtenden, die den Rijn langs naar Utrecht trokken; sloeg hun een goed deel volk af, en bekwaam eenen ongelooflijken buit. De Hollandsche vrouwen zelve toonden haren moed bij deze gelegenheid; en waren onversaagd genoeg, om eenigo der vlugtenden, welke zij achterhalen konden, van het leven te berooven, doch Graaf **LODEWIK** en eenige anderen waren te ver vooruit geraakt, om achterhaald te kunnen worden.

Ten tijde van de Hoeksche en Kabeljauwsche verdeeldheden in 1380 werd het huis te Roosenburg, onder **VOORSCHOTEN**, van den 28 Maart tot den 15 Mei belegerd.

In het jaar 1368 werd op het Huis-te-Keubel, nu Ter-Wadding, aldaar, de eerste Gereformeerde bijeenkomst gehouden, die daarna aan onderscheiden personen het leven gekost heeft.

Bij het beleg van Leyden in 1573 en 1574 lag hier eene schans.

Den 29 Augustus 1573, werd een gedeelte der kerk nevens het Huis-te-Keubel en andere goederen, geheel verwoest en verbrand.

Den 18 Augustus 1840 werd eene boerenwoning onder **VOORSCHOTEN**, door den bliksem zoodanig getroffen, dat zij met de daaraan belendende schuur en hooiberg binnen zeer korten tijd een prooi der vlammen werd.

Het wapen van **VOORSCHOTEN** is een schild van goud, met drie halve manen van hermelijn.

VOORSCHOTEN (BINNENPOLDER-VAN-), pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Leyden*, germ. *Voorschoten*; palende N. aan den Zuidhollandsche-polder, O. aan de Delfsche vliet, Z. aan den Starrenburger-polder, W. aan den straatweg, die hem van den Oranje-polder scheidt.

Deze pold. wordt op de Delfsche-vliet, door twee watermolens van het overtollige water ontlast. Het land ligt 1.16 ell. onder A. P.

VOORSCHOTEN-EN-VEUR, kerk. gem., prov. *Zuid-Holland*, klass. van *Leyden*, ring van *Noordwijk*.

Men heeft er eene kerk te **Voorschoten**, en telt er ongeveer 1000 zielen, onder welke 470 ledematen. De eerste, die in deze gem. het

leeraarambt heeft waargenomen, is geweest **WILHELMUS VINK**, die in het jaar 1580 herwaarts kwam, en in het volgende jaar naar Noordeloos vertrok. Onder de in die gem. gestaan hebbende Predikanten verdient melding **MARTINUS RUMMERIKX**, een der oprichters van het Haagsche genootschap ter *verdediging der voornaamste waarheden van de christelijke godsdienst tegen derzelve Hedendaagsche bestrijders* van 1765—1774. Het beroep is eene collatie van den Ambachtsheer.

VOORSCHOTER-VAAKT (DE), water in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, dat in eene west-zuidwestelijke strekking van Voorschoten naar de Delftsche-vliet loopt.

VOORSCHOTER-WEG (DE), geh. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. en $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Leyden*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Sootervoude*; met 6 h. en ruim 50 inw.

VOORST, gem. op de *Middel-Feluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. *Arnhem*, kant. *Apeldoorn* (2 k. d., 7 m. k., 3 s. d.); palende N. aan de gem. *Epe*, O. aan de *Overijsselsche* gem. *Deventer*, aan den *IJssel*, die haar van die gem. en de gem. *Gorsse* scheidt en aan de gem. *Zutphen*, Z. aan *Brummen*, W. aan *Apeldoorn*.

Deze gem. bevat de dorpen *Voorst*, *Wilp*, *Twello*, *Terwolde* en *Nijbroek* en de daartoe behoorende geh. en buurten *Aarderbroek*, *Appen*, *Noord-Empe*, *Gietel*, *Klarenbeek*, *Uterbroek* en *Teugen*, beslaat eene oppervlakte, volgens het kadaster, van 12,202 bund. 51 v. r. 27 v. ell., telt 940 h., bewoond door 1283 huisgez., uitmakende eene bevolking van 8020 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden. Ook heeft men in deze gem. eenen kopermolen, die met twee machines werkt, benevens worsten- en klompenmakerijen en eene koperpletterij.

De Herv., die er ruim 5950 in getal zijn, onder welke 1800 Ledenmaten, maken de 5 gem. van *Nijbroek*, *Terwolde*, *Twello*, *Wilp* en *Voorst* uit, welke ieder in deze burgerlijke gem. ééne kerk hebben.

De 6 Doopsgez., die er wonen, worden tot de gem. van *Deventer* gerekend. — De Evang. Luth., die er 10 in getal zijn, behooren tot de gem. *Arnhem*.

De R. K., van welke men er 2029 telt; maken de stat. van *Duistervoorde* en sinds 1847 ook van *Bussloo* uit, welke drie kerken hebben, als: eene te *Klarenbeek*, eene bij den huize *Duistervoorde* en eene bij den huize *Bussloo*.

Men heeft in deze gem. 6 scholen, als ééne te *Gietel*, ééne te *Nijbroek*, ééne te *Terwolde*, ééne te *Voorst*, ééne te *Twello* en ééne te *Wilp*, welke gezamenlijk gemiddeld door een getal van 100 leerlingen bezocht worden.

Het d. *Voorst*, ligt 7 u. N. N. O. van *Arnhem*, 3 u. O. ten Z. van *Apeldoorn*, aan den grooten weg van *Zutphen* op *Utrecht*, in een aangenaam oord. Men telt er in de kom van het d. ruim 70 h. en 660 inw., en met de buurs. *Noord-Empe*, *Appen*, *Gietel* en *Voorster-Klei* 280 h. en ongeveer 2000 inw.

De kopermolen, welke hier bestaat en de voornaamste van het rijk is, leverde, in 1845, 168,567,5 ponden koper.

De Herv., die er 1560 in getal zijn, onder welke ruim 700 Ledenmaten maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Arnhem*, ring van *Apeldoorn* behoort. De eerste, die hier het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest **SERGIVS BRUMANNUS**, die in het jaar 1598 herwaarts kwam, en in het jaar 1603 overleed. De kerk, welke vóór

de Reformatie aan de H. *Drieuldigheid* was toegewijd , was destijds gehouden eenen Pastoor van den Abt van Pruijm te verzoeken. In deze kerk waren vier vikarijen. De vikarij van het H. *Kruis*, wiens bedienaar gehouden was den Pastoor in het verrigten van het Pastoraatsambt te helpen , en alle Zaturdagen de H. dienst aan het altaar te doen ; de vikarij van de H. *Maagd MARIA*, wiens bedienaar twee diensten ter week moest lezen. Beide deze vikarijen werden door den Heer van het naastgelegen kasteel Nijenbeek vergeven. Aan de vikarij van den H. *Antonius*, was de last van vier wekelijksche missen gehecht. De Pastoor en kerkmeesters, die het regt van benoeming dezer vikarij hadden, hebben er eene kerkdienst aan gehecht, die ook door hen vergeven werd. Van de vikarij der *elf duizend Maagden*, werd de bedienaar door den Heer van Sinderen aangesteld, en hij was gehouden alle Zondagen de onbloedige offerhande op te dragen. De kerk is een oud gebouw, met eenen toren, geheel uit duifsteen opgetrokken, in den Byzantijnschen bouwtrant, zoobāt men haar tot het jaar 1000 zou kunnen terug brengen. In het jaar 1843 is die kerk, door de gunstige beschikking van Z. M. den Koning in eenen beteren stand gebracht. Dezen toren heeft eene scherpe spits. In 1843 is een orgel in de kerk geplaatst, zijnde een geschenk van den collator der gem., den Baron SCHIMMELPENNINCK VAN DER OYE, dat den 12 November van dat jaar is ingewijd.

De R. K. kerk is een geschenk van het lid dezer gemeente, den Baron J. W. A. van WIJNBERGEN VAN Bussloo, en in 1846 vereerde die zelfde weldoener een fraai voortreffelijk orgel aan die kerk, hetwelk vervaardigd is door den Orgelmaker C. L. A. NABER, te Deventer en den 20 October ingewijd.

De dorpsschool wordt gemiddeld door een getal van 170 leerlingen bezocht.

De kermis valt in den laatsten Woensdag en Donderdag in Augustus.

Den 29 Augustus 1572 plunderde de Spaansche bezetting uit Deventer deze plaats en raakten aldaar met de Nassauschen slaags.

In de nabijheid van dit d. staan de h. de Nijenbeek en de Beelle.

Het wapen dezer gem. bestaat uit een schild van goud, met drie kepers van keel.

VOORST, buurs. in het graafs. *Bergh*, heerl. *Gendringen*, prov. *Gelderland*, kw., arr. en $6\frac{1}{2}$ u. Z. Z. O. van *Zutphen*, kant. en $4\frac{1}{2}$ u. O. Z. O. van *Ter-Borg*, gem. *Gendringen*.

VOORST, naam, onder welken het adell. h. *SCHADEWIJK*, in het graafs. *Bergh*, prov. *Gelderland*, op de kaarten veelal voorkomt. Zie *SCHADEWIJK*.

VOORST, buurs. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en $\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Zwolle*, gem. *Zwollerkerispel*; met 42 h. en ongeveer 250 inw. — Men heeft er eene school, welke gemiddeld door een getal van 100 leerlingen bezocht wordt.

VOORST of VOERAST, voorm. stins of kast. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en $\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Zwolle*, gem. *Zwollerkerispel*.

Dit kast., hetwelk men reeds in het jaar 1190 vermeld vindt, was het sterkste en onwinbaarste van geheel het Over-Sticht, en had dubbele breede grachten. De muren waren 80 voet (25.11 ell.) hoog en 12 voet (3.74 ell.) dik, ook had het nog daarbij eenen vierkanten muur of voorburg. Het was van achteren wegens de lage en moerasige weiden, niet min dan aan de zijden ongenaakbaar, en het werd ook nog met onderscheidene torens, van eene verwonderenswaardige

hoogte, met eenen aarden wal en alle andere vestingwerken, die de kunst en de vrees in dien tijd hadden uitgevonden, gedekt en beschermd.

Het was het stamhuis van een zeer aanzienlijk geslacht, dat reeds in de eerste helft der twaalfde eeuw eene hoogst gewichtige rol in de geschiedenis van Overijssel speelde, en innaakte een dier sloten uit, die in oude tijden steeds tegen elkander oorlog voerden, en uit welke de bezitters de plattelandsbewoners vele schaden toebagten. Vooral werden die van Zalland, in het midden der veertiende eeuw, zeer door Zwenna van Vooast gekweld, die met zijne krijgsbenden, welke in zijne sloten Vooast en *Rechteren* lagen, de arme boeren en inwoners overviel en de ongelukkigen, die in zijne handen kwamen, niet losliet vóór dat zij den laatsten penning, dien zij bezaten, hadden afgegeven. Dezen moedwil en geweldadigheid, welke reeds al te lang geduurd hadden, kon Jan van Ankel, de zeven en veertigste Bisschop van Utrecht, niet langer dulden, waarom hij den trotschen en heerschzuchtigen Heer van Vooast, in het laatst van Aug. 1361, openlijk den oorlog verklaarde. De Bisschop riep de hulp der drie steden van Overijssel in. Zwolle, als het meeste belang daarbij hebbende, was ar tersloot toe gereed, doch de steden Deventer en Kampen, waren, naarmate zij wegens de afgelegenheid van de roofnesten Vooast en *Rechteren*, minder te vreezen hadden, ook minder geneigd den Bisschop te ondersteunen. Hij bragt het nogthans, onder belofte van hun verscheidene voorregten te zullen verleenen, zoo verre, dat zij op den 14 October bewogen werden, hem eenen aanmerkelijken onderstand toe te zeggen. Terwijl zij nu bezig waren eene aanzienlijke krijgsmagt bij een te brengen, zat de Heer van Vooast niet stil, maar zocht bij alle zijne magen en vrienden bijstand en hulp. Met een gedeelte zijner krijgsknechten, op de kastelen Vooast en *Rechteren* in bezetting liggende, begon hij den oorlog, en trok daarmede in het laatst van Julij 1362 voor Zwolle. Des anderen daags 's morgens vroeg staken zij de Diezervoorst in brand. Vele burgers, zeer toornig over dezen nieuwen moedwil, tilden, met een gedeelte van des Bisschops krijgsvolk, aldaar in bezetting liggende, de Diezerpoort uit, en vervolgden de met opzet afgetrokken brandstichters zoo lang achterna, tot dat zij kwamen ter plaatse, waar de Voortsche krijgsknechten, 's avonds te voren, veel volk in hinderlaag gelegd hadden. Ter dezer plaatse werd het gevecht heviger dan te voren. De burgers stelden zich moedig te weer. Doch de hinderlaag, waarin zij gevallen waren, benam hun eindelijk den moed, en zij werden genoodzaakt het slagveld te ruimen en zich met verlies van eenige dooden en zeventig van de rijkste burgers, die zij gevangen achter lieten, op de vlugt te begeven en naar de stad terug te trekken. De Heer van Vooast was evenwel in deze schermutseling, door des Bisschops volk, gevangen genomen, en dit was geen gering voordeel, want zonder dat zoude men ongetwijfeld eenen veel langer en woedijlijker oorlog hebben moeten voeren.

In het laatst van Julij 1362 rukte de Bisschop met eene aanzienlijke krijgsmagt voor het slot. De belegerden gaven zich eerst, na een beleg van vijftien weken, den 10 November van dat jaar, over. Het behoud van leven, goederen en wapenen werd toegestaan; doch het kasteel werd geslecht, en met de steenen later de St. Michielskerk te Zwolle opgebouwd. Eene der ijzeren poortdeuren is nog op het stadhuis te Kampen, en heeft, bij den brand van 1543, de stadsprivilegiën en het silverwerk bewaard. De Heer van Vooast stierf kort na deze verovering van zijne stins of steen. De overblijfselen van dit voormalig kasteel liggen in eene weide, in de nabijheid eener landhoeve, wier tijdelijke

bewoner altijd den naam van den *Steenboer* heeft gedragen. Deze grond is , volgens zekere aantekening , in het jaar 1495 aan het klooster van Diepenveen gekomen en behoorde later onder de geestelijke goederen van Deventer. Thans wordt hij in eigendom bezeten door den Heer *JOHANNES ALBERTUS VAN SANDBERG*, woonachtig te Zwolle.

Bij onderscheidene gelegenheden heeft men aldaar puin en steenen opgegraven , en inzonderheid in 1825 , toen men het hier gevonden tot zeeweringen gebruikt heeft. Doch vooral in 1836 is men begonnen , de belten op deze weide te vergraven , om met de daaruit komende steenen den nabij gelegenen weg van Zwolle naar Kaupen te bevoorren. Bij die gelegenheid heeft men aldaar nog 2500 kub. ell. puin gevonden , behalve eenige kubiek ellen duifsteen en ongeveer 30 lasten zware keisteenen , waarvan velen 100 Nederlandsche ponden en sommigen nog zwaarder waren. De baksteen en hadden meestal eene lengte van ruim 3 palmen en eene geëvenredigde dikte en breedte. Zij onderscheidden zich door buitengewone hardheid. Sommige stukken van overgezakte muren en torens bestonden uit kei-, vuur- en baksteen en waren met gegoten kalk ineen gewerkt.

Wanneer men in aanmerking neemt , dat de bezetting hare goederen heeft behouden , en dat men , na dat zij was uitgetrokken , alles heeft geborgen wat van eenig nut of dienst konde zijn ; dat de stins vervolgens , door boeren , die daartoe waren opgeroepen , tot den grond toe is geslecht , dan kan men wel niet verwachten , dat onder deze puinboopen nog iets van belang of waarde zoude worden aangetroffen. Het gevondene bepaalt zich dan ook tot de volgende merkwaardigheden : eene spoor , een stijgbeugel , een stuk van een paardenstang , eene schaar , vier sleutels , twee punten van een valhek , poort of hek , 0,28 ell. lang , tien punten van pieken of pijlen , van 6 tot 12 duimen lengte , alles van ijzer. Voorts een looden bal van 9 duimen middellijn , welke aan eene ijzeren staaf schijnt gehecht te zijn geweest ; en een gedeelte van een koperen muntstuk , dat onleesbaar is.

VOORST (DE), b. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Alkmaar*, gem. en 10 min. N. O. van *Limmen* ; met 3 h. en 20 inw.

VOORST (DE), kaap of uitstekende punt in de *Zuiderzee*, in *Vollenhove*, prov. *Overijssel*, Z. W. van *Vollenhove*, bestaande uit hooge bouwlanden. -

VOORST (HET-HUIS-DE-), landg. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, distr., arr., kant. en $\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Zutphen*, gedeeltelijk gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Gorsel*, gedeeltelijk gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Warmsveld*, tusschen den straatweg van *Zutphen* op *Deventer* en van *Zutphen* op *Winterswijk* en doorsneden door den grooten weg , welke die beide straatwegen verbindt.

Dit huis is in het jaar 1700 , op kosten van *WILLEM III*, Koning van *Groot-Brittanië*, gesticht en door hem aan den Graaf van *ALBEMARLE* vereerd. Het is allezins vorstelijk gebouwd , de werklieden waren daartoe opzettelijk uit Engeland herwaarts ontboden , en hebben , in alles , de keurlijkste Engelsche wijze van schikken en versieren opgevolgd. Gedurende het leven van Koning *WILLEM III* , besteedde de Graaf veel geld , om dit huis in luister te doen uitmunten , zoodat bouwkundigen het voor verre weg het netste landhuis van de Vereenigde Nederlanden hielden. Men wil zelfs , dat de daar rondom wonende landlieden er door lijden moesten , om dat de Graaf zich van hun land bediende , om toegangen tot zijne plaats te maken. Ook zegt men , dat hij het water van hunne landen

liet afleiden, om er zich tot het maken van fonteinën, van te bedienen. Wat hier van zijn mag, na het jaar 1702 rukten de landlieden 's Graven scheidpalen uit den grond en ontzagen zich niet, eenige toegangen naar het huis te Voorst om te spitten. Het water werd ook zijnen vorigen loop hergeven, zoodat het groot fonteinwerk achterblijven moest.

Het kasteel bestaat uit een vierkant, prachtig, geheel van Bentheimersteen opgetrokken, hoofdgebouw van drie verdiepingen, ter wederzijde door fraaije galerijen met kolonnades verbonden aan twee uitgestrekte vleugelgebouwen, alles met zware looden platten gedekt. Het bevat met den linkervleugel in alles te zamen 55 kamers, waaronder zeer vele ruime vertrekken en zalen, alle hoogst kostbaar betimmerd, behangen, geplafoneerd, meest alle van prachtige marmeren schoorsteenmantels voorzien en versierd met schoon antiek schilderwerk en hoogst kostbaar gesneden houtwerk van groote en zeldzame kunstwaarde. schoone marmeren vestibule, badkamer, ruime zolderingen, dienstbodenkamers, prachtig gewelfde en gevloerde kelders, ruime keukens, bakovens en provisiekamers. De regtervleugel, waarop een uurwerk en klok, bevat de tuinmanswoning, orangerie, ruime geplafoneerde stalling voor zes paarden en drie koetshuizen. In het huis en de beide vleugels zijn vier welwaters-, twee gracht- en eene regenwaterspompen, en wordt verder al dat gene gevonden, hetwelk tot zoodanig grootsch en welingerigt gebouwen kan gerekend worden te behooren. Het is gelegen aan een fraai met zijne grachten omgeven park, terwijl het landgoed verder is doorsneden met schoons wandelingen, en ten allen tijde ruime gelegenheid tot jagtvermaak, zoo mede tot visscherij heeft aangeboden. Het munt niet minder uit in kostbare huissieraden, keurig gemaakt zilverwerk en van het fijnste Saksische porselein. Men vertoont er de slaapkamer van Koning Willem III, die zestig duizend gulden van meubileren zou gekost hebben. Dit landgoed beslaat, met de daaraan getrokken haveszathe den Boedelhof, de rentmeesterswoning, het Kunsteler of de Koningszaal genaamd, de Boerenerven het Wilsink, het Veldkamp, het Kalfster, het Ooitink, de Reest en het Nijveld, de daghuurdersplaats de Danmerboer, de katersteden de Molendijk, de Vlaglanden, de Boedelhoverkamp en de Eemlanderkamp, uitgestrekte akkermaalsbosschen, eene groote hoeveelheid zware opgaande eiken-, heuken- en dennenboomen in bosschen en lanen en verder bouw- en weilanden, 380 bund. 34 v. r. 80 v. ell.

In October 1700 waren de huizen en havenszathen des Voorst en Velde door het landschap Zutphen tot eene hooge heerlijkheid verheven, en in den aanvang des volgende jaars werden de grensscheidingen dier heerlijkheid geregeld. Doch in April des jaars 1705 vond het landschap, op de verzoogen der stad Zutphen, goed de heerlijkheid van Voorst te vernietigen en den open brief, in het *Landdags Reces*, te doen doorhalen; sedert welken tijd Voorst wederom aan het schoutambt van Zutphen onderhoorig geworden is.

VOORST (HET HUIS-TE-), voorm. adell. h. op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, arr. en 9 u. N. W. van *Arnhem*, kant. en gem. *Nykerk*, in de stad gelegen.

VOORST (HET HUIS-TE-), adell. h. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en 2½ min. N. W. van *Zwolle*, gem. *Zwollerkerspel*, een weinig bezuiden de plaats, waar de voormalige stins Voorst gestaan heeft.

Dit adell. h. werd in de vijftiende eeuw door JAN VAN ITTERSON gebouwd, en in het jaar 1580, gedurende het beleg van Zwolle, door RENRENSBERG ingenomen. Het was een vierkant blokhuis, met eene ophaalbrug en is omstreeks het begin dezer eeuw gesloopt. Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans eenen ouden bouwval, ingerigt tot eene landbouwerswoning. De thans daartoe behoorende gronden, beslaan eene oppervlakte van 12 bund. 30 v. r. 40 v. ell., worden thans in eigendom bezeten door den Heer DEEK HERDIK WICHELIJK, woonachtig te Zwolle.

VOORST (OP-DE-), geh. in *Oppe-Gelder*, prov. *Limburg*, distr., arr., kant. en 2 u. Z. W. van *Roermonde*, gem. en 20 min. Z. van *Posterholt*; met 29 h. en 140 inw.

VOORST (OUD-), d. in het *Land-van-Maas-en-Waal*, prov. *Gelderland*. Zie ALVORST.

VOORSTAD, b., voorheen tot het hert. *Gulick* behoord hebbende, thans prov. *Limburg*, arr. en 4 u. N. N. O. van *Maastricht*, kant., gem. en ten O. tegen de stad *Sittard*; met 104 h. en ruim 480 inw.

VOORSTE-DIEP (IET), water in *Oostermoerderdingspil*, prov. *Drenthe*, gem. *Borger*, dat met drie takken ontstaat, waarvan de eene zijn begin neemt ten W. van het d. *Borger*, tusschen dat d. en *Grollo*, de tweede in het *Westdorperveen*, ten Z. W. van *Borger* en de derde in het *Eeserveen*, ten Z. van dat dorp. Deze takken vereenigen zich bij *Ees*, Z. van *Borger*; loopende dit water voorts noordoostwaarts door de markte van *Borger* en *Drouwen*, digt langs het geh. *Brouneger*, en vormt vervolgens, met het *Achterste-diep*, de *Vunse* of zoogenaamde *Oostermoersche-vaart*.

VOORSTE-HEES, geh. in *Oppe-Gelder*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 5 u. N. O. van *Roermond*, kant. en 1 u. Z. van *Horst*, gem. en 10 min. W. van *Sevenum*; met 45 h. en 210 inw.

VOORSTER-BEEK, beek in de prov. *Gelderland* en *Overijssel*. Zie DORTSCHE-BEEK.

VOORSTER-BEEK (DE), beek op de *Midden-Veluwe*, prov. *Gelderland*, welke met twee takken in de gem. *Apeldoorn* zijnen oorsprong neemt, met de eene bij de kerk te *Beekbergen* met de andere onder *Loenen*. Deze takken vereenigen zich te *Voorst*, van waar de beek eene oost-noordoostelijke strekking neemt, om zich te *Nijenbeek* in den *IJssel* te ontlasten.

VOORSTER-DIJK (DE), dijk op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Het is dat gedeelte van den *IJsseldijk*, hetwelk langs de gem. *Voorst* loopt.

VOORSTER-KLEI, pold. op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie KLEI (VOORSTER-).

VOORSTER-POLDER (DE), pold. op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*, arr. *Arnhem*, kant. *Apeldoorn*, gem. *Voorne*.

VOORSTERSTRATE (DE), weg in het graafsch. *Bergh*, prov. *Gelderland*, gem. *Gendringen*, vroeger gediend hebbende tot gemeenen weg voor de hessenkarren, postwagens enz.

Den 18 October 1735 werd door het landschap *Zutphen* verlof gegeven om dezen weg, op gemeene kosten der buurschappen, te verbeteren.

VOORSTE-PLAAT, plaat in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Brabant*, arr. *Breda*, kant. *Oosterhout*, gem. *Made-en-Drimmelen*; palende N. O. aan het *Aarde-Gat*, Z. O. aan het *Noorder-Gat* van de *Plomp*, Z. aan den *Amer*.

VOORSTE STEEG, geh. in *Oppe-Gelder*, prov. *Limburg*. Zie *STEEG (VOORSTE-)*.

VOORSTONDEN, *VOORSTONDE* of *VERSTONDE*, huurs. op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en $5\frac{1}{2}$ u. N. ten O. van *Arnhem*, kant. en 3 u. Z. O. van *Apeldoorn*, gem. en 1 u. N. van *Brummen*; met 49 h. en ongeveer 370 inw. — Ook heeft men er een landgoed van den zelfden naam. Zie dat woord.

VOORSTONDEN, landg. op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw., arr. en $5\frac{1}{2}$ u. N. ten O. van *Arnhem*, kant. en 3 u. Z. O. van *Apeldoorn*, gem. en 1 u. N. van *Brummen*, in de huurs. Voorstonden.

Het beslaat eene oppervlakte van 147 bund. 2 v. r. 70 v. ell., en wordt in eigendom bezeten door Mevrouw de douairière van SPAEN VAN VOORSTONDEN, geb. van WALRE, woonachtig te Voorstonden.

VOORSTONDENSCH-BEEK (DE), water op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*, dat ontspringt in de zanden van Coldenhove; van daar in eene noordoostelijke rigting langs Kerbeek, Hall, Voorstonden en Empe voortloopt, tot het zich bij de laatstgenoemde plaats in eenen verlamden arm van den *IJssel*, genaamd de *Oude-IJssel*, ontlust.

VOORSTRATEN, b. in de heerl. *Geertruidenberg*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. en $2\frac{1}{2}$ u. N. ten O. van *Breda*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Oosterhout*, gem. *Made-en-Drimmelen*, 10 min. O. van *Made*, waartoe het behoort; met 12 h. en 80 inw.

VOORT, b. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Brabant*, *Derde* distr., arr., kant. en $2\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Eindhoven*, gem. en 5 min. Z. van *Riethoven*; met 13 h. en ongeveer 80 inw.

VOORT, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede* distr., arr. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. W. van 's *Hertogenbosch*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Boxtel*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Haaren*; met 2 h. en 20 inw.

VOORT of *OP-DE-VOORT*, b. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede* distr., arr. en $2\frac{1}{2}$ u. Z. O. van 's *Hertogenbosch*, kant. en 2 u. N. O. ten O. van *Boxtel*, gem. en even N. W. van *Schijndel*; met 18 h. en 120 inw.

VOORT, b. in het *Nederumbt-van-het-Land-van-Cuyk*, prov. *Noord-Brabant*, *Eerste* distr., arr. en $6\frac{1}{2}$ u. O. van 's *Hertogenbosch*, kant. en $2\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Grave*, gem. *Mill-en-St. Hubert*, even Z. O. van *St. Hubert*, waartoe het behoort.

VOORT (DE), geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oosterwijk*, *Derde* distr., arr. en 5 u. W. N. W. van *Eindhoven*, kant. en $2\frac{1}{2}$ u. W. van *Oirschot*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. N. W. van *Hilvarenbeek*, nabij *Westerwijk*.

VOORT (HET HUIS-DE-), voorm. adell. h. in het *Bovenambt-van-Cuyk*, prov. *Noord-Brabant*, *Eerste* distr., arr. en $10\frac{1}{2}$ u. O. Z. O. van 's *Hertogenbosch*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Boxmeer*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Vierlingsbeek*, onder het d. *Groeningen*.

Van dit huis of zoogenaamde spijker, den 's *HERTOGENBOSCH* genaamd, hetwelk met de kapel, in het jaar 1807, afgebroken is, bestaat niets meer dan de toren op de poort, de stalling en eenige vertrekken tot boerenwoning ingerigt. De daartoe behoorende gronden, beslaande eene oppervlakte van 15 bund. 58 v. r. 60 v. ell., worden in eigendom bezeten door den heer H. RISS c. s., woonachtig te Vierlingsbeek, hebbende dit goed van ouds het regt van jagt in het *Land-van-Cuyk* gehad.

VOORT (TER-), geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*.
Zie **TER-VOORT**.

VOORTEINDE, bij het kadaster **VOOREINDE**, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Brabant*, *Derde distr.*, arr. en 4 u. W. Z. W. van *Eindhoven*, kant. en 3 u. Z. W. van *Oirschot*, gem. *Hooge-Lage-Mierde-en-Hulsel*, $\frac{1}{2}$ u. O. van *Hooge-Mierde*, 3 min. W. van *Hulsel*, waartoe het kerkelijk behoort; met 3 h. en ruim 30 inw.

VOORTERPEN (DE) of **VOORTRAPPE**, voorm. plaats, prov. *Zeeland*.
Zie **FOORTRAPA**.

VOORTHUIZEN, d. op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, arr. en 7 u. N. W. van *Arnhem*, kant. en 2 u. W. Z. W. van *Nijkerk*, gem. en 1 u. N. van *Barneveld*, aan den westelijken zoom van de *Veluwsche beide*.

Het is een zeer oud dorp, dat men reeds als **VORTHUYSEN**, in *Felna* gelegen, in het jaar 970, en, onder den naam van **VOIRTHUISEN**, in eenen brief van het jaar 997 vermeld vindt, waarbij *Wichman*, die een Graaf aan den Rijnvoer in het graafschap *Hanneland* was, de goederen, die hij bezat, aan de abdij van *Elten* afstond. Thans is het eene voorname pleister- en wisselplaats, op den grooten weg tusschen *Amersfoort* en *Deventer*, waardoor dit d. veel vertier en eenen tamelijken bloei heeft. De kom van dit d. bevat vele goede huizen, die aangenaam aan genoemden straatweg liggen. Men telt er 70 h. en ruim 500 inw., en met de daartoe behoorende geh. *Somerén*, *Harselaar* en *Zwartebroek* 220 h. en ongeveer 1400 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

De Herv., die er ruim 1300 in getal zijn, onder welke 330 *Ledematen*, maken eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Harderwijk* behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest *Hennicus Wolterri*, die in het jaar hier in dienst was en in het jaar 1593 afgezet werd. De kerk, welke reeds in 1031 bestond, maar toen eene kapel was, aan den *H. Osulfus* toegewijd, welke onder *Putten* behoorde, is een steenen gebouw, met eenen vierkanten toren, doch zonder orgel.

De *R. K.*, van welke men er 60 telt, worden tot de stat. van *Barneveld* gerekend. — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 80 leerlingen bezocht.

Er is hier een station der paardenpostenlij.

VOORTWIJK, landg. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 3 u. N. ten W. van *Utrecht*, kant. en 1 u. Z. van *Loenen*, gem. *Breukelen-Nijenrodes*, niet ver van *Breukelen*, aan de *Vecht*.

VOORVELD, buit. in het *Gooregt*, prov. *Groningen*, arr., kant. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. ten O. van *Groningen*, gem. en 20 min. Z. van *Haren*, in het geh. *Onnen*, aan den straatweg.

Deze buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 16 bund. 80 v. r., en wordt thans in eigendom bezeten en des zomers bewoond door den Heer *Rudolf de Sitter*, des winters woonachtig te *Groningen*.

VOORVELD (HET), duinvallei in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie **GANZENVELD**.

VOORVELD (HET), buurs, in *Zulland*, prov. *Overijssel*, arr. en $8\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Deventer*, kant. en W. van *Ommen*, gem. *Ambt-Ommen*.

VOORVELD (HET), duinvallei in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Noordwijk*, gem. *Noordwijk-Binnen-en-Buiten-Langeveld-en-Offen*.

VOORVLIET (DE), water in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*, dat tusschen den *Polder-van-Deil* en den *Polder-van-Enspik* ter eener, en den *Polder-van-Waardenburg*, den *Polder-van-Thuil* en den *Polder-van-Haasten* ter andere zijde, doorvliet tot den *Haastenschen* watermolen en van daar tusschen de polders van *Enspik* en *Rumpt* onder den naam van *Bontenstijnsche sluis*, alwaar het in de *Linge* uitloopt.

VOORWATERING (DE), water in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, gem. *Voorschoten*, beginnende bij het huis *Duivenvoorde* en loopende N. N. O. in den *Rijn* bij de *Vink*.

VOORWEGSBEEK (DE), beek in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, gem. *Heemskerk*.

Het is dat gedeelte van de beek voormaals genaamd de *Heem*, hetwelk uit de duinen voortkomt en in de *Groote-Kerkbeek* loopt.

VOORWEGWATERING (DE) of *Voorroet*, water in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, dat uit de *Wilsveensche-watering* voortkomt, in eene west-zuidwestelijke rigting naar *Soetermeer* loopt en daar in de *Wal-lewatering* uitloopt.

VOORWERK (HET), eigenlijk *Voorwerk*, geh. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 3 u. W. van *Appingedam*, gem. en 1 u. N. van *Stedum*, $\frac{1}{2}$ u. N. van *Wester-Emden*, waartoe het kerkelijk behoort; het bestaat uit 2 boerderijen, met ongeveer 100 bund. best land.

Oudtijds behoorde dit *Voorwerk* aan de abdij van *Wittewierum*, was, zoo als doorgaans, met *Conversen-* of *Leekebroeders* bezet, en werd door eenen *Hoefmeester* of *Hofmeester* bestuurd. De kloosterlingen hebben hier eene kapel en een kerkhof gehad.

VOORWERK (HET), voorn. uithof van den *Abt van Smalle-Ee*, prov. *Friesland*, kw. *Zeeuwouden*, griet. *Opsterland*, arr. en $6\frac{1}{2}$ u. N. O. ten O. van *Heerenveen*, kant. en 3 u. O. N. O. van *Beetster-zwaag*, $\frac{1}{2}$ u. N. N. O. van *Sigerswolde*, waartoe zij behoort.

Thans is het eene boerdertij, met uitgestrekte heidevelden en gedeeltelijk vergravene veengronden, met de *Voorwerks-brug* over de *Bakkeveensche-vaart*.

VOORWERK (HET), twee geh. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*. Zie *FRANSUMER-VOORWERK* en *ADUARDER-VOORWERK*.

VOOR-ZAAN (DE), riv. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie *ZAAN (DE VOOR-)*.

VOORZIGTIGHEID (DE), batterij in *Oost-Indië*, op het *Bandasche* eil. *Banda-Neira*, op de oostkust van dat eiland.

In den nacht tusschen 8 en 9 Augustus 1810, deden de Engelschen nabij de *VOORZIGTIGHEID* eene landing; vervolgens naderden zij deze batterij, zonder bemerkt te worden, en overmeesterden haar, daar zij van achteren ongedekt en genoegzaam geheel open was. Bij de aannadering van den vijand wierp de helft der bezetting de wapens weg en verliet de batterij.

VOORZORG, hofstede in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr., kant., gem. en 10 min. O. van *Utrecht*.

Deze hofstede wordt thans in eigendom bezeten door den Heer J. H. CAZIUS.

VOORZORG, buitentje in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 1 u. Z. ten W. van *Utrecht*, kant. en 1 u. O. N. O. van *IJsselstein*, gem. en 5 min. Z. van *Jutphaas*.

Dit buitentje beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 1 bund. 94 v. r. 98 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door den Heer SAMUEL TIERIE.

VOORZORG, heerenh. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 2 u. W. van *Utrecht*, kant. en 1½ u. Z. W. van *Maarssen*, gem. en 20 min. O. van *Harmelen*.

Dit heerenh. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 23 bund. 30 v. r. 96 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer LAURENS MAAS, woonachtig te Harmelen.

VOORZORG, heerenh. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 5 u. N. O. van *Rotterdam*, kant. en 1 u. N. O. van *Gouda*, gem. en 20 min. W. van *Reeuwijk*.

Dit adell. h. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 36 v. r. 10 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer C. BRACK, woonachtig te Reeuwijk.

VOORZORG, kostgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Beneden-Saramacca*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de verl. plant. de Goede-Verwachting, benedenwaarts aan de koffij- en kakaoplant. Johanna-Catharina; 2047 akk. groot. Vroeger was het 's Lands suikerplant., maar is in het jaar 1831 verlaten en de Negers zijn toen naar Paramaribo overgebracht.

Op deze plant., welks gronden peervormig tegenover post Groningen in eene uitspringende bogt der rivier liggen, is in 1843 eene kolonie van Europeanen gesticht. Zie voorts het art. *SUNTNAME* bladz. 832 en 833.

VOORZORG, kostgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Boven-Saramacca*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den verl. houtgr. Philippines-Ruhe, benedenwaarts aan den verl. houtgr. Gerard; 800 akk. groot.

VOORZORG, verl. plant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Motkreek*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de verl. plant. Mon-Desir, benedenwaarts aan de verl. plant. Misgunst, 498 akk. groot. De Negers noemen haar BÉNÉI of BÉNÉI. In 1831 zijn de slaven verkocht.

VOORZORG, katoenplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Vredenburgerkreek*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan het fort Oranje, benedenwaarts aan de katoenplant. de Harmonie; 800 akk. groot; met 72 slaven.

VORCHTEN, d. op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie *VORREN*.

VORCUMUM, Lat. naam van de st. *WONKUM*, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*. Zie *WONKUM*.

VORDATE, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, tot de *Tenimber-eilanden* behoorende.

Dit eiland is aan de noordoostzijde onbewoond. Aan de noordwestzijde liggen de dorpen Sebiano en Adodo; aan den zuidkant vindt men de dorpen Aweer, Ewenaar en Romian, welke ieder door een afzonderlijk Hoofd bestuurd worden, en geheel van elkander onafhankelijk zijn. De eenige ankerplaats is aan de noordwestzijde van het eiland; aan alle andere kanten is het omringd met koraalstrand, waardoor vele plaatsen, zelfs met sloepen, bij laag water zeer moeilijk te genaken zijn.

Aan de noordoostzijde is het bij afwisseling heuvelachtig en vlak. Van de noordwestzijde vertoont het zich eenigzins bergachtig, de voorgrond is welig begroeid, en draagt blijken van ongemeene vruchtbaarheid. Zelfs op tamelijke hooge heuvelen ziet men fraai aangelegde

tuinen, en eene bekoorlijke afwisseling van kokostuinen en ander zwaar geboomte, tusschen hetwelk hier en daar eene enkele hut der tuinbewoners te voorschijn komt. Het verrukkelijke en prachtige tafereel dat zich opdoet, het majestueuze van deze boschrijke heuvelen, het schilderachtige van de geheele landstreek, de krachtige wasdom van het plantenrijk, dit alles is te treffend, om het behoorlijk te kunnen beschrijven.

VORDEN, gem. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, arr. *Zutphen*, kant. *Lochem* (3 k. d., 9 m. k., 3 s. d.); palende N. aan Warnsveld, Laren en Lochem, O. aan Laren en Ruurlo, Z. aan Hengelo, W. aan Warnsveld.

Deze gem. bevat het d. Vorden, benevens de buurs. Delden, Linde, Mossel en Veldwijk; en de landgoederen het Addink, den Bramel, den Bult, de Decanije, het Enserinck, Hackfort, de Hakkerij, het Kiefskamp, het Medler, het Onstein, het Selsham, het Venhorstink, het Huis-te-Vorden, het Vroessink, de Wiersse en den Wildenborgh; beslaat eene oppervlakte, volgens het kadaster, van 5729 bund. 38 v. r. 73 v. ell., waaronder 3320 bund. 72 v. r. 8 v. ell. belastbaar land; telt 411 h., bewoond door 492 huisgez., uitmakende eene bevolking van 2900 inw., die meest in landbouw, vee- en houtteelt hun bestaan vinden. Men vindt er ook zeer goed oer of ijzererts. Deze gem. is eene der eerste geweest, welke, ten gevolge het dekreet van 10 Mei 1810, tot de verdeeling der markegronden is overgegaan, welke verdeeling bij voortdoring eenen allergunstigsten invloed op de welvaart der ingezetenen uitoefent. Men heeft hier twee water- en twee windkorenmolens, van welke laatste er een tevens tot olie- en houtzaagmolen is ingerigt.

De Herv., die er 2500 in getal zijn, maken met de buurs. Wichmond eene gem. uit, welke 2800 zielen, onder welke 1000 Iedematen, telt, en tot de klass. en ring van *Zutphen* behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest ANDREAS WARRENSING, die in het jaar 1602 hier in dienst was, en in het jaar 1604 opgevolgd werd door ZACHARIAS WOLFIUS. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

De R. K., die er 390 in getal zijn, maken, wat 320 er van betreft, met die uit een gedeelte der burgerl. gem. Laren, Lochem en Hengelo, eene stat. uit, welke door eenen Pastoor bediend wordt, en ruim 890 zielen, onder welke 370 Communikanten, telt. De overige 70 behooren tot de stat. van *Baak*.

De 14 Isr., die er wonen, behooren tot de bijkerk te *Hengelo*.

Men heeft in deze gem. twee scholen, als ééne te Vorden en ééne te Linde, welke gezamenlijk gemiddeld door een getal van 300 kinderen bezocht worden.

Het dorp VORDEN ligt 2 u. Z. O. van *Zutphen*, 2 u. Z. W. van *Lochem*, aan de Vordensche beek en den straatweg van *Zutphen* naar de Pruissische grenzen. Men telt er in de kom van het d. 98 h. en ruim 650 inw.

De Herv. kerk, welke vóór de Reformatie waarschijnlijk aan den H. ANTONIUS was toegewijd, staat in het d., en was in 1121 eene kapel, die door GODFRIDUS, den vier en twintigsten Bisschop van Utrecht, aan St. Pieterskapel te Utrecht geschonken werd. Zij komt reeds in 1577 als parochiekerk voor. Het regt van voorstelling van den Pastoor was, volgens sommigen, aan het kapittel van *Zutphen*, volgens

anderen aan den Graaf van Zutphen. In deze kerk, die vóór de Reformatie zeer rijk moet geweest zijn, waren drie vikarijen, ééne welke voorkomt onder den naam van *die vikarij te Vorden*, *die Decanie* genoemd; de vicarij van de H. CATHERINA, en die van den H. ANTONIUS, welke later bij het kosterschap is gevoegd, om de inkomsten daar van die te gering waren te verbeteren. De kerk te Vorden, in het jaar 1832 vergroot, is een fraai oud gebouw, met een kostbaar orgel voorzien, waartoe de aanzienlijke kosten door de gem. zelve gedragen zijn, en is voorzien van eenen vrij hoogen spitsen toren. In het jaar 1817 sloeg de bliksem in den toren, zonder groot nadeel te veroorzaken, doordien de brand spoedig gebluscht was; ten gevolge daarvan is er nog in dat zelfde jaar een afleider op geplaatst.

De R. K. kerk, aan den H. ANTONIUS toegewijd, staat op *St. Antoniuskamp*, in de buurs. Mossel, en is in 1834 gebouwd. Zij heeft eenen kleinen toren, en is van een orgel en één altaar voorzien.

Binnen de palen van deze parochie, en wel te Hackfort, stond vroeger eene kapel, in welke eene vikarij was gesticht ter eere van de Heilige Maagd MARIA, en de *elf duizend Martelaressen*. Ook heeft er voorheen te Linde eene kapel gestaan. Zie dat woord.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 240 leerlingen bezocht.

Op de in 1837 aangelegde begraafplaats is de Nederduitsche Dichter ANTONY CHRISTIAAN WINAND STABING VAN DEN WILDENBORCH begraven. De ingang heeft de volgende regels van den Dichter tot opschrift:

*Uit nacht rijst morgenrood:
Het leven uit de dood.*

Ook is er een Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, hetwelk den 7 Januarij 1818 is opgericht, en ruim 80 leden telt. Uitvoeiselen daarvan zijn: eene spaarbank, waarvan de staat zeer gunstig is; eene niet onaanzienlijke leesbibliotheek; eene zang-, teeken- en berhalingschool, die zeer doelmatig werkt en door 60 leerlingen bezocht wordt, en een schoolfonds, waaruit minvermogene, doch uit geene armenkassen trekkende ouders, voor hunne kinderen van de betaling der schoolgelden worden vrij gehouden.

VORDEN is de geboorteplaats van HENRICUS VORDENUS (HENDRIK VAN VORDEN), † 31 December 1629 als Deken van St. Lebuinus te Deventer en van St. Plechelmus te Oldenzaal, na eerst Hoogleraar in de Godgeleerdheid te Keulen te zijn geweest.

De kermis valt in op Zondag en daarop volgenden Woensdag na Pinksteren.

VORDEN (HET HUIS-TE-), adell. h. in het graafs. *Zutphen*, arr. en 2 u. Z. O. van *Zutphen*, kant. en 2 u. Z. W. van *Lochem*, gem. en 10 min. O. van *Vorden*.

Dit adell. huis is een zeer oud gebouw, dat reeds voorkomt in eenen zoenbrief van 1372, waarin aan BEREND VAN VORDEN, met zijne huisvrouw en goeden te VORDEN veiligheid beloofd werd. In 1374 trokken de stadsregering en gezworene gemeente van Deventer, vergezeld van een aanzienlijk getal burgers en stadsschutters, met zich voerende verscheidene *donrebussen*, derwaarts en verwoesten het geheele huis. Doch het moet spoedig daarna weder zijn opgebouwd, althans het draagt nog alle merkteekenen van hoogen ouderdom bijzonder in zijne zeer zware muren. In 1583 was er nog garnizoen, *verdeyling van Ruiteren en Knegten*.

Dit goed, hetwelk met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte beslaande van 590 bund. 55 v. r. 41 v. ell., bevat 2 molens en

XI. DEEL.

85

19 onderhoorige gebouwen , en is zoo ver men kan nagaan nooit verkocht ; althans zeker niet sedert 1371. In 1359 vindt men JAN VAN VORDEN , in 1367 LISBETH VAN VORDEN , moeder van BEREND VAN VORDEN , welke laatste nog in 1387 leefde , doch in 1401 overleden was , want toen werd JACOB VAN HACKFORT beleend. Deze en ook zijn kleinzoon van den zelfden naam bezaten VORDEN , *Hackfort* , *Baak* , *Medler* en *Wierse* waarvan , bij uagescheid van 1504 tusschen zijne beide zonen , VORDEN aan den oudsten , HENDRIK VAN HACKFORT en *Hackfort* aan den tweeden zoon , BEREND VAN HACKFORT werd toegedeeld. Uit het geslacht van HACKFORT ging VORDEN in 1350 , door het huwelijk van HENRICA VAN HACKFORT , met HAYE RIPPERDA in dat van RIPPERDA over , waaruit het steeds bij erfenis , in 1725 , in dat van GHEST , in 1768 in dat van TOCK , in 1771 in dat van VAN RECHTEREN en in 1794 in dat van VAN DER BORCH overging , welk laatste het nog bezit , zijnde het huis thans een eigendom van den Heer AREND BARON VAN DER BORCH VAN VORDEN , Lid van de Ridderschap en Staten der prov. Gelderland enz.

Het wapen van dit goed bestaat in een zilver veld , met een geblokt kruis van sabel.

VORDENSCH-BEEK (DE) , beek in het graafs. Zutphen , prov. Gelderland.

Deze beek ontstaat uit de buurs. *Vragender* , oostwaarts van Lichtenvoorde , uit de zamenvloeiing van onderscheidene beekjes , die ieder afzonderlijk des zomers droog zijn ; in de buurs. het Zieuwent treedt zij in de gemeente *Ruurlo* , en loopt daar , onder den naam van Molenbeek , gedeeltelijk door de onbebouwde gronden van het Ruurlosche-broek ; vervolgens in de gemeente *Vorden* getreden , neemt zij de *Hissinkbeek* en andere beken op , en wordt bij den huize Hackfort HACKFORTSCH-BEEK genoemd ; eindelijk doorsnijdt zij een gedeelte van de gemeente *Wanveld* en stort zich daar , onder den naam van ZWART-WATER , in den *IJssel*.

VORENSEINDE , vroeger VORDEN-ONDER-BERGEN , voorm. heerl. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom* , prov. *Noord-Brabant* , *Vierde* distr. , arr. *Breda* , kant. *Oudenbosch* , gem. *Rucphen-Vorensinde-Sprundel-en-Zegge* ; palende N. aan Rucphen , N. O. aan Sprundel , Z. aan Zandert , W. aan Rucphen.

Deze voorm. heerl. maakte voor de inlijving in Frankrijk , in 1810 , eene afzonderlijke gem. uit. Zij bevatte niets dan het geh. *Vorensinde*. De daartoe behoord hebbende gronden , beslaan thans volgens het kadaster , eene oppervlakte van 390 bund. 9 v. r. 97 v. ell. , waaronder 266 bund. 82 v. r. 39 v. ell. belastbaar land. Men telt er 25 h. , bewoond door 25 huisgez. , uitmakende eene bevolking van 140 inw. , die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

De tienden van deze heerl. kwamen voorheen aan de Abdisse van Thorn , doch worden thans bij particulieren bezeten.

De inw. , die allen R. K. zijn , parochiëren te *Sprundel*. — Men heeft in deze voorm. heerl. geen school , maar de kinderen genieten onderwijs te *Sprundel*.

Het geh. VORENSEINDE , ligt 3 u. W. Z. W. van Breda , 2 u. Z. Z. O. van Oudenbosch , $\frac{1}{2}$ u. O. ten Z. van Rucphen.

Het wapen der heerl. bestond uit een doorsneden (*coupé*) veld ; het bovendeel gedeeld : regts van sabel met eenen leeuw van goud en links van goud met 3 pals van keel , en het onderdeel van sinopel met 3 *macles* (opene ruiten) van zilver.

VOR-GEFACH , alleenst. h. in de heerl. *Clerff* , grooth. *Luxemburg* , kw. , arr. en 4 u. W. ten N. van *Diekirch* , kant. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. W. van

Wilts, gem. *Mercher*; met 8 bewoners. Kerkelijk behoort het tot *Kaundorf*.

VORG TEN, d. op de *Over-Veluwa*, prov. *Gelderland*, arr. en 10 u. N. van *Arnhem*, kant. en 4 u. O. ten Z. van *Elburg*, gem. en 1 u. O. N. O. van *Heerde*, in eenen zeer vruchtbaren grond aan den *IJssel*, waarover hier een veer is dat door de landlieden, die hunne waren naar *Zwolle* of *Deventer* ter markt brengen, zeer sterk bezocht wordt. Men telt er in de kom van het d. 46 h. en 300 inw., en met de daartoe behoorende buurs. *Werven* 70 h. en 460 inw., die meest in den landbouw veeteelt en paardenfokkerij hun bestaan vinden.

De inw., die er, op 20 na, allen Herv. zijn, onder welke 150 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Harderwijk*, ring van *Hattem*, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarsambt heeft waargenomen, is geweest *Hendricus Visserbachius*, die in het jaar 1613 herwaarts kwam en in 1617 overleed. Het beroep geschiedt door de mansledematen uit een zestal door den kerkeraad onheroepingscommissie van vier leden opgemaakt. De kerk, welke vóór de Reformatie aan den H. *Johannes den Dooper* was toegewijd, moest eenen Pastoor krijgen op de benoeming van den Vorst van *Gelderland*. Er was maar eene vikarij in de kerk gesticht, de vikarij van St. *Jan den Dooper* en de H. *Catharina* genaamd. Deze vikarij, wiens bedienaar alle Maandagen eene zielmis lezen moest, was eerst gesticht en van inkomsten voorzien door *Hendrik van Essen*, Heer van *Zwanenburg*, en zijne huisvrouw *Maria*, zoodanig dat de Pastoor voor een vaste inkomst (niet hoofde van deze vikarij) alle jaren, te kermis, moest genieten eenen Rijnschen gulden (1 guld. 40 cents), met een vierendeel wijns. In het jaar 1447 zijn de inkomsten vermeerderd door *Gerarda*, *Johan Voets* huisvrouw, en *Esbert ter Bree*, zoodanig dat het kosterchap der kerk in de gemelde vikarij ingelijfd werd, met den last nogtans van alle Zaturdagen eene mis van de H. *Maria* te lezen. Dit alles is door *Rudolphus van Diepholt*, den vier en vijftigsten Bisschop van *Utrecht*, den 15 Februarij 1448 goedgekeurd, en bij de gifte bedongen, dat de vikarij ter begeving van de stichters en begiftigers zoude staan. Deze kerk is zeer oud en even als de toren van duifsteen gebouwd. Het middelste gedeelte der kerk is lager dan het kooreinde en heeft een houten gewelf, terwijl het koor een steenen heeft. De toren, die niet hoog is, is op de wijze der Friesche torens met eenen voor- en eenen achtergevel gebouwd. De kerk is van geen orgel voorzien. Merkwaardig is de oude altaarsteen van rooden zandsteen, lang 6 en breed $2\frac{1}{2}$ voet, voorzien van 8 symmetrisch geplaatste in den steen gebeitelde kruisjes, doch overigens geheel glad. Vóór het koor is de grafkelder van het geslacht der Baronnen van *Dreden* van *Vosbergen*.

De 20 Christelijke Afscheidenen, die men er aantreft, behooren tot de gem. te *Heerde*.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 50 leerlingen bezocht.

Men had vroeger onder dit dorp het adellijke huis *Zwanenburg*.

Een kermis wordt er nimmer gehouden. Er zijn ook geene armen en er bestaat geene tapperij.

VORMELDINGEN, d. in de meijerij van *Grevenmacher*, grooth. *Luxemburg*. Zie **WORMELDINGEN**.

VORMERHOEK, eigenlijk **FORMERHOEK**, buurs. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en 4 u. O. ten Z. van *Zutphen*,

kant. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. ten O. van *Lochem*, gem. en 20 min. W. van *Ruurlo*; met 16 h. en 110 inw.

VORST, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*, *Derde* distr., arr. en 4 u. O. van *Eindhoven*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Asten*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Vlierden*; met 2 h. en 16 inw.

VORST, naam, welken men bij verkorting geeft aan het GRUBBENVOORST in *Oppe-Gelder*, in het *Land van-Kessel*, prov. *Limburg*. Zie GRUBBENVOORST.

VORSTENBOSCH, d. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, *Eerste* distr., arr. en 4 u. O. ten Z. van 's *Hertogenbosch*, gedeeltelijk kant. en 3 u. Z. ten O. van *Oss*, gem. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. van *Nistelrode*, gedeeltelijk kant. en 1 u. N. van *Veghel*, gem. en 1 u. O. ten N. van *Dinther*. Men telt er 89 h. en 470 inw., als: 67 h. en 360 inw. onder *Nistelrode* en 22 h. en 110 inw. onder *Dinther*. De inw. vinden uitsluitend hun bestaan in den landbouw.

Vroeger stond hier, onder *Nistelrode*, eene kapel, aan den H. *Antonius* toegewijd, doch deze is afgebroken en in plaats daarvan, in 1845 eene geheel nieuwe kerk gesticht, waarop in dit jaar (1848) het rectoraat van *Bedaf* naar *NISTELRODE* is overgebracht.

Dit dorp heeft geene school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Nistelrode* of te *Dinther*.

VORSTERBROEK, voorm. erve in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 3 u. N. O. van *Deventer*, kant., en gem. *Raalte*, welke men reeds in 1170 vermeld vindt.

VORTHEN, d. in het *Bovenambt-van-Cuyk*, prov. *Noord-Brabant*. Zie VORTUM.

VORTHUSEN, oude naam van het d. VOORTHUIZEN, op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie VOORTHUIZEN.

VORTMOND, beter FORTMOND, b. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en $2\frac{1}{2}$ u. N. van *Deventer*, gem. en ruim $\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Olst* het buitendijks gedeelte der buurs. *Duur* uitmakende; met 53 h. en 180 inw.

VORTUM, VORTHEN, NORDHEN of eigenlijk NOORDHEIN, geh. in het *Bovenambt-van-Cuyk*, prov. *Noord-Brabant*, *Eerste* distr., arr. en 10 u. O. ten Z. van 's *Hertogenbosch*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Boxmeer*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Vierlingsbeek*. Er is een pontveer over de *Maas*, tusschen dit d. en *Afferden*. Men telt er 24 h., met 160 inw., die meest in landbouw en veeteelt hun bestaan vinden.

De inw., die er allen R. K. zijn, hebben hier eene kapel, aan den H. *Hubertus* toegewijd, welke tot de par. van *Sambeek* behoort en door eenen Rector bediend wordt. Deze kapel, welke in het jaar 1857 aanmerkelijke verbeteringen heeft ondergaan, is een oud gebouw, met een klein spits torentje, doch zonder orgel.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 50 leerlingen bezocht.

VOR-WATTICH, geh. in de heerl. *Clerff*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 4 u. W. ten N. van *Diekirch*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Wiltz*, gem. *Mecher*.

Het bestaat uit 3 huizen die door 16 menschen bewoond worden. Kerkelijk behoort het tot *Kaundorf*.

VOR-WEISCHBOUR, alleenst. huis in de heerl. *Clerff*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 4 u. W. ten N. van *Diekirch*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Wiltz*, gem. *Mecher*, kerkelijk tot *Kaundorf* behoorende. Het heeft 8 bewoners.

VOS (DE), b. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en 2 u. O. van *Zwolle*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Dalsen*. — Het is een klein gedeelte van de buurs. *Antum*.

VOSBERG, geh. in het graafs. *Horne*, prov. *Limburg*, arr. en 3 u. van *Roermond*, kant. en 3 u. Z. van *Horst*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Helden*; met 29 h. en 160 inw.

VOSBERGEN, certijds *Kaart* genoemd, adell. h. of havez. op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, arr. en 9 u. N. van *Arnhem*, kant. en 3 u. O. ten Z. van *Elburg*, gem. en 10 min. O. N. O. van *Heerde*, aan het Griftkanaal, achter zwaar boomgewas verscholen.

Dit adell. h. staat rondom in eene gracht en heeft eene vaste brug. Het bestaat met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van ongeveer 150 bund. en wordt in eigendom bezeten en bewoond door den Heer Baron Sloet tot Hagensdorp.

VOSDAL of VOXDAL, voorm. schor, prov. *Zeeland*, ter plaatse, waar tegenwoordig de pold. van *Anne-Vosdijk*, op het eil. *Tholen*, gem. *St. Anneland*, ligt.

Deze schor werd met *Mallant* en den *Hamel*, in 1478, door Hertog Karel van Bourgondië, aan zijne nicht de Vrouw van Ravestein geschonken.

VOSDONK, b. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. en $2\frac{1}{2}$ u. W. ten Z. van *Breda*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Oudenbosch*, gem. *Etten-en-Leur*, $\frac{1}{2}$ u. W. ten Z. van *Etten*, het eerste gedeelte van het geh. *Hooge-en-Lage-Donk* uitmakende; met 9 h. en ruim 40 inw.

VOS-EN-WEERLANER-POLDER (DE), pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie *VOSSE-EN-WEERLAANDER-POLDER* (DE).

VOSHAM, geh. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*. Zie *FOXHAM*.

VOSHOEK, geh. in *Vollenhoven*, prov. *Overijssel*, arr. en $7\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Zwolle*, kant. *Steenwijk*, gem. *Steenwijkerwolde*.

VOSHOL, meestal genoemd de DORPEN EN LANDE VAN VOSHOL, heerl., prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Alphen*.

Deze heerl. bestond vroeger uit de gem.: *Zwammerdam*, *Reeuwijk* en *Ter-Aar*, doch in het jaar 1834 is de gem. *Reeuwijk* door den toenmalige bezitter, Jonkheer GERARD JOHANNES BEELDENIJDER VAN VOSHOL, Lid der Ridderschap en Staten van Utrecht, als eene afzonderlijke heerl. verkocht en daarvan afgescheiden, zoodat de heerl. *Voshol* thans nog uit de gem. *Zwammerdam* en *Ter-Aar* bestaat. Daar deze gem. niet aan elkander liggen, alzoo *Zwammerdam* door *Aarlanderveen* van *Ter-Aar* is afgescheiden, bestaat de heerlijkheid *Voshol* uit twee afzonderlijk gelegene stukken, waarvan dat, hetwelk *Zwammerdam* bevat, ten N. paalt met eene punt aan *Aarlanderveen*, N. O. aan *Bodegraven*, O. aan *Lange-en-Ruige-Weide* en *Stein*, Z. aan *Reeuwijk* en *Alphen-en-Rietveld*. Het andere gedeelte, *Ter-Aar* bevattende, grenst N. aan de *Noordhollandsche* gem. *Kalslagen-en-Bilderdam* en *Leymuiden-en-Vrieskoop*, alsmede aan *Nieuwveen* en *Zevenhoven*, O. aan *Nieuwkoop* en *Aarlanderveen*, Z. aan *Aarlanderveen* en *Oudshoorn-en-Gnephoek*, W. aan *Woubrugge* en *Rijnsaterwoude*.

Van waar deze heerl. haren naam ontleende is onzeker. Onder *Zwammerdam* is een polder die *Voshol* heet; doch dit maakt de zaak niet duidelijker. Indien zich hier, in oude tijden toen deze landen nog dicht met hout bezet waren, menigvuldige vossen ophielden, zoo als sommigen schijnen te denken, zou de naamsoorsprong spoedig gevonden zijn; vooral wanneer men hier bij nog in aanmerking neemt, dat de Heeren

van deze landstreek een jagthuis gehad hebben omtrent zekere 90 morgen en 4 hond (17 bund. 89 v. r. 53 v. ell.) lands in Reeuwijk, die, in eene oude rekening van het jaar 1584, het Hof of het Hol geheeten wordt, zoo als men ook in de oude kaarten van Rijnland, langs de Vaarwatering, een huis met de benaming van 't Hol vindt geteekend, hetwelk dit jagthuis zou hebben kunnen zijn. Dit jagthuis is thans weder het eigendom van den Heer van Voshol en heette ten tijde van WILLEM III Kruisenburg.

De heerl. Voshol beslaat thans eene oppervlakte van 3652 bund. 9 v. r. 12 v. ell., waaronder 24 bund. 12 v. r. 3627 v. ell. belastbaar land; telt 472 h., bewoond door 616 huisges., uitmakende eene bevolking van 2820 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden. Ook heeft men er 1 leerlooijertj, 1 scheepstimmerwerf, 2 houtzaag- en 2 korenmolens.

De Herv., die er 1200 in getal zijn, onder welke 450 Ledematen, maken de gem. van Langer-en-Korter-Aar en Zwanmerdam uit. — De Evang. Luth., welke men er aantreft, worden tot de gem. van *Bodegraven* gerekend. — De R. K. die men er 1150 telt, parochiëren te *Langeraar*. — Men heeft er twee scholen, als ééne te *Ter-Aar*, en ééne te *Zwanmerdam*.

Van ouds en sedert vele eeuwen, is de heerl. Voshol bezeten geweest door de Heeren uit het doorluchtig geslacht van BREDERODE, gelijk in 1621 werd aangetoond door den Heer JAN WOLFERT VAN BREDEAOM, ter gelegenheid dat deze heerlijkheid door de Staten van Holland en West-Vriesland, voor een goed onsterflijk leengoed verklaard werd. Ook wordt dit bevestigd door de leenregisters, waarin men vindt, dat de gemalin van den Heer DIDRIK VAN BREDERODE, in 1516, met den lijftogt van deze heerlijkheid is verleid geworden. Na dat de twee laatste mannelijke erfgenamen uit dit hoog adellijke geslacht waren gestorven, geraakte de heerlijkheid, bij nitersten wil, aan hunne jongste zuster Jonkvrouw ANELLA WILHELMINA VAN BREDERODE, gehuwd met HUBERT CAUMONT DE LA FORCE, Markgraaf van *Montpouillan*, Luitenant-Generaal van de Ruitertj der Vereenigde Nederlanden. Deze gaven ze, in 1693, ten huwelijk aan hunne dochter Jonkvrouw ANNELINA DE MONTPOUILLAN, toen zij in den echt trad met Mylord WILLIAM PAULEY, die deze heerlijkheid bezeten heeft tot het jaar 1710, wanneer zij, bij onwillig dekreet van het Hof van Holland, verkocht werd en in eigendom kwam aan den Heer CORNELIS VAN AERSSSEN, Vrijheer van *Hoogerheide* enz., Ontvanger-Generaal van Holland en Westfriesland, na wiens overlijden bezitter daarvan gebleven is zijn eenige zoon, CORNELIS BARON VAN AERSSSEN VAN HOOGERHEIDE, Voshol enz., wegens de Ridderchap gecommitteerd in de Rekenkamer van Holland, Hoogheerraad van *Delfland*, enz., enz.

Voor eenige jaren was Heer van Voshol, Jonkheer GERARD JONACHES BEELDSNIJDER VAN VOSHOL, Lid der Ridderchap en Staten van Utrecht, woonachtig te Utrecht. Doch deze heeft baar in het jaar 1859, behoudens den titel van Heer van Voshol, verkocht aan den Heer L. H. VIAULT, te Delft, deze weder aan Mevrouw HOEKWATER te Delft, die haar in 1847 aan den Heer THOMAS VAN SCHRAAK verkocht heeft.

Voor de inlijving van ons Vaderland in het Fransche Keizerrijk, ten jare 1810, maakte deze heerl. een afzonderlijk baljuwschap uit. Het hooge regtsgebied der heerl. berustte in den boezem van de Staten van Holland en Westfriesland. In 1453 verkreeg RINOUD, Heer tot *Brederode*, van FILIPS, Hertog van *Bourgondië*, de hooge heerl.

of dit regtsgebied in pandschap, benevens die van Brederode en Schoorl. Dit pandschap werd wederom afgelost, in 1864, door Koning *FILIPS II*, als Graaf van *Holland*, van Heer *HENDRIK VAN BREDERODE*, zoo vermaard in de Nederlandsche geschiedenissen.

Vóór de vernietiging van de Grafelijkheids Rekenkamer, werd het balj. van Voshol jaarlijks in pacht uitgegeven. Naderhand hebben de Staten van *Holland* en *Westfriesland* den Baljuw aangesteld, op den voet van alle andere baljuwschappen, die onmiddellijk tot hunne begeving behoorden.

Later had de Heer van Voshol zelfs het hooge regtsgebied als Baljuw en eenen Substituit Baljuw onder zich, om hem, bij zijn afwezen, te vervangen. Hij had ook het regt, om over alle de dorpen in het land van Voshol eenen Rentmeester aan te stellen, die den Heer vertegenwoordigde. Volgens eene keur van Heer *JONAS WOLFERT VAN BREDERODE*, gedagteekend den 20 Julij des jaars 1636, moesten alle rekeningen ten overstaan van dezen Rentmeester geschieden; ook mogten er geene overeenkomsten met naburige dorpen of bijzondere personen aangegaan worden, zonder dat de Rentmeester daarvan kennis gegeven had aan den Heer en zijne toestemming verkregen, hetwelk ook plaats had omtrent het aanleggen van processen, of het doen van eenige verzoeken, die het gemeene land van Voshol raakten.

Onder de voorregten van den Heer was een der aanzienlijkste, dat hij bij het aanvaarden van zijne regering, na het overlijden van zijnen voorzaat, eene erkenenis kon eischen van de dorpen van Voshol, hetwelk huldegeld genoemd wordt, en nog in het jaar 1834 betaald is met eenen zilveren beker, een regt dat weinige heerlijkheden bezitten. De volstreckte aanstelling der Predikanten staat ook aan den Heer, benevens de gifte van de scholen, die gemeenlijk met de bediening van koster en voorzanger gepaard gaat. De verdere voorregten zijn het regt van naasting, het regt van de zwanendrift, uit welken hoofde de bijzondere Schouten ook tot Pluimgraven worden aangesteld; het regt van de tienden, visscherijen en van de geveende roetalen, eindelijk ook het aanstellen der marktschippers, in *Zwammerdam* en in *Langeraar* en *Korteraar*, op *Amsterdam*, *Gouda*, *Rotterdam*, *Leyden* en 's *Gravenhage*. De heerlijkheden van *Zwammerdam* en *Reeuwijk* kregen van Hertog *ALBRECHT VAN BEIJERN*, in 1391, een voorregt, dat de schotbare landen, hier gelegen, schotbaar moesten blijven. De Staten van *Holland* en *West-Vriesland* hebben bij octrooi van 18 Februarij 1669 toegestaan, de heerlijkheden van *Zwammerdam*, *Langeraar* en *Korteraar* en *Reeuwijk* ieder afzonderlijk te mogen verkoopen en aldus in drieën te splitsen.

In het jaar 1734 is door Dijkgraaf en Hoogheemraden van *Rijnland* vergund geworden, de landen op de Broekvelden onder *Zwammerdam* gelggen, en die op de *Wonne*, *Voshol* en *Tempel*, die onder *Reeuwijk* behooren, te mogen verveenen.

Het wapen dezer heerl. bestaat uit een veld van silver, met een vos van keel, die in zijn hol springt.

VOSHOL, uitgeveende pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Alphen*, gem. *Zwammerdam*; palende N. aan *Wijk*, O. aan *Wonne*, Z. aan *Tempel*, W. aan *Foreest* en *Nieuwkoop*.

Deze pold., welke gelegen is in den gecombineerden veenpolder van *Zwammerdam* en *Reeuwijk*; met de *Wonne* eene bedijking uitmaakt, en daarmede in het jaar 1734 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 70 bund. 82 v. r. 30 v. ell., waaronder

69 bund. 77 v. r. 25 v. ell. belastbaar land; telt 10 h., en wordt door twee sluizen, van het overtollige water ontlust. Het polderbestuur bestaat uit den Burgemeester van Zwammerdam-en-Reeuwijk, twee Gemeentetoeders en drie Poldermeesters.

VOSHOL, geh. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 4 u. O. Z. O. van *Leyden*, kant. en 1 u. Z. O. van *Alphen*, gem. en 1 u. Z. Z. W. van *Zwammerdam*; met 10 h. en 70 inw.

VOSJE (HET), stuk lands in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant., gem. en 5 min. O. van *Amsterdam*, beneden den Diemerdijk gelegen.

Dit stuk lands, hetwelk zijnen naam ontleent van eene herberg, welke op den linkerflank ligt en voor weinige jaren fraai is herbouwd, dient tot exercitieveld voor de Amsterdamsche schutterij en het garnizoen. — In het eigenlijk gezegde Vosje, dat op schoone dagen wegens den fraaijen tuin veel bezocht wordt, woonde in der tijd de liefhebber der natuurlijke historie J. PELAAR.

Er zijn hier een vier of vijfstal kleine woningen, die met deze herberg eene buurt uitmaken, die gemeenlijk medr onder den naam van het Vosje bekend is.

VOSKUIL (DE), bouwerve op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 10 u. N. N. W. van *Arnhem*, kant. en 1½ u. O. van *Harderwijk*, gem. en 1½ u. N. N. O. van *Ermelo*, 1½ u. W. Z. W. van *Nunspeet*, in de buurs. *Vulshorst*.

Deze bouwerve wordt in eigendom bezeten door den Heer KATSCHEM.

VOSKUIL (DE) of DE VOSSEKUIL, buurs. op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 11 u. N. van *Arnhem*, kant. en 5 u. O. ten N. van *Elburg*, gem. en 2 u. O. N. O. van *Oldebroek*.

Deze buurs. genoot in 1378 de bijzondere bescherming van WILLEM I, Hertog van *Gelre*, terwijl daarom, onder de benaming van VOSSEKUILEN, voor de ingezetenen veiligheid en veilig verkeer verleend werd. Zij bevat met de buurs. *Veerder-Wesop* en *Vattemer-Wesop*, 126 h. en 840 inw.

De naam van VOSSEKUILEN, doet denken aan de Heidensche goden FOS, VOST, FEST of FOSTA, de VESTA der Romeinen, welke hier zoude vereerd zijn; anderen echter willen hier aan VUUR of MARS denken.

VOSKUIL, plaats in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en N. van *Leyden*, gem. *Oegstgeest-en-Poelgeest*, op den oostelijken oever van den Rijn, ten Z. van het tegenwoordig buitengoed Endegeest.

In het beleg van *Leyden*, in 1573 en 1574, lag te dier plaats eene schans, waarvan echter thans niets meer te vinden is, ja reeds in 1615, tijdens de vervaardiging der groote kaart van *Rijnland* door F. BALTHAZARS, niets meer voorkwam.

VOSMAAR (NIEUW-) of NIEUW-VOSMEER, d. in het markgraafsch. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Brabant*. Zie VOSMEER (NIEUW-).

VOSMAAR (OUD-) of OUD-VOSMEER, d. in het eil. *Tholen*, prov. *Zeeland*. Zie VOSMEER (OUD-).

VOSMAERSBAAL (DE), baai in *Oost-Indië*, in de *Straat-der-Molukkes*, aan de oostkust van het *Sundasche* eil. *Celebes*, Z. van de *Bogt-van-Tomeikoe*, in de nabijheid van de eilanden *Band* of *Woonie*, en *Wakswaie* of *Manoei*, aan de eene, en *Hoek Nipa*, aan de andere zijde. De inloop der fraaije baai is door het eilandje *Nambo* gedeekt, zoodat de schepen, die er goeden genoegzaam diepen ankergrond vinden, aldaar tegen alle winden veilig liggen. Het kleine fort, sedert 1833 gebouwd, is aan de noordzijde der baai bij *Kandarie-punt*.

VOSSE-AKKER, hooge akker op de *Neder-Vetuwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Vetuwe*, arr. *Arnhem*, kant. *Wageningen*, gem. *Ede*.

In dezen akker, welke eene oppervlakte beslaat van 27 v. r., werden in het jaar 1814, toen men haar omwerkte, om tot akkermaals-hout aan te leggen, als zijnde bouwland geweest, onderscheidene urnen en potten van blaauwachtige grijze aarde uit den grond gebaald of met de schop in stukken gestoken, waaruit men meent te moeten opmaken, dat hier eenmaal eene begraafplaats geweest zij.

VOSSEBELT of **VOSSEBELS**, geh. in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, arr. en 20 min. N. O. van *Nijmegen*, kant., gem. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. ten O. van *Elst*, niet ver van *Lent*.

VOSSEBELT, hofstede in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en $5\frac{1}{2}$ u. O. van *Deventer*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. W. van *Goor*, gem. *Markelo*.

VOSSEBULT, eilandje in het *Schildmeer*, in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, gem. *Slochteren*, onder *Schildwolde*.

Het beslaat eene oppervlakte van ongeveer 80 v. r., en is moest begroeid met riet.

VOSSE-EN-WEERLAANDER-POLDER of **VOS-EN-WEERLAANDER-POLDER**, bedijking in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Noordwijk*, gem. *Hillegom*, palende N. aan den Oosteinder-polder, O. aan de ringvaart van het Haarlemmermeer, Z. aan den Venniper-polder, W. aan den straatweg van Leyden naar Haarlem.

Deze bedijking bevat den Vosse-polder en den Weerlander-polder; beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 176 bund. waaronder 157 bund. schotbaar land, en wordt door eenen molen, op de ringvaart van het Haarlemmermeer, van het overtollige water ontlast. Het land ligt 1.19 ell. onder A. P.

VOSSEGAT (HET), water in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, gem. *Utrecht*. Het is dat gedeelte van de *Min*, hetwelk met eene westelijke rigting benoorden den Galgewoord en den Minwoerd heen loopt in den *Kromme-Rijn*.

VOSSEGAT (HET), geh. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr., kant., gem. en $\frac{1}{2}$ u. O. Z. O. van *Utrecht*, aan het water van den zelfden naam. — Bij dit geh. ligt een fort. Zie het volgende art.

VOSSEGAT (FORT-AAN-HET-), aarden fort in de prov. *Utrecht*, behoorende tot de linie van Utrecht. Het is aanbesteed in 1818, en bestaat uit een kroonwerk, met twee ravelijnen, natte grachten en bedekten weg; de keel is gesloten en zal voorzien worden van een steenen bomvrij reduit.

Dit fort ligt op een hoog terrein, op $\frac{1}{2}$ u. O. Z. O. van de stad Utrecht, aan den noordelijken oever van den Kromme-Rijn, welks toegang naar Utrecht het verdedigt, en nabij het water, waar naar het genoemd is.

VOSSEBRINK, geh. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*. Zie *DELDERBRINK*.

VOSSEHAER (DE), voorn. adell. h. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en 2 u. N. van *Almelo*, kant. en $2\frac{1}{2}$ u. W. van *Ootmarssum*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Tubbergen*, bij *Geesteren*.

Dit adell. h. is afgebroken en thans niets meer dan eene kleine boerderij.

VOSSEKUILEN, geh. in *Eemland*, prov. *Utrecht*, arr., kant. en 2 u. Z. van *Amersfoort*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. O. van *Woudenberg*; met 7 h. en ongeveer 50 inw.

VOSSELEN, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede* distr., arr. en $5\frac{1}{2}$ u. O. van *Eindhoven*, kant., gem. en 20 min. N. W. van *Asten*; met 11 h. en 70 inw.

VOSSEMEER, VOSSENAER, VOSSENAER of VOSNAER, heerl., gedeeltelijk op het eil. *Tholen*, prov. *Zeeland*, arr. *Zierikzee*, kant. *Tholen*, gedeeltelijk prov. *Noord-Brabant*, arr. *Breda*, kant. *Bergen-op-Zoom*; palende N. W. aan de heerl. *Vrijbergen*, N. aan de slikken van *Maarlo*, in de heerl. *Steenbergen*, O. aan de heerl. *Steenbergen*, Z. O. en Z. aan het markgraafs. van *Bergen-op-Zoom*, Z. W. en W. aan de jurisdictie van *Tholen*.

Deze heerl. wordt door de Eendragt doorsneden, die haar in twee deelen scheidt; wordende het gedeelte ten W. van die rivier *Oud-Vossemeer* en dat ten O. *Nieuw-Vossemeer* genoemd. Het eerste gedeelte behoort tot de *Zeeuwsche* gem. *Oud-Vossemeer-en-Vrijbergen*, het laatste maakt de *Noord-Brabandsche* gem. *Nieuw-Vossemeer* uit.

Het is onzeker, waarvan de naam dezer heerlijkheid is afgeleid, ten ware de naam *Vosliet*, met welken een water of stroom, ten N. van deze heerlijkheid, in 1071, al bekend stond, aanleiding gegeven heeft, om deze streek, die, vóór hare bedijking, bij overstromingen des winters niet ongelijk aan een meer geweest zal zijn, haar *VOSSEMEER* te noemen. De grootte is, volgens de oorspronkelijke rekeningen van den honderdsten penning over *Zeeland*, ten jare 1641, van *Oud-Vossemeer* bevonden 3312 gemeten 180 roeden (1409 bund.) en van *Nieuw-Vossemeer* 2061 gemeten 171½ roeden (878 bund.), betgeen door nieuwe bedijkingen en herdijkingen in zoo verre veranderd is, dat nu, volgens het kadaster, *Oud-Vossemeer* groot is 1459 bund. 58 v. r. 37 v. ell., waaronder 1283 bund. 72 v. r. 19 v. ell. belastbaar land en *Nieuw-Vossemeer* volgens het kadaster, 1754 bund. 59 v. r. 17 v. ell., waaronder 1399 bund. 89 v. r. 83 v. ell., belastbaar land; zoodat deze heerlijkheid thans, volgens het kadaster, eene oppervlakte beslaat van 3193 bund. 97 v. r. 54 v. ell., waaronder 2683 bund. 63 v. r. 2 v. ell. belastbaar land. Men telt er 296 h., bewoond door 483 huisgez., nitmakende eene bevolking van 2300 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

De Herv., die er 1290 in getal zijn, maken gedeeltelijk de gem. van *Oud-Vossemeer* uit, en behooren gedeeltelijk tot die van *Nieuw-Vossemeer-en-Halsteren*. — De R. K., van welke men er 1010 telt, behooren tot de stat. van *Oud-Vossemeer* en *Nieuw-Vossemeer*.

Men heeft in deze gem. 2 scholen, als: ééne te *Oud-Vossemeer* en ééne te *Nieuw-Vossemeer*, welke gezamenlijk gemiddeld door een getal van 250 leerlingen bezocht worden.

Wanneer en door wien de allereerste bedijking van de streek lands, welke nu *VOSSEMEER* genoemd wordt, geschied zij, is geheel onzeker. Het is denkelijk, dat de grond hier toe, of van den Graaf, of van eenen bijzonderen eigenaar zal gekocht zijn, en behoort heeft tot het land van *Vriesendycke*, dat door *Koning WILLEM*, Graaf van *Holland*, reeds in het jaar 1254 ter leen was uitgegeven.

Ofschoon nu deze landstreek ten deele in het drooge was gelegd, zoo ontbrak de heerschappij daarover aan de eigenaren, waarom deze, voor twee duizend gouden Geldersche guldens (10,000 guld.) verkocht werd aan Heer *PHILIPS VAN DORP*, Heer *JAN*, bastaard van *BLOYS*, Heer van *Treslong*, Ridder, *GUY*, den bastaard van *BLOYS*, *HELBICH VAN DOERNICK*, *PIETER VAN BOTLANT* en *LAURENS DAMAISZON*, bij eenen brief gegeven te 's Gravenhage, den 3 November 1410, die nog in originali onder de charters dezer heerlijkheid wordt bewaard: *alle sulcke gorse, schorre, slielant, aenworp mit hoire toebehoirē als ligghen benoirdē der*

Tholen binnē den merken van de noortkeete die staen op ten Dyck van de Dalemshē polre ouercomende aen Hazaers hille, van danē in die kerckamer streckende lynrecht duer Vosliet aen 't nyelant van dē broeck enz. Wie maar de minste kennis van dit land heeft, zal ras ontwaar worden, dat deze koop zich alleen bepaalde tot zulke schorren en aanwassen, als nu aan de westzijde der Eendragt zijn bedijkt en in het algemeen onder den naam van Oud-Vossemeer bekend. Dan de vooruitzigten, om dit nieuwe land verder uit te breiden en deze begonnen heerlijkheid aanzienlijker te maken, zal voorgemelde zes Heeren aangespoord hebben van Hertog WILLEM een tweede handvest te verwerven, gelijk deze in 's Gravenhage, den 9 Februarij 1414, *stilo curiae* verleende, waarbij die aan de Heeren JAN, bastaard van Bloys, GERIT VAN DEN ZIJL, HELMICH VAN DOERNICK, PIETER VAN BOTLANT, JAN HEERMAN en LOURENS VAN OVERVEST confirmatie verleende van het eerste handvest van het jaar 1410, en bovendien verkocht heeft: *alle sulckē gorsse, schorre, stikland en de anwerp, mit allen heuren heerlykheden, Rechten en de toebehooren als gelegen zyn binnen den markken hier geschreuen, dats te weten, 't water van Vosliet neffens den Lande van den Broeck ende den uitgorssen daer aen gelegen, van daer in Marlo, van Marlo in Greveningen, van Greveningen in Grenen, van Grenen in Stryen, van Stryen die Vlieten langes in Couweringe Vaert, van daer in de Vertrysen Vaert, en van daer door 't Hasershille strekkende langs de diepten van Eendragt tot de Noordkeeten toe van Tholen, en alsoo omme langs de vryheit van Vossemaer.* Dat dit tweede handvest het deel dezer heerlijkheid bevat, nu Nieuw-Vossemeer geheeten, zal niemand tegenspreken, die de merken nagaat in dezen brief vermeld, buiten en behalve, dat het blijkt, hoe deze gorsen en schorren, in 1412, nog aan den Graaf van Holland en Zeeland toebehoorden, en die over zijne limieten aan deze zijde met de Heeren van Breda en Bergen-op-Zoom nog niet verdragen was, zoo als duidelijk te zien is in het *Verdrag van den Graaf van Holland, met den Hertog van Brabant oer de tolvrtyheid van die van 's Hertogenbosch, met de stad Steenberghe, en met den Jonkheer van Nassou enz. aangegaan.* Dat dit tweede handvest met geene ladinge handen is verkregen en aan den Landvorst rijkelyk betaald werd, blijkt, wijl daar in gezegd wordt: *ende hier voor hebben wij ontfuen in ons selfs hande soo veel dats ons wail genucht, ende scheldense daer of quyt.* Gevolgelyk hebben de Heerschappen daarvoor eene genoegsame som geschoten, zonder dat de hoeveelheid daarvan aanteekend is. Als dit zoo is, waaraan niet te twijfelen valt, waarom hebben zij dan, in het jaar 1468, aan Hertog KAREL den Stouten, nog eens twaalf honderd gulden voor den koop van VOSSEMEER moeten opbrengen? Zoo als blijkt uit eene *quitanctie van wegens den Hertoge van Bourgogne gepasseert, voor hetgeen betaald was ter oorsaake der koop van Vossemeer*, gedagteekend 4 Januarij 1469, welke onder de charters van VOSSEMEER gevonden is. Zonder hier verdere aanmerking te maken, is dit genoeg, om te doen zien, dat VOSSEMEER en zijne heerlijkheid viermalen met geld is moeten gekocht worden, eer zijne eigenaren daarvan in het gerust bezit waren. Geen wonder, dat de Heeren in der tijd hunne zoo duur verkregene voorregten, te meermalen manmoedig hebben durven voorstaan. Tegenwoordig wordt deze heerl. in eigendom bezeten door de Heeren Mr. A. M. BECIUS en A. PICKÉ te Middelburg, Mr. H. J. Baron van DOORN van KAPELLE te 's Gravenhage; Jonkheer W. VENSLEYS te Middelburg,

Mr. J. J. SLICHER VAN DOORBURG en J. W. BARON HUYSEN VAN KATTENDIJK te 's Gravenhago, F. Z. KEMERINS te Groningen, de erfgenamen van wijle Mevrouw de Gravin van SPANGEN te Brussel en elders, de erfgenamen van wijlen den Heer Mr. P. BUTEX te Middelburg en 's Gravenhage, A. J. SNOECK HURGRONJE te Middelburg, Jonkheer N. J. STEENGRACHT VAN DULVENVOORDE en de erfgenamen van den Heer IZAK DE CRASE te Middelburg en de erfgenamen van den Heer O. BOON te Tholen.

Wij mogen onder de belangrijke gebeurtenissen van deze heerl. wel stellen het regelen van hare grenspalen met de naburen. Hoe ver en waar die te vinden waren, is duidelijk in de meergemelde handvesten uitgedrukt, maar ver van daar, dat de Heerschappen zich die gerust mogten toeëigenen. De bijzondere Heeren van Bergen en Steenberg en voorzagen spoedig, dat zij door dezen koop van VOSSEMEER niet meer hun gebied, door nieuwe indijkingen, naar willekeur konden vergrooten, ten ware zij door overnagt op hunne partij de uitgestrektheid van VOSSEMEER konden doen inkrimpen. De Heer van Bergen had reeds zijne palen tot tegen en langs de Eendragt uitgebreid en dat wilden die van Steenberg en gaarne gevolgd hebben. Met die van Tholen waren de grenzen van zelf bepaald. De polder van Vijftien honderd Gemeten, zoo mede die van den Broek, het Roode Land en den Dalemsehe-polder, zijn allen lang vóór VOSSEMEER in het droogen gelegd geweest; op de zuidzijde van dien was het, dat de eerste merken in het handvest van 1410 zich heen strekten en alle de schorren, aan die polders palende, toebehoorden, gevolgelyk is met Tholen nimmer een eigenlyk verdrag aangegaan; dan om allen twiſfel deswege weg te nemen, vonden de Heerschappen goed, van *Deken ende Capittel der Collegiale Kercke ter Tholen*, den 11 Maart 1431, eene verklaring te nemen, waarby zij op het getuigenis van diverse by hun genoemde oude eerlyke Luyden verhaelen, hoe de *Limiten tusschen Tholen en Vosmaer oudtyds geleyen zyn geweest, en vorder dienden ouderhouden te worden*. Met Vrijbergen, dat in 1418 uitgegeven en eene heerl. geworden was, schikte zich in het begin de wederzijdsche scheiding vrij wel. Het liep aan tot het jaar 1561, alvorens met die heerl. over grenzen verschil rees, wanneer CORNELIS JANSZON VAN BERGHE, Burge-meester van Tholen, als voogd van MARINUS JACOBZ., voor de eene helft Heer van Vrijbergen, vermeende grond te hebben aan den Hove van Holland te verzoeken en ook dadelijk verwierf *Mandament van Complainte*, waarop voor dien zelfden Hove hierover, den 10 Junij van dat jaar, accoord is getroffen, dat stand hield, tot dat, den 3 Junij 1711, eene nadere overeenkomst wegens deze grenzen aangegaan is. Laatstelyk werd, in 1753, eene overeenkomst met de Heeren van Vrijbergen gesloten, over het aanstellen der officianten van den nieuw bedijkten polder annex VOSSEMEER.

Reeds had men in of kort na het jaar 1412 de grenzen tusschen Brabant en Zeeland, omtrent Steenberg en geregeld; billijk was dus te verwachten, dat, daar de Souvereinen zulke schikkingen hadden gemaakt, hunne wederzijdsche Leenmannen en onderzaten daarin zouden berust hebben. De Heer van Steenberg kon hier echter geene bepalingen dulden, en wendde voor, dat alle de slikken, gorsen en aanwassen, tusschen zijne reeds bedijkte landen en de Eendragt, de zijne waren en tot Brabant behoorden. Dit hield aan tot den 18 December 1480, wanneer ENGLBRECHT, Graaf van Nassau, als Heer van Steenberg, last gaf aan Heer JANNE VAN MASCHVEEL, Ridder, en JANNE VAN NEDERVENNE, tot het doen van de *Paalscheiding tusschen de Heerlykheid*

van Steenberg en de Heerschappen van Vosmeer. Dan men vorderde niet; de Heerschappen sterkten zich wel met geregtelijke verklaringen, die men vindt, dat ten jare 1481, ja zelfs nog in 1504, des aangaande ingewonnen zijn. Daar de Graaf van Nassau veel magtiger was dan de Heerschappen, durfden de laatsten hunne krachten tegen hem niet beproeven, maar beloofden, in 1492, eene premie van twee honderd Rijnsche guldens (280 guld.), aan dengene welke deze paalscheiding zou kunnen te weeg brengen, verleennende eerst van hunne zijde, den 20 Junij 1502, volmagt aan Joost van Bloys, Jan Willersz Zuete en Pieter Ydoz, om hierover te handelen. Deze verdrietige zaak werd wel door de uitspraak van arbiters, den 19 Mei 1509, tot stand gebracht, en bij den Grooten Raad te Mechelen, den 15 September 1511, door sententie partijen gecondempneert, 't onderhouden en volcomen de voorsz uitsprake arbitrael, accord ende appointment subsequent en daer na gevolgt van pointe te pointe in der vorme en maniere als die hier boven geincorporeert staen; Behouden nochtans ons als Hartoock van Brab en Grauen van Hollant en Zeelant ouer al onse Rechten, ende sonder p̄iuditie der seluer. Wie zou kunnen gelooven, dat na zulk eene beslissing van het hoogste Geregts-hof, op verzoek van partijen zelve gegeven, nog eenige bedenkingen over de grenspalen konden plaats hebben? Het schijnt evenwel zoo; want twee jaren later, den 9 Augustus 1513, is de eigenlijke scheiding eerst tusschen wederzijdsche Gecommitteerden, bij acte van overeenkomst, geregeld geworden. Naderhand zijn nog onderscheidene dergelijke overeenkomsten met den Heer van Steenberg gemaakt, als: den 22 Augustus 1526, rakende de dijkkaadje van de gorzen slyck ende aenwassen gelegen west ende zuylwest van den Polder van der Heyden genaamd Mattenborch ende de Plaete. Den 6 Maart 1531 over de zelve dijkkaadje. Den 18 Junij 1534 over het bedycken van de gorssingen liggende buyten Dycks in den Lande van Steenberg ende Vosmeer, Oostwaert van Eendrecht, noertwaert van den polder van Mattenborch ende de Heye. En laatstelijk den 28 Augustus 1563 over 't Heyse gors.

Met den Heer van Bergen-op-Zoom schikte zich dat beter, die kon zijne palen ook niet verder dan tot de Eendragt uitbreiden, en daarin was hij geslaagd. De Heer van Steenberg zal hem zoo wel als aan de Heeren van Vosmeer te magtig zijn geweest, zoo dat mogelijk het eigenbelang wederzijds vorderde, om, ten opzichte der scheidpalen, elkander wat toe te geven, althans men verdroeg zich deswege bij eenen brief van 30 October 1429, waarbij Jan van den Zande, Rentmeester-Generaal 's Lands van Bergen-op-Zoom, verklaart hoe hij met Ydo Jacobssone van der Tholen als mede Heerschap en Heerschappen van Vosmeer over een gekomen is omtrent de Paalscheiding en Limiten tusschen den Lande van Glimes ende Kykuyt. Desniettemin zijn met den Heer van Bergen of zijne gemagtigden, nog twee soortgelijke contracten moeten gesloten worden, als den 5 Julij 1458 en den 4 Junij 1463. Sedert 1814 is er niet alleen ten aanzien van Nieuw-Vosmeer, maar over de geheele grensscheiding van Zeeland tegen Noord-Brabant, op nieuw verschil gerezen en thans (1848) nog onafgedaan hangende tusschen de Staten der beide gewesten.

Reeds vroeg heeft deze heerl. door dijkbreuken en overstromingen te lijden gehad. Dat de St. Elizabethsvloed van 18 November 1421 hier zeer aanmerkelijke schade veroorzaakt heeft, blijkt ten duidelijkste uit eenen brief van 21 Jannarij 1422, waarbij Hertog Jan van Beijeren vergunde den Ambachtsheren van Vosmeer, en allen den

genen, die hem helpen sullen hoir lant weder te bedyken, dat sy zoden, ende werck dair toe halen sullen mogen over all in den gorzen, wair sy gelegen syn onder onsen Rentmeester van Beoisterscelt in Zeelant enz.

- De hooge vloed van 1530 veroorzaakte hier meer dan 25,000 guld. schade, want er liepen vijf verschillende polders in, van welke er terstond vier weder werden beverscht, zonder dat daartoe eenige hulp van wege den Souverein werd verzocht of verleend. Doch de vijfde, Onze Vrouwen-polder genoemd, groot ongeveer 400 gemeten (183 bund.) kon men zonder bijstand niet weder digt krijgen, waarom de Keizer daar eenen vrijdom van schot en beden voor tien jaren vergunde, zoo dat die in 1531 met groote kosten werd herdijkt, doch in 1532 brak hij door eenen anderen hoogen vloed op nieuw in, even als nog vier andere polders, mogelijk wel de zelfde als de zoo even vermeldde; men moest ze allen vooreerst luten drijven en vooral zorgen, dat den Kerke-polder niet een gelijk lot te beurt viel. Berst in 1536 kon men eene beraming maken, om Onze Vrouwen-polder andermaal te bedijken, beginnende aen de Meestovē en eindigende aen den Brouck, bewesten Sint Anthunis Cappelleken.

De vloed van 1530 had buiten twiſfel, behalve de gezegde doorbraken, nog een ander uitwerksel voor Vossenaers. Men weet dat die vloed een gedeelte van Zuid-Beveland heeft verslonden; waardoor de stad Reimerswaal, van dat eiland werd afgescheurd, en met weinig land op zich selve bleef; dit had ten gevolge, dat de stroom meer naar het land van Tholen zakkende, bij stormen grooter aandrang kreeg. De Eendracht verwijdde, kreeg eene doorgaande schuring, scheurde deze heerlijkheid in tweeën, en werd voor schopen bevaarbaar. Althans in een regtsgeleerd Advis in 1555 van wege de Heerschappen geligt, vindt men dit aanmerkelijk verhaal: *Nochte ook ten tyde der verkryginge der Heerlykheid van Vosmaer hadde dit water eenen byzondere naam, nocte selve dit water of ten minsten de vaert, en was aldaer ten dien tyde niet, maar (zoo de maere is), naar dat den Heer van Berghen eerst op twee plaatsen geslooten heeft den vloed Vertrysen vaert genoemd; die als dan scheyde het Hertogdom van Brabant van het Graafschap van Zeelant, ende eenen anderen vloedt met naeme Bendrecht, ende daer naer den Grave van Nassauw geslooten heeft den vloed gesegd Vertrysen vaert op de derde plaetse, en den vloed tusschen Brabant en Zeelant, die gezejt word Couverinsche vaert: alsdan heeft zekeren Rentier van de Heeren van Vosmaer, met schuppen en arbeid der handen, dit water doen graaven, hetgeen als dan nouwelyk op het hoogste water, dat is de zee vol zynde, water hadde, ende ook om de gecromde draijinghen onvaarbaar was, zoo dat de zee vol zynde nauwelyk de booten en klegne effene scheepen konde overgevoert worden, dat nochtans allengskens vergroot is. Maer naer dat het groot Bylant genoemd Zuydbevelant, in het jaer 1530, door het water overstroomt is, door den geweldigen val der wateren, dewelke uyt het gezejd eylant Zuidbeveland nederdaelden, van dien tijd af tot nu toe is het zoo diep geworden, dat er nu dagelyks veel scheepen overvaaren: dit is in de geheugenisse van vele Menschen enz.*

Op den watervloed van 1530 volgde in het jaer 1532 een andere, die de polder de Hicke overstroomde en eene schade van 3600 guld. aanbragt.

De Allerheiligen vloed van 1570 deed de Karnemelkslands-polder ondervloeyen, en waarschiynlijk ook de Hicke, Leguit, Oud-Kijkuit en Slabbecorne: de Heerschappen waren, tot

herstel van dien, ten volgende jare, genoodzaakt hun geheel inkomen daaraan ten koste te leggen.

Door den storm en hoogen vloed van 26 Januarij 1682, brak de Hikke-polder andermaal door, en de Kerke-polder, alsmede die van Slabbecorne, Oud-Kijkuit, Leguit en de Vogelenzang vloeiden onder. Nieuw-Vossemeer liep mede in, benevens de landen van de Heene- en Heeren-polders. Dit bragt eene ongeloofelijke schade en ook eene ontvolking over geheel Vossemeer te weeg, die niet dan langzaam is hersteld geworden.

De felle storm en hooge vloed, die op den 3 Maart 1715 in geheel Zeeland vele verwoestingen aanbragt, trof in het bijzonder Vossemeer, daar de Heeren-polder doorbrak en zijne dijken deerlijk geteisterd werden, om welke te herstellen de Heerschappen te kosten leide eene som van 14,080 guld. De Eendragts-polder liep mede op het westeinde onder, waaraan de Heerschappen mede 6480 guld. te kosten legden; Slabbecorne kreeg zulk eene zwaro doorbraak, dat de seedijk moest worden ingetrokken; Oud-Kijkuit en Leguit liepen mede in, zoo ook de pold. van Oud-Vossemeer.

Ook aan oorlogsrampen heeft deze heerl. niet weinig ten doel gestaan.

Toen de oorlog met de Spanjaarden op het felste woedde, en Breda in de magt van Parma was, vreesde men in het jaar 1585 voor vijandelijke aanslagen aan de zijde van Vossemeer, waarom, op bevel van de Staten van Zeeland, de polder genaamd Nieuw-Vossemeer, gelegen voor Mattenburg, doorgestoken is, alsmede der Heerschappen molen in Mattenburg verbrand.

Toen de Prins van Parma, in het jaar 1588, Bergen-op-Zoom wilkende belegeren, en zich eerst van Tholen meester dacht te maken, besloot hij met eenen afgezonden hoop, onder bevel van den Heer van Montigny en Octavius, Graaf van Mansveld, de Eendragt in het gebied van Vossemeer (waarschijnlijk omtrent Botschoofd), te doorwaden; dan met hoeveel beleid deze aanslag ook beraamd was, zij mislukte; de Spanjaard werd, door het wijs en dapper bestuur van Graaf Everhard van Solms; die in het eiland Tholen de krijsmagt gebod, met verlies van wel vier honderd man afgeslagen.

Daar men begreep, dat zulke aanvallen meer konden plaats hebben, en wanneer de vijand eens het eiland Tholen bemagtigde, de gevolgen allernoodlottigst zouden zijn, werd de geheele uitgestrektheid van Vossemeer met wachten en schansen verzekerd, waarschijnlijk zijn toen de schansen Zeeland en Oranje, waarvan men nog de overblijfselen voor den Eendragts-polder ziet, opgeworpen.

Alle deze voorzorgen bevrijdden wel het deel der heerl., welk men nu Oud-Vossemeer heet, voor inval der vijanden, maar Nieuw-Vossemeer was en bleef een speelbal van baldadige krijgsknechten, die, van de eene en de andere zijde op kondschap uitgezonden, de opgezetenen dagelijks kwelden, waarom men daar genoodzaakt was, van beide oorlogende magten sauve-garde te verzoeken, waarvoor alleen aan de Spaansche zijde 75 guld. per maand moest worden opgebracht, terwijl de landen over de geheele heerl. nog met eenen schelling buitengewoon per gemet werden belast, tot onderhoud van de nieuwe forten en wachthuizen.

In het jaar 1635 werd een aanslag der Spanjaarden ontdekt, om bij verrassing eerst Steenberg te nemen en daarna de schansen in deze heerl., te weten Zeeland en Oranje, die toen zwak van bezetting waren, af te loopen; doch dit werd verijdeld.

Vele volgende oorlogen, die ons vaderland sedert voeren moest, hadden weinig of geen invloed op deze heerl.; alleen die van het jaar 1672 baarde bekommering, zoo dat men uit Tholen, onder voorwendsel van vrees voor eenen vijandelijken inval, de veerdammen aan het Botshoofd doorstak en de pont wegvoerde.

Men vindt verder niets merkwaardigs, rakende **VOSSEMER**, aangebrekend, tot op het noodlottige jaar 1747. Het beleg van Bergen-op-Zoom vervulde hier alles met schrik en vrees. Zoo lang die vesting verdedigd werd, verstrekte zij en hare wel bezette forten en linie, het eil. Tholen tot eenen voormuur; maar toen zij stormenderhand overgegaan was, moest men den vijand voor de Bendorgt stuiten, wilde men de stad en het eiland Tholen behouden. Hiertoe dienden de dijken langs de geheele uitgestrektheid der heerl. **VOSSEMER**, ten Westen van de Bendorgt; eene linie, die met onderscheidene batterijen en veel krijgsvolk, volgens sommigen wel ten getale van vier duizend man, bezet was. Op het dorp Oud-Vossemeer had de Oostenrijksche Generaal Graaf **NADASTY**, aan het hoofd zijner Kroaten en Pandoeren enz., zijne winterkwartieren betrokken. De inlegering dier vreemde ruwe gasten viel den ingezetenen zeer lastig en kostbaar; ook leden zij daardoor groote schade aan gebouwen, boomgewas en vee, doch het was tevens een middel, om de streek voor volkomen ondergang te behoeden.

Reeds vroeg heeft **VOSSEMER** een wapen gevoerd. In den brief, waarbij **GILLIS van WISSEKERKE**, in het jaar 1433, de onbedijkte gorzen uitgaf te bedijken, zegt hij, dat hij dien brief om de meere zekerheid wille heeft doen bezegelen van d. Heer weg van *Vosm̃r met des Lanis segkel van Vosm̃r*. Gevolgelijk was toen een zegel der heerl. reeds in wezen en gebruik. Het schild was toen in tweeën gedeeld; in het bovenste acht vierkante ruiten en op het beneden deel een vos van keel, op een veld van sinopel, hebbende in den bek een beuling of worst, welke men wil, dat hier in de landtaal een *mare* genoemd wordt. Dan sedert gemelden tijd, zonder dat men weet te bepalen wanneer, bestaat het wapen dixer heerl. uit een schild van goud, met eenen vos van keel, komende met het halve lijf uit eene zee bestaande uit drie golvende fascen van azuur, keel en zilver. Het oudste bescheid, dat van het tegenwoordige wapenschild voorkomt; is, dat **JOMAN DE KRUYT**, die Heer in **VOSSEMER** was, doch den titel van Heer van Oud-en-Nieuw-Vossemeer voerde en de waardigheid van representerende Eerste Edele van Zeeland bekleedde, mitsgaders als Ambassadeur wegens den staat, den vrede van Munster onderteekende, zijn wapenschild met **VOSSEMER** vierendeelde, op die wijze als men hier beschreven heeft.

VOSSEMEER (NIEUW-), gem. in het oostelijk gedeelte van de heerl. *Vossemeer*, prov. Noord-Brabant, Vierde distr., arr. Breda, kant. Bergen-op-Zoom (14 k. d., 18 m. k., 7 s. d.); palende N. en O. aan de gem. Steenberg-en-Kruisland, Z. aan Halsteren, W. aan de Bendorgt, die haar van de Zeeuwsche gem. Oud-Vossemeer-en-Vrijbergen scheidt.

Deze gem. bestaat uit den Polder-van-Nieuw-Vossemeer, den IJleerenpolder, Schuddebeurs, het Boerengors, de Honderdgemeten in den Heensche-polder, bijna den geheelen Mattenburgsche-polder en een gedeelte der gorzen van Benkelenberg en daarin het d. Nieuw-Vossemeer en de geh. Hoogendijk, Pilsendijk en Roelofsdijk, een gedeelte van het geh. Heenschemolen, benevens eenige verstrooid liggende huizen; zij beslaat

volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1734 bund. 39 v. r. 17 v. ell., waaronder 1599 bund. 89 v. r. 83 v. ell. belastbaar land. Men telt er 121 h., bewoond door 168 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 830 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden. Ook is er eene meestof.

De Herv., die er 140 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Nieuw-Vossemeer-en-Halsteren*.

De R. K., van welke men er 690 telt, onder welke 880 Communikanten, maken eene stat. uit, welke tot het aartspr. van *Holland-en-Zeeland*, dek. van *Zeeland*, behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt.

Men heeft in deze gem. eene school, welke gemiddeld door 60 leerlingen wordt bezocht.

Het d. NIEUW-VOSSEMEER, ook NIEUW-VOSMAER, NIEUW-VOSMAR, NIEUW-VOSSEMAER en NIEUW-VOSMEER geschreven, ligt $8\frac{1}{2}$ u. W. van Breda, $2\frac{1}{2}$ u. N. N. W. van Bergen-op-Zoom, $1\frac{1}{2}$ u. W. van Steenberghe, $\frac{1}{2}$ u. N. O. van Oud-Vossemeer, aan een binnenwater of kreek, de *Visscherij*, en nabij de Eendragt, waarover hier een ponteveer is op het d. Oud-Vossemeer. Het bestaat uit twee evenwijdige met huizen bebouwde wegen, waarvan de *Voorstraat*, die met ketjen is, op de Herv. kerk aanloopt. De stichting van dit dorp heeft eenen aanvang genomen in 1867, als wanneer de Heerschappen 17 gemeten (7 bund. 90 v. r.) land in erfsijns uitgaven, om daarop een nieuw dorp te stichten.

NIEUW-VOSSEMEER was vóór de Reformatie nimmer van eene kapel of kerk voorzien. Daar was ook geen dorp en de bevolking zal niet zeer sterk zijn geweest. De kerk op het Oude Vossemeer diende voor de geheele heerlijkheid. In 1867 begon men het nieuw dorp te stichten; de daaropvolgende Nederlandsche beroerten zullen belet hebben, dat aan het bouwen van eene kerk konde gedacht worden, en na' het overgaan van deze streek aan der Staten zijde konden de Hervormden hier geen bestemde plaats hebben tot het oefenen van hunne godsdienst; de ligging aan den vasten wal van Brahand zou hen telkens aan alle de verwoestingen van den oorlog hebben blootgesteld, vooral in eenen oorlog, die ten grooten deele om het verschil in geloofszaken aangevangen was; men moest dus om tot het bouwen van eene kerk over te gaan eenen vasten vrede afwachten, en die werd eerst den 30 Januarij 1648 te Munster gesloten.

Den 9 Julij van het volgende jaar 1649 werden door 's Lands Staten hier een Predikant en Voorlezer toegestaan, zijnde de eerste Predikant geweest Levinus Becius, die den 14 September 1649 van Rucphen beroepen werd en in 1668 overleed. Hierop deden de Heerschappen eene gift van duizend gulden tot het stichten van eene kerk, en de overige penningen daartoe benoodigd werden gegeven bij personele quotisatiën en gemetgelden bij de in- en opgezetenen daartoe vrijwillig geschoten; ook zijn daartoe, zoo door de Heeren Staten als door de respectieve kerken onder de voormalige klassis van Tholen-en-Bergen-op-Zoom, vrijwillige giften gedaan, uit welk een en ander het nog tegenwoordige kerkgebouw, met alles wat daartoe behoort, als uurwerk, klok enz., aan het einde van het dorp geplaatst, is opgetrokken; het was in het jaar 1660 nog met een schuld van 1165 gulden belast, die voorts gevonden zijn uit twee stuivers op de gemeten, tot het heffen waarvan, de Heeren Staten in het jaar 1661 octrooi verleenden, tot dat deze schuld zoude gekweten zijn. Deze kerk is een klein oud gebouw, met

eene fraaije grafkerk, en midden op het dak een kloktorentje doch zonder orgel.

De R. K. kerk, aan den H. JOHANNES den Dooper toegewijd, staat aan den Achterweg, en is in 1842 gesticht. Het is een langwerpig vierkant gebouw, met eenen fraaijen gevel en vierkant torentje, waarop eene spits. Er is in die kerk een orgel en slechts een altaar.

In het jaar 1689 werd dien van NIEUW-VOSSEMEER toegestaan een gilde van bussen op te rigten, waarvan nog in 1718 gewag wordt gemaakt, doch hetwelk sedert schijnt verlopen en te niet te zijn geraakt.

De kermis valt in den 8 en 9 September.

Tijdens het beleg van Bergen-op-Zoom, in 1622, zag men zich genoodsaakt den korenmolen in brand te steken, ten einde zich den vijand tot onderhoud van zijn leger daarvan niet zou kunnen bedienen.

Den 30 November 1699 had er te NIEUW-VOSSEMEER eenige opschudding plaats over de invordering van 's Lands imposten, waartegen de Algemeene Staten, bij een plakkaat van 21 December van dat jaar, moesten voorzien, terwijl zij eene belooning uitloofden voor het ontdekken en aanbrengen van de schuldigen.

In 1703 vorderde de vijand 6000 gulden brandschatting van dit dorp, en in 1705 ligtte eene Fransche of Spaansche partij BASTIAAN GOVAERTSEN, Schepen, met zijnen zoon, en bragten die voor de geëischte brandschatting naar het kasteel van 's Gravenwezel in Brabant; terwijl zij voor losgeld 2000 rijksdaalders (4500 guld.) eischten, waaraan voldaan werd.

Den 31 Augustus 1700 kwam eene Fransche partij aan het veer van NIEUW-VOSSEMEER en ligtte van daar drie schippers en vier schippersknechts op, zoomede een burger van die plaats, met een schipper en zijnen knecht van het veer van Oud-Vossemeer, onder bedreiging van weder te komen en beide dorpen af te branden, indien men over de brandschatting geen verdrag wilde sluiten, waartoe men, uit vrees van meerdere schade, overging.

VOSSEMEER (NIEUW-), pold. in de heerl. *Vossemeer*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Bergen-op-Zoom*, gem. *Nieuw-Vossemeer*; palende N. W. aan den Heerenpolder, N. aan de Heensche-polder, O. aan de Nieuwe-Heije, Z. O. aan de Oude-Heije en den Mattenburger-polder, Z. W. aan den Eendragt-polder, W. aan Boerevors.

Deze pold., bedijkt in 1433 en volgens van Gooz in 1565, volgens andere in 1566 herdijkt en thans met de *Nieuwe-Heije* in de zelfde bedijking begrepen, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 569 bund. 98 v. r. 98 v. ell. en wordt door eenen steenen heul, met eene drijfsdeur, tegen het buitenfront, wijd in den dag 1.15 ell., in den pold. de Eendragt en vervolgens op de rivier van dien naam, van het overtollige water ontlast. Het zomerpeil is 0.45 ell. onder A. P. Hij staat onder het bestuur van eenen Dijkgraaf, drie Gezwoorenen en eenen Secretaris-Penningmeester.

Het zuidelijk gedeelte van dezen polder, liggende bezuiden den rijweg van het dorp naar Steenbergen wordt de Oude-polder genoemd.

In het jaar 1583 werd deze pold., op bevel van de Staten van Zeeland, doorgestoken in de kreek van *Botken* in de *Boesem*, omdat men eenen vijandelijken inval van Parma vreesde. — Door den watervloed van 26 Januarij 1682 liep, onder anderen, ook deze polder onder.

VOSSEMEER (OUD-), het westelijke gedeelte van de heerlijkheid *Vossemeer*, prov. *Zeeland*, distr. en arr. *Zierikzee*, kant. *Tholen*,

gem. *Oud-Vossemeer-en-Vrijbergen*; palende N. aan de heerl. *Vrijbergen*, N. en W. aan de schorren tegen de *Eendragt*, Z. W. en W. aan de jurisdictie van *Tholen*.

Het bestaat uit den *Hikke-polder*, den *Kerke-polder*, den *Oude-Kijkuit-polder*, den *Leguit-polder*, den *Slabbe-corne-polder*, den *Vogelenzang-polder* en den *Polder van-Oud-Vossemeer*, en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1459 bund. 58 v. r. 37 v. ell., waaronder 1283 bund. 72 v. r. 19 v. ell. belastbaar land. Men telt er 175 h., bewoond door 285 huisgez., nitmakende eene bevolking van 1470 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden. Men heeft er ook twee meestoven en eenen houten windkorenmolen.

De *Herv.*, die er 1150 in getal zijn, maken, met die van *Vrijbergen*, eene gem. uit, welke tot de klass. van *Zierikzee*, ring van *Tholen*, behoort. Hoe vroeg en wanneer de *Hervormde leer* het eerst hier gepredikt is, valt niet zeker te bepalen. Het schijnt echter, dat er reeds in 1537 lieden waren, die haar toegedaan of deswege verdacht gehouden werden, omdat in dat jaar de *Baljuw van Tholen*, *CONSELIS ADRIAENSZ. HOUCK*, binnen deze heerl. deed vangen zekeren *JAN HUTSKEN*, die hij, wanneer daar tegen van de *Heerschappen* protest werd gedaan, verklaarde *noch de Koninklijke Majesteit noch hem aan te gaan*. Waaruit geen ander besluit te maken is, dan dat *JAN HUTSKEN*, om het aankleven van de *Hervormde leer*, door de *Kettermeesteren* vervolgd, een prooi van de gehate inquisitie is geworden. De *R. K. leer* was en bleef hier de heerschende; de *Heerschappen* kleefden die bijzonder aan, zoo als blijkt uit hun besluit, den 20 Julij 1568 genomen, dat in den *Ougst niemandt mogt mennen onder de Hoogmisse*. Ook dat niemand zijne kinderen mogt laten doopen of kersten buiten de parochie, waarschijnlijk, dat het laatste verbod gezien heeft op die, welke hier, de *Hervormde leer* reeds toegedaan, heimelijk hunne kinderen elders bij *Gereformeerde Leeraars* het *Bondzegel des Heiligen Doops* lieten toedienen. In het jaar 1574 vindt men nog als *Pastoor* dezer heerlijkheid vermeld *JANNE PASCHASIS*, die tot *Substituut* had *ASSURUS JACOBZ. VAN DER HEYST*, en tot *Kapellaan* *TAUDO LUTTEN VAN MERRHOUGH*; zelfs ten jare 1578 bestond het *R. K. kerkbestuur* hier nog, want de *Heerschappen* waren toen nog in twist met het kapittel van *Tholen* over het onderhoud van den *Pastoor*. Doch van dien tijd af of kort daarna werd de *Hervormde leer* als de heerschende hier ingevoerd. De eerste, die hier het leeraarambt heeft waargenomen, schijnt geweest te zijn *EPHRAIM DIJKIUS*, die hier in Julij 1587 van zijne dienst is afgezet.

De *R. K.*, die men er 320 aantreft, maken met die van *Vrijbergen* enz. eene stat. uit, welke tot het aartspr. van *Holland-en-Zeeland*, dek. van *Zeeland*, behoort, en door eenen *Pastoor* bediend wordt.

Men heeft er eene in 1836 nieuw gebouwde school, welke gemiddeld door een getal van 190 leerlingen bezocht wordt.

Het d. *OD-VOSSEMEER*, ook *OD-VOSMAER*, *OD-VOSMAR*, *OD-VOSSEMAER* en *OD-VOSMEER* geschreven, ligt 4 u. O. Z. O. van *Zierikzee*, $\frac{1}{2}$ u. N. ten W. van *Tholen*, in den *Kerke-polder*, $\frac{1}{2}$ u. van de *Eendragt*, waaraan het een haventje heeft in het geh. het *Nieuweveer*, alwaar ook het ponteveer is op *Nieuw-Vossemeer*. Het is een ruim, welbebouwd dorp, met vele goede huizen; is met keijen bestraat en heeft nog eenen straatweg, loopende van den dijk ten W. van het d. en daardoor naar bovengenoemd veer. Men telt er, in de kom van het d., 60 h., staande meest allen in eenen kring om het

kerkhof, en met de daartoe behoorende b. Onder-de-Molen en de Kalisbuurt, 138 h. en 1190 inw.

De Herv. kerk, welke vóór de Reformatie aan den H. JOHANNES den Dooper was toegewijd, staat midden in het dorp op een kerkhof, door eene gracht omgeven, en is een oud kruisgebouw, waarvan een zijpand tot woning dient. Zij heeft eenen korten vierkanten toren, waarvan de spits alleen boven het dak uitrijst, doch geen orgel, maar bezit een fraai zilveren doopbekken, aan haar nagelaten door den Heer DIONYSIUS PIETEN RECHSTOOR, in 1761 overleden.

Reeds in 1432 was er eene kapel bekend, gesticht door Egidius van Wissekerke, eenen Regtsgeleerde, welke kapel later eene parochiekerk werd, behoorende tot het kapittel van Tholen, die naderhand gestloopt en weder opgetimmerd is. In 1566 werd zij een prooi der beeldstormers en in 1576 door brand vernield.

De R. K. kerk, aan den H. JOHANNES den Dooper toegewijd, staat even buiten het d., en is een langwerpig gebouw, waarachter de pastorie is aangebouwd en waarop een klein rond klokketorentje staat.

Onder Oud-Vossemeer moet nog eene kapel gestaan hebben, de St. Antoniuskapel, op den dijk tusschen den Hikke- en den Broekpolder. Zoo wel de stichting als vernieling daarvan is onbekend; doch men gist dat ANTONIUS van WISSEKERKE, vader van Egidius, haar vóór 1432 gesticht heeft. Thans moeten daarvan de grondslagen nog te vinden zijn.

Het raadhuis is een sieraad van het dorp, heeft eene verheven stoep; in den voorgevel, naast den dubbelen ingang, twee nissen en daarboven de wapens der provincie en heerlijkheid, benevens het jaartal 1771; op het dak staat een klokketorentje. Inwendig zijn er twee zijkamertjes en achter een parket met fraaije schoorsteen en de wapens der Heerschappen in kleuren, ter weerszijden van een beeld der gerechtigheid, geschilderd door den bekwamen schilder XAVIER. Onder het gebouw zijn twee gewelven voor gevangenen. Den 11 Julij 1767 werd de eerste steen gelegd van dit raadhuis, in plaats van een ander, dat in 1593 herbouwd was, voor een, dat in 1576 afbrandde.

In het dorp is nog bezienswaardig een huisje, waarvan de voorgevel uitwendig versierd is met figuren en beeldjes, voorstellende een man, die de klok luidt, een schaarslijper, ruiters te paard enz., alles in beweging gebracht door een uurwerk, zeer kunstig vervaardigd door zekeren smid CORNELIS VERKERCKE, waarvan de tegenwoordige bewoner, zijnde ook een smid, een afstammeling is.

Oudtijds vond men hier een Schutters gilde, welks leden genoemd werden Schutters van de Handboog of Broeders van St. Bastiaan. Daarvan vindt men in 1523 reeds gewag gemaakt. Ten jare 1615 besloot men hun ter hand te doen stellen *seekere schriften, Privilegiën en andere Akten als hen lieden raaken*, en die onder de Charters der Heeren gevonden werden: ook werd hun op chijs vergund, een *erfken* tot een Schuttershof, of om doelen daar op te stellen; en ten jare 1651 bepaalden de Heerschappen, dat de Keizer van de Gildebroeders tot eene premie zoude genieten *de schilden, hangende aan 't span*, of de waarde van dien, met verdere vrijheden daartoe staande: en vergunden kwijtschelding van de Chijs, waarmede de Doelplaats was belast: ook werd de *Signature* van de *Privilegiën* der Gildebroeders vernieuwd. Ten jare 1658 werden deze Gildebroeders bedankt, van hunnen eed ontslagen, en een nieuw gilde opgericht. Deze broederschap of gilde te Oud-Vossemeer heeft stand gehouden

tot in het jaar 1710 of mogelijk nog later, waaneer een Secretaris dezer heerlijkheid, die van slecht gedrag was, onderscheidene zilveren schilden, mitsgaders hare boeken en documenten schijnt zoek gemaakt te hebben, waardoor een verval, en vervolgens eene geheele onthinding zal veroorzaakt zijn, althans men vindt hier reeds in het midden der vorige eeuw zulk een gilde niet meer. Slechts is er nog een geschilderd bord in het gemeentehuis te zien, waarin de marteling van St. SEBASTIAAN, die, naar men wil, onder de Keizers DIOCLETIANUS en MAXIMIANUS zonde geleden hebben, is afgebeeld. De overgebleven schilden met den zilveren vogel zijn, volgens Resolutie der Heerschappen van 17 Junij 1737, te gelde gemaakt en voor hetgeen daarvan gekomen is, is een fraaije kerkkroon aangekocht, welke in de kerk van OUD-VOSSEMEER nog aanwezig is.

Ook vindt men van eene Roderijkerskamer te OUD-VOSSEMEER gewag gemaakt, doch daarvan is noch de tijd der oprigting noch die van het te niet gaan bekend.

De kermis valt in op H. Sacramentsdag.

De Gouverneur van Vero, JERONIMUS ROLLÉ, eene onderneming op Bergen-op-Zoom in den zin hebbende, werd den 8 Mei 1573 door de Spanjaarden bij OUD-VOSSEMEER onverhoeds aangevallen en met al zijn volk, sterk 700 man verslagen, zoodat slechts weinigen door zwemmen ontkwamen; terwijl ook slechts weinigen gevangen genomen werden, zijnde alle de overigen, onder welken ook ROLLÉ zelf, gesneuveld.

Den 7 October 1576 werd dit dorp door het Staatsche krijgsvolk geheel in kolen gelegd.

Den 31 Augustus 1709 werden een schipper van het veer van OUD-VOSSEMEER en zijnen knecht door eene Fransche partij opgeligt, zoo als hier voor (op het art. VOSSEMEER (NIEUW-) breeder vermeld is.

In den nacht tusschen den 11 en 12 Julij 1781 ontdekte men weder een fellen brand in dit dorp, die eer het morgen was 7 huizen en 12 schuren tot asch verteerde, welke sedert in beteren staat dan te voren herbouwd zijn.

VOSSEMEER (OUD-), pold. in het eil. *Tholen*, prov. *Zeeland*, distr. en arr. *Zierikzee*, kant. *Tholen*, gem. *Oud-Vossemeer-en-Vrijbergen*; palende N. O. aan den Kerke-polder en den Oud-Kijkuit-polder, O. aan den Oud-Kijkuit-polder en den Slabbecorne-polder, Z. aan den Dalemse-polder, den Nieuwland-polder, den Puit-polder en den Penke-polder, Z. W. aan den Polder-van-Vijftienhonderd, W. aan den Rooland-polder.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 720 bund. 5 v. r. 26 v. ell., waaronder 662 bund. 20 v. r. schotbaar land; telt 30 h., waaronder 15 boerderijen, en wordt door eene sluis, in de Kerkepolder, van het overtollige water outlast. Het polderbestuur bestaat uit dat van Nieuw-Vossemeer.

Bij den watervloed van 3 Maart 1715 werd deze polder geheel onder water gezet.

VOSSEMEER-EN-HALSTEREN (NIEUW-), kerk. gem., prov. *Noord-Brabant*, klass. van *Breda*, ring van *Bergen-op-Zoom*.

Vroeger waren het twee gem. De eerste, die te Nieuw-Vossemeer, dat tot dus verre met *Oud-Vossemeer* was gecombineerd geweest, Predikant was, is geweest LEVINUS BACIUS, die den 11 September 1649 van Rucphen beroepen werd en in 1668 overleed. Na het vertrek van den Predikant CHRISTIAAN PHILIPPUS WINKEL, die sedert het jaar 1787 te Halsteren stond, en in het jaar 1816 naar Antwerpen is beroepen,

werd Halsteren bij Wouw en Heerlen gevoegd, en die combinatie had toen tot eersten Leeraar JAN CORNELIS LOTICHIUS, die reeds sedert het jaar 1789 te Wouw stond. Toen deze in 1824 emortus was geworden, is Halsteren bij Nieuw-Vossemeer gevoegd, welke combinatie tot eersten Leeraar had ENGELBERT JACOBUS HOMAN, die sedert 1820 te Nieuw-Vossemeer stond. Het beroep geschiedt door het collegium qualificatum, bestaande uit den kerkeraad en den Ambachtsheer, welke laatste medestemt. Men telt er 160 zielen, onder welke 90 Ledematen.

VOSSEMEER-EN-DE-NIEUWE-HEIJE (NIEUW-), bedijking, gedeeltelijk heerl. *Vossemeer*, gedeeltelijk heerl. *Steenbergen*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde distr*, arr. *Breda*, kant. *Bergen-op-Zoom*, gedeeltelijk gem. *Nieuw-Vossemeer*, gedeeltelijk gem. *Steenbergen-en-Kruisland*; palende N. aan den Heen-polder, O. aan de West-Graaf-Hendriks-polder, Z. O. aan de Oude-Heije Z. aan den Mattenburg-polder, W. aan den Eendragt-polder, den Heeren-polder en den Boerengors-polder.

Deze bedijking, welke sedert het jaar 1665 bestaat, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 753 bund. 68 v. r. 91 v. ell., als: onder *Nieuw-Vossemeer*, 569 bund. 98 v. r. 95 v. ell., onder *Steenbergen-en-Kruisland*, 183 bund. 69 v. r. 96 v. ell. Hij heeft eene steenen heul, met eene drijfdeur tegen het buitenfront, wijd in den dag 1.18, waardoor hij in den polder de Eendragt, en vervolgens op de rivier van dien naam, van het overvloedige water ontlast wordt. Het zomerpeil is 0.45 ell. beneden A. P. Hij wordt bestuurd door eenen Dijkgraaf, drie Gezwoeren en eenen Secretaris-Penningmeester.

Deze pold. is thans geheel een binnenpolder. De scheiding tusschen Nieuw-Vossemeer en de Nieuwe-Heije, welke thans een platte rijweg is, de Prinseweg genaamd, zal waarschijnlijk vroeger een dijk geweest zijn. De Nieuwe-Heije, ofschoon met *Nieuw-Vossemeer* eene zelfde uitwatering hebbende, deelt in geene dijk-, polder- of sluislasten, zijnde daarvan, bij de indijking, reeds gevrijwaard, uitloofde hij onder *Steenbergen* is gelegen.

VOSSEMEER-EN-VRIJBERGEN (OUD-), gem. op het eil. *Tholen*, prov. *Zeeland*, distr. en arr. *Zierikzee*, kant. *Tholen* (2 k. d., 6 m. k., 2 s. d.); palende N. aan de Krabbekreek, O. aan de Eendragt, Z. W. en W. aan de gem. *Tholen*.

Deze gem. bestaat uit de heerl. *Vrijbergen* en het westelijke gedeelte van de heerl. *Vossemeer*, en bevat het d. *Oud-Vossemeer*, benevens het geh. het *Nieuwe-Veer*, de b. *Onder-de-Molen* en *Kalisbuurt* en eenige verspreid liggende huizen. Zij beslaat eene oppervlakte, volgens het kadaster, van 2434 bund., waaronder 1866 bund. 94 v. r. 23 v. ell. belastbaar land; telt 178 h., bewoond door 290 huisgez., uitmakende eene bevolking van 1490 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden. Men heeft er 2 meestoven.

De Herv., die er 1170 in getal zijn, onder welke 500 Ledematen, maken de gem. van *Oud-Vossemeer* uit. — De R. K., die er 520 in getal zijn, maken, met die uit de gem. *St. Annaaland* enz., de stat. van *Oud-Vossemeer* uit, welke 350 zielen en 50 Communikanten telt. — Men heeft in deze gem. ééne school te *Oud-Vossemeer*.

Het wapen dezer gem. bestaat uit het zelfde als dat van *Vossemeer*. **VOSSEN**, buurs. op de *Middel-Peluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Peluwe*, arr. en 7 u. N. van *Arnhem*, kant. en gem. *Apeldoorn*.

VOSSEN (HET HUIS-VAN-MARIA-), voorn. h. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, te 's *Gravenhage* aan de zuidzijde van de *Plants*.

Dit huis, dat reeds in het jaar 1570 bekend was, mocht voorheen zeer groot en aanzienlijk geweest, doch later in onderscheidene percelen verdeeld zijn, aangezien, in het jaar 1633, ter plaatse, waar het gestaan had, gevonden werden de huizen Hulshout, Gorkum en andere huizingen daarachter.

VOSENBERG (DE), geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. en 3 u. O. Z. O. van *Breda*, kant. en $2\frac{1}{2}$ u. W. ten Z. van *Ginneken*, gem. *Gilze-en-Rijen*, $\frac{1}{2}$ u. O.N.O. van *Gilze*, waartoe het behoort, aan den weg van *Gilze* op *Tilburg*; met 13 h. en 90 inw.

Dit geh. wordt onderscheiden in de b. de *Hoogo-Vossenborg* en de *Lage-Vossenborg*.

VOSENBERG (DE), hoogte in de heide op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, gem. *Ermelo*, tusschen dat dorp en *Leuvenum*.

VOSENBERG (DE), met bosch beplante streek te *Ter Apel*, in *Westervolde*, prov. *Groningen*, arr. en kant. *Winschoten*, gem. *Vlagtwedde*, W. van de kerk van *Ter-Apel*.

VOSENBERG (DE HOOG-), b. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. en 3 u. O. Z. O. van *Breda*, kant. en $2\frac{1}{2}$ u. W. ten Z. van *Gilze*. Het maakt het Westelijke gedeelte van het geh. de *Vossenborg* uit.

VOSENBERG (DE LAGE-), b. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. en 3 u. O. Z. O. van *Breda*, kant. en $2\frac{1}{2}$ u. W. ten Z. van *Ginneken*, gem. *Gilze-en-Rijen*, $\frac{1}{2}$ u. O. N. O. van *Gilze*. — Het is het Oostelijke gedeelte van het geh. de *Vossenborg*.

VOSENBURG (DE), voorn. burg in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr. en ruim $1\frac{1}{2}$ u. O. van *Groningen*, kant. en omstreeks 2 u. N. O. van het *Hoogezand*, gem. en ruim $1\frac{1}{2}$ u. W. van *Slochteren*, 20 min. N. van de *Harkstede*, waartoe hij behoort.

Deze voorn. burg, thans tot eene boerderij ingerigt, beslaat, met de daartoe behorende gronden, eene oppervlakte van 59 bund. 64 v. r. 4 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door F. G. Looos, landbouwer te *Harkstede*.

VOSENBURG, geh. in het *Gooregt*, prov. *Groningen*, arr. en 3 u. O. Z. O. van *Groningen*, kant., gem. en 1 u. Z. Z. O. van het *Hoogezand*, niet ver van *Windeweer*, waartoe het kerkelijk behoort.

VOSENBURG, suikerplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Boven-Commewijne*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de suikerplant. *Fairfield*, benedenwaarts aan het *Land-van-Slootwijk*; 3000 akk. groot; met 244 slaven. De Negers noemen haar *Mosika-di-Vroz*.

VOSENDAAL, b. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. en 2 u. W. van *Breda*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. O. ten Z. van *Oudenbosch*, gem. *Etten-en-Leur*, $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Etten*, het laatste gedeelte van de b. *Moleneind* uitmakende; met 16 h. en 90 inw.

VOSENHOLSCH-VAARTJE (HET), watertje in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, dat in de gem. *Rucphen-Vorenscheinde-Sprundel-en-Zegge*, bij *Vorenscheinde*, in de heide ontspringt en met eene noordelijke rigting, in de gem. *Etten-en-Leur* langs de b. *Vosdonk* en *Vossendaal* loopt en vervolgens in de *Laaksche-vaart* uitloopt.

VOSENSCHIE-ZAND (HET), zandige heidegrond op de *Veluwe*, prov. *Gelderland*, gem. *Apeldoorn* en *Barneveld*, eene oppervlakte beslaande van 90 bund.

VOSSEPOLDER (DE), pold. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Land-van-Kudstrand*, prov. *Zeeuws-Vlaanderen*. Zie *VERSCHER-POLDER* (DE).

VOSSEPOLDER, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Noordwijk*, gem. *Hillegom*; palende N. aan den *Weerlaanderpolder*, O. aan de ringvaart van het *Haarlemmermeer*, Z. aan den *Vennipperpolder*, W. aan de straatweg van *Leyden* op *Haarlem*.

Deze pold., welke het zuidelijke gedeelte van den *Vosse-en-Weerlaanderpolder* uitmaakt, wordt door eenen molen op de ringvaart van het *Haarlemmermeer* van het overtollige water ontlast.

VOSSEPOLLE, hoogte, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Achtkarspelen*, 10 min. Z. van *Surhuisterveen*.

VOSSESTEIN, voorm. buit., thans eene boerenhofstede in het *Oorkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 3 u. Z. van *Amersfoort*, kant. en 1½ u. N. van *Wijk-bij-Duurstede*, gem. en ½ u. Z. W. van *Doorn*.

Deze hofstede beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 25 bund. 4 v. r. 61 v. ell., en wordt in eigendom bezeten door de erven J. van *Doorn*, woonachtig te *Doorn*.

VOSSEVEN, poel in de heide, in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, gem. en 1½ u. W. Z. W. van *Baarle-Nassau*, 10 min. van de Belgische grenzen.

VOSSEWAARD, pold. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. *Zwolle*, kant. en gem. *Kampen*; palende N. aan het *Keteldiep*, W. aan de *Zuiderzee*, O. aan het *Haatland* en Z. aan de *Zuiderwaard*.

Deze polder beslaat eene oppervlakte van 141 bund. 33 v. r. 60 v. ell.; telt 4 boerderijen, en wordt door 2 sluizen, waarvan de eene zich in de *Zuiderzee* en de andere in het *Keteldiep* ontlast, van het overtollige water ontlast. De regering der stad *Kampen* maakt het polderbestuur uit.

VOSVLIET (DE), voorm. water, prov. *Zeeland*, dat uit de *Krabbe-kreek* voortkomende in eene zuidelijke rigting, tusschen *Tholen* en de *Vriesendijksche moeren* doorvlietende, in de *Poortvliet* nittiep, doch thans in het eil. *Tholen* is ingedijkt. Het liep ten N. langs den *Broekpolder* en was reeds in 1071 bekend.

VOUTER-MEER, voorm. meertje in de *Medemblikker-kogge*, prov. *Noord-Holland*, gem. en ½ u. N. O. van *Oostwoude*, hetwelk zonder indijking allengs riet- en weiland geworden is.

VOUTER-MEERSLOOT, water in de *Medemblikker-kogge*, prov. *Noord-Holland*, dat, uit de *Veer* voortkomende, eerst in eene oostelijke en daar na in eene noordelijke rigting naar de *Layckesloot* loopt.

VOXDAL, onbehuise en onbebouwde duinvallei op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, gem. en ½ u. Z. W. van *Haamstede*.

VOXDAL, voorm. schorre, prov. *Zeeland*, ter plaatse waar nu de heerl. *St. Annaland*, op het eil. *Tholen* ligt.

VRAAG (HET HUIS-DE-), buit. in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en ¾ u. Z. W. van *Amsterdam*, gem. *Sloten-Slooterdijk-Osdorp-en-de-Vrije-Geer*, ¾ u. O. van *Sloten*, aan den *Slooterweg*.

Dit buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 38 v. r. 88 v. ell., en wordt in eigendom bezeten en bewoond door den Heer J. *Joekhart*.

VRAALT (DE), voorm. havez. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, distr., arr., kant. en ¼ u. O. van *Zutphen*, gem. *Warmsveld*.

VRAGENDER of *VRAGEREN*, huurs. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en 7 u. Z. O. van *Zutphen*, kant. en 1½ u. Z. Z. W. van *Groenlo*, gem. *Lichtenvoorde*; met 80 h. en 820 inw.

In deze buurs. ziet men nog den bouwval van eene kapel welke waarschijnlijk in de dertiende eeuw gesticht en aan den H. JOHANNES toegewijd was.

VRAGENDER of **VRAGEREN**, adell. h. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en 7 u. Z. O. van *Zutphen*, kant. en 1½ u. Z. Z. W. van *Groenlo*, gem. *Lichtenvoorde*.

VRAGCHELEN, **VRACHELEN** of **VRAGGELLEN**, geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. en 2 u. N. N. O. van *Breda*, kant., gem. en 20 min. N. N. W. van *Oosterhout*, aan den weg op den Hont.

VRAN, naam, welchen de Negeren geven aan de suikerplant. *VLAMMENBURG*, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie *VLAMMENBURG*.

VREDE (DE), koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Cottioa*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de koffijplant. *Mon Sort*, benedenwaarts aan het verl. *Land-van-Molshoop*; 1200 akk. groot; met 145 slaven.

VREDE (DE), verl. plant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Parakreek*, ter rechterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan het verl. *Land-van-Eendragt*, benedenwaarts aan de verl. plant. *Welgelegen*; 2500 akk. groot.

VREDE (DE), verl. plant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Perickreek*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de suikerplant. *Wolscapoerica*, benedenwaarts aan de suikerplant. *Kortenduin*.

VREDEBEST, buit. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 3½ u. N. van *Haarlem*, kant. en 1½ u. N. van *Beverwijk*, gem. *Castricum*.

VREDEBEST, landg. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en ruim. 1 u. O. van *Leyden*, kant. en 1½ u. Z. W. van *Woubrugge*, gem. en 20 min. W. van *Koudekerk*.

Dit landg. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 12 bund. 40 v. r. 7 v. ell., en wordt in eigendom bezeten door den Heer H. van der Vos, woonachtig te *Koudekerk*.

VREDEBURG, voorm. buit. op het *Hoogezand*, prov. *Groningen*. Zie *VREDENBURG*.

VREDE-EN-RUST, landg. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. en ½ u. Z. O. van *Breda*, gem. *Ginneken-en-Bavel*, 10 min. O. N. O. van *Ginneken*, in het geh. *Overakker*.

Dit landg., eene oppervlakte beslaande van 7 bund. 90 v. r. 40 v. ell., wordt in eigendom bezeten en des zomers bewoond door Mevrouw A. J. GÜEDING, echtgenoot van den Heer JOHANNES LIESBERG, te 's Gravenhage.

VREDEHORST, buit., voorheen in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, thans prov. *Noord-Holland*, arr. en 8 u. Z. O. van *Amsterdam*, kant. en 3 u. Z. W. van *Naarden*, gem. *Kortenhoef-en-Riethoven*.

VREDELAND, d. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie *VREELAND*.

VREDELUST, voorm. buit. in *Gooiland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Amsterdam*, kant. en gem. *Weesp*, aan de westzijde van de *Vecht*. De daartoe behoorende hebbende gronden beslaan eene oppervlakte van 1 bund. 62 v. r. 10 v. ell.

VREDELUST, voorm. buit. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en 40 min. Z. van *Haarlem*, gem. *Heemstede* thans

een eenvoudig woonhuis, dat niet meer als buitenverblijf gebruikt wordt.

VREDELUST, landg. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en $2\frac{1}{2}$ u. O. Z. O. van 's *Gravenhage*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Delft*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. N. O. van *Pijnacker*, in het geb. *Katwijk*.

VREDELUST, buit. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. O. van 's *Gravenhage*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Delft*, gem. *Abtsregt*.

Dit buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 1 bund. 2 v. r. 99 v. ell.

VREDENBERG, fort in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Sumatra*, gouv. *Sumatra's-Westkust*, resid. *Padangsche-Bovenlanden*, dist. *Priaman*. — Het is in het jaar 1712 aangelegd.

VREDENBURCH of VREBURCH, buit. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en $2\frac{1}{2}$ u. Z. van 's *Gravenhage*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. W. van *Naaldwijk*, gem. 's *Gravezande-en-Zand-Ambacht*.

Dit buit., hetwelk eene oppervlakte beslaat van 1 bund. 84 v. r. 92 v. ell., wordt in eigendom bezeten door den Heer J. W. van VREDENBERG, te *Rijswijk*.

VREDEBURG, voorm. kast. te *Utrecht*.

Dit kast. was gebouwd door Keizer KARL V, om de onwillige burgers in bedwang te houden, die er slechts gedwongen in toegestemd hadden, toen HENDRIK VAN BEIJEREN, de acht en vijftigste Bisschop aan hem het wereldlijke gezag over zijn bisdom opdroeg.

Het werd gesticht, ter plaatse waar het klooster der Heeren van St. JAN stond, welke men ten dien einde, in het jaar 1528, na Paschen begonnen was gedeeltelijk af te breken, terwijl de Heeren van dat klooster verplaatst werden in Onze-Vrouwenbroeders-klooster in de Lange Nieuwstraat, aan welke laatste de St. Nicolaaskerk en kerspel werd afgestaan. De Bouwmeester, Mr. ROMBOUT VAN MECHELEN, begon de timmering nog in dat zelfde jaar en zette die met zulk eenen ijver voort, dat het slot, omstrecks Pinksteren in den zomer van het volgende jaar, met grachten, wallen, torens en bruggen versterkt was, en alsoo reeds een vast punt tegen de wederspannige gemeente waarborgde, terwijl er, volgens opgave, meer dan duizend werklieden aan arbeidden. De bouwstoffen, tot deze versterking gebruikt, waren gedeeltelijk afkomstig van de afgebroken sloten Vreeland en Ter-Horst, alsmede van het klooster Vreedendaal, terwijl dat gedeelte van het Catharine-klooster, hetwelk niet werd gesloopt, binnen het kasteel werd begrepen. De grachten, welke dit kasteel bij de bouwing omgaven, werden in 1552 tot eene behoorlijke verdediging te naauw bevonden, zoodat, hij eene Keizerlijke ordonnantie, bevolen werd, die te verwijderen, waartoe de aankoop van onderscheidene huizen vereischt werd.

Het was een vierkant gebouw, aan de hoeken van sterke torens voorzien, grenzende aan den stadsbuitensingel, met welke het gemeenschap had door middel van eene brug en een poortje. Aan den dwarsgang, waarin dit poortje gelegen was, zijn nog gedeeltelijk de overblijfselen der gebouwen aanwezig, namelijk het Spanjaardsgat en de kluisen onder den oliemolen. Het kasteel was aan alle zijden met grachten omgeven, en had aan de zuidzijde gemeenschap met de stad, door middel eener groote poort en ophaalbrug, welke op het voorplein uitkwamen, ten naastenbij achter den tegenwoordigen schouwburg. Dit voorplein was mede door huizen ingesloten, tusschen welke men eenen doorgang in de stad had. Binnen het kasteel zag men de overblijfselen

van het Catharijne-klooster en kerk, nitmakende het geheele getimmer van het convent, hetwelk niet afgebroken was. Boven de hoofddeur poort stond, met gouden letteren, geschreven:

*Arx dicor pacis, a quinto condita Carlo,
Grata bonis statio, sed ferrea virgo malignis.*

Hetwelk wij aldus verhaald vinden:

*Freeburg wordt ik genaamd, gebouwd door Karels zorg.
Den kwaan een ijzren roef, den goen een veilge borg.*

De kluizen, onder de bolwerken van VREDENBURG leverden eeno geschikte gevangenis voor hen op, dien men, om welke reden dan ook elke poging tot de bevrijding of ontkoming wilde benemen. Zoo deed de Luitenant Stadhouder de Heer van BOURGNIVAL, in 1532, zekeren LANBERT GERITS en PETER ROMBOUTS VAN HOORN, die van ketterije ende Luteriaensche dwalingen verdacht waren, op VREDENBURG in beslotene gevangenis zetten, waaruit zij niet werden ontslagen voor zij alle ketterijen ende Lutheriaensche leeringen hadden afgezworen.

Van eenen meer ernstigen aard was de misdaad, om welke Jonkheer JOHAN VAN RENESSE VAN WOLVEN in eenen der kerkers van het kasteel werd geworpen. Als aanvoerder eener bende krijgsvolk van den Graaf van BREDEBODE, tegen de Spanjaarden, werd hij, met velen zijner krijgsmakkers, in eenen aanval op de schans te Vreeswijk, in den zomer van 1567, met de wapens in de hand gevat. Na ongeveer een jaar in deze gevangenis te zijn bewaard, werd RENESSE, in Julij 1568, onthald, en velen zijner spitsbroeders tot de galg, de galeijen of verbanning veroordeeld.

Ook de vertrouwde vriend en Geheimschrijver van WILLEM I, Prins van Oranje, FILIPS VAN MARNIX, Heer van St. Aldegonde, door de Spanjaarden te Maassluis gevangen genomen, werd hier eenigen tijd gekerkerd; doch tegen den Graaf van BOSSU, die te Hoorn in Staatse gevangenis zat, uitgewisseld.

Vele andere personen hebben ter zake der heroerten, in VREDENBURGS kluizen gezocht.

Ook door voorname personen werd dit kasteel bezocht, en door sommigen tot intrek gekozen, waartoe een der lokalen, onder den naam van Prinsenkamer schijnt ingerigt te zijn geweest.

Dit kasteel was oorzaak, dat de stad Utrecht langer dan andere steden van dit land door de Spanjaarden bezet bleef.

De toenemende ontevredenheid der gemeente, veroorzaakt door de inlegering van Spaansche troepen binuen de stad, gevoegd bij vele daden van geweld, welke dit volk pleegde, baarde den Raad vele bange zorgen. Het klimmende verlangen, om van het knellende Spaansche juk ontheven te worden, en de verbittering tegen den Slotvoogd, wegens het schieten uit het kasteel, in 1566, op eenen hoop van de nieuwe religie, welke buiten de Tolsteegpoort predikte, deed de burgers, in 1576, zoo veel mogelijk in het geheim, op maatregelen van verdediging tegen het kasteel bedacht zijn, welke echter door het scherpsienend oog van dien Bevelhebber spoedig ontdekt, zijne waakzaamheid op de stad slechts verdubbelde. Eerlang echter sloegen de burgers het beleg om het kasteel, waar zij het den Spanjaarden zoo benaauwd maakten, dat deze, den 11 Februarij 1577, het slot bij verdrag overgaven. De blijdschap wegens deze lang gewenschte verlossing werd niet weinig verhoogd, toen men honderd burgers, met den Schout, Burgemeester en een Hoptman aan het Hoofd, het kasteel zag binnen trekken en de ontplooid stadshanier op de bolwerken planten.

Het bezetten van het kasteel ging gepaard met de beëdigde verpligting, het voor eene willekeurige slooping te behoeden. Desniettegenstaande morde de gemeente dagelijks tegen de instandhouding van het hatelijke voorwerp harer kastijding, en aan eene geringe oorzaak, namelijk aan een verschil wegens gebrek aan turf op het gebouw, wordt het begin der slooping van dit kasteel toegeschreven. Eenige uitdrukkingen wegens den gehaten geesel, bij die gelegenheid door eenige Staatsleden, bij het scheiden hunner vergadering geuit, en door het zamengeschoolde volk voor de vergaderplaats opgevangen, zouden voldoende geweest zijn het gemeen in woede naar de sterkte te doen heensnellen en dadelijk met het afbreken aan de stadszijde te doen beginnen, waarmede het niet alleen den geheelen nacht bezig bleef, maar ook den volgenden dag onafgebroken voortging. CATHERINA BANGERS, de echtgenoot van den Hopman JAN JACOBZ. VAN LEEKPOT, eene met mannenmoed begaafde vrouw, die zich steeds door dapperheid tegen de Spanjaarden had onderscheiden, sloeg ook nu aan het afbreken van VREDENBURG de eerste hand, welk voorbeeld den moed der mannen aanvuurde en ijverig gevolgd werd. De overheden gaven zich veel moeite, om de slooping te beletten; doch de gemeederen waren zoo zeer verbitterd tegen dezen dwang der vrijheid, dat alle hunne pogingen vruchteloos bleven. De gemeente bracht het binnen weinige dagen zoo ver, dat het voor geene verdediging meer geschikt was. Eindelijk kwam, op den 28 Augustus 1578, op verzoek van de Staten van Utrecht, de toestemming van de Algemeene Staten, om het kasteel aan de stadszijde te ontmantelen. Groot en algemeen was de blijdschap der burgerij. Nog den zelfden dag werd het werk, waartoe ieder bij klokslag was opontboden, met grooten spoed hervat, en ging men hiermede onafgebroken voort, tot het geheele kasteel aan de stadszijde genoegzaam ter neder lag. Niet voor het jaar 1581 was de slooping voleindigd, doch in 1605 waren de grachten nog niet geheel gevuld. De beide bolwerken bleven als verdedigingspunten bewaard en werden door eenen wal vereenigd. Het grootste gedeelte van dezen wal, met de bekluisingen aan de noordwestzijde, is thans gebezigt tot de uitgestrekte fabrieken van den Heer W. H. DE HEES, bestaande in eene koper- en ijzerpletterij en gieterij, alsmede in eene fabriek voor militaire en andere ornamenten, welke op eene groote schaal met stoom gedreven wordt.

Ter plaatse waar het kasteel gestaan heeft, ziet men thans een ruim en onbestraat vierkant plein het VREBURG genaamd en afgesloten door hardsteenen palen met ijzeren ketenen aan elkander verbonden, terwijl het aan de straatzijde door eene rij lindeboomen omgeven is.

VREDENBURG, voorm. buit. in de *Beemster*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 3 u. Z. Z. W. van *Hoorn*, kant. en 10 min. W. ten N. van *Purmerende*, gcm. de *Beemster*, ongeveer 1 u. Z. O. van de *Middel-Beemster*, aan den *Zuiderweg*.

Op dit buiten stond weleer een prachtig omwaterd heerenhuis, in Franschen stijl gebouwd, dat in 1819 gesloopt is; waarna de grond, eene oppervlakte beslaande van 8 bund. 14 v. r. 56 v. ell, ten zelfde jare uit de nalatenschap van den Heer FREDERIK ALEWIJN, wiens voorouders het langer dan twee eeuwen bezeten hadden, is aangekocht door GJSBERT VAN DOORN en HARMEN WATERHOUT, ieder voor de helft, die er eene warmoeserij van gemaakt hebben. Het deel des laatsten, door versterf, te koop komende, is in 1848 aangekocht door Jonkheer PIETER OTTERDORS ALEWIJN, lid van de Tweede Kamer der Staten

Generaal, en zoon van bovengenoemden Heer **FREDERIK ALEWIJN**, woonachtig te Hoorn, waarna ook in dit jaar (1848) **GIJSBERT VAN DOORN** zijne helft verkocht heeft aan gemelden Jonkheer **P. OPPERDOES ALEWIJN**, die voornemens is, in het volgende jaar (1849), hier weder eene heerenhuizinge of buitenplaats te stichten.

VREDENBURG, voorm. kloost. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, gem. en $\frac{1}{4}$ u. O. van 's *Princenhage*, in het geh. *Boeimeer*, dat **MARIA VAN LOON**, weduwe van **JAN Graaf VAN NASSAU**, met **ENGELBRECHT**, haren zoon, in het jaar 1476, met bewilliging van **LODEWIJK VAN BOURBON**, Bisschop van Luik, op de hoeve van *Wuestenberg*, te *Bavel*, opgericht had, en naderhand herwaarts overgebracht is. Dit klooster, waarvan **ODILIA VAN NASSAU**, de dochter der stichteres, de eerste Priorin was, werd bewoond door vijf en twintig Nonnen. Gemelde **MARIA VAN LOON** gaf, op den 29 November 1484, aan gezegd klooster een stuk erve, beempd, en bosch, groot twee en een half bunder gelegen te *Boeimeer*, met nog een sester rogs erfelijk, tot eene prove voor eene eerbare arme maagd. Waartoe zij hare nicht, jonkvrouwe **ELISABETH VAN NASSAU-BIELSTEIN**, nog onbejaard zijnde, benoemde. In den stichtingbrief van dit klooster was tot voorwaarde gesteld, dat de Nonnen in erflijke goederen en renten, in het Land-van-Breda zonden mogen verkrijgen en bezitten de waarde van 400 Rijnsche gulden (360 guld.), hetgene **KAREL**, Koning van *Castilië*, als Hertog van *Brabant*, ten verzoeke van **HENDRIK Graaf VAN NASSAU**, bevestigd heeft. De Prior of Abt van Thoor was er de Overste van. De Pater, die ook Rector of Confessor genaamd werd, was een Geestelijke van die abdij. De Gemeene Zusters werden geregeerd door de Mater of Priorin, Sub-Priorin en Procuratesse. Gedurende de belegering van *Breda*, in het jaar 1577, is dit klooster geplunderd en verbrand, en hebben de Nonnen zich daarna eenigen tijd binnen die stad opgehouden, alwaar zij eindelijk, in het jaar 1610, uitgestorven zijn. Sedert dien tijd is het gemelde klooster naar *Lier* overgebracht, alwaar het tot in het laatst der vorige eeuw gestaan heeft. De naam van dit klooster is te *Bocimeer* nog bewaard gebleven in het buit. **VREDENBURG**, alsmede in de hofsteden **GROOT-VREDENBURG** en **KLEIN-VREDENBURG**. Zie het volgende artikel en de artikels **VREDENBURG (GROOT-)** en **VREDENBURG (KLEIN)**.

VREDENBURG, buit. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. en $1\frac{1}{2}$ u. W. Z. W. van *Breda*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. W. van *Ginneken*, gem. en $\frac{1}{4}$ u. O. ten Z. van 's *Princenhage*, in het geh. *Boeimeer*.

Dit buit., waarvan het huis rondom door water omgeven is, bestaat, met de daartoe behorende gronden, eene oppervlakte van 6 bund. 47 v. r. 30 v. ell., en wordt in eigendom bezeten door den Heer **FRANCIS STUYCK**, woonachtig te *Breda*.

VREDENBURG, landg. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van 's *Gravenhage*, kant. en $2\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Naaldwijk*, gem. en $\frac{1}{4}$ u. N. O. ten O. van *Loosduinen*, in den *Oost-Bskamp-polder*.

VREDENBURG, landg. op het eil. van *Dordrecht*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 40 min. Z. O. van *Dordrecht*, gem. en in het dorp *Dubbeldam*.

VREDENBURG of **VREDEBURG**, voorm. buitenplaats met een kostelijk heerenhuis, op het *Hoogezand*, op de grenzen van het *Gooregt*, prov. *Groningen*, arr. en 3 u. O. Z. O. van *Groningen*, kant., gem. en in het d. *Hoogezand*.

Ter plaatse, waar dit huis, in 1803 afgebroken, gestaan heeft, ziet men thans eene boerenwoning. De daartoe behoord hebbende gronden worden thans in eigendom bezeten, gedeeltelijk door den Heer Mr. J. RUGERS HORA SICCAMA, daar woonachtig, en gedeeltelijk door REINT HOVINGA.

VREDENBURG, landg. op het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 2 u. N. W. van *Utrecht*, kant. en gem. *Maarsse*.

VREDENBURG, fort in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Celebes*, op de *Zuidelijke landtong*, gouv. *Makassar*, O. van Makassar.

VREDENBURG, landg. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Batavia*, in de *Bataviasche-Ommelanden*, kw. *Tangerang*.

VREDENBURG of VREDENBURG, voorm. fort in *Afrika*, in *Opperguinea*, aan de *Goudkust*, stranddist. *Ahanta*, bij *Commamy*, op een paar snaphaanschoten van een Engelsch fort.

Dit fort was in het jaar 1638, door den Heer SWERTS, redelijk groot en meest in het vierkant gebouwd, versterkt met vier aanzienlijke batterijen, op welke 32 stukken geschut konden staan, en groot genoeg, om eene bezetting van 60 man te kunnen huisvesten.

In het jaar 1695, toen er slechts 20 man, onder bevel van WILLIAM BOSMAN, in bezetting lag, werd het bij nacht door de Negers aangetaast, die echter, na een gevecht van vijf uren, zich gedwongen zagen af te trekken, terwijl de onzen slechts twee gekwetsten hadden bekomen.

In den Engelschen oorlog van 1782 en volghende jaren, voerde de Heer HUYKOP aldaar het bevel. Deze vorderde de overgave van het Engelsche fort, doch ontving van den Kommandant, den Heer PACE, in de vriendelijkste bewoordingen ten antwoord, dat hij voor de overmagt veelligt zou moeten buigen, doch, als een regtschapen man, het hem aanvertrouwde fort zoo lang zou verdedigen, als het zijne krachten toelieten; waarop echter geene dadelijke vijandelijkheden volgden, tot dat kort daarna werd besloten het Engelsche fort te overrompelen. Een der Hollandsche ambtenaren bood zich daartoe aan, doch een ander beweerde ouder in dienst en hooger in rang te zijn en dus meer regt te hebben die onderneming nit te voeren. Omstreeks middernacht rukt deze met zijn volk, die van stormladders en andere noodwendigheden voorzien waren, uit het Hollandsche fort; komt, zonder van de Engelschen bemerkt te worden, onder de muren van het vijandelijke fort en doet de ladders aanzetten. Op het zelfde oogenblik slaat de schildwacht of rondganger in het fort de klok en gaat, volgens gewoonte, in het fort rond en roept *alles wel!* een blijk derhalve, dat hij van de vijanden aan den voet der muren niets bemerkt had. Desniettegenstaande neemt de aanvoerder, die gezworen had te sterven of de Hollandsche vlag in het Engelsche fort te planten, de vlugt, onder het geroep: *wij zijn verraden! wij zijn verraden!* waardoor alles in het fort op de been kwam. Den volgenden morgen zond de Heer PACE eenen zeer vriendelijken brief aan den Heer HUYKOP, waarin hij hem zeer beleefdelijk bedankte, dat de stormloopers hem niet in den slaap hadden gestoord, doch dat hij voortaan op zijne hoede zijn zou. Inmiddels is het zeer waarschijnlijk, dat, had de andere Heer, die zich had aangeboden, gezag- en aanvoerder geweest, de expeditie gelukt ware, doordien alles sloop, uitgezonderd de voormelde schildwacht, die den vijand volstrekt niet was gewaar geworden. Toen de Kommandant HUYKOP nu zag, dat soortgelijke ondernemingen voortaan zeer gevaarlijk zouden zijn, begon hij het Engelsche fort te beschieten, en beide fortten vochten dapper tegen elkander. De Nederlandsche en Engelsche Negers vielen almede

wederzijds elkander aan, krijgende de eersten eene tamelijke versterking van Elmina. Tot ongeluk voor de Nederlanders kwam *the Leander*, een Engelsch oorlogschip van vijftig stukken, voor de fortten ten anker, wierp eene versterking van matrozen in het Engelsche fort, en beschoot het Nederlandsche zoo lang, tot dat het de onzen niet verder mogelijk was zich te handhaven en zij zich gedwongen zagen het fort te verlaten, waarna het verwoest en in de lucht gesprongen is. De Nederlandsche Negerg moesten zich zoo wel op de vlugt begeven als de blanken, en hun dorp werd aan de Engelschen prijs gelaten. Bij den aftogt gebeurde er nog een zeer groot ongeluk, doordien de bombardier, die de stukken moest vernagelen, uit onvoorzigtigheid een der stukken deed losbranden, en daar dit juist gerigt was op de plaats, waar de meeste Nederlandsche Negerg zich bevonden, werden er onderscheidene gedood en gekwetst.

VREDENBURG, milit. post in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Vredenburgerkreek*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de verl. plant. de Hulp, benedenwaarts aan het Landvan-la-Paix.

VREDENBURG, suikerplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Parakreek*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den kostgr. Altona, benedenwaarts aan de suikerplant. Houttuin; 2973½ akk. groot; met 122 slaven. De suikermolen wordt door water gedreven.

VREDENBURG, plant. in *West-Indië*, op het eil. *Curaçao*, in de *Midden-Divisie*, W. van het Schottegat.

VREDENBURG (GROOT-), hofstede in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. en ¼ u. Z. van *Breda*, kant. en ½ u. W. N. W. van *Ginneken*, gem. en ½ u. O. ten Z. van 's *Princenhage*, in het geh. *Boeimeer*.

Deze hofst. ligt op den grond, waar het voorm. klooster *Vredenburg* gestaan heeft, naast het kasteeltje van dien naam.

VREDENBURG (KLEIN-), hofstede in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. en ¼ u. Z. van *Breda*, kant. en ½ u. W. N. W. van *Ginneken*, gem. en ½ u. O. ten Z. van 's *Princenhage*, in het geh. *Boeimeer*.

Deze hofst. ligt op den grond, waar het voorm. klooster *Vredenburg* gestaan heeft, tegen over het kast van dien naam.

Men kan op den grond van deze hofstede naauwelijks een voet graven, of men stoot op de oude grondvesten van het klooster.

VREDENBURGER-KREEK, kreek in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, uit de *Cottica* voortkomende en met eene noordelijke rigting in den *Atlantische-Oceaan* uitloopende.

VREDENDAAL, bij het kadaster VREDENDAAL, buit. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Brabant*, *Eerste* distr., arr., kant. en 1½ u. O. van 's *Hertogenbosch*, 2½ u. N. N. O. van *Boxtel*, gem. *Berlicum-en-Middelrode*, 5 min. Z. van *Berlicum*, waartoe het behoort.

Het beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 66 v. r. 30 v. ell., en wordt in eigendom bezeten door Meisjefvrouwen SARA en HESTER HARTOG, woonachtig te 's Hertogenbosch.

VREDENDAAL, voorm. kloost., prov. *Utrecht*, even buiten de Wittevrouwen-poort der stad *Utrecht*.

Dit klooster was afkomstig van het konvent Hieronymusdal te Delft, waarom de kloosterlingen uit dit gesticht doorgaans genoemd werden

Hieronymusbroeders of Broeders van den goeden wil. Het was gesticht en opgebouwd door WERENBOLDUS VAN BUSCOOP. In het jaar 1419 verlieten de bewoners den regel van St. FRANCISCUS en deden zich onder de Geestelijken van St. AUGUSTINUS opschrijven, om naar de inzettingen der reguliere Kanunniken van Windesheim te leven. In het jaar 1527 werd het door de Gelderschen, die de wederspanningheid der Utrechtsche burgerij tegen HENDRIK VAN BEIJEREN, den acht en vijfzigsten Bisschop, begunstigten, aan kolen gelegd. Later weder opgebouwd zijnde, werd het, in het jaar 1585, door het Staatsche krijgsvolk afgebrand, om dat de vijand er zich niet in verschuilen zoude. De bouwstoffen, die er nog aanwezig waren, zijn in het volgende jaar verkocht. Ter plaatse, waar het gestaan heeft, staat thans eene hofstede, waar de vermoeide wandelaar eene rustplaats en ververschingen kan bekomen.

VREDENHOEF, buit. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. en $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Leyden*, gem. en 20 min. N. O. van *Voorschoten*, aan den straatweg op *Leyden*.

Het oud aanzienlijk huis, dat op deze buit. stond, door de baldadigheid der Spaansche krijgsknechten, gedurende de zoo vermaarde belegering van *Leyden*, in 1574, te vuur en te zwaar verwoest en met den grond gelijk gemaakt zijnde, is, in het jaar 1581, door den eigenaar DIRK JANSZ DE GRAEF, uit de puinhoopen weder begonnen opgemaaakt en vernieuwd te worden, welk werk na zijn overlijden door twee zijner zonen verder is voortgezet.

VREDENHOEF (KLEIN-), hofstede, in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. en $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Leyden*, gem. en 20 min. N. O. van *Voorschoten*, aan den straatweg op *Leyden*.

VREDENHOEK, buit. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en $4\frac{1}{2}$ u. N. ten W. van *Utrecht*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. N. van *Loenen*, gem. *Vreeland*.

VREDENHOEVE, buit. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en $1\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Utrecht*, kant., gem. en 8 min. W. van *Maarssen*, aan den straatweg van *Utrecht* op *Amsterdam*.

Dit buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 6 bund.

VREDENHOF, hofst. in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Amsterdam*, kant. en gem. *Nieuwer-Amstel*, $\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Amstelveen*, aan den *Amsteldijk*.

VREDENHOF, buit. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Haarlem*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. ten W. van *Heemstede*, nabij den *Haarlemmerhout*.

Dit buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, bestaande uit moes- en brocituinen, boomgaarden, slingerbosschen, lanen met verschillend geboomte, wandelingen, goudvischkom, groote vijver enz. eene oppervlakte van 6 bund. 7 v. r. 72 v. ell., en wordt in eigendom bezeten door Vronwe CATHARINA SMIT, wed. van den Heer VABTERD VAN VISSER, woonachtig te *Amsterdam*.

VREDENHOFF, buit. in *Eemland*, prov. *Utrecht*, arr., kant. en $1\frac{1}{2}$ u. W. van *Amersfoort*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. W. van *Soest*, in het geh. *Soestdijk*, aan den straatweg van *Amersfoort* naar *Amsterdam*.

Dit buit. beslaat eene oppervlakte van 3 bund. 69 v. r. 95 v. ell.

VREDENHOFF, landg. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en $3\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Utrecht*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Loenen*, gem. *Stichts-en-Kronenburgs-Loenen*.

Het heerenhuis van dit landgoed, dat te midden van een boomrijk park gelegen is, heeft nog al het aanzien van een landhuis, in den hechten, deftigen bouwtrant der vorige eeuw. Het prachtige hek, hetwelk den toegang tot deze buitenplaats verleent, zoude van gedegen koper zijn, en eene zeer aanzienlijke som gelds, men spreekt van ettelijke duizenden gulden gekost hebben. Tot de vervaardiging zoude hier, destijds, opzettelijk eene smederij of werkplaats aangelegd zijn. Het landg. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 15 bund. 99 v. ell., en wordt in eigendom bezeten door den Heer van RENEEN, woonachtig te Amsterdam.

VREDENLUST, buit. in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie **VREDENLUST**.

VREDEN-OORD, buit. in *Nieuwer-Amstel*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 2½ u. Z. van *Amsterdam*, kant. en gem. *Nieuwer-Amstel*, 5 min. Z. O. van *Amstelveen*.

VREDEN-OORD, buit. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en ½ u. Z. van 's *Gravenhage*, kant. en ½ u. Z. W. van *Voorburg*, gem. en ½ u. O. van *Rijswijk*, aan de Delftsche vliet en den straatweg op *Leyden*.

VREDEN-OORD, buit. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 3½ u. N. W. van *Utrecht*, kant. en 1 u. Z. ten W. van *Loenen*, gem. *Brukelen-Nijenrodes*.

Dit buit. vertoont de kenmerken van nieuwen aanleg en bouwwijze. Van dit laatste draagt vooral den stempel het, aan den zandweg gelegen, het gebouwde boerenhuis, hetwelk tot dit landgoed behoort. Het heeft aan den straatweg eenen bij uitstek sierlijken koepel, in den stijl eener rotonde, met boogsgewijze gaanderijen, op eene terrasvormige hoogte gebouwd. Op het koepelgewelf prijkt een fraai gebeiteld Mercuriusbeeld, dat, vooral wegens den stand, waarin het met betrekking tot het zwaarte punt is geplaatst, bijzondere opmerking verdient.

VREDEN-OORD, buit. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 4 u. O. ten Z. van *Amersfoort*, kant. en 2 u. N. W. van *Rhenen*, gem. en 2 min. O. van *Leersum*.

Dit buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 40 v. r. 90 v. ell., en wordt in eigendom bezeten door den Heer **VANSTREKEN**, woonachtig te *Leersum*.

VREDENRUST, landh. in het *Oldambt*, prov. *Groningen*, arr. en 2½ u. Z. W. van *Winschoten*, kant. en 1½ u. Z. van *Zuidbroek*, gem. *Veendam*.

Dit landh. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 8 bund. 80 v. r. 68 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer T. W. **SYBETSENA**, woonachtig te *Veendam*.

VREDENSLUST, kostgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan het *Pad van Wanica*; palende bovenwaarts aan den houtgr. *Welbedacht*, benedenwaarts aan den kostgr. *Anna'slust*; 500 akk. groot. Vroeger heette hij **KLEINE-STAF-ARONS**.

VREDE-OORD, buit. in *Eemland*, prov. *Utrecht*, arr., kant. en 1½ u. W. van *Amersfoort*, gem. en 35 min. W. van *Soest*.

Dit buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 3 bund. 65 v. r. 85 v. ell., en wordt in eigendom bezeten door den Heer B. J. **ROTHUYS**, woonachtig te *Amsterdam*.

VREDEPOLDER, onbehuiste bezomerkade pold. in den *Riederwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Ridderkerk*, gem. *Oost-en-West-Barendrecht*; palende N. aan den *Zuidpolder*, O., Z. en W. aan het *Buitenland*.

Deze pold. wordt door eene sluis, op de Oude-Maas, van het over-tollige water ontlast.

VREDERIJK, landg. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en $4\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Utrecht*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Loenen*, gem. *Abcoude-en-Baambrugge* aan den Krommen-Angstel.

VREDERUST, hofstede in de *Beemster*, prov. *Noord-Holland*, arr. en $5\frac{1}{2}$ u. Z. Z. W. van *Hoorn*, kant. en 1 u. N. W. van *Purmerende*, gem. *de Beemster*, aan de zuidzijde van den Volgerweg.

Deze hofstede beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 17 bund., en wordt in eigendom bezeten en bewoond door Mej. JANTJE ROYTER, wed. ARIEN KOOT, en erven van laatstgenoemden.

In het huis van deze bouwhoeve is een gewelfd bovenvertrek, hetwelk nog de kerk genoemd wordt en waar, naar men wil, de R. K. tuinlieden, die op de buitenplaatsen in de *Beemster* werkten, vroeger hunne godsdienst zouden hebben waargenomen. Toen de tegenwoordige eigenares deze hoeve, met haren man, in het jaar 1840, betrok, was er nog een Christusbeeld aan het kruis op den muur geschilderd en eenig ander schilderwerk tegen de zoldering aanwezig.

VREDERUST, landg. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en $4\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Utrecht*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Loenen*, gem. *Abcoude-Baambrugge*.

VREDERUST, buit. in het balj. van *Woerden*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 8 u. Z. O. van *Leyden*, kant. en 2 u. W. van *Woerden*, gem. en 3 min. O. van *Bodegraven*.

Deze buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 16 bund. 25 v. r. 52 v. ell., en wordt in eigendom bezeten door den Heer WOUTER ZAHN, Burgemeester en Notaris, woonachtig te *Bodegraven*.

VREDESBURG, voorm. fort in *Afrika*, in *Oppe-Guinea*, aan de *Goudkust*. Zie *VREDENBURG*.

VREDESHOEK, kaap in *Oost-Indië*, in de *Straat-van-Sunda*, aan de westkust van het *Sundasche eil. Sumatra*.

VREDESLUST, buit. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Leyden*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Woubrugge*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. W. van *Koudekerk*, in den *Hondsdijsche-polder*, aan den weg en den *Rijn*.

Deze buit., bestaande uit beerenhuizing en verdere getimmerten, boomgaarden, houtgewas, vijvers, bouwmanswoning, wei-, hooi- en bouwland, beslaat eene oppervlakte van ongeveer 25 bund. 45 v. r. 31 v. ell., en wordt in eigendom bezeten door den Heer J. E. WERHISEN, woonachtig te *Leyden*.

VREDESTEIN of VREDENSTEIN, kast. en landg. in de *Neder-Betuwe*, prov. *Gelderland*, distr. en 6 u. W. N. W. van *Nijmegen*, arr., kant. en $2\frac{1}{2}$ u. N. N. W. van *Tiel*, gem. en 1 u. W. Z. W. van *Maurik*, 20 min. N. O. van *Ravenswaay*, waartoe het behoort.

Het voorheen hier gestaan hebbende gebouw, dat omtijds een aanzienlijk klooster was, werd in het jaar 1484 door VINCENT GRAAF VAN MEURS verkocht aan Heer WILLEM VAN EKHOND, en kwam, ten gevolge van het huwelijk van WILLEM, Prins van *Oranje*, met ANNA VAN EKHOND, Gravin van *Buren*, aan dien Vorst, die het uit zeer naauwe betrekking met het thans uitgestorven adellijk geslacht VAN STEELAND, aan FILIPS VAN STEELAND, Drost van *Buren*, ten geschenke gaf, waardoor dat kasteel en landgoed, met de daaraan palende onderhoorigheden,

eindelijk in 1711, door het huwelijk van MARGARETHA GISSBERTA VAN STRELAND met Jonkheer FLORIS ADRIAAN, Baron van BRAKELL, Lid der Duitsche Ridderorde, Regter van de stad Tiel, is overgegaan aan het aloud geslacht van BRAKELL. Het oude kasteel door den tijd bouwvallig geworden zijnde, is in het jaar 1808 afgebroken en vervangen door een zeer prachtig gebouwde heerenhuis, hetwelk, met de daartoe behorende gronden, eene oppervlakte beslaat van ongeveer 150 bund. en in eigendom bezeten wordt door den Heer DIDRIK LOUIS, Baron van BRAKELL TOT DEN BRAKELL EN VREDESTEN, Lid der Ridderschap en Staten van Gelderland, door wien het gebouwd is en die aldaar gedurende de zomermaanden zijn verblijf houdt.

VREDEVELD, geh. in *Rolderdingspil*, arr., judic. en adm. kant., gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Assen*; met 10 h. en 65 inw.

VREDEVELD, buiteng. in *Rolderdingspil*, prov. *Drenthe*, arr., judic. en adm. kant., gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Assen*, sedert 1842 toebehoorende en bewoond door den Heer AUGUSTINUS VALKENSTEIN. Vroeger, en voor dat het ten deele is afgebroken en verkleind, behoorde het in eigendom en diende tot zomerverblijf aan wijlen den Heer Hr. PETRUS HOFSTEDT, Staatsraad en Gouverneur der Provincie Drenthe.

VREDEVELD, voorm. buit., thans eene boerenhofstede, in de *Beemster*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 3 u. Z. W. van *Hoorn*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Purmerende*, gem. de *Beemster*, aan de Noordzijde van den Volgerweg.

Deze fraaie hofstede, welke voor aan den weg nog met een ijzer hek prijkt, beslaat eene oppervlakte van 17 bund., en wordt in eigendom bezeten door den Heer JAN STAVY, woonachtig te Purmerende.

VREDEVREUGD, buit. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant., gem. en 5 min. Z. van *Haarlem*, aan den grooten weg naar 's Gravenhage.

Deze buit. beslaat, met de daartoe behorende gronden, eene oppervlakte van 17 v. r. 55 v. ell., en wordt in eigendom bezeten door Mejufv. C. E. RENTZ LIJSEN, woonachtig te Amsterdam.

VREDEWOLD, bij ENNO FRODOWALDA genaamd, landschap en voorm. jurisdictie in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*; palende N. aan *Langewold*, O. aan *Middagsterdeel* en *Drenthe*, Z. aan *Drenthe*, Z. W. en W. aan *Friesland*.

Dit landschap bevatte vroeger de volgende tien kerkdorpen: Marum, Noordwijk, Nuis, Niebert, Tolbert ('t Oldebert), Midwolde, de Leek, Lettelbert, Oostwold en Leege-Meeden, tegenwoordig uitmakende de gem. de Leek en Marum en een gedeelte van de gem. Aduard. Men telt er 1576 h., bewoond door 1481 huisgez., uitmakende eene bevolking van 8700 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De dorpen liggen genoegzaam in eene rij, op eenen sandigen en houtdragenden grond, terwijl de veenen meerendeels ten Z. liggen.

De Herv., die hier 7470 in getal zijn, onder welke ongeveer 700 Ledematen, maken de volgende zes gemeenten uit: Lettelbert, Midwolde-en-de-Leek, Tolbert, Zevenhuizen, Nuis-en-Niebert en Marum-en-Noordwijk, en behooren gedeeltelijk tot de gem. *Oostwold-Hooge-en-Lage-Meeden*. Men heeft er negen kerken, waarin de dienst door zeven Predikanten wordt waargenomen.

De Doopsgez., van welke men er 40 aantreft, behooren tot de gem. den *Horn*. — De R. K., die er wonen, parochiëren te *Zuidhorn*.

De Isr., die men er 70 telt, maken, met die van eenige omliggende gem., de ringsynagoge *de Leek* uit.

Men heeft er dertien scholen, als: ééne te Enumatil, ééne te Oostwold, ééne te Lettelbert, ééne te Midwolda, ééne op de Leek, ééne te Diepswal, ééne te Zevenhuizen, ééne te Tolbert, ééne te Niebert, ééne te Nuis, ééne te Marum, ééne te Noordwijk en ééne te Wilp.

Ook bestaat er een Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, dat den 7 Februarij 1848, te Leek, opgericht is en 40 leden telt.

VREDEWOLD, ofschoon niet groot zijnde, was al van ouds eene landstreek op zichzelf, welke een eigen wapen, een eigen landregt en in ieder dorp eigene Regters had. Deze Regteren verdeelden zich in eene Ooster- en Westerwerf en zaten daarop gezamenlijk te regt. Dit heeft geduurd tot in het jaar 1831, wanneer de gemeene Regteren, eigengeërfden en inwoners van VREDEWOLD, zoo wel van de ooster- als van de westerszijde, de geheele grietenij erfelijk opdroegen aan BREKKE, de weduwe van WIGBOLD VAN EWSUM, en hare kinderen, onder voorwaarde echter, dat in ieder dorp de Buurregteren zouden blijven, en dat de tijdelijk aan te stellen Grietman moest zijn tot genoegen der gemeente, en in dat opzigt is het tot aan het einde der vorige eeuw een staande regtstoel van het huis NIJENHOOF gebleven, maar de kerkelijke collatiën in de dorpen behooren mede aan anderen, hoewel dat huis, door hare groote goederen, tot dusverre veel inzag daarvan gehad heeft.

Het wapen van VREDEWOLD bestaat in eenen geharnasten ruiter te paard.

VREDENWOLDER-ZIJL, sluis in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*. Zie NIESLOOTERZIJL.

VREEBURCH of VREBURG, buit, in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 1 u. O. van 's *Gravenhage*, kant., gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Voorburg*, aan de Vliet of trekvaart, en aan den straatweg van Leyden naar 's *Gravenhage*, zeer aangenaam gelegen.

Deze buit., bevattende een heerenhuis en verdere getimmerden, boomgaard, moezerij, wandeling en zijnde beplant met opgaande boomen en hakhout en doorsneden van eenen grooten vijver, beslaat eene oppervlakte van 92 v. r. 82 v. ell., en wordt in eigendom bezeten door den Heer A. L. B. W. VAN OYEN, woonachtig te Voorburg.

VREEBURCH, voorm. buit. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie VREDENBURCH.

VREBURG, voorm. adell. h. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*, *Eerste* dist., arr. en $3\frac{1}{2}$ u. Z. O. van 's *Hertogenbosch*, kant. en $2\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Veghel*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. W. Z. W. van *St. Oedenrode*. — Ter plaatse, waar dit adell. h. gestaan heeft, ziet men thans eene hofstede.

VREBURG, voorm. kast. in de stad *Utrecht*. Zie VREDENBURG (1).

VREEDENHORST, buit. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en $4\frac{1}{2}$ u. N. ten W. van *Utrecht*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. N. van *Loenen*, gem. *Vreeland*, aan de Vecht.

Dit buit. bestaande uit heerenhuis, bloemtuin en plantsoen, plein, lanen, konijnenberg, boomgaarden, tuin, warmoesiersgronden en weiland, beslaat eene oppervlakte van 4 bund. 96 v. r. 80 v. ell.

(1) Evoneeens soeke men de woorder elders VAN gespeld, welke hier niet gevonden worden, op VRE.

VREEKWIIJK, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*. Zie **VREEKWIIJK**.

VREELAND, gem. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Loenen* (4 k. d., 4 m. k., 2 s. d.); palende N. aan *Nigtevecht* en de *Noordhollandsche* gem. *Nederhorst-den-Berg*, O. aan de *Noordhollandsche* gem. *Kortenhoef-en-Riethoven*, Z. aan *Stichts-en-Kronenburgs-Loenen*, W. aan *Abcoude-Baambrugge*.

Deze gem. bestaat uit den *Dorsswaarsche-polder*, den *Hoecker-polder* en den *Voorburgsche-polder*, bevat het d. *Vreeland*, benevens eenige verstrooid liggende h., en beslaat eene oppervlakte, volgens het kadaster, van 505 bund; telt 146 h., bewoond door 148 huisgez., uitmakende eene bevolking van 680 inw., die meest in landbouw, melkerij en veenderij hun bestaan vinden. De hier in het jaar 1858 opgerigte door stoom werkende papierfabriek, is in den nacht tusschen 9 en 10 April 1840 eene prooi der vlammen geworden.

De Herv., die er ruim 430 in getal zijn, onder welke 220 Ledenmaten, maken eenę gem. uit, welke tot de klass. van *Utrecht*, ring van *Tienhoven*, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest **WILHELMUS Egidius** of **WILLEM JELISZ.**, ook **WILHELMUS HATONN** genaamd, die in het jaar 1585 herwaarts kwam en in het jaar 1593 nog in dienst was.

De R. K., van welke men er ongeveer 190 telt, parochiëren te *Loenersloot*.

Men heeft in deze gem. ééne school, welke gemiddeld door een getal van 90 leerlingen bezocht wordt.

Het d. **VREELAND** of **VREDELAND** ligt 4½ u. N. ten W. van *Utrecht*, ½ u. N. van *Loenen*, op 52° 13' 51" N. B., 22° 35' 41" O. L. Het is eene zeer gemakkelijke en aanzienlijke plaats, waar veel levendigheid heerscht door de belangrijke doorvaart van *Utrecht* naar *Weesp*, *Naarden*, *Muiden* en de *Zuiderzee* en van daar weder terug. Ook is in de nabijheid eene station van den rijnspoorweg.

Van deze plaats wordt reeds door **MELIS STOKK**, in de historie van **FLORIS V**, Graaf van *Holland* gewag gemaakt. Zij werd door **HENDRIK VAN VIANDEN**, den acht en dertigsten Bisschop van *Utrecht*, die omtrent het jaar 1250 op den zetel kwam, tot eene stad verklaard, en met aanzienlijke voorregten begiftigd, welke door zijnen opvolger, Bisschop **WILLEM II**, in het jaar 1298, uitdrukkelijk bevestigd zijn. Na dien tijd, is het altijd eene stad genoemd, zoo door de Bisschoppen van *Utrecht*, als door **FILIPS Hertog van Bourgondië**, Graaf van *Holland*. Nog in het jaar 1536, werd het, door de Staten, voor eene stad erkend, doch sedert, heeft het dien naam, zoowel als de gemelde voorregten verloren. Aan **VREELAND** was het zelfde regt, als aan de stad *Deventer*, en dus ook het hooge regtsgebied, door Bisschop **WILLEM** bevestigd. Doch de burgers verwaarloosden dit voorregt, en droegen het halsregt op aan Heer **GERARD VAN RHEEDE**, die het, in het jaar 1637, aan **FREDERIK HENDRIK**, Prins van *Oranje*, afstond, van wien hij wederom verlijd werd met de hooge Heerlijkheid, als een goed en onversterflijk erfken. In de brieven daarvan gemaakt, wordt het nog genoemd *de stad Vreeland*; doch in de bekrachtiging daarvan, door de Staten, in het jaar 1674, wanneer het op den Heer van **TOYLL VAN SREOSKERKE** werd vastgemaakt, alleen de *Vrije hooge heerlijkheid van Vreeland*. In de laatste helft der vorige eenw werd deze heerl. bezeten door **DANIEL HOOFT GERITZ.**, Raad in de Vroedschap der stad *Amsterdam*, in wiens

geslacht het tot nu toe verbleven is, zijnde thans Ambachtsheer van VREELAND de Heer JAKOB HOOFT, woonachtig te Amsterdam.

De kerk, welke vóór de Reformatie aan den H. Geronzius was toegewijd, was destijds eene parochiekerk, waar de Proost van Oud-Munster te Utrecht het regt van inlijving plagt te hebben; doch de inkomsten der pastorijs bedroegen in het jaar 1386 niet meer dan 40 guld. 98 cents. In de gemelde kerk stond een altaar van de *Allerheiligste Maagd*, en aan dit altaar stichtte CHRISTIAAN JAKOB, Parochiaan aldaar, in het jaar 1410, eene vikarij. Nog was in deze kerk eene broederschap, welke in het jaar 1386, volgens het opschrift van FLORIS VAN WEEDE, *sobere inkomsten*, niet meer dan 31 gulden 's jaars bedragende, heeft bezeten. Deze kerk is een klein, doch net gebouw, hebbende eenen toren, met eene lage spits en eenen trans doch geen orgel. Er bestaat echter gegronde hoop, dat dit weldra niet meer zal worden gemist.

In de nabijheid van de kerk stond weleer het onde Slot-te-Vreeland. Zie het art. VREELAND (HET SLOT-TE-).

Het Raadhuis is een aanzienlijk gebouw, dat in het jaar 1802 geheel vernieuwd is.

Men heeft te VREELAND eene openbare wandelplaats, waar men sierlijk beplante lanen, bosch- en waterpartijen en lagchende verschieten aantreft. De aanleg van dit plekje gronds, dat aan het dorp zoo veel schoonheid bijzet, is VREELAND voornamelijk verschuldigd aan de zorg van den Ambachtsheer, JAKOB HOOFT, die, in vereeniging tot dit doel met Jonkvrouwe HENRIETTA MARIA VOOMBERGEN, niet onaanzienlijke kosten besteedt, om, mede door dezen aanleg, VREELAND tot een der aangenaamste dorpen aan de Vecht te maken en hierdoor niet weinig tot nut van de ingezetenen bijdraagt. Daar nog jaarlijks met de verfraaijing der wandelplaats wordt voortgegaan, zal, als het boomgewas hier met der tijd in digtheid van lover toeneemt, deze lusthof meer en meer in schoonheid winnen.

De kermis valt in Dingsdags na 13 Augustus.

Het wapen van VREELAND bestaat uit een veld van silver, met eenen burg van keel, hebbende twee torens, gedeekt door spitse daken van azuur, en dragende een schild van keel, met een kruis van goud, van onderen St. Joris te paard, den draak doorstekende.

VREELAND, verl. houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Tawaycoerakreek*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den verl. houtgr. Gloria, benedenwaarts aan het verl. Land-van-de-Vier-Kinderen; 3466 akk. groot.

VREELAND, suikerplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Suriname*, ter rechterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den houtgr. Laarwijk, benedenwaarts aan den kostgr. Pietersburg; 910 akk. groot; met 189 slaven.

VREELAND, plant. in *West-Indië*, op het eil. *Curaçao*, N. van het Schottegat.

VREELAND (LAND-VAN-), verl. kostgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Tawaycoerakreek*, ter rechterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den verl. houtgr. Mon-Gagne-pain, benedenwaarts aan den houtgr. de Vier-Kinderen.

VREELAND (NIEUW-) of DE NIEUW-VREELAND-POLDER, ook wel onder de benaming van NIEUW-BAARLAND voorkomende, pold. in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, dist. en arr. *Goes*, kant. *Heinkenszand*, gedeeltelijk gem. *Baarland-en-Bakendorp*, gedeeltelijk gem.

Hoedekenskerke; palende N. W. aan den Hugo-polder, N. aan den Jan-Vierloos-polder en den Kanceel-polder, N. O. aan Oud-Vreeland, Z. O. aan den Siguit-polder, Z. aan den Quistkost-polder, W. aan den Baarland-Stelle-polder.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 67 bund. 48 v. r. 68 v. ell., waaronder 65 bund. 71 v. r. 84 v. ell. schotbaar land; als, onder *Baarland-en-Bakendorp*, volgens het kadaster, 38 bund. 69 v. r. 14 v. ell., waaronder 38 bund. 56 v. r. 29 v. ell. schotbaar land, en onder *Hoedekenskerke*, volgens het kadaster, 28 bund. 79 v. r. 54 v. ell., waaronder 26 bund. 14 v. r. 25 v. ell. schotbaar land; telt 7 h., waaronder 2 boerderijen; als: 2 h. en 1 boerderij onder *Baarland-en-Bakendorp* en 5 h. en 1 boerderij benevens de R. K. kerk en pastorie van Kwadendamme onder *Hoedekenskerke*. De pold. wordt door eene sluis, op de *Westersehelde*, van het overtollige water ontlast, en staat onder het bestuur van den *Brede-polder-van-Baarland*, bestaande uit eenen Dijk-graaf, twee Gezwoorenen en eenen Penningmeester.

VREELAND (OUD-) of DE OUD-VREELAND-POLDER, pold. in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, dist. en arr. *Goes*, kant. *Heinkenszand*, gem. *Hoedekenskerke*; palende N. W. aan den Kanceel-polder, N. O. en O. aan den Slabbecorne-polder, Z. O. aan den Siguit-polder, Z. W. aan Nieuw-Vreeland.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 20 bund. 33 v. r. 08 v. ell., waaronder 19 bund. 99 v. r. 08 v. ell. schotbaar land; telt 4 h., waaronder 1 boerderij, en wordt door de sluis, op de *Westersehelde*, van het overtollige water ontlast. Hij staat onder het bestuur van de *Watering-van-Hoedekenskerke*, bestaande uit eenen Dijk-graaf, twee Gezwoorenen en eenen Penningmeester.

VREELAND (HET SLOT-TE-), voorm. slot in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 4½ u. N. ten W. van *Utrecht*, kant. en ½ u. N. van *Loenen*, gem. en aan de zuidoostzijde van *Vreeland*.

Dit slot was van ouds en is nog in de geschiedenis zeer vermaard. Het werd door HENDRIK VAN VIAENDEN, den acht en dertigsten Bisschop van Utrecht, omtrent het midden van de dertiende eeuw, gesticht, gedeeltelijk uit den buit, dien hij in de Veluwe behaald had, gedeeltelijk uit het geld van een landgoed, bij Utrecht gelegen, hetwelk hij ten dien einde verkocht. Hij spaarde moeite noch kosten om dit slot buitengewoon te versterken, met oogmerk, om de toeneemende magt der Heeren van AMSTEL te beperken. Het werd echter niet vóór 1259 voltooid, en was zoo sterk, dat Heer GIBBRECHT VAN AMSTEL, die het na des Bisschops dood, in 1268, belegerde, zich genoodzaakt zag het te verlaten. Eenige jaren daarna verpandde JAN VAN NASSAU, den negen en dertigste Bisschop van Utrecht, het tot groot ongenoegen van de ingezetenen der provincie, aan dien Heer, welke de handel der Stichtschen, voornamelijk der burgers van Utrecht, door het leggen van eenen nieuwen tol op den Vechtstroom, zeer belemmerde.

Na het overlijden van Bisschop JAN VAN NASSAU trachtte zijn opvolger JAN VAN SIJCK het wel weder te lossen, maar te vergeefs, waarop hij het belegerde. Maar Heer GIBBRECHT, door Heer HEEMAN VAN WOERDEN geholpen, sloeg dezen Bisschop en dreef hem ten velde uit tot Amersfoort. De Bisschop nam hierop zijne toevlugt tot FLORIS V, Graaf van *Holland*, die het SLOT-TE-VREELAND zelfs ging belegeren, maar de langdurigheid van het beleg hem verdrietende, gaf hij het bevel aan eenen van zijne Veldheeren over. Ondertusschen verzamelden de Heeren van AMSTEL en WOERDEN zoo veel volk als zij konden, en gingen

des morgens vroeg den belegeraar opzoeken. Maar deze zijne krijgsmagt verdeelende, liet den eenen hoop het beleg voortzetten en trok met den anderen over de Vecht, waarop tusschen de partijen een slag werd geleverd, die ongelukkig voor de ontzeters uitviel, wordende van AMSTEL en WORREDEN zelven gevangen genomen. Daarop werd het slot bestormd en door ARNOOT VAN AMS:EL, broeder van GJSBRECHT, de daar binnen het bevel had, na eenigen wederstand overgegeven. Deze overgave werd gevolgd van eenen vrede tusschen den Graaf, den Bisschop en de twee gemelde Heeren, welke den 28 October 1285 te Loenen gesloten werd. Het slot kwam derhalve, na het sluiten van dien vrede, wederom aan den Bisschop van Utrecht. Doch JAN VAN DIEST, den vijf en veertigste Bisschop van Utrecht, verpandde het in 1327 op nieuw, aan Graaf WILLEM III, voor 3700 ponden zwarten tournoois (19,240 guld.). Als JAN VAN ARKEEL, de zeven en veertigste Bisschop, zich, in het jaar 1366, met Hertog WILLEM VAN BEIJEREN bevredigde, mits de gemelde som wederom door hem opgebracht zou worden, werd ook dit slot aan den Bisschop afgestaan. Het schijnt dat de stad Utrecht den Bisschop daartoe eenig geld geschoten heeft, waarvoor hij in 1363 beloofde, het slot nooit van het Sticht te zullen vervreemden. Doch de volle betaling achter en het slot in de magt der Stichtschen blijvende, eischte Hertog ALBRECHT VAN BEIJEREN het, in het jaar 1370, terug van JAN VAN VERNENBURG, den acht en veertigsten Bisschop van Utrecht, die het aan den Heer van Loenersloot verpand had. Zijn opvolger, Bisschop ARNOLD VAN HORNE, gaf het slot ter bewaring aan zijnen neef, ZWEDER VAN GAASBEEK, Heer van *Putten*, onder beding, dat hij het nimmer van het Sticht vervreemden zou. Intusschen drong Hertog ALBRECHT aan op de voldoening van de geschotene sommen, hetwelk ZWEDER VAN GAASBEEK noopte, om in den oorlog, hierop tusschen de Hollanders en Stichtschen ontstaan, Hollandsche bezetting in te nemen. Doch, bij den zoen, in het jaar 1375, tusschen den Hertog en den Bisschop gemaakt, werd het slot den Stichtschen wederom afgestaan, mits ZWEDER VAN GAASBEEK het zou blijven bewaren, tot dat hij van de penningen, daarop geschoten, voldaan zou zijn. Men meent, dat de som, door hem aan het slot te koste gelegd, naderhand door die van Utrecht ten grootte deele betaald is geworden; immers de stad stelde, in het vervolg, eenen kastelein aan, alleen met goedvinden van den Bisschop. Het slot VREELAND stond nog ten tijde van HENDRIK VAN BEIJEREN, den acht en vijftigsten Bisschop van Utrecht. In het jaar 1524 den Bisschopszetel beklom. Hij lag er een Slotrooïd op, maar het verviel van tijd tot tijd, door de menigvuldige aanvallen, welke het onder zijne regering bad uit te staan. Eindelijk werd het, in den jare 1529, op bevel van Keizer KARL V, afgebroken, en het puin gebruikt tot den opbouw van het kasteel Vredenburg binnen Utrecht. Het werd echter, in het jaar 1680, op aanhoudend verzoek van den Heer van ZUILEN voor een ridderhofstad verklaard, waaruit de bezitter in het Lid der Edelen zou mogen beschreven worden. De zelfde Heer van ZUILEN deed ook weder de grondslagen tot een nieuw slot leggen, doch dit is nimmer weder opgebouwd. Die nieuwe grondslagen zijn nog aanwezig en bestaan uit een langwerpige vierkant plein met dubbele grachten omgeven; of het oude slot inede aldus omringd was, valt niet geen zekerheid te bepalen.

VREELAND-POLDER (DE NIEUW-) en DE OUD-VREELAND-POLDER, twee pold. in het eil. Zuid-Beveland, prov. Zeeland. Zie VREELAND (NIEUW-) en VREELAND (OUD-).

VREELANDSCHE-ZUWE (DE), weg in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, in eene westelijke rigting naar Vreeland loopende.

VREELUST, vroeger *NEERBEEK*, buit. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 2 u. N. van *Utrecht*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. N. van *Maarsse*, gem. *Maarsseveen*, afdeeling *Nieuw-Maarsseveen*, waartoe het behoort, aan de Vecht.

Dit buit., beslaande, met de daartoe behorende gronden eene oppervlakte van 1 bund. 83 v. r. 13 v. ell., wordt in eigendom bezeten en bewoond door den Heer JAN HENDRIK GEORGE KENKEL.

VREEMDIJKE, oorspronkelijk *FRONIC* geheeten, voorn. heerl., pold. en par. in *Staats-Vlaanderen*, beoosten den *Braakman*, prov. *Zeeland*, overstroombd in den verwoestenden stormvloed tusschen den 1 en 2 November 1370, doch herdijkt, ingevolge octrooi van Koning *Filips II*, gegeven te Brussel den 26 Augustus 1372.

Zij is op nieuw ondergevoeld door eenen buitengewonen storm en watervloed, op den 25 November 1601, waarna een gedeelte dezer gronden herwonnen is, bij eene kleine bedijking, benoorden den *Lovenpolder*, waartoe de Staten-Generaal der Vereenigde Nederlanden, op den 22 April 1634, octrooi verleenden; terwijl het overige in de bedijking van den *Nieuwenpolder* van *Neuzen*, in 1816, begrepen is.

De eerste Predikant bij de Hervormde gemeente van **VREEMDIJKE**, destijds gecombineerd met *Bierliet*, was de geleerde *Johannes Rolius*, die hier den 21 Julij 1591 zijn dienstwerk aanvaarde. Vroeger was hij Predikant bij de Hervormde gemeente te *Gent*, van 1580 tot na de overgave dier stad in 1584, en sedert vertoefde hij te *Middelburg*. Na de gemelde overstroming van 1601, waardoor het kerkgebouw van **VREEMDIJKE** mede onherstelbaar verwoest was, begaf hij zich, met er woon, binnen *Mauritsfort*, alwaar hij, voor de bezetting dier sterkte en voor de bewoners der naastbij liggende polders de dienst heeft blijven waarnemen tot aan zijnen dood, welke vóór het jaar 1625 moet hebben plaats gehad. Ter vervanging van het verwoeste kerkgebouw, werd intusschen in den *Koudenpolder* een nieuw bedehuis gesticht, waarin de genoemde predikant *Rolius*, den 21 December 1608 de eerste predikatie deed. In deze kerk waren slechts 27 zitplaatsen of banken, toen genoegzaam voor de gemeente, die uit niet meer dan 18 ledematen bestond. Later bij het ontstaan van den *Hoek*, en het toenemen der bevolking werd dit bedehuis vergroot. Zie verder ons a. ¹*Hoek*.

VREESWIJK, gem. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *IJsselstein* (2 k. d., 2 m. k., 1 s. d.); palende N. aan de gem. *Jutphaas* en *Schonaauwen*, O. aan *Schonaauwen*, *Schalkwijk* en *Tull-en-'t Waal*, Z. aan de *Lek*, die haar van de *Zuidhollandsche* gem. *Vianen* scheidt, W. aan den *IJssel*, waardoor zij van de gem. *IJsselstein* gescheiden wordt.

Deze gem. bestaat uit de pold.: de *Wiers*, *Zandveld*, *Klein-Vuilkop* en *Bossewaard*; bevat het d. *Vreeswijk*, benevens eenige verspreid liggende h.; bestaat eene oppervlakte van 803 bund. 6 v. r. 82 v. ell.; telt 160 h., bewoond door 242 huisgez., uitmakende eene bevolking van 1200 inw., die meest door de scheepvaart en den doortogt hun bestaan vinden.

De Herv., die er ongeveer 670 in getal zijn, onder welke 300 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Utrecht*, ring van *IJsselstein*, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarsambt heeft waargenomen, is geweest *Petrus Bank*, die in het jaar 1586

herwaarts kwam, en in het jaar 1893 reeds opgevolgd was door **CORNELIS BRACKEL**. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

De **R. K.**, die men er 520 telt, maken, met die uit de heerl. Tullen- en 't Waal, eene stat. uit, die den 24 September 1797 is opgericht en 600 zielen, onder welke 400 Communikanten, telt, en door eenen Pastoor bediend wordt. De eerste, die in deze stat. het herdersambt heeft waargenomen, is geweest **BERNARDUS VAN DEN LINDEN**, die in het jaar 1797 herwaarts kwam, en in het jaar 1802 naar Hilversum vertrok.

De 11 **Isr.**, die er wonen, behooren tot de ringsynagoge te *IJsselstein*.

Men heeft in deze gem. ééne school voor middelbaar en lager onderwijs, welke 160 leerlingen telt.

Deze gem. is eene heerl., in welke men weleer van wege den Graaf van *Holland*, eenig regt schijnt geheven te hebben van de goederen, welke hier uit de Lek worden overgebracht. Althans, dit te doen werd door Graaf **FLORIS V**, in het jaar 1289, verboden. Het schijnt, dat te dien tijde, namelijk in het jaar 1353, het huis van **VIANEN** eenig regt op deze heerlijkheid had of daarin geoefend heeft. Immers was **WILLEM VAN DUYVENVOORDE**, met eene dochter van **VIANEN** getrouwd, en als **WILLEM**, ter wrake van den geleden hoon, het Gein in brand gezet had, heeft de stad Utrecht het dorp aan de Vaart afgebrand. De Bisschop en de stad waren het toen eens, en zouden dit niet gedaan hebben, indien zij daardoor den Heer van Oosterhout geen schade toegebracht hadden. **ZWEDER VAN VIANEN** had ook reeds te voren oneenigheid met den Bisschop gehad, over het geregt van **VREESWIJK** en van *Nieuwerveert*, die zij, ter wederzijde aan de uitspraak van **RINHOUD**, zoon des Graven van *Gelder*, verbleven. Het blijkt uit die uitspraak, dat, door den Bisschop, dat geregt aan **ZWEDER** ten onderpand gegeven was; doch, volgens die uitspraak, door dezen aan den Bisschop weder overgegeven moest worden. Zij werd gedaan in het jaar 1324, maar het is twijfelachtig, of **ZWEDER** daaraan voldaan heeft: dewijl men, nog in het jaar 1375, brieven vindt, die de Heer van **VIANEN** had van het geregt van **VREESWIJK**, en die hij moest overgeven, hetzij aan den **Rawaard** van *Holland*, of aan den Bisschop van Utrecht.

Den 12 Januarij 1582, gaven de Staten des Lands van Utrecht, aan de stad Utrecht, op haar verzoek, in pandschap, de hooge en lage heerlijkheid van het geregt van **VREESWIJK**, met alle hare gevolgen en toebehooren; bijzonderlijk ook met den derden penning van den wijn-, en vierden van den bieraccijns; met drie stuivers op elke ton bier, die in het gemeen over het platte land geheven werden; de ketelgruit, en hetgeen zij voor de vrijheid der waag aan de domeinen van het land plagt te geven; zoodat zij de gevangenen van de Vaart naar Utrecht, en terug, mogt laten brengen; en, naar goeddunken, of te **VREESWIJK** of in de stad, bewaren, verhooren, en vrijspreken of veroordeelen en doen straffen. Zij mogt er ook eenen Drossaard, Schout en Geregt aanstellen of de regtsoefening aan het stadsgeregt opdragen; zoo dat de ingezetenen van de **VAART**, ter eerste instantie, of voor het Geregt van de **VAART** of voor het Hof, maar die van de Ridderschap in het geheel niet voor dat Geregt, aansprakelijk zouden zijn; zonder nogthans, brieven van vrij-spraak aan misdadigen of vrijgeleide aan gebannenen, te mogen verleenen, of de ingezetenen zwaarder, dan te dien tijde plaats had, te mogen belasten, tenzij met goedvinden der Staten; zonder ook, de hooge of lage heerlijkheid of iets, dat daartoe behoorde, buiten toestemming der Staten, te mogen vervreemden, verkoopen, verzetten, in pandschap geven, of, op eenige wijze, geheel of ten deele, aan

iemand anders overgeven of verminderen. Voor dit alles moest de stad, eens 8000 gulden, en verder, jaarlijks 180 gulden aan de domeinen des Lands van Utrecht opbrengen; terwijl de Staten de vrijheid behielden, om, wanneer zij het goed vonden, deze pandschap, met 8000 gulden af te lossen. Hierop is de stadsregering, den 21 Mei van het zelfde jaar, in het bezit van die hooge en lage heerlijkheid gesteld. Deze pandschap heeft geduurd tot het jaar 1677, wanneer die, op verzoek van de gezegde regering, den 6 Maart, door Gedeputeerde Staten, die, den 24 Augustus des vorigen jaars, hiertoe gemagtigd waren, in eene vrije gift is veranderd; mits de pandschapspenningen, ter somme van 8000 gulden, aan het land verbleven. Dit werd, den volgenden dag, door de Staten eenparig goedgekeurd, en dus deze heerlijkheid tot eene hooge en vrije heerlijkheid verheven, en, als zoodanig, aan Burgemeesters en Vroedschap der stad Utrecht, als eene vrijwillige gift opgedragen. Dit Staatsbesluit werd, den 2 Julij des zelfden jaars, door den Secretaris der Staten, bezegeld in eene silveren vergulde doos, aan Burgemeesters ter hand gesteld en bepaald, dat zij door den eersten Burgemeester in der tijd zoude bewaard blijven.

Het d. *VREESWIJK*, in de wandeling *DE VAART* genoemd, ligt 2 u. Z. van Utrecht, 1 u. Z. O. van IJsselstein, aan de Lek, waarover, eenige minuten bewesten het dorp, in 1840, eene 202 ellen lange schipbrug is gelegd, waarbij ook eene haven is. Het is een vrolijk gelegen en levendig dorp, waarvan de huizen ter weerszijden van de vaart staan. Men telt er in de kom van het d. 130 h., waaronder vele herbergen, en 1000 inw.

Het schijnt, dat de stad Utrecht den oorsprong aan de gegraven vaart uit de Lek en aan het daarbij gebouwde dorp, gegeven heeft. Namelijk nadat de stad, in de twaalfde eeuw, tweemaal, door eenen zwaren brand, eerst in het jaar 1131, en naderhand in het jaar 1148, grootendeels verwoest was, vond men in het laatstgenoemde jaar goed, eene gracht uit de Lek, naar de stad te leiden, die nog de oude gracht is. In eenen brief van *FLORIS V*, Graaf van *Holland*, van 1289 komt dit dorp voor onder den naam van *DE NIEUWVAART*. Doch het schijnt, dat er welcer onderscheid geweest is tusschen de ligging van de *NIEUWVAART* en *VREESWIJK*, zoodat dit mogelijk iets meer benedenwaarts aan de Lek gelegen heeft. In het jaar 1373, werd deze vaart door die van Utrecht, veel dieper uitgegraven, men leide twee sluizen aan de rivier, en bouwde ter beveiliging daarvan te *VREESWIJK*, een slot, *Gildenburg* geheeten, naar de gilden der stad, op wier kosten het gesticht was. Bij de twee sluizen, in het jaar 1373 gelegd, werd omtrent eene eeuw daarna nog een derde gevoegd, die digter aan de Lek ligt, en ook door de stadsregering bekostigd werd. Zij is gemaakt naar de teekening van den Bouwmeester *WILLEM VAN ORA*, zoon van *ZWEDER VAN WAVAREN*. De *Vaartsche-sluiz* is in de jaren 1821 tot 1842, naar het plan van den Waterbouwkundige *JAN BLANKEN JANSZ.* veranderd, wordende thans het water van de Lek door drie paar deuren gekeerd. Dit werk werd den 24 Julij 1821 door *JACOB BORN en Comp.*, voor eene som van 250,000 gulden, aangenomen en den 1 Mei 1824 voor de scheepvaart geopend. Ten einde gedurende deze bewerking de scheepvaart niet te verhinderen, was in het jaar 1817, even boven *VREESWIJK*, eene noodsluis in den Lekdijk gelegd, welke nog bestaat.

Het onderhoud der zware sluizen, die hier liggen, kwam reeds van ouds ten laste van de stad Utrecht, gelijk zij ook, in 1480, hier het

grootte hoofd heeft doen maken, de spulje voorzien, en die in 1478 geheel doen vernieuwen. Zij liet eertijds als het noodig was insgelijks de geheele vaart, van hier tot Utrecht, diepen, gelijk door haar de haven gediept is in 1438 en de vaart zelve, ter diepte van twee ellen, of drie voet, uitgegraven, in 1472. — Wederom werd de vaart verdiept en gereinigd, door gemeene overeenkomst der Heeren Staten en der Stadsregering, in het jaar 1604. De stadsgilden hadden, in het jaar 1525, reeds begeerd, dat de Staten dit zouden laten doen. Deze vaart wordt ook dagelijks door vele trekschuiten, die ten getale van meer dan twaalf van Utrecht op VREESWIJK varen, gebruikt, op welk veer, in het jaar 1755, een vaste order gesteld is.

Er was te VREESWIJK vroeger ook een bolwerk aangelegd, waarvan men, op het jaar 1436, gewag vindt gemaakt, als moetende aan den Hertog van Cleve overgegeven worden, om het ten voordeele van DAVID VAN BOURGONDIE, den vijf en vijftigste Bisschop van Utrecht, te bewaren. In het jaar 1479, heeft de stad Utrecht deze verschansing weder in hare magt gehad, en het vervallen slot doen herstellen. Het werd in het jaar 1481, door de Hollanders, onder den Stadhouder JOOST VAN LALAING, vruchteloos belegerd, doch een jaar later gelukte het hun beter, wanneer het blokhuis, den 28 September 1482, werd overgegeven, en straks daarna ten gronde toe geslecht. De stedelingen hebben het echter naderhand weder opgebouwd, en er in het begin der zestiende eeuw eerst WILLEM VAN WINSSEN, daarna WILLEM VAN DE WAAL van Vianen en eindelijk diens zwager als Kasteleinen gehad; doch toen zij, in het jaar 1511, vrede maakten met Heer FLORIS VAN IJSELSTEIN, moesten zij beloven, het geheel te doen nederwerpen, eer de vrede in de stad mogt afgekondigd worden. HENDRIK VAN BEIJEREN, de acht en vijftigste Bisschop, liet er, in het jaar 1529, wel weder in allerijl, door gepreste hoeren, een blokhuis opslaan; doch heeft het, te gelijk met het geheele Nedersticht, in het volgende jaar, aan Keizer KAREL V overgedragen, en deze heeft het niet lang daarna doen afbreken, zonder dat het ooit weder opgebouwd is. In het jaar 1567 was er echter nog eene schans aan de Vaart. Het schoutambt op de VAART werd, in het jaar 1456, nevens het Drostambt van Hagestein, door Bisschop DAVID VAN BOURGONDIE, verpand aan REINOUD VAN BREDERODE, die het te bedienen gaf aan zekeren ADAM KLAASSEN. Naderhand in het jaar 1465, stond Heer REINOUD dit zijn regt af aan zijnen bastaardzoon WALHAUT, en deze wederom, in het jaar 1483, aan JONAN, Heer van Egmond-en-Baar. Het kasteleinschap echter, met de erve en huizinge, daartoe behorende, en het kraanregt kwam reeds van ouds der stad in eigendom toe. Zij had ook, in het jaar 1530, van Keizer KAREL verkregen, dat men aan de VAART geen meer huizen zoude mogen timmeren, dan die er van ouds, en voor den laatsten oorlog, gestaan hadden; dat die, welke er toen stonden, *niet dan op eene sekere forme, moglen gerepareerd worden*; dat zij den accijns van de wijnen en bieren, die op de vaart getapt en gesleten werden, zoude mogen heffen en ontvangen, mits den Keizer het derde deel van den wijn en het vierde deel van den bieraccijns uitkeerende.

In het zelfde jaar werd door den Stadhouder en Ridder van den Keizer eene ordonnantie gemaakt op de opening der sluizen, den doortogt en het onderhouden van de vaart; gelijk reeds in 1470, door de stad, eene orde voor den Kastelein aan de Vaart, onttrent het verzwaren der sluizen beraamd was. De stad verpachtte ook, reeds in het volgende jaar, de inkomsten van de belastingen op de schepen en schuiten, die

door de haven en verlaten van de Vaart voeren. In het jaar 1582 bekwam zij, van Koning Filips, het regt der waag op de Vaart, in erfpacht, mits daarvoor jaarlijks drie gulden betalende aan den Rentmeester Generaal van Utrecht. Uit aanmerking van dat alles, ter be-
tengeling van de moedwillige schippers, en ter voorkoming van de geweldige afpersingen, die den koopman noodzaakten, de vaart voorbij te varen en zijne waren elders te slijten of door te voeren; alsmede, dewijl de stad zorgen moest voor het onderhoud van alle hoofden, kribbingen, en andere werken, die tot behoud van de diepte van de sluizen op de vaart, dienden; ook om de groote diensten, die de stad, gedurende de laatste onlusten, tot bevordering der gemeene zaak, gedaan en de groote lasten, die zij gedragen had; om dit alles, gaven de Heeren Staten des lands van Utrecht, den 12 Januarij 1582, zooals wij reeds gezien hebben, aan de stad Utrecht, op haar verzoek, in pandschap, de hooge en lage heerlijkheid van het geregt van Vreeswijk.

Dat Vreeswijk van eenen hoogen ouderdom is, blijkt daaruit, dat er reeds vóór het jaar 1217 een kerk gestaan heeft, van welke kerk, en van den persoon daarvan (waardoor de voornaamste Regent of Pastoor van Vreeswijk verstaan werd) gewag werd gemaakt in zekeren brief van Otto van der Lip, den vier en dertigsten Bisschop van Utrecht, in het voorschreven jaar verleend, om voor de ingezetenen van het Gein eene kerk te bouwen, waartoe sommige ingezetenen van Vreeswijk mede de hand boden, omdat zij eenigzins afgelegen van hun eigen kerk woonden; waarom er ook vijftien huizen van Vreeswijk aan de nieuwe kerk van het Gein onderhoorig gemaakt werden, waarvoor de kerk van Vreeswijk vijf ponden (3 guld. 75 cents) genoot. De hier bedoelde kerk is niet meer in wezen, maar ligt reeds overlang in puin, van hetwelk nog eenig overgebleven muurwerk gevonden wordt. In plaats daarvan is naderhand eene andere kerk en, na het verbranden van deze laatste door de Franschen, in 1673, wederom eene andere, in 1682, op den oever van de Lek gesticht, welke kerk nog ten huidige dage te Vreeswijk gezien wordt. Het is eene kruiskerk, die ten Westen van het kanaal staat en wel niet groot, doch zeer geschikt en fraai is, met eene scherpe spits er boven en van een orgel voorzien. Tot in het jaar 1825 bestond in deze gem. geen pastorie, doch in dat jaar is aan de bestuurders der kerk eene aanzienlijke som, tot goedmaking der daartoe vereischte kosten, ter hand gesteld, welke bijeengebragt was, uit eene algemeene inschrijving der gemeenteleden en uit eene belangrijke toelage, zoo van de stad Utrecht, als van de Regering des lands.

De R. K. kerk, aan de H. BARBARA toegewijd, is in het jaar 1806 gesticht, waartoe een voornaam lid dier gemeente zeer veel heeft bijgedragen, die, in 1816, ook het orgel heeft gegeven, zoo als daar onder, in vergulde letteren, te lezen staat. In 1848 is deze kerk vergroot, daar zij door het meer en meer toenemen der R. K. de gem. niet meer kon bevatten; daartoe is van wege de provincie eene subsidie van 1500 gulden gegeven, terwijl het overige door de gemeenteleden der R. K. is bijgedragen. De kerk is een langwerpig vierkant gebouw, met één altaar.

De kermis valt in Dinsdag na 21 September.

Vreeswijk is de geboorteplaats van AZEIDIUS HAFNAKKER, die naderhand, onder den naam van SALOMON THEODORUS, Hoogleeraar in de Godgeleerdheid, te Keulen is geweest; en onder den titel van 'ENOTI KON, *dissecti Belgii*, een Historisch verhaal heeft uitgegeven van

den oorsprong en voortgang der verschillen tusschen de Re- en Contra-remonstranten, gedrukt in het jaar 1618.

Den 25 October 1827 rukte MAAARTEN VAN ROSSEN, met zijne gansche beschikbare magt, tegen VREESWIJK op, om de Vaartsche-schans te bemagtigen, doch gebrek aan geld maakte de soldaten weigerachtig, zoodat hij onverrichter zake moest aftrekken.

Altijd en roemvol gedenkwaardig is het, dat 200 gewapende burgers, gekozen uit drie vaandelen der Utrechtsche Schutterij, een 50tal scherpschutters en een 20tal kanonniers van het Genootschap: *Voor Vaderland en de Vrijheid*, meest alle binnen de stad gevestigde ingezetenen, waarbij slechts eenige hulpelingen uit de stad Leyden, die zich echter allen, in veel grooter aantal dan noodig werd geacht, vrijwillig aangeboden hadden, onder het opperbevel van den Vroedschap d'AVERHOULD, gerugsteund door 3 ligt bespannen veldstukjes, welke zij mede voerden, te 6 ure, in den avond van den 9 Mei 1787, de Tolsteegpoort uitrukten, om, volgens den aan hen door hunne stedelijke regering gegeven last, het bataillon goed geoefende voetknechten van en onder de persoonlijke aanvoering des Overste Graven van EFFEREN, ruim 700 mannen sterk, van het grondgebied en de vrijheid der stad Utrecht te doen verhuizen. Omstreeks te half tien ure, ter opgemelde plaatse, nabij VAKESWIJK aangekomen, ontdekten de als voorhoede voornitgezondene scherpschutters het naderen van een troep volks, dat, door de prijszwaardige stoutmoedigheid van den scherpschutter MICHEL CENSTENAAH, die op handen en voeten langs den wegkant, tot onder de reeds in slagorde geschaarde krijgsbende, voortkruipende, voor het aangeduide stadhouderlijke bataillon herkend werd. Zonder aan d'AVERHOULD tijd te gunnen, hem zijnen last in het minnelijke ter kennis te brengen of eene voorafgaande aanroeping te doen, rigtte het gezegd bataillon zijn twee gelederen vuur, versterkt door het werpen met handgranaten, op de dit zoo plotseling niet vermoedende Utrechtsche burgers, waardoor er eenige verwarring ontstond en de regtsgeleerde Mr. CORNELIS VISSCHER, gezagvoerder over de scherpschutters, alsmede de kanonnier ROBERTUS VAN DER VLEK sneuvelden. De bombardier VAN SCHUPPEN werd gevaarlijk en de soon van den gaarder der loterij VAN BRAKEL met eenen snaphaanskogel doars door de dij gekwetst. d'AVERHOULD deed echter, bijgestaan door zijne getrouwe medebevelhebbers en wel voornamelijk door het goede voorbeeld der broeders van den gesneuvelden Mr. CORNELIS VISSCHER, die, als of er niets buitengewoons gebeurd ware, op hunne posten bleven, al vrij spoedig de goede orde herstellen. Hij vermaande zijne onderhoorigen, door eene korte maar zeer indrukwekkende aanspraak, tot bedaardheid; hen verzekerende, dat zij op zijn palstaan konden rekenen, en vrijheid gevende, indien het tegendeel geschiedde en hij een voet terug zette, hem ter neder te schieten. Eindelijk liet hij ook het geschut in werking brengen, hetwelk, ofschoon ten koste van eenige meerdere gewonden aan zijne zijde, van zulk een goed gevolg was, dat de vijand, na een gevecht van een half uur of daar omtrent met groot verlies van dooden, gekwetsten en gevangenen, het balsepad moest kiezen, hun het slagveld overlatende en een rijke buit ten beste gevende.

Het wapen van de gem. VAKESWIJK bestaat uit een veld van azuur, met drie fasces van goud.

VREESWIJK of SPIJKERSHOEFSTEDE, voorm. buit. in het Overkwartier der prov. Utrecht, arr., kant. en $\frac{1}{2}$ u. O. van Utrecht, gem. en 1 u. Z. van de Bilt.

Het is thans eene boerderij, toebehoorende aan den Heer STRICK van LINSCHOTEN van RIJNANONKEN.

VREET-OP of VRET-OP, hofstede in *Firelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 2 u. W. N. W. van *Appingedam*, gem. en 5 min. N. van *Loppersum*.

VREEZE, oude naam van het d. *VRIES*, in het dingspil van *Noordenveld*, prov. *Drenthe*. Zie *VRIES*.

VREKWIJK, bij het kadaster ook *VREEKWIJK* gespeld, op sommige kaarten onder den naam van *VERRIJCK* voorkomende, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*, *Derde* distr., arr. en $4\frac{1}{2}$ u. O. van *Eindhoven*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Asten*, gem. *Deurne-en-Liessel*, $\frac{1}{4}$ u. Z. van *Deurne*, waartoe het behoort, aan den weg van *Deurne* op *Liessel*.

VRELLEKHOVEN, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *VRIELKHOVEN*.

VRENCKENSTEIN, voorm. adell. h. in de stad *Utrecht*, aan de zuidzijde van de *Oudegracht*, tusschen de *Bakker-* en *Jacobibruggen*.

VRESSEL of VARYSEL, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*, *Eerste* distr., arr. en 5 u. Z. O. van 's *Hertogenbosch*, kant. en 1 u. Z. O. van *St. Oedenrode*.

VRETTENBERG, geh. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en $7\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Deventer*, kant. en $1\frac{1}{4}$ u. Z. O. van *Ommen*, gem. *den Ham*.

VREUGDE-EN-RUST, buit. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 1 u. O. van 's *Gravenhage*, kant., gem. en 2 min. O. van *Poorburg*.

Dit schoone buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden en overplaats, eene oppervlakte van 10 bund. 27 v. r., en wordt in eigendom bezeten door den Heer M. A. F. H. *Hoffman*, woonachtig te 's *Gravenhage*.

VREUGDENRIJK, buit. in het *Land-van-Vianen*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 4 u. N. N. O. van *Gorinchem*, kant., gem. en $\frac{1}{4}$ u. Z. W. van *Vianen*, in het geb. *Helsdingen*.

Dit buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 1 bund. 43 v. r. 80 v. ell., en wordt in eigendom bezeten, door de weduwe C. de *Voa*, woonachtig te *Vianen*.

VREUGDERIJK (OPKOMST-VAN-), pold. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *Kokskeuvels* (De).

VREYSEL, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *VRESSEL*.

VRIENDENPOLDER (DE DRIE-), pold. in de heerl. *Prinseland*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *Drie-Vrienden-Polder*.

VRIENDENWIJK, plant. in *West-Indië*, op het eil. *Curaçao*, in de *Oost-divisie*, N. O. van het *Schottegat*.

VRIENDSCHAP (BEPROEFDE-), Chirurugijs-etablisement, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie *Beproevede-Vriendschap*.

VRIENDSCHAPSBELEID, voorm. koffijpl. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Boven-Commewijne*, ter linkerhand in het afvaren; palende bovenwaarts aan de koffijplant. *Spieringshoek*, benedenwaarts aan de voorm. koffijplant. *Ouderzorg*, waarmede zij vereenigd is; 800 akk. groot, de *Negers* noemden haar *Bénai*.

VRIENDSCHAPSBELEID-EN-OUDEZORG, koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Beneden-Commewijne*, ter linkerhand in het afvaren; palende bovenwaarts aan de koffijplant. *Spieringshoek*, benedenwaarts aan de koffijplant. *Wederzorg*; 1000 akk. groot; met 141 slaven. De *Negers* noemen haar *Nkrvu* of *Nové*.

VRIENDSLUST, kweekgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Saramacca*, ter linkerhand in het afvaren; palende bovenwaarts aan den verl. kostgr. *Goede-Intentie*, benedenwaarts aan de verl. plant. *Rachelschoop*; 500 akk. groot; met 2 slaven.

VRIES, gem. in het dingspil van *Noordenveld*, prov. *Drenthe*, arr. judic. en adm. kant. *Assen* (4 k. d., 1 m. k., 2 s. d.); palende N. aan de gem. *Peize en Eelde*, O. aan de *Groningsche* gem. *Haren* en aan de gem. *Zuidlaren en Anloo*, Z. aan *Assen*, W. aan *Norg en Roden*.

Deze gem. bevat het d. *Vries*, benevens de geh. *Ter-Aert*, *Bunne*, *Donderen*, *IJde*, *Oldemeulen*, *Rhee*, *Taarlo*, *Tinaarlo*, *Winde*, *Zeege* en *Zeijen* en de h. de *Drenthsehe-Punt* en *Nieuw-Ubbema*; beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 10,895 bund. 10 v. ell., waaronder 10,818 bund. 84 v. r. 22 v. ell. belastbaar land; telt 276 h., bewoond door 297 huisgez., nitmakende eene bevolking van 1770 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

De inw., die er op 15 na allen Herv. zijn, onder welke 550 Ledenmaten, maken eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Assen* behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest *Eilardus Huisman*, die in het jaar 1599 herwaarts kwam, en in het jaar 1608 afgezet werd. Het beroep is eene collatie van onderscheidene partikulieren.

De 10 R. K., die men er aantreft, parochiëren te *Assen*. — De 5 Israëlieten, die er wonen, behooren tot de ringsynagoge te *Assen*.

Men heeft in deze gem. 7 scholen, als: ééne te *Vries*, ééne te *Bunne*, ééne te *Donderen*, ééne te *IJde*, ééne te *Taarlo*, ééne te *Tinaarlo* en ééne te *Zeijen*, welke gezamenlijk gemiddeld door een getal van 240 leerlingen bezocht worden.

Het d. *Vries* of *Vrieza*, oudtijds *Vrieza*, ligt 2 u. N. van *Assen*, aan den straatweg van die stad op *Groningen*. Het is eene welvarende plaats, in wier kom men 60 h. en 415 inw. telt.

De kerk is eene der oudste van de provincie *Drenthe*, met eenen zwaren niet hoogen toren, waarin twee klokken, doch zonder orgel. Ook is hier nog eene oude doopvont aanwezig.

De dorpsschool wordt gemiddeld door een getal van 65 leerlingen bezocht.

Men heeft er een distributiekantoor van de brievenposterij.

Er wordt den 20 October eene jaarmarkt gehouden, op welke in het jaar 1847, 762 stuks rundvee, 1554 schapen en 455 varkens zijn aangebragt.

VRIKS (DE), baai in *Oost-Indië*, in de *Indische-Zee*, aan de zuidkust van het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. en ads. resid. *Soekapoera*.

VRIESCHE-AA (DE), riviertje in *Twenthe*, prov. *Overijssel*. Zie **AA (VRIESCHE-)**.

VRIESCHE-KAAI, ook wel *Bisschopsschans* genaamd, voorm. schans prov. *Overijssel*, arr. *Zwolle*, gem. *Staphorst*, onder *Rouveen*, aan de oostzijde van de straat, bij de *Dedemsvaart*, in het zoogenaamde *Koor-mansland*, sedert weinige jaren geslecht, en nu een groot stuk weiland.

Bij den eersten inval der *Munsterschen* in het jaar 1664, werd hier een retranchement opgeworpen met eene batterij en twee stukjes geschut. Zij lag aan de oostzijde van den straatweg, kort bij de *Dedemsvaart*. In 1672 bij den tweeden inval der *Munsterschen*, schijnt deze sterkte wederom in verval geraakt te zijn, althans toen zij nog naauwelijks bezet was en men aan hare versterking werkte, rukten

des vjands henden, den 13 Junij oude stijl van het jaar 1672, voor de schans en deze werd spoorlags door de bezetting verlaten. Na dien tijd schijnt de schans geheel vervallen te zijn, zoodat de jaarlijksche commissie uit den Raad van State voor Wedde en Westwoldingerland, telkens, om de gronden van de schans te mogen beweiden, vergunning verleende aan den huurder van de herberg de Ligtmis, hetwelk na de ommekeer van zaken in 1793 in gebruik geraakt, aanleiding heeft gegeven, dat de oppervlakte dezer schans, door de eigenaren van de Ligtmis is ingenomen, en als hun eigendom aangemerkt; hoe wel ten kobiere en in de kadastrale stukken die gronden tot heden staan op den naam van schans **VRIESCHESKAAL** of **BISSCHOPSSCHANS**. Zij heeft eenen omvang van 10 bund.

VRIESCHE-KADE, hoogte, prov. *Overijssel*, arr. *Zwolle*, gem. *Staphorst*, achter de Staten-Lei- of Vrieschendijk door het heideveld loopende, en nog heden ten dage zichtbaar, hoewel in vervallen toestand als geen dienst meer doende.

Deze stond met de linie van defensie voor de prov. *Overijssel* in verband.

VRIESCHELOO, vroeger, om de verhevenheid van den grond, *Loz* genoemd, d. v. in *Westerwolde*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 2 u. Z. O. van *Winschoten*, gem. en 1 u. Z. ten W. van *Bellingewolde*, aan de *Hannoversche* grenzen. Volgens sommigen zoude de eigenlijke naam **FRIESCHELOO** (d. i. *Friesche hoogte*) zijn. Niet alleen van de kerk welke in 1717 door de tegenwoordige vervangen is, maar zelfs van eene vroegere zijn nog sporen aanwezig, zoodat men daaruit veilig tot den hoogen ouderdom van het dorp besluiten mag.

De Aa stroomt hier ten Noordwesten voorbij naar de Statenzijl en is er des voorjaars en in den herfst bevaarbaar. Er zijn in de nabijheid zes kolken. Het zijldiep, dat van den Zoddenkant komt, loopt door de groenlanden naar den watermolen en de pomp, waar het zich in de Aa ontlast.

Men heeft er 90 h. en ongeveer 600 inw., die allen in den landbouw hun bestaan vinden. De grond is verschillend. Men vindt er vooral zand, maar ook veen, derrie en kleigrond.

De inw., die er op 5 na allen Herv. zijn, onder welke 190 Ledematen, maken met de tot de burgerl. gem. *Wedde* behoorende geh. *de Kijl* en *Lutjeloo*, eene gem. uit, die tot de klass. van *Winschoten*, ring van *Bellingewolde*, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest **WILHELMUS BURENUS**, die er in 1627 stond en in 1639 overleed. Het beroep geschiedt hier door de stemgerechtigden en den kerkeraad, voorheen alleen door de stemgerechtigde ingezetenen, naar deimtalén, onder goedkeuring van Burgemeesteren en Raad der stad *Groningen* (1). De kerk heeft, even als de toren, pastorie, school enz., door den inval der Munstersche krijgslieden, in den oorlog van 1665 tot 1667 zeer veel geleden, waarom de Raad van State aan de gemeente 100 dukatons (315 guld.) toekende; terwijl de provinciale synode de belangen der ongelukkige gemeenten aan de onderscheidene klassen dringend aanbeval, zooals blijkt uit het behandelde op de bovengenoemde synode van 1669. De gemeente van **VRIESCHELOO** mogt evenwel niet lang de vruchten der christelijke liefde genieten, daar zij bij den tweeden Munsterschen oorlog van 1672 nog veel meer leed dan bij den eersten. Destijds toch werden niet alleen

(1) Zie *Tegenwoordige Staat van Stad en Lande*, D. II, bl. 485.

de kerk en pastortj geheel vernield, maar bijna alle huizen in het dorp afgebrand. Men verzocht en verkreeg in 1694 bij de Provinciale Synode verlof tot het doen eener collecte, niet alleen in deze maar ook in andere provinciën. Ook de Predikant van **VRIESCHLOO**, **HENRICUS LUDOLPHI HOVENBERG**, zag zich in 1673 gedwongen, vrijheid te verzoeken tot het doen van eene collecte, en voorschrijving der synode daartoe, » uithoofde (aldus luidt het request) van vele geledene schade door brand, hooge watervloeden en de vijandelijke invasie, » waardoor hij van huis en hof ontbloot was." In het jaar 1717 is deze kerk echter afgebroken en eene nieuwe, benevens de pastortj en kosterij, op eene andere plaats gebouwd, welke kerk in 1838 weder aanmerkelijk hersteld is, waartoe uit het fonds voor noodlijdende kerken 700 en uit 's Rijks Schatkist mede 700 gulden verstrekt is, terwijl de overige onkosten door de gemeente zelve gedragen zijn. Het is een klein, langwerpig, doelmatig ingerigt gebouw, ten O. van den zandigen weg. Zij heeft geen orgel doch is nog voorzien van eenen predikstoel van het jaar 1460, hetwelk wordt aangeduid door de daarop gebeitelde woorden: **ABBAS DOCCUMANIS ME FIERI FECIT, ANNO 1560.** (d. i. De Abt van Dockum heeft mij laten maken, in het jaar 1560.) In het jaar 1841 is er een nieuw spits torentje voor de kerk gebouwd, waartoe de Gemeentekas van Bellingwolde 300 guld. heeft bijgedragen, terwijl de meerdere kosten groot 900 guld. door de gemeente **VRIESCHLOO** zelf is bijeengebragt. In dit torentje hangt eene klok, die zich door helderheid van klank en welluidendheid onderscheidt, hetwelk veroorzaakt wordt door het veelvuldige silver, door het vrome voorgelacht daaraan besteed.

De **S R. K.**, die er wonen, parochiëren te *Pekela*. — De dorpschool wordt gemiddeld door 80 leerlingen bezocht.

In den nacht van 1 September 1837 zijn in dit dorp eene boerenhuizinge en schuur geheel afgebrand, waarbij ook een aanzienlijke voorraad granen, het vee, de boerengereedschappen enz., een prooi der vlammen zijn geworden.

In het jaar 1844 is deze gemeente door eene braak in den Zoddendijk bijna geheel overstroomd geworden, welke overstrooming aan huizen en landerijen belangrijke schade heeft toegebracht. De toenmalige Predikant **J. SINNEN**, thans Predikant te *Bellingwolde*, heeft destijds de hulpe der liefdadigheid zijner gewest- en landgenooten niet te vergeefs ten behoeve der behoeftigen in de gemeente ingeroepen; want het is hem gelukt, eene som van 700 guld. ter te gemoetkoming in de geledene schade aan de meest hulpbehoevenden uit te reiken.

VRIESCHE-VLAAK (HET) of **DE VRIESCHE-VLAAT**, droogte ten N. van de *Zuiderzee*, in den *Vlietstroom*, O. van het *Breezand*.

VRIESEKOOP of **VRIEZEKOOP**, voorm. afzonderlijke heerl. in *Rijnland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Amsterdam*, kant. *Nieuwer-Amstel*, gem. *Leymuiden-en-Vriesekoop*; palende N. aan *Aalsmeer*, O. aan *Kalslagen*, Z. aan *Rijnsaterwoude*, W. aan *Leymuiden*.

Deze heerl. bevat den pold. *Vriesekoop* het geb. *Vriesekoop*, een gedeelte van de b. *Bilderdam* en eenige verstrooid liggende huizen.

De Herv., die er wonen, behooren tot de gem. van *Leymuiden-Kalslagen-en-Bilderdam*. — De **R. K.**, welke men er aantreft, parochiëren te *Rijnsaterwoude*.

Men heeft in deze heerl. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Leymuiden*.

Deze heerl., welke sedert onheugelijke jaren met die van *Leymuiden*, door de zelfde eigenaars bezeten is, is thans even als die heerl. een eigendom van de stad Amsterdam. Zie voorts het art. *LEYMUIDEN*.

Het geh. *VRIESEKOOP* of *VRIESEKOOP*, ligt 5 u. Z. van Amsterdam, ruim 3 u. Z. W. van Amstelveen, 5 min. O. van Leymuiden, aan de Drecht.

VRIESEKOOP, pold. in *Rijnland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Amsterdam*, kant. *Nieuwer-Amstel*, gem. *Leymuiden-en-Vriesekoop*; palende N. en O. aan Kalslagen, Z. aan de Drecht, die hem van den *Wassenaarsche-polder* scheidt, W. aan den *Griet-polder*.

VRIESEKOOP-EN-GRIET-POLDER, bedijking in *Rijnland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Amsterdam*, gem. *Leymuiden-en-Vriesekoop*; palende N. W. aan het *Haarlemmermeer*, N. aan het westeinde van *Aalsmeer* en aan *Kalslagen*, O. aan *Kalslagen*, Z. aan den Drecht, die haar van den *Wassenaarsche-polder* en den *Heiligengeest-polder* scheidt.

Deze bedijking bevat den pold. *Vriesekoop* en den *Grietpolder*, en wordt door drie molens en eene sluis van het overvloedige water ontlast.

VRIESENBAAL, naam, onder welchen de *BAAI-VAN-DIEK-DE-VRIES*, in *Oost-Indië*, op sommige kaarten voorkomt. Zie *DIEK-DE-VRIES* (*BAAI-VAN*).

VRIESENBERG (DE), berg in de heerl. *Rijssen*, prov. *Overijssel*, gem. en omtrent $\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Markelo*, in de buurs. *Elzen*. Hij is 41 ell. hoog, boven A. P. Op den kruin van dien berg ligt een grafheuvel of tumulus.

VRIESENBURG, verl. katoenpl. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Motkreek*; ter linkerzijde in het afvaren naar de *Cotica*; palende bovenwaarts aan de verl. katoenpl. *Visschershaven*, benedenwaarts aan de koffij- en katoenplant. *Clemensburg*; 500 akk. groot.

VRIESENBURG, koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Pericakreek* ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de koffijplant. Onvergenoegd, benedenwaarts aan het verl. *Landvan-Hulshoff*; 380 akk. groot; met 44 slaven.

VRIESENBURG-NOVA, voorm. katoenplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Taposripa-kreek*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de voorm. plant. *Dwingeloo*, waarmede zij nu vereenigd is, benedenwaarts aan de verl. koffijplant. *Philipsdal*.

VRIESENBURG-NOVA-EN-DWINGELOO, koffij- en katoenplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Pericakreek*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de koffijplant. *Driesveld*, benedenwaarts aan de verl. koffijplant. *Philipsdal*; 500 akk. groot; met 101 slaven.

VRIESENDIJK, oude weg in de prov. *Overijssel* en *Drenthe*. Zie *FRIESCHEDIJK*.

VRIESENWYC, oude naam van het landg. *VRIESWIJK* in de ambtmannij *Colmschate*, prov. *Overijssel*. Zie *VRIESWIJK*.

VRIESEVEEN, d. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*. Zie *VRIESEVEEN* (1).

VRIESHOOP, verl. plant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Orleana-kreek*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de verl. plant. *Janslust*, benedenwaarts aan de verl. plant. *Stolkertsvliet-en-Buyslust*; 173 akk. groot.

VRIESLAND, zeer gebruikelijke, doch betwistte spelling van den naam der prov. *FRIESLAND*. Zie dat woord.

(1) Eveneens soeke men de woorden elders *VRIES* gespeld en welke hier niet gevonden worden op *VRIEZ*.

VRIESLAND, pold. in het *Land-van-Putten*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Brielle*, gem. *Hekelingen-en-Vriesland*; palende N. aan den pold. Braband, O. aan den Hekelingen-polder, Z. aan Oud-Schuddebeurs, W. en N. W. aan den Simonshavensche-polder.

Deze pold., gelegen in de bedijking van den ring of dijkadje-van-Putten, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 88 bund. 46 v. r. 86 v. ell. schotbaar land; telt 8 h., waaronder 4 boerderijen, en wordt door 2 schepradwatermolens, vereenigd met de polders Hekelingen en Braband, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur, bestaat uit vijf Leden en een Secretaris.

VRIESWIJK, huurs. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en 1 u. N. O. van *Deventer*, gem. en 1 u. O. van *Diepenveen*; met 18 h. en 120 inw. — In deze huurs. ligt ook een landg. van denzelfden. Zie het volgende art. (1).

VRIESWIJK, vroeger ook wel **VRIEZWIK**, landg. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en 1 u. N. O. van *Deventer*, gem. en 1 u. O. van *Diepenveen*, in de marke *Borgel*.

Dit landg. is reeds van ouds onder die benaming bekend geweest, want in het *Necrologium* des kapittels van *Deventer* leest men reeds de bonis in *Vriesenewyc*. Het beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 178 bund. 29 v. r. 83 v. ell., en wordt in eigendom bezeten en bewoond door den Heer **ERNST GEORGE BARON VAN MIDDACHTEN**.

VRIEZE, d. in het dingspil *Noordenveld*, prov. *Drenthe*. Zie **VRIES** (2).

VRIEZENDIJSCHES-MOEREN of **VRIEZENDIJSCHES-MOEREN**, voorm. moeras aan het eil. *Tholen*, prov. *Zeeland*, N. van de heerl. *Tholen*.

Het ontleende zijnen naam van het geslacht **DE VRIEZE**, hetwelk ook *West-Baarland* bezat.

VRIEZENDIJSCHES-MOEREN (HET-LAND-VAN-DE), voorm. streek land op het eil. *Tholen*, prov. *Zeeland*, welke door **WILLEM I**, Roomsche Koning en Graaf van *Holland en Zeeland*, van welke $\frac{2}{3}$ deelen ter leen gegeven werden aan **ALAEDE VAN DUVE**, terwijl $\frac{1}{3}$ behoorde aan de Heeren van *Breda*, welke gift, in het jaar 1271, door **FLORIS V** bevestigd werd, wordende de grenzen daarvan in dezen laatsten giftbrief aldus ontschreven: » *En dit vuirz. Lant es gesloten ende gehouden bynnen desen palen alsoe als Quarenvliet opgaet en roert 't saylant dat men ghemeenlike 't gheestlant heet, ende als Quarenvliet loopt in Striene en als Striene loopt an Grevenig en grevenig loopt in Vosvliet en Vosvliet in Bolcke en als Bolcke loopt en roert Bokelenbge en als Bokelenpiete roert 't gheestlant.*

Dit land, hetwelk zeer laag was, later bij perceelen ingedijkt zijnde, is nu door de heerl. **VOSSEMEER** vervangen.

VRIEZENVEEN, gem. in *Twenthe*, in de heerl. *Almelo-en-Friesenveen*, prov. *Overijssel*, arr. en kant. *Almelo* (1 k. d., 7 m. k., 4 s. d.); palende N. aan de gem. *Ambt-Hardenbergh* en den *Ham*, N. O. aan het kon. *Hannover*, O. aan de gem. *Tubbergen*, Z. aan de gem. *Ambt-Almelo*, W. aan *Wierden* en *Hellendoorn*.

Deze gem. bevat het d. *Vriezenveen* en het geh. *Bruinchaar*, benevens eenige in de veenen verspreid staande hutten; beslaat,

(1) Hierdoor vervalt het abusief op de F gebragte art. **FRIESWIJK**.

(2) Eveneens zoeken men de overige woorden, welke elders **VRIEZE** gespeld en hier niet gevonden worden op **VRIES**.

volgens het kadaster, eene oppervlakte van 7213 bund. 94 v. r. 33 v. ell., waaronder 3418 bund. 94 v. r. 53 v. ell. belastbaar land en ongeveer 3800 bund. woeste veen- en beïdegronden. Men telt er 450 h., bewoond door 548 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 3000 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden. Ook wordt er veel turf gemaakt en verzonden naar Almelo, Borne, Hengelo enz. In den winter en in het voorjaar reizen een aantal ingezetenen door de onderscheidene provinciën en slijten, als kramers, allerhande tuijzaden, en sommige drijven handel in linnen en tafelgoed, waarmede zij ook door verschillende provinciën reizen. In vroegere tijden reisden de inwoners van Vriezenveen naar Zwitserland, Spanje en de Westindische bezittingen, alwaar zij handel dreven met lijnwaad, meestal te Almelo gefabriceerd. Later vestigden zij zich te St. Petersburg, thans zijn aldaar vijf compagnieschappen, waarin vijftien of zestien familiën deel hebben die op den Gostinoidwor, eene soort van oostersche bazaar, een aantal winkels hebben en handel drijven in linnen, damast en allerlei zijden en katoenen stoffen. De hoofden dezer handelsvereenigingen zijn bij afwisseling te VRIEZENVEEN, waar de meeste hunne vrouwen en familiën hebben; doorgaans zijn er een twintigtal jonge lieden van VRIEZENVEEN in deze winkels die na eenige jaren gewoonlijk deelgenooten worden. Te St. Petersburg hebben zij eenen eigen Predikant.

De gem. VRIEZENVEEN besit in hare uitgestrekte veenen onberekenbare rijkdommen, waarvan zij volstrekt geen nut kan hebben, omdat de gelegenheid om turf te verzenden ontbreekt. Zij wordt dagelijks armer; het getal der bedceiden is aanzienlijk en de middelen ter bedeeeling ontbreken. Onder deze omstandigheden hebben vele menschen zich aan smokkelarij (invoer van zout en suiker) overgegeven, hetwelk zeer na-deelig werkt op de zedelijkheid. Men heeft er 5 wind-korenmolens, van welke 2 tevens pelmolens zijn.

De Herv., die er ruim 2370 in getal zijn, onder welke 1200 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Deventer*, ring van *Almelo*, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraar-ambt heeft waargenomen, is geweest WILHELMUS GRAVINKHOF, die in het jaar 1620 herwaarts kwam en in het jaar 1650 overleden is. Het beroep is eene collatie van den Heer van Almelo-en-Vriezenveen.

De Afscheidenen, van welke men er 60 telt, maken mede eene gem. uit, die eenen eigen Predikant heeft.

De R. K., van welke men er ruim 350 aantreft, onder welke ruim 250 Communikanten, maken eene stat. uit, welke tot het aartspr. van *Twenthe* behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt.

De 25 Isr., die er wonen, behooren tot de ringsynagoge van *Almelo*.

Men heeft in deze gem. eene school, welke gemiddeld door 400 leerlingen bezocht wordt.

Het d. VRIEZENVEEN of VRIEZENVEN, volgens sommigen FRIEZENVEEN, ligt $1\frac{1}{2}$ u. N. van Almelo. Het was vroeger een bijna ontoegankelijk moeras of veen. In het laatst der veertiende eeuw hebben zich aldaar, onder bescherming van den Heer van ALMELO eenige Kolonisten nedergezet, die volgens de overlevering uit Holland kwamen, en naar welke een kanaal tusschen Almelo en VRIEZENVEEN nog den naam draagt van Hollander grave. Deze Kolonisten, door nieuw aangekomen uit Friesland versterkt, hebben in het begin der vijftiende eeuw deze woestijn regelmatig beginnen te bebouwen: de bevolking toenemende, is de kolonie tot een dorp gemaakt, en met eene dorpsregering en onderscheidene regten en vrijheden begiftigd, bij open brief, gegeven door EENEN, *Joncker to*

ALMELO, ende ELISABETH VAN VOIRST, *Jonckfrouwe tot Almelo, echteliede int jaer ons Heeren dusent vierhondert ende twintig op St. Gregorius*, doch, welke regten zijn bevestigd en uitgebreid bij open brief van JOHAN, *Jonker tot Almelo*, ende JOHANNES VAN BREDE, *Jonckfrouwe tot Almelo*, in 't jaer 1452, op *Sunte Cecilien dach der killiger jonckfrouwen*.

VRIESSEVEN staat thans, op de derde plaats als zijnde tweemaal noordwaarts op verplaatst, de laatste maal in het jaar 1666. De vroegere standplaatsen, ongeveer 4000 en 1800 ell. zuidwaarts, vooral de laatste zijn duidelijk zichtbaar, en in de gemeente bekend onder de namen van Oudenweg en Buterenweg. Het dorp bestaat uit eene straat van het Oosten naar het Westen, ter lengte van een uurs gaans. Het ligt laag en lijdt veel nadeel door gebrek aan behoorlijke afwatering. Veel moeite is en wordt er nog aangewend, om hierin verbetering te bekomen, maar van alle zijden ontmoet men zwaarigheden en tegenwerking. Van de in het Oosten der gemeente gelegen veenen, aan het huis Almelo toebehoorende, loopt een klein en slecht onderhouden kanaal, tot vervoer van turf, naar Almelo. Men telt er in de kom van het d. 412 h. en ruim 2700 inw.

De Herv. kerk was vóór de Reformatie aan den H. ANTONIUS toegewijd. De Pastoor werd door den Heer van ALMELO aangesteld, en was, uit hoofde van zekere stichting, die de Priester BERNARD WISSELINK gedaan had, verplicht, om eens ter maand, op eenen Zaterdag, eene sielmisse te lezen, en 's Vrijdags de misse van het H. Kruis te doen. In de parochiekerk waren drie vikarijen gesticht. De vikarij van het H. Kruis, van den H. ANTONIUS en van de H. ANNA. De eerste was met twee missen ter week belast; de tweede met vier; de derde met drie. De Heer van Almelo had het regt, om de vikarissen te benoemen. Daar die oude kerk in het laatst der vorige eeuw geheel onbruikbaar geworden was, is in het jaar 1801 eene andere gebouwd, uit vrijwillige bijdragen der gemeentelieden en van elders ingekomen giften. Het is een eenvoudig, doch doelmatig gebouw zonder orgel. Toen deze kerk gebouwd is, werden daaraan door de Hervormde gemeente van St. Petersburg ten geschenke gegeven drie fraaije koperen kroonen, benevens drie luchters voor den predikstoel en de voorzangersbank. Naast de kerk staat een oude houten toren.

De kerk der Afscheidenen is een gewoon huis zonder eenig uitwendig kenteeken. — De R. K. kerk, aan den H. ANTONIUS toegewijd, is een klein, net, doelmatig gebouw, zonder toren of orgel, en met een altaar. — De dorpschool, welke midden in het dorp staat, is een groot, deftig gebouw, in 1846 gesticht, en bestaat uit drie lokalen.

De kermis valt in den eerste Dingsdag in Mei; de jaarmarkt den 28 October.

Deze gem. heeft herhaalde malen door brand geleden. Zoo brandde er, den 1 October 1814, 14 huizen en eenige schuren af en den 5 Mei 1840 ruim 40 huizen en een groot getal schuren.

Het wapen dezer gem. bestaat in eenen eikenboom.

VRIJZEWIJK, oude naam van het landg. VRIESWIJK, in de ambtmannij *Colmschate*, prov. *Overijssel*. Zie VRIESWIJK.

VRIJBERGEN, heurl. op het eil. *Tholen*, prov. *Zeeland*, arr. *Zierikzee*, kant. *Tholen*, gem. *Vossemeer-en-Vrijbergen*; palende N. aan het Rammegors, O. aan de jurisdictie van *Tholen* en de heurl. *Poortvliet*, W. aan de schorren tegen de *Krabbekreek*.

Deze heerl. bestaat uit den polder Oost-Vrijbergen, den polder West-Vrijbergen, den Hollare-polder, het grootste gedeelte van den Nieuwen-polder en een zeer klein gedeelte van den Hikke-polder. Zij bevat noch d. noch geb., doch alleen eenige verstrooid liggende h. en beslaat volgens het kadaster, eene oppervlakte van 407 bund. 35 v. r. 86 v. ell., waaronder 381 bund. 12 v. r. 7 v. ell. belastbaar land; telt 5 h., bewoond door 6 huisgez., uitmakende eene bevolking van 20 inw.

Men weet niet vanwaar deze heerl. haren naam ontleend heeft, men gist echter dat VRIJBERGEN in overoude tijden, eene plaats zij geweest, waar de schippers zich vrij konden bergen, zoodat de naam zooveel als eene veilige haven zoude beteekenen.

Deze heerl. bestond voor hare bedijking in drie onderscheidene gorsen; die geheeten werden Jan-Huygens-Mille (omdat een JAN HUYGENS daar eigenaar van was) Jan-Ruygrocks-Lant (mede omdat eene JAN RUYGROCK dat bezat), en 's Gravengors, welke gorsen samen genaamd werden VRIJBERGEN.

Men wil dat deze heerlijkheid in 1418, hetzelfde door Vrouw JACOB van Hertog JAN VAN BEIJEREN, is uitgegeven met de zelfde regten als de hooge heerlijkheid van Vossemeer; en dat de bescheiden daarvan onder de charters van Brabant zouden te vinden zijn, die vroeger op het kasteel van Vilvoorden werden bewaard. Dit is zeker, dat de uitgift-brief heden niet bekend, en bij geen der hedendaagsche schrijvers vermeld of gevonden wordt. Indien het waar is, dat men onder voorgemelde charters dien brief vinden zoude, dan moet men stellen, dat die uitgift door Vrouw JACOB geschied is, terwijl zij met den Hertog van Brabant was gehuwd, doch aan wien die is gedaan is geheel onbekend. Niet minder onbekend is het, wie daarvan sedert de uitgifte bezitters zijn geweest. Men weet alleen, dat in 1547 de helft in deze gorsingen is verpacht door en van wege AGNIETA VAN DER HEYDE, weduwe van JASPER VAN EVERDINGE; ook dat in 1556 van wege Jonkvrouw MARIA JAQUET, Boedelhoudster van wijlen JAN VAN HALMALE, deze zelfde gorsingen zijn overgedragen aan CORNELIS BARTELSZ, Burgemeester van Tholen. Zoo mede, dat in 1558 BALTHEN. JACOBZ. verleid is geworden met de helft in VRIJBERGEN, hem aanbestorven van zijnen oom CORNELIS BALTHENS. Omtrent dien zelfden tijd vindt men ook als deelhebber in deze heerl. vermeld een wees, genaamd MARINUS JACOBZ. CAUSING, waarvan voogd was CORNELIS VAN BEGEN, Burgemeester van Tholen, welk deel bij diens overlijden schijnt overgegaan te zijn aan zijnen broeder WILLEM JACOBZ. Ook leest men, dat VRIJBERGEN aan de voorgangers van MARINUS JACOBZ. ten seer vile price in *Erfpacht van Coninx wege* was uitgegeven. In de laatste helft der vorige eeuw behoorde twee derde gedeelten dezer heerl. aan de eigenaars van de heerl. Vossemeer en een derde aan Jonkvrouw MARIE ELISABETH DE BEAUFORT, van wier erfgenamen dat gedeelte door koop overging aan den Heer Mr. DANIEL DE BRUYN, Schepen en Pensionaris der stad Tholen. Thans wordt deze heerl. in eigendom bezeten voor het grootste deel door Ambachtsheeren van Vossemeer.

Het aanzienlijke geslacht VRIJBERGEN zal later van deze heerl. zijnen naam ontleend hebben; want op de oude lijsten der adellijke geslachten van Zeeland vindt men geen stamhuis van dien naam opgegeven. In het jaar 1577 wordt zelfs nog WILLEM JACOBSEN DE BORT, Heer van VRIJBERGEN genoemd en in het jaar 1616 vindt men eerst met den geslachtsnaam VRIJBERGEN Mr. LIEVEN VAN VRIJBERGEN vermeld. Men heeft hier

voor op het art. VOSSEMEER gezien, hoe de grenzen tusschen die heerf. en VRIJBERGEN reeds in 1561 zijn geregeld geweest. Wij zullen dit niet herhalen, maar er alleen bijvoegen hoedanig die zich strekken moesten, namelijk: *dat de Limiten van de heerlijkheid van Vrijbergen van Poortvlietsche sluys aff zuydoostwaerts op strecken sullen tot Vosulyt toe metten aenwassche die vuyt dezelve Vlijet dan zouden mogen aenwassen binnen en buyten Dycks en voirts van den Dyck van Brouck of tot in de dyepte van Merlo toe.* — De St. Anthonskapel, die gelegen was op den dijk tusschen de polders de Hicke en den Broek, waarvan de grondslagen nog te zien zijn, diende, buiten het geestelijk gebruik, ook om de grenzen tusschen Vossemeer en VRIJBERGEN aan te wijzen. De tijd wanneer en door wien deze kapel gesticht was, is, zoo min als die van hare slooping, aangeteekend; zeer waarschijnlijk, dat ze, in het begin of het hevigste van den tachtigjarigen oorlog, het lot der verwoesting heeft ondergaan. Wat hare stichting betreft, zoo die niet vroeger dan de uitgifte van Vossemeer is geweest, dan mag men gissen, of dit niet geschied zij door ANTHONIS VAN WISSEKERKE, den vader van Egidius, die voor den stichter der kerk van Vossemeer wordt gebouwen, zoo dat deze kapel vroeger dan laatstgemelde kerk ter oefening van de openbare godsdienst zal gediend hebben.

Met Tholen schijnt deze heerlijkheid nimmer twist over haar grondgebied te hebben gehad, zoo min als met de heerlijkheid Poortvliet. Zij is uit schorren bedijkt, die buiten de dijken van Tholen en Poortvliet gevonden werden, gevolglijk jonger dan beide laatstgemelde jurisdictiën.

Ten jare 1684 schijnt echter de grensscheiding met Poortvliet eerst voor goed geregeld te zijn, en in 1683 een scheidpaal tusschen de twee jurisdictiën gesteld. Te voren reeds, namelijk den 18 April 1662, was een verdrag gesloten met de gelanden van Poortvliet, dat die voor hunne suatie zonden betalen vijf ponden vlaamsch (50 guld.) jaarlijks.

Wat de lotgevallen van VRIJBERGEN, zoo in het wereldlijken als in het kerkelijke betreft, daarvan is niets te zeggen. Een zoo klein ambacht dat geen dorp of kerk en weinig opgezetenen heeft gehad, heeft weinig of geen deel kunnen hebben in gewigtige gebeurtenissen, die oorlog en brand kunnen voortbrengen. De watervloeden alleen konden daar schade aanbrengen. Reeds vóór den Munsterschen vrede is hier de eerste bedijking aangevangen, want men vindt, dat, op den 17 Maart 1634, de Heerschappen verzochten hunnen geinundeerden polder wederom te herstellen, nits genietende vrijstelling van den honderdsten penning en alle andere reële lasten, voor den tijd van veertien jaren, en van de bezaaide gemeten voor den tijd van tien jaren, waarop hun, bij 's Lands Staten, werd toegestaan vrijstelling van den honderdsten penning en andere reële lasten, voor den tijd van negen jaren, en van den impost op de hoornbeesten en de bezaaide gemeten voor zeven jaren. Voorts blijkt het, dat in 1657 request tot bedijking aan de Staten van Zeeland is gepresenteerd, doch toen nog is uitgesteld *wegens opgekoome swaere tijden*. Vermoedelijk zijn door deze twee onderscheidene bedijkingen van 1634 en 1657, de eerste het polderkje van Oost-Vrijbergen en de laatste dat van West-Vrijbergen voortgebragt; te meer schijnt dit zoo te wezen, omdat eerst op den 15 April 1662 een verdrag met de ingelanden van Poortvliet over de suatiepenningen, die de laatsten betalen moesten, getroffen is, dat alleen op het zoo even gemelde West-polderkje toe te passen is. In dien tijd schijnt verschil ontstaan te zijn, hoever de schorren en jurisdictie dezer heerlijkheid

zich buitendijks uitstrekten, en de Heerschappen beweerden, dat die over het bekende Rammegors tot bij St. Philipsland hun eigendom waren; waarvan nog verscheidene verklaringen voorhanden zijn: terwijl zij zich bij rekest aan Gecommitteerde Raden van Zeeland bezwaarden, wegens de abuizen in een gemaakte kaart van deze schorren en slikken, ten einde die hun of hunne nazaten in later tijden geen nadeel zonden doen. In 1670, op 6 September, hebben de toenmalige Heerschappen eene verkaveling daarvan aangegaan, waarbij vastgesteld werd, dat die polders een gelijk dijkgeschot zouden opbrengen. Het origineel contract daarvan is nog voorhanden. De laatste bedijking is hier in het jaar 1843 geschied, welke den Hollare-polder heeft voortgebracht.

Het wapen van **VRIJBERGEN** bestaat in een schild van keel, met drie schapen van zilver en een hoofdstuk van het zelfde, beladen met drie rozen van keel.

VRIJBERGEN (DE NIEUWE-POLDER VAN), onbehnide pold. in het eil. *Tholen*, prov. *Zeeland*, arr. *Zierikzee*, kant. *Tholen*, gem. *Oud-Vossemeer-en-Vrijbergen*; palende N. aan den Hollare-polder, O. aan de schorren tegen de Krabbekreek, Z. aan den Hikke-polder, den Oost-Vrijbergen-polder en den Broek-polder, W. aan den West-Vrijbergen-polder.

Deze pold., welke in het jaar 1748 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 83 bund. 98 v. r. 53 v. ell., waaronder 45 bund. 23 v. r. 94 v. ell. schotbaar land en wordt door eene sluis in eenen anderen polder van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf en twee Gezworenen.

VRIJBERGEN-POLDER (DE OOST-), pold. in het eil. *Tholen*, prov. *Zeeland*, arr. *Zierikzee*, kant. *Tholen*, gem. *Oud-Vossemeer-en-Vrijbergen*; palende W. en N. aan den Nieuwe-polder, O. aan den Hikke-polder, Z. W. aan den Broek-polder.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 21 bund. 94 v. r. 7 v. ell., waaronder 17 bund. 94 v. r. 7 v. ell. schotbaar land; telt 2 h. en wordt door eene sluis, in den nevenliggenden polder van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit hetzelfde van den Nieuwe-polder.

VRIJBERGEN-POLDER (DE WEST-), pold. in het eil. *Tholen*, prov. *Zeeland*, arr. *Zierikzee*, kant. *Tholen*, gem. *Oud-Vossemeer-en-Vrijbergen*; palende N. aan den Hollare-polder, W. aan de gorsen tegen de Krabbekreek, O. aan den Nieuwe-polder, Z. aan den Broek-polder en den Bartelmoer-polder, Z. W. aan den Priestermeet-polder.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 22 bund. 68 v. r. 66 v. ell., waaronder 17 bund. 94 v. r. 7 v. ell. schotbaar land; telt 2 h. en wordt door eene sluis, in den Poorvlietsche-boezem van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit hetzelfde van den Nieuwen-polder.

VRIJBURG, voorm. stins, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*. Zie **ALBADA**.

VRIJBURG, gemeenlijk het **BLAAUWBOF** genaamd, vroeger eene hutenplaats, thans eene hofstede, op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, arr. en $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Middelburg*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Vlissingen*, gem. *Oost-en-West-Souburg*, $\frac{1}{2}$ u. N. W. van *West-Souburg*.

Deze hofstede wordt in eigendom bezeten door Mevrouw J. C. Godin, woonachtig te *Middelburg*.

VRIJDENBURG, voorm. wachtpost in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Marowijne*, niet ver van den mond dier rivier.

In de laatste helft der vorige eeuw bestond deze post uit een vierkant stuk grond, bedekt met huizen van latanusboomenhout gebouwd, waarvan de bosschen van Guiana overvloeijen, en met goed paalwerk omringd. Er is eene wacht aan den buitenkant en aan de vier hoeken vier schilderhuizen. Deze post, door onderscheidene stukken geschnit verdedigd, was in het midden van een ledig plein gelegen, aan de oevers der rivier, alwaar men ook een vlag zag.

VRIJE-AMBACHTEN, naam, welken men vroeger gaf aan de voorn. ambachten **HOUTRIJK**, **POLANEN** en **RAASDORP**, in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, van welke de beide eerste tegenwoordig de gem. *Houtrijk-en-Polanen* uitmaken, en hetgeen van het laatste niet door het *Haarlemmer-meer* is ingezwolgen, tot de gem. *Sloten-Sloterdijk-Osdorp-en-de-Vrije-Geer* behoort.

Zij werden aldus genoemd, omdat zij vrij waren van 's Graven beden en schotponden.

VRIJE-BAN, heerlijkheid in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie **VRIJENBAN**.

VRIJE-BOEKHORST (DE), gem. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie **BOEKHORST (DE VRIJE-EN-LAGE)**.

VRIJEDIJK, dijk scheidende voor een groot gedeelte *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, van *België*. Hij is bijna 5 uren lang, begint, onder *IJzendijke*, aan den westelijken dijk van den *Grooten-Jonkervrouw-bezuiden*, waar de liniet, door *Ondermans-polder* loopende, daarop valt, loopt voorts zuidoostelijk tusschen den *Groote* en den *Kleine-Jonkervrouw-bezuiden*; tusschen den *Clara-polder* en *Barbara*; tusschen den *Louwereine-polder*, en de *Isabelle* en *Kapelle-polders*; den *St. Pieters- en Rode-polder* en voorts langs *St. Pieters-polder* tot dat de grenslijn in den ouden *St. Albert-polder* valt. De noordoostkant van dezen dijk werd altijd geacht *Nederlandsch*; de zuidwestkant *Belgisch* en de weg vrij te zijn. Nu zijn de scheipalen beneden den teen van den dijk aan de *Nederlandsche* zijde geplant; waardoor ettelijke woningen die *Nederlandsch* waren, *Belgisch* geworden zijn en van *IJzendijke* aan *Watervliet* en van *Philippine* aan *Bouchaute* zijn gekomen.

VRIJE-GEER (DE), streek lands in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Amsterdam*, gem. *Sloten-Sloterdijk-Osdorp-en-de-Vrije-Geer*.

Deze streek lands, welke vroeger waarschijnlijk eene heerlijkheid is geweest, omdat men er een wapen van vindt opgegeven, maakt eenen scherpen driehoek, welke geheel in de heerl. *Sloten* gelegen is. In de oude brieven van overdracht van sommige huizen in het dorp *Sloten*, staat: »staande op de *VRIJE-GEER*." Zij wordt ook in de oude stoelboeken *GEERBAN* genoemd, de juiste oppervlakte is daarvan niet bekend, zij schijnt aan te vangen in het midden van het dorp *Sloten*, alwaar een mijlpaal staat en zich van daar zuid- en noordwestwaarts uit te strekken, of tot de grenzen van *Osdorp*, of tot dat zij zich in het *Haarlemmermeer* verliest. De lunden worden gezegd hier lager te zijn dan in de ban van *Sloten*, omdat de aarde tot het verhoogen van de kerk en het kerkhof uit dezen grond gedolven zou zijn. Het werd de *VRIJE-GEER* genoemd, omdat de ingezetenen, van ouds niet gehouden waren in eenige beden of schotponden aan de *Graven* van *Holland* te betalen.

De Herv., behooren tot de gem. van *Sloten*. — De R. K. parochiëren te *Osdorp*. — De kerk, pastorie en school van *Sloten* staan op de *VRIJE-GEER*.

Het wapen van de **VRIJZ-GEEN** bestaat in een veld van keel, met eene geer van 'silver uit de regter zijde voorkomende.

VRIJE-HAAK, voorm. landg. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 6½ u. W. van *Leyden*, kant. en 2 u. N. van *Woerden*, gem. *Achttienhoven*.

Dit landg. was leenroerig aan de Staten van Holland en werd te regt gesteld bij die van de Wetering. In het midden der vorige eeuw behoorde het aan den Heer van Nieuwkoop, die zich ook schreef Heer van de **VRIJE-HAAK**. Thans is het eene boerenwoning.

VRIJHOEVE (DE) of **DE VRIJHOEF**, gem. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie **VRIJHOEVEN**.

VRIJHOEVE, geh. in de *Langestraat*, prov. *Noord-Brabant*. Zie **VRIJHOEVEN-CAPEL**.

VRIJE-KEUR, buit. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 1 u. ten N. van *Leyden*, kant. en 1½ u. N. W. van *Noordwijk*, gem. *Warmond*, aan de *Lede*.

Dit buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 34 v. r. 40 ell., en wordt in eigendom bezeten door den Heer G. HOMMES, woonachtig te Warmond.

VRIJE-KOLONIEN-VAN-DE-MAATSCHAPPIJ-VAN-WELDADIGHEID, kol., gedeeltelijk in *Zalland*, prov. *Overijsel*, arr. en 7½ u. N. ten W. van *Zwolle*, kant. en 1 u. W. van *Steenwijk*, grootendeels echter in *Dieverdingspolder*, prov. *Drenthe*. Zij bestaan hoofdzakelijk uit de kol. *Frederiksoord* en *Willemsoord*. Zie die artikelen.

VRIJE (HET LAND-VAN-DEN-), streek in *Staats-Flaanderen*, prov. *Zeeland*. Zie **VRIJE-VAN-SLuis (HET)**.

VRIJENBAN of **VRIJEBAN**, heerl. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. 's *Gravenhage*, kant. *Delft*, gem. *Vrijenban-en-Biesland*; palende N. W. aan de heerl. *Rijswijk* en *Tedingerbroek*, N. O. aan *Nootdorp*, Z. O. aan *Biesland*, Z. W. aan de stad *Delft* en overigens aan de *Schie* en de *Delftsche vliet*, die haar van *Hof-van-Delft* scheidt.

Deze heerl. bevat noch d. noch geh., maar slechts eenige verspreid staande h. De inw. vinden meest in den landbouw hun bestaan.

De Herv., die er wonen, behooren tot de gem. van *Delft* — De R. K., welke men er aantreft, parochiëren te *Delft*. — Men heeft in deze heerl. geene school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Delft*.

De heerl. **VRIJENBAN** werd in het jaar 1734 uit de gewezen grafelijkheids domeinen gekocht door **GIJSBERT VAN HOGENDORP**, toen Ontvanger-Generaal der Vereenigde Nederlanden, van wien de stad *Delft* haar, in het jaar 1738, heeft aangekocht, door welke stad zij thans nog bezeten wordt.

VRIJENBAN (KLEIN-), **KLEIN-VRIJEBAN** of **KLEIN-VRIJEBANSCH-POLDER**, pold. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. 's *Gravenhage*, kant. *Delft*, gem. *Vrijenban-en-Biesland*; palende N. W. aan den *Nieuw-Broekpolder*, den *Oude-Broekpolder* en den *Tedingerbroeksche-polder*, N. O. aan den *Nootdorpsche-polder*, Z. O. aan den *Bieslandsche-polder*, Z. W. aan de *Delftsche-Vliet*, die hem van den *Voordijkshoornsche-polder* scheidt.

Deze pold., wordt door eenen molen, op de Vest der stad *Delft* van het overvloedige water ontlast.

VRIJENBAN-EN-BIESLAND, gem. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. 's *Gravenhage*, kant. *Delft* (4 k. d., 26 m. k., 9 s. d.);

palende N. W. aan de gem. Rijswijk en Stompwijk-Wilsveen-Leydschedam-Zuidzijde-en-Tedingerbroek, N. O. aan de gem. Nootdorp-Hoogeveen-en-Nieuweveen en Pijnacker, Z. O. aan Pijnacker en Abtsreht, Z. W. aan Delft en overigens aan de Schie en de Delftsche-Vliet, die haar van de gem. Hof-van-Delft scheiden.

Deze gem. bestaat uit de heerl. Vrijenban, een gedeelte van de heerl. Biesland en bevat de pold. Klein-Vrijenban, den Noordpolder-van-Delfgaauw, benevens gedeelten van den Bieslandsche-polder, den Wip-polder en den Zuid-polder-van-Delfgaauw; de geh. Delfgaauw en Klein-Delfgaauw, benevens eenige verspreid staande huizen. Zij beslaat eene oppervlakte, volgens het kadaster, van 1199 bund. 26 v. r. 3 v. ell., waarouder 1191 bund. 32 v. r. 76 v. ell. belastbaar land. Men telt er 118 h., bewoond door 175 huisgez., uitmakende eene bevolking van 920 inw., die meest in den landbouw en veenderij hun bestaan vinden. Men heeft er 2 scheepstimmerwerven, 1 glasblazerij, 1 aardwasscherij, 1 plateel-, 1 koren- en 2 oliemolens.

De Herv., die er 530 in getal zijn, behooren gedeeltelijk tot de gem. van Delft, gedeeltelijk tot die van Pijnacker. — De R. K., die er 850 in getal, parochiëren te Delft of te Pijnacker. — De enkele Isr., die er woont, behoort tot de rijsynagoge van Delft. — Men heeft in deze gem. geen school, maar de kinderen genieten-onderwijs te Delft of te Pijnacker.

VRIJENBANSCHÉ-POLDER (DE KLEINE-), pold. in Delfland, prov. Zuid-Holland. Zie VRIJENBAN (KLEIN).

VRIJENBANSCHÉ-SLUIS (DE), voorm. sluis in Delfland, prov. Zuid-Holland.

Zij was eene der Oostsluizen van Delfland, die in het jaar 1581 tot ééne sluis vereenigd zijn. Door deze sluis hadden de ambachten Vrijenban en Babberspolder hunne uitwatering.

VRIJENBERG, h. op de Middel-Veluwe, prov. Gelderland, distr. Veluwe, arr. en 4 u. N. van Arnhem, kant., gem. en 1½ u. Z. van Apeldoorn, ½ u. Z. O. van Beekbergen, waartoe het behoort.

VRIJENBERG, landg. op de Middel-Veluwe, prov. Gelderland, distr. Veluwe, arr. en 7 u. N. van Arnhem, kant. en 1½ u. N. O. van Apeldoorn, gem. en 2 u. N. N. W. van Voorst, onder Twello.

VRIJEN-NES, pold. in Rijnland, prov. Zuid-Holland, arr. Leyden, kant. Alphen, gem. Zwammerdam; palende N. aan de Zuidzijde van Bodegraven, O. aan Bodegravenskampen, Z. en W. aan de Broekvelden van Zwammerdam.

Deze pold., telt 2 boerderijen, en wordt door eenen molen, van het overtollige water ontlast. Het land ligt 1,69 ell. onder A. P.

VRIJE-NOORDVEEN (HET), pold. in Kennemerland, prov. Noord-Holland. Zie NOORDVEEN (HET VRIJE-).

VRIJE-POLDER (DE), voorm. pold. in Staats-Vlaanderen, in het Vrije-van-Sluis, heerl. Waterland, prov. Zeeland, distr. Sluis; palende N. aan den Gouden-polder en den nu niet meer bestaanden Oostmans of Noormans-polder, O. aan den Oudemans-polder, Z. aan den Jeronimus-polder, W. aan den Passegeule-polder.

Hij werd bedijkt omstreeks 1550, door MATTHIAS LOUWEREIN EN COMP., op octrooi, verleend in 1497, door FILIPS VAN OOSTENRIJK aan de weduwen en erven van PAUL en GUI DE BAEST. Hij vloeide tijdens de Spaansche onlusten; werd gedurende het twaalfjarig bestand herdijkt door JACOB CATS, maar bij het eindigen daarvan doorgestoken, waardoor

het water de Linie ontstond en de polder in twee deelen gescheiden werd (zie de art. **VRIJE-POLDER-BENOORDEN-DE-LINIE** en **VRIJE-POLDER-BEZUIDEN-DE-LINIE**).

VRIJE-POLDER (DE GENERALE-). vereeniging van polders tot eene uitwatering in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije van Sluis*, prov. *Zeeland*. Zie *EILAND (HET)*.

VRIJE-POLDER-BENOORDEN-DE-LINIE (DE), pold. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije-van-Sluis*, prov. *Zeeland*, arr. *Middelburg*, kant. *Oostburg*, distr. *Sluis*, gem. *Waterlandkerkje*; palende N. aan den Gouden-polder en den Maurits-polder, O. en Z. aan den Nieuwe-Passegeule-polder, W. aan den Oude-Passegeule-polder; zijnde de laatstgenoemde, even als de polder zelf, slechts een onderdeel van het Eerste deel van Prins-Willems-polder. De scheiding tusschen dezen polder en den Oude-Passegeule is de Molenweg: zijnde de dijk, die daar lag, niet meer aanwezig.

De bedijking geschiedde, met Prins-Willem-polder, in 1650; daarin staan een gedeelte van het d. *Waterlandkerkje* en van het geh. *Turkije*, uitmakende, met eene hofstede, 26 woonhuizen. Volgens het kadaster beslaat hij eene oppervlakte van 113 bund. 38 v. r. 97 v. ell., waaronder 93 bund. 72 v. r. 53 v. ell. schotbaar land. De uitwatering is in de Nieuwe-Passegeule, door het water de Linie, naar den Kapitale-dam en verder in den Braakman. Als onderdeel van *Prins-Willemspolder* heeft hij geen eigen bestuur. Hij behoorde oudtijds tot de heerl. *Waterland*; doch bij verdrag met het collegie van den Vrije had de Heer, in het midden der zeventiende eeuw, zijne regten daarop laten varen.

VRIJE-POLDER-BEZUIDEN-DE-LINIE (DE), pold. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije-van-Sluis*, heerl. *Waterland*, prov. *Zeeland*, arr. *Middelburg*, kant. *Oostburg*, distr. *Sluis*, gem. *IJzendijke*; palende N. aan den Nieuwe-Passegeule-polder, O. aan den Oudemans-polder, Z. aan den Jeronimus-polder, W. aan den Oude-Passegeule-polder.

Deze pold. werd, in de laatste helft der zeventiende eeuw, in de bedijking van het *Eiland* (zie dat art.) begrepen; doch is sedert meer-malen overstroemd geweest. Hij is groot, volgens het kadaster, 80 bund. 10 v. r. 32 v. ell.; de oude schotbare grootte was 64 bund. 58 v. r. 60 v. ell., maar een deel van den polder is buitendijks en alzoo met den *Nieuwe-Passegeule* gemeen geraakt. De polderlasten worden thans volgens het kadaster omgeslagen. Op den zuidelijken dijk staat één huis, zijnde de herberg *het Stroopuis*. De afwatering is in den Nieuwe-Passegeule-polder, door het water de Linie naar den Kapitale-dam en verder in den Braakman. Hij is, even als bovengenoemde Oudemans- en Oude-Passegeule-polder, een onderdeel van het *Eiland* of den *Generale-Vrije-polder*, en heeft dus geen afzonderlijk bestuur.

VRIJE-VAN-SLUIS (HET), streek in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*; palende N. aan de Noordzee en de Hont of Wester-Schelde, O. aan de landen van het Committimus, Z. en W. aan het Vrije van Brugge, zijnde de grenzen der Nederlanden ook de scheiding tusschen beide landen van den Vrije.

Deze streek werd ook wel het Oost-Vrije genoemd, in onderscheiding van het Vrije van Brugge in Vlaanderen, bestaande uit het West- en Noord-Vrije; in legale stukken vond men echter die onderscheiding niet, maar was het alleen het land van den Vrije, in het Fransch *Pays du Franc*, Latijn *Terra Franca*, *Francia* of *Francum*.

Ten volle behoorden onder het collegie 's LANDS VAN DEN VRIJE, de volgende dorpen, Groede, het westelijk deel van Hoofdplaat (generaliteit), Kadzand, Retranchement, Schoondijke, Sintkruis, Waterlandkerkje en Zuidzande; voorts gedeelten van Aardenburg, Oostburg en St. Anna ter Muiden, buiten het stedelijk grondgebied gelegen, maar kerkelijk tot die plaatsen behorende (1). In deze oppervlakte lagen voor de Spaansche onlusten nog andere dorpen en parochiën, die ook naderhand in authentieke acten en gedrukte werken vermeld zijn, ofschoon niet meer aanwezig; ook behoorde onder het SLUISCHE VRIJE, een klein deel van Sint Laurens (ten Blokke genoemd) en van Sint Margariete, als ook van Oostkerker-Ambacht: alle drie overigens in Vlaanderen gelegen.

Buiten deze stonden onder HET VRIJE, onder den naam van appendenten, de vrije heerl. Breskens, de heerl. Nieuwvliet, als ook het Hollandsche deel van het graafs. Middelburg in Vlaanderen en van de heerl. Waterland. Alle deze heerlijkheden had den eigene Regeringen en regtsbedeeling, in het civile met appel tot het VRIJE. Voorts het Hollandsche deel der heerl. Watervliet, welke laatste echter eigene keuren had en volgde, naardien Raad van Vlaanderen appelleerde, en slechts contribuant aan HET VRIJE was. (Zie de artikels MIDDELBURG in Vlaanderen WATERLAND en WATERVLIET). Over IJzendijke, wat de vesting zelve betrof — want nopens het buiteng. territorium was geen geschil — bestond oudtijds oneenigheid, voornamelijk voortvloeiende uit de vraag, of het wel gelegen was binnen de palen der in 1577 verdrinkene stad van dien naam, waaromtrent de laatste beslissing van Hun Hoog Mog. is, van 14 Februarij 1654. Volgens welke, in verband met vorige besluiten, de Regering der plaats, in wettelijke stukken, slechts den titel van Hoofdman en Aldermans (of Onderhoofdmannen) droeg, door het Collegie van DEN VRIJE aangesteld werd, en daaraan rekenplichtig was, terwijl men van hunne vonnissen, in zekere gevallen, aan genoemd Collegie konde appelleren.

De LANDEN VAN DEN VRIJE waren verdeeld in de Ambachten van Aardenburg, Oostburg en IJzendijke. Zij besloegen het geheele tegenwoordige Vierde distrikt van Zeeland, uitgenomen de stad en het land van Biervliet (2), en het oostelijk deel van de Hoofdplaat met het dorp van dien naam — behorende deze beide tot het committimus. De in het land van DEN VRIJE geslotene (geënclaveerde) steden: Aardenburg, Oostburg, Sint-Anna-Ter-Muiden en Sluis, met de schorren benoorden deze stad aangewassen (3), behoorden ook niet tot gebied van dat Collegie.

De Regering bestond uit eenen Hoogbaljuw, eenen Burgemeester, die jaarlijks aftrad, maar, na een jaar rustens, weder verkiesbaar was, en uit acht Schepenen. Zij werd geadsisteerd door eenen Pensionaris, twee Griffiers en eenen Ontvanger, die zij zelve aanstelden. Voorts waren er meestal eenige Pensionarissen honorair, zijnde jonge lieden, die alzoo tot ambten bij het Collegie werden opgeleid. De Hoogbaljuw

(1) Het kerkelijk territorium van Sluis buiten de stad vloeide voort, uit het vernielen der kerken van Heinkenswerpe en van Lieve-Vrouwe-Benoorden in de Spaansche tijden; niet omdat de stedelijke parochiën zich buiten de wallen hadden uitgestrekt.

(2) Omtrent de grenzen in den Amelspolder en in het Zuiddiep bestond nog eenige onzekerheid.

(3) De geënclaveerde steden werden meest tot HET VRIJE gerekend. Zij hadden er echter, zoo het schijnt, niets gemeens mede, dan dat meestal het ambt van Baljuw in den zelfden persoon vereenigd was.

en de Schepenen werden door Hun Hoogmogenden voor hun leven gekozen, zij moesten gedurende zes maanden vrijlaat (*franconatus cives*) geweest zijn en 8 bunders land in het ressort van het Collegie bezitten, dit laatste werd niet vereischt, als iemand 31 jaren vrijlaat geweest was. De verkiezing des Burgemeesters uit de Schepenen geschiedde ook door Hun Hoogmogenden. Het Collegie oefende in naam van de Staten-Generaal over het geheele land, de bovengenoemde heerlijkheden en steden uitgezonderd, de hooge middelbare en lagere regtsmagt uit, zoowel in criminele als civile zaken. In het civile kon men zich bij wijze van reformatie op den Raad van Vlaanderen te Middelburg beroepen; doch in het criminele waren de vonnissen zonder hooger beroep; het sprak regt in hooger beroep over de vonnissen in burgerlijke zaken, geslagen door de regthanken van de genoemde appendente heerlijkheden en van de stad IJzendijke; het maakte keuren, die verbindende waren voor het geheele gebied; ook had het het oppertoezicht over alle wateringen, dijken, sluizen en wegen; zoo als het ook kennis nam, zoowel van alle gewijsden van Dijkgraven en Gezworenen der polders, als van de rekeningen der polders en het ongeslagen geschot, tot welker inning, des noods bij parate executie, het autorisatie verleende, eindelijk oefende het ook toezicht over de goederen der kerken, armen, wezen, gestichten en gemeenschappen, over het beroepen van Predikanten, en wat dies meer zij.

Het land, onmiddellijk onder het Collegie van DEN VRIJZE staande, was verdeeld in kerspelen (parochiën), maar niet in eigenlijke burgerlijke gemeenten. Sommige gedeelten behoorden zelfs als parochie tot de steden, waartegen zij lagen, doch de Heeren van DEN VRIJZE zorgden dan, dat de contributiën voor de kerken werden geïnd en voldaan.

Het opzigt over de dorpen en kerspelen was opgedragen aan Hoofdmannen, die door het Collegie — slechts één voor ieder hoofdmanschap — benoemd werden. De ring van hun beheer kwam echter niet overal met die der kerspelen overeen, maar scheen meer bepaald door de plaatselijke gelegenheid der polders. Deze Hoofdmannen zorgden voor ontvangsten en betalingen, voor het dagelijksch beheer en de plaatselijke politie, tot handhaving waarvan zij het regt hadden, om zekere politie-boeten en straffen op te leggen (1). Hun beheer was hoogst eenvoudig, zij schreven niet meer, dan volstrekt noodig was, om aangeteekend te worden, en vernietigden de schrifturen, die uitgediend hadden, weder naar welgevallen. Ieder opgezeten, die reden van klagen over hen had, kon zich tot de Heeren van DEN VRIJZE wenden, waarmede de Hoofdman ook meer mondeling, dan schriftelijk, schijnt behandeld te hebben; van hier bestaat er op geene der dorpen, die geheel onder DEN VRIJZE stonden, eenig archief van oudere dagteekening, dan 1796. Men hoort de oude lieden echter nog met lof van het bestuur der Hoofdmannen spreken, en dat als voorbeeld aanhalen van eenvoudigheid, met klem en vastheid gepaard. Voor de dienst der justitie en politie had men voorts vijf Berijders of Beriders, zijnde Hoofd-Geregtsdienaars, twee in Aardenburger-Ambacht voor de deelen bezuiden het Coxijse-gat en daar benoorden: zijnde dit laatste het Land-van-Kadzand; twee in Oostburger-Ambacht, te Groede en Schoondijke, en een in het Ambacht-van-IJzendijke. Voor ieder hoofdmanschap waren er één of meer schutters,

(1) Omtrent het strafwerktnig den blok in ieder dorp geplaatst. zie *Tegenwoordige Staat van alle volken*, XII D., p. 498.

zijnde gewone gerechtsdienaars of veldwachters. De titel van het collegie en van de leden was *Edel-Waarde Heeren*.

De Hoogbaljuw van DEN VRIJE had, onder den titel van Superintendent, nevens sommige Leenmannen, mede het opzigt over de leenen des LANDS-VAN-DEN-VRIJE, welke eertijds leenroerig waren van den *Burg van Brugge*, doch, sedert den Munsterschen vrede, van het graafschap *Vlaanderen*, en alzoo ook van gemeld leenhof afgescheiden waren. Het openbaar ministerie bij dit Collegie werd door eenen Luitenant-Baljuw waargenomen.

Ook was in 1723 door de Algemeene Staten in het VRIJE-VAN-SLUIJS een jagtgerigt ingesteld; bestaande uit drie Houtvesters, zijnde de Gouverneur van Sluis, de Hoogbaljuw van DEN VRIJE en de Leenheer van het Hof van-Kadzand, waarbij vier Assessoren, die den titel hadden van *Meesterknepen*, en door eenen Griffier of Secretaris bijgestaan werden.

Vier burgerkrijgsraden waren er in het LAND-VAN-DEN-VRIJE: een in het Land-van-Kadzand, bestaande uit twee kompagnien ruitery en drie voetvolk, die, vooral bij den inval der Fransen in 1708, onder zekeren Ritmeester Joos Risseuw, van veel dienst waren; een krijgstraad in het Land-van-Groede, bestaande uit een kompagnie ruitery en drie voetvolk; een te Schoondijke, bestaande uit een kompagnie ruitery en twee kompagnien voetvolk, en een in IJzendijker-Ambacht, bestaande uit eene kompagnie ruitery en twee kompagnien voetvolk. De regerende Burgemeester van DEN VRIJE voerde den titel van Kolonel over deze krijgsmagt, doch in tijden van oorlog of onrust werd door den Raad van State soms nog een Majoor daarover aangesteld.

Behalve in de Luthersche kerk te Groede, aldaar in 1732 door gevlugte Saltzburgers gesticht, en in het Vermaanhuis der Doopsgezinden te Nieuwvliet (in 1788 tot een ander gebruik veranderd), werd er geene openbare godsdienstoefening, dan die der Hervormden, toegelaten: onder deze waren vele Walen, welke bij de intrekking van het Edict van Nantes in grooten getale, doch sommigen reeds veel vroeger, herwaarts overgekomen waren. Men had voor de Nederduitschen te IJzendijke twee Predikanten, te Breskens, Eede, Groede, Kadzaad, Nieuwvliet, Retranchement, Schoondijke, Sint Kruis, Waterlandkerkje en Zuidzande één; doch te Groede was, even als te Kadzand, bovendien ook een Waals Predikaat, terwijl niet weinige vrijlaten tot de Nederduitsche of Waalsche kerken van de steden *Aardenburg*, *Oostburg*, *Sint-Anna-ter-Muiden* en *Sluis*, of van de Zeeuwsche heerl. *Hoofdplaat*, in het *Commitimus*, behoorden. De Doopsgezinden, die rondom Aardenburg in het VRIJE woonden, gingen in genoemde stad ter kerk. Alleen in de Staatsche gedeelten des graafschaps Middelburg in Vlaanderen, en der heerlijkheden Watervliet en Waterland met Sint Margariete vond men Roomsche-Katholijken, waarvan de reden uit het onderstaand geschiedkundig overzicht zal blijken; in het graafschap, voor zoo ver het niet tot het kerspel *Sint Kruis* behoorde, waren zij zelf in groot getal aanwezig, en de Hervormde gemeente van Eede, welke daarin lag, schijnt nooit zeer talrijk geweest te zijn; de verder genoemde streken werden uitsluitend door Roomsche-Katholijken bewoond, die echter tot de kerken hunner gemeenten, buiten de grenzen gelegen, behoorden en ter godsdienstoefening gingen, doch de huwelijken in de Hervormde kerken moesten laten voltrekken. Ook binnen IJzendijke was eene kapel voor de R. K. eredienst, meest in

het belang der bezetting gesticht; overigens werd ten platte lande van het SLUISSCHE-VRIJE aan geen Roomsche-Katholijke regt van inwoning verleend.

Daar de onderscheiding van het *Vrije-van-Brugge* en het *Vrije-van-Sluis* slechts van 1384 dagteekent en zelfs door den Munsterschen vrede eerst haar volle beslag kreeg, zoo moet de oude geschiedenis van het VRIJE over het geheele gebied handelen.

Het grondgebied van DEN VRIJE schijnt het zelfde geweest te zijn, met dat der KASTELNIJ-VAN-DEN-BURG-VAN-BRUGGE en paalde N. W. aan de Noordzee; N. O. en O. aan de Honte of Wester-Schelde en het Ambacht van Bouchoute; Z. O. aan het burggraafschap van Gent, de kasteleij van Kortrijk en het ambacht van Roesselaere, en Z. aan de stad Dixmuiden en het riviertje Yperlé of Iser, loopende van die stad naar Nieuwpoort. Daaronder stonden wel 90 dorpen, behalve de appendente en contribuanten heerlijkheden. De naam van LAND-VAN-DEN-VRIJE, PAYS-DU-FRANC., verliest zich in den nacht der oudheid, en is zeker ouder, en alzoo niet ontstaan, uit de vrijverklaring dier streek van hare onderhoorigheid aan de wet der stad Brugge (1). Het is zeer waarschijnlijk, dat eene stam der Franken zich hier gevestigd, haar grondgebied behouden en meer dan elders hare taal van vreemde woorden zuiver gehouden heeft. De Vorst dezer Franken was voornamelijk in den Burg van Brugge gevestigd. Er is grond om te gelooven, dat Vlaanderen oorspronkelijk geene grootere uitgestrektheid had, dan het grondgebied van DEN VRIJE; sommigen leiden zelfs den naam dier provincie van *Vrijland* (*Frilandia*, *Flandria*) af. De Vorsten van dit land door overwinningen, huwelijken als anderszins meer grondgebied verkregen hebbende, gaven hunnem oorspronkelijken zetel in leen. Dit leen als eigendom aan JAN Heer van Niëlles of Nesle gekomen zijnde, werd in 1224 onder den naam van CASSELENIJ VAN BRUGGE, weder gekocht, door JOANNA, Gravin van Vlaanderen voor 24,578 ponden, 6 schellingen en 1 grooten Parasys zijnde ruim f 12,000 (2). Door vele omstandigheden en gebeurtenissen was echter de orde van zaken reeds zeer veranderd. Rondom den burg van Brugge waren — zoo als dit bijna overal, bij de oude burgten plaats vond — eene menigte van woningen en pakhuizen gesticht, zoowel veiligheidshalve, als om de goede ligging; daar het Zwin destijds tot Brugge doorschoot. Het was eene voorname handelplaats geworden, die in vele opzichten een geheel met den burg uitmaakte. De plaats was reeds in het begin der tiende eeuw met muren omringd en zij werd in den loop dier eeuw met stedelijke voorregten begiftigd (3). Zulk een groote streek lands, stond alzoo nu onder eene handelstad, die veeltijds andere, ja tegenstrijdige, belangen met het land had. De bewoners des lands maakten daarom gebruik van eenen tijd van gebrek, waarin Brugge door oorlog en hongersnood hunne diensten behoeftde, om de voorwaarden te bedingen, dat zij voortaan niet meer aan de Brugsche overheid, maar aan den Kastelcin, in den burg van Brugge gevestigd, of daarin zijn vertegenwoordiger hebbende, zouden onderworpen zijn. Dit schijnt in de laatste helft der twaalfde eeuw geschied te wezen, als wanneer ook FILIPS VAN DEN ELZAS, die in 1191 stierf, aan het land van DEN VRIJE eene keure gaf, den inwoneren toestaande, om bestuurd te worden door

(1) Zie hierover BEAUCOURT DE NOERTVELDE, *Jaerboeken van den lande van den Frije D. I.*, onder anderen bl. 76 en bl. 216.

(2) JANICOM heeft ponden parasys (*Livres de France*), verkoerdelijk guldena genoemd, D. IV, p. 21.

(3) CUATIN, *Jaerboeken der stadt Brugge*, D. I, bl. 52, *ibid* bl. 56.

een bank van Schepenen voor het leven aangesteld, aan welke ook het doen van hooge, middelbaar en lager regt was toevertrouwd. In het jaar 1230, na den koop der casselerij — waarvan boven melding gemaakt is — bevestigde JOHANNA VAN CONSTANTINOPEL, met haren man Graaf FERDINAND VAN PORTUGAL, die keuze. Honderd jaar later in 1330 werden die voorregten door Graaf LODEWIK, zoo al niet ingetrokken, dan toch grootelijks besnoeid, uithoofde van wederspannigheid en oproeren tegen het grafelijk gezag, waarin ook de Regering van **DE VRIJE** de hand geleend had, en werd het land toen verdeeld in drie banken of kwartieren: Oost-Vrije, West-Vrije en Noord-Vrije, die ieder een afzonderlijk Collegie hadden en zich niet mochten vereenigen, dan met toestemming van den Graaf (1). In 1338 werden wel is waar door den zelfden Graaf die beperking weder ingetrokken en de voorregten hersteld; de verdeeling in Oost-Vrije, West-Vrije en Noord-Vrije is echter in sommige opzichten van beheer des lands in stand gebleven. — Het Collegie was zamengesteld uit de voornaamsten des lands, meestal tot den adelstand behoorende, — ja sommigen beweerden, dat men tot den rang van Edelman verheven was, alleen door lid der Regering 's **LANDS VAN DEN VRIJE** te zijn.

In het begin der vijftiende eeuw, zoo niet vroeger, werd de Regering 's **LANDS VAN DEN VRIJE** gewoonlijk door de Staten van Vlaanderen — die toen nog uit de steden Gent, Brugge en Yperen bestonden — in alle zaken van gewigt geraadpleegd, waardoor het reeds als vierde lid der Staten beschouwd konde worden; doch het werd zulks regtens door eene ordonnantie van **FILIPS den Goede**, van 11 Februarij 1436: en is dit in Vlaanderen gebleven tot den inval der Franschen in 1794.

Dat in de laatste helft der zestiende eeuw de Hervormde godsdienst in Vlaanderen grooten opgang maakte en meer bijval verkreeg, dan in vele andere gewesten der Nederlanden, is algemeen bekend. Ook de voornaamste leden van de Regering des **LANDS VAN DEN VRIJE** waren haar toegedaan. De Hervormde Eeredienst werd dus bij den religionsvrede, op het eind van 1578, in al de kerken van het Oost-vrije, en denkelijk ook der beide andere kwartieren, ingevoerd.

Deze belangrijke streek, die meer dan de helft van de tegenwoordige provincie West-Vlaanderen en bovendien, met een deel van Oost-Vlaanderen, en bijna geheel het tegenwoordige Vierde district van Zeeland besloeg, voegde zich ook bij de Unie van Utrecht, welke den 1 Februarij 1580, uit haren naam geteekend werd door Jonkh. **WOOTER VAN HECKE**, Schepenen van **DEN VRIJE**, als daartoe gemagtigd. Door den inval van **PARRA** en den afval van den Prins van **CHINAY**, kwam de stad Brugge, zoo wel als het West-Vrije en het Noord-Vrije, in 1584 geheel onder de magt van *Spanje*, en moest het meerendeel der leden de partij der Staten verlaten. De Hoogbaljuw **JACOB DE GRUISE**, bleef getrouw en vlugtte met 14 Schepenen naar Sluis. Zij verkregen op hun verzoek van den Raad van State volmagt, om zich binnen Sluis of Ostende te vestigen en aldaar regt te doen. In het stuk daarvan afgegeven, wordt het **LAND-VAN-DEN-VRIJE** erkend als *wezende het vierde lid van Vlaanderen* (2). Van dien tijd kan men dus de scheiding van het **VRIJE** in dat van

(1) Tot deze onderscheiding had Gravin **MARGARETHA**, in het jaar 1266, aanleiding gegeven door het oprigten van drie gerechtshoven te Brugge, te Aldenburg en te Bredenburg, welke nogthans slechts twee jaren, op die wijze, in werking bleven en vervolgens *een* Collegie uitmaakten.

(2) Over de uitdrukking van vierde Lid van Staat, zie **ROMUX DE HOOGE**, *Spiegel van Staat*, D. II, 56 verdeeling; bl. 112.

Sluis en Brugge rekenen. Daar echter kort daarop het geheele platte land van Vlaanderen, en dus ook het Oost-Vrijc, in handen der Spanjaarden kwam, zoo was deze ordening van zaken toen enkel voor den vorm, en het schijnt, dat, toen Sluis in 1587 moest bukken, het Collegie zich niet in Ostende heeft gevestigd, maar dat de meeste leden zich naar Middeburg in Zeeland begaven of, daar hunne zaak toch wanhopig scheen, naar elders de wijk namen. Zoodra evenwel in 1604 Sluis, Aardenburg, Oostburg en IJzendijke door MAURITS hernomen waren, hebben de Algemeene Staten, bij resolutie van 29 Nov. van dat zelfde jaar, het collegie hersteld, daarbij benoemende tot Burgemeester Jonkheer JAN DE NEVE, tot Schepenen Jonkheer JOOS DE CHANTRAINE dit BROEKZAULT, Jonkheer WILLEM VAN DER MAUDE, Heer van *Mansart*, Jonkheer NICOLAAS VAN UITERHOVE, Jonkheer FILIPS VAN ROIJEN, Jonkheer ADOLF VAN MEETKERKE, MARINUS MINNE en ADRIAAN DE BLOK, die den 10 Mei 1605 hunne eerste vergadering binnen Sluis hielden. De drie eerstgenoemden schijnen tot de gevingte uit Brugge behoord te hebben, gelijke namen toch worden gevonden in de naamlijst der Schepenen van DEN VAISE, die te Brugge onder de Regering van Koning FILIPS II in de jaarboeken vermeld worden, doch de overigen schijnen toen gekozen te zijn, uit aanzienlijke Vlamingen, om de vacaturen door overlijden ontstaan te vervullen (1). Ook de Baljuw JACOB DE GRIJSSE hernam zijne functie. Het Collegie, ofschoon Lid der Staten van Vlaanderen en van de Unie, bleef echter verstoken van het regt, om ook stem in staat bij de Vereenigde Nederlanden te hebben.

Uit den aard der zake volgt, dat het Collegie hetwelk te Brugge dadelijk voltallig gemaakt was, dat van Sluis niet erkende. Dit gaf vooral botsingen in den aanvang van het twaalfjarig bestand, omdat daarbij bepaald was: » Een eigelijck sal blijven besitten ende daedelijck genieten de landen, steden, plaetsen ende heerlijckheden, die » hij ieghenwoordig heeft ende besit, sonder daer in gequelt ofte gestoord te worden, in wat manieren dat het soude mogen wezen, binnen den tijd van dit bestand, waarin men bestaet te begrijpen, de » *vlecken, dorpen, ghehuchten ende 't platland, daarvan dependende.* Die van het Brugsche Vrije toch meenden daar door regt te hebben op het geheele grondgebied, deden aanschrijvingen aan alle de Hoofdmanen van Aardenburger-, Oostburger- en IJzendijker-Ambacht, stelden Ontvangers en deden verpachtingen. Die van SLUIS lieten de plakaten afscheuren; van weder zijden werden personen in hechtenis genomen, tot eindelijk die van SLUIS, door de Algemeene Staten hierover aangeschreven, afzagen van hunne regten op de parochie St. Margariete, St. Laurens, St. Jan in Eremo en Heille, alhoewel in voorzegde ambachten gelegen; terwijl die van Brugge afzagen van al de gronden aan de Noordzijde des kanaals van Oostburg (de Brugsche-vaart) liggende, als ook van de gronden liggende binnen de bepaalde rajons der vestingen en sorten, terwijl in het midden gelaten werd het regt op de geïnundeerde landen ten Noorden van St. Kruis, tot dat die zouden bedijkt zijn. Evenwel bleef er gedurende den geheelen tijd van het bestand onophoudelijk twist over de afspalingen der rajons van de vestingen, zoowel als over andere bepalingen. Het Collegie te Sluis had dus bestuur over Kadzand, Groede, Baarzande, Breskens. Schoondijke en ook over het land rond IJzendijke, bijna over geheel Bewester-Eede en een groot deel van

(1) Vergelijk ROMIJN DE HOOKE, D. II, 5e verdedling, bladz. 116.

Beooster-Eede; maar meest alles lag nog verwoest en onder water. Bij den vrede van Munster in 1648 werden de grenzen bepaald, Het verwekte ontevredenheid te Brugge, dat daarbij niet alleen de geïnnundeerde streek ten noorden van St. Kruis, omtrent welke geene bepalingen bestonden, aan de Vereenigde Nederlanden en alzoo aan het **VRIJZ-VAN-SLUIJ** toegevoegd werden; maar dat zij ook moesten afstaan een groot deel der parochie Heille, met de plaats waar het dorp pleeg te staan, een gedeelte van St. Laurens en St. Margariete, als ook van de beide heerlijkheden Waterland en Watervliet, op welke beide laatste het schijnt, dat die van **SLUIJ** te voren geene eischen hebben willen doen gelden (zie het art. **WATERLAND**). In alle deze parochiën was tot nu toe het gezag des Konings van Spanje gehandhaafd gebleven en, zelfs gedurende het bestand, door toegeeflijkheid der Vereenigde Nederlanden gewettigd geweest; nu kwamen zij aan de Vereenigde Nederlanden, waar de Hervormde godsdienst de heerschende was; maar de tijd was voorbij, om bij het veranderen der Regering ook van eeredienst te veranderen, en de Regering des lands was ook, op het punt van godsdienstige belijdenis, meer toegevend geworden. Deze gedeelten bleven dus geheel of grootendeels door Roomsche-Katholijken bevolkt, die daarbij de Vlaamsche uitspraak, kleeding en manieren behielden en scherp onderscheiden waren van de overige bevolking van het **SLUISCHE-VRIJZ**. Groote ergernis en tegenspraak gaf ook, dat er te Sluis een Leenhof van den burg van Brugge werd zamengesteld, om kennis te nemen en regt te doen in de zaken van de leenen, welke in het grondgebied van het **SLUISCHE-VRIJZ** waren gelegen.

Eertijds rees er groot verschil tusschen die van den **VRIJZ** en de stad Sluis, over hunne jurisdictiën, waarbij den 30 April 1660 eene schikking getroffen werd, vervat in 9 artikelen, onder andere behelzende, dat de Magistraat van den **VRIJZ** bevoegd zoude zijn, op het plein voor hun huis binnen gemelde stad te doen oprigten een schavot tot het straffen hunner misdadigers, zonder verplicht te zijn daarvan aan de Magistraat kennis te geven; en, dat zoo lang als de bank van den **VRIJZ** gespannen zoude zijn, zij de privative jurisdictie zouden hebben in hun huis en het voorplein, doch dat voor het overige de beide Regeringen daar die jurisdictie gezamenlijk zouden uitoefenen.

Als een gevolg van het barrière-tractaat waren, bij akte van 15 November 1713, te Antwerpen, gesloten, aan den Staat der Nederlanden, wat het **VRIJZ** betrof, afgestaan de geheele mond en linkeroever van het Zwin, met al wat benoorden den Graaf-Jansdijk gelegen was, alzoo de geheele parochiën: Heyst, Knocke en Westkapelle, St. Anna ten-Vrije, een gedeelte van Ramskapelle, Hoeke en Lapschuere, geheel St. Jan-in-Eremo, St. Margariete, Waterland-Oudeman en Watervliet: te zamen beslaande meer dan 9000 bunders. Hevige tegenstand vond dit in Vlaanderen en een plegtig gezantschap werd naar Weenen gezonden, ten einde bij den Keizer, als Graaf van Vlaanderen, hiertegen in verzet te komen. Den 22 December 1718 kwam men dus te 's Gravenhage tot eene wijziging: de linkeroever van het Zwin bleef aan de Vereenigde Nederlanden en alzoo een gedeelte der parochie Knocke en geheel Sint-Anna ten-Vrije, bedragende voor het **VRIJZ** niet veel meer dan 900 bund., en toch wisten die van Brugge de volledige uitvoering dezer overeenkomst bij voortdurend te verhinderen, zoodat vele akten bij hen moesten gepasseerd en zaken aldaar afgedaan worden. Het was ten gevolge van deze aanmatigheden, dat, op den 11 Mei 1775, zes

Oostenrijksche Commiezen, op Nederlandsch grondgebied gegrepen, naar Sluis gevoerd en aldaar gevonnisd werden, vijf van hen met geeseling en twee bovendien met brandmerk. Het Hof van Weenen, dat toen reeds naar gelegenheid zocht, om met den Staat der Nederlanden te breken en het barrière-tractaat te vernietigen, nam dit zeer envel en eischte voldoening. De Staten namen, om eenen oorlog te voorkomen, eene kleine omissie van het collegie te baat, zoo dat in Februarij 1776, Burgemeester, Schepenen en Ministers voor eenen onbepaalden tijd in hunne bedieningen geschorst werden en eerst een jaar en zes weken daarna weder in bediening traden, blijvende alleen de bodes, de cipier, de klerken en mindere bedienden in functie. In dien tusschentijd werden twee Leden van den Raad van Vlaanderen, te Middelburg gevestigd, door de Staten gecommitteerd, om, met zeven Schepenen van de stad Sluis, het collegie van DEN VRIJEN te vervangen en in diens plaats regt te doen (1). De oorlog, dien men alzoo tegen elken prijs trachtte te voorkomen, brak echter kort daarna los, en bij den vrede werd, in 1786, bovengemeld gebied weder afgestaan, waardoor de grenzen tot 1794 waren, zoo als die thans tusschen Nederland en België zijn.

De meeste Heeren van DEN VRIJEN behoorden tot de Patriotten van het jaar 1786, zijnde tegen den Stadhouder en de magt der Algemeene Staten gekant; doch toen de Fransche omwenteling een keer nam, om ook hun gezag den bodem in te slaan, veranderden zij van gezindheid.

Het huis van den VRIJEN, waar het Collegie vergaderde, te voren aan het adellijk geslacht DE BAERST behoorende, was een deftig gebouw, in de *Vrijstraat* te Sluis, met een voorplein, dat met een ijzeren hek afgesloten kon worden. Het front des gebouws, aan het plein, had drie verdiepingen, boven hooggewelfde kelders, was fraai en vrij modern gebouwd, prijkende in het midden met het wapen van *DE VRIJEN*, in steen uitgebouwen. De ingang van het huis was langs een deftige steenen trap, overdekt met een gewelf, dat op pilaren rustte. Het gebouw had van binnen ruime zalen; aan de achterzijde, ten Zuiden, was een toren met een koepeldak, die echter weinig boven het dak des gebouws uitkwam. Het werd in het beleg van 1794 in brand geschoten en vernield. Vele jaren daarna stond nog de voorgevel, doch moest, om ongelukken voor te komen, afgebroken worden. De kelders en fundamenteen zijn, in den winter van 1843, met die der huizen, welke het plein aan den noordkant begrensden, uitgegraven, en alles, gelijk gemaakt zijnde, in tuingrond herschapen.

In oorlogstijd, als Sluis met een beleg bedreigd werd, waren de Heeren van DEN VRIJEN gewoon eene commissie uit hun midden te benoemen, die zich dan te Groede vestigde, om, bij insluiting der stad Sluis, de loopende zaken te besturen.

Na het bezetten des lands, in 1794, en de afstand daarvan aan de Fransche Republiek, werd er eene nieuwe orde van zaken ingevoerd, en het Collegie 's LANDS VAN DEN VRIJEN afgeschaft. De laatste Leden waren: *Hoog-Baljuw* MATTHEUS HENNEQUIN; *Regerend-Burgemeester* DANIEL SAPIUS; *Schepenen* HENDRIK BALTHASAR COEGLE VAN DORTMONT, Heer van *Burgas*, Oud-Burgemeester, JOAN VAN DER BEKE mede Oud-Burgemeester, ANTHONIE VAN DEINSE, WILLEM ERMERINS, JAKOB MASSON, JAKOB HENNEQUIN,

(1) Zie *Nieuwe Nederlandsche Jaarboeken*, D. XI. 1776, bladz. 222 en D. XII. 1777, bladz. 347.

SERVAAS DE JONGE, WESSEL CORNELIS FERLEMAN, Heer van *Noordgomm*. De Pensionaris JOHAN ANTHONIE EXRIK, Griffier BAUDEWIJN DE LICHTER TAATS, Pensionarissen honorair PIETER DE JONGE en HENDRIK JAKOB VAN DORTHOOST. Deze bleven lang nog wekelijks, bij beurtten aan elkanders huis, vriendschappelijk vergaderen, onder den naam van het *Collegie Gezelschap*; eerst om onafgedane zaken te regelen en om dat men nog op verandering van zaken hoopte; daarna om dat men het gewoon was. Naarmate er leden vertrokken of stierven, verminderde het getal, doch men begon er volwassene zonen of vrienden bij te vragen, tot dat dit, omtrent het jaar 1810, geheel heeft opgehouden. De laatstlevende Oud-Schepen, de Heer JACOB HENNEQUIN, toen Districts-Commissaris, heeft alle de stukken, die hij onder zich had, bij de hereeniging des lands met Nederland, ter stedelijke griffie van Sluis overgebracht. Waarschijnlijk is er echter veel met het gebouw der vergadering verbrand, en berusten er nog wel sommige stukken bij de erven van andere voormalige leden van dat bestuur.

Het wapen van DEN VRIJE-VAN-SLUIJ, was het zelfde als dat van het Vrije van Brugge, zijnde een veld van zilver, met eenen band van azuur, gekroond met eene distelplant, gehouden ter rechterzijde door eenen wilden man met eene knods in de hand, en aan de linkerzijde door eene wilde vrouw met eene distelbloem in de hand. — Misschien moesten deze tenanten oude Franken voorstellen. Dit wapen is door alle dorpen die onder het VRIJE-VAN-SLUIJ stonden, met eenige wijziging, overgenomen; het volledigst door Groede, verschillende dit van het oorspronkelijke alleen door den tenant ter linkerzijde.

VRIJGRASSLOOT (DE), water, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, dat, met eene westelijke rigting, uit de *Goin-garypster-poelen* naar de *Dolt* loopt.

VRIJHEID (DE), fort in het balj. van *Woerden*, prov. *Zuid-Holland*. Zie ORANJE.

VRIJHEID (DE), verl. houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Parakreek*, ter rechterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den houtgr. *Topibo*, benedenwaarts aan het *Land-van-Onoribo*; 3487 akk. groot.

VRIJHEID (DE GROOTE-), b. op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw., arr. en 11½ u. W. ten N. van *Arnhem*, kant., gem. en 25 min. N. O. van *Elburg*; met 5 h. en 30 inw.

VRIJHEID (DE KLEINE-), buurs. op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw., arr. en 11½ u. N. ten W. van *Arnhem*, kant., gem. en 20 min. N. O. van *Elburg*; met 3 h. en 20 inw.

VRIJHEID (DE OUDE-), geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*, *Eerste* distr., arr. en 4 u. Z. Z. O. van 's *Hertogenbosch*, kant. en 1½ u. W. Z. W. van *Veghel*, gem. *St. Oedenrode*.

VRIJHEIDSLUST, buit. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr., kant. en 40 min. N. O. van *Utrecht*, gem. en 10 min. W. van de *Bilt*, aan de *Biltstraat*.

Dit buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 14 bund. 37 v. r. 13 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer J. J. HANGEST, Baron d'YVOY VAN MIJDEBECHT.

VRIJHOEF, voorm. afzonderlijke heerl. in het balj. van *Gouda*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Gouda*, gem. *Stein*; palende N. aan *Sluipwijk*, O. aan *Kalverenbroek*, Z. aan den polder *Stein*, W. aan *Willens*.

Deze heerl., welke sedert onheugelijke jaren met die van *Kalverenbroek* vereenigd is, bevat niets dan het geh. *Vrijhoef*, en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 38 bund. 50 v. r. 22 v. ell. alles schotbaar land; telt 4 h., bewoond door 4 huisgez., uitmakende eene bevolking van 24 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

De inw., die er allen Herv. zijn, behooren tot de gem. van *Haastrecht*. — Men heeft in deze gem. geene school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Sluipwijk*.

Het geh. *Vrijhoef* ligt 5 u. N. O. van Rotterdam, $\frac{1}{2}$ u. O. N. O. van Gouda.

VRIJHOEF, hofstede in *Beerland*, prov. *Utrecht*, arr., kant. en $\frac{1}{2}$ u. Z. ten W. van *Amersfoort*, gem. *Leusden*.

Deze hofstede ontleent haren naam uit eenen giftbrief van Keizer *Karel V.*, die aan de bewoners vrijdom verleende van eene belasting, destijds bekend onder den naam van honden-, koren- en paardjes geld, bij gelegenheid, dat bij op de jagt zijnde, daar goed onthaald werd.

VRIJHOEF-MET-KALVERENBROEK, heerl. in het balj. van *Gouda*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Gorinchem*, gem. *Stein*; palende N. en O. aan de heerl. *Sluipwijk*, Z. aan het Land-van-Stein, W. aan *Willens*.

Deze heerl. bestaat uit de voorm. afzonderlijke heerl. *Vrijhoef* en *Kalverenbroek*, en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 51 bund. 56 v. r. 41 v. ell. alles belastbaar land; telt 4 h., bewoond door 4 huisgez., uitmakende eene bevolking van 24 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De inw., die er allen Herv. zijn, behooren tot de gem. van *Haastrecht*. — Men heeft in deze heerl. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Sluipwijk*.

Deze heerl. werd vroeger in eigendom bezeten, door de stad *Gouda*, doch is den 30 Mei 1848 in publieke veiling aangekocht, door den Heer *Martinus Winaendts*, te *Maarseveen*.

VRIJHOEVEN, ook wel de *VRIJHOEF* of *VRIJHOEF* gespeld, gem. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Woubrugge* (17 k. d., 20 m. k., 3 s. d., 2 abd.); palende N. aan de gem. *Ter-Aar*, O. aan *Nieuwkoop-en-Noorden*, Z. aan *Aarlanderveen*, W. aan de *Aar*, die haar van *Oudshoorn-en-Gnephoek* scheidt.

Deze gem. bevat noch d. noch geh., maar alleen eenige verspreid staande h. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 77 bund. 69 v. r. 80 v. ell., waaronder 77 bund. 17 v. r. 28 v. ell. belastbaar land; telt 5 h., bewoond door 5 huisgez., uitmakende eene bevolking van 40 inw., die meest in den landbouw en veenderij hun bestaan vinden.

De Herv., die er 25 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Aarlanderveen*. — De R. K., van welke men er 15 telt, parochiëren te *Aarlanderveen*. — Men heeft in deze gem. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Aarlanderveen*.

Deze gem. is eene heerl., die in het midden der zestiende eeuw aan den zelfden Ambachtsheer behoorde, als *Aarlanderveen*, waarvan zij in het jaar 1625 is afgescheiden, door Vrouwe *Margareta van Mechelen*, en opgedragen aan *Nikolaas Kromhout*, President van den Hove van Holland. In het midden der vorige eeuw was *Pieter Hugestan*, Heer van *Vrijhoeven*. Thans wordt de heerl. in eigendom bezeten door *Jonkheer D. van Lockhorst*, woonachtig te Rotterdam.

De teekenen van het hooge regtsgebied waren hier tot in het begin dezer eeuw nog kennelijk door de gerechtsplaats of galg, die niet verre van de Aarbrug stond, bij welke ook een der Aarlanderveensche korenmolens staat, die hierom gemeenlijk de galgmolen genoemd word..

VRIJHOEVEN-CAPELLE, gem. in de *Langestraat*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede distr.*, arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Waalwijk* (9 k. d., 4 m. k., 9 s. d.); palende N. aan de gem. Capelle en Besoijen, O. aan Besoijen en Sprang, Z. aan Loon-op-Zand en W. aan Capelle.

Deze gem bestaat uit den Binnen-polder en het Buiten-polder-tje of de Dellen; bevat het geh. *Vrijhoeven-Capelle*, verdeeld in de buurten: de *Nieuwstraat*, zijnde de kom der gem., het *Melkpad* en het grootste gedeelte van het *Labbegat*; beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 17½ bund. 97 v. r. 74 v. ell. telt 70 h., bwoond door 75 huisgez., uitmakende eene bevolking van 440 inw., die meest van den akker- en hooibouw leven, ook treft men er nog al eenige schoenmakers aan. Handel wordt er niet gedreven, behalve door de landlieden eenigzins in paarden en runderen.

De Herv., die er 370 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Capelle*. — De 70 R. K., welke men er telt, parochiëren te *Kaatsheuvel*. — Men heeft in deze gem. eene in 1836 gestichte school, in de b. de *Nieuwstraat*, welke gemiddeld door 115 leerlingen bezocht wordt.

Het geh. **VRIJHOEVEN-CAPELLE**, ligt 4 u. W. Z. W. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 1 u. Z. W. van *Waalwijk*.

In deze gem. staat het kasteel van Zuidewijn. Zie dat woord.

Het wapen bestaat uit eene kapel.

VRIJHOEVEN-CAPELLE (BINNEN-POLDER-VAN-), pold. in de *Langestraat*, prov. *Noord-Brabant*, arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Waalwijk*, gem. *Vrijhoeven-Capelle*; palende N. aan den *Kapitalen* of *Winterdijk*, O. aan den *Binnen-polder-van-Sprang*, Z. aan den *Hollandsche* of *Loonschendijk*, W. aan den *Hooge-vaartweg*.

Deze pold., waarvan de tijd van bedijking onbekend, doch de *Winterdijk* in 1827 verhoogd en verzaard is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 154 bund. 34 v. r. 67 v. ell. met de dijken, en wordt door eene steenen sluis aan het *Labbegat*, wijd 2,05, hoog 2,75 ell., voorzien van eene drijfdeur, op de *Labbegatsche-vaart* en verder op het *Oude-Maasje*, van het overvloedige water ontlast. De hoogte van het zomerpeil is 0.10 ell. boven A. P. Het polderbestuur bestaat uit drie Leden en den Burgemeester.

Deze pold., waarin aan de zuidzijde het geh. *Vrijhoeven-Capelle* en aan de noordzijde het kasteel van *Zuidewijn* gelegen is, ligt binnen den ringdijk van de *Langestraatsche-binnenpolders*, en is aan de noordzijde moerassig en aan de zuidzijde zeer hoog. Het hooge gedeelte van dezen polder ontlast zich onmiddellijk op de *Hoogevaart*, terwijl voor het lage twee houten duikers en een steenen sluisje gebezigd worden, wijd respectivelijk 0,51, 0,25 en 0,93 en gelegen in het aan de oostzijde dier vaart aanwezige voetpad. De sluis wordt door den polder en den dijk vroeger door verschillende dijkgeslaagden onderhouden, is sedert het bedijken van de kruin, in onderhoud bij de provincie *Noord-Brabant*.

VRIJHOEVEN-CAPELLE (HET BUITENPOLDERTJE-VAN-) of **DE DELLEN**, pold. in de *Langestraat*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede distr.*, arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Waalwijk*, gem. *Vrijhoeven-Capelle*.

Deze pold., welke een gedeelte uitmaakt van den *Polder-Binnen-de-Oudestraat*, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte

van 18 bund. 61 v. r. 36 v. ell. Het polderbestuur bestaat uit het gemeentebestuur van Vrijhoeven-Capelle.

VRIJHOEVENSCH-VAART (DE), water in de *Langestraat*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *LABBEGATSCHE-VAART*.

VRIJHOEVENSCH-VAART (DE-POLDER-TEN-OOSTEN-VAN-DE-), pold. in de *Langestraat*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *OUDESTRAAT* (POLDER-BIKKEN-DE-).

VRIJHOF, voorm. h. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en $4\frac{1}{2}$ u. N. *Deventer*, kant. en 2 u. N. W. van *Raalte*, gem. en $1\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Wijhe*.

Dit h. is gesloopt. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 34 bund. 99 v. r. 17 v. ell., worden thans in eigendom bezeten door de kinderen van wijlen den Heer W. H. WICHERLINK, woonachtig te Heino.

VRIJTGERS, naam, onder welken bij *Melis Stoke*, de plaats voorkomt die elders *Faagen* geheten wordt. Zie dat woord.

VRIJTHOF (DE) of **VRIJTHORP**, naam, welken men geeft aan de kom van het d. *Hilvarenbek*, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *HILVARENBEEK*.

VRIJTHOF (DE), vroeger het ommuurde vrije grondgebied, palende aan St. Servaasklooster te *Maastricht*. Thans de paradeplaats dier vesting.

VRIJTPLAATS (DE), plaats op de *Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie *GROENE-HEUVEL* (DE).

VRIJLIKHOFEN, **VRIJLIKHOFEN**, **VRIJLIKHOFEN**, **VRIJLIKHOFEN**, **VRIJLIKHOFEN** of **VRIJLIKHOFEN**, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede distr.*, arr. en 3 u. Z. ten O. van 's Hertogenbosch, kant. en $\frac{1}{2}$ u. Z. Z. O. van *Boxtel*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. W. Z. W. van *Liempde*; aan den grooten weg van 's Hertogenbosch naar *Eindhoven*, met 28 h. en ruim 190 inw.

VRIJLING, erve in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en $4\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Almelo*, kant. en gem. *Enschede*, welke men reeds vermeld vindt in het jaar 1188.

Deze erve beslaat eene oppervlakte van 15 bund. 63 v. r. 30 v. ell., en wordt in eigendom bezeten door den landbouwer *Jas Bos*, woonachtig te *Twekelo*, gemeente *Loonker*.

VRIJBUREN, b., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Gaasterland*, arr. en $4\frac{1}{2}$ u. Z. Z. W. van *Sneek*, kant. en $2\frac{1}{2}$ u. W. N. W. van de *Lemmer*, $\frac{1}{2}$ u. Z. Z. W. van *Harich*, waartoe zij behoort.

VROEDESTEYN, oud adell. h. in de stad *Utrecht*, aan de westzijde der *Oudegracht*.

VROENESTEIN, ridderhofstad in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie *VROENESTEIN*.

VROENHOUT, geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde distr.*, arr. en $3\frac{1}{2}$ u. W. Z. W. van *Breda*, kant. en $2\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Oudenbosch*, gem. *Roosendaal-en-Nispen*, $\frac{1}{2}$ u. W. N. W. van *Roosendaal*, en $\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Wouw*, waartoe het kerkelijk behoort; met 36 h. en 250 inw. Ook is er eene bierbrouwerij.

Dit geh., ook wel *GROENHOUT* geheten, is waarschijnlijk dus genaamd, omdat men er veel groente (oudtijds vroente) namelijk weilanden en houtgewas heeft. Het is eene zeer oude plaats, alwaar in 1269 door *Servaas*, Heer van *Liedekerke*, een klooster gesticht is en met arme Monniken bezet, doch kort daarna is dit klooster ter eere van St. *Catharina* gewijd, en met Nonnen van de orde van den H. *Norbertus*, anders *Premonstrait* genoemd, bevolkt. Als echter, in 1288, de dijken

door zwaren storm en hoogen vloed doorbraken, is deze geheele landstreek verdrongen en het klooster weggespoeld. Nadat het land, zes en vijftig jaren onder water gestaan hebbende, weder beverscht was, was er niets meer dan een stuk van den toren der kerk van VROENHOOF over, en wat verder over eenen weg, die in het gehucht uitkomt, eene zuil van blaauwen steen met twee graauwe steenen bankjes, om te kunnen knielen, voor een beeld of kruis, dat naar alle schijn daar gestaan had, en dit was ook nog zoo in het begin dezer eeuw te zien, doch de plaats, waar het klooster gestaan had, was toen niet meer kenbaar. Tusschen Roosendaal en VROENHOOF moeten evenwel nog twaalf bunders land liggen, die de Abdij genoemd worden. Ten gevolge van de gezegde doorbraak zagen de Geestelijke zusters zich alzoo genoodzaakt elders eene wijkplaats te zoeken, en hegaven sich, in het jaar 1295, naar Breda, alwaar zij gebleven zijn tot in 1646, hebbende alstoen hunne woning overgebracht naar Oosterhout, alwaar het klooster thans nog onder den naam van ST. CATHERINADAL in wezen is. Zie dat art.

De oude thans nog bestaande weg loopende door en langs het geh. VROENHOOF op Steenberg, is in vroegere onheugelijke tijden met keijen bestraat geweest, zoo als nog werkelijk blijkt bij opgraving van dien weg, waarschijnlijk liep deze weg naar het klooster.

VROENHOVEN, voorm. graafs., prov. Limburg.

Dit graafs., hetwelk binnen de stad Maastricht begrypt, waarvan omtrent het derde gedeelte daartoe behoorde, bestond in eene smalle streek, die een uur gaans lang was. Het werd aan alle zijden door het Luiksch gebied ingesloten, behalve ten N. waar het aan de vrije rijksheerlijkheid Petershem grensde. Ten Z. werd de natuurlijke scheiding tusschen VROENHOVEN en Luik door de Jeker gemaakt.

Het graafs. VROENHOVEN bevatte, behalve het gezegde gedeelte van Maastricht, de dorpen Wilre, Montenaken en Heukelom een gedeelte van Caberg, alsmede de huizen langs den weg van Maastricht naar Smeermaas en eindelijk het eil. St. Anthoon, van welke thans alleen tot Nederland behooren, behalve het gezegde gedeelte van Maastricht, het d. Wilre, benevens de geh. Caberg en Smeermaas en de daar rondom verspreid liggende woningen, thans de gem. *Oud-Vroenhoven* uitmakende. Zie het volgende art.

Ten allen tijde heeft dit graafs. in eigendom toebehoord aan die zelfde Hertogen van Brabant, die Maastricht bezeten hebben; en wel aan hen alleen, zonder dat de Bisschop van Luik, (hoewel half Heer der stad zijnde), eenig deel aan dit graafschap had.

Dat in vroeger tijden afzonderlijke Graven van VROENHOVEN, onder dien titel, over deze landstreek als leenpligtig aan het Duitsche Rijk, geregeerd zullen hebben, is zeer vermoedelijk, dan, of dit graafschap door uitsterven van het grafelijk geslacht, of, door eenigen anderen weg, en door welken, aan de Hertogen van Brabant gekomen zij, zal niemand durven bepalen, dewijl geene aantekeningen daarvan voorhanden zijn. Dat VROENHOVEN ten minsten eertijds een leen des Duitschen Rijks geweest zij, kan men opmaken uit zekere judicieele acten van dat graafschap, in het jaar 1328 opgemaakt, waaruit blijkt, dat men, van den Vroenhooftschen geregte tot de vrije rijkstad Aken plagt te kunnen in beroep komen. In latere tijden, nogthans, hebben de Hertogen van Brabant dit graafschap, als een vrij allodiaal goed, bezeten; hetwelk blijkt uit een Latijnsch tweeregelig gedicht, hetwelk eertijds in steen uitgehouwen, op 's Graven kasteel te lezen was; luidende:

CÆSARIS ECCE DONUS! SUM CUNIAE JURIS ET ÆQUI

ATQUE, BRASANTIACO SUM DATA, SPONTE, DUCI.

(d. i.: Ik ben een tempel van regt en gerechtigheid; men schonk mij aan den Hertog van Brabant.)

Dit slot VROENHOVEN, op hetwelk de oude Graven gewoond en waarvan zij, als het stamhuis, hunnen naam ontleend hebben, heeft gestaan ter plaatse, waar later het klooster der Goede kinderen of Sepulchringen, sedert 1794 tot kaserne dienende, aanwezig was. Het gerechtshof was reeds vroeger in de oude munt van VROENHOVEN, later Statenhuys, overgebracht. In het jaar 1626 werd de plaats, waar dit slot of paleis gestaan heeft, groot zijnde 22 groote roeden, op verzoek van de Infante ISABELLA, aan de Sepulchringen geschonken, welke op deze plaats een klooster bouwden. Nog vroeger stond het slot der Graven van den VROENHOVEN buiten de toen bestaande *Linkulen-poort*, ter plaatse waar nu buiten de *St. Pieters-poort* de zoogenaamde *Kompen* bestaan. Toen het slot in een der binnenlandsche oorlogen verwoest was, werd op de fundamenten, in het begin der dertiende eeuw, het klooster Nieuwenhof gebouwd, en toen dit gebouw insgelijks verwoest was, werd het klooster binnen de stadsmuren overgebracht.

Waarschijnlijk was dit graafschap, reeds in de dertiende eeuw met de stad Maastricht verbonden; want toen Keizer Filips, de stad en het graafschap, aan HENDRIK I, Hertog van Brabant, ter leen uitgaf, waren die beiden samen onder eene gifte begrepen.

Dit graafschap was, ten aanzien van het civiel en crimineel regtsgebied, zoo min als de stad Maastricht, aan den Raad van Brabant in 's Gravenhage onderworpen: maar stond onmiddellijk, onder Hunne Hoogmogenden, welke Gedeputeerden, die, om de twee jaren, als Commissarissen-Deciseurs naar Maastricht overkwamen, de civiele twistgedingen, die bij appel voor hen betrokken werden, sinaal uitwezen.

Niettemin, had dit graafschap onder het Oppergebied Hunner Hoogmogenden zijne eigen regering op zich zelve onderscheiden van die der stad, bestaande uit eenen Schout, zeven Schepenen en eenen Griffier of Secretaris. Deze regtbank nam kennis van de geschillen, die in het graafschap, zoowel binnen als buiten de stad, over erfenissen en gronden en andere zakelijkheden, voorvielen en daarenboven van persoonlijke zaken, ontstaande tusschen lieden, die buiten de stad in het graafschap woonden. Zij oefenden ook lijfstraffen, die zij voor het Statenhuys deed ten uitvoer brengen.

In het vroeger vermelde muntlokaal werden gouden en zilveren munten geslagen, nog in de kabinetten van eenige verzamelaars van oudheden voorhanden; zij dagteekenen van uit de dertiende eeuw, en voeren het borstbeeld van St. SERVAAS met het wapen van Brabant. Ook werden aldaar eene menigte oorden gemunt, voorzien van het Brabandsch wapen en de Maastrichtsche ster. In 1616 gaf de uitgifte dier koperen munt, met onderscheidene onliggende steden, moeilijkheden, als zijnde een twintigste te licht bevonden.

VROENHOVEN (OUD-), gem. in het graafs. *Vroenhoven*, prov. Limburg, distr., arr. en kant. *Maastricht* (1 k. d. 3 m. k. 1 s. d.); palende W. en N. aan België, O. aan de gem. Maastricht en aan de Maas, Z. aan St. Pieter. Zij bevat het d. Wilre, het geh. Caberg, Biesland, Neeum, het kasteel van Canne en een gedeelte van Smeermaas, benevens eenige verstrooid liggende woningen en pachthoeven, deel makende van den strategischen kring ten W. van Maastricht, en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1578

bund., waaronder 1810 bund. belastbaar land; telt 190 h., bewoond door 201 huisgez., uitmakende eene bevolking van 1130 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

De inw., die er bijna allen R. K. zijn, onder welke 330 Communikanten, maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. van *Limburg*, dek. van *Maastricht*, behoort, en door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt. De kerk staat in het d. *Wilre*.

VROESSINK (HET), landg. in het graafs. *Zutphen*, arr. en 2½ u. Z. O. van *Zutphen*, kant. en 2½ u. Z. W. van *Lochem*, gem. en ½ u. Z. van *Vorden*.

Dit landg. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 43 bund. 48 v. r. 71 v. ell.

VROLIJKE-VEENBOER (DE), geh. in *Vollenhove*, prov. *Overijssel*, arr. en 7½ u. N. ten W. van *Zwolle*, kant. en 1½ u. W. Z. W. van *Steenwijk*, gem. en ½ u. Z. W. van *Steenwijkerwoud*, aan de *Kalemberger-gracht*.

VROLIJKHEID (DE), herberg in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en 20 min. N. O. van *Zwolle*, gem. *Zwollerkerspel*, aan den straatweg van *Zwolle* naar *Meppel*.

VROLIJKHOVEN, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, prov. *Noord-Brabant*. Zie **VROLIKHOVEN**.

VROMADE, eigenlijk **VROUWMADES-KAMPEN**, heerl. in het balj. van *Woerden*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Alphen*, gem. *Zwanmerdam*; palende N. W. en N. O. aan de Zuidzijde van *Bodegraven*, O. aan *Kortehoeve*, Z. W. aan *Bodegravens-kampen*.

Deze heerl., welke vroeger een achterleen van *Sluijwijk* was, bevat noch d., noch geh., maar alleen eenige verspreid staande huizen; beslaat eene oppervlakte, volgens het kadaster, van omtrent 42 bund. 30 v. r. De inw. vinden meest in den landbouw hun bestaan.

De Herv., die er wonen, behooren tot de gem. van *Bodegraven*. — De R. K., welke men er aantreft, worden tot de stat. van *Bodegraven-en-Zwanmerdam* gerekend. — Men heeft in deze heerl. geene school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Bodegraven*.

Deze heerl. werd in het midden der vorige eeuw bezeten door *Mr. Jan Six*, Heer van *Hillegom-en-Fromade*, Burgemeester van *Amsterdam*.

VRONENBURG, voorm. kast., op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, distr., arr., kant. en 1½ u. Z. O. van *Goes*, gem. *Kappelle-Biezelingen-en-Eversdijk*, niet ver van *Kappelle*.

VRONENSTEIN, ridderhofst. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie **VROONSTEIN**.

VROONDER-MEER (DE), DE **VROONJER-MEER** of DE **VROONER-MEER**, voorm. meer in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, dat in het jaar 1861 bedijkt is en thans eenen polder uitmaakt, behoorende tot het arr. en kant. *Alkmaar*, gedeeltelijk gem. *Koedijk-en-Huiswaard*, gedeeltelijk gem. *Oudorp* en gedeeltelijk gem. *St. Pancras*; palende N. W., N. en N. O. aan de Ban van *St. Pancras*, O. en Z. aan den *Ouderdorper-ban*, W. aan den *Koedijker-ban*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van ongeveer 103 bund., 7 v. r. 98 v. ell. alles schotbaar land, als: onder *Koedijk-en-Huiswaard*, 67 bund. 62 v. r. 48 v. ell.; onder *Oudorp*, 21 bund. 30 v. r. onder *St. Pancras*, 15 bund. 93 v. r. 30 v. ell. In de **VROONDER-MEER** zelve zijn geene gebouwen, als alleen de molen, waardoor hij op het *Goestmer-Ambachts-water* van het overtollige water ontlast wordt. Het

daarin liggende land wordt, even als dat van de Daalmeer, door de landlieden van Pancras, Oudorp en Koedijk gebruikt.

VROONDIJK, verbastering van **FRONDIK**, een oudere naam van het verdrinken **VREENDIJK**, in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*. Zie **VREENDIJK**.

VROONEN, volgens de oorkonden der Utrechtsche Bisschoppelijke kerk **Vranlo**, volgens eenen open brief van **Dink V**, Graaf van *Holland*, van het jaar 1083, **Fronlo**, voorm. plaats in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, welke velen zonder grond voor eene aanzienlijke koopstad gehouden hebben, doch bij onze oudste en beste schrijvers als niet meer dan een dorp voorkomt, dat door **Willem II**, Graaf van *Holland*, met zekere keuren en voorregten begiftigd werd.

Bij **Melis Stoke** leest men: in het leven van Graaf **Jan I**, dat deze de overwinning op de Friezen behaalde, in 1297, tot *Vroonen op die Gheest*; velen verdrinken in het meer en omtrent 3000 Friezen sneuvelden,

Ghinc men doe ansteken brant,

Ende verbornden al t' hant,

Dat dorp te **Vroonen** al te male.

Na het verbranden dier plaats, zal de naam van de Schutsheilige, **St. Pancras**, gebezigd zijn. Althans volgens het algemeen gevoelen zou het tegenwoordig dorpje **St. Pancras** op den grond van het aloude **Vroonen** gelegen zijn. Een hooge zaadakker aldaar duidt men nog aan als het **Vrooner kerkhof**. Omtrent de klok zie het art. **Valkoo**.

Er was ook een burg, door van der **Hoeven** de moeder van *Westfriesland* genoemd, welke ten tijde van **Maarten van Rossem** door de *Gelderschen* verwoest is.

Het wapen van **Vroonen** bestond uit een veld van sabel, met eenen arend van goud, gewapend met een zwaard en met het omschrift: **SIGILLUM CIVICUM DE VROONSEGHEIST**.

VROONESTEIN, **Vronenstein** of **Vroenestein**, voorm. ridderhofstad thans een vervallen buit. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 1 u. Z. ten W. van *Utrecht*, kant. en 1 u. O. Z. O. van *IJsselstein*, gem. en 10 min. N. W. van *Jutphaas*.

Dit huis was leenroerig aan de provincie *Utrecht*, en werd, den 8 Januarij 1538, door de Staten, voor eene ridderhofstad erkend. Tien jaren te voren was het door de *Gelderschen* afgebrand.

Het komt niet onwaarschijnlijk voor dat het eertijds **Vroonestein** is genaamd, en gebouwd door iemand uit het geslacht van **Voorn**, of **Taets van Voorn** afkomstig, waarvan het wapen tot bewijs kan verstreken, zijnde een balk van goud op een schild van azuur, alleen in kleur van het stamwapen van **Taets** verschillende en verder gebroken door drie visschen van goud, gesteld twee boven en een beneden den balk. De eerste bezitters van dit huis hebben zich daarnaar van **Vroonestein** doen noemen, doch dit geslacht is voorlang uitgestorven. Omtrent het jaar 1400 was bezitter van deze ridderhofstad **Willem Bartholomeus van Vroonestein**, door wiens dood, den 29 Augustus 1403, de beleening gekomen is op zijnen zoon **Gerrit van Vroonestein**, die haar, na verloop van twee jaren, heeft opgedragen ten behoeve van **Hillebrand van Jutphaas**, wijs den lijftogt daaraan behoudende. Na deze is de beleening, den 6 October 1412, weder uitgegaan ten behoeve van **Lodewijk de Waal** wiens nakomelingen zich, nadat de hofstad riddermatig verklaard was, daarnaar **de Waal van Vroonestein** lieten noemen. In het jaar 1692, na het afsterven van **Frederik de**

WAAL VAN VROONESTEIN, heeft wel zijn broeder WILLEM DE WAAL VAN VROONESTEIN zich, den 17 Junij 1692, doen beleenen, doch zonder vrucht, want ERASMUS VAN SCHERPENZEEL heeft, als de aangestelde erfgenaam van FREDERIK DE WAAL VAN VROONESTEIN, volgens diens uitersten wil, den 11 Julij van dat zelfde jaar de beleening bekomen. Na zijn afsterven is zijne zuster MECHTELD JACOBA VAN SCHERPENZEEL RUMPT den 11 Junij 1717 en na hare dood is, in het jaar 1727, hun broeder JAN VAN SCHERPENZEEL RUMPT beleend, en in het jaar 1742 DIERDIK JONAN HEERLEMAN, Heer van *Dever*. Thans wordt zij in eigendom bezeten door den Heer MATTHIAS ALEXANDER HEERLEMAN VAN ZUIDWIJK, woonachtig te Munster.

VROONESTEIN is een deftig oud gebouw, met eenen muur van vooren, en rondom in het water liggende. Het beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 2 bund. 16 v. r.

VROONJER-MEER (DE), voorm. meer in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie VROONDER-MEER (DE).

VROONMEER (HET), meer in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, gem. *Uitgest-en-Marken-Binnen*, Z. O. van *Uitgeest* in den pold. den *Broek*.

Dit meer beslaat eene oppervlakte van 13 bund. 61 v. r. Men vangt daarin veel snoek en paling.

VROSSCHE-POLLE, buurtje, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Ferwerderadeel*. Zie FROSKE-POLLE.

VROTA, voorm. graafs. waaronder Woudrichemerweerd en een gedeelte van den Bommelerweerd stonden.

VROULEN, geh. in de heerl. *Daalhem*, prov. *Limburg*, arr. en 2½ u. Z. O. van *Maastricht*, kant. en 1½ u. Z. ten W. van *Gulpen*, gem. *Voorbeek*.

VROUW-BELIA-POLDER (DE), pold. in het eil. *Tholen*, prov. *Zeeland*. Zie BELT (VROUW-).

VROUW-BETKENDIJK (DE), dijk op het eil. *Tholen*, prov. *Zeeland*. Zie BETKENDIJK (VROUW-).

VROUWE-BENOORDEN (ONZE-) en ONZE-VROUWE-BEZUIDEN, twee voorm. d. in *Staats-Vlaanderen*, in *Aardenburger-Ambacht*, prov. *Zeeland*. Zie LIEVE-VROUWE-BENOORDEN (ONZE-) en LIEVE-VROUWE-BEZUIDEN (ONZE-).

VROUW-BIJ-DE-SLUIS (ONZE-), voorm. d. in *Staats-Vlaanderen*, in *Aardenburger-Ambacht*, prov. *Zeeland*, dat bij den watervloed van het jaar 1477 geheel verdwenen en niet weder bovengekomen is.

VROUWE-GEEST-POLDER (DE), pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie VROUWGEEST-POLDER (DE).

VROUWEN-AKKER, b., voorheen in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, thans prov. *Noord-Holland*, arr. en 3½ u. Z. van *Amsterdam*, kant. *Nieuwer-Amstel*, 2 u. Z. van *Amstelveen*, gem. en ¼ u. Z. W. van *Uithoorn*, aan de Drecht; met 11 h. en 60 inw. Er ligt hier eene fraaije brug over de rivier.

VROUWENBROEDERS-KLOOSTER (HET), kloost. te *Bormeer*, prov. *Noord-Brabant*. Zie BORMEER.

VROUWENBROEDERS-KLOOSTER (HET), voorm. kloost. te *Haarlem*, te *Ouddorp*, te *Utrecht* en te *Ylst*. Zie KARNELITER-KLOOSTER.

VROUWENBROEDERS-KLOOSTER (HET), voorm. kloost. te *Monnickendam*, prov. *Noord-Holland*. Zie MARIËGAARD.

VROUWENBROEDERS-KLOOSTER (HET), voorm. kloost. op de *Over-Velure*, prov. *Gelderland*.

Dit kloost. is later een landhuis geweest **KARMEELITEN-MULL** genoemd. Zie dat art.

VROUWENBROEDERS-KLOOSTER (HET), voorm. kloost. te *Woudsend*, prov. *Friesland*. Zie **MARIAAS-KONVENT**.

VROUWENBUURT, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *het Bildt*. Zie **LIEVE-VROUWE-PAROCHE**.

VROUWENDAAL, voorm. kloost. in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, gem. en in het d. *Heteren*.

Het komt ons waarschijnlijk voor, dat dit klooster, hetwelk men elders veelal **ROUWENDAAL** genoemd vindt, eigenlijk **VROUWENDAAL** geheeten heeft, te meer, daar de weg, welke er langs loopt, nog de **Lieve-Vrouwestraat** heet. — Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans een huis en schuur.

VROUWENDIJK (DE), dijk op het eil. *Tholen*, prov. *Zeeland*, loopende in eene zuidelijke strekking van den **Peusche-dijk** naar den **Oud-Strijen-polder**.

Deze dijk, welke 720 ell. lang is, werd gelegd in het jaar 1674, toen de ingelanden van **Poortvliet**, eene inbraak vreesende, zich verenigden met die van het westelijk gedeelte des polders **Vijftienhonderd-Gemeten**, en van 's Lands Staten vergunning verzochten, om eenen dwarsdijk te mogen leggen van **Penkendijk** tot aan **Oud-Strijen**, hetgeen hun den 27 Maart van dat jaar werd toegestaan. De toen gelegde dijk werd de **Vrouwendijk** genoemd, omdat men bij den aanleg den nood zoo dringend en het gevaar van overstroming zoo groot achtte, dat, om het werk te beter voortgang te doen hebben en eerder tot eene zeekering te kunnen dienen, de vrouwen van dezen oord mede handen aan het werk sloegen en hunne mannen voorgingen in eenen arbeid, welke zij zich ten gemeenen nutte niet schaamden, maar er integendeel eene eer in stelden. Het is te denken, dat door zulk eene volksdrift, gemelden dijk spoedig en onkostbaar in volkomenheid zal gebracht wezen.

VROUWEN-EILAND, eil. in *Oost-Indië*, tot de **Banda-eilanden** behorende, tusschen **Neira** en **Goenong-Api**, aan het noordelijke uiteinde van het **Zonnegat**.

Het is onbewoond en van geen nut, dan dat het de woede der zee aan de noordzijde van het **Zonnegat** betengelt.

VROUWENGEST-POLDER, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie **VROUWENGEST-POLDER**.

VROUWENHOF, landg. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* dist., arr. en 5 u. W. Z. W. van *Breda*, kant. en 2 u. Z. Z. W. van *Oudenbosch*, gem. *Roosendaal-en-Nispen*, 10 min. Z. ten O. van *Roosendaal*.

Dit landg. beslaat eene oppervlakte van 18 bund. 33 v. r. 48 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door **Mevrouw de wed. H. J. Woudbrinck**, woonachtig te *Roosendaal*.

VROUWENHUIS-WAARD, bekade uiterwaard in het *Land-van-Arkel*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Gorinchem*, gem. *Arkel-en-Rietveld*; palende N., O. en Z. aan de gorzen tegen de **Linge**, W. aan den **Arkelsche-dijk**.

Deze uiterwaard, bevat volgens het kadaster, 17 bund. 41 v. r. 80 v. ell., en wordt door eenen duiker, op de **Linge**, van het overvloedige water ontlust.

VROUWENKLOOSTER, voorm. nonnenklooster prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Kollumerland-en-Nieuw-Kruisland*. Zie **GALILEA**.

VROUWENKLOOSTER (HET), voorm. kloost. in het *Oorkwartier* der prov. *Utrecht*, gem. en in de onmiddellijke nabijheid van de *Bilt*.

Dit kloost. werd bewoond door adellijke Jonkvrouwen van de St. Benedictus-orde uit de Abdij van Oostbroek, ter plaatse waar het bestaan heeft, ziet men thans de ridderhofstad met Kloostren. Zie dat woord.

VROUWELAAN (DE), weg in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, in eene noordelijke rigting van Kolham loopende naar den Woldweg, die van Slochteren door Scharmer en de Harkstede naar Groningen gaat. Hij is aangelegd tot eenen kerkweg naar Kolham en wel in 1636, grootendeels op kosten der Provincie.

VROUWEN-PAROCHIE, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *het Bildt*. Zie *LIEVE-VROUWEN-PAROCHIE*.

VROUWEN-POLDER, heerl. op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*. Zie *VROUWE-POLDER*.

VROUWENREGT, pold. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Delft*, gem. *Ackersdijk-en-Vrouwenregt*; palende N. aan den Berkelsche-polder, O. aan Ackersdijk, Z. aan de Schie of Rotterdamsche-vaart, W. aan den Zuid-polder.

Men leidt den naam af van den eigendom, dien de Abdis van Bijnsburg, als kloostervoogdes, hier gehad heeft.

VROUWENVLIJT, koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Orleanakreek*, ter regterzijde in het afvaren, palende bovenwaarts aan de koffijplant. Welgemoed-en-Toevlugt, benedenwaarts aan de plant. Hoopwijk, waarmede zij thans vereenigd de plant. Hoopwijk-en-Vrouwenvlugt uitmaakt, 345 akk. groot met 145 slaven. De Negers noemen haar *Nové*.

VROUWENWEG (DE), naam welken men in de wandeling geeft aan den *West-Mijzerweg*, in den *Beemster*, prov. *Noord-Holland*. Zie *MIJZERWEG (DE WEST-)*.

VROUWENWEGJE (HET), weg in de *Mijzerkoog*, prov. *Noord-Holland*, loopende van den Beemster-ringdijk tegen over den *West-Mijzerweg*, in eene noordelijke rigting, kronkelend, tot aan de *Ursummervaart*. — Aan dit wegje lag vroeger het dorp *Mijzen*.

VROUWENZAND (HET), zandbank in de *Zuiderzee*, aan de kust der prov. *Friesland*, niet ver van Stavoren. Zie ons art. *STAVOREN*.

VROUWE-POLDER, heerl. op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, distr., arr. en kant. *Middelburg*, gem. *Vrouwe-polder-Zandijk-buiten-en-Schellach*; palende N. W. en N. aan de Noordzee, O. aan het *Veer-sche-gat*, Z. aan de heerl. *Zandijk-buiten* en *Serooskerke*, en Oostkapelle, W. aan Oostkapelle.

Deze heerl. bestaat uit den eigenlijken *Vrouwe-polder*, den *Beexhoek-polder*, den *Gerste-polder*, den *Noorder-Nieuwland-polder* en den *Ooster-Nieuwland-polder*, benevens duinen en vroomlanden; bevat het d. *Vrouwepolder*, met nog eenige verspreid staande huizen, en beslaat eene oppervlakte van 880 bund. 47 v. r. 79 v. ell., telt 74 h. bewoond door 89 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 370 inw., die in den landbouw en het dijkwerken hun bestaan vinden, ook heeft men er eenen korenmolen.

De inw., die er allen Herv. zijn, onder welke 160 Iedematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Middelburg*, ring van *Vere*, behoort. Deze gem. had vóór het jaar 1618 geen eigen Predikant, maar werd bediend door die van *Vere*, tot dat, bij acte van 20 November 1618, de Proponent *Theodorus Saal* alhier beroepen werd.

Hij vertrok in 1640 naar Arnemuiden. Het beroep geschiedt door den kerkeraad, doch deze geeft daarvan kennis aan den Ambachtsheer.

Men heeft in deze heerl. eene school, welke gemiddeld door 30 leerlingen bezocht wordt.

Deze heerl. behoorde ontdijds aan de Heeren van Vere, die hier hoog, middelbaar en laag regtsgebied hadden. Na het overlijden van **MAXIMILIAAN VAN BOURGONDIE** werd zij verkocht, en de toenmalige Landvorst **FILIPS II**, Koning van *Spanje*, bekwam den eigendom en deed daarvan alles, wat daaraan los en verkoopbaar was, bij percelen veilen en te gelde maken. Later werd deze heerl., met de stad en het markgraafschap van Vere, aangekocht door **WILLEM I**, Prins van *Oranje*, door wiens nazaten zij tot in het jaar 1795 bezeten zijn, waarna deze heerl. bij 's lands domein gevoegd is, waartoe zij nog behoort.

Het d. **VROUWE-POLDER** of ook wel **LIEVE-VROUWE-POLDER** of **ONZE-LIEVE-VROUWE-POLDER** geheeten, ligt 2 u. N. van Middelburg, $\frac{3}{4}$ u. N. W. van Vere. Men telt er in de kom van het d. 53 h. en 370 inw.

In het jaar 1340, toen de heerlijkheid van **VROUWE-POLDER** reeds bevolkt en sterk bewoond moet geweest zijn, verwierven de opgezetenen van **PAUS CLEMENS V** en van **JOHANNES VAN ARKEL**, den zeven en veertigsten Bisschop van Utrecht, vrijheid om eene parochiekerk te bouwen, waartoe **WOLPHEERT VAN BORSELE**, toenmalig Heer van *Vere* en van deze heerlijkheid, haar eene bekwame plaats aanwees. Deze kerk of kapel, die aan de *H. Maagd MARIA* toegewijd was, werd van alom bezocht uit hoofde van een Mariabeeld, dat, naar men zeide, wonderen deed. Hierdoor nam de kerk in heerlijkheid en rijkdom toe, geen wonder dus, dat zij bij de omkeering des lands, in 1572, even als bijna het geheele dorp eene prooi van baldadige krijgers werd. Volgens overlevering werd deze kerk of kapel door **MAXIMILIAAN VAN OOSTENRIJK** bezocht, bij gelegenheid, dat hij, met eenen stoet van edellieden op reis naar Engeland zijnde, en door eenen storm in de Noordzee beloopten wordende, eene gelofte deed aan de Lieve Vrouw, indien hij ontkwam, haar eene waschkaars van 500 ponden zwaarte te zullen offeren, welke gelofte hij, toen hij in Walcheren aanlandde, hier heeft volbragt. Toen dit kerkgebouw in bloei en de R. K. godsdienst hier nog heerschende was, werd er jaarlijks op den *dach van onser vrouwen hemelvaart*, eenen plegtigen ommegang gehouden, waarin het wonderdadig Mariabeeld rond gedragen werd, als wanneer vooral de toevloed van volk daar ongemeen groot was. Dit moet den **POLDER** buitengemeene welvaart toegebragt hebben, dan dit alles verviel door de verwoesting die kerk en dorp beiden door den oorlog ondergingen: de kerk bezat vóór de onlusten wel 150 gemeten lands (51 bund.) in eigendom, zoo mede een boomgaard, liggende rondsomme in zyne bevrjdinge grootthien gemeten en een *quartier* (4 bund.), die in 1576 ten behoeve van den Lande, verkocht is aan **JAN HACC**, koopman aldaar voor 145 ponden Vlaamsch (870 guld.). Nog heeft deze kerk den eigendom gehad van de *Dyskettinge van binnendyck van Polder — streckende van dorpe tot aen 't cleene steenen heulken neffens 't ooster nyeuwe landt, groot in de lenghde ende in de breedde iij m : xc R.*, welke mede ten laatst gemelde jaar verkocht aan zijn **RICHARD BARRADOT**, voor L. 14 : 12 : 9 vls. (87 guld. 82½ cents).

Als na de overgnaf van Middelburg de Spanjaarden, zoowel als de R. K. Geestelijkheid, dit eiland geheel geruimd hadden, hebben de verdreven inwoners, zoo veel er overig waren, hunne verbrande woningen ten deele weder opgetimmerd, ten minste voor hen, welke de Hervormde godsdienst toegedaan waren, schijnt reeds vroeg een loods of

houten kerk opgeslagen te zijn geweest : want men vindt dat *het oude hout van de omme gewayde Kercke van den Polder benoorden der Vere*, ten behoeve van den lande is verkocht voor L. 33:3: — vls. (198 guld. 90 cents). Het schijnt, dat er naderhand weder eene dergelijke loods opgeslagen is, doch dat die niet zeer geschikt was ter oefening van de godsdienst, die hier zeer gebrekkig waargenomen werd, waarom deze gemeente, ten jare 1610 en 1611. zeer ernstig, zoo bij de regering van Vere als bij de klassis van Walcheren, aanhield, ten einde orde werd gesteld, zoo op een geregeld kerkbestuur dezer parochie, en het bedienen dezer gemeente, als op eenen vasten Leeraar, van welke reeds de meeste dorpen in Walcheren voorzien waren. Die hier het meest in ijverde was zekere JAN VAN BARE, die waarschijnlijk de aanzienlijkste dezer heerlijkheid geweest is. Onderscheidene requesten en brieven, te dien einde bij hem opgesteld, getuigen van zijne godvrucht en onvermoeide pogingen, om DEN POLDER een kerk en Leeraar te doen bekomen; en die welke zich daartegen het meest verzette was Petrus MOERMAN, Predikant te Serooskerke, die gaarne gezien had, dat de inwoners dezer parochie kerkelijk bij hem gebleven waren. De pogingen van JAN DE BARE zijn niet vruchteloos geweest, want in 1622 is de opbouw der tegenwoordige kerk door openbaar gezag begonnen, en in 1623 voltrokken. Deze kerk is een laag vierkant gebouw, met een torentje, doch zonder orgel.

Vóór de Reformatie stond hier een klooster van Reguliere Kanunniken, hetwelk in het jaar 1452, toen het onder Arnemuiden door grondbraken dagelijks afnam, door HENDRIK VAN BORSSSELE, Heer van Vere enz. vandaar herwaarts is overgebracht. Dit klooster schijnt onder het oppertoezicht van het klooster Sion in Holland (waarschijnlijk dat bij Delft) gestaan te hebben, en door slecht bestuur in groote schulden geraakt te zijn. Dit was den Overste en het Kapittel van het evenngemelde klooster Sion meermalen gebleken. Deze wisten daarin echter niet te voorzien, zoo dat er, in 1552, niet meer dan drie Geestelijken over waren, HUBRECHT JANSZ., CLAES JAKOBSZ. en GELEYN CORNELISSZ., waarom de toenmalige Heer van Vere, MAXIMILIAAN VAN BOURGONDIE, met consent van hunnen bovengemelden Overste, het *metten goeden daertoe behorende en Appendencien van dien*, aan zich heeft genomen, *time alle 't selue bij ons geemployeert te worden ad alias pias causas off anders zoe wy na state van d' ouergebleuen goed en na gelegentheyte der saken bevinden sullen oirboir en wel gedaen te syne*, terwijl de zelfde Heer de drie evenngemelde Geestelijke Heeren ten einde die *nyet en souden verloren gaan*, eene lijfrente heeft toegelegd van vier ponden vlaamsch (24 guld.) ieder jaarlijks. Daarna behoorde dit klooster in eigendom aan Heer FILIPS VAN BOURGONDIE, Ridder, Heer van Fontes etc., Baljuw van Vere, na wiens overlijden het in 1567 is verkocht aan Jonkheer JEROMINUS DE ROLLÉ, Baljuw van Vere L. 28: 18 vl. (155 guld. 40 cents). ROLLÉ sneuvelde in 1573, als wanneer dit gebouw in de algemeene verwoesting, welke deze heerlijkheid reeds getroffen had, gedeeld heeft, en dus ook afgebrand en geplunderd zal zijn. Hoe het zij, de grond daar van, hetzij met veel of weinig overblijfsels van het oude kloostergebouw, is naderhand een eigendom geweest van den Heer SAMUEL CONINK, Gedeputeerde in Hun Hoog Mogenden, broeder van den toenmaligen Baljuw van Vere, die het voor zijne lustplaats hield. Tegenwoordig bestaat het in arbeiderswoningen, welke geene de minste blijken of teekenen dragen van den ouden staat, waarin dit gesticht eens geweest is.

Tegen het Veersche-gat in het Oosten dezer heerl. ligt het vervallen fort DE HAAR. Zie dat woord. Thans heeft men er nog de buitenplaatsen Twistvliet en Elzenoord, alsmede het voorm. landhuis de Oranjazon, toebehoord hebbende aan de Prinsen van ORANJE, als Heeren van VROUWE-POLDER, zijnde thans eene boerenwoning en uitspanning, welke in den zomer veel wordt bezocht.

Deze heerl. heeft, nevens de stad Vere, van Hertog WILLEM VAN BREJEREN des donredachs na sinte Valentynsdach in 1349 tolvrijheid verkregen door alle zijne landen, een voorregt in dien tijd zeer aanmerkelijk, en waarop buiten Westkapelle en Westhoven geen plaats ten platten lande van Walcheren roemen mogt.

De verwoesting, die de Nederlandsche onlusten trouwens hier te weeg bragten, zoowel als het gevaar der zee, moet deze heerlijkheid vrij lang gedrukt hebben, want de Ingelanden hebben van 1584 tot 1592 kwijtschelding van twee derden in den dubbelen honderdsten penning genoten. Zij verzochten over de jaren 1505 en 1594 gelijken vrijdom; wat daarvan de uitslag was, is ons niet gebleken, doch men vindt nog een gelijk verzoek over 1591, dat hun afgeslagen werd.

Men wil dit oord voor het gezondste van geheel Walcheren gehouden hebben, dit is zeker dat het hier vrij wildrijk en tot de jagt zeer geschikt is, dan bij eene Ordonnantie ende Placaat van zijne Hoogheid van 22 December 1684, werd aan iegelijk verboden, onder wat prectext het oock zoude mogen zijn, eenige Conynen in of omtrent Onse Duynen ende Warande als mede de Bosschen, Plantagien, Wey- ofte Teel-Landen, Ons ofte oock andere toebehoorende, omtrent de voorschreve Waranden gelegen te schieten uyt te graven, met Stricken, Netten of andersints, hoe het ook soude mogen wesen, te vangen, te berooven ofte dooden, op de verbeurte van vier Ponden Vlaams voor yeder alsoo gevangen ofte gedoodt Conijn, boven het Roer, Netten ofte ander Instrument tot het vangen ofte dooden van de Conijnen gebruykt enz.

Dit dorp was de eenige plaats op Walcheren, waar de Spanjaarden, die in 1572 met eene vloot kwamen opdagen, om Vlissingen te herneemen, den 7 April, voet aan wal konden zetten, en waar zij diensvolgens ontscheept werden.

Den 9 Februarij 1838 heeft onder deze gemeente een brand gewoed, waardoor eene aanzienlijke hofstede met 24 stuks hoorvee, 1 paard, eene goede voorraad hooi en stroo en gedorscht haver, benevens een aantal landbouwersgereedschappen, een prooi der vlammen geworden zijn.

Het wapen van de heerl. VROUWE-POLDER bestaat uit een veld van zilver met de moeder Gods, dragende het kindeke Jezus.

VROUWE-POLDER, pold. in het eil. Walcheren, prov. Zeeland, arr. en kant. Middelburg, gem. Vrowe-polder-Zandijk-Buiten-en-Schellach; palende W. aan den Beexhoek-polder, N. aan den Beexhoek-polder, den Gerste-polder en den Noorder-Nieuwland-polder, O. aan den Oost-Nieuwland-polder, Z. aan de Twaalfhonderd-gemetten.

Deze pold. telt 55 h., waaronder 6 boerderijen, en wordt door eene sluis, op de Polder-van-Walcheren van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit de centrale directie van Walcheren.

VROUWE-POLDER (ONZE-), pold. in het eil. Zuid-Beveland, prov. Zeeland. Zie HINKEL-POLDER (OOST-).

VROUWE-POLDER (ONZE LIEVE-), pold. in het eil. Goedereede-en-Overstakkée, prov. Zuid-Holland. Zie OOSTKOEK (DE NIEUW-).

VROUWE-POLDER-ZANDIJK-BUITEN-EN-SHELLACH, gem. op het eil. Walcheren, prov. Zeeland, arr. en kant. Middelburg, (1 k. d.

3 m. k., 1 s. d.); palende N. aan de Noordzee, O. aan het Veersche-gat, de gem. Vere en Kleverskerke, Z. aan de gem. Middelborg, W. aan St. Laurens-en-Brigdamme, Gapinge, Serooskerke en Oost-kapelle.

Deze gem bestaat uit de heerl. Vrouwe-polder, Schellach, benevens een gedeelte van de heerl. Zandijk. Zij beslaat, volgens het kadaster eene oppervlakte van 2027 bund., waaronder 2008 bund. belastbaar land; telt 129 h., bewoond door 132 huisgez., uitmakende eene bevolking van 740 inw., die meest in den landbouw en het dijkwerken hun bestaan vinden. Ook heeft men er eéne wind-korenmolen.

De inw., die er allen Herv. zijn, maken gedeeltelijk de kerkelijke gem. *Vrouwe-polder* uit en behooren gedeeltelijk tot de gem. *Vere*. Men heeft er eene school te *Vrouwe-polder*.

Het wapen dezer gem. is het zelfde als dat van de heerl. Vrouwe-polder. **VROUWEVAART**, b. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. en $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Leyden*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. van *Soeterwoude*.

VROUWEVAART (DE), vaart in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, in de gem. *Soeterwoude*, loopt uit de trekvaart bij de *Lammenbrug*, in eene zuidoostelijke strekking naar de *Meerburgerwating*.

VROUWE-VENNE, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, gedeeltelijk kant. *Woubrugge*, gem. *Alkemade*, gedeeltelijk kant. *Noordwijk*, gem. *Warmond*; palende N. W. aan den *Zweilanderpolder*, N. aan den *Boekhorstpolder*, O. aan de *Oude-Aa*, die hem scheidt van den gecombineerde *Akersloot-Hertogs-en-Blijverpolder*, Z. aan de *Vaar-* en de *Stingsloot*, die hem van de *Blaauwe-* en *Roodepolders* scheiden, W. aan het *Achtergat*, die hem van den *Boterhuispolder* scheidt en aan het *Vennemeer*.

Deze onverveende en met eene kade bedijkte pold., beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 167 bund. 88 v. r. 66 v. ell.; onder *Alkemade* volgens het kadaster, 158 bund. 28 v. r. 69 v. ell. en onder *Warmond* volgens het kadaster, 9 bund. 59 v. r. 98 v. ell. Men telt er 7 h. of boerderijen. Hij wordt door eenen molen, op de *Oude-Aa*, van het overtollige water ontlast. Het land ligt 1.67 ell. onder A. P. Het polderbestuur bestaat uit den Burgemeester van *Alkemade* en vier *Poldermeesters*.

VROUWE-VENNE, b. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en $1\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Leyden*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. W. N. W. van *Woubrugge*, gem. *Alkemade*, $1\frac{1}{2}$ u. W. Z. W. van *Oude-watering*; met 7 h. en 50 inw.

Deze b. behoorde vroeger onder het burgerlijk regtsgebied van *Rijnsburg*.

VROUWE-VERDRIET, geb. op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeiland*, arr. en 2 u. N. van *Zierikzee*, kant., gem. en 3 min. Z. O. van *Brouwershaven*.

VROUW-GEEST-POLDER (DE), pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Alphen*, gem. *Oudshoorn-en-Gnephoek*; palende N. aan den *Oudendijksche-polder*, O. aan de *Heimanswating*, Z. aan den *Gnephoeksche-polder*, W. aan den *Bruimadesche-polder*.

Deze pold., welke het noordelijke gedeelte van den gecombineerde *Gnephoeksche-en-Vrouwegeest-polder* uitmaakt, wordt door eenen molen, op de *Heimanswating*, van het overtollige water ontlast. Het land ligt 4.66 ell. onder A. P.

VROUW-JACOBA'S-LAND, pold. in het markgr. *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *Eijnaard (Oude-)*.

VROUWINC, erve in *Twenthe*, prov. *Overijssel*. Zie *Vauwinc*.

VROUWKENS-VAART, vaart in de *Langestraat*, prov. *Noord-Brabant*, welke begint aan de hooge bouwlanden, onder het geh. *Boven*, 20 min. Z. O. van *Waspik*. Zij loopt genoegzaam geheel noordelijk naar de *Oude-Maas*, dient tot uitwatering en benoorden den winterdijk, alwaar zij door eene sluis afgesloten is, ook tot eene haven of scheepvaart.

VROUWKENSVAART, b. in de *Langestraat*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede* distr., arr. en 4½ u. W. van 's *Hertogenbosch*, kant. en 1½ u. W. van *Waalwijk*, gem. en 20 min. Z. O. van *Waspik*, ter plaatse, waar de *Vrouwkens-vaart* begint, waarvan het zijnen naam ontleent.

VROUWKENS-VAART (AAN-DE-SLUIS-TE-), geh. in de *Langestraat*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede* distr., arr. en 4½ u. W. van 's *Hertogenbosch*, kant. en 1½ u. W. van *Waalwijk*, gem. en omtrent 10 min. O. van *Waspik*, aan den *Langestraatsche-dijk*. Men heeft er eene steenbakkerij.

VROUWMADRES-KAMPEN, beerl. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie *VROUWADR*.

VROUW-MARIA-POLDER, onbehuide pold. op de *Tiengemetten*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Oud-Beijerland*, gem. *Zuid-Beijerland*; palende N. aan den *Zuid-polder* en den *Middel-polder*, O. aan den *Zuid-polder* en het *Haringvliet*, Z. aan het *Haringvliet* W. aan het *Haringvliet* en de gorzen in den *Zuidwest-polder*.

Deze pold., welke in het jaar 1827 bekaad is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 42 bund. 68 v. r., waaronder 23 bund. 50 v. r. 10 v. ell. schotbaar land en buiten den polder onbekaad nog 49 bund. 29 v. r. 2 v. ell., en wordt, door eene sluis, op het *Haringvliet*, van het overtollige water ontlast en staat onder geen polderbestuur.

VRUSSEMICH, ook *VRIESSCHENHOEK* of *VRIESSCHENBROEK*, geh. in het *Land-van-Falkenburg*, prov. *Limburg*, arr. en 4 u. O. ten N. van *Maas-tricht*, kant., gem. en 35 min. Z. O. van *Heerlen*; met 80 h. en ongeveer 220 inw.

VRULLIKHOVEN, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *VRILIKHOVEN*.

VUCHT, d. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *VUCHT*.

VUCHT (HOOG-), pold. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. en kant. *Breda*, gem. *Teteringen*; palende N. aan de *Lage-Vucht*, O. aan de *Hooge gronden* onder *Teteringen*, Z. aan de zoogenoemde *Waarbosch*, W. aan den *Grooten weg*.

Deze pold. maakt het zuidelijke gedeelte van den pold. *Hoogen-Lage-Vucht* uit.

VUCHT (DE HOOG-EN-LAGE-), bekend onder den naam van den *VUCHT-POLDER*, pold. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* dist., arr. en kant. *Breda*, gedeeltelijk gem. *Teteringen*, gedeeltelijk gem. *Terheyden*; palende N. aan de *Zipten-en-Banken*, O. aan de *hooge gronden* onder *Teteringen*, Z. aan de zoogenaamde *Waarbosch*, W. aan den *grooten weg* der eerste klasse no. 7, van *Breda* naar den *Moerdijk*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 654 bund. 60 v. r. 63 v. ell., waaronder 629 bund. 50 v. r. 75 v. ell. schotbaar land, als: onder *Teteringen*, volgens het kadaster, 617 bund. 60 v. r. 13 v. ell., waaronder 615 bund 13 v. r. 17 v. ell. schotbaar land;

onder *Terheyden*, volgens het kadaster, 37 bund. 8 v. r. 80 v. ell. en daaronder 14 bund. 37 v. r. 88 v. ell. schotbaar land. Men telt er 2 h., waaronder 1 boerderij, alle onder *Teteringen* gelegen. Hij wordt door twee steenen sluizen van het overvloedige water ontlast, door de eene dezer sluizen, genaamd de Hooggebrug, wijd 2,96 ell., voorzien van een paar puntdeuren, watert hij uit op het zoogenaamde Calooische-gat; door de andere, gelegen in den ouden weg tusschen Breda en Terheyden, benoorden de groote Schans Spino-la, wijd 1.34, voorzien met eene drijfsdeur, ontlast hij zijn water op de rivier de Mark. Door dit laatste sluisje wordt niet alleen het water van het noordelijk gedeelte van den Vucht-polder, maar ook dat van Zipten-en-Banken, naar het zoogenaamde Hartelsluisje, gelegen in den grooten weg der 1e klasse no. 7, wijd 1.31, en vervolgens in de rivier de Mark gevoerd. De hoogte van het zomerpeil is 3 palm. boven A. P. Vóór de herdigting der Mark en Dintel, is de overstorting der kaden van dezen polder dikwerf door opkisting voorgekomen, doch in 1818 liep zij op verscheiden punten over, en werd de polder tot 1.20 ell. boven A. P. onder water gezet. Het polderbestuur bestaat uit eenen President, twee Poldermeesters en eenen Secretaris-Penning-meester.

UCHT (DE LAGE-), pold. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. en kant. *Breda*, gem. *Terheyden*; palende N. aan de Zipten-en-Banken, O. aan de hooge gronden onder *Teteringen*, Z. aan de Hooge-Vucht, W. aan den grooten weg.

Deze pold. maakt het noordelijke gedeelte van den pold. *Hooge-en-Lage-Vucht* uit.

UCHTSCHOOT of **Vuerschoor**, geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr., kant. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Breda*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van 's *Prinsenhage*, aan den weg van 's *Prinsenhage* op Sprundel; met 20 h. en 170 inw. — In dit geh. liggen mede de buitenplaatsen den *Echo* en *Bouwlust*.

UDIJK (DE), dijk in *Eemland*, prov. *Utrecht*. Aan dezen dijk ligt een post met twee batterijen, behorende tot de linie van de Greb.

UVEREN, d. in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*. Zie **Vuren**.

UGHT, gem. in de *Meijerij-van-'s Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede* distr., arr. en kant. 's *Hertogenbosch*, (1 k. d., 8 m. k., 2 s. d.); palende N. aan de gem. *Cromvoirt* en 's *Hertogenbosch*, O. aan *St. Michielsgestel*, Z. aan *Esch*, W. aan *Helvoirt* en *Cromvoirt*.

Deze gem. bevat het d. *Vught*, benevens de geh. en buurten of wijken: *Taalstraat*, *Waterkant*, *Vlierd*, *Vlasmeer*, *Kendje*, *Heikant*, *Moleneind*, *Vughtsche-Hoeven*, *Bergenshuizen* en *Schorvert*, benevens de pold. de *Vughtsche-akkers* en een gedeelte van de *Vughtsche-heide*, met de verschanste legerplaats **WILLEM DE TWEEDE**. Zie dat woord.

Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2839 bund. 17 v. r. 20 v. ell., waaronder 2736 bund. 27 v. r. 88 v. ell. belastbaar land; telt 411 h., bewoond door 447 huisgez., uitmakende eene bevolking van 2840 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden. Ook heeft men er 2 bierbrouwerijen, 1 bierasijnbrouwerij, 1 schaftenmakerij, 4 leerlooijerijen, 2 graanmolens en 1 ros-olliemolen. Men heeft er meest bouwland, doch ook eenige driesen. Het bouwland bestaat meestal uit hoog en laag zand; 's zomers dor en 's winters nat, en staande op vele plaatsen dikwerf onder water. De

granen en veldgewassen, die hier gewonnen worden, bestaan in rogge, boekweit, haver, vlas, aardappelen, erwten, boonen en oliensaden, gerst, witte kool en onderscheidene andere soorten van keukengroenten, benevens voederkruiden. In den grond heeft men er blaauwsel ontdekt.

De Herv., die er ruim 200 in getal zijn, behooren tot de gem. *Vught-en-Cromvoirt*.

Men telt er 2200 R. K., onder welke 1840 Communikanten. De R. K. gemeente te Vucht is van ouds in twee parochiën verdeeld geweest, ieder van bepaalde uitgestrektheid en door haren eigen Pastoor bediend. Thans echter bestaat er slechts eene par., die tot het apost. vik. van 's Hertogenbosch, dek. van Orthen, behoort en door eenen Pastoor en twee Kapellaans bediend wordt.

De 11 Isr., die er wonen, behooren tot de hoofdsynagoge te 's Hertogenbosch, welke in deze gem., in de wijk *Heikant*, eene begraafplaats heeft, hetwelk met vele regt staande hardsteenen zerken prijkt en met slooten en eene beukenhaag omgeven is en met een hek en dreef aan den straatweg op Breda uitkomt. Reeds in 1371 was dit kerkhof aanwezig.

Volgens GRAMMAYE zou naar het verhaal, vóór eene chronyk van St. Trudo geplaatst, Vucht door de Hertogen van Gelderland aan HENDRIK, Hertog van Brabant, verkocht zijn. Het werd in het jaar 1503 aan Jonkheer LANBERT MILLIK als eene heerlijkheid verpand, doch slechts weinige jaren daarna loste de stad 's Hertogenbosch het, benevens Cromvoirt, voor 1566 Rijsche guldens en 16 stuivers (1913 guld. 20 cents), waarom vroeger de tijdelijke Hoofdschout van 's Hertogenbosch als Heer dezer heerlijkheid beschouwd werd. Die van Vucht plagten vrij te zijn van houtschatten, tollén, marktgeldden en andere ongelden onder dien bijzonderen en vreemden last: dat zij altijd *het gericht ten Bossche moesten helpen volvoeren over de misdadigen*, zooals het in de brieven van bevestiging van 1498 wordt uitgedrukt. Op de Vughtsche heide plagt namelijk een groote steenen galg te staan, met drie torentjes en ijzeren spillen, bekend onder den naam van de *Drie Torentjes Galg*, waaraan de lijken der genen, die in 's Hertogenbosch met de galg gestraft waren, werden opgehangen; die van Vucht moesten tot dat einde, de ladders daartoe aanbrengeu en stellen, hetgeen altijd met veel tegensin geschiedde. In 1793 zijn zij van dien last ontheven, toen gelijk overal plaats greep, die galg werd weggebroken.

Het dorp Vucht, Vuer of Vucht ligt $\frac{1}{2}$ u. Z. van 's Hertogenbosch, nabij den linkeroever van den Dommel en aan de straatwegen van 's Hertogenbosch op Breda en Eindhoven, welke te midden van het dorp eenen driesprong vormen, waaraan vele fraaije huizen en buitenverblijven gebouwd zijn. Het is eene aangename en levendige plaats zoo door de nabijheid der stad als door den velen doortogt.

Het is denkelijk de zelfde plaats, welke de Monnik STEPHELIUS, tuschen de jaren 1080 en 1086 schrijvende, vermeld als een dorp in Taxandria gelegen, waar een der wonderwerken van St. Trudo zou gebeurd zijn.

De Herv. kerk, welke vóór de Reformatie aan den H. LANBERTUS was toegewijd, staat in het midden of de kom van het dorp. Zij was voorheen veel grooter dan tegenwoordig. Men bouwde in 1560 eenen grooten zwaren toren aan de westzijde van deze kerk, voorzien van eene hooge spits; doch deze brandde vervolgens door een onweder af, zoodat

alleen het muurwerk staan bleef, hetgeen nog van alle deskundigen, wegens hechtheid, voor een kunststuk van bouwkunde wordt gehouden. Hij heeft eene aanzienlijke dikte van omstreeks 12 ellen, behalve de contreforten, die hem ondersteunen, heeft twee verdiepingen en eene houten leuning om den trans, die door eene lage leijlen kap gedekt is. Deze kerk brandde, gedurende het beleg van 's Hertogenbosch door Prins MAURITS, in 1603, af en werd in 1619 weder hersteld, doch het ruim of schip is niet weder opgebouwd, zoodat alleen het kooreinde en de zijpanden overig zijn, welke, in 1822, in den tegenwoordigen staat zijn gebragt en tot godsdienstig gebruik ingerigt zijn. Onder ieder raam van het koor, ziet men aan de buitenzijde eenen ouden vierkanten doofsteen, waarop het lijden van CAIUS is uitgehouwen, zijnde 7 in getal doch zwaar beschadigd. Inwendig prijkt deze kerk met een orgel, hetwelk, in het jaar 1788, door de milddadigheid van aanzienlijke families, welke hier haar zomerverblijf hielden, geschonken is. In 1793 door het Fransche krijgsvolk geheel vernield zijnde, werden de overblijfselen, voor zoo veel men die konde magtig worden, met moeite weder bij elkander gevoegd, en daaruit een zeer gebrekkig en bijna onbruikbaar orgel zamengesteld, waarmede men zich tot in 1817 moest vergenoegen, doch toen heeft men een geheel nieuw orgel bekomen, hetwelk gemaakt werd door de Gebroeders A. en B. van HARTUM. De toren is van een uurwerk voorzien.

De oude kerk staat meer zuidwaarts in het dorp, aan den steenweg naar Eindboven. Zij is de oude parochiekerk van VUGHT en is aan den *Apostel* PETRUS toegewijd, waarom zij den naam van St. Pieterskerk draagt, doch vroeger werd zij gewoonlijk de Strooijkerk genoemd, om dat het dak vóór 1825 met stroo gedekt was. Zij had toen eenen zwaren toren, die alle teekenen van eenen hoogen ouderdom draagt en was met eene lage kap gedekt, welke in 1761 met leijen belegd is. Den 27 Junij 1771 sloeg de bliksem door het dak van dezen toren, doch veroorzaakte geen brand. De kerk is sedert den vrede van Munster buiten godsdienstig gebruik geweest, en omtrent het jaar 1824 is zij door de Hervormde gemeente afgestaan aan de R. K., met overleg van het Gouvernement, en is alstoen voor de R. K. in orde gebragt, welke daarin thans hunne godsdienst verrigten. Die kerk is thans een fraai gebouw, van een orgel voorzien en met een houten koepeltorentje met klok, midden op het dak.

Te VUGHT heeft eertijds ook een klooster van Karthuizers gestaan. Zie de art. KARTHUIZER-KLOOSTER en VLIJZEN-ZEGGEN.

Ook heeft VUGHT een Raadhuis, waarvoor het wapen der gem. is geplaatst.

Onder dit d. liggen zeer vele fraaije heerenhuizen en landgoederen, als: Kouwenburg, Steenwijk, Zionsburg, Leeuwenburg, Leeuwenstein, Voorburg, Maurik, Zionszigt, de Braaken, Kraaienstein, Eikenheuvel, Sparrendaal, Elzenburg, Weltevreden, Piacenza, Muiserik, Roozenoord, Blijenburg, Groot-Rheeburg, Klein-Rheeburg, Sophia'sburg, Voorburg, Blijendijk, Ouwerkerk enz.

De Staatshuishoudkundige IZAAK JAN ALEXANDER GOEEL, die onderscheidene jaren aan het hoofd van 's Lands financiën stond, was hier den 10 December 1765 geboren. Hij † den 13 Junij 1821.

Er worden in dit d. vijf jaarmarkten gehouden als ééne Dingsdag na Paschen, zijnde eene beestenmarkt; ééne Maandag na 12 Julij; ééne Maandag na St. Jacob en St. Anna; ééne Maandag na den laatsten Dingsdag in September en ééne Maandag na 3 November.

In 1446 stond dit d. onder water en om dergelijke ongelukken in het vervolg voor te komen werd het in 1463 ingedijkt.

MAARTEN VAN ROSSEN brandde in het jaar 1543 hier 213 huizen af; zijne soldaten, ofschoon alle Roomschegezinden, vielen in het Karthuizer-klooster, juist terwijl de priester de misse las, en rukten hem den gewijden kelk uit de handen. Dit klooster moest de verdere verwoesting voor 700 gulden afkopen; ook moesten de uitgeplunderde inwoners aan dezen dollen krijgsman nog 200 gulden betalen, hierdoor werd dit dorp zeer verarmd, waarom de meeste lakenwevers, die aldaar door dit handwerk eene zeer goede kostwinning hadden, de wijk namen naar Tilburg, en zich aldaar nederzetterden hunne nijverheid derwaarts overbragten. De Prins van PARMA sloeg zich, in 1579, met zijn leger, dat aan alles gebrek had, hier neder, waardoor VUCHT zeer veel leed.

Hier viel in Augustus 1579 eene scherpe schermutseling voor, tusschen de burgers van 's Hertogenbosch en die van Heusden, welke laatste opgetrokken waren, om eerstgemelde stad voor den Prins van Oranje in te nemen.

In het jaar 1583 werd dit dorp door eenige Statenbenden gedeeltelijk afgebrand. Ook is de ligging van VUCHT, in de nabijheid van 's Hertogenbosch (welke het, anders des te volk- en neringrijker maakte) in zeker opzigt, dikwijls zeer schadelijk geweest; in tijden, namelijk, van beleg. In de beide vergeefsche belegeringen, door MAURITS, Prins van Oranje, ondernomen, in 1601 en 1603, heeft dit dorp veel geleden: inzonderheid, in laatstgemeld jaar, toen zeer vele huizen, benevens de St. Lambertskerk, door den brand verterd werden. Gedurende de belegering van het jaar 1629, door Prins FREDERIK HENDRIK, werden zeer vele landerijen tot verschansingen vergraven, en andere door het opstoppen van den Dommel, en de daarna gevolgde doorsteking der dijken, onder water gezet.

Eene ramp van anderen aard heeft dit dorp moeten treffen in het jaar 1630, namelijk eene pestziekte, die aan vele ingezetenen het leven kostte. In 1666, woedde die zelfde ziekte, dermate, dat men, om den voortgang te stuiten, dit dorp afsneed, en den weg van 's Hertogenbosch naar Bostel, achter het dorp omleidde.

Toen, in 1672, de Maarschalk DE TURÈNE eenen aanslag maakte, om 's Hertogenbosch in te nemen, was het Fransch leger in de nabuurschap van VUCHT geplaatst, welks inwoners, behalve anderen overlast, ook aan zware brandschattingen onderworpen waren: moettende, elke twee maanden 89½ gulden aan geld, behalve 14 koebeesten, opbrengen.

In het jaar 1748, en nogmaals in 1757, werd de Vughtsche-dijk, die reeds in 1463 is aangelegd, doorgebroken, waardoor de landen ondervloeden en vele paarden en koeijen verdrinken; ook was er geen enkele woning vrij van het water.

In 1794 ondervond dit dorp groote schade, ten gevolge van de belegering van 's Hertogenbosch door de Franschen.

In het begin van het volgend jaar 1495 werd VUCHT, wjl de dijk aan de oostzijde was gebroken, geheel overstroomd.

In het beleg van 's Hertogenbosch, door de Pruisen in 1814, hebben de inwoners van VUCHT zich door dapperheid onderscheiden, zij bragten namelijk niet slechts de Pruisen, gereed om den wal te beklimmen, over het ijs, de noodige stormladders aan, en hielpen hen, die op de meest geschikte plaatsen oprigten, maar waren ook de eersten

die de muren beklommen, en gaven, door een luid *Hoezee!* van hunne welgeslaagde poging kennis.

Het wapen dezer gem. bestaat uit een veld van azuur, met twee naar elkander geplaatste kerken van goud, hebbende tusschen beide een middelschild van zilver, met eenen leeuw van goud, boven dit schild eenen staanden sleutel van goud en daaronder twee olijftakken van synopel.

VUCHT-EN-CROMVOIRT, kerk. gem., prov. *Noord-Brabant*, klass. van *'s Hertogenbosch*, ring van *Oisterwijk*, welke te Vucht eene kerk heeft, en ruim 200 zielen, onder welke 80 Ledematen telt. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest **JANUS FOCANUS**, die in het jaar 1633 herwaarts kwam en in het jaar 1648 is gestorven. Vervolgens heeft men de publieke godsdienst eenigen tijd gestaakt en is, in het jaar 1648, **HENRICUS PYLIUS** weder tot Leeraar beroepen.

VUGHTSCHE-AKKERS (DE), pold. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede distr.*, arr. en kant. *'s Hertogenbosch*, gem. *Vught*; tusschen den straatweg van *'s Hertogenbosch* op Eindhoven in den Dommel gelegen, en door de bedijkte gronden onder de gem. Vught rondom ingesloten.

Deze pold., welke in het jaar 1463 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 432 bund. 94 v. r. 20 v. ell., waaronder 429 bund. 5 v. r. 51 v. ell. schotbaar land; telt 233 h., met de boerderijen, en wordt door drie steenen sluizen, gelegen op den Oostkant des polders, op den Dommel van het overtollige water ontlast. Van deze sluizen is de bovenste 0,61, de middelste 0,34 en de benedenste wijd 0,95, voorzien met schuiven; de vloeren zijn 3,20, 2,70 en 3,20 respectievelijk onder de dijkskruin gelegen. Het polderbestuur bestaat uit eenen President, twee Gecommitteerden en eenen Secretaris Penningmeester. De hoogte van het zomerpeil is 3 ellen boven A. P.

In de dijkkaadje van dezen polder zijn in vroeger tijd verschillende breuken gevallen; aan de zuid- en westzijde vindt men zes kolken of wielen, als overblijfselen van dien, en op den oostkant vier; de dijk zelfs is doorgaans van geringe afmetingen; de kruin meestal slechts 2 ellen breed, is, van het kasteel Maurik af, een eindwegs 3 ellen tot 4 ellen breed, en alzoo rijbaar. De hoogte is meestal 1,20 tot 1,50 boven het land, op sommige plaatsen slechts 0,30, doch beoosten het kasteel Maurik is de hoogte van 2 tot 2,50, boven de aanpalende binnen- en buitenlanden.

De kom van het dorp Vught is genoegzaam geheel buiten de bedijking gelegen, doch ligt meerendeel omtrent ter hoogte van dien.

Door dezen polder loopt den grooten weg der 1e klasse no. 8, over de lengte van omtrent 1500 ellen.

VUGHTSCHE-HEIDE, uitgestrekt heideveld in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Brabant*, gedeeltelijk gem. *Vught*, gedeeltelijk gem. *Cromvoirt*, eene oppervlakte beslaande van ruim 800 bund., van welke ongeveer 600 bund. onder *Vught*, en ongeveer 200 bund. onder *Cromvoirt*.

Deze heide is vermaard geworden door een gevecht aldaar, in 1600 geleverd, tusschen den Franschen Ritmeester **BREACTÉ**, aan het hoofd van twintig Fransche ruiters in Staatsche dienst, en **GERARD AMMANES**, bijgenaamd *Lekkerbeetje*, die den Spanjaarden als Luitenant diende, en een gelijk getal ruiters onder zich had. Hoewel het voordeel eerst

aan de zijde van **BREAUTÉ** scheen, dewijl **ABRAHAMSZ.**, benevens zijnen broeder, bij den eersten aanval sneuvelde, moest **BREAUTÉ**, daar hij veel van zijn volk had zien sneven en door de overigen schandelijk was verlaten, zich ten laatste op lijfsгенade overgeven, welke voorwaarde deerlijk geschonden werd, zijnde hij, alvorens in 's Hertogenbosch te komen, in koelen bloede, afgemaakt. Op deze heide liggen 4 lunetten van het verschanst legerkamp **WILLEM DEN II.** Zie dat art.

VUGTSCHE-HOEVEN, verspreid geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede distr.*, arr., kant. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. W. van 's Hertogenbosch, gem. en $\frac{1}{2}$ u. W. Z. W. van *Vught*.

VUGT-POLDER (DE), pold. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*. Zie **VUGT (DE HOOGE-EN-LAGE-)**.

VUGTSCHOOT, geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*. Zie **VUCHTSCHOOF**.

VUIDE-BOUTEILLE, voorm. koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Orlenna-kreek*, ter regter zijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den grond de *Hulp*, benedenwaarts aan de koffijplant. *Argentcourt*, waarmede zij later vereenigd was; 200 akk. groot.

VIERSCHÉ-BOSCH, voorm. bosch in *Beimland*, prov. *Utrecht*, waarover die van *Baarne*, in het begin der vijftiende eeuw, een geschil hadden, met het kapittel van *St. Jan te Utrecht*.

VUILBAARD, plaat in de *Ooster-Schelde*, prov. *Zeeland*, tusschen de *Roggeplaat* en den wal van *Noord-Beveland*, Zij valt op vele plaatsen droog en is zeer steil. De westpunt schiet voorbij de *Pijp*, strekt ten O. zich uit dwars voor de haven van *Zierikzee* en buigt zich dan zuidwaarts naar *Noord-Beveland*, waarvan het door smalle ruggen en geulen gescheiden is.

VUILCOOP (GROOT-), pold. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Amersfoort*, kant. *Wijk-bij-Duurstede*, gem. *Schoonauwen*; palende N. aan *Houten*, O. aan *Schalkwijk*, Z. aan *Tull-en-'t Waal*, W. aan de *Knoester-polder* onder *Schonauwen*.

Deze pold. bestaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van nagenoeg 500 bund., meest wei- en bouwland; telt 8 h., waaronder 4 boerderijen en wordt door eenen watermolen, op de *Schalkwijksche-wetering* van het overvloedige water ontlast. Het land ligt 0.08 ell. onder A. P. Het polderbestuur bestaat uit eenen *Kammeraar* en twee *Heemraden*.

VUILCOOP (HET HUIS-), **VUILCOOP** of **VUILCOF**, riddermatige hofst. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 6 u. Z. W. van *Amersfoort*, kant. en $2\frac{1}{2}$ u. W. van *Wijk-bij-Duurstede*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Schalkwijk*.

Het was vroeger leenroerig aan den Heer van *Vianen*. Eertijds schijnt het onder *Schoonauwen* gerekend te zijn geweest. Het gebouw vertoont slechts eenen vierkanten toren, van twee verdiepingen, met leijen gedekt, doch daarnevens staat een bekwaam lusthuis. Het was in 1510 reeds bekend.

Het schijnt gebouwd te zijn door iemand uit het geslacht van *Schalkwijk*, die den naam van **VUILCOOP** aangenomen heeft, alsoo het het oude wapen van *Schalkwijk* voert, zijnde acht fascen van zilver en keel. In het jaar 1392 werd **WILLEM VAN VUILCOOP** en in 1401 **GIJSBRECHT VAN VUILCOOP** met dit huis belcend. Deze laatste droeg het weder op ten behoeve van **ZWEDER VAN OOSTRUM ELIASZON**, des daags voor

St. Nicolaasdag in het jaar 1413, gelijk deze weder ten behoeve van **PIT-TER GRAUWERT**, des Woensdags na Thomasdag in het jaar 1444; na wien gevolgd is zijne dochter **WOUTERA GRAUWERT**, die met bewilliging van haren man **HENDRIK VAN CULENBORG**, eenen zoon van **GERRIT VAN CULENBORG**, de ridderhofstad **Vuilcoop** opgedragen heeft ten behoeve van **JAN VAN TYEL**, den 30 Junij des jaars 1467, na wiens dood zijne dochter, **LIS-SETTE VAN TYEL**, of, in haren naam, haar man **GOVERT VAN VOORDE**, als haar voogd en momhoir, beleend werd den 28 November des jaars 1508. Na hare dood is de beleening, volgens haren uitersten wil, gekomen op hare nicht **MARGARETHA VAN ZUILEN**; in wier bezit het was toen het den 15 Februarij 1538 door de Staten der provincie Utrecht voor riddermatig erkend werd. Haar man, **HEUBERT VAN BUREN TOT RIJCHS-VOORT**, deed deswege den leeneed voor haar, den 20 Julij 1541. Na haar is daarmede beleend haar zoon **BALTHASAR VAN BUREN**, die de beleening opdroeg ten behoeve van **ANNA VAN BUREN**, zijne dochter, den 12 September des jaars 1609, door wier overlijden de leenvolging gekomen is op hare zuster **ISABELLA VAN BUREN**, den 25 April 1622. Naderhand is deze ridderhofstad bezeten geweest door **ROELOF KETEL VAN HACKFORT**, wiens weduwe en boedelhoudster, **MARIA VAN ALENDORP**, of hare gemagtigde, die weder opgedragen heeft ten behoeve van **ALBERT DEN BERGEN** en zijne huisvrouw **MARGARETA DE GONNES**, den 9 September des jaars 1661; na welker heider overlijden, volgens haren uitersten wil, de beleening is gevallen op **ADOLF DE GONNES** den 18 Julij des jaars 1666, gelijk wederom na zijnen dood op zijnen zoon **JACOB FREDERIK DE GONNES** den 10 Augustus des jaars 1678. Doch diens moeder **PASSINA BUTICA VAN DEN BSC**, douairière van **ADOLF DE GONNES**, droeg de beleening op aan **GERAARD VAN ROSSEN**, den 17 Maart des jaars 1682, na wiens dood zijne douairière beleend is, in het jaar 1717, aan wie **FREDERIK WILLEM VAN FALKENHAIN** is opgevolgd in het jaar 1724. In het jaar 1730 werd het verlijd op **JAN JACOB VAN WESTRENNEN**, Heer van *Launenrecht*, en, in het jaar 1754, op **Mr. JAN JACOB GODIN**, Vroedschap der stad Utrecht.

VUILCOOP (KLEIN-), pold. in het *Oeverkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *IJsselstein*, gem. *Vreeswijk*; palende W. en N. aan de Hoon-wetering, O. aan den Knoester-polder, Z. aan de Schalk-wijksche-wetering.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 86 bund. 59 v. r. 22 v. ell., alles schotbaar land. Hij wordt door eenen polderwatermolen, op de Schalkwijksche-watering, van het over-tollige water ontlast. Het land ligt 0,08 ell. onder A. P. Het polderbe-stuur bestaat uit den Burgemeester van Vreeswijk en twee Heemraden.

VUILEBUURT (DE), naam, welken men vroeger wel eens gaf aan het geh. *Dijkveld*, in het *Land-van-Montfoort*, prov. *Utrecht*. Zie *Dijk-veld*.

VUILEGAT (HET), water in *Zuid-Holland*, dat de plaat de Tiengemeten van den Hoeksche-waard scheidt, zijnde eigenlijk een gedeelte van het *Haringvliet*.

VUILE-GRACHT (DE), water in de *Beemster*, prov. *Noord-Holland*.

VUILENBRAS, plaats in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Bra-band*, gem. *Teteringen*, in de huurt *de Hoolstraat*, nabij den koren-molen van het dorp, ter plaatse, waar de rijweg van *Breda* op *Dongen*, eene aanmerkelijke breedte heeft, die in regentijd eenen waterpoel vormt.

In de nabijheid staat eene herberg, mede vroeger *de Vuilenbras*, thans echter *de Posthoorn*, geheeten.

VUILKOOP (HET HUIS-), oud. adell. h. in het *Oerkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie *Vuilkoop*.

VUILPAN (DE), herberg in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije van Sluis*, prov. *Zeeland*, arr. en 6 u. Z. van *Middelburg*, kant., distr. en 1½ u. Z. O. van *Sluis*, gem. en ½ u. Z.-O. van *Bede*, tegen de grenzen van de Belgische provincie Oost-Vlaanderen.

Van oude tijden was deze herberg bekend, omdat het huis gedeeltelijk op Oostenrijks gebied, gedeeltelijk op Statenbodem stond, en er veel sluikhandel gedreven werd. Vóór de Belgische onlusten werd, bij de werkzaamheden van het kadaster, geheel het huis aan St. Laurens, en alzoo tot Oost-Vlaanderen, gebragt, doch daar de Londensche conferentie weder de scheiding van 1794 tot limiet tusschen Nederland en België nam, zoo kon die administrative schikking daaraan geene verandering geven. Ook heeft men van wederzijde de oude limiet geëerbiedigd, en men zag menigmaal de eene kamer vol Nederlandsche Officiëren en ambtenaren, en in de andere, welke slechts met eene openstaande portebrijsée daarvan afgescheiden is, Belgische militairen en burgers. Zeer dikwijls gaat men hier heen spelertijden, daar het de schoonste streck des lands is; ook is hier de gewone bijeenkomst van Nederlanders en Belgen, die elkander spreken willen. Des Zondags vooral ziet men hier geheele scharen, zoowel uit Vlaanderen als Zeeland. Voor lieden, die zich, tijdens de onlusten, niet gaarne in de zoogenaamde Hollandsche kamer van het woonhuis waagden, is een nieuw gebouw en paardenstal, geheel op Zeeuwsch grondgebied, gebouwd, waarbij een aangenaam kronkelboschje met eenen vijver enz.

VUILPOORT (BUITEN-DE-), b. in het *Eiland-van-Dordrecht*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. en gem. *Dordrecht*, en onder de bevolking van die stad behoorende.

In deze b., welke eene uitgebreide voorstad van Dordrecht uitmaakt, stond in de veertiende eeuw eene kapel, met een altaar, aan den H. *Adrianus* toegewijd, onder de verdronken heerlijkheid *Toloyzen* behoorende. In die kapel was eene broederschap van de H. *Adrianus* en *Natalia*, echte lieden, opgerigt, in hetwelk de voornaamste *Dortenaars* waren opgeschreven. Deze kapel, staande op den ringdijk, welke in den afgrijsselijken watersnood van het jaar 1421 was blijven staan, is, in het jaar 1482, door *David van Bouncondië*, den vijf en vijftigsten Bisschop van Utrecht, onder den naam van *Adriaanskerk*, tot eene parochiekerk verheven, doch is in het jaar 1572 door de zoogenaamde *Watergeuzen* verwoest. Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans huizen en pakhuizen, waarvan nog een onder den naam van de *Kerk* bekend is.

In deze buurt, aan het einde van den dijk, bij de weiden, die het Heilige Geesthuis toebehoorden, stond eene kapel de *Dorreboom* genaamd, en op naam van de H. *Maagd* en *Moeder Gods* iugewijd. Vele personen werden hier, naar het bijgeloof dier tijden, na het storten hunner gebeden, van de koorts verlost, en lieten er toe een teeken en getuigenis van hunne genezing, eenige zwachtels en doeken hangen, welke daar nog in het jaar 1572, in groote menigte, aanwezig waren. Doch deze kapel is ingelijks afgebroken. Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans scheepmakerijen en woningen.

Bij de *Vuilpoort* heeft ook een *Cellebroeders* en melaatshuis en daarenevens eene kapel met een altaar gestaan, welke beide mede zijn

afgebroken. Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men tegenwoordig eenen blaauwsel en loodwitfabrijk.

De Dominikanermonnik, welke van Utrecht gezonden werd om hier omstreeks te preeken, plagt zijne predikatiën in deze kapel te doen. Ook preekte daar wel eens de Terminariebroeders van Schoonhoven, Lollaerts genoemd.

VUILRAK, water in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, dat in eene westelijke rigting, kronkelende, van het Buiten-Sparen van beneden Haarlem, naar de IJde loopt.

VUILVOETSWADE of **VUYLVOETSWADE**, buurs. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 3 u. N. van *Zwolle*, kant. en $3\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Kampen*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. ten O. van *Genemuiden*.

VUIREN, oude naam van het d. **VUREN** in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*. Zie **VUREN**.

VULENDIJK, oude naam van het d. **SCHOONDIJK**, in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije-van-Sluis*, *Oostburger-Ambacht*, prov. *Zeeland*. Zie **SCHOONDIJK**.

VULIK, buurs. in de amhtmannij *Colmschate*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en $1\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Deventer*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. O. van *Diepenveen*; met 16 h. en ruim 100 inw.

VULKAANS-EILAND, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel* tot de *Zuidooster-eilanden-van-Banda* behoorende.

VULKAANSOORD, ijzerhut in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, kw.; distr., arr. en 5 u. Z. Z. O. van *Zutphen*, $1\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Doetinchem*, kant. en 20 min. N. W. van *Terborgh*, gem. *Wisch*, in eigendom toebehoorende aan den Heer J. J. van *Raessfeld*, die er woont.

VULLENHOE en **VULLENHORST**, namen, onder welke het lands. **VOLLENHOVE** in *Overijssel* wel eens bij vroegere schrijvers voorkomt. Zie **VOLLENHOVE**.

VUNNILO, bosch, vermeld in het jaar 855, als liggende in het graats. *Amelande*, doch waarvan men nu de standplaats niet meer weet aan te wijzen.

VUREN, gem. in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*, arr. *Tiel*, kant. *Geldermalsen* (1 k. d., 22 m. k., 8 s. d.); N. aan de gem. *Spijk en Heukelom*, O. aan *Herwijnen*, Z. aan de *Waal*, W. aan de gem. *Gorinchem* en *Spijk*.

Deze gem. bevat de heerl. *Vuren* en *Dalem*, benevens een gedeelte van de heerl. *Spijk en Heukelom* en bestaat uit de pold. *Vuren*, *Dalem*, *Laag-Dalem*, *Spijk*, *Broek* en een gedeelte van den pold. *Heukelom*; zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2623 bund. 74 v. r., waaronder 2247 bund. 27 v. r. 51 v. ell. belastbaar land; telt 177 h., bewoond door 304 huizen, uitmakende eene bevolking van ruim 1420 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden, en handel drijven in granen, aardappelen en vee. Ook heeft men er eenen steenoven en 1 glasfabriek, welke laatste jaarlijks ongeveer 750,000 flesschen plagt af te leveren, grootendeels tot verzending naar de Nederlandsche bezittingen in Oost- en West-Indië. Zij houdt thans nog 40 en de steenoven 60 werklieden bezig.

De Herv., die er ruim 1350 in getal zijn, maken de gem. van *Vuren* en *Dalem* uit, welke in deze burgerl. gem. twee kerken heeft als ééne te *Vuren* en ééne te *Dalem*.

De *Hersteld Evang. Luth.*, die er ruim 60 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Gorinchem*. — De 50 R. K., die er wonen, parochiëren

te *Varik*. — Men heeft in deze gem. twee scholen, als: ééne te *Dalem* en ééne te *Vuren*, welke gemiddeld gezamenlijk door 110 leerlingen bezocht worden.

Het wapen dezer gem. bestaat uit een schild van keel, met drie dwarsbalken van goud.

VUREN, heerl. in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*, *Beneden-distrikt*, arr. *Tiel*, kant. *Geldermalsen*, gem. *Vuren*; palende N. aan de heerl. *Heukelom*, O. aan *Herwijnen*, Z. aan de *Waal*, W. aan *Dalem*.

Deze heerl. bestaat uit den pold. *Vuren* en eenige buitendijks liggende gronden, bevat het d. *Vuren*, een gedeelte van het geh. *Braadaal*, benevens eenige verspreid liggende huizen; en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 821 bund. Men telt er 138 h., uitmakende eene bevolking van 1050 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden; terwijl in deze heerl. de in het voorgaande art. vermelde steenoven en glasfabriek staan. — Deze heerl. is bijzonder goed gelegen voor de jagt en levert veel wild, onder anderen ook faisanten, op.

De Herv., die er ruim 960 in getal zijn, behooren tot de gem. *Vuren-en-Dalem*. — De 60 *Hersteld Evang. Luth.*, die men er aantreft, behooren tot de gem. van *Gorinchem*, en de 20 R. K. parochiëren te *Varik*.

Men heeft in deze heerl. ééne school, welke gemiddeld door 75 leerlingen bezocht wordt.

Vuren behoorde in 1326 aan *Otto van Asperen*, en dat geslacht heeft den naam daarvan gevoerd, en is in het bezit der heerlijkheid gebleven, tot dat *Johan van Asperen en Vuren*, in 1495, kinderloos stierf. Zijne zuster *Elisabeth*, getrouwd met *Cornelis van der Duyn*, erfde van hem en liet de heerlijkheid aan haren zoon, *Adam van der Duyn tot Werkendam*, die haar aan *Dirk van Haesten tot Gameren* verkocht. Sedert het jaar 1734, toen *Albert Otto Roclema Frederik Grave van Bylandt* de heerl. *Vuren*, met die van *Dalem*, van de Staten des kwartiers van *Nijmegen* heeft aangekocht, zijn die beide heerl. altijd door den zelfden eigenaar bezeten. Zie daaromtrent verder ons art. *Dalem*.

Het d. *Vuren* oudtijds *Vouren*, *Vueren* of *Fueren*, ligt 8 u. W. Z. W. van *Tiel*, 4 u. Z. W. van *Geldermalsen*. — Men telt er in het dorp zelf 270 h., die op en langs den *Waaldijk* staan.

De kerk, welke, in 1826, zonder eenige toelage van buiten, op nieuw is opgebouwd, vooral door de krachtige medewerking van den Heer *Nicolaas Rom*, is een net en zeer doelmatig ingerigt gebouw. Boven den ingang ziet men eenen grooten blaauwen steen, waarop in kapitale letters staat uitgehouwen: *Den Ingezeten van Vuren tot een Oeffenschool van Geloof, Hoop en Liefde*. Zij heeft een houten torentje, met slag- en uurwerk, en is, sedert het jaar 1833, van een welingerigt orgel voorzien, zijnde een geschenk van den Heer dezer heerlijkheid, *Michiel Viruly van Vuren en Dalem*, die tevens voor het onderhoud en de bespeling gezorgd heeft; terwijl hij in het jaar 1838, ter gelegenheid van zijne vijf en twintigjarige echtvereniging, eene vergulde kroon aan de kerk ten geschenke heeft gegeven.

In dit dorp staat ook het heerenhuis of zoogenaamd *Kasteel van Vuren* (zie dat art.) en op $\frac{1}{2}$ u. afstand Z. W. van het d. ligt op den *Noorder-Waaldijk* eene ronde aarden redout, met eenen hoogen bomvrijen toren, welke nog in aanbouw is. Deze sterkte dekt de

Herwijnsche uitwateringsluis en verdedigt den toegang tot de vesting Gorinchem, waartoe ook nog daarbij eene aarden lunette binnendijs is aangelegd.

De kernis valt in in het begin van October.

Dit dorp heeft veel van watervloeden te lijden gehad: zoo brak den 22 Februarij 1799 de Waaldijk boven dit dorp, 's avonds ten 11 ure, ten gevolge van eene ijsverstopping beneden het dorp, door, zoodat de Tielerwaard geheel overstroomd werd; terwijl het water van deze inbraak eerst eene opstopping voor het van boven afkomend water uit de Betuwe veroorzaakte, en het water boven het bepaalde peil van 1660 tegen den Diefdijk deed staan; doch zoodra de ijsverstoppingen algemeen opbraken en het water der rivier zijnen gewonen loop verkreeg, diende de inbraak zelve ter meerdere ontlasting van het inundatiewater der Betuwe.

Bij den watervloed van 1809 had zich, den 28 Januarij, bij het dorp Vraan een ijsdam geplaatst, waardoor het water in de rivier zoo geweldig opliep, dat, in weerwil van alle aangewende pogingen, om noodkeeringen op den dijk te plaatsen, deze aan het benedeneinde overliep, zoo zelfs, dat men voor eene doorbraak reesde; doch, hoewel dit gelukkig afliep, kwam dit dorp den volgenden morgen in nog grooter gevaar. Men vernam, dat er eene verzinking plaats had aan den binnenkant van den dijk, tusschen de korte en lange straatstoepen van dit dorp, ter lengte van 34 ell. Deze verzinking was van dien aard, dat er op het smalste gedeelte van den dijk, oaauwelijks eene breedte van 2,80 ell. overbleef, en daar dit juist in het midden van het dorp plaats had, zoo zou daardoor, indien de geheele dijk was doorgebroken, eene verschrikkelijke verwoesting zijn veroorzaakt, alsmede het grootste gedeelte van het dorp zijn vernield geworden, doch door de werkzaamheid van den Heemraad Vraasx en den bijstand der inwoners, kwam men het gevaar gelukkig te boven. Eenige menschen, niet verkiezende hunne woningen te verlaten, waren op hunne zolders gevlugt en moesten aldaar, niet zonder levensgevaar, den vreeslijken storm verduren, ja, zich zelfs op de gebindten en balken hegeven, uit vrees van bij het instorten hunner woningen onder de puinhoopen te zullen begraven worden; doch den volgenden dag werden deze ongelukkigen van hunne huizen afgehaald en gelukkig aan den dijk gebracht. Veel erger lot trof echter dit dorp in den nacht tusschen 30 en 31 dier maand, toen het water eene hoogte bereikte van 0,43 ell. boven dat van het jaar 1784. In dien nacht stond het water van de rivier, aan het bovineinde des dorps, eene halve voet tegen de kisting op den dijk, zijnde 0,15 ell. hooger dan het vloedwater, en aan de glasblazerij ruim 0,62 ell., terwijl aan het benedeneinde het vloedwater ruim 0,47 ell. over den dijk stroomde, waardoor de kistingen aldaar geheel werden weggeslagen en den dijk sterk afliep. In dit dorp werden vijftien huizen, zes schuren en drie korenbergen geheel vernield, als ook een en veertig huizen zwaar beschadigd, doch geene menschen of vee kwamen er om, hebbende de inwoners zich op hunne bovenste verdiepingen en zolders begeven, terwijl zij die van hunne woningen beroofd waren, door hunne mede-ingezetenen van huisvesting werden voorzien.

Voor al in 1827 heeft laatstelijk deze gem., bij betrekkelijk lagen stand van het water, door bijkomende hevige storm, bijzonder veel geleden, zoo door het wegslaan van huizen en dijken als door het lange stand houden van het inundatiewater.

VUREN (HET HUIS-TE), adell. h. in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt*, arr. en 7 u. W. Z. W. van *Tiel*, kant. en 4 u. Z. W. van *Geldermalsen*, gem. en in het d. *Vuren*.

Het is een tamelijk fraai gebouw, met tuin en bosch omgeven, en een weinig ten westen van de kerk, laag binnendijs aan den dijk, in grachten gelegen; terwijl de stalling mede binnen- maar gelijk dijs staat.

Het beslaat, met de daartoe behoorende gronden, stalling en koets-huis, eene oppervlakte van 3 bund. 83 v. r. 20 v. ell., en wordt in eigendom bezeten door den Heer MICHEL VIRULY VAN VUREN EN DALEM en bewoond door diens zoons Mr. J. VIRULY VAN VUREN.

VUREN (POLDER-VAN-), pold. in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*, in het *Benedendistrikt*, arr. *Tiel*, kant. *Geldermalsen*, gem. *Vuren*; palende N. W. aan den pold. Broek, N. aan den pold. Leuven, O. aan den Polder-van-Herwijnen, Z. aan de buitengronden tegen de Waal, W. aan den Polder-van-Dalem.

Deze pold., beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 521 bund. 83 v. r. 50 v. ell.,

VUREN-EN-DALEM, kerk. gem., prov. *Gelderland*, kla s. van *Bommel*, ring van *Tiel*.

Men heeft er twee kerken, ééne te Vuren en ééne te Dalem en telt er 1330 zielen, onder welke 380 ledematen. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest Jonkheer ABEL VAN HESS, heer van *Piershil*, die in het jaar 1652 herwaarts kwam, en in het jaar 1634, op zijn verzoek, ontslagen werd. Onder de alhier gestaan hebbende Predikanten verdienen melding de wel-sprekende SIMON BRAAND VAN SOMEREN, van 1775 tot 1777, de uitste-kende Godgeleerde BROUËRIUS BROES, van 1779 tot 1780 en de mede door zijne schriften bekende ALBERTUS BRINK, van 1782 tot 1785. Het beroep is eene collatie van den Ambachtsheer.

VURENSCHE-ACHTERDIJK (DE), dijk in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*, gem. *Vuren*, in eene westelijke strekking van de Don-kere-kade naar den Vurensche-zeevang loopende.

VURENSCHE-DIJK (DE), dijk aan den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*. Het is dat gedeelte van den Noorder-Waaldijk, dat zich van den Braadaal tot aan de Herwijnsche voormolens uitstrekt.

VURENSCHE-KANAAL (HET), water in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*, dat aan de Herwijnsche-vliet een begin neemt en in eene westelijke rigting naar de *Linge* loopt en daarop uitwatert.

VURENSCHE-ZEEVANG (DE), kade in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*, gem. *Vuren*, in eene noordelijke rigting van den Braadaal naar het Heukelomsche-zeevang loopende.

VURST, naam, welken men bij verkorting geeft aan het d. GRAUBENVORST, in *Oppe-Gelder*, in het *Land-van-Kessel*, prov. *Limburg* Zie GRAUBENVORST.

VURT, naam, onder welken het d. WEURD in de *Neder-Betuwe*, prov. *Gelderland*, weleens voorkomt. Zie WEURD.

VUSKENS-WAARD (DE), rijswaard tegen het *Land-van-Heusden*, prov. *Noord-Brabant*, ten N. O. van Heusden aan de Maas.

Deze waard werd, den 28 October 1356, door JOHANNA, Hertogin van *Brabant*, aan de oude schutters van den voetboog te Heusden tot hunne gilden of broederschap gegeven en wordt, in den deswege afgegeven giftbrief, vermeld als *ghelegen bi hoesden tusschen den groten rijswuert en berne*.

VUURBAAKSPAN (DE), duinvallei in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. en gem. 's *Gravenhage*, O. van *Scheveningen*, nabij den *Scheveningsche-weg*.

Deze vallei is voor een klein gedeelte bebouwd, en ligt vrij hoog doch heeft niettemin van het water nog al overlast; er bestaat geen rijslag, zoodat alle uitvoer van producten, en alle toevoer van mest door menschenbanden geschiedt.

VUURBAKENSCHÉ-DIJK (DE), dijk in den *Hoeksche-waard*, baljuwschap *Beijerland*, prov. *Zuid-Holland*.

Het is de zuidwestelijke dijk van den Oud-Beijerlandsche-polder, die zich van den Zuid-Beijerlandsche-dijk tot den Zinkwegsche-dijk uitstrekt en dient thans alleen tot scheiding tusschen den Oud-Beijerlandsche-polder en den Nieuw-Beijerlandsche-polder.

VUURBERG, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, tot de *Banda-eilanden* behoorende. Zie *API (GONJONG)*.

VUURSCHÉ (DE), gem. in *Eemland*, prov. *Utrecht*, arr. en kant. *Amersfoort* (6 k. d., 5 m. k., 3 s. d.); palende N. aan *Baarn*, O. aan *Soest*, Z. aan *Zeyst* en de *Bilt*, W. aan *Maartensdijk*.

Deze gem. wordt onderscheiden in de *Hooge-Vuursche* en de *Lage-Vuursche* en bevat het d. de *Vuursche*, en het geb. de *Hooge-Vuursche* en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 881 bund. 61 v. r. 42 v. ell.; waaronder 878 bund. 64 v. r. 22 v. ell. belastbaar land. Men telt er 47 h., bewoond door 51 huisgezinnen, uitmakende eene bevolking van ruim 250 inw., die of in den landbouw hun bestaan vinden of in de bewerking der bosschen in dienst van den bezitter, die steeds werkzaam is om de heidegronden tot sparren en andere bosschen aan te leggen.

De inw. maken met die van *Pijnenburg*, onder *Soest*, en die van *Ewijckshoeve*, onder *Zeyst*, alsmede eenige van de *Bilt* en van *Maartensdijk*, eene Herv. gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Amersfoort*, behoort en ongeveer 400 zielen, onder welke 199 *Ledematen*, telt. De eerste die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen is geweest *NICOLAAS VAN HASSELT*, die er in 1659 kwam en in 1674 naar *Maarssen* vertrok. Onder de hier later gestaan hebbende *Predikanten* verdienen melding de door zijne schriften bekende *MICHAËL VERBOOM*, van 1751 tot 1757, en de *Nederduitsche dichter ADAM SIMONS* van 1793—1799.

De 22 R. K., die in deze gem. verspreid wonen, parochiëren op verschillende plaatsen.

Men heeft in deze gem. eene school, welke gemiddeld door 70 leerlingen bezocht wordt.

Deze gem. is eene heerl., welke vroeger leenroerig was aan het graaflijk huis van *Buren* en thans in eigendom bezeten wordt door Jonkheer *Mr. FREDERIK LODEWIJK HERBERT JAN BOSCH VAN DRAKESTEIN*, woonachtig te *Amsterdam*.

Het d. de *VUURSCHÉ* ondtijds *VUURSE* en thans veelal *VUURST* geheeten, ligt 2½ u. W. N. W. van *Amerfoort*, rondom door bekoorlijke heuvelen en landgoederen omringd. De naam is waarschijnlijk van *foreest* of *forst* afkomstig. Het is een klein schilderachtig dorp, in welks kom men 31 h. en ongeveer 210 inw. telt.

Eenige gedenkstukken der oudheid, in den omtrek van de *VUURSCHÉ* gevonden, geregtigen om deze plaats eene hooge oudheid toe te kennen. Dit wordt gestaafd door eenen *dolmin* of heidensehe offersteen en onderscheidene *tumuli* of grafheuvelen.

De kerk is in het jaar 1650 gesticht, op een stukje gronds, hetwelk rondom in de plantaadje van het huis Drakenstein gelegen en door den Heer van REXDE tot het bouwen van kerk en pastorie geschonken is. In het jaar 1843 hebben beide aanmerkelijke herstellingen ondergaan. Het is een net kruisgebouw, dat naar de vier kanten bijna even veel uitsteekt. Van boven is het voorzien met eene kleine spits, waarin de klok hangt, doch deze kerk heeft geen orgel.

In het jaar 1259 verleende Orro III van Holland, de zes en dertigste Bisschop van Utrecht, aan den Proost van het kapittel van St. Jan te Utrecht vrijheid tot het graven van eene wetering, van hunne veenen, in hunne bosschen van Vuursche gelegen, tot in de Eem, met het regt van schouwing ten eeuwigen dage. Deze vaart wordt nu de Plynenburger-grift genoemd. Zie dat woord.

VUURSCHE (DE HOOGE-), geh. in Eemland, prov. Utrecht, arr., kant. en $2\frac{1}{2}$ u. van Amersfoort, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. van de Vuursche; met 12 h. en ongeveer 60 inw.

Dit gebucht maakt, met de hooge en bergachtige omtrek, het noordelijke gedeelte der gem. de Vuursche uit.

VUURSCHE (DE LAGE-), het zuidelijke gedeelte van de gem. de Vuursche, in Eemland, prov. Utrecht, arr. en kant. Amersfoort.

Het ontleent zijnen naam van de lagere ligging in vergelijking met de Hooge-Vuursche en uit een gedeelte veenachtige beidegronden, die ook wel de Veengronden van de Vuursche genoemd worden. Reeds van ouds plagten de inwoners van de Vuursche hier turf te delven voor die van het kapittel van St. Jan te Utrecht, waarin die van Baarn hen zochten te beletten, zoo dat er een geweldig geschil ontstond, hetwelk ten nadeele van laatstgemelde uitgewezen werd.

Hier is den 5 Mei 1838 eene boerenplaats afgebrand, waarvan de paarden en het vee alleen gered zijn, maar al het overige eene prooi der vlammen geworden is.

VUURST, d. in Eemland, prov. Utrecht. Zie VUURSCHE (DE).

VUURSTEENBERG (DE HEILEMER), berg op de Over-Veluwe, prov. Gelderland, gem. Doornspijk.

Mogelijk is de ware naam van dezen berg VUURSTEENBERG, naar de brandstapels, die er misschien vroeger aangelegd zijn, om het geregt uit te oefenen.

VUYLKOOP (GROOT-) en KLEIN-VUYLKOOP, pold. in het Overkwartier prov. Utrecht. Zie VUILCOOP (GROOT-) en VUILCOOP (KLEIN-).

VYWER (DE), meertje, prov. Friesland, kw. Zevenwouden, griet. Haskerland, $\frac{1}{2}$ u. N. van Haskerhorne, dat door de Wildehorne, met de Welle en de Overspitting in verbinding staat.

THE COST OF OVERDUE NOTIFICATION
WILL BE CHARGED IF THIS BOOK IS
NOT RETURNED TO THE LIBRARY ON
OR BEFORE THE LAST DATE STAMPED
BELOW.

HALL USE
CANCELLED
MAY 4

Widener Library

3 2044 105 228 233